Hürriyet

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

***Encyclopædia Britannica*'nın hazırlanmasına katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Chicago Üniversitesi
Hellmut Fritzsche, *Başkan*
Donald W. Fiske, *Başkan Yardımcısı*
Edward Anders
Jack D. Cowan
Mihaly Csikszentmihalyi
Jack Halpern
Eric P. Hamp
Saunders Mac Lane
Janet D. Rowley

AVRUPA

Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)
Hans Daalder, *Başkan*

Florensa Üniversitesi (İTALYA)
Mauro Cappelletti

Kopenhag Üniversitesi (DANİMARKA)
P. Nørregaard Rasmussen

Madrid Complutense Üniversitesi (İSPANYA)
Pedro Schwartz

Marburg Üniversitesi (ALMANYA)
Otfried Madelung

Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)
Manfred Eigen

Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)
Günther Wilke

Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)
Marc Augé
Jacques Le Goff

Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)
Fernando Gil

———
Jacques Bersani, *Sekreter*

AVUSTRALYA

Avustralya Ulusal Üniversitesi
Barry W. Ninham, *Başkan*
Don Aitkin
Brian D.O. Anderson
Ian Donaldson
Cecil A. Gibb
Isabel McBryde
A. W. Martin
Russell L. Mathews
Colin George Plowman
Donald Walker

BİRLEŞİK KRALLIK

Cambridge Üniversitesi
Sir Brian Pippard, *Başkan*
Sir Geoffrey Elton
Kurt Lipstein
Sir John Lyons

Edinburgh Üniversitesi
Ian G. Stewart
C. Barrie Wilson

Londra Üniversitesi
Maurice Cranston
Donald G. MacRae
David Alfred Martin
Donald M. Nicol

Oxford Üniversitesi
Sir Ralf Dahrendorf
Uwe W. Kitzinger

C. Anthony Storr
Sir Keith Thomas

Sussex Üniversitesi
H. Christopher Longuet-Higgins

KANADA

İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi
William E. Fredeman, *Eş-Başkan*

Simon Fraser Üniversitesi
J. L. Berggren
Peter Kennedy
Edward McWhinney
Grant Strate

Toronto Üniversitesi
A. Edward Safarian, *Eş-Başkan*
Calvin C. Gotlieb
A. Douglas Tushingham

Montreal Üniversitesi
François Duchesneau

Victoria Üniversitesi
Donovan W.M. Waters

Waterloo Üniversitesi
Frederick R.W. McCourt

York Üniversitesi
John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 28

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANA YAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica *(Chicago)*

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica *(İstanbul)*

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan, tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda (günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler) kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul
Ercan Ofset Yayıncılık ve Matbaacılık Ticaret Limited Şirketi, İst. Tel. 698 58 58

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr.Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof.Dr.İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof.Dr.Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç.Dr.Murat Belge, Prof.Dr.Şerif Mardin, Prof.Dr.İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr.Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhrat

YAYIN KURULU
Dr.Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhrat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Taçlan Boyat, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Ahmet Birsin, Haydar Çalkın, Elif Erim, Nesrin Ertürk, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzmen

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Arıkan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Hülya Akdoğan, Mehmet Altuntaş, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Gülfen Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Mustafa Yalçın Atalay, Nilgün Aydın, Olcay Işık

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan.

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktay, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezihi Canıtez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Gönenç, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşılı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayar, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alova, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, Itır Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkçıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioğlu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özesen, Koral Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satılgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tarık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tanrıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İştar Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof.Dr. Zafer Toprak, Sevgi Tuncel, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsun Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Murat Cankoçak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancaoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesağır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdinç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki *fonetik* karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi *bak.* Abaoji
Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo **Çin dilleri** maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayraç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet
Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo
Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayraç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayraç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon
Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (**East Lansing, East Chicago,** ama East Africa değil **Doğu Afrika**).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayraç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum
Museo Nacional de Historia *bak.* Ulusal Tarih Müzesi
Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayraç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayin tarihleri ile Türkçe çevirileri ayraç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir. Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayraç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayraç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırlar)
Leyendas de Guatemala (1930; *Guatemala Efsaneleri*, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M'" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCarey, (Thomas) Leo
MacCarthy Adası
M'Clure Boğazı
McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella
A-cheng
A-erh-chin Shan
a posteriori bilgi
A vitamini
A&P
A. Kadir
AA
Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (*İsveçce: aktielbolag, aktielbolaget*)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti
AG	Anonim Şirket (*Almanca: Aktiengesellschaft*)
age	adı geçen eserde
AM	Genlik Modülasyonu
AO	Anonim Ortaklık
AŞ	Anonim Şirket
ay	aynı yerde
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
bak.	bakınız
bas.	baskı, basım
baş.	başlangıç tarihi
BG	Beygir Gücü
bit.	bitiş tarihi
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı
BM	Birleşmiş Milletler
Bşk.	Başkan
C	Celsius
c.	cilt
Cia	Şirketi (*İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia Portekizce: Companhia*)
Cie	Şirketi (*Fransızca: Compagnie*)
Co.	Şirketi (*İngilizce: Company*)
cm	santimetre
çev.	çeviri, çeviren
çiz.	çizim için bakınız
d.	doğumu
da	dakika
D.C.	District of Columbia
dB	desibel
der.	derleyen, derleme
dev/da	dakikada devir
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
emk	elektromotor kuvveti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü
eö	evlenmeden önce
es	evlendikten sonra
eV	elektron Volt
etk.	etkin olduğu yıllar
F	Fahrenheit
Fak.	Fakültesi
FM	Frekans Modülasyonu
ft	foot, feet
ft-lb	foot-libre
gal	galon
geç.	geçici sonuçlar
GmbH	Limited Şirket (*Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung*)
gr	gram
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
H.	Hicri
ha	hektar
har.	harita için bakınız
hd	hüküm sürdüğü dönem
Hz.	Hazreti
Inc.	Şirketi (*İngilizce: Incorporated*)
ıy	ışık yılı
İÖ	İsa'dan Önce
İS	İsa'dan Sonra
Jr.	Junior
K	Kelvin
karş.	karşılaştırınız
kg	kilogram
KG	Komandit Şirket (*Almanca: Kommandit Gesellschaft*)
kHz	kilohertz
KK	Limited Şirket (*Japonca: Kabuşiki Kaişa*)
km	kilometre
km/saat	saatte kilometre
kol.	koleksiyon
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(*i*)
Kom.Şrt.	Komandit Şirket(*i*)
Ktp.	Kütüphanesi
kW	kilowatt
kW-sa	kilowatt saat
Ltd.	Limited
lb	libre
lt	litre
m	metre
m.	madde
mbH	Limited (*Almanca: mit beschränkter Haftung*)
mg	miligram
MHz	megahertz
MW	megawatt
Mij	Şirketi (*Hollandaca: Maatschappij*)
mi/sa	saatte mil
ml	mililitre
mm	milimetre
no.	numara
NV	Limited Şirket (*Hollandaca:Naamloze Vennootschap*)
op.	opus
oz	ons
ö.	ölümü
örn.	örnek, örneğin
ös	ölümünden sonra
ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
pA	Limited (*İtalyanca: per Azioni*)
pH	asitlik-alkalilik faktörü
PLC	Kamu Limited Şirketi (*İngilizce: Public Limited Company*)
Prof.	Profesör
Rev.	Reverend
res.	resim için bakınız
S.	Aziz, Azize, Kutsal (*Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'*)
s.	sayfa
sa	saat
SA	Anonim Şirket (*Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anònima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima*)
SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
sn	saniye
SpA	Limited Şirket (*İtalyanca: Società per Azioni*)
SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (*İtalyanca: Santissimo, Santissima*)
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
St.	Aziz, Azize, Kutsal (*Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint*)
Sta.	Azize (*İtalyanca: Santa*)
Ste.	Azize (*Fransızca: Sainte*)
sür.	sürüyor
Şb.	Şubesi
tab.	tablo için bakınız
tah.	tahmini
TAO	Türk Anonim Ortaklığı
TAŞ	Türk Anonim Şirketi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
ty	tarihi yok
ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
v.	vaftizi
vb	ve benzeri
vd	ve devamı
vö	ve öbürleri
W	watt
y.	yaklaşık
Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
yay.	yayımlayan
yay.haz.	yayıma hazırlayan
yazm.	elyazması
yb	yenilenmiş basım
yık.	yıkılmıştır
yük.	yükseklik
yy	yüzyıl

İşveren bir ay içinde çalıştırdığı sigortalıların primlerini ücretlerinden keserek, kendi payına düşen prim borcuyla birlikte en geç ertesi ayın sonuna değin ödemek zorundadır. Zamanında ödenmeyen primlere gecikme zammı ve faizi uygulanır. Ödeme yapmayan işverene karşı dava açılabileceği gibi, icra takibine de geçilebilir.

Özel sigorta hukukunda sigorta primi, sigorta ettirenin sigorta sözleşmesi gereğince, rizikoyu sigortacıya devretmesi karşılığında ödemek zorunda olduğu ücrettir. Prim miktarı her riziko sınıflandırmasına göre olasılık hesabına dayanılarak gerçeğe en yakın biçimde saptanır. Kural olarak sigorta ettiren ya da onun yasal halefleri tarafından ödenir. Prim borcu sözleşmeyle doğar; ödeme zamanı sigorta poliçesinin sigortalıya teslim anıdır. Hayat ve kaza sigortalarında, sigortacının sorumluluğu ilk primin ödenmesi koşuluna bağlıdır. Prim ödenmemesi ya da geç ödenmesi durumunda sözleşme sigorta şirketi tarafından bozulabilir.

Sigourney, L(ydia) H(oward), eö HUNTLEY (d. 1 Eylül 1791, Norwich - ö. 10 Haziran 1865, Hartford, Connecticut, ABD), ABD edebiyat çevrelerinde yer edinmiş ilk kadın yazarlardan biri. İlk yapıtı *Moral Pieces in Prose and Verse*'ü (1815; Ahlak Üzerine Manzum ve Düzyazı Parçalar) öğretmenliği sırasında yayımladı. Charles Sigourney (ö. 1854) ile evlendikten (1819) sonra tüm zamanını yazmaya ayırdı. Yetmişe yakın kitap ve bini aşkın makale yazdı; bunların çoğu ABD kadar Avrupa'da da okur buldu. Dinsel ve ahlaksal konuları duygusal bir çerçevede ele alan Sigourney'nin gözde temaları ölüm ve dine bağlılıktır. En ünlü düzyazı yapıtı *Letters to Young Ladies*'dir (1833; Genç Hanımlara Mektuplar). *Illustrated Poems* (1849; Resimli Şiirler) adlı yapıtı, Henry Wadsworth Longfellow'un şiirlerinin de bulunduğu bir dizide yayımlanmıştır.

Sigurd I MAGNUSSON, lakabı KUDÜS YOLCUSU ya da HAÇLI SIGURD, Norveççe SIGURD JORSALFARE (d. y. 1090 - ö. 1130, Oslo, Norveç), 1103-30 arasında Norveç kralı. Haçlı seferlerine katılan İskandinavyalı ilk kraldır.

Norveç kralı III. Magnus'un (Çıplak Ayaklı) evlilik dışı oğluydu, 1103'te kardeşleri Øystein ve Olav Magnusson'la birlikte tahta çıktı. Genç yaştaki Olav 1115'te ölünce Øystein'la birlikte hüküm sürmeye başladı. Norveç tarihindeki bu en uzun ortak krallık dönemi Øystein'ın 1122'de ölmesine değin sürdü.

1107'de 60 gemiyle Filistin'e doğru denize açılan Sigurd, yolda İngiltere, Fransa, İspanya ve Sicilya'ya uğradı. 1110'da Filistin'e vardığında Kudüs'ün Haçlı kralı I. Baudouin tarafından dostça karşılandı. Sidon'u (bugün Sayda, Lübnan) ele geçirmelerinde Franklara yardımcı oldu. Bir grup askerini ve donanmasını Bizans imparatoru I. Aleksios'a armağan olarak Konstantinopolis'te (İstanbul) bıraktıktan sonra 1111'de karadan Norveç'e döndü.

Øystein'ın ölümünden sonra tek başına hüküm sürmeye başlayan Sigurd birçok katedral ve manastır yaptırdı. Kilise için güvenli bir gelir kaynağı oluşturan vergiler koyarak Norveç Kilisesi'ni güçlendirdi.

Sigurdsson, Jón (d. 17 Haziran 1811, İzlanda - ö. 7 Aralık 1879, Kopenhag, Danimarka), İzlandalı araştırmacı ve devlet adamı. Eski İskandinav sagalarını ve belgelerini derleyip yayımlamış, 19. yüzyılda Danimarka'ya karşı yürütülen özerklik mücadelesine önderlik etmiştir.

Kopenhag'da klasik filoloji, Antik Çağ tarihi, siyaset kuramı ve iktisat alanlarında öğrenim gördü. Yaşamının büyük bölümünü eski İzlanda dilinde yazmaları derlemeye adadı; bu amaçla kurulan Arnamagnaean Vakfı'nın üyesi ve sonradan sekreteri oldu. Tek başına ya da ortak çalışma sonucunda ilk iki cildini derlediği *Islendinga sögur* (1843-47; İzlanda Sagaları) ve *Lovsamling for Island* (1853-57; İzlanda Yasaları Derlemesi) gibi derlemeler hazırladı.

İzlanda'nın Danimarka yönetimi altında özerkliğini savunan Sigurdsson, Kral IX. Christian'ın bir danışma organı olarak eski İzlanda Parlamentosu'nu (*Althing*) yeniden kurdurmasına (1843) yol açan tartışmalara katıldı. 1845'te ilk parlamentoya seçildi ve sonradan bu organın başkanı oldu. Yurtsever Parti'nin önderi olarak İzlanda'nın ticari bağımsızlığı için mücadele etti (1854); ülkedeki tarım ve balıkçılık tekniklerinin modernleştirilmesine katkıda bulundu. İzlanda'nın kendi mali kaynaklarını denetleyebilmesine ve yasama yetkisini Danimarka'yla paylaşmasına olanak veren yasanın (1874) çıkmasında önemli rol oynadı.

Sigurjónsson, Jóhann (d. 19 Haziran 1880, Laxamýri, İzlanda - ö. 31 Ağustos 1919, Kopenhag, Danimarka), *Fjalla-Eyvindur* (1911) adlı oyunuyla dünyaca ünlü İzlandalı oyun yazarı. Aynı yıl Dancada *Bjærg-Ejvind og hans hustru* adıyla yayımlanan oyun İskandinavya ve Almanya'da geniş yankılar yaratmış, ardından İngiltere ve ABD'de de sahnelenmiştir. Sigurjónsson dönemin bazı eleştirmenlerince İbsen, Bjørnson ve Strindberg ayarında görülmüşse de, öbür oyunları o kadar başarılı olamamıştır.

Varlıklı bir çiftçinin oğluydu. Kopenhag Üniversitesi'nde Danimarkalı eleştirmen George Brandes ve Alman filozof Nietzsche'nin izinden giden bir grup genç aydının arasına katıldı. Kısa süre sonra, İzlanda diliyle ancak sınırlı bir izleyici kitlesine seslenebileceğini düşünerek, oyunlarını hem İzlanda dilinde, hem de Danca yazmaya başladı.

İki başarısız oyunun ardından, Kopenhag'ı altüst eden *Fjalla-Eyvindur*'u yazdı. Her şeyini bırakarak dağlara, koyun hırsızı olan aşığının yanına giden genç ve varlıklı bir kadınla ilgili bir İzlanda halk masalından esinlenen Sigurjónsson, öyküye sahnede yeni bir canlılık getirdi ve yazdığı son perdeyle oyunu büyük trajedilerin katına çıkardı. Gene bir halk masalına dayanan *Galdra-Loftur*'da (1915; Büyücü Loftur) ise, Hólar'daki Katedral Okulu'nda ruhunu şeytana satan bir öğrenciyi anlattı. Sigurjónsson genç yaşta veremden öldü.

siğil, deri yüzeyinde ortaya çıkan, sınırları belirgin küçük lezyon. Üstderi (epidermis) hücrelerinin bir virüs enfeksiyonu nedeniyle aşırı derecede çoğalmasıyla oluşur. En sık rastlanan siğil yuvarlak ve kabartılı, yüzeyi kuru ve pürtüklüdür. Bunun yanı sıra yassı ve iplik biçimli siğiller de görülür. Sıklıkla ağrıya neden olmazsa da sürekli baskı ya da sürtünmeye maruz kalan bölgelerde (örn. ayak tabanı) ağrı olabilir. Belirli sınırlar içinde kalabilir ya da vücut yüzeyindeki nemli bölgelerde olduğu gibi büyüyebilir. Kimi zaman da yayılarak vücudun başka bölgelerinde uydu siğillerin oluşmasına yol açabilir. Sıklıkla aynı ailenin birkaç bireyinde birden ortaya çıktığından bulaşıcı olduğu düşünülür. Çeşitli tedavi yöntemleri siğilin mümkün olduğunca az iz bırakarak çıkarılmasına dayanır. Bu yöntemlerden başlıcaları siğilin yavaş yavaş erimesini sağlayan kimyasal maddelerin uygulanması ve en hızlı sonuç veren cerrahi girişimdir. Siğil kimi zaman da kendiliğinden kaybolur.

Sih dini, Hindu ve İslam öğelerini bir araya getiren Hint dini. İlk gurusu 15. yüzyıl sonlarında Pencap'ta bu dinin temellerini atan Nanak'tır.

Sihler kendilerini Nanak'ın ve onun dokuz ardılının (On Guru) müritleri olarak görürler. Kutsal kitapları *Adi Granth*(*) beşinci guru Arcun'un (1563-1606) derlediği ilk gurulardan kalma metinleri içerir. Arcun'un Türk-Hint imparatorunca öldürtülmesinden sonra Sihler pasifist olmaktan çıkarak gittikçe militan bir nitelik kazandılar. Bu süreç onuncu guru Gobind Rai (1666-1708) döneminde doruğuna ulaştı. Gobind Rai günümüzde de en önemli Sih tarikatı olan Khalsa(*) adlı kardeşlik örgütünü kurdu. Tarikatın üyeleri adlarına Singh (Aslan) ya da Kaur (Dişi Aslan) sözcüklerini eklediler ve katı disiplin içinde bir yaşamı benimsediler. Gobind Singh adını alan Gobind Rai sağlığında dört oğlunun da ölmesi üzerine gurulukta verasetin sona erdiğini, Sihlerin ölümsüz gurusunun artık *Adi Granth* olduğunu ilan etti; kendi yazılarını da *Dasam Granth*(*) adlı kitapta topladı.

Pencap'ın güney kesimindeki toprak sahibi Müslümanları hemen tümüyle yok eden ve sekiz yıl boyunca yönetime kafa tutan Gobind Singh'in ardılları yörenin Müslüman valilerinin şiddetli baskılarına hedef oldular. 18. yüzyıl ortalarında birbirini izleyen İran ve Afgan istilaları bu baskının biraz yumuşamasına yol açtı. İstilacılara hedef olmamayı başaran Sihler her biri belirli bir alanda etkinlik gösteren 12 *misl* (milis) halinde örgütlendiler. *Misl*'ler bir dizi kale kurarak korumayı vaat ettikleri kasaba ve köylerden haraç topladılar.

Misl'lerin Rancit Singh'in (1780-1839) yönetimi altında birleşmesiyle 19. yüzyıl başlarında Sih Devleti kuruldu. Ama Rancit Singh'in ölümünden sonra devlet hızla anarşiye sürüklendi. Bu durumda saldırı olasılığından endişeye kapılan İngilizler birliklerini Pencap sınırına kaydırdılar; böylece İngiliz tarihinde 1845-46 ve 1848-49 Sih Savaşları olarak bilinen savaşlar başladı. Sihlerin yenilgisi üzerine Pencap İngiliz yönetimindeki Hindistan topraklarına katıldı.

İngiliz yönetimi altında Sihler, bazısı siyasal amaçları için şiddete de başvuran çeşitli hiziplere ayrıldılar. İngiliz yöneticilerin koruyuculuğu altında temelde eğitim ve edebiyat alanında etkinlik gösteren Singh Sabha hareketi Avrupalı aydınlarda Sih dinine karşı ilgi uyanmasını sağladı. I. Dünya Savaşı sırasında birçok Sihin İngiliz ordusunda yararlık göstermesi İngilizlerle Sihler arasında yakınlaşmaya yol açtı. Ama 1919'da İngilizlerin Amritsar'da sivilleri öldürmelerinden sonra bu yakınlaşma büyük ölçüde ortadan kalktı.

İngilizlerin Hindistan'dan çekilmelerinden sonra ülke ikiye bölündü: Pencap'ın batı kesimi Pakistan topraklarına katılırken doğusu Hindistan'a bağlı kaldı. Pakistan'da kalan yaklaşık 2,5 milyon Sih Hindistan'a göç ederek Pencap'ın doğusunda yaşayan Müslümanların yerini aldı. Kitlesel ölçekteki bu nüfus değişiminin doğurduğu kanlı olaylarda çok sayıda insan öldü. Sih mültecilerin büyük bölümü Doğu Pencap'a yerleştirildi; böylece Pakistan sınırındaki birçok ilde Sihler nüfusun çoğunluğunu oluşturdu. Daha sonra sayılarından cesaret alan Sihler Hindistan federasyonu içinde kendilerine özerklik tanınmasını istediler. Çıkan olaylar Hint askerlerinin Sihlerin Amritsar'

daki en önemli hac yeri olan Harimandir'e (Altın Tapınak) baskın düzenlemeleri (Haziran 1984), Sihlerin de Başbakan İndira Gandhi'yi öldürmeleriyle (Ekim 1984) doruğa ulaştı.

Sih dini Pencap dilinde ifadesini bulan yalın ve açık biçimiyle, Müslümanlık ile Hinduizmin bir bileşimidir. Putlar ya da tasvirlerle temsil edilmeyen tek bir Tanrı'ya inanılır. İnsanlar onun buyrukları doğrultusunda iyi bir yaşam sürerek Tanrı'ya hizmet etmeli, ayrıca çeşitli ruhgöçü evrelerinden geçerek onunla bir oluncaya değin Tanrı'nın adını tekrar etmelidir.

Sihlerde ayrı bir ruhban sınıfı yoktur. Temelde *Granth*'ın okunmasından oluşan dinsel törenleri kadın ya da erkek tüm yetişkinler yönetebilir. En önemli tapınakları (*gurdvara*), Guru Arcun tarafından yaptırılan, birçok kez yıkılan ve sonunda Rancit Singh tarafından yeniden inşa ettirilen Harimandir'dir. *Gurdvara*'larda düzenlenen törenlerde Sihlere özgü olanların yanı sıra Hindu şenlikleri de kutlanır; bazı guruların doğum günlerinde kutsal kitap *Granth* sokaklarda tören alayıyla dolaştırılır. Sih erkek ve kız çocukları ergenliğe ulaştıklarında törenle Khalsa'ya katılırlar.

Sih Savaşları, Sihlerle İngilizler arasında yapılan iki savaş (1845-46; 1848-49). İngilizlerin kuzeybatı Hindistan'daki Pencap'ı ilhak etmeleriyle sonuçlanmıştır.

I. Sih Savaşı karşılıklı güvensizlik ve Sih ordusunda çıkan karışıklık üzerine patlak verdi. Sihlerin, I. İngiliz-Afgan Savaşı (1839-42) sırasında İngiliz birliklerinin topraklarından geçmesine izin vermemesi, İngilizlerle olan ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştu. İngiliz Hindistanı'nı işgal etmeye kararlı olan Sihler, bir İngiliz saldırısını önleme gerekçesiyle Aralık 1845'te Satlec Irmağını geçtiler. Ama Mudki, Firuz Şah (Firuzpur), Alival ve Sobraon'da yapılan dört kanlı çarpışmada yenilgiye uğradılar. İngilizler Satlec'in doğusundaki Sih topraklarını ve Satlec ile Beas ırmakları arasında kalan bölgeyi ilhak ettiler. Keşmir ve Cemmu ayrıldı; Sih ordusu 20 bin piyade ve 1.200 süvari ile sınırlandırıldı. Lahor'a İngiliz askerleriyle birlikte bir İngiliz temsilcisi yerleşti.

II. Sih Savaşı Nisan 1848'de Multan valisi Mulrac'ın İngilizlere karşı ayaklanmasıyla başladı ve 14 Eylül'de Sih ordusunun da başkaldırmasıyla ulusal bir ayaklanmaya dönüştü. Ramnagar (22 Kasım 1848) ve Çilianvala'daki (13 Ocak 1849) sonucu belirsiz kalan çarpışmalardan sonra İngilizler Gucrat'ta (21 Şubat 1849) kesin bir zafer kazandılar. 12 Mart 1849'da Sih ordusu teslim oldu ve İngiltere Pencap'ı ilhak etti.

Sihanouk *bak.* Norodom Sihanouk (Prens)

sihir *bak.* büyü

sihirbazlık *bak.* gözbağcılık

sihirli kare *bak.* büyülü kare

sihirli sayılar, fizikte, atomun ve çekirdeğin kabuk modellerinde, kararlı yapıya karşılık gelen sayı dizilerinin ortak adı. Bu sayılar, kabukları tümüyle dolu olan atomlardaki toplam elektron sayısına ya da çekirdeklerdeki toplam nötron ya da proton sayısına karşılık gelir.

Atomlar için sihirli sayılar, dolu elektron kabuklarında bulunabilecek toplam elektron sayıları olan 2, 10, 18, 36, 54 ve 86'dır. Örneğin atom numarası 17'den 19'a kadar olan kimyasal elementler arasında klor iyonu (Cl^-), argon atomu (Ar) ve potasyum iyonunun (K^+) dış yörüngelerinde 18 elektron vardır ve bunlar kimyasal bakımdan oldukça kararlıdırlar. Nötr atomlardaki (örn. soy gazlar) elektronların sayısı sihirli atom sayılarına karşılık gelir.

Çekirdekler için sihirli sayılar, dolu çekirdek kabuklarında bulunabilecek toplam proton ya da nötron sayıları olan 2, 8, 20, 28, 50, 82 ve 126'dır. Örneğin, çekirdeğinde 50 proton bulunan kalayın (atom numarası 50) 10 kararlı izotopu, buna karşılık indiyum (atom numarası 49) ile antimonun (atom numarası 51) birlikte yalnızca 2 izotopu vardır. İki proton ile iki nötrondan oluşan çifte sihirli alfa parçacığı (helyum-4 çekirdeği) ise son derece kararlıdır.

sihlid, KIKLID olarak da bilinir, *Perciformes* takımının *Cichlidae* familyasını oluşturan, birçoğu akvaryum balığı olarak ünlenmiş 700'ü aşkın balık türünün ortak adı. Acı sulara giren birkaç türü dışında tümü tatlı sularda yaşar. Coğrafi dağılımları genel olarak Amerika'nın tropik kesimlerini, Afrika'yı, Madagaskar'ı ve

Sihlidlerden *Tilapia mossambica*
New York Zoological Society

Asya'nın güney kesimlerini kapsayan bu balıkların hemen hemen 600'e ulaşan türü Afrika göllerine yayılarak büyük bir çeşitlilik kazanmıştır.

Sihlidlerin gövdesi yanlardan oldukça basık ve enlidir. Başının yanlarında, çoğu balıktan farklı olarak ikişer değil birer burun deliği bulunur. Çoğunun uzunluğu 30 cm'yi aşmaz. Birçok türün kuyruk yüzgeci yuvarlak, karın yüzgeci uzun, sırt ve anüs yüzgecinin arka ucu sivridir.

Sihlidler türlerine bağlı olarak bitkisel ya da hayvansal besinleri yer. Karmaşık çiftleşme ve üreme davranışları son derece ilginçtir. Bu davranışlar genellikle kur yapma, yuvayı hazırlayıp savunma ve yavruların korunması biçiminde ortaya çıkar. Bazı türlerin erkek ve dişileri yumurtaları yuvaya bırakmak yerine açılana değin ağızlarında taşır.

Sihlidlerin akvaryumlarda yaygın biçimde beslenen birçok türü vardır. Bunlardan kızılağızın (*Cichlasoma meeki*) göğsü ile ağzının çevresi ve içi parlak kırmızıdır. Koyu renk gövdesi mavimsi yeşil beneklerle bezeli, oldukça iri ve sağlam yapılı *C. biocellatum* türüne ABD'li akvaryum meraklıları ünlü bir ağır sıklet boks şampiyonunun anısına "Jack Dempsey" adını vermiştir. Melekbalığı(*) (*Pterophyllum* cinsi) bu grubun en tanınmış üyeleri arasında yer alır. Önemli bir besin kaynağı olarak çeşitli ülkelerde yetiştirilen *Tilapia mossambica* ise üreme yeteneği çok yüksek, Afrika kökenli bir sihlid türüdür.

Sihote-Alin Dağları, Rusya Federasyonu'nun Uzakdoğu topraklarında dağ sırası. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda Tatar Boğazı ve Japon Denizine paralel olarak 1.200 km boyunca uzanır. Bölge büyük kırık (fay) hatlarıyla çevrilidir. Kuzeybatısında Ussuri Irmağı vadisi yer alır. Karmaşık yüzey şekillerinin görüldüğü bölgede, en yüksek noktası Tordoki-Yani Dağı (2.077 m) olan sekiz önemli dağ sırası vardır. En yüksek doruklar çıplak olmakla birlikte, dağların çoğu ormanlarla kaplıdır. Yüksek yamaçlarda kayın ve çam, aşağı yamaçlarda ise yaprakdöken ağaçlara rastlanır. Sihote-Alin Dağları, Rusya'nın Uzakdoğu'daki en önemli kerestecilik merkezlerinden biridir. Nüfusu son derece az olan bölgede kurşun, çinko ve kalay başta olmak üzere çeşitli maden yatakları işletilir.

Siirt, topraklarının bir bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 5.406 km² olan Siirt ili doğuda Van, güneydoğu ve güneyde Şırnak, güneybatıda Mardin, batıda Batman, kuzeyde de Bitlis illeriyle çevrilidir.

Doğal yapı. Akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış olan il toprakları doğudan batıya ve güneybatıya doğru gidildikçe alçalır. İl topraklarının büyük bölümünü engebelendiren Güneydoğu Toroslar'a bağlı dağların başlıcaları kuzeyde Beknovi (Doğruyol) Dağı (2.741 m), doğuda Herekol (Yazlıca) Dağı (2.953 m), güneyde de Çerrand (Yassıdağ) Dağıdır (2.280 m). Doğal bitki örtüsü step (bozkır) görünümünde olan ilin dağlık alanlarında seyrek meşe topluluklarına rastlanır.

Siirt ili topraklarından kaynaklanan sular Dicle Irmağı(*) aracılığıyla Basra Körfezine ulaşır. Bu suları toplayan başlıca akarsular, Dicle'nin kollarından Garzan ve Botan çayları ile il sınırları dışında Dicle'ye katılan Habur Çayının kollarından Hezil Çayıdır.

Akarsular vadilerini oldukça derin biçimde kazmış olduğundan il sınırları içinde önemli bir ovaya rastlanmaz. Dağlık alanların yüksek kesimlerinde ise sulak çayırlarla kaplı yaylalar vardır. Bu yüksek düzlükler hayvancılık açısından büyük önem taşır.

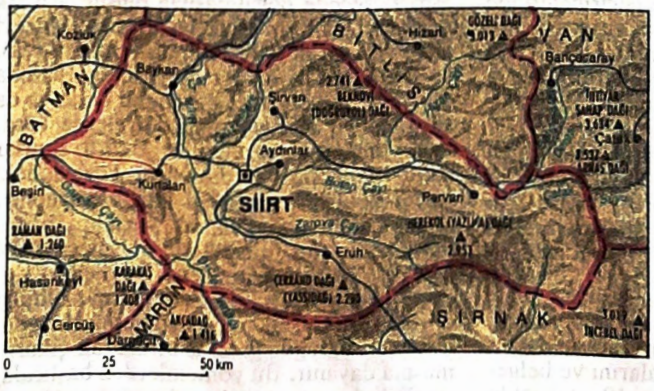

Siirt İli
Ana Yayıncılık Arşivi

Ekonomi. Yarıya yakını il merkeziyle ilçe merkezlerinde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım, sanayi ve ticaretten sağlar. Başta gelen tarımsal etkinlik hayvancılıktır. Yaylacılık yöntemiyle çok sayıda koyun ve kıl keçisi yetiştirilir. Kışı kuytu kesimlerde geçiren aşiretler yazın sürülerini dağlık alanlardaki yaylalara çıkarır. Yaylalarda hayvanlardan sağılan süt peynir yapımında kullanılır. Beyazpeynir ve tulum peynirinden başka, yörede *sîrik* adıyla anılan bir bitki kullanılarak bir tür otlu peynir yapılır. Ayrıca tiftiği kahverengi ve siyah renkli olan yöreye özgü Ankara keçisi yetiştirilir. Bu keçilerin tiftiğinden dokunan Siirt battaniyeleri ülke çapında ünlüdür. Hayvanlardan kırkılan yün, kıl ve tiftiğin el tezgâhlarında işlenmesiyle başta çadır olmak üzere çeşitli dokuma ürünleri elde edilir. Siirt yöresinin ünlü hayvansal ürünlerinden biri de baldır.

Ekime elverişli toprakları kısıtlı olan ilde yetiştirilen başlıca bitkisel ürünlerin Batman ve Şırnak'ın ayrılmasından önce, 1989'daki miktarları şöyleydi: 81.988 ton buğday, 35.289 ton arpa, 26.118 ton karpuz, 22.139 ton kırmızı mercimek, 22.080 ton üzüm, 14.451 ton kavun, 13.226 ton tütün, 10.677 ton domates, 7.670 ton patlıcan, 7.021 ton çiğit ve 5.251 ton nar. Aynı yıl Siirt, Türkiye'de üretilen narda yüzde 11, kırmızı mercimekte yüzde 7 ve tütünde de yüzde 5'lik bir paya sahipti. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Siirt yöresini kapsayan sulama projelerinin gerçekleşmesinden sonra bu üretim miktarlarının artması beklenmektedir. İlde az miktarda ceviz, bir çeşit antepfıstığı ve armut da yetiştirilir. Tarımda kullanılan traktör sayısı 1989'da 1.937'ydi.

İldeki başlıca sanayi kuruluşları, un, yem, çimento, tuğla ve kiremit fabrikalarıdır. 1973'te kurulan Siirt Meyan Kökü Sanayi ve Ticaret AŞ'ye (SİSTAŞ) ait tesislerin 1990'da kapandığı bildirilmişse de günümüzde etkinliğini sürdürmektedir (1993). Kurtalan'da Tekel'e bağlı bir yaprak tütün işletmesi vardır. Dokumacılığa dayanan küçük sanayi pek gelişmemiştir.

Orman Genel Müdürlüğü Milli Parklar Dairesi Başkanlığı'nın 1986 verilerine göre, Botan Çayı vadisinde kurulmuş av hayvanlarını koruma ve üretme alanları vardır.

Merkez ilçe yöresinde jips ve tuğla-kiremit hammaddesi, Kurtalan yöresinde çimento

Siirt'in ana meydanından bir görünüm
Şemsi Güner

hammaddesi, Şirvan yöresinde de bakırpirit içeren cevher yatakları vardır. İlin batı kesimindeki birçok kuyudan önemli miktarda ham petrol elde edilir. Bu ham petrol Batman Rafinerisi'nde işlenir. İlin çeşitli kesimlerindeki tuzlalar Tekel tarafından işletilir. Siirt ili madensuyu kaynakları açısından oldukça zengindir. Billoris Kaplıcası Siirt kentinin güneyinde yer alır. Dicle Irmağının doğu kıyısındaki Hista Kaplıcası ise Germiab Kaplıcası'nın(*) karşısında yer alır.

Diyarbakır'ı Bitlis'e, Bitlis'i de Mardin'e ve Habur sınır kapısına bağlayan karayolları il topraklarından geçer. Ülkenin öteki merkezleriyle Siirt yöresi arasında bağlantı kuran demiryolu hattının son istasyonu Kurtalan'dadır.

Tarih. Siirt yöresi İÖ 3000'lerde Hurrilerin yurduydu. İÖ 13. yüzyılda bazı küçük yönetimlerin birleşmesiyle oluşturulduğu sanılan Nairi Konfederasyonu'nun sınırları içinde kalan yörede daha sonra Hubuşkia ve Şupria krallıkları kuruldu. Asur denetiminden sonra Kimmer ve İskit istilasına uğrayan Şupria ülkesi, İÖ 7. yüzyıl sonunda Medlere bağlandı. İÖ 6. yüzyılda Perslerin, Nairi bölgesindeki satraplığının sınırları içinde olan yörede, Kimmerlerin önünden kaçan Ermeniler ile Hurriler yaşıyordu. İÖ 332'de Makedonya, daha sonra da Selevkos egemenliğine giren yöre, İÖ 129'da Partlara bağlandı. Romalılarla Partlar arasında birkaç kez el değiştirdikten sonra, İS 63'te yapılan bir antlaşmayla Arsaklılar tarafından yönetilmek üzere Roma egemenliğinde kalması kararlaştırıldı. 5. yüzyılda Sasanilerin egemenliğine girdi, 637'de Arapların eline geçti. Emevi ve Abbasi dönemlerinde "amil" adıyla anılan beyler, Ermeni prensler ve Arap emirlerce yönetildi. Ardından 927'de Bizans kuvvetlerince ele geçirildi. 11. yüzyıl sonlarında Bizans'a bağlı olan ve Philaretos adlı bir Ermeni önderi tarafından yönetilen yöreye 12. yüzyıl başlarında Artuklular yerleşti. Aynı yüzyılın ortalarında Hısn Keyfa (Hasankeyf) Artuklularına, 13. yüzyılda da İlhanlılara bağlandı. 14. yüzyılda Eyyubiler, Artuklular ve Karakoyunlular arasında çekişmelere sahne oldu. 15. yüzyıl sonlarında Şerefhanlar tarafından yönetilmeye başladı. 1514'te Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Bitlis vilayetine bağlı Siirt sancağının sınırları içinde yer alan yöre, Cumhuriyet'ten sonra il yapıldı. 19. yüzyıldan beri etnik kökenli bazı ayaklanmalar ile olaylara sahne olan Siirt iline bağlı Batman ve Şırnak yörelerinde yapılan yeni bir düzenlemeyle 1990'da iki ayrı il kuruldu.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Kuruluşuna ilişkin yeterli bilgi bulunmayan kent, Keldaniler tarafından Keert, Araplar tarafından Esard, Saird ve Siird, Süryaniler tarafından da Seerd adlarıyla anıldı. 19. yüzyıl kaynaklarında Sairt, Söört ve Seerd olarak geçen adı, zamanla Siirt'e dönüştü. Cumhuriyet döneminde uzun süre küçük bir yerleşme olarak kaldı. Çok yavaş artan nüfusu 1965'te 25.480'e ulaştı, ancak 1985'te 50 bini aştı, 1990'da da 70 bine yaklaştı. Botan Çayı vadisinin kuzeyindeki bir düzlükte kurulmuş olan Siirt kenti, ilin orta kesiminde yer alır. Bitlis'i Şırnak üzerinden Cizre ve Silopi'ye bağlayan yol kentten geçer. Siirt kenti karayoluyla Diyarbakır'a 192 km, Ankara'ya da 1.113 km uzaklıktadır. Kentteki başlıca sağlık kurumları Siirt Devlet Hastanesi ile SSK Hastanesi, tek yükseköğretim kurumu da Dicle Üniversitesi'ne bağlı Siirt Eğitim Yüksekokulu'dur.

Kentin başlıca tarihsel yapıları Siirt Ulucamisi (1129), Çarşı (Asakir) Camisi (1265) ve Cumhuriyet (Hıdrü'l-Ahdar) Camisi'dir. Botan Çayı üzerinde bulunan Nasreddin Köprüsü'nün Selçuklu yapısı olduğu sanılır.

Siirt Belediyesi 1876'da kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 243.435; kent, 68.320.

Siirt battaniyesi, Siirt yöresine özgü geleneksel dokumacılık ürünü. Ekonomisinde hayvancılığın önemli bir yeri olan Siirt(*) yöresinde çok sayıda Ankara keçisi(*) yetiştirilir. Daha çok İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan Ankara keçilerinin tiftiği beyazken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğu kesiminde yetiştirilen Ankara keçilerinin tiftiği kahverengi ve siyah renklidir. Eskiden beri bu renkli tiftiklerden basit el tezgâhlarında battaniye dokunur. Bu battaniyelerin dokunmasında kullanılan beyaz tiftik ise Ankara, Konya ve Yozgat'tan sağlanır.

Dokunduktan sonra demir taraklarla kabartılan bol tüylü Siirt battaniyelerinde motifler, genellikle çeşitli enlerdeki şeritler, geometrik biçimler ve stilize doğa görüntüleridir. Daha çok battaniye ve yer yaygısı olarak kullanılan Siirt battaniyeleri son yıllarda şapka, etek ve manto gibi giyim eşyası üretiminde de değerlendirilmektedir. Günümüzde turistik bir değer de kazanan bu dokuma büyük kentlere satılmakta ve yurtdışına ihraç edilmektedir.

Siirt Ulucamisi, Siirt'te, 11. yüzyıl sonu ya da 12. yüzyıl başında yapıldığı sanılan cami. Anadolu'da Diyarbakır Ulucamisi'nden sonraki en eski camidir. Onarım yazıtında 1128/29 tarihi ve Irak Selçuklularından Muğiseddin Mahmud'un adı verilmektedir. Zaman içinde pek çok onarım görmüş, yapılan eklerle biçimi oldukça değişmiştir. Özgün caminin tromplu bir kubbe ile örtülen, kare planlı bir mekân olduğu sanılmaktadır. Daha sonra Büyük Selçuklu mescid-i cumalarında görüldüğü gibi, bu kubbenin kuzey tarafına beşik tonozlu bir eyvan, eyvanın sağına ve soluna da doğu-batı doğrultusunda uzanan ikişer sahın eklenmiştir. Kubbenin iki yanına ise daha alçak birer kubbeli mekân getirilmiştir. Bunlar gerek ortadaki büyük kubbeye, gerekse arkalarındaki uzunlamasına sahınlara kemerli açıklıklarla bağlanmıştır. Orta kubbenin önündeki iki mihrap sekiz köşeli yıldızlarla bunların arasındaki altıgenlerden oluşan turkuvaz renkli mozaik çinilerle kaplıdır; altıgenler lacivert renkli şeritlerle çevrilidir.

Caminin minaresi kuzey cephesinin önünde, batı köşesine yakın, ama yapıdan ayrı olarak yapılmıştır. Oldukça yüksek, kare planlı bir kürsü bölümü üstünde kalın, silindirik gövde yükselir. Zaman içinde oturarak hafifçe bir yana doğru eğilen minare, turkuvaz renkli sırlı tuğla bezemelerle zenginleştirilmiştir.

Sijeniyen Kat, Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) oluşan deniz kayaçlarının dünya ölçeğinde rastlanan başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Adını Almanya'daki Siegen bölgesinde saptanan yüzey oluşumlarından alır. Gediniyen Katın üzerinde yer alan Sijeniyen kayaçlar, *Mimosphinctes* cinsi karındanayaklı ammonit fosilleri içerir. Sijeniyen Kat, 9.000 m kalınlığındaki kumtaşlarından, grovaklardan ve zengin fosil içerikli şeyllerden oluşur.

sika (*Cervus nippon*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* (geyikgiller) familyasından, Asya'nın doğu kesimlerindeki ormanlarda sürüler halinde yaşayan memeli türü.

Uzun yıllar Japonya'da kutsal sayılan bu geyiklerin boynuzları Çin hekimliğinde büyük değer taşır. Sikanın sağrısı beyaz, postu beyaz beneklidir. Erkeklerin çatallı boynuzlarında dörder uç bulunur.

Sikanın, boyut ve renkleri birbirinden farklı birçok alttürü vardır. Soyu tükenme tehlikesi gösteren bu alttürlerden en küçük

yapılısı olan Japon sikası (*C.n.nippon*) hayvanat bahçelerinde yaygın biçimde yetiştirilmektedir. Omuz yüksekliği 80-86 cm, postu yazın kızıl kahverengi üstüne beyaz benekli, kışın kahverengi ve beneksizdir.

Japon sikası (*Cervus nippon nippon*)
Kirtley-Perkins — The National Audubon Society Collection/ Photo Researchers-EB Inc.

Omuz yüksekliği yaklaşık 110 cm'ye ulaşan Ussuri sikası (*C.n. hortulorum*) sikaların en iri alttürüdür. Yazın soluk kahverengi ve benekli olan bu geyiğin postu kışın beneksiz ve koyu kahverengidir.

Sikalar, Endonezya'da, Küçük Sunda Adalarından Flores'in ortadoğusunda, Lio ve Larantuka arasında, özellikle de Maumere bölgesinin dağlık ve kıyı kesimlerinde yaşayan kabile. Nüfusları günümüzde 180 bin kadar olan Sikalar, Timor-Ambon öbeğinden Solor diliyle akraba bir dil konuşurlar. 1929'da Nita ve Kangae bölgeleri Sika topraklarıyla birleştirildi ve Sika racasının egemenliğinde özerk bir bölge oluşturuldu. Pirinç, mısır ve manyok yetiştiren Sikalar kıyılarda kopra da üretirler. Nüfusun çoğunluğu bölgenin batı kesiminde yaşar. Bu grupların akrabalık gelenekleri doğuda yaşayan Sikalardan önemli farklılıklar gösterir. Batıdaki kabileler dıştan, doğudakiler ise içten evlenir. Doğuda yaşayan Sikalar arasında sınıflar görülmezken batıda yaşayanlar arasında Sika racasının akrabalarından oluşan bir soylu sınıfı vardır.

Sikanlar, Eski Yunanlı yazarlara göre Batı Sicilya'nın yerli halkı. Tarihsel çağlarda adanın doğusunda yaşamış Sikuller (Sikeller) ile aralarında arkeolojik bakımdan önemli bir fark yoktur. Ama Antik Çağda, Sikanların istilacı Sikuller tarafından İber Yarımadasından (İspanya) sürüldüğüne inanılırdı.

Sikar, Hindistan'ın kuzeybatısında, Racasthan eyaletinde il ve il merkezi kent. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağında yer alan kentte tarım ürünleri ticareti yapılır. Dokumacılık, çömlekçilik, mine ve lake işleri gibi el sanatları gelişmiştir. Kentte Racasthan Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır.

Yüzölçümü 7.732 km² olan Sikar ili, Aravalli Dağlarının batısındaki ovaların bir bölümünü oluşturur. Eskiden Caipur Prensliği'ne bağlı olan bu topraklar o dönemde Shehavati adıyla anılıyordu. İl ekonomisi tarıma dayanır. Hintdarısı (*bacra*), baklagiller, arpa ve pamuk başlıca ürünlerdir. Çimento ve çırçır fabrikalarının bulunduğu ilde beril, mika, mermer ve flüorit madenciliği yapılır. Nüfus (1991) kent, 148.235; (1981) il, 1.377.245.

sikas *bak.* yalancısagupalmiyesi

Sikasso, Mali'nin güneyinde il (*région*) ve il merkezi kent. 19. yüzyıl sonlarında Kénédougou Krallığı'nın başkenti olan Sikasso günümüzde bir dokumacılık ve pamuk işleme merkezidir. Başkent Bamako'yla arasında karayolu bağlantısı vardır.

Sikasso ilinin kuzeyinde Bamako ve Ségou illeri, doğusunda Burkina Faso, güneyinde Fildişi Kıyısı, batısında da Gine yer alır. Yüzölçümü 198.080 km² olan ilin büyük bölümü tarıma ayrılmıştır. Başlıca geçimlik ürünler kocadarı, mısır ve ekimine yeni başlanan pirinç, ticari ürünler ise pamuk ve çaydır. Fildişi Kıyısı'na önemli miktarlarda sığır ihraç edilir. Güneybatıdaki Kalana kenti yakınında 1980'den bu yana altın madenciliği yapılmaktadır. İl nüfusunun büyük bölümünü Bambaralar ve Senufolar oluşturur. Nüfus (1987) kent, 73.050; (1992 tah.) il, 1.432.000.

Sikelianós, Angelos (d. 28 Mart 1884, Levkás [Lefke] Adası - ö. 19 Haziran 1951, Atina, Yunanistan), 20. yüzyılın önde gelen Yunan lirik şairlerinden.

İlk önemli yapıtı *Alafroískiotos*'u (Hafif Gölgeli) 1909'da yayımladı. Bunu bir dizi yeni lirik şiiri izledi. Felsefi şiiri *Prólogos tés zoí* (1917; Yaşama Öndeyiş) ile başlayan sonraki dönemi, *Meter Theu* (Tanrı'nın Anası) ve *Paskha ton Hellenon* (Yunan Paskalyası) gibi uzun yapıtlarla sürdü. Bu dönemin doruğunu oluşturan *Delphikós lógos*'ta (Delphoi Düşüncesi) Yunan geleneğiyle tarihsel ve dinsel simgelerin mistik bir hava ve evrensel bir anlam kazandığı görülür.

Sikelianós 1930'larda ve 1940'larda lirik şiir türündeki ustalığını bütün boyutlarıyla ortaya koyan bir dizi yapıt daha yayımladı. Bu şiirlerinde keskin, zengin bir dil ve güçlü imgeler kullanarak dünyanın uyumuna ve güzelliğine olan inancını dile getiriyordu. Ayrıca trajediler de yazdı; ama bu yapıtlar dramatik özelliklerinden çok, lirik özellikleriyle dikkati çeker. Sikelianós'un olgunluk dönemi yapıtları, 1880'lerde Yunan geleneğiyle Batı düşüncesini birleştirmeyi amaçlayan ve konuşma dilini edebiyat diline dönüştürmeye çalışan Demotikos akımının ideallerini dile getirir. Sikelianós'un süslü söyleyişi bazen yapıtlarının şiirsel etkisini azaltsa da, daha nitelikli lirik şiirleri Batı edebiyatının bu türdeki en iyi örnekleri arasında yer alır.

sikke, genellikle tarihsel metal paraları anlatmak için kullanılan sözcük. *Ayrıca bak.* nümizmatik.

siklamat, şekerden 30 kez daha tatlı, kokusuz, beyaz kristaller halindeki toz. Siklamat adı genellikle, her ikisi de sikloheksilsülfamik asitin ($C_6H_{11}NHSO_3H$) tuzu olan kalsiyum siklamat ve sodyum siklamat için kullanılır.

Siklamatlar 1937'de geliştirildi. 1960'larda ABD'de diyet besinlerinde, besleyici değeri olmayan tatlandırıcı olarak yaygın biçimde kullanıldı. Ama deneyler sonunda zararlı olabileceği saptandığından, geçici olarak yasaklandı. Daha sonraki incelemeler ise bunu doğrulamadı.

siklamen (*Cyclamen*), DOMUZTURPU olarak da bilinir, çuhaçiçeğigiller (*Primulaceae*) familyasından, güzel çiçekler açan 15 kadar çokyıllık otsu bitki türünün oluşturduğu cins. Anayurdu Yakındoğu, Orta ve Güney Avrupa olan bu bitkilerden bazısı park, bahçe ve saksılarda yaygın

Siklamen (*Cyclamen indicum*)
Sven Samelius

biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunların en iyi bilineni, evlerde sevilen bir salon bitkisi olan *Cyclamen persicum*'dur; bu türün pembeden koyu kırmızıya kadar değişik tonlarda çiçekler açan süs çeşitleri geliştirilmiştir.

Siklamenler topraküstü gövde geliştirmeyen, yumrulu bitkilerdir. Doğrudan toprağın yüzeyinden çıkan yapraklar çok uzun saplı, yürek biçimli ve genellikle lekelidir. Uzun saplı ve ilginç biçimli çiçekleri vardır. Yumrularında nişasta, zamk, organik asitler ve saponin bulunur.

Türkiye'de kendiliğinden, yani yabani olarak yetişen 10 kadar siklamen türü vardır. Yumruları özellikle dağlarda yabandomuzları tarafından yendiği için bu bitkilere halk arasında domuzturpu, domuzekmeği, domuzelması gibi adlar verilir. Bazı yörelerde kırmenekşesi, kızılmenekşe ya da tavşankulağı da denir.

sikloheksanheksol *bak.* inositol

sikloit, ÇEVRİM EĞRİSİ ya da TEKER EĞRİSİ olarak da bilinir, bir doğru üzerinde kaymaksızın yuvarlanan bir çemberin bir noktasının çizdiği eğri (*bak.* çizim). Çemberin yarıçapı r, açısal yerdeğiştirmesi de θ ise, sikloitin kutupsal parametrik denklemi $x=r(\theta-\sin\theta)$, $y=r(1-\cos\theta)$ olarak verilir.

Sikloitin doğruya değme noktaları arasındaki uzaklık $2\pi r$'dir; bu uzaklık, yuvarlanan

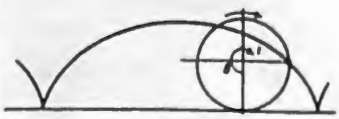

Sikloit

çemberin çevre uzunluğuna eşittir ve çemberin bir tam dönmesine karşılık gelir. Sikloit kendisini doğru üzerinde $2\pi r$ aralıklarla yineler, bir başka deyişle periyodik bir eğridir.

Yuvarlanan çemberin bir çapı üzerinde bulunan ve çemberin içinde kalan bir noktanın çizdiği eğri kısa sikloit olarak adlandırılır. Bu eğrinin sivri köşeleri yoktur ve çemberin üzerinde yuvarlandığı doğruya değmez.

Yuvarlanan çemberin bir çapı üzerinde bulunan ve çemberin dışında kalan bir noktanın çizdiği eğri ise uzun sikloit olarak adlandırılır. Bu eğri, çemberin üzerinde yuvarlandığı doğrunun periyodik olarak alt yanına geçer. Kısa ve uzun sikloitler trokoit olarak adlandırılır.

Bir çember üzerinde yuvarlanan ikinci bir çemberin üzerindeki bir noktanın çizdiği eğriye episikloit, bir çemberin içinde yuvarlanan ikinci bir çemberin üzerindeki bir noktanın çizdiği eğriye ise hiposikloit denir. *Ayrıca bak.* brakistokron.

siklon, bir alçak basınç merkezinin çevresinde, Ekvator'un kuzeyinde saat ibresinin tersi yönünde, Ekvator'un güneyinde ise saat ibresi yönünde dönen büyük rüzgâr sistemlerinin ortak adı. Siklon rüzgârları Ekvator kuşağı dışında yeryüzünün hemen hemen bütün bölgelerinde eser ve genellikle kar ve yağmur getirir. Aynı bölgelerde ayrıca antisiklonlar, yani yüksek basınç merkezleri çevresinde dönen rüzgâr sistemleri de oluşur. Antisiklonlar, siklonların tersine Kuzey Yarıküre'de saat ibresi yönünde, Güney Yarıküre'de ise saat ibresinin tersi yönde ve dışarı doğru sarmal biçimde hareket eder. Bu rüzgârlar genellikle siklonlar kadar kuvvetli değildir ve yağış getirmez.

Siklonlar çoğunlukla her iki yarıkürenin orta enlem kuşaklarında oluşur. Yer yüzeyinin büyük bir bölümünün okyanuslarla kaplı olduğu Güney Yarıküre'de siklonlar, çeşitli boylamlara görece düzgün biçimde dağılmış durumdadır. Bunlar temel olarak 30° ile 40° güney enlemleri arasında oluşur ve genellikle güneydoğu yönünde hareket ederek 60° enlemi civarında tam biçimlerine ulaşırlar. Kuzey Yarıküre'de ise tamamen farklı bir durum vardır. Burada, kıtasal kara kütleleri Ekvator'dan Kuzey Kutbu'na kadar uzanır ve büyük dağ kuşakları orta enlem hava akımlarının yolunu keserek siklonların (ve antisiklonların) oluşumunda önemli değişikliklere neden olur. Rüzgâr sistemleri belirli elverişli yolları izler. En önemli siklon yolları okyanusların üzerindedir; okyanus yüzeyi karalara oranla daha düzgündür ve alçak basınç merkezleri çevresinde dönen güçlü rüzgârlar burada fazla bir dirençle karşılaşmaz.

Ekvator'a yakın kesimlerde (yani, okyanusların üzerinde hem kuzey, hem de güneyde 10°-15° enlemleri arasında) oluşan siklonlar, tropikötesi siklonlardan(*) daha farklıdır. Tropik siklon(*) olarak adlandırılan bu tür rüzgâr sistemlerinin çapı çok daha küçüktür. Tropikötesi siklonların çapı yaklaşık 1.000-4.000 km arasındadır; buna karşılık tropik siklonların çapı sadece 100-500 km kadardır. Tropik siklonlar ayrıca orta enlemlerde oluşan siklonlara oranla çok daha şiddetlidir ve büyük hasarlara neden olabilirler. Tropik siklonlarda rüzgâr hızı dakikada 60 m'ye ulaşabilir, oysa tropikötesi siklonların rüzgâr hızı dakikada yaklaşık 30 m'dir. Tropik siklonlar Atlas Okyanusu ve Karayip bölgelerinde kasırga ya da harikan, Büyük Okyanusun batısında ve Çin'de ise tayfun olarak adlandırılır.

siklonit, HEKSOJEN, RDX (İngilizce tam adı RESEARCH DEPARTMENT EXPLOSIVE), T_4 olarak da bilinir, 1899'da Alman bilim adamı Hans Henning tarafından geliştirilen, ama II. Dünya Savaşı'na değin kullanılmayan güçlü patlayıcı. Önceleri, yapı adıyla siklotrimetilentrinitramin olarak adlandırılırdı. Oldukça güvenli ve ucuz bir patlayıcı olan siklonit, ABD ve Kanada'da geliştirilen gizli bir yöntemle ABD'de büyük çapta üretilmektedir.

Siklonite, İngiltere ve ABD'de RDX, Almanya'da heksojen, İtalya'da ise T_4 denir.

Siklonit sert ve beyaz kristaller halindeki bir katıdır, suda çözünmez, bazı çözücülerde de çok az çözünür. Darbelere karşı duyarlı olan siklonitin askeri amaçlar dışındaki başlıca kullanım alanı fünyelerdir. Duyarlılığını azaltmak için çoğunlukla başka maddelerle karıştırılır.

siklopropan (C_3H_6), TRİMETİLEN olarak da bilinir, tıpta genel anestezik olarak kullanılan renksiz ve patlayıcı gaz. Yaklaşık 1934'ten beri kullanılan bu üstün nitelikli gaz mukozayı örselemediği gibi solunumu da baskı altına almaz. Genellikle oksijen içindeki yüzde 5-20'lik karışımları halinde hazırlanır ve solunum yoluyla uygulanır. Siklopropan hem yanıcı, hem de pahalı olduğundan kapalı (geri solumalı) bir sistemde kullanılır. Bu sistemin içinde bulunan sodyumlu kireç gibi bir soğurucu madde solunumla dışarı atılan karbon dioksiti tutar, siklopropan ise temizlenmiş olarak geri döndürülür.

siklorama *bak.* çevreperde

Siklós, Albert, asıl adı ALBERT SCHÖNWALD (d. 26 Haziran 1878, Budapeşte - ö. 3 Nisan 1942, Budapeşte), Macar viyolonselci, besteci ve müzikolog.

Beste yapmaya altı, piyano ve müzik eğitimine ise yedi yaşında başladı. 1891'de viyolonsele yöneldi. Macar Müzik Okulu'nda öğrenimini sürdürürken 1895'te ders vermeye de başladı. 1905'te Budapeşte'deki Fodor Konservatuvarı'nın, 1910'da da Müzik Akademisi'nin öğretim kadrosuna girdi. 1918'den ölümüne değin akademideki iki kompozisyon kursundan birini yönetti.

Siklós'un ilk yapıtlarında Brahms üslubundaki romantik geleneğe dayalı eğitiminin etkileri görülür. Sonraki yapıtlarında ise çağdaşları olan Debussy ile Richard Strauss'un çalışmalarından etkilenmiştir. Yapıtlarının önemli bir bölümü büyük orkestra, oda grupları ya da piyano için yazılmıştır, ama öbür solo çalgılar ve insan sesi için parçalardan koro yapıtlarına, balelere ve operalara kadar uzanan çok çeşitli yapıtları vardır.

siklosilikat bileşikleri, yapısında halka biçiminde birleşmiş silikat dörtyüzlüleri (merkezdeki bir silis atomu ile bunu çevreleyen ve dörtyüzlünün köşelerinde yer alan dört oksijen atomundan oluşan yapı) bulunan bileşikler. Her dörtyüzlünün iki oksijen atomu öbür dörtyüzlülerle paylaşılır. Siklosilikatlardan benitoitte üç, aksinitte dört, berilde ise altı dörtyüzlü vardır. Siklosilikatların kimyasal formülleri SiO_3'ün katlarını içerir.

siklosporin, tam adı SİKLOSPORİN A, toprakta yaşayan bir mantar türünün doğal metabolizma ürünlerinden elde edilen halkalı peptit yapısındaki kimyasal madde. Başta T-lenfositler olmak üzere akyuvarların etkinliğini engelleyerek bağışıklığı baskı altına alır. İnsanda ve hayvanda organ ve doku nakillerinde doku reddini önlemek amacıyla kullanılır. Böbrekler üzerinde toksik etkisi olduğundan uzun süre kullanıldığında böbrek yetmezliğine yol açar; öbür yan etkilerinden en önemlisi yüzde ve vücutta aşırı kıllanmadır. Bazı özbağışıklık hastalıklarında da yararlı olabileceği düşünülmektedir.

siklostrofik rüzgâr, atmosfer basıncı gradyanları ile Yer'in kendi ekseni çevresindeki dönüşünden kaynaklanan merkezcil kuvvet (Coriolis kuvveti) arasında gerçekleşen dengenin sonucunda oluşan rüzgâr dolanımı. Coriolis kuvvetinin büyük siklon sistemleri üzerindeki etkisi önemli, küçük ölçekli sistemler üzerindeki etkisi ise önemsizdir. Tornado, toz fırtınası, deniz hortumu ve harikanların merkez kesimleri gibi küçük ölçekli siklon sistemlerinde hava akımının eğrilik yarıçapı görece küçüktür. Bu küçük sistemlerde siklostrofik rüzgârlara yalnızca siklonlarda ya da alçak basınç bölgelerinde rastlanır. Dönme doğrultusu saat ibresi yönünde ya da tersi yönde olabilir; oysa büyük ölçekli sistemlerde dönme doğrultusu Kuzey Yarıküre'de her zaman saat ibresinin tersi yönde, Güney Yarıküre'de ise her zaman saat ibresi yönündedir.

siklotem, birbirini izleyen deniz ve kara kökenli kayaç katmanlarından oluşan ve çevrimsel çökelme rejimlerine işaret eden karmaşık stratigrafik dizi. Aslında ideal siklotemlere ender rastlanır ve bazılarında kireçtaşı ve klastik tortul yatakları ile kömür damarları bulunmayabilir.

Farklı tortul kayaçlar birbirleri üzerinde belirgin bir düzenle katmanlaşmış olabilir; bu durum, oluşumun oldukça düzenli bir biçimde gerçekleşmiş olduğunu gösterir. Özellikle kömür içeren dizilerde, düzenli aralıklarla yataklaşmış kömür damarlarının yanı sıra az çok düzenli biçimde dizilmiş başka kayaç katmanlarına da rastlanır. Kömür damarının altında bir kil katmanı bulunabilir. Kömürün üzerinde ise genellikle deniz kabukları içeren bir kiltaşı (şeyl ya da çamurtaşı) ya da kireçtaşı katmanı yer alır. Deniz kabukları bunu izleyen şeyller içinde giderek kaybolur ve bunların yerini kara kökenli çiftçenetliler alır. Yeni bir kil ve kömür katmanından önce, bir miltaşı ya da kumtaşı katmanına ya da her ikisine birden rastlanabilir.

siklotron, ABD'li fizikçiler Ernest O. Lawrence ile M. Stanley Livingston'un 1930'ların başlarında geliştirdiği parçacık hızlandırıcısı. Yarım daire biçiminde içi oyuk iki elektrottan oluşur; aralarında dar bir aralık kalacak biçimde, çapları boyunca sırt sırta gelmek üzere yerleştirilmiş olan bu elektrotlar, havası boşaltılmış bir oda içinde ve bir mıknatısın kutupları arasında tutulur. Radyo frekanslı bir titreşim üreteci (osilatör) aracılığıyla bu elektrotlar arasında alternatif bir elektrik alanı oluşturulur.

Hızlandırılacak parçacıklar elektrotlar arasındaki aralıkta, aygıtın merkezine yakın bir noktadan salınır; bunlar elektrik alanının etkisiyle elektrotlardan birinin içine doğru yönlendirilir ve uygulanan magnetik alanın etkisiyle bir yarım daire çizerler. Elektrotlar arasındaki aralığa yeniden geldiklerinde elektrik alanının yönü ters çevrilir ve parçacıklar öbür elektrotun içine yönlendirilir. Parçacıkların hızı ve yörünge yarıçapları her dönüşte değişir; bununla birlikte, parçacıkların kütleleri ve magnetik alanın şiddeti sabit kaldığı sürece, parçacıkların aralıktan geçiş frekansları sabit kalır. Titreşim üretecinin frekansı da bu frekansa eşit olacak biçimde ayarlanır.

Böyle bir siklotronda protonlara kazandırılan enerji düzeyi 25 milyon elektronvoltu aşamaz. Bunun nedeni parçacıkların hızının artıp ışık hızına yaklaşması durumunda kütlelerinin de (görelilik kuramı uyarınca) artmasıdır. Kütle arttıkça yörüngede dolanım frekansı azalır, bunun sonucunda parçacıklar elektrotlar arasındaki aralığı, uygulanan elektrik alanı onları yavaşlatacak yönde olduğu sırada geçmeye başlarlar.

Bu sınırlamayı aşmak amacıyla, elektrotlara uygulanan gerilimin frekansı, yörüngede dolanan parçacıkların frekansına uyacak biçimde değiştirilir. Senkrosiklotron olarak adlandırılan bu tür aygıtlarla 1 milyar elektronvoltluk enerji düzeyleri elde edilebilmektedir. Bir başka yöntem de, magnetik alan şiddetini elektrotların çevresine doğru yükseltmek ve odaklamayı, magnetik alanın azimutal biçimde (yatay açıklık açısı-

na bağlı olarak) değiştirilmesiyle sağlamaktır; bu tür hızlandırıcılar izokron siklotron ya da azimutal biçimde değişen alanlı (AVF) siklotron olarak adlandırılır. *Ayrıca bak.* parçacık hızlandırıcısı.

Sikorski, Władysław (Eugeniusz) (d. 20 Mayıs 1881, Tuszów Narodowy, Polonya, Avusturya-Macaristan - ö. 4 Temmuz 1943, Cebelitarık), II. Dünya Savaşı sırasında sürgündeki Polonya hükümetinin başbakanlığını yürüten asker ve devlet adamı.

Avusturya ordusuna katıldıktan sonra 1908'de, liderleri arasında Józef Piłsudski'nin de bulunduğu Polonyalı milliyetçilerden oluşan bir askeri örgüt kurdu. I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya ordusu saflarında Rusya'ya karşı savaşan Polonya Lejyonu'nda görev aldı. Polonya-Sovyet Savaşı (1920-21) sırasında sivrildi ve 1921'de Polonya genelkurmay başkanlığına getirildi.

1922-23 yıllarında kısa bir süre Polonya başbakanlığı görevinde bulundu. Savunma bakanı olarak görev yaptığı 1924-25 yıllarında orduyu modernleştirmek için çaba harcadı. 1926'da Piłsudski'nin askeri bir darbeyle hükümeti ele geçirmesi sırasında tarafsız kaldı. Ama 1928'de ordudan uzaklaştırıldıktan sonra Piłsudski'nin muhaliflerine katıldı.

Almanların 1939'da Polonya'yı işgalinden sonra sürgünde kurulan hükümetin başkanı oldu ve Müttefik devletlerin liderleriyle iyi ilişkiler kurdu. Ama Stalin sonradan, Sikorski'nin Rusların elinde bulunan binlerce Polonyalı askerin Katyn'de öldürülmesi olayının incelenmesi için Nisan 1943'te Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne başvurmasını gerekçe göstererek Sovyetler'in Polonya ile olan diplomatik ilişkilerini kesti. Sikorski ertesi yıl bir uçak kazasında öldü.

Sikorsky, Igor (Ivan) (d. 25 Mayıs 1889, Kiev, Rus Çarlığı - ö. 26 Ekim 1972, Easton, Connecticut, ABD), helikopteri geliştiren Rus asıllı ABD'li pilot, hava taşıtı tasarımcısı ve yapımcısı.

Öğrenimi ve ilk çalışmaları. Sikorsky, hekim olan annesinin Leonardo da Vinci'nin yaşamına ve çalışmalarına duyduğu büyük ilgiden etkilenerek uçan makinelerle ilgili çeşitli deneyler yapmaya başladı. Daha 12 yaşındayken lastikle çalışan ve havada yükselebilen bir helikopter yaptı.

1903'te Petersburg'daki Deniz Akademisi'ne girdi, ama mühendisliğe duyduğu ilgi nedeniyle 1906'da bu okuldan ayrıldı. Paris'te kısa bir süre mühendislik öğrenimi gördükten sonra Kiev Politeknik Enstitüsü'ne girdi. Bir süre sonra buradan da ayrılarak tüm zamanını kendi atölye ve laboratuvarındaki çalışmalarına ayırdı. 1908 yazında Avrupa'ya yaptığı bir gezi sırasında Wright kardeşlerin başarılı çalışmalarını inceledi, bu arada bir grup Avrupalı mucitle tanıştı. Kiev'e döndükten sonra uçmayı sağlamanın yolunun, Leonardo da Vinci'nin önerdiği gibi, "yukarı doğru hareket" olduğu ve bunun için de bir yatay rotor gerektiği sonucuna vardı. Ocak 1909'da konuyla ilgili daha ayrıntılı çalışmalar yapmak ve hafif bir motor satın almak üzere Paris'e gitti.

Mayıs 1909'da Kiev'e geri dönen Sikorsky, burada bir helikopter yapımına girişti, ama bazı pratik engeller nedeniyle başarılı olamadı. Daha büyük bir motorla donatılmış ikinci helikopterini 1910'da denedi, ama bu aracı da uçuramadı.

Sikorsky daha sonra sabit kanatlı tasarımlar üzerinde çalışmaya karar verdi ve ilk uçağını yapmaya girişti. Çift kanatlı "S-1" uçağını 1910'ların başında denedi. Bu uçağın 15 BG'lik motorunun yetersiz olduğunun ortaya çıkmasına karşın, gövde yapısını yeniden tasarlayarak ve daha güçlü bir motor kullanarak ("S-2") ilk kısa uçuşunu gerçekleştirmeyi başardı. Kısa süre içinde, her biri ilk uçağının biraz daha geliştirilmiş tipleri olan "S-3", "S-4" ve "S-5" uçaklarıyla pilotluk deneyimini artırdı. Sonuçta 1911 yazında, 50 BG'lik bir motorla donatılmış "S-5"le 450 m'lik bir yükseklikte bir saatten fazla süreyle uçmayı ve kısa erimli uçuşlar yapmayı başardı. Bu başarı kendisine 64 no'lu Uluslararası Pilot Lisansı'nı kazandırdı.

Sikorsky, daha sonra geliştirdiği "S-6" dizisiyle Rus ordusunun uçak gereksinimini önemli ölçüde karşıladı. Bir süre sonra da pek çok modern bombardıman uçağı ile ticari uçakların atası sayılan, "Le Grand" adlı ilk dört motorlu uçağını yaptı ve bu uçağı 1913'te başarıyla uçurdu. "Le Grand'ın en önemli özelliklerden biri, 1920'lerin ortalarına değin diğer ülkelerde pek benimsenmeyen, tümüyle kapalı pilot ve yolcu kabini idi.

ABD'deki çalışmaları. 1919'da ABD'ye göç eden Sikorsky birkaç yıl sonra aralarında eski Rus subayları da bulunan ortaklarıyla birlikte, Long Island'daki Roosevelt Alanı yakınlarında bir çiftliğin ambarında Sikorsky Aero Engineering Corporation'ı kurdu.

1928'de ABD yurttaşlığına geçti. 1929'da United Aircraft Corporation'ın bir bölümü olarak Bridgeport'taki (Connecticut) büyük ve modern bir tesise taşınan Sikorsky'nin şirketi çok sayıda iki motorlu "S-38" amfibik (deniz ve karaya inebilen) uçak üretti. 1931'de ilk "S-40 American Clipper", Pan American World Airways'in Antiller ve Güney Amerika'ya posta ve yolcu seferlerine öncülük etti. 1937 yazında Sikorsky dizisinin sonuncusu ve 1913'te yapılan "Le Grand"ın geliştirilmiş bir modeli olan dört motorlu ilk "S-42 Clipper", Pan American şirketi için okyanus ötesi uçuşlara başladı.

1930'ların sonlarında askeri ve ticari hava taşımacılığı gereksinimlerinin değişmesi ve büyük uçakların devre dışı kalmasıyla birlikte Sikorsky yeniden helikopterler üzerinde çalışmaya başladı. 1910'larda çalışmalarını yarıda bıraktığında eksikliğini duyduğu temel aerodinamik ve yapım teknikleri artık geliştirilmiş durumdaydı. 1939'un başlarında, kendi yönetimindeki iyi eğitimli bir mühendis grubu ile birlikte, "VS-300" helikopterinin yapımına başladı. Başarılı bir çalışma sonucunda "VS-300" ilk uçuşunu 14 Eylül 1939'da gerçekleştirdi. 6 Mayıs 1941'de, kendi yaptığı gelişkin bir helikopterle, 1 saat 32,4 saniye havada kalmayı başararak bu alandaki rekoru eline geçirdi.

Sikorsky 1957'de şirketinden ayrılmakla birlikte ölümüne değin danışmanlık görevini sürdürdü. Mühendislik ve bilim alanında çok sayıda onursal doktorluk unvanı kazanan Sikorsky, ABD ve Avrupa'daki pek çok bilimsel ve teknik kurumun üyeliğine de seçildi.

Sikuller, Latince SICULI, Yunanca SIKELOI, ilkçağda Sicilya'nın doğu kesiminde yaşamış kabile. Eski öykülerde kabilenin bir zamanlar İtalya'nın orta kesiminde yaşadığı ve buradan sürülerek arkasında kalıntılar (örn. Lokroi Epizephyrioi'de) bırakıp sonunda Sicilya'ya geçtiği anlatılır. Konuştukları Hint-Avrupa dilinin bazı sözcükleri bilinmekteyse de, kabilenin arkeoloji yöntemleriyle tanımlanması zordur. Bağımsız kentlerde yaşadıkları için yerlerini kolayca Yunan kolonilerine bıraktılar ve İÖ 450'lerde Duketios'un yönetimine değin kitlesel bir karşı harekete kalkışmadılar. En önemli tanrıları, tarımı ve denizcileri koruyan ikiz Palicus'lar ve onların babası olduğu sanılan Adranus'la (Hadranus) tanrıça Hybla'dır (Hyblaia).

Sikyatki (Hopi dilinde "Sarı Ev"), Arizona eyaletinin kuzeydoğu kesimindeki Navaho bölgesinde 4-6 hektarlık bir alana yayılan Yerli yerleşmesi. Anasazi kültürünün(*) Pueblo Gerileme döneminde (1300-1700) burada Hopilere bağlı Kokop kabilesi yaşamıştı. 1890'lardaki arkeolojik kazılarda renkli desenlerle bezenmiş seramik kaplar ve testiler ele geçmiştir. Bu desenlerdeki kuş figürleri siyah, kırmızı ve beyaz renklerle boyalıdır. Demir içeren kille yapılmış kaplar fırınlanınca figürlerin zemini sarı ya da turuncuya dönüşür.

Sikyon, Çağdaş Yunancada SIKIÓN. Yunanistan'da Peloponnesos (Mora) Yarımadasının kuzey kesiminde, Korinthos'un yaklaşık 18 km kuzeybatısında antik kent. Miken döneminde (İÖ y. 1300-1200) kuruldu; Dorların istilasına uğradıktan sonra birkaç yüzyıl boyunca Argos'un denetiminde kaldı. İÖ 7. yüzyılda, Dor kökenli olmayan Orthagoras ailesinin önderliğinde bağımsızlığa kavuştu. İÖ 6. yüzyılda, aynı aileden Kleisthenes'in tiranlığı döneminde gücünün doruğuna ulaştı. Tiranlık çöktükten sonra Peloponnesos Birliği'ne katıldı ve sonraki 150 yıl boyunca Sparta'nın müttefiki oldu. O döneme ait çok sayıda sikke, kentin eriştiği refah düzeyini ortaya koymaktadır. İÖ 369 ya da 368'deki Thebai müdahalesinden sonra bir iç çekişme dönemi başladı; bu arada zaman zaman tiranlıklar kuruldu. İÖ 4. yüzyılda Sikyon, aralarında heykelci Lysippos'un da bulunduğu büyük sanatçılarıyla ün salmıştı. İÖ 251'de Aratos, kenti tiranlık yönetiminden kurtardı ve Akhaia Birliği'ne kattı. İÖ 214'te ölene değin bu birliğin önderliğini sürdürdü.

sil, DAMAR KATMAN ya da YAYGI olarak da bilinir, kendisini çevreleyen kayacın yataklanma doğrultusuna paralel olarak uzanan tabalamsı korkayaç sokulması. Yatay ya da düşey doğrultularda olabilmekle birlikte, en yaygın olanları yatay doğrultuludur. Sillerin kalınlığı birkaç milimetre ile yüzlerce metre arasında değişir; uzunlukları ise yüzlerce kilometreye ulaşabilir. Sillerde her bileşimden kayaç türüne rastlanabilir. Siller, oluşumları sırasında gerçekleşen sokulma sayısına ve kayaç türüne göre sınıflandırılır. Basit bir sil tek bir sokulma sonucunda oluşur; birden çok sokulma sonucunda ortaya çıkanlara ise çoklu sil denir. Bileşik siller, birden çok sokulma sonucunda oluşan çeşitli kayaç türlerinin bir karışımı halindedir.

sila (Pali dilinde), Sanskrit dilinde ŚILA. Budacılıkta Sekiz Aşamalı Yol'un doğru konuşmak, doğru davranmak ve geçimini doğru yoldan sağlamak aşamalarını içeren ahlak ya da doğru davranış kuralları. Doğru olmayan (kötü) davranışların yoz tutkulardan kaynaklandığına (*bak.* asrava), bu tür davranışların nedenlerinin ise ancak bilgelik (*pracna*) ile ortadan kaldırılacağına inanılır.

Budacı ahlak, 10 davranış kuralına (*dasasila*) dayanır. Bunlar 1) öldürmemek, 2) verilmeyeni almamak, 3) uygunsuz cinsel davranışlarda bulunmamak (keşişler için evlenmemek, ruhbandan olmayanlar içinse zina gibi toplum kurallarına ters düşen cinsel davranışlarda bulunmamak), 4) yalan söylememek, 5) keyif verici maddeler kullanmamak, 6) öğleden sonra yemek yememek, 7) dünyevi eğlencelere katılmamak, 8) takı ve koku kullanmamak, 9) yüksek ve gösterişli yataklarda yatmamak ve 10) altın ve gümüş almamaktır.

Ruhbandan olmayanlar ilk beş kurala (*pança-sila*) her zaman uymalıdır. İki haftada bir tutulan oruç gibi bazı durumlarda sekiz kurala (*ashta-sila*; gerçekte ilk dokuz kural, yedinci ve sekizinci kurallar birleştirildiği için sekiz) uymaları gerekir. Rahip ve rahibeler ise 10 kuralın yanı sıra bunların daha ayrıntılı biçimleri olan manastır kurallarına da (*bak.* patimokkha) uymak zorundadır.

silah, saldırı ya da savunma amacıyla kullanılan düzenek, aygıt ve araçların genel adı. Çok değişik türleri olan silahlar, genel olarak ateşsiz silahlar (ok, mızrak[*], balta, bıçak, kargı[*], kama[*], kılıç[*] vb delici ve kesici silahlar), ateşli silahlar (top[*], tüfek, tabanca[*], makineli tüfek[*], roket[*], roketatar[*], füze[*], bomba[*] vb), nükleer silahlar(*) (atom, hidrojen ve nötron bombaları) ve balistik olmayan silahlar (kimyasal silah[*] ve biyolojik silahlar [*bak.* biyolojik savaş]) biçiminde sınıflandırılabilir.

Tarihte silah olarak kullanılan ilk araçlar taş ve sopaydı. Daha sonra, uygun biçimde yontulmuş taşlar sopaların ucuna bağlanarak ilk mızrak ve baltalar yapıldı. Taş, sopa ve mızrakların daha uzaklara fırlatılması gereksinimi doğunca önce sapan(*) ardından da yay ve ok(*) geliştirildi. İlk insan topluluklarının metal işlemeyi öğrenmesiyle birlikte, silah yapımında metal de kullanılmaya başladı. İlk olarak metal uçlu ok ve mızraklar, daha sonra kama ve kılıçlar yapıldı. Savaşlarda hayvanlardan (at, eşek, fil, deve vb) yararlanılmaya başlaması, bir insanın taşıyamayacağı kadar ağır silahların da yapılmasını sağladı. Böylece savaşlarda mancınık(*) gibi ağır silahlar yer almaya başladı. İnsanlara doğrudan zarar veren, yangınlar başlatan, duman ya da çok pis kokular çıkartan ilk kimyasal silahların geçmişi de ilkçağlara değin uzanır.

İS 1. ve 2. yüzyılda silah yapım yöntemleri hızla gelişti ve çok çeşitli kılıç, kama, mızrak, mancınık, yay ve ok türleri ortaya çıktı. Ama 9. ve 10. yüzyıllara değin yeni silah türleri geliştirilemedi. 10. yüzyılda geliştirilen arbalet(*), Avrupa ordularında uzun süre temel savaş silahı olarak kullanıldı.

13. yüzyılda Araplar ve Tatarlar silah yapımında barut kullanmaya başlayarak saldırı amaçlı ilk roket örneklerini yaptılar. İlk ateşli silahlar da 14. yüzyıl başlarında Araplar tarafından geliştirildi. Günümüzde kullanılan topların ilk örnekleri olan bu silahlar kısa sürede Avrupa'da da kullanılmaya başladı. Oldukça ağır ve döküm hataları nedeniyle kullanımı çok tehlikeli olan ilk ateşli silahların erimi ve isabet oranı oldukça düşüktü. Gene de bu silahlar, 15. yüzyılda geliştirilen top ve arkebüze(*) esin kaynağı olarak önemli bir rol oynadı. 15. yüzyılda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ağırlığı 40 tona, namlu çapı 1 m'ye çıkabilen ve 300 kg'ye kadar gülleler fırlatabilen çok sayıda top yapıldı ve bu toplar çeşitli savaşlarda başarıyla kullanıldı. Omuzdan ateşlenen silahların ilki olan arkebüz 16. yüzyılda yerini alaybozan tüfeğine(*) bıraktı. 16. yüzyılda İtalya'da balistik(*) biliminin temellerinin atılması ve bu konuyla ilgili ilk çalışmaların yürütülmesi, 17. yüzyılda parmak hareketiyle ateşlenebilen tabanca ve tüfeğin önemli ölçüde geliştirilmesini sağladı. Ağızdan dolmalı ve çakmaklı ateşlemeli olan ilk tüfekler piyadeler tarafından yaygın olarak kullanıldı. 17. yüzyıl sonlarında süngü(*) ile donatılan tüfek, vazgeçilmez bir piyade silahı oldu. 17. ve 18. yüzyıllarda ateşli silahlar deniz savaşlarında da kullanılmaya başladı.

Bir İngiliz subayı olan Henry Shrapnel'in 1784'te bulduğu şarapnel(*), I. Dünya Savaşı'na değin topçularca kullanıldı. 18. yüzyılda geliştirilen bir başka önemli silah da makineli tüfek oldu. 19. yüzyılda tüfek, tabanca ve top tasarımında önemli ilerlemeler sağlandı. Kama düzenekli tüfek, mavzer(*), yivli tüfek(*), Lee-Enfield tüfeği(*), Dreyse tüfeği(*) ve revolver(*) 19. yüzyılda geliştirildi. Roket tepkisinin silahlarda kullanımına ilişkin ilk çalışmalar 19. yüzyılın sonunda başladı. 20. yüzyıl başlarında tırmanan savaş tehlikesiyle birlikte, Avrupa ülkeleri yeni silahlar geliştirmeye yönelik çalışmalarını hızlandırdılar.

Bu çalışmalar sonucunda tüfek ve topların erimleri ve isabet oranları artırıldı, daha dayanıklı top ve tüfek namluları yapıldı, geri tepmeyi önleyici sistemler ve daha modern kama düzeneği mekanizmaları geliştirildi. Zırh ve beton delici silahlar da bu dönemde ortaya çıktı. I. Dünya Savaşı sırasında yeniden mermi doldurma sorununun çözülmesiyle, çok daha pratik tüfekler yapıldı. Boyu artırılmış mermiler, metal fişekler ve dumansız barut kullanımıyla bu tüfeklerin duyarlılık, erimi ve gücü daha da arttı. Pek çok ordu çok sayıda mermi atışına olanak sağlayan kesiksiz ateşli silahı(*) benimsedi. Hafif silahların yanında, geri tepme ya da gaz basıncı ilkesiyle çalışan otomatik silahlar kullanılmaya başladı. El bombası(*), kara mayını (*bak.* mayın) ve bubi tuzağı(*) gibi silahlar ilk kez I. Dünya Savaşı'nda yaygın olarak kullanıldı. I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan silahlardan biri de zehirli gaz oldu. Almanlar 22 Nisan 1915'te, İngiliz ve Fransız birliklerinin üzerine havadan, içlerinde klor gazı bulunan tüpler attılar. Bu saldırı sonucunda pek çok kişinin ölmesi, daha sonraki yıllarda kimyasal silahların kullanımını sınırlayıcı önlemler alınmasını zorunlu kıldı.

I. Dünya Savaşı'nda hava silahlarının öneminin ortaya çıkması, savaş sonrası yıllarda bu konuyla ilgili çalışmaların hızlandırılmasını sağladı. Uçaklardan atılabilen yeni bombalar ve uçaklara yerleştirilen makineli tüfeklerin yanı sıra ilk uçaksavar topları geliştirildi. II. Dünya Savaşı'ndan kısa süre önce roketlere ilişkin çok sayıda deney yapıldı ve sonuçta kısa ve orta erimli roketler ile tel ya da elektronik sistemlerle güdümlenen ilk füzeler ortaya çıktı. Almanların geliştirdiği V-1(*) ve V-2(*) balistik füzeleri, II. Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı gerçekleştirilen saldırılarda çok önemli rol oynadı. ABD'nin 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya (Japonya) ilk atom bombasını(*) atması silah teknolojisinde nükleer silah döneminin açılmasına neden oldu.

Silahların büyük hızla gelişip modernleşmesi, bunları taşıyacak yeni araçları geliştirme zorunluluğunu doğurdu. Tanklar(*) ve zırhlı personel taşıyıcılar gibi kara taşıtları, uçak gemisi, kruvazör ve denizaltı gibi deniz taşıtları, bombardıman ve saldırı uçakları gibi hava taşıtları silahların daha etkin olarak kullanılabilmelerini sağladı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda hidrojen bombası (termonükleer bomba), kıtalararası balistik füzeler gibi uzun erimli süpersonik füzeler ve daha kısa erimli olan, deniz, kara ya da havadan fırlatılabilen ve nükleer ya da konvansiyonel başlık taşıyabilen başka füzeler geliştirildi; saldırı gücü yüksek helikopterler ve süpersonik uçaklar yapıldı. Sinir, gözyaşı ve hapşırık gazı bombaları, napalm(*) gibi kimyasal silahlar, insan ya da hayvanlara mikrop bulaştırmaya yönelik biyolojik silahlar ve nötron bombası(*) gibi nükleer silahlar da II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında geliştirilen silahlar arasında yer aldı.

Silah üretimi yöntem ve tekniklerinin gelişmesi, bunun sonucu olarak da modern ve vurucu gücü çok yüksek silahların yapılması, özellikle 1970'lerden sonra orduların büyük bir hızla silahlanmalarına yol açtı. Silahlanmanın giderek korkunç boyutlara ulaşması nedeniyle ABD ile SSCB arasında nükleer ve konvansiyonel silahlarda indirime gidilmesi ve kimyasal silahların ortadan kaldırılmasına yönelik görüşmeler yürütüldü ve anlaşmalara varıldı (*bak.* Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri; Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri).

Silah Müzesi, Rusça ORUJEİNAYA MUZEY, Rusya'nın en eski müzesi. Kremlin Büyük Sarayı ile Kremlin'in duvarı arasında yer alır. Tasarımını K. Thon yapmış, 1844'te başlanan yapı, 1851'de tamamlanmıştır. Yüzyıllardır Rusya'da toplanmış çeşitli hazineler buraya taşınmış, devrimden sonra Kremlin katedrallerindeki hazinelerle Sinod Hazinesi de getirilmiştir.

Müzedeki silah ve zırh koleksiyonunun en önemli parçaları, Çar Boris Godunov'un silahları ile Çar Mihail'in değerli taşlarla bezeli miğferidir. Rus altın ve gümüş işi örnekleri arasında, IV. İvan'ın (Korkunç) ikinci karısına düğün armağanı olarak verdiği bir altın tabak da (16. yy) yer alır. Mine işleri, ikonlar ve mücevherler arasında en önemli parça, Rus kuyumcu Peter Carl Fabergé'nin ünlü Paskalya yumurtalarından biridir. Müzede ayrıca çeşitli giysi ve kumaşlar, aralarında 16. ve 17. yüzyıl İngiliz gümüşleri de bulunan Avrupa altın ve gümüş işi örnekleri, Fransız Sèvres porselenleri sergilenir. Taht koleksiyonunun en değerli parçaları IV. İvan'ın fildişi kakma tahtı ve İran şahının 1604'te Boris Godunov'a armağan ettiği altın tahttır. Bunun dışında Rus çarlık nişanları, makam arabaları, eyer takımları ve başka tarihsel yapıtlar da vardır.

silah sistemi, özel bazı tür silahların işletiminde ve denetiminde kullanılan, çoğunlukla bilgisayar destekli tümleşik sistem. Kıtalararası balistik ve balistik olmayan füzeler ile antibalistik füzeler stratejik silahlar sisteminin(*) öğeleridir. Yerden fırlatılan uçaksavar füzesi gibi kısa menzilli füzeler ile havadan-havaya ya da havadan-yere fırlatılan saldırı füzeleri ise taktik silahlar sistemi(*) grubuna girerler. *Ayrıca bak.* füze.

silahdar, SİLAHDAR-I ŞEHRİYARİ ya da SİLAHDAR AĞA olarak da bilinir, Osmanlı sarayın-

Silahdar, Brindesi'nin bir resmi, 19. yy
Ara Güler Arşivi

da Has Oda'nın ikinci büyük amiri. Erkân-ı havass-ı cüvanî (Has Oda ağaları) denen saray ağalarının önde gelenlerindendir.

Silahdarın görevleri I. Bayezid (Yıldırım) döneminde (1389-1402) belirlendi. Saray hazinesindeki padişaha ait silahları korumak ve törenlerde padişahın kılıcını taşımakla görevli olan silahdar, giderek padişahın başyaveri durumuna geldi. Birçok padişah, silahdarını sırdaşı sayardı. Enderun odalarındaki içoğlanların disiplininden de silahdar sorumluydu. 17. yüzyıldan sonra silahdarlar Enderun'un bütününden sorumlu tutulmaya başladı. Dış göreve çıkan silahdarlar vezirlik, beylerbeyliği, sancakbeyliği ya da yeniçeri ağalığı gibi yüksek görevlere atanırlardı. Ama bazen cezalandırılmak amacıyla kapıcıbaşılık gibi daha küçük rütbelerle dış göreve gönderildikleri de olurdu. Silahdarlara emekli olduklarında zengin mukataalar, zeametler verilir, nanpare adı altında bir de aylık bağlanırdı. Beylerbeylerinin de silahdar unvanlı birer yaveri olurdu. 1832'de silahdarlık kaldırılarak görevleri hazine kethüdasına devredildi.

silahların denetimi, silahların geliştirilmesini, denenmesini, konuşlandırılmasını ya da kullanılmasını denetim altında tutmaya yönelik uluslararası sınırlamalar. Silahların denetiminin iki ana işlevi vardır: Askeri durumun içerdiği belirli riskleri azaltarak topyekûn savaş olasılığını azaltmak ve çatışmaların baş göstermesi durumunda serinkanlı politikalar uygulanma olasılığını artırmak. Silahsızlanma(*) ve silahların sınırlanmasından farklı bir anlam taşıyan silahların denetimi, mutlaka silah üretiminin yasaklanmasını getirmez. Ama bu alanda kısıtlayıcı bir rol oynayabilir.

Silahların denetimi, askeri politika alanlarındaki karşıt güçler arasında bir tür işbirliğinin sağlanmasıdır. Bu aynı zamanda, bir ülkenin dünya güvenliğini desteklemek için tek taraflı olarak savaş gücünü azaltma kararını da içine alabilir.

Silahların denetimini savunan birçok çevre, sonunda toplu bir silahsızlanmaya gidilebileceği umudunu hâlâ taşımaktadır. Ama 1960'ların ortalarından sonra uluslararası politikada toplu bir silahsızlanmadan çok, silahların denetimine doğru bir eğilim ağırlık kazandı. Bu konuda sınırlı risk karakteri taşıyan bazı uluslararası antlaşmalara önayak olan ABD ve SSCB başı çekiyordu. Bu antlaşmaların en dikkate değer olanı nükleer silahların atmosferde, dış uzayda ve sualtında denenmesini yasaklayan 1963 tarihli antlaşmaydı. Söz konusu antlaşmaya 120 ülke imza koydu, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti ise çekimser kaldı. Antlaşmayla getirilen bir başka önemli hüküm, deneme yürüten ülkenin sınırları dışına belirlenebilir düzeyde radyoaktif madde yayılmasının yasaklanması ve patlatılabilecek bombalara sınır getirilmesiydi. ABD ve SSCB'nin yeraltı denemelerinde 150 kilotondan daha kuvvetli bomba kullanımını yasaklayan kararları (1976), bu sınırlamayı biraz daha daralttı. Uluslararası silah denetiminde en önemli gelişme ise, iki süper devletin stratejik silahların miktarını ve daha gelişmiş stratejik silahların yapımını sınırlamak üzere başlattığı Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri(*) çerçevesinde bir dizi antlaşmanın imzalanması oldu. Bunu 1991 ve 1993'te iki ülkenin nükleer güçlerinde büyük indirimler öngören iki Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması (START I ve II) izledi. Bu antlaşmayla ve onu izleyen yeni karşılıklı yüklenimlerle Soğuk Savaş'ın askeri altyapısının da ortadan kalktığı ve silahların denetiminde yeni bir dönem açıldığı genellikle kabul ediliyordu. Ama uluslararası saflaşmaların iki bloklu yapısının ortadan kalkmasıyla eylem alanı genişleyen çok sayıda yerel-bölgesel güç odağının silahların denetimini eskisine göre çok daha zorlaştırmasından endişe ediliyordu.

silahlı kuvvetler, bir ülkede siyasal otoritenin yönetimi altında dış güvenlik ve savunmayı sağlayan ve askeri harekâtları yürüten düzenli askeri örgüt. Genellikle kara kuvvetleri(*), deniz kuvvetleri(*) ve hava kuvvetleri(*) biçiminde üç temel birimden oluşur. Silahlı kuvvetlerin tümünü belirtmek için çoğu kez ordu terimi de kullanılır.

Dünyadaki bütün silahlı kuvvetler bazı ortak özellikler taşır. Bu özelliklerin başında silahlı kuvvetlerin her şeyden önce doğrudan ya da dolaylı olarak bir zor kullanma ve caydırma aracı olması gelir. Doğal afet ve felaketlerde kurtarma çalışmalarına katılmak, bayındırlık çalışmaları yürütmek ve ekonomiye işgücüyle katkıda bulunmak gibi ikincil işlevlerine karşın, silahlı kuvvetlerin temel görevi her zaman hasımlara siyasal bir dayatmayı benimsetmek ya da hasımlardan gelecek benzer bir dayatmaya engel olmak için yıkıcı güç kullanmak olmuştur. İkinci ortak özellik, silahlı kuvvetlerdeki yapısal ve örgütsel benzerliktir. Bu durum büyük ölçüde iyi örgütlenmiş bütün büyük kuruluşların kaçınılmaz olarak birbirine benzemesinden kaynaklanır. Silahlı kuvvetlerin genellikle kökenleri ortaçağa değin uzanan kalıplar çerçevesinde örgütlenmiş olması bu benzerliği daha da artırır. Belli zorunlulukların ya da böyle bir zorunluluk yaratma çabasının ürünü olan ve zamanla değişen ya da ortadan kalkan birçok toplumsal kuruluş ya da iş örgütlenmesinden farklı olarak, silahlı kuvvetler tarihin hemen her döneminde bir ülkenin birinci derecede öncelik taşıyan kuruluşları olmuştur. Tarihte devletlerin sağlam bir silahlı kuvvetler üzerinde yükselmesi sık sık görülen bir durumdur.

Temel özellikleri göz önüne alındığında, silahlı kuvvetler strateji, komuta ve taktik olarak adlandırılabilecek üç öğeden oluşur. Modern bir ordu, örgütlemek zorunda olduğu çok sayıda personel ve aracı ancak böyle bir yapı içinde bir arada tutabilir, yönetebilir ve kullanabilir. Strateji, geniş çapta bir planlamayı sağlayan en üst kademedir. Eski Roma'daki gibi imparatorluk ordularında ve günümüzün bazı ordularında bu işlevi, güçlü kişiliği ya da yetenekleriyle üstünlüğünü kanıtlayan ya da devlet başkanlığı makamında bulunan kişi yerine getirir. Ama genellikle stratejiyi saptayanlar, en yüksek rütbeli generallerden oluşan, komuta görevi olmayan ve temel işlevleri danışmanlık olan bir genelkurmay kadrosudur. Ordu dışında stratejinin belirlenmesine katılan kuruluş ve kişiler, devlet ve hükümet başkanları, bakanlar kurulu ve parlamentolardır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen özel araştırma merkezleri de bu kurumlarla işbirliği içinde çalışır. Ara kademeyi oluşturan komuta genellikle albay, yarbay, binbaşı yüzbaşı ve teğmen rütbesindeki personeli kapsar. Bu subaylar belirlenen stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesinden sorumludur. Hangi birliklerin ileri sürüleceği, hangilerinin yedekte tutulacağına karar verilmesi, yeterli silah ve gerecin ve bunları kullanacak personelin hazır bulundurulması komuta görevleridir. Taktik kademesi, en temel anlamıyla, savaş alanındaki komutan ile çavuş, onbaşı ve erlerden oluşur. Yukarı kademelerde belirlenen hedeflerin uygulanmasıyla ilgili işlevleri (çarpışma, ikmal, silah ve araç bakımı vb) bu kademe yerine getirir.

Çeşitli birimlere ayrılmış birçok büyük kuruluş gibi silahlı kuvvetler de paraya ve insan gücüne dayanır. Bir ordunun büyüklüğünü, gücünü ve yeteneklerini belirleyen, temelde o ülkenin ekonomik kaynakları ve özellikle 18-40 yaş arasındaki nüfusudur. Ordu karmaşık bir yapı kazandıkça, işletme ve bakım giderleri de artar. Eski Roma'da bir düşman askeri öldürmenin, yaklaşık olarak bugünkü 5 ABD Doları'na mal olduğu hesaplanmıştır. Daha karmaşık silah ve araçlarla yürütülen ve daha geniş bir destek gücünü gerektiren Vietnam (II. Çinhindi) Savaşı (1965-75) sırasında bir düşman askeri öldürmek ise ABD ordusuna 22 bin ABD Doları'na mal olmuştur.

Ordunun büyüklüğü kadar moral düzeyi de önem taşır. Askerlik mesleğini seçenlerin genel nüfusa oranı düşük olduğundan, bu sayıyı artırmak, özellikle de kendini bütünüyle bu işe verebilecek kişiler bulmak gerekir. Yurtseverlik gibi bir ülkü etrafında birleşmiş bir gönüllüler ordusu olağanüstü bir savaş gücü taşır. Ama buna çok ender olarak ulaşılabildiğinden, ülkeler genellikle zorunlu askerlik sistemine başvurur. Bu uygulama, askerliğe tümüyle ve yürekten bağlı bir ordu yaratamasa bile, genellikle "üzerlerine düşeni yapacak" bir asker gücü sağlar. Tarihte paralı askerlikten de zaman zaman yararlanılmasına karşın, bu uygulama her zaman son başvurulacak kaynak olarak görülmüştür.

Silahlı kuvvetler, toplumu yalnızca para, insan gücü ve kaynak dağılımı açısından değil, doğrudan siyasal yaşam açısından da etkiler. İstikrarlı kurumlara sahip olmayan toplumlarda hükümet uygulamalarından hoşnut olmayan silahlı kuvvetlerin ülke yönetimine el koyması sık sık karşılaşılan bir durumdur. Aynı biçimde bir topluma egemen olan tutum ve düşünceler, silahlı kuvvetleri de etkiler. ABD'de son yıllarda yapılan araştırmalar, uyuşturucu kullanımı, cinsel ahlak ve devlet otoritesine boyun eğme gibi konularda toplumda geçerli olan anlayışların, orduya da yansıdığını göstermiştir.

Köken olarak Osmanlı Devleti'ndeki askeri gücün geçirdiği değişikliklerle biçimlenen Türk Silahlı Kuvvetleri günümüzde Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Kara, Deniz ve Hava kuvvetleriyle Jandarma Genel Komutanlığı askeri birlik ve kurumlarından oluşur. Jandarma Genel Komutanlığı, iç güvenlikle ilgili görevleri yönünden aynı zamanda İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. 1982 Anayasası'nın 17. maddesine göre Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başkomutanlığı "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) manevi varlığından ayrılamaz ve cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur". Ulusal güvenliğin sağlanmasında ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasında TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Cumhurbaşkanlığı adına savaşta başkomutanlık görevlerini yerine getiren genelkurmay başkanı, Bakanlar Kurulu'nun önerisi üzerine cumhurbaşkanınca atanır, görev ve yetkileri yasayla düzenlenir. Genelkurmay başkanı bu görev ve yetkilerinden dolayı başbakana karşı sorumludur. Milli Savunma Bakanlığı'nın Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı da gene yasayla düzenlenir.

silahsızlanma, dünyada genel barışı sağlamak amacıyla, ülkelerin askeri güç potansiyelini sınırlama ve azaltma çabası.

Dünyada var olan koşulların uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmeyi sağlayacak tam bir silahsızlanmayı güçleştirmesi nedeniyle, silahsızlanma politikalarının odak noktasını saldırı ve savunma silahlarının üretimini ve üretim teknolojisinin geliştirilmesini en aza indirme çabası oluşturur. Bu bağlamda silahların denetimi(*) de bir ölçüde silahsızlanmaya katkıda bulunur. Savaşta yenik düşen bir ülkenin askeri gücünün yok edilmesi ya da azaltılması anlamındaki silahsızlandırma ile belirli bir coğrafi bölgedeki askeri güçlerin karşılıklı çekilmesine dayanan silahtan arındırma, genel ve uluslararası nitelikteki silahsızlanmadan farklı içerikler taşır.

Başlangıçta silahlanma yarışının büyük bir ekonomik yük oluşturduğu ve ülkeleri savaşa sürüklediği gibi noktalardan ele alınan silahsızlanma konusu, uluslararası düzeyde ilk kez 1899 ve 1907 tarihli I. ve II. Lahey Barış konferanslarında gündeme geldi. Ama bu amaçla getirilen öneriler konferanslarda kabul edilen sözleşmelerde yer almadı. Dönemin silahsızlanma anlayışı, daha çok ahlaki ve insani amaçlarla savaşı önleme düşüncesine dayanıyordu. ABD başkanı W.Wilson'ın yayımladığı On Dört Madde ve Kellogg-Briand Paktı (1928) hep bu düşüncenin izlerini taşıyordu. Milletler Cemiyeti'nin girişimiyle 1932'de Cenevre'de toplanan silahsızlanma konferansının aldığı kararlar, izleyen dönemde Avrupa ülkelerinin hızla silahlanması yüzünden hiçbir sonuca ulaşamadı.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda ilk kez atom bombasının kullanılması ve topyekûn yıkıma yol açabilecek bir nükleer silahlanma yarışının başlaması, silahsızlanma çabalarına yeni boyutlar kazandırdı. Ama Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların sınırlandırılmasına ve denetimine yönelik Lancaster Silahsızlanma Konferansı (1954) ile Rapacki Planı (1957) gibi girişimler ve Birleşmiş Milletler'e bağlı Atom Enerjisi Komisyonu'nun çalışmaları sonuçsuz kaldı. ABD ve SSCB arasında 1960'larda başlayan yumuşamayla birlikte silahsızlanma konusunda karşılıklı görüşme yolu açıldı. Böylece Helsinki ve Viyana'daki silahsızlanma toplantılarında antibalistik füze sistemlerinin ve stratejik saldırı silahlarının sınırlanması yönünde bazı olumlu adımlar atıldı. 1980'lerin sonlarında nükleer silahlarda belirli bir indirimin benimsenmesiyle silahsızlanma umutları daha da arttı. *Ayrıca bak.* Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri; Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri.

silan, SİLİSYUM HİDRÜR olarak da bilinir, yalnızca silisyum ve hidrojen elementlerinden oluşan, ortaklaşım (kovalans) bağıyla bağlı bileşiklerin ortak adı. Silanların genel formülü, *n*'in 1, 2, 3 gibi tam sayılara eşit olduğu Si_nH_{2n+2} biçimindedir. Yapısal açıdan silanlar doymuş hidrokarbonlara benzerler, ama kararlılıkları daha azdır. Silan adı hidrojen atomlarından birinin ya da tetraklorosilanda ($SiCl_4$) olduğu gibi hepsinin yerini başka atomların ya da atom gruplarının aldığı bileşikler için de kullanılır.

Silanlar magnezyum silisin (Mg_2Si) asitlerle tepkimeye girmesi ya da silisyum klorürlerin lityum alüminyum hidrürle indirgenmesi yoluyla hazırlanır. Silanların hepsi havada kendiliğinden yanar ya da patlar. Bazik çözeltilerle bozunmaları sonucunda hidrojen açığa çıkar ve hidratlı silis oluşur. Isıyla da bozunarak hidrojen ve silisyuma ayrışırlar. Halojenlerle ya da hidrojen halojenürlerle tepkimeleri sonucunda halojenlenmiş silanlar, olefinlerle tepkimeleri sonucunda da alkilsilanlar oluştururlar.

En basit, aynı zamanda en kararlı silan olan monosilan (SiH_4) renksiz bir gazdır, −112°C'de sıvılaşır, −185°C'de donar. 250°C'de yavaş yavaş, 500°C'de ise hızla bozunur.

Silanların kararsız olmalarının nedeni silisyum-hidrojen bağlarının zayıflığıdır. Tetrametilsilan [$Si(CH_3)_4$] gibi, hidrojen atomlarının hepsinin yerini organik grupların aldığı silan türevleri doymuş hidrokarbonlara benzer. Dimetildiklorosilan [$(CH_3)_2SiCl_2$] bileşiği silikon polimerlerinden dimetilpolisiloksanların başlangıç maddesidir. Klorotrimetilsilan ve viniltriklorosilan ise kumaş, kâğıt ve cam gibi çeşitli malzemelerin su geçirgenliğini azaltmak amacıyla kullanılır.

Silas (AZİZ), AZİZ SİLVANUS olarak da bilinir, (d. Roma? - ö. inanışa göre Makedonya; ü. IS 50; yortu günü, Katolik Kilisesi'nde 13 Temmuz, Ortodoks Kilisesi'nde 30 Temmuz), Havari Aziz Paulus'un arkadaşı misyoner.

Genellikle Resullerin İşleri'ndeki Silas ile Korinthoslulara I. Mektup'ta, Thessalonikelilere I. ve II. mektuplarda ve Petrus'un I. Mektubu'nda adı geçen Silvanus'un aynı kişi oldukları kabul edilir. Resullerin İşleri'nde, Hıristiyanlığı yaymak için gönderildiği Antiokheia'da (Antakya) Hıristiyanlara vaaz verişi anlatılırken peygamber sıfatıyla anılır (15:32).

Silas, Paulus'la birlikte Anadolu'yu dolaştı, Suriye ve Kilikya'ya uğrayarak buralarda Hıristiyanlığı yaydı. Derbe'den Lystra'ya geçen ikiliye burada Aziz Timoteos da katıldı. Paulus'un Avrupa topraklarında Hıristiyanlık öğretisini açıkladığı ilk yer olan Philippi'de (bugün Filippoi, Yunanistan) Silas'la Paulus bir köle kızını iyileştirdikleri için dövülerek hapse atıldılar. Serbest bırakılınca bu kez Thessalonike'de (Selanik) vaaz verdiler, kentten kovulunca da Beroia'ya (Veroia) gittiler. Silas'la Timoteos burada kaldı.

Silas daha sonra bir olasılıkla Havari Aziz Petrus'a katıldı. Petrus'un I. Mektubu (5:12), Silas'la Petrus'un mektubu birlikte yazdıklarını düşündürür. Bazı uzmanlar Yeni Ahit yazarları arasında Silas'a önemli yer verir. Silas'ın daha sonra Korinthos'un ilk piskoposu olduğuna inanılır.

Silay, Filipinler'de, Negros Adasında, Negros Occidental ilinin batısında kent. Guimaras Boğazının kıyısında, Bacolod'un hemen kuzeyinde yer alır. İşlek bir ticaret ve balıkçılık limanıdır. Kentte, ülkenin en önemli şekerkamışı bölgelerinden olan Silay-Talisay'da yetiştirilen ürünün işlendiği büyük bir şeker fabrikası vardır. Nüfus (1988 tah.) 129.309.

Silbermann, Gottfried (d. 14 Ocak 1683, Kleinbobritzsch, Saksonya - ö. 4 Ağustos 1753, Dresden), Alman klavyeli çalgılar yapımcısı. Müzik aletleri yapan önemli bir aileden yetişmiştir.

Önce Strasbourg'da, ünlü bir yapımcı olan kardeşi Andreas'ın atölyesinde çalıştı. 1710'da Freiberg'e taşındı. Orada epinet, klavikord, klavsen gibi müzik aletleri yapmaya başladı. 1726'da, Cristofori'nin modelini geliştirerek yaptığı iki piyanoyu Bach'a gösterdi. Bach'ın, gördüğü önemli kusurları eleştirmesi üzerine bazı değişiklikler yaparak piyanolarını geliştirdi. Sonunda bu yeni piyanoları beğenen Bach, Silbermann'ın satış temsilciliğini bile yaptı. 1736'da Silbermann sarayın org yapımcılığına atandı ve ünü iyice yayıldı. 1753'te bekâr olarak öldü, işini yeğeni Johann Daniel Silbermann devraldı. Silbermann'ın bir başka yeğeni olan Johann Heinrich de klavyeli çalgılar yapıyor ve çalıyordu. Bu alanda büyük ün kazandı ve Hindistan gibi uzak yerlerden bile siparişler aldı.

Sile kilimi, Kafkas yöresine özgü, sumak tarzında dokunmuş döşeme yaygısı. Tipik deseni, "S" harfine benzeyen stilize ejderha figürlerinden oluşur. Yan yana sıralar halinde dizilen bu figürlerin içi gene "S" biçiminde çok küçük pullarla kaplıdır. Bordür yok denecek kadar incedir.

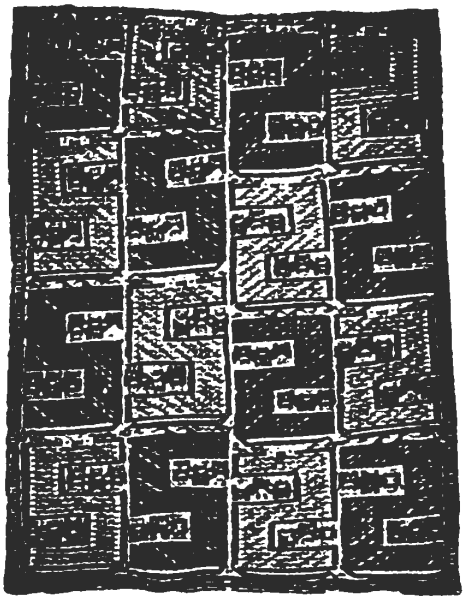

Sile kilimi, Kafkasya, 19. yy
Ernest H. Roberts, fotoğraf, Otto E. Nelson—EB Inc.

Sile kilimi genellikle dar bir tezgâhta iki parça olarak dokunur, sonra dikilerek birleştirilir. Saf yünden yapılan bu kilimin bir özelliği de çok renkli olmasıdır.

sileks *bak.* çakmaktaşı

Silene, karanfilgiller (*Caryophyllaceae*) familyasından, dünyanın hemen her yerine yayılmış 500 kadar otsu bitki türünün oluşturduğu cins. Türkiye'de de yabani olarak yetişen pek çok türü vardır. *Silene* türlerinin bazısı güzel görünümlü şirin çiçekleri için bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Silene türlerinin bazılarında dik, bazılarında ise yatık özellik gösteren ince gövdeleri (sapları) genellikle yapışkan bir sıvı ile kaplıdır. Gövde üzerinde karşılıklı olarak dizilen yaprakları sivri uçlu, düz kenarlı ve dardır. Türe bağlı olarak tek tek ya da dallanmış salkımlar halinde açan kırmızı, pembe ya da beyaz çiçekleri vardır. Çiçekler beş taçyapraktan ve bunları alttan çevreleyen şişkin bir çanak bölümünden oluşur. Meyveler kapsül yapısındadır. Avrupa'da olduğu kadar Anadolu'da da yaygın gıvışganotu(*) (*S. vulgaris*) beyaz çiçekli ve çokyıllık, nakilçiçeği ya da nahilçiçeği (*S. pendula*) ise kırmızı çiçekli ve biryıllık türlerdir.

Silezya, Lehçe ŚLĄSK, Çekçe SLEZKO, Almanca SCHLESIEN, Polonya'da tarihsel bölge. 1335'te Bohemya tahtına, 1526'da Bohemya ile birlikte Avusturya Habsburg hanedanına, 1742'de de Prusya'ya bağlandıktan sonra 1945'te Polonya'ya geri verilmiştir. Güneybatısında Südet Dağları, güneyinde Beskid Dağları, kuzeydoğusunda da Kraków-Wielun Platosu ile çevrilidir. Oder Irmağı havzasının yukarı ve orta kesimlerini içine alır. Günümüzde Polonya'da bulunan büyük bölümü, merkezleri Katowice, Bielsko-Biala, Opole, Wrocław, Wałbrzych, Legnica, Jelenia Góra, Zielona Góra ve Kalisz olan dokuz ile bölünmüştür. Küçük bir

kesimi ise Almanya'da Brandenburg ve Saksonya eyaletlerinin sınırları içinde kalır.

9. yüzyılda Silezya'da, kuzeyde Dziadoszanie ile Babrzanie, güneyde de bölgeye adını veren Ślęzanie, Opolanie ve Golensicowie kabileleri olmak üzere yalnızca Slav halkları yaşıyordu. 10. yüzyılda Çek Přemysl hanedanı ile Polonyalı Piast hanedanı arasında çekişme konusu olan bölge, 989-992 arasında Polonya prensi I. Mieszko'nun denetimine girdi. 1000'de Kral I. Bolesław, önce Smogorzów'da, ardından da Wrocław'da bir piskoposluk merkezi kurarak bölgede Polonya'nın egemenliğini pekiştirdi. 1163'te bölge toprakları Aşağı (kuzey) ve Yukarı (güney) Silezya biçiminde ikiye bölündü ve her birinin yönetimine bir Piast prensi getirildi. I. Bolesław'ın oğlu I. Henryk ve torunu II. Henryk'in bölgeyi birleştirme girişimleri sonuçsuz kaldı. Aşağı Silezya'nın yöneticisi II. Henryk, bölgeyi istila eden Tatarları, Polonyalı ve Alman şövalyelerden oluşan kuvvetleriyle yenilgiye uğrattığı Legnica Çarpışması'nda öldü (1241). Piast hanedanından gelen bütün Silezya hükümdarları, bölgeye yönelik Alman göçünü destekledi. Tarımda verimi artıran, dünyanın ilk kömür yataklarını işleten, dokumacılığı geliştiren ve Bytom ile Ruda (bugün Katowice ilinde) gibi yeni kentler kuran Alman göçmenler zamanla bölgedeki etkilerini artırdılar.

Silezya 1335'te Bohemya tahtına bağlanarak Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun parçası oldu. 1425-35 arasında ise Husçulara karşı düzenlenen seferlerde İmparator Sigismund'u destekledi. Bu dönemde büyük yıkıma uğrayan Silezya 15. yüzyılın sonunda 16 prensliğe bölündü. 1469-90 arasında Macar yönetiminde kaldıktan sonra yeniden Bohemya'nın denetimine girdi. 1526'da Avusturya arşidükü Ferdinand'ın (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ferdinand) Bohemya tahtına çıkmasıyla bölgede Habsburg egemenliği kuruldu.

Reform hareketini benimseyen Silezya, Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-48) Protestan Bohemya ve Saksonya ile birlikte Habsburglara karşı savaştı. Gene de, savaştan sonra Silezyalı Protestanlara ibadet özgürlüğü tanındı. Silezya 18. yüzyılda Habsburgların en zengin bölgesi durumuna geldi.

Avusturya Veraset Savaşı (1740-48) sırasında Prusya kralı II. Friedrich (Büyük) Silezya'yı fethetti. Avusturya'nın elinde ise yalnızca Krnov (Jägerndorf), Opava (Troppau) ve Cieszyn (Teschen) kaldı; 1849'a değin Moravya'nın parçası olan bu topraklar, sonra krallığa bağlı ayrı bir bölge oldu. Silezyalı Almanların ve Protestanların desteğini kazanan Prusya yönetiminde kurşun, çinko, demir ve kömür madenciliği ile sanayi önemli ölçüde gelişti ve bölge Avrupa'da dönemin en gelişmiş sanayi merkezlerinden biri durumuna geldi.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda birçok ülke Silezya toprakları üzerinde hak iddia etti. Bu yüzden çıkan anlaşmazlıklar zaman zaman silahlı çatışmalara yol açtı. Sonuçta, bir dizi plebisitin ve Polonya'daki ayaklanmaların ardından 1921'de, Yukarı Silezya'daki kömür ve çelik üretim alanlarının büyük bölümü Polonya'ya verildi; nüfusunun neredeyse tamamı Alman olan Aşağı Silezya ise Almanya'ya bırakıldı. Almanya 1939'da Polonya'yı işgal ederek Yukarı Silezya'yı yeniden ele geçirdi, ama 1945'te Lausitz (Lusatia) dışında Silezya'nın tamamını Polonya'ya devretti.

Polonya hükümeti savaşta büyük zarar gören sanayiyi yeniden canlandırmak amacıyla bölgede büyük yatırımlara girişerek Katowice'de çelik fabrikaları, Bielsko-Biała'da madencilikte kullanılan makine donanımı üreten tesisler ve Wrocław'daki Devlet Vagon Fabrikası'nı kurdu; ayrıca yeni karayolları inşa etti. Yukarı Silezya'nın kuzey kesimine, barındırdığı yaygın kireçtaşı oluşumlarının renginden ötürü Beyaz Silezya, güney kesimine ise Batı Beskid Dağlarındaki ormanlardan ötürü Yeşil Silezya denir. Günümüzde Polonya nüfusunun yaklaşık dörtte birini barındıran Silezya'daki öteki önemli kentler arasında Rybnik, Chorzów, Nowy Bytom ve Oświęcim-Dwory sayılabilir.

Silezya Savaşları, Silezya'yı ele geçirmek amacıyla 18. yüzyılda Avusturya ile Prusya arasında yapılan bir dizi çatışma. I. Silezya Savaşı (1740-42) ve II. Silezya Savaşı (1744-45) Avusturya Veraset Savaşları'nın, III. Silezya Savaşı (1756-62) ise Yedi Yıl Savaşı'nın parçasını oluşturur. Prusya imparatoru II. Friedrich (Büyük) Aralık 1740'ta, Brandenburg'un eski hak iddiasına dayanarak o sırada Avusturya'nın denetimindeki Silezya'yı işgal etti. Birkaç ay süren çarpışmaların ardından da Klein Schnellendorf Ateşkesi (9 Ekim 1741) ile Silezya'nın denetimini ele geçirdi. Aralık 1741-Haziran 1742 arasındaki savaşlardan sonra Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia, Friedrich ile Breslau Antlaşması'nı (11 Haziran 1742) imzalayarak Troppau, Teschen ve Jägerndorf illeri dışında Silezya'nın tamamını Prusya'ya bıraktı. II. Silezya Savaşı ise Prusya'nın Silezya üzerindeki egemenliğini daha da pekiştirdi (Dresden Antlaşması, 25 Aralık 1745). III. Silezya Savaşı sırasında Silezya'yı geri almak amacına oldukça yaklaşan Maria Theresia, sonuçta Hubertusburg Antlaşması (16 Şubat 1763) ile bölgenin Prusya'nın elinde kalmasını kabul etti.

silgi, kalem, tebeşir ya da daktiloyla yazılıp çizilmiş işaretlerin silinmesinde kullanılan kauçuk, keçe, bez ya da uygun bir başka maddeden yapılmış araç. Günümüzde silgiler genellikle bitkisel yağ, ince süngertaşı ve sülfürle bağlı kauçuğun bir karışımıdır. Bu karışım, kauçuk işleme aygıtlarında işlenir, kalıptan geçirilir (ekstrüzyon) ve kükürtle sertleştirilir. Tarihte silgiyle ilgili ilk kayda Académie Française'in 1752 tutanaklarında rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda, kurşunkalemle yazılan yazıları silmekte kullanılan, *caoutchouc* adı verilen ve bazı Güney Amerika ağaçlarından elde edilen bitkisel bir silgiden söz edilmektedir. İlk kurşunkalem ve kurşunkalem silgisi patenti New York'ta 30 Mart 1858'de Joseph Rechendorfer tarafından alındı.

Silhak (Kore dilinde "Pratik Bilgelik"), 18. yüzyılda Kore'de iç karışıklıklar içinde ortaya çıkan ve Konfüçyüsçü öğretilere körü körüne bağlı kalmak yerine devlet yönetiminde pratik bir yaklaşımı savunan düşünce okulu.

Silhak felsefesi, özellikle Yeni-Konfüçyüsçülüğün biçimselci ve törenci yaklaşımına tepki olarak doğdu. Okul üyeleri toprak reformu ve tarımın geliştirilmesi başta gelmek üzere birçok toplumsal reform düşüncesinin temelini attılar. Bu konularda, 17. ve 18. yüzyıllardaki tarımsal uygulamalara da ışık tutan önemli kitaplar yazıldı.

Silhak okuluna en çok Yi İk (1681-1763) ile Pak Çivon (1737-1805) katkıda bulundu. Yi temel olarak toprak reformu ve çiftçiliğin yanı sıra sınıfsal engellerle köleliğin kaldırılması gibi konularla ilgilendi. Pak ise ticaretin ve teknolojinin geliştirilmesini savundu. 19. yüzyılın sonlarında Kore'nin Batı kültürüyle tanışmasıyla Sohak(*) okulunun yanında Silhak da ülkenin aşamalı olarak modernleşmesine yönelik düşüncelerin geliştirilmesi ve yayılmasında önemli rol oynadı.

Silhet, eskiden SRIHATTA, Bangladeş'in kuzeydoğu kesiminde kent. Surma (Barak) Irmağının sağ kıyısında yer alır. Surma Vadisinin en önemli kentidir. Kamış ürünleriyle tanınan yörede çay, kibrit ve bitkisel yağ da üretilir; ayrıca el sanatları gelişmiştir.

1878'de belediye olan kentte Çittagong Üniversitesi'ne bağlı bir tıp fakültesi ile sekiz yüksekokul vardır. 14. yüzyılda Raca Gaur Gobind'in başkenti olan Silhet, sonradan İslam kültürünün önemli merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Şah Celal Camisi ile çeşitli türbelerdir.

Kentin yer aldığı yörenin büyük bölümü, 1947'ye değin Hindistan'ın Assam eyaletine bağlı olan topraklarda yer alır. Yöre topraklarının önemli bölümü Surma Irmağının aşağı vadisindeki verimli alüvyon düzlükleriyle kaplıdır. Hindistan'ın Hasi Tepeleri ve Caintia Tepeleri adlı bölgelerinden gelen suların yağmur mevsiminde taşkına uğrattığı yöre topraklarında, pek çok bataklık ve gölcükler (*haor*) vardır. Başlıca ürünler pirinç, jüt, yağlı tohumlar ve şekerkamışıdır. Yörede kömür, kireçtaşı, linyit, turba ve doğal gaz yatakları işletilir. Öbür uğraşlar tekne yapımı, hasırcılık, tatlı su kabuklarından düğme yapımı, pirinç, kakmalı metal eşya ve parfüm üretimidir. Nüfus (1981) kent, 166.371.

Silifke, Akdeniz Bölgesi'nde, İçel iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 2.666 km² olan Silifke ilçesi doğuda Erdemli ilçesi, güneyde Akdeniz, batıda Gülnar ve Mut ilçeleri, kuzeyde de Karaman iliyle çevrilidir.

İlin orta kesiminde yer alan ilçe toprakları, kuzeyde Toroslar'dan güneyde Akdeniz kıyısına kadar uzanır. Bu toprakların büyük bölümü platolar ile dağlık alanlardan oluşur. İlçenin güney kesimi Taşeli Platosunun(*) üzerindedir. Bu plato ile öteki yüksek düzlüklerdeki Balandız, Gökbelen ve Kırobası gibi yaylalar yöre halkı tarafından yazın sayfiye olarak değerlendirilir. İlçenin güneybatı kesimini Akçalı Dağları, orta kesimini Pusatlı (Pusat) Dağı (1.667 m), kuzey kesimini de Bolkar Dağlarının batı uzantısı olan Yüğlük Dağı (2.474 m) engebelendirir. Dağlık alanlar göknar, sedir, kızıl çam ve ardıç ormanlarıyla kaplıdır. Alçak kesimlerin doğal bitki örtüsü makilerden oluşur.

İlçe topraklarından kaynaklanan sular Lamas (Limonlu) Çayı ve Göksu(*) aracılığıyla Akdeniz'e ulaşır. Toroslar'ın güney yamaçlarından doğan Aksıvat (Aksıfat) ve Söğüt (Eldilek) derelerinin birleşmesiyle oluşan Lamas Çayı doğuda doğal sınır oluşturur. Göksu Vadisinin ilçe sınırları içindeki önemli bir bölümü kanyon biçimindedir. İlçenin Akdeniz kıyısı, Göksu Deltası kesimi dışında oldukça dardır. Bu kıyıda yer yer kesintisiz olarak doğal kumsallar uzanır. İlçe sınırları içindeki başlıca düzlük, Göksu Deltası olarak da adlandırılan Silifke Ovasıdır. Göksu'nun taşıdığı alüvyonların yığılmasıyla oluşan bu ova ilçenin en önemli tarım alanıdır. İlçe sınırları içindeki başlıca doğal göller, Göksu Deltasında yer alan birer lagün olan Akgöl ve Paradeniz Gölüdür. Akdeniz kıyısındaki başlıca girinti, kenarında Taşucu kasabasının yer aldığı koy, başlıca çıkıntılar ise Doğu, İncekum ve Bölükada burunlarıdır. Bu kıyı açığında Dana (Kargıncık) Adası vardır.

İlçe halkına gelir sağlayan başlıca ekonomik etkinlikler tarım, balıkçılık, sanayi ve turizmdir. Yetiştirilen en önemli bitkisel ürünler limon, buğday, arpa, üzüm, yerfıstığı, zeytin, elma, portakal ve muzdur. Turfanda sebze ve meyve üretimi amacıyla birçok seranın kurulduğu ilçede az miktarda badem, baklagiller ve soya da yetiştirilir. Yüksek kesimlerde küçükbaş, ovalarda da büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılır; bir de doğal tohumlama istasyonu vardır. Başlıca hayvansal ürünler peynir, yemeklik yağ ve (bir türküye de konu olan) yoğurttur. Hayvancılığın bir başka dalı da tavukçuluktur. Balıkçılık önemli gelir kaynakları arasında yer alır. Taşucu kasabasında iskele olarak da kullanılan bir balıkçı barınağı vardır. Dalyanlar kurulan Akgöl ve Paradeniz Gölü lagünleri de balıkçılık açısından önem taşır.

Kırsal kesimdeki el tezgâhlarında hayvancılığa bağlı olarak dokumacılık yapılan ve bir küçük sanayi sitesine sahip olan ilçede yer alan başlıca sanayi kuruluşu kâğıt fabrikasıdır. Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları'nın (SEKA) Akdeniz Müessesesi Taşucu'ndadır. Bu fabrikanın ayrı bir iskelesi vardır.

Doğal ve tarihsel değerler açısından oldukça zengin olan Silifke ilçesinde turizm gelişme göstermektedir. Tarihsel yapı kalıntıları, plajlar, Narlıkuyu Mağarası(*) ve Cennet-Cehennem Obrukları(*) ilçenin ilgi gören başlıca turistik değerleridir. Çamdüzü adlı bir orman içi dinlenme yerinin bulunduğu ilçenin kıyılarında birçok yazlık yerleşme ile kamu ve özel kesime ait dinlenme tesisleri vardır. Bazı deniz kaplumbağası çeşitlerinin yumurtladığı ve sazhorozlarının tek üreme alanı olan Göksu Deltasının kıyı kesimi koruma altına alınmıştır. Karaman'ı Mut üzerinden Akdeniz kıyı yoluna bağlayan önemli bir karayolunun geçtiği ilçenin Taşucu iskelesinden, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Girne limanına gemi ve feribot seferleri düzenlenir. İlçe topraklarında barit, demir, dolomit ve kireçtaşı içeren cevher yatakları bulunur.

Eski bir yerleşim alanı olduğu anlaşılan Silifke yöresindeki başlıca ilkçağ kentleri Seleukeia, Olba ve Korasion'dur. Kilikya'nın(*) batı bölümünü oluşturan Kilikia Trakheia'nın en doğusunda yer alan bu yöre, Selevkoslar döneminde Anadolu'nun ekonomik açıdan önem taşıyan kesimlerindendi. Bizans döneminde Seleukeia Theması'nın sınırları içinde olan yöre, 11. ve 12. yüzyıllarda Ermenilerle Bizanslılar arasında el değiştirdi. III. Haçlı Seferi'ne çıkan I. Friedrich (Barbarossa) 10 Haziran 1190'da Silifke yakınlarında Göksu'yu geçmek isterken boğularak öldü. Ermeni yönetimi sırasında Anadolu Selçuklularının bazı Türkmen aşiretlerini yerleştirdiği yöre, daha sonra Karamanlıların egemenliğine girdi. 1473'te Osmanlı topraklarına katılan Silifke yöresi, 19 yüzyıl sonlarında Adana vilayetine bağlı İçel sancağının yönetsel sınırları içindeydi. 1924'te merkezi Silifke kenti olmak üzere kurulan İçel iline bağlanan yöre, bugünkü yönetsel konumuna 1933'te kavuştu.

Yakınındaki bir höyükte İÖ 2000'lerden kalma yerleşim izlerine rastlanan kentin, I. Selevkos (Nikator) tarafından İÖ 3. yüzyıl başlarında kurdurulduğu sanılmaktadır. Kurucusunun adı verilen kent Seleukeia olarak anıldı. Daha sonra öteki Seleukeialarla karışmaması için adı Seleukeia Kalykadnos biçiminde değiştirildi. Göksu'nun (eskiden Kalykadnos) iki kıyısında kurulmuş olan Silifke kenti ilçenin güney kesiminde yer alır. Çevresindeki tarımsal alanın ticaret ve hizmet merkezidir. Mut'tan gelen yol ile Mersin-Antalya karayolu burada kesişir. Silifke kenti bu yolla il merkezi Mersin'e 84 km uzaklıktadır. Kentle çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Silifke Devlet Hastanesi'dir.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Roma döneminde yapılan ve Göksu'nun iki yakasını bugün de birbirine bağlayan Taşköprü (İS 77-78), kent yakınındaki Silifke Kalesi, Seleukeia kentindeki Roma ve Bizans dönemleri kalıntılarıdır. Kalenin eteğinde tiyatroya, Göksu kıyısında da *stadion*'dan kalma izlere rastlanır. Tapınak ise 2. yüzyıl yapısıdır. Merkez bucağa bağlı Uzuncaburç köyü adını, yakınında bulunan Olba kenti kalıntıları arasındaki, yüksekliği 22 m'yi aşan kuleden alır. Cennet-Cehennem Obruklarında da bazı tarihsel yapı kalıntıları vardır. Yapılan araştırmalarda ele geçilen arkeolojik buluntular ile yöreden derlenen etnografik yapıtlar, 1973'te ziyarete açılan Silifke Müzesi'nde sergilenir. Narlıkuyu Mağarasında yapılan kazılarda Roma döneminden kaldığı sanılan ve Üç Güzeller adıyla anılan bir mozaik ortaya çıkarılmıştır. Bu değerli mozaik, 1967'de ziyarete açılan Narlıkuyu Mozaik Müzesi'nde sergilenmektedir.

Silifke Belediyesi 1854'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 107.685; kent, 46.858.

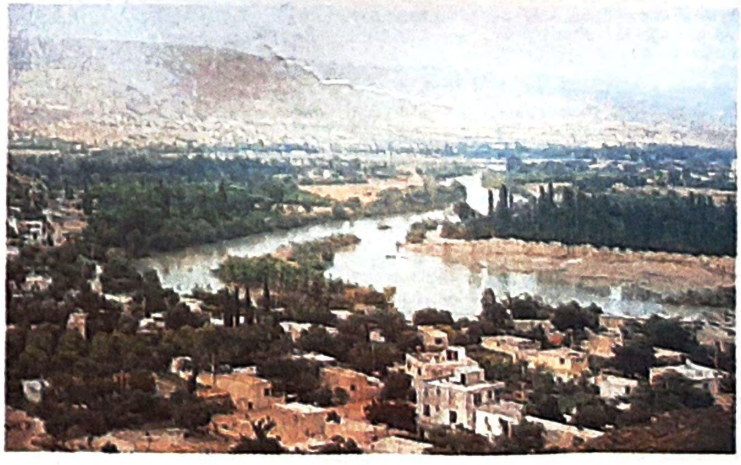

Silifke'de Göksu Irmağı ve kale çevresindeki yerleşmeden bir görünüm, İçel
Elif Erim

Siliguri, Hindistan'da, Batı Bengal eyaletinin kuzey kesiminde kent. Mahananda Irmağının hemen batısında, bir demir ve kara yolu kavşağında yer alır. Darciling, Sikkım ve Tibet arasındaki ticaretin merkezidir. Kentte ayrıca bıçkıhaneler ve jüt fabrikaları vardır. 1931'de belediye statüsü kazanan kentte Kuzey Bengal Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul bulunur. Siliguri, 1947'de Hindistan ve Pakistan'ın ayrılması, 1971'de de Bangladeş'in kurulmasından sonra bir mülteci merkezi durumuna gelmiş, uluslararası sınır anlaşmazlıkları nedeniyle stratejik önemi daha da artmıştır. Nüfus (1991) 226.677

silikat mineralleri, Yer'de ve Güneş sistemindeki öteki gökcisimlerinde yaygın olarak rastlanan, silisyum-oksijen bileşikleri grubu.

Yerkabuğu ile yermantosunun yaklaşık yüzde 95'ini oluşturan silikatlar, kırkayaçların büyük bölümünün temel bileşenleri olarak bulunurlar, ayrıca tortul kayaçlarda ve başkalaşım kayaçlarında da önemli miktarlarda yer alırlar. Ay örneklerinin, göktaşlarının ve küçük gezegenlerin de (asteroit) önemli bileşenleridir. Gezegen sondaları Merkür, Venüs ve Mars'ın yüzeylerinde de silikat minerallerinin bulunduğunu saptamışlardır. Bilinen 600 kadar silikat minerali arasında yalnızca feldispatlar, amfiboller, piroksenler, mikalar, olivinler, feldispatoitler ve zeolitler kayaç oluşumunda önem taşır.

Tüm silikat minerallerinin temel yapısal birimi, merkezinde bir silisyum atomu, köşelerinde ise silisyum atomuna bağlanmış dört oksijen atomu bulunan düzgün bir dörtyüzlüdür (tetraedron). Bu SiO_4 dörtyüzlü birimleri oksijen atomlarını paylaşabilir ve çeşitli biçimlerde birbirine eklemlenebilir, bu da farklı yapıların ortaya çıkmasına yol açar. Bu yapıların topolojisi, silikat sınıflandırmasının temelini oluşturur. Örneğin sorosilikatlar, bir oksijen atomunun iki dörtyüzlü tarafından paylaşıldığı çift dörtyüzlü gruplarından oluşan silikat mineralleridir. İnosilikatlar, her dörtyüzlünün iki oksijen atomunu paylaşmasıyla ortaya çıkan bir tekli zincir yapısına sahiptir. Filosilikatların yapısı, her dörtyüzlünün öbür üç dörtyüzlünün her biriyle bir oksijen atomunu paylaştığı bir levha biçimindedir. Tektosilikatlar ise, her dörtyüzlü biriminin tüm oksijen atomlarını paylaştığı, üç boyutlu bir dörtyüzlüler örgüsüne sahiptir.

Dörtyüzlülerin birbirine eklemlenmesine ilişkin ayrıntılar, 20. yüzyılın başlarında X ışını kırınımı tekniğinin geliştirilmesi ve kristal yapılarının böylece çözümlenmesiyle anlaşıldı. Bunun öncesinde silikat mineralleri fiziksel ve kimyasal benzerliklerine göre sınıflandırılıyor, bu da çeşitli karışıklıklara ve belirsizliklere yol açıyordu. Bir silikat mineralleri grubunun çoğu özelliği kendine özgü dörtyüzlü eklemlenmesi tarzınca belirlenmekle birlikte, aynı derecede önemli bir başka etmen de, yapıdaki öteki atomların türü ve konumudur.

Silikat mineralleri, aralarında çeşitli katyonların girebileceği uzay boşlukları (kristalografik bölgeler) bulunan, üç boyutlu oksijen atomu dizileri biçiminde düşünülebilir. Dörtyüzlü (dört dönümlü düzenleşim) bölgelerin yanı sıra altı dönümlü, sekiz dönümlü ve 12 dönümlü bölgeler de yaygındır. Bir katyonun (pozitif yüklü iyon) büyüklüğü ile onun işgal edebileceği bölge arasında bir bağıntı vardır: Katyon ne kadar büyükse düzenleşim (koordinasyon) de o kadar büyüktür, çünkü büyük katyonların oksijen atomlarıyla temas eden yüzey alanları daha geniştir. Genellikle dörtyüzlü bölgeleri genellikle silisyum ve oksijen atomlarınca; altı dönümlü bölgeler alüminyum, demir, titan, magnezyum, lityum, manganez ve sodyum atomlarınca; sekiz dönümlü bölgeler sodyum, kalsiyum ve potasyum atomlarınca; 12 dönümlü bölgeler ise potasyum atomlarınca işgal edilmiş durumdadır. Aynı iyon büyüklüğüne sahip elementler birbirlerinin yerini alabilir.

Silikat mineralleri

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da dilinim	kırma indisi	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
Tektosilikatlar (üç boyutlu ağsı yapılar)									
feldispat (öbür örnekler için *bak.* feldispat)									
ortokaz $KAlSi_3O_8$	kırmızı; beyaz ile açık sarı arasında değişen renklerde; kırmızı, yeşil	camsı	6-6½	2,6	ikizlenmiş kristaller	90°'lik iki iyi dilinim	α =1,518-1,529 β =1,522-1,533 γ =1,522-1,539	monoklinal $C\frac{2}{m}$	bileşimindeki Na'un yerini K'un aldığı albit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur
feldispatoit (öbür örnekler için *bak.* feldispatoit)									
nefelin $Na_3KAl_4Si_4O_{16}$	açık renkli; kırmızımsı, yeşilimsi ya da kahverengi	camsı ile yağ parlaklığı arasında	5½-6	2,6-2,7	küçük, camsı kristaller ya da taneler	kötü dilinim	ω =1,529-1,546 ε =1,526-1,542	heksagonal $P6_3$	bileşimindeki Na'un yerini K'un aldığı kalsit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur
silis (öbür örnekler için *bak.* silis mineralleri)									
kuvars SiO_2	değişken	camsı ile yağ parlaklığı arasında (iri taneliler); mumsu ile mat arasında (ince taneliler)	7 (bir sertlik standardı)	2,65	prizmatik ve eşaltıyüzlü kristaller; kütleler	kavkımsı kırılma	ω =1,544 ε =1,553	heksagonal $C3_12$ $C3_22$	
zeolit (öbür örnekler için *bak.* zeolit)									
kabazit $(Ca, Na_2)Al_2Si_4O_{12}.6H_2O$	beyaz; et kırmızısı	camsı	4½	2,0-2,1	küp benzeri, tekil eşaltıyüzlüler	zayıf dilinim	ω / ε = 1,470-1,494	heksagonal $R\bar{3}m$	
Filosilikatlar (yaprak yapılar)									
kil (öbür örnekler için *bak.* kil mineralleri)									
klorit hidratlı Mg, Fe alüminosilikat	yeşil	camsı ya da incimsi	2-3	2,6-3,0	kristal yapılı büyük bloklar; ince taneli agregalar	levhamsı dilinim	α =1,57-1,64 γ =1,575-1,645	monoklinal ya da triklinal	katyon değişimi sığası =10-40 kütle eşdeğeri/100 gr; üst üste yerleşmiş ardışık sekizyüzlü mika ve brusit katmanları
smektit $Al_4Si_8O_{20}(OH)_4.nH_2O$				2,2-2,7	giderek küçük parçacıklardan oluşan kütlelere dönüşen geniş, kıvrımlı yapraklar		α =1,480-1,590 γ =1,515-1,630		katyon değişimi sığası =80-150 kütle eşdeğeri/100 gr; silis dörtyüzlülerinden oluşan iki yaprak arasına sıkışmış bir alumina katmanı
mika (öbür örnekler için *bak.* mika)									
apofillit $KCa_4Si_8O_{20}F.8H_2O$	renksiz; beyaz, pembe, açık sarı ya da yeşil	incimsi ya-nardöner	4½-5	2,3-2,4	tablamsı, prizmatik ya da taneli kristaller; iyi geliştiğinde prizmalar ve çift piramitler	bir kusursuz, bir kötü dilinim	ω =1,534-1,535 ε =1,535-1,537	tetragonal $P\frac{4}{m}nc$	
muskovit hidratlı Al, Ca alüminosilikat	kahverengi ve yeşilin hafif tonlarında ya da kırmızıdan renksize kadar değişen renklerde	camsıdan ipeksi ya da incimsiye kadar değişen parlaklıkta	2-2½	2,8-3,0	büyük, yassı bloklar; psödoheksagonal kristaller; ince taneli agregalar	bir kusursuz, levhamsı dilinim	α =1,552-1,574 β =1,582-1,610 γ =1,587-1,616	monoklinal $C\frac{2}{c}$	çift kırılmalı; asitlere karşı oldukça dayanıklı; bileşimindeki Al'un yerini Li ve Si'un aldığı lepidolit ve illit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur
pirofillit $Al_2(OH)_2Si_4O_{10}$	beyaz ve değişik açık renklerde	mat ve donuk	1-2	2,6-2,9	katmanlı kütlesel; taneli ile pekişik arasında kütlesel	bir kusursuz dilinim	α =1,534-1,556 β =1,586-1,589 γ =1,596-1,601	monoklinal $C\frac{2}{c}$	yağlı izlenimi
prehnit $Ca_2Al_2Si_3O_{10}(OH)_2$	açık yeşilden gri ve beyaza kadar değişen renklerde ya da sarı	camsı	6-6½	2,9-3,0	merkezden dışarı doğru yönelmiş, küçük kristal demetleri; tablamsı ya da prizmatik kristaller; katmanlı ya da üzüm salkımı biçiminde kütlesel	bir iyi dilinim	α =1,611-1,632 β =1,615-1,642 γ =1,632-1,665	ortorombik P2cm	zeolitler ve gevrek mikalar ile birlikte sınıflandırılmıştır
talk $Mg_3Si_4O_{10}(OH)_2$	renksiz; beyaz; açık ya da koyu yeşil; kahverengi	incimsi	1 (bir sertlik standardı)	2,6-2,8	pekişik varaklanmış kütleler	bir kusursuz dilinim	α =1,539-1,553 β =1,589-1,594 γ =1,589-1,600	monoklinal $C\frac{2}{c}$	yağlı izlenimi
İnosilikatlar (zincirli yapılar)									
amfibol (öbür örnekler için *bak.* amfibol)									
adi hornblend karmaşık Ca, Mg, Fe, Al metasilikat	açık-koyu yeşil arasında	donuk	5-6	3,0-3,4	kütlesel	56°'lik bir iyi dilinim	α =1,615-1,705 β =1,618-1,714 γ =1,632-1,730	monoklinal $C\frac{2}{m}$	
mullit $3Al_2O_3.2SiO_2$	beyaz			3,0	uzamış prizmatik kristaller; eriyikler	bir belirgin dilinim	α =1,642-1,653 β =1644 γ =1,654-1,679	ortorombik Pbam	

Silikat mineralleri (devamı)

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da dilinim	kırma indisi	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
piroksen (öbür örnekler için *bak*, piroksen)									
ojit $(Ca, Mg, Fe, Ti, Al)_2(Si, Al)_2O_6$	kahverengi; yeşil; siyah	camsı	5½-6	3,2-3,5	kısa, kalın, levhamsı kristaller	87°'lik bir iyi dilinim	α =1,671-1,735 β =1,672-1,741 γ =1,703-1,761	monoklinal $C\frac{2}{c}$	ojit ile diyopsit-hedenberjit dizisi arasında kesintisiz değişim
rodonit $(Mn, Fe, Ca)\ SiO_3$	pembeden kahverengimsi kırmızıya kadar değişen renklerde	camsı	5½-6½	3,6-3,8	yuvarlaklaşmış tablamsı kristaller; dilinebilir ile pekişik kütlesel arasında; kütlesel; gömülü taneler	iki kusursuz dilinim	α =1,711-1,738 β =1,715-1,741 γ =1,724-1,751	triklinal $P\bar{1}$	
vollastonit $CaSiO_3$	beyaz; ayrıca renksiz, gri ya da çok açık yeşil	camsı	4½-5	2,9-3,1	dilinebilir, lifli ya da pekişik kütlesel; tablamsı kristaller	bir kusursuz, iki iyi dilinim	α =1,616-1,640 β =1,628-1,650 γ =1,631-1,653	triklinal $P\bar{1}$	
Siklosilikatlar (halkalı yapılar)									
aksinit $(Ca, Mn, Fe)_3Al_2BO_3(SiO_3)_4OH$	leylak rengi ile kahverengi arasında değişen renklerde; incimsi gri; sarımsı	oldukça donuk	6½-7	3,3-3,4	geniş, keskin kenarlı, kama biçimli kristaller; katmanlı kütlesel	bir iyi dilinim	α =1,674-1,693 β =1,681-1,701 γ =1,684-1,704	triklinal $P\bar{1}$	piroelektrik
beril $Be_3Al_2(SiO_3)_6$	yeşilin çeşitli tonları; değişken; koyu yeşil (zümrüt), mavi-yeşil (akvamarin), pembe (morganıt), sarı (heliyodor)	camsı	7½-8	2,7-2,8	uzun, altıgen kristaller	kavkımsı ile düzensiz arası kırılma	ω =1,569-1,598 ε =1,565-1,590	heksagonal $P\frac{6}{m}cc$	
kordiyerit $Al_3(Mg, Fe)_2Si_5AlO_{18}$	mavinin çeşitli tonları	camsı	7	2,5-2,8	kısa prizmatik kristaller; gömülü taneler; pekişik kütlesel	bir belirgin dilinim	α =1,522-1,558 β =1,524-1,574 γ =1,527-1,578	ortorombik Cccm	
turmalin karmaşık B ve Al silikat	çok değişken	camsıdan reçinemsiye kadar değişen parlaklıkta	7-7½	3,0-3,2	paralel ya da merkezden dışarı doğru yönelmiş, uzamış altıgen prizmalar, çoğunlukla yuvarlaklaşmış ya da lıçı biçimli; kütlesel	yarıkavkımsı ile düzensiz arası kırılma	ω =1,635-1,675 ε =1,610-1,650	heksagonal R3m	kuvvetli piroelektrik
Sorosilikatlar (çift dörtyüzlü yapılar)									
hemimorfit $Zn_4Si_2O_7(OH)_2.H_2O$	beyaz, kimi zaman mavimsi ya da yeşilimsi sarı ile kahverengiye kadar değişen renklerde	camsı	5	3,4-3,5	demet benzeri kristal agregaları	bir kusursuz dilinim	α =1,614 β =1,617 γ =1,636	ortorombik Imm2	kuvvetli piroelektrik
melilit	renksiz; grimsi yeşil; kahverengi	camsıdan reçinemsiye kadar değien parlaklıkta	5-6		kısa prizmatik kristaller; tabletler	bir belirgin dilinim		tetragonal $P42_1m$	gehlenit ile akermanit arasında kesintisiz kimyasal değişim
gehlenit $Ca_2Al_2SiO_7$				3,1			ω =1,669 ε =1,658		
akermanit $Ca_2MgSi_2O_7$				2,9			ω =1,632 ε =1,640		
Nezosilikatlar (bağımsız dörtyüzlü yapılar)									
andaluzit Al_2OSiO_4	pembe, beyaz ya da gül kırmızısı; ayrıca değişken	camsı	6½-7½	3,1-3,2	iri prizmalar; kütlesel	89°'lik bir iyi dilinim	α =1,629-1,640 β =1,633-1,644 γ =1,638-1,650	ortorombik P nnm	kimyasal bileşimi silimanit ve kiyanitinkinin aynısı ama bakışımı farklı
datolit $CaBSiO_4(OH)$	renksiz ya da beyaz; ayrıca çeşitli açık renkler	camsı	5-5½	2,9-3,0	tablamsı ya da kısa prizmatik kristaller, üzüm salkımı biçiminde ve küresel ya da birbirinden uzaklaşan ve merkezden dışarı doğru yönelmiş kütlesel	kavkımsı ile düzensiz arası kırılma	α =1,622-1,626 β =1,649-1,654 γ =1,666-1,670	monoklinal $P\frac{2}{c}$	
epidot $Ca_2(Al, Fe, Mn)_3(SiO_4)_3OH$	sarımsı yeşilden koyu yeşile kadar değişen renklerde	camsı	6-7	3,3-3,5	uzamış kristaller; lifli ya da taneli kütlesel; saçılmış	bir kusursuz dilinim	α =1,712-1,756 β =1,720-1,789 γ =1,723-1,829	monoklinal $P\frac{2}{m}$	bileşimindeki Fe'in yerini Al'un aldığı klinozoyisit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur
krizokol $CuSiO_3.2H_2O$	yeşil; mavimsi yeşil	camsı	2-4	2,0-2,8	kabuklar; üzüm salkımı biçiminde kütleler	kavkımsı kırılma	ω =1,46 ε =1,54	ortorombik ?	

Silikat mineralleri (devamı)

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlık	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da dilinim	kırma indisi	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
grena	değişken	camsıdan reçinemsiye kadar değişen parlaklıkta	6-7½		kristaller; düzensiz gömülü taneler; pekişik, taneli ya da katmanlı kütlesel			izometrik Ia3d	grena grubu iki ayrı katı çözeltiler dizisine ayrılmıştır: piralspit (*pirop, almandin, spesartit*) ve ugrandit (*uvarovit, grosülarit, andradit*); her dizi kendi içinde kesintisiz kimyasal değişim özelliğine sahiptir, ama ikisi arasında kesintisiz değişim yoktur
almandin $Fe_3Al_2Si_3O_{12}$				4,3			n=1,830		
andradit $Ca_3(Fe, Ti)_2Si_3O_{12}$				3,9			n=1,887		
grosülarit $Ca_3Al_2Si_3O_{12}$				3,6			n=1,734		
pirop $Mg_3Al_2Si_3O_{12}$				3,6			n=1,714		
spesartit $Mn_3Al_2Si_3O_{12}$				4,2			n=1,800		
uvarovit $Ca_3Cr_2Si_3O_{12}$				3,9			n=1,86		
kiyanit Al_2OSiO_4	mavi; beyaz; ayrıca değişken;	camsıdan incimsiye kadar değişen parlaklıkta	4-7 (değişken)	3,5-3,7	uzamış tablaması, pala biçimli kristaller	bir iyi, bir kusursuz dilinim	α =1,712-1,716 β =1,719-1,723 γ =1,727-1,734	trikliniral $P\bar{1}$	kimyasal bileşimi andaluzit ve silimanitinkinin aynısı ama bakışımı farklı
olivin (öbür örnekler için *bak. olivinler*)									
forsterit-fayalit dizisi $(Mg, Fe)_2SiO_4$	yeşilin ve sarının değişik tonları	camsı	6½-7	3,2 (forsterit)- 4,4 (fayalit)	yassı kristaller; pekişik ya da taneli kütlesel; gömülü taneler	bir belirsiz dilinim	fors. fayal. α =1,631-1,827 β =1,651-1,869 γ =1,670-1,879	ortorombik Pbnm	
fenakit Be_2SiO_4	renksiz; ayrıca şarap sarısı, soluk gül rengi, kahverengi	camsı	7½-8	3,0	eşaltıyüzlü kristaller	bir belirgin dilinim	ω =1,654 ε =1,670	heksagonal $R\bar{3}$	
sfen $CaTiSiO_4$ (O,OH,F)	renksiz; sarı; yeşil; kahverengi; siyah	elmas parlaklığından reçinemsiye kadar değişen parlaklıkta	5	3,4-3,6	kama biçimli kristaller, çoğunlukla ikizlenmiş; pekişik kütlesel	bir iyi dilinim	α =1,843-1,950 β =1,870-2,034 γ =1,943-2,110	monoklinal $C\frac{2}{c}$	
silimanit Al_2OSiO_4	renksizden beyaza kadar değişen renklerde; ayrıca kahverengi ve yeşilin çeşitli tonlarında	camsıdan elmas parlaklığına kadar değişen parlaklıkta	6½-7½	3,2-3,3	düşey doğrultuda çizgileşmiş, kare prizmalar; ince uzun paralel kristal grupları ile lifli ya da sütunsu kütlesel arasında değişen yapıda	bir kusursuz dilinim	α =1,654-1,661 β =1,658-1,670 γ =1,673-1,684	ortorombik Pbnm	
staurolit $(Fe, Mg)_2 (Al, Fe)_9O_6 (SiO_4)_4 (O,OH)_2$	koyu kırmızı-kahverengi; sarı-kahverengi; kahverengi-siyah	yarıcamsıdan reçinemsiye kadar değişen parlaklıkta	7-7½	3,7-3,8	haç biçiminde ikizler	bir belirgin dilinim	α =1,739-1,747 β =1,744-1,754 γ =1,750-1,762	monoklinal $C\frac{2}{m}$	
torit $ThSiO_4$	siyah; ayrıca portakal rengi ile sarı arasında değişen renklerde (oranjit)		4½-6	4,5-5,0; 5,2-5,4 (oranjit)	kare prizmatik kristaller, küçük kütleler	bir belirgin dilinim	ω =1,8	tetragonal $I\frac{4_1}{a}md$	
topaz $Al_2(F, OH)_2SiO_4$	saman ya da şarap sarısı; beyaz; mavimsi, yeşilimsi, grimsi, kırmızımsı	camsı	8 (bir sertlik standardı)	3,5-3,6	prizmatik kristaller	bir kusursuz dilinim	α =1,606-1,629 β =1,609-1,631 γ =1,616-1,638	ortorombik Pbnm	
vezüviyanit $Ca_{10}(Mg,Fe)_2Al_4 (SiO_4)_5(SiO_7)_2 (OH)_4$	sarı; yeşil; kahverengi	camsı	6-7	3,3-3,4	prizmatik kristaller; kütlesel	yarıkavkısı ile düzensiz arası kırılma	ω =1,703-1,752 ε =1,700-1,746	tetragonal $P\frac{4}{n}nc$	
willemit Zn_2SiO_4	beyaz ya da yeşilimsi sarı	camsıdan reçinemsiye kadar değişen parlaklıkta	5½	3,9-4,2	altıgen prizmatik kristaller; dağılmış taneler; lifli kütlesel	bir kolay dilinim	ω =1,691-1,714 ε =1,719-1,732	heksagonal $R\bar{3}$	bazen kuvvetli flüorışıl
zirkon $ZrSiO_4$	kırmızımsı kahverengi; sarı; gri; yeşil ya da renksiz	elmas parlaklığında	7½	4,6-4,7	kare prizmatik kristaller; düzensiz biçimler; taneler	kavkımsı kırılma	ω =1,923-1,960 ε =1,968-2,015	tetragonal $I\frac{4_1}{a}md$	
zoyisit $Ca_2Al_3(SiO_4)_3OH$	beyaz; gri; yeşil-kahverengi; pembe (tulit)	camsı	6-6½	3,2-3,4	çizgileşmiş prizmatik kristaller; sütunsudan pelaşık kütlesele kadar değişen yapıda	bir kusursuz dilinim	α =1,685-1,705 β =1,688-1,710 γ =1,697-1,725	ortorombik Pnmc	

Örneğin bir alüminyum iyonu, silisyum iyonundan çok az büyüktür ve bu nedenle hem dörtyüzlü, hem de altı dönümlü bölgelerde onun yerini alabilir. Silikat mineralleri tablosu için *bak.* 384-386.

silikon, POLİSİLOKSAN olarak da bilinir, iskeletinde karbon yerine ardışık olarak dizilmiş silisyum ve oksijen atomları bulunan polimerlerin ortak adı. Silikon moleküllerinin çoğunda silisyum atomlarına bağlı metil ($—CH_3$) ya da fenil ($—C_6H_5$) grupları yer alır. Silikonlar en çok sıvı, reçine ya da elastomer biçiminde üretilir.

Silikon sıvılar oldukça kararlı maddelerdir; su, ısı ve yükseltgenlerin etkisiyle bozunmazlar. Çok iyi elektrik yalıtkanı olmalarının yanı sıra hidrolik sıvılarda ve emülsiyon kırıcı maddelerde, ayrıca dokuma ve kâğıt gibi çeşitli malzemenin su geçirgenliğini azaltmak amacıyla kullanılırlar.

Silikon kauçuklar ise elektriği yalıtma, kimyasal dayanıklılık ve geniş bir sıcaklık aralığında esnekliği korumak gibi özellikler açısından değerlidir. Bunlar en çok koruyucu kılıflarda ve yalıtkan verniklerde kullanılır.

silikoz, havadaki serbest silis tozlarının uzun süre solunması sonucunda ortaya çıkan kronik akciğer hastalığı. (Silis, kumun ve birçok kaya türünün temel mineral bileşenidir.) Silikoz, pnömokonyoz hastalıklar grubundandır. Sıklıkla maden ve taş ocaklarında çalışanlarda, taş yontucularında, tünel açan işçilerde, taşlama, kumlama, perdahlama ve cilalama gerektiren işlerde çalışanlarda görülür. İlk kez 18. yüzyılda bileycilerle çömlekçilerde tanımlanmış, en eski sanayi meslek hastalıklarından biri olan silikoz, gelişmiş dünyanın en yaygın toz kökenli solunum hastalıklarından biri olarak kalmıştır.

Olguların çoğunda, silikozun gelişmesi için 10-20 yıl silis tozlu ortamda çalışmış olmak gerekir. Havanın litresinde 210.000'den az silis taneciğinin bulunduğu ortamlarda çalışan kişilerde silikoz ender görülür. Akciğerlerin çok ufak hava yollarından ancak çapları 10 mikrondan küçük silis tanecikleri geçebilir. En büyük yıkıma ise, 1-3 mikron çapındaki silis tanecikleri neden olur.

Silikozun başlıca belirtileri öksürüğü izleyen soluk darlığı, solunum güçlüğü ve bitkinliktir. Bütün bu belirtiler, akciğer dokusunun esnekliğini azaltan bağdokusu gelişiminin (fibroz) sonucudur. Hastalığın gelişim sürecinde, solunan hava ile akciğerlere giren silis tanecikleri makrofaj adlı, vücudu bakterilerin saldırılarından koruma işlevi gören temizleyici hücreler tarafından tutulur. Ama, silis tanecikleri makrofajlarca sindirilemez; tersine, bu tanecikler makrofajları öldürür. Ölü hücreler yığılır ve giderek büyür, fibrotik kütleler oluşturur. Bu bağdoku düğümcükleri kalbin çevresini, akciğer borularının girişlerini ve karın içi lenf düğümlerini kuşatır. Akciğerin hacmi daralır, gaz alışverişi azalır. Silikoz, hasta kişiyi verem, amfizem ve zatürreeye yatkın kılar. Geçmişte silikozlu hastaların büyük bölümünün veremden ölmesine karşılık, bugün veremde ilaç tedavisinin gelişmesiyle bu durum azalmıştır.

Silikozun etkili bir tedavisi yoktur; bu nedenle hastalığın denetim altına alınması esas olarak korunma önlemlerine bağlıdır. İşçilerin işyerlerinde koruyucu maske kullanmaları, belli aralıklarla akciğer röntgenlerinin çekilmesi ve düzgün havalandırma silikozun görülme sıklığını azaltmıştır.

silikva, olgunlaştığında birleşme yerlerinden ikiye ayrılarak, ortasındaki tohum taşıyan yalancı perdeyi açığa çıkaran kuru meyve tipi. Meyve açıldığında kanatlar tepede yalancı perdeye tutunur. Silikva aslında uzamış kapsül tipi bir meyvedir. Silikvanın kısa ve enli tipine ise silikula denir. Hem silikva hem de silikula, turpgiller (*Brassicaceae*) ailesi için tipik meyve örnekleridir.

silimanit, FİBROLİT olarak da bilinir, alüminyum silikat (Al_2OSiO_4) yapısında, içinde yer aldığı kayaçların oluşum sıcaklığına ve basıncına ilişkin gösterge özelliği taşıyan, renksiz ve camsı silikat minerali. Silimanite, ısıl yolla ya da bölgesel olarak başkalaşıma uğramış zengin kil içerikli tortullarda ve ayrıca moloz çökellerinde rastlanır. Bulunduğu başlıca yerler Fransa, Madagaskar ve ABD'nin doğu kesimleridir. Sri Lanka'da ise, çakıllar içinde, safir mavisi renkli değerli türlerine rastlanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* silikat mineralleri (tablo).

silimsiz imge, psikolojide, ortamda var olmayan bir nesnenin, gerçeğe son derece yakın biçimde göz önünde canlandırılması. Bu yeteneğe sahip olan kişi imgeyi gözleri kapalıyken ya da imge için uygun fon oluşturan bir yüzeye bakarken görebilir. Silimsiz imge nesnenin göz önünden kaldırılmasının hemen ardından olduğu gibi birkaç dakika, gün hatta yıl sonra, kimi zaman da kendiliğinden ortaya çıkabilir. Silimsiz imgeyle simgelediği nesne renk, biçim, boyut, pozisyon, ayrıntı zenginliği ve başka özellikleri bakımından çok farklı olabileceği gibi, imge aslına bir fotoğraf kadar da benzeyebilir. Görsel bir fenomen olan silimsiz imgeye benzer fenomenlerin başka duyularda da var olduğu düşünülür.

silindir, sabit bir doğruya (eksen) paralel kalarak devinen bir doğrunun oluşturduğu dönel yüzey. Devinen doğruya üreteç ya da ana doğru denir; bu doğru, düzlemsel bir eğri (doğrultman) boyunca kayarak devinir. Dik dairesel silindirde doğrultman bir dairedir; silindirin ekseni de dairenin merkezinden geçen ve daire düzlemine dik olan doğrudur. Yatık dairesel silindirde ise eksen, daire düzlemi ile 90°'den farklı bir açı yapar.

Doğrultmanın daire olması gerekmez; bir dik silindirin doğrultman düzlemine paralel düzlemlerle arakesitleri, doğrultmanın biçiminde eğrilerdir. Örneğin, doğrultman elipsse arakesitler de elipstir.

Silindirin üretecinin sonsuz uzunlukta olduğu kabul edilir, bu nedenle silindir, ekseni boyunca iki yöne doğru sonsuza uzar. Sonlu bir silindirde doğrultmanın çevrelediği düzlem, silindirin tabanı olarak adlandırılır.

silindir mühür, mühür olarak kullanmak için üstüne çeşitli figürler kazınmış 2-3 cm boyunda küçük taş silindir. Yumuşak kil üstünde yuvarlanarak bu figürlerin kile çıkması sağlanır. Eski Mezopotamya uygarlığının en ilginç ürünlerinden biridir. En eski örnekleri yazının bulunmasından önceki dönemden, İÖ y. 3400-y. 2900 yılları arasından kalmıştır. İlk silindir mühürlerde yalnızca geometrik işaretler, büyülü gücü olduğuna inanılan simgeler ve hayvan figürleri vardı. Daha sonraki örneklerde çeşitli örgelerin yanı sıra mühür sahibinin adına da yer verildi.

Bir silindir mühür baskısı, Babil, İÖ 8. yy; Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York kenti
Pierpont Morgan Library, New York kenti

Silindir mühürler kişisel eşyanın belirtilmesi ve çeşitli belgelerin hukuksal geçerlilik kazanması için kullanılırdı. Bunlar zamanla Mezopotamya'ya komşu Mısır ve İndus Vadisi gibi uygarlıklara da yayıldı.

silindirik fonksiyonlar *bak.* Bessel fonksiyonları

silindirik izdüşüm, yerkürenin tümünün ya da bir bölümünün haritasının önce bir silindir üzerinde hazırlanması, daha sonra bu silindirin açılmasıyla düzgün bir yüzeyin elde edilmesine dayalı izdüşüm (projeksiyon) tekniklerinin ortak adı.

Önceleri yaygın olarak kullanılan Mercator izdüşümü de bir silindirik izdüşüm yöntemiydi. Silindirik izdüşüm meridyen ve paralellerde kaymalara neden olduğundan, günümüzde haritalar karmaşık matematiksel yöntemlerle hazırlanır. *Ayrıca bak.* harita; izdüşüm.

silindirli org, bir kolla döndürülen ve üstünde çiviler bulunan bir silindirle org borularından ve körüklerden oluşan çalgı. Silindir döndürüldükçe üstündeki çiviler karşılarındaki manivelaları kaldırır ve aynı kolun harekete geçirdiği körüklerden gelen hava org borularına girerek ses verir.

İtalyan silindirli orgu, 19. yy başları, Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

Çivilerin düzenlenmesiyle silindire 10, hatta daha fazla melodi yerleştirilebilir.

Silindirli org, eski müzik süsleme üsluplarını korumuş olmaları bakımından değerlidir. 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyıl başlarında çok yaygınlaşan bu orglar 20. yüzyılın başlarında bile bazı köy kiliselerinde ilahileri seslendirmek için kullanılıyordu. Silindirli org bazen, laterna(*), sokak piyanosu(*) ve *hurdy-gurdy*'nin(*) de aralarında bulunduğu elle çalıştırılan başka sokak çalgılarıyla karıştırılır.

silis, SİLİSYUM DİOKSİT olarak da bilinir, yerkabuğunda en bol bulunan iki elementin oluşturduğu bileşik (SiO_2). Yerkabuğu kütlesinin yaklaşık yüzde 59'u ve bilinen kayaçların yüzde 95'inin temel bileşeni silistir. Silisin kristal yapılı başlıca üç türü vardır: Kuvars (bilinen en yaygın mineral), tridimit ve kristobalit. Diğer türleri koezit, keatit ve lösatoliyerittir. Silis kumu portland çimentosu, beton ve sıva yapımında kullanılır. Ayrıca, taşların ve camların taşlanmasında ve perdahlanmasında, döküm kalıplarının hazırlanmasında, cam, seramik, silisyum

karbür, ferrosilisyum ve silikon üretiminde ve sanayide tuğlamsı malzeme olarak silisten yararlanılır.

silis jeli, silisin (SiO_2) oldukça gözenekli, kristal yapılı olmayan biçimi. Gazların ve sıvıların neminin soğurulmasında, sıvıların koyulaştırılmasında, boyaların ve ince yapay katmanların yüzeyinin donuklaştırılmasında ve pek çok başka alanda kullanılır. Silis jeli 1640'ta bulunmuş olmakla birlikte, yüze tutma (adsorpsiyon) özelliği ancak I. Dünya Savaşı sırasında anlaşılmış ve gaz maskelerinde kullanılmaya başlamıştır. Genellikle su camı gibi bir silikat çözeltisinin asitleştirilmesi yoluyla elde edilen silisik asit, katı bir kütle ya da jel yapısında bir çökelek oluşturur ve suyla yıkanarak çözünen maddeler ortamdan uzaklaştırılır. Suyun ısıtılarak buharlaşması sonucunda da camsı, tane yapılı bir katı elde edilir. Silis jelinin nem soğurma özelliğini güçlendirmek amacıyla suyunun tümü buharlaştırılmaz, bileşiminde çok az oranda su bırakılır. Silisin gerçek yoğunluğu mililitrede 2,2 gr'dır, ama silis jelleri gözenekli olduklarından bunların hacim yoğunluğu daha düşüktür. Piyasada satılan silis jelinin hacim yoğunluğu yaklaşık mililitrede 0,7 gr, bir gramının yüzey alanı ise 750 m^2'dir.

silis mineralleri, silisyum dioksitin (SiO_2) değişik biçimleri halinde bulunan mineraller. Başlıca doğal silis mineralleri kuvars, tridimit, kristobalit, koezit, stishovit, melanoflojit, lösatoliyerit ve kalsedondur. Keatit ve silikalit gibi yapay olarak elde edilen silis mineralleri de vardır.

Stishovitin dışındaki tüm silis mineralleri, merkezinde silisyum atomu, köşelerinde ise dört oksijen atomu bulunan dörtyüzlü (tetraedron) gruplarından oluşur. Her dörtyüzlü grubu öbür dörtyüzlü gruplarıyla bir oksijen atomu paylaşır; böylece ortaya üç boyutlu bir yapı çıkar. Çeşitli silis mineralleri arasındaki başlıca fark, dörtyüzlülerin düzenlenmesine ilişkin geometri ayrıntılarından kaynaklanır; bu farklılıklar, farklı kristal yapılarına ve dolayısıyla farklı fiziksel özelliklere yol açar. Kuvarsta dörtyüzlüler, tridimitte ve kristobalittekine oranla daha yakın birleşmiş durumdadır. Bu birleşme farklılığı yoğunluk farkına da yol açar: Kuvarsın yoğunluğu 2,65 gr/cm^3, kristobalitin yoğunluğu 2,32 gr/cm^3 ve tritimitin yoğunluğu 2,26 gr/cm^3'tür.

Tablo 1: Silis polimorfları

adı	kristal sistemi	uzay grubu	kararlılık aralığı	açıklamalar
düşük kuvars (-kuvars)	heksagonal	$C3_12$ ve $C3_32$	573°C'ye kadar	silisin en yaygın biçimi
yüksek kuvars (β -kuvars)	heksagonal	$C6_22$ ve $C6_42$	573°-870°C	870°C'nin üzerinde yarıkararlı
düşük tridimit (α -tridimit)	ortorombik			117°C'ye kadar yarıkararlı
orta tridimit (β_1-tridimit)	heksagonal			117°-163°C arasında yarıkararlı
yüksek tridimit (β_2-tridimit)	heksagonal	$C\frac{6}{m}mc$	870°-1.470°C	163°-870°C arasında yarıkararlı; 1.470°C'nin üzerinde kararsız; 1.670°C'de erir
düşük kristobalit) (α -kristobalit)	tetragonal	$P4_12_1$		200°-250°C'ye kadar yarıkararlı
yüksek kristobalit (β -kristobalit)	izometrik	$P2_13$	1.470°-1.713°C	200°-250°C'den 1.470°C'ye kadar yarıkararlı; 1.713°C'de erir
keatit (silis K)	tetragonal	$P4_12_1$ ve $P4_32_1$		doğada henüz bulunamamıştır; yüksek basınç fazı
koezit (silis C)	monoklinal	$C\frac{2}{c}$ ya da Cc		göktaşı çarpmasına özgü mineral; yüksek basınç fazı
silis O				sentetik ürünlerde oda sıcaklığında yaygın; SiO_2 ile $LiAlO_2$ arasında katı çözeltiler dizisi oluşturur
lösatoliyerit (silis camı)				1.713°C'nin altında kararsız cam

Bu üç silis polimorfunun (*bak.* tablo 1) her birinin denge koşullarında bir kararlılık alanı vardır, ama bir yapıdan öbürüne geçiş ağır gerçekleştiğinden tridimit ve kristobalit, kuvarsın kararlılık alanı içinde bulunur. Polimorfların her birinin ayrıca, yapısal bakımdan çok az farklı, yüksek ve düşük sıcaklık biçimleri vardır. Bu yüzden alçak basınç koşullarında, düşük sıcaklık kuvarsı 573°C'ye kadar kararlıdır; bu noktadan sonra yüksek sıcaklık kuvarsı kararlı hale gelir. 867°C'de yüksek sıcaklık kuvarsı tridimite dönüşür. Yüksek-düşük sıcaklık biçimleri arasındaki dönüşümler hızla gerçekleşir ve bunun için dörtyüzlü gruplarının hafifçe yer değiştirmesi yeterlidir. Bileşim açısından kuvars genellikle oldukça katışıksızdır ve eser miktarda başka elementler içerir. Buna karşılık tridimit ve kristobalit, ağırlıkça yüzde 1'e kadar katışkı içerebilir; bunun nedeni kristal yapılarının oldukça açık ve gevşek olması ve bu yüzden başka atomların, özellikle de alüminyum, sodyum, potasyum ve lityum atomlarının yapının içine sızabilmesidir. Kuvars, yerkabuğunda en bol bulunan ikinci mineraldir ve korkayaçların çoğunda (örn. granit ve siyenit) ve hidroter-mal damar çökellerinde yer alır. Düşük sıcaklıklarda hem kimyasal, hem de mekanik açıdan kararlı olduğundan, klastik (kırıntılı) tortul kayaçlar içinde varlığını korur. Tridimit ve kristobalite ise, riyolit gibi volkanik kayaçlarda rastlanır ve bu mineraller yavaş yavaş kuvars polimorflarına dönüşür.

Öbür silis fazlarından koezit ve stishovit, kuvarsın göktaşı çarpması etkisinde kaldığı yüksek sıcaklık polimorflarıdır. Koezite üst manto kökenli bazı eklojit ksenolitlerinde de rastlanır. Silis mineralleri içinde yapısal bakımdan tek farklı faz olan stishovitte temel yapı birimi dörtyüzlü değil bir sekizyüzlüdür. Bu nedenle de bu mineralin yoğunluğu oldukça yüksektir (4,3 gr/cm^3). Keatit bir yüksek sıcaklık polimorfudur, ama doğada bulunmaz. Kalsedon, küçük kuvars kristallerinden ve ancak elektron mikroskopuyla görülebilen deliklerden oluşan bir silis kriptokristalidir. Melanoflojit, içine sülfür bileşikleri alacak büyüklükte bir

Tablo 2: Bazı silis minerallerinin özellikleri

ad	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da dilinim	kırma indisi	açıklamalar
koezit	renksiz	camsı	8'e yakın	2,9-3,0	saydam, ince taneli hamur malzeme		α = 1,593 γ = 1,597	öbür silis polimorflarına benzemez; oda sıcaklığında % 5'lik hidroflüorik asit içinde çözünmez; göktaşı çarpmasına özgü mineraldir
kristobalit (düşük sıcaklık biçimi)	beyaz ya da sütsü değişken	camsı	6½	2,2-2,3	küçük, sekizyüzlü kristaller; ayrıca aşağıdaki biçimlere bak.	görünür bir dilinim yok	ω = 1,484 ϵ = 1,487	yüksek sıcaklık biçimi
kuvars (düşük sıcaklık biçimi)		camsıdan yağ parlaklığına kadar değişen parlaklıkta (iri taneliler); mumsudan mata kadar değişen parlaklıkta (ince taneliler)	7 (bir sertlik standardı)	2,65	prizmatik ve altıyüzlü kristaller; kütlesel		ω = 1,544 ϵ = 1,553	piezoelektrik; piroelektrik; enantiyomorf; yüksek sıcaklık biçimi var
lösatit (lifli düşük sıcaklık kristobalit)	beyaz, gri, mavimsi, sarımsı			2,0-2,1	yansaydam ile saydamsız arası; lifli kabuklar ve üzüm salkımı biçiminde agregalar			
opal (mikrokristal yapılı düşük sıcaklık kristobalit)	beyaz-renksiz arası; sütsümavimsiden beyaza kadar değişen renklerde; değişken soluk renkler	camsıdan yarıcamsı, reçinemsi ve incimsiye kadar değişen parlaklıkta	5½-6½	2,0-2,3	elektron mikroskopuyla görülebilecek düzeyde küçük kristalli agregalar; küresel ya da böbrek benzeri kabuklar; düzensiz yığışımlar	kavkımsı kırılma	$\bar{n}$ = 1,435-1,455	kimyasal formülü: $SiO_2.nH_2O$
tridimit (düşük sıcaklık biçimi)	renksizden beyaza kadar değişen renklerde	camsı	7	2,26	ince, saydam levhalar (yüksek sıcaklık tridimitinin psödomorfları)		α = 1,468-1,479 β = 1,469-1,480 γ = 1,473-1,483	yüksek sıcaklık biçimi var

açık yapıya sahiptir. Biçimsiz (amorf) bir silis camı olan löşatoliyerite ise doğada ender rastlanır.

silisik asit, silisyum, oksijen ve hidrojenden oluşan ve silikat minerallerini, tuzları ve esterleri içine alan geniş bir bileşikler sınıfının başlangıç maddesi olarak kabul edilen bileşik. Kimyasal formülü $Si(OH)_4$ olan silisik asidin suda ancak kararsız bir çözeltisi hazırlanabilir. Moleküllerin birbirleriyle kolayca yoğunlaşma tepkimesine girmesi sonucunda su açığa çıkar ve zincir yapısında polimerler, halkalı ve katmanlı yapıda bileşikler ya da silis jelinin ve suda çözünürlüğü çok az olan pek çok mineralin yapısal birimlerini oluşturan üç boyutlu örgüler oluştururlar.

Silisik asidin alkoller ve silisyum tetraklorür ile oluşturduğu esterleri ısıyla bozunmayan sıvılardır ve yağlayıcılar, hidrolik sıvıları ve ısı aktarım maddeleri olarak kullanılır. *Ayrıca bak.* su camı.

silisli algler *bak.* diyatomeler

silisli camsüngeri, *Hyalospongiae* (*Hexactinelida* ya da *Triaxonia*) sınıfını oluşturan süngerlerin ortak adı. Camsüngerlerinin en belirgin özelliği, Venüs sepetinde(*) olduğu gibi, genellikle çok zarif geometrik bir ağ oluşturacak biçimde birleşmiş silis iğneciklerinden kurulu iskelet yapısıdır. Camsüngerleri özellikle denizlerin çok derin ve çamurlu diplerinde yaşar.

silisli kayaçlar, tümüyle ya da büyük bölümüyle katışıksız silisten (SiO_2) oluşan tortul kayaçlar grubu. Grup, kimyasal çökelme yoluyla oluşmuş kayaçları içerir, ama moloz ya da kırıntı kökenli kayaçları içermez. Katışıksız silis kuvars ya da biçimsiz (amorf) silis ve kristobalit halinde bulunur.

En yaygın rastlanan silisli kayaç çakmaktaşıdır; yoğun, mikrokristal yapılı bir kayaç olan çakmaktaşı, kalsedon ve kuvarstan oluşur. Kimyasal çökelme yoluyla oluşan kayaçlar arasında kireçtaşından sonra en yaygın ikinci kayaçtır. Yataklar ve yumrular halinde bulunur. Yataklaşmış çakmaktaşı, diyatome gibi, deniz tabanında silisli bataklıklar oluşturan silisli fosillerden oluşur. Bu organizmalar battıkça, kabuklarının bir bölümü dibe yakın kesimlerde çözünür ve kabuk kırıntılarının arasına girerek sert yataklaşmış kayaçların oluşmasına yol açar. Yataklaşmış çakmaktaşına silisli organizmalar bakımından zengin alanlarda, örneğin yanardağların yakınlarında, volkan camının hızla değişime uğrayarak yüksek silisli derişimlere dönüştüğü yerlerde sık rastlanır. Benzer süreçler yanardağlarla bağıntılı tatlı su göllerinde de gerçekleşir.

Yumru çakmaktaşlarının, tortul kayaçların değişime uğraması sonucunda oluştuğu kabul edilir. Bu süreçte kayaçtaki silis belirli etmenlerin etkisiyle çözünür ve tekrar çökelerek yumrular oluşturur.

silisli sünger, iskeletlerinin temel bileşimi kalker ya da lifli organik maddeler yerine silisten oluşan süngerlerin ortak adı. *Porifera* (süngerler) filumundan bilinen tüm türlerin yüzde 95'ini aşan bölümü, silisli bir iskelet yapısı geliştirmiştir ve *Demospongiae* sınıfı altında toplanır. Silisli iskelet genellikle, türden türe büyük bir biçim ve boyut farklılığı göstererek, türlerin ayırt edilmesinde kullanılan iğnecik adındaki yapıların bir araya gelmesinden oluşur.

Silisli süngerlerin çoğu denizde bulunur. *Hyalospongiae* sınıfını oluşturan silisli camsüngerleri derin sularda yaşar. Bu sınıfın cam lifli sünger (*Hyalonema* cinsi) ve Victorla dönemi koleksiyoncuları arasında büyük değer taşıyan Venüs sepeti(*) (*Euplectella* cinsi) gibi üyeleri göz alıcı yapılarıyla dikkat çeker. *Karş.* kalkerli sünger; keratinli sünger.

Silistra, SILISTRE olarak da bilinir, Bulgaristan'ın kuzeydoğu ucundaki kent. Romanya sınırında, Tuna Irmağı üzerinde yer alır. Kentin güneyinde ve güneydoğusunda eski kalelerin kalıntıları vardır. İS 2. yüzyılın başlarında Romalıların müstahkem bir kışla kurduğu Durostorum (ortaçağda Dristra, Bizans döneminde Dorostolon, Bulgarca Drster ya da Drustur) daha sonradan Moesia bölgesinin önemli kentlerinden biri olmuştur.

Yöre 1388'de Çandarlı Ali Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katıldı ve Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirildi. İlk sancakbeyliğine atanan Mihaloğlu Firuz Bey, Eflâk voyvodası Mircea'nın düzenlediği saldırılara başarıyla karşı koydu. Kent zamanla bir ticaret merkezi ve önemli bir Osmanlı kalesi durumuna geldi. Osmanlı-Rus savaşlarında (1768-74, 1806-12, 1828-29, 1853-56 ve 1877-78) birçok çarpışmaya sahne olan yöre, 1864'te Tuna vilayetinin kurulması üzerine bu vilayete bağlı bir sancağa dönüştürüldü. 1878'de ise Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan'a bırakıldı. II. Balkan Savaşı'ndan (1913) sonra Romanya topraklarında kaldıysa da 1940'ta yeniden Bulgaristan'a verildi.

Günümüzde modern bir kent olan Silistra'da mobilya, tuğla, kiremit, hasır örgü ve paketleme malzemesi üretimi ile dokumacılık gelişmiştir. Irmak limanı tahıl taşımacılığı bakımından önem taşır. Kentin Ruse-(Rusçuk)-Varna hattıyla demiryolu, Romanya ile karayolu bağlantısı vardır. Verimli tarım alanları bulunan ilde tahıl, fasulye ve şeker pancarı yetiştirilir. Ayrıca bağcılık ve hayvancılık yaygındır. Nüfus (1989 tah.) 56.907.

silisyum (Si), periyodik tablonun IVa grubunda (karbon grubu) yer alan ametal kimyasal element. Yerkabuğunun yüzde 27,7'sini oluşturan silisyum oksijenden sonra Yer'de en bol bulunan elementtir.

İlk olarak 1824'te İsveçli kimyacı Jöns Jacob Berzelius'un bulduğu silisyum doğada serbest halde bulunmaz, ama hemen hemen bütün kayaçlarda, kum, kil ve topraklarda ya oksijenli bileşiği olan silis (SiO_2, silisyum dioksit) halinde ya da oksijen ve alüminyum, magnezyum, kalsiyum, sodyum, potasyum, demir gibi başka elementlerle oluşturduğu silikatlar halinde bulunur. Ayrıca doğal sularda, atmosferde (silisli toz halinde), pek çok bitkide ve bazı hayvanların iskeletlerinde, dokularında, vücut sıvılarında da silisyum bileşikleri vardır.

Katışıksız silisyum sert, koyu gri renkli, metal parlaklığında bir katıdır ve kristal yapısı elmas biçimindeki karbonun aynısıdır. Silisyumun birçok fiziksel ve kimyasal özelliği karbonunkine benzer. Kahverengi ve toz halinde silisyum da tanımlanmıştır, ama bu da mikrokristal yapıdadır. Element haldeki silisyum sanayide, oksidinin elektrik fırınlarında kok kömürüyle indirgenmesi yoluyla hazırlanır. Küçük ölçekte ise oksidinin alüminyumla indirgenmesiyle elde edilebilir.

Silisyum da karbon gibi oda sıcaklığında tepkin değildir, ama ısıtıldığında şiddetle tepkimeye girerek halojenlerle halojenürleri, bazı metallerle de silisürleri oluşturur. Hidroflüorik asit dışındaki asitlerden etkilenmez. Akkor sıcaklığında su buharının ya da oksijenin etkisiyle yüzeyinde silisyum dioksit katmanı oluşur. Silisyum ve karbonun elektrik fırınında 2.000°C-2.600°C arasındaki sıcaklıklarda birleşmesiyle önemli bir aşındırıcı olan silisyum karbür (karborundum, SiC) elde edilir. Silisyumun hidrojenle tepkimeye girmesi sonucunda, oda sıcaklığında gaz halinde bulunan ve silanlar olarak bilinen bir dizi hidrür; hidrokarbon gruplarıyla birleşmesiyle de birçok organik silisyum bileşiği oluşur.

Element haldeki silisyumun birkaç uygulama alanı vardır. Metalurjide indirgeyici ve çelik, pirinç ve tunç üretiminde alaşım maddesi olarak kullanılır. Katışıksız silisyumdan fotoelektrik aygıtlarda, transistorlarda ve başka elektronik elemanlarda yararlanılır. Silisyumun en önemli bileşikleri silis ve silikatlardır. Kum ve kil biçimindeki silis beton ve tuğlanın yanı sıra yüksek sıcaklıklara dayanıklı tuğlamsı (refrakter) yapımında kullanılır. Kuvars minerali halindeki silisten ise ısıyla yumuşatılarak cam eşyalar üretilir. Suda çözünmeyen silikatların çoğundan da cam eşya ve emaye, çanak çömlek, porselen ve başka seramik malzemelerin üretiminde yararlanılır. Su cam olarak bilinen sodyum silikatlar sabun yapımında, ahşap malzemenin çürümesini önlemede, yumurtaların saklanmasında, çimento olarak ve boyalarda kullanılır. Silikonlar ise silisyum, oksijen, karbon ve hidrojenden yapay yolla üretilen organosilisyum oksitlerdir. Bunlar eylemsiz ve yüksek sıcaklıklara olağanüstü dayanıklı olmaları nedeniyle yağlayıcılarda, hidrolik sıvılarında, su geçirmeyen malzemelerde, vernik ve emayelerde kullanılırlar.

Silisyumun silisyum-28 (yüzde 92,21), silisyum-29 (yüzde 4,70) ve silisyum-30 (yüzde 3,09) gibi üç kararlı izotopu ve dört radyoaktif izotopu bilinmektedir.

atom numarası	14
atom ağırlığı	28,086
erime noktası	1.410°C
kaynama noktası	2.355°C
yoğunluğu	2,42 gr/mililitre
yükseltgenme durumu	+4
elektronların yerleşimi	2-8-4 ya da $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^2$

silisyum dioksit *bak.* silis

silisyum karbür (SiC), KARBORUNDUM olarak da bilinir, silisyum ve karbondan oluşan, çok sert, berrak ve hafif yeşile çalan renkte kristalli kimyasal bileşik. 1891'de ABD'li mucit Edward G. Acheson'ın bulduğu silisyum karbür 1929'da bor karbür bileşiği bulunana değin bilinen en sert yapay malzeme oldu. Acheson, yapay elmas üretmek amacıyla kil ve kok karışımını demirden küresel bir fırında karbon elektrotların oluşturduğu elektrik arkı yardımıyla ısıttığında, elektrotların üzerinde parlak, heksagonal yapıda kristallerin oluştuğunu gördü ve kilden yeni bir karbon alüminyum bileşiği elde ettiğini sandı. Ergimiş alümininanın (Al_2O_3) doğal olarak bulunan mineraline korindon adı verildiğinden bu yeni bileşiği karborundum olarak adlandırdı. Ama bu kristallerin sertliğinin elmasınkine çok yakın olduğunu görünce buluşunun önemini anladı ve patentini aldı. Acheson'un ilk elde ettiği ürün önceleri değerli taşların parlatılmasında kullanıldı ve doğal elmas tozu fiyatına satıldı. Sonra daha ucuz hammaddelerden bol miktarlarda üretilen bu bileşik sanayide aşındırıcı olarak yaygın biçimde kullanılmaya başladı. Fransız Henri Moissan da Acheson ile aynı zamanda kuvars ve karbon karışımından benzer bir bileşik elde etmeyi başardı, ama 1903'te yayımladığı yazısında buluşun öncülüğünü Acheson'a bıraktı. Arizona Meteor Krateri'nde (Diablo Kanyonu) bulunan doğal

silisyum karbürün mineralojideki adı ise moisanittir.

Silisyum karbür kristalleri çok sert olmalarının yanı sıra mekanik açıdan güçlüdürler ve başka malzemeleri aşındırma özelliği taşıdıklarından taşlama çarklarında ve zımpara yapımında yaygın olarak kullanılırlar. Başka maddelerde ergiyip akmaya, yüksek sıcaklıklarda erimeye ve yükseltgenmeye karşı dayanıklı, ısıl iletkenliğinin de çok yüksek olması nedeniyle yüksek sıcaklıklarda kullanılan tuğlalar ve başka tuğlamsıların (refrakter) yapımında silisyum karbürden yararlanılır. Silisyum karbür düşük sıcaklıklarda iyi bir elektrik yalıtkanıdır, ama ısındıkça iletkenliği artar ve 2.000°C'de grafitin iletkenliğine ulaşır. Bu nedenle karborundumun yariletken olarak yaygın bir kullanım alanı vardır. Silisyum karbür katışıksız silis kumunun kok halindeki karbonla elektrik fırınında ısıtılması yoluyla üretilir.

Silius Italicus, tam adı TIBERIUS CATIUS ASCONIUS SILIUS ITALICUS (d. İS 25/26, Patavium, İtalya - ö. 101), Latin şair. II. Pön Savaşı'nı (İÖ 218-201) konu alan 12 bin dizelik *Punica* (Kartaca) adlı yapıtı, Latin edebiyatının en uzun şiiridir.

Gençliğinde tanınmış bir avukattı. Daha sonra devlet hizmetine girerek Neron'un öldüğü yıl (İÖ 68) konsül oldu. Neron'a yakınlığı ününü lekelediyse de, Asya'daki valilik görevini başarıyla yürüterek yeniden saygınlık kazandı. Daha sonra devlet hizmetinden ayrıldı.

Silius varlıklı bir kişiydi. Edebiyatçıları ve sanatçıları korumasına aldı, ayrıca Vergilius'un Neapolis'teki (bugün Napoli) mezarını, Cicero'nun da Tusculum'daki malikânesini satın alarak onarttı. Dostları arasında, onu bir filozof olarak önemseyen Epiktetos, Vergilius üzerine yazdığı yorumu ona ithaf eden Cornutus ve Martialis de vardı. Stoacı olduğu halde yapıtlarında bu felsefenin etkisi Lucanus'ta olduğu kadar belirgin değildi. Yaşamında ise tam bir stoacıydı; çaresiz bir hastalığa yakalanınca kendisini açlıktan ölmeye bıraktı.

Punica büyük ölçüde tarihçi Livius'a dayanır. Silius II. Pön Savaşı'ndaki altı çatışmayı anlatırken, biçim ve mitolojik malzeme açısından Vergilius'un *Aeneis*'ini örnek almıştır. Scipio yerine Hannibal'i kahramanlaştırırken oldukça başarılıdır. Eleştirmenlerin sert saldırılarına hedef olan yapıtın 18. yüzyıldan beri çok az basımı yapılmıştır. Destanın son üç kitabında belli bir gevşeme görülürse de, çoğu dramatik savaş sahnelerini anlatan şiirleri başyapıt düzeyindedir.

Silivri, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, İstanbul iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 778 km² olan Silivri ilçesi kuzey ve doğuda Çatalca ilçesi, güneyde Marmara Denizi, batı ve kuzeybatıda da Tekirdağ iliyle çevrilidir.

İstanbul ilinin batı kesiminde yer alan ilçe toprakları, güneye doğru yüksekliği azalan alçak bir plato alanı üzerindedir. Kuzey kesimini Istranca (Yıldız) Dağlarının güneydoğu uzantıları engebelendirir. Akarsu vadileriyle parçalanmış olan ilçe topraklarından kaynaklanan sular Karadeniz, Marmara Denizi ve Ege Denizine ulaşır. İlçenin büyük bölümünün sularını toplayan Kola ve Çanta dereleri gibi küçük akarsular güneydeki Marmara Denizine dökülür. Ergene Irmağına(*) katılan Çorlu Çayının başlangıç kolları ilçenin kuzey kesiminden çıkar. Kuzeydoğu kesiminden kaynaklanan suları toplayan Istranca Deresi ise ilçe sınırları dışında yer alan ve fazla sularını Karadeniz'e boşaltan Terkos (Durusu) Gölüne dökülür.

Üçte ikisinden çoğu büyük köylerde yaşayan ilçe halkı geçimini genelde tarım ve turizmden sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, soğan, yulaf, şeker pancarı, üzüm, bakla, ayçiçeği, mısır, elma ve patatestir. Başka sebze ve meyvelerin de yetiştirildiği Silivri, 1984'te ilin en çok bitkisel ürün elde edilen ilçesiydi. Son yıllarda tarım alanlarının bir bölümünde çiçekçilik yaygınlaşmaya başlamış, bazı seralar kurulmuştur. Hayvancılık da önemli gelir kaynaklarındandır. Yapay tohumlama yöntemiyle süt inekçiliği yapılan ilçedeki bazı özel çiftliklerde yetiştirilen damızlık hayvanlar il dışına satılır. Balıkçılık, Marmara Denizindeki kirlilik ve aşırı avlanma gibi nedenlerle eski önemini yitirmektedir.

İlçede sanayi fazla gelişmemiştir. Başlıca sanayi kuruluşları un, bitkisel yağ, yem, süt ürünleri, teneke kutu, ambalaj malzemeleri ve tuğla fabrikalarıdır. Edirne-İstanbul demiryolu ile eskiden E-5 olarak anılan D-100 Karayolu'yla Kınalı-Sakarya Otoyolu ilçe topraklarından geçer.

Yazın ilçe kıyıları özellikle İstanbulluların ilgi gösterdiği dinlence alanlarına dönüşür. Gümüşyaka ile Selimpaşa arasındaki kıyı şeridi üzerinde birçok tatil sitesi, otel, motel ve yazlık konut yapılmıştır. Yazın nüfusu birkaç kat artan ilçede ticari etkinlik de canlanır.

İÖ 14. ve 13. yüzyıllarda Trakların yaşadığı yöreye İÖ 7. yüzyılda Yunanistan'dan gelen Megaralılar yerleşti. İÖ 6. yüzyılda Pers egemenliğine giren yöre, İÖ 5. yüzyılda Delos Birliği'ne katıldı. İÖ 4. yüzyıl sonlarında Makedonyalıların denetimine, daha sonra da Roma egemenliğine girdi. Bizans imparatoru I. Anastasios, İS 507-511

Silivri'den bir görünüm, İstanbul
Anadolu Yayıncılık Arşivi

arasında Karadeniz kıyısından başlayıp bu yöreye kadar 60 km boyunca uzanan surlar yaptırdı. Balkanlar'dan gelen saldırılara karşı yapılan bu surlar yöreyi 8. yüzyıldaki Bulgar istilasından koruyamadı. Konstantinopolis'in (İstanbul) alınmasından sonra Osmanlı topraklarına katılan Silivri yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Müstakil Çatalca Mutasarrıflığı'na bağlı bir kazaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra il yapılan Çatalca'nın ilçesi olan Silivri daha sonra İstanbul iline bağlandı.

Bria sonekli Trakça "kent" anlamına gelen Selymbria eski bir yerleşme yeridir. Megaralıların İÖ 7. yüzyılın ilk yarısında yüksekçe bir tepede kurduğu kale içindeki yerleşme zamanla gelişerek çevreye yayıldı. İmparator Arcadius kente karısı Eudoksia'nın adını (Eudoksiapolis) verdiyse de, bu ad benimsenmedi. Adı önce Silimbirye'ye, sonra da Silivri'ye dönüşen kent, ilçenin güney kesiminde, Marmara Denizi kıyısında yer alır. İstanbul Üniversitesi'ne ait bir kongre merkezi ile aynı üniversitenin Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dekanlığı'na bağlı Toplum Hekimliği Merkezi'nin bulunduğu kent, içinden geçen D-100 Karayolu'yla il merkezi İstanbul'a yaklaşık 60 km uzaklıktadır.

Tümüyle Selymbria kentinin üstünde kurulmuş olan Silivri'deki başlıca tarihsel kalıntı Bizans kalesinin duvarlarıdır. 348 m uzunluğundaki 32 gözlü Sultan Süleyman Köprüsü Mimar Sinan'ın yapıtıdır.

Silivri Belediyesi Cumhuriyetten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 77.599; kent, 26.049.

silkme, bir kâğıt üstündeki motif, resim ya da yazıyı başka bir kâğıda ya da yüzeye aktarmakta kullanılan yöntem.

Kullanılacak motif kâğıda çizildikten sonra sert bir altlık üstüne konarak çizgileri ince bir iğneyle sık noktalar halinde delinir. "Silkme kalıbı" olarak adlandırılan bu kâğıt, desenin aktarılacağı yüzeyin üstüne yatırılır. İçine ince söğüt kömürü tozu, reçine tozu karıştırılmış is siyahı ya da siyah kurşun tozu konmuş bir kese (silkme kesesi) deliklerin üstüne hafif hafif vurulur. Böylece kesedeki silkme tozu deliklerden geçer ve alttaki yüzeyin üstünde motifin çizgileri sık noktacıklar halinde belirir. Sonra bu noktacıkların üstünden siyah kalemle geçilerek çizgiler belirginleştirilir.

Silla, Kore'de 668'e değin hüküm süren üç krallıktan biri. Krallığı yöneten hanedan Kogurya(*) ve Pekçe(*) krallıklarını ele geçirerek ülkeyi tek bir yönetim altında birleştirmiştir.

Yarımadanın güneydoğusundaki toprakları kaplayan Silla Krallığı'nın İÖ 57'de Hyokkose tarafından kurulduğuna inanılır. İÖ 2. yüzyıla gelindiğinde Silla bir kabileler konfederasyonundan oluşuyordu. Kral Nemul'un hükümdarlığı sırasında (356-402) çeşitli yasaların çıkarılması, Kral Paphung'un döneminde de (514-540) yarımadanın doğu ucundaki Karak (Kaya) Konfederasyonu'nun doğu yarısının ilhak edilmesiyle güçlü bir krallığa dönüştü.

Krallık topraklarında zamanla Budacılık yaygınlaştı ve en önemlileri Huang'yong-sa (*sa*: tapınak), Pulguk-sa ve Sakkuram (bir mağara tapınağı) olan çok sayıda tapınak inşa edildi.

Kral Çinhung'un hükümdarlığı sırasında (540-576), Huarangdo adıyla anılan yeni bir askeri birlik oluşturuldu ve askeri sistem yeniden düzenlendi. Silla Krallığı 7. yüzyılda, Çin'deki Tang hanedanı (618-907) ile ittifak kurarak 660'ta ülkenin güneybatısındaki Pekçe Krallığı'nı, 668'de kuzeydeki Kogurya Krallığı'nı kendine bağladı. Bunu yaklaşık 10 yıl süren savaşlar izledi. Silla hanedanı sonunda, Tang kuvvetlerini geri püskürterek Kore Yarımadası'nı tek bir yönetim altında birleştirdi.

Silla HANEDANI, Kore Yarımadasındaki Silla, Pekçe ve Kogurya krallıklarını tek bir yönetim altında birleştiren hanedan (668-935). Çin'deki Tang hanedanı (618-907) ile ittifak kurarak 660'ta güneydoğudaki Pekçe Krallığı'nı, 668'de de kuzeydeki Kogurya Krallığı'nı fethetmiştir. Kore, bugün hâlâ koruduğu kültürel, dilsel ve coğrafi özelliklerinin pek çoğunu Silla hanedanı döneminde kazanmıştır.

Birleşmeden sonra ülke yönetimi Çin modeline uygun olarak yeniden düzenlendi ve ülke dokuz eyalete ayrıldı. Ülkenin her yerinde askeri garnizonlar kuruldu. Bununla birlikte hiçbir zaman Çin'deki gibi bilgi ve yeteneğe dayalı bir bürokrasi oluşturulamadı ve soylular ülke yönetiminde etkili olmayı sürdürdü. Silla hanedanı döneminde Kore sanatı altın çağını yaşarken kültür hızla Çinlileşti. *Ayrıca bak.* Doğu Asya sanatı (Kore).

Yüz yıldan fazla süren bir barış döneminden sonra, 9. yüzyılda ülke soylular arasın-

daki çatışmalara ve köylü ayaklanmalarına sahne oldu. 935'te Silla hanedanı devrildi ve yerine Korya hanedanı geçti.

Sillanpää, Frans Eemil (d. 16 Eylül 1888, Hämeenkyrö, Finlandiya, Rus Çarlığı - ö. 3 Haziran 1964, Helsinki, Finlandiya), Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan (1939) ilk Finlandiyalı yazar.

Bir çiftçinin oğlu olan Sillanpää, doğa bilimleri öğrenimini tamamlamadan 1913'te köyüne dönerek evlendi ve yazmaya başladı. İlk öyküleri 1915'te çeşitli dergilerde yayımlandı. 1924'ten 1927'ye değin Porvoo'daki bir yayınevinde çalıştı. En iyi yapıtlarının çoğunu 1930'ların başlarındaki yaratıcı döneminde yazdı.

Yaz ortasında evine dönerek âşık olan genç bir adamın öyküsünü anlatan ilk romanı *Elämä ja aurinko*'da (1916; Yaşam ve Güneş) kendine özgü bir üslup geliştirdi. Bu yapıtta insanlar doğanın ayrılmaz bir parçasıydı; yaşamın gizli amacını açığa vuran içgüdüler insan davranışlarını yönetiyordu.

1918'deki iç savaşta büyük sarsıntıya uğrayan Sillanpää en önemli romanı *Hurskas kurjuus*'u (1919; *Mukaddes Sefalet* 1943/ *Kutsal Yoksulluk*, 1956) bu dönemde yazdı. Bu kitabında, kendi halinde bir köylünün, ideolojik anlamını tam kavramaksızın Kızıl Muhafızlar'a katılışını anlattı. *Hiltu ja Ragnar* (1923) adlı kısa romanında ise kentli bir delikanlıyla kasabalı bir hizmetçi kızın trajik aşk öyküsünü anlattı. 1920'lerin sonlarında çeşitli öykü kitapları yayımladı. Eski bir köylü ailesinin öyküsü olan *Nuorena nukkunut* (1931; *Taşra Kızı: Silja*, 1967) en ünlü yapıtı oldu. Genç bir çiftçinin olgunlaşmasını anlattığı *Miehen tie* (1932; *Bir Hayat Yolcusu*, 1983) adlı yapıtında gerçekçi ve destansı öğeleri kaynaştırdı. *Ihmiset suviyössä* (1934) üslup açısından en yetkin ve şiirsel romanıdır. *Poika eli elämäänsa* (1953; Anlatmak ve Betimlemek) ve *Päivä korkeimmillaan* (1956; Günün Doruğu) adlı anılarında kendi yazarlık yaşamına ışık tutar.

Sille, Müzahir (d. 1930, İstanbul), Olimpiyat ve Dünya şampiyonu Türk güreşçi ve antrenör. Güreşe İstanbul'da, Fatih Güreş Kulübü'nde başladı. Milli takıma seçildiği 1955'te Karlsruhe'deki Dünya Şampiyonası'nda grekoromende 62 kg'de ikinci oldu. 1956 Melbourne Olimpiyat Oyunları'ndaysa dördüncülük elde etti. 1958'de Budapeşte'de düzenlenen Dünya Şampiyonası'ndaki ikincilikten sonra 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda altın madalyaya ulaştı. Döneminde grekoromende 62 kg'nin en iyileri arasında sayılan Sille, saltoları ile ünlendi. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'ndan sonra güreşi bıraktı ve çeşitli dönemlerde milli takım çalıştırıcılığını üstlendi.

Sille Barajı, Konya'nın kuzeybatısında Sille Deresi üzerinde kurulu kaya dolgu baraj. 1960'ta hizmete giren baraj 260 ha'lık bir alanın sulanması ve 200 ha'lık bir alanın taşkınlardan korunması amacıyla kurulmuştur. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 40 m, kret uzunluğu 520 m, toplam dolgu hacmi ise 320 bin m^3'tür. Baraj gölünün alanı 0,2 km^2, su toplama kapasitesi 3,1 milyon m^3'tür.

Silliman, Benjamin (d. 8 Ağustos 1779, North Stratford, Connecticut - ö. 24 Kasım 1864, New Haven, Connecticut, ABD), *American Journal of Science* adlı dergiyi kuran ve ABD'de bilimin gelişmesine büyük katkılarda bulunan jeolog ve kimyacı.

Silliman 1796'da mezun olduğu Yale College'da kimya ve doğa tarihi profesörü olarak görev aldı. Büyük bir mineral örnekleri koleksiyonu hazırladı, Sheffield Bilim Okulu'nu, Trumbull Galerisi'ni ve tıp okulunu kurdu, Yale College'ın eğitim kaynaklarının genişlemesine yardımcı oldu.

Silliman uzun yıllar *Silliman's Journal* olarak bilinen *American Journal of Science and Arts*'ı (sonradan *American Journal of Science* olarak kısaltıldı) 1818'de kurdu. Dergi kısa sürede önemli bir bilimsel araştırma organı ve dünyanın en büyük bilim dergilerinden biri durumuna geldi. Günümüzde de yayımlanmakta olan dergi bugün yalnızca jeoloji konusundaki araştırmalara yer vermektedir.

Silliman 1853'te emekli olduktan sonra ders vermeyi sürdürdü. Başlıca yapıtları, *A Journal of Travels in England, Holland and Scotland* (1810; İngiltere, Hollanda ve İskoçya Gezi Notları) ve *Elements of Chemistry*'dir (1830; Kimyanın Öğeleri). Silimanit minerali adını ondan almıştır

Silliman, Benjamin (d. 4 Aralık 1816, New Haven - ö. 14 Ocak 1885, New Haven, Connecticut, ABD), ham petrolden elde edilen ürünlerin kullanım alanlarına ilişkin olarak hazırladığı raporuyla Pennsylvania'daki Titusville'de üretim yapan ilk petrol kuyusunun açılmasını sağlayan ABD'li kimyacı.

Ünlü bir jeolog ve kimyacı olan Benjamin Silliman'ın oğludur. 1842'de babası ile birlikte bir kimya laboratuvarı kurdu. Bu laboratuvar daha sonra Yale Üniversitesi'ne bağlı Sheffield Bilim Okulu haline geldi. Silliman, Kentucky'deki Louisville Üniversitesi'nde 1849-54 arasında tıp kimyası ve teknoloji dersleri verdikten sonra Yale'deki kimya kürsüsünde babasının görevini devraldı.

Silliman madenler ve üretim süreçlerine ilişkin çok sayıda rapor hazırladı ve göktaşları, fotoğrafçılık ve gazlar üzerine araştırmalar yürüttü. 1855'te yayımladığı "Silliman Raporu"nda ham petrolün bileşimini ve bundan elde edilebilecek değerli ürünleri açıkladı. Petrol ürünlerinin yağlama, aydınlatma ve pek çok başka amaçlar için çok uygun olduğuna dikkati çekti ve ham petrolün ekonomik değerinin çok büyük olduğunu vurguladı.

Başlıca yapıtları, *First Principles of Chemistry* (1847; Kimyanın Temel İlkeleri) ve *First Principles of Physics*'tir (1858; Fiziğin Temel İlkeleri). Silliman 1838-45 arasında babasına *American Journal of Science*'ı yayımlamasında yardımcı oldu ve ölümüne değin de derginin yayın kurulunda yer aldı.

Sillitoe, Alan (d. 4 Mart 1928, Nottingham, Nottinghamshire, İngiltere), İngiliz yazar. İşçi sınıfının yaşamını öfkeli bir üslupla işlediği yapıtlarıyla II.Dünya Savaşı sonrası İngiliz romanına yeni bir canlılık kazandırmıştır.

Bir sepicinin oğlu olan Sillitoe 14 yaşında işçiliğe başladı. II. Dünya Savaşı sırasında iki yıl Malaya'da hava kuvvetlerinde telsizcilik yaptı. Savaştan sonra Mayorka'ya yerleşti. Orada Robert Graves'in desteğiyle yazarlığa yöneldi. Kısa sürede büyük başarı kazanan ilk romanı *Saturday Night and Sunday Morning*'de (1958; *Cumartesi Gecesi ve Pazar Sabahı*, 1965), ancak cumartesi gecelerindeki içki ve seks sayesinde iş ortamının baskısından uzaklaşabilen kaba, genç bir işçinin yaşamını betimledi. Ayrıca sinemaya uyarlanan (1960; *Sevişme Günleri*) yapıtın senaryosunu hazırladı. Öykülerinden oluşan *The Loneliness of the Long Distance Runner*'a (1959; Uzun Mesafe Koşucusunun Yalnızlığı) adını veren öykünün sinema uyarlamasına da katkıda bulundu (1962). *The Death of William Posters* (1965; William Posters'ın Ölümü) ve *The Widower's Son* (1977; Dul Adamın Oğlu) gibi sonraki romanlarında işçi sınıfı içindeki aydın karakterleri ele aldı. Karmaşık bir kurgusu bulunan *The Storyteller* (1979; Öykücü) adlı yapıtında bir adamın ruhsal çöküşünü anlattı. 1990'da yayımlanan *Last Loves*'da (Son Aşklar) 1980'lerde Malezya'ya dönen ve 40 yıl önce oradaki savaş deneyimlerini anımsayan iki askeri konu aldı. Öbür önemli öykü kitapları, 1974'te sinemaya uyarlanan *The Ragman's Daughter* (1963; Eskicinin Kızı), *Men, Women, and Children* (1974; Erkekler, Kadınlar ve Çocuklar) ve *The Second Chance*'dir (1980; İkinci Şans). Ayrıca çocuk kitapları, şiir ve oyun da yazmıştır.

Sillitoe, 1968
Horst Tappe. Camera Press

Sills, Beverly, asıl adı BELLE SILVERMAN (d. 25 Mayıs 1929, New York kenti, ABD), ABD'li soprano. Uluslararası üne kavuştuktan yıllarca sonra 1975'te Metropolitan Operası'nda sahneye çıkmıştır.

Dört yaşındayken radyoda şarkı söyleyen Sills küçük yaşta Estelle Liebling'den şan dersleri almaya başladı. 1945'te Gilbert ve Sullivan opera topluluğu ile birlikte turnelere çıktı. 1947'de Philadelphia Operası'nda sahneye çıkan Sills, birkaç yıl gezginci opera topluluklarında çalıştı ve ABD'nin birçok yerindeki opera merkezlerinde konuk sanatçı olarak rol aldı. 1955'te New York Kent Operası'na girdi. 1956'da Douglas Moore'un folk operası *The Ballad of Baby Doe*'da (Baby Doe'nun Baladı) Baby Doe rolünü canlandırdı.

Sills 1956'da Peter Bulkeley Greenough'la evlendi. Biri sağır, öbürü de zihinsel-özürlü olan çocuklarının durumu nedeniyle 1961'de sahneden ayrılmak zorunda kaldı. 1963'te *Don Giovanni*, *Die Entführung aus dem Serail* (*Saraydan Kız Kaçırma*) ve *Il Trittico* operalarında rol alarak sahneye döndü. 1966'da New York Kent Operası topluluğunca sahnelenen George Frideric Handel'in *Giulio Cesare*'sindeki Kleopatra rolünün ardından repertuarı son derece zengin, uluslararası düzeyde bir yorumcu olarak ünlendi.

Sills daha sonra Milano'daki La Scala (1969) ve Londra'daki Covent Garden da (1970) içinde olmak üzere Avrupa'daki çeşitli operalarda sahneye çıktı. Metropolitan Operası'nda Gioacchino Rossini'nin *Le Siège de Corinthe*'sinde (Korinthos Kuşatması) Pamira rolüyle büyük başarı elde etti. Otobiyografisi *Bubbles: A Self-Portrait* (1976) adıyla yayınlandı. 1979'da New York Kent Operası'nın yönetmenliğine getirildi.

silme, yapılarda duvar yüzeylerinde, kat aralarında, saçak ve parapet kenarlarında, sütun başlık ve kaidelerinde, kapı, pencere ve kemerlerin çevrelerinde oluşturulan genellikle çıkıntılı, şerit biçiminde öğe. Silme yüzeyi ya sürekli bir profil halinde olur ya

da belirli girinti ve kabartma örgelerin yan yana tekrarlanmasından oluşur. Silmede en önemli şey, üstünde yer aldığı yüzeye atacağı gölgedir.

En tipik silme örnekleri Eski Yunan, sonra da Roma mimarlık düzenlerinde görülür.

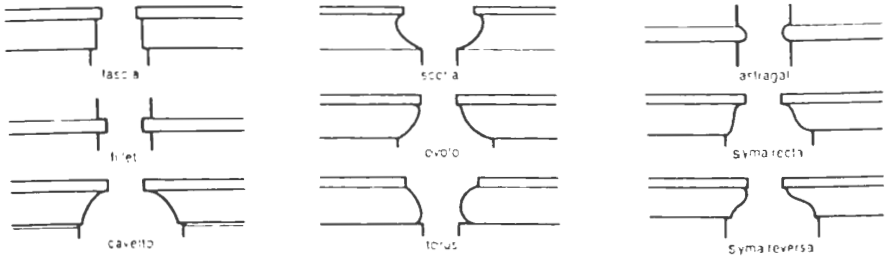

Klasik Yunan ve Roma mimarlığında kullanılan başlıca silmeler
M.S. Briggs *Everyman's Concise Encyclopaedia of Architecture*, E.P. Dutton & Co. Inc. ve J. M. Dent & Sons Ltd.; H. H. Sayler *Dictionary of Architecture* John Wiley & Sons Inc.

Yunan mimarlığında en uygun silme biçimlerini ve kullanım yerlerini belirleyen kuram ve kurallar geliştirilmiştir. Daha sonraki bütün mimarlık üsluplarında silmeye rastlanır. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimarlıklarında da özellikle büyük yapıların taçkapılarında zengin silmeler kullanılmıştır.

silo, tahıl, çimento ve benzeri maddeleri depo etmek için yapılan, çoğunlukla silindir biçimli yüksek kule. Betonarmeden, bazen de çelik ya da ahşaptan yapılır. İçi tepesinden doldurulur ve huniye benzeyen konik alt ucundan boşaltılır. Tahılın silo'da saklanmasının sağladığı en büyük yarar, gerektiği biçimde bir havalandırma sağlanabilmesidir. Taşıma kolaylığı bakımından silolar genellikle demiryollarının yanında kurulur.

Siloé, Diego de (d. y. 1495, Burgos - ö. 22 Ekim 1563, Granada, İspanya), yapıtları İspanyol Rönesansı'nın en güzel örneklerinden sayılan heykelci ve mimar.

Babası da heykelci olan Siloé'nin heykelciliği Floransa'da öğrendiği sanılır. Bilinen ilk yapıtı, Bartolomé Ordóñez'le ortak bir çalışmanın ürünü olan "Caraccioli Altar Panosu"dur (1514-15; S. Giovanni a Carbonara Kilisesi, Napoli). 1519'da Burgos'a dönen Diego, burada birçok altar panosu yaptı, ayrıca Santa Maria del Campo'nun kulesini gerçekleştirdi. 1528'de Granada'ya yerleşti; orada bir yandan katedralin yapımıyla uğraşırken (1528-43), bir yandan da başka kiliseler yaptı. Sevilla, Toledo ve Salamanca'da da çalıştı.

Diego de Siloé'nin yaptığı, Burgos Katedrali'ndeki Altın Merdiven, 1519-23
A. Gutierrez-Ostman Agency

Siloé hem Michelangelo'nun, hem Donatello'nun etkisiyle, figürlerine canlılık kazandırmış ve güçlü kompozisyonlar yaratmıştır. İlk başyapıtlarından sayılan Burgos Katedrali'ndeki Altın Merdiven (Escalera Dorado; 1519-23), onun heykelci ve mimar olarak yeteneklerini birleştirdiği, resim ve yaldızlarla bezeli görkemli bir yapıttır.

Siloé'nin sanatının doruk noktası Granada Katedrali'dir. Katedralin tasarımında Eski Roma mimarlığından yola çıkan Siloé, İtalyan Rönesansı'nın klasik kurallarına bağlı kalmakla birlikte, Rönesans, gotik ve Mudéjar üsluplarının en güzel özelliklerini birleştiren plateresk üslupta(*) bir yapıt ortaya çıkardı. Sonraki dönemlerde inşa ettiği Ubeda'daki Salvador Kilisesi (1536), Guadix Katedrali (1549) ve Loja'daki San Gabriel Kilisesi gibi yapılarında da Granada'daki tasarım anlayışını tekrarladığı izlenir.

Siloé, Gil de, GIL SILOÉ, GIL DE URLIONES ya da URLIENES, GIL DE EMBERRES ya da AMBERES olarak da bilinir (ö. y. 1501), 15. yüzyılın en önemli İspanyol heykel sanatçısı.

Yaşamına ilişkin bilgiler tartışmalıdır. Birçok adla tanınması asıl kimliği konusunda kuşkuya yol açmaktadır. Urliones (ya da Urlienes) adı Orléans'dan, Emberres (ya da Amberes) adı da Anvers'ten geliyor olabilir. Bir başka olasılık da Siloé'nin, Alonso de Cartagena tarafından İspanya'ya getirildiği bilinen Abraham de Nürnberg olmasıdır. Sanatının özellikleri Siloé'nin Fransız ya da Flaman-Alman asıllı olduğunu düşündürür. Figürlerinde Flandre ve Aşağı Ren sanatının izleri görülürken, ikonografisinde Fransız etkisi sezilir.

Siloé'ye ait olduğu belgelenmiş çok az sayıda yapıt günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında Kastilya kralı II. Juan ile karısı Portekizli Isabela'nın mezar heykelleri (1489-93), bir altar panosu (1496-99) (Burgos Miraflores Manastırı'nda) ve Prens Alfonso'yla Juan de Pandilla'nın mezarları yer alır. Siloé'nin yapıtları, özenle işlenmiş ayrıntılarının zenginliği ve çeşitliliğiyle engin bir düş gücünü yansıtır. Abartılı bir doğalcılıkla ele alınmış figürleri zengin süslemelerle çevrelenmiştir. Gotik heykel sanatının Burgos okulunun en önemli sanatçısı olan Siloé, İspanya'da bu üslubun doruk noktasını temsil etmekteydi.

Silone, Ignazio, asıl adı SECONDO TRANQUILLI (d. 1 Mayıs 1900, Pescina dei Marsi, İtalya - ö. 22 Ağustos 1978, Cenevre, İsviçre), II. Dünya Savaşı sırasında faşizm karşıtı güçlü romanlarıyla uluslararası üne kavuşan İtalyan romancı, öykü yazarı ve siyasal önder.

Bir köylü ailesinin oğluydu. On beş yaşındayken annesiyle iki erkek kardeşi depremde öldüler. Bir başka erkek kardeşi ise sonradan hapiste faşistlerce dövülerek öldürüldü. Silone bir süre boş gezdikten sonra ortaöğrenimini tamamladı. 1917'de sosyalist gruplara katılarak zamanla savaş karşıtı hareketin önderliğini üstlendi. Roma'da yayımlanan sosyalist yayın organı *Avanguardia*'nın yayın yönetmenliğini yaptı. 1921'de İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluşuna katıldı; ertesi yıl partinin Trieste'de çıkan *Il Lavoratore* adlı gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi. Sonraki yıllarda zamanının neredeyse tamamını parti çalışmalarına ayırdı; sonuçta faşist yönetimce sürgüne gönderildi. 1930'da İsviçre'ye yerleşti. Zamanla komünizmden ve partiden uzaklaşarak yazarlığa yöneldi.

Silone faşistlerin aile uyeleri üzerindeki baskısı nedeniyle takma adla Zürich'te yayımladığı ilk romanı *Fontamara*'da (1930; *Fontamara*, 1943, 1974) Güney İtalya'daki bir köyde haklarını arayan köylülerin amansızca ezilişini gerçekçi ve sevecen bir yaklaşımla betimledi. Uluslararası düzeyde yankılar uyandıran roman 14 dile çevrildi. Silone sonraki romanları *Pane e vino* 1937; *Ekmek ve Şarap*, 1946, 1968) ve *Il seme sotto la neve*'de (1940; Kar Altındaki Tohum) köylülerin acılarını Hıristiyanca bir anlayışla paylaşarak onlara yardımcı olmaya çalışan sosyalist karakterler çizdi. Daha sonra *La scuola dei dittatori* (1938; *Diktatörlük Dersleri*, 1963) adlı yergi türündeki, faşizm karşıtı, etkili romanını yayımladı.

Silone, 1969
Horst Tappe-EB Inc

Pane e vino 1944'te *Ed egli si nascose* adıyla tiyatroya uyarlandı; 1955'teyse *Vino e pane* (Şarap ve Ekmek) adıyla yeniden yayımlandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'ya dönen Silone İtalyan Demokratik Sosyalist Partisi'nin önderi olarak İtalyan siyasal yaşamını etkiledi. 1950'de siyasetten ayrılarak zamanını bütünüyle yazmaya ayırdı. *Una manciata di more* (1952; *Bir Avuç Böğürtlen*, 1967) ve *Il segreto di Luca* (1956; *Luca'nın Sırrı*, 1980) adlı yapıtlarında Güney İtalya'nın sorunlarını ve toplumsal reformun karmaşık yönlerini ele aldı. *Ustica di sicurezza* (1965; İmdat Çıkışı) adlı yapıtında sosyalizmden komünizme, ardından da Hıristiyanlığa yönelişini anlattı. Papa V. Celestinus'un (13.yy) yaşamını konu alan *L'avventura d'un pavero cristiano* (1968; Sıradan Bir Hıristiyan Öyküsü) adlı oyununda kilisenin yaklaşımlarıyla kendi inanç dünyasının arasındaki uyuşmazlık üzerinde durdu.

Silopi, topraklarının büyük bölümü Güneydoğu Anadolu Bolgesi'nde, daha küçük bölümü Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Şırnak iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 807 km² olan Si-

lopi ilçesi doğu ve güneyde Irak, batıda Suriye ve Cizre ilçesi, kuzeyde Merkez ilçe, kuzeydoğuda da Uludere ilçesiyle çevrilidir.

İlin güney kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzey ve kuzeydoğu kesimi dağlık, güney ve güneybatı kesimi ise düzlük alanlardan oluşur. Kuzey kesimi Cudi Dağının güney yarısı engebelendirir. Bu topraklardan kaynaklanan sular Dicle Irmağı aracılığıyla Basra Körfezine ulaşır. Irmağın bu kesimdeki başlıca kolu Habur Çayıdır. Dicle Irmağı güneybatıda, Habur Çayı güneyde, bu çaya katılan Hezil Çayı da doğuda doğal sınır oluşturur. Habur Çayının Dicle Irmağına kavuştuğu noktada Türkiye, Irak ve Suriye sınırları kesişir. İlçenin güneybatısındaki düzlükler ilçenin başlıca tarım alanlarıdır.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, mercimek, arpa, pamuk ve üzümdür. Az miktarda incir, susam ve zeytin de yetiştirilir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki Silopi Sulaması'nın gerçekleşmesinden sonra tarımsal verim ve üretimin artması beklenmektedir. Silopi, ilin en çok buğday ve mercimek üretilen ilçelerindendir. Hayvancılık önemli gelir kaynakları arasında yer alır. Küçükbaş hayvan yetiştiren göçer aşiretler kışı ilçenin kuytu kesimlerinde geçirir. Bu hayvanlardan elde edilen yün, kıl ve tiftik daha çok şayak ve şal dokumacılığında kullanılır. İlçenin ülkenin ticareti ile karayolu ulaşımında önemli bir yeri vardır. Ülke ihracatının bir bölümünün gerçekleştirildiği Habur Sınır Kapısı ilçenin güneydoğusundadır. Bu kapıya ulaşan önemli karayolu ilçe topraklarından geçer.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Silopi yöresi, 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyılda Mardin ve çevresinde çıkan çeşitli ayaklanmalardan etkilendi. Aynı yüzyılın sonlarında Diyarbekir (bugün Diyarbakır) vilayeti Mardin sancağının Cizre kazasına bağlı bir nahiye olarak

Silopi'den bir görünüm, Mardin
Anadolu Yayıncılık Arşivi

yönetiliyordu. 1960'ta ilçe oldu. 1990'da da yeni kurulan Şırnak iline bağlandı.

İlçenin orta kesiminde, Habur sınır kapısını Cizre'ye bağlayan yol üzerinde yer alan kent, son yıllarda transit karayolu taşımacılığının gelişmesine bağlı olarak ticari bir canlanma içine girmiştir. Bu yolla il merkezi Şırnak'a uzaklığı 79 km'dir.

Silopi Belediyesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 46.946; kent, 23.430.

Silphium, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, 12 kadar sarı çiçekli ve uzun boylu çokyıllık bitki türünün oluşturduğu cins. Anayurdu Kuzey Amerika'dır. Kalın ve kaba yaprakları karşılıklı, almaşık ya da çevrel olarak dizilmiştir. *S. perfoliatum*'un su tutabilen yaprakları vardır. Geniş çayırlarda yetişen *S. laciniatum* 3,5 m'ye kadar boylanabilen iri bir bitkidir. Derin parçalı

Silphium laciniatum
Kitty Kohout, Root Resources—EB Inc

yaprakları ve uzun sapların ucunda tek tek açan iri çiçekleriyle ayırt edilir.

silsile (Arapçada "soy", "ardışık sıralama"), Osmanlı ilmiye sınıfından müderris ve kadıların her yıl yinelenen atama, terfi, nakil ve uzaklaştırma işlemleri.

İlmiye sınıfında bütün görevler birer yıllıktı. Bu nedenle atama işlemleri her yıl şeyhülislamın hazırladığı ve padişahın onayladığı silsile ile yenilenirdi. Bir yıl mansıbda kalanlar açığa (mazul) alınır, bunlara bir üst rütbenin payesi verilirdi. Bir rütbede paye süresini dolduran da mansıba geçerdi. Böylece bütün kadılar ve müderrisler her aşamada, bir yıl kadrosuz, izleyen yıl da kadrolu olarak yükselme olanağı bulurlardı. Rütbe atlayarak yükselmeye "tafra" denirdi.

Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra ilmiye, mülkiye ve seyfiye (askeriye) sınıfları arasında silsile-i meratib denen sınıf ve kıdem eşitleme sırası uygulandı. Buna göre bütün sınıflardaki görevliler, yayımlanan yıllık cetvellerde kıdemine, rütbesine ve sınıfına uygun bir yere yerleştirilirdi. Silsile-i meratib cetvelleri *Takvim-i Vekâyi* gazetesiyle ve salnamelerle ilan edilirdi.

silt *bak.* mil

siluet (Fransızca SILHOUETTE), bir insanın dış çizgileriyle yapılmış ya da tek renk (çoğunlukla siyah) kâğıttan kesilmiş profilden portresi. Herhangi bir cismin yalnız dış çizgileriyle yapılmış resmine de siluet denir. Sözcük 18. yüzyılın ortalarında Fransa maliye bakanı olan Étienne de Silhouette'in adından türetilmiştir. Silhouette'in başlıca hobisi kâğıttan oyarak portreler yapmaktı.

18. yüzyılın ortalarında siluet koleksiyonu yapmak özellikle ünlü kişiler arasında çok yayılmıştı. Goethe'nin böyle büyük bir koleksiyonu olduğu bilinir. Bu sanatın altın çağını yaşadığı 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıl başlarının önde gelen siluet sanatçıları arasında Francis Torond, A. Charles, John Miers, C. Rosenburg, Bayan Brown, Auguste Edouart, T. Hamlet ve Bayan Beetham (eö Isabella Robinson) vardır.

Siluet, nesnelerin gölgelerinden yararlanarak dış çizgilerinin çizilmesiyle gelişmiştir. İlk örnekleri özellikle Fransa ve İspanya'daki Paleolitik Çağ mağara resimleridir. Bu gerçekçi betimlemeler büyük olasılıkla nesnelerin gölgelerinin dış çizgileri izlenerek çizilmiş, sonra da içleri tek renkte doldurulmuştur. Daha gelişmiş siluet örneklerine Eski Mısır, Mezopotamya, Girit, Yunan ve Etrüsk kültürlerindeki mezar resimlerinde, kabartmalarda ve çanak çömlek bezemelerinde rastlanır. Eski Yunan ve Roma ressamları bir insanın Güneş, mum ya da lamba ışığından vuran gölgesinin dış çizgilerini çizmek için yöntemler geliştirdiler. 17. yüzyıl Avrupa'sında mum ve lamba ışığı ile portre çizimi yaygınlaştı. Alçı, balmumu, parşömen ve kâğıt gibi çeşitli malzemeler üstüne uygulanan bu siluet resimler çoğunlukla bir karton ya da bez üstüne yapıştırılıp çerçevelenirdi.

Rönesans'ta hızlı ve aslına uygun biçimde siluet çizmeye yarayan fizyonotras gibi çeşitli mekanik aletler icat edildi. Kâğıt yaygın bir malzeme haline gelince, siluet portre ve manzaralar modele bakılarak ve çizime başvurmadan doğrudan elle kesilir oldu. 18. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da insanların kâğıttan siluet portrelerini kestirip anı olarak saklamaları modaydı. 19. yüzyılın ortalarından sonra *daguerreotype*'in ve fotoğrafçılığın gelişmesiyle birlikte siluet resim bir tür halk sanatına dönüştü ve daha çok

Charles Willson Peale'in siluet portresi;
Library of Congress, Washington, D.C.
Library of Congress, Washington, D.C

sokak köşelerinde, kahve ve panayırlarda gezgin sanatçılar tarafından uygulanır oldu. Zaman zaman İngiliz Phil May gibi bazı profesyonel karikatürcüler boyalı gölge üslubunu kullanmayı sürdürdüler. 20. yüzyılda Walt Disney ve Lotte Reiniger çizgi filmlerinde siluetin temel ilkelerini kullandılar.

Siluriformes, *Ostariophysi* üsttakımından yaklaşık 2.500 türü kapsayan kemiklibalıklar takımı. Büyük bölümü tatlı sularda yaşayan bu takım üyelerinin en iyi bilinen türleri yayınbalığı adıyla tanınır. Bazı uzmanlar *Siluriformes* grubunu alttakım düzeyinde sınıflandırırlar. *Ayrıca bak.* Ostariophysi.

Silüriyen Dönem, Silüriyen Sistem kayaçlarının oluştuğu jeolojik zaman dilimi. Yer'in jeolojik tarihinin ayrıldığı 11 dönem içinde, en eski üçüncü dönemdir. Birkaç jeolojik bölüm bir dönemi, birkaç dönem de daha büyük bir zaman birimi olan zamanı oluşturur. Silüriyen Dönem, Paleozoyik (Birinci) Zamanın (y. 570-225 milyon yıl önce) bir dönemidir ve Ordovisiyen Dönemden (y. 500-430 milyon yıl önce) sonra, Devoniyen Dönemden (y. 395-345

milyon yıl önce) önce gelir. Buna göre yaklaşık 430-395 milyon yıl öncesini kapsayan Silüriyen Dönem, en yaşlısından en gencine doğru Landovery, Wenlock, Ludlow ve Pridoli bölümlerine ayrılır.

Silüriyen Dönemi 1835'te Sir Roderick Impey Murchison adlandırmıştır; Murchison, bu döneme ilişkin ilk kayaç örneklerini saptadığı Galler'in orta ve güney kesimlerinde bir zamanlar yaşamış eski bir İngiliz kabilesi olan Silürlerin adından yararlanmıştır. Silüriyen kayaçlarına dünyanın hemen her yerinde rastlanır. Yer tarihinin önemli bir evresini oluşturan Silüriyen Dönemde ilk kara bitkileri ve çenelibalıklar ortaya çıkmıştır. Dönemin diğer önemli fosilleri, graptolitler (özellikle kılavuz fosil olarak kullanılan tek dallı olanları), trilobitler, *Brachiopoda* filumunun üyeleri, konodontlar, mercanlar, derisidikenliler ve yumuşakçalar gibi denizomurgasızlarıdır.

Silüriyen Sistemin üst sınırı, uluslararası anlaşma gereğince, Çekoslovakya'daki Klonk bölgesinde tanımlanmıştır. Alt sınırı ise henüz kesin olarak tanımlanmamıştır, ama kabaca *Monograptus* cinsinden graptolitlerin ilk ortaya çıktığı nokta olarak kabul edilir. İskoçya'da Güney Uplands'deki Moffat yakınlarında yer alan kayaçların bir bölümü bu koşula uyar.

Silüriyen Dönemin bölümleri standart bölümler olmakla birlikte dünyanın değişik yerlerinde farklı adlarla da tanımlanır. Örneğin, Silüriyen'in kendisi kimi yerlerde, İsveç'in Gotland Adasının adından Gotlandiyen olarak anılır. Gerçekten de ada tümüyle bu dönemde gelişmiş kayaçlardan oluşur.

Kuzey Amerika'da Silüriyen Sistem, Niyagariyen, Aleksandriyen ve Kayugan dizilere ayrılır. Silüriyen kayaçlara özellikle Apalaşlar'da ve Ortabatı boyunca rastlanır. Dönemin ortasında gelişen mercanlar ve algler, petrol yatakları haline gelmiştir. Bu oluşumlar daha büyük ölçekte, Gotland Adasındaki resiflerin ortaya çıkışına karşı düşer.

Erie ile Ontario arasında yer alan Niyagara Çavlanındaki Niyagariyen kireçtaşları, belki de en iyi tanımlanmış Silüriyen yüzey oluşumlarıdır. Bu kireçtaşlarının üstünde, özellikle Michigan Havzasında son derece kalın tuz çökelleri yer alır; bu durum Silüriyen Dönemin sonlarında denizlerin yaygın biçimde geri çekildiğine işaret eder. Bu çekilmenin izlerine Avrupa'da da rastlanır; buradaki geçiş yatakları da, *Eurypterida* takımından iri eklembacaklıların fosillerini içerir. Bu tuz yatakları giderek, Eski Kırmızı Kumtaşları olarak adlandırılan Devoniyen yaşlı kıta fasiyesi haline gelir. Bu oluşumlara özellikle Avrupa'nın kuzeyinde, İrlanda'dan Rusya'ya kadar uzanan bölgede ve Kanada'nın doğusu ile Keşmir gibi daha uzak yerlerde rastlanır.

Silüriyen Dönemde kıtaların yerleri ve dağılımı bugünkünden çok farklıydı. Kanada'nın Kuzey Kutup bölgeleri ile İskandinavya ve Avustralya gibi bölgelerin olasılıkla dönenceler bölgesinde yer aldığı; Japonya ve Filipinler'in Kuzey Kutup Dairesi'nin içinde olduğu; Güney Amerika ile Güney Afrika'nın da Güney Kutbu yakınlarında bulunduğu sanılmaktadır. Silüriyen Dönemde buzullaşma olduğuna ilişkin kesin bir kanıt yoktur; ayrıca, sıcak su koşullarında oluşan faunalar ve floralar içeren geniş sığ su kireçtaşlarının bulunması, dönenceler kuşağının bugünkünden daha geniş olduğuna işaret etmektedir.

Yanardağ etkinliği de görece zayıftı, ama dönem boyunca önemli yer hareketleri oluşmuş ve Kuzey Amerika'da Takonik dağoluşumu, Avrupa'nın kuzeybatısında ise Kaledoniyen dağoluşumu gerçekleşmiştir.

Silürler, ilkçağda Britanya'da yaşamış halk. Günümüzdeki Gwent, West, Mid ve South Glamorgan illeri ile Powys ilinin güney kesimine dağılmışlardı. Trinovantlar kabilesinin reisi Caratacus'un yönlendirmesiyle İS 48'den sonra Romalılara şiddetle direndiler. Önce Glevum'da (Gloucester), daha sonra Isca'da (Caerleon) Roma'ya bağlı bir lejyoner kalesi kuruldu. İS 78'e gelindiğinde Silürler artık yenik düşmüştü. Roma egemenliği döneminde Silürlerin başkenti Venta Silurum'du (Gwent'te, Chepstow'un güneybatısındaki Caerwent). Büyük Roma surları günümüzde de ayaktadır. Kazılar sonucunda bir bazilika, hamamlar ve bir amfitiyatro ortaya çıkarılmıştır.

Silva, Antônio José da, lakabı O JUDEU (Portekizcede "Yahudi") (d. 8 Mayıs 1705, Rio de Janeiro, Brezilya - ö. 18 Ekim 1739, Lizbon, Portekiz), çöküş içindeki Portekiz tiyatrosuna komedileri, farsları ve operetleriyle bir süre canlılık katmış Portekizli yazar.

Ailesi Hıristiyanlığı benimsediği halde annesi Enkizisyon tarafından Yahudiliğe dönmekle suçlandı. Antônio yedi yaşındayken annesinin yargılanması için Brezilya'dan ayrılarak Portekiz'e gitmeye zorlandılar. Coimbra'da kilise hukuku okuyan Antônio da 21 yaşındayken annesi ve erkek kardeşleriyle birlikte hapsedildi ve işkenceyle Yahudiliğe olan inancından vazgeçmeye zorlandı. Serbest bırakıldıktan sonra öğrenimini tamamladı (1728). Lizbon'da babasıyla çalışmaya başladı ve kendisi gibi dinsel baskı gören kuziniyle evlendi. Baskılardan uzak kaldığı dönemde (1729-37) kukla tiyatrosu için sekiz oyun yazdı. Lizbon'daki Bairro Alto Tiyatrosu'nda sahnelenen bu oyunlarda düzyazı diyalogların arasında aryalar, menuetler ve *modinha*(*) denen şarkılar yer alıyordu. *A Vida do grande D. Quixote de la Mancha* (1733; Mancha'lı Büyük D. Quixote'nin Yaşamı) ve *As Guerras do Alecrim e da Mangerona* (1737; Biberiye ve Mercanköşkün Savaşları) en iyi oyunları kabul edilir. Yapıtlarının tümü, ayrıcalıklar üzerine kurulu bir toplumun haksız isteklerine karşı ustalıklı ve nükteli bir yergi oluşturur.

1739'da Silva ve karısı, Yahudiliği benimsedikleri gerekçesiyle Enkizisyon tarafından tutuklanarak hapsedildi. Boğularak idam edilen Antônio karısının gözleri önünde ve halka açık bir törenle (*auto-da-fé*) direğe bağlanarak yakıldı. Karısı da kısa bir süre sonra öldü.

Silva, José Asunción (d. 27 Kasım 1865, Bogotá - ö. 23 Mayıs 1896, Bogotá, Kolombiya), vezin denemeleri ve geçmişe romantik yönelişleriyle Latin Amerika şiirine melankolik bir lirizm getiren Kolombiyalı şair. Kendine özgü şiir anlayışı çok taklit edilmiş, Latin Amerika'da modernist şiir akımını derinden etkilemiştir.

Gerek hastalıklı duyarlılığı gerekse uğradığı birçok talihsizlik (varlıklı ailesinin mali çöküntüye uğraması, tek sırdaşı olan kız kardeşi Elvira'nın ölmesi, elyazması en iyi yapıtlarının bir gemi kazasında kaybolması) nedeniyle yaşamı acılarla geçti. Bir tür sığınma çabasıyla sarıldığı şiirde çok başarılı oldu, ama bu başarıyı da 30 yaşında intihar ederek noktaladı. En ünlü yapıtları *Crepúsculos* (Alacakaranlıklar) ve *Nocturnos*'tur (Noktürnler). *Obra completa de José Asunción Silva* (José Asunción Silva'nın Tüm Yapıtları) 1956'da yayımlanmıştır.

Silva Xavier, Joaquim José da, lakabı TIRADENTES (Dişçi) (d. 1748, Pombal, Minas Gerais - ö. 21 Nisan 1792, Rio de Janeiro, Brezilya), Brezilya bağımsızlık mücadelesinin öncülerinden. Portekiz yönetimine karşı ilk önemli ayaklanmayı örgütlemiş, ama yakalanarak idam edilmiştir. Mahkemedeki savunmasından ötürü bugün de Brezilya'nın ulusal kahramanı ve Latin Amerika bağımsızlık hareketinin öncülerinden biri sayılır.

Eğitimini papaz olan ağabeyinden aldı. Küçük yaşta yoğun olarak okumaya başladı. Hekimlik, tüccarlık, askerlik ve dişçilik yaptı. Fransız "filozoflar"ın yapıtlarını ve ABD'yi oluşturan ilk 13 devletin anayasalarını inceledi. Aynı görüşleri paylaşan başka aydınlarla birlikte Minas Gerais yönetim bölgesinde (*capitania*) köleliği kaldırmak ve Portekiz'den tam bağımsızlık kazanmak için mücadele etti. Portekizlilerin zorla vergi toplamaya çalışması üzerine siyasal ortamın gerginleştiği bir sırada ayaklanmayı başlattı.

Ama ayaklanma ağır bir yenilgiyle sonuçlandı ve Silva Nisan 1789'da Rio de Janeiro'da yakalandı. İki yıl süren mahkemede cumhuriyet davasını büyük bir onur ve kararlılıkla savundu. Ölüme mahkûm edilen tek isyancıydı; ibret olması için halkın önünde boynu vurularak idam edildi.

Silvan, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Diyarbakır iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.379 km² olan Silvan ilçesi doğuda Batman ili, güneyde Bismil ilçesi, güneybatıda Merkez ilçe, batıda Hazro, kuzeydoğuda Lice, kuzeyde de Kulp ilçeleriyle çevrilidir.

İlin doğu kesiminde yer alan ilçe toprakları orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşur. Kuzey kesimi engebelendiren dağlık alanda 1.547 m'ye ulaşan Yuvatepe ilçenin en yüksek noktasıdır. Diyarbakır Havzasında(*) yer alan ilçe topraklarından kaynaklanan sular, Batman Çayı aracılığıyla ilçe sınırları dışında Dicle Irmağına ulaşır. Doğuda doğal sınır oluşturan Batman Çayının başlangıç kollarından Sarım, Kulp, Sorkan ve Sason çayları ilçenin kuzeydoğu kesiminde birleşir. Güney kesiminden çıkan suları da ilçe sınırları dışında Dicle Irmağına katılan Salat Çayının başlangıç kolları toplar.

Yarısından çoğu ilçe merkezinde yaşayan yöre halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, mercimek, arpa, üzüm, nohut, tütün, çiğit ve pamuktur. Az miktarda badem ve ceviz de yetiştirilir. Yaygın olan pekmez üretiminin yanı sıra pestil ve ceviz içli sucuk yapılır. Hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Arap atı yetişti-

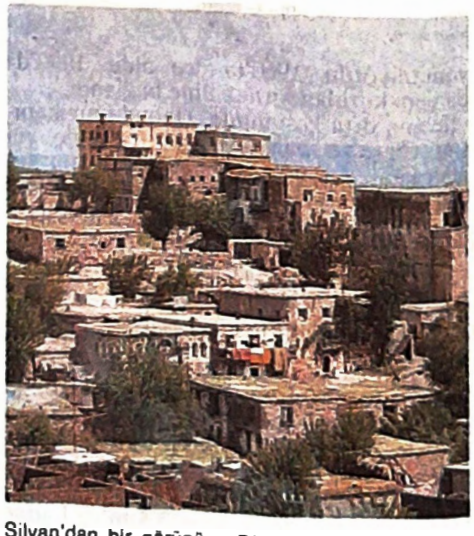

Silvan'dan bir görünüm, Diyarbakır
Anadolu Yayıncılık Arşivi

riciliğinin çok eskiye dayandığı ilçede bir aşım durağı kurulmuştur. İlçenin başlıca sanayi kuruluşları yaprak tütün bakımevi, un fabrikası ile tuğla imalathaneleridir. İpekböcekçiliği eski önemini yitirmiştir. Küçük üretimin bir dalı da dokumacılıktır.

İÖ 3000'lerde Hurrilerin yurdu olan yöredeki ilk yerleşim yerinin Asurlular tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Geçmişi Diyarbakır(*) yöresinin tarihine koşut olan bu topraklar, Roma ve Bizans dönemlerinde Sasanilerle sınır oluşturan kesimde yer aldığından, yoğun çekişmelere sahne oldu. Araplarca ele geçirildikten sonra birbirini izleyen çeşitli yönetimler altında kaldı. Osmanlı topraklarına 1517'de katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Diyarbekir (bugün Diyarbakır) vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Asurlar tarafından kurulduğu sanılan yerleşme, 4. yüzyılda Bizanslıların doğudaki askeri merkezlerinden biriydi. Bizans döneminde Martyropolis adıyla anılan kent bir piskoposluk merkeziydi. 7. yüzyılda yöreyi ele geçiren Araplar kente Meyyafarkin, adını verdi. Mervaniler(*), Selçuklular, Artuklular ve Eyyubiler döneminde Meyyafarkin önemli bir kültür merkeziydi. 12. yüzyılda yaşamış kent doğumlu bir tarihçi olan İbnü'l-Ezrak, yazması bugün British Museum'da bulunan *Tarih-i Meyyafarkin* (*Mervani Kürtleri Tarihi*, 1975) adlı yapıtıyla tanınır.

İlçenin orta kesiminde yer alan Silvan, 1990'da Diyarbakır'dan sonra ilin ikinci büyük kentiydi. Diyarbakır'ı Bitlis ve Siirt'e bağlayan karayolu kentten geçer. Bu yolla il merkezi Diyarbakır'a 77 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kuruluşu Silvan Devlet Hastanesi'dir.

Ortaçağın önemli merkezlerinden olan kentteki başlıca tarihsel yapılar, yapım tarihi bilinmeyen Silvan Kalesi ile 1031'de yapıldığı sanılan Silvan Ulucamisi(*), Eyyubiler Camisi (13. yy) ve Kara Behlül Bey Camisi'dir (16. yy). İlçe sınırları içinde yer alan öteki tarihsel yapılar Malabadi Köprüsü(*) ile Kemuk (Kenok) Köprüsü'dür (12. yy).

Silvan Belediyesi 1880'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 109.953; kent, 59.865.

Silvan Ulucamisi, MEYYAFARKIN ULUCAMİSİ olarak da bilinir, Silvan'da 1157'de tamamlanmış Artuklu camisi. Plan şemasıyla Gaznelilerin Leşker-i Bazar Camisi'nden gelip Mardin Ulucamisi ve Kızıltepe Ulucamisi üzerinden Manisa Ulucamisi'ne, hatta oradan Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'ye kadar uzanan bir gelişme çizgisinin Anadolu'daki ilk aşamasını oluşturması bakımından büyük önem taşır. Taş bir yapıdır.

Planı yaklaşık 22,5 m × 50 m boyutlarında enine bir dikdörtgen biçimindedir ve ayak sıralarıyla kıble duvarına koşut dört sahna ayrılmıştır. Üzerleri boydan boya uzanan birer sivri tonozla örtülü bu sahınların kıble duvarına yakın üç tanesi mihrabın hizasında, yaklaşık 13,5 m çapındaki tuğladan bir kubbeyle kesilir. Kubbe, köşe geçişleri mukarnas dolgulu tonozlarla sağlanmış sekizgen bir kasnağa oturur. Kasnak düz bir çatıyla örtülü cami kütlesinin üstünde yükselir ve sekizgen piramit biçiminde, kiremit örtülü basık bir kulahla son bulur. Bu düzen içinde mihrap önü kubbesi hem iç, hem de dış mekânın en belirgin öğesi olarak öne çıkmaktadır.

Silvan Ulucamisi, güneyden görünüş, tamamlanışı 1157; Silvan, Diyarbakır
Nazlı Başgelen

Caminin kuzeyinde bir avlunun bulunduğuna ilişkin izler varsa da, bunun görünümü ve planı konusunda hiç bilgi yoktur. Zaman içindeki ek ve onarımlarla özgün durumunu epeyce yitirmiş olan yapı 1913'te bütünüyle elden geçirilmiştir. Kuzey cephesindeki gösterişli taş bezemelerden bugün yalnız batı köşesine yakın pencerelerle kapıların üstündeki küçük sütunlara oturan sağır kemer sırası kalmıştır.

Silvanidae, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımından böcek familyası. Uzunluğu genellikle 3 mm'yi aşmayan bu grup üyeleri bazen yakın akrabalarının yer aldığı *Cucujidae*(*) familyası altında sınıflandırılmaktadır.

En tanınmış türlerinden dişlibit (*Oryzaephilius surinamensis*) depolanmış tahıl tanelerini kemirerek önemli zararlara yol açar. *Silvanus* cinsinden bazı türler ise kabukböcekleri gibi ağaç zararlılarıyla beslendiğinden yararlı böcekler arasında sayılır.

silvanit, altın ve gümüş tellürür [(Au, Ag)Te_2] yapısında sülfür minerali. Yapısındaki altın atomlarının gümüş atomlarına oranı çoğunlukla 1:1 civarındadır. Sülfür minerallerinin krenerit grubuna dahildir ve grubun öbür üyeleri ile birlikte cevher damarlarında bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Macaristan, Avustralya, Kanada ve ABD'nin batı kesimleridir. Ayrıntılı kimyasal özellikleri için *bak.* sülfür mineralleri (tablo).

Silvanus, Eski Roma dininde genellikle köylü kılığında betimlenmiş kır tanrısı. Kişilik bakımından Hayvanlar Tanrısı Faunus'a benzer ve çoğunlukla onunla bir tutulurdu. Başlangıçta yerleşme alanının çevresindeki el değmemiş ormanların ruhu sayılan Silvanus bir ölçüde, bilinmeyenin doğurduğu tehdidi simgelerdi. Ormanlık arazinin gitgide açılmasıyla ağaçlı çayırların, çitlerin, yazlık evlerin, park ve bahçelerin tanrısı oldu. Hiçbir zaman bir kültü ya da tapınağı olmadıysa da adına kutsal bir koruda ya da ağaç altında basit ayinler düzenlemek çok yaygındı. Latin edebiyatında genellikle Yunan tanrısı Silenos (ikincil bir orman tanrısı) ya da Pan'la (orman, otlak ve çobanların tanrısı) bütünleşen Silvanus zamanla Yunan-Roma mitoloji geleneği içinde özümsendi

Silver, Horace (d. 2 Eylül 1928, Norwalk, Connecticut, ABD), caz piyanisti, besteci ve orkestra şefi. 1950'lerin ve 1960'ların *hard bebop*'u olarak bilinen ve *bebop*'a *rhythm and blues, gospel* müziği ve Latin Amerika müziği öğelerinin eklenmesiyle geliştirilen caz üslubunun öncülerindendir.

1950'lerin ortalarında Stan Getz, Miles Davis ve Art Blakey ile birlikte plaklar yaptı. Daha sonra trompet, tenor saksofon, piyano, bas ve davuldan oluşan ve büyük başarı kazanan beşliler kurdu. Topluluğun yalnızca parçanın başında ve sonunda çalması, orta bölümün ise bütünüyle solistin doğaçlamalarına ayrılması biçimindeki yaklaşımın yerine, doğaçlama soloların hem içine, hem de aralarına topluluğun seslendireceği bölümler yerleştirdi. Ayrıca alışılagelmiş *comping* (dağınık ve aksatımlı, ama solistin doğaçlamalarına göre ayarlanmış vurgular) anlayışı yerine, müziğini yinelenen eşlik kalıpları kullanarak düzenledi ve sol el piyano figürlerine uyacak bas çizgiler yazdı. Saksofon ve trompet için yazdığı, çoğunlukla 4'lü ve 5'li armoniler, beşlisinin sesini *bebop* beşlilerinin çoğunun sesinden daha gür kılıyordu. Standart anlayışın dışındaki piyano soloları ise son derece berrak ve melodikti.

Silver'ın en ünlü ve uzun ömürlü beşlisinde (1958-64) trompetçi Blue Mitchell ile tenor saksofoncu Junior Cook vardı. Ayrıca, aralarında saksofoncu Joe Henderson ve Michael Brecker, trompetçi Art Farmer ve Randy Brecker, davulcu Roy Brooks ve Al Foster'ın da bulunduğu başka birçok ünlü müzikçiye topluluklarında yer verdi. En tanınmış besteleri arasında "The Preacher", "Señor Blues", "Song for My Father", "Sister Sadie", "Nica's Dream" ve "Filthy McNasty" sayılabilir. Silver, çalış üslubundaki, *blues*'dan türetilmiş özelliklerle, birçok piyanisti ve caz orgcusunu derinden etkilemiştir.

Silver Springs, ABD'de, Florida'nın orta kuzey kesimindeki Marion ilinde kasaba ve dünyanın en büyük kireçtaşı kaynaklarından biri. Ocala'nın 10 km doğusunda yer alır. Kaynağın ortalama akışı günde yaklaşık 2 milyon m^3'tür ve 480 tondan çok mineral içerir. Suyun sıcaklığı sabittir (22°C). Ana kaynak 20 m uzunluğunda ve 3,5 m yüksekliğinde bir mağaradır. Gruptaki 100 ya da daha çok kaynaktan gelen suyun büyük bölümü Florida'nın ortakuzey kesiminin zengin yağmuruyla beslenir. Gözenekli kireçtaşından altyüzeye akaçlanan yağmur suları, daha sonra olağanüstü berraklaşacak biçimde süzülerek yeniden yüzeye fışkırır. Kaynaklar çok çeşitli su canlılarının yaşamasına olanak verir. Kaynağın oluşturduğu Silver Irmağında ve çevrede mastodonların, manatilerin ve soyu tükenmiş fillerin kalıntıları bulunmuştur. Filmlerin sualtı sahnelerinin çekiminde gölcüklerden yararlanılır; ziyaretçiler altı cam teknelerle gezdirilir. 1539'da yöredeki Yerli köyü Ocali'de kamp kuran kâşif Hernando de Soto'nun Silver Springs'i gören ilk Avrupalı olduğu sanılır. Kaynakların Yerli dilindeki adı, "güneşi parlatan su" anlamına gelen Sua-ille-oka'dır. Nüfus (1980) kasaba, 1.082.

Silverius (AZİZ) (d. Frosinone, Campania - ö. 2 Aralık 537?, Palmaria Adası, Napoli yakınları; yortu günü 20 Haziran), 536-537 yıllarında papa. Bizans imparatoriçesi Theodora'nın entrikalarına kurban olmuştur.

Papa Aziz Hormisdas'ın oğluydu (babasının papaz olmasından önce doğmuştu). Ostrogot kralı Theodahad tarafından papalığa getirildiğinde diyakoz yardımcısıydı. Haziran 536'da Aziz I. Agapetus'un ardından papa olarak kutsandı; Agapetus, Konstantinopolis (İstanbul) patriği Anthimos'u görevden alarak Monofizit öğretinin yayılmasını engellediğinden Theodora'nın öfkesini üzerine çekmişti.

Silverius, Anthimos'u görevine döndürmeyi reddedince Theodora, komutanı Belisarios'u Roma'ya göndererek Silverius'u papalıktan aldırdı (Aralık 536). Ardından Silverius'un yerine, Konstantinopolis'teki papalık elçisi Vigilius geçirildi. Bunun üzerine Ostrogot kralı Witigis Roma'yı kuşattı. Belisarios, kuşatma sırasında Silverius'un Gotlarla işbirliği yaptığı yalanını yaydı.

Bu suçlama yüzünden Silverius keşiş düzeyine indirildi ve görev yeri olan Likya'dan

sürüldü. Silverius, Theodora'nın kocası İmparator I. İustinianos'a başvurdu. Hiçbir şeyden haberi olmayan İustinianos, soruşturma için Silverius'u Roma'ya geri gönderdi. Orada Papa Vigilius tarafından Napoli açıklarındaki Palmaria Adasına sürgün edilen Silverius'un, adada bir cinayete kurban gittiği ya da açlıktan öldüğü sanılmaktadır.

Silvester I (AZİZ) (d. Roma - ö. 335, Roma; yortu günü, Batı Kilisesi'nde 31 Aralık, Doğu Kilisesi'nde 2 Ocak), 314-335 arasında papa. Uzun süren papalığı sırasında Hıristiyan Roma İmparatorluğu'nun doğuşuna tanık olmuştur.

Papa Aziz Miltiades'in ardından papa oldu. Onun döneminde toplanan I. Nikaia (İznik) Konsilinde Ariusçuluk mahkûm edildi (Mayıs 325). Roma imparatoru I. Constantinus Hıristiyanlığı desteklediği ve kilise işlerini özenle denetlediği halde, ne o ne de ardılları papalığa kilise üzerinde öncelikli bir yetki tanımamıştı. Bu nedenle Silvester'in Ariusçuluk sorununda ağırlıklı rol oynaması önemli bir istisnaydı.

Daha sonra türeyen efsanelerle Constantinus'u Silvester'in vaftiz ettiği ve imparatorun cüzam hastalığını mucizevi biçimde iyileştirdiği inancı yerleşti. Efsaneye göre bunun karşılığında imparator Silvester'e, Doğu patriklikleri üzerinde inanç ve ibadet konularında ruhani, Roma ile tüm Batı dünyası üzerinde ise ayrıca dünyevi yetki tanıyan Konstantin'in Bağışı'nı(*) vermişti. Bu belgenin düzmece olduğu bugün herkesçe kabul edilmektedir. Silvester'in Salaria Yolu'ndaki (Via Salaria) St. Priscilla Mezarlığı'nda, daha sonra kendisinin de gömüldüğü bir kilise yaptırdığı sanılmaktadır.

Silvester II, asıl adı AURILLAC'LI GERBERT (d. y. 945, Aurillac yakınları, Auvergne, Fransa - ö. 12 Mayıs 1003, Roma, İtalya), 999-1003 arasında papa. İlahiyat çalışmaları, eğitim alanındaki ilerici uygulamaları ve siyasal zekâsıyla tanınmıştır

Sıradan bir ailenin oğluydu Saint-Gerald'da Raymond Lavaur'un yanında dilbilgisi, aritmetik ve müzik öğrenimi gördü. Lavaur'un daha sonra başkeşiş olduğu Aurillac'ta büyük olasılıkla keşiş oldu. 967'de Barselona kontu Borrell'le gittiği İspanya'da üç yıl kaldı. Kütüphanesiyle ünlü Santa María de Ripoll Manastırı'nda Piskopos Atto'nun (Vich'li) denetiminde *quadrivium* (dörtlü: müzik, aritmetik, geometri ve astronomi) öğrenimi gördü. 970'te Borrell'le birlikte Roma'ya gitti. Orada matematik bilgisine hayran olan Papa XIII. Johannes tarafından Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Otto'ya tanıtıldı ve imparatorun oğlunun (sonradan II. Otto) özel öğretmeni oldu. Ama Sokrates tarzı canlı bir tartışma ortamına girince, mantık bilgisinin eksik olduğunu gördü. O sırada Roma'da bulunan Reims başdiyakozu ünlü mantıkçı Gerann'ın öğrencisi olmak üzere imparatorun izniyle Reims'e gitti. Reims'de kendini tümüyle mantık ve diyalektik çalışmalarına verdi. İleride kendisini papaz olarak kutsayacak Adalbéron tarafından katedral okuluna öğretmen atandıktan sonra da mantık ve diyalektik derslerini tümüyle yeniden düzenledi.

II. Otto tarafından Piacenza'nın güneybatısında Bobbiolu Aziz Columbanus'un kurduğu manastırın yöneticiliğine getirilen Gerbert, VII. Benedictus tarafından manastırın başkeşişi olarak kutsandı. Ama yöneticilik deneyimi ve Lombardiya toprak hukuku konusunda bilgisi olmadığından soyluların ve ruhbanın boy hedefi haline geldi. İmparatorluk sarayında soylular kendisine ve hatta Otto'ya karşı komploya giriştiler. Otto'nun ölümünü (Aralık 983) izleyen ayaklanma sonucunda Bobbio'dan kaçmak zorunda kalan Gerbert Reims'e sığındı.

Karolenj hanedanından gelen son Fransa kralları Lothaire ile V. Louis'nin ölümünden (sırasıyla 986 ve 987) sonra, yaşayan son Karolenj olan Lorraine dükü Charles'ın yerine Hugues Capet'yi kral seçmeleri için, Adalbéron ile birlikte soyluları etkilemeye çalıştı. Mart 1991'den sonra Saint Basle de Veray'de toplanan konsilde lanetlenen Arnoul'un yerine başpiskopos seçildi ve papa adaylarından biri olarak sivrildi. Ama bu göreve meşru yollardan getirildiği konusunda kuşkular giderek yayıldı. Ocak 997'de toplanan bir konsil, Arnoul'un makamından uzaklaştırılmasıyla ilgisi olan bütün piskoposların görevden alındığını ilan etti. Bu kararnameyi kabul etmeyen Gerbert nisanda Reims'den ayrılarak III. Otto'nun Aachen'daki sarayına gitti ve bir daha Fransa'ya dönmedi.

Orada yeniden öğretmenliğe başladı; aynı zamanda müzikçi olarak Otto'nun şapelinde görev aldı. Onunla birlikte gittiği Magdeburg'da, kendi icadı olan *horologium* adlı saati tanıttı. Ekimde Otto'yla birlikte İtalya'ya gitti ve onun girişimiyle, İtalya Yarımadasının denetlenmesi açısından büyük önem taşıyan Ravenna kentinin başpiskoposluğuna getirildi (y. Nisan 998). Bir yıl sonra V. Gregorius ölünce, Otto'nun papa seçtiği Gerbert papalık tahtına oturan ilk Fransız olarak, Nisan 999'da kutsandı ve II. Silvester adını aldı. Papa olarak, Otto'nun yeni bir Hıristiyan Roma imparatorluğu kurma idealini benimsediğini ilan etti.

Papalığın nüfuzunu artırmak amacıyla Silvester, Kiev büyük prensi ve Rusya'nın ilk Hıristiyan hükümdarı I. Vladimir'le yakın ilişki kurdu; Hıristiyanlığı ülkesinin resmî dini haline getiren Norveç kralı I. Olav Tryggvason'dan rünik yazıyı kullanımdan kaldırmasını istedi; Dalmaçya'ya elçi gönderdi; Venedik dükü ile Grado patriğini, Venedik ruhbanının ahlak bozukluğu konusunda uyardı; yılda iki kez genel konsil topladı; Arnoul'u yeniden Reims başpiskoposluğuna getirerek bölücü tartışmalara son verdi. Polonya'da kurulan ilk başpiskoposluğu onayladı (1000); kilise makamlarının alınıp satılmasına, kilise ileri gelenlerinin yakınlarını kayırmasına karşı önlemler aldı ve din adamlarına bekâret koşulu getirdi. Piskoposların gücünü kısıtlayıp papalığın gücünü artırdı ve papalık içinden *fief* dağıtımını başlattı.

1003'teki ölümünün hemen ardından engin bilgisinin kaynağı konusunda pek çok efsane yayıldı. İspanya'da büyücülük uygulamalarını öğrendiği, şeytanla işbirliğine girdiği, her soruyu yanıtlayan mekanik bir beyin yaptığı söylendi. Bütün bunlar çağdaşlarını ne ölçüde etkilediğini gösteriyordu. Çağının büyük bilginleri arasında yer almış, öğrenmeyi kolaylaştırıcı pek çok yöntem ve araç geliştirmişti. Retorik eğitiminde kullanılmak üzere hazırladığı çizelge, İspanya'da öğrendiği Hint-Arap rakamlarının kullanımını da içeren abaküs üzerine temel kaynak niteliğindeki yazısı, gök küreleri, gökyüzünde bulunduğu varsayılan daireleri öğretmek için geliştirdiği yarıküre, biri gezegen yörüngelerini, öbürü takımyıldızları tanıtmakta kullanılan yardımcı küreler bunların bazısıydı. Ayrıca olağanüstü müzik bilgisi vardı. Felsefi incelemesi *De rationali et de ratione uti*'de (Ussal Olan ve Usun Kullanımı Üzerine) bilginin tanımlanması ve sınıflandırılması üzerinde durmuştu.

Silvester, günümüz araştırmacıları için de 10. yüzyılın en önemli kişilerinden biridir. Çağdaş incelemelerde daha çok mektuplarına, siyasal rolüne, özellikle mantık, diyalektik, matematik ve astronomi konusundaki öğretilerine, Arap bilim ve düşüncesinin Batı'da yayılmasına katkılarına, III. Otto'yla ilişkilerine, papalık yönetimine ve sonraki dönemlerde duyulan etkisine ağırlık verilir.

Silvester (IV), asıl adı MAGINULFO (d. Roma - ö. 1111), 1105-1111 arasında karşı-papa. Alman kralı V. Heinrich'le (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) Papa II. Paschalis arasındaki Tayin Çatışması kızıştığı sırada, Ancona valisi Werner'in önderliğindeki imparatorluk yanlıları, 18 Kasım 1105'te imparatorluk yanlısı karşı-papa Albertus'un (Aleric) ardılı olarak Maginulfo'yu seçtiler. Maginulfo II. Paschalis'e rakip olarak öne sürülen karşı-papalar dizisinin dördüncüsüydü.

Silvestri, Filippo (d. 22 Haziran 1873, Bevagna - ö. 10 Haziran 1949, Bevagna, İtalya), İtalyan entomolog. Döllenmiş tek bir yumurtadan birden çok embriyonun gelişmesiyle ortaya çıkan çok embriyonluluk olgusunu inceleyen öncü çalışmalarıyla tanınır.

Silvestri bu tip üremeyi 1930'ların sonunda *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımından *Litomatix truncatellus* türünde buldu. Bu asalak zarkanatlıların üreme evrelerini, yumurta yapısını ve hücre bölünmelerini ayrıntılı olarak inceleyen Silvestri'nin bulguları, yumurtanın yapısı ve çok yavru vermenin nedenleri gibi konularda aydınlatıcı olduğundan birçok biyologun ilgisini çekti.

Silvestri'nin, termitler arasında en yüksek evrim aşamasına ulaşan *Termitidae* familyasının morfolojisi ve biyolojisi üzerine araştırmaları ile kırkayak ve çıyanlar konusundaki karşılaştırmalı incelemesi de büyük önem taşır.

silvit, SİLVİN olarak da bilinir, potasyum klorür (KCl) yapısında, başlıca potasyum cevheri olan halojenür minerali. Halit (sodyum klorür) mineralinden daha ender rastlanır ve evaporit çökellerinde halit ve jips ile birlikte yumuşak, acı, beyazdan grimsiye kadar değişen renkli, camsı küpler ya da kütleler halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Almanya'da Stassfurt yakınları ile ABD'de New Mexico'dur. İlk olarak 1823'te, Vezüv'den püskürten lavlar üzerindeki kabuklarda belirlenmiştir.

Silvretta Dağları, Raetia Alpleri'nde dağ sırası. Avusturya-İsviçre sınırı boyunca, Klosters (İsviçre) yakınlarından başlayarak doğu yönünde Schuls'un (İsviçre) kuzeyine uzanır. Buzullarla kaplı dağların en yüksek dorukları İsviçre'deki Linard (3.411 m) ile Avusturya'daki Buin'dir (3.311 m). Bölgede dağcılık ve kış sporları yaygındır.

Sima Guang, Wade-Giles yazımında SSU-MA KUANG (d. 1019, Xia, Hunan - ö. 1086, Bian Lian, Hunan, Çin), Çinli bilgin, devlet adamı ve şair. Çince yazılmış en kapsamlı tarih derlemelerinden biri olarak kabul edilen ve İÖ 403-İS 959 arasındaki Çin tarihini ele alan *Zizhi tongjian* (Yönetim İçin Gerekli Bilgiler) adlı yapıtıyla tanınır.

Devlet memurluğu sınavlarını kazandıktan sonra memuriyette hızla yükseldi. 1069-85 arasında Wang Anshi'nın radikal reformlarına karşı çıkan hizbin başını çekti. Konfüçyüs Klasiklerini tutucu bir biçimde yorumlayan Sima, başarılı bir yönetimin katı önlemler ve köktenci değişiklikler yerine, dürüst bir liderlik ve denenmiş kurumların düzeltilmesi ile gerçekleşeceğine inanıyordu. Ölümünden kısa bir süre önce Wang'ın hizbinin yönetimden uzaklaştırılmasını sağ-

ladı ve Wang'ın reformlarının çoğunu yürürlükten kaldıran hükümette bakan oldu.

Konfüçyüs tarafından derlendiği sanılan *Chunqiu*'yu (İlkbahar ve Sonbahar Kayıtları) örnek alarak yazdığı *Zizhi tongjian* adlı yapıtında insanları ve kurumları Konfüçyüsçü ahlak ilkelerini temel alarak eleştirdi. Yapıtın büyük bir bölümü siyasal olaylara ayrılmakla birlikte ayinler, müzik, astronomi, coğrafya ve iktisat gibi farklı konuları da kapsıyordu. Sima ayrıca, kullanmış olduğu değişik kaynaklar arasındaki çelişkileri ve belirli kaynakları tercih edişinin nedenlerini açıkladığı *Gaoyi* (Tetkik) adlı ikinci bir derleme kaleme almıştır. Aynı zamanda bir şair olan Sima, modern Çin çocuk kitaplarının kahramanlarından biridir.

Sima Qian, Wade-Giles yazımında SSU-MA CH'IEN (d. İÖ y. 145, Longmen - ö. İÖ y. 85, Çin), ilk büyük Çin tarihçisi, gökbilimci ve takvim uzmanı. 2. yüzyılın sonuna değin Çin tarihiyle ilgili en büyük yapıt sayılan *Shiji*'nin (Tarihsel Kayıtlar) yazarıdır.

İÖ 140-110 arasında Han hanedanı sarayında baştarihçi olan Sima Tan'ın oğluydu. Baştarihçinin görevleri hem her günkü devlet işlerini, olayları ve saray törenlerini kayda geçirmek, hem de takvim yapabilmek için gök olaylarını gözlemlemekti. Sima Qian gençliğinde birçok ülkeyi gezdikten sonra sarayın hizmetine girdi. İÖ 108'de baştarihçi olarak babasının görevine atandı. Han imparatoru Wu Di'nin İÖ 105'te Çin takvimini yeniden düzenlemekle görevlendirdiği heyette yer aldı. Babasının düşleyip de gerçekleştiremediği, Çin'in tarihini kesin çizgileriyle yazma tasarısını uygulamaya koyuldu. Ama bu çalışması tamamlanmadan, gözden düşmüş bir komutanı savunması imparatoru çok kızdırdı. Ölüm cezasına çarptırıldıysa da bu ceza hadım edilme cezasına çevrildi. Daha sonra Sima Qian yeniden imparatorun güvenini kazanarak saray kâtibi (*zhongshuling*) oldu. Ama çektiği acıları unutmadı ve kendi kabuğuna çekilerek yapıtını bitirmeye çalıştı.

Saraydaki olayların kaydedilmesi önceki hanedanlardan aktarılmış bir uygulamaydı. Konfüçyüs tarafından yazıldığı söylenen, küçük Lu Devleti'nin vakayinamesi *Chunqiu* (İlkbahar ve Sonbahar Kayıtları) bir kutsal kitap durumuna gelmişti. Sima Qian kendisini, Konfüçyüs gibi olayları "yapan" değil, yalnızca "aktaran" biri olarak görüyordu. Onun ardılı olan Han hanedanı tarihçisi Ban Gu (İS 32?-92) Sima Qian'ı, çeşitli felsefe okullarının düşüncelerini rasgele kullandığı ve Taoculuğa bağlı olduğu için eleştirecekti. Oysa Ban Gu ve çağdaşlarının sorgulamadan benimsediği Han Konfüçyüsçülüğü Sima Qian'in yaşadığı dönemde henüz İS 1. yüzyıldaki gibi yerleşmemişti. Çoğu çağdaşı gibi Sima Qian'in de eklektik bir kişiliği vardı. Hizmetinde çalıştığı saray büyü ve doğaüstü güçlerin hâlâ

Sima Qian, İpek üstüne bir çalışmadan ayrıntı; Ulusal Saray Müzesi, National Palace Museum, Taipei, Tayvan

etkin olduğu ve devlet dini kültü ile kabul gören ahlaki ve siyasi ölçülerin belirsizliğini koruduğu bir ortamdı. Bu nedenle de ahlak yargıları hiçbir tutarlı kurama tam olarak bağlı değildi.

Sima Qian'in en büyük başarısı birçok bağımsız devletin çoğu zaman birbiriyle çelişen kaynaklara dayanarak derledikleri geçmişteki karmaşık olayları düzenli bir anlatıya dönüştürmesiydi. Bu anlatı, olayları eski tarihlerdeki gibi yalnızca tarih sırasına göre değil, beş bölümlük bir plana göre düzenliyordu. Bu bölümler Sima Qian'in o dönemde Konfüçyüs'ün ahlak kuramlarını savunan kişiler yerine, gittikçe merkezileşen devlete yeni siyasetler üreten pratik, reformcu devlet adamlarını desteklediğini gösteriyordu. Yapıt bir dizi yaşamöyküsüyle son buluyordu.

Daha sonraki hanedan tarihlerine örnek olmakla birlikte, çok uzun bir zaman dilimini kapsayan *Shiji* birçok yönden onlara benzemiyordu. Sonraki Çin tarihçileri arasında, tüm insanlık tarihini kapsayacak böyle geniş incelemelere girişenler çok azdı. *Shiji*'nin yararlandığı kaynaklar da çok çeşitliydi. Ele aldığı konu açısından da, daha sonraki tarihler gibi saray-merkezli ya da "siyasal" değildi. Işadamları, tüccarlar, haydutlar, serseriler, oyuncular ve saray gözdeleri, iyi ve kötü memurlar gibi toplumun geniş bir kesimini ele alıyordu. Çin'deki öğretici tarih geleneği içinde yer alan Sima Qian işlediği kişilerle ilgili ahlaki yargılar da ileri sürdü. Kişilerini çeşitli tiplere ayırarak ele aldı. Bir kişinin iyi davranışlarına bir bölümde, kötü davranışlarına bir başka bölümde yer verdi. Kaynakları ele alırken gösterdiği eleştirel özen çok önemlidir. Her bölümün sonuna keskin eleştirel yorumlarını eklemiştir. Sima Qian yalnızca tarihçi olarak değil, aynı zamanda canlı ve esnek bir düzyazı ustası olarak da önemli bir yazardır. Sima Qian'in tarihi, yaşadığı dönemden beri, Çin dilinde yazılmış bir tarih başyapıtı sayılır. Daha sonraki tarihler, bununla karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve yalnızca Çin'de değil, Çin edebiyat geleneğinden etkilenen tüm Uzakdoğu ülkelerinde yazılan bütün kapsamlı tarih yapıtları için örnek sayılmıştır.

Sima Xiangru, Wade-Giles yazımında SSU-MA HSIANG-JU (d. İÖ 179, Chengdu - ö. İÖ 117, Maoling, Nan Yue, Çin), betimlemelerin ağırlıkta olduğu *fu*(*) türündeki yapıtlarıyla tanınmış Çinli şair.

Han hanedanından gelen İmparator I. Jing'in koruma görevlisi olarak çalıştıktan sonra Lianglı Prens Xiao'ın sarayına girdi. Üç düşsel kişinin av partilerini anlattığı ünlü *fu* şiiri "Zi Xu fu"yu orada yazmaya başladı.

Prens Xiao'ın ölümünden sonra Chengdu'ya döndü ve varlıklı bir ailenin dul kızı Zhuo Wenjun'ü kaçırdı. Kızın babası evlenmelerine önce karşı çıktıysa da, Sima Xiangru'nun saraya girmesi üzerine onlara para yardımında bulundu ve köle verdi. Bu arada Sima Xiangru, "Zi Xu fu"yu okuyup hayran kalan imparatorun isteği üzerine bu şiirini genişleterek imparatorun av partilerini anlatan "Shanglin fu"yu yazdı. Düşsel özellikleri ağır basan yapıt imparatorun hoşuna gidince sarayda iyi bir yer edindi ve karısına kalan miras sayesinde rahat bir yaşam sürerek *fu* yazmaya devam etti. Yalnızca 29 *fu*'su ve dört düzyazı derlemesi günümüze ulaşmıştır.

Simao, Wade-Giles yazımında SSU-MAO, FUXINGZHEN (Wade-Giles yazımında FU-HSING-CHEN) olarak da bilinir, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Yunnan yönetim bölgesinin (*sheng*) güneyinde kent. Yunnan'ın dağlık güneybatı kesiminde geniş bir alanı kaplayan Simao yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir.

Simao 14. yüzyılda küçük bir kentti. 19. yüzyılda ilçe statüsünü kazanan kent, 1912'de il merkezi oldu. Yapılan ticaret antlaşmalarıyla 1895'te Çinhindi'ndeki Fransızlar, 1896'da da Birmanya (bugün Myanmar) ile ticaret için açık liman haline getirildi. 1910'da Çinhindi'ndeki Haiphong'tan Yunnan'ın başkenti Kunming'e demiryolu hattının açılmasıyla kentin ticari önemi sona erdi.

Yunnan'daki sağlığa en aykırı yerlerden biri olarak bilinen Simao'da 1940'larda çeşitli salgın hastalıklar ve veba büyük can kaybına yol açtı. 1950'de büyük ölçüde terk edildi. 1953'ten sonra Kunming'den güneybatı Yunnan'a giden karayolu yapılınca Simao da yeniden bölgenin önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Kunming'den gelen malların dağıtımının yapıldığı ve çay, kâfuru, sisal keneviri gibi yerel ürünlerin toplandığı bir merkezdir. Kentte küçük bir elektrik santralı ve çeltik fabrikaları da vardır. Nüfus (1970'lerin ortası tah.) 10.000-50.000.

Simaroubaceae, *Sapindales* takımından, 25 kadar tropik ağaç cinsini içeren familya. Aralarında kokarağacın(*) da bulunduğu bu familya üyelerinin başlıca ortak özellikleri arasında almaşık olarak dizilmiş bileşik yaprakları, küçük çiçekleri, acı gövde kabuğu ve etli meyveleri sayılabilir. Hava kirliliğine ve böceklere karşı dayanıklı oldukları için kokarağaçlar kentlerin cadde ve sokaklarına süs bitkisi olarak dikilir. Ama erkek ağaçlar kötü bir koku yaydığından daha çok dişi olanlar yeğlenir. *Quassia* ve *Picrasma* türlerinin kabuklarından *quassia* denen iştah açıcı ve ateş düşürücü acı bir madde çıkarılır.

Simav, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde, Kütahya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.687 km² (1989) olan Simav ilçesi doğuda Hisarcık, Gediz ve Şaphane, güneydoğuda Pazarlar ilçeleri, güney ve güneybatıda Manisa, batıda Manisa ve Balıkesir illeri, kuzeyde de gene Balıkesir ili ve Tavşanlı ilçesiyle çevrilidir.

Dağlık alanlarla kuşatılmış olan ilçe toprakları ilin en batı kesiminde yer alır. Bu toprakların kuzey ve doğu kesimini Eğrigöz Dağının(*) batı ve güney, güneydoğu kesimini Şaphane Dağının batı uzantıları, güneybatı kesimini Demirci-Simav Dağlarının(*) bir bölümünü oluşturan Simav Dağı,

Simav'dan bir görünüm, Kütahya
Şemsi Güner

batı kesimini de Alaçam Dağlarının(*) güneydoğu uzantısı olan Akdağ engebelendirir. İlçenin en yüksek noktaları Akdağ (2.089 m) ile Simav Dağında 1.800 m'ye ulaşan Damrık Ziyaret Tepesidir. Dağların yüksek kesimlerinde kara çam ormanlarına

rastlanır. İlçenin iç kesiminde yer alan ve bir çöküntü alanı olan düzlükler Simav Ovası(*) adıyla anılır. Kırık (fay) çizgileriyle sınırlanan bu ova ile çevresi, Ege Bölgesi'ndeki etkin deprem kuşaklarından birinin üstündedir. 28 Mart 1970'teki Gediz depremi(*) bu yörede de yıkıma neden olmuştur.

Bu topraklardan çıkan sular Marmara ve Ege denizlerine ulaşır. Bu suların büyük bölümünü Kirmastı Suyunun(*) başlangıç kollarından Emet Çayına katılan Kocaçay ile Susurluk (Susurlu) Çayının başlangıç kolu olan Simav Çayı toplar. Gediz Irmağına katılan Selendi Çayının başlangıç kolları ilçenin güneybatı kesiminden doğar. Eskiden Simav Ovasının orta kesiminde yer alan küçük Simav Gölü kurutulmuştur.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, erik, patates, elma, mercimek ve nohuttur. Az miktarda fasulye, soğan, armut, arpa ve kenevir yetiştirilen ilçede hayvancılık da yapılır. İlçede başta dokumacılık olmak üzere bazı küçük sanayi dalları gelişmiştir. Başlıca sanayi kuruluşları yün ipliği, dokuma, halı fabrikaları ile orman ürünlerini işleyen tesislerdir.

Simav ilçesi yeraltı kaynakları açısından oldukça zengindir. İlçe topraklarında antimon, demir, feldispat, magnezit ve krom yatakları ile sıcak madensuyu kaynakları vardır. Bu kaynarcalar Simav Ovasını kuzeyden sınırlayan kırık (fay) çizgisi boyunca bir dizi oluşturur. Bu kesimde Naşa ve Eynal kaplıcaları vardır. Yöre halkının yararlandığı başlıca mesire alanları olan Gölcük Yaylası ve Nafıa Pınarı orman içi dinlenme yerleridir.

Yapılan kazı ve araştırma sonuçlarına göre Kalkolitik Çağdan (İÖ 5500-3500) günümüze değin yerleşme alanı olduğu anlaşılan yöre, ilkçağda Abbaeitis adıyla anılırdı. Yöredeki başlıca ilkçağ yerleşmeleri Ankyra ve Synaos'tu. Ankyra, Galatya'daki Ankyra (bugün Ankara) ile karıştırılmaması için daha sonra Ankyra Sidera olarak adlandırıldı. Bizanslılarla Germiyanoğulları arasında savaşlara neden olan bu topraklar, 14. yüzyıl ortalarında Germiyanoğullarına bağlandı. Kesin olarak 1429'da Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Kütahya sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında işgalcilerle ulusal güçler arasında birkaç kez el değiştiren bu topraklar, 25 Eylül 1921'den 5 Eylül 1922'ye değin Yunan işgali altında kaldı.

Antik Çağda Synaos, daha sonra da Sindos olarak anılan kentin adı sonradan Simav'a dönüştü. Doğal bitki örtüsünün her mevsimde yeşil olması nedeniyle 19. yüzyılda kente Küçükbursa da dendi. İlçenin orta kesiminde yer alan kent, çevresindeki zengin tarım alanının ve ünlü Simav halılarının üretim ve pazarlama merkezidir. Balıkesir'i iki ayrı yönde, Tavşanlı ile Gediz üzerinden Kütahya'ya bağlayan yollar Simav kentinde birbirinden ayrılır. Kent il merkezi Kütahya'ya 146 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Simav Devlet Hastanesi'dir.

Simav Belediyesi 1867'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 78.823; kent, 15.460.

Simav Ovası, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde ova. Yüzölçümü 120 km² kadar olan ovanın denizden yüksekliği yaklaşık 780 m'dir. Kuzeyde Akdağ, kuzeydoğuda Eğrigöz Dağının güney uzantısı olan Katrancı Dağı, doğuda Şaphane Dağı, güneyde de Demirci-Simav Dağlarıyla çevrilidir. Kabaca kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan Simav Ovası, batıdaki Bahtılı çöküntüsünden basık bir eşikle ayrılır. Uzunluğu Çaysimav ile Kalkan köyleri arasında 16 km olan ovanın genişliği güneydeki Simav Merkez bucağına bağlı Demirci kasabası ile kuzeydeki Hamzabey Boğazı arasında 9 km kadardır.

Ovanın orta kesimlerini oluşturan ve kalınlığı 150 m'yi bulan alüvyonlar kum, çakıl ve kilden oluşur. Eskiden ovanın ortasında yer alan ve son yıllarda kurutulan Simav Gölünün tabanı tarım alanı olarak kullanılır. Yörenin fazla yağış aldığı yıllarda eski göl alanında su birikintileri oluşur. Ovanın çevresinde Simav Gölüne ait eski sekilere rastlanır. Biri 793 m, bir başkası ise 805 m yükseklikte olan bu sekiler Simav Gölünün Kuvaterner (Dördüncü) Dönemdeki (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) yayılış alanını gösterir. Simav Ovasının en belirgin özelliklerinden biri de, kuzey ve güney kenarlarındaki kırık (fay) çizgilerinin açıklıkla görülebilmesidir. Özellikle kuzey kenardaki kırık çizgisi ovaya egemen konumdadır.

Simav Ovası, Neojen Bölümde (y. 26-2,5 milyon yıl önce) oluşan yer hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sırada oluşan dikey yerinden oynama (dislokasyon) hareketleri sonucunda ova çöküp bir graben haline gelirken kuzey ve güneydeki dağlar da birer horst biçiminde yükselmiştir. Tektonik kökenli bir çöküntü alanı olan Simav Ovasının kuzey kenarındaki kırık çizgilerine bağlı olarak Eynal ve Naşa kaplıcalarının sıcak madensuyu kaynakları yüzeye çıkmıştır. Daha gelişmiş turistik tesislerle donatılmış olan Eynal Kaplıcası yakınında jeotermal enerjiden yararlanılarak seracılık yapılır.

Meyvecilik ve bağcılığın yaygın olduğu Simav Ovasında şeker pancarı ve tahıl yetiştirilir.

Simavi, Sedat (d. 1898, İstanbul - ö. 11 Aralık 1953, İstanbul), gazeteci, yazar ve karikatürcü. *Hürriyet*(*) gazetesinin kurucusudur.

Mekteb-i Sultani'yi (sonradan Galatasaray Lisesi) bitirdi (1912). Daha lise yıllarında çizmeye başladığı karikatürleri çeşitli dergilerde yayımlandı. 1916'da *Hande* adlı mizah dergisini çıkardı. 1917'de ilk konulu Türk filmleri *Pençe* ve *Casus*'u yönetti. 1918'de mizah dergisi *Diken*'i(*), 1919'da *İnci* adlı magazin dergisini yayımladı. 1921-30 arasında *Güleryüz*, *Hanım*, *Hacıyatmaz*, *Resimli Gazete*, *Yıldız*, *Meraklı Gazete*, *Yeni Kitap*, *Arkadaş* gibi çok sayıda dergi çıkardı. 1933'te çıkarmaya başladığı haftalık *Yedigün*(*) dergisini ve 1935'te devraldığı *Karagöz*'ü(*) 1950'ye değin yayımladı. Bu dönemde ayrıca *Karikatür*(*), *Model*, *Yeni Ev Doktoru* gibi dergileri çıkardı, kitap yayıncılığı yaptı.

1 Mayıs 1948'de kurduğu ve ölümüne değin başyazarlığını yürüttüğü *Hürriyet*, kısa sürede Türkiye'nin en çok satan gazetelerinden biri oldu. Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucuları arasında da yer aldı ve cemiyetin ilk başkanlığını (1946-49) yaptı. Ölümünden sonra, 1977'den bu yana çeşitli dallarda ödüller veren Sedat Simavi Vakfı kuruldu. Çeşitli konularda birçok yapıt veren Simavi'nin *Hürriyet Apartmanı* (1940, 1973) adlı oyunu İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahneye kondu (1943) ve filme alındı. Simavi'nin öbür önemli yapıtları, *Yeni Zenginler* (1918) ve *Kadınlar Saltanatı* (1920) adlı karikatür albümleri, *Fuji Yama* (1934, 1973) adlı romanı ve *Ceza* (1941) adlı oyunudur. Yapıtları 1973'te *Sedat Simavi, Bütün Eserleri* adı altında toplu olarak basılmış; gazete yazıları, *Hürriyet'teki Yazılarıyla Sedat Simavi* (1983, derleyen Orhan Topçuoğlu) adıyla yayımlanmıştır.

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin *bak.* Bedreddin (ŞEYH)

simbalom, Orta Avrupa Çingenelerinin küçük topluluklarında kullanılan çok gelişmiş bir tür santur. Dört oktav genişliğinde bir ses genişliği ve başka santurlarda bulunmayan, telleri susturmak için bir pedal

Simbalom
John Leach; fotoğraf, C. Brunel

düzeneği vardır. Her nota için üçten beşe kadar metal tel bulunur. Bunların bazısının iki ya da üç yerine eşik konmuştur. Kaşık biçiminde küçük tahta tokmaklarla tellere vurularak ses çıkarılır. İki ayrı tını elde etmek için bu tokmakların bir yanı sert, bir yanı yumuşak deriyle sarılmıştır. Çalgının gövdesi düzgün yamuk biçimindedir ve dört ayak üstüne oturur.

Simbalom çalgıcıları genellikle kulaktan çalarlar ve küçük orkestranın etkisini çok süslü doğaçlamalar yaparak artırırlar. Kodály *Háry János* adlı süitinde, Stravinsky de *Ragtime* ve *Le Renard* (Tilki) adlı yapıtlarında simbaloma yer vermişlerdir.

Simbirsk, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 37.300 km²'dir. Volga Irmağının orta çığırında, akarsuyun genişleyerek bir göle dönüştüğü bölgede yer alır. Daha büyük olan batı kesimi, ırmak vadileri ve aşınma sonucunda oluşmuş çukurlarla parçalanmış Volga Platosunun üzerindedir. Küçük bir bölümünü oluşturan Trans-Volga ise alçak bir ovayı kapsar. Başlıca tarımsal ürünler ayçiçeği, şeker pancarı ve tahıldır. Yönetim biriminin başlıca kenti merkez Simbirsk'tir. Nüfus (1991 tah.) 1.429.600.

Simbirsk, eskiden SINBIRSK (1780'e değin), SIMBIRSK (1780-1924), ULYANOVSK (1924-91), Rusya Federasyonu'nun batısındaki Simbirsk yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Volga Irmağının Sviyaga Irmağı ile birleştiği noktada yer alır. 1648'de kurulan kent, Sinbirsk savunma hattı üzerindeki önemli kalelerden biriydi. 1924'te, burada doğan V. I. Ulyanov'un (Lenin) adını aldı. Kentin adı 1991'de yeniden Simbirsk yapıldı.

Kentte otobüs, hafif kamyon, takım tezgâhları ve motor üretilir. Ayrıca gıda maddeleri ve çeşitli tüketim malları üreten fabrikalar da bulunur. Kentte politeknik, tarım ve öğretmen enstitüleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 667.700.

simbiyoz *bak.* ortakyaşam

Simbu *bak.* Chimbu

Simcuriler, yaklaşık 940-1000 arasında Horasan'da hüküm sürmüş İranlı hanedan. 10. yüzyıl başlarında Samani yönetimi altında yükselen seçkin bir aileden gelen Simcuriler, Samani yönetiminin son 20 yılında Horasan ile Afganistan'ın batısında güç dengesini ellerinde tutmuşlardır.

Geçmişi tam olarak bilinmeyen ailenin atası, Samani hükümdarı İsmail'in hizmetinde çalışan Ahmed adlı eski bir köleydi. Samaniler yaklaşık 912'de Ahmed'i Sistan valiliğine atadı. Daha sonra onun soyundan gelen İbrahim Simcuri, I. Nuh'un hükümdarlığı sırasında Horasan valisi oldu. İbrahim'in oğlu Ebu'l-Hasan Simcuri Horasan'ın güneyindeki Kuhistan'ı merkez edinerek fiilen bağımsız bir devlet kurdu. Yerine geçen oğlu Ebu Ali, Herat'ı da bu topraklara kattı. Samanilerin gittikçe zayıflaması ve Gaznelilerin güçlenmesi, Ebu Ali'yi Karahanlılarla ittifaka yöneltti. Gazneliler, Karahanlılar ve Samaniler arasındaki çatışmalarda Simcuri toprakları işgal edildi ve hanedanın egemenliği sona erdi.

Simenon, Georges (Joseph Christian) (d. 13 Şubat 1903, Liège, Belçika - ö. 4 Eylül 1989, Lozan, İsviçre), çok sayıda ürün vermiş, Fransızca yazan Belçikalı romancı.

Bir yerel gazetede çalıştıktan sonra 19 yaşındayken başarılı bir yazar olmak amacıyla Paris'e gitti. 1922-36 arasında her gün

Simenon
Jerry Bauer

yaklaşık 80 sayfa yazarak 1.500 kadar öykü kaleme aldı. Sonraki yıllarda da, yılda 10'dan fazla yapıt vermeyi sürdürdü. Toplam olarak kendi adıyla 200'den çok, 17 ayrı takma adla da 400'den çok roman yazdı. Kendi adıyla yayımladığı ilk romanı *Pietr-le-Letton*'du (1931; Letonyalı Pietr). *Le Déménagement* (Taşınma) adlı romanının çıktığı 1967'de, Fransa ve İtalya'da tüm yapıtlarının yayımına başlandı. *Maigret et Monsieur Charles*'ı (1972; Maigret ve Bay Charles) yazdıktan sonra emekli olduğunu açıkladı.

Soğukkanlı pipo tiryakisi Parisli polis müfettişi Maigret, polisiye roman türünün en ünlü kişilerinden biridir. Simenon psikolojik ve polisiye romanların yanı sıra egzotik öyküler, toplumsal ve ahlaki sorunları irdeleyen ya da taşra yaşamını anlatan yapıtlar da yazmıştır. Ruhsal sorunlar içindeki uyumsuz bireyin yalıtılmışlığı yapıtlarının başlıca temasıdır. Çok yalın bir dille kaleme aldığı bu yapıtlarda, eldeki malzemeyi büyük bir ustalıkla kullanarak nevrotik bir gerilim atmosferi yaratmayı başarır.

Simenon 1945'ten sonra 10 yıldan fazla ABD'de, ardından Fransa ve İsviçre'de yaşadı. Otobiyografisi *Mémoires intimes* (Özel Anılar) 1981'de Fransa'da yayımlandı.

Simenon'un Türkçede yayımlanan çok sayıdaki yapıtı arasında *Yaşamak Hırsı* (1954, 1989), *Kiralık Oda* (1955), *Kanaldaki Ev* (1959), *Ormandaki Deli* (1963), *Ölümle Saklambaç* (1963), *Sisler Limanı* (1971), *Bella'nın Ölümü* (1981), *Maigret Korkuyor* (1985) ve *Sarı Köpek* (1990) sayılabilir.

Simeon I, lakabı BÜYÜK SİMEON, (d. 864/865 - ö. 27 Mayıs 927), Birinci Bulgaristan İmparatorluğu'nun (925-927) çarı. Savaşçı bir hükümdar olmakla birlikte sarayını bir kültür merkezi haline getirmiştir.

I. Boris'in oğluydu. Konstantinopolis'te (İstanbul) öğrenim gördü. Ağabeyi Vladimir'in kısa süren hükümdarlığından (889-893) sonra tahta geçti.

Sonradan birçok Bulgar çarında da görüleceği gibi Simeon'un başlıca tutkusu Bizans İmparatorluğu tahtına oturmaktı. Bu amaçla imparatorluğa beş kez (894, 896, 913, 917, 923) savaş ilan etti. Ama Konstantinopolis'i ele geçirmeyi hiçbir zaman başaramadı. 925'te "bütün Bulgarların çarı" ilan edildi. Hükümdarlığı sırasında Bulgaristan'ın Balkanlar'daki egemenliğini Güney Makedonya, Güney Arnavutluk ve vasalı haline getirdiği Sırbistan'a kadar genişletti. Yerine ikinci oğlu I. Petır (hd 927-969) geçti. Petır'ın hükümdarlığı sırasında ülkedeki ayaklanmalar sürdü ve Bulgaristan sonunda Bizanslıların istilasına uğradı.

Simeon II (d. 16 Haziran 1937, Sofya, Bulgaristan), Bulgaristan'ın son kralı. 1943-46 arasında çocukken tahta çıkmıştır.

Babası III. Boris'in 28 Ağustos 1943'te esrarengiz biçimde ölmesinin ardından taç giydi; ayrıca amcası Prens Kiril, eski savaş bakanı Nikolay Miçov ve eski başbakan Bogdan Filov'dan oluşan üç kişilik bir naipler konseyi kuruldu. Bulgaristan'ın Mihver Devletleri'nden ayrılmasından sonra 2 Şubat 1945'te tutuklanan bu naipler devlet düşmanlığı ve Alman işbirlikçiliği nedeniyle idam edildiler. Daha sonra ikinci bir naipler konseyi oluşturuldu, ama 8 Eylül 1946'daki referandumla monarşiye son verildi. Annesi Kraliçe Giovanna ile birlikte sürgüne gönderilen Simeon, Madrid'e yerleşerek İspanyol kraliyet ailesinden bir kadınla evlendi.

Simeon (AZİZ), lakabı YENİ İLAHİYATÇI (d. y. 949, Paflagonya - ö. 12 Mart 1022, Khrysopolis [bugün Üsküdar], Konstantinopolis [İstanbul]), Bizanslı mistik keşiş. İncil yazarı Yuhanna ile Nazianzoslu Aziz Gregorios'tan (4. yy)) farklılığını vurgulamak için "Yeni İlahiyatçı" lakabıyla anılır. Yazılarıyla, *hesykhia* (tanrısal dinginlik) akımının temelini atmıştır.

Konstantinopolis yakınındaki Hagia Mamas Manastırı'na 980'de başkeşiş oldu. Manastır yaşamına katı yaklaşımı yüzünden Konstantinopolis patriğiyle anlaşmazlığa düşerek 1009'da görevinden ayrılmak zorunda kaldı ve Khrysopolis'te inzivaya çekildi. Simeon'un başlıca yapıtları arasında kateşizmler, Hagia Mamas Manastırı'nda keşişlere verdiği vaazlar, bir dizi kısa kuraldan oluşan *capita* (Latincede "bölümler") ve ruhani deneyimlerini dile getiren ilahiler sayılabilir. Simeon'un mistik ilahiyatı, Doğu Hıristiyanlığının ruhani yaşamında 2. yüzyıl sonlarında başlayan evrim sürecinin kendine özgü bir evresini temsil eder.

Simeon (DURHAMLI), SYMEON olarak da yazılır (ö. y. 14 Ekim 1130/38), ortaçağ İngiltere tarihini aktaran vakanüvis. Yaklaşık 1071'de Durham ilindeki Jarrow'da bulunan Benedikten manastırına girdi. Manastırın 1083'te taşındığı Durham'da 1085/86'da papazlığa atandı. 1104-08 arasında, 635'te Lindisfarne'da kuruluşundan 1096'ya değin Durham piskoposluğunun tarihini anlatan *Historia ecclesiae Dunelmensis*'i yazdı. 731-957 ve 848-1129 dönemlerini kapsayan ve birbiriyle kısmen örtüşen iki İngiliz tarihinden oluşan *Historia regum* (Krallar Tarihi) adlı yapıt da önceleri Simeon'a atfedilmişti. Günümüzde ise bu kitaplardan yalnızca ikincisini yazdığı kabul edilir. Bu kitap, ilki Asser'ın *Life of King Alfred*'iyle (Kral Alfred'in Yaşamı) Worcesterlı Florence'ın *Chronicon*'una dayanan (848-1118 dönemi), ikincisiyse kısmen özgün kısmen de Edmer'in Canterbury manastır topluluğunun tarihine dayanan (1119-29 dönemi) iki bölümlü bir vakayinamedir.

Simeon STYLİTES (AZİZ), YAŞLI SİMEON olarak da bilinir (d. y. 390, Sisan, Kilikya, Anadolu - ö. 459, Telanissos, Suriye), bir sütun tepesinde inzivaya çekildiği bilinen ilk Hıristiyan keşiş (*bak.* stylites). 6. yüzyılda gene sütun üzerinde yaşayan bir başka Simeon'dan ayırt etmek için "Yaşlı" lakabıyla anılır.

Çobanlık yaparken bir manastır cemaatine katıldıysa da aşırı çileci tutumu yüzünden buradan çıkarıldı. Bunun üzerine münzevi yaşamı sürmeye başlayan Simeon'un mucize yarattığına ilişkin söylentiler çıktı. Halkın aşırı ilgisinden kaçarak Halep'in kuzeybatısında yaklaşık 2 m yüksekliğindeki bir sütunun tepesinde yaşamaya başladı (y. 420). Daha sonra 15 m yükseklikteki bir başka sütunun tepesinde parmaklıkla çevrilmiş daracık bir yere yerleşti; burada müritlerinin getirdiği az miktarda yiyeceği almak ya da aşağıdaki insanlarla konuşmak için bir merdivenden yararlanıyordu. Sütun gitgide manevi konularda akıl danışmak, hastalıktan ya da zulümden kurtulmak ya da ibadet ve öğreti konularında aydınlanmak isteyenlerin uğradığı bir hac yerine dönüştü. Anlaşıldığına göre Simeon bu yolla birçok kimseye Hıristiyanlığı benimsetti ve Doğu Roma imparatoru I. Leon'un Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin (451) öğretisini desteklemesini sağladı. Simeon'u örnek alan kadın ve erkek münzeviler gitgide daha da katı çileci yöntemlere yöneldiler. Sütun tepesinde yaşayan çileciler Rusya'da 19. yüzyıla değin varlıklarını sürdürdüler.

Simeon Metaphrastes (d. y. 900, olasılıkla Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 984'ten sonra), Bizanslı yaşamöyküsü yazarı. Erken dönem Ortodoks azizlerinin yaşamlarını ve öldürülmelerini yortu günlerine göre derleyen 10 ciltlik *Menologion* adlı yapıtıyla büyük ilgi uyandırmıştır. Çoğu öteden beri bilindiği halde düzgün biçimde yazıya geçirilmemiş olan metinleri üslup bakımından yeniden ele alan (*metaphrasis*) Simeon'un derlemesi çok beğenildiği için eski derlemelerin kopyaları üretilmez oldu; bu da birçok azizin yaşamöyküsünün kaybolmasına yol açtı.

Bizans'ta yöneticilik yaptığı ve ömrünün sonlarına doğru keşiş olduğu dışında yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Ortodoks ilahiyatçılarla ilgili bazı yorumlarla başka yapıtlar Simeon'a dayandırılmışsa da bunun doğruluğu kuşkuludur.

Simeon Tıbir (POLONYALI) (d. 1584, Zamość - ö. 1637, Lvov [bugün Ukrayna'da], Polonya), Ermeni asıllı gezgin ve yazar. Ortadoğu ve Batı Avrupa ülkelerinin tarihine ilişkin önemli bir kaynak olan seyahatnamesiyle tanınır.

Öğrenimini doğduğu kentte tamamladı. 1608-19 arasında Avrupa ve Ortadoğu'yu kapsayan uzun bir yolculuk yaptı. Daha sonra Lvov'a yerleşti ve oradaki Ermeni okulunda ders verdi (1624-27). Katolikleri hedef alan hicivleri nedeniyle hapis cezasına çarptırıldı. En önemli yapıtı *Lehatzvo Uğekrutyun*'dur (1936; *Seyahatname*, 1964). 1623-25 yıllarını kapsayan ve Osmanlı-İran, Osmanlı-Lehistan savaşlarına ayrıntılı biçimde yer veren *Darekrutyun* (Vakayiname) adlı yapıtı ise seyahatnamesinin eki niteliğindedir. Simeon Tıbir'in bir başka önemli yapıtı da *Hişatakaranner*'dir (Muhtıralar).

simetri *bak.* bakışım

Simeulue Adası, Endonezya dilinde PULAU SIMEULUE, SIMULUE ya da SIMEULOEÊ olarak da yazılır, Hint Okyanusunda Endonezya'ya bağlı ada. Yönetsel bakımdan Aceh ayrıcalıklı özerk ilinin (*daerah istimewa*) bir parçasını oluşturur. Sumatra'nın kuzeybatı kıyısının açıklarında, Medan kentinin yaklaşık 274 km güneybatısında yer alır. Yüzölçümü 1.844 km²'dir. Adadaki tepelerin yüksekliği 567 m'ye ulaşır. Nüfus tepelerin yamaçlarında toplanmıştır; bu bölgelerdeki sekilerde pirinç, çay ve kahve yetiştirilir. Hindistancevizi plantasyonlarının da bulunduğu adanın başlıca ihraç ürünleri kopra ve kerestedir. El sanatları arasında dokumacılık, tahta oymacılığı, örgü ve metal işleri sayılabilir. Adanın başlıca kenti ve limanı güneydoğu kıyısındaki Sinabang'dır. Anakara ile iletişimi Sumatra'nın kuzeybatı kıyısındaki Meulaboh limanı aracılığıyla sağlanır.

Simferopol, SIMFEREOPOL olarak da yazılır, Ukrayna'nın güneyinde, Kırım özerk cumhuriyetinin merkezi kent. Kırım Dağlarından doğan Salgir Irmağının kıyısında yer alır. Bugünkü kentin varoşlarında bulunan Neapolis İÖ 3. yüzyıldan İS 4. yüzyıla değin İskitlerin elinde kalmıştır. Modern Simferopol kenti Kırım'ın ilhakından sonra 1784'te Ruslar tarafından kuruldu. Kentte çeşitli gıda maddeleri ile şarap, tütün ve sigara üretilir. Simferopol'da bir öğretmen okulu, tıp ve tarım enstitüleri ile birkaç araştırma kuruluşu vardır. Nüfus (1991 tah.) 353.000.

simge, belirli bir insan, nesne, grup ya da düşünceyi ya da bunların bir bileşimini temsil eden ya da bunların yerine geçen iletişim öğesi. Simgeler grafik (örn. Hıristiyanlığın simgesi haç, İslam ve Hıristiyan ülkelerinin yardım örgütlerinin simgesi kızılay ve kızılhaç), temsili (örn. sırasıyla Fransa, İngiltere ve ABD'nin simgeleri Marianne, John Bull ve Sam Amca gibi insan figürleri) ve alfabetik (örn. potasyum elementinin simgesi K) olabilir. Bazı simgeler ile simgelenen arasında hiçbir benzerlik ya da çağrışım bağı yoktur (örn. matametikte sonsuzun simgesi ∞, ABD Doları'nın simgesi $).

Çeşitli felsefi sistemlerde, özellikle de metamantığın bir dalı olan göstergebilimde(*) simgeyle gösterge arasında çok ince ayrımlar gözetilmiştir.

simgecilik, SEMBOLIZM olarak da bilinir, 19. yüzyılın sonlarında bir grup Fransız şairin başlattığı edebiyat akımı. Daha sonra resim ve tiyatro alanlarına da yayılmış, 20. yüzyıl Avrupa ve ABD edebiyatları üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Simgeciler bireyin duygusal yaşantısını dolaysız bir anlatım yerine, simgelerle yüklü örtük bir dille dışavurmasından yanaydılar.

Simgeci edebiyat. Simgeci şiirin başlıca adları Fransız Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Jules Laforgue, Henri de Régnier, René Ghil ve Gustave Kahn; Belçikalı Émile Verhaeren ve Georges Rodenbach; Yunan asıllı Jean Moréas, ABD doğumlu Stuart Merrill ve Francis Viélé-Griffin'di. Akımın en önemli eleştirmeni Rémy de Gourmont, simgeci ölçütleri romana en iyi uygulayan Joris-Karl Huysmans, tiyatroya en iyi uygulayan ise Belçikalı Maurice Maeterlinck oldu. Fransız Paul Valéry ve Paul Claudel de birçoklarınca simgeci şiirin 20. yüzyıldaki vârisleri olarak değerlendirilir.

Simgecilik geleneksel Fransız şiirini hem teknik, hem de tema açısından belirleyen katı kurallara bir tepki olarak başladı. Simgeciler şiiri açıklayıcı işlevinden ve kalıplaşmış bir hitabetten kurtarmayı, insanın yaşantısındaki anlık ve geçici duyguları betimlemeyi amaçladılar. Dile getirilmesi güç sezgi ve izlenimleri canlandırmaya, şairin ruhsal durumunu ve gerçekliğin "belirsiz ve karmaşık birliği"ni dolaylı biçimde yansıtacak özgür ve kişisel eğretileme ve imgeler aracılığıyla varoluşun gizemini aktarmaya çalıştılar.

"Azize Geneviève Paris'i Seyrediyor", Puvis de Chavannes'ın bir duvar resmi, Panthéon, Paris
Marc Garanger

Simgeciliğin öncülüğünü yapan Verlaine ve Rimbaud gibi şairler Charles Baudelaire'in şiir ve düşüncelerinden, özellikle de *Les Fleurs du mal*'deki (1857; *Elem Çiçekleri*, 1957/*Kötülük Çiçekleri*, 1966, 1984/*Kırk Kötülük Çiçeği*, 1991) şiirlerden büyük ölçüde etkilendiler. Baudelaire'in, duyumlar arasındaki "karşılıklılık" (*correspondance*) kavramını benimsediler ve bunu Wagner'in ortaya koyduğu, bütün sanatların bireşimine (*Gesamtkunstwerk*) ulaşma idealiyle birleştirerek şiirin müziksel nitelikleriyle ilgili özgün bir anlayış geliştirdiler. Simgecilere göre şiirin teması, bir müzik parçasında olduğu gibi, özenle seçilmiş sözcüklerin uyum, ton ve renklerinin incelikli bir biçimde düzenlenmesi yoluyla işlenebilirdi. Simgecilerin şiirin özüne ve doğasına ilişkin öğelere ağırlık vermeleri, sanatın öteki bilgi ve ifade araçlarının tümünden daha üstün olduğu inancına dayanıyordu. Bu inancın kaynağı da, dış dünyanın maddi ve kişisel yönünün ardında bir başka gerçeklik olduğu yolundaki idealist varsayımdı. Bu gerçekliğin özü ise, ancak sanat yapıtının yarattığı ve onun ortaya çıkmasına katkıda bulunan öznel duygusal tepkiler aracılığıyla kavranabilirdi.

Verlaine'in *Romances sans paroles* (1874; Sözsüz Romanslar), Mallarmé'nin *L'Après-midi d'un faune* (1876; Bir Faun'un Öğleden Sonrası) gibi yapıtları, yeni bir sanat anlayışından yana olan Fransız şairlerin başlattığı yeniliklere birden büyük bir ilgi duyulmasını sağladı. Jean Moréas 18 Eylül 1886'da *Le Figaro*'da Simgecilik Bildirgesi'ni yayımlayarak gerçekçi tiyatro, doğalcı roman ve Parnasçı şiirin betimleyici eğilimlerine karşı çıktı ve Baudelaire gibi şairler için kullanılan "dekadan" teriminin yerine "simgeci" terimini önerdi. 1880'lerin sonunda Simgeciliği savunan birçok küçük dergi çıkmaya başladı. Bu dergilerin yazarları akımı hedef alan düşmanca eleştirileri yanıtladılar. Simgeciliğin önderi olan Mallarmé'nin *Divagations*'u (1897; Sayıklamalar), akımın estetik anlayışını en iyi dile getiren metindi. Şiirde katı ölçüler yerine daha serbest bir ritim yaratmaya çalışan birçok simgeci şair hem düzyazı türünde, hem de sonradan çağdaş şiirin temel biçimi olacak serbest nazım türünde şiirler yazdılar.

Simgeci şiir 1890 dolaylarında doruğuna ulaştı, ama 1900'lerde akıma duyulan ilgi hızla azalmaya başladı. Simgeci şiirin atmosfer yaratmaya yönelik belirsiz imgeleri, aşırı incelikli ve yapmacık olarak değerlendirildi. Simgecilerin bir zamanlar gururla benimsedikleri "dekadan" terimi, benzer terimlerle birlikte yüzyıl sonu sanatçılarının aşırı titizliğini dile getiren küçültücü bir sıfat olarak kullanılmaya başladı. Gene de simgeciler 20. yüzyıl İngiliz ve ABD edebiyatçıları üzerinde güçlü ve kalıcı etkiler bıraktılar ve getirdikleri yeniliklerle çağdaş şiir tekniğini zenginleştirdiler. W. B. Yeats ve T. S. Eliot'ın şiirlerinin yanı sıra, James Joyce ve Virginia Woolf'un anlatıdan çok sözcüklerin uyumuna ve imge düzenlemelerine önem veren romanlarında da simgeci kuramların etkisi görülür.

Az sayıdaki başarılı simgeci romandan biri olan, J.-K. Huysmans'ın *À rebours*'u (1884; Tersine) can sıkıntısı ve estetik bir çöküş içindeki bir soylunun yaratıcı yaşantısını ele alıyordu. ABD'li eleştirmen Edmund Wilson'ın çağdaş edebiyat eleştirisinin klasikleri arasına giren *Axel's Castle* (1931; Axel'ın Şatosu) adlı yapıtı, simgecilik üzerine yazılmış en yetkin incelemelerden biri oldu.

Simgeci resim. Simgeci şiir ve edebiyat kuramlarının etkisiyle başlayan simgeci resim, gerçekçiliğin nesnelciliğine ve izlenimcilik akımının artan etkisine bir tepki olarak doğdu. Bu akımların somut göstermecilik anlayışına karşı simgeci ressamlar düş gücüne dayalı bir anlatımdan yanaydılar. Resimde simgeci anlayışın ilkelerini belirleyen, eleştirmen Albert Aurier oldu. 1891'de *Mercure de France*'ta yayımlanan bir makalesinde, sanatın amacının "düşünceye duyumsal biçim vermek" olduğunu savunan Moréas'ın görüşünden yola çıkan Aurier, sanatın insanın içsel yaşantısına görsel bir anlatım kazandıracak öznel, simgeci ve bezemeci işlevlerini vurguladı. Böylece simgeci ressamlar ruhun öznelliğini görsel biçimlerle anlatmak amacıyla mistisizme ve gizliciliğe yöneldiler.

Paul Gauguin ve Vincent Van Gogh gibi ard izlenimci ressamların yanı sıra Nabi'ler(*) de belli açılardan simgeci olarak nitelendirilebilir. Simgeci resmin gerçek temsilcisi sayılabilecek üç ressam ise Gustave Moreau, Odilon Redon ve Pierre Puvis de

Chavannes'dı. Bunlardan Moreau efsanevi ya da eski çağlara ait temaları figüratif bir anlayışla ele aldı. Son derece parlak ve canlı renkler kullandığı süslü ve gösterişli düşsel tapınak ve saray resimleriyle heykelsi pozlardaki yarı çıplak figürleri egzotik bir erotizm taşıyordu. Redon ise resim ve grafiklerinde gizemli, düşsel ve genellikle ölüme ilişkin temaları işledi. Efsanevi figürlerle dolu resimlerinde öznel konulara ağırlık verirken, bir yandan da renk tonlarının arasındaki ince uyumlara önem verdi. Puvis de Chavannes ise bugün daha çok tanındığı duvar resimleri yaptı.

Simgeci tiyatro. Simgeci tiyatro da Fransız simgeci şairlerin, özellikle de Mallarmé'nin etkisiyle başladı. Mallarmé 1870'lerde *La Dernière Mode*'da yazdığı tiyatro eleştirilerinde dönemin gerçekçi tiyatro anlayışına karşı çıkarak, insanın ve evrenin gizemini dile getirecek şiirsel bir tiyatro anlayışını savundu. Mallarmé'ye göre tiyatro, şair-oyun yazarının, şiirsel dilin çağrışımlara dayanan dolaylı anlatımı aracılığıyla, görünen ve görünemeyen dünyalar arasında bir "karşılıklılık" kurduğu kutsal bir ayin olmalıydı. Simgeci oyun yazarı için, varoluşun derinde yatan ve ancak sezgi ya da içgüdülerle bilinebilen gerçekleri doğrudan bir anlatımla değil, simge, mitoloji ve ruh durumları aracılığıyla dolaylı bir biçimde dile getirilebilirdi. Başlıca simgeci oyun yazarları Belçika'da Maurice Maeterlinck, Fransa'da ise Villiers de L'Isle-Adam ve Paul Claudel'di. İsveçli oyun yazarı August Strindberg'le İrlandalı şair ve oyun yazarı William Butler Yeats de simgecilikten etkilendiler.

L'Isle-Adam'ın *Axël* (oynanışı 1884; yayımlanışı 1890), Maeterlinck'in düşsel bir atmosferi olan *Pelléas et Mélisande* (1892; *Pelléas ve Mélisande*, 1944) ve Alfred Jarry'nin *Ubu roi* (1896; *Übü*, 1963) adlı oyunları simgeci tiyatronun önemli örnekleri arasındaydı. 1890'da Fransız şair Paul Fort'un kurduğu Théâtre d'Art'da simgeci oyunlar sahneleniyor, aynı zamanda eski ve çağdaş şiirden örnekler okunuyordu. Fort 1892'de tiyatrodaki görevinden ayrıldıktan sonra da Aurélien-Marie Lugné-Poe, 20. yüzyıl başlarına değin Théâtre de l'Oeuvre'de simgeci oyunlar sahnelemeyi sürdürdü. Simgeci tiyatro, birliğini uzun süre koruyamamakla birlikte, gerçekçi gelenekten kesin kopuşu temsil etmesi ve düş gücü, atmosfer ve ruh durumlarına dayalı yeni bir anlayış geliştirmesiyle 20. yüzyıl oyun yazarları üzerinde önemli etkiler bıraktı.

simit, halka biçiminde susamlı çörek. Yunanca *semidalitis* (irmik) ya da Farsça *safid* (beyaz) sözcüklerinden geldiği sanılır.

Simit hamuru bir iki parmak kalınlığında yuvarlatılıp halka biçimine getirildikten sonra üstüne susam serpilerek pişirilir. Bazı yörelerde susamsız simit de yapılır. Hamura süt katıp halka biçimi verildikten sonra pekmezli soğuk suda kısa süre bekletilerek yapılan simitlere "kazan simidi", kandil dolayısıyla yapılan küçük halka biçiminde yağlı ve susamlı (ya da susamsız) çöreklere "kandil simidi" denir.

Simla, Hindistan'ın kuzeybatısında il ve il merkezi kent. Aynı zamanda Himaçhal Pradesh eyaletinin yönetim merkezi olan Simla kenti, Çhandigarh'ın kuzeydoğusunda, Himalayalar'ın eteklerindeki bir dağ sırasının üzerinde, yaklaşık 2.200 m yükseklikte yer alır. İngilizlerin Gurkha Savaşı'yla (1814-16) ele geçirdikleri topraklar üzerinde kurdukları kent, serin iklimi ve güzel manzaraları nedeniyle yazlık bir sayfiye merkezi olarak ünlendi. 1865-1939 arasında Hindistan'ın yazlık başkenti, 1947-53 arasında da Pencap'ın yönetim merkezi olarak kullanıldı. Simla günümüzde bir tarımsal ticaret merkezidir. Kentte hafif sanayi ürünleri, bira ve el işi dokumalar da üretilir. Birkaç sanatoryum ve Himaçhal Pradesh Üniversitesi'ne bağlı beş yüksekokul vardır.

Simla'da İsa Kilisesi, Himaçhal Pradesh, Hindistan
Carl Purcell-Photo Researchers

Yüzölçümü 5.000 km² olan Simla ilinin sınırları 1972-73 yıllarındaki yönetsel düzenlemeler sırasında genişletilmiştir. Nüfus (1991 geç.) kent, 81.463; il, 614.892.

Simmel, Georg (d. 1 Mart 1858, Berlin - ö. 26 Eylül 1918, Strassburg, Almanya), sosyolojide metodolojiye ilişkin çalışmalarıyla ünlenen Alman sosyolog ve Yeni-Kantçı düşünür. Almanya'da sosyolojinin yerleşmesinde önemli rol oynamış, Berlin (1885-1914) ve Strassburg (1914-18) üniversitelerinde felsefe dersleri vermiştir.

Toplumsal etkileşimin genel biçimleri ile siyaset, ekonomi ve estetik gibi belirli etkinlik türlerinin özgül içeriği arasındaki farkı ortaya koymaya çalıştı. Otorite ve itaat sorununa özel önem verdi. *Philosophie des Geldes* (1900, 6. bas. 1958; Para Felsefesi) adlı kitabında, geliştirdiği genel ilkeleri iktisada uygulayarak para ekonomisinin toplumsal etkinliklerin uzmanlık kollarına ayrılmasında, ayrıca bireysel ve toplumsal ilişkilerin kişiler dışı bir nitelik kazanmasındaki rolünü vurguladı. Son yıllarında ise özellikle metafizik ve estetikle ilgilendi.

Simmel'in sosyolojik yaklaşımları ABD'de, öncü sosyologlardan Albion W. Small'un çevirileri ve yorumları aracılığıyla etkili olmuştur. Kurt H. Wolff'un yayıma hazırladığı *The Sociology of Georg Simmel*'de (1950; Georg Simmel'in Sosyolojisi) onun *Soziologie* (1908; Sosyoloji) ve başka yapıtlarından çeviriler yer alır.

Simmond hastalığı, hipofiz bezinin salgılarının tümünde yetersizlikle ortaya çıkan bozukluk. Cücelik, eşey bezleriyle tiroit ve böbreküstü bezlerinde atrofi, memelerde küçülme ve süt salgısında kesilme, metabolizma hızında ve kandaki şeker düzeyinde düşme görülür; enfeksiyonlar ve şoka direnç azalır. Hastalık belirtilerinden bazıları duygusal açıdan yoksunluk çeken çocuklarda da gözlenmiş, bu çocuklar kendilerini bu biçimde etkileyen ortamdan alındıklarında gözle görülür biçimde düzelmişlerdir.

Simms, William Gilmore (d. 17 Nisan 1806, Charleston - ö. 11 Haziran 1870, Charleston, Güney Carolina, ABD), ABD'li Güneyli romancı.

İki yaşında annesini yitiren Simms büyükannesinin yanında büyüdü. Bir yandan babasının katıldığı savaşlar nedeniyle serüven dolu bir çocukluk geçirdi, bir yandan da Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı yaşamış büyükannesinin anlattığı öykülerle derin bir tarih duygusu edindi. Dört yıl devlet okullarında okuduktan sonra 10 yaşında Charleston College'a girdiğinde çeviri yapacak kadar Fransızca, Latince, Almanca ve İspanyolca biliyordu. On altı yaşında Charleston gazetelerinde şiirleri yayımlandı.

On dokuz yaşında bir derginin yayın yönetmenliğini üstlendi, bir şiir kitabı yayımladı, 20 yaşında evlendi, 21 yaşında baroya girdi. Eyalet meclisi üyesi ve yayın yönetmeni olarak siyasal ve edebi tartışmaların içinde yer aldı. Köleliği kararlılıkla savunmasına karşın Kuzey'de de çok sayıda okur kazandı, seçkin edebiyatçılar arasından dostlar edindi. İç Savaş'ta Güney'in yenilmesi, ikinci karısının ölümü, eviyle kütüphanesinin Sherman'ın ordusunca yıkılması ve yoksulluk gibi nedenlerle yaşamı gölgelendi. Ama mektupları, edebiyat tarihçilerince değeri uzun süre anlaşılmamış güçlü bir kişiliğe tanıklık ediyordu.

Simms fazlaca ve özensiz yazmakla ve sık sık kalıplaşmış öğeler kullanmakla eleştirilmiştir. Buna karşılık dobra ve erkeksi bir üslubun ve sınır bölgelerinin kaba saba insanlarını mizahlı bir dille işlemenin ustası sayılır. Sözlü gelenekle aktarılmış öyküleri anlatma yeteneği ve tarihsel malzemeyi hazırlamaktaki titizliği birçok yapıtında belirgindir. Bunlar arasında, 8. yüzyılda geçen *Pelayo* (1838), 16. yüzyılda geçen *Vasconselos* (1853), koloni döneminde geçen ve en çok okunan yapıtı *The Yemassee* (1835), Amerikan Bağımsızlık Savaşı'yla ilgili roman dizisi *The Partisan* (1835; Partizan), *Mellichampe* (1836), *The Kinsmen* (1841; Kandaşlar), *Katherine Walton* (1851), *Woodcraft* (1854), *The Forayers* (1855; Akıncılar), *Eutaw* (1856) ve *Joscelyn* (1867), sınır bölgelerindeki yaşamı aktaran en iyi aşk öyküleri *Richard Hurdis* (1838) ve *Border Beagles* (1840), öykü kitabı *The Wigwam and the Cabin* (1845; Yerli Çadırı ve Kulübe) ile *History of South Carolina* (1840; Güney Carolina Tarihi) sayılabilir. Şiirleri *Poems* (1853; Şiirler) adıyla toplu olarak yayımlanmıştır.

Simnel, Lambert, SYMNELL olarak da yazılır (d. y. 1475 - ö. 1535?), İngiliz tahtında hak iddia eden sahtekâr. VII. Henry'nin zaferinden sonra (1485) York hanedanını yeniden tahta çıkarmak amacıyla girişilen komplolara alet olmuştur.

Oxfordlu bir doğramacının oğluydu. Genç Oxfordlu papaz Richard Symonds, IV. Edward'a benzediğini ileri sürerek onu kullanmaya karar verdi. 1486'da "Londra Kulesi'ndeki prensler"in, yani Edward'ın çocuklarının sağ olduğu söylentisi üzerine Simnel'in onlardan biri olarak ortaya çıkarılabileceğini düşündü. Ertesi yıl York soyundan başka bir genç olan Warwick kontu Edward'ın Londra Kulesi'nde öldüğü yolunda asılsız bir haber yayılınca taklit edilecek kişi değişmiş oldu. Symond dikkatini York yanlılarının güçlü olduğu İrlanda'ya çevirdi ve Simnel Dublin'de Kral VI. Edward olarak taç giydi. VII. Henry'nin, gerçek kontu Londra sokaklarında halka

göstermek dahil tüm çabalarına karşın girişimden vazgeçilmedi.

Simnel Haziran 1487'de IV. Edward'ın kız kardeşi Burgonya düşesi Margaret'in sağladığı 2 bin Alman paralı askerin desteğiyle Lancashire'a çıktı. Yanında, Tudorlara geçici bağlılığından vazgeçmiş gerçek bir Yorklu olan Lincoln kontu John de la Pole da vardı. Sorun Stoke Çarpışması'nda (Haziran 1487) çözüldü. Lincoln öldürüldü, Simnel ve Symonds teslim alındı, öteki York yanlısı önderler ortadan kayboldu. Symonds hapsedildi. Ama VII. Henry, Simnel'in kolaylıkla aldatılabilen zararsız biri olduğu kanısına vardı ve onu aşağılamakla yetindi. Daha sonra kraliyet mutfağında görevlendirilen Simnel sıradan bir yaşam sürdü ve 1534'ten hemen sonra öldü.

simofan, değerli taş krizoberilin bir türü. *Ayrıca bak.* krizoberil.

Simon (HAVARİ AZİZ), GAYUR SİMON ya da ZELOT SİMON olarak da bilinir (ö. İran ya da Edessa, Yunanistan?; ü. İS 1. yy; yortu günü, Batı Kilisesi'nde 28 Ekim, Doğu Kilisesi'nde 19 Haziran), Oniki Havari'den biri. Markos ve Matta İncillerinde Kananaios (Gayur) lakabıyla anılması, yanlışlıkla Kanalı ya da Kenanlı sanılmasına yol açmıştır. *Kananaios*, Aramcada "gayur" anlamına gelen *kan'anaya* sözcüğünün Yunanca yazımıdır. Luka, İncil'de ve Resullerin İşleri'nde Simon'u bu lakapla anar. İS 70'ten önce etkinlik gösteren milliyetçi Yahudi topluluğu Zelotlarla ilişkisi olup olmadığı bilinmeyen Simon, anlaşıldığı kadarıyla Havari Aziz Simon Petrus ile karıştırılmaması için bu lakaplarla anılmıştır.

Simon'la ilgili tek bilgi kaynağı Yeni Ahit'tir. Mısır'da Hıristiyanlığı yaydığı ve İran'da Havari Aziz Yahuda'ya (Thaddeus) katıldığı sanılır. Simon'la Yahuda'nın İşleri adlı apokrif metne göre İran'da, gövdesi testereyle ikiye ayrılarak öldürülmüştür. İkonlardaki başlıca simgeleri bu testere ve bir de kitaptır. 4. yüzyılda yaşamış Kapadokyalı Kilise Babası Aziz Basileios'a (Büyük) göre ise Edessa'da ölmüştür.

Simon, Claude (-Eugène-Henri) (d. 10 Ekim 1913, Tananarive, Madagaskar), 1950'lerde Fransa'da ortaya çıkan Yeni Roman(*) akımının en özgün temsilcilerinden. 1985 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Babası I. Dünya Savaşı'nda ölünce annesi tarafından, Fransa'daki Perpignan'da yetiştirildi. Paris, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra pek çok yer gezdi. II. Dünya Savaşı'nda çarpıştı; Mayıs 1940'ta Almanlar tarafından tutsak alındıysa da, kaçarak Fransız Direniş Hareketi'ne katıldı. İlk romanı *Le Tricheur*'ü (1945; Düzenbaz) savaş yıllarında bitirdi. Daha sonra Fransa'nın güneyine yerleşerek bağcılık yaptı.

Simon *Le Vent* (1957; Rüzgâr) adlı romanında amacını, çağının bölünmüşlüğüne meydan okumak ve yakın tarihin çalkantılarına karşın varlığını sürdürebilmiş insan ve nesnelerin kalıcı niteliklerini yeniden keşfetmek olarak tanımlar. *La Corde raide* (1947; Gergin İp) ve *Le Sacre du printemps* (1954; Bahar Ayini) adlı romanlarında İspanya İç Savaşı'nın çalkantılarını, *Le Tricheur*'de ise Fransa'nın 1940'taki çöküşünü ele alır. *L'Herbe* (1958; Ot), *La Route des Flandres* (1960; Flandre Yolu), *La Palace* (1962; Saray) ve *Histoire* (1967) adlı romanları, aynı olay ve kişiler etrafında gelişen bir dizi oluşturur. Bu romanlar, özellikle de *La Route des Flanders* birçok eleştirmence Simon'un en önemli yapıtı sayılır. Sonraki romanları arasında *La Bataille de Pharsale* (1969; Pharsalos Çarpışması), *Triptyque* (1973; Triptik) ve *L'Acacia* (1989; Akasya) sayılabilir.

Simon romanlarında öyküleme ve bilinç akışı tekniklerini kaynaştırmış, noktalama işaretlerinin yer almadığı çok uzun cümlelerle yaşamın akışını olduğu gibi aktarmaya çalışmıştır.

Simon, Herbert Alexander (d. 15 Haziran 1916, Milwaukee, Wisconsin, ABD), ABD'li sosyal bilimci. Psikoloji, matematik, istatistik ve yöneylem araştırması gibi pek çok alandaki araştırmalarını anahtar niteliğindeki tek bir kuramda birleştirmiş, 1978'de Nobel Ekonomi Ödülü'nü almıştır.

1936'da Chicago Üniversitesi'ni bitirdi, doktorasını ise 1943'te tamamladı. Üniversitede siyaset bilimi alanında çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1949'da Pittsburgh'daki Carnegie-Mellon Üniversitesi'nde kamu yönetimi ve psikoloji profesörlüğüne getirildi. Daha sonra aynı üniversitede bilgisayar bilimi ve psikoloji profesörü oldu.

Simon en çok, örgütlerde karar verme kuramına katkılarıyla tanınmıştır. Büyük yankılar uyandıran *Administrative Behavior* (1947; *İnsan Davranışı ve Teşkilat*, 1962) adlı kitabında, iktisadi modelleme konusundaki basite indirgeyici geleneksel yaklaşımın ve aldığı kararlarla kârını en yükseğe çıkaran tek girişimci kavramının yerine, karar verme sürecindeki etken ve güçlerin çeşitliliğini dikkate alan bir yaklaşım geliştirmeye çalıştı. Simon'a göre böyle bir kuramsal çerçeve, karar verici birimlerin tek tek fiyatlar ve üretim üzerinde önemli etkilerde bulunabildiği bir çağda daha doyurucu bir yaklaşım sağlayabilir. Davranışçılık olarak bilinen bu yaklaşımın kilit noktası ise, kârı en yükseğe çıkarmayı birincil güdü sayan geleneksel yaklaşımın tersine, ortaya çıkabilecek sorunları ve riski en azda tutarak ekonomik değişkenlerin kabul edilebilir bir düzeyine ulaşmayı amaçlayan "doyurucu davranış" kavramıdır. Simon böylece, karar verme mekanizmasında klasik iktisatçıların pek dikkate almadıkları psikolojik etkenleri göz önüne almaya çalışır. Meslek yaşamının ileriki döneminde gittikçe artan ölçüde bilgisayar teknolojisi ile yapay zekâ yaratılması çalışmalarına yönelen Simon, sorun çözme sürecinde insanları etkileyen sayısız etkeni irdelemeyi amaçlamıştır. Bilgisayarlar, iktisat ve işletmecilik üzerine çeşitli yapıtları bulunan Simon'un Türkçede yayımlanmış kitapları arasında *Örgütler* (1975) ve *Kamu Yönetimi* (1966, 1985) de vardır.

Simon (Stackpole Elidor), John Allsebrook Simon, 1. Vikont (d. 28 Şubat 1873, Manchester - ö. 11 Ocak 1954, Londra, İngiltere), içişleri (1915-16, 1935-37), dışişleri (1931-35) ve maliye (1937-40) bakanlığıyla *lord chancellor* (1940-45) görevlerinde bulunan İngiliz siyaset ve devlet adamı. Neville Chamberlain hükümetinin II. Dünya Savaşı öncesinde Nazi Almanyası'na karşı izlediği "yatıştırma" politikasının başlıca savunucularındandır.

1899'da baroya kabul edildi. 1906'da Liberal Parti'den Avam Kamarası'na girdi ve Başbakan Herbert H. Asquith tarafından sırayla başsavcı yardımcılığına (Ekim 1910), başsavcılığa (Ekim 1913) ve içişleri bakanlığına (Mayıs 1915) atandı. I. Dünya Savaşı sırasında zorunlu askerlik uygulamasına geçişi protesto amacıyla bakanlıktan istifa ettiyse de (Ocak 1916) iki yıl daha parlamentoda kaldı. Kasım 1922'de yeniden Avam Kamarası'na seçildi. 1927-30 arasında Hindistan'ın yönetimiyle ilgili araştırmalar yapmakla görevli bir komisyona başkanlık etti ve Hindistan'da ılımlı reformlara gidilmesini önerdi. Kasım 1931'de Ramsay MacDonald'ın kurduğu, Ulusal Hükümet olarak adlandırılan koalisyonda dışişleri bakanı oldu. 1930'lar boyunca bir grup eski Liberalin kurduğu Ulusal Liberal Parti'nin önderliğini üstlendi. İngiltere'yle Nazi Almanyası arasında yakınlaşma yanlısı olan Simon, 1936'dan sonra Hitler'e karşı "yatıştırıcı" bir politika izlenmesini savunan siyaset adamlarının arasında yer aldı.

Haziran 1935'te Stanley Baldwin tarafından yeniden içişleri bakanlığına, Mayıs 1937'de de Chamberlain tarafından maliye bakanlığına getirilen Simon, dış politika konularında kabinenin önde gelen otoritelerinden biri olarak kaldı. Almanya'nın Südetler bölgesini ilhakına izin veren Münih Anlaşması'nı (30 Eylül 1938) destekledi. Mayıs 1940'ta Winston Churchill başkanlığındaki koalisyon hükümetinde *lord chancellor* oldu ve vikont yapıldı. *Retrospect* (Geçmişe Bakış) adlı otobiyografisi 1952'de yayımlandı.

Simon, Jules (-François) (d. 31 Aralık 1814, Lorient - ö. 8 Haziran 1896, Paris, Fransa), Fransız siyaset adamı, düşünür ve Cumhuriyetçi Parti'nin reformcu kanadını oluşturan radikallerin kuramcılarından. Başbakanlığı (1876-77) sırasında Üçüncü

Jules Simon
H. Roger-Viollet

Cumhuriyet'in yönetim yapısının belirlenmesi konusunda odaklaşan bir anayasa bunalımı başlamıştır.

İfade, inanç ve düşünce özgürlüğü davasına felsefi olarak kendini adamış bir liberal olan Simon 1848'de Ulusal Meclis'e seçildi. Louis-Napoléon'un Aralık 1851'de gerçekleştirdiği darbeye karşı çıkması Sorbonne'daki öğretim üyeliği görevinden uzaklaştırılmasına yol açtı. Uzun yıllar bütün zamanını tarih ve felsefe çalışmalarına ayırdıktan sonra imparatorluk yönetimine bağlılık yemini ederek 1863'te Yasama Meclisi'ne seçildi.

Simon'un *La Politique radicale* (1868; Radikal Siyaset) adlı yapıtı, Leon Gambetta'nın 1869'da yayımladığı Belleville bildirisiyle birlikte 1901'de kurulan Radikal Sosyalist Parti'nin programına temel oluşturdu. 1869'da yeniden meclise seçilen Simon, İkinci İmparatorluk rejiminin yıkılmasının ardından Paris'te kurulan Ulusal Savunma Hükümeti'ne girdi. 18 Şubat 1871'de Adolphe Thiers hükümetinde eğitim, din ve güzel sanatlar bakanlığına getirildi ve Thiers hükümetinin düştüğü 18 Mayıs 1873'e değin bu görevini sürdürdü.

1876 seçiminde Cumhuriyetçilerin Temsilciler Meclisi'nde güçlü bir çoğunluk elde etmeleri üzerine Cumhurbaşkanı Mareşal Mac-Mahon Simon'u hükümeti kurmakla görevlendirmek zorunda kaldı (12 Aralık 1876). Ama Simon hükümeti, ılımlı bir program benimsemesine karşın, çok geçme-

den kilise yanlılarıyla şiddetli bir çatışmaya girdi. Tutucuların çoğunlukta olduğu Senato ise Simon'un başbakanlığını onaylamadı ve Mac-Mahon 16 Mayıs 1877'de, Simon'a bir mektup yollayarak görevden alındığını bildirdi. Simon Temsilciler Meclisi'ndeki güçlü desteğine dayanarak Mac-Mahon'un kararına karşı çıkabileceği halde görevinden istifa etti. Simon'un istifası, hükümeti cumhurbaşkanının mı yoksa meclisin mi denetleyeceği sorunu üzerinde odaklaşan yeni bir anayasa bunalımı başlattı. 16 Mayıs Bunalımı olarak bilinen krizin cumhurbaşkanları karşısında meclisi güçlendirecek biçimde çözüleceğinin anlaşılması üzerine Mac-Mahon cumhurbaşkanlığından istifa etti (Ocak 1879) ve Üçüncü Cumhuriyet tarihinde parlamenter sisteme dayalı bir yönetim yapısına geçildi.

Simon, Michel, asıl adı FRANÇOIS SIMON (d. 9 Nisan 1895, Cenevre, İsviçre - ö. 30 Mayıs 1975, Bry-sur-Marne, Paris yakınları, Fransa), Fransız sinemasının "Altın Çağı"nın simgesi olmuş sinema ve tiyatro oyuncusu.

On altı yaşında Paris'e gitti ve yaşamını boksörlük, fotoğrafçılık, palyaçoluk, akrobatlık gibi işler yaparak kazandı. 1925'te sinema oyunculuğuna başladı. 1929'da Paris'te sahnelenen *Jean de la lune* (Mecnun Jean) oyununda ve bu oyunun 1931'de çekilen sinema uyarlamasındaki yorumlarıyla ilk büyük başarısını kazandı. Bundan sonra Fransız sinemasının en önemli yönetmenlerinin filmlerinde oynamaya başladı. Jean Renoir'ın *La Chienne* (1931; Dişi Köpek) ve *Boudu sauvé des eaux* (1932), Jean Vigo'nun *L'Atalante* (1934), Marcel Carné'nin *Drôle de drame* (1937; Tuhaf Bir Dram) ve *Quai des brumes* (1938; *Son Buse/Sisler Rıhtımı*), Julien Duvivier'nin *La Fin du jour* (1939; Günün Sonu) ve *Panique* (1947; Panik), René Clair'nin *La Beauté du diable* (1949; *Şeytanın Güzelliği*) filmlerindeki oyunlarıyla Fransız sinemasının simgesi durumuna geldi.

Daha sonra ününü yitirerek ikinci derece rollerde gözüken Simon, film çekimi sırasında kullandığı makyaj malzemesinin sinirlerini etkilemesi sonucu yüz felci geçirdi ve sinemayı bırakmak zorunda kaldı. On yıl sonra *Le Vieil homme et l'enfant*'daki (1967; *Yaşlı Adam ve Çocuk*) tutucu yaşlı köylü tiplemesiyle görkemli bir biçimde sinemaya döndü. En son *L'Ibis rouge* (1975; Kırmızı Leylek) filminde oynayan Simon iri cüssesi, değişik sesi ve konuşma tarzıyla sıradan insan tipiyle özdeşleşmiş ve hem komedilerde, hem de trajik rollerde inandırıcı ve derinlikli oyunlar vermiştir.

Simon, (Marvin) Neil (d. 4 Temmuz 1927, New York kenti, ABD), oyun, senaryo, televizyon oyunu ve libretto yazarı. Amerikan tiyatrosunun en popüler oyun yazarlarından biridir.

1940'ların sonlarıyla 1950'ler boyunca televizyon için komediler yazdı. *Come Blow Your Horn* (*Borusunu Öttüren*) adlı otobiyografik oyunu 1961'de Broadway'de büyük başarı kazanarak iki yıl süreyle sahnelendi. Sonraki oyunları da Broadway'de büyük ilgi topladı. Birçoğu sinemaya uyarlanan bu oyunlar arasında *Barefoot in the Park* (1963; *Çıplak Ayak*), *The Odd Couple* (1965; *Garip Bir Çift*), *The Star-Spangled Girl* (1966), *Plaza Suite* (1968), *Last of the Red Hot Lovers* (1969; Büyük Âşıkların Sonuncusu), *The Prisoner of Second Avenue* (1971; *İkinci Sokak*), *The Sunshine Boys* (1972; *Güneş Çocukları*), *California Suite* (1976), *Chapter Two* (1977; İkinci Bölüm) ve *I Oughi to Be in Pictures* (1980; Filmlerde Oynamalıydım) ile *Brighton Beach Memoirs* (1983; Brighton Kumsalı Anıları), *Biloxi Blues* (1985) ve *Broadway Bound*'un (1986) oluşturduğu otobiyografik oyun üçlemesi sayılabilir. Simon, bazıları kendi oyunlarının film uyarlamaları olan birçok senaryo da yazdı. Ayrıca *Little Me* (1962), *Sweet Charity* (1966; *Tatlı Charity*), *Promises, Promises* (1968; Vaatler, Vaatler) ve *They're Playing Our Song* (1979; Bizim Şarkımız Çalıyor) adlı müzikallerin metinleri de ona aittir.

Simon oyunlarında sıradan orta sınıf insanının gündelik sorunlarını, evlilik yaşamında ve başka alanlarda karşılaştığı ikilemleri ele alır. Oyunlarındaki komedi öğesi, kişilerin içinde bulundukları durumlara olan uyumsuzluklarından kaynaklanır.

Simonde de Sismondi, J(ean-)C(harles-) L(éonard) (d. 9 Mayıs 1773, Cenevre - ö. 25 Haziran 1842, Chêne, Cenevre yakınları, İsviçre), sanayileşmenin yarattığı tuzak ve tehlikelere dikkati çeken İsviçreli iktisatçı ve tarihçi. Ekonomik bunalımların doğası ve sınırsız rekabetin, aşırı üretimin ve yetersiz tüketimin tehlikeleri üzerine öncü kuramlar geliştirmiş, Karl Marx ve John Maynard Keynes gibi sonraki düşünürler tarafından övgüyle anılmıştır.

Protestan bir rahip ile varlıklı bir kadının oğluydu. On altı yaşında Lyon'da bir bankanın veznedarı oldu. Fransız Devrimi'nin gitgide yayılan etkilerinden uzaklaşmak için 1794'te ailesiyle birlikte Toskana'ya giderek çiftçiliğe başladı. Buradaki deneyim ve gözlemlerine dayanarak *Tableau de l'agriculture Toscane*'yı (1801; Toskana Tarımının Görünümü) adlı kitabını yazdı.

1800'de Cenevre'ye döndü ve yaşamının geri kalan bölümünü orada geçirdi. Kitap ve denemelerinin büyük başarıya ulaşması üzerine profesörlük önerilerini geri çevirdi. Bu arada kentin saygın çevrelerine kabul edildi, Napoléon'la görüştü ve onun 1815'teki liberal anayasa önerisini destekledi.

Modern Avrupa'nın kökenlerinin Ortaçağ İtalyası'nda yattığını savunduğu 16 ciltlik yapıtı *Histoire des républiques italiennes du moyen âge* (1809-18; Ortaçağ İtalyan Cumhuriyetleri Tarihi) Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinin önderlerine esin kaynağı oldu.

Sismondi, bir iktisatçı olarak önceleri bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*) öğretisinin savunucusu Adam Smith'e bağlı kaldıysa da *Nouveaux Principes d'economie politique* (1819; Siyasal İktisadın Yeni İlkeleri) adlı yapıtında Adam Smith'in görüşlerine katılmadığını ortaya koydu. Ayrıca ekonomide rekabetin düzene sokulmasını ve üretimle tüketim arasında bir denge kurulmasını savundu. Burjuvaziyle işçi sınıfı arasındaki uçurumun gittikçe büyüdüğünü görerek toplumsal reform çağrısında bulundu, ama bir gelir kaynağı olarak varlığının zorunlu olduğuna inandığı özel mülkiyete karşı çıkmadı. Tarihsel iktisat okulunun öncülerinden olan Sismondi, iktisat kuramlarının altında yatan gerçeklerin tümüyle tarihsel koşullar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Simone Martini *bak.* Martini, Simone

Simonides, KÉOSLU (d. İÖ y. 556, Ioulis, Kéos [bugün Kéa] - ö. İÖ y. 468?, Syrakusa, Sicilya), Eski Yunanlı lirik şair ve epigram yazarı. Olimpiyat Oyunları'nda galip gelen sporcular onuruna yazılan *epinikion*(*) adlı odların yaratıcısıdır. İÖ 520'de yazdığı *epinikion* bu türün bilinen en eski örneğidir.

İÖ 480'de Perslere karşı Thermopylai Geçidini koruyan Spartalı askerlerin mezar taşı için yazdığı dizelerle ünlüdür. Bu yüzden, aslında Simonides'in olmayan birçok epigram sonradan ona atfedilmiştir. Ayrıca Simonides, para karşılığı ısmarlama şiir yazan ilk Yunanlı şair olarak bilinir.

Müzik ve şiir eğitimi aldığı Kéos'u genç yaşta terk edip yaşamının büyük bölümünü Atina'da geçirmiştir. Sonraki yazarlar Atina, Tesalya'daki Krannon ve Larissa (bugün Lárisa) ile Syrakusa tiranlarının korumasına girdiğini belirtirse de, bütün yaşamı boyunca koruma altında olmadığı bilinmektedir.

Atina'daki *dithyrambos*(*) yarışmalarında kazandığı başarılar ve koro için yazdığı parçalarla epigramlarından günümüze kalanlar, Perslere karşı kazanılan zaferlerden sonra gelişen Panhelenik idealleri canlı bir biçimde dile getirdiğini göstermektedir.

Simonin, Albert-Charles (d. 18 Nisan 1905 - ö. 15 Şubat 1980, Paris, Fransa), Paris argosuyla yazdığı polisiye yapıtlarla tanınmış Fransız yazar.

Paris'in yoksul semtlerinden La Chapelle'de büyüdü. On iki yaşındayken okuldan ayrılıp çeşitli işlerde çalışmaya başladı; baca temizleyiciliği, kuyumcu çıraklığı, taksi şoförlüğü yaptı. Kendi deneyimlerine dayanarak yazdığı ilk kitabı *Voilà Taxi*'de (1935; İşte Taksi) yapıtlarının en tipik özelliği haline gelecek olan yerel argoyu kullandı.

Bir süre gazetecilik yapıp çeşitli takma adlarla popüler romanlar yazdı. 1953'te *Touchez pas au grisbi!* (Haracıma Dokunmayın) adlı kitabıyla hem okurlardan, hem de eleştirmenlerden geniş ilgi gördü. Deux-Magots Ödülü'nü kazanan kitap ertesi yıl aynı adla filme çekildi; başrolü Jean Gabin oynadı. Onun devamı olan *Le Cave se rebiffe* de (1954; Öfkeli Mağara) aynı başarıyı gösterdi. Ardından Paris argosu üzerine *Le petit Simonin illustré par l'exemple* (1957; Örnekli Açıklamalı Küçük Simonin) adında bir sözlük yayımlayan Simonin film senaryoları da yazdı. 1977'de yayımladığı otobiyografisi *Confessions d'un enfant de la Chapelle*'le (La Chapelle'li Bir Çocuğun İtirafları) Saint-Simon Ödülü'nü kazandı.

Simonov, Konstantin Mihayloviç, asıl adı KİRİL MİHAYLOVİÇ SİMONOV (d. 28 Kasım 1915, Petrograd [bugün Petersburg] - ö. 28 Ağustos 1979, Moskova, SSCB), II. Dünya Savaşı'nı gerçekçi bir üslupla anlatan yapıtlarıyla tanınmış yazar.

Babası Kızıl Ordu'da subay olduğundan çeşitli taşra okullarında okudu. Moskova'da yükseköğrenim görürken bir yandan da tornacılık yaptı. 1934-39 arasında Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde okudu. 1939'da Tüm Birlik Komünist Partisi'ne girdi. Savaş muhabirliği görevi üstlendiği askerliği sırasında cepheden gönderdiği yazılarla Stalin Ödülü'nü kazandı. Savaştan esinlenerek milliyetçi ve devrimci görüşlere yer veren

Simonov
Ara Güler

lirik ve epik şiirler yazdı. Savaştan sonra, dönemin önemli edebiyat dergilerinden *Novi Mir*'in yayın yönetmenliğini üstlendi (1946-50, 1954-58) ve 1974'te Lenin Edebiyat Ödülü'nü aldı. 1975'te Türkiye'yi ziyaret eden Simonov, öldüğünde Sovyet Yazarlar Birliği'nin sekreteriydi.

Simonov'un başlıca yapıtları arasında *Dni i notsi* (1944; *Günler ve Geceler*, 1973, 1990/*Gündüzler ve Geceler*, 1975, 1990), *Duruzya i vragi* (1948) *Tovarişçi po orujiyu* (1952; *Silah Arkadaşları*, 1970, 1974), *Dym oteçestva* (1956), *Jiviye i myortviye* (1959; *Yaşayanlar ve Ölüler*, 1967, 1975), *Soldatemi ne rezdayutsa* (1964; *İnsan Asker Doğmaz*, 1969, 1979) adlı romanlar, *Pareniz naşevo goroda* (1941; Bizim Kentten Bir Delikanlı), *Russkiye lyudi* (1942; Ruslar), *Pod aştanami Pragi* (1946; Prag'ın Kestane Ağaçları Altında), *Russki vopros* (1946; Rus Sorunu), *Dobroe imya* (1953; İyi Bir Ad) ve *Çetvyorti* (1962; Dördüncü) adlı oyunlar ile *Nostoyaşcie lyudi* (1938; Gerçek İnsanlar), *Dorojniye stihi* (1939; Yol Şiirleri), *Liriçeski Dnevnik* (1942; Lirik Günce), *S toboi i bez tebya* (1944; Seninle ve Sensiz) adlı şiir kitapları sayılabilir.

Simplicius, (AZİZ) (d. Tivoli, Roma yakınları - ö. 10 Mart 483, Roma; yortu günü 10 Mart), 468-483 arasında papa.

Aziz Hilarius'un ardından papalığa getirildi. Bu dönemde Khalkedon (Kadıköy) Konsili (451) yandaşlarıyla konsilin kararlarına muhalif olanlar, Antiokheia (Antakya) patrikliği konusunda çekişme içindeydi. İskenderiye patrikliğinin yeniden Timotheos Ailuros'a verilmesi, Monofizitlerin İskenderiye, Antiokheia ve Kudüs gibi üç kilit bölgeyi ele geçirmesini sağladı. Simplicius, Timotheos'a karşı Konstantinopolis (İstanbul) patriği Akakios'tan ve Zenon'u devirerek Doğu Roma tahtına el koymuş (Ocak 475) olan Monofizit yanlısı Basiliskos'tan yardım istedi. Zenon'un Ağustos 476'da tahtı geri almasından sonra, resmî öğretinin yeniden geçerlilik kazanması bekleniyordu. Simplicius, Timotheos'a karşı bir imparatorluk fermanı çıkartmayı da başardı; ama Zenon'a ve o sırada Monofizitlik tartışmasında uzlaşmacı bir tutum izleyen Akakios'a da başvurmasına karşın, Timotheos'un ardılı Monofizit Petros Mongos'a karşı aynı başarıyı gösteremedi.

Bu arada 476'da Batı Roma Imparatorluğu'nun çökmesi papalığın Avrupa'da daha çok güç ve saygınlık kazanmasını sağladı; yeni iktidar odağı papa oldu. Simplicius, Sevilla piskoposunu papalık vekili ilan ederek iktidarını İber Yarımadasını da içine alacak biçimde genişletti. 482'de Zenon, önceden Akakios ile Petros'un kaleme aldığı *Henotikon*'u (Birlik Bildirgesi) yayımladı. Uzlaşmacı bir amaç güden bildirgede Nikaia (İznik) Konsili (325) kararları onaylanıyor, Khalkedon Konsili kararları ise dolaylı biçimde yeriliyordu. *Henotikon*, Doğu Kilisesi içinde bir ölçüde barışı sağlamakla birlikte, Roma'yla bölünmeye yol açtı (*bak.* Akakios Bölünmesi). Simplicius, Khalkedon öğretisine olan bağlılığını kararlılıkla sürdürdü ve Zenon'un Monofizit yanlısı uygulamalarına karşı çıktı.

Simplikios (KİLİKYALI) (y. 530), Eski Yunanlı filozof. Aristoteles'in *Peri Ouranou* (Gök Üzerine), *Physike* (Fizik), *Peri psykhe* (Ruh Üzerine) ve *Kategoria*'sı (Kategoriler) üzerine yazdığı yorumlarla tanınır. Özgünlüklerinin yanı sıra yapıtları, Sokrates öncesi filozoflardan birçok alıntı içermesiyle de önem taşır. Atina ve İskenderiye'de öğrenim gören Simplikios, yaşamının büyük bölümünü Atina'da geçirmiş, yalnızca 529'da, felsefe okulunun kapanmasından sonra kısa bir süre buradan ayrılmıştır. Günümüze ulaşan yapıtları arasında Epiktetos'un *Enkheiridion*'u (Elkitabı) üzerine bir yorum ile bir astronomi çalışması da yer alır.

Simplon Geçidi, İsviçre'nin güneyinde, Pennine ve Lepontine Alpleri arasında dağ geçidi. Rhône Irmağının kuzeye doğru akan bir koluyla Toce Irmağının güneye doğru akan bir kolunun havzaları arasında, 2.006 m yükseklikte yer alır. Ancak 13. yüzyılın

Simplon Geçidi, Lepontine Alpleri, İsviçre
Keystone

ortalarında önem kazanan geçit, Napoléon'un Gondo Boğazında bir karayolu açtırmasından sonra (1800-07) Avrupa'nın orta kesimlerini güneye bağlayan, Alpler'deki öteki geçitlerle rekabet eder duruma geldi. 1906'da açılan 20 km uzunluğundaki demiryolu tüneli (*bak.* Simplon Tüneli) geçidin 1.306 m altından geçer ve İsviçre'deki Brig'i İtalya'daki Iselle'ye bağlar. Geçidin karayolu ulaşımına kapandığı ekim ortalarından nisan başlarına değin arabalar tünelden trenle taşınır.

Simplon Tüneli, dünyanın en uzun demiryolu tüneli (20 km). İtalya'daki Iselle'yi İsviçre'deki Brig'e bağlayan tünel, tarihteki en büyük mühendislik başarılarından biridir. Tünelin yapımını Alfred Brandt'ın(*) başkanı olduğu bir Alman mühendislik şirketi üstlendi. Brandt tünelin Leone Dağının altında 1.300 m'yi aşan derinliğinin yol açtığı yüksek sıcaklık sorununu çözmek amacıyla yeni bir tünel kazma tekniği geliştirdi. Buna göre tünel açma çalışmaları 17 m aralıklı iki paralel galeri halinde yürütülecek, galerilerin çapraz kanallarla birbirine bağlanmasıyla havalandırma ve moloz taşıyan vagonların yüklenmesi için gerekli bağlantı sağlanacaktı. 1890'larda başlayan tünel inşaatı sırasında, dağların kütleçekim alanları nedeniyle ölçüm aletlerinin yanlış göstermesi ve debisi dakikada 49.270 litreyi bulan büyük su baskınları gibi birçok ciddi sorunun üstesinden gelindi. Su sızmaları sonucu üzerinde delikler açılmış olan bir kayadaki çatlakların tünel açma çalışmaları sırasında daha da büyümesi, ancak kalas yerine çelikten yapılmış, her biri 50 cm kalınlığında 74 payandadan oluşan bir iskele sistemi kurularak önlenebildi. Bütün bu sorunların yanı sıra zaman zaman 49°C'yi aşan sıcaklıkta çalışıldı.

Brandt ilk galerinin Ocak 1905'te tamamlanmasından çok önce öldü. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve birçok başka sorun ikinci galerinin tamamlanmasını 1921'e değin geciktirdi.

Simpson, Christopher (d. y. 1605, Westonby, Yorkshire - ö. 5 Mayıs ile 29 Temmuz arası, 1669, Londra, İngiltere), İngiliz besteci, öğretmen, müzik kuramcısı ve viyol tarihinin en büyük virtüözlerinden biri.

Katolik olan Simpson, İngiliz İç Savaşı (1643-44) sırasında kralcıların yanında savaştı. Daha sonra ünlü bir Katolik olan Sir Robert Bolles'un oğlunun özel öğretmenliğini üstlendi. Besteci olarak özellikle viyol için solo ve topluluk çalışmalarıyla tanındı. Bu çalgının olanaklarından en geniş biçimde yararlanmaya çalıştı ve çeşitleme biçimini geliştirdi. Etkili kuramsal yapıtları, viyol tekniğinin yanı sıra *discantus* ve *division* (temel bas üzerinde çeşitleme) doğaçlamalarını konu alan *The Division-violist* (1659, yb 1958) ve yetkinliği nedeniyle Purcell'in ve başka çağdaş bestecilerin övgüsünü kazanan *The Principles of Practical Musick*'tir (1665; yb 1970; Uygulamalı Müziğin İlkeleri).

Simpson, George Gaylord (d. 16 Haziran 1902, Chicago, Illinois - ö. 6 Ekim 1984, Tucson, Arizona, ABD), ABD'li paleontolog. Evrim kuramına ve jeolojik zamanlarda hayvan türlerinin kıtalararası göçlerinin aydınlatılmasına yaptığı katkılarla tanınmıştır.

Doktora çalışmasını 1926'da Yale Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora tezinde, memelilerin geçirdiği evrimin anlaşılması açısından büyük önem taşıyan Mezozoyik (İkinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) memelilerini inceledi.

1927'de çalışmaya başladığı New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nde 30 yıl boyunca paleontoloji araştırmalarını sürdürdü. Çalışmalarının ilk 15 yılı son derece verimli geçti. Bu dönemde çoğu büyük önem taşıyan 150 kadar bilimsel inceleme yayımladı. Bunlardan birkaçı basit yapılı omurgalılar, geri kalanı ise memeli fosilleri üzerineydi. New York kentindeki ilk yıllarında Florida'nın Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) ve Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) faunasıyla ilgilenerek bu konuda çok sayıda yazı yayımladı. Ama 1930'larda yayımlanan yazı ve incelemelerinin çoğu memelilerin ilk dönemiyle ilgiliydi. Aynı dönemde Moğolistan'ın ve Kuzey Amerika'nın Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) memelilerini, özellikle de Kuzey Amerika'nın Paleosen Bölüm (y. 65-54 milyon yıl önce) memelilerini inceledi. Bu çalışmalarının sonucunda, çeşitli ilkel türlerden 50 kadar memelinin bulunduğu Montana'daki Fort Union Oluşuğunun Paleosen Bölüm faunası üzerine kapsamlı bir yapıt ortaya çıktı. Simpson memelilerin evrimi konusundaki derin bilgisinin yardımıyla bu hayvanların ayrıntılı bir sınıflandırmasını gerçekleştirdi. Bu sınıflandırma temel başvuru kaynağı olarak bilim dünyasında saygın bir yer edindi.

1930'ların başlarında Patagonya'ya üç gezi düzenledi. Bu çalışmalarının sonucunda, Tersiyer Dönemde Güney Amerika'da yaşayan memelilerin ilk dönemleri konusundaki bilgiler oldukça zenginleşti. Simpson 1930'ların sonlarında bu hayvanlarla ilgili çok sayıda inceleme, daha sonra da iki ciltlik bir özet yayımladı.

II. Dünya Savaşı yıllarında paleontoloji alanında tanımlama çalışmalarını sürdürürken, başka alanlarla da ilgilenmeye başladı. Matematiksel yöntemlerin paleontolojiye uygulanması konusuna duyduğu ilgi, istatistiksel zooloji konusunda bir yapıta katkıda

bulunmasına yol açtı. Çeşitli kıta alanlarında art arda ortaya çıkan faunalarla ilgili bilgilere dayanarak hayvan türlerinin kıtalararası göçlerindeki sorunlar konusunda araştırmalar yürüttü. Taksonomi ve sınıflandırma sorunları evrim araştırmalarıyla yakından ilgili olduğundan, memelilerin sınıflandırılması konusundaki çalışmalarında sınıflandırma ilkelerine özel bir önem verdi ve 1961'de *The Principles of Animal Taxonomy* (Hayvan Taksonomisinin İlkeleri) adlı bir kitap yayımladı. Bir konferans dizisinde evrim kuramının kabul edilmesinin felsefi anlamı üzerine başlattığı tartışma dünya çapında ilgi gördü. Bu konferansların metinleri 1949'da *The Meaning of Evolution* (Evrimin Anlamı) adıyla yayımlandı. Simpson genetik bilimcilerin, taksonomi uzmanlarının ve paleontologların savaştan sonra evrim kuramı konusunda yeniden başlattıkları araştırmalarda da önemli bir yer aldı. Bu alandaki başlıca yapıtları, 1984'te yeniden basılan *Tempo and Mode in Evolution* (1944; Evrimde Hız ve Biçim) ve *Major Features of Evolution*'dır (1953; Evrimin Başlıca Özellikleri).

1982'de emekliye ayrılan Simpson'ın sonraki yapıtları arasında, *Splendid Isolation: The Curious History of South American Mammals* (1980; Muhteşem Soyutlanma: Güney Amerika Memelilerinin Garip Tarihi), *Why and How: Some Problems and Methods in Historical Biology* (1980; Neden ve Nasıl: Tarihsel Biyolojinin Bazı Sorunları ve Yöntemleri) ve *Fossils and the History of Life* (1983; Fosiller ve Yaşamın Tarihi) sayılabilir.

Simpson, Sir James Young, 1. BARONET (d. 7 Haziran 1811, Bathgate, Linlithgowshire, İskoçya - ö. 6 Mayıs 1870, Londra, İngiltere), İskoçyalı doğum hekimi. Doğum anestezisinde ilk kez kloroform kullanmıştır.

Tıp öğrenimini 1832'de Edinburgh Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra doğum bilgisi dersleri verdi. Cerrahi girişimlerde eter anestezisinin denenmesinden kısa süre sonra (1846) bu yöntemi doğumda da uyguladı. Aynı yıl eter yerine kloroform kullandı; bu konudaki görüşlerini *Account of a New Anaesthetic Agent*'ta (Yeni Bir Anestezik Madde Üzerine Bilgi) topladı. Öbür doğum hekimlerinin ve din adamlarının tepkisine karşın, doğum sancısının hafifletilmesinde kloroform kullanılmasını ısrarla savundu. 1847'de kraliçenin hekimliğine getirildi. Kanamaların durdurulmasında ilk kez demir telden dikişler kullandı; doğumda kullanılan uzun forseps kaşıklarını geliştirdi. 1866'da baronet unvanı alan Simpson, tıp tarihine (özellikle İskoçya'da cüzam üzerine), dölütte görülen hastalıklara ve erdişiliğe (hermafroditlik) ilişkin yazılarıyla da tanınır.

Simpson, Sir John Hope (d. 23 Temmuz 1868, Liverpool - ö. 10 Nisan 1961, İngiltere), mülteciler konusundaki ilk araştırmaları kaleme alan İngiliz devlet görevlisi.

Andaman ve Nicobar Adalarında görev yaptıktan sonra Çin ve Yunanistan'da mülteci sorunlarıyla ilgilenen örgütlerde ve yardım kurumlarında çalıştı. Bu çalışmalarındaki başarılarından dolayı Knight Commander of the British Empire (K.B.E.) nişanını kazandı (1937). *The Refugee Problem: Report of a Survey* (1939; Mülteci Sorunu: Bir Araştırma Raporu) ve *Refugees: A Review of the Situation Since September 1938* (1939; Mülteciler: Eylül 1938'den Sonraki Durumun Değerlendirilmesi) adlı yapıtları, mültecilerin 20. yüzyıl başlarındaki durumuna ilişkin temel başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edilir.

Simpson, Louis (Aston Marantz) (d. 27 Mart 1923, Jamaika), Jamaika asıllı ABD'li şair ve eleştirmen. 1964'te *At the End of the Open Road, Poems* (1963; Açık Yolun Sonunda, Şiirler) adlı kitabıyla şiir dalında Pulitzer Ödülü kazanmıştır.

The Arrivistes: Poems 1940-1949 (1949; Amaca Giden Her Yolu Deneyenler: 1940-1949 Arası Şiirler), *Good News of Death and Other Poems* (1955; Ölüm Müjdesi ve Başka Şiirler) gibi ilk kitaplarında geleneksel biçimler, alışılmış uyak ve ölçü kalıplarıyla 20. yüzyıl yaşamı ve savaş gibi güncel konuları işliyordu. Walt Whitman'ın etkisini taşıyan *A Dream of Governors*'da ise (1959; Valilerin Düşü) serbest nazım denemelerine girişti. Zamanla şiirin, şairin iç yaşantısından kaynaklandığına, dolayısıyla özgün ve doğal bir ifadeye kavuşturulması gerektiğine inanmaya başladı. Bir sonraki kitabı olan *At the End of the Open Road, Poems*'de artık üslubu olgunlaşmış, geleneksel şiir kalıpları bırakılmıştı. Simpson'ın sonraki şiir kitapları arasında *Adventures of the Letter I* (1971; I Harfinin Serüvenleri), *Searching for the Ox* (1976; Öküzü Ararken), *Caviare at the Funeral* (1980; Cenaze Töreninde Havyar) ve *The Best Hour of the Night* (1983; Gecenin En Güzel Saati) yer alır. *North of Jamaica* (1972; Jamaika'nın Kuzeyi) adlı bir otobiyografi ile çeşitli şairler üzerine eleştiriler de yayımlayan Simpson, denemelerini ve çeşitli üniversitelerde verdiği dersleri *A Company of Poets* (1981; Şairler Arasında) adıyla yayımlamıştır.

Simpson, N(orman) F(rederick) (d. 29 Ocak 1919, Londra, İngiltere), İngiliz oyun yazarı. Sözcük oyunlarını, çift anlamlı anlatımları, özellikle de mantık bağı bulunmayan sözcük dizilerini etkili biçimde kullanmasıyla ünlenmiş, uyumsuzluk tiyatrosunun önemli adlarından biri olmuştur.

Londra Üniversitesi'nde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda İstihbarat Birliği'nde görev yaptı. Savaştan sonra 1962'ye değin yetişkinlere İngilizce dersleri verdi. İlk oyunu *A Resounding Tinkle*'da (1957; Yankılanan Çınlama) kendine özgü mizah üslubunu ortaya koydu. 1959'da sahnelenen ve en başarılı oyunu sayılan *One Way Pendulum*'da (Tek Yönlü Sarkaç) evinin oturma odasında Londra'nın ünlü ceza mahkemesi Old Bailey'nin bir modelini yapan, ardından da kendini oranın sanık sandalyesinde bulan bir kişinin başından geçenleri anlattı.

Televizyon oyunları da yazan Simpson'ın öbür yapıtları arasında, 1964'te sahnelenen *The Hole* (Delik), 1966'da sahnelenen *The Cresta Run* ve *Was He Anyone?* (1973; Biri miydi?) sayılabilir.

Simpson Çölü, Avustralya'nın orta kesiminde insansız kurak bölge. Yüzölçümü 145 bin km²'dir. Büyük bölümü Kuzey Toprakları'nda yer almakla birlikte, batıda Queensland ve Güney Avustralya'ya da taşarak, batıda Finke Irmağına, doğuda Mulligan ve Diamantina ırmaklarına, kuzeyde MacDonnell Sıradağları ve Plenty Irmağına, güneyde büyük ve tuzlu Eyre Gölüne kadar uzanır. Aralarında 450 m bulunan 20-37 m yüksekliğindeki kum tepeleri, birbirine koşut sıralar halinde kuzeybatıdan güneydoğuya uzanır; uzunlukları 160 km'ye ulaşır. Kum tepeleri arasında üçdişotları (*Triodia*) yetişir. Çölden ilk kez 1845'te kâşif Charles Sturt söz etmiş ve T. Griffith Taylor'ın 1926'da yaptığı haritada Arunta Çölü adıyla (Sturt'ın verdiği Taşlı Çöl adıyla birlikte) yer almıştı. Çölü baştan başa geçen ilk Avrupalı olan Cecil Thomas Madigan (1939) bölgeyi incelemiş ve buraya Avustralasya Kraliyet Coğrafya Derneği'nin Güney Avustralya Şubesi'nin eski başkanı A. A. Simpson'ın adını vermiştir. Şişman kuyruklu keselifare gibi Avustralya'nın az rastlanan bazı çöl hayvanlarının son sığınağıdır.

Simrock, Karl Joseph (d. 28 Ağustos 1802, Bonn - ö. 18 Temmuz 1876, Bonn, Almanya), Alman edebiyat tarihçisi ve şair. Çağdaş Almancaya uyarlayarak, açıklamalarla yeniden yazarak ya da doğrudan derleyerek, eski Alman edebiyatının birçok ürününü günümüze kazandırmıştır. Bu yapıtlar arasında *Nibelungenlied* (1827; Nibelungların Şarkısı), *Das Amelungenlied* (1843-49; Amelungların Şarkısı) ve *Die deutsche Volksbücher* (1839-67, 18 cilt; Alman Halk Kitapları) yer alır.

Bonn ve Berlin'de hukuk öğrenimi görürken bir yandan da August Wilhelm von Schlegel ile Karl Lachmann'ın edebiyat kuramı derslerini izledi. Yargıçlığı sırasında 1830 Temmuz Devrimi'ni öven bir şiiri yüzünden görevden uzaklaştırıldı. Kısa süre sonra da babası ölünce, Bonn'a çekilerek kendini tümüyle edebiyat araştırmalarına verdi. 1850'de Bonn'da onursal profesör unvanı aldı. *Reineke Fuchs* adlı yapıtı *Ormanda Bir Mahkeme* (1960, 1975) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Karl Simrock, bir fotoğraftan yapılmış oymabaskı, 1862
Bavaria-Verlag

Simun MAGUS (Latincede "Sihirbaz"), SIMON MAGUS olarak da bilinir (ü. İS 1. yy), Kitabı Mukaddes'te sözü edilen ve Samiriye'nin Gitta köyünden olduğu sanılan sihirbaz. Yeni Ahit'te (Resullerin İşleri 8:9-24) anlatıldığına göre, Hıristiyan olduktan sonra Havari Petrus ile Havari Yuhanna'dan, Kutsal Ruh'u (Ruhülkudüs) insanlar üzerine indirme gücünü satın almak istemiştir. Latincede kilise rütbelerinin parayla alınıp satılması anlamına gelen *simonia* sözcüğü onun adından gelir. Ayrıca Simun, hakkında güvenilir bilgi bulunan ilk gnostiklerden (*bak.* gnostisizm) biri ve kiliseye göre heretikliğin en eski örneğidir.

Kitabı Mukaddes'e göre doğaüstü güçleriyle Kuzey Filistin halkının saygısını kazanmış, daha sonra Hıristiyanlığı benimseyerek Diyakoz Philippos'tan kendisini vaftiz etmesini istemiştir. Ama Kutsal Ruh'u indirme gücünü satın almak isteyince Petrus tarafından lanetlenir. Sonunda tövbe ederek Hıristiyanlıkla uzlaşır. 3. yüzyıldan kalma başka Hıristiyan belgelerinde Simun'un, kendini mesih olarak tanıtırken Roma'da yeniden Petrus'la karşı karşıya geldiği anlatılır.

Simun'un yaydığı gnostisizmde sahte bir Üçleme öğretisi vardır. Aziz I. Clemens'in yapıtlarında da söz edilen bu Üçleme'de Simun, Yahudilere "Tanrı'nın aracılık eden ve acı çeken Oğlu", Samiriyelilere "Baba",

paganlara da "Kutsal Ruh" olarak görünür ve "Tanrı'nın Büyük Gücü" diye anılır. Ama bu tür belgelere sinmiş olan mitolojik öğeler, Kitabı Mukaddes'te sözü edilen Simun ile sonraki apokrif metinlerde adı geçenin aynı kişiler olmayabileceğini düşündürmektedir.

2. yüzyılda Simun'un ilk Tanrı ya da Baba olduğunu kabul eden bir mezhep doğmuş, bazı dönemlerde de Yunan tanrısı Zeus'un bedenleşmiş hali olduğuna inanılmıştır. Simuncu yaratılış efsanesine göre Tanrı, zihninde oluşan ilk düşünce (*ennoia*) aracılığıyla melekleri, melekler de görünür evreni yaratmıştır. Ama kıskançlıkları yüzünden melekler, Baba'ya dönemesin diye *ennoia*'yı bir kadın bedenine hapsederler. Böylece bedenden bedene geçmeye mahkûm olan *ennoia*, sonunda Helen'de beden bulur. Onu kurtarmak için Baba, Simun'u insan biçiminde dünyaya indirir ve kendisini ilk Tanrı kabul etmeleri koşuluyla insanlığı kurtuluşa erdirir.

Kurtuluşun ancak maddi dünyanın tutsaklığından kaçmakla gerçekleşebileceğini savunan öbür gnostik görüşlerin tersine, Simuncu kurtuluş öğretisi insanlığa dünyevi düzen içinde kurtuluş vaat eder.

simülasyon *bak.* benzetim

simya, ALŞIMI olarak da bilinir, başlangıçta kurşun ve bakır gibi soy olmayan metalleri altın ve gümüş gibi soy metallere dönüştürme girişimleri biçiminde ortaya çıkan yalancı bilim. Ama simya çalışmaları pek çok kimyasal işleme dayandırılmış ve ilk ortaya çıktığı dönemden başlayarak kimyanın gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Eski Çin, Hindistan ve Yunanistan'da maddenin çeşitli oranlarda birleşmiş hava, su, toprak, ateş ve uzay gibi beş öğeden oluştuğu kabul edilirdi. Ayrıca madde dünyasının sıcak ve soğuk, yaş ve kuru, pozitif ve negatif, dişi ve erkek gibi antagonistik, karşıt kuvvetlerin etkisinde olduğu varsayılırdı. Bu üç kültürün filozofları aldıkları benzer astrolojik mirastan yola çıkarak bu öğeler, gezegenler ve metaller arasında ilişki olduğunu buldular.

Astrologlar büyükevrenin (makrokozmos) doğal dünyasındaki olayların insanın küçük evreninde (mikrokozmos) yansıdığını ve bunun tersinin de geçerli olduğuna inandılar. Böylece uygun astrolojik etkiler altında insan ruhunun cennette kusursuz duruma ulaşabilmesi gibi kurşunun da altına dönüşebileceğini, kusursuz duruma gelebileceğini düşündüler. Bir sanatkâr belki de dikkatli bir gözlem ve uzun bir ısıtma işlemi sonucunda metali öldürüp yeniden oluşturma yoluyla bu süreci hızlandırabilirdi.

Deneyci simyacılar geliştirilmiş durumda bugün de kullanılan birçok laboratuvar aygıtı ve işlemi icat edip kullanmakla birlikte, gerçekte birer sanatkârdılar ve sırlarını açıklamak istemediler. Deneylerinin batıni doğasını korumak amacıyla çalıştıkları malzemelere gizli, simgesel adlar verdiler. Bunun yanı sıra Yunanlı yazarlar el yazmalarını, daha da gizli kalması için bazı tanrı, kahraman, kral ve eski filozoflara ithaf ettiler.

Bu karışık eğilimler mistik düşüncelerin simyaya egemen olmaya başlamasıyla yoğunlaştı. Helenistik felsefenin bilimsel bakış açısından uzaklaşıp gittikçe gnostisizm, Yeni-Platonculuk ve Hıristiyanlığın tanrısal vahyine önem vermesiyle simyacıların yazıları da belirsizlik bakımından batıni oldu. Ölümsüzlük iksirini bulmak amacıyla altın yapmaya uğraşan Çinli deneyciler de bütün pratik tekniklere karşılık batıni görüşlere ağırlık verdiler ve bu sanat bir boşinançlar kütlesine dönüştü. Hint simyası da sonunda aynı bozulmaya uğradı.

Başlangıcında öbür akımlar kadar gizemli olan Arap simyası büyük bir olasılıkla Helenistik dönemde Mısır'a geçti ve ilk simyacı İskenderiyeli Zosimos'un çalışmalarında görüldü. Araplar Çinlilerle ilişkileri sonucunda, daha sonra Avrupa simyasında simyacı taşı olarak görülen gizemli dönüştürücü ilacı öğrendiler. 12. yüzyılda Hıristiyan bilginlerin Arap simyacı Ebubekir Razi'nin çalışmalarını çevirmeleriyle simya sanatı Avrupa'da yeniden doğdu. Bu konu 1300'lerde önde gelen filozoflar, bilim adamları ve ilahiyatçılar tarafından tartışılıyordu. Mineral asitleri ve alkol o dönemin simyadaki en önemli buluşları arasındadır.

Bu yeni doğuş iki yüzyıl sonra İsviçreli hekim Paracelsus'un (1493-1541) öncüsü olduğu iyatrokimyanın (tıp kimyası) kökenini oluşturdu.

Rönesans fizikçileri ve kimyacıları Yunan atomculuğuna dayanarak dönüşüm olasılığını ortadan kaldırmaya başladılar. Simyacıların geçmiş yıllardaki kimyasal olaylara ilişkin birikimleri yeniden yorumlandı ve modern kimyanın temelini oluşturdu. Ama 19. yüzyıla değin kimyasal yolla altın yapma olasılığının bulunmadığı bilimsel olarak kanıtlanamadı. Simya felsefelerinin ve tekniklerinin zaman zaman yeniden canlanması ise 20. yüzyıla değin sürdü.

simyacı taşı, simyacıların temel metalleri altına dönüştüreceğine inandıkları, bilinmeyen madde. Kaynaklarda adı "tentür" ya da "toz" (Yunancada "kurutucu toz" anlamına gelen *kserion* Latinceye, oradan da *el-iksir* biçiminde Arapçaya geçmiştir) olarak da geçen simyacı taşının, ölümsüzlük getireceğine inanılan yaşam iksirinin kaynağı olduğu düşünülürdü. Simyacılık metallerin değerini artırmanın yanı sıra insan ruhunu kusursuzlaştırmaya da çalıştığından, simyacı taşının hastaları iyileştirdiğine, yaşamı uzattığına ve ruhu canlandırdığına inanılırdı.

Simyacı taşı çeşitli biçimlerde betimlenmiştir. Bazılarına göre bu taş, her yerde bulunmakla birlikte tanınmayan ve değeri anlaşılamayan sıradan bir maddeydi. Bu taşı arayan simyacılar ortaçağda, hatta 17. yüzyıl sonlarına değin, laboratuvarlarında çok sayıda maddeyi ve bunların birbiriyle etkileşimini incelediler. Bu araştırmaların sağladığı bilgi birikimi, sonunda kimya, metalurji ve farmakoloji bilimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Simyacılar demir, kurşun, kalay ve bakır gibi sıradan metalleri altın ve gümüş gibi değerli metallere dönüştürme umuduyla bu metalleri Hermes vazosu adı verilen armut biçimli cam bir eritme kabında ısıtırlar, oluşan renk değişikliklerini dikkatle izlerlerdi. Siyah, eski metalin başka bir maddeye dönüşeceğini gösterirdi. Gümüş elde etmek için maddelerin beyaza, altın elde etmek için ise kırmızıya dönüşmesi gerekiyordu.

Sin (Akad dilinde), Sümer dilinde NANNA, Mezopotamya dininde ay tanrısı. Güneş Tanrısı Şamaş'ın (Sümer dilinde Utu), bazı efsanelere göre de, Venüs gezegeniyle ilişkilendirilen Tanrıça İştar'ın (Sümer dilinde İnanna) babasıdır ve onlarla birlikte bir yıldız tanrıları üçlüsü oluşturur.

Bir iddiaya göre Nanna adı başlangıçta yalnızca "dolunay" için kullanılmış, Sin ise "yeniay" anlamına gelen Su-en sözcüğünden türemiştir. Kesin olarak bilinen, Nanna'nın Aşağı Fırat halkının başlıca geçim kaynağı durumundaki sığır sürüleriyle ilişkili olduğu ve kültürünün de bu bölgede geliştiğidir. Aynı bölgedeki Ur kenti Nanna kültünün merkeziydi. Tanrının simgesi olan yeniay, bazen iri bir boğanın boynuzlarıyla gösterilirdi. Suların yükselmesi, otların büyümesi, hayvanların çoğalıp süt vermesi, dolayısıyla çobanların refahı Nanna'ya bağlıydı. Karısı Ningal ise sazlıkların tanrıçasıydı. İnananlar, her yılın ilkbaharında yanlarında süt ürünleriyle birlikte Nippur'a (bugün Niffer, Irak) giderek, Nanna'nın babası Enlil'i (Akad dilinde Bel) ziyaret edişini yeniden canlandırırlardı. Nanna gittikçe daha belirgin insan özellikleri kazandı. Boynuzları yeniayı andıran bir sığır ya da kayık yerine, sığırtmaç ya da kayıkçı olarak betimlenmeye başladı.

Sin ise uzun sakallı bir yaşlı adam olarak betimlenen, bilge ve kolay kolay anlaşılamaz bir tanrıydı; başlığında dört boynuz, onların tepesinde de bir yeniay bulunurdu. Son Babil kralı Nabunaid (hd İÖ 556-539), onu tanrılar arasında en yüksek konuma çıkarmaya çalışmıştı.

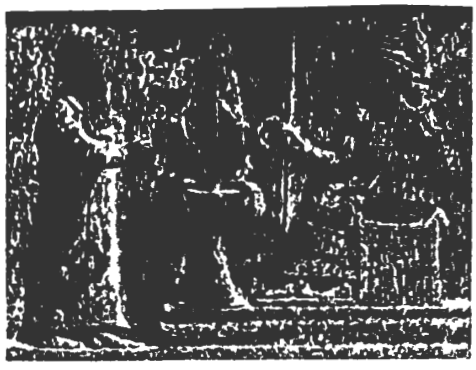

Sin'e içki sunan kral,
Ur-Nammu anıtı, İÖ y. 2050;
Pennsylvania Üniversitesi Müzesi, Philadelphia
University Museum of the University of Pennsylvania, Philadelphia

Sin, ILUMKUH, VADD ya da AMM olarak da bilinir, İslam öncesinde Güney Arabistan'ın ay tanrısı. Güneş Tanrıçası Şems ve Venüs gezegeniyle ilişkilendirilen Tanrı Astar'dan daha büyük ve önemli bir göksel varlıktı. Kentlerin koruyucusu, bütün Güney Arabistan halklarının babası sayılırdı; adına birçok tapınak yapılmıştı. Bölgeye göre, hatta bazen aynı bölge içinde bile değişik adlar ve sıfatlarla anılırdı.

Sin kültüne ilişkin yeterli bilgi olmamakla birlikte, tapınaklarına kutsal ziyaretler düzenlendiği, arınma amacıyla yıkanma ve adak sunmayı içeren çeşitli törenler yapıldığı, belli perhiz ve temizlik kurallarının yerine getirildiği bilinmektedir. Şems ve Astar ile birlikte Sin'in inananlara yol göstermesi beklenir, bu üç tanrının kâhinler aracılığıyla ilettiği öğütlere büyük önem verilirdi. O dönemden kalma yazılı belgelerde bu kehanetlere rastlanır. Bazı değerli belgeler de bu tanrıların tapınaklarında saklanmıştır.

Sina Dağı, TUR-I SİNA, MUSA DAĞI ya da HAREA DAĞI olarak da bilinir, Arapça CEBEL MUSA, İbranice HAR SINAI, Mısır'da Sina Yarımadasının ortagüney kesimindeki Sinaü'l-Cenubiye (Güney Sina) ilinde (*muhafaza*) granit doruk (2.285 m).

Sina Dağı Yahudi tarihinde tanrısal vahyin indiği yer olarak kabul edilir, Tanrı'nın burada Hz. Musa'ya görünerek ona On Emir'i verdiğine inanılır (Çıkış 20; Tesniye 5). Yahudi inanışına göre Sina'da Musa'ya yalnızca On Emir değil, aynı zamanda Tora metninin tümü ve tefsiri de indirilmiştir. Kuran'da Hz. Musa'nın Tanrı'nın ilk vahyini aldığı yer Tuva Vadisindeki Tûr Dağı olarak anılır (Tâ-Hâ 9-46, 80). Araştırmacı-

lar, Süryanice "dağ" anlamına gelen Tûr adının Sina Dağını belirttiğinde birleşirler. Kutsal metinlerdeki yer adlarının bugünkü karşılıkları kesin olarak belirlenemediği için, Sina Dağının da tam yeri bilinmemektedir. Ama Sina Dağı çok uzun süredir Yahudi, Hıristiyan ve İslam geleneklerinde kutsal sayılmıştır.

İS 530'da dağın kuzey eteğine Katherina Manastırı(*) kuruldu. Günümüzde Sina Bağımsız Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı birkaç keşişin yaşadığı bu manastır, bir olasılıkla dünyanın aralıksız kullanılmış en eski manastırıdır. Bugün British Museum'da bulunan 4. yüzyıldan kalma Yunanca *Kodeks Sinaitikos* gibi pek çok eski yazmayı içeren kitaplığı, Kitabı Mukaddes metninin yeniden yazılmasında paha biçilmez bir kaynak olmuştur.

Sina Yarımadası, SİNA ÇÖLÜ olarak da bilinir, Arapça ŞİBH CEZİRET SİNA, Afrika'yı Asya'ya bağlayan üçgen biçimindeki yarımada. Yüzölçümü 61.000 km²dir. Batısında Süveyş Körfezi ve Süveyş Kanalı, doğusunda da Akabe Körfezi ve Necef Çölü yer alır. Kuzeyde Akdeniz, güneyde de Kızıldeniz'le çevrilidir. En uzak noktaları doğudan batıya yaklaşık 210 km, kuzeyden güneye ise 385 km'dir. Süveyş Körfezi ve Süveyş Kanalıyla Mısır'daki Doğu Çölünden (es-Sahraü'ş-Şarkiye) ayrılırsa da, coğrafi yapı bakımından önemli bir değişiklik göstermeden doğuya doğru uzanır. Coğrafi olarak genellikle Asya'nın bir parçası kabul edilen ve Mısır'ın kuzeydoğu İsrail ve Gazze Şeridi'yle komşudur. Yarımada 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail kuvvetlerince işgal edilmiş, ama 1979'da imzalanan barış antlaşması uyarınca 1982'de Mısır'a geri verilmiştir.

Sina Yarımadasına ilişkin en eski yazılı bilgi, bölgede bakır madeni arayan Mısırlıların İÖ 3000 yılına ait kayıtlarıdır. Ama Sina adının çok daha önceden beri bilindiği ve bu adın Yakındoğu'daki dinsel kültlerin en eskilerinden biri olan Ay Tanrısı Sin'in adından geldiği sanılır. Sina Dağı, Hz. Musa'nın On Emir'i aldığı yer olarak ünlenmiştir, ama bu olayın geçtiği yerin Sina'daki dağlardan hangisi olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Sina Yarımadası coğrafi bakımdan iki bölgeye ayrılabilir: Güneydeki dağlık bölge ile bu bölgenin kuzeyindeki büyük plato. Dağlık bölgede Katrina Dağı (2.642 m; Cebel Katrina), Umm Şavmar (2.585 m), es-Sebt (2.437 m) ve Sina Dağı (2.285 m; Cebel Musa) gibi doruklar bulunur. Volkanik kayaçlardan oluşan arazi, Süveyş ya da Akabe körfezine akan mevsimlik ırmakların açtığı kanyon benzeri derin vadilerle parçalanmıştır. Bu kurak dağlık bölge batıda dar bir kıyı ovasıyla Süveyş Kanalından ayrılır; doğu kesiminde ise dağlar Akabe Körfezinden sonra birdenbire yükselir. Bu kütlenin kuzeyinde yer alan ve Sina'nın üçte ikisini kaplayan ikinci bölge ise, Akdeniz'e doğru alçalan büyük bir platodan oluşur. Bu bölgede geniş el-Ariş Vadisi ile adaya benzeyen bir dizi dağ yer alır; bölgenin batı ve kuzeyinde de kumullarla kaplı kıyı düzlükleri uzanır.

Sina Yarımadasının kuzey kesiminin sularını el-Ariş kenti yakınlarında Akdeniz'e dökülen el-Ariş Irmağı toplar. Ayrıca bölgenin batı ve doğu kesiminin sularını toplayan bir dizi küçük akarsu vardır; bunlar Süveyş Körfezine (batı) ve Akabe Körfezi ile Lût Gölüne (doğu) dökülür. Sina Yarımadasında yağışlar sonucunda yılda 2 milyar m³'den fazla su toplanır. Bu suyun yaklaşık dörtte biri akarsular aracılığıyla yüzeyden taşınır; buna yakın bir miktar ise süzülerek yeraltı sularına karışır.

Sina Yarımadası Afrika'nın kuzeyi ile Asya'nın güneyinden geçen geniş çöl kuşağının içinde kalır. Kuraklık burada kendini toprağın çatlamasıyla, kum tepeciklerinin yayılmasıyla, tuzlanmayla ve vadilerle gösterir. Kuzeydeki alçak Akdeniz bölgesi yarımadanın öteki kesimlerine göre daha fazla yağış (yılda 125 mm) alır; burada yaz ayları kurak ve çok sıcak geçer. Güneydeki Kızıldeniz bölgesinde dağlık yapı nedeniyle iklim koşulları kuzeye göre büyük farklılıklar gösterir; yüksek doruklar yıl boyunca bulutlarla, kışları da buzla kaplıdır. Kış aylarında yağış miktarı oldukça yüksektir; yazın güneydoğudan esen muson rüzgârları sağanak yağışlara yol açar. Nem oranı kıyılarda daha yüksektir; bu oran Akdeniz kıyısında yüzde 74'e, Kızıldeniz kıyısında da yüzde 60'a ulaşır.

Sina Yarımadasında yetişen bitkiler çoğunlukla kısa ömürlüdür; bununla birlikte dik güney yamaçları ile büyük platonun kuzey kesimlerinde çokyıllık çalılıklar görülür. Sina Yarımadasının hayvan varlığı sınırlıdır; bölgede yaşayan hayvanlar arasında dağkeçileri, ceylanlar, çöl tilkileri, parslar, yaban kedileri, çakallar, tavşanlar, kirpiler, köstebekler ve çeşitli kuş türleri sayılabilir.

Yarımadanın sınırlı nüfusu daha çok su kaynaklarının yeterli olduğu kuzey kıyıları ile petrol ve manganez sanayilerinin geliştiği batı ucunda toplanmıştır. Yerleşik nüfus tarım ve toprak ıslahı çalışmaları, petrol, madencilik ve balıkçılık gibi alanlarda çalışır. Bölgede ayrıca göçebe Bedeviler yaşar. 1910'da yarımadanın batı kesimindeki Tanaka Dağında bulunan petrol, Sina'da çıkarılan en önemli yeraltı kaynağıdır. Bölgede ayrıca manganez, uranyum, kaolin, ateş kili, jips, anhidrit, cam kumu, karbonlu kil ve kömür çıkarılır.

Sina'da toprak ıslahı çalışmaları ve sulama olanakları son yıllarda gelişmiştir; bölgede hayvancılık yapılır, hurma, arpa, kavun, sebze ve zeytin yetiştirilir.

Sina yazıtları, İLK SİNA YAZITLARI olarak da bilinir, alfabeyle yazılmış ilk yazıtlardan. Sina Yarımadasında taşların üstüne kazınmış olan bu yazıtlar, 1904-05'te İngiliz arkeolog Sir William Flinders Petrie tarafından bulundu. Mısır hiyeroglif yazısının ve büyük olasılıkla Kuzey Sami alfabesinin atası olan Kenan yazı sisteminin (İÖ 1900-1800) etkilerini taşıyan Sina yazıtları, İÖ y. 16. yüzyıl başlarından kalmadır. Henüz tümüyle çözülememişse de, az sayıdaki değişik işaretlere yer vermesi, bu yazı sisteminin kavramları belirten ideogramlardan değil, ses belirten işaretlerden oluşan alfabetik bir yazı olduğunu gösterir. 1916'da Mısır uygarlığı uzmanı İngiliz Sir Alan Gardiner, bir grup işareti Baalat (Sami tanrıçalarından birinin adı) olarak okumuştur; Sina yazıtlarıyla Sami yazıtları arasındaki harf benzerliklerinden yola çıkılarak varılan bu sonuç, kesin olmamakla birlikte çoğu bilim adamınca doğru kabul edilir. Gardiner'ın araştırması, Sina yazı sistemi ile Kuzey Sami alfabesi arasında bir yakınlık olduğunu gösterir. Sina yazıtlarının Arap Yarımadasında kullanılan Güney Sami alfabesiyle ilişkili olduğu görüşünü savunan araştırmacılar da vardır.

Sina Yarımadasında kayaların üstüne kazınmış birçok kısa yazıtta kullanılan Yeni Sina alfabesinin, çok daha eski bir tarihe ait Sina yazıtlarıyla doğrudan bir ilişkisi yoktur. İS 1. yüzyılda Nebati alfabesinden türeyen bu alfabenin 4. yüzyıla değin kullanıldığı sanılmaktadır; bu alfabeyle yazılmış yazıtlar genellikle 2. ve 3. yüzyıllardan kalmadır. Alfabenin asıl önemi, Nebati ve Arap alfabeleri arasında bir köprü olabileceği görüşünden kaynaklanır.

sinagog, (Yunanca *synagoge*: "toplantı", "meclis"), HAVRA olarak da bilinir, Yahudilikte toplantı ve eğitim amacıyla da kullanılan toplu ibadet yeri. İbranicede eş anlamda kullanılan *bet ha-tefilla* (dua evi), *bet ha-kneset* (toplantı evi) ve *bet ha-midraş* (eğitim evi) sözcükleri sinagogun geleneksel işlevlerini yansıtır. Yidiş dilindeki karşılığı *shul*'dur (Almanca *Schule*: "okul").

İlk kez İÖ 3. yüzyıl tarihli kayıtlarda bu ada rastlanmakla birlikte sinagogun kökeninin daha eskilere dayandığı kesindir. Kimi araştırmacılara göre, İÖ 586'da Birinci Tapınak'ın yakılmasından sonra toplu ibadet ve dinsel eğitim amacıyla önce geçici olarak özel evler kullanılmış, ardından sinagoglar ortaya çıkmıştır. Başka araştırmacılara göre ise sinagoglar, Yahudi cemaatlerini temsil eden *kohen*'lerin(*) Kudüs Tapınağı'nda kurban törenlerine katıldıkları iki haftalık dönem boyunca, Kudüs dışındaki cemaat temsilcilerinin bir arada ibadet etmeleri geleneğinden kaynaklanmıştır.

Kökeni ne olursa olsun sinagoglar, Yahudi kurban geleneği ile yerleşik *kohen*'lik kurumunun İS 70'te İkinci Tapınak'ın Roma İmparatoru Titus tarafından yıkılmasıyla son bulmasından çok önce, eski (ilkçağ) tapınak kültüyle birlikte gelişmiştir. Daha sonraları Yahudi dinsel yaşamının tartışılmaz odak noktaları olarak sinagogların önemi daha da artmıştır.

1. yüzyıla ait kaynaklarda yalnız Filistin'de değil, Roma, Yunanistan, Mısır, Babil ve Anadolu'da çok sayıda sinagogdan söz edilir. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise tüm önemli Yahudi cemaatlerinin düzenli sabah, öğle ve akşam ibadetlerinin yapıldığı ve Sebt günü ile dinsel bayramlarda özel törenlerin düzenlendiği sinagoglar vardı.

Modern sinagoglarda, eski ilkçağ sinagoglarında yürütülen temel işlevlerin yanı sıra çağın gereklerine göre boş zamanları değerlendirmeye yönelik toplumsal etkinlikler ve hayır işleri de düzenlenir. Günümüzde kurban törenleri yapılmadığı için toplu ibadette *kohen*'lere gerek kalmamıştır. Sinagoglar özerk kuruluşlar olduklarından kuruluş, yönetim, haham ve görevli kadrosu bakımından da yerel cemaatin isteklerini yansıtır.

Sinagogların standart bir mimarisi yoktur. Tipik bir sinagogda Tora rulolarının bulunduğu kutsal sandık, sandığın önünde *nertamid* (edebi ışık), yedi kollu iki büyük şamdan (*menora*), sıralar ve kutsal metinlerden bölümlerin okunarak ayinlerin yönetildiği basamaklı bir platform olan *bima*(*) bulunur. Gelenekçi cemaatlerin sinagoglarında kadınlarla erkekler hâlâ ayrı otururlar; ama Reformcu ve Tutucu cemaatlerde bu uygulama bırakılmıştır. Bazı sinagoglarda bina dışında ayin temizliği amacıyla kullanılan *mikve*'ler de bulunur.

Sinahheriba, SANHERİB olarak da bilinir (ö. İÖ Ocak 681, Ninive [bugün Irak'ta]), İÖ 705/704-681 arasında hüküm süren Asur kralı. Ninive'yi başkent edinerek gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

II. Şarrukin'in (Sargon) oğluydu. Tahta çıkmadan önce kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yöneticilik görevleri üstlendi. Babasından Babil'den başlayarak Filistin'in güneyine ve Anadolu içlerine kadar uzanan bir imparatorluk devraldı. Başa geçtiğinde, Babil'de Keldani ve Arami kabilelerin ticari çıkarları ve güvenli ticaret yolları için Asur'u destekleyen eski yerleşim merkezleri üzerindeki baskısından ve Elam'ın müdahalelerinden kaynaklanan huzursuzluklarla karşılaştı. Keldani hükümdarı II. Mardukapalid-

dina'nın Elam askeri desteğini de alarak bir ayaklanma başlatması üzerine, başarılı bir seferle Babil'in kuzeyini yeniden ele geçirerek, kendi adına yönetimi bölgenin yerlilerinden olan Bel-ibni'ye bıraktı. Belli başlı Babil kentlerini bağışlamakla birlikte, Babil'in güneyindeki kabile bölgelerini yerle bir etti. Olası bir Elam saldırısını önlemek için İÖ 702'de, Zagros Dağlarında bulunan Elam denetimindeki küçük krallıklara karşı bir sefer düzenledi. İÖ 701'de Filistin'de gene Mardukapaliddina'nın kışkırttığı ve Mısır'ın desteklediği bir ayaklanma baş gösterince bu bölgeye yönelerek, ağır bir tazminat ödeyen Kudüs dışındaki bütün kentleri ele geçirdi ve ayaklanmayı sert bir biçimde bastırdı.

Mardukapaliddina'nın bundan sonra da devam eden entrikaları, Asurluların İÖ 700'de Keldani bölgesine yeni bir sefer düzenlemelerini gerektirdi. Mardukapaliddina Elam'a sığındı ve bir süre sonra orada öldü. Babil'e karşı tavrını giderek sertleştiren Sinahheriba, Bel-ibni'nin yerine kendi oğlu Asurnadinşum'u geçirdi ve bölgede

Sinahheriba'yı askerlerine yol gösterirken betimleyen bir kabartma, Ninive, İÖ y. 690; British Museum, Londra
British Museum Londra

doğrudan bir Asur egemenliği kurdu. Bu düzenlemenin sağladığı kısa süreli istikrardan yararlanarak Kilikya ve kuzey bölgelerine seferler düzenledi. Ama Elam'ın düşmanlıktan vazgeçmeyen Keldani kabilelerine destek vermeye devam etmesi üzerine, İÖ 694'te Babil'in güneyine saldırarak Elam'ı Basra Körfezi üzerinden işgal etmeye çalıştı. Buna karşılık Elam kuvvetleri Babil'in kuzeyine girerek Asurnadinşum'u tutsak aldı ve onun yerine yeni bir hükümdar atadı. Bu hükümdar, yeni bir Asur saldırısıyla devrilene değin 18 ay başta kaldı.

Bir süre sonra bir başka Keldani önderi olan Muşezib-Marduk Babil'i ele geçirdi ve tapınak hazinelerini açarak Elam'dan büyük bir askeri destek sağladı. Asur ve Elam orduları İÖ 691'de Diyala Irmağı üzerindeki Halule'de karşı karşıya geldiler. Sinahheriba bu savaşta, kendi anlatımına göre, zafer kazandıysa da kendisini bir süre güçsüz bırakacak kadar büyük kayıplar verdi. İÖ 689'da Babil'i kuşatmak için geri döndü ve kenti dokuz ay sonra ele geçirdi. Bu önemli kült merkezini barış içinde yaşatma çabalarını bir yana bırakarak Babil'i sistemli bir biçimde yağmaladı.

Sinahheriba'nın en kalıcı başarısı, veliahtlık döneminde oturduğu Ninive'yi yeniden inşa etmesiydi. Tahta çıktıktan sonra burayı başkent edinerek, Şanina-la-işu (Eşsiz) adını taşıyan görkemli bir saray yaptırdı. Savaş tutsaklarını çalıştırarak kenti büyütüp güzelleştirdi, yeni yollar açtırdı, kamu binalarına yeni yapılar ekledi ve kenti çevreleyen yaklaşık 13 km uzunluğunda bir iç duvarla onun dışındaki kent surlarını inşa ettirdi. Günümüzde bu duvarların ikisi de ayaktadır.

Sinahheriba'nın getirdiği yeniliklerden biri de "yün ağacı" olarak tanımlanan pamuğun ekilmesiydi. Pamuk plantasyonlarını sulamada Dicle ve Husur ırmaklarının bazen yetersiz kalması nedeniyle, Ninive'nin kuzeyindeki tepelerde bulunan kaynak ve akarsuları 10 km uzunluğundaki bir kanal ve görkemli bir sukemeriyle Husur'a bağladı. Tunç dökümcülüğünü kolaylaştıran yeni bir yöntem buldu ve kuyulardan su çekmeye yarayan oldukça kullanışlı araçlar geliştirdi. Ninive'de yapılan gemilerin Fenikeli denizcilerce Dicle'den aşağı indirildiği ve karadan Fırat'a bağlı bir kanala geçirilerek Basra Körfezine aktarıldığı Elam seferi, Sinahheriba'nın lojistik alanındaki üstün yeteneğini de ortaya koyar.

Sinahheriba İÖ Ocak 681'de, büyük olasılıkla Ninive'de kendi oğlu ya da oğulları tarafından öldürüldü. Kendisinden daha uzun yaşayan asıl karısı Nakia'nın (veliaht Asurahiddina'nın annesi) Yahudi ya da Arami asıllı olduğu sanılır.

Kudüs'e düzenlediği seferden dolayı Kitabı Mukaddes'te de adı geçen Sinahheriba, İşaya tarafından Tanrı'nın yeryüzündeki aracı olarak değerlendirilir. Klasik kaynaklara göre Sinahheriba Kilikya'da da önemli bayındırlık işleri gerçekleştirmiştir. Babil'i örnek alarak inşa edilen Tarsus onun eseri sayılır. Asurların kargı ve okluklarını kemiren fareler yüzünden Mısır'a ilerleyemediğini anlatan Herodotos'un öyküsü, Sinahheriba'nın Filistin seferinde ortaya çıkan bir veba salgınıyla ilgili olabilir. Kitabı Mukaddes'te Asur ordusunun Tanrı'nın ölüm meleği tarafından katledildiğini aktaran öykünün temelinde de bu salgının yattığı sanılır. Bu olay Lord Byron'ın "The Destruction of Sennacherib" (Sinahheriba'nın Yok Edilişi) şiirine esin kaynağı olmuştur.

Sinaloa, Meksika'nın kuzeybatı kesiminde eyalet. Büyük Okyanusun bir girintisi olan California Körfezi kıyısında yer alır. Kuzeyde Sonora, doğuda Chihuahua ve Durango, güneyde de Nayarit eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 58.328 km²'dir. 1830'da eyalet olan bölge, iç kesimlerdeki Batı Sierra Madre'ye doğru yükselen, beş büyük ırmakla parçalanmış kıraç ve tropik bir kıyı ovasını kapsar. Ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, nohut, pamuk, tütün ve şekerkamışıdır. Eyalette tuz, grafit, manganez, altın ve başka madenler çıkarılır. Sanayi ürünleri arasında bira, sigara ve pamuklu dokuma sayılabilir. Heroica Nogales ile México arasında uzanan ana kara ve demir yolu eyalet merkezi Culiacán'dan ve Mazatlán limanından geçer. Bir başka karayolu Mazatlán'ı Durango'ya ve iç kesimlerdeki öteki kentlere bağlar. Nüfus (1990) 2.204.054.

sinameki, baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, yaprakları müshil olarak kullanılan bazı *Cassia* türlerine verilen ad. Ortalama 100 cm'ye kadar boylanabilen bu türler sarı çiçekli, ikilitüysü yapraklı, çalımsı ağaççıklardır. Bunlardan en önemlileri Mısır, Sudan ve Nijerya'da yetişen İskenderiye sinamekisi (*C. acutifolia*) ile Arabistan ve Somali kökenli olmasına karşın en çok Hindistan'da yetiştirilen Hindistan sinamekisidir (*C. angustifolia*). Yapraklarından çok eskiçağlardan beri müshil olarak yararlanılan bu bitkilerin etkisi bileşimindeki antrasen türevlerinden gelir. Yapraklar toz halde ya da daha çok suda kaynatılarak içilir, ama yüksek miktarları bulantı ve kusmaya neden olur. Meyveleri de müshil etkisine sahiptir.

Gene aynı familyadan bir tür olan *Colutea arborescens*'e, yapraklarının müshil özelliği nedeniyle yalancısinameki adı verilir.

Sinan (MİMAR), KOCA SİNAN olarak da bilinir (d. 1492?, Ağırnas?, Kayseri - ö. 1588?, İstanbul), Osmanlı mimar. Elli yılı aşan meslek yaşamında gerçekleştirdiği 300'den fazla yapıtıyla Osmanlı mimarlığının klasik dönemine damgasını vurmuştur.

Yaşamı ve yapıları konusunda bilgi veren kaynaklar oldukça azdır. Bunların başında arkadaşı Sai Mustafa Çelebi'nin yapıtı *Tezkiretü'l-Bünyan* gelir. Sinan'ın kendi ağzından yaşamı ve altı önemli yapıtına ilişkin

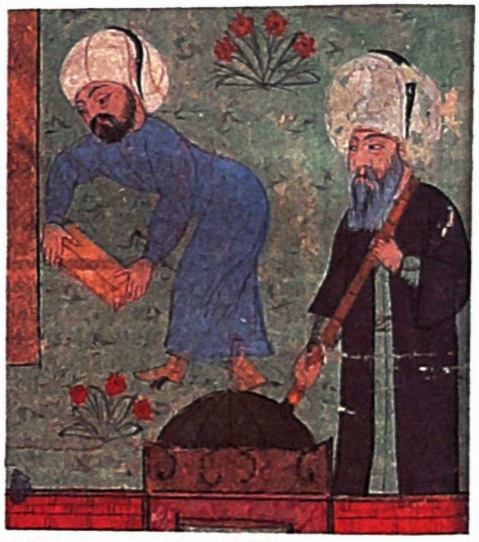

Nakkaş Osman'ın, Sinan'ı (sağda) I. Süleyman'ın mezarının hazırlanmasını denetlerken betimleyen minyatüründen ayrıntı, 16. yy; Chester Beatty Kütüphanesi, Dublin, İrlanda
MTV Arşivi

bilgi veren yapıtın çeşitli kütüphanelerde altı ayrı yazması vardır. *Tezkiretü'l-Ebniye* de Sinan'ın ağzından ve Sai Mustafa Çelebi tarafından yazılmıştır; Sinan'ın yapıtlarının türlerine göre ayrılmış 13 bölüm halinde listesini içerir, ama bilinen altı ayrı yazma nüshasında listeler arasında farklılıklar vardır. *Tuhfetü'l-Mimarin* taslak halinde bir risaledir. İçinde Sinan'ın yaşamı ve mimarlığa ilişkin bazı kurallar anlatılmış, 12 bölümlük bir yapıtlar listesi verilmiştir. *Risaletü'l-Mimariye* de Sinan'ın yaşamı üstüne kısa bilgi içerir. Yapıtlar 11 bölüme ayrılmış, ama liste yerleri boş bırakılarak yalnız başlıkları belirtilmiştir. Onun gibi yazarı bilinmeyen bir başka kaynak da gene taslak halindeki bir risaledir. Sinan'ın kısa bir yaşamöyküsüyle hamamlarının listesini ve 11 yapı grubuna ait liste başlıklarını içeren bu yapıt *Adsız Risale* diye anılır. Şair Eyyubi'nin I. Süleyman'ın (Kanuni) savaşlarından ve yaptırdığı beş önemli yapıttan söz eden *Padişahname*'si ile Dayezade Mustafa Efendi'nin Edirne'deki Selimiye Camisi üzerine yazdığı *Risale-i Selimiye*'si Sinan konusunda bilgi veren öbür kaynaklardır. Bunlara Sinan'ın kendi vakfiyesini, sermimar olarak çalıştığı dönemin konuyla ilgili resmi yazışmalarını ve mimar Sedefkâr

Mehmed Ağa'nın *Risale-i Mimariye*'sini de eklemek gerekir.

Bütün bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre Sinan'ın I. Selim (Yavuz) döneminin başında, 20 yaşlarındayken Kayseri sancağındaki köyünden devşirildiği anlaşılmaktadır. Abdülmennan biçiminde geçen baba adı da (sonradan Müslüman olanların baba adı yerine kullanılan adlardan biri olduğu için) onun Hıristiyan kökenli olduğunu gösterir. Sinan'ın Türkçeyi ve İslamın gereklerini öğrenmesi için, âdet olduğu üzere önce taşradan bir ailenin yanına verilmiş olması gerekir. Daha sonra İstanbul'a götürülerek Acemi Ocağı'na alınmış olmalıdır. Burada askerliğin yanında dülgerlik mesleğini de öğrendiği, bir yandan da Bektaşiliği benimsediği biliniyor.

Sinan 1520'ye doğru yeniçeri oldu. I. Süleyman'ın 1521'deki Belgrad, 1522'deki Rodos seferlerine katıldı. Bundan sonra atlı sekbanlığa, 1526'daki Mohaç Savaşı'ndan sonra yayabaşılığa yükseldi. 1529'daki Viyana Seferi'nden önce zemberekçibaşı (baş-teknisyen) oldu. 1534-35'teki Irak Seferi sırasında ordunun Van Gölünde kullanması için üç tane gemi inşa etti. Dönüşünde haseki oldu. 1537'de Korfu Seferi'ne katıldı. Ertesi yıl Boğdan Seferi sırasında Prut Irmağı üzerinde, başkalarının deneyip başaramadığı bir köprüyü yaparak padişahın gözüne girdi. Sefer dönüşü Acem Ali'nin ölmesi üzerine onun yerine sermimarlığa atandı.

Aldığı rütbeler ne olursa olsun, yeniçerilikten sermimarlığa birdenbire geçilemeyeceğine göre, Sinan'ın orduda bulunduğu sürede mimarlık yapmış ve kendini bu konuda kabul ettirmiş olması gerekir. Sefere katılarak gittiği yabancı ülkelerde değişik kültürlerin mimarlık yapıtlarını bir mimarın gözüyle incelediğini, böylelikle sonraki uygulamaları için teknik ve estetik bilgi birikimi edindiğini varsaymamak için hiçbir neden yoktur. Gemi ve köprü yapmanın dışında ordunun inşaata ilişkin başka gereksinmelerini yerine getirdiği de bilinmektedir. Ayrıca tezkirelerde adı geçen İstanbul'daki Üçbaş Mescidi, Muhsine Hatun Mescidi ve Kasım Paşa Camisi de, 1530-34 arasındaki yapım tarihlerinden anlaşıldığına göre, Sinan'ın sermimarlığa getirilmeden önce gerçekleştirdiği yapılardır.

Sinan'ın yapılarının saptanması için en çok başvurulan yol, yukarıda adı geçen tezkirelerdeki listelere bakmaktır. Ama bunlar arasında tutarsızlık ve çelişkiler çoktur. Aynı yapının adı bazen iki ayrı tezkirede farklı olarak verilmiştir. Tezkirelerdeki listelerde yer almakla birlikte yapım tarihleri Sinan'ın mimarlığa başlayabileceği yıllardan önceye ya da ölümünden sonraya rastlayan, bu nedenle de onun yaptığından kuşku duyulması gereken yapılar da vardır. Bütün bunlar Sinan'ın yapılarının tümüne ilişkin kesin ve güvenli bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır.

Üç tezkirede adı geçen bütün yapıların toplamı 477'yi bulmaktadır. Çok kesin bir yol olmamakla birlikte, yalnızca, adı bu tezkirelerin üçünde birden geçen yapıların Sinan'ın olduğu kabul edildiğinde sayı 312'ye düşmektedir. Bu da Sinan'ın yılda ortalama 6-7 yapı yaptığı anlamına gelir. Günümüzde ulaşılan teknik düzeyde bile bir mimarın bu sayıya erişmesinin hemen hemen olanaksız olduğu düşünüldüğünde, Sinan'ın bu kadar çok yapıyı nasıl uyguladığı ve denetlediği sorusu ortaya çıkar. Yapım tarihleri birbiriyle çakışan, buna karşılık birbirlerinden çok uzak yerlerde bulunan yapıların hepsinin, 16. yüzyıldaki ulaşım olanakları da göz önünde tutulursa, Sinan tarafından denetlenmiş olması olanaksızdır. Günümüze Sinan'ın herhangi bir yapısına ilişkin bir çizim ulaşmamıştır. Ama tezkirelerdeki ifadelerden onun bazı çizimler yaptığı, bazı yapılarının maketlerini hazırlayarak padişaha sunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar bugünkü anlamda ayrıntılı projeler olmasa bile, yapının ana şemasının ortaya konduğu, bundan sonrasının inşaat sırasında mimarın yerinde yaptığı açıklamalar ve denetimle götürüldüğü düşünülebilir. Bu durumda Sinan, yapım tarihleri özellikle İstanbul'daki önemli yapılarla çakıştığı için başında kendisinin bulunamayacağı, uzak yerlerdeki yapılarının denetimini, böyle bir ön hazırlıktan sonra yardımcıları eliyle yürütmüş olmalıdır. Zaten başında bulunduğu Hassa Mimarları Ocağı'nın(*) bilinen çalışma biçimi de buna uygundur. Üstelik Manisa'daki Muradiye Camisi'nin yapımı sırasında oradaki lala paşaya gönderilen bir hükümden, Sinan'ın son yapıtlarından biri olan bu yapıyı başka bir mimarın yürüttüğü, onun ölümü üzerine de yeni bir yürütücü mimar atandığı anlaşılmaktadır. Bütün bu verilere dayanarak mimarlık tarihçisi Aptullah Kuran da, "Fırat'ın doğusu ve Meriç'in batısında kalan yerlerdeki pek çok yapıyı Sinan'a maledemeyeceğimizi", onun daha çok "çalışma alanı bir yönde Edirne'ye öbür yönde İzmit'e uzanan bir İstanbul mimarı" olduğunu belirtmektedir.

Sinan'ın yapıları arasında en önemli yeri camiler tutar. Öteden beri İslam, özellikle de Osmanlı mimarları çabalarını, olabildiğince büyük ibadet mekânları yaratmaya yöneltmişlerdir. Bu amaç gerçekleştirilirken aşılması gereken en büyük sorun da, böyle büyük bir yapının üzerini örterken, bu örtüyü taşıyan sütun ve ayak gibi öğelerin iç mekânın bütünlüğünü bozmamasını sağlamak olmuştur. Bu konuda Anadolu Selçukluları döneminde ve öncesinde, 11-13. yüzyıllar arasında yapılan çok ayaklı camilerden başlayan gelişme çizgisinin, Erken Osmanlı mimarlığında da pek çok deneme geçirerek 16. yüzyıla ulaştığı izlenir. Sinan da bütün camilerinde aynı sorunu göz önünde tutmuş, kendinden önce yapılanları da özümseyerek sürekli yeni çözümler denemiştir.

Sinan hassa sermimarı olduktan sonra ilk önemli iş olarak İstanbul'da Haseki Hurrem Sultan Külliyesi'ni (1538/39) gerçekleştirdi. Çeşitli bölümlerinin yapımı zaman içine yayılmış bu yapılar topluluğu, konum planının çok net olmaması gibi bazı aksaklıklar gösteriyordu. Sinan'ın bundan sonraki iki büyük yapısı Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Külliyesi ile (1548), genellikle çıraklık dönemini arkada bıraktığının kanıtı kabul edilen Şehzade Külliyesi (1543-48) oldu. Sinan ikinci yapıda, Akdeniz çevresinde öteden beri bilinen bir çözümü, orta kubbenin dört ayağa oturduğu ve dört yönde birer yarım kubbeyle desteklendiği merkezî plan şemasını anıtsal bir biçimde kullandı. İzleyen yıllarda Şam'daki Süleymaniye Külliyesi ile (1550-54/55) simetrik ve çok net bir konum planı ortaya koydu. Aynı sıralarda İstanbul'da da olgunluk döneminin en önemli yapıtı sayılan Süleymaniye Külliyesi'ni (1550-58/59) gerçekleştirdi. Bu yapılar topluluğu hem Osmanlı mimarlığının en görkemli külliyelerinden biri, hem de Haliç'e doğru eğimli yamacın üstünde yer yer teraslar halinde yayılan konum planıyla gerçek bir ustalık gösterisiydi. Haliç'in karşı yakasından bakıldığında kentin siluetiyle uyum içinde bütünleşen camide Sinan Ayasofya'nın ünlü şemasını uygulayarak merkezî kubbeyi yalnız önden ve arkadan yarım kubbelerle desteklemişti.

Aynı yıllarda, en ünlü çifte hamamlarından biri olan Ayasofya Hamamı'nı (1556) ve Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camisi'ni (1555/56) gerçekleştirdi. Bu ikincisi onun değişik örtü sistemlerini denediği yapılarından biriydi ve Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'nin şemasını aynen uygulayarak kubbeyi altı ayak üstüne oturtmuştu.

Daha sonraki yıllarda yaptığı Topkapı'daki Kara Ahmed Paşa (1558?), Fındıklı'daki Molla Çelebi (1561), Babaeski'deki Cedit (Semiz) Ali Paşa (1561-65), Kadırga'daki Sokollu Mehmed Paşa (1571/72) camilerinde de altı ayağa oturan kubbe şemasını, ama her kez bazı değişikliklerle denemeyi sürdürdü. Ayakların bazısını beden duvarlarının içine getirerek, bazısını da iyice yanlara çekerek ibadet mekânının bütünlüğünü sağlamanın yollarını arıyor, Selimiye'ye giden yolda denemeler yaparak ilerliyordu. Bu arada Eminönü'deki Rüstem Paşa Camisi'nde de (1562) ilk kez kubbeyi sekiz ayağa oturtmayı denemişti. Selimiye öncesi döneminin gene ilginç konum planlarıyla dikkati çeken, büyük ölçekli başka yapıları Karapınar'daki II. Selim Külliyesi ile (1563/64) Lüleburgaz'daki Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (1569/70) oldu.

Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Camisi'nde (1565?) tek bir büyük kubbeyi dört köşedeki dört ayağa oturtan Sinan, ayaklar arasında kalan duvar yüzeylerini de pek çok sayıda pencereyle delerek adeta günümüzdeki iskelet yapım yönteminin 16. yüzyıldaki bir örneğini verdi. Piyale Paşa Camisi'nde (1573/74) çok eski bir geleneğin 150-200 yıldır terk edilmiş eski bir şemasını, çok ayakla taşınan çok kubbeli şemayı denedi.

Bütün araştırmacılar Sinan'ın o zamana değin gerçekleştirdiği yapılarında kazandığı deneyimlerin eksiksiz bir bireşimini Edirne'deki Selimiye Camisi'nde (1568-74/75) ortaya koyduğunda birleşirler. Caminin sekiz ayağa oturan görkemli kubbesi hem iç mekân bütünlüğünü en etkileyici biçimde sağlıyor, hem de dış mekândaki bütün öbür cephe öğelerini uyumlu bir biçimde birleştirerek yapıyı, kendi öne çıkmadan taçlandırıyordu. Bu bakımdan Selimiye yalnız Sinan'ın değil, tek büyük kubbeyle örtülü merkezî planlı şemanın bundan sonra aşılamayan bir başyapıtı oldu.

Sinan daha sonra Havsa'daki Sokollu Mehmed Paşa (1576-77) ve Ilgın'daki Lala Mustafa Paşa (1581) külliyelerini yaptı. İstanbul'da Azapkapı'daki Sokollu Mehmed Paşa Camisi'nde (1577/78) sekiz ayağa oturan kubbeyi Selimiye'den çok daha küçük ölçekte, ama belki de daha geliştirilmiş bir düzen içinde kullandı. Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa Camisi'nde (1580) kütlesel bir yapıyı gene bir külliye içine başarıyla yerleştirirken, Üsküdar Şemsi (Ahmed) Paşa Külliyesi'yle (1580/81) mimarlıkta küçük ölçekli yapıların da nasıl bir başyapıt düzeyine ulaştırılabileceğinin örneğini verdi. Gene aynı yıllarda gerçekleştirdiği Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Külliyesi'nin camisinde (1580/81) Süleymaniye'nin iki yarım kubbeli şemasına döndü. Üsküdar Toptaşı'ndaki Atik Valide Camisi'nde (1583) altı ayaklı kubbe şemasını bir kez daha uyguladı. Manisa'daki, ana kubbeyi üç yandan tonozumsu yarım kubbelerle çevirdiği Muradiye Camisi (1583-86) son büyük yapıtı oldu. Öldüğünde Süleymaniye Külliyesi'nin bir köşesindeki, kendi yapmış olduğu yalın ama etkileyici mezarına gömüldü.

Sinan büyük camilerinden çoğunu bir külliye içinde yapmıştı. Medreselerinin çoğu da gene böyle külliyelerin bir parçasıydı. Bu külliyelerden çoğunda, yaptıranın türbesi,

bir medrese, bazısında bir sıbyan mektebi, bir hamam; menzil külliyesi niteliğinde olanlarda bir aşhane ve kervansaray da yer alıyordu. Onun bu tür yapıları arasında Barbaros Hayreddin Paşa, Şehzade Mehmed, I. Süleyman, Haseki Hurrem Sultan, Rüstem Paşa, Kara Ahmed Paşa, Kılıç Ali Paşa, Zal Mahmud Paşa türbeleri; Haseki Hurrem Sultan, Soğukkuyu, Kara Ahmed Paşa, Mihrimah Sultan (Üsküdar), Rüstem Paşa, Cedit (Semiz) Ali Paşa (Babaeski), Sinan Paşa, Sokollu Mehmed Paşa (Kadırga, Eyüp ve Lüleburgaz), Selimiye (iki tane), Süleymaniye (dört tane), Şehzade Mehmed, Şemsi Ahmed Paşa, Atik Valide, Zal Mahmud Paşa (iki tane) medreseleri; Lala Mustafa Paşa (Ilgın), Rüstem Paşa (Edirne, İstanbul, Tekirdağ), Semiz Ali Paşa (Edirne), Sokollu Mehmed Paşa (Havsa, Payas, Lüleburgaz), II. Selim (Karapınar), Sultan Süleyman (Büyükçekmece, Süleymaniye), Şehzade Mehmed, Atik Valide kervansarayları; Çinili Hamam, Kılıç Ali Paşa, Edirnekapı, Sokollu Mehmed Paşa (Edirne, Havsa), II. Selim (Karapınar), Süleymaniye gibi hamamlar sayılabilir. Sinan ayrıca birçok mescit, darülkurra, tekke, darüşşifa, imaret, köşk ve saray da yapmıştır. En ilginç yapıtları arasında köprü, suyolu, suterazisi, sukemeri gibi su yapıları yer alır. Sinan bunlarda işlevi ön planda tutarken estetiği de ihmal etmemiştir. Üstelik yüzyıllardır ayakta duran ve çoğu hâlâ kullanılan bu yapılar onun aynı zamanda ne kadar usta bir mühendis olduğunu da ortaya koymaktadır. İçlerinde en ilginçleri Büyük Çekmece, Silivri, Sinanlı, Drina, Sultan Süleyman köprüleri ile Uzunkemer, Müderris Köyü Kemeri, Mağlova Kemeri ve Güzelce Kemer gibi sukemerleridir.

Hassa sermimarı olarak Sinan'ın çalışmaları hiçbir zaman yalnızca kendi yapılarının tasarım ve uygulamasıyla sınırlı kalmamıştır. Bütün ülkedeki devlet yapılarının gerçekleştirilmesiyle ilgili örgütlenmeyi hazırlamak ve yürütmek de onun görevlerinden olmuştur. Sinan'ın, nitelikli işçi bulunmasından ve bunların ücretlerinin saptanmasından yapı malzemelerinin sağlanmasına; ev bacalarının yangına karşı gerektiği gibi güvenli yapılmasından, İstanbul'un su sorununun çözülmesine kadar küçüklü büyüklü her çeşit yapım ve bayındırlık işiyle uğraştığı bilinmektedir. O bütün bu işleri kendi örgütleyici kişiliğinin yanı sıra, başında bulunduğu Hassa Mimarları Ocağı aracılığıyla 50 yıl süreyle başarıyla yürütmüştür. Sinan'ın meslek yaşamı Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en güçlü dönemine denk gelmiştir. Devletin bu gücünü belki de en açık ve çarpıcı biçimde yapılarıyla Sinan ortaya koymuş, simgelemiştir. 14. yüzyıldan beri gelişerek gelen bir mimarlık mirasını ustaca kullanmayı bilmiş, buna eklediği katkılarıyla Osmanlı klasik dönemini yaratırken, kökleri hem Doğu, hem Batı uygarlıklarına uzanan, ama kendine özgü, yalın ve evrensel bir bireşim oluşturmayı başarmıştır. Bu başarısının sırrı, gelenekseli kullanırken döneminin gereksinimlerini en ön planda tutmayı bilmesidir. Onun yarattığı üslup, öğrenci ve izleyicilerinin eliyle en az bir yüzyıl daha Osmanlı mimarlığıyla özdeş olmayı sürdürmüştür.

Sinan'la ilgili kaynaklardan *Tezkiretü'l-Ebniye* 19. yüzyılın ortalarında basılmış, daha sonra da birçok başka yayının içine alınmıştır. Rıfkı Melûl Meriç *Adsız Risale*, *Risaletü'l-Mimariye*, *Tuhfetü'l-Mimarin* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*'yi 1965'te *Mimar Sinan Hayatı, Eseri I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler* adıyla bir arada yayımlamıştır. *Tezkiretü'l-Bünyan* 1897'de Ahmed Cevdet tarafından yayımlanmış, 1980'de bir çevriyazısı (*Tezkiretü'l-Bünyan, Mimar Sinan'ın Kendi Ağzından Hayat ve Eserleri*, yay. haz. Sadık Erdem) çıkmış, 1989'da çevriyazısını ve Türkçe çevirisini de içeren bir tıpkıbasımı (*Mimar Sinan ve Tezkiret-ül Bünyan*, yay. haz. Suphi Saatçi) yapılmıştır. Zeki Sönmez de konuyla ilgili kaynakların Türkçe çevirilerini *Mimar Sinan ile İlgili Tarihî Yazmalar-Belgeler* (1988) adlı kitabında toplamıştır.

Sinan Bey (ö. 15. yy), II. Mehmed (Fatih) döneminde yaşamış Osmanlı minyatürcü. Yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. II. Mehmed'in İtalya'dan getirttiği ressamlardan Venedikli Paolo'nun yanında yetiştiği sanılır. Daha sonra saray nakkaşlığına getirilmiştir. Onun Venedik'e gidip çalıştığını ileri süren kaynaklar da vardır. Ama bunların hiçbiri varsayımdan öteye geçmez.

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir minyatür genellikle Sinan Bey'in yapıtı olarak kabul edilmektedir. 27 cm × 37 cm boyutlarındaki bu resimde II. Mehmed bağdaş kurmuş, elindeki gülü koklarken profilden canlandırılmıştır. Genelde ustaca çizgiler taşıyan yapıtta bağdaş durumundaki bacakların betimlenmesi biraz acemicedir. Portre aynı zamanda Doğu ve Batı resminden izler taşır. Örneğin renkler ve giysi Doğu minyatürünün havasını yansıtır, buna karşılık yüz çizgileri Avrupa resim tekniğinin etkisini taşımaktadır.

Sinan Paşa, YUSUF SİNAN PAŞA olarak da bilinir, asıl adı SİNANEDDİN YUSUF (d. y. 1440-ö. 1486, Edirne ya da İstanbul), Osmanlı bilgin, mutasavvıf ve devlet adamı.

İstanbul'un ilk kadısı olan, dönemin ünlü bilginlerinden ve şair Hızır Bey'in oğluydu. İlk derslerini babasından ve anne tarafından dedesi Molla Yegân'dan aldı. Edirne ve Bursa'da müderrislik yaptıktan sonra II. Mehmed'in (Fatih) sarayında hâce-i sultani (padişah hocası) oldu. Kendisine vezirlik ve paşa unvanı verildi. Padişahın huzurunda yapılan toplantı ve tartışmalara katıldı. Bazı kaynaklarda Gedik Ahmed Paşa'nın yerine bir süre sadrazamlık yaptığı belirtilir.

Bu dönemde matematik, astronomi, fıkıh, kelam konularıyla ilgili Arapça yapıtlarını kaleme alan Sinan Paşa, bir süre sonra, bugün bilinmeyen nedenlerle padişahın gözünden düştü ve vezirliği alınarak hapsedildi. Daha sonra ulemanın tepkisi üzerine Sivrihisar'a gitmesine izin verildi. Beş yıl orada kaldı, II. Bayezid'in tahta çıkmasından sonra vezirlik rütbesi geri verildi ve Edirne Darülhadisi müderrisliğine getirildi (1481).

Genç yaşta ünlü bir bilgin olan Sinan Paşa önceleri felsefeyle ilgilenmiş, daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Secili anlatımın en yetkin örneklerinin görüldüğü *Tazarruname* (1971, yay. haz. A. Mertol Tulum) adlı yapıtında Tanrı'nın sıfatlarını ve tanrısal aşkı konu almış, kitabın kimi bölümlerine mesnevi biçiminde manzume ve öyküler koymuştur. *Nasihatname* olarak da bilinen *Maarifname* (tıpkıbasım 1949, yay. haz. İ. H. Ertaylan; 1961), gene secili ve doğal bir anlatımla tanrısal aşkı ve ahlak konularını işlediği yapıtıdır. *Tezkiretü'l-Evliya* (1987) adlı kitabında bazı ünlü şeyhlerin menkıbelerini konu almıştır.

Sinan Paşa (CİGALAZADE), CAĞALAZADE SİNAN PAŞA olarak da bilinir, tam adı YUSUF SİNAN PAŞA, asıl adı SCIPIONE CICALA (ö. 2 Aralık 1605, Diyarbakır), Osmanlı devlet adamı. İki kez kaptanderyalık, bir kez de sadrazamlık yapmıştır.

Cenovalı bir kaptan olan babası Visconti Cicala ile birlikte Akdeniz'de Osmanlılara tutsak düştü (1561). Enderunda yetişti ve yeniçeri ağalığına kadar yükseldi. Çeşitli eyaletlerde beylerbeylik yaptıktan sonra Temmuz 1591'de kaptanıderya oldu. 1595'te kubbealtı vezirliğine getirildi. III. Mehmed'in Eğri (Eger) Seferi'ne katıldı. 1596'da Hoca Sadeddin Efendi'nin de desteğiyle Kanije fatihi İbrahim Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Eğri Seferi sonrasında çok sayıda tımar ve zeamet sahibini dirliksiz bırakması ve bazı askerlerin ulufelerini kesmesi Anadolu'da yeni Celalilerin ortaya çıkmasına yol açınca, Safiye Sultan'ın da etkisiyle iki ayı dolmadan görevinden alınarak Akşehir'e sürüldü. Daha sonra Şam beylerbeyliğine atandı. 1598'de ikinci kez kaptanıderyalığa getirildi. Serdar olarak atandığı İran Seferi'nde başarılı olamayınca 1605'te görevinden alındı. Diyarbakır'a çekildi ve orada öldü. İstanbul'da bir saray ve hamam yaptırdığı semt sonradan onun adıyla, Cağaloğlu olarak anılmıştır.

Sinan Paşa (HADIM), tam adı SİNANEDDİN YUSUF PAŞA (ö. 22 Ocak 1517, Ridaniye, Mısır), Osmanlı sadrazamı. I. Selim (Yavuz) dönemindeki savaşlarda önemli yararlıklar göstermiştir.

Boronoviç adlı Bosnalı bir ailedendi. Devşirme olarak saraya alındı. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Bosna sancakbeyliğiyle dış hizmete çıktı. Nisan 1514'te Anadolu beylerbeyliğine getirildi ve aynı yıl Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı ordularının sağ kanadına komuta etti. Savaşın ardından Rumeli beylerbeyliğine atandı. 1515'te Kemah Kalesi'ni alarak Dulkadıroğullarını Osmanlılara bağladı. Nisan 1516'da Hersekzade Ahmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Mercidabık Savaşı'nın (Ağustos 1516) kazanılmasında önemli rol oynadı. Dağılan Memlûk birliklerini izleyerek bazı Suriye kentlerinin Osmanlı egemenliğine girmesini sağladı. Mısır'ın Osmanlılara geçmesiyle sonuçlanan Ridaniye Savaşı'nda öldü.

Sinan Paşa (KOCA) (d. y. 1520, Topoyani [bugün Arnavutluk'ta] - ö. 3 Nisan 1596, İstanbul), Osmanlı sadrazamı. Beş kez sadrazamlık yapmış, Yemen, Tunus ve Avusturya cephelerinde savaşmıştır.

Devşirme olarak alındığı enderunda yetişti. Çeşitli yerlerde sancakbeyliği ve beylerbeyliği, 1550-54 arasında kaptanıderyalık yaptı. 1551'de Turgut Reis ile birlikte Trablusgarp'ı aldı. Yemen'de Mutahhar'ın başlattığı ayaklanmanın yayılması üzerine 1568'de Yemen serdarlığına atandı. 1569'da ayaklanmayı bastırarak Yemen'i yeniden Osmanlılara bağlaması üzerine "Yemen fatihi" adıyla anılmaya başladı. 1574'te Kılıç Ali Paşa ile birlikte Tunus'u aldı. Bu başarısından ötürü dördüncü vezirliğe yükseltildi.

Ağustos 1580'de sadrazamlığa getirilen Sinan Paşa İran Seferi'ni ertelediği halde barışı gerçekleştiremeyince 1582'de görevden alındı. 1589'da ikinci kez sadrazamlığa getirildi. İran'la savaşın geçici olarak durmasından yararlanarak ayarı düşük akçe sorununu çözmeye çalıştı. Ülkenin çeşitli yerlerinde darphaneler açtırarak paranın ayarını düzeltti. Sakarya Irmağını Marmara Denizine bağlama tasarısını ise rakiplerinin padişahı etkilemesi yüzünden sonuçlandıramadı. Yeniçeriler arasındaki huzursuzluğu gideremediği gerekçesiyle 1591'de görevden alınarak Malkara'ya sürüldü. 1593'te üçüncü kez sadrazam oldu. Rakiplerine üstünlük sağlamak amacıyla padişahı Avusturya'ya savaş açmaya razı etti. Seferin başında birkaç kale alındıysa da, kış nedeniyle Belgrad yönüne çekilen Osmanlı kuvvetleri Avusturyalılar karşısında bozguna uğradı. Estergon (Esztergom) ve Hatvan'ı kuşatan

Avusturyalılar Neograd Kalesi'ni aldılar. Sinan Paşa 1594'te Tata ve Yanıkkale (Győr) kalelerini ele geçirdiyse de Ferhad Paşa'nın etkisiyle ertesi yılın başlarında görevden alındı. Aynı yıl dördüncü kez sadrazamlığa getirildi. Rumeli beylerbeyi olan oğlu Mehmed Paşa'yı Avusturya cephesi serdarlığına atadıktan sonra Eflâk'a yürüdü. Ama Eflâk kuvvetlerine yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Buna Mehmed Paşa'nın Avusturya cephesindeki başarısızlığı da eklenince görevden alınarak yeniden Malkara'ya sürüldü. O yılın sonunda beşinci kez sadrazam oldu. Avusturya'ya yeni bir sefer açmaya hazırlandığı sırada öldü.

Sinan Paşa Camisi, İstanbul'da, Beşiktaş semtinde I. Süleyman'ın (Kanuni) kaptanıderyalarından Sinan Paşa'nın yaptırdığı cami. Mimar Sinan tarafından yapılmış, 1555/56'da tamamlanmıştır. Duvarları taş ve tuğla almaşık örgülü, enine dikdörtgen planlı bir yapıdır. Dikdörgenin ortası, çapı 12 m'yi aşan ve 6 ayağa oturan büyük bir kubbeyle örtülüdür. Kubbenin sağında ve solunda kalan yan sahınlar da ikişer kare birime ayrılmış ve daha küçük birer kubbe

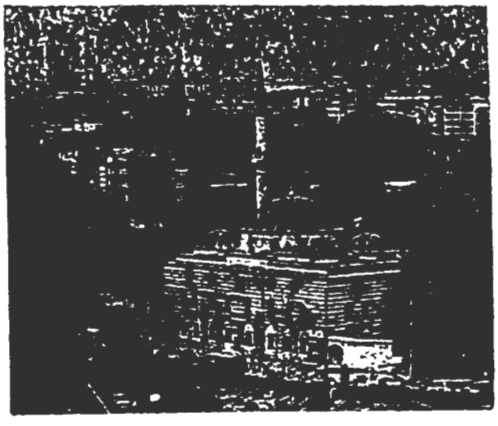

Sinan Paşa Camisi, güneydoğudan görünüş, tamamlanışı 1555; Beşiktaş, İstanbul
Anadolu Yayıncılık Arşivi

ile örtülmüştür. Kubbenin dört ayağı ön ve arka beden duvarlarının içine getirilmiştir; yanlardaki altıgen kesitli iki ayak ise açıktadır. Merkezî kubbeyle yan kubbelerin arasında kalan dik üçgen biçimli açıklıklar da küçük kubbeciklerle kapatılmıştır. Sinan bu plan şemasını Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'den aynen alıp uygulamıştır. Ama dik üçgenleri kapatan kubbeciklerin yarattığı aksaklıkları daha ileride, merkezî kubbesini gene altı ayağa oturttuğu Topkapı'daki Kara Ahmed Paşa Külliyesi'nin camisinde çözecektir.

Sinan Paşa Camisi'nin, yanlardakiler kubbe, ortadaki bir aynalı tonozla örtülü beş gözlü son cemaat yeri geç bir tarihte ibadet mekânına katılmış, önüne, avlu revaklarının devamı görünümündeki bugünkü son cemaat yeri yapılmıştır.

Caminin ilginç yanlarından birini de avlusu oluşturur. Avlu teğet sivri kemerlerle bağlanmış mermer sütunlu bir revakla çevrilidir. Revak'ın üzeri, kiremit kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Doğu, kuzey ve batıda revakın arkasına medrese hücreleri getirilmiştir. Sinan daha sonra Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan, Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa gibi camilerinde de görülen, avluyla medreseyi birleştirdiği bu çözümü Sinan Paşa Camisi'nde ilk kez uygulamıştır.

Caminin, bugünkü Deniz Müzesi'nin yanında bir de çifte hamamı vardır. Bu yapı 1957'de Beşiktaş Meydanı ve yollar düzenlenirken yıkılarak yok edilmiştir.

Sinan Ümmi, asıl adı YUSUF SİNAN (d. Elmalı - ö. 10 Nisan 1657, Elmalı, Antalya), tekke şairi. Hece ve aruzla yazdığı içten şiirleriyle tanınır.

Halvetiye tarikatının Ahmediye kolundandı. Elmalı'da bulunan medresede ve Halveti tekkesinde yetişti. Aynı tekkenin postnişini Eroğlu Nuri'nin halifesi oldu ve şeyhinin ölümü üzerine posta geçti. Aralarında Niyazi Mısri'nin de bulunduğu birçok halife yetiştirdi. Yusuf Sinan'ın, Sinan Ümmi yanında Ümmi Sinan mahlasını da kullanması şiirlerinin, asıl adı İbrahim olan Ümmi Sinan'ın (ö. 1568) şiirleriyle karıştırılmasına yol açmıştır. Bazı şiirleri bestelenerek tekkelerde okunan Sinan Ümmi'nin *Divan*'ı (1882, yay. Yalvaçlı Çokunzade Şeyh Süleyman Efendi), O. Kâmil Erdem'in yaptığı seçmelerle 1976'da yeniden basılmıştır. *Kutbü'l-Meâni* adlı yapıtı ise bulunamamıştır.

Sinanoğlu, Oktay (d. 25 Şubat 1935, Ankara), kuvantum kuramına katkıda bulunan Türk kimyacı.

Ortaöğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra ABD'ye giden Sinanoğlu 1956'da Berkeley'deki California Üniversitesi'nin kimya mühendisliği bölümünden mezun oldu, bir yıl sonra da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) lisansüstü derecesini aldı. 1958'de California Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu, 1959'da da doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra Berkeley Laboratuvarı'nda araştırma görevlisi olan Sinanoğlu, 1962'de Connecticut'taki Yale Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirildi, bir yıl sonra da kimya profesörü oldu. 1964'te Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), 1973'te de Boğaziçi Üniversitesi'nde danışman profesörlüğe atandı. 1968'de ODTÜ'de Kuramsal Kimya Bölümü'nü kurdu. Birçok ülke üniversitelerinin onur üyeliğine seçilen ve buralarda konuk profesör olarak çalışan, ayrıca Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) bağlı kuruluşlarda atom fiziği dersleri veren Sinanoğlu Yale Üniversitesi'ndeki görevini sürdürmektedir. Sinanoğlu ABD'deki çeşitli kimya kuruluşlarının ödüllerinin yanı sıra 1966 TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü, 1977'de de Sedat Simavi Vakfı Fen Bilimleri Ödülü'nü kazandı ve Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'ne seçilen ilk Türk oldu.

Çalışmalarını kuramsal kimya, kuvantum kimyası ve moleküler biyoloji alanında yoğunlaştıran Sinanoğlu'nun en önemli çalışması, 1960'lardan başlayarak geliştirdiği çokelektronlu yapılar kuramıdır. Atom ve moleküllerin kuvantum özelliklerini ve elektronlararası etkileşimleri ayrıntılı olarak çözümleyen bu kuram çokelektronlu sistemlerin çeşitli fiziksel özelliklerini gerçeğe çok yakın bir biçimde hesaplamayı olanaklı kıldı. Sinanoğlu bu kuram çerçevesinde elektron kabuğunu ve etkileşimin yörünge elektronları üstündeki etkilerini araştırdı, kuramını berilyum ile periyodik tablonun birinci sırasındaki elementlerin atom ve iyonlarına uyguladı. Atomlar arasında ve içinde elektronların birbirine çarparak devinmelerinden doğan ve molekül bağı enerjileri ile geçiş enerjilerini etkileyen etkileşim enerjisi ve çekirdek kutuplaşmasına ilişkin kurama katkıda bulundu. Tedirginlik (pertürbasyon) ile değişirlik (varyasyon) yaklaşımları arasındaki ilişkileri inceleyerek uyarılmış durumlar için geçerli bir tedirginlik-değişirlik yöntemi geliştirdi.

Moleküler biyoloji alanında da, bazların hidrofobik yerleşmesi ve DNA'nın çözelti içinde niteliğini yitirmesi, suyun ve öbür çözücülerin bipolimer yapılar üzerindeki etkisi, ayrışma enerjileri ve moleküllerarası kuvvetlere ilişkin çalışmaları Sinanoğlu'na dünya çapında ün kazandırmıştır. K. Wiber ile birlikte yayımladığı *Sigma Molecular Orbital Theory* (Sigma Molekül Yörüngemsisi Kuramı), K. A. Brueckner ile birlikte yayımladığı *Three Approaches to Electron Correlation in Atoms* (Atomlarda Elektronlararası Etkileşime Üç Yaklaşım) ve 1978'de yayımladığı *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü* başlıca yapıtları arasındadır.

Sinanthropus, eskiden Pekin insanı(*) ve Lantian insanı(*) için kullanılan cins adı. Günümüzde her ikisi de *Homo erectus* olarak sınıflandırılmaktadır.

sinaps, iki sinir hücresi (nöron) ya da bir sinir hücresi ile bir salgıbezi ya da bir sinir hücresiyle bir kas hücresi arasında elektriksel sinir uyarılarının aktarıldığı işlevsel bağlantı bölgesi. Bir sinir hücresi ile bir kas hücresi arasındaki sinaps bağlantısına sinir-kas bağlantısı(*) adı verilir.

Sinapslar kimyasal ve elektriksel olmak üzere iki türe ayrılır. Kimyasal sinapslarda, sinir lifinin ucu (terminal), düğmeye benzer bir yapı oluşturacak biçimde şişer

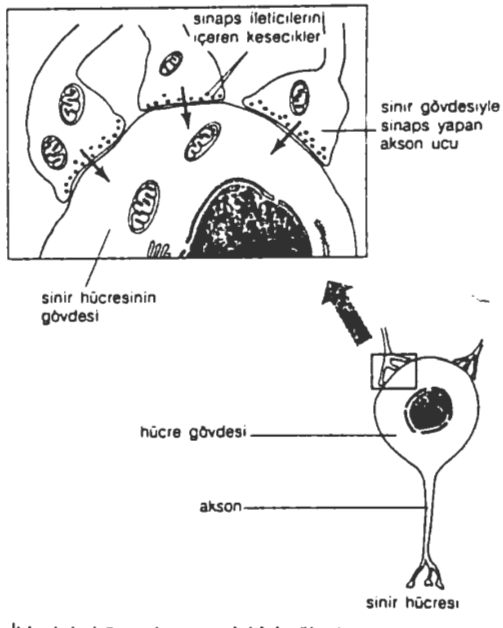

İki sinir hücresi arasındaki bağlantıyı ve sinir uyaranlarının kimyasal iletisini sağlayan sinaps
H. Curtis, *Biology*, 1968; Worth Publishers Inc.

ve komşu sinir hücresinin, yani sinaps ötesi sinir hücresinin ucundan, sinaps yarığı adı verilen mikroskopik bir alanla ayrılır. Bir sinir uyarısının sinaps öncesi sinir liflerinin ucuna varması, hücre zarına bağlı kesecikleri sinaps öncesi zara doğru harekete geçirir. Bu kesecikler zarla bütünleşerek sinir ileticisi(*) adı verilen kimyasal bir madde salarlar. Bu madde sinaps yarığına yayılarak ve sinaps ötesi zarın üzerindeki moleküllere bağlanarak sinir uyarısını sinaps ötesi life aktarır. Bu kimyasal bağlanma olayı alıcıların biçimini değiştirir; kanal biçimli alıcıları açan bir dizi tepkimeyi başlatır. Bunun üzerine, elektrik yüklü iyonlar sinir hücresinin içine ya da dışına doğru akarlar. Sinaps ötesi zar üzerinde elektrik yükünün bu ani artışı, zardaki elektriksel kutuplanmayı değiştirir; buna sinaps ötesi uyarılma potansiyeli(*) (PSP) adı verilir. Hücre içine yeterince pozitif yüklü elektron akışının olması durumunda PSP'nin uyarıcı olduğu, yani aksiyon potansiyeli(*) olarak adlandırılan yeni bir sinirsel uyarıya yol açabileceği söylenir.

Sinir ileticisi moleküller bir kez salındıktan ve sinaps ötesi alıcılara bağlandıktan

sonra, hemen sinaps yarığındaki enzimler tarafından etkisiz duruma getirilir. Ayrıca, sinaps ötesi alıcılar tarafından tutularak yeniden işleme sokulur. Bu mekanizma bir dizi kısa ileti olayı yaratır; bunların her biri ancak 0,5-4,0 milisaniyelik (ya da saniyenin on binde 5'i ile binde 4'ü arasındaki) bir sürede gerçekleşir.

Bir sinirsel uyarının kimyasal sinapsta iletilip iletilmemesi, ona özgü sinir ileticisine ve sinaps ötesi alıcılara bağlıdır. Tek bir sinir ileticisi farklı alıcılarda değişik yanıtlar yaratabilir. Örneğin otonom sinir sisteminin genel ileticisi olan norepinefrin sinirsel iletiyi uyaran bazı alıcılara ve sinirsel iletiyi ketleyen başka bazı alıcılara bağlanır. Sinaps ötesi lif zarında çok değişik türden alıcılar bulunur ve bazı sinaps öncesi uçlar, birden fazla türde sinir ileticisi salgılarlar. Ayrıca, her sinaps ötesi sinir lifi, birçok sinir hücresiyle, birbirine rakip olan sinapslar oluşturabilir. Bu değişik sinapslar, sinir sisteminin her verili uyarana verdiği yanıtlar karmaşığını açıklar. Sinaps, kimyasal iletici maddesi ile bir valf işlevi görerek sinirsel uyarıların düzenli devreler içinde iletilmesini düzenler; başka deyişle sinirlerin rasgele ya da karmakarışık bir biçimde uyarılmasını önler.

Elektriksel sinapslar sinir hücreleri arasında doğrudan iletişime olanak verir. Sinir hücrelerinin zarları iyonların boşluk bağlantısı adı verilen kanallardan akmasına olanak vererek bütünleşir. Omurgasızlar ile basit yapılı omurgalılarda bulunan boşluk bağlantıları, daha hızlı sinaps iletisine olanak verdiği gibi, tüm sinir hücresi gruplarının eşzamanlanmasını da sağlarlar. Boşluk bağlantıları ayrıca insan vücudunda, çoğunlukla da organ hücreleri arasında ve sinir sisteminin glia hücreleri arasında da bulunur. Omurgalıların çoklu mesajların daha uzak mesafelere iletilmesinin gerekli olduğu büyük ve karmaşık sinir sistemlerinde kimyasal ileti evrimlenmiş bir görünüm taşır.

sinaps ötesi uyarılma potansiyeli (PSP), sinir hücresinin (nöron) zarındaki elektriksel kutuplaşmada oluşan geçici değişiklik. Sinir hücrelerinin işlevsel birleşme alanı olan sinapslarda, sinirsel bir uyarıcının kimyasal ileticiler aracılığıyla aktarılması yeni bir uyarıyı başlatabilir.

Sinirsel uyarı, etkinleşmiş bir sinir hücresinin sinapsına ulaştığında sinir ileticisi adı verilen kimyasal madde, dinlenme durumundaki sinir hücresinin zarındaki kanal biçimli moleküllerin açılmasına neden olur. Dinlenme durumundayken, hücre zarının içinde, hücre zarının dışındakinden biraz daha fazla eksi yük bulunur. Kanalların içinden akan iyonlar, dinlenme durumundaki kutuplaşmada değişiklik oluşturur. İçerideki eksi yükün artması, yani aşırı duyarlılaşma ya da aşırı kutuplaşma, sinir hücresini uyarı başlatacak durumdan uzaklaştırarak ketleyici bir sinaps ötesi potansiyeli yaratır. Eksi yükün azalması, yani depolarizasyon, sinir hücresini dönüm noktası olabilecek bir eşik potansiyeline ulaştırabilmesi durumunda, sinir uyarısının başlamasını sağlayan uyarıcı bir sinaps ötesi potansiyelini (aksiyon potansiyeli) oluşturur.

Kutuplaşma aşamalı bir potansiyeldir; aşırı duyarlılaşma ya da depolarizasyonun derecesi, iyon kanallarının etkinleşmesine koşut olarak değişir. Çoklu sinaps bağlantı noktalarında çok sayıda sinaps ötesi potansiyelini bütünsel bir hücre zarı potansiyeli biçiminde tümleştirmek sinir hücrelerinin önemli bir özelliğidir; sinir sisteminin birçok uyarıya birbiriyle tutarlı yanıtlar vermesini sağlayan bu özelliktir.

Sinir-kas sinapslarında, sinaps sonrası potansiyelin eşdeğerine "uç-plak potansiyeli" adı verilir. *Ayrıca bak.* aksiyon potansiyeli; sinaps.

sinarit, *Sparidae* familyasının *Dentex* cinsini oluşturan deniz balıklarının ortak adı. Renkleri üst bölümlerinde genellikle parlak pembemsi, vücutları yanlardan basık, kuyrukları çatallı, burunları küttür. Akdeniz ve ona bağlı öteki denizler ile Atlas Okyanusunun doğu kıyılarındaki kumlu ya da taşlı yerlerde yaşayan bu balıklar güçlü çeneleri ve dişleri sayesinde küçük balıkların yanı sıra kabuklu deniz omurgasızlarını da kolayca yerler. Öndeki yırtıcı dişlerinin 2-6'sı öbürlerinden iridir.

Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde yaşayan bayağı sinaritin (*D. dentex*) rengi gençken grimsi sarı, daha sonra pembemsi, yaşlanınca mavimsi gridir. Üst bölümlerindeki düzensiz koyu benekler de yaşa göre ton değiştirir. Uzunluğu en çok 100 cm, ortalama 20-50 cm, ağırlığı 12 kg kadardır. Türkiye'nin yalnız Akdeniz ve Ege Denizi kıyılarında yaşayan telli sinaritin (*D. gibbosus*) sırt yüzgecindeki ilk iki diken ışın çok kısa, 3. ve 4. diken ışınlar oldukça uzundur. Bayağı sinaritle aynı irilikte olan bu türün uzunluğu 25 cm'yi geçince, alın bölgesi şişkinleşerek değişikliğe uğrar. Uzunluğu en çok 65 cm'ye ulaşan ve iri gözleriyle dikkat çeken patlakgöz sinarit (*D. macrophthalmus*) ile uzunluğu en çok 45 cm'ye ulaşan Fas sinariti (*D. maroccanus*) de Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarında bulunur. Patlakgöz sinaritin göz çapı burun uzunluğunu aşar.

Avı zevkli ve eti lezzetli olan bu balıklardan bayağı sinarit ile telli sinaritin irileri, birçok yörede trança adıyla satılmaktadır.

Sinarquismo (İspanyolca *anarquia*: "anarşi" ve *sin*: "-siz"), Meksika'da 1930'larda ortaya çıkan faşist hareket. Meksika Devrimi sırasında izlenen politikalara, özellikle de kilise karşıtı yasalara karşı 1937'de Guanajuato eyaletinin Léon kentinde kurulan Sinarquista Ulusal Birliği adlı partinin önderliğinde gelişmiştir. Sinarquismo, Nazi Partisi'nin üyesi olan ve I. Dünya Savaşı sırasında Alman istihbarat ajanlığı yapan Alman dil profesörü Hellmuth Oskar Schleiter'in kışkırtmalarıyla doğdu. Komünizme, liberalizme ve ABD'ye karşı olan hareket Franco, Mussolini ve Hitler'i destekliyordu.

Sinarquismo'nun programı, Katolikliği, İspanyol mirasını ve Hıristiyanlığı temel alan, Meksika geleneklerine dayalı toplum düzenine dönülmesini öngörüyordu. Hareket ayrıca yerel hükümetteki yolsuzluklara karşı da eleştirel bir tutum içindeydi. 1941'de Sinarquismo'nun 1 milyon kadar yandaşı bulunuyordu; ama sonradan parti içi bölünmeler ve ekonomideki genel düzelmeyle bu destek gitgide zayıfladı. Ulusal Eylem Partisi (PAN) 1952'de halk desteğini artırmak için Sinarquismo'nun tarımsal reform yanlısı üyelerini bünyesine kattı. Hareketin geri kalan üyeleri 1950'lerde ve 1960'larda Katolik Kilisesi'ne geçmişteki gücünün yeniden kazandırılması için baskı yapmayı sürdürdülerse de, önemli bir başarı elde edemediler.

Sinatra, Frank, asıl adı FRANCIS ALBERT SINATRA (d. 12 Aralık 1915, Hoboken, New Jersey, ABD), ABD'li popüler şarkıcı. Sinema oyuncusu olarak da büyük başarı kazanmıştır.

Şarkı söylemeye yaklaşık 1936'da başladı. 1937'de kendi kurduğu Hoboken Four adlı topluluklа bir amatör yarışmada birinci oldu. 1939'da bir *café*'de çalıştığı sırada Harry James'in ilgisini çekerek onun topluluğuna katıldı. Aynı yılın temmuz ayında bu topluluğun eşliğinde söylediği "From the Bottom of My Heart" şarkısıyla ilk plağını yaptı. 1940-42 arasında Tommy Dorsey Orkestrası'yla çalıştı. 31 Aralık 1942'de New York kentindeki ilk solo konserini verdi. 1943-45 arasında "Your Hit Parade" adlı radyo programında solo şarkıcı olarak söylediği şarkılarla ülke çapında ünlendi.

Sinatra sinemada ilk önemli rolünü *Higher and Higher* (1943) filminde üstlendi. 1940'lar boyunca çeşitli müzikal filmlerde rol

Sinatra, 1963
down beat

aldı. 1953'te *From Here to Eternity*'de (*İnsanlar Yaşadıkça*) şarkı söylemeden canlandırdığı Angelo Maggio rolündeki başarısıyla en iyi yardımcı oyuncu Oscar'ını kazandı. Bu başarısının ardından çeşitli rolleri canlandıran bir oyuncu olarak sinemadaki konumunu pekiştirdi. Öbür filmleri arasında, *Guys and Dolls* (1955; *Gönül Yolu/Baylar ve Bayanlar*), *The Man with the Golden Arm* (1955), *High Society* (1956; *Yüksek Sosyete*), *Pal Joey* (1957; *Bir Çapkının Maceraları*), *Some Came Running* (1958; *Aşk Uğruna*), *The Manchurian Candidate* (1962; *Casuslara Karşı*), *Von Ryan's Express* (1965; *Fedailer Birliği*), *Tony Rome* (1967), *The Detective* (1968; *Vahşi Hakikat*), *Dirty Dingus Magee* (1970; *Çıldırtan Takip*) ve *The First Deadly Sin* (1981; İlk Ölümcül Günah) sayılabilir.

Sinaü'l-Cenubiye (Arapçada "Güney Sina"), Mısır'da, Sina Yarımadasının güney kesiminde il (*muhafaza*). 1967'deki Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail birliklerince işgal edildi. 1978'de İsrail birliklerinin yarımadadan çekilmeye başlamasından sonra Sina ilinden ayrılan topraklar üzerinde kuruldu. İlin kuzey sınırı Süveyş kentinden İsrail'deki Elat kentine uzanan eski hac yolunu (Darbü'l-Hac) izler. Yüzölçümü 33.140 km²'dir.

İlin granit ve kumtaşından oluşan engebeli yüzeyi mevsimlik ırmakların açtığı dik vadilerle parçalanmıştır. İlin en yüksek noktası tarihsel Katrina Dağıdır (Cebel Katrina; 2.642 m). İlin yönetim merkezi et-Tur'da yoğun olmakla birlikte Bedeviler tüm il topraklarına dağılmış olarak yaşar. Deve, keçi, koyun besler, arpa, hurma ve meyve yetiştirirler.

Süveyş Körfezi kıyılarında balıkçılık önem taşır. Balıkçılık merkezi et-Tur'da buzhaneler ve soğuk hava depoları bulunur. İlin

en önemli gelir kaynağı petroldür; bölgede başka madenler de çıkarılır. İlk kez 1910'da Tanaka Dağında bulunan petrol alanlarının sayısı Batı Sina'nın Mısır'a geri verilmesinden sonra artmıştır. Süveyş Körfezindeki petrol alanları Mısır'ın en zengin petrol rezervine sahiptir. Et-Tur Sina'nın petrol sanayisi merkezidir.

1970'lerin sonlarında bölgede turizm önem kazanmıştır. Hz. Musa'nın Sina Dağı yakınlarında yanan çalılarla karşılaştığına inanılan kutsal yerde, Bizans imparatoru I. İustinianos'un (hd 527-565) yaptırdığı Katherina Manastırı yer alır; bağımsız bir başpiskoposluğun merkezi olan manastır aynı zamanda bir hac yeri ve turizm merkezidir. Musa Dağının (*bak.* Sina Dağı) doruğunda, manastırın güneyinde 1934'te yeniden inşa edilen bir şapel bulunur. Manastırın güneybatısındaki Katrina Dağının tepesinde küçük bir kilise ile bir meteoroloji istasyonu (1932) vardır. Musa'nın Kuyusu (Ayun Musa) et-Tur'dadır. Akabe Körfezi ve Zahab'da İsrail işgali sırasında çeşitli turizm tesisleri kurulmuştur. Sarabitü'l-Hadim yöresinde firavunların koruyucusu Hathor'un tapınağının kalıntıları vardır.

İldeki karayolu ağı, Minaü'ş-Şatt'tan Elat'a (İsrail) uzanır; bir dağ yolu da Katrina ve Sina dağları üzerinden geçerek Ebu Zuneyme'yi Dahab ve Nuveybiü'l-Müzeyyine'ye bağlar. Süveyş Kanalının altından geçerek ili Nil Vadisine bağlayan Ahmed Hamdi Tüneli 1980'de açılmıştır. Nüfus (1990 tah.) 33.000.

Sinaü'ş-Şimaliye (Arapçada "Kuzey Sina"), Mısır'da, Sina Yarımadasının kuzeyinde il (*muhafaza*). 1978'de, İsrail birliklerinin yarımadadan çekilmeye başlamasından sonra, Sina ilinden ayrılan topraklar üzerinde kuruldu. 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda Sina'yı işgal eden İsrail, Mısır'ın Yom Kippur (Ekim) Savaşı'yla Süveyş Kanalı boyunca uzanan dar bir şeridi geri aldığı 6 Ekim 1973'e değin bölgeyi elinde tuttu. İsrail ve Mısır 1975'te çatışmalara son verme konusunda anlaşmaya vardılar; 1979'daki barış antlaşmasından sonra İsrail aşamalı olarak Sina'yı geri vermeye başladı. İlin yönetim merkezi el-Ariş Mayıs 1979'da, kalan kesimleri de Nisan 1982'de Mısır'a geri verildi. İlin yüzölçümü 27.574 km²'dir.

Sina Yarımadasının kuzeyi, kuzeye doğru alçalan geniş Cebelü't-Tih Platosundan oluşur. İlin kuzeyindeki Akdeniz kıyı düzlüğü batıdaki Süveyş Kanalına doğru genişleyerek, burada yerini Kızıldeniz çöküntü oluşumlarına bırakır. Yuallik Dağı (1.094 m) bölgenin en yüksek noktasıdır. Kuzey kıyısı boyunca uzanan büyük el-Bardavil Gölünün (690 km²) suyu tuzludur; gölün kuzeyini çevreleyen uzun ve dar kıyı dilinde 1955'te gölü denize bağlayan iki kanal açılmıştır.

Tarım, el-Ariş düzlüğü ve kıyı boyunca önem kazanmıştır. İsrail işgali sırasında (1967-79) ve sonrasında yürütülen yoğun ıslah çalışmalarıyla, yaklaşık 100 bin hektar arazi tarıma açılmıştır. Ürünler arasında arpa, meyve, sebze, zeytin ve hurma yer alır. Mısır hükümeti 1979'da el-Bardavil Gölünün güneybatı kıyısında bir başka büyük toprak ıslah çalışmasını başlatmıştır. Bu alanda sebze, meyve ağaçları ve kerestelik ağaçlar yetiştirilir. İldeki yerleşik nüfusun büyük çoğunluğu kıyı bölgesinde ya da buradaki kentlerde yaşar. İlin en büyük kenti, aynı zamanda bir liman olan el-Ariş'tir. İlin öteki önemli kentleri, her ikisi de Süveyş Kanalı kıyısında yer alan Bur Fuad ve el-Kantara'yla kıyı yolu üzerindeki Rummane ve Nahl'dır. El-Ariş'in Kahire ve Sinaü'l-Cenubiye ilindeki turistik merkezlerle havayolu bağlantısı vardır. Eski Kenan ülkesi sınırındaki Rafa'yla (eskiden Raphia) Mısır'ın eski sınırı üzerinde bulunan Kantara ve Pelusium kentlerinden geçen kıyı yolu büyük tarihsel öneme sahiptir. Daha güneydeki öteki yollar çölden geçerek Aynü'l-Kusayme (Kitabı Mukaddes'teki Kadeşbarnea yakınlarında) ve Süveyş Kanalı aracılığıyla İsmailiye'ye, Ahmed Hamdi Tüneli'yle de Süveyş'e bağlanır. Nüfus (1990 tah.) 196.000.

Sincan, İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü yaklaşık 420 km² olan Sincan ilçesi kuzeydoğuda Kazan, doğuda Yenimahalle ve Etimesgut, güneyde gene Yenimahalle, güneybatıda Polatlı, batı, kuzeybatı ve kuzeyde de Ayaş ilçeleriyle çevrilidir.

Dağlık alanlarla kuşatılmış olan ilçe toprakları ilin orta kesiminde yer alır. Kuzeydoğu kesimini Karyağdı Dağının batı, doğu kesimini ise Ayaş Dağının doğu uzantıları engebelendirir; ortası tektonik kökenli bir çöküntü alanıdır. Doğu ve batıda iki kırık (fay) çizgisiyle sınırlanan bu çöküntü alanı, Mürtet Ovası(*) adıyla anılır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Sakarya Irmağının(*) kollarından Ankara Çayı toplar.

İlçe halkının büyük bölümü çalışmak amacıyla her gün Ankara'ya gider. Ekonomik etkinlikler arasında bitkisel üretim ile hayvancılık çok az yer tutar. İlçedeki başlıca ekonomik kuruluşlar "F-16" uçakları montajının yapıldığı tesisler ile Et ve Balık Kurumu'na (EBK) bağlı Sincan Et Sanayii İşletmesi ve Tavuk Kombinası'dır. Ayrıca, ilçe topraklarındaki kil yatakları işletilir. Bir askeri havaalanı bulunan ilçeden Eskişehir-Ankara demiryolu ile Nallıhan'ı Ankara'ya bağlayan karayolu geçer.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan ilçedeki en önemli eski yerleşme, günümüzde Yenikent adıyla bucak merkezi olan Zir ya da İstanos'tu. 1950'de 1.258 nüfuslu bir istasyon yerleşmesi olan Sincan, sonraki yıllardaki büyük kentlere göç süreci içinde Ankara yakınında hızla büyüyen merkezlerden biri durumuna geldi. 1960'ta 4 bine, 1970'te 12 bine, 1980'de de 25 bine ulaşan nüfusu 1985'te 50 bini, 1990'da 90 bini aştı. Günümüzde Ankara metropoliten alanı içinde kalan Sincan, kent merkezine 24 km uzaklıktadır.

Sincan Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 101.118; kent, 91.016.

Sincanlı, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde, Afyonkarahisar iline bağlı ilçe. Merkezi Sinanpaşa kasabası, yüzölçümü 859 km²'dir. Kuzey ve doğuda Merkez ilçe, güneydoğuda Şuhut, güney ve güneybatıda Sandıklı ilçeleri, batıda Hocalar ilçesi, Uşak ve Kütahya illeri, kuzeybatıda da gene Kütahya iliyle çevrilidir.

Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan ilçe toprakları ilin batı kesiminde yer alır. Bu toprakların kuzey kesimini İlbulak Dağının batı uzantıları, güney kesimini de Ahır Dağının kuzey uzantıları engebelendirir. İlçe alanından kaynaklanan suların büyük bölümünü toplayan Aksu Deresi, Eber Gölüne(*) dökülen Akarçay'ın başlangıç kollarındandır. Kuzeydeki küçük bir kesimden çıkan sular ise Kokarçay'ın başlangıç kollarından biri aracılığıyla Porsuk Çayına(*) ulaşır. İlçenin orta kesiminde yer alan düzlükler Sincanlı Ovası adıyla anılır ve ilçenin başlıca tarım alanıdır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, arpa, patates, elma, vişne, baklagiller ve soğandır. Önemli düzeyde bitkisel üretim yapılan ilçede az miktarda üzüm yetiştirilir. Hayvancılık da yapılan ilçe topraklarında linyit yatakları vardır. Uşak'ı ve Dinar'ı Afyonkarahisar'a bağlayan demiryolu hatları ilçe topraklarından geçer.

Geçmişine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan ilçenin tarihinin Afyonkarahisar'ın tarihiyle büyük benzerlik gösterdiği sanılır. Bu yöre, 1907'deki Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti salnamesine göre Karahisar-ı Sahib sancağının merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. 1953'te ilçe yapıldı.

İlçe merkezi Sinanpaşa kasabası gelişmemiş ve küçük bir yerleşmedir. İlçenin orta kesiminde yer alan kasaba, il merkezi Afyonkarahisar'a 32 km uzaklıktadır. Afyonkarahisar'ı Uşak'a bağlayan karayolu kasabanın 6 km kuzeyinden, Antalya'ya bağlayan karayolu da 9 km doğusundan geçer.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar, yıkık durumda bulunan Gezler Kalesi, Boyalı Köyü Tekkesi (1210), Boyalı Köyü Kümbeti, Boyalı Köyü Eyvan Türbesi ve Sinanpaşa kasabasında yer alan Sinan Paşa Camisi (1525) ile Lala Sinan Paşa Türbesi'dir.

Sinanpaşa Belediyesi 1948'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 52.206; kasaba, 5.503.

sincap, *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Sciuridae* familyasından, marmotlar ve gelengilerin (*Marmotini* oymağı) dışında kalan 180 dolayında memeli türünün ortak adı. Yeryüzünün büyük bölümüne yayılmış olan sincaplar ormanların yanı sıra açık alanlarda da bulunur. Uçan sincaplar(*) (*Petauristinae* altfamilyası) arka ve ön bacakları arasında gerili uçma derileri sayesinde havada süzülerek ağaçtan ağaca geçerler.

Avrasya kızıl sincabı (*Sciurus vulgaris*)
Schunemann-Annan Photo Features

Sincapların arka bacakları güçlü ve iyi gelişmiş, kuyrukları uzun ve sık tüylüdür. Renk ve desenleri türler arasında büyük çeşitlilik gösterir. Toplam uzunlukları Afrika cüce sincabında (*Myosciurus pumilio*) yaklaşık 10 cm'den başlayarak Güney ve Güneydoğu Asya'da yaşayan dev sincaplarda (*Ratufa* cinsi) 90 cm'ye ulaşır.

Uçan sincaplar dışında sincapların tümü gündüzleri etkinlik gösterir. Zamanlarının büyük bölümünü ağaçlarda geçirenler son derece çevik hayvanlardır. Bunlar ağaç kovuklarında ya da yaprak ve çalı çırpıdan hazırladıkları yuvalarda barınır, yıl boyunca etkinliklerini sürdürürler. Yerde yaşayanlar ise oyuklarda barınır. Büyük ölçüde tohumla beslenen sincapların tohumlara ve fındık gibi kabuklu yemişlere düşkünlüğü ünlüdür.

Birçok tür bu besinlerin yanı sıra böcekleri ve çeşitli hayvansal maddeleri de yer. Dişiler her yıl bir ya da daha çok batında 1-15 yavru doğurur. Gebelik dönemleri 22 - 45 gün sürer.

Sciurus cinsinin Avrasya'nın büyük bölümüne ve Yenidünya'ya dağılmış 40 dolayında türü vardır. İyi bilinen türleri arasında Avrasya kızıl sincabı (*S.vulgaris*), bayağı sincap (*S. anomalis*) ve Amerika boz sincabı (*S. carolinensis*) sayılabilir. Bu cins üyeleri genellikle ağaçta yaşar ve sık sık yere inerek kabuklu yemiş arar ya da bulduğu besinleri toprağa gizler. Uzunlukları kuyrukları dışında yaklaşık 20-30 cm'dir. Kuyrukları da yaklaşık aynı uzunluğa erişir. Üst bölümleri genellikle boz, koyu ya da kızıl kahverengi, alt bölümleri beyazdan kızıl kahverengiye kadar değişen renklerdedir. Avrasya kızıl sincabı gibi bazı türlerin kulaklarında püskül biçiminde tüy demetleri bulunur. Türkiye'de sincapların iki türü vardır. Bunlardan Avrasya kızıl sincabı Trakya'da ve Karadeniz Bölgesi'nin doğu ve batı uçlarında, bayağı sincap Anadolu'nun bütün ormanlık yörelerinde yaşar.

Amerika boz sincabı Kuzey Amerika'nın doğusundan batı kesimlerine, ayrıca İngiltere'ye ve Güney Afrika'ya götürülmüştür. Amerika boz sincabı özellikle eskiden postu için büyük ölçüde avlanmıştır. Avrasya'da çok geniş bir dağılım gösteren kızıl sincap ise Rusya'da kalın kış postu için avlanmaktadır. Öte yandan İngiltere'ye getirilen Amerika boz sincapları birçok bölgede Avrasya kızıl sincabının yerini almıştır.

Kuzey Amerika kızıl sincapları (*Tamiasciurus* cinsi) gürültücü ve kızıl kahverengi tüylü hayvanlardır. Genellikle iğneyapraklı ormanlarda yaşar, kışın yemek üzere kozalak biriktirirler. İki türünden ladin sincabı (*T. hudsonicus*) Alaska'dan New Mexico ve Güney Carolina'ya, Douglas sincabı (*T. douglasii*) İngiliz Kolumbiyası'ndan California'ya kadar uzanan bölgelerde yaşar.

Afrika'da yaşayan en tanınmış türlerden dev orman sincabının (*Protoxerus stangeri*) kahverengimsi ya da siyahımsı üstüne benekli bir postu vardır. Sırtlarında tek ya da birden çok uzunlamasına çizgilerin bulunduğu Afrika çizgili sincapları (*Funisciurus* cinsi) yaklaşık 14 türden oluşur. Postları grimsi sarıdan parlak kızıl kahverengiye kadar değişen Afrika çalı sincabının (*Paraxerus* cinsi) ise 11 kadar türü vardır.

Asya'da yaşayan türlerden, orman gelengisini andıran Asya palmiye sincapları (*Funambulus* cinsi) grimsi kahverengiden siyahımsıya kadar değişen renklerdedir. Dört türden oluşan Asya dev sincaplarının postu beyaz, siyah, sarımsı, kızıl kahverengi ya da boz gibi değişik renkler alabilir. Son derece çevik olan bu türler genel olarak yalnız yaşar ve bazen ağaçtan ağaca geçerken 6 m'yi aşan uzaklığa sıçrarlar. Yaklaşık 25 türden oluşan Doğu ağaç sincaplarının (*Callosciurus* cinsi) postları kalın, tüyleri genellikle parlak renklidir. *Sciurus* cinsi dışında, Asya'da yaşayan sincapların tümü kıtanın doğu ve Hindistan'a kadar uzanan güneydoğu kesimlerine yayılmıştır.

sincap maymunu, *Cebidae* familyasının *Saimiri* cinsini oluşturan, Amazon Havzası, Guyanalar ve Orta Amerika'daki ırmak kıyısı ormanlarda en çok bulunan iki maymun türünün ortak adı. Gruplar halinde ağaçlarda yaşayan bu maymunların bazen yüzlercesi bir arada görülür. Uzunlukları, kalın ve sarılıcı olmayan 37-47 cm'lik kuyrukları dışında 25-40 cm'dir.

Sincap maymununun etkileyici bir yüzü, iri gözleri, genellikle uzun tüylü kulakları, kısa ve yumuşak tüylü bir postu vardır. Burnu koyu renk, yüzü beyaz, kuyruk ucu siyahtır. Üst bölümleri griden zeytin yeşiline kadar değişirken, alt bölümleri kirli beyaz, ön ve arka bacakları sarı ya da turuncudur. Bayağı sincap maymununun (*S. sciureus*) tepesi yeşilimsi ya da grimsi, kızıl sırtlı sincap maymununun (*S. oerstedii*) tepesi siyah, sırtı kırmızımsıdır.

Sincap maymunları gündüzleri etkinlik gösterir, ağaçlar üstünde topluluk önderinin ardından tek sıra halinde aynı yollardan geçer ve gece olduğunda, ağaç dallarında birbirlerine sokulup kuyruklarını gövdelerine dolayarak uyurlar. Hepçil olan bu hayvanlar meyve, böcek ve öbür küçük hayvanlarla beslenir. Dişiler yaklaşık 5,5-6 ay süren gebelik döneminin ardından tek bir yavru doğurur. Yavru erkek ya da dişinin sırtına çıkarak sıkıca tutunur. Sincap maymunları narin yapılı ve soğuğa duyarlı olmakla birlikte yaygın biçimde kullanılan laboratuvar hayvanlarıdır. Ayrıca temiz, uysal, sokulgan ve oyuncu olmaları nedeniyle sevilen ev hayvanları arasında yer alırlar. Bakım altında 10 yıl ya da daha çok yaşayabilen bu maymunlar türdeşleriyle bir arada olduğunda çok daha sağlıklı ve uyumludur.

Sincelejo, Kolombiya'nın kuzey kesiminde, Sucre ilinin (*departamento*) yönetim merkezi (1966) kent. Abibe Dağlarının kuzeyinde, Morrosquillo Körfezinin yakınlarında yer alır. Önceleri Cencelejo adlı bir Yerli köyü olan Sincelejo, sık ormanlarla kaplı bir yörede bulunduğundan 16. yüzyılda İspanyolların denetimi dışında kalmıştır. Kentin kuruluşu, Yüzbaşı Antonio de La Torre y Miranda'nın Sitio de San Francisco de Asís de Sincelejo'daki İspanyollarla Yerlilerin önderliğini üstlendiği 1776'ya rastlar. Tarımsal etkinlikler arasında sığır yetiştiricilliği ile tütün, pirinç, fasulye, mısır ve patates üretimi sayılabilir. Ayrıca şeker ve giysi üretilir. Kent, Barranquilla ile Medellín arasındaki ana karayolu üzerindedir. Nüfus (1985) 120.537.

Sincik, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Adıyaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Kâhta'ya bağlı bir bucak olan Sincik, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca, Damlacık bucağının beş köyü de katılarak ilçe yapılmıştır.

Nüfus (1990) ilçe, 19.524; kasaba, 2.503.

Sinclair, Sir Keith (d. 5 Aralık 1922, Auckland, Yeni Zelanda), Maorilerin yaşamına ilişkin yapıtlarıyla tanınmış Yeni Zelandalı şair ve tarihçi.

Auckland Üniversitesi'nde öğrenim görürken II. Dünya Savaşı başlayınca öğrenimini yarıda kesip orduya katıldı. Savaştan sonra öğrenimini tamamladı ve 1947'den 1987'ye değin Auckland Üniversitesi'nde ders verdi. 1954'te doktora çalışmasını tamamladı, 1963'te tarih profesörü oldu. 1985'te "sir" unvanı aldı.

İlk şiir kitabı *Songs for a Summer and Other Poems*'i (1952; Bir Yaz Şarkısı ve Başka Şiirler), *Strangers or Beasts: Poems* (1954; Yabancılar ya da Canavarlar: Şiirler), *A Time to Embrace* (1963; Kucaklaşma Zamanı) ve *The Firewheel Tree* (1973; Havai Fişek Ağacı) izledi. En ünlü tarihsel yapıtı *The Origins of the Maori Wars*'du (1957, yb 1961; Maori Savaşları'nın Kökeni). Sinclair ayrıca *A History of New Zealand* (1959, yb 1980; Yeni Zelanda Tarihi), *The Liberal Government, 1891-1912: First Steps Towards a Welfare State* (1967; Liberal Hükümet, 1891-1912: Refah Devletine Doğru İlk Adımlar) ve *A Destiny Apart: New Zealand's Search For National Identity* (1986; Ayrı Kader: Yeni Zelanda'nın Ulusal Kimlik Arayışı) adlı kitapları yazmıştır.

Sinclair, Upton (Beall) (d. 20 Eylül 1878, Baltimore - ö. 25 Kasım 1968, Bound Brook, New Jersey, ABD), işçilerin çalışma koşullarını doğalcı bir üslupla anlatan *The Jungle* (1906; *Chicago Mezbahaları*, 1968/ *Şikago Mezbahaları*, 1974) adlı romanıyla ünlü ABD'li yazar. *Dragon's Teeth* (1942; Ejderhanın Dişleri) adlı romanıyla Pulitzer Ödülü almıştır.

1897'de New York City College'ı bitirdi. Columbia Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürürken, gazetelere yazı yazarak geçimini

Upton Sinclair
EB Inc.

sağladı. İlk romanı *Springtime and Harvest*'ı (Bahar ve Hasat) 1901'de yayımladı. *Appeal to Reason* adlı haftalık sosyalist gazetede çalışırken, mezbahalardaki koşullarla ilgili bir araştırma yapmak üzere Chicago'ya gönderildi. Oradaki izlenimlerine dayanarak yazdığı ve altıncı romanı olan *Chicago Mezbahaları* ile bir anda büyük ün kazandı. Romanı, et paketleme sanayisindeki işçilerin çalışma koşullarına dikkati çekmek amacıyla yazmıştı. Oysa *Chicago Mezbahaları*, etlerin sağlık ve temizlik koşullarına uygun biçimde kesilip korunmadığı konusunu gündeme getirdi; gıda sanayisine sağlık denetimi getiren yeni yasaların çıkmasını sağladı. Sinclair bu durum karşısındaki tepkisini, "Kamuoyunun yüreğine nişan almıştım, ama kazara midesini vurdum" sözleriyle dile getirdi. Amerikan toplumcu edebiyatının dönüm noktalarından sayılan yapıtı, birkaç yayımcı tarafından reddedildikten sonra, yazarın kendi olanaklarıyla basılmıştı. *Chicago Mezbahaları*'ndan kazandığı parayla Sinclair, Englewood'da (New Jersey) Helicon Hall adında bir komün kurdu. Ama 1907'de çıkan bir yangın bu deneyin sonu oldu.

Sinclair daha sonra yayımladığı *Oil !*'da (1927; *Petrol*, 1968, 1985) Petrol Rezervleri Skandalı'nı, *Boston*'da ise (1928) Sacco-Vanzetti davasını ele aldı. Uzun yıllar Sosyalist Parti içinde etkinlik gösteren Sinclair, 1917'de partiden ayrılarak Woodrow Wilson'ı desteklediyse de, sonradan Sosyalist Parti'ye döndü. 1920-30 arasında birkaç kez Sosyalist Parti adına California'da seçimlere katıldı; 1934'te de Demokrat Parti listesinden aday oldu. Ama bunların hiçbirinde seçilemedi. 1940'ta *World's End* (Dünyanın Sonu) adlı romanla başlattığı aynı adlı dizide Lanny Budd adında antifaşist bir kahramanın serüvenlerine yer verdi; 11 kitaptan oluşan diziyle büyük ilgi topladı.

1930'lardaki ekonomik bunalım sırasında EPIC (End Poverty in California: "California'da Yoksulluğa Son") adlı sosyalist reform hareketini örgütledi. Sinclair'in öbür yapıtları arasında, sanatta ekonomik etkenlerin rolünü vurguladığı *Mammonart, an Essay in Economic Interpretation* (1925;

Altın Zincir, 1940, 1966), otobiyografisi *American Outpost: A Book of Reminiscences* (1932; Amerika'nın İleri Karakolu: Anılar Kitabı), onun genişletilmiş basımı olan *The Autobiography of Upton Sinclair* (1962; Upton Sinclair'in Otobiyografisi) ve yazışmalarını topladığı *My Lifetime in Letters*'dır (1960; Mektuplarla Yaşamım).

Sind, Pakistan'ın güneydoğusunda eyalet. Sind bölgesi, İÖ 3000-2000'de İndus Vadisi uygarlığının(*) merkeziydi. Mohenco-daro, Amre ve Kot Dici bu uygarlığın başlıca kentleriydi. Bölge sırasıyla Perslerin, Yunanlıların, Partların, Sasanilerin, Brahmanların, Arapların ve İngilizlerin yönetimi altına girdi. 1970'te Haydarâbad ve Karaçi illeri ile Hayırpur ilçesinin birleştirilmesiyle Sind eyaleti oluşturuldu. Eyaletin yüzölçümü 140.913 km², yönetim merkezi güneybatı kıyısındaki Karaçi'dir.

Eyalet topraklarında birbirine koşut uzanan üç coğrafi kuşak yer alır: Orta kesimdeki alüvyonlu ova, batıdaki Kirthar Dağları ve doğudaki çöl kuşağı. Verimli topraklarla kaplı olan ovayı İndus Irmağı ikiye ayırır. Genellikle kurak ve kıraç olan Kirthar Dağları birbirine koşut üç dağ sırasından oluşur. Doğudaki çöl bölgesinin kuzeyinde alçak kumullar ve düzlükler, güneyinde Beyaz Kum Çölü (Açhrro Thar), güneydoğusunda da Büyük Hint Çölü yer alır.

Göçler sonucunda eyalet nüfusu etnik bakımdan heterojen bir yapı kazanmıştır. Başlıca etnik topluluklar Mehler (Muhannalar), Sammalar, Lakalar, Lohanalar, Nigamaralar, Kahahlar, Çannalar, Catlar, Lorralar, Cokhialar ve Burfatlar ile Racput kökenli Sahtalar, Bhattiler ve Thakurlardır. Eyalette yaygın olarak Sindhi, Saraik ve Beluci dilleri konuşulur.

Eyalet ekonomisi tarıma dayanır. Tarım için gerekli su Gudu Barajı'ndan sağlanır. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler pamuk, buğday, pirinç, şekerkamışı, mısır, darı ve yağlı tohumlardır. Hayvancılık da önemlidir. Sind eyaleti Pakistan'ın en gelişmiş sanayi bölgelerinden biridir. Büyük ölçekli sanayi tesisleri Karaçi'de toplanmıştır. Başlıca sanayi dalları petrol ürünleri, çimento ve şeker üretimi ile pamuklu dokumacılığıdır. Karaçi, Pencap eyaletindeki Lahor'a ve Belucistan eyaletindeki Kuetta'ya kara ve demir yoluyla bağlanır. Pakistan'ın en büyük limanı olan Karaçi'de bir de havalimanı bulunur.

Eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumları Karaçi Üniversitesi ile Haydarâbad'daki Sind Üniversitesi'dir. Sind kültürü üzerine yapılan araştırmaları yayımlayan Sind Edebiyat Kurulu, sanat ve kültürü geliştirmeye yönelik etkinliklerde bulunan Mehran Sanat Konseyi, Sind Eyalet Müzesi ve Kütüphanesi Haydarâbad kentindedir. Nüfus (1983 tah.) 20.312.000.

Sindbad (GEMİCİ), *Binbir Gece Masalları*'nın, yaptığı yedi yolculukta başından geçen olağanüstü serüvenlerle ünlü kahramanı.

Sindbad'ın öyküleri Doğu Hint Adaları ve Çin'le ticaret yapmak için tehlikeli deniz yolculuklarını göze alan Basralı tüccarların yaşadığı olaylara dayanır. Abbasiler döneminin başlarında (750-1258) yapıldığı düşünülebilecek bu yolculuklarda geçenler ve olağanüstü olaylar öykülere, önemli ölçüde abartılarak eklenmiştir.

Öykülerin çerçevesini, Sindbad'ın Basra'dan denize açıldıktan sonra ıssız bir adaya bırakılması ya da bir deniz kazasına uğraması oluşturur. Burada karşılaştığı korkunç tehlikelerden becerikliliğinin ve şansının yardımıyla kurtulmayı başaran Sindbad bir rastlantıyla evine geri döner.

Sindbad'ın öykülerindeki bazı ayrıntılar, Doğu denizciliği ve ticareti gibi konulara önemli ölçüde ışık tutar. Örneğin Sindbad'ın yolculuk boyunca gemisine çeşitli yerlerden elmas ve başka değerli taşlar, sandalağacı, kâfur, hindistancevizi, karanfil, tarçın, biber, sarısabır, amber, fildişi gibi mallar yüklediği anlatılır. Üçüncü yolculuktaki, geminin üstüne kocaman kayalar bırakan efsanevi anka kuşu öyküsü ile beşinci yolculuktaki, gemiye çıkıp tayfaları bir adaya bırakan tüylü maymunların öyküsünün arkasında korsan baskınlarına göndermeler gizlidir. Yedinci yolculuğunda Sindbad'la arkadaşlarına işkence eden kanolu vahşilerin de Andaman Adası Yerlileri olduğu düşünülebilir.

Sindbad'ın yolculuklarında yaşadığı olağanüstü serüvenler, çeşitli edebiyat yapıtlarıyla benzerlik gösterir. Örneğin yumurtaları kocaman bir kubbeye benzeyen dev anka kuşuna, Marco Polo'nun Madagaskar ve Doğu Afrika kıyısı açıklarındaki başka adalara ilişkin betimlemelerinde de rastlanır. Sindbad'ın birinci gezide yanlışlıkla ada sandığı balina, Plinius ve Solinus'un büyük balinalarına benzer. 13. yüzyılda yaşayan İranlı coğrafyacı Kazvini, Marco Polo ve Kıbrıs'taki Salamis piskoposu Aziz Epiphanios (ö. 403) Sindbad'ın ikinci yolculuğunda keşfettiği elmas vadisine benzer yerlerden söz ederler. Üçüncü yolculukta anlatılan dev yamyamlarla *Odysseia*'daki Kykloplar arasında bir ilişki kurulabilir. Sindbad'ın arkadaşlarının yamyamların verdiği yiyeceklerle bilinçlerini yitirmesi, Odysseus'un lotus çiçeği yemesi olayına benzer. Aziz Hieronymus'a atfedilerek anlatılan, ölen bir kişinin yakınlarıyla birlikte diri diri gömülmesi biçimindeki İskit geleneği ile Sindbad'ın ölüler mağarasına gömülmesi arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. Bu arada beşinci yolculuğunda Sindbad'ı kendisini taşımaya zorlayan "denizin yaşlı adamı"nın Borneo ve Sumatra'nın dev maymunlarından biri olabileceğini ileri sürenler vardır.

Bazı araştırmacılar da Sindbad'ın öykülerinin Defoe'nun *Robinson Crusoe*'sunu ve Swift'in *Gulliver'in Seyahatleri*'ni etkilediğini kabul ederler.

Sindbadname, Hint kökenli öyküler dizisi. *Bahtiyarname*(*) ve *Kırk Vezir Hikâyesi*(*) bu öyküden kaynaklanmıştır.

Öyküde Doğulu bir hükümdarın, oğlunun eğitimini Sindbad (*Binbir Gece Masalları*'ndaki denizci Sindbad'la karıştırılmamalı) adlı bir lalaya bıraktığı anlatılır. Sindbad şehzadenin bahtında bir uğursuzluk bulunduğunu görür ve ona ancak bir hafta hiç konuşmazsa bunu yenebileceğini anlatır. Oğlunun konuşmadığını gören hükümdar bir cariyesini onu konuşturmakla görevlendirir. Ama cariye bu işi başaramaz ve hükümdara oğlunun ona karşı geldiğini, dolayısıyla öldürülmesi gerektiğini söyler; hükümdar da cariyesine inanır. Bunun üzerine ülkenin yedi bilge vezirinden her biri kadınların hilelerine ilişkin bir öykü anlatarak yedi gün boyunca hükümdarı oyalarlar. Böylece süre tamamlanınca şehzade konuşmaya başlar ve cariyenin yaptıklarını anlatır. Gerçek anlaşılınca cariyesini cezalandıran hükümdar, tahtını oğluna bırakır.

Günümüze değin gelen en eski *Sindbadname* metni Orta Arapçayla yazılmıştır ve *Binbir Gece Masalları*'nda yer alır. Arapça metinden Ibraniceye, Süryaniceye ve İspanyolcaya (13. yy) çevrilmiştir. Yunanca metin (11. yy) Süryanice çeviriye dayanır. Farsça çevirileri içinde en önemlisi Semerkandi'nin yaptığıdır. *Sindbadname* Latinceye *Dolopathos* adıyla Yunancadan aktarılmış, Fransızcaya da bu metinden çevrilmiştir.

Almanca, İngilizce, Fransızca ve İspanyolcada bazı bölümlerini içeren baskıları vardır; bunlar Latince bir metinden alınmıştır. Orta İngilizce çevirisi ise Fransızcadan yapılmıştır.

Türkçe *Sindbadname* çevirilerinin en eskisi 13. yüzyıl tarihlidir. Melik Said İftihareddin Muhammed Kazvini'nin yaptığı bu çeviri günümüze ulaşmamıştır. Daha sonra Muhammed Abdülkerim *Tuhfetü'l-Ahyar* adını verdiği bir Türkçe *Sindbadname* çevirisini I. Süleyman'ın (Kanuni) oğlu Şehzade Bayezid'e (ö. 1561) sunmuştur. *Sindbadname*'nin bir başka nüshasından yapılan Türkçe çeviri ise 1872'den başlayarak *Yedi Âlimler Hikâyesi* adıyla birçok kez basılmıştır. Ahmed Ateş, *Sindbadname*'nin kaynakları, başta Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere çeşitli çevirileri ve bunların yayılma alanları üzerinde durmuş, Muhammed bin Semerkandi'nin Farsça *Sindbadname*'sini yayımlamış, ayrıca kitabının sonuna bir de Arapça nüsha eklemiştir (1948).

Sindhi, Hint-Âri dillerinin Kuzeybatı öbeğine bağlı dil. Batı Pakistan'ın Sind eyaletiyle Hindistan'daki Kuç Bataklığı ve Kathiavar Yarımadasında konuşulur. Standart lehçesi Viçholidir. Kuç'ta konuşulan Kaçchi lehçesi bazı dilbilimcilerce Gucerat dili etkisi taşıyan bir Sindhi lehçesi, bazılarınca da Sindhi ile Gucerat dili arasında bir geçiş lehçesi olarak sınıflandırılır. Kuzeyde konuşulan Lahnda diliyle yakın akraba olan Sindhi, yüzyıllar boyunca Müslümanlığın etkisinde kaldığı için Farsça ve Arapçadan birçok sözcük almıştır ve Arap alfabesinin Farsçanın yazımında kullanılan biçimine dayalı bir alfabeyle yazılır. Hindular ise Devanagari yazısının bir biçimini kullanır. 1920'den önce Sindhi dilinde basılmış edebiyat yapıtlarının sayısı çok azdır; bu sayı günümüzde de fazla artmamıştır.

Sindhia AİLESİ, 18. yüzyılda Gvalior'da hüküm sürmüş ve Kuzey Hindistan'da ağırlıklı bir rol oynamış Maratha hükümdarlık ailesi. İlk hükümdarı, Maratha *pişva*'sının 1726'da Malva bölgesinin yönetimine getirdiği Ranoci Sindhia olarak kabul edilir. *Pişva*'nın ölümünde (1750) Uccain'de hüküm süren Ranoci, daha sonra başkentini Gvalior'a taşıdı. Ardıllarından Sindhia Mahadaci (hd 1761-94) *pişva*'dan bütünüyle bağımsız bir devlet kurdu. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'yla giriştiği savaştan (1775-82) sonra Kuzeybatı Hindistan'ın hükümdarı olarak tanındı. Fransız subayların yardımıyla Racputları yenilgiye uğratarak Hint-Türk hükümdarı Şah Alem'i koruması altına aldı. Ardından Maratha Holkar'ı 1793'te yenerek *pişva* üzerinde de denetim sağladı. Yeğeni Daulat Rao 1803'te İngilizlerle çatışmaya girdi ve General Gerard Lake karşısında dört kez yenilgiye uğradı. Fransızlarca eğitilmiş ordusunu dağıtarak bir barış antlaşması yapmak zorunda bırakıldı. Delhi üzerindeki egemenlikten vazgeçmekle birlikte Racputana'yı 1817'ye değin elinde tuttu. 1818'de İngiliz egemenliğini tanıyan Sindhia ailesi, 1947'ye değin yerel bir hanedan olarak varlığını korudu.

sindirim, insan, hayvan ve tekhücrelilerin çoğunda, besinlerin hücreler tarafından emilip yaşamsal vücut işlevlerinin sürdürülmesini sağlayacak biçimde çözüldüğü ve kimyasal dönüşüme uğratıldığı süreç. Karmaşık yapıdaki karbonhidrat, yağ ve proteinlerin vücut hücrelerine alınabilmesi için daha basit yapılı bileşiklere dönüştürülmeleri gerekir. Sindirim sürecinde organik bile-

şikler, uzun zincirlerini su molekülü ekleyerek parçalara ayıran hidroliz yapıcı enzimler tarafından indirgenir. Omurgalılarda başlıca sindirim organları ağız, mide, ince ve kalın bağırsaklar ve anüs ile besinlerin sindirim kanalında parçalanmasını sağlayan enzimleri üreten karaciğer ve pankreastır.

En basit sindirim mekanizması sıklıkla tekhücrelilerde bulunan kofullardır (vakuol). Besin hücre içine salındıktan sonra, koful olarak bilinen içi sıvı dolu boşlukların içine geçer. Daha sonra kofulla birleşen lizozomların içerdiği enzimler besini hücreyle kaynaşabilecek basit bileşiklere dönüştürür. Hücrenin bir ucundan öbürüne ilerleyen koful, içindeki sindirilmemiş artık maddelerle birlikte hücre dışına atılır.

Çokhücreli hayvanların en basit yapılılarından süngerlerde, borucuk ağı sistemi olarak bilinen daha gelişmiş bir sindirim mekanizması vardır. Bu sistemde kamçı olarak bilinen uzantılar kasılarak besinlerce zengin suyu borucukların içine yöneltir; borucukların iç yüzünü kofullar aracılığıyla emilim ve sindirim yapan hücreler kaplar. Öbür çokhücreli hayvanların çoğunda canlının bütünü için besinleri sindiren özelleşmiş hücreler vardır. Örneğin, knidlilerden hidranın gövdesi iki hücre katmanından oluşur: Dışta yer alan epitel katmanı korunma ve duyu işlevlerini üstlenirken, içteki gastroderm katmanı sindirimden sorumludur. Besinler gövdenin ortasında yer alan sindirim boşluğunda (*enteron*) kısmen sindirildikten sonra gastroderm hücrelerinin kofullarının içinde tümüyle parçalanır. Bu tür sindirim sistemi, ağız ve anüs görevini üstlenen tek bir açıklığı olan kese biçimindeki bir sindirim boşluğundan oluştuğundan, keseli sindirim sistemi olarak bilinir.

Knidliler ve yassısolucanlardan daha üstün yapılı hayvanların tümünde besinlerin içinden geçtiği bir sindirim kanalı vardır. Bağırsak, kolay elde edilmesine karşın sindirimi daha uzun süren besinleri olan otçullarda daha uzun, etçillerde daha kısadır. Kuşlarda sindirim kanalında besinlerin depolandığı bir kursak ve besinlerin sindirilmeden önce taşlarla ufalandığı bir taşlık vardır. İnsanda sindirim, besinlerin ağıza alınıp çiğnenmesi ve tükürükle nemlendirilmesiyle başlar. Tükürüğün yapısında bulunan amilaz adlı enzim ağızda nişastaları parçalamaya başlar; dil, besinleri yoğurarak yutulmaya hazır yumuşak bir topak haline getirir. Besin topağı yutak ve yemek borusundan geçerek mideye iner; midenin sığaması dalgalanma hareketinin (peristaltizm) yardımıyla sindirim sıvılarıyla karışır. Midede salgılanan gastrin adlı hormon, su, inorganik tuzlar, hidroklorik asit, müsin ve başta pepsin olmak üzere çeşitli enzimler içeren mide sıvısının salgılanmasını uyarır. Pepsin, protein moleküllerini polipeptit olarak bilinen daha küçük moleküllere parçalar.

Yarı sıvı durumdaki besin topağı bu aşamada kimüs adını alır; mide kapısından incebağırsağa geçen kimüsün büyük bir bölümü burada sindirilir. İncebağırsakta işlev gören çok sayıda enzimin bir bölümü, incebağırsağa bir kanalla bağlı olan pankreastan, bazıları ise bağırsak duvarındaki bezlerden salgılanır. Bu enzimlerin her biri belirli moleküller üzerinde etki gösterir; örneğin amilaz, maltaz ve laktaz karbonhidratların, tripsin, kimotripsin, karboksipeptidaz, aminopeptidaz ve dipeptidaz proteinlerin, lipazsa yağ moleküllerinin parçalanmasını katalizler. Karaciğerde yapılan safra da incebağırsağa boşaltılır. Safranın yapısında bulunan safra tuzları yağ damlacıklarını küçük moleküllere bölerek lipaz enziminin etki göstermesini kolaylaştırır. İncebağırsaklardaki enzimlerin besinler üzerindeki etkisi sonucunda karbonhidratlar basit şeker moleküllerine (monosakarit), proteinler aminoasitlere, yağlar da gliserol ve yağ asitlerine parçalanır. Bu basit yapılı moleküller incebağırsak duvarındaki sayısız mikroskopik uzantıdan oluşan bir mikrodolaşım sistemi tarafından emilir. Vilüs olarak bilinen bu uzantılar incebağırsakların emilim yüzeyinin çok büyük ölçüde artmasını sağlar.

Selüloz gibi sindirilmeyen besin artıkları kalınbağırsağa geçer; buradaki kütlenin içinde bulunan su vücuda geri emilir, kalan katı artıklar anüsten dışkı olarak atılır.

sindirim güçlüğü, DISPEPSI olarak da bilinir, sindirim sistemi organlarının herhangi bir işlev bozukluğundan kaynaklanan karın ağrısı, geğirme, gaz çıkarma, yemeklerden tiksinme, bulantı, kusma, ishal, kabızlık ve mide yanması gibi belirtilerin ortak adı. Sindirim güçlüğünün nedenleri de belirtiler kadar çeşitli olabilir. Bunlardan bazıları sindirim kanalı dışındaki organları etkileyen organik hastalıklar (örn. kansızlık, verem, kalp yetmezliği, idrar yolu enfeksiyonları), doğrudan sindirim sistemini etkileyen organik hastalıklar (örn. pankreatit, safrakesesi hastalığı, mide kanseri, kronik apandisit), işlevsel bozukluklar (örn. korku ya da sıkıntıya bağlı sindirim güçlüğü), uygunsuz beslenme alışkanlıkları, aşırı derecede sigara içme, aşırı dozda alkol ya da kahve içme ve belirli yiyeceklere karşı aşırı duyarlılık gelişmesidir.

sindirim sinirleri ağı, yemek borusu, mide ve bağırsaklardaki hareketleri denetleyen karmaşık sinir dokusu. Sinir sisteminin sindirim işlevlerini düzenleme mekanizması tam olarak bilinmemektedir. Bu işlevi üstlenen başlıca iki merkez vardır: Kas (Auerbach) sinir ağı ile mukoza altı (Meissner) sinir ağı. Kas sinir ağı yemek borusunun alt bölümünde, mide ve bağırsaklardaki halka biçimli kaslarla kanalın uzun eksenine paralel kas katmanının arasında, mukoza altı sinir ağı ise yüzeydeki mukoza katmanıyla kas katmanlarını birbirine bağlayan mukoza altı dokusundadır.

Kas sinir ağı vagus sinirinden aldığı uyarılara yanıt olarak uyarıyı kas hücrelerine iletir; böylelikle kas hücreleri etkinlik kazanır ve istenç dışı olarak kasılır. Mide ve bağırsaklardaki kaslar kasıldıkça besinler peristaltik dalgalarla sindirim kanalında aşağıya doğru yol alır. Kas sinir ağının peristaltik dalgaların ortaya çıkmasına neden olduğu, bağırsak duvarlarındaki kasların gerginliğini korumasını sağladığı, bağırsak sıvılarının salgılanmasını uyardığı ve büzgen kasların (sfinkter) açılmasını, böylece besinlerin sindirim kanalının bir bölümünden öbürüne geçmesini sağladığı düşünülür.

Mukoza altı sinir ağının işlevi bu kadar net olarak anlaşılamamıştır. Midedeki işlevi bir ölçüde ketleyici olabilir; kas kasılmalarını daha ayrıntılı olarak denetlemek üzere kas sinir ağının tersine işlev görebilir. Öte yandan, bağırsaklarda kas sinir ağıyla aynı doğrultuda çalışarak peristaltik dalgalar doğurduğu ve sindirim salgılarını artırdığı düşünülür.

Sindona, Michele (d. 8 Mayıs 1920, Patti, Sicilya - ö. 22 Mart 1986, Voghera, İtalya), İtalyan maliyeci. Kurduğu mali imparatorluk dolandırıcılık, rüşvet ve cinayet suçlamaları arasında çökmüş, skandala Vatikan'ın da adı karışmıştır.

Messina Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1940-46 arasında Sicilya'da avukatlık yaptı. 1946'dan sonra Milano'ya yerleşti. Vergi ve şirketler hukuku alanındaki yeteneği sayesinde, 450 milyon doları aştığı sanılan, çeşitli banka ve sanayi dallarına yayılmış bir mal varlığı edindi. Başlıca şirketlerinden biri, merkezi Liechtenstein'da bulunan Fasco AG'ydi. 1960'ların ortalarında dokuz ülkedeki gayri menkul, çelik, kâğıt, gıda işleme ve bankacılık sektörlerinde etkinlik gösteren şirketlerini Fasco AG aracılığıyla yöneten Sindona'nın, Sicilya Mafyası'yla da ilişki kurduğu sanılmaktaydı. 1972'de Franklin National Bank'in bağlı olduğu Franklin New York Corporation'ın çok miktarda hissesini satın alarak denetimini ele geçirdi. Banka iki yıl sonra, fon kullanımındaki yolsuzlukların ve yöneticilerin aldığı rüşvetlerin açıklanmasıyla kapandı. (Vatikanlı banker Başpiskopos Paul Marcinkus bu yasadışı uygulamalara katılmakla suçlandıysa da Vatikan tarafından iade edilmemeyi başardı. Vatikan, Sindona'yla yaptığı işlerde milyonlarca dolar kayba uğradı). Mart 1980'de bir ABD mahkemesi Sindona'yı komplo, dolandırıcılık ve yalancı tanıklık suçlarını içeren 65 olayla ve Franklin fonlarının 45 milyon ABD Doları tutarındaki bölümünü, çoğunluğu İtalya'da bulunan şirketlere aktarmakla suçladı. Bu arada İtalyan yetkililer de suçlamalarda bulundular ve Sindona'yı Banca Privata Finanziaria ile öbür kuruluşların sermayelerini yurtdışındaki bankalara ve başka kuruluşlara aktararak iflaslarına yol açmaktan sorumlu tuttular. Sindona 1985'te bir Milano mahkemesinde, 23 sanıkla birlikte dolandırıcılıktan suçlu bulundu.

Sindona imparatorluğunun tasfiyesiyle görevlendirilen avukat Giorgio Ambrosoli, Sindona'nın karıştığı yasadışı olaylara ilişkin kanıtlar buldu ve 2 bin sayfayı aşan bir rapor hazırladı. 12 Temmuz 1979'da Ambrosoli, Milano'daki evinin önünde vurularak öldürüldü. 1986'da Sindona bir suç ortağıyla birlikte bu cinayet emrini vermekten yargılandı ve ömür boyu hapse mahkum oldu. Kararın açıklanmasından iki gün sonra Sindona hücresinde siyanürden zehirlenmiş olarak ölü bulundu. Olayın intihar mı, cinayet mi olduğu belirlenemedi. Ölümünden kısa süre önce "Açıklanmasını istemedikleri çok hassas bilgileri açıklayabileceğimden çekindiler" dediği söylenir.

Sine düğümü, İRAN DÜĞÜMÜ olarak da bilinir, halı sanatında en çok kullanılan iki düğüm türünden biri; öbürü Gördes ya da Türk düğümüdür.

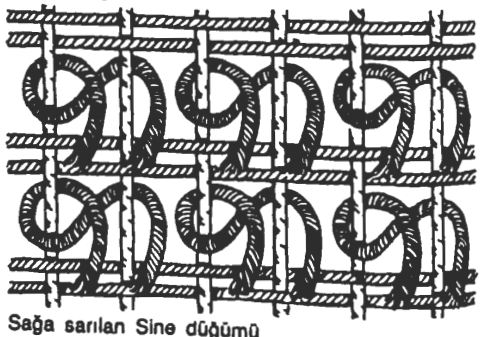

Sağa sarılan Sine düğümü

Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı* (1987); Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şirketi'nin izniyle

Sine düğümü atılırken, yün ipliğin bir ucu tezgâha gerili çözgülerden birinin üstüne sarılır, öbür ucu ise hemen bunun yanındaki çözgünün üstüne çıkarılır. Sarılan çözgünün sağda ya da solda olmasına göre Sine düğümünün iki değişik biçimi vardır. Yün ipliğin uçları birbirine yakın olduğundan Sine düğümüyle dokunmuş halılar, Gördes düğümüyle dokunanlardan daha yumuşaktır, ama onlar kadar sağlam olmaz. Sine düğümü kıvrımlı ve yuvarlak desenlere

daha uygundur. Hemen hemen bütün İran, Türkistan, Hint ve Çin halılarıyla bazı Türk halıları bu düğümle dokunmuştur.

Sine halısı ve kilimi, İran'ın batısındaki Sine kentinde ve çevresinde yaşayan Kürtlerin ürettiği el dokuması döşeme yaygısı. Zarif desen ve renklerinin yanı sıra ince dokunuşuyla da dikkati çeker. Kürt döşeme yaygılarının en gelişmiş örneğidir. Desenleri genellikle kare ya da baklava biçimlerinin yinelenmesinden oluşur. Örneğin gonca gül ve yapraklarının ya da kıvrıkdal örgelerinin karmaşık düzeni arasında, kafes biçiminde örülmüş baklavalar belirir. Zeminin tümü

Sine kilimi, İran, y. 1900
Neshan G. Hintlian, Washington, D.C.; fotoğraf, Otto E. Nelson—EB Inc

bu tür bir desenle kaplı olabileceği gibi, ortada altıgen bir madalyon da bulunabilir. Bu madalyonun içinde aynı desen farklı renklerde yinelenebilir ya da bir başka baklava deseni kullanılabilir. Bordürlerin içi ince ayrıntılarla doludur. İyi boyama yapılmadığı için yeni halılarda eski kırmızı ve yeşillerin yerini artık tunç renginin tonları almaya başlamıştır.

İnce uzun şeritler biçiminde dokunan ve ortadan birbirine dikilen Sine kilimleri, bugün Ortadoğu'daki en nitelikli yaygılardır. Genellikle halılarda görülen, ama kilimlerde ender rastlanan bordür Sine kiliminde kullanılır ve bu kilimleri dar bir bordür çevreler. Sine'de çok sayıda eyer örtüsü de üretildiği anlaşılmaktadır. Renkleri, desenleri ve zarif görünümleriyle Sine ürünü oldukları anlaşılan sumak tarzında dokunmuş koşum takımları da vardır. Sine halılarında pamuk çözgü kullanılır; bazı çok ince halılarda çözgüler ipektendir. İran halılarının dokunduğu Sine düğümünün adı Sine kentinden gelirse de, Sine halılarında Türk halılarına özgü Gördes düğümü kullanılır.

sinek, bilimsel sınıflandırmada *Diptera* (*bak.* çiftkanatlılar) takımını oluşturan 85 bini aşkın böcek türünün ortak adı. Temel ayırt edici özellikleri, bir çifti uçmaya yarayan, körelerek tokmak biçimini almış öbür çifti uçarken denge organı olarak işlev gören kanatlarıdır. Ayrıca sinek adı *Ephemeroptera* (günsinekleri), *Plecoptera* (taşsinekleri), *Raphidiodea* (devesinekleri), *Mecoptera* (gagalısinekler) takımlarından böcekler için de kullanılır. Günlük dilde ise uçucu, çok çeşitli küçük böceklere sinek denir.

sinekeman, SINEKEMANI olarak da bilinir, klasik Türk müziğinde, 18. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlayan viyola d'amoreye(*) verilen ad.

Akordunda ve yapısında hiçbir değişiklik yapılmadan benimsenen bu Batı çalgısı, III. Selim döneminin, ney ve tamburla birlikte en gözde çalgılarındandı. Fransız müzik tarihçisi François-Joseph Fétis, viyola d'amoreyi ve onun benzeri olan baritonu Hint kökenli saydığından, sinekemanın Türkiye'ye Avrupa'dan değil Hindistan'dan geldiğini ileri sürmüş, ama bu sav Rauf Yekta tarafından çürütülmüştür. Çalınması çok güç ve olanakları sınırlı bir çalgı olan rebabınkine yakın tınısıyla, geleneksel saz takımında onun yerini alan sinekeman, uzun yıllar kemanla bir arada kullanılmış, ama tınısı Türk müziğine daha uygun olan kemençenin hızla rağbet kazanması karşısında yavaş yavaş gözden düşerek 20. yüzyılın ortasında tümüyle ortadan kalkmıştır.

sinekkapan, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Muscicapidae* familyasını oluşturan 300 dolayında kuş türünün ortak adı. *Muscicapidae* familyası genellikle üç altfamilyaya ayrılır: *Muscicapinae* (gerçek sinekkapanlar), *Rhipidurinae* (yelpaze kuyruklu sinekkapanlar) ve *Monarchinae*(*) (kral sinekkapanlar). Bazı sınıflandırmalarda *Rhipidurinae* üyeleri *Muscicapinae* altfamilyasına alınmakta ya da *Muscicapidae*(*) familyası ötücükuşların yaklaşık dörtte birini kapsayacak biçimde genişletilmektedir.

Böcekçil olan sinekkapanlar, kendilerine özgü avlanma davranışlarıyla hemen tanınırlar. Bir ağaç dalına tüneyip kıpırdamadan bekleyen bu kuşlar yakınlarından bir böcek geçince birden havalanıp kendilerine özgü alçala yüksele uçuşlarıyla avlarını kapıp yeniden tüneklerine dönerler. En iyi tanınan sinekkapan grubu, *Muscicapinae* alt familyasının *Muscicapa* ve *Ficedula* cinslerini oluşturan türlerdir.

Palearktik bölgede üreyen 14 cm uzunluğundaki beneksi sinekkapan (*M. striata*) seyrek ağaçlı ormanlarda ve bahçelerde yaşar. Tüyleri boz-kahverengi üstüne benekli ve çizgilidir. Tiz çağrı ötüşüyle ve tünediğinde kanatlarını titretmesiyle tanınır. Kara sinekkapan (*F. hypoleuca*) Palearktik bölgenin batısında ürer. Erkeği siyah ve beyaz, dişisi boz ve beyazdır. Mavi sinekkapan (*M. tickelliae*) Hindistan'dan Filipinler'e kadar uzanan bölgedeki ormanlarda yaşar. Üst bölümleri mavi, alt bölümleri kızıldır. *M. narcissina* Japonya'da yaşayan, 12,5 cm uzunluğunda çok parlak renkli

Kara sinekkapan (*Ficedula hypoleuca*)
John Markham

bir türdür. Siyah, sarı ve beyaz tüylerle bezeli erkekleri, çoğu sinekkapan türünün tersine iyi bir ötücüdür.

Yaklaşık 40 türüyle *Rhipidurinae* altfamilyasını oluşturan yelpaze kuyruklu sinekkapanlar Asya'nın güneyinden Yeni Zelanda'ya kadar uzanan bölgedeki seyrek ağaçlı ormanlarda, akarsu ve deniz kıyılarında yaşarlar. Bazı türler bahçelerde de yaşamaya uyum sağlamıştır. Türlerin çoğu boz, siyah, kahverengi ve kızıl kahverengidir. Genellikle vücutlarında yer yer beyaz benekler bulunur. Adlarını uzun, yuvarlak uçlu kuyruklarını sık sık sallayıp açmalarından alırlar. Çanak biçimindeki küçük yuvalarını, örümcek ağlarıyla kaplarlar.

Bangladeş ve Hindistan'da yaşayan, 18 cm uzunluğundaki kahverengi *Rhipidura aureola* ile Avustralya, Yeni Zelanda ve yakın adalarda yaygın olan 16 cm uzunluğundaki boz renkli *R. fuliginosa* tanınmış türleri arasındadır. Kuzeyde Yeni Gine ve Solomon Adalarına kadar uzanan bölgede yaşayan *R. leucophrys*, en iyi bilinen Avustralya türüdür. Hoş şakımasıyla dikkat çeken, bazen geceleri de öten bu türün uzunluğu 22 cm'ye ulaşır.

Ötücükuşların *Tyrannidae* familyasında toplanan 350'yi aşkın Yenidünya türü amerikasinekkapanları olarak tanınmaktadır.

sinekkapan (*Dionaea muscipula*), sinekkapangiller (*Droseraceae*) familyasından, çokyıllık böcekçil bitki. Tuzak işlevi gören ilginç biçimli yapraklarıyla böcek ve öbür küçük hayvanları yakalayarak sindirebilen bu bitki *Dionaea* cinsinin tek üyesidir. Kuzey ve Güney Carolina'nın yosunlarla kaplı nemli alanlarında yabani olarak yetişir.

Soğansı bir toprakaltı gövdesinden büyüyen sinekkapan bitkisi, uzunluğu 20-30 cm'ye ulaşan dik bir sapın üzerinde küçük

Sinekkapan (*Dionaea muscipula*)
Jack Dermid

beyaz çiçekler açar. Ama, çiçekler tek tek değil yuvarlak kümeler halinde bir arada bulunur. Ortalama 8-15 cm uzunluğundaki yapraklarının uç kesiminde kenarları dikensi uzantılarla kaplı iki tane yuvarlakça parça bulunur. Bu iki parça herhangi bir uyarı sonucu birbirine doğru kapanır. Bitki, üzerine konan böcekleri de bu yolla yakalar. Bu hareket her lopta üç tane olmak üzere toplam altı duyarlı tüyün etkisiyle başlatılır. Yaprak yüzeyindeki salgıbezlerinden böceği parçalayıp sindirmeye yarayan kırmızı bir sıvı salgılanır; bu sıvı tüm yaprağı kırmızıya boyayarak yaprağa çiçek görünümü verir. Böceğin sindirilmesi için geçen 10 günlük bir süre sonunda yaprak tekrar açılır. Her bir tuzak yaprak üç ya da dört böcek

yakaladıktan sonra ömrünü tamamlayarak ölür.

sinekkapangiller *bak.* Droseraceae

sinekoloji *bak.* topluluk ekolojisi

sinema, film üstüne saptanmış görüntülerin ya da çizilmiş desenlerin ışıkla bir perdeye art arda düşürülerek hareketli görüntüler elde edilmesi temeline dayanan sanat dalı.

TARİH. İlk yıllar (1830-1910). Sinemanın temelinde yatan yanılsama, beynin gözün ağtabakası üzerine düşen görüntüyü kaybolmasından sonra da kısa bir süre algılamayı sürdürmesi ve ardışık ağtabaka görüntülerini, hareket eder biçimde algılaması olgularına dayanır. Bu yüzden insan gözü, bir perde üzerinde belirli bir hızla (genellikle sessiz sinemada saniyede 16, sesli sinemada saniyede 24 kare) art arda yansıtılan film karelerindeki görüntüleri kesintisiz bir hareket içinde görür.

Gözün sinemaya temel oluşturan bu özelliği fotoğrafın bulunmasından çok önce biliniyordu. Örneğin her sayfasına bir resim çizilmiş kitapların hızla çevrilmesiyle hareket izlenimi yaratılabiliyordu. 1832'de yapılan *phenakistoscope* ve 1834'te gerçekleştirilen *zoetrope* gibi optik aletlerle aynı temele dayanarak hareketli görüntüler oluşturulmuştu. 1839'da fotoğrafın bulunmasından sonra, hareketi eşit ve çok kısa aralarla sabit fotoğraflar olarak saptayan yöntemler de geliştirildi. İngiliz kökenli fotoğrafçı Eadweard Muybridge(*), yan yana dizdiği fotoğraf makineleriyle koşan bir atın görüntülerini saptadı ve dönen bir disk içine yerleştirdiği bu fotoğraflarla hareketli bir görüntü yaratmayı başardı (1877). Fransız fizyolog Étienne-Jules Marey(*) 1882'de kuşların uçuşunu incelemek amacıyla, saniyede 12 fotoğraf çeken ve kamera takılmış bir makineli tüfeğe benzeyen bir aygıt geliştirdi. 1887'de ABD'li Hannibal Goodwin'in fotoğraf çekiminde selüloit film kullanması, bir yıl sonra da George Eastman'ın bu uygulamayı geliştirerek makaraya sarılı selüloit film şeridinin seri üretimini başlatması, sinema filminin gerçekleştirilmesi için bütün ön koşulları hazırlamış oldu.

Thomas Alva Edison(*) ile yardımcısı William Kennedy Laurie Dickson'ın yaptıkları kinetograf, kameranın(*) ilk biçimi olarak ortaya çıktı. Bu aygıtla, kenarlarına düzenli delikler açılmış 15 m'lik filmler üzerine saniyede 40 görüntü saptanabiliyordu. Edison kinetoskop(*) adını verdiği bir gösterim aygıtı aracılığıyla da bu görüntüleri hareketli bir biçimde yansıtmayı başardı. Ama bu aygıt, gözlerini iki küçük deliğe dayayan tek bir izleyici tarafından kullanılabiliyordu. Kinetoskopların ticari olarak satışa sunulmasıyla birlikte Edison, kitlesel film çekimi yapılabilen ve güneşin durumuna göre tekerlekler üzerinde döndürülen ilk film stüdyosu Black Maria'yı inşa etti.

Kinetoskopu Paris'te bir sergide gören Auguste ve Louis Lumière(*), sinematograf(*) adı verilen aygıtı geliştirdiler. Elle çalıştırılabilen bu aygıt film çekimi ve gösterimi yapabiliyor ve 10 kg dolayındaki ağırlığı sayesinde de, istenen yere taşınabiliyordu. Lumière Kardeşler ilk gösterilerini 28 Aralık 1895'te Paris'te, Capucines Bulvarı'ndaki Grand Café'de gerçekleştirdiler ve bu gösteri sinemanın başlangıcı olarak kabul edildi.

Edison'ın filmleri genellikle stüdyoda çekilmiş sirk ve vodvil gösterileriyken, Lumière Kardeşler'in filmleri dünyanın çeşitli yörelerine gönderilmiş kameramanların saptadıkları belgeseller ya da haber filmleriydi. Sinemanın kendine özgü anlatım olanaklarından yararlanma ve sinema aracılığıyla bir öykü anlatma dönemi, temel olarak Fransız yönetmen Georges Méliès'le(*) başladı. Méliès, fantastik sinema ve bilimkurgu sinemasının da öncüsü sayılan filmlerinde sinemanın yanılsama yaratma gücünü zekice kullanarak film "hile"leri uyguladı. Ama Méliès'in filmlerinde kamera sabit bir noktada duruyor ve öyküyü, tiyatro sahnesindeymiş gibi görüntülüyordu. Daha sonra sinema dilinin temel öğeleri olacak değişik çekim ölçeklerini ve kamera açılarını kullanan ve bunları öykünün gelişimine göre değişik biçim ve ritimlerde kurgulayan ilk sinemacı ABD'li Edwin S. Porter(*) oldu. Özellikle *The Great Train Robbery* (1903; Büyük Tren Soygunu) filminde Porter, hareketli ve gerilimli sahnelerde yakın ve kısa çekimler kullanarak, kamerayı hareket ettirerek ve arkadaki bir perdeye yansıtılmış görüntülerle öndeki bir mizansenin birleştirilmesine dayanan arka gösterim tekniğini uygulayarak, gerçekçi sinemanın temellerini attı.

Daha ilk gösterimlerden başlayarak kitlelerin ilgisini çeken ve yaygın bir eğlence aracına dönüşen sinema, 20. yüzyılın ilk 10 yılında başlı başına bir sanayi ve ticaret dalı haline geldi. Önceleri dünya pazarına Fransız sinemacıları egemendi ve Charles Pathé(*) ilk uluslararası sinema imparatorluğunu kurmuştu. ABD'de ise *nickelodeon* adı verilen sinema salonlarının hızla yayılması, başlıca Doğu kentlerinde art arda film yapım şirketlerinin kurulmasına yol açtı. Yapımcı şirketlerin 1908'de kurdukları Motion Picture Patents Company'nin(*) yürüttüğü mücadele karşısında bazı sinemacılar Batı'ya giderek orada etkinlik göstermeye başladılar ve böylece Hollywood'un temellerini attılar.

Sessiz sinema: 1910-27. Sinema alanında başlayan amansız rekabet yapımcıları kitlelerin ilgisini çekecek yeni filmler yapmaya itti. On dakika süren tek makaralık (*bak.* makara) filmlerin yanı sıra birkaç makaralık uzun filmler de yapılmaya başladı. ABD'de orta sınıfa yakın öyküler ve romanlar art arda perdeye aktarıldı ve adları çevresinde efsaneler oluşturulan sinema yıldızları ortaya çıkmaya başladı.

I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da Fransız ve İtalyan sinemaları önde geliyordu. Fransız Ferdinand Zecca, daha sonra ABD'de sessiz sinema komedyenlerini derinden etkileyecek komedi türünü (*course comique*) geliştirdi. Louis Feuillade(*) *Fantômas* (1913-14), *Les vampires* (1915; Vampirler) ve *Judex*'le (1916) hem cinayet ve korku sinemasını geliştirdi, hem de seriyal film uygulamasını başlattı. Bir yandan da gene Fransa'da, sahne oyunlarının karmaşık sinema uyarlamaları olan sanat filmi (*film d'art*) uygulamaları görüldü. İtalyan sineması ise 1908 ve 1913'te iki kez çevrilen *Gli ultimi giorni di Pompei* (Pompei'nin Son Günleri), *Quo Vadis?* (1912) ve *Cabiria* (1914) gibi, çok sayıda figüranın ve dev dekorların kullanıldığı, uzunluğu 6-12 makara arasında değişen destansı tarihsel filmlerle dikkati çekti. Bu İtalyan üstün yapımları ABD'li D.W. Griffith'i(*) derinden etkileyecekti.

Sinemayı ilginç bir eğlence düzeyinden başlı başına bir anlatım aracı konumuna yükselten en önemli sinemacı Griffith oldu. Söze ve yazıya başvurmadan yalnızca sinemanın anlatım olanaklarıyla izleyiciyi etkileyen, duygu ve düşünceleri en çarpıcı biçimde perdeye yansıtan Griffith, günümüzde artık klasikleşmiş olan sinema tekniklerini uyguladığı gibi, film yapım sürecinin de temel aşamalarını yerleştirdi ve bütün bu aşamaları uyumlu biçimde yürüten yönetmenin önemini ortaya koydu.

I. Dünya Savaşı sonrasının yorgun ve yıkık Avrupa'sında sinema alanındaki en önemli gelişmelerden biri, savaştan yenik çıkmış olan Almanya'dan geldi. Savaştan sonra özel denetime verilmiş olan UFA adlı şirket öncülüğünde Alman sineması Weimar Cumhuriyeti döneminde (1919-33) altın çağını yaşadı. UFA'nın ilk yapımları Ernst Lubitsch'in(*) *Madame Du Barry* (1919) ve *Anna Boleyn*'i (1920) gibi gösterişli, kostümlü tarihsel filmlerdi. Ama Almanya sinema sanatına en büyük katkıyı, Robert Wiene'nin(*), *Das Kabinett des Dr. Caligari* (1919; *Doktor Caligari'nin Muayenehanesi*) filmiyle başlayan dışavurumcu sinemayla yaptı. Bu filmde mizansenler kahramanların iç dünyalarını yansıtacak gibi düzenlenmiş, mimari, dekor, ışık vb öğeler filmin temalarını ve duygu tonlarını yansıtacak biçimde, adeta plastik bir malzeme gibi yoğurulmuştu. 1920'lerde gelişiminin doruğuna varan Alman dışavurumculuğu, dünya sinema sahnesine Fritz Lang(*) ve F.W. Murnau(*) gibi iki usta çıkardı. 1925'te iflasın eşiğine gelen UFA, büyük Amerikan film şirketlerinin yardımıyla kurtarıldı ve bu yardım karşılığında Alman yönetmenler ve teknik elemanlar ABD'ye giderek orada çalıştı. Daha sonra Hitler'in iktidara gelmesiyle de çok sayıda Alman sinemacı ABD'ye yerleşerek Hollywood sinemasının estetik temellerini atacaktı.

1920'lerin ikinci yarısında Alman sineması, savaşın yarattığı toplumsal çöküntünün de etkisiyle, dışavurumcu psikolojik temalardan, yaşamı olduğu gibi aktaran gerçekçi filmlere yöneldi. Yeni nesnelcilik (*Neue*

Eadweard Muybridge'in saptadığı koşan atların görüntüsü, 1887
British Film Institute, Londra

Sachlichkeit) adı verilen bu yönelimin en önemli temsilcisi G.W. Pabst(*) oldu.

Savaş sonrasında sinema alanındaki en önemli gelişmelerden biri de SSCB'de ortaya çıktı. Ajitasyon ve propaganda için sinemaya özel bir önem veren Sovyet hükümeti, dünyanın ilk sinema okulu olan Devlet Sinema Enstitüsü'nü (VGİK) kurdu ve ajitasyon ve sinema sözcüklerinden oluşturulan *agitki* sözcüğüyle tanımlanan filmlerin yapımına hız verdi. Olanaklar son derece kıt olduğundan *agitki*'ler, çarlık döneminde çekilmiş eski filmlerin, yeni yönetimin propagandasını yapacak biçimde yeniden kurgulanmasıyla hazırlanıyordu. Bu zorunluluk SSCB'de kurgu üzerine geniş çalışmalar yapılmasına ve kuramlar geliştirilmesine yol açtı. Lev Vladimiroviç Kuleşov(*), boş kamerayla deneyler yaptı ve yalnızca görüntülerin değişik biçimde sıralanmasıyla çok değişik duygu ve izlenimler yaratılabileceğini ortaya koydu.

Kuleşov'un, sinemaya önemli estetik katkılarda bulunacak iki izleyicisi ise Sergey Ayzenştayn(*) ve Vsevolod İllarionoviç Pudovkin(*) oldu. Griffith gibi yaşamı boyunca az sayıda film çekebilen Ayzenştayn, algılama psikolojisi ile Marksist diyalektiği birleştiren bir kurgu kuramı geliştirdi ve uyguladı. Pudovkin ise Ayzenştayn gibi diyalektik çatışmaya değil anlamsal bağlantıya dayanan bir kurgu anlayışını savunuyordu. Dönemin bir başka önemli sinemacısı, görüntülerinin resimsel kusursuzluğu, şiirselliği ve doğallığıyla dikkati çeken Aleksandr Dovjenko'ydu(*). Dziga Vertov(*) ise kurmaca sinemaya karşı çıkarak belgesel görüntülerin düzenlenmesine dayanan sinema-göz (*kino-glaz*) kuramını ortaya attı ve bu görüşü doğrultusunda, *Kino-Pravda* (Sinema-Gerçek) adı verilen ve gerçeği olduğu gibi saptayan bir dizi film çekti.

ABD'de savaş sonrasında film yapımı, dağıtımı ve gösterimi en önemli sanayi dallarından biri olmuş ve çok geniş bir kitlenin ilgisini çeker hale gelmişti. Sinemanın belli başlı türleri de bu dönemde oluştu. Bunlar arasında en çok ilgi göreni komediydi. Mack Sennett'in(*) Keystone Stüdyosu'nda üretilen ve Keystone komedileri olarak tanınan bu filmler Charlie Chaplin(*), Harry Langdon, Fatty Arbuckle(*), Mabel Normand ve Harold Lloyd(*) gibi yeteneklerin ortaya çıkmasını sağladı. Örneğin Chaplin ünlü Şarlo tipini bu tür komedilerde yaratmıştı.

1920'lerin başlarında haftada 40 milyon ABD'li sinemaya gidiyordu. Sinemanın yaygın etkisi ve o yıllarda Hollywood'da materyalizm, sinizm ve cinsel serbestlik yönelimleriyle kendini gösteren Caz Çağı, filmlerin denetim altına alınması yönünde tepkilere neden oldu. Hükümetin müdahalesini önlemek için yapımcılar, (başında bulunan kişinin adıyla) Hays Bürosu olarak anılan Amerikan Sinema Yapımcıları ve Dağıtımcıları (*bak.* Amerikan Sinema Birliği) adlı örgütü kurdular. Bu büro filmlerde yapılmaması ya da dikkat edilmesi gerekli noktaları belirledi. Sonunda suçluların cezalandırılması koşuluyla genel değerlere aykırı davranışların filmlerde gösterilebileceğine karar verdi. Bu olanaktan en çok yararlanan yönetmen ise, tarihsel ve çağdaş konulu filmlerinde cinselliğe ve şiddete oldukça yer veren ve gösterişli anlatımıyla dikkati çeken Cecil B. deMille(*) oldu. Alman göçmeni Ernst Lubitsch ise cinsel dokundurmalı komedileriyle öne çıktı. O dönemin Hollywood'unun en aykırı yönetmeni ise Avusturya'dan gelmiş olan Erich von Stroheim'dı(*). Filmlerinde yerleşik ahlak kurallarını karşısına alarak bu sınırların dışına taşan Stroheim, yapıtlarının geniş izleyici kitlesi tarafından beğenilmesine karşın, hem aykırı tutumu, hem de set ve kostümler için çok para harcaması yüzünden yapımcıların tepkisini çekiyordu.

Sessiz sinemanın son yıllarında ise ABD sinemasında gittikçe artan tekelleşme ve Büyük Bunalım'ın ilk izlerinin belirmesi yapımcı şirketlerin riskten kaçınmalarına yol açtı ve bunun sonucunda Griffith, Sennett, Chaplin, Keaton ve Stroheim gibi yenilikçi sinemacıların stüdyolarla çalışma olanağı iyice azaldı.

II. Dünya Savaşı öncesinde sesli sinema. Sesle görüntüyü birleştirmek sinemanın icadından beri düşünülen bir şeydi. 1919'da Lee De Forest(*), sesi optik olarak film üzerine kaydeden bir aygıt geliştirdi ve fonofilm adıyla patentini aldığı bu aygıtla 1923-27 arasında, özel olarak hazırlanmış salonlarda bir dizi sesli film gösterisi yaptı. Ama büyük yapım şirketleri pahalı olduğu gerekçesiyle bu yeniliğe ilgi göstermediler. O dönemde küçük bir yapım şirketi olan Warner Bros. 1925'te Western Electric'in geliştirdiği bir ses kayıt sistemiyle ilgilendi. Şirketin amacı filmleri müzikli olarak gösterime çıkarmaktı. Alan Crosland'ın yönettiği ve John Barrymore'un oynadığı *Don Juan* ilk kez 6 Ağustos 1926'da müzikli olarak gösterildi. Bunu, orkestra müziğinin yanı sıra, popüler şarkıların ve konuşmaların da yer aldığı ve gene Crosland'ın yönettiği, sinemanın ilk sesli filmi *The Jazz Singer* (1927; Caz Şarkıcısı) izledi.

"Konuşan filmler"in izleyici sayısını önemli ölçüde artırması üzerine, 1927-29 arasında 15 ay içinde Amerikan sinema sanayisi sesli sinemaya geçti. Ama sesli sinema bir dizi teknik ve estetik sorunu da birlikte getirdi. Mikrofonların ağır ve hareket olanaklarının sınırlı oluşu, çekim sırasında motor sesinin de kaydedilmesini önlemek için kameraların büyük kabinlere konması zorunluluğu filmlerdeki hareket olanağını kısıtlıyordu. Öykünün ve duyguların diyaloglarla daha kolay aktarılması filmlerin gittikçe durağan ve çok konuşmalı yapımlar halini almasına yol açtı. Yönetmenler de çekim sırasında oyunculara ve teknik ekibe talimat verme olanağını yitirdiler. Öte yandan ya diyalogları ezberleyemediklerinden, ya yabancı aksanları çok belli olduğundan ya da sesleri perdedeki görüntülerine uymadığından birçok yıldız sesli sinema döneminde ününü yitirdi.

Buna karşılık, oyuncu yönetiminde ustalaşmış yönetmenlerle tiyatro deneyimi ve yeteneği olan oyuncular öne çıktı. Filmlerin çekimden sonra seslendirilmesine dayanan dublaj uygulaması da sesli sinemanın getirdiği teknik kısıtlamaları büyük ölçüde ortadan kaldırdı. King Vidor'ın(*) dublajı ilk kez uyguladığı *Hallelujah!* (1929) filminden sonra bu uygulama yaygınlaştı. 1933'e gelindiğinde sesli çekimin birçok sorunu çözülmüştü.

Sesli sinemayla birlikte yeni türler de ortaya çıktı. Sesin sağladığı gerçeklik duygusu, katı toplumsal gerçeklere değinen filmlerin yolunu açtı. Bunların başında, kent argosunun ve çatışma sahnelerinin gerçeğe uygun biçimde kullanıldığı gangster filmleri geliyordu. Ünlü kişilerin yaşamlarına dayanan biyografik filmler de yeni bir tür olarak ortaya çıktı. Sessiz sinemanın hareketi temel alan komedisinin yerini, Marx kardeşlerin(*), W.C. Fields'ın(*) ve Frank Capra'nın(*) söze dayanan komedileri almaya başladı. Sesle birlikte gözde olan bir başka tür de müzikaldi. Walt Disney(*) *The Skeleton Dance*'la (1929; İskelet Dansı) canlandırma müzikalleri türünü başlattı. Sesin gelmesiyle inandırıcılık kazanan çizgi filmlerin üretimi de bu dönemde artmaya başladı. Üstelik çizgi filmlerde iki ya da üç renk kullanılabiliyordu.

Renkli film sesli sinemayla birlikte başladı. Ama sinemanın ilk yıllarında elle ya da şablonla boyama yöntemiyle bazı renkli filmler yapılmıştı. Technicolor Corporation tarafından geliştirilen *Technicolor*(*) fotografik renklendirme yöntemi ilk kez 1922'de uygulanmıştı. Ama üç temel renk kullanımına olanak sağlayan yöntem 1929-32 arasında geliştirildi ve uygulamaya kondu. Bu yöntem, Disney'in kısa canlandırma filmi *The Three Little Pigs* (1933; Üç Küçük Domuz) ve kısa canlı film *La Cucaracha*'dan (1934) sonra giderek yaygınlaşmaya başladı.

Sesli sinemayla birlikte izleyici sayısındaki artış, ABD'de büyük şirketlerin egemenliğini ve bu şirketlerin kitlesel olarak film çektikleri stüdyo sistemini güçlendirdi. 1930-45 arasında 7.500 film stüdyo sistemi içinde çekilirken, şirketler de belli tarzlarda uzmanlaştılar. Bebek doğumundan tutkulu öpüşmelere kadar birçok olay ve konunun filmlerde gösterilmesini yasaklayan ve kendi mührünü taşımayan filmlerin dağıtımını yasaklayan Yapım Yönetmeliği'nin çıkarılmasından (1934) sonra stüdyo sistemi daha da güçlendi ve bu sistem dışında yenilikçi yapımlar gerçekleştirmek neredeyse olanaksızlaştı.

Gene de stüdyo sistemi içinde Capra, Josef von Sternberg(*), John Ford(*), Howard Hawks(*), Alfred Hitchcock(*), William

Orson Welles *Yurttaş Kane* filminde, 1941
RKO Radio Pictures; fotoğraf, Museum of Modern Art/Film Stills Archive, New York kenti

Wyler(*), George Cukor(*) gibi yönetmenler kendi özgün tarzlarını geliştirip uygulayabildiler. Sistemin içinden çıkan en olağanüstü sinemacı ise, daha sonra sistemle çatışmaya girip çalışma olanaklarını yitirecek olan Orson Welles'ti(*). Welles, filmlerinde yeni görüntü ve çekim biçimleri uyguladığı gibi, sinemanın anlatım öğelerini değişik düzlemlerde bir arada ve uyum içinde kullandı.

Sesli sinema döneminde uluslararası alanda en parlak gelişmeyi Fransız sineması gösterdi. Pathé Frères ve Gaumont Pictures gibi büyük şirketlerin güçlerinin azalması ve genellikle tek bir film için kurulan küçük şirketlerin bunların olanaklarını kiralayarak film yapmaları, Fransız sinemasında yenilikçi ve yaratıcı yapıtların ortaya çıkmasını sağladı. Fransız sinemasının 1930'lardaki "Altın Çağ"ının simge haline gelmiş üç yönetmeni, sesi ve görüntüyü akışkan ve rahat bir anlatımla kullanan René Clair(*), toplumsal sisteme kökten karşı çıkan şiirsel iki filmiyle sinema tarihine geçen Jean Vigo(*) ve izlenimcilikten köklü toplumsal eleştiriye kadar değişik tutumları son derece ince işlenmiş bir anlatımla perdeye yansıtan Jean Renoir'dı(*).

Almanya'da sessiz sinema döneminin başarılı yönetmenleri 1930'ların başlarında sesi ustaca kullandıkları filmler çektiler. Ama Hitler'in iktidara gelmesi bu yönetmenlerin çalışma olanaklarını yok etti. Alman sineması Leni Riefenstahl'ın(*) çalışmaları gibi propaganda filmleri üretmeye başladı. Aynı biçimde SSCB'de de sessiz dönemin önemli sinemacılarının çalışmaları bürokrasinin engellemeleriyle karşılaşırken, toplumcu gerçekçilik adına ulusal kahramanların yaşamlarını anlatan ajitatif filmler desteklendi.

Japonya ise sesli sinemaya oldukça geç geçti. Bunun önemli bir nedeni *benşi* uygulamasıydı. *Benşi*, sessiz film gösterilirken, filmde olanları *Kabuki* tiyatrosu üslubunda izleyiciye aktaran bir yorumcuydu ve bu uygulama izleyiciler tarafından çok tutulmuştu. Gene de sesli filmlerle birlikte Japon sinema sanayisi tekelleşmeye ve kitlesel film üretmeye başladı. Buna karşılık Yasuciro Ozu(*) ve Kenci Mizoguçi(*) gibi yönetmenler toplumsal eleştiri taşıyan ilk filmlerini de bu dönemde çektiler. Hükümet ise, savaş boyunca da yürürlükte kalacak katı bir sansür uygulamaya başladı.

Sesle birlikte Hindistan'da da bir film patlaması yaşandı. Yılda, çoğu mitolojik ve tarihsel konuları ele alan, sözlü, danslı ve şarkılı ortalama 230 film gösterime çıkıyordu.

Savaş yılları ve II. Dünya Savaşı sonrası eğilimleri. Savaş yıllarında ABD'li sinemacılar savaşın değişik cephelerini tanıtan filmler yaptılar. Savaştan sonra ise stüdyo sistemi gerilemeye başladı. Bunun başlıca nedenlerinden biri antitröst yasalarının stüdyoların dayandığı yapım ve dağıtım tekellerini zayıflatmasıydı. Bazı stüdyolar finansman güçlükleri yüzünden gösterişli müzikaller ve tarihsel filmler yerine küçük bütçeli filmlere yöneldiler. Böylece toplumsal bilinç sineması olarak adlandırılan ve savaş sonrasının düş kırıklıklarına, ırkçılığa, alkolizme, gerçek polisiye olaylara değinen filmler çekildi. Ama 1947'de Amerika'ya Karşı Etkinlikleri Soruşturma Komitesi'nin "komünist etkiler"i araştırmaya başlamasıyla birlikte karalama ve temizlik kampanyaları Hollywood'u da içine aldı. Uzlaşmayı reddeden sinemacılar çalışma olanağından yoksun kalırken, yenilikçi düşüncelerden ve tartışmalı konulardan uzak kalmaya özen gösteren tutucu filmler çekildi. Sinemanın inişe geçmesine neden olan bir başka önemli neden de televizyonun yaygınlaşmasıydı. Hollywood sinemaskop(*), VistaVision gibi geniş ekran uygulamalarıyla, üç boyutlu filmlerle ve üstün yapımlarla televizyonun rekabetine dayanmaya çalıştı. Öte yandan televizyon filmlerinin etkisiyle küçük bütçeli, siyah-beyaz gerçekçi filmlere bir dönüş yaşandı. 1960'larda ise stüdyoların çöküşü ve Yapım Yönetmeliği'nin geçerliliğini yitirmesiyle birlikte küçük, bağımsız şirketlerin etkinliği arttı.

Uluslararası alanda, savaşın hemen ardından İtalyan sineması yeni-gerçekçilik(*) akımıyla dikkatleri üstüne çekti. Bu akımın yaratıcısı sinemacılar, Mussolini'nin kurduğu Deneysel Sinema Merkezi'nde öğrenim görmüş, ama dönemin "beyaz telefon filmleri" olarak adlandırılan yapay salon filmlerine ilgi göstermeyip toplumsal temalara yönelmişlerdi. Luchino Visconti'nin(*) 1942'de çektiği *Ossessione* (*Tutku*), gerçek yaşama ilişkin bir öyküyü gerçek mekânlarda yansıtışıyla yeni akımın öncüsü oldu ve sansürün hışmına uğradı. Savaşın sona ermesiyle birlikte İtalyan sinemacılar, kıt olanakların da zorlamasıyla, dönemin toplumsal gerçeklerini gerçek mekânlarda ve profesyonel olmayan oyuncularla perdeye getirdiler. Yeni-gerçekçiliğin en önemli temsilcileri Vittorio de Sica'yla(*) Roberto Rossellini'ydi(*). Önceleri bu akımın içinde yer alan Visconti, kendine özgü barok nitelikli bir sinemaya yöneldi. Gene ilk filmlerinde yeni-gerçekçilik akımının izleri görülen Federico Fellini(*) ve Michelangelo Antonioni(*) daha sonra, sinemaya modern katkılarda bulunan başlı başına birer okul haline geldiler. 1960'larda ve 1970'lerde ilk filmlerini yapan savaş sonrasının ikinci kuşağından Ermanno Olmi(*), Pier Paolo Pasolini(*), Bernardo Bertolucci(*), Francesco Rosi(*), Marco Bellocchio(*), Marco Ferreri, Paolo ve Vittorio Taviani(*), Lina Wertmüller(*) gibi yönetmenler, çağdaş toplumu ve tarihi çeşitli açılardan sorgulayan filmlerinde özgün üsluplarını geliştirdiler.

Fransa'da yenileşme dönemi Yeni Dalga(*) hareketiyle başladı. Akımın temsilcileri, Alexandre Astruc'ün 1948'de ortaya attığı, sinemacının ışıkla yazan bir yazar olması gerektiğini savunan kamera-kalem (*caméra-stylo*) kuramıyla André Bazin'in(*) *Cahiers du Cinéma* dergisinde savunduğu, kurgudan çok görüntünün iç düzenlenişine, yani mizansene önem veren görüşlerini birleştirerek yaratıcı sinemacılar kuramını(*) geliştirdiler. Klasik Fransız ve Hollywood anlatım kalıplarına karşı çıkan bu sinemacılar, filmlerin de aynı romanlar gibi yaratıcılarının kesin damgasını taşıması gerektiğini savundular. Akımın önemli temsilcileri François Truffaut(*), Alain Resnais(*), Jean-Luc Godard(*), Claude Chabrol(*), Louis Malle(*), Eric Rohmer(*), Agnès Varda(*) ve Jacques Rivette(*) giderek kendi özgün çizgilerinde ilerlediler. 1970'lerin sonlarına değin Fransız sinemasının gelişiminin belirlediği gibi, "Yeni Dalga" terimi ülke sinemalarındaki yenilikçi karşı çıkışları tanımlar oldu. Bu hareket ayrıca sinemanın bir sanat dalı olarak kuramsal düzeyde tartışılmasına da büyük katkıda bulundu.

İngiltere'de etkili gerçekçiliğiyle dikkati çeken savaş dönemi belgesellerinin ardından kültürel açıdan tutucu bir çizgi sinemaya egemen oldu. Buna tepki olarak genç sinemacılar 1950'lerin başında, Lindsay Anderson(*), Karel Reisz ve Tony Richardson'ın(*) öncülüğünde Özgür Sinema(*) hareketini geliştirdiler. Günlük yaşamı olanca gerçekliğiyle saptayan belgesellerle başlayan bu akım, gündelik yaşama önem veren ve bu çerçevede çalışan insanların sorunlarını ele alan konulu filmlerle devam etti. İngiltere'deki film stüdyolarının gelişkin düzeyi 1960'larda birçok yabancı yönetmenin bu ülkede film çekmesine yol açtı. 1970'lerin bol özel efektli filmlerinin bir bölümü de İngiltere'de çekildi. 1980'lerde ise özerk televizyon kanalı Channel Four'un bağımsız yönetmenlere film yaptırması sonucunda küçük bütçeli, ama son derece ilginç filmler üretildi. Bu gelişmeyi bazıları İngiliz rönesansı olarak adlandırdı.

Batı Almanya'da yenilikçi hareket 1962'de, 26 genç sinemacının Oberhausen Film Şenliği'nde bir bildiri açıklamalarıyla ortaya çıkan Genç Alman Sineması'yla(*) başladı. Alexander Kluge, Volker Schlöndorff(*), Werner Herzog(*), Wim Wenders(*) ve tiyatrodan gelen Rainer Werner Fassbinder(*) gibi yönetmenler, klasik biçimleri reddeden filmler yaptılar ve kendilerine özgü ayrı yollarda ilerlediler.

Savaşın hemen ardından yeniden kitlesel film üretimine başlayan Japon sineması 1950'lerde uluslararası alanda ilgi gören ve önemli ödüller kazanan filmleriyle en parlak dönemini yaşadı. Evrensel anlatım biçimleriyle Japon kültürünü birleştiren Akira Kurosava'yla(*) biçim ve içerik bakımından daha "Japon" olan Mizoguçi ve Ozu en önemli yapıtlarını bu dönemde verdiler. Bu yönetmenleri, ikinci kuşak sayılan Masaki Kabayaşi, Kon İçikava(*) ve Kaneto Şindo'nun başını çektiği grup, onları da Hiroşi Teşigara, Yasuzo Masumura, Şohei İmamura, Masahiro Şinoda ve Nagisa Oşima'nın(*) içinde yer aldığı üçüncü kuşak izledi. Ama 1980'lerde televizyonun ve ABD yapımlarının rekabeti karşısında bir bunalım yaşayan Japon sinemasında şiddet filmlerinin sayısı giderek artmaya başladı; yaratıcı yönetmenler ülkelerinde çalışma olanağını bulamadılar.

Akira Kurosava'nın yönettiği *Raşomon* filmi, 1950
Daiei Motion Picture Co.; fotoğraf, Museum of Modern Art/Film Stills Archive, New York kenti

Hindistan'da ise uluslararası bir dille ülkesine özgü temaları ve anlatım biçimlerini birleştiren Satyacit Ray(*) yenilikçi çıkışın öncüsü ve simgesi oldu. Onu 1960'ların sonlarından itibaren Mrinal Sen ve Mani Kaul gibi yönetmenler izledi.

1970'lerin başına değin sinema sanayisinden yoksun olan Avustralya'da 1975'te uygulanmaya başlayan geliştirme programının ardından bir nitelikli film patlaması yaşandı. Uluslararası düzeyde filmler çeken Peter Weir, Bruce Beresford, Fred Schepisi ve George Miller gibi yönetmenler 1980'lerde ABD'de çalışmaya başlayarak, bu ülke sinemasına taze kan getirdiler.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük durgunluğu SSCB sineması yaşadı. Uygulanan katı sansür Stalin'in ölümünden sonra da etkisini sürdürdü. 1960'larda ise Devlet Sinema Enstitüsü'nden, çoğu Rus olmayan birçok yetenekli sinemacı mezun oldu. Bunların en ilgi çekenleri Ermeni asıllı Gürcü Sergey Paradjanov ile Rus Andrey Tarkovski'ydi(*). Ama onların da çalışmaları bürokrasinin baskısıyla karşılaştı. 1980'lerin ortalarında ise *glasnost*'un etkisiyle, yıllarca yasaklanmış filmler gösterime çıktı. Bu umulmadık özgürleşmeyi Stalin dönemini eleştirel açıdan ele alan filmler, bunları da günümüz Sovyet toplumunun değer karmaşasını ve kuşkularını yansıtan çağdaş yapımlar izledi.

Arnavutluk ve ADC dışındaki Doğu Avrupa ülkelerinde, toplumsal muhalefetin ve liberalleşmenin yükselişine bağlı olarak sinema alanında da yaratıcı çabalar görüldü. Bu ülkelerin başında II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülke içinde komünist yönetimden bağımsız konumunu korumaya çalışan ve uluslararası sinemaya önemli katkılarda bulunan Polonya sineması geliyordu. Polonya okulu adı verilen bu akımın üyeleri Jerzy Kawalerowicz(*), Andrzej Munk(*), Andrzej Wajda(*) ile onları izleyen Roman Polanski(*), Jerzy Skolimowski(*), Krzysztof Zanussi(*) ve daha yeni kuşaktan Krysztof Kieslowski, Agnieszka Holland ve Feliks Falk, toplumsal sorunları gelişkin bir anlatımla perdeye yansıtırken, "toplumsal huzursuzluk" sinemasının da yaratıcısı oldular.

Çekoslovakya'da, Polonya okulunun etkisiyle 1962-68 arasında Çek Yeni Dalgası adı verilen bir canlanma yaşandı. Věra Chytilová, János Kádár(*), Miloš Forman(*), Jiří Menzel, Jan Němec gibi genç sinemacıların başını çektiği bu hareket 1968 Sovyet işgaliyle birlikte sona erdi.

Bağımsız çizgisini belli ölçülerde koruyabilen ve 1955'ten sonra uluslararası alanda geniş ilgi gören filmler üreten bir sinema da Macar sinemasıydı. Zoltán Fábri(*), Miklos Jancsó(*), István Szábo(*), István Gaál, Péter Bacsó, Pál Gábor ve Marta Mészáros(*) gibi yönetmenler ülkenin geçmişini ve bugününü sorgulayan, görsel bakımdan gelişkin filmler çektiler.

Yugoslavya'da Dušan Makavejev(*) 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında yaptığı filmlerinde döneme göre çok radikal bir tutum aldı. 1970'lerin ortalarından sonra ise, Prag'daki sinema okulundan mezun olan Emir Kusturica, Goran Marković ve Srdjan Karanović gibi genç sinemacılar Yugoslav sinemasında yeni bir canlanma yarattılar. ADC'de 1960'ların ilk yarısında çekilmiş ve yasaklanmış olan bir dizi ilginç film ancak 1990'da izleyici karşısına çıkabildi.

1960'ların en önemli gelişmesi, Üçüncü Dünya ülkeleri sinemalarının yükselişiydi. Özellikle Güney Amerika ve Afrika ülkelerinde sinemacılar, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı radikal bir tutum geliştirdiler. ABD sinemasının kalıplarına karşı çıkarken, alışılmış üretim sisteminden ayrı, bağımsız olarak gerçekleştirdikleri filmlerinde ülkelerinin anlatı geleneğinden de yararlanan, ulusal bilince seslenen, öfkeli ve şiirsel filmler çektiler. Üçüncü Dünya ülkelerindeki en güçlü akım olan Güney Amerika'daki Yeni Sinema(*) hareketi 1970'lerin sonlarına doğru askeri cuntaların baskısı karşısında gücünü yitirdi. 1980'lerde ise eskinin radikal yönetmenleri muhalif konumlarını korumakla birlikte, uluslararası anlatım biçimlerine daha yakın, olgun yapıtlar verdiler.

İspanyol Luis Buñuel(*) ise 1950'lerde Meksika'da, 1960'ların ortasından sonra Fransa'da çektiği filmlerle burjuva Hıristiyan kültürüne ve Batı uygarlığına en iğneleyici eleştirileri yönelterek benzersiz çizgisini korudu. Kendine özgü bir çizgi sürdüren bir başka yaratıcı yönetmen de, çağdaş insanın ruhunun derinliklerinde dolaşan İsveçli Ingmar Bergman(*) oldu.

ABD sinemasında yeni eğilimler. 1960'larda yaşanan toplumsal değişim ve çatışmalar ABD sinemasını da etkiledi. Arthur Penn(*), Stanley Kubrick(*), Sam Peckinpah(*), Robert Altman(*), Dennis Hopper gibi sinemacılar filmlerinde cinsellik, şiddet, militarizm ve Amerikalılık gibi kavramları yerleşik sınırların dışında ele aldılar. Öte yandan kalıplaşmış Hollywood anlatımının dışında teknikler ve üsluplar kullandılar. 1960'ların karşı-kültür hareketlerinin izlerini taşıyan bu filmlerin yerini 1970'lerde, sinema okullarından mezun olmuş Francis Ford Coppola(*), Paul Schrader, Martin Scorsese(*), George Lucas(*) ve Steven Spielberg'in(*) gösterişli çalışmaları aldı. Bu filmlerin bir bölümü, toplumsal sorunlar karşısında ailenin konumunu vurgular ve yeni bir ahlak anlayışı ararken, bir bölümü de klasik serüven, gerilim ve bilimkurgu öykülerini son derece gelişmiş görsel efektlerle perdeye getirdi. Bu ikinciler izleyiciyi, özellikle de yaş ortalaması küçük bir kitleyi yeniden sinema salonlarına çekerek sinema tarihinin en yüksek gişe gelirlerini sağladı.

1980'lerde videonun yaygınlaşmasıyla birlikte "elektronik sinema" önem kazandı. Video pazarının yarattığı talep nedeniyle büyük şirketler kadar bağımsız küçük şirketler de film yapma olanağı buldu. Bunun bir yan etkisi olarak bağımsız yenilikçi sinema canlandı ve Joel ve Ethan Coen, Jim Jarmusch, David Lynch, Spike Lee gibi genç yönetmenler sıra dışı, yenilikçi tasarılarını gerçekleştirme olanağını buldular.

Türkiye'de sinema. Sinema Türkiye'ye icat edilişinin hemen ardından girdi. 1896-97'de Lumière kardeşlerin aktüalite filmleri önce saray halkına, sonra da Beyoğlu'ndaki Sponeck Birahanesi'nde halka gösterildi. 1908'de ise Sigmund Weinberg(*) adlı Romanyalı bir Yahudi, Pathé Frères şirketinin temsilciliğini alarak İstanbul'da Cinema Pathé adındaki ilk sürekli sinema salonunu işletmeye başladı. Bu arada Lumière'lerin kameramanları Türkiye'ye gelerek İstanbul'da ve ülkenin başka yörelerinde aktüalite filmleri çektiler.

Osmanlı Devleti'nin film yapım çalışmaları ise, Weinberg'in başına getirildiği Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin kurulmasıyla başladı. Fuat Uzkınay(*), Yeşilköy'de daha önce Rusların yaptırdığı anıtın yıkılışını, *Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı* adlı 150 m'lik filmle belgeledi. Bu film ilk Türk filmi, Uzkınay da ilk Türk sinemacısı sayıldı. Ama söz konusu filmin izine sonradan hiçbir yerde rastlanmaması, gerçekten çekildiği konusunda kuşkular da yarattı.

Weinberg 1916'da *Himmet Ağa'nın İzdivacı* adlı ilk konulu filmin çekimlerine başladı. Savaş koşulları nedeniyle bitirilemeyen filmi 1918'de Fuat Uzkınay tamamladı. Bu arada gazeteci Sedat Simavi(*) *Pençe* (1917) ve *Casus*'u (1917), tiyatro kökenli Ahmed Fehim(*) *Mürebbiye* (1919) ve *Binnaz* (1919) adlı uyarlamaları, Fikret Şadi (Karagözoğlu) ise daha sonra seriyale dönüşecek olan popüler güldürü *Bican Efendi Vekilharç*'ı (1921) yönetti.

1922'den sonra sinemaya, tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul(*) damgasını vurdu. Ertuğrul'un 1922-23'te Kemal Film(*), 1928-41 arasında da İpek Film(*) için yönettiği yapımlar genellikle filme çekilmiş oyunlar ya da yabancı film uyarlamalarıydı ve koyu bir teatral hava taşıyordu. Bu filmler arasında *İstanbul Sokaklarında* (1931) adlı ilk sesli Türk filmi de vardı. Ertuğrul 1953'te ilk yerli renkli filmlerden *Halıcı Kız*'ı da yönetecekti. Kopyası yıllar sonra bulunan Ali İpar'ın *Salgın*'ı da (1954) ilk renkli Türk filmlerinden sayılır.

Muhsin Ertuğrul kendi yönettiği *Şehvet Kurbanı* filminde Cahide Sonku ile, 1940
Turhan Gürkan Arşivi

1930'lardaki önemli bir gelişme de Mussolini'nin Sansür Yasası'ndan esinlenerek hazırlanan sansür yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiydi. Bu katı sansür yüzünden Türk sinemacıları yıllar boyu özgür çalışma ortamı bulamadılar.

1940'ta Faruk Kenç(*), ardından 1943'te Şadan Kâmil, çektikleri filmlerle tiyatro dışından sinemaya giren yönetmenler oldu. Bu sinemacıların, oldukça basit de olsa filmlerinde sinemasal anlatıma önem vermeleri, Türk sinemasında tiyatroculardan sinemacılara geçiş dönemini başlattı. 1948'de yerli film biletlerinden alınan verginin düşürülmesiyle sinema hem kârlı bir iş alanı haline geldi, hem de izleyici sayısı gittikçe artmaya başladı. Bu durum 1948'den sonra film yapımında önemli bir

artışa ve geniş izleyici kitlesinin ilgisini çekecek melodramlar, tarihsel serüvenler ve polisiyeler gibi popüler türlerin oluşmasına yol açtı. Savaş yılları sırasında gösterilen çok sayıdaki Mısır melodramlarıyla Amerikan melodram ve serüven filmleri de böyle bir gelişme için geniş esin kaynağı olmuştu.

Lütfi Ö. Akad'ın(*) *Kanun Namına*'sı (1952) ve Metin Erksan(*), Atıf Yılmaz(*) ve Memduh Ün'ün(*) ilk filmleriyle sinemacılar dönemine geçiş başladı. Dönemin ayırıcı özelliği, Fransız ya da ABD filmlerinden esinlenilmiş olsa da, yönetmenlerin filmlerinde uluslararası sinema dili düzeyinde bir anlatım tutturmaya, sinemanın anlatım tekniklerini ve biçimlerini kullanmaya özen göstermeleriydi.

1960'ların düşünsel canlılık ortamında Türk sineması önemli bir atılım gerçekleştirdi. Bir yandan izleyici sayısı yükselir ve her yıl üretilen popüler film sayısı artarken, bir yandan da yaratıcı sinemacılar toplumsal ve çağdaş konularla daha derinden ilgilenmeye ve kendi özgün sinemasal anlatımlarını geliştirmeye başladılar. Sinemanın bir sanat dalı olarak ele alınması ve tartışılması da bu dönemde gelişi. L. Akad, M. Erksan, Halit Refiğ(*), Ertem Göreç ve A. Yılmaz kendi özgün sinemalarını arayan yönetmenler olarak öne çıktılar.

1960'ların ikinci yarısında M. Erksan ve H. Refiğ gibi yönetmenler "ulusal sinema" kavramını ortaya atarak tema ve biçim açısından geleneksel kaynaklara dönülmesini savunurken, oyuncu ve yönetmen Yılmaz Güney(*), yeni gerçekçilikten esinlenmiş destansı bir sinema geliştirdi. Ülke gerçeklerine değinen ve ezilen insanı odak olarak alan Güney, filmleriyle kısa sürede geniş bir ilgi gördü ve 1970'lerin ortalarına değin zor koşullar içinde yönettiği ya da senaryosunu yazdığı filmleriyle Türk sinemasının gelişimine tek başına damgasını vurdu. İlk önemli filmlerini 1970'lerin ikinci yarısında yapan Zeki Ökten(*), Şerif Gören(*), Ömer Kavur(*), Ali Özgentürk(*), Erden Kıral(*) ve Yavuz Turgul(*) gibi genç kuşak yönetmenler ise ya Güney geleneğini sürdürerek, ya uluslararası sinema alanındaki gelişmelerden esinlenerek ya da kendi özgün üsluplarını arayarak değişik yönlerde ilerlediler.

1970'lerde televizyonun, 1980'lerde de videonun yaygınlaşmasıyla eski izleyicisini büyük ölçüde yitiren Türk sineması ciddi finansman zorluklarıyla karşılaştı. Filmler oldukça küçük bütçelerle yapılırken, gösterilecek salon bulmakta da zorlanıldı. 1990'lara girildiğinde dışa açılma ve devlet desteği bir çare olarak tartışılıyordu, ama somut ve doyurucu sonuçlara ulaşılamamıştı.

SİNEMA SANATI. Sinemanın temel özellikleri. Ülkeden ülkeye, yönetmenden yönetmene büyük üslup değişiklikleri göstermesine ve el kamerasıyla çekilen küçük bir belgeselle milyonlarca dolarlık dev bir üstün yapım arasında büyük farklar olmasına karşın, sinemanın bazı temel özelliklerinden söz edilebilir. Bir kez sinemadaki her şey şimdiki zamanda, filmin izlendiği sırada olur ve nesnelerle insanlar somut görünümleriyle perdede belirir. Bu nitelikleriyle sinema, karanlık salonda tüm dikkatini perde üzerinde yoğunlaştırmış olan izleyiciyi kendi içine alan bir gerçekliğe sahiptir. Ama sinema, gerçeklik duygusu yaratmak için aktüel gerçeği değiştirir. Film izleme deneyimleri sonucu izleyicide oluşmuş kod, kural ve alışkanlıklar kullanılarak mekânlara değişik anlamlar yüklenebilir.

Sinemanın dört temel özelliği ışık, hareket, gerçeklik izlenimi ve birleştirmedir. Sinemanın teknik temeli saydam bir filmden ışık geçirilerek perdeye görüntü düşürülmesine dayandığından, ışığın ve gölgelerin kullanılış biçimi ve şiddetiyle perdede değişik etkiler ve anlamlar yaratılabilir. Sinemayı öteki grafik sanatlardan ayıran en temel özellik ise harekettir. Hareket aracılığıyla zaman içinde bir öykü anlatmak, dönüşümler ve gerilimler yaratmak olanaklıdır. Nesneler ve insanlar görüntüde gerçekteki biçimleriyle belirdiği için, sinema gerçeklik izlenimini en güçlü biçimde veren sanattır. Sesin kullanımı bu gerçeklik izlenimini daha da güçlendirmiştir. Sinemayı öteki görüntü sanatlarından ayıran temel özellik ise değişik zaman ve mekân parçalarını yansıtan görüntülerin bir filmde istenen uzunlukta ve sırayla art arda birleştirilebilmesidir. Bu öğe çok değişik anlamlar yaratma ve öyküleme olanakları sağladığı gibi, filmin mekânın her yerinde ve zaman içinde dolaşmasına da olanak verir.

Sinemanın anlatım öğeleri. Birçok kuramcı ve yazar, sinemanın konuşma ve yazı dili gibi başlı başına bir dil olduğunu öne sürmüştür. Sinema dilinin sözcükleri ise görüntüler ve seslerdir.

Sinema yönetmeni, kameranın nesnelliğini ve dolayısıyla gerçekliği istediği gibi değiştirerek sinemayı bir anlatım aracı olarak kullanabilir. Görüntüye ve kameraya ilişkin, yani sinematografik olan anlatım öğelerinin başında çerçeveleme gelir. Çerçeveleme, her film karesi içine neyin alınıp neyin alınmayacağını belirlemektir. İkinci öğe ise kamera açısı ve çekim ölçeğidir. Yönetmen nesnelerin yerini ve ötekilere göre hangi yakınlıkta ve büyüklükte görüleceğini, kameranın uzaklığını ve açısını ayarlayarak belirleyebilir. Üçüncü öğe olan kamera hareketleri ise yönetmene kamerayı belli yönlerde ve hızlarda hareket ettirerek görüntüyü kesmeden mekân içinde dolaşma ve hareketi izleme olanağı sağlar. Kamerayı hareket ettirmemek de bu bağlamda bir anlam yaratabilir. Yönetmen siyah-beyaz ya da renkli film kullanır ve istediği etkiyi yaratmak için ışık ve renk tonlarıyla oynar. Görüntüye ilişkin bu temel anlatım öğelerine, sinemanın yanılsama yaratma gücünden kaynaklanan film hileleri ile son dönemde gittikçe yaygınlaşan ve elektronik-optik sistem ve düzeneklerle gerçekleştirilen görsel efektleri de eklemek gerekir.

Görüntüye ilişkin olmayan temel anlatım öğesi ise kurgudur(*). Tek bir çekim, kameranın gördüğü çerçeve içindeki mekânı ve şeyleri yansıtır; bunları bir anlam, duygu ve izlenim yaratacak biçimde kullanmak kurgu ile gerçekleştirilebilir. Görüntülerin belli sürelerle ve belli bir düzende art arda gelmesiyle sinema dili oluşur. İzleyici genellikle farkına varmasa da, bir konulu filmde ortalama her 10 saniyede bir görüntü kesilip yeni bir görüntüye geçilir ve bir filmde ortalama 600 kesme bulunur. Kurgu aynı zamanda, farklı yerlerdeki olayları aynı anda yansıtma olanağını sağladığı gibi, aynı mekânda birbirinden bağımsız gelişen olayların da birlikte perdeye yansıtılmasına olanak verir. Ayrıca, yönetmenler kurguyla çarpıcı etkiler yaratabilir, dramatik vurgular yapabilir ve yaratıcılıklarını gösterebilirler. Kararma, bindirme gibi değişik geçme biçimleri de yönetmenlerce benzer amaçlarla kullanılabilir.

Sinema, bir dizi mekân görüntüsünün zaman içinde sıralanması olarak da tanımlanabilir. Sinemanın zaman öğesi gerçek zamandan farklıdır. Sinemada her saniyede izleyiciye 24 (ya da 16) sabit fotoğraf gösterilir. Bu sayı, hareketi gerçek yaşamdaki hızıyla perdeye yansıtır. Ama bu sayının azaltılıp çoğaltılmasıyla, yani kameranın hızlandırılıp yavaşlatılmasıyla da hareket yavaşlatılıp hızlandırılabilir. Yönetmen sinemada bu olanaktan yararlanarak da değişik anlamlar yaratabilir. Şiddet sahnelerinde hareketin yavaşlatılıp destansı bir havaya büründürülmesi ya da komedilerde hareketin hızlandırılıp komikleştirilmesi bunun örnekleridir.

Kameranın hızıyla oynanmadığı sürece tek bir çekim, hareketi gerçek zaman içinde saptar. Ama yeni bir görüntüye geçilmesiyle birlikte gerçek zaman parçalanır ve sinemasal zaman ortaya çıkar. Sinemasal zaman aracılığıyla gerçek zaman içinde dolaşmak, büyük atlamalar gerçekleştirmek, 100 dakikalık bir film içinde binlerce yılda geçen bir öyküyü anlatmak olasıdır. Bunun tersine, 100 dakikalık bir filmde çok daha kısa zaman süresi içinde geçen bir öykü de anlatılabilir. Üstelik aynı olay ve an, çok değişik açılardan tekrarlanarak gösterilebilir.

Her filmin kendi içinde bir temposu ya da ritmi vardır. Bu tempo hareketin hızıyla, kamera hareketleriyle, kesmelerin kısalığı ya da uzunluğuyla, müzik ve ses efektleriyle ve öykünün içeriğiyle sağlanır.

Sinemanın önemli bir anlatım öğesi de sestir. Konuşmanın, ses efektlerinin ve müziğin filme sağladığı gerçeklik duygusunun yanı sıra ses, yönetmenler tarafından, hem görüntüdeki anlamları güçlendiren dramatik bir öğe, hem de başlı başına bir anlatım aracı olarak kullanılabilir (*bak.* fon müziği). "Kafa sesi" adı verilen dış sesle yönetmen, film kişilerinin aklından geçenleri ya da bilinçaltındaki izlenimleri verebilir. Ses ile görüntü çakışıp birbirini güçlendirdiği gibi, çelişerek alışılmışın dışında anlamlar ve duygular da oluşturabilir.

Sinemanın, daha doğrusu konulu filmlerin temel bir anlatım öğesi oyuncudur. Sinema oyunculuğu üzerine değişik anlayışlar ve tarzlar geliştirilmişse de, sinema oyunculuğunun tiyatro oyunculuğundan temel farkı, sinema oyuncusunun çok değişik uzaklıklardan ve açılardan görüntülenebilmesidir. Bu yüzden sinema oyuncusunun "oynamaması", canlandırdığı karakterin gerçek yaşamdaki halini yansıtması, yani "kendisi olması" istenir (*bak.* oyunculuk).

Görüntülenecek mekânın düzenlenmesine ilişkin olan sanat yönetimi, sahne düzenlenmesi, set tasarımı, kostüm ve makyaj gibi öğeler ise yapım tasarımı başlığı altında toplanabilir. Bu öğelere, son dönemde gittikçe artan biçimde kullanılan, sabit ya da elektronik olarak hareket ettirilebilen maketleri ve özel efektleri eklemek gerekir. Tüm bu öğeler yönetmene, gerçek yaşamdaki mekân ve görünümleri kendi amacı doğrultusunda değiştirme olanağı sağlar. Yönetmen, somut, "görünen" görüntüler kullanarak gerçek yaşamdan düşlere, düş ürünü mekânlara, hayallere geçebilir. Bu da sinemasal mekân anlayışını ve kavramını ortaya çıkartır.

Sonuçta bütün bu anlatım öğeleri sinemayı gerçek zaman ve mekândan farklı bir zaman ve mekân kavramına sahip, özgün bir anlatım aracı yapar. Aynı öykü, bu anlatım öğeleri değişik biçimlerde kullanılarak sayısız biçimde perdeye aktarılabilir. Sinema tarihindeki farklı kuramlar ve sinema akımları da bu öğelerin farklı biçimlerde kullanılması ve değerlendirilmesi, birinin daha çok vurgulanıp ötekinin daha az önemsenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu öğelerin nasıl kullanılacağına ve nasıl bir sinemasal gerçeklik yaratılacağına karar veren kişi olan yönetmen, bu yüzden filmin son biçimini, yapısını ve niteliğini belirleyen, filme

imzasını atan kişidir. Öte yandan her film izleyici tarafından farkında olmadan sinemanın temel anlatım öğeleri aracılığıyla algılanır ve duyumsanır. Bu nedenle de filmler bu anlatım öğeleri açısından yorumlanmalı ve tartışılmalıdır.

Sinema türleri. Sinema, sanat dalı olmanın dışında da çeşitli toplumsal amaçlar için kullanılır. Sürekli üretilen birbirinden çok farklı milyonlarca film başlıca, konulu, belgesel, deneysel ve canlandırma olmak üzere dört bölüme ayrılabilir. Konulu filmler, "sinema" dendiğinde ilk akla gelen ve bir öykü anlatan filmlerdir. Belgesel sinema ise genelde nesnelerin ve olayların gerçek yaşamda oldukları gibi görüntülenmesine dayanır. Deneysel sinema bir anlatım aracı olarak sinemanın teknik ve estetik sınırlarının ötesini araştıran, yeni anlatım biçimleri deneyen filmleri içerir. Çizili desenlerin ya da cansız maketlerin hareketlendirilerek perdeye yansıtıldığı filmler ise canlandırma sineması başlığı altında toplanır. Öte yandan son zamanlarda, elektronik olarak oluşturulan görüntü ve efektlerle yapılan filmler elektronik sinema adıyla tanımlanmaya başlamıştır (*bak.* belgesel sinema; canlandırma; cinéma-vérité; derleme film; haber filmi; propaganda filmi).

Yüzyılın en kitlesel ve popüler anlatılarından biri olan sinemada konulu filmler, özellikle ABD sinema çevrelerince, konularına göre türlere ayrılır (*bak.* bilimkurgu; gangster filmi; komedi filmi; korku filmi; müzikal film; polisiye film; tarihsel film; western).

Filmlerin sınıflandırılmasında kullanılan bir başka ölçüt de uzunluktur. İlk filmlerin 10 dakika süren tek makaralık yapımlar olmasına karşılık bugün, özellikle konulu filmler için 80-150 dakika arası bir süre normal uzunluk olarak kabul edilmekte, 60 dakika dolayındakiler orta uzunlukta filmler, bunun altındakiler de kısa filmler olarak nitelendirilmektedir. Kahramanlarının her bölümde yeni bir öyküde yer aldıkları, birbirini izleyen bir dizi biçimindeki filmlere seriyal adı verilir. Sinemanın ilk yıllarında başlayan ve tutulan kahramanların yeni serüvenleriyle izleyici karşısına çıkmasına dayanan bu uygulamaya 1980'lerde yeniden dönülmüştür.

sinema dergileri, sinema haber, yorum ve tartışmalarına yer veren dergiler. Bu dergilerin bazılarındaki tartışmalar sinemanın gelişim çizgisini etkilemiştir.

Bütünüyle sinemaya ayrılmış dergi çıkarma çabaları 1900'lerde başlamış, örneğin sinema meraklısı bir Rus genci 1907'de, yalnızca bir sayı çıkan bir dergi yayımlamıştı. Bunu başka girişimler izlemiş ve 1913'te Rus Çarlığı'ndaki sinema dergi ve gazetelerinin sayısı 13'ü bulmuştu. Sinemanın bir sanat dalı olarak kabul edilmesiyle, özellikle 1920'lerden başlayarak çeşitli ülkelerde birçok sinema dergisi yayımlandı.

Sinema meraklılarının ve öğrencilerinin filmleri algılayış ve yorumlayışını biçimlendiren kuramsal ağırlıklı dergilerin başında ABD'de *Film Quarterly*, *Wide Angle*, *Quarterly Review of Film Studies* gelir. *American Film* ve *Film Comment* güncel ağırlıklı dergilerdir. ABD'de 1905'ten beri yayımlanan *Variety* ise uluslararası sinema sektöründen haberlere geniş biçimde yer veren haftalık bir gazetedir. İngiltere'de, bir dizi güncel haber ve röportaj dergisinin yanında *Screen* ve *Sight and Sound* İngiliz sinema çevresini etkileyen dergiler olmuştur. İtalya'da *Bianco e Nero* aynı işlevi yerine getirmiştir.

Sinemaya en parlak kuramsal katkılarda bulunan ve sinemanın aynı zamanda kuramsal düzeyde de ele alınması gereken bir sanat dalı olduğu düşüncesini yerleştiren dergi, 1951'de Fransa'da yayımlanmaya başlayan ve günümüzde de yayımını sürdüren *Cahiers du cinéma*'dır. Dergide yer alan yazı ve tartışmalar Yeni Dalga(*) akımının doğuşuna temel hazırlamıştır. Fransa'da ayrıca *Positif*, *Cinématographe*, *L'Avant-Scène* gibi kuramsal, *Première* ve *La Revue du Cinéma* gibi popüler dergiler yayımlanmaktadır. Polonya, Hindistan ve İsveç'te de uluslararası alanda ilgi gören sinema dergileri çıkarılmıştır.

Türkiye'de *Temaşa* (1918-19) dergisi sinema yazılarına da yer veriyordu. 1938'de, popüler nitelikli *Yıldız* dergisi yayıma başladı. Dergi kısa ömürlü oldu; 1940 ve 1963'te yeniden yayıma girdiyse de varlığını sürdüremedi. 1950'lerin sonlarında sinemaya ilişkin daha ciddi birkaç dergi girişimi oldu, ama bu dergiler kısa sürede ortadan çekildi. 1961'de çıkan *Artist* ve ertesi yıl yayımlanmaya başlayan *Ses*, Türkiye'nin en uzun ömürlü ve etkili popüler sinema dergileri oldu. 1966'da Türk Sinematek Derneği'nin(*) çıkardığı *Yeni Sinema*(*) Türkiye'de kuramsal dergilerin öncülüğünü yaptı. Robert Kolej Sinema Kulübü'nün 1966'da yayımladığı *Görüntü*, Türk Film Arşivi'nin 1967'de çıkarmaya başlayıp bir yıl sürdürdüğü *Özgür Sinema*, radikal bir çizgi izleyen *Genç Sinema* ve 1970'te birkaç sayı çıkan *Akademik Sinema* dönemin dikkate değer dergileriydi.

1973'te yayımlanmaya başlayan *Yedinci Sanat*(*) iki yıl boyunca 24 sayı çıkarak en istikrarlı dergilerden biri oldu. 1974 başında kuramsal ağırlıklı yazılarla çıkan *Çağdaş Sinema* 8 sayı, aynı yıl yayımına başlanan *Gerçek Sinema* ise aralıklarla iki yıl varlığını sürdürebildi.

1980'lerde haber, röportaj, eleştiri ve incelemelere yer veren *Videosinema* Mayıs 1984-Eylül 1985 arasında, *Gelişim Sinema* ise Ekim 1984-Haziran 1985 arasında düzenli olarak yayımlandı. Aralık 1985'te yayın yaşamına giren ... *Ve Sinema* aralıklarla çıkarak varlığını sürdürmektedir. Kasım 1989'da yayımlanmaya başlayan *Beyazperde* ise dokuz sayı çıktıktan sonra Eylül 1990'da kapanmıştır. İlk sayısı Eylül 1989'da çıkan ücretsiz haftalık *Sinema Gazetesi*, her hafta gösterime giren filmlerle ilgili tanıtma yazılarına yer vererek yaşamını Nisan 1993'e değin sürdürdü. Bundan sonra *Antrakt* dergisinin haftalık eki haline geldi ve *Antrakt Sinema* adını aldı. Ekim 1991'de yayımlanmaya başlayan aylık *Antrakt* ise bir ayın filmlerini tanıtan, oyuncu ve yönetmenleriyle ilgili bilgiler içeren yazılara yer vermektedir.

Sinema Günleri *bak.* Uluslararası İstanbul Film Festivali

sinema okulları, sinemanın çeşitli dallarında eğitim veren kurumlar. Sistemli eğitim veren ilk sinema okulu, Sovyet Devrimi'nden sonra 1919'da kurulan Devlet Sinema Enstitüsü'ydü (Vsesoyuznyi Gosudarstvenyi İnstitut Kinematografii-VGİK). Öteki ülkelerde sinema okullarının açılması sonraki yıllarda başladı ve daha çok sinemanın devlet denetiminde olduğu ülkelerde görüldü. İtalya'da Mussolini'nin girişimiyle 1935'te açılan Deneysel Sinema Merkezi (Centro Sperimentale di Cinematografia) ile Almanya'da Goebbels'in kurduğu Alman Film Akademisi (Deutsche Film-Akademie) bu gelişmenin tipik örnekleriydi.

1943'te Paris'te Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü'nün (Institut des Hautes Études Cinématographiques-IDHEC) açılmasına karşın Batı ülkelerinde sinema okulları II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaştı. Doğu Avrupa ülkelerindeki sinema okulları (Polonya'da Łódź, Çekoslovakya'da Prag) yetiştirdikleri öğrencilerin çalışmalarıyla öne çıkarken, İngiltere'deki bağımsız Londra Sinema Okulu'ndan ve 1971'de kurulan Ulusal Sinema Okulu'ndan uluslararası alanda adını duyuran sinemacılar mezun oldu. ABD'de ise Güney California Üniversitesi'nin (USC), Los Angeles'taki California Üniversitesi'nin (UCLA) ve New York Üniversitesi'nin sinema bölümlerinden mezun olan öğrenciler 1970'lerin ortalarından başlayarak ABD sinemasındaki canlanmaya damgalarını vurdular.

Sinema okullarının verdiği öğretim uzunluk, amaç, öğretim yöntemleri ve teknik olanaklar bakımından farklılık gösterir.

Türkiye'de sinema öğretimi oldukça geç bir tarihte başladı. 1960'larda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın-Yayın Yüksekokulu'nda sinema dersleri verildi. Düzenli sinema eğitimine 1970'lerde İstanbul'da Sinema-TV Enstitüsü'nde(*) başlandı. İzmir'de Ege Üniversitesi ve Eskişehir'de Anadolu Üniversitesi'nden sonra başka üniversitelerde de sinema eğitimi sürdürüldü.

Sinema Sanat ve Bilimleri Akademisi, ABD'de sinema sanayisinde çalışanların birliği. Birliğe, sinemaya önemli katkıda bulunmuş oyuncular, yöneticiler, sanat yönetmenleri, görüntü yönetmenleri, yönetmenler, kurgucular, yapımcılar, yazarlar, müzikçiler, halkla ilişkiler uzmanları ve ses teknisyenleri üye olabilir.

Örgüt 1927'de Metro-Goldwyn-Mayer Stüdyosu'nun yöneticisi Louis B.Mayer ve bir grup önde gelen sinemacı tarafından kuruldu. Amacı film yapımında sanatsal ve bilimsel standartları yükseltmekti. Ama kısa sürede asıl adını duyurduğu alan, her yıl, bir önceki takvim yılında gösterime girmiş filmler için film, oyunculuk, yönetim, senaryo, görüntü, müzik gibi çeşitli dallarda verdiği Akademi Ödülleri oldu. Ödül olarak verilen altın kaplama heykelciklerin "Oscar" diye anılması nedeniyle Akademi Ödülleri de daha çok Oscar Ödülleri adıyla tanındı. Ödüle aday olanlar, oyuncular, kurgucular ya da ses uzmanları gibi, ilgili dalın üyeleri tarafından saptanır. Kesin oylamaya ise akademinin bütün üyeleri katılır. Akademi jeneriklerin resmî kayıtlarını da tutar. Bir film arşivi, kitaplığı, Los Angeles'taki merkezinde bir sinema salonu vardır. Ayrıca dergiler de yayımlar.

Sinema-TV Enstitüsü, bugün MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ SİNEMA TV UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ VE SİNEMA TV ANA SANAT DALI, Türkiye'nin en geniş film arşivine sahip olan, sinema eğitimi veren, gösteri ve konferanslar düzenleyen ve film yapım çalışmaları yürüten kurum.

Kökeni, 1962'de Güzel Sanatlar Akademisi çatısı altında Sami Şekeroğlu(*) ve arkadaşları tarafından kurulan Kulüp Sinema 7'ye dayanmaktadır. Film arşivleme çalışmalarına özel önem veren, bunun yanı sıra gösteriler düzenleyip yayınlar çıkaran kulüp, 1967'de Türk Film Arşivi, ertesi yıl da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Film Arşivi, kısaca Devlet Film Arşivi adını aldı. Ocak 1969'da yönetmeliğinin *Resmî Gazete*'de yayımlanmasıyla birlikte resmî bir kurum oldu.

1973'te Uluslararası Film Arşivleri Federasyonu'na (FIAF) asıl üye olarak kabul edildi. 1974'te sinema öğretimine başlayan kurum, 1975'te yeni yönetmeliğiyle Sinema-TV Enstitüsü adını aldı. 1976'da, Türki-

ye'de ilk kez üniversite düzeyinde bağımsız diploma veren sinema ve televizyon öğretim programını başlattı.

Dört binin üzerinde filmi koruması altında tutan kurumun arşivinde ayrıca 30 bin dolayında fotoğraf ve belge vardır. Enstitü'nün laboratuvarında sinema sektörüne hizmet verilmekte, video yapım ünitesinde ise Türk sinemasını tanıtıcı programlar hazırlanmaktadır. Kurum ayrıca 1985'te geniş kapsamlı bir Türk Sinema Tarihi Araştırma Projesi başlatmıştır.

Sinema-TV Enstitüsü, 1983'te İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimar Sinan Üniversitesi'ne(*) dönüştürülmesiyle bugünkü adını almıştır.

sinemaskop, İngilizce CINEMASCOPE, sinemada filmin perdeye, görüntünün genişliği yüksekliğinin iki buçuk katı olacak biçimde yansıtıldığı film yapım işlemi. Fransız fizikçi Henri Chrétien (1879-1956), 1920'lerin sonlarında kameraya eklediği özel bir mercekle geniş görüntüyü 35 mm'lik standart filme "sıkıştırarak" sığdırmayı başardı. Daha sonra, özel bir gösterici merceği yardımıyla bu görüntüyü, oranları bozulmadan ve net biçimde geniş perde boyutlarına uygun olarak yansıttı. Bu buluş 1940'larda ve 1950'lerde televizyonun hızla yaygınlaşarak film piyasasını etkilemesi üzerine sinemacıların izleyiciyi çekmek için yeni yollar aramak zorunda kalmalarına değin göz ardı edildi.

Twentieth Century-Fox Film Corporation sinemaskop tekniğinin patent haklarını satın aldı ve 1953'te ABD'li yazar Lloyd C. Douglas'tan uyarlanan *The Robe* (1953; *Zincirli Köle*) filmini bu sistemle perdeye getirdi. Filmde aynı zamanda üç kanallı stereo ses sistemi kullanılmıştı. Öteki film şirketleri de sonradan aynı temel sistemi SuperScope, WarnerScope, Panavision gibi adlarla uyguladı.

Sinematek *bak.* Türk Sinematek Derneği

sinematograf, hem kamera, hem gösterici olarak kullanılabilen, hem de basım yapabilen ilk sinema aygıtı. Auguste ve Louis Lumière kardeşlerin bu buluşu, Thomas A. Edison'ın kinetoskopuna(*) ve Émil Reynaud'nun Paris'te, Grévin Müzesi'ndeki Optik Tiyatro gösterisine dayanıyordu. Lumière kardeşler, Edison'dan delikli film şeridi fikrini, Reynaud'dan da görüntüleri art arda perdeye yansıtma fikrini almışlardı. Sinematograf kamera işlevi de görüyor, ayrıca filmin kopyalarını da basabiliyordu. Lumière'ler, Edison'ın saniyede 46 kare gösteren göstericisinin hızını saniyede 16 kareye indirdiler. Halka açık ilk sinematograf gösterisi, 28 Aralık 1895'te Paris'te, Capucines Bulvarı'ndaki Grand Café'de yapıldı. Birkaç ay içinde aygıt Avrupa ve ABD'de yaygın biçimde kullanılmaya başladı.

Sinemüriyen Kat, Jura Döneminde (y. 190-136 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının dünya çapında rastlanan standart bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Adını, Fransa'da Semur (eskiden Sinemurum) yakınlarında saptanan ve ammonit fosilleri içeren fosfatlı kireçtaşlarından oluşan yüzey oluşumlarından alır. Hetanjiyen Katın üstünde ve Pliyensbahiyen Katın altında yer alan Sinemüriyen Kat, daha kısa zaman dilimlerine işaret eden bir dizi ammonit kuşağına ayrılır ve bu özelliğiyle dünyanın çeşitli kesimlerindeki kayaçlarla ilişkilendirilir.

sinerarya, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasının *Senecio* cinsinden, çiçekçilikte değerli bazı süs türlerine verilen ad. Bahçe, park ve evlerde yaygın olarak yetiştirilen bu bitkilerin pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Bunlardan bahçe çeşitleri genellikle *S. cineraria*, sera ya da ev çeşitleri ise *S. cruentus* türlerinden türetilmiştir.

Sera sineraryalarının, iri çiçekleriyle sık kümeler oluşturan bodur ve küçük yıldızsı çiçekleriyle dağınık demetler oluşturan uzun boylu iki tipi vardır. Her ikisi de

Sinerarya (*Senecio cruentus*)
Sven Samelius

tohumdan çoğaltılan bu tiplerin rengârenk çiçekli pek çok çeşidi saksı bitkisi olarak satılır.

sinerjizm, kemoterapide, farklı iki ilacın birlikte gösterdiği etkinin, bu ilaçların tek başına gösterdiği etkiden daha güçlü olması. Sinerjizm ilaçların vücut dokularına dağılımı, geçirdikleri yapı değişiklikleri ve atılımındaki değişmelerden kaynaklanabilir. Migren tedavisinde kullanılan ergotamin ve kafeinin birlikte gösterdiği etki buna iyi bir örnektir. Kafein, beyindeki kan damarlarını büzerek kan akımını azaltan ve böylece beyin atardamarlarının nabız şiddetini düşüren ergotaminin etkisini güçlendirdiğinden her iki maddeyi de içeren preparatlar kullanılır. *Ayrıca bak.* antagonizma.

sineztezi, belli bir tür duyu uyarısının bir başka duyu algısına yol açması. En yaygın biçimi "renkli işitme" olarak bilinir. Bu tür sineztezide insan, belli bir ses duyduğunda belli bir görüntü algılar (örn. *Do* sesini duyunca kırmızı renk görür). Ses-renk ilişkileri her insan için aynı olmamakla birlikte bazı genel kalıplar vardır; örneğin sesin (notanın) kalınlığı ya da pesliği ile rengin koyuluğu doğru orantılıdır. "Fotizm" denen benzer renk algıları tat, dokunma, acı, koku ya da ısı duyumlarına eşlik edebilir. Belli bir sözcüğün renk algısına yol açması ise "verbokromi" olarak bilinir. Rus soyut ressam Wassily Kandinsky'nin görsel olmayan tepki uyandırmak için canlı renklerle sineztezi denemeleri yaptığı söylenir. Sineztezi Edgar Allan Poe, Arthur Rimbaud, Hart Crane ve Dame Edith Sitwell gibi birbirinden çok farklı şairler tarafından da edebiyatta kullanılmıştır.

sinfonia, müzikte daha çok İtalyan kökenli birkaç çalgısal forma verilen ad. 17. ve 18. yüzyıllarda bu terim özellikle opera ve kantatların başında orkestranın çaldığı giriş bölümü için kullanıldı.

Sinfonia gelişerek, 17. yüzyıl sonunda standart biçimini alan üç bölümlü formun (hızlı-yavaş-hızlı) kullanılmasıyla orkestral senfoniye dönüştü. Karşıt bölümler genişledi ve görece bağımsız bölümler durumuna geldi. Böylece 1740'larda İtalyanların (örn. Sammartini), Avusturyalıların (örn. Monn) ve Almanların (örn. J. Stamitz) aynı biçimde besteledikleri üç bölümlü senfonilere yol açıldı.

Sinfonia sözcüğü bazen orkestra müziği dışındaki parçalar için de kullanılmıştır. Örneğin J. S. Bach, üç partili klavye envansiyonlarına(*) *sinfonia* adını vermiştir.

sinfonia concertante, KONSERTAN SENFONİ olarak da bilinir, Batı müziğinin klasik döneminde (y. 1750 - y. 1820) iki ya da daha çok çalgının kullanıldığı senfoni. Bir grup solocunun tüm orkestra ile dönüşümlü olarak çalması bakımından bir önceki barok dönem konçerto grossosuna yakın olan *sinfonia concertante*, müzik formu olarak daha çok klasik dönemin solo konçertosuna benzer; 19. yüzyıldaki ikili ve üçlü konçertoların da öncüsüdür. Örnekleri arasında Mozart'ın K.364 *Keman, Viyola ve Orkestra İçin Mi Bemol Majör Sinfonia Concertante*'si, Haydn'ın obua, keman, fagot, viyolonsel ve orkestra için *Sinfonia Concertante*'si vardır.

Konçerto grossonun temel özelliği olan melodik etkileşim ilkesinin kullanıldığı bir senfoniye de bazen *sinfonia concertante* adı verilir.

Singanhoe, Kore'nin Japonya'dan bağımsızlığını elde etmesi için daha uyumlu bir mücadele yürütülmesini sağlamak amacıyla Koreli milliyetçiler ve komünistler tarafından 1927'de oluşturulmuş birleşik ulusal bağımsızlık cephesi. Ulusal bilinci ve Japon karşıtı duyguları geliştirmeye çalışan Singanhoe, Kore dili araştırmalarını finanse etmiş, düşünce özgürlüğü talebinde bulunmuş ve Kore üniversitelerindeki bilimsel araştırmaları desteklemiştir. En güçlü olduğu dönemde 138 şubesi ve 37 bin üyesi bulunmasına karşın, Japon baskıları ve milliyetçilerle komünistler arasındaki iç çatışmalar yüzünden Singanhoe 1931'de dağılmıştır.

Singapur, resmî adı SİNGAPUR CUMHURİYETİ, Malay dilinde REPUBLIK SINGAPURA, Mandarin Çincesinde HSIN-CHIA-P'O KUNG-HO-KUO, Tamil dilinde SINGAPORE KUDIYARASU, Güneydoğu Asya'da, Malakka Yarımadasının güney ucunda ada ülkesi. Singapur Adasıyla çevredeki 50 küçük adacığı kapsar. Ekvator çizgisinin 137 km kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 618 km²'dir. Başkenti Singapur'un metropoliten alanı Singapur Adasıyla örtüştüğünden kent devleti olarak da anılır. Johor Boğazından kuzeye uzanan bir köprü yolla Malezya'ya bağlanan Singapur Adası Endonezya'nın Sumatra Adasından güneybatıdaki Malakka Boğazıyla ayrılır. 1992 tahmini nüfusu 2.792.000'dir.

Doğal yapı. Singapur Adasının yaklaşık üçte ikisi deniz düzeyinden yüksekliği en fazla 15 m olan hafif engebeli topraklardan oluşur. Adanın en yüksek noktası Timah Doruğudur (177 m). Sismik açıdan fazla etkin olmayan bir bölgede yer alan Singapur'un güneybatısında Sumatra ve Cava adalarını içine alan etkin yanardağ kuşağı uzanır.

Adada en uzunu Seletar Irmağı (yaklaşık 16 km) olmak üzere çok sayıda ırmak vardır. Yıllık ortalama yağış miktarının 2.500 mm olmasına karşın Singapur su gereksiniminin büyük bölümünü Malezya'dan karşılar. Ortalama sıcaklık, 25°C'yle (ocak) 27°C (temmuz) arasında değişir. Yıl boyunca sürekli yağmur yağmasına karşın, kuzeydoğu musonlarının estiği aralık-mart arasında ayda 250 mm, güney musonlarının

estiği mayıs-eylül arasında da ayda 175 mm yağış düşer.

Büyük bölümü verimsiz topraklarla kaplı olan adanın yalnızca yüzde 13'ü ekilebilir niteliktedir. Bununla birlikte modern tarım yöntemlerinin kullanımıyla ekilebilir toprakların yarısı, dünyanın en verimli meyve ve sebze alanlarından birine dönüştürülmüştür. Ormanlar ada topraklarının yaklaşık yüzde 5'ini kaplar. Adada granit dışında maden yoktur.

Nüfus. Nüfusun yüzde 76'sını Çinliler, geri kalanını da Malaylar ve Hintliler oluşturur. Resmî diller İngilizce ve Mandarin Çincesi ile Malay ve Tamil dilleridir. Çinlilerin yüzde 70'inden fazlası Konfüçyüsçü, Budacı ya da Taocudur. Hintlilerin bir bölümüyle Malaylar Müslüman, halkın geri kalanıysa Hıristiyan ya da Hindudur.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 4,5 kişidir. 1991 verilerine göre doğal nüfus artış hızı binde 12,6'dır. 1960'larda doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşmasıyla doğum oranı önemli bir düşüş göstermiş, bulaşıcı hastalıkların önü alınınca, ölüm oranı da düşmeye başlamıştır.

Ekonomi. Singapur'da büyük ölçüde dış ticarete dayanan bir piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre gayri safi milli hasıla (GSMH) 33,5 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 12.310 ABD Doları olmuştur.

Toplam işgücünün yüzde 0,3'ü (1991) GSMH içindeki payı yaklaşık yüzde 0,3 olan tarım sektöründe çalışır. Karma tarım yapılan adada başta sebze olmak üzere çeşitli tarım ürünleri yetiştirilir; kümes hayvanları ve domuz beslenir. Tarımsal üretim iç gereksinimi karşılayamadığından gıda maddelerinin büyük bölümü ithal edilir.

Hammadde halinde mineral ithal eden Singapur petrol arıtma tesisleriyle Asya'nın önde gelen ülkeleri arasında yer alır. Ayrıca denizde petrol arayan ülkeler için gerekli denizcilik araçlarını üretir. Adada kalay ergitme atölyeleri de vardır.

İmalat sanayisinin GSMH içindeki payı (1991) yüzde 28,6'dır. Jurong'daki sanayi kompleksinde kumaş, kontrplak, mobilya, tuğla, çimento kimyasal madde, plastik eşya, çelik çubuk ve boru üretilir, gemi inşa edilir. Sanayi ürünlerinin çoğu ihraç edilir. 1990'da yaklaşık 15,6 milyar kW-sa olan elektrik üretiminin tümü ithal petrolden sağlanır. Singapur, kişi başına düşen elektrik tüketimi açısından Güneydoğu Asya ülkeleri arasında birinci sırada yer alır.

Singapur İngiliz Uluslar Topluluğu'na ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'ne (ASEAN) üyedir. Ticaret yaptığı ülkelerin başında Japonya, ABD ve Malezya gelir. Singapur imalat sanayisinde kullanılacak hammaddeleri ithal eder ve dışarıya işlenmemiş kauçuk ve elektrikli araçlar ile dokuma ürünleri satar.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Singapur parlamenter sistemle yönetilen çok partili bir cumhuriyettir. Bununla birlikte ülkeyi 1959'dan bu yana Halk Eylem Partisi (PAP) yönetmektedir. Yasama organı 87 üyeli, tek meclisli parlamentodan oluşur. Parlamento üyelerinin altısı atamayla, geri kalanı seçimle işbaşına gelir. Seçimler beş yılda bir yapılır ve oy vermek zorunludur. Cumhurbaşkanı dört yılda bir parlamento tarafından seçilir.

Singapur, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve Malezya'yla birlikte Beşli Savunma Planı olarak bilinen bölgesel güvenlik örgütüne üyedir. Bu anlaşma uyarınca İngiliz Uluslar Topluluğu Singapur'da asker bulundurur.

Sosyal sigorta sistemi yaralanma, yaşlılık, hastalık ve ölüm yardımı gibi hizmetleri kapsar. Sağlık hizmetleri gelişmiş ülkelerle karşılaştırılabilecek kadar iyidir. Ortalama ömür (1988) erkeklerde 70,3 yıl, kadınlarda ise 75,8 yıldır. Çocuk ölüm oranı (1990) binde 6,7'dir. Bulaşıcı hastalıklar yok denecek kadar azalmıştır. İlköğretim parasızdır. Ülkede Malay ve Tamil dilleriyle Çince ve İngilizce eğitim veren okullar vardır.

İlköğretim zorunlu olmamakla birlikte, ilkokul yaşındaki çocukların yüzde 70'i okula gider. Ortaokula gitmek isteyenler İngilizce ve Çince sınavları geçmek zorundadır. Ülkedeki başlıca yükseköğretim kurumu 1980'de kurulan Singapur Ulusal Üniversitesi'dir.

Kültürel yaşam. Singapur kültürü Çin, Hindistan, Endonezya ve Batı kültürlerinin etkisindedir. Ülkede geleneksel Çin ve Hint müziğini, resmini ve tiyatrosunu yaşatmaya çalışan amatör ve profesyonel topluluklar vardır. Ülkenin en büyük kültür kuruluşlarından biri olan Singapur Bilim Merkezi, Güneydoğu Asya'daki tek bilim müzesidir. Merkez, çeşitli sergiler ve konferansların yanı sıra araştırma olanakları da sunar.

Tarih. Malay efsanelerine göre Singapur Adasındaki ilk yerleşmeyi, Şrivicaya İmparatorluğu'nun başkenti Palembong'dan gelen Prens Sang Nila Utama kurmuştur. Tumasik adıyla bilinen bu yerleşme, 14. yüzyıla değin Şrivicaya İmparatorluğu'na bağlı kaldı. Daha sonra, önce merkezi Cava Adasında bulunan Macapahit İmparatorluğu'na, ardından Siyam'daki (bugün Sri Lanka) Ayutthaya Krallığı'na bağlandı. Bölgeye 16. yüzyılda Portekizliler, 17. yüzyılda da Felemenkliler egemen oldu. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'ndan Sir Thomas Stamford Raffles 1819'da Johor sultanıyla bir anlaşma imzalayarak Singapur limanında bir yerleşme kurdu. Burası daha sonra

İngiliz sömürgeciliğinin Güneydoğu Asya'daki merkezi durumuna geldi.

Singapur 1867'de, Singapur, Penang, Malakka ve Labuan'dan oluşan, İngiltere'ye bağlı Boğaz Kolonileri'nin yönetim merkezi oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Singapur'u işgal eden Japonlar, kenti 1945'te İngiltere'ye geri verdiler. Boğaz Kolonileri 1946'da dağıtıldı ve Singapur ayrı bir sömürge durumuna geldi. 1959'da içişlerinde bağımsızlık kazandı. 1963'te Malezya'nın bir parçası oldu, 1965'te de bağımsızlığını kazandı. İngilizler 1971'de askerlerini çektiler. Bağımsızlıktan sonra ülkenin ilk başbakanı olarak göreve başlayan Lee Kuan Yew yaklaşık 30 yıl boyunca ülkenin iç ve dış politikasına yön verdi. Kasım 1990'da istifa eden Lee Kuan Yew'in yerine Goh Chok Tong geçti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Singapur, Singapur Cumhuriyeti'nin başkenti. Malakka Yarımadasının güney ucundaki Singapur Adasında yer alır. Singapur metropoliten alanı Singapur Adasıyla örtüşür. Güneydoğu Asya'nın en büyük limanı ve dünyanın en büyük ticaret merkezlerinden biri olan Singapur aynı zamanda bir serbest limandır. Nüfusunun çoğunluğunu Çinliler oluşturur; kentte Malaylar ve Hintliler de yaşar.

Malay geleneklerine göre, kenti Şrivicaya İmparatorluğu'ndan adayı ziyarete gelen bir prens kurmuş ve buraya Singapur adını vermiştir. Singapur limanı İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'ndan Sir Stamford Raffles'ın 1819'da burada bir yerleşme kurmasıyla önem kazandı. İngiltere'nin Hong Kong'u ele geçirmesi (1842), Çinhindi'nde Saygon'un (bugün Ho Şi Minh) ve Haiphong'un gelişmesi, Hollanda Doğu Hint Adaları'nda (bugün Endonezya) çeşitli limanların kurulmasıyla Singapur eski önemini yitirdiyse de gelişmeyi sürdürdü. 1869'da Süveyş Kanalının açılması ve buharlı gemilerin kullanılmaya başlamasıyla bir durak limanı olarak önemi arttı.

1951'de kraliyet beratıyla kent yapılan Singapur 1957'den 1959'a değin belediye statüsüyle, seçimle işbaşına gelmiş bir kent konseyi ve belediye başkanınca yönetildi. 1963'ten sonra kentin ve kırsal bölgenin yönetimi merkezî hükümete bağlandı.

Singapur liman bölgesinin yüzölçümü 93 km²'dir. Brani ve Sentosa adaları arasındaki korunaklı Keppel rıhtımlarında büyük doklar ve depolar yer alır. Keppel Güneydoğu Asya'nın başlıca petrol, kauçuk, kontrplak, kereste ve baharat yükleme limanıdır. İthal malları arasında makine, tekstil ve pirinç sayılabilir. Bangkok ile Kuala Lumpur arasındaki Malay Demiryolu'nun sona erdiği Jurong limanından Sembawang'a kısa bir demiryolu hattı uzanır.

Liman bölgesinin kuzeyine ve doğusuna doğru uzanan Singapur kenti Singapur ve Rochor ırmakları arasına yayılmıştır. Singapur Irmağının sol kıyısındaki ilk yerleşme bugün de kentin merkezidir. Önemli işyerleri ve resmî binalarla Anglikan St. Andrew Katedrali (1862) kentin bu bölgesindedir. Queenstown, Kallang ve Toa Payoh kentin modern konut bölgeleridir. Kentteki gökdelenler, oteller ve işyerleri koloni dönemi İngiliz mimarisinin izlerini taşır.

Kentte liman tesislerinin yanı sıra kalay ergitme atölyeleri, ananas konservesi fabrikaları, kauçuk fabrikaları, petrol rafinerileri ve bıçkıhaneler vardır. Kentin batısındaki Jurong büyük bir sanayi bölgesi ve limandır.

Kentteki önemli binalar arasında Victoria Tiyatrosu, Raffles Oteli, Yüksek Mahkeme, Belediye Binası, Jade Evi, Sri Mariamman Tapınağı ve Singapur Politeknik Okulu sayılabilir. Ulusal müze, kütüphane, tiyatro ve Van Kleef Akvaryumu devlet tarafından işletilmektedir. Çhangi'deki uluslararası havalimanı 1981'de kurulmuştur. Singapur Botanik Bahçesi kentin kuzeybatısındadır. Singapur Ulusal Üniversitesi 1980'de Singapur ve Nanyang üniversitelerinin birleşmesiyle, Nanyang Teknoloji Enstitüsü ise 1981'de eski Nanyang Üniversitesi'nin içinde kurulmuştur. Jurong Kuş Parkı (1971) yaklaşık 20 hektarlık yüzölçümüyle bu alanda dünyadaki en büyük parktır. Singapur liman bölgesindeki Sentosa Adası büyük bir

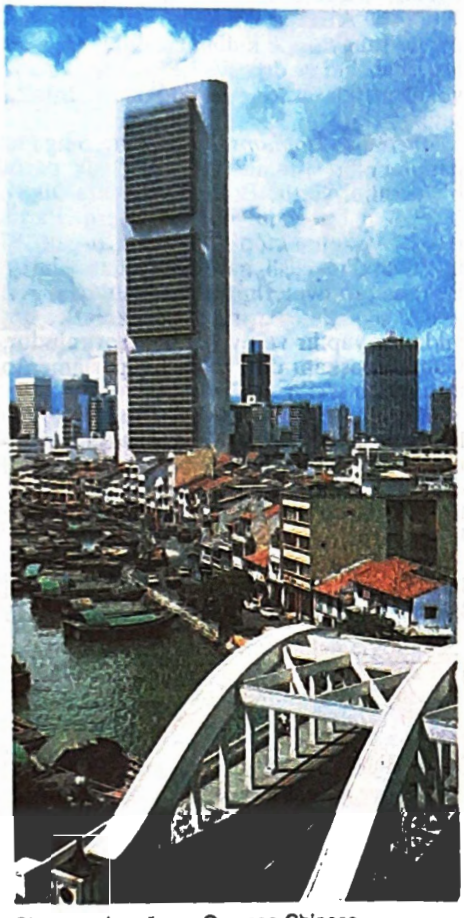

Singapur Irmağı ve Oversea-Chinese Banking Corporation'ın merkez binası, Singapur
E. Streichan—Shostal Associates

dinlence merkezi olarak gelişmiştir. Nüfus (1985 tah.) kent merkezi, 157.000; (1992 tah.) metropoliten alan, 2.792.000.

Singapur Botanik Bahçesi, hem bitki koleksiyonu, hem de düzenleme açısından dünyanın önde gelen botanik bahçelerinden biri. Açık alanlarında ve seralarında 3 bin canlı bitki türü, herbaryumunda ise 500 bin kuru bitki örneği bulunan bahçe 19. yüzyıl sonlarında İngilizlerce kuruldu. Toplam 31 hektarlık bir alana yayılan bahçenin büyük bir bölümü Malay cangılından kesilerek açıldı; yaklaşık 4 hektarlık bir alanda ise cangıla hiç dokunulmayıp doğal çevre korundu. Bahçe ilk kurulduğu yıllarda, ekonomik değeri olan bazı bitkiler için araştırma istasyonu olarak kullanıldı. 1890'da yöneticilik görevine getirilen Henry N. Ridley kauçukağacıyla (*Hevea brasiliensis*) ilgili pek çok araştırmayı başlattı. Giderek kauçukağacı araştırma merkezi haline gelen bahçede gene Ridley tarafından daha nitelikli ürün elde etmeye yönelik bir kauçuk sızdırma yöntemi geliştirildi. Onun buluşları ve yenilikleri Malakka Yarımadasının ekonomisini önemli ölçüde etkiledi.

Singaraja, Endonezya'da, Bali Adasının ortakuzey kesimindeki Bali İlinde (*propinsi*) kent. Kuzeyde Cava Denizi kıyısında yer alan Buleleng kentin limanıdır. Singaraja, Felemenk sömürge yönetimi sırasında Küçük Sunda Adalarının yönetim merkezi olmuştur. Kent nüfusu Müslüman, Budacı ve Hıristiyanlardan oluşur. Kentte ayrıca, çoğu ticaretle uğraşan Arap ve Hintli göçmenler yaşar. Singaraja, özellikle Cava'ya ihraç edilmek üzere pirinç ve kahve ticareti yapılan bir merkezdir. El sanatları arasında kumtaşı oymacılığı ile sepet, şapka, çanta ve yelpaze imalatı sayılabilir. Kentin yakınlarında kumtaşı ocakları vardır. Singaraja'daki Gedong Kirtya adlı tarihsel kütüphanede 3 bin kadar Bali elyazması bulunur. Doğudaki Sangsit'te, güneydoğudaki Sarvan'da ve doğudaki Yeh Sanih'te Hindu tapınakları vardır. Kentin yaklaşık 11 km batısında Lovina kumsalı yer alır. Nüfus (1980) 94.914.

Singer, I(srael) J(oshua) (d. 30 Kasım 1893, Bilgoraj, Polonya - ö. 10 Şubat 1944, New York kenti, ABD), Yidiş dilinde ürünler vermiş Polonya asıllı ABD'li yazar. Gerçekçi tarihsel romanlarıyla tanınmıştır. 1978'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Isaac Bashevis Singer'ın ağabeyidir.

Bir Hasidi hahamın oğlu olan Singer 1915'te Hasidi yaşantısıyla ilgili öyküler yazmaya başladı. Daha sonra 1920'lerde ve 1930'ların başlarında Varşova'da gazete muhabiri olarak çalıştı. Aynı dönemde öykülerini çeşitli kitaplarda topladı; "Perl" (İnci) adlı öyküsüyle adını yurtdışında da duyurdu. Galicia bölgesindeki Hasidi yaşantısını anlatan *Yoshe Kalb* adlı romanı 1932'de yayımlandı. Singer ertesi yıl ABD'ye göç etti. New York kentinde çıkan *Jewish Daily Forward* gazetesinde dizi yazılar yayımladı. *Die Brider Ashkenazi* (1936; Aşkenazi Kardeşler) adlı romanıyla ABD'de de üne kavuştu. Bunu *Die Mishpoche Karnovsky* (1943; Karnovsky Ailesi) izledi.

Singer küçük kardeşi gibi birçok kuşağı anlattığı aile romanları da yazmış, ama ondan farklı bir yaklaşımı benimsemiştir. Canlı karakterlerini daha kapsamlı bir tarihsel ve sosyoekonomik ortamla bütünleştirme yoluna gitmiştir; bu bağlantıyı romanın bütününde özenle korumaya çalışmıştır. Başyapıtı sayılan *Die Brider Ashkenazi* son derece farklı kişilikleri olan iki kardeşin çekişmesini ele alır. Bu kardeşlerin yaşadığı olaylar, doğum yerleri olan Polonya'nın sanayi kenti Łódź'un gelişimine koşut bir çizgi izler. *Die Mishpoche Karnovsky* ise özümlenmiş bir Alman Yahudi ailesinin uzun bir dönem içindeki dönüşümünü ele alır. Aile sonunda, Nazilerin iktidarı ele geçirmesi üzerine ABD'ye göç etmek zorunda kalır. Singer aynı zamanda öyküler ve oyunlar da yazmıştır. Oyunları hem Avrupa'da, hem de ABD'de Yidiş tiyatro topluluklarınca sahneye konmuş, başarı kazanmıştır.

Singer, Isaac Bashevis, Yidiş dilinde YİTSHEK BAŞYEVİS TSİNGER (d. 14 Temmuz? 1904, Radzymin, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 24 Temmuz 1991, Florida, ABD), Yidiş dilinde ürün vermiş Polonya asıllı ABD'li yazar. Polonya ve ABD'deki Yahudilerin yaşamını anlattığı yapıtlarında, gizli bilimlere olan ilgisini ironi, keskin bir zekâ ve bilgelikle ustaca kaynaştırmış, 1978 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Singer Hasidi bir aileden geliyordu. Varşova Hahamlık Okulu'nda geleneksel Yahu-

di eğitimi gördü. Ama *Die Brider Ashkenazi* (1936; Aşkenazi Kardeşler) romanıyla ün kazanan ağabeyi Israel Joshua Singer gibi o da hahamlık yerine yazarlığı seçti. İlk romanı *Der Sotn in Gorey*'in (1935; Şeytan Gorey'de) tefrika edilmesinden kısa bir süre sonra ABD'ye göç etti. New York kentine yerleştikten sonra Yidiş dilinde yayımlanan *Jewish Daily Forward* gazetesinde çalışmaya başladı; Warshofsky takma adıyla yazılar yayımladı. 1943'te ABD vatandaşlığına geçti.

Yapıtları İngilizce çevirileriyle tanınmasına karşın, hemen hemen tümünü Yidiş

Isaac Bashevis Singer, 1980
© 1982 Thomas Victor

dilinde yazmış ve çevirilerini de bizzat denetlemiştir. Başlıca romanları *The Family Moskat* (1950), *The Magician of Lublin* (1960; Lublin'li Büyücü), *The Slave* (1962; *Köle*, 1979), *The Manor* (1967; Malikâne), *The Estate* (1969; Mülk), *Enemies, a Love Story* (1972; *Düşmanlar*, 1979), *Shosha* (1978) ve *Penitent*'tir (1983; Tövbekâr). Öykü kitapları ise *Gimpel the Fool* (1957; Budala Gimpel), *The Spinoza of Market Street* (1961; Pazar Sokağının Spinoza'sı), *Short Friday* (1964; Kısa Cuma), *The Seance* (1968; Seans), Ulusal Kitap Ödülü'nü kazanan *A Crown of Feathers* (1973; Kuştüyünden Taç) ve *Old Love*'dır (1979; Yıllanmış Aşk). *The Collected Stories of Isaac Bashevis Singer* (Isaac Bashevis Singer'ın Toplu Öyküleri) 1982'de yayımlanmıştır.

Singer, Polonya Yahudilerinin soykırım öncesi yaşamını canlı bir biçimde yansıtır. *The Family Moskat, The Manor* ve *The Estate*'te 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında modern yaşamın ve dindışı etkilerin dayatmasıyla dağılan Yahudi aileleri ele alır. Daha kısa romanları ise şeytana uyup çeşitli belalara sürüklenen kişilerin öyküsüdür. Filme de çekilen *The Magician of Lublin* bir sirk sanatçısını, *Der Sotn in Gorey* 17. yüzyıl Yahudi köylülerinin kapıldığı mesih çılgınlığını, *Köle* köleleştirilen bir Yahudi bilginin çektiği acıları konu alır. Yahudi halk kültürü, efsaneleri ve mistisizmini başarıyla aktardığı kısa öyküleri, Singer'ın insan doğasının zayıflığına ilişkin görüşlerini yansıtır.

Singer'ın çocuk kitapları arasında en ünlüsü *Schlemiel Went to Warsaw, and Other Stories*'dir (1968; Schlemiel Varşova'ya Gitti ve Başka Öyküler). *In My Father's Court* ise (1966; Babamın Sarayında) Varşova'da geçen çocukluğu üzerine otobiyografik bir yapıttır.

Singer, Isaac Merrit (d. 27 Ekim 1811, Pittstown, New York, ABD - ö. 23 Temmuz 1875, Torquay, Devon, İngiltere), evlerde kullanılan ilk pratik dikiş makinesini geliştiren ABD'li mucit.

On dokuz yaşında bir makine ustasının yanında çıraklığa başlayan Singer, 1839'da bir matkabın, 10 yıl sonra da bir metal ve ağaç oyma makinesinin patentini aldı. 1851'de Boston'da bir makine atölyesinde çalışırken, Lerow and Blodgett marka bir dikiş makinesinin onarımını üstlendi. On bir gün gibi çok kısa bir süre içinde daha gelişkin bir modelin tasarımını hazırlayan Singer, buluşunun patentini aldı. Ardından, I.M. Singer Company şirketini kurarak dikiş makinesi üretimine geçti. Singer'ın makinesinde iğne, yatay bir tablanın üzerinde düşey doğrultuda ve kesintisiz bir biçimde inip çıkıyor, böylece kumaşın istenen her yeri dikilebiliyordu. Daha sonraki dikiş makineleri de temelde Singer'in tasarımına dayalı olarak geliştirildi.

Singer makinesinde ABD'li Elias Howe'un geliştirdiği dikiş iğnesini ve çapraz dikiş yöntemini uyguladığından Howe, patent hakkı çiğnendiği gerekçesiyle dava açtı ve 1854'te davayı kazandı. Ama Singer makine üretimini sürdürdü ve Haziran 1851'de Edward Clark ile ortaklık kurdu. 1860'ta bu şirket dünyanın en büyük dikiş makinesi üreticisi durumuna geldi. Singer daha sonraları makinesi üzerinde yaptığı geliştirmeler için 12 patent daha aldı.

Singer'in yaygınlaştırdığı taksitle satışlar, modern toplumda tüketimin artmasına yol açtı. 1863'te Clark ile birlikte Singer Manufacturing Company'yi kuran Singer, bunun ardından emekliye ayrılarak İngiltere'ye yerleşti.

Singer Company, çeşitli elektrikli ve elektronik aygıtlar üreten büyük ABD şirketi. Etkinliklerine, Isaac M. Singer tarafından geliştirilen dikiş makinelerinin üretimi ve pazarlamasıyla başlamıştır.

Singer'ın 1851'de patentini aldığı dikiş makinesini pazarlamak üzere kurulan I. M. Singer & Company, 1863'te Singer Manufacturing Company adıyla anonim şirket oldu. Şirket bugünkü adını 1963'te aldı.

Singer'ın tasarımını yaptığı, evlerde kullanılmak üzere üretilen ilk pratik dikiş makinesi, basit dikiş iğnesiyle mekik dikişini birleştiriyordu. Mekik dikişini 1854'te Singer'a karşı açtığı patent hakkı davasını kazanmış olan Elias B. Howe geliştirmişti. Ama Singer seri üretime geçmesine yetecek sayıda patent hakkını elinde toplamayı başardı. 1860'a gelindiğinde şirketi dünyanın en büyük dikiş makineleri üreticisi olmuştu.

Singer 1855'te makinelerini yabancı ülkelerde de pazarlamaya başladı ve 1. Paris Dünya Sergisi'nde birincilik ödülünü kazandı. 1885 Philadelphia Elektrik Sergisi'nde şirketin ürettiği ilk pratik elektrikli dikiş makinesi sergilendi. Singer 1910'da ev tipi elektrikli dikiş makinelerinin seri üretimine geçti. Pazarlama konusunda da yenilikçi olan Singer, taksitli satış yönteminin geliştirilmesine öncülük etti.

1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde elektronik uzay gereçleri gibi yüksek teknoloji gerektiren ürünlere de yönelen şirket, günümüzde dikiş makinelerinin yanı sıra güç aygıtları, her çeşit elektrikli süpürge, mobilya ve elektronik denetim aletleri de üretmektedir. 1986'da Singer markası korunmakla birlikte dikiş makinesi ve mobilya üretimi SSMC Inc. adlı yeni bir şirkete kaydırıldı. 1988'de mali sermaye sahipleri şirketin denetimini ele geçirerek küçük şirketlere bölme yönünde yeni adımlar attılar.

singerie (Fransızçada "maymunluk"), 18. yüzyıl başlarında birkaç Fransız ressamın yaptığı, günün modasına göre giyinmiş, insan davranışlarını taklit eden komik maymun resimlerine verilen ad. İlk örneklerini, girift bezemeli duvar resimlerinin içine giyimli maymun figürleri katan Fransız dekoratör ve tasarımcı Jean Berain verdi. Ama *singerie*'yi ayrı bir tür olarak ele alanın,

"Tuvalet", Christophe Huet'nin bir *singerie* çalışması, 18. yy'ın ilk yarısı; Condé Müzesi, Chantilly, Fransa
Giraudon—Art Resource/EB Inc.

genellikle, 1709'da Marly Şatosu için masada oturan maymunları gösteren büyük bir resim yapan dekoratör Claude Audran olduğu kabul edilir. Antoine Watteau ve çağdaşı başka birkaç ressam da bu türde denemeler yaptılar. 18. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait Çin tarzındaki *singerie* örneklerinde maymunlar resmî Çin görevlilerinin kılığında ve Çinlilerin pozlarını taklit eder biçimde betimleniyordu.

Singh, Rana Pratap (d. 1545?, Mevar - ö. 19 Ocak 1597, Mevar, Hindistan), günümüzde Hindistan'ın kuzeybatı kesimi ile Pakistan'ın doğusunda yer alan Mevar'daki (bugün Udaipur) Racput Devleti'nin Hindu mihracesi (1572-97). Hint-Türk imparatoru Ekber'in bölgeyi istila girişimine başarıyla karşı koyduğu için Racasthan'da ulusal kahraman olarak kabul edilir.

Mihrace Rana Udai Singh'in oğlu ve ardılıydı. Mevar'ın başkenti Çitor'un 1567'de Ekber tarafından yağmalanmasının öcünü almak için yönetimini yeniden düzenledi, kalelerini güçlendirdi ve Babürlüler saldırıya geçtiği zaman halkını dağlara sığınmaya çağırdı. Ekber'in ittifak önerisini geri çevirdikten sonra Haziran 1576'da Haldighat'ta Babürlüler karşısında bozguna uğradı ve dağlara kaçmak zorunda kaldı. Kalelerinin çoğunu kaybetmiş olmasına karşın, Ekber'in vergi memurlarına vergi verilmemesi ve pasif direniş çağrısında bulundu.

1584'te Ekber'in elçilerini bir kez daha geri çeviren Rana Pratap, sonunda kalelerinin çoğunu geri aldı ve halkının gözünde bir kahraman olarak öldü. Ama, yerine geçen oğlu Amar Singh 1614'te Ekber'in oğlu Cihangir'e boyun eğmek zorunda kaldı.

Singh, V(işvanath) P(ratap) (d. 25 Haziran 1931, Allahâbad, Hindistan), 1989-90'da Hindistan başbakanı olan siyaset ve devlet adamı.

Allahâbad ve Puna üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra 1969'da Kongre Partisi'nden (INC) kendi eyaleti Uttar Pradesh'in yasama meclisine girdi. 1971'de *Lok Sabha* (Halk Meclisi) üyeliğine seçildi. 1974'te de Başbakan İndira Gandhi tarafından ticaret bakan yardımcılığına atandı. 1976-77 yıllarında ticaret bakanlığı yapan Singh, 1980'de İndira Gandhi'nin yeniden başbakanlığa gelmesinden sonra 1982'ye değin Uttar Pradesh valiliği görevinde bulundu ve 1983'te yeniden ticaret bakanı oldu.

İndira Gandhi'nin 1984'te öldürülmesi üzerine başbakanlığa gelen oğlu Raciv Gandhi, Singh'i maliye bakanlığına atadı. Singh'in bu görevi sırasında hükümetin iş yaşamı üzerindeki denetimini kısıtlama ve vergi kaçakçılığının peşine düşme yolundaki çabaları büyük övgü topladı. Ocak 1987'de savunma bakanlığı görevini üstlenen Singh, silah alımındaki yolsuzluklar konusunda açtığı soruşturmaların engellenmesi üzerine aynı yılın sonlarında Gandhi'nin kabinesinden ayrıldı.

Singh kısa bir süre sonra Gandhi'nin liderliğindeki Kongre Partisi'nden de istifa etti ve çok geçmeden muhalefetteki merkez partileri arasında Ulusal Cephe adı altında ülke çapında bir güçbirliği kurdu. Ulusal Cephe Aralık 1989 genel seçimlerine girdi. Seçimden sonra Singh Ulusal Cephe'nin önderi olarak ülkenin öteki iki büyük muhalefet partisiyle de ittifak oluşturarak bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı. 2 Aralık 1989'da ant içerek Hindistan başbakanı oldu. Mart 1990'daki *Racya Sabha* (Eyaletler Meclisi) seçiminden sonra Singh'in yönetimindeki koalisyon, parlamentonun iki kanadında da çoğunluğu ele geçirdi. Ama din ve kast sorunlarıyla ilgili tartışmalar koalisyonda bölünmelere yol açtı. Singh parlamentoda bir güven oylamasını yitirmesi üzerine 7 Kasım 1990'da istifa etti.

Singh Sabha, Kuzey Hindistan'daki Sihler arasında 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında etkili olan eğitim ve edebiyat hareketi. Hıristiyanlar ile reformcu Hindu mezhebi Arya Samac'ın(*) dinsel propagandasına ve birçok Sihin Hinduizme dönmesine tepki olarak ortaya çıktı. Sih gurularının geleneksel öğretilerini canlandırmayı, Pencap dilinde dinsel metinler üretmeyi ve Sihler arasında okuryazarlık oranını artırmayı amaçlıyordu. Singh Sabha önderleri, Pencap'a egemen olan İngilizlere bağlılık göstererek, hareketin İngiliz koruması altında gelişmesini sağladılar. Bu sayede Pencap'ın çeşitli yerlerinde Sih okulları kuruldu. Bu harekete katılan önemli Sih bilginlerinden biri de Vir Singh'di (1872-1957).

Singhasari, Kediri Krallığı'nın gerileme dönemine girdiği 13. yüzyılın ilk yarısında Cava'nın doğusunda kurulan devlet.

İlk Singhasari kralı Ken Angrok (ya da Ken Arok) yöredeki küçük bir devletin hükümdarını öldürerek karısı Ken Dedes'le evlenen genç bir gezgindi. Bu sırada Kadiri kralı Kertacaya din adamlarıyla çatışma içindeydi. Çatışmada din adamlarının yanında yer alan Ken Angrok, 1222'de Kertacaya'yı yendikten sonra "Ranggha Racasa" (Fatih) ve "Amurva Bhumi" (Dünyaya Biçim Veren) unvanlarını kullanmaya başladı.

Son Singhasari kralı Kertanagara (1268-92) Cava'nın doğusunu geçici olarak birleştirmeyi başardı. Çin'i ele geçirerek büyük bir imparatorluk kurmuş olan Moğol kağanı Kubilay Han Kertanagara'nın hükümdarlığının sonlarına doğru Singhasari'ye bir elçi göndererek kendisine bağlılık yemini edilmesini istedi. Kertanagara bu isteği reddetti ve Kubilay'ın elçisinin yüzünü parçalatıp kulaklarını kestirdikten sonra Çin'e yolladı. Bu olaydan kısa süre sonra Kediri hükümdarı Cayakatvang Singhasari yönetimine karşı ayaklanarak Kertanagara'yı öldürdü. Böylece Singhasari Krallığı sona erdi.

Singhasari döneminde inşa edilen tapınaklar, Hindu-Cava sanatının en önemli örneklerinden sayılır. Bu yapılar, Hindu tapınak modellerinin Cava'ya özgü biçimler alma sürecinin ilk örnekleri olduğu gibi, Hinduizmle Budacılık arasındaki yakınlaşmayı da yansıtır.

Singspiel (Almancada "şarkılı oyun"), sözlü diyaloglar içeren, genellikle komik nitelikli 18. yüzyıl Alman operası. İlk *Singspiel*'ler, içlerine popüler şarkılar serpiştirilmiş hafif oyunlardı. Çağdaş İngiliz baladlı operasına ve Fransız *opéra comique*'ine benzeyen (her ikisinin de bu türün gelişmesinde etkisi olmuştur) *Singspiel*, 18. yüzyıl sonlarında çok yaygınlaştı. Bu başarının nedeni biraz da besteci ve dinleyicilerin o günlerde moda olan İtalyan operasının yapaylığına duydukları tepkiydi.

Başta gelen *Singspiel* bestecileri arasında Johann Adam Hiller, Jiří Antonín Benda ve Karl Ditters von Dittersdorf vardı. Mozart'ın elinde *Singspiel* ciddi, çok yanlı bir müzik formu oldu (*Die Entführung aus dem Serail*, 1782; *Saraydan Kız Kaçırma*). Son olarak da *Singspiel*'in hem 19. yüzyıl Alman romantik operasının, hem de popüler Viyana operetinin ilerlemesinde rol oynadığı söylenebilir.

Sinhala Maha Sabha, S.W.R.D. Bandaranaike'nin 1937'de Seylan'da (bugün Sri Lanka) kurduğu siyasal örgüt. Ülkede yaşayan en büyük etnik grup olan Sinhalilerin ve Budacıların çıkarlarını savunan Sinhala Maha Sabha, 1945'te yeni kurulan Birleşik Ulusal Parti'yi (UNP) destekledi. D.S. Senanayake önderliğindeki UNP, Seylan'ın bağımsızlığını kazanmasını izleyen 10 yıl boyunca ülkenin siyasal yaşamına egemen oldu.

Sinhala Maha Sabha UNP'nin içinde yer almakla birlikte ayrı bir siyasal örgüt olarak varlığını korudu. Ayrıca dil ve din konularında sık sık UNP'nin politikalarına ters düştü. Hem izlenen siyasal çizgi, hem de UNP önderliğini kimin üstleneceği konularında Senanayake'yle arasında görüş ayrılığı doğan Bandaranaike 1951'de UNP'den ayrıldı. Aynı tarihte Sinhala Maha Sabha'yı dağıtarak Sri Lanka Özgürlük Partisi'ni (SLFP) kurdu. SLFP'nin 1956 seçimlerinde UNP'yi yenilgiye uğratmasıyla Bandaranaike başbakan oldu.

Sinhali dili, SEYLAN DİLİ olarak da bilinir, Sri Lanka'da (eskiden Seylan) konuşulan Hint-Âri dili. Sri Lanka'ya İÖ 5. yüzyılda Kuzey Hindistan'dan gelen göçmenler tarafından getirilmiştir. Hindistan Yarımadasındaki öteki Hint-Âri dilleriyle etkileşim içinde olmadığından bağımsız bir gelişme göstermiştir. Seylanlı Budacıların kutsal dili olan Paliden ve biraz da Sanskritten etkilenmiş, Tamil dili başta olmak üzere Sri Lanka'da konuşulan Dravid dillerinden de çok sayıda sözcük almıştır. Sinhali dilindeki ilk belgeler, Brahmi alfabesiyle kayalara yazılmış, İÖ 200'den kalma yazıtlardır. 1250 dolaylarında gelişen edebiyat dili o tarihten bu yana çok az değişim geçirmiştir. Buna karşılık çağdaş konuşma dili edebiyat dilinden büyük farklılık gösterir. 1000'den sonra verilen çok sayıda edebiyat ürününün hemen tümü Budacı yazılardır. Dindışı edebiyat ise esas olarak 20. yüzyılda gelişmiştir. Çağdaş Sinhali dili heceye dayalı bir alfabeyle yazılır. Lakkadiv ve Maldiv adalarında da bu dilin lehçeleri konuşulur.

Sinhaliler, SEYLANLILAR olarak da bilinir, Sri Lanka'da (eskiden Seylan) yaşayan en büyük etnik grup. 1980 tahminlerine göre 10,8 milyon olan nüfusları toplam nüfusun yüzde 73'ünü oluşturur. İÖ 5. yüzyılda Kuzey Hindistan'dan göç ettiklerine inanılan Sinhaliler Hint-Avrupa ailesine bağlı bir Hint-Âri dili konuşurlar.

Sinhalilerin büyük bölümü tarımla uğraşır. Adanın güney ve batı kıyılarındaki düzlüklerde yaşayanlar Avrupa kültüründen büyük ölçüde etkilenmişse de, dağlık bölgede yaşayan Kandy Sinhalileri kendi geleneklerini sürdürmektedir. Küçük bir Hıristiyan azınlık dışında Sinhaliler, Theravada Budacılığını benimsemiştir.

Öbür Sri Lanka halkları gibi Sinhalilerde de mesleğe dayalı karmaşık bir kast sistemi görülür. Eşler genellikle aynı kasttan seçilir; hala ve dayı çocuklarıyla evlenme özendirilir. Kandy Sinhalileri arasında çokkarılı ve çokkocalı aileler bulunmakla birlikte, Sinhaliler arasında tekeşlilik yaygındır.

sini, bakır ya da pirinçten büyük tepsi. Eski dönemlerden bu yana üstünde yemek yenen bir ev eşyası olarak kullanılır. Siniyi biraz yüksekte tutmak için altına bir sehpa konur, dökülen yemek kırıntıları için de yere bir bez serilir. Siniler fırınlarda börek ya da kadayıf kızartmak için kullanılanlardan başka bir iki kişilikten beş on kişiliğe kadar değişik büyüklükte olur. Ziyafetlerde kullanılan en büyüklerine meydan sinisi denir.

Siniler genellikle kazıma tekniğiyle yapılan çeşitli desenlerle süslenir. Bazı sinilerde sahibinin ve yapan ustanın adına, yapıldığı tarihe de yer verilmiştir.

sini çevirme, Anadolu'nun çeşitli yörelerine özgü bir düğün göreneği. Kına gecesinde büyükçe bir siniye (ya da tepsiye) dizilen mumlar, gelinin başı üzerinde tutulup birer birer yakılır. Sonra gene gelinin başı üzerinde tutulan sini iki kadın tarafından çevrile çevrile düğün salonuna getirilirken *Kâbe İlahisi* söylenir. Uğur ve bereket getireceğine inanılan bu mumlar konuklar tarafından kapışılır ve kullanılmayıp saklanır.

sini dönmesi, Anadolu'da nişandan sonra erkek ve kız evlerinin birbirlerine karşılıklı armağan göndermesi geleneği.

Nişanı izleyen günlerde kız evinin armağanları bindallı bir bohçaya sarılarak başı bozulmamış (dul olmayan) bir kadın tarafından bir sini içinde erkek evine götürülür. Armağanlar arasında güvey için iç çamaşırı, tıraş takımı, terlik, çorap, mendil, bir kutu şeker, nişan yüzüğü, pembe ve kırmızı kreplerle süslü iki sürahi nişan şerbeti, gümüş zarflı bardaklar, güveyin anne, baba ve kardeşleri için giysilik kumaş vb bulunur. Sini birkaç gün sonra, gelenlerin karşılığı olan armağanlarla nişanda istenen takılar da eklenerek erkek evinden kız evine geri gönderilir.

sinir borusu oluşum bozukluğu, embriyonik yaşamın başlangıcında sinir borusunun anormal gelişmesi sonucu oluşan doğumsal beyin ve omurilik bozukluğu. Genellikle kafatası ya da omurga bozuklukları ile birlikte görülür. Normal koşullarda, sonradan dölütün sırtı olacak yüzey boyunca bir sinir dokusu plağı oluşur; bu doku kapalı bir boru oluşturacak biçimde katlanır; merkez sinir sisteminin yapıları bu borudan gelişir. Borunun düzgün bir biçimde kapanmadığı, bazı bölümlerinin eksik olduğu ya da bir bölümünün gelişi-

minin engellendiği durumlarda organlarda oluşum bozuklukları görülür.

Spina bifida, meningosel, miyelosel ve meningomiyelosel gibi temel biçim bozuklukları borunun çeşitli derecelerden kapanma eksikliklerinin sonucudur. *Spina bifida*, omurganın arka duvarını açık, sinir dokusunu da korumasız bırakacak biçimde gelişen kapanma eksikliğidir. Genellikle omurganın altındaki bel ve sağrı omurlarında görülür; sinir borusunun son bölümünün kapanma kusurudur ve yaşam boyunca tanı konmadan da kalabilir. Bu gruptaki bütün öbür oluşum bozuklukları *spina bifida*'nın özel biçimleridir.

Miyelosel omurganın, sinir dokularını beyin-omurilik zarı ya da deri gibi koruyucu bir örtü katmanı bile olmaksızın yüzeyde bırakan açıklığıdır. Meningosel ise omurgadaki açıklıktan beyin-omurilik zarının dışarıya çıkarak içi sıvı dolu bir kese oluşturmasıdır. Omurga açıklığından dışarı çıkan kesede sinir dokusu da bulunuyorsa bu karmaşık bozukluk meningomiyelosel adını alır. Bu oluşum bozukluklarından herhangi birinde omurga açıklığı omurga sütununun merkezî kanalına kadar ulaşıyorsa adının başına "siringo" eklenir. Örneğin merkezî kanala kadar ulaşan ve sinir dokusunu açıkta bırakan oluşum kusurlarına siringomiyelosel adı verilir. Sinir borusu açıklığı biçimindeki oluşum bozuklukları yaşamın erken dönemlerinde cerrahi olarak tedavi edilebilir; meningosel olgularında cerrahi yöntemler özellikle başarılıdır. Miyelosel ise genellikle paraplesi gibi komplikasyonlara yol açtığından tedavisi daha güçtür.

Başka bir sinir borusu oluşum bozukluğu olan ensafalosel, kafatasından dışarıya uzanan beyin-omurilik zarı kesesinde beyin dokusu bulunmasıdır. Hastaların durumu kesenin içindeki beyin dokusu miktarına bağlıdır.

Anensefali ve arinensefali sinir borusunun bazı bölümlerinin eksik kalması sonucu gelişir. Anensefalide beyin ya hiç yoktur ya da çok az gelişmiştir, kafatası ise hiç biçimlenmemiştir. Genellikle ölümle sonuçlanır ve dölütler sıklıkla ölü doğar. Bu hastalığın hidranensefali adı verilen biçiminde kafatası oluşmuştur, ama alın bölümü yoktur; bebek canlı doğsa da uzun süre yaşayamaz.

Arinensefalide beynin ön bölümünde bulunan rinensefalon bölümü yoktur. Bebek dudak ve damak yarığı, burunda biçim bozukluğu ya da burnun yokluğu, küçük gözler ve görme bozuklukları ile doğar. Benzer oluşum bozuklukları arasında, içinde göz olan ya da olmayan, merkezî konumlu tek bir göz yuvarı ya da göz çukuru bulunması, bu gözün üzerinde de boru biçiminde bir burnun varlığı, yani siklopi ile yüzün normal görünümde olmasına karşılık beynin iki lobunun birbirine kaynadığı sebosefali bulunur. Bu hastalıklarla doğan bebeklerin büyük bir bölümü doğumdan hemen sonra ölür.

Hidrosefali(*) beyinde aşırı sıvı birikimidir ve sinir borusunu dolduran beyin-omurilik sıvısının olağan akış yollarının bir bölümünün ya da tamamının tıkanması sonucu gelişir. Sıvının basıncı sonucunda beyin ve kafatası önemli ölçüde büyür. Hidrosefali her bin canlı doğumda bir ya da iki bebekte görülür ve sıvı fazlasını merkez sinir sistemi dışına akıtmayı sağlayan cerrahi yöntemler gelişmeden önce genellikle ölümle sonlanırdı. Günümüzde zamanında tanı konur ve doğru tedavi edilirse düşünsel bozukluklara yol açmadan iyileştirilebilmektedir.

sinir düğümü *bak.* gangliyon

sinir hücresi, NÖRON olarak da bilinir, knidliler ve daha üstün yapılı omurgasızlar ile omurgalıların tümünde sinir sisteminin temel birimini oluşturan hücre türü. Sinir uyaranlarını iletmekten sorumlu olan sinir hücresinde bir çekirdek ve iki ya da daha fazla sayıda lif (dendrit) bulunur. Uyaranlar dendritlerin biri ya da birkaçı tarafından hücrenin gövdesine taşınır; gelişmiş ve karmaşık yapılı sinir sistemlerinde akson olarak bilinen tek bir lif uyaranı hücre gövdesinden dışarıya taşır. Sinir hücrelerinden çıkan lif demetlerinin bir araya gelip bağdokuyla desteklenmesiyle sinirler oluşur. İri omurgalıların bazılarında sinir hücrelerinin uzunluğu birkaç metreyi bulur. Duyu siniri hücresi göz ya da kulak gibi duyu alıcıları olan bir organdan gelen uyaranları sinir sisteminde-

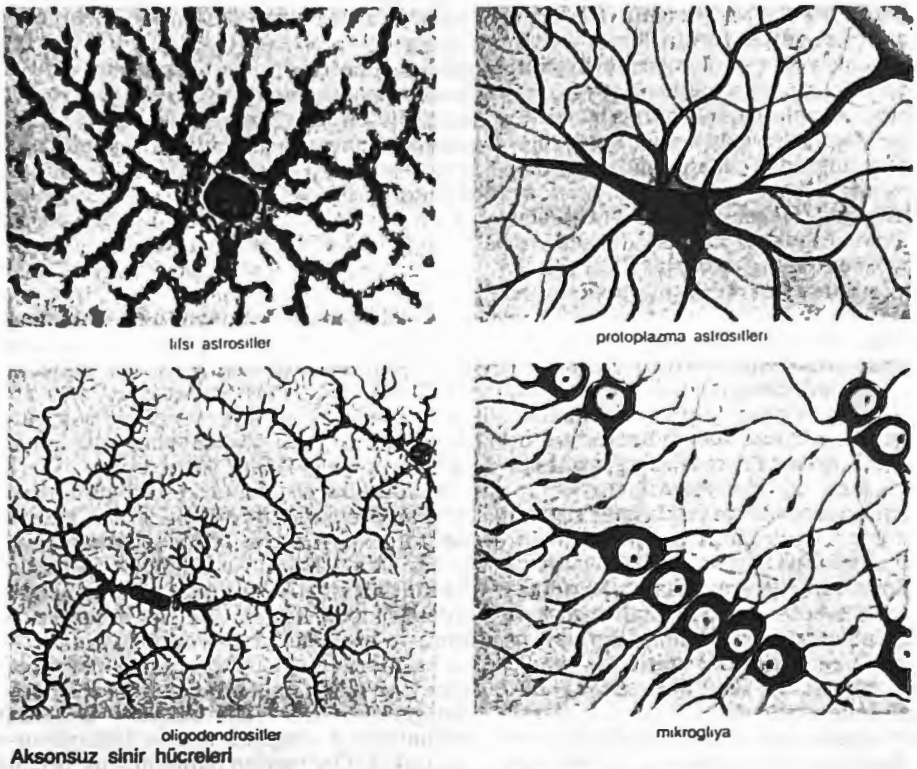

Aksonsuz sinir hücreleri
W. Bloom ve D. W. Fawcett, *A Textbook of Histology* (1986). W. B. Saunders Co. Philadelphia

ki özel merkezlere taşır; öte yandan hareket siniri hücresi, uyaranların merkez sinir sisteminden verilen komuta göre etkinlik gösterecek bir organa (örn. kas) taşınmasını üstlenir.

sinir ileticisi, sinir hücrelerinden salınan ve öbür sinir hücrelerini uyararak uyaranların sinir sistemi boyunca bir hücreden öbürüne iletilmesini sağlayan kimyasal maddelerin ortak adı.

İki sinir hücresinin birleştiği bölge olan sinapsta hücrelerden birinin iletici uzantısı (akson) ve öbürünün alıcı uzantısı (dendrit) ile iki hücre arasında bir mikroskopik aralık (sinaps yarığı) bulunur. Uyaran sinir hücresinin aksonuna ulaştığında, hücrenin elektriksel etkinliği tarafından uyarılıp sinaps öncesi zardan salınan kimyasal madde sinaps yarığında ilerleyerek saniyenin yüzde biri kadar zamanda komşu hücrenin sinaps sonrası zarına gider.

Sinir ileticisi olarak işlev gören birçok kimyasal madde olduğu düşünülmekle birlikte yapısı belirlenen maddelerin sayısı çok azdır; bunların başında asetilkolin, noradrenalin, dopamin ve serotonin gelir. Bunlardan bazıları (örn. asetilkolin) sinirhücrelerini uyarırken bazılarının ketleyici işlevi vardır. Araştırmalar bazı psikotrop ilaçların normal sinaps mekanizmasında değişikliğe yol açarak etki gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. *Ayrıca bak.* psikofarmakoloji; sinir sistemi.

sinir-kas bağlantısı, sinir lifiyle kas hücresi arasındaki kimyasal bağlantı alanı. İki sinir hücresi arasında bağlantıyı sağlayan sinapsın karşılığıdır. Bir sinir lifi uç bölümünde birçok kola ayrılır; bunların her biri bir kas lifinin uç-plak adı verilen bölgesinde son bulur. Uç-plakta gömülü durumda yüzlerce alıcı bulunur. Bu alıcılar hücre zarını boylu boyunca geçen, protein yapısında kanallardır. Sinir lifinden gelen uyarının etkisiyle sinir uçlarındaki sinaptik kesecik adlı küreciklerden sinir ileticisi bir madde olan asetilkolin salgılanır. Asetilkolinin alıcılara bağlanmasıyla kanallar açılır, sodyum iyonları uç-plağa ulaşabilir. Bu iyonlar da kas lifinin kasılmasına yol açan ve uç-plak potansiyeli adı verilen elektrik akımının doğmasına neden olur.

sinir lifi *bak.* akson

sinir salgı hücresi, sinir sinyallerini kimyasal uyaranlara dönüştürme işlevini yüklenen sinir hücresi. Sinir salgı hücrelerinin salgıladığı kimyasal maddeler (nörohormon) sinir hücresinin aksonu boyunca ilerleyerek akson ucunun kılcal damarlarla yakın ilişkide olduğu özel bölgelerde kan dolaşımına salınır. Çokhücreli hayvanların çoğunda bulunan sinir salgı hücreleri hücre çekirdeği, akson uçları, ayrıca hücrenin kendisinin çok iri oluşuyla öbür sinir hücrelerinden ayrılır.

sinir sistemi, çokhücreli hayvanlarda, gövdenin çeşitli etkinliklerinin birbiriyle uyum içinde ve eşgüdümlü olarak sürmesini, canlının çevredeki ve kendi gövdesinin içindeki değişiklikleri zamanında saptayıp bunlara yanıt vermesini sağlayan özelleşmiş yapı.

Sinir dokusunun en basit işlevsel birimi nöron olarak da bilinen ve uyaranları alıp elektrokimyasal ileticiler aracılığıyla taşımak üzere özelleşen sinir hücresidir. Birbirine bağdokuyla tutunan sinir hücresi demetleri sinirleri oluşturur. Omurgalılara özgü bir sinir hücresi, hücre gövdesi ile akson ve dendrit adı verilen uzantılardan oluşur. Dendrit, duyu alıcılarından ya da başka bir sinir hücresinden gelen uyaranları

alarak hücre gövdesine taşır. Öte yandan akson, uyaranı gövdeden alarak başka bir sinir hücresine ya da sinirin etkisini göstereceği kas ya da salgı bezi gibi bir organa götürür. Sinir sistemindeki üç genel sinir hücresi türü duyularla ilgili bilgiyi alan duyu hücreleri, uyaranları organlara taşıyan hareket hücreleri ve bu iki hücre türü arasındaki iletiyi sağlayan bağlantı hücreleridir.

İki sinir hücresi arasındaki bağlantı bölgesi sinaps(*) olarak adlandırılır. Sinir uyaranı aksonun uç bölgesine ulaştığında buradaki sinaps öncesi keseciklerinden asetilkolin ya da noradrenalin gibi bir kimyasal madde salınır. Bu madde iki hücre arasında yer alan sinaps yarığından geçerek sinaps sonrası alıcı hücreye gider ve burada uyarı ya da ketleme işlevini yerine getirir. Sinir ileticisini parçalamakla görevli olan enzimler, ileticinin ortaya çıkardığı yanıtın süresini sınırlar. Sinir uyaranları kimi zaman tümüyle elektriksel mekanizmayla iletilir; bu durumda uyaran doğrudan sinaps öncesi zardan sinaps sonrası zara geçer. Kimyasal ve elektriksel ileti mekanizmasında uyaranlar sinaps boyunca yalnız tek yönde ilerleyebilir.

Omurgasızlarda merkezleşmiş ve yaygın olmak üzere iki temel sinir sistemi tipi vardır. Knidliler (örn. denizanası, hidra) ve ktenoforlar (örn. denizcevizi, denizüzümü) gibi ışınsal bakışımı olan hayvanlardaki yaygın sinir sisteminin yapısı çok ilkeldir; beyin dokusu yoktur, sinir hücreleri canlının bütün gövdesini saran bir ağyapı biçiminde dağılır.

Öbür omurgasızların çoğunda sinir sistemi bir ölçüde merkezleşmiştir; sistemin belirli bir bölümü canlıya ulaşan bilgi ve uyaranların eşgüdümünde ve yanıtların oluşturulmasında baskın rol oynar. Işınsal bakışımlı derisidikenlilerde (örn. denizyıldızı) beyin olmamasına karşın, ışınsal sinirlerin çevreye yayıldığı bir merkez sinir halkası yer alır. Merkezleşmiş sinir sistemi, beyin olarak adlandırılabilecek bir merkez gangliyon ve bir ya da daha fazla sayıda sinir kordonundan oluşur; bu yapı, üstün yapılı omurgasızlar ve omurgalıların tümüne özgü iki yanlı bakışım gösteren gövde düzeninin evrimsel bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Bu tür sinir sistemine sahip en ilkel hayvanlardan yassısolucanlarda beyin, hayvanın baş bölümündeki sinir kordonlarının yarattığı bir şişkinlikten oluşur. Halkalısolucanlar (örn. topraksolucanı, sülük) ve eklembacaklılarda (örn. böcek, kabuklu) belirgin bir beyin dokusuyla gövdenin alt bölümünde (karında) uzanan sinir kordonlarını içeren daha karmaşık yapılı bir sinir sistemi vardır.

İnsanda ve öbür omurgalıların tümünde sinir sistemi iyi gelişmiş bir beyin ve vücudun sırt bölümünde uzanan omuriliği kapsayan merkez sinir sistemiyle, merkezle alıcılar ve öbür organlar arasındaki bağlantıyı sağlayan çevrel sinir sisteminden oluşur. İnsanla öbür omurgalıların sinir sistemleri arasındaki en önemli fark beyin kabuğunun (korteks) gelişme ve özelleşme düzeyidir. Beyin kabuğu duyu uyaranlarını çözümler, istençli kas hareketlerinin çoğunu denetler; usa vurma, anımsama ve öğrenme gibi yetilerin merkezidir. Beyni omuriliğe bağlayan ve soğanilikle Varol köprüsünden oluşan beyin sapı reflekslerin denetlenmesi, uyaranların iç organlara iletilmesi, vücudun iç ortamının düzenlenmesi ve sinir sisteminin kendi içinde ideal bir etkinlik durumunu sürdürmesi işlevlerini üstlenir.

Omurilik, boynun altında kalan bölümlerdeki uyaranların bağlantı merkezidir. Bu merkezde duyu siniri hücreleri hareket sinlri hücreleriyle bağlantı hücreleri olmadan, doğrudan sinaps yaparak omurilik reflekslerinin (örn. dizkapağı refleksi) ortaya çıkmasına yol açar. Bunun yanı sıra, duyu siniri hücreleri bağlantı hücreleriyle sinaps yapar, bağlantı hücrelerinin biri ya da birkaçı hareket siniri hücrelerini uyararak refleks yanıtını başlatır. Bağlantı hücrelerinin bir bölümü de uyaranları beyne taşıyarak başka yanıtların ortaya çıkmasını sağlar; bu yanıtlar daha sonra bağlantı hücreleriyle omurilikteki uygun hareket siniri hücrelerine iletilir.

İnsanda çevrel sinir sistemi 12 çift kafa siniri ve 31 çift omurilik sinirinden oluşur. Çok sayıda iç organa uyarı taşıyan vagus dışındaki bütün kafa sinirleri, baş ve boyun bölgesinin duyu ve hareket etkinliklerini denetler. Omurilik sinirlerinin her biri omuriliğe getirici (duyu) ve götürücü (hareket) köklerle bağlanır. Bu kökler omuriliğin hemen dışında birleşerek duyu ve hareket siniri hücrelerini içeren büyük bir ortak sinir kordonunu oluşturur; bu kordon daha sonra vücudun çeşitli bölgelerine ulaşan dallara ayrılır.

Çevrel sinir sistemindeki hareket siniri hücreleri iskelet kaslarına dağılan somatik sistem ve iç organlara giden otonom sistem olmak üzere iki alt birimde toplanır. Otonom sinir sistemi kalp, salgı bezleri ve kan damarları, solunum, sindirim, iç ve dış salgı, boşaltım ve üreme sistemlerindeki düz kasları denetler. Somatik sistemin etkinliklerinin büyük bölümü bilinç düzeyinde gerçekleşirken, otonom sinir sisteminde yanıtlar büyük ölçüde istençdışıdır.

Otonom sinir sistemindeki sinir kordonları sempatik ve parasempatik lifler olarak sınıflandırılır. Organların çoğunluğunun işlevi, farklı, sıklıkla karşıt yanıtlara yol açan bu iki tür sinir tarafından denetlenir. Sempatik sistem sıklıkla stres ve şok gibi durumlarda yanıt vererek vücudu bu durumun etkilerine hazırlar; örneğin, kan basıncı, kan şeker düzeyi ve terlemenin artması, gözbeneklerinin genişlemesi ve kan akımının kaslarda yoğunlaşması sempatik liflerin etkisiyle ortaya çıkar. Öte yandan parasempatik sistem iç organların normal işlevlerini başlatıp sürdürmeyi üstlenir.

Sinir sistemindeki bütün birim ve mekanizmalar örselenme ya da hastalıklara çok duyarlıdır. Bunların sonucunda ortaya çıkan belirtiler geçici bir tik ya da kişilik değişikliğinden felç, ağır kişilik bozukluklarına, hatta ölüme kadar uzanır. En sık rastlanan sinir sistemi bozukluklarından bazıları omuriliği etkileyerek felce yol açan enfeksiyonlar, urlar, travma ve doğuştan bozukluklar, hareket sinirlerini etkileyen Parkinson hastalığı ve kore, çevrel sinir sistemini etkiyelen nöropatilerdir.

sinir teli *bak.* akson

sinirkanatlılar (*Neuroptera*), yaklaşık 4 bin türü kapsayan böcek takımı. Günümüzde yalnız tülkanatböcekleri(*), karıncaaslanları(*) ve yakın akrabalarıyla sınırlandırılan bu grup, bazı sınıflandırmalarda *Planipennia* adıyla geçmektedir. Eskiden sinirkanatlılar takımı, şimdi ayrı birer takım düzeyine yükseltilen *Megaloptera* ve *Raphidiodea* gruplarını da kapsayacak biçimde kullanılıyordu. Bunlardan *Megaloptera* takımı *Sialidae*(*) ve *Corydalidae*(*) familyalarından 500'ü aşkın türü, *Raphidiodea* (ya da *Raphidioptera*) takımı 80 dolayında devesineği(*) türünü içermektedir.

Sinirkanatlılar ve öbür iki takım üyeleri olasılıkla ilk gagalısineklerden(*) (*Mecoptera* takımı) ayrı zamanlarda farklılaşarak evrimlendi. *Megaloptera* ve *Raphidiodea* gruplarının Karbonifer Dönemin (y. 345-280 milyon yıl önce) başlarında, *Neuroptera*'nın ise aynı dönemde ama daha sonra ortaya çıktığı sanılmaktadır. Her üç takıma giren böceklerin saydam ve sık ağ damarlı iki çift kanadı vardır. Kanat çiftleri birbirine benzer biçim ve iriliktedir. Kanatların karmaşık yapısına karşın bu böcekler iyi uçamazlar.

Bazı *Megaloptera* üyeleri dışında, kanatlar katlandığında çatı biçimini alır. Dişilerde karın bölümünün ucu değişiklik gösterirken devesineklerinin dişilerinde uzun ve ince bir yumurta borusunu da taşır. Erişkinler ve larvalar kene, karınca, yaprakbiti gibi daha küçük yapılı, yumuşak gövdeli böcekler ile böcek yumurtalarını yiyen yırtıcılardır. Yalnız *Neuroptera* takımından süngersinekleri (*Sisyridae* familyası) tatlı su süngerleri üstünde asalak yaşar.

Neuroptera üyelerinden çoğunun larvası karada, *Megaloptera* larvaları suda, devesineği larvaları ağaç kabuklarının altında yaşar. *Myrmeliontidae* familyasının üyelerine, larvalarının tuzak çukurları kazıp küçük böcekleri avlamasından ötürü karıncaaslanı adı verilmiştir. Vücudun baş bölümü *Neuroptera* ve *Megaloptera* üyelerinde karemsi biçimde ya da yanlara doğru, *Raphidiodea* üyelerinde uzunlamasına gelişmiştir. Erişkinlerin ağız parçaları da ayırt edici özellikler taşımaktadır. Bu yapılar *Megaloptera* ve *Raphidiodea* üyelerinde ileriye, *Neuroptera* üyelerinde aşağıya yöneliktir. Ayrıca *Neuroptera* larvalarının ağzı kesici ve çiğneyici çenelerle donanmıştır.

Zarkanatlılar yumurtalarını toprağa döker ya da bir yüzeye yapıştırırken, *Megaloptera* üyeleri yumurtalarını suya bırakmakta, devesineklerinin dişisi ise yumurta borusunu kullanarak yumurtalarını ağaç kabuğu çatlaklarına koymaktadır. Zarkanatlıların yumurtadan çıkan larvası yeterli olgunluğa eriştikten sonra anüsünden sızan ipekle çift katlı bir pupa kılıfı örer. Pupa evresinde başkalaşmaya uğrayarak erişkin biçimini alan zarkanatlılar genellikle çenelerini kullanarak pupa kılıfından çıkar.

Bu böcekler öbür böcekleri yiyerek ve kendileri de daha iri böceklere, kuşlara, çeşitli balıklara av olarak doğal denge içinde önemli bir rol oynarlar.

sinirliot, SİNİROTU olarak da bilinir, *Plantaginaceae* familyasının *Plantago* cinsini oluşturan 265 kadar çokyıllık otsu bitki türünün ortak adı. Tabanda rozetsi demetler oluşturan damarlı yapraklar ve yapraksız uzun bir sapın ucunda açan başaksı çiçek kümeleri

Büyük sinirliot (*Plantago major*)
Ingmar Holmasen

türlerin en tipik ortak özelliğidir. Türkiye'de de yetişen pek çok türü vardır. Yapraklarından halk arasında ilaç olarak yararlanılır.

En yaygın türlerden biri olan büyük sinirliotun (*P. major*) oval yaprakları kısa saplı, dişli ya da dalgalı kenarlıdır. Grimsi ya da esmer kırmızı renkli çiçek başakları tohuma döndüğünde kuşlar için iyi bir besin kaynağı oluşturur. Büyük sinirliota çok benzeyen beyaz sinirliot (*P. media*) ondan gümüşsü çiçekleriyle ayırt edilir. Bu iki tür gibi Türkiye'de çok yaygın olan daryapraklı sinirliot (*P. lanceolata*) mızrak biçiminde ve ince uzun, kargaayağı (*P. coronopus*) ise derin parçalı ve dişli yapraklarıyla tanınır. Sinirliot türlerinin yaprakları ağızdan ishal giderici, göğüs yumuşatıcı, balgam söktürücü ve idrar artırıcı, dışarıdan yara ve çıban iyi edici olarak kullanılır.

Gene aynı cinsten "karnıyarık" adı verilen bir türün (*P. psyllium*) tohumları ise müshil olarak değerlendirilmektedir. Tohumlar etkisini bileşimindeki müsilajın bağırsakta su alarak şişmesi ve bağırsak hareketlerini artırması sonucu gösterir.

Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi, Çince XINJIANG UYGUR ZIZHIQU, Wade-Giles yazımında HSIN-CHIANG WEI-WU-ERH, ÇHC'nin kuzeybatı ucunda özerk bölge (*zizhiqu*). Kuzeydoğuda Moğolistan, kuzeybatıda Kazakistan, batıda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatıda Afganistan'la Cemmu ve Keşmir bölgesi, güneydoğuda Tibet Özerk Bölgesi, doğuda Qinghai ve Gansu yönetim bölgeleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 1.646.700 km², yönetim merkezi Urumçi'dir (Wulumuqi).

Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) Sinkiang'ın güneyi Çinlilerin denetimi altındaydı. Sonradan yerel Uygur hükümdarlarınca yönetilen bölge, 13. yüzyılda Cengiz Han önderliğindeki Moğollar tarafından istila edildi. Qing (Mançu) hanedanı döneminde (1644-1911/12) yeniden Çin'e bağlandı ve 1884'te yönetim bölgesi yapıldı. Merkeze uzaklığı nedeniyle merkezî hükümetin atadığı görevlilerden çok yarı bağımsız savaş ağaları tarafından yönetildi. 1949'da komünistlerin iktidarı ele geçirmesinden sonra Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi adını aldı (1955).

Çin'in en geniş yönetim birimi olan Sinkiang coğrafi açıdan beş bölgeye ayrılabilir: Kuzeydeki dağlık bölge, Çungarya Havzası, Tian Shan (Tanrı Dağları), Tarım Havzası ve Kunlun Dağları. Kuzeydeki dağlık bölge, Moğolistan sınırı boyunca bir yarım daire biçiminde uzanır. Çungarya Havzası, doğusu ve batısı dışında dağlarla çevrilidir. Bölge topraklarının yaklaşık dörtte birini kaplayan Tian Shan sürekli olarak karlarla örtülüdür, dağların yamaçlarından aşağı büyük buzullar iner. Üç yanı dağlarla çevrili olan Tarım Havzası, ortasında yer alan bir çölle (700.000 km²) birbirine uzak vahalardan oluşur. Yer yer yüksekliği 7.300 m'yi bulan Kunlun Dağlarının orta kesimleri hemen hiç geçit vermez. Yüksek dağlarla çevrili, denize uzak bir bölge olan Sinkiang'da kuru bir kara iklimi hüküm sürer; yağış miktarı çok düşüktür.

Sinkiang'da 13 etnik grup yaşar. En kalabalık gruplar Çinliler ve Uygurlardan, öbürleri ise Moğollar, gene bir Moğol halkı olan Halhalar, Huylar, Kazaklar, Özbekler, Mançu-Tunguz dilleri konuşan Mançular ve Sibolar, Tacikler, Tatarlar, Ruslar ve Tahurlardan oluşur. Nüfus Çungarya ve Tarım havzalarına eşit biçimde dağılmıştır. Üçüncü kalabalık etnik grup olan Kazaklar, geçimlerini Çungarya bozkırlarında göçebe hayvancılık yaparak sağlarlar. Uygurlar ve Huylar en büyük Müslüman gruplardır. Moğollar ise Budacılığı benimsemiştir. Kırsal yerleşme biçimleri açısından bölgenin kuzeyiyle güneyi arasında önemli farklılıklar vardır; kuzeyde nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı tarımla, güneyde de gene buna yakın bir nüfus hayvancılıkla uğraşır. Bölgenin başlıca kentleri Urumçi, Karamay, Kaşgar ve Yining'dir (Kulca).

Yağış miktarı düşük olduğundan, tarım hemen hemen bütünüyle sulamaya dayanır. Başlıca ürünler buğday, mısır, pirinç ve darıdır. Aynı zamanda ÇHC'nin en önemli meyve üretim bölgelerinden olan Sinkiang, tatlı Hami kavunu, çekirdeksiz Turfan üzümü ve İli elmasıyla ünlüdür.

Bölgede kurşun, çinko, bakır, molibden ve tungsten yatakları bulunmakla birlikte, bu madenlerin hiçbiri yoğun olarak işletilmemektedir. En önemli ağır sanayi kuruluşları Urumçi'deki demir-çelik tesisleri ve çimento fabrikasıyla Kaşgar'daki tarım makineleri fabrikasıdır. Tarımsal üretim alanlarının yakınında gıda işleme tesisleri kurulmuştur.

Gelişkin bir karayolu ağına sahip olan Sinkiang, Gansu'dan gelen bir demiryolu hattıyla Kazakistan'a bağlanır. Urumçi'de bir havalimanı vardır. Nüfus (1990) 15.155.778.

sinkretizm, dinde, farklı dinsel inanç ve uygulamaların kaynaştırılması. Özellikle Helenistik dönemde (İÖ y. 300 - İS y. 300) görülmüştür. Doğu'nun gizem dinlerine, Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa ait öğelerle Eski Yunan din felsefesinin kavramlarını birleştiren dualist din sistemi gnostisizm, bunun en bilinen örneğidir. Büyük İskender'in (İÖ 4. yy) fetihleri, onun ardılları ve Roma İmparatorluğu çeşitli kültürlerin kaynaşmasına yol açarak farklı dinsel ve felsefi görüşlerin de bir araya gelmesini sağladı. Böylece dinsel alanda güçlü bir sinkretizm eğilimi doğdu. Hıristiyanlık ise başka dinlerden izler taşımakla birlikte genellikle bu tür hareketlere karşı olumsuz bir tutum takındı.

İran'da Hıristiyanlık, Budacılık ve Zerdüşt dininden öğeler alarak gelişen Manicilik (3. yy) ile Hindistan'da İslam ve Hindu öğelerini birleştiren Sih dini de (15-16. yy) bu ülkelerdeki yerleşik dinsel sistemlerin direnciyle karşılaştı.

17. yüzyılda Protestan Alman ilahiyatçı Georg Calixtus'un Almanya'daki Protestanları uzlaştırmayı amaçlayan girişimi de yerleşik kilise önderleri tarafından sinkretizmle suçlanarak lanetlendi.

sinkromizm, ABD'li Stanton Macdonald-Wright(*) ve Morgan Russell'ın 1912-13'te Paris'te oluşturdukları soyut sanat akımı. Bu ressamların betimledikleri çok renkli, burgaca benzeyen daireler büyük ölçüde orfist (*bak.* orfizm) imgeleri anımsatıyordu. Russell ilk sinkromist resmi olan "Yeşil Sinkromi"yi 1913'te Salon des Indépendants'da (Bağımsızlar Salonu) sergiledi. Aynı yıl iki sanatçı önce Münih'te, ardından da Paris'te birer sergi açtılar. 1914'te de yapıtlarını New York'taki Carroll Galerisi'nde sergilediler. Macdonald 1916'da yayımladığı bir bildiride betimsel resim anlayışını ritmik renk soyutlamalarına nasıl dönüştürdüğünü açıkladı, ayrıca rengin ancak soyut anlatımda önem kazandığını belirtti.

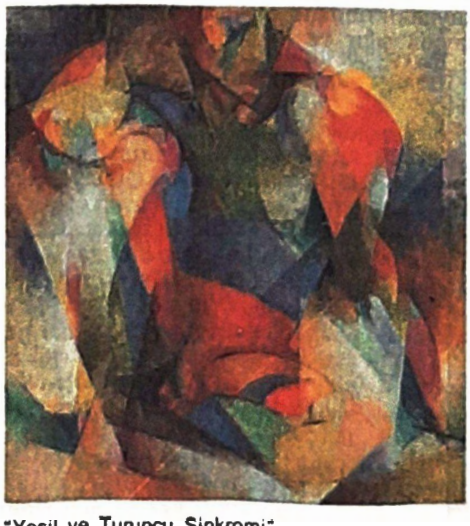

"Yeşil ve Turuncu Sinkromi", Stanton Macdonald-Wright'ın bir çalışması, 1916; Walker Sanat Merkezi, Minneapolis, Minnesota

Walker Art Center, Minneapolis, Minnesota

Thomas Hart Benton, Patrick Henry Bruce ve Andrew Dasburg gibi ABD'li sanatçılar bir dönem sinkromizmin etkisinde çalıştılar. Russell ve Macdonald 1919'da sinkromizmden uzaklaşarak yeniden betimsel anlatıma döndüler. Akım kısa ömürlü olmakla birlikte ABD'de soyut sanatın yerleşmesinde rol oynadı.

Sinn Féin İşçi Partisi (İrlanda dilinde *Sinn-Féin*: "Biz Kendimiz" ya da "Yalnızca Biz"), İrlanda'da antikapitalist ve sosyalist görüşleri savunan milliyetçi siyasal parti. 1920'lerden beri seçimlerde önemli bir başarı sağlayamamakla birlikte, öbür iki büyük parti Fianna Fáil(*) ve Fine Gael'e(*) karşı yürüttüğü radikal muhalefet ve İrlanda Cumhuriyet Ordusu'yla(*) (IRA) kurduğu ilişkiler nedeniyle ülkenin siyasal yaşamında belirli bir rol oynamaktadır. Birleşmiş bir İrlanda'nın oluşturulmasını savunan parti, bazen IRA'nın siyasal kanadı olarak tanımlanır.

Parti, Cumann na nGaedheal (Gael Birliği) adlı örgütün, Ekim 1902'deki toplantısında milliyetçi önder Arthur Griffith'in görüşlerini benimsemesiyle doğdu. Bu görüşlere dayalı siyasal çizgiye, harekete katılanlarca Sinn Féin adı verildi. Sinn Féin programının temel öğelerini ise İngiltere'ye karşı pasif direniş yürütülmesi, vergilerin ödenmemesi ve İrlanda'da bir ulusal meclisle bağımsız yerel mahkemelerin kurulması oluşturuyordu.

Parti Dublin'deki 1916 Paskalya Ayaklanması'na değin pek etkili olamadı. Ama bu ayaklanma sırasında radikal milliyetçi ve cumhuriyetçi muhalefetin odak noktası haline geldi. Aralık 1918'deki seçimlere Eamon De Valera'nın önderliğinde katılan Sinn Féin bağımsız, birleşik bir cumhuriyetin oluşturulmasını savunarak meclisteki 105 sandalyenin 73'ünü kazanmayı başardı. Sinn Féin milletvekilleri Ocak 1919'da Dublin'de toplanarak, İrlanda cumhuriyetinin parlamentosunu oluşturduklarını ilan ettiler. Ayrıca, İngiltere ile görüşmeleri yürütmekte olan resmî yönetimin dışında geçici bir hükümet kurdular. Aralık 1921'de imzalanan ve Serbest İrlanda Devleti'nin kurulmasını öngören antlaşmaya karşı çıkan Sinn Féin üyelerinin çoğu *Dáil Éireann*'ın (İrlanda Meclisi) meşruluğunu tanımayı reddetti. Birkaç yıl süren iç çatışmaların ardından De Valera Mart 1926'da Sinn Féin'den ayrılarak Fianna Fáil'i kurdu; Sinn Féin'in birçok üyesini de bu yeni partiye çekmeyi başardı.

Haziran 1927'de yapılan seçimlerde, Sinn Féin sandalyelerin yalnızca yüzde 2,7'sini elde edebildi. Daha sonra uzun bir süre seçimlere katılmayan parti 1957 seçimlerinde oyların yüzde 2,6'sını alarak dört milletvekili çıkardı. Sonraki seçimlerde de gene az sayıda sandalye elde etti, bazen de hiç sandalye kazanamadı.

Partinin asıl önemi, birleşik İrlanda konusundaki radikal tutumundan ve IRA ile

olan bağlantısından kaynaklanır. IRA üyelerinin çoğu aynı zamanda Sinn Féin'in de üyesidir. Ama, Sinn Féin'in bu üyeler üzerindeki denetimi özellikle siyasal bunalım dönemlerinde oldukça sınırlıdır. Aralık 1969'da Dublin'de yapılan "gizli" bir toplantıda hem Sinn Féin, hem de IRA, İrlanda'nın birleştirilmesi için izlenecek taktikler konusundaki görüş ayrılığı nedeniyle "resmi" ve "geçici" iki kanada bölünmüşlerdir.

sinod (Yunanca *synodos*: "toplantı"), Hıristiyanlıkta, kilise temsilcilerinin çeşitli konuları tartışmak ya da karara bağlamak üzere toplandığı meclis.

Kilise tarihinde ilk konsilin Kudüs'te toplandığı kabul edilir. Ama araştırmacılar, bu konsilin sonraki sinod geleneğiyle doğrudan bağlantısı konusunda farklı görüşler savunurlar. Sinodların gerçek kökeni, 2. yüzyıl ortalarında değişik bölgelerden gelen piskoposların düzenlediği toplantılara dayandırılabilir.

Başta Ortodoks Kilisesi olmak üzere Doğu kiliselerinde patrikle birlikte sürekli yönetim organını oluşturan piskoposlar kurulu, Kutsal Sinod adını taşır. Yerel piskoposluklar düzeyinde piskoposun topladığı danışma kurulu da sinod olarak anılır.

II. Vatikan Konsili'nin (1962-65) kararlarına göre yeryüzünün tüm bölgelerinden Katolik piskoposlar, düzenli ama görece seyrek aralıklarla toplanır. Bu sinod, kilisenin önemli sorunları üzerinde papaya danışmanlık eder.

Bazı Protestan kiliselerinde sinod bir tür örgütlenme birimi niteliği kazanmıştır. Presbiteryen ve Reform kilisesi gelenekleri-nde sinodlar belli sayıda papazdan oluşur. İngiltere Kilisesi kendi içinde daha tutarlı ve etkili bir kilise yönetimi oluşturmak, ayrıca ruhban olmayan kilise üyelerinin daha etkin rol almasını sağlamak amacıyla, 1969'da Sinod Yönetim Yasası'nı benimsemiştir.

Lutherci Kilise'de, ülke düzeyindeki örgütlenme organlarının adlarında sinod terimi yer alır; tekil kiliselerin bir araya gelmesiyle bölge sinodları oluşur.

Sinop, Karadeniz Bölgesi'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 5.862 km² olan Sinop ili doğuda Samsun, güneyde gene Samsun ve Çorum, batıda Kastamonu illeri, kuzey ve kuzeydoğuda da Karadeniz'le çevrilidir. Anadolu'nun Karadeniz'e doğru sokulan en kuzey kesimini içine alır.

Doğal yapı. Batı Karadeniz Bölümü'nün en doğu kesiminde yer alan il toprakları orta yükseklikteki dağlık alanlardan oluşur. Bu bölümde üç sıra oluşturan Kuzey Anadolu Dağlarının(*) kuzeydeki ilk iki sırasının doğu kesimleri il sınırları içindedir. İl topraklarının orta kesimini İsfendiyar Dağları olarak da bilinen Küre Dağları(*), güney kesimini ise Ilgaz Dağının(*) doğu uzantıları engebelendirir. İlin en yüksek noktaları Küre Dağlarında yer alan Zindan Dağı (1.717 m) ile Çangal Dağıdır (1.586 m). İl topraklarının bir bölümü de plato görünümünü taşır. Dağlık alanlar ve platolar doğal bitki örtüsü açısından oldukça zengindir. Karadeniz'e bakan alçak kesimleri gürgen, meşe ve kayın, yüksek kesimleri ise kızıl çam, göknar, kara çam ve sarı çam ormanları kaplar.

Sinop ili topraklarından kaynaklanan suların tümü Karadeniz'e ulaşır. Bu suları Kızılırmak ve kolları ile doğrudan Karadeniz'e dökülen küçük akarsular toplar. Küçük akarsuların başlıcaları Kanlıdere ile Sarımsak, Kabalı, Karasu, Ayancık çayları ve Tepeçay'dır. İlin en önemli akarsuyu olan Gökırmak, Durağan'ın doğusunda Kızılırmak'a katılır. Gökırmak vadisinin genişlediği kesimlerde yer alan düzlükler ilin başlıca tarım alanlarıdır. Bu düzlüklerden en önemlisi Boyabat Ovasıdır. Kızılırmak güney ve güneydoğuda, Tepeçay da batıda doğal sınır oluşturur. İl sınırları içindeki başlıca göller, Sarıkum ve Sülük gölleridir. Aksaz Gölü ile Karagöl küçük birer bataklıktır.

Bir bölümü dışında ilin Karadeniz kıyısı oldukça düzdür. Bu kıyının orta kesiminde yer alan Sinop Yarımadası(*), Karadeniz'e kût bir çıkıntı biçiminde sokulur. Yarımadanın batı ucundaki İnceburun(*), Anadolu'nun en kuzey noktasıdır. Ayancık'ın batısında da Usta Burnu yer alır. Genellikle Karadeniz'e dik olarak inen kıyıda, özellikle koyların bulunduğu kesimlerde bazı doğal plajlar bulunur. Bunların başlıcası Karakum kumsalıdır.

Ekonomi. Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan il halkı geçimini tarım, ormancılık ve balıkçılıktan sağlar. Ekim alanları fazla geniş olmayan ilde yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler ile bu ürünlerin 1989'daki üretim miktarları şöyleydi: 93.300 ton buğday, 50.549 ton mısır, 25.313 ton patates, 15.974 ton arpa, 14.792 ton şeker pancarı, 12.656 ton pirinç, 6.919 ton domates, 6.864 ton elma, 6.274 ton soğan, 5.393 ton armut ve 4.088 ton kestane. Başka sebze ve meyveler ile az miktarda tütün ve yem bitkilerinin de yetiştirildiği ilde 1989'da tarımsal üretimde kullanılan traktör sayısı 2.930'du. Hayvancılık da önemli gelir kaynaklarındandır. Alçak kesimlerde çok sayıda sığır ve manda, plato alanlarında ise Ankara keçisi ve koyun yetiştirilir. Yük ve çekim hayvanı olarak önemli miktarda at, katır ve eşek de beslenir. Ayrıca küçük çapta tavukçuluk ve arıcılık yapılır. İlin kıyı kesiminde geleneksel uğraş balıkçılıktır. Tatlı su, açık deniz ve kıyı balıkçılığı yapılan ilde bir balıkçı barınağı vardır. Ormancılık da başlıca gelir kaynakları arasında yer alır.

1972'de kalkınmada ikinci derecede öncelikli iller kapsamına alınan Sinop'ta sanayi fazla gelişmemiştir. Başlıca sanayi kuruluşları un, balık unu ve balıkyağı, çeltik, süt ürünleri, orman ürünleri, dokuma, cam, tuğla ve kiremit fabrikaları ile Tekel'e bağlı yaprak tütün işletmesidir. İl merkezinde yaşayan halkın bir bölümünün çalıştığı Boztepe'deki ABD radar üssü 1993'te kapatılmıştır.

Sinop'tan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Yeraltı kaynakları açısından yoksul olan ilde cam sanayisinde kullanılan kum yatakları vardır. Ayancık yöresindeki Çamlık, Boyabat yöresindeki Bürnük, Erfelek yöresindeki Kuztepe, Merkez ilçedeki Akliman ve Gazi, Türkeli yöresindeki Çamlık orman içi dinlenme yerleri başlıca mesire alanlarını oluşturur. İlin doğal varlıkları arasında yer alan karacalar için bir koruma ve üretme alanı kurulmuştur. Bir ekosistem oluşturan Sarıkum Gölü çevresindeki 785 hektarlık alan 30 Temmuz 1987'de doğa koruma alanı olarak ayrılmıştır.

Sinop ilinin en önemli sorunlarından biri ulaşımdır. Eskiden Karadeniz ticaretinde önemli bir yeri olan Sinop limanı günümüzde işlevini yitirmiş durumdadır. Karayolu ulaşımı heyelanlar nedeniyle sık sık kesintiye uğrar.

Tarih. Demirciköy, Kocagöz ve Maltepe höyüklerinde yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen buluntular, yöreye İlk Tunç Çağında (İÖ 3500-2000) yerleşildiğini gösterir. İÖ 17. yüzyıldan İÖ 8. yüzyıla değin yarı göçebe Kaşkaların(*) yurdu olan yörede, İÖ 7. yüzyılda Miletoslularca Sinope adıyla bir ticaret kolonisi kuruldu. Paflagonya'nın(*) kuzeydoğu kesiminde yer alan ve Kimmer saldırılarından pek etkilenmeyen yöre, daha sonra Lidya, Pers ve Makedonya denetiminde kaldı. İÖ 3. yüzyıl başlarında Pontus Krallığı'nın egemenliğine girdi. İÖ 1. yüzyılda Romalıların eline geçti, daha sonra Bizans'a bağlandı. 11. yüzyılda yörenin doğu kesimi Armeniakon Theması'nın, batı kesimi de Paphlagonia Theması'nın sınırları içindeydi.

Sinop yöresi 1085'te Anadolu Selçukluları tarafından alındıysa da kısa bir süre sonra gene Bizans yönetimine girdi. 13. yüzyılda Trabzon İmparatorluğu'na bağlandıktan sonra gene Anadolu Selçukluları tarafından ele geçirildi ve Anadolu'nun Moğol denetimine girdiği dönemde de bu güçler arasında el değiştirdi. 1277'de Pervaneoğullarına(*), 1322'de de Candaroğullarına(*) bağlandı, 1461'de Osmanlı topraklarına katıldı.

16. ve 17. yüzyıllarda suhtelerin ayaklanmasına sahne olan Sinop yöresi birçok kez

Sinop İli
Ana Yayıncılık Arşivi

Zaporojye Kazaklarının saldırısına uğradı. 1853'te Sinop limanına bir baskın düzenleyen Ruslar, Osmanlı donanmasına ait bazı gemilerle kenti yaktılar. 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayetine bağlı Sinop sancağının sınırları içinde yer alan yöre, Cumhuriyet'ten sonra il yapıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. İÖ 7. yüzyılda Miletoslular tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan kentin, adını bir Amazon(*) kraliçesi olduğu ileri sürülen Sinope'den aldığı söylenir. Mitolojiye göre ise kente adını veren, Yunan tanrısı Asopos'un kızlarından Sinope'dir. Kentin önemli bir özelliği de Antik Çağın ünlü düşünürlerinden Diogenes'in(*) doğum yeri olmasıdır. Kırım ile Anadolu arasındaki deniz ticaretinde çok önemli bir yeri olan Sinope, bir süre Pontus Krallığı'nın merkezi oldu ve ticaretin yanı sıra gemicilik ve askerlik açısından da önem taşıdı. Roma döneminde kente kendi adına para basma hakkı tanındı, birçok bayındırlık çalışması yapıldı ve sukemerleriyle su getirildi. Zamanla adı Sinop'a dönüşen kentte Candaroğulları döneminde bir Ceneviz kolonisi vardı. Tersanesi ve limanıyla Osmanlı döneminde de önemini koruyan Sinop küçük bir Rum nüfusu da barındırıyordu.

19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği Sinop, Cumhuriyet dönemi başlarında küçük bir kasaba görünümündeydi. 1950'de 5.780 olan nüfusu, 1960'ta 10.214'e, 1970'te 15.096'ya ulaştı ve ancak 1985'te 20 bini aştı. Nüfusun düşük bir hızla artmasında önemli rol oynayan dışarıya göçler, balıkçılığın gerilemesi ve balığa dayalı sanayi tesislerinin çalışamaz hale gelmesiyle son yıllarda daha da hızlanmıştır.

Sinop Yarımadasını Boztepe Yarımadasına bağlayan kıstakta kurulu olan kentin iç liman ve dış liman olarak anılan iki limanı vardır. Karadeniz Bölgesi'nin en korunaklı limanlarından biri olan iç liman, gündoğusu dışında bütün rüzgârlara kapalıdır. Eski kent merkezi olan Kaleyazısı kesiminde, küçük sanayi ve küçük ticaretle uğraşanların işyerleri ile konutları vardır. Osmanlı döneminde zengin Rumların oturduğu Yenimahalle kesiminde ise yüksek gelir gruplarıyla yakın zamana değin Amerikalıların yaşadığı konutlar yer alır. Düşük gelir gruplarının yerleşim alanlarından biri Ada mahallesidir. Kent yakınındaki kıyılarda bazı plajlar ve turistik tesisler bulunur. İl merkezi Sinop kenti Samsun'a 168 km, Ankara'ya 434 km uzaklıktadır. İlde bir havaalanı bulunmasına karşın, düzenli havayolu ulaşımı yoktur.

Kentteki başlıca sağlık kurumu Sinop Devlet Hastanesi, tek yükseköğretim kurumu Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne bağlı Sinop Su Ürünleri Yüksekokulu'dur.

Sinop kenti tarihsel yapılar açısından zengin sayılır. İÖ 1. yüzyılda Pontus Krallığı döneminde yapıldığı sanılan, Roma, Bizans, Selçuklu, Candaroğulları ve Osmanlı dönemlerinde onarılıp yeni bölümlerle sağlamlaştırılan Sinop Kalesi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde cezaevi olarak kullanılmasıyla ünlüdür. Bizans döneminde yapılan Balatlar Kilisesi oldukça yıkık durumdadır. Öteki tarihsel yapılar Muineddin Süleyman Pervane (Alaeddin) Medresesi (13. yy), Alaeddin Camisi (1267), Saray Camisi (1374), Fethi Baba Mescidi (1353), Cezayirli Ali Paşa Camisi, Meydankapı Camisi (1878), Kefevi Camisi (1896), Seyyid Bilal, Gazi Çelebi, İsfendiyaroğulları, Sultan Hatun ve Hatunlar türbeleri ile Aslan Çeşmesi'dir (1289). 1853'te Rus donanmasının yaptığı baskın sırasında yaşamını yitiren Osmanlı denizcilerinin anısına 1857'de yapımına başlanan şehitlik anıtı 1933'te açılmıştır. 1970'te yeni binasında ziyarete açılan Sinop Müzesi arkeolojik, etnografik ve yazma yapıtlarla halıların sergilendiği bölümlerden oluşur.

Sinop Belediyesi 1854'te kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 265.153; kent, 25.537.

Sinop Yarımadası, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde yarımada. Kabaca kare biçimindedir. Güneyde geniş bir taban halinde Küre (İsfendiyar) Dağlarına dayanır. Kıstağında Sinop kenti bulunan kuzeydoğudaki küçük çıkıntısı Boztepe Yarımadası, Anadolu'nun en kuzey noktasını oluşturan İnceburun'un(*) yer aldığı kuzeybatı kesimi ise İnceburun Yarımadası olarak adlandırılır.

Sinop Yarımadası birçok vadiyle parçalanmış dalgalı bir plato görünümündedir. Pliyosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) ile Kuvaterner (Dördüncü) Döneme (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) ait genç tortullar oldukça yaygındır. Kuzeybatı kesiminde volkanik kökenli kayaçlara rastlanır. Yarımadanın en yüksek noktası, Boztepe Yarımadasında 207 m'ye ulaşan aynı adlı tepedir. En önemli akarsuyu, Küre Dağlarından kaynaklanan ve Sinop kentinin batısında Karadeniz'e ulaşan Karasu'dur. Karasu Vadisinin doğusundaki batı-doğu doğrultulu küçük akarsulardan Korucuk, Haznedar ve Kındıralık dereleri yarımadanın doğu kesiminde denize ulaşır. Yarımadanın batı yarısında Değirmendere, Kurtkuyusu Deresi, Kirazcık Deresi gibi doğu-batı doğrultulu küçük akarsular yer alır.

Sinop Yarımadasında plato yüzeyi içine gömülmüş küçük çöküntü alanları vardır. Batıdaki çöküntünün ortasında Sarıkum Gölü bulunur. Sarıkum çukurluğunun bir benzerine Karasu'nun denize döküldüğü yerin yakınlarındaki Aksaz bataklığında rastlanır. Yarımadada karstik yüzey şekillerinin bazı küçük örnekleri görülür. Kalkerlerin yaygın olduğu Boztepe Yarımadasındaki Sülük Gölü çukurluğu tipik bir dolindir(*).

Sinop Yarımadası kıyılarında yaz turizmi açısından değerlendirilebilecek zengin doğal kumsallar vardır. Sinop kentinin doğusundaki Karakum plajlarında bazı turistik tesisler kurulmuştur.

sinoptik harita *bak.* meteoroloji haritası

sinovyal doku, kirişleri kemikle birleştikleri bölgede koruyan kılıflarla eklemlerin çevresindeki zarları oluşturan ince, gevşek, damarlı bağdoku. Sinovya sıvısı salgılayan hücreler içerir. İçinde protein, tuzlar ve hiyalüronik asit bulunan sinovya sıvısı eklem yüzeylerini kayganlaştırır ve besler.

sinsin, daha çok Orta Anadolu'da yaygın halk oyunu. Bazı yörelerde sinsim, çındır gibi adlarla anılır.

Genellikle düğünlerde, geceleri ateş çevresinde davul zurna eşliğinde oynanır. Davul zurnanın çaldığı havaya uyarak ortaya çıkan bir oyuncu önce bir ayağı, sonra öteki ayağı üstünde sıçrayarak ortadaki ateşle izleyiciler arasında kalan alanda döner. Bu arada bir yandan da izleyicileri kollar. İzleyicilerden biri uygun bir an kollayarak yerinden fırlar ve ateşin çevresinde dönmekte olan oyuncuyu tek ayağı üstünde sekerek kovalamaya başlar. Ona yetişip yumrukla vurursa ilk oyuncu çekilir, ortada kalan oyuncuya bu kez bir başkası karşı çıkar. Oyun ortadaki ateşte alev kesilinceye değin böylece sürer. Alev kesilince sinsin de herkesin katılmasıyla halaya dönüşür.

Sinsinatiyen Dizi, Ordovisiyen Sistem kayaçlarının en üst bölümü (Ordovisiyen Dönem y. 500-430 milyon yıl önce). Adını, ABD'de Ohio'daki Cincinnati bölgesinde saptanan yüzey oluşumlarından alır. Dizi bu bölgede, zengin fosil içerikli kireçtaşlarından oluşur. Cincinnati'den güneye ve batıya doğru çökeller giderek kırıntılı bir yapı kazanır. Dizinin Apalaşlar'daki kesimi ise daha kalındır ve kumtaşı, şeyl ve konglomeralardan oluşur.

Sint Eustatius, İngilizce SAINT EUSTATIUS, STATIA olarak da bilinir, Antil Denizinde, Hollanda Antilleri'ndeki Rüzgârüstü Adalarında(*) ada. Saba'nın 11 km güneydoğusunda, Sint Maarten'in güneyinde yer alır. Uzunluğu 10 km, genişliği 5 km, yüzölçümü 21 km²'dir. Adadaki iki sönmüş yanardağdan kuzeyde olanı yoğun aşınma sonucu birkaç alçak tepe görünümü almıştır; güneydeki Quill ise basamaklar halinde 600 m'ye kadar yükselir. İki yanardağın arasında düz bir ova uzanır. Alize kuşağında yer alan Sint Eustatius'a yılda ortalama 1.125 mm yağış düşer. Mayıs-kasım arası yılın en yağışlı dönemidir. Adanın Atlas Okyanusuna bakan doğu kıyılarında sert rüzgârlar nedeniyle yalnızca bodur bitkiler yetişirken Antil Denizine bakan serin batı kıyılarında uzun palmiyeler, ekmekağaçları ve muz ağaçları görülür.

1625'te Fransızların ve İngilizlerin sömürgeleştirdiği ada, 1632'de Felemenk yönetimine geçti ve Nieuw Zeeland adını aldı. 1664-74 arasında 10 kez el değiştirdiyse de, ticaret merkezi olarak hızla gelişti. Tatlı su kaynağına ve gemilerin barınmasına elverişli doğal bir limana sahip olmamasına karşın, 1780'lerde Antiller'deki köle ticaretinin merkezi durumuna geldi ve "Altın Kaya" adıyla anılmaya başladı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikan kolonilerinin ikmal merkezi olarak kullanılan Sint Eustatius, Kasım 1776'da Amerika Birleşik Devletleri'ni tanıyan ilk devlet oldu. ABD'yle Hollanda arasındaki ticaret antlaşmasının askıya alınmasından yararlanan İngilizler Şubat 1781'de adayı işgal ettiler. İngiliz askerler harekât sırasında evleri ve ticarethaneleri yağmaladılar. Olaydan sonra ekonomisi bütünüyle çöken Sint Eustatius bir daha eski refah düzeyine ulaşamadı.

Günümüzde yoksul bir ada olan Sint Eustatius'ta gençlerin büyük bölümü iş bulmak amacıyla yabancı ülkelere göç etmektedir. Adada az miktarda soğan, tatlıpatates ve yam yetiştirilir; Porto Riko'ya ıstakoz ihraç edilir. Quill'in kraterinin içinde orkide ve başka tropik bitkilerin yetiştiği, güneş ışığı almayan bir orman vardır.

Yönetsel olarak Hollanda Antilleri'ne bağlı olan adada seçimle gelen meclisin başkanı vali yardımcısıdır. Ayrıca Hollanda Antilleri Meclisi'nde bir üyeyle temsil edilir. Resmî dili Felemenkçe olmakla birlikte, nüfusun büyük bölümü İngilizce konuşur. Sint Eustatius'ta Oranjestad dışında yerleşme yoktur. Ada halkı genellikle ABD'de çalışır ve emekli olduktan sonra ülkeye döner. Nüfus (1981) 1.358.

Sint Maarten, Fransızca SAINT-MARTIN, İngilizce SAINT MARTIN, Antil Denizinde, Küçük Antiller'e bağlı Rüzgârüstü Adalarının kuzey ucunda ada. Dağlık bir yüzey yapısı vardır; yılda ortalama 1.140 mm yağış alır. Güneydeki üçte birlik kesimi Hollanda'nın, kuzeydeki üçte ikilik kesimi ise Fransa'nın denetimi altındadır. İki kesim arasında gümrük duvarı yoktur.

Adaya gelen ilk Avrupalı, Aziz Martin'in yortu gününde karaya ayak basan ve adaya adını koyan Kolomb'du. Çok sayıda doğal

tuz gölünün bulunduğu ada, Avrupa'da tuzun az bulunması ve pahalı olması nedeniyle bir anda değer kazandı. Birkaç kez Felemenk ve İspanya arasında el değiştirdi. Bu arada iki devlet arasındaki çatışmadan yararlanan Fransa adayı işgal etti. 1648'deki bir antlaşmayla ada Fransa ve Felemenk arasında paylaşıldı. Afrika'dan getirilen kölelerin çalıştırıldığı şekerkamışı plantasyonlarıyla adanın refah düzeyi hızla yükseldi. Ama 19. yüzyılda plantasyonlar ekonomideki önemini yitirdi.

Adanın Hollanda denetimindeki güney kesimi, 34 km²'lik alan kaplar. Bu topraklar 1828'de Hollanda Batı Hint Adalarına bağlanmış, 1845'te Hollanda Antilleri'nin parçası durumuna gelmiştir. 1980'lerin başlarından beri de, komşu Saba ve Sint Eustatius adalarıyla birlikte Hollanda Antilleri Bovenwindse Eilanden (Rüzgârüstü Adaları) seçim ve yönetim bölgesini oluşturur. Bölgenin ve adanın yönetim merkezi Philipsburg kentidir. Eskiden hükümet sübvansiyonuna ve Curaçao ile Aruba adalarında çalışan göçmen işçilerin döviz gönderilerine dayanan ada ekonomisinde gitgide turizm ağırlık kazanmaktadır.

Kuzeydeki Fransız kesimi 52 km²'lik bir alan kaplar ve altı adayla birlikte Guadeloupe denizaşırı ilini (*département*) oluşturur. Balıkçılık en önemli uğraştır, ama turizm de hızla gelişmektedir. Yönetim merkezi Marigot'da canlı bir ticaret yaşamı vardır. Tüm ada nüfusunun büyük bölümü Afrikalı kölelerin soyundan gelir ve İngilizce konuşur. Nüfus (1981) Hollanda kesimi, 13.156; (1982) Fransız kesimi, 8.072.

sinter, gözenekli dokuya sahip mineral çökeli. Silisli ve kalkerli olmak üzere başlıca iki türü vardır. Silisli sinter (gayzerit, fiyorit), kaynarcaların ve gayzerlerin çevresinde kabuklar halinde gelişen ve kimi zaman konik yığışımlar (gayzer konileri) ya da taraçalar oluşturan biçimsiz (amorf) silistir. Termal sulardaki alglerin ve başka bitkilerin etkisiyle çökelir; fümerollerin yakınlarında ya da kaynarcaların daha derin kanallarında, duvar kayaçlarının değişime uğraması sonucunda da oluşabilir.

Kimi zaman tüf olarak da adlandırılan kalkerli sinter bir kalsiyum karbonat çökelidir. Örneğin traverten (pamuktaşı) bir kalkerli sinterdir. Kireçtaşı bölgelerinde sık rastlanan taşlaşmış kaynarcalardan kalkerli sular sızar ve bu suların altında kalan cisimlerin üzerinde sinterli kabuklar çökelir. Kalkerli sinterlerin içindeki gözenekler, çeşitli bitkilerin çökelme sırasında bozunuma uğramasından kaynaklanır.

sinterleme, küçük metal parçacıklarının, erime noktası altında ısı uygulanarak kaynaştırılması işlemi. Çelik üretiminde, karmaşık biçimlerin oluşturulmasında, başka yöntemlerle elde edilemeyen alaşımların hazırlanmasında ya da erime sıcaklığı çok yüksek metallerin işlenmesinde bu yöntemden yararlanılır. Çelik sinterleme tesislerinde, ince toz haline getirilmiş demir cevheri yatağı kok kömürü ya da antrasitle karıştırılarak gazlı ısıtıcılarla yakılır, ardından hareketli bir ızgara üzerinden geçirilir. Izgaranın altından hava emilerek, aşağı doğru yanma sağlanır. Yatak ileriye doğru hareket ettikçe çok yüksek bir sıcaklığa (1.325°C-1.500°C) ulaşılır ve ince parçacıklar yaklaşık 2,5 cm çapındaki topaklar halinde kümeleşir. Bu irilikteki malzeme yüksek fırında işlenmeye çok uygundur.

Sinterleme işlemi sırasında etkin kuvvet, azalan yüzey enerjisidir; sinterleme süreci ilerledikçe bitişik parçacıklar, ağdalı akış (camda olduğu gibi) ya da yayınım (kristal yapılı maddelerde olduğu gibi) etkisiyle kısmen birbirine yapışır ve bunun sonucunda toplam yüzey alanı azalır. Sonuçta malzemenin mekanik ve fiziksel özellikleri artar. *Ayrıca bak.* toz metalurjisi.

sintilasyon sayacı *bak.* kırpışım sayacı

Sintra, eski adı CINTRA. Portekiz'de, Lizbon ilinin (*distrito*) üç bucağı (*freguesias*) ve belediyesi (*concelho*). Bucakların kasaba ve köyleri, Lizbon'un yaklaşık 24 km kuzeybatısındaki sarp Sintra Dağlarının kuzey yamacında pitoresk bir konumdadır. Eskiden kralların yazlık ikametgâhı olan Sintra'nın güzelliği Lord Byron'ın *Childe Harold's Pilgrimage* (Çocuk Harold'un Hac Yolculuğu) şiirine

Sintra'da Pena Sarayı, Portekiz
George Holton—Photo Researchers

ve başka edebiyatçıların yapıtlarına konu olmuştur. Dağ doruklarından birinde yer alan 19. yüzyıl yapısı Pena Sarayı (*Palácio*), kısmen bir 16. yüzyıl manastırı uyarlaması, kısmen de Kraliçe II. Maria için genç Alman eşi tarafından yaptırılan ortaçağ kalesinin taklididir. Bir başka dorukta, Castelo dos Mouros adlı bir Magrip kalesi bulunur. Eski kent olarak anılan kesimde ise 12-15. yüzyıllar arasında yapılmış, Magrip ve gotik üsluplarının karıştığı bir İber kraliyet sarayı yer alır. Bu yapılar ile İber Yarımadasındaki bahçe mimarlığının en iyi örneklerinden biri olan Monserrate Sarayı ve bahçesi çok sayıda turist çeker. Bölgede granit, bazalt, kireçtaşı, mermer ve albatr çıkarılır.

Sintra iki antlaşmaya adını vermiştir. Bunlardan biri, 1509'da Portekiz'le Kastilya arasında keşif seferleri konusunda çıkan anlaşmazlıkları sonuca bağlamış, 1808'de İngilizler ile Portekizliler arasında yapılan öbürü ise Yarımada Savaşı sırasında bozguna uğrayan Fransız ordusunun geri dönmesine olanak vermiştir. Nüfus (1981) Santa Maria e São Miguel, São Martinho ve São Pedro de Penaferrim bucakları, 20.574; belediye, 225.398.

Sintra Dağları, Portekizce SERRA DE SINTRA. Portekiz'in batı kesiminde, Lizbon ilinde sıradağ. Sintra sayfiye kasabasından Atlas Okyanusundaki Roca Burnuna (*cabo*) kadar 16 km boyunca uzanır ve Sintra'nın tam güneyinde en yüksek noktasına (529 m) ulaşır. Dağ yamaçlarındaki, hem Akdeniz'e hem de Kuzey Avrupa'ya özgü gür bitki örtüsünün yanı sıra bölgenin ılıman iklimi bu bölgeyi Lizbon halkının gözde turizm beldelerinden biri durumuna getirmiştir.

sintrofizm, farklı canlı türlerinin, beslenme gereksinimlerini karşılamak için birbirine bağımlı olması. Canlılardan birinin metabolizmasındaki ara ya da son ürünler öbürünün temel gereksinimidir. Sintrofizme örnek olarak bir ekosistemin içinde yer alan farklı türdeş topluluklar gösterilebilir.

Sinuicu, Kuzey Kore'nin kuzeybatı kesiminde kent. Japon işgali (1910-45) sırasında, Yalu (Amnok) Irmağı üzerindeki bir demiryolu köprüsünün Kore ayağında, Ujicu (Sinuicu: "Yeni Uicu") kentinin 11 km batısında kuruldu. Irmak ağzının 40 km uzağında bir açık liman olan Sinuicu bir kerestecilik merkezi olarak gelişti. Irmağın yukarı çığırında kurulan Supung hidroelektrik kompleksi kentte kimya sanayisinin gelişmesine yol açtı. Kore Savaşı (1950-53) sırasında bombardımandan ağır hasar gören kent savaştan sonra yeniden inşa edildi. Kentte emaye eşya üreten bir fabrika vardır. Pyangyang'la uçak, elektrikli tren ve karayolu bağlantısı bulunan kent, Çin'in Andong kentine ise Yalu Irmağı üzerindeki 944 m uzunluğundaki bir demiryolu köprüsüyle bağlanır. Mançurya Demiryolu aracılığıyla da Trans-Sibirya Demiryolu'na ulaşır. Kuzey Kore ile Çin arasındaki ticaret bu kent üzerinden yapılır. Nüfus (1987 tah.) 289.000.

sinüs, anatomide içi kan ya da irin dolu geniş kanalların ve kafatasında yer alan boşlukların ortak adı. Sinüs terimi sıklıkla beyin zarlarındaki kan sinüsleri ve özellikle hava dolu kafatası sinüsleri için kullanılır.

Kafadaki toplardamar sinüsleri. Beyni kaplayan sertzarın (*dura mater*) katmanları arasında yer alır. Damar duvarındaki endotel katmanıyla döşeli olan bu sinüslerde beyin toplardamarlarından gelen kan toplanır. Tümü iç boyun toplardamarına dökülür. Kafadaki toplardamar sinüsleriyle burun toplardamarları arasındaki bağlantı, burundaki bir enfeksiyonun doğrudan beyne yayılmasını kolaylaştırdığından, özellikle önemlidir.

Toplardamar sinüslerinden en önemlisi olan gözenekli sinüs, hipofiz bezinin iki yanında yer alır; içinde toplardamar kanının yanı sıra iç şahdamar ve çeşitli kafa sinirleri de yer alır.

Kafatası sinüsleri. Yüzün her iki yanında, burun çevresindeki kemiklerde dörder tane hava sinüsü yer alır. Burun boşluğunun bir bölümü olarak kabul edilebilen sinüslerin bu boşluğa açılan kanalları vardır. Sinüslerin içini döşeyen mukozanın yapısı burun boşluğunu döşeyen mukozaya benzer. Mukozadan salgılanan sıvı, sinüslerin içindeki kirpiksi uzantılar tarafından dışarı açılan kanallara doğru yöneltilerek burun boşluğuna akar. Yeni doğmuş bebekte hiç bulunmayan ya da çok küçük olan sinüsler, ergenlik dönemine değin yavaş yavaş, bu dönemde hızla büyür.

Alın kemiğinde, göz yuvalarının hemen üstünde ve arasında iki alın sinüsü yer alır. Sıklıkla aynı boyda olmayan sinüsler tepesi yukarı bakan düzensiz bir piramit biçimindedir. Alın sinüslerini birbirinden ayıran ince kemik duvar kimi zaman hiç oluşmaz.

Alın sinüslerinin varlığını yedi yaşından önce saptamak güçtür. Boyutları her bireyde farklı, erkekte daha büyüktür. Gelişmesi tamamlandığında yüksekliği 3 cm, genişliği, 2,5 cm derinliği 2 cm kadardır.

Kafatasındaki en geniş sinüsler olan üstçene sinüsleri dört aylık dölütte saptanabilir. Her birinin tepesi göz yuvasının tabanına, tabanı ise damağa dayanır. Üstçenedeki dişlerin kökleri sinüs boşluğunun tabanında gömülü olabilir; bu durumda diş çekildiğinde sinüsle ağız arasında bir bağlantı ortaya çıkar. Üstçene sinüsleri 12 yaşına değin gelişmeyi sürdürür. Üstçeneye giden sinirler bu sinüsün ön duvarından geçtiğinden sinüsün iltihaplanması sinirlerin örselenmesine ve diş ağrısına yol açar.

Burun boşluğuyla göz yuvaları arasında yer alan 3-18 tane ince duvarlı etmoit sinüsün duvarları sıklıkla göz yuvasının iç duvarından oluşur. Etmoit sinüsler birbirine, burun kökünde bulunan ve koku alma sinirlerini içinde barındıran delikli bir kemik katmanıyla bağlanır. Etmoit sinüsler birbiriyle ilişkisi olmayan ve her biri burun boşluğuna çıkan üç grup halinde düzenlenmiştir. Sinüslerin tümünde, burun boşluğunu döşeyen kirpiksi uzantıların kayganlaşmasını sağlayan salgı yapılır.

Burnun arkasında kafatası tabanının ön bölümünü oluşturan kamamsı kemikte yer alan kamamsı sinüsler, burnun orta çizgisinde bulunan kemik yapısındaki duvarla birbirinden ayrılır. Kamamsı sinüslerden salgılanan akıntı, sinüsün ön duvarında yer alan bir kanaldan buruna akar. Doğumdan önce var olan ve 10 yaşına değin fazla büyümeyen sinüsler ergenlikte hızla gelişmeye başlar.

İnsanda ve hayvanlarda kafatası sinüsleri ve burnun anatomi ve fizyolojisine ilişkin karşılaştırmalı araştırmalar yapılmıştır. Köpek, sırtlan ve kaplan gibi etçillerde kamamsı alın sinüslerinin varlığı, beyindeki koku duyusuyla ilgili merkezin genişlemesi ve koku duyusunun gelişmesiyle bağlantılıdır. Etmoit sinüsler yalnız insansı maymunlarda ve insanda bulunur; koku merkezinin sınırlarını daralttığı düşünülür.

Memelilerde en geniş üstçene sinüsleri insan ve insansı maymunlarda görülür. Konuşma mekanizmasında rol oynadıkları, burun boşluklarında ısı kaybını önledikleri ve kafatasının ağırlığını azalttıkları düşünülürse de bu kuramlar kanıtlanamamıştır.

Bütün kafatası sinüslerinde, soğuk algınlığı gibi üst solunum yolu enfeksiyonları sonucunda sinüzit(*) gelişebilir. Kızamık gibi hastalıklar ve yüzerken mikroplu suyun sinüslere girmesi de akut sinüzite neden olabilir.

Burnu döşeyen mukozanın şişmesiyle gelişen polipler üstçene ya da etmoit sinüslerde de çıkabilir ve burun tıkanmasına yol açar. Kafatası sinüslerinde kanser ender görülürse de son yıllarda mobilya yapımında çalışan işçilerde, özellikle kamamsı ve alın sinüslerinde kanser sıklığının artması nedeniyle, bu sanayide kullanılan belirli kimyasal maddelerin solunmasına bağlı olarak kanser oluşumu olasılığı üzerinde durulmaktadır.

sinüs tıkanıklığı, kafatası sinüslerinin içindeki havayla atmosfer basıncının farklı olması nedeniyle sinüslerin içini döşeyen zarlarda kanama, iltihaplanma ve ağrıyla ortaya çıkan bozukluk. Basıncı ayarlanmamış uçaklarda ve dalgıçlarda sık görülür.

Kafatası kemiklerinde yer alan sinüslerin her biri, üstyutağa (nazofarenks) uzanan bir kanalla dış ortama açılır. Böylece normal olarak hava üstyutak ve sinüslere serbestçe girip çıkabilir. Bu kanallar kapanır ya da iltihaplanırsa sinüslerin dış ortamla ilişkisi ortadan kalkacağından gözler, burun ve yanakların çevresiyle başın ön bölümünde ağırlık duygusu ortaya çıkar.

Yükseklere çıkan bir uçakta dış ortamın basıncı azalırken vücut boşluklarındaki hava ve gazların basıncı görece artar ve genleşmeye yol açar. Bu yüzden pilot yükseğe çıkarken sinüslerde genleşen hava, iç ve dış basınçlar eşitlenecek biçimde bu boşluklardan dışarı çıkmalıdır. Hava doğal açıklıklar yoluyla çıkamazsa sinüs boşluklarının duvarına basınç yapmayı sürdürür. Yükseğe çıkış sırasında genleşen hava doğal yollarla dışarı çıkabildiğinden sıklıkla bir sorun doğmaz. Buna karşılık uçak alçalmaya başladığında sinüslerdeki havanın hacmi yeniden azalır; doğal açıklıkların herhangi bir nedenle kapanması sinüs boşluklarında görece vakum oluşmasına neden olur. Vakum belirli bir düzeyin üstüne çıkarsa sinüs duvarlarını döşeyen mukozalarda ve kan damarlarında yırtılma ortaya çıkar. Bu sırada keskin, delici ve şiddetli bir ağrı duyulur; iniş sırasında sinüsler sıvıyla dolabilir, burundan kan gelebilir. Ağrı çok şiddetliyse pilot yeniden yükseğe çıkmalı ve daha yavaş alçalmayı denemelidir.

Dalma sırasında da sinüs tıkanıklığı gelişebilir; dış basınç dalgıcın indiği derinlikle orantılı olarak artar. Sinüs tıkanıklığı nedeniyle ağrı duyan bir dalgıç 5-7 m'den daha derine inmeyi denerse çok şiddetli ağrı görülür. Dalgıç su yüzüne çıkarken ağrı azalır.

sinüzit, kafatası sinüslerinin akut ya da kronik iltihabı.

Soğukta kaldıktan sonra ya da sıklıkla solunum yollarındaki bir bakteri enfeksiyonunun sonucunda ortaya çıkabilen akut sinüzit, yüzerken hatalı soluk alınması, uçuş ya da dalma sırasında hava basıncındaki ani değişikliklerden de kaynaklanabilir. Alerji ve vücudun genel direncinin azalması akut sinüzitin gelişmesini kolaylaştıran etkenlerdir. Üst çenedeki azıdişlerinin enfeksiyonları da akut üstçene sinüzitine neden olabilir. Hastalığın başlıca belirtileri sinüsün çevresinde ağrı, baş ağrısı, burun tıkanması, akıntı ve halsizliktir.

Yineleyen ya da gerektiği gibi tedavi edilmeyen akut sinüzit zamanla kronikleşebilir; bu durum özellikle burnun tıkanması nedeniyle burundaki hava hareketinin bozulması ya da akıntının dışarı atılamamasıyla ortaya çıkabilir. Toz ve aşırı kuru hava gibi olumsuz çevre koşulları kronik sinüziti şiddetlendirir. Kronik sinüzitli hastanın soğuk algınlığına eğilimi artar; irinli burun akıntısı, solunum yollarında tıkanma, baş ağrısı görülür, koku duyusu kaybolur. Kötü kokulu akıntı, enfeksiyonun dişlerden kaynaklandığını gösterebilir.

Sinüziti düşündüren belirtiler, özellikle alerji ya da iç salgı bozukluklarından kaynaklanabileceği gibi beslenme ya da yaşam koşullarının bozukluğu ya da bazı burun spreyi ve damlalarının çok sık kullanılmasıyla ortaya çıkabilir.

Sinüzit tedavisinde öncelikle enfeksiyona neden olan mikroorganizmaları etkileyen antibiyotikler (örn. penisilin, ampisilin) kullanılır; bunun yanı sıra sinüslerde biriken akıntının dışarı atılmasını kolaylaştırmak amacıyla damarlarda büzülmeye yol açarak mukozadaki şişliğin inmesini sağlayan damla ve spreyler önerilir. Enfeksiyon ilerlerse sinüste biriken irin küçük bir cerrahi girişimle dışarı akıtılır, sinüsler izotonik tuzlu suyla yıkanır.

sinüzoit, karaciğer, dalak ve kemik iliği dokusunda bulunan ve kılcal damarlarla küçük toplardamarların işlevini üstlenen düzensiz yapıdaki borucukların ortak adı. Karaciğerdeki sinüzoitler kapı toplardamarının dallarından, öbür organlardakiler ise küçük atardamarlardan (arteriyol) oluşur. Borucuğun iç yüzünde fagositoz yapan ve yaşlanan alyuvarları sindirerek toksinleri kandan uzaklaştıran Kupffer hücreleri yer alır.

Karaciğerde kan kapı toplardamarı ve karaciğer atardamarından sinüzoitlere girer; toplardamar kanı sinüzoitlerde temizlenirken atardamar kanı çevredeki karaciğer hücrelerine oksijen sağlar. Kan daha sonra karaciğer toplardamarına geçer ve bu yolla kalbe döner.

Sinyavski, Andrey Donatovich, ANDREY DONATOVİÇ SİNİAVSKİ olarak da yazılır, takma adı ABRAM TERTS ya da TERTZ (d. 8 Ekim 1925, Rus SFSC, SSCB), Rus eleştirmen, romancı ve öykücü. Yapıtlarının çoğunu ülkesi dışında gizlice yayımlatmış, 1966'da rejim karşıtı propaganda yaptığı gerekçesiyle mahkûm edilmiştir.

1952'de Moskova Devlet Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde ders vermeye başladı. Bu arada edebiyat dergisi *Novi Mir*'e yazılar yazdı; Boris Pasternak'ın bir şiir kitabı için etkileyici bir önsöz hazırladı. Hiçbiri SSCB'de yayımlanmayan yapıtlarını, Batı'da gizlice Abram Tertz imzasıyla yayımlattı.

Bu yapıtları arasında, 1953'teki Doktorlar Komplosu(*) olayını işleyen ilk romanı *The Trial Begins* (1960; *Duruşma Başlıyor*, 1966); baskıcı yönetim, toplumsal çöküş ve yalnızlık temalarını konu alan öykülerini topladığı *Fantastic Stories* (1963; Olağanüstü Öyküler); büyü ve efsanelerle köylülerin gözünü boyayan bir ağanın anlatıldığı *The Makepeace Experiment* (1965; Barış Denemesi) sayılabilir. Sinyavski'nin, Sovyet edebiyatında yeni bir yaratıcılık dönemi için çağrıda bulunduğu denemesi *On Socialist Realism* de (1960; *Sosyalist Realizm*, 1967) gene Batı'da yayımlanmıştır.

1965'te Sinyavski ve bir başka Sovyet yazar Yuli Daniel yazılarıyla rejim karşıtı propaganda yaptıkları gerekçesiyle tutuklandılar. Daniel 5, Sinyavski 7 yıl ağır çalışma cezasına çarptırıldı. 1966'da bu duruşmayı anlatan bir yapıtın yayımlanmasından sonra SSCB'de ve başka ülkelerde protesto eylemleri düzenlendi. 1971'de hapisten çıkan Sinyavski, iki yıl sonra Paris'e yerleşerek Sorbonne Üniversitesi'nde Rus edebiyatı dersleri vermeye başladı.

Hapisteyken çok zor koşullar altında yazdığı yapıtlar arasında *For Freedom of Imagination* (1971; Düş Gücünün Özgürlüğü İçin), *Unguarded Thoughts* (1972; Gözetim Altında Tutulmayan Düşünceler) ve *A Voice from the Chorus* (1976; Korodan Bir Ses) sayılabilir.

Sion (Fransızca), Almanca SITTEN. İsviçre'nin güneybatı kesiminde, Valais kantonunun merkezi kent. Rhône Irmağı üzerinde, La Sionne Irmağının ağzında, Cenevre (Léman) Gölünün güneydoğusunda yer alır. Sedunum adlı bir Kelt ve Roma yerleşmesi olarak kuruldu. 6. yüzyıl sonunda piskoposluk merkezi oldu. Sion piskoposları 999'dan 1798'e değin Valais'de dünyevi ve ruhani iktidarı en azından kısmen ellerinde tuttular. Kente egemen olan iki tepede, günümüzde bir müze ile 13. yüzyıldan kalma bir kiliseyi kapsayan Valère (Valeria) Şatosu'yla 13. yüzyıl yapısı Tourbillon Şatosu'nun kalıntıları yer alır. Öteki önemli yapılar arasında, Notre-Dame-du-Glarier Katedrali, Saint Théodule Kilisesi (1516), Supersaxo Evi (1505), belediye sarayı (1660) ve

Sion'da 15. yy'dan kalma bir kilise, İsviçre
Davis Pratt – Rapho/Photo Researchers

günümüzde bir sanat galerisinin bulunduğu Majorie Şatosu kalıntıları sayılabilir. Kent, Simplon Geçidinden geçerek Lozan'dan Milano'ya ulaşan kara ve demir yollarının üzerindedir. Önemli bir sebze, meyve ve şarap pazarı olan Sion'un nüfusunun büyük çoğunluğu Fransızca konuşur. Nüfus (1987 tah.) 23.504.

Sion, Tevrat'ta, Kudüs'ün doğu tepesine verilen ad. Hz. Davud tarafından İÖ 10. yüzyılda ele geçirilerek (II. Samuel 5:6-9) krallık başkenti yapılan Yebusi kentinin bulunduğu yerdedir. Bazı araştırmacılara göre, gene Davud'un aldığı (II. Samuel 5:7) ve bir olasılıkla kentin surlarını oluşturan hisarın adı da Sion'dur. 1. yüzyıl Yahudi tarihçisi İosephos, yaşadığı dönemde kentin büyük bölümünün oturduğu batı tepesinden Sion adıyla söz eder. Bu yanlış adlandırma Sion'un doğu tepesi (bugün Ofel) olarak belirlendiği 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başına değin geçerliliğini korumuştur. Sion 16. yüzyılda inşa edilen Kudüs surlarının dışında bırakılmıştır; günümüzde de tarlalar ve bağlarla kaplıdır.

Eski Ahit'te Kudüs'ün adı olarak 152 kez "Sion" sözcüğü geçer. Bir kadın olarak kişileştirilen ve "Sion'un kızı" olarak anılan Kudüs kenti, iki karşıt düşüncenin (Kudüs'ün yıkılması ve kurtuluşu) yönlendirdiği duygusal bir bağlam içinde ele alınır. Kudüs İÖ 586'da Babilliler tarafından yıkıldıktan sonra da İsrailoğulları Sion'u unutmamıştır (Mezmurlar 137) ve kehanete göre Babil'den Çıkış sonrasında Tanrı'nın mesih aracılığıyla bağışlayacağı kurtuluş da Sion'da gerçekleşecektir. Sürgünler yeniden Sion'a dönecekler (Yeremya 3:14) ve orada Tanrı'yı bulacaklardı (Yeremya 31). Bütün bu çağrışımlarıyla Sion Yahudilerin anayurdu, Yahudiliğin ya da Yahudi milliyetçiliğinin simgesi durumuna gelmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda Filistin'de bir Yahudi ülkesi ya da devleti kurulmasını amaçlayan Siyonizm hareketinin adı da buradan gelir.

Siôn Cent, SIÔN GWENT, SIÔN Y CENT, SIÔN KEMP ya da SIÔN KEMPT olarak da bilinir (d. y. 1367 - ö. y. 1430), Galli şair. Soyluların kahramanlıklarına abartılı övgüler düzen *bard*'larla(*) sıradan insanların basit ve soylu yanlarını yücelten şairler arasındaki çekişmenin simgesi olmuştur. Ona göre soylulara övgü niteliğindeki geleneksel şiirler yalan ve yaltaklanmadan başka bir şey değildir. Siôn Cent'in *cywydd*(*) ölçüsündeki şiirleri ortaçağ ahlakçılarının etkisini yansıtır; bu şiirlerin başlıca temaları din ve ahlak, yaşamın belirsizliği ve ölümün kaçınılmazlığıdır. Yaşamına ilişkin çok az bilgi bulunan Siôn Cent'in Brecknockshire için yazdığı övgülerden ötürü, orada doğup büyüdüğü sanılmaktadır.

Sioux City, ABD'de, Iowa eyaletinin kuzeybatı kesiminde, Woodbury ilinin (*county*) merkezi (1853) kent. Nebraska'daki South Sioux kentine köprü ile bağlanan kent, Missouri Irmağı üzerinde, Big Sioux ve Floyd ırmaklarının bu akarsuyla kesiştiği noktada, Iowa, Güney Dakota ve Nebraska eyaletlerinin buluştuğu yerde kurulmuştur. William Thompson tarafından tasarımlanan ve Thompsonville olarak anılan kente 1849'da ilk yerleşen Fransız-Kanadalı tüccar Theophile Bruguier, yanında Siu (Dakota) Yerlisi olan eşlerini ve bölgede Avrupalı öncülere yardımcı olan kayınpederi Şef Savaş Kartalı'nı da getirmiştir. 1857'de tüzel kimlik kazanan yerleşme şefin kabilesinin adını almıştır. Buharlı gemi ticaretiyle gelişen kent, kuzey ovaları için bir ikmal noktasıdır. 1868'de demiryolunun gelmesi ve 1872'de entegre et sanayisinin kurulmasıyla, nüfusu hızla 1.000'den 19.060'a yükselmiş (1885), 1920'de 70 bini geçmiştir.

Ekonomisi taşımacılık, depolama, büyük çapta toptan ticaret ve tahıl üretimine dayanan Sioux City, 1889'da Kuzeybatı Üniversitesi adıyla kurulan Morningside College'ın, Briar Cliff College'ın (1930) ve Western Iowa Tech Community College'ın (1966) merkezidir. Nüfus (1990) kent, 80.505; metropoliten alan, 115.018.

Sioux Falls, ABD'de, Güney Dakota eyaletinin güneydoğusunda, Minnehaha ilinin (*county*) merkezi (1862) kent. Big Sioux Irmağının kıyısında yer alır. 1857'de kurulan ve adını ırmaktaki çavlanlardan alan yerleşme, Dakotaların saldırıları nedeniyle 1862'de terk edildi. 1865'te Dakota Kalesi'nin kurulmasıyla yeniden yerleşime açıldı. Big Sioux Irmağı üzerindeki çavlanlar 1873'te enerji üretimi amacıyla denetim altına alındı. Güney Dakota eyaletindeki boşanma yasalarının esnekliği nedeniyle Sioux Falls 1890-1910 arasında "boşanma fabrikası" adıyla ün kazandı.

Güney Dakota eyaletinin en büyük kenti olan Sioux Falls geniş bir tarım bölgesinin ticaret ve dağıtım merkezlerinden ve ülkenin en büyük hayvan pazarlarındandır. Dünyanın askeri amaçlı olmayan ilk nükleer enerji santrallarından biri kentin doğu ucunda bulunur. Yükseköğretim kurumları arasında Augustana (1860) ve Sioux Falls (1883) yüksekokullarıyla Kuzey Amerika Baptist İlahiyat Okulu sayılabilir. Uzay teknolojisinden yararlanarak Yer'in doğal kaynaklarına ve çevre koşullarına ilişkin bilgi toplayan Yer Kaynaklarını Gözleme Sistemleri'nin (EROS) Veri Merkezi de kenttedir. Nüfus (1990) kent, 100.814; metropoliten alan, 123.809.

sipahi (Farsça *sipah*: "asker", "süvari"), Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde, toprağa dayalı atlı asker sınıfı. Osmanlılarda kapıkulu ocakları(*) bünyesinde ulufeli (maaşlı) sipahi bölükleri de bulunmakla birlikte, öncelikle tımar askeri, tımar eri, eyalet süvarisi, topraklı süvari olarak da bilinen tımarlı sipahiler için kullanılan bir terimdir.

Ulaşım teknolojisinin ve para ekonomisinin fazla gelişmediği çağlarda ordu beslemek ve geniş arazileri denetim altında tutmak için belirli yörelerin vergilerini toplama hakkı askeri aristokrasinin mensuplarına verilirdi. Bu tür *fief* ya da dirlikler, Batı Avrupa ortaçağında *beneficium* ve *feodum*, Bizans İmparatorluğu'nda *pronoia*, Araplarda kat'ia, ilk Türk-İslam devletlerinde gene kat'ia ve ikta, Osmanlılarda tımar gibi adlar aldı. Oğuzlar 11. yüzyılın ikinci yarısında Ön Asya'nın geniş alanlarını ele geçirdiklerinde, atlı göçebe kabileleri fethettikleri topraklara yerleştirmek ve köylülerin eski efendilerine verdikleri artıürünün en az bir bölümünü kendi komutan ve askerlerine akıtmak için oldukça geniş arazileri ırsi kabile reislerine ikta ettiler. Büyük Selçuklu Devleti geliştikçe, ırsi kabile reislerine fazla özerklik veren ve saltanatın her el değiştirişinde parçalanma eğilimlerine güç katan bu büyük ikta usulünden vazgeçildi. Onun yerini kandaşlık birimlerinin dağıtılması ve her savaşçının sultana kişisel bağımlılık içinde bir küçük iktaya yerleştirilmesi aldı. Anadolu Selçukluları ile beylikler döneminde gelişen küçük ikta sistemi, daha sonra Balkanlar'da Bizans *pronoia*'sı ile de eklemlenen Osmanlı tımarının dolaysız öncülünü oluşturdu.

Has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılan Osmanlı dirliklerinin en küçük türü olan tımarların büyük çoğunluğu, atlı hizmet karşılığı sipahilere veriliyordu. Küçük tımar sipahi ile cebelü denen daha hafif silahlı bir yardımcısını (atlarıyla birlikte) beslemeye yeterli kabul ediliyor, Batı'daki küçük şövalye *fief*'ine (İngilizce *knight's fee*, Fransızca *fée de chevalier*) denk düşüyordu. Normal olarak, tımarın geliri ile beslenen cebelü sayısı orantılıydı.

Sipahi sınıfı kendi içinde ırsi devamlılık gösterirdi: Sipahi olmak ve tımar almak için en önemli koşul "ebaanced" (dededen ve babadan) sipahi olmaktı; buna karşılık soydan sipahizadeler belirli zamanlarda sefere eşmek ve tımar almak için sıra beklemek zorunda kalsalar bile, son çözümlemede bu haktan yoksun bırakılamazlardı. Türk askeri aristokrasisinin devletin kurucu sınıfını oluşturduğu dönemin anısını yansıtan ikinci önemli koşul, Hıristiyan sipahiler gibi aykırı örneği bulunsa bile, Türk olmaktı. Arap ve Acem asıllı Müslümanlardan sipahi yapmaktan kaçınılırken imparatorluğun Balkan-Anadolu çekirdeği dışındaki yöreler tımar sisteminin dışında tutularak salyaneli eyaletler olarak yönetildi (*bak.* salyane). Osmanlı sipahiliğinin üçüncü önemli özelliği, dirlik içinden dirlik dağıtımı usulünün olmayışıydı. Beylerbeylerinin bazı küçük tımarlar için doğrudan (tezkiresiz, yani merkezden onay belgesi almadan) atama yetkisi bulunmakla birlikte sonunda bütün tımarlar (ve zeamet ile has lar), rakabesi(*) devlete ait olan mirî arazi içinden, sultan tarafından veriliyordu. Böylece beylerbeyi ve sancakbeylerinin bölgelerindeki sipahileri özel vasallık bağlarıyla doğrudan kendilerine bağlayıp özel orducuklar ve yerel iktidar odakları oluşturmaları önleniyordu. Ayrıca tımarları olabildiğince küçük tutularak sipahiler gelirlerini ganimetle artırmak ve yararlık göstererek daha büyük bir tımara geçebilmek için sürekli sefere eşmeye zorlanıyordu.

Öte yandan, sipahi tımarı sonsuza değin büyüyemezdi. Tımarların "kılıç" denen çekirdeklerinin sayısı sabitti. İlke olarak her genç sipahi ölen babasının tımarının, sonradan edinilmiş "terfi" ve "iltihak"larını değil, ancak bu "kılıç" bölümünü almak için başvururdu. Merkez bu isteği onaylayabilir ya da kendisine eş düzeyde bir başka "kılıç" verebilirdi; dolayısıyla tımar otomatik veraset konusu değildi. Sipahilik, oğlu olmayanın kardeşine ya da yeğenine beratla geçebilir, sipahinin savaşta başarı gösteren bir cebelüsüne de tımar verilebilirdi. Ender durumlarda büyük yararlık karşılığı reayadan sipahi yapılabilirdi. Bir "kılıç" alarak "ibtlda" yapan sipahilerin tımarlarına, zamanla eklenen yeni "terfi" ve "iltihak"ların da sınırı vardı. Azami geliri kanunnamelerle saptanmış tımarlar, daha sonra da zeamet denen orta büyüklükteki dirliklerin bir bölümü, sipahilerin çıkabileceği en üst noktaydı; bundan yukarısı, merkezî bürokrasi görevleri ile taşra idaresi arasında daha sık yer değiştiren devşirmelere, kapıkullarına aitti. Bu da egemen sınıf içinde padişahın korumaya çalıştığı dengenin bir yönüydü.

Her sipahi dirliğinin şer'î vergilerini, serbest tımarda(*) ise ayrıca rüsum-ı serbestiyesini alır, bu gelirle geçimini sağlar, at besler, belirtilen sayıda cebelü yetiştirir ve donatırdı. Tımarı içindeki topraklarda sahib-i arz unvanını taşıdığından köylü üzerinde önemli yetkileri vardı. Ekilen toprakların boş bırakılmamasına, reayanın yer ve meslek değiştirmemesine, vergilerini ödemezlik etmemesine bakardı. Üç yıl çiftini ekmeyen köylünün toprağını başkasına verebilir, tarımsal çiftlerin tasarruf hakkı,

onun izni alınmadan el değiştiremezdi. Öte yandan, köylünün belli ürününden, ancak kanunnamelerde belirtilen oranda pay alabilir, öşürüne ambar yaptırmak ve en yakın pazara taşıtmak dışında, reayadan angarya isteyemezdi. Bu kurallara uymazsa, köylünün şikâyetini İstanbul'a ulaştırabilmesi halinde, tımar beratı iptal edilebilirdi.

Sipahilerin savaş görevleri, sefere eşmekti. Seferberlik kapsamına giren bölgelerde her sipahi cebelüleriyle birlikte çeribaşının, çeribaşlarının komutasındaki gruplar alaybeylerinin, onlar sancakbeylerinin, onlar da beylerbeylerinin komutasında toplanarak belirtilen yerlerde ordu-yı hümayuna katılırlardı. Sipahi, dirliğinden ayrılırken yerine "korucu" denen bir vekil bırakır, cephede uzun zaman kalması gerekirse, köylüden toplanan öşür bedellerini getirmesi için "harçlıkçı" gönderirdi. Bütün boş zamanlarını savaş eğitimiyle geçiren sipahiler 15-16. yüzyıllarda Osmanlı ordusunun en kalabalık kesimini oluşturuyorlardı. 16. yüzyılda yaklaşık sayıları Rumeli eyaletlerinde 75 bin, Anadolu eyaletlerinde 92 bindi. Batı ortaçağında 16. yüzyıla değin varlıklarını koruyan ağır zırhlı şövalyelerden biraz daha hafif süvarilerdi.

16. yüzyıl sonlarında tımarlı sipahilik sistemi çeşitli ekonomik baskılara hedef oldu. Batı Avrupa'daki "fiyat devrimi"nin zincirleme etkisiyle geliri sabit küçük tımarların reel değeri düştü. Geçinmeleri zorlaşan pek çok sipahi Celâli Ayaklanmaları'na katıldı. Ücretli, yüksek disiplinli piyade birliklerinden oluşan Avrupa ordularının ateş gücü artarken, disiplini bozulmuş sipahilerin askeri ağırlığı iyice azaldı. Nakit gereksinimi sürekli artan merkezî devlet ise boşalan tımarları yeniden sipahilere dağıtmak yerine mirî araziye katıp iltizam(*) usulüyle vermeye yöneldi. Eski tımarların bir bölümü de genel yozlaşma sonucu arpalık olarak verilmeye başladı. 17. yüzyılda Anadolu'da 15 bin, Rumeli'de ise 25 bin dolayında sipahi kalmıştı. 18. yüzyılda sipahilik önemini daha da yitirdi. "Sürücü" unvanıyla atanan vezirler, kayıtlı gözüken tımarlı sipahileri toplayıp cepheye götürmede büyük güçlüklerle karşılaştı. 19. yüzyıl başlarında toplam 10 bin kadar kayıtlı sipahi vardı. 1826'dan sonra bunların üçte biri İstanbul'a getirilerek askerlik eğitiminden geçirmeye çalışıldı. 1827'de, 5.200 eski sipahi Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye alındı. 1841 tarihli fermanla eyaletlerdeki son sipahiler emekliye sevkedildi; genç olanları da zaptiye örgütüne katıldı.

siper humması, baş ve kas ağrısı, kemik ve eklemlerde aşırı duyarlılık, göğüs ve sırtta deri lezyonlarıyla ani gelişen bulaşıcı hastalık. Hastalığın insandan insana bulaşmasına *Rickettsia quintana* adlı mikroorganizmayı taşıyan vücut biti neden olur. Tek bir ateşli dönem olabileceği gibi, ateş nöbetleri dört, beş gün aradan sonra yeniden başlayabilir. Hastaların çoğu iki ay içinde iyileşirse de hastalık yeniden nöbetlerle ortaya çıkabilir; vakaların yaklaşık yüzde 5'inde kronikleşir.

Klortetrasiklin tedavisi belirtilerin tümüyle ortadan kalkmasını sağlarsa da, mikroorganizma hastanın vücudunda barınmayı sürdürür; konağı ısıran bitlere geçip yeni bireylere bulaşır. 1915'te tanımlanan siper humması I. Dünya Savaşı sırasında önemli bir sağlık sorunu haline gelmiş, II. Dünya Savaşı'nda Sovyet cephesindeki Alman birliklerinde salgınlar halinde ortaya çıkmıştır. En iyi korunma yolu vücut bitiyle mücadeledir.

Síphnos, Ege Denizinde, Yunanistan'a bağlı Kyklad Adaları'ndan(*) biri. Yüzölçümü 73 km²'dir ve kireçtaşı oluşumlu bir sırt biçimindedir. En yüksek dorukları olan Profítis Ilías (694 m) ile Áyios Simeón'da (495 m) birer Bizans kilisesi bulunur. Antik Çağda ada bir Atina kolonisiydi; buradaki madenlerden çıkartılan altın ve gümüş Delphoi'ye aktarılırdı. Ama İS 1. yüzyıldaki selden sonra madenler işletilemedi. İkonoklastların Bizans yönetimine egemen olması üzerine birçok Konstantinopolisli (İstanbullu) adaya sığınmıştı. Böylece, bugün bazıları yıkılmış olan çok sayıda kilise ve manastır kuruldu. 1207'de, Venediklilerin komşu Naksos'ta kurduğu düklüğe bağlanan ada, 1270'lerde Bizanslılarca geri alındı. 1307'den Osmanlı denetimine girdiği 1617'ye değin Venedikli ailelerce yönetildi. Adadaki başlıca kent, batı kıyısındaki Kamáres limanının güneydoğusuna düşen Apollonía'dır. Doğu kıyısında ise, Antik Çağdaki başkentin kalıntıları üstüne kurulmuş Kástro köyü yer alır. Ada ekonomisi çömlekçilik ve balıkçılığa dayanır. Nüfus (1981) 2.087.

Siping, Wade-Giles yazımında SSU-P'ING, Çin'de, Jilin yönetim bölgesinin (*sheng*) güney kesiminde kent. İl düzeyinde bir belediye (*shi*) ve Siping yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir.

Liao Ovasının ortakuzey kesiminde yer alan kent, günümüzde Liaoning yönetim bölgesinde bulunan Dairen (bugün Lüda) limanı ile Chang-chun arasındaki demiryolunun 1902'de tamamlanmasından sonra hızla gelişerek bölgenin ticaret merkezi durumuna geldi. 1923'te, günümüzde İç Moğolistan'da bulunan Baicheng'e ve Heilongjiang yönetim bölgesinde bulunan Qiqihar'a uzanan kuzeybatı demiryolu hattının, 1934'te de güneydeki Tonghua'ya ve Kore'nin kuzey kesimine uzanan hatların açılmasıyla daha da önem kazandı. Kentte 1932'den sonra, Japon işgali sırasında bira, yağ ve un üreten tarıma dayalı sanayi kuruluşları gelişti. 1949'dan sonra çeşitli kimyasal maddeler üreten petrokimya sanayisi yeniden kuruldu, ayrıca tarım makineleri ve takım tezgâhları üreten fabrikalar açıldı. Kentte tarıma dayalı hafif sanayi kuruluşları da etkinliğini sürdürmektedir. Nüfus (1990) 317.223.

Sippar, bugün EBU HABBE, ABU HABBAH olarak da bilinir, Babil'de eski Akad kenti. Irak'ta, Bağdat ilinde, bugünkü Bağdat'ın güneybatısında yer alır. Önceleri 1. Babil hanedanının denetimindeki Sippar'a ilişkin bilgiler, kentin Elam kralı Kutir-Nahhunte tarafından yağmalandığı İÖ 1174'e değin oldukça azdır. Yeniden inşa edilen kent sonradan Asur kralı I. Tiglat-pileser'in eline geçti. Ama 8. Babil hanedanından Kral Nabuapaliddina (İÖ y. 880) büyük Şamaş(*) tapınağını yeniden yaptırdı. Bu arada, tanrının antik figürünü bulduğunu öne sürerek Şamaş'la kendisinin portrelerini taştan bir tablete oydurdu. Sonradan İÖ 7. yüzyılda tapınağı onaran Kral Nabopolassar bu tableti buldu. Sippar, Pers kralı Kyros'un Opis Çarpışması'nda (İÖ 539) Babil ordusunu bozguna uğratması üzerine direniş göstermeden Perslere teslim oldu. Bugün tablet British Museum'dadır.

sipsi, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, çeşitli düdük ve kavallara verilen ad. Bazı yörelerde zurnanın kamış diline de sipsi denir. Ama bu anlamda kullanılan sözcüklerin en yaygını, belki de sipsinin değişmiş biçimi olan zıpçıdır. Kazakistan'da kamış ya da tahta kavallara verilen sıbızgı ya da sıbızga sözcükleri ile sipsi sözcüğü arasındaki etimolojik bağları araştıran yazarlar da vardır.

Sipuncula, denizlerde yaşayan, solucana benzer omurgasızlar filumu. Bu filum üyelerinin gövdesi bölütsüz ve genellikle iğ biçimindedir. Çoğunun başında bir ya da iki dokunaç halkası bulunur. Uzunlukları birkaç milimetreden birkaç santimetreye ka-

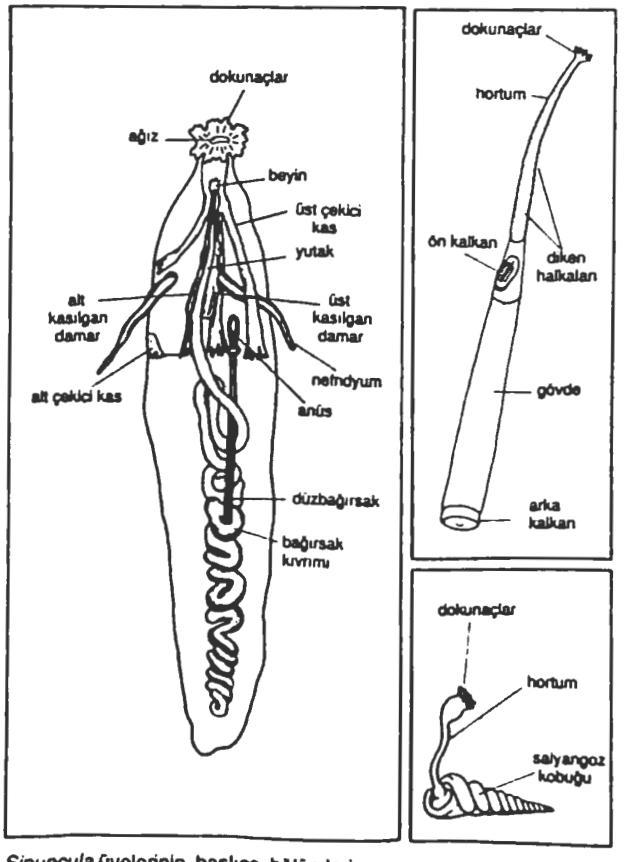

Sipuncula üyelerinin başlıca bölümleri
Sipunculus nudus (solda), *Aspidosiphon* (üstte) ve *Phascolion* (altta
Paul A. Meglitsch, *Invertebrate Zoology*, © 1967 Oxford University Press, Inc.

dar değişir. Ender bulunmalarına karşın okyanus diplerinde yer yer sayıları çok artar. Genellikle oydukları kum ya da çamurlar içinde yaşayan bu hayvanlara kıyı sularından en derin okyanus sularındaki çökellere kadar değişen ortamlarda rastlanabilir. Bazı türler içi boşalmış yumuşakça kabuklarında, süngerlerin dışa açılan kanallarında, mercanlarda, denizsolucanlarının sertleşerek birbirine kenetlenmiş borucukları, hatta deniz bitkilerinin iç içe girmiş kökleri arasında barınır.

Yaşam çevrimi. Biri dışında ayrı eşeyli olan bu omurgasızların erkek ve dişileri arasında görünüş farkı yoktur. Üretildikçe vücut boşluğuna yayılan gametler (olgun üreme hücreleri) böbrek işlevi gören nefridyumlarda toplanır. Böylece nefridyumlar boşaltım organından, sperma ya da yumurtaların toplandığı bir organa dönüşür. Gametler daha sonra nefridyumların dışarı açılan deliklerinden denize dökülür ve döllenme vücudun dışında gerçekleşir. Sperma ve yumurtanın birleşmesiyle oluşan zigotun sarmal biçimde bölünmesi sonucunda trokofor denen, serbest yüzme yeteneğinde larva ortaya çıkar. Geliştikçe başkalaşım geçiren bu larva, sonunda erişkine dönüşür.

Anatomi ve fizyoloji. Sipuncula üyelerinin kaslı bir gövdesi vardır. Silindir ya da küre biçiminde olabilen gövdenin ön ucunda çok ince, kaslı ve son derece esnek bir hortum bulunur. Bu hortum çekici kasların yardımıyla gövdenin içine alınır. Hortumun ucuna doğru genellikle kanca ya da dikenlere rastlanır. Salgıbezi gözenekleri ve kabarcıklar hem gövdeye, hem de hortuma yayılmıştır. Vücut boşluğunda ağızdan arkaya doğru sarmal kıvrımlar yaparak uzanan sindirim kanalı, daha sonra gövdenin ön ucuna yakın bir yere yerleşmiş olan anüse doğru ilerler. Yutakla bağlantılı kasılgan bir damar dokunaçlara doğru uzanır. Uzamış dokunaçlara geçen sıvı, bunların geri çekilip büzülmesiyle damara geri döner. Hem bu sıvı, hem de vücut sıvısı hemeritrin denen kan hücreleri içerir. Dış ortama boşaltım yapan bir ya da iki nefridyum vardır. Gonadlar alt çekici kasın dibinde gelişir.

Sınıflandırma. Sipuncula grubunun öbür omurgasız hayvan gruplarıyla olan ilişkisi belirsizdir. Gelişmeleri sırasında *Echiura* üyelerinde de görüldüğü gibi, sarmal bölünmenin gerçekleşmesi ve trokofor larvanın oluşması bakımından halkalısolucanlara benzerler. Ama halkalısolucanlardan farklı olarak gövdeleri bölütlü değildir. Gövdelerinin altında ince kıllar da bulunmaz. *Echiura* üyelerinden ayırt edilmelerini sağlayan başlıca özellikler arasında, gene kılların bulunmayışı, anüsün önde yer alması ve anüs keselerinin olmaması, hortumun ucunda ağzı çevreleyen dokunaçların varlığı sayılabilir. Kambriyen Dönemin (y. 570-500 milyon yıl önce) ortalarından günümüze kalan bazı fosillerin bu filum üyelerine ait olabileceği düşünülmektedir.

Siqueiros, David Alfaro (d. 29 Aralık 1896, Chihuahua - ö. 6 Ocak 1974, Cuernavaca, Meksika), toplumsal gerçekçi duvar resimleriyle tanınan Meksikalı ressam. Diego Rivera ve José Clemente Orozco'yla birlikte Meksika duvar resmi sanatının kurucusudur.

México'daki Ulusal Güzel Sanatlar Okulu'nda okurken bir öğrenci boykotuna katıldı. 1913'te okulu bırakarak Başkan Victoriano Huerta'ya karşı Devrim Ordusu'nda savaştı. Sanat eğitimini daha sonra Avrupa'da sürdürdü. Meksika'ya dönünce 1922'de Üniversiteye Hazırlık Ulusal Okulu'nun duvar fresklerinin yapımında çalıştı. Aynı yıllarda sanatçı ve işçi örgütlenmelerine önderlik etti. 1928'de sendika temsilcisi olarak Sovyetler Birliği'ne gitti. Sendikal ve siyasal eylemleri nedeniyle 40 yıl içinde yedi kez hapse girdi ve sürgüne gönderildi. Bir süre Los Angeles'ta öğretmenlik etti. 1932'de de New York kentinde Deneysel İşlik'i kurdu. İspanya İç Savaşı'nda (1936-39) Cumhuriyetçiler safında çarpıştı.

Siqueiros'un duvar resimleri keskin çizgileri, çarpıcı renkleri, kalabalık ve sıkışık düzenli kompozisyonları, çok yönlü ilgi odakları, anıtsal boyutları ve yansıttıkları coşku ve keder duygularıyla dikkati çeker. Resimlerinde gerçekçilikle düşsellik iç içedir. Yapıtlarına verdiği "Bizimkinden Başka Yol Yok", "Soylular ve Hainler", "Üçüncü Dünya" gibi adlar işlediği konuları açıklayıcı niteliktedir. Siyasal kimliği ve geçmişine karşın duvar resimlerinin çoğu devlet yapılarında yer alan Siqueiros 1966'da Meksika hükümeti tarafından ulusal sanat ödülüne değer görülmüştür.

Siqueiros'un México'da Ulusal Tarih Müzesi'ndeki "Porfirio'nun Diktatörlüğünden Devrime" adlı duvar resmi 418 m²'lik bir alanı kaplar. Michelangelo'nun Sistina Şapeli fresklerinin üç katı büyüklüğündeki "İnsanlığın Yürüyüşü", México'da bir otel için tasarlanmış, çok sayıda yardımcının da katkısıyla dört yıldan uzun bir sürede tamamlanmıştır.

Siquijor Adası, Filipinler'de ada. Mindanao Denizinde, Negros Adasının 30 km güneydoğusunda yer alır. Yüzölçümü 292 km²'dir. Tortul kayaçlardan oluşan adanın çevresinde mercan resifleri yer alır. Eskiden Negros Oriental ilinin parçası olan Enrique Villanueva, Larena, Lazi, Maria, San Juan ve Siquijor belediyelerinin birleştirilmesiyle Siquijor ili oluşturulmuştur. Ekonomisi balıkçılığa dayanan adada manganez yatakları vardır. Nüfus (1980) 70.360.

Sir Gawayne and the Grene Knight (Sir Gawayne ve Yeşil Şövalye), 14. yüzyılda Orta İngilizceyle yazılmış aliterasyonlu şiir. Yazarı bilinmeyen şiir, konusunu Kral Arthur efsanelerinden alan bir şövalye romansıdır. Kusursuz değilse de inançlı bir Hıristiyan olan kahramanı Sir Gawayne (Gawain), kafa kesme üzerine giriştiği bir iddiayı kazanır, bir lordun onu baştan çıkarmaya çalışan karısına karşı koymayı başarır, ama onu ölümcül yara almaktan kurtaracak bir kuşak vaadiyle kolayca kandırılır. (*Ayrıca bak.* Gawain).

Büyük bir teknik ustalığın ürünü olan şiir yaklaşık 2.500 dizeden oluşur. Uyaklı, kısa bölümlerle birbirine bağlanmış farklı uzunlukta kıtalar halinde yazılmıştır. Olağanüstü zenginlikte bir sözcük dağarcığı olan şiirin saray yaşamına ilişkin bölümlerinde Fransızcanın belirgin etkileri görülür. Bu durum, çok sayıda İskandinav kökenli sözcük içeren kuzeybatı lehçesinin kullanılmasıyla dengelenmiştir. Atmosfer yaratmadaki başarısı, psikolojik derinliği ve canlı diliyle *Sir Gawayne* döneminin öbür edebiyat yapıtlarından çok üstündür.

Bu elyazmasıyla birlikte, gene aynı yazara ait olduğu sanılan üç şiir daha günümüze ulaşmıştır. Bunlar, ahlaki dersler veren aliterasyonlu şiirler *Patience* (Sabır) ve *Purity* (Saflık) ile dokunaklı bir eleji olan *Pearl*'dür (İnci).

Sira *bak.* Syros

Siracganj, Bangladeş'in orta kesiminde kent. Brahmaputra Irmağının hemen batısında yer alır. Önemli bir jüt üretme, işleme ve ticaret merkezidir. Bengal bölgesindeki ilk jüt tesisleri kentte kurulmuştur. Irmak üzerinden ulaşılabilen kentin ayrıca karayolu bağlantıları vardır. 1869'da belediye yapılan kentte Racşahi Üniversitesi'ne bağlı bazı yüksekokullar vardır. Nüfus (1981) 106.774.

Siracusa, Yunanca SYRAKUSA, Latince SYRACUSA, İtalya'da, Sicilya Adasında, Siracusa ilinin merkezi kent. Eski çağlarda önemli bir Yunan kenti olan Siracusa İÖ y. 734'te Korinthoslular tarafından kuruldu. İÖ 5. yüzyıldan sonra tiranlar tarafından yönetildi. Bunlardan ilki olan Gelon (hd İÖ 485-478), İÖ 480'de Himera'da büyük bir Kartaca saldırısını bozguna uğratarak üstünlüğünü kanıtladı. Onun ve kardeşi Hieron'un döneminde kent gücünün doruğuna ulaştı. İÖ 466'da üçüncü tiran Thrasybulos'un devrilmesinden sonra kent demokratik bir anayasayla yönetilmeye başladı. Peloponnesos Savaşı sırasında Atinalıları yenilgiye uğratan (İÖ 415-413) Siracusalılar birkaç yıl sonra Kartaca tehdidiyle karşı karşıya kaldılar. İÖ 405'te tiranlığını ilan eden Dionysios (Yaşlı) İÖ 367'ye değin Kartacalılara karşı savaşarak İtalya'nın güney kesimini denetimi altına aldı. Oğlu II. Dionysios'un hükümdarlığı sırasında kent 10 yıllık bir barış dönemi yaşadı. Dion'un yönetiminin ardından ise karışıklıklar yeniden başladı. Korinthoslu Timoleon kargaşayı sona erdirdi, Kartacalıları yendi ve Siracusa'da oligarşik bir yönetim kurdu. Bu yönetim İÖ 317'de kendini önce tiran, daha sonra da kral ilan eden Agathokles tarafından yıkıldı.

Karışıklıklarla dolu yıllarda Sicilya'yı Kartacalıların saldırılarından Epeiros (Epir) kralı Pyrrhos kurtardı. Bununla birlikte, kralın ücretli askerleri daha sonra Messana'yı

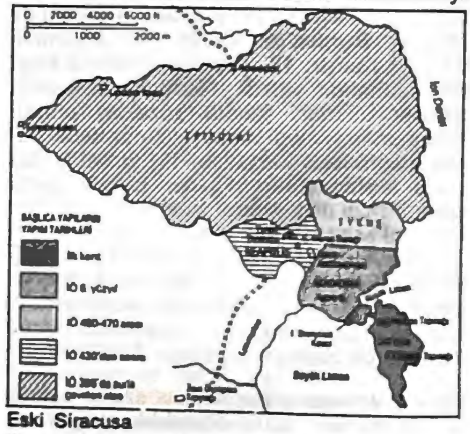

Eski Siracusa

Westermann Grosser Atlas zur Weltgeschichte. Georg Westermann Verlag, Braunschweig

(bugün Messina) ele geçirdiler. Siracusa'nın yeni önderi II. Hieron bu askerleri bozguna uğratınca Roma müdahale etti. Bunun üzerine Hieron Roma ile anlaşmaya vardı. Hieron'un ölümünden (İÖ 215) sonra Siracusalılar saf değiştirerek Kartaca'yla ittifak kurdular. İÖ 213'te Romalılar tarafından kuşatılan kent İÖ 211'de Roma'nın yönetimi altına girdi.

Siracusa İS 280'de istilacı Franklar tarafından tahrip edildiyse de, çok geçmeden eski gücüne yeniden kavuştu. Bu refah, kentin 878'de Arapların eline geçmesine değin sürdü. 1693'teki depremden sonra kentin büyük bölümü yeniden inşa edildi. II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin Sicilya Çıkarması (1943) sırasında kent zarar gördüyse de, savaştan sonra hızla eski gücüne ulaştı. Günümüzde yörede yetişen tarımsal ürünler için bir işleme merkezi olan kentte çeşitli hafif sanayi dalları gelişmiştir. Kentin

öteki gelir kaynakları ticaret, balıkçılık ve turizmdir.

Neapolis'teki arkeolojik kalıntılar arasında II. Hieron'un Yunan tiyatrosu (İÖ 3. yy), Roma amfitiyatrosu (İS 2. yy) ve kent duvarlarına yapı malzemesi sağlamak için 1526'da yağmalanan II. Hieron Sunağı sayılabilir. Tiyatronun yukarısındaki *nymphaion*(*) eski kentin su kaynaklarından biridir. Ortygia'daki katedral barok üsluptaki cephesiyle dikkat çeker. Yöredeki eski binalarda kullanılmış pişmiş topraktan renkli kabartmalar arkeoloji müzesinde korunmaktadır. Apollon Tapınağı'nın (İÖ y. 565) kalıntıları anakarayla bağlantıyı sağlayan köprünün yakınındadır. Aynı döneme ait başka bir tapınak da Büyük Liman'ın batı yakasında yer alan Olympia Zeusu'nun tapınağıdır. Kentteki öteki önemli yapılar arasında Montalto, Bellomo ve Parisio sarayları sayılabilir. Belediye Sarayı (1628) ve Beneventano del Bosco Sarayı (1775) kentteki 17. ve 18. yüzyıl yapılarının en güzel örnekleridir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 125.444.

Siracü'd-Devle, asıl adı MIRZA MUHAMMED (d. 1732 - ö. 1757), Hint-Türk imparatorunun biçimsel süzerenliği altında Bengal'de hüküm süren nevab. Kalküta'ya karşı giriştiği saldırı, bazı İngiliz tutsakların bir hapishane hücresinde havasızlıktan boğularak öldüğü öne sürülen Kara Delik Olayı'yla sonuçlanmıştır (*bak.* Kalküta Kara Delik Olayı).

Siracü'd-Devle, 1756'da büyükbabası Ali Verdi Han'ın ölümü üzerine nevab oldu. Ailenin öteki üyelerinin buna karşı çıkması ve baş rakibi Racballabh'ı destekleyen İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın izin almadan Kalküta'yı surlarla çevirmesi bir gerginlik yarattı. İngilizlere söz geçiremeyeceğini anlayan Siracü'd-Devle, Cossimbazar'daki İngiliz kışlasını da alarak Kalküta üzerine yürüdü. Onun kente varışından kısa bir süre sonra, 16 Haziran 1756'da Kalküta valisi, maiyetinin çoğu ve öbür bazı İngilizlerle birlikte William Kalesi'ni terk ederek körfezdeki İngiliz gemilerine sığındı. Kale 20 Haziran'da teslim oldu ve o gece Kara Delik Olayı gerçekleşti.

Kalküta, Robert Clive ve Amiral Charles Watson tarafından 2 Ocak 1757'de geri alındı. İngilizler, Çhandannagar'da Fransızları bozguna uğratmalarına (23 Mart 1757) olanak veren ve böylece kendi doğal müttefiklerini etkisizleştirmiş olan nevabı devirmek için onun komutanlarından Mir Cafer' le bir komploya giriştiler. Hindu bankerleriyle ve ordusuyla arası açılan Siracü'd-Devle 23 Haziran'da, Plassey'de 50 bin kişilik ordusuyla Clive'ın 3 bin kişilik ordusu karşısında yenilgiye uğradı. Murşidâbad'a kaçan nevab yakalanarak idam edildi.

Sirak Kitabı *bak.* Ekklesiastikos

Sirderya *bak.* Seyhun

Sirderya, Özbekistan'ın kuzey kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 5.100 km²'dir. Kurak Golodnaya (Aç) Steplerinin Özbekistan sınırları içinde kalan kesimini kapsayan Sirderya kuzeydoğuda Seyhun Irmağıyla çevrilidir. Yujno-Golodnostepski Kanalı güney sınırının bir bölümünü çizer. Kara ikliminin hüküm sürdüğü bölgede kışlar kısa ve yumuşak, yazlar ise uzun, sıcak ve kurak geçer. Yujno-Golodnostepski Kanalı, Golodnaya Steplerinin sulanmasında önemli rol oynar. Sulama sayesinde Sirderya günümüzde önemli bir pamuk üretim bölgesi durumuna gelmiştir. Başlıca sanayi kuruluşları pamuk fabrikalarıdır. Yönetim biriminin merkezi Gulistan' dır. Öteki önemli kentlerin başında Havast, Sirderya ve Yangiyer gelir. Nüfusun yaklaşık yüzde 60'ı Özbektir. Öteki halklar arasında Ruslar, Tatarlar, Kazaklar, Tacikler ve Koreliler sayılabilir. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşar. Nüfus (1991 tah.) 580.300.

Sirel, Nejat (d. 1898, Amasya - ö. 18 Haziran 1959, İstanbul), büst ve anıtlarıyla tanınan heykelci.

Ressam Avni Lifij'in yeğeniydi. Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğrenim görmemiş olmasına karşın 1915'te devlet adına Almanya'ya gönderildi; Münih Güzel Sanatlar Akademisi'nde Kahn'ın öğrencisi oldu. 1922'de Türkiye'ye döndü ve çeşitli okullarda resim dersleri verdi. 1927'de Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'ne asistan oldu. 1932'de bir anlaşmazlık sonucu ayrıldığı görevine 1937'de yeniden döndü. 1952-59 arasında akademinin müdürlüğünü yaptı.

Nejat Sirel "Midhat Paşa" ve "Abdülhak Hamit" (ikisi de İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi) gibi büstlerinde son derece düzgün yüzeylere yer verirken, "Ahmet Haşim" maskı (İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi) gibi çalışmalarında izlenimci ressamların fırça vuruşlarını anımsatan bir yüzey değerlendirmesi uygulamıştır. En önemli anıt çalışmaları Bursa (Mahir Tomruk ile birlikte), Bolu, Çanakkale, Malatya (Hakkı Atamulu ile birlikte) Atatürk anıtlarıyla Malatya "İnönü Anıtı"dır (Hakkı Atamulu ile birlikte).

Siren, Yunan mitolojisinde, büyüleyici şarkılarıyla denizcileri tehlikeye düşüren yarı kuş, yarı kadın yaratık. Homeros'a göre batı denizinde, Aiaie Adası ile Skylla kayalıkları arasında bir adada yaşayan iki Siren vardı. Daha sonra üç tane Siren bulunduğu ve bunların İtalya'nın batı kıyısında, Napoli yakınlarında yaşadıkları kabul edildi. Sirenler, kimilerine göre Deniz Tanrısı Phorkys'in, kimilerine göre de Irmak Tanrısı Akheloos'un kızlarıydı.

Bir Siren heykeli, İÖ 4. yy, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina
Alinari-Art Resource/EB Inc

Odysseus gemisiyle Sirenlerin yaşadığı yerden geçerken, büyücü Kirke'nin öğüdünü tutarak tayfalarının kulaklarına balmumu tıkatır. Kendisi müziği işitebildiğinden, gemiyi rotasından saptırmamak için kendini seren direğine bağlar. Başka bir efsanedeyse Orpheus, Sirenlerin müziğine baskın çıkan bir şarkı söyleyerek tehlikeli sulardan geçmekte olan Argonotları ölümden kurtarır. Sonraki bir efsaneye göre Sirenler bu tür başarısızlıkların ardından intihar ederler. Resim ve heykelde Sirenler önceleri insan başlı birer kuş, sonra da kuş gibi bacakları (ve bazen de kanatları) olan birer kadın biçiminde betimlenmiştir.

Siren efsanesinin kökeni iki temel öğeye dayandırılır: Bilinmeyen sularda yapılan yolculukların tehlikesi ve bunları bütünleyen Doğu kökenli bir kuş-kadın imgesi. Antropologlara göre bu kuş-kadın, yazgısını başkalarıyla paylaşmak için insanların canını alan kanatlı bir hayalettir. Bu nedenle Sirenler, Harpyalarla(*) ilişkilendirilir.

siren, *Urodela* takımının *Sirenidae* familyasını oluşturan üç amfibyum türünün ortak adı. Çörellere (semender) akraba olan bu su hayvanlarının gövdeleri uzun ve ince, renkleri genellikle kahverengi, koyu gri ya da yeşilimsidir. Ön bacakları çok küçüktür; arka bacakları ve kalça kemerleri yoktur. Yavrular ve erişkinler tüysü dış solungaçlarıyla solunum yapar.

Sirenler genellikle bataklıklarda ve akarsularda çamurlara gömülür ya da su bitkileri ve taşlar arasına gizlenir. Bazen kısa bir süre için karaya çıkabilirler. Suyun dışına çıktıklarında çıkardıkları kesikli yumuşak sesler ciyaklamayı ya da havlamayı andırır. Temel besinleri geceleri avladıkları küçük böcekler ve balıklardır. Suda çiftleşir ve yumurtalarını tek tek ya da küme halinde su bitkilerinin yaprakları üstüne bırakırlar. Döllenmenin dışta mı yoksa dişinin içinde mi gerçekleştiği bilinmemektedir. Yumurtadan çıkan yavrular erişkine benzediklerinden başkalaşmaya uğramadan gelişirler. Bazı sirenler en azından 25 yıl kadar yaşayabilir.

Uzunluğu yaklaşık 50-90 cm olan büyük siren (*Siren lacertina*), ABD'nin batısında Ohio'dan güneye doğru Florida'ya ve kıyı eyaletlerinden doğuya doğru, Meksika'nın kuzey kesimlerine kadar yayılmıştır. Yaklaşık 17-60 cm uzunluğundaki küçük siren (*S. intermedia*) Güney Carolina'dan Texas'a ve Mississippi Vadisinden kuzeye doğru Illinois ve İndiana'ya kadar uzanan bölgede yaşar. Cüce siren (*Pseudobranchus striatus*) yaklaşık 12-21 cm uzunluğundadır. Birçok alttürü bulunan bu sirenin coğrafi dağılımı Florida'dan Güney Carolina'ya kadar uzanır.

siren, uyarı amacıyla belirli bir frekansta tiz ses üretmeye yarayan aygıt. 18. yüzyılda İskoçyalı doğabilimci John Robison tarafından bulunan bu aygıta siren adını, 1819'da benzer bir akustik alet geliştiren Fransız mühendis Charles Cagniard de La Tour verdi. Siren, üzerinde eşit aralıklarla açılmış delikler bulunan bir dönel disk ve bu diske doğru hava püskürtmeye yarayan bir düzenekten oluşur. Üzerine hava püskürtüldüğünde disk hızla döner, deliklere hava girdikçe belli frekansta bir ses oluşur. Bu sesin frekansı, diskin bir saniyedeki devir sayısının delik sayısı ile çarpımına eşittir.

Sirenaika *bak.* Berka

Sirenia, günümüzde yaşayan iki cinsten dört türü ve fosillerinden tanınan 20'yi aşkın soyu tükenmiş cinsi kapsayan, suda yaşamaya uyarlanmış memeliler takımı. İri yapılı hayvanlardan oluşan bu takımın soyunu sürdürebilen 4 türü de aşırı avlanma sonucu çok azalmıştır. Yaklaşık 8 m uzunluğuyla *Sirenia* takımının en iri üyesi olan denizineği(*) (*Hydrodamalis gigas*) türü ilk kez 1741'de görülmüştü. Ama eti ve yağı

için başlatılan büyük kıyımdan kurtulamayarak aynı yüzyıl içinde soyu tükenmiş, geriye dugong(*) (*Dugong dugon*) türü ile *Trichechus* (*bak.* manati) cinsinden üç tür kalmıştır. Bu hayvanların uzunluğu genellikle 4 m dolayındadır. Ama ilk gözlemcilere göre, uzunluğu 6 m'yi bulan bireyler de vardır.

Sirenia üyeleri yalnız bitki yiyerek beslenir. Yaşam ortamlarını yüksek yapılı bitkilerin gelişebildiği sığ kıyı bölgeleri sınırlar. Dugonglar özellikle Güneydoğu Asya kıyılarında görülür ve tümüyle denizde yaşamaya uyarlanmıştır. Manatiler ise hem denizlerde hem de haliç ve ırmaklarda yaşar. Yaşadığı sulardan fazla uzak olmayan bir yerde karaya bırakıldığında gövdesiyle yeri iteleyerek geriye dönmeyi başarabilir. Manatiler Atlas Okyanusunun tropik ve astropik bölgelerinin yanı sıra Amazon Havzasında da bulunur.

Sirenia üyelerinin vücudu torpil, burunları hortum, ön bacakları kürek biçimindedir. Arka bacakları ise yoktur. Yüzebilmek için yassı kuyruklarını kullanırlar. Dugongların kuyruğunun çatallı, hortumunun kıvrık olmasına karşılık, manatilerin hortumu düz, kuyruğu yuvarlaktır. Çok kalın ve sert olan derileri seyrek tüylüdür. Vücutları çok yağlı olmakla birlikte derilerinin altında bulunan yağ tabakası kalın değildir. Gözleri küçük ve yuvarlaktır, gözkapakları yoktur. Kulak delikleri çok ufaktır. Boyutlarına göre çok ağır olmalarına son derece yoğun yapıdaki kemikleri yol açar. Beslenme sırasında bitkileri önce güçlü üst dudaklarını kullanarak koparır, sonra çene önlerinde bulunan boynuzsu yastıklar ve azıdişleri yardımıyla ezer. Dugongların her bir çenesinde çiğneme yüzeyi çıkıntılı altı tane azıdişi vardır. Bu dişler hayvan olgunlaştıkça dökülür ve erişkin bireylerde yalnızca iki tane kalır. Erkeklerde kesicidişlerden biri uzayarak ağzın dışına çıkar. Manatilerin her bir çenesinde yer alan 20-30 azıdişi yaşla birlikte öne doğru ilerler. Öbür memelilerde yedi boyun omuru bulunmasına karşılık manatilerin boyunlarındaki omur sayısı altıdır.

Denizinekleri genellikle gruplar halinde yaşar. Soluk alma dışında seyrek olarak yüzeye çıkan ve son derece ürkek olan bu hayvanların üreme, büyüme ve öbür fizyolojik özellikleri üstüne bilgiler oldukça yetersizdir. Gebelik dönemlerinin yaklaşık beş ay sürdüğü sanılmaktadır. Genellikle bir yavru doğurmakla birlikte dugonglar arasında ikiz yavruya da oldukça sık rastlanır. Erkek ve dişi arasında boyut farkı yoktur. Meme bezleri göğüs bölgesindedir ve yavrularını emzirirlerken yüzgeç biçimli bacaklarından birini kullanarak dik durabildikleri sanılmaktadır. Bu emzirme biçimi olasılıkla çeşitli denizkızı efsanelerinin doğmasına yol açmıştır.

Sirenia üyeleri soluk almak üzere yüzeye çıktıktan sonra 16 dakika kadar suyun altında kalabilmektedir. Manatiler bazen suyun üstüne yüzüstü yatarak güneşlenirler. Sese karşı çok duyarlı olan bu hayvanlar en küçük gürültüden bile korkarak suya dalarlar.

Filleri de kapsayan *Subungulata* üsttakımında yer alan *Sirenia* takımının en eski fosil örnekleri Eosen Bölüme (y. 45-38 milyon yıl önce) tarihlendirilmektedir.

Sirer, Reşat Şemsettin (d. 1903, Sivas - ö. 2 Ekim 1953, İmranlı, Sivas), eğitimci, siyaset ve devlet adamı. Uzun yıllar eğitim alanında çalışmış, milli eğitim ve çalışma bakanlıklarında bulunmuştur.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli okullarda felsefe öğretmeni olarak çalıştı. 1926'da Maarif Vekâleti müfettişi oldu. 1930'da eğitim alanında incelemelerde bulunmak üzere Almanya'ya gönderildi. 1933'te ilköğretim genel müdürlüğüne, 1934'te Almanya öğrenci müfettişliğine getirildi. 1939'da Türkiye'ye döndü ve Maarif Vekâleti Talim Terbiye Dairesi üyesi,

Sirer
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

1941'de de yükseköğretim genel müdürü oldu. 1943'te siyasete atıldı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) Sivas milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Anadoluculuk olarak bilinen milliyetçilik akımının savunucularından olan Sirer, CHP içinde Milliyetçiler olarak adlandırılan "36'lar"ın yanında yer aldı; Köy Enstitüleri'nin kapatılması kampanyasına katıldı. 1946'da Recep Peker ve 1947'de Hasan Saka hükümetlerinde milli eğitim bakanlığını, 1949'da Şemsettin Günaltay hükümetinde çalışma bakanlığını üstlendi. Milli eğitim bakanlığı döneminde köy enstitülerinin eğitim programlarını değiştirdi; Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü kapattı. Uzun yıllar çalıştığı eğitim alanında verdiği yapıtlar arasında *Muallim Mektepleri İçin Pedagoji Dersleri* (1927), *Almanya Maarifi* (1934, İsmail Hakkı Tonguç'la birlikte), *Türkiye Maarifinin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor* (1939) sayılabilir.

Siret Irmağı, Ukrayna'da, Karpat Dağlarının doğu yamaçlarından doğan ırmak. Genellikle güney doğrultusunda 575 km boyunca akarak, Romanya'nın doğusunu aşar ve Galati'nin batısında Tuna'ya karışır. Yukarı çığırında geniş bir vadide kıvrılarak akar ve Moldova'yı boydan boya aşar. Aşağı çığırı Tuna Irmağı gibi sığ ve bataklıktır. Doğu Karpatlar'ın sularını Siret'e boşaltan başlıca yedi ırmaktan biri olan Bistrita Irmağı üzerinde hidroelektrik santrallar kurulmuştur. Yalnızca küçük teknelerin ulaşımına elverişli olan Siret Irmağının su toplama havzası 44.000 km²'dir.

Siret-i Anter *bak.* Antere Hikâyesi

Sirhind Kanalı, Hindistan'ın kuzeybatısında, Pencap eyaletinde kanal. 1882'de açılmıştır; 5.200 km² genişliğindeki bir tarım arazisini sulayan geniş bir sistem oluşturur. Sistemin başlangıç noktası, Himaçhal Pradesh eyaleti sınırı yakınlarında, Satlec Irmağının Ropar'dan geçtiği yerdedir. Bu noktadan sonra kanal güneybatıya yönelerek üç kola ayrıldığı Doraha'ya ulaşır. Bu kollardan ilki önce batıya, sonra kuzeybatıya doğru akar ve Pakistan sınırı yakınlarında yeniden Satlec Irmağıyla birleşir; ikincisi güneybatıya yönelir ve Bhatinda'yı geçtikten sonra Racasthan eyaleti sınırına ulaşır; üçüncüsü ise güneydoğudaki Patiala'ya doğru akar. Kanalın çok sayıda küçük kolu da vardır.

Sirhindi, Şeyh Ahmed, İMAM RABBANI olarak da bilinir, tam adı AHMED BİN ABDULLAH BİN ZEYNELABİDİN ES-SİRHİNDİ EL-FARUKİ (d. 1564, Sirhind - ö. 1624, Sirhind, Patiala, Hindistan), Hintli İslam bilgini ve mutasavvıf.

Baba tarafından Hz. Ömer'in soyundan geliyordu. Sirhind'de başladığı tasavvuf eğitimini Sialkot'ta (bugün Pakistan'da) sürdürdü. Delhi'de Nakşibendi şeyhlerinden Hâce Baki Billah-i Kakuli'den icazet aldı. Bu dönemde Hint-Türk hükümdarı Ekber, imparatorluk topraklarında yaşayan çeşitli halkların mistik inanç ve uygulamalarını kaynaştırmak amacıyla Din-i İlahi(*) adında yeni bir dinsel akım geliştiriyordu. Şeyh Ahmed bütün yaşamını Ekber ile ardılı Cihangir'e (hd 1605-27) karşı mücadele etmekle geçirdi. Ondan sonra Nakşibendiye tarikatı Hindistan'da Müceddidiye(*) adıyla anılmaya başladı.

Şeyh Ahmed, Hindistan'da ve Ceyhun Irmağının kuzeyindeki bölgelerde yaşayan dostlarına yazdığı ve *Mektubat* adıyla toplanan Farsça mektuplarında vahdet-i vücud (varlığın birliği) öğretisine karşı, vahdet-i şuhud (görünüşün birliği) kavramını geliştirdi. Vahdet-i şuhud anlayışına göre evrendeki birlik görünüşü yalnızca öznel bir deneyimdir ve bunun gerçek dünyada nesnel bir karşılığı yoktur. Dolayısıyla gözlenen varlıkların Tanrı'yla bir gözükmesi bir yanılgıdır. Tanrı, varlıkların ötesinin de ötesinde, insanın görme ve bilme gücünün üstündedir. Tanrı varlığı karşısında evrenin varlığına gölge varlık (zıllı vücud) denebilir.

Şeyh Ahmed 1619'da Cihangir'in emriyle Gvalior'da bir kaleye hapsedildi. Sirhind'deki mezarı bugün de bir kutsal ziyaret yeridir. Hindistan'da Sünniliğin gelişmesine önemli katkılarda bulunan Şeyh Ahmed'e ölümünden sonra, Hicri takvimdeki ikinci binyılın başlangıcında yaşadığını vurgulayan Müceddid-i Elf-i Sani (İkinci Binyılın Yenileyicisi) unvanı verilmiştir. Tasavvufa ilişkin öbür yapıtları arasında *el-Enharü'l-Erbaa, el-Mebde ve'l-Hatm-i Hâcegân* ve *Zübdetü'l-Makamat* sayılabilir.

Siribunyasan, ONG BUN olarak da bilinir (d. y. 1730 - ö. 1781, Vientiane, Laos), Vientiane'daki Lao Krallığı'nın hükümdarı. Onun döneminde Laos, Siyam (bugün Tayland) egemenliği altına girmiştir.

1760'ta babası Ong Rong'un ardından tahta çıktı. O dönemde Laos rakip devletlere bölünmüş, Vientiane'da hizip çekişmesi başlamış, Birmanya (bugün Myanmar) ordusu Siyam'a ve Güneydoğu Asya'nın kuzey bölgelerine saldırıya geçmişti. Siribunyasan kısa sürede Birmanya'yla ittifak kurdu. Ama tahta çıkmasında ona yardımcı olan devlet görevlileri, bir süre sonra ayaklanarak yeni bir devlet kurmaya kalkıştılar. Bunun üzerine Siribunyasan'ın yardıma çağırdığı Birmanya birlikleri, Vientiane ordusunun da desteğiyle rakibi Luang Prabang'a karşı saldırıya geçtiler (1764).

Kuzeyde Luang Prabang, güneyde Champassak gibi iki düşman devletin kuşatması altında ve Birmanyalıların işgali karşısında Siribunyasan, sonraki 10 yıl boyunca Birmanya'yla ittifakı sürdürmekten başka çare bulamadı. Ama Kral Taksin Siyam'ı geri aldıktan sonra, Vientiane'a bir sefer düzenleyerek Birmanyalıları Lao topraklarından çıkarmaya çalıştı. 1778 sonlarında Korat Platosu ve Mekong Irmağı üzerinden aynı anda saldırıya geçen Siyam ordusu, Luang Prabang'ın da (bugün Louangphrabang) yardımıyla Vientiane'ı ele geçirdi. (1779 başları). Daha önce ganimet olarak alınan Prabang Budası ve Zümrüt Buda heykelleri de geri alındı. Siribunyasan doğuya, Viet-

nam sınır bölgesine kaçtı. Sonradan Vientiane'a dönüp Tay krallarına bağlı bir hükümdar olarak tahta çıkmasına izin verildiyse de vârisi olan oğulları Siyam'da alıkondu.

Siricius (AZİZ) (d. y. 334, Roma - ö. 26 Kasım 399, Roma; yortu günü 26 Kasım), 384-399 arasında papa.

Papa I. Damasus'un (Aziz) ardından bu göreve seçildi. Günümüze ulaşmış en eski papalık belgeleri niteliğini taşıyan mektuplarında vaftiz, kutsama, papazlığa atama ve günah çıkarma törenleri ile cinsel perhize ilişkin kurallara yer verdi. 386'da Tarragona piskoposu Himerius'a gönderdiği kararname, papazlara bekârlığı emreden ilk yazılı belgeydi ve bu hüküm, Papa Aziz I. Leo (Büyük) döneminden (hd 440-461) günümüze değin yürürlükte kaldı. Siricius, hükümlerinin uygulanması için bazı yaptırımlar da öngörerek papalık otoritesini pekiştirdi. Bu mektuplara göre papalık tüm Batı Kilisesi'nin başı ve bu kilise içindeki yasaları belirleyen makamdı.

Siricius, Milano piskoposu Aziz Ambrosius'un isteği üzerine, Antiokheia (Antakya) piskoposluğu konusundaki tartışmalarla başlayan Meletiosçu Bölünme'yle de ilgilendi. 393 Kaisareia (Kayseri) Konsili'ne gönderdiği yönergeler doğrultusunda I. Flavianos'un piskopos ilan edilmesiyle bölünme sona erdi. Roma'daki San Paolo Fuori le Mura Bazilikası'nda Aziz Siricius anısına dikilen (390) sütun bugün de ayaktadır.

siringomiyeli, sinir dokusunun aşırı derecede gelişmesi ve içinde boşluklar oluşmasıyla ortaya çıkan kronik omurilik ve soğanilik hastalığı. Duyu kaybı, kaslarda erime ve spazmlar aşamalı olarak gelişir. Nedeni bilinmeyen hastalığın bir gelişim kusurundan kaynaklandığı düşünülmektedir; hastada sıklıkla başka gelişim ve yapı bozuklukları da vardır. Belirtiler sıklıkla 10-30 yaşları arasında ve erkeklerde daha sık görülür.

Başlangıçta yavaş gelişen hastalığın ilk fark edilen belirtileri eldeki küçük kaslarda güçsüzlük, ağrı duyusunun kaybolması nedeniyle kolayca oluşan yanıklar ya da başka yaralanmalardır. Erken evrede ortaya çıkan bu ağrı ve ısı duyusu kaybı omurilikteki bozmaddede yer alan ağrı ve sıcaklık liflerindeki bozukluktan kaynaklanır. Hastalık yavaş ilerler; spazmlar ve refleks yanıtının şiddetinde artış görülür. Soğanilikteki yapı bozukluğu sonucunda dilde atrofi, yutma güçlüğü ve yüzde ağrı ve sıcaklık duyusu kaybı görülür.

Hastalığın tedavisi yoktur; bununla birlikte, yavaş ilerlediğinden hasta ilk belirtilerin ortaya çıkmasından sonra 40 yıl kadar yaşayabilir.

Sirionolar, Bolivya'nın doğusunda, Beni yönetim bölgesinin doğu ve kuzey kesimlerindeki sık tporik ormanlarda yaşayan Güney Amerika Yerlileri. Chiquitos-Moxos bölgesindeki öteki Yerlilerden farklı olarak, uzun zaman önce kıtanın dört bir yanına dağılan Tupilerin dilini konuşurlar; komşularının daha gelişkin kültürlerinin tersine, yarı göçebe basit bir kültürleri vardır. Misyonerlerin ve hükümetin Sirionoları yerleşik yaşama geçirme girişimleri sonuçsuz kalmış ve hastalıklar yüzünden sayıları son derece azalmıştır. Savaşçı bir halk olmayan Sirionolardan geriye kalan az sayıda grup ormanların derinliklerine çekilmiş, öbürleri ise tarım ve sığır çiftliklerinde zorla işçi olarak çalıştırılmışlardır.

Sirionolar temel gereksinmelerini çiftçilik, avcılık ve toplayıcılıkla karşılardı. Kurak mevsimlerde mısır, tatlıpatates ve manyok ekerler, daha sonra tarlalarını terk ederek hasat zamanına değin avcılık ve toplayıcılıkla uğraşırlardı.

Sirionoların maddi kültürleri ve toplumsal örgütlenmeleri basitti. Ateş yakma sanatını unuttuklarını söyleyerek, ateşlerini bir kamp yerinden ötekine taşırlardı. Palmiye yapraklarıyla örttükleri sırıklardan oluşan geçici barınakları, zaman zaman 120 kişiyi alacak kadar büyük olurdu. Anayanlı olan Sirionolarda, evlenen çiftler kadının köyünde ya da takımında yaşarlardı. Sirionolar ruhlara inanırlardı. Ama onlarla ilişki kurmalarını sağlayan şamanları yoktu. Mısırdan ve yabanarısı balından içki yaparlar. dans edip şarkı söyleyerek zaman geçirirlerdi. Çıplak gezen Sirionolar bedenlerini boyarlardı.

Sirius *bak.* Akyıldız

Sirius, Atlas Okyanusunu aşan ilk buharlı gemi. Önceleri, British & American Steam Navigation Company hesabına İrlanda Denizinde yolcu taşıyan 703 tonluk yandan çarklı gemi, Cork (İrlanda) üzerinden New York'a doğru 40 yolcusu ile birlikte 1838'de Londra'dan denize açıldı. Yolculuğun tamamlanmasına az kala geminin yakıtı bitti. Ama geminin kaptanı yelkenleri açmayı kabul etmedi ve yelken direklerini kazana attırarak yoluna devam etti. Böylece "Sirius", kendisinden daha büyük bir gemi olan "Great Western"den yalnızca birkaç saat önce New York Limanına girdi. "Sirius"un buhar kazanında kullanılan suyun yeniden kullanılmasına olanak sağlayan yoğunlaştırıcı da önemli bir teknik yenilikti.

sirk *bak.* buzyalağı

sirk, eğitilmiş hayvanlara yaptırılan çeşitli numaralarla akrobatlık, palyaçoluk, hayvan terbiyeciliği gibi alanlarda uzmanlaşmış sanatçıların bazen komik, bazen güç ve tehlikeli gösterilerinden oluşan eğlence. Bazı tarihçilere göre kökeni Roma'ya dayanır; bazıları ise Eski Yunan hipodromlarında düzenlenen gösterileri sirkin ilk biçimi olarak kabul etmektedir. Sirk adı, Latincede "çember" ya da "daire" anlamına gelen *circus*'tan türemiştir. Ama sirklerin ilk örneklerinden sayılan Roma'daki Circus Maximus'un biçimi ovale daha yakındı ve bu dev stadyumda sonraki sirk eğlenceleri gibi gösterişli geçit alayları değil, araba yarışları düzenlenirdi. En az 45 bin kişilik olan Roma amfitiyatrosu, günümüz değerlerine göre insani sayılmayan heyecanlı eğlenceleriyle, sirkin ilk örneği olmaya daha yakındır. En canlı olduğu dönemde (İÖ 264-İS 404) amfitiyatronun tipik gösterileri gladyatör dövüşleri ve yırtıcı hayvanlarla yapılan dövüşlerdi. Para ödeyerek izlenen bu gösterilerde yüzlerce insan ve hayvan ölürdü.

Günümüz sirklerinin örgütlü bir kumpanya altında bir araya getirdiği sanatçılar geçmiş yüzyıllarda ülkeden ülkeye dolaşarak takla ve perende, hokkabazlık, akrobatlık gibi gösterileri kendi başlarına sunarlardı. Temelde ticari amaçla düzenlenmekle birlikte eğlenceye de yer veren ortaçağ ve Rönesans panayırlarıyla, bu gösteriler sirke benzer örgütlü bir yapı kazandı. Daha sonraları alım satım işlerinin yerleşik mekânlarda yürütülmeye başlaması, panayırların yalnızca eğlence amacıyla düzenlenmesini getirdi.

Sirk gibi gene bu panayırlardan türeyen bir başka eğlence de, açık havada yapıldığı için "çamur gösterisi" ya da "karnaval" adı verilen gösterilerdi. Sirk ile lunapark karışımı bir eğlence olan karnavalda topluluklar kent kent dolaşır, hayvanlarla numaralar yapar, cüce, dev, sakallı kadın gibi hilkat garibelerini sergiler, çeşitli şans oyunları ve çekilişler düzenlerdi. Ayrıca atlı karıncaya ve midillilere de binilebilirdi. Çekilişten önce bir tellal, çoğu zaman abartılı bir biçimde, verilecek ödülleri açıklardı. 20. yüzyılda bu toplulukların çoğu yerleşik panayır ya da lunaparklara dönüşmüştür.

Modern sirk 18. yüzyılın ikinci yarısında biçimlenmeye başladı. Philip Astley adlı bir İngiliz cambaz yeni bir numara keşfetmişti; merkezkaç gücünün etkisiyle, daire çizerek dörtnala giden bir atın sırtında düşmeden durabiliyordu. Avrupa'da panayırların artık ilgi görmediği bu dönemde, basit bir kapalı tribün yaptırarak numarasını sergilemeye başlayan (1768) Astley kısa sürede büyük ilgi topladı. Yanında çalışan binicilerden Charles Hughes 1782'de kendi gösteri alanını kurdu ve buna Kraliyet Sirki adını verdi. Atların çevresinde koştuğu daireyi belirten sirk sözcüğü zamanla yaygınlaştı ve günümüzdeki anlamını kazandı.

Bütün Avrupa'yı gezerek sirk düşüncesini yayan Astley birçok sirkin kurulmasına da öncülük etti. Fransa'da tanıştığı Venedik asıllı Antonio Fanconi ile oğulları Laurent ve Henri 13 m yarıçapında bir sirk kurdu; böylece, günümüzde de genellikle uyulan standart boyutlar da belirlenmiş oldu. John Bill Ricketts 1793'te ABD'nin Philadelphia ve New York kentlerinde iki sirk açtı. Aynı dönemde Hughes da sirki Rusya'ya götürmüştü. Sonraki 80 yıl boyunca sirklere binicilik gösterileri egemen oldu. Binicilik bugün de sirklerde önemli yer tutar.

Panayırların yok olmaya yüz tutmasıyla işsiz kalan gezici gösteri grupları, sirklerle yeni bir iş olanağına kavuştular. Böylece, bu iki alana özgü gösteriler birleşti. Gezici çadır gösterileri Avrupa'da kurulan geçici panayırlardan kaynaklandıysa da, çadırda yapılan ilk sirk gösterisi 1826'da ABD'de Turner ile Quick and Mead sirkleri tarafından gerçekleştirildi. Quick and Mead'in ayrıca dört vagonu ile bir laternası vardı.

Avrupa'daki sirklerde çalışanların ev olarak kullandığı kalıcı binalar vardı. Bunlar zamanla yerleşik, saygın kuruluşlara dönüştü. Toplum içinde özel bir konumu olan sirk aileleri, becerilerini çocuklarına da öğreterek kuşaktan kuşağa aktardılar. Sirk aileleri arasında evlilikler görülmeye başladı; çocuklar da kendi sirklerini kurup çeşitli dallarda ustalaştılar. Örneğin İtalya'nın ünlü Cristiani ailesinin üyeleri binicilikten takla ve akrobasiye kadar birçok dalda gösteri yapıyordu. Birçok Avrupalı aile İran ve Hindistan'a kadar uzanan sirkler kurdu. Gezici kumpanyalar Afrika, Güney Amerika ve Avustralya'ya kadar ulaştı.

19. yüzyılın ilk yarısında Isaac A. Van Amburgh, yırtıcı hayvanlarla gösteriler yapmaya başladı. Başını bir aslanın ağzına sokan ilk kişinin de o olduğu söylenir. ABD'de eğitilmemiş hayvanlarla *en ferocité* (vahşi halde) tehlikeli gösteriler yapılıyor, sık sık silah ve kırbaç kullanılıyordu. Avrupa'da ise hayvanlar eğitilerek *en douceur* (uysal halde) gösteri yapılıyor, hayvanlar arada bir vahşiliği tutan yumuşak başlı yaratıklar olarak yansıtılıyordu.

Jules Léotard 1859'da ünlü uçan trapezi geliştirdi. Blondin(*) ise Niyagara Çavlanını ip üstünde geçerek Eski Yunan'dan beri bilinen ip cambazlığını yeniden ilginç bir gösteriye dönüştürdü. Havada yapılan hareketler, sirklerin en heyecan verici gösterilerinden biri durumuna geldi. Wallenda ailesi 20. yüzyılda bu alanda büyük ün kazandı.

Sirklerin büyüklüğü ülkeden ülkeye çeşitlilik gösteriyordu. Avrupa'da genellikle tek

gösteri alanı (ring) benimsenirken, büyüklüğe ve gösterişe önem verilen ABD'de üç ringli sirkler geliştirildi. Çarpıcı bir örnek de Kuzey Amerika'nın ünlü vagon sirkleriydi. 1870'lerde demiryollarının gelişmesiyle gezici sirkler büyük bir hızla yayılmaya başladı 1872'de, P. T. Barnum gibi sirk sahipleri, tren vagonları satın alarak eşyalarını trenle taşımaya başladılar. Ringling Bros. and Barnum & Bailey Combined Circus, 1941'de ününün doruğundayken, 70'er kişilik 107 vagondan oluşan dört ayrı trenle dolaşıyordu.

Günümüzde sirkler öncekilere oranla çok daha büyük ve daha fazla hareket yeteneğine sahiptir. Birçok küçük grup birleşerek büyük sirkler oluşturmuş, kamyonla yapılan taşıma işlemi hız kazanmıştır. Küçük yerleşmeler arasında dolaşmak yerine, büyük kentlerde uzun süre kalmak sirkler için daha kazançlı hale gelmiştir. Örneğin bugün New York kentindeki Madison Square Garden'ın bir bölümü sirk gösterilerine ayrılmış durumdadır. Böylece sirkler eskiden olduğu gibi kışın sıcak yerlere gitmek zorunda kalmamaktadır. ABD'nin Wisconsin-eyaletindeki Baraboo kentinde, Ringling Bros'un kışlık yeri olan bina müzeye dönüştürülmüştür. Rusya'da da çeşitli becerilerde yetkinleşmiş sirk sanatçıları yetiştiren okullar vardır. Bir gösteri türü olarak sirk, eğlence dünyasındaki yerini bugün de korumaktadır.

sirke, kimi yiyeceklere çeşni vermek için kullanılan ekşi lezzetli sıvı. Bir mayalanma ürünü olan sirke başlıca üzüm ya da elma suyundan, arpa ya da yulaf maltından (malt sirkesi) ya da sanayi alkolünden (damıtılmış beyaz sirke) üretilir. Ayrıca biradan, şekerden, pirinçten, duttan ya da hurmadan üretilen sirkeler de vardır. Bununla birlikte sirkenin ilk kez şaraptan üretildiği sanılmaktadır.

Sirke üretiminin esası, seyreltik alkollü bir sıvının bileşimindeki alkolün mayalanma sonucu asetik aside dönüşmesine dayanır. Bunun için, meyve suyu ya da şeker içeren herhangi bir sıvı önce uygun bir maya eşliğinde mayalanarak alkole dönüştürülür. Bu yolla elde edilen alkolün bazı bakterilerin etkisiyle atmosferdeki oksijenle birleşmesi sonucunda da asetik asit ve su oluşur. Meyveden gelen organik asitler ve esterler de sirkeye hoş bir tat ve koku verir.

Alkolün asetik aside dönüşmesine sirkedeki bakterilerin neden olduğunu ilk kez 1864'te Fransız hekim Louis Pasteur buldu. Ortakyaşam sürdüren bir grup canlı bulundukları ortamda asit üreterek başka canlıların etkisini önlerler. Bu mikroorganizmaların pek çoğu *Acetobacter* cinsinde yer alır. Mikroorganizmaların asit oluşturma sürecine ayrıca sirke kurdu (*Anguilula aceti*) denen bir ipliksolucanı da katkıda bulunur.

Çok eski çağlardan beri bilinen bir ürün olan sirkenin üretimi için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. En eskilerinden biri olan Orléans yönteminde şarap ya da başka herhangi bir alkollü sıvı yaklaşık 200 litrelik fıçılara konduktan sonra içine sirke anası adı verilen kitle halindeki sirke bakterileri katılarak tepkime başlatılırdı. Sıvı düzeyinin biraz üzerinde bir ya da iki küçük delik açılarak yüzeyin havayla temas etmesi sağlanırdı. Mayalanma tamamlandığında oluşan sirke fıçının dibindeki tahta bir musluktan alınırdı. Bu arada fıçıya yeniden hammadde doldururken yüzeyde bakterilerden oluşan katmanın parçalanmamasına dikkat edilirdi.

18. yüzyıl başlarında, Felemenkli teknolog Hermann Boerhaave sirke üretimi sırasında asit oluşum hızının havayla temas eden yüzeyin alanıyla doğru orantılı olduğunu buldu. Bundan sonra geliştirilen yöntemlerde fıçıların içinden daha fazla hava geçirilmeye çalışıldı. 20. yüzyıla gelindiğinde ise fıçıların içindeki sıvı kitleye doğrudan hava baloncuklarının pompalandığı kesintisiz bir havalandırma yöntemi geliştirildi.

Sirkeden en çok yiyeceklere hoş lezzet vermek amacıyla yararlanılır; ayrıca et ürünleri, balık, sebze ve meyvelerin saklanmasında ve turşu yapımında kullanılır. Sarmısak, soğan ve çeşitli baharatlarla karıştırılarak çeşitli soslar hazırlanır. Sirke eski çağlarda ilaç olarak da kullanılmıştır.

sirke asidi *bak.* asetik asit

sirke sineği, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Drosophilidae* familyasının *Drosophila* cinsini oluşturan bin dolayında böcek türünün ortak adı. Özellikle bayağı sirke sineği (*D. melanogaster*), kalıtım ve evrimle ilgili araştırmalar için hem laboratuvarlarda hem

Bayağı sirke sineği (*Drosophila melanogaster*)
E. S. Ross

de doğal ortamında yapılan deneylerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Sirke sineklerinin üremesi hızlı, yaşam çevrimi kısa ve oda sıcaklığında iki haftadan azdır. Bu sineklerin kalıtımıyla ilgili elde edilen bilgiler öbür hayvanlarınkinden çok daha geniştir. *Drosophila* üyelerinin kromozomları, özellikle olgun larvaların tükürük bezlerinde bulunanlar son derece büyüktür. Bu olgu, gen etkinliğinin temel ilkelerini ve kalıtım özelliklerini incelemede önemli bir kolaylık sağlar.

Sirke sineklerinin biyolojisi ve doğal ortamlarındaki davranışları hakkında bilgiler oldukça yetersizdir. Bazı türler çürüyen meyveler üstünde yaşar. Bu türler mayalanmış bitki özsularına yönelerek üşüşmektedirler. Öbürleri ise mantarların ya da etli çiçeklerin içinde gelişirler.

Sirkeci Garı, İstanbul'da, Sirkeci semtinde Avrupa yakasının banliyö hatlarıyla Avrupa'ya giden demiryolunun başlangıç noktası olan tren garı. Alman mimar Jachmund tarafından yapılmış, 1890'da tamamlanmıştır. Tarihsel canlandırmacılık akımlarıyla Türk mimarlığından alınmış öğelerin bir arada kullanıldığı seçmeci (eklektik) üslupta bir yapıdır.

Sirkeci Garı, Kuzeydoğudan görünüş, tamamlanışı 1890; İstanbul
Nezih Başgelen

19. yüzyılın ilk yarısında gelişmeye başlayan demiryolu çok kısa bir süre içinde Avrupa'nın hemen her yerine yayılmıştı. I. Abdülaziz 1870-73 arasında yapılan ve Türkiye'yi Avrupa ülkelerine bağlayan demiryolunun, İstanbul'un içine kadar girebilmesini sağlamak amacıyla Topkapı Sarayı bahçesinin deniz kıyısındaki bir bölümünden geçirilmesine izin verdi. Böylece kentin o zamanki merkezlerinden biri olan Sirkeci'ye ulaşan hattın ucuna daha sonra Sirkeci Garı inşa edildi.

Garın mimarı Jachmund Alman hükümeti tarafından Türk mimarlığını incelemek amacıyla gönderilmişti. İstanbul'a geldikten sonra Ragıp Paşa için köşkler yapan Jachmund, 1890'da gene onun aracılığıyla Hendese-i Mülkiye Mektebi'ne öğretmen olarak atandı. Tasarımını üstlendiği Sirkeci Garı iki kule arasındaki geniş ve yüksek bir orta salonla, bunun sağına ve soluna yerleştirilmiş bekleme salonları ve yönetim mekânlarından oluşur. Bu salon, aynalı tonoz izlenimi uyandıran çelik bir taşıyıcıyla örtülmüştür. İki katlı ve yaklaşık 95 m uzunluğundaki yapının iki ucu da, ileri çıkarılıp biraz da yükseltilmiş birer bölümle vurgulanmıştır.

siroz, normal karaciğer dokusunun yerini yaygın lifsi bağdoku ve çevresi bağdokuyla sarılı normal doku yumrularının almasıyla ortaya çıkan yapı ve işlev bozukluklarının ortak adı. Pek çok nedeni olabilir; bunlardan başlıcaları galaktozemi, glikojen depo hastalıkları, talasemi, Wilson hastalığı gibi doğuştan gelen bozukluklar, alkol, metotreksat, halotan gibi kimyasal maddeler, virüs hepatiti ve doğuştan gelen frengi gibi enfeksiyonlar, safra yollarındaki tıkanmalar ile triküspit kapakçığı yetmezliği, sıkıştırıcı perikardit ve karaciğer toplardamarı trombozu gibi karaciğerde kan birikmesine ve dolaşım bozukluğuna yol açan bozukluklardır. Nedeni ne olursa olsun, sirozun karaciğer dokusunun örselenme karşısında verdiği yanıt sonucu oluştuğu söylenebilir. Dokudaki patolojik değişiklikler büyük ölçüde örselenmenin türüne bağlıdır; örneğin hepatitte karaciğerin tümünde doku ölümü (nekroz) görülürken, alkolizme bağlı siroz yavaş gelişir. Lifsi madde dokusunun oluşmasının ardından karaciğer kan dolaşımının bozulması nedeniyle yeni dolaşım yolları açılır; bu yeni damarlanmaların taşıdığı kan miktarının düşük, buna karşılık damar içindeki basıncın yüksek olması kapı toplardamarında (*vena porta*) yüksek tansiyona yol açar. Sirozda komplikasyonların büyük bir bölümü buna bağlıdır.

Sirozun bütün türlerinde görülen belirtilerin başlıcaları halsizlik, iştahsızlık, kilo kaybı ve libido azalmasıdır. Karaciğer hemen her zaman büyür (hepatomegali). Kapı toplardamarındaki basınç artışı nedeniyle karında asit(*) ve dalak büyümesi (splenomegali) görülür. Karaciğer yetmezliğine bağlı öbür belirtiler kaslarda erime, el ayasında eritem, jinekomasti, deri ve derialtı dokularında küçük atardamarların genişlemesiyle ortaya çıkan örümcek biçimli lezyonlar, saç dökülmesi, erbezlerinde atrofi ve çevrel sinirlerde nöropatidir. Karaciğer fonksiyon testleri patolojik sonuç verebilirse de bu, siroz belirtisi olmaktan çok karaciğerde herhangi bir bozukluk olduğunu gösterir. Buna karşılık, protrombin zamanının uzaması, sonundaki gamaglobülin miktarının artması ve albümin miktarının azalması sirozu düşündürür. Kesin tanı biyopsiden sonra konabilir.

Tedavide izlenecek yöntem sirozun nedenine bağlıdır. Alkolizme bağlı sirozda (Laënnec sirozu) hastanın alkol alımı kesilir, proteinli beslenme ve dinlenme önerilir, vitamin verilir. Siroza neden olan bozukluğun tedavisinin yanı sıra komplikasyonların da giderilmesi önem taşır.

Sirsa, Hindistan'ın kuzeybatısında, Haryana eyaletinin batı ucunda kent. Sirsa kenti Büyük Hint (Thar) Çölünün kenarında yer alır. Eski çağlarda Sarsuti olarak bilinen Sirsa kentinin ve kalesinin Raca Saras tarafından yaptırıldığı (İS y. 250) söylenir. 14. yüzyılda Hindistan'ın kuzey kesiminin en önemli kentlerinden biri olan Sirsa, 1783'te yaşanan kıtlıktan sonra terk edildi. 1838'de yeniden kuruldu. 1867'de ise belediye olarak tüzel kimlik kazandı. Bulunduğu yöreyi Racasthan'a bağlayan bir kara ve demir yolu kavşağı olan kentte el dokumaları ve çeşitli mamul mallar üretilir. Sirsa'da Kurukshetra Üniversitesi'ne bağlı üç yüksekokul vardır. Yaz aylarında kentte büyük bir sığır panayırı düzenlenir. Geniş bir kanal sistemiyle sulanan bölgenin topraklarında tarım yapılır. Nüfus (1981) 89.068.

Sirte Körfezi, Arapça HALİC SURT, İtalyanca GOLFO DELLA SIRTE, Akdeniz'in Kuzey Afrika'da, Libya kıyılarında yaptığı girinti. Mısrate'den Bingazi'ye doğru, doğu doğrultusunda 443 km boyunca uzanır. Körfezin büyük bölümü çöllerle kaplı kıyılarında yer alan dağınık vahalar karayoluyla birbirine bağlanmıştır. Ağustosta su sıcaklığı Akdeniz'deki en yüksek dereceye ulaşır (31°C). Körfez başta orkinos avcılığı olmak üzere balıkçılık ve süngercilik açısından önemlidir. Sahra'daki birçok kervan yolunun başlangıç noktası olan Sirte, körfezin en önemli limanıdır. II. Dünya Savaşı'nda bir İngiliz konvoyunun, İtalyan savaş gemileriyle Alman bombardıman uçaklarının saldırılarına başarıyla karşı koyduğu Sirte Çarpışması (Mart 1942) burada geçmiştir.

Sirtika, Libya'nın ortakuzey kesiminde kumluk çöl bölgesi. Temelde, Sahra Çölünün bir kuzey uzantısıdır. Dünyanın en büyük petrol alanlarından biri olan bölge, Sirte Körfezinin güney kesimi boyunca Akdeniz kıyısını 480 km kadar izler ve Sirte Havzasından geçerek genellikle güneydoğuya uzanır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda ilerleyen el-Harucü'l-Esved Yanardağı (1.200 m) bölgenin batı sınırını oluşturur. Libya'nın petrol rezervlerinin büyük bölümü Sirtika bölgesinde, özellikle de Sirte Havzasında her yana dağılmış durumdadır; Sarir petrol alanı bölgenin güneydoğusundadır. Sirtika doğudaki eski Yunan ve batıdaki Pön kültür odaklarından kopuk bir yöre olduğundan, toplum dışı kalmış insanlar için bir sığınak oluşturmuştur. İÖ y. 500'de burada Yunan ve Pön alanları arasındaki sınırı işaretlemek için bir sunak yapılmıştır. Sirtika aynı zamanda, İS 7. yüzyıldan bu yana Müslüman batı (magrip) ile Müslüman doğu (maşrık) arasında da bir bölünüm çizgisi oluşturmaktadır.

Sirtika'daki petrol rezervlerinin 150-4.000 m derinlikte olduğu tahmin edilmektedir. Ticari çıkarım etkinliği 1959'da Dahra alanında başlamıştır. Aynı yıl keşfedilen, Libya'nın en büyük alanı Zaltan, Akdeniz kıyısındaki Bureyke limanının yaklaşık 169 km güneyindedir. Sirtika bölgesinde çıkarılan ham petrol hafiftir ve içinde kükürt azdır. Petrol Sirte Körfezindeki Sirte, Resü'l-Unuf, Bureyke limanı ve ez-Zuveytine terminallerine boru hattıyla nakledilir. Petrolün yanı sıra bölgede büyük miktarlarda tuz üretilir.

sirto, oyuncuların yan yana dizildiği Eski Yunan dansı. Luklanos'un (İS y. 120-180) yazılarında anlatılan sirtonun birçok çeşidi bugün Yunan Adalarında oynanmaktadır. Eskiden erkekler ve kadınlar ayrı sıralar oluştururken günümüzde çoğunlukla kadın erkek karışık dizilir. Dansçılar basit bir temel adımı sürdürür; sıranın başını çeken ise sık sık zincirden koparak doğaçlama yapar. Sirtonun bir türü olan popüler ulusal dans *kalamatianos*'ta her dansçı doğaçlama yapabilir. Mendil sallayarak başı çeken dansçı uygun bulduğunda yerini bir başkasına bırakır.

Türk müziğinde bir oyun havası olan sirto, 19. yüzyılın ortalarında, İstanbul'daki gazino ya da kahvehane fasıllarının sonunda yer almaya başladı. Çingene çalgıcıların tutulduğu halk düğünlerinde de çalınan sirtoların bir bölümü bestecisi bilinmeyen Yunan ezgilerine dayanırdı; bir bölümü de Türk ya da Rum müzikçilerinin besteleriydi. Çoğunlukla "nim sofyan" denen ¾'lük basit ölçülü sirtoların hemen hepsi üç hanelidir. Her haneden sonra teslim çalınır ve öteki oyun havalarında olduğu gibi, müzik genellikle baştan sona iki kez yinelenir.

Sis *bak.* Kozan

sis, atmosferin yeryüzüne yakın kesimlerinde çok küçük su damlacıklarından oluşan ve yatay görüş uzaklığını 1 km'nin altına düşüren ortam. Toz ve buz parçacıkları ile bunların karışımından oluşan bulut kümeleri de sis olarak adlandırılır. Aynı koşullarda, görüş uzaklığını 1 km'nin altına indirmeden azaltan ortama ise pus denir.

Sis, tıpkı bulutlar gibi su buharının doğal havada her zaman bulunan yoğunlaşma çekirdekleri üzerinde yoğunlaşması sonucunda oluşur. Bu durum, havanın bağıl nem oranı doyma noktasını yüzde 1 kadar aştığında gerçekleşir. Kirli havada çekirdekler, nemlilik düzeyi yüzde 95 civarındayken sis oluşturacak kertede büyüyebilir. Damlaların bazı çözünür gazları soğurması, özellikle de kükürt dioksidi soğurarak seyreltik sülfürik asit oluşturması, büyümelerini hızlandırır. Havanın bağıl nemliliği üç süreçle yükselir: Havanın ısı alışverişsiz (adyabatik) genleşmesi; farklı sıcaklıklardaki iki hava akıntısının karışması; havanın ışıma yoluyla doğrudan soğuması.

Birinci süreç olan ısı alışverişsiz genleşme bulutların oluşmasına yol açar ve dağların eteklerinden hızla yükselen nemli havanın yol açtığı yamaç sislerinin oluşumunda rol oynar.

Karışım sisi, yaş zemin ya da su yüzeyi ile temas halindeki havanın, üstünde bulunan farklı sıcaklıktaki havayla karışması sonucunda oluşur.

En kararlı sis bulutları, Yer yüzeyinin üstündeki havaya oranla daha soğuk olması, yani sıcaklık terslenmesinin bulunması durumunda oluşur. Ayrıca, soğuk bir hava kütlesinin sıcak, nemli bir yüzey üzerinde hareket etmesi ve alttaki yüzeyden nemin buharlaşmasıyla doygunluğa ulaşması sonucunda da sis oluşur. Öte yandan, konveksiyon (ısı taşınımı) akımları oluşmakta olan sisi yukarı doğru taşımaya çalışır ve bu durum yaş yüzeyden buhar ya da duman tütüyormuş gibi bir görünüme yol açar. Kuzey Kutup Bölgesi'nde, soğuk hava göller, akarsular, haliçler ya da denizbuzu üstünde yeni açılmış ağızlar üzerinde ilerlerken oluşan ve deniz dumanı olarak adlandırılan buhar sisinin nedeni de bu süreçtir.

Adveksiyon sisi ise, görece sıcak, nemli, kararlı havanın daha soğuk, yaş yüzey üzerinde yatay doğrultuda hareket etmesi sonucunda oluşur. Denizlerde, sıcak ve soğuk akıntıların birbirine yaklaştığı kesimlerde sık rastlanan bu sis türü yakındaki kıyıları da etkisi altına alır. Bunun en belirgin örneği, yazları sıcak Gulf Stream üzerinden gelen rüzgârların soğuk Labrador Akıntısı üzerinde esmesi sonucunda Newfoundland'daki Grand Banks açıklarında oluşan yoğun sistir. Adveksiyon sisi karalarda da, özellikle kışın sıcak havanın donmuş ya da karla kaplı zemin üzerinde esmesi sonucunda oluşur (çizim 1). Adveksiyon sisi, rüzgâr hızının saniyede yaklaşık 5 m olması durumunda kolayca oluşur; bu hızla esen rüzgâr, hava ve yüzey arasındaki sıcaklık

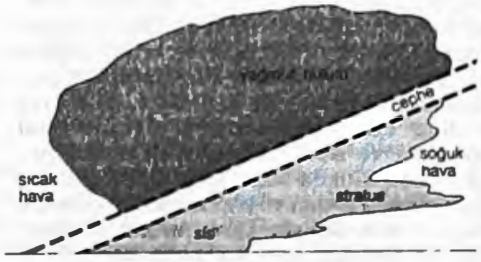

Çizim 1: Bir cephe yüzeyinin altında stratus bulutu ve sis oluşumu

farkını koruduğu gibi fazlaca bir hava çalkantısına da yol açmaz. Birkaç yüz metrelik yüksekliğe ulaşabilen adveksiyon sislerine kimi zaman ışıma sisleri de eşlik eder.

Işıma sisi, karalarda, durgun, bulutsuz gecelerde yerin ışıma yoluyla ısı yitirerek soğuması ve birkaç metre yüksekliğe kadar havanın sıcaklığının çiy noktasının altına düşmesi sonucunda oluşur. Sis bir kez oluştuğunda, üst kesimi zemin işlevini üstlenir ve ışıma yoluyla ısı yitirmeye devam eder, böylece üstte yeterli miktarda nemli hava bulunduğu sürece sisin derinliği artar. Güçlü bir sıcaklık terslenmesinin ortaya çıkması bu oluşum sürecini keser ve hava hareketlerini durdurur, ama küçük ölçekli burgaçlanma hareketleri var olmaya devam eder, bu da sisin sürekliliğini sağlar. Bu küçük burgaçlanmalar, en alt katmanlarda nemini yitirmekte olan havanın yerine üstlerden nemli hava besler. Karaların iç kesimlerindeki ışıma sisleri 100-200 m yüksekliğe ulaşır.

Tersinme sisi, yeryüzüne yakın bir sıcaklık terslenmesi bölgesinin taban kesiminde yer alan bir stratus bulutu katmanının aşağıya doğru uzaması sonucunda oluşur. Bu tür sise özellikle tropik bölgelerin batı kıyılarında, egemen rüzgârların Ekvator'a doğru estiği ve kıyılar boyunca soğuk suyun

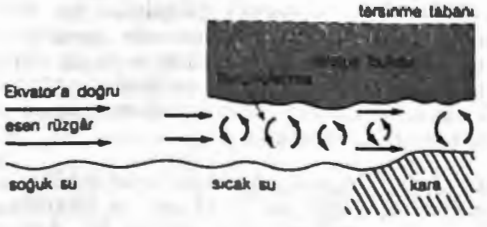

Çizim 2: Tersinme sisinin oluşumu

buharlaşarak yükselmesine yol açtığı yaz aylarında rastlanır. Soğuk suyun üzerinden geçerken havanın sıcaklığı azalır, bağıl nem oranı yükselir ve tersinme bölgesine yakalanır. Geceleyin havanın soğuması bir stratus katmanının oluşmasına ve katmanın yere doğru uzayarak bir tersinme sisinin ortaya çıkmasına yol açabilir (çizim 2).

Cephe sisi, bir hava cephesi yakınlarında, cephe yüzeyinin üstündeki daha sıcak bir hava kütlesinden dökülen yağmur damlalarının yeryüzüne yakın daha soğuk bir hava

kütlesi içinde buharlaşması ve onu doyurması sonucunda oluşur.

Hava sıcaklığı 0°C'nin altına düşünce sis damlacıkları aşırı soğur. 0°C ile −10°C arasındaki sıcaklıklarda, damlacıkların yalnızca küçük bir bölümü donar ve sis tümüyle sıvı sudan oluşur. Ama daha da düşük sıcaklıklarda giderek daha fazla miktarda damlacık donar ve −40°C'nin altında sis tümüyle buz kristallerinden oluşan bir yapı kazanır. Buz sisi içinde görüş uzaklığı, aynı yoğunlaşmış su derişikliğine sahip su sisinden çok daha azdır.

Sisleri, havanın doymasına yol açan fiziksel süreçler temelinde sınıflandırmak uygun olmakla birlikte, uygulamada birbirinden bu denli net biçimde ayrılmış süreçlere pek rastlanmaz. Çoğunlukla birden çok süreç birlikte etkir ve bunların göreli önemi koşullara ve zamana bağlı olarak değişir.

Sis etkisi altında kalan coğrafi bölgelerde, sisin oluşum sıklığı ve sürekliliği mevsimlere bağlı olarak değişir. Işıma sisinin oluşumu için en elverişli koşullar (açık hava, hafif rüzgâr) genellikle antisiklonların(*) orta kesimlerinde ve yüksek basınç merkezlerinin sırt bölgelerinde bulunur; buralarda özellikle sonbaharda ve kış aylarında sık sık sis oluşur ve çökelmiş olan kuru havayı nemlendirir. Adveksiyon sisi yılın her mevsiminde ve günün her saatinde, hafif rüzgâr ve açık hava koşullarına bağlı olmaksızın oluşabilir. Karalarda özellikle kışın, hafif nemli havanın donmuş ya da karla kaplı zemin üzerinden geçtiği kesimlerde ortaya çıkar. Britanya Adalarının kıyı sularında ise, bahar sonları ve yaz başlarında deniz henüz soğukken adveksiyon sisi görülür.

Yoğun sis hava, deniz ve kara ulaşımında önemli tehlikelere neden olur. Görüş uzaklığı 600 m'nin altına düştüğünde genellikle uçakların kalkmasına ya da inmesine izin verilmez.

sis odası, İskoç fizikçi C. T. R. Wilson'ın 1896-1912 arasında geliştirdiği ışınım detektörü. İçinde aşırıdoymuş buhar bulunan bir kutu içinden yüksek enerjili yüklü parçacıklar (örn. alfa, beta parçacıkları ya da protonlar) geçirildiğinde iyonlar oluşur; buhar bu iyonların çevresinde çok küçük sıvı damlacıklar biçiminde yoğunlaşarak iyonların izlediği yolu görünür duruma getirir. Wilson sis odasında aşırıdoymuşluk durumu, bir piston ya da esnek zar aracılığıyla aniden genleştirilen doymuş buharın soğuması sonucunda elde edilir; bu sürecin her kullanıştan önce yinelenmesi gerekir.

Daha basit ve sürekli çalışabilen bir sis odası türü olan yayınım odasında, aşırıdoymuş buhar, katı karbon dioksit ya da sıvı helyum gibi bir soğutucu tarafından soğuk tutulan bir kutuya doymuş buharın yayınarak girmesiyle oluşur.

sisal (*Agave sisalana*), *Agavaceae* familyasından çokyıllık bir bitki ve bu bitkinin yapraklarından çıkarılan değerli lif. Anayurdu Orta Amerika olan bitkinin lifleri Kolomb öncesi dönemden beri kullanılmaktadır. 1880'lerde tarımsal alanda önemli bir dönemi başlatan biçerbağlar makinelerinin geliştirilmesiyle sisal tarımına olan ilgi artmış ve bundan kısa bir süre sonra Bahamalar ve Tanzanya'da sisal üretim alanları açılmıştır. 1930'ların sonlarına doğru Mozambik, Angola, Madagaskar, Filipinler, Tayvan, Brezilya, Venezuela, Endonezya ve Haiti'de de sisal yetiştirilmeye başlanmıştır.

Bitkinin, uzunluğu 0,9 m'ye, çapı 38 cm'ye varan gövdesinden sık rozetler oluşturan sivri uçlu, mızraksı yapraklar çıkar. Grimsi yeşil renkli, etli ve sert yapılı bu yaprakların boyu 0,6-1,8 m, kalınlığı tabanda 7,5 cm, en geniş yerindeki eni ise 10-18 cm'dir. Dikildikten sonra 4-8 yıl içinde olgunlaşan bitki tam ortasından bir çiçek sapı çıkarır. Boyu 6 m'ye ulaşan bu dev çiçek sapının ucunda, sık kümeler oluşturan kötü kokulu sarı çiçekler açar. Çiçekler solmaya başladığında, gövde ve çiçek sapı arasında tomurcuklar oluşur. Bunlar toprağa düştüğünde köklenerek yeni bitkiler verir. Çiçek tümüyle solduğunda ise ana bitki ölür.

En iyi ılıman ve nemli iklimlerdeki iyi akaçlanmış, orta derecede zengin topraklarda yetişir. Sisal, büyüme ve gelişmesini tamamlamış bitkilerin soğancık ya da toprakaltı gövdelerinden (rizom) çoğaltılır. Genellikle ilk aşamada 12-18 ay süreyle fidanlıklarda bekletilen sisal fidanları, yağmur mevsiminin başlamasıyla birlikte asıl yetiştirilecekleri alanlara, 1,2-2,4 m arayla

Sisal (*Agave sisalana*)
Harrison Forman

dikilir. Dikildikten 3-5 yıl sonra gelişimini tamamlayan bitkiler iklime bağlı olarak yedi ya da sekiz yıl süreyle ürün verir. Her bir bitki üretim süresi boyunca toplam 300 kadar yaprak oluşturur. Normal uzunluğuna ulaşan dış yapraklar dibe yakın olarak kesilir.

Hasat edilen yapraklar silindirler arasında ezildikten sonra lifler genellikle makinelerle sıyrılarak açığa çıkarılır, yıkanır ve kurutulur. Bu yolla elde edilen sarımsı beyaz renkli parlak lif telciklerinin uzunluğu 100-125 cm, çapı 0,2-0,4 cm'dir.

Sisal lifine bazen sisal keneviri denirse de aslında bu lifin gerçek kenevirle ilgisi yoktur. Bu oldukça kalın ve esnek olmayan lifin en önemli özellikleri arasında sağlamlığı, dayanıklılığı, bazı boyalarla kolayca boyanabilmesi ve tuzlu suyun çürütücü etkisine karşı dirençli olması sayılabilir. Bu yüzden de en çok gemicilikte, tarımsal uygulamalarda ve sanayide yararlanılan halat ve sicimlerin yapımında kullanılır. Sisal lifinden ayrıca yer yaygıları, şapka ve fırça yapılır. Dünyanın en büyük sisal üreticileri Tanzanya ve Brezilya'dır.

Sisam, Yunanca SÁMOS, Ege Denizinde Yunanistan'a bağlı ada. Anadolu'ya en yakın Yunan adasıdır. Yüzölçümü 476 km²'dir. Ormanlık ve dağlık bir ada olan Sisam'ın en yüksek noktası batı ucundaki Kerketeus Dağıdır (1.433 m). Doğu kıyısı son derece girintili çıkıntılıdır. Güney kıyısı ise, tepelerle kuşatılmış Tigánion limanı çevresi dışında geniş ve çukur ovalarla kaplıdır. İkaría ve Phoúrnoi adalarıyla birlikte Sámos ilini (*nomós*) oluşturan adanın yönetim merkezi Vathí kuzey kıyısında, dar ve derin bir koyun ağzında yer alır.

Adaya ilk yerleşenlerin kimler olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, güney kıyıdaki Tigánion yakınlarında Erken Neolitik Çağa ait kalıntılar bulunmuştur. İÖ 11. yüzyıla doğru adaya İonlar yerleşmişti. İÖ 7. yüzyıla gelindiğinde, Sisam Karadeniz kıyıları, Mısır, Kyrenaika (bugün Berka), Korinthos ve Khalkis'le güçlü ticaret ilişkileri kurmuş ve Miletos'un da önemli rakiplerinden biri olmaya başlamıştı.

İÖ 540'ta toprak sahibi oligarşinin iktidarına son vererek tiran olan Polykrates'in yönetimi sırasında Sisam en parlak dönemini yaşadı. Polykrates birçok bayındırlık çalışmasına girişti. Bunların en ünlüsü, Kastro Dağının arkasındaki kaynaklardan başkente su taşımak için kayalara oyularak açılan tüneldi. Herodotos'a göre Megaralı Eupalinos'un yaptığı tünel 2 m çapında ve 1.035 m uzunluğundaydı.

Güçlü donanmasının yardımıyla Perslerin denetimindeki Anadolu'yu ölümüne (İÖ y. 522) değin abluka altında tutan Polykrates'in ölümünden sonra Pers hükümdarı Dareios'un eline geçen Sisam, sonraki dönemlerde Perslerle Atina arasında sık sık taraf değiştirdi. Atina'nın Peloponnesos Savaşı'nda yenilmesi üzerine Sparta'nın nüfuz alanına girdi. İÖ 394'ten sonra kısa bir süre için bağımsızlığını kazandıysa da, sonradan gene Perslerin ve Atina'nın egemenliği altında kaldı. İÖ 3. yüzyıl boyunca Anadolu'daki hükümdarlıklarla Mısır arasında çekişme konusu olan ada, İÖ 189'da Roma tarafından serbest bölge olarak tanındı ve yönetimi Anadolu'daki Pergamon (Bergama) krallarına bırakıldı. İÖ 133 ve İÖ 88'de Roma'ya karşı girişilen başarısız ayaklanmalar adanın özerkliğini yitirmesine yol açtı.

Bizans döneminde Sisam bir süre, Ege'yi kapsayan askeri bölgenin merkezi oldu. Bu arada 889 ve 911'de iki kez Arapların saldırısına uğradı; 11. yüzyıl sonlarında bir süre Çaka Bey komutasındaki Osmanlı donanmasının işgali altında kaldı. 13. yüzyılda Cenovalı bir ticaret kumpanyasına verildi. Sisam 1479'da Osmanlıların eline geçtiğinde nüfusunun büyük bölümünü yitirmiş durumdaydı. Bu yüzden adaya Arnavutlar ve başka halklar yerleştirildi. Ada, Yunan Bağımsızlık Savaşı (1821-29) sırasında bir süre için bağımsızlığını kazandı. Ama 1832'de Osmanlı hükümetince atanan Yunanlı bir valinin yönetimine verildi. 1912'de iki İtalyan savaş gemisinin adayı topa tutması üzerine Osmanlılar Sisam'dan çekildi. Aynı tarihte Yunanistan tarafından ilhak edilen ada, Lozan Antlaşması'yla (1923) kesin olarak Yunanistan'a bırakıldı.

Verimli ada topraklarında üzüm, zeytin, meyve, pamuk ve tütün yetiştirilir. Batı Avrupa'ya şarap ihraç edilir. Tigánion yakınlarında yapılan kazılarda, biri İÖ 5. yüzyılın sonlarında yapılmış, öbürü Hera'ya adanmış iki tapınağın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Filozof ve matematikçi Pythagoras'ın doğum yeri olan Sisam, Antik Çağda bir heykelcilik okulunun merkeziydi. Tarihçi Plinius ve Pausanias bu okulda yetişen ve gene Pythagoras adını taşıyan bir heykelcinin yapıtlarından söz etmiştir. Nüfus (1981) 40.519.

siserskit, iridosmin mineralinin osmiyum bakımından zengin bir türü. *Ayrıca bak.* iridosmin.

Sisiliyen Kat, Avrupa'nın Akdeniz bölgesinde Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) oluşan deniz çökelleri ve kayaçlarının başlıca bölümü ve bunların çökeldiği zaman dilimi. Çoğu kronolojide, Kalabriyen Katın, kimi kronolojilerde ise Kalabriyen ile Sisiliyenin arasına eklenen, Emiliyen Katın üstünde yer alır. Sisiliyenin üstünde ise Tireniyen Kat bulunur. Sisiliye-

nin faunası karışıktır; tortullar arasında hem sıcak su, hem de soğuk su hayvanlarının fosillerine rastlanmıştır. Bu olgunun nedeni henüz belirlenememiştir.

Siskind, Aaron (d. 4 Aralık 1903, New York kenti - ö. 8 Şubat 1991, Providence, Rhode Island, ABD), 20. yüzyıl ortalarının en önemli fotoğraf sanatçılarından biri. Özellikle soyut fotoğraf alanındaki yenilikleriyle tanınmıştır.

Fotoğrafçılığa 1932'de, New York kentinde İngilizce öğretmeni olarak çalıştığı sırada başladı. Dikkati çeken ilk yapıtları, 1929 Büyük Bunalımı'nın New York'taki değişik kesimler üzerindeki etkilerini konu alan belgesel fotoğraflarıydı. 1930'ların sonlarında insan fotoğrafı çekmeyi bırakan Siskind, "Bucks İlinin Eski Evleri" dizisi gibi yapıtlarla mimarlık fotoğrafçılığına yöneldi.

Siskind'in ünlenmesinde rol oynayan soyut çalışmaları, konuları belgelemenin ötesinde, kendi düşünce yapısını fotoğrafla anlatma çabasının bir ürünüydü. 1940'ların başlarında halat kangalları, kumda ayak izleri ve deniz yosunu gibi sıradan konulardaki desen ve dokuları fotoğraflamaya başladı. Daha sonra özellikle hava koşulları ve yıpranmayla aşınmış yol kaplaması, reklam panosu ve duvar gibi iki boyutlu yüzeylerin soyut nitelikleri üzerinde durdu. Bu konudaki en etkili yapıtları Roma'daki Konstantin Takı ile başka antik kalıntıların fotoğraflarından oluşan dizisiydi (1967).

Siskind'in erken dönem soyut çalışmaları fotoğraf çevrelerinde hemen benimsenmemiş, ama soyut dışavurumculuk(*) hareketinin içindeki Willem de Kooning ve Franz Kline gibi ressamlarca çok beğenilmişti. Hatta Siskind soyut fotoğraflarını, bu sanatçıların resimleriyle birlikte sergilemişti. Siskind çevresine en büyük etkiyi 1951-71 arasında Chicago'daki Illinois Teknoloji Enstitüsü'ne bağlı Tasarım Enstitüsü'nde verdiği fotoğraf dersleriyle yaptı. 1971'de Rhode Island Tasarım Okulu'nda fotoğraf profesörü olan Siskind'in kitapları arasında, 30 yıllık çalışmaları kapsayan *Aaron Siskind, Photographer* (1965; Aaron Siskind, Fotoğrafçı) adlı bir antoloji, *Bucks County: Photographs of Early Architecture* (1974; Bucks İli: İlk Dönem Yapıların Fotoğrafları) ve *Places, 1966-1975* (1976; Mekânlar, 1966-1975) adlı bir başka antoloji sayılabilir.

Sisley, Alfred (d. 30 Ekim 1839, Paris - ö. 29 Ocak 1899, Moret-sur-Loing, Fransa), Fransız izlenimciliğinin kurucularından sayılan ressam.

Varlıklı bir İngiliz ailenin oğluydu. Ailesi ticarete atılmasını istiyordu, ama o amatör olarak resim yapmaya başladı. 1862'de Charles Gleyre'in atölyesinde çalışırken Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir ve Jean-Frédéric Bazille'le tanıştı. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı ailesinin iflasına yol açtı, Sisley de bir süre Londra'ya kaçtı. Bu güç dönemde kendini tümüyle resme adamaya karar verdi. Bundan sonra bütün ömründe yoksullukla mücadele etmek zorunda kaldı. Yeteneği ölümünden sonra fark edildi ve yapıtları hızla değer kazandı.

Sisley temelde bir manzara ressamıydı. Yapıtları açık ve koyu alanlar arasında sağladığı uyumlu yumuşak denge açısından öbür izlenimcilerinkinden ayrılıyordu. Başlangıçta büyük ölçüde Corot'nun üslubundan etkilendi; kendini az sayıda hafif renkle sınırladığı sonraki döneminde de paleti bir bakıma Corot'nun gümüş rengi tonlarından izler taşıyordu. Kar manzaraları özellikle etkileyiciydi. En güzel yapıtlarının çoğunu 1872-80 arasında Monet'yle yakın arkadaşlığını sürdürdüğü sırada ve Marly, Louveciennes, Bougival, Sèvres, Saint-Cloud ve Meudon gibi Paris'in yakın çevresindeki yerlerde gerçekleştirmişti.

"Taşkın ve Kayık", Alfred Sisley'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1876; Louvre Müzesi, Paris

Musée du Louvre, Paris, fotoğraf, Marc Garanger

sismik araştırma, petrol, doğal gaz ve maden yataklarının araştırılması amacıyla yeraltının incelenmesi yöntemi. Yöntem, Yer'in iç kesimlerine gönderilen ve buradan yansıyan ya da kırılan ses dalgalarının detektörlerce algılanması ve yol alma sürelerinin belirlenmesi tekniğine dayalı olarak gerçekleştirilir. Ses dalgalarının oluşturulmasında, yeraltında patlatılan dinamitlerin yanı sıra, özellikle bazı yeraltı yapılarının

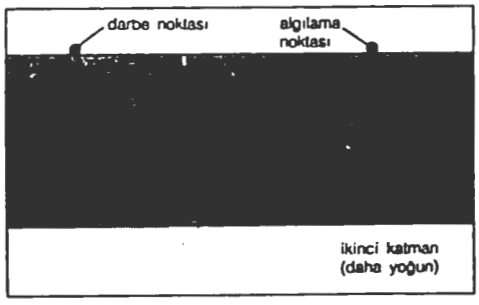

Sismik araştırma yöntemi

tahrip olması olasılığının bulunduğu yerlerde elektrikli titreşim üreteçlerinden ve hızla yere bırakılan ağırlıklardan yararlanılır. Gönderilen ses dalgası yansıyıp ya da kırılıp detektöre ulaştığında, dalganın genliği ve yol alma süresi saptanarak sismogramlar (Yer titreşimlerinin kaydı) hazırlanır.

Sismik araştırma tekniği çizimde basitleştirilmiş biçimiyle gösterilmiştir. Genel olarak Yer yüzeyine yakın kayaçların yoğunluğu derinliğe bağlı olarak artar. Çizimdeki ikinci katman, birinciye oranla daha yoğundur. Darbe noktasında oluşturulan ses dalgaları, algılama noktasına yansıma ya da kırılma yoluyla ya da her iki biçimde ulaşabilir. Darbe noktasının algılama noktasına yakın olması durumunda, ilk algılanan dalgalar genellikle yansıyan dalgalardır. Ama aralarındaki uzaklık arttıkça, şok dalgası kırılma yolundan daha çabuk geçer, çünkü ikinci katmanın tepesi boyunca birinci katmanın içinde olduğundan daha hızlı yol alır; bunun sonucunda da algılama noktasına ilk önce kırılma dalgası ulaşır.

Bu nedenle sismik dalgaların ulaştığı derinliğe ve ortama ilişkin çözümlemeler, darbe ve algılama noktaları arasındaki uzaklığa ve dalgaların içinden geçtiği katmanların yoğunluğuna dayalıdır. Sismik araştırmaların sonuçları, darbe ve algılama noktaları ile Yer'in merkezinden geçen bir yeraltı düzleminin enkesit çizimleri halinde hazırlanır. Bu tür çizimlere sismik profil denir.

sismik dalga, deprem, patlama ya da benzer etkiler sonucunda oluşarak Yer'in iç kesimlerinde ya da yüzeyi boyunca yayılan titreşim. Depremler başlıca dört tip dalgaya yol açar: Bunlardan Yer'in iç kesimlerinde yol alan ikisine gövde dalgaları, Yer'in yüzeyi boyunca yol alan öbür ikisine de yüzey dalgaları denir. Sismik dalgaların genlik ve frekans değerlerini veren Sismogramların incelenmesiyle Yer'in iç kesimlerinin ve yüzeyinin yapısına ilişkin bilgi edinilir; petrol, doğal gaz ve maden yataklarının aranmasında yapay olarak üretilen sismik dalgalardan yararlanılır.

Gövde dalgaları, birincil (*P*) ve ikincil (*S*) olmak üzere ikiye ayrılır. *P* dalgaları daha hızlıdır ve sismik kayıt istasyonlarına *S* dalgalarından daha çabuk ulaşır. Sıkıştırma dalgası ya da boyuna dalga olarak da adlandırılan *P* dalgaları, ilerledikleri yol üzerindeki kayaç parçacıklarını ileri-geri hareketlendirir ve böylece kayacın uzamasına ya da sıkışmasına neden olur; bu dalgalar, havada yol alan ses dalgalarına benzer (*bak.* boyuna dalga). *P* dalgaları, yüzey kayaçlarında saniyede yaklaşık 6 km ile yüzeyden 2.900 km derinlikte yerçekirdeğine yakın kesimlerde saniyede yaklaşık 10,4 km arasında değişen hızlarda ilerler; çekirdeğe girince dalgaların hızı saniyede yaklaşık 8 km'ye düşer; Yer'in merkezi yakınlarında da saniyede yaklaşık 11 km'ye çıkar. Derinlikle birlikte hızın artmasının nedeni, hidrostatik basıncın artması ve kayaçların bileşiminin ve fazının değişmesidir; hızdaki bu artış *P* dalgalarının genel olarak yukarı doğru içbükey eğri yollar üzerinde ilerlemesine neden olur.

Enine dalga ya da kayma dalgası olarak da adlandırılan *S* dalgaları, kayaç parçacıklarının ilerleme doğrultusuna dik doğrultuda salınmasına neden olur; dalga geçerken kayaç önce bir yönde, daha sonra öbür yönde bozulmaya uğrar. *S* dalgalarının hızı, yüzeyde saniyede yaklaşık 3,4 km'den, sıvı çekirdek sınırı yakınlarında saniyede yaklaşık 7,2 km'ye çıkar; *S* dalgaları çekirdeğin içinde ilerleyemez. *P* dalgaları gibi *S* dalgaları da yukarı doğru içbükey eğri yollar üzerinde ilerler; onlardan daha yavaş titreşirler, ama titreşim genlikleri daha büyüktür.

Yüzey dalgalarından Love dalgası (adını bu tip dalgaların varlığını ilk belirleyen A.E. Love'den alır) daha hızlı yol alır. Bu dalgalar, farklı esneklik özelliklerine sahip katı bir kayaç katmanı üzerinde yer alan yüzey katmanı içinde yayılır. Dalganın kayaç parçacıkları üzerinde neden olduğu yer değiştirme doğrultusu tümüyle dalga doğrultusuna diktir ve bu hareketin düşey ya da yatay bir bileşeni yoktur. Öbür yüzey dalgaları gibi Love dalgalarının enerjisi de, kaynaktan (üç değil) iki yönde yayılır ve bu nedenle bu dalgalar, çok uzaktaki depremler sonucunda oluşsalar bile, sismik istasyonlarda güçlü biçimde algılanırlar.

Öbür yüzey dalgası tipi olan Rayleigh dalgası (adını bu tip dalgaların varlığını ilk belirleyen Lord Rayleigh'den alır), esnek bir katının serbest yüzeyinde yol alır. Bunların hareketi, düşey ve yatay titreşimlerin bileşimi biçimindedir, bu da kayaç parçacıklarında eliptik devinime neden olur. Sismik dalgalar içinde sismograflarca kaydedilen en güçlü dalgalar, Rayleigh dalgaları ile öbür yüzey dalgalarıdır.

sismik deniz dalgası *bak.* tsunami

sismik kuşak *bak.* deprem kuşağı

sismograf, DEPREMYAZAR olarak da bilinir, deprem, patlama ya da başka sismik olayla-

rın yol açtığı yer sarsıntılarını kaydetmekte kullanılan aygıt.

İlk sismik aygıt türlerinden biri olan sismoskop, yer salınımlarına ilişkin herhangi bir kayıt yapmıyor, yalnızca sarsıntının oluştuğunu belirtiyordu. Daha sonraları geliştirilen sismometreyle, yer hareketi miktarının ölçülmesi olanaklı duruma geldi. Bazı sismograflarda, yer hareketlerini elektriksel değişimlere dönüştürebilen ve algılayıcı olarak adlandırılan bir elektromagnetik aygıt bulunur. Sismograf tarafından kaydedilen grafik gösterime ise sismogram denir.

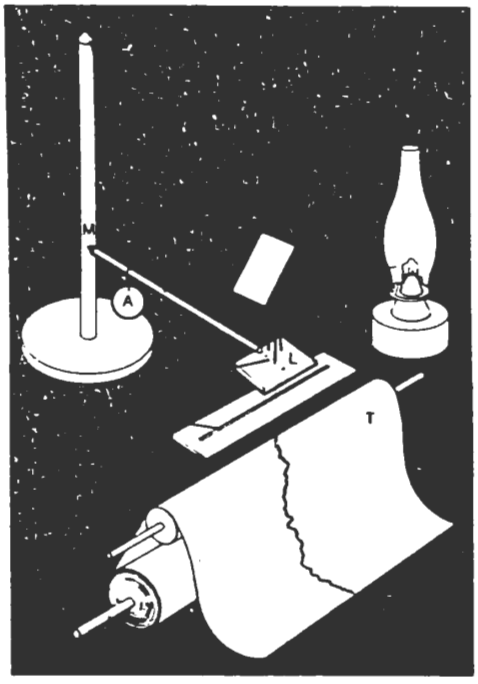

Çizim 1: Yatay sarkaçlı Milne sismografı
Bulletin of the Seismological Society of America, 1969

Sismografın gelişimi. Çinli bilim adamı Zhang Heng, İS 132'de depremlerin oluşumunu kaydeden bir sismoskop geliştirdi. Eldeki kayıtlardan bu aygıtın silindir biçimli olduğu ve üst yüzeyinin çevresinde, her birinin ağzında bir bilye bulunan sekiz ejderha başı; alt yüzeyinin çevresinde ise, ejderha başlarının tam altına gelecek biçimde sekiz kurbağa bulunduğu anlaşılmaktadır. Deprem oluştuğunda ejderha ağızlarındaki bilyelerden biri, alttaki kurbağalardan birinin ağzına düşüyordu. 17. yüzyılda İtalya'da, sarsıldığında içindeki su çalkalanarak çevreye dökülen bir aygıt geliştirildi. Sonraki yıllarda ise su dolu çanaklardan, daha sonraları da cıva dolu kaplardan yararlanılmaya başladı. 1855'te İtalyan Luigi Palmieri, pusulanın farklı noktalarına yönelmiş, cıva dolu "U" biçimli tüplerden oluşan bir sismometre geliştirdi. Yer sarsıldığında, cıva elektriksel bir temas sağlayarak aygıta bağlı bir saatin durmasına neden oluyor ve aynı anda cıvanın üzerinde yüzmekte olan bir şamandıranın hareketlerini kaydeden bir tambur dönmeye başlıyordu. Böylece aygıt hem sarsıntının ne zaman gerçekleştiğini, hem de bağıl şiddetini ve süresini belirliyordu.

Yer hareketlerinin ölçülmesindeki temel sorun, yer hareket ederken sabit kalacak bir noktanın oluşturulabilmesidir. Bu amaca yönelik olarak çeşitli türden sarkaçlar geliştirilmiştir. Bunların içinde en yaygın kullanılanı, sarkaçlı saatlerde olduğu gibi, sabit bir noktadan bir tel ya da çubukla asılmış bir ağırlıktan oluşan basit sarkaçtır. 1840'ta İskoçya'da Perthshire'daki Comrie yakınlarında, basit sarkaç ilkesine dayalı olarak çalışan bir sismometre kurulduı 1841'de de Comrie yakınlarındaki altı yere, yerel sarsıntıları kaydeden ters sarkaçlı sismometreler yerleştirildi.

1880'de İngiliz bilim adamları Sir James Alfred Ewing, Thomas Gray ve John Milne Japonya'da depremler üzerine araştırmalara giriştiler; bu çalışmalar sismografların hızla gelişmesinde etkili oldu. Aynı yıl Tokyo yakınlarındaki Yokohama'da çok şiddetli bir deprem gerçekleşti; bunun üzerine üç bilim adamı Japonya Sismoloji Kurumu'nu kurdular. Modern sismografların ilk örnekleri işte bu kurumda ortaya çıktı. Bu dönemde geliştirilen aygıtların en ünlülerinden biri yatay sarkaçlı Milne sismografıdır (çizim 1). Bu sismografta, dikey bir milin muylusundan (M), yatay olarak bir hareketli kol (K) çıkar; kol, ipek bir iplikle (İ) mile tutturulmuştur, üzerine de bir ağırlık (A) asılmıştır. Üzerinde kola paralel dar bir yarık bulunan ince bir levha (L), kolun ucuna bağlıdır. Kayıt tamburu (T) kutusunun üzerine de, üzerinde bu kez kola ve üstteki levhanın (L) yarığına dik açı yapan bir yarık bulunan ikinci bir levha yerleştirilmiştir. Gaz lambasından gelen ışık ışınları iki yarıktan da geçerek, kayıt tamburuna sarılı ışığa duyarlı grafik kâğıdının (bromür kâğıdı) üzerinde küçük lekeler oluşturur. Japonya'daki pek çok depremi bu aygıt yardımıyla kaydetmeyi başaran Milne, daha sonra İngiltere'de bu tür aletlerden yararlanarak küçük bir sismik kayıt şebekesi kurdu.

Yatay sarkaçlı sismograflar II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli ölçüde geliştirildi. Uzun periyotlu dalgaları kaydetmeye yönelik olarak ABD'de geliştirilen Press-Ewing sismografı günümüzde tüm dünyada yaygın biçimde kullanılmaktadır. Milne sarkacına benzeyen bir sarkaçtan yararlanılan bu sismografta, sürtünme kayıplarını önlemek amacıyla sarkacı tutan milin yerine esnek bir tel kullanılmaktadır.

Modern sismografın temel çalışma ilkeleri. Bir basit sarkacın yalnızca bir doğrultuda salınmasına izin verilir ve sarkaç hareketsiz iken yer sarkacın hareket serbestisinin bulunduğu yönde hızla hareket ederse, eylemsizlik nedeniyle sarkaç hareketsiz kalır. Aynı olay, yerin ileri geri hareket etmesi (salınması) durumunda da gerçekleşir. Yerin salınım periyodu (bir tam salınım süresi) sarkacın serbest salınım periyodundan yeterince kısaysa, sarkaç gene hareketsiz kalır ve böylece yerin sarkaca göre hareketi kaydedilebilir. Bu hareketin büyüklüğü genellikle çeşitli yollarla artırılır. Sismografın temel çalışma ilkesi budur.

Uygulamada sık sık, sarkacın periyodunun yerinkine yakın olduğu durumlarla karşılaşılır; bu durumda sismograf yerin hareketini tam doğru olarak kaydetmez. Ama bu hata matematiksel olarak hesaplanabilir ve giderilebilir.

Genel anlamda sismograf, sarkacın ve yerin birbirine göre hareketini kaydeden bir aygıttır. Aynı biçimde, sarkaçtaki sapma ile yerin hızı (ya da ivmesi) arasındaki oran da saptanabilir. Bu orana, sismografın hız (ya da ivme) duyarlılığı denir.

Sarkacın serbest salınımı en aza indirgenmezse, Yer hareketlerinin gerçek kayıtları elde edilemez. Sarkacın serbest salınımını azaltmanın (sönümlendirme) en basit yolu, sarkacı, karşı koyma kuvveti sarkacın hızıyla orantılı ağdalı bir sıvının içine sarkıtmaktır. Uygulamada ise, gerekli olan karşı koyma kuvveti, sönümlendirici denen özel bir aygıt yardımıyla elde edilir. Havalı sönümlendiricilerde karşı koyma kuvveti silindir içinde hareket eden bir pistonla üretilir. Elektromagnetik sönümlendiricilerde ise bu kuvvet, güçlü bir magnetik alan içinde hareket eden bakır bir levhada indüklenen elektrik akımları yardımıyla elde edilir.

Yer iki yatay ve bir dikey olmak üzere üç doğrultuda hareket edebilir. Her üç doğrultudaki hareketin de ayrı ayrı kaydedilmesi gerektiğinden sismograflarda, her biri ayrı doğrultudaki hareketi kaydeden üç sarkaca gereksinim vardır.

Sarkacın hareketini kaydetmeye yönelik çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan elektromagnetik yöntemde, sarkaçtaki ağırlığa bağlı bulunan bir bobin bir magnetik alan içinde hareket eder; bobinde oluşan elektrik akımı bir galvanometreyi çalıştırır. Bu aygıtlarda mekanik sönümlendiriciye gerek yoktur, çünkü sönümlendirme kuvveti, sarkaç bobinindeki akım ile magnetik alan arasında oluşan elektromagnetik etkiyle elde edilir. Sarkaç bobinindeki akım elektronik olarak güçlendirilirse, yüksek bir büyütme sağlanabilir.

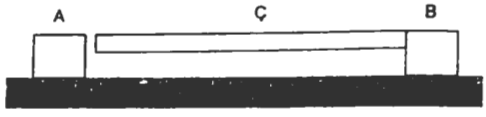

Çizim 2: Gerinim sismografı
Bulletin of the Seismological Society of America, 1935

Çok zayıf ve küçük depremlerin gözlemlenmesinde kullanılan bu tip kısa periyotlu sismograflarda 1 milyon kat düzeyinde bir büyütme gücü elde edilebilir. Sıradan sismografik gözlemlerde, yer salınımlarının başlama zamanı da kaydedilir. Bu amaçla sismogram kâğıdının üzerinde dakika ve saati belirten işaretler bulunur.

Yukarıda belirtilen sismografların tümü, yerin belirli bir noktadaki salınım hareketlerinin ölçülmesinde kullanılır. Buna karşılık gerinim sismografında sarkaç bulunmaz; bu aygıt, yerin iki farklı noktası arasındaki salınıma bağlı olarak çalışır. Çizim 2'de görüldüğü gibi A ve B, aralarındaki uzaklık 20 m ya da daha fazla olan iki ayaktır. Bu iki ayağın arasına, bir ucu B'ye bağlı, öbür ucu ise serbest olan Ç çubuğu yerleştirilir. Sismik dalgaların neden olduğu Yer gerinimleri sonucunda iki ayak arasındaki uzaklık değişir. Bu değişim, çubuğun serbest ucu ile A ayağı arasındaki uzaklığın değişmesiyle gözlenebilir. Gerinim sismografı 1935'te geliştirilmiştir.

Sismografın uygulama alanları. Sismograf, kaynaklandıkları noktadan başlayarak Yer'in iç kesimlerinde ya da yeryüzeyi boyunca ilerleyen sismik dalgaların neden olduğu yer salınımlarını kaydeder. Sismogram ise yakınlardaki bir deprem nedeniyle oluşan dalgaları gösteren bir grafiktir. Bu grafikte, dalgaların ilerleme yönünde titreşen *P* dalgalarının, ilerleme yönüne dik olarak titreşen *S* dalgalarının ve yüzey dalgalarının hareketi gözlemlenebilir. Depremin sismografın bulunduğu yerden uzakta oluşması durumunda, sismogramda daha karmaşık bir görüntü elde edilir, çünkü deprem merkezinden kaynaklanan sismik dalgalar, sismografa ulaşmadan önce yerkabuğunun çeşitli kesimlerinde yansımaya ya da kırılmaya uğrayabilir. Bu sismik dalgaların sismografa ulaşma zamanı ile dışmerkez uzaklığı (deprem merkezinin uzaklığı) arasındaki ilişki bir zaman-uzaklık eğrisiyle gösterilir; dalgaların geliş zamanı düşey eksen, dışmerkez uzaklığı ise yatay eksen üzerinde okunur. Herhangi bir istasyonda çeşitli sismik dalgaların varış zamanları Sismogramda okunur ve bu standart zaman ile karşılaştırılırsa, depremin merkezi ile istasyon arasındaki uzaklık saptanabilir. En az üç istasyonda dışmerkez uzaklığı saptanırsa

depremin merkezi trigonometri yöntemleri yardımıyla kolayca hesaplanabilir.

Sismograflar, depremlerden kaynaklanmayan zayıf, ama uzun süreli yer salınımlarının saptanmasında da kullanılır. Bu salınımların çeşitli nedenleri olabilir; denizlerdeki büyük fırtınalar, bu nedenlerden biridir.

Nükleer yeraltı denemelerinin yol açtığı yer sarsıntıları da sismografla saptanabilir. Ayrıca, çeşitli yeraltı patlamalarıyla Yer'in iç kesimleri incelenebilir. Patlamanın gerçekleştirildiği yerin yakınlarındaki birkaç noktaya, patlama sonucu oluşan sismik dalgaları kaydeden duyarlı sismograflar yerleştirilerek, sismografa doğrudan ya da yansıyarak ve kırılarak gelen P dalgalarının sismogramı elde edilebilir ve bu dalgaların zaman-uzaklık eğrileri incelenerek o bölgede Yer'in yapısı belirlenebilir. Yeraltı katmanlarının derinliği, eğim açıları ve sismik dalgaların her bir katmandaki hızı da bu yolla saptanabilir. 1923'te ABD'de bu yöntem kullanılarak büyük bir petrol kaynağının bulunması sismik araştırmaların hızla gelişmesini sağladı. Günümüzde petrol ve doğal gaz yatakları bu teknikle aranmaktadır.

Bunların yanı sıra, deprem olasılığı büyük yerlerde depreme dayanıklı yapıların kurulması çalışmalarında ve benzeri inşaat işlerinde de sismograftan yararlanılır.

Öte yandan Ay'ın iç yapısı, fiziksel durumu, tektonik hareketlerinin ve bileşiminin belirlenmesinde ve Ay yüzeyindeki titreşimlerin saptanmasında da sismograflar kullanılır. 1969'da Ay'a yerleştirilen ilk sismograf, üç uzun periyotlu sismometre ile kısa periyotlu bir dikey sismometreden oluşmaktadır. 1976'da "Viking 1" ve "Viking 2" araçlarıyla, gezegen üzerindeki sismik hareketleri belirlemek amacıyla, Mars'a da buna benzer aletler yerleştirilmiştir.

sismoloji, DEPREMBİLİM olarak da bilinir, depremleri ve sismik dalgaların Yer'in iç kesimlerinde yayılmasını inceleyen bilim dalı. Sismik araştırmalar bölgesel ya da yerküre ölçeğindeki amaçlara yönelik olabilir. Bu araştırmalarla bölgesel olarak yeraltı kırıklarının ve petrol, doğal gaz ve maden yataklarının yeri belirlenmeye çalışılır. Yerküre ölçeğinde de, Yer'in iç kesimlerindeki faz süreksizlikleri, ada yaylarının jeofiziksel özellikleri, okyanus çukurları, okyanusortası sırtlar ve Yer malzemelerinin esneklik özellikleri incelenir.

Son yıllarda depremlerin önceden tahmin edilmesi ve çeşitli coğrafi bölgelerin sismik riskinin saptanması yoluyla, deprem felaketi tehlikesinin en aza indirilmesi doğrultusundaki çalışmalara ağırlık verilmeye başlamıştır. Ayrıca sismologlar, büyük barajların ardında su depolanması, derin kuyulara su püskürtülmesi ve yeraltı nükleer denemeleri gibi insan etkinliklerinin ürünü olan sarsıntıları incelemeye yönelmişlerdir. Bütün bu çalışmaların ana hedefi, doğal depremlerin denetim altına alınabilmesidir.

Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de *bak.* Simonde de Sismondi, J(ean-) C(harles-) L(éonard)

sismondin, silikat minerali kloritoyitin magnezyum bakımından zengin bir türü. *Ayrıca bak.* kloritoyit.

Sisowath (d. 7 Eylül, 1840, Bătdâmbâng - ö. 1927, Kamboçya), 1904-27 arasında Kamboçya kralı. Fransız sömürge yönetiminin kuklası olmuştur.

Vietnam ve Siyam'ın (Tayland) vasallığı altında hüküm süren Kral Duong'un büyük oğluydu. Bangkok'ta Tayların gözetiminde eğitim gördü ve babasının ölümüne (1860) değin orada kaldı. Daha sonra küçük üvey kardeşi Si Votha'nın tahtı ele geçirmesini önlemek için Phnom Penh'in hemen kuzeyindeki eski Kamboç başkenti Oudong'a gitti. Si Votha'yı Oudong'dan çekilmek zorunda bıraktıysa da Taylar onu Bangkok'a geri çağırdılar ve tahta büyük üvey kardeşi Norodom'u çıkardılar.

1862'de Kamboçya'nın bir bölümünü denetimleri altına alan Fransızlar, ertesi yıl Norodom'la bir protektora anlaşması imzaladılar. Sisowath ise Saygon'a (Bugün Ho Şi Minh) çekilerek Fransızların mali yardımıyla orada yaşamaya başladı. 1867'ye değin Saygon'da yaşayan Sisowath bu tarihte Kamboçya'daki Fransız karşıtı ayaklanmaları bastırmak üzere Phnom Penh'e çağrıldı. 1904'te Norodom'un ölümü üzerine kral oldu. Ölümünden sonra yerine oğlu Monivong geçti.

Sistan, İran'ın doğusuyla Afganistan'ın güneybatısını kapsayan coğrafi bölge. Bölge topraklarının yaklaşık 18.000 km² genişliğindeki, yüzde 40'lık bölümü İran sınırları içinde kalır. Nüfusunun yaklaşık yarısı da İran'daki Zabol ilçesinde yaşar. Yüksekliği 450-520 m arasında değişen büyük bir çöküntü alanını kapsayan bölgede, zaman zaman kuruyan göl havzalarına boşalan çok sayıda ırmak vardır. Bu ırmakların taşkın dönemlerinde oluşturdukları sığ gölün suları güneydeki başka bir çöküntü alanına boşalır. Yerleşmeler üç büyük delta bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, her ikisi de Afganistan'da bulunan, Ferah Irmağı kıyısındaki Laş-ı Cuveyn ve Haş Irmağı kıyısındaki Şahansur'la İran'da, Hilmend Irmağı kıyısında yer alan Sistan'dır. Sistan'da tam bir çöl iklimi hüküm sürer. Çok düzensiz olan yağış miktarı yılda ortalama 100 mm kadardır; yazlar aşırı sıcak geçer, kışın don görülür. Yazın kuzeyden esen "120 gün rüzgârları" önemli ölçüde toprak aşınmasına neden olur.

Nüfusun çoğunluğunu Tacikler oluşturur. Öbür topluluklar arasında göçebe Beluciler ve Brahuilerle hayvancılıkla uğraşan Catlar, Gucarlar ve Gavdarlar sayılabilir.

Sistan'ın İran sınırları içinde kalan kesimi 1959'da Belucistan'la birleştirilmiş ve Sistan-ı Belucistan ili (*ostan*) oluşturulmuştur. İl merkezi Zahedan'ın Pakistan'daki Kuetta'yla demiryolu bağlantısı vardır. Zabol da, bir yolla Meşhed-Zahedan karayoluna bağlanır. Sistan'ın Afganistan'da kalan kesiminin başlıca kenti Şahansur'dur.

Başka bölgelerden kopuk oluşu ve sulama sorunları nedeniyle fazla gelişememiş olan Sistan, bölgedeki uzun süreli savaşlardan da büyük zarar görmüştür. Bugün bölgede yaklaşık 130 bin hektarlık bir arazinin sulanmasını sağlayan iki baraj vardır. Başlıca ürünler buğday ve arpadır; az miktarda pamuk ve darı da yetiştirilir.

Pers İmparatorluğu'nu yöneten efsanevi Kayan hanedanının, bugün Sistan'ı oluşturan topraklarda ortaya çıktığı söylenir. İS 226'da yöreye egemen olan Sasani hükümdarları, o dönemde Sakastan adını taşıyan bölgede birçok baraj ve sulama kanalı yaptırdılar. 7. yüzyılın ortalarındaki Arap istilasıyla birlikte bölgede İslam dini de yayılmaya başladı, ama İslamın tutunması öteki bölgelere göre çok daha yavaş oldu. Sonraki yüzyıllarda çeşitli yerel ve yabancı hanedanlarca yönetilen Sistan, 14. yüzyılda Timur'un egemenliği altına girdi. Daha sonra kendi meliklerince yönetilen bağımsız bir ülke oldu. Melikler Şah I. İsmail'in (hd 1501-24) bölgeyi işgal etmesinden sonra da yönetimdeki denetimlerini korudular. 1747'de bir Afgan hükümdarın denetimine giren Sistan, onun ölümünden sonra uzun yıllar İran'la Afganistan arasında çekişme konusu oldu. Sonunda İngiltere'nin hakemliğine başvuruldu ve 1872'de başlayan sınır belirleme görüşmeleri ancak 1903-05 yılları arasında tamamlanabildi. İran hükümeti, 1970'lerin başında bölgede geniş bir sulama şebekesinin kurulması için çalışmalar başlattı.

sistatiyoninüri, metiyonin adlı aminoasidin metabolizmasındaki bozukluğa bağlı olarak ortaya çıkan kalıtımsal hastalık. Metiyonin normal olarak homosistein, sistatiyonin ve sisteine çevrilirken bu tepkimelerin her biri farklı bir enzim tarafından katalizlenir. Sistatiyoninüride sistatiyoninin parçalanmasını katalizleyen sistatiyoninaz enziminin yapısındaki kusur nedeniyle idrara anormal derecede yüksek yoğunlukta sistatiyonin geçer. Hastanın dokularında enzim olmasına karşın, yüksek düzeyde B_6 vitamini olmadığında bu enzim etkin duruma geçemez. Bazı vakalarda hastaya B_6 vitamini verilmesi sistatiyonin atılımında belirgin olarak azalmaya yol açar.

Sistatiyoninüride zekâ geriliği ve çeşitli fiziksel gelişim bozuklukları görülür. Bozukluğun kuşaktan kuşağa çekinik kalıtımla aktarıldığı düşünülmektedir. *Ayrıca bak.* homosistinüri.

sistein, sistinin indirgenmesi yoluyla oluşan kükürtlü aminoasit. Saçın temel bileşenlerinden olan sistein çeşitli proteinlerin hidrolizi yoluyla elde edilebilir. Çok kararsız olduğundan havada kolayca yükseltgenerek sistine dönüşür. Sistein, dışarıdan besinlerle alınması gerekmeyen, yani vücutta bireşimlenebilen aminoasitlerden biridir. Örneğin, sistein hayvanların vücudunda metiyoninden bireşimlenir.

sistem mühendisliği, bir sistemin aşamalarının planlanması ve geliştirilmesi çalışmalarında teknolojik yeniliklerden yararlanılması amacıyla, çeşitli bilim ve mühendislik dallarından elde edilen bilgilerin kullanılması yöntemlerini konu edinen mühendislik dalı.

Sistem mühendisliği, değişik mühendislik dallarının ilgi alanlarının birbirleriyle iç içe geçmeye başlaması üzerine 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaygınlaştı. Ayrı bir mühendislik dalı olarak ilk uygulaması, 1920'lerde ve 1930'larda ticari telefon sistemlerinin organizasyonunda gerçekleştirildi. Sistem mühendisliğinde yararlanılan analitik tekniklerin çoğu, II. Dünya Savaşı sırasında, askeri donanımın en verimli biçimde yerleştirilmesinde uygulandı. Savaş sonrasında elektronik denetim sistemlerinin önemli ölçüde gelişmesi ve bilgisayarların ve bilişim kuramlarının ortaya çıkması bu alandaki ilerlemeyi hızlandırdı.

Sistem mühendisi, mevcut sistemin hedeflerini belirledikten sonra bu hedeflere ulaşmak için gerekli yeni teknolojileri sisteme uygulamaya çalışır. Karmaşık maliyet ve planlama sorunlarının çözümünde bilim, teknoloji ve yönetim bilgisi ve deneyimlerinden yararlanılır.

Sistem mühendisleri karmaşık sorunları çözebilmek için akış şemaları hazırlarlar. Bir sistemin grafik gösterimini veren akış şemasında, alt sistemler çeşitli geometrik şekillerle, bunların arasındaki ilişkiler de oklarla gösterilir. Akış şeması sistemi oluşturan birimler arasındaki karşılıklı ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Daha sayısal olan bir yöntemde ise sistem bir matematiksel model olarak ele alınır ve karşılıklı ilişkiler matematiksel denklemlerle ifade edi-

lir. Olasılık kuramı, istatistiksel çözümleme ve bilgisayar benzetimleri de (simülasyon) sistem mühendislerinin kullandığı araçlardır. Sistem mühendisliği teknikleri çeşitli askeri alanlarda, uzay sistemlerinde, taşımacılık ve kirlilik denetimi konularında uygulanır.

sistemik kızartılı lupus, SİSTEMİK LUPUS ERİTEMATOZUS olarak da bilinir, sıklıkla genç kadınlarda, daha ender olarak da çocuklar ve yaşlılarda görülen ve nedeni bilinmeyen iltihaplı bağdoku hastalığı. Bir bağışıklık sistemi hastalığıdır. Herhangi bir akut bulaşıcı hastalığa benzer biçimde aniden ateş yükselmesiyle başlayabileceği gibi, ilk görülen belirti aylar, hatta yıllar süren hafif ateş ve halsizlik de olabilir. Hastaların yaklaşık yüzde 90'ında eklemlere ilişkin belirtiler görülür. Deride ortaya çıkan lezyonlardan bazıları yanaklarda kelebek biçimli kızartı, yüzde, göğüs ve sırtın üst bölümlerinde kızartılı kabartılar, ödem, mukozalarda ülserleşme ve saç dökülmesidir. Hastaların yarıya yakınında ışığa aşırı duyarlılık gelişir. Hastalığın ileri evrelerinde, özellikle el parmaklarındaki eklemlerde biçim bozukluğu, çıkıklar görülür. Hastalık iç organları da etkileyerek fibrinli doku ölümüne (nekroz) neden olur; bunun sonucunda zatürree, zatülcenp, endokardit ve perikardit gibi hastalıklar kolayca ortaya çıkar. Hastaların çoğunda böbrekler de etkilenir; ölüm nedeni sıklıkla nefrotik sendrom ya da glomerülonefrittir. Hastaların kanında LE (lupus eritematozus) hücre faktörü olarak bilinen ve vücut hücrelerinin çekirdeğine antikor etkinliği gösteren anormal immünoglobülinlerin bulunması, hastalığın gelişmesinde özbağışıklık mekanizmasının rol oynayabileceğini düşündürür.

Tedavide ateş düşürücüler, kortikosteroitler, steroit yapısında olmayan iltihap giderici ler (örn. indometasin) ve sıtma ilaçlarının yanı sıra ikincil olarak gelişen enfeksiyonlara yönelik antibiyotikler de kullanılır.

sistin, sistein aminoasidin iki molekülünden oluşan ve kükürt içeren aminoasit. İndirgenerek sisteine dönüştürülebilir. Yapısının 1810'da saptanmasına karşın, hayvanboynuzundan elde edildiği 1899'a değin protein yapısında yer aldığı anlaşılamamıştır. Özellikle iskelet ve bağdokuda bol miktarda bulunur; temel olmayan, yani vücutta metiyoninden bireşimlenebildiği için besinlerle alınması gerekmeyen aminoasitlerdendir.

sistin depolama hastalığı *bak.* de Toni-Fanconi sendromu

Sistina Şapeli, 1473-81'de Vatikan Sarayı'nda mimar Giovanni dei Dolci tarafından Papa IV. Sixtus için yapılan papalık şapeli. Adını Papa IV. Sixtus'tan alır. Michelangelo'nun Rönesans dönemi freskleriyle ünlüdür.

Sistina Şapeli dikdörtgen planlı, tuğladan yapılmış, iki yan duvarında kemerli altı penceresi bulunan, üzeri büyük bir beşik tonozla örtülü bir yapıdır. Dış yüzünün çok yalın ve süssüz olmasına karşılık, iç duvarları ve tavanı Floransalı birçok Rönesans ustasının freskleriyle bezelidir. Yan duvarlardaki freskler 1481-83 arasında yapılmıştır. Kuzey duvarında İsa'nın yaşamından sahnelerin betimlendiği, Perugino, Pinturicchio, Sandro Botticelli, Domenico Ghirlandaio ve Cosimo Rosselli'nin yapıtı olan altı fresk yer alır. Güney duvarında ise Perugino, Pinturicchio, Botticelli, Domenico ve Benedetto Ghirlandaio, Rosselli, Luca Signorelli ve Bartolomeo della Gatta'ya ait, Musa'nın yaşamından olayları betimleyen altı fresk daha vardır. Bu yapıtların üst yanındaki pencerelerin arasında yer alan daha küçük fresklerde çeşitli papalar betimlenmiştir. Büyük törenlerde yan duvarların en alt bölümleri, üstlerinde çeşitli İncil'lerden ve Resullerin İşleri'nden sahnelerin bulunduğu bir dizi duvar halısıyla örtülürdü. Bu halılar 1515-1919 arasında Rafaello'nun tasarımına göre Brüksel'de dokunmuştu.

Şapeldeki en önemli yapıt Michelangelo'nun tavanda ve altarın gerisindeki Batı duvarındaki freskleridir. 1508'de Papa II.

Sistina Şapeli'nde Michelangelo'nun tavan fresklerinden bir bölüm, 1508-12, Vatikan Sarayı, İtalya
Semra Germaner Arşivi

Julius'un ısmarladığı tavan fresklerini Michelangelo 1508-12 arasında yapmıştır. Bu fresklerde Eski Ahit'teki olaylar ve kişiler betimlenmiştir. Batı duvarındaki Son Yargı freskini 1534-41 arasında Papa III. Paulus için gene Michelangelo yapmıştır. Bu iki dev fresk Batı resim sanatının en değerli yapıtları arasında sayılır. 1990'da sona eren 10 yıllık bir temizleme ve restorasyon çalışmasıyla fresklerdeki birkaç yüzyıllık kir, duman ve vernik birikimi temizlenmiştir.

Papa'nın kendi şapeli olan Sistina Şapeli, başlıca papalık törenlerinin yapıldığı yerdir ve papalık makamının boşalması durumunda Kardinaller Kutsal Kurulu yeni papanın seçimi için bu şapelde toplanır.

sistinoz, sistin kristallerinin çeşitli vücut dokularında birikmesine yol açan ve nedeni bilinmeyen doğuştan metabolizma bozukluğu. Hastalığın etkilediği dokuların başında kemik iliği, karaciğer, kornea ve böbrek gelir. Sistinozlu bebekler 6-9 aylık olduklarında beslenme zorluğu, büyüme geriliği ve aşırı idrara çıkma gibi belirtiler görülür. Bunun ardından raşitizm, karaciğer büyümesi ve böbrek yetmezliği gibi daha ağır bulgular ortaya çıkar. Böbreklerde sistin birikmesi sonucunda bütün aminoasitlerle, şeker, tuz ve suyun geri emiliminde bozuklukla ortaya çıkan Toni-Fanconi sendromu gelişir.

sistinüri, idrarda sistin, lizin, arginin ve ornitin adlı aminoasitlerin aşırı ölçüde atılmasıyla ortaya çıkan kalıtsal metabolizma bozukluğu. Suda serbestçe çözünen lizin, arginin ve ornitinin tersine sistin idrarda çözünemediğinden, idrar hacminin azaldığı saatlerde bu maddenin birikimi böbrekte taş oluşmasına neden olabilir. Bu durum hastaya bol sıvı vererek, ağır vakalarda ise metiyonin ve sistin içeren besinlerin alımının kısıtlanmasıyla önlenebilir. Bu aminoasitlerin geri emilerek kana karıştığı böbrek borucuklarındaki kalıtsal bir yapı bozukluğunun sistinüriye neden olduğu düşünülmektedir. Hastalığın bazı tiplerinde bağırsaklardaki taşıyıcı sistemde de benzeri bir bozukluk görülür. Otozomal çekinik kalıtımla aktarılır; hasta olmayan taşıyıcıların çocuklarında hastalığın görülme olasılığı dörtte birdir.

sistit, idrar kesesinin sıklıkla mikroorganizma bulaşması nedeniyle iltihaplanması. Yüzü mukozayla döşeli olan idrar kesesi enfeksiyonlara karşı çok dirençli olmakla birlikte apandis, kadında üreme organları ya da böbrekler gibi komşu organlardan kaynaklanan enfeksiyonlar keseye bulaşabilir. İdrar yollarında tıkanma, urlar, fiziksel yaralanmalar, kimyasal ya da mekanik örselenmeler, idrar yolu taşları ve doğuştan yapı bozuklukları gibi başka nedenler de kesenin tümüyle boşalmasına engel olarak organın enfeksiyona eğilimini artırır.

Akut sistitte etken sıklıkla bakteridir. Mukoza şişer, kızarır ve kanar. Küçük yaralar gelişebilir, mukozanın yüzeydeki katmanı yırtılabilir, sıklıkla küçük ve berrak görünümlü kistler oluşur. Akut sistitte idrar alkalileştiğinden normal olarak idrarda çözünen mineraller tortu oluşturmaya başlar.

Yineleyen ya da tedaviye karşın geçmeyen enfeksiyonun ardından kronik sistit gelişebilir. Kesenin boşalmasında bir bozukluk yoksa kronik enfeksiyon sonucunda kese duvarı kalınlaşır; kesenin hacmi azalır. İltihabın yanı sıra tıkanma da varsa duvarlar kalınlaşıp gerildikten sonra atrofiye uğrar. Kesenin iç boşluğuna uzanan polipler, mukozada cep ya da kıvrımlar oluşabilir. Yama biçiminde ülserler görülür; mukoza sıvı ve kan hücrelerinin toplanması nedeniyle şişer. Kas liflerinin yerini nedbe dokusunun alması idrar kesesinin esnekliğinin ve hacminin azalmasına neden olur.

Kronik sistitin çeşitli tipleri vardır. Üremili hastalarda ve radyoterapi görenlerde mukozada içi sıvı dolu küçük kabarcıklar bulunur. Şeker hastalığı, bakterilerin mayalanması ve dekompresyon hastalığı sonucunda mukozada gaz kabarcıklarının bulunduğu amfizemli sistit görülür. Kistli sistitte, uzayan enfeksiyonların sonucunda mukozada kistler oluşur. Kangrenli sistitte fiziksel ve kimyasal yaralanma ya da ağır enfeksiyonlar, yumuşak mukozanın dejenere olmasına ve yıkıma uğramasına yol açar.

sistol, kalp karıncıklarının kasıldığı ve içindeki kanın aort ve akciğer atardamarına atıldığı evre. Sistol 0,3-0,4 saniye kadar sürer. Sistolde çok kısa süren kasılma evresinin ardından karıncıkların her birinden 80-100 mililitre kan atılır. Sistolde atardamar kan basıncı en yüksek düzeye erişir; insanda bu düzey normal olarak 120 milimetre civarıdır. Damar duvarlarının esnekliği nedeniyle bu değer karıncık içi basıncından biraz daha düşüktür. *Karş.* diyastol.

sistre, Yunanca SEISTRON, Latince SISTRUM. tahta, metal ya da kilden bir kasnağa gevşek olarak yerleştirilmiş ve çoğunlukla üstüne ziller geçirilmiş çubuklardan oluşan ve sapından tutulup sallanınca ses veren çalgı.

Eski Mısır'da ucu kapalı bir at nalı biçimindeki sistre Tanrıça Hathor kültünde kullanılırdı. Hathor'un Ana Tanrıça İsis'le birleşmesinden sonra sistre de İsis kültüyle birlikte bütün Roma İmparatorluğu'nda yayıldı. Sümerlerde de daha İÖ 2500'lerde

ucu açık "U" biçimli sistre kullanılıyordu. Gürcistan'da Tiflis yakınlarındaki kazılarda bu tür bir sistre bulunmuştur. Günümüzde Kopt ve Etiyopya kiliselerindeki dinsel törenlerde buna benzer sistreler çalınır. Batı Afrika'da, Amerika Yerlileri arasında, Malezya ve Melanezya'da da sistre benzeri çalgılar kullanılır.

Sisymbrium *bak.* bülbülotu

Sisyphos, Yunan mitolojisinde kurnazlığın simgesi olan Korinthos kralı. Hades'teki dev bir kayayı iterek bir tepenin doruğuna kadar çıkarmakla cezalandırılır; ama kaya tam doruğa vardığında yeniden aşağı yuvarlanır ve bu böyle sonsuza değin sürer. *İlyada*'ya göre, Aiolis'e (bugün İzmir'in kuzeyi) adını veren Ephyra'lı (sonradan Korinthos) Aiolos'un oğlu ve Glaukos'un babasıdır. Homeros sonrası dönemlerde ise Odysseus'un babası olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca İsthmia Oyunları'nın da kurucusudur. Sonraki efsanelere göre Sisyphos, kendisini almaya gelen Ölüm'ü zincirlerle sıkı sıkıya bağlar. Ares Ölüm'ün yardımına koşana değin yeryüzünde kimse ölemez. Sisyphos sonunda Ölüm'e boyun eğmek zorunda kalsa da, karısı Merope'ye cenaze töreni yapmamasını ve cesedini gömmemesini söyler. Hades'e indiğinde, cenazesine saygısızlık eden karısını cezalandırmak için yeryüzüne dönmesine izin verilir. Eve döndükten sonra da uzun yıllar yaşamını sürdürür. Ama ikinci kez ölüp Hades'e inince, Ölüm'ü aldattığı için bu sonsuz cezaya çarptırılır. Dolandırıcıların ve hırsızların üstadı sayılan Sisyphos, tıpkı Autolykos ve Prometheus gibi bir halk kahramanı haline gelmiştir.

Sisyrinchium, süsengiller (*Iridaceae*) familyasından, Amerika'ya ve Antiller'e özgü 75 kadar otsu bitki türünü içeren cins. Sarı, beyaz, mavi ya da mor renkli, yıldızsı çiçekler taşıyan bu türlerin saçaklı köksapları (rizom) vardır.

Batı Hint Adalarında yaygın olan *S. bermudiana* ile Kuzey Amerika'ya özgü *S. angustifolium* Avrupa'nın çeşitli kesimlerinde yerlileşmiştir. Bu türlerden ilki 50 cm uzunluğundaki saplar üzerinde 2 cm çapında sarı gözlü çiçekler açar; öbürü ise daha küçük yapılı olan çiçekleriyle ayırt edilir.

sit, doğal ya da insan eliyle yapılmış taşınmaz kültür varlıklarını barındıran, kendi içinde bölünmez ve ayrılmaz bir bütün oluşturan ve bütün bu özellikleriyle birlikte korunması gereken çevre parçası. Önemli tarih olaylarının geçtiği yerler de bu kapsam içine girer. Günümüzde kültür varlıklarını tek başlarına ele almakla yetinilmemekte, onların çevreleriyle ilişkileri de önemli görülmektedir. Bu düşünceye göre, örneğin tarihsel bir camiyle birlikte biraz ilerisindeki çeşmeyi, üstünde bulunduğu sokak ya da alanı, hatta bunlara bakan evleri de bir bütünün parçaları olarak görmek ve korumak gerekir. Bir yapı ya da yapılar kümesini bazen sokak ya da alan gibi başka kent öğeleriyle birlikte ele alan ek korumaya sit koruma denir.

Koruma tekniği açısından arkeolojik, kırsal ve kentsel sit ayırımları yapılır. Bunlar tek başlarına olabileceği gibi, ikisi, hatta üçü birlikte, iç içe de bulunabilir. Koruma altına alınan kent parçalarını anlatmak için protokol bölgesi (ya da alanı) deyimi de kullanılır. Bir sit alanının korunmasını düzenlemek için, sit koruma planı adı verilen çalışma yapılır.

21 Temmuz 1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesine göre bir yerin sit alanı ilan edilmesi oradaki imar planı uygulamasını durdurur ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu bir ay içinde, koruma amaçlı imar planı yapılıncaya değin geçerli olacak geçiş dönemi yapı koşullarını kararlaştırır. İlgili valilikler ve belediyeler koruma amaçlı imar planını bir yıl içinde değerlendirmesi için Koruma Kurulu'na sunmak zorundadır. Kurul koruma amaçlı imar planının kısmen değiştirilmesinde yarar ya da zorunluluk görürse, bu konudaki kararı ilgili belediyeye bildirilir. İlgili belediyenin önerilen değişikliği bir ay içinde karara bağlamaması durumunda Koruma Kurulu'nun kararı kendiliğinden yürürlüğe girer.

Sita (Sanskrit dilinde "saban izi"), CANAKI olarak da bilinir, Hindu mitolojisinde Rama'nın karısı. Kendini bütünüyle kocasına adayan kadının simgesidir. Cinlerin kralı Ravana tarafından kaçırılması ve sonunda onun elinden kurtulması ünlü *Ramayana* destanının konusunu oluşturur. Sita, tarlasını süren Kral Canaka'nın sabanının açtığı bir yarıktan doğar ve onun tarafından büyütülür. Daha sonra Şiva'nın yayını bükmeyi başaran Rama'yla evlenir. Kocası

Sita, Babürlü minyatür okuluna ait bir resim, y. 1600, Varanasi, Hindistan
Pramod Chandra

sürgüne gittiğinde de onun yanından ayrılmaz. Ravana tarafından Lanka'ya kaçırılmasını izleyen uzun tutsaklık döneminde yüreğini Rama'nın sevgisiyle yoğunlaştırarak iffetini korumayı başarır. Kurtulup döndüğünde de kendi isteğiyle ateşin içinden geçerek kirlenmemiş olduğunu kanıtlar. Ama Rama halkın baskısına uyarak onu ormanda yaşamak zorunda bırakır. Sita orada Rama'dan olan Kuşa ve Lava adlı çocuklarını doğurur. Çocuklar büyürler ve Rama tarafından kendi oğulları olarak kabul edilirler. Bunun üzerine Sita annesi olan Toprak'tan kendini bağrına almasını ister.

Sita'nın Vişnu'nun karısı Lakshmi'nin bedene bürünmüş hali olduğuna inanılır. *Ramayana* destanını konu alan Hint minyatürlerinde betimlemeleri bulunan Sita'nın tunç heykelleri de Güney Hindistan sanatının en başarılı örnekleri arasındadır. Bütün bu betimlemelerde Sita genellikle Rama, onun kardeşi Lakshmana ve Ravana'dan kurtulmasına yardımcı olan maymun biçimindeki tanrı Hanuman'la birlikte gösterilir. Sanatçılara yol göstermek amacıyla yazılmış metinlerde Sita'nın, kocasına sonsuz bir mutlulukla bakarken betimlenmesi gerektiği anlatılır.

Sitagri, PHOTOVILOS ya da ALISTRATI HÖYÜGÜ olarak da bilinir, Yunanistan'da Doğu Makedonya bölgesinde höyük. Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına değin Balkan Yarımadasının Tarihöncesinin temelini oluşturan beş kültür katı içermektedir. 200 m çapında ve 7 m yüksekliğindeki höyük 1968-69'da M. Gimbutas ile C. Renfrew tarafından kazılmıştır.

Karbon-14'le tarihleme yöntemiyle İÖ 4600-4300 (uyarlanmış karbon-14 ile İÖ 5500-5200) arasına tarihlenen I. evre, Balkanlar'daki Vinça A ve Karanovo III. Veselinovo kültürleri ile benzeşir. II. evre için ileri sürülen mutlak yaş İÖ 4300-3800'dür (uyarlanmış karbon-14 ile İÖ 5200-4600); bu evre Balkanlar'daki Vinça C. ve Meriç (Maritsa) kültürleri ile benzerlik gösterir.

Höyüğün kültür tarihi açısından en önemli evresi olan III. evre İÖ 3800-2700 (uyarlanmış karbon-14 ile İÖ 4600-3500) arasına tarihlenir ve Ege'deki Son Dimini-Rahmani, Balkanlar'daki Gumelnița evreleriyle eşzamanlıdır. Çizi bezeli çanak çömleğin yanı sıra bu dönemde Galepsos üslubu olarak adlandırılan boyayla ve kazımayla bezemeli çanak çömlek de vardır. Daha çok omurgalı çömleklerin yer aldığı bu grup, Balkanlar'daki Tarihöncesi kültür ilişkileri açısından çok tartışmalıdır.

III. evreden sonra yerleşme bir süre terk edilmiş, İÖ 2700-2400 (uyarlanmış karbon-14 ile İÖ 3500-3100) arasına tarihlenen IV. evrede yeni bir kültür süreci başlamıştır. Aynı dönemde Balkanlar'daki bütün başka yerleşmelerde de bir kesinti görülür. Bu durum kuzeyden, Karadeniz steplerinden gelen bir göç dalgası ile açıklanmaktadır. IV. evre genel olarak Balkanlar'da Çernavoda-İlk Baden, Anadolu'da da İlk Tunç Çağının başlangıcını oluşturan Kumtepe Ib evreleri ile karşılaştırılır. Gerçekten Sitagri'de de bu dönemde boya ve kazımayla yapılan bezeme yok olmuş, yüksek kulplu, bazısı içe dönük ağızlı kâseler ortaya çıkmıştır.

V. evre a ve b olarak ikiye ayrılır. Va evresi İÖ 2400-2100 (uyarlanmış karbon-14 ile İÖ 3100-2700) arasına tarihlenir ve Anadolu'da Troya I-II, Balkanlar'da Ezero ve Baden-Kostolac kültürleri ile benzerlik gösterir. Bu evrede Sitagri'de Kuzey Balkan-Kurgan özellikleri taşıdığı ileri sürülen bazı buluntular vardır. Vb evresi İlk Tunç Çağı sonu ile Orta Tunç Çağına tarihlenir; Balkanlar'da daha çok Vuçedol-Son Ezero kültürleri ile ortak özellikler taşırken, Anadolu'daki karşılığı oldukça tartışmalıdır.

Sitamarahi, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Bihar eyaletinin en kuzeyinde kent. Lakhandai Irmağının batı yakasında verimli Orta Ganj Ovasında yer alır. Kuzey-Doğu Demiryolu üzerinde bir istasyon ve pirinç, kereste, yağlı tohum ve işlenmiş deri ticareti yapılan bir pazar merkezidir. Nepal'le de karayolu bağlantısı vardır. Her ilkbaharda Rama'nın doğumunu kutlamak için kurulan büyük Ramanavami panayırı çanak çömlek, baharat, pirinç eşya ve pamuklu kumaş ticaretine canlılık getirir. Eyaletin en büyük sığır panayırı da Sitamarahi'de kurulur. Rama'nın karısı Sita (Canaki olarak da bilinir) babası Kral Canaka tarafından kent yakınlarında bulunduğundan, Sitamarahi Hindu mitolojisinde kutsal sayılır. Kentte Hanuman, Mahadeva ve Ganeşa tapınaklarından başka Canaki'ye adanmış bir tapınak ve havuz vardır.

Yörede başlıca ekonomik etkinlik tarımdır; pirinç, buğday, hintdarısı (*bacra*), baklagiller, mısır, şekerkamışı ve yağlı tohum-

lar yetiştirilir. Sanayi ürünleri arasında pamuklu kumaş, işlenmiş deri, pirinç unu, bitkisel yağ, ahşap ve metal eşya sayılabilir. Nüfus (1991 geç.) 44.910.

Sitapur, Hindistan'ın kuzey kesimindeki Uttar Pradesh eyaletinde kent. Sarayan Irmağı kıyısında, Lucknow'un kuzeybatısında yer alır. İngiliz yönetimi sırasında bir askeri merkez olan kent tahıl ve öteki tarımsal ürünler için bir pazar merkezidir. Kentte şeker ve kontrplak üreten sanayi kuruluşlarıyla göz hastalıkları konusunda uzmanlaşmış bir hastane vardır.

Sitapur Gomati ve Ghaghara ırmakları arasındaki düzlükte yer alır. Bölgenin sularını Gomati Irmağının kolları ile Sarda Irmağı toplar; büyük bölümü tarım alanları ya da ormanlarla kaplıdır; yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler pirinç, buğday ve arpadır. Nüfus (1991) kent, 120.595.

sitar, Kuzey Hindistan'a özgü, lavta ailesinden telli çalgı. Solo çalgısı olarak kullanıldığı gibi, birçok durumda (örn. Kuzey Hindistan'ın *kathak* danslarında) toplu olarak da çalınır. Hindustan müziğinin en önde gelen çalgısıdır. Ortaçağda Müslümanların getirdiği bir Ortadoğu çalgısı olan tambura ile bir Hint zitheri olan *vina* ya da *bin*'den gelişmiştir. Tambura gibi armut biçimli, derin bir gövdesi vardır. Telleri metaldir; en tiz tel çalgıyı çalana göre en dışa gelir. Hem önde, hem de yanda akort burguları vardır.

Sitarın normalde beş melodi teli, beş ya da altı burdon teli vardır. Burdon telleri ayrıca ritmi ya da vurguyu güçlendirmek için de kullanılır. Oyuk sap içindeki dışbükey perdelerin altında sayıları 9-13 arasında değişen ahenk telleri bulunur. Dışbükey perdeler, süslemeler çalınırken telleri yana doğru çekmeyi kolaylaştırır. Sapla burguluğun birleştiği yerin altında bir sukabağı bulunur. Bu *vina*'dan kalma bir düzendir. Üç telli sitara *tritantri vina* denir. Sitar sağ elin başparmağına takılan metal bir mızrapla çalınır.

sitare, KISVE olarak da bilinir, Kâbe'nin üstündeki siyah örtü. *Ayrıca bak.* Kâbe.

sitatunga (*Tragelaphus spekei*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Afrika'nın orta kesimlerindeki bataklık ve longozlarda bulunan, su yaşamına uyarlanmış antilop türü. Sitatunga yüzer, dalar, sık sık su içinde beslenir ve gerektiğinde hemen tümüyle suya batarak gizlenir. Uzun ve yayvan toynakları ile esnek ayak eklemleri yumuşak zeminlerde yürümesini kolaylaştırır. Omuz yüksekliği 1 m dolayında, uzun tüylü postu dişilerde kızıl kahverengi, erkeklerde boz kahverengidir. Yüzünde bir, boynunda iki beyaz leke dikkat çeker. Bazen gövdesinde de dağınık beyaz çizgiler bulunur. Erkeğin uzun, sarmal ve yivli boynuzları vardır.

Sitatunga (*Tragelaphus spekei*)
Tom McHugh—Photo Researchers

Sithole, Ndabaningi (d. 31 Temmuz 1920, Nyamandhlovu, Matabeleland, Rodezya [bugün Zimbabve]), Zimbabve bağımsızlık hareketinin önderlerinden öğretmen ve din adamı.

Bir misyoner merkezinde öğrenim gördü. Bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra ABD'ye giderek ilahiyat okudu (1955-58). Ülkesine döndükten sonra Kongregasyon Kilisesi'ne papaz atandı; okul müdürü olarak görev aldı ve Afrika Öğretmenler Birliği başkanlığında (1959-60) bulundu. 1960'ta yeni kurulan Ulusal Demokratik Parti'ye (NDP) girerek siyasete atıldı; partinin sayman oldu.

Zimbabve Afrika Halk Birliği'nin (ZAPU) kurucularından (Aralık 1961) biriydi. Örgütün kapatılması üzerine destek sağlamak için birçok ülkeyi dolaştı; Tanzanya'dan Rodezya'ya radyo yayınları yaptı. 1963'te ülkesine dönerek Zimbabve Afrika Ulusal Birliği (ZANU) adında yeni bir parti kurdu. Rodezya Devleti'nin egemenliğini ilan etmesinden (Kasım 1965) birkaç gün önce başka bağımsızlık yanlılarıyla birlikte tutuklandı.

Aralık 1974'te, öteki Siyah önderlerle birlikte Rodezya başbakanı Ian Smith'le Lusaka'da (Zambia) yapılacak toplantıya katılması için serbest bırakıldı. Ülkesine döndükten sonra Mart 1975'te yeniden tutuklandıysa da bir ay sonra salıverildi. Tanzanya'nın başkenti Dar es-Salaam'a giderek Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) toplantısına katıldıktan sonra Lusaka'ya geçti ve mücadeleyi oradan sürdürdü. 1978-79 yıllarında, Zimbabve'de iktidarın Siyah çoğunluğa devredilmesi hazırlıkları sırasında Geçici Yürütme Konseyi'nde görev aldı. 1979'da parlamentoya girdi. ZANU'nun önderliğini sürdürdüyse de 1982 seçimlerinde uğradığı yenilgiden sonra etkisini yitirdi.

En önemli ve etkili yapıtı *African Nationalism*'dir (1958, yb 1968; Afrika Milliyetçiliği). Birçok dergi ve gazeteye yazan Sithole'nin öbür yapıtları, Obed Mutezo'nun bir yaşamöyküsü (1970), *The Polygamist* (1972; Çokkarılı Adam) adında bir roman ve Zimbabve'deki mücadeleyi konu alan *Roots of a Revolution*'dır (1977; Bir Devrimin Kökleri).

sitishovit, silisin (SiO_2), yüksek basınç altında oluşan, yarıkararlı bir polimorfu. Rutil benzeri tetragonal bir yapıya sahiptir; silisyum atomu oksijenle dört dönümlü düzenleşim (koordinasyon) içindedir, her oksijen atomu da üç silisyum atomunca paylaşılmaktadır. Yoğunluğu 4,29 gr/cm³'tür; kuvarsın yoğunluğu 2,65 gr/cm³, silisin yüksek basınçta oluşan bir başka polimorfu olan koezitin yoğunluğu ise 2,91 gr/cm³'tür. Sitishovit ilk kez ABD'de Arizona'daki Meteor Kraterinde bulunmuştur; bazı kraterlerde koezitle birlikte bulunması, büyük göktaşı çarpmaları sonucunda oluştuğunu gösterir.

Sitka, tarihsel olarak Alaska'nın en önemli kenti. ABD'de, Alaska'nın güneydoğu kesiminde, Alexander Takımadalarındaki Baranof Adasının batı kıyısında yer alır. Eski Sitka ya da Archangel Gabriel Kalesi, Alaska'nın ilk Rus valisi Aleksandr Baranov tarafından Mayıs 1799'da kuruldu. Kale 1802'de Tlingit Yerlileri tarafından yıkıldı. Bugünkü kent, Baranov'un karargâhını Kodiak'tan buraya taşıdığı 1804'te, Novo Arhangelsk adıyla kuruldu. 1867'den sonra, büyük olasılıkla Tlingit Yerli dilinde "deniz kenarı" anlamına gelen bugünkü adı Sitka'yı aldı. Alaska'nın Rusya'dan ABD'ye resmen devri 18 Ekim 1867'de burada gerçekleşti ve Sitka, 1900'de yerini Juneau'ya bırakana değin bölgesel merkez oldu.

Sitka limanı, Alaska
Bob ve Ira Spring—EB Inc.

Balıkçılık, konservecilik, kerestecilik ve turizm kentin başlıca ekonomik etkinlikleridir. Kent 1920'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 8.588.

sitokinin, bir grup bitki hormonunun ortak adı. Bitkilerin köklerinde bireşimlenen bu maddeler odundoku yardımıyla yukarı doğru yükselerek yaprak ve meyvelere iletilir. Sitokininler bitkilerde büyüme ve hücrelerin farklılaşmasında rol oynar; ayrıca oksinlerle birlikte hücre bölünmesini hızlandırır.

sitokrom, kan proteinlerinin (örn. hemoglobin) yapısında yer alan ve enzimlerin yardımıyla kolayca indirgenip yükseltgenen hücre bileşenlerinin ortak adı. Hücrenin kimyasal etkinliğinde yaşamsal bir işleve sahip olan 30'dan fazla sitokrom tanımlanmıştır. Harfler ya da harfler ve rakamlarla adlandırılan sitokromlardan en sık rastlanan ve en kararlı yapıda olanı sitokrom c'dir.

sitoloji, HÜCREBİLİM olarak da bilinir, canlıların temel işlevsel birimi olan hücreleri inceleyen bilim dalı. İngiliz bilim adamı Robert Hooke'un 1665'te mikroskopla incelediği şişe mantarında hücre adını verdiği odacıkları gözlemlemesiyle başlayan sitoloji çalışmaları, 19. yüzyılda Matthias Schleiden ve Theodor Schwann'ın bütün hayvan ve bitkilerin hücre olarak adlandırılan canlı birimlerden oluştuğunu ileri sürmesiyle gelişti. Hücre kuramı olarak bilinen bu görüş zamanla zengin kanıtlarla desteklendi ve doğrulandı. Alman embriyoloji ve anatomi bilgini Oscar Hertwig canlılarda bütün süreçlerin hücresel süreçlerin yansıması olduğunu ortaya koyarak biyolojinin özgün bir dalı olarak sitolojiyi kurdu. Kromozom araştırmaları 20. yüzyılın başında hücre bölünmesi ve kalıtım arasındaki bağlantıyı ortaya çıkararak sitogenetik ya da hücre genetiği adlı yeni bir bilim dalının kurulmasına yol açtı. Günümüzde sitologlar hücre süreçlerini araştırmak üzere birçok fizik ve kimya yöntemi kullanırlar.

sitopatolojik etki, bir virüs enfeksiyonu sonucunda konak hücrelerde görülen yapısal değişikliklerin ortak adı. Enfeksiyon etkeni virüsün konak hücrenin erimesine neden olması ya da hücrenin çoğalamaması sonucunda ölmesiyle ortaya çıkar.

sitoplazma, hücrede, hücre zarı içinde yer alan ve çekirdek dışındaki bütün yapı ve organelleri kapsayan oluşum. Sitoplazmanın bileşimi, canlı türleri arasında olduğu

kadar tek bir türün farklı hücreleri arasında da değişiklik gösterir. Sıklıkla yüzde 70-90 su, yüzde 1 inorganik tuzlar, yüzde 15 protein, yüzde 1'e yakın karbonhidrat ve yüzde 3 yağlı madde içerir. Moleküllerin bireşimi ve enerji taşınması sitoplazma içinde gerçekleşir.

sitoplazma akımı, bitki ya da hayvan hücresinin içindeki sitoplazmanın sıklıkla dairesel ya da bir ağyapının çizgileri doğrultusundaki hareketi. Hücrenin organelleriyle içinde yer alan nişasta taneciği, yağ damlacığı ve kristal gibi yapıların tümü sitoplazma akımıyla taşınır.

Sitoplazma akımı ışık ve çeşitli kimyasal maddelerin (özellikle histidin gibi aminoasitler) varlığında hızlanır, düşük ısı ve oksijensiz ortamda kesilir. Besinler, büyüme için gerekli maddeler, başka kimyasal maddeler ve virüslerin bitkilerdeki soymukdoku hücrelerinde bu yolla taşındığı ileri sürülmüştür. Hızı saatte 3-5 cm'yi bulan sitoplazma akımının mekanizmasına ilişkin kabul edilen genel bir açıklama olmamakla birlikte enerji gerektiren bu süreç hücrenin ölümüyle son bulur.

sitoplazmik kalıtım, ÇEKİRDEKDIŞI KALITIM olarak da bilinir, kalıtsal özelliklerin kromozomlardaki genler ya da hücre çekirdeğinin dışındaki yapılar (örn. plazmit) aracılığıyla kuşaktan kuşağa geçişi. Sitoplazmik kalıtım Mendel yasalarına uymaz.

sitotoksik ilaç, canlı hücrede zehirli etkisi olan ilaçların ortak adı. Sitotoksik ilaçlar hücrenin büyümesini, farklılaşmasını, kromozomların işlev ve etkinliklerini eşleşmelerinden önceki evrede bozar. Farklı hücrelerin sitotoksik ilaçlara duyarlılığı ve kullanılan ilaçların öldürücü etkisinin derecesi arasında büyük fark vardır. Sitotoksik ilaçlara en duyarlı hücreler, kan ve lenf sistemindekiler gibi hızlı çoğalan hücrelerdir. Üreme sistemindeki hücreleri, epitel hicreleri ve ur dokusunun hücreleri de sitotoksiklere duyarlıdır. Bazı sitotoksikler bağışıklığı da baskı altına alır. Bunlardan siklofosfamit, metotreksat ve merkaptopürin (6-pürinetinol) belirli kanser türlerinin (özellikle lösemi) tedavisinde, doku ve organ nakillerinden sonra doku reddine yol açan bağışıklık yanıtlarının baskılanmasında ve bazı alerjik bozuklukların giderilmesinde kullanılır.

sitozin, nükleik asitler ve kimyasal tepkimelerde enzimlerle birlikte iş gören koenzimlerin yapısında yer alan pirimidin yapısındaki organik bileşik.

Ribonükleik asidin (RNA) tamamlanmamış hidrolizi sonucunda her biri sitozin, riboz ve fosforik asitten oluşan nükleotitler ortaya çıkar. Tepkime sürdürülürse fosforik asit ayrılarak sitidin adlı nükleosit elde edilir. Sitidinin bileşenleri sitozin ve ribozdur. Dezoksiribonükleik asit (DNA) aynı tepkimeden geçirildiğinde riboz yerine dezoksiriboz ortaya çıkar.

Sitidin ve trifosforik asidin esteri olan sitidin trifosfat, hücrede sitidilik asit moleküllerini RNA'nın içine sokmakta kullanılır. Bu molekül ayrıca, azot içeren alkollerle tepkimeye girerek fosfolipitlerin oluşumuna katılan koenzimleri oluşturur.

sitral, bazı bitkilerin uçucu yağlarında bulunan keskin limon kokulu, açık sarı renkli sıvı. En çok parfüm ve gıda sanayisinde koku verici olarak kullanılan bu sıvıdan bazı kimyasal maddelerin üretiminde de yararlanılır.

Sitral, kimyasal formülleri aynı ($C_{10}H_{16}O$) ama yapıları farklı olan iki aldehit bileşiğinin karışımıdır. En önemli sitral kaynaklardan biri olan *lemongrass* yağı yüzde 70-80 oranında sitral içerir; sitronella ve limonotu yağları da sitral içeren doğal kaynaklardır. Ayrıca, sitral bireşim yoluyla da üretilebilir. Sitralden, parfüm üretiminde kullanılan iyonon ve metiliyonon bileşikleri elde edilir; iyonondan yapay A vitamini üretiminde hammadde olarak yararlanılır.

Sitre, Bahreyn'de kent ve petrol limanı. Basra Körfezinde, Sitre Adasında yer alır. Bahreyn'den çıkarılan bütün petrol Sitre'den ihraç edilir. Kent Suudi Arabistan'ın kuzeydoğu kesiminden çıkarılan petrolün de ihraç merkezidir. Suudi Arabistan'daki ed-Demmam'dan başlayan ve güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 58 km boyunca uzanan bir petrol boru hattı, Bahreyn Körfezi (Halicü'l-Bahreyn) ve Bahreyn Adasından geçerek Sitre'ye ulaşır. Kentte büyük petrol depolama tesisleri vardır. Ülkenin petrol rafinerisi 4 km kadar güneydoğuda, Bahreyn Adasındaki Avali yakınlarındadır.

Tasarımı 1960'larda yapılan Sitre, ızgara planlı modern bir kenttir. Kıyı suları oldukça sığ olduğundan, petrol boru hattı körfezin yaklaşık 4,5 km içine kadar denizin doldurulmasıyla inşa edilmiş bir karayolunu izler. Hattın ucunda tankerlerin yanaştığı büyük bir rıhtım vardır. Bahreyn Adasındaki er-Rifa yakınlarındaki tesiste üretilen alüminyum da Sitre'den ihraç edilir. Sitre Adasına 1957'de belediye statüsü verilmiştir. Nüfus (1981) 9.618.

sitrik asit, karboksilli asitlerden renksiz, kristal yapılı organik bileşik. Hemen hemen bütün bitkilerde, ayrıca pek çok hayvanın vücut sıvısı ve dokusunda bulunur. Yağların, proteinlerin ve karbonhidratların yükseltgenerek karbon dioksit ve suya dönüştüğü fizyolojik süreçlerde yer alan bileşiklerden biridir (*bak.* Krebs çevrimi).

İlk olarak 1784'te İsveçli kimyacı Carl Wilhelm Scheele tarafından limon suyundan elde edilen sitrik asit bugün şekerkamışı ya da melastan, *Aspergillus niger* mantarıyla mayalandırma yoluyla üretilir. Şekerlemelere ve alkolsüz içeceklere koku verici olarak katılan bu bileşik ayrıca metal temizleme maddelerinin bileşimine girer; gıdaların ve çeşitli organik maddelerin dayanıklılığını artırmak amacıyla da kullanılır.

sitrik asit çevrimi *bak.* Krebs çevrimi

sitrin, silis minerali kuvarsın(*), saydam, iri taneli türü. Sarıdan kahverengimsiye kadar değişen rengi ve daha ender rastlanan topaza benzemesi nedeniyle yarıdeğerli taş olarak kullanılır. Taşın rengi, içinde asılı halinde bulunan hidratlı demir oksitten kaynaklanır. Doğal sitrin, ametiste ve dumanlı kuvarsa oranla daha ender bulunur; her ikisi de ısıtıldığında doğal sitrinin rengini kazanır. Elde edildiği başlıca yerler Brezilya, Uruguay, Urallar, İskoçya ve ABD'de Kuzey Carolina'dır. Özellikleri kuvarsınkinin benzeridir (*bak.* silis mineralleri [tablo]).

sitronella yağı, bazı *Cymbopogon* türlerinden, özellikle de *C. nardus*'tan elde edilen sarı renkli ve limon kokulu, uçucu yağ. Parfümlerde ve çeşitli kozmetiklerde kullanılan bu yağın başlıca bileşeni sitronelaldir.

Sittard, Hollanda'nın güneydoğu kesimindeki Limburg ilinde (*provincie*) belediye (*gemeente*). 1243'te berat alan kent 1400'den 1794'e değin Jülich düklerinin merkeziydi. Daha sonra 1814'e değin Fransızların, 1830-39 arasında da Belçikalıların denetiminde kaldı. Kentte yapay gübre, kimyasal madde, elektronik eşya ve tekstil üretilir. 14., 15. ve 17. yüzyıllardan kalma kiliselerin bulunduğu Sittard'da bir de bölge müzesi bulunur. Nüfus (1988 tah.) 44.251; Sittard-Geleen metropoliten alanı, 177.432.

Sitte, Camillo (d. 17 Nisan 1843 Viyana - ö. 16 Kasım 1903, Viyana, Avusturya), Avusturyalı mimar ve kent plancısı. İngiltere'de bahçe kent(*) hareketini başlatan Sir Ebenezer Howard'la aynı dönemde pek çok benzer düşünce geliştirmiştir. Aralarında en önemli rolü Sitte'nin oynadığı Alman ve Avusturyalı kuramcılar, İngiltere'de Sir Raymond Unwin ve ABD'de Daniel Hudson Burnham gibi daha sonraki kent plancılarını etkilemişlerdir.

Viyana'daki Devlet Teknik Okulu'nun yöneticiliğini yapan Sitte ölümünden kısa süre önce ilk sayısı 1904'te yayımlanan *Der Städtebau* dergisini kurdu. En önemli yapıtı *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen* (1889; 5. bas. 1922; Sitte'nin Sanat İlkeleri Açısından Kent Tasarımı) adlı kitabıdır.

Sitte Melik Kümbeti, Divriği'de kale ile çarşı arasında, yazıtında belirtildiğine göre Mengücek meliki Seyfeddin Şehinşah tarafından 1193/94'te mimar Tut-Beg bin Behram'a yaptırılmış kümbet. Koyuca renk kesme taştan, sekizgen planlı bir yapıdır. Mumyalığı ve oturtmalığı yoktur, doğrudan toprağa oturur. Güney cephesi girişe ayrılmıştır. Düz lentolu kapısı, iki yanda birer sütunçe ve üstte mukarnas dolgulu bir sivri kemerle çevrili bir niş içinde yer alır. Nişin yanları ve üstü iç içe sekizgenlerle bunların merkezinden ışınsal olarak yayılan sekizer çift koldan oluşan çok tipik bir geometrik bezemeyle kaplıdır. Daha yukarıda, mukarnaslı bir silmenin üstündeki bir yazıt kuşağı bütün kümbeti çevreler. Taştan külah da sekizgen piramit biçimindedir. Giriş cephesinin iki yanındaki cephelerde derinliği az, dar ama yüksek birer bezeme nişi yer alır.

Kümbet içeriden de sekizgen planlıdır ve hafif sivri bir kubbeyle örtülüdür; üç ayrı cephesindeki üç mazgal pencereden ışık alır. İçinde iki sıra halinde 10 tane sanduka vardır.

Sitter, Willem de (d. 6 Mayıs 1872, Sneek - ö. 20 Kasım 1934, Leiden, Hollanda), I. Dünya Savaşı sırasında Londra'da yayımladığı makaleleriyle İngiliz bilim çevrelerinin dikkatini Einstein'ın genel görelilik kuramı üzerine çeken Hollandalı matematikçi, astronom ve kozmolog.

Groningen Devlet Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gören de Sitter, daha sonra buradaki astronomi laboratuvarında J. C. Kapteyn'in yanında çalışmaya başladı. 1897'de, Ümit Burnunda bulunan kraliyet astronomu Sir David Gill'in daveti üzerine iki yıl kadar Cape Gözlemevi'nde çalıştı ve bundan sonra tüm çalışmasını astronomi alanında yoğunlaştırdı.

De Sitter 1908'de Leiden Üniversitesi'nde astronomi profesörü oldu, 1919'da da Leiden Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi. Güney gökküreyi gözlemlemek amacıyla Güney Afrika'daki Johannesburg yakınlarında bir gözlemevi (bugün Cumhuriyet Gözlemevi) kurdu. Kenya'da Ekvator yakınlarında kurulan istasyonlara ekipler göndererek, alçak enlemlerdeki yıldızların incelenmesini sağladı. Ayrıca Jüpiter'in dört büyük Galilei uydusunun devinimlerini inceledi. 1925-28 arasında Uluslararası Astronomi Birliği'nin başkanlığını yürüttü ve bu

dönemde düşman ülke astronomlarının arasında iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştı.

De Sitter'in evren anlayışı, bazı bakımlardan Einstein'ınkinden farklıydı. Evrenin genişlemekte olduğu yolundaki kuramı uzak gökadalara yönelik gözlemler sonucunda doğrulanınca, Einstein da bu düşünceyi kabul etti. De Sitter ayrıca evrenin yarıçapının yaklaşık 2 milyar ışık yılı olduğunu ve 80 milyon kadar gökada içerdiğini hesapladı; günümüzde evrenin yarıçapının daha büyük olduğu kabul edilmekte, gökada sayısına ilişkin kestirimi ise paylaşılmamaktadır.

De Sitter'in ilk evren modeli (Sitter Evreni) Einstein'ın görelilik denklemlerine dayandırılmıştı. 1932'de geliştirilen Einstein-de Sitter evren modelinde ise, evrenin eğri uzay yerine Eukleides uzayında bulunduğu kabul edilir.

Sittwe, AKYAB olarak da bilinir, Myanmar'ın batı kesiminde kent. Arakan bölgesindeki başlıca yerleşmedir. Bengal Körfezi kıyısında, Kaladan Irmağının ağzında yer alır. Güneybatıdan esen muson rüzgârlarına kapalı bir sırtın doğu kesimindedir. Arakan'ın 1826'da İngiliz egemenliğine girmesinden sonra Myohaung'un yerine yönetim merkezi oldu ve hızla gelişerek Myanmar'ın başlıca limanı durumuna geldi. II. Dünya Savaşı'nda büyük zarar gören kentin limanı savaştan sonra yeniden inşa edildi. Günümüzde başlıca ihraç ürünü pirinçtir. Kentte doklar, bir elektrik santralı ve un fabrikaları vardır. Sittwe ile Bangladeş'in Çittagong kenti arasında tarifeli feribot seferleri düzenlenir. Kent, hepsi de ulaşıma elverişli olan Mayu, Kaladan ve Lemro ırmaklarının birleştiği bölgede yer alır. Hindistan ile Pakistan arasında 1971'de patlak veren savaştan sonra Doğu Pakistan'dan (Bangladeş) bölgeye göç eden Müslümanların sayısı, bölgedeki Budacı Arakanları aşmıştır. Nüfus (1983) 107.621.

situla, arkeolojide yuvarlak derin metal kap. Demir Çağında Kuzey İtalya'da çok zengin bezemeli örnekleri yapılmıştır. Anadolu'daki en eski örnekleri Friglerin başkenti Gordion'da bulunmuştur. Koç ya da aslan başı ve boynu biçimindeki tunçtan yapılmış bu kapların benzerleri Kuzey Irak'ta Asur imparatorluk dönemi merkezlerinde de ele geçmiştir. Aynı kapların düz tipleri ise Asur imparatorluk dönemi taş kabartmalarında ve Urartu duvar resimlerinde yer alan insan ve hayvan karışımı yaratıkların ellerinde görülür.

Sitwell, Dame Edith (d. 7 Eylül 1887, Scarborough, Yorkshire - ö. 9 Aralık 1964, Londra, İngiltere), İngiliz şair ve yazar.

Dame Edith Sitwell, 1959
BBC, Londra

Önceleri üslupçuluğuyla tanınmış, II. Dünya Savaşı dönemindeki şiirlerinde duygusal derinliğe ve insani temalara ağırlık vermiştir. Çoğu kimseyi ürküten kişiliği, Elizabeth dönemi giysileriyle dolaşması ve eksantrik görüşleriyle de ünlüdür.

Ünlü edebiyatçılar yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Sir George Sitwell'in kızı ve Sir Osbert ile Sir Sacheverell Sitwell'in kardeşiydi. İlk kitabı *The Mother and Other Poems* (Anne ve Başka Şiirler) 1915'te yayımlandı. 1916'da kardeşleriyle birlikte, George dönemi şiirine savaş açan *Wheels* (Tekerlekler) adlı yıllık antolojiyi çıkarmaya başladı. *Clowns' Houses* (1918; Soytarıların Evleri), *Bucolic Comedies* (1923; Çoban Komedileri) ve *The Sleeping Beauty* (1924; Uyuyan Güzel) gibi ilk şiir kitaplarındaki görsel duyarlık ve müzikalite ile W. B. Yeats ve T. S. Eliot'ın dikkatini çekti. Şiirde sese verdiği önem özellikle *Façade*'da (1923) belirgindi; Sir William Walton bu şiir için bir beste yaptı. Daha sert ve acı yüklü imgeler kullandığı *Gold Coast Customs* (1929; Altın Kıyısı Âdetleri), deneyci döneminin sonunu temsil ediyordu. 1930'da *Collected Poems*'i (Toplu Şiirler) yayımlayan Sitwell, *Street Songs* (1942; Sokak Şarkıları), *Green Song* (1944; Yeşil Şarkı) ve *Song of the Cold* (1945; Soğuğun Şarkısı) gibi savaş dönemi şiirlerinde teknik ustalığını da kanıtladı. Bu şiirlerde kullanmaya başladığı dinsel simgeler, *Gardeners and Astronomers* (1953; Bahçıvanlar ile Astronomlar) ve *The Outcasts*'te (1962; İtilmişler) iyice belirginleşti. Bu kitaplarıyla yaygın bir ün kazanan Sitwell 1955'te Katolik oldu.

Alexander Pope (1930), *Bath* (1932), *The English Eccentrics* (1933; İngiliz Eksantrikleri), Jonathan Swift'in yaşamından esinlendiği *I Live Under a Black Sun* (1937; Kara Bir Güneş Altında Yaşıyorum), *A Poet's Notebook* (1943; Bir Şairin Defteri), *A Notebook on William Shakespeare* (1948; William Shakespeare Defteri) gibi düzyazı yapıtlarında geniş kültür birikimini ve geçmişte kalan aristokratik çağın görkemine duyduğu özlemi yansıttı. Bu arada ABD'ye çeşitli geziler yapan Sitwell, Hollywood'da, I. Elizabeth'in gençliği üzerine yazdığı *A Fanfare for Elizabeth*'i (1946; Elizabeth İçin Bir Merasim) senaryolaştırdı (1953). 1954'te Dame Commander of the British Empire (DBE) unvanı aldı. *Selected Letters*'ı (1970; Seçme Mektuplar) ölümünden sonra John Lehmann ve Derek Parker tarafından yayımlandı.

Sitwell, Sir (Francis) Osbert (Sacheverell), 5. BARONET (d. 6 Aralık 1892, Londra, İngiltere - ö. 4 Mayıs 1969, Floransa yakınları, İtalya), anı kitaplarıyla tanınan İngiliz edebiyatçı. Kız kardeşi Edith ve erkek kardeşi Sacheverell ile birlikte, edebiyat ve sanat alanlarında yerleşik anlayışları yergili bir üslupla eleştirmiştir.

Şiirlerini *The Collected Satires and Poems* (1931; Toplu Yergiler ve Şiirler), *Mrs. Kimber* (1937; Bayan Kimber), *Selected Poems, Old and New* (1943; Eski ve Yeni Seçme Şiirler), *Wrack at Tidesend* (1952; Kıyıya Vuranlar) gibi kitaplarında topladı. En iyi romanı sayılan *Before the Bombardment*'ta (1926; Bombardımandan Önce) Yorkshire'da Scarborough'daki Victoria tarzı yaşamın I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki son evresini yergili bir üslupla betimledi. Ayrıca öykü ve eleştiri yazıları yazdı. En büyük başarısını ise *Left Hand! Right Hand!* (1944; Sol El! Sağ El!), *The Scarlet Tree* (1946; Kızıl Ağaç), *Great Morning!* (1947; Ne Sabah!), *Laughter in the Next Room* (1948; Yan Odadaki Kahkaha) ve *Noble Essences* (1950; Soylu Özellikler) adlı kitaplardan oluşan otobiyografik dizisiyle elde etti. Dizide, Sheffield yakınları ile Scarborough'da geçen çocukluğunu, Eton College'daki okul günlerini ve muhafız alayındaki askerliğini (1912-19) nostaljik bir bakışla anlattı. Özellikle eksantrik ve otoriter kişiliğiyle tanınan babası Sir George'u büyük bir ustalıkla betimledi.

1943'te babasından baronluğu devralan Sitwell'in denemelerinden oluşan *Queen Mary and Others* (1974; Kraliçe Mary ve Başkaları) adlı yapıtı ölümünden sonra yayımlandı.

Sitwell, Sir Sacheverell, 6. BARONET (d. 15 Kasım 1897, Scarborough, Yorkshire - ö. 1 Ekim 1988, Weston Hall, Towcester yakınları, Northamptonshire, İngiltere), İngiliz şair ve eleştirmen. Kendisi gibi edebiyatçı olan Edith ve Osbert Sitwell'in kardeşidir. Daha çok resim, heykel, mimarlık ve gezi kitaplarıyla tanınır.

Eton'da ve Balliol College'da öğrenim gördü. Şiirlerini *The People's Palace* (1918; Halkın Sarayı), *The Thirteenth Caesar* (1924; On Üçüncü Caesar), 1929'da Constant Lambert'ın müziğiyle sahnelenen *The Rio Grande* (Rio Grande) ve *Selected Poems* (1948; Seçme Şiirler) gibi kitaplarda topladı. Çoğunlukla geleneksel ölçüyle yazılmış olan şiirleri, güzel sanatlara ve müziğe olan ilgisini yansıtır. Son derece özgün bir yapıt olan *Southern Baroque Art* (1924; Güney Barok Sanatı) adlı yapıtı birçok akademik çalışmaya örnek oluşturmuştur. Otobiyografik bir fantezi olan *All Summer in a Day* (1926; Bir Güne Sığan Yaz) ve kasvetli bir hava taşıyan *Splendours and Miseries* (1943; İhtişam ve Sefalet), şiirsel nitelikteki düzyazı yapıtlarıdır. Yaşam ve sanat üzerine denemelerini topladığı *For Want of the Golden City* (1973; Altın Kentin Yokluğunda) büyük ölçüde otobiyografik özellikler taşır. *An Indian Summer* (1982; Pastırma Yazı) adlı şiir kitabını 84 yaşında yayımlayan Sitwell, 1969'da kardeşi Osbert'in ölümü üzerine baronet olmuştur.

Siu dilleri, Kuzey Amerika Yerli dilleri ailesi. İrokua ve Kaddo aileleriyle birlikte Siu dilleri üst öbeğini oluşturur. Bu öbek, Algonkin dilleri üst öbeğinden sonra Meksika'nın kuzeyindeki en geniş Amerika Yerli dilleri öbeğidir. Siu ailesi, Körfez Bölgesinde (Biloksi, Ofo ve Tutelo), Yukarı Missouri Irmağı havzasında (Hidatsa ve Crow), kuzeydeki ovalarda (Dakota ya da asıl Siu), iç kesimlerdeki ovalarda (Omaha, Ozaç, Ponka, Kanza, Kuapo) ve Büyük Göller bölgesinde (Vinebago) konuşulan diller olmak üzere en az beş alt öbek içerir. Eskiden Kuzey ve Güney Carolina'da konuşulan ölü Katavba dili de bazı dilbilimcilerce Siu dilleri içinde sınıflandırılır.

Siu dilleri üst öbeği, Kuzey Amerika Yerli dillerinin önemli kollarından birini oluşturan geniş dil öbeği. Beş aile içinde sınıflandırılan toplam 26 dil içerir. Siu ailesinde 12, Katavba ailesinde bir (ölü), İrokua ailesinde sekiz, Kaddo ailesinde dört, Yuçi ailesinde de bir dil bulunur. Siu dilleri üst öbeği, Ontario'nun güneyinden New York eyaletine ve Apalaşlar'ın güney kesimlerine kadar ABD ve Kanada'nın doğusu ile Montana'dan Wisconsin'e ve güneyde Texas ve Arkansas içlerine kadar Büyük Ovalarda yaygındır.

Öbeğin başlıca dilleri, Büyük Ovaların kuzey bölgelerinde konuşulan Dakota (Siu) diliyle Montana'nın doğusunda konuşulan Crow dilidir. Bunların her ikisi de Siu ailesindendir. Aynı adlı İrokua kabilelerinin konuştuğu Seneka, Kayuga, Mohavk,

Oneyda ve Onondaga lehçeleri New York eyaletinde, Çeroki dili ise Apalaşlar'ın güney kesimlerinde ve Oklahoma'da konuşulur. Bunların hepsi İrokua dilleri olarak sınıflandırılır.

Bu dillerin başlıca özelliği öneklerle bazı sonek ve içeklerin sıkça kullanılmasıdır. İçekler sözcüğün başına ya da sonuna değil, ortasına yerleştirilen seslerdir. Örneğin Dakota dilinde *mani* ("yürümek") eylemi *wa* ("ben") içekiyle birlikte kullanıldığında *ma-wa-ni* ("yürüyorum") sözcüğü elde edilir. Bu dillerde birleşik sözcüklere de rastlanır ve sözcükler genellikle yarı bağımsız birimlerden oluşur. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bazen içekler kullanılırsa da, adıllar çoğu zaman öneklerle belirtilir.

Siu savaşları ve antlaşmaları, ABD hükümetiyle Siular (*bak.* Dakotalar) arasında Minnesota, Dakota ve Montana'da çıkan bir dizi çatışma ve bu çatışmaları izleyen antlaşmalar.

19. yüzyılda Mississippi Irmağının ötesindeki maden arama ve yeni yol açma etkinliklerini yoğunlaştıran ABD hükümeti 1851'de Siular, Şoşonlar, Şayenler ve Arapaholarla I. Laramie Kalesi Antlaşması'nı yaparak Yerlilerin tepkilerinin önüne geçmeye çalıştı. Antlaşmaya göre her kabileye Büyük Ovaların kuzeyinde birer yerleştirme kampı verilecek ve Yerlilere 50 bin dolarlık bir yıllık gelir bağlanacaktı. Antlaşma Yerli topraklarında inşa edilecek yol ve kalelere ilişkin hükümler de içeriyordu.

Antlaşmaya duydukları tepki nedeniyle 1862'de ayaklanan Minnesota Siularının ABD birlikleri karşısında uğradığı yenilgi öteki Ova Yerlilerinin intikam duygularını pekiştirdi. ABD hükümetinin, 1864'teki Sand Creek Katliamı'nın(*) ardından Yerlilerin en gözde av alanlarından geçerek Montana'da yeni keşfedilen altın madenlerine bağlanacak Bozeman Yolu'nu açma girişimi Siuları harekete geçirmeye yetti. Reis Kızıl Bulut(*) önderliğindeki 16 bin Siu savaşçısı 1865-67 arasında hükümet birlikleriyle birçok kez çatışmaya girdi. Kanlı çatışmalar 1868'de II. Laramie Kalesi Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi. Antlaşmayla ABD hükümeti Bozeman Yolu'nun yapımından vazgeçiyor ve Missouri Irmağının batısında kalan bütün Güney Dakota topraklarının Siulara bırakılması konusunda güvence veriyordu.

1870'lerin ortalarında Black Hills'de altın bulununca, binlerce madenci Laramie Kalesi Antlaşması'nı çiğneyerek Siu topraklarına hücum etmeye başladı. Buna direnen Siularla ABD birlikleri arasında 1876'da yeniden başlayan kanlı çarpışmalarda Yerliler ağır kayıplar verdi. Sonunda Siular yenilgiyi kabul ederek teslim oldular (31 Ekim 1876). Büyük çoğunluğu Dakota'daki yerleştirme kampına dönerken, direnişi sürdüren az sayıda Siu savaşçısı 1881'e değin Kanada'da kaldı. Wounded Knee'deki katliam (29 Aralık 1890) Siularla ABD birlikleri arasındaki son çarpışma oldu ve Siuların ABD hükümetine karşı yürüttükleri kararlı direniş sona erdi.

Siular *bak.* Dakotalar

Siva Dayal Saheb, ŞIVDAYAL olarak da bilinir, asıl adı TULSI RAM (d. 1818, Agra - ö 1878, Agra, Agra ili, Hindistan), içrek Hindu tarikatı Radha Soami Satsang'ın(*) kurucusu.

Kshatriya (askeri ve yönetici sınıf) kastına bağlı dindar bir Vaishnava ailesinden geliyordu. Agra'da bankerlik yaparken, 1861'de kendini *sant satguru* (gerçek ruhani öğretmen) ilan etti ve çevresinde bir grup mürit topladı. Her ikisi de *Sar Bacan* (Temel Sözler) başlığını taşıyan, bir düzyazı, bir de manzum kitap yazdı.

Radha Soami Satsang mezhebine göre, ibadet sırasında kişinin Tanrı'nın adını yinelerken çıkardığı sesi, kendi içinde duyduğu ve kaynağı Tanrı olan sesle birleştirmesini amaçlayan gizli öğreti ve uygulamalar, ruhu en yüksek yetkinlik aşamasına ulaştırmanın başlıca yoludur. Mezhep üyeleri, bilinen Hindu tanrılarına tapmaz, ama ruhani önderleri olan guruya ve geçmiş guruların kutsal emanetlerine büyük bir saygı gösterirler.

Siva Dayal Saheb'in külleri Agra yakınlarında, Dayal Bagh adlı kutsal bahçede gömülüdür.

Sivalik Dizisi, Asya'da Pencap bölgesinde, Pliyosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) ile bunu izleyen Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Sivalik Dizisi, akarsuların Himalayalar'dan aşındırarak taşıdığı malzemelerin çökelmesiyle oluşmuştur. Dizi oldukça zengin bir omurgalılar fosil faunası içerir; bunların arasında, Afrika'nın doğusunda da rastlanan ve insan ile insansımaymunların atası sayılan *Dryopithecus* cinsi memeli fosilleri de yer alır. İnsanın gelişme çizgisinde daha da ileri bir evreye işaret eden ilk insangil biçimleri de Sivalik Dizisinde bulunmuştur.

Sivalik Dizisi birkaç alt bölüme ayrılır. Bunlardan en yaşlısı olan Dhok Pathan Kuşağı, Geç Pliyosen'de oluşmuştur ve tanıtıcı bir memeli fosilleri faunası içerir. Bunu izleyen Tatrot Kuşağının fosil faunası, Avrupa'nın güneyindeki Villafrankiyen Katınkiyle benzerdir. Tatrot Kuşağı Erken Pleyistosen'de oluşmuştur. Fosil faunası, Dhok Pathan'a göre daha soğuk ve ılıman koşullarda oluşmuştur. Tatrot'un üzerindeki Pincor Kuşağı da Erken Pleyistosen'de oluşmuştur ve at, manda fosilleri içerir. Kuşağın memeli fosilleri faunası bir bütün olarak, Dhok Pathan'daki gibi sıcak ve tropik iklim koşullarının yeniden egemen olduğuna işaret eder. Pincor'u izleyen ve dizinin en üst bölümünü oluşturan Alt Kocataş Konglomerası ise Erken Pleyistosen'in son dönemlerinde oluşmuştur.

Sivalik Tepeleri, SIVALIK SIRADAĞLARI ya da DIŞ HIMALAYALAR olarak da bilinir, Himalayalar'ın güney kesimini oluşturan dağ sırası. Sıkkım'daki (Hindistan) Tista Irmağından başlar ve yaklaşık 1.600 km boyunca batı-kuzeybatı doğrultusunda uzanarak Pakistan'ın kuzey kesimine ulaşır. Bazı kesimlerde genişliği yalnızca 16 km olan dağların ortalama yüksekliği 900-1.200 m'dir. Güneyde İndus ve Ganj ovalarından sonra birdenbire yükselen dağlar, kuzeyde Himalayalar'ın ana sırasına koşut uzanır. Bazı coğrafyacılar Assam Himalayaları'nın güney eteklerini de Sivalik Tepelerinin bir parçası olarak kabul ederler. Sanskrit dilinde "Tanrı Siva'ya ait" anlamına gelen Sivalik adı, eskiden yalnızca sıradağların Ganj Irmağı kıyısındaki Hardvar'dan (Hindistan) Beas Irmağına kadar 320 km boyunca uzanan kesimi için kullanılıyordu. Sivalik Tepelerinin Nepal'deki kesimi Çuria adıyla anılır.

Sivan, Hindistan'ın kuzeydoğu kesimindeki Bihar eyaletinin kuzeybatısında kent. Daha Irmağının doğu kıyısında, Çhapra kentinin 64 km kuzeybatısında yer alır. Adı, Sanskrit dilinde "tabut" anlamına gelen *savayana* sözcüğünden türemiştir; efsaneye göre Buda'nın tabutu yakılmak üzere Kusinara'ya götürülürken kısa bir süre Sivan'da bekletilmiştir. Kuzeydoğu Demiryolu üzerinde bir kavşak noktası olan kentin komşu bölgelerle karayolu bağlantısı da vardır. Bir ticaret ve imalat merkezi olan kentte çanak çömlek, pirinç eşya ve *phul* adı verilen yerel alaşımdan yapılmış eşyalar üretilir. Ayrıca şeker üretimi de yapılır.

Orta Ganj Ovasının bir parçasını oluşturan bölgenin ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler pirinç, buğday, mısır, baklagiller, şekerkamışı, pamuk ve yağlı tohumlardır. Nüfus (1981) 51.284.

Sivapithecus. Miyosen Bölümden (y. 26-7 milyon yıl önce) kalma fosilleriyle tanınan ve orangutanın doğrudan atası olduğu sanılan soyu tükenmiş maymun cinsi. Bu cins ile yakın akraba olan *Ramapithecus* cinsinin fosilleri, önemli ölçüde Hindistan'ın kuzeyindeki Sivalik Tepelerinde aynı çökellerde bulunmuştur. *Sivapithecus* kalıntılarının bulunduğu öbür ülkeler Türkiye, Pakistan, Çin, Yunanistan ve Kenya'dır. Bazı uzmanlar bu iki cinsi birleştirmek eğilimindedirler. *Sivapithecus* üyeleri *Ramapithecus* üyelerinden biraz daha iri olmakla birlikte günümüz orangutanından çok, şempanzeye yakın boyutlardaydı. Bulunan fosilleri yüzünün orangutana benzediğini göstermektedir. Bu özellikler arasında gözlerin birbirine çok yakın olması, yüzün önde yuvarlak bir şişkinlik oluşturması, burun tabanının düz, elmacık kemiklerinin geniş ve ortadaki kesicidişlerin iri olması sayılabilir.

Sivapithecus'un primat evrimindeki yeri 1980'lerden önce pek anlaşılamamıştı. Önce *Ramapithecus* ile birlikte insansı maymun ve insana benzer özellikler taşıdıkları düşünüldü. Böylece insansı maymunlar ile insangillerin farklılaşmasında ilk basamağı oluşturabilecekleri sonucuna varıldı. Ama hem yeni *Sivapithecus* örneklerinin bulunması, hem de eski örneklerin yeniden yorumlanması sonucunda, bu cins üyelerinin günümüz organgutanlarının atası olduğu görüşü ağırlık kazandı. *Sivapithecus*, 13 milyon yıldan daha önce farklılaşmaya başlayarak insanların ve Afrika insansı maymunlarının (şempanzeler ve goriller) ortak soy çizgisinden ayrılmıştı. En eski *Sivapithecus* kalıntıları yaklaşık 17 milyon yıl öncesinden kalmıştı. En yeni örnekler ise yaklaşık 8 milyon yıl öncesine aittir.

Sivas, SIVAS olarak da bilinir, topraklarının büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi, daha küçük bölümleri de Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde kalan il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 28.488 km² olan Sivas ili doğuda Erzincan, güneyde Malatya, Kahramanmaraş ve Kayseri, güneybatıda gene Kayseri, batıda Yozgat, kuzeyde Tokat ve Ordu, kuzeydoğuda da Giresun illeriyle çevrilidir.

Doğal yapı. Anadolu'nun ortadoğu kesiminde yer alan il toprakları oldukça yüksek, engebeli ve dağlıktır. Kıvrımlı dağ dizileri yer aldığından yüzey şekilleri karmaşık bir yapı gösterir. Kuzey kesiminde Kuzey Anadolu Dağlarına(*), doğu kesiminde Karasu-Aras Dağlarına(*), güney kesiminde de Toroslar'a(*) bağlı dağlar uzanır. Kuzey kesimini Giresun Dağlarının(*) güneybatı uzantıları engebelendirir. Bu dağlık alandan Çoruh-Kelkit Vadi Oluğuyla(*) ayrılan iç sıralar, doğudan batıya doğru Kızıldağ, Köse Dağı (2.812 m), Tekeli Dağı (2.643 m) ve Yıldız Dağıdır (2.552 m). Doğu kesimini Çengelli Dağı (2.596 m) ile Karasu-Aras Dağlarının batı bölümünü oluşturan ve Çalgan Tepesinde 2.735 m'ye ulaşan Yama Dağı engebelendirir. Bu kesimdeki dağlar

Divriği Dağları olarak da adlandırılır. Orta kesimde Beydağ'da 2.710 m'ye erişen Tecer Dağları, daha batıda İncebel Dağları, en batıda ise Karababa Dağında 2.235 m'ye ulaşan Akdağlar yer alır. Güney kesimi engebelendiren başlıca yükseltiler ise Hezanlı Dağı (2.283 m) ile Göltepe'de 2.719 m'ye ulaşan Gövdeli Dağıdır. Toroslar'a bağlı olan bu dağlar güney kesimde doğal sınır oluşturur. İlin en yüksek noktası, kuzeydoğudaki Kızıldağ'da 3.025 m'ye ulaşan Peynirlitepe'dir.

Platolar İl topraklarında geniş bir yer tutar. Uzunyayla'nın(*) il sınırları içinde kalan doğu kesimi, farklı havzalara su taşıyan akarsular arasında su bölümü çizgisini oluşturur. Bir başka önemli plato Sivas kentinin kuzeyinde yer alan Meraküm Yaylasıdır. Sert bir karasal iklimin hüküm sürdüğü ilde doğal bitki örtüsü genelde step görünümü taşır. Özellikle kuzeydeki dağların yüksek kesimlerinde soğuğa dayanıklı sarı çam ormanlarına rastlanır.

İl topraklarından kaynaklanan sular Melet Çayı(*), Kelkit Irmağı(*), Yeşilırmak(*) ve Kızılırmak(*) aracılığıyla Karadeniz'e, Ceyhan ve Seyhan ırmakları aracılığıyla Akdeniz'e, Fırat Irmağı(*) aracılığıyla da Basra Körfezine ulaşır. Melet Çayı, Yeşilırmak ve Kızılırmak ile Ceyhan Irmağının(*) kollarından Hurman Çayı, Seyhan Irmağının(*) kollarından Zamantı Irmağının başlangıç kolları İl topraklarından doğar. Karasu Irmağının(*) kollarından Çaltı Suyu ile daha sonra Fırat Irmağına katılan Kuruçay ve Tohma Suyu da il topraklarından çıkar. Kızılırmak'a il sınırları içinde katılan başlıca kollar Murdarırmak olarak da bilinen Tavra Suyu, Mısmılırmak ve Tecer Suyudur. Başlıca doğal göller, tümü jips karstı gölleri olan Karagöl, Hafik Gölü(*) ile Lota ve Tödürge gölleridir. Sulama amaçlı Gölova, Yapıaltın ve Maksutlu barajlarının ardında suların birikmesiyle baraj gölleri oluşmuştur. Kuzeydoğudaki Kılıçkaya Baraj Gölünün bir bölümü de il sınırları içinde kalır.

Akarsu vadilerinin derin biçimde parçaladığı ilde çok az düzlük bulunur. Vadi tabanlarının genişlediği kesimlerde ortaya çıkan küçük ovalar ilin başlıca tarım alanlarıdır.

Kuzey Anadolu Kırık Kuşağının(*) geçtiği ilin kuzey kesimi önemli bir deprem kuşağı üstündedir. 1929'da meydana gelen Sivas depremi(*) yörede büyük çapta yıkıma yol açmıştır.

Ekonomi. Yüzölçümü açısından 1990'da Konya'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük ili olan Sivas, aynı yıl Tunceli, Karaman, Hakkâri, Erzincan ve Gümüşhane'den sonra nüfus yoğunluğu en düşük altıncı ildi (kilometrekare başına 27 kişi). Ekonomik olanakların yetersizliği nedeniyle il dışına göçler yoğun olduğundan son yıllarda nüfus yitirmektedir.

Ekime elverişli alanların kısıtlı olduğu ilde başlıca gelir kaynağını hayvancılık oluşturur. Çok sayıda küçük ve büyük baş hayvanın yanı sıra engebeli alanlarda yük ve çekim hayvanı olarak önemli miktarda katır ve eşek yetiştirilir. Eski bir atçılık merkezi olan Uzunyayla'da bir boğa deposu ve sperm istasyonu vardır. Ayrıca hayvansal ürünleri işlemeye yönelik bazı sanayi yatırımları yapılmıştır. Tavukçuluk ve arıcılık da önemli bir gelir sağlar.

Sivas ilinde yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler ile bu ürünlerin 1989'daki miktarları şöyleydi: 361.957 ton buğday, 151.212 ton şeker pancarı, 97.640 ton arpa, 47.688 ton patates, 16.957 ton fiğ, 11.877 ton çavdar, 10.637 ton domates, 9.783 ton elma ve 6.204 ton soğan. Az miktarda baklagiller, öbür yem bitkileriyle başka sebze ve meyveler de yetiştirilir. Tarımın gelişmesine katkıda bulunan başlıca kurumlar Hafik ve Ulaş tarım işletmeleridir. İl tarımında kullanılan traktör sayısı 1989'da 11.484'tü.

1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınan ilde bir et kombinasının yanı sıra un, süt ürünleri, yem, dokuma, çimento, döküm, yedek parça, metal eşya, çivi, amyant, tuğla ve kiremit fabrikaları vardır. En büyük sanayi kuruluşu TC Devlet Demiryolları İşletmesi'ne (TCDD) bağlı Türkiye Demiryolu Makinaları Sanayii AŞ'ye (TÜDEMSAŞ) ait tesislerdir. Küçük sanayi oldukça canlı ve yaygındır. Sanayi kuruluşlarının çoğu Sivas kentinde toplanmıştır.

Sivas ili yeraltı kaynakları açısından oldukça zengindir. Merkez ilçe yöresinde kireçtaşı ve tuğla-kiremit hammaddesi, Divriği yöresinde demir ve linyit, Gemerek yöresinde mermer, Gürün yöresinde demir, Hafik yöresinde asbest, İmranlı yöresinde gümüş, kurşun-çinko ve manganez, Kangal yöresinde demir ve linyit, Koyulhisar yöresinde bakır-kurşun-çinko ve kireçtaşı, Suşehri yöresinde magnezit, Yıldızeli yöresinde flüorit, kireçtaşı, mermer ve tuğla-kiremit hammaddesi, Zara yöresinde magnezit ve talk içeren cevher, ilin çeşitli kesimlerinde de jips yatakları vardır. Başta demir ve linyit olmak üzere bu yatakların önemli bir bölümü işletilir. İldeki madensuyu kaynaklarının başlıcaları Yılanlıçermik olarak da bilinen Balıklıçermik ile Sıcakçermik ve Soğukçermik'tir. Çevresinde bazı konakla-

Sivas İli
Ana Yayıncılık Arşivi

ma tesisleri bulunan bu kaynakların sıcaklığı sırasıyla 35°C, 42°C ve 28°C'dir. Hafik Gölü ve Gürün'deki Gökpınar Gölü kıyıları ile Merkez ilçedeki Fidanlık ve Koyulhisar ilçesindeki Eğriçimen orman içi dinlenme yerleri başlıca mesire alanlarını oluşturur.

Tarih. Kazı ve araştırmalarda ele geçen buluntular, yörede ilk yerleşimin Neolitik Çağa (İÖ 8000-5500) değin uzandığını gösterir. İÖ 3000'lerde Hattilerin yurdu olan ve İÖ 2000'lerde birçok yerleşme kurulan yöre, İÖ 17. yüzyılda Hitit sınırları içinde yer alıyordu. Geç Hitit devletleri döneminde güney kesimi Tilgarimmu adıyla anılmaya başladı. İÖ 7. yüzyılda Kimmer ve İskit istilalarına uğradı. İÖ 6. yüzyıl başlarında Medlerin, aynı yüzyılın ortalarında da Perslerin egemenliğine girdi; Perslerin Kapadokya'da oluşturduğu satraplığın sınırları içine alındı. İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısındaki kısa süreli Makedonya yönetiminin ardından Kapadokya Krallığı'na bağlandı. Uzun bir süre Pontus Krallığı'nın ve Ermeni kralı Dikran'ın yönetiminde kaldı. İS 17'de bütün Kapadokya'yla birlikte Roma egemenliğine girdi. Ermeni yöneticilerin etkili olduğu Roma döneminde kısa sürelerle Partların ve Sasanilerin eline geçti. Bizans döneminde önce Armeniakon Teması'nın sınırları içindeydi. 11. yüzyılda Sebasteia Teması'na bağlandı.

Yöreye ilk kez 1059'da akınlar düzenleyen Türkmenlerin yerleşim süreci Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra hızlandı. Bir süre Danişmendlilerin yönetiminde kalan yörenin doğu kesimindeki Divriği ve çevresi Mengüceklere bağlıydı. Anadolu Selçuklularının egemenliğini 1175'te tanıyan yöre halkı, 13. yüzyıl ortalarında II. Keyhusrev'in kötü yönetimine karşı ayaklandı. Bunu Moğolların yağma hareketleri ve İlhanlı denetimi sırasındaki ayaklanmalar izledi. Daha sonra Eretna Beyliği'nin ve Kadı Burhaneddin Devleti'nin yönetiminde kalan Sivas yöresi, kısa bir süre Osmanlılara bağlandıysa da 1400'de Timur ordularınca yağmalandı, yakılıp yıkıldı. 1413'te yeniden Osmanlı topraklarına katıldı. 1472'de de Akkoyunluların saldırılarına uğradı.

Osmanlı yönetimine girdiğinde Rumiye-i Suğra (Küçük Rum Ülkesi) içinde yer alan Sivas yöresi, 1511'de başlayan Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması'nda(*) önemli rol oynadı. I. Selim (Yavuz) bu ayaklanmayı, çoğu yöreden olmak üzere yaklaşık 40 bin Aleviyi katlettirerek bastırdı. Daha sonra Rum Eyaleti'nin(*) paşa sancağı yapılan Sivas, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Celali Ayaklanmaları'nın(*) en etkili olduğu yöreler arasında yer aldı. 19. yüzyıl sonlarında oluşturulan Sivas vilayetindeki Ermeni ayaklanmaları Hamidiye Alayları(*) tarafından bastırıldı. Aynı dönemde Kafkasya'dan gelen Çerkes göçmenler yörenin Uzunyayla kesimine yerleştirildi. 4 Eylül 1919'da Sivas kentinde toplanan Sivas Kongresi(*) Kurtuluş Savaşı tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. 1921'de çıkan Koçgiri Ayaklanması(*) yörenin geniş bir kesimini etkiledi.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Topraktepe'de yapılan kazılar kentin yerleşim tarihinin Hitit döneminde başladığını ortaya koyar. Başlangıçta Kabeira ya da Kaberia adıyla anılan kentin bilinen ilk Yunanca adları Megalopolis (Büyük Kent) ve Diopolis (Tanrı Zeus'un Kenti) idi. İS 3. yüzyılın sonlarında İmparator Dioclетianus(*) döneminde Armenia Minor Eyaleti'nin merkezi olunca adı Sebasteia olarak değiştirildi. (Roma imparatorlarının unvanlarından Augustus'un Yunanca karşılığı Sebastos'tu. Sebasteia ise Augusta'nın karşılığı olup "imparatorun kenti" anlamına geliyordu.) Kent bazen Megalopolis-Sebasteia olarak da anıldı. İran ve Mezopotamya ile Karadeniz ve Akdeniz kıyılarından gelen yolların kesişme noktasındaki konumuyla önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan kent, Kadı Burhaneddin Devleti döneminde başkent, Osmanlı döneminde de Rum Eyaleti'nin merkezi yapıldı. Ticaret yollarının başka yörelere kaydığı 17. yüzyıldan sonra sönükleşmeye başladı. 13. yüzyılda 120 bin olarak tahmin edilen nüfusu 1920'lerin sonunda ancak 30 bini buluyordu. 1930'larda demiryolu ulaşımıyla birlikte yeniden gelişmeye başladı ve kamu yatırımlarına bağlı olarak büyümesi hızlandı. 1950'de 52.234 olan nüfusu, 1965'te 108.320'ye, 1980'de 172.864'e ulaştı ve 1990'da 220 bini aştı.

Kızılırmak Vadisinin kuzey kesiminde kurulu olan kent, ilin ortabatı kesiminde yer alır ve çevredeki geniş alan için eğitim, kültür, sağlık, ticaret ve hizmet merkezi işlevini görür. Kentin batısında tarifesiz uçak seferlerine açık bir havaalanı vardır. Kentten Ankara-Erzurum demiryolu geçer. Elazığ, Malatya ve Kayseri'den gelen yol, Erzincan'ı Ankara'ya bağlayan karayoluyla kentte kesişir. Sivas kenti bu karayoluyla Ankara'ya 441 km uzaklıktadır.

Kentteki başlıca eğitim ve kültür kurumu Cumhuriyet Üniversitesi'dir. Sağlık kurumları arasında Numune, Cumhuriyet Üniversitesi, SSK, Göğüs Hastalıkları ve TCDD hastaneleri ile Doğumevi ve Askeri Hastane sayılabilir.

Topraktepe yöresindeki Hitit yerleşmesi üzerinde Selçukluların yaptırdığı ve daha sonra Timur'un yıktırdığı kale günümüze ulaşmamıştır. Kent ile çevresinde bulunan en önemli tarihsel yapılar Osmanlı dönemi öncesine aittir. Bunların başlıcaları Sivas Ulucamisi(*) ile İzzeddin Keykâvus Darüşşifası(*), Sahibiye Medresesi olarak da bilinen Gök Medrese(*), Buruciye Medresesi(*), Çifte Minareli Medrese(*), Ahi Emir Ahmed Türbesi (1233), Şeyh Hasan Bey Türbesi olarak da bilinen Güdük Minare (1374), Kadı Burhaneddin Türbesi, Eğriköprü, Kesikköprü (13. yy) ve Boğazköprü'dür. Osmanlı Döneminin önemli yapıları ise Meydan Camisi (1564), Kale Camisi (1580), Ali Ağa Camisi (1589), Ali Baba Camisi (1792), Behram Paşa Hanı (1573), Meydan Hamamı (16. yy) ve Kurşunlu Hamamı'dır (1576).

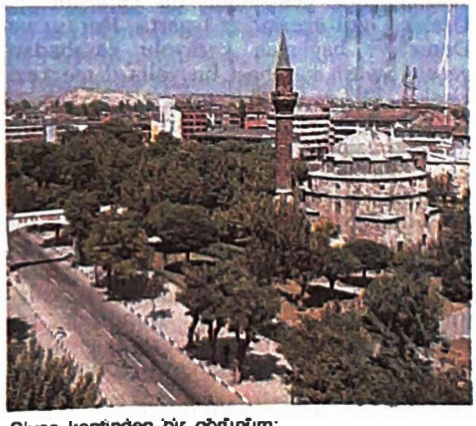

Sivas kentinden bir görünüm; önde Kale Camisi
Bekir B. Aksu / Ana Yayıncılık Arşivi

1934'te Gök Medrese'de hizmet vermeye başlayan Sivas Müzesi, onarılan Buruciye Medresesi'ne taşınarak 1967'de ziyarete açılmıştır. Üç bölümden oluşan müzede çeşitli arkeolojik buluntular ile yöreden derlenmiş etnografik yapıtlar sergilenir. Sivas Kongresi'nin yapıldığı Sivas Sultanisi de düzenlenerek Sivas 4 Eylül Atatürk Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

Sivas Belediyesi 1868'de kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 767.481; kent, 221.512.

Sivas depremi, 18 Mayıs 1929'da Sivas ilinin Suşehri ilçesinde oluşan şiddetli yer sarsıntısı. Magnitüdü Richter ölçeğine göre 6,5 olarak belirlenen deprem sonucunda 64 kişi yaşamını yitirmiş, 1.357 yapı yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. Depremde Suşehri Ovası da jeolojik hasara uğramıştır.

Depremin dışmerkezi 40° kuzey enlemi, 38° doğu boylamıydı. İlçe merkezi birinci derece deprem bölgesi üzerinde ve Kelkit Vadisini izleyen deprem hattından gelen depremlerin etki alanı içinde yer alır. Ayrıca Suşehri Ovasından ikincil deprem hatları geçer. İlçe merkezinin büyük bölümünün zemini, kısmen moloz ve toprakla örtülü serpantinlerden oluşur. Düzlük alanlarda kuzeye doğru yamaç çökelleri, ilçe merkezinin altında ise genç birikintiler yer alır.

Sivas Kongresi, Kurtuluş Savaşı'nın (1919-22) merkezî örgütü Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti(*) ile onun yönetim organı olan Heyet-i Temsiliye'nin(*) oluşturulduğu ulusal kongre (4-11 Eylül 1919).

Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da giriştikleri işgalin ardından Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal (Atatürk) 21 Haziran 1919'da, Anadolu ve Trakya'daki askeri ve mülki yöneticilere Amasya Tamimi(*) olarak bilinen bir genelge yolladı. Genelgede, Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra İstanbul hükümetinin İtilaf Devletleri'nin denetimine girdiği, ülkenin bütünlük ve bağımsızlığının tehlikede olduğu, bu sorunları uluslararası kamuoyuna duyuracak ve çözecek ulusal bir organın oluşturulması gerektiği belirtiliyor, bu amaçla Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanması için çağrıda bulunuluyordu. Kongre, Osmanlı vilayetlerinin her livasından (sancak) parti ayrımı yapılmaksızın seçilecek üçer kişiyle toplanacaktı.

Kongre, 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 arasındaki Erzurum Kongresi'nde(*) oluşturulan Heyet-i Temsiliye üyelerinin yanı sıra yeni seçilen delegelerin de katılımıyla 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplandı. Sivas Sultanisi binasındaki kongrenin başkanlığına Mustafa Kemal getirildi. Otuz sekiz delegenin katıldığı Sivas Kongresi'nde temelde Kurtuluş Savaşı'na önderlik edecek örgütün yapısı ve programıyla Osmanlı Devleti'nin Amerikan mandası altına girip girmemesi tartışıldı. Bu arada İstanbul hükümetinin kongreyi engellemek, katılanları tutuklamak için yöreye gönderdiği Mamüretü'l-Aziz (Elazığ) valisi Ali Galib etkisiz duruma getirildi.

Sivas Kongresi 11 Eylül'de Kurtuluş Savaşı'nın programı niteliğindeki şu kararları içeren bir bildiri yayımladı: Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı anda Osmanlı ülkesinin sınırları içinde kalan bölgeler bir bütündür, parçalanamaz, birbirinden ayrılamaz. Bunu çiğnemeye yönelik her türlü işgal ve müdahaleye silahla karşı koymak, meşru müdafaa hakkını kullanmaktır. Osmanlı hükümeti dış baskı karşısında ülke topraklarından bir bölümünü terk etmeye yönelirse, buna karşı direnilecektir. Ulusun bağımsızlığına, ülkenin bütünlüğüne saygı duyulması koşuluyla başka devletlerin ekonomik, sınai ve teknik yardımları memnunlukla kabul edilecektir. İstanbul hükümeti de, öteki uygar ülkelerin hükümetleri gibi ulusal iradeye saygı göstermeli, bu amaçla Meclis-i Mebusan'ı bir an önce toplantıya çağırmalı, aldığı kararları o meclisin denetiminden

geçirmelidir. Ülkedeki tüm direniş örgütleri birleştirilmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanmıştır. Var olan yerel dernekler bu örgütün birer şubesi olacaktır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye adlı merkezî kurulca yönetilecektir. Bu kurul, gerektiğinde "idare-i muvakkadi" ilanına yetkili olacaktır.

Osmanlı ülkesinin Amerikan mandasına girip girmemesi konusundaki tartışmaların sonunda manda önerisi geri çekildi; buna karşılık Amerikan yardımının istenmesi benimsendi. Sivas Kongresi'nde oluşturulan, Mustafa Kemal'in başkanlığındaki 16 kişilik yeni Heyet-i Temsiliye'nin kongreden sonra attığı ilk adım, Sivas Kongresi'nin dağıtılması buyruğunu veren Damat Ferid Paşa hükümetine karşı tavır almak ve İstanbul'la haberleşmeyi kesmek oldu. Anadolu'da İstanbul hükümetiyle boy ölçüşecek bir güç odağının ortaya çıkması başkentte büyük etki yarattı ve Damat Ferid Paşa istifa etti. Yeni kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti de, Sivas Kongresi'nde alınan karar uyarınca, Meclis-i Mebusan'ı toplantıya çağırmayı kabul etti. Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasına değin geçen uzun dönemde askeri ve mülki bürokrasiyi kendine bağlamayı büyük çapta başaran Heyet-i Temsiliye, fiilen geçici ve ikinci bir "hükümet" işlevi gördü.

Sivas Ulucamisi, Sivas'ta, Kızıl Arslan bin İbrahim tarafından 1196/97'de yaptırılan cami. Yaklaşık 31 m × 54 m ölçülerinde, enine dikdörtgen planlı bir yapıdır. İçi mihrap duvarına dik yönde 11 sahna bölünmüştür. Sahınları ayıran sütun sıralarında dikdörtgen kesitli beşer ayak yer alır; bunlar yalnızca kıble yönünde sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Kemerler, yuvarlak ağaçlara oturan topraktan düz bir damı taşır. Kıble duvarı dıştan, her bir ayak sırası hizasına bir tane gelmek üzere 10 tane payanda ayağı ile güçlendirilmiştir. Kuzey duvarı boyunca ağaç direklere oturan dar bir son cemaat yeri vardır. Bunun önünde de, caminin bütün enince yayılan, ama derinliği az bir avlu yer alır.

Caminin minaresi kıble duvarının doğu ucuna bitişiktir. Sekizgen bir kürsüye oturan silindirik gövde yukarıya doğru hafifçe incelerek yükselir. Tuğladan sepet örgüsü biçiminde örülmüştür. Ortasında ve oldukça yüksekteki şerefesinin altında birer yazıt kuşağı dolanır. Yazıtlardaki turkuvaz renkli çiniden kesme örgülü kûfi harflerin çoğu dökülmüştür. 13. yüzyıldan kaldığı sanılan minarenin şerefeden sonrası özgün değildir.

Sivas vilayeti, Sivas ve yöresini içine alan Osmanlı vilayeti.

Sivas ve yöresi Rum Eyaleti(*) (ya da Eyalet-i Rum), son dönemlerde de Sivas Eyaleti olarak anılıyordu. 1864 tarihli ilk Vilayet Nizamnamesi'nin çıkarılmasından sonra Sivas vilayeti adıyla yeniden örgütlendi. Vilayet, Sivas (merkez sancağı), Amasya ve Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) sancaklarını içine alıyordu. Daha önce Sivas merkez sancağına bağlı bir kaza olan Tokat'ın 1888'de sancak yapılmasıyla vilayetin sancak sayısı dörde çıktı. Vilayet bu yapısını Cumhuriyet'e değin korudu. Daha sonra Tokat ve Amasya Sivas'tan ayrılarak vilayet olarak örgütlendi. Sivas'ın merkez kaza dışında öteki kazaları Divriği, Gemerek, Gürün, Hafik, İmranlı, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Yıldızeli ve Zara'ydı. Müşir ya da vezir rütbesindeki valilerin yönettiği Sivas vilayetinde 19. yüzyıl sonlarında 766.558'i Müslüman olmak üzere 926.671 kişi yaşıyordu.

Sivaslı, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde, Uşak iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 486 km² olan Sivaslı ilçesi doğuda Afyonkarahisar ve Denizli, güneyde gene Denizli illeri, güneybatıda Karahallı ve Ulubey ilçeleri, batı ve kuzeybatıda Merkez ilçe, kuzey ve kuzeydoğuda da Banaz ilçesiyle çevrilidir.

Orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe toprakları, ilin doğu ve güneydoğu kesiminde yer alır. Bu toprakların doğu kesimini, doruğu ilçe sınırları dışında kalan Bulkaz Dağının batı uzantıları engebelendirir. Batı ve güneybatı kesimindeki topraklar geniş düzlüklerden oluşur. Bu topraklardan kaynaklanan suları Büyük Menderes Irmağının kollarından Banaz Çayı toplar.

Önemli bir bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler arpa, buğday, şeker pancarı, baklagiller ve susamdır. Önemli miktarda üzüm, armut, elma ve öteki meyvelerle sebzelerin yetiştirildiği ilçede küçükbaş hayvancılık da yapılır. Sanayisi gelişmemiş olan ilçede et ürünlerini işleyen bir kuruluş ile kilim ve halı dokuma tezgâhları vardır. İlçe toprakları, asbest içeren cevher yatakları açısından oldukça zengindir.

Yapılan kazı ve araştırmalar, bu yörede Kalkolitik Çağdan (İÖ 5500-3500) Bizans dönemine değin birçok yerleşme kurulduğunu gösterir. Ama gerekli bilimsel çalışmalar yapılmadığından yörenin tarihsel geçmişi yeterince aydınlatılamamıştır. Cumhuriyet döneminde Uşak ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen Sivaslı, 1953'te Uşak'ın il yapılması sırasında ilçe haline getirilerek bu ile bağlandı.

Banaz Çayı vadisine açılan Karagür Deresi vadisinin yukarı kesiminde kurulmuş olan kasaba, fazla gelişmemiş bir yerleşmedir. Uşak'ı Çivril üzerinden Isparta, Burdur ve Denizli'ye bağlayan karayolu kasabadan geçer. Sivaslı kasabası bu yolla il merkezi Uşak'a 32 km uzaklıktadır.

İlçe tarihsel yapı kalıntıları açısından oldukça zengindir. Sivaslı kasabası yakınlarındaki Selçikler köyünde Sebaste kentinin kalıntıları vardır. Roma döneminde kurulmuş olan Sebaste, Bizans döneminde bir piskoposluk merkeziydi. İlçenin çeşitli kesimlerinde Göreme Vadisindekilere benzeyen kaya kiliseleriyle barınaklarına rastlanır. Lidya dönemine ait tümülüsler de bulunan yöredeki başlıca tarihsel yapı kalıntıları Ballıkkaya, Delikkaya ve Aziz Manas kiliseleridir.

Sivaslı Belediyesi 1948'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.804; kasaba, 5.140.

Sivastopol, Ukrayna'da, Kırım özerk cumhuriyetinde kent ve liman. Kırım Yarımadasının güneybatısında, kusursuz bir doğal liman oluşturan uzun ve dar Ahtiarskaya Koyunun güney kıyısında yer alır. İÖ 421'de kurulan Yunan kolonisi Khersonesos'un kalıntıları modern kentin batısındadır. Başlangıçta bir cumhuriyet olan Khersonesos, sırasıyla Pontus ve Kimmerlerin kurduğu Bosporos krallıklarıyla Roma ve Bizans imparatorluklarının egemenliği altına girdi. 988 ya da 989'da Kiev prensi Vladimir'in eline geçti. Burada vaftiz olan Vladimir, kenti Bizans'a geri verdi. Sonradan Trabzon İmparatorluğu'na geçen kent hızla önemini yitirdi. 1783'te Kırım'ı ilhak eden Ruslar, kentin bulunduğu yerde bir deniz üssü ve kale kurdular; ertesi yıl da yerleşmeye Sivastopol adı verildi. 1808'de bir ticaret limanı açıldı. Güçlü biçimde tahkim edilmiş olan Sivastopol, Kırım Savaşı sırasında, Ekim 1854'ten Eylül 1855'e değin İngiliz-Fransız ordularının kuşatması altında kaldı. Kuşatmada büyük hasar gördüğünden savaştan sonra yeniden inşa edildi ve 1875'te demiryolunun gelmesiyle birlikte gelişmeye başladı. Ama ticaret limanının 1894'te Feodosiya'ya taşınması, kent ekonomisinin gerilemesine yol açtı. Bu tarihten sonra temelde bir deniz üssü ve kale olarak kullanılan Sivastopol, II. Dünya Savaşı'nda Almanlarca kuşatıldı (Haziran-Temmuz 1942). Kuşatma sırasında neredeyse bütünüyle yıkıldı ve Mayıs 1944'ten sonra yeniden inşa edildi. Kentte, tarihteki Sivastopol kuşatmalarının anısını yaşatmak için dikilmiş anıtlar ve 1854-55 yıllarındaki kuşatmayı canlandıran 115 m uzunluğunda bir panorama vardır. Nüfus (1991 tah.) 366.200.

Sivastopol Kuşatması, Kırım Savaşı'nın (1853-56) en büyük harekâtı (17 Ekim 1854-11 Eylül 1855). Kuşatmanın sonunda Lord Raglan ve General François Canrobert komutasındaki, toplam 50 bin kişilik İngiliz ve Fransız birlikleriyle 1855'te harekâta katılan 10 bin kişilik Sardinya-Piemonte birliği, Rusya'nın Karadeniz filosunun ana deniz üssünü ele geçirmiştir.

Rus birliklerine Prens Aleksandr Menşikov komuta ediyordu. Müttefiklerin, mühendis Albay Eduard Totleben'in inşa ettiği Sivastopol istihkâmlarını yıkacak ağır topçu birlikleri olmadığından kuşatma 11 ay sürdü. Rusların kuşatmayı kırmaya yönelik bütün girişimleri de başarısızlıkla sonuçlandı. Müttefikler ağır kış koşullarına ve bu koşullar altında yürütülecek bir harekâta hazırlıklı olmadıklarından ağır kayıplar verdiler. Bu durum İngiliz hükümetinde birkaç kez bunalıma yol açtı. Fransız birlikleri 8 Eylül 1855'te kentin güneydoğu ucundaki yaşamsal öneme sahip bir savunma mevzisi olan Malahov'u ele geçirdiler. Ruslar 11 Eylül'de limandaki gemilerini batırıp istihkâmları havaya uçurduktan sonra Sivastopol'u boşalttılar. Müttefikler bunun üzerine kente girdilerse de Rusları izlemediler. Kırım Savaşı kentin ele geçirilmesinden beş ay sonra (Şubat 1856), Rusya'nın barışı kabul etmesiyle sona erdi.

Sivaş, Rusça GNİLOYE MORE (Çürümüş Deniz), Ukrayna'da, Azak Denizinde bataklık ve sığ göllerle kaplı kıyı bölgesi. Azak Denizinin batı ucunda yer alır ve bu denizden genişliği 270 m - 8 km arasında değişen bir kıyı diliyle (Rusça Arabatskaya Strelka: "Arabat Kıyıoku") ayrılır. Yüzölçümü yaklaşık 2.560 km²'dir. Yaz aylarında bölgeyi kaplayan madensel tuzlar Krasnoperekopsk kentindeki kimya sanayilerinde kullanılır. Bölge, Ekim Devrimi'ni izleyen iç savaş ve II. Dünya Savaşı sırasında önemli askeri harekâtlara sahne olmuştur.

Siverek, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şanlıurfa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 4.314 km² olan Siverek ilçesi kuzey ve doğuda Diyarbakır, güneydoğuda Mardin illeri, güneyde Viranşehir ilçesi ve Merkez ilçe, güneybatıda Hilvan ilçesi, batıda da Adıyaman iliyle çevrilidir.

İlin kuzeydoğu kesiminde yer alan ilçenin kuzeydeki çok küçük bir bölüm Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalır. Güney, güneybatı ve batı kesimlerini Şanlıurfa Platosunun(*) kuzeydoğu bölümü kaplar. Doğu kesimini ise doruğu ilçe sınırları dışında kalan Karacadağ'ın(*) batı bölümü engebelendirir. İlçe topraklarından kaynaklanan suları, kuzeybatıda doğal sınır oluşturan Fırat Irmağı toplar. Fırat kıyısındaki toprakların bir bölümü Atatürk Baraj Gölünün suları altında kalmıştır. Karacadağ'ın

batı yamaçlarından doğan Çamdere batıda doğal sınır oluşturduktan sonra bu baraj gölüne dökülür. Suriye'de Fırat Irmağına kavuşan Habur Çayının Karacadağ'ın güney yamaçlarından çıkan başlangıç kolları yılın büyük bölümünde kurudur.

Yarısından çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, mercimek, arpa, susam, çiğit ve pamuktur. 1984'te ilin en

Siverek'ten bir görünüm, Şanlıurfa
Şemsi Güner

çok mercimek ve susam yetiştirilen ilçesi Siverek'ti. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yer alan ve 100 bin hektardan çok tarım alanını sulaması öngörülen Siverek-Hilvan Pompalı Sulaması'nın önemli bir verim artışı sağlaması beklenmektedir. Az miktarda nohut, antepfıstığı, üzüm ve erik de yetiştirilen ilçede hayvancılık ile hayvan ve hayvansal ürün ticareti önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle Karacadağ kesiminde çok sayıda koyun ve kıl keçisi beslenir. İlçede süt ürünlerini işleyen bir fabrika vardır. Başlıca küçük üretim etkinliği kilim dokumacılığı ve keçeciliktir. Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı ilçenin güney kesiminden geçer.

Aşağı Fırat Projesi(*) kapsamında yapılan kazı çalışmaları sırasında Hassekhöyük(*) ve Çavi Tarlasında(*) ele geçen buluntular, yörede yerleşimin Kalkolitik Çağa (İÖ 5500-3500) değin uzandığını gösterir. İÖ 2000'lerde Hurrilerin yurdu olan yöre, Mitanni Krallığı'ndan sonra Hititlerin eline geçti. İÖ 11. yüzyılda Mezopotamya'dan kuzeye doğru göç eden Aramilerin istilasına uğradı. İÖ 10. yüzyılda Bit-Adini Krallığı'na bağlandı. İÖ 9. yüzyıl ortalarında bu krallığın topraklarıyla birlikte Asur egemenliğine girdi. Pers, Makedonya, Selevkos, Roma, Sasani ve Bizans yönetimlerinin ardından, 7. yüzyıldan başlayarak Arapların yönetiminde kaldı. 11. yüzyıl sonlarında Selçuklularca ele geçirildiyse de kısa bir süre sonra Urfa Haçlı Kontluğu'nun sınırları içine alındı. Musul atabeglerince yönetildiği 13. yüzyılda Anadolu Selçuklularının denetimine girdi. Daha sonra Moğollar tarafından yağmalandı ve yöreye bazı Türkmen aşiretleri yerleşmeye başladı. Sırasıyla Timurlu, Memlûk, Akkoyunlu ve Safevi egemenliğinde kalan Siverek yöresi 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Diyarbekir (Diyarbakır) vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Nüfusunun bir bölümü Ermeni, Süryani ve Yezidilerden oluşuyordu. 1908'de bağımsız bir sancak haline getirildi. Kurtuluş Savaşı sırasında bir Kürt ayaklanmasına sahne oldu. 1924'te bütün sancakların il yapılması sırasında il oldu. 1926'da ilçe yapılarak Urfa (bugün Şanlıurfa) iline bağlandı.

Bir tepenin eteklerinde kurulmuş olan ve güneye doğru gelişen Siverek kenti ilçenin orta kesiminde yer alır. Eskiden beri önemli ulaşım yollarının geçtiği, hayvan ve hayvansal ürünlerin pazarlandığı önemli bir ticaret merkezidir. 1990'da Şanlıurfa'dan sonra ilin ikinci büyük kentiydi. Şanlıurfa ve Adıyaman'ı Diyarbakır'a bağlayan karayolu kenten geçer. Kent bu yolla il merkezi Şanlıurfa'ya 92 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Siverek Devlet Hastanesi'dir.

Eskiden Sevavorak, Sebaberak ve Sevaverek adlarıyla anılan kentin günümüze ulaşan başlıca tarihsel yapısı, yalnızca bazı duvar kalıntıları görülebilen Siverek Kalesi'dir.

Siverek Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 133.832; kent, 63.049.

sivil savunma, savaşta düşman saldırısı nedeniyle halkın uğrayabileceği can ve mal kaybını en aza indirmek amacıyla alınan koruyucu ve kurtarıcı önlemler. Bomba ve roket gibi konvansiyonel silahların yanı sıra nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlara karşı savunmayı da içerir.

II. Dünya Savaşı sırasında kentlere yönelik hava saldırılarıyla, örgütlü bir sivil savunmanın gereği ortaya çıktı. İngiltere, Almanya ve Hawaii'de bazı özel sığınakların inşa edilmesine karşın, bu dönemdeki sivil savunma taktiklerinde daha çok bodrum katları ve metrolar kullanıldı. Alınan bir başka önlem de geceleri kentlerin karartılmasıydı. Ayrıca gaz maskesi dağıtma, halkı yangın, kurtarma ve ilkyardım alanlarında eğitme gibi önlemlere başvuruldu.

Savaş sonrasında nükleer silahlarla ulaşılan olağanüstü tahrip gücü, sivil savunma doğrultusunda uygun bir koruma sağlayacak yerleri saptama, bir saldırı olasılığında kentleri boşaltma, yaygın iletişim ve propaganda araçlarıyla halkı eğitme gibi programların geliştirilmesini zorunlu kıldı.

Barış döneminde alınabilecek başlıca sivil savunma önlemleri arasında erken uyarı ve haberleşme sisteminin oluşturulması, ilkyardım araçları ve radyolojik gözetleme konusunda halkın eğitilmesi, yangın tehlikesinin en aza indirilmesi, binaların yangına karşı korunması ve yapı dayanıklılığı açısından bina kotlarının değiştirilmesi ve bu özelliklere uygun genel kent planlarının yapılması, acil kamu hizmetlerinin örgütlenmesi sayılabilir.

II. Dünya Savaşı'na katılmamakla birlikte, Türkiye'de de bazı kentlerde karartma uygulamasına gidildi. Sivil savunmayla ilgili ilk düzenlemeler ise 1958'de Sivil Müdafaa Kanunu çerçevesinde yapıldı. Bu yasa uyarınca İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, sivil savunma hizmetlerini yurt düzeyinde örgütleme, kamu ve özel kuruluşlarda bu hizmetlerin planlanmasını, uygulanmasını, eşgüdümünü sağlama, sivil savunma personelini eğitme ve halka sivil savunma bilgileri verme gibi görevleri yerine getirir. Yasaya göre mülki idare amirleri, İçişleri Bakanlığı'nca saptanan ve bildirilen esaslar çerçevesinde kendi mülki sınırları içindeki sivil savunma örgüt ve kuruluşlarının donatım, sevk ve idaresinden sorumludur. Yasa 15 yaşını bitirmiş ve 65 yaşını bitirmemiş kadın ve erkekleri kendilerine verilecek sivil savunmayla ilgili hizmetleri yerine getirmekle yükümlü tutmuştur. Sivil savunma konularında ders ve konferanslara çağrılanların bunlara katılması zorunludur.

siviş senesi, SIVIŞ SENESİ ve TEDAHÜL SENESİ olarak da bilinir, Osmanlı maliyesinde Hicri takvimle mali takvim (Rumi takvim) arasındaki 11 günlük farkın giderilmesi için her 33 yılda bir, bir yılın atlanması. Atlanan bu yıla da aynı ad verilir.

Başdefterdar Hasan Paşa'nın (ö. 1684) önerisi üzerine Hicri 1087 (1676) yılı ilk siviş senesi kabul edilerek 1088'e (1677) geçildi. Bu uygulamayla Hicri takvime göre her yıl hazineden 11 günlük fazla ödeme yapılmasının önlenmesi amaçlanmıştı. 1087'den sonraki siviş seneleri 1121 (1710), 1154 (1742), 1188 (1775), 1221 (1807) ve 1255'e (1840) denk geldi. Bu nedenle Osmanlı maliyesinde bu yıllarla ilgili kayıtlar yoktur. Son siviş senesi Hicri 1288'dir (1871). Miladi takvimin yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1926'ya (26 Aralık 1925) değin Hicri takvimle mali takvim arasında siviş senesi uygulaması bakımından üç yıllık bir fark doğmuştu, mali yıl 1341'ken Hicri yıl 1344'tü.

sivri kemer, yarı çapı kemer açıklığının yarısından büyük iki daire yayının kesişmesiyle oluşan kemer. *Ayrıca bak.* kemer.

sivri tonoz, enine kesiti sivri kemer biçiminde olan tonoz. *Ayrıca bak.* tonoz.

Sivriada *bak.* Adalar

Sivrice, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Elazığ iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 634 km² olan Sivrice ilçesi doğuda Maden ilçesi, güneyde Diyarbakır ve Malatya illeri, batıda Baskil ilçesi, kuzeyde de Merkez ilçeyle çevrilidir.

Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan ilçe toprakları ilin güney kesiminde yer alır. İlçe topraklarını Güneydoğu Toroslar'a bağlı olan ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Hazarbaba Dağı (2.290 m) engebelendirir. İlçe alanından kaynaklanan suları, Hazar Gölüne dökülen Kürk Suyu ile Fırat Irmağı toplar. İlçe sınırları dışında Keban Baraj Gölüne dökülen Haringet Çayının başlangıç kolları da bu topraklardan doğar. Eskiden Fırat Irmağı batı ve güneybatıda doğal sınır oluştururdu. Irmak vadisini suları altında bırakan Karakaya Baraj Gölünün bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır. İlçedeki başlıca düzlükler Kürk Suyu vadisi ile Uluova'nın güney kesimidir. Hazar Gölünün(*) batı kesimi ilçe sınırları içindedir.

Üçte ikisinden çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, patates ve soğandır. Az miktarda baklagiller, üzüm, elma, kayısı, çilek, şeker pancarı ve pamuk yetiştirilen ilçede hayvancılık da yapılır. Hazar Gölü kıyısında Fırat Üniversitesi ile kamu ve özel kesime ait kamp ve dinlenme yerleri vardır. Elazığ-Diyarbakır karayolu ilçenin kuzeydoğu kesiminden geçer.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Sivrice 1936'da ilçe yapıldı. O sırada Kürkköy'de olan ilçe merkezi 1939'da Hazar Gölü kıyısındaki Sivrice kasabasına taşındı.

Fazla gelişmemiş bir yerleşme olan kasaba ilçenin kuzeydoğu kesiminde yer alır. Malatya-Diyarbakır demiryolu kasabadan geçer. Sivrice kasabası il merkezi Elazığ'a 34 km uzaklıktadır.

Sivrice Belediyesi 1938'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 17.302; kasaba, 5.261.

sivrifare, SOREKS olarak da bilinir, *Insectivora* (böcekçiller) takımının *Soricidae* familyasını oluşturan 290 memeli türünün ortak adı. Aynı takımdan *Macroscelididae* familyasının üyeleri fil sivrifaresi(*) adıyla tanınır. Ağaçsivrifareleri(*) ise bazı sınıflandırmalarda *Primates* takımına alınmakta ya da ayrı bir takım içinde toplanmaktadır. *Soricidae* üyeleri ya da gerçek sivrifareler Kuzey Yarıküre'nin büyük bölümünde ve

Güney Amerika'nın kuzeybatısındaki dağlık yörelerde yaşayan, dış görünüşleri sivri burunlu bir fareyi andıran hayvanlardır. Birkaç tür, daha çok insan aracılığıyla taşınarak, okyanus adalarına yayılmıştır. Sivrifarelerin başı dar ve uzun, gözleri ve kulakları çok küçüktür. Ağızlarında doğumdan başlayarak 26-32 kalıcı diş bulunur. Kesici dişler uzun ve çengel uçludur. Sivrifarelerin tümü küçük yapılı hayvanlardır. Akdeniz ülkeleri, Afrika ve Güney Asya'da yaşayan cüce sivrifarenin (*Suncus etruscus*) uzunluğu, 2,5 cm'lik kuyruğu dışında 3,5 cm'dir. Yeryüzünün en küçük memeli türü olan bu hayvanın bazı erişkinlerinde ağırlık 2 gr'yi aşmaz. Cüce Amerika sivrifaresi (*Microsorex hoyi*) ve küçük Avrasya sivrifaresi (*Sorex minuta*) ise biraz daha iridir.

Sivrifareler genellikle yerde, bitki döküntüleri arasında yaşar. Bazı türler kazıcı, pek azı ise ağaçta ya da bir ölçüde suda yaşamaya uyarlanmıştır. Hem gece, hem de gündüz etkinlik gösterir, düzenli olarak dinlenme dönemlerine girerler. Sivrifarelerin başlıca besini omurgasızlardır. Bu nedenle zararlı böceklerin aşırı çoğalmamasına yardımcı olurlar. Bazıları bitkisel maddeleri ve leşleri de yer. Bazı türlerin tükürüğünde, avlarını sersemletici bir madde vardır. Bu madde insan için de ağrı vericidir. Sivrifarelerin metabolizma etkinliği çok yüksek olduğu için bir günde kendi ağırlıklarından daha çok besin tüketebilirler. Birkaç saatten fazla yemek yemeden yaşayamazlar ve doğal besinlerini bulamadıklarında yamyamlık davranışı gösterirler.

Dişi sivrifare, 18 ay kadar süren kısa yaşamının sonlarına doğru, bir ya da birkaç batında gözleri kapalı ve tüysüz 2 - 10 yavru doğurur.

Vücutlarının yanlarındaki koku bezlerinin kötü kokulu salgısından ötürü yırtıcı memelilerden korunsalar bile yırtıcı kuşlar ve yılanlara av olmaktan kurtulamazlar. Sivrifareler sert bir dokunuşun ya da aşırı bir gürültünün yarattığı şoktan ötürü ölebilir.

Sorex cinsini oluşturan 40 sivrifare türü, Kuzey Amerika'ya ve Avrasya'ya yayılmıştır. Avrasya'da yaşayan bayağı sivrifare (*Sorex araneus*), Kuzey Amerika'da yaşayan maskeli sivrifare (*S. cinereus*) ve Kuzey su sivrifaresi (*S. palustris*) iyi bilinen türlerdir. *Cryptotis* cinsini oluşturan 25 tür, ABD'nin doğusundan Andlar'a kadar uzanan bölgede yaşar. Keskin kokularıyla tanınan 160 misk sivrifaresi türünü içeren *Crocidura*, en geniş sivrifare cinsidir. Bu cins üyeleri ürkütüldüklerinde dişi önde, yavrular onun gerisinde birbirlerinin kuyruklarını ağızlarına alarak bir zincir oluştururlar. Dev sivrifarenin (*Crocidura goliath*) uzunluğu 10 cm'lik kuyruğuyla birlikte 37 cm'ye ulaşır. Afrika'da yaşayan bu tür, sivrifarelerin en irisidir. Misk sivrifareleri Avrupa'dan doğuda Filipinlere, güneyde Afrika'ya kadar uzanan bölgeye yayılmıştır. *Suncus* cinsini oluşturan kalın kuyruklu 20 sivrifare türü de aşağı yukarı aynı dağılımı gösterir. Bu grupta da zincir oluşturma davranışına rastlanmaktadır.

Orta Afrika'nın Ituri Ormanı'nda yaşayan iki zırhlı sivrifare türü *Scutisorex* cinsini oluşturur. Bu türlerin çok fazla sayıda ve genişlemiş bel omurları vardır. Bu omurlardan çıkan birbiriyle iç içe geçmiş omurgalar bir tür zırh oluşturur. Bu zırh bir insanın ağırlığını taşıyabilecek ölçüde güçlüdür.

Sivrihisar, İç Anadolu Bölgesi'nde, Eskişehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 3.803 km² (1989) olan Sivrihisar ilçesi doğuda Günyüzü ilçesi, güneydoğuda Konya, güneyde Afyonkarahisar illeri, batıda Çifteler ve Mahmudiye, kuzeyde de Beylikova ve Mihalıççık ilçeleriyle çevrilidir.

Genellikle orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe toprakları ilin güneydoğu kesiminde yer alır. İlçe alanının orta

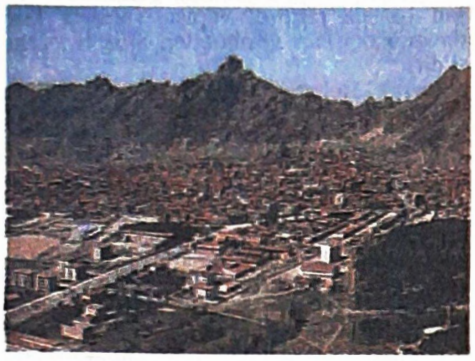

Sivrihisar'ın genel görünümü, Eskişehir
Mehmet Akgül

kesiminde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan eski bir kütle vardır. Güneydoğu kesiminde 2.000 m'ye yaklaşan bu kütle, Sivrihisar Kütlesi adıyla anılır. İlçenin yüksek kesimlerindeki düzlükler hayvancılık açısından önem taşır. 1988'de yüzölçümü açısından ilin en büyük ilçesi olan Sivrihisar topraklarından kaynaklanan suları Sakarya Irmağı ile Porsuk Çayı toplar. Porsuk Çayı kuzeydoğuda kısmen doğal sınır oluşturur. Doğal göle rastlanmayan ilçede Kaymaz Barajı'nın ardında suların birikmesiyle oluşmuş bir yapay göl vardır.

Nüfus açısından Merkez ilçeden sonra ilin ikinci büyük ilçesi olan ve halkının büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan Sivrihisar'da ekonomi tarıma dayalıdır. Azımsanmayacak miktarda ürün elde edilen ilçedeki başlıca tarım alanları akarsu vadilerinin genişlediği kesimlerde yer alır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, arpa, buğday, baklagiller, patates, yulaf ve üzümdür. Az miktarda soğan, elma ve armut yetiştirilen ilçede hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Eskişehir-Ankara demiryolu ilçenin kuzeydoğusundan geçer.

İlçe toprakları yeraltı kaynakları açısından çok zengindir. Bu topraklarda barit, demir, flüorit, jips, talk, toryum ve tuğla-kiremit hammaddesi içeren cevher yatakları vardır.

Tarihsel geçmişi Hititlere dayanan yöredeki en eski yerleşme Pessinus'tur(*). Bizans döneminde kuzeyindeki İustinianopolis'in gelişmesiyle önemini yitiren Pessinus 8. yüzyılda bir piskoposluk merkeziydi. 11. yüzyıldan sonra birkaç kez Bizans'la Anadolu Selçukluları arasında el değiştirdi. 12. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklularının eline geçti. 14. yüzyılda Karamanlılarla Osmanlılar arasında el değiştirdikten sonra I. Mehmed (Çelebi) tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. Sivrihisar yöresi 19. yüzyıl sonlarında Ankara vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Bu topraklar Kurtuluş Savaşı sırasında önemli çarpışmalara sahne oldu. 17 Temmuz 1921'de Yunan işgaline uğrayan yöre, ulusal güçlerle işgalciler arasında birkaç kez el değiştirdi ve 1 Eylül 1922'de kurtarıldı. 24 Mart 1922'de Mustafa Kemal, Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) üyeleriyle birlikte ulusal güçleri denetlemek için Sivrihisar'a geldi. İtilaf Devletleri'nin önerdiği ve sonradan reddettiği ateşkes önerileri Vekiller Heyeti tarafından burada kabul edildi.

Hitit döneminden beri önem taşıyan yolların üzerinde yer alan kent, ilkçağda Sallopa, Abrustula ve Spalia adlarıyla anıldı. Bizans döneminde İustinianopolis adını aldı. Sonraki yıllarda Bizanslılar tarafından yıkılan Pessinus kentinin taşları kullanılarak kentte bir kale yapıldı. Kentin bu kale nedeniyle Sivrihisar adıyla anıldığı sanılmaktadır. Fazla gelişmemiş bir yerleşme olan Sivrihisar kenti ilçenin orta kesiminde yer alır. Eskişehir-Ankara karayolu kentin güneyinden geçer. Sivrihisar kenti, bu yolla il merkezi Eskişehir'e 92 km uzaklıktadır.

Sivrihisar ilçesi tarihsel yapı kalıntıları açısından oldukça zengindir. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Sivrihisar Kalesi, Sivrihisar Ulucamisi (13. yy), Hoşkadem Camisi (13. yy), Kurşunlucami (1343), Hazinedar Mescidi, Alem Şah Kümbeti (1327-28) ve Seyyidler Hamamı'dır (1490). İlçenin öteki kesimlerindeki başlıca tarihsel yapılar ise Pessinus kenti kalıntıları ile Mülkköy Türbeli Mescidi'dir (12. yy). Sivrihisar kentinin yaklaşık 15 km güneyinde yer alan Ballıhisar köyündeki Pessinus antik kenti kalıntıları bir açık hava müzesi niteliğindedir. Pessinus'ta ele geçen buluntular, burada kurulmuş olan küçük bir arkeoloji müzesinde sergilenir.

Sivrihisar Belediyesi 1877'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 37.297; kent, 10.490.

Sivrihisar Ulucamisi, Eskişehir'de Sivrihisar ilçesinin merkezinde, 13. yüzyılın ortalarında yapıldığı sanılan ağaç direkli Anadolu Selçuklu camisi. İbadet mekânı direk sıralarıyla, kıble duvarına koşut altı sahna ayrılmıştır. Ağaç kirişlerin taşıdığı damı düzdür. Sayıları 60'ı aşan direklerin dört tanesi özgündür ve yukarı bölümleri oyma, kabartma ve renkli kalem işleriyle bezelidir. Bazı direkler taştan yapılmış eski sütun başlıklarına oturtulmuştur. Caminin ceviz ağacından, çok zengin işlemeli minberi Selçuklu ahşap işçiliğinin güzel bir örneğidir.

sivrisinek, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Culicidae* familyasını oluşturan, kan emici dişileri insan sağlığı açısından büyük önem taşıyan yaklaşık 2.500 böcek türünün ortak adı. Sivrisineklerin sıtma, sarıhumma, filaryoz ve deng gibi tehlikeli hastalıkları bulaştırdığı bilinmektedir.

Erişkin sivrisineğin pullarla kaplı gövdesi gibi duyargaları, bacakları ve ağız parçalarını saran hortumu da uzun ve ince yapılıdır. Erkeklerin ipliksi duyargaları genellikle dişilerden daha tüysü yapıda olur. Erkekler tümüyle, dişiler bazen balözü ve bitki özsularıyla beslenir. Dişilerin çoğu yumurtalarını olgunlaştırmak için kan emmek zorundadır. Su yüzeyine bırakılan yumurtalardan çıkan larvalar kıvrılma ve fırlama hareketleriyle yüzer, algler ve organik artıklarla beslenir. Birkaç türün larvası, öbür sivrisinekleri de yiyebilen yırtıcılardır. Sivrisinekler çoğu böcekten farklı olarak pupa evresinde etkinliklerini sürdürür. Soluk almalarını sağlayan yapılar göğüs bölümlerinde yer alır.

Sivrisineklerden Theobaldia annulata
N. A. Callow—EB Inc

Sivrisinekleri konaklarına çeken etkenler nem, laktik asit, karbon dioksit, vücut ısısı ve harekettir. Sivrisineğin vızıltısı çok hızlı kanat hareketinden doğar. Dişilerin kanat çırpma frekansı biraz daha düşüktür. Bu durum erkek ve dişinin birbirini tanımasına yardımcı olabilir. Üreme davranışları ise büyük çeşitlilik gösterir.

Sivrisineklerle mücadele üreme ortamlarının yok edilmesi, larvaların solunum borucuklarını tıkayan petrol türevlerinin su yüzeyine yayılması ve larva öldürücü kimyasal maddelerin kullanılması biçiminde yürütülmektedir. Yapay organik böcek ilaçları ve sivrisinek kovucuları da kapalı alanlardaki erişkin sivrisineklere karşı kullanılabilir. Tatlı sularda yetiştirilen bazı balık türleri ise sivrisinek larvalarını büyük ölçüde tüketerek yok eder. Türkiye'deki birçok kentte yerden ve havadan böcek ilaçları püskürtülerek sivrisineklerle mücadele edilmektedir. Ama bu yöntemin insan ve öbür canlılar üstündeki olumsuz etkileri konusunda kuşkular vardır.

Sivrisineklerin üç önemli cinsinden yalnız *Anopheles* sıtma etkeninin taşıyıcısı olarak bilinmektedir. Anofel ya da sıtma sivrisineği adıyla tanınan bu cins üyeleri, sıtmanın yanı sıra filaryoz ve ensefalite yol açan hastalık yapıcı organizmaları da taşırlar. Anofeller dinlenme konumunda hortum, baş ve gövdelerini düz bir çizgide, ama kondukları yüzeyle açı yapacak biçimde tutarlar. Bu durum anofellerin ayırt edilmesini kolaylaştırır. Kanatlarında renkli pulların yol açtığı benekler bulunur. Dişiler yumurtalarını su yüzeyine tek tek bırakır. Larvalar su yüzeyine paralel biçimde durur ve solunum için çoğu sivrisinek larvasından farklı olarak, bir borucuk yerine karın bölümünün gerisindeki soluk deliklerini kullanırlar. Üreme genellikle bitkice zengin sularda gerçekleşir. Yaşam çevrimleri 18 günden başlayarak haftalarca sürebilir.

Culex cinsinin üyeleri virüslerin yol açtığı ensefaliti, ayrıca tropik ve astropik bölgelerde asalak solucanların yol açtığı filaryozu bulaştırır. Gövdelerini dinlenme yüzeyine paralel konumda, hortumlarını ise aşağı doğru eğik tutarlar. Tek renkli kanatlarının kenarları ve damarlarının üstü pulludur. Uzun ve ince yapılı larvaların tüylü soluk borucukları vardır. Bu larvalar başları aşağı gelecek ve su yüzeyine 45°'lik bir açı yapacak biçimde dururlar. Üreme temiz ya da kirlenmiş, hemen bütün tatlı suların üstünde gerçekleşebilir. Yumurtalar suda bazen sayıları 100'ü aşan kümeler halinde yüzer. Yaşam çevrimleri genellikle 10-14 gündür. Bu süre soğuk havalarda daha uzun olabilir. *C. pipiens pipiens*, yeryüzünün kuzey kesimlerine doğru en yaygın görülen ev sivrisineğidir. *C. pipiens quinquefasciatus* ise güneyde daha boldur.

Aedes cinsi sarıhumma, deng ve ensefalit etkenlerini bulaştırır. Bu cins üyeleri gövdelerini dinlenme yüzeyine paralel konumda, hortumlarını aşağı doğru eğik tutarlar. Kanatları da tek renktir. *Aedes* üyeleri göğüs bölümlerinin beyaz lekeli gümüşsü rengi ve karınlarının ucundaki dikenli soluk delikleriyle *Culex* cinsinden ayırt edilebilir. Ayrıca dişilerde karın bölümünün ucu sividir ve dışarıya doğru uzanmış kuyruk duyargası bulunur. Kısa ve tombul larvaların hava borusunda bir çift tüy demeti vardır. Bu larvalar da su yüzeyine 45°'lik bir açı yapacak biçimde dururlar. *Aedes* üyeleri genellikle sel sularında, yağmur birikintilerinde ya da tuzlu bataklıklarda ürer. Yumurtalar kuraklığa uzun süre dayanabilir. Yaşam çevrimleri 10 günde tamamlanabileceği gibi soğuk havalarda aylarca sürer. *A. aegypti* türü, sarıhumma etkeninin önemli bir taşıyıcısıdır. Bacaklarında beyaz bantlar, karın ve göğüs bölümlerinde beyaz benekler görülen bu türün üremesi için çok küçük bir su birikintisi bile yetebilir.

sivrisinekbalığı (*Gambusia affinis*), *Poeciliidae*(*) familyasından balık türü. Anavatanı ABD'nin güneydoğusundaki tatlı sular olan bu balıklar sivrisineklerle mücadele için yeryüzünün birçok yerine götürülmüştür. Sivrisinekbalığı sivrisinek larvalarına son derece düşkündür. Genellikle açık grimsi renkteki vücudunda siyah benekler ya da lekeler bulunabilir. Dişiler yaklaşık 6,5 cm, erkekler 4 cm uzunluğundadır.

Sivrisinekbalığı (*Gambusia affinis*)
Gene Wolfsheimer

Siwertz, Sigfrid (d. 24 Ocak 1882, Stockholm - ö. 16 Kasım 1970, Stockholm, İsveç), İsveçli romancı, oyun yazarı, şair ve öykücü. 20. yüzyıl başlarında gazeteci üslubuyla yazan bir grup İsveçli yazarın en yetenekli ve üretkenlerinden biridir.

Uppsala Üniversitesi'nde ve Paris'teki Collège de France'da öğrenim gördü. İlk yapıtlarında, 19. yüzyıl sonlarında edebiyata egemen olan karamsar havanın etkisindeydi. Sonraki yapıtı *En flanör*'de (1914; Aylak) bu karamsarlığı aşmaya çalıştı. Bir süre Henri Bergson'un etkisi altında iradenin doğruluğunu savundu. Ama I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu düşüncelerini terk etti. Savaş vurgunculuğu etrafında kapitalist zihniyeti bütün çıplaklığıyla sergilediği *Selambs* (1920; Akıntı Yönünde) en iyi romanı kabul edilir.

Sixtus I (AZİZ) (d. Roma? - ö., y. 125, Roma?; yortu günü, 3 Nisan), y. 115-y. 125 arasında papa. Papa I. Alexander'ın (Aziz) ardından papa olmuş, Roma imparatoru Hadrianus döneminde hüküm sürmüştür.

Sixtus II (AZİZ) (d. Yunanistan ? - ö. 6 Ağustos 258, Roma; yortu günü, 6 Ağustos), 257-258 yıllarında papa.

Ağustos 257'de Papa Aziz I. Stephanus'un ardından papa seçildi. Stephanus'un papalık döneminde, kiliseye dönen heretiklerin yeniden vaftiz edilmesi konusunda bazı Doğu kiliseleriyle bir anlaşmazlık baş göstermişti. Sixtus esnek bir tutum izleyerek Doğu Kilisesi'yle uzlaşmaya çalıştı. Bunda İskenderiye piskoposu Aziz Dionysios'un (Büyük) etkisi olduğu söylenir. Ama Sixtus bu tutumuyla iki kilise arasındaki ilişkileri düzeltmiş, hatta Stephanus'un karşıtı olan Kartaca piskoposu Aziz Cyprianus'a bir elçi göndermiştir.

Sixtus'un papa olmasından kısa süre sonra, Roma imparatoru Valerianus'un çıkardığı fermanla korkunç bir Hıristiyan kıyımı başlamıştı. Ağustos 258'de Sixtus, Appia Yolu'nda (Via Appia) bulunan Praetextatus adlı yeraltı mezarlığında cemaatini topladı. Orada yapılan bir ayin sırasında Romalı askerlerin baskınına uğradı; sonradan kendisi gibi azizliğe yükseltilen Ianuarius, Vincent, Magnus ve Stephanus adlı dört diyakozla birlikte hemen orada boynu vuruldu.

Sixtus III (AZİZ) (d. Roma - ö. 19 Ağustos 440; yortu günü, 28 Mart), 432-440 arasında papa.

I. Celestinus'un (Aziz) ardından papa seçildi. Daha önce, heretik sayılan Pelagiusçuluğu benimsediğinden kuşkulanılmıştı. Ama papa olduktan sonra Roma'yla birleşme girişimlerini engelleyerek Pelagiusçuları düş kırıklığına uğrattı.

431'de Ephesos (Efes) Konsili'nin ardından, İskenderiye patriği Kyrillos'la (Aziz) Antiokheia (Antakya) patriği Ioannes arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinde rol oynadı. Böylece 433'te kilisede barışın sağlanmasına büyük katkısı oldu. Doğu Kilisesi'ne yaklaşımı da hep ılımlıydı. Ama 437'de Konstantinopolis'te (İstanbul) toplanan bir sinod, papalığın Illyria ve Antiokheia'daki haklarına el atmıştı. Yeni Konstantinopolis patriği olan Proklos, sinod kararlarını Illyria piskoposlarına dayatmak isteyince Sixtus, piskoposlara Thessaloníki'deki (Selanik) papalık vekiline karşı üstlendikleri yükümlülükleri anımsattı.

Sixtus Roma'da önemli inşaat projeleri gerçekleştirdi. Bunların en önemlileri Liberius Bazilikası (bugün Sta. Maria Maggiore) ve San Lorenzo Fouri le Mura adlı kilisenin (4. yy) bitişiğindeki bazilikaydı.

Sixtus IV, asıl adı FRANCESCO DELLA ROVERE (d. 21 Temmuz 1414, Cella Ligure, Savona yakınları, Cenova Cumhuriyeti - ö. 12 Ağustos 1484, Roma), 1471-84 arasında papa.

Fransisken tarikatının başkanı olduktan (1464) sonra 1467'de Papa II. Paulus tarafından kardinalliğe getirildi ve onun ardından papa seçildi. Başlıca amacı, dönemine özgü bir tutumla, kilisenin ruhani önderi olarak ailesinin ve Papalık Devletleri'nin güçlenmesini sağlamaktı. İzmir'e çıkarma yapan Hıristiyan kuvvetlerine yardım için, 1472'de Kardinal Oliviero Carafa komutasında bir filo gönderdi; 1473'te düzenlenen yeni bir sefer ise başarısızlıkla sonuçlandı. Sixtus'un Fransa ile ilişkileri gergindi. Rus Kilisesi'ni Roma ile birleştirerek Osmanlılara karşı Rus desteğini kazanma çabaları da (1474 ve 1476) sonuçsuz kaldı.

Bunun üzerine dış politikayla uğraşmaktan vazgeçerek bütün dikkatini İtalya'ya yöneltti. Maiyetinde önemli mevkilere getirdiği yakınları büyük servet elde ettikleri gibi, Sixtus'u birtakım entrikalara da karıştırdılar. Bunların en önemlisi Lorenzo de' Medici'ye (Muhteşem) karşı girişilen başarısız suikasttı. Ama Sixtus bu olaydan ve bu olaya gösterilen tepkilerden yararlanarak Lorenzo'yu aforoz etti, ayrıca Floransa kentine de ayin yasağı koydu. Bu arada, müttefiki olan Napoli kralı I. Ferdinando'yu da Floransa'ya savaş açmaya zorladı. İki yıl süren savaştan sonra Lorenzo, Sixtus'un bütün çabalarına karşın Ferdinando'yla barışı sağladı (1480). Papa da sonunda Lorenzo'yu aklayarak aforoz kararını geri almak zorunda kaldı.

Roma'nın soylu aileleri arasındaki mücadelelere de karışan Sixtus, 1482'de Venediklileri Ferrara Krallığı'na karşı kışkırttı. Milano, Floransa ve Napoli'nin Ferrara'ya yardım etmesi üzerine Venedik'i durdurmaya çalıştı. Bunu başaramayınca da Papalık Devletleri'ne karşı bir tehdit oluşturduğu için 1483'te Venedik'i aforoz etti. Sixtus'un kilise yönetimindeki etkinlikleri arasında, İspanyol Enkizisyonu'ndaki uygulamaları mahkûm etmesi (1482) ve Fransiskenler başta olmak üzere gezici dilenci tarikatlara birçok ayrıcalık tanıması sayılabilir.

Sixtus güzel sanatların ve edebiyatın koruyucusuydu. Batıda kimsesiz çocuklar için ilk bakım yurdunu o kurdu; ayrıca Sta. Maria del Popolo ve Sta. Maria della Pace gibi birçok kilise onun döneminde yapılmış ya da onarılmıştı. Katkıda bulunduğu en büyük yapıtlardan biri de Sistina Şapeli'dir. Sandro Botticelli ve Antonio del Pollaiuolo gibi büyük sanatçıları, Bartolomeo Platina gibi bilginleri korumasına aldı. 1471'de Vatikan Kütüphanesi'ni yeniden kurdurdu ve yapıyı bilginlerin hizmetine açtı.

Sixtus V, asıl adı FELICE PERETTI (d. 13 Aralık 1520, Grottammare, Ancona - ö. 27 Ağustos 1590, Roma, Papalık Devletleri), 1585-90 arasında papa.

Fransisken papazı olarak 1557-60 arasında iki kez Venedik enkizisyonuna başkanlık etti, ama aşırı sert tutumu nedeniyle görevden alındı. Papa V. Pius tarafından piskoposluğa getirildi (1566), Mayıs 1570'te de kardinalliğe yükseldi. Papa XIII. Gregorius döneminde (1572-85) etkin görevlerden çekilerek Milano piskoposu Ambrosius'un yapıtlarını yayımlamakla uğraştı (1. cilt, 1580). Nisan 1585'te oybirliğiyle papa seçildi. Sixtus barış ve güvenliği kısa sürede sağladı, yeni mali kaynaklar yaratmaya çalıştı. Büyük harcamalarla kapsamlı bir imar programı başlattı. Bu dönemde S. Pietro Katedrali'nin kubbesi tamamlandı, Laterano Sarayı ve Vatikan yeniden inşa edildi, cadde planları yenilendi, Roma baştan aşağı yenilenerek bir ortaçağ kentinden barok bir kente dönüştü. Bu arada Sixtus da Avrupa'nın en zengin hükümdarlarından biri durumuna geldi.

Sixtus 1586'da bir fermanla Kardinaller Kutsal Kurulu'nu 70 kişiyle sınırladı. Devlet sekreterliği yeniden örgütlendi ve Ocak 1588'de *Curia Romana*'nın tüm yönetim sistemi gözden geçirildi. Böylece kurulan yapı, II. Vatikan Konsili'nde (1962-65) alınan reform kararlarına değin geçerliliğini koruyacaktı. Sixtus, Trento Konsili (1545-63) kararlarını etkili biçimde uygulamaya geçirerek Karşı-Reformun mimarlarından biri oldu.

Sixtus, Huguenot'larla (Fransız Protestanları) Katolikler arasındaki Din Savaşları (1562-98) yüzünden parçalanmakta olan Fransa'da Protestanlığın yayılmasını durdurmak istiyordu. Üç Henri Savaşı (1587-89) sırasında, Protestan Navarre kralı Henri'yi (sonradan Fransa kralı IV. Henri) aforoz etti ve İngiltere'ye yönelik bir saldırıyı destekleyeceği konusunda İspanya'ya söz verdi. Ama Henri'nin Katolik olması gündeme gelince tutumunu değiştirdi. Fransa Krallığı konusunda Henri ile arasında görüşmeler sürerken öldü.

siyah alaca *bak.* Holstein-Friesian

siyah cisim *bak.* kara cisim

Siyah edebiyat akımı, Afrika ve Antiller'deki Fransız sömürgelerinden gelip Paris'te yaşamını sürdüren yazarların öncülüğünde 1930'larda başlayan edebiyat akımı. Sömürgeciliğe ve Batı'nın kültürel egemenliğine karşı bir tepki olarak gelişmiş, 1940'larda ve 1950'lerde de etkisini sürdürmüştür. Batı değerlerine karşı eleştirel bir yaklaşım benimseyerek Afrika kültürünü yeniden değerlendirmeye çalışan akımın önde gelen temsilcileri, 1960'ta Senegal Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olan Léopold Sédar Senghor, Martinikli Aimé Césaire ve Fransız Guyanası'ndan Léon Damas'dır.

Siyah edebiyat akımı temsilcileri, bütün insanların eşitliği ilkesiyle gerçekleştirilen kültürel asimilasyonun, aslında Avrupa kültürünün üstünlüğü ya da Afrika'nın tarih ve kültürden yoksun olduğu inancına dayandığı görüşündeydiler. Avrupa, sömürgeleştirdiği halkları sürekli savaşlara itiyor, bu insanlar kendilerini hiç ilgilendirmeyen davalar uğruna öldükleri gibi, bir de Avrupalı subaylarca aşağılanıp ikinci sınıf asker muamelesi görüyordu. Siyah halklar önce köleleştirilerek, sonra da sömürge yönetimi altında ezilip aşağılanmıştı. Akımın ana temaları da bu görüşler doğrultusunda biçimlendi. Akımın temsilcileri, ruhsuz ve maddiyatçı Batı kültürünün karşısına, doğaya yakınlığından ve atalarıyla bağını koparmamasından güç alan Afrika kültürünün gizemli sıcaklığını koymaya çalıştılar. Afrikalılar, çağdaş dünyada hangi değer ve geleneklerin daha yararlı olacağını saptayabilmek için zengin geçmişlerine ve kültür miraslarına yönelmeliydiler. Afrika edebiyatının yalnızca bu kültüre özgü şiir gelenekleri ve temalarla yetinmeyip aynı zamanda bağımsızlık mücadelesinin bir aracı olması gerekiyordu. Afrika'nın bütün kültürel, ekonomik, toplumsal ve siyasal değerlerini kapsayan Siyah edebiyat, her şeyden önce Afrika geleneklerinin ve halklarının onurunu savunmak durumundaydı.

Şiirlerinde bütün bu temaları işleyen Senghor birçok önemli yazara da esin kaynağı oldu. Afrika yaşamının gizemini keşfe çalışan Senegalli şair Birago Diop, devrimci başkaldırı şiirleriyle tanınan David Diop, oyunları ile şiirlerinde Madagaskar tarihini ve kültürünü yücelten Jacques Rabemananjara, sömürgecilik karşıtı romanlarıyla tanınan Kamerunlu Mongo Beti ve Ferdinand Oyono, son derece kişisel olan şiirlerinde bile Afrika'nın acılarını dile getiren Kongolu Tchicaya U Tam'si, Senghor'dan etkilenen başlıca edebiyatçılardı. 1960'larda birçok Afrika ülkesinin bu siyasal ve kültürel amaçları gerçekleştirme yoluna girmesiyle, Siyah edebiyat akımı ömrünü tamamlamış oluyordu. Bu dönemden sonra Batı Afrika'da edebiyat etkinliklerinin odağı, Senegal'den Nijerya'ya kaydı.

siyah figür tekniği, Eski Yunan'da, İÖ y. 700'de Korinthos'ta ortaya çıkan ve İÖ 6. yüzyıl sonlarında kırmızı figür tekniğinin(*) geliştirilmesine değin yaygın olarak kullanılan çanak çömlek bezeme tekniği. Bu teknikle figür ve bezemeler, vazonun çamur kırmızısı rengindeki doğal yüzeyi üstüne parlak siyah boyayla çizilmiş, ayrıntılar daha sonra siyah rengin kazınmasıyla elde edilmiştir.

Siyah figür tekniğinin dikkat çekici ilk örnekleri İÖ 7. yüzyılın birinci yarısında Korinthos'ta geliştirilen Proto-Korent üslubundaki çömlekte görülür. Korinthoslu ressamların en çok kullandıkları bezeme öğesi hayvan friziydi. Bu tekniği İÖ 7. yüzyılın sonlarında kullanmaya başlayan Atinalılar, Korinthos'a özgü hayvan frizli bezemeleri İÖ y. 550'ye değin sürdürdüler. Bu tarihten sonra Eksekias ve Amasis Ressamı gibi önemli Attikalı ressamlar öykürsel sahne bezemesini geliştirerek siyah figür tekniğini olgunlaştırdılar. Korinthos ve Atina dışında siyah figürlü çömlek üreten en önemli atölyeler Sparta'da ve Doğu Yunanistan'da bulunuyordu.

Üstünde siyah figür tekniği ile Dionysos ve Satyrlerin betimlendiği bir amfora, İÖ y. 540; Antik Yapıtlar Müzesi, Basel, İsviçre
Antikenmuseum, Basel, İsviçre; fotoğraf, Colorphoto Hans Hinz

Siyah Kalem, tam adı MEHMED SİYAH KALEM (ü. 15. yy), Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki iki albümde bulunan resimleriyle tanınan Osmanlı nakkaş.

Dinsel dans yapan iki adam, Mehmed Siyah Kalem'in Fatih Albümleri'nden alınmış bir resmi, 15. yy ortaları; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Ara Güler Arşivi

Yaşamı üzerine hiçbir bilgi yoktur. II. Mehmed'in (Fatih) iki portresinin de içinde yer alması nedeniyle Fatih Albümleri olarak da bilinen iki albümde, Siyah Kalem adına 64 resimde rastlanır. Ama bu resimlerde üslup birliğinin bulunmaması ve Siyah Kalem adının değişik karakterdeki yazılarla yazılmış olması bu resimlerin değişik ellerden çıkmış olabileceğini de düşündürür. Bu nedenle "Siyah Kalem"in bir nakkaşın adı değil, bir resim üslubu olabileceğini ileri sürenler de olmuştur.

Siyah Kalem'in genelde siyah ve grinin tonlarıyla çizilmiş resimlerinde yer yer kırmızı, sarı, mavi, nefti gibi renklerin mat tonları da kullanılmıştır. Konuları bakımından ikiye ayrılan resimlerin ilk grubunda insan ve hayvan karışımı dev yaratıklar hareket halinde betimlenmiştir. İkinci gruptaki resimlerde göçebelerin günlük yaşamı canlı bir anlatımla verilmiştir. Bu resimlerin şamanizmle ilişkili Orta Asya'daki uygarlıkların etkisi altında yapılmış olduğu sanılır.

Siyah milliyetçiliği, 1960'larda ve 1970'lerin başlarında ABD'de bazı Siyahlar arasında etkili olan siyasal ve toplumsal hareket. Kökeni Marcus Garvey'nin 1920'lerdeki Dünya Siyahlarını Geliştirme Birliği'ne (UNIA) dayanır. Siyahların ekonomik gücünü artırmaya ve aralarındaki birlik duygusunu geliştirmeye çalışmıştır. Beyazların egemen olduğu Amerikan ulusu içinde erimek yerine Siyahların kendi ayrı kimliklerini korumaları ve geliştirmelerini amaçlamış, ortaya attığı "Siyah güç" ve "Siyah güzeldir" gibi sloganlarla, Siyah Amerikalıların özgüven duygularını ve onurlarını güçlendirmeye yönelmiştir. Hareketin pek çok yandaşı sonuçta ayrı bir Siyah ulusun yaratılmasını öngörüyordu.

siyah mine işi, Almanca SCHWARZLOT, seramik ve cam üstüne siyah mineyle yapılan ve çoğu zaman kırmızımsı tonlar ve altın rengiyle zenginleştirilen Alman bezemesi. Önceleri cam üstüne uygulanıyordu. İlk kez Nürnbergli Johann Schaper tarafından çanak çömlek bezemede kullanıldı. Schaper yaklaşık 1660'ta bu tekniği kalay sırlı seramik üstüne uyguladı. Başta J. L. Faber olmak üzere serbest çalışan başka ressamlar, siyah mine işini 17. yüzyılda Nürnberg'de, 18. yüzyılda da Augsburg, Silezya ve Bohemya'da yaygınlaştırdılar. Siyah mine işi, ayrıca Meissen porselenlerinde, özellikle ressam Jean-Antoine Watteau'dan alınma konuların ve liman sahnelerinin işlenmesinde kullanıldı. Viyana porselenlerinde ise daha çok hayvan figürleriyle av sahneleri siyah mine işiyle yapıldı.

Siyah Müslüman Hareketi *bak.* Amerikan İslam Misyonu

siyah vernik, JAPON olarak da bilinir, içinde berrak vernikte sertleştirici olarak kullanılan doğal zamklar ya da reçineler yerine bitüm (asfalt benzeri hidrokarbonların karışımı) bulunan yağ verniklerinin ortak adı. Borular, depolar, sobalar, çatı levhaları ve tekne aksamı gibi yapı içi ya da dışı demir malzemede koruyucu bir kaplama olarak yaygın biçimde kullanılır. Bitüm, hava koşullarına bağlı aşınmaya karşı koruyucu bir engel oluşturur. Kullanılan bitümler arasında petrol bitümü, gilsonit gibi doğal asfaltlar ve kömür katranından elde edilen ziftler yer alır.

En ucuz Japon verniği, beyaz alkoldeki bitüm çözeltisi olan Brunswick karasıdır(*). Otomobil yapımında kullanılan Japon verniğinde, kopal gibi sert bir zamkla birlikte sadece en arı halde bulunan asfalt ya da zift kullanılır. Berlin karası, belli bir oranda bitki siyahı ya da başka bir karbon karası

Siyah vernikli bir vazo, y. 1795; Gal Ulusal Müzesi, Cardiff, Galler
National Museum of Wales, Cardiff, Galler

katıldığından ya mattır ya da yumurta kabuğu parlaklığındadır.

Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği, İngilizce NATIONAL ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF COLORED PEOPLE (NAACP), ABD'de ırkçı uygulamalara karşı çıkarak konut, eğitim, iş, taşımacılık gibi alanlarda ayrımcılığın kaldırılması ve Siyahların anayasal haklarını kullanabilmeleri için çalışmalar yürüten ırklararası dernek. 1909'da, W. E. B. Du Bois'nın önderliğindeki Siyah gençlerden oluşan Niyagara Hareketi ile soruna duyarlı bir grup beyazın birleşmesiyle kurulmuştur.

Kuruluşundan başlayarak NAACP özellikle tazminat ödenmesini içeren yasal girişimlerinde başarılı oldu. Ayrıca medeni haklara ilişkin yasaların çıkartılmasına yönelik çalışmalar yürüttü; belirli konularda doğrudan eylemlere girişti; halkın bilgilendirilmesi ve eğitilmesine yönelik çeşitli programların uygulanmasını sağladı. Örgütten bağımsız olarak 1939'da, medeni haklar hareketinin hukuk kurulu niteliğindeki NAACP Yasal Savunma ve Eğitim Fonu kuruldu. Bu kuruluş, Yüksek Mahkeme'nin okullardaki ayrımcılığı kaldıran 1954 tarihli kararıyla sonuçlanan davada önemli rol oynadı. Ülke düzeyinde örgütlenen NAACP'nin merkezi 1986'da New York'tan Baltimore'a taşındı.

siyakat, SIYAK olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde maliye, tapu ve evkaf kayıtlarının tutulmasında kullanılan, sanat yönü olmayan bir yazı türü.

Kûfi yazıdan çıktığı ve önce Abbasiler zamanında kullanıldığı söylenirse de, o dönemden kalmış herhangi bir örnek yoktur. Anadolu Selçukluları döneminde yazılmış olan İbn Bibi'nin tarihinin bir yerinde, hesap işleriyle uğraşanların bu yazıyı ve rakamlarını bilmeleri gerektiği belirtilir. *Selçukname* adlı yapıtta da, Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış olan Sahib Fahreddin Kazvini, Abdurrahman Müstevfi (*müstevfi*: "maliye bakanı") ve Nasıreddin Muhammed Müstevfi'nin bu yazıyı yazmakta usta oldukları kayıtlıdır.

Bugüne ulaşmış en eski siyakat örnekleri II. Mehmed (Fatih) dönemindendir. Bu yazılar oldukça yalın sayılır. Mustafa Âli *Menakıb-ı Hünerveran* adlı yapıtında, siyakatı II. Mehmed döneminde Hüsam-ı Rumi adında birinin icat ettiğini yazar. Bu bilgi doğru olmadığı için, Hüsam-ı Rumi'nin belki siyakata yön verdiği düşünülebilir.

Şair ve bilgin Tâcizade Cafer Çelebi evkafa ait birçok belgeyi siyakat yazısına çevirerek, Seyyid Abdusselam (ö. 1526) da siyakatın kurallarını değiştirerek bu yazının gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.

16. yüzyıldan sonra gittikçe girift ve karmaşık bir biçim alan siyakat II. Mahmud döneminde (1808-39) önemini yitirmeye başladı, ama 1878'e değin tapu kayıtlarında kullanılması sürmüştür.

Siyakatın harfleri teker teker yazıldığı zaman kolaylıkla tanınabilir. Ama bir araya gelip sözcük biçimine dönünce okunması zorlaşır. Sözcüğün içinde harfleri tanıyabilmek bir bilmeceyi çözmek gibidir. Siyakat hem noktalı, hem noktasız yazılmıştır. Noktalı yazılarda da genellikle noktalama kurallarına uyulmamıştır. Çok küçük yazıldığı için az yer kaplayan siyakatın rakamları da Arapça sayı işaretlerinin birkaçının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Birli olanlarını okumak zor değilse de, onlu, yüzlü ve binlileri okumak, sayıların kendine özgü yazılış biçimlerini bilmeye bağlıdır.

Siyam *bak.* Tayland

Siyam Devrimi, 1932 DEVRİMİ olarak da bilinir, Siyam'da (bugün Tayland) Tay kralını devirerek mutlak monarşiye son veren kansız darbe (24 Haziran 1932). "Kurucular" adıyla anılan ve Tay seçkinlerinden, ünlü aydınlardan ve subaylardan oluşan bir grup tarafından gerçekleştirilmiştir. Önde gelen "kurucular" arasında Pridi Phanamyong ve Phya Phahon Phonphayuhasena da bulunuyordu.

Siyam'daki geleneksel yaşam biçimi Batı etkisiyle önemli ölçüde değiştikçe, devlet görevlileri ve aydınlar arasında monarşi kurumuna karşı bir muhalefet doğmuştu. Devrim, kralın yetkilerini sınırlayan Geçici Anayasa'nın hazırlanmasıyla başladı; sonraki dönemde bu yetkiler sözde halka, ama aslında kendisini Halk Partisi diye tanıtan küçük bir "kurucu grubu"na aktarıldı. Geçici Anayasa, gerçekte anayasal kalıpların altına gizlenmiş bir parti diktatörlüğüne olanak sağlıyordu.

Aralık 1932'de yürürlüğe konan Kalıcı Anayasa, krallık kurumuna eski saygınlığını kısmen geri kazandıran bazı hükümler içermekle birlikte, kralın gerçek gücünü büyük ölçüde kısıtlıyordu. Bu anayasayla, krallık prenslerinin Devlet Konseyi'ndeki ve meclisteki üyelik hakları iptal ediliyordu. Devrimle birlikte Batı tipi bazı liberal reformlar yürürlüğe konduysa da temsili yönü zayıf kalan bir yönetim biçimi benimsendi.

1932 darbesinden sonra çeşitli anayasalar ve hükümetler birbirini izledi. Ama bu anayasalar siyasal gücün belirli grupların elinde toplanmasını engelleyemediği gibi siyasal çekişmeleri de sona erdiremedi.

Siyam dili *bak.* Tay dili

Siyam edebiyatı *bak.* Tay edebiyatı

Siyam kedisi, anayurdu Siyam (bugün Tayland) olan kısa tüylü evcil kedi soyu. Kıvrak gövdesi gibi kuyruğu ve bacakları da uzun, yüzü üçgen biçimli, biraz çekik gözleri mavidir. Bazı Siyam kedilerinde gözlerin şaşı ya da kuyrukların kıvrık olduğu görülür. Üreticiler bu özellikleri ortadan kaldırmaya çalışırlar. Siyam kedileri kısmen albino, yeni doğan yavrular ise tümüyle beyaz ya da krem rengindedir. Kulaklar, yüz,

bacaklar ve kuyrukta yer alan tipik koyu lekeler daha sonra oluşur. Bu bölgeler koyu kahverengi, mavimsi boz, sütlü kahverengi, pembemsi boz ya da kırmızıya yakın turuncu olabilir. Posttaki beneklenme ve renk, genetik bakımdan çekinik özelliktedir. Başka soydan bir kediyle çiftleştirilen bir Siyam

Siyam kedisi
John Gajda—EB Inc

kedisinin birinci kuşak yavrularında bu özelliklerin ikisi de ortaya çıkmaz.

Zarif ve görece küçük yapılı olmasına karşın güçlü ve çeviktir. Duyarlı, sadık, ama bazen aşırı hırçın olarak nitelenen Siyam kedisi, kimilerine göre evcil kedi soylarının en zekisidir. Siyam kedileri birçok değişik ses çıkarır. Bunlar arasında keskin çiftleşme çağrısı dikkat çeker.

siyamang (*Symphalangus syndactylus*), *Hylobatidae* familyasından, Sumatra ve Malaya ormanlarında yaşayan insansı maymun türü. Siyamang yakın akrabası olan gibona benzemekle birlikte daha sağlam yapılıdır. Ayrıca ikinci ve üçüncü ayak parmakları arasındaki perde ve boğazındaki şişebilen, üstü tüysüz hava kesesi ayırt edilmesini kolaylaştırır. Bu kese güçlü ve tok bir ses çıkarmasını sağlar. Uzunluğu 50-55 cm dolayında, uzun tüylü postu tümüyle siyahtır. Gibon gibi gündüzleri etkinlik gösterir, ağaçlarda yaşar ve elleriyle sıkıca tutunup büyük bir çeviklikle daldan dala geçer. Başlıca besini meyvelerdir. Yalnız ya da küçük gruplar halinde yaşar. Dişiler 230 gün kadar süren gebelik döneminin ardından genellikle tek bir yavru doğurur.

Siyamlı ikizler *bak.* yapışık ikizler

Siyamlı kavgacı *bak.* beta

siyanin boyaları, fotoğraf emülsiyonlarının duyarlı olduğu ışığın dalgaboyu aralığını artırmakta kullanılan keskin renkli organik bileşiklerin ortak adı. Bu boyaların bazıları dokumaların boyanmasında kullanılmakla birlikte, büyük bölümü asitlerden ya da ışıktan kolayca etkilenerek bozunur.

Fotoğraf filmleri ya da levhalarındaki gümüş tuzları, dalgaboyları yalnızca 350-450 nanometre arasında olan ışıktan etkilenir. Bu da 400-700 nanometre arasındaki görünür ışık tayfının küçük bir bölümünü içine alır. 1856'da bulunmuş olan mavi renkli siyanin boyasının, fotoğraf emülsiyonunu daha geniş aralıkta görünür renkli ışığa duyarlı kıldığı 1873'te keşfedildi. Bundan sonra emülsiyonları görünür ışığın bütün dalgaboylarına ve kızılötesi ışığın bir bölümüne duyarlı kılan benzer boyalar geliştirildi. Bu duyarlılaştırıcılar özellikle uzak görüntülerin fotoğraflarının çekilmesinde yararlı oldu.

siyanit *bak.* kiyanit

siyano bileşiği *bak.* nitril

siyanojen halojenürler, moleküllerinde flüor, klor, brom ya da iyot gibi bir halojene bağlı siyano grubu (−CN) içeren renksiz, uçucu, tepkin, göz yaşartıcı ve çok zehirli bileşikler.

Siyanojen flüorür, siyanürik flüorürün ($C_3N_3Fl_3$) ısıtılması yoluyla elde edilen bir gazdır. Siyanojen klorür, klorun hidrosiyanik asitle ya da tuzlarıyla tepkimeye girmesi sonucunda elde edilen bir sıvıdır; bu maddenin askerlikte zehirli gaz olarak kullanılması önerilmiştir. Siyanojen bromür, bromun hidrosiyanik asidin tuzlarıyla tepkimesi sonucunda elde edilen bir katıdır. Böcek ve zararlıları öldürücü gazların yapımında ve proteinlerin yapısının araştırılmasında ayıraç olarak kullanılır. Siyanojen iyodür, siyanürün iyot ile işlenmesi yoluyla elde edilir; katı haldeyken atmosfer basıncında erimeden 45°C'de buharlaşır. Siyanojen iyodür hayvanların içinin doldurularak saklanmasında koruyucu olarak kullanılır.

siyanür, bir değerli siyanür grubu (CN) içeren bileşiklerin ortak adı. Sodyum siyanür (NaCN) gibi inorganik siyanürlerde bu grup eksi yüklü siyanür iyonu halinde bulunur; hidrosiyanik asidin tuzları olarak kabul edilen bu bileşikler çok zehirlidir. Çoğunlukla nitriller olarak bilinen organik siyanürlerde ise siyanür grubu, örneğin metil siyanürdeki (asetonitril) metil (CH_3) gibi, karbon içeren bir gruba ortaklaşım bağıyla bağlıdır.

Hidrojen siyanür de denen hidrosiyanik asit, akrilonitril yapımında kullanılan çok uçucu bir sıvıdır; akrilonitrilden akrilik elyaf, yapay kauçuk ve plastik ürünlerin üretiminde yararlanılır. Siyanürler, buharla dezenfekte etme, demir ve çeliğin yüzey sertleştirilmesi, elektrikli kaplama ve cevherlerin derişikleştirilmesi gibi birçok kimyasal işlemde kullanılır. Doğada, dağ çileği gibi bazı bitkilerin tohumlarında siyanür bulunur.

Siyanür zehirlenmesi, hidrojen siyanür gazının solunum yoluyla ya da siyanür tuzlarının sindirim yoluyla alınmasıyla ortaya çıkar.

Hidrojen siyanür hücrelerde yükseltgenme süreçlerini ketlediğinden ileri derecede toksiktir. Akut siyanür zehirlenmesi baş dönmesi, bulantı, sersemleme ve bilinç kaybıyla ortaya çıkar. 300 mg kadar siyanür tuzunun ağızdan alınması ya da 100 mg hidrojen siyanür solunması hızla ölüme neden olur. Havada binde 0,2-0,5 yoğunluğunda hidrojen siyanür bulunması da 30 dakikada ölüme yol açar. Öldürücü eşiğin altındaki dozlarda siyanür insan vücudunda kükürtle birleşerek toksik olmayan sulfosiyanür oluşumu sonucunda hızla zehirsizleştirilir; bu durumda kalıcı bir etki olmadan birkaç saat içinde iyileşme görülür.

Siyanür çok hızlı zehirli etki gösterdiğinden, iyileşme panzehirlerin verilme zamanına bağlıdır. Amil nitrit, sodyum nitrit ve yüzde 25'lik sodyum tiyosülfat çözeltisi gibi panzehirler ölüme engel olabilir.

siyanüramat *bak.* melamin

siyanürleme işlemi, MACARTHUR-FORREST YÖNTEMİ olarak da bilinir, gümüş ve altın elde etmede, bunların cevherlerinin seyreltik sodyum siyanür ya da potasyum siyanür çözeltisinde çözündürülmesi işlemi. Yöntem 1887'de John S. MacArthur ile Robert W. ve William Forrest adlarındaki İskoç kimyacılar tarafından geliştirilmiştir. İşlem üç aşamadan oluşur: Önce ince öğütülmüş cevher siyanür çözeltisiyle temasa geçirilir, ardından katılar çözeltiden ayrılır ve son olarak da değerli metaller çinko tozuyla çöktürme yoluyla çözeltiden ayrılır.

siyasal haklar, siyasal iktidarın kullanılmasına ve yönetsel işlevlerin yerine getirilmesine katılmayı sağlayan haklar. Kökeni Eski Yunan ve Roma uygarlıklarına değin uzanan siyasal haklar, demokratik rejimlerde kural olarak bütün yurttaşlara tanınır. Bu nedenle de yurttaşlık hakkı siyasal hakların ön adımı ve temeli sayılır. Demokratik olmayan rejimlerde ise siyasal haklar yalnız ayrıcalıklı toplumsal gruplar ve belli kişiler tarafından kullanılır. Seçme ve seçilme, halkoylamasına katılma, siyasal parti kurma ve siyasal partiye girme, kamu hizmetlerinde çalışma, yönetime katılma, dilekçe hakkı gibi hakları içeren siyasal hakların demokratik boyutlar içinde kullanılabilmesi, düşünce açıklama ve yayma, haberleşme, basın ve yayın, dernek kurma, gösteri ve toplantı düzenleme gibi kamuoyu oluşturmaya yönelik özgürlüklerin eksiksiz olarak tanınmış olmasına bağlıdır.

siyasal iktisat, EKONOMİ POLİTİK olarak da bilinir, ulusal zenginliğin üretilmesi ve bölüşümü ile bunların dayandığı toplumsal ilişkileri konu alan toplumsal bilim dalı. Terim ilk kez 17. yüzyılın başlarında, Avrupa'da feodal ve dinsel siyasal düzenin yerini alan küçük yerel devletlerin sorunlarını inceleyen bilim dalı için kullanılmıştı. O dönemde siyasal iktisatçılar daha çok devletin zenginliğinin kaynakları ve bu zenginliği artırmanın yolları üzerinde duruyorlardı. Merkantilizm olarak bilinen bu yaklaşıma karşı çıkmakla birlikte, Adam Smith de siyasal iktisadın konusunu "ulusların zenginliğinin doğası ve niteliği"nin araştırılması olarak görüyordu.

Siyasal iktisada gerçek niteliğini kazandıran David Ricardo oldu. Ona göre siyasal iktisadın konusu, üretimin üç üretim faktörünün (toprak, emek ve sermaye) sahipleri (toprak sahibi, işçi ve kapitalist) arasında rant, ücret ve kâr olarak bölüşümüydü. Kendi iktisat düşüncesini oluştururken Ricardo'dan büyük ölçüde yararlanan Marx'a göre ise, siyasal iktisadın konusunu, üretim sırasında insanlar arasında kurulan ve üretim ilişkileri olarak adlandırılan toplumsal ilişkiler oluşturur. Kapitalizmi insan toplumunun belirli bir gelişme aşamasında ortaya çıkmış bir üretim tarzı olarak gördüğünden, Marx sermaye, ücret, kâr gibi iktisadi kavramların evrensel değil, kapitalizme özgü kategoriler olduğu görüşündeydi.

19. yüzyılın sonlarına doğru marjinalist iktisadın yaygınlık kazanmasıyla iktisatçıların ilgi alanı da değişti. Tam rekabet koşullarında kaynak dağıtımı sorunlarını toplumsal ilişkilerden soyutlayarak ele alan bu yeni yaklaşımla birlikte siyasal iktisat terimi gittikçe daha az kullanılmaya başladı ve yerini "iktisat" terimine bıraktı. Günümüzde siyasal iktisat terimi Smith ve Ricardo gibi klasik iktisatçıların görüşleri ya da Marksist iktisat kuramı ile ilgili olarak kullanılmaktadır.

siyasal parti, bir siyasal sistemde iktidar yetkilerini kullanan ya da iktidarı ele geçirmek, paylaşmak ve etkilemek amacıyla belli bir program çerçevesinde bir araya gelen kişilerin oluşturduğu siyasal örgüt. İktidar hedefine ulaşmanın yolu kural olarak seçimlerdir. Ama şiddet ve devrim yoluyla iktidara gelmeyi amaçlayan partiler de olmuştur. Bu açıdan devrimci yöntemlere bağlı ve

çoğunlukla gizli çalışan bu tür örgütler de parti tanımına girer.

Modern anlamda partilerin doğuşu, temsili demokratik sistemin ve oy hakkının genişlediği 19. yüzyıl Avrupa'sına ve ABD'ye özgü bir olaydır. Aristokratik ve monarşik rejimlerin yerini seçime dayalı temsili demokrasilerin alması, siyasal hayatta etkin olan seçkinlerin de değişmesini getirdi. Sanayi Devrimi'nin ve temsili demokrasinin seçkinleri artık tüccarlar, bankerler, işadamları ve sanayicilerdi. Büyük toprak sahipleri ise özellikle kırsal kesimde etkindiler. Başlangıçta toprak sahiplerine ve burjuva seçkinlerine dayanan gevşek örgütlü muhafazakâr ve liberal partilere, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra emekçileri temsil eden ve örgütleyen partiler katıldı. Temsili liberal demokrasinin beşiğinde doğmuş olan partilerin, 20. yüzyılda totaliter diktatörlüklerin de dayanağı olabilecekleri görüldü. Faşist ve komünist ülkelerde bu ve benzeri adları taşıyan partiler yönetimi uzun süre ellerinde tuttular. Tek parti sistemi ve tek parti gibi organizmalar bu rejimlerde otoriter yönetimlerin esas aracı oldu. Gene bu yüzyılda partiler bütün dünyada yaygınlaştı ve çeşitlendi. Bölgeci partiler (İspanya), dinsel azınlıkların (İngiltere'de Müslümanlar) kurdukları partiler, Yeşil hareketin, hatta alkol karşıtlarının partileşmesi bu renkliliğin göstergeleridir. 20. yüzyılda partileşme olayı başka anlam ve işlevler de kazandı; bazı Afrika ülkelerinde etnik ve kabilesel temellere otururken, bazı Asya ülkelerinde din ve mezhep farklılıklarının damgasını taşıdı. Bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin çoğu tek partili rejimlere sahne oldu.

Siyasal parti tipleri. Kadro partileri ve kitle partileri ayrımı partiler tipolojisinde en yaygın olanıdır. Pek çok ülkede her iki tip birden bulunur. Avrupa demokrasilerinde muhafazakâr, liberal, sosyal demokrat, sosyalist ve komünist partiler bunun tipik örneğini oluşturur. Ayrıca bazı partilerin bu tiplerden birine tam denk düşmediği, karma özellikler taşıdığı durumlar da vardır.

Kadro partisi, az sayıda üyeden ve aktif seçkin gruplarından oluşan modeldir. 19. yüzyılda seçme ve seçilme hakkının varlıklı kişilere tanındığı sınırlı oy sisteminde partiler bu karakterdeydi. ABD ve İngiltere'de toprak aristokrasilerinin ve burjuvazilerin çıkar ve ideolojilerini temsil eden muhafazakâr ve liberal partiler ile daha sonraları Katolik ülkelerde (Fransa, İtalya, Belçika) kurulan dinsel karakterli partiler daha çok seçimden seçime çalışan yerel komiteler biçiminde örgütlendiler. Çağımızda da ABD partileri ile İngiltere'deki Muhafazakâr Parti kadro partisi tipinin özelliklerini en çok yansıtan örneklerdir.

Kitle partisi ise, çok sayıda üyeden oluşan ve geniş kitlelerin üyeliğini sağlamaya çalışan modeldir. Sanayi Devrimi, işçi sınıfının gelişmesi ve genel oy hakkının tanınmasının da bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra doğan sosyalist partiler ile 20. yüzyılda kurulan komünist ve faşist partiler, bu modelin en belirgin kategorilerini oluşturdular. Kitle partilerinin ortak özellikleri, çok sayıda üyeden oluşan bir tabana, belli bir ideoloji etrafında sıkı disiplinli, merkezî ve hiyerarşik bir örgütlenmeye dayanmaları, mali güçlerini de esas olarak üyelerinden almalarıdır. 20. yüzyılda liberal kadro partileri kitle partisi modelinden az çok etkilenerek üye sayılarını artırma, kitlelere açılma ve daha disiplinli örgütlenme yolunda adımlar attılar.

Komünist ve faşist kitle partilerinin öbür kitle partilerinden ayrılıkları ideolojik alandan kaynaklanır; bu onların örgütsel yapılarına da yansır. Bölge esasına göre örgütlenmiş, ılımlı ve pragmatik karakterli sosyalist partilerden farklı olarak, komünist partilerde işyeri esasına dayalı hücreler biçiminde bir örgütlenme görülür. Bunlarda işçi sınıfının öncülüğü kavramı, ideolojik birlik ve tutarlılık aranışı, demokratik merkeziyetçilik ilkesi önemli yer tutar. Bununla birlikte Avrupa komünizmi ve 1990'ların başında Doğu Avrupa ile SSCB'de komünist yönetimlerin çökmesi, bazı istisnalar dışında (Küba, Çin Halk Cumhuriyeti) bütün dünyada komünist partilerin bu ilkelere bağlılıklarını aşındırmış, hatta bazıları ad değiştirme ya da kendini feshetme yoluna gitmiştir.

Faşist kitle partisi modelinde ise otoriter ve seçkinci bir öğreti doğrultusunda askeri tipte bir hiyerarşik örgütlenme, şefin mutlak otoritesine dayalı katı bir disiplin ön plandadır. Bu partiler de olabildiğince çok sayıda üye toplamaya çalışmışlarsa da, halkın çoğunluğunu ya da belli bir sınıfı temsil iddiasında bulunmamışlar, iktidarın örgütlü ve militan azınlıkların uygulayacağı şiddetle ele geçirilmesi ve korunması düşüncesine eğilim göstermişlerdir. Faşist kitle partisi modeli daha çok iki dünya savaşı arası dönemde etkili olmuştur.

Siyasal partiler, üst yöneticilerinin üyeler ve partili parlamenterler üzerindeki otoritelerinin derecesine göre de gevşek (serbest) ya da disiplinli olarak ikiye ayrılır. Gevşek yapılı parti modelinde, üye ve parlamenterleri siyasal sorunlar karşısında belli bir yönde birlikte davranmaya zorlayacak mekanizmalara, örneğin bağlayıcı kararlar ve disiplin cezaları gibi zorlayıcı yöntemlere kural olarak rastlanmaz. ABD partileri bu gruba girer. Bu ülkede başkanın ve Kongre'deki çoğunluğun farklı partilerden olabilmesi ve başkanın Kongre önünde sorumlu olmaması gibi özellikler partilerin gevşek yapılı olmalarını sağlayan etkenlerin önde gelenidir. Disiplinli parti modelinde ise üyeler ve parlamenterler üzerinde oldukça sıkı bir otorite uygulanır. Parti tüzüğüne ya da bağlayıcı grup kararlarına uymayan üye ve parlamenterler partiden geçici ya da kesin olarak uzaklaştırılma gibi yaptırımlarla karşılaşırlar. Hükümetin parlamentonun güvenoyuna muhtaç olduğu parlamenter rejimlerde, mecliste çoğunluğa sahip olan iktidar partisi üyelerini yasa tasarıları ve güvenoylamalarında denetim altında bulundurma gereğini duyar. İngiliz partileri bunun tipik örneğidir. Aynı gereksinim muhalefet partileri için de geçerlidir. Sıkı parti disiplini özellikle muhalefetin iktidarı güçlü bir şekilde denetlemesine ve ileride çoğunluk partisi olmaya hazırlanmasına olanak sağlar. İki partili sisteme dayalı İngiliz demokrasisinde muhalefetin kurduğu "gölge kabineler" bu türden disiplinli yapının ve iktidar hazırlığının da göstergesidir.

Parti örgütü. Partilerin örgütsel yapılanması, ideolojik ve siyasal nitelikleri ve içinde bulundukları ülkenin özellikleriyle bağlantılı olarak çeşitli biçimler alır. Ama genel olarak partiler, özel olarak da bazı parti tipleri açısından saptanabilecek ortak noktalar vardır. Genel olarak parti, uzak çevresinden iç merkezine doğru birtakım kuşak ve katmanlardan beslenir. Basitleştirilmiş genel bir tablo en dışta partiye oy veren seçmenlerin, sonra da partiye daha yakın olan yandaş ve sempatizanların bulunduğunu gösterir. Partinin asıl kadrolarını oluşturan kayıtlı üyeler ise daha çok doğrudan ve bireysel üye durumundadır. Ama sendika üyeliği yoluyla toplu ve dolaylı üyelik modelleri de görülmemiş değildir (1900'lerde İngiliz İşçi Partisi). Parti içindeki bir katman da partinin sıradan işlerini yürüten parti içi bürokrasiden ya da memurlardan oluşur. Merkez organları ise karar ve yürütme kurulları biçimini alır ve asıl yönetici tabakayı oluşturur. Lider ya da başkan bu yapılanmanın odak ya da doruk noktasında yer alan kişidir.

Örgütsel yapının kuruluşu, temel alınan örgüt birimine göre farklılık gösterir. Klasik burjuva partilerinde komitelere, sosyalist partilerde ocak örgütlerine, komünist partilerde hücrelere, faşist partilerde ise milis gücüne dayalı örgütlenme modeli gelişmiştir.

Partilerde lider, liderlik kadrosu ve uzmanlaşmış profesyonel politikacılardan oluşan küçük bir azınlığın yönetim dizginlerini elinde tutması, üye kitlesinin pasifliği, parti içi disiplin mekanizmalarının otoriterliği gibi etkenler, bu örgütlerin oligarşik bir niteliğe sahip oldukları yolunda saptamalara, "oligarşinin demir yasası" esasından (Michels) söz edilmesine yol açmıştır.

Partiler ve siyasal mücadele. Partiler ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar kamu erkinin kullanılmasına katılırlar. İktidara gelmek bunların ortak ve değişmez varlık nedeni ve amacıdır. 20. yüzyıl demokrasilerinde siyasal hayatta ve iktidarın kullanılmasında partiler vazgeçilmez öğeler durumuna gelmiştir. Dolayısıyla bir "partiler devleti" olgusundan söz edilebilir. Bu kendini kabul ettiriş, iki dünya savaşı arasındaki totaliter rejim deneyimlerinden çıkartılan derslerin de yardımıyla partilerin pek çok Avrupa ülkesinde anayasalarca tanınıp güvence altına alınmasına, özel yasalarla bu alanın düzenlenmesine yol açmıştır (İtalya, Almanya, Fransa, Portekiz, Türkiye).

Partiler, toplumdaki dağınık eğilimlere açıklık kazandırmak ve eğitici olmak gibi topluma dönük işlevler de görürler. Muhalefetin rolü burada özel bir önem kazanır. Parlamentodaki çoğunluğun elinde zaten iktidar olmanın koz ve avantajları vardır; muhalefet ise daha çok partisel gücüyle ülke kamuoyu üzerinde etkili olur. İngiltere'de ve İskandinavya ülkelerinde muhalefetin statüsünün kurumsallaştırılması buradan kaynaklanır. Batı siyaset kuramında ve uygulamasında partiler birer devlet ya da kamu kuruluşu değil, sivil toplumun özerk ve serbest kuruluşlarıdır.

Parti sistemleri. Parti sistemleri başlıca üç kategoride toplanır: Çok parti, iki parti, tek parti sistemleri. Bunlara bir de egemen parti modeli ya da sistemi eklenebilir. Parti sistemlerinin siyasal hayatta etkili olan partilerin sayısına göre sınıflandırılması sayısal tabloyu aşan başka yapısal özellikleri de ifade eder. Çok partili ve iki partili sistemler çoğulcu, liberal ve yarışmacı rejimlerin birer özelliğidir. Tek partili sistem ise otoriter, vesayetçi ya da totaliter, yani yarışmacı olmayan sistemlerin özelliğidir.

Çok partili sistem, ülke siyasal hayatında ikiden fazla partinin etkili olduğu bir modeldir. Daha çok kara Avrupa'sında uygulama alanı bulmuştur. Bu ülkelerde 19. yüzyıldan başlayarak partiler muhafazakâr, liberal ve sosyalist olmak üzere başlıca üç kanattan gelişmeye başladı. Bunlardan her biri belli bir sosyal sınıfın ve siyasal ideolojinin sözcüsü durumundaydı (toprak sahipleri, burjuvazi, işçi sınıfı). I. Dünya Savaşı'ndan sonra bunlara komünist ve Hıristiyan demokrat partiler eklendi.

Çok partili sistemi yaratan teknik neden nispi temsil sistemidir. Bu sistem ülkedeki siyasal azınlıkların güçleri oranında temsilini olanaklı kıldığından parti sayısını artırıcı etki yapar.

Çok partili sistemin iktidar katında yarattığı başlıca sonuç, çoğu kez partilerden hiçbirinin tek başına çoğunluğu elde edememesi ve koalisyon hükümetlerinin kurulma-

sıdır. Partilerin gevşek yapılı olmaları durumunda bu istikrarsızlık artar ve koalisyon hükümetlerinin ömürleri kısalır. Disiplinli partilerin bulunduğu koşullarda ise çok partili sistem iki partili sisteme benzer sonuçlar yaratabilir. Burada partilerin iki ana kutupta toplandıkları görülür. Bunun tipik örneği muhafazakâr, liberal partiler ve çiftçi partisinin, Komünist Parti'nin de desteğini alan Sosyal Demokrat İşçi Partisi karşısında birlik oluşturduğu İsveç'tir. Weimar Cumhuriyeti döneminde de Almanya'da merkezci Katoliklerle Sosyal Demokratlardan oluşan bir koalisyon siyasal yelpazenin merkez güçlerini içinde barındırıyor ve komünistlerle aşırı sağ gibi kanat partilerin karşısında bir blok niteliği taşıyordu.

İki partili sistem, seçmenlerin oylarını genellikle iki büyük partiden birine verdikleri ve bu partilerden birinin yasama meclisinde çoğunluğu sağladığı modeldir. ABD, Kanada, İngiltere ve Yeni Zelanda'da iki partili sistemin tipik örnekleri görülür. Seçimlerin tek turlu ve özellikle de dar bölgeli çoğunluk sistemine göre yapılması bu sistemi yaratan başlıca teknik etkendir. İngiltere ve ABD'de yasama meclisi üyeleri birer temsilci çıkaran seçim bölgelerinden seçilir. Böylece her bölgede en çok oyu alan aday kazanır. Bu da genelde iki büyük partiden birinin adayının kazanması demek olur. Üçüncü parti adayları bu iki partiden birinden daha fazla oy alamadıkları sürece sürekli yenilgiyle karşılaşır, dolayısıyla üçüncü partinin güçlenme şansı çok düşüktür. Bu parti ülke düzeyinde önemli oranda oy alsa bile mecliste çok az sandalyeyle yetinmek, hatta hiç koltuk kazanamamak durumunda kalabilir. İngiltere'de Liberal Parti'nin, seçmenlerin önemli desteğine sahipken İşçi Partisi'nin güçlenmesi üzerine parlamentodaki sandalyelerinin hemen tümünü yitirmesi, ardından İngiliz siyasal hayatının Muhafazakâr Parti-İşçi Partisi eksenine oturması bunun tipik tarihsel örneğidir. Seçim sisteminin yanı sıra yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerin biçimi de iki partililiği yaratan etkenlerdendir. Örneğin ABD'de başkanlık rejiminin yürürlükte olması küçük partilerin adaylarının başkan seçilme şansını ortadan kaldırmış ve iki partili sistemi beslemiştir. İki partili sistemlerde partiler iktidara gelebilmek için halkın büyük bölümünün özlemlerini hesaba katan programlar hazırlamak zorunda kalırlar. Bu durum bunlar arasında uzlaşma ve yakınlaşma zemini yaratır. Bununla birlikte İngiltere ve Kanada'daki iki büyük parti arasındaki program ve yapı farklılıkları ABD'dekilere oranla daha çarpıcıdır. İki partili sistemin sakıncası, ülkedeki çeşitli siyasal eğilimlerin parlamentoda temsil şansını ortadan kaldırmasıdır. Bu durum iki ana parti içinde hizip ve kanatların oluşumu için de elverişli bir ortam yaratır. İki partili sistemin başlıca avantajı partilerden birinin güvenilir bir çoğunluk sağlaması ve istikrarlı hükümetlerin kurulmasıdır.

Tek parti sistemi fiilen oluşabileceği gibi anayasal düzeyde öngörülmüş de olabilir. Tek parti sistemleri komünist ve faşist modeller etrafında yoğunlaşmıştır. Üçüncü Dünya ülkeleri de kendilerine özgü tek parti modellerine sahne olmuşlardır.

Komünist ülkelerde parti işçi sınıfının öncü gücü sayılır ve başka emekçi kesimleri ve aydınları da kendi bünyesinde toplamaya çalışır. Partinin esas rolü sosyalist rejimin yapılanmasını sağlamak, kapitalizmden sosyalizme geçiş rejimi sayılan proletarya diktatörlüğü koşullarında önderlik etmektir. Böylece parti devlet cihazı içerisinde en temel organ durumundadır ve iktidarı bizzat kullanır.

Faşist modelde tek parti komünist modeldeki kadar önemli bir rol oynamaz. İtalya'da, Franco İspanyası ile Salazar Portekizi'nde tek partilerin rolü oldukça silik kalmıştır. Yalnız Nazi Almanyası'nda Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi devlet aygıtı üzerinde etkili olmuştur. Ama orada da rejim, siyasal partiden çok, özel ordu niteliğindeki SS'lere ve Gestapo'ya dayanmıştır. Faşist modelde tek parti daha çok bir polis gücü ya da askeri örgüt işlevini görmüş, kitleleri kucaklayan ve onlara sürekli ideoloji götüren rolü ikinci planda kalmıştır. Gerek Almanya'da, gerekse İtalya'da faşist partiler iktidara geldikten sonra kitlelerle olan ilişkilerini daha da gevşetmişlerdir.

Vietnam ve Kuzey Kore gibi azgelişmiş ülkelerde tek parti sistemleri komünist model üzerine kurulmuştur. Buna karşılık Afrika, Asya ve bazı Latin Amerika ülkelerindeki tek parti sistemleri faşist ya da komünist kategorilerden herhangi birine sokulamayacak derecede özgül karakterler taşır. Afrika'daki tek parti sistemleri kendilerini genellikle sosyalist ya da ilerici olarak nitelerler. Mısır'daki Arap Sosyalist Birliği, Cezayir'deki Ulusal Kurtuluş Cephesi, hatta Tunus'taki Yeni Düstur Partisi sosyalizan temalara sahip çıkmışlardır. Ama bunların ulusal karakterleri ön plandadır. Üçüncü Dünya ülkelerinde tek parti sistemleri genelde Avrupa ülkelerindekiler kadar örgütlü ve köklü değildir. Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) dayanan tek parti sistemi (1923-45), rejimin cumhuriyetçi ve laik ideolojisini kitlelere götürme yolunda önemli bir işlevle görevlendirilmiş olmasına karşın, uygulamada bir kadro partisi çerçevesi içerisinde kalmıştır. Mısır'daki tek parti de kitleselleşme iddialarına karşın dar bir profesyonel politikacılar grubunun çerçevesini aşamamıştır. Afrika'daki tek partilerin çoğunda lidere ya da bir kabileye bağlılık ön planda gelmekte, güçlü bir parti örgütlenmesine rastlanmamaktadır. Bu yüzden de tek parti sistemleri, silahlı kuvvetlerin de desteğiyle, kişisel diktatörlüklerin aracı durumuna düşmüşlerdir. Bu bağlamda Türkiye'deki tek parti modeli, otoriter yöntemlerle çoğulcu sisteme yönelmenin koşullarını hazırlamaya yönelmesi bakımından özel bir kategori oluşturmuş, bir "vesayetçi parti" türünün öncüsü sayılmıştır.

Egemen parti ya da bunun daha ileri bir kategorisi sayılan hegemonyacı parti modeli ve sistemi daha çok çoğulcu rejimlerin bazılarında görülür. Bu terimle anlatılmak istenen, siyaset sosyolojisinin bazı özellikleri ya da seçim sistemlerinin desteğiyle bir partinin oldukça uzun süreler iktidar partisi olarak varlığını koruyabilmesidir. İskandinav ülkelerinde sosyal demokrat partiler, Hindistan'da Kongre Partisi, Japonya'da Liberal Demokrat Parti bu kategorinin önde gelen örneklerini vermişlerdir. Bu modele gerçek anlamda çoğulcu sayılamayacak rejim ve dönemlerde de rastlanır. Meksika'daki Devrimci Kurumsal Parti bu ülkede geçerli olan sınırlı ve güdümlü çoğulculuk koşullarında fiilen tek parti karakteri göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde 1913-18 arasındaki İttihat ve Terakki yönetimi de bu kategori içinde yer alan tarihsel bir örnektir.

Siyasal partilerin geleceği Batı dünyasında tartışmalı bir konudur. Özellikle bazı tutucu çevreler, siyasal partilerin ulusal bütünlüğü parçaladıkları iddiasıyla ortaya çıkarak bunların olumsuz rollerine işaret etmiş ve partilerin sönüş sürecine girmek zorunda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa 20. yüzyılın sonlarına yakın ortaya çıkan tablo partilerin zayıflamadığını, tersine güçlendiğini göstermektedir. Ayrıca partileşme olgusu Üçüncü Dünya ülkelerini de kapsayacak biçimde yaygınlaşmıştır.

Türkiye'de siyasal partiler. Türkiye'nin siyasal tarihinde modern anlamda partileşme II. Meşrutiyet döneminde başladı. Kanun-ı Esasi'de 1909'da yapılan köklü değişikliklerin ardından ilk yasal partiler ortaya çıktı. Bu dönemde partilerin kurulması izne bağlı tutulmuştu. Özellikle 1913 Bâbıâli Baskını'ndan(*) sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti (1913'ten sonra İttihat ve Terakki Fırkası) fiilen tek parti durumuna geldi, bu durum 1918'e değin sürdü. Mondros Mütarekesi'nden sonraki dönemde İstanbul'da çeşitli partiler kurulurken, Anadolu'daki yerel ve ulusal direnişin örgütlenmesinde partilere karşı bir tutum benimsendi. Bunda İttihat ve Terakki'nin bıraktığı olumsuz izlerin yanı sıra, kurtuluş mücadelesine ulusal ve bütünsel bir kimlik kazandırma niyeti de önemli rol oynadı. Kurtuluş Savaşı'nın merkezî örgütü olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir dernek olarak kuruldu. Gerçekte siyasal bir kimlik taşıyan bu örgüt, daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) temel oluşturdu.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle (1923) hükümete cemiyetleri denetleme konusunda geniş yetkiler tanındı. 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu derneklerin kuruluşu bakımından serbestlik ilkesini getirdiyse de, 1923-45 arasında yürürlükte olan tek parti sistemi ortamında parti özgürlüğü var olmadı. Bu arada 1924 ve 1930'daki çok partililik denemeleri de başarısızlığa uğradı. 1938'deki Cemiyetler Kanunu ile derneklerin kuruluşu yeniden izne bağlandı, hükümete geniş müdahale olanakları ve bu arada kapatma yetkisi tanındı. 1946'da çok partililiğe geçiş süreci içerisinde Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle serbestlik ilkesine dönüldü. 1946-60 arasında Türkiye siyasal parti özgürlüğü açısından ilk ciddi deneyimini yaşadı. Bu dönemde esas olarak iki partili bir sistem egemen oldu; partiler arasında ideolojik açıdan ciddi bir farklılaşma görülmedi. Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde özellikle 1957'den sonra siyasal hak ve özgürlüklere karşı takınılan olumsuz tutumdan muhalefet partileri de etkilendi.

27 Mayıs 1960 müdahalesiyle TBMM fesh edilirken parti faaliyetleri de askıya alındı. Bu arada DP bir mahkeme kararıyla kapatıldı. Partilerin yeniden faaliyete geçmesine 12 Ocak 1961'de izin verildi. 1960 öncesi muhalefet partilerinin temsilcilerinin de oluşturulmasına katıldıkları 1961 Anayasası siyasal partileri Türkiye'de ilk kez anayasal düzeyde tanıyan ve güvence altına alan metin oldu. Bunu 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu izledi.

1961-80 arasındaki dönemde siyasal partiler haritasında önemli değişiklikler meydana geldi. Nispi temsil sisteminin kabul edilmesi ve ülkede yeni düşünce akımlarının yeşermesiyle parti sayısı artarken, bunlar arasındaki ideolojik farklılaşma da belirginleşti. Böylece Türkiye gerçek anlamda çok partili sistemi yaşamaya başladı. Bu durum koalisyon hükümetlerini (1961-65, 1973-80) ve bunların yarattığı hükümet istikrarsızlıklarını da getirdi. Dönemin bir başka özelliği, azınlık hükümetlerinin ve 1971-73 ara rejiminde partiler üstü ya da partiler dışı olarak tanımlanan hükümetlerin kurulmasıydı. Sö-

zü edilen ara dönemde sağ eğilimli Milli Nizam Partisi (MNP) ile soldaki Türkiye İşçi Partisi (TİP) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

12 Eylül harekâtından sonra da TBMM kapatıldı; siyasal parti faaliyetleri önce askıya alındı, ardından Danışma Meclisi'nin açılmasına yakın bütün siyasal partilerin feshedildiği açıklandı (16 Ekim 1981). 1982 Anayasası partilerin katılmadığı bir Kurucu Meclis, daha doğrusu son sözü söyleme yetkisine sahip kılınan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından yapıldı. Siyasal partilerin hukuki statüsü bu anayasada yeniden ve oldukça otoriter biçimde düzenlendi. 24 Nisan 1983 tarihli yeni Siyasi Partiler Kanunu bu alanı daha da ayrıntılı hükümlerle düzenleyip yeni kısıtlamalar getirdi. 1983 genel seçimleri, yeni kurulan ve Milli Güvenlik Konseyi'nin veto süzgecinden geçebilen üç parti ve adaylar arasında cereyan etti.

Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'na göre demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları sayılan partiler, genel ve özel birtakım buyruk ve yasaklara uymak zorundadırlar. "Seçimler yoluyla milli iradenin oluşmasını" sağlamak, "ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması" amacını gütmek, ülke çapında faaliyet göstermek, insan hakları, demokrasi, ülkenin bütünlüğü ve laiklik ilkelerine uymak bunların önde gelenleridir. Anayasanın 68. ve 69. maddelerinde daha özel ve somut kısıtlamalar da yer almaktadır. Siyasi Partiler Kanunu da bunlara yenilerini eklemiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: Kadın ve gençlik kolları, köy örgütü kurma (belde örgütleri hariç), dışarıdan yardım alma, sendika ve derneklerle işbirliği yapma yasakları; Devrim Yasaları'na uygun davranma buyruğu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet aygıtı içerisindeki yerinin değiştirilmesinin engellenmesi vb. Yasaklamalardan özellikle ideolojik nitelikte olanlar, sosyalist, komünist ve laiklik karşıtı partilerin kurulup kurulamayacağı konusunda hukuk ve siyaset kamuoyundaki tartışmaları canlandırmıştır.

Siyasi Partiler Kanunu, siyasal partilerin seçimlere katılması koşullarını da sıkı hükümlere bağlamıştır. Yasanın Anayasa Mahkemesi'nce 22 Mayıs 1987 tarihli kararla iptal edildikten sonra 31 Mart 1988'de yeniden düzenlenen 36. maddesine göre, siyasal partilerin seçimlere katılabilmesi için il örgütlerinin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay önce örgütlenmiş ve büyük kongrelerini yapmış olması ya da TBMM'de grubu bulunması şarttır. Bir ilde örgütlenme, merkez ilçesi, dahil, o ilin ilçelerinin en az üçte birinde örgüt kurmayı gerektirir. Yasa ayrıca kontenjan adaylığı kurumunu da hükme bağlamıştır (m. 38). Buna göre, siyasal partiler sadece altı ya da daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 4,5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan adayı gösterebilirler.

1983 seçimlerinden sonra, özellikle seçim sisteminin etkisiyle (yerel ve ulusal barajlar, parlamentoda mutlak çoğunluğun sağlanmasını kolaylaştıracak seçim sistemi düzenlemeleri vb) çok partili sistemin ılımlılaştırıldığı görülmüştür. Böylece 1983-91 arasındaki dönem bir tek partinin oldukça düşük oy oranlarıyla mecliste ezici bir çoğunluk sağlayabildiği, koalisyon olasılığını en aza indiren, ılımlı ve sınırlı bir çok partili sistem niteliği göstermiştir. Bunda 12 Eylül rejiminin ve 1983 seçimlerinin özelliklerinden doğan siyasal etkenlerin rolü ve izleri de vardır.

siyasal sistem, bir ulusun ya da iktidarlaşma karakteri gösteren ulus üstü ve ulus altı siyasal toplulukların hukuksal ve/ya da siyasal gerçeğini meydana getiren ve aralarında karşılıklı etkileşim bulunan öğelerin oluşturduğu bütün. Siyaset bilimi literatüründe bu kavramın kapsamı konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Dar anlamıyla sistem, bir siyasal yönetim düzenini oluşturan hukuk kurumlarının bütünüdür. Daha çok genel kamu hukuku(*) ile anayasa hukukunun(*) siyasal kurumlara yeterince ilgi göstermediği dönemlerde geçerli olmuş olan bu klasik görüş, bu kavramı hukuki bir çerçeve içinde ve özellikle devlet organları düzeyinde algılayıp tanımladı. Daha geniş bir yaklaşımla ortaya çıkan modern siyaset bilimi(*) ise siyasal sistemi, bir global toplumsal sistemde bütün siyasal kurum, davranış ve gerçekliklerin hukuki yapılarla birlikte belli bir düzenlilik ve karşılıklı etkileşim içinde oluşturdukları alt sistem olarak tanımlar. Bu yaklaşım yer yer siyasal rejim tanımıyla da çakışır. Nitekim günümüzde bazı yazarlar bu iki terimi eşanlamda kullanırlar. Daha da geniş ve gittikçe yaygınlaşan bir tanımlamaya göre ise, siyasal sistem siyasal rejim kavramını aşan bir içeriğe sahiptir. Siyasal rejim kavramı birbirleriyle ilişkili siyasal kurumların oluşturduğu bir örgü bütünüdür: Başkanlık sistemi(*), parlamenter sistem(*), tek parti sistemi(*) vb. Siyasal sistem ise, global toplumsal sistemin siyaset dışı alt kesimleri durumundaki ekonomik, teknik, kültürel, tarihsel, ideolojik vb öğelerle olan ilişki ve etkileşimleri de kucaklar. Dolayısıyla siyasal sistem incelemelerinin bu alanlara da taşması gerekir. Başka bir deyişle bu yaklaşım siyasal sistem incelemelerine, siyasal rejim kavramının çağrıştırdığından daha geniş bir alan tanır, genel toplumsal sistemin siyasal olmayan ama siyasal alanla ilişkili alt sistemlerini de ilgi alanı içinde görür. Siyasal sistem analizlerinde Easton'ın kurduğu model başlıca çıkış noktası olmuştur.

Kavramın tanımı konusundaki çeşitlilik, nesneler ve olgular düzeyinde birtakım ortaklıkların saptanmasına engel değildir. En genişinden darına doğru gidildiğinde, ulus üstü, ulusal ve ulus altı siyasal sistemlerden söz edilebilir. Ulus üstü sistemler imparatorluk, devlet birlikleri, konfederasyon, uluslar topluluğu (İngiliz Uluslar Topluluğu, Avrupa Toplulukları), uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler) gibi biçimler alır. En önemli ve yaygın siyasal sistem tipi ise, 19. yüzyıldan bu yana ulus-devlet modeli ekseninde oluşmuş olan ulusal siyasal sistemdir; bu da üniter ya da federatif yapılar gösterebilir. Daha küçük ölçekli olan ulus altı siyasal sistemlerin başlıca örnekleri de kabile, köy, kent, bölge toplulukları gibi birimlerdir.

Ulusal düzey esas alınırsa, çağdaş siyasal sistemler başlıca iki ana öbekte toplanır: Liberal demokratik sistem ile sosyalist sistem. Bunların her birinin kendine özgü ekonomik, sosyal, sınıfsal, kültürel ve ideolojik yapıları vardır. İki sistemin oluşumu bakımından tarihsel düzeyde belirmiş olan ana farklılık birincisinin kendiliğinden, ikincisinin ise iradi biçimde ortaya çıkmış olmalarıdır. Sosyalist sisteme bağlı ülkelerin çoğunda özellikle 1989'da köklü değişiklikler gözlenmiştir.

Üçüncü Dünya ülkeleri ise bu açıdan türdeş değildir, dolayısıyla bir Üçüncü Dünya "siyasal sistemi"nden söz edilemez. Azgelişmiş ülkeler kapitalist-liberal, sosyalist ve karma-otoriter tipte çok değişik türden rejimlere sahnedir. Bu ülkelerin siyasal sistemleri arasındaki benzerlik noktası, azgelişmişlik olgusunun ortak damgasını ve siyasal düzeydeki izdüşümlerini taşıyor olmalarıdır. Türkiye siyasal sistemi de, ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan yeterince gelişmemiş olması nedeniyle Üçüncü Dünya'ya özgü istikrarsızlık ve otoritarizm öğelerini bağrında taşıyagelmiştir. Bununla birlikte ülke, özellikle II. Dünya Savaşı'nın bitiminden beri liberal demokratik sistemi kendine amaç seçmiş, sancılı da olsa bu yönde kurumsallaşma sürecine girmiş durumdadır.

siyasal suç, devletin siyasal düzenine karşı işlenen suç. Yasalarda açık bir biçimde tanımlanmamış olmakla birlikte, öğreti düzeyinde ceza hukukunun en önemli konularından birini oluşturan siyasal suç kavramını ele alan çeşitli görüş ve kuramlar vardır. En yaygın yaklaşım çerçevesinde siyasal suçlar ikiye ayrılır: Tam siyasal suçlar ve nispi siyasal suçlar.

Tam siyasal suçların tanımı konusunda nesnel ve öznel olmak üzere iki temel kuramdan söz edilebilir. Nesnel kurama göre bir suçun siyasal olup olmadığını saptamak için ihlal edilen hakkın ve çıkarın niteliğine bakmak gerekir. Dolayısıyla siyasal suçlar kapsamına devletin varlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve başka devletlerle ilişkilerine yönelik suçlar ile hükümetin biçimini değiştirmek, anayasasını ihlal etmek, kişilerin siyasal haklarına tecavüz etmek gibi suçlar girer. Hakaret, sövme gibi eylemler ayrı tutularak, sırf düşünce ürünü olan basın suçları da siyasal sayılır. Öznel kurama göre ise bir suçun siyasal olup olmadığını saptamak için failin amacına bakmak gerekir. Failin siyasal bir amaç gütmesi suça da siyasal bir nitelik kazandırır. Dolayısıyla öznel kuram, nesnel kuramdan daha geniş bir kapsam öngörür.

Nispi siyasal suç karma ve bağlı siyasal suçlardan oluşur. Karma siyasal suç adi bir suçun siyasal bir amaçla işlenmesiyle ortaya çıkar. Örneğin, devlet başkanına suikast karma siyasal suç sayılır. Bağlı siyasal suç ise siyasal bir suçla ilgili adi bir suçtur. Örneğin darbe ya da devrim girişimi sırasında bir silah deposunun soyulması ya da bir araca zorla el konması bağlı siyasal suç niteliğini kazanır. Karma ve bağlı siyasal suçların sınırlarının saptanması ve bu suçların birbirinden ayrılması hukukçular arasında tartışma konusudur.

Siyasal suç, niteliği bakımından adi suçtan farklı bazı sonuçlar doğurur. Başka bir ülkeye kaçan siyasal suçlular kural olarak geri verilmez. Bazı ülkelerde siyasal suçlar için özel mahkemeler kurma yoluna gidilir. (Örneğin Türkiye'de birçok siyasal suçu yargılamakla devlet güvenlik mahkemeleri görevlendirilmiştir.) Bir siyasal suçtan dolayı verilen mahkûmiyet kararı başka bir ülkede infaz edilemez.

siyasal temsil, oy hakkına sahip yurttaşların, seçtikleri temsilciler aracılığıyla yasaların ve hükümet politikalarının oluşturulmasına katılmasını sağlayan süreç ve yöntemler. Temsili yönetimin mantığı, günümüz toplumlarında doğrudan demokrasinin uygulanamaması gerçeğine dayanır; bu nedenle halk kendi içinden seçtiği kişilere kendini temsil etme ve kendi adına hareket etme yetkisini vererek yönetime katılmış olur. Jean-Jacques Rousseau gibi bazı düşünürlerce halk iradesinin "temsil kabul etmeyeceği" ileri sürülmüşse de, çağımızda seçim ve temsili demokrasi yönetimlerin meşruluk temeli sayılır.

Tarih boyunca siyasal temsille bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunları çözmeye yönelik çeşitli yöntem ve araçlar geliştirilmiş-

tir. Bu sorunlar seçmen ve adayların niteliklerinin belirlenmesi, ülkenin seçim çevrelerine ayrılması, seçim sisteminin düzenlenmesi olarak sıralanabilir. Siyasal temsilin önemli bir öğesi de siyasal örgütlenmedir. Çeşitli kesimlerin çıkar ve taleplerini sistemli olarak savunmak amacıyla oluşturdukları siyasal partiler, halk ile temsilcileri arasında bir tür aracılık işlevini görür. Partilere dayalı siyasal iktidar yarışı temsili demokrasilerin tipik özelliğini oluşturur.

Temsilci ile seçmen arasındaki hukuki ilişkinin niteliği öteden beri tartışılan bir konudur. Bu alanda benimsenmiş iki temel yaklaşım, seçilenleri halkın talimatlarını yerine getirmekle yükümlü gören emredici vekâlet ile seçilenlere kendi anlayışları doğrultusunda hareket etme yetkisini tanıyan temsili vekâlettir. *Ayrıca bak.* seçim; seçme ve seçilme hakkı; siyasal parti.

siyaset bilimi, başta devlet olmak üzere siyasal kurum, yapı, süreç ve ilişkileri sistemli bir biçimde inceleyen sosyal bilim dalı. Kökenleri Aristoteles'e kadar inmekle birlikte çağdaş anlamda siyaset biliminin gelişimi doğa bilimlerindeki hızlı gelişmelerin etkisiyle sosyal bilimlerin ortaya çıktığı 19. yüzyıla dayanır.

Siyaset bilimi, konusu itibariyle siyaset felsefesiyle çakışmakla birlikte, olması gerekenden çok var olanın saptanması ve açıklanmasıyla uğraşır. Ama öbür sosyal bilim dalları gibi çağdaş siyaset biliminin de başlangıçta temel ilkesini oluşturan olguculuk günümüzde çeşitli eleştirilere hedef olmuş, siyaset bilimcilerin nesnellik ve değer yargısından kaçınma kaygılarının, var olan sistemlerin sorgulanmaksızın meşrulaştırılmaları ve korunmaları için kullanıldığı öne sürülmüştür.

Siyaset bilimi başlangıcından bu yana başta sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji ve ekonomi olmak üzere öteki sosyal bilim dallarıyla ve normatif bir bilim olan hukukla yakın ilişki içinde oldu. Çağdaş siyaset biliminin kurucularından ütopyacı sosyalist Henri de Saint-Simon 1813'te ahlak ve siyasetin "pozitif" bilimler olabileceğini ileri sürdü. İnsanların inançlarını yönlendirme gücü olan disiplinler öznel dayanmalıydı. Saint-Simon ve olguculuğun dayanmalıydı. Saint-Simon ve Olguculuğun kurucusu Auguste Comte 1822'de birlikte yayımladıkları *Plan de travaux nécessaires pour réorganiser la société*'de (Toplumu Yeniden Örgütlemek İçin Gerekli Çalışmaların Planı) siyasetin sosyal fiziğe dönüşeceğini ve sosyal fiziğin amacının da gelişmenin değişmez yasalarını ortaya çıkarmak olduğu görüşünü savundular. İnsanın zihinsel gelişiminin dinsel ve metafizik aşamalardan geçerek en yetkin aşama olan olgusal aşamaya ulaştığını öne süren Comte, bu gelişmenin sosyal fizik biliminin, daha sonraki adıyla sosyolojinin konusunu oluşturduğunu vurguladı. Siyaset bilimi ile sosyoloji arasındaki yakın ilişki böylelikle Comte ve olguculuk yoluyla kuruldu.

Comte'a göre sosyal süreçlerin incelenmesinde başlıca yöntemler gözlem, deney ve soyutlamaydı. Devlet yaşamında ortaya çıkan değişimler siyasal deney olarak kabul edilebilirdi. 19. yüzyılda devlet konusundaki çalışmalar siyaset biliminde daha nesnel yöntemler kullanılmasına ve sonradan birçok yeni disiplinin de katkılarının sağlanmasına yol açtı. Siyaset biliminin insan davranışını inceleyen bir bilim dalı olması, aynı konuyla ilgilenen öbür bilim dallarından etkilenmesi sonucunu yarattı. Organik yaklaşım, yani devlet yapısı ile insan vücudu ya da kişiliği arasında koşutluk kurma çabaları Platon ve Salisbury'li John örneklerinde olduğu gibi çok eskilere dayanıyordu. 19. yüzyılda organik yaklaşımla olgucu yöntemler bir arada varlığını sürdürdü.

Siyaset bilimine doğrudan bir katkısı olmamakla birlikte Vilfredo Pareto bu disiplinin gelişimini iki yönden etkiledi. Pareto'nun psikolojik sosyolojisi, siyaset bilimi ile psikoloji arasında 20. yüzyılda yakın bağlar kurulmasının temellerini attı. Gene Pareto'nun toplumu sürekli dengeye ulaşmaya çalışan bir sistem olarak ele alan görüşü özellikle II. Dünya Savaşı sonrası siyaset bilimi kuramlarını etkiledi.

Hukuk da tarihsel olarak siyaset bilimiyle yakın etkileşim içinde oldu. 16. yüzyılda Fransız siyaset felsefecisi Jean Bodin'in devlet ve hukuk arasında yakın ilişki kurarak geliştirdiği egemenlik kuramı, devlet üzerine çok sayıda hukuksal kuramın, özellikle de 19. yüzyıl Alman hukukçularınca geliştirilen federasyon ve imparatorluk kuramlarının öncüsü oldu.

Devleti hukuksal kuramlarla açıklama eğilimi Fransa'da uzun süre egemen oldu; siyaset, hukuk fakültelerinde genel kamu hukuku ve anayasa hukuku olarak okutuldu. Bununla birlikte Leon Duguit'nin hukuk kurallarını olgucu sosyolojik açıdan ele alarak devletin sınırlandırılması konusunu işlemesi ve Maurice Hauriou'nun kurumlar kuramı gibi daha geniş perspektifli yaklaşımlar da ortaya çıktı. 1960'lardan başlayarak bir yandan klasik anayasa hukuku siyaset biliminin konu ve yöntemlerine açılırken, öbür yandan da siyaset bilimi daha çok siyasal sosyoloji adı altında bağımsızlaşmaya başladı.

ABD'de ise siyaset bilimi daha çok 20. yüzyılda olgucu-ampirik çizgide gelişti. Arthur Bentley'nin yüzyılın başında ilk işaretlerini verdiği "bilimsel" yaklaşım 1930'larda ve 1950'lerde etkisini göstermeye başladı. 1920'lerde Chicago okulu olarak bilinen grubun siyaset bilimi ve psikoloji ilişkisini vurgulamasıyla güç olgusunun ampirik düzeyde temel alınması, Amerikan siyaset biliminin yönünü büyük ölçüde belirledi. Bu niceliksel ve davranışsal yaklaşım ABD dışında aynı derecede etkili olmadı.

Davranışsal yaklaşımın en önemli varsayımlarından biri siyasetin bir süreç olduğuydu. Buradan hareketle David Easton tarafından geliştirilen sistem kavramına göre siyaset biliminin öznesi psikolojik birey ya da sosyolojik grup değil, geniş anlamda bir toplumsal sistemin parçası olan ve ampirik olarak ele alınan siyasal sistemdi. Siyasal olguları öngörülebilir kategoriler haline getirmek amacına yönelik olarak sistem kuramı büyük ölçüde istatistik yöntemleri kullanarak çeşitli çizgilerde gelişti. Kökenleri ve kuramsal gelişimi farklı olmakla birlikte çıkar grupları, seçkinler ve siyasal partiler de giderek sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alınan konular oldu. Kamuoyu ve seçmen davranışı araştırmaları da bu çerçevede yer aldı.

20. yüzyılın ikinci yarısında değer yargılarından arınmış nesnel siyaset bilimi yaratma iddiası, 1960'ların sonunda "bilimselci"liği reddeden siyaset bilimcilerce gittikçe artan bir eleştiriye uğradı. Farklı açılardan, kendiliğindenlik ve insanî değerlerin determinizm kalıbına sokulmasını reddeden bu eleştiriler, olgucu ve ampirik siyasal bilimin mutlaka akılcı ve öngörülebilir olması gerekmeyen karmaşık toplumsal yapıya akılcılık atfetmesi üzerinde yoğunlaştı.

Siyaset biliminde geliştirilen değişik teknik, yöntem ve yaklaşımlar, konunun iktidar, hükümet, siyasal süreç, siyasal karar mekanizmaları ve üretilen politikalar gibi temel başlıklarının farklı varsayımlarla ele alınarak farklı sonuçlara varılmasına yol açtı. Yaratıcı araştırmalara olanak sağlamakla birlikte disiplinin kimlik arayışını hâlâ sürdürdüğünü gösteren bu durum, bütüncül bir siyaset kuramı ve ortak bir görüş oluşturabilmek için henüz vaktin erken olduğunu göstermektedir.

siyaset felsefesi, siyasal düşünceye ilişkin kavram ve tanıtlamaları kapsayan felsefe dalı. Çağdaş siyaset biliminin kapsamına giren siyasal ve yönetsel örgütlenmeye ilişkin betimleyici açıklamalardan farklı olarak, tarihsel ortamı ve değer yargılarını da yansıtan kuramsal bir nitelik taşır. Ana sorunu, iktidarın insanın varlığını sürdürmesini ve yaşamının niteliğini yükseltmesini sağlayacak biçimde kullanılması ya da sınırlandırılmasıdır. Belli bir yaşam felsefesinin ışığında yönetimin amaçları, siyasal yükümlülüğün temelleri, bireylerin devlet karşısındaki hakları, egemenliğin dayanağı, yasama ve yürütme yetkileri arasındaki ilişki, siyasal özgürlük ve sosyal adaletin tanımı gibi sorulara yanıt arar. Yargı ölçütlerini belirlemesi ve siyasal iktidarın kullanımında yapıcı amaçları tanımlaması yüzünden kuramsal disiplinlerin en önemlilerinden biri sayılır.

Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin uygarlıklarında düzenin korunması, ticaret ve sulama sorunlarının üstesinden gelinmesi ve toplumda istikrarın sağlanması için çeşitli yönetim, davranış ve ahlak kuralları getirilmekle birlikte, siyasal yükümlülüğün temeli ve devletin amacı, Batı siyaset felsefesinde görüldüğü biçimiyle kuramsal tartışma konusu olmadı. Yönetimin temelini ve amacını soruşturan Eski Yunan filozofları ise kuramlarını bugün siyaset biliminin kapsamına giren gözlemlerinden ayırmadıysalar da Batı siyasal düşüncesinin terimlerini ve kavramlarını yarattılar.

Çağının siyasal yaşamını eleştiren Platon, *Politeia* (*Devlet*, 1942, 1988) adlı yapıtında devleti ancak yazıya geçirilen ve yetkeyle yorumlanan doğru öğretinin esinlendirdiği bir grubun yönetebileceğini ileri sürdü. Bu yöneticiler seçkin kişilerdi ve kitlelere karşı sorumlulukları yoktu. Devletin sağlaması gereken ahlak ve iyi yaşam ise insan yaşantısının ötesinde var olan ideal biçimlerin yansımasıydı. Platon kendi ideal devletini tanımladıktan sonra oligarşi, demokrasi ve tiranlık gibi var olan yönetim biçimlerini çözümledi. Yasanın üstünlüğünün gerekliliğini, çünkü hiçbir insana sınırsız iktidar verilemeyeceğini savundu. Filozof kralların yokluğunda devletin iyi bir yaşam ve toplumsal uyum amacını gerçekleştirebilmesi için, yasanın üstünlüğü temel koşuldu.

Birçok yönden öğretmeni Platon'dan ayrılan Aristoteles yasanın üstünlüğü ilkesine bağlı uyumlu bir kent devleti konusunda onunla aynı görüşteydi. *Politika*'da kent devletinin insan topluluğunun en yüksek biçimi olduğunu ve en iyiyi gerçekleştirmeyi amaçladığını belirtti. Tıpkı bir gemideki denizciler gibi yurttaşların da ortak bir amacı vardı. Yaşamlarını güvenlik içinde sürdürmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek biçiminde özetlenebilecek bu amaç ise kent devleti koşullarında ancak belirli kişilerce gerçekleştirilebilirdi. Tam yurttaş olmayanlarla köleler Platon'da olduğu gibi Aristoteles'te de dışta tutulmuştu. Ama devletin amacı olan iyi bir yaşamın ancak yasanın üstünlüğü ve adalet yoluyla sağlanabileceği kavramı o dönem için çok yeniydi.

Platon ve Aristoteles'in kent devletleri Aristoteles'in öğrencisi Büyük İskender'in imparatorluğuna katıldıktan sonra bağımsız

siyasal birimler olmaktan çıktı. Roma aracılığıyla daha da belirginleşen imparatorluk gücü insanların daha geniş bir dünyada yaşamalarına yardımcı olacak felsefelere yol açtı. Bunların en etkililerinden stoacılık, katı bir kendine yeterliliği ve ödev duygusunu öne çıkardı; Epikurosçuluk ise dünya işlerinden çekilmeyi önerdi. Siyaset felsefesinin alanı genişlerken bireylerin artık Çin'deki gibi uygarlıkla özdeşleştirilen imparatorlukla ilişkileri ele alındı. Siyaset felsefesinin kökeni Eski Yunan'a dayanmakla birlikte, yorumlayanlar Romalı filozoflar, uygulayanlar ise Romalı yasa koyucular oldu.

Roma imparatoru Constantinus'un Hıristiyanlığı benimsemesinden sonra Batı'da siyaset felsefesi büyük değişikliğe uğradı. Dünyevi ilişkiler ve yönetim, insanın yazgısı ve mutlak kurtuluşa ulaşmak amacı içinde yok oldu. 5. yüzyılda Aziz Augustinus'un yaptığı *Civitas Dei* (Tanrı Devleti) ve *Civitas Mundi* (Yeryüzü Devleti) ayrımı ile yeryüzündeki yönetimin görevi, zaten kötü olan bir dünyada düzeni sağlamak ile sınırlandı.

Augustinus'tan sonra 12. yüzyıla değin Batı'da kapsamlı bir siyaset felsefesi yapıtı ortaya çıkmadı. 1159'da Salisbury'li John, *Policratius* adlı yapıtında Roma geleneğindeki merkezî otorite kavramına dönerek, ideal hükümdarın yönetimde yasalara uyduğunu, sorumsuz iktidar kullanan tiranın ise halkı ezdiğini ileri sürdü. Eski Yunan'dan kaynaklanan, Cicero ve Augustinus'ta da görülen bu düşünce, Batı'daki özgürlük ve iktidarın devri kavramlarına temel oluşturdu.

Varoluşun bütün temel sorunlarının yanı sıra siyaset felsefesine de çözüm arayan Aquino'lu Aziz Tommaso, Hıristiyan ilkelerini sistemli bir doğal hukuk anlayışıyla bağdaştırmaya çalıştı. Arap kaynaklarından öğrenilen ve yeni bir Hıristiyan içerik katılan Aristoteles'in düşüncesindeki etik amaçlardan yola çıktığı *Summa theologia*'da doğal hukuku ilk günah kavramı bağlamında, savaşı ise erdem ve erdemsizliğin bir yönü olarak ele aldı. Kozmik bir düzen içinde hiyerarşik bir toplum modeli çizerek Tanrı'nın ülkesinde iktidarın toplulukta yattığını, onun da doğruluktan şaşmaması koşuluyla hükümdarda vücut bulduğunu belirtti. Yöneticilerin barışı sağlamakla, yaşamı korumakla ve devletin sürekliliğini sağlamakla yükümlü olduklarını ileri sürdü. En eksiksiz biçimiyle ortaya koyduğu Katolik siyaset felsefesi, bazı değişiklikler geçirmiş olmakla birlikte, ilke düzeyinde günümüze değin aşılmadı.

16. yüzyılda Machiavelli siyaset felsefesini Hıristiyan öğretisinden bağımsızlaştırarak tümüyle laikleştirdi. İnsanların nankör, yalancı, korkak ve doyumsuzluğa mahkûm olduğunu belirtti. Yöneticilere ise olguları olduğu gibi kabul edip koşullara uygun davranmayı önerdi. Prensin, bir aslanın gücü ile bir tilkinin kurnazlığını birleştirmesi gerektiğini, sıradan insanlar gibi sözünü tutmak zorunda da olmadığını ileri sürdü. Machiavelli adil hükümdarla tiran arasında ayrım yapmak yerine tiranın gerçekte nasıl davrandığını anlatmış, devletin güvenliğini en yüksek amaç sayarak hükümdarın ahlakla sınırlanmaması gerektiğini savunmuştu. Siyaset orman yasasını yansıttığından, devlet başlı başına bir yasaydı ve normal ahlak kurallarının uygulama alanına giremezdi.

17. yüzyılın sanayi öncesi İngiliz toplumunda Thomas Hobbes ticaretin öne çıktığı hiyerarşik düzene felsefi bir dayanak sağlamaya yöneldi. Yaşamın temel fiziksel yasasının hareket, insanı yönlendiren temel itkilerin de korku, yoksulluk çizgisinin üzerindekiler için ise gurur olduğunu ileri sürdü. Siyaset felsefesinde de insanı koşullandırdığını ve sınırladığını savunduğu bu yasaları yansıtmaya çalıştı. İlahi hukuku yansıtan doğal hukuk ve yaratılıştan gelen evrensel uyum kavramlarını bir yana bırakarak yasanın iktidarı değil, iktidarın yasayı yarattığını ileri sürdü. Yasa ancak uygulanabilirse yasa olurdu. Herkesin herkesle savaştığı amansız rekabet ortamında güvenliğin bedeli de tek bir hükümdara boyun eğmekti. Yurttaşların doğa yasası uyarınca varlıklarını sürdürebilmeleri için bireysel güç ve iktidarlarını topluca hükümdara devretmeleri gerekliydi. Barış ve güvenliği ancak mutlak ve bölünmemiş bir egemen güç (*leviathan*) sağlayabilirdi. Siyaset felsefesine Hobbes gibi Descartes'çı bir yaklaşımla bilimsel temel arayan Spinoza insan öğesine daha fazla önem verdi. İnsan yaşamının ancak hoşgörü ve düşünce özgürlüğü ile en yüksek düzeyine ulaşabileceğini savundu. Siyasal iktidarın tek haklı gerekçesinin bireye yarar sağlamak olduğunu, her bireyin artık onu korumayan ya da hedef alan devlete karşı koyma hakkı bulunduğunu belirtti. İyi yönetim anlayışı büyük olasılıkla, dinsel hoşgörü ve göreli siyasal özgürlüğün sağlandığı Amsterdam kenti örneğine dayanıyordu.

İngiliz düşünürler arasında siyasal açıdan en etkilisi John Locke oldu. Hükümdarın ilahi düzene dayandırılan yönetme hakkına karşı çıkan Locke, siyasal iktidarın amacını temelde mülkiyeti korumakla sınırladı. Siyaset felsefesinde yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında yasama ağırlıklı da olsa bir denge sağlamaya yöneldi. Yönetimin yetkesini yönetenler ile yönetilenler arasındaki sözleşmeden aldığını, bu sözleşmenin her iki taraf için de bağlayıcı olduğunu ileri sürdü. Biçimi ne olursa olsun her yönetimin meşruluğu, belirtilmiş, akılcı yasalara uymasına bağlıydı. Mülk sahibi sınıfları hem kralın keyfi idaresine, hem de radikallere karşı savunan Locke, tutucu toplumsal görüşüne karşın liberal siyaset kuramının gelişiminde önemli rol oynadı.

Bu döneme değin Batı'da siyaset felsefesi tarihsel gelişme düşüncesine yer vermemiş, İbn Haldun'un *Mukaddime*'sine benzer bir tarihsel süreç çözümlemesi yapılmamıştı. *Scienza nuova* (1725; Yeni Bilim) adlı yapıtında geçmişi insanlığın değişen bilincine dayanarak yorumlayan Giambattista Vico ise Batılı siyaset felsefesinde yeni ufuklar açtı. Bu tür bir bakış açısını geliştiren Montesquieu'nün *De l'esprit des lois* (1748; *Kanunların Ruhu Üzerine*, 1963) adlı yapıtı görülmemiş bir etki uyandırdı; yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığına ilişkin öğretisi Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ne ve ABD Anayasası'na esin kaynağı oldu. Monarşiye karşı halk iradesinin üstünlüğünü savunan Rousseau ise Fransız Devrimi'ni hazırlayan temel metinlerden olan *Du Contrat social*'de (1762; *Toplum Sözleşmesi*, 1965, 1990) "genel irade" kavramını ortaya attı. Genel iradeye dayanan gerçek bir toplum sözleşmesinin özgür bir kamu düzeninin temeli olacağını belirtti.

19. yüzyılda Bentham toplumsal sözleşme ve doğal hukuk kavramlarının gereksizliğini savunarak "en çok sayıda insana en fazla mutluluk" sloganı ile özetlenen yararcı siyaset felsefesini ortaya attı. Fransa'da Tocqueville ve İngiltere'de T. H. Green gelişmekte olan demokrasiyi kuramlaştırmaya çalıştı. Dış ilişkilerde de liberalizmi savunan İtalyan yurtsever Mazzini, liberal milliyetçiliğin sözcülüğünü yaparak ulusların kardeşliğini öngördü. Öte yandan sosyalizmin yükselişi liberalizmde olduğundan farklı bir insan ve toplum anlayışına yol açtı. Marksizm insanın kendini tam olarak geliştirebileceği sınıfsız toplumda devletin söneceğini öne sürdü. Klasik dönem, ortaçağ ve yeniçağ siyaset felsefesinde temel bir yer tutan, iktidarın kullanımı ve sınırlandırılması sorununun sınıfsız toplumda ortadan kalkacağı varsayıldı.

20. yüzyılda siyaset felsefesinin eskiçağdan bu yana tartışılan sorunlarla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Çeşitli düşünürlerin görüşleri ise siyasal pragmatizmden dinsel ve varoluşcu yaklaşımlara, Marksizm içindeki yeni gelişmelere kadar uzanmaktadır.

siyasetname, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında devlet adamlarına yöneticilik sanatına ilişkin bilgiler veren yapıtların genel adı.

Siyasetnameler İran kaynaklıdır ve Arap edebiyatına İslam dininin ortaya çıkmasından sonra girmiştir. Genel olarak hükümdarlar için kaleme alınmış olan siyasetnamelerde onların sahip olması gereken nitelikler, saltanatın koşulları ve kuralları anlatılır, ideal bir devlet örgütünün nasıl olması gerektiği belirtilir ve kötü yönetimlerin zararlı sonuçları açıklanarak yöneticiler uyarılır. Vezirler ve emirler için de yazılmış siyasetnameler vardır.

Bir ülkenin siyasal ve toplumsal yaşamını, askeri ve mali örgütlerini, yasa ve tüzüklerini, toplumun gelenek ve göreneklerini de tanıtan yapıtlar olan siyasetnameler dinsel temellere dayanır. Kuran'dan, hadislerden ve tarihten de örnekler gösteren bu tür yapıtlarda, geçmişteki kötü olaylar, zalim, deneyimsiz ve cahil hükümdarların ve vezirlerin yol açtığı felaketler, öyküler ve fıkralar anlatılır.

Farsça yazılmış siyasetnamelerin en ünlülerinden biri Nizamülmülk'ün, Melikşah'ın isteği üzerine kaleme aldığı, 50 bölümden oluşan *Siyasetname*'sidir (1893, yay. C. Schefer; *Siyasetname*, 1954, 1981). Gazali'nin Türkçede *Nasihatü'l-Müluk* (1969) adıyla yayımlanan yapıtı Sultan Sencer'in emriyle kaleme alınmış bir yapıttır ve hükümdarın huzurunda geçen, kelama ilişkin konuşma ve tartışmaları içerir. Keykâvus bin İskender'in 1082'de oğlu Gilan Şah için Farsça yazdığı *Kabusname*(*) yazarın bütün kuşaklara öğütler verdiği bir ahlak ve siyaset kitabı niteliğindedir. Çeşitli dünya dillerine ve Türkçeye de birkaç kez çevrilen yapıt İran'da dokuz kez basılmıştır. Farsça başka siyasetnameler arasında Büzürcmihr'in *Muzaffername* adıyla manzum ve düzyazı olarak Türkçeye çevrilen *Nasihatname*'si, Hemedani'nin gene birkaç kez Türkçeye çevrilen *Zahiretü'l-Mülûk*'u, Bistami'nin (ö. 1470) Türkçeye *Tuhfe-i Mahmud-ı Muhteşem* (1868) adıyla çevrilen *Tuhfe-i Mahmudiyye*'si, Şirazi'nin (14. yy) *Ahlakü's-Saltana* (1839) adlı yapıtı, Semerkandi'nin *Ağrazü's-Siyase fi İlmi'r-Riyase*'si, Cafer bin İshak'ın *Mizanü'l-Mülûki ve't-Tava'if*'i sayılabilir.

En ünlü Arapça siyasetnamelerse Muhammed bin Ebi'r-Rebi'nin *Sülûkü'l-Mâlik fi Tedbiri'l-Memâlik* (1869), Tahir bin Hüseyin'in (ö. 822) *Ruk'a*, İbn Kuteybe'nin *Kitabü's-Siyaseti ve'l-İmame*, Farabi'nin *es-Siyasetü'l-Medeniye* (1927), İbn Sina'nın *Kitab fi's-Siyaset*, Maverdi'nin *Ahkâmü's-Sultaniye* (1881), Sühreverdi'nin (ö. 1168) *Nehcü'l-Meslûk fi Siyaseti'l-Mülûk* (1869), İbn Teymiye'nin *es-Siyasetü'ş-Şeriyye*, İbn Zeyyan'ın (ö. 1388) *Vasıtatü's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk* adlı yapıtlarıdır.

Türk edebiyatının en ünlü siyasetnamesi Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*(*) adlı kitabıdır. Türk Dil Kurumu'nun 1942 ve

1943'te bilinen üç yazma nüshasının tıpkıbasımını gerçekleştirdiği *Kutadgu Bilig*'de devlet yönetme anlayışı öykü biçiminde anlatılır. Genelde İslam etkisiyle kaleme alınmış olmakla birlikte yapıt eski Türk toplumunun din, aile düzeni ve ahlak anlayışı, devlet ve saray örgütü, gelenek ve görenekleri konusunda ilginç bilgiler verir. Öbür Türkçe siyasetnameler arasında Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-Kübera ve Muhekkü'l-Ulema*'sı, Lutfi Paşa'nın *Asafname*'si (1910, yb 1982), Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Nasihatü's-Selâtin*'i (1979-82, 2 cilt), Defterdar Mehmed Paşa'nın *Nasayihü'l-Vüzera ve'l-Ümera*'sı (1935; *Devlet Adamlarına Öğütler*, 1969), Nergisi'nin *Vaslü'l-Kâmil fi Ahvalü'l-Veziri'l-Adil*'i sayılabilir.

siyatik, bacağın arkasında siyatik sinirinin gövdesi ve dallarının izlediği yol boyunca yayılan ağrı. Siyatik ağrısı sıklıkla siyatik sinirinin köklerinin bulunduğu bel omurlarına beklenmedik bir hareket sonucunda yük binmesiyle ortaya çıkar. Ağrı travmadan hemen birkaç saat ya da birkaç gün sonra oluşur. Öksürme, aksırma ve boynun bükülme hareketiyle şiddetlenir. Siyatik sinirinin gerilmesini azaltan pozisyonlarda hafifler. Bu nedenle siyatik ağrısı olanlar sıklıkla ağrıyan bacaklarını dizden bükerek ve dışa döndürerek yürürler. Siyatik ağrısı sıklıkla omurlararası diskin bir bölümünün omurilik kanalına doğru kaymasına bağlıdır. Vakaların çoğu, birkaç gün ya da birkaç hafta sert yatakta dinlenmeyle tedavi edilebilir. Bazı vakalarda yineleyen ağrıyı ya da bacakta güçsüzlük ya da duyu kaybı gibi ağır işlev bozukluklarının ilerlemesini önlemek amacıyla cerrahi girişim gerekir.

Siyatik ağrısı sıklıkla geçici bir rahatsızlık olmakla birlikte, kimi zaman disk kayması dışında başka kütle oluşturan bir lezyonun ya da çevrel sinirleri etkileyen bir bozukluğun belirtisi olabilir.

siyatik siniri, insan vücudunun en iri ve en kalın siniri. Omurganın bel bölgesinde omurilikten çıkar, kalçalardan aşağıya, uylukların arkasına uzanır. Dizin hemen üstünde, arkada bacakların alt bölümü ve ayaklara giden kaval siniriyle ortak kamış sinirine ayrılır.

Siyavuşgil, Sabri Esat (d. Haziran 1907, İstanbul - ö. 6 Ekim 1968, İstanbul), psikolog, şair, yazar ve çevirmen. Yedi Meşaleciler topluluğunun kurucularındandır.

İstanbul Darülfünunu (sonradan İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi'nde 1927'de başladığı yükseköğrenimini, Fransa'da Dijon ve Lyon üniversiteleri felsefe bölümünde tamamladı. 1932'de Türkiye'ye dönünce Ankara'daki Gazi Terbiye Enstitüsü'nde (bugün Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi) felsefe dersleri verdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1933'te genel psikoloji-pedagoji doçenti, 1942'de de profesör oldu. Öğretim üyeliğini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Siyavuşgil
Ara Güler

Edebiyat yaşamına şiirle başlayan Siyavuşgil ilk şiirlerini 1927'de *Güneş* ve *Hayat* dergilerinde yayımladı. 1928'de altı şair arkadaşıyla birlikte Yedi Meşaleciler topluluğunu kurdu ve *Meşale* adlı dergiyi çıkardı. Dergi kapandıktan sonra şiirlerini *Muhit* ve *Varlık* dergilerinde yayımlayan Siyavuşgil dışavurumcu bir ressam tutumuyla yeni ve canlı şiirler yazdı. *Ulus, Yeni Sabah, Haber* gibi yayın organlarında köşe yazarlığı yaptı. Pek çok Fransızca yapıtı Türkçeye çevirdi. Fransız yazar Edmond Rostand'ın ünlü oyunu *Cyrano de Bergerac*'ın manzum çevirisiyle (1942) büyük ün kazandı. Psikoloji, eğitim, folklor ve edebiyat üzerinde yazıları çeşitli dergi ve gazetelerde yer aldı. *Odalar ve Sofalar* (1933) tek şiir kitabıdır. İncelemelerini *İstanbul'da Karagöz ve Karagöz'de İstanbul* (1938), *Psikoloji ve Terbiye Bahisleri* (1940), *Karagöz* (1941, 1961) gibi yapıtlarda toplayan Siyavuşgil'in Sait Faik Abasıyanık'tan Fransızcaya çevirdiği öyküler 1962'de *Un Point sur la Carte* (Haritada Bir Nokta) adıyla Hollanda'da yayımlanmıştır.

siyek, İDRAR KANALI ya da ÜRETRA olarak da bilinir, işeme sırasında idrar kesesindeki idrarı vücudun dışına taşıyan boru. Siyekin başındaki siyek büzgen kası idrar kesesindeki idrarın işeme dışında siyeke girmesini önleyecek biçimde borunun ağzını kapalı tutar.

Erkekte siyek üreme organlarıyla anatomik bağlantı içinde olduğundan kadın ve erkekte bu organın yapı özellikleri oldukça farklıdır. Erkekte vücut yüzeyine varmadan önce kamışı boylu boyunca geçen siyekin uzunluğu 20 cm'yi bulur. İdrar kesesinden çıktıktan sonra prostat bezinin içinden geçer; erbezlerinden gelen ersuyu, siyekin iki yanından girerek ersuyu atımı sırasında bu organ aracılığıyla vücuttan dışarı çıkar. Erkekte siyek, prostatın içinde, siyek büzgen kasının içinde ve kamışın içinde kalan kısımlar olmak üzere üç bölüme ayrılır.

Kadında siyek dölyolu duvarının içine gömülüdür; siyek büzgen kasının içinden geçtikten hemen sonra vücut yüzeyine açıldığı bölge, büyük ve küçük dudakların içinde yer alır. Kadında siyek erkektekinden daha kısa, 4 cm kadardır. Erkekte ve kadında siyek pek çok bakteri enfeksiyonunun yerleşmesi için elverişlidir. *Ayrıca bak.* üretrit.

siyek bezi, LİTTRE BEZİ ya da ÜRETRA BEZİ olarak da bilinir, eteneli memelilerde, erkekte siyekin iç duvarına açılan bezlerin ortak adı. Ersuyunun bileşiminde bulunan mukus siyek bezlerinden salgılanır. Siyekin bütünü boyunca yer alan bezler yoğun olarak borunun kamış içindeki bölümünde bulunur.

siyek iltihabı *bak.* üretrit

siyenit, temel olarak bir alkali feldispat ile ferromanganezli bir mineralden oluşan derinlik korkayaçlarının ortak adı. Ayrı bir grup oluşturan alkali siyenitler ise, nefelin, lösit, kankrinit ya da sodalit gibi bir feldispatoit mineraliyle ayırt edilir (*bak.* nefelinsiyenit). Kimyasal bakımdan siyenitler karar miktarda silis, görece bol miktarda da alkaliler ve alümina içerir. Siyenit adını ilk olarak Plinius (Yaşlı) kullanmıştır.

Siyenitlerin dokusu granitlerinki gibi tanelidir; bunları granitten ayırt eden başlıca özellik, kuvars içermemeleri ya da çok az miktarda içermeleridir. Kayaçta yer alan alkali feldispatlar, ortoklaz, perlit, albit ya da daha ender olarak mikroklin olabilir; ferromanganezli mineraller ise, biyotit, hornblend ya da piroksen olabilir. Alkali siyenitlerde, amfiboller ve piroksenler genellikle sodyum içerir. Kayaçtaki eklenti mineraller ise sfen, apatit, zirkon, magnetit ve piritlerdir. Siyenitlere granit ve diyoritlerden daha ender rastlanır. Normarkit ve pulaskit olarak adlandırılan kayaçlar, sodalı siyenitlerdir. Siyenitler ile diyoritler arasındaki geçiş kayaçları monzonitler olarak adlandırılır.

siyer, tekil SİRET (Arapçada "tutum", "davranış", "önlem"), İslamda, Hz. Muhammed'in yaşamöyküsünü konu alan çalışmalara ve uluslararası ilişkileri inceleyen fıkıh dalına verilen ad.

İslam öncesinden beri hükümdarların savaş ve barış dönemlerindeki uygulamalarını belirtmek için kullanılan siyer terimi zamanla Hz. Muhammed'in özellikle savaşlardaki yönetim biçimini ve davranışlarını, daha sonra da genel olarak Müslüman yöneticilerin uluslararası ilişkilerde uyması gereken kuralları adlandırmak için kullanılmıştır. Hz. Muhammed'in savaşlarından söz eden yapıtlar için magazi(*) adi da kullanılır. İslamın savaş ve barış hukukunu adlandırmak için siyer terimini ilk kez Ebu Hanife'nin kullandığı kabul edilir. Hz. Muhammed'in yaşamöyküsünü siyerin öteki anlamından ayırt etmek için siyer-i nebi adı da kullanılır.

Hz. Muhammed'in yaşamına ilişkin araştırmalar hadislerin derlenmesine koşut olarak gelişti. Bu çalışmaları sistemleştiren ilk bilgin İbn İshak(*) oldu ve onun yapıtı sonraki çalışmalara kaynaklık etti. Peygamberin yaşamını konu alan sonraki siyer yazarlarının en ünlüsü Vakidi'ydi.

İslamın devletler hukukunun Kuran ve hadislerden sonraki başlıca kaynakları, ilk dört halifenin içtihat ve uygulamaları, Müslüman hükümdarların fıkıhçılarca reddedilmeyen uygulamaları, müçtehitlerin siyere ilişkin içtihatları ve yapıtları, içtihatların birleşmesiyle oluşan icma, hakem kararları, antlaşmalar ve bu kaynaklara dayanarak çıkarılmış yasalardır. Konunun bağımsız bir bölüm halinde incelendiği ilk yapıt Hz. Ali'nin torunlarından Zeyd bin Ali'nin (ö. 737) günümüze ulaşan *el-Mecmu fi'l-Fıkh* adlı yapıtıydı. Ebu Hanife'nin siyer çalışmaları öğrencisi Muhammed eş-Şeybani (ö. 804) tarafından *Siyerü's-Sagir* adıyla kitaplaştırıldı. Dönemin bilginlerinden Evzai'nin bu yapıta yazdığı reddiye, siyer çalışmalarının hızlanmasına yol açtı. Bu reddiyeye Ebu Hanife'nin öğrencileri Ebu Yusuf *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai* ve Muhammed eş-Şeybani, *Siyerü'l-Kebir* adlı yapıtlarıyla yanıt verdiler. Şeybani'nin yapıtına es-Serahsi'nin yazdığı yorum, siyer alanında Hanefi fıkıhçılarca yazılan en kapsamlı ve temel kaynaktır.

Siyonizm, Yahudilerin eski yurtları Filistin'de (İbranice *Erets Yisrael*: "İsrail Ülkesi") ulusal bir Yahudi devleti kurma amacını taşıyan milliyetçi Yahudi hareketi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Doğu ve Orta Avrupa'da ortaya çıkmakla birlikte birçok bakımdan, eski Kudüs'ün tepelerinden Sion'da somutlaşan, Filistin'e derin bağlılığın bir uzantısı sayılabilir.

16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan bir dizi "mesih" Yahudileri Filistin'e dönüş için ikna etmeye çalıştı. Ama 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişen Haskala (Aydınlanma) hareketi Yahudilere Batı'nın laik kültürünü benimsetme çabasına girdi. Yahudilerin Filistin'e dönmesi konusu 19. yüzyıl başlarında daha çok Hıristiyan çevrelerce gün-

deme getirildi. Haskala hareketine ayak uyduramayan Doğu Avrupalı Yahudiler, çarlık yönetiminin kışkırttığı *pogrom*'lar(*) üzerine Yahudi çiftçi ve zanaatçıların Filistin'e yerleşmesini özendirmek için Hovevei Siyon'u (Sion'u Sevenler) kurdular.

Avrupa'da antisemitizmin(*) çok güçlü olması nedeniyle Yahudilerin özümsenmesini olanaksız gören Avusturyalı Yahudi gazeteci Theodor Herzl'in(*) savunduğu örgütlü bir çabayla ortak bir yurt edinme düşüncesi, Siyonizme siyasal bir nitelik kazandırdı. Onun girişimleriyle 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde toplanan ilk Siyonist Kongre, "Siyonizmin Yahudi halkı için İsrail topraklarında açık güvenceleri bulunan bir yurt yaratmayı amaçladığını" belirten Basel Programı'nı onayladı. Hareketin merkezi olarak seçilen Viyana'da, Herzl haftalık resmî yayın organı niteliğinde olan *Die Welt*'i çıkarmaya başladı. Siyonist kongreler 1901'e değin her yıl, daha sonra da iki yılda bir toplandı. Yahudilerin özerklik temelinde Filistin'e toplu olarak yerleşmesi için Osmanlı Devleti'ne yapılan başvuruların sonuçsuz kalması üzerine, konuya daha sıcak bakan İngiltere'den destek alma girişimleri başladı. İngiliz hükümeti 1903'te Uganda'da 15.540 km²'lik boş bir toprağın yurt edinilmesini önerdi. Ama Siyonistler Filistin'e dönüş konusunda ısrar ettiler.

Herzl'in ölümünden (1904) sonra hareketin merkezi Viyana'dan Köln'e, ardından da Berlin'e taşındı. I. Dünya Savaşı öncesinde başını Avusturya ve Almanya'daki Yahudilerin çektiği Siyonizm, çoğunluğu Rusya'da bulunan küçük bir azınlık tarafından destekleniyordu. Bununla birlikte kitapçıklar ve konferanslar yoluyla yoğun bir propaganda yürüten ve pek çok dilde Yahudi gazeteleri yayımlayan hareket sanat ve edebiyatta, "Yahudi Rönesansı" adı verilen bir atılıma öncülük etti. Çağdaş İbranicenin biçimlenmesi de büyük ölçüde bu dönemde gerçekleşti.

Bu arada Rusya'da 1905 Devrimi'nin başarısızlığa uğramasının ardından yayılan *pogrom* dalgası ve artan baskılar, çok sayıda Rus Yahudi gencinin öncü olarak Filistin'de yerleşmesine yol açtı. 1914'e gelindiğinde Filistin'de yaklaşık 90 bin Yahudi vardı.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Siyonizmin siyasal yönü yeniden öne çıktı ve hareketin önderliği İngiltere'de yaşayan Rus Yahudilerine geçti. Bunlardan Chaim Weizmann ve Nahum Sokolow, Filistin'de ulusal bir Yahudi devleti kurulmasına destek sözü veren Balfour Bildirisi'nin (2 Kasım 1917) yayımlanmasında önemli rol oynadı. Milletler Cemiyeti'nin Filistin'i İngiliz manda yönetimine bırakan belgesinde de (Temmuz 1922) Balfour Bildirisi'ne gönderme yapılarak bu konuya yer verildi.

Mart 1925'te resmî rakamlara göre 108 bin olarak tahmin edilen Filistin'deki Yahudi nüfusu, 1933'te 238 bine (toplam nüfusun yüzde 20'si) ulaştı. Avrupa'da Nazizmin yükselişi öncesinde Filistin'e Yahudi göçü göreli olarak yavaş bir süreç izledi. Bununla birlikte Filistin'in giderek bir Yahudi devletine dönüşmesinden çekinen Araplar, Siyonizme ve onu destekleyen İngiliz politikasına şiddetle karşı çıkmaya başladılar. Özellikle 1929'da ve 1936-39 arasında patlak veren Arap ayaklanmaları, İngilizleri Arapların baskısını ve Siyonist talepleri uzlaştıracak bir çözüm aramaya yöneltti.

Nazilerin II. Dünya Savaşı'nda giriştiği katliamlar birçok Yahudiyi Filistin'e göçe zorlarken, ABD ve öbür ülkelerdeki Yahudileri de Siyonizme yakınlaştırdı. Araplar ve Yahudiler arasındaki gerginliğin artması üzerine, İngiltere önce sorunu ABD ile yürütülen görüşmelerle çözmeye çalıştı. Daha sonra konu Birleşmiş Milletler'e (BM) götürüldü. BM Genel Kurulu 29 Kasım 1947'de Filistin'in Araplar ve Yahudilerce kurulacak iki ayrı devlete bölünmesini ve Kudüs'e uluslararası bir statü verilmesini öngören bir planı kabul ettı. Buna uygun olarak 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması, 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'na yol açtı. Savaşın sonunda BM'nin belirlediğinden daha fazla toprak kazanan İsrail yaklaşık 800 bin Filistinli Arabı topraklarından sürerek yurtsuz bıraktı. Siyonizmin bir Yahudi devleti kurma amacı gerçekleştiyse de Arap dünyasıyla başlayan çatışma, bu devletin varlığını koruma sorununu gündeme getirdi.

İzleyen 20 yıl boyunca pek çok ülkedeki Siyonist örgütler İsrail'e mali destek sağladılar ve Yahudileri buraya göç etmeye özendirdiler. Ama dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış Yahudiler arasında yaşadıkları ülkelerde kalma eğilimi belirli ölçülerde sürdü. Bu dönemde Siyonizm terimi daha çok İsrail'in izlediği politikaları belirtmek için kullanılmaya başladı.

Sjælland, ZEALAND olarak da yazılır, Danimarka'nın en büyük ve en kalabalık adası. Kattegat Boğazıyla Baltık Denizinin arasında yer alır. İsveç'ten Øresund (Sund Boğazı), Fyn (Funen) Adasından ise Büyük Boğazla (Store Bælt) ayrılır. Kopenhag ve Frederiksberg belediyeleri, København, Frederiksborg, Vestsjællands, Roskilde illeri (*amstkommune*) ve Storstørms'un kuzey kesimi olmak üzere yedi büyük yönetim birimine ayrılır. Yüzölçümü 7.031 km²'dir.

Adanın düzensiz kıyı şeridi Ise ve Roskilde fiyortlarıyla parçalanmıştır. Sık ormanlar ve göllerle kaplı kuzey kesiminin kıyılarında güzel plajlar vardır. Adanın verimli killi topraklarında tarım ve mandıracılık yapılır. Özellikle güneyde sığır besiciliği önem taşır. Sjælland'da Paleolitik Çağdan ve Vikingler döneminden kalma pek çok yapı kalıntısı bulunmuştur. Viking dönemine ait (İS y. 1000) Trælleborg Kalesi'yle ortaçağ kiliseleri, şatoları ve malikâneleri önemli tarihsel yapılardır. Kopenhag ve banliyöleri dışındaki büyük kentsel yerleşmeler arasında Roskilde, Helsingør (Elsinore), Næstved, Korsør, Slagelse, Sorø, Holbæk, Ringsted, Vordingborg, Køge, Kalundborg ve Hillerød sayılabilir. Nüfus (1988 tah.) 2.136.778.

Sjahrir, Sutan (d. 5 Mart 1909, Padangpandjang, Sumatra - ö. 9 Nisan 1966, Zürich, İsviçre), bir süre başbakanlık görevinde bulunan Endonezyalı milliyetçi önder.

Bir savcının oğluydu. Leiden Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında Hollanda'daki Endonezyalı öğrencilerin kurduğu Endonezya Birliği'nin sekreterliğini yaptı. 1931'de ülkesine döndükten sonra Pendidikan Nasional Indonesia adlı siyasal örgütün kurulmasına yardımcı oldu. Pendidikan, milliyetçi lider Sukarno'nun önderliğindeki Endonezya Milliyetçi Partisi'nin (PNI) kapatılmasından sonra bu partinin eski üyelerince kurulmuş olan Partindo'nun başlıca rakiplerindendi. 1934'ün başında Pendidikan'ın önderlerinden Muhommad Hatta ile birlikte Hollanda yetkilileri tarafından sürgüne gönderilen Şjahrir, 1942'deki Japon işgaline değin siyasal yaşamdan uzak kaldı.

Ülkesinin II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanmasından sonra başbakanlık görevini üstlendi. Hollanda'nın Cava ve Sumatra üzerinde Endonezya egemenliğini onayladığı Linggadjati Antlaşması'yla sonuçlanan görüşmelere katıldı. Uzlaşmacı politikası günün koşullarına uygun düşmediğinden Şubat 1946'da kısa bir süre için istifa etmek zorunda bırakıldı. Haziran 1947'de başbakanlıktan ayrıldıktan sonra Endonezya'nın Birleşmiş Milletler delegesi olarak görev yaptı. 1948'de Komünist Parti'ye karşı Endonezya Sosyalist Partisi'ni (PSI) kurdu. Ama halk desteğini kazanmayı başaramadı ve partisi 1960'ta Sukarno tarafından kapatıldı. 17 Ocak 1962'de casusluk suçlamasıyla tutuklanan Sjahrir 1965'e değin mahkemeye çıkarılmadan hapiste tutuldu. Bu tarihte felç olunca İsviçre'ye gitmesine izin verildi.

Sjöberg, Alf (d. 21 Haziran 1903, Stockholm - ö. 17 Nisan 1980, Stockholm, İsveç), İsveç sinemasının II. Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı canlanmaya büyük katkıda bulunan yönetmen. İsveç sinemasını, sanatsal gelişimini engelleyen tiyatro etkilerinden kurtarmış ve daha sonra Ingmar Bergman'ın geliştirdiği lirik bir üslup yaratmıştır.

Tiyatro eğitimi gördü. Almanya'nın önde gelen film stüdyosu UFA'da sinema çalışmalarında bulundu. İlk filmi *Den starkaste*'de (1929; En Güçlü) bütünüyle sinemasal anlatım biçimi egemendi. Sjöberg bundan sonra 10 yıl tiyatro yönetmenliği yaptı. 1940 tarihli *Den blomstertid* (Bahar Zamanı), teknik uzmanlık ve görsel canlılıkla duyarlı karakter çizimini bir araya getiren ve uluslararası alanda başarılı olan bir dizi filminin ilkiydi. *Himlaspelet* (1942; Cennet Yolu), İsveç halkının içine işlemiş tinselliği inceliyordu. Senaryosunu Ingmar Bergman'ın yazdığı *Hets* (1944; Cinnet) bütün dünyada olumlu eleştiriler aldı. *Fröken Julie* ise (1950; Bayan Julie) Strindberg'in ünlü oyununun uyarlamasıydı. Sjöberg'in öteki filmleri arasında *Karin Månsdotter* (1954), *Sista paret ut* (1956), *Domaren* (1960; Yargıç), *Ön* (1964; Ada) ve *Fadern* (1969; Baba) sayılabilir.

Sjöberg, Birger (d. 6 Aralık 1885, Vänersborg - ö. 30 Nisan 1929, Växjö, İsveç), çağdaş İsveç şiirine özgün bir biçim kazandırmış şair, şarkı yazarı ve romancı.

Erken yaşta okulu bıraktı; çeşitli işlerde çalıştıktan sonra gazeteciliğe başladı. Bir yandan da şarkılar yazıp besteledi. İlk şarkı kitabı *Fridas bok*'un (1922; Frida'nın Kitabı) yayımlanmasıyla birlikte, kendinden önce Carl Bellman'ın başlattığı geleneğe bağlı bir trubadur olarak ünlendi. Tek romanı *Kvartetten som sprängdes* de (1924; Kırık Dörtlü) büyük ilgi gördü. I. Dünya Savaşı sonrasındaki yaşamı büyük bir öfkeyle ve bütün çıplaklığıyla yansıtan *Kriser och Kransar* (1926; Bunalımlar ve Defne Çelenkleri) adlı yapıtı, yepyeni şiir biçimlerine ve tekniklerine yer vermesi açısından önemlidir.

Sjöberg'in Frida şarkılarının ikinci cildiyle (1929) yapıtlarından seçmeler içeren *Minnen från jorden* (1940; Yeryüzünden Anılar) adlı yapıtı, ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Sjögren sendromu, gözyaşı ve tükürük salgılarının azalması nedeniyle gözlerde ve ağızda kurumayla sıklıkla kadınlarda ortaya çıkan kronik iltihaplı bozukluk. Kuruluk burun, yutak, gırtlak ve alt solunum yollarını da etkileyebilir. Hastaların yarıya yakınında romatoit artrit, bir bölümünde de skleroderma, polimiyozit ya da sistemik kızartılı lupus gibi bir bağdoku hastalığı vardır.

Vakaların yarısında lenfosit ve plazma hücresi birikimi sonucunda kulakaltı tükürük bezi (parotis) ve öbür tükürük bezlerinde büyüme görülebilir. Ayrıca dalak ve

karaciğer büyümesi, lökositlerde azalma, Raynaud fenomeni, bacaklarda kronik ülserlere yol açan damar iltihabı, çevrel sinirler ya da trigeminus sinirinde yapı ve işlev bozukluğu, kronik tiroidit ve pankreatit ortaya çıkabilir. Uzun süren vakaların bir bölümünde retikulum hücreli sarkom gelişebilir.

Tedavide amaç belirtilerin ortadan kaldırılmasıdır; bunun için gözdeki kuruluğu gideren yapay gözyaşı damlaları kullanılır. Daha ağır belirtilerin tedavisinde kortikosteroitler ve bağışıklığı baskı altına alan ilaçlar yararlı olabilir.

Sjöström, Victor, SEASTROM olarak da yazılır (d. 20 Eylül 1879, Silbodal -ö. 3 Ocak 1960, Stockholm, İsveç), I. Dünya Savaşı sonrası İsveç sinemasının uluslararası düzeyde önem kazanmasında büyük payı olan sinema yönetmeni ve oyuncusu. Selma Lagerlöf'ün(*) romanlarından etkilenmiş, yapıtlarında insanın doğa ve toplumla olan ilişkilerini lirik bir güzellikle aktarmıştır.

Tiyatro oyuncusu olarak eğitim gördü. Yönettiği ve oynadığı ilk filmi *Trädgårdsmästaren*'di (1912; Bahçıvan). Öteki önemli filmleri arasında *Ingeborg Holm* (1913), tema ile olayın geçtiği mekânı bütünleştirme yönünde bir deneme olan *Terje vigen* (1916; Üçüncü Yol), ışığı dağıtma tekniğini geliştirdiği ve önemli ayrıntıları incelikle kullandığı *Berg ejvind och hans hustru* (1917; Kanun Kaçağı ve Karısı) sayılabilir. 1920'de gösterime giren *Körkarlen* (Hayalet Araba) adlı filmi İsveç sinemasının sanatsal kusursuzluğunu bütün dünyada kabul ettirmiştir.

1923'te ABD'ye giden Sjöström, Hollywood'da soyadını Seastrom olarak değiştirdi ve orada çektiği *He Who Gets Slapped* (1924; Tokatlanan Adam), *The Scarlet Letter* (1926; Kızıl Damga), *The Divine Woman* (1927; Tapılacak Kadın) ve *The Wind* (1928; Rüzgâr) gibi filmlerinde görsel tekniklerini daha da geliştirdi. Yapıtlarında görüntülerin güzelliği ve gerçekçilik, en iyi İsveç dönemi filmlerini anımsatıyordu. ABD'de çektiği filmlerin olumlu eleştiriler almasına karşın, ticari açıdan büyük başarı elde edemedi ve Sjöström 1930'da İsveç'e döndü. Birkaç film daha yönettiyse de, İsveç sinemasının II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı canlanmaya daha çok oyuncu olarak katkıda bulundu. Ingmar Bergman'ın *Smultronstället*'inde (1957; *Yaban Çilekleri*) canlandırdığı yaşlı karakterle olağanüstü başarı kazandı.

Sjöwall, Maj ve Wahlöö, Per (sırasıyla, d. 25 Eylül 1935, Stockholm; d. 5 Ağustos 1926, Göteborg - ö. 22 Haziran 1975, Malmö, İsveç), İsveçli gazeteci ve polisiye roman yazarları.

Per Wahlöö ve karısı Maj Sjöwall birlikte, Stockholm'de Merkezi Soruşturma Bürosu'nda çalışan Martin Beck ve arkadaşlarının kahramanı olduğu bir dizi polisiye roman yazdılar. *Roseanna*'dan (1965) *Terroristerna*'ya (1975; Teröristler) kadar 10 romandan oluşan bu dizi birçok dile çevrilerek Sjöwall ve Wahlöö'ye dünya çapında ün kazandırdı. Psikolojik çözümlemelere yer vermeleri ve tek bir dedektif yerine kolektif bir çalışmayı anlatmaları bakımından bu romanlar Simenon ve Ed McBain'in yapıtlarını andırır. Ama Wahlöö ve Sjöwall'ın popüler polisiye türü aracılığıyla toplumsal eleştiriyi amaçlamaları, diziyi bu türdeki öbür yapıtlardan ayırır. Romanlarda cinayet olayının kendisi, ne kadar karmaşık olursa olsun ikincil bir rol oynar. Hem polis, hem de suçlular İsveç'teki refah toplumunun değişen güçlerini yansıtır. Yapıtlarında gücün kötüye kullanılması ve iktidarın sistemli propagandası sert bir biçimde eleştirilir. Bu özelliklerin çoğu Per Wahlöö'nün 1950'lerin sonu ve 1960'ların başındaki romanlarında da görülür. Maj Sjöwall ve Per Wahlöö 1968'de Sherlock Ödülü'nü almışlardır.

Sjöwall ve Wahlöö'nün yapıtlarının birçoğu *Balkonda Bir Adam Var* (1971,1977), *Kanaldaki Ölü* (1977), *Duman Olan Adam* (1977), *Oteldeki Cinayet* (1978), *Gülen Polis* (1978), *Uçtu Uçtu İtfaiye Arabası Uçtu* (1978) adlarıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Skadi, Eski İzlanda dilinde SKAOI, İskandinav mitolojisinde, Deniz Tanrısı Njörd'ün dev karısı. Babası dev Thiazi'nin ölümünün öcünü almak için silahlanarak, tanrıların evi Ásgardr'daki düşman tanrılar kabilesine (Aesir) karşı saldırıya geçer. Kabilenin üyeleri Skadi'nin öfkesini yatıştırmak için, yalnızca bacaklarına (ya da ayaklarına) bakarak içlerinden birini koca olarak seçmesini önerirler. Skadi, Balder olduğunu zannederek Njörd'ü seçer. Njörd'ün deniz kıyısında, Skadi'nin ise babasının dağlardaki evinde (Thrymheim) yaşamak istemesi nedeniyle evlilikleri yürümez. Skadi, bazı kaynaklara göre kar ayakkabılarının tanrıçasıdır. Bir başka efsaneye göre, daha sonra Tanrı Odin'le evlenir ve oğulları olur.

Skagerrak, Kuzey Denizinin kuzeyde Norveç, güneyde de Jutland Yarımadası (Danimarka) arasında uzunan kolu. Kabaca dikdörtgen biçimindedir. Uzunluğu 240 km'dir; genişliği ise 130-145 km arasında değişir. Danimarka'nın Skagen Burnu ile İsveç kıyıları arasında daraldıktan sonra Baltık Denizine doğru döner. Danimarka kıyılarında sığlaşan deniz Norveç kıyısına doğru derinleşir; bu kesimlerde derinliği 600 m'yi aşar. Çok kullanılan bir denizyolu olan Skagerrak'ın önde gelen limanları Norveç'teki Oslo ve Kristiansand ile İsveç'teki Uddevalla ve Strömstad'dır.

skald, eski İskandinav saray şairi. Terim daha çok 9-13. yüzyıllarda Norveç'te yaşayan İzlandalı şairler için kullanılır. *Skald* şiiri *Edda*(*) şiiriyle aynı döneme rastlarsa da ölçü, söyleyiş ve üslup açısından farklılık gösterir. *Edda*'daki şiirler yalın, özlü, genellikle de nesnel bir üslupla yazılmış dramatik diyaloglar biçimindedir ve yazarları bilinmemektedir. *Skald* şiirleri ise betimlemelere ağırlık veren öznel yapıtlardır. Belirli yazarların ürünü olan bu şiirlerde serbest ve değişken ölçüler yerine katı kurallara bağlı bir hece ölçüsü kullanılır. Şiir dili *heiti* ve *kenning*(*) denen kalıplaşmış deyimlerle dolu, özel bir sözcük dağarcığına yer veren, süslü ve dolaylı bir dildir. (*Heiti* gündelik terimler yerine kullanılan bileşik olmayan şiirsel adlar, *kenning* ise tür adının yerini tutan bileşik sözcüklerdir.) *Skald*'ların kullandığı 100 kadar nazım biçiminden en yaygını, şiir boyunca tekrarlanan aliterasyon, asonans ve iç uyak kalıplarının ve hece ölçüsünün kullanıldığı *dróttkvætt*'di (saray ölçüsü). Konuları belirli kurallarla belirlenmiş en yaygın *skald* şiirleri, kalkanların üstündeki mitolojik yazıları betimleyen şiirler, krallar için yazılan övgüler, mezar yazıtları ve soykütüğü çıkaran şiirlerdi. *Skald*'lar ayrıca bunlar kadar biçimsel olmayan beddualar, düş anlatan şarkılar, tezyifler, yarışmalarda atışma biçiminde söylenen *flyting* adlı sövgü şiirleri, belirli bir olayın anısına şiirler ve yasaklanmasına karşın birçok aşk şarkıları da yazmışlardır. Kralların başarılarını öven bu şiirler zor anlaşılır olmalarına karşın büyük tarihsel değer taşır. *Skald*'ların en önemlisi olan Egill Skallagrímsson'un yapıtları ve yaşamöyküsü *Egils saga* içinde günümüze ulaşmıştır.

skaler çarpım *bak.* iç çarpım

skaler nicelik, yalnızca büyüklüğü ile belirlenebilen fiziksel nicelik. Hacim, yoğunluk, hız, enerji, kütle ve zaman skaler niceliklerdir; buna karşılık kuvvet ve vektörel hız gibi niceliklerin belirlenebilmesi için hem büyüklüklerinin hem de doğrultularının bilinmesi gerekir; böyle nicelikler vektörel nicelikler olarak adlandırılır.

Skaler nicelikler gerçek sayılarla ifade edilir; bu sayı genellikle pozitiftir, ama negatif de olabilir. Örneğin bir kuvvetin bir cisme etkimesiyle yapılan iş, söz konusu cisim kuvvetin yönüne zıt yönde hareket ediyorsa, negatif bir sayıdır.

Skalkottas, Nikos, tam adı NIKOLAOS SKALKOTTAS (d. 21 Mart 1904, Khalkís - ö. 20 Eylül 1949, Atina, Yunanistan), 20. yüzyılın önde gelen Yunan bestecisi.

Beş yaşındayken keman dersleri almaya başladı. Eğitimini daha sonra Atina Konservatuvarı ve Berlin'de sürdürdü. Berlin'de ayrıca kompozisyon öğrenimi gördü. 1927-31 arasında ders aldığı Schoenberg'den etkilenerek bestelerinde oniki ton yöntemini kullanmaya başladı. Ama geleneksel formlara bağlılığını da sürdürdü. 1933'te Atina'ya dönerek orkestra kemancısı olarak çalıştı. Ayrıca beste çalışmalarını da sürdürdü.

Yaşadığı dönemde müziğinin pek azı çalındı ve hemen hiçbiri yayımlanmadı. Önemli yapıtları arasında senfonik süitler, üç piyano konçertosu, dört yaylı çalgılar dörtlüsü ve *Odysseus'un Dönüşü* uvertürü sayılabilir.

Skalyeri-Aziz Bey Komitesi, II. Abdülhamid'i (hd 1876-1909) devirmek amacıyla kurulan gizli örgüt (1878).

II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra, kendisinden önce padişah olan kardeşi V. Murad'ı Çırağan Sarayı'nda gözetim altına aldırmıştı. Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan bir grup aydın, II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine V. Murad'ı geçirmek istiyordu. Aynı amaçla hareket eden başka çevreler de vardı. Bunlardan biri de mason locasının önde gelen adlarından üstad-ı azam Kleanti Skalyeri, Nakşibend Kalfa, Aziz Bey, Ali Şefkati Bey gibi kişilerden oluşan Skalyeri-Aziz Bey Komitesi idi. Masonlara yakınlığıyla tanınan Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın görevden alınmasının (Ocak 1878) ardından harekete geçen komite üyeleri gizlice Çırağan Sarayı'na girerek V. Murad'la darbe girişimi konusunda anlaştılar. Mayıs 1878'de Ali Suavi önderliğindeki bir başka darbe girişimi nedeniyle yoğun bir soruşturma başlatan saray yönetimi, bir ihbar sonucu Skalyeri-Aziz Bey Komitesi'ni açığa çıkardı. Aziz Bey'in evinde basılan komite üyeleri ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Kleanti Skalyeri, Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkati Bey ise Avrupa'ya kaçmayı başardı.

Skamander, çağdaş yaşantıyı olduğu gibi aktarabilecek yeni bir şiir dili geliştirmek amacıyla bir araya gelmiş Polonyalı genç şairler grubu. Yaklaşık 1918'de Varşova'da kurulan grup, adını grup üyelerinin yayımladıkları aylık *Skamander* dergisinden aldı. Grubun kurucuları, daha çok roman ve öyküleriyle tanınan Jarosław Iwaszkiewicz ile *Czychanie na Boga* (1918; Pusuda Tanrı'yı Beklemek) ve *Biblia Cygańska* (1933; Çingene Kitabı Mukaddesi) adlı şiir kitapla-

rı ve uzun otobiyografik şiiri *Kwiaty polskie* (1949; Polonya Çiçekleri) ile tanınan, lirik şiirlerindeki duyarlı dili ve yoğun duygusallığıyla dikkat çeken Julian Tuwim'di. Kazimierz Wierzyński, Jan Lechoń (asıl adı Leszek Serafinowicz) ve Antoni Słonimski de grubun öteki şairleri arasındaydı.

Gruba yakınlık duyan şairler arasında ise, duyguları dile getirmedeki ustalığıyla tanınan Maria Pawlikowska-Jasnorzewska ile toplumsal ve ideolojik sorunları geleneksel şiirin biçim ve ölçüleriyle ele alan lirik şair Władysław Broniewski yer alıyordu. Bir başka önemli şair ise, 20. yüzyıl Polonya lirik şiirinin önde gelen adlarından sayılan Bolesław Leśmian'dı. Leśmian'ın *Łaka* (1920; Çayır), *Napój cienisty* (1936; Karanlık İçki) ve *Dziejba leśna* (1938; Orman Masalı) adlı kitaplarında topladığı simgeci ve dışavurumcu şiirleri, sözcük buluşları, duyumsal imgeleri ve felsefi içeriğiyle dikkat çeker.

Skanda (Sanskrit dilinde "fışkıran ersuyu"), KARTTİKEYA, KUMARA ya da SUBRAHMANYA olarak da bilinir, Hindu mitolojisinde savaş tanrısı ve Şiva'nın ilk oğlu. Doğumuna ilişkin çelişkili efsaneler vardır. Bunlardan biri de şair Kalidasa'nın (İS 4-5. yy) *Kumarasanbhava* (Savaş Tanrısının Doğuşu) adlı destanıdır. Skanda'nın ancak Şiva'nın bir oğlunun öldürebileceği şeytan Tara-

Skanda, bir taş heykel,
Gupta dönemi, Varanasi, Hindistan
Bharat Kala Bhavan, Banaras Hindu University

ka'yı yok etmek için, tanrıların isteği doğrultusunda dünyaya geldiğinde bütün efsaneler birleşir. Derin düşüncelere dalmış olan Şiva hiçbir kadınla ilgilenmez; ama Aşk Tanrısı Kama'nın okuna hedef olunca Parvati'ye vurulur. Skanda bu birleşmeden doğar.

Bazı efsanelere göreyse Skanda *rishi*'lerin, gökyüzünde Ülker Takımyıldızını oluşturan altı karısı Krittikaların elinde büyümüştür ya da onlardan doğmadır. Altı memeyi de emebilmesi için altı başı vardır. Parvati'yle ilişkisi bu efsanelerde de kabul edilir; bazı sanat yapıtlarında Skanda, annesi Parvati'nin elini tutmuştur ve yanında erkek kardeşi Ganeşa vardır. Hiç evlenmediği için Kumara (yeniyetme) olarak da anılan Skanda, Yoga'da da erdenliğin simgesidir. Çok güçlü olduğu için tanrılar ordusuna komuta eder.

Skanda heykelleri, çoğu kez altı, bazen de tek başlıdır; elinde bir mızrak ya da ok ve yay vardır. Binek hayvanı tavustur; ya tavusun sırtına binmiş durumda ya da onun yanında yürürken betimlenir.

skandha (Sanskrit dilinde "kümeler"), Pali dilinde KHANDHA. Budacı düşüncede, insanın bütün maddi ve manevi varlığını oluşturan beş öğe. Benlik (ya da ruh), bu öğelerden hiçbiriyle özdeşleştirilemeyeceği gibi, onların toplamı da değildir. Beş öğe şunlardır: 1) Doğadaki dört öğenin (toprak, hava, ateş ve su) görünür biçimi olan madde ya da cisim (*rupa*), 2) duyumlar ya da duygular (*vedana*), 3) duyu nesnelerine ilişkin algılar (Sanskrit dilinde *sancna*, Pali dilinde *sanna*), 4) zihinsel oluşumlar (*sanskara/sankhara*) ve 5) öteki üç zihinsel kümenin farkında ya da ayırdında oluş (*vicnana/vinnana*). Bilinci oluşturan öğeler aynı kalmadıkları için bireyler de sürekli değişime uğrar. Bu bakımdan insan, sürekli aktığı için her an her damlası değişen, ama öz yapısını koruyan bir ırmağa benzetilebilir.

skandiyum (Sc), periyodik tablonun IIIb grubunda yer alan kimyasal element. Gümüşsü beyaz renkli, oldukça yumuşak bir azrak toprak metalidir.

Skandiyumun varlığını ilk olarak 1871'de Dimitriy İvanoviç Mendeleyev öngördü ve ekabor olarak adlandırdı. Lars Fredrik Nilson, 1879'da skandiyum oksiti azrak toprak minerallerinden gadolonit ve öksenitte buldu. Per Teodor Cleve ise aynı yıl (ama Nilson'dan daha sonra) skandiyumu ayırmayı başardı ve bu elementin ekabor ile aynı madde olduğunu belirledi.

Skandiyum, İskandinavya'da ve başka yerlerdeki ağır azrak toprak cevherlerinin çoğunda, birçok kalay ve tungsten cevherinde düşük oranlarda bulunur. Ayrıca çekirdek bölünmesi (fisyon) ürünü olan elementler arasında da skandiyuma rastlanır. Skandiyum evrende oldukça bol bulunan bir elementtir. Bolluk bakımından Yer'deki elementler arasında 50. sırada gelmesine karşılık Güneş'te yaklaşık 23. sırayı alır.

Skandiyum öbür azrak toprak elementlerinden, çözünürlüğü çok düşük olan potasyum skandiyum sülfat halinde çöktürme ya da dietil eter ile skandiyum tiyosülfat halinde özütleme yoluyla kolayca ayrılır. Skandiyum metalinin kendisi ise ilk olarak 1938'de potasyum, lityum ve skandiyum klorürlerin elektrolizi yoluyla hazırlandı.

Skandiyum günümüzde çoğunlukla, yaklaşık yüzde 0,02 oranında skandiyum oksit içeren davidit mineralinden uranyum özütlenmesi sırasında bir yan ürün olarak az miktarlarda üretilmektedir. Olağandışı davranışlar gösteren skandiyum metalinin kullanım alanı çok dardır. Yoğunluğunun düşük, erime noktasının ise yüksek olması nedeniyle, hafif metallerin gerekli olduğu aygıtların yapımında alaşım maddesi olarak kullanılabilir. Atom pilinde ışınım altında tutulduktan sonra yarı ömrü 85 gün olan güçlü gamma ışınları saldığından radyoterapide de uygulanır.

Skandiyumun kimyasal özellikleri, öbür üç değerlikli azrak toprak elementlerinden çok aluminyum ve titanyumunkilere benzer. Ama azrak toprak elementlerinin ortalama iyon yarıçapı olan 0,96 angström(Å) ile karşılaştırıldığında oldukça küçük iyon yarıçapına (0,73 Å) sahip olduğundan, bazı özellikleri tipik bir azrak toprak elementininki gibidir. Bu nedenle Sc^{+3} iyonu oldukça kuvvetli bir asittir ve karmaşık iyonlar oluşturma eğilimi çok güçlüdür. Sc^{+3} iyonu paramagnetiktir. Doğal skandiyum tümüyle kararlı izotopu olan skandiyum-45'ten oluşur.

atom numarası	21
atom ağırlığı	44,956
erime noktası	1.539 °C
kaynama noktası	2.832 °C
özgül ağırlığı	2,989 (25°C)
değerliği	3
elektronların yerleşimi	2-8-9-2 ya da $(Ar)3d^1 4s^2$

Skåne, SCANIA olarak da bilinir, İsveç'in güneyinde yönetim bölgesi (*landskap*). Malmöhus ve Kristianstad illerini (*län*) kapsar. "İsveç'in tahıl ambarı" olarak anılan bölge ülkenin güney ucundaki bir yarımadada 10.939 km^2'lik alan kaplar. Üç yanı denizle çevrilidir. Kıyısında kumsallar ve yazlık tatil merkezleri, iç kesimlerinde ise İsveç'in en verimli ovaları uzanır. Yörede çok sayıda ortaçağ kilisesi ile 16. ve 17. yüzyıla ait şatolar ve malikâneler bulunur. Skåne bölgesi, uzun savaşlardan sonra 1658'deki Roskilde Barışı ile Danimarka'dan İsveç'e geçmiştir. Tahıl üretiminin ekonomideki ağırlığına karşın bölgede gıda işleme, gemi yapımı, metal işleme ve imalat sanayisi oldukça gelişmiştir. Skåne'deki en büyük yerleşme, İsveç'in de üçüncü büyük kenti olan Malmö'dür; öbür önemli kentler arasında Hälsingborg, Landskrona, Kristianstad, Trelleborg ve Ystad sayılabilir. Karayoluyla ülkenin öteki kesimlerine bağlanan Skåne'den, Danimarka, Almanya ve Polonya'ya feribot seferleri düzenlenir. Malmö yakınındaki Bulltofta'da uluslararası bir havaalanı vardır. Nüfus (1992 tah.) 1.078.225.

Skåne Sorunu, İskandinavya'nın güney kesimindeki Skåne bölgesinin denetimi konusundaki çekişmelerin yol açtığı uluslararası sorun. Ortaçağdan 19. yüzyıla değin, Kuzey Avrupa'daki büyük deniz devletleri arasındaki güç dengesini etkilemiştir.

Skåne bölgesi İsveç Devleti'ne bitişik olmasına karşın ortaçağ başlarında Danimarka'ya aitti. 14. yüzyıldan sonra Danimarka'nın bölge üzerindeki denetiminin zayıflaması üzerine öbür Baltık devletlerinin dikkati Skåne bölgesine yöneldi. İsveç Devleti'nin 1658'de Skåne'yi Danimarkalılardan zorla alışı ciddi bir "sorun" yarattı. İsveç yönetiminin Skåne halkı tarafından hiçbir zaman kabul görmemesi, Danimarkalıların Skåne Savaşı'nda (1676-79) İsveçlileri yenilgiye uğratmasında önemli rol oynadı. Ama bu zafere karşın İsveç bölgeyi Danimarka'ya vermeyi reddetti. Danimarka 18. yüzyılda bölgeyi yeniden ele geçirmek için girişimde bulunduysa da, Baltık-Kuzey Denizi geçidinin, tek bir gücün denetimine girmesini istemeyen deniz güçlerinin engellemesi nedeniyle başarılı olamadı. 19. yüzyılda hem İsveç'in hem de Danimarka'nın eski gücünü yitirmesiyle Skåne Sorunu da ortadan kalktı.

skapolit, kalsiyum bakımından zengin başkalaşım kayaçlarında, özellikle mermer, gnays, granulit, yeşilşist ve skarnlarda rastlanan feldispatoit mineralleri grubunun ortak adı. Bulundukları başlıca yerler Kanada'da Québec ve Ontario, İsveç'te Kiruna, ABD'de Pennsylvania ve Avustralya'da Queensland'dır. Bu mineraller, molekül yapısında sodyum ile kalsiyumun birbirinin yerini aldığı bir katı çözeltiler dizisi oluşturur. Maryalit (sodyum alüminosilikat) ve meyonit (kalsiyum alüminosilikat), dizinin kuramsal uç üyeleridir (katışıksız bileşikler); ancak yapay yolla elde edilen bu uç üyeler doğada, en azından yüzde 20 oranında birbirinin içinde katışkı yapar biçimde bulunur. Skapolit doğada, vernerit (grubun önceki adı), dipir (maryalit bakımından zengin tür) ve mizzonit (meyonit bakımından zengin tür) adlarıyla anılan çeşitli biçimlerde bulunur. Kimyasal formülleri ve ayrın-

tılı fiziksel özellikleri için *bak*. feldispatoit (tablo).

skapula *bak*. kürek kemiği

Skara Brae, Avrupa'daki en iyi korunmuş Neolitik Çağ köylerinden biri. İskoçya'daki Orkney Adalarından Mainland Adasında, Skaill Körfezi kıyısındaki bir kum tepeciğinin altında yüzlerce yıl örtülü kalmıştır. 1850'deki büyük bir fırtınadan sonra ortaya çıkan dört yapı, 1860'larda William

Skara Brae, İÖ y. 2000-1500 arası
J. Allan Cash

Watt tarafından kazıldı. 1926'daki başka bir fırtınadan sonra İngiliz Bayındırlık Bakanlığı'nın Eski Anıtlar Bölümü köydeki kazılara devam etti. Arkeologlar Skara Brae'nin İÖ y. 2000-1500 arasında kurulmuş olduğunu tahmin etmektedir.

Adada ağaç bulunmadığından her şey taştan yapılmış ve böylece bozulmadan çağımıza değin ulaşabilmiştir. Köy, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen planlı, tek odalı birkaç evden oluşmuştur. Odalara taş bir plakla kapatılabilen alçak ve dar kapı aralıklarından girilmektedir. Bütün kulübelerin pis suları bir lağım sistemine bağlanmıştır.

Köy halkı yaşamlarını evcilleştirdikleri sığır ve koyun sürülerinden elde ettikleri et ve süt ile kabuklu deniz hayvanlarından sağlıyordu. Giyecekleri büyük olasılıkla deriden yapılmıştır. Alet yapımında daha çok taş, çakıltaşı ve hayvan kemiği gibi yerel malzemeler kullanıyorlardı. Çanak çömlekleri fazla ustalıklı yapılmamış, ama güzel örgelerle bezenmişti. Süs eşyası olarak koyun kemiklerinden, sığır, katil balina ve yaban domuzu dişlerinden yaptıkları takıları kullanıyorlardı. Mors dişlerinden yapılmış zarlarla ve aşık kemikleriyle oyun oynadıkları da anlaşılmaktadır.

skarabe, Latince SCARABAEUS. Eski Mısır'da bokböceği biçiminde dinsel simge. Top haline getirdiği dışkılarla kışın yeraltında beslenen, ilkbaharda da yumurtalarını gene

III. Amenofis'le Kraliçe Tiy'in evlenmeleri dolayısıyla yapılmış bir skarabe, 18. sülale; Doğu Enstitüsü, Chicago
Oriental Institute, the University of Chicago

bu dışkı topaklarına bırakan bokböceği, Eski Mısırlılarda doğadaki yaşam çemberini, özellikle de Güneş'in her gün yeniden doğuşunu simgeler. Skarabe aynı zamanda insan ruhunun ölümsüzlüğünün de simgesi olmuştur; Eski Mısır mezarlarında bulunan çok sayıda böcek kalıntısı bu inanca işaret eder.

Başta sırlı steatit olmak üzere, çeşitli maddelerden yapılmış skarabeler Mısır sanat yapıtları arasında önemli yer tutar. Tabanlarında çeşitli yazılar ya da bezemeler bulunan bu tasvirlerin çoğu, aynı zamanda hem muska (tılsım), hem de mühür işlevi görmüştür. Eski Krallık dönemi (İÖ y. 2686 - y. 2160) sonlarından kalma çok sayıda skarabe mühür vardır. Orta Krallık'ta (İÖ 2040-1786) bunlar ender görülür olmuş, süs eşyası ya da muska olarak kullanılan skarabeler yaygınlaşmıştır. Yeni Krallık (İÖ 1567-1085) ve daha sonraki dönemlerin mumyalarında, sargılara takılmış yürek biçiminde bazalt skarabelere rastlanır. Ayrıca, göğse takılan kanatlı skarabe ve gene muska olarak bedenin başka bölümlerine yerleştirilen skarabe türleri vardır.

En yaygın skarabe türü gene de mühürlerdir. Orta Krallık skarabelerinde sarmal biçimli motiflere ya da mührü taşıyan görevlinin unvanının belirtildiği yazılara rastlanırken, sonraki dönemlerden kalanlarda çok çeşitli desen ve yazılar görülür. Bu yazıların bir bölümü çeşitli yerlere, tanrılara ya da başka şeylere ilişkin kısa sözlerden oluşur; bazılarında da dostluk dilekleri ve hayır duaları vardır.

Tarihsel olarak en değerli skarabeler, üstünde firavun adı bulunanlardır. Bunlar, 11. sülaleden başlayarak çeşitli dönemlere aittir. Bazı büyük firavunların, kendilerinden çok sonraki dönemlere ait skarabelerde adları geçerse de, biçim ve desen özelliklerine bakarak bir skarabenin hangi dönemden kaldığı genellikle anlaşılabilmektedir.

Eski Mısır uzmanlarının skaraboit (skarabe benzeri) adını verdiği benzer bir mühürmuska daha vardır. Ama skaraboitlerde, bokböceğinin anatomik özellikleri ayrıntılı biçimde işlenmemiştir. Mısır skarabeleri tüccarlar aracılığıyla bütün Doğu Akdeniz'e ve Mezopotamya'ya yayılmış, Eski Yunanlılar ile Etrüsklüler tarafından yaygın biçimde taklit edilmiştir.

skarn, korkayaç sokulmalarının çevresindeki değme alanında, karbonatlı tortul kayaçların büyük miktarlarda silisyum, alüminyum, demir ve magnezyum baskınına uğraması sonucunda gelişen başkalaşım bölgesi. Skarnlarda yaygın olarak rastlanan mineraller demir oksitler, kalkerli silikatlar (vollastonit, diyopsit, forsterit), andradit, grosülarit, epidot ve kalsittir. Skarnların çoğu cevher mineralleri de içerir; bu bölgelerde ve yakınlarında, zengin bakır ve başka temel metal yataklarına rastlanır. Skarnlardaki tipik kayaç türü, sokulmakta olan magmadan kaynaklanan ısının ve çözeltilerin etkisiyle oluşan, ince taneli boynuztaştır. Granitli ve diyoritli magmalar da skarnlarla bağıntılıdır.

Skarżysko-Kamienna, Polonya'nın güneydoğu kesimindeki Kielce ilinde (*województwo*) kent. Kamienna Irmağı kıyısında yer alır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir metalurji merkezi durumuna geldi. Varşova-Kraków demiryolu hattı üzerindeki bir kavşak noktasında yer alan kent, Eski Polonya Sanayi Havzası'nın bir parçasını oluşturur. Kentin hemen doğusundaki Wąchock'ta 16. yüzyılda başlayan madencilik çalışmaları 19. yüzyılda doruğuna ulaştı. Kent, 1940'ların ortalarından sonra bir madencilik merkezi durumuna geldi. Nüfus (1982 tah.) 44.300.

Skate, ABD Deniz Kuvvetleri'nce denize indirilen, enerjisini kendi üreten ilk nükleer denizaltı. "Nautilus"a çok benzeyen, ama yalnızca 2.360 ton ağırlığında olan "Skate" 1957'de hizmete girdi. Skate, Atlas Okyanusunu tümüyle deniz altından yol alarak geçen (1958) ve Kuzey Kutbu'nda su yüzeyine çıkan ilk denizaltı oldu. Çok sayıda torpidoyla donatılan "Skate", su yüzeyinde 20, sualtında ise 25 deniz mili (knot) hız yapabiliyordu. Sonraları Skate sınıfından "Swordfish" (1958), "Sargo" (1958) ve "Seadragon" (1959) adlı denizaltılar geliştirildi.

Skeat, Walter William (d. 14 Ekim 1866, Cambridge, Cambridgeshire - ö. 24 Temmuz 1953, Londra, İngiltere), İngiliz etnograf. Malakka Yarımadası üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmalar sonradan bölgeyle ilgili etnografya araştırmalarına temel oluşturmuştur.

Cambridge'deki Christ's College'da öğrenim gördü. 1891'de Malakka Yarımadasındaki Selangor eyaletinde devlet memuru olarak çalışmaya başladı. Bu dönemde Malayların geleneksel alışkanlıklarına ve gündelik yaşamına ilgi duydu. Bu konuda bilgi toplamak amacıyla 1899'da Malakka Yarımadasını kapsayan bir yolculuğa çıktı.

Çalışmalarını *Malay Magic* (1900; Malaya Büyüsü) ve *Pagan Races of the Malay Peninsula* (1906, C. O. Blagden ile birlikte; Malakka Yarımadasındaki Pagan Irklar) adlı kitaplarında topladı.

Skeena Irmağı, Kanada'da, İngiliz Kolumbiyası'nın batısında ırmak. Toplam uzunluğu 580 km'dir. Eyaletin kuzey kesimindeki Skeena Dağlarından doğar. Genellikle güneybatı yönünde akarak Babine ve Bulkley adlı iki büyük kolunu aldıktan sonra Prince Rupert'ın güneyinde, Büyük Okyanusun bir kolu olan Chatham Boğazına dökülür. Önemli miktarda sombalığı avlanan ırmağın ağzının yakınlarında birkaç konserveleme kuruluşu vardır. Gemiler ırmağın ağzından 160 km kadar içeriye girebilir. Terrace ve Hazelton ile Bulkley Irmağı kıyısındaki Smithers, ırmak çevresindeki başlıca yerleşmelerdir.

skeet atıcılığı, yaylı bir araçla havaya fırlatılan traplara av tüfeğiyle ateş etmeye dayanan atıcılık türü. *Ayrıca bak*. atıcılık.

Skellefteå, İsveç'in kuzeyinde, Västerbotten ilinde (*län*) kent ve liman. Botni Körfezinin yakınında, Skellefte Irmağının kıyısında yer alır. 1845'te tüzel kimlik kazanmasına karşın kuzeybatıda zengin maden yataklarının keşfedildiği 1918'e değin önemli bir yer olmadı. 1952'de çevredeki çeşitli yerleşmeler Skellefteå'yla birleştirildi. Kereste ürünlerinin yanı sıra altın, gümüş, bakır, arsenik vb madenler kentin dış limanı olan Skelleftehamn'dan gemilere yüklenir. Skelleftehamn'daki bakır ergitme ve arıtma tesisleri kentin başlıca sanayisini oluşturur. Skellefte Müzesi'nde bir bölümü Demir Çağından öncesine tarihlenen parçalar sergilenir. 18. yüzyılda inşa edilen eski bölge kilisesi, 12. ve 15. yüzyıl Alman ahşap işçiliğinden örnekler içerir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 74.247.

Skelton, John (d. y. 1460 - ö. 21 Haziran 1529, Londra, İngiltere), siyasal ve dinsel şiirleriyle tanınmış Tudor dönemi şairi ve yergicisi. Uzun bir aradan sonra 20. yüzyılda yeniden önem kazanmıştır. İngiliz şiirinde konuşmanın doğal ritmine dayalı, teker-

lemeleri andıran kısa ve uyaklı dizelere *Skeltonics* denir.

Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Oxford, Felemenk'teki (bugün Belçika'da) Leuven ve Cambridge

John Skelton, Richard Faukes'un bastığı *The Garlande of Laurelle* adlı kitabın kapağından ayrıntı, 1523; British Museum, Londra
British Museum, Londra

üniversiteleri tarafından "şür ustası" kabul edildi. Bu başarısı, ayrıca Eski Yunanlı ve Romalı yazarları çevirmedeki yeteneği sayesinde 1489'da VII. Henry'nin saray şairi oldu. 1502'de Norfolk'taki Diss'e papaz atandı ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü. Yaklaşık 1512'de saray şiiri, kamu ve kilise işleri gibi konularda VIII. Henry'nin danışmanlığına getirildi.

Saray dönemine ait en önemli şiiri, saray yaşamının yol açtığı düş kırıklığını dile getirdiği *Bowge of courte*'du (Saray Dalkavukları). Sonradan *Skeltonics* olarak adlandırılan türdeki şiirlerini ise Diss'te papazlık yaptığı sırada yazdı. Bu dönemin en önemli şiirleri, genç bir hanımın beslediği hayvanın ölümü üzerine yazılmış alaycı bir ağıt olan, aynı zamanda ölüler için yapılan dinsel ayinlerin yerildiği *Phyllyp Sparowe* (Serçe Phyllyp) ile atmacasını Skelton'ın kilisesine uçuran bir papaza karşı yazılmış hiddetli bir saldırı olan *Ware the Hawke*'tu (Atmacaya Dikkat). Skelton ayrıca çoğu yergili bir dizi saray şiiri de yazdı. 1513'te Flodden Çarpışması'ndan sonra yazdığı *A ballad of the Scottysshe Kynge* (İskoçya Kralının Baladı) kralın düşmanlarına karşı sert bir saldırıydı. Ertesi yıl atışma biçiminde alaycı ve sövgülü şiirler, ardından İngiliz edebiyatının ilk dindışı ibret oyunu olan, siyasal yergi niteliğindeki *Magnyfycence*'ı (1516; Haşmetli) yazdı. Bunları, başarılı bir ayyaş meyhaneci kadın portresi çizen *The Tunnyng of Elynour Rummynge* (Elynour Rummynge'ın Biralarının Fıçılanması) izledi. Skelton siyasal ve dinsel konulardaki en önemli yergili şiirleri *Speke Parrot* (1521; Konuş Papağan), *Collyn Clout* (1522) ve *Why come ye nat to courte*'da (1522; Saraya Neden Gelmiyorsunuz) hem devlet, hem de kilise içinde güç kazanan Kardinal Thomas Wolsey'yi ve yeni bir tehlike oluşturduğunu düşündüğü hümanizmi hedef alır.

Skelton Buzulu, Antarktika'da, Victoria Toprakları'nın Hillary Kıyısında, Cook Dağlarının kuzeydoğusunda, McMurdo Körfezi yakınlarında yer alan buzul. Ross Buzlasında güneye doğru kaymaktadır. 62 km uzunluğundaki buzlanın bilinen en kalın yeri yüzer ucundan 47 km içeridedir ve yaklaşık 1.450 m kalınlığındadır. Buzulun doğu kesimi, grovak benzeri yarıtortul ve yarıvolkanik kayaçlardan oluşan kesintili bir kuşakla örtülüdür.

skene (Yunancada "çadır"), Eski Yunan tiyatrosunda, üstünde oyunun oynandığı sahnenin gerisinde yer alan sahne yapısı. Önceleri sahnenin arkasında bir çadır bulunur, oyuncular maske ve kostümlerini bunun içinde değiştirirlerdi. Oyun alanına da, bu çadırın önünde kaldığı için *proskenion* (çadırın önü) adı verilirdi. İlk kez İÖ y. 465'te kullanıldığı bilinen *skene*, izleyicilere dönük küçük bir ahşap yapıydı. Zamanla sahnenin fonunu oluşturan, sütunlarla bezeli, iki katlı bir yapıya dönüştü. Oyuncular sahneye bunun cephesinde yer alan üç kapıdan girip çıkıyorlardı. *Skene*'nin iki ucu da ileriye doğru uzayarak oyun alanının iki yanını sınırlıyordu. İÖ 5. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, ahşap *skene*'lerin yerini kalıcı taş yapılar aldı. Daha sonraları Roma tiyatrolarında *skene*'ler gösterişli bir bina cephesi haline geldi. Artık bir anlamda oyunların sabit bir dekoru olan bu cephe çeşitli sütunlarla, silmelerle, nişler içindeki heykellerle çok zengin bir biçimde bezeniyordu. Rönesans döneminde tiyatroların sahnelerinin gerisinde aynı türden cepheler ahşap, kumaş ve kartonla yapılmaya başladı ve böylece günümüzdekine benzeyen ilk tiyatro dekorları ortaya çıkmış oldu. *Skene* sözcüğü ise değişik biçimlerde hemen bütün Avrupa dillerine girdi (Almanca *Szene*, Fransızca *scène*, İngilizce *scene*), ama ilk anlamı değişerek tiyatrodaki asıl sahneyi anlatmak için kullanılır oldu. *Ayrıca bak.* ön sahne.

skeptisizm *bak.* şüphecilik

skhenti, örtünmek için kalça ve kasıkların çevresine sarılan dikdörtgen biçimli dokuma. En eski giysilerden olan *skhenti*'nin tılsım ve süsler takılan bel kuşağından esinlenerek tasarlandığı düşünülür. Mısırlıların İÖ y. 3000'den sonra kullanmaya başladıkları *skhenti*'ler bedene birkaç kez sarılır ve bedenin ön tarafında düğümlenirdi.

İÖ 2000'de Girit'te kullanılan *skhenti*'ler çok çeşitli ve süslüydü. Günümüzde hâlâ dünyanın çeşitli bölgelerinde *skhenti* kullanılmaktadır.

skhisma (Yunancada "anlaşmazlık", "bölünme"), Hıristiyanlık tarihinde, kilise içinde bölünme.

Hıristiyanlığın ilk döneminde *skhisma* terimi başlangıçta temel öğreti dışındaki anlaşmazlıkları belirtirdi ve bu nedenle heretiklikle eşanlamlı değildi. Ama zamanla bu ayrım belirsizleşti. Ortaçağdaki en önemli bölünme, çeşitli tartışma ve eylemler sonunda 1054'te Hıristiyanlığı Katolik ve Ortodoks biçiminde ikiye ayıran Doğu-Batı Bölünmesi'ydi(*). Ortaçağdaki bir başka önemli bölünme, Roma ve Avignon'daki iki ayrı papayla daha sonra ortaya çıkan bir üçüncü papanın yarattığı Büyük Bölünme'ydi(*). Hıristiyanlık tarihindeki en büyük bölünme ise, Reform hareketiyle başlayıp Katolik Kilisesi'nden ayrı bir Protestan Kilisesi'nin kurulmasıyla sonuçlanan ayrılıktır.

skibob yarışı, bisiklet, *bobsled* ve kayağın özelliklerini birleştiren, tek yönlü bir araçla yapılan kış sporu. Aracın arkadaki uzun kayağı sabit, öndeki yönlendirici kısa kayağı ise hareketlidir. Bisikletinkine benzer bir sele ile gidon, aracın donanımını tamamlar. Tümseklerden yumuşak geçişi sağlamak için yaylarla desteklenen araç oldukça hafiftir; taşınabilirliği sağlamak için tahta, alüminyum ya da plastikten yapılır. Uzunluğu 1,9-2,29 m arasında değişir. Kısa kayaklar kullanan *skibob* yarışçısı başlık takar; gözlük kullanımı isteğe bağlıdır. Yarışmalar genellikle 3-5 km arasında değişen bir pisti en kısa zamanda bitirmeye dayanır. Avrupa ve Dünya şampiyonaları gibi uluslararası yarışmalar, 1961'de kurulan ve merkezi Viyana'da bulunan Uluslararası Skibob Federasyonu'nun (FISB) gözetiminde yapılır.

Skibob yarışı
Swiss National Tourist Office

Skibob yarışları, kayak yarışlarında olduğu gibi iniş, büyük slalom ve özel slalom dallarını kapsar. İniş yarışında pistin yükseklik farkı kadınlar için en az 365 m, erkekler için de 600 m'dir. Yükseklik farkının daha az olduğu büyük slalomda 31 kapı vardır. Özel slalomun yükseklik farkı daha az olmakla birlikte, kapı sayısı erkekler için 50-60, kadınlar için 30-40 arasındadır. *Skibob*'ların yarış dışı hızı saatte 40-65 km arasında değişir; iniş yarışlarında saatte 160 km'yi aşan hızlara da ulaşılmıştır.

Skidmore, Owings ve Merrill, SOM olarak da bilinir, Louis Skidmore (d. 8 Nisan 1897, Lawrenceburg, Indiana - ö. 27 Eylül 1962, Winter Haven, Florida, ABD), Nathaniel Alexander Owings (d. 5 Şubat 1903, İndianapolis - ö. 13 Haziran 1984, Santa Fe, New Mexico, ABD), John Ogden Merrill (d. 10 Ağustos 1896, St. Paul, Minnesota, ABD - ö. 13 Haziran 1975) tarafından ku-

SOM'un ünlü yapılarından, Gordon Bunshaft'ın tasarımıyla gerçekleştirilen Lever House gökdeleni, 1952; New York kenti
Anadolu Yayıncılık Arşivi

rulmuş, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle ticaret ve sanayi yapıları alanında uzmanlaşmış, dünyanın en büyük mimarlık bürolarından biri.

Kuruluşu 1936'ya değin uzanan büro ilk yapıtlarını 1940'ların başında vermeye başladı. 1930'larda ABD mimarlığı bir yeniklasik dönem yaşamıştı. Bu yılların sonlarına doğru Nazi yönetimi nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Alman mimarlar ABD'ye gitmeye başladılar. Aldıkları eğitim görevleri ve yaptıkları uygulamalarla, ortaya atmış oldukları modern mimarlık ilkelerinin bu ülkede de tanınmasında ve yaygınlaşmasında rol oynadılar. SOM, bu mimarlar içinde en çok Mies van der Rohe'nin ilkelerine yakın oldu. ABD'de çok katlı yapılarda kullanılan çelik iskelet taşıyıcılar üstüne perde duvar (giydirme cephe) geçirme biçimindeki yapım yöntemini üstün nitelikli yapı malzemeleri ve yetkin ayrıntılarla uygulamaya özen gösterdi. 1949'da büroya ortak olan Gordon Bunshaft'ın(*) tasarımıyla 1952'de New York'ta gerçekleştirilen Lever House gökdeleni ve 1957-60 arasında gene aynı kentte yapılan 60 katlı The Chase Manhattan Bank N.A. bu türün olduğu kadar SOM'un da başyapıtları arasındadır.

SOM, ABD dışında Belçika, Bermuda, Endonezya, Almanya, Hawaii, Hong Kong, Hollanda, İngiltere, İran, Kuveyt, Mısır ve Suudi Arabistan gibi çeşitli ülkelerde de yapılar yapmıştır. Cidde Uluslararası Havaalanı Hac Terminali SOM'a 1983'de Ağa Han Mimarlık ödüllerinden birini kazandırmıştır. Büroda çalışan genç kuşak tasarımcılar arasında Gordon Bunshaft'tan başka Charles Basset, Bruce J. Graham ve Walter Netcsh gibi mimarlar vardır.

SOM Türkiye'de de çalışmalar yürütmüştür. Bunlardan biri, ülkenin mimarlık sorunlarını araştırmak ve çözüm önerileri geliştirmek amacıyla SOM mimarlarının hazırladığı *Construction, Town Planning and Housing in Turkey* (1951; *Türkiye'de Yapı, İmar ve Mesken Konusunda Rapor*, 1951) adlı yapıttır. Ayrıca Gordon Bunshaft 1953-55 arasında yapılan İstanbul Hilton Oteli'nin tasarımını Sedad Hakkı Eldem'le birlikte gerçekleştirmiştir.

Skierniewice, Polonya'nın orta kesiminde il (*województwo*). 1975'te eski Varşova ve Łódź illerinin batı kesimlerinden oluşturulmuştur. Yüzölçümü 3.959 km²'dir. Verimli Orta Polonya Düzlüğünde yer alır. Kuzeyinde buğday ve çavdar tarımına ayrılmış geniş araziler bulunur; güneyinde patates ve şeker pancarı yetiştirilir. Vistül (Wista) Irmağının kollarından Bzura Irmağı il topraklarını kuzeydoğu yönünde geçer. İl merkezi Skierniewice'dir. Skierniewice ilinin ekonomisi kimyasal madde, inşaat malzemeleri, kâğıt ürünleri, kumaş ve işlenmiş gıda üretimiyle tarıma dayalıdır. Nüfus (1991 tah.) 419.300.

Skikda, eskiden PHILIPPEVILLE, Cezayir'in kuzeydoğu kesiminde kent. Akdeniz'de Stora Körfezi kıyısında, Safsaf Çayının ağzının yakınlarında yer alan bir limandır. 1838'de Fransız Mareşal Sylvain-Charles Valée tarafından Konstantin'in (Kosantine) limanı olarak kuruldu. Bugünkü kentin yerinde 4. yüzyılda, Kirta'nın (bugün Kosantine) limanı olan Rusicade kenti bulunuyordu. Kentte Cezayir'deki en büyük Roma tiyatrosu yer alır. Ama, taşlarının başka binaların yapımında kullanılması nedeniyle tiyatro büyük zarar görmüştür. 1970'te Hassi R'Mel'den Skikda'ya uzanan doğal gaz boru hattının tamamlanmasından sonra kentte sıvılaştırılmış gaz, petrol arıtma ve petrokimya sanayileri gelişti.

Eskiden nüfusu büyük çoğunlukla İtalyanlardan ve Malta kökenlilerden oluşan kasaba, 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından sonra Müslüman mültecilerin akınına uğradı. Nüfus (1987) belediye, 128.747.

Skinner, B(urrhus) F(rederic) (d. 20 Mart 1904, Susquehanna, Pennsylvania - ö. 18 Ağustos 1990, Cambridge, Massachusetts, ABD), davranışçı okulun önde gelen temsilcilerinden ABD'li psikolog. İnsan davranışını, dış çevreden kaynaklanan uyaranlara karşı geliştirilen fizyolojik tepkiler temelinde ele almış, bu tepkilerin bilimsel biçimde incelenmesiyle insan doğasının da en dolaysız yoldan açıklanıp denetlenebileceğini savunmuştur.

Skinner, fizyolog İvan Pavlov'un koşullu refleks kuramından, Bertrand Russell'ın davranışçılık üzerine yazılarından ve bu akımın kurucusu John B. Watson'ın düşüncelerinden etkilenerek psikolojiye yöneldi. Harvard Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan (1931) sonra, araştırmacı olarak bu üniversitede kaldı. 1936'da Minnesota Üniversitesi'nde (Minneapolis) öğretim üyesi oldu. İlk yapıtı *The Behavior of Organisms: An Experimental Analysis*'i (1938; Canlılarda Davranış: Deneysel Bir Çözümleme) bu dönemde yayımladı.

Skinner, Indiana Üniversitesi'nde (Bloomington) psikoloji dersleri verirken (1945-48) gerçekleştirdiği bir buluşla bilim çevreleri dışında da tanındı. "Hava Odacığı" adını verdiği bu buluş, mikroptan arıtılmış, ses geçirmez, havalandırma düzeneği olan büyük bir kutuydu ve 0-2 yaş grubundaki bebeklerin büyüme sürecinde en uygun ortamı sağladığı düşünülüyordu. Skinner 1948'de yayımlanan *Walden Two* (Walden İki) adlı romanında ortaya koyduğu toplum mühendisliğine ilişkin görüşleriyle sert eleştirilere hedef oldu. Adını Henry Thoreau'nun tek kişilik ütopya deneyi *Walden*'dan (1854) alan yapıtta, davranışın toplum yararına denetlenip yönlendirildiği bir "ütopya" yaratmıştı.

Skinner 1948'den başlayarak ders verdiği Harvard Üniversitesi'nde bütün bir psikolog kuşağını etkiledi. Tasarımını kendi yaptığı deney düzenekleriyle çeşitli becerilere sahip hayvanları yetiştirmesi, özellikle masa tenisi oynayan güvercinleri büyük bilimsel başarılar olarak kabul edildi. Skinner kutusu adıyla bilinen bir başka buluşu da, ilaçların insanlardan önce hayvanlar üzerinde denenmesi amacıyla sanayide kullanıldı.

Skinner deney hayvanlarının aşamalı biçimde eğitilmesiyle ilgili deneyimlerinden yola çıkarak programlı öğrenme kuramını geliştirdi. Pekiştirme ve ödüllendirme kavramlarına dayanan programlı öğrenme, öğretim makinesi adını verdiği düzenek aracılığıyla yerine getirilmekteydi. Bu aygıtlar yoluyla öğrenci, öğrenmesi istenen konudaki sorulara verdiği her doğru yanıtta ödüllendiriliyor, böylece öğrenme pekiştirilmiş oluyordu.

Skinner'ın öbür yapıtları arasında, *Science and Human Behavior* (1953; Bilim ve İnsan Davranışı), *Verbal Behavior* (1957; Sözel Davranış), *The Analysis of Behavior* (1961, J.G. Holland ile birlikte; Davranışın Çözümlenmesi) ve *Technology of Teaching* (1968; Öğretim Teknolojisi) sayılabilir. Tartışmalara yol açan bir başka kitabı da *Beyond Freedom and Dignity*'dir (1971; Özgürlük ve Onurun Ötesinde). Bu yapıtında Skinner, özgürlük ve onur gibi kavramların kişiyi kendi kendini yok etmeye kadar götürebileceğini belirtmiş, ayrıca fizik ve biyoloji bilimleri gibi bir davranış teknolojisi geliştirebileceğini savunmuştur. Otobiyografisinin yer aldığı üç kitabı *Particulars of My Life* (1976; Yaşamımdan Ayrıntılar), *The Shaping of a Behaviorist* (1979; Bir Davranışçının Biçimlenmesi) ve *Notebooks*'tur (1980; Defterler). Skinner'ın Türkçede de *Enjoy Old Age* (*Yaşlılığın Tadını Çıkarın*, 1984) adlı kitabı yayımlanmıştır.

Skinner, Cornelia Otis (d. 30 Mayıs 1901, Chicago, Illinois - ö. 9 Temmuz 1979, New York kenti, New York, ABD), Amerikalı oyuncu ve yazar. Yergici bir nükte anlayışıyla hafif şiirler, monologlar, anekdotlar, skeçler ve monodramlar yazmış, kendi sahne yapıtlarında çok yönlü ve seçkin oyunculuk becerilerini ustalıkla sergilemiştir.

Sahneye profesyonel olarak ilk kez *Blood and Sand* (1921; Kan ve Kum) adlı oyunda, tanınmış bir trajedi oyuncusu olan babası Otis Skinner'la birlikte çıktı. *Captain Fury* (1925; Kaptan Fury) adlı ilk oyununu da onun yardımıyla yazdı. Daha sonra 1930'larda tek başına *The Loves of Charles II* (II. Charles'ın Aşkları), *The Empress Eugénie* (İmparatoriçe Egénie), *The Mansions on the Hudson* (Hudson Irmağı Üstündeki Konaklar) ve *The Wives of Henry VIII* (VIII. Henry'nin Karıları) gibi monodramları yazıp sahneye koydu. Bu oyunların hepsinde bir rolden ötekine ustaca geçerek birbirinden farklı çeşitli karakterleri canlandırdı. Ama üstün bir oyuncu olarak üne ancak 1939'da *Candida*'yla kavuştu; dram oyunculuğundaki yetkinliğini *Theatre* (1941; Tiyatro) adlı oyundaki rolüyle kanıtladı.

Skinner değişik alanlardaki yazarlık yeteneğini, yayımlandığı yıl en çok satan kitaplar arasına giren *Our Hearts Were Young and Gay* (1942, Emily Kimbrough ile birlikte; Gönüllerimiz Genç ve Şendi) ve Fransız oyuncu Sarah Bernhardt'ın yaşamını anlattığı ağırbaşlı ve dokunaklı bir yapıt olan *Madame Sarah* (1967) ile ortaya koydu.

Skinner, Otis (d. 28 Haziran 1858, Cambridge, Massachusetts - ö. 4 Ocak 1942, New York kenti, ABD), altmış yılı aşan sahne yaşamı sırasında dünyanın dört bir yanında yüzlerce rolü canlandıran ABD'li tiyatro oyuncusu.

Sahneye ilk kez 1877'de, Philadelphia Müzesi'nde sahnelenen *Woodleigh* adlı oyunda çıktı. İki yıl Philadelphia'da bir toplulukta çalıştıktan sonra 1879'da ilk kez New York'ta oynadı. İzleyen beş yıl içinde önce Edwin Booth'la, ardından da üç yıl Lawrence Barrett'la çalışarak klasik bir repertuvar oluşturdu ve başarılı bir oyunculuk tarzı geliştirdi. 1884'te Augustin Daly'nin topluluğuna girdi ve dört yıl orada çalıştı. 1886'da bu toplulukla birlikte ilk kez Londra'da sahneye çıktı. Daha sonra Booth-Modjeska topluluğunda yer aldı ve 1892'de, Helena Modjeska'nın yanında topluluğun baş erkek oyuncusu oldu. 1903'te Ada Rehan'la birlikte başrole çıktı. Shakespeare rolleri dışında en önemli başarılarını 1911-14 arasında oynadığı *Kismet* (*Kısmet*) ve matador Juan Gallardo'yu canlandırdığı *Blood and Sand* (1921; Kan ve Kum) oyunlarında elde etti. Ölümüne değin sahne çalışmalarını sürdürdü. *Footlights and Spotlights* (1924; Ramp Işıkları ve Spot Işıkları) ve *Mad Folk of the Theatre* (1928; Çılgın Tiyatro Halkı) adlı kitapların da yazarı olan Skinner, oyuncu ve yazar Cornelia Otis Skinner'ın babasıdır.

Skirophoria, Eski Yunan'da, harman dönemine rastlayan Skirophorion ayının (yak-

laşık olarak haziran/temmuz) 12. günü Atina'da düzenlenen dinsel şenlik. Şenlik günü, Atina kentinin tanrıçası Athena'nın rahibeleriyle Deniz Tanrısı Poseidon ve Güneş Tanrısı Helios'un rahipleri, Attika topraklarının güneşin yakıcılığından korunmasını simgeleyen geniş, beyaz bir şemsiyenin altında, Akropolis'ten Skiron denen yere kadar yürürlerdi. Burada Athena onuruna, Thesmophoria(*) şenliğiyle bir bütün oluşturduğu sanılan bir tören düzenlenirdi. Törenin Toprak ve Bereket Tanrıçası Demeter'le kızı Persephone onuruna düzenlendiğini söyleyen efsaneler de vardır.

sklerenkima *bak*. sertdoku

sklerit, SKLERA İLTİHABI olarak da bilinir, gözakının (sklera) enfeksiyon, romatizmal hastalıklar, gut ya da âdet kanamasına ilişkin bozukluklar nedeniyle iltihaplanması. Özellikle genç kadınlarda görülen sklerit gözden çevreye yayılan ağrı, gözlerde sulanma ve ışığa karşı aşırı duyarlılığa neden olur. Glokom, keratit, uveit, hatta körlüğe yol açabilir. Tedavide iltihaba neden olan bozukluğun ortadan kaldırılması amaçlanır.

skleroderma, derinin sertleşmesine ve altındaki dokulara yapışmasına yol açan kronik deri hastalığı. Nedeni bilinmeyen hastalık kadınlarda daha sık görülür; her yaşta ortaya çıkmasına karşın, belirtiler sıklıkla 25-55 yaşlar arasında ortaya çıkar. Yapı değişiklikleri bağdokunun destek proteini olan kollajenin şişmesinden ve miktarının artmasından kaynaklanır. Bunun sonucunda, deri esnekliğini yitirerek yoğun ve sert bir doku haline gelir. Hastalığın erken evresinde deri altındaki dokularda iltihaplanma ve örselenme görülür. İlk belirtiler el ve parmaklarda sertlik ve ağrı, el derisinde gerilme, kalınlaşma, eklemlerin üzerindeki deri kıvrımlarının ortadan kalkmasıdır. Bütün vücudun etkilenmesine bağlı daha ağır belirtiler, ilk belirtilerden yıllar sonra ortaya çıkabilir. Bunların arasında ateş, solunum güçlüğü, akciğerlerde lifsi bağdoku oluşumu, endokardit, miyokardit ya da perikardit, sindirim sistemi bozuklukları ve ağır böbrek yetmezliğidir. Deri altındaki dokuların kireçlenmesi hastalık ilerledikçe artar. Hastalığın ilerlemesi zamanla durur ya da uzun bir gerileme dönemine girer. Şişme ve iltihabı azaltmak amacıyla steroit yapılı hormonlar kullanılabilir. Isı, masaj ve pasif hareket egzersizleri kol ve bacaklardaki hareket güçlüğünü giderir. Bazı hastalarda iklim değişikliği düzelme sağlar.

skleroprotein, hücre ve dokuların yapısında bulunan lifsi proteinlerin ortak adı. Skleroproteinlerin önceleri çözünmediği düşünüldüyse de bu moleküllerin sitrik asit ve asetik asit gibi asitlerin sulandırılmış çözeltilerinde çözündüğü anlaşılmıştır.

Skleroproteinlerin en önemli iki türü kollajenler ve keratinlerdir. Öbür skleroproteinler arasında, doğal ipeğin yaklaşık yüzde 67'sini oluşturan fibroin, birçok dokuda kollajenle birlikte bulunan ve esnek liflerin yapısal proteini olan elastin, deniz süngerlerinin ve mercanların yapısındaki proteinler olan spongin, gorgonin ve antipatin, bazı bakterilerin kamçılarındaki flagellin, memelilerin derisindeki elastin, retikülin ve keratin sayılabilir.

sklerotin, proteinin tabaklanması sonucunda oluşan koyu kahverengi biyolojik pigment. Böceklerin kitinli kabuklarında ve yumurtalarının kabuğunda, bazı kabukluların kabuğunda, toprakta ve denizde yaşayan solucanların kıllarında bulunur. Böceklerin kabuğuna renk vermenin yanı sıra canlıyı zararlı ışınlardan korur, ayrıca kabuk proteinini sertleştirerek koruyucu işlev görür.

sklerotyum, bazı mantarların (örn. *Botrytis, Sclerotium*) uygunsuz büyüme koşullarına dayanabilmek için geliştirdikleri, sert ve sık dokulu miselyum kitlesi. Genellikle koyu renkli bir örtüyle kaplı olan bu yapıların biçim ve boyutları türe göre çeşitlilik gösterir. Bazıları birkaç hücreli, bazıları ise uzunlukları 10 cm'ye varan çok hücreli oluşumlardır. Patates yumruları üzerinde *Rhizoctonia* sklerotyumlarına rastlanır. Çavdarmahmuzu(*) sklerotyumlarında insanlar ve hayvanlar için zehirleyici özellikte bazı alkaloitler bulunur.

Skobelev, Mihail Dmitriyeviç (d. 29 Eylül 1843, Petersburg - ö. 7 Temmuz 1882, Moskova, Rus Çarlığı), Rus subay. Rus Çarlığı'nın Türkistan'ı işgali sırasında ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli görevlerde bulunmuştur.

1868'de Taşkent'e (bugün Özbekistan'da) gönderildi. 1873'te General Konstantin P. Kaufmann'ın Aşağı Amu Derya (Ceyhun) bölgesindeki Hive Hanlığı'na karşı yürüttüğü başarılı sefere (1873) katıldı. 1875'te Hokand Hanlığı'nda bir ayaklanmanın başlamasından sonra Andijan'ı alarak (Ocak 1876) Rusların bütün hanlığı ele geçirmelerini sağladı. Hokand 19 Şubat 1876'da Rus Çarlığı tarafından ilhak edildi ve adı Fergana olarak değiştirildi. Tümgeneralliğe yükseltilen Skobelev, Fergana'nın ilk Rus valisi oldu.

1877'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Avrupa cephesinde görevlendirildi. Birçok önemli çarpışmayı kazanıp Edirne'yi ve Ayastefanos'u (Yeşilköy) ele geçirerek, 31 Ocak 1878'de Osmanlıları ateşkese zorladı. Savaş alanında her zaman beyaz bir üniforma ve beyaz bir atla görülmesi, askerleri arasında "Beyaz General" lakabıyla anılmasına yol açtı.

Savaştan sonra Türkistan'a geri dönen Skobelev, 1880'de Hazar Denizi ve Aral Gölü arasında ve Horasan'da yaşayan Türkmenlere karşı yürütülen seferin komutasını üstlendi. Göktepe'yi ele geçirdikten (24 Ocak 1881) sonra, tüm erkek nüfusu katletti ve bölgeyi teslim olmaya zorladı. Aşkâbad'a gitmek üzereyken geri çağrıldı ve Minsk Kolordusu'nun başına getirildi.

1882 başlarında siyasete atıldı. Paris ve Moskova'da Panslavizm yanlısı konuşmalar yaparak Alman ve Slav ırkları arasında bir çatışmanın kaçınılmaz olduğundan söz etti. Bu görüşleri, 1881'de Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla bir ittifaka girmiş olan Rus hükümetinin resmî politikasına ters düştüğünden Petersburg'a geri çağrıldı. Orada kalpten öldü.

Škoda, Emil von (d. 19 Kasım 1839, Plzeň, Bohemya - ö. 8 Ağustos 1900, Amstetten, Avusturya), II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki en büyük silah sanayisi komplekslerinden birini kuran Alman mühendis ve sanayici.

Almanya'da mühendislik öğrenimi gördükten sonra Plzeň'deki küçük bir makine fabrikasında başmühendis olarak çalışmaya başladı. Üç yıl sonra bu fabrikayı satın alarak kısa sürede işlerini büyüttü. 1886'da Viyana-Cheb arasında kendi özel demiryolu hattını kurdu. 1890'da kurduğu silah fabrikasında Avusturya ordusu için yeni bir tür makineli tüfek üretmeye başladı. 1899'da Plzeň'deki makine atölyeleri ile demirhane ve takım-kalıp atölyelerini birleştirerek Škoda fabrikalarını kurdu.

skolastisizm, felsefe tarihinde, özellikle ortaçağda, Hıristiyanlığın yerleşik inançları ile geleneksel felsefe sorunları arasında ilişki kuran çeşitli sistem ve eğilimlere verilen ad. Latince *schola* (okul) sözcüğünden türetilmiş, dinsel açıdan kabul gören felsefi görüşleri nitelemek için kullanılmıştır. Felsefenin Eski Yunan ve Roma geleneğinden aktarılan düşünce ve yöntemlerinin dinsel kanıları ve inançları temellendirmekte kullanılması da felsefenin, dinin "oda hizmetçisi" olduğu görüşünün kaynağıdır.

Ortaçağın başlarında Kilise Babaları'nın görüşleri önemini korurken, 11. yüzyılda Petrus Abaelardus'un düşüncesi skolastik felsefede mantığın öne çıkmasına yol açtı. Bu arada İbn Rüşd ve İbn Sina'nın yapıtlarıyla Avrupa'ya ulaşan Aristotelesçi görüşler Batı felsefesini büyük ölçüde etkiledi. Aquino'lu Tommaso'nun yaygınlaşan görüşleriyle de güçlenen skolastisizmde ussal çıkarımlara ve mantıksal tutarlılığa büyük önem verilmeye başladı. Böylece Hıristiyan ilahiyatı dinsel vaaz ve Kitabı Mukkades yorumlarından çok, kesinlik savı taşıyan bir bilimsel etkinlik olarak görüldü. İman ve vahiy yerine mantıksal kanıtlama yöntemi kullanıldı. Bütün bilginin bir sentezine varılarak ilahiyatın bilgi hiyerarşisinde en üst düzeyi oluşturması amaçlandı.

Skolastikler eğitimde de bazı temel araçlar geliştirdi. Bunlardan *lectio* (ders), öğretmenin düşüncelerinin öğrencilere aktarılması, *disputatio* karşılıklı tartışma, *summa* (özet) ise gerçeğe ilişkin kapsamlı bir bakış açısı verilmesiydi. Eğitimin amacı ve yöntemi konusunda ortak bir yaklaşım benimsenmekle birlikte öğretiye ilişkin belirli noktalardaki görüş ayrılıkları çeşitli skolastik akımların doğmasına yol açtı. Bu farklı ilahiyat okullarından en önemli ikisi, Duns Scotus'un izleyicileri olan Fransiskenler ile Aquino'lu Tommaso'nun izleyicileri olan Dominikenlerdi. Fransiskenler Tanrı'nın mutlak bir özgürlük içinde yarattığı dünyada tam ve kesin zorunlu nedenlerin bulunamayacağı görüşündeydi. Dominikenler ise, inancın genel olarak ussallığı varsaydığını, dolayısıyla da gerektirdiğini kabul ediyordu. Tommasoculuk diye bilinen ikinci görüş zamanla üstün geldi ve Aquino'lu Tommaso'nun ünlü *Summa Theologica*'sı (1265-73; İlahiyat Toplu Yapıtı) skolastisizmin temel yapıtı sayıldı. Böylece skolastisizmde, başlıca etkinliği Tommaso'nun yapıtı üzerine kapsamlı yorumlar yazmanın oluşturduğu yeni bir dönem başladı.

Hıristiyanlık içinde gelişen Reform ve Karşı-Reform hareketleri skolastisizmi de etkiledi. Protestan ilahiyatçılar kutsal metinlerin sözel anlamına dayanıp skolastik çabaları mantıksal oyunlar olarak eleştirirken Katolikler artan ölçüde skolastisizme bağlı kaldı. Bu arada skolastisizm gittikçe daha soyut ve daha mantıksal bir biçim aldı. 16. yüzyıl sonlarında ise ilk kez Cizvit düşünür Francisco Suárez skolastisizmin söylediklerinden çok ruhuna ağırlık verdi; *Disputationes Metaphysicae* (1597; Metafizik Tartışmalar) adlı yapıtında Tommaso'nun öğretisini yorumlamak yerine, ondan ve başka düşünürlerden aldığı esinle özgün bir felsefe incelemesi ortaya koydu.

Tommaso'nun düşüncelerinden ilahiyattan bağımsız bir felsefe görüşü çıkarmaya yönelen çalışmaları 17. yüzyılda Juan de Santo Tomás başlattı. Onun *Cursus Philosophicus* (1632-36; Felsefe Dersi) adlı ünlü yapıtına sonraki yıllarda yeni örnekler eklendi. Kilise bilimi, apolojetik, ahlaki ilahiyat ve kozmoloji başlıkları altında yazılan yeni yapıtlar, ortaçağın skolastik sentezinin daha da parçalanmasına yol açtı. Bununla birlikte bu düşünürler ortaçağ metinlerini başlan-

gıç noktası olarak almayı sürdürdü ve kendilerini skolastik geleneğin mirasçısı olarak gördü.

18. ve 19. yüzyıllarda skolastisizm çöküş dönemine girdi. Yeniçağ felsefesinin birçok düşünürü tarafından hiçbir gelişme göstermeyen, felsefeye katkıda bulunmayan bir ara dönem olarak görüldü. Skolastisizme bağlı kalan okullar eğitimlerini sürdürmekle birlikte çağdaş gelişmelerden uzak, içine kapalı dinsel kurumlar olarak kaldılar. Latincenin kullanıldığı skolastik eğitim Katolik ilahiyat öğrencilerinin ezberciliğiyle sınırlandı.

19. yüzyılın sonlarına doğru Papa XIII. Leo'nun girişimiyle bir Yeni-Tommasocu hareket oluştu. Papanın *Aeterni Patris* (1879; Ölümsüz Babanın) adlı yapıtından sonra yeni-skolastisizm denen eğilim, Katolik üniversitelerde egemen oldu. Başlangıçta bu yenilik de çağdaş felsefe ile ilişki kurmak ve skolastisizmi canlandırmak konusunda başarısız kaldı; 20. yüzyılın başlarında Katolik ilahiyatı çağdaşlaştırma eğilimleri karşısında tutucu bir rol oynadı. Daha sonra ise Fransız Hıristiyan düşünür Étienne Gilson gibi araştırmacıların tarihsel çalışmalarıyla yeni-skolastisizm ve Yeni-Tommasoculuk yeniden saygınlık kazandı ve felsefeye özgün katkılarda bulunmuş bir eğilim olarak önemli sayıldı.

Skolastisizmin felsefe tarihi açısından olumsuz yanı, felsefeyi dine, yani kendisinden başka bir bilgisel temele bağımlı duruma getirmesidir. Olumlu sayılabilecek etkisi ise Aristoteles'ten gelen mantıksal geleneği son derece keskin bir düşünme aracı olarak geliştirmesi, felsefede açık bir biçimde kanıtlanmamış hiçbir görüşün kabul edilmemesi anlayışının önemli örneklerini vermesidir.

skolesit, zeolitler ailesinden natrolitle bağıntılı mineral. *Ayrıca bak.* natrolit.

Skolimowski, Jerzy, asıl adı YUREK SKOLIMOWSKI (d. 5 Mayıs 1938, Varşova, Polonya), Polonyalı sinema yönetmeni. 1960'ların yaratıcı genç yönetmenlerinden biri olmuş, daha sonra ülkesi dışında çalışmıştır.

Varşova Üniversitesi'ni bitirdikten sonra öyküler ve şiirler yayımladı. Andrzej Wajda'nın *Niewinni czarodzieje* (1959; Masum Büyücüler) filminin senaryo yazım çalışmalarına katıldı. Onun önerisiyle *Łódź*'daki sinema okuluna girdi. 1963'te *Boxer* (Boksör) adlı orta uzunluktaki ilk filmini yönetti. 1964'te çektiği mezuniyet filmi *Rysopis*'te yaratıcılığını ortaya koydu. Yeni kuşakların 1960'ların toplumuyla uyumsuzluğu üzerinde duran bu film, Skolimowski'nin "gençlik sinemacısı" olarak adlandırılmasına yol açtı. 1966 tarihli *Bariera*'nın (Engel) ardından yönettiği ve Stalin dönemini eleştirdiği *Rece do góry* (1967; *Eller Yukarı*) yasaklanınca Skolimowski ülkesi dışında çalışmaya başladı. Belçika'da yaptığı *Le Départ* (1967; *Çıkış*), gençliğin sorunlarını engin bir düş gücüyle ve uçarı bir havada yansıtıyordu.

Skolimowski sonraki filmleri *Deep End* (1970), *Herzbube/King Queen Knave* (1972; *Yaklaş Ama Soyunma*), değişik bir gerilim filmi denemesi olan *The Shout* (1978; *Çığlık*), *Moonlighting* (1982; *Kaçak İşçiler*), *Success Is The Best Revenge* (1984; Başarı En İyi İntikamdır) ve *The Lightship*'te (1985; *Fener Gemisi*) gittikçe klasik bir anlatıma yöneldi.

skolyoz, omurganın önden ya da arkadan bakıldığında yana doğru eğrilmiş olması. Başlıca nedenleri sırt, göğüs ya da karın kaslarının çocuk felci ya da beyin felci sonucunda bakışımsız (asimetrik) gelişmesi, bacakların farklı uzunlukta olması, omurga ve ilgili yapıların oluşum bozuklukları ya da hastalıklarıdır (örn. spondilit, kırık ve çıkıklar, raşitizm). Skolyozun tedavisi neden olan bozukluğa bağlıdır; sıklıkla ortopedik cerrahi, korse ve egzersizlerden yararlanılır.

Skopas (ü. İÖ 4. yy), Klasik dönemin sonlarında etkinlik gösteren Eski Yunanlı heykelci ve mimar. Antik Çağ yazarlarınca, Praksiteles ve Lysippos ile birlikte, İÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış en önemli üç sanatçıdan biri olarak değerlendirilmiştir. Páros doğumludur ve büyük olasılıkla bu Yunan adasında yaşayan sanatçı bir aileden gelmektedir.

Antik Çağa ait yazılı belgelere göre, Skopas 4. yüzyılın üç önemli anıtı üzerinde çalıştı: Tegea'daki (Arkadia) Athena Alea Tapınağı, Ephesos'taki Artemis Tapınağı ve Halikarnassos'taki (Bodrum) Mausoleion(*). İS 2. yüzyılda yaşayan Yunanlı gezgin Pausanias, Skopas'ın, yapımına İÖ 394'ten bir süre önce başlanan Athena Alea Tapınağı'nda hem mimar, hem heykelci olarak çalıştığını ve tapınağın içinde, Athena Alea'nın heykelinin iki yanında yer alan Asklepios ve Hygieia heykellerinin onun elinden çıktığını yazar. Skopas'ın tapınağın, üstünde Kalydon domuzunun avlanışının betimlendiği ve bugün Atina'daki Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde korunan alınlığında da çalıştığı sanılır.

İS 1. yüzyılda yaşayan Romalı yazar Plinius'a göre Skopas, Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın sütunlarından birinin kabartmalarını yapmıştır. Ama günümüze ulaşan kabartmalı üç sütundan hiçbiri onun elinden çıkmışa benzememektedir. Skopas Halikarnassos'taki Mausoleion'un heykelleri üzerinde Bryaksis, Timotheos ve Leokhares ile birlikte çalışmıştır.

Niobe'nin kızlarının yok edilişini betimleyen bir grup heykelinin Skopas'a ait olduğuna inanılmaktadır. Niobe heykellerinin kopyaları Floransa'daki Uffizi Galerisi'ndedir. Skopas'a atfedilen çok sayıdaki bağımsız heykeller arasında en önemlisi *Pothos* (Özlem) diye bilinen yapıttır. *Pothos*'un bir kopyası Roma'daki Palazzo dei Conservatori'deki koleksiyonda bulunmaktadır.

Skopje, ÜSKÜP olarak da bilinir, Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti.

Dağlık bir bölgede, Vardar Irmağının iki yakasında yer alır. Illyrialı bir kabilenin merkezi olarak Scupi adıyla kuruldu. 4. yüzyılda, İmparator Diocletianus'un yönetimi sırasında Dardania bölgesinin (Roma'nın Yukarı Moesia eyaletinin bir bölümü) merkezi oldu. 518'deki depremde tümüyle yıkıldı. 7. yüzyılda kısa bir süre Slav akınlarına uğrayan kent 9. ve 10. yüzyıllarda hızla gelişti. 1189'da Sırpların eline geçti. Osmanlıların 1392'de Makedonya'yı fethinden sonra eyalet merkezi ve önemli bir ticaret kenti durumuna geldi. 1689'da Avusturya birlikleri kolera salgınını kökünden temizlemek amacıyla kenti yaktılar.

Bu tarihten sonra sürekli gerileyen kent, 19. yüzyılda Belgrad-Selanik Demiryolu'nun yapılmasıyla yeniden canlandı. 1913'te imzalanan bir antlaşmayla Sırbistan topraklarına katıldı. 1918'de de yeni kurulan Yugoslavya Devleti'nin bir parçası oldu. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından işgal edilen (Nisan 1941) kente Bulgar birlikleri yerleştirildi. 1944'te bağımsızlığına kavuşan Skopje, 1945'te Makedonya'nın merkezi oldu.

Eski kent ırmak kıyısındaki taraçalı arazide kuruludur. Tepedeki eski bir kalenin kuzeyinde Romalılardan kalma sukemerleri yer alır. Çevredeki ortaçağ manastırlarından Nerezi (1164) 12. yüzyıla ait fresklerle bezelidir. Öteki tarihsel yapılar arasında ortaçağdan kalma Osmanlı yapısı Kurşunlu Han ile birkaç cami sayılabilir. Skopje, 1963'te kentin yüzde 80'ini yerle bir eden ve 1.070 kişinin ölümüne, 120 binden fazla kişinin de evsiz kalmasına yol açan şiddetli bir depremden sonra yeniden inşa edildi. Irmağın sol yakasında, meclis binaları ile eğitim kurumları, kitaplıklar, konser salonları, radyo ve televizyon istasyonları yer alır. İş merkezi ise sağ yakadadır. Skopje bir sanayi, ticaret ve yönetim merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri kimyasal madde, çimento, tarım makineleri, elektrikli aletler, tuğla, seramik, cam, bira ve alkollü içkiler, konserve meyve ve sebze ile tütündür; kentte ayrıca dericilik, ahşap ve çelik işlemeciliği ile krom arıtımı yapılır. Skopje demir ve kara yolu bağlantıları ve modern havalimanıyla önemli bir taşımacılık merkezidir. Kentte bir üniversite (1949) ve bir mühendislik okulu vardır. Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi de kenttedir. Nüfus (1991) belediye, 563.301.

skopolamin, HIYOSIN olarak da bilinir, *Solenacea* familyasından itüzümü, banotu ve tatula gibi bitkilerden elde edilen alkaloit. Yüksek çözünürlüğü nedeniyle etki edeceği bölgeye daha hızlı ulaşabildiğinden güzelavratotunda bulunan alkaloitlerin farmakolojik etkisi en yüksek olanıdır. Atropin gibi parasempatik sinirleri baskılar, yüksek dozlarda verildiğinde otonom gangliyonlarda da baskılayıcı etki gösterir. Başlıca kullanım alanı merkez sinir sistemi üzerindeki baskılayıcı etkisine dayanır. Skopolamin morfinle birlikte verildiğinde ağrı kesici olarak etki eder ve bellek kaybına yol açar; bu özellikleri nedeniyle doğum sırasında ve ameliyatlardan önce hastayı anesteziye hazırlamak amacıyla kullanılır. Ağızdan alındığında merkez sinir sistemini baskılaması ve spazm giderici etkisi nedeniyle taşıt tutmasında etkilidir. Ayrıca Parkinson hastalığında hareketlerdeki tutukluğu ve titremeyi denetim altına almak için kullanılır. Toksik etkileri de olduğundan çok küçük dozlarda verilir.

Skordiskler, İÖ 3. yüzyılın ilk yarısında Yunanistan'ı istila eden Kelt kabilesi. Sonunda Savus (Sava) ve Tuna ırmaklarının birleştiği noktadaki Sirmium'un (bugün Sremska Mitrovica, Yugoslavya) doğusuna yerleşen Skordiskler sık sık Makedonya'ya akınlar düzenleyerek İÖ 2. yüzyılın sonlarıyla 1. yüzyılın başlarında Romalı valilerle savaştılar. İÖ y. 12'de Roma'nın denetimi altına girmelerinden sonra, Skordisklere belli bir özerklik tanındı.

skorodit, hidratlı demir arsenat ($FeAsO_4 \cdot 2H_2O$) yapısında, variskit grubundan arsenat minerali. Soluk yeşil ya da grimsi yeşilden kahverengiye kadar değişen renklerdeki kristal agregaları ya da soluk yeşilden soluk gri ya da kahverengimsi griye kadar değişen renklerdeki topraksı kütleler halinde bulunur. Yapısındaki demirin yerini alüminyumun aldığı mansfieldit ile kesintisiz bir katı çözeltiler dizisi oluşturur. Mansfieldit, beyazdan soluk griye kadar değişen renklerdeki kabuklar ve gözenekli kütleler meydana getirir. Bu minerallere, arsenopiritin yükseltgenmesiyle ortaya çıkan ufalanma alanlarında rastlanır. Bulundukları başlıca yerler Almanya'da Hesse-Nassau, Yunanistan'da Lavrion, İngiltere'de Cornwall ve Cumberland ile ABD'nin batı kesimleridir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* arsenat mineralleri (tablo).

skorzalit, fosfat minerali lazulite benzeyen mineral. *Ayrıca bak.* lazulit.

Skövde, İsveç'in güneyinde, Skaraborg ilinde (*län*) kent. Billingen Yaylasının (300 m) doğu yamacında yer alır. 12. yüzyılda kurulan yerleşme, kent beratını 1526'da aldı. 1164'te azizler listesine kabul edilen Azize Helena'nın (Elin) mezarı kenti bir hac yeri durumuna getirdi. Gene de 1860'ta demiryolunun gelmesine ve sanayileşmenin başlamasına değin fazla önemli olmayan bir yerleşme olarak kaldı. Günümüzde başlıca sanayi etkinlikleri kireçtaşı madenciliğiyle motor, kimyasal maddeler, tuğla, çimento ve yalıtım malzemeleri üretimidir. Önemli yapılar arasında St. Helena Kilisesi (1250) ve 18. yüzyıldan kalma belediye binası sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 47.529.

Skram, Amalie, eö ALVER (d. 22 Ağustos 1846/47, Bergen, Norveç - ö. 15 Mart 1905, Kopenhag, Danimarka), 19. yüzyıl Norveç edebiyatının önde gelen doğalcı yazarlarından.

Mutsuz bir çocukluk geçirdi. Kendinden yaşlı bir adamla yaptığı mutsuz evliliğin ardından, Danimarkalı yazar Erik Skram'la evlendi. Karamsarlığın ağır bastığı, çoğu mutsuz evlilikleri konu alan yapıtlarında çocukluk ve gençlik yıllarının etkisi görülür. İnsanoğlunun acımasız doğa yasalarına mahkûm olduğuna inanan Skram'ın en önemli yapıtı, Norveç doğalcılığının klasiklerinden sayılan *Hellemyrsfolket* (1887-98; Hellemyr Ailesi) dörtlemesidir. Skram bu yapıtında bir ailenin dört kuşaklık öyküsünü, hırs ve tutkularını ve dağılmasını anlatır.

skreyper, müzikte, testere gibi dişli yüzeyinin üstüne bir çomak sürtülerek ses çıkarılan vurmalı çalgı. Paleolitik Çağdan bu yana bilinen ve çok geniş bir alana yayılmış olan bu çalgı, sihirli güç taşıdığına inanıldığı için dinsel törenlerde çalınırdı. Skreyperler genellikle kemikten (örn. Azteklerin anma ayinlerinde kullandıkları *omichicahuaztli*); sukabağından (Meksika, Küba ve Brezilya halk müziğinde, Latin Amerika dans topluluklarında kullanılan *guiro*), tahtadan (Çin'de Konfüçyüs ayinlerinde kullanılan *yu*), boynuzdan (Venezuela halk müziğinde *guiro* olarak da bilinen *charrasca*) ve deniz kabuklarından yapılır.

Dişli çarklı kaynana zırıltısı da bir tür skreyperdir. Bir kasnağın içine yerleştirilmiş dişli bir çarkla yaylanabilen bir dilden oluşur. Çark döndürüldüğünde dil dişlere çarparak ses çıkartır. Avrupa ve Asya'da kaynana zırıltıları işaret aleti olarak (örn. II. Dünya Savaşı'nda zehirli gaz saldırısı uyarısı için) ya da dinsel törenlerde (örn. ortaçağda Paskalya'dan önceki Katolik ayinlerinde) kullanılmıştır. Richard Strauss Opus 28 *Till Eulenspiegels lustige Streiche* (1894-95; Till Eulenspiegel'in Eğlendirici Oyunları) adlı senfonik şiirinin partisyonunda dişli çarklı kaynana zırıltısına, Igor Stravinsky de *Bahar Ayini*'nin partisyonunda *guiro*'ya yer vermişlerdir.

Skriyabin, Aleksandr (Nikolayeviç) (d. 6 Ocak 1872, Moskova - ö. 27 Nisan 1915, Moskova, Rus Çarlığı), piyano ve orkestra yapıtlarıyla tanınan Rus besteci. Müzikte simgeciliğin olanaklarını değerlendirmek amacıyla yapıtlarında alışılmamış tınılar kullanmıştır.

1882-89 arasında Moskova Subay Okulu'nda eğitim gördü. Aynı dönemde müzik alanında da çalışmalarda bulundu ve N. Zverev'den piyano dersleri aldı. 1888'de Moskova Konservatuvarı'na girdi. Orada V. I. Safonov'dan piyano, S. Taneyev ve A. Arenski'den de kompozisyon dersleri aldı. Konservatuvardan 1892'de mezun olduğunda Opus 1, 2, 3, 5 ve 7 no.'lu yapıtlarını oluşturan piyano parçalarını bestelemiş bulunuyordu. 1897'de piyanist Vera İsakoviç ile evlendi. 1898-1903 arasında Moskova Konservatuvarı'nda ders verdi. 1900'den sonra mistik felsefe ile yoğun biçimde ilgilendi ve *Birinci Senfoni*'sinde (1900) sanatı dinin bir biçimi olarak yücelten ve sözleri de ona ait olan korolu bir finale yer verdi. Skriyabin konservatuvardan ayrıldıktan sonra zamanını bütünüyle beste çalışmalarına ayırdı. 1904'te İsviçre'ye yerleşti. Orada *Üçüncü Senfoni, Le Divin Poème* (*İlahi Şiir*) adlı yapıtını tamamladı. Bu senfoni ilk kez 1905'te Paris'te A. Nikisch'in yönetiminde seslendirildi. Yapıtını dayandırdığı teosofik görüşler daha sonra, çalınışları sırasında çeşitli renklerin bir perde üzerine projeksiyonunu gerektiren orkestra çalışmaları *Poème de l'extase* (1908; *Vecd Şiiri*) ve *Promethée ou le Poème du feu*'nün de (1911; *Prometheus ya da Ateşin Şiiri*) düşünsel temelini oluşturdu.

Skriyabin 1906-07'de ABD turnesine çıkarak Safonov ve M. Altschuler ile birlikte konserler verdi. 1908'de Brüksel'de teosofik görüşlere ilgi duyan çevrelerle yakın ilişkiler kurdu. Ertesi yıl, yapıtlarını hem seslendiren, hem yayımlayan orkestra şefi S. Koussevitzky'nin isteğine uyarak Rusya'ya döndü. Bu sıralarda pek çok ögeyi kapsayan bir gizem oyunu üzerinde çalışmaya başladı. Yapıt dinsel tören içeren bir sahne ile açılacak, sahnede müzik, şiir, dans, renk ve kokuların birleşimi dua edenlerde yüce bir coşkunluk hali yaratacaktı. Ama oyununun yalnızca başlangıç şiirini yazdı, müziğini ise eskizler biçiminde bıraktı. Bu yıllarda daha da ileri giderek bir tür mesih olduğunu öne sürmeye başladı.

Skriyabin'in ünü duyarlı, ince biçimde işlenmiş piyano müziğinden kaynaklanır.

Skriyabin
Novosti Press Agency

Piyano yapıtları arasında 10 sonat (1892-1913), bir konçerto, birçok prelüd ve çeşitli kısa parçalar vardır. Orkestra çalışmaları bile orkestraya uyarlanmış piyano yapıtları izlenimini uyandırır. Gençliğinde Chopin'e hayran olmakla birlikte, kısa sürede kişisel bir üslup geliştirmeyi başarmıştır. Düşüncelerinin daha mistik, benmerkezci ve içe dönük bir nitelik kazanması sürecinde tiz armonik dizilerden oluşturulmuş dörtlü aralıklar üstüne kurulu armoni üslubu daha güç anlaşılır olmuştur. Bu nedenle de yeni anlatım biçimi müzik dilinde kalıcı bir yer edinememiştir. Gene de, Chopin, Fransız izlenimciliği, R. Strauss ve Rus müzik üsluplarından oluşturduğu bireşim, onun Rus müziğinin gelişmesindeki yerini önemli kılar. Opus 20 *Fa Diyez Minör Piyano Konçertosu* ve piyano prelüdleri gibi bazı yapıtları ona uluslararası düzeyde ün kazandırmıştır.

skrotum *bak.* erbezi torbası

skualen, izoprenoitlerden, kimyasal formülü $C_{30}H_{50}$ olan yağsı, doymamış hidrokarbon. Köpekbalığının karaciğer yağından ve başka kaynaklardan elde edilen skualen, kolesterolün biyolojik yolla bireşimlenmesinde önemli bir aramaddedir.

skuterudit, orta sıcaklıkta oluşmuş damarlarda öbür kobalt ve nikel mineralleri ile birlikte bulunan, kobalt ve nikel arsenyür mineralleri dizisi. Hepsi de izometrik bakışımlı kristaller oluşturan dizi üyeleri, skuterudit, nikelli skuterudit, smaltit ve kloantittir. Kimyasal bileşimleri, $(Co, Ni)As_{3-x}$ formülüne yaklaşır.

Skye Adası, İskoçya'nın batı kıyısı açıklarındaki İç Hebridler'in en büyüğü ve en kuzeyde yer alanı. Hebridler'i oluşturan adaların İskoçya'ya en yakın olanıdır. Yönetsel bakımdan Highland iline (*region*) bağlı Skye ve Lochalsh ilçelerinin (*district*) bir parçasını oluşturur. Yaklaşık 80 km uzunluğundaki adanın kıyıları çok fazla girintili çıkıntılı olduğu için hiçbir noktasının denizden uzaklığı 8 km'yi aşmaz. Cuillin Tepeleri (1.000 m) adanın ortagüney kesimine egemen konumdadır. İlçenin yönetim merkezi olan Portree'nin kuzeyindeki Storr'da ilginç görünümlü bazalt tepeler vardır. Bunların en önemlisi gemiciler için kerteriz oluşturan Old Man of Storr (Storr'un Yaşlı Adamı) kayasıdır.

Büyük bölümü fundalık olan adada kiracı çiftçilik sistemi hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bir zamanlar ekonominin temelini oluşturan balıkçılık günümüzde yerini turizme bırakmıştır. Doğu kıyısındaki güzel limanın ağzında yer alan Portree'de tüvit ve öteki yünlü kumaşlar üretilir. Nüfus (1981) 8.139.

Skylab Programı, ilk uzay istasyonu Skylab'ın 14 Mayıs 1973'te "Satürn V" roketiyle uzaya fırlatılmasıyla başlatılan ABD uzay programı. Skylab'de 25 Mayıs 1973-8 Şubat 1974 arasında toplam 171 gün sırayla görev yapan üç astronot ekibi, coğrafya, mühendislik, toprak kaynakları, biyoloji, tıp ve öbür bilimsel alanlarda çeşitli deneyler yürüttü. Daha sonra Skylab'in yörüngesi, aracın 1983'e değin uzayda kalmasını sağlayacağı düşünülen bir yüksekliğe çıkarıldı. Böylelikle istasyonun daha sonraki uzay mekiği programında kullanılması planlanıyordu. Ama Güneş lekelerindeki etkinliklerin artması Skylab'deki atmosfer sürüklenmesinin tahmin edilenden daha fazla olmasına yol açtı ve bu nedenle uzay mekiği programı ertelendi. Skylab ilk olarak Haziran 1978'de yörüngesinden çıktı ve 11 Temmuz 1979'da Yer atmosferine girerek parçalandı. Parçaları Hint Okyanusu'na ve Avustralya'nın güneybatısına düştü.

Skylaks (KARYALI) (ü. İÖ 6. yy), coğrafya alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınan Eski Yunanlı kâşif. Hindistan'a ilişkin bilgi veren ilk Batılı gözlemcidir.

Herodotos'a göre İÖ y. 515'te, Dareios tarafından İndus Irmağının akışını incelemek üzere Hindistan'a gönderildi. İki buçuk yıl sonra denizyoluyla Heroonpolis Kıstağına (Süveyş) döndü. Eski Yunan yazarlarına göre Skylaks gezi anılarını kaleme almıştır. Ama bu yazarlardan hemen hemen hiçbiri onun döneminde yaşamamıştır ve Skylaks'ın verdiği bilgilerin kuşaktan kuşağa nasıl geçtiğini anlamak güçtür. Eldeki az sayıda parça, Skylaks'ın yapıtının coğrafya ve etnografya konularında açıkla-

malar da içeren bir *periplous* (denizcinin kıyı rehberi) biçiminde olduğunu düşündürmektedir. Hindistan'la ilgili bilgiler ise masalsı öğeler taşır. Günümüze ulaşan Skylaks imzalı *Periplous*, Karyalı Skylaks'a ait olamaz. Uzun yıllar Skylaks'ın olduğu sanılan bir başka çalışmanın da, İÖ 498'de Perslere karşı başlatılan ayaklanmada ve II. Pers Savaşı'nda (İÖ 480) adını duyuran Karyalı Herakleides tarafından kaleme alındığı anlaşılmıştır.

Skylla ve Kharybdis, Yunan mitolojisinde, dar sularda Odysseus'un yolunu kesen ölümsüz iki dişi canavar. Skylla, 12 ayağı, yılankavi boyunlarının ucunda 6 başı ve köpekbalığınınkini andıran üçer sıra dişi olan bir canavardır. Beline, havlayan köpek başları dizilidir. İninde oturup neye uzanabilirse onu yiyerek yaşar. Bir efsaneye göre aslında normal bir kadındır, ama kendisini kıskanan Amphitrite ya da Kirke tarafından büyüyle bu hale getirilmiştir. Skylla, bazen Girit kralı Minos'a duyduğu aşk uğruna babası Megara kralı Nisos'a ihanet eden Skylla ile karıştırılır.

Karşı kıyıdan bir ok atımı uzaklıktaki bir incir ağacının altında saklanan Kharybdis, günde üç kez suları içip geri püskürterek denizcilere ölüm saçar. Bu canavar daha çok bir anaforun kişileştirilmesi olarak yorumlanabilir. Skylla'nınsa kayalık ya da resifleri temsil ettiği düşünülür. Skylla ve Kharybdis, Yunan denizcilerin Batı Akdeniz'in keşfedilmemiş sularında karşılaştığı tehlikelerin şiirsel anlatımıdır.

Skytrain *bak.* DC-3

slalom yarışı, dönemeçli bir pistte kapıların (üzerinde flamalar bulunan direk çiftleri) arasından geçilerek yapılan bir tür kayak yarışı. İngiliz sporcu Sir Arnold Lunn'ın 1920'lerin başlarında geliştirdiği slalom, Alp disiplini(*) yarışmalarından biridir.

Olimpiyat Oyunları ve Dünya Şampiyonası slalom yarışmalarında erkekler düşey yükseklik farkı 180-220 m arasında değişen bir pistte yarışır. Öteki yarışmalarda ve

Büyük slalom yarışı
Laura Riley—Stock, Boston

daha az deneyimli kayakçılar için daha kısa ve kolay bir pist kullanılır. Pist boyunca erkekler için 55-75 kapı, kadınlar için ise 40-60 kapı yerleştirilir. Kapılar en az 76 cm genişliğinde ve birbirinden en az 3 m uzaklıkta olmalıdır. Kapılardan birini atlayan yarışmacı geri dönüp kapının doğru tarafından geçmezse diskalifiye edilir.

Büyük slalom yarışı hem slalomun, hem kayak iniş yarışının(*) özelliklerini taşır. Büyük slalomda kapılar daha geniş, aralıklar daha açık; pist daha uzundur. Dünya şampiyonalarında büyük slalom yarışına ilk kez 1950'de yer verilmiştir.

Üst düzeydeki uluslararası yarışmalarda slalomcular aynı ya da farklı pistlerde deneme yapmadan genellikle iki iniş yaparlar; iki inişi toplam olarak en kısa sürede gerçekleştiren yarışmacı birinci olur. Dünya ve Olimpiyat şampiyonları için *bak.* spor ve oyunlar: sonuçlar (kayak); Olimpiyat Oyunları.

Slánský, Rudolf (d. 31 Temmuz 1901, Nezvěstice, Plzeň yakınları, Avusturya-Macaristan - ö. 3 Aralık 1952, Prag, Çekoslovakya), Çek komünist önder. Kasım 1952'de adıyla anılan bir mahkemede yargılanarak idama mahkûm edilmiştir.

Yahudi asıllı bir aileden geliyordu. 1921'de Çekoslovakya Komünist Partisi'ne (KSČ) girdi. 1924'te parti yayın organı *Rudé Právo*'nun yayın yönetmeni, 1927'de de Ostrava bölgesinin parti sekreteri oldu. 1929'da KSČ Merkez Komitesi'ne, 1935'te Çekoslovakya Ulusal Meclisi'ne seçildi. Çekoslovakya'nın Alman birliklerince işgal edildiği II. Dünya Savaşı sırasında Moskova'daki Çek komünistlerinin önderleri arasında yer aldı. Savaş sırasında Ukrayna cephesine katıldı ve 1944'teki Slovak ayaklanması sırasında partizanların saflarında Almanlara karşı savaştı. Savaştan sonra parti genel sekreterliğine getirildi. Şubat 1948'de Çekoslovakya'da komünistlerin iktidara gelmesinde önemli rol oynadı ve başbakan yardımcılığına atandı.

Slánský 1949'da KSČ'nin yeniden yapılanmasında önemli rol oynadıysa da, bir süre sonra siyasal konumu sarsılmaya başladı. Eylül 1951'de sekreterlikten alındı; kasımda ise tutuklandı. Yoğun psikolojik ve fiziksel baskılar altında Siyonist ajan olduğu, Batı için casusluk yaptığı türünden suçlamaları kabul etmek zorunda bırakıldı. Kasım 1952'de, 14 kişinin yargılandığı bir mahkemede 10 arkadaşıyla birlikte ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi. Sonraki yıllarda suçlamaların asılsız olduğunun anlaşılması parti için utanç kaynağı oldu. Slánský davası sonradan yeniden görüldü ve Slánský ölümünden sonra aklandı. 1968'de de saygınlığı geri verildi.

slapstick, kaba mizaha, saçma durumlara ve genellikle şiddet içeren canlı eylemlere dayalı fiziksel komedi tarzı. *Slapstick* oyuncusunun yalnızca güldürüp eğlendiren biri ya da soytarı değil, çoğu zaman bir akrobat, tehlikeli sahneleri canlandıran bir oyuncu, rahat hareket eden kusursuz bir zamanlama ustası, yani bir tür sihirbaz olması beklenir.

Slapstick komedisinin çekiciliği her zaman dizginsiz şiddet öğesinden kaynaklanmıştır. Türün adı da, temel silahlarından biri olan "şakşak"tan (*slapstick*) gelir. Şakşak (ya da ortaoyunundaki pastav), bir uçtan tutturulmuş iki tahta parçasından oluşan ve bir yere vurulduğunda ses çıkaran bir tür maşadır. İlk kez, *commedia dell'arte*'nin(*) başlıca karakterlerinden olan Arlecchino'nun(*) kurbanlarını dövmekte kullanmasıyla, 16. yüzyılda ortaya çıktığı sanılmaktadır.

Slapstick öğeleri, Eski Yunan ve Roma miminden başlayarak, çağlar boyu sıradan komedinin ve farsın önemli bir yönünü oluşturdu. Daha sonra da *commedia dell'arte* tipleri ve bunlardan türeyip günümüze değin varlığını sürdüren Punch(*) gibi kukla tiplerinde yaşatıldı.

Slapstick tarzı 19. yüzyıl sonlarında İngiltere ve ABD'deki müzikhollerde (*bak.* müzikhol ve varyete) ve vodvil(*) gösterilerinde parlak bir dönem yaşadı. İngiltere'de George Formby ve Gracie Fields gibi yıldızların oyunlarıyla popülerliğini 20. yüzyılda da sürdürdü. Sinemanın sağladığı daha geniş olanaklardan yararlanan Charlie Chaplin(*) ve Harold Lloyd(*) gibi komedyenler ile Mack Sennett'ın(*) Keystone Kops(*) grubu *slapstick* tarzına, hızlandırılmış hareketlerle daha da komikleşen öğeler (örn. çılgın kovalamacalar, tekme atmalar, pasta fırlatmalar vb) kattılar. Onları sesli filmleriyle Laurel ve Hardy'yle(*) Marx kardeşler(*) izledi. İyi *slapstick* komedyenleri sıradan bir mizaha yüksek sanatsal nitelik kazandırmışlardır.

Slatina, Romanya'nın güneybatı kesimindeki Olt ilinin (*judeţ*) merkezi kent. Olt Irmağı kıyısında yer alır. Kentteki müzede, Tarihöncesi (Alt Paleolitik) insanları tarafından kullanılmış ve Slatina'nın güneyinde yer alan Dirjov Vadisinde bulunmuş yontma taş aletler sergilenir. Eugene Ionesco 1912'de burada doğmuştur. Kentin yakınlarında bir termik santral ile bir alüminyum fabrikası vardır. Nüfus (1989 tah.) 86.360.

Slav dilleri, Hint-Avrupa ailesine bağlı dil öbeği. Doğu Avrupa'nın büyük bölümünde, Balkanlar'da, Orta Avrupa'nın bazı bölümlerinde ve Asya'nın kuzeyinde birçok kişinin anadili olan Slav dilleri, en çok Baltık dillerine (Litvanca, Letonca ve artık konuşulmayan Eski Prusya dili) yakındır.

Dilbilimciler Slav dillerini üç kola ayırır: 1) Yugoslavya'da konuşulan Sırp-Hırvat dili ve Slovence, Bulgaristan ve komşu bölgelerde konuşulan Bulgarcayla Yugoslavya'da ve Yunanistan'ın Yugoslavya'ya komşu bölgelerinde konuşulan Makedonya dilini içeren Güney Slav dilleri, 2) Çekoslovakya'da konuşulan Çekçe ve Slovakça, daha çok Almanya'nın doğusunda konuşulan Sorb dilleriyle Lehçe ve akraba lehçelerden oluşan Batı Slav dilleri, 3) Rusça, Ukrayna dili ve Beyaz Rusçadan oluşan Doğu Slav dilleri.

Bu üçlü bölünme Slav dillerinin yerel lehçelerini kapsamaz. Bunların geçiş lehçeleri ya da karma lehçeler denebilecek bir bölümü, farklı diller arasında bir köprü işlevi görür ve Slav yazı dilleri (standart diller) karşılaştırıldığında görülmeyen benzerlikleri ortaya koyar. Gene de Slav dilleri ve lehçeleri arasında, farklı ulustan Slavların birbiriyle anlaşmasını olanaksız değilse de güç kılan önemli ayrılıklar vardır. Lehçeler arasındaki farklılık ise dilden dile değişir; örneğin Rusçanın lehçeleri birbirinden az, Slovenceninkiler ise büyük farklılık gösterir. Çağdaş iletişim araçları Slav dilleri arasındaki farklılıkların azalmasında etkili olmuştur.

Slav dilleri İlk-Slav dilinin bir lehçesinden, İlk-Slav dili de Baltık dillerinin kaynaklandığı İlk-Baltık dilinin de atası olan bir dilden türemiştir. İlk-Baltık-Slav dili denen bu dilin, Hint-Avrupa dillerinin yaygın olduğu alanın farklı lehçe bölgelerine ayrıldığı İÖ y. 3000 yıllarından bir süre sonra, bugünkü Litvanya çevresinde konuşulduğu sanılmaktadır.

Karpatlar'ın kuzey kesimlerinde yaşayan Slavlar İS ilk yüzyıllarda hızla doğuya ve batıya, ardından Karpatlar'ın aşağı kesimleri ve çevresinden güneye yayılarak 6. yüzyılda Tuna kıyıları boyunca yerleştiler. Bu döneme gelindiğinde farklı gruplara ayrıldılarsa da, aynı dili konuşmayı sürdürdüler. Dilleri yerel lehçelere ayrılmakla birlikte, lehçeler arasındaki farklılıklar önemsizdi.

9-11. yüzyıllarda Slav devletleri oluşmaya başladı. Slav lehçelerinin 10-12. yüzyıllarda ünlü sistemlerinde geçirdiği büyük değişim her lehçede ayrı sonuçlar doğurdu ve bugünkü bölünmelere benzer ayrı dil öbeklerinin oluşmasına yol açtı. Güney Slav öbeğinin Batı ve Doğu Slav öbekleriyle ilişkisinin kopmasında, tarihsel olaylar ve yabancı kültürlerin etkileri de önemli rol oynadı.

Aziz Kyrillos ve Aziz Methodios'un 9. yüzyılda geliştirdiği Eski Kilise Slavcasının yerel lehçelerin etkisinde zamanla değişmesi sonucunda Slavlar bir yazı diline kavuştular. Ama Ortodoks ve Katolik kiliselerinin 11. yüzyılda ayrılması üzerine Eski Kilise Slavcası Batı Slav dillerinin konuşulduğu yörede ve Güney Slav dillerinin konuşulduğu yörenin batısında geriledi. Bunun sonucunda edebiyat yapıtları yerel dillerde verilmeye ve Batı Slav dilleri standart bir yapıya kavuşmaya başladı. Öte yanda, yazılı metinlerde Eski Kilise Slavcası kullanılmaya devam edildiğinden, Doğu ve çoğu Güney Slav dilinde yerel edebiyat dili çok daha geç gelişti.

Bugün doğu ve güneydoğuda konuşulan Slav dilleri, Glagolitik alfabenin yerini alan Kiril alfabesiyle yazılır. Batıdaki Katolik Slavlar ise Latin alfabesini kullanır. Sırp-Hırvat dilini Sırplar ve Karadağlılar Kiril, Hırvatlar Latin alfabesiyle yazar.

Slav dilleri eski çağlarda İran ve Germen dillerinden sözcük almıştır. Tek tek dillerin sözcük dağarcığı da, daha yakın dönemlerdeki etkileri yansıtır; örneğin batıdaki Slav dillerinde Almancanın, Balkanlar'dakilerde Türkçenin etkisi görülür. Slav dilleri arasında sözcük alışverişinin yanı sıra, Yunanca ve Latince terimlerden yeni sözcükler türetilmesi de oldukça yaygındır. Önek ve sonek kullanımı da Slav dillerinin sözcük dağarcığının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

İlk-Slav dilindeki ad durumları (yalın, tamlayan, yönelme, belirtme, kalma, seslenme ve araç) korunduğundan, Slav dillerinin, dilbilgisi özelliklerinin sözcük köklerine getirilen eklerle belirtildiği bireşimli dillerden(*) olduğu kabul edilir. Çağdaş Bulgarca ve Makedonya dili ise dilbilgisi özelliklerini sözdizimiyle belirten daha çözümleyici dillerdir(*). Slav dillerinde eylemlerin geçmiş ve şimdiki zaman biçimleri, ayrıca bitmişlik ve bitmemişlik gösteren görünüşleri vardır.

Slave Irmağı, Kanada'da, Alberta eyaletinin kuzey kesiminde ve Kuzeybatı Toprakları'nın güneyinde ırmak. Mackenzie Irmağı suyolunun bir parçasını oluşturur. Toplam uzunluğu 415 km'dir. Athabasca Gölünün sularını boşaltan küçük akarsularla Peace Irmağının birleştiği noktada kuzeye dönen ırmak, Fort Resolution yakınlarında Büyük Slave Gölüne dökülür. Fort Fitzgerald (Alberta) ile Fort Smith (Kuzeybatı Toprakları) arasındaki ivinti yerlerinden dolayı ırmağın bu kesiminde tekneler karadan taşınır. Aşağı çığın boyunca Wood Buffalo Ulusal Parkı'nın doğu sınırını oluşturan ırmak, 1771-72'de Samuel Hearne tarafından keşfedilmiştir.

Slaveykov, Petko Raçev ve Penço Petkov (sırasıyla, d. 17 Kasım 1827, Tırnovo - ö. 1 Temmuz 1895, Sofya, Bulgaristan; d. 27 Nisan 1866, Tryavna, Bulgaristan - ö. 28 Mayıs 1912, Brunate, İtalya), baba oğul yazar. Bulgarcayı çağdaş bir edebiyat dili düzeyine çıkararak ve o dönem Avrupa düşüncesini ülkelerinde tanıtarak Bulgar edebiyatının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Petko Raçev Slaveykov'un ilk yapıtları *Smesena Kitka* (1852) ve *Pesnopoyka* (1852) yurtsever temaları işleyen lirik şiirlerdi. Slaveykov'un yapıtlarında Bulgarcayı kullanması, yerel dildeki şiirin yeniden canlanmasında önemli rol oynadı. 1862'de yaptığı Kitabı Mukaddes çevirisi de Bulgarcanın lehçelerine dayanıyordu. Ayrıca Slaveykov, Osmanlı işgaline ve Rum patrikhanesinin dinsel egemenliğine açıkça cephe aldığı siyasal kitapçıklarıyla da Bulgaristan'da ulusal kimliğin gelişmesinde etkili oldu. 1863'te İstanbul'a yerleşerek Bulgar göçmenlerinin çıkardığı dergilerde yazdı; ayrıca siyasal dergiler yayımladı. Ülkesinin bağımsızlığını kazanmasından (1878) sonra gerek kurucu meclis başkanı, gerekse Demokratik Parti kurucularından biri olarak siyasal yaşamda etkin rol oynadı. 1881 darbesinden sonra, Osmanlıların elinde bulunan Filibe'ye (Plovdiv) giderek, bağımsızlık yanlısı *Nezavisimost* gazetesini yayımladı.

Oğlu Penço Slaveykov'un yapıtlarında, Bulgar halk türkülerinin yalın ve gerçekçi dilinin yanı sıra Goethe, Heine ve Nietzsche'nin etkisi görülür. En tanınmış yapıtı, 1911-12'de yazdığı ama tamamlayamadığı, Bulgar halkının bağımsızlık yolunda çektiği acıları dile getiren epik şiiri *Kurvava pesen*'dir (1913; Kan Şarkısı). *Epiçeski pesni* (1896-98; Epik Şarkılar) ile *Ralitsa* (1893) ve *Boyko* (1897) adlı öykülü şiirleriyle Bulgar şiirinde romantik geleneğin gelişmesinde etkili olan Slaveykov, ayrıca denemeleri ve Alman edebiyatından yaptığı çevirileriyle tanınır.

Petko Raçev Slaveykov'un Türkçede *Akbaldır Çeşmesi* (1943) adlı bir kitabı vardır.

Slavlar, Avrupa'nın en kalabalık etnik ve dilsel halk topluluğu. Daha çok Avrupa'nın doğu ve güneydoğusunda, ayrıca Asya'nın Büyük Okyanusa kadar uzanan kuzey kesiminde yaşarlar. Hint-Avrupa dil ailesine giren Slav dillerini(*) konuşurlar. Geleneksel olarak Doğu Slavları (Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar), Batı Slavları (Lehler, Çekler, Slovaklar, Vendler [Sorblar]) ve Güney Slavları (Sırplar, Hırvatlar, Slovenler ve Makedonlar) biçiminde sınıflandırılan üç alt gruba ayrılırlar. Macarlar gibi kökenleri karışık olan Bulgarlar da bir Slav dili konuştuklarından çoğu kez Güney Slavları içinde sayılırlar.

Dinsel açıdan Slavlar genellikle Ortodokslar (Ruslar, çoğu Ukraynalılar, bazı Beyaz Ruslar, Sırplar ve Makedonlar) ve Katolikler (Lehler, Çekler, Slovaklar, Hırvatlar, Slovenler, bazı Ukraynalılar ve çoğu Beyaz Ruslar) olarak iki grupta toplanırlar. Birinci grubun (bütün Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar dahil) Kiril alfabesi, ikinci grubun ise Latin alfabesi kullanması bu ayrımı daha da belirginleştirir. Slavlar arasında ayrıca Müslümanlar (Boşnaklar), Protestanlar ve Yahudiler gibi çok sayıda başka dinsel grup da vardır.

Tarihöncesinde Asya'da oturan Slavlar İÖ 3. ya da 2. binyıllarda göç ederek Doğu Avrupa'nın bazı kesimlerine yerleştiler. Ardından yeni Slav toprakları, bir bölümü kalıcı olarak bu bölgeye yerleşen başka halkların göç istilalarına uğradı. İÖ 1. binyılın ortalarında Kelt kabileleri Yukarı Oder, Germen kabileleri de Vistül ve Aşağı Oder kıyılarını yurt edindiler. İS 5. ve 6. yüzyıllarda Germenlerin batıya yönelik akınları Slavların büyük göçünü başlattı. Slavlar batıda Oder ve Elbe-Saale vadilerine, güneyde Bohemya, Moravya, Macaristan ve Balkanlar'a, kuzeyde de Yukarı Dinyeper kıyılarına doğru ilerlediler. Göç hareketleri sona erdiğinde, Slavlar arasında bağımsız mali ve askeri güce sahip prenslerce yönetilen devlet örgütlenmelerinin ilk çekirdekleri ortaya çıkmış, sınıfsal bir farklılaşma başlamış bulunuyordu.

Sonraki yüzyıllarda çeşitli Slav halkları arasında pek bir birlik sağlanamadı. Kültürel ve siyasal bakımdan Avrupa'nın yörüngesine giren Batı Slavları hümanizm, Rönesans, Reform hareketi, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi büyük dönüşümlerden daha çok etkilendiler. Buna karşılık uzun bir dönem Moğol ve Türk yönetimleri altında yaşayan Ruslar ve Balkan Slavları yüzyıllar boyunca Avrupa'dan kopuk kaldılar. Rusya'daki farklı gelişim çizgisi, kentli orta sınıfın gelişmesini geciktiren ve serflik sistemini uzun süre ayakta tutan askeri ve bürokratik bir otokrasi düzeni yarattı. Birey üzerinde devlet üstünlüğü gittikçe daha köklü biçimde yerleşti.

Slav birliği düşüncesi zayıf bir biçimde de olsa zaman zaman gündeme geldi. 19. yüzyılda aydınlar, öğretim üyeleri ve şairler arasında gelişen Panslavizm(*) günlük politikada pek etkili olamadı. Çeşitli Slav ülkelerinde ulusal çıkarları önde tutan bir çizgi izlendi. Bu politikalar, öteki Slav halklarına karşı acımasız bir düşmanlığa, buna karşılık Slav olmayan halklarla daha dostça bir yaklaşıma varabiliyordu. 20. yüzyılda Yugoslavya'da sağlanan siyasal birlik 1991 ve 1992'de kanlı çatışmaların sonunda parçalandı; Sırpların Boşnak ve Hırvatlara karşı giriştiği savaş soykırım noktasına ulaştı. SSCB'nin 1991 sonunda dağılmasıyla birlikte Slav ağırlıklı üç büyük cumhuriyetin (Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya) yeni bir Slav birliğine öncülük edebileceği düşüncesi doğdu. Ama bu ülkeleri öteki eski Sovyet cumhuriyetleri ve Avrupa'ya bağlayan çıkar bağları da oldukça güçlüydü.

Slavofiller, Rusyada 19. yüzyılda ortaya çıkan düşünce akımının temsilcilerine verilen ad. Rusya'nın gelecekteki gelişmesinin ülkenin daha önceki tarihinden çıkarılacak değer ve kurumlara dayandırılmasını savunmuşlardır.

Alman felsefesine yakınlık duyan çevreler arasında 1830'larda gelişen akım, büyük ölçüde Friedrich Schelling'in görüşlerine dayanıyordu. Moskova'yı merkez edinen ve özellikle iyi eğitim görmüş, Avrupa'yı gezmiş eski varlıklı soyluları etkileyen akımın önderleri arasında Aleksey S. Homyakov, Konstantin S. ve İvan S. Aksakov kardeşler, İvan V. ve Pyotr V. Kireyevski kardeşler ile Yuri F. Samarin yer alıyordu. Bunların bireysel ilgi alanları felsefe, tarih, ilahiyat, filoloji ve folklor gibi çok değişik konuları kapsıyordu. Ama hepsi, Rusya'nın kalkınması ve modernleşmesi için Batı Avrupa'yı model alma yerine, ülkenin özgün kimliğine ve tarihine dayalı bir yol izleme gereğine inanıyordu.

Katolik ve Protestan mezheplerini benimsemiş Batı Avrupa'yı ahlaki çöküntü içinde gören ve anayasal hükümet, kapitalizm gibi siyasal ve ekonomik kurumları çarpık bir toplumun yan ürünleri olarak değerlendiren Slavofillere göre, ortak inançlara ve Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Rus halkı ise tam tersine doğal, uyumlu ve insancıl ilişkilerle belirlenen bir "Hıristiyan topluluk" biçiminde kenetlenmiş bulunuyordu. Rusya'daki köy komünü sistemi bu "Hıristiyan topluluk" anlayışının bozulmamış bir örneğini sunuyordu. Rusya'nın otokratik yönetim biçimi ise manevi olarak birbirine bağlı bir halka çok uygun düşüyordu. Rusya'yı "Hıristiyan topluluk" modeline göre gelişmeye son derece yatkın gören Slavofillerin Rusya'ya yüklediklerı bir görev de, böyle bir düzeni kurduktan sonra uşçuluk, maddecilik ve bireycilik yerine manevi değerleri koyarak Batı'yı yeniden canlandırmaktı.

Slavofiller bir yandan da çağdaş Rus toplumunun kendi ideallerini temsil etmediğini görüyorlardı. I. Petro'nun (Büyük) (hd 1682-1725) Batı'yı taklit eden reformlar uygulayarak Rusya'yı bozduğuna, soylularla köylülerin arasını açtığına ve doğal toplumsal ilişkileri altüst ettiğine inanıyorlardı.

Dolayısıyla Petro'nun manevi otoriteyi yok eden kilise reformlarını ve o dönemde oluşturulan devlet bürokrasisini aşağılıyorlardı. Rus toplumunu yetkinleştirmek, otokrasi ve kiliseyi yeniden ideal biçimlerine kavuşturmak için serflerin özgürleştirilmesini, bürokrasinin sınırlandırılmasını, bireysel hak ve özgürlüklerin tanınmasını ve Petro öncesi Rusya'nın *veçe* ya da *zemski sobor*'larına benzer biçimde bütün halkı temsil edecek bir kurumun oluşturulmasını savunuyorlardı.

Rus toplumunun bazı yönlerini coşkuyla benimseyen Slavofillerin görüşleri, Rusların üstünlüğünü vurgulayan resmî *narodnost* (Rus halkına inanç) öğretisine son derece yakındı. Bununla birlikte I. Nikolay, doğrudan rejimi hedef alan eleştirilerini pek hoş karşılamadı. Çarlık yönetimi Slavofillerin yayınlarını sansür etti ve genelde akımı bastırmaya çalıştı. Slavofiller aynı zamanda Rusya'nın Batı tarzı bir modernleşme çizgisi izlemesini savunan Batılılaşmacıların muhalefetiyle de karşılaştılar.

Özellikle 1840'larda ve 1850'lerde etkin olan Slavofil akımı, Kırım Savaşı (1853-56), tanınmış önderlerinin ölümü ve II. Aleksandr'ın başlattığı reformların (1860'lar) ardından giderek zayıfladı. Temel görüşleri daha sonraları aşırı milliyetçiler, Panslavistler ve Narodnikler tarafından benimsendi ve basitleştirildi. Slavofiller bu hareketler üzerindeki etkilerinin yanı sıra ilahiyat, Rus tarihi ve folklor gibi alanlarda önemli katkılarda bulundular.

Slavyansk, Ukrayna'nın doğu kesiminde, Donetsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Kazenni Torets ve Suhoy Torets ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 1676'da Tor adıyla kurulan kentin adı 1794'te Slavyansk olarak değiştirildi. Günümüzde Donets Havzası sanayi bölgesinin kuzeybatı kesiminin başlıca merkezidir. Kaplıca arın, kayatuzunun ve kömürün varlığı Slavyansk'ı hem bir sağlık merkezi, hem de sanayi kenti durumuna getirmiştir. Önemli bir kimya sanayisine sahip olan kentte makine, mobilya ve kurşunkalem de üretilir. Nüfus (1991 tah.) 137.000.

slendro, Cava ve Bali müziklerinde kullanılan, bir oktavın kabaca beş eşit parçaya bölündüğü bir tür pentatonik dizi. Farklı bir akort sistemi geroktirdiğinden Batı çalgılarıyla çalınamaz. *Ayrıca bak.* gamelan; patet.

Slim, William Joseph, 1. Vikont Slim (Yarralumla ve Bishopston) (d. 6 Ağustos 1891, Bristol, Gloucestershire - ö. 14 Aralık 1970, Londra, İngiltere), İngiliz mareşal ve genelkurmay başkanı. II. Dünya Savaşı'nda Japonların Hindistan'ı istila girişimini önlemiş ve Japon ordularını Birmanya'da (bugün Myanmar) bozguna uğratmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine er olarak İngiliz ordusuna katıldı. Çok geçmeden subay oldu ve Çanakkale, Fransa ve Irak'taki çarpışmalarda görev aldı. I. ve II. Dünya savaşları arasında Hindistan ordusunda hizmet verdi.

II. Dünya Savaşı'nın başlarında komutasındaki bir Hint tugayıyla, İngilizlerin İtalyan Doğu Afrikası'nı ele geçirmeleriyle (1940) sonuçlanan sefere katıldı. Mart 1942'de 1. Birmanya Kolordusu'nun komutanlığına atandı. Havada tam bir üstünlüğe sahip olan güçlü Japon kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Birliklerini Hindistan sınırına çekmeyi başardı ve Japonların 1944 başlarında Hindistan'ın kuzeydoğusunu istila girişimlerini durdurdu. 3 Mayıs 1945'te Rangoon (Yangon) düştü ve Slim, haziranda Müttefik Devletler Güneydoğu Asya Kara Kuvvetleri yüksek komutanlığına atandı.

1946'da İmparatorluk Savunma Yüksekokulu'nun komutanlığına, 1948'de de genelkurmay başkanlığına getirildi ve mareşalliğe yükseltildi. 1953'ten vikont yapıldığı 1960'a değin Avustralya genel valisi olarak görev yaptı. *Defeat into Victory* (Zafere Giden Yenilgi) adlı anıları 1956'da yayımlandı.

slip tekniği, seramik ve pişmiş toprak kapların sulu bir seramik hamuruyla kaplanarak bezenmesi yöntemi. Slip tekniğinin uygulanmış olup olmadığı, kabın yüzeyinde görülen renk farklılıklarından anlaşılır. Kabın üstüne uygulanan slip, sgraffito (*bak.* kazıma tekniği), oyma, boyama, barbutin ve kakma gibi bezeme teknikleriyle yüzeye mermersi bir etki vermeye elverişli bir zemin oluşturur. Kazıma tekniği ile yapılan İslam seramiklerinde kazımanın uygulandığı bölümlerde slipin altından hamurun rengi görülür. Gene İslam seramiklerinde ve Song dönemi (960-1279) Çin seramiklerinde uygulanan oyma tekniğinde kaplar kalın bir sliple kaplandıktan sonra desen kabarık kalacak biçimde bıçakla oyulur.

Eski Mısır sanatında sık kullanılan slip tekniğinde, kırmızı hamurlu kap beyaz sliple kaplandıktan sonra üstü hayvan figürleri ya da manzaralarla boyanırdı. Aynı yöntem Kuzey Amerika Yerlileri arasında da yaygındır. Barbutin tekniğinde ise, slip kabın üstüne ince bir borudan akıtılır. Bu örneklerde desen ince ve kabarık şeritlerle oluşturulur. Bazı örneklerdeyse slip iri bir benek olarak akıtılır ve sonradan bu beneğin üstüne baskı yoluyla rozet ya da kabaralar yapılır.

Barbutin tekniği İslam sanatında özellikle Abbasi dönemi Samarra kaplarında, Endülüs Emevileri Döneminde Medinetü'z-Zehra'da ve 12-13. yüzyılda Rakka seramiklerinde yaygınlıkla kullanılmıştır. Batı'da ise 17. yüzyılda İngiltere'de Kuzey Staffordshire ve Wrotham (Kent) çömlekçileri bu teknikle insan ve hayvan figürleri, stilize çiçekler ve çizgisel desenler yapmışlardır.

Mermersi etki özellikle Tang dönemi (618-907) Çin seramiklerinde görülür. Bu teknikte kabın üstüne sürülen slip bir tarakla karıştırılarak mermer görünümü elde edilir. Kore'de Yi döneminde (15. ve 16. yy) üretilen Mişima seramiklerinde desen kabın üstüne kazıldıktan sonra oyuklar siyah ve beyaz sliple doldurulur.

İslam sanatında 9-10. yüzyıllardan beri uygulanan bu teknik en çok Suriye dolaylarında yaygındır. Kaplar bir kez pişirildikten sonra renkli ya da renksiz sliple kaplanıp kurumaya bırakılır; daha sonra renkli ya da renksiz saydam sırla kaplanıp ikinci kez pişirilir. Bakır oksit içeren sırların rengi, alkalili ya da kurşunlu olmasına göre turkuvaz ile sarı arasında değişir. Anadolu'da Kubadâbad Sarayı, Eski Kâhta, Kalehisar, Korucu Tepe ve Samsat kazılarında bu teknikle yapılmış Selçuklu dönemi kapları bulunmuştur. İznik seramikleri arasında da zeytin yeşili ve kahverengi sır altına yapılmış serbest bezemeli kapların bulunması, bu tekniğin erken Osmanlı döneminde de kullanıldığını gösterir.

Thomas Toft'un slip tekniğiyle bezediği bir tabak, y. 1680; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

Slipher, Vesto Melvin (d. 11 Kasım 1875, Mulberry, Indiana - ö. 8 Kasım 1969, Flagstaff, Arizona, ABD), sarmal gökadaların olağandışı radyal (merkezden dışa doğru) hızlarının incelenmesine yönelik olarak 1912-25 arasında gerçekleştirdiği gözlemlerle, evrenin genişlemekte olduğu yolundaki kuramı destekleyen kanıtlar elde eden ABD'li astronom.

1901'de Flagstaff'taki Lowell Gözlemevi'nde çalışmaya başlayan Slipher 1926'da gözlemevinin yöneticiliğine getirildi. Burada, Güneş sisteminin bilinen dokuzuncu gezegeni olan Plüton'un keşfiyle sonuçlanan araştırmaları örgütledi ve yönetti. Gerçekleştirdiği çalışmalarla, çeşitli gezegenlerin dönme periyotlarının belirlenmesini olanaklı kıldı. Jüpiter, Satürn ve Neptün'ün tayflarında karanlık soğurma çizgileri keşfetti, böylece bu gezegenlerin atmosfer bileşenlerinden bazıları tanımlandı. Slipher, pek çok yayınımlı bulutsunun (toz ve gaz bulutları), yakınlarındaki yıldızlardan gelen ışığı yansıtmaları nedeniyle parıldadığını buldu, geceleri gökyüzündeki parlak ışımaları ve bunların şiddetindeki değişmeleri keşfetti. Ayrıca, sodyum ve kalsiyumun yıldızlararası uzayda dağılmış halde bulunduğunu kanıtladı.

Sliven, İSLİMYE olarak da bilinir, Bulgaristan'ın ortadoğusunda kent. Sliven kenti Novoselska ve Asenovska ırmaklarının birleştiği noktada, Balkan Dağlarının güneydoğu eteklerinde yer alır. 1153'te kurulan kentin çevresinde Romalılar döneminden kalma önemli yapı kalıntıları bulunur. Osmanlı yönetimi altında olduğu 15-19. yüzyıllar arasında Yenice (Ence) Kariyesi adını taşıyan kent bir dokumacılık ve el sanatları merkezi olarak gelişti. Bulgaristan'ın ilk dokuma atölyesi 1834'te kentte açıldı. Günümüzde kentte kumaşın yanı sıra çorap ve halı, ahşap ve cam eşya, makine, şarap ve gıda ürünleri üretilir. Sofya-Burgaz Demiryolu üzerinde yer alan Sliven'den karayolları da geçer. Nüfus (1991 tah.) 112.220.

Sloan, Alfred P(ritchard), Jr. (d. 23 Mayıs 1875, New Haven, Connecticut eyaleti - ö. 17 Şubat 1966, New York kenti, ABD), yirmi beş yılı aşkın süre General Motors Corporation'ın (GM) başkanlığını ve yönetim kurulu başkanlığını yürüten ABD'li işadamı ve hayırsever.

Bir sanayicinin oğluydu. Brooklyn'de (New York) büyüdü. 1895'te Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden elektrik mühendisi olarak mezun olduktan sonra Harrison'daki (New Jersey) Hyatt Roller Bearing Company'de çalışmaya başladı. Yirmi altı yaşındayken başkanı olduğu şirketin her geçen gün büyüyen otomobil fabrikaları için parça üretim işine geçmesini sağladı. Hyatt'ın 1918'de General Motors tarafından satın alınmasından sonra GM'nin başkan yardımcısı ve yönetim kurulu üyesi oldu.

1928'de GM'nin yönetim kurulu başkanı ve genel müdürü, 1937'de de başkanı olan Sloan'ın *My Years with General Motors* (1964; General Motors'daki Yıllarım) adlı kitabında özetlediği işletme politikası, üre-

timle ilgili kararlarda tabanın söz hakkını güçlendirmeye, yönetimi ise merkezileştirmeye dayanıyordu. Başkanlığı sırasında pazara egemen olmaya başlayan GM, onun emekliye ayrıldığı 1956'da ABD'deki otomobil satışlarının yarısından fazlasını gerçekleştiriyordu.

Sloan 1930'ların sonlarında kendi adını verdiği bir vakıf kurarak Sloan-Kettering Kanser Araştırma Enstitüsü'nün ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ndeki bir araştırma merkeziyle bir işletme okulunun kuruluşuna maddi destek sağladı.

Boyden Sparkes'le birlikte yazdığı *Adventures of a White-Collar Man* (Bir Kafa Emekçisinin Maceraları) adlı kitabı 1941'de yayımlandı.

Sloan, John French (d. 2 Ağustos 1871, Lock Haven, Pennsylvania - ö. 7 Eylül 1951, Hanover, New Hampshire, ABD), ABD'li ressam, aside yedirme ve taş baskı

"Araba Vapurunun Dümen Suyu"
John French Sloan'ın bir yağlıboya çalışması, 1907; Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.
Phillips Collection, Washington D.C. fotoğraf: Henry Beville

ustası, karikatürcü ve ilüstratör. New York kentinde günlük yaşamı betimlediği resimlerinin canlılığıyla tanınır.

Philadelphia'da bir gazetede çizerken Robert Henri'nin öğrencisi oldu. Daha sonra onunla birlikte New York'a gitti. 1908'de Henri ve altı arkadaşıyla birlikte Sekizler grubunu oluşturdu. Kent yaşamını yansıtan gerçekçi resimleri nedeniyle grup zamanla Ashcan okulu(*) adıyla anılmaya başladı. Sloan zaman zaman dersler verdi, ayrıca toplumsal reformlarla ilgilendi ve *The Masses* adlı sosyalist dergide resimler çizdi. 1939'da *The Gist of Art* (Sanatın Aslı) adlı çalışmasını yayımladı.

Sloan'ın en başarılı dönemi 1900 ile 1920 arasıdır. "Pazar, Kadınlar Saçlarını Kurutuyor" (1912), "McSorley'nin Barı" (1912), "Greenwich Village'da Arka Avlular" (1914) gibi yapıtlarında doğrudan doğruya yaşamdan, New York'un sıcak, dokunaklı, insancıl ortamından esinlendi. Çalışmaları çoğunlukla erkek ve kadın emekçilerin sevecen bir yaklaşımla yapılmış portrelerinden oluşuyordu. Bazı yapıtlarında ise romantik, melankolik duygular ya da "5. Cadde Eleştirmenleri"nde olduğu gibi keskin, alaycı çizgiler vardı. Sloan son döneminde ilk çalışmalarında kullandığı *art nouveau* üslubuna döndü.

Slocum, Joshua (d. 20 Şubat 1844, Wilmot, Nova Scotia, Kanada - ö. 1909/10, denizde), Kanadalı denizci ve serüvenci. Dünyanın çevresini tek başına dolaşan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir.

On altı yaşındayken bir ticaret gemisinde çalışmaya başladı ve yaşamının geri kalan bölümünü denizde geçirdi. Yolculuklarını 1889'da yazdığı *Voyage of the Liberdade* (Liberdade Gemisiyle Yolculuk) ve 1894'te yazdığı *Voyage of the Destroyer* (Destroyer'in Yolculuğu) yapıtlarında anlattı. 1800'lerde yapılmış 11,1 m uzunluğundaki "Spray" adlı eski bir balıkçı teknesini onararak 1895'te Boston'dan yola çıktı. Tek başına Nova Scotia, Asor Adaları, Cebelitarık, Güney Amerika, Samoa, Avustralya, Güney Afrika ve Batı Hint Adalarını dolaştıktan sonra Haziran 1898'de Rhode Island'daki Newport'a ulaşarak dünya turunu tamamladı. 1899'da yazdığı *Sailing Alone Around the World* (Denizde Tek Başına Dünya Turu) adlı yapıtı sonradan deniz yolculukları konusundaki klasikler arasına girdi. 1909'da, kışı Büyük Cayman Adasında geçirmek üzere "Spray"le New England'dan yola çıktı ve denizde kayboldu.

Slough, İngiltere'de, Berkshire ilinde (*county*) ilçe (*borough*) ve kent. Londra metropoliten alanının batı ucunda, Büyük Batı Karayolu ile M4 Otoyolu'nun üzerinde yer alır. Yüzölçümü 28 km²'dir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir hafif sanayi merkezi olarak hızla gelişti. 1976'da Slough'da büyük bir kapalı alışveriş merkezi açıldı. Nüfus (1981 geç.) kent, 87.005; (1991 geç.) ilçe, 98.600.

Slovakça, Slovakça SLOVENČINA, Çekçe, Lehçe ve Almanya'nın doğusunda konuşulan Sorb dilleriyle yakın akraba olan Batı Slav dili. Slovakya'nın resmî dilidir. Latin alfabesiyle yazılır. 11-15. yüzyıllardan kalma Latince, 14-16. yüzyıllardan kalma Çekçe belgelerde izleri görülür. Ama Slovakçayı yazı dili olarak geliştirmeye yönelik ilk çalışmalar, 17-18. yüzyıllarda Trnava Üniversitesi'ndeki Katoliklerin kilise kitaplarında bu dili kullanmalarıyla başladı. Slovakçanın yazı dili olarak benimsenmesi ise daha geç bir tarihte, L'udovít Štúr (1815-56) önderliğindeki bir grup Protestanın, yapıtlarında Slovakçanın Merkez lehçelerini kullanmalarıyla gerçekleşti. Bu yapıtların dili, Martin Hattala'nın yazdığı dilbilgisi kitabında (1852) değiştirilip kurala bağlandıktan sonra standart dil kabul edilerek hızla benimsendi. Slovakçanın Doğu, Merkez ve Batı olmak üzere üç ana lehçe öbeği vardır. Doğu ve Batı lehçeleri birbirine Merkez lehçelerine olduklarından daha yakındır. Merkez lehçeleri Güney Slav dilleriyle, Doğu lehçeleri Lehçeyle, Batı lehçeleri ise Çekçenin Moravya lehçeleriyle ortak özellikler gösterir. Slovakçanın en doğudaki lehçeleri ve Çekçenin Bohemya lehçesi dışında, Slovakçayla Çekçenin lehçeleri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmamıştır; bu yüzden bu lehçeleri konuşanlar birbirini anlayabilir. Çekçe 14. yüzyıldan bu yana büyük değişim geçirirken, değişime daha kapalı olan Slovakça uzun *l* ve *r* sesleriyle bir dizi ikili ünlüyü korumuştur. Çekçedeki ayırıcı ıslıklı *r* sesi Slovakçada bulunmaz. *Ayrıca bak.* Çekçe.

Slovakya, resmî adı SLOVAK CUMHURİYETİ, Slovakça SLOVENSKO ya da SLOVENSKÁ REPUBLIKA. Orta Avrupa'da ülke. 1 Ocak 1993'e değin Çekoslovakya'yı oluşturan iki federe cumhuriyetten biriydi. Bu tarihte Çekoslovakya'nın iki bağımsız devlete ayrılmasını öngören antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle bağımsız bir ülke oldu. Batıda Çek Cumhuriyeti, kuzeyde Polonya, doğuda Ukrayna, güneyde Macaristan ve güneybatıda Avusturya'yla çevrilidir. Yüzölçümü 49.039 km²'dir. Batı Slovakya, Orta Slovakya ve Doğu Slovakya illeriyle (*kraj*) bu illerden ayrı olarak yönetilen başkent Bratislava bölgesini içine alır. 1991 geçici nüfusu 5.268.935'tir.

Slovakya'nın yüzey şekillerine egemen olan dağlar kuzeye doğru gittikçe yükselerek ülkenin en yüksek noktası olan Yüksek Tatralar'daki Gerlach Kalkanında 2.655 m'ye ulaşır. Güneybatı ve güneydoğuda düzlükler görülür. Morava (March) ve Tuna (Dunaj) ırmakları ülkenin güney sınırının bir bölümünü çizer. Dağlık bölgelerin sularını toplayan akarsuların başında, güneye doğru akan Váh, Hron, Hornád ve Bodrog'la kuzeye doğru akan Poprad gelir. Ülke topraklarının beşte ikisinden fazlası omanlarla kaplıdır ve yalnızca üçte biri tarıma ayrılmıştır. Düzlüklerde buğday, arpa, mısır, şeker pancarı, çavdar ve sebze yetiştirilir; sığır ve domuz besiciliği yapılır. Dağlık bölgelerdeki vadilerde patates, yulaf ve keten, Váh Irmağı vadisinde ise tütün ve meyve yetiştirilir. Batı Slovakya ilindeki Karpat Dağlarının yamaçları bağlarla kaplıdır.

Dağlardaki büyük demir cevheri, bakır, magnezit, kurşun ve çinko yatakları ile sınırlı cıva, asbest, kalay, barit, siderit, perlit, gümüş ve altın yatakları işletilir. Düzlüklerde sınırlı da olsa doğal gaz ve petrol yataklarının bulunmasına ve bir miktar linyit çıkarılmasına karşın, sanayinin temel enerji gereksinimi Váh, Orava, Hornád ve Slaná ırmakları üzerindeki bir dizi hidroelektrik santraldan karşılanır. Jaslovské Bohunice'de bir nükleer enerji santralı vardır. Ağır sanayi Váh Irmağı kıyısındaki Bratislava ve Košice'de toplanmıştır. Büyük merkezlerin yanı sıra birçok küçük kentte de hafif sanayi tesisleri kurulmuştur.

Tatralar'daki kış sporları ve dağcılık merkezleri, cumhuriyetin dört bir yanına dağılmış kaplıca ve ılıcalar, koruma altına alınmış tarihsel kentler ve geleneksel halk sanatı şenliklerinin düzenlediği köyler Slovakya'ya çok sayıda turist çeker. Bratislava, Lučenec, Žilina, Zvolen, Poprad ve Košice'de havaalanları vardır. Slovakya nüfusunun yaklaşık onda dokuzunu Slovaklar oluşturur. Güneyde yoğunlaşan Macarlar en büyük azınlık grubudur. Batı ve kuzeydoğu kesimlerinde küçük Çek, Ukraynalı, Alman, Rus ve Polonyalı topluluklar yaşar.

Slovakya'ya Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Illyrialı ve Kelt kabileler, daha sonra Germenler, 6. ve 7. yüzyıllarda da Doğu Slav halklarından Slovaklar yerleşti. Bölge, bugünkü Polonya'nın güney kesimini, Bohemya'nın tümünü ve Macaristan'ın batısını kapsayan Büyük Moravya Krallığı'yla birleştiği 9. yüzyıla değin Avarların yönetimi altında kaldı. Büyük Moravya Krallığı'nın 10. yüzyılın başlarında yıkılmasının ardından 11. yüzyılda Macaristan Krallığı'nın topraklarına katıldı.

Çek Husçuların 15. yüzyılda bölgede büyük güç kazanmalarına ve 16. yüzyılda Reform hareketi sırasında Lutherciliğin ve Kalvenciliğin bölgede yaşayan Alman, Slovak ve Macar topluluklar arasında yaygınlaşmasına karşın, 1526'da Macar tahtını ele geçirip 1918'e değin Slovakya'yı yöneten Habsburglar döneminde Katoliklik eski gücüne kavuştu.

18. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan Slovak milliyetçiliği, 1848-49 Macar Devrimi'nden sonra Macar olmayan ulusları tutan Habsburgların merkeziyetçi yönetiminden destek gördü. Ama 1867 Avusturya-Macaristan Uzlaşması'ndan (*Ausgleich*) sonra, Macar hükümeti Slovakya'yı yeniden denetimi altına aldı. Bu dönemde izlenen Macarlaştırma politikası, birçok Slovakı başta ABD olmak üzere yabancı ülkelere göç etmeye zorladı.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Macaristan'dan ayrılan Slovaklar, Çek Toprakları'nda (Bohemya, Moravya ve Silezya'nın bir bölümü) Çeklerle birlikte yeni Çekoslovakya Devleti'nin kuruluşuna katıldılar (1918).

Ama Çeklerin oluşturduğu katı merkeziyetçi rejim çok geçmeden Slovaklar arasında özerklik taleplerinin güçlenmesine yol açtı. Hitler Almanyası'na Çekoslovakya'nın Südetler bölgesini ilhak izni veren Münih Anlaşması'nın(*) yürürlüğe girmesinden dört gün önce Slovaklar Slovakya'yı federal Çek-Slovak Devleti içinde özerk bir birim olarak ilan ettiler (6 Ekim 1938). Slovak Ulusal Meclisi'nin Almanların Prag'ı işgal etmesinden sonra aldığı kararla da, Slovakya kâğıt üzerinde bağımsız oldu (14 Mart 1939). Ama II. Dünya Savaşı sırasında, özellikle de Polonya ve Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa zorlanmalarından sonra Slovaklar arasında Almanlara karşı güçlü bir muhalefet hareketi gelişti ve Ağustos 1944'te iki ay süren büyük bir Nazi karşıtı ayaklanma baş gösterdi.

Sovyet ve Çekoslovak ordularının ülke topraklarını Nazi işgalinden kurtarmaya başladıkları 1945 başlarında Slovaklar iki halkın tam eşitliği temelinde yeniden kurulacak Çekoslovakya devletine katılma konusunda Çeklerle anlaştılar. Ama komünistlerin iktidara geldiği Şubat 1948'den sonra ülkede Çeklerin denetiminde, katı merkeziyetçi bir yönetim yapısı oluşturuldu. 11 Temmuz 1960'ta yürürlüğe giren anayasayla, Slovakya Çek Toprakları'yla eşit haklara sahip oldu. 1 Ocak 1969'da da Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'nin yasama organı Federal Meclis'te Çek Sosyalist Cumhuriyeti'yle eşit biçimde temsil edilen Slovak Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyetin adı Mart 1990'da Slovak Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Mart 1992'de yapılan parlamento seçimlerinin ardından bölünme tartışmaları gündeme geldi. Sonunda Çekoslovakya'nın iki bağımsız devlete ayrılması karara bağlandı. 1 Ocak 1993'te, ayrılmayı öngören antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Slovakya bağımsız bir ülke oldu. (*Ayrıca bak.* Çekoslovakya.)

Sloven edebiyatı, Balkanlar'ın kuzeybatı kesiminde yaşayan bir Güney Slav halkı olan Slovenlerin kendi dillerinde ortaya koydukları edebiyat yapıtlarının tümü.

Slovencede, belki de bir Slav dilinde yazılmış metinlerin günümüze ulaşan en eski örnekleri *Brižinski spomeniki* (y. 1000) adlı ilginç kitapta yer alır. Ortaçağda öteki Balkan halklarıyla birlikte Slovenler arasında da zengin bir halk şiiri geleneği gelişmişti. Bölgeye Protestanlığın girişi bir Sloven dinsel edebiyatının doğmasına elverişli ortam hazırladı. Özellikle Jurij Dalmatin'in Kitabı Mukaddes çevrisinin 1584'te yayımlanması bu gelişmede önemli rol oynadı. Aynı sıralarda Adam Bohorič ilk Sloven dilbilgisi kitabını yayımladı.

Avrupa'daki romantizm akımı ve ona eşlik eden milliyetçilik anlayışı 19. yüzyılın ilk yarısında Sloven aydınlarını etkileyerek dilbilim ve edebiyat alanlarında yapıtlar vermeye yöneltti. Jernej Kopitar Slovenceyi standart kurallara kavuşturmaya ve sistemli hale getirmeye yönelik ilk girişimleri başlattı. Matija Čop 1830'lar ve 1840'larda Slovenya'da edebiyat yapıtlarının ve dergilerinin yayımlanması için çaba gösterdi. 19. yüzyıl başlarının en büyük Sloven şairi sayılan France Prešeren düşünce ve duygu ayrıntılarını çağdaş bir anlatımla dile getirebilecek bir edebi Slovencenin yerleşmesini sağladı.

Josip Jurčič'in yazdığı ilk Sloven romanı *Deseti brat* (Onuncu Kardeş) 1866'da yayımlandı. Daha sonraki dönemde Sloven yazarlar Batı üsluplarını ve eğilimlerini yansıtmaya başladılar. Ayrıca ulusal edebiyatı ve dili geliştirmeye çaba gösteren yayınevleri ve başka kuruluşlar ortaya çıktı.

20. yüzyıl başlarında modernist bir akımın ortaya çıkması Sloven edebiyatına yeni bir canlılık getirdi. Güçlü bir şair olan Oton Župančič ve bir düzyazı üslup ustası olan Ivan Cankar bu dönemin başlıca temsilcileriydi. Cankar'ın en önemli yapıtları *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907; Çiftlik Kâhyası Jernej ve Hakları) ile *Hiša Marije pomočnice* (1904; Meryem Ana'nın Vesayetindeki Çocuk) Batı dillerine de çevrildi. I. Dünya Savaşı sonrasının önde gelen adlarından Tone Seliškar, Miran Jarc ve Anton Vodnik'in dışavurumcu şiirleri ile Slavko Grum'un oyunları toplumsal ve ruhsal gerginliğin damgasını taşıyordu. Roman ve öykünün yeniden canlandığı 1930'lar, toplumcu gerçekçilik akımının ortaya çıkışına sahne oldu. Bu akım içinde yer alan Juš Kozak, Miško Kranjec, Ciril Kosmač ve *Samorastniki*'nin (1940; Kendiliğinden Tohum Saçan) yazarı Prežihov Voranc yapıtlarında sıradan kır insanlarının günlük yaşamına eğildiler. Edvard Kocbek'in serbest ölçüye dayalı şiirleri gerçekliği büyülü bir yaklaşımla yorumlama yolunu açtı. Božo Vodušek'in iğneleyici soneleri ise ağırbaşlı bir düş kırıklığını ortaya koyuyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında önceki dönemin yazarları gerçekçilik geleneğine sıkı biçimde bağlı kaldılar. Bununla birlikte birçoğu temalarını derinleştirmeye ve kapsam bakımından genişletmeye yöneldi. Yeni yaklaşıma özellikle Ivan Potrč ile Mira Miheličič gibi düzyazı ve oyun yazarlarıyla *Sel je popotnik skozi atomski vek* (1958; Atom Çağında Bir Gezgin) adlı yapıtıyla tanınan şair ve oyun yazarı Matej Bor öncülük etti. Sonraki yıllarda düzyazıda Batı etkisiyle yeni yönelimler ortaya çıktı; Miha Remec gibi yazarlar bilimkurgu türünde yapıtlar verdi. Şiirde ise Cene Vipotnik, France Balantič ve özellikle Jože Udovič derin öznel anlatım biçimini sürdürdüler. Veno Taufer, Valentin Čundrič ve Dane Zajc gibi sonraki kuşak şairler de bu eğilimin temsilcileriydi.

Slovence, Slovence SLOVENŠČINA, Slovenya'yla Avusturya ve İtalya'nın komşu bölgelerinde konuşulan Güney Slav dili. Latin alfabesiyle yazılır. Dilbilgisinin en önemli özelliği, ad ve eylemlerin ikil sayı gösteren biçimlerini korumasıdır. Çok sayıda lehçeye ayrılmıştır; bazı dilbilimcilere göre bu sayı 46'yı bulur.

Slovenceyle yazılmış ilk belgeler İS y. 1000 yılından kalma Freising yazmaları içindedir. Ama Slovencenin yazı dili olarak gelişmesi, Reform hareketi sırasında Protestanların Kitabı Mukaddes'i Slovenceye çevirmeleri ve dinsel yazılarında bu dili kullanmalarıyla gerçekleşti. 18. yüzyıl sonunda da Katolikler Kitabı Mukaddes'i Slovenceye çevirdiler. 19. yüzyılın hemen başında çeşitli dilbilgisi kitapları yazıldı. 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde standart bir yazı dili oluşmuştu. Slovence 7-9. yüzyıllarda ayrıldığı, daha doğuda konuşulan Sırp-Hırvat diliyle yakın akrabadır. Doğuya doğru gidildikçe Slovencenin doğu lehçeleri yerlerini yavaş yavaş Sırp-Hırvat dilinin Kaykav lehçesine bırakır.

Slovenya, resmî adı SLOVENYA CUMHURİYETİ, Sırp-Hırvat dilinde REPUBLIKA SLOVENIJA. Balkanlar'ın kuzeybatı ucunda ülke. Batıda İtalya, kuzeyde Avusturya, kuzeydoğuda Macaristan, güneyde ve güneydoğuda Hırvatistan ile çevrilidir. Batıda Adriyatik kıyısında 25 km uzunluğunda, girintili çıkıntılı, bir kıyı şeridine sahiptir. Trieste'den İstria'ya kadar uzanan bu kıyı şeridinin ortasında Koper kenti yer alır. Slovenya'nın yüzölçümü 20.251 km², başkenti Ljubljana'dır. 1992 tahmini nüfusu 1.985.000'dir.

1919'dan 1991-92'ye değin Yugoslavya'yı oluşturan federe cumhuriyetlerden biri olan Slovenya 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, 1992'de de Avrupa Topluluğu (AT) tarafından bağımsız bir ülke olarak tanınmış ve Birleşmiş Milletler'e (BM) kabul edilmiştir.

Doğal yapı. Büyük bölümü dağlık ve ormanlık olan Slovenya'da, derin ve verimli vadilerle sayısız ırmak bulunur. Kuzeybatı kesimi Julia Alpleri'ne doğru yükselir; doğal güzellikleriyle dikkati çeken bu bölgede Triglav Doruğu (2.684 m) yer alır. Bu bölgeden güneydoğuya doğru akan Sava Irmağının kıyılarında bir çelik sanayisi merkezi olan Jesenice ile dokumacılık merkezi Kranj kurulmuştur. Sava Irmağı Ljubljana'yı geçtikten sonra, Trbovlje, Zagorje ve Hrastnik adlı madencilik kasabalarının bulunduğu tepelik bir bölgeden geçer.

Avusturya sınırı boyunca Karawanke Dağları uzanır. Daha güneyde ve güneydoğuda Kamnik Dağları başlar. Drava Irmağı kıyısındaki Maribor Slovenya'nın ikinci büyük kentidir. Biraz daha aşağıda, gene Drava kıyısında yer alan antik Ptuj kenti yakınlarında alüminyum işleme tesisleri vardır. Doğuda tepeler yerini verimli Pannonia Havzasına bırakır; bu bölgede petrol çıkarılmaya başlamıştır. Ljubljana'dan Soča Irmağını izleyerek batıya ve

SLOVENYA

güneybatıya doğru gidildikçe Akdeniz bölgesine özgü bir iklim ve bitki örtüsü belirmeye başlar. Idrija'nın güneybatısında Adriyatik kıyılarında son bulan bir kireçtaşı plato uzanır.

Nüfus. Nüfusun büyük bölümünü Slovenler oluşturur. Dilsel ve kültürel kimliklerini korumuş olan Slovenlerin Doğu Avrupa ve Balkanlar'dan çok, Batı Avrupa'yla yakın bağları vardır. Slovenlerin büyük bölümü Katoliktir. Nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı kentlerde yaşar. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 98 kişidir. En büyük kentsel yerleşme başkent Ljubljana'dır. Öteki büyük kentler sırasıyla Maribor, Kranj, Ptuj ve Celje'dir.

Ekonomi. Eskiden beri Balkanlar'ın en verimli bölgelerinden biri olan Slovenya'da yetiştirilen tarım ürünlerinin başında kolza, patates, çeşitli tahıl ve meyveler gelir. Ormancılık ve hayvancılık da önemlidir. Ülkede şaraplık üzüm yetiştirilen bağlar ve çok sayıda kaplıca bulunur. Ljubljana, Jesenice, Maribor ve Javornik'te demir-çelik fabrikaları ile bazı başka ağır sanayi tesisleri vardır. Tekstil fabrikaları Maribor, Kranj ve Trzic'te toplanmıştır. Zagorje, Trbovlje ve Hrastnik'te kömür, ülkenin batısında, özellikle de Idrija yakınlarında cıva çıkarılır.

1990 verilerine göre Slovenya'nın gayri safi milli hasılası (GSMH) 20,3 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 10.312 ABD Doları'dır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Slovenya 1991'e değin Yugoslavya'yı oluşturan sosyalist cumhuriyetlerden biriydi. 25 Haziran 1991'de Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Slovenya 15 Ocak 1992'de AT tarafından tanındı, 22 Mayıs 1992'de de BM üyeliğine kabul edildi.

Aralık 1991'de kabul edilen geçici anayasaya göre Slovenya çok partili bir cumhuriyettir. İki meclisli parlamento 40 üyeli Devlet Konseyi ile 90 üyeli Devlet Meclisi'nden oluşur. 1990 verilerine göre doğum ve ölüm oranları sırasıyla binde 12,1 ve binde 9,9, ortalama yaşam süresi (1980-82) ise erkeklerde 67 yıl, kadınlarda ise 75 yıldır.

Tarih. Slovenler bugün üzerinde yaşadıkları topraklara 6. yüzyılda yerleştiler. Yaklaşık 743'te Bavyera'nın egemenliğine giren bölge daha sonra Karolenjlerin eline geçti. 9. yüzyılda Karolenj hanedanının yıkılmasından sonra Alman Krallığı'na bağlandı. Almanlar bölge halkını köleleştirdiler ve Drava Irmağının kuzeyindeki kent ve kasabaların çoğuna Almanları yerleştirdiler. Bununla birlikte, çoğu Katolik rahip olan Sloven aydınlarını sürdürdüğü yaygın eğitim çalışmalarının sonucunda yüzyıllarca süren Alman yönetimine karşın Slovenler kimliklerini korumayı başardılar.

15. ve 16. yüzyıllarda bölgede köylü ayaklanmaları patlak verdi. İmparatoriçe Maria Theresia ve oğlu II. Joseph'in 18. yüzyılda gerçekleştirdikleri reformlar sonucunda Slovenlerin yaşam koşulları bir ölçüde de olsa düzeldi. 1918'de Sloven siyasal önderler Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın (1929'dan sonra Yugoslavya) kurulması için Sırp ve Hırvatlarla işbirliği yaptılar. 1919'daki Paris Barış Konferansı'nda Gorizia (Gorica) ve bitişiğindeki topraklar İtalya'ya verildi. İtilaf Devletleri ve Avusturya arasında yapılan Saint-Germain Antlaşması'yla (1919) Güney Kärnten'in yalnızca küçük bir bölümü Yugoslavya'ya verilirken geriye kalan topraklar Avusturya'ya bırakıldı.

II. Dünya Savaşı sırasında Slovenya'nın güneybatısı İtalya, kuzeydoğusu ise Almanya tarafından işgal edildi. Macaristan ise, 1920'de Slovenya'ya bağlanan Mura'nın kuzeyindeki küçük bir yöre olan Prekomurje'yi geri aldı. Savaş sırasında Slovenya'da, en önemlisi komünistlerin önderliğindeki Kurtuluş Cephesi olan bir dizi direniş hareketi ortaya çıktı.

Müttefiklerin 1945'teki zaferinden sonra Slovenya Yugoslavya'ya geri verildi. İtalya Paris Antlaşması'yla (1947), Gorizia dışında batıdaki toprakları Slovenya'ya geri vermeyi kabul etti. 1954'te de eski Bağımsız Trieste Bölgesi'nin bir bölümü Slovenya'ya katıldı.

1989, Yugoslavya'nın öteki kesimlerinde olduğu gibi Slovenya'da da özerklik taleplerinin güçlendiği bir yıl oldu. Eylül 1989'daki anayasa değişikliği sırasında anayasaya ülkenin kendi geleceğini kendisinin belirlemesini öngören bir madde kondu. Slovenya Komünist Partisi Şubat 1990'da Yugoslavya Komünist Partisi'nden ayrılma kararı aldı. Nisan ayında yapılan parlamento seçimlerinde de muhalifler parlamentoya ilk kez Komünist Parti'den daha çok üye soktular.

Slovenya bağımsızlığını Yugoslavya'daki öteki cumhuriyetlere göre daha barışçıl bir biçimde elde etti. Haziran 1991'deki bağımsızlık ilanının ardından, Sırpların denetimindeki Yugoslav ordusu bağımsızlık ilan eden öteki cumhuriyetlere olduğu gibi Slovenya'ya da saldırılar düzenledi. Ama sonbahara gelindiğinde çatışmalar son bulmuş ve ateşkes ilan edilmişti. Slovenya'daki Batı tarzı ilk çok partili seçimler Aralık 1992'de yapıldı. Bu seçimlerin sonunda eski komünistlerin oluşturduğu Demokratik Reform Partisi'nin adayı Milan Kucan yeniden cumhurbaşkanı seçilirken, parlamentoda en çok sandalye kazanan parti Liberal Demokrat Parti oldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANA YILLIK.

Słowacki, Juliusz (d. 4 Eylül 1809, Krzemieniec, Polonya - ö. 3 Nisan 1849, Paris, Fransa), Polonyalı şair ve oyun yazarı. Adam Mickiewicz ve Zygmunt Krasiński ile birlikte Polonya romantizminin önde gelen temsilcilerindendir. Teknik ustalığı, zengin söz dağarcığı ve çağrışım yüklü imgeleriyle simgeci şairlerin habercisi olmuştur.

Bir profesörün oğluydu. Vilnius'ta (Litvanya) öğrenim gördü. 1830'daki ayaklanmadan sonra kurulan hükümete elçi olarak hizmet verdi. 1833-35 arasında İsviçre'de kaldı. 1836'da İtalya'ya gitti; aşk temasını işleyen *W Szwajcarii* (1839; İsviçre'de) adlı idillini orada yazdı. Lord Byron'ın *Childe Harold's Pilgrimage*'ını (1812-18; Childe Harold'ın Kutsal Yolculuğu) andıran öykülü şiiri *Podróż do ziemi świętej*'i (ös 1864; Kutsal Topraklar'a Yolculuk) Ortadoğu gezilerinden (1837-38) yola çıkarak yazmıştı. Ülkesinden ayrı kaldığı yılların büyük bölümünü Paris'te geçirdi. O dönemde kent, 1830'daki ayaklanmanın ardından ülkelerinden ayrılan Polonyalı göçmenlerin merkeziydi. Słowacki'nin Paris'ten annesine yazdığı mektuplar Polonya edebiyatının düzyazı klasikleri arasındadır.

Słowacki düzyazı şiiri *Anhelli*'de (1838), kendi durumundan yola çıkarak Polonya'nın gelecekteki kurtuluşunu öngörür. Bir bölümü 1847'de, tümü 1925'te yayımlanan *Król-Duch* (Ruhların Kralı), tarihsel fantezilerine bir başka örnektir. Oyunları ise Shakespeare, Eski Yunan ve Roma tiyatrosu ve Calderón'dan, ayrıca o dönemde Paris'te sahnelenen oyunlardan izler taşır. *Lilla Weneda* (1840), *Sen srebrny Salomei* (1844; Salome'nin Gümüş Düşü) ve romantizm karşıtı komedisi *Fantazy* (1843; Fantezi) gibi çoğu oyunu, ölümünden sonra 1866'da yayımlanmıştır. Kendinden sonraki birçok yazarı etkileyen oyunları bugün de Polonya'da sık sık sahnelenir.

Słupsk, Almanca STOLP Polonya'nın kuzeyinde Słupsk ilinin (*województwo*) merkezi kent. Baltık kıyısından 18 km içeride, Słupia Irmağının kıyısında, Gdynia-Szczecin Demiryolu'nun üzerinde yer alır. Kent 8. yüzyılda Slavların kurduğu bir kalenin çevresinde gelişti. 10. yüzyılda Pomeranya'nın bir parçası olarak Polonya'yla birleşti. Uzun yıllar Almanların egemenliği altında kalduktan sonra 1945'te Polonya'ya geri verildi. Kent ekonomisi günümüzde ihracata yönelik mobilya üretimine dayanmaktadır. Nüfus (1992 tah.) 102.000.

Sluter, Claus, CLAES ya da KLAAS olarak da yazılır (d. y. 1340/50, Haarlem?, Holland [bugün Hollanda'da] - ö. 24 Eylül 1405 ile 30 Ocak 1406 arasında, Dijon, Burgonya [bugün Fransa'da]), Felemenk heykel sanatının en önemli ustalarından biri.

Yapıtlarında gerçekçilik ve tinselliği anıtsallıkla bütünleştiren Sluter, Kuzey Avrupalı heykelcileri olduğu kadar ressamları da derinden etkilemiştir. 1379'da Brüksel'deki taşçı ustaları loncasında adı geçen Claes de Slutere van Herlam'la (Haarlem) aynı kişi olduğu sanılır. Düklük arşivlerinden anlaşıldığına göre 1385'te Dijon'da III. Philippe'in hizmetine girdi. Philippe'in Dijon'da yaptırdığı Chartreuse tarikatına ait Champmol Manastırı şapelindeki anıtmezarı Sluter'in heykelleriyle bezelidir.

"Musa", Claus Sluter'in "Musa'nın Kuyusu" adlı mermer heykelinden ayrıntı, 1395-1404/05; Champmol Manastırı'nın arkadlı avlusu, Dijon, Fransa

Laurios—Giraudon, Art Resource/EB Inc.

Sluter'in günümüze ulaşan yapıtlarının hepsi Philippe için yaptıklarıdır. 1389'da Jean de Marville'in yerine dükün başheykelciliğine atandı. Bu görevindeki ilk işi Champmol Manastırı'nın portal heykelleri oldu. 1391'de Meryem Ana ve Çocuk İsa ile iki aziz heykelini, 1393'te de düşesin heykelini tamamladı. Dükün heykelini de büyük olasılıkla bu tarihlerde yaptı. 1395'te arkadlı avludaki heykellere başladı. Ertesi yıl kendisine yardımcı olması için Brüksel'den başka heykelciler getirtti. Dükün mezarının yapımı 1389'da bitmişti. Ama 1404'te öldüğünde heykellerden yalnızca ikisi tamam-

lanmıştı. 1406'da Sluter ölünce işi, 1396'da Brüksel'den yardım için gelen yeğeni Claus de Werve üstlendi ve anıt 1410'da tamamlandı. Sluter yenilikçi kişiliğiyle dönemin Fransız etkisindeki zarif üslubundan uzaklaşarak, etkileyici hacimlere yönelmiştir. Anıtsal biçimleri, Flaman resminde Hubert ve Jan van Eyck ile Robert Campin'in figürleriyle Jacopo della Quercia ve Donatello'nun heykellerini anımsatır. Champmol Manastırı şapeli bugün oldukça harap durumdadır. Daha iyi durumda olan III. Philippe'in anıtmezarında ise bazı heykeller yerinde değildir; üçü kayıptır, üçü ABD'deki Cleveland Sanat Müzesi'nde, bir tanesi de Fransa'da bir özel koleksiyonda bulunmaktadır. Claus de Werve ve Juan de la Huerta gibi heykelcilerin çalışmalarına örnek olan Sluter'in heykelleri, doğal biçimlerle onun kendi özgün anlatımının bireşiminin en yetkin ifadesi kabul edilir.

Småland, İsveç'in güney kesiminde yönetim bölgesi (*landskap*). 29.330 km²'lik yüzölçümüyle İsveç'in güneyindeki geleneksel yönetim bölgelerinin en büyüğüdür. Bugünkü Jönköping, Kronoberg ve Kalmar illerini (*län*) kapsar.

Toprak verimsiz olmakla birlikte, bölgenin doğu kesiminde başta buğday olmak üzere çeşitli tarım ürünleri yetiştirilir, sığır besiciliği yapılır. Öteki ürünler arasında yulaf, çavdar ve patates sayılabilir. Åsnen Gölünün güney kıyısında yer alan Urshult bölgesinde ve Vättern kıyılarındaki Gränna kenti çevresinde meyve yetiştirilir. Sanayi orman ürünlerinin işlenmesine dayanır. Örrefors, Boda ve Kosta cam işleriyle ünlüdür.

Bölgedeki başlıca kentler, her ikisi de il merkezi olan Jönköping ve Kalmar ile Kronoberg ilinin merkezi Växjö'dür; öteki önemli yerleşmeler arasında Ljungby, Nybro, Oskarshamn, Västervik, Nässjö, Värnamo, Vetlanda, Tranås ve ev araçları üretimiyle tanınan Huskvarna sayılabilir. Nüfus (1992 tah.) 729.933.

Small, Albion W(oodbury) (d. 11 Mayıs 1854, Buckfield, Maine - ö. 24 Mart 1926, Chicago, ABD), sosyolojinin ABD'de akademik bir disiplin olarak yerleşmesini sağlayan sosyolog.

Chicago Üniversitesi'nde ABD'nin ilk sosyoloji kürsüsünü kurdu (1892). Meslektaşı George E. Vincent'le birlikte dünyanın ilk sosyoloji ders kitabı sayılan *An Introduction to the Study of Society*'yi (1894; Toplumun İncelenmesine Giriş) yazdı. Ertesi yıl ABD'nin ilk sosyoloji dergisi *American Journal of Sociology*'yi çıkarmaya başladı ve yaşamının sonuna değin yayın yönetmenliğini yürüttü. ABD'li bilim adamlarını çağdaş Alman toplum kuramları üzerinde durmaya yöneltti.

Small'un sosyolojiye ilişkin kuram ve yöntemleri kısa sürede önemini yitirdiyse de siyaset ve iktisatla ilgili düşünceleri daha kalıcı bir etki yarattı. Devleti çatışan grup çıkarlarında bir arabulucu olarak ele alan yaklaşımı sonraki yazarlarca da benimsendi. Karl Marx'ın düşüncelerinden yola çıkarak yazdığı *Between Eras from Capitalism to Democracy*'de (1913; Kapitalizmden Demokrasiye Çağlar Arasında) kapitalizme yönelttiği eleştiriler kurumsal iktisat okulunu, ABD'li iktisatçı Thorstein Veblen'i ve Alman iktisatçı Werner Sombart'ı etkiledi.

smaltit, kobalt ve arsenyür mineralleri dizilerinden skuteruditin, kobalt bakımından zengin, arsenik bakımından yoksul üyesi. *Ayrıca bak.* skuterudit.

Smarta mezhebi, katı kurallara bağlı bir Hindu mezhebi. Üyeleri "iki kez doğmuş olan" Brahman (rahipler), *Kshatriya* (asker ve yöneticiler) ve *Vaişya* (üretici ve tüccarlar) sınıflarından gelir. Öncelikle Brahman olan mezhep üyeleri, bütün Hindu tanrılarına ve eski *sutra* metinlerindeki dinsel kurallara bağlılıklarıyla tanınır.

Smarta adı, Sanskrit dilindeki *Smriti*'den gelir. *Smriti*, tanrıların gönderdiği Vedaların tersine insanların elinden çıktığı kabul edilen bir metinler dizisidir. Smarta mezhebinin kabul ettiği *sutra*'lar, *Smriti* metinlerinin bir bölümünü oluşturur. En önemli Smarta öğretmeni ve bazılarına göre de mezhebin kurucusu, Advaita Vedanta Okulu'nun öncüsü Şankara ya da Şankaracaya'dır (Efendi Şankara; ö. 700-750). Şankara'nın Mysore'daki (bugün Karnataka) Sringeri'de kurduğu manastır, günümüzde de mezhebin merkezidir. Manastırın başı olan *cagadguru* ise (dünyanın öğretmeni) Hindistan'ın en önemli dinsel önderlerinden biri ve Güney Hindistan ile Gucerat'taki Smartaların ruhani önderidir.

Kuzey Hindistan'daki mezhep üyeleri, Güney'deki ve Gucerat'taki Smartalardan çeşitli açılardan ayrılır. Kuzeylilerin tümü Şankara'ya bağlı değildir; ayrıca geleneksel ayinlerin uygulandığı, beş büyük tanrının tümüne ibadet edilen tipik Smarta tapınaklarına Kuzey Hindistan'da daha az rastlanır.

Smartalar genellikle bir tanrıya öbürlerine göre öncelik verirler. Örneğin günümüzde Şiva en yüce tanrı olarak kabul edilir. Ama özellikle de *pançayatana puca* (beş tapınak duası) törenlerinde beş tanrıya da (Şiva, Vişnu, Şakti, Surya ve Ganeşa) yer verilir. Smarta mezhebinin özel işareti, santal boyası ya da inek gübresi külüyle alna çizilen üç yatay çizgi ile bunun ortasındaki kırmızı bir noktadan oluşur. Smarta Brahmanları bilimin her dalına katkıda bulundukları için, adlarının başına genellikle *şastri* ya da *ayyar* (sırasıyla Sanskrit ve Tamil dillerinde "bilgin") unvanı eklenir.

Smeaton, John (d. 8 Haziran 1724, Austhorpe, Yorkshire - ö. 28 Ekim 1792, Austhorpe, Yorkshire, İngiltere), İngiltere'de inşaat mühendisliğinin bir meslek olarak benimsenmesini sağlayan İngiliz mühendis. Devon'daki Plymouth açıklarında, Eddystone resifinde inşa ettiği deniz feneriyle ünlüdür.

Londra'da matematik aletleri yapımcılığına girişen Smeaton, bu konuya ilişkin olarak yazdığı bilimsel makaleler sayesinde 1753'te Royal Society üyeliğine seçildi. 1754'te Felemenk ülkelerini ziyaret ederek buradaki kanalları, limanları ve değirmenleri inceledi. 1756-59 arasında Eddystone Feneri'ni inşa etti; fenerin dalgaların çarpma etkisine karşı daha dayanıklı olabilmesi için, kırlangıç kuyruğu biçimindeki portland taşı bloklarından yararlandı. Bu teknik sonradan tüm deniz fenerlerinde ve dalgakıranlarda kullanılmaya başladı. Smeaton deniz fenerinin tasarımlarını hazırlarken, sualtı yapıları için en uygun harcın yüksek oranda kil ile karıştırılmış kireçtaşı olduğunu buldu.

Smeaton ayrıca, İskoçya'da Atlas Okyanusu ile Kuzey Denizini birbirine bağlayan Forth and Clyde Kanalını açtı, Perth, Banff ve Coldstream'de köprüler kurdu ve Kent'teki Ramsgate limanını inşa etti.

Smeaton, rüzgâr ve su gücü yerine buhar gücünden yararlanılmasına yönelik girişimlere öncülük etti. Yel değirmeni ve su çarklarında dökme demirden yapılmış millerin kullanımını başlattı. *An Experimental Enquiry Concerning the Natural Powers of Water and Wind to Turn Mills* (1759; Değirmenlerin Döndürülmesinde Su ve Rüzgârın Doğal Gücüne İlişkin Bir Deneysel Araştırma) adlı çalışmasıyla Royal Society'nin Copley Madalyası'nı kazandı.

Smeaton, Thomas Newcomen'in atmosfer basıncıyla çalışan buhar makinesinin en yüksek verimine ulaşmasını da sağladı. Northumberland'daki Long Benton kömür ocağı, Cornwall'daki Chacewater madeni ve Rusya'daki Kronştadt dokları için, atmosfer basıncıyla çalışan büyük buharlı pompalar yaptı.

1711'de İnşaat Mühendisleri Derneği'ni kuran Smeaton, 1791'de *Narrative of the Building... of the Eddystone Lighthouse* (Eddystone Deniz Fenerinin Yapım Öyküsü) adlı yapıtını yayımladı.

Smellie, William (d. 1697, Lanark - ö. 5 Mart 1763, Lanark, İskoçya), doğum bilgisi ve ebelik alanında bilimsel eğitime öncülük eden İskoç doğum hekimi.

Yirmi yıl köylerde hekimlik yaptıktan sonra ebeler ve tıp öğrencilerine uygulamalı doğum dersleri vermek üzere Londra'ya gitti. Tıp öğrencilerinin doğumda bulunması koşuluyla doğum yaptırdığı yoksul kadınlardan para almayarak, tıp öğrenimi görenlerin doğumları izlemesi geleneğini başlattı.

Doğumda kullanılan bir forseps geliştirdiyse de, asıl ününü doğum mekanizmasını ya da bebeğin başının doğum sırasında leğen kanalına uyum göstermesini tanımladığı çalışmalarına borçludur.

Başlıca yapıtları *A Set of Anatomical Tables* (1754; Anatomik Tablolar) ve *Treatise on the Theory and Practice of Midwifery*'dir (1752-64; Ebelik Kuram ve Uygulaması Üzerine İnceleme).

Smellie, William (d. 1740, Edinburgh - ö. 24 Haziran 1795, Edinburgh, İskoçya). *Encyclopædia Britannica*'nın ilk basımını (1768-71) gerçekleştiren doğa bilgini ve matbaacı. Bir yapı ustasının oğluydu. Newton Derneği'nin (1760) ve İskoçya Antikacılar Derneği'nin (1780) kurulmasına yardımcı oldu. Doğa bilimlerine ilişkin çeşitli kitaplar yazdı ve çeviriler yaptı. Matbaacılığa 1765'te başladı. Oymabaskı ustası Andrew Bell'in önerisi üzerine *Encyclopædia Britannica*'yı basma işini üstlendi.

Smelser, Neil Joseph (d. 22 Temmuz 1930, Kahoka, Missouri, ABD), sosyoloji kuramını iktisadi kurumlar, kolektif davranış, toplumsal değişme, kişilik ve toplumsal yapı gibi alanlara uyguladığı çalışmalarıyla tanınan ABD'li sosyolog.

Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Doktora çalışmasını 1958'de Harvard Üniversitesi'nde tamamladı. 1962'de profesör oldu. Çeşitli sosyoloji araştırma grupları ile derneklerinde görev almasının yanı sıra, ekonomi ve toplum, kişilik ve toplumsal sistemler, davranış bilimleri konularında birçok makale ve kitap yazdı. Bunlar arasında, *Economy and Society* (1956, Talcott Parsons ile birlikte; İktisat ve Toplum), *Social Change in the Industrial Revolution* (1959; Sanayi Devriminde Toplumsal Değişim), *Theory of Collective Behavior* (1962; Kolektif Davranış Kuramı), *The Sociology of Economic Life* (1963, 2. basım 1975; İktisadi Yaşamın Sosyolojisi), *Essays in Sociological Explanation* (1968; Sosyolojik Açıklama Denemeleri), *Sociological Theory: A Contemporary View* (1971; Sosyoloji Kuramı: Çağdaş Bir Yaklaşım), *Comparative Methods in the Social Sciences* (1976; Toplum Bilimlerinde Karşılaştırmalı Yöntemler) ve *The Changing Academic Market* (1980; Değişen Akademik Piyasa) sayılabilir.

Smendes, NESBENEBDED olarak da bilinir (ö. İÖ 11. yy), Mısır firavunu (İÖ y. 1085). 21.

sülalenin (İÖ 1085-935) kurucusudur. Amon rahiplerinin Yukarı Mısır'ı yönettikleri bir dönemde, başkent ilan ettiği Tanis ve çevresinde hüküm sürmüştür.

Hükümdarlık hakkını, 20. sülaleyle akrabalığı olan Kraliçe Tentamon aracılığıyla elde ettiği sanılır. Tahta geçtikten sonra başkenti Nil Deltasının kuzeydoğusundaki Tanis'e taşıdı. Amon rahipleri Yukarı Mısır'da gerçek iktidarı ellerinde tutmakla birlikte Smendes'i firavun olarak tanıdılar ve onunla işbirliğine girdiler.

Smenhkare, Mısır'ın 18. sülale firavunlarından (hd İÖ 1364-61). III. Amenofis'in oğlu olduğu sanılır. Amenofis'ten sonra başa geçen ve kesin olarak oğlu olduğu bilinen Ahenaton'un büyük kızıyla evlenerek tahta ortak oldu. Ortak firavunluk döneminin ne kadar sürdüğü tartışmalıdır. Tek başına firavun olduktan sonra başkent Ahetaton'dan (bugün Tel el-Amarna) Teb'e taşındı. Bazı kaynaklara göre Teb tanrısı Amon'a dayanan dinin geri getirilmesi için ilk adımları attı.

Smerdis (ö. 6. yy), Pers imparatoru II. Kyros'un (Büyük) oğlu ve Kambyses'in kardeşi. Asıl adının Bardiya olmasına karşın Herodotos'un yazılarında Smerdis olarak anılır. Dareios'un Bisütun'daki yazıtlarında gerçek Smerdis'in Kambyses tarafından öldürüldüğü, daha sonra Gomatas adlı bir rahibin (*magus*) onun kılığına girerek İÖ 522'de tahtı ele geçirdiği anlatılır. Aiskhylos ve başka yazarlar ise tahta geçenin gerçek Smerdis olduğunu belirtir. Herodotos da Smerdis'in iyi bir yönetim gösterdiğini ve Dareios tarafından öldürülmesinin halk arasında büyük yasa yol açtığını aktarır.

Smet, Pierre-Jean de (d. 30 Ocak 1801, Termonde, Belçika - ö. 23 Mayıs 1873, St. Louis, Missouri, ABD), Amerika Yerlileri arasında etkinlik göstermiş Belçikalı Cizvit misyoner.

Temmuz 1821'de ABD'ye giderek White Marsh'ta (Maryland) Cizvitlere katıldı. 1823'te sekiz arkadaşıyla birlikte Missouri'ye gitti. 1827'de orada papaz oldu. Katolik St. Louis Yüksekokulu'yla (sonradan St. Louis Üniversitesi) ilişkisini ömür boyu sürdürdü. Bugün Iowa eyaletindeki Council Bluffs'ı oluşturan topraklarda, Potavatomiler arasında ilk misyonu kurdu. 1839'da Missouri Irmağı boyunca ilerleyerek Yankton Dakotaları ile Potavatomileri Hıristiyanlaştırmaya çalıştı. 1840'ta Montana Toprakları'ndaki dağlık Bitterroot bölgesinde Yassıkafalar arasında papazlığa başladı. 1841'de bugünkü Missoula (Montana) yakınlarında Meryem Ana Misyonu'nu kurdu. 1842-44 arasında, mali destek sağlamak amacıyla çeşitli Avrupa ülkelerini dolaştı. 1845 yazında, Yassıkafalar ile öteki zayıf kabileleri sindirmiş olan Karayaklarla görüşmeye gitti. Bu görüşmelerden sonuç alamadıysa da Karaayaklar Eylül 1846'da de Smet'e gelerek savaşta düşmanlara karşı onlara destek vermesini istediler.

De Smet bugün Wyoming'i oluşturan topraklardaki Laramie Kalesi'nde, hükümet desteğiyle düzenlenen barış görüşmelerine katıldı (1851). Görüşmeler sonucunda beyazlar, Ovalar Bölgesi kabilelerinden anayollarda yolculuk etme ve askeri tahkimat izni aldılar. ABD Kara Kuvvetleri'nde de papaz olarak görev yapan de Smet, 1858'de General William S. Harney'nin Vancouver Kalesi'ne (bugün İngiliz Kolumbiyası'nda) uyarı amacıyla yaptığı bir geziye katıldı. Son kez Yassıfakaları ziyaret etmek üzere Meryem Ana Misyonu'na gittiğinde, misyonun terk edilmiş olduğunu gördü; Tanıdıklarının çoğu ölmüş, onların çocukları da beyazlar tarafından öldürülmüştü. De Smet 1868'de Oturan Boğa'yı ziyaret ederek, ABD'nin, ona ait Powder Irmağı bölgesinden Montana altın madenlerine bir yol yapma isteğini iletti. Oturan Boğa'nın ve öteki kabilelerin temsilcileri, ABD hükümetinin yöredeki kaleleri boşaltması koşuluyla bu isteği kabul ettiler. Ama ABD hükümeti sonradan anlaşmanın koşullarına uymadı.

De Smet'in yayımlanmış yapıtları arasında *Western Missions and Missionaries. A Series of Letters* (1863; Batı Misyonları ve Misyonerleri: Bir Dizi Mektup) ve *New Indian Sketches* (1865; Yeni Yerli Eskizleri) sayılabilir.

Smetana, Bedřich (d. 2 Mart 1824, Leitomischl [Litomyšl], Bohemya - ö. 12 Mayıs 1884, Prag [bugün Çek Cumhuriyeti]), Çek ulusal müzik okulunun kurucusu sayılan Bohemyalı besteci. Ulus ve vatan temalarını etkileyici bir biçimde kullandığı opera ve senfonik şiirleriyle ünlüdür.

Babası amatör bir kemancıydı ve Smetana ilk müzik derslerini ondan aldı. Küçük yaşta

Smetana
Royal College of Music, Londra

piyanoya başladı ve ilk konserini altı yaşında verdi. Müzik çalışmalarını sürdürdü ve bir ara Thun kontu Leopold'un ailesine müzik dersi verdi. Liszt'in özendirmesiyle 1848'de Prag'da bir piyano okulu açtı. Ertesi yıl piyanist Kateřina Kolářová ile evlendi. 1856'da ilk senfonik şiirlerini yazdı; aynı yıl İsveç'te Göteborg Filarmoni Derneği'nin orkestra şefliğine getirildi. 1861'de Prag'a döndü ve ulusal operanın kurulmasında önemli rol oynadı.

Smetana'nın ilk operası *Braniboři v Čechách* (Brandenburglular Bohemya'da) 1866'da Prag'da sahnelendi. Bunu aynı yıl ikinci operası *Prodaná nevěsta* (*Satılmış Nişanlı*) izledi. Bu opera Smetana'nın özgün bir Çek besteci olarak görülmeye başlamasına yol açtı. Daha sonraki operaları çok başarılı olmadı. Wagner'in etkisi altında beste lediği *Dalibor* 1868'de sahnelendi. Bu arada frengiye yakalanan Smetana'nın sağlığı 1874'te bozulmaya başladı. Smetana büyük bir üzüntüye kapılarak Prag Operası orkestra şefliğinden istifa etti. Aynı yılın sonlarında kulakları iyice duymaz oldu. Ama o bütün bunlara karşın 1874-79 arasında *Má vlast* (*Vatanım*) ana başlığı altında topladığı altı senfonik şiir besteledi. En çok tanınan yapıtları olan *Vltava (Moldav), Z českých luhů a hájů* (*Bohemya Çayırlarından ve Ormanlarından*) ve *Vyšehrad* da (Prag'daki bir kalenin adı) bunlar arasındaydı. Gene aynı dönemde *Z mého života* (*Yaşamımdan*) adını verdiği ve en güzel yapıtları arasında sayılan yaylı çalgılar dörtlüsünü, 1876'da sahnelenen *Hubička* (Öpücük) ve 1882'de sahnelenen *Čertova stěna* (Şeytan Duvarı) operalarını, bazı piyano sololarını da besteledi. Çok küçük yaştan beri virtüöz bir piyanist olarak kendini göstermişti; yapıtlarının birçoğunu da piyano için yazdı. Büyük zorluklar içinde geçen son yıllarındaki olgun besteleriyle sayılarını daha da artırdığı piyano parçaları bu çalgının repertuvarında önemli bir bölüm oluşturur. Ruhsal çöküntü içinde nöbetler geçirmeye ve dengesizlik belirtileri göstermeye başlaması üzerine Smetana Prag'da bir akıl hastanesine yatırıldı ve bir süre sonra orada öldü.

Smetona, Antanas (d. 10 Ağustos 1874, Ukmerge, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 9 Ocak 1944, Cleveland, ABD), 1919'da ve 1926-40 arasında cumhurbaşkanlığı yapan Litvanyalı devlet adamı ve gazeteci.

1902'de hukuk öğrenimini tamamladı. Rusya'da 1905 Devrimi'nin başlamasından sonra Litvanya'nın ilk günlük gazetesi *Vilniaus Žinios*'un ve Demokratik Parti'nin yayın organı *Lietuvos Ukininkas*'ın yayın yönetmenliğini üstlendi. Aynı tarihte Litvanya'nın Rus Çarlığı içinde özerkliğini ilan eden (1905) Vilnius Meclisi'nin (*Diet*) prezidyumuna seçildi. Devrimin bastırılması siyasal etkinliklerinin yoğunluğunu azalttıysa da, gazetecilik mesleğini sürdürdü. 1907-13 arasında *Viltis* dergisini yayımlayan Smetona 1913'te, sonradan Milliyetçi Parti'nin yayın organı olan *Vairas* gazetesini kurdu.

Ülkenin Alman işgali altında olduğu I. Dünya Savaşı sırasında, oybirliğiyle Litvanya Ulusal Konseyi'nin (*Taryba*) başkanlığına seçildi (Eylül 1917). Konseyin 1918'de Litvanya'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından geçici cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi (Nisan 1919 - Haziran 1920). Letonya'yla Litvanya arasındaki sınır anlaşmazlığını çözmek üzere Riga'da yürütülen görüşmelerde Litvanya heyetine başkanlık etti (1921).

Bir milliyetçi sağ kanat örgütün Hıristiyan Demokratların desteğiyle düzenlediği 16-17 Aralık 1926'daki askeri darbeden sonra yeniden Litvanya'nın başkanlığına seçildi. 1931'de ve 1938'de yeniden aynı göreve getirildi. Litvanya'nın Sovyet kuvvetleri tarafından işgal edildiği 15 Haziran 1940'ta Almanya'ya kaçtı. Mart 1941'de Almanya'dan ABD'ye geçti ve orada öldü.

Smilax, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasından, 300 kadar odunsu ve otsu tırmanıcı bitki türünü içeren cins. Dünyanın tropik ve

Smilax
Mildred Gluck, Root Resources—EB Inc.

ılıman bölgelerine yayılmıştır. Türlerinin çoğunun gövdeleri dikenlerle kaplıdır; alt kesimlerde yer alan yapraklar pulsu, üsttekiler ise derimsi yapıdadır ve 3-9 geniş damara sahiptir. Beyaz ya da sarımsı yeşil renkli erkek ve dişi çiçekler ayrı bitkiler üzerinde oluşur. Meyveleri kırmızı ya da mavimsi siyah renkli ve etlidir. *S. aspera* türünün genç sürgünleri yenir. Bazı türlerinin saparna(*) adı verilen kökleri ise ilaç olarak kullanılır.

Smiles, Samuel (d. 23 Aralık 1812, Haddington, Berwickshire, İskoçya - ö. 16 Nisan 1904, Londra, İngiltere), İskoç yazar. Didaktik türdeki *Self-Help* (1859; *Kendine Yardım*, 1960, 1969), *Character* (1871; *Karakter*, 1975), *Thrift* (1875; *Tasarruf veya Para Biriktirme Sanatı*, 1975), *Duty* (1880; *Vazife*, 1969) gibi kitaplarında Victoria döneminin ahlak değerlerini savunmuştur.

1832'de 10 kardeşiyle birlikte yetim kaldı ve yalnızca kendi çabasıyla yaşamını sürdürmeyi öğrendi. 1832'de Edinburgh'da tıp diploması almasına karşın, kısa sürede hekimliği bırakarak gazeteciliğe yöneldi. Daha sonra Leeds'e yerleşerek 1838-42 arasında reform yanlısı *Leeds Times* gazetesinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Jeremy Bentham ve James Mill gibi yararcı filozofların görüşleri doğrultusunda, özgür girişim ve serbest ticaret ilkesine dayalı maddi zenginleşme anlayışını etkin biçimde savundu. 1845-66 arasında demiryollarında yöneticilik yaptı. Bu arada demiryollarının öncüsü olan mucit George Stephenson'ın yaşamı üzerine bir kitap yayımladı (1857). Yapıtları çok satan ve çeşitli dillere çevrilen Smiles'ın *Lives of the Engineers* (1861-62, 5 cilt; yb 1874; Mühendislerin Yaşamöyküleri) adlı çalışması iktisat tarihi alanındaki ilk incelemelerdendir. T. Mackay'in yayıma hazırladığı otobiyografisi (*Autobiography*) 1905'te yayımlanmıştır.

Smilodon, *Felidae* (kedigiller) familyasından soyu tükenmiş etçil memeli cinsi. Üstçenelerinde kılıç gibi uzamış bir çift köpekdişinin bulunduğu bu cins üyeleri, soyu tükenmiş *Machairodontinae*(*) altfamilyasının en iyi bilinen grubunu oluşturur.

Smith, A(rthur) J(ames) M(arshall) (d. 8 Kasım 1902, Montreal, Kanada - ö. 21 Kasım 1980, East Lansing, Michigan, ABD), Kanadalı şair ve eleştirmen. 1920'lerde Kanada şiirindeki canlanmaya öncülük etmiştir.

Smith, ilki *The Book of Canadian Poetry* (1943; Kanada Şiiri Kitabı) olan bir dizi antolojide, Kanada edebiyatını bilimsel bir yaklaşımla ele aldı ve çağdaş Kanada edebiyat eleştirisi anlayışının temelini attı. Sonraki antolojileri arasında, Kanada yergi ve sövgü şiirlerinin bir derlemesi olan *The Blasted Pine* (1957), *Modern Canadian Verse in English and French* (1967; İngilizce ve Fransızca Çağdaş Kanada Şiiri) ve *The Colonial Century; English-Canadian Writing Before Confederation* (1973; Koloni Yüzyılı; Konfederasyon Öncesi Kanada İngiliz Edebiyatı) sayılabilir. Smith özenli, ustaca bir üslupla işlediği şiirlerini *News of the Phoenix* (1943; Ankanın Haberleri), *Collected Poems* (1962; Toplu Şiirler) ve *Poems: New and Collected* (1967; Yeni ve Toplu Şiirler) gibi yapıtlarında toplamıştır.

Smith, Adam (v. 5 Haziran 1723, Kirkcaldy, Fife - ö. 17 Temmuz 1790, Edinburgh, İskoçya), İskoç düşünür ve siyasal iktisatçı. İktisat üzerine ilk kapsamlı inceleme olan *An Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations* (1776; *Milletlerin Zenginliği*, 1948/*Ulusların Zenginliği*, 1985) adlı ünlü yapıtın yazarı, klasik iktisat okulunun kurucusudur.

İlköğrenimini doğduğu köyde tamamladı. 1737'de girdiği Glasgow Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörü Francis Hutcheson'dan etkilendi. 1740'ta kazandığı bursla öğrenimini Oxford'daki Balliol College'da sürdürdü. Oradaki yıllarını hem klasik, hem de çağdaş felsefe araştırmalarıyla değerlendirdi. Altı yıllık ayrılıktan sonra İskoçya'ya

Adam Smith, James Tassie'nin yaptığı bir madalyon, 1787; İskoçya Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh
Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh

döndü. 1748'de Edinburgh'da hukukçu ve düşünür Lord Henry Kames'ın desteğiyle edebiyattan tarihe ve iktisada kadar çeşitli dallarda konferanslar vermeye başladı. Büyük ilgi uyandıran bu konferanslarında, "doğal yasa" ilkesine dayalı iktisadi felsefesini ilk kez ortaya koydu.

Smith yaklaşık 1750'de tanıştığı ünlü filozof David Hume'la yakın bir dostluk kurdu. 1751'de mantık profesörlüğüne getirildiği Glasgow Üniversitesi'nde, ertesi yıl doğal ilahiyat, etik, hukuk ve siyasal iktisat gibi dalları kapsayan ahlak felsefesi profesörlüğüne atandı. Bunu izleyen hareketli döneminde yoğun akademik çalışmalarının yanı sıra, çoğu kamu görevlisi olan soylu kişilerle, Joseph Black, James Watt ve Robert Foulis gibi ünlü bilim adamı ve aydınlarla dostluklar geliştirdi. Aynı yıllarda sömürgelerle ticaret yapan büyük tüccarlarla, bu arada Siyasal İktisat Kulübü'nün kurucusu Andrew Cochrane ile tanıştı. 1758'de de fakülte dekanlığına seçildi.

Smith insan doğasını ele aldığı *The Theory of Moral Sentiments* (1759; Ahlaki Duygular Kuramı) adlı ilk yapıtında, sonradan *Ulusların Zenginliği*'nde geliştireceği öğretisinin temel psikolojik dayanaklarını ortaya koymaya çalıştı. Bireyin başta kendi davranışları konusunda olmak üzere ahlaki yargılar oluşturma yeteneğinin, herkesin içinde "tarafsız izleyici" rolünü oynayarak kendisinin ve başkalarının edimlerini değerlendiren bir "iç insanın" varlığından kaynaklandığını söyledi. Gerek toplumsal kurumlara, gerekse bireylerin davranışlarına yön veren belirleyici etken, evrensel ve değişmez nitelikteki insan doğasıydı. İnsan doğası bireyleri hem tutkuları peşinde koşmaya yöneltmekte, hem de içerdiği akılcılık ve duygudaşlık öğelerinin biçimlendirdiği bir özdenetim yeteneğiyle donatmaktaydı. Bu ikilik, bir yandan bireylerin kendi aralarında yıkıcı bir mücadeleye girmelerine, öbür yandan ise toplumun ortak yararını geliştiren kurumların oluşmasına yol açıyordu. Smith bu yapıtında, kendi çıkarı peşinde koşan bireyin "görünmeyen bir el tarafından, kendi bilgisi ve niyeti dışında, toplumun ortak yararını geliştirmeye yöneltildiğini" söyledi ve bu ünlü ilkesini *Ulusların Zenginliği*'nde de yineledi.

Kitabının büyük ilgi uyandırmasının ardından Smith maliye bakanlarından Charles Townshend'ın üvey oğlu Buccleuch dükünün özel öğretmenliğini üstlendi. 1763'te onunla birlikte Fransa'ya gitti. Toulouse'da yeni kitabı üzerinde çalışmaya başladı. Cenevre'de Voltaire'le tanıştıktan sonra Paris'te Aydınlanma hareketinin önderleriyle, bu arada François Quesnay'nin çevresinde toplanmış iktisatçılar ve toplumsal reformcularla ilişki kurdu. Toulouse'da onlara katılmış olan Buccleuch dükünün kardeşinin ölmesi üzerine 1766'da İngiltere'ye dönen Smith, önce Londra'da Townshend'in yanında çalıştı; Royal Society'nin üyeliğine seçildi, ayrıca Edmund Burke, Samuel Johnson ve Edward Gibbon gibi düşünürlerle tanıştı. 1767'nin sonlarında Kirkcaldy'ye dönerek altı yıl *Ulusların Zenginliği*'ni hazırlamakla uğraştı; çalışmalarını üç yıl da Londra'da sürdürdükten sonra 1776'da yapıtını tamamladı.

Smith bu yapıtında daha önce birey ölçeğinde geliştirdiği felsefi yaklaşımlarını tarih alanına uygulayarak hem toplumların uzun dönemdeki gelişmesi, hem de kendi zamanındaki tarihsel aşamanın niteliği ile ilgili değerlendirmeler yaptı. Toplumların gelişmesinde dört ana örgütlenme aşaması belirledi. Bunlar "kaba" avcılık, göçebeliğe dayalı tarım, feodal çiftçilik ve ticari karşılıklı bağımlılık aşamalarıydı. Her örgütlenme aşamasının kendi gereklerine uygun kurumları vardı. Örneğin, avcılık aşamasında mülkiyet hemen hiç bulunmadığı için adli kurumlara gerek yoktu. Ama toplumsal çevrenin büyümesiyle birlikte, düzenli orduların yanı sıra özel mülkiyetin ve çeşitli ayrıcalıkların korunmasının aracı olarak devlet kurumu gelişmişti. Böylece daha karmaşık bir örgütlenme ortaya çıkmıştı. Ücretleri loncaların yerine piyasanın belirlediği, girişimciliğe devletçe konan kısıtlamaların kalktığı son aşama ise yepyeni kurumların gelişmesini gerektiriyordu. Yapıtta "kusursuz özgürlük" biçiminde tanımlanan bu son aşama, sonradan serbest rekabet kapitalizmi olarak adlandırıldı. Smith'in geliştirdiği tarihsel evrim kuramıyla Marksist tarih anlayışı arasında görünüşte bazı benzerlikler bulunmakla birlikte, gelişmenin motorunu Marx'ın son kertede sınıflar arasındaki mücadeleye, Smith'in ise "insan doğasına" dayandırması iki yaklaşım arasındaki çok önemli farkı oluşturur.

Smith ayrıca, "görünmeyen el" ilkesinin toplumsal örgütlenmenin son aşamasında nasıl işleyeceği konusunda ayrıntılı açıklamalara girişti. Ona göre bireylerin, tutkuları doğrultusunda kendi durumlarını iyileştirmeye yönelik etkinliklerini toplumsal bakımdan yararlı sonuçlara dönüştüren kurumsal mekanizma rekabetti. Örneğin, bireylerin rekabete dayalı mücadelesi sayesinde malların fiyatları, geçici sapmalar dışında, üretim maliyetlerine denk düşen "doğal" düzeylerinde oluşurdu. Ulusal servet ise, toplumun üç ana sınıfını oluşturan işçiler, toprak sahipleri ve sanayiciler arasında, gene ortak yararı en yüksek düzeye çıkaracak biçimde ücret, rant ve kâr olarak bölüşülürdü. Dolayısıyla kendi kendine iş-

leyen ve kendisini sürekli olarak düzelten piyasa mekanizması devlet müdahalesi olmaksızın toplumsal düzenliliği sağlardı. Bireylerin kendi çıkarları peşinde özgürce koşmaları ulusal zenginliği de sürekli artıracaktı. Ekonomideki üretkenlik artışının temeli ise emeğin işbölümüydü. Bireyler işbölümü sayesinde bir yandan kendi verimliliklerini artırırlarken, aynı zamanda toplumsal üretkenliğin de artmasına katkıda bulunurdu. Rekabetçi sistemin işleyişini engelleyecek ayrıcalıklara ve devletin müdahalelerine izin verilmediği sürece ulusal zenginlik durmadan büyüyecek, toplum kendiliğinden en iyi noktaya ulaşacaktı. Sanayi Devrimi'nin hemen öncesinde yazılan *Ulusların Zenginliği*, ekonomide tekellerin oluşturulması ve kısıtlayıcı önlemlerin uygulanmasını savunan dönemin etkili öğretisi merkantilizme yönelik köklü bir eleştiri niteliği taşır.

Smith özgür girişim sisteminin ortak yararı en yüksek düzeye çıkaracağını savunurken, aynı zamanda bu sistemin yol açacağı bazı olumsuz sonuçlar üzerinde de durdu. Bu arada işbölümünün aşırı düzeyde gelişmesi sonucunda işçilerin düşünsel bakımdan yoksullaşacaklarını belirtti.

Smith dostları arasında ve akademik çevrelerde büyük bir hayranlık uyandıran yapıtını yayımladıktan sonra, İskoçya'nın gümrük ve tuz vergilerini denetleme görevini üstlenerek Edinburgh'a yerleşti (1777). Bu dönemde toplum yaşamından gittikçe uzaklaşarak köşesine çekildi. Edindiği servetin ve gelirlerinin önemli bir bölümünü de hayır işlerine ayırdı. Son yıllarında ise biri hukuk kuramı ve tarihi, öbürü de bilim ve sanat üzerine iki kapsamlı incelemenin hazırlıklarına girişti. Ölümünden sonra yayımlanan *Essays on Philosophical Subjects* (1795; Felsefi Konular Üzerine Denemeler) adlı yapıtı yarım bıraktığı incelemelerinden bazı bölümler içermektedir.

Smith, Bernard, lakabı BABA SMITH (d. y. 1630, Almanya - ö. 18 Şubat 1708, Londra, İngiltere). Restorasyon döneminde İngiltere'de çalışmış Almanya doğumlu org yapımcısı.

Alman org yapımcısı Christian Förmer'in çırağıydı. 1660'ta İngiltere'ye göç ettikten sonra İngiliz tarzına uyum gösterdi. Londra'daki Kraliyet Şapeli için bir org yaptıktan birkaç yıl sonra kralın org yapımcılığına atandı (1681). Daha sonra yaptığı önemli orgların bazısı günümüze ulaşmıştır. Boru takımlarının çoğu da daha sonra yapılan çalgılarda kullanılmıştır. Smith 1675'ten sonra Westminster'daki St. Margaret Kilisesi'nin orgculuğunu yapmıştır.

Smith, Bessie (d. 15 Nisan 1898?, Chattanooga, Tennessee - ö. 26 Eylül 1937, Clarksdale, Mississippi, ABD), ABD'li şarkıcı. En büyük *blues* şarkıcılarından biridir.

Yoksul bir Siyah aileden geliyordu. Şarkı söylemeye çocukluğunda başladı. İlk büyük *blues* şarkıcısı Ma Rainey'in desteğiyle profesyonel şarkıcılığa yöneldi. Yıllarca şarkı söyleyerek Güney eyaletlerini dolaştı. Sonunda Columbia Records plak şirketinin temsilcisi piyanist-besteci Clarence Williams'ın ilgisini çekerek Şubat 1923'te ilk plağını yaptı.

Bessie Smith
Columbia Records, fotoğraf, Carl Van Vechten

Bessie Smith şarkılarında *blues*'un, yoksulluk, baskı, karşılıksız aşk ve zalim bir dünyada stoacı bir yaklaşımla yenilgiyi kabul ediş gibi ana temalarını dile getirmiştir. Şarkıları ve kişiliğiyle özellikle Siyahların hayranlığını kazanarak "*Blues* Kraliçesi" adıyla ünlenmiş, küçük grupların yanı sıra Louis Armstrong, Fletcher Henderson ve Benny Goodman gibi ünlü çalgıcılarla birlikte 150'yi aşkın plak doldurmuştur. Ayrıca, gerçekçiliği nedeniyle yasaklanan ve bugün New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde korunan *St. Louis Blues* (1929) adlı kısa filmde oynamıştır. Bir trafik kazasında aldığı yaralar sonucunda ölen Bessie Smith'in, eğer Siyah değil de beyaz olsaydı, daha hızlı tedavi görerek kurtulabileceği öne sürülmüştür. Edward Albee bu olayı *The Death of Bessie Smith* (1960; Bessie Smith'in Ölümü) adlı oyununda işlemiştir. Chris Albertson'un *Bessie* adlı yaşamöyküsü 1972'de yayımlanmıştır.

Smith, Charlotte, eö TURNER (d. 4 Mayıs 1749, Londra - ö. 28 Ekim 1806, Tilford, Farnham yakınları, Surrey, İngiltere), 18. yüzyıl romantik geleneğine bağlı İngiliz şair ve romancı. Şiirlerinde İngiltere'nin kırsal yörelerindeki yaşamın "sıradan" zevklerini sıcak bir yaklaşımla betimlemiştir. Ayrıca, yapıtlarında yerleşik ahlaka karşı çıkması ve Fransız Devrimi'nden etkilenerek sınıfların eşitliğini öngören siyasal görüşleri savunmasıyla tanınır.

1784'te yayımlanan *Elegiac Sonnets and Other Essays* (Eleji Türünde Soneler ve Başka Denemeler) adlı çalışmasıyla okurların övgüsünü kazandı. 1787'de kocasından ayrıldıktan sonra, 12 çocuğunun geçimini sağlayabilmek için daha büyük gelir sağlayan roman alanına yöneldi. Önce bazı Fransız romanlarını çevirdi, daha sonra *Emmeline; or, The Orphan of the Castle* (1788; Emmeline ya da Şatodaki Öksüz) ve *Ethelinde; or, The Recluse of the Lake* (1789; Ethelinde ya da Göldeki Münzevi) adlı romanlarını yayımladı. Ardından bir erkeğin evli bir kadına duyduğu aşkı konu alan *Desmond* (1792) ile en iyi yapıtı sayılan *The Old Manor-House*'ı (1793; Eski Malikâne) yayımladı. Son yıllarında *Conversations Introducing Poetry for the Use of Children* (1804; Çocuklara Şiiri Tanıtan Konuşmalar) gibi çocuklara yönelik eğitici kitaplar yazdı.

Smith, Cyril Stanley (d. 4 Ekim 1903, Birmingham, Warwickshire, İngiltere - ö. 25 Ağustos 1992, Cambridge, Massachusetts, ABD), ilki 1945'te patlatılan atom bombasının temel maddeleri olan plütonyum ve uranyumun özelliklerini ve üretim tekniklerini belirleyen ABD'li metalurjist.

İngiltere ve ABD'de öğrenim gören Smith, 1926-27'de Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) araştırma yardımcısı olarak görev aldı, daha sonra 15 yıl süreyle Connecticut'ta Waterbury'deki American Brass Company'de çalıştı. 1960'ta *A History of Metallography: The Development of Ideas on The Structure of Metals Before 1890* (Metalografi Tarihi: 1890 Öncesinde Metallerin Yapısına İlişkin Düşüncelerin Gelişimi) adlı yapıtını yayımladı.

Smith 1942'de Washington, D.C.'deki Ulusal Savunma Araştırma Komitesi'nin Savaş Metalurjisi Komitesi'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. Ertesi yıl New Mexico'daki Los Alamos'a geçerek atom bombasının geliştirilmesine yönelik Manhattan Projesi'nde uranyum ve plütonyumun özelliklerinin araştırılması görevini üstlendi. Smith ve arkadaşları tungsten karbür ve borla önemli çalışmalar yürüttüler. Smith daha sonra Chicago Üniversitesi'nde ve MIT'de ders verdi.

Smith, David (Roland) (d. 9 Mart 1906, Decatur, Indiana - ö. 23 Mayıs 1965, Albany, New York, ABD), kaynaklı metal heykelleri ve boyalı geometrik figürleriyle II. Dünya Savaşı sonrasının en ilginç Amerikalı heykelcisi. 1960'larda minimal sanatın "birincil strüktürler"ini büyük ölçüde etkilemiştir.

Heykel eğitimi görmedi. 1925 yazında kaynakçı olarak çalıştığı bir otomobil fabrikasında metalle çalışmayı öğrendi. Çeşitli işlerle yaşamını kazanırken bir yandan da John Sloan ve Jan Matulka'dan resim dersleri aldı.

"Hudson Irmağı Manzarası", David Smith'in bir heykeli, 1951; Whitney Amerikan Sanatı Müzesi, New York kenti
Whitney Museum of American Art, New York

Önceleri, Stuart Davis'in yapıtlarını anımsatan soyut kent görünümleri yaptı. Sonradan dokusal nitelikler elde etmek için resimlerinin yüzeyine tahta ve metal parçalar, "buluntu nesneler" eklemeye başladı. Eklenen bu tür parçaların sayısının artmasıyla resimleri önce bu parçaların tutturulduğu heykel zeminlerine, sonra da heykellere dönüştü. Resim yapmayı bıraktıktan sonraki heykelleri bile resimlerinden izler taşıyordu. İki boyutlu düzlem ilişkilerine ve yüzeylerin eklemlenmesine olan merakı onu, heykellerin üç boyutlu bir mekân içinde gelişmesi gereken biçimler olduğunu unutup daha çok yüzeyler üzerinde durmaya yöneltti; yüzeylerini aşındırmaya ya da boyamaya başladı.

İlk serbest heykellerini 1930 dolaylarında, Picasso ve Julio González'in kaynaklı metal heykellerinden esinlenerek gerçekleştirdi ve ABD'de kaynakla çalışan ilk heykelci oldu. Sanatın bilinçaltının anlık dışavurumundan doğduğunu savunan gerçeküstücü öğretinin özgürleştirici etkisiyle kaynak tekniğinin getirdiği yaratıcı özgürlük birleşince Smith iri, soyut, biyomorfik biçimler yarattı. Bu biçimler üslupsal birliği olmayan değişken bir yenilikçiliği yansıtırken, üstün bir estetik nitelik de içeriyordu.

1940'ta Bolton Landing'de savaş araçları üreten bir fabrikada kaynakçılık yaptığı sırada heykel çalışmalarını da sürdürdü. 1959'da başladığı "Albany" ve bundan bir yıl sonra yaptığı kübist doğrultudaki "Zig" gibi anıtsal heykel dizilerinde rengi, düzlemlerin birbirleriyle ilişkilerini vurgulamak amacıyla kullandı.

1963'te başladığı "Kübi" dizisinde, heykelin kaidesine bağımlı bir mekân anlayışından uzaklaşarak "gerçek mekân"da "gerçek nesneler" yaratmaya yöneldi. Ama bir trafik kazasında yaşamını yitirmesiyle bu deneyleri yarım kaldı.

Smith, Donald Alexander *bak.* Strathcona ve Mount Royal (Mount Royal ve Glencoe), Donalt Alexander Smith, 1. Baron

Smith, Edmund Kirby *bak.* Kirby-Smith, E(dmund)

Smith, Florence Margaret *bak.* Smith, Stevie

Smith, George (d. 26 Mart 1840, Londra, İngiltere - ö. 19 Ağustos 1876, Halep, Suriye), Asuroloji araştırmalarıyla tanınan İngiliz bilim adamı. Akad dilinde yazılmış en önemli edebi yapıtlardan biri olan Gılgamış Destanı'nı bularak eski Mezopotamya halklarından Sümerlere ilişkin bilgilerin gelişmesini sağlamıştır.

Yeni gelişen Asuroloji dalında eğitim gördü. Yaklaşık 1861'de Ninive'den Londra'daki British Museum'a taşınmaya başlayan çiviyazısı tabletleri çözmekte uzmanlaştı. Anlamı belirsiz çiviyazısı karakterleri üzerine yayımladığı çeşitli makalelerle dikkati çekerek müzenin Doğu Uygarlıkları Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı.

Tabletleri yayıma hazırlarken bulduğu bir taşkın betimlemesiyle ilgili bölümden derinden etkilenerek bu konuda *The Daily Telegraph* gazetesinde bir yazı yazdı. Gazetenin desteğiyle eksik tabletlerin bulunması amacıyla kazı çalışmalarına girişildi. Smith Mayıs 1873'te Ninive'deki kazının beşinci gününde eksik parçayı buldu. *Chaldean Account of Genesis* (1876; Yaratılış Üzerine Keldani Anlatımı) adlı yapıtı döneminin en çok satan kitaplarından biri oldu.

Smith, Hamilton Othanel (d. 23 Ağustos 1931, New York kenti, ABD), ABD'li mikrobiyoloji bilgini. Bir DNA molekülündeki özgün nükleotit dizilimini tanıyarak molekülü belirli bir noktadan parçalayan yeni bir enzim grubuna ilişkin buluşundan dolayı 1978 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Werner Arber ve Daniel Nathans ile paylaşmıştır.

Berkeley'deki California Üniversitesi'ni bitirdi (1952), Johns Hopkins Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldı (1956). Michigan Üniversitesi'nde ders verdikten (1962-67) sonra Johns Hopkins'e döndü ve 1973'te profesör oldu. *Haemophilus influenzae* adlı bakterinin, P22 bakteri virüsünden DNA'yı alma mekanizmasını araştırırken, tip II adı verilen enzimleri buldu. Önceki araştırmalarda bulunan enzimlerin tersine, DNA molekülünü hangi noktadan parçalayacağı önceden belirlenebilen bu enzimler DNA yapısının incelenmesine önemli katkıda bulundu.

Smith, Ian (Douglas) (d. 8 Nisan 1919, Selukwe, Rodezya [bugün Zimbabve]), Güney Rodezya'daki İngiliz kolonisinin ilk Rodezyalı başbakanı. Beyaz azınlığa dayalı yönetimin başlıca savunucusu olmuş, 1965'te ülkesinin İngiliz Uluslar Topluluğu'yla olan bağlarını kopararak bağımsızlık ilan etmiştir.

Rodezya'ya İskoçya'dan göç etmiş bir çiftçinin oğluydu. Güney Afrika'daki Rhodes Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1939'da öğrenimini yarıda bırakarak Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne katıldı. II. Dünya Savaşı sırasında avcı uçağı pilotu olarak görev yaptı.

Savaştan sonra öğrenimini tamamlayarak, 1948'de siyasete atıldı. Muhalefetteki Liberal Parti'nin bir üyesi olarak Güney Rodezya Yasama Meclisi'ne seçildi. 1953'te Rodezya ve Nyasaland Federasyonu'nun kurulmasından sonra Liberal Parti'den ayrılarak iktidardaki Federal Parti'ye geçti. 1958'de Sir Roy Welensky'nin hükümetinde önce parti disiplin sorumlusu (*whip*), daha sonra da başbakan oldu. Ama Federal Parti'nin Siyahların parlamentoda daha geniş bir biçimde temsil edilmesine izin veren yeni anayasayı desteklemesi üzerine, 1961'de partiden ayrılarak ırkçı Rodezya

Ian Smith
Marion Kaplan

Cephesi'ni kurdu. Beyaz azınlıktan oluşan bir hükümetle İngiltere'den bağımsızlık elde edileceğine söz veren Rodezya Cephesi, 1962 seçimlerinde beklenmedik bir zafer kazandı.

1964'te Güney Rodezya başbakanı olan Smith, 11 Kasım 1965'te tek taraflı olarak Rodezya'nın bağımsızlığını ilan etti. Aralık 1966'da İngiltere başbakanı Harold Wilson'la yaptığı sonuçsuz görüşmelerin ardından Uluslar Topluluğu'yla olan tüm bağlarını kopardı ve 2 Mart 1970'te Rodezya'da cumhuriyet ilan edildi.

İngiltere ile Rodezya arasındaki anlaşmazlıkları uzlaştırma çabalarından 1971'e değin sonuç elde edilemedi. 1971'de İngiltere'yle, Siyahlara 40 ya da 60 yıl içinde beyazlarla eşit temsil hakkı verilmesini öngören bir anlaşma imzalandı. Ocak 1972'de Siyahların bu konudaki düşüncelerini almak amacıyla Rodezya'ya gelen İngiliz komisyonu Siyahların şiddet gösterileriyle karşılaştı. Aynı dönemde Siyah milliyetçiler Robert Mugabe ve Joshua Nkomo'nun kuvvetlerinin birleşmesiyle oluşan Yurtsever Cephe hükümete karşı yürüttüğü gerilla eylemlerini artırdı. Bu eylemlere sert bir biçimde karşılık veren Smith, 1977'de ılımlı Siyah önder Abel Tendekayi Muzorewa(*) ile anlaşmak zorunda kaldı. Bu gelişme bazı sertlik yanlılarının Rodezya Cephesi'nden ayrılıp Rodezya Eylem Partisi'ni kurmalarına yol açtı. 1978'de hükümette Siyahlar da yer almaya başladı. Geçiş Dönemi Yürütme Konseyi'nin üyelerinden biri olan Smith başbakanlık görevini Mayıs 1979'a değin sürdürdü. Mayıs-Aralık 1979 arasında Siyahların çoğunlukta olduğu hükümette devlet bakanı olarak görev yaptı.

1970'te Bağımsızlık Madalyası'yla ödüllendirilen Smith, 1979'da da Rodezya Liyakat Nişanı'nı aldı.

Smith, Joseph (d. 23 Aralık 1805, Sharon, Vermont - ö. 27 Haziran 1844, Carthage, Illinois, ABD), ABD'de Ahir Zaman Azizleri İsa Mesih Kilisesi'nin (Mormonlar[*]) kurucusu.

Palmyra'daki (New York) komşularının anlattığına göre, Smith çocukluğunda define arar, definenin gömülü olduğu yeri kehanet yoluyla önceden bilirdi. On dört yaşında Tanrı ile İsa Mesih'ten kendisine vahiy indiğini öne sürdü. 1827'de bir meleğin yardımıyla, Mormon Kitabı'nın(*) yazılı olduğu altın levhalar bulduğu savını ortaya attı. 1830'da yayımlanan kitabın kendisine yapılan kutsal çağrının işareti olduğunu söyledi. Nisan 1830'da New York'taki Fayette'te bir kilise kurdu; bu kilisenin eski ve ilk biçimiyle Hıristiyanlığa dönüşü gerçekleştirdiğini ilan etti. Sonraki 10 yıl boyunca gitgide genişleyen bir cemaat edindi. Yandaşları, onun ardından New York'tan Ohio'ya, Missouri ve Illinois'a kadar gittiler. Ama ekonomik güçlükler ve baskılar yüzünden sürekli batıya doğru gitmek zorunda kaldılar. Resmî öğretinin dışındaki inançları ve komün tarzı yaşamlarıyla, yerleştikleri bölgelerde hep kuşkuları üzerlerine topladılar. Smith'in 50 kadar karısı vardı. Ama kamuoyu önünde tek karısı, dokuz çocuğunun annesi olan Emma Hale Smith'ti.

Smith 1839'da cemaatiyle birlikte Illinois'daki Commerce'e gitti; yerleşmenin adını da Nauvoo olarak değiştirdi. Kısa zamanda yandaşlarının sayısı 20 bine ulaştı ve Nauvoo, Illinois'un en büyük kenti durumuna geldi. Demokratlarla Whig'lerin Mormon oylarını toplama yarışı da kentin bağımsız bir berat kazanmasına yaradı. Smith belediye başkanı ve eyalet milis kuvvetlerine bağlı Nauvoo Lejyonu'nun komutanı oldu. Böylece Batı'nın en ünlü kişilerinden biri durumuna geldi.

Ama Şubat 1844'te ABD başkanlığına aday olduğunu açıklayınca talihi tersine döndü. Mormonlardan ayrılan bir grubun çıkardığı muhalif gazetede çokkarılılığı ve siyasal hırsı yüzünden ağır eleştirilere uğradı. Smith'in emriyle basımevine el konulması üzerine başlayan saldırılara karşı Nauvoo'nun korunması için birliklerden yardım isteyen Smith ihanetle suçlanarak kardeşi Hyrum'la birlikte Carthage kentinde hapse atıldı. Vali Thomas Ford'un verdiği korunma güvencesine karşın, haziranda yüzlerini siyaha boyamış bir grup hapishaneye girerek Smith kardeşleri öldürdü. Bundan sonra Mormonlar bölündü. Günümüzde Joseph Smith'in cemaatinin meşru sürdürücüsü olduğunu öne süren Ahir Zaman Azizleri Yeniden Örgütlenmiş İsa Mesih Kilisesi'nin ABD ve Kanada'nın yanı sıra 30'u aşkın ülkede 190 bin üyesi vardır. Bu kilise çokeşliliği çağrıştırması nedeniyle Mormon adını kabul etmez.

Smith'in *Doctrines and Covenants* (1835; Öğretiler ve Ahitler) ile *The Pearl of Great Price* (1842; Çok Değerli İnci) adlı kitapları Mormonların öbür kutsal metinleridir.

Smith, Sir Keith Macpherson ve **Sir Ross Macpherson** (sırasıyla d. 20 Aralık 1890, Adelaide - ö. 19 Aralık 1955, Sidney, Avustralya; d. 4 Aralık 1892, Adelaide, Avustralya - ö. 13 Nisan 1922, Brooklands, Walton and Weybridge yakınları, Surrey, İngiltere), İngiltere'den Avustralya'ya ilk kesintisiz uçuşu gerçekleştiren havacı kardeşler.

Keith Smith I. Dünya Savaşı sırasında Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde pilot olarak görevliydi. Kardeşi Ross ise, Avustralya Hafif Süvari Birliği'nde Gelibolu ve Sina'da çarpıştı, uçmayı 1916'da Mısır'da öğrendi. Savaşın son iki yılını Filistin'deki Avustralya Hava Birliği'nde geçirdi. Ross ilk uçuşunu 1918'de Kahire'den Kalküta'ya gerçekleştirdi.

Havacılık tarihine rekor olarak geçen Avustralya'ya uçuşları sırasında iki kardeş, çift motorlu ve iki kanatlı bir "Vickers

Vimy" uçağıyla, teknisyen astsubaylar J. M. Bennett ve W. H. Shiers ile birlikte 12 Kasım 1919'da İngiltere'den havalandılar ve 10 Aralık'ta Darwin'deki Kuzey Topraklarına indiler. İki kardeş bu başarıları üzerine "sir" unvanı ve 10 bin sterlin ödül kazandı.

1922'de hem karaya hem denize inebilen bir "Vickers" uçağıyla bir dünya turu hazırlığına başlayan Smith kardeşlerden Ross, Brooklands'de uçağı denerken Bennett ile birlikte öldü. Keith bunun üzerine tasarıdan vazgeçerek Sidney'de iş yaşamına atıldı.

Smith, Dame Maggie, asıl adı MARGARET NATALIE SMITH (d. 28 Aralık 1934, Ilford, Essex, İngiltere), komik rollerdeki etkileyici ve yaratıcı oyunuyla tanınan İngiliz tiyatro ve sinema sanatçısı.

Bir hekimin kızı olan Smith Oxford Tiyatro Okulu'nda oyunculuk eğitimi gördü. 1952'de Oxford'da ve 1955'te Londra'da revülerde rol aldı. İlk kez *New Faces of 1956* (1956'nın Yeni Yüzleri) adlı Broadway revüsündeki oyunuyla adını duyurdu ve 1957/58'de Londra'da sahnelenen *Share My Lettuce* (Salatamı Paylaş) adlı revüde baş komedyen rolünü oynadı. Ardından Londra'daki Old Vic Tiyatrosu'nun oyunlarında düzenli olarak sahneye çıkmaya başladı. Jean Anouilh'in *The Rehearsal* (1961; Prova), Peter Shaffer'ın birbiriyle bağlantılı iki komedisi *The Private Ear* (1962; Özel Kulak) ve *The Public Eye* (1962; Kamunun Gözü) ile Jean Kerr'in *Mary, Mary* (1963) adlı oyunlarındaki başarılarıyla ününü pekiştirdi. 1963'te İngiliz Ulusal Tiyatrosu'na (bugün Kraliyet Ulusal Tiyatrosu) katıldı ve 1964'te *Othello*'da Laurence Olivier'nin karşısında Desdemona rolünü oynadı. Ertesi yıl bu oyunun Olivier tarafından çekilen sinema uyarlamasında aynı rolü üstlendi. Bu arada İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nda George Farquhar'ın *The Recruiting Officer* (1963; Askere Alma Subayı) oyunundaki Silvia gibi önemli rollere çıktı.

Sinemaya ilk adımını 1958'de *Nowhere to Go* (Gidecek Yer Yok) filmiyle atan Smith adını yurtdışında ancak *The Prime of Miss Jean Brodie*'deki (1969; Miss Jean Brodie'nin Olgunluk Dönemi) Brodie rolüyle duyurdu. Bu rol ona aynı zamanda en iyi kadın oyuncu dalında Oscar Ödülü de kazandırdı. Sonraki yıllarda İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nda William Wycherley'nin *The Country Wife* (1969; Köy Kadını), Farquhar'ın *The Beaux Stratagem* (1970; Çapkının Fendi) ve Henrik Ibsen'in *Hedda Gabler* oyunlarında rol aldı. İngiliz Ulusal Tiyatrosu'ndan 1970'lerin başlarında ayrıldı ve birkaç sezon Ontario'daki Stratford Festivali'nde sahneye çıktı. Aynı dönemde Londra ve New York'ta da çalışmalarını sürdürdü. Son filmlerinden biri olan *California Suite*'teki (1978; California Süiti) rolüyle en iyi yardımcı kadın oyuncu dalında bir Oscar Ödülü kazandı. 1990'da kendisine The Most Excellent Order of The British Empire nişanının "Dame Commander" (D.B.E.) unvanı verildi.

Smith, Stevie, asıl adı FLORENCE MARGARET SMITH (d. 20 Eylül 1902, Hull, Yorkshire - ö. 7 Mart 1971, Londra, İngiltere), gülünç ve dokunaklı öğeleri duygusallıktan arınmış bir üslupla kaynaştırdığı yapıtlarıyla tanınmış İngiliz şair.

1960'larda radyo programlarında okuduğu şiirler ve doldurduğu şiir plaklarıyla ün kazandı. Bazı şiirlerini kendi besteleriyle seslendirdi. Bu arada öykü, roman, edebiyat eleştirisi ve denemeler de yazdı. Romanları arasında, bilinç akışı tekniğiyle yazdığı *Novel on Yellow Paper* (1936; Sarı Kâğıda Yazılmış Roman), *Over the Frontier* (1938; Sınırın Ötesinde) ve *The Holiday* (1949; Tatil) sayılabilir.

İlk şiir kitapları *A Good Time Was Had by All* (1937; Herkes İyi Vakit Geçirdi) ve *Not Waving but Drowning*'di (1957; El Sallamıyorum, Boğuluyorum); bu ikinci kitapta bulunan aynı adlı şiir, birçok antolojide yer aldı. Smith'in şiirleri genellikle kısa ve özlü dizelerden oluşur. Zaman zaman dizeler ölçüyü aşar ya da onun gerisinde kalır; sık sık da yarım ve eksik uyağa yer verilir. Smith özlü üslubuyla William Blake'i anımsatır; bazılarınca da John Betjeman'a benzetilmiştir. Ciddi konuları büyük bir açıklıkla ele alması, eleştirmenlerce çocuksu bir saflık olarak nitelenmiştir. Ölüm teması şiirlerinde sık sık yer alır. Ölümünden sonra 1975'te yayımlanan *The Collected Poems of Stevie Smith*'te (Stevie Smith'in Toplu Şiirleri) Smith'in, Thurber'ın çizgilerini andıran resimleri de yer alır.

Me Again: Uncollected Writings of Stevie Smith, Illustrated by Herself (ös 1981; Gene Ben: Kendi Resimleriyle Stevie Smith'in Toplanmamış Yazıları), ölümünden sonra derlenen düzyazı yapıtları, mektupları ve daha önce yayımlanmamış şiirleri içerir. Hugh Whitemore, Smith'in yaşamı üzerine *Stevie* (1977) adlı bir oyun yazmış, daha sonra da oyunu, yapımcılığını ve yönetmenliğini de üstlenerek filme aktarmıştır.

Smith, Theobald (d. 31 Temmuz 1859, Albany, New York - ö. 10 Aralık 1934, New York kenti, ABD), başta asalak hastalıkları olmak üzere bulaşıcı hastalıkların nedenleri ve immünolojisine ilişkin araştırmalarıyla tanınan ABD'li patolog. Texas sığır hummasına neden olan *Pyrosoma bigeminum* (bugün *Babesia bigemina*) adlı mikroorganizmayı bulması ve bu etkenin sığır kenesiyle taşındığını göstermesi, sıtma, sarıhumma ve böceklerle taşınan öbür hastalıkların denetim altına alınmasını sağlamıştır. Ayrıca iki tür verem basili (insan ve sığır) arasındaki farkı ilk kez tam olarak belirleyerek Robert Koch'un bu alandaki çalışmalarının önünü açmıştır.

1883'te New York'taki Cornell Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Washington, D.C.'deki Columbia Üniversitesi'nde (bugün George Washington Üniversitesi) ders verdi (1886-95) ve ABD Tarım Dairesi'nde araştırmalar yaptı (1885-95). Bu sırada hayvanlara hastalık etkeni olan mikroorganizmanın süzülmüş özütünün verilmesiyle hayvanın hastalığa karşı bağışıklık kazanabileceğini buldu. Bakterilerde pleomorfizmi ilk kez tanımladı.

Harvard Üniversitesi'nde karşılaştırmalı patoloji dersleri verdiği (1896-1915) ve Massachusetts Eyalet Sağlık Kurulu'nun patoloji laboratuvarını yönettiği (1895-1915) sırada, difteri basilinden hazırlanan özütün bir hayvana şırınga edilmesinden sonra oluşan anafilaksiyi ilk kez gösterdi. 1915'te New York'taki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmaya başladı.

Smith, Tommie (d. 12 Haziran 1944, Clarksville, Tennessee, ABD), ABD'li hız koşucusu. 200 m'de dönüşlü pistte 1966-71 arasında 19,83 sn ile, düz pistte de 1965-79 arasında 19,5 sn ile dünya rekorlarını elinde tutmuştur.

California'daki San Jose Eyalet Yüksekokulu takımında yarıştı. México'da düzenlenen 1968 Olimpiyat Oyunları'nda 200 m'de altın madalya kazandı, ama ödül töreni sırasında takım arkadaşı John Carlos'la birlikte "Siyah Güç" selamını verdiği gerekçesiyle ABD Olimpiyat Komitesi'nce takımdan çıkarıldı.

Yüksekokul yıllarında 220 yardada (düz pistte) ve 200 m'de (dönüşlü ve düz pistlerde) dünya rekorları kırdı. Ayrıca, 4×200 m bayrak yarışında 1 da 22,1 sn ile dünya rekoru (1967-70) kıran ABD takımında yer aldı.

Smith koşmayı bıraktıktan sonra California'daki Santa Monica College ile Ohio'daki Oberlin College'da atletizm antrenörlüğü yaptı. Ayrıca Oberlin College'da sosyoloji dersleri verdi.

Smith, W. Eugene (d. 20 Aralık 1918, Wichita, Kansas - ö. 15 Ekim 1978, Tucson, Arizona, ABD), ABD'li basın fotoğrafçısı. Sevecen ve psikolojik açıdan etkileyici dizi fotoğraflarıyla 20. yüzyıl ortalarının en önemli fotoğraf sanatçılarından biri olmuştur.

1942'de *Life* dergisinin savaş muhabiri oldu ve Pasifik bölgesinde, aralarında Tarawa, Saipan, Guam ve Ivo Adasının da

"Cennet Bahçesine Yürüyüş", W. Eugene Smith'in bir fotoğrafı, 1947
W. Eugene Smith

bulunduğu yerlerde önemli çarpışmaları görüntüledi. 1945'te Okinava'nın işgalini belgelediği sırada ciddi biçimde yaralandı. İki yıl içinde 32 kez ameliyat edildi. Acılar içinde geçen bu dönemin sonlarına doğru, 1947'de en ünlü fotoğrafı "Cennet Bahçesine Yürüyüş"ü çekti. Aynı yıl *Life*'taki işine döndü. Dergi için hazırladığı önemli çalışmalardan "Taşra Doktoru" (1948), psikolojik açıdan o zamana değin gerçekleştirilmiş en etkileyici fotoğraf dizisiydi. "İspanyol Köyü" (1951) adlı dizisi de, köylülerin yaşamlarını sürdürebilmek için kıraç toprakla giriştikleri mücadeleyi gösteren unutulmaz fotoğraflardan oluşuyordu. "Ebe Hemşire" (1951) ve "Merhametli Adam" (1954), geri kalmış bir bölgede görevli bir ebe ile Dr. Albert Schweitzer'i görüntüleyen yapıtlardı.

Smith 1956'da Pittsburgh kenti üzerine bir fotoğraf dizisi hazırlamaya ve hemen aynı dönemde, 6. Cadde'de oturduğu çatı katından çektiği fotoğraflarla New York kentinin sokak manzaralarından oluşan bir diziye başladı. Dizinin bir bölümü, "Bir Kent Penceresinden İzlenen Tiyatro" başlığıyla 1958'de *Life* dergisinde yayımlandı. Fotoğraflarından oluşan *Japan-Chapter of Image* (Japonya-Görüntüler Bölümü) adlı kitap da 1963'te yayımlandı. Smith'in son büyük fotoğraf dizisi *Minamata* (1975), Japonya'da Minamata'da, yakındaki kimyasal madde fabrikalarının civalı atıklarından zehirlenen insanları konu alıyordu.

Smith, William (d. 23 Mart 1769, Churchill, Oxfordshire - ö. 28 Ağustos 1839 Northampton, Northamptonshire, İngiltere), stratigrafi bilimini geliştiren İngiliz mühendis ve jeolog. 1815'te İngiltere ve Galler'in jeolojisine ilişkin olarak hazırladığı harita modern jeoloji haritalarının temelini oluşturmuştur; katmanlara verdiği adlar ise günümüzde de kullanılmaktadır.

Oxfordshire'da tarım aletleri yapımcılığıyla uğraşan bir ustanın oğlu olan Smith, köy okulunda öğrenim gördü. Sonraları kendi edindiği kitaplardan arazi ölçüm yöntemlerini öğrendi, bu arada köyünün yakınlarındaki Cotswold Tepelerinde bolca bulunan fosil örneklerini topladı. 1787'de Stow-on-the-Wold yakınlarında arazi ölçümcülüğü yapan Edward Webb'in yardımcısı oldu. Webb, Smith'in Bath'ın güneybatısındaki Somersetshire kömür havzasına arazi ölçümcü olarak atanmasını sağladı. Smith, 1793'te Somersetshire'da arazi çalışmaları yaparken, bölgenin kuzey kesiminde yüzeye vuran katmanın doğuya doğru düzenli bir eğimle battığını keşfetti. 1794'te kanalları ve maden ocaklarını incelemek üzere çıktığı uzun bir yolculuk sırasında gözlemlerini yaygınlaştırma olanağını buldu.

Smith, Somerset'teki katmanın İngiltere boyunca kuzeye doğru uzandığından şüpheleniyordu; gerçekten de bu yolculuğu sırasında sık sık benzer yataklara rastladı. 1795'te başlatılan yeni kanal kazıları sırasında taze örnekleri inceleyen Smith, her katmanın "kendine özgü fosiller" içerdiğini buldu.

1799'da Smith, olasılıkla bir mühendislik anlaşmazlığı nedeniyle işten çıkartıldı. Ama Bath'ta aranan bir jeoloji mühendisi olarak ün salmıştı. Bunun üzerine kendi bürosunu kurdu; 1804'te de bürosunun merkezini Londra'ya taşıdı.

Smith 1799'da Bath çevresinin jeoloji haritalarını hazırlamıştı. Bu haritaları ve jeoloji maketlerini çeşitli fuarlarda sergiledi; bu arada jeoloji alanındaki çığır açıcı düşünceleri bilim çevreleri arasında yayılmaya başladı. Smith, çok sayıda kanal ve maden ocağı açma işi üstlenmekle birlikte, çalışmalarını temel olarak İngiltere'nin jeoloji haritasının hazırlanması üzerinde yoğunlaştırdı. Uzun iş gezileri sırasında, haritasındaki boşlukları doldurmak amacıyla araştırmalar yaptı. Katmanların yüzeye vurmadığı yerlerde, alttaki kayacı tanımlayabilmek için yüzey şekillerinden, toprak yapısından ve bitki dokusundan yararlandı. Sonunda 1815'te İngiltere ve Galler'in jeoloji haritasını *A Delineation of the Strata of England and Wales, with Part of Scotland* (İngiltere ve Galler ile İskoçya'nın Bir Bölümündeki Katmanların Belirlenmesi) başlığı altında yayımladı. Bunu, 1819-24 arasında hazırladığı bir dizi bölge haritası izledi.

Smith 1831'de Londra Jeoloji Derneği'nin ilk Wollaston Madalyası'yla ödüllendirildi.

Smith, William Robertson (d. 8 Kasım 1846, Keig, Aberdeenshire, İskoçya - ö. 31 Mart 1894, Cambridge, İngiltere), İskoç Sami dilleri uzmanı, ansiklopedi yazarı, karşılaştırmalı dinler ve sosyal antropoloji bilgini.

1870'te papaz oldu. Aynı yıl Aberdeen Özgür Kilise Yüksekokulu'nda Doğu dilleri ve Eski Ahit yorumu dersleri vermeye başladı. Bu arada *Encyclopædia Britannica*'ya din maddeleri yazmaya başladı. Ama bu yazıları, özellikle de 1875'te 9. baskıda yayımlanan "Kitabı Mukaddes" maddesi Özgür Kilise yönetiminin tepkisiyle karşılaştı. 1877'de öğretmenliği askıya alındı. Hakkında açılan dava 1880'de düştü. Ama bir süre sonra yeniden açığa alındı ve 1881'de görevinden kesin biçimde uzaklaştırıldı. Aynı yıl *Encyclopædia Britannica*'nın yayın kuruluna girdi. Edinburgh'a yerleşerek *The Old Testament in the Jewish Church* (1881; Yahudilikte Eski Ahit) ve *The Prophets of Israel* (1882; İsrail Peygamberleri) adlı kitapları yayımladı. 1883'te Cambridge Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve 9. baskının tamamlandığı 1888'e değin *Encyclopædia Britannica*'nın yayın yönetmenliğini yürüttü. "Kurban" (1886) adlı makalesi ile *Kinship and Marriage in Early Arabia* (1885; Eski Arabistan'da Akrabalık ve Evlilik) adlı kitabı, karşılaştırmalı din çalışmalarında önemli bir dönüm noktası oldu. 1889'da en özgün yapıtı *Lectures on the Religion of the Semites*'i (Samilerin Dini Üzerine Dersler) yayımladı.

Smith Boğazı, Kuzey Buz Denizinde boğaz. Batıdaki Ellesmere Adası (Kanada) ile doğudaki Grönland'ın kuzeybatı kesimini birbirinden ayırır. 48-72 km genişliğindeki boğaz Baffin Körfezinden Kane Havzasına kadar yaklaşık 89 km boyunca kuzeye doğru uzanır. 1616'da William Baffin tarafından keşfedilen boğaza, Kuzeybatı Geçidini bulmaya yönelik seferlere mali destek sağlayan Sir Thomas Smythe'in (Smith) adı verilmiştir. Boğaz yalnızca yaz ayları sonunda ulaşıma elverişlidir.

Smith Yasası, resmî adı 1940 DÜZEN KARŞITLARINI TESCİL YASASI, ABD'de, yönetimi şiddet yöntemleriyle devirme düşüncesini savunmayı ve bu düşünce doğrultusunda örgüt kurmayı ya da bu tür bir örgüte girmeyi suç sayan yasa (1940). II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu yasa temel alınarak ABD Komünist Partisi ve Sosyalist İşçi Partisi liderleri hakkında bir dizi dava açıldı. Dennis-ABD Davası'nda (1951) örgüt yöneticileri hakkındaki mahkûmiyet kararlarını onaylayan ve düşünceyi "savunma"yla ilgili hükmü anayasaya uygun bulan ABD Yüksek Mahkemesi, daha sonra Yates-ABD Davası'nda (1957) "savunma" kavramını yalnızca yasadışı eyleme kışkırtma biçiminde yorumlayarak eski tutumundan bir ölçüde uzaklaştı.

Smithson, Alison ve Peter, tam adları sırasıyla ALISON MARGARET SMITHSON, eö GILL ve PETER DENHAM SMITHSON (sırasıyla d. 22 Haziran 1928, Sheffield, Yorkshire; d. 18 Eylül 1923, Stockton-on-Tees, Durham, İngiltere), brütalizm(*) akımının ilk örneği sayılan Norfolk'taki Hunstanton Okulu'nun (1954) tasarımıyla tanınan İngiliz mimar karıkoca.

1949'da evlenen Smithsonlar 1950'den sonra birlikte mimarlık yapmaya başladılar. Biçimsel kesinliği, açıklığı ve zarifliğiyle Mies van der Rohe'nin yapıtlarını anımsatan Hunstanton Okulu, çıplak tuğla ve çelik işçiliği, açıkta bırakılmış elektrik kabloları ve donatı borularıyla brütalizmin ilkelerini temsil ediyordu. Londra'daki St. James Sokağı'nda yer alan Economist Binası ise (1959-64) 16 katlı bir büro bloku ile daha küçük bir apartman blokundan ve bir banka binasından oluşuyordu. Çiftin sonraki çalışmaları arasında, Oxford'daki St. Hilda College'da inşa ettikleri Garden Binası (1968-70) sayılabilir. Smithsonlar *Urban Structuring Studies of Alison and Peter Smithson* (1967; Alison ve Peter Smithson'un Kent Konusunda Çalışmaları), *The Euston Arch* (1968; Euston Kemeri), *Ordinariness and Light* (1970; Sıradanlık ve Işık), *Without Rhetoric: An Architectural Aesthetic 1955-1972* (1973; Gösterişe Kaçmadan: Bir Mimarlık Estetiği 1955-1972) ve *The Heroic Period of Modern Architecture* (1981; Modern Mimarlığın Kahramanlık Dönemi) gibi kitaplar da yayımlamışlardır.

Smithsonian Institution, İngiliz bilim adamı James Smithson'ın (1765-1829) ölümünden sonra, onun bağışlarıyla kurulan araştırma kurumu. John C. Calhoun ve öteki Kongre üyeleri hükümetin böyle bir bağışı kabul etmeye yetkisi olmadığını öne sürdüyse de 1846'da Kongre'den geçen bir yasayla Smithsonian Institution'ın kuruluşu onaylandı.

Kurum, ABD başkan yardımcısı, başyargıç, üç Senato ve üç Temsilciler Meclisi üyesi ile resmî hizmette bulunmayan altı kişiden oluşan bir kurul tarafından yönetilir. Smithsonian Institution'a bağlı çok sayıda bilim ve sanat kurumu vardır. Kurum, adını taşıyan aylık bir dergi de yayımlamaktadır.

Smitiyen Kat, Avrupa'nın Akdeniz bölgesi ile Alpler'in doğusunda Triyas Dönemin (y. 225-190 milyon yıl önce) başlarında oluşan kayaç katmanları ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Diyeneriyen Katın üzerinde ve Spatiyen Katın altında yer alan Smitiyen Kat kayaçları derin deniz ortamında çökelmiştir. Tanıtıcı fosil faunası, ammonit kafadanayaklılardan oluşur.

smitsonit, eskiden KALAMİN, çinko karbonat ($ZnCO_3$) yapısında, 1880'lerde yerini sfalerite bırakana değin başlıca çinko cevheri olarak kulanılan karbonat minerali. Cevher çökellerinin yükseltgenmiş bölgelerinde ikincil mineral ya da birincil çinko minerallerinin değişim ürünü olarak bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Yunanistan'da Lávrion, Polonya'da Bytom ve Tornowskie

Üste kesilmiş ve perdahlanmış, altta üzüm salkımı biçiminde smitsonit örnekleri, Masua, Sardinya
Illinois State Museum, fotoğraf John H. Gerard—EB Inc

Góry, İtalya'da Sardinya ve ABD'de Colorado'dur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* karbonat mineralleri (tablo).

smog, genellikle büyük yerleşim merkezlerinin üzerinde toplanan kirli hava. İngilizce'deki *smoke* (duman) ve *fog* (sis) sözcüklerinin bir araya getirilmesinden türetilen smog sözcüğünü ilk olarak 1905'te H.A. Des Voeux, İngiltere'de bazı kentler üzerindeki atmosfer koşullarını tanımlamak amacıyla kullandı. Des Voeux, 1911'de İngiltere Duman Azaltma Birliği'nin Manchester Konferansı'na sunduğu raporda, 1909 sonbaharında "duman-sis"ten ötürü binden çok insanın öldüğünü ileri sürmüş ve bunun üzerine smog sözcüğü yaygın olarak kullanılmaya başlamıştı.

En sık kentsel alanlarda görülen fotokimyasal smogun oluşumu için duman ya da sis gerekli değildir. Atmosferin kahvemsi durumunda oluşan kükürtlü smoga kükürtlü yakıtların yanması neden olur.

Avrupa'da ve ABD'nin doğusunda pek çok kentte oluşan bu smog türü, nem oranının ve havadaki asıltı parçacıklarının derişikliğinin yüksek olması durumunda daha da etkili olur.

En sık kentsel alanlarda görülen fotokimyasal smogun oluşumu için duman ya da sis gerekli değildir. Atmosferin kahverengimsi bir renk almasıyla birlikte görülen ve atmosferin alt katmanlarındaki fotokimyasal olaylardan kaynaklanan bu smog türü görüş uzaklığının düşmesine, bitkilerin zarar görmesine, göz yanmasına ve solunum zorluklarına yol açar.

Fotokimyasal smogun oluşumuna neden olan karmaşık kimyasal süreçte otomobiller ya da diğer kaynaklarca dışarı atılan hidrokarbonlar ve azot oksitler önemli rol oynar. Bunun sonucunda havada bulunması istenmeyen, çok zehirli ozon gazı oluşur. *Ayrıca bak.* çevre kirlenmesi.

Smolensk, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yönetim merkezi Smolensk kentidir. Büyük bölümü yukarı Dinyeper Irmağı havzasında kalan bölgenin yüzölçümü 49.800 km²'dir. Doğu-batı doğrultusunda uzanarak bölgeyi boydan boya geçen Smolensk-Moskova Platosunun ucundaki buzultaşları bazı kesimlerde 320 m'ye ulaşarak Dinyeper, Volga ve Batı Dvina havzalarını birbirinden ayırır. Bu havzalar arasındaki kara taşımacılığının kolaylığı, bölgeyi çok eski dönemlerden beri önemli bir ulaşım yolu durumuna getirmiştir. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler keten ve patatestir; Smolensk Rusya'nın başlıca keten üretim merkezidir. Mandıracılık da önemli bir ekonomik uğraştır. Keten dokumacılığı, kerestecilik ve gıda işleme eskiden beri önem taşıyan sanayi dallarıdır; ayrıca bölgedeki büyük yerleşmelerde makine sanayisi gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 1.165.800.

Smolensk, Rusya Federasyonu'nun batısında, Smolensk yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Dinyeper Irmağının kıyısında yer alır. En eski Rus kentlerinden biri olan Smolensk'in adı kayıtlara ilk kez 863'te geçti; bu dönemde kent, Dinyeper ve Batı Dvina ırmakları arasındaki kara taşımacılığı ile Moskova bölgesini Avrupa'nın batısına bağlayan yolu denetim altında tutan önemli bir müstahkem mevkiydi. 1237-40 arasında Tatarlarca yağmalanan Smolensk, ardından Litvanya'nın egemenliği altına girdi ve 400 yılı aşkın bir süre Litvanya-Polonya'yla Rusya arasındaki şiddetli mücadelenin ana hedeflerinden biri oldu. Kuşatmalar sonucu 1340'ta Moskova'ya, 1408'de ise yeniden Litvanya'ya geçti. 1514'te Rusların yönetimi altına girdikten sonra 1611'de Polonya'ya, son olarak da 1654'te gene Rusya'ya bağlandı. Napoléon'un 1812'deki işgali sırasında Smolensk'te büyük bir çarpışma oldu; Napoléon geri çekilirken dağılan ordusunu burada toplamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. II. Dünya Savaşı sırasında, 1941'de ve 1943'te kent ve çevresinde şiddetli çarpışmalar geçti. Savaş kentteki tarihsel yapıların çoğunun yıkılmasına yol açtıysa da, aralarında Vspenski (Meryem'in Göğe Çıkışı) Katedrali'nin de (17-18. yy) bulunduğu birkaç kiliseyle kent surlarının bir bölümü ayakta kaldı. Smolensk'te bugün makine ve keten üretilmektedir; başka hafif sanayi tesisleri de vardır. Kentte tıp, veterinerlik, öğretmen ve beden eğitimi enstitüleri yer alır. Nüfus (1991 tah.) 349.800.

Smolensk'te Meryem'in Göğe Çıkışı Katedrali'nin içinden bir görünüm, Rusya

Shostal—EB Inc

Smollett, Tobias (George) (v. 19 Mart 1721, Cardross, Dumbartonshire, İskoçya - ö. 17 Eylül 1771, Livorno yakınları, Toscana), İngiliz yergili roman yazarı, şair ve çevirmen. *The Adventures of Roderick Random* (1748, 2 cilt; Roderick Random'ın Serüvenleri) ile *The Adventures of Peregrine Pickle* (1751, 4 cilt; Peregrine Pickle'ın Serüvenleri) gibi pikaresk romanları ve *The Expedition of Humphry Clinker* (1771, 3 cilt; Humphry Clinker'ın Seferi) adlı mektup romanıyla tanınır.

Birçok hukukçu ve asker yetiştirmiş, Whig yanlısı Presbiteryen bir aileden geliyordu. Glasgow Üniversitesi'ne girdi. 1740'ta yardımcı cerrah olarak Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne atandı ve Jamaika'nın Port Royal limanına gitti. Londra'ya döndükten sonra cerrah olarak çalışmaya başladı. Bu arada, *The Regicide* (Kral Öldürmek) adlı bir oyun yazmış, ama sahneletmeyi başaramamıştı. 1746'da Culloden'daki Jacobusçu ayaklanmanın bastırılması üzerine, ünlü şiiri "The Tears of Scotland"ı (İskoçya'nın Gözyaşları) yazdı. Bunu, Romalı şair Iuvenalis tarzındaki yergili şiirleri *Advice* (Nush) ve *Reproof* (Tekdir) izledi.

1748'de yayımlanan *The Adventures of Roderick Random*'da, İngiliz denizcilerin yaşamını büyük bir görsel ustalıkla aktardı. Gene o dönemde, Fransız yazar Alain-René Lesage'ın büyük pikaresk romanı *Histoire de Gil Blas de Santillane*'ı (1715-35; *Gil Blas de Santillane'ın Maceraları*, 1945) İngilizceye çevirdi. 1750'de Aberdeen'deki Marischal College'dan tıp diploması aldı. Aynı yıl Paris'e giderek *The Adventures of Peregrine Pickle* romanı için gözlemlerde bulundu. Roman, emekli olmasına karşın kendini hâlâ majestelerinin gemilerinden birinde sanan Hawser Trunnion adlı deniz subayının komik serüvenlerine dayanıyordu.

1753'te yayımladığı *The Adventures of Ferdinand, Count Fathom* (2 cilt; Kont Ferdinand Fathom'ın Serüvenleri) çok az sattı. Bu yapıt günümüzde de, *The History and Adventures of an Atom*'la (1769, 2 cilt; Bir Atomun Öyküsü ve Serüvenleri) birlikte en başarısız romanı olarak değerlendirilir. Bu arada Cervantes'in *Don Kişot*'undan yaptığı çeviri, *The History and Adventures of the Renowned Don Quixote* (1755, 2 cilt; Ünlü Don Kişot'un Öyküsü ve Serüvenleri) adıyla yayımlandı. Smollett, 1756 başlarında Tory ve kilise yanlısı *Critical Review*'nun yayın yönetmeni oldu. Ardından *A Complete History of England* (1757-58, 4 cilt; Eksiksiz İngiltere Tarihi) adlı yapıtından iyi bir gelir sağladı. Ertesi yıl Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelenen *The Reprisal: or, The Tars of Old England* (Misilleme ya da Eski İngiliz Denizcileri) adlı farsı da büyük başarı kazandı. Smollett 1758'de, 58 ciltlik *Universal History* (Evrensel Tarih) adlı yayının yönetmenliğini üstlendi; kendisi de Fransa, İtalya ve Almanya'yla ilgili bölümleri yazdı. İftira suçundan konduğu King's Bench cezaevindeki deneyimine dayanan *The Adventures of Sir Launcelot Greaves* (Sir Launcelot Greaves'in Serüvenleri), yayın yönetmeni olduğu *British Magazine*'de 1760'ta tefrika edildi; 1762'de de iki cilt halinde yayımlandı.

Smollett iki yıl sonra başbakan ve Bute 3. kontu John Stuart'ı desteklemek amacıyla yayımlanan *The Briton* dergisinin yönetmenliğine getirildi. Bir yandan da *The Present State of all Nations* (Tüm Ulusların Bugünkü Durumu) adlı sekiz ciltlik kitabını yazıyor ve Voltaire'in çeşitli yapıtlarından oluşan 35 ciltlik bir çeviri üzerinde çalışıyordu. 1766'da, romanları dışında günümüzde hâlâ okunan tek kitabı *Travels Through France and Italy*'yi (2 cilt; İtalya ve Fransa'da Geziler) yayımladı. Bunu 1771'de, en güzel yapıtı sayılan *The Expedition of Humphry Clinker* izledi. Mektup biçimindeki roman, İngiltere'yi dolaşan bir ailenin serüvenlerini anlatıyordu.

Smollett, çağdaşı Samuel Richardson ve Henry Fielding kadar büyük bir romancı olmasa da, bir komedi havasında gelişen yapıtlarının hızlı temposu ve canlı anlatımıyla rakipsizdir. Komik tipler yaratmadaki başarısıyla, James dönemi oyun yazarlarından Ben Jonson'a yaklaşır; Charles Dickens'ın da habercisi olduğu söylenebilir.

Smolyan, AHIÇELEBİ olarak da bilinir, eskiden (1934'e değin) PAŞMAKLI. Bulgaristan'ın güney kesiminde kent. Rodop Dağlarının güneydoğu kesiminde Çerna Irmağı üzerinde yer alır. 1.000 m'yi bulan yüksekliği ile Bulgaristan'ın en yüksek kentidir. Yörenin tarımsal merkezi durumundadır. Ayrıca kerestecilik ve madencilik gelişmiştir. Ormanlar, göller ve yaylalar arasında kurulmuş olan kent etkileyici bir konuma sahiptir. Nüfus (1986 tah.) 31.571.

Smon-lam chen-mo (Tibet dilinde "Büyük İbadet"), Tibet Budacılarının yıl içindeki en önemli töreni. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dalay Lama'nın ruhani yönetimine son verdiği 1959'a değin Lhasa'da yeni yıl şenliklerinin bir parçası olarak kutlanırdı.

Smon-lam 1409'da Dge-lugs-pa (Sarı Şapka) mezhebinin kurucusu Tsong-kha-pa tarafından, ülkenin Budacılığa kendini her yıl yeniden adamasının işareti olarak kutlanmaya başladı. Lhasa'nın eski kutsal tapınağı Jokhang'da günde üç kez yapılan ibadetlerin yanı sıra çeşitli kefaret törenleri de düzenlenirdi. Smon-lam Tibet takvimine göre yeni yılın ilk ayı (şubat ya da düzeltme yıllarında bir ay eklenerek, mart) boyunca kutlanırdı.

Smriti (Sanskrit dilinde "anımsama"), vahiyle geldiğine (*Şruti*) inanılan Veda metinlerinden farklı olarak insan belleğine dayanan Hindu kutsal metinleri. Veda düşüncesini açıklar, yorumlar ve sınıflandırır, ama türetilmiş metinler olduklarından *Şruti*'ler kadar bağlayıcı sayılmaz. Buna karşılık günümüz Hinduları arasında *Şruti*'lere göre daha yaygın biçimde bilinmektedir. *Smriti* metinleri arasında *Kalpa-sutra*'lar (özdeyiş türünden kısa metin derlemeleri), *Purana*'lar (Eski Bilgi) ve *Ramayana* (Rama'nın Aşk Öyküsü) ile *Mahabharata* (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) adlarındaki

Hint destanları sayılabilir. *Mahabharata* Hinduizmin en etkili metni sayılan *Bhagavadgita*'yı (Tanrı'nın Şarkısı) içerir. *Smriti* terimi zamanla *Manu-smriti* (Manu Geleneği) gibi hukuka ve toplumsal davranışa ilişkin metinler için de kullanılmaya başlamıştır.

smrityupasthana (Sanskrit dilinde "zihniyetin uygulanması"), Pali dilinde SATIPATTHANA. Budacı felsefede, "Aydınlanma"yı amaçlayan Budacı keşişlerin meditasyona hazırlık evrelerinden biri. Bir şeyi zihinde sürekli tutmak biçiminde uygulanır. 4-5 yüzyıla ait bir metin olan *Abhidharmakoşa*'ya (Yüksek Adaletin Bilgi Dağarcığı) göre *smrityupasthana*'nın dört türü vardır: 1) Beden saf değildir, 2) algı acının nedenidir, 3) zihin geçicidir, 4) hiçbir şeyin varlığı sonsuz değildir. Her meditasyon türünü önce ayrı ayrı, ardından toplu olarak uygulayan kişi meditasyonun daha ileri aşamasına geçebilir. Bu dört meditasyon türünün amacı, söz konusu bedensel ve zihinsel işlevlerin varlıklarının sonsuz olmadığını göstermek, böylece kişiyi yanlış görüşlerden arındırmaktır. Sekiz Aşamalı Yol'un(*) yedincisi olan *samyak-smriti* (bilincini doğru tutmak) genellikle *smrityupasthana* ile ilişkilendirilir.

Smutnoye Vremya *bak.* Karışıklık Dönemi

Smuts, Jan (Christian) (d. 24 Mayıs 1870, Bovenplaats, Riebeeck West yakınları, Kap Kolonisi - ö. 11 Eylül 1950, Irene, Pretoria yakınları, Güney Afrika), 1919-24 ve 1939-48 arasında Güney Afrika başbakanı. Ülkesinin İngiliz Uluslar Topluluğu'nun etkili bir üyesi olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Hollanda asıllı varlıklı bir çiftçinin oğluydu. Victoria College'dan (bugün Stellenbosch Üniversitesi) mezun olduktan sonra,

Smuts
EB Inc.

1891'de Cambridge'deki Christ's College'da hukuk öğrenimi görmeye başladı. 1895'te Cape Town'a döndükten hemen sonra siyasete atıldı. Başlangıçta Kap Kolonisi başbakanı Cecil Rhodes'u desteklediyse de L. S. Jameson'ın Transvaal'a saldırması üzerine Rhodes'a olan güvenini yitirdi ve Johannesburg'a gitmeye karar verdi. 1898'de Cumhurbaşkanı Paul Kruger tarafından savcı olarak Pretoria'ya gönderildi.

Ekim 1899'da başlayan Güney Afrika (Boer) Savaşı'nın ilk dokuz ayı boyunca bazen devlet görevlisi, bazen de asker olarak görev alan Smuts, Pretoria'nın İngilizlerce kuşatılmasından sonra bir birliğin komutasını üstlendi. Nisan 1902'de Kap Kolonisi'ni işgal etti. Savaşın ardından barış görüşmelerine katıldı. Pretoria'ya döndükten sonra Yüksek Komiser Alfred Milner'in barış antlaşmasını dar bir açıdan yorumlamasına karşı çıktı ve Louis Botha'yla birlikte Boer haklarını savundu. Smuts ve Botha'nın ilk amacı, Güney Afrika Savaşı'nın sonunda imzalanan Vereeniging Barışı'yla (1902) bağımsızlıklarını yitirmiş olan iki eski Boer cumhuriyetinde özerk yönetimler kurmaktı; bunu dört koloninin birleştirilmesi izleyecekti. Smuts, 1906'da Transvaal'da özerk bir yönetimin kurulmasında, 1910'da da Güney Afrika Birliği'nin oluşturulmasında önemli rol oynadı.

Botha'yla birlikte Güney Afrika'daki ayaklanmayı bastırdıktan, Güney Batı Afrika'yı fethettikten ve Doğu Afrika'ya bir sefer başlattıktan sonra Mart 1917'de bir konferans için İngiltere'ye gitti. Kısa bir süre sonra Başbakan Lloyd George tarafından İngiliz savaş hükümetinde hava savunma bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni düzenledi; İngiliz iktisatçı J. M. Keynes'e göre Versailles'daki barış konferansında ılımlı bir barış antlaşmasının imzalanmasında en önemli rolü oynayan kişi oldu. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük eden devlet adamları arasında yer aldı.

Versailles'dan döndükten birkaç ay sonra Botha ölünce Smuts başbakanlığa getirildi. Bundan yaklaşık beş yıl sonra Ulusal Parti (NP) ile İşçi Partisi'nin oluşturduğu bir koalisyon karşısında yenilgiye uğradı. 1933'te aşırı milliyetçilere karşı J. B. M. Hertzog'la işbirliğine giderek seçimleri kazandı. 1939'da Hertzog'un başkanlığındaki hükümette görev alan Smuts bu tarihte II. Dünya Savaşı'na katılıp katılmama konusunda Hertzog'la anlaşmazlığa düştü. Savaşa katılmayı savunan Smuts'ın görüşü Eylül 1939'da parlamentoda az bir farkla kabul edildi. Bunun üzerine Smuts başbakanlığa getirildi ve Güney Afrika Almanya'ya savaş ilan etti.

II. Dünya Savaşı sırasında Güney Afrika I. Dünya Savaşı'nda olduğundan çok daha büyük bir rol üstlendi. Smuts bu dönemde Sir Winston Churchill ve öbür Müttefik başkanlarına zaman zaman danışmanlık etti. Savaştaki rolü ise Almanya ve İtalya'nın Kuzey Afrika'yı ele geçirmesine engel olmakla sınırlı kaldı. Bu amaca ulaşılmasından sonra hem kendisinin, hem de ülkesinin önemi göreli olarak azaldı. Birleşmiş Milletler Antlaşması taslağının kaleme alındığı San Francisco Konferansı'nda (1945) Smuts Güney Afrika'yı temsil etti.

1948 genel seçimlerinde Milliyetçiler karşısında yenilgiye uğrayan Smuts, iki yıl süreyle Cambridge Üniversitesi'nin rektörlüğünde bulunduktan sonra Pretoria yakınlarındaki evinde öldü.

Smyrna *bak.* İzmir

Snake Irmağı, Columbia Irmağının en büyük kolu ve ABD'nin Kuzeybatı kesimindeki en büyük akarsulardan biri. Wyoming'deki Yellowstone Ulusal Parkı'nın güneydoğu köşesinin yakınlarındaki Kıta Bölünümü dağlarından doğar ve güneye doğru Grand Teton Ulusal Parkı'ndaki Teton Sıradağlarının doğu etekleri boyunca akarak Jackson Gölünün içinden geçer. Greys Irmağının ağzının yakınlarında kuzeybatıya kıvrılır ve Palisades Baraj Gölünün içinden geçerek Idaho eyaletine girer. Heise yakınlarında dağlık kesimden uzaklaşan ırmak Idaho'nun güneyindeki lav katmanlarıyla kaplı, geniş Snake Irmağı Ovasından geçer. Eyaletin batı ucunda Boise Irmağını alır ve kuzeye dönerek 348 km boyunca Oregon-Idaho sınırını çizer. Oregon'un kuzeybatı köşesinden başlayarak Lewiston'a (Idaho) kadar Washington-Idaho sınırını oluşturan ırmak, daha sonra batıya dönerek Pasco'nun (Washington) hemen güneyinde Columbia ile birleşir. Toplam çığırının uzunluğu 1.609 km'dir.

Wyoming, Utah, Nevada, Idaho, Oregon ve Washington eyaletlerinin sularını toplayan ırmağın akaçlama havzası 282.000 km²'dir. Çığırı boyunca 3.000 m'lik yükseklikten 90 m'ye kadar iner. King Hill'in (Idaho) yukarısında yer alan Yukarı Snake

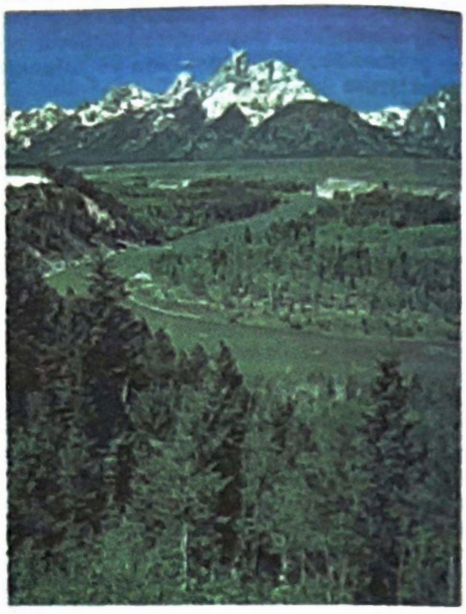

Snake Irmağı, Grand Teton Ulusal Parkı, Wyoming
R. Rubin—Shostal/EB Inc.

Irmağından sulamada ve elektrik enerjisi üretiminde yararlanılır. Ana akarsu çeşitli barajlarla denetim altında tutulur. Bunların en büyüğü American Falls Barajı'dır. King Hill'den Weiser'a (Idaho) kadar uzanan Orta Snake Irmağı öncelikle hidroelektrik enerji üretiminde kullanılır. Weiser'dan ırmağın ağzına kadar olan bölümü oluşturan Aşağı Snake Irmağı 1.600 m derinlikteki Hells Kanyonundan geçer. Burası Kuzey Amerika'daki en derin ırmak koyağıdır.

Sneevliet, Hendricus (Josephus Franciscus Marie) (d. 13 Mayıs 1883, Rotterdam - ö. 13 Nisan 1942, Amersfoort, Hollanda). Hollandalı komünist siyaset adamı. Hollanda Doğu Hint Adalarında Doğu Hint Adaları Sosyal Demokrat Birliği'ni (ISDV) kurmuş ve devrimci söylevleriyle buradaki milliyetçi hareketin gelişmesini sağlamıştır.

Hollanda demiryollarında çalışmaya başladı. 1909'a gelindiğinde, Demiryolu ve Tramvay İşçileri Sendikası'nın başkanıydı. Ayrıca o dönemde hükümetin düşman saydığı Sosyal Demokrat İşçi Partisi'yle de ilişkisi vardı. Öteki sendika liderleriyle arasında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle Hint Adalarına giderek (1912) *Soerabaijaasch Handelsblad* adlı gazete için yazılar yazdı ve o dönemde Hint Adalarında kökten çiliğin merkezi olan Semarang'da bir şirkette çalıştı.

Daha sonra bütün çabasıyla Endonezya'da milliyetçi hareketin gelişmesi için çalıştı. Üyelerini köktencilik düzeyleri farklı sosyalistlerin oluşturduğu ISDV'yi kurdu (1914). 1917'de bölünen partinin devrimci kanadının başına geçti. Yeni parti Semarang demiryolu sendikasında güçlendi ve parti üyeleri, güçlü milliyetçi örgüt Sarekat Islam(*) içinde de çalışmalarda bulundu.

Devrimci etkinlikleri nedeniyle sınırdışı edilip Avrupa'ya dondükten sonra III. Enternasyonal'de (Komünist Enternasyonal) görev aldı. 1924'ten sonra yalnızca Hollanda'da etkinlik göstererek 1929'da Devrimci

Sosyalist Parti'yi kurdu. 1933-37 arasında bu partiden parlamento üyesi oldu. 1942'de Almanlar tarafından idam edildi.

Snefru, SNEFERU olarak da bilinir (ö. İÖ 26-25. yy), İÖ 2613-2494 arasında hüküm süren 4. sülaleden ilk Mısır firavunu. Eski Krallık'ın en güçlü döneminin belirleyici özelliği olan merkezî yönetimin yerleşmesi için uğraşmıştır.

Orta Mısır'da Hermopolis yakınlarındaki bir aileden geliyordu. Önceki firavunun vârisi olan kızıyla evlenerek tahta çıktığı sanılır. Eski Krallık'ın krallık vakayinamelerine göre, Nil'deki Birinci Çağlayanın yukarısındaki Nübye'ye geniş çaplı bir saldırı düzenleyerek büyük ganimet elde etti. Saltanatının sonraki döneminde Libya'ya daha küçük çaplı bir sefer düzenledi. Daha sonraki anlatılarda, Sina'yı da Snefru'nun fethettiği söylenir. Kralı Sina'daki turkuvaz madenlerinde gösteren iki kabartma vardır.

Kahire'nin güneybatısındaki Dehşur'da iki büyük piramit yaptırdı. Eğri Piramit adı verilen ilk piramidin kenarları, yapımına başlandığında dikti. Yapısal yanlışlıklar belirginleşince açı küçültüldü ve yapının eğik görünümü ortaya çıktı. Bu anıt gerçek bir piramit yapma yolundaki ilk girişimdi. Birkaç yıl sonra, ilk piramidin kuzeyinde, sonradan kendisinin gömüldüğü sanılan gerçek bir piramit yaptırdı. Her iki anıt günümüzde de ayaktadır.

Yirmi dört yıllık saltanatından sonra yerine, el-Gize'deki Büyük Piramit'i yaptıran oğlu Keops (Hufu) geçti. Daha sonraki Orta Krallık anlatılarında, Snefru'nun hüküm sürdüğü dönem bir altın çağ olarak nitelenir.

Snejnoye, Ukrayna'da, Donetsk yönetim birimindeki (*oblast*) Donets Kömür Havzasında kent. 1938'de tüzel kimlik kazandı. Bir kömür madenciliği merkezi olan Snejnoye, madenciliğin yanı sıra kimya sanayisinde kullanılan donanımın üretiminde uzmanlaşmıştır. Kent aynı zamanda tahıl, sığır, domuz ve kümes hayvanları üreten birçok çiftliğin bulunduğu zengin bir tarım bölgesinin merkezinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 68.900.

Snell, George Davis (d. 19 Aralık 1903, Bradford, Massachusetts, ABD), ABD'li genetik bilgini. Farelerde yaptığı doku uyuşması araştırmaları sonucunda H-2 gen sistemini tanımlamış ve omurgalıların tümünün genetik yapısında doku uyuşması antijenlerini denetleyen bir yapı olduğunu bulmuştur. Bu çalışmalarıyla 1980 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Jean Dausset ve Baruj Benacerraf'la paylaşmıştır.

1926'da Dartmouth College'ı bitirdi. 1930'da Harvard Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamladı. 1931-33 arasında Texas Üniversitesi'nde Hermann J. Muller'in yanında çalıştı. 1935'te Maine eyaletindeki Bar Harbor'da Jackson Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. 1957'de bu kuruluşun yöneticisi oldu ve 1969'da emekliye ayrılana değin aynı görevde kaldı. Başlıca yapıtı, J. Dausset ve S. Nathenson'la birlikte yazdığı *Histocompatibility*'dir (1976; Doku Uyuşması).

Snell yasası, optikte, bir ortamdan bir başka ortama geçen ışık ışınının izlediği yol ile ortamların kırma indisleri(*) arasındaki ilişkiyi belirleyen yasa. Bu yasa Felemenkli astronom ve matematikçi Willebrord van Roijen Snell (1580-1626; Snellius olarak da bilinir) tarafından 1621'de bulunmuş ve ilk kez Christiaan Huygens'in *Traité de la Lumière* (1690; Işık Üzerine İnceleme) adlı yapıtında yayımlanmıştır.

Çizimde n_1 ve n_2 ortamlarının kırma indislerini α_1 ve α_2 ise R ışınının iki ortamı ayıran yüzeye dik doğrultudaki NN normali ile yaptığı gelme ve kırılma açılarını göstermektedir. Snell yasası, $n_1/n_2 = \sin \alpha_2 / \sin \alpha_1$ biçiminde ifade edilir.

Bu ifadedeki n_1/n_2 oranı, verilen bir dalgaboyu için sabittir; bu nedenle, gelme açısı ne olursa olsun, sinüslerin oranı da sabittir.

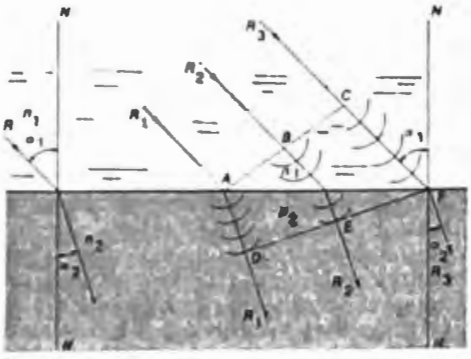

Snell yasası

Işık ışınları, bir ortamdan kırma indisi daha büyük bir ortama geçtiklerinde, normale yaklaşacak biçimde kırılırlar; ışık ışınlarının izledikleri yol tersinir olduğundan, kırma indisi daha küçük bir ortama geçen ışınlar ise normalden uzaklaşacak biçimde kırılırlar.

Bir ortamdan başka bir ortama geçen ışığın kırılmaya uğramasının nedeni de çizimde gösterilmiştir. Huygens ilkesi(*) uyarınca, ışığın dalga yüzü üzerindeki bütün noktalar yeni dalgacıklara kaynaklık ederler. Paralel R_1, R_2, R_3 ışınlarından oluşan bir demet, indisleri n_1 ve n_2 olan iki ortamın arasındaki AF sınır düzlemine gelmektedir; bu demetin dalga yüzü ABC düzlemidir. Bu örnekte, ışığın birinci ortamdaki hızı ikinci ortamdaki hızından büyüktür (bir başka deyişle, n_1, n_2'den küçüktür). Bu nedenle, Huygens ilkesi uyarınca, birinci ortamdaki dalgacıkların yarıçapları, ikinci ortamdakilerden daha büyüktür. ABC dalga yüzü üzerindeki C noktasının F'ye gelmesi için geçen sürede, dalga yüzünün A noktası ikinci ortamda ancak AD kadar yol alabilir. Yeni dalgacıklara teğet olan DEF düzlemi yeni dalga yüzüdür; bu dalga yüzüne dik doğrular ise ışık ışınlarının ikinci ortamda izledikleri yolları gösterir.

Snellman, Johan Vilhelm (d. 12 Mayıs 1806, Stockholm, İsveç - ö. 4 Temmuz 1881, Kirkkonummi, Finlandiya), Finlandiyalı milliyetçi düşünür ve devlet adamı. Fincenin ulusal dil olarak benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.

1835'te Helsinki Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermeye başladı. O dönemde Rusya'ya bağlı bir grandüklük (1809-1917) olan Finlandiya'da seçkinler İsveççeyi benimsemişti. 1835'te Fin ulusal destanı *Kalevala*'nın (*Kalevala*, 1965) yayımlanmasıyla edebiyatta Finceye yönelik bir ilgi başladı. Snellman 1840'lardan başlayarak Fincenin anadil olarak benimsenmesi hareketinin başını çekti. Ayrıca devlet dairelerı ve okullarda Fincenin geçerli olması gerektiğini ileri sürdü.

1842'de *Läran om staten*'i (Siyaset Bilimi) yayımladı. Hegel'den büyük ölçüde etkilendiği bu yapıtında devletin temelinin ulusal bir ruh olduğunu ileri sürdü. Snellman'ın Finlandiya'nın kültürel yaşamı üzerindeki devrimci etkisi, 1844'te Fince yayımladığı *Maamiehen ystävä*'yla (Çiftçinin Dostu) ve İsveççe bir gazete çıkarmasıyla başladı. Bu gazete 1846'da kapatıldı. Daha sonra, *Kalevala*'yı derleyen araştırmacı ve halkbilimci Elias Lönnrot'la birlikte *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning*'i (Genel Halk Kültürü İçin Edebiyat Haberleri) yayımladı. 1856'da profesörlüğe yükseldi ve 1863-68 arasında senatör olarak görev aldı. 1863'te Fincenin kullanımını yaygınlaştıran yasanın hazırlanmasında etkili oldu. Ayrıca Fin para biriminin rubleden marka dönüştürülmesinde de (1865) rol oynadı. *Kootut teokset*'i (Toplu Yapıtlar) 1928-33 arasında yayımlandı.

SNOBOL, program derlemesinde ve simgesel eşitliklerin geliştirilmesinde yaygın olarak kullanılan bir bilgisayar dili. Sayısal (nümerik) olmayan dil türlerinden biri olan SNOBOL, *String-Oriented Symbolic Language* (Dizgi Yönelimli Simgesel Dil) sözcüklerinin kısaltılmasıyla adlandırılmıştır. Karakter dizilerinin, örüntü eşleştirme yöntemiyle işlenmesinde büyük kolaylık sağlayan SNOBOL'dan özellikle sözcük işlem, linguistik ve derleyici programlarının hazırlanmasında yararlanılır.

Snodgrass, W(illiam) D(e Witt) (d. 5 Ocak 1926, Wilkinsburg, Pennsylvania, ABD), kişisel deneyimlerini acımasız, ama incelikli bir dille anlatmasıyla ve biçime verdiği önemle tanınan ABD'li şair.

Quaker mezhebine bağlı bir aileden geliyordu. İlk kitabı *Heart's Needle*'la (1959; Yürekteki İğne) Pulitzer Ödülü kazandı. Bu yapıtında, boşandığı için kızını yitirmesi yüzünden duyduklarını dile getirişindeki duyarlılık ve hüzünle dikkati çekti. *After Experience* (1968; Deneyimden Sonra) adlı kitabında da biçim ve tema konusundaki titizliğini sürdürdü. Bazılarını S. S. Gardons adıyla yayımladığı sonraki şiirlerini serbest ölçüyle yazdı. Ayrıca şiir çevirilerinden oluşan iki derleme ve bir eleştiri kitabı yayımladı. *The Führer Bunker: A Cycle of Poems in Progress* (1977; Führer Sığınağı: Bitmemiş Şiirlerden Bir Derleme), Hitler'in son günlerinde yanında bulunan Nazi subaylarının ağzından yazılmış dramatik monologlar biçimindeydi.

Snoilsky, Carl Johan Gustaf, Kont (d. 8 Eylül 1841, Stockholm - ö. 19 Mayıs 1903, Stockholm, İsveç), İsveçli şair. Döneminin İsveç şiirine egemen olan, geçmiş özlemine dayalı romantizmden kesin bir kopuşu temsil eder.

Uzun bir Avrupa gezisi sırasında yazdığı *Dikter* (1869; Şiirler) adlı kitabıyla İsveçli okurun büyük ilgisini topladı. Daha sonra diplomat oldu, zengin bir kadınla evlenerek soylu çevrelere girdi ve yazmayı bıraktı. 1879'da bu yaşamdan uzaklaştı; yeniden evlendi ve Avrupa'ya yerleşerek şiir yazmaya başladı. 1881, 1883 ve 1887'de üç şiir kitabı yayımladı. Şiirlerinde toplumsal ve siyasal konulara giderek daha çok yer verdi. 1890'da Stockholm'e döndü ve ölümüne değin orada yaşadı.

Snorri Sturluson (d. 1179 - ö. 22 Eylül 1241, Reykjaholt, İzlanda), İzlandalı kabile reisi, şair ve tarihçi. Düzyazı (Yeni) *Edda*'nın yazarıdır. İzlanda'nın en büyük *skald*'larından (saray şairi) Egill'in (Skallagrímsson)(*) yaşamını anlatan *Egils saga*'nın da yazarı olduğu sanılır.

1199'da yaptığı evlilik sayesinde güçlü bir toprak sahibi oldu. 1206'da Reykjaholt'a yerleşti; yapıtlarının çoğunu da 1223-35 arasında burada yazdı. 1215-18 ve 1222-32 dönemlerinde yasama ve yargı organına (*Althing*) başkanlık etti. Kral IV. Håkon'un konuğu olarak 1218'de Norveç'e gitti; ayrıca İsveç'te birçok soyluyla görüştü.

Norveç gezisi sırasında siyasetle yakından ilgilenmeye başladı. İzlanda kralı olursa ülkesini Norveç'e bağlayarak Håkon'un vasalı olacağı yolunda krala söz verdi. İzlanda'ya döndüğünde (1220) oğlunu rehine olarak Håkon'a gönderdi. Ama sözünü yerine getiremeyince Håkon, akrabası Sturla ile arasına düşmanlık sokarak ondan öç almaya çalıştı. Ülkesinde barınamayan Snorri 1237'de Norveç'e kaçtı. 1239'da Håkon'un emrine karşı gelerek İzlanda'ya döndü. Bunun üzerine, Håkon'un emriyle damadı ve düşmanı Gissur Thorvaldsson tarafından öldürüldü.

Yapıtları, konuların kapsamlı biçimde ele alınışıyla olduğu kadar biçimsel yetkinliğiyle de dikkati çeker. Düzyazı (Yeni) *Edda*, şiir sanatı üzerine bir elkitabı niteliğindedir. Snorri, kendi özgün öyküleri çerçevesinde eski İskandinav mitoslarını yeniden anlatmayı da denemiştir. Bir başka önemli yapıtı da, efsanevi savaşçı-büyücü Tanrı Odin'in soyundan geldiği kabul edilen Norveç krallarını, Odin'den Magnus Erlingsson'a (1184) uzanan dönem içinde ele aldığı *Heimskringla*'dır(*). Yapıtta Norveç'in koruyucu azizi II. Olav Haraldsson'un yaşamöyküsü de yer alır. Çeşitli dillere de çevrilen yapıt, daha eski tarih metinlerini temel almakla birlikte büyük ölçüde Snorri'nin özgün katkılarından oluşur. Snorri'nin önemi, tarihçi olarak eleştirel bir gözle algıladığı her şeyi, bir tiyatro yapıtının canlılığıyla aktarabilmesinden kaynaklanır.

Snorri'nin yaşamı ve kişiliği üzerine başlıca kaynak, yeğeninin kaleme aldığı *Sturlunga saga*'dır. Bu metinde Snorri, kendi yapıtlarında sezilen zekâ, sıcaklık ve düşünsel üretkenliğin tersine zayıf ve kaypak bir kişi olarak çizilir.

Snouck Hurgronje, Christiaan (d. 8 Şubat 1857, Oosterhout - ö. 26 Haziran 1936, Leiden, Hollanda), Hollandalı araştırmacı ve koloni görevlisi. İslamın bilimsel olarak incelenmesine öncülük ederek, değerini günümüzde de koruyan tarihsel, eleştirel ve antropolojik katkılarda bulunmuştur.

Leiden Devlet Üniversitesi'nde ders verdiği sırada (1880-89) Arabistan'a gitti (1884-85) ve Mekke'de kaldı. *Mekka* (1888-89) adlı iki ciltlik klasik yapıtında, kutsal kentin tarihine ilişkin bilgileri yeniden bütünleştirdi. İslam dininin kökenleri, eski gelenekleri ve uygulamaları ile ilk İslam topluluklarına ışık tuttu. Kitabın, *Mekka in the Latter Part of the 19th Century* (1931; 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Mekke) adıyla İngilizceye çevrilen ikinci cildinde, İslam kültüründe günlük yaşamla ilgili birçok ayrıntı yer alıyor ve Mekke'deki Endonezyalı Müslüman kolonisi işleniyordu.

Snouck Hurgronje 1890-1906 arasında Cava'da Batavia'da Arapça dersleri verdi. Hollanda hükümetinin danışmanı olarak geliştirdiği İslama yönelik koloni siyaseti, Endonezya'daki Hollanda egemenliğinin sona erdiği 1942'ye değin sürdürüldü. Müslümanların dinsel yaşamına karşı hoşgörülü davranmakla birlikte, koloni görevlisi olarak izlediği politikayla Müslümanların siyasal etkinliklerini baskı altına aldı. Endonezya'nın hızla Batılılaştırılmasından yana olmakla birlikte, Hollandalı çağdaşlarının çoğundan farklı olarak, gelecekte Hollandalılarla Endonezyalılar arasında eşitlik temelinde bir siyasal-kültürel birlik kurulmasını öngörüyordu. Kuzey Sumatra halkı üzerine etnografik bir inceleme olan 2 ciltlik *De Atjèhers* (1893-94; Açeler) standart bir başvuru kitabı durumuna geldi.

Snouck Hurgronje, Endonezya politikasına liberal yaklaşımı nedeniyle muhafazakârların büyük tepkisini çekti. 1933'e değin koloni danışmanlığını sürdürmekle birlikte 1906'da Hollanda'ya döndü, Leiden Üniversitesi'ndeki Arap ve İslam enstitülerinde ders verdi. *Selected Works of C. Snouck Hurgronje* (1957; C. Snouck Hurgronje'nin Seçilmiş Yapıtları), Georges-Henri Bosquet ve J. Schacht tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Snow, C. P., tam adı CHARLES PERCY SNOW, LEICESTER BARONU SNOW (d. 15 Ekim 1905, Leicester, Leicestershire - ö. 1 Temmuz 1980, Londra, İngiltere), İngiliz romancı, bilim adamı ve devlet görevlisi.

Leicester Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Cambridge'de fizik dalında doktora yaptı. Daha 25 yaşındayken Christ's College'da öğretim üyesi oldu. Cambridge'de 20 yıl boyunca moleküler fizik alanında çalıştıktan sonra, üniversite yönetiminde görev aldı. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz hükümetinin bilim danışmanı oldu. 1950'de İngiliz romancı Pamela Hansford Johnson'la evlendi.

Topluca "Strangers and Brothers" (Yabancılar ve Kardeşler) adıyla anılan 11 kitaplık roman dizisine 1930'larda başladı. Yayımı 1940'tan 1970'e değin süren dizide, Lewis Eliot adlı kahraman aracılığıyla bürokrasinin serinkanlı ve titiz bir çözümlemesi sunuluyor, iktidarın yozlaştırıcı etkisi anlatılıyordu. Snow'un birkaç romanı sahneye de uyarlandı. Sonraki romanları *In Their Wisdom* (1974; Onların Bilgeliği) ve *Coat of Varnish*'ti (1979; Vernik Tabakası).

Snow, edebiyatçı ve bilim adamı yönlerini yapıtlarına da yansıttı. Bu iki alanı konu aldığı *The Two Cultures and the Scientific Revolution*'la (1959; *İki Kültür*, 1973) devamı niteliğindeki *Second Look* (1964; İkinci Bakış), en tanınmış ve en çok eleştirilmiş yapıtlarıdır. Bu yapıtlarında Snow, edebiyatçıların bilim, bilim adamlarının da edebiyat hakkında hiçbir şey bilmediğini, bu iki alan arasında iletişimin olanaksız denecek kadar güç olduğunu ileri sürdü. Böylece, Batı kültürünün temeli olan bu iki büyük kaynak arasında var olan ve çoktandır bilinmesine karşın dile getirilemeyen kopukluğa dikkati çekti. Snow'a göre bu kopukluk üçüncü bir kültürün, "insanların nasıl yaşadığını ve yaşamakta olduğunu" inceleyen toplumsal ve beşeri bilimlerin gelişmesini sağlamıştır. Snow, bilim ve kültür üzerine yazılarını *Public Affairs* (1971; Kamu İşleri) adı altında yayımlamıştır. *Trollope: His Life and Art* (1975; Trollope: Yaşamı ve Sanatı) ve *The Realists: Eight Portraits* (1979; Gerçekçiler: Sekiz Portre), edebiyat eleştirisi alanındaki yapıtlarıdır.

Snow, Edgar (Parks) (d. 19 Temmuz 1905, Kansas, Missouri, ABD - ö. 15 Şubat 1972, Eysins, İsviçre), ABD'li gazeteci ve yazar. Çin'deki komünist hareketi, iktidara gelişinden önceki dönemde yakından izlemiş ve Batı basınında bu konuda en kapsamlı haberleri veren gazeteci olmuştur.

Missouri Üniversitesi'nde ve Columbia Gazetecilik Okulu'nda öğrenim gördükten sonra 1927'de *Kansas City Star* gazetesinde muhabirliğe başladı. 1928'de haber toplamak için çıktığı yurtdışı gezisinde Çin'e kadar gitti. Daha sonra 12 yıl boyunca Çin'i merkez olarak kullanıp ABD'nin önde gelen gazete ve dergilerine Doğu Asya'yla ilgili haberler yolladı.

Snow 1936'da Kuomintang ablukasını aşmayı başararak Çin'in ortakuzey kesimindeki Shanxi yönetim bölgesinde komünistlerin üssü Yenan kentine ulaştı. Orada birkaç ay Mao Zedong ve öbür komünist liderlerle birlikte kaldı. Bunun sonucunda hazırladığı yazı dizisiyle dış dünyanın Çin'deki komünist hareket konusunda ilk doğru haberleri almasını sağladı. Mao Zedong ve yandaşlarını fırsatçı "Kızıl haydutlar" olarak tanıtan Kuomintang propagandasının tam tersine, komünistleri ülke içinde kapsamlı reformları savunan, Çin'e yönelik Japon saldırganlığına karşı direnmeye kararlı ve kendilerini özveriyle bir davaya adamış devrimciler olarak gösterdi. Uzun yazı dizisine dayanan *Red Star Over China* (1937; *Çin Üzerinde Kızıl Yıldız*, 1975) adlı kitabı Çin'deki komünist hareketin ilk dönemiyle ilgili temel kaynaklardan biri olma niteliğini günümüzde de korumaktadır.

ABD'ye 1941'de dönen Snow muhabir olarak *Saturday Evening Post* gazetesine girdi. II. Dünya Savaşı sırasında SSCB ve başka ülkelerdeki gelişmeleri izledi. 1960'ta ikinci kez Çin'e gitti ve 11 yıllık komünist yönetimin sonunda ülkenin içinde bulunduğu durumu *The Other Side of the River: Red China Today* (1962; Irmağın Öteki Yakası: Günümüzün Kızıl Çini) adlı kitabında anlattı.

Snowden (Ickornshaw), Philip Snowden, Vikont (d. 18 Temmuz 1864, Ickornshaw, Yorkshire - ö. 15 Mayıs 1937, Tilford, Surrey, İngiltere), İngiliz sosyalist siyaset adamı. İşçi Partisi'nin kurduğu ilk iki hükümette (1924; 1929-31) maliye bakanlığını üstlenmiştir.

Bir dokumacının oğluydu. Bir süre gümrük ve vergi memuru olarak çalıştı. Bir omurilik hastalığı geçirdi ve tam iyileşemedi. 1893'te Bağımsız İşçi Partisi'nde (ILP) eğitmen ve yazar olarak görev aldı. 1903-06 arasında ILP'nin başkanlığında bulundu. Avam Kamarası'nda (1906-18, 1922-31) toplumsal ve ekonomik sorunlara ilişkin tartışmalarda öne çıktı. I. Dünya Savaşı'na karşı çıktığı, vicdani ve dini inançları nedeniyle askerlik hizmetine karşı çıkanlara yakınlık duyduğu için 1918-22 arasında parlamentoya seçilemedi. ILP içinde savaş yanlılarının güçlenmesi üzerine partisini reddetti.

Ramsay MacDonald'ın ilk İşçi Partisi hükümetinde (22 Ocak- 4 Kasım 1924) maliye bakanlığında bulunan Snowden, dolaysız vergileri ve hükümet harcamalarını kıstı. MacDonald'ın ikinci hükümetinde yeniden aynı göreve getirildikten (7 Haziran 1929) sonra Ağustos 1929'da toplanan Lahey Konferansı'nda Alman savaş tazminatının azaltılmasını öngören Young Planı'nı reddetti. 1930'da işsizliğin artmasının bütçede önemli sorunlar doğurmasına karşın serbest ticaret yanlısı katı tutumunu sürdürdü. Sir George May başkanlığında bir iktisat komisyonu kurdu (Şubat 1931). Bu komisyonun önerisiyle bunalımın yol açtığı işsizlik için ayrılan kaynakların azaltılması, İşçi Partisi hükümetinin düşmesine (24 Ağustos 1931) yol açtı.

MacDonald'ın ulusal koalisyon hükümetinde de maliye bakanlığını sürdüren Snowden, olağanüstü durum bütçesini parlamentodan geçirerek (8 Eylül) İngiltere'nin altın standardını terk etmesini (21 Eylül 1931) sağladı. Ekimde görevinden ayrıldıktan sonra vikont unvanı aldı (5 Kasım 1931). Ayrıca başmühürdarlığa getirildi, ama yeni korumacılık yanlısı gümrük politikasını protesto ederek bu görevinden ayrıldı (29 Eylül 1932). İki ciltlik *Autobiography*'si (Otobiyografi) 1934'te yayımlandı.

Snowdonia Ulusal Parkı, Galce PARC CENEDLAETHOL ERYRI, Galler'in kuzeyinde, 1951'de oluşturulmuş ulusal park. Büyük

bölümü Gwynedd ili içindedir; bir bölümü de Clwyd iline yayılır. Toplam yüzölçümü 2.170 km²'dir. Büyük ölçüde volkanik kayaçlardan oluşan, buzul vadileriyle yarılmış dağlarıyla ünlüdür. Kuzeybatı bölümündeki Snowdon (Galce Yr Wyddfa; 1.085 m), İngiltere ve Galler'deki en yüksek doruktur. Kremayer-pinyon mekanizmasıyla çalışan bir demiryolu (1896), Llanberis'ten başlayıp Snowdon'ın doruğuna ulaşır. Parkın güney ucundaki dağ sırası Cader Idris (Idris'in Sandalyesi), Pen-y-Gader'de 892 m'ye kadar yükselir.

snowman porseleni (İngilizce *snowman*: "kardan adam"), İngiltere'nin Staffordshire ilindeki Longton Hall'da, yaklaşık 1750-52 arasında yapılan ve kalın beyaz bir sırla

Snowman porseleni bir biblo, Longton Hall, y. 1750; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra, fotoğraf, EB Inc.

kaplanan porselen biblolara verilen ad. Bazı insan ve hayvan *snowman* biblolarının Meissen porselenlerinden esinlendiği görülür. Sonraları üslup açısından daha ince görünümlü, renkli kopyaları yapılmıştır.

Snowy Dağları, Avustralya'da, Yeni Güney Galler eyaletinin güneydoğu kesimindeki Avustralya Alpleri'nde sıradağ. Üstünde 2.100 m'yi aşan birçok tepe vardır. Bunlardan Kosciusko Tepesi ülkenin en yüksek noktasıdır. Sıradağın yamaçlarından doğan Murray, Murrumbidgee ve Tumut ırmakları iç kesimlere doğru akarken, Snowy Irmağı güneydeki Bass Boğazına dökülür. Yörede 16 baraj ve çok sayıda baraj gölü vardır. Yılda 3-6 ay arası karlarla kaplı olan Snowy Dağları bir kış sporları merkezidir. Victoria eyalet sınırından kuzeye doğru 160 km boyunca uzanan Kosciusko Ulusal Parkı da buradadır. 1840'ta Paul Strzelecki'nin keşfettiği sıradağın adı önceleri Muniong'du (Munyang). Bu ad günümüzde yalnız sıradağın kuzeybatı ucu için kullanılmaktadır.

Snyder, Gary (Sherman) (d. 8 Mayıs 1930, San Francisco, ABD), Beat hareketi(*) içinde yer alan ABD'li şair. 1960'ların sonlarından başlayarak komün hareketlerinin ve çevreci etkinliklerin sözcüsü olmuş, 1975'te Pulitzer Şiir Ödülü'nü almıştır.

1951'de Portland'daki (Oregon) Reed College'ı bitirdi. Indiana (Bloomington) ve California (Berkeley) üniversitelerinde öğrenim görürken orman koruculuğu, kerestecilik ve denizcilik yaptı. 1956'da Japonya'ya giderek Zen Budacılığı inceledi.

Şiirlerinde, günlük yaşamındaki dinsel ve mitolojik deneyimleri yansıtmıştır. Serbest ölçüyle yazdığı şiirlerinde Walt Whitman'dan Ezra Pound'a ve Japon *haiku*(*) şiirlerine kadar çeşitli etkiler görülür. İlk iki şiir kitabı *Riprap* (1959; Temel Taşları) ve *Myths and Texts*'te (1960; Mitoslar ve Metinler) Kuzeybatı Pasifik yöresinde keresteci ve korucu olarak çalışırken yaşadıklarını aktarır. Henüz tamamlanmamış bir şiir çevriminin parçalarından oluşan *Six Sections from Mountains and Rivers Without End, Plus One* (1965; Bitmek Bilmez Dağlar ve Irmaklardan Altı Bölüm, Artı Bir), *The Back Country* (1967; Ücra Topraklar) ve *Regarding Wave* (1969) adlı kitaplarında günlük yaşamla dini bütünleştirmesi, Doğu felsefelerine duyduğu yakınlığı yansıtır. Sonraki yapıtları, kendisine Pulitzer Ödülü kazandıran *Turtle Island* (1974; Kaplumbağa Adası) ile *Axe Handles*'dır (1983; Balta Sapları). Gazetelerde yayımlanmış yazılarından oluşan *Earth House Hold* (1969; Yeryüzü Evi) ve *The Real Work: Interviews and Talks 1964-1979*'da (1980; Gerçek Yapıt: Söyleşi ve Konuşmalar, 1964-79) Snyder tekdüze kent yaşamına seçenekler önerir.

Son yapıtlarından *The Old Ways* (1977; Eski Usul), kabile yaşamını çeşitli yönleriyle ele alan denemelerden oluşur. Yazıldıktan 25 yıl sonra yayımlanan ve Kuzey Amerika Yerlilerinden Haydaların mitolojisi üzerine bir inceleme olan *He Who Hunted Birds in His Father's Village* (1979; Babasının Köyünde Kuş Avlayan Adam) akademik bir çalışmadır. *Passage through India* (1984; Hindistan'dan Geçiş) ise Asya gezilerini anlatır.

Snyder 1966'da Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü Şiir Ödülü'nü almıştır.

Snyders, Frans, SNIJDERS, SNEYDERS, SNYERS ya da SNEIS olarak da yazılır (v. 11 Kasım 1579, Anvers - ö. 19 Ağustos 1657, Anvers, Felemenk), barok ressam. Av sahnelerini ve dövüşen hayvanları betimleyen en ünlü 17. yüzyıl ressamıdır.

Pieter Bruegel'in (Genç) ve Hendrik van Balen'in öğrencisi oldu. 1608'de bir İtalya gezisine çıktı. İlk yapıtlarında çiçek, meyve ve ölüdoğa konularına ağırlık verdi. Daha sonra hayvan betimlemelerine yöneldi. Av sahnelerini ve dövüşen hayvanları çok zengin ve değişik düzenlemeler içinde işledi. Kusursuz ve güçlü çizim tekniğiyle özellikle hayvan postlarını son derece gerçekçi bir biçimde betimledi. Rubens kendi yapıtlarındaki hayvan, meyve ve ölüdoğa nesnelerinin resimlerini yapması için çoğu zaman onu görevlendirdi. Snyders'a atfedilen aslan avı ve yaban domuzu avı konulu resimlerde Rubens'in katkısı bazen çok belirgindir. Snyders'ın Felemenk ülkeleri yöneticisi Arşidük VII. Albert için yaptığı resimler en ünlü yapıtlarıdır.

Soami, ŞINSO olarak da bilinir (d. 1472 - ö. 1525, Japonya), Japon estetik tarihinin en önemli kişiliklerinden biri olan ressam, sanat eleştirmeni, şair, bahçe tasarımcısı ve çay töreni, tütsü töreni ve çiçek düzenleme ustası.

Ressam Noami'nin torunu, sanat uzmanı Gelami'nin oğluydu; onlar gibi Aşikaga şogunlarının sanat danışmanı oldu. Budacı Zen felsefesinden derin biçimde etkilendi. Resimlerinde, 13. yüzyıl Çinli Chan (Zen) ressamı Muqi Fachang'a özgü yumuşak tonlu mürekkep tekniğini benimsedi. Kyoto'daki Zen Budacı Daitoku Tapınağı'nın (Daitoku-ci) içinde bir manastır olan Daisen-in'in sürme kapılarının üstüne yaptığı bir dizi manzara resminde bu tekniği kullandı. 1511'de, Noami'nin 1476'da derlediği ünlü resim katalogu *Kundaikan sayu çoki*'yi genişletti. Japonya'nın en seçkin Zen tapınağı bahçelerinden ikisinin tasarımını hazırladı. Bunlardan Kyoto'daki Ryoan Tapınağı'nın (Ryoan-ci) bahçesinde *kare sansui*'yi uyguladı. Bu, hiç su kullanılmadan, yalnız taşlar ve kumla dağların ve akarsuların canlandırıldığı bir bahçe düzenleme tarzıydı. Aşikaga Yoşimasa'nın Kyoto'da yaptırdığı ünlü Gümüş Tapınak'ın (Ginkaku-ci) bahçesini de Soami'nin düzenlediği sanılır.

Soane, Sir John (d. 10 Eylül 1753, Goringon-Thames, Oxfordshire - ö. 20 Ocak 1837, Londra, İngiltere), yeni-klasik üslubu özgün, son derece kişisel bir anlayışla yorumlayan İngiliz mimar.

1788'de İngiltere Merkez Bankası'nı yapmakla görevlendirilene değin kır evleri yapmış, önemli bir başarısı bulunmayan bir mimardı. Bundan sonra çeşitli resmî görevler aldı ve 1806'da, bir zamanlar yanında çalıştığı ve çok saygı beslediği City of London başmimarı George Dance'ın yerine Kraliyet Akademisi'nde mimarlık profesörlüğüne getirildi. 1831'de kendisine "sir" unvanı verildi.

Soane'un yapıtları oldukça uzun bir liste oluşturur. İngiltere Merkez Bankası'nın yeni yapısı (1792-1833), Londra'daki Lincoln's Inn Fields 13 numaradaki kendi evi (1812-14) ve gene Londra'daki Dulwich College Resim Galerisi (1811-14) bunların başlıcalarıdır. Soane yapılarında alçak kubbelere, tepeden aydınlatılmış mekânlara yer vermiş, iç mekânları büyük bir ustalıkla düzenlemiş, klasik mimarlık öğelerini, strüktürel esaslarını göz önünde tutarak kullanmıştır.

soap opera (İngilizcede "sabun operası"), ABD'de değişmeyen bir oyuncu kadrosu ve kalıp olaylara dayalı sürekli bir öyküsü olan, eylemden çok diyalogun önemsendiği ve gerçek yaşamdan daha ağır bir tempoda gelişen radyo ve televizyon dizilerine verilen ad. Bu tür programlar uzun yıllar çoğunlukla sabun ve deterjan üreticileri tarafından ısmarlandığı için bu adla anılırlar.

1930'ların başlarında radyoda yayınlanan 15'er dakikalık programlar biçiminde ortaya çıkan *soap opera*'lar, 1950'lerin başlarında televizyona aktarıldı ve süresi 30 dakikaya çıkarıldı. 1950'lerin ortalarına gelindiğinde *soap opera*'lar, 1940'larda radyo yayınlarında olduğu gibi, televizyonda da hafta içi günlerin sabah saatleriyle öğle sonralarının ilk saatlerini doldurmaya başlamıştı.

Popüler olanlar klasik formüllerini kullanmayı sürdürürken, 1970'lerde birçok *soap opera* kürtaj, uyuşturucu bağımlılığı ve zührevi hastalıklar gibi konularda tartışmalara yer vermeye, ayrıca daha önce hepsi beyazlardan ve Anglosaksonlardan oluşan kadrolarına farklı ırk ve etnik gruplardan karakterler, arada da işçiler ve çalışan evli kadınlar katmaya başladı. Bu arada bazı programların süresi 60 dakikaya çıkarıldı.

Norman Lear'in 1970'lerin sonlarında yaptığı "Mary Hartman, Mary Hartman" adlı program, konu bakımından sınırlama getirmiyordu ve bazılarınca *soap opera* üzerine bir yergi olarak değerlendirildi. 1980'lere gelindiğinde akşam saatlerinde yayınlanan bazı programlar da *soap opera* formülünü kullanmaya başlamıştı.

1980'lerin sonlarında Brezilya ve ABD kökenli *soap opera*'lar Türkiye'de de televizyonda gösterilmeye başladı. Aylarca süren bu tür diziler izleyicinin geniş ilgisiyle karşılaştı.

Soares, Mário (Alberto Nobre Lopes) (d. 7 Aralık 1924, Lizbon, Portekiz), 1986'da Portekiz devlet başkanı olan sosyalist siyaset adamı ve hukukçu. Altmış yıllık aradan sonra ülkenin seçimle işbaşına gelen ilk sivil devlet başkanıdır.

António Oliveira Salazar'ın diktatörlüğü sırasında pek çok kez hapis ve sürgün cezasına çarptırılan liberal cumhuriyetçi João Lopes Soares'in (ö. 1970) oğludur. Lizbon Üniversitesi'nde ve Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü. Öğrenciliği sırasında etkin biçimde siyasetle ilgilendi. Avukatlık yapmaya başladıktan sonra da pek çok rejim karşıtının davasını üstlendi. 1964'te Portekiz Sosyalist Eylem Örgütü'nün kuruluşunda rol oynadı. 1974'te askeri faşist diktatörlüğün devrilmesiyle birlikte bu gizli örgüt Portekiz Sosyalist Partisi'ne (PSP) dönüştü. Diktatörlük döneminde Soares 12 kez tutuklandı, São Tomé'ye (1968) ve Paris'e (1970-74) sürgün edildi.

Diktatörlükten sonra, eski rejimi deviren ordunun denetiminde kurulan hükümette dışişleri bakanı (1974-75) olarak denizaşırı sömürgelerin bağımsızlık görüşmelerine katıldı. 1976'da yapılan serbest seçimlerde başbakan oldu; 1976, 1976-78 ve 1983-85 dönemlerinde bu görevi sürdürdü. Son başbakanlık görevinden istifa etmesi üzerine yapılan seçimleri PSP'nin yitirmesine

Soares
ABC Ajansı

karşın, 1986'da cumhurbaşkanlığına seçildi. 1991'de yapılan seçimleri de kazanarak bu görevini sürdürdü.

Felsefe ve siyaset alanında çok sayıda kitabı olan Soares, Paris'te bulunduğu dönemde ayrıca *Le Portugal baillonné: un témoignage* (1972; Susturulmuş Portekiz: Bir Tanıklık) adlı otobiyografik nitelikte bir yapıt yayımlamıştır.

soba, kapalı mekânları ısıtmak ve özellikle eskiden yemek pişirmek için kullanılan araç. Bilinen ilk soba (1490, Alsace) bacası da dahil tümüyle tuğla ve taştan yapılmıştı. Daha sonraları geliştirilen İskandinav sobalarının uzun ve içi boş demir bacalarında, atık gazların yolunu uzatarak en fazla ısının elde edilmesine yarayan demir levhalar kullanılmıştı. Rus sobalarının ise sayısı altıya varan, kalın duvarlı taş bacaları vardı; bu tür sobalar kuzey ülkelerinde günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Dökme demirden yapılan sobaların ilki 1642'de ABD'de, Massachusetts'teki Lynn'de üretildi. Izgarası bulunmayan bu soba, gerçekte dökme demirden yapılmış bir kutudan pek farklı değildi. Yaklaşık 1740'ta Benjamin Franklin, sobaların temel ısıtma ilkelerini bir araya getiren "Pennsylvania ocağı"nı geliştirdi.

Özgün biçimiyle büyük bir şömineye yerleştirilebilen bu ocak, bir baca eklentisiyle bağımsız olarak da kullanılabiliyordu. Ocağın içinde yer alan bir ızgara hava akımı yaratarak odunların daha hızlı yanmasını sağlıyordu; bu özellikleriyle Franklin sobası iki yüzyıldan daha uzun bir süre kullanıldı. 20. yüzyılda sobaların çelik sacdan yapılmış türleri ortaya çıktı Günümüzde gazyağı, gaz ve elektrikle çalışan soba türleri de vardır.

Türklerde soba. Eski Türk evlerinde, konaklarda ve saraylarda Tanzimat'a değin soba kullanılmamıştır. Köy, kasaba ve kentlerdeki küçük evlerde ısınma için ailenin günün büyük bölümünü geçirdiği salonlarda duvara oyulmuş ocaklardan yararlanılırdı.

Tanzimat döneminde başta İstanbul ve İzmir olmak üzere kentlerde soba kullanılmaya başladı. Aynı dönemde Karadeniz Bölgesi'nde ve Doğu Anadolu'nun Rusya'ya yakın illerinde, "pekça" adı verilen bir tür soba yaygınlaştı. Ayrıca 19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen göçmen toplulukları da sobanın Türkiye'de yaygınlık kazanmasında etkili oldular. 20. yüzyılın ortalarında Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmenlerin getirdikleri ve "kuzine" ya da "göçmen sobası" diye adlandırılan, üzerinde yemek pişirmeye elverişli fırınlı sobalar da yaygınlık kazandı.

Türkiye'de kullanılan soba çeşitleri arasında en değerli olanları "çini soba"dır. Eskiden zengin konaklarında ve saraylarda kullanılan çini sobalar günümüzde antika değeri kazanmıştır.

Sobat Irmağı, Nil Irmağının başlıca kolu. Sudan'daki Melekal'ın yukarısında Bahrü'l-Cebel ile birleştikten sonra Beyaz Nil adını alır. Baro ve Pibor (Bibor) ırmaklarının, Sudan'ın Naşir kasabasının güneyinde, Etiyopya sınırı üzerinde birleşmesiyle oluşur. Baro ve Pibor ırmaklarının birleştiği noktadan Bahrü'l-Cebel'deki ağzına kadar yaklaşık 350 km boyunca menderesler oluşturarak batı-kuzeybatı doğrultusunda akar. Baro ve Pibor dışındaki başlıca kolları Nyandi, Fulus, Cako, Gilo ve Akobo'dur.

Nil Irmağına yaklaştıkça, Sobat'ın derinliği 5,5-9 m'ye ulaşır, genişliği ise 120 m'ye iner. Kasım ve aralık aylarındaki taşkınlar Beyaz Nil'e adını veren beyazımsı bir çökel bırakır. Sobat ve Baro ırmakları haziran-aralık arasında, Etiyopya'daki Gambela'ya kadar gemilerin ulaşımına elverişlidir.

Sobek Dağları, Kore Cumhuriyeti'nin güney kesimindeki en büyük sıradağ. Kangvan ilindeki Tebek Dağının (1.549 m) kuzeyinden Yosu yakınındaki Kohung Yarımadasına kadar güneybatı yönünde 350 km boyunca uzanır. Sobek (1.451 m), Muncu (743 m), Songni (1.057 m), Dakyu (1.608 m) ve Begun (1.277 m) gibi dorukları ülkenin güneyindeki su bölümü çizgilerini oluşturur. Güneybatı kolunda bulunan Çii Dağı (1.915 m) bir ulusal parka dönüştürülmüştür.

Sobhuza I, SOPHUZA olarak da yazılır (d. y. 1795 - ö. 1836/39, Manzini yakınları, Svaziland), Afrika'nın güneyindeki Svazi Krallığı'nın kurucusu. Büyük Zulu kralları Shaka ve Zwide ile aynı dönemde hüküm süren Sobhuza, onların baskısı karşısında kendine bağlı Nguane ve Dhlamini halklarıyla birlikte Güney Afrika'da Pongolo Irmağı kıyısındaki anayurdunu terk ederek kuzeye göç etti. Nguanelerin ve Dhlaminilerin göçü, Güney Afrika tarihinde savaş ve göçler dönemi olan Difakane'nin(*) başlangıcı sayılır.

Sobhuza, Pongolo kıyısındaki tarım alanları konusunda Zwide ile anlaşmazlığa düşünce yaklaşık 1815'te göçü başlattı ve 1818'e doğru bugünkü Svaziland topraklarına yerleşti. Konumunu güçlendirmek için Zwide'nin kız kardeşlerinden biriyle evlendi ve Shaka'ya diplomatik bir ziyarette bulundu. 1828'de Shaka'nın ardılı Dingane tarafından tehdit edildiyse de sonunda onu yenilgiye uğratmayı başardı. Ele geçirdiği Anguni ve Sotho kabilelerinin kendi geleneksel önderlerince yönetilmesine izin vererek, yeni krallığın ayakta kalmak için gereksindiği saygınlığı ve desteği sağladı.

Sobhuza II, lakabı ASLAN, Svazi dilinde NGWENYAMA (d. 22 Temmuz 1899-ö. 21 Ağustos 1982, Lobzilla Sarayı, Mbabane yakınları, Svaziland), 1921'den sonra Svazilerin, 1967-82 arasında da Svaziland Krallığı'nın hükümdarı.

Kral V. Ngwane'nin oğluydu. Babasının ölümü üzerine çocuk yaştayken kral oldu. Svaziland'da ve Kaaprovinsie'deki (Güney Afrika) Lovedale Enstitüsü'nde öğrenim gördüğü sırada ülkeyi naibe sıfatıyla kraliçe yönetti. Sobhuza, 22 Aralık 1921'de Svazi'nin yasal hükümdarı ilan edildi. O sırada Svaziland, Afrika'nın güneyindeki Büyük Britanya Yüksek Komiserliği'ne bağlı topraklardan biriydi. 1967'de özerk krallık haline geldi; ertesi yıl bağımsızlığını kazandı ve seçimle işbaşına gelen bir meclis tarafından yönetilmeye başladı. Sobhuza Nisan 1973'te, gizlice toplayıp donattığı özel bir orduyla yasama meclisini dağıttı, anayasayı askıya aldı ve siyasi partileri kapattı. 1979'da yeni bir parlamento (*Libandla*) kurulduysa da siyasal partilere izin verilmediğinden bu parlamentonun rolü danışmanlıkla sınırlı kaldı.

Ülkenin önde gelen ailelerinin çoğunu kendi kabilesine bağlayarak iktidarını güçlendiren Sobhuza, en az 70 evlilik yaptı. Bir Svazi belgesinde 67 oğlu olduğu belirtilir. Bazı tahminlere göre de çocuklarının sayısı 500'ü bulmuştur. Sobhuza'nın ölümü üzerine yerine çocuk yaştaki oğlu Makhosetive geçti. Birkaç yıl bir naipler kurulunun gözetiminde hüküm süren Makhosetive 1986'da III. Mswati adıyla kral oldu.

Sobibor, Lehçe SOBIBÓR, Polonya'da Nazi imha kampı.

Lublin eyaletindeki Sobibor köyü yakınlarında bir orman içindeydi. Mart 1942'de kurulan ve Mayıs 1942'den Ekim 1943'e değin açık tutulan kampın beş gaz odasında, büyük çoğunluğu Polonya'dan ve Sovyetler Birliği'nin işgal altındaki topraklarından getirilen yaklaşık 250 bin Yahudi yok edildi. 14 Ekim 1943'te kampta çalışan Yahudiler ayaklanarak bazı SS (*Schutzstaffel*) görevlilerini ve Ukraynalı muhafızları öldürdüler; bunlardan yakalananlar vurularak öldürüldü, bir bölümü de çevredeki mayın tarlalarında ya da tarım alanlarında can verdi. Ancak 30 kadarı kaçıp kurtulabildi. Olaydan hemen sonra sağ kalan tutsakların tümü öldürüldü, tesisler söküldü ve kampın bulunduğu alan ağaçlandırıldı.

Sobral, Brezilya'nın kuzeydoğusundaki Ceará eyaletinin kuzeybatı kesiminde kent. Acaraú Irmağının (*rio*) üzerinde yer alır. 1773'te kasaba, 1841'de kent olarak tüzel kimlik kazanmıştır. Bir ticaret merkezi konumundaki kentte ayrıca tarıma dayalı sanayi dalları ve kimyasal madde üretimi gelişmiştir. Sobral demir ve kara yollarıyla kıyıdaki eyalet merkezi Fortaleza'ya ve Ceará ile Piauí eyaletlerindeki yerleşim merkezlerine bağlanır. Nüfus (1980) 69.208.

Socé, Ousmane (Diop) (d. 31 Ekim 1911, Rufisque - ö. Mayıs 1974, Dakar, Senegal), Senegalli yazar ve siyasetçi. Ülkesinin ilk romancılarındandır.

Kuran kursunu bitirdikten sonra, sömürge yönetiminin açtığı okullardan Dakar Lisesi'nde ve William-Ponty Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü. Bursla Fransa'da üniversite öğrenimi gören ilk Afrikalılar arasına girdi. Veterinerlik öğrenimi sırasında Paris'te *Karim* (1935; Kerim) ve *Mirage de Paris* (1937; Paris Serabı) adlı iki roman yayımladı.

Kırsal bölgelerden kente göç eden Afrikalı gençlerin sorunlarını ele aldığı *Karim* ile 1948'de Fransız hükümetinin denizaşırı topraklarında yaşayan yazarlara verdiği Büyük Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Sonraki romanlarında da benzer temaları işledi. Senegalli bir öğrenciyle Fransız kız arkadaşı arasındaki trajik aşk öyküsünü anlatan *Mirage de Paris* ise kendi deneyimlerine dayanıyordu.

Hayvan masalları ile Senegal'in sözlü geleneğine dayanan tarihsel efsaneleri *Contes et légendes de l'Afrique noire*'da (1942; Kara Afrika'nın Masal ve Efsaneleri) topladı. *Le Phare du Sénégal*'i (Senegal Kılavuzu) yayıma hazırladı (1952-57) ve *Bingo* adında bir dergi çıkardı (1953). Lirik şiirlerini *Rythmes du Khalam* (1956) adıyla yayımladı. Siyasal görüşlerini ise *L'afrique à l'heure de l'indépendance* (1960; Bağımsızlık Vakti Geldiğinde Afrika) adlı kitabında açıkladı. Ülkesinin siyasal yaşamıyla her zaman yakından ilgilendi. Büyükelçi olarak ABD'de görev yaptı; Birleşmiş Milletler'de ülkesini temsil etti. Gözlerindeki rahatsızlık yüzünden diplomatlık görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Société Adaları, SOSYETE ADALARI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun ortagüney kesiminde, Fransız Polinezyası'na dahil takımada. 725 km uzunluğundaki Société Adaları, Rüzgârüstü Adaları(*) ve Rüzgâraltı Adaları(*) olmak üzere iki gruptan oluşur. Adaların en büyüğü ve en tanınmışı Tahiti'dir(*).

İngiltere adına Kaptan Samuel Wallis (1767), Fransa adına ise Louis de Bougainville'in üzerinde hak iddia ettiği adalar 1769'da Royal Society'nin Yüzbaşı (daha sonra Kaptan) James Cook yönetiminde gönderdiği bilimsel bir heyet tarafından ziyaret edildi ve Société adı da buradan geldi. Önce Fransa'nın protektorası (1842), daha sonra sömürgesi (1881) olan adalar 1903'te Fransız Okyanusyası'na bağlandı. Rüzgârüstü ve Rüzgâraltı adaları 1946'da Fransız Polinezyası'na bağlı yönetim birimleri oldular. Nüfus (1988) 162.573.

Société de Banque Suisse, Almanca SCHWEIZERISCHER BANKVEREIN, İngilizce SWISS BANK CORPORATION, İsviçre'nin en büyük uluslararası bankalarından biri. Avrupa işlemleri merkez bürosu Basel'de, uluslararası işlemler merkez bürosu ise Zürich'tedir.

1872'de Basler Bankverein adıyla kurularak yatırım bankacılığında uzmanlaştı. 1895'te Zürcher Bankverein'ın katılmasıyla adı Basler und Zürcher Bankverein olarak değiştirildi. Bugün de başlıca etkinliği olan ticari bankacılığa o dönemde başladı. 1897'de iki İsviçre bankasını daha satın aldıktan sonra şimdiki adını aldı. Daha sonra başka bankaları da bünyesine kattı. İsviçre'de ve başka ülkelerde şubeler ve temsilcilikler açtı.

Société Générale, tam adı SOCIÉTÉ GÉNÉRALE POUR FAVORISER LE DÉVELOPMENT DU COMMERCE ET DE L'INDUSTRIE EN FRANCE, Fransa'da büyük ticari banka. Dünya ölçeğinde etkinlikte bulunan bankanın merkezi Paris'tedir.

Genel bankacılık ve yatırım hizmetleri vermek üzere 1864'te kuruldu. 1945'te çıkarılan bir yasa uyarınca 1946'da, merkez bankası niteliğindeki Fransa Merkez Bankası'yla birlikte dört büyük ticari banka ve bu arada Société Générale kamulaştırıldı. Société Générale, şubeleri ve bağlı kurumları aracılığıyla bütün dünyada genel bankacılık, yatırım danışmanlığı, tahvil çıkarma, kambiyo işlemleri ve bilgisayar hizmetleri sağlar. 1972'de New York şubeleri, European American Bank and Trust Company tarafından satın alınmıştır.

Société Nationale des Chemins de Fer Français, Fransa'da 1938'de kurulan devlete ait demiryolu sistemi.

Fransa'da ilk demiryolu hattı Saint-Étienne ile Andrézieux arasında 1827'de açıldı. Saint-Étienne'den Lyon'a giden bir hat 1832'de tamamlandı. Demiryolu hatlarının uzunluğu 1840'ta 500 km'ye, 1870'te ise 15.500 km'ye ulaştı. Bu dönemde odağında Paris'in bulunduğu son derece merkezî bir demiryolu şebekesinin yanı sıra Lyon-Nantes, Bordeaux-Lyon ve Calais-Basel gibi ülke çapında işleyen hatlar da inşa edildi. SNCF'nin 1938'de özel kuruluşların elindeki Est, Midi, Nord, Paris-Lyons-Akdeniz ve Paris-Orléans hatları ile ülkenin batısındaki demiryollarının işletilmesini de devralmasıyla demiryolları bütünüyle devletleştirilmiş oldu. Hisselerin yüzde 51'ini elinde tutan devlet, SNCF'ye her zaman büyük oranda sübvansiyon uygulamıştır.

SNCF, "çok hızlı tren" (*Train à grande vitesse*-TGV) seferlerine Paris-Lyon hattında 1981'de başlamıştır. Hava direncini en aza indirecek biçimde tasarlanmış olan ve 425 km'lik bir yolu 2 saatte alabilen bu yeni trenlerin normal hızı saatte 270 km, en yüksek hızı ise saatte 380 km'nin üzerindedir.

Socinus, Faustus, İtalyanca FAUSTO (PAOLO) SOCINI, SOZINI ya da SOZZINI (d. 5 Aralık 1539, Siena, Siena Krallığı - ö. 3 Mart 1604, Luclawice, Polonya), Üçleme öğretisine karşı çıkan İtalyan ilahiyatçı. Socinusçuluk olarak bilinen görüşleri Üniteryen öğretisinin de temelini oluşturmuştur.

İlahiyatçı Laelius Socinus'un yeğeniydi. 1559'da Enkizisyon'un kovuşturmasına uğradı ve 1562'de Zürih'e sığındı. Cenevre'ye yaptığı kısa bir geziden sonra Lyon'a gitti ve orada ilk yapıtını kaleme aldı. Yuhanna İncili'nin giriş bölümünü yorumlayan bu yapıtta, İsa'nın doğası gereği değil, üstlendiği görev nedeniyle tanrısal bir varlık olduğunu vurguladı. 1563'te İtalya'ya dönerek Floransa dükü Paolo Giordano Orsini'nin sekreteri oldu. Orada kaldığı 12 yıl boyunca Katolik inanca bağlı gözükmeyi başardı. 1570'te, kutsal metinleri ussal ve tarihsel bir temel üzerinde incelediği *De sacrae scripturae auctoritate*'yi yazdı. 1578'de tamamlayıp 1594'te yayımladığı *De Jesu Christo servatore*'de (Koruyucu İsa Üzerine) İsa'nın, insanların işlediği günahların kefaretini ödeyerek Tanrı'nın gazabını yatıştırdığı yolundaki inanca karşı çıktı.

Transilvanya'da (Erdel) bulunduğu sırada (1578-79) Üniteryen piskopos Ferenc Dávid'i İsa'ya tapınmayı reddeden tutumundan vazgeçirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Daha sonra Polonya'da Kraków'a yerleşti; merkezi Raków'da bulunan Üçleme karşıtı Küçük Reform Kilisesi'nde (Polonya Kardeşlik Tarikatı) etkili oldu. Önderliğini üstlendiği kilisenin ilahiyat anlayışını belirledi. Ama vaftizi, yalnızca Hıristiyanlığı sonradan benimseyenler için gerekli bir kutsama ayini olarak gördüğünden kilisenin resmî üyesi olamadı.

Socinus'a göre İsa, günahtan arınmış da olsa gerçek bir insandı ve çektiği acılarla insanlara, kendi acılarının üstesinden nasıl gelebileceklerini öğretmişti. Socinus, silah altına alınmayı reddeden Anabaptistleri de destekledi, ama İsa'nın öğretisiyle çelişmediği sürece dindışı iktidara boyun eğmek gerektiğini savunuyordu. 1583'te Kraków'dan ayrıldı ve bir soylunun malikânesine sığındı. 1586'da bu soylunun kızıyla evlendi. Ertesi yıl karısının ölmesi ve 1590'da da Enkizisyon'un Siena'daki mülklerine el koyması onu büyük bir umutsuzluğa sürükledi. 1587-98 arasında arkadaşlarının desteğiyle Kraków'da yaşadı. 1598'de üniversite öğrencilerinin onu öldürme girişiminden sonra yakındaki Luclawice köyüne sığındı. Tamamlanmamış yapıtı *Christianae religionis institutio* (Hıristiyan dininin İlkesi), Socinusçu görüşü bütünüyle ortaya koyan Raków kateşizminin (1605) temelini oluşturdu. Socinusçu metinlerin 17. yüzyılda İngiltere'de yaygınlaşmasıyla, özellikle İsa'nın kişiliği ve yaptıkları konusunda Üniteryen görüş üzerinde etkili oldu.

Socinus, Laelius, İtalyanca LELIO (FRANCESCO MARIA) SOCINI, SOZINI ya da SOZZINI (d. 25 Mart 1525, Siena, Siena Krallığı - ö. 14 Mayıs 1562, Zürich, İsviçre), İtalyan ilahiyatçı.

Ünlü hukukçular yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Padova'da hukuk öğrenimi gördü. Ama zamanla Kitabı Mukaddes araştırmalarına yöneldi. Yirmi bir yaşındayken, o dönemde Reform hareketinin merkezi olan Venedik'e gitti. Daha sonra İsviçre, Fransa, İngiltere ve Felemenk'i dolaştı. 1548'de Zürich'e yerleşerek Yunanca ve İbranice öğrendi. Ertesi yıl Calvin'le mektuplaşmaya başladı; bundan bir yıl sonra da Wittenberg'de Alman Reformcu Philipp Melanchton'la görüştü. İlahiyata ilişkin araştırmalarında özellikle kutsama ayinleri, kayra, yazgı öğretileri, bedenin yeniden dirilişi, tövbekârlık ve İncil'in özgün öğretisi üzerinde durdu.

Miguel Serveto'nun heretiklik suçlamasıyla 1553'te Kalvenciler tarafından yakılması üzerine Üçleme öğretisini incelemeye başladı. İsviçreli Reformcu Heinrich Bullinger'in uyarısı üzerine Socinus Temmuz 1555'te iman ikrarında bulundu. Ama görünüşte resmî öğretiye bağlı olan bu ifadesinde, heretik olarak yorumlanabilecek görüşlere de yer veriyordu. Kendisini evlatlıktan reddetmiş olan babasının ölümü üzerine (1556) mirastan alacağı paya Enkizisyon el koydu. Socinus son yıllarını Zürich'te geçirdi. Görüşleri, yeğeni Faustus'un sistemleştirdiği öğreti ve onu izleyen öteki Üniteryen ilahiyatçıların çalışmalarıyla yaşatıldı.

Soçi, Rusya Federasyonu'nda, Krasnodar bölgesinde (*kray*) kent ve dinlenme merkezi. Kafkaslar'ın batı kesiminin eteklerinde, Karadeniz kıyısında 35 km boyunca uzanır. 1896'da eski Navaginskoye Kalesi'nin bulunduğu yerde kurulan kent, 1902'den sonra bir tatil yöresi olarak gelişmiştir. Kentin cadde ve bahçeleri egzotik astropik bitkilerle kaplıdır. 1961'de oluşturulan Soçi metropoliten alanının kıyı şeridinde 140 km boyunca uzanan dinlenme tesisleri kurulmuştur. 1924'te kurulan 263.500 hektarlık Kafkas Devlet Koruma Alanı kentin 73 km kadar doğusunda yer alır. Nüfus (1991 tah.) 341.500.

Soço, SOKAN ya da SAIOKUKEN olarak da bilinir (d. 1448 - ö. 11 Nisan 1532, Japonya), Japon *renga* (zincirleme dize) şairi ve vakayiname yazarı. *Minase Sangin Hyakuin* (1486; Minase'de Üç Şairin Yazdığı Yüz Şiir) adlı *renga* şiirinin yazarlarındandır. Ayrıca Muromaçi dönemi (1338-1573) sonlarındaki tarihsel olayları anlatan bir yapıtı vardır.

Uzun yıllar Budacı rahip ve *renga* ustası İio Sogi'nin çömezi oldu. 1488'de Sogi ve onun bir başka öğrencisi Şohaku ile birlikte Kyoto ve Osaka arasındaki Minase köyünde bir araya gelerek *Minase Sangin*'i yazdı.

Yapıt, o dönemde doruğuna ulaşmış olan *renga*'nın en yetkin örnekleri arasındaydı. Sogi'nin 1502'de ölümünden sonra Soço, *Sogi şuen ki* (Sogi'nin Son Anlarının Öyküsü) adlı bir yapıtla ustasını andı. Sonraki yapıtları, gezilerini *renga* ve *haikai* (komik *renga*) tarzlarında anlattığı *Soço şuki* (1522-27; Soço'nun Anıları) ve *Soço nikki*'dir (1530-31; Soço'nun Günlüğü).

soda, kristalleşmiş sodyum karbonatın (Na_2Co_3) ticari adı. *Ayrıca bak.* sodyum.

soda camı, bileşiminde yaklaşık yüzde 70 silis (silisyum dioksit), yüzde 9 kireç (kalsiyum oksit), yüzde 15 sodyum oksit ile daha düşük oranlarda başka maddeler bulunan ve cam üretiminin büyük bir bölümünü oluşturan ticari cam türü.

Sodyum oksit silisin erime noktasını düşürür, kireç ise silis için kararlılaştırıcı işlevi görür. Soda camı ucuz, kimyasal bakımdan kararlı, oldukça sert ve gerektiğinde birçok kez yeniden yumuşatılabildiğinden kolay işlenebilir bir malzemedir. Bu özellikleri nedeniyle ampul, pencere camı, şişe ve cam eşya gibi çok çeşitli cam ürünlerinin yapımında kullanılır.

Kum halindeki silis ve kireçtaşı her yerde çok bol bulunduğundan soda camı Avrupa'nın birçok ülkesinde yüzyıllardır üretilmektedir. Sodyum karbonat (soda) sertodunlardan kolayca elde edilmekle birlikte Venedikli cam yapımcıları deniz yosunlarının yakılmasıyla elde edilen potasyum karbonatı (potas) daha çok kullanmışlardır.

sodalit, klorürlü alüminosilikat yapısında, nefelinsiyenit, trakit ve fonolit gibi korkayaçlarda lösit ve nefelin ile birlikte rastlanan feldispatoit minerali. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* feldispatoit (tablo).

Sodalit grubu ayrıca, hidroksisodalit (klorürün yerini hidroksit alır), nozelit (su ve

Kanada'dan sodalit örneği
Albert H. Waters; fotoğraf, John H. Gerard—EB Inc

sülfür içerir) ve hoyniti de (sülfür içerir ve sodyumun yerini kısmen kalsiyum alır) kapsar. Yanardağ püskürtülerinin sık rastlanan bir bileşeni olan nozelit, gri, kahverengi ya da mavi renkli, yuvarlak taneler halinde bulunur. Hoynit beyaz ya da griden yeşil ya da maviye kadar değişen renklerde bulunur. Mavi renkli bir sodalit türü olan lazurit ise, lapis lazulinin(*) temel bileşenidir; içerdiği sülfür miktarı arttıkça, rengi daha da çarpıcı hale gelir.

Soddy, Frederick (d. 2 Eylül 1877, Eastbourne, Sussex - ö. 22 Eylül 1956, Brighton, Sussex, İngiltere), radyoaktif maddeler ve izotoplar üzerindeki çalışmalarıyla 1921 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan İngiliz kimyacı.

Galler'de ve Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gören Soddy, 1900-02 arasında Kanada'da Montreal'deki McGill Üniversitesi'nde fizikçi Sir Ernest Rutherford, daha sonra Londra'daki University College'da kimyacı Sir William Ramsay ile birlikte çalıştı. Bir süre İskoçya'da ders verdikten sonra 1919-36 arasında Oxford'da kimya profesörü olarak görev yaptı.

Rutherford ile birlikte gerçekleştirdiği radyoaktif elementlerin bozunmasına ilişkin araştırmaların sonucunda bazı elementlerin atom ağırlıkları farklı, ama kimyasal olarak birbirinden ayrılamayan biçimleri olduğunu buldu (1912), bu biçimlere izotop adını verdi. 1920'de *Science and Life*'ta (Bilim ve Yaşam) izotopların jeolojik tarihlemedeki önemini gösterdi.

sodoku (Japonca *so*: "fare", *doku*: "zehirlenme"), farelerin ısırmasıyla insana geçen, etkeni farenin taşıdığı *Spirillum minus* olan ve zaman zaman yeniden ortaya çıkan enfeksiyon hastalığı. Farenin ısırdığı bölgede ve yakındaki lenf düğümlerinde iltihaplanma, aralıklarla yükselen ateş, titreme ve deride döküntüyle ortaya çıkar. Isırık yerindeki yara önce kendiliğinden iyileşirse de, 5-28 günlük kuluçka devresinin ardından belirtiler şiddetlenerek yeniden kendini gösterir. Yara yeri şişer, sertleşir, ağrır ve ülserleşebilir; belirtilerin tümü zamanla hafifledikten sonra birkaç gün içinde yeniden görülebilir. Vakaların çoğunda frengiye özgü serolojik testler yalancı pozitif sonuç verir; kesin tanı, yarada ya da yakındaki lenf düğümünde bakterinin görülmesiyle konur. Tedavide penisilin, streptomisin, klorotetrasiklin ve oksitetrasiklin gibi antibiyotikler kullanılır. *Ayrıca bak.* streptobasilli humma.

Sodom ve Gomorra, Eski Ahit'in Tekvin Kitabı'nda sözü edilen günahkâr kentler. İsrail'de, Lût Gölünün güneydoğusundaki el-Lisan Yarımadasının güneyinde sığ suların altında kaldıkları tahmin edilmektedir. Admah, Tseboim ve Tsoar ile birlikte Kitabı Mukaddes'te adı geçen beş "ova kenti"ni oluştururlar.

Tekvin'de, işledikleri günahlardan ötürü gökyüzünden yağan "kükürt ve ateşle" yok edildiği anlatılan (19:24) bu iki kentin, İsrail'deki Şeria Irmağından Doğu Afrika'da Zambezi Irmağına uzanan Büyük Rift Vadisinde İÖ y. 1900'de meydana gelen bir depremle yok olduğu sanılır.

Arkeolojik bulgular bölgenin Orta Tunç Çağında (İÖ y. 2000-1500) ekilebilir olduğunu, tarım yapmaya yeterli tatlı su kaynaklarının da bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle Hz. İbrahim'in yeğeni ve ona inanan ilk kişi olan Hz. Lût, Sodom ve Gomorra'nın yer aldığı Siddim Vadisini (Lût Gölü) hayvanları için otlak yeri olarak seçmiş olmalıdır. Kitabı Mukaddes'te sözü edilen "kükürt ve ateş"in, bölgenin jeolojik yapısını bütünüyle değiştiren deprem sırasında yeraltındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının patlayarak yanmasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Sodom kentinin adı, denizin güneybatı ucundaki Sodom Dağından gelir.

Sodom ve Gomorra kentlerine ilişkin efsane, güzel sanatlar ve edebiyat alanında birçok yapıt ile psikanalizin bazı kuramlarına esin kaynağı olmuştur. Bunlar arasında ortaçağ İngiliz gizem oyunu *History of Lot and Abraham* (Lût ile İbrahim'in Öyküsü), Fransız yazar Jean Giraudoux'nun *Sodome et Gomorrhe*'u (1943; Sodom ve Gomorra) sayılabilir. Yunanlı yazar Nikos Kazancakis *Sodhome kye Ghomorra*'da (1950), Yakup Kadri Karaosmanoğlu da *Sodom ve Gomore*'de (1928), Kitabı Mukaddes'teki efsaneyle kendi çağları arasında koşutluk kurmuşlardır. Sodom ve Gomorra öyküsü ortaçağ mezmurlarında, Rönesans fresklerinde ve günümüze değin başka birçok ressamın yapıtlarında betimlenmiştir. Ayrıca, yerleşik ahlaka aykırı düşen çeşitli cinsel ilişki biçimleri, "sodomi" ya da Hz. Lût'un adından türetilen "lûtilik" ve "livata" gibi ortak adlarla anılmıştır.

Sodoma, Il, tam adı GIOVANNI ANTONIO BAZZI (d. 1477, Vercelli, Savoia Düklüğü - ö. 14/15 Şubat 1549, Siena, Siena Cumhuriyeti), yapıtları yüksek Rönesans'tan maniyerizme geçişi yansıtan İtalyan ressam.

1490'dan 1497'ye değin, Piemonteli bir sanatçı olan G. M. Spanzotti'nin yanında çalıştı. Daha sonra Leonardo da Vinci'den ve olgunluk dönemi üslubunun oluşmasında belirleyici bir rol oynayan Raffaello'dan büyük ölçüde etkilendi. 1501'de çağrılı olarak Siena'ya gitti ve bundan sonra çoğunlukla orada çalıştı.

1508'de tanınmış Sienalı banker Agostino Chigi, Il Sodoma'yı Roma'ya çağırdı, Papa II. Julius da ona Vatikan'daki Segnatura Odası'nın dekorasyonunu yapma görevini verdi. 1509'da bu görevi Raffaello devraldıysa da, Il Sodoma'nın yaptığı bazı tavan resimleri de bugüne kalmıştır. Roma'daki Farnesina Villası'nda bulunan ve en önemli

"İskender'in Roksane'yle Evlenmesi", Il Sodoma'nın bir freski, y. 1511-12; Farnesina Villası, Roma
SCALA—Art Resource/EB Inc.

fresklerinden biri sayılan "İskender'in Roksane'yle Evlenmesi" (y. 1511-12), aynı yerdeki Raffaello okulu fresklerıyle eşdeğer tutulur.

İnsan vücudunun duyumsal güzelliğini betimlemedeki özel yeteneği ve neredeyse gizemli, aşırı duygusallığı ile Il Sodoma barok üslubun habercisi sayılır.

sodomi, eşcinsel birleşme, hayvanlarla cinsel birleşme, çocuklarla cinsel ilişki ya da karşı cinsle anal birleşme ya da oral cinsel ilişki gibi çeşitli cinsel eylemlerin tümünü ya da bazılarını belirtmek için tarih, edebiyat ve hukuk alanlarında kullanılan terim.

Sodomi terimi, Kitabı Mukaddes'in Tekvin Kitabı'nda (18:19) erkekler arasında eşcinsel ilişkinin yaygınlığı nedeniyle Tanrı'nın gazabına uğradığı anlatılan, Lût Gölünün kıyısındaki Sodom (*bak.* Sodom ve Gomorra) kentinden gelir. Sodom halkı için Kuran'da kullanılan "Lût kavmi" adı Türkçede erkekler arasında cinsel ilişkiyi belirten lûtilik ve livata(*) sözcüklerine kaynaklık etmiştir.

Maymunlarda da gözlenen anal birleşmenin, yazılı kültüre geçmemiş bazı toplumlarda, özellikle eriştirme ayinlerinde erkekler ile oğlan çocuklar arasında olağan sayıldığı bilinmektedir. Günümüzde bazı hukuk sistemlerinde, sodominin bu ya da başka türleri suç olarak tanımlanmakta, pek çok toplumda da normal dışı sayılmaktadır. Bazı ülkelerde eşcinsel birleşmeye karşı, iki yetişkin insanın karşılıklı rızasıyla gerçekleşse bile, ömür boyu hapse varan ağır cezalar öngörülmüştür. Bazı ülkelerde de çeşitli cinsel ilişki biçimlerini yasaklayan "sodomi yasaları" evli çiftlere bile uygulanabilmektedir. Danimarka, Fransa, İtalya, İsveç, İsviçre ve öbür Avrupa ülkelerinde bu tür yasalar yoktur. İngiltere'deki Wolfenden Komitesi, ABD'de de Amerikan Hukuk Kurumu, şiddet kullanma, çocuklara yönelme ya da maddi kazanç amacı söz konusu olmadıkça bu tür eylemlerin suç olmaktan çıkarılmasını önermiştir. Bu öneri 1961'de Illinois'la başlayarak çeşitli ABD eyaletlerinde ve 1967'de İngiltere'de benimsenmiştir.

sodyum (Na), periyodik tablonun Ia grubunda yer alan alkali metaller grubundan kimyasal element.

Bulunduğu yerler, özellikleri, elde edilmesi ve kullanım alanları. Çok yumuşak, gümüşsü beyaz renkli bir metal olan sodyum doğada bileşikler içinde, özellikle sofra tuzu (sodyum klorür, NaCl) halinde bol miktarda bulunur; örneğin, sık rastlanan bir mineral olan halit (kayatuzu) doğal bir sodyum klorür bileşiğidir. Deniz suyundaki çözünmüş bileşiklerin yüzde 31'ini de sodyum oluşturur. Sodyum metalini ilk olarak 1807'de Sir Humphry Davy, erimiş sodyum hidroksitin (NaOH) elektrolizi yoluyla elde etti. En yaygın alkali metal olan sodyum, bolluk bakımından Yer'deki elementler arasında altıncı sırada gelir ve yerkabuğunun yüzde 2,8'ini oluşturur. Yıldızlarda ve Güneş'te de az miktarda sodyum bulunur. Sodyum sudan daha hafiftir, oda sıcaklığında bıçakla kesilebilir, düşük sıcaklıklarda ise gevşek bir yapı kazanır. Isı ve elektrik iletkenliği yüksektir ve önemli ölçüde fotoelektrik etki (ışık altında elektron salımı) gösterir. Sodyum suyla etkin biçimde tepkimeye girer ve bu tepkime sonucunda yanıcı hidrojen gazı açığa çıkar ve sodyum hidroksit (NaOH) çözeltisi oluşur. Sodyum metali çok tepkindir ve havadaki oksijenle kolayca birleştiğinden genellikle gazyağı ya da nafta gibi eylemsiz bir sıvı içinde saklanır.

Sodyum önceleri, Davy'nin yönteminin geliştirilmiş bir biçimi olan Castner işlemiyle üretilmiştir. Bugün sanayide Downs işlemi olarak adlandırılan yöntemle elde edilmektedir. Bu işlemde erimiş sodyum klorür ve kalsiyum klorür (ya da sodyum karbonat) karışımı elektrolizden geçirilir ve bunun sonucunda katışıksız sodyum metali ile klor gazı elde edilir. Sodyum metalinin buhar basıncı, sodyum klorürün erime sıcaklığı olan 801°C'de tehlikeli bir düzeye ulaşır, ayrıca sodyum erimiş tuz içinde kolayca çözünür; bu nedenle sodyum klorür tek başına elektroliz edilmez. Kullanılan karışımın erime noktası ise 600°C'dir.

Sodyum metali sodyum peroksit, sodyum siyanür, sodyum amit, sodyum hidrür, sodyum azit, kurşun tetraetil ve sodyum bor hidrür gibi sanayide önem taşıyan kimyasal maddelerin üretiminde hammadde olarak ve bazı bireşim süreçlerinde indirgeyici ve kurutucu madde olarak kullanılır. Sodyum, gösterdiği fotoelektrik etki nedeniyle fotosellerde; ayrıca ısı sığası ve ısı iletkenliği çok yüksek olduğundan ısı aktarıcılarında kullanılır. Sodyum buharlı lambalardan(*) ise, anayolların aydınlatılmasında yararlanılır.

Doğal sodyum tümüyle kararlı izotopu olan sodyum-23'ten oluşur. Ayrıca yapay yollarla altı radyoaktif izotopu elde edilmiştir. Bunlardan yarı ömrü 2,6 yıl olan sodyum-22, doğal sodyum için radyoaktif izleyici olarak kullanılır. Sodyum-24'ün ise yarı ömrü çok kısa (15 saat) olduğundan kullanım alanı çok sınırlıdır. Öbür yapay izotoplarının yarı ömürleri de bir dakika ya da daha kısadır. Sodyum buharlı lambanın ve sodyum alevinin sarı rengi, Güneş'in ışık tayfının sarı bölgesinde görülen belirgin ve sürekli iki çizgiyle özdeşleştirilir.

Başlıca bileşikleri. Çok tepkin bir element olan sodyumun hemen hemen bütün inorganik ve organik anyonlarla oluşturduğu çok çeşitli bileşikleri vardır. Bileşiklerinde +1 değerlikli olan sodyum tek değerlik elektronunu kolaylıkla vererek renksiz sodyum iyonunu (Na^+) oluşturur.

Sodyum suyla tepkimeye girdiğinde sodyum iyonu hidroksil kökü yle (OH^-) birleşerek sodyum hidroksiti oluşturur. Sodyum hidroksit yenime (korozyon) uğratıcı, beyaz kristalli bir katıdır ve nemi kolaylıkla soğurarak sıvı hale geçer. Genellikle sud kostik adıyla tanınan sodyum hidroksit sanayide çok yaygın olarak kullanılan bir alkali maddedir ve özellikle kumaş üretiminde, petrol arıtma işlemlerinde, sabun yapımında, kâğıt üretiminde, kauçuğun yeniden kazanılmasında ve çeşitli besinlerin üretiminde kullanılır.

En önemli ve en çok bilinen sodyum bileşiği sofra tuzudur. Öbür sodyum bileşiklerinin çoğu, deniz suyunda ve doğal salamuralarda bulunan sodyum klorürden ya da halit mineralinden doğrudan ya da dolaylı biçimde elde edilir. Ayrıca, elektrolizle çöktürme yoluyla klor gazı ve sodyum hidroksit üretimi ve Solvay yöntemiyle sodyum karbonat (Na_2CO_3) üretimi, sodyum klorürün sanayideki öbür yaygın kullanım alanlarıdır. Evlerde klorla ağartma için kullanılan sodyum hipoklorit de (NaOCl) sodyum klorürün elektrolizi yoluyla elde edilir. Sodyum hipokloritten ayrıca sanayide kâğıt hamurunun ve dokumaların ağartılmasında, suların klorlanmasında ve tıpta antiseptik, mantar ilacı gibi bazı kimyasal maddelerin hazırlanmasında yararlanılır. Sodyum hipoklorit yalnızca sulu çözelti halinde bulunan kararsız bir bileşiktir.

Sodyum nitrat bileşiği ($NaNO_3$), sodyum iyonu ile nitrat kökünden (NO_3^-) oluşur ve dünyada başlıca Şili'nin kuzey bölgesinde mineral çökelleri halinde bulunduğundan Şili güherçilesi olarak adlandırılır. Sodyum nitrat azotlu gübrelerde ve dinamitin bileşiminde kullanılır.

Sodyum sülfat (Na_2SO_4) sodyum iyonu ile sülfat kökünden (SO_4^{-2}) oluşan beyaz, kristal yapılı ya da toz halinde bulunan bir katıdır. Kraft kâğıdı ve karton üretiminde, cam yapımında, deterjanlarda ve bazı kimyasal bileşiklerin eldesinde hammadde olarak kullanılır. Mirabilit ve tenardit mineralleri gibi doğal sodyum sülfat çökellerinden ya da sodyum klorürle sülfürik asitten yapay yolla elde edilir. Sodyum sülfatın kristallendirilmesi sonunda elde edilen ürün, Glauber tuzu olarak bilinen $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$ bileşiğidir.

Karbonat kökü (CO_3^{-2}) içeren sodyum karbonatlar öbür önemli sodyum bileşikleridir. Sodyum bikarbonat($NaHCO_3$) karbon dioksit kaynağıdır ve bu özelliği nedeniyle kabartma tozlarının, çözündüğünde gaz çıkaran tuzların (efervesan) ve alkolsüz içeceklerin, yangın söndürücülerdeki kimyasal maddelerin üretiminde kullanılır. Zayıf bir baz olan sodyum bikarbonattan mide ve idrar yollarındaki aşırı asitliğin ve asidoz hastalığının tedavisinde tampon çözelti olarak yararlanılır. Ayrıca sepileme ve yün hazırlama gibi bazı sanayi işlemlerinde uygulanır. Sodyum karbonat (Na_2CO_3) ya da soda, doğada madensularının bileşiminde ve natron, termonatrit ve trona gibi minerallerde katı halde bulunur. Cam yapımında, deterjanların ve temizlik maddelerinin üretiminde çok büyük miktarlarda kullanılır. Sodyum karbonatın karbon dioksitle tepkimesi sonucunda sodyum bikarbonat elde edilir. Tek hidratlı sodyum karbonat tuzu ($Na_2CO_3 \cdot H_2O$) fotoğrafçılıkça geliştirme banyolarının hazırlanmasında kullanılır. On hidratlı sodyum karbonat tuzu ($Na_2CO_3 \cdot 10H_2O$) olan çamaşır sodasından pamuk ve keten kumaşların ağartılmasında ve evlerde temizlik işlerinde yararlanılır.

atom numarası	11
atom ağırlığı	22,9898
erime noktası	97,81°C
kaynama noktası	892°C
özgül ağırlığı	0,971 (20°C'de)
değerliği	1
elektronların yerleşimi	2-8-1 ya da $1s^2 2s^2 2p^6 3s^1$

sodyum buharlı lamba, iyonlaşmış sodyum aracılığıyla parlak ışık veren ve özellikle sokak aydınlatmasında kullanılan elektrik boşalmalı lamba(*). Alçak basınçlı sodyum buharlı lamba, cam bir koruyucu içine yerleştirilmiş iki metal elektrottan oluşur; koruyucu içine neon gazı doldurulmuş ve az miktarda sodyum konmuştur. Elektrotlardan akım geçirildiğinde, neon gazı iyonlaşarak kırmızı ışıltı salar ve ısınır; ısınan gaz sodyumun buharlaşmasına neden olur. Sodyum buharı da iyonlaşarak hemen hemen tek renkli parlak sarı ışık verir. Cıva-sodyum karışımıyla yapılan yüksek basınçlı sodyum buharlı lambalar daha beyaz ışık verir; bu tür lambalar çok yüksek aydınlatma düzeyleri gereken yerlerde (örn. kavşaklar ve stadyumlar) kullanılır.

sodyum eksikliği, vücuda yeterince sodyum alınamamasıyla ortaya çıkan bozukluk. Sodyum, klor ve bikarbonatla birlikte, vücut sıvıları ve dokularındaki iyon dengesinin sağlanmasında rol oynar. Hücre dışı sıvısının başlıca iyonu olan sodyum vücut dokularında sıvı tutabilir. Dolaşım bozukluğu olanlarda vücutta fazla sıvı tutulmasına ya da ödeme neden olabildiğinden sodyum alımının kısıtlanması gerekir. Öte yandan, yiyeceklerle alınan sodyumun yetersiz ol-

ması doku-sıvı ve asit-baz dengesini altüst eder. Mineral halindeki sodyum incebağırsaklardan kolay emilir, normal olarak kas ve kıkırdak dokularında depolanır. Sodyum alımı ve atılımı birbirine koşut giden süreçlerdir ve büyük ölçüde böbreküstü bezinin kabuk bölgesinden salgılanan bir hormon tarafından denetlenir.

En sık rastlanan sodyum yetersizliği nedeni yüksek ısı yüzünden aşırı terlemedir; bu durumda vücuttaki sıvı ve mineral düzeyinin çok azalması ve ağır su kaybı (dehidratasyon) fizyolojik etkinliklerin düzenini etkiler. Belirtilerin başında halsizlik, çevreye karşı ilgisizlik (apati), bulantı ve kol ve bacak kaslarında kramplar gelir.

Sodyum yetersizliğinin önlenmesi için tuz tabletleri alınabildiği gibi, yiyeceklere alışıldığından fazla tuz koyarak uzun süren sıcaklarda sodyum kaybının önüne geçilebilir.

sodyum glütamat *bak.* monosodyum glütamat

sodyum hiposülfit, tiyosülfürik asidin en önemli tuzu olan kararsız kükürt bileşiği.

sodyum klorür, renksiz, saydam kristaller ya da beyaz renkli kristal tozu halinde bulunan ve sodyum ile klordan oluşan bileşik. *Ayrıca bak.* sodyum; tuz.

sodyum pompası, hücre fizyolojisinde, bütün hücrelerde gerçekleştiği düşünülen ve hücre içindeki potasyum iyonu yoğunluğunu hücre dışı ortamdakinden (örn. kan, vücut sıvıları, su) yüksek, hücre içindeki sodyum iyonu yoğunluğunu ise hücre dışı ortamdakinden düşük tutmayı sağlayan mekanizma. Sodyum pompasında, hücre zarına bağlı olan ve hücre dışındaki potasyum iyonlarıyla hücre içindeki sodyum iyonları tarafından etkinleştirilen adenozintrifosfataz enzimi rol oynar. Bu enzim, metabolizma sonucu açığa çıkan enerjiyi sodyumu dışarı, potasyumu içeri taşımak üzere kullanır. Bu süreç genellikle elektrik yükünün zarın iki yanındaki dağılımını etkilemediğinden, elektrik akımına yol açmaz. Hücrenin dinlenme potansiyeli ve aksiyon potansiyeli sodyum pompasının sağladığı iyon dengesine bağlıdır. Bitkilerin köklerindeki hücrelerde, omurgalıların mide ve kas hücrelerinde farklı iyonların taşınmasını sağlayan başka iyon pompaları işlev görür.

sodyum silikat *bak.* su camı

sodyum süramin, çeçe sineğinin bulaştırdığı ve *Trypanosoma* cinsi tekhücrelilerin etken olduğu Afrika uyku hastalığının tedavisinde kullanılan ve yapay bireşim yoluyla elde edilen ilaç. Damara şırınga edilerek verilen ilaç hastalığın erken evrelerinde kan dolaşımında, özellikle lenf düğümlerinde bulunan mikroorganizmayı etkiler.

sodyumlu kireç, kalsiyum hidroksit ile sodyum hidroksit ya da potasyum hidroksitin beyaz ya da grimsi beyaz renkli, taneli yapılı karışımı. Sodyumlu kireç karbon dioksit ve su buharını soğurur, hava geçirmeyen kaplarda saklanmazsa hızla bozunur. Tıpta sodyumlu kireçten bazal metabolizma hızının ölçülmesinde ve geri solumalı anestezi sistemlerinde karbon dioksit soğurucu olarak yararlanılır. Gaz maskelerinde zehirli gazları soğurucu, laboratuvarlarda da kurutucu madde olarak kullanılır. Oldukça zehirli bir madde olan sodyumlu kireç yutulduğunda sindirim kanalında, ölümle sonuçlanabilen zararlara yol açar.

Soest, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya (Nordrhein-Westphalen) eyaletinde (*Land*) kent. Hellweg'de, Soester Börde adıyla anılan verimli bir ovada, Lippe Irmağının güneyinde yer alır. Arkeolojik kazı sonuçlarına göre yörede yerleşim en geç, Roma döneminde başlamıştır. Kentten söz edilen en eski belge ise 836 tarihlidir. Kentin o dönemdeki adı Sosat'tı. 12. yüzyılda kente verilen berat ve burada çıkarılan belediye yasası birçok eski Alman yerleşmesi için model oluşturdu. 1449'a değin Köln başpiskoposluk bölgesine bağlı olan Soest, o tarihte Hansa Birliği'ne katıldı. Zamanla birliğin en önemli kentlerinden biri oldu. II. Dünya Savaşı'nda ağır hasar görmesine karşın, birçok ahşap ev, eski yapı ve surların büyük bölümü ayakta kaldı. Bunların en önemlisi, 1526'da yapılmış sur kapısı Osthofentor'dur. Öbür tarihsel yapılar arasında, önemli arşivlerin ve ilk Protestan ilahiyat metinlerini içeren bir kitaplığın bulunduğu barok belediye binası (1713); onun hemen bitişiğindeki St. Patroklus Katedrali (y. 955'te yapılıp 1166'da genişletilmiştir), "Vestfalya Son Akşam Yemeği" (1525) adlı vitray panosuyla ünlü gotik kilise Wiesenkirche (1331-1430) sayılabilir.

Börde'nin tarım ve hayvancılık pazarı olan Soest'te hafif sanayi de gelişmiştir. Nüfus (1989 tah.) 42.605.

sof, tiftik keçisi (Ankara keçisi) yapağısının çok ince bir biçimde bükülmesiyle elde edilen iplikle dokunan eski bir kumaş türü. Görünüşü ve dokunuşu bakımından şal tipi kumaşları andırır.

Avrupa ülkelerinde yaygın ün kazanan Osmanlı kumaşlarından olan sof, daha çok varlıklı kesimlerin kullandığı değerli bir kumaştı. Başta tiftik keçisinin bol miktarda yetiştirildiği Ankara ve çevresi olmak üzere Bağdat, Erzincan ve Üsküp gibi eski Osmanlı kentlerinde dokunurdu. Eskiden Ankara'ya Engüri dendiğinden Ankara sofu Engüri sofu olarak anılırdı. Ankara sofu, Osmanlı ülkesinin dört bir yanına gönderildiği gibi Venedik, Ceneviz, İngiltere, Hollanda ve Fransa'ya ihraç edilirdi. Başta sof olmak üzere çeşitli malların ticaretini yapan Avrupalı tüccarların Ankara'da küçük koloniler oluşturduğu da bilinmektedir.

Genellikle ince bir kumaş olarak bilinen sofun, "kalın sof", "muhayyer" ve "mevceli" denen türleri de vardı. Daha çok giysi yapımında kullanılmakla birlikte, çok ince dokunmuş olanları astarlık kumaş olarak, ya da kadınlar için ferace yapımında kullanılırdı. 19. yüzyılda Avrupa dokumalarının Osmanlı ülkesinde yaygınlık kazanmasının da etkisiyle sof üretimi gittikçe azaldı ve sonunda bütünüyle durdu.

sofa, geleneksel Türk evlerinde odaların açıldığı geniş mekân. Birden fazla katlı evlerde merdiven de burada yer alır. Sofalar, dört bir yandan odalarla çevrilmiş olduğu gibi, bir, iki hatta üç cepheleriyle avlu ya da sokağa da bakabilir. İlk durumun örneklerine daha çok bazı İstanbul yalı ve konaklarında rastlanır. Sıcak iklimli yörelerde sofanın bahçeye bakan yüzü tümüyle açık yapılır. Bu tür sofalara hayat adı verilir. Bazı sofaların yan bölümleri bir tür eyvan gibi iki odanın arasına girer. Bu eyvanların sokağa ya da bahçeye bakan pencereleri önünde sedirler bulunur. Sofa ev içinde çok işlevli bir mekândır. Burada oturulduğu gibi, ev düzeyinde üretim de yapılır.

Sofala, bugün NOVA SOFALA, eski Portekiz Doğu Afrikası (bugün Mozambik) kıyısında, Sofala Irmağının ağzında tarihsel liman. Portekiz'in Doğu Afrika topraklarındaki ilk kenti olan Sofala, yaklaşık 30 km kuzeyinde Beria'nın kurulmasıyla 1890'lardan sonra hızla önemini yitirdi. Bir zamanlar yüzlerce gemiyi barındırabilen bir limanken, ırmağın taşıdığı alüvyonlarla dolarak kıyıya paralel bir setle tıkandı.

Sofala Güney Afrika'daki en eski limandır. İç kesimlerden getirilen altın ticaretini yapmak için Araplar 915'te Sofala'ya gelmeye başladılar. 1020'de Müslüman İranlılar buraya yerleştiler. 14. ve 15. yüzyıllarda Sofala, Kilva İslam Sultanlığı'nın önemli bir güney karakolu oldu. Bu dönemde Araplar Karanga devletiyle ticaret ilişkilerini sürdürmekteydiler. Bu devlet, bugünkü Zimbabve topraklarının güneydoğu bölgesinde bulunuyordu. 1480'de Portekizli Pêro da Covilhã altın bulma umuduyla Sofala'ya geldi. 1505'te de Portekizli Pedro (ya da Pêro) de Anaia Sofolo'yu işgal ederek, altın ticaretini Arapların elinden almak amacıyla bir kale, bir de fabrika inşa ettirdi. Bunu kentin istilası izledi. Portekiz'in Doğu Afrika'daki topraklarının ilk valilerine Sofala genel valisi unvanı veriliyordu. 1586'da buraya yerleşen Dominiken keşişler, misyonerlik etkinliklerini iç bölgelere yönelttiler.

sofer (İbranicede "kâtip"), çoğul SOFERIM, İÖ y. 5. yüzyıldan İÖ y. 200'e değin Tevrat yasalarını yorumlayıp öğreten Yahudi bilginlere verilen ad. Terim daha önceleri Kudüs Tapınağı'yla ilişkili ama dinsel statüsü bulunmayan önemli bir yönetsel makam için kullanılmışsa da dinsel anlamda ilk *sofer* Ezra'dır. Ezra ile müritlerinin başlattığı hahamlık araştırmaları günümüzde de Yahudiliğin temel özelliklerindendir.

Sofer'lerin azalmasıyla birlikte, Tevrat araştırmacılığı geleneği önce Ferisilere, daha sonraki kuşaklarda da *tanna*'lara, *amora*'lara ve *geon*'lara geçti. İÖ 2. yüzyıla doğru *sofer*'ler işlevlerini yitirdiler. Özellikle Ferisiler ile ilgili olarak Yeni Ahit'te sözü edilen "kâtipler", yasaları uygulamakla görevli yargıçlara danışmanlık yapan hukuk bilginleriydi. Genellikle *hakhamim* olarak adlandırılan bu kişiler Ferisilerle Sadukilerin arasına katıldılar ve İÖ y. 200'den, Roma lejyonlarının Yahudi dinsel yaşamının merkezi olan Kudüs Tapınağı'nı yıktığı, İS 70'e değin Yahudilerin en büyük yasama ve yargı organı işlevini gören Sanhedrin'de görev aldılar.

Sofer'lerin tarihsel önemi yalnız hahamlık çalışmalarını başlatmış olmalarından değil, aynı zamanda Eski Ahit metinlerinin bağlayıcı olanlarını saptamalarından ve metinleri aslına uygun biçimde yazıya geçirme ve yaymada gösterdikleri büyük çabadan kaynaklanır. Yahudilerin sözlü şeriat derlemesi Talmud'da, *sofer*'lerin kutsal metinlerin yanlış anlaşılmasını önlemek amacıyla yaptıkları 18 değişiklikten (*tikkune soferim*) söz edilir.

Zamanla *sofer* sözcüğü çocuklara Tevrat öğreten öğretmen ya da Tora rulolarıyla öbür dinsel metinleri kaleme almaya yetkili kaligraf ya da yazıcı anlamında kullanılmaya başladı. Babil Talmudu'nda (y. 500) *sofer*'lerin yaptıkları işi anlatan bir risale vardır. Çağdaş İbranicede *sofer* sözcüğü "edip" anlamını taşır.

sofistler, Eski Yunan'da İÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından İÖ 4. yüzyılın başlarına değin para karşılığı felsefe öğreten gezgin felsefeciler, İS 2. yüzyılda ikinci sofist okulu adıyla anılan yeni bir akım ortaya çıkmış, ama fazla etkili olamamıştır.

Sofist sözcüğü, Yunanca *sophos* (bilge, zeki, becerikli) sözcüğünden türetilen *sophistes*'ten gelir. Genel olarak bilge kişileri, şairleri ve hatta zanaatçıları niteleyen terim

Atinalı devlet adamı Solon'un yanı sıra Pythagoras, Sokrates ve Platon için de kullanılmıştır.

Sofistlerin ilki ve en ünlüsü Protagoras'tır. Leontinoi'li Gorgias, Prodikos, Hippias, Antiphon ve Thrasymakhos da İÖ 5. yüzyılın önde gelen sofistlerindendir. Amatör olmasına ve asıl siyasetle ilgilenmesine karşın Kritias da çoğu kez bu gruptan sayılır.

Sofistler Eski Yunan toplumunda alışılmış değerlerin ve yaşam biçimlerinin mutlaklığının sorgulanmaya başladığı bir dönemde ortaya çıktılar. Tartışmalar sonucunda, çeşitli toplumların temel sorunlar konusunda çok farklı yaklaşımları yansıtmasına karşın, nerede yaşarsa yaşasın kadın-erkek, köle-efendi bütün insanların paylaştığı bir insan doğasının bulunduğu kabul edildi. Böylece insan doğası ile gelenekler, alışkanlıklar ve yasalar arasında bir karşıtlık belirdi. Gelenekler, bir yandan doğal durumdaki özgürlük durumunu yapay biçimde sınırlandıran bir engel, öbür yandan ise doğal durumunda bırakıldığı zaman anarşinin egemen olduğu toplumda yararlı ve uygarlaştırıcı bir düzenleyici olarak görülebilirdi. Sofistler arasında her iki görüşü de benimseyenler vardı, ama birincisi daha yaygındı.

Birbirlerinden bağımsız çalışan sofistler daha çok etik, siyasal ve toplumsal sorunlar üzerinde durdular. Öğrencilerinin bir bölümü genel entelektüel merakları olan kişilerdi. Bir bölümü ise siyaset ve hukuk alanlarında yükselebilmek için ikna yöntemlerini öğrenmek isteyenlerden oluşuyordu. Dolayısıyla bazı sofistler mantık ve retorik konusunda uzmanlaşarak dilin yapısına ilişkin kuramsal ve pratik sorunlara yöneldi. Sonuçta diyalektik denen karşılıklı konuşma ve soru-yanıt becerilerinin geliştirildiği bir tür zihin jimnastiği ortaya çıktı ve sofistlerin dil cambazlığı ve temelsiz ikna etme yeteneği gibi küçültücü adlandırmalara hedef olmasına yol açtı. Bunun dışında ise, birçok sofist matematikten güreşe uzanan geniş bir ilgi alanı içinde ders vermeyi ve yazmayı sürdürdü.

İlk sofistlerin toplumda büyük saygınlığı vardı, ama yerleşik değerleri sorgulamaları çok geçmeden düşmanlıklara yol açtı. Derslerini izleyecek parası ve zamanı olan Atinalı soyluların da demokrasi karşıtı ve geleneksel düşman Sparta yanlısı tutumlarından kuşkulanılıyordu. Öte yandan başta Platon olmak üzere birçok kişi de sofistleri öğrenci çekmek için yaygın kanılara boyun eğmek, siyasette yükselmek isteyen öğrencilerine de aynı biçimde davranmayı öğretmekle suçladı.

Metinlerinden pek azı günümüze ulaşabilen sofistlerin görüşleri konusunda en önemli kaynak Platon'un diyaloglarıdır. Bu metinler aracılığıyla mantık, dil felsefesi ve bilgi kuramı kadar ahlak ve siyaset kuramı konusunda da etkili olmuşlardır. Platon *Protagoras*'ta (*Protagoras*, 1940, 1965) bir Sofist toplantısının renkli bir betimlemesini verir; *Sophistes*'te (*Sofist*, 1943, 1967) ise düşüncelerinin özü saydığı görüşleri tartışır. Genel olarak sofistlere karşıdır, ama ustası Sokrates ile sofistler arasında, gevşek de olsa bir bağ kurar. Platon'un betimlemelerinde Sokrates'in sofistlere yaklaşımı daha çok alaycı ve eleştireldir; ama felsefe pratiğinin sofist geleneğinden kaynaklandığı açıktır. Sokrates'in dil ve konuşmaya ağırlık veren, diyalektiği bir sanat durumuna getiren felsefe pratiği sofist anlayışın dolaysız devamı gibidir, ama felsefe diyaloglarından para kazanmaktan kesinlikle kaçınması çok önemli bir fark oluşturur.

Sofist geleneği 19. yüzyılda İngiliz tarihçi George Grote tarafından savunulmuş, 20. yüzyılda da sofistlerin Eski Yunan toplumu içindeki rolü ve felsefeye katkıları farklı bir gözle değerlendirilmiştir.

Sofiya Alekseyevna (d. 27 Eylül 1657, Moskova - ö. 14 Temmuz 1704, Moskova, Rus Çarlığı), 1682-89 arasında Rus çarının naibesi.

Çar Aleksey'le (hd 1645-76) ilk karısı Mariya Miloslavskaya'nın büyük kızıydı. Kardeşi III. Fyodor ölünce (7 Mayıs 1682) Aleksey'in ikinci karısı Natalya Narişkina'dan olan üvey kardeşi Petro çar ilan edildi. Ama Sofiya, Miloslavski ailesinin önderi olarak, Narişkinlerin denetiminde bir yönetim kurulmasına karşı çıktı ve ayaklanmaları için *streltsi*'yi (saray muhafız birlikleri) kışkırttı. Narişkin ailesinden çok sayıda kişinin öldürülmesinden sonra, küçük kardeşi V. İvan'ın Petro'yla ortak hükümdar ilan edilmesini sağlayıp *streltsi*'yi yatıştırdı; kendisi de naibelik görevini üstlendi (8 Haziran 1682).

Başdanışmanı ve âşığı Prens Vasili V. Golitsin'in yönlendirmesiyle hüküm süren Sofiya, yönetimini sağlamlaştıracak çeşitli önlemler aldı. Sanayinin gelişmesini ve yabancı zanaatçıların Rusya'ya yerleşmesini özendirdi. Ama, Golitsin'in çeşitli reform planları olmakla birlikte, köylülerle muhalif din çevreleri arasındaki hoşnutsuzlukları gideremedi. Ayrıca danışmanlarının önerilerini dinlemeyip Golitsin'nin Polonya'yla kalıcı bir barış yapma planını onayladı. 1686'da imzalanan bu antlaşmayla Avrupa ülkelerinin Osmanlılara karşı kuracağı ittifakta yer almaya söz veren Rusya, karşılığında Kiev'le Dinyeper Irmağının doğusundaki toprakları ele geçirdi. Sofiya, Golitsin'in Osmanlıların vasalı Kırım Tatarlarına karşı düzenlediği 1687 ve 1689'daki iki başarısız seferi de destekledi. Gene onun döneminde Çin'le, Rusya lehine birçok hüküm içeren Nerçinsk Antlaşması (1689) yapıldı. Eylül 1689'da düzenlenen bir darbeyle yönetimden uzaklaştırılan Sofiya, Moskova'daki Novodeviçi Manastırı'na kapandı.

Sofokles *bak.* Sophokles

sofora (*Sophora*), ŞEMSİYEAĞACI olarak da bilinir, baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, anayurdu Doğu Asya olan koni biçimli ağaç. Dünyanın başka yerlerinde de süs bitkisi olarak yetiştirilen bu ağaç ortalama 12-23 m arasında boylanır. Dallara almaşık olarak dizilen 7-17 yaprakçıktan oluşmuş bileşik yaprakları vardır. Yaklaşık 1 cm uzunluğundaki sarımsı beyaz çiçekleri seyrek salkımlar oluşturur. Baklaya benzeyen meyveleri ise 5-7,5 cm uzunluktadır.

Sofora (*Sophora*)
G. R. Roberts

softa *bak.* suhte

sofur *bak.* yabanyasemini

Sofya, Bulgarca SOFİYA, Bulgaristan'ın başkenti. Balkan Yarımadasının merkezinde, Bulgaristan'ın batısındaki Sofya Havzasında yer alır. İÖ 8. yüzyılda bir Trak kabilesi olan Serdiler (Sardiler) tarafından burada bir yerleşme kuruldu. İÖ 29'dan hemen sonra Romalıların eline geçen yerleşmeye Sardica (Yunanca Sardika) adı verildi. İmparator Traianus döneminde (98-117) gelişmeye başlayan kent, I. Constantinus'un (Büyük) imparatorluk yıllarında en parlak dönemini yaşadı. Sardica Konsili(*) 342 ya da 343'te kentte toplandı. 4. yüzyılın sonlarında Bizans İmparatorluğu'nun parçası durumuna gelen kent, 441-447 arasında Atilla ve Hunlar tarafından yağmalandı. Sonradan kente adını verecek olan Sv. Sofiya Kilisesi İmparator İustinianos döneminde yapıldı (6. yy). 809'da Bulgar hanı Krum kenti ele geçirdi ve Bulgar Devleti'ne bağlanan kente Sredets (Yunanca Triaditsa) adı verildi. Kent 1018'den, İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun kurulduğu 1185'e değin Bizans egemenliği altında kaldı.

Sofya 1382'de Osmanlıların eline geçti ve Rumeli beylerbeyi buraya yerleşti. 4 Ocak 1878'de Rus orduları tarafından Osmanlı egemenliğinden kurtarıldıktan sonra Bulgaristan'ın başkenti yapıldı (3 Nisan 1879). II. Dünya Savaşı sırasında Almanların işgal ettiği kent, 1944'te Sovyet birliklerince kurtarıldı.

Sofya'dan bir görünüm, Bulgaristan
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Sofya Bulgaristan'da komünistlerin iktidara geldiği 1947'den beri önemli bir değişim süreci içine girmiştir. Başlıca sanayi kolları makine, metalurji, gıda ve tekstildir. Matbaacılığın önemli olduğu kentte plastik, ayakkabı, mobilya, kereste ve kimyasal madde de üretilir.

Meyve ve sebze yetiştiriciliğiyle mandıracılık yapılan bir tarım bölgesiyle çevrili olan Sofya, komşu kentlere karayoluyla bağlıdır. Aynı zamanda ülkedeki hava ve demir yolu ulaşımının merkezidir. Kentiçi ulaşım tramvay, troleybüs ve otobüsle yapılır. Yakınlardaki Vitoşa Dağlarına teleferikle çıkılır.

Sofya'da bulunan çok sayıda eğitim kurumu arasında Bulgaristan Bilimler Akademisi, Tarım Bilimleri Akademisi ve Bulgaristan'ın en eski yükseköğretim kurumu olan Sofiiski Universitet "Kliment Ohridski" (1888; Sofya Ohrili Kliment Üniversitesi) sayılabilir. Kyrillos ve Methodios Ulusal Kitaplığı'yla İvan Vazov Ulusal Tiyatrosu ve Operası kenttedir. Sofya'da bir gözlemevi ve çok sayıda müze de vardır. Tarihsel yapıların başında Sv. Georgi, Boyana ve Sv. Sofiya kiliseleri, biri arkeoloji müzesi olarak kullanılan iki cami ve kentte Osmanlı egemenliğine son veren Rus ordularının anısına yapılan Aleksandr Nevski Katedrali gelir. Bulgar devlet adamı Georgi Dimitrov'un anıtmezarı da Sofya'dadır. Nüfus (1991) 1.220.914.

sofyan, klasik Türk müziğinde bir küçük usul. Dört zamanlı ve üç vuruşludur. Bu

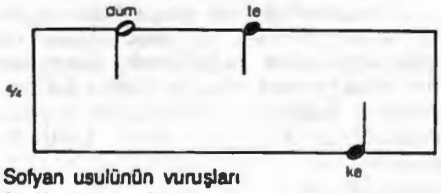

Sofyan usulünün vuruşları
Ana Yayıncılık Arşivi

usulle daha çok şarkı, ilahi, oyun havası, tevşih formlarındaki yapıtlar ölçülmüştür. Sofyanın ağır mertebesi olan $\frac{1}{2}$'lik ağır sofyan ve yürük mertebesi olan $\frac{1}{8}$'lik yürük sofyan seyrek de olsa kullanılmıştır. Sofyan usulünün üç vuruşu, sırasıyla kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıftır.

Soga Umako (ö. 19 Haziran 626, Yamato, Japonya), Budacılığın Japonya'da yayılmasına katkıda bulunan Soga boyunun önderi.

6. ve 7. yüzyıllarda egemen Mononobe ve Nakatomi boyları Budacılığın Japonya'ya girmesine karşı çıktılar. Budacılığı destekleyen Soga boyu yeni bir dinsel sistemin, büyük allelerin gücünü kırarak iktidarın Sogalarla akrabalık bağı olan imparatorluk ailesinin eline yeniden geçmesini sağlayabileceğine inanıyordu. Yaklaşık 50 yıllık bir mücadeleden sonra Umako 570'te başnazır konumuna yükseldi ve Soga ailesinin başına geçti. İmparatordan izin alarak Budacılar için küçük bir tapınak inşa etti. Ama bu sırada çıkan bir salgın hastalığa tapınağın yol açtığı ileri sürülünce bir din savaşı patlak verdi. Bu arada imparator öldü ve Mononobeler kendi seçtikleri bir prensi tahta çıkarma girişiminde bulundular. Umako ise, annesi Soga ailesinden olan bir imparatorluk prensini hükümdar yapmak üzere harekete geçti. 587'deki belirleyici savaşta Soga ailesi Mononobeleri yok etti. Umako'nun seçtiği Suşun imparator olarak tahta çıktı.

Umako kısa süre sonra imparatorla anlaşmazlığa düştü ve onu öldürterek önceki imparatorun dul karısı olan yeğeni Suiko'yu imparatoriçe olarak tahta çıkardı. Başka bir yeğenini, yarım Soga kanı taşıyan ve bir Soga'yla evlenen veliaht Şotoku'yu İmparatoriçe Suiko'ya naip seçti. Suiko, Umako'nun onayıyla Çinli keşiş, bilgin, sanatçı ve zanaatkârları Japonya'ya getirtti. Çin'in bürokratik hiyerarşisini örnek alan yeni bir yönetim yapısı oluşturdu.

Sogamoso, Kolombiya'nın ortadoğu kesimindeki Boyacá ilinde kent. Andlar'ı oluşturan sıralardan biri olan Doğu Cordillera'da Chicamocha Irmağı (*río*) kıyısında, deniz düzeyinden 2.569 m yükseklikte yer alır. Eskiden bölgede yaşayan Çipça Yerlilerinin kutsal kabul ettikleri kent, çevredeki tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret ve imalat merkezidir. Nüfus (1985) 67.428.

Sogdiane, Orta Asya'da, bugün Özbekistan sınırları içinde kalan verimli Zerefşan Vadisini ve çevresini kapsayan eski bölge. Arkeolojik kazıların gösterdiğine göre yerleşimin büyük olasılıkla İÖ 1000-500 arasında başladığı bölge sonradan Ahamenişlerin egemenliği altına girdi. Daha sonra Büyük İskender'in saldırısına uğradı ve İÖ 2. yüzyılda İskitler (Sakalar) ve Yüeçiler tarafından istila edilene değin Baktriane hükümdarlarının denetiminde kaldı. Moğol istilasına değin zengin bir bölge olarak kalan Sogdiane, Samani hanedanı döneminde (İS 9-10. yy) İslam uygarlığının doğudaki en önemli merkezlerinden biriydi.

Bölgede 5. ve 9. yüzyıllar arasında üretilen çok çeşitli görsel sanat ürünlerinin en önemli örnekleri, Pencikent ve Varahşa'da yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Buluntular bölgenin çeşitli kültürlerin birlikte bulunduğu bir merkez olduğunu gösterir. Sasani, Gupta hanedanı sonrası Hint ve Sui ile Tang hanedanları dönemi Çin sanatına ait kalıntılar hep bir aradadır. Konutlarda yeğlenen bezeme türleri, duvar resimleri ve ağaç oyma işleridir. Resimlerdeki dinsel pozlar, canlı renklerin kullanıldığı büyük düz alanlar ve yalınlaştırılmış düzenlemeler, büyük ölçüde İran geleneğine bağlı kalındığı izlenimini verirse de, ahşap heykellerin, akıcı kumaş kıvrımlarına bürünmüş etkileyici figürlerinden kalan parçalar, daha çok Hint kaynaklarını anımsatır.

Duvar resimleri, güzellik ve canlılıklarının yanı sıra, bölgenin kentli halkının yaşamına ilişkin değerli bir bilgi kaynağı olarak da önem taşır. Giysi, koşum takımı, av aletleri vb'nin ayrıntılı çizimleri ve konularını İran, Yakındoğu ve Hint kaynaklarından alan öykü ve destan betimlemeleri, dönemin büyük çeşitlilik gösteren kültürel geçmişini ortaya koyar. Sasani dönemi İran geleneklerinin ve bilgi birikiminin büyük ölçüde korunmasını sağlayan Sogdiane sanatı, 10. yüzyılda İslam dininin yayılmasıyla ortadan kalkmıştır.

Sogdlar, SOGDAKLAR ya da SOGDLULAR olarak da bilinir, Sogdiane'de(*) yaşayan eski Doğu İran halkı. Birûnî (ö. 11. yy), İsa öncesi yüzyıllardan beri bölgenin en eski halkının Sogdlar olduğunu ve uzun süre Zerdüşt inancını taşıdıklarını bildirir.

Sogdların en önemli merkezi ve başkenti, daha sonra yerine Semerkand'ın kurulduğu Marakanda'ydı. Büyük İskender İÖ 329-327 arasında Sogdiane'yi işgal edince burada onun adına Aleksandrea Eskhate kenti kuruldu. Sogdlar Büyük İskender'den sonra Selevkosların ve Baktrianelilerin egemenliği altına girdiler. Toprakları İS 7. ve 8. yüzyıllarda Müslüman Arap orduları, 10. yüzyılın sonunda da Karahanlılar ve Karahitaylarca işgal edildi. Cengiz Han'ın yaklaşık 1220'deki istilası sırasında Sogdların bir bölümü Ortadoğu ülkelerine dağıldı, yurtlarında kalanlar da zamanla Moğollar ve Türklerle kaynaştı.

İran dillerinden Sogd dilini konuşan Sogdlar, Arami yazısına dayanan özgün bir alfabe kullanmışlardır. Sogd yazısının İÖ 1. yüzyıldan kalma en eski örnekleriyle sonraki yüzyıllara ait, çoğu dinsel konulu yazmalar Sogdcanın zengin bir dil olduğunu gösterir. Gelişmiş kültürleriyle komşu halkları etkileyen Sogdların ticaret yaşamında da bölge halklarına öncülük ettikleri bilinmektedir. Günümüzde Tacikistan'da yaşayan Sogd kökenli gruplar, Yeni Sogd dili de denen Yağnub dilini konuşmaktadırlar.

Sogetsu, 20. yüzyıl Japon çiçek düzenleme okulu. Anlatım özgürlüğünün en önde geldiği yenilikçi *ikebana* üslubu bu okuldan doğmuştur.

1927'de Teşigahara Sofu'nun kurduğu okul II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazandı. Klasikleşmiş biçimsel kuralları bir kenara bırakarak çağdaş beğeniye yönelen bu okulda her türlü malzemeden çeşitli biçimlerdeki vazolar kullanıldığı gibi, düzenlemelere çiçek ya da bitkilerin yanı sıra insan eliyle yapılmış nesneler de eklenmektedir.

Sogna Fiyordu, Norveç'in batısında, Sogn og Fjordane ilinde (*fylke*) fiyort. Norveç'in en uzun ve en derin fiyordudur. Ağzı Bergen'in 72 km kuzeyindedir. Kuzey Denizindeki Sula Adasındaki Solund'dan, en uzun kolunun başında yer alan Lustra Fiyorduna kadar 205 km boyunca uzanır. En derin yeri 1.308 m'dir. Fiyordun ana ekseni doğu-batı doğrultusundadır. Dar ve derin kolları doğudaki Jotunheimen Dağlarına ve kuzeydeki Jostedal Buzuluna (*breen*) kadar uzanır. Güneydeki Aurlands Fiyordu ise neredeyse Hallingskarvet Dağı-

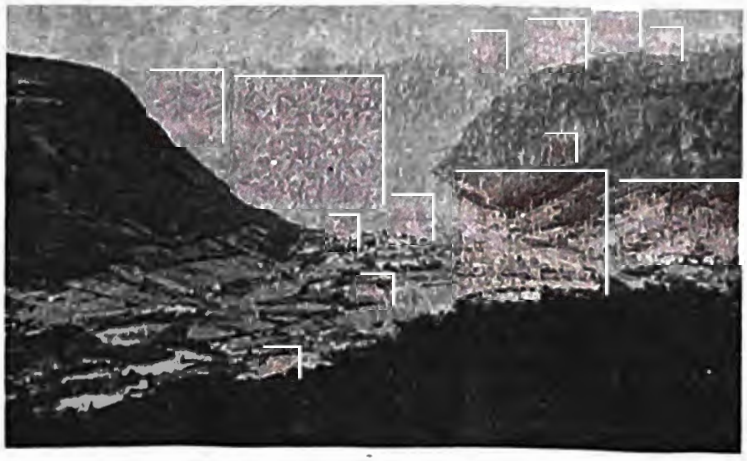

Sogna Fiyordunun güney kıyısındaki Vik kasabası, Norveç
A. F. Kersting

na dayanır. Sogna Fiyordu ve kolları Norveç'in en güzel manzaralı yerlerindendir ve turizm açısından önem taşır. Fiyordun alüvyonlu toprak çökellerinin biriktiği başlangıç kesimlerinde bir miktar tarım yapılır. Fiyort boyunca elektrik enerjisi üretiminde yararlanılan çok sayıda çavlan vardır. Ardal'da büyük bir alüminyum işleme tesisi kurulmuştur.

soğan (*Allium cepa*), şişkin toprakaltı bölümleri sebze olarak kullanılan ikiyıllık otsu bitki. Sarmısakla yakın akraba olan bu bitki geleneksel olarak zambakgiller (*Liliaceae*) familyasında, bazı daha yeni sınıflandırma sistemlerine göre de ayrı bir familyada (*Alliaceae*) sınıflandırılır. Güneybatı Asya kökenli olduğu sanılan soğan en eski tarım bitkilerinden biridir. Hindistan'da, Çin'de ve Ortadoğu'da Tarihöncesi çağlarda bile soğan yetiştirildiği sanılmaktadır. Hatta Eski Mısırlılarca yuvarlak biçimli soğanlar evrenin simgesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, çağlar boyunca şifalı bir bitki olarak değerlendirilmiş, başta soğuk algınlığı olmak üzere kulak ağrısı, larenjit, böcek sokması, barut yanığı ve siğil tedavisinde kullanılmıştır.

Soğan 75-200 cm arasında boylanabilen bir bitkidir. İlk yıl birbiri içinden çıkan boru görünümlü etli ve içi boş yapraklar, ertesi yıl ise uzunca ve yapraksız bir sap ucunda oluşan yeşilimsi beyaz renkli çiçekler verir. İlk yılın ortalarında yaprak saplarının dip bölümü toprağın altında şişkinleşerek baş oluşturur. Daha sonra bu baş giderek büyür, dış kabukları kurur. Günlük dilde kuru soğan denen bu ürünün biçimi, büyüklüğü, rengi ve tadı yetiştirilen çeşide göre değişir. Bunlar başlıca yuvarlak, yassı yuvarlak, silindirik, konik ya da topaç biçimlidir; kabukları da çoğunlukla kahverengi, sarı, beyaz, yeşil, mor ya da kırmızı renklidir. Soğanlar başlıca yazlık ve kışlık olarak iki gruba ayrılır. Soğanların özgün yakıcı lezzeti bileşimlerindeki bol kükürtlü uçucu yağdan ileri gelir. Soğanın soyulma ve doğranması sırasında açığa çıkan bu yağ göz yakar.

Soğan en iyi fazla nem tutmayan, hafif, gevşek ve derin topraklarda yetişir. Başlıca tohumla, fideyle ya da arpacıkla (kıska) üretim yapılır. Soğanın küçük, siyah tohumlarına karaca adı verilir. Bazı soğanlar ilk yıl büyük bir baş oluşturmaz, ortalama 2 cm çapında minik soğanlar meydana getirir. Arpacık denen bu soğanlar ertesi yıl ekilerek baş soğan elde edilir. Bazı soğanlarda ise çiçeklerin erkek ve dişi üreme organları gelişmez, onun yerine, çiçek gelişimini sürdürerek arpacık gibi minik soğancıklar oluşturur. İşte bu soğancıklar da genellikle üretimde kullanılır.

Dünya soğan üretiminde başta gelen ülkeler Çin, ABD, eski SSCB, Japonya, İspanya ve Türkiye'dir. İspanya Avrupa'nın en büyük soğan üreticisidir.

Türkiye'de soğan üretimi, büyük kentlerin çevresi ile Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesimlerinde yoğunlaşmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine göre 1989'da 1.360.000 ton kuru soğan, 170.000 ton taze soğan üretilmiştir. En çok kuru soğan üretimi yapılan iller arasında başta Bursa, Amasya, Tekirdağ, Çorum, Gaziantep, Hatay ve Tokat sayılabilir. En çok yetiştirilen soğan çeşitleri arasında ise İmralı kırması ve kantar topu gibi dayanıklı, tatlı soğan ve sarı soğan gibi dayanıksız çeşitler sayılabilir. Son yıllarda yabancı kökenli soğan çeşidi ekiminin yaygınlaşması önemli ölçüde verim artışına yol açmıştır.

soğan, bazı tohumlu bitkilerin toprağın içinde gelişen, genellikle yuvarlak biçimli toprakaltı gövdelerine verilen ad. Soğanlar kısa bir gövdenin etrafına üst üste dizilmiş etli yapraklar ile tepe tomurcuğundan oluşur. Her bir soğan bir ya da daha çok sayıda yan soğancık içerir; bu soğancıklar gelişerek yeni bitkiler verir. Yemeklik soğan, lale, nergis ve zambak en tipik soğanlı bitki örnekleridir. *Karş.* kormus; yumru.

soğanilik, Latince MEDULLA OBLONGATA, OMURİLİK SOĞANI olarak da bilinir, omurgalılarda, art beyinden (rombensefal) gelişen beyin dokusunun piramit biçimli alt bölümü. Varol köprüsü aracılığıyla orta beyine bağlanır; arkada omurilikle birleşerek kafatasının tabanındaki delikten (*foramen magnum*) aşağı doğru iner. Dördüncü karıncığı çevreleyen soğanilikte kafatası sinirlerinin çoğuyla ilişkili çekirdekler, önemli sinir yolları, omuriliği daha yüksek merkezlerle birleştiren yapılarla solunum gibi istenç dışı işlevleri denetleyen önemli merkezler bulunur.

Beyin ve beyincik gibi, soğanilik de miyelinli (akmadde) ve miyelinsiz (bozmadde) sinir dokusu içerir. Bununla birlikte, soğanilikte bu iki dokunun normal anatomik ilişkisi yer değiştirmiştir; bozmadde dördüncü karıncığın çevresinde, akmaddenin içinde yer alır. Soğaniliğe özgü sinir hücreleri ve merkez sinir sisteminin öbür bölümlerinden gelen sinirlerden oluşan karmaşık bir ağ yapısı soğaniliğin karmaşık bütünsel işlevlerini sürdürmesini sağlar.

Soğanilikte solunumu, kalp atım hızını ve sindirim süreçleri gibi otonom sinir etkinliklerini düzenleyen çok sayıda merkez bulunur. Öbür işlevlerinden bazıları beyincikle birlikte hareketleri denetlemesi, iç organlardan gelen duyu uyaranlarını düzene koyması ve talamus ile birlikte heyecan ve uyku gibi işlevleri denetlemesidir.

İlk beş çift dışındaki kafatası sinirleri soğanilikten çıkar; bunların işlevleri de bu organ tarafından denetlenir. Soğaniliğin orta bölümünü etkileyen yaralanma ya da hastalıklar vücudun karşı yarısında felce, dokunma ve konum duyularının kaybolmasına, dilin bir bölümünün felcine, yan bölümlerini etkileyenler ise ağrı ve ısı duyumunun kaybolmasına, yutkunma güçlüğüne, baş dönmesine, kusma ve eşgüdüm bozukluklarına yol açar.

soğuk algınlığı, üst solunum yollarında başlayıp kimi zaman alttaki yapılara da geçen, gözlerde ya da ortakulakta ikincil enfeksiyonlara yol açabilen virüs enfeksiyonu. Soğuk algınlığıyla öbür solunum yolu enfeksiyonları arasındaki başlıca fark ateşin yükselmemesi ve belirtilerin görece hafif olmasıdır.

Soğuk algınlığı etkeni olabilen 90'dan fazla virüs suşu vardır; tek bir vakada iki ya da daha fazla virüs etken olabilir. Hastalık kişiler arasında doğrudan temasla bulaşır. Virüsü taşıyıp bulaştıran kişide hiçbir belirti görülmeyebilir. Kuluçka devresi sıklıkla 1-4 gündür. Bulaşma, hastalığı taşıyan kişide belirtiler görülmeye başlamadan önce başlar, bulaşma hızı belirtilerin ortaya çıktığı evrede en yüksek düzeye erişir. Kış aylarında soğuk algınlığına çok sık rastlanmasının nedeni bilinmemektedir. Soğuk havanın tek başına soğuk algınlığına yol açmadığı bilinir; bununla birlikte soğuk havada vücut ısısı büyük ölçüde kullanıldığından ve vücudun içindeki ve dışındaki ortam arasındaki sıcaklık farkı büyük olduğundan direnç mekanizmaları zayıf düşebilir.

Burun, kafatası sinüsleri, üstyutak (nazofarenks) ve öbür üst solunum yollarının içini döşeyen mukozada ortaya çıkan patolojik değişikliklerden bazıları dokuda şişme, kan birikmesi ve akıntıdır. Hastalığın akut evresinde serum proteinlerinin artması nedeniyle solunum yolu salgılarının bileşimi değişir, sıvılarda hücre artıkları da bulunabilir. Hastalık hızla iyileşebileceği gibi ciddi solunum yolu hastalıklarına da yol açabilir.

Soğuk algınlığı belirtileri kişiden kişiye değişirse de aynı bireyde farklı zamanlarda ortaya çıkan enfeksiyonlarda sıklıkla aynı belirtiler görülür. Bunların başında aksırma, baş ağrısı, yorgunluk, titreme, boğaz ağrısı, burun mukozasında iltihap ve burun akıntısıdır. Genellikle ateş yükselmez, belirtiler birkaç gün sürer. Hastalığın ilk habercisi burun akıntısıdır; akıntı önce sulu, berrak ve bolken daha sonra koyulaşır, içindeki mukus oranı artar, irin içerir, sarımsı yeşil ve kanlı olabilir. Öksürük kuru olabileceği gibi balgam da çıkabilir. Buna benzer belirtileri olan daha ağır hastalıklar (örn. verem, bronşit, akciğer apsesi, perikardit) kimi zaman soğuk algınlığıyla karıştırılır.

Vakaların çoğunda tedavide belirtilerin giderilmesi amaçlanır; dinlenme ve bol sıvı alımı önerilir. Kimi zaman ikincil enfeksiyonların ortaya çıkmasını önlemek amacıyla antibiyotikler de kullanılır.

soğuk cephe, SOĞUK ALIN olarak da bilinir, meteorolojide, ilerleyen bir soğuk hava kütlesinin ön ucu. Her iki yarıkürede de orta enlemlerde, soğuk cepheler Ekvator'a ve doğuya doğru ilerleme eğilimi gösterir. Soğuk cephelerin yaklaşık 1,5 km'lik yükseklikteki tepe noktaları, yüzeydeki konumlarından yaklaşık 80-160 km geridedir; bu nedenle eğimleri 1/50 ile 1/100 arasındadır. Sıcak havadan soğuk havaya hızlı geçişlerin gerçekleştiği cephe kuşağının en ince ve en net ayırt edilebilen kesimi Yer yüzeyine yakın bir yerde bulunur.

Soğuk cepheler genellikle sağanak yağışlar ve fırtına getirir. Sık sık hızla (saatte 50-60 km) ilerleyen görece yoğun soğuk hava sıcak havanın altına girer, onun yerini alarak sıcak havayı yukarı doğru iter. Bunun yol açtığı tedirginlikler kimi zaman, cephenin yaklaşık 75 km ilerisinde şiddetli fırtınalara ve tornadolara yol açar. Cephe geçince yağış aniden kesilir.

soğuk füzyon, SOĞUK ÇEKİRDEK KAYNAŞMASI olarak da bilinir, elektrokimyasal bir pil içinde düşük sıcaklık ve basınç koşullarında gerçekleştiği ileri sürülen çekirdek kaynaşması tepkimesi. Tepkimeyi ilk olarak Mart 1989'da İngiltere'deki Southampton Üniversitesi'nden Martin Fleischmann ile ABD'deki Utah Üniversitesi'nden B. Stanley Pons birlikte gerçekleştirdiklerini ilan ettiler.

Ancak milyonlarca derece santigratlık sıcaklıklarda ulaşılabilen çekirdek kaynaşması(*) tepkimesini oda sıcaklığında ve basit bir elektroliz kabında elde ettiklerini ileri süren iki bilim adamı, kabın içine doldurdukları ağır suyun (döteryum oksit, D_2O) içinde lityum çözündürerek lityum döteroksit elektrolit çözeltisi hazırladıklarını; bu çözeltinin içine, palladyumdan yapılmış bir katotun çevresine sarılmış platin telinden oluşan bir anot daldırdıklarını; elektrotlara elektrik akımı uygulandığında elektrolitin ayrışarak, döteryumun palladyum elektrotunda toplandığını; döteryumun palladyum metalinin içine sızarak kristal boşluklarının içine yerleştiğini; palladyumun birkaç hafta süreyle bu biçimde yüklenmesi sonucunda da döteryum-döteryum kaynaşmasının gerçekleşmiş olduğunu duyurdular. Fleischmann ve Pons, kaynaşmanın tepkimeden beklenen yan ürünler (helyum-3 izotopu,

nötronlar ve önemli ölçüde artık ısı) biçiminde algılandığını ileri sürdüler.

Bunu izleyen aylarda, başta ABD, İngiltere ve Japonya olmak üzere pek çok ülkede benzer tepkimelerin gerçekleştirildiği duyuruldu. Ama, elektroliz kabında oluşan ısıdan yararlanılarak ve ayrıca nötron ve trityum ürünlerinin ölçümlerine dayalı olarak hesaplanan D-D tepkime hızlarının, nükleonik ölçümler sonucunda belirlenen tepkime hızından yaklaşık bir milyar kat daha fazla olduğu ortaya çıkmış, bu da bilim çevrelerinde kaynaşmanın geçerliliğine ilişkin kuşkuların doğmasına neden olmuştur.

Soğuk füzyon olgusu, henüz kanıtlanamayan bir iddia olarak kalmıştır. Gerçek olması durumunda, dünyanın enerji gereksinimi sorununun büyük ölçüde çözümleneceği ileri sürülmektedir.

soğuk ısırması, soğukta kalma nedeniyle el ve ayak derilerinde iltihaba bağlı şişme. Deri donmadığından dokular çok fazla örselenmez. Soğuk ve duyarlı olan deride kırmızı, kaşıntılı kabarcıklar ve aşınmış doku alanları belirir. Ağır vakalarda kabarcıkların içi sıvı dolar, ödem görülebilir. Isınmayla durum daha da ağırlaşacağından soğuk ısırması olan bölgenin hızla ısıtılmaması gerekir. En uygun tedavi yöntemi, travma olan bölgeyi vücudun öbür bölümlerine göre yüksekte tutmak ve oda sıcaklığına gelinceye değin yavaş yavaş ısıtmaktır.

soğuk katotlu tüp, katotu ısıtma dışı yollardan biriyle elektron salan elektron lambası(*). Bu tür elektron lambalarında, katottan elektron salımı ya ikincil salım yoluyla (yüksek hızlı elektronlarla dövülen katotun yeni elektronlar salması) ya ışık etkisiyle (fotokatot) ya da güçlü bir elektrostatik alanın etkisiyle gerçekleştirilir.

soğuk kazı, KURU KAZI olarak da bilinir, oymabaskıda desenin sivri uçlu bir aletle doğrudan doğruya bakır bir levhanın üstüne kazılmasına dayanan yöntem. Kazıma aleti açtığı oyukların iki kenarını da kabarıklaştırdığı için, soğuk kazı bir baskının çizgileri hafifçe bulanık olur. Çizginin izlediği yol ise, yön değiştirdiği yerlerde (metal levhanın oyma ucuna karşı koyması sonucunda) sert açılar yapar. Soğuk kazı genellikle başka oymabaskı tekniklerıyle birlikte uygulanır. Örneğin bitmiş bir aside yedirme baskıya koyu bir hava kazandırmak için kullanılabilir.

Soğuk kazı baskılara 15. yüzyılın sonlarında rastlanır. 16. yüzyıl başlarında da Albrecht Dürer soğuk kazıyı yetkin bir biçimde uygulamıştır. Ama bu tekniğin en büyük ustası, onu aside yedirme baskılarında kullanan Rembrandt'tır. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyıl başlarında yaygınlığını yitiren soğuk kazı, modern aside yedirme baskı sanatçılarının eliyle canlandırılmış ve uygulanmıştır.

Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı ertesinde, 1980'lerin sonlarına değin ABD ve SSCB ile müttefikleri arasında gelişen açık, ama sınırlı çekişme. Siyaset, ekonomi ve propaganda alanlarında sürdürülmüş, karşılıklı silah kullanımına bu dönemde çok sınırlı başvurulmuştur; ama iki süper güç hiçbir zaman açık askeri çatışmaya girmemiştir. "Soğuk Savaş" terimi ilk kez 1947'de Kongre'deki bir görüşme sırasında ABD'li maliyeci ve başkanlık danışmanı Bernard Baruch tarafından kullanılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Nazi Almanyası Mayıs 1945'te teslim olduktan sonra ABD ve İngiltere ile SSCB arasında savaş döneminde oluşan gerilimli bağlaşıklık çözülmeye başladı. 1948'e gelindiğinde, Kızıl Ordu'nun kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet yanlısı sol hükümetler kurulmuştu. ABD ve İngiltere de buna karşılık, Almanya'nın kendi işgalleri altında bulunan kesiminden SSCB'ye ödenen savaş tazminatlarını kesmişti. ABD ve İngiltere Doğu Avrupa'nın sürekli Sovyet egemenliği altına girmesinden, Batı Avrupa'da ve başka yerlerde de Sovyet yanlısı komünist partilerin iktidara gelmesinden korkuyorlardı. Sovyetler ise Almanya'dan gelebilecek yeni bir tehlikeye karşı siper olarak Doğu Avrupa'nın denetimini elinde tutmaya kararlıydı.

Marshall Planı'yla(*) Batı Avrupa'ya sağlanan yardımın bu ülkeleri ABD nüfuzu altına almasıyla ve Sovyet nüfuzu altındaki Doğu Avrupa ülkelerinde komünist hükümetlerin kurulmasıyla kemikleşen Soğuk Savaş 1948-53 arasında doruğa ulaştı. Bu dönemde Sovyetler Batı Berlin'in Batılı Müttefiklerin elindeki kesimlerini ablukaya aldı (1948-49). ABD ve Avrupalı müttefikleri 1949'da Avrupa'da Sovyet varlığına karşı çıkmak amacıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nı (NATO) kurdular. Aynı yıl Sovyetler ilk nükleer başlığı ateşleyerek ABD'nin atom bombası tekeline son verdi; Çin'de de komünistler iktidara geldi. 1950'de Sovyetler'in desteklediği Kuzey Kore ile ABD destekli Güney Kore arasında patlak veren savaş kesin bir sonuca ulaşamadan 1953'e değin sürdü.

Uzun süredir yönetimi elde tutan Sovyet lideri Stalin'in 1953'te ölmesiyle Soğuk Savaş'ın gerilimi bir ölçüde azaldı. Buna karşılık 1955'te Sovyet bloku ülkelerini bir araya getiren Varşova Paktı kuruldu. Aynı yıl Batı Almanya NATO'ya katıldı. ABD ve SSCB Asya, Afrika ve Ortadoğu'ya yönelik ekonomik ve askeri yardım, ticari ve diplomatik girişimler yoluyla bir nüfuz yarışına girdiler. Soğuk Savaş'ın son aşamasını oluşturan 1958-62 döneminde ABD ve SSCB kıtalararası balistik füzeleri geliştirdiler. Sovyetler 1962'de ABD kentlerine yönelik nükleer bir saldırıda fırlatılabilecek füzeleri gizlice Küba'ya yerleştirmeye başladı. İki süper gücü bir savaşın eşiğine getiren Küba bunalımı, füzelerin geri çekilmesi yolunda anlaşmaya varılmasıyla giderildi.

ABD'nin ve SSCB'nin, birbirlerini misillemeye itecek (ve iki tarafın da atom silahlarıyla yok olmasına yol açacak) biçimde karşılıklı nükleer silah kullanmaya hazır olmadığının açıkça görüldüğü 1962'den sonra Soğuk Savaş bir bakıma sona erdi. Bu aşamadan sonra, uluslararası ilişkilerde artık dünyanın birbirine açıkça karşıt iki bloka ayrılmış olmaktan çıktığı daha karmaşık bir yapı oluştu. Görece zayıf ülkeler de bağımsızlıklarını vurgulama olanağını elde ettiler. İki süper güç ise nükleer silahların yayılmasını ve çoğalmasını denetlemekte ortak çıkarları bulunduğunu kısmen de olsa kabul ettiler. 1970'lerin ilk yarısında iki blok arasındaki ilişkilerde bir yumuşama (*détente*) dönemine girildi ve bu süreç 1975'te iki blok üyelerinin de katıldığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla sonuçlandı. Ama 1970'lerin ikinci yarısında iki blokun stratejik çıkarlarının çatıştığı Asya ve Afrika ülkelerindeki karışıklıkların tırmanması ve dolaylı ya da doğrudan askeri müdahaleler yumuşama sürecine son verdi, SSCB ve ABD arasındaki stratejik silahsızlanma görüşmeleri çıkmaza girdi. Çin-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmesi ve Çin'in ABD'yle stratejik işbirliğine yaklaşması uluslararası ilişkileri daha da karmaşıklaştırdı. 1980'lerin başlarında, en azından retorik düzeyinde, Soğuk Savaş'ın yeniden canlandığından söz edilmeye başladı, iki süper güç arasındaki silahlanma yarışı hızlandı. 1985'te SSCB'de Mihail Gorbaçov yönetiminin işbaşına gelmesinden sonra iki süper güç arasındaki ilişkiler umulmadık bir hızla yumuşama sürecine girdi; 1989'da Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki müttefiklerinin tümünde çoğulcu siyasal rejimlere geçildi. Bu arada iki süper devletin liderleri arasında kapsamlı silahsızlanma antlaşmaları imzalandı. AGİK'in Kasım 1990'daki Paris doruğunda Soğuk Savaş'ın sona erdiği resmen ilan edildi. 1 Nisan 1991'de Varşova Paktı feshedildi, yılın sonuna gelindiğinde de SSCB dağıldı. *Ayrıca bak.* güç dengesi.

soğukkanlılık, EKTOTERMİ, HETEROTERMİ ya da POİKİLOTERMİ olarak da bilinir, vücut sıcaklığının çevre sıcaklığının biraz daha üstünde seyredecek biçimde değişkenlik göstermesi. Bu durum sürüngenleri, amfibyumları, balıkları ve omurgasız hayvanları sıcakkanlılardan (kuşlar ve memeliler) ayırt eder. Soğukkanlıların metabolizma işlevleri için çevre sıcaklığına bağlı olması, hemen hemen tümüyle sıcaklık aralığı 5°C-10°C ile 35°C-40°C arasında değişen ortamlarda yaşamalarına yol açar. Kutup bölgelerinde yaşayan soğukkanlılar için bu sıcaklık aralığı 0°C'nin altı ile 10°C-15°C arasında değişebilir. Soğukkanlılar güneşlenme gibi davranış biçimleriyle vücut sıcaklıklarını bir ölçüde denetleyebilir.

soğukluk, Türk hamamında soyunmalıkla sıcaklık arasındaki bölüm. *Ayrıca bak.* hamam.

Soğuksu Milli Parkı, Ankara iline bağlı Kızılcahamam ilçesinde, doğal değerlerin korunması amacıyla 19 Şubat 1959'da oluşturulan park. Kızılcahamam kentinin güneybatısında yer alır. İç Anadolu Bölgesi steplerinden Karadeniz Bölgesi ormanlarına geçiş kuşağında 1.050 hektarlık bir alanı kaplar. Köroğlu Dağlarının zengin doğal bitki örtüsü içine giren ormanlık bölümü 800 ha'yı bulur. Genellikle koru ormanı görünümündeki bu bölümün orman altı bitki örtüsü de zengindir. Ormanlar meşe, göknar, kara çam ve daha çok sarı çam ağaçlarından oluşur. Parkın en yüksek noktası Tolubelen Tepesidir (1.776 m). Parkta ayı, yaban domuzu, tilki, çakal, sincap ve tavşan gibi yabanıl hayvanların yanı sıra 35'ten fazla kuş türü yaşar. Yakınlardaki Kızılcahamam Pınnak Keklik Çil Üretme İstasyonu'nda kınalı keklik, şahin, bıldırcın ve sülün gibi kuşlar da bulunur. Adını soğuk kaynak sularından alan park, eşsiz doğal güzelliklerıyle yüksek bir turizm potansiyeline sahiptir. Ankara-İstanbul karayoluna yalnızca 5 km uzaklıktaki ulusal parkın üçte biri kullanma, üçte ikisi ise koruma alanı olarak ayrılmıştır.

soğurma, ABSORPSİYON olarak da bilinir, dalga hareketinde, maddenin içinden geçmekte olan bir dalganın enerjisinin bir bölümünün maddeye aktarılması. Ses dalgası, elektromagnetik dalga ya da başka türden bir dalganın enerjisi, genliğinin (dalga üzerindeki bir noktanın denge konumundan en büyük ayrılımı) karesi ile orantılıdır, dalga madde içinde yol alırken genliği sürekli olarak küçülür. Enerjinin soğurulması çok düşük düzeydeyse, ortam söz konusu ışınıma saydamdır denir; enerjinin tümüyle soğurulması durumunda ise ortam, saydamsız (opak) olarak nitelenir. Bütün saydam maddeler belli ölçüde soğurma etkisi gösterir. Örneğin okyanus, yüzeyi yakınında Güneş ışığına saydam görünür; ama derine inildikçe saydamsız duruma gelir.

Maddenin soğurması seçici nitelik taşır; bir başka deyişle, her madde belirli dalgaboylarını soğurur. Yeşil cam yeşil ışığa saydamdır, ama mavi ve kırmızı için saydamsızdır;

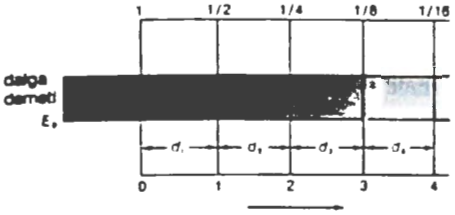

Soğurma
Harvey E. White, *Modern College Physics*.
© Educational Publishing, Inc., Van Nostrand Reinhold Company

ebonit (sert kauçuk) kızılötesi ışınıma ve X ışınlarına saydamdır, ama görünür ışık için saydamsızdır. Değişik dalgaboylarındaki dalgaların karışımı olan bir ışınımdaki istenmeyen dalgaboyları, ışınımın uygun bir ortamdan geçirilmesi yoluyla süzülerek ayrılabilir. Belirli bir dalgaboyunu ya da dalgaboyu bandını soğurmak üzere uygun malzeme seçilerek yapılan ve özel biçim verilen aygıtlar (örn. renkli camdan yapılmış bir disk) filtre olarak adlandırılır.

Madde içinden geçen ışınım, maddenin niteliğine ve kalınlığına bağlı olarak belirli bir oranda soğurulur. Belirli kalınlıktaki homojen bir madde eşit kalınlıklı ince katmanlardan oluşmuş gibi düşünülebilir. Her katman kendisine ulaşan enerjiyi aynı oranda soğurur. Çizimde bir dalga demetinin, soldan sağa doğru, bir dizi katmandan (d_1, d_2, d_3, d_4) geçişi gösterilmiştir. Her katmanın kendisine ulaşan enerjinin yüzde 50'sini (bir başka deyişle $^1/_2$'sini) soğurduğu varsayılırsa başlangıç enerjisi E_0 olan demet, birinci katmandan (d_1) geçtikten sonra $E_0/2$ enerjisine sahip olur; d_2 katmanında bu enerjinin de yarısı soğurulur ve demet d_3 katmanına ½ ($E_0/2$), yani $E_0/4$ enerjisiyle girer. Her katman böylece, kendisine ulaşan enerjinin yarısını soğurmaktadır. Buradan, sonsuz küçük kalınlıktaki bir katmanın, belirli bir dalgaboyundaki dalganın enerjisini kalınlığıyla orantılı bir miktarda soğuracağı anlaşılır. Bir katmandan geçişte belirli bir dalgaboyundaki dalga enerjisinin ne oranda soğurulduğu, ortamın bir özelliğidir; bu orana ortamın soğurma katsayısı denir.

soğurma yamacı, fizikte, bir maddenin elektromagnetik ışınımı soğurma derecesinin, ışınım frekansı yükseltildikçe birden artması. Özellikle ışınların soğurulmasında gözlenen soğurma yamaçları, elektronların atom içinde bulundukları, kesin belirlenmiş enerji düzeyleri ile ilişkilidir.

soğutma, sıcaklığını düşürmek amacıyla kapalı bir mekândan ya da bir maddeden çeşitli yöntemlerle ısı alınması işlemi. Besinlerin bozulma, küflenme ve mayalanmasını önlemek ya da besin değerlerini ve tatlarını çok fazla yitirmeden uzun süre (birkaç ay ya da bazı uygulamalarda birkaç yıl) saklanmalarını sağlamak, kapalı bir yerdeki havanın ya da aşırı ısınan bir makine parçasının sıcaklığını düşürmek gibi değişik amaçlar için soğutma süreçlerinden yararlanılır. *Ayrıca bak.* klima; soğutma sistemi; soğutucu.

soğutma sistemi, güvenilirlik ve verimlilik gereksinimleri uyarınca, bir yapı ya da aygıtın sıcaklığının belirli bir değeri geçmesini önlemekte kullanılan sistem.

Soğutma sistemleri otomobillerde, sanayi kuruluşlarındaki makine donanımlarında, nükleer reaktörlerde ve başka pek çok makine türünde kullanılır. Mekanik aktarma düzeneklerinde, yağlama yağının aşırı ısınması yağlama özelliklerini yitirmesine yol açar; elektrik motorlarının aşırı ısınması yalıtım katmanının zarar görmesine neden olur; içten yanmalı motorlarda ise aşırı ısınan bir piston genişleyerek silindire sürtünmeye başlar.

En yaygın kullanılan soğutma maddeleri hava ve sıvılardır (genellikle su). Bazı uygulamalarda çevredeki havayla doğrudan temas (serbest taşınım) soğutma için yeterlidir, ama başka bazı uygulamalarda bir fan ya da sıcak cismin doğal hareketi yardımıyla oluşturulan ek taşınım ortamı gerekebilir.

Aktarma düzeneklerinde, karterin yüzey alanı yitirilen güce oranla yeterince geniş ise ya da aktarma hareketli bir araçta yapılıyorsa, yapay soğutmaya gerek kalmayabilir. Yüzey alanını büyüterek soğutma etkisinin artırılabilmesi için kartere ince, metal kanatçıklar yerleştirilebilir. Bazı sabit mekanik aktarma sistemlerinde, yağlama yağının soğuk su ceketli boruların içinde dolaştırılması ya da haznedeki yağın içinden soğuk hava borularının geçirilmesi sağlanır. Elektrik motorlarının çoğunda soğutma işlemi dönel elemana takılarak karterin içinde hava akımı oluşturması sağlanan fanlarca gerçekleştirilir.

Otomobillerde aracın hareketi, transmisyon düzeneğinin ve arka dingildeki dişlilerin soğutulması için yeterli ısıl taşınım sağlar; ama bu sırada büyük miktarda enerji kaybı olduğundan, bazı eski modellerin ve düşük devirli küçük otomobillerin dışında havayla soğutma sistemi pek uygulanmamıştır.

Otomobillerdeki soğutma sisteminin başlıca öğeleri şunlardır: 1) Motor bloğuna ve silindir başına, yanma odalarını çevreleyecek biçimde açılan ve içinde dolanan sıvının yardımıyla motordaki ısının dışarı taşınmasını sağlayan bir dizi kanal, 2) motordan gelen sıcak sıvıyı soğutan ve ısının daha çabuk dışarı atılmasını sağlamak amacıyla petek örgülü ince kanatçıklarla donatılmış çok sayıda küçük borudan oluşan radyatör, 3) sıvının sistem içinde dolaşmasını sağlayan, genellikle merkezkaç tipi su pompası, 4) radyatöre giden su miktarını değiştirerek sıcaklığı denetleyen termostat, 5) radyatöre hava üflemeye yarayan vantilatör.

Soğutma sisteminde kullanılan suyun donmasını önlemek amacıyla ya suya bir miktar antifriz eklenir ya da su tümüyle boşaltılarak yerine antifriz konur. Çözeltinin kaynama sıcaklığını yükseltmek amacıyla soğutma sistemi genellikle belirli bir basınçla çalıştırılır.

soğutucu, özellikle besinlerin soğutularak uzun süre bozulmadan saklanmasını sağlamak amacıyla kullanılan motorlu aygıtların ortak adı. Günümüzde en yaygın olarak kullanılan soğutucu türü buzdolabıdır.

Mekanik soğutucu sistemlerin geliştirilmesinden önce eski uygarlıklarda, örneğin Eski Yunanlılar ve Romalılarda besin maddeleri dağlardan taşınan buz ya da karla soğutuluyordu. Buz ve kar özel kilerlerde ya da yere açılmış ve odun ya da samanla yalıtılmış çukurlarda uzun süre erimeden korunabiliyordu. Daha sonraları geliştirilen buz depoları 20. yüzyılın başlarına değin temel soğutma ortamı olarak kaldı.

Hindistan ve Mısır'da ise buharlaştırarak soğutma tekniğinden yararlanılmıştır. Sıvılar hızla buharlaştırıldığında (kaynatma), buhar kısa sürede genleşir. Buharla yükselen moleküllerin kinetik enerjisi de aniden artar. Bu ek enerjinin büyük bölümü, buharın yakın çevresindeki ortamdan soğurulur, bu da ortamın soğumasına yol açar. Örneğin, bir tepsiye su konur ve tepsi serin bir tropik akşamında gece boyu açıkta bırakılırsa, suyun hızla buharlaşması sonucunda hava sıcaklığı donma noktasının altına düşmese bile, tepside buz oluşur. Buharlaşma koşulları denetlenerek, aynı yöntemle çok büyük buz blokları üretilebilir.

Modern soğutucularda da gazların hızla genleştirilmesi ilkesinden yararlanılır. Buharlaştırarak soğutma yöntemi yüzyıllardan beri bilinmekle birlikte, mekanik soğutma yönteminin temel ilkeleri ancak 19. yüzyılın ortalarında ortaya konabildi. Bilinen ilk yapay soğutma sistemi 1748'de William Cullen tarafından Glasgow Üniversitesi'nde sergilendi. Cullen etil eterin kısmi vakumda kaynatılmasından yararlanmıştı; ama bu yöntemini herhangi bir pratik amaca yönelik olarak uygulamadı. 1805'te ABD'li mucit Oliver Evans, sıvı yerine buharla çalışan ilk soğutma makinesini tasarımladı. Evans bu makineyi hiç gerçekleştiremedi; ama 1844'te ABD'li fizikçi John Gorrie, Evans'ınkine çok benzeyen bir makine yaptı.

Ticari amaçlı ilk soğutma işleminin ABD'li işadamı Alexander C. Twinning tarafından gerçekleştirildiği sanılmaktadır. Twinning 1856'da bir buhar sıkıştırma makinesi yardımıyla ürettiği buzları satmaya başladı. Birkaç yıl sonra, Avustralyalı James Harrison, Gorrie ve Twinning'in soğutucularını inceleyerek, et paketleme ve bira sanayisinde kullanılan ilk buhar sıkıştırmalı soğutma makinelerini yaptı. Fransız Ferdinand Carré 1859'da biraz daha karmaşık bir sistem geliştirdi. Carré'nin aygıtında, buhar sıkıştırmalı makinelerde soğutucu gaz olarak kullanılan havanın yerine, hızla genleşen amonyak kullanılıyordu. (Amonyak sudan çok daha düşük bir sıcaklıkta sıvı hale dönüşür, bu da daha fazla ısı soğurmasını sağlar.) Carré'nin soğutucuları kısa sürede tutuldu ve buhar sıkıştırmalı soğutma sistemi en yaygın kullanılan soğutma yöntemi durumuna geldi. Günümüzde de temel olarak bu teknikten yararlanılmaktadır. Amonyak soğutucularda çok etkiliydi, ama aynı zamanda kötü kokulu ve zehirli bir gazdı; herhangi bir sızıntı istenmeyen sonuçlara yol açıyordu. Böylece amonyağın yerine yeni bir soğutucu madde aranmaya başladı. Uzun yıllar bu amaca yönelik çalışmalar yapıldı ve sonuçta 1920'lerde çok sayıda yapay soğutucu madde geliştirildi. Bunlardan en çok bilineni Freon patent adıyla bilinen gazdır. Kimyasal olarak metandaki (CH_4) dört hidrojen atomunun yerine iki klor ve iki flüor atomunun ornatılması yoluyla elde edilen Freon (CCl_2F_2) kokusuz bir gazdır ve yalnızca çok yüksek dozlarda zehirlidir. İlk patent sürelerinin bitiminden sonra Freon ve öbür yapay soğutucu gazlar bütün dünyada üretilmeye ve soğutucu aygıtlarda kullanılmaya başladı.

Buhar sıkıştırmalı modern soğutucuların başlıca bileşenleri, sıkıştırıcı (kompresör), yoğunlaştırıcı, supap, kılcal boru, türbin ya da benzer bir başka genleştirme aygıtı ve buharlaştırıcıdır. Aygıt şu temelde çalışır: Önce soğutucu gaz genellikle bir piston yardımıyla sıkıştırılır ve yoğunlaştırıcının içindeki sarmal biçimli boruya gönderilir. Boru bir hava akımının ya da su banyosunun içinden geçirilir ve sıkıştırılmış gazdaki ısı enerjisinin bir bölümü alınır. Böylece soğuyan gaz bir genleştirme supapı aracılığıyla daha düşük basınçlı bir bölmeye gönderilir. Gaz genleştikçe, çevredeki gazlardan ya da temasta bulunduğu ortamdan enerji soğurur. Bundan sonra buharlaştırıcı

aracılığıyla gaz ya doğrudan soğutulacak alanla temas ettirilerek ya da örneğin su gibi ikinci bir ortam soğutularak, soğutulması istenen yerin sıcaklığı düşürülür. Evlerde kullanılan buzdolaplarının çoğunda, buharlaştırıcının içinde bulunduğu sarmal boru doğrudan hava ya da besin bölmesiyle temas ettirilir. Bu süreç sonucunda oluşan ısınmış gaz sıkıştırıcıya doğru çekilir.

1960'larda ticari soğutucularda yarıiletkenlerin bazı özelliklerinden de yararlanılmaya başladı. Bu özelliklerin en önemlisi Peltier etkisidir(*). Jean Peltier 1834'te iki farklı iletkenden yapılmış bir malzemeye elektrik akımı uygulandığında, bağlantı noktasının bir yanının soğuduğunu bulmuştu. Bağlantı bizmut tellürür gibi bir yarıiletkenden yapılırsa, Peltier etkisi sayesinde ticari amaçla kullanılacak düzeyde soğutma elde edilebilir.

Soğutucu ilkelerine dayalı olarak çalışan dondurucular ise besinlerin dondurularak çok uzun süre korunmasında kullanılır.

Sohak (Kore dilinde "Batı Bilgeliği"), 17. ve 18. yüzyıllarda Çin'deki Ming ve Qing (Mançu) hanedanları aracılığıyla Kore'de yayılan ve Batı kültürünü öğrenmeyi amaçlayan düşünce akımı. Geniş anlamda Batı'nın düşünce, din, ahlak, bilim ve teknolojisini, dar anlamda ise yalnızca din ve ahlak sistemini incelemeyi kapsıyordu. İkinci anlamıyla Sohak, aynı dönemde Kore'ye giren ve Çanhak (Tanrısal Bilgelik) adı verilen Katolikliği belirtmek için de kullanılıyordu. Sohak'a yönelen bilim adamlarının çoğu, devlet işlerinde gerçekçi ve pratik bir yaklaşımı savunan Silhak(*) okuluyla bağlantılıydı. Batı din ve teknolojisine ilginin artmasında önemli rol oynayan akım, 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda devletin ağır baskısıyla karşılaştı.

Sohlman, (Per) August (Ferdinand) (d. 24 Mayıs 1824, Närke - ö. 5 Temmuz 1874, Stockholm, İsveç), 19. yüzyılın ortalarında gelişen Paniskandinav hareketinin önde gelen adlarından İsveçli gazeteci ve yayımcı. Rusya'nın yönetimindeki Finlandiya'da yaşayan İsveçli azınlığın dil ve kültür bütünlüğünü savunmuştur.

İsveç'in pek çok büyük gazetesinde yazıları yayımlandı. 1857'den ölümüne değin Stockholm'ün en etkili günlük gazetelerinden *Aftonbladet*'in yayın yönetmenliğini yürüttü. 1840'larda Schleswig ve Holstein düklüklerinde yaşayan Danimarkalılarla Almanlar arasındaki mücadele sırasında ortaya çıkan Paniskandinav hareketini yazılarıyla destekledi. Ayrıca Alman ayrılıkçılarla yapılan Schleswig Savaşı'nda (1848-50) gönüllü olarak çarpıştı. Paniskandinav hareketi Rusya'nın uluslararası bir anlaşma çerçevesinde Finlandiya'yı İsveç'e bırakmaya zorlanabilme olasılığının belirdiği Kırım Savaşı (1853-56) sırasında, özellikle İsveçliler arasında güç kazandı. Sohlman İsveçlilerin ve İsveç dilinin üstünlüğünü savunarak gittikçe güçlenen Fin milliyetçi hareketinin Fin dilini ve edebiyatını canlandırmaya yönelik çabalarına karşı çıktı. Fin milliyetçi hareketinin İsveç dilini konuşan önderlerinin, Finleri İsveçliler karşısında geliştirmeye yönelik çabalarının ve Rusya'yla yakın ilişkileri desteklemelerinin, bir bütün olarak Finlandiya'nın çıkarlarına ters düştüğünü ileri sürdü. Düşünceleri, sonraki kuşaklardan İsveç asıllı Finlandiyalı milliyetçi düşünürlere esin kaynağı oldu.

Soho, Londra metropoliten alanında, Westminster ilçesinde (*borough*) semt. Kuzeyde Oxford Sokağı, doğuda Charing Cross Yolu, güneyde Coventry Sokağı, batıda Regent Sokağı ve Piccadilly Meydanı'yla çevrilidir. Soho adı avcıların tavşana nişan alırken kullandıkları eski bir ünlemden gelir. Sokak ve alanlarının planları 17. yüzyılda Gregory King(*) tarafından yapılmıştır. Birçok göçmenin yerleştiği Soho'da bugün de Fransız ve İtalyan lokantalarıyla Avrupa'dan gelen gıda ürünlerinin satıldığı dükkânlara rastlanır. Gerrard Sokağı'nda bir Çin mahallesi vardır. Semtte yaşamış ünlüler arasında William Blake, William Hazlitt ve Karl Marx sayılabilir. Wardour Sokağı film şirketlerinin merkezidir. Londra'nın en hareketli ve canlı köşelerinden biri olan Carnaby Sokağı çok sayıda turist çeker. Soho günümüzde de Londra'nın fuhuş bölgelerinden biridir. Sokak pazarları, giyim eşyası üreten firmalar, reklam ve müzik şirketleri semtin dört bir yanına dağılmış durumdadır.

Sohomi (Gürcistan) *bak.* Suhumi

Sohyo, Japonca tam adı NIHON RODO KUMIAI SO HYOGIKAI (İşçi Sendikaları Genel Konseyi), 1950-89 arasında Japonya'nın en büyük işçi sendikası federasyonu. Sendikalardaki komünist önderliklere karşı bir sendika hareketi olarak kuruldu. Kısa sürede Japonya'nın en güçlü işçi örgütü durumuna geldi ve Japonya Sosyalist Partisi'yle güçlü bağlar oluşturdu. Kamu işçileri, öğretmenler, ulusal demiryolu işçileri, ulaştırma işçileri ve metal sanayisi işçileri arasında örgütlenmiş sendikaları kapsıyordu. O dönemde Japon iş hukukuna göre, kamu işçilerinin resmî pazarlık gücü ya da grev hakkı yoktu; halka açık şirketlerde çalışan işçilerin ise pazarlık hakları vardı, ama grev hakları yoktu. Sohyo'nun çoğunluğunu bu konumdaki işçiler oluşturduğundan, federasyon ekonomik eylemler yerine genellikle siyasal eylemler düzenledi. Sohyo'nun en ünlü eylemi, 1955'te başlayarak her yıl ilkbahar aylarında düzenlediği sokak gösterileri ve kitle toplantılarıydı.

1989'da Sohyo kendini feshettiğinde, çok sayıda üyesi yeni oluşturulmuş olan Şin Rengo'ya (Japon İşçi Sendikaları Konfederasyonu) bağlandı. Şin Rengo tüm komünist olmayan örgütlü işçileri birleştirmeyi başardı.

Soissons, Fransa'nın kuzey kesimindeki Picardie planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Aisne ilinde (*département*) kent. Ağaçlı tepelerle çevrili zengin bir tarım vadisinde, Aisne Irmağının kıyısında yer alır. I. Dünya Savaşı'nda büyük hasar görmüş olmakla birlikte, ününü borçlu olduğu eski yapıların çoğu onarılarak günümüze ulaşmıştır. Kentin adı, 3. yüzyılda burayı kendilerine başkent yapmış bir Gal kabilesi olan Suessione'dan gelir.

Kentteki en önemli yapılardan biri olan gotik Saint-Gervais-et-Saint-Protais Katedrali'nin (12-13. yy) ön cephesi 18. yüzyılda değişikliğe uğramıştır. Katedralin koro bölümünde 13. ve 14. yüzyıllardan kalma vitraylar vardır. Saint-Jean-des-Vignes Manastırı'nın (11. yy) kilisesi görkemli ön cephesiyle (13-16. yy) dikkati çeker. Uzaktan da göze çarpan iki kule kente egemen durumdadır. Saint-Léger Manastırı'nın ayakta kalan binaları ile 13. yüzyıla ait kilisesinde, resim ve heykel koleksiyonlarının yer aldığı bir müze bulunur. En önemli ortaçağ Fransız manastırlarından biri olan Saint-Médard'dan (y. 560) geriye yalnızca bir 9. yüzyıl kriptası kalmıştır.

Soissons çevrede yetişen ürünler için bir pazar merkezidir. Kentte demir ve bakır dökümhaneleri ile makine donanımı, cam ve kauçuk eşya üreten fabrikalar vardır. Nüfus (1990) 32.144.

Soissons (Kontu), Charles de Bourbon, lakabı MONSIEUR LE COMTE (d. 1566, Nogent-le-Rotrou - ö. 1 Kasım 1612, Blandy-en-Brie, Fransa), Din Savaşları'nda ve Bourbon hanedanından IV. Henri'nin tahta çıkarılmasında önemli rol oynayan Fransız soylu.

Condé 1. prensi I. Louis de Bourbon'un en küçük oğluydu. Babasının ölümü (1569) üzerine Soissons kontu oldu. Henri de Bourbon (sonradan IV. Henri) adına Coutras'da (1587) Fransa kralı III. Henri'ye karşı, III. Henri adına Bretanya'da (1589) Guise hanedanının önderliğindeki Kutsal Birlik kuvvetlerine karşı, IV. Henri adına Normandiya'da Kutsal Birlik kuvvetlerine (1590-92) ve Savoia'ya (1600) karşı savaştı. IV. Henri'nin kız kardeşi Catherine'le evlenme girişimi sonuçsuz kaldı. 1601'den sonra Dauphiné valiliği yaptı. IV. Henri'nin ölümü (1610) üzerine Ana Kraliçe Marie de Médicis'nin naibe atanmasına karşı çıktı. Ama Normandiya valiliği verilerek yatıştırıldı. İki buçuk yıl sonra da öldü.

Soka, Japonya'da, Honşu Adasındaki Saitama ilinde (*ken*) kent. Tokyo'nun kuzeyinde, Ayase Irmağı (*gava*) kıyısında yer alır. Tokugava dönemi (1603-1867) sırasında, deri ve boya üretilen bir merkezdi. Tokyo'ya olan yakınlığı ve su kaynaklarının elverişliliği sayesinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra Keihin Sanayi Bölgesi'nin bir uzantısı olarak gelişti. Kentte kâğıt hamuru, deri, metal ve çeşitli makineler üretilir. Nüfus (1991 tah.) 208.604.

Soka-gakkai (Japoncada "Değer Yaratan Topluluk"), Japon Budacılığının Niçiren-şo-şu (Gerçek Niçiren Mezhebi) tarikatına bağlı, sıradan insanlardan oluşan bir dinsel grup. 1950'lerden sonra hızla büyüyen Soka-gakkai, 20. yüzyılda Japonya'da gelişen yeni din akımlarının en güçlüsüdür. Aziz Niçiren'in öğretilerini izleyen tarikat 13. yüzyıldan gelen bir geleneğe bağlıdır.

Soka-gakkai'nin izlediği yoğun din değiştirme (*şakubuku*: "kır ve boyun eğdir") politikası, üye sayısının yedi yıl içinde (1951-57) 3 binden 765 bin aileye yükselmesini sağladı. Bu grup 1990'larda üye sayısının 6 milyonu geçtiğini ileri sürdü. Soka-gakkai'ye eşdeğer gruplar, Amerika'nın da dahil olduğu birçok başka ülkede de bir araya geldiler. ABD'deki örgütün adı Amerika Gerçek Niçiren Mezhebi'dir.

Kültür ve eğitim etkinlikleri gösteren Soka-gakkai'nin birçok yayını vardır. Bu mezhebin 1965'te kurduğu Dürüst Yönetim Partisi (Komeito) 1980'lerde Japonya'nın üçüncü büyük siyasal partisi olmuştur.

Dernek 1930'da, eski bir ilkokul müdürü olan Makiguçi Tsunesaburo tarafından Soka-kyoiku-gakkai (Değer Yaratan Eğitim Topluluğu) adıyla kuruldu. Dinin gündelik yararlarını vurgulayan Makiguçi, üç temel değer ileri sürdü: *bi* (güzellik), *ri* (kazanç) ve *zen* (iyilik). II. Dünya Savaşı sırasında hükümet dinsel tarikatlara baskı yaptı ve dernek bir süre kapatıldı. Bu dönemde tutuklanan Makiguçi hapishanede öldü. En iyi öğrencisi Toda Cosei 1946'da örgütü Soka-gakkai adıyla yeniden canlandırdı.

Öteki Niçiren hareketleri gibi (*bak.* Niçiren Budacılığı) Soka-gakkai de *namu Myoho-renge-kyo* (*Saddharmapundarika-sutra*'ya Selam) sözlerini yinelemenin ve kutsal kitap *Saddharmapundarika-sutra*'ya (İyi Yasa [ya da Doğru Öğreti] Üzerine Özdeyişler Derlemesi) yakarmanın yararlarını vurgular.

sokak filmleri, 1920'lerde Almanya'da yaygınlık kazanan ve sıradan insanların ekonomik bunalım sırasındaki yaşamını konu alan gerçekçi filmlere verilen ad. Filmlerdeki sokak sahnelerinin (gerçekte büyük bir ustalıkla stüdyoda canlandırılan sahneler) öneminden kaynaklanan bu ad, Alman asıllı sinema tarihçisi Siegfried Kracauer (1889-1966) tarafından verilmişti. Yeni nesnelcilik yaklaşımının ürünü olan bu filmlerde sokak yalnızca şiddetin hüküm sürdüğü değil, aynı zamanda orta sınıf insanının unuttuğu erdemlerin fahişeler ve toplum dışına itilmiş başka insanlar arasında geliştiği bir yerdi. Genellikle filmin kahramanı geleneksel aile evinin güvenli ortamını terk ederek sokakta serüven dolu bir yaşamı seçer, sonunda gene eski yaşamına dönerdi. İlk örneğini *Die Strasse* (1923; Sokak) filmiyle Karl Grüne'nin verdiği bu filmler arasında, G.W. Pabst'ın *Die Freudlose Gasse*'si (1925; Neşesiz Sokak), Bruno Rahn'ın *Dirnentragödie*'si (1927; Sokak Kadını Trajedisi) ve *Asphalt* (1929; Asfalt) sayılabilir. Gerçekçi hava ve deneysel kamera kullanımı önemli sokak filmlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Bunlardan *Der letzte Mann*'da (1924; *Son Adam*) F.W. Murnau, ünlü oyuncu Emil Jannings'in canlandırdığı yaşlı otel kapıcısını öznel kamera anlayışıyla görüntülemişti. Sokak filmlerinin başkaldıran gençlik ve geleneksel değerlere dönüş gibi temaları, 1930'larda faşizme yönelecek hareketin ipuçlarını da barındırıyordu.

sokak piyanosu, mekanik olarak hareket ettirilen çekiçlerin tellere vurmasıyla çalışan bir laterna türü. *Ayrıca bak.* laterna.

Sokesiyen Kat, Kuzey Amerika'nın Pasifik Kıyı Bölgesi'nde Miyosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının en alt ve en eski bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Reliziyen Katın altında yer alan Sokesiyen Kat, adını ABD'de California'daki Los Sauces Çayı yakınlarında saptanan yüzey oluşumlarından alır. Sokesiyen, her biri deliklilerden ayrı bir mikrofosille ayırt edilen ve daha kısa zaman dilimlerine karşılık gelen üç altkata ayrılır. Sokesiyen'in Avrupa'daki karşılığı Akitaniyen Kattır.

Sokol (Çekçede "Atmaca" ya da "Şahin"), 1862'de Prag'da kurulan ve beden gücünü, çevikliği ve cesareti artırmayı amaçlayan jimnastik derneği. Topluluk ruhunu ve bedensel sağlığı geliştirmede toplu kültürfiziğin önemini vurgulamıştır. Derneğin ABD'de göçmenlerce kurulan Amerikan Sokolu (1865) ve ABD Sokolu gibi uzantıları, jimnastiği ve fiziksel eğitimi çeşitli toplumsal etkinliklerle birleştirmiştir.

Sokollu, Mehmed Paşa *bak.* Mehmed Paşa (SOKOLLU)

Sokollu Mehmed Paşa Camisi, AZAPKAPI CAMİSİ olarak da bilinir, İstanbul'da Azapkapı semtinde, Atatürk Köprüsü'nün hemen yanında, Sokollu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı fevkani (yükseltilmiş) cami. Mimar Sinan tarafından yapılmış, 1577/78'de tamamlanmıştır. Alt katında mahzenler ve dükkânlar vardır. Ama zamanla zemin yükseldiği için dükkânlar bugün kısmen toprak altında kalmıştır.

Üst kattaki ibadet mekânı, sekizgen tabana oturan yaklaşık 12 m çapındaki bir kubbenin örttüğü bir orta sahın ile bunu üç yandan (batı, kuzey ve doğu) saran yan ve arka sahınlardan oluşur. Mihrap, kıble duvarından dışarıya taşan enine dikdörtgen planlı bir çıkıntının içine yerleştirilmiştir. Kubbeyi taşıyan sekiz ayağın altı tanesi açıktadır; öndeki iki tanesi ise mihrap çıkıntısının iç köşelerinde, beden duvarının içindedir. Caminin örtü-sisteminin en önemli yanı, sekizgen tabana oturan merkezî kubbenin sekiz yandan birer yarım kubbeyle çevrelenmiş, böylece strüktürel düzeninin iyice vurgulanmış olmasıdır. Bu yarım kubbelerin dördü tromp olarak köşelerde, biri mihrap çıkıntısının üzerindedir. Öbür üç yarım kubbe de, her biri dörder birime ayrılmış yan ve arka sahınların orta bölümlerini örter. Yan sahınların uçlarına ise,

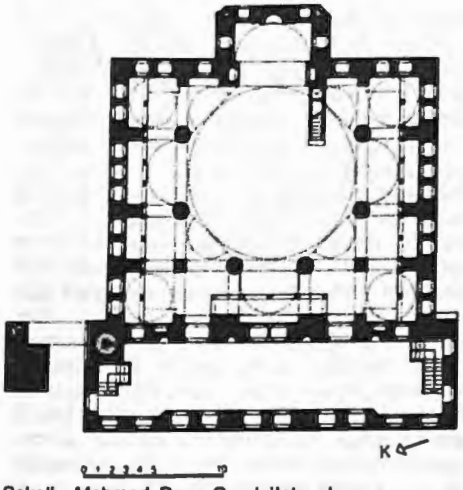

Sokollu Mehmed Paşa Camisi'nin planı, tamamlanışı 1577/78; Azapkapı, İstanbul
Ana Yayıncılık Arşivi

kareye yakın dikdörtgen planlı cami kütlesinin dört köşesini örten dört küçük kubbe getirilmiştir.

Kuzey cephesini boydan boya kaplayan son cemaat yeri tek eğimli bir çatıyla örtülüdür. Buraya zemin katından iki uçtaki birer merdivenle çıkılır. Minare dışarıda, son cemaat yerinin solunda, ayrı bir kütle olarak yapılmış, yapıya kemerli bir köprüyle bağlanmıştır. 1807 yangınında yanan bu minare yüzyılın ikinci yarısında barok üslupta yeniden yapılmış, 1958'de de yıkılarak klasik dönem üslubuna uygun bugünkü biçimine getirilmiştir. Cami 1894 depreminde büyük hasar görmüş, uzun süre kapalı kaldıktan sonra Atatürk Köprüsü yapılırken onarılmıştır (1941).

Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi, İstanbul'da Kadırga semtinde, Sultanahmet'ten Marmara Denizine doğru inen yamaç üstünde Sokollu Mehmed Paşa ile karısı (II. Selim'in kızı) İsmihan Sultan'ın yaptırdıkları cami, medrese ve tekkeden oluşan külliye. Mimar Sinan tarafından yapılmış, 1571/72'de tamamlanmıştır.

Cami ve şadırvan avlusu, eğimli arazide oluşturulan bir terasın üstüne oturtulmuştur. Avlu üç yandan (doğu, kuzey ve batı) revaklarla çevrilidir. Revak sütunları, az görülen bir uygulamayla birbirlerine kaş kemerlerle bağlıdır. Revakların arkasında medrese odaları sıralanmıştır. (Medrese hücreleri bugün Kuran kursu için kullanılmaktadır.) Hücrelerin tam ortasında, caminin ana (kıble) ekseni üzerinde dershane yer alır. Avlunun oturduğu teras dış zeminden 4 m kadar yüksekte kaldığı için, buraya dershanenin altındaki bir merdivenden geçilerek ulaşılır. Merdiyenin avluya açılan ağzı da, dershanenin önüne gelen, üzeri kubbeli bir kapıyla vurgulanmıştır.

Avlunun dördüncü kenarındaki yedi gözlü son cemaat yeri iki yanda cami kütlesinden biraz dışarıya taşar. Son cemaat yeri ile revakların uçları arasında doğuda ve batıda birer avlu kapısı daha yer alır. Bunların üst katları müezzin ve kayyum odası olarak düzenlenmiştir. Hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze ulaşmış olan tek şerefeli minare, son cemaat yerinin batı ucundadır.

Caminin ibadet mekânı enine dikdörtgen planlıdır. Bunun ortasını, altı ayağın taşıdığı yaklaşık 13 m çapında bir kubbe örter. Dikdörtgenin iki ucunu kapatmak için de, ayakları birbirine bağlayan altı kemerin sağda ve soldaki ikişer tanesine dayanan ikişer yarım kubbe kullanılmıştır.

Ayaklardan öndeki iki tanesi kıble duvarının içine alınmış, iki yandaki birer tanesi beden duvarlarına bitiştirilerek payanda ayağı durumuna getirilmiştir. Yalnız arkadaki iki ayak açıktadır. Böylece etkileyici bir iç mekân bütünlüğü sağlanmıştır. Yerden kubbe eteğine kadar mihrap nişinin çevresi, minberin külahı ve kasnağı, kubbeyi taşıyan altı kemerin arasındaki pandantifler, dönemin en değerli İznik çinileriyle kaplıdır. İçeride merkezî kubbeyle yarım kubbelerin, dışarıda da son cemaat yeri kubbelerinin içleri kalem işleriyle bezelidir.

Kıble duvarının arkasındaki hazire güneyden avlu duvarı ile çevrilidir. Bu duvarın gerisinde, zemini arazinin eğiminden dolayı cami avlusundan biraz daha yüksekte olan tekke yer alır. Halvetiye tarikatı için yapılmış olan tekke, enine dikdörtgen planlı bir avluyu üç yandan "U" biçiminde çevreleyen ve uçları kuzeyde hazire duvarına bitişen bir revakla, bunun arkasında sıralanan hücrelerden oluşur. "U"nun alt kenarındaki hücreler arkadaki sokak boyunca sıralanmıştır. Tekkeye sokaktan, bu hücrelerin ortasındaki kapıdan girilir. Tekke avlusunda, dikdörtgen planlı, iki yanı birer tonoz, ortası bir kubbeyle örtülü bir tevhidhane (âyin mekânı) yer alır. Tekke yakın zamanda yapılan kötü eklerle özgün durumundan çok şey kaybetmiştir.

Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (Payaş) *bak.* Selim II Külliyesi

Sokoto, Nijerya'nın kuzeybatı kesiminde eyalet. Yüzölçümü 102.535 km²'dir. Eyalet topraklarının sularını, Nijer Irmağının en büyük kollarından biri olan Sokoto (Kebbi) Irmağı ve kolları toplar.

1804'ten ve Fulani (Peul) halkının Hausalara karşı yürüttüğü cihaddan önce, bölgenin kuzeyi Gobir, doğusu Zamfara, batısı Kebbi, güneyi de Yauri adlı Hausa devletlerinin egemenliği altındaydı. Fulanilerin önderi Şehu (Şeyh) Usman dan Fodio 1808'de Gobir'i yöneten Hausaları yenilgiye uğrattıktan sonra topraklarını ikiye ayırdı. 1809'da, oğlu Muhammed Bello'yu Sokoto emiri ve doğudaki emirliklerin hükümdarı

Sokoto'da bayram törenine katılan *emir*'ler, Nijerya
Harrison Forman

ilan etti; öteki oğlu Abdullahi dan Fodio'yu da batı ve güneydeki emirliklerin başına getirdi. 1817'de Usman'ın ölümü üzerine, Muhammed Bello *sarkın musulmi* (ya da *emirü'l-müminin*: müminlerin komutanı) olarak babasının yerine geçti; Sokoto'nun ilk sultanı ve Fulani Devleti'nin siyasal ve dinsel önderi oldu. 1903'te Sokoto kuvvetle-

rinin İngilizlere yenilmesinin ardından, emirliğin neredeyse tamamı ve devletin büyük bölümü Kuzey Nijerya Protektorası'nın bir parçası oldu.

Bugünkü Sokoto eyaletinin toprakları 1967'ye değin eski Kuzey Bölgesi'nin bir parçasıyken, bu tarihten sonra eski Kuzeybatı eyaletinin sınırları içine alındı. Sokoto eyaleti günümüzde eski Fulani Devleti'nin en eski iki emirliği olan Sokoto ve Gwandu ile eski Kontagora Emirliği'nin kuzey kesimini içine alır.

Eyalet ekonomisi tarıma dayanır. Irmak kıyılarındaki taşkın ovalarında yerfıstığı, pamuk, tütün, pirinç, soğan, şekerkamışı ve çivit gibi ticari ürünler yetiştirilir. Daha yüksek kesimlerde kocadarı, darı, pirinç, fasulye ve manyok tarımı yapılır. 1975'te Sokoto Irmağı üzerinde, dünyanın en uzun barajlarından biri olan 5 km uzunluğundaki Bakolori Barajı kurulmuştur. Eyalet topraklarının büyük bölümü otlak olarak kullanılır. Sığır, keçi ve koyun derileri ile sığır, keçi ve kümes hayvanları eyaletin başlıca ihraç mallarıdır. Eyaletin yönetim merkezi olan Sokoto kentinde bir çimento fabrikasıyla tabakhaneler, modern bir mezbaha ve buzhane vardır. Gusau'da tekstil ve bitkisel yağ fabrikaları ile bir soya fasulyesi işleme tesisi bulunur.

Nijerya'nın ikinci büyük eyaleti olan Sokoto'da yerleşim seyrektir. Fulaniler ile Hausaların yanı sıra Dakarkiler (Dakaravalar) ve Kamberilerden (Kambariler) oluşan nüfusun büyük bölümü Müslümandır. Sokoto kentinde Sokoto Federal Üniversitesi (1975), Birnin Kebbi'de de Sokoto Eyaleti Politeknik Okulu vardır. Bir havalimanının bulunduğu Sokoto kentinden çıkan yollar kuzeyde Nijer Cumhuriyeti'ne, doğuda Gusau, Zaria ve Kano kentlerine, güneyde de Birnin Kebbi'ye uzanır. Kwiambana Av Hayvanları Koruma Alanı turizm açısından büyük önem taşır. Nüfus (1991) 4.392.391.

Sokoto, Nijerya'nın kuzeybatı kesimindeki Sokoto eyaletinin merkezi ve en büyük kenti. Sokoto (Kebbi) Irmağı kıyısında, akarsuyun Rima Irmağıyla birleştiği noktanın hemen doğusunda yer alır. Nijer sınırının yaklaşık 80 km güneyinde bulunan kent, kuzeye doğru uzanarak Sahra'yı geçen eski kervan yolunun üzerindedir.

Başlangıçta küçük bir köy olan Sokoto, 1804'te Fulanilerin (Peul) önderi Şehu (Şeyh) Usman dan Fodio tarafından askeri karargâh olarak seçildi. Usman'ın ülke topraklarını ikiye ayırarak oğlu Muhammed Bello'yu doğudaki emirliklerin başına getirdiği 1809'dan sonra Fulani Devleti'nin başkenti oldu. 1814'te *şehu*'nun buraya taşınmasından ve 1817'de burada ölmesinden sonra Fulani halkının manevi merkezi durumuna geldi. Usman'ın mezarı ve öteki kutsal tapınaklar kenti bir hac merkezi haline getirdi.

Sokoto günümüzde deri eşya, tarımsal ürünler ve hayvan ticareti yapılan bir pazar merkezidir. Deri işçiliği geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumakta ve deriden yapılmış el sanatı ürünlerinin büyük bölümü ihraç edilmektedir. Kentte tabakhanelerle modern bir mezbaha ve buzhane vardır. Sokoto Federal Üniversitesi ile Sokoto Edebiyat ve Fen Bilimleri Yüksekokulu'nun yer aldığı kentin öbür eğitim kurumları, öğretmen ve hemşire okulları ile bir sanat enstitüsüdür. Nüfus (1992 tah.) 185.500.

Sokoto Irmağı, KEBBI IRMAĞI olarak da bilinir, Nijerya'nın kuzeybatı kesiminde akarsu. Kuzey platodaki Funtua'nın hemen güneyinden doğar. Her iki yakasında platoya kadar uzanan sarp kayalıklar bulunan, düz zeminli, hendeğe benzer bir vadiden geçerek 320 km boyunca geniş bir kavis çizerek akar. Sokoto'nun batısında Rima Irmağını aldıktan sonra Illo'nun doğusunda Nijer Irmağı ile birleşir. Irmağın oluşturduğu alüvyonlu vadi ve ovalarda yerfıstığı, pamuk, tütün, bataklık pirinci, soğan, şekerkamışı ve indigo (çivit) yetiştirilir.

Sokotra Adası, Arapça SUKUTRA, Hint Okyanusunda, Yemen'e ait ada. Güneydoğusu açıklarına düşen bir takımadanın en büyük adası olarak 3.600 km²'lik bir alanı kaplar. Ortasında Hachir Dağları (*cebel*) yükselir. Kuzeyinde dar kıyı ovaları, güneyinde geniş bir düzlük bulunur. Topraklarında mürrüsafi, günlük ve kırmızı sakız gibi çeşitli ilginç bitkiler yetişir. Güneybatı ve batısında Semha, Derzeü'l-İhvan ve Abdülkuri adlı küçük adalar yer alır. Adı Sanskrit dilindeki *dvipa-sakhadara*'dan (mutluluk adası) gelen Sokotra çeşitli efsanelerde de geçer ve daha çok 17. yüzyıla değin varlığını koruyan bir Hıristiyanlık merkezi olarak tanınır. Kısa süreli Portekiz işgali (1507-11) dışında uzun yıllar Mehri sultanlarının yönetiminde kalmıştır. Günümüzde yerleşik nüfusu balıkçılık, inci avcılığı ve küçük ölçekli tarımla uğraşır. İç kesimlerdeki göçebe topluluklar sığır ve başka hayvanlar yetiştirir. Tereyağı, balık ve günlük adanın önde gelen ihraç mallarıdır. Kuzey kıyısındaki Hadibo (Tamarida) adanın merkezi ve en büyük yerleşmesidir. Nüfus (1984 tah.) Hadibo kenti, 51.000.

Sokrates (d. İÖ y. 470/469, Atina - ö. İÖ 399 Atina), felsefi düşünceyi insana ve insan eylemlerine yönelten Eski Yunanlı filozof. *Gnothi seauton* (Yunancada "kendini bil") ilkesini savunmasıyla anımsanır. Yazılı hiçbir yapıt bırakmamış, öğrencilerinin, özellikle de Platon'un metinlerinde betimlenen kişiliğiyle tanınmış ve kendisinden sonraki felsefeyi derinden etkilemiştir. Eski Yunan felsefesi genel olarak Sokrates öncesi ve sonrası biçiminde iki döneme ayrılır.

Perikles döneminde yetişen Sokrates, heykelci Sophroniskos ile Phainarete adlı bir ebenin oğluydu. Soylu olmadığı gibi varlıklı da değildi. Ömrünün sonlarına doğru, karısı Ksanthippi ve üç oğluyla geçim zorluğu bile çekecekti.

Sokrates, Lysippos'un yapıtından kopya edildiği sanılan büst, İÖ y. 350, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Roma
Soprintendenza alle Antichità della Campania, Napoli

Geometri ve astronomi alanlarında derin bilgi edinmişti. Aristophanes'in *Nephelai* (İÖ 423; *Bulutlar*, 1959) adlı oyununda, bir sepetle göklerden inerken betimlenen Sokrates'in bu özelliği vurgulanmıştı. Platon da *Phaidon* (*Phaidon*, 1943, 1963) diyalogunda bundan söz ediyordu. Sokrates gençliğinde, Samos'ta (Sisam) (440) ve Peloponnesos Savaşı'nın (İÖ 431-404) çeşitli çarpışmalarında dövüşerek dayanıklılığı ve cesaretiyle de ün kazanmıştı. Kısa bir süre Atina'daki danışma meclisi *boule*'ye üye olduysa da genellikle güncel siyasetle ilgilenmedi. Ama zaman zaman anayasa dışı bazı kararlara direndi. Otuz Tiran döneminde, Sokrates'le birlikte dört kişiden rakipleri Leon'u tutuklamalarını isteyen tiranların bu buyruğuna açıkça karşı çıktı (İÖ 404). Platon'un *Apologia Sokratosus*'una (*Sokrates'in Savunması*, 1973) göre, daha sonra bu davranışıyla yaşamını gözden çıkardığını söyleyecekti.

İÖ 403'te bir darbeyle iktidarı yeniden ele geçiren demokratlar, bir yoruma göre tiranlar arasında birçok öğrencisi bulunduğu için Sokrates'i suçlayarak mahkeme önüne çıkardılar. Sokrates'e yöneltilen "dinsizlik" suçlamasının başlıca öğeleri "gençleri saptırmak" ve "devletin tanrılarını yok sayarak yeni tanrılar uydurmak" biçimindeydi. Sokrates bu suçlamayı hafife alarak reddetti, suçlayıcıların başını çeken Anytos'u alaylı sorularıyla zor durumda bıraktı. Bir tür itiraf gibi de görülebilecek bir "savunma" yaptıktan sonra bir olasılıkla 220'ye karşı 280 oyla suçlu bulundu. Yasal hakkı gereğince kendisine bir ceza önerme sırası gelince, aslında büyük bir hayır işlemiş sayılması gerektiğini öne sürerek devlete hizmet edenlerin bedava yemek yediği Pithaion'da karnının doyurulmasını önerdi. Sırf formaliteyi yerine getirmek için de para olarak kendisinin verebilecek ancak 1 minası olduğunu, ama dostlarının aralarında 30 mina daha topladıklarını söyledi. Bu tutumu Atina mahkemesinin üyelerini iyice öfkelendirdi ve daha büyük bir çoğunlukla ölüme mahkûm edildi. Bunu izleyen son konuşmasında yalnızca beraat oyu verenlere seslenerek onlardan, oğullarını, onurlu bir yaşam sürmezlerse, kendisinin herkesi uyardığı gibi uyarmalarını istedi. En ünlü deyişlerinden olan, "incelenmemiş bir yaşam insan için yaşamaya değmez" sözü de bu konuşmasında geçiyordu. Atina yasalarına göre 24 saat içinde baldıran zehri içerek ölmesi gerekirken, her yıl Delos'a gönderilen kutsal gemi dönmeden kimse idam edilemeyeceği için infaz bir ay gecikti. Bu süre içinde hapishanede her gün dostlarıyla her zamanki gibi konuşmayı sürdüren Sokrates, kendisini kaçırma önerisini, meşru bir mahkemenin kararına yanlış da olsa uymak gerektiği gerekçesiyle reddetti. Sokrates'in son gününün ve baldıran zehrini içişinin öyküsü Platon'un *Phaidon*'unda kusursuz biçimde anlatılmıştır.

Sokrates'in kişiliğinin ilkçağ yazarları arasında en çok dikkat çeken yanı mistik tutumuydu. Sık sık kendinden geçerek saatlerce hiç kıpırdamadan dururdu. İçinde bir *daimonion* (küçük cin) bulunduğunu, yanlış bir davranışa yeltendiği zaman onun kendisini uyardığını söylerdi.

Klasik filoloji ve felsefe tarihinin en önemli sorunlarından biri, Platon'un yapıtları içinden Sokrates'in görüşlerini ayıklayabilmek olmuştur. Araştırmacıların ulaştığı sonuçlara göre Sokrates'in düşüncesinin temelinde, bütün evrenin düzenli bir bütün olduğu görüşü yatıyordu. Ama bu bütün, dolaysızca karşımızda duran bir şey değildi; onu kavrayabilmek için özel bir çaba gerekiyordu. Bir bilgi edinme ve eğitim yöntemi olarak Platon'da gelişen diyalektikten farklı

olarak Sokrates'in yöntemi, kanıları ve düşünceleri salt "sözler" (*logoi*) olarak ele alıp bunların bütün içindeki konumlarına bakmaktı. Belirli bir konuda bir önerme dile getirildiği zaman Sokrates bunun, doğru sayılması durumunda doğru sayılan başka önermelerle çelişme içinde olup olmadığını inceliyordu. Bu nedenle Platon'un, Sokrates'in etkisini yansıttığı varsayılan gençlik diyaloglarının sonunda hiçbir olumlu sonuca varılmaz. Ama üzerinde görüş birliği sağlanan hiçbir düşünce üretilmediği halde, "hiçbir şeyi enine boyuna incelemeden kabul etmemek" ilkesine uygun bir aydınlanma edinilir.

Sokrates'e bağlanan bir başka temel ilke, kötülüğün kaynağının yanlış bilgiyle ya da bilgisizlikle özdeşleştirilmesidir. Sokrates'e göre "hiç kimse bilerek kötü olamaz"dı; insanların ahlak ölçüleri dışına çıkmaları temelde yanlış bilgilenmenin sonucuydu. Dolayısıyla doğruları öğrenen her insan ister istemez iyi olacaktı. Sokrates'in diyalektik sorgulama yöntemi de bu amaca yönelikti. Bu amaçla Atina sokaklarında dolaşan Sokrates insanları aydınlatmaya çalıştı.

Çeşitli kaynaklardan aktarılan bilgilere göre Sokrates'in temel yöntemi, konuştuğu kişilerin çeşitli konulardaki belirginleşmiş ya da kalıplaşmış görüşlerini çürüterek onları bu konular üzerine yeniden düşünmeye yöneltmekti. Kendisinin aslında hiçbir şey bilmediğini söyleyen Sokrates, başka kişilerle söyleşilerinde, onların ulaştığı sonuçların kendilerine ait olduğunu, kendisinin yalnızca annesi gibi "ebelik" (*maieutike*) yaparak doğruyu doğurttuğunu söylerdi. Genel tutumunu da şu öyküyle açıklıyordu: Delphoi'deki Apollon Tapınağı'nın medyumu Phytia bir gün bir soru üzerine, Tanrı Apollon'un ağzından "en bilge insanın Sokrates olduğunu" bildirmişti. Sokrates buna çok şaşırmıştı, çünkü kendisinin hiç de bilge olmadığını biliyordu. Bunun üzerine "tanrının yalanını çıkarmak için" kendisinden daha bilge bir insan aramaya başlamıştı. Bütün soruşturmalarının nedeni buydu. Ama zamanla konuştuğu herkesin, bildiklerini sandıkları halde bilmedikleri şeyler bulunduğunu görmüştü. Oysa kendisi de herkes gibi hiçbir şey bilmemekle birlikte, onlardan farklı olarak hiçbir şey bilmediğini biliyordu. Bu nedenle en bilge insan olduğunu kabul etmişti. Sokrates bir başka açıklamasında da Atina'yı büyük ve soylu bir ata, kendisini de at uyuyakalmasın diye onu ısıran bir atsineğine benzetiyordu.

Sokrates felsefe tarihinde kişiliğiyle en çok etkili olmuş filozoftur. Sokrates'in yaklaşımındaki "ironi" üzerinde ayrıntılarıyla duran Søren Kierkegaard, bir insanın kişiliği ile düşünceleri arasındaki uyuma onu örnek gösterir. Kierkegaard'a göre Sokrates'teki "ironi", kendi kişiliğini ona yabancı dünya karşında sağlam tutmanın bir yoludur. Buna karşılık Nietzsche, Sokrates'i yaşamın zenginliklerine ihanet etmekle suçlar ve "anlamsız" olanın sözcüsü sayar. Nietzsche'ye göre Sokrates ölümünü kendisi istemiş ve bunu bir kurtuluş saymıştır. Karl R. Popper, Sokrates'in, ilkçağın "kapalı toplumu"ndan çıkışta "açık toplum", "özgürlük" gibi düşünceleri ilk kez geliştiren filozof olduğunu savunur. Popper'a göre öğretmeniyle karşılaştırıldığında bir "reaksiyoner" olan Platon kapalı topluma geri dönme özlemini temsil eder. Sokrates'in demokrasi düşüncesiyle ilişkisi son yıllarda felsefe çevrelerinde yoğun olarak tartışılmaktadır.

soku, taneli yiyecekleri döverek ezmek için kullanılan büyük taş havan. Daha küçüğüne dibek(*) denir.

Büyükçe bir çanağı andıran sokunun ağzının çapı yaklaşık 60-70 cm'dir. Sabitleştirmek için altı 15-20 cm kadar toprağa gömülür. Dövme kolu ya da tokmağı havan ve dibekte kullanılan "el"den farklıdır. Kazmayı andıran soku tokmağı bir sap ve bu sapa geçirilmiş, armuda benzeyen bir kafadan oluşur. Soku iki kişiyle dövülür. Bunlar karşı karşıya dururlar ve biri tokmağı omuzundan savurup indirirken, öbürü havaya kaldırır. Yeniden kaldırmadan önce tokmağın alt tarafını sokunun kenarına yavaşça vurur; böylece tokmağın altına yapışmış olan tanelerin etrafa saçılması önlenir.

sokutai, Japon imparatorlarının taç giyme gibi önemli törenlerde giydiği saray giysisi. Çin özellikleri taşıyan bu giysi 12. yüzyıldan bu yana çok az değişikliğe uğramıştır. Bol bir beyaz damasko pantolon (*ue-no-hakama*) ile Çin üslubunda biçilmiş olmakla birlikte belden büzgülü olan ve üstünde Çin'e özgü anka kuşu (*hoo*) deseni bulunan sarı ve bol bir kaftandan (*ho*) oluşur. *Ho*'nun altına üç kimono giyilir. Bu kimonolardan en üstte ve en önemli olanı, arkada 3,7 m'lik bir kuyruk oluşturan beyaz damasko *şitagasane*'dir. Başa takılan, parlak siyah ipekten yapılma *kammuri*'nin üstünde dikine duran, imparatorluk arması kasımpatı ile bezeli ve üç köşeli uzun bir şerit bulunur. İmparator *sokutai* giydiğinde fildişi bir levha (*şaku*) taşır.

Sol, Eski Roma'da iki ayrı Güneş tanrısının ortak adı. Başlangıçta Sol ya da Sol Indiges'in, Quirinalis Tepesinde her yıl 9 Ağustos'ta kurban töreni düzenlenen bir tapınağı vardı. Ayrıca, Circus Maximus'ta Ay Tanrıçası Luna ile ortak bir başka tapınağı bulunuyordu. Roma tanrısı olmasına karşın Romalı şairler tarafından Yunan Güneş Tanrısı Helios'la eş tutulurdu.

Suriye'deki güneş kültlerinin Roma'da yaygınlaşmasıyla Sol'a tapınma tümüyle değişti. Roma imparatoru Elagabalus (hd 218-222), Palatium Tepesine Sol Invictus (Fethedilmemiş Güneş) adına bir tapınak yaptırdı ve Sol kültünü Roma'nın temel dini yapmaya çalıştı. İmparator Aurelianus (hd 270-275) Campus Agrippae'de görkemli bir tapınak yaptırdı. İmparatorların ve imparatorluğun özel koruyucusu olan Sol, Hıristiyanlığın benimsenmesine değin imparatorluğun başlıca kültü olarak önemini korudu.

sol, fiziksel kimyada, parçacıkların katı, dağılma ortamının ise sıvı olduğu asıltı (koloit). Dağılma ortamı su olduğunda asıltıya hidrosol, hava olduğunda ise aerosol adı verilir. Sıvısevmez (liyofobik) sollarda parçacıklar dağılma ortamının molekülleri tarafından kuvvetle çekilmediklerinden, oldukça kolay pıhtılaştırılıp çökeltilebilir. Sıvısever (liyofilik) sollar ise daha kararlıdır ve gerçek çözeltilere daha çok benzerler. Solların çoğu, sıvısevmez ve sıvısever türlerin arasında yer alır.

Sol Adası, TITICACA ADASI olarak da bilinir, Titicaca Gölünün Bolivya kesiminde ada. Copacabana Yarımadasının hemen kuzeybatısında yer alır. Yüzölçümü 14,3 km²'dir. Kolomb öncesi dönemde And Dağlarının doğu sıralarındaki en önemli yerleşme merkeziydi. Efsaneye göre adı, İnka hanedanının kurucuları Manço Capac'la Mama Ocllo'nun Güneş Tanrısı tarafından dünyaya gönderildiği yer olan Güneş Tapınağı'ndan gelir ve "Güneş Adası"nın İspanyolcadaki karşılığıdır. Tapınağın Topa Inca Yupanqui (hd 1471-93) tarafından inşa ettirildiği sanılır. Adadaki en iyi korunmuş kalıntı, çeşmelerle ve bahçelerle çevrili, kesme taştan galerileri bulunan iki katlı (15 m × 13 m) İnka Sarayı'dır. Adadaki öteki kalıntıların hepsi İnka mimarlığında kiklop duvarlarının yapıldığı dönemden sonraya tarihlenir. Kiklop duvarlarına bugünkü Bolivya'nın Tiahuanacu köyü yakınındaki Tiahuanaco Gölünün hemen güneydoğusunda rastlanır. Nüfus (1976 geç.) 1.806.

Sol Koalisyon, Fransızca CARTEL DES GAUCHES. Fransa'da, Üçüncü Cumhuriyet döneminde (1870-1940) Temsilciler Meclisi'ndeki sol partilerin oluşturduğu ittifak. 1924-26 arasında hükümeti elinde bulundurmuştur.

Sağ burjuva partileriyle işbirliğine yanaşmayan Sosyalist Parti, I. Dünya Savaşı öncesinin hükümetlerinde etkin görevler üstlenmiş olan Radikaller ile bir seçim ittifakı kurdu. Bu ittifak, Ulusal Blok adı altında birleşen ve Kasım 1919'da yapılan seçimlerde çoğunluğu elde eden sağcı partileri 11 Mayıs 1924'teki seçimlerde yenilgiye uğrattı. Ulusal Blok'un 200 sandalyesine karşılık 300'ün üzerinde sandalye kazanan Sol Koalisyon, Radikal lider Édouard Herriot başkanlığında bir hükümet kurdu. Radikal önderler solu birleştirmek amacıyla kilise karşıtı bir politika izleyerek, Almanya'dan kısa süre önce ele geçirilmiş olan, dinsel inançların güçlü olduğu Alsace-Lorraine'de laik eğitimi yerleştirmeye çalıştılar. Sol Koalisyon hükümetinin dışişleri bakanı Aristide Briand, Ulusal Blok'un katı tutumunun aksine, uzlaşmalara dayalı bir dış politika çizgisi izledi.

Sol Koalisyon hükümetleri sürekli enflasyonun neden olduğu mali bunalıma çözüm bulamadılar. Kamu harcamalarını karşılamak için dolaysız vergi konmasını isteyen Sosyalistler, iş çevrelerinin şiddetle karşı çıktığı böyle bir önlemin uygulanması konusunda kararsız davranan Radikallerle anlaşmazlığa düştüler. 10 Nisan 1925'te Herriot Hükümeti düştü. Daha sonra kurulan Paul Painlevé ve Briand hükümetlerinin de mali sorunların üstesinden gelememesi üzerine, yönetim yeniden sağcı partilerin eline geçti.

Sol Komünistler, eski SSCB'de, Komünist Parti içinde 1918'in başlarında ortaya çıkan muhalefet grubu.

Lenin sosyalist iktidarın ancak I. Dünya Savaşı'ndan çekilmek ve Almanya ile barış antlaşması imzalamakla korunabileceğini öne sürüyordu. Nikolay İ. Buharin'in önderliğindeki Sol Komünistler ise barış yerine, savaşı sürdürmeyi ve genel bir Avrupa devrimine dönüştürmeyi savundular. Onlara göre Avrupa'da başka sosyalist devrimler başarı kazanmadan, ekonomik olarak az gelişmiş bir ülke olan SSCB'de sosyalizmi kurmak olanaksızdı. İçte ise, proletarya ekonominin denetimini elinde tutmalı ve sanayi işletmelerinde 1917'lerde ortaya çıkan işçi denetimi daha da pekiştirilmeliydi.

Sol Komünistler önceleri parti içinde önemli bir destek elde ettiler. Ekonomiyi denetlemek amacıyla Aralık 1917'de kurulan Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi'nde çoğunluğu onların yandaşları oluşturuyordu. Ocak 1918'de parti merkez komitesinde yapılan oylamada devrimci savaş yanlıları barış antlaşmasını savunanları yenilgiye uğrattılar. Ama Sol Komünistler Mart 1918'deki parti kongresinde azınlıkta kaldılar; Brest-Litovsk Antlaşması bu kongrede onaylandı. Ayrıca Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi'nden uzaklaştırılan Sol Komünistler, kısa sürede Moskova ve Urallar bölge örgütlerindeki denetimlerini de yitirdiler.

Sovyet hükümetinin haziranda büyük sanayi kuruluşlarını devletleştirmesinin ardından, bunu doğru bir politika olarak değerlendiren Sol Komünistlerin pek çok üyesi yeniden Lenin'i desteklemeye başladı. Yaz sonunda da Sol Komünistler ayrı bir muhalefet grubu olarak bütünüyle silindiler.

solak, SOLAKAN-I HASSA olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, Yeniçeri Ocağı'nın 60-63. ortalarına bağlı askerlere verilen ad.

Solak ortaları Yeniçeri Ocağı'na I. Bayezid (Yıldırım) döneminde (1389-1402) katıldı. Fatih Kanunnamesi solakların da peykler gibi, mevkib-i hümayun denen saltanat alaylarında padişahın yakın çevresinde yer almalarını öngördü. Ortalardaki en kıdemli er, solakbaşı sanıyla orta komutanlığını üstlenirdi. Padişahın atının sağında giden dört solakbaşından ikisi ok ve yay taşırdı. Bunlar padişaha arkalarını dönmemek için sol elleriyle silah kullanırlardı. Ortalardan seçilen rikâb solakları sürekli sarayda kalırdı. Padişah törene katılmak için saraydan ayrıldığında bunlar çevresindeki ilk koruma halkasını oluştururlardı. Koruma görevi padişah sefere çıktığında da sürerdi.

Solak ortalarında kadro açıldığında, yeniçeri ağasının önerisiyle ortalardan seçilen iyi okçu, binici, uzun boylu yeniçeriler solak olarak alınırdı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından kısa bir süre sonra solak ortaları da kaldırıldı (1828).

Solanaceae (patlıcangiller), *Scrophulariales* takımından, yaklaşık 90 cins ile 2.300'ü aşkın türü içeren familya. Ekonomik açıdan değer taşıyan pek çok üyesi vardır. Bazısı gıda, bir bölümü ise ilaç olarak değerlendirilen bu bitkiler arasında başlıca patates (*Solanum tuberosum*), patlıcan (*S. melongena*), domates (*Lycopersicon esculentum*), biber (*Capsicum annuum* ve *C. frutescens*), tütün (*Nicotiana tabacum*), güzelavratotu (*Atropa belladonna*), tatula (*Datura stramonium*) sayılabilir. *Petunia*, *Lycium*, *Salpiglossis*, *Browallia*, *Brunfelsia*, *Cestrum*, *Schizanthus*, *Solandra*, *Streptosolen* ve *Nierembergia* cinsinden çeşitli bitkiler ise bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Bu familya üyelerinin en tipik ortak özelliği tek tek ya da kümeler halinde bulunan, beş taçyapraklı ve beş çanakyapraklı çiçekleridir. Çiçeklerin üstdurumlu (yani çiçeğin öbür parçalarının bağlanma noktasının üstünde yer alan) yumurtalıkları birbirine kaynaşmış iki meyveyaprağından oluşmuştur. Dişiorganın boyuncuk bölümü iki loplu tepecikle (çiçektozu yakalayıcı yüzey) sonlanır. Çiçekler genellikle böceklerle tozlaşır.

Solanas, Fernando E(zequiel) (d. Şubat 1936, Buenos Aires, Arjantin), siyasal filmleriyle tanınan Arjantinli sinema yönetmeni.

Hukuk, müzik ve tiyatro öğrenimi gördükten sonra Paralel Sinema adlı bir yeraltı sinema grubuna katıldı. Var olan sinema sistemine kökten karşı çıkan bu grup, ülkenin sorunlarına yönelik, doğrudan doğruya siyasal amaçlı bir sinemayı savunuyordu. Bu sırada reklam filmleri de çeken Solanas, 1962'de ilk kısa filmi *Seguir Andando*'yu yaptı. 1968'de, siyasal sinemanın en önemli örneklerinden sayılan *La hora de los hornos*'la (Fırınların Saati) adını duyurdu. Arkadaşı Octavio Getino'yla birlikte, son derece kısıtlı olanaklarla çektiği 4 saat 20 dakika uzunluğundaki bu film, sansüre ve dağıtım şirketlerine verilmeden, öğrenci örgütleri ve çeşitli siyasal kuruluşlar tarafından dağıtıldı. Film her gösterilişinde izleyicilerce geliştiriliyor, tamamlanıyor ve oluşturuluyor, böylece bir eylem, tartışma ve düşünme ortamı doğuyordu.

Solanas 1970'lerde Peronist partinin (MNJ: Ulusal Adaletçi Hareket) ısmarladığı ve Peron'un Madrid'deki sürgün yıllarını anlatan uzun bir belgesel film çekti. Konulu ilk filmi ise AFC ve Fransız televizyonları hesabına çektiği *Los hijos de Fierro* (1972; Fierro'nun Oğulları) oldu. 1976'da Arjantin'de askeri cuntanın yönetime gelmesi üzerine Fransa'ya yerleşti. *Le regard des autres*'dan (1980; Başkalarının Bakışı) sonra gerçekleştirdiği *Tangos, el exilio de Gardel*'de (1985; *Tangolar*) sürgün yıllarını yansıtırken dansı ve müziği başlı başına bir anlatım öğesi olarak kullandı. Ülkeşinde çektiği ve Cannes Film Şenliği'nde en iyi yönetmen ödülünü kazandığı *Sur*'da (1988; *Güney*) benzer bir üslupla cunta döneminde çekilen acılara eğildi. 1991'de çektiği *El Viaje* (*Yolculuk*) ise Latin Amerika'da geçen bir yol filmiydi.

Solari, Andrea, SOLARIO olarak da yazılır, asıl adı ANDREA DEL GOBBO (ö. 18 Ağustos - 7 Ekim arası, 1524), Milano okuluna bağlı Rönesans ressamı. Leonardo da Vinci'nin en önemli izleyicilerindendir.

Milano Katedrali'nde ve Chartreuse tarikatına ait Pavia Manastırı'nda çalışmış olan ağabeyi, ünlü mimar ve heykelcilerden Cristofano'nun yanında yetişti. Büyük bir olasılıkla ağabeyiyle birlikte gittiği Venedik'te Antonello da Messina'dan etkilendi. "Pembeli Adam" (y. 1492, Ulusal Galeri, Londra) adlı resminde Antonello'nun heykelsi biçim anlayışının etkisi açıkça görülür. Solari'nin bilinen en eski yapıtlarından biri Murano'daki S. Pietro Martire Kilisesi için yaptığı "Madonna ve Çocuk İsa Aziz Yusuf ve Aziz Hieronymus ile Birlikte"dir (1495, Brera Giovanni Resim Galerisi, Milano).

"Yeşil Yastıklı Madonna", Solari'nin bir yağlıboya çalışması; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon—Art Resource/EB Inc

Madonna'nın yüz çizgileri onun Venedik'ten döndükten sonra Leonardo'dan büyük ölçüde etkilendiğini gösterir. Ünlü "Yeşil Yastıklı Madonna"da (Louvre Müzesi, Paris) kullandığı renkler ve güçlü atmosferik vurgular gene Leonardo'nun etkilerini yansıtmakla birlikte, resmin canlı kompozisyonu Solari'ye özgü çizgiler içerir.

1507'de Fransa'ya giden Solari'nin İtalya'ya dönmeden önce Felemenk'e gittiği sanılır. Uyumlu ve ayrıntılı manzara betimlemesi içeren "Mısır'a Kaçış" (1515, Poldi Pezzoli Müzesi, Milano) gibi sonraki yapıtlarında Flaman etkisi görülür. Bu döneme ait yapıtları arasında "Gitar Çalan Kadın" (Hertz Koleksiyonu, Roma) ve Hans Holbein'ın (Genç) üslubunu güçlü biçimde çağrıştıran Başbakan Morone'nin portresi (özel koleksiyon, Milano) sayılabilir.

solarium, mimarlıkta, sürekli güneş ışığı alacak biçimde tasarlanmış herhangi bir mekân. Eski Yunan ya da Roma evlerinin çatılarındaki güneşe açık taraça ve çatı katı odalarını tanımlayan bu terim, günümüzde özellikle camla kaplı bir odayı belirtmek için kullanılır. Bu tip *solarium*'larda odanın üç ya da dört duvarı, hatta bazen tavanı bile tümüyle camdan yapılmış olabilir. *Solarium* daha çok hastane ve sanatoryumlarda bulunur; hastalar burada, tedavinin bir parçası olarak, denetimli bir ortamda güneşlenebilirler.

Solaro della Margarita, Clemente, Kont (d. 21 Kasım 1792, Mondovì, Piemonte - ö. 12 Kasım 1869, Torino, İtalya), İtalya'yı birleştirmeyi amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketine karşı eski düzeni savunan Piemonteli devlet adamı.

1816'da devlet hizmetine girdi. 1835'te dışişleri bakanı oldu. Bu görevi sırasında Fransa ile Avusturya arasında ihtiyatlı bir yansızlık politikası izlerken, yurtiçinde anayasa reformuna karşı çıktı. Reform için baskılar artınca Kral Carlo Alberto, istemeyerek de olsa, Solaro'yu görevden almak zorunda kaldı (1847). Solaro della Margarita İtalyan birliği tasarılarına karşı çıkmayı sürdürdü ve Piemonte parlamentosunda Risorgimento'nun önderi Başbakan Camillo Cavour'a karşı muhafazakâr muhalefetin başını çekti. 1860'ta İtalya'nın birliğinin sağlanmasından sonra kurulan ilk parlamentoya seçilemedi ve siyasetten ayrıldı.

Soledad, Kolombiya'nın kuzeybatısında, Atlántico ilinde kent. Magdalena Irmağının (*rio*) ağzından 30 km yukarıda yer alır. 1640'ta kuruldu ve sömürge döneminde 5 km kuzeydeki Barranquilla'ya yakınlığının etkisiyle belli bir gelişme gösterdi. Zamanla yerel bir ticaret ve imalat merkezi durumuna gelen Soledad, Barranquilla'nın büyümesine koşut olarak sanayileşti. Kentte Barranquilla'ya hizmet veren uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1985) 164.494.

solenodon, *Insectivora* (böcekçiller) takımının *Solenodontidae* familyasını oluşturan, Antiller'e özgü iki memeli türünün ortak adı. Yaklaşık 55 cm'lik uzunluklarının yarısına yakın bölümünü tüysüz kuyrukları oluşturur. Sivrilerek uzayan burunları bıyıklı, kulakları oldukça iri ve yuvarlaktır.

Küba solenodonu (*Atopogale cubana*)
J. A. Hancock—Photo Researchers

Güçlü pençeleriyle yeri kazıp omurgasız hayvanlarla beslenirler. Tükürükleri zehirlidir.

Haiti solenodonu (*Solenodon paradoxus*) Hispaniola Adasının kuzeydoğusundaki ormanlarda yaşar. Adada yerleşimin artması ve ormanların azalması nedeniyle soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ender rastlanan Küba solenodonu (*Atopogale cubana*, bazen *S. cubanus*) ise yalnız Holguín ilinde bulunmaktadır. Bu tür, yasal olarak koruma altına alınmıştır.

solenoyit, uzunluğu çapından çok daha büyük bir silindir biçiminde, düzgün sarımlı tel bobin. Telden doğru elektrik akımı geçirildiğinde oluşan magnetik alan, genellikle demirden yapılan bir çekirdeği solenoyitin içine çeker; çekirdeğin bu hareketinden anahtarların, rölelerin ve benzeri başka aygıtların çalıştırılmasında yararlanılır.

Solent Boğazı, Manş Denizinde boğaz. İngiltere'de Hampshire ilinin yer aldığı anakara kesiminin kıyısını Wight Adasının kuzeybatı kıyısından ayırır. Wight Adasının batı kesimindeki The Needles (İğneler) adlı kaya grubundan Southampton Koyuna kadar 24 km boyunca doğuya uzanan boğazın genişliği 3-6 km arasında değişir. Boğaz, ana kaynağını bugünkü Frome Irmağının, kollarını ise Itchen ile Test'in oluşturduğu eski bir akarsuyun sular altında kalmış vadisidir. Solent Boğazının doğusunda, aynı vadinin doğu kesimini oluşturan Spithead büyük gemilerin Southampton'a yanaşması için elverişli bir nokta oluşturur.

Soler, Antonio (d. 3 Aralık 1729, Olot de Porrera - ö. 20 Aralık 1783, El Escorial Manastırı, Madrid yakınları, İspanya), İspanya'da 18. yüzyıl sonlarının en önemli çalgı ve kilise müziği bestecisi.

Domenico Scarlatti'den ders aldı. Çeşitli klavsen sonatlarında uyguladığı umulmadık armoni yürüyüşlerinde ve bazı org yapıtlarında onun etkisi görülür. Genellikle karmaşık kanonlara eğilim gösteren Soler çok sayıda kilise müziği, Calderón ve daha başka yazarların oyunları için fon müzikleri, org ve yaylı çalgılar için altı beşli ve iki org için altı konçerto besteledi. Ayrıca müzik kuramı üzerine *Llave de la modulación* (1762; Modulasyonun Anahtarı) adlı, çağdaşlarının büyük ilgisini çekmiş olan bir kitap yayımladı. Minitonlarla yaptığı denemelerin sonunda *afinador* adlı klavyeli yeni bir çalgı yaptı.

Soleri, Paolo (d. 21 Haziran 1919, Torino, İtalya), İtalya doğumlu ABD'li mimar, tasarımcı ve kent plancısı. Doğa içinde yer alacak, ama onu bozmayacak ideal yapıyı tanımlamak için *arcology* (İngilizce *architecture*: "mimarlık" ve *ecology*: "çevrebilim" sözcüklerinden) terimini ortaya atmıştır.

1941'de Torino Politeknik Okulu'na girdi. 1946'da doktorasını tamamladı. 1947-49 arasında ABD'de Frank Lloyd Wright'ın yanında çalıştı. 1955'te Arizona'daki Scottsdale yakınlarına yerleşti. En tanınmış iki yapısı, Arizona'da Cave Creek'teki Kubbeli Çöl Evi ile İtalya'nın Amalfi kıyısındaki Solimene Seramik Fabrikası'dır. Mark Mills ile birlikte tasarlamış olduğu Çöl Evi, havanın durumuna ve güneşin hareketine göre istendiği gibi açılıp kapanabilen ya da döndürülebilen cam kubbeli çatısıyla dikkati çeker. Solimene Fabrikası'nda ise renkli seramik karolarla camın yaratıcı biçimde kullanılışı ve iç mekânların dolaylı aydınlatılışı Antonio Gaudí'nin yapıtlarını anımsatmaktadır.

Soleri Arizona'daki kendi evini ve atölyelerini yaparken yeni bir teknik geliştirerek yapının beton çatı örtüsünü çöl milinden oluşturduğu bir kalıba döktü. Çeşitli ilginç uygulamalar nedeniyle çok sayıda öğrenciyi ve yapı ustasını kendine çeken bu çöl evini Soleri 1961'de Cosanti Vakfı adıyla bir okula dönüştürdü. 1959-64 arasında, çölde inşa edilecek 2 milyon kişilik dev bir ideal yerleşme olan Mesa Kenti'nin planlarını çizmekle uğraştı. Mesa Kenti'nde doğal çevre bozulmadan insanların her türlü işlevsel ve estetik gereksinimlerinin karşılanması amaçlanıyordu. 1970'te Soleri'nin *arcology* tasarımlarının maket ve çizimleri sergilendiğinde, mimarlık dünyasında coşkuyla karşılandı.

Soleri aynı yıl, özgün çizimlerdeki iddialı ölçülerde olmasa da, Mesa Kenti'ne benzer bir tasarımın uygulamasına başladı. Arizona'da, Phoenix ile Flagstaff arasındaki bir yerde Arcosanti adını verdiği, 5 bin kişiyi barındıracak ve ticaret, eğitim, kültür kuruluşlarıyla bu nüfusun bütün gereksinimlerini karşılayabilecek tek bir yapının inşaatına girişti. Yapı güneş enerjisinden en fazla ölçüde yararlanacak biçimde tasarlanmıştı. Gönüllü öğrencilerle sürdürülen çalışma devlet ya da vakıf kuruluşlarından yardım alınmadığı için yavaş ilerledi. Soleri görüşlerini *Arcology: The City in the Image of Man* (1969; Arkoloji: İnsan İmgelemindeki Kent) adlı kitabında ortaya koydu.

soleus kası, bacakta, baldır kasının (*gastrocnemius*) altında yer alan yassı, enli kas. Kamış ve kaval kemiklerinin üst bölümlerinden çıkar, baldır kasıyla birleşerek topuktaki Aşil kirişine bağlanır. Başlıca işlevi, diz bükülüyken topuğu arkaya çekerek, ayağın aşağı doğru bükülmesini sağlamaktır.

solfatar (İtalyancada "kükürt yeri"), kükürt gazı ağırlıklı sıcak buharların püskürdüğü fümerol(*) ya da doğal buhar bacası.

solfej, İtalyanca SOLFEGGIO, Fransızca SOLFÈGE, bir müzik parçasını solmizasyon heceleriyle (*do, re, mi* vb) okumaya verilen ad. Terim aynı zamanda tek bir ünlü ile söylenen, çoğunlukla süslemeli ve gerçekleştirilmesi zor sözsüz seslendirme ya da alıştırmaları belirtmek için de kullanılır. Solfej derlemeleri 17. yüzyıldan beri yapılagelmektedir. Bunlar arasında Nicola Porpora ile Alessandro Scarlatti gibi 18. yüzyıl ve Luigi Cherubini gibi 19. yüzyıl bestecilerinin derlemeleri vardır. Bu tür alıştırmalar yazan sonraki besteciler arasında Maurice Ravel, Gabriel Fauré, Vincent d'Indy, Ralph Vaughan Williams, Heitor Villa-Lobos ve Sergey Rachmaninoff sayılabilir. Müzik aralıkları ve bunların yazımının öğretilmesine de solfej adı verilir.

Solferino Çarpışması, İtalyan Bağımsızlık Savaşları sırasında, Avusturya ve Fransa-Piemonte kuvvetleri arasında Lombardiya'da yapılan en önemli çarpışma (24 Haziran 1859). Lombardiya'nın büyük bölümünün Sardinya-Piemonte'ye bağlanmasını sağlayarak İtalya'nın birleşmesinde önemli rol oynamıştır. Magenta Çarpışması'ndaki (4 Haziran) yenilgiden sonra yaklaşık 120 bin kişilik Avusturya ordusu doğuya doğru çekilmiş ve İmparator I. Franz Joseph doğrudan komutanlığı üstlenmişti. III. Napoléon ile Sardinya-Piemonte kralı II. Vittorio Emmanuele'nin komutasında olan, yaklaşık aynı büyüklükteki Fransa-Piemonte ordusunun takip harekâtı sonunda, iki ordu Castiglione della Stiviere'nin 6,5 km güneydoğusundaki Solferino'da yeni bir çarpışmaya girdi. Çarpışmada Avusturyalılar 14 bin ölü ve yaralı ile 8 binden fazla kayıp ve tutsak, Fransa-Piemonte ordusu ise 15 bin ölü ve yaralı ile 2 bin kayıp ve tutsak verdi. Bu ağır kayıplar II. Napoléon'un Avusturya ile ateşkes yapma kararına (*bak.* Villafranca Konferansı), ayrıca Uluslararası Kızılhaç Orgütü'nün kuruluşuna önemli etkide bulundu.

solgunluk, bazı bakteri, mantar ve virüslerin etkisi sonucu yaprak ve gövdelerde aşırı su kaybı belirtisiyle ortaya çıkan yaygın bitki hastalığı. Hastalıktan etkilenen bitki organları diriliklerini kaybederek solar. Hastalık bu aşamada benzer belirtiler gösteren başka hastalıklarla kolaylıkla karıştırılabilir.

Vertisilyum solgunluğu soğuk iklimlerde çok büyük zararlara neden olan bir mantar hastalığıdır. Süs bitkileri ile sebze, meyve ve tahıl ürünlerini etkileyen bu hastalığın başlıca etkeni, toprakta yaşayan *Verticillium albo-atrum* (*V. dahliae*) mantarıdır. Bulaştığı bitkilerin yaprakları önce sararmaya başlar, bir süre sonra da tümüyle solarak kurur. Hastalık genellikle ölümle sonuçlanır. Hastalık etkeni, bitkilere kökler ve yaralar aracılığıyla bulaşır. Hastalığın denetim altına alınabilmesi için sağlıklı ve dayanıklı bitkiler yetiştirmek, bu bitkileri belli aralıklarla dönüşümlü olarak ekmek, hastalıklı bitkileri ve bu hastalığa duyarlı zararlı otları yok etmek, ağaç ve çalıların kurumuş dallarını kesmek, dikim sırasında köklerin ya da gövdelerin yara almamalarını sağlamak, uygun gübreleme ve sulama gerekir. Ayrıca hastalığın yayıldığı topraklar mantar öldürücü gazlar yardımıyla ya da ısıtılarak hastalık etkeninden kurtarılır.

Ceratocystis fagacearum adlı bir mantar türü de başta meşeler (*Quercus*) olmak üzere çeşitli ağaç türlerinde solgunluklara neden olur. Bu hastalığın bulaştığı ağaçların yaprakları genellikle önce açık ya da donuk yeşile döner, daha sonra ıslak bir görünüm alır, yukarı doğru kıvrılır ve giderek kenarlardan içe doğru sararıp esmerleşir. Hastalık bir ağaçtan öbürüne toprak altındaki doğal kök bağlantıları, besisuyu ve bu mantarla beslenen bazı böcek ve öbür hayvanlar aracılığıyla bulaşır. Hastalıklı ağaçların kesilmesi, sağlıklı ve yeni hastalanmış ağaçların bulunduğu yerlerde toprağa Vapam (sodyum metilditiyokarbamat) verilmesi, tomurcuklanmayla birlikte yaz ortasına kadar ağaçların budanmaması ve yaralanmaması, oluşan yaraların üzerinin hemen özel sıvılarla kapanması gibi özel uygulamalar sonucu hastalık denetim altına alınabilir.

Bazı *Corynebacterium*, *Erwinia*, *Pseudomonas* ve *Xanthomonas* türlerinin neden olduğu bakteri solgunluğu ise genellikle genç yapraklardan başlayan solma, kuruma ve bodurlaşma belirtileriyle ortaya çıkar. Bakteri solgunluğu da öbürlerinde olduğu gibi dayanıklı çeşitler seçmek, bunları iyi akaçlanmış verimli topraklarda yetiştirmek, hastalığa duyarlı ürünleri dönüşümlü olarak ekmek ve bir de tarım alanlarını zararlı ot ve böceklerden arındırmak yoluyla denetim altına alınabilir.

Benekli solgunluk denen bir virüs hastalığı ise bir bitkiden öbürüne saçakkanatlıların larvalarıyla geçer. Hastalıklı bitkiler genellikle bodurlaşır ve eğilir. Yaprak, çiçek ve meyvelerde kahverengi, mor, açık yeşil, kırmızı, sarı ya da beyaz renkli halkalar halinde lekeler oluşur. Yaprak sapı ve gövdelerin üzerinde uzun çizgiler belirebilir. Gittikçe biçimi bozulan yapraklar sarı ya da kahverengiye dönüşür. Bu arada meyvelerin de biçimi bozulur ve yüzeyi pürtüklenir. Hastalığın denetimi dayanıklı çeşitler yetiştirmek, hastalık taşıyıcı böcekleri ilaçlamak, hastalıklı bitkileri ve hasat artıklarını yok etmek ve zararlı otları temizlemekle sağlanır. *Ayrıca bak.* fusaryum solgunluğu; karaağaç hastalığı; Panama hastalığı.

Solhan, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Bingöl iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.114 km² olan Solhan ilçesi doğuda Muş, güneydoğuda Diyarbakır illeri, güney ve güneybatıda Genç ilçesi, batıda Merkez ilçe, kuzeyde de Karlıova ilçesiyle çevrilidir.

İlin güneydoğu kesiminde yer alan ilçe toprakları dağlık ve engebelidir. Kuzey kesimini Şerafettin Dağı (Şahin Tepesinde 2.675 m), güney kesimini ise Arsik Dağı olarak da bilinen Yaylım Dağı (2.681 m) engebelendirir. Şerafettin Dağının yüksek kesimlerindeki düzlükler hayvancılık açısından büyük önem taşır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Murat Irmağı(*) toplar.

Yaklaşık üçte ikisi kırsal kesimde yaşayan ilçe halkının başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Kışı güneydeki illerin kuytu kesimlerinde geçiren göçer aşiretler, on binlerce küçükbaş hayvandan oluşan sürülerini yazın Şerafettin Dağındaki yaylalara çıkarır. İlçe yazları geniş bir hayvan çiftliğine dönüşür. Yaylalarda sağılan sütlerden tereyağı ve peynir yapılır; kırkılan yünlerle kıllar da dokumacılıkta kullanılır. Ekime elverişli alanları çok kısıtlı olan ilçede bitkisel üretim halkın gereksinimini karşılamaz. Çok az miktarda buğday, elma, ceviz, arpa, soğan ve dut yetiştirilir. Elazığ-Tatvan demiryolu ilçenin güney kesimindeki Murat Irmağının vadisini izler.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Solhan yöresi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Muş ilinin sınırları içindeydi. 1925'te çıkan Şeyh Said Ayaklanması'nın(*) en çok etkilediği yöreler arasında yer aldı. 1932'de ilçe yapıldı, 1936'da da yeni kurulan Bingöl iline bağlandı.

Fazla gelişmemiş bir yerleşme olan ve eskiden Buğlan ya da Boğlan adıyla anılan Solhan kasabası ilçenin kuzey kesiminde yer alır. Bingöl-Muş karayolu kasabadan geçtikten sonra ilçenin doğu kesimindeki engebeli alanı Bığlan Geçidinde (1.640 m) aşar. Kasaba, bu yolla il merkezi Bingöl'e 56 km, Muş'a ise 51 km uzaklıktadır.

Solhan Belediyesi 1932'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 35.292; kent, 12.191.

Soli, Güney Anadolu'da antik liman kenti. İçel ilinde, Mersin'in batısında yer alır. Rodos'tan gelen göçmenlerin kurduğu kent. İÖ 333'te Büyük İskender tarafından ele geçirildiğinde, Perslere bağlılığından dolayı ceza olarak 200 *talent* ödeyebilecek kadar zenginleşmişti. İÖ 1. yüzyılda Ermeniler Soli'yi yıkıp halkını sürgün ettiler; daha sonra Romalı komutan Pompeius kenti yeniden canlandırdı. Yenilmiş Kilikyalı korsanları buraya yerleştiren Pompeius, kente Pompeiopolis adını verdi. Kent halkının bozuk bir Yunanca konuşması nedeniyle sözdizim hataları için kullanılan *soloikismos* sözcüğü, daha sonra çeşitli Batı dillerine de geçti. Uçları kıvrık iki koşut dalgakıran biçimindeki liman kalıntılarından başka, limana kadar uzanan anayolun iki yanındaki yüksek sütunlar da günümüze ulaşmıştır.

Soli, Yunanca SOLOI. Kuzey Kıbrıs'ta antik Yunan kenti. Güzelyurt (Morfu) Körfezi kıyısında, Gemikonağı (Karavostasi) kasabasının batısında yer alır. Troya Savaşı'ndan sonra Attikalı kahraman Akamas tarafından kurulduğu söylenir. Bu efsane Kıbrıs'ın İÖ y. 1193'te Deniz Halklarının işgaline uğramasıyla bağlantılı olabilir. Bir başka efsaneye göre adını Kıbrıs'ı ziyaret ettiği sanılan Atinalı devlet adamı Solon'dan almıştır. İÖ 7. yüzyılda Asur'un müttefiki olan Soli, siyasal bakımdan pek önem taşımadığı Helenistik dönemde daha çok bakır madenleriyle tanınıyordu. Yöredeki kazılarda bir tiyatro, Aphrodite ve İsis'e adanmış bir tapınak ile 8 km batıdaki Vuni'de 5. yüzyıldan kalma bir saray ortaya çıkarılmıştır.

soliflüksiyon *bak.* toprak akması

Soligorsk, Beyaz Rusya'da, Minsk yönetim biriminde (*oblast*) Soligorsk ilçesinin (*rayon*) merkezi kent. 1949'da Starobin Havzasında (14.000 km²) potas rezervlerinin bulunması üzerine kuruldu. Yaklaşık 50 milyar ton potasyum tuzu içeren rezervleri işletmek için kurulan üç tesis sonradan Beyaz Rusya Kombinası adıyla birleştirildi. Öbür sanayi dalları arasında beton ürünleri imalatı sayılabilir. Kentte kimya mühendisliği ve madencilik eğitimi veren bir teknik yüksekokul vardır. Nüfus (1991 tah.) 96.000.

Solihull, İngiltere'de, West Midlands metropoliten alanında ilçe (*borough*). Birmingham'la Coventry arasında yer alır. Yüzölçümü 180 km²'dir. 19. yüzyılda Birmingham'ın konut bölgesi olarak gelişmeye başlayan Solihull 1930'dan sonra hızla büyüdü. İlçedeki tarihsel yapılar arasında 13. yüzyıl St. Alphege Kilisesi'yle 15. yüzyıl Packwood Evi sayılabilir. Temelde bir konut bölgesi olmasına karşın, ilçede Rover marka otomobil üreten bir fabrikayla çeşitli hafif sanayi tesisleri vardır. Ulusal Sergi Merkezi (1976) havalimanının yakınındadır. Nüfus (1991 geç.) 194.100.

Solikamsk, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Perm yönetim biriminde (*oblast*) kent. Usolka Irmağının kıyısında, bu ırmağın Kama Irmağıyla birleştiği noktanın hemen yukarısında yer alır. 15. yüzyılın başında kurulan Solikamsk, bu tarihten beri önemli bir tuz ve potasyum madenciliği merkezidir. Kent, aralarında Rusya'daki en büyük magnezyum tesislerinden birinin de yer aldığı çeşitlenmiş bir kimya sanayisine sahiptir. Aynı zamanda Rusya'nın en büyük gazete kâğıdı üreticilerinden biridir. Nüfus (1991 tah.) 110.200.

Solimões Irmağı, Brezilya'nın kuzeybatı kesiminde, Yukarı Amazon Irmağının Amazonas eyaleti içinde kalan kesimi. Batıdaki Brezilya-Peru sınırından başlar ve Manaus yakınlarında, Negro Irmağıyla birleşme noktasında sona erer. Solimões'in açık mavi sularının Negro'nun siyah sularıyla karışarak Amazon Irmağını oluşturduğu bu kavşak, "suların buluşması" olarak bilinir. Tropik yağmur ormanlarıyla kaplı adalar, ırmağı oluşturan kanallar şebekesini birbirinden ayırır. Solimões Irmağı yaklaşık 80 km genişliğindeki bir taşkın ovasında 1.600 km boyunca menderesler çizerek akar.

Solingen, Almanya'nın kuzeybatı kesiminde, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Düsseldorf'un doğusunda, Wupper Irmağı kıyısında yer alır. Tarihsel kayıtlarda ilk kez 965'te Solagon adıyla geçer. 1374'te berat aldı. Aynı ölçüde eski olan Ohligs, Wald, Grafrath ve Hohscheid kasabaları 1929'daki düzenlemeyle sınırları içine alındı. Ortaçağda kılıç yapımcılığıyla tanınan Solingen, çatal bıçak yapımında Thiers (Fransa) ve Sheffield (İngiltere) ile birlikte uluslararası üne sahip bir merkezdir. II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gören kent merkezi yeniden inşa edilmiştir. Deutsches Klingenmuseum (Kılıç Müzesi), kesici aletlerin tarihsel gelişimini sergiler. Kentte metalurji, kimyasal madde üretimi, şekerleme imalatı gibi sanayi dalları da gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 162.928.

solipsizm *bak.* tekbencilik

Soljenitsin, Aleksandr (İsayeviç) (d. 11 Aralık 1918, Kislovodsk, Rus SFSC), Rus romancı ve tarihçi. 1970 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Aydın bir Kazak ailesinden geliyordu. Babası doğumundan önce bir kazada öldüğünden, annesi tarafından yetiştirildi.

Soljenitsin, 1974
Gilbert Uzan—Gamma/Liaison Agency

Rostov Devlet Üniversitesi'nin matematik bölümünü bitirdikten sonra Moskova Devlet Üniversitesi'nde mektupla edebiyat öğrenimi gördü. II. Dünya Savaşı'na topçu olarak katıldı. 1945'te yazdığı bir mektupta Stalin'i eleştirdiği için tutuklandı ve 8 yıl hapis, 3 yıl da sürgün cezasına çarptırıldı. 1956'da itibarı iade edildi ve Orta Rusya'daki Ryazan'a yerleşmesine izin verildi. Burada bir yandan matematik öğretmenliği yaparken bir yandan da yazmaya başladı.

Stalinizmin etkisini yitirmeye başladığı 1960'larda hükümetin kültürel yaşam üzerindeki denetimi gevşeyince *Odin den iz jizni İvana Denisoviça* (1962; *İvan Denisoviç'in Hayatında Bir Gün*, 1965/*İvan Denisoviç'in Bir Günü*, 1991) adlı kısa romanını ünlü Sovyet edebiyat dergisi *Novi Mir*'e yolladı. Yazarın kendi deneyimlerine dayanan ve Stalin döneminin çalışma kamplarındaki bir tutsağın günlük yaşamını anlatan bu kitap çok beğenildi ve Soljenitsin'e büyük ün kazandırdı. Stalin sonrası dönemde Stalin dönemini anlatan ilk Sovyet edebiyat yapıtı olması, kitabın kamuoyu üzerindeki etkisini daha da artırdı.

Soljenitsin, Kruşçev'in 1964'te iktidardan düşmesinden sonra gitgide sertleşen eleştiriler ve baskılarla karşı karşıya kaldı. 1963'te yayımlanan öykü kitabından sonra yapıtlarının SSCB'de basılmasına izin verilmedi. Bunun üzerine yapıtlarını gizlice çoğaltıp dağıtmaya başladı.

Sonraki yıllarda birkaç romanı yurtdışında basılınca uluslararası ün kazandı. Bunlardan *V kruge pervom* (1968; *İlk Çember*, 1968, 1974), matematikçi olarak çalıştığı bir hapishane araştırma enstitüsündeki deneyimlerine dayanıyordu. Roman, gizli polis adına araştırmalar yürüten bilim adamlarının, yetkililerle işbirliğini kabul ederek araştırma merkezinde kalmak ya da buna karşı çıkarak yeniden çalışma kamplarının acımasız koşullarına dönmek gibi bir ikilem karşısındaki tepkilerini ele alır. *Rakovi korpus* (1968; *Kanser Koğuşu*, 1970, 1982) ise Soljenitsin'in 1950'lerin ortasında, Kazakistan'da sürgün cezasına çarptırıldığı yıllarda kanser teşhisiyle hastaneye yatışı ve tedavisi sırasında yaşadıklarına dayanır. Romanın kahramanı, Soljenitsin gibi çalışma kamplarından yeni çıkmış biridir.

1970'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Soljenitsin, bir daha SSCB'ye alınmayacağından çekinerek Stockholm'deki ödül törenine katılmadı. SSCB dışında yayımlanan ikinci kitabı *August 1914* (1971; *Ağustos 1914*, 1972) I. Dünya Savaşı'ndaki Tannen-

burg Çarpışması'nda Almanların Rusya'ya karşı kazandığı ezici zaferi ele alan tarihsel bir romandı. Rus General A. V. Samsonov'un komuta ettiği 1. Ordu'daki karakterler çevresinde gelişen bu roman, çarlık yönetiminin, 1917'de yıkılmasına yol açan zaaflarını dolaylı bir biçimde ele alıyordu.

Arhipelag Gulag'ın (*Gulag Takım Adaları 1918-1956*, 1975-77) birinci bölümü Aralık 1973'te Paris'te basıldı. 1974-78 arasında, üç cilt halinde İngilizce basılan bu kitaba adını veren *Gulag*, SSCB'deki hapishane ve çalışma kampları sisteminin resmî adının baş harflerinden oluşan bir sözcüktü. Stalin döneminde (1924-53) büyük bir yaygınlık kazanan hapishaneler ve çalışma kampları ağını anlatan bu kitabın çeşitli bölümleri, Sovyet yetkililerin 40 yıl boyunca uyguladığı tutuklama, sorgulama, yargılama ve infaz yöntemlerini ele alır.

Gulag Takım Adaları yayımlanır yayımlanmaz Sovyet basınının saldırısıyla karşılaşan Soljenitsin, Batı'nın gösterdiği büyük ilgiye karşın tutuklandı ve 12 Şubat 1974'te vatana ihanetle suçlandı. Ertesi gün SSCB yurttaşlığından çıkarılarak ülke dışına sürüldü. İsviçre'ye yerleşen Soljenitsin, aralıkta İsveç'e giderek 1970'te kendisine verilmiş olan Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Ertesi yıl belgesel romanı *Lenin v Tsyurihe: glavi* (1976; *Lenin Zürih*'te, 1976) yayımlandı. Daha sonra ABD'ye giderek Vermont'taki bir çiftliğe yerleşti. 1980'de SSCB'deki edebiyat yaşamını anlatan *The Oak and the Calf* (Meşe ve Buzağı) ile ABD'nin Rusya konusundaki yanılgılarının doğurabileceği tehlikeleri ele alan *The Mortal Danger* (Yaşamsal Tehlike) adlı kitaplarını yayımladı. Sovyet rejimine alternatif arayışında demokrasi ve bireysel özgürlüklere Batılılar kadar önem vermeyen Soljenitsin, Rusya'nın geleneksel Hıristiyan değerlere dayanan, iyi niyetli bir otoriter rejimle yönetilmesi gerektiğini savunmuştur.

1980'lerin sonunda *glasnost* politikalarına bağlı olarak Soljenitsin'in yapıtları ülkesinde yeniden ilgi görmeye başladı. 1989'da Sovyet edebiyat dergisi *Novi Mir Gulag Takım Adaları*'ndan, resmî çevrelerce ilk kez onaylanan bazı pasajlara yer verdi. Başka yapıtları da ülkesinde basılan Soljenitsin 1990'da yeniden SSCB vatandaşlığına kabul edildi.

Sollentuna, İsveç'in ortadoğusunda, Stockholm ilinde (*län*) kent. Aralarında Helenelund, Tureberg, Häggvik, Norrviken, Gillbo ve Viby'nin de yer aldığı, Stockholm'ün çeşitli kuzey banliyölerinden oluşur. Stockholm'de yaşayan soyluların yörede malikâneler inşa ettirmeye başladığı 1600'den sonra, başkente bağlı olarak büyüdü. Sanayileşme ve kentleşme sonucunda 20. yüzyılda kırsal özelliklerini yitirerek modern bir kentsel bölge durumuna geldi. Bugün temelde bir konut bölgesi olan Sollentuna'da bira mayası, çeşitli araç gereç ve çimento üreten önemli fabrikalar da vardır. Tarihsel yapılar arasında 12. yüzyıldan kalma bir kiliseyle Tureberg'deki St. Eriks Kilisesi (1927-30) sayılabilir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 46.747.

solmizasyon, SOLMİLEME olarak da bilinir, müzik notalarını hece adlarıyla gösterme sistemi. Hindistan müziğinde *sha, ri, ga, ma, pa, dha, ni* hecelerinin kullanıldığı gelişmiş bir solmizasyon sistemi vardır. Çin, Güneydoğu Asya ve Eski Yunan müziklerinde benzer sistemler görülür.

Avrupa müziğinde en önde gelen sistemi, 11. yüzyılda yaşamış bir keşiş olan Arezzolu Guido ortaya koydu. Guido bu sistemi Latince bir ilahi olan "Ut queant laxis"in ilk altı dizesinden çıkarmıştı. Her dizenin birinci hecesini alarak *ut, re, mi, fa, sol, la* dizisini elde etmişti. Bu altı notalık dizi (heksakord) şarkıcıya belli bir müzik aralığını uygun iki heceyle özdeşleştirme olanağını vererek müziği deşifre etmeyi kolaylaştırıyordu. Örneğin *mi-fa* heceleri, iki perdenin ne kadar pes ya da tiz seslendirildiğine bakılmaksızın, her zaman yarım tonlu olan bir aralıktı. Bu sistemde nota adları sabit değildi. Çünkü şarkıcı parça içinde geçen her yarım tona *mi-fa* adını veriyordu. Bu durumda da öteki notaların adı değişmek zorunda kalıyordu. Örneğin *Do*'dan başlayan bir heksakordda söylerken *mi-fa* heceleri melodideki yarım perdeye uygun düşüyordu. Ama aynı melodide değişik bir yerde başka bir yarım perde varsa (örn. *la-si bemol*), şarkıcı bu seslere de *mi-fa* adını veriyordu. Bu durumda da daha önce *Fa* adı verilen perde *Ut* adını alıyordu. Böylelikle *Do*'dan başlayan heksakord, *Fa* sesine göçürülmüş oluyordu. Bu sistem bugünkü "değişken-*do*" sistemine benziyordu.

16. yüzyılın sonunda, değişen müzik üslupları mutasyonun, yani yer değiştirmenin, kolaylık sağladığı için sık uygulanmasını gerektirdi. 17. yüzyılda bu sistem Fransa'da yedi notalı majör ve minör sistemlere uyarlandı. *Si* hecesi (bazı ülkelerde sonraları *ti*) yedinci nota hecesi olarak eklendi. Aynı yüzyılda *ut* hecesinin yerini, seslendirilmesi daha kolay olan *do* hecesi aldı.

Daha sonra iki modern solmizasyon sistemi daha gelişti. Fransa, İtalya ve İspanya'da heceler, değişmeyen ses perdelerine bağlı duruma geldi (değişmeyen-*do* sistemi): *do C, re D, mi E, fa F, sol G, la A* ve *si* de *B* oldu. Başka yerlerde ise değişken-*do* sistemi ağır bastı. Bu sistemde *do* her zaman majör dizinin birinci perdesini temsil eder (böylece şarkıcıya, eski heksakord sisteminde olduğu gibi, belli aralıklarla hece adlarını özdeşleştirme olanağını sağlar).

Şan ve deşifraj öğretiminin değişken-*do* sistemine dayanan çeşitli sistemleri oluşturuldu. Bunlardan en ünlüsü olan *tonik sol-fa*'yı yaklaşık 1850'de İngiliz John Curwen geliştirdi. *Tonik sol-fa*, notaların birbiriyle ve tonik notayla (majör dizilerde *do*, minör dizilerde *la*) ilgilerini temel alır. Tonalite değişirse *do* (ya da *la*) yeni bir perdeye taşınır; bu, eski yer değiştirme uygulamasının benzeridir. Her hecenin baş harflerini kullanan özel bir yazım sistemi kullanılır.

İngiltere ve ABD'de 18. yüzyılda dört heceli bir sistem yaygındı. Bu sistemde majör dizi *fa-sol-la-fa-sol-la-mi-(fa)* olarak seslendiriliyordu. Çoğunlukla *fasola* adı verilen bu sistem, ABD'nin bazı bölgelerinde günümüzde de kullanılmaktadır.

Solna, İsveç'in ortadoğusunda, Stockholm ilinde (*län*) kent. Başkent Stockholm'ün hemen kuzeybatısında yer alır. Eski bir yerleşme olan Solna'da, üzerinde rünik yazılar bulunan, Vikingler döneminden kalma dikilitaşlar ve çeşitli mezarlık alanları vardır. Önemli yapılar arasında bir 12. yüzyıl kilisesi, 18. yüzyıldan sonra askeri akademi olan Karlberg Sarayı ve çeşitli dönemlerde kraliyet konutu olarak kullanılan Ulriksdal Sarayı sayılabilir. Büyük bir yönetim, kültür ve alışveriş merkezi olan Solna Centrum 1960'ların başında inşa edilmiştir. Eskiden Solha Komünü'nün parçası olan Solna 1948'de kent statüsü kazanmış ve kent meclisi tarafından yönetilmeye başlamıştır. Günümüzde bir demiryolu kavşağı ve sanayi merkezidir. İki büyük hastanenin ve çeşitli tıbbi öğretim ve araştırma enstitülerinin açılmasından sonra bir sağlık merkezi durumuna da gelmiştir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 49.080.

Solnhofen Kireçtaşı, Almanya'da Solnhofen bölgesinde yer alan Üst Jura kayaçları (Jura Dönemi y. 190-136 milyon yıl önce). Bölgedeki Üst Jura kayaçları, Jura Döneminde var olan lagünlerdeki mercanların ve süngerlerin fosilleşmiş resiflerinden (çoğunlukla çanak biçimli) oluşur. Zamanla buralarda kireçli tortullar birikmiş ve birikintiler ince taneli kireçtaşları haline dönüşmüştür. Bu taşlardan günümüzde taşbaskı levhalarının hazırlanmasında yararlanılır. Solnhofen Kireçtaşının ince taneli dokusu, Üst Jura fosillerinin günümüze değin fazlaca bozulmadan kalmasını sağlamıştır. Hatta, hayvanların yumuşak bölümlerinin ve iç organlarının izlerine bile rastlanmaktadır. Ortaya çıkarılan fosiller içinde belki de en önemlisi *Archaeopteryx* cinsinin kalıntılarıdır. Sürüngene çok benzeyen bu hayvan bilinen en eski kuştur. Öbür hayvanlar arasında, pterozorlar (uçan sürüngenler) ile kelebek ve sinek gibi fosillerine ender rastlanan örneklerin de yer aldığı 100'ü aşkın böcek türü sayılabilir. Bulunan toplam tür sayısı 450'yi aşarken tümüyle yumuşak yapılı sekiz denizanası türü özellikle dikkat çeker.

Solo Irmağı, Endonezya dilinde BENGAWAN SOLO. Endonezya'da, Cava Adasındaki en büyük ırmak. Lawu Dağının (*gunung*; 3.265 m) yamaçlarından ve güneydeki kireçtaşı oluşumlu Sewu Dağlarından doğan ırmak önce kuzeye, daha sonra doğuya doğru akarak Surabaya'nın kuzeybatısında, Madura Adasının karşısında denize dökülür. En uzun kolu olan Madiun Irmağını Ngawi yakınlarında alır. Aynı noktada kireçtaşı oluşumlu Kendeng Dağı içindeki 32 km'lik yoluna başlar ve sonunda Solo Vadisine ulaşır.

Solo insanı, Cava'nın Ngandong yöresinde, Solo Irmağının vadi yamaçlarındaki sekilerde 1931-32'de bulunmuş, yüz kemikleri eksik 11 kafatası fosili ve 2 bacak kemiği parçalarından tanınan, Tarihöncesi çağlarda yaşamış insan. Kafatası boşluk hacmi (1.150-1.300 cm^3) günümüz insanınınkiyle (ortalama 1.350 cm^3) hemen hemen aynıdır. Kafataslarının yandan bakıldığında basık bir görünüşü vardır. Kalın kemikler ve kaş kemeri belirgin biçimde çıkıktır. Bacak kemikleri günümüz insanının kemiklerine son derece benzer. Kafatası tabanlarının kırık olması bu başların ganimet olarak alındığını ve içlerindeki beyinlerin yendiğini düşündürmektedir. Solo insanının Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) sonlarında, olasılıkla son buzullaşma evresinde (y. 15-20 bin yıl önce) yaşadığı sanılmaktadır. Cava insanı ve Pekin insanıyla benzerlikleri nedeniyle bazı uzmanlar Solo insanını Asya'daki *Homo erectus*'un, varlığını sürdürdüğü dönemlerin sonlarında yaşamış bir alttürü (*H.e. soloensis*), öbürleri ise Avrupa'daki Neanderthal ve Afrika'daki Kabwe insanlarını da içeren *Homo sapiens* türünden ilk insanların yerel bir örneği sayarlar. Solo insanı önceleri ayrı bir cins sayılmış ve *Javanthropus* adıyla sınıflandırılmıştır.

Solomon Adaları, Büyük Okyanusun güneybatı kesiminde ada ülkesi. Kuzeybatısında Papua Yeni Gine, güneydoğusunda ise Vanuatu yer alır. Başkenti Guadalcanal Adasındaki Honiara'dır. Toplam yüzölçümü 28.370 km^2, 1992 tahmini nüfusu 339.000'dir.

Doğal yapı. Solomon Adaları, birbirine koşut iki zincir halinde uzanan sekiz büyük volkanik ada ve ada grubu ile bir dizi küçük

adacığı ve mercan adasını kapsar. Batıdaki ada zincirini Vella Lavella, Kolombangara, New Georgia ve Guadalcanal adaları, doğudaki zinciri ise Choiseul, Santa Isabel ve Malaita adaları oluşturur. Papua Yeni Gine'nin güneydoğu uzantısını oluşturan bu iki ada zinciri San Cristóbal'da (Makira) birleşir. Ülkenin dört etkin yanardağından ikisi ve ülkenin en yüksek noktası olan Makarakomburu Dağı (2.447 m) Guadalcanal Adasında yer alır. Santa Cruz grubu ile

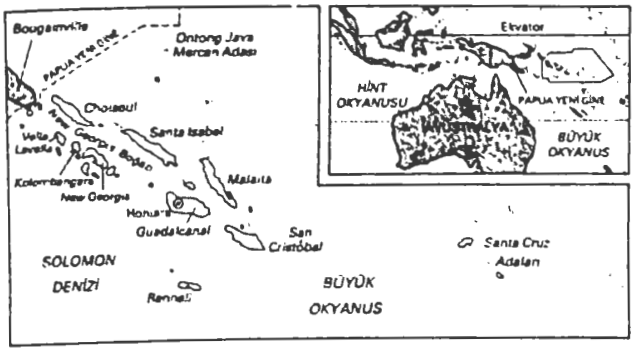

Solomon Adaları

doğudaki Anuta, Fataka ve Tikopia adaları volkanik niteliktedir; öteki gruplar ise mercan adalarından oluşur. Büyük adalarda hızlı akan kısa akarsular bulunur.

Solomon Adalarının iklimi sıcak ve nemlidir. Yıllık ortalama sıcaklık 27°C'dir. Siklonların görüldüğü kasım-nisan arasında yağışlar ve sıcaklık en üst düzeye yükselir. Yağışsız geçen mevsim yoktur.

Ülke topraklarının yüzde 90'dan fazlası ormanlarla kaplıdır. Yalnızca alçak kıyı bölgeleri ve vadiler tarıma açılmıştır. Adalardaki maden rezervleri sınırlı olmakla birlikte, Rennell ve Bellona adaları ile Vaghena Adasında önemli fosfat yatakları vardır. Büyük adalarda altın, gümüş, nikel, kromit, bakır, manganez ve boksit yatakları bulunur.

Nüfus. Nüfusun yaklaşık yüzde 94'ünü Melanezyalılar, yüzde 4'ünü Polinezyalılar, yüzde 1'ini de Mikronezyalılar oluşturur; adalarda ayrıca Avrupalı ve Çinli azınlık toplulukları da bulunur. Resmî dil İngilizce olmakla birlikte yaygın dil İngilizceyle Melanezya dilinin karışımından oluşmuş Melanezya Picin İngilizcesidir. Halkın yüzde 95'ten fazlasının Hıristiyan olduğu adalarda Anglikan, Evanjelik ve Katolik mezhepleri yaygındır. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 11,9 kişidir. Doğum oranı (1991) binde 40, ölüm oranı ise binde 5'tir. Ortalama ömür (1980-84) erkeklerde 59,9 yıl, kadınlarda 61,4 yıldır. Ülkenin en büyük kenti, nüfusu 1990'da 35.288 olan başkent Honiara'dır.

Ekonomi. Solomon Adalarında, büyük ölçüde tarım, balıkçılık ve kerestecilige dayalı, gelişme yolunda bir serbest piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 187 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 580 ABD Doları'dır.

Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 2'si tarıma ayrılmıştır. Bu toprakların üçte ikisi küçük çiftliklerden, geri kalanı ise büyük plantasyonlardan oluşur. Başlıca ticari ürünler kopra, hindistancevizi, kakao ve palmiye yağıdır. Bölgede ayrıca, pirinç, baharat, tatlıpatates, yam, gölevez, muz, tütün, yerfıstığı ve sebze yetiştirilir; domuz, sığır ve tavuk beslenir. 1970'lerde pirinç ve sığır eti üretimi iç talebi karşılayacak düzeye ulaşmıştır.

Kerestecilik özellikle büyük adaların başlıca gelir kaynağıdır. Balıkçılık da ülke ekonomisinde önemli yere sahiptir; tonbalığı en çok avlanan balık türüdür. Adalarda mobilya üreten atölyelerle balık işleme ve konserveleme tesisleri vardır. Önemli fosfat yataklarının varlığına karşın adalarda yalnızca altın ve gümüş çıkarılmaktadır.

Solomon Adalarındaki başlıca sanayi dalları cam elyafı, pil, elbise, bisküvi, tütün ve meşrubat üretimi ile gemi yapımıdır. Yıllık elektrik üretimi (1990) 30 milyon kW-sa düzeyindedir; bu miktarın tamamı bölgedeki termik santrallardan sağlanır.

Adalardaki karayollarının toplam uzunluğu 2.100 km'dir. Adalar arasındaki ulaşım hem özel sektör, hem de devlet tarafından işletilen gemilerle sağlanır. Solomon Adalarının başlıca ihraç ürünleri kopra, balık ve kereste, ithal ürünleri ise makine, ulaşım araçları donanımı, gıda maddeleri ve yakıttır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Solomon Adaları parlamenter sistemle yönetilen bir anayasal monarşidir. İngiliz Uluslar Topluluğu'nun üyesi olan ülkenin başkanı, bir genel valinin temsil ettiği Birleşik Krallık hükümdarıdır. Tek meclisli parlamento, üyeleri dört yılda bir yapılan seçimlerle belirlenen 38 üyeli Ulusal Parlamento'dan oluşur. Yürütme organının başı olan başbakan atamayla gelen bir bakanlar kuruluna başkanlık eder. Birleşik Parti, Halk İttifakı Partisi ve Ulusal Demokrat Parti önde gelen siyasal partilerdir. Yargı organı, bir yüksek mahkeme ile sulh mahkemeleri ve yerel mahkemelerden oluşur.

Sosyal güvenlik sistemi iş kazası yardımını kapsar. Ayrıca bir Ulusal Sosyal Güvenlik Fonu kurulmuştur. Sağlık hizmetleri yeterli düzeydedir; adaların hemen hepsinde hastane ve klinikler vardır. Bununla birlikte sıtma, cüzam ve verem önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. Çocuk ölüm oranı ise hâlâ binde 74 gibi yüksek bir düzeydedir.

Eğitim zorunlu değildir. Hükümete ve kiliseye ait okullar, okul çağındaki çocukların yaklaşık üçte ikisine genel eğitim sağlamaktadır. Adalarda bir hükümete, ikisi özel sektöre ait üç haftalık gazete yayımlanır. Ayrıca bir siyasal parti ile Anglikan Kilisesi düzenli olarak birer dergi çıkarmaktadır. Bağımsız bir statüye sahip olan Solomon Islands Broadcasting Corporation İngilizce ve picin dilinde radyo yayınları yapar. Solomon Adaları Ulusal Müzesi ve Kültür Merkezi, geleneksel kültür ve el sanatlarını geliştirip korumaya yönelik etkinliklerde bulunur.

Tarih. Solomon Adalarında yerleşim İÖ y. 2000 yıllarına uzanır. Reef Adalarında, Gawa, Guadalcanal ve Santa Ana'da yapılan kazılarda İÖ y. 1000 yılına ait buluntular ortaya çıkarılmıştır. Adalara ulaşan ilk Avrupalı, İspanyol kâşif Alvaro de Mendaña de Neira oldu. Adaların büyük bir doğal zenginliğe sahip olduğuna inanan Neira, buraya İsrailoğullarının zenginliğiyle ünlü kralı Hz. Süleyman'ın (Solomon) adını verdi. İspanyollar 1595-1606 arasında adaları yerleşime açmak için çeşitli girişimlerde bulundularsa da başarılı olamadılar. Daha sonra sırasıyla Felemenkli, Fransız ve İngiliz gemiciler adaları keşfedip haritalarını çıkardılar. 1870'lerde adalara Anglikan misyonerler yerleşti. 1870-1911 arasında Solomon Adalarından Fiji ve öteki adalardaki plantasyonlara işçi götürüldü. Solomon Adalarının kuzey kesimi 1885'te Almanya'nın protektorası oldu. Ama bu bölgenin Buka ve Bougainville dışında kalan kesimi, Batı Samoa üzerindeki Alman egemenliğinin tanınması karşılığında 1898-99'da İngiltere'ye bırakıldı. Güney Solomon Adaları 1893'te İngiliz protektorası oldu. 1905'te İngiliz şirketleri adalarda büyük ölçekli plantasyonlar kurdular. 1942'de, İngilizlerin bölgeyi terk etmelerinden kısa bir süre sonra Japonlar adaları işgal ettiler ve yönetim merkezi Tulagi'yi yakıp yıktılar. Savaşın sonunda Honiara başkent olarak inşa edildi. 1946-50 arasında adalarda bağımsızlık hareketi gelişti. 1970'te kabul edilen yeni anayasayla belli ölçüde yerel temsile dayanan bir meclis kuruldu. 1974'te ülkede bir yasama meclisi ile valilik kurumunun oluşturulmasını öngören yeni bir anayasa kabul edildi.

1975'te protektora yeniden Solomon Adaları adını aldı ve adalara içişlerinde özerklik tanındı. 1978'de de tam bağımsızlığını kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Solomon Denizi, Büyük Okyanusun güneybatı bölümü. Batıda Yeni Gine, kuzeyde New Britain, doğuda Solomon Adalarıyla çevrilidir. Yüzölçümü 720.000 km²'dir. Solomon Denizindeki başlıca kara parçaları Louisiade ve New Georgia takımadalarıyla Guadalcanal Adasıdır. Güneyde Mercan Denizine, kuzeybatıda Bismarck Denizine, kuzeydoğuda Büyük Okyanusa açılan Solomon Denizinin tabanı iki ana havzaya ayrılır. Kuzeydeki Yeni Britanya Havzasının derinliği genelde 4.000 m'yi aşar. Yeni Britanya Çukurunu da kapsayan daha derin bölgeler, Planet Çukurunda 9.140 m'ye ulaşır. Güneydeki Solomon Havzasının derinliği ise 7.000 m'yi bulur. Daha az önemli bir başka çukur da New Georgia ve Santa Isabel adaları arasında uzanan Santa Isabel Oluğu ya da Santa Isabel Deliğidir. Kış mevsiminde (temmuz-eylül) kuzeyden Solomon Denizine akan Pasifik Güney Ekvator Akıntısının bir kolu daha sonra güneydoğu ve güneybatı doğrultusunda iki kola ayrılır. Yaz mevsiminde akıntının yönü tersine döner. İlk kez Polinezyalılar, Araplar ve Çinlilerin keşfettiği Solomon Denizine ulaşan ilk Avrupalı Álvaro de Mendaña de Neira idi (1567). Solomon Denizi II. Dünya Savaşı'nda ABD'yle Japonya arasında büyük bir deniz savaşına sahne oldu.

Solomós, Dhionísios, Komis (Kont) (d. 8 Nisan 1798, Zante [Zákinthos] - ö. 21 Kasım 1857, Korfu, İon Adaları), çağdaş Yunanca konuşma dili Demotikosun geniş bir kültür ve düş gücüyle birleştiğinde sunabileceği olanakları ortaya koyan ilk Yunanlı şair.

İlk şiirlerini İtalyanca yazdıktan sonra 1822'de Yunanca konuşma diliyle yazmaya karar verdi. *Hymnos is tín eleutherían*'ı (Özgürlük İlahisi) 1823'te, Lord Byron'ın ölümünü konu alan *Eiston thanatontu lordu Mpairon* şiirini ise 1824-25'te yazdı. 1826'da yazmaya başladığı devrimler çağına ilişkin romantik şiiri *Lambros*'u tamamlayamadı. 1823-28 arasında yazdığı kısa lirik şiirler ve

yergilerin en önemlisi *I Ginaíka tís Zakínthu*'ydu (Zanteli Kadın).

Alman tiyatro kuramlarıyla giderek daha çok ilgilenmesi ve kullandığı dilin henüz gelişmemişliğinin yarattığı hoşnutsuzluk Solomós'un lirik coşkunluğuna ket vurdu. Bunlarla birleşen aile sorunları da bu döneme ait en önemli şiirlerinin parçalar halinde kalmasına yol açtı. Gene de bunlardan Missolonghi'nin (Mesolóngion) kuşatılmasını konu alan *Oi eléutheroi poliorkiménoi*'nin (1827-49; Kuşatılmış Özgür İnsanlar) taslakları, *O kritikós* (1833; Giritli) ve *O pórfiras* (1849) gençlik yapıtlarında bulunmayan bir ritim duygusunu, garip bir mutluluğu ve melodik bitişleri içerir.

Solon (d. İÖ y. 630 - ö. İÖ y. 560), Atinalı devlet adamı ve şair. Eski Yunan'ın Yedi Bilgesi'nden biri olarak kabul edilir. Aristokrasinin yönetim üzerindeki tekeline son vererek, varlıkluların denetlediği bir sistem getirmiş, yeni ve daha insancıl yasalar çıkarmıştır.

Solon dönemi. Solon'un yaşadığı yıllarda Yunanlılar henüz tarih ve biyografi yazmaya başlamamışlardı. Bu nedenle yaşamı ve yaptığı işlerle ilgili bilgiler ancak İÖ 5. yüzyılda, aktarma yoluyla korunabilen şiirlerine, yasalarına, sözlü geleneklere ve kurumlara dayanarak bir araya getirilmeye başladı. Belli ayrıntıların efsanelerle örülmüş olmasına karşın, öykünün ana özellikleri güvenilir niteliktedir.

Solon orta halli soylu bir ailedendi. Geleneksel bilgilerin yanı sıra kendi yolculuklarından ve ekonomik uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla bir tüccar olmalıdır. İlk kez öne çıkışı, Salamis Adasını ele geçirmek için komşu Megaralılarla yapılan savaştaki başarısızlıklar nedeniyle Atinalıların cesaretlerinin kırıldığı İÖ 600 dolaylarına rastlar. Konuyu bir onur sorunu olarak ele aldığı bir şiirini halkın önünde okuyan Solon, Atinalılara "ayağa kalkarak Salamis'e gelin ve bu güzel adayı alıp bizi utançtan kurtarın" diye çağrıda bulunur. Onun yüreklendirmesiyle yeniden başlayan savaş Atina'nın zaferiyle noktalanır.

6. yüzyıl başları Atinalılar için başka bakımlardan da sorunlu bir dönemdi. Topluma doğuştan soylu olanlar (*eupatrides*) egemendi. En iyi toprakları ellerinde bulunduran ve yönetimi tekelleri altında tutan bu soylular, kendi içlerinde de rakip gruplara bölünmüşlerdi. Yoksul çiftçiler kolayca borçlandırılıyor ve borçlarını ödeyemediklerinde kendi topraklarında serf durumuna indirgeniyor, bazı durumlarda da köle olarak satılıyordu. Orta halli çiftçi, zanaatçı ve tüccarlardan oluşan ara sınıflar yönetimin dışında tutulmaktan hoşnutsuzdu. Solon hiçbir Atinalının bu toplumsal, ekonomik ve siyasal bozukluktan yakasını kurtaramayacağını şu sözlerle dile getirir:

> "Toplumsal haksızlık herkesin evine girer, bahçelerdeki kapılar bunu önleyemez, çünkü haksızlık yüksek duvarları da aşıp geçer; bırakın insanlar kendi yatak odalarının köşesine sığınsın, haksızlık onları orada da nasılsa bulacaktır."

Atinalılar sorunlarına doyurucu bir çözüm bulma umuduyla Solon'a yönelmiş olmasalardı, toplumdaki dengesizlik öbür Yunan devletlerinde olduğu gibi bir devrim ve ardından tiranlıkla (diktatörlük) sonuçlanabilirdi. Çünkü Solon aşırılıktan kaçınılmasından yanaydı ve her sınıfın uygun bir yer ve işlevinin olduğu düzenli bir topluma inanıyordu; onun çözümü devrim değil, reformdu.

Ekonomik reformlar. Solon daha önce İÖ y. 594'te *arkhon*'luk görevinde bulunmuştu. Büyük olasılıkla bundan yaklaşık 20 yıl sonra reformcu ve yasa koyucu olarak kendisine tam yetki verildi. İlk olarak borçların yarattığı sıkıntıları hafifletmeye çalıştı. Borçların ödenmemesi nedeniyle el konmuş toprakları rehinden kurtardı ve köleleştirilmiş bütün yurttaşları azat etti. Halk arasında "yükleri silkip atma" olarak nitelendirilen bu önlem, Solon'un bir şiirinde şöyle anlatılır:

> "Gelecek kuşakların yargısı için... bütün yaptıklarıma en iyi tanıklığı kara toprak... yapabilir. Her yanına dikilmiş olan işaret taşlarını (bir olasılıkla çiftçilerin borçlu olduğunu gösteren işaretler) söküp atarak onu kölelikten kurtardım. Ve ben haklı ya da haksız köle olarak satılmış olan ya da borç yükünden kaçan ve Attika dilini bir daha konuşamamaksızın, evinden uzakta başıboş gezen birçok kişiyi Atina'ya geri getirttim ve ben, burada utanç verici kölelikten acı çekenleri ve efendilerinin kaprisleri karşısında titreyenleri azat ettim."

Solon gelecekte de kişinin özgürlüğünü elinden alabilecek borç sözleşmeleri yapılmasını yasakladı. Ama yoksulların taleplerine uyup toprakları yeniden dağıtacak ölçüde ileri gitmeyi reddetti. Bunun yerine genel refahı artırmaya ve çiftçilikle geçinemeyenlere başka işler sağlamaya yönelik önlemler aldı. Onun çabalarıyla ticaret ve öbür serbest meslekler özendirildi, zeytinyağı dışındaki ürünlerin ihracatı yasaklandı (ihracatın çok fazla olmasından dolayı Attika nüfusunun beslenmesi için yeterli hububat kalmamıştı), daha uygun standartlarda yerli Atina parası basılarak metal paranın dolaşımı hızlandırıldı, yeni ağırlık ve ölçü sistemleri getirildi. Dönemin ticaret dünyasında yeni Atina parasının ve özellikle zeytinyağı, çömlek işleri gibi Atina ürünlerinin hızla yayılması, bu önlemlerin etkili sonuçlar verdiğini gösterir. Attika'da yoksulluk bütünüyle ortadan kalkmadıysa da hiçbir zaman Solon'un reformlarından önceki düzeye ulaşmadı.

Siyasal reformlar. Solon yeni siyasal çerçeveyi belirlerken *eupatrides*'lerin yönetim tekelini kaldırarak yurttaşların varlığını temel alan bir sistem geliştirdi. Tahıl, yağ, şarap ve topraktan elde edilen başlıca ürünlerin miktarına göre bir yıllık gelir sayımı yaptırarak yurttaşları dört gelir grubuna böldü. (Gelirleri para ya da başka değerlerle ölçülebilen yurttaşların, yukarıdaki ölçülerle denkliği sağlayıcı bir sisteme göre sınıflandırılmış olması gerekir.) Ardından, yurttaşların yararlanabileceği siyasal ayrıcalıkları, kişilerin kökenine bakmaksızın bu sınıflandırmaya dayandırdı. Yeni sistemde bütün yurttaşlara açık tutulan *Ekklesia*, kâğıt üzerinde bile olsa yasa ve kararname çıkarma, görevlileri seçme, mahkemelerin verdiği önemli kararlarla ilgili temyiz davalarına bakma yetkisine sahip en üst organ durumuna geldi. En alt grup dışındaki bütün yurttaşlara, *Ekklesia*'nın görüşeceği tasarıları hazırlamakla görevli olan Dört Yüzler Konseyi'nde birer yıl görev alma hakkı tanındı. Yüksek yönetim makamlarına seçilme ayrıcalığı ise iki üst gelir grubuyla sınırlandırıldı. Böylece Atina'da daha sonra gelişen demokrasinin temelleri atılmakla birlikte, eski bir kurum olan Areopagos Meclisi güçlü bir tutucu öğe olarak varlığını sürdürdü. Halk da bir süre en önemli mevkilere eski soylu ailelerin üyelerini getirdi.

Yasalar. Solon'un Atina'nın gelecekteki esenliğine üçüncü büyük katkısı, çıkardığı yeni yasalar oldu. O sırada Atina'da yürürlükte olan Drakon Yasaları yurttaşların borçtan dolayı köleleştirilmesine olanak veriyor ve hemen hemen bütün suçlar için ölüm cezasını öngörüyordu. Adam öldürme dışında bütün hükümleri gözden geçiren Solon, Atina hukukuna daha insancıl bir yapı kazandırdı. Sonradan bazı eklemeler ve değişiklikler yapılmasına karşın uzun bir dönem Atina'nın yazılı hukuku olarak kalan Solon Yasaları'nın bazı bölümleri, İÖ 5. yüzyıl sonlarında yeniden düzenlenen yasalarda da yer aldı.

Reformlara tepkiler. Solon'un görevini tamamlamasından sonra her kesimden yakınmalar gelmeye başladı. Herkesi hoşnut etmeye çalışan Solon, hiç kimseyi hoşnut edememişti. Soylular yalnız küçük değişiklikler yapmasını, yoksullar ise bütün toprakları eşit olarak dağıtmasını ve gerekirse bunu sağlamak için tiranlığa başvurmasını beklemişti. Ama Solon özgürlük, adalet ve insancıllığa önem vermekle birlikte, bir eşitlikçi değildi ve otokratik bir iktidar tutkusu da yoktu. Şiirlerinde de bunu açıkça belirtir:

> "Halka yetecek kadar ayrıcalık verdim... varlıklı ve güçlülerin de herhangi bir yanlıştan dolayı acı çekmemesi için özen gösterdim. Her iki tarafı da olabildiğince korudum ve hiçbir tarafın haksız egemenliğine izin vermedim.
>
> Herhangi bir şeyi bir tiran gibi zor yoluyla gerçekleştirmek ya da soylularla daha aşağıda olanların zengin toprakları eşit olarak paylaşmasına izin vermek beni hiç de hoşnut etmez."

Atinalılar hoşnut olmamakla birlikte, verdikleri sözü tutarak Solon'un kurallarına uydular. Yüz yıl süreyle geçerli olması kararlaştırılan bu kurallar, herkesin görebilmesi için döner ahşap tabletlere yazıldı. Solon, bunları daha fazla savunup açıklamak zorunda kalmamak için, 10 yıldan önce geri dönmemek üzere çeşitli ülkeleri kapsayan bir yolculuğa çıktı.

Son yılları. Solon'un gezdiği yerler arasında bulunan Mısır ve Kıbrıs'a ilişkin değinmelere şiirlerinde de rastlanır. Zenginliğiyle ünlü Lidya kralı Kroisos'la görüştüğüne ve ona zenginlik ile gücün mutluluk getirmediği, hayatta kaldığı sürece hiç kimsenin mutlu sayılamayacağı düşüncesini kabul ettirdiğine ilişkin öykü ise, tarihlerdeki tutarsızlıklardan dolayı pek inandırıcı değildir.

Solon geri döndüğünde, yurttaşları bölgesel gruplara bölünmüş olarak buldu. Grupların başını önde gelen soylular çekiyordu. Bu soylulardan Peisistratos'un tiran olmayı tasarladığını sezdi. Ama ısrarlı uyarıları dikkate alınmadı, hatta bir çılgının saçmalıkları olarak bir yana atıldı. Bu suçlamalara, "Çılgın olup olmadığım kısa sürede yurttaşlarca görülecek/Evet, gerçekle yüz yüze geldiğimizde görülecek" dizeleriyle

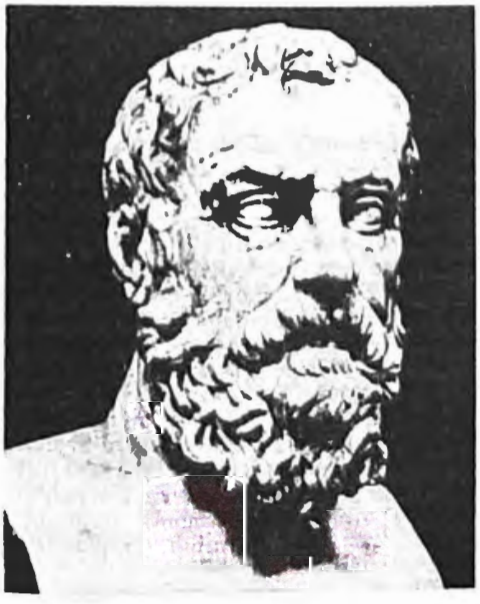

Solon
Anadolu Yayıncılık Arşivi

yanıt verdi. Peisistratos'un tiran olmasıyla (İÖ 560) haklılığı kısa sürede ortaya çıktı.

Solor Adaları, Endonezya dilinde KEPULAUAN SOLOR. Endonezya'da, Doğu Nusa Tenggara ilinde (*propinsi*) üç büyük adayla birçok adacıktan oluşan ada grubu. Alor Adalarının (*kepulauan*) batısında yer alır. Yüzölçümü 2.082 km²'dir. Grubun en büyük adası olan Lomblen'de (499 km²) Api (Ateş) Dağı gibi birkaç etkin yanardağ bulunur. Endonezya'nın balina avcılığı yapılan tek koyu bu adadadır. Adonara Adasında bir yanardağ, dağlık Solor Adasında ise eski bir Portekiz kalesinin yıkıntıları vardır. Adalarda, Alor Adalarında olduğu gibi Malezya-Polinezya dillerinden birçok dil konuşulur. Yerli halkın çoğunluğu animisttir; kıyılarda bazı Müslüman ve Hıristiyan topluluklara da rastlanır. Şenliklerde çoğu kez domuz, gong ve *moko* (kökeni bilinmeyen ve çok değer verilen dökme bronz davul) değiş tokuş edilir. Nüfus (son tah.) 14.761.

Solorlar, Endonezya'da, başta Solor, Adonara, Lomblen ve Flores (doğu kesimi) adaları olmak üzere Küçük Sunda Adalarında yaşayan kabile. Ambon-Timor dil öbeği içinde yer alan üç ayrı Malezya-Polinezya lehçesi konuşurlar. Siyasal ve dinsel inançları farklı olan Demon ve Padzi adlı iki karşıt topluluğa ayrılmışlardır. Yaklaşık 100-500 kişilik Solor köylerinin yapısı klan esasına dayanır. Bir klan yalnızca bir köyü ya da birçok köyü kapsayabilir. Miras babadan oğula geçer. Tarım arazileri klana aittir. Başlıca ürünler mısır ve pirinçtir. Solorların çoğunluğu dağlık yörelerde oturur. Hollandalıların etkisiyle kıyılara yerleşen Solorlar balıkçılık ve ticaretle uğraşırlar. Tanrı Lera Wulan ve Tanrıça Tana Ekan'a tapınmaya dayanan eski yerel din, Katolikliğin etkili olduğu Flores dışında yerini Müslümanlığa bırakmıştır.

Solothurn, Fransızca SOLEURE, İsviçre'nin kuzeybatısında kanton. Yüzölçümü 791 km²'dir, topraklarının sularını Aare Irmağı ve kolları toplar. Kanton adını, yönetim merkezi Solothurn'dan alır.

Solothurn 1798'den sonra Helvetia Cumhuriyeti'nin parçasıyken, 1803'te Napoléon'un Arabuluculuk Yasası'yla yeniden kurulan İsviçre Konfederasyonu'nun 19 kantonundan biri oldu. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Katoliklerin oluşturmasına karşın, 1845'te ayrılıkçı Katolik kantonların kurduğu Sonderbund adlı federasyona katılmadı; 1848'de ve 1874'te yürürlüğe giren federal anayasaları onayladı. Bugünkü kanton anayasası 1887'de kabul edildiyse de 1895'te önemli ölçüde değiştirildi.

19. yüzyıla değin kantondaki temel ekonomik etkinlikler tarım ve hayvancılıktı. Bunlar günümüzde de önem taşımakla birlikte, kanton halkının büyük bölümü saat, mücevher, ayakkabı, pamuklu dokuma, kâğıt, selüloz, çimento, oto parçaları, demir-çelik ürünleri ve elektrikli iletişim donanımı gibi malların üretimiyle uğraşır. 1979'da Gösgen'de bir nükleer enerji santralı açılmıştır. Beşte üçü Katolik, beşte ikisi Protestan olan nüfusun hemen tümü Almanca konuşur. Nüfus (1991 tah.) 226.655.

Solovets Adaları, Rusça SOLOVETSKIYE OSTROVA, Rusya Federasyonu'ndaki Arhangelsk yönetim birimine (*oblast*) bağlı ada grubu. Beyaz Denizde, Onega Körfezi ağzında yer alır. Solovets, Bolşoy (Büyük) Muksalma ve Anzerski ile çeşitli küçük adalardan oluşur. Toplam yüzölçümü 347 km²'dir. Adaların en yüksek noktası, Anzerski'deki Golgofa Tepesidir (107 m). Rusya'daki en büyük manastırlardan olan Solovets Manastırı 15. yüzyılda Solovets Adasında kurulmuştur.

Solovyov, Sergey Mihayloviç (d. 17 Mayıs 1820, Moskova - ö. 16 Nisan 1879, Moskova, Rus Çarlığı), en büyük Rus tarihçilerinden biri.

Bir din adamının oğluydu. 1842'de Moskova Devlet Üniversitesi'ni bitirdi. 1845'te aynı üniversitede Rusya tarihi dersleri vermeye başladı. 1850'de profesör oldu ve 1877'de emekli olana değin bu görevi sürdürdü. Aynı dönemde, Moskova Devlet Üniversitesi'nde birçok önemli yönetim görevi üstlendi. I. Petro (Büyük) ile I. Aleksandr üzerine çeşitli yapıtlar yayımladı; Çareviç Nikolay Aleksandroviç'e (1859) ve 1881-94 arasında çar olan III. Aleksandr'a (1866) özel ders verdi. En büyük Rus tarihçilerinden biri olarak adını duyurmasını sağlayan *İstoriya Rossi s drevneyşih vremyon* (29 cilt; Antik Çağlardan Bugüne Rusya Tarihi) adlı büyük yapıtının ilk 28 cildi 1851-79 arasında yayımlandı. Yapıtı büyük bir veri yığınını düzenli bir bütün haline getirerek, Rusya'nın yüzyıllar süren siyasal gelişiminin güçlü ve canlı bir tablosunu çiziyordu. Rusya'nın aile temeline dayalı ilkel bir toplumdan, merkezî ve otokratik bir devlete dönüşme sürecini anlatan yapıt Rus bilim dünyasında yeni bir çığır açtı. Solovyov'un çalışmaları sonraki kuşaklardan Rus tarihçilerin hemen hepsini derinden etkiledi.

Solovyov, Vladimir Sergeyeviç (d. 28 Ocak 1853, Moskova - ö. 13 Ağustos 1900, Uzkoye, Moskova yakınları, Rus Çarlığı), Rus düşünür ve mistik. Avrupa'daki usçuluk akımına karşı çıkarak din felsefesi, bilim ve ahlakı evrensel bir Hıristiyanlık çerçevesinde birleştirmeye çalışmış, ama kilise ve devletin tepkisi üzerine vahye dayanan bir din ve kültür görüşüne yönelmiştir.

Tarihçi Sergey M. Solovyov'un oğluydu. Ortodoks aile çevresinde tarih, felsefe ve dil eğitimi gördü. 1874'te *Krizis zapadnoy filosofi: Protiv pozitivistov* (Batı Felsefesinin Bunalımı: Olguculara Karşı) adlı teziyle Moskova Devlet Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Avrupa'da yaptığı yolculuklardan sonra soyut ilkeleri eleştiren ikinci bir tez yazdı. Petersburg Üniversitesi'nde ünlü *Bogoçeloveçestvo* (1880; Tanrıinsanlık), derslerini verdi. Mart 1881'de Çar II. Aleksandr'ı öldürenlerin bağışlanmasını istediği için görevinden alındı. Ortodoks ve Katolik kiliselerini papalığın önderliği altında birleştirmeye yönelik çalışmaları da resmî çevrelerden baskı görmesine yol açtı.

Batı deneyciliğini ve idealizmini, bütünsel olmayan sezgilere ve soyut ilkelere mutlak anlam yüklediklerı için eleştiren Solovyov, Spinoza ve Hegel'in görüşlerinden yola çıkarak yaşamı, çatışan gerilimler içinde ortaya çıkan bilgi ile gerçekliğin karşılıklı etkileşimlerini içeren diyalektik bir süreç olarak ele aldı. Yahudi-Hıristiyan geleneğinde Tanrı olarak adlandırılan Mutlak Varlık'ın sonul birliğinden yola çıkarak, tek bir yaratıcı kaynaktan doğan bir dünyadaki çeşitliliğin bu kaynakla yeniden bütünleşme sürecinde olduğunu ileri sürdü. "Tanrıinsanlık" kavramını kullanarak dünya ile Tanrı arasında tek aracın insan olabileceğini savundu.

Solovyov'a göre etik, insan davranış ve kararlarının ahlaklılığını, dünyanın sonul tanrısal birlik ile bütünleşmesine yaptıkları katkıya dayandırmayla ilgili diyalektik bir sorun haline gelmiştir. *Smusl Lyubvi* (1894; Aşkın Anlamı) adlı yapıtı bu kuramı işler. Öbür felsefe yapıtları arasında, *Filosofskiye naçala tselnovo znaniya* (1877; Bütünsel Bilginin Felsefi İlkeleri), *İstoriya i budıuşçnost teokrati* (1887; Teokrasinin Tarihi ve Geleceği) ve *La Russie et l'église universelle* (1889; Rusya ve Evrensel Kilise) sayılabilir.

Solow, Robert Merton (d. 23 Ağustos 1924, Brooklyn, New York kenti, ABD), iktisadi büyüme kuramına katkılarından ötürü 1987 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan ABD'li iktisatçı.

Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1949'da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) iktisat dersleri vermeye başladı. 1958'de profesör oldu. 1961-62'de Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nde görev aldı, 1962-68 arasında da konseye danışmanlık yaptı.

1950'lerde, çeşitli etkenlerin iktisadi büyümeye katkılarını ölçen matematiksel bir model geliştirdi. Geleneksel iktisadi düşüncenin tersine, büyümenin sağlanmasında teknolojik ilerlemenin sermaye birikiminden ve işgücü sayısındaki artıştan daha önemli olduğunu ortaya koydu. Yeni makine ve nitelikli işgücü kullanımı gibi iyileştirmelerin etkinlik ve üretim artışına katkısının, sonuçta makine ve fabrika sayısının artmasına yol açan salt nicel yatırımlardan daha önemli olduğuna dikkat çekti. Solow'un çalışmaları hükümetlerin 1960'lardan sonra iktisadi büyümeyi hızlandırmak amacıyla fonlarını teknik araştırma ve kalkınmaya yöneltmesinde önemli rol oynadı.

Solstad, Dag (d. 16 Temmuz 1941, Sandefjord, Norveç), 1960'ların önde gelen Norveçli romancısı, öykü ve oyun yazarı.

Yazarlığa, kimlik ve yabancılaşma temalarını işleyen *Spiraler* (1963; Sarmallar) ve *Swignstol* (1967; Sallanan Sandalye) adlı kısa deneysel romanlarla başladı. Geçmişinin dar kalıplarından kurtulmaya çalışan köylü bir öğrencinin yaşamını konu alan *Irr! Grønt!* (1969; Küf! Yeşil!) adlı romanıyla Norveç Edebiyat Eleştirmenleri Derneği Ödülü'nü kazandı. Sonraki yapıtlarında siyasal konuları daha geniş biçimde ele alarak *Arild Asnes 1970* (1971) adlı romanında devrimin zorunluluğunu, bunun da ancak silahlı mücadeleyle gerçekleştirilebileceğini savunan bir gencin öyküsünü anlattı. *25 September Plassen* (1974; 25 Eylül Meydanı) adlı romanında, II. Dünya Savaşı sonrasında fabrika işçilerinin siyasal bilinçlerinin önemli ölçüde geliştiğini göstermeye çalıştı. İlk iki kitabı *Svik. Førkrigsår* (1977; İhanet: Savaş Öncesi Yıllar) ile *Krig. 1940* (1978; Savaş: 1940) olan roman dizisinde savaş sırasında Norveç'teki yaşamı ayrıntılı biçimde betimledi. Ayrıca *Kamerat Stalin eller familien Nordby* (1975; Yoldaş Stalin ya da Nordby Ailesi) adlı bir oyun yazdı.

Solti, Sir Georg, asıl adı GYÖRGY SOLTI (d. 21 Ekim 1912, Budapeşte, Macaristan), Macar asıllı İngiliz orkestra şefi ve piyanist. 20. yüzyılın ikinci yarısının en beğenilen orkestra şeflerinden biridir.

Budapeşte'deki Liszt Akademisi'nde Béla Bartók ve Zoltán Kodály'dan ders aldı. On sekiz yaşındayken Budapeşte Operası'nın çalıştırıcılar kadrosuna katıldı ve bu operada ilk kez 1938'de orkestra şefi olarak dinleyici karşısına çıktı. 1942'de Cenevre Uluslararası Piyano Yarışması'nı kazandı. Savaştan sonra Münih'teki Bavyera Eyalet Opera Topluluğu'nun (1946-52), Frankfurt Operası'nın (1952-60) ve Covent Garden'ın (1961-71) müzik yöneticiliğinde bulundu. 1971'de "sir" unvanı verildi, 1972'de de İngiliz yurttaşı oldu.

1969'da Chicago Senfoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliği gibi ek görevler üstle-

nen Solti, bu orkestrayı yeniden düzenleyerek uluslararası üne kavuşturdu. Aynı görevi Paris Orkestrası'nda (1972-75) yürüttü. 1971-73 arasında Paris Operası'nın müzik danışmanlığı, 1979-83 arasında Londra Filarmoni Orkestrası'nın birinci şefliği ve sanat yönetmenliği görevlerinde bulundu.

Orkestra şefi olarak özellikle Mozart, Beethoven, Franz Schubert, Richard Wagner, Richard Strauss ve Gustav Mahler'in opera, senfoni ve öbür büyük ölçekli yapıtlarını dramatik ve son derece duyarlı biçimde yorumlamasıyla tanınır. Müziksel ay-

Sir Georg Solti
ABC Ajansı

rıntıya gösterdiği büyük özen ve orkestradan çok zengin renkler elde edebilme yeteneğiyle dikkati çeker. 1940'ların sonlarından başlayarak hem orkestra şefi hem de solo icracı olarak büyük övgü toplayan birçok plak doldurmuştur. 1966'da, Richard Wagner'in *Der Ring des Nibelungen* (Nibelungen'in Halkası) adlı dizi operasının ilk eksiksiz kaydını başarıyla gerçekleştirmiştir.

solucan, birçok omurgasız hayvan filumunun üyelerine verilen ortak ad. Bu filumlar *Platyhelminthes* (*bak.* yassısolucanlar), *Annelida* (*bak.* halkalısolucanlar), *Aschelminthes* (*bak.* yuvarlaksolucanlar) ve *Pogonophora*'dır(*) (sakallısolucanlar). Bazen *Aschelminthes* grubunu oluşturan *Nematoda* (ipliksolucanlar), *Nematomorpha* (telsolucanlar), *Rotifera*, *Gastrotricha*, *Kinorhyncha* ve *Priapulida* sınıfları filum düzeyine yükseltilerek sınıflandırılmaktadır. Yersolucanları(*), *Oligochaeta* sınıfından halkalısolucanların karada yaşayan en tanınmış üyeleridir.

Solucanların gövdesi ince uzun, silindir biçiminde ya da yassılaşmış ve genellikle uzantılardan yoksundur. Uzunlukları 1 mm'nin altından başlayarak 15 m'yi aşabilir. Denizlere, tatlı sulara ve karalara yayılmış olan bu hayvanların bir bölümü asalak, öbürleri serbest yaşar. İnsan ve hayvan sağlığına zarar veren asalak türlerinin yanı sıra birçoğu toprağı altüst ederek yararlı olur. Ekolojik bakımdan solucanlar hemen hemen tüm ekosistemlerdeki beslenme zincirinin önemli bir halkasıdır.

solucan düşürücü, ANTHELMINTIK olarak da bilinir, vücutta asalak olarak yaşayan solucanların neden olduğu enfeksiyonlarda etki gösteren ilaçların ortak adı. Bağırsak solucanlarının neden olduğu enfeksiyonlarda kullanılan maddeler bu canlıları öldürmeyip yalnız belirli ölçüde toksik etki yaptığından solucan öldürücü yerine solucan düşürücü terimi tercih edilir. II. Dünya Savaşı'ndan önce tıpta ve veterinerlikte kullanılan solucan düşürücülerin çoğunun yerini daha etkili ve daha az toksik ilaçlar almıştır.

Bağırsak solucanı enfeksiyonlarının vücudun öbür bölgelerinde ortaya çıkan asalak enfeksiyonlarından daha kolay tedavi edilebildiği söylenebilir. Ağızdan alınan ilacın solucanları öldürmesi ve vücut tarafından emilmesi gerekmediğinden güvenlik sınırı öbür bölgelerdeki solucan enfeksiyonlarında kullanılan ilaçlara oranla daha geniştir. Tıpta 1950'de kullanılmaya başlayan piperazin kısa süre sonra veterinerlikte de uygulama alanı bulmuştur; insanda ve evcil hayvanlarda askarit (*Ascaris lumbricoides*) ve kılkurdunun (*Enterobius vermicularis*) felce uğrayıp dışkıyla vücuttan atılmasını sağlar. Kümes hayvanlarında günümüzde de yaygın olarak kullanılmayı sürdüren piperazinin yerini tıpta daha etkili olan pirvinyum pamoat almıştır.

Öbür solucan düşürücülerden bazıları *Strongyloides* ve kırbaçlıkurt (örn. trişin) enfeksiyonlarında kullanılan ditiyazanin, sığır, at ve koyunlarda ipliksolucan enfeksiyonlarında, ayrıca insanda *Strongyloides* enfeksiyonlarında da kullanılan tiyabendazol ve solucan düşürücülerin çoğunun tersine, sığır, koyun ve kümes hayvanlarında ipliksolucanların larva döneminde de erişkin döneminde olduğu kadar etki gösteren tetramizoldür.

İnsanda ve köpekte kancalı kurt (*Necator americanus*, *Ancylostoma duodenale*) enfeksiyonunun tedavisi için 1925'te kullanılmaya başlayan tetrakloretilenin yerini günümüzde büyük ölçüde befenyum hidroksinaftoat almıştır. 1930'larda kullanılmaya başlayan fenotiyazin, günümüzde koyun ve sığırda *Haemonchus contortus* adlı asalağın neden olduğu enfeksiyonun tedavisinde kullanılmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında yapay olarak bireşimlenen sıtma ilacı kinakrin günümüzde sıklıkla insanda ve köpekte büyük yassısolucan enfeksiyonlarının tedavisinde kullanılır. Evcil hayvanlardaki bağırsak solucanı enfeksiyonlarında sık kullanılan bileşiklerden bazıları da arekolin hidrobromit, *n*-bütil klorür, bakır sülfat, diklorofen, kurşun arsenat, dibütiltin dilaurat, ftalofin ve toluendir.

solucanotu (*Tanacetum vulgare* ya da *Chrysanthemum vulgare*), bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, Kuzey ılıman kuşakta yaygın otsu bitki. Türkiye'nin de orta ve kuzey kesimlerinde yabani olarak ye-

Solucanotu (*Tanacetum vulgare*)
Kitty Kohout, Root Resources—EB Inc.

tişir. Dallanmış gövdelerinin üzerinde almaşık olarak dizilmiş ince parçalı yapraklar ve sarı çiçekler taşır. Bitkinin topraküstü bölümleri eskiden kuvvet verici ve kurt düşürücü olarak kullanılmıştır.

Ayrıca, turnagagasıgiller (*Geraniaceae*) familyasından başka bir bitkiye de solucanotu adı verilir. Ortalama 15-35 cm yüksekliğe boylanabilen bu solucanotu (*Pelargonium endlicherianum*) türü morumsu kırmızı çiçekler açan çokyıllık otsu bir bitkidir. Orta ve Doğu Anadolu dağlarında yetişir. Topraküstü bölümleri özellikle, Malatya ve Kahramanmaraş yöresinde bağırsak kurtlarına karşı kullanılır.

soluk borusu, TRAKEA olarak da bilinir, omurgalılar ve omurgasızlarda, havayı vücuda taşıyan boru ya da borular sistemi. Böcekler, karada yaşayan örümceklerin bazıları ve çokayaklılarda soluk borusu vücut hücrelerinin her birine oksijen taşıyan küçük ve dallanan borucuklardan oluşan karmaşık bir yapıdır. Karada yaşayan omurgalıların çoğunda soluk borusu gırtlaktaki havayı akciğerler ve hava keseciklerine (alveol) gitmek üzere bronşlara taşır. Kuğu ve turna gibi bazı kuşlarda, soluk borusunun bir bölümü kaburgaların altında, göğüs kafesinin ön tarafında kıvrım yapar. Memelilerin çoğunda soluk borusunu çevreleyen halka biçimli kıkırdaklar amfibyumlarda küçük, düzensiz yumrular biçimini alır.

İnsanda soluk borusunun boyu yaklaşık 15 cm, çapı 2-3 cm'dir. İçinden geçen havayı ısıtıp nemlendiren soluk borusu, solunum sisteminin iç yüzeyinde yabancı cisimlerin toplanmasını da engeller. İç yüzü, küçük kirpiksi çıkıntılar içeren hücrelerden oluşan nemli bir mukozayla örtülüdür. Kirpiksi çıkıntılar soluk borusunun içindeki boşluğa doğru uzanarak yabancı cisimleri yakalar. Mukozada mukus damlacıkları ve su molekülleri salgılayan hücreler ve kanalcıklar da bulunur. Mukozanın tabanında esnek ve kollajen liflerden oluşan ve çok sayıda kan ve lenf damarı da içeren bir ağyapı vardır; bu doku soluk borusu duvarlarının genişleyip kasılmasını sağlar. Kan damarları hücrelerin sıvı dengesinin ve ısı alışverişinin düzenlenmesini sağlarken, lenf damarları soluk borusu duvarının yüzeyinde tutulan yabancı cisimlerin buradan uzaklaştırılmasına yardımcı olur. Soluk borusu duvarının çevresinde yer alan nal biçimli 16-20 kıkırdak halka, borunun ön bölümünü çevreler; uçları, yemek borusuna bitişik olduğu arka bölümde açıktır. Burada kıkırdakların serbest uçları kas yapısındaki bantlarla birbirine bağlanır. Kıkırdaklar kesintisiz bir kılıftan çok ayrı ayrı yapılar olduğundan, boru solunum hareketleriyle daralıp genişleyebilir. Yaş ilerledikçe kıkırdak halkaların yerini lifsi nedbe dokusu alır.

Mukozanın içindekilerin yanı sıra kıkırdakların üzerinde ve yanlarında da kas lifleri vardır; bunlar solunum sırasında solunum kanalının genişleyip daralmasını, ayrıca soğuk havalarda ve ortamda sigara dumanı, toz ya da kimyasal örseleyici maddeler bulunduğunda, kasılmasını sağlar. Öksürme sırasında serbest kıkırdak uçlarını birbirine bağlayan kas demetleri içeri doğru baskı yaparak soluk borusu boşluğunun normal boyutlarının altıda birine inmesine yol açar. Bu dar kanaldan dışarı çıkan hava yüksek hızla hareket ettiğinden soluk borusundaki yabancı cisimlerin de dışarı atılmasını sağlar.

soluk darlığı, DISPNE olarak da bilinir, sıklıkla bir hastalık nedeniyle, soluk alıp verirken duyulan güçlük ve rahatsızlık. Amfizem, kronik bronşit, astım, kalp yetmezliği gibi hastalıklarda sık rastlanan bir belirti olan soluk darlığı öznel bir yakınmadır; herhangi bir organik ya da işlevsel bozukluk olmadan, psikolojik etkenlere

bağlı ya da egzersizden sonra fizyolojik olarak da ortaya çıkabilir.

soluklu, sesin oluşumu sırasında, ses organlarının girmiş olduğu konumdan çıkmaya başladıkları gevşeme evresinde oluşan ve bir ünlüden önce soluk sesi duyuran ünsüz. İngilizce *hat* ("şapka") sözcüğündeki *h* sesi örnek gösterilebilir.

soluma, memelilerin çoğu, birçok kuş türü ve bazı sürüngenlerde iç organların yüzeyinden buharlaşmayla gerçekleşen soğutma yöntemi. Hayvanın vücut ısısı yükseldikçe soluk alıp verme hızı da aynı oranda yükselir; burun boşlukları, ağız, akciğerler ve kuşlarda hava keseciklerinden suyun buharlaşmasıyla vücut ısısı düşer. Öbür buharlaşma yoluyla soğutma mekanizmalarında (örn. terleme) olduğu gibi soluma sonucunda önemli miktarda su kaybı olur; ısı düzenleme mekanizmasının gerektiği gibi işlemesi için kaybolan sıvının yerine konması gerekir.

soluma tedavisi, solunum yolları ve akciğerlere gaz ya da gazla karışık sıvı haldeki ilaç ve kimyasal maddelerin doğrudan verilmesini kapsayan tedavi yöntemi.

Solunum yollarının herhangi bir nedenle tıkandığı durumlarda biriken mukus ya da sıvılar emici bir aygıtla temizlenir. Su ya da ilaçlı çözeltilerin aerosol halinde verilmesi soluk alıp vermeyi kolaylaştıracağı gibi bazı bozukluklarda tedavi için de yeterli olabilir. Kaslardaki güçsüzlük, felç, ameliyattan sonra ortaya çıkan solunum komplikasyonları, kronik bronşit, amfizem, akut akciğer apseleri gibi, hastanın öksürmekte güçlük çektiği ve solunum yollarını kendi kendine temizleyemediği durumlarda vücut, akciğerlerdeki sıvının kütleçekim kuvvetiyle kendiliğinden bronşlara akmasını sağlayacak bir konuma getirilir.

Bronşlardaki spazmı çözmek, mukozalardaki şişmeyi gidermek, salgıların kolayca atılmasını sağlamak ve antibiyotikleri doğrudan akciğerlere vermek amacıyla aerosoller kullanılır. Bronş ve akciğer hastalıklarında tedavi edici etkisi de olan su, soğuk ve sıcak buhar halinde ve oksijen çadırlarında olduğu gibi, çok küçük damlacıkların serpiştirilmesiyle uygulanır. Solunum güçlüğünde verilen oksijen, yüzdeki maskeye takılı boruya ulaşmadan önce sudan geçirilir. Aerosol püskürtücülerde bir sıkıştırma donanımı bulunabileceği gibi, içindeki ilaçlı çözelti ya da suyu elle çalışan bir pompa mekanizmasıyla da solunum yoluna boşaltabilir. Kistik fibroz tedavisinde olduğu gibi çok küçük parçacıkların doğrudan akciğerlere yöneltilmesi gerektiğinde ultrason aygıtlarından yararlanılır.

Cerrahi girişimlerde uygulanan anestezide kullanılan gaz halindeki anestezikler de bu yöntemlerle verilir. Bazı tıkayıcı solunum hastalıklarının tedavisinde helyum-oksijen karışımı; beyindeki kalp ve dolaşımla ilgili merkezleri uyarmak, beyindeki kan dolaşımını düzenlemek, yavaşlamış, zorlu solunumu (hipovantilasyon) gidermek, ameliyatlardan sonra akciğer dokusunda gelişebilen çökmeyi (atelektazi) önlemek ve hıçkırmayı durdurmak amacıyla da karbon dioksit-oksijen karışımı kullanılır.

solungaç, suda yaşayan hayvanların birçoğunda bulunan solunum organı. Bu hayvanlar arasında bazı solucanlar, hemen hemen tüm yumuşakçalar ve kabuklular, bazı böcek larvaları, tüm balıklar ve birkaç amfibyum sayılabilir. Dallı ya da tüysü yapıdaki bu organ kan damarları bakımından çok zengindir ve sudan oksijenin alınıp suya karbon dioksitin verilmesini kolaylaştırır. Solungaçlar suyun sürekli pompalandığı boşluklar içinde yer alır ya da vücuttan dışarıya doğru uzar.

solunum, insanlar ve bütün hayvanlarda yaşam için gerekli olan oksijenin vücuda alınıp enerji harcama sonucunda açığa çıkan karbon dioksitin vücuttan dışarı atılmasını sağlayan süreç.

Tek hücreli canlılarda (örn. amip) solunum organı yoktur; bu canlılarda dış ortamla oksijen ve karbon dioksit değişimi hücre zarı aracılığıyla yapılır. Buna karşılık daha üstün yapılı hayvanlarda özel solunum mekanizmaları vardır. Böceklerde birer çift soluk deliğiyle dışarı açılan ve vücudun içine oksijen girmesini sağlayan borulardan (trake) oluşan bir ağ yapısı vardır. Balıklar ve denizde yaşayan pek çok omurgasızda solungaçlar suyla gaz alışverişini sağlar; bir pompa mekanizması oksijenlenen kanı hayvanın vücudunda dolaştırır. Bazı balıklar ve amfibyumlar gaz alışverişi için ince, nemli ve kan damarları içeren derilerinden yararlanır. Karada yaşayan omurgalılarda karmaşık yapılı akciğerler vardır. Farklı pompalama mekanizmaları akciğerlerin şişip genişlemesini sağladıktan sonra basınç değişikliğinden yararlanarak oksijenin akciğerlere girmesine yol açar. Oksijen vücutta, alyuvarlardaki hemoglobin adlı pigmente bağlanarak taşınır. Hemoglobin aynı zamanda karbon dioksitin dışarı atılmak üzere vücut dokularından akciğerlere getirilmesini de üstlenir.

İnsanda solunum sistemi burun boşluğu, yutak (farenks), gırtlak (larenks), soluk borusu (trakea), bronşlar ve akciğerlerden oluşur. Diyafram, göğüs duvarındaki kaslar ve kaburgalar solunum sisteminin bir bölümü olarak kabul edilmese bile, akciğerlerin genişleyip daralmasını sağlarlar. Yutak ve gırtlak akciğerlere giden hava yolunun başlangıcında yer alır; gırtlakla birleşen soluk borusu sağa ve sola doğru dallanarak iki ana bronşu oluşturur. Bronşlar dallara ayrılmayı sürdürerek kılcal damarlarla dolu küçük hava keseciklerivle (alveol) sonlanırlar. Hava keseciklerinin içindeki havada bulunan gazlar yayınım (difüzyon) mekanizmasıyla kılcal damarlardaki kanda bulunan gazlarla yer değiştirir. Hemoglobin oksijeni vücudun geri kalan bölümlerine taşır, karbon dioksiti dışarı atılmak üzere akciğerlere getirir. Oksijenlenen kan akciğerlerden akciğer toplardamarları yoluyla çıkar ve kalbin sol kulakçığına taşındıktan sonra vücuda pompalanır.

Solunum hareketleri beyindeki çok sayıda merkez tarafından düzenlenir. Beyin sapındaki hücrelerin solunum ritmini ve derinliğini denetlediği, öte yandan, onuncu kafa çifti olan vagus sinirinin akciğerlerin kan damarlarını ve bronşları denetlediği düşünülür. Karbon dioksit, hidrojen iyonu yoğunluğu ve oksijen basıncına duyarlı kimyasal alıcılarla vücudun başka bölgelerinde yer alan öbür duyu alıcılarından çıkan sinyaller, solunumla ilgili gereksinimleri merkez sinir sistemine bildirir.

Vücutta hemen hiç oksijen depolanmadığından, solunumun birkaç dakikadan fazla kesilmesi ölüme neden olur. Solunum yollarının tıkanması, boğulma ve ilaç ya da bir hastalık nedeniyle göğüs kaslarının felce uğraması akut solunum yetmezliğine ve ölüme yol açabilir.

Akciğerlerdeki gaz alışverişi hava keseciklerindeki oksijen basıncıyla atmosfer basıncının ilişkisine bağlıdır. Yükseklerde atmosfer basıncı önemli ölçüde düştüğünden vücuttaki oksijen-karbon dioksit dengesi bozulabilir. Vücut zamanla bu değişikliklere uyum sağlarsa da, ani yükseklik değişikliklerinde baş dönmesi, bulantı, kusma, baş ağrısı gibi belirtiler ortaya çıkar.

Akciğerler dış ortam ve dış ortamdaki zararlı etkenlerle sürekli temas halinde olduğundan pek çok hastalık oluşabilir. Akciğer hastalıklarında rastlanan belirtilerden başlıcaları öksürük, kimi zaman kanla karışık çıkan balgam, göğüs ağrısı ve soluk darlığıdır. Nezle ve grip virüsleri öncelikle üst solunum yollarında yerleşirse de, grip virüsleri akciğerlerde hava keseciklerinde çoğalarak sertleşme ve iltihaba neden olabilir. Bakteri kökenli akciğer hastalıklarından bazıları antibiyotik tedavisi geliştirilinceye değin son derece tehlikeli olmayı sürdüren zatürree ve veremdir.

Akciğerler özellikle alerjik bozukluklara karşı çok duyarlıdır. Bronşlardaki düz kaslar yabancı bir cisim ya da maddeyle (örn. çiçektozu) temas edince salgılanan histamin kasların kasılmasına neden olur. Öte yandan kan damarlarının iltihaplanmasına neden olan alerjik hastalıklar da, en fazla kan damarı içeren organlardan biri olan akciğerleri etkiler. Astım solunum yollarındaki düz kasların kasılması ve burada toplanan mukusun dışarı atılamamasıyla ortaya çıkan ve solunum güçlüğüne neden olan bir alerji hastalığıdır.

Akut bronşit virüs kökenli olabileceği gibi zararlı gazlarla temas halindeyken de ortaya çıkabilir. Sigara alışkanlığı ve hava kirliliğiyle bağdaştırılan akciğer hastalıklarının başında kronik bronşit, amfizem ve akciğer kanseri gelir.

solunum fonksiyon testleri, akciğerlerin çalışma kapasitesi ve yeterliliğini ölçmeye yarayan ve akciğer hastalıklarında tanı koymaya yardımcı olan laboratuvar tekniklerinin ortak adı. Solunum fonksiyon testleri başlıca iki kategoride toplanır: Soluk alıp verme işlevini, başka bir deyişle akciğer hacmiyle çevredeki havanın hava keseciklerine girmesini sağlayan akciğer hareketlerini ölçenler ve hava keseciklerivle kan arasındaki gaz alışverişini ölçenler. Soluk alıp vermeyi ölçenlerden bazıları, zorlu ve hafif soluk vermenin ardından göğüste kalan havayı ölçenler, tek bir soluk alıp verme sırasında akciğerlere girip çıkan havanın hacmini ölçenler ve zorlu soluk alma sırasında göğüs boşluğunda bulunan havanın hacmini ölçen toplam akciğer hacmi testidir. Öte yandan, gaz alışverişini ölçen fonksiyon testlerinden bazıları kandaki oksijen ve karbon dioksit miktarının ve oksijenin hava keseciklerinden kılcal damarlara geçiş hızının ölçülmesine yöneliktir.

solunum güçlüğü sendromu, yeni doğan bebekte solunumun başlamasından hemen sonra akciğer dokusunun içe çökmesi ve açık kalan bronşların içini örten saydam, camsı bir zarın oluşumuyla ortaya çıkan akciğer hastalığı. Belirtilerden başlıcaları soluk alıp vermede güçlük ve deride morarmadır (siyanoz). Akciğerlerde gaz alışverişi gerçekleşmediğinden hasta yaklaşık 48 saat içinde oksijen yetersizliği nedeniyle ölür. Sıklıkla doğum ağırlığı 2,5 kg'den az olan bebeklerde, erken doğanlarda (prematüre), sezaryenle doğanlarda ve şeker hastalığı olan annelerin bebeklerinde görülür. Bu bozukluk, yüzey-etkin bir maddenin eksik oluşundan kaynaklanır; bu, akciğerlerde bulunan ve yenidoğanın ilk nefeslerini almasından sonra hava keseciklerinin sönmesini önleyen bir maddedir. Solunum güçlüğü sendromu eskiden erken doğan bebeklerde başlıca ölüm nedeniydi, ama

hava keseciklerine basınçlı hava veren mekanik vantilatörlerin kulanılmasıyla bu bozukluğun bulunduğu bebeklerin yaşatılmasında oldukça büyük başarı sağlanmıştır. Vantilatörün sağladığı basınçlı hava akciğer hava keseciklerinin sönmesini önler. Bebeğin akciğerlerinin erginleşerek yüzey-etkin madde üretmeye başlamasıyla (bu, genellikle doğumu izleyen 3-5 gün içinde olur), bebek vantilatörden çıkarılır. İyileşen bebeklerin çoğunda bu sendromun art etkileri görülmez. Oksijen eksikliği bazı vakalarda beyinde zedelenmeye yol açar.

Solutreen kültür, yaklaşık 17-21 bin yıl önce Fransa'nın güneybatı kesimindeki Laugerie-Haute ve La Solutré bölgelerinde görülen taş alet kültürü. İnce bir işçilikle yapılmış aletleriyle dikkati çeker. Öbür Üst Paleolitik Çağ avcı kültürlerinde olduğu gibi Solutreen kültürde de kalem, kazıyıcı ve delgi gibi aletler vardır. Ama bu kültüre özgü başlıca aletler, defne ya da söğüt yaprağı biçimindeki ince uzun kesiciler ve bizlerdir.

Alt Solutreen'de bir yanları yontulmuş bizler yaygındır. Orta Solutreen'de bunların yerini yaprak biçimli kesiciler ve her iki yanları yontulmuş bizler almıştır. Üst Solutreen'de olağanüstü bir işçilikle uçları yuvarlatılmış, yalnızca bir yanları keskinleştirilmiş ince bıçaklar ortaya çıkmıştır. Kemikten yapılmış dikiş iğnelerinin bulunması, bu dönemde insanların bedenlerini saran giysiler kullandıklarını gösterir. Bilezikler, boncuk gerdanlıklar, sallantılı madalyonlar, kemik iğneler, çeşitli renklerde boyalar gibi pek çok süs eşyası bulunmuştur. Taş duvar süsleri, kabartmalar, üstleri resimli taşlar ve mağara duvarlarındaki resimler dikkat çekicidir. Alet yapımında kullanılan taşlar bile (renkli kuvarslar, yeşimler, güzel görünümlü çakmaktaşları) özenle seçilmiştir.

Solutreen taş işleme tekniğinin kökeni konusunda bazı belirsizlikler vardır. Bulguların çoğu, Solutreen kültürün Fransa'daki Dordogne bölgesinin yerli kültürü olduğunu göstermektedir. Ama bazı bilim adamları bu kültürün bir anda ortaya çıkışını, Solutreen halkın başka bir yerden gelmiş olmasına, gene bir anda yok oluşunu da bu halkın, farklı bir alet kültürüne sahip başka bir grup tarafından yok edilmesine bağlamaktadır. Solutreen kültür Perigordien ve Aurignacien kültürleri izlemiş, onun yerini de Magdalenien kültür almıştır.

Solvay, Ernest (d. 16 Nisan 1838, Rebecqu-Rognon, Brüksel yakınları - ö. 26 Mayıs 1922, Brüksel, Belçika), cam ve sabun üretiminde hammadde olarak kullanılan sodanın (sodyum karbonat) elde edilmesine yönelik olarak kendi adıyla anılan amonyak-soda yöntemini geliştiren Belçikalı kimyacı.

Bölge okullarında öğrenim gören Solvay, daha sonra babasının tuz üretim şirketinde çalışmaya başladı. 1859'da ise Brüksel yakınlarındaki bir gaz işletmesine girdi. Burada çalışırken, günümüzde onun adıyla anılan sodyum klorürü sodyum karbonata dönüştürme yöntemini buldu.

Amonyak-soda yöntemi 1811'den beri bilinmekteydi, ama ticari uygulamaya yönelik bir işlem haline getirilmemişti. Bu tepkimenin 50 yıldır bilindiğinin farkında olmayan Solvay, amonyak ve tuz çözeltisinin karbon dioksitle karışabildiği bir karbonatlama kulesi geliştirerek soda üretiminin sorunlarını büyük ölçüde çözdü. 1861'de kardeşi Alfred ile birlikte kendi şirketini, 1863'te de fabrikasını kurdu ve 1865'te üretime başladı. 1890'a değin birçok yabancı ülkede şirketler kuran Solvay'in yöntemi zamanla Avrupa'da ve ABD'de de uygulanmaya başladı ve 1820'lerden beri kullanılan başlıca yöntem olan Leblanc sürecinin yerini aldı.

Solvay bu başarısının sonucunda edindiği serveti, kimya, fizik, sosyoloji dalında bilimsel araştırmalar yapan birçok uluslararası enstitünün kurulmasına harcadı. Solvay fizik konusunda verdiği birçok konferansla kuvantum mekaniği ve atom yapısı kuramlarının gelişmesinde de etkili oldu.

Solvay yöntemi, AMONYAK SODA YÖNTEMİ olarak da bilinir, sanayide çok kullanılan bir alkali madde olan sodyum karbonatın (soda) modern üretim yöntemi. Yöntemi geliştiren Belçikalı kimyacı Ernest Solvay, 1865'te Couillet'deki sodyum karbonat üretim tesisinde, bu maddenin sanayi ölçeğinde üretimini başlatmıştır. Alman asıllı İngiliz kimyacı Ludwig Mond da aynı işlemi 1870'te geliştirmiştir.

Solvay yönteminde, sofra tuzu olarak bilinen sodyum klorürün (NaCl) önce amonyak (NH_3), daha sonra karbon dioksit (CO_2) ile çok dikkatli biçimde denetlenen koşullar altında tepkimeye girmesi sonucunda sodyum bikarbonat ($NaHCO_3$) ve amonyum klorür (NH_4Cl) oluşur. Sodyum bikarbonatın ısıtılmasıyla da istenen ürün olan sodyum karbonat (Na_2CO_3) elde edilir. Amonyum klorürün kireçle tepkimeye girmesi sonucunda da yeniden süreçte kullanmak üzere amonyak geri kazanılır ve kalsiyum klorür (CaCl) oluşur.

Solvay yöntemi daha eski bir soda üretim yöntemi olan Leblanc yönteminin yerini hemen almadı. Ama Solvay yöntemiyle daha ucuz soda üretilebildiğinden, bir süre sonra yaygın olarak kullanılmaya başladı.

solvoliz *bak.* çözücüyle ayrışma

SOM *bak.* Skidmore, Owings ve Merrill

Soma, Ege Bölgesi'nde, Manisa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 826 km² olan Soma ilçesi doğuda Kırkağaç, güneyde gene Kırkağaç ve Akhisar ilçeleri, batıda İzmir, kuzeyde de Balıkesir illeriyle çevrilidir.

Orta yükseklikteki dağlık alanlarla kuşatılmış olan ilçe toprakları ilin kuzeybatı köşesinde yer alır. Güney kesimini engebelendiren ve Soma Dağı olarak da bilinen Tarhala Dağında 1.111 m'ye ulaşan Belpınar Tepesi ilçenin en yüksek noktasıdır. Kuzeybatıdaki küçük bir bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan ilçenin batı ve iç kesimlerindeki düzlükler Soma Ovası adıyla anılır. Bakırçay Ovasının(*) doğu kesimini oluşturan bu düzlükler ilçenin başlıca tarım alanlarıdır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Bakırçay(*) toplar. Tektonik kökenli bir çöküntü alanı olan Bakırçay Ovasında yer alan ilçe toprakları, Anadolu'nun batı kesimindeki etkin deprem kuşaklarından birinin üstündedir. İlçede önemli bir doğal göle rastlanmaz; kuzey kesimdeki Yağcılı Deresinin üzerinde kurulan sulama amaçlı Sevişler Barajı'nın ardında suların birikmesiyle bir yapay göl oluşmuştur.

Halkının üçte ikisine yakını ilçe merkezinde yaşayan Soma yöresinde ekonomi madencilik, sanayi ve tarıma dayanır. İlçe topraklarındaki zengin linyit yatakları ilk kez 1910'da ilkel yöntemlerle işletilmeye başladı. Bir süre Almanlarla Fransızların işlettiği Soma Linyit Havzası'nı 1939'da Etibank satın aldı. Günümüzde Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun (TKİ) ve özel kesimin çıkardığı linyitlerin düşük nitelikli bölümü Soma Termik Santralı'nda(*), nitelikli bölümü ise hem yakacak olarak, hem de çeşitli sanayi tesislerinde değerlendirilir. İlçedeki en büyük sanayi kuruluşu Soma Termik Santralı'dır. Un ve bitkisel yağ fabrikaları da vardır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, zeytin, arpa, nohut ve mısırdır. Az miktarda pamuk, susam, kiraz ve üzüm de yetiştirilir. İlçedeki başlıca mesire alanı Kadıköy-Dedeçam orman içi dinlenme yeridir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Soma yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin Saruhan (Manisa) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Halkının bir bölümü Rumlardan oluşan yöre, 24 Haziran 1920-6 Eylül 1922 arasında Yunan işgalinde kaldı.

Gelişmiş bir yerleşme olan Soma kenti, ilçenin orta kesiminde yer alır; eski adı Germe'dir. Bandırma-İzmir demiryolu kuzeyden geçer. Bergama'yı Akhisar'a bağlayan karayolu ise kentten geçerek batıda Balıkesir'den gelen yolla kesişir. Kentin il merkezinin Manisa'ya uzaklığı 86 km'dir. Kentteki başlıca sağlık kurumu SSK Hastanesi'dir.

Soma Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 76.641; kent, 49.977.

soma, biyolojide, canlının üreme ya da eşey hücreleri dışında kalan bölümü. Soma ve eşey hücreleri arasındaki ayrımı 19. yüzyılda yapan Alman biyoloji bilgini August Weismann, her türde kuşaktan kuşağa taşınan ve bu zincir boyunca her bireyin özelliklerini belirleyen ölümsüz ve kalıtım taşıyıcı genlerin rolünü vurgulamıştır.

soma, ilkçağ Hint dininde, suyundan önemli bir Veda adağı elde edilen, niteliği belirsiz bitki. Bu bitkinin sapları taşlar arasında ezilir, suyu koyun yününden geçirilerek süzülür, sonra su ve süt ile karıştırılırdı. Önce yere dökülerek tanrılara adanan *soma*'nın kalan bölümünü rahiplerle adak sahipleri içerdi. Keyif verici ve bir olasılıkla halüsinojenik etkisi nedeniyle çok değerli bir adaktı. Bitkinin adını taşıyan tanrı ise "bitkilerin efendisi", hastalıkların iyileştiricisi ve zenginlik tanrısı sayılırdı.

İlkçağda İranlıların *haoma* kültüyle çeşitli benzerlikler gösteren *soma* kültü, Hint-Avrupa kültüründe tanrılar iksirine ilişkin bazı inançların ortak olduğunu düşündürmektedir. *Haoma* gibi dağlarda yetişen bu bitkinin gerçekte bir kartal tarafından gökyüzünden yeryüzüne getirildiğine inanılırdı. *Soma*'nın ezilişi, tüm yaşamı ve büyümeyi olanaklı kılan bereketli yağmuru simgelerdi. Veda sonrası klasik dönemde *soma*, tanrıçalarca içildikçe azalan ama belirli aralıklarla yeniden doğan ayla özdeşleştirilmiştir.

Soma Termik Santralı, Ege Bölgesi'nde, Manisa iline bağlı Soma ilçesinde termoelektrik enerji üretim kuruluşu. Soma Linyit Havzası'nda çıkarılan düşük nitelikli linyitleri değerlendirmek amacıyla kurulmuştur. Soma kent merkezinin yaklaşık 5 km kuzeybatısında, Bakırçay ve demiryolu hattı ile Yırca köyü arasında yer alır.

Temeli 1955'te atılan santral iki bölümden oluşur. Bir Fransız şirketi tarafından yapılan ve 1957'de işletmeye açılan ilk bölüm, Soma-A Termik Santralı adıyla anılır. 22 MW gücünde iki birimden oluşan bu santralın yıllık elektrik üretim kapasitesi 300 milyon kW-sa düzeyindedir. 150 ton/sa olan su gereksinimi çevredeki kuyulardan sağlanır. Kuruluş çalışmalarına 1976'da başlanan ikinci bölüm ise Soma-B Termik Santralı olarak adlandırılır. Her biri 165 MW gücünde altı birimden oluşan santralın son biriminin 1992'de işletmeye açılmasıyla

toplam gücü 990 MW olmuştur. Soma-B Termik Santralı'nın büyük miktardaki su gereksinimi bazı derin kuyularla Sevişler Baraj Gölünden sağlanır. Soma-A Termik Santralı 1981'den sonra işçilerin deneme eğitimi yaptığı bir eğitim santralına dönüştürülmüştür.

Somadeva (ö. 1070), Şiva tarikatına bağlı Keşmirli Brahman. Sanskrit dilindeki manzum masalları derleyerek Hindistan'ın eski halk kültürünün korunmasında önemli rol oynamıştır.

Keşmir kralı Ananta'nın saray şairiydi. Siyasal bir bunalım sırasında kraliçe Suryamati'yi sakinleştirip eğlendirmek için bir dizi öykü yazmakla görevlendirilince, Gunarhya'nın daha eski Budacı kaynaklardan yararlanarak Sanskrit dilinde yazdığı sanılan, günümüze ulaşamamış *Brihat-katha* (Büyük Öykü) adlı yapıttan öyküler derledi. *Katha-saritsagara* (Öykü Irmakları Okyanusu) adını verdiği yapıtındaki öyküler, ortaçağ Avrupa masallarıyla büyük benzerlikler taşır. Sanskrit dilinde *taranga* (dalgalar) adı verilen 124 bölümden oluşan yapıt, büyü, şeytan, vampir, kanlı ayin, aşk ve serüven öyküleriyle doludur. Somadeva bu dev yapıtını Ananta'nın hükümdarlığının kesintiye uğradığı iki dönemde yazmıştır.

somak *bak.* sumak

Somali, resmî adı SOMALI DEMOKRATİK CUMHURİYETİ, Somali dilinde JAMHURIYADDA DIMUQRAADIGA SOOMAALIYA, Arapça CUMHURIYETÜ'S-SUMALÜ'D-DİMOKRATİYE, Afrika'nın kuzeydoğu kesiminde kıyı ülkesi. Kıtanın en doğusuna düşen Afrika Boynuzu'nda yer alır. Bu çıkıntılı bölgenin büyük bölümünü oluşturan 637.000 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Aden Körfezi, doğuda Hint Okyanusu, batıda Kenya ve Etiyopya, kuzeybatıda da Cibuti ile çevrilidir. Batı sınırlarının büyük bölümünde Etiyopya'yla anlaşmazlık içinde olan Somali, Aden Körfezindeki konumu ve bir kavşak noktası olmasından kaynaklanan jeopolitik konumuyla büyük stratejik önem taşır. Başkenti Mogadişu, 1992 tahmini nüfusu 7.872.000'dir.

DOĞAL YAPI. Ülkenin kuzeyinde Aden Körfezine koşut uzanan Guban adlı kıyı ovası yer alır. Adı "yanık" anlamına gelen ve genelde kasvetli bir görünüm taşıyan bu yarı kurak ve çıplak ova, sıcak ve nemli bir iklim, düşük yağış miktarı ve seyrek bir bitki örtüsüyle ayırt edilir. Arazi körfezden iç kesime doğru gidildikçe, Ogo Platosunu oluşturan kıyı sıradağlarının sarp uçurumlarına doğru yükselir. Etiyopya sınırındaki Golis Sıradağlarıyla başlayan bu yükseltiler yer yer kesintiye uğramakla birlikte Afrika Boynuzunun ucuna kadar uzanır. Sıradağlar boyunca başta Shimber Berris (2.407 m) olmak üzere bir dizi doruk yükselir. Dağlık alan daha güneyde yerini düz yüzeyli Haud Platosuna bırakır. Guban'dan daha serin ve daha kurak olan bu bölgede yetersiz yağıştan kaynaklanan su kıtlığına karşı *barkado* denen çok sayıda yapay gölet inşa edilmiştir. Su kaynaklarının daha bol olduğu Nugaal Vadisi adlı alçak çöküntüde erozyon nedeniyle verimlilik azalmaktadır. Ülkenin en güney kesimi genelde düz ovalardan oluşur. Yükseklikleri 90-120 m arasında değişen bu düzlükleri, Etiyopya'da doğduktan sonra güney yönünde ilerleyerek Hint Okyanusuna dökülen Cubba (Jubba) ve Şebeli (Shabeelle) ırmakları sular.

Tropik ve astropik kuşaklar arasında yer alan Somali'de yıl boyunca tekdüzelik gösteren bir iklim hüküm sürer. En yüksek günlük ortalama sıcaklık 30°C-40°C, en düşük günlük ortalama sıcaklık ise 18°C-27°C arasında değişir. Mevsim değişiklikleri düzenli değildir; mart-haziran ve eylül-aralık arasındaki iki yağış mevsimi bazen kurak geçer. Güneyde daha yüksek olan yıllık yağış miktarı 330-510 mm arasında değişir.

Bitki örtüsü büyük ölçüde çalı ve otlardan oluşur. Kuzeyde bodur ağaçlar seyrek bir dağlım gösterir. Yüksek dağlık alanlarda küçük ormanlar bulunur. En değerli ağaçlar bir tür şimşir olan *dosok*, bir tür akasya olan *galol* ve günlük elde edilen *Boswellia*'dır. Yabanıl hayvan varlığı aslan, fil, sırtlan, tilki, pars, zürafa, zebra ve antilop gibi türleri kapsar.

NÜFUS. Nüfusun büyük çoğunluğunu Somaliler oluşturur. Komşu ülkelerden Cibuti, Etiyopya ve Kenya'da da oldukça kalabalık Somali toplulukları yaşar. Somali toplumunda göçebe yaşam biçimi geleneksel olarak çok güçlüdür. Nüfusun üçte ikisinden fazlası hâlâ göçebe ya da yarı göçebedir. Kurak mevsimlerde su kaynaklarının yakınındaki köylerde toplanan göçebeler, yağmurlar başlayınca sürüleriyle birlikte çeşitli yörelere dağılırlar. Göçebe çobanlar olan Samaallar ile yerleşik tarım ve hayvancılıkla uğraşan Saablar arasındaki eski ayrılıklar dil, din ve kültür birliğinin etkisiyle büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kabile yapısı da ulusal bilincin gelişmesine bağlı olarak çözülmektedir. Küçük azınlık topluluklar Araplar, Bantular ve Bravalarla sınırlıdır. Somali toplumunu birleştirici en güçlü etkenlerden biri olan Somali dilinin yazımı için 1973'te Latin alfabesi benimsenmiştir. Geçmişte öğrenim dili olan Arapça ikinci resmî dildir. Nüfusun tamamına yakınını oluşturan Müslümanların büyük bölümü Şafi mezhebindendir. Kuzeyde Salihiye, güneyde Kadiriye tarikatı yaygındır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 12,4 kişidir. Yerleşik nüfus

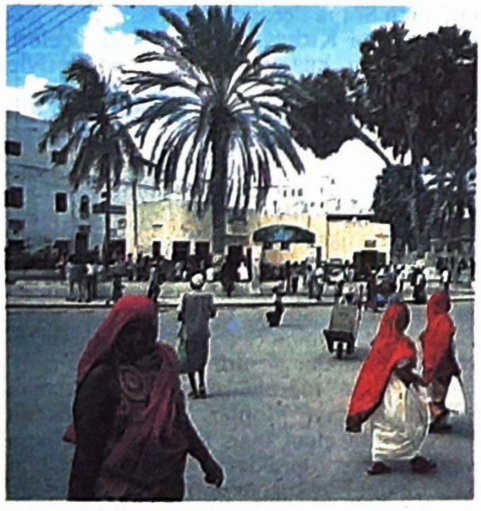

Somali'nin başkenti Mogadişu'dan bir görünüm
Ara Güler

büyük ölçüde güneyde, özellikle de Cubba ve Şebeli vadilerinde toplanmıştır. Kurak bölgelerde nüfus dağılımı son derece seyrektir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kentleşme sürecinin hızlanmasına karşın, kentsel yerleşmelerde kırsal etkiler hâlâ belirgindir. Kentlerde oturanların toplam nüfusa oranı (1990) yüzde 36,4'tür; Mogadişu dışındaki kentlerin nüfusu 100 binin altındadır. 1970'lerin sonlarıyla 1980'lerin başlarında savaş ve kuraklık nedeniyle Etiyopya'nın Ogaden bölgesinden kaçarak Somali'ye sığınan yaklaşık 1,3 milyon mülteci ülke nüfusunu hemen hemen üçte bir oranında artırmıştır. Dünya ortalamasına göre çok yüksek olan doğum ve ölüm oranları (1985-90) sırasıyla binde 50,2 ve binde 20,1'dir.

EKONOMİ. Somali'de büyük ölçüde hayvancılığa ve bitkisel üretime dayanan, gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Ekonomik büyüme potansiyelinin umut verici olmasına karşın, bütçe açığını kapatmada ve ekonomik kalkınma giderlerini karşılamada dış mali yardımlara bağımlılık yakın gelecekte vazgeçilemeyecek bir düzeydedir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 946 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 150 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYIH) içindeki payı (1991) yüzde 64,5 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1987) yüzde 71,8'i çalışır. Ülke topraklarının yarıya yakınını kaplayan çayır ve otlaklar geniş çaplı hayvancılığa olanak verir. Yetiştirilen hayvan varlığı (1990) başta keçi ve koyun olmak üzere yaklaşık 48 milyon başı bulur. Canlı hayvan ve hayvan ürünleri ihracatı, toplam ihracat gelirlerinin yaklaşık beşte üçünü sağlar. Ekili ve dikili alanların oranı ancak yüzde 1,7'dir. Cubba ve Şebeli ırmakları boyunca muz ve başka meyveler yetiştirilir. Öteki tarım ürünleri arasında şekerkamışı, pamuk, mısır, kocadarı ve susam tohumu sayılabilir. Hükümetin balıkçılığı geliştirmek amacıyla yaptığı yatırımlar sonucunda, avlanan balık miktarı 1970'lerin ortalamasından bu yana iki misli bir artış göstermiştir.

Henüz sürmekte olan maden arama çalışmaları Somali'nin yeraltı kaynakları bakımından zengin sayılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarda oldukça zengin demir cevheri, alçıtaşı, manganez ve uranyum rezervleri saptanmıştır. Ekonomiye katkısı sınırlı olan imalat sanayisi küçük ölçeklidir. Başlıca sanayi dalları et ve balık işleme, dokumacılık ve deri eşya yapımıdır. Sanayi işletmelerinin dörtte üçünden fazlası devlete aittir. Bununla birlikte özel sektörün önemi gittikçe artmaktadır. Yıllık elektrik üretimi (1990) 230 milyon kW-sa düzeyindedir; bunun tamamı termik santrallardan elde edilir.

Devlet bütçesinin kamu harcamalarına ilişkin bölümü iç kaynaklardan sağlanırken, kalkınma yatırımları büyük ölçüde dış kredilere dayanır. Bu durumun yarattığı ödemeler dengesi açığının kapatılması gittikçe artan ölçüde dış borçlanmayı zorunlu kılmaktadır. İthalatın büyük bölümünü oluşturan makine, ulaşım araçları, temel mamul mallar, madeni yakıtlar ve gıda ürünleri daha çok Batı Avrupa ülkelerinden satın alınır. Somali'nin canlı hayvan, deri ve muz ihraç ettiği ülkelerin başında Suudi Arabistan ve İtalya gelir. Çin ve öteki Uzakdoğu ülkeleriyle de ticari ilişkiler gelişmektedir.

Somali'de demiryolu ulaşımı yoktur. Yük ve yolcu taşımacılığında kamyon ve otobüsler kullanılır. Dış ticarette büyük ölçüde denizyollarından yararlanılır. Mogadişu, Kismaayo, Berbera ve Marka'da modern açık deniz limanları vardır. İç ve dış havayolu ağı da gelişmektedir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Bağımsızlığını kazandığı 1960'tan beri Somali'nin yönetim biçimi cumhuriyettir; 1979 Anayasası uyarınca yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı, başbakanı ve bakanlar kurulu üyelerini atar. Yasama yetkisini kullanan Halk Meclisi'nin üyeleri parti listesine göre halk tarafından seçilir. Bakanlar meclis üyeleri arasından atanır. Bununla birlikte 1980'lerin sonlarında başlayan çatışmalar merkezî yönetimin dağılmasına ve ülkenin tam bir karışıklığa sürüklenmesine yol açmıştır. 1993'ün başlarında ülkenin çeşitli bölümleri farklı aşiretlere dayanan örgütlerin denetimi altındaydı ve merkezî hükümet yoktu

CIBUTI
Cibuti
Aden Körfezi
Berbera
G U B A N
OGO PLATOSU
WOOOOYI GELBEED
Hargeysa
TOGDHEER
SANAAG
BARI
NUGAAL
NUGAAL VADISI
MUDUG
ETIYOPYA
SOMALI
GALGUDUUD
HIIRAAN
BAKOOL
ORTA SEBELI
BAY
GEDO
Mogadişu
BENAADIR
ASAGI SEBELI
OKTA CUBBA
ASAGI CUBBA
Kismaayo
HINT
OKYANUSU
KENYA
SOMALI
© Rand McNally & Co.
SOMALİ İşaretlerin büyüklüğü kentlerin görece büyüklüğünü gösterir
Yükseklikler metre cinsindendir
0 50 100 200 300 km
0 50 100 200 mi

Hukuk sistemi büyük ölçüde şeriata dayanır. Sivil yargıçlardan oluşan Yüksek Mahkeme, temyiz organı olarak hukuk, ceza, idare ve maliye davalarına bakar.

Sağlık hizmetleri yetersizdir. Bölge ve il merkezlerinde hastaneler, kırsal kesimde ise dispanserler bulunur. Ama hekim sayısı düşük, tıp araç ve gereçleri ise gereksinimi karşılamaktan uzaktır. Hemşireler ve laboratuvar teknisyenleri yok denecek düzeydedir. Verem, sıtma ve cüzam yaygın hastalıklardır. Ciddi bir sorun olan bebek ölüm oranı (1990-95) binde 122 düzeyindedir. Ortalama yaşam süresi (1985-90) kadınlarda 47, erkeklerde 43 yıldır. Yaşam düzeyi oldukça düşüktür. Ücret ve aylıklar ancak asgari geçimi sağlar. Kent ve kasabalarda konut sıkıntısı ciddi boyuttadır.

Eğitim zorunlu değildir. Bununla birlikte ilköğretim hızla yaygınlaşmaktadır. Ortaöğretimde okul ve öğretmen yetersizliği vardır. Meslek ve öğretmen yüksekokullarının yanı sıra Somali Ulusal Üniversitesi ve birkaç yükseköğretim kurumu daha açılmıştır. Arapça, İtalyanca ya da İngilizce basılan gazeteler yalnızca küçük bir seçkin tabaka tarafından okunur. Radyo ve televizyon Somali dilinde yayın yapar.

KÜLTÜREL YAŞAM. Somali'de başlıca kültürel etkinlikleri şiir, halk dansları, sahne oyunları ve şarkı konserleri oluşturur. Şiire tutkuyla bağlı olan Somaliler hünerli şairlere büyük değer verirler. Şiirlerdeki en önemli temalar savaş, barış, kadın, atlar ve develerdir. Halk dansları gözde bir sanattır. Geçmişi ancak 1950'ye inen tiyatro halk arasında hızla tutulmaya başlamıştır. Ülke çapında düzenli turneler düzenleyen tiyatro toplulukları genellikle milliyetçi ve toplumsal temaları işleyen ya da güncel siyasetle davranış kalıplarını alaya alan oyunları sahneye koyarlar. Somali'nin astronomi ve astroloji gibi değişik konulara değinen zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Ülkenin en önde gelen kültür kurumları Garesa Müzesi ve Ulusal Tiyatro'dur.

TARİH. Sömürgecilik öncesi. Somali'nin kuzey ve doğu kıyıları eski çağlarda büyük olasılıkla Mısır yazıtlarında Punt(*) olarak anılan ülkenin bir parçasıydı. Bu bölgeye 7-10. yüzyıllar arasında göç eden Müslüman Araplar ve İranlılar, Aden Körfezi ve Hint Okyanusu kıyıları boyunca çeşitli sultanlıkların çekirdeğini oluşturan bir dizi ticaret merkezi kurdular. Böylece kuzeydeki Seylac (Zeila) ve Berbera ile güneydeki Marka, Baraawe ve Mogadişu limanları İslam dininin güçlü birer dayanağı durumuna geldi. 10. yüzyılla birlikte Aden Körfezi kıyısının iç kesimleri göçebe Somali kabilelerinin istilasına uğradı. Somalilerin güney ve batısına düşen bölgelere ise Gallalar yerleşti. Aynı dönemde Cubba ve Şebeli ırmakları arasındaki verimli topraklarda ise Nyika Konfederasyonu'na bağlı yerleşik Bantu kabileleri yaşıyordu.

11. yüzyıl dolaylarında Arabistan'dan gelerek yarımadanın kuzeydoğu köşesine yerleşen Darod ve İsak topluluklarının yarattığı baskı, Somalileri güneye, Gallaları da güney ve batıya doğru yayılmaya yöneltti. Bu arada daha batıda Hıristiyan Etiyopya Krallığı'nın sınırlarına kadar uzanan bir dizi militan Müslüman sultanlık ortaya çıktı. Bu sultanlıkların Etiyopya'ya karşı yürüttüğü savaşlarda Somaliler Müslüman orduları için bir asker kaynağı oluşturmaya başladı. 16. yüzyılda Seylac'ı liman olarak kullanan Adal Emirliği savaşlarda öncü bir konum kazandı. Ahmad Gran adlı Müslüman önder cihad açarak topladığı ordularla Etiyopya'nın büyük bölümünü işgal etmeyi başardı. Ama Portekiz'den destek alan Etiyopya 1542'de Müslüman ordularını ağır bir yenilgiye uğrattı. Batı yönündeki Somali yayılmasını durduran bu çarpışma, aynı zamanda Somali ve Galla kabilelerini güneye inmeye zorladı. Bu göç hareketi sırasında Gallalar güney ve güneybatıdan yeniden Etiyopya topraklarına geçerek kuzeye yönelik kitlesel akınlara giriştiler. İstilacı Galla kabileleri Harer'e kadar ulaştı. Bu akınlarla yarımadanın güneyinde ortaya çıkan boşluk çok geçmeden yeni göçebe Somali kabileleriyle dolduruldu. 17. yüzyıla gelindiğinde bu bölge birbiriyle çatışan kabilelerin etkisine girmiş bulunuyordu. Mogadişu limanıyla bağlantılı eski Acuran Sultanlığı yıkılırken, Mogadişu'nun kendisi de işgale uğradı. Gallaları ve Bantuları yurtlarından koparan göç dalgaları Kenya'nın kuzeyine kadar yayıldı.

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru kıyılardaki göç hareketlerinin ağırlığı iç kesimlere kaydı. Bu arada zenginlik ve önemlerini büyük ölçüde yitirmiş olan eski liman kentleri Somali göçebelerinin denetimine girdi. Şebeli Irmağının aşağı çığırında Geledler en etkili siyasal güç konumuna yükseldi. Aynı dönemde kuzey kıyılarının bir bölümü resmen Osmanlı egemenliğinde bulunuyordu; Osmanlıların bölgedeki hak iddiası 16. yüzyılda Ahmad Gran'a verilen askeri desteğe dayanıyordu. Güneydeki kıyı kentleri ise Zengibar sultanının egemenliğini tanıyordu. Avrupalıların öteden beri dış dünyayla bağlantısı olan kıyılarda köprübaşları elde etme çabası böyle bir ortamda başladı.

Sömürgeci paylaşım. Batılı devletlerin yayılma yolları üzerinde bulunan Afrika Boynuzu, 19. yüzyıl ortalarında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yoğun bir rekabete sahne oldu. Yemen kıyısındaki Aden'i ele geçirdikten (1839) sonra Somali'nin kuzey kıyılarına da çıkan İngilizler, Cibuti limanına yerleşen Fransızlara ve Eritre'yi sömürgeleştiren İtalyanlara karşı önce Kızıldeniz'i elinde tutmaya çalışan Mısır'ı kullanmaya çalıştılar. Ama Mısır'ın Sudan'daki karışıklıklar nedeniyle bölgeden çekilmesi üzerine, 1884'te Somali'nin kuzey kıyılarını protektora yönetimi altına alma yoluna gittiler. Bu sırada Uccialli Antlaşması'yla (1889) yeni silah ve kaynaklar elde eden Etiyopya, iç kesimdeki Somali topraklarına yönelmeye başladı. Aynı yıl İtalya, Somali'nin kuzeydoğusunda iki protektora oluştururken, bir İtalyan şirketi de İngiliz Doğu Afrika Kumpanyası'nın Zengibar'dan kiraladığı güney kıyıları devraldı. Somali'nin iç kesimlerinin de Batılı devletlere açıldığı bu dönemde, Etiyopya'nın Adowa'da İtalyan kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratması (1896) durumu değiştirdi. İtalya, Fransa ve İngiltere birbiri ardı sıra Etiyopya'yla, nüfuz alanlarını sınırlayan antlaşmalar imzaladılar.

İngiliz Somalisi topraklarında Seyyid Muhammed bin Abdullah Hasan önderliğinde 1899'da başlayan ayaklanma, kısa sürede İngiliz yönetimini sarsacak boyutlara ulaştı. İslamcı bir karakter taşıyan hareketi bastırma girişimleri sonuçsuz kalınca, İngiliz kuvvetleri 1910'da kıyı şeridine çekildi. Sıkı bir kuşatma altında tutulan ayaklanmacılar ancak 1920'de ortak bir hava, deniz ve kara harekâtıyla yenilgiye uğratılabildi.

1905'te doğrudan İtalyan hükümetinin denetimine girmiş olan güney kıyıları İslamcı ayaklanmadan pek etkilenmedi. Etiyopya aleyhine sürekli gelişen İtalyan Somalisi, İtalya'da faşistlerin iktidara geldiği 1923'ten sonra yoğun bir sömürgeci politikaya sahne oldu. İtalya'dan göçmen topluluklar getirilirken, verimli vadilerde meyve plantasyonları açıldı. İngilizler ellerinde bulunan Kismaayo limanı ile Cubba bölgesini 1925'te İtalya'ya bıraktılar. Ertesi yıl kuzeydoğudaki iki protektora bölgesi de İtalyan sömürge yönetimine bağlandı. İtalya'nın Etiyopya'ya karşı izlediği yayılmacı politika, 1936'da bu ülkenin ilhak edilmesiyle noktalandı. Ardından Etiyopya ve İtalyan Somalisi, İtalyan Doğu Afrikası adı altında tek bir sömürgeye dönüştürüldü.

Bağımsızlık ve sonrası. II. Dünya Savaşı sırasında İtalyan birlikleri 1940'ta İngiliz Somalisi'ni işgal etti. Ertesi yıl Etiyopya'nın kurtarılmasıyla birlikte İtalya'nın bölgedeki işgaline son verildi ve Fransız Somalisi dışındaki bütün Somali toprakları İngiliz askeri yönetimi altında birleştirildi. İngilizler daha sonra Somalilerin yaşadığı Ogaden ve Haud bölgelerini Etiyopya'ya bıraktılar. 1950'de de eski İtalyan Somalisi, bağımsızlığa geçişin sağlanacağı 10 yıllık bir dönem için Birleşmiş Milletler'in vesayeti altında İtalya'nın manda yönetimine verildi. Bu bölgede gelişen milliyetçi hareket İngiliz Somalisi'ni de etkiledi. Böylece Haziran 1960'ta iki bölgenin birleşmesiyle bağımsız Somali Cumhuriyeti ilan edildi.

Bağımsızlığın ilk yılları geçmişteki farklı sömürge yönetimlerinden kaynaklanan ayrılıkları giderme çabasıyla geçti. Güneylilerin ağırlıkta olduğu ilk hükümette başbakanlığı Abdürraşid Şermarke üstlendi. Ardından Temmuz 1961'de gene güneyli olan Aden Abdullah Osman cumhurbaşkanlığına getirildi. Mart 1964'teki ilk seçimlerde Somali Gençlik Birliği'nin çoğunluğu kazanmasından sonra, Şermarke başbakanlık görevini Osman'ın isteği üzerine Abdürrezzak Hacı Hüseyin'e bıraktı. Bu arada önemli bir Somali nüfusunun yaşadığı Etiyopya ve Kenya'yla ortaya çıkan anlaşmazlıklar, yönetimin İngiltere'yle ilişkileri kopararak sosyalist ülkelere yaklaşmasına yol açtı.

Haziran 1967'de Osman'a karşı adaylığını koyarak cumhurbaşkanı seçilen Şermarke, başbakanlığa daha önce muhalefette yer alan İbrahim Egal'ı atadı. Bu yönetim değişikliğiyle birlikte Etiyopya ve Kenya'yla ilişkileri düzeltme yönünde adımlar atıldı. Ekim 1969'da Şermarke'nin öldürülmesinin hemen ardından Tümgeneral Muhammed Siyad Barre öncülüğündeki bir darbeyle hükümet devrildi.

Parlamenter rejime son vererek bütün partileri kapatan Siyad Barre, subaylardan oluşan Yüksek Devrim Konseyi'ne bağlı bir yönetim oluşturdu ve ülkenin adını Somali Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Milliyetçiliğe ve bir tür İslamcı sosyalizme dayanan bir program çerçevesinde köklü dönüşümlere girişti. Ekonomide devletin ağırlığını artırırken, göçebelerin yerleşik tarıma ve balıkçılığa yönelmesini sağlayacak önlemler aldı. Latin alfabesinin benimsenmesinden sonra geniş çaplı bir eğitim seferberliği başlattı. 1976'da Yüksek Devrim Konseyi'nin yerine Somali Devrimci Sosyalist Partisi'ni geçirdi. Nisan 1978'de bir darbe girişimini boşa çıkardıktan sonra Eylül 1979'da yeni bir anayasayı yürürlüğe koydu. Ertesi yıl da resmen devlet başkanı seçildi.

Dış politikada SSCB ile sıkı ilişkiler kuran askeri yönetim, komşu ülkelerdeki Somalilerin durumuna yönelik ilgiyi de sürekli canlı tuttu. 1974'te askeri bir darbeyle yönetimin değiştiği Etiyopya'da Eritre milliyetçi hareketinin güçlenmesi ve Fransız Somalisi'nin Cibuti adıyla bağımsızlığını kazanması, Somali'yi eski topraklarını ele geçirmek üzere harekete geçmeye yöneltti. Bu amaçla 1977'de Etiyopya'ya karşı başlatılan harekâtta yerel Somali gerillalarının yardımıyla Ogaden bölgesinin büyük bölü-

mü işgal edildi. Ama SSCB'nin tutumunu değiştirerek Etiyopya'yı desteklemesiyle savaşın seyri değişti. Mart 1978'de Somali birlikleri yeniden sınırlarının gerisine çekilmek zorunda kaldı. Bununla birlikte Ogaden bölgesindeki gerilla eylemleri sürdü.

Kasım 1977'de Berbera'daki Sovyet deniz üssünü kapatan ve Sovyet danışmanları ülkeden çıkaran Siyad Barre, ABD ile ittifaka girme yolunu tuttu. 1980'de silah yardımı ve kredi karşılığında ABD'ye bazı limanları kullanma kolaylığı tanıdı. Aynı yıl Etiyopya'nın Ogaden bölgesinde gerilla hareketini bastırmaya yönelik bir harekâta girişmesiyle Somali'ye yoğun bir göç başladı. Bunun üzerine ilan edilen olağanüstü hal, Batı ülkeleri ve ABD'den gerekli yardımların alınmasıyla 1981 sonunda kaldırıldı. Somali ve Etiyopya hükümetleri 1986'da aralarındaki sınır sorunlarını görüşmeler yoluyla çözmek amacıyla bazı ön adımlar attılar. 1988'de Etiyopya ile Somali arasında tarafların hükümet karşıtı Somalili gerillalardan desteklerini çekmelerini öngören bir antlaşma imzalandı. Antlaşma ülkenin tam bir iç savaşa sürüklenmesine ve sonunda parçalanmasına yol açtı. 1990'a gelindiğinde ülkenin büyük bölümü çeşitli aşiretlere dayanan farklı gerilla örgütlerinin denetimi altındaydı. Bu örgütlerden biri olan Birleşik Somali Kongresi (BSK) Aralık 1990'da başkent Mogadişu'da bir ayaklanma başlattı. Haftalarca süren çatışmaların ardından Barre Ocak 1991'de başkentten kaçarak ülkenin güneydoğusuna kendi aşireti Marehanların yaşadığı bölgeye çekildi. Ardından BSK Ali Mehdi Muhammed'in başkanlığında bir geçici hükümet kurdu ve Mogadişu'da bir anayasa konferansının toplanmasını önerdi. Ama bu öneriyi kabul ettiremediği gibi başkentte düzeni de sağlayamadı. Somali Ulusal Hareketi (SUH) mayısta ülkenin kuzeyinde "Somaliland Cumhuriyeti" adını taşıyan bağımsız bir devletin kurulduğunu ilan ederek bu bölgeyi fiilen yönetmeye başladı. Temmuzda Cibuti'de SUH dışındaki bütün belli başlı hareketlerin temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Toplantıda taraflar aralarındaki çatışmalara son vererek Barre'ye karşı bir "topyekûn" savaş başlatma kararı aldılar. Anlaşmaya göre Mogadişu'daki geçici hükümet iki yıl içinde düzenlenecek serbest seçimlere değin ülkeyi yönetecekti. Ama ateşkes çok kısa sürdü ve çok geçmeden çatışmalar yeniden başladı. 1992'ye gelindiğinde ülkedeki kıtlık ve bunun yol açtığı açlık tehlikeli boyutlara ulaşmış, açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalan yüz binlerce kişi komşu ülkelere göç etmeye başlamıştı. Ocak 1992'den başlayarak ülkede ateşkesi sağlamaya çalışan Birleşmiş Milletler (BM) temmuzda ülkeye gıda yardımında bulunma kararı aldı ve ülkeye aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli ülkelerin askerlerinden oluşan bir birleşik güç gönderildi. 1994 başlarında ABD ve Türkiye gibi ülkeler Somali'deki askerlerini geri çekmişti ve çatışmalar hâlâ sürüyordu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYİLLIK.

Somali Akıntısı, Hint Okyanusunun batı kesiminde yüzey akıntısı. Yaz aylarında, Doğu Afrika kıyısı boyunca esen güneybatı musonunun kıyı sularını kuzeydoğu yönünde yaklaşık 1.500 km sürüklemesiyle oluşur. Somali açıklarındaki 6-10° kuzey boylamında da Muson Akıntısı adını alarak doğuya yönelir. Eylülde musonun kuzeydoğuya dönmesiyle birlikte zayıflamaya başlayan akıntı, kışın yerini güneybatı yönünde yavaş bir sürüklenmeye bırakarak tümüyle yok olur.

Somali Havzası, Somali'nin doğusunda, Hint Okyanusunun bir kolu olan Umman Denizinin güneybatısında denizaltı havzası. Kuzeydoğudaki daha sığ Arabistan Havzasından Carlsberg Sırtıyla ayrılır. Kalınlığı 3.600 m'yi aşan damar katmanlarıyla (sil) Mascarene ve Madagaskar havzalarına da bağlanır. Somali ve Arabistan havzaları arasındaki damar katmanlarının kalınlığı, her iki bölgede ölçümü yapılan en düşük sıcaklıklardan yararlanılarak hesaplanmıştır.

Somaliland, tarihte, bugünkü Somali ve Cibuti sınırları içinde kalan toprakları kapsayan bölge.

Somaliland'in Eski Mısırlıların Punt olarak adlandırdığı bölgenin parçası olduğu sanılır. İS 7-12. yüzyıllar arasında Arabistan ve İran'dan gelerek kıyılara yerleşen Müslüman tüccarlar Aden Körfezi kıyısında Zeila (Seylac) ve Berbera, Hint Okyanusu kıyısında da Marka, Barave (Baraawe), Makdişu (Mogadişu) kentlerini kurdular. Zamk, devekuşu tüyü ve köle ticareti yapan bu kentler, iç kesimdeki Hıristiyan Etiyopyalılarla savaştılar ve merkezi Zeila'daki Adal ve Makdişu Acuran sultanlıkları altında örgütlendiler. 10-15. yüzyıllar arasında bölgenin kuzeyini istila eden göçebe Somaliler Müslümanlığı benimseyerek bu devletlerin ordularında görev aldılar. Zamanla sultanlıkları denetimleri altına alarak sınırlarını güneydeki Kenya'ya doğru genişlettiler.

Avrupa devletlerinin Afrika'yı aralarında bölüşmeye başladığı 19. yüzyıl sonlarında Fransızların, Kızıldeniz'in ağzının yakınlarında yer alan Obock'ta bir karakolu (1862) vardı. Kuzey kıyısındaki öteki bölgeler Mısır'ın elindeydi. Somaliland'in güneyi ise Zengibar sultanının egemenliğini tanımıştı. 1880'lerin sonlarına gelindiğinde, Fransa'nın elindeki topraklar bugünkü Cibuti'yi kapsayacak kadar genişlemiş, İngilizler Aden'deki üslerinin karşısındaki kuzey kıyısında bir protektora kurmuş, bölgenin geri kalan bölümü de İtalya'nın denetimi altına girmişti. Müslüman önder Seyyid Muhammed bin Abdullah Hasan 1899'da bölgenin kuzeyinde İngilizlere karşı savaşmaya başladı ve 1920'de ölene değin iç kesimleri denetimi altında tuttu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra en güneydeki Cubba bölgesini alan İtalyanlar, 1935'te Somaliland'deki topraklarını Etiyopya'yla birleştirerek İtalyan Doğu Afrikası'nı oluşturdular. Ama II. Dünya Savaşı sırasında İtalyanların elindeki bölgenin denetimi İngilizlere geçti. 1960'ta İngiliz ve İtalyan Somaliland'inin birleşmesiyle bağımsız Somali Cumhuriyeti kuruldu. 1967'de adı Afar-Issa Fransız Denizaşırı Toprakları olarak değiştirilen Fransız Somaliland'i ise Cibuti Cumhuriyeti olarak 1977'de bağımsızlığına kavuştu.

Somaliler, Somali, Cibuti'nin küçük bir bölümü, Etiyopya'nın Ogaden ili ve Kenya'nın kuzeybatı kesiminin bir bölümünde yaşayan halk. Kuzeydeki kurak kıyı bölgesi dışında hayvancılığa dayalı göçebe bir yaşam biçimi sürerler. Hami-Sami dil ailesinin Kuşi koluna bağlı bir dil konuşurlar.

Kızıldeniz'in öbür yakasından gelen Araplarca Müslümanlaştırılan Somalilerin, 14. yüzyılda kurak bozkırlardan güneye doğru yayılarak bugünkü sınırlarına ulaştıkları sanılır. Kabaca bölgenin kuzey, orta ve güney kesiminde yaşayan üç kola ayrılmakla birlikte, aralarında önemli ölçüde bir kültür birliği vardır.

Somalilerin toplumsal yapısının temeli ortak bir ataya bağlı birkaç ailenin oluşturduğu büyük akraba grubuna (*rer*) dayanır. Her Somali hem kendi *rer*'ine, hem de bu *rer*'in içinde yer aldığı kabileye karşı yükümlülükler taşır. *Rer*'in yönetimi büyük ölçüde ataerkil bir yapı gösterir. Ama *rer* şefi, danışmanlık görevi yapan yaşlılar heyetince seçilir.

Somaliler komşu kabile ve halklarla sürekli kan davası güder ve savaş halinde yaşarlar. İslamı benimsemelerine karşın dinsel törenlerinde kutsal atalara tapınma en önemli yeri tutar. Somalilerin bir bölümü ise başta Afrika Boynuzu kıyısında olmak üzere kentlerde oturur.

somatotip *bak.* beden tipleri

somatotrop hormon (STH) *bak.* büyüme hormonu

somatotropin *bak.* büyüme hormonu

sombalığı, SOM olarak da bilinir, *Salmoniformes* takımının *Salmonidae* familyasından ekonomik değeri yüksek birkaç balık türünün ortak adı. *Salmo salar* türüne bayağı sombalığı ya da Atlantik somu, *Oncorhynchus* cinsinin üyelerine Pasifik somu denir.

Atlantik ve Pasifik somları tipik olarak denizde eşeysel olgunluğa erişir, ama üremek için tatlı sulara, genellikle de önceki kuşağın yumurta döktüğü yere döner. Erişkin Pasifik somu üredikten sonra çok geçmeden ölür. Birçok Atlantik somu ise denize döner ve açık sularda bir ya da iki yıl geçirdikten sonra üremek üzere yeniden akarsulara girer. Atlantik somu 35 kg, en iri Pasifik somları 50 kg ağırlığa ulaşabilir.

Pasifik kral somu (*Oncorhynchus tshawytscha*)
Tom Dolan, Chicago Natural History Museum

Sombalıklarının yüzmeye çok iyi uyarlanmış mekik biçiminde güçlü bir gövdesi vardır. Gümüş parlaklığındaki yanları, üreme mevsiminde türlere göre değişen renk ve desenlerle alacalanır. Erkeklerin çeneleri, yaşlandıkça düzgün biçimini yitirip kıvrıldığından kancaya benzer. Bu değişim Pasifik somunun erkeklerinde çok belirgindir.

Erişkinler akarsuların kaynağına doğru yüzerken çağlayanları aşar ve hemen hemen hiç beslenmez. Üreme yerleri denize yakın olabilir. Ama Pasifik kral somu (*O. tshawytscha*) ve köpek somu (*O. keta*) yaklaşık 3.200 km yüzerek Yukon Irmağının kaynağına ulaşır. Sombalığı göç sırasında üreme bölgesine ulaşana kadar içgüdüsel bir davranışla güçlü akıntılarla savaşır ve yüksek çağlayanları aşar. Derin göllerde yaşayan sombalıkları bile üremek için akarsulara girmektedir. Birçok pembe som (*O. gorbuscha*) ise gelgit düzlüklerinde ürer.

Dişi yumurtalarını çakıllar arasında kazdığı oyuklara bırakarak gömer. Yavru 60-200 günde yumurta sarısını tüketerek yumurtadan ve çakılların altından çıkar. Pembe somun yavruları hemen denize doğru yüzmekle birlikte, bazı türlerin yavruları göç öncesi tatlı sularda uzun bir dönem kalır. Bu süre kızıl somda (*O. nerka*) beş yıla değin uzar.

Sombart, Werner (d. 19 Ocak 1863, Ermsleben, Saksonya, Prusya - ö. 18 Mayıs

1941, Berlin, Almanya), yaşamının ileri yıllarında Nazilerin ekonomik görüşlerine yakınlığıyla tanınan Alman iktisat tarihçisi.

Toprak sahibi zengin bir siyasetçinin oğluydu. Berlin, Piza ve Roma'da öğrenim gördü. Doktorasını 1888'de Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. Breslau'da (Wrocław) ders verdikten sonra, Berlin Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine (1906), ardından da profesörlüğe (1918) atandı.

Önceleri Marksizmi benimsemiş olan Sombart, sonradan tutucu bir çizgiye yönelerek Marksizme şiddetle karşı çıktı. Ama iktisat tarihi alanında sınıfları ve toplumların evrimini inceleyen yapıtlarında, özellikle *Der moderne Kapitalismus*'ta (1902; Modern Kapitalizm) yöntem açısından Marksizmden önemli ölçüde etkilendi. Kapitalizmin üç aşamadan geçtiğini, bunların Sanayi Devrimi öncesinin serüvenci tüccarlarına, girişimcilere ve kamu mülkiyetinin yaygın olduğu kooperatiflere dayalı aşamalar olduğunu öne sürdü. *Die Juden und das Wirtschaftsleben* (1911; Yahudiler ve Ekonomik Yaşam) adlı yapıtında, modern piyasa sisteminin gelişmesinde Yahudilerin oynadığı rolü sert biçimde eleştirdi. Yapıtlarında Nasyonal Sosyalizmin ekonomik yaklaşımına yakın görüşleri savunmakla birlikte Nazi Partisi'nin çalışmalarında etkili bir görev üstlenmedi.

sombrero, fötr ya da hasırdan yapılan, kenarları geniş, ortası yüksek şapka. Özellikle Meksika'da, ABD'nin güneybatısında ve İspanya'da giyilir. Adı, İspanyolcada

Sombrero giymiş bir Meksikalı
Constantine Manos—Magnum

"gölge" anlamındaki *sombra* sözcüğünden gelir. İlk kez 15. yüzyılda ortaya çıktı. Yüksek kesimlerden olanlar açık kahverengi, beyaz ya da gri renkli fötrden, köylüler hasırdan sombrero giyerlerdi.

Bazı Meksika sombrerolarının kenarının eni 60 cm'yi bulurdu. ABD'de çiftçilerle öncülerin giymeye başladığı sombrero zamanla kovboy şapkasına dönüştü.

Somers (Evesham), John Somers, Baron (d. 4 Mart 1651, Whiteladies, Claines, Worcester yakınları, Worcestershire - ö. 26 Nisan 1716, Brookmans, Mimms North yakınları, Hertfordshire, İngiltere), 1696-1700 arasında İngiltere kralı III. William'ın birinci bakanı olan İngiliz devlet adamı. 1696-1716 arasında, Cunta adıyla bilinen etkili bir Whig grubuna önderlik etmiştir.

1676'da baroya kabul edildi. İngiltere'nin son Katolik kralı II. James'in ihanet suçundan mahkeme önüne çıkardığı yedi Anglikan piskoposun aklanmalarında (1688) önemli rol oynayarak adını duyurdu. James'in Oranje prensi III. Willem (sonradan İngiltere kralı III. William) tarafından taht-tan indirilmesinden sonra parlamentoya seçildi (1689) ve Haklar Bildirisi'ni hazırlayan komiteye başkanlık etti. Ardından William tarafından başsavcılığa (1692) ve mühürdarlığa (1693) atandı. 1696'da kralın en yakın danışmanı ve Whig'lerin sözcüsü durumuna gelmişti. 1697'de başyargıçlığa atandı ve baron yapıldı. Ama Avam Kamarası'nda çoğunlukta olan Tory'lerin baskıları karşısında 1700'de kral tarafından görevden alındı. Ertesi yıl bakanlık yetkilerini kötüye kullanması ve Ayrılma Antlaşmaları'ndaki rolü nedeniyle Avam Kamarası önünde mahkemeye çıkarıldıysa da Lordlar Kamarası tarafından aklandı. 1708'de Kraliçe Anne (hd 1702-14) tarafından Özel Danışma Kurulu (*Privy Council*) başkanlığına getirildi ve Tory'lerin hükümetin denetimini ele geçirdikleri 1710'a değin bu görevde kaldı. 1714'te Kral I. George'un özel danışma kuruluna alındı.

Somerset, İngiltere'nin güneybatı kesiminde il. Kuzeybatıda Bristol Kanalıyla komşudur. Yüzölçümü 3.451 km²'dir. Beş yönetim bölgesi vardır: Kuzeyde Mendip ve Sedgemoor, güneyde Yeovil ve Taunton Deane ve West Somerset. İli oluşturan, kıyı yakınlarındaki alçak Sedgemoor Havzası kuzeydoğuda Mendip Tepeleri ve batıda Exmoor ve Quantock Tepeleriyle çevrilidir. Batı Somerset'in büyük bölümünü Exmoor Ulusal Parkı oluşturur.

Tarihöncesinde özellikle Mendip Tepeleri gibi görece açık, yüksek kesimlerde yerleşildiyse de, Glastonbury'deki kazılarda Tarihöncesi bir göl köyü ortaya çıkarıldı. 7. yüzyıldan başlayarak Wessex Krallığı'nın en batı kesimini oluşturdu. Dunster ve Taunton'daki gibi şatolar Norman istilasından sonra yapıldı.

İlin ekonomisi temelde tarıma dayalıdır. Mandıracılık ve besicilik önemlidir; bostancılık da yapılır. Geleneksel olarak elma şarabı üretimiyle tanınır. Çedar peynirinin adı, Mendip Tepelerindeki Cheddar bucağından gelir.

Kıyıda Hinkley Point'te inşa edilen santral 1965'te tamamlandı. Turizm ekonomide önemli yer tutar. Bristol Kanalı kıyısındaki Minehead ve Burnham gibi sayfiye yerleri ile tarihsel yapılar turistlerin ilgisini çeker. Bridgwater ve Taunton'dan geçen M5 Otoyolu, ili İngiltere'nin kentleşmiş alanlarına bağlar ve yaz aylarında akın eden turistlerin kullandığı başlıca yoldur. Nüfus (1991 tah.) 459.100.

Somerset (1. Dükü), Edmund Beaufort, 1. DORSET KONTU, 4. SOMERSET KONTU (1444-48) olarak da bilinir (d. y. 1406 - ö. 22 Mayıs 1455, St. Albans, Hertfordshire, İngiltere), Lancaster hanedanından gelen İngiliz soylu. York dükü Richard ile çatışması, Lancaster ve York hanedanları arasındaki Güller Savaşları'nı (1455-85) başlatmıştır.

Ünlü Beaufort ailesinden geliyordu. 1441'de Dorset kontu yapıldı. 1444'te ağabeyinin yerine Somerset kontu oldu. İngiltere'nin Fransa'ya düzenlediği seferlere katıldı. 1447'de Fransa'daki İngiliz topraklarının komutanlığına getirildi. Ertesi yıl Somerset dükü oldu.

Yetersiz bir komutan olması Fransızların 1449-50'de Normandiya'yı geri almalarında etkili oldu. Bu olayın halk arasında yarattığı hoşnutsuzluğa karşın, Somerset ayakta kalmayı başardı ve Suffolk'un yerine Kral VI. Henry'nin birinci bakanı oldu. Temmuz 1453'te kralın akli dengesini yitirmesi üzerine, parlamento Somerset'i hapse atarak (y. Aralık 1453) York dükü Richard'ı kral vekilliğine (*lord protector*) getirdi. Ama kralın Aralık 1454'te iyileşerek yönetimin başına geçmesi üzerine Somerset hükümetteki görevine döndü. Bunun üzerine York dükü silaha sarıldı. Somerset, I. St. Albans Çarpışması'nda (22 Mayıs 1455) York dükü-ne bağlı askerler tarafından öldürüldü.

Somerset (1. Dükü), Edward Seymour, HACHE BARONU SEYMOUR, lakabı KRAL VEKİLİ, İngilizce THE PROTECTOR, SIR EDWARD SEYMOUR (1523-36), HACHE VİKONTU BEAUCHAMP (1536-37) ya da HERTFORD KONTU (1537-47) olarak da bilinir (d. y. 1500/06 - ö. 22 Ocak 1552, Londra), İngiliz devlet adamı ve asker. Kral VI. Edward'ın (hd 1547-53) çocukluğu sırasında kral vekili sıfatıyla ülkeyi yönetmiştir.

Kız kardeşi Jane Seymour'un 1536'da Kral VIII. Henry ile evlenmesinden sonra sarayda hızla yükseldi. 1537'de Hertford kontu, 1542'de de Deniz Kuvvetleri lordu oldu. 1544'te İskoçya'yı işgal eden ve Edinburgh'u yağmalayan İngiliz ordusuna komuta etti. Ertesi yıl, Boulogne'da Fransızlara karşı parlak bir zafer kazandı.

VIII. Henry'nin, ölümünden (28 Ocak 1547) kısa bir süre önce, dokuz yaşındaki oğlu Kral Edward adına ülkeyi yönetmekle görevlendirdiği naipler meclisi tarafından kral vekili ilan edildi. Kısa süre sonra Somerset dükü oldu (16 Şubat 1547) ve 2,5 yıl süreyle ülkeyi yönetti. Bu dönemde, İngiltere ile bir birlik kurmaları için İskoçyalılara çağrıda bulundu. Çağrısı geri çevrilince, İskoçya'yı istila edip Pinkie Çarpışması'nda (10 Eylül 1547) İskoçyalıları bozguna uğrattı. Ülke içinde ise Protestanlığı yaygınlaştırma çabalarını sürdürdü; VIII. Henry'nin, kralı kilisenin başı durumuna getiren yasalarını yürürlükten kaldırdı. 1549'da Bağdaşıklık Yasası'yla yeni bir Toplu Dua Kitabı hazırlattı. Ama, Protestan ve Katolik öğretileri arasında uzlaşmayı öngören bu kitap ve öteki girişimleri düşmanlıkları kışkırttı ve İngiltere'nin batı kesimlerinde Katoliklerin yönetime karşı ayaklanmalarına yol açtı.

Somerset'in mülk sahibi sınıfların sulanabilir ortak topraklara hayvan otlatmak amacıyla el koymalarını yasaklaması girişimi ise toprak sahiplerinin engellemeleri nedeniyle başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine umutsuzluğa kapılan köylüler Norfolk'ta Robert Kett'in önderliğinde ayaklandılar. Somerset'in başlıca rakibi olan Northumberland dükü John Dudley toprak sahipleriyle ittifak kurarak Somerset'in Ekim 1549'da görevden alınıp tutuklanmasını sağladı. Somerset, Şubat 1550'de serbest bırakıldıysa da Ekim 1551'de Northumberland'ın girişimiyle yeniden tutuklandı ve dört ay sonra idam edildi.

Somerville, ABD'de, Massachusetts eyaletinin doğusunda, Middlesex ilinde (*county*) kent. Mystic Irmağının kıyısında yer alır. 1630'da kurulan ve başlangıçta Cow Commons olarak bilinen kente Somerville adının, Trablus Savaşı'nın (1801-05) kahramanı Yüzbaşı Richard Somers'ın onuruna verildiği söylenir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan (1775-83) sonra kentte tuğla üretimi önem kazandı. İçinden geçen Middlesex Kanalının açılmasıyla (1802) bir sanayi bölgesi olarak kentin çekiciliği arttı. 1835'te Boston ve Lowell Demiryolu'na bağlandı. 1900'den sonra nüfusu hızla artan ve sanayisi gelişen Somerville'de mezbahacılık ve et paketleme başlıca ekonomik etkinlik durumuna geldi.

Bugün Boston'un konut ve sanayi banliyölerinden olan Somerville dağıtım merkezi olarak da önem taşır. Nüfus (1990) 76.210.

Somes, Michael (George) (d. 28 Eylül 1917, Horsley, Gloucestershire, İngiltere),

İngiliz dansçı ve İngiliz Kraliyet Balesi'nin (eskiden Sadler's Wells Balesi) yönetmen yardımcısı.

1934'te Sadler's Wells Okulu'nca bir erkeğe verilen ilk bursu kazandı. 1935'te bu

Somes, Margot Fonteyn ile *Dante Sonata*'da
Penguin Photo Collection

okulun bale topluluğuna katıldı. 1937'de solo dans bölümlerinde rol almaya başladı. İlk önemli rolünü Frederick Ashton'ın *Horoscope*'unda (1938; Horoskop) üstlendi. II. Dünya Savaşı'nda orduda görev yaptıktan sonra koreografilerini Ashton'ın düzenlediği *Symphonic Variations* (1946; Senfonik Çeşitlemeler), *Cinderella* (1948; Külkedisi), *Daphnis and Chloë* (1951; Daphnis ve Khloe), *Tiresias* (1951) ve *Ondine* (1958) gibi balelerde önemli roller aldı. Ayrıca, *Kuğu Gölü*, *Giselle* ve *Uyuyan Güzel* gibi klasik balelerde dans etti.

Somes 1950'de Robert Helpmann'ın yerini alarak Margot Fonteyn ile birlikte bir çift oluşturdu. 1959'da C.B.E. (Commander of the Order of the British Empire) nişanını aldı. 1961'de birinci dansçılıktan emekli oldu. 1963'te Kraliyet Balesi'nin yönetmen yardımcılığına getirildi. Bu yıllarda ayrıca *Marguerite ve Armand*'daki (1963) Baba gibi pantomim rollerini canlandırdı. 1970'te yönetmen yardımcılığından ayrıldıktan sonra da Kraliyet Balesi'nde birinci öğretmen olarak çalışmalarını sürdürdü. Karısı Deirdre Dixon'ın ölümünden sonra (1959) dansçı Antoinette Sibley'yle kısa süren bir evlilik yaptı.

Someş Irmağı, Macarca SZAMOS. Romanya'nın kuzeybatısında, Transilvanya'da ırmak. Transilvanya'daki en önemli ırmaklardan biridir. İki kaynak suyundan biri olan Someşu Mare (Büyük Someş), Rodna Dağlarından doğar ve güneybatıya doğru akar. Apuseni Dağlarında, Someşu Cald ve Someşu Rece adlarıyla doğan Someşu Mic (Küçük Someş) ise kuzeydoğuya doğru akar. İki ırmak dağlık bölgeyi geçtikten sonra Transilvanya Havzasında, Dej kentinde birleşir. Bu noktadan sonra kıvrımlı bir yol izleyerek kuzeybatıya doğru akan Someş Irmağı, iki kaynak suyuyla birlikte yaklaşık 400 km'lik bir yol geçtikten sonra Macaristan'da Tisza Irmağına dökülür. Dej'le Tisza arasında birçok kol alır. Satu Mare kenti ırmağın kıyısındadır.

somit, embriyolojide, omurganın her iki yanındaki mezoderm katmanlarının uzunlamasına bölünmesiyle oluşan bir dizi bölümün ortak adı. Bir araya gelerek omurga plağını oluşturan somitlerden omur gövdeleri ve sinir kemerlerinin öncülleri olan sklerotomlar, derinin bağdokusunun öncülü olan dermatomlar ve omurgalılarda başlıca kas gruplarının öncülü olan miyotomlar oluşur. Somit terimi bölütlü hayvanlarda bir vücut bölümünü belirtmek için de yaygın olarak kullanılır.

Somme, Fransa'nın kuzeyindeki Picardie planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Somme Irmağı vadisini içine alır. Yüzölçümü 6.170 km²'dir. Tarihsel Picardie bölgesinin büyük bölümü ile komşu Artois ilinin küçük bir kesiminin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Manş Irmağı kıyısında, Bresle Irmağının ağzından Authie Irmağının ağzına kadar yaklaşık 48 km boyunca uzanan bir kıyı şeridine sahiptir.

İl topraklarındaki başlıca ırmak doğu-kuzeybatı doğrultusunda akan Somme Irmağıdır. Güneydeki Bresle ve kuzeydeki Authie ırmakları il sınırları boyunca Somme Irmağına koşut olarak akar. Somme ve Authie ırmaklarının halici kum ve çakılla dolarak bataklık alanlara dönüşmüştür. Tarıma elverişli hale getirilen bataklıklarda ve ırmak vadilerinde bostancılık ve sığır besiciliği yapılır. İlin büyük bölümünü kaplayan tebeşir oluşumlu Picardie Platosunda sığır besiciliği yapılır, tahıl, hayvan yemi ve şeker pancarı yetiştirilir. İl merkezi Amiens ile Abbeville, Vimeu ve öteki kentlerin çevresinde bazı sanayi kuruluşları bulunmakla birlikte, il ekonomisi temelde tarıma dayanır. Amiens, Abbeville, Jimeu, Montdidier ve Péronne adlı beş ilçeye (*arrondissement*) ayrılan Somme ili, Amiens eğitim bölgesine (*académie*) bağlıdır. Nüfus (1991 tah.) 548.300.

Somme Çarpışmaları, I. Dünya Savaşı'nda, Fransa'nın Somme Irmağı çevresinde geçen iki ayrı çarpışma. Ağır kayıplar ve büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanan İtilaf saldırısı (1 Temmuz - 13 Kasım 1916) I. Somme Çarpışması, Almanların İtilaf kuvvetlerine karşı giriştiği ve kısmen başarılı olduğu saldırı (21 Mart - 5 Nisan 1918) ise II. Somme Çarpışması olarak bilinir.

I. Somme Çarpışması'nda İngilizler ve Fransızlar Somme Irmağının kuzeyindeki 34 km'lik bir cepheden saldırıya geçtiklerinde, Almanlar siperlere yerleşmiş ve stratejik bakımdan güvenli konumdaydılar. Piyadenin saldırıya geçmesinden önce açılan yoğun topçu ateşine ve hava bombardımanına karşın, İtilaf askerleri aşılması güç Alman mevzilerine doğru çok yavaş ilerleyebildiler. Saldırının ilk günü İngilizler 20 bini ölü olmak üzere 60 bin kayıp verdiler. Temmuz ortasındaki bir süvari saldırısı da Alman makineli tüfekleri tarafından durduruldu. Eylülde İngilizler korkutucu, ama henüz güvenilir olmayan yeni silahları tankı savaş alanına sürdüler. Geliştirilmiş savaş ve keşif uçaklarının daha etkili olduğu çarpışmada uçaksavar topları da ilk kez kullanıldı. Ekimde şiddetli yağmurlar savaş alanını aşılması olanaksız bir çamur gölüne çevirdi. Kasım ortasına gelindiğinde İtilaf kuvvetleri yalnızca 8 km kadar ilerleyebilmişti. Kaynaklarda farklı rakamlar yer almakla birlikte, çarpışma sonunda yaklaşık olarak Almanlar 650 bin, Fransızlar 195 bin, İngilizler de 420 bin dolayında ölü ve yaralı verdiler. İtilaf kuvvetlerinin saldırısı sonuçta Verdun üzerindeki baskıyı hafifleterek, Alman ordusunun büyük bölümünün Batı Cephesi'nde kalmasını sağladı.

Saint-Quentin Çarpışması olarak da bilinen II. Somme Çarpışması, Alman komutanı General Erich Ludendorff'un Batı Cephesi'nde zafere ulaşmak için giriştiği harekâtla başladı. Savaştan bitkin düşmüş İtilaf kuvvetlerini takviye edecek ABD askerlerinin cepheye ulaşmasından önce, Rusya'nın düşüşüyle Doğu Cephesi'nde serbest kalan Alman birliklerini kullanmayı tasarlayan Ludendorff, ilk saldırıda Somme Irmağının kuzeyinde, Arras ile La Fère arasındaki bölgedeki görece zayıf İngiliz ordularına yöneldi. Yoğun sis altında yapılan toplu sabah saldırısından önce, İngiliz siperleri top ateşine tutuldu ve gaz bombaları atıldı. Şaşkına uğrayan İngilizlerin birinci ve ikinci hatları çabucak düştü. 22 Mart'a gelindiğinde, dağılan İngiliz 5. Ordusu geri çekilmeye başlamış ve güneydeki Fransızlarla teması kaybetmiş bulunuyordu. Almanlar, Fransızlarla İngilizlerin arasında kalıcı bir set oluşturmak umuduyla hızla ilerlediler. Ama 28 Mart'ta İngiliz 3. Ordusu hattı korudu. İtilaf komutanları da hızla birlikleri toparlayarak Amiens'in doğusundaki Almanların ilerlemesini durdurdular. Alman saldırısı, Batı Cephesi'nde savaşın ilk aylarından sonraki tek büyük ilerlemeyi sağladı. Almanlar hemen hemen 64 km ilerledi ve yaklaşık 70 bin tutsak aldı. Ama İtilaf hatları geriletilmekle birlikte yarılamadı.

Somme Irmağı, Fransa'nın kuzey kesiminde ırmak. Toplam uzunluğu 245 km'dir. Aisne ilinde (*département*), Fonsommes'daki tepelerden doğar. Genellikle batıya doğru akarak Somme ilini ve tarihsel Picardie bölgesini geçen ırmak Manş Denizine dökülür. Somme Irmağının bataklık vadisi, Flandre ile Paris arasında doğal bir engel oluşturması nedeniyle tarih boyunca stratejik açıdan büyük önem taşımıştır. Irmağın yukarı havzası I. Dünya Savaşı sırasında, başta I. Somme Çarpışması (Temmuz-Kasım 1916) olmak üzere bir dizi çarpışmaya sahne oldu. II. Dünya Savaşı'nda, Mayıs-Haziran 1940'ta Almanlar tarafından işgal edilen bölge Ağustos 1944'te Müttefik kuvvetleri tarafından geri alındı.

Somme Irmağı yaklaşık 6.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. Irmağı Oise ve Escaut (Schelde) ırmaklarına bağlayan kanallar vardır.

Sommer, Ferdinand (d. 4 Mayıs 1875, Trier - ö. 3 Nisan 1962, Münih, AFC), Hititçe ve klasik diller üzerine araştırmalarıyla ünlü Alman tarihsel dilbilim uzmanı. Basel (1902-09), Rostock (1909-13), Jena (1913-24), Bonn (1924-26) ve Münih (1926-51) üniversitelerinde ders verdi. En önemli yapıtları arasında, *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre* (1902; Latince Sesbilim ve Biçimbilim Elkitabı) ve *Zur Geschichte der griechischen Nominalkomposita* (1948; Yunancadaki Bileşik Adların Tarihine Katkı) ile Hititçeyle ilgili *Die Ahhijava-Urkunden* (1932; Ahhiyava Belgeleri) ve *Hethiter und Hethitisch* (1947; Hititler ve Hititçe) adlı çalışmaları sayılabilir.

Sommerfeld, Arnold (Johannes Wilhelm) (d. 5 Aralık 1868, Königsberg, Prusya - ö. 26 Nisan 1951, Münih, AFC), yeni bir atom modeli geliştirerek tayf çizgilerindeki ince yapıyı(*) açıklayan Alman fizikçi.

Königsberg Albertus Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Göttingen Üniversitesi'nde asistan oldu, daha sonra Clausthal'da (1897) ve Aachen'da (1900) matematik dersleri verdi. En önemli buluşlarını Münih Üniversitesi'nde kuramsal fizik profesörü olarak çalıştığı dönemde (1906-31) gerçekleştirdi. Atomların ışınım tayfına ilişkin araştırmaları sonucunda, Bohr atom modelindeki elektron yörüngelerinin dairenin

yanı sıra elips biçiminde de olabileceğini ortaya koydu. Bu görüşten yola çıkarak, azimutal kuvantum sayısı kavramını geliştirdi; daha sonra magnetik kuvantum sayısı kavramını da ortaya koydu. Dalga mekaniği konusunda da ayrıntılı çalışmalar yapan Sommerfeld'in metallerdeki elektronlara ilişkin kuramı, termoelektrik etkinin ve metallerin iletkenliğinin incelenmesinde önemli bir adım oluşturmuştur.

Sommi Portaleone, Leone de, asıl adı YEHUDA SOMMO (d. 1527, Mantova - ö. 1592, Mantova, İtalya), 16. yüzyıl İtalyan tiyatrosuna ilişkin temel bir kaynak niteliğindeki yapıtıyla tanınmış İtalyan yazar. Bilinen ilk İbranice oyun olan *Tsahut bedihuta dekidduşin*'in de (1550; Sürükleyici Bir Evlilik Komedisi) yazarıdır. Bu oyundaki kederli âşık, komik uşak ve kurnaz avukat gibi tipler İtalyan *commedia dell'arte*'sinin etkilerini yansıtır. Sommi'nin oyun yazarlığına ve himayesinde bulunduğu soylular için oyun sahneleme deneyimine dayanarak yazdığı *Dialoghi in materia di rappresentazioni sceniche* (y. 1565; Sahne Sanatı Üzerine Diyaloglar) adlı yapıtı, çağının tiyatro uygulamalarının özeti niteliğindedir ve sahne ışıklandırılması konusunda günümüze ulaşmış en eski açıklamalardan birini içerir. Bu bölümde, ışığı yoğunlaştırmak için küçük yansıtıcılar kullanmanın ve salon ışıklarını kısmanın gereği ile atmosfer yaratmak için ışığın nasıl kullanılacağı anlatılır.

somnambülizm *bak.* uyurgezerlik

Somnath, PATAN-SOMNATH ya da SOMNATH-PATAN olarak da bilinir, Hindistan'ın ortabatısında, Gucerat eyaletinin güneybatısındaki Cunagadh ilinin güney kesiminde eski kent kalıntısı. Kentte, Somanatha (sarhoş edici kutsal bir içki olan "*soma*'nın efendisi", geniş kullanımıyla da "Ay'ın efendisi") biçiminde temsil edilmiş Şiva'nın bir tapınağı vardır. Gazneli Mahmud'un 1024-25'teki Hint seferi sırasında yağmalanan tapınak 1169'da yeniden kuruldu. 13. yüzyıl

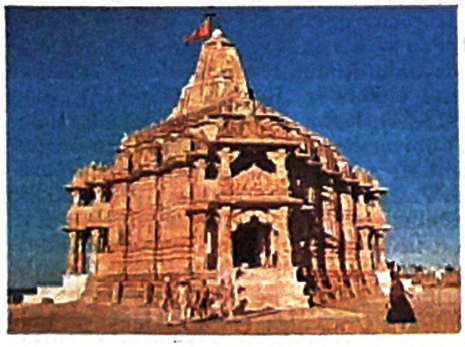

Somnath'ta bir Şiva tapınağı, Hindistan
Baldev—Shostal Assoc./EB Inc

sonlarındaki son Müslüman istilaları sırasında bir daha yıkıma uğradı. Bundan sonra birkaç kez daha inşa edildi ve yıkıldı. Son kez 1951'de yeniden kuruldu. Hint destanı *Mahabharata*'daki eski bir öyküye göre Somnath, Yadava kabilesi üyelerinin birbirlerini katlettiği ve ardından Krişna'nın öldüğü yerdi. Kazılar burasının İÖ y. 1500'lere tarihlenen bir yerleşme olduğunu ortaya koymuştur.

Eski kent alanındaki bir liman olan Patan, günümüzde hemen yakınındaki Veraval limanının gölgesinde kalmıştır.

Somoza AİLESİ. Nikaragua'nın yönetimini 44 yıl elinde tutmuş aile.

Ailenin ilk ünlü kişisi Anastasio Somoza García (d. 1 Şubat 1896, San Marcos, Nikaragua - ö. 29 Eylül 1956, Ancón, Panama Kanal Bölgesi [bugün Panama]), zengin bir kahve yetiştiricisinin oğluydu. Nikaragua ve ABD'de öğrenim gördü. Nikaragua'nın önde gelen ailelerinden birinin kızıyla evlendikten sonra yönetim kademelerinde hızla yükselerek, 1933'te Ulusal Muhafızlar'ın başına geçti. Seçimle gelen Juan Bautista Sacasa'yı ordunun desteğiyle devirerek 1 Ocak 1937'de başkanlığı üstlendi. 1947-50 arasında resmen başkan sıfatını taşımamakla birlikte başkomutan olarak yönetimi elinde tuttu. 1951'de başkan seçilerek otoritesine resmilik kazandırdı.

Çeşitli reformlar yaparak Nikaragua'nın muza bağımlılığını azaltan Somoza, aynı zamanda siyasal muhaliflerini ülkeden sürdü, büyük bir kişisel servet edindi ve geniş arazilerle pek çok işletmeyi kendi mülkiyetine geçirdi. Bir suikastta öldürülmesinden sonra, başkanlık büyük oğlu Luis Somoza Debayle'e (d. 18 Kasım 1922, León - ö. 13 Nisan 1967, Managua, Nikaragua) geçti. 1957'de başkanlık seçimlerini kazanarak 1963'e değin bu görevde kalan Somoza Debayle, aile servetini büyütürken, ülkeyi babasından daha yumuşak yöntemlerle yönetti. İkinci kez başkan olmayı reddettiğinden, başkanlık görevi 1967'ye değin Somoza ailesine yakın siyasetçilerce yürütüldü.

Daha sonra başkan seçilen küçük kardeşi Anastasio Somoza Debayle (d. 5 Aralık 1925, León, Nikaragua - ö. 17 Eylül 1980, Asunción, Paraguay) babası gibi sert bir yönetim kurdu ve aile servetini genişletmeyi sürdürdü. 1972'de görevini bıraktıysa da 1974'te yeniden başkan oldu ve yeni bir anayasayla başkanlık dönemini 1981'e değin uzattı. Baskıcı yönetiminin yol açtığı şiddetli ayaklanmaların yanı sıra insan hakları ihlallerine ilişkin ülke dışında yayılan iddialar 1979'da istifasına yol açtı. Sürgündeyken öldürüldü.

somun, bir cıvata, vida ya da saplama ile birlikte uygulanan, dikdörtgen ya da altıgen biçimli, ortasında geniş bir delik bulunan bağlama elemanı. Deliğin iç kısmında, birlikte uygulandığı bağlama elemanının dış kısmındaki dişlere uyacak biçimde açılmış dişi dişler bulunur. Cıvata-somun ya da vida-somun bağlantısı, makine ve yapı elemanlarının birleştirilmesinde yaygın olarak kullanılır.

Somun türleri çok çeşitlidir; bunlardan bazıları çizimde gösterilmiştir. Taçlı somun cıvata üzerinde sıkıldığında, somunun üzerindeki yarıklar cıvataya açılmış bir delikle aynı hizaya gelir ve buraya bir çatal pim ya da tel geçirilerek bağlantı kilitlenir; böylece somunun gevşemesi ya da çözülmesi önlenir. Standart somunların gevşemesini önlemek için, bunun üzerine eklenen, daha ince ikinci bir kontra somunundan da yararlanılabilir. Bu tür sıkma somunlarından birinde

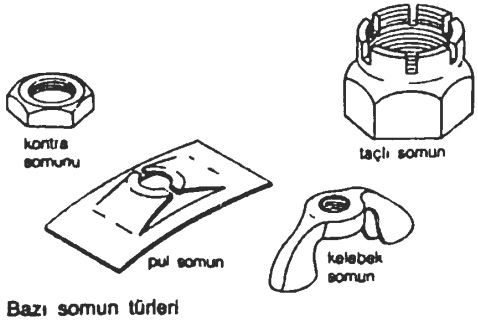

Bazı somun türleri

de, somunun üst bölümüne yakın bir yerde elyaf ya da plastikten bir dil bulunur; somun sıkıldığında dil cıvatanın dişlerine geçer ve bağlantıyı kilitler. Kelebek somun, sık sık yeniden ayarlanmanın gerekli ve yalnızca elle sıkmanın yeterli olduğu uygulamalarda kullanılır. Pul somunlar ise tek dişlidir ve ince bir levhanın zımbalanmasıyla elde edilir.

somut, felsefede, kişi, fiziksel nesne ve olay gibi birimlerle bunları belirten terim ya da adlar. Sayı, sınıf, durum, nitelik ve bağlantı gibi soyut birimlerin karşıtını ifade eder. Bazı felsefeciler ise topluluk adları ya da somut tümellerin, yani sınıf adları ya da somut nesnelerin oluşturduğu grubu üçüncü bir kategori olarak ele alırlar.

Soyut ile somut arasındaki ayrım genel olarak yeterince açık olmakla birlikte, çok kesin değildir ve iki kavramın arasındaki sınırda yer alan bazı durumlar bulunabilir. Bu durumların örnekleri arasında "kuram, doğru önerme, olgu ve olay"ın oluşturduğu terim dizisi ya da kuramsal fizikteki "iletkenlik, hız, ısı, magnetik alan, ışık, elektrik yükü, elektron, molekül, kuartz kristali" dizisi vardır. Bu durumlarda dizi soyut bir terimle başlar; ama terimlerin gittikçe daha somut bir nitelik kazandığı kabul edilir. Bu nedenle, soyut ve somut arasında mutlak sınır çizilmesi oldukça zordur.

Varoluşçulukta insan varlığının dünyadaki somutluğu güçlü biçimde vurgulanır. Bu bağlamda, bireyin belirli olaylara ilişkin, yaşayarak edindiği deneyimler somut olarak nitelenir ve mantıksal analizin biçimsellikleri ile ince metafizik kurguların karşısına konur. Bu yaklaşımın etkisiyle 20. yüzyıl ortalarından sonra gerek Avrupa'da gerekse ABD'deki felsefi tartışmaların en önemli konularından birini "somuta dönüş" anlayışı oluşturmuştur.

Somut, İstanbul'da önce aylık, daha sonra haftalık olarak yayımlanan sanat ve kültür dergisi (Ocak 1979-21 Mayıs 1986).

Yayım yaşamına Necdet Ökmen'in yönetiminde başladı. Toplumdan ve toplumsal olaylardan kopmadan sanata öncelik tanıyan bir yayın çizgisi vardı. Sayfalarında, ünlü edebiyatçıların yanında genç yazarlara da yer verdi. Yirmi altı sayı yayımlandıktan sonra Şubat 1981'de yayımına son verdi. 4 Şubat 1983'te Yazarlar ve Çevirmenler Üretim Kooperatifi'nce (YAZKO) yeniden yayımlanmaya başladı; bu kez haftalık olmuştu ve *Yazko-Somut* adı altında çıkıyordu. Yeni döneminde dergide köşe yazarları yazıyordu; siyasal tartışmalara yer verilmiş, inceleme, çevre, mizah, eğitim, kadın, cinsellik, psikoloji, bilim, araştırma, söyleşi, müzik, yayın, edebiyat köşeleri açılmıştı. 20 Ocak 1984'teki 51. sayısından sonra düzensiz olarak yayımlanan ve yayımına sık sık ara veren dergi 21 Mayıs 1986'da kapandı.

somut müzik, MUSIQUE CONCRÈTE ya da KONKRET MÜZİK olarak da bilinir, günlük yaşamda kaydedilmiş çeşitli seslerden yararlanan deneysel müzik tekniği. 1948'lerde Fransız besteci Pierre Schaeffer ve çalışma arkadaşlarınca Radio-diffusion et Télévision Française'deki deneme stüdyosunda geliştirildi. Temel ilkesi, banda (ya da önceleri plağa) kaydedilmiş doğadaki çeşitli seslerin montaj yoluyla birbirleriyle ya da uygun bir müzikle bir araya getirilmesidir. Böyle bir bestenin hazırlanması sırasında, seçilerek kaydedilen sesler istendiği gibi değişikliğe uğratılabilir, tersine çulnabilir, kısaltılıp uzatılabilir, yankı odasında işlenebilir, perde ve ses şiddetleri çeşitlendirilebilir. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan kompozisyon, müzikle müzik dışı öğelerin sanatsal bir bütünlük oluşturacak biçimde bir araya getirilmesidir.

Somut müzik, müzikte elektronik araçlarla üretilen seslere yer verilmesinin ilk örneklerindendir. Somut müzikte deneysel amaçlarla makinelere yönelinmesi, sesleri oluştu-

ran öğelerin rasgele kullanılması ve geleneksel besteci-icracı ayrımının bulunmayışı, müzikte elektronik ve bilgisayar kullanılması yolundaki gelişmelerin öncüsü olmuştur. Somut müzik kompozisyonları arasında, Schaeffer ile Pier Henry'nin *Symphonie pour un homme seul*'ü (1950; Bir Kişi İçin Senfoni), Fransız asıllı ABD'li besteci Edgard Varèse'in teyp ve çalgılar için *Déserts*'i (1954; Çöller) ve 1958 Brüksel Dünya Fuarı'nda 400 hoparlörün seslendirdiği *Poème électronique*'i (Elektronik Şiir) sayılabilir.

somut olay yöntemi, KAZÜİST METOD olarak da bilinir, yazılı hukuk düzeninde boşluk bırakmamak amacıyla, ayrıntılı düzenlemeler içeren yasalar yapma yöntemi. Somut olay yöntemine yönelen yasa koyucular, yazılı hukuk düzeninin her türlü olasılığı içine alacak genişlikte olması gerektiği düşüncesinden hareket ederek, günlük yaşamın tüm sorunlarını olanaklar elverdiği ölçüde ayrıntılı olarak düzenleme yoluna giderler. Böyle bir yöntemin zaman zaman uygulanmış olmasının nedeni, kamuoyunda olduğu gibi yasama organında da, yargıçların yasaların boşluğundan yararlanarak takdir yetkilerini keyfiliğe kadar varan bir genişlikte kullandıkları düşüncesinin egemen olmasıdır. Eski dönemlerde yasa koyucular bu gerekçeye dayanarak, yalnız genel hukuk kavram ve kurallarını değil, bunlardan çıkarılması gereken sonuçları da ayrıntılı biçimde yasa metinlerine alma eğilimi içine girmişlerdir. Osmanlı hukukunda "hadiseci usul" ya da "meseleci usul" adı verilen somut olay yöntemiyle hazırlanmış olan 1.851 maddelik Mecelle(*) bu konuda tipik örneklerden birini oluşturur. 1794 tarihli Prusya Devletleri Genel Yasası 17 bin madde içermekteydi. Çarlık Rusyası'nın 1832 tarihli genel yasası ise 60 bin maddelik metniyle bu alanda bir rekor oluşturmaktaydı. Böyle ayrıntılı yasa hükümleri getirerek yaşamın hızla değişen sorunlarını doyurucu çözüme kavuşturmanın olanaksız olması karşısında, karşıt bir yöntem olan "soyut kural yöntemi" geliştirilerek yasama işlevinde bu yönteme başvurulmaya başlanmıştır. 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu(*) ile 1811 tarihli Avusturya Medeni Kanunu bu yöntemle hazırlanmıştır. Yargıca hukuk yaratma ve takdir yetkilerini veren İsviçre Medeni Kanunu(*) ile onu izleyen Türk Medeni Kanunu(*) da soyut kural yöntemiyle birer örneğidir.

somut şiir, yazı karakteri gibi tipografik öğelerin ve boşlukların görsel olarak düzenlenmesine dayanan grafik sanat türü. Somut şiirde harfler, harf parçaları, noktalama işaretleri, en küçük anlamlı dil birimi olan morfemler, hece ve sözcükler, anlamı taşımaktan çok, grafik birer öğe olarak, çağrışımlar uyandıracak biçimde kullanılır.

Deneysel bir beste yapma tekniği olan somut müzik(*) gibi, somut şiirin de çağımızda doğduğu söylenebilir. Max Bill ve Eugen Gomringer, somut şiirin ilk uygulayıcıları arasındadır. Bu akım dadacılıktan, gerçeküstücülükten ve 20. yüzyıl başlarının öbür akımlarından etkilenmiştir. Somut şiirin desen şiirden(*) farkı, aşırı görsel olmasıdır.

Yüksek sesle okunduğunda genellikle hiçbir anlam taşımaz; özü, kendisini oluşturan sözcüklerde ya da tipografik birimlerde değil, sayfa üstündeki görünüşündedir. Günümüzde Brezilya, Fransa, ABD ve İngiltere gibi birçok ülkede hâlâ somut şiirle uğraşan sanatçılar vardır.

son, ses gürlüğü birimi. Ses gürlüğü öznel bir niceliktir; desibel birimiyle ifade edilen ses basıncı düzeyi ise nesnel bir niceliktir ve doğrudan ölçülebilir. Bu nedenle, son ölçeğiyle belirlenen ses gürlüğü, yalın ton ve gürültüyü algılayıp değerlendiren insan kulağı aracılığıyla belirlenir. Bir son, 1.000 hertz frekanslı ve düzeyi standart referans düzeyinin (bu düzey işitilebilme eşiğine eşittir) 40 desibel üstündeki düzey olarak seçilmiştir. Gürlüğü 4 son olan bir ses, dinleyicinin referans sese oranla dört kat daha gür olarak algıladığı sestir. *Ayrıca bak.* ses gürlüğü; ses şiddeti.

Son Akşam Yemeği, AŞAI RABBANI (Arapçada "Rabbin Akşam Yemeği") olarak da bilinir, Yeni Ahit'te (Matta İncili 26: 17-29, Markos İncili 14: 12-25, Luka İncili 22: 7-38 ve Korinthoslulara I. Mektup 11: 23-25), Hz. İsa ile Havarilerinin Kudüs'teki bir evin üst katında yedikleri, anısına Komünyon(*) ayininin düzenlendiği son yemek.

Yeni Ahit'teki öyküye göre Hz. İsa, Havarilerinden ikisini yemeği hazırlamaya gönderir ve 12 Havarisiyle yemekte bir araya gelir. Onlara içlerinden birinin kendisine ihanet edeceğini söyler. Daha sonra ekmekle şarabı kutsayıp yemeleri ve içmeleri için onlara verir; bunların, Tanrı ile insan soyu arasındaki yeni antlaşma uyarınca kendi bedeni ve kanı olduğunu söyler.

Matta, Markos ve Luka İncilleri ile kilise geleneği Son Akşam Yemeği'nin Yahudilerin Pesah (Hamursuz) Bayramı'nda gerçekleştiğini kabul eder. Yuhanna İncili'nde Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin anlatıldığı bölüm Son Akşam Yemeği'nin Pesah'la çakışamayacağını gösterirse de, birçok yorumcu Sinoptik İncil'leri temel alır. Hz. İsa'nın Havarilerden birinin kendisine ihanet edeceğini söylemesi ve Havarilerin bu açıklamaya gösterdikleri tepki ile Komünyon ayininin temeli sayılan akşam yemeği Hıristiyan sanatında en sık işlenen konular arasındadır. Erken Hıristiyan sanatında (y. 2-6. yy) bu iki yönü eşit ağırlıkla işlenmiş, ama daha sonra Ortodoks Kilisesi genellikle yemeğin simgesel yönlerini, Katolik Kilisesi ise öykünün olgusal ayrıntılarını vurgulamıştır.

Erken Hıristiyan sanatında ve sonraki dönemlerde Komünyon ayininin simgesi olarak masadaki balık teması işlenmiş, 15. yüzyılda ise bunun yerini kâse ile ekmek almıştır.

"Son Akşam Yemeği", Domenico Ghirlandaio'nun bir freski, 1480; Ognissanti Kilisesi, Floransa
SCALA—Art Resource/EB Inc

son cemaat yeri, camilerde giriş cephesi önündeki revaklı, üzeri çoğunlukla kubbelerle örtülü bölüm. *Ayrıca bak.* cami.

Son Havadis, Ankara ve İstanbul'da yayımlanan günlük siyasal gazete. Cumhuriyet Halk Partisi'nin "sol kanat"ında yer alan Cemil Sait Barlas tarafından, bu partiyi desteklemek ve iktidardaki Demokrat Parti'ye karşı etkin muhalefet yürütmek amacıyla 1953'te kuruldu. Bu dönemde sayfalarını Nurullah Ataç, Füruzan Hüsrev Tökin, Baki Kurtuluş gibi imzalara açtı. 1960'ta el değiştirdikten sonra İstanbul'da yayımlanmaya başladı. Kısa sürede, yeni kurulan Adalet Partisi'nin gayri resmî yayın organı durumuna geldi. Bu çizgisini Kemal Pekün tarafından satın alındığı 1965'ten sonra da korudu. Bu dönemde Can Kaya İsen'in yönetiminde çıkan gazetenin başlıca köşe yazarları Mümtaz Faik Fenik, Adviye Fenik ve Tekin Erer'di. Mustafa Özkan'ın sahipliği altında da aynı yayın çizgisini sürdürdü. Başyazar Cihad Baban'ın yanı sıra Abdullah Uraz, Yalçın Uraz, Selçuk İrdem ve Sulhi Dönmezer'in yazılarına yer verdi. 1980'den sonra yayımına bir süre ara verdi. Bir dönem Turhan Aytul'un yönetiminde çıktı. Sonraki yıllarda Doğru Yol Partisi'ni destekleyen gazete 1988'de kapandı.

son hız, LİMİT HIZ olarak da bilinir; bir gaz ya da sıvı içinde düşen bir cismin hızının eriştiği sabit değer. Çok yüksekten düşen bir insanın (örn. paraşütü açılmayan bir paraşütçünün) son hızı saatte 240 km dolayındadır. Yağmur damlalarının son hızları çok daha düşüktür; çok küçük yağ damlacıklarından oluşan bir püskürtü ise çok düşük bir hızla çökelir. Hızı sıfır iken (durmakta iken) düşmeye başlayan bir cismin hızı gittikçe artarak son hıza erişir ve bundan sonra sabit kalır; son hızdan daha büyük bir hızla devinime zorlanan bir cisme etkiyen zorlayıcı kuvvet kaldırıldığında cismin hızı, son hıza düşünceye kadar azalır.

Son hıza erişen cismin hızı sabit kalır, yani ivmesi sıfır olur. Hava direnci, düşen cismin hızıyla yaklaşık olarak orantılı bir kuvvettir; bu nedenle sıfır hızdan son hıza doğru hızlanan bir cisme havanın gösterdiği direnç sürekli olarak artar. Cismin hızı son hıza eriştiğinde hava direncinin büyüklüğü cismin ağırlığına eşit olur; büyüklükleri eşit bu iki kuvvet birbirine ters yönde olduklarından, cisme etkiyen toplam kuvvet sıfırdır ve cisim bundan sonra sabit hızla devinimini sürdürür.

Son Irmağı, SONE IRMAĞI olarak da yazılır, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pra-

desh eyaletinde, Bilaspur ilinin kuzeyinde ırmak (784 km). Ganj Irmağının güneyden aldığı en önemli koldur. Kuzeye doğru akarak Manpur'u geçtikten sonra kuzeydoğuya yönelir ve Reva iline girer. Ardından Kaimur Sıradağlarını aşar ve Patna'nın yukarısında Ganj'la birleşir. Vadisi, jeolojik bakımdan güneybatıdaki Narmada Irmağı vadisinin uzantısıdır. Vadinin kuzeyinde Kaimur Sıradağları, güneyinde ise Çhota Nagpur Platosu yer alır. Debisi mevsime göre değişen Son Irmağı taşımacılık açısından önemli değildir. Kollarından bazısının üzerinde barajlar kurulmuştur. Son Irmağının kanal sisteminin başlangıç noktası Uttar Pradesh eyaletindeki Dehri'dedir.

Son Posta, İstanbul'da yayımlanan günlük siyasal gazete. Mehmet Zekeriya (Sertel), Ali Ekrem (Uşaklıgil), Selim Ragıp (Emeç) ve Halil Lütfü (Dördüncü) yönetiminde yayın yaşamına başladı (26 Temmuz 1930). Popüler bir gazete olmayı amaçlayan *Son Posta*'nın yayın çizgisini Mehmet Zekeriya belirliyordu. İlk çıktığında, yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) destekledi. Sayfalarında ağırlıklı bir yer tutan dış haberlerin yanı sıra kadın, çocuk, mizah, spor ve sinema konularına da önem verdi. SCF yanlısı tutumu nedeniyle uğradığı baskılar 1931'de çıkan Matbuat Kanunu sonrasında daha da arttı. Bu dönemde önemli ölçüde tiraj yitirdi. Zekeriya Sertel'in, ardından öteki iki kurucunun ayrılmasıyla Selim Ragıp Emeç'in yönetimine geçti. Çok partili dönemle birlikte Demokrat Parti'yi (DP) destekledi. DP'den üç kez (1950, 1954 ve 1957) milletvekili seçilen Emeç'in 27 Mayıs 1960'taki askeri müdahale sırasında tutuklanmasıyla *Son Posta* da kapandı.

Son Pyang-hi (d. 1861 - ö. 1922), Kore'deki Tonghak dininin üçüncü önderi.

Alt düzeyde bir devlet görevlisinin evlilik dışı oğluydu. Ayrımcılığın sıkıntısını çekerek, yoksulluk içinde büyüdü. 1897'de Çoe Si-hyang'dan sonra Tonghak önderliğine seçildi ve 1894'teki başarısız ayaklanma girişimi yüzünden sarsılmış olan mezhebi yeniden kurdu.

Devlet tarafından bir siyasal suçlu olarak görüldüğünden, Japonya'ya sürüldü. Japonya 1905'te Kore'yi ele geçirince, Son Pyanghi mezhebin adını Çandogyo(*) olarak değiştirdi ve yeniden örgütleme çalışmalarına başladı; okullar kurdu, Çandogyo'ya inananlar için eğitim programları ve kampanyalar düzenledi. 1919'da da Kore'nin bağımsızlığını amaçlayan ülke çapındaki harekete önderlik etti.

son soruşturma, ceza yargılamasında, hazırlık soruşturmasını ve savcılığın dava açmasını izleyen aşama. Son soruşturmada suçlamanın konusunu oluşturan olay belirlenir ve bu olayın hukuk normları karşısındaki durumu değerlendirilir. Bu işlemler üç evrede yapılır. Birinci evre delillerin toplanmasını içeren duruşma hazırlığıdır(*). Delillerin toplanması kolektif bir iş olduğundan, duruşma hazırlığına iddia, savunma ve yargılama makamları birlikte katılırlar. Duruşma hazırlığında norm arama ve değerlendirme işi de önemli bir yer tutar. Bu evre sonunda duruşma yapılmasına karar verilebileceği gibi, davanın ya da iddianamenin reddi kararı da verilebilir. Son soruşturmanın ikinci ve asıl önemli evresi duruşmadır(*). Duruşmada delillerin toplanmasına devam edilir ve bütün deliller ortaya konarak tartışılır. Bu nedenle duruşmada iddia makamı, sanık, savunma makamı ve yargılama makamı dışında tanık ve gerekiyorsa bilirkişi de hazır bulunur. Son soruşturma hükümle(*) sona erer. Ceza yargılamasında hüküm mahkûmiyet, aklanma, davanın reddi ya da düşmesine karar verilmesi biçiminde belirebilir.

son ürünle ketleme *bak.* geribeslemeli ketleme

Son Yargı, çeşitli dinlerde, insanların düşüncelerinin, sözlerinin ve eylemlerinin, Tanrı, tanrılar ya da neden-sonuç yasaları tarafından topluca ya da bireysel olarak yargılanması.

İslam ve Hıristiyanlık gibi dinlerde, kıyamet gününde hem o anda yaşayanların, hem de ölülerin yargılanacağına inanılır. Buna karşılık, örneğin Afrika'daki bazı ilkel dinlerde insanlara ceza ya da ödül getiren yargılamanın yalnızca ölümden sonra gerçekleşeceğine inanılır. Zerdüşt dini, ölümden sonra ruhun mezarda üç gece beklediğini, dördüncü gün iyi ve kötü eylemlerinin tartıldığı Bedel Köprüsü'ne gittiğini kabul eder. İyi eylemleri kötülerden ağır basarsa, ruh köprüyü aşarak Cennet'e ulaşır. Kötü eylemleri iyilerden çoksa, köprü ruhun geçemeyeceği kadar darlaşır ve ruh sonunda Cehennem'e yuvarlanır. Ama en sonunda Ahura Mazda Ehrimen'i(*) yenilgiye uğratacak, bütün insanları diriltecek, son yargılamayı yönetecek ve dünyada iyiliği egemen kılacaktır. Eski Yahudi yazarlara göre de Tanrı'nın Günü olarak adlandırılan kıyamette İsrailoğulları ve öteki kavimler yargılanacak, böylece Tanrı'nın Krallığı başlayacaktır.

Hıristiyanlığa göre Son Yargı İsa'nın İkinci Gelişi'nde gerçekleşecek ve bütün insanlar Tanrı'nın huzurunda yargılanacaktır. Erken Hıristiyan sanatında Hz. İsa'yı yargıç konumunda gösteren Son Yargı sahnesi, ölülerin dirilişini ve ruhların tartılmasını betimler, ayrıca Cennet ve Cehennem tasvirlerine yer verir. Romanesk sanatçıların Son Yargı tasvirlerinde ise Hz. İsa acımasız bir yargıç görünümünde canlandırılır; bazen bir kılıç taşır, çevresinde de kıyametin dört gizemli yaratığı kartal, aslan, öküz ve kanatlı adam yer alır. Gotik dönemin daha yumuşak ve daha insancıl betimlemelerinde İsa'nın "Kurtarıcı" kimliği güzelliğiyle vurgulanır. Sağ böğrü, mızrak yarasının belli olması için örtülmemiştir. Yaralı ellerini, kendisini insanlık için kurban ettiğini vurgular biçimde yukarıya doğru kaldırmıştır. Çevresinde çarmıh, çiviler, mızrak ve dikenli taç gibi çarmıha geriliş öyküsünü özetleyen nesneler yer alır. Bu resimlerde şefaatçılar yeniden ortaya çıkar ve Son Yargı sahnesine iyimserlik egemen olur. 16. yüzyılda Michelangelo, Roma'daki Sistina Şapeli'nde yaptığı Son Yargı freskinde (1533-41) temelden farklı bir yorum getirmiştir: Pagan tanrıları gibi çıplak olan İsa, günahkârlara hınç dolu ve tehditkâr bir ifadeyle yönelmiştir.

İslam inanışına göre insanlar öldükten sonra mezarda Münker ve Nekir(*) adında iki melek tarafından sorgulanır. Şehit olanlar doğrudan Cennet'e giderler. Ölümle birlikte yaşamın ikinci evresi, berzah yaşamı başlar ve ahiretin(*) başlangıcı olan kıyamete(*) değin sürer. İslam inancına göre kıyamet gününde bütün insanlar ölecek, sonra da iki kitapta tutulan kayıtlara göre yargılanmak üzere dirileceklerdir. Kitaplardan birinde insanın sevapları, öbüründeyse günahları yer alır. Kişi, boynuna asılan kitabın ağırlığına göre Cennet'e ya da Cehennem'e gider.

İlkçağın Yakındoğu dinlerinde de Son Yargı inançları gelişmiştir. Örneğin Eski Mısır dininin inançlarına göre ölülerin yürekleri, Tanrı Anubis'in tuttuğu bir teraziyle tartılır. Yüreği hafif olanların ruhları, iyilikleri görece çok olduğu için Ölüm Tanrısı Osiris'in hüküm sürdüğü kutsanmış bölgeye giderler. Yüreği ağır çekenlerin ruhu ise yarı insan yarı hayvan bir yaratık tarafından yok edilir. Ruhgöçü(*) inancına bağlı olan Asya dinlerinde de (örn. Hinduizm, Caynacılık ve Budacılık) yer yer Son Yargı kavramına rastlanır.

"Son Yargı", Conques'taki bir kilisenin alınlık tablası, Fransa, 1130-35
Lauros-Giraudon, Art Resource/EB Inc.

sonar, sualtındaki cisimleri belirlemek, bunların uzaklığını ve yönünü saptamak amacıyla kullanılan akustik sistem. Sualtındaki cismin yaydığı ya da yansıttığı ses dalgaları sonar aygıtınca saptanır ve çözümlenir. Sonar sözcüğü, İngilizce *sound navigation and ranging* (Sesle Seyir ve Uzaklık Saptama) sözcüklerinden türetilmiştir.

Sonar sitemleri üç kategoriye ayrılabilir. Etkin (aktif) sonar sistemleri bir akustik üreteç ile bir alıcıdan oluşur. Üreteçten yayılan ses dalgası cisme çarparak yansır; alıcı da bu yansıyan sinyali alıp çözümleyerek hedefin uzaklığını, kerterizini ve bağıl hareketini belirler. Edilgen (pasif) sonar sistemleri ise, hedefin (gemi, denizaltı ya da torpido vb) çıkardığı gürültüyü toplayan algılayıcılardan oluşur. Daha sonra algılanan dalgaların biçimleri çözümlenerek cismin uzaklığı, yönü ve öbür özellikleri belirlenir. Üçüncü sonar sistemi türü olan akustik iletişim sisteminde ise, ses dalgalarının izlediği yolun her iki ucunda da birer üreteç ve alıcı bulunur.

Sonarlardan ilk olarak buzdağlarının belirlenmesinde yararlanıldı. I. Dünya Savaşı sırasında denizaltıların vurucu gücünün anlaşılması, sonar sistemlerine olan ilginin artmasına neden oldu. Döşenmiş mikrofon hatlarından oluşan ilk edilgen sonar sistemi 1916'da denizaltıların saptanmasında kulla-

nıldı. İlk etkin sistem ise 1918'de ABD'li ve İngiliz bilim adamlarınca gerçekleştirildi. Bu gelişmelerin ardından yankılı iskandil, hızlı taramalı sonar, yan taramalı sonar ve WPESS sonarı geliştirildi.

Günümüzde sonar çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Askerlikte denizaltıların saptanması, yerlerinin ve kimliklerinin belirlenmesinde sonar sistemlerinden yararlanılır. Sonar, akustik olarak hedefi bulan torpidolarda, akustik mayınlarda ve mayın tarama işleminde de kullanılır. Sonarın askerlik dışındaki kullanım alanları ise, balık sürülerinin bulunması, derinlik sondajı, deniz tabanının haritasının çıkarılması, Doppler seyri ve dalgıçlar için akustik yer saptamadır.

Sonar sistemlerinin geliştirilmesindeki en önemli adımlar akustik çeviricinin bulunması ve etkin akustik üreteçlerinin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu aygıtlar piezoelektrik etkiye sahip kristaller (örn. kuvars ya da turmalin), magnetik biçimlenmeli malzemeler (örn. demir ya da nikel) ya da elektriksel biçimlenmeli kristallerle (örn. baryum titanat) çalışır. Bu maddeler, elektriksel ya da magnetik alanlara sokulduklarında biçim değişikliğine uğrarlar ve böylece elektrik enerjisinin akustik enerjiye dönüşmesini sağlarlar. Yağ dolu bir kartere uygun biçimde yerleştirildiklerinde ise, geniş bir frekans aralığında akustik enerji demetleri üretirler.

Etkin sonar sistemlerinde üreteç, havadan denize bırakılan bir şamandıraya ya da bir geminin teknesine yerleştirilebilir ya da bir helikopterden denizin üzerine sarkıtılarak kullanılabilir. Bu sistemlerde alıcı ve iletici çeviricileri (transdüktör) genellikle aynıdır. Edilgen sistemler ise, şamandıra üzerine ya da geminin teknesine yerleştirilir ya da bir geminin arkasına bağlanarak su içinde çekilir. Bazı edilgen sistemler, gözetleme amacıyla kullanılmak üzere deniz tabanına yerleştirilir.

sonat, bir ya da daha fazla çalgı için yapılmış, ritimleri ve havaları farklı ama tonaliteleri birbiriyle ilgili üç ya da dört bölümden oluşan beste formu.

Sonat sözcüğünün türetildiği *sonare* İtalyancada bir çalgıyla seslendirilen, çalınan şey anlamına gelir. Terim 13. yüzyılda ortaya çıktı ve 16. yüzyılın sonlarına doğru, çok sayıda çalgı müziği parçasının yazıldığı sıralarda yaygınlaştı. Bu aşamada anlamı çok geneldi. Giovanni Gabrieli birkaç çalgı grubu için olduğu gibi (kilisede çalınmak üzere), daha küçük topluluklar için de sonatlar yazmıştı.

17. yüzyılda daha kesin tanımlar belirmeye başladı ve sonat küçük çalgı topluluklarıyla özdeşleşti. Daha büyük toplulukların çaldığı parçalar için sinfonia, senfoni ve konçerto terimleri kullanılıyordu. Aynı zamanda sonatların, genellikle bir klavyeli çalgı ile o dönemin telli çalgısı viyola da gamba gibi bir bas çalgının armonik eşliğindeki bir ya da iki solo çalgı için, hızları farklı birkaç bölüm olarak yazılması yaygınlaştı. Üçlü sonat (trio sonat) diye anılan iki solo çalgılı sonat tipi, Arcangelo Corelli ve Henry Purcell'dan Johann Sebastian Bach ve George Frideric Handel'e kadar, barok dönem bestecilerinin en önemli oda müziği türü oldu. Aynı dönemdeki bir başka gelişme de *sonata da chiesa* (kilise sonatı) ile *sonata da camera* (oda sonatı) arasındaki ayrımın ortaya çıkmasıydı. Bu, solo ve üçlü sonat ayrımından daha derin bir ayrımdı. Kilise sonatları genellikle yavaş-hızlı-yavaş-hızlı kalıbında dört bölümlüydü. Kilise törenlerinde nasıl kullanıldıkları tam olarak bilinmemekle birlikte bu tür, 18. yüzyılın sonlarına değin varlığını sürdürdü. Oda sonatlarının kalıbı ise daha belirsizdi; süitler gibi bunlar da bazen dans bölümleri içeriyor ya da (daha sonra klasik dönemdeki uygulamasıyla) hızlı-yavaş-hızlı kalıbına uyuyorlardı.

18. yüzyılın ortalarında üçlü sonat ortadan kalkmaya başladı ve klavye virtüözlüğünün öne çıkmasıyla birlikte solo klavsen sonatları önem kazandı. Domenico Scarlatti tek bölümlü 500'den fazla sonat yazdı. Joseph Haydn ile Wolfgang Amadeus Mozart'a göre sonat özünde bir klavye solosuydu; buna olsa olsa ikincil bir rolü olan başka bir çalgı eklenebilirdi. Bu iki besteci de sürekli üç bölümlü hızlı-yavaş-hızlı kalıbını uyguladılar. Beethoven da bazen bu kalıptan ayrılmakla birlikte (örn. son sonatı yalnızca iki bölümlüydü), 32 piyano sonatında bu alışılmış uygulamaya bağlı kaldı. Ama ikili sonatlarında piyanoya öbür çalgılardan üstün bir konum vermedi; keman-piyano ve viyolonsel-piyano sonatlarında yaylı çalgıları piyanoyla eşit durumda tuttu.

Bir sonraki besteciler kuşağı sonatı eski moda ve dar bir form olarak gördü. Robert Schumann ve Frédéric Chopin, kendi buldukları türlerde kendilerini daha rahat hissettiler. Franz Liszt *Si Minör Sonat*'ında, normalde art arda gelen sonat bölümlerini birleştirdi. İkili sonat ise hemen hemen 19. yüzyılın sonlarına, Johannes Brahms ve César Franck'ın son yapıtlarına değin gittikçe geriledi.

20. yüzyılda sonat terimi, aynı Rönesans döneminde olduğu gibi karışık ve belirsiz bir duruma gelmiştir. Sir Michael Tippett'in ve Pierre Boulez'in yaptığı gibi, piyano sonatlarında Beethoven'ın yapıtları açıkça örnek alınmıştır. Ama başka sonatlarda form ve orkestrasyon çok daha özgür bir duruma gelmiştir.

sonat formu, yaklaşık 1750'den bu yana sonat, senfoni, uvertür ve oda müziği yapıtlarının birinci bölümlerinin müzik düzeninde kullanılan yapıya verilen ad. Sonatın birinci bölümü hemen her zaman allegro başlığını taşıdığından birinci bölüm formu ya da sonat allegrosu formu olarak da bilinir.

Sonat formunda bir bölüm, sergi, gelişme ve serginin tekrarı olmak üzere üç altbölümden kuruludur. Ayrıca sergiden önce gelen bir girişi ile serginin tekrarını izleyen bir kodası da (kuyruk) bulunabilir.

Sergi, birbirine köprü ile bağlanan iki temanın sergilendiği altbölümdür. Bu temalar karşıt karakterli olmalarının yanı sıra, tonalite olarak da farklıdır. Genellikle yapıtın asıl tonu (dolayısıyla ilk tema) majör tondaysa, ikinci tema bu tonun çeken (ya da dominant) tonunda (örn. *do* majör ise *sol* majörde) olur. Ton minör tondaysa, ikinci tema bu tonun ilgili (yani aynı tonalite işaretini taşıyan) majör tonunda (örn. *la* minör ise *do* majör) olur. Bu ton düzeninin tersine seyrek rastlanır; yani ilk tema majörse ikinci tema ilgili minörde, minör ise çeken tonunda olabilir. Birinci tema (A teması) genellikle çok uzun olmayan ve geliştirmeye elverişli figürlü bir yapıda düzenlenir. İkinci tema (B teması) daha uzun ve melodik bir yapıda olabilir. Sergi, bir *codetta*'yla (kuyrukçuk) sona erer ya da bu *codetta* bir köprü biçimini alarak, sonraki gelişme altbölümüne bağlanır.

Gelişme, temaların işlendiği, geliştirildiği altbölümdür. Bundaki temalardan biri ya da ikisi motif ve figürlerine ayrılabilir ve her bir motiften ayrı ayrı melodiler üretilebilir. Birinci ve ikinci temanın motiflerinden oluşturulan melodik öğeler bazen dönüşümlü olarak, bazen de aynı anda (üst üste) seslendirilecek bir biçimde yazılabilir. Bu özellikleriyle gelişme altbölümü parçalı bir yapıda olur, bir modülasyonlar bölgesi halini alır. Bazı yapıtlarda dramatik yoğunluğun doruk noktası bu altbölüme verilir. Gerek melodi, gerek armoni bakımından parçanın genel havasından uzaklaşılan gelişme, uzunca bir dönüş köprüsü ile serginin tekrarı altbölümüne bağlanır, asıl tona ve birinci temaya döner. Serginin tekrarı altbölümünde, ilk sergi altbölümü bazen yalın haliyle, bazen de bazı katkılarla geliştirilerek tekrarlanır. Bununla birlikte bu tekrarda, birinci altbölümde olduğu gibi başka bir tona geçilmez, asıl tonda ilerlenir. Tekrar altbölümü koda ile biter ve parça tam bir rahatlama ile sona erer.

Sonat formunun bu genel çerçevesine karşılık, besteciler bu formu 20. yüzyıla değin özgür bir biçimde ve birçok değişikliklerle kullanmışlardır. Sonat formunun her kuralında, çağın ve müzik anlayışının farklarına, hatta bestecinin kendi kişisel anlayışına göre değişiklikler yapılmıştır. Ama sonat formu bütün bunlara karşın gene de varlığını sürdürmüştür.

sonatin, sonatın kısaltılmış biçimi. Sonat formundaki(*) sergi ve serginin tekrarı altbölümlerinden (bölme) oluşur. Aradaki gelişme altbölümü ya geçiştirilir ya da sergiden serginin tekrarına geçmek için bir köprü niteliğinde ele alınır; bazen bu altbölüme hiç yer verilmediği de olur. Ayrıca sonatinde kullanılan temalar ve bazı müzik öğeleri de sonata göre daha basit ve yalındır. Gelişme altbölümü bulunmayan sonatin formuna, 18. yüzyıl sonatlarının iyice gelişmiş bazı yavaş bölümlerinde ve opera uvertürlerinde de rastlanır (örn. Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü*).

İlk piyano sonatinlerinin çoğu pedagojik amaçlarla yazılmıştı. Muzio Clementi (1752-1832) ve Friedrich Kuhlau'nunkiler (1786-1832) buna örnek gösterilebilir. Ama Maurice Ravel ve Ferruccio Busoni'ninkiler gibi daha sonraki piyano sonatinleri büyük teknik beceri ürünleridir. Piyano için yazılmış olanlar dışında sonatine az rastlanır. Darius Milhaud'nun (1892-1974) keman, viyola ve viyolonsel sonatinleri bunların bazısıdır.

sonbahar *bak.* güz

sonda roketi, uçak ya da balonlarla ulaşılamayan yüksekliklerdeki (80-160 km) atmos-

"Véronique" adlı Fransız sonda roketi
French Embassy, Press and Information Division, New York kenti

fer koşullarını incelemek amacıyla kullanılan insansız araç. Sonda roketleriyle bu yükseklikler ilişkin pek çok bilgi edinilmiştir. Uluslararası Jeofizik Yılı'nda (1957-58) gerçekleştirilen sonda roketi programı sonucunda, Yer'den çok yükseklerde X ışınları ve kutup ışığı parçacıkları bulunduğu saptanmış; Yer atmosferinin alt bölümlerinden aşağıya geçemeyen morötesi ışınların fotoğrafları çekilmiş; atmosferin yüzeyden yaklaşık 320 km yüksekliğe kadar olan bölümünün bileşimi, basıncı ve sıcaklığı çözümlenmiştir. Sonda roketleriyle ayrıca, yaklaşık 100 km yükseklikte şiddetli burgaçlanma bölgelerinin bulunduğu ve bu yükseltinin üzerinde çok yüksek rüzgârların oluştuğu saptanmıştır. Sonda roketleri, uzay sondalarında ve uydularda kullanılan alet ve aygıtların dinamik deneylerinin yapılmasını da olanaklı kılmıştır.

Sonda roketlerinin büyüklüğü, verimliliği ve üretim maliyetleri çok çeşitlidir. Örneğin ABD'nin geliştirdiği tek kademeli, katı yakıtlı ve 30 kg ağırlığındaki "Arcas" sonda roketi 5,5 kg'lik bir meteoroloji aletini yaklaşık 60 km yüksekliğe taşıyabiliyordu. Bir başka ABD sonda roketi olan iki kademeli, katı yakıtlı ve yaklaşık 5 ton ağırlığındaki "Astrobee" ise yaklaşık 22 kg'lik yükü 3.000 km'ye çıkartabilmiştir.

sondaj çamuru, DELGİ ÇAMURU olarak da bilinir, petrol, doğal gaz ve su kuyularının açılması işlemleri sırasında, kırılmış kayaç parçalarının yüzeye taşınması ile delgi takımının soğutulması ve yağlanmasında kullanılan kil (çoğunlukla bentonit) ve su karışımı. Su ile kazılmakta olan oluşuğun bileşimindeki değişmeleri gidermek ve sütunun ağırlığını artırmak amacıyla, çamura çeşitli kimyasal maddeler eklenir. Sondaj çamuru hidrostatik basınç etkisiyle, kararsız katmanların göçerek deliği tıkamasını ve rastlanabilecek, su içeren katmanlardaki suyun deliğe sızmasını da önler.

sondaj logu, KUYU KÜTÜĞÜ olarak da bilinir, sondaj kuyularının açılması sırasında karşılaşılan jeolojik ve mineralojik özelliklerin sistematik kaydı. Bu kayıtlar yardımıyla bölgenin kayaç ve mineral yapısı ayrıntılı biçimde çözümlenebilir. Sondaj kuyusunun açılması sırasında elektrikli aygıtlardan yararlanılıyorsa, yüzeyaltı oluşuklarının doğal elektriksel özellikleri de kaydedilir. Elektriksel iletkenlik ya da dirençteki değişimler, oluşuğun gözenekliliği, akışkan içeriği ya da kayaç yapısı hakkında bilgi verir.

Delgici loguna, delik açma sırasındaki pompa basıncı, takımların hareketi ve delme hızı gibi özellikler kaydedilir. Karot logları, delikten toplanan örnekler üzerinde yapılan fiziksel ve kimyasal çözümlemelerin sonuçlarını içerir. Asıl sondaj işlemi gerçekleştirilmeden önce kayaç katmanının yapısı çözümlenmek durumundaysa, pilot deliğe fotoğraf ya da video kamerası indirilir ve renkli ya da siyah beyaz görüntüler kaydedilir. Bu kayıtlara da kamera logu denir.

Radyoaktiflik loglarında, yüzeyaltı oluşuklarının doğal ya da yapay olarak gerçekleştirilmiş radyoaktiflik özelliklerine ilişkin ölçümlerin kayıtları yer alır. Oluşukların saldığı gamma ışınları, kayacın içerdiği uranyum, toryum ya da potasyum minerallerine ilişkin bilgi verir.

sondaj madenciliği, DELGİ MADENCİLİĞİ olarak da bilinir, kazı sonucunda yüzeye vuran bir katmanın dibindeki kömür damarına bir delik açarak girilmesi tekniğine dayalı olarak gerçekleştirilen kömür çıkarma yöntemi. En masrafsız kazı tekniklerinden biri olmakla birlikte, ancak jeolojik aşınma sonucunda yüzeye vurmuş yatay ya da çok hafif eğimli damarlara uygulanabilir.

sondaj makineleri, DELME ARAÇLARI olarak da bilinir, maden arama, kuyu açma ve bilimsel araştırma amacıyla yerin delinmesi işlemlerinde kullanılan aygıtlar. Modern sondaj makineleri darbeli (çarpmalı) ve dönel (*rotary*) olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır. Darbeli sondaj makineleri, kaya bloklarını ve zemini çarpma etkisiyle parçalar. Dönel makineler ise, takımların kayaları dönme etkisiyle delmesi ve ufalaması ilkesine dayalı olarak çalışır. Öte yandan bazı zeminler bileşik etkili dönel-darbeli makinelerin kullanımını gerektirir.

Dönel matkapların en basiti, elle çalışan ve marangozların kullandığı el matkabına benzeyen yer burgusudur. Yumuşak zeminlerde delik açmakta kullanılan yer burguları, burgu miline geçmeli sarmal (helisel) ya da oluklu matkaplarla (delgi) çalışır. Delik ilerledikçe mile yeni ekler yapılarak işlem sürdürülür. Dönel sondaj makineleri istenen açıyla çalışabilir, bu nedenle maden, petrol ve doğal gaz yataklarının aranması işlemleri için çok uygundur. Bu makinelerde soğutma suyunun ve öbür akışkanların dolanımı, içi boş çelik çubuklarla sağlanır. Dönel makinelerde başlıca üç tür matkap kullanılır: 1) Çoğunlukla yumuşak kayaların delinmesinde kullanılan ve kayayı iki, üç ya da dört palasıyla tıraşlayan ya da aşındıran sürmeli matkaplar, 2) daha sert kayaların delinmesinde kullanılan ve kayayı kama biçimli dişleriyle parçalayan ve ezen merdaneli matkaplar, 3) kayayı öğüterek delen elmas matkaplar. Karot alıcı tipten elmas matkaplar, zeminde halka biçimli delik açarak kesit örneği (karot) alır; bu örneklerin incelenmesiyle, ulaşılan katmanin yapısına ilişkin bilgi edinilir.

Darbeli delme, dönel delme işleminden daha yavaştır, ama özellikle fazla derin olmayan deliklerin açılmasında yaygın olarak uygulanır. Darbeli delmede darbeler, çubuklara ya da bir kabloya bağlanmış takımlarla gerçekleştirilir; bu arada takım döndürülerek, her darbede yüzeyinin yeni bir bölümünün zemine vurması sağlanır.

Bir başka basit darbeli delme işleminde de, her iki ucu da açık bir ya da birkaç boy dövme demir boru ağır bir çekiçle ya da eğer açılacak delik büyükse, kazık varyosu ya da şahmerdanla çakılır. Sonra bu borunun içine ikinci bir boru daha çakılır ve içteki borudan su basılarak toprak yumuşatılıp çamur halinde dışarı alınır. Derin sondaj işlemlerinde, bu yöntemin yerini dönel sondaj teknikleri almıştır. Kaya matkaplarının icat edilmesinden sonra da uzunca bir süre iki işçiyle gerçekleştirilen elle delme işlemi sürdürüldü. Bu işlemde işçilerden biri matkabı döndürürken ikincisi de çekici sallar. Sondaj makinelerinin büyük bölümü, tünel açma çalışmaları sırasında geliştirilmiştir. Nitekim bu makinelerin bazıları, örneğin pnömatik çekiç, 1850'lerde ve 1860'larda İtalya ile Fransa arasında inşa edilen Mont Cenis (Fréjus) Tüneli ile ABD'de Massachusetts'te açılan Hoosac Tüneli'nin yapım çalışmaları sırasında icat edilmiştir.

Patenti alınan ilk kaya matkabını 1849'da ABD'de Philadelphia'lı J. J. Couch gerçekleştirdi. Bu aygıtın matkap çubuğu boş bir piston içinden geçerek bir mızrak gibi kayaya vuruyor; geri geldiğinde bir kavramayla yakalanıp pistonun yeni darbesiyle tekrar ileri fırlıyordu. Bir başka önemli gelişme de, başyukarı delme işlemlerinde kullanılan ve Denver'li (ABD) makine teknisyeni C. H. Shaw'un geliştirdiği kaya darbeli çekiç oldu. Shaw'un yönteminde aygıt sıkıştırılmış hava yardımıyla tavanda tutuluyor, çekiç de pnömatik olarak kayaya sürülüyordu. Bu iki buluş modern sondaj makinelerinin temelini oluşturdu. Yatay delme işlemlerinde kırılan kaya parçalarının delikten dışarı alınması önemli bir sorundu. Bu sorun sonunda, deliğin dibine basınçlı hava üflenebilen içi boş matkapların geliştirilmesiyle çözümlendi.

Modern kaya matkapları genellikle bir kerede birden çok delik açacak biçimde düzenlenmiş büyük kafalardan oluşur. Fransa ve İtalya arasında 1960'ta açılan Mont Blanc Tüneli, tüm çapı tek bir işlemde delinip açılan ilk tünel oldu.

Sonderbund (Almancada "Ayrılıkçı Birlik"), resmî adı SCHUTZVEREINIGUNG (Savunma Birliği), 11 Aralık 1845'te yedi Katolik İsviçre kantonunun (Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Fribourg ve Valais) Protestan liberal kantonların Katolik karşıtı düzenlemelerine karşı koymak için kurdukları federasyon.

1841'de Aargau kanton hükümeti, 1815 Anayasası'yla (*Bundesvertrag*) manastır mülklerinin güvence altına alınmış olmasına karşın, kendi bölgesindeki Katolik manastırların dağıtılmasına karar verdi. 1843-44 arasında yedi Katolik kanton, anayasaya aykırı davranan kantonlarla bağlarını kesme kararı aldılar. 1844'te, 19. yüzyıl liberallerinin büyük tepki duyduğu Cizvitlerden, Luzern'de din eğitiminin sorumluluğunu üstlenmeleri istendi. Anayasaya uygun olmasına karşın bu tutum halk arasında yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Bernli bir subay Protestan kantonlarından topladığı gönüllü gruplarıyla 1845 baharında Luzern'e karşı başarısız bir sefer düzenledi. Katolik kantonların Sonderbund'u kurması, liberal ve radikal kantonların daha da şiddetli tepkilerine yol açtı.

1847 yazında İsviçre Meclisi'ndeki (*Diet*) reformcu çoğunluk Sonderbund'un dağıtılması, yeni bir anayasa hazırlanması ve Cizvitlerin sürülmesi yolunda karar aldı. Sonderbund Luzern'li Konstantin Siegwart-Müller'in önderliğinde Kasım 1847'de silahlandı ve dışarıdan yardım istedi. Ama ne birliğin Johann Ulrich von Salis-Soglio'nun komutasındaki askeri örgütü, ne de yapılan çağrı etkili oldu. Henri Dufour'un başarıyla yönettiği çoğunluk güçleri 14 Kasım'da Fribourg'u, 21 Kasım'da Zug'u aldılar. 23 Kasım'da Gislikon'da kesin bir zafer kazandılar. 24 Kasım'da Sonderbund'un merkezi Luzern'e girdiler, 28 Kasım'da Valais'yi etkisiz hale getirdiler. 1848 barış anlaşması Sonderbund'un eski üyelerine savaş giderleri olarak 6 milyon frank ödeme yükümlülüğü getirdi. Çatışmada tarafsız kalan Appenzell Inner-Rhoden ve Neuchâtel kantonları sırasıyla 15 bin ve 300 bin frank ödemeye mahkûm edildi. İsviçre için de yeni bir anayasa benimsendi. Savaş giderlerinin ödenmemiş hesabı 1852'de kapatıldı.

sondeyiş *bak.* öndeyiş ve sondeyiş

Sondheim, Stephen (Joshua) (d. 22 Mart 1930, New York kenti, ABD), ABD'li besteci ve söz yazarı. Dramatik durumlarda sözle müziği kaynaştırmadaki ustalığıyla Broadway müzikallerinde yeni ufuklar açmıştır.

Çeşitli ilgi alanlarının yanı sıra, müzik yeteneğini de küçük yaşta belli etti. Piyano ve org çalmasını öğrendi, 15 yaşındayken bir müzikal yazdı. Aile dostları olan Oscar Hammerstein II gözetiminde müzikal tiyatro öğrenimi gördü. Ayrıca Williams College'ın müzik bölümünde okudu.

1950'lerin başlarında televizyon dizileri için senaryo yazdı. New York'a dönerek *The Girls of Summer* (1956; Yaz Kızları) için fon müziği besteledi. Leonard Bernstein'ın ilk kez 1957'de New York'ta sahnelenen *West Side Story*'sine (*Batı Yakasının Hikâyesi*) yazdığı şarkı sözleriyle Broadway'deki ilk büyük başarısını kazandı. Gene şarkı sözlerini yazdığı ve müziğini bestelediği *A Funny Thing Happened on the Way to the Forum* (1962; *Dün Gece Yolda Giderken Çok Komik Bir Şey Oldu*) müzikali 964 kez oynandı. Sondheim daha sonra Broadway yapımları için hazırladığı müzik ve şarkı sözleriyle birkaç kez Tony Ödülü kazandı. Senaryosunu Anthony Perkins ile birlikte yazdığı bir gerilim filmi olan *The Last of Sheila*'da (1973; Sheila'nın Sonu) gerçek yaşamda kendine benzeyen bir tipi canlandırdı.

sone, belli bir uyak düzenine sahip 14 dizelik lirik şiir. Beş yüzyıldır Batı şiirinin yaygın biçimlerinden biri olan sone, 13. yüzyılda Provence'lı trubadurların aşk şiirlerinden etkilenen saray şairlerinin oluşturduğu Sicilya okulu tarafından geliştirildi. Zamanla Toscana'ya yayılarak 14. yüzyılda Petrarca'nın şiirleriyle yetkin bir anlatıma ulaştı. Petrarca'nın Laura adlı yüceltilmiş sevgiliye yazdığı 317 sonelik *Canzoniere*'sinde (Şarkı Kitabı) geliştirdiği, İtalyan ya da Petrarca sonesi olarak bilinen şiir türü, iki önemli sone biçiminden biri ve en yaygın olanıdır. Sonenin öbür önemli biçimi ise İngiliz ya da Shakespeare sonesidir. İtalyan sonesi iki bölüme ayrılabilir. İlk sekiz dizede bir sorun, soru ya da duygusal gerilim sergilenir. Son altı dizede ise sorun çözülür, soru yanıtlanır ya da gerilim ortadan kalkar. İlk sekiz dizenin uyak düzeni *abbaabba*'dır. Son altı dizeninki ise *cdecde*, *cdccdc* ya da *cdedce* olabilir.

Petrarca sonesi Avrupa şiirini önemli ölçüde etkiledi. İspanyol, Portekizli ve Fransız şairlerce benimsendi ve önce Polonya'ya, oradan da öbür Slav ülkelerine yayıldı. Genellikle de her ülkede, o ülke şiirinin standart ölçüsüyle yazıldı; örneğin Fransız sonelerinde bir vurgusuz, bir vurgulu 12 hecelik aleksandren ölçüsü, İngiliz sonelerinde ise bir vurgusuz, bir vurgulu, beşli *iambos* ölçüsü kullanıldı.

Öbür İtalyan şiir biçimleri gibi sone de İngiliz şiirine 16. yüzyılda Sir Thomas Wyat ve Surrey kontu Henry Howard'ın yapıtlarıyla girdi ve Elizabeth döneminde lirik şiirin gelişimini hızlandırdı. Elizabeth dönemi, sonenin İngiltere'de en yaygın olarak kullanıldığı ve en çok sevildiği dönemdi. Ama İngiliz şairler, sone biçimini uyak yönünden İtalyanca kadar zengin olmayan İngilizceye uyarlamanın zorluğu karşısında, kendilerine özgü bir sone biçimi geliştirdiler. İngiliz sonesi, her biri ayrı uyak düzenine sahip üç dörtlükten oluşur ve uyaklı bir beyitle sona erer. Sonenin uyak düzeni *abab cdcd efef gg*'dir. Uyak sayısının fazlalığı bu biçimi İtalyan sonesinden daha kolay kılsa da, önceki dörtlüklerin yarattığı etkiyi son iki dizede özlü biçimde dile getirme zorunluluğu şairin işini zorlaştırır. Bunu, Shakespeare'in bile başaramadığı olmuştur.

Elizabeth döneminde sone biçimi, daha çok Petrarca tarzı aşk şiiri dizilerinde kullanıldı. Her sone bir ölçüde kalıplaşmış, bir ölçüde de özgün bir içerik taşıyan bağımsız bir şiir olmakla birlikte, birbirini izleyen sonelerin oluşturduğu dizi şiire bir anlatı boyutu katıyordu. Elizabeth döneminin ünlü sone dizileri arasında, Sir Philip Sidney'in *Astrophel and Stella* (1591), Samuel Daniel'ın *Delia* (1592), Michael Drayton'ın *Idea's Mirrour* (1594; Idea'nın Aynası) ve Edmund Spenser'ın *Amoretti* (1591) adlı yapıtları sayılabilir. Spenser *Amoretti*'de İngiliz sonesinin üç dörtlük, bir beyit biçimini korumakla birlikte, İtalyan sonesinin *abab bcbc cdcd ee* uyak düzenini kullandı; sonradan bu sone biçimine Spenser sonesi adı verildi. Sone dizilerinin en güzellerinden biri ise, Shakespeare'in genç bir adamla bir "esmer kadın"a seslenen yapıtlarıdır. Bu sonelerde zaman, sanat, gelişme ve yok olma, ün ve talih gibi konular üzerine düşünceler aşk öyküsünden çok daha önemlidir.

Sonraki gelişimi içinde sone, aşk temasından giderek daha da uzaklaştı. John Donne'ın dinsel, Milton'ın siyasal, dinsel ya da daha kişisel konularda soneler yazdığı 17. yüzyılda, sone biçimiyle artık şiirin hemen her konusu ele alınabiliyordu.

Sonenin önemli bir özelliği, "sevgililerin küçük kaprisleri"nden zaman, insan, ölüm ve sonsuzluk gibi konulara kadar çok çeşitli temaları, hiçbirinin hakkını yemeden ele alabilmeyi sağlamasıdır. Biraz da bu yüzden, özgürlüğün ve kendiliğindenliğin önem kazandığı romantizm döneminde bile, büyük şairler İtalyan ve İngiliz sone biçimlerini kullanmayı sürdürdüler. Wordsworth ve Keats'in soneleri, İngiliz edebiyatının bu türde yazılmış en güzel ve en tanınmış örneklerindendir.

19. yüzyıl sonunda aşk konulu sone dizileri, Elizabeth Barrett Browning'in *Sonnets from the Portuguese* (1850; Portekiz Soneleri) ve Dante Gabriel Rossetti'nin *The House of Life* (1876; Yaşam Evi) gibi yapıtlarıyla yeniden canlandı. 20. yüzyılda bu türde yazılmış en önemli yapıt, Rainer Maria Rilke'nin *Die Sonnette an Orpheus*'udur (1923; Orpheus'a Soneler).

Sonepat, Hindistan'ın kuzeyinde, Haryana eyaletinin ortadoğusunda kent. Yeni Delhi'nin 43 km güneyinde yer alan Sonepat kentinin İÖ y. 1500'de, ilk Ari göçmenler tarafından kurulduğu sanılır. Kent bugün 14 km batıya çekilmiş olan Yamuna Irmağının iki yakasında gelişti. Hindistan'ın ilk büyük destanlarından *Mahabharata*'da adı Şonaprastha olarak geçen Sonepat günümüzde Haryana eyaletinin en büyük kentlerinden biridir. Hammadde ve enerji gereksinimini karşıladığı Yeni Delhi'ye yakınlığı, sanayinin gelişmesini sağlamıştır. Ülkenin önemli bisiklet üreticilerinden olan Sonepat'ta dikiş makinesi ve otomobil parçaları, haddelenmiş çelik, çorap ve kumaş da üretilir. Başlıca el sanatı ürünleri halı ve dokumayla pirinç ve bakır eşyadır. Tarihsel yapıların başında Abdullah Nasıreddin Camisi (1272), Hace Hızır mezarları ve eski surların kalıntıları gelir. Nüfus (1991) 142.992.

Song Ca *bak.* Ca Irmağı

Song Da *bak.* Kara Irmak

Song HANEDANI, Wade-Giles yazımında SUNG, Çin'de 960-1279 arasında hüküm süren hanedan. Kuzey Çin'in Jinler tarafından işgal edildiği 1127'den sonra ülkenin güney kesiminde Güney Song hanedanı adıyla varlığını sürdürmüştür.

Beş Hanedan'ın sonuncusu olan Zhou hanedanının yönetimi sırasında önemli askeri görevlerde bulunan Zhao Kuangyin'in imparatorluk yönetimine el koymasıyla kuruldu. Kendini Tai Zu adıyla imparator ilan eden Zhao (hd 960-976), rakiplerine onursal unvanlar vererek ve onları önemli görevlere getirerek yönetimini güçlendirdi.

Zhao'nun ardılları kuzeyde tehdit oluşturan Kitanlara karşı giriştikleri seferlerde başarılı olamayınca, genellikle dışa kapalı bir politika izleyerek komşu devletlerle savaşlardan kaçındılar. Bu dönemde, iç çekişmeler ve bürokrasideki yozlaşma ülke yönetiminin gitgide zayıflamasına yol açtı. Sonunda Ruzhenler ülkenin kuzey kesimini işgal edip imparatorluk ailesini tutsak alarak Jin hanedanını kurdular. Ama, doğal engeller nedeniyle Yangtze Irmağının aşağısında kalan Güney Song topraklarını ele geçirmeyi başaramadılar.

İmparator Hui Zong'un (hd 1100-25) tutsak düşmeyen tek oğlu Gao Zong (hd 1127-62), güneye kaçmayı başararak orada Song hanedanını yeniden kurdu (1127). Linan (bugün Hangzhou) adını verdiği yeni bir başkent kuran Gao Zong, Han hanedanı dönemindeki (İÖ 206-İS 220) uygulamaları örnek alarak ülke savunmasını güçlendirmeye ve imparatorluk otoritesini yeniden kurmaya çalıştı. Güney Song hanedanı uzun yıllar gücünü koruduysa da sonradan yavaş yavaş zayıflamaya başladı. Cengiz Han'ın yönetimindeki Moğollar 1211'de kuzeydeki Jin Devleti'ne saldırarak Çin'i istila etmeye başladılar. Songlar Kuzey Çin'i istila ettikten sonra ülkelerine saldıran Moğollara karşı uzun yıllar direndilerse de 1276'da başkentlerinin işgal edilmesini engelleyemediler. 1279'da son Çin donanmasının Guangzhou (Kanton) açıklarında yok edilmesiyle Song yönetimi son buldu.

Song hanedanı döneminde ticaret büyük bir gelişme gösterdi, tüccar loncaları kuruldu, kâğıt para kullanımı yaygınlaştı, yeni suyolları açıldı ve ülkenin güneydoğu kıyısı boyunca nüfusları 1 milyonu aşan çok sayıda kent kuruldu. Konfüçyüs Klasikleri'nin basımı bu yapıtların halka ulaşmasını sağlarken, yeni okulların açılmasıyla devlet hizmeti için yetenekli adaylar yetişti. Öte yandan 12. yüzyıl düşünürlerinden Zhu Xi ve Lu Jiuyuan'in yapıtlarıyla Yeni-Konfüçyüsçülük sistemli bir öğretiye dönüştü.

Sanatı ve sanatçıları destekleyen Song hanedanının hüküm sürdüğü yıllar sanatın altın çağını yaşadığı bir dönem oldu. Budacı edebiyat ve sanatta bir yenilenmenin yaşandığı Kuzey Song döneminde imparatorluğun en ünlü şair ve ressamları sarayda toplandı, başkent Bianjing'de saraylar, tapınaklar ve yüksek pagodalar inşa edildi. Song dönemi mimarisinin en önemli özelliği yüksek binalardı. Bianjing'deki bir pagodanın yüksekliği 110 m'yi buluyordu.

Heykellerde Buda figürlerinin egemenliğinin sürdüğü Song döneminde, özellikle manzara resmi alanında üstün nitelikli yapıtlar verildi. Bu dönemin en önemli manzara ressamları Fa Kuan ve Li Cheng'di.

Song hanedanı döneminde Çin seramik ve porselenleri sade ve saf bir güzelliğe ulaştı. Bu dönemde Ding, Ru, Zhun, Cizhou seramikleri, seladonlar, kahverengi ve siyah sırlı sert seramikler, Jingdezhen porselenleri ve siyah renkli Fujian seramikleri üretildi. Güney Song hanedanının başkentinin yakınlarında üretilen Guan seramiği hanedana özgü seladonların en zarif olanıydı.

Song döneminde edebiyatta eski sade anlatıma dönülürken *guwen* adı verilen yazı biçimi yaygınlaştı, gündelik dilde sözlü öykü anlatımı bir akım halini aldı. Bununla birlikte Song şairlerinin en başarılı oldukları alan, *ci* (her dizedeki hece sayısı farklı olan şiir) tarzı oldu. Song hanedanı, kültür ve sanata katkılarından dolayı, Çin'in en büyük hanedanlarından biri olarak kabul edilir.

Song Hong *bak.* Kızıl Irmak

Song Jiaoren, Wade-Giles yazımında SUNG CHIAO-JEN (d. 5 Nisan 1882, Taoyuan, Hu-

nan - ö. 22 Mart 1913, Şanghay, Çin), Kuomintang'ın(*) kurucusu Çinli siyaset adamı. 1904'te devrimci etkinlikleri nedeniyle ortaokuldan atıldı. Öğrenimine devam etmek üzere gittiği Tokyo'da Çinli milliyetçi önder Sun Yat-sen'in yeni kurduğu Tongmeng hui'nin (Birleşik Parti) önde gelen üyelerinden biri oldu.

1911 Devrimi'yle Çin'de cumhuriyet yönetimine geçilmesinden sonra, eski ordu komutanı Yuan Shikai cumhurbaşkanı oldu. Song yeni hükümete katılmaya çağrılan dört Tongmeng hui üyesinin arasında yer aldıysa da çok geçmeden Yuan'in otokratik yöntemlerine karşı çıkarak hükümetten istifa etti.

Yeni oluşturulan Ulusal Meclis'teki sandalyelerin çoğunluğunu kazanabilecek bir parti kurmayı amaçlayan Song, eski Tongmeng hui örgütünü çok sayıda küçük partiyle birleştirerek Kuomintang'ı oluşturdu. Kuomintang yoğun bir kampanyadan sonra 1913 başlarında yapılan seçimde Ulusal Meclis'teki 596 sandalyeden 269'unu kazandı. Çoğu gözlemci Song'un yeni kurulacak bir hükümette başbakan olacağını ve Yuan'e güçlü bir rakip durumuna geleceğini sanıyordu. Ama Song 20 Mart 1913'te başkente gidecek bir trene binerken vuruldu. Ölümü, 1913'te Yuan'i devirmeye yönelik başarısız ayaklanma girişiminde bulunan Sun Yat-sen ve öteki ilerici güçleri harekete geçirdi. Sun Yat-sen 10 yıl sonra Kuomintang'ı devrimci bir parti olarak yeniden örgütledi.

Songay İmparatorluğu, Batı Afrika'da 15. yüzyıldan 16. yüzyılın sonlarına değin varlığını koruyan imparatorluk. Merkezi bugünkü Mali'nin orta kesiminde bulunan imparatorluk, gücünün doruğuna ulaştığı dönemde batıda Atlas Okyanusu kıyılarından doğuda Nijer ve Nijerya'nın iç kesimlerine kadar uzanan geniş bir alana yayılmıştır.

Yaklaşık 800'de Mali'nin orta kesimindeki Gao kentine yerleşen Songaylar, 11. yüzyılda Kossoi'nin hükümdarlığı sırasında Gao'yu başkent ilan ederek güçlü bir krallığın temellerini attılar. 1325'te Mali hükümdarınca fethedilen Gao, 1375'e değin Mali İmparatorluğu'nun yönetiminde kaldı. Başlangıçta *dia* (kral) unvanıyla anılan Songay hükümdarları, 1335'ten sonra *sonni* (*sunni*) ya da *şi* unvanıyla anılmaya başladılar. Yaklaşık 1464'te Songay tahtına çıkan Sonni 'Ali(*) Sudan'ın önemli ticaret kentlerini ele geçirerek ülkeyi güçlü bir imparatorluğa dönüştürdü. Sonni 'Ali'nin yerine geçen oğlu Sonni Baru (hd 1493) kısa bir süre sonra I. Muhammed Askia'nın(*) düzenlediği bir darbeyle tahttan indirildi. Sonni Baru'nun putperest öğeler içeren din anlayışına son veren Muhammed Askia (hd 1493-1528) şeriata dayalı bir yönetim kurdu ve yeni fetihlerle ülke sınırlarını daha da genişletti. Muhammed Askia'nın oğlu Musa, 1528'de babasını tahttan indirerek kendini Askia Musa (hd 1528-31) adıyla hükümdar ilan etti. II. Askia Muhammed (hd 1531-37), Askia İsmail (hd 1537-39) ve I. Askia İshak'ın (hd 1539-49) hükümdarlıkları sırasında hanedan kavgaları doruğuna ulaşırken, kentlerde yaşayan Müslümanlar Gine'deki Akan devletleriyle yaptıkları kârlı altın ticaretini sürdürdüler. Askia Davud'un hükümdarlığı sırasında (1549-82) yaşanan barış ve refah dönemini Fas sultanı Ahmed el-Mansur'un Tegaza'daki tuz yataklarına saldırısı izledi. Songay İmparatorluğu, Muhammed Bani (hd 1586-88) ve II. İshak'ın (hd 1588-91) hükümdarlıkları sırasında hızla geriledi. Sonunda, ateşli silahlar kullanan Fas kuvvetleri II. İshak'ın ordusunu yenilgiye uğratarak Songay topraklarını ele geçirdiler.

Songaylar, Mali'de, Nijer Irmağının Débo Gölünden Nijerya'daki Sokoto Irmağının ağzına kadar çizdiği büyük dirseğin çevresinde yaşayan halk. Bağımsız bir öbek oluşturan Songay dilini konuşan Songaylar, birbiriyle akraba çok sayıda gruptan oluşurlar. Bu gruplar arasında en önemlisi Zermalardır.

Son derece katmanlaşmış bir toplumsal yapıları olan Songaylar, soylular, özgür halk, zanaatçılar ve *griot*'lardan (kabilenin sözlü geleneklerini sürdürmekle görevli öykü anlatıcısı) oluşan sınıflara bölünmüştür. Eskiden köleler de ayrı bir sınıf oluştururdu. Songaylarda çokeşliliğe rastlanır ve eş olarak kuzenler yeğlenir. Soy ve veraset babayanlıdır. Tahıl üretiminin ağırlıkta olduğu tarım, haziran-kasım arasındaki yağmur mevsiminde yoğun olarak yapılır. Küçük çaplı sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra balıkçılık da önemlidir. Demir, ahşap, çömlek, deri ya da pamuk eşya üretimiyle uğraşan her zanaatçı grubu belirli bir kasta bağlıdır. Songaylar Batı ve Orta Afrika'daki önemli yolların kavşağındaki topraklarının elverişli konumu nedeniyle, geçmişte kervan ticaretinden büyük servet sahibi olmuşlardır. Günümüzde çok sayıda genç Songay, kıyıya, özellikle de Gana'ya gitmek için topraklarından ayrılmıştır.

Songhua Irmağı, Çince SONGHUA JIANG, Wade-Giles yazımında SUNG-HUA CHIANG, Çin'in kuzeydoğusunda, Heilongjiang ve Jilin eyaletlerinde ırmak. Tongjiang kenti yakınlarında birleştiği Amur Irmağının en büyük koludur. Jilin eyaletiyle Kuzey Kore arasındaki sınır bölgesinde yer alan Changbai Dağlarından (*shan*) doğan ırmak, yukarı çığırında engebeli bir yöreden geçtikten sonra Jilin kentinin yukarısında Mançurya Ovasına girer. Buradaki Fengman'da ırmağın üzerinde, büyük bir hidroelektrik projesinin parçası olan bir baraj inşa edilmiş ve barajın arkasında 62 km uzunluğunda bir göl oluşmuştur. Jilin'den sonra kuzeybatı doğrultusunda akan ırmak Ta'an yakınlarında, en önemli kolu olan ve Mançurya Ovasının kuzey kesiminin sularını toplayan Nen Irmağıyla (*jiang*) birleşir. Daha sonra doğuya yönelerek Harbin'den geçer. Bu sırada kuzeyden Hulan adlı bir başka kol alır. Daha sonra Jiamusi'da Küçük Hinggan Sıradağlarının güney ucuyla Mançurya dağ sisteminin doğu kesiminin kuzey ucu arasından geçerek düz ve bataklık Amur Vadisine girer.

Songhua Irmağı, Nen Irmağı gibi önemli bir suyoludur. Harbin'e kadar olan kesimi bin tonluk ve daha büyük gemilerin ulaşımına elverişlidir. Toplam uzunluğu 1.955 km olan ırmağın 1.280 km'lik bölümü ovalardan geçer. Irmağın su toplama havzası 550.000 km²'dir.

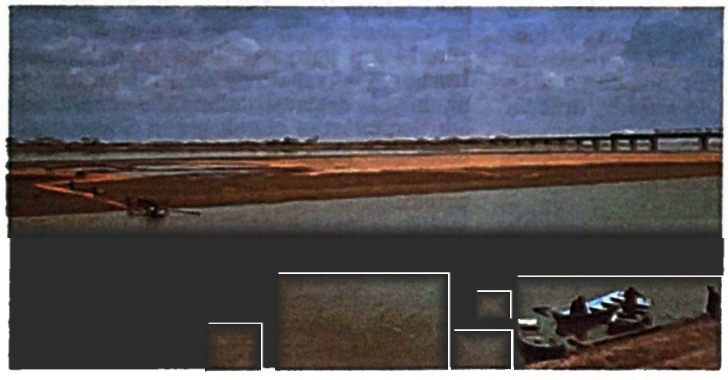

Songhua Irmağı, Harbin, Çin Halk Cumhuriyeti
Emil Schulthess—Black Star/EB Inc

Songjiang, Wade-Giles yazımında SUNG-CHIANG, Çin'de, Şanghay belediyesine (*shi*) bağlı kent. 1958'e değin Jiangsu yönetim bölgesine (*sheng*) bağlıydı. Adını, Tai Gölünden (*hu*) çıkıp Şanghay'dan geçtikten sonra denize dökülen Song Irmağından (*jiang*) alır.

Songjiang, başlangıçta zengin bir pirinç bölgesinin merkezi ve Suzhou ile birlikte önemli bir tahıl kaynağıydı. Pamuk ekiminin başlamasından sonra pamuk eğirme ve dokuma başlıca sanayi durumuna geldi. 18. yüzyılda pamuklu dokumalarının kalitesiyle uluslararası ün kazandı. Taiping Ayaklanması (1850-64) sırasında Şanghay'ın savunmasında stratejik bir rol oynadı ve çarpışmalarda büyük yıkıma uğradı. Şanghay'ın 19. yüzyıldaki hızlı gelişmesiyle ticari önemini yitirdi. 20. yüzyılda bütünüyle Şanghay'a bağlı bir konuma geldi. Günümüzde Tai Gölü çevresindeki ovalarla gelişkin suyolu bağlantıları vardır. Ayrıca, Şanghay'dan Hangzhou'ya uzanan demiryolu hattı üzerindedir. Nüfus (1970'lerin ortaları tah.) 50.000-100.000.

Songkhla, SINGORA olarak da bilinir, Tayland'ın güney kesiminde, Tayland Yarımadasının doğu kıyısında kent. Luang Lagününün (*thale*) denizle bağlantısını sağlayan akarsuyun kıyısında bir liman kentidir. Aynı zamanda Malezya ve Singapur'la ticaretin merkezidir. Kentin limanından kauçuk, kalay, hindistancevizi ve yerfıstığı ile orman ve deniz ürünleri ihraç edilir. Kentte Songkhla Prensi Üniversitesi (1964) ile Güney Teknik Enstitüsü yer alır. Kent aynı zamanda güzel kumsal ve parklarıyla ilgi gören bir turizm merkezidir. Hat Yai'den gelen demiryolu üzerindeki kentte bir de havalimanı vardır. Nüfus (1986 tah.) 84.738.

Songnim, Kuzey Kore'nin güneybatı kesiminde kent. Kuzey Kore'nin başlıca demir ve çelik merkezi ve Tedong Irmağı (*gang*) kıyısında bir ırmak kentidir. Japon işgali sırasında (1910-45) Kyamipo adıyla anılmıştır. Eskiden yoksul bir ırmak köyü olan Songnim, 1916'da bir demir dökümhanesinin kurulmasından sonra hızla gelişti. Kore Savaşı sırasında (1950-53) bombardımandan büyük hasar gördü. Savaştan sonra yeniden inşa edildi. Kentte pik demir, çelik ve haddelenmiş çelik üretilen bir fabrika vardır. Demir ve kara yolu ile ulaşılan kentte hammadde ve mamul madde taşınmasında Tedong ve Çaeryong ırmaklarından da yararlanılır. Nüfus (en son tah.) 53.035.

Sonku, Cahide, asıl adı CAHİDE SERAP (d. 1916, Sana, Yemen - ö. 18 Mart 1981, İstanbul), sinema ve tiyatro oyuncusu. Türk sinemasının ilk kadın yıldızıdır.

Tiyatroya Halkevleri'nin temsil kollarında başladı. Bir süre İstanbul Belediye Konservatuvarı'na devam etti. 1932'de figüran-stajyer olarak Darülbedayi'ye girdi. İlk kez 1933'te *Yedi Köyün Zeynebi*'nde sahneye

Sonku
Ara Güler

çıktı. Aynı yıl Muhsin Ertuğrul'un yönettiği *Söz Bir Allah Bir* filmiyle sinemaya geçti. *Aysel, Bataklı Damın Kızı* (1935) filmiyle ün kazandı. Arka arkaya başroller oynayarak Şehir Tiyatrosu'nun önde gelen kadın oyuncuları arasına girdi. *Akasya Palas* (1940), *Şehvet Kurbanı* (1940), *Kıskanç* (1942), *Yayla Kartalı* (1945), *Senede Bir Gün* (1947) gibi filmlerde zarifliği ve güzelliğinin yanı sıra düzgün diksiyonuyla ve rollerine kişiliğini katmasıyla sinemanın ilk kadın yıldızı oldu.

Seyfi Havaeri'nin hastalanması üzerine *Fedakâr Ana* filmini yöneterek 1949'da yönetmenliğe başladı. 1950'de Sonku Film'i kurdu. Bu şirket adına Talat Artemel ve Sami Ayanoğlu'yla birlikte *Vatan ve Namık Kemal*'i (1951) yönetti ve filmde oynadı. 1954'te Ayanoğlu ve Orhon M. Arıburnu ile birlikte çektiği *Beklenen Şarkı* büyük gişe başarısı kazandı. Ama bu filmden kısa bir süre sonra bir yangın sonucunda servetini yitirdi; alkole alıştı. 1961'de Dormen Tiyatrosu'nda çalıştı. 1962-63 mevsiminde Cahit Irgat'la birlikte kurdukları Cahitler Tiyatrosu'nda Turgut Özakman'ın *Ocak* oyununda rol aldı. Ama bütün bunlar alkol bağımlılığı nedeniyle kısa ömürlü oldu. 1963-64 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatroları'na dönerek küçük rollere çıkmaya başladı. 1972'de çalışma düzenini aksattığı bu kurumla ilişkisi kesildi. Bundan sonra tek başına yoksulluk içinde yaşadı, unutulmuş olarak öldü. 1989'da Sonku'nun yaşamından esinlenilerek, Ziya Öztan'ın yönettiği ve başrolünü Hale Soygazi'nin oynadığı bir televizyon dizisi çekildi.

sonluötesi sayılar, sonsuz bir kümenin büyüklüğünü (bir başka deyişle sayal sayısını, yani öğelerinin sayısını) gösteren nicelik. Sonsuz kümelerin birbirleriyle karşılaştırılması sonucunda, hepsi de sonsuz küme olmakla birlikte, bunların öğe sayılarının birbirlerinden farklı olabildiği görülür. Örneğin, şu kümelerin üçü de sonsuz kümedir: Tamsayılar kümesi, rasyonel sayılar kümesi ve gerçek sayılar kümesi; ama, bunların her biri kendinden bir sonra gelen kümenin altkümesidir. Kümelerin büyüklüklerini, birbirlerinin altkümesi olma bağıntısına göre sıralamak ortaya çok fazla sınıf çıkarır; ayrıca, farklı öğeler içeren kümeleri bu yöntemle büyüklük bakımından karşılaştırmak olanaksızdır. Böyle kümelerin karşılaştırılması, küme öğelerinin karşılıklı eşleştirilip sonunda hangi kümede artan öğe kaldığı belirlenerek yapılabilir. Öğeleri tamsayılar kümesinin öğeleriyle böyle eşleştirilebilen kümeler, sayılabilir sonsuz küme olarak adlandırılır. Gerçek sayılar kümesinin tamsayılar kümesiyle böyle eşleştirilemeyeceği kanıtlanmıştır (*bak.* Cantor köşegen yöntemi). Bu nedenle gerçek sayılar kümesi sayılamayan sonsuz küme olarak adlandırılır. Gerçek sayılar kümesinden de daha büyük sonsuz kümeler vardır; böyle kümelere örnek olarak gerçek sayıların fonksiyonlarının kümesi gösterilebilir. Sonsuz kümelerin büyüklükleri (sayal sayıları) İbrani alfabesinin ilk harfi olan alef harfine altindisler eklenerek gösterilir. Alef-sıfır, öğeleri tamsayılar kümesinin öğeleriyle eşleştirilebilen bütün kümelerin sayal sayısını simgeler; alef-bir gerçek sayılar kümesiyle, alef-iki ise fonksiyonlar kümesiyle eşleşen kümelerin sayal sayılarını gösterir. Bir *S* kümesinin bütün altkümelerinden oluşan kümenin (bu küme, söz konusu kümenin güç kümesi olarak adlandırılır) sayal sayısı *S* kümesinden daha büyüktür. Buradan, kümelerin sayal sayılarının sonsuz bir dizi üzerinde sınırsız biçimde artacağı sonucuna varılır.

Sonni 'Ali, SUNNI olarak da yazılır, SONNI 'ALI BER (Arapçada "Büyük Ali") olarak da bilinir (ö. 1492), Batı Sudan'daki Songay İmparatorluğu'nun hükümdarı. Sudan'ın önemli ticaret kentlerini ele geçirerek ülkesini güçlü bir imparatorluğa dönüştürmüştür.

Yaklaşık 1464'te tahta çıktığında, ülke toprakları Yukarı Nijer Vadisinde zengin bir ticaret merkezi olan başkent Gao'yu çevreleyen küçük bir alanı kaplıyordu. 1468'de, eski Mali İmparatorluğu'nun başlıca kentlerinden olan Timbuktu'nun Müslüman hükümdarları, Mali'nin bölge üzerindeki denetimini yitirmesiyle birlikte kenti işgal etmiş olan göçebe Tuaregleri uzaklaştırmak için Sonni 'Ali'den yardım istediler. Bunu büyük bir fırsat olarak gören Sonni 'Ali, Timbuktu'yu alarak Tuaregleri kentten sürdü. Daha sonra kenti yağmaladı ve halkının büyük bölümünü öldürdü. Bu davranışına gerekçe olarak da Timbuktu'nun Müslüman hükümdarlarının, Nijer Irmağını geçmesi için kendisine vermiş oldukları yardım sözünü tutmamalarını gösterdi. Timbuktu'yu yağmalayıp kent halkını öldürmesi tarihe baskıcı ve kaprisli bir hükümdar olarak geçmesine yol açtı.

Sudan ticaretini denetim altına almanın Songaylara büyük yarar sağlayacağını düşünen Sonni 'Ali, Timbuktu'yu ele geçirdikten kısa bir süre sonra Bani Irmağının Nijer ile birleştiği noktanın yakınında yer alan ticaret kenti Djénné'yi kuşattı ve 1473'te kenti ele geçirdi.

Hükümdarlığının büyük bölümünü savaş alanında, Mosilerin, Fulanilerin ve Tuareglerin saldırılarını püskürtmeye çalışarak geçiren Sonni 'Ali'nin imparatorluk topraklarını nasıl yönettiği konusunda çok az bilgi vardır. Yalnızca, aldığı toprakları eyaletlere böldüğü ve güvendiği kişileri bu eyaletlerin başına getirdiği bilinmektedir. Sonni 'Ali, batıdaki Fulanilere karşı düzenlediği seferden dönerken öldü.

Sonnino, (Giorgio) Sidney, Baron (d. 11 Mart 1847, Piza - ö. 24 Kasım 1922, Roma, İtalya), İtalyan devlet adamı. Dışişleri bakanlığı sırasında ülkesinin I. Dünya Savaşı'na girmesini savunmuş, 1906 ve 1909-10'da başbakan olarak görev almıştır.

1860'larda, İtalyan birliğinin kurulmasından kısa süre sonra dışişleri bakanlığında çalışmaya başladı. Ama daha sonra bu görevden ayrılarak ülke ölçeğinde siyasal, toplumsal ve ekonomik araştırmalara girişti. 1876'da Sicilya'nın durumuyla ilgili önemli bir yapıt kaleme aldı. 1878'de kurduğu iktisat dergisi daha sonra günlük bir siyasal gazeteye dönüştü. 1880'de milletve-

Sonnino
EB Inc.

kili seçildi ve önce maliye bakanlığı müsteşarı, daha sonra da 1893'teki mali bunalım sırasında maliye bakanı oldu. Kararnameyle vergi koymak gibi sarsıcı önlemlerle ülke ekonomisini olası bir iflastan kurtardı. Ama Etiyopya'da Adowa'da uğranılan askeri bozgun yüzünden hükümet düştü. Parlamentoda yıllarca bir muhalefet lideri olarak kalan Sonnino 1906 ve 1910'da kısa sürelerle başbakan oldu, ama parlamentoda uzlaşma sağlamayı başaramadı.

Kasım 1914'te Antonio Salandra'nın hükümetinde dışişleri bakanlığına getirildi ve Avusturya-Macaristan'ın elinde bulunan toprakların alınmasıyla tamamlanacak olan İtalyan birliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan görüşmelere hemen başladı. Avusturya'nın İtalya'nın isteklerini kabul etmeyeceğini anlayınca, İtilaf Devletleri'yle görüşmeye yöneldi ve isteklerini kabul ettirince, parlamentonun toplantı halinde olmamasına karşın hükümetin savaş ilan etmesini sağladı. Savaş boyunca dışişleri bakanlığı görevinde kaldı. Savaşın son aylarında ve Versailles Barış Konferansı'nda, İtilaf Devletleri'nin ve özellikle ABD'nin İtalya'nın tüm isteklerini yerine getirmemesi ve beklentilerini aşan savaş harcamaları nedeniyle düş kırıklığına uğradı. Orlando Hükümeti'nin Haziran 1919'da düşmesi üzerine köşesine çekildi.

Sonora, Meksika'nın kuzeybatısında eyalet. Yüzölçümü 182.052 km²'dir. 1530'larda İspanyollar tarafından keşfedilen Sonora, sömürgecilik döneminde bakır, altın ve gümüş çıkarılan önemli bir madencilik bölgesi durumuna geldi. 1830'da eyalet yapılan Sonora'da yaşayan Yaki kabileleri 20. yüzyıla değin denetim altına alınamadı. Günümüzde eyalette sulama yoluyla kış sebzeleri, tahıl, pamuk, tütün ve mısır yetiştirilir. Nüfus Arizona sınırındaki Heroica Nogales çevresinde, eyaletin yönetim merkezi Hermosillo'da, bir liman kenti ve balıkçılık merkezi olan Guaymas'ta ve Yaqui Vadisindeki Ciudad Obregón'da yoğunlaşmıştır. Nüfus (1990) 1.823.606.

Sonora Çölü, ABD'de Arizona eyaletinin güneybatısı ile California eyaletinin güneydoğusunda kurak bölge. Yüzölçümü 310.000 km²'dir. Meksika'nın Baja California Norte eyaletinin büyük bölümü ile Sonora eyaletinin batı yarısı da bu bölge içinde yer alır. Colorado ve Yuma çölleri de

Sonora Çölünün bir parçası olarak kabul edilir. Sonora Çölünün bazı kesimleri sulamayla verimli tarım bölgelerine dönüştürülmüştür; bunların en önemlisi Coachella ve Imperial vadileridir.

Sonora Çölünde, Santa Rosa Dağları yakınında bir vaha, California
David Muench—EB Inc.

sonsal bilgi *bak.* a posteriori bilgi

Sonsonate, El Salvador'un batı kesiminde il ve il merkezi kent. Grande de Sonsonate Irmağı kıyısında yer alan Sonsonate kenti 1524'te kuruldu. 1833-34'te ülkenin geçici başkenti olarak hizmet verdi. İspanyol sömürge yönetimi sırasında önemli bir kakao ticareti merkeziydi. Kentteki tarihsel yapılar arasında, sömürge döneminden kalma El Pilar Kilisesi, 17 kubbesi bulunan katedral ve binlerce hacının ziyaret ettiği San Antonio del Monte Kilisesi sayılabilir.

Yüzölçümü 1.226 km² olan Sonsonate ili güneyde Büyük Okyanus ile çevrilidir. Kuzey kesimindeki dağlık bölgede Izalco Yanardağı (1.830 m) yer alır. Sonsonate, 1855'te il statüsü kazanmıştır. İl nüfusu güneydeki dağların yamaçlarında, il merkezi Sonsonate kentinin çevresinde ve Büyük Okyanus kıyısındaki Acajutla limanında toplanmıştır. El Salvador'un balsam üretiminin büyük bölümü ildeki sıcak düzlüklerde yetiştirilir; bu düzlükler ilin en seyrek nüfuslu kesimidir. İlde ayrıca kahve, şekerkamışı, kakao, tahıl ve meyve yetiştirilir, büyükbaş hayvancılık yapılır. Tuz üretimi ve kerestecilik de il ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1987 tah.) il, 384.078; (1985 tah.) kent (belediye), 48.436.

sonsuz seri, aralarında belirli bir ilişki bulunan, belirli bir biçimde sıralanmış sonsuz sayıda sayının toplamı. Toplama işlemi yalnızca sonlu sayıda sayı için tanımlanmış olduğundan, sonsuz seri kavramı temel aritmetiğin konusu dışında kalır. Sonsuz seriler, matematiğin çeşitli alanlarında olduğu kadar fizik, kimya, biyoloji ve mühendislikte de yaygın biçimde kullanılır.

$a_1+a_2+a_3+\ldots$ bir sonsuz seri ise, n herhangi bir doğal sayı olmak üzere, $s_n=a_1+a_2+\ldots+a_n$ toplamına bu serinin kısmi toplamı denir; n sayısının giderek büyüyen değerleri için s_n sayıları sabit bir S sayısına yakınsıyorsa, seriye yakınsak seri denir; bu durumda S sayısı, serinin toplamı olarak adlandırılır. Yakınsak olmayan sonsuz serilere ıraksak seri denir; ıraksak bir serinin toplamından söz edilemez. Örneğin $1+1+1+\ldots$ sonsuz serisi için ilk n terimin toplanmasıyla elde edilen n'inci kısmi toplam, $s_n = n$'dir. Daha çok terim eklenerek bulunan kısmi toplamlar sonlu bir değere yakınsamaz, çünkü toplam sınırsız olarak büyür. Bu nedenle bu seri ıraksaktır. Yakınsak seriye yalın bir örnek olarak,

$$1+\frac{1}{2}+\frac{1}{4}+\cdots+\frac{1}{2^n}+\cdots$$

serisi verilebilir; bu seri için $s_n = 2-\frac{1}{2^{n-1}}$'dir; n sayısı büyüdükçe s_n toplamları 2'ye yakınsar. Bu nedenle bu sonsuz seri yakınsaktır ve toplamı 2'ye eşittir. Bu seri, $1+r+r^2+r^3+\ldots$ serisinin $r=½$ için özel durumudur. Genel olarak eşçarpanlı seri (ya da geometrik seri) olarak adlandırılan $1+r+r^2+r^3+\ldots$ serisi $0<r<1$ için yakınsaktır ve toplamı $1/(1-r)$'ye eşittir; $r\geq 1$ durumunda ise geometrik seri ıraksaktır. Eşçarpanlı serinin matematikte çok önemli uygulamaları vardır.

Bir sonsuz serinin yakınsak ya da ıraksaklığını sınamak amacıyla uygulanan standart testler vardır, ama bir serinin yakınsak ya da ıraksak olduğunu belirlemek her zaman olanaklı olmayabilir. Genel olarak, eğer $a_1+a_2+\ldots$ serisi yakınsak ise, n büyüdükçe a_n sayısı sıfıra yaklaşır. Bir sonsuz seriye sonlu sayıda terim eklenmesi ya da seriden sonlu sayıda terimin çıkartılması, serinin yakınsak olup olmama niteliğini değiştirmez. Eğer $a_1+a_2+\ldots$ serisinde a_n terimlerinin hepsi pozitif ise, n büyüdükçe kısmi toplamlar da büyüyecektir; bunlar ya sonlu bir değere yakınsar ya da sınırsız bir biçimde büyür. Bu gözlemden yola çıkılarak karşılaştırma testi olarak adlandırılan test geliştirilmiştir: Her n için $0\leq a_n\leq b_n$ ise ve $b_1+b_2+\ldots$ serisi yakınsak ise, $a_1+a_2+\ldots$ serisi de yakınsaktır. Bu test, küçük bir değişiklikle eşçarpanlı seriye uygulanabilir ve bu biçimiyle oran testi olarak anılır: $a_n>0$ ve $r<1$ olmak üzere, her n için $a_{n+1}/a_n\leq r$ ise, $a_1+a_2+\ldots$ serisi yakınsaktır. Bu test aracılığıyla, örneğin,

$$1+\frac{1}{2}+\frac{1}{3\cdot 2}+\frac{1}{4\cdot 3\cdot 2}+\cdots$$

serisinin yakınsak olduğu gösterilebilir: Bu seride, her n için $\frac{a_{n+1}}{a_n}=\frac{1}{n+1}\leq\frac{1}{2}$'dir, öyleyse seri yakınsaktır. Terimlerinin hepsi pozitif olmayan serilerin yakınsaklık ya da ıraksaklığını sınamak amacıyla da testler geliştirilmiştir.

Serilerin en önemli uygulama alanlarından biri, matematiksel fonksiyonların seri açılımlarıdır. $f_1(x)=\cos x$, $f_2(x)=\cos 2x$, ..., $f_k(x)=\cos kx$ ve $g_1(x)=\sin x$, $g_2(x)=\sin 2x$, ..., $g_k(x)=\sin kx$ trigonometrik fonksiyonlarının hepsi 2π periyotludur; bir başka deyişle, her x değeri için $f_k(x+2\pi)=f_k(x)$ ve $g_k(x+2\pi)=g_k(x)$ eşitlikleri geçerlidir. $a_0, a_1, \ldots$ ve $b_0, b_1 \ldots$ verilen sayılar olmak üzere,

$$f(x)=a_0+(a_1\cos x+b_1\sin x)+(a_2\cos 2x+b_2\sin 2x)+\cdots$$

sonsuz serisi (serinin x'in her değeri için yakınsak olması koşuluyla) bir $f(x)$ fonksiyonu tanımlar. Periyodu 2π olan her çeşit fonksiyon sinüs ve kosinüslerden oluşan böyle bir sonsuz seri biçiminde yazılabilir. Bir matematik problemi, eğer bu problemin dayandığı fonksiyon bir sinüs ya da kosinüs fonksiyonu ise, doğrudan ve kolaylıkla çözülebilir. Bu nedenle herhangi bir fonksiyonun yukarıda verilen $f(x)$ serisine (ya da bir benzerine) açılabilmesi büyük önem taşır; Fourier serisi(*) olarak adlandırılan bu seriden, özellikle çeşitli dalga hareketlerinin incelenmesinde yararlanılır.

sonsuzküçük, matematikte, her sonlu değerden küçük ama sıfırdan farklı nicelik. Gerçek sayılar sisteminde böyle bir nicelik yer alamaz, ama diferansiyel ve integral hesaba ilişkin ilk çalışmalar bu biraz bulanık kavrama dayandırılmıştır. Türev, sonsuzküçüklerin oranı olarak tanımlanmış, integraller sonsuzküçük genişlikli dikdörtgenlerin toplamı olarak hesaplanmıştı. Diferansiyel ve integral hesap, bu nedenle önceleri sonsuzküçükler hesabı olarak anılmıştır. Limit, süreklilik ve gerçek sayı kavramları açıklık kazandıkça bu terimler yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

Sontag, Henriette, asıl adı GERTRUD WALPURGIS SONNTAG (d. 3 Ocak 1806, Koblenz, Fransa - ö. 17 Haziran 1854, México, Meksika), Alman soprano. Babası tiyatro oyuncusu, annesi şarkıcı idi. Sontag çok küçük yaşta tiyatro eğitimi aldı ve hem tiyatro oyunlarında, hem de operalarda çocuk rollerinde oynadı. Babasının ölümünden sonra annesiyle Prag'a taşındılar. Sontag Prag Konservatuvarı'nda birkaç yıl eğitim gördü. 1821'de François-Adrien Boieldieu'nün *Jean de Paris*'sinde (Parisli Jean) sahneye çıktı. 1823'te Viyana'da, Carl Maria von Weber'in isteği üzerine onun *Euryanthe* operasında oynadı ve büyük bir başarı kazandı. 1824'te Beethoven'ın *Dokuzuncu Senfoni*'sinin ve *Missa Solemnis*'inin Viyana'daki prömiyerlerinde soprano partilerini seslendirdi. Bunu izleyen yıllarda Berlin, Paris, Londra ve öbür belli başlı Avrupa merkezlerini kapsayan turnelere çıktı, gittiği her yerde büyük heyecanla karşılandı.

Sontag 1828'de Sardinya kontu Carlo Rossi ile gizlice evlendi. Lahey büyükelçisi olan kocasının siyasal konumu nedeniyle kendisine yapılan baskılara karşı koyamayarak, 1830'da sahneden çekildi. On dokuz yıl boyunca çok seyrek, yalnızca özel toplantılarda ve hayır konserlerinde söyledi. Sardinya'daki siyasal karışıklıklar kocasının diplomatik yaşamını sona erdirince Sontag yeniden sahneye dönerek Londra'da altı aylık bir sözleşme imzaladı; ardından İngiltere ve Fransa'da turneye çıktı. 1850'de Londra'da Fromental Halévy'nin *La tempesta*'sında (Fırtına) Miranda rolünü canlandırdı, çok başarılı bir Almanya turnesinden sonra 1852'de ABD'ye gitti. Meksika turnesinde Donizetti'nin operasında Lucrezia Borgia rolünde son kez sahneye çıktı. Oradaki kolera salgınında hastalanarak öldü.

Sontag, Susan (d. 16 Ocak 1933, New York kenti, ABD), daha çok çağdaş kültürü ele alan denemeleriyle tanınmış ABD'li yazar.

Çeşitli kolej ve üniversitelerde felsefe dersleri verdikten sonra 1963'te ilk romanı *Benefactor*'ı (Velinimet) yayımladı. Gene 1960'ların başında *The New York Review of Books*, *Commentary* ve *The Partisan Review* gibi dergilere deneme ve makaleler yazdı. Bu kısa yazıların bir bölümünü *Against Interpretation and Other Essays* (1968; Yoruma Karşı ve Öbür Denemeler) adlı kitapta topladı. İlk romanı gibi gerçeklik ve öznelliğin doğasıyla ilgili ikinci romanı *Death Kit*'i (1967), *Styles of Radical Will* (1969; Radikal İrade Üslupları) adlı deneme kitabı izledi. Sonraki eleştiri yapıtları arasında *On Photography* (1977; Fotoğraf Üzerine), hastalığın, özellikle de kanserin çağdaş toplumdaki anlamını çözümleyen *Illness as Metaphor* (1979; *Bir Metafor Olarak Hastalık*, 1988), *Under the Sign of Saturn* (1980; Satürn Burcunda) ve kanserle ilgili kitabının devamı niteliğindeki *AIDS and Its Metaphors* (1989; AIDS ve Metaforları) sayılabilir.

Sontag denemelerinde çağdaş kültürün çeşitli yön ve kişiliklerini felsefi bir yaklaşımla çözümler. Kendisine 1964'te ABD çapında ün kazandıran ilk denemesi "Notes on 'Camp' "te toplumun belli bir kesitinin zevklerini tartışır. Geniş bir bilgi birikimine dayalı incelemelerinde tiyatro, sinema, güzellik ve öncü sanat gibi çok çeşitli konularla Nathalie Sarraute, Robert Bresson ve Francis Bacon gibi kişileri ele alır. Eleştiri yazıları ve romanlarının yanı sıra senaryolar da yazmış, sinema yönetmenliği yapmış, ayrıca Roland Barthes ve Antonin Artaud'nun seçme yazılarını derlemiştir.

Sontag'ın çeşitli öykü ve denemeleri Türkçede *Ben Vesaire* (1988) başlığı altında bir araya getirilmiş, *On Photography* kitabındaki yazıların birçoğu da çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. 1990'da yayımlanan *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş-S. Sontag Seçkisi*, çeşitli yazılarını içeren bir başka derlemedir.

Sony Corporation, Japonca SONI KK, tüketiciye yönelik elektronik aygıtlar üreten büyük Japon şirketi. Merkezi Tokyo'dadır.

II. Dünya Savaşı sırasında elektronik aygıtlar üreten Japon Precision Instruments Company'nin sahibi İbuka Masaru ile uygulamalı bilimler öğretmeni Morita Akio tarafından, Tokyo Telecommunications Engineering Corporation adıyla 1946'da kuruldu. Büyük bir *saki* (pirinç birası) imalathanesi bulunan Morita'nın babasının finanse ettiği kuruluş, savaş sırasında gelişen ileri teknolojiyi tüketim mallarına uygulamayı amaçlıyordu. 1958'de şirket bugünkü adını aldı. Başlangıçta voltmetre, elektrikli yastık, telgraf tesisleri için rezonatör ses üreteçleri ve benzer aygıtlar üretti. Tüketiciye yönelik ilk önemli ürünü, Japonya'da 1950'de piyasaya çıkan bir kasetçalardı. Sony 1960'ta, 20 cm ekranlı transistorlu bir televizyonu piyasaya sürerek televizyon için yeni bir pazarın doğmasını sağladı. 1968'de yeni ve basitleştirilmiş bir resim tüpüyle donatılmış renkli televizyonu piyasaya sürdü.

Sony, video kayıt cihazları piyasasının kârlılığını saptayan ilk şirketlerden biri oldu. 1969'da hem sanayiye hem de tüketiciye yönelik renkli video kayıt cihazını üretti. 1972'de Betamax renkli video kaset sistemini pazarlamak için bir yan şirket kurdu.

20. yüzyılın sonunda Japonya'nın elektronik tüketim malları üretiminde önde gelen ülke olma hedefinde Sony başı çekti. 1987-88'de CBS Inc.'den CBS Record Group'u satın alarak, dünyanın en büyük plak şirketini ele geçirmiş oldu. Ardından 1989'da Columbia Pictures Entertainment Inc.'i satın aldı.

Soong AİLESİ. SUNG olarak da yazılır, Pinyin yazımında SONG, 20. yüzyılda Çin'in siyasal yaşamını büyük ölçüde etkilemiş aile. En tanınmış üyeleri Charlie Soong (Charles Jones Soong), onun çocuklarından banker ve politikacı T.V. Soong(*) ile Çan Kay-şek'in karısı Soong Mei-ling(*) ve Sun Yat-sen'in karısı Soong Ch'ing-ling'dir(*).

Asıl adı Han Jiaoshun olan Charlie Soong (1866-1918) Hainan Adasının doğu kıyısındaki liman kenti Wenchang'da doğup büyüdü. Dokuz yaşındayken Doğu Hint Adalarına gitti. Üç yıl orada çalıştıktan sonra ABD'ye geçti. Etkili kişilerle ilişki kurdu ve Metodistlerce misyoner olarak yetiştirildi. 1886'da Çin'e döndü ve 1887'de evlendi. Ertesi yıl Qing (Mançu) hanedanını (1644-1911/12) devirmeyi amaçlayan gizli bir örgüte girdi. Misyonerlik çalışmalarını 1892'ye değin sürdürdü. Bu arada yayımcılığa başladı. İlk olarak düşük fiyatla Çince Kitabı Mukaddes basıp sattı. Zamanla, Julian Carr adında zengin bir ABD'linin de yardımıyla büyük bir servet edindi ve pek çok alana el attı. 1894'te tanıştığı Sun Yat-sen'in etkisiyle bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1906'da Devrimci İttifak'ın saymanlığına getirildi ve Kuomintang'ın mali sorumluluğunu üstlendi.

Soong bütün çocuklarını eğitim için ABD'ye gönderdi. En büyük çocuğu Ailing (1890-1973), ülkesine döndükten sonra Sun Yat-sen'in sekreteri oldu ve 1914'te banker ve işadamı H. H. K'ung(*) ile evlendi. Ablasından boşalan sekreterlik görevini üstlenen Ch'ing-ling aynı yıl Sun Yat-sen'le evlendi. Charlie Soong'un üçüncü çocuğu T. V. Soong ile H. H. K'ung, Sun Yat-sen önderliğindeki Kuomintang'a önemli ölçüde parasal destek sağladılar; ayrıca ABD'deki ilişkilerinden yararlanarak uluslararası planda partinin propagandasını yaptılar. Sun'un 1925'te ölmesinden sonra parti hiziplere bölündü. 1927'de Charlie Soong'un dördüncü çocuğu Soong Mei-ling'le evlenmiş olan Çan Kay-şek'in başını çektiği hizip, Sun'un dul karısı Ch'ing-ling önderliğindeki hizip karşısında üstünlük sağladı. Çan Kay-şek hükümetinde etkili bir konuma gelen T.V. Soong kardeşi Mei-ling'le birlikte Çin'in dış ilişkilerini yönlendirdi. Muhalefete önderlik eden Ch'ing-ling ise 1949'da kurulan komünist yönetimde simgesel olmakla birlikte yüksek bir göreve getirildi.

Soong, T. V., asıl adı SONG ZIWEN, Wade-Giles yazımında SUNG TZU-WEN (d. 4 Aralık 1894, Şanghay, Çin - ö. 24 Nisan 1971, San Francisco, ABD), Çinli işadamı. Kuomintang hükümetini desteklemiş ve önemli görevlerde bulunmuştur.

Milliyetçi işadamı Charlie Soong'un oğluydu. ABD'de Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1917'de Çin'e döndü, kısa sürede bankacılık ve finans çevrelerinde önemli bir yer edindi. 1923'ten sonra Sun Yat-sen'in önderliğindeki Kuomintang'a (Milliyetçi Halk Partisi) mali destek sağlamaya başladı. Kız kardeşi Soong Ch'ing-ling'le evli olan Sun Yat-sen'in isteği üzerine 1924'te Guangzhou'da (Kanton) Çin Merkez Bankası'nı kurdu. Banka dört yıl sonra, para basma yetkisiyle devlet hazinesi olarak yeniden örgütlendi. 1925'te yeni Kuomintang hükümetinde maliye bakanı oldu.

Soong 1927'den sonra, öteki kız kardeşi Soong Mei-ling'le evlenen ve Kuomintang'ın başına geçen Çan Kay-şek'le işbirliğine girdi. Maliye bakanı olarak, devletin mali yapısını yenilemek amacıyla vergi sisteminde reform yaptı, ülke içi gümrük sistemini (*lijin*) kaldırdı, iç ve dış borçları yeniden düzenledi. 1928-30 arasında yabancı devletlerle bir dizi anlaşma yaparak Çin'in gümrük bağımsızlığını yeniden elde etti. Bu anlaşmalardan sonra ülkeye giren yabancı mallara uygulanan gümrük oranlarını arttırdı. Kuomintang yönetiminin tüm ülkeye yayılması için gerekli olan mali desteğin sağlanmasına katkıda bulundu. Hükümetin, onun karşı çıkmasına aldırmaksızın 1931'de yeni bir tahvil çıkartması üzerine maliye bakanlığından istifa ettiyse de önemli görevlerde bulundu. 1933'te yeniden tahvil çıkarılması üzerine bu görevlerden de ayrıldı. 1936'da yeniden hükümette görev aldı. Çin-Japon Savaşı sırasında Batılı ülkelerle görüşmelerde bulundu. 1942'de dışişleri bakanı oldu. 1943'te yabancıların Çin toprakları üzerinde kendi yasalarına bağlı olma hakkı kaldırıldı. 1945'te milliyetçi hükümetle SSCB arasında bir dostluk antlaşması yapılmasını sağladı. Komünistler 1949'da Çin anakarasını ele geçirince, ABD'ye yerleşerek iş ve bankacılık çevrelerinde etkili bir konum kazandı.

Soong Ch'ing-ling, Pinyin yazımında SONG QINGLING (d. 27 Ocak 1892, Şanghay - ö. 29 Mayıs 1981, Pekin, Çin), 1911 Devrimi'nin önderi Sun Yat-sen'in karısı. Kocasının ölümünden sonra Çin'de önemli bir siyasal kişilik konumuna gelmiştir.

Milliyetçi işadamı Charlie Soong'un kızıydı. ABD'de öğrenim gördü. Kendisinden 26 yaş büyük olan Sun Yat-sen ile 25 Ekim 1914'te evlendi. Sun'un kurduğu Kuomintang bölününce, partinin sol kanadını destekledi. Bu kanadın 1927'de komünistleri tasfiye ederek Çan Kay-şek önderliğindeki sağ kanatla yeniden birleşmesini Sun'un ideallerine ihanet olarak nitelendirdi. Daha sonra SSCB'ye giderek bir süre orada kaldı. 1937'de Çin-Japon Savaşı'nın çıkmasından sonra, özellikle komünistlerin denetimindeki bölgelerde tıbbi yardım ve çocuk sağlığı çalışmalarında bulunan Çin Savunma Birliği'ni örgütledi. Bu dönemde kız kardeşi Soong Mei-ling (Çan Kay-şek'in karısı) ve Kuomintang hükümetinde etkili bir konumu olan erkek kardeşi T. V. Soong ile geçici olarak yeniden bir araya geldi. 1948'de Çan Kay-şek'e karşı Hong Kong'da kurulan Kuomintang Devrimci Komitesi'nin onursal başkanı oldu. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından sonra yeni yönetimde yüksek bir göreve getirildi. Toplumsal refah ve barış alanındaki çalışmalarından dolayı 1951 Stalin Barış Ödülü'nü aldı. Kültür Devrimi sırasında gösterişli yaşam biçimi nedeniyle Kızıl Muhafızlarca eleştirildiyse de konumunu yitirmedi. 1981'de ÇHC'nin onursal başkanlığına getirildi.

Soong Mei-ling, Pinyin yazımında SONG MEILING (d. 5 Mart 1897, Wenchang, Guandong, Çin), Kuomintang lideri Çan Kay-şek'in karısı.

Milliyetçi işadamı Charlie Soong'un kızıydı. 1908-17 arasında ABD'de öğrenim gören Soong Mei-ling 1 Aralık 1927'de Çan Kay-şek'le evlendi. Onun Batı kültürü ve düşüncesini öğrenmesine yardımcı oldu. Ayrıca görüşlerini Batı'ya tanıtmaya çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında ABD dergilerine Çin'le ilgili birçok makale yazdı. 1943'te ABD'ye yaptığı gezide, ABD Kongresi'nin birleşik oturumunda konuşan ilk Çinli ve ikinci kadın oldu. Yayımlanan yapıtları arasında *This is Our China* (1940; Bu Bizim Çin'imiz), *The Sure Victory* (1955; Kesin Zafer), seçilmiş konuşmalarını topladığı iki kitap ve çok sayıda Çin resim albümü sayılabilir.

Sophokles (d. İÖ y. 496, Kolonos, Atina yakınları - ö. İÖ 406, Atina), Eski Yunan'ın üç büyük tragedya yazarından biri. Aynı dönemde yaşamış Aiskhylos'tan genç, Euripides'ten yaşlıdır. Yaklaşık 123 oyunundan yedisi günümüze ulaşmıştır. Ayrıca Tanrı Hermes'in ilk kahramanlıklarıyla ilgili *İkhneutai* adlı bir Satyr oyunundan 400 dize ve kaybolmuş oyunlarından çeşitli parçalar bulunmaktadır.

Yaşamı. Sophokles'in Antik Çağdan günümüze ulaşan tek yaşamöyküsü, bilinmeyen bir yazarın eski yaşamöykülerinden derlediği, gerçekler kadar varsayım ve dedikodulara da yer veren, tarihi belirsiz bir metindir. Bu yaşamöyküsündeki bilgiler Antik Çağa ait başka kaynaklarla desteklense de, Sophokles'in yaşamıyla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu kaynaklardan, yaşamın nimetlerinden payını almış, sevilen ve sayılan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Sophokles, varlıklı bir silah imalatçısının oğlu olduğu için iyi bir eğitim gördü. Dönemin önde gelen müzikçilerinden Lampros'tan ders aldı. Ayrıca Aiskhylos ile tragedya (büyük olasılıkla beste ve koreografi) çalıştığı sanılmaktadır. Aynı zamanda usta bir lir çalgıcısı, iyi bir dansçı ve güreşçiydi. Salamis'te Perslere karşı kazanılan zaferin (İÖ 480) kutlamaları sırasında erkek çocuklardan oluşan koroyu Sophokles yönetmişti. İlk kez ne zaman bir tiyatro şenliğinde yarıştığı ise bilinmemektedir. İlk başarısını İÖ 468'de Dionysos Şenlikleri'nde Aiskhylos'u geride bırakarak kazandı. İÖ 3. yüzyıldan kalma bir yazıta göre 18, İS 10. yüzyıla ait *Suidas* adlı ansiklopedik sözlüğe göre 24 birincilik almıştır. Sophokles'in yaşamöyküsünde ise İÖ 2. yüzyılda yaşamış bir yazardan alıntı yapılarak 20 birincilik, birçok ikincilik aldığı ve hiç üçüncü olmadığı söylenir. Daha önemsiz şiirlerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

Euripides'ten farklı olarak Sophokles Atina'nın toplumsal yaşamında önemli bir rol oynadı. İÖ 443-442'de Atina'nın Delos Birliği'ndeki müttefiklerinden aldığı vergiyi toplayan hazine görevlilerinin başkanlığını (*hellenotamias*) üstlendi. İÖ 440'ta, ayaklanan Samoslulara karşı girişilen savaşı yöneten 10 komutandan (*strategos*) biriydi; aynı savaşta Perikles onun üstüydü. Doğruluğu tartışma götürmekle birlikte Byzantion'lu Aristophanes'e ait olduğu sanılan *Antigone*'nin (*Antigone*, 1941, 1946) girişine eklenmiş "Tartışma", Sophokles'in komutan seçilmesini oyunun yarattığı başarıya bağlar. Plutarkhos da Sophokles'in ikinci kez *strategos*'luğa seçildiğini ima eder. Antik Çağdan kalma yaşamöyküsünde ise yabancı ülkelerde elçilik görevinde bulunduğu, ayrıca bir müzik ve edebiyat derneği niteliğindeki *Thiasos ton Mouson*'un (İlham Perisine Tiyatro) kurucusu olduğu söylenir. Kendinden 12 yaş küçük olan Euripides'ten birkaç ay fazla yaşayan Sophokles, Atina'nın Peloponnesos Savaşı'nda yenilmesinden hemen önce öldü.

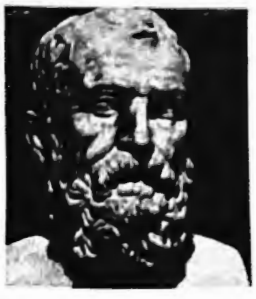

Sophokles
ABC Ajansı

Oyunları. Sophokles'in tamamı günümüze ulaşan yedi oyununun tümü de olgunluk dönemi yapıtlarıdır. Ama bunların çoğunun tarihi kesin olarak belirlenememiştir. Bazı kaynaklara göre *Antigone* ilk kez İÖ 442 ya da 441'de, *Philoktetes* (*Philoktetes*, 1941, 1958) Sophokles 90 yaşındayken 409'da, *Oidipus epi Kolono* (*Oidipus Kolonos'ta*, 1941) ise ancak ölümünden sonra sahnelenmiştir.

Bu oyunlardan ilki olan *Aias mastigophoros* (*Aias*, 1941, 1963) Troya Savaşı'nda kibri yüzünden ihanete sürüklenen ve bu yüzden sonunda intihar eden kahraman Aias'la ilgilidir. Aias, kahramanlık ödülünün kendisine değil de, Odysseus'a verilmesine kızarak Odysseus'la, ona bu ödülü layık gören komutanlar Agamemnon ve Menelaos'u öldürmek ister, ama Tanrıça Athena'nın müdahalesi sonucunda utançla kendini öldürür.

Sophokles'in olduğu kadar Eski Yunan tragedyasının da en ünlü oyunlarından *Antigone* ise, devlet ile aile bağları, krala bağlılıkla erkek kardeşine bağlılık arasında bir seçim yapmak zorunda kalan, eski Thebai kralı Oidipus'un kızı Antigone'nin çatışmasını konu alır. Antigone, Thebai'ye karşı savaştığı için vatan haini ilan edilen erkek kardeşi Polyneikes'in ölüsünü, yeni Thebai kralı Kreon'un buyruğuna karşı çıkıp dinsel yasalara uygun gömdüğü için ölüme mahkûm edilir. Oyunun sonunda, Antigone'nin atıldığı zindanda canına kıymasının ardından, oğlu ve karısı intihar eden Kreon da yalnızlığa sürüklenir.

Trakhiniai (*Trakhis Kadınları*, 1941) Yunan mitoloji kahramanlarından Herakles ile onun sevgisini yeniden kazanmaya çalışan karısı Deianeira arasındaki ilişki etrafında gelişen bir aile tragedyasıdır.

Sophokles'in ve Eski Yunan tiyatrosunun gene en ünlü yapıtlarından biri olan *Oidipus Tyrannos*'un (*Kral Oidipus*, 1941, 1992) başkahramanı, yazgısından kaçmaya çalışırken gitgide ona daha çok yaklaşan Thebai kralı Oidipus'tur(*). Korinthos kralı Polybos ve karısının oğlu olduğunu sanan Oidipus, babasını öldürüp annesiyle evleneceği yolundaki Delphoi kehanetinin gerçekleşmesini önlemek için, bir daha dönmemek üzere Korinthos'u terk eder. Ama Thebai'ye giderken yolda çıkan bir kavga sırasında, kim olduğunu bilmeden öz babası Laios'u öldürür. Ardından da, kenti Sfenks'ten (Sphinks) kurtardığı için Thebai kralı olur ve gene bilmeden öz annesiyle, kentin dul kraliçesi İokaste'yle evlenir ve ondan çocukları olur. Sonunda Oidipus, büyüyünce babasını öldüreceği yolundaki bir kehanetten korkup onu ölüme terk eden Laios ile İokaste'nin oğlu olduğunu ve bilmeden Delphoi kehanetini gerçekleştirdiğini fark eder. Bunun üzerine İokaste utancından kendini öldürür, Oidipus ise kendini kör eder: Artık dış dünyayı görmemekte, ama kendi yaşamıyla ilgili korkunç gerçeği görebilmektedir.

Aiskhylos'un *Khoiphoroi*'si (Sunu Taşıyanlar) gibi Sophokles'in *Elektra*'sı da (*Elektra*, 1941, 1946) Orestes'in, annesi Klytaimestra ile âşığı Aigisthos'tan babası Agamemnon'un intikamını alması etrafında gelişir. Ama oyunun odak noktası Orestes değil, tutkudan öfkeye, umutsuzluktan sevince çok çeşitli ruh halleri içinde resmedilen kız kardeşi Elektra'dır. *Philoktetes* adlı tragedya ise, onulmaz hastalığı yüzünden ıssız bir adaya terk edilen yaşlı savaşçı Philoktetes'le, Yunanlıların Troyalıları ancak onun sayesinde yenebileceklerini anlamaları üzerine, genç savaşçı Neoptolemus'u kullanarak onu kurnazca savaşa sokmaya çalışan Odysseus'un öyküsüdür. *Oidipus Kolonos'ta* adlı tragedyasında ise yaşlı Oidipus'un oğulları ve Thebai kenti tarafından lanetlendikten sonra sürgündeki yılları anlatılır. Oidipus Kolonos'ta öldükten sonra toprağın içine çekilir ve sonunda kendini kurtaran bu ülkenin koruyucu kahramanı olur.

Değerlendirme. Sophokles Eski Yunan tiyatrosuna birçok yenilik getirdi. Bunların en önemlilerinden biri, sahnedeki oyuncu sayısını ikiden üçe çıkarması ve Aiskhylos'un birbirine sıkı sıkıya bağlı oyunlardan oluşan üçlemelerinden farklı olarak olayı, bağımsız bir bütün oluşturabilen tek bir oyunda işlemesiydi. Sophokles'ten sonra artık üçleme, aynı yazarın yazdığı ve aynı şenlikte sahnelenen üç bağımsız tragedyayı belirtir oldu. Gene Sophokles'e atfedilen bir başka yenilik ise, korodaki oyuncu sayısını 12'den 15'e çıkarması ve sahnede mekân tanımlamak ya da atmosfer yaratmak amacıyla ilk kez sahne resimleri kullanmasıydı. Sophokles'in Yunan tiyatrosunun gelişimi açısından bir önemi de, Yunan mitolojisindeki tanrıları olduğu gibi kabul etmekle birlikte, yapıtlarında karakterlerin, özellikle de Elektra ve Antigone gibi kadın karakterlerin çatışmalarını odak almasıydı. Aristoteles'in *Poetika*'da *Kral Oidipus*'u sıkça örnek göstermesi, oyunu biçimsel özellikleriyle yetkin bir tragedya saydığını gösterir.

Sophron (SYRAKUSALI) (ö. İÖ y. 430), Dor lehçesinde yazdığı düzyazı mimlerle tanınmış yazar. Mimlerinden yalnızca birkaç sözcük günümüze ulaşmıştır, ama Orkinos Avcısı ya da Kadın Terzi gibi başlıklardan, bunların gündelik yaşamdan sahneleri betimlediği anlaşılmaktadır. Daha uzun bir parçası günümüze ulaşmış bir mim ise bir büyü ayinini anlatır. Sophron, Theokritos ve Herodas'ı etkilemiş, Platon'un da övgüsünü kazanmıştır.

Sophronios (d. y. 560, Şam - ö. 11 Mart 638, Kudüs), Kudüs patriği, keşiş ve ilahiyatçı.

Retorik öğretmeni olan Sophronios yaklaşık 580'de Mısır'da inzivaya çekildi ve Kudüs'teki Aziz Theodosios Manastırı'na girdi. Anadolu, Mısır ve Roma'nın manastır merkezlerini, Bizanslı tarihçi İoannes Moskhos'la birlikte gezdi. 633 yılında İskenderiye, Mısır ve Konstantinopolis'e (İstanbul) giderek buralardaki patrikleri Monotelit(*) öğretiyi reddetmeleri için ikna etmeye çalıştı. Bunu başaramamasına karşın, 634'te Kudüs patrikliğine seçildi. Yunan Kilise Babaları'ndan, İsa'nın ikili doğasına ilişkin geleneksel görüşü destekleyen 600 kadar metni bir *Florilegium*'da (Antoloji) bir araya getirdi. Kudüs'ün 637'de Hz. Ömer'in komutasındaki Müslüman Arapların eline geçmesinden sonra, haraç yükümlülüğü karşılığında Hıristiyanlara dinsel özgürlük tanınmasını sağladı.

Sophronios'un Müslümanların Kudüs kuşatması ve çeşitli dinsel törenler gibi konuları işleyen klasik vezinle yazılmış 23 odu vardır. Günümüze ulaşan yapıtları *Patrologia Graeca* (Yunan Kilise Babaları'nın Metinleri), c. 87, no. 3 (1860) içinde toplanmıştır.

soprano, insan ses alanının en yükseği ya da en tizi. Yaklaşık olarak orta *Do* ile, onun üstündeki ikinci *La* arasındadır. Yaklaşık olarak orta *Do*'nun altındaki *La* ile, orta *Do*'nun üstündeki ikinci *Fa* ya da *Sol* arasındaki ses alanına mezzosoprano adı verilir. Soprano, genellikle kadın sesleri için kullanılan bir terim olmakla birlikte çocuk şarkıcılarla 16, 17 ve 18. yüzyıllardaki erkek kastrato şarkıcılara da bu ad verilir. Dört partili ses müziğinde soprano partisi en tiz partidir ve en üst porteye yazılır.

Soprano terimi, bir çalgı ailesindeki en tiz sesli çalgı için de kullanılır (örn. soprano saksofon). Terim, İtalyanca *sopra* (üst) sözcüğünden kaynaklanır ve 13-16. yüzyıllar arasının çoksesli (çok partili) müziğinde en tiz partiyi gösteren daha önceki Latince *superius* terimine karşılık düşer.

Soprano sesler kendi aralarında renklerine ya da çevikliklerine göre ayrıca sınıflandırılır. Dramatik soprano sesi zengin, etkili ve güçlü bir nitelik taşır ve rengi oldukça koyudur. Lirik soprano sesi daha hafif ve çınlayıcı niteliktedir. Koloratur soprano ise çok tiz seslere kadar (orta *Do*'nun üstünde ikinci *Do*'ya ve daha yukarısı) uzanır, son derece büyük bir çevikliğe ve açık bir renge sahiptir.

Sopwith, Sir Thomas Octave Murdoch (d. 18 Ocak 1888, Londra - ö. 2 Ocak 1989, King's Somborne, Hampshire, İngiltere), İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sırasında kullandığı ünlü Sopwith "Camel" ve "Triplane" tipi savaş uçaklarını geliştiren uçak tasarımcısı ve sanayici.

1910'da satın aldığı bir uçakla kendi kendine uçmayı öğrenen Sopwith, aynı yıl Avrupa kıtası üzerindeki en uzun uçuş rekorunu kırarak De Forest Ödülü'nü aldı. 1912'de Sopwith Aviation Company'yi kurdu ve "Blériot" tipi bir monoplanla havacılık alanında düzenlenen ilk Derby yarışında birinci oldu. 1914'te, Schneider Trophy yarışını kazanan deniz uçağının tasarımını ve yapımını gerçekleştirdi.

Sopwith'in şirketi I. Dünya Savaşı sırasında "Pup", "Camel", "1 ½-Strutter" ve "Triplane" tipi uçakları üretti. Bunlardan "Camel" tipi uçaklar savaş sırasında 1.294 Alman uçağı düşürerek, İngiltere'nin savaşı kazanmasında önemli rol oynadı. Sopwith, 1925-27 arasında İngiliz Uçak Yapımcıları Derneği'nin başkanlığını yürüttü.

Yat tasarımcılığı da yapan Sopwith kendi tasarımladığı "Endeavour" (1934) ve "Endeavour II" (1937) yatlarıyla Amerika Kupası'na katıldı. 1953'te "sir" unvanı aldı.

Sorabji, Kaikhosru Shapurji, asıl adı LEON DUDLEY SORABJI (d. 14 Ağustos 1892 ya da 1895, Londra yakınları - ö. 15 Ekim 1988, İngiltere), Asya kökenli melodi öğeleriyle özgür ritimleri Avrupa müziğinin çoksesli yapı öğeleriyle kaynaştırdığı karmaşık yapıtlarıyla tanınan besteci. Parsi, Sicilyalı ve İspanyol kökenli bir aileden gelir.

Sorabji'nin en ünlü kompozisyonu 1930'da tamamlayıp kendi çaldığı *Opus Calvicembalisticum*'dur. Yapıt, iki buçuk saatten fazla süren tek bir bölümden oluşur. Ama gerek yayımlanmamış ve seslendirilmemiş olan *Piyano Sonatı No. 5*'i (1934-35), gerekse orkestra, bariton solo ve iki koro için *Jami Symphony*'si (1942-51) uzunluk bakımından onu da aşar. Gene solo sesler, koro ve orkestra için senfonik *High Mass*'i (1958-61; *Büyük Missa*) bin icracıyı gerektirir. Sorabji 1940'tan 1976'ya değin yapıtlarının çalınmasını ya da yeni basımlarının yapılmasını yasaklamış, bunları yalnızca kendi özel kayıtlarıyla sunmuştur.

Sorabji'nin *Around Music* (1932; Müzik Çevresinde) ve *Mi Contra Fa: The Immoralisings of a Machiavellian Musician* (1947; Fa'ya Karşı Mi: Makyavelci Bir Müzikçinin Densizlikleri) gibi kitapları da vardır.

Soranos (EPHESOS'LU) (ö. İS 2. yy, İskenderiye ve Roma), Eski Yunanlı hekim. Tıpta basit uygulama kurallarını vurgulayan ve hastalıkların vücudun içindeki gözeneklerdeki dengesizliklerden kaynaklandığını ileri süren okulun başlıca temsilcilerindendir. Kadın hastalıkları, gebelik ve çocuk bakımı konularında yazdıkları tıp çevrelerini yaklaşık 1500 yıl boyunca etkilemiştir. Ebelik ve kadın hastalıkları konusunu ele aldığı yapıtında çok sayıda gebeliği önleme yöntemi ile doğum masasını ve doğumda bebeği ayaklarından tutarak çıkarma yöntemini anlatmış, ayrıca raşitizmin şaşılacak derecede ayrıntılı bir açıklamasını vermiştir. Başka bir yapıtının sinir hastalıklarına ilişkin bölümü, çağdaş psikoterapiye benzer tedavi önerileri içerir. Titiz bir gözlemci ve çok uzman bir uygulamacı olan Soranos, Hippokrates'in bilinen en eski yaşamöyküsüyle kemik kırıkları üzerine bir inceleme de yazmıştır.

Soranus, Eski Roma dininde yeraltı tanrısı. Etruria'nın güneyindeki Soracte Dağında Soranus için düzenlenen ayinlerde, rahipler (*hirpi Sorani*) yanan kömürler üzerinde çıplak ayakla yürürlerdi. Soranus Roma'nın Cehennem Tanrısı Dis Pater'le ya da Romalıların da benimsediği Yunan tanrısı Apollon'la özdeşleştirilirdi. Eşi Feronia ise nitelikleri tam olarak bilinmeyen bir tanrıçaydı.

Sorb dilleri, LAUSITZ, LUSATIA ya da VEND DİLLERİ olarak da bilinir, birbirine çok yakın Batı Slav dilleri ya da lehçeleri. Bugün Almanya'nın doğusunda bu dili konuşan az sayıda kişi, ortaçağda çok daha geniş olan bir dil grubunun devamıdır. Yüksek Sorb dilinin merkezi Çekoslovakya sınırı yakınlarındaki Bautzen, Aşağı Sorb dilinin merkezi Polonya yakınlarındaki Cottbus'tur. Yüksek ve Aşağı Sorb dillerinden farklı olarak yazılı biçimi gelişmemiş olan Doğu Sorb dilinin bugünkü uzantıları ise Muskau (Mužakow) yöresinde konuşulur. Sorb dillerinde yazılmış en eski metinler, 15. yüzyıldan kalmadır. Daha çok ses sistemleri açısından farklılık gösteren bu dillerin birbirinden ayrılmaya başlaması ise daha eski bir tarihe, 13. yüzyıla rastlar. Prusya Krallığı Aşağı Sorb dilini bastırırken, Saksonya'da Yüksek Sorb dili değer kazanmıştır. Sorb dillerini konuşanlar bugün Almanca da konuşurlar, ama bu dilin konuşulduğu yörelerde 1948'den bu yana okullarda Yüksek ve Aşağı Sorb dilleri de öğretilir.

Sorblar, Almanya'nın doğu kesiminde yaşayan Slav kökenli azınlık. Spree Irmağı vadisinde, Bautzen (Sorb dilinde: Budissin) ve Cottbus yöresinde toplanmışlardır.

Sorbların yaşadığı yöre geçmişte Lausitz bölgesinin parçasıydı; bu bölgenin tarihinde Sorblar büyük rol oynadı. Bugünkü Sorbların atası olan Luvici ve Milcani adlı iki küçük Slav kabilesi gene Sorb adıyla bilinen daha büyük bir kabilenin parçasıydı. Bu kabile de topluca Vendler adıyla anılan Slav kabilelerinden biriydi. Vendler yüzyıllar boyunca Elbe ve Oder ırmakları arasındaki yörede yaşadıktan sonra ortaçağ sonlarında Almanlara boyun eğmişler ve zamanla onlar arasında erimişlerdi. Bugünkü Sorblar ise yüzyıllardır Almanların arasında yaşamalarına karşın etnik kimliklerini, dillerini, edebiyatlarını ve göreneklerini korumuşlardır. Büyük çoğunlukla Katoliktirler ve Latin kökenli bir alfabe kullanırlar. 1990'ların başlarındaki nüfusları 70 bin dolayındadır. *Ayrıca bak.* Vendler.

Sorbonne, ilahiyatçı Robert de Sorbon'un (1201-74) Paris'te yaklaşık 1257'de kurduğu, zamanla Avrupa'nın başlıca öğretim merkezlerinden biri durumuna gelen yüksekokul. Paris Üniversitesi'nin çekirdeği olmuştur. *Ayrıca bak.* Paris Üniversiteleri I-XIII.

Sorbus *bak.* üvez

Sorby, Henry Clifton (d. 10 Mayıs 1826, Woodbourne, Sheffield yakınları, Yorkshire - ö. 9 Mart 1908, Sheffield, İngiltere), ince kayaç dilimleri üzerinde gerçekleştirdiği mikroskop çalışmalarıyla "mikroskopik petrografinin kurucusu" unvanını kazanan İngiliz jeolog. Önceleri tarım kimyası üzerinde çalışan Sorby, 1847'de tahıllardaki kükürt ve fosfor üzerine bir makale yayımladı. Ama daha sonra çalışmalarını jeoloji alanında yoğunlaştırdı ve bu kez Yorkshire'daki vadilerin kökenine ilişkin bir çalışma yayımladı. Ardından, jeolojik dönemlerin fiziksel coğrafyası, kayaçların aşınması, çökelmesi ve ırmak sekilerinin oluşumu üzerine incelemelerde bulundu.

Bilimsel çalışmalarda mikroskopun büyük önem taşıdığına inanan Sorby, 1849'da çok ince (1/400 cm kalınlığında) dilimlediği kayaç örneklerini mikroskop altında incelemeye başladı. Bu çalışmalarının sonucunda elde ettiği bulgular, bilim dünyasının petrografinin önemini kavramasında etkili oldu.

Sorby 1865'te, organik pigmentlerin, özellikle de kan lekelerinin ışığının çözümlenmesinde yeni bir tayf mikroskopu geliştirdi. Göktaşı jeolojisi alanındaki araştırmalarından elde ettiği sonuçların etkisiyle demir ve çeliği incelemeye koyuldu ve sonunda çeliğin kristalleşmiş bir korkayaç olduğu sonucuna ulaştı. Sorby, meslek yaşamının son dönemlerinde katmanlaşmış kayaçları ve ufalanma süreçlerini inceledi, deniz biyolojisi alanında çalışmalarda bulundu.

Sordello (d. y. 1200, Gioto, Mantova yakınları, İtalya - ö. 1269 öncesi), İtalya doğumlu Provanslı trubadurların en tanınmışı. Koruyucusu Blacatz'ın (Blacas) ölümü üzerine yazdığı ağıtta (*planh*) bütün Hıristiyan prenslerini onun erdemlerini özümsemeye çağırdı. Bu ağıt Provans şiirinin başyapıtlarından biri sayılır.

Sordello'dan günümüze *L'Ensenhamen d'onor* adlı, 1.325 satırlık bir didaktik şiir ile çoğu aşk şarkıları ve yergi şiirlerinden oluşan 42 lirik parça ulaşmıştır. Dante'nin *La divina commedia*'sının (*İlahi Komedya*) "Purgatorio" (Araf) bölümünde yurtseverlik duygularının bir simgesi olarak çizilen Sordello, ayrıca Robert Browning'in bir şiirine konu olmuştur.

sordon, 16. ve 17. yüzyılların çok az rastlanan çift kamışlı nefesli çalgısı. Fago-

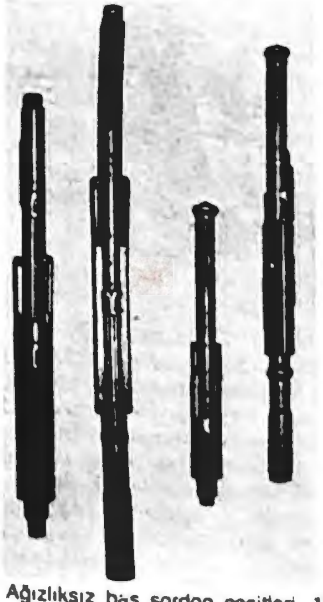

Ağızlıksız bas sordon çeşitleri, 16. yy; Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistorisches Museum Viyana

tun atalarındandır. Boru boşluğunun silindirik olmasıyla fagotun öncüsü *fagotto*'dan ayrılır (fagotun boru boşluğu koniktir).

Sordonun tek parça ağaçtan oyulan boru boşluğu "U" biçiminde ikiye ayrılarak yandaki bir delikle dışa açılır. Gövdesinde ses delikleri bulunur. Sesi boğuktur ve 13 perdeden oluşan bir ses alanı vardır.

soreks *bak.* sivrifare

Sorel, Agnès (d. y. 1422, Fromenteau - ö. 9 Şubat 1450, Anneville, Fransa), bir Fransız kralının açıkça ilan ettiği ilk resmî metresi. VII. Charles'ın kendisine verdiği Beauté-sur-Marne'daki malikâne nedeniyle adı bazı kaynaklarda "Dame de Beauté" olarak da geçer.

Touraine'deki Fromenteau'nun küçük soylu ailelerinin birinden geliyordu. Küçük yaşta, VII. Charles'ın kayınbiraderi Anjou'lu René'nin karısı, Sicilya kraliçesi Lorraine'li Isabelle'in hizmetine verildi. 1444'ten sonra kralın herkesçe kabul edilen metresi oldu. Eski rejimde daha sonra gitgide büyük önem kazancak bu yarı resmî konumu elde eden ilk kadın olarak bir kraliçenin bütün ayrıcalıklarından ve saygınlığından yararlandı. Fransa kralının metresini ilk kez açıkça ilan etmesi kıskançlık ve entrikalara yol açtı. Dördüncü çocuğunu doğurduktan kısa bir süre sonra ansızın dizanteriden ölmesi, Sorel'in zehirlenmiş olabileceği kanısını uyandırdı. Sorel zamanla halkın imgeleminde tümüyle farklı bir kişilik kazandı. Doğum tarihi 1409'a, kralla ilişkisinin başlangıcı 1433'e kaydı. Halkın inanmak istediği öyküye göre, Jeanne d'Arc'ın başladığı işi sürdüren Sorel, kralı savaşlara özendirerek (Normandiya'nın fethine kişisel olarak katılmasını sağlamıştı) ve Fransa'nın gerçek yöneticisi olan bilge danışmanlarla çevrelenmesini sağlayarak onu eylemsizlikten kurtarmıştı.

Sorel, Georges(-Eugène) (d. 2 Kasım 1847, Cherbourg - ö. 30 Ağustos 1922, Boulogne-sur-Seine, Fransa), Fransız sosyalist ve anarko-sendikalist.

Orta sınıftan bir aileden geliyordu. İnşaat mühendisliği öğrenimi gördü. Toplumsal ve

Georges Sorel
H. Roger-Viollet

ekonomik sorunlarla 40 yaşına değin ilgilenmedi; bu dönemdeki görüşleri liberal muhafazakârdı. 1892'de görevinden ayrıldı, 1893'te Marksizmle tanıştı. 1897'de Alfred Dreyfus'un ateşli savunucularından biri oldu, ama solcu partilerin bu olayı siyasal çıkarları için kullanmalarına tepki duydu. 1902'ye gelindiğinde, sosyalizme ulaşmak için demokrasi ve anayasa yolunu savunan Sosyalist ve Radikal partileri eleştiriyor, sınıf mücadelesinin kendiliğindenliğini vurgulayan anarşist eğilimli devrimci sendikalizmi destekliyordu. En ünlü yapıtı *Réflexions sur la violence* (1908; Şiddet Üzerine Düşünceler) ilk kez 1906'nın başlarında, *Le Mouvement Socialiste*'te bir makale dizisi olarak yayımlandı ve birçok dile çevrildi. Sorel'e göre şiddet, var olan toplumsal düzenin devrimci yadsınması, zor ise devletin baskı gücüydü. (Faşist İtalyan diktatörü Mussolini daha sonra bu kuramı saptırarak kullanacaktı.)

Avrupa sosyalizminin düşünsel geleneğinden ayrılan Sorel'e göre insan doğası doğuştan iyi değildi; bu nedenle doyurucu bir toplumsal düzen evrim yoluyla değil, ancak devrimci eylem sonucunda gerçekleşebilirdi. Ama 1909'dan sonra sendikalist hareketten umudunu kesti; bazı kuşkuları olmakla birlikte, ülkede türdeş ve geleneksel bir ahlak düzenini yeniden kurmayı amaçlayan kralcı hareketi (Action Française) destekledi. 1917'deki Sovyet Devrimi sırasında insanlığın ahlaki yenilenmesini hızlandırmayı başarabileceğine inandığı Bolşeviklerden yana olduğunu açıkladı.

Sorel sosyalizmden Kitabı Mukaddes'e, Aristoteles'ten Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar uzanan, alışılmadık ölçüde çeşitli alanlarda yapıtlar verdi. Başlıca yapıtları arasında *L'Avenir socialiste des syndicats* (1898; Sendikacıların Sosyalist Geleceği), *Les Illusions du progrès* (1908; İlerlemenin Yanılsamaları) ve *La Révolution Dreyfusienne* (1909; Dreyfus Devrimi) sayılabilir. *Saggi di Critica del Marxisma* (1902) adlı yapıtı *Marksizme Eleştirel Yaklaşımlar* (1985) başlığıyla Türkçede yayımlanmıştır.

Sørensen, Rasmus Møller (d. 8 Mart 1799, Jelling - ö. 23 Mayıs 1865, Kopenhag, Danimarka), Danimarka'da tarım reformu ve temsili yönetimin kurulması için çalışan siyaset adamı.

1820'lerde ve 1830'larda bazı ilerici toprak sahiplerinin malikânelerinde özel öğretmen olarak çalıştığı sırada tarım reformuna ilişkin görüşlerini geliştirdi. Laik mesleki eğitim için halk liseleri açılması, büyük arazilerin bölünmesi, toprak kiralayan çiftçilerin devlet fonlarının desteğiyle mülk sahibi kılınması ve siyasal temsilin genişletilmesi için mücadele etti. 1840'ların başında, önde gelen köylü liderlerden J. A. Hansen'le birlikte *Almuevennen* dergisini kurdu ve yayın yönetmenliğini üstlendi. Tarım reformu, vergi eşitliği, herkes için zorunlu askerlik ve siyasal eşitlik gibi talepler içeren dilekçelerin dolaşımını örgütledi. Meşruti hükümetin kurulmasıyla birlikte parlamentoya girdi (1849-52). Birkaç yıl ABD'de yaşadıktan sonra Danimarka'ya döndü. Schleswig-Holstein için Avusturya ve Prusya'yla savaşa karşı çıktı (1864).

Sørensen, Villy (d. 13 Ocak 1929, Kopenhag), Danimarkalı modernist öykü yazarı ve II. Dünya Savaşı sonrasında ülkesinin önde gelen edebiyat eleştirmeni.

1953'te yazdığı ilk öykü kitabı *Saere historier*'i (Özel Öyküler), 1955'te *Ufarlige historier* (Zararsız Öyküler), 1964'te de *Formynderfortaellinger* (Koruyucu Öyküler) izledi. Sørensen'in öyküleri deneysel niteliktedir ve konularını genellikle Kitabı Mukaddes'ten, efsanelerden, baladlardan ve genel dünya tarihinden alır. Sørensen insan varoluşunu tehdit eden anlamsızlığı betimlerken Hans Christian Andersen'in naif tutumundan ve Isak Dinesen'inkiler gibi alegorik masallardan yararlanır. Çoğunlukla bölünmüş benlik ve bireyin toplumdaki yalnızlığı temalarını işler.

Öykü ve kitapları sanatsal biçim bakımından *Digtere og daemoner* (1959; Şairler ve Şeytanlar) ve *Hverken-eller* (1961; Ne O Ne De Bu) adlı felsefi yapıtlarında geliştirdiği kuramları örneklendirir. Sørensen ayrıca Friedrich Nietzsche, Thomas Mann ve Hermann Broch'a ilişkin önemli incelemelere de katkıda bulunmuştur. Düşüncelerinde Alman varoluşçuluğundan, özellikle de Heidegger'in yapıtlarından çok etkilenmiştir. 1959-63 arasında *Vindrosen*'in yayın yönetmenlerinden biri olarak görev almış, 1962'de de Danimarka Akademisi Büyük Ödülü'nü kazanmıştır.

Sorge, Richard (d. 4 Ekim 1895, Bakû, Rus Çarlığı - ö. 7 Kasım 1944, Tokyo, Japonya), II. Dünya Savaşı sırasında Tokyo'da başarılı bir Sovyet casusluk şebekesi kuran Alman basın muhabiri.

I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda görev aldı. Daha sonra Hamburg Üniversitesi'nde siyasal bilimler alanında doktorasını tamamladı. 1919'da Almanya Komünist Partisi'ne katıldı. 1924'te Moskova'ya gitti. Yaklaşık beş yıl sonra bir casusluk şebekesi örgütlemek üzere III. Enternasyonal (Komintern) tarafından Çin'e gönderildi. Orada kendini Almanya'ya bağlı, yetenekli bir gazeteci olarak tanıtmayı başardı. Ardından 1933'te Nazi Partisi'ne girdi. Komintern'in verdiği görevle Japonya'ya giderek, orada Alman büyükelçisi Tümgeneral Eugen Ott'un siyasal danışmanı oldu.

Sorge 12 Mayıs 1941'de, 170 Alman tümeninin Moskova'ya ilerlemek üzere 20 Haziran'da saldırı başlatacağını (saldırı 22 Haziran'da gerçekleştirildi) Sovyetler'e bildirdi. Ağustos 1941'de de Japon ordusunun kuzey yönünde SSCB'ye doğru ilerlemek yerine güneyde Büyük Okyanustaki hedeflere saldırmaya hazırlandığını haber verdi. Bu bilgiye dayanarak Mançurya sınırındaki Sovyet birlikleri batıya kaydırıldı.

18 Ekim 1941'de Japonlar tarafından tutuklanan Sorge, Ozaki Hotsumi adlı başka bir Sovyet ajanı ile birlikte idam edildi. 1964'te Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildi.

sorgu, suç zanlısının kolluk görevlisi (polis, jandarma vb), savcı ya da yargıç tarafından, kimliğinin saptanması ve üzerine atılan suçu işleyip işlemediği konusundaki cevabının alınması amacıyla sorguya çekilmesi. Kural, sorgunun savcı ve yargıç tarafından yapılmasıysa da, pek çok ülkede kolluk görevlileri suç zanlısını bunlardan önce sorgulama yetkisine sahiptir. Polis sorgusunun yaratabileceği keyfiliklere karşı bireyin korunabilmesi için ABD ve öteki bazı ülkelerde zanlıya susma ve avukatı gelmeden konuşmama hakkı tanınmıştır. Türk hukukunda sorgu yetkisi savcı ve yargıca tanınmış olmakla birlikte, uygulamada bu yetki polis tarafından geniş bir biçimde kullanılagelmiştir. Bu sorgunun, kimliğin ve kanıtların saptanmasıyla kalmayıp daha kapsamlı bir sürece dönüşmüş olması, ayrıca zanlıya susma ve avukatı gelmeden konuşmama haklarının açıkça tanınmamış olması, polis sorgusunda baskı yapıldığı yolundaki şikâyetlerin de artmasına yol açmaktadır.

sorgu yargıcı, bir ceza davası öncesinde ilk soruşturmayı yönetmeye yetkili yargıç. Bu evrede önemli kanıtlar toplanır, tanıklar dinlenir, ifadeler alınır ve mahkemeye sunulur. Fransa'da sorgu yargıcı (*juge d'instruction*) soruşturmayı başlattığında, sanık için bütün belgeleri ve kanıtları inceleme hakkına sahip bir avukat atanır. Sanığın susma hakkı vardır. Türkiye'de ceza yargılamasında ilk soruşturma evresinin bulunduğu dönemde sorgu yargıcı bu soruşturmayı yürütmeye yetkili yargıçtı. 21 Mayıs 1985 tarih ve 3206 sayılı yasayla ilk soruşturma ile birlikte sorgu yargıçlığı da kaldırıldı. O tarihten bu yana ilk soruşturmanın ve sorgu

yargıçlığının kaldırılmasının yerinde olmadığı yolunda görüşler ileri sürülmektedir.

sorguç, başlık bezemesi olarak kullanılan bir demet uzun ak balıkçıl tüyü ya da buna benzer herhangi bir süs takısı. Doğu'ya özgü tören giysilerinde bu tür tüyler büyük değer taşırdı.

Başlangıçta bir demet tüy biçiminde yapılan mücevherli sorguçlar, özellikle Osmanlı padişahlarının kavuklarında yaygın olarak kullanıldı. I. Selim'le (Yavuz) başlayan bu gelenek 18. yüzyıl sonlarına değin kavuğun önündeki "sorguçluk" ya da "tüylük" denen kıvrıma, büyükçe bir yelpazeyi andıran değişik biçimdeki sorguçların takılmasıyla sürdü. Kavuk ve sarıklar da "sorguçlu dardağan", "sorguçlu destar" gibi adlar almaktaydı. 1828'de fesin benimsenmesinden sonra II. Mahmud (hd 1808-39) ve Abdülmecid (hd 1839-61) feslerine uzun tüylü sorguçlar taktılar. Atının alnına sorguç taktıran padişahlar da vardı. Savaşlarda başarı gösteren komutanlara zafer simgesi olarak sorguç verilmekteydi. Abdülaziz döneminde sorguç kullanılması kaldırıldı.

Bir Osmanlı sorgucu, y. 18. yy sonu-19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi
(Kayıtlı Tezel Koleksiyonu)

Sorguç yapımı, İstanbul'da kuyumculuğun özel bir alanı olarak gelişti. Saraya bağlı olarak çalışan sorgucular, Kapalıçarşı'da, adlarıyla anılan bir sokakta ayrı bir işkolu oluşturmuşlardı.

sorguçotu, KIRAÇ ya da KIRTIL olarak da bilinir, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasının *Stipa* cinsini oluşturan 150 kadar otsu bitki türünün ortak adı. Kurak ve yarı kurak iklimlere özgü olan bu bitkiler Anadolu'nun bozkır ve steplerinde de yaygın olarak yetişir. Başakçıkların ortasından çıkan sorguç benzeri uzun kılçıklar bitkilerin en tipik özelliğidir. Ortalama 0,3-1 m'ye değin boylanabilen sorguçotları kuraklığa aşırı derecede dayanıklıdır. Türlerin çoğundan, tohumları henüz olgunlaşmadan önce yem bitkisi olarak yararlanılır. Alfa (*S. tenacissima*) adı verilen tür ise hasır, halat ve kâğıt yapımında kullanılır.

Sorguçotu (*Stipa pennata*)
Photo Trends

Sorgun, İç Anadolu Bölgesi'nde, Yozgat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.769 km² olan Sorgun ilçesi kuzeyde Aydıncık ve Çekerek, doğuda Saraykent ve Akdağmadeni, güneyde Sarıkaya ilçeleri, batıda Merkez ilçe, kuzeybatıda da Çorum iliyle çevrilidir.

Bozok Platosunun(*) orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerinden oluşan ilçe toprakları ilin kuzey kesiminde yer alır. Bu topraklardan doğan sular Kızılırmak ve Yeşilırmak aracılığıyla Karadeniz'e ulaşır. Kızılırmak'ın başlıca kollarından Delice Irmağına katılan Sorgunözü ile Yeşilırmak'ın kollarından Çekerek Çayına karışan bazı dereler bu topraklardan kaynaklanır.

Sorgun, 1990'da nüfus açısından ilin en büyük ilçesiydi. Üçte ikisinden çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, mercimek, nohut, üzüm, şeker pancarı, patates, çavdar ve fasulyedir. Önemli miktarda ürün elde edilen Sorgun, 1984'te ilin en çok mercimek, nohut, fasulye ve üzüm üretimi yapılan ilçesiydi. Hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Bozok Platosu hayvancılık açısından büyük önem taşır. İlçede en çok sığır, koyun ve Ankara keçisi yetiştirilir. Sanayisi fazla gelişmemiş olan ilçede un ve tuğla fabrikaları vardır. İlçe topraklarında işletmeye açılmış nitelikli linyit yatakları bulunur.

İlçenin güney kesimindeki Alişar köyünde bulunan höyük, Anadolu'daki en eski yerleşim merkezlerinden biridir. Kalkolitik Çağdan (İÖ 5500-3500) Frig dönemine değin sürekli bir yerleşme yeri olduğu saptanan Alişar'da(*) Medlerden Osmanlılara kadar geçen dönemlere ait buluntulara da rastlanmıştır. 19. yüzyıl sonlarında Ankara vilayeti Bozok (Yozgat) sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetilen Sorgun 1926'da ilçe yapıldı.

İlçenin orta kesiminde yer alan kent, Osmanlı döneminde "büyük köhne" anlamına gelen Köhne-i Kebir adıyla anılıyordu. Bozok Platosundan kaynaklanan suların birleşmesiyle oluşan ve Eğriöz olarak da bilinen Sorgunözü adlı akarsuyun vadisinde kurulmuş olan kent, çevresindeki geniş alanın tarımsal ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Ülke çapında önem taşıyan ve Yozgat'ı Sivas'a bağlayan karayolu kentten geçer. Samsun'u Kayseri'ye bağlayan yol kentin doğusunda bu karayoluyla kesişir. Ticaretin yanı sıra önemli bir ulaşım merkezi olan kentin 1950'de yalnızca 3.123 olan nüfusu, 1970'te 10 bini, 1985'te 20 bini, 1990'da da 30 bini aşmıştır. Kent yakınındaki Köhne Kaplıcası'nda Erciyes Üniversitesi'ne bağlı bir fizik tedavi merkezi kurulması tasarlanmıştır. Sorgun kenti il merkezi Yozgat'a 34 km uzaklıktadır.

Sorgun Belediyesi 1929'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 96.046; kent, 31.179.

Soria, İspanya'nın ortakuzey kesiminde, Castilla-Léon özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) Soria ilinin merkezi kent. Madrid'in kuzeydoğusunda, Duero (Douro) Irmağının batı yakasında yer alır. Magrip istilasından sonra I. Alfonso tarafından onarıldı. Daha sonra Kastilya kralı VII. Alfonso'ya verildi. Ortaçağda kenti sırasıyla 12 soylu aile yönetti. Kentteki Santo Domingo ve San Nicolás kiliseleri ile San Pedro İlahiyat Okulu ve San Juan del Duero Manastırı, romanesk üslubun en güzel örneklerindendir.

Kentte çimento, sabun ve kiremit üretilen fabrikalarla gıda işleme tesisleri ve bıçkıhaneler vardır. Nüfus (1986 tah.) 31.742.

sorites *bak.* zincirleme tasım

Sorkun Düdeni, SORKUN KUYLUCU olarak da bilinir, Karadeniz Bölgesi'nin batı kesiminde mağara. Kastamonu ilinin Pınarbaşı ilçesine bağlı Yamanlar köyü yakınlarındadır.

Mezozoyik (İkinci) Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşan mağara, Yamanlar köyünün kuzeyindeki kalker kütlenin geçirimsiz katmanlarla buluştuğu kesimde yer alır ve büyük bir kör vadinin sularını toplar. Toplam derinliği 200 m olan mağara bir gölle sona erer. Bu gölden önce derinliği 3-30 m arasında değişen 11 kuyu vardır. Mağaracılık açısından değer taşıyan düşey mağaralardandır. Mağaradaki ilk araştırmalar 1983'te, Doğa Araştırmaları Derneği'yle Boğaziçi Üniversitesi Mağara Araştırma Kulübü (BÜMAK) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sørlandet, Norveç'in güneyinde, Aust-Agder ve Vest-Agder illerini (*fylke*) kapsayan coğrafi bölge. Yüzölçümü 16.493 km²'dir. Norveç'in güney kıyılarından iç kesimlerdeki Bykleheiane Yükseltilerine kadar uzanır. Otra Irmağının içinden geçtiği Satesdal Vadisi bölgeyi kuzey-güney doğrultusunda ikiye böler.

Nüfusun büyük bölümü kıyı düzlüklerinde yaşar. Vest-Agder'in merkezi Kristiansand'la Aust-Agder'in merkezi Arendal, bölgedeki başlıca sanayi merkezleri ve limanlardır. Kırsal kesimlerde ekonominin temelini tarım ve hayvancılık oluşturur; kıyıda ise balıkçılık ve balık işleme sanayisi önemlidir. Norveç'in en güney noktası bölgenin güneybatısında yer alır. Ülkenin en ılıman kesimi olan Sørlandet kıyılarında güzel kumsallar vardır. Bölge önemli bir turizm merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 242.488.

Sorocaba, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin (*estado*) ortadoğusunda kent. Tietê Irmağının (*rio*) kollarından Sorocaba Irmağının kıyısında, deniz düzeyinden 550 m yükseklikte yer alır. 1661'de kent statüsü kazanan ve 1842'de belediye merkezi olan Sorocaba, günümüzde Brezilya'nın en önemli sanayi merkezlerinden biridir. Kentte pamuk ve ipekli dokumalar, çimento, gübre, kereste, alüminyum ürünleri, ayakkabı, şapka, alkol ve şarap üretilir. 1875'te kente ulaşan Sorocaba Demiryolu'nun ve demiryoluna ait bakım atölyelerinin merkezi buradadır. Yakınlardaki Aracoiaba Tepesinde (*morro*) altın ve gümüş yatakları bulunmuştur. Nüfus (1980) 254.718.

Sorokin, Pitirim A(lexandrovitch) (d. 21 Ocak 1889, Turya, Rus Çarlığı - ö. 10 Şubat 1968, Winchester, Massachusetts, ABD), Rus asıllı ABD'li sosyolog. Sosyokültürel sistemleri duyusal (deneysel, doğa bilimlerine bağlı ve onları özendirici) ve tasarımsal (mistik, düşünceye karşı, otorite ve inanca bağlı) sistemler olarak ayırmasıyla tanınır.

Petrograd Üniversitesi'nin ilk sosyoloji profesörüydü (1919-22). Bolşeviklere karşı

tutumu nedeniyle sınırdışı edildi. ABD'de Minneapolis'teki Minnesota Üniversitesi'ne girdi ve köy sosyolojisi dalında uzmanlaştı (1924-30). Daha sonra Harvard Üniversitesi'ne geçerek sosyoloji bölümünü kurdu (1930). Harvard Yaratıcı Altruizm Araştırma Merkezi'nin (1949) yöneticiliğini yaptı. Yapıtları arasında, *A Systematic Source Book in Rural Sociology* (1930-32, 3 cilt; Köy Sosyolojisi Konusunda Sistemli Bir Kaynak Kitap), *Social and Cultural Dynamics* (1937-41, 4 cilt; Sosyal ve Kültürel Dinamikler), *Man and Society in Calamity* (1942; *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi*, 1972), *Altruistic Love* (1950; Altruistik Sevgi) ve otobiyografisi *A Long Journey* (1963; Uzun Bir Yolculuk) sayılabilir.

Sorokin, ortaçağ sonrası duyusal Batı kültürünün son evrelerini yaşamakta olduğuna ve dünya çapındaki karmaşadan kurtulmak için cinsel nitelik taşımayan altruistik sevginin bir bilim olarak incelenmesi gerektiğine inanıyordu. Ona göre, bu zorunluluk kutuplaşma ilkesinin sonucuydu. Kutuplaşma ilkesi ise, olağan koşullarda egemen olan ahlaki kayıtsızlığın bunalım dönemlerinde yerini bencillik ve altruizm uçlarına bırakmasıydı.

Soromenho, Fernando Monteiro de Castro (d. 31 Ocak 1910, Chinde, Mozambik - ö. 18 Haziran 1968, São Paulo, Brezilya), Portekizce yazan Angolalı beyaz romancı. Yapıtlarında Angola'nın iç kesimlerindeki yaşamı betimlemiş, sömürge yöneticilerinin ırkçı ve acımasız tutumlarını ortaya koymuştur. Angola'da zamanla yerli halkla bütünleşen ve Portekiz'in izlediği politikaya karşı çıkarak Siyah Angolalıların sözcüsü durumuna gelen beyaz yazarlardan biridir.

1911'de ailesiyle birlikte Angola'ya gitti. Altı yaşında eğitim amacıyla Portekiz'e gönderildi. 1925'te Angola'ya dönerek 1937'ye değin orada kaldı. Önce Kuzeydoğu Angola'daki bir madencilik şirketinde Afrikalı işçi bulma görevlisi olarak çalıştı. Bu dönemde geleneksel Afrika yaşamını öğrenme olanağını buldu. Daha sonra bir sömürge yöneticisi olarak çalışmak istemediğinden gazeteciliğe yöneldi. Bir süre Luanda'da çalıştı, daha sonra Lizbon'a giderek orada 1937'de haftalık *Humanidade* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1943'te Sociedade de Intercâmbio Luso-Brasileiro adlı kendi yayınevini kurdu.

Soromenho beş roman ve dört öykü kitabı ile çeşitli sosyolojik incelemeler ve gezi kitapları yayımladı. İlk yapıtı *Nhari: O Drama da Gente Negra*'da (1938; Nhari: Siyahların Dramı) geleneksel Afrika kabileleriyle ilgili öykülerini derledi. *Terra Morta* (1949; Ölü Topraklar) gibi sonraki yapıtlarında ise Avrupalıların gelmesinin yerli halkın geleneksel yaşamında yol açtığı bozulma ve çatışmalar üzerinde durdu. Brezilya'da yayımlanan *Terra Morta*, Portekiz'in yerli halkı etkisizleştirme politikasını sert biçimde eleştirdiği için Portekiz'e sokulması yasaklandı. Portekiz hükümeti daha sonra Soromenho'nun öbür kitaplarının dağıtımını da yasakladı. Tutuklanmak tehdidi ile karşılaşan Soromenho 1960'ta Fransa'ya kaçtı. Daha sonra ABD'ye giderek bir yıl Winconsin Üniversitesi'nde ders verdi. Ardından Paris'teki Gallimard Yayınevi'nde çalışmaya başladı. 1965'te Brezilya'ya giderek São Paulo'da sosyoloji öğretmenliği yaptı.

Soromenho'nun öbür romanları arasında *Noite de Angustia* (1939; Acılı Gece), *Homens sem Caminho* (1942; Amaçsız İnsanlar), *A Viragem* (1957; Dönüş) ve ölümünden sonra yayımlanan *A Chaga* (1978; Yara) sayılabilir.

sororat (Latince *sorur*: "kız kardeş"), BALDIZALMA olarak da bilinir, bir erkeğin karısı sağken ya da öldükten sonra baldızıyla evlenmesi. Terim ilk kez İngiliz antropolog Sir James George Frazer tarafından kullanılmıştır. Kocası ölen kadının kayınbiraderiyle evlenmesi olan levirat(*) ile genellikle bir arada görülür. Her iki tür evlilik de zorunlu ya da isteğe bağlı olabilir.

İki ya da daha fazla kız kardeşle art arda evlenme ve aynı anda evli olma ilke düzeyinde eş tutulursa da, bazı kültürlerde bunlardan biri uygun karşılanırken öbürü tabu sayılır. Dolayısıyla çokeşliliğin(*) birkaç kız kardeşle evlilik biçimindeki türüyle sororatı birbirinden ayırmak gerekmiştir. Erkeğin birkaç kız kardeşle evlendiği çokeşlilikte kural, ailedeki büyük kızın kocasının yaşları geldikçe sırasıyla baldızlarıyla evlenmesidir. 19. yüzyılda en az 40 Kuzey Amerika kabilesinde bu kuralın uygulandığı, daha yakın zamanda ise Navajo erkeklerinin iki, bazen de üç kız kardeşle aynı anda evlendiği görülmüştür.

Aynı öncelik hakkının tanındığı Avustralya Yerlilerinde ise birçok kabilede kocanın en büyük iki kızla evlendiği ve küçük kız kardeşler üzerindeki hakkını küçük erkek kardeşine bıraktığı görülür. Bu tür evlilikte aynı kocayı paylaşan kız kardeşlerin hemen hiç kavga etmedikleri bildirilmiştir.

sorosilikat, eskidan PİROSİLİKAT, yapısında birbirine bağlı iki silikat dörtyüzlüsü (merkezdeki bir silis atomu ile bunu çevreleyen ve dörtyüzlünün köşelerinde yer alan dört oksijen atomundan oluşan yapı) bulunan bileşiklerin ortak adı. Bir oksijen atomu iki dörtyüzlü tarafından paylaşıldığından sorosilikatların kimyasal formülü, melitit ya da hemimorfitte olduğu gibi, Si_2O_7 içerir.

Sorrento, Latince SURRENTUM, İtalya'nın güneyinde, Campania yönetim bölgesinde, Napoli ilinde kent ve başpiskoposluk merkezi. Napoli Körfezini Napoli'nin güneydoğusundaki Salerno Körfezinden ayıran bir yarımadanın üzerinde yer alır. Sant'Angelo Dağında (1.443 m) en yüksek noktasına ulaşan Lattari Dağları yarımadanın belkemiğini oluşturur. Yunanlılar tarafından kurulduğu sanılan kent, Roma döneminde Surrentum adlı bir sayfiye merkeziydi. 7 yüzyılda özerk bir düklüğün merkezi oldu 1137'de Normanların denetimindeki Sicilya Krallığı'na bağlandı. Geç Rönesans döneminin büyük İtalyan şairi Torquato Tasso 1544'te Sorrento'da doğdu.

Kentteki önemli tarihsel yapılar arasında, birkaç kez yeniden inşa edilen katedral, 14. yüzyıl S. Francesco manastırı ve Campania'ya özgü bezeme sanatlarından örneklerin, ortaçağ heykel ve resimlerinin ve klasik döneme ait sanat yapıtlarının sergilendiği müze sayılabilir.

İklimi ve güzel manzaraları nedeniyle eskiden beri gözde bir sayfiye merkezi olan Sorrento, şarap, zeytinyağı ve turunçgilleriyle de ünlüdür. Nüfus (1990 tah.) belediye, 17.581.

Sorsogon, Filipinler'de, Luzon Adasının güneydoğu kesiminde kent. Sorsogon Körfezinin kuzeydoğu kıyısında bir limandır. Yörede, aralarında geniş ve düz tarım arazilerinin uzandığı birçok yanardağ konisi vardır. Başlıca tarım ürünleri abaka, hindistancevizi, pirinç ve tatlıpatatestir. Kentte abaka ve kopra işleme tesisleri vardır. Nüfus (1980) 60.574.

soru, milletvekillerinin sözlü ya da yazılı olarak bakanlar kurulu adına ya da ilgili bakan tarafından cevaplandırılmak üzere başbakandan ya da bakanlardan bilgi istemesi. Parlamentoya, hükümetin ve bakanların çalışmaları ile izledikleri politikaları denetleme olanağı veren bir mekanizmadır. Yazılı ve sözlü sorulara alınan cevaplar doğrudan doğruya siyasal sorumluluğu davet edici bir rol oynamamakla birlikte, bazı durumlarda siyasal sorumluluğa yol açabilecek olan gensoru(*) mekanizmasını harekete geçirebilir.

sorumluluk, hukukta, yasalara aykırı bir davranışın sonuçlarına katlanma ilkesi.

Özel hukukta sorumluluk haksız eylemden, sözleşmeden ya da yasadan doğan bir tazmin borcu olarak gerçekleşir. Haksız eylem sorumluluğu, çalıştırılan kişinin eyleminden de doğabilir. Ayrıca hayvan sahibi hayvanının verdiği zararlardan, bazı durumlarda ev başkanı başkanlığı altında bulunan küçüğün, kısıtlının ya da akıl hastasının verdiği zararlardan, yapı sahibi de yapının kötü yapılmasından ya da onun korunmasındaki kusurdan doğan zararlardan sorumludur. Sorumluluğun oluşması için hukuka aykırı eylem, kusur, zararın doğmuş olması, zarar ile kusurlu eylem arasında nedensellik bağının varlığı koşulları aranır. Kusur, kasıt ya da ihmal biçiminde olabilir. Kusura bağlı sorumluluğun yanı sıra kusursuz sorumluluk da söz konusudur. Kusursuz (objektif) sorumluluk temyiz kudretine sahip olmayanların haksız eylemden sorumluluğu, hayvan idare edenlerin sorumluluğu, çalıştıranın sorumluluğu(*) ve yapı sahibinin sorumluluğu gibi durumlarda ortaya çıkar. Özel hukukta sorumluluğu ortadan kaldıran bazı nedenler kabul edilmiştir. Bunlar zarar görenin onayı, zorunluluk hali ve meşru müdafaadır. Ayrıca yasal bir görevin yerine getirilmesi sonucu ortaya çıkan zararlar da bu görevi yerine getirenin sorumluluğuna neden olmaz. Zarara uğrayanın zararın doğumuna ya da artmasına yardım etmesi biçiminde beliren ortak kusur hallerinde haksız eylemi işleyen kimsenin sorumluluğu azalır. Birden çok kimsenin kusurundan doğan zararın sorumluluğu bunlara ortaklaşa yüklenir.

Ceza hukukunda sorumluluk, bir kimsenin suç sayılan eyleminden sorumlu tutulmasıdır. Meşru savunma ve zorunluk hali gibi durumlarda ceza sorumluluğu ortadan kalkar. Ayrıca akıl hastaları da suç sayılan eylemlerinden sorumlu tutulmazlar.

Anayasa hukukunda parlamentonun güvenini yitiren bir bakanın ya da bakanlar kurulunun iktidarı terk etmesi sonucunu doğuran sorumluluk siyasal sorumluluk olarak adlandırılır.

İdare de kendi işlem ve eylemlerinden doğan zararı ödemek zorundadır. İdarenin sorumluluğu hizmet kusuruna dayanabileceği gibi kusursuz sorumluluk biçiminde de gerçekleşebilir.

sorumluluk sigortası, poliçe sahibinin yol açabileceği kayıp ya da zarara (hasara) karşı yapılan sigorta. Genellikle yasalarca kusur sayılan eylem ya da ihmallerden doğan ve başkalarının kişiliğine, malvarlığına ya da çıkarlarına zarar veren kayıpları kapsar.

Öteki sigorta türlerine göre daha yeni bir uygulama olan sorumluluk sigortası, özellikle otomobilin geliştirildiği 1890'dan sonra hızla yaygınlaşmış ve günümüzde birçok alana yayılmıştır. Otomobil kazası dışında hekimlik gibi meslekler, deniz taşımacılığı ve tüketim mallarıyla ilgili kusurlardan doğan zararları karşılamaya yönelik sorumluluk sigortası türlerinden söz edilebilir.

Sözleşme hükümlerinin yerine getirilememesi olasılığına ve ne ölçüde dikkat edilirse edilsin, yasal sorumluluk doğurucu nitelikte zararlara yol açabilen işlerle ilgili risklere karşı da, sorumluluk sigortası yaptırılabilir. Mutlak (kusursuz) sorumluluk sigortası olarak adlandırılan ikinci sigorta türünün kapsamına patlayıcı madde kullanımı ve vahşi hayvan besleme gibi konular girer.

Sorumluluk sigortasında poliçe sahipleri sigorta şirketine prim öder; zarar ya da hasarın ortaya çıkması durumunda ise şirket zarar gören tarafa, en fazla poliçede belirtilen miktarda tazminat öder. Mahkemece belirlenen tazminat miktarlarının giderek artması ve kamuoyunun ürün güvenliği ile doğru tedavi konusundaki beklenti düzeyinin yüksek oluşu, ürün ve hatalı tedavi sorumluluk sigortaları alanında özel sorunlar doğurmuştur. Son yıllarda önem kazanan bir konu da nükleer kazalardan doğabilecek zararları karşılamaya yönelik bir sorumluluk sigortası sisteminin geliştirilmesidir.

sorus, eğreltiotu yapraklarının alt yüzeyinde bulunan, sarımsı kahverengi spor kesesi (sporangiyum) kümelerine verilen ad. Sorusların biçimi eğreltiotu türlerinin saptanmasında ayırt edici bir rol oynar. Bazı soruslar indusyum denen zarsı yapılı koruyucu bir örtüyle kaplıdır. Pas mantarları gibi bazı mantarlar da bulaştıkları yaprakların üzerinde spor kitleleri halinde soruslar oluştururlar.

Polypodium vulgare'nin soruslar
Mary W. Ferguson

soruşturma sistemi, hukukta, delilleri toplama ve sunmada kullanılan iki sistemden biri (öbürü suçlama sistemi[*]). Daha çok Roma hukukunu temel almış hukuk sistemlerinin geçerli olduğu ülkelerde uygulanan soruşturma sisteminde, hazırlık soruşturması genellikle bir yargıcın denetiminde yürütülür. Yargıç davayı, tarafların lehine ya da aleyhine olmasına bakmaksızın her açıdan incelemekle yükümlüdür. Türkiye'de buna denk düşen ilk soruşturma ve sorgu yargıçlığı 1985'te kaldırılmıştır. Dolayısıyla hazırlık soruşturması kapsamına giren işleri savcı bağımsız olarak yürütür. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (CMUK) 18 Kasım 1992 tarihli ve 3842 sayılı yasanın 135. maddesiyle değiştirilmiş olan hükmüne göre cumhuriyet savcısı tarafından yürütülen hazırlık soruşturmasında sanığa yüklenen suç anlatılacağı gibi müdafi (avukat) bulundurma hakkının varlığı da kendisine bildirilir. Ama, bu hüküm Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) görev alanına giren suçlarda uygulanmaz. Sanık ve müdafii dosyadaki belgeleri de inceleyebilir. Soruşturma sisteminin asıl önemli özelliği son soruşturmada yargıcın yönlendirici bir rol oynamasıdır. Türkiye'de duruşma yargıcının yetkileri çok geniştir. Tarafların sunduğu kanıtlarla bağlı olmadığı gibi, sanığa ve tanıklara soru sormakta serbesttir.

Soruşturma sistemi, birçok ülkede ilk ortaya çıktığı biçimden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Örneğin yargılamanın duruşma da dahil bütün evrelerinin gizli olması günümüzde rastlanan bir şey değildir. Yargıç davaya kendiliğinden el koymaz; davayı savcı açar. Bu nedenle soruşturma sistemi günümüzde suçlama sisteminin bazı öğelerine yer verir biçimde yumuşatılmış olarak uygulanır. *Ayrıca bak.* sanık.

sos, yemeğe pişerken ya da piştikten sonra katılan sıvı ya da yarı-sıvı karışım. Yemeğe özel bir lezzet ve görünüm kazandıran soslar, soya sosu, acı biber salçası, balık sosu ve Worcestershire sosu gibi tatlandırıcı sıvılarda olduğu gibi birer çeşni olarak hem pişirme sırasında, hem de sofrada kullanılabilirler.

Sosların çoğunun ana malzemesi un ve yağdır. Unun çiğ tadının giderilmesi ve yağa doyması için karışım genellikle birkaç dakika pişirilir. Esmer soslar için yağda kavrulan unun pembeleşmesi beklenir ve ardından karışıma süt ya da krema, etsuyu, şarap, et kızartmasının tavada kalan suyu vb eklenir. Sonra içine baharat ya da başka katı maddeler (örn. soğan, mantar, doğranmış sebze) katılır ve sos istenen kıvama gelinceye kadar pişirilir. Bu biçimde hazırlanan Fransız beyaz sosu (beşamel) ve esmer sos (*espagnole*), düzinelerce karmaşık sos türünün temelini oluşturur. Kimi soslara da ekmek kırıntısı katılarak kıvam verilir.

Yumurta sarısıyla kıvamlaştırılan soslar arasında, yumurta sarısı ve bitkisel sıvı yağların soğuk olarak çırpılmasıyla elde edilen mayonez ve türleri ile yumurta sarısı ve tereyağının sıcak olarak çırpılmasıyla elde edilen hollandez ve türleri sayılabilir. Bu soslara eklenen tipik malzemeler sarmısak, çeşitli kokulu otlar, portakal kabuğu ve doğranmış sebzelerdir. Et suyu, limon suyu ve yumurta sarısından yapılan Yunan *avgolemono* sosu kuzu eti, sebze ve balıkla yaygın olarak kullanılır.

Tereyağının çeşitli kokulu bitkiler ve tatlandırıcılarla birlikte eritilmesiyle balık, sebze, kümes hayvanları ve sakatat türü yemekler için çok kullanılan sos türleri elde edilir. Kimi zaman farklı bir tat sağlamak için tereyağının ateşte esmerleşmesi beklenir (*beurre noir*); limon suyu, sirke ya da kapari katılarak daha da keskin bir tat elde edilir. Toz şeker, tereyağı, *brandy* ve baharatın karıştırılmasıyla elde edilen sert sos (*brandy*'li tereyağı), çeşitli tart ve puddinglerle birlikte sunulur.

Vinaigrette sosu gibi yağ ve sirke sosları, çoğunlukla salata ve soğuk yemeklerle birlikte kullanılır. İngilizlerin kuzu eti için yaptıkları naneli sos, baharatsız pişirilmiş etlerle birlikte kullanılan İtalyan kökenli *salsa verde* ve Arjantin kökenli *chimichurri* yeşil soslarında olduğu gibi sirke ağırlıklıdır.

Domates sosları ise, salçanın yanı sıra bu sebzenin çeşitli otlar, baharatlar, başka sebzeler ve bazen de jambon gibi et ürünleriyle birlikte püreleştirilmesinden elde edilir. Makarnada kullanılan ve İtalyan soslarının en klasiklerinden biri sayılan *Bolognese*, domatesin ince ince doğranmış biftekle karıştırılmasından oluşur. Meksika kökenli *salsa cruda* rendelenmiş domates, soğan, kırmızıbiber ve bir sofra çeşnisi olarak yaygın biçimde kullanılan kişniş yaprağının pişirilmeden karıştırılmasıyla hazırlanır. Türk mutfağında tava olarak hazırlanan deniz ürünlerinin yanında sunulan ve ekmek içi, ceviz (bazen de fıstık), limon suyu, sarmısak ve zeytinyağıyla yapılan tarator çok sevilen bir sostur. Patlıcan tavanın üstüne de domates, biber, zeytinyağı ve sarmısakla yapılan bir sos dökülür.

Meyve pürelerine de sos denebilir. Elma sosu, kızılcık ve ravent sosu vb sofraları süsleyen başlıca meyve soslarıdır.

Tatlı sosları arasında, krem karamel (*crème anglais*), genellikle şeker, krema ve tereyağından yapılan çikolata sosları ve meyve sosları başta gelir. Meyve sosları çoğunlukla meyve ya da meyve suyunun şeker, baharat ve likörle karıştırılmasından elde edilir. Pişirilerek yapılan meyve sosları, lezzetli ve saydam bir jöle tabakası elde etmek için mısır nişastası ya da ararot ile kıvamlaştırılabilir. Tatlı soslarının şeker ve tereyağıyla yapılan bir başka türü de, şekerin karamel haline gelinceye kadar pişirilmesini gerektirir.

Sosigenes (İSKENDERİYELİ) (ö. İÖ 1. yy), Julius Caesar'ın Jülyen takvimi geliştirmekle görevlendirdiği astronom ve matematikçi. Kimi zaman, Eski Yunanlı filozof Aphrodisiaslı Aleksandros'un hocası olan Mısırlı filozof Sosigenes (Gezimci) (ö. İS 2. yy) ile karıştırılır.

Roma'da siyasal çekişmelerin ardından gelen iç savaşın (İÖ 49-45) sona ermesinden sonra Caesar, o dönemde kullanılmakta olan ve çoğu yanlışlarla dolu çok sayıdaki takvimin doğurduğu kargaşayı gidermek için tüm Roma Cumhuriyeti'nde kullanılacak tek bir takvim hazırlama kararı verdi. Sosigenes'in önerisi üzerine İÖ 1 Ocak 45'te Jülyen takvimi(*) uygulamaya koydu. Jülyen takvimde bir yıl 365 günden oluşuyordu, her dört yılda bir de takvime bir gün ekleniyordu. Bazı küçük farklılıklar dışında, bu takvim modern Gregoryen takvimin aynısıdır.

Sosigenes'in astronomiye ilişkin pek çok yazı yazdığı, bunlardan birinin adının Dönen Küreler olduğu bilinmektedir; ama birkaç bağımsız makalenin dışında bu yapıtların tümü kaybolmuştur. Bu makalelerinden birinden, Sosigenes'in Merkür'ün Güneş'in çevresinde dolanmakta olduğuna inandığı anlaşılmaktadır.

sosis, ince kıyılmış ve baharatla karıştırılmış etin zardan bir kılıf içine doldurulmasıyla elde edilen bir et ürünü. Bunun için taze, tütsülenmiş ya da salamura et kullanılabileceği gibi, balık ya da kümes hayvanı etlerinden de yararlanılabilir. Latince *salsus*'tan (tuzlanmış) gelen sosis sözcüğü, yüzyıllardan beri kullanılagelen bir gıda işleme yöntemini belirtir. Eski Babil, Yunanistan ve Roma'da değişik sosis türleri biliniyordu; Kuzey Amerika Yerlileri de, kurutulmuş et ve yemişleri kalıba bastırarak bir tür sosis elde ediyorlardı. Ortaçağdan başlayarak çeşitli Avrupa kentleri yerel sosisleriyle ünlendiler; *frankfurter* (Frankfurt am Main), *bologna* (Bologna) ve *romano* (Roma) gibi bazı sosis türleri de yapıldıkları kentlerin adını aldılar. Adını tuzlama işlemi anlamındaki *salare*'den (İtalyancada "tuzlamak") alan salam, birçok çeşitlemesi olan yaygın bir sosis türüdür.

Modern sosis yapımında ana madde olarak genellikle sığır ya da domuz eti kullanılır;

bunun yanında başka et türlerinden, et karışımlarından ve katkı maddelerinden yararlanılır.

Sosis yapımında kullanılan çok çeşitli baharat ve tatlandırıcılar arasında tuzun yanı sıra, üretimin yapıldığı yöreye bağlı olarak kişniş, hindistancevizi tohumu, karanfil, sarmısak, sirke, hindistancevizi kabuğu, biber, kırmızıbiber ve şamfıstığı kullanılır. Zarsız sosisler, malzemenin selülozdan bir kalıp içine doldurularak önce sıcak, sonra da soğuk sudan geçirilmesiyle yapılır. Bu işlem sonunda sosisin çevresinde oluşan ince protein katmanı, selüloz kalıbın çıkarılmasını olanaklı kılar.

Kuru sosisler temelde koruma şartlarının güç olduğu sıcak bölgelerde, taze ve pişmiş sosisler de soğuk iklimlerde yaygınlaşmıştır. Kuru sosisler içlerindeki nem verici maddeleri azaltmaya yönelik işlemlerden geçtiğinden, yüksek oranda yoğunlaşmış protein, B vitamini ve mineral içerirler. Başlıca sosis işleme yöntemleri pişirme, salamura yapma ve tütsülemedir. Aslında korumaya yönelik olan son iki yöntem, günümüzde çoğunlukla farklı bir lezzet elde etmek için uygulanmaktadır.

Sosnowiec, Polonya'nın güneyinde, Katowice ilinde (*województwo*) kent. Vistül Irmağının kollarından Czarna Przemsza Irmağının kıyısında yer alır. Bir demiryolu kavşağı ve Yukarı Silezya'nın (Górny Śląsk) sanayi kentlerinden olan Sosnowiec'de çok sayıda ağır sanayi kuruluşu, kömür madenleri, dokuma ve cam fabrikaları vardır. Beş binin üzerinde parçanın sergilendiği Polonya'nın ilk madencilik müzesi de kenttedir.

Kentte 17. yüzyılda yapılan Şato 1830'daki büyük yangından sonra yeniden inşa edildi. 1845'te Varşova-Viyana demiryolunun açılması kentin gelişmesini hızlandırdı. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak bir sanayi merkezi durumuna geldi. 1902'de kent statüsü kazandı. Nüfus (1992 tah.) 259.500.

sossürit, kalsiyumlu plajiyoklaz feldispatın değişime uğraması sonucunda ortaya çıkan özgün bir mineraller topluluğu. Tipik bir sossürit topluluğu zoyisit, klorit, amfibol ve karbonat minerallerini içerir. Topluluğa yol açan sürece sossüritleşme denir. Magma kristalleşmesinin son aşamalarında artık akışkanlar, daha önceden oluşmuş plajiyoklaz feldispatla tepkimeye girerek sossürit oluşumuna yol açar; sossürit plajiyoklaz içinde yayılır ya da onun dış sınırının hemen yakınında oluşur. Plajiyoklaz, sodyum bakımından daha zengin bir türüne de (albit) dönüşebilir, ama kristalin özgün biçimi aynı kalır. Daha sonraki hidrotermal değişimler de aynı sonuca yol açabilir. Bazik kayaçlar sossüritleşmeye çok daha açıktır, çünkü kalsiyum içerikleri daha yüksektir. Asidik kayaçlardaki plajiyoklazın daha çok, kalsiyum bakımından zengin bölgeleri sossüritleşir.

sosyal adalet, ekonomik, sosyal ve kültürel zenginliklerin dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini öngören ilke. Kökeninde Aristoteles'in herkese hak ettiğini vermek biçimindeki orantılı eşitlik ya da dağıtıcı adalet (*iustitia distributiva*) düşüncesi yatar. Bu, sosyal bakımdan zayıf olanlara toplum ya da devletçe yardım edilmesini içeren bir ilkedir. Ama asıl güçlük bu genel ve soyut ilkenin somut bir içeriğe kavuşturulmasında ortaya çıkar. Bu nedenle sosyal adalet ilkesi zamana ve toplumların özgül yapısına göre farklı içeriğe sahip olmuştur. Sosyal adalet düşüncesi bir toplumda belli bir zamanda zıtlaşan çıkarlardan güçlü olanın değil, en fazla korunmaya muhtaç olanın korunması esasına dayanır. Bunun için yalnız biçimsel eşitliğin (yasa önünde eşitlik) gerçekleştirilmesiyle yetinilmemesi ve öze inerek çıkarlar dengesinin sağlanması gerekir.

Modern anlamıyla sosyal adalet kavramı kapitalist toplumun ürünüdür. Eşitsiz ekonomik gelişmenin sermaye sahipleri ile emekçi halk sınıfları arasında yarattığı dengesizlikler 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak güçlü sosyal tepkilere ve halk hareketlerine yol açtı. Sosyal mücadele tarihinin ve doktrinlerinin bir kanadı kapitalizmi ortadan kaldırarak eşitçi ve sınıfsız bir topluma ulaşmayı amaçlarken (bilimsel ya da devrimci sosyalizm, Marksizm-Leninizm), ılımlı ve reformcu ideoloji ve siyasetler (bugünkü anlamıyla sosyal demokrat akım, demokratik sosyalizm) kapitalist düzen ve liberal demokrasi içinde eşitsizliklerin düzeltilmesi programında birleştiler. Sosyal adalet düşüncesi bu ikinci çizgiye denk düşer, sosyal devlet(*) ve sosyal haklar(*) gibi öğelerle tamamlanır. Bu akım, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Hıristiyan öğretisini de etkiledi. Papalığın 1891'de yayımladığı *Rerum Novarum* adlı genelgede, sosyal adalet kavramı çerçevesinde adaletli ücret, çalışanların insan onuruna uygun bir yaşam düzeyine sahip olması gibi ilkelere yer verildi.

Çağımızın sosyal demokrasi(*) anlayışına göre sosyal adalet ilkesi, gelişmiş toplumlarda refahın yaygınlaştırılması ve toplumsal güvenliğin sağlanması gibi temellere oturur. Gelişme yolundaki ülkelerde ise dengeli kalkınma anlayışını içerir. Türkiye'de de 1961 ve 1982 anayasalarının başlangıç bölümleri bu ilkeyi bir anayasa normu olarak belirlemiştir. 1961 Anayasası'nın 10. maddesi "devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" hükmüyle bu konuda devlete önemli ödevler yüklemişti. 1948 İtalyan Anayasası'nın 3. maddesinin ikinci fıkrasındaki hükme çok benzeyen bu hüküm, 1982 Anayasası'na alınmamıştır.

Sosyal Adalet, İstanbul'da 19 Mart-16 Temmuz 1963 arasında 18 sayı haftalık, daha sonra Ankara'da Nisan 1964-Kasım 1965 arasında 20 sayı aylık olarak yayımlanan siyasal dergi. Sahibi Cemal Hakkı Selek, yazı işleri müdürü Turhan Tükel'di. İlk sayısında 1961 Anayasası'nın sosyal adaletin gerçekleştirilmesine yönelik hükümler getirdiği; derginin de "anayasada yazılı hakların kâğıt üzerinde kalmayıp günlük yaşamaya karışması, yaşayan haklar durumuna gelmesi için girişilen savaşa katılmak üzere" çıktığı; ülke sorunlarının, özünü bilimsel düşünceden alan, bilimsel gerçeklere dayanan bir görüşle yansıtılacağı belirtiliyordu. Ele aldığı toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunlara Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) görüşleri çerçevesinde yaklaşan, ayrıca sanat-kültür sayfaları da düzenleyen *Sosyal Adalet*, sonradan kuramsal yazılara ağırlık veren aylık bir dergiye dönüştü ve TİP'in yayın organı oldu.

sosyal Darwincilik, 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında yaygınlık kazanan, toplum ile biyolojik organizma arasında koşutluk kuran sosyokültürel evrim kuramı. Toplumsal gelişmenin açıklanmasında Charles Darwin'in biyolojik evrime ilişkin görüşlerini temel alır. İnsanın toplum içinde varlığını sürdürme mücadelesini, en iyi uyum sağlayan, en dayanıklı türün yaşayacağı kuralının belirlediğini kabul eder. İlk kez Herbert Spencer'in kullandığı bu deyim Darwin'in çalışmalarından sonra bir doğa yasası gibi algılanmıştır.

Sosyal Darwinciliğin başlıca temsilcileri İngiltere'de Spencer ve Walter Bagehot ile ABD'de William Graham Sumner oldu. Nüfustaki farklılıklar temelinde etki gösteren doğal seçme sürecinin en iyi rekabet edebilenlerin ayakta kalması ve nüfusun sürekli ıslahıyla sonuçlanacağına inanan bu düşünürler toplumları da bireyler gibi evrilen organizmalar olarak gördüler.

Dönemin *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) anlayışını yansıtan sosyal Darwincilik siyasal tutuculuğa da destek sağladı. Mülkiyetin çalışkanlık, ölçülülük ve tutumluluk gibi doğuştan gelen üstün ahlaki değerlerle ilişkili olduğunu öne sürerek sınıf ayrımlarının bireyler arasındaki "doğal" eşitsizlikleri yansıttığını savundu. Reform girişimlerinin doğal süreçlere zarar vereceğini, sınırsız rekabet ve müdahaleden kaçınmanın ise biyolojik seçmeye uygun düştüğünü belirtti. Varoluş mücadelesinde başarının göstergesi zenginlikti; yoksulluk yaşama "uygun olmamak" sayıldığından, onlara yardım edilmemeliydi. Toplumsal düzeyde emperyalist ve ırkçı politikalara düşünsel temel oluşturan sosyal Darwincilik, Anglosakson ya da Ari ırkın kültürel ve biyolojik üstünlüğü inancını destekliyordu.

20. yüzyılda yeni biyolojik ve kültürel bilgilerin ışığında temel ilkeleri çürütülen sosyal Darwincilik, 19. yüzyıldaki etkisini yitirdi.

sosyal demokrasi, klasik liberal demokrasinin, özellikle 20. yüzılda geçirdiği dönüşümlerle kazandığı sosyal adaletçi ve kitlelere refah götürücü kimliği anlatan deyim. Sosyal demokrasi olgusu, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri emekçi sınıfların yürüttüğü sosyal ve siyasal mücadeleler ile egemen sınıfların verdikleri ödünler sonunda varılan uzlaşmanın ürünüdür. Bu süreçte klasik liberal demokrasinin temellerini oluşturan değerler sistemi (kapitalizm, siyasal demokrasi, çoğulculuk vb) korunmuş, ama sosyal adalet(*), sosyal devlet(*), sosyal haklar(*) gibi yeni değerlerle beslenmiştir. Böylece, 19. yüzyılda genel oy sisteminin benimsenmesiyle siyasal demokrasiye katılma olanağını elde etmiş olan halk kitleleri, 20. yüzyılda ekonomik ve sosyal yaşamda da daha etkin duruma gelerek demokrasinin sosyalleşmesini sağlamışlardır. Bu canlılık özellikle işyeri yönetimine katılma, sendika ve parti çalışmaları yoluyla siyasal ve sosyal yaşamı etkileme ve sosyal güvenlik(*) sistemini demokrasinin kurumları arasına katma biçiminde belirir. Sosyal demokrasi anlayışının devlete sosyal ödevler yükleyip ekonomik yaşama halk kitleleri yararına müdahale olanakları sağlaması sınıflararası farklılık ve gerginlikleri yumuşatıcı bir rol oynamış, kapitalizmi ve Batı tipi demokrasiyi aşmayı amaçlayan radikal devrimci akımlara karşı da bir set oluşturmuştur. Bu açıdan, bir olgu ve anlayış olarak sosyal demokrasi, sosyal demokrat akım(*) ve hareketlerin 20. yüzyıldaki felsefe ve programlarına denk düşer.

Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), 1983-85 arasında etkinlikte bulunan siyasal parti. Halkçı Parti'yle(*) birleşerek Sosyaldemokrat Halkçı Parti'yi(*) oluşturmuştur.

12 Eylül Harekâtı'nı (1980) izleyen dönemde, Nisan 1983'te siyasal faaliyetlere yeniden izin verilmesinden sonra 6 Haziran 1983'te kuruldu. Partinin kurucuları arasında yer alan Erdal İnönü(*) genel başkanlığa, Ahmet Durakoğlu da genel sekreterliğe

getirildi. SODEP'in programında demokratik işleyişin askeri müdahalelerle kesintiye uğratılmasından duyulan rahatsızlık dile getiriliyor ve 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra temelden değiştirilen siyasal sistemin yeniden ve demokratik biçimde kurulacağı belirtiliyordu. Milli Güvenlik Konseyi (MGK), Erdal İnönü'yle birlikte SODEP'in 21 kurucusunu veto etti. Bunun üzerine genel başkanlığa Cezmi Kartay getirildi. MGK'nın yeni belirlenen SODEP kuruculanını dört kez daha veto etmesi üzerine partinin kuruluşu ancak 8 Eylül 1983'te tamamlanabildi. Bu nedenle SODEP 6 Kasım 1983 milletvekili genel seçimlerine katılamadı.

Genel seçimlerin ardından TBMM toplanıp Meclis Başkanlık Divanı kurulunca MGK'nın hukuksal varlığı sona erdi. Bunun üzerine Kartay genel başkanlıktan istifa etti ve İnönü Kurucular Kurulu'nca yeniden genel başkanlığa seçildi. SODEP 25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerde oyların yüzde 23,59'unu alarak Anavatan Partisi'nden (ANAP) sonra ikinci büyük siyasal parti durumuna geldi, sekiz il merkezinde de belediye başkanlıklarını kazandı.

Yerel seçimlerde ancak yüzde 8,87 oranında oy alabilen, sosyal demokrat eğilimli öteki parti olan Halkçı Parti'nin (HP) Haziran 1985'te yapılan kurultayında Aydın Güven Gürkan'ın genel başkanlığa seçilmesinden sonra iki partinin birleşmesi yönünde çalışmalar hızlandı. Eylül 1985'te iki parti arasında imzalanan bir protokolle birleşme süreci resmen başladı. 2 Kasım 1985'te toplanan HP Olağanüstü Kurultayı'nda partinin adı Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) olarak değiştirildi. 3 Kasım 1985'te toplanan SODEP Olağanüstü Kurultayı'nda da partinin feshedilmesi ve SHP'ye katılması kararlaştırıldı.

sosyal demokrat akım, kapitalizmden sosyalizme, yerleşik siyasal süreçleri kullanarak barışçı ve evrimci geçişi savunan siyasal ideoloji. 19. yüzyıl sosyalizmine ve Karl Marx ile Friedrich Engels'in öğretilerine dayanması bakımından komünist hareketle ortak kökenleri vardır. Bununla birlikte sosyalist toplumun kuruluşu için devrim yoluna başvurmayı reddetmesi ve proletarya diktatörlüğü kavramına karşı çıkması bakımından ortodoks Marksist öğretiden ayrılır; bu nedenle başlangıçta "revizyonizm" olarak nitelenmiştir.

Sosyal demokrat hareketin ortaya çıkışı, August Bebel'in çabaları sonucunda 1875'te oluşturulan Almanya Sosyal Demokrat Partisi'yle (SPD) başlar. 1871'de *Reichstag*'a (Parlamento) iki milletvekili sokan SPD sürekli güçlenerek 1912'de *Reichstag*'daki 397 sandalyeden 110'unu elinde tutan en büyük parti konumuna ulaştı. SPD'nin Almanya'daki başarısı sosyal demokrasinin Avrupa'nın öteki ülkelerinde de yayılmasında önemli rol oynadı.

Alman sosyal demokrasisinin kuramsal temellerinin gelişmesine ise Eduard Bernstein(*) öncülük etti. Kapitalizmin işsizlik, aşırı üretim ve dengesiz gelir dağılımı gibi zayıflıklarının üstesinden gelmekte olduğuna işaret ederek kapitalizmin çökeceği yolundaki Marksist öngörüye karşı çıkan Bernstein'e göre, sermaye birkaç elde toplanacağına giderek daha geniş bir kesime yayılıyordu. İşçilerin ezilmesinin kaçınılmaz olarak sosyalist devrime yol açacağı görüşünü de eleştiren Bernstein, sosyalizmin başarısının işçi sınıfının içinde bulunduğu sefaletin sürmesinden çok, bu sefaletin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu savundu. Ayrıca toplumsal koşulların düzelmekte olduğunu ve işçi sınıfının genel oy hakkından yararlanarak seçeceği sosyalist temsilciler yoluyla sosyalizmi kurabileceğini öne sürdü. 1917 Sovyet Devrimi ve onu izleyen gelişmeler, Avrupa'da sosyal demokrat partiler ile komünist partiler arasında başlamış olan ayrışmayı hızlandırdı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokrat partiler Almanya, İsveç ve İngiltere (İşçi Partisi) gibi birçok ülkede iktidara geldiler ve Avrupa'ya özgü modern sosyal refah programlarının temellerini attılar. Sosyal demokrat akım iktidara geldiği ülkelerde, özellikle Batı Almanya'da giderek bir değişim sürecine girdi. Bu değişiklikler genellikle 19. yüzyılda savunulan, işletmeleri ve sanayiyi toptan devletleştirme ilkesinin yumuşatılması biçiminde kendini gösterdi. Çeşitli sosyal demokrat partiler arasındaki farklılıklara karşın, bu süreçle birlikte belli ortak temel ilkeler ortaya çıktı. Sosyal demokrasi toplumsal değişmenin aracı olarak şiddet ve devrimi reddettiği gibi, totalitarizme karşı da cephe aldı. Demokrasiyi sınıf iktidarını gizleyen bir "burjuva" aldatmacası sayan Marksist görüşü reddederek, demokrasinin sosyalist idealler için vazgeçilmez olduğu ilkesini benimsedi. Ayrıca ekonomik büyüme ve sosyal adalet için devlet mülkiyeti yerine devlet denetimini yeterli saymaya başladı.

1970'lerin ortalarında Batı dünyasını saran uzun süreli ekonomik durgunluk, sosyal refah politikalarının gözden düşmesine, ekonomide hemen her türlü devlet düzenlemesine karşı çıkan yeni bir liberalizmin(*) güçlenmesine yol açtı. 1980'lerde belli başlı sosyal demokrat partiler de ekonomik programlarında piyasaya daha çok ağırlık veren düzenlemelere gittiler, bazı özelleştirme(*) programlarına sahip çıktılar; bazıları "sosyal piyasa ekonomisi" gibi yeni kavramlar ortaya attılar. Ama İngiltere'de 1979'da, Almanya'da 1982'de iktidarı yitiren sosyal demokratlar seçmenlerin güvenini yeniden kazanmayı başaramadılar. Fransa'da 1980'lerde aralıklarla süren Sosyalist Parti iktidarı büyük düş kırıklığına yol açtı ve 1993'te ağır bir seçim hezimetine uğrayarak sona erdi. Avrupa'da en uzun süre (1932-76) iktidarda kalan İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1982'de başlayan ikinci iktidar dönemi 1991'de sona erdi. İspanyol Sosyalist İşçi Partisi de 11 yıl tek başına iktidarda kaldıktan sonra Haziran 1993'teki seçimlerde parlamentodaki salt çoğunluğunu yitirdi.

Bu süreç boyunca, sosyal demokrat partilerin geçmişteki demokratik sosyalizm projelerinin, bu partiler için artık herhangi bir düşünsel mirastan daha fazla anlamı kalmamıştı. 1980'lerin sonlarında Doğu Avrupa ülkeleri ile SSCB'deki Marksist-Leninist sosyalizm modeli de çökünce ve kapitalizmi yücelten ideolojik bir dalga Batı dünyasını sarınca, herhangi bir sosyalizm hedefinin Batılı toplumların siyasal ufkunda artık gerçek bir karşılığı olup olmadığı sorgulanır duruma geldi. Bütün bu gelişmeler, sosyal demokrat partilerin geleneksel tabanını ve seçmen kitlesini oluşturan işçi sınıfı ile kent orta katmanlarının da bu partiler karşısında gitgide duyarsızlaşmasına yol açtı. Öte yandan Marksist-Leninist modelin çökmesinin ardından Doğu ve Batı Avrupa'daki komünist partilerden çoğunun adlarını ve programlarını değiştirerek çoğulcu ve demokratik yeni bir sosyalizm arayışına yönelmeleri, solun iki büyük akımının, aralarındaki ayrılığın tarihsel temellerini aşarak solda yeni bir gelecek projesini birlikte oluşturmaya yönelebilecekleri beklentisini ortaya çıkardı.

İşçi sınıfının nüfusun görece küçük bir kesimini oluşturduğu ve örgütlenme düzeyinin düşük olduğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde sosyal demokrat olarak nitelenebilecek akımlar, 20. yüzyılın ortalarından başlayarak genellikle ulusal mücadelelerin milliyetçi mirasını sürdüren reformist ve popülist parti ya da blokların kapitalist gelişme sürecinde gitgide sola kaymasıyla ortaya çıktı. Bunlar, genç işçi sınıfının yanı sıra, ulusal pazarı genişletmeye çalışan sanayi burjuvazisi ile kent ve kır küçük burjuvazisinden güç aldılar. Türkiye'de de sosyal demokrat akım, Kurtuluş Savaşı'nın ardından 30 yılı aşkın süre devlet partisi olarak ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi'nin, kapitalist gelişmenin devlete egemen kıldığı büyük sanayi, ticaret ve tarım çıkarları karşısında, sınıf mücadelesine başvurmaksızın halk kesimlerini güçlendirmeyi amaçlayan bir merkez-sol ("ortanın solu") partiye dönüşmesiyle biçimlendi.

Sosyal Demokrat Parti, İngilizce SOCIAL DEMOCRATIC PARTY (SDP). İngiltere'de siyasal parti. İşçi Partili eski bakanlardan Roy Jenkins, David Owen, William Rodgers ve Shirley Williams tarafından 26 Mart 1981'de kuruldu. İşçi Partisi'ni aşırı sol eğilimler taşımak ve sendikaların sıkı denetimi altında olmakla suçlayarak partiden ayrılan Sosyal Demokratlar, Muhafazakârların gelenekçi çizgisini de eleştiriyor ve siyasal yelpazede merkezi temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. Siyasal uygulamalardaki hükümet değişikliklerine bağlı dalgalanmalara son vermeyi amaçlayan Sosyal Demokrat Parti, İngiltere'de 80 yıllık bir aradan sonra kurulan ilk büyük parti oldu.

Partinin kuruluşuna, biri Muhafazakâr Parti'den, öbürleri İşçi Partisi'nden istifa eden 14 Avam Kamarası üyesiyle Lordlar Kamarası'nın 20'ye yakın üyesi katıldı. Parti liderlerinin yaptıkları açıklamalara göre 1981 sonunda SDP'nin üye sayısı 66.600'ü aşmıştı. Aralarında Jenkins ve Williams'ın da bulunduğu birçok SDP adayı 1981 ve 1982 ara seçimlerinde yeni görevlere seçildi.

Sosyal Demokratların 1983 genel seçimlerinde Liberal Parti'yle oluşturdukları ittifak, oyların yüzde 25,4'ünü alarak Avam Kamarası'na 23 milletvekili soktu. Ama bu milletvekillerinden yalnızca altısı SDP üyesiydi. 1987 genel seçimlerinde oy oranı azalan SDP'nin üyelerinin büyük bölümü, 1988'de Liberal Parti'yle birleşerek Sosyal ve Liberal Demokrat Parti'yi(*) oluşturdu. David Owen önderliğinde SDP'de kalanlarsa, iyice küçülen partiyi 1990'da feshettiler.

sosyal devlet, klasik liberal demokrasinin ekonomik ve siyasal temellerini değiştirmeden sosyal güvenliğin sağlanması, işsizliğin önlenmesi, emeğiyle yaşayanların korunması ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla sosyal eşitsizlikleri giderme işlevini yüklenen devlet. Kapitalizmin yarattığı sosyal dengesizlik ve bunalımlara karşı emekçi sınıflardan gelen güçlü tepkinin ürünü olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu mücadele birikimini yansıtan ve daha çok kara Avrupa'sına özgü olan bu kavram devlete, sosyal bakımdan zayıf sınıflara yardım ederek sosyal adaleti ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini sağlama ödevini yükler. Bu ödev devletin sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesini zorunlu kılar. Bu açıdan da daha çok Angloamerikan dünyasındaki karşılığı olan refah devleti kavramına oranla daha politik ve dinamik bir içeriği

çağrıştırır, onun en gelişkin biçimini oluşturur.

Sosyal devlet kavramının gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkelerdeki anlamları arasında da önemli bir fark vardır. Gelişmiş ülkelerde sosyal devletten beklenen, kapitalizmin iç ve dış kaynakları kullanarak yarattığı zenginlikleri biraz daha adaletli biçimde yeniden paylaştırması, emekçilerin ve sosyal bakımdan zayıf sınıfların yaşam koşullarını iyileştirmesidir. Bu politika söz konusu sınıfların tepkilerinin yumuşatılması ve böylece temel düzenin korunması işlevini de görür. Azgelişmiş ülkelerde ise sosyal devlet bu klasik ödevinin yanında, ulusal zenginliklerin yaratılması için kalkınmayı sağlamak gibi yapıcı ve dinamik bir işlev de yüklenmiştir. Bu da, devletin yasama ve özellikle yürütme (yönetim) organının etkin davranarak köklü reformları gerçekleştirmesini gerektirir.

Sosyal devlet ilkesinin pozitif hukuka ilk yansıması 1949 tarihli Bonn Temel Yasası'nda görülür. Bu metnin 20. maddesine göre AFC demokratik ve sosyal bir federal devlettir. Sosyal devlet ilkesini açıkça ifade eden bir başka metin de 1961 Anayasası olmuştur. Bu anayasanın 2. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Başlangıç bölümünde ise devletin amaçları arasında sosyal adaletin, ferdin ve toplumun huzur ve refahının gerçekleştirilmesi ve güvence altına alınması gibi hususlar yer almıştır. 1982 Anayasası başlangıç bölümünde ve 2. maddesinde bu ilke ve esasları yinelemekle birlikte, sosyal haklarda önemli sınırlama ve kısıntılar öngördüğü için sosyal devlet ilkesinin temelinde belirli bir zayıflama ortaya çıkmıştır. *Ayrıca bak.* refah devleti.

sosyal güvenlik, birey ve aileleri işsizlik, yaşlılık, emeklilik, hastalık ya da ölümden kaynaklanan statü ve gelir kayıplarına karşı korumayı ve sosyal hizmetler yoluyla bunların refah düzeylerini yükseltmeyi amaçlayan kamu programı. Sosyal güvenlik kavramı, sosyal sigorta(*) programlarını, sağlık ve refah hizmetlerini ve çeşitli gelir sağlama programlarını içerebilir. Bu bütün, sosyal haklar(*) sistemi içinde yer alan sosyal güvenlik hakkını oluşturur.

Refahı sağlamak geçmişte bireyin ve ailenin sorumluluğundaydı. Bunlar genellikle yetersiz kaldığından, din ve hayır kurumları yardım programları düzenlemeye başladılar. Zamanla, daha örgütlü yardım programları gelişti. Bunların ilk örnekleri işçi dernekleri, karşılıklı yardım birlikleri ve sendikalarca oluşturuldu. Sonradan yasal kurumlaşmalara gidildi.

İlk modern sosyal güvenlik yasaları 1880'lerde Almanya'da çıkarıldı. Başka ülkelerin de benzer programları benimsemesiyle birlikte, devletin bu alanda verdiği hizmetler hem yararlanma koşulları, hem de güvenlik altına alınan risklerin niteliği bakımından gitgide daha geniş bir kapsam kazandı. Belirli riskler için asgari bir koruma düzeyi, devletin genel sorumluluklarından biri olarak görülmeye başladı. Hangi nedenle olursa olsun kendisine bakamayacak durumda olan herkesin bu sorumluluk alanına girmesi gerektiği düşüncesi günümüzde artık birçok ülkede genel bir kabul görmektedir. Bu yaklaşım sosyal güvenlik programlarının genişlemesine ve bir gereksinimden çok, bir hak olarak görülmesine yol açmıştır.

Bir sosyal güvenlik programının başlıca öğeleri koruma sağlanacak riskler, koruma kapsamına giren kesim, yararlanma koşulları, yardımların düzeyi, finansman biçimi ve yönetsel işlemlerdir. Bütün bu öğeler uygulamada büyük değişkenlik gösterebilir. Programın finansmanı genellikle bir yandan kapsama giren kişilerden, işverenlerden ya da her iki kesimden alınan ödentilerle, bir yandan da devletin genel gelirlerinden ayrılan bir payla sağlanır. Sosyal güvenlik programlarının en yaygın türleri şöyle sıralanabilir:

Yaşlılık, işgörmezlik, dul ve yetim programları. Bu programlardan çalışma yaşı sınırını geçmiş olan kişiler, iş kazası dışında kalıcı bir sakatlık nedeniyle çalışamayacak duruma düşmüş olan ve bu konuyla ilgili bir başka sağlık programı kapsamında yer almayan kişiler, emekli ya da çalışan bir işçinin ölümüyle geçimini sağlayamayacak durumda kalan dul ve yetimler yararlanır. Çoğunlukla genel bir kapsam taşıyan bu tür programların finansmanı birçok ülkede emeklilik sigortası çerçevesinde kesilen ödentilere dayanır. Yaşlılık ya da emeklilik aylığı için belirli bir süre çalışmış olma koşulu aranırken, işgörmezlik, dul ve yetim aylığında bu kural daha esnek uygulanır. Bu programlar ülke çapında etkinlik gösteren kurumlarca yürütülür. *Ayrıca bak.* emekli aylığı; emeklilik; yaşlılık sigortası.

Sağlık sigortası. Sosyal güvenlik programlarının en karmaşık ve en tartışmalı türü budur. Bu programlar sağlık giderlerinin yanı sıra, bazı durumlarda hastalık nedeniyle doğan ücret kayıplarının da tamamını ya da bir bölümünü karşılar. Bazı sağlık sigortası sistemleri bütün nüfusu kapsar, bazıları ise sisteme üye işyerlerinin çalışanlarıyla sınırlıdır. Hizmet sunma yöntemine bağlı olarak programın finansmanı ödentilere ya da devlet kaynaklarına dayanabilir. Sağlık hizmetlerini bazı ülkelerde özel hekimler ve eczaneler, bazı ülkelerde ise bu iş için devletçe oluşturulmuş sağlık kuruluşları verir. Birinci durumda devletçe doğrudan ödeme yapılabileceği gibi, hastanın giderlerini daha sonra devletten alması biçiminde bir sistem de uygulanabilir. Sağlık sigortası sistemlerinde devlet katkısının oranı, hastanın seçim olanaklarını, hasta-hekim ilişkilerinde kalıcılığı, maliyetleri düşük tutma eğilimini, hekimlerin gelirlerinde düzenliliği ve yönetim işlerinin yükünü belirleyen önemli bir etkendir.

İşsizlik sigortası. Sanayileşmiş ülkelerin hemen hepsinde bulunan işsizlik sigortası programları, gelişmekte olan ülkelerde henüz yaygın bir uygulama alanına kavuşmamıştır. Bu tür programlardan bir işte çalışırken kendi hatası olmadan işsiz kalan, hâlâ çalışabilir durumda olan ve yeniden iş arayan kişiler yararlanır. Bu özellikleri taşıma koşuluyla söz konusu kişilere çoğunlukla temel ücretlerin yüzde 50 ile 75'i arasında bir ödeme yapılır. İşsizlik yardımı belirli bir süre boyunca ödenir ve bu sürenin bitiminde kesilir. Gerekli finansman genellikle çalışanlardan, işverenlerden ya da her iki kesimden alınan sigorta ödentileriyle karşılanır. Bazı ülkelerde program devlet fonlarıyla da desteklenir.

Çocuk ve aile yardımları. Bu tür yardımlar çoğunlukla çocuk sayısı belirlenmiş bir asgari düzeye ulaşan ailelere devletçe verilir. Ama bazı ülkelerde bütün ailelere ödenir ve aile gelirini belirli bir düzeyde tutmayı amaçlar. Aile yardımının başta işsizlik sigortası olmak üzere öteki güvenlik önlemlerine ek bir katkı olarak belirli kesimlerle sınırlı tutulduğu ülkeler de vardır.

İş kazası tazminatları. En eski ve en yaygın sosyal güvenlik programları bunlardır. Bu programlar genellikle belirli bir büyüklüğün üzerindeki işyerlerinin çalışanlarını kapsar ve finansman açısından işverenlerin bir tür sigorta fonuna yatırdığı ödentilere dayanır. Yapılan yardımlar sağlık giderleri, ücret tazminatı, kalıcı sakatlıklar için özel tazminat ve ölüm yardımı gibi kalemleri içerir. İş kazası tazminatının alınması durumunda, tazminat için ayrıca mahkemelerde dava açılamaz.

Kamu yardımları. Bunlar, başka bir program içinde yer almayan muhtaç durumdaki çeşitli kesimlere yönelik sosyal güvenlik programlarıdır. Bu programlardan yararlanan başlıca kesimler arasında emekli aylığı almayan yaşlılar, körler, işgörmezlik aylığı ya da iş kazası yardımı almayan sakatlar ve çocuklu yoksul aileler sayılabilir.

Sosyal güvenlik programlarının en ileri olduğu ülkeler, nüfusun büyük bölümünün ücretli olarak çalıştığı sanayileşmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik programları geliri zenginlerden yoksullara doğru yeniden bölüştürme hedefine yönelir. Buna karşılık azgelişmiş ülkelerde yeniden bölüşüm çoğunlukla küçük bir varlıklı tabakaya, bazen de orta sınıfa yarar. En yoksul sınıflar ve özellikle kırsal kesimde çalışanlar bu tür programlara vergi yoluyla dolaylı katkılarda bulunsalar bile, genellikle modern sektörün ve dolayısıyla sosyal güvenlik sisteminin dışında kalırlar.

sosyal haklar, sosyal eşitlik amacına yönelik haklar. İşçilerin ve çalışanların yanı sıra özel olarak korunması gereken kesimleri kapsar. Kolektif haklar ya da bireysel haklar biçiminde ortaya çıkar. Kolektif nitelikteki sosyal hakların en tipik örnekleri sendika hakkı ile toplusözleşme ve grev hakkıdır. Bireysel nitelikteki sosyal haklar ise daha uzun bir liste oluşturur. Bunların belli başlıları sosyal güvenlik(*) hakkı, ailenin, ana ve çocukların korunmasına ilişkin haklar, çalışma koşullarıyla ilgili haklar, sağlık hakkı, eğitim (özellikle parasız eğitim) hakkı, beslenme hakkı, sosyal ve tıbbi yardım görme hakkı ve konut hakkıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ortaya çıkan sosyal haklar, Türkiye'de 1961 ve 1982 anayasalarında klasik ekonomik haklarla (mülkiyet, sözleşme, özel girişim vb) aynı başlık altında toplanmış olmakla birlikte, temelde bunlardan ayrı bir nitelik taşır. Sosyal haklarla siyasal haklar arasında ise bazı bakımlardan bir koşutluk ilişkisi söz konusudur; siyasal hakların genişlemesi ve genel oy sistemine geçiş, sosyal alanda kazanımlar sağlanmasını olanaklı kılmıştır. Demokratik özgürlükler ve yargısal güvence hakları da sosyal hakların destekçisidir. Kolektif sosyal haklar, bireysel sosyal hakların elde edilmesine yönelik sosyal ve hukuki mücadele araçlarını oluşturur.

Öğretide sosyal hakların tümünün devletten olumlu edimler istenmesini içeren pozitif statü hakları olduğu yolunda yanıltıcı bir görüş güç kazanmıştır. Oysa grev ve toplusözleşme hakkı gibi sosyal haklar, devletin müdahalesinin önlenmesi gereğini içeren negatif statü haklarıdır. Toplusözleşme hakkı ancak işverene karşı pozitif statü hakkı niteliği taşıyabilir. Devletin olumlu edimini gerektiren sosyal haklar, yasamanın bu haklara ilişkin yasa çıkarmaya zorlanamaması nedeniyle etkileri bakımından sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte yasanın tanıdığı sosyal hakların yerine getirilmesi konusunda kişilerin idare karşısında daha güçlü oldukları söylenebilir. Bunu sağlayan mekanizma ise idari yargıdır. Yasama organının katkısını gerektirmeyen olumlu edime

ilişkin sosyal hakların gerçekleştirilmesinde hukukun rolü daha güçlüdür.

Batı'da burjuvaziye karşı yürütülen uzun sosyal mücadeleler sonunda 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak teker teker elde edilen sosyal haklar, Türk anayasa düzeninde ilk kez 1961 Anayasası'nın, büyük ölçüde 1948 İtalyan Anayasası'ndan aktarılan hükümleriyle yer almıştır. Buna karşılık 1982 Anayasası, özellikle kolektif nitelikteki sosyal haklara getirdiği ciddi sınırlamalarla bu konudaki evrensel ölçülerin gerisinde kalmıştır.

Çalışma yaşamında, işverenlerin çalışanlara sağladığı ücret dışındaki yararlar da (emeklilik, kâr payı, tatil parası, kaza, yaşam, sağlık ve işsizlik sigortaları programları) sosyal haklar olarak adlandırılır. Bunlar yasa gereği olabileceği gibi, işveren tarafından tek taraflı olarak verilebilir ya da toplu pazarlık yoluyla elde edilebilir. Avrupa'da genellikle yasaların gelişimi sonucunda ortaya çıkan bu haklar, ABD'de toplu pazarlık yoluyla elde edilmiştir.

Bu tür sosyal haklar arasında özel bir yer tutan iş kazası tazminatı, çalışanların işle ilgili zararlarının ve meslek hastalıklarının doğurduğu maliyetlerin bir bölümünü işverenlerin üstlendiği sosyal refah programlarından biridir. İşçi tazminatı ilk kez 1884'te Almanya'da uygulandı. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ülkelerin çoğunda, farklı türlerde de olsa işçi tazminatı ya da iş kazaları yasaları vardı. Bunlardan bazılarında sistem zorunlu sosyal sigorta biçimindedir; öbürlerinde işverenin belli hakları sağlaması yasal olarak gereklidir, ama sigorta isteğe bağlıdır. Çoğu ülkede iş kazaları hakları işverenlerce finanse edilir.

sosyal hizmetler, yoksunluk içinde ya da kendisine bakamayacak yaşta ve durumda olanlara yardım amacıyla, kamu kuruluşları ya da özel kuruluşların sağladığı hizmetler.

İngiltere'de 1601'de, Elizabeth döneminde çıkarılan Yoksullara Yardım Yasası özel yardım çabalarını örgütleme ve bunları kurumsallaştırma girişimlerinin ilk örneklerindendi. Ama bu amaca yönelik sürekli çalışmalar ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle İngiltere, Almanya ve ABD'de başlatıldı. Hayır derneklerinin gönüllü çalışanlara sunduğu eğitim, ilk sosyal yardım ya da sosyal hizmet okullarının kurulmasına yol açtı. Sosyal hizmetlerin örgütlü bir meslek olarak doğuşu ve bu mesleğin toplumsal değişmeyi gerçekçi bir hedef olarak benimsemesi, genel olarak sosyalist reformlara duyulan ilginin yayılmasıyla eşzamanlı gerçekleşti. Bu akımlar kişilerin ve çeşitli grupların refahını sağlamada devletin sorumluluğunu vurgulayan anlayışın 20. yüzyılda birçok ülkede yayılmasında önemli rol oynadı.

Günümüzde sosyal hizmetlerin en yaygın biçimleri şunlardır:

Ailelere yönelik hizmetler. Evlilik danışmanlığı, ana ve çocuk sağlığı, aile planlaması, aile yaşamı ve aile ekonomisi gibi konularda eğitim, ev işlerinde yardım ve yaşlılar için çeşitli hizmetler bunlar arasında sayılabilir.

Çocuklara yönelik hizmetler. Ana ve çocuk sağlığı, evlilik dışı çocukların ve annelerinin bakımı ve desteklenmesi, kötü muamele gören ya da terk edilen çocukların korunması, evlerde çocuk bakımı ve evlat edinme en yaygın sosyal hizmet türüdür.

Gençlere yönelik hizmetler. Dinlenme, eğitim, koruma, danışma, yeniden topluma kazandırma gibi amaçlara yönelik çeşitli hizmetleri içerir.

Çeşitli toplumsal gruplara yönelik hizmetler. Göçmenlere, geçici yerleşimcilere, etnik grup ve azınlıklara, özürlülere, askerlere, emeklilere ve özel gereksinmesi olan öteki gruplara yönelik hizmetler bu grupta yer alır.

Bunlar dışında, çeşitli örgütlerin sağladığı başka sosyal hizmet türleri de vardır. İslam ve Hıristiyan ülkelerinde Kızılay ve Kızılhaç örgütleri doğal felaketlerde sosyal yardımların dağıtılmasında uzmanlaşmıştır. Tıp ve psikiyatri alanında da sosyal hizmet verilmektedir. Okullarda kişisel ya da mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetleri yürütülmektedir.

Türkiye'de Mayıs 1983'te çıkarılan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, sosyal hizmetleri, kişi ve ailelerin kendi yapı ve çevre koşullarından doğan ya da denetimleri dışında oluşan maddi, manevi ve toplumsal yoksunluklarının giderilmesine ve gereksinmelerinin karşılanmasına, toplumsal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını, yaşam düzeylerinin yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olarak tanımlar. Korunmaya muhtaç çocuklar, muhtaç sakatlar ve muhtaç yaşlılar bu hizmetler kapsamına girer. Başbakanlığa bağlı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü yasanın öngördüğü hizmetleri yürütmekle görevlidir. Bu genel müdürlüğe danışmanlık edecek, üyeleri çeşitli bakanlıkların yüksek yöneticilerinden oluşan bir Genel Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı vardır. Genel müdürlüğün başlıca birimleri Aile Bütünlüğünün Korunması, Aile ve Çocuk Hizmetleri, Yaşlı Hizmetleri, Sakatların ve Felçlilerin Rehabilitasyonu ve Genel Sosyal Hizmetler daireleridir.

sosyal konut, yoksul ya da dar gelirli ailelerin barınma gereksinimlerini karşılamak amacıyla üretilen konut.

Sosyal konutlar sağlık koşullarına aykırı olmayacak biçimde, oda sayısı ve boyutları en azda tutulan, bazen yapım yöntemleri, büyüklükleri, hatta kullanılan yapı malzemesi standardize edilmiş olan, içinde lüks sayılacak hiçbir donatı bulunmayan, elden geldiği kadar ucuza mal edilmiş konutlardır. Çeşitli zamanlarda ve çeşitli yerlerde değişik amaçlarla yapılmış sosyal konutlar vardır. 19. yüzyıl sonunda İngiltere'de, 20. yüzyıl başlarında da Hollanda'da yapılan işçi konutları sosyal konut sayılır. Almanya'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan konut gereksinimi bu tür konutlarla giderilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de de büyük kentlerin çevresinde oluşan sağlık donanımlarından yoksun gecekonduların çoğalmasını engellemek amacıyla sosyal konut uygulamaları yapılmıştır.

sosyal psikoloji, insan davranışını toplumsal ve kültürel ortamında inceleyen psikoloji dalı. Terim, laboratuvarda ya da doğal ortamdaki hayvanların toplumsal davranışlarını da kapsayabilir; ama sosyal psikoloji disiplininin temel konusu insan davranışıdır. Araştırdığı konular arasında toplumsal algı, sözel ve sözel olmayan etkileşim süreçleri, toplumsal etki ve uyma davranışı, grup yapısı ve dinamiği, toplumsallaşma, toplumsal tutum ve inançlar ile çevre psikolojisi sayılabilir. Tutarlılık, rol, öğrenme ve biliş, referans ve toplumsal alışveriş kuramları, bu alanlardaki çalışmalarda kullanılan kuramsal yaklaşımların başlıcalarıdır. Sosyal psikoloji çalışmalarından elde edilen veri ve sonuçlar kitle iletişiminden işyerlerindeki örgütlenmelere, çocuk yetiştirme ilkelerinden mahkûmların rehabilitasyonuna ve psikiyatrik tedavi programlarına kadar uzanan oldukça geniş bir uygulama alanı bulur.

Sosyal psikoloji 1920'lere değin yöntem olarak spekülasyona dayanıyordu. O dönemde, toplumsal etkilerle bireysel davranış arasındaki ilişki üzerine veriler sağlamak amacıyla yürütülen araştırmalarda deney ve gözlem öne çıkmaya başladı. Sosyal psikolojinin bir disiplin olarak gelişmesinde özellikle ABD'li bilimciler önemli rol oynadı.

Yakın zamana değin araştırmalar büyük ölçüde laboratuvar deneylerinden oluşuyordu. Ama son yıllarda bu yaklaşım, çok yapay olduğu ve gerçeği yansıtmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Laboratuvar deneylerinde günlük toplumsal yaşama ilişkin pek çok nokta gözden kaçabilir, denek gözetim altında olmasından etkilenebilir. Öte yandan, araştırmacının toplumsal etkileşimleri gerçek ortamında gözlemlediği alan araştırmalarının da sakıncaları vardır. Araştırmacı belirli bir ortama her zaman rahatça girebilmeyebilir; ayrıca gözlemcinin varlığı gözlem altındaki bireylerin davranışlarını etkileyebilir. Araştırmaların kavramsal temeli ise öbür psikoloji dallarından türetilmiştir. Bu da gene tarihsel döneme göre farklılık gösterir. Eskiden öğrenme ve psikanaliz kuramları kavramsal yaklaşımlara egemenken, günümüzde bunların yerini biliş kuramı, dilbilim ve bir ölçüde de sosyoloji almıştır.

Toplumsal davranış, evrimleşmenin sonucu doğuştan gelen biyolojik etkenlerle tarih boyunca gelişmiş kültürel etkenlerin ürünü olarak kabul edilir. 1960'larda ve 1970'lerde babuinler üzerinde yapılan alan araştırmaları, insan ile öbür primatların toplumsal davranışları arasındaki benzerlikleri ortaya koydu; kültürel antropoloji araştırmaları ise insanın toplumsal davranışına ilişkin pek çok özelliğin, kültürden bağımsız biçimde hep aynı olduğunu gösterdi. Son yıllarda bazı sosyal psikologlar kültürler arası karşılaştırmalı yaklaşımlarla kültür ile davranış ilişkilerini incelemektedir.

Toplumsal davranıştaki bireysel farklılıklar kişilikten kaynaklanır; toplumsal etkilerin kişiliği biçimlendirmesi ise toplumsallaşma olarak bilinir. İnsan davranışının toplumsal çevredeki değişikliklere göre farklılaşması ve toplumsallaşma konusunda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Freud'un psikolojik gelişime ilişkin kuramı ağızcıl ve dışkıl döneme özgü davranışları vurgularken, öğrenme kuramı ödül ve ceza kavramlarının basit toplumsal davranış üstündeki etkisinin araştırılmasına yol açmış, taklit ya da ahlaklılık gibi daha karmaşık süreçleri içine alacak biçimde genişlemiştir. Toplumsallaşma süreciyle ilgili olarak ele alınan sorunlar arasında, anne-çocuk etkileşiminin çözümlenmesi, anne ve babanın davranışlarının çocuğun kişilik ve zihinsel gelişimini etkilemesi ve özellikle ergenlik döneminde ortaya çıkan kişilik değişiklikleri vardır.

Sosyal psikolojinin araştırdığı alanlardan biri de toplumsal etkenlerle algı arasındaki ilişkidir. Bu alanda, kişinin bir yandan başkalarının toplumsal statüsünü algısal ipuçlarının yardımıyla nasıl değerlendirdiği, öte yandan kendi toplumsal koşullarının (örn. belirli bir gruba üye olma) genel olarak onun algılamasını nasıl etkilediği incelenir. Ayrıca, kültürel stereotipler, sözel ve sözel olmayan çeşitli iletişim süreçlerinden çıkarılan sonuçlar, toplumsal etkileşim sırasında ortaya çıkan algı kalıpları ve bireyin genel kişilik yapısının toplumsal algıyı etkilemesi de araştırılan konulardandır.

Toplumsal algının bireyin içinde bulunduğu toplumsal grup tarafından etkilendiği gösterilmiştir. Küçük toplumsal grupların tümünde etkinlik ve işlev görme aynı ilke-

lere dayanmaz. Aile ya da işyeri komitesi gibi küçük gruplarda belirli işlerin yapılmasında grubun ve bireylerin görece etkinliği, farklı önderlik biçimleri ve grup tarafından saptanan standart ve kurallara uyma gibi konular incelenir. Ayrıca geniş toplumsal örgütlenmelerin (örn. ordu, fabrika) dinamiğinde grupla iletişim sağlama süreçleri, önder ve üyeler arasındaki etkileşim ele alınır. Son yıllarda, özellikle sanayi ilişkileri konusunda yapılan çalışmalarda grup yapısının değiştirilmesi ve bu değişikliğin yol açabileceği etkiler araştırılmıştır.

Bireyin grup kurallarına tepkisini konu alan araştırmalarda sıklıkla referans gruplarının, yani birey için birincil önem taşıyan aile ya da yakın arkadaş gruplarının kurallarına uyulduğu görülür. Gene bu çerçevede grup hiyerarşisinin ortaya çıkışı ve işlev görmesi, toplumsal rollerin (örn. önder, izleyici) yaşama geçirilmesi ve üyelerin gruba olan bağlılıkları incelenir.

Sosyal psikoloji geliştikçe pek çok farklı uygulama alanı açılmıştır. Akıl ve ruh hastalıklarının nedenleri konusundaki araştırmalar bu alanda toplumsal etkenlerin önemini ortaya koyar; önceden yalnız kalıtsal ve kimyasal etkenlere bağlanan şizofrenide bile toplumsal etkenlerin rolü olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle akıl ve ruh sağlığıyla ilgilenen kurumlarda psikiyatrik sorunların toplumsal yönlerini araştırmak üzere sosyal psikologlar da çalışır. Sosyal psikolojinin sanayide, özellikle işçi-işveren ilişkilerinde, işçi seçme, yetiştirme ve ödüllendirme konularında, üretim süreçlerini çalışanların lehine örgütlemek üzere yardımcı olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra eğitimde, öğrencilerin gruplara ayrılması ve öğretmen davranışlarının belirlenmesinde, tüketici davranışları üzerine yapılan araştırmalar aracılığıyla reklam kampanyalarının düzenlenmesinde ve hukuk, sağlık gibi alanlarda da sosyal psikolojik yaklaşımlardan yararlanılır.

sosyal sigorta, belirli bir prim karşılığında, emekli aylığı ile hastalık, yaşlılık ya da işsizlik yardımı gibi hizmetleri sağlayan bir çeşit kamusal sosyal güvenlik programı. Sosyal sigorta ve sosyal güvenlik terimleri birbiri yerine kullanılabilir.

İlk kez Almanya'da Bismarck döneminde oluşturulan sosyal sigorta sistemi, sağlık sigortası (1883), iş kazası tazminatı (1884), emekli ve sakat aylığı (1889) uygulamalarıyla başladı. İngiltere'de de II. Dünya Savaşı'nın çalkantıları içinde sosyal güvenlik sisteminin yetersiz yönleri iyice belirginleşince, bu konuyu ele almak üzere Sosyal Sigorta ve İlgili Hizmetler Komitesi kuruldu (1941). Başlangıçta memurların temsilcilerinden oluşturulan komite, zamanla Sir William Henry Beveridge'in etkisine girdi ve çoğunlukla onun önerilerini benimsedi. 1942'de hazırlanan "Beveridge Raporu"nda, bütün yurttaşlar için ücretsiz sağlık hizmeti, tam istihdama yönelik hükümet politikaları, çocuk sayısına göre aile yardımları ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için devletin, işçinin ve işverenin eşit ölçüde katıldığı kapsamlı bir sosyal sigorta sistemi önerildi. İngiliz hükümeti rapordaki öneriler doğrultusunda hemen harekete geçmediyse de, 1945-48 arasında kabul edilen yasalarla rapordaki programların çoğu yürürlüğe girdi. Türkiye'de işçiler için Sosyal Sigortalar Kurumu, memurlar için Emekli Sandığı, esnaf, zanaatkâr ve tüccarlar için de Bağ-Kur gibi sosyal sigorta kurumları kurulmuştur.

Sosyal sigorta programları birçok bakımdan özel sigortadan farklıdır. Normalde zorunlu olan primleri işveren ile devlet ya da sigortalının kendisi öder. Bunun yanında, gelirle prim özel sigortada olduğu kadar birbiriyle sıkıca orantılı değildir. Örneğin, öngörülen süre içinde prim ödemeseler de bazı gruplar sigorta kapsamına alınabilir; böylece sigorta programı sosyal yardım niteliği kazanır. Hayat pahalılığındaki artışlara koşut olarak sigorta gelirleri de artırılabilir, böylelikle primle gelir arasındaki bağıntı daha da zayıflar.

Gene de öteki kamusal yardım biçimlerinden oldukça farklı olan sosyal sigorta sistemleri, özel fonlara aktarılan primlerle kendi kendini finanse etme hedefini gözetir. Sosyal sigorta gelirleri genellikle gereksinmeye değil, ödenen prim tutarına göre belirlendiğinden, sigortalının gelir düzeyinin saptanması gerekmez. Bazı ülkelerde sosyal sigorta programları, prim miktarlarının risk düzeyini yansıtması nedeniyle özel sigortaya benzer bir nitelik kazanır. Örneğin, çalışanların açığa alınma ya da işten çıkarılma risklerine göre işverenin işsizlik sigortası için ödediği prim miktarı artabilir ya da azalabilir.

Sosyal sigorta programlarının finansmanı ülkeden ülkeye önemli değişiklikler gösterir. Avustralya, İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde sigorta maliyeti büyük ölçüde devletçe karşılanır. Türkiye'de sigorta primi hem işveren, hem çalışandan alınan ödenti payından oluşur. Maliyetin dağılımı aynı ülke içinde de programdan programa farklılık gösterebilir. Örneğin, çalışanların kaza sigortasının bütün maliyeti genellikle işverence karşılanır.

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak sigortalılarla ilgili işleri yürüten, mali ve idari özerkliği olan tüzel kişiliğe sahip kurum. İlk biçimi 1945 tarihli ve 4792 sayılı yasayla kurulmuş olan İşçi Sigortaları Kurumu'dur. Daha sonra 1964 tarihli ve 506 sayılı yasayla bugünkü yapısını ve adını almıştır; bu yasa çeşitli tarihlerde çıkarılan yasalarla bazı değişikliklere uğramıştır.

SSK'nın kuruluş amacı, sigortalıları iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık ve ölüm gibi durumlara karşı güvence altına almak ve onlara sosyal yardım sağlamaktır. SSK ayrıca, yeterli sigorta primini ödeyerek emeklilik hakkını kazanan sigortalılara, yakınlarına ya da işgöremez durumda olanlara aylık bağlar.

SSK'nın organları Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Genel Müdürlük olmak üzere üçe ayrılır. Genel Kurul, çalışma ve sosyal güvenlik bakanının ya da onun görevlendireceği kişinin başkanlığında, Maliye ve Gümrük, Sağlık ve Sosyal Yardım, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ile Sanayi ve Ticaret bakanlıkları, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'ndan gelen birer temsilci, Yüksek Öğretim Kurulu'nca (YÖK) görevlendirilen, sosyal güvenlik, sosyal politika ve ekonomi, iş hukuku, tıp dallarında uzman beş öğretim üyesi, en fazla işçiyi ve işvereni temsil eden işçi ve işveren konfederasyonları tarafından işkollarına göre eşit sayıda seçilen en az 50'şer işçi ve işveren temsilcisi, SSK'dan aylık alanlar arasından en çok üyeyi temsil ettiği bakanlıkça belirlenmiş kuruluş tarafından seçilen 10 temsilciden oluşur. Bir danışma organı olan ve bağlayıcı karar alma yetkisi bulunmayan Genel Kurul, üç yılda bir kez çalışma ve sosyal güvenlik bakanının çağrısı üzerine toplanır. Bakan gerek görürse Genel Kurul'u olağanüstü toplantıya çağırabilir. Genel Kurul, SSK'nın çalışmalarıyla ilgili bilançoyu ve yapılan işlerin raporlarını inceleyerek SSK'nın gelecekteki politikası ve çalışmaları hakkında önerilerde bulunur, uygun göreceği konuları incelemek üzere komisyonlar kurar ve üyelerini seçer, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın istemi üzerine ilgili konular hakkında düşüncelerini bildirir.

SSK'nın karar organı olan Yönetim Kurulu, başkan durumundaki SSK genel müdürü ile dört üyeden oluşur. Bir üye maliye ve gümrük bakanının, bir üye çalışma ve sosyal güvenlik bakanının önerisiyle, ortak kararla atanır. İşçi ve işverenleri temsil eden birer üye ise Genel Kurul'da kendi temsilcilen tarafından seçilir. Yönetim Kurulu en az haftada bir kez toplanır. Önemli yetkileri olmasına karşın, bazı kararlarını Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın onayına sunmak zorundadır.

Üçüncü organ olan Genel Müdürlük, bir genel müdür, iki yardımcısı, merkez kuruluşu ile şube, acentelik ve sağlık kuruluşlarından oluşur.

1992 verilerine göre SSK'nın çeşitli il ve ilçelerde 86 hastanesi, 6 doğumevi, 3 sanatoryumu, 129 dispanseri, 159 sağlık istasyonu, 8 diş tedavi ve protez merkezi bulunuyordu. SSK'ya prim ödeyen sigortalıların sayısı 1990'da yaklaşık 3,8 milyon düzeyindeydi.

Sosyal ve Liberal Demokrat Parti (SLDP), İngiltere'de liberal-merkezci siyasal parti. 3 Mart 1988'de Liberal Parti ile Sosyal Demokrat Parti'nin (SDP) birleşmesiyle kurulmuştur. 1989'da "Liberal Demokrat" kısa adını benimsemiştir.

1981'de SDP'nin kurulmasının hemen ardından bir ittifak oluşturan iki parti oy oranlarını yükseltmek, böylece İngiltere'nin en büyük iki partisi olan Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi'nin karşısında daha güçlü olmak amacıyla birleşmeye karar verdiler. Ama Haziran 1989'da Avrupa Parlamentosu için yapılan seçimlerde SLDP oyların ancak yüzde 6,1'ini alarak, iki partinin 1987 genel seçimlerinde ittifak halinde elde ettiği toplam yüzde 22'lik oranın üçte birine bile ulaşamadı. Nisan 1992 seçimlerinde ise oy oranını yüzde 17,9'a çıkarmayı başardı.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, muhtaç durumda bulunan yurttaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici önlemler olarak adaletli gelir dağılımını sağlamak amacıyla Haziran 1986'da oluşturulan kamu fonu. Ocak 1988'den sonra, hangi biçimde olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş ya da gelmiş olan kişilere yardım etmek de fonun amaçları arasına eklenmiştir. Başbakan tarafından görevlendirilen bir devlet bakanının başkanlığında, Başbakanlık müsteşarı, İçişleri Bakanlığı müsteşarı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı müsteşarı ve Başbakanlık Vakıflar genel müdüründen oluşan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu'nun kararları, başbakanın onayıyla yürürlüğe girer.

Kamuoyunda ve basında "Fak-Fuk-Fon" (Fakir Fukara Fonu) olarak adlandırılan fonun kaynakları, yasa ve kararnamelerle kurulmuş bulunan ve kurulacak fonlardan bakanlar kurulu kararıyla yüzde 10'a kadar aktarılacak miktar, bütçeye konulacak ödenek, orman emvali satış hasılatından aktarılacak yüzde 5, trafik para cezası gelirlerinin yarısı, yıllık beyanname veren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin hesaplanan gelir ya da kurumlar vergisine ek olarak ödeyecekleri yüzde 1'lik miktar, TRT reklam gelirlerinin yüzde 30'u ile her çeşit bağışlardan oluşur. Fonun kaynakları, çeşit bağışlardan oluşur. Fonun kaynakları, kurul kararı ve başbakanın onayıyla il ve ilçelerdeki vakıflara aktarılır ve bu vakıflar

tarafından, yoksun ve muhtaç durumda bulunan, yasayla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olmayan ve kuruluşlardan aylık almayan yurttaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım ya da eğitim ve öğretim olanağı sağlanması halinde topluma yararlı hale getirilecek ve üretken duruma geçirilebilecek kişiler için kullanılır.

Her il ve ilçede kurulan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfının doğal başkanı mülki idare amiridir. İllerde belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, il milli eğitim müdürü, il sağlık müdürü, il Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu genel müdürü ve müftü; ilçelerde ise belediye başkanı, ilçe emniyet üst görevlisi, mal müdürü, ilçe milli eğitim müdürü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ilçe üst görevlisi ile müftü vakfın mütevelli heyetini oluşturur. Her çalışma dönemi için il ve ilçelerde hayırsever vatandaşlar arasından valinin seçeceği üçer kişi mütevelli heyetinde görev alır. Fon ve vakıflar kurumlar vergisinden, yapılacak bağış ve yardımlar nedeniyle veraset ve intikal vergisinden ve her türlü işlemler dolayısıyla damga vergisinden bağışıktır. Fona ve vakfa yapılacak bağış ve yardımlar da her türlü vergi, resim ve harçtan bağışıktır; kurumlar ve gelir vergisi matrahından indirilebilir.

Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP), Sosyal Demokrasi Partisi'yle (SODEP) Halkçı Parti'nin (HP) birleşmesiyle oluşan siyasal parti.

Kasım 1983 seçimlerinde ana muhalefet partisi olan HP'yle, genel seçimlere katılamadığı halde Mart 1984'teki yerel seçimlerde ikinci büyük parti konumuna gelen SODEP arasında Eylül 1985'te birleşme protokolü imzalandı. Protokol uyarınca 2 Kasım 1985'te toplanan HP Olağanüstü Kurultayı'nda partinin adı Sosyal Demokrat Halkçı Parti olarak değiştirildi. 3 Kasım'da toplanan SODEP Olağanüstü Kurultayı'nda da partinin feshi ve SHP'ye katılma kararı alındı.

SHP programında partinin bireye ilişkin amaçları özgürlük ve eşitlik olarak belirleniyor, emeğin en yüce değer sayıldığı vurgulanıyordu. Programa göre SHP'nin topluma ilişkin amaçları demokratikleşme, bağımsızlık ve üreticilikti. Bu amaçlara ulaşmakta izlenecek altı ilke, Ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kararıyla öteki partilerle birlikte feshedilen Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ilkelerini belirten Altı Ok ile çakışıyordu: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik. Piyasa mekanizmasından doğan çarpıklıkların akılcı yöntemlerle düzeltilmesini öngören SHP bazı üretim alanlarına devletin doğrudan girmesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) Türkiye'nin güvenliğinin artırılmasındaki rolünün sürdürülmesinden yana olan SHP, Türkiye'nin ortak güvenlik sisteminin yanı sıra kendi olanaklarından yararlanarak ulusal savunma stratejisini geliştirmesini gerekli görüyordu.

HP ve SODEP'in merkez yöneticileri yeni partinin de merkez kurullarını oluşturdular. Protokol uyarınca ilk genel başkanlığa HP genel başkanı Aydın Güven Gürkan(*) getirildi. Haziran 1986'da yapılan SHP Kurultayı'nda ise genel başkanlığa eski SODEP genel başkanı Erdal İnönü(*) seçildi. Aynı yıl sırasıyla Cahit Angın, Mustafa Timisi, Barış Can ve Fikri Sağlar genel sekreter oldu.

Eylül 1986'da 11 ilde yapılan milletvekili ara seçiminde, TBMM'de 84 üyesi bulunan SHP'den, yalnızca İzmir'den aday olan İnönü seçildi. Aralık 1986'da 20 milletvekili partiden ayrıldı, bunlardan 18'i Demokratik Sol Parti'ye(*) (DSP) katılarak bu partinin TBMM'de grup kurmasını sağladı. SHP Kasım 1987'deki milletvekili genel seçimlerinde ise oyların yüzde 24,81'ini elde etti ve 450 üyeli TBMM'de 99 sandalye kazanarak ana muhalefet partisi konumunu korudu. Haziran 1988'de yapılan SHP Kurultayı'nda İnönü yeniden genel başkanlığa seçildi, genel sekreterliğe de Deniz Baykal getirildi. 26 Mart 1989'da yapılan yerel seçimlerde oyların yüzde 28,7'sini alarak birinci parti konumuna yükselen SHP, 67 il merkezindeki belediye başkanlıklarının 39'unu elde etti. Haziran 1989'da SHP Sosyalist Enternasyonal'e tam üye oldu. Kasım 1989'da, Paris'te düzenlenen "Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları" konulu bir konferansa parti yönetiminden izinsiz katıldıkları gerekçesiyle yedi SHP milletvekili partiden çıkarıldı. Bunun üzerine 10'u aşkın milletvekili ve bazı il örgütleri partiden istifa etti. Aralık 1989'da yapılan Olağanüstü Kurultay'da Erdal İnönü genel başkanlığa, Deniz Baykal genel sekreterliğe yeniden seçildi.

Haziran 1990'daki belediye seçimlerinde oy oranını yükselten Anavatan Partisi (ANAP) karşısında ikinci parti konumuna düşen SHP'de bunalım baş gösterdi. Deniz Baykal genel sekreterlikten ayrılınca bu göreve Hikmet Çetin getirildi. Eylül 1990'daki olağanüstü kurultayda İnönü'ye karşı genel başkan adayı olan Baykal seçimi kazanamadı.

20 Ekim 1991 genel seçimlerinde SHP, seçimlere katılmayan Halkın Emek Partisi (HEP) adaylarına Güneydoğu Anadolu illerinin listelerinde yer verdi. Bu destek sayesinde SHP'nin oyları Güneydoğu'da yüzde 34'e yükseldi, ama Türkiye genelinde oy yüzdesinin 20,7'de kalması parti içinde Baykal yönetimindeki "Yeni Sol" grubun eleştirilerini yükseltti. Baykal bir kez daha genel başkan adayı oldu, ama seçimde gene kaybetti. Öte yandan genel seçimlerden birinci parti olarak çıkan Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kurması SHP'ye iktidara ortak olma olanağını sağladı. Erdal İnönü koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı oldu. Ocak 1992'deki kurultayda rakibi Baykal'ı yeniden yenilgiye uğrattı. HEP kökenli milletvekilleri de partilerine döndüler. Deniz Baykal ve arkadaşları yeniden açılan Cumhuriyet Halk Partisi'ne geçti. Ekim 1991 seçimlerinde TBMM'ye 88 milletvekili sokan SHP'nin sandalye sayısı bir yılda 52'ye düştü.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'te ölümünün ardından DYP genel başkanı, Başbakan Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı seçilmesi SHP yönetimini de etkiledi. Başbakanlığa vekâlet eden İnönü 1993 sonbaharında yapılacak parti kurultayında genel başkanlığa aday olmayacağını açıkladı.

Sosyalist Devrim Partisi (SDP), eskiden (1975-77) SOSYALIST PARTI, 1975-80 arasında etkinlikte bulunan siyasal parti.

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) eski genel başkanı (1962-69) Mehmet Ali Aybar'la(*), TİP kuruculanından Kemal Nebioğlu'nun da aralarında bulunduğu bir grup tarafından 30 Mayıs 1975'te İstanbul'da Sosyalist Parti adıyla kuruldu. Genel başkanlığa Mehmet Ali Aybar getirildi. Genel merkez bir süre sonra Ankara'ya taşındı. Parti 1977'de toplanan birinci kurultayında Sosyalist Devrim Partisi (SDP) adını aldı.

Parti tüzüğünde SDP'nin genel başkan ve genel yönetim kurulu ile il ve ilçe yönetim kurulu üyelerinin üst üste iki kez aynı görevlere seçilemeyeceği belirtiliyordu. Bu hükmün amacı, parti üst kademelerinde bürokrasinin egemen olmasını engellemekti. Programda da, sosyalist hareket içinde bürokrasiyle mücadele edilmesi, parti içinde merkeziyetçiliğin sınırlı tutulması, parti içi demokrasiye işlerlik kazandırılması gibi ilkeler sıralanmıştı. SDP'nin 1979'daki kongresinde Aybar yerine genel başkanlığa Cenan Bıçakçı seçildi. SDP 1977 yerel seçimlerinde il genel meclisi seçimlerine yalnızca sekiz ilde katıldı ve toplam 3.756 oy aldı. 1979'da Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimine katıldığı 25 ilde 33.548 oyla yüzde 0,71, gene aynı yıl yapılan milletvekili ara seçimine katıldığı beş ilde 7.677 oyla 0,61 düzeyinde seçmen desteği kazandı. 12 Eylül harekâtıyla (1980) birlikte öbür partiler gibi faaliyetten alıkonan SDP, Ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi'nin kararıyla gene öteki partilerle birlikte feshedildi; parti hakkında herhangi bir dava açılmadı.

Temmuz 1992'de 12 Eylül Harekâtı sonrasında kapatılan partilerin yeniden açılmasına olanak sağlanınca, Aralık 1992'de toplanan SDP'nin 3. Kurultayı partinin siyasal yaşama dönmesine karar verdi.

Sosyalist Devrimci Parti, Rusça SOTSIALISTI REVOLYUTSIONERI (SR ya da ESERI), Rusya'da çarlık rejiminin son yıllarında, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi karşısında başlıca seçeneği oluşturan siyasal parti. 19. yüzyılda gelişen Narodnik hareketin (*bak.* Narodnikler) ideolojik mirasçısı olan Sosyalist Devrimci Parti 1901'de, köylüler arasındaki devrimci etkinliklere ağırlık veren sosyalistler tarafından kuruldu. Partinin programı toprağın kamulaştırılmasını ve federal bir yönetim yapısına geçişi öngörüyordu. Kuruluşundan başlayarak yüzlerce siyasal suikast eylemi düzenleyen parti, şiddet yöntemlerinden hiçbir zaman bütünüyle vazgeçmedi. Lenin de 1918'de bir Sosyalist Devrimci Parti üyesi tarafından yaralandı.

1917'de Rusya'daki en büyük sosyalist örgüt olan Sosyalist Devrimci Parti'nin üyeleri, Şubat ve Ekim 1917 arasında önemli siyasal görevlerde bulundular; Aleksandr Kerenski önce adalet bakanı, daha sonra başbakan, Viktor Çernov ise tarım bakanı oldu. Bu üyeleri aracılığıyla geçici hükümetler üzerinde oldukça etkili olan Sosyalist Devrimci Parti, Kasım 1917'de yapılan ve Bolşeviklerin 175 sandalye elde ettiği Kurucu Meclis seçimlerinde 410 sandalye kazandı. Ama Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleriyle sonuçlanan 1917 Ekim Devrimi konusundaki görüş ayrılıkları partide bölünmeye yol açtı. Partinin radikal kanadı (Sol Sosyalist Devrimciler) ayrı bir grup kurarak Bolşevik hükümete katıldı. Ama Sol Sosyalist Devrimciler Temmuz 1918'deki V. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde hükümetten uzaklaştırıldılar. Bolşeviklerin İç Savaş'tan zaferle çıkmalarından sonra da Sosyalist Devrimci Parti'nin etkinlikleri yasaklandı.

Sosyalist Enternasyonal, demokratik sosyalist ve sosyal demokrat partilerin oluşturduğu uluslararası birlik.

Sosyalist eğilimdeki çeşitli işçi sınıfı partileri II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra uluslararası bir federasyon içinde yeniden örgütlenme girişimlerini başlattılar. 1946'da İngiltere'de toplanan uluslararası konferansta bir haberleşme ve irtibat bürosu kuruldu. Bu büro ertesi yıl daha temsili nitelikte bir danışma organına dönüştürülerek Uluslararası Sosyalist Konferans Komitesi (COMISCO) adını aldı. Bu komite

1951'de Enternasyonal'i yeniden kurmaya karar verdi.

Sosyalist Enternasyonal'in kuruluşu Temmuz 1951'de Frankfurt am Main'da düzenlenen kongrede gerçekleşti. Merkezi Londra'da bulunan örgütün tüzüğüne göre, örgüt içindeki her partinin, üye sayısı ne olursa olsun bir oyu vardır ve kararlar oybirliği ile alınır. En yüksek organ olan kongre her yıl toplanarak örgütün ilkelerini ve üyelik koşullarını belirler. Bütün üye partilerin temsilcilerinden oluşan daha alt düzeydeki konsey ise gene her yıl toplanır ve örgütün güncel siyasal konulardaki tutumunu saptar, başkan ile sekreteri seçer, ayrıca üyelik ödentilerini belirler. On iki ülkenin temsilcilerinden oluşan ve gerektiğinde toplanan büro ise sekreterliğin çalışmalarını denetler.

Sosyalist Enternasyonal, sosyalizme yaklaşımında önceliği demokrasi ve insan hakları ilkelerine vermiştir. Kendi sosyalizm ilkelerine aykırı bulduğu Sovyet türü komünist sisteme karşı çıkan örgüt, SSCB'ye karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nı (NATO) desteklemiştir. Gene de, SSCB ile barış içinde bir arada yaşama ve yumuşama yanlısı bir çizgiyi benimsemiş, uluslararası gözetim altında genel silahsızlanmanın gerçekleştirilmesini savunmuştur.

Uluslararası sorunların çözümünde BM'nin oynadığı role önem veren Sosyalist Enternasyonal, Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'ye kabulünü desteklemiştir. Vietnam'daki savaş sırasında çatışmaların durdurulması, kuzey ile güneyde yaşayan halkların geleceklerini özgürce belirlemelerinin sağlanması ve ülkenin tarafsızlığının güvence altına alınması çağrısında bulunmuştur. İsrail devletinin var olma hakkını kabul eden Sosyalist Enternasyonal, Arap-İsrail anlaşmazlığının görüşmeler yoluyla, her iki tarafın bağımsızlık ve egemenlik hakları gözetilerek kalıcı bir çözüme ulaştırılmasını savunmaktadır. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'daki faşist rejimleri kınamış olan örgüt, Güney Afrika'daki ırk ayırımcılığına son verilmesini istemektedir. Örgüt, bağımlı ve sömürge durumundaki halkların geleceklerini özgürce belirlemek uğrunda yürüttükleri mücadeleyi desteklediğini açıklamıştır. Azgelişmiş ülkelerin içinde bulundukları ekonomik koşulları hem insani hem de siyasal açılardan önemli bir sorun olarak değerlendiren örgüt, Dünya Çapında Karşılıklı Yardımlaşma Planı adıyla ayrıntılı bir yardım programı hazırlamıştır. Örgüt Avrupa'nın birliğini desteklemekte ve üyesi olan sosyalist partiler aracılığıyla Avrupa Konseyi, Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Toplulukları gibi kuruluşların çalışmalarına katılmaktadır. Örgüte günümüzde Avrupa, Asya, Afrika, Okyanusya ve Batı Yarıküre'deki ülkelerde etkinlik gösteren 60'ı aşkın parti üyedir. Türkiye'den de Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) Haziran 1989'da örgüte üye olmuştur.

Sosyalist Kültür Derneği (SKD), bir grup aydın tarafından Ankara'da kurulan sol eğilimli dernek.

Yön dergisi yazarlarından Doğan Avcıoğlu ve çevresinin girişimiyle Ocak 1963'te kuruldu. Derneğin kurucuları arasında Niyazi Ağırnaslı, Sadun Aren, Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Seyfi Demirsoy, Nejat Erder, Cemal Reşit Eyüboğlu, Müşerref Hekimoğlu, A. Sırrı Hocaoğlu, Adnan Başer Kafaoğlu, Arslan Başer Kafaoğlu, Atilla Karaosmanoğlu, Mahir Kaynak, Gülten Kazgan, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Nurettin Ş. Kösemihal, İdris Küçükömer, Güney Özcebe, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Metin Sözen, Cahit Tanyol, Osman Nuri Torun gibi kişiler vardı. Derneğin ilk genel başkanlığına Osman Nuri Torun, genel sekreterliğine de Nejat Erder getirildi.

SKD'nin Türkiye'nin sorunlarını sosyalist bir dünya görüşü açısından incelemek, bunları açıkça tartışmak ve bu çalışmaların sonuçlarını yaymak üzere kurulmuş olduğu belirtilmişti. Yayınlanan kuruluş bildirisinde, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar belirtiliyor, kapitalist kalkınma yönteminin ülkenin sorunlarını çözmeye yetmediği vurgulanıyordu. Hızlı kalkınma ile sosyal adaletin birlikte gerçekleştirilebileceği ileri sürülüyordu.

SKD, kapitalist olmayan kalkınma önerirken, öbür yandan da bir ideoloji olarak Kemalizm ile sosyalizmin karşımı sol bir düşünceyi savunuyordu. Dernek 12 Mart Müdahalesi'nden (1971) sonra kapatıldı.

Sosyalist Parti, İŞÇİ ENTERNASYONALİ FRANSA BÖLÜMÜ olarak da bilinir (1905-69), Fransızca PARTI SOCIALISTE (PS) ya da SECTION FRANÇAISE DE L'INTERNATIONALE OUVRIÈRE (SFIO). Fransa'da siyasal parti.

Jacques René Hébert ve François Noel Babeuf gibi öncü devrimcilerin ardından Saint-Simon, Charles Fourier, Louis Auguste Blanqui ve Louis Blanc gibi yazarlar 19. yüzyılda Fransız sosyalizmine parlak bir ün kazandırdılar. İlk Marksist parti, Fransız İşçi Partisi adıyla 1880'de Karl Marx'ın damadı Paul Lafargue tarafından kuruldu, ama 1880'lerde birkaç kez bölündü. 1890'lara gelindiğinde Fransa'da en az beş büyük, çok sayıda da küçük parti ya da örgüt ortaya çıkmıştı. Ama çeşitli grupların katıldığı genel kongrelerin ilki 1899'da, ikincisi de 1900'de Paris'te yapıldı. Bu kongrelerin sonucunda, ödünsüz bir ideolojik tutum izleyen Jules Guesde ve Edouard Vaillant önderliğindeki Fransa Sosyalist Partisi'yle, sosyalistlerin ilerici bir kapitalist hükümete katılmasını destekleyen Jean Jaurès önderliğindeki Fransız Sosyalist Partisi kuruldu. Bu bölünme, iki partinin İşçi Enternasyonali Fransa Bölümü'nü (SFIO) oluşturmak üzere birleştiği 1905'e değin sürdü. Bu parti, her zaman gayri resmi olarak, Sosyalist Parti adıyla anıldı.

Ekim 1917'deki Sovyet Devrimi parti içinde bir bunalıma yol açtı ve sol kanat, Fransız Komünist Partisi'ni (PCF) oluşturmak üzere 1920'de ayrıldı. 1936'da Fransa'nın o dönemdeki en güçlü partisi olan SFIO, Léon Blum'ün önderliğindeki Halk Cephesi hükümetinde belirleyici rol oynadı.

Sosyalist Parti 1945 genel seçimlerinde oyların yüzde 20'sinden fazlasını alarak, PCF ve Hıristiyan Demokrat Cumhuriyetçi Halk Hareketi'yle (MRP) birlikte, üç partiden oluşan bir koalisyon hükümetine katıldı. Sosyalistler daha sonra, komünistlere ve General Charles de Gaulle'e bağlı milliyetçi Fransız Halkının Birliği'ne karşı Dördüncü Cumhuriyet anayasasını destekleyen partilerin oluşturduğu bir hükümette yer aldılar. Ama öbür partilerin gelişmesi sosyalistlerin oy yitirmesine yol açtı ve partinin oy oranı genellikle yüzde 15'in ötesine geçemedi.

De Gaulle'ün önderliğinde kurulan Beşinci Cumhuriyet döneminde, de Gaulle'cü partileri de içeren sağla mı, yoksa komünistleri de kapsayacak biçimde solla mı ittifak kurulacağı konusu Sosyalist Parti içinde bölünmelere yol açtı. 1965 başkanlık seçimlerinde sol partilerin oluşturduğu koalisyonun adayı François Mitterrand'la de Gaulle karşı karşıya geldiler. Mayıs 1968'deki toplumsal ve siyasal bunalım döneminde sol partilerin düştüğü kararsızlık oy kaybına uğramalarına yol açtı.

1969'da SFIO resmen Sosyalist Parti adını aldı. Parti 1970'lerde, 1930'ların Halk Cephesi'nde olduğu gibi sol kanatla ittifak stratejisini benimsedi ve 1972'de komünistlerle ve Sol Radikallerle ortak bir program hazırladı. Bu ittifak sık sık dağılma tehlikesi geçirdiyse de, sol kanadın 1981 seçimlerinden zaferle çıkmasını sağladı. Mayıs 1981'de PS lideri François Mitterrand cumhurbaşkanlığını kazandı. Hükümet 1982'de ülkenin en büyük bankalarından, ülkedeki toplam mevduatın yaklaşık yüzde 95'ini elinde tutan 36'sını ve çelik, elektrikli aletler, uçak ve öbür temel alanlardaki 12 büyük sanayi grubunu kamulaştırdı. Öbür işkollarında da kademeli bir denetim sistemi oluşturdu. PS 1986 seçimlerinde yenilgiye uğradıysa da Mitterrand cumhurbaşkanlığını sürdürdü. Mitterrand'ın 1988'de de cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasından sonra yapılan seçimlerde oyların yüzde 45,3'ünü alan PS merkezcilerin de katıldığı bir koalisyon hükümetiyle yeniden iktidara geldi.

PS bu iktidar döneminde büyüme, istihdam ve adil gelir dağılımı gibi geleneksel hedeflerinden gitgide uzaklaşarak ekonomide kemerleri sıkmaya dayalı bir politika izledi. Bu politikanın doğurduğu yaygın hoşnutsuzluk bir dizi mali skandalın etkisiyle birleşince, PS'nin seçmen desteği hızla azalmaya başladı. 1989'daki yerel seçimlerde oy oranı yüzde 30'a düştü. Mart 1990'daki parti kongresi, PS başkanı Laurent Fabius, eski başkan Lionel Jospin ve Başbakan Michel Rocard arasında sonuçsuz bir çatışmaya sahne oldu. Mayıs 1991'de Rocard'ın çekilmesi üzerine, Mitterrand'ın kişisel desteğine sahip Edith Cresson Fransa'nın ilk kadın başbakanı olarak göreve başladı. Ama Mart 1992'deki bölgesel seçimlerde PS oyları yüzde 18,3'e düşünce nisanda Cresson'un yerini gene Mitterrand'ın yakın çalışma arkadaşlarından Pierre Bérégevoy aldı.

Mart 1993'teki genel seçimlerde PS büyük bir hezimete uğradı. Seçimlerin birinci turunda oyların yüzde 17,6'sını alarak, 577 sandalyeli Ulusal Meclis'e ancak 54 milletvekili sokabildi. Bu sonuçlardan sonra Fabius parti liderliğinden uzaklaştırıldı, Rocard'ın başkanlığında geçici bir yönetim kurulu oluşturuldu. Bu büyük sarsıntı sırasında, bir rüşvet iddiasına hedef olmuş Bérégovoy'nın 1 Mayıs 1993 akşamı intihar etmesi de PS için ağır bir darbe oldu.

sosyalist realizm *bak.* toplumcu gerçekçilik

sosyalizm, genel anlamıyla, özel mülkiyetin ve gelir dağılımının, bireylerin yalnızca kendi çıkarları peşinde koşmaları ya da kapitalizm koşullarında piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla belirlenmeyip, toplumun denetimine bağlı tutulduğu toplumsal örgütlenme sistemi. Böyle bir sistemi yürürlüğe koymayı amaçlayan siyasal hareketler için de kullanılır.

Toplumsal denetimin tanımına, uygulanma biçimine ve ölçüsüne bağlı olarak çeşitli sosyalizm türlerinden söz edilebilir. Bunların bazısı bütün sanayilerin kamulaştırılmasını öngörürken, bazısı da yalnızca en büyük çaplı ya da en önemli sektörleri (örn. bankalar, doğal kaynaklar) kamulaştırmaya yönelir. Buna koşut olarak bir yanda son derece merkezileşmiş bir devlet denetimi, öbür yanda ise planlama işlevlerinin önemli bölümünün yerel organlara devredildiği görece ademimerkeziyetçi sistemler; bir yanda otoriter bir kumanda ekonomisine özgü kurumlaşmalar, öbür yanda ise yumuşak bir biçimde yönlendirmekle yetinilen bir piyasa

ekonomisine özgü yapılar farklı sosyalizm projelerinin öğelerini oluşturur. Sosyalizm devrimci ya da evrimci, devletçi ya da özgürlükçü, Marksist ya da "liberal", milliyetçi, kozmopolit ya da enternasyonalist olabilir.

Çağdaş sosyalizm kavramı oluştuktan sonra geçmişe bakıldığında, ilkçağda Platon'dan başlayarak Sir Thomas More'da (*Utopia* [1516; *Utopia*, 1964, 1989]), Campanella'da (*Civitas Solis* [1602; *Güneş Ülkesi*, 1965, 1985]), çeşitli Rönesans yazarlarında, 17. ve 18. yüzyılların Meslier, Winstanley, de Mably, Morelly gibi bazı toplumsal eleştirmenlerinde sosyalist düşünceden belirtiler bulunabilir. Bununla birlikte çağdaş sosyalizmin kökleri Sanayi Devrimi'ne eşlik eden toplumsal dönüşümde, kapitalist üretim tarzının ve serbest piyasanın emekçiler açısından yol açtığı acıları, haksızlıkları, eşitsizlikleri eleştiren yazarlarda aranmalıdır.

Sosyalist düşüncenin başlangıcı. Çağdaş anlamıyla sosyalizm terimi 1830'larda Fransa'da Fourier ile Saint-Simoncuların, İngiltere'de ise Robert Owen'ın görüşleri için kullanılmaya başladı. Bu ilk sosyalistlerin düşüncelerinde toplumun kendi tasarladıkları reçetelere göre düzenleneceği bir tür sosyal mühendislik yaklaşımı ağır basıyor, tarihsel gelişme yönünün sunduğu ekonomik olanaklar temelinde kitlesel bir siyasal mücadeleyle gerçekleştirilebilecek hedefler ortaya konmuyordu.

Kont Henri de Saint-Simon (1760-1825) yaşadığı çağın hem dizginsiz ve sağlıksız bir bireyciliği beslediğini, hem de kurtuluşun tohumlarını taşıdığını savunuyordu. Bu tohumlar gelişen bilim ve teknoloji ile daha şimdiden yeni bir sanayi düzenini kurmaya başlamış olan sanayici ve teknisyenlerdi. Bilimsel ve teknik bilginin sanayileşme ile kaynaştırılması uzmanların iktidarına yol açacaktı. Saint-Simon'a göre yeni toplum eşitlikçi olamazdı, çünkü insanlar doğuştan eşit yeteneklere sahip değildi. Gene de bu toplum fırsat eşitliği sağlayarak herkesin potansiyelini en iyi biçimde değerlendirecekti. Toplumsal kargaşanın kaynaklarının ortadan kaldırılması, bir baskı ve yaptırım kurumu olarak devletin silinmesini olanaklı kılacak, geleceğin toplumu insanların değil, yalnızca nesnelerin yönetildiği dev bir atölye gibi örgütlenebilecekti.

Saint-Simon'un izleyicileri değişim umutlarını temelde kapitalistlere ve teknokrasiye bağlayan bu öğretiye daha belirgin bir sosyalist yön verdiler. Özel mülkiyetin yeni sanayi düzeniyle bağdaşmadığını ve mülkiyetin miras yoluyla elden ele geçmesinin akılcı bir toplum düzenine aykırı olduğunu öne sürdüler. Böylece burjuva-kapitalist mülkiyeti kutsal ve dokunulmaz saymayan ilk düşünceleri ortaya attılar.

François-Marie-Charles Fourier (1772-1837) geleceğin iyi toplumunun temel birimleri olarak gördüğü örnek topluluklar (*phalanstère*) için titiz planlar hazırladı. Bu topluluklarda insanlar yalnızca kendi istek ve yeteneklerine uygun işlerde çalışacak, sabahları lahana ekip akşamları operada şarkı söyleyebileceklerdi. Kendiliğinden yaratıcılıkları, dışsal düzenlemeleri gereksiz kılacaktı. Saint-Simon iktidarı uzmanlara emanet ederken Fourier sevginin insanları baskıcı olmayan, uyumlu bir düzende birleştireceği inancındaydı.

Robert Owen (1771-1858), İngiliz deneyci geleneğine uygun olarak daha ölçülü ve gerçekçi düşünceler taşıyordu. Meslek yaşamının başlarında, İskoçya'daki tekstil fabrikalarında örnek bir işveren, bir eğitim ve fabrika reformcusu olarak ün saldı. Öbür kapitalistlerin benzer bir yol izleyeceğinden umudunu keserek yeni uç veren sendikal hareketle ilgilendi. Kendi servetinin de kaynaklandığı sanayileşmenin kötülüklerini açıkça görüyordu. Rekabetin ortadan kaldırılması ve eğitimin akılcılıkla yönlendirilmesi durumunda yeni üretici güçlerin insanlığın yararına kullanılabileceğine inanıyordu. Sanayiye kooperatif mülkiyet egemen olmalıydı. Kurulacak örnek topluluklarda insanlar ürün yetiştirmenin yanı sıra hem bedenlerini, hem zihinlerini geliştireceklerdi.

Indiana eyaletindeki New Harmony'de (Yeni Uyum) ve Amerika'nın öbür köşelerinde kurulan Owen'cı toplulukların hepsi bir süre sonra dağıldı. Owen'ın kooperatifleşme hareketiyle sendikal hareketi birleştirme çabaları da başarısızlığa uğradı. Gene de Owen İngiliz sosyalist geleneğini derinden etkiledi; dizginsiz rekabet düzenine karşı çıkması, kooperatif örgütlenmesine ve eğitime önem vermesi ve insanlığın geleceğine iyimser bakması sosyalist harekette belirli değerlerin devamlılığına katkıda bulundu. Saint-Simon ve Fourier'nin yabancılaşmaya ve insanın parçalanmışlığına yönelik eleştirileri, düzenli ve planlı bir ekonomik gelişmeyi savunmaları, insanlar üzerinde baskının ortadan kalktığı ve devletin söndüğü uzak bir sınıfsız toplum geleceğine inançları, sonradan Marksist sentezin öğelerini oluşturdu.

1840'larda özellikle Fransa'da başka sosyalist öğretiler de ortaya çıktı. Louis-Auguste Blanqui, demokratik bir halkçılığa dayandırdığı görüşlerine "komünist" adını verdi. Özünde istikrarsız bir düzen saydığı kapitalizmin kısa zamanda yerini kooperatif birleşmelere bırakacağını savundu; kuramsal çabalardan çok devrimci eylemlere ağırlık vererek iradeciliği öne çıkardı. Étienne Cabet *Voyage en Icarie* (1840; Icarie'de Yolculuk) adlı yapıtında Thomas More ve Fourier'nin ütopyacı geleneğini sürdürdü. Louis Blanc *L'Organisation du travail*'da (1839; Emeğin Örgütlenmesi) hükümetten sağlanacak sermaye kredileriyle ulusal atölyeler kurulmasını önerdi. Bu atölyeler özerk olacak, işçiler kendi yönetimlerini seçeceklerdi. Blanc'ın 1848 Devrimi'nden sonra Paris'te örgütlediği atölyeler çok kısa ömürlü oldu, ama tasarıları 20. yüzyılın özyönetim uygulamalarına, "çalışma hakkı" üzerindeki ısrarı ise çağdaş refah devletine öncel oluşturdu. Anarşist geleneğin kurucularından Pierre-Joseph Proudhon'un özel mülkiyete saldırılarının yanı sıra hırs, sömürü ve açgözlülüğün yerini karşılıklılık, eşitlik ve adaletin alacağı bir insan ilişkileri sistemini yüceltmesi de sosyalist imgeleme güçlü bir ivme kazandırdı. Geleceğin toplumunu üretici topluluklarının bir federasyonu gibi düşünmesi, sosyalist akımın içindeki merkeziyetçi ve devletçi eğilimlerin dengelenmesine katkıda bulundu.

İngiltere'de 19. yüzyılın ilk yarısında David Ricardo'nun emek değer kuramına getirilen radikal yorumlar kapitalizmin eşitsizliklerinin ve ücretli emek ilişkisinin şiddetle eleştirilmesine yol açtı. Frederick Denison Maurice ve Charles Kingsley'nin önderliğindeki Hıristiyan sosyalist hareket, bu "komünist" iktisatçıların görüşlerini siyasal tutuculukla birleştirmeyi denedi. 1830'lar ve 1840'ların radikal Chartist hareketi kuramsal düzeyde sosyalist olmaktan çok, işçi sınıfının somut taleplerle gelişen siyasal eylemiydi, ama kapitalizm karşıtı düşüncelerden önemli ölçüde etkilenmişti.

Marx ve sosyal demokrasinin yükselişi. Düşünce tarihine özgün katkılarda bulunan bütün bu düşünürlerin görüşleri, 19. yüzyılın son 30-40 yılında sosyalist geleneğe egemen olan Marksizmi(*) besleyen kolları oluşturdu. Klasik Alman felsefesinin, İngiliz siyasal iktisadının ve Fransız sosyalizminin düşünsel edinimlerini bir araya getiren Karl Marx'ta(*) sosyalizm artık bir toplum mühendisinin reçetesinin benimsenmesine ve insan ilişkilerinin hiç denenmedik tarzda örgütlenmesine bağlanmıyor, doğrudan doğruya tarihin akışı içinde beliren bir olanak olarak değerlendiriliyordu. Kapitalizmin gelişmesi böyle bir geleceği hazırlıyor, sosyalizm burjuva toplumunun yarattığı yeni büyük güç olan proletaryanın temel talebi oluyordu.

Marx tarihi zenginler ile yoksullar, güçlüler ile güçsüzler arasındaki mücadeleye indirgemek yerine her döneme özgü tarihsel sınıflara bağlı olarak bu mücadelelerin içeriğinin değiştiğini savundu. Toplumu, Hegel ve Montesquieu gibi birbirine eklemlenmiş yapıların bütünü olarak gördüyse de, üretim tarzını son çözümlemede "üstyapı" için belirleyici sayarak onlardan ayrıldı. Üretim ilişkileri içinde belirli bir konumu paylaşan ve dolayısıyla ortak çıkarları doğrultusunda hareket eden insanların oluşturduğu sınıfların eylemleri rastlantısal değil, belirli zorunlulukların ifadesiydi. İnsanlık ancak çözümünün maddi koşulları oluşmuş sorunlara yöneliyor, sınıflar hayali programlara göre değil, gerçek çelişmelerin etkisiyle harekete geçiyordu. Tarihte yalnızca kapitalist üretim tarzı, bir sömürücü azınlığın yerini bir başkasının almasının değil, azınlığın yerini ezilen büyük çoğunluğun iktidarının almasının koşullarını yaratmıştı. Ama sağlanan dev verimlilik artışlarıyla işçi sınıfının ürettiği artı değere kapitalistlerin el koyması özel mülkiyet altında toplanan üretim araçlarının toplumun yararına dengeli gelişimini ve kullanımını önlüyordu. Üretimin giderek artan toplumsal niteliği ise mülkiyetin de toplumsallaşmasına olanak veriyor, hatta bu çözümü zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla sosyalizmin önkoşulları kapitalizmin bağrında oluşuyordu. İşçi sınıfı ekonomik mücadeleden siyasal mücadeleye geçerek sonunda mülkiyeti toplumsallaştıracak, üretimi piyasa dolayımıyla değil, doğrudan planlayarak yürütecekti. Kapitalizmin sağlayabileceğinin çok ötesindeki üretim artışlarına dayanacak olan insanlığın uzak geleceğinde ise, ekonomik kıtlığın ortadan kalktığı, bütün sınıfların ve eşitsizliklerin silindiği, devletin söndüğü bir bolluk toplumu ya da "komünizm aşaması" vardı. Marx ve Engels insanlık tarihinin incelenmesi ile kapitalizmin derinlemesine bir çözümlemesine dayandırdıkları bu düşünce çizgisini, "ütopyacı sosyalistler" saydıkları öncellerinden, "bilimsel sosyalizm" nitelemesiyle ayırdılar.

Marx ve Engels'in 1848'de yazdığı *Komünist Manifesto*, aynı yıl Avrupa'yı saran devrimleri etkileyemedi. 1864'te ise işçi sınıfı hareketinin çeşitli ülkelerden gelen temsilcilerinin ve onlarla ilişki içindeki aydınların Londra'da düzenledikleri bir toplantıdan, I. Enternasyonal olarak da bilinen Uluslararası Emekçiler Birliği doğdu. Basit sendikacılıktan anarşizme kadar çeşitli eğilimleri barındıran bu örgüte başından beri Marksizm damgasını vurdu. İngiliz işçi hareketi Marksist devrimci ideolojiden genellikle uzak dururken yeni kuram Avrupa'da hızla yayıldı ve işçi hareketiyle birleşti. Böylece çeşitli ülkelerde sosyalist ya da o zamanki adıyla sosyal demokrat partilerin geliştiği, sosyalizmin kitleselleştiği ve önemli bir muhalefet gücüne dönüştüğü aşamaya girildi.

Alman işçi hareketinin mimarı sayılan Ferdinand Lassalle (1825-64), işçi sınıfının özerk bir örgütlenmesine gerek olduğu

noktasında Marx ile birleşiyordu. Ama emeği sermayenin tahakkümünden kurtaracak üretici kooperatifleri için gerekli sermayeyi hükümetten sağlamayı tasarladığı için Marx'tan ayrılıyordu. 1869'da Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (sonradan Almanya Sosyal Demokrat Partisi-SPD), Lassalle'a karşı Marx'ın yandaşlarınca kuruldu; 1875'te iki akım birleştiyse de Marx, ortaya çıkan uzlaşma programını taşıdığı Lassalle'cı kalıntılar nedeniyle eleştirdi. Bununla birlikte kapitalizmin hızla geliştiği ama siyasal hak ve özgürlüklerin güdük kaldığı Almanya'da Otto von Bismarck'ın baskı yasalarına karşın sosyal demokrasi hızla büyüdü. Sosyalistler 1877'de yarım milyon oy aldılar ve *Reichstag*'a (Parlamento) bir düzine temsilci soktular. Üye sayısı 1890'da 1.427.000'e ulaşan parti antisosyalist yasaların kaldırılmasından sonra 1875 Gotha Programı'nın yerine 1891 Erfurt Programı'nı benimsedi; bütün Lassalle'cı talepleri tasfiye etti ve hedefini sınıf egemenliğinin ve doğrudan doğruya sınıfların kaldırılması olarak belirledi.

Bu genişleme yeni ayrılıkların ve farklı sosyalizm türlerinin doğuşunu da hazırladı. Marx 1840'ların sonlarıyla 1850'lerin başlarında işçi sınıfını ancak bir devrimin özgür kılabileceğini savunmuş, henüz iki aşamaya ayrıştırmadığı sosyalizme geçiş döneminde devletin her yerde proletarya diktatörlüğü(*) olacağını söylemişti. 1860'ların sonlarında ise, özellikle ikinci Reform Yasası'nın kabul edildiği (1867) İngiltere'de burjuva demokrasisinin artık işçi sınıfının üst kesimlerini de içine almasına bakarak sosyalizme doğru barışçı bir evrimin gerçekleşebileceğini düşünüyordu. Böyle barışçı bir yol ABD ile öteki bazı ülkeler için de gündemde olabilirdi. Öte yandan SPD'nin liderleri, devrimci Marksist söyleme bağlı kalmakla birlikte günlük yaşamda parlamenter etkinliklere gittikçe daha çok katıldılar. Karl Kautsky'nin düşünsel yönlendirmesiyle bir tür ekonomik belirlenimciliğe yakınlık duydular. Buna göre ekonomik güçlerin kaçınılmaz büyüyüşü, zorunlu olarak sosyalizme doğru evrilecek, son kriz kapitalizmin salt ekonomik çöküntüsü biçiminde gelecekti. Doğrudan siyasal eylem ve müdahale neredeyse gereksizdi. Resmi Sosyal Demokrat platformun ideolojik katılığına karşılık, partinin günlük çalışması gitgide pragmatik bir karaktere bürünüyordu.

Eduard Bernstein'ın 1899'dan başlayarak "evrimci sosyalizm" düşüncesini geliştirip partinin kuramsal mirasından kurtulmasını istemesi bu yararcılığın neredeyse doğal uzantısı oldu. Bernstein'a göre büyük kartellerin ve tröstlerin ortaya çıkışı kapitalizmin bunalımlarını yumuşattığından Marksizmde revizyon (gözden geçirip değiştirme) gerekiyordu. Ayrıca sosyal demokrasi Alman işçilerinin refahını arzuladığına göre, Almanya'nın zenginliğini artıran sömürgeler edinme mücadelesine ilgisiz ya da düşman kalamazdı. İngiltere ile Almanya arasındaki demokratik gelişme farklarını göz ardı eden Bernstein, partinin İngiliz yolunu izlemesini, sosyalizme açılan reformları parlamenter baskı yoluyla gerçekleştirerek kapitalizmin evrimci dönüşümü için çalışmasını öneriyordu.

Kautsky'nin öğretiye bağlılığıyla Bernstein'in revizyonizmi(*) arasındaki mücadele Alman partisini sarstı. Revizyonizm, 1903'te resmen yenilgiye uğratıldıysa da uygulamada partinin özellikle parlamenter ve sendikal liderlerini etkiledi. 1914'te I. Dünya Savaşı başladığında da bu üst kademe, hükümeti ve Almanya'nın savaş hedeflerini destekleyerek devrimci iddialarından vazgeçtiğini gösterdi.

Fransa'da Marksistler Fransız işçi hareketinde derin kökleri olan rakip sosyalist geleneklerle mücadele ettiler. Blanqui'nin ve Proudhon'un izleyicileri 1871 Paris Komünü'nde önder rollerdeydi. Sonraki yıllarda, çatışan eğilimlerin kavgalarına tanık olundu. Jules Guesde'nin kurduğu (1875-76) İşçi Partisi Marksist öğretiye bağlıydı, ama Blanqui, Louis Blanc ve Proudhon'un yanı sıra 18. yüzyıl devrimci geleneğinin etkilerini taşıyan başka sosyalist partiler de vardı. Bu partilerin 1905'te birleşmesinden sonra bile sosyalist hareketin devrimci kanadı ile reformcu kanadı arasındaki anlaşmazlıklar sürdü. Ama Almanya'daki gibi Fransa'da da nesnel koşullar nedeniyle sosyalizm hızla güçlendi. 1906 seçimlerinde parlamentoda 54 sandalye kazanan partinin 1914'te Temsilciler Meclisi'nde 100'den fazla üyesi vardı. Bununla birlikte devrimci söylem ile pragmatizm gene iç içeydi. Barış yanlılarının enternasyonalist ilkelere sadık önderi Jean Jaurès'in I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde öldürülmesinden sonra, Fransız sosyalistlerinin çoğunluğu da Fransa'nın savaş programını ve hükümeti destekledi.

Almanya ve Fransa'dan farklı olarak İngiltere'de Marksizm kitlesel işçi hareketini çok etkilemedi. Henry Hyndman'ın 1880'lerde Marksist ilkeler temelinde kurduğu Demokratik (sonradan Sosyal Demokrat) Federasyon güçlenemedi. William Morris'in başını çektiği Sosyalist Birlik de özgürlükçü-sendikalist düşünceleri savunmasına karşın gelişemedi. Buna karşılık gene 1880'lerde Sidney ve Beatrice Webb, Graham Wallas, Sidney Olivier ve George Bernard Shaw gibi radikal aydın gençlerin kurduğu Fabian Derneği'nin(*) "tediriciliğin kaçınılmazlığı" görüşüne dayalı evrimci ve ılımlı sosyalizm çok etkili oldu.

I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda gelişen lonca sosyalizmi(*) ise kitlesellik kazanamamakla birlikte yukarıdan denetimi reddederek ekonomide ve sivil toplumda küçük birimlerin özerkliğini savunan yaklaşımıyla hem İngiliz emekçi hareketini ve İşçi Partisi'ni etkiledi, hem de Fabian Derneği'nin bürokratik, merkeziyetçi önerilerini bir ölçüde dengeledi.

1871'de Paris Komünü'nün kanla bastırılmasının ardından Fransa'da ortaya çıkan sendikalizm(*), parlamenter ve siyasal mücadelenin yararsızlığından yola çıkarak, arzulanan sosyalist dönüşümün ancak işçi sendikalarının dolaysız eylemiyle gerçekleşebileceğini öne sürdü. Fernand Pelloutier'nin önderliğinde 1892'de kurulan ve 1902'de Fransız Genel İş Konfederasyonu'yla (CGT) birleşen Fédération des Bourses du Travail, ülkeyi felce uğratacak ve örgütlü işçileri iktidara getirecek bir genel grevin emeğin kurtuluşuna yol açacağı görüşünü temel aldı. Bundan sonra sendikalar, üretimin yönetici merkezleri rolünü oynayacaktı. Sendikalistlerin saflarına katılarak *Réflexions sur la violence*'da (1908; Şiddet Üzerine Düşünceler) siyasal mücadele yolunu reddetmenin felsefi temellerini oluşturmaya çalışan Georges Sorel sonradan aşırı sağa kaydı.

İngiltere'de Fabiancılık ile Lonca Sosyalizminin etkisine, Fransa'da ise Sendikalizmin varlığına karşın, 19. yüzyılın ikinci yarısının temel eğilimi, Avrupa'nın her yerinde Marksist kurama bağlı sosyal demokrat partilerin kurulması ve serpilmesiydi. Danimarka'da Sosyal Demokrat Parti 1870'lerde, İsveç sosyalist hareketi 1889'da doğdu. 1887'de Sosyal Demokrat Parti adıyla kurulan Norveç İşçi Partisi 20. yüzyıl başlarında etkili bir siyasal güce dönüştü. Orta Avrupa'da sosyal demokrat partiler hızla siyaset sahnesinde önem kazandılar. Avusturya'da 1888'de kurulan Sosyal Demokrat Parti, 1908'de parlamento seçimlerinde oyların üçte birini elde etti. 1885'te sendikaların, kooperatifçilerin ve başka bazı grupların birleşmesiyle ortaya çıkan Belçika İşçi Partisi çok güçlü bir sendikal hareket yarattı ve daha özgürlükçü seçim yasaları talebiyle bir dizi genel greve önderlik etti. 1894'te kurulan Hollanda Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin alt meclisteki temsil oranı 1912'de yüzde 20'yi buldu. Ama bu partilerin hemen hepsinde büyük çelişme ve ayrılıklar yaşanıyor, liberal koalisyon hükümetlerine katılma önerilerine güçlükle karşı konabiliyordu.

Avrupa'nın görece az sanayileşmiş kesimlerinden İtalya ve İspanya'da Marksizm, ekonominin kapitalizm-öncesi sektörlerinden ve özellikle köylülükten kaynaklanan anarşist eğilimlerle karşılaştı. Bakunin'in ve yandaşlarının 1872'de I. Enternasyonal'den atılmalarının ardından anarşizmin çeşitli biçimleri İspanya'da etkisini korudu. 1879'da Sosyal Emek Partisi'nin kurulmasından sonra bile İspanyol sosyalist hareketi anarşistlerin rekabetinden zarar gördü ve ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra ciddi bir siyasal güç konumuna yükselebildi. İtalya'da da anarşist eğilimler sosyalist hareketi baltaladı ve I. Enternasyonal'deki İtalya temsilcileri Bakunin'i izledi. Özgün bir sosyalist parti ise 1892'de Filippo Turati'nin önderliğinde kurulabildi. Seçme hakkının kısmen genişletilmesinden sonra 1913'te asıl Sosyalist Parti parlamentoda 51 sandalye, ondan koparak kurulan iki sosyalist parti de toplam 31 sandalye kazandı. İç bölünmelerle sarsılmasına karşın, 1914'te İtalyan Sosyalist Partisi Avrupa'daki en güçlü Marksist örgütlerden biri sayılıyordu.

I. Enternasyonal'in tohumlarını ektiği sosyalist akımlar kendi ülkelerinin siyasal sistemlerinde kök saldıkça, uluslararası hareketin bir merkezden denetlenemeyeceği ortaya çıktı. I. Enternasyonal'in 1876'da dağılmasından sonra sosyalizmin tarihi, büyük ölçüde ayrı ulusal hareketlerin tarihine dönüştü. Ayrıca Marksist kuramı ister İngiltere'deki gibi uzak tutsun, ister kıtadaki gibi söylemlerinde korusun, bu akımların hepsi devrimci olmayan, revizyonist bir çizgiye oturmuştu. 20. yüzyıl başlarında çoğu Avrupa ülkesinde sosyalizm artık güçlü bir parlamenter akımdı. Rus Çarlığı dışında sosyalistler, kapitalist sistemi şiddet yoluyla yıkmak yerine adım adım değiştirmeye çalışan reformcular olmuştu. Sosyal demokrat partilerin yalnızca küçük sol azınlıkları devrimci kurama bağlılıklarını koruyordu.

Sosyalist hareketin bu değişen karakterini yansıtan II. Enternasyonal (1889) birincisi gibi birleşik ve öğreti açısından saf bir örgüt olmaktan çok, bir çeşit uluslararası sosyalist parlamento niteliğindeydi. Örgüt SPD'nin nüfuzu altındaydı ve Alman delegeler burjuva hükümetlerine katılma önerilerine karşı hep geleneksel Marksist söyleme sarılıyor, böylece sol çizgiyi korur gözüküyorlardı. Ama II. Wilhelm Almanyası'nda sosyalistlerin hükümete katılmaları zaten gerçekçi değildi. SPD'nin önderliği altında II. Enternasyonal savaşa karşı da çok sayıda bildiri yayımladı, ama savaş başladığında felce uğrayarak hiçbir karşı-eylem kapasitesi olmadığını gösterdi. Üye partilerin büyük çoğunluğu kendi hükümetlerinin savaş programını "haklı" bularak, savaş kararları ve kredileri lehine, dolayısıyla sonuçta birbirleri aleyhine oy kullandılar. Bu genel yönelimin önemli istisnası Rusya'da görüldü.

Rusya'da sosyalizm. 19. yüzyılda Rusya'da egemen radikal eğilim uzun süre halkçılıktı (*bak*. Narodnikler). Köylülüğü idealize eden Aleksandr Herzen'in geliştirdiği bu düşünce Rus sosyalizminin kapitalizm aşamasını atlayabileceğini ve köylü geleneğine dayalı bir kooperatif düzen kurabileceğini savunuyordu. Narodnikler "halka giderek" kırsal kitleleri devrimci eyleme çekmeye çalıştı. 1860'lar ve 1870'ler boyunca köylülerin ayaklanacağı umudunu yitirmeleri ise şiddet eylemlerine yönelmelerine yol açtı ve bu eylemleri, 1881'de II. Aleksandr'a yapılan başarılı suikastla doruğuna ulaştı. Bakunin Batı Avrupa'da, Proudhon'un ardılı gibi, vasıflı zanaatçı ve köylülere seslenirken, Rusya'da neredeyse tümüyle yabancılaşmış aydınlardan oluşan seçkinci ve terörcü bir hareket yaratmaya katkıda bulunmuştu. Bununla birlikte genel halkçı akım içinde barışçı propaganda yoluyla kitlelerin eğitilmesine umut bağlayan evrimci bir sosyalizm de yer aldı.

Devrim öncesi Rusya'da Marksizme ilk büyük katkı, 1880'de Cenevre'ye yerleştiğinde halkçılıktan vazgeçip Marksizmi benimseyen Georgi Plehanov'dan(*) geldi. 1883'te ilk Rus Marksist örgütü olan Emeğin Kurtuluşu grubunu kuran Plehanov, Rus sosyalizminin hızla gelişen sanayi proletaryasına dayanması gerektiğini öne sürdü. Herzen'in Rusya'nın kendine özgü olduğu yolundaki görüşlerini reddederek Narodnikleri eleştirdi, Marx'ın sosyalizmin nesnel ve tarihsel zorunluluğunu kanıtladığını, toplumsal evrim yasalarının ihlal edilemeyeceğini savundu. Sanayinin gelişim süreci içinde Rusya'da bir burjuva devriminin kaçınılmaz hale geleceğini, örgütlü işçi sınıfının da bu fırsatı değerlendirerek devrimi daha ileri götüreceğini belirtti.

Marx'ın "kesintisiz ve aşamalı devrim" ve "ikili iktidar" kuramlarına dayanan bu kuramsal temelde Lenin(*) daha militan bir yaklaşım oluşturdu. Örgütlenmeye ve taktiklere ilişkin görüşlerini ortaya koyduğu *Çto Delat*'ta (1902; *Ne Yapmalı?*, 1979, 1990), işçilerin kendiliğinden hareketinin ekonomik ve sendikal bir bilincin ötesine geçemeyeceğini söyledi. İşçilerin ve köylülerin enerjilerini seferber etmek için devrimci bir parti gerekliydi. Geri Rusya'nın koyu istibdat koşullarında böyle bir partinin niteliği temelde yasadışı, çekirdeği ise militan, disiplinli ve uzlaşmaz profesyonel devrimciler olmalıydı.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDRP) 1903'te Londra'da yapılan ikinci kongresinde Lenin'in izleyicileri ile daha yaygın, kitlesel ve yumuşak bir örgütlenmeyi savunan Martov arasında bir bölünme ortaya çıktı. Zamanla Menşevikler(*) ve Bolşevikler(*) diye tanınan taraflar ilk başta işbirliği ve hatta ortak toplantılar yapabildiler. Örgütlenme konusundaki ayrılıklara kuramsal ve stratejik anlaşmazlıkların katılması ise 1912'de tam bir kopmaya yol açtı. Menşevikler genellikle daha iyi eğitim görmüş vasıflı işçilerle Yahudi aydınlardan destek sağlarken, Bolşevikler işçi sınıfının daha geri tabanı arasında örgütlendi.

1917 Şubat Devrimi'yle (*bak*. Sovyet Devrimi) çarlık rejimi devrilerek ılımlı sosyalist eğilimleri de içeren liberal bir Geçici Hükümet kuruldu. 1914'ten beri savaşa karşı çıkan Bolşevikler bu tarihten sonra kentsel kitleleri daha fazla kendilerine çekebildiler. Nisan 1917'de sürgünden dönen Lenin ülkeyi saran krizi iyi değerlendirerek demokratik devrim aşamasından sosyalist devrim aşamasına çok hızlı bir geçişin olanaklı hale geldiğini saptadı. Kitlelerin barış özlemlerinin, köylülüğün toprağa susamışlığının ve yeni rejimin zayıflığının, iktidarın hemen ele geçirilmesini ve sosyalizmin kadrolarının yetiştirilmesiyle ekonominin kalkındırılmasının onu izlemesini gerektirdiğini öngördü. Çarlığın çökmesiyle kendiliğinden ortaya çıkan sovyetler Bolşeviklerin örgütsel üslerine dönüşürken Lenin'in, "Bütün iktidar sovyetlere!" sloganı büyük merkezlerde yankı uyandırarak emekçi yığınlarını Bolşeviklere ve Sol Sosyalist Devrimcilere kaydırdı. Eylül 1917'de Petrograd ve Moskova sovyetleri seçimlerini Bolşevikler kazandı. 7 Kasım'da Petrograd Sovyeti aracılığıyla düzenlenen silahlı ayaklanma ise yeryüzünde devrim yoluyla kurulan ilk sosyalist iktidara yol açtı.

III. Enternasyonal ve sosyalizm-komünizm bölünmesi. Bolşeviklerin iktidar inisiyatifini almalarında devrimin kısa zamanda öbür Avrupa ülkelerine yayılacağı inancının da payı vardı. Lenin her zaman enternasyonalist olmuştu. II. Enternasyonal'in sosyalist liderlerinin çoğu 1914'te kendi ulusal hükümetlerini desteklediklerinde onları davaya ihanetle suçlamış ve yeni bir devrimci sosyalist örgütlenmesi tasarlamıştı. Ekim Devrimi'nin başarısı Bolşeviklere III. Enternasyonal'i (Komintern) yaratma fırsatını verdi. Çağrılı delegeler 1919'da Moskova'da toplandıklarında Berlin'deki devrimci ayaklanma bastırılmış, önderleri Karl Liebknecht(*) ve Rosa Luxemburg(*) katledilmişti; Alman işçi sınıfının büyük çoğunluğu da yeni Alman Cumhuriyeti'nin Sosyal Demokrat yönetimine bir şans tanımak niyetindeydi. Buna karşılık Macaristan'da ve Bavyera'da ilan edilen kısa süreli sovyet cumhuriyetleri, dünya devrimi umutlarını ayakta tutuyordu. Avrupa'nın belli başlı ülkelerinde yeni komünist partilerinin örgütlenmeye başlaması, Komintern'in Temmuz 1920'deki II. Kongresi'ne bir düzine kadar büyükçe komünist partisinin delegelerinin katılmasıyla sonuçlandı. Toplantı Rusya'nın önderlerine Komintern'de egemenlik sağlarken bir ülkeyi dünya devriminin merkezi kabul eden eşitsiz bir yapıyı da biçimlendirdi. Bolşevik deneyimi sosyalizmin biricik yolu olarak donduruldu. Komintern'e üyelik için çok katı 21 koşul benimsendi. Böylece Rus modeline uygun, çok disiplinli ve merkeziyetçi bir uluslararası devrimci örgüt, Sovyetler Birliği yönetiminin tartışılmaz otoritesi altına girdi.

1923'e gelindiğinde Batı'daki devrimci kıpırdanış geri çekilmiş, Almanya'nın bazı yörelerindeki ayaklanma denemeleri başarısızlığa uğramış, Kızıl Ordu'nun Polonya'yı istila girişimi püskürtülmüştü. Avrupa'da ekonomik ve toplumsal istikrar geri gelirken dünya devriminin hâlâ gündemde olduğuna inanan Troçki gibi bazı Komintern liderleri dışında Sovyet yönetiminin büyük çoğunluğu "tek ülkede sosyalizm"in inşasına yöneldi. Dünya kapitalist sistemi içinde tecrit edilmiş geri bir ülkeyi kısa zamanda kalkındırma çabası, her alanda aşırı merkeziyetçiliği ve zor uygulamasını beraberinde getirdi. "Proletarya diktatörlüğü", artık uzunca bir tarihsel dönemi kapsadığı kabul edilen "sosyalizmin ilk aşaması" boyunca kalıcılaştı; bürokratikleşip halktan koparak demokrasiyi söndürdü. Uluslararası alanda, Sovyet partisinin hegemonyası Komintern'in öbür partilerini Sovyet devletinin dış politikasının araçları durumuna düşürdü. Bir süre için örgüte katılan birçok sosyalist parti, bu merkezî talimatlar sistemini reddederek ayrıldı. Komünistlerin savaştan bu yana sosyalistleri "nesnel olarak kapitalizmin hizmetinde" olmakla suçlamalarına, sosyalistlerin de komünistleri diktatörlükle, sosyalizmin demokrasi geleneğini yok etmekle ve hep Moskova'ya uymakla suçlamaları eklenince, Avrupa sosyalist hareketi II. Enternasyonal ile III. Enternasyonal yanlıları arasında onarılmaz biçimde bölündü. 1929'da başlayan Büyük Bunalım'ı Komintern, kapitalizmin "son krizi" olarak değerlendirdi ve her yerde proletarya devrimine yol açacağı beklentisiyle sosyal demokrat önderlikleri "sosyal faşist" ve işçi sınıfı düşmanı ilan etti. Devrimci kuramla bütün bağlarını koparan sosyalistler ise ülkelerinde burjuvaziden emekçi sınıflar için azami ödünleri koparmaya çalışan baskı gruplarına dönüştüler ve somut bir eylem planından yoksun oldukları için Büyük Bunalım'ın sarsıntısı karşısında genellikle etkisiz kaldılar. Bölünmenin felaketli sonuçları, faşizmin ve Nazizmin yükselişi sırasında açıkça görüldü ve durumdan asıl yararlanan İtalya'da Mussolini ile Almanya'da Hitler oldu. Hitler'in iktidara geldiğinde hem komünistleri, hem sosyalıştleri yok etmesi iki tarafı da politikalarını gözden geçirmeye yöneltti.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalizm. Nazi işgali ve savaş yıllarında sosyalistler ve komünistler gerek birbirleriyle, gerekse Batı'nın liberal, hatta muhafazakâr güçleriyle geniş antifaşist ittifaklar içinde yer aldı. Özellikle İtalya ve Fransa'da komünistler silahlı direniş hareketleri içinde güçlendi. Ama savaş sonrasında çeşitli ülkelerin kaderini daha çok iki süper devlet olarak öne çıkan ABD ile SSCB arasındaki rekabet belirledi. Yugoslavya dışında Doğu Avrupa ülkelerinin Kızıl Ordu tarafından kurtarılması, Sovyet askeri varlığından önce komünist partilerinin zayıf olduğu bu ülkelerde rakip siyasal güçlerin susturulmasını ve "halk demokrasileri"nin kurulmasını sağladı. Bu tek parti rejimlerinin kurulabilmesinde sosyalist partilerin ya da kalıntılarının birçok yerdeki göreli büyüklüğüne karşın komünist partilerle birleşmeye zorlanması önemli rol oynadı. Bu arada Batı Avrupa ise Marshall Planı'yla ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) kuruluşuyla ABD'nin nüfuzu altına girdi. Böylece komünizm-sosyalizm bölünmesi somutlaştı ve Batı'daki sosyalist partiler genellikle barıştan, uluslararası gerginliklerin azaltılmasından, silahsızlanmadan yana olmakla birlikte, kapitalist dünyada Soğuk Savaş'ın getirdiği yapılanma içinde etkinlik göstermek zorunda kaldı.

Bu kutuplaşma dünya çapında karmaşık sonuçlar doğurdu. "Ortodoks" Marksistler her zaman, sosyalizmin önce gelişmiş sanayi ülkelerinde kurulacağını varsaymışlardı. Oysa 1917 Sovyet ve 1949 Çin devrimleri, Leninizmin kuramlaştırdığı türden dönüşümlerin daha geri ülkelere kaydığını gösterdi. 1950'lerde ve 1960'larda pek çok eski sömürgenin de bağımsızlıklarına kavuşmasıyla, Avrupa'daki klasik biçiminden farklı bir tür "sosyalizm" köylü toplumlarına yayıldı. Marksizm başlangıçta öngörülmedik biçimde bu ülkelerde sanayileşmenin ideolojisi haline geldi. Sömürgeciliğe karşı mücadelede ulusal kurtuluş hareketlerinin başını çeken aydınlar sosyalist olarak niteledikleri düşünceleri benimsediler. Anlamlı bir ulusal bağımsızlığın ancak devletçi bir ekonomiyle gerçekleşebileceği, hızlı büyümenin tüketimin kısılması ve bütün kaynakların yeni sanayi yatırımlarına akıtılmasıyla sağlanabileceği görüşlerini temel aldılar. 1945 sonrasında Doğu Avrupa'da uygulamaya konan bürokratik, merkezi planlamacı Sovyet modeli bu ülkelerde hızlı sanayileşmenin ideal biçimi sayıldı. Cezayir, Tunus, Libya, Nkrumah döneminde Gana, Sekou

Toure yönetimindeki Gine, Nasır'dan bu yana Mısır, Baas Partisi'nin rakip hiziplerinin iktidara geldiği Irak ve Suriye, Endonezya (Sukarno) ve Birmanya (Ne Win) örneklerinde görüldüğü gibi, Üçüncü Dünya'da "sosyalizm", komünist partilerin önderliğinde olsun olmasın, genellikle tek parti rejimlerinin ya da askeri diktatörlüklerin yeğlediği bir uygulamaya, en azından sanayi sektöründe bürokratik bir denetim programına dönüştü. Yalnızca Hindistan ile başka birkaç ülkede bağımsızlık mücadelesinin içinden doğan iktidar partisi, geleneksel Batı sosyalizminin demokrasi, eşitlik ve sosyal adalet ilkelerinden bazı çizgileri yaşatabildi. Türkiye'de ise bir bakıma iki türün bileşimi görüldü. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, yani Üçüncü Dünya'nın gelişimi açısından çok erken bir tarihte başarılan ulusal bağımsızlık devriminden sonra Türkiye'de uzun süre bir tek parti rejimi yaşandı. Ama sosyoekonomik temelin çeşitlenmesi ve parlamenter çoğulculuğun giderek kök salmasıyla muhalefete düşen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1960'larda sosyal demokrasiye yöneldi. 1980'lerde ise partinin eski devletçi alışkanlıklarının yerini alacak demokratik sol çoğulculuğun niteliği sorunu belirdi.

Batı Avrupa'daki sosyalistler 1950'lerde ve 1960'larda Marksist görüşlerinden tümüyle vazgeçerek, klasik burjuva partilerinin reformcu kanatlarının Büyük Bunalım karşısında geliştirdiği "refah devleti" modeline eklemlendiler. Sosyalizm, yalnızca mutlak kamu mülkiyetinin iyi bir topluma yol açacağı inancını zamanla terk etti; ortalama sosyalist düşünce, teknolojik gelişmenin meyvelerinin kamu denetimi ve ölçülü bir planlamayla daha demokratik biçimde yayılacağı bir karma ekonomiyi benimsedi. Sosyal demokrat ya da sosyalist partiler ilke olarak parlamenter yola bağlı, yerine göre Liberal ve Hıristiyan Demokrat partilerle koalisyonlara girebilen kitle partileri olarak güçlenme çizgisini yeğlediler. Başka bir deyişle, Alman revizyonistleri ile İngiliz Fabiancılarının yüzyılın başlarında ortaya attıkları "tedriciliğin kaçınılmazlığı" tezi, daha ileri ve yumuşak bir dünyada egemenlik sağladı.

1985'te SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelmesinin ardından bu parçalanmış tabloda çok büyük bir değişim olasılığı belirdi. SSCB'deki siyasal demokratikleşmeye ve merkezi planlı ekonomiden(*) piyasa sosyalizmine(*) geçişe uluslararası alanda Brejnev doktrininin yadsınması eşlik etti. 1989-90 kışında ADC, Çekoslovakya ve Romanya halkları tek parti rejimlerine karşı ayaklandı. Bütün Doğu Avrupa'da komünist partiler proletarya diktatörlüğü kavramından vazgeçti, tutucu kanatlarını tasfiye etti, sosyalist ya da sosyal demokrat gibi adlar aldı, savaş sonrasında zorla ilhak edilen sosyal demokrat geleneğin ayrılıp bağımsız partiler kurmasına olanak tanıdı ve yapılan ilk serbest seçimlerde ikinci, hatta üçüncü sıralara düşmeyi kabullendi. Bu büyük dönüşüm ilk ağızda Avrupa çapında siyasal yelpazenin daha sağında yer alan akımları güçlendirdi ve sosyalizmin kendine özgü ekonomik programını tanımlamasını daha da zorlaştırdı. Ama bu arada sosyalizmi, Doğu Avrupa'daki en antidemokratik uygulamaların kamburundan da kurtardı. Sosyalizm-komünizm bölünmesinin silinmesine, Stalinizmden arınmış bir Marksizmin, klasik sosyal demokrat geleneğin en iyi yanlarının ve Yeşiller gibi son çözümlemede antikapitalist, toplumsal denetimden yana yeni akımların bir kere daha buluşmasına, yeni bir tarihsel sentez denemesine bazı nesnel olanaklar hazırladı. Ama siyasal yumuşama ile birlikte patlak veren halk muhalefetinin boyutları öylesine büyüktü ki, değişim süreci böyle yeni bir sentezle değil, SSCB ve Doğu Avrupa'da sosyalizmin tamamen yıkılması ve SSCB'nin dağılmasıyla noktalandı.

Sosyete Adaları *bak*. Société Adaları

sosyobiyoloji, toplumsal davranışların biyolojik temelinin sistemli olarak incelenmesi. Sosyobiyoloji sözcüğünü ilk olarak ABD'li biyolog Edward O. Wilson *Sociobiology: The New Synthesis* (1975; Sosyobiyoloji: Yeni Bir Birleşim) adlı yapıtında kullanmıştır. Sosyobiyoloji, hayvanların ve insanların toplumsal davranışlarını doğal seçme ve başka biyolojik süreçler ışığında açıklamaya çalışır. Sosyobiyolojinin temel ilkelerinden biri genlerin ve bunların kuşaktan kuşağa aktarılmasının hayvanların yaşamlarını sürdürmede temel yöntemlerinden biri olduğudur. Ayrıca, hayvanların kendilerinden sonraki kuşaklara kendi genlerine benzer örnekleri aktarabilmek için bütün güçlerini kullandığını da kabul eder. Davranış özellikleri de bir ölçüde kalıtımla aktarıldığından, evrimsel bir süreç olan doğal seçme, bireyin üreme olasılığını güçlendirecek biçimde bedensel ve davranışsal özelliklerini geliştirir.

Sosyobiyoloji hayvanların toplumsal davranışlarının yeni bakış açılarıyla incelenmesinin önünü açmıştır. Görünüşte özverili davranışlar sergileyen bazı hayvan türlerinin genetik olarak bencil olduklarını, bu davranışlarını ancak benzer genetik yapıdaki canlıların çıkarına sürdürdüklerini göstermiştir. Bu bakış açısı asker karıncaların topluluklarının çıkarlarını korumak amacıyla yaşamlarını nasıl feda ettiklerini ya da bir kovandaki işçi balarılarının kraliçe arının üremesini kolaylaştırmak için kendi üremelerine son vermelerini açıklar. Sosyobiyoloji bilimi bazı olgularda da erkek ve dişi davranışları arasındaki değişiklikleri, farklı amaçlar taşıyan eşeylerin bu amaca uygun olarak biçimlenen genlerini sonraki kuşaklara aktarmasının bir sonucu olarak görür. Sosyobiyoloji çeşitli insan davranış biçimlerini, insan türünün üremesi açısından taşıdığı önem temelinde açıklamaya çalıştığında oldukça tartışmalı sonuçlara yol açar.

sosyoloji, toplumsal ilişkilerin yapısını, nedenlerini ve etkilerini araştıran bilim dalı. İnsanların ve grupların etkileşiminden doğan geleneklerin, toplumsal yapıların ve kurumların harcını oluşturan ya da zayıflamasına yol açan etkenleri, ayrıca grup ve örgüt üyeliğinin insanlar üzerindeki etkilerini inceler. İnsan toplumunun temel niteliğiyle, sürekliliğine ve değişimine yol açan çeşitli süreçlerle ilgilenir. Toplum bilimlerinin(*) öbür dallarıyla da yakından bağlantılıdır.

Kökenleri Batı geleneğinde Eski Yunan'a kadar götürülürse de, sosyoloji asıl 18. ve 19. yüzyıl felsefesinden doğdu ve başlangıçta ahlak felsefesinin bir alt disiplini olarak görüldü. Biyoloji ve evrim kuramlarından etkilenen ilk sosyologlar biyolojik ve toplumsal organizmalar arasında koşutluklar aradı. Auguste Comte'un sosyoloji terimini yarattığı 1838'den 19. yüzyılın sonlarına değin de bu yeni bilim dalını biyoloji ve psikoloji gibi alanlardan ayıran sınırlar tanımlanamadı.

Sosyolojide ilk önemli akım sosyal Darwincilik oldu. Herbert Spencer, Lewis H. Morgan, E. B. Tylor ve L. T. Hobhouse gibi düşünürler insan toplumu ile biyolojik organizma arasında benzerlikler kurarak sosyoloji kuramına değişkenlik, doğal seçme ve kalıtım gibi biyolojik kavramlar soktular. Sosyal Darwincilik 20. yüzyılda önemini yitirdiyse de gözde olduğu uzun yıllar boyunca sınırsız rekabet ve *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) anlayışının doğruluğunu göstermek için kullanıldı; doğal seçmenin yalnızca en iyi uyum sağlayanların varlığını sürdürmesine olanak vereceği ve böylece uygarlığın sürekli ilerleyeceği görüşüne temel oldu.

Düşüncesinde toplum bilimlerini bir bütün olarak ele alan, ama özel olarak sosyoloji başlığı altında yazmayan Karl Marx, sosyolojide ekonomik belirlenimciliğin tek güçlü temsilcisi sayıldı. Sosyologların her dönemde Marx'ın, ekonomik çıkarlara ağırlık veren Charles A. Beard'ın, başlangıçta Marksist olan Werner Sombart'ın ve benzeri yazarların yapıtlarını okumalarına karşın, bu tür ekonomik görüşler ancak bazı uyarlamalarla sosyolojiye yansıdı. Çevrenin belirleyiciliğini savunan görüşler ise sosyolojinin ana çizgisine kalıcı bir katkıda bulunmadı.

Sosyolojinin bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesi gerektiği anlaşıldıktan sonra konusunun öteki disiplinlerden ayrılacak biçimde tanımlanmasına yönelik çalışmalar hız kazandı. Bu soruna eğilen düşünürler arasında öne çıkan Émile Durkheim bireyler arası ilişkilerin, tek tek bireylerde bulunmayan bazı yeni özelliklere yol açabileceğini ileri sürdü. "Toplumsal olgu" adını verdiği bu kolektif duyguların, geleneklerin, kurumların ve ulusların bireysel psikoloji düzeyinde değil, ancak sosyolojik düzeyde açıklanabileceğini belirtti. Toplumu, parçaları etkileşim içindeki bir bütün olarak algıladı ve toplumun birey açısından dışsal bir sistem oluşturduğunu ve onu kısıtladığını savundu. Toplulukları bir arada tutan iki ayrı temel belirleyerek bunlardan "mekanik dayanışma"nın benzerliklere, "organik dayanışma"nın ise birbirini tamamlayan farklılıkların örgütlenmesine dayandığını söyledi. Çağdaşı Ferdinand Tönnies de *Gemeinschaft* (topluluk) ve *Gesellschaft* (toplum) terimleriyle benzer bir ayrım yaptı; bireyler arasındaki birincil ve ikincil ilişkileri tanımladı.

Durkheim'ın yaklaşımı bazı yazarlar tarafından işlevselci olarak nitelendi. Bronisław Malinowski ve A. R. Radcliffe-Brown gibi sonraki sosyal antropologlar da işlevselci bir kuram geliştirdiler. Buna karşılık W. G. Sumner kurumu, bir "kavram ve yapı" ya da belli bir sisteme göre örgütlenmiş insanların yerine getirdiği işlev ya da amaç olarak tanımladı. Max Weber'in sosyolojisinin büyük bölümünü de toplumların benzer kavramlarla çözümlenmesi oluşturdu. Toplumu bir süreç olarak gören Georg Simmel ise sosyolojiyi toplumsal biçimlerin sistemli bir çözümlemesi olarak kabul etti.

Sosyolojide işlevsel-yapısal çözümlemenin alanı zamanla çok genişledi. Toplumsal sistemlerde işlevsel önkoşulları ve yapıların niteliğini araştıran Talcott Parsons'ın yanı sıra Robert Merton ve başkaları da toplumsal yapıların ve işlev farklılıklarının sınıflandırılması üzerinde çalıştı. Uygarlıkların yaşam çevriminden söz eden Pitirim Sorokin, Edward Gibbon, Oswald Spengler ve Arnold Toynbee ile birlikte tarih felsefesi geleneği içinde yer aldı. John Dewey, George H. Mead ve Charles H. Cooley ise, simgesel etkileşimcilik olarak bilinen yaklaşımın temellerini attı. Zihin ve benliğin deneyim aracılığıyla ve toplumsal bir süreç içinde oluştuğunu ileri süren bu görüş, sosyolojide etnometodoloji adını alan bir akımın araştırma alanını belirledi. Etnome-

todoloji ya da Max Weber'in terimiyle *Verstehen* (anlama) yöntemi, nesnel toplumsal olguları öne çıkaran işlevsel-yapısal çözümlemelerden farklı olarak öznelliği vurguladı ve nesnelliği özneler arası etkileşimde aradı. Bunların dışında Marx'ın toplumsal sınıf çözümlemesinden esinlendiklerini söyleyen C. Wright Mills gibi bazı sosyologlar ekonomik nedenlere dayanan sınıf çatışmasını, bilgi sosyolojisinin gelişimine büyük katkıda bulunan Karl Mannheim ise ideolojik ayrımları temel aldı. Bu arada insan davranışlarını matematiksel yöntemlerle araştırma ve betimleme çalışmaları da yaygınlaştı.

Tarihsel gelişimi içinde çeşitli kuramsal çerçevelerin benimsendiği sosyolojide iki ayrı gelenekten söz edilebilir. Avrupa kıtasında Émile Durkheim ve Max Weber gibi büyük sosyologlar ile alışılmış anlamda sosyolog olmayan Karl Marx'ın çalışmaları, bütün farklılıklarına karşın evrensel yapıları ve süreçleri ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bir bütün olarak alınan toplumun ekonomik ve siyasal örgütlenmesiyle, din, ideoloji ve bilinç sorunlarıyla, aileden devlete her türlü toplumsal kurumla ilgilenir; bütün bu düzeyler arasında ilişki kurar. Amerikan sosyolojisi olarak bilinen gelenekte ise toplumsal öğelerin ayrı ayrı ele alınarak davranışçı açıdan ve deneysel yöntemlerle incelenmesi ağır basar. Amaç daha çok sınırlı bir ölçekte "gerçek" toplumsal olguları ve süreçleri betimlemektir. Avrupa geleneği sosyolojinin sınırlarını genel olarak toplum bilimlerine doğru zorlarken, Amerikan geleneği uzmanlaşmaya daha yatkındır.

sosyolojik dilbilim, dilin sosyolojik yönlerini inceleyen bilim dalı. Belirli bir topluluk içindeki toplumsal rollerin sürdürülüp korunmasında dilin işlevini araştırır. Sosyolojik dilbilimciler, belirli durumlarda kullanılan ve katılımcılar arasındaki toplumsal ilişkiler ile o durumun anlamlı öğelerini belirleyen dilsel özellikleri ayırt etmeye çalışırlar. Seslerin, dilbilimsel öğelerin ve sözcüklerin seçiminde yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, ırk ve yaşıt-grup özdeşleşmesi gibi etkenler rol oynayabilir. İnsanlar ya eğitim düzeylerine, ırklarına, toplumsal sınıf ya da bilinçlilik durumlarına ya da karşılarındaki kişi üzerinde yaratmak istedikleri etkiye göre değişik söyleyiş biçimlerine başvurabilirler. Japonca gibi bazı dillerde, konuşucunun dinleyiciyle toplumsal ilişkisini ortaya koyan karmaşık bir dilsel biçimler sistemi vardır.

Toplumsal bakımdan anlamlı bir dizi dil biçimi ortaya koyan toplumsal lehçeler, konuşucuların toplumdaki konumunun anlaşılmasını sağlar. Bu, özellikle toplumsal lehçelerin bölgesel lehçelerin sınırlarından taştığı İngiltere'de açık seçik görülür.

sosyometri, sosyal psikoloji, sosyoloji ve bazen sosyal antropoloji ve psikiyatride kullanılan, kişiler arası ilişkilerin ve toplumsal tercihlerin değerlendirilmesine dayanan ölçme teknikleri.

Bir araştırma ve tedavi tekniği olarak sosyometri yöntemini, Avusturya asıllı psikiyatr J. L. Moreno geliştirdi. Zamanla değişik anlamlar kazanan terim en yaygın biçimiyle, kişiler arasındaki tercihe bağlı ilişkilerin nicel çözümlemesi anlamında kullanılır; bu çözümleme psikolojik ya da sosyolojik ağırlıklı olabilir.

Sosyometrik ölçüm, belirli bir grup içindeki çekici (bazen itici) ilişkilerin değerlendirilmesine dayanır. Bunun için genellikle, söz konusu grubun her üyesi belirli bir etkinliğe grubun hangi üyesiyle (ya da üyeleriyle) katılmak istediğini (ya da istemediğini) belirtir. Toplumsal tercihlerin çeşitli yönlerinin araştırılmasında bu tekniğin değişik biçimlerinden yararlanılır.

Sosyometrik araştırmaların çoğu "sosyometrik statü" kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu araştırmalarda, önderlik; toplumdan yalıtılmış (tercih edilmeyen) kişilerden toplumun gözdesi olan (çok tercih edilen) kişilere kadar toplumsal uyumlanma; sosyometrik statü ile kişiliğe ilişkin öteki değişkenler, demografik değişkenler ve zekâ arasındaki bağıntılar; azınlık gruplarına karşı önyargılar; tutumlar, inançlar ve değerler ele alınır.

Soteria (Yunancada "kurtuluş"). Helenistik dinlerde belirli bir olayı anma ya da bir bunalımdan kurtulma beklentisiyle düzenlenen kurban töreni ya da törenleri. Dar anlamda, düzenli aralıklarla yapılan büyük ölçekli anma şenlikleri için de bu ad kullanılmıştır. Bilinen 16 Soteria içinde en ünlüsü Keltlerin İÖ 279-278'de yenilgiye uğratılması anısına Delphoi'de kutlanan şenliktir.

Sotheby's, tam adı SOTHEBY'S HOLDINGS, INC., 1861-1924 arasında SOTHEBY, WILKINSON AND HODGE, 1924'ten beri SOTHEBY AND COMPANY olarak da bilinir, 1744'te Londra'da kurulan ve 1983'ten bu yana ABD'li bir işadamına ait olan sanat müzayedesi şirketi. Ana büroları New York kentinde ve Londra'dadır; ama dünyanın çeşitli yerlerinde de satış büroları ve müzayede salonları vardır.

Sotheby's'in kurucusu Londralı kitapçı Samuel Baker (ö. 1778) 1744 başlarında kendi adına düzenlediği ilk müzayedede bir malikânenin 457 kitaptan oluşan kütüphanesini satışa sundu. Şirketi York Caddesi'nde kuran ve sonraki yıllarda daha başka kütüphaneleri de açık artırmaya çıkaran Baker, 1767'de George Leigh ile ortak oldu. Baker'ın ölümü üzerine mülkü, Leigh ile yeğenlerinden John Sotheby (1778-1807) arasında bölüşüldü. Daha sonra Sotheby'nin ardılları şirketi 1818'de Wellington Caddesi 13 No'ya taşıdılar ve son Sotheby'nin öldüğü 1861'e değin 80 yılı aşkın bir süre yönettiler. Şirket çeşitli ortakların yönetiminde gelişmesini sürdürdü ve 1917'de New Bond Caddesi 34-35 No'daki bugünkü Londra merkezine taşındı. Sotheby's, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kitap, elyazması ve baskı resim müzayedelerinde öne çıktı. Zaman zaman daha başka koleksiyon parçaları da satışa sunuldu, ama tablolar ve öteki sanat yapıtları Sotheby's'in satışlarında ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra ağır basmaya başladı. Sotheby's, II. Dünya Savaşı'ndan sonra öncelikle yönetim kurulu başkanı Peter C. Wilson'ın önderliğinde (1958-80) New York kentinde de yerleşik duruma geldi ve 1964 yılında ABD'nin önde gelen müzayede salonu Parke-Bernet Galerileri'ni (kuruluşu 1883) satın aldı. 1983'te ise Sotheby's ABD'li işadamı ve sanat koruyucusu A. Alfred Taubman tarafından satın alındı.

Sotheby's tarihi boyunca İngiltere'deki ve başka ülkelerdeki en önemli kütüphanelerden bazılarının satışını gerçekleştirdi. Şirket 20. yüzyılda birçok mülk edindi; 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl resimleriyle, özellikle izlenimcilerin yapıtlarıyla ünlendi. Sotheby's'in 1958'de Goldschmidt koleksiyonu dönemine göre olağanüstü fiyatlara satması, bazı uzmanlarca 20. yüzyıl sonlarındaki tablo satışı patlamasının habercisi olarak değerlendirilir. Üç yıl sonra, 1961'de Sotheby's en çarpıcı müzayedelerinden birini gerçekleştirdi; bu müzayede de Rembrandt'ın "Aristoteles, Homeros'un Büstünü Seyrediyor" adlı tablosu New York'taki Metropolitan Müzesi tarafından 2,3 milyon dolara satın alındı.

Sotheby's ayrıca çeşitli sanat kurslarını ve sergilerini desteklemekte, lüks taşınmaz malların satışlarını gerçekleştiren Sotheby's International Realty Corporation'ı yönetmekte, *Preview* adlı bir dergi, çeşitli bültenler ve kataloglar yayımlamakta, sanat alanında başvuru kitapları basmaktadır.

Sotholar, SUTHULAR ya da SUTOLAR olarak da bilinir, Afrika'nın güneyindeki yüksek otlaklarda yaşayan bazı halkların oluşturduğu dil ve kültür topluluğu. Ana grupları geleneksel olarak şöyle sınıflandırılır: Transvaal ya da Kuzey Sothoları, Batı Sothoları ya da Batsvanalar(*), Lesotho ile

Çömlek yapan bir Sotho kadını
South African Tourists Corp

çevresindeki alanlarda yaşayan ve genellikle Basuto olarak bilinen Güney Sothoları.

Sotho gruplarının çoğu hem bitkisel üretimle hem de hayvan yetiştiriciliğiyle uğraşır. Başlıca ürünleri mısırdır; darı, fasulye, tatlıpatates ve başka bazı ürünler de üretilir. Erkek nüfusun büyük bölümü göçmen işçi olarak çalıştığı için evinden uzaktadır.

Tipik yerleşme dokusu, koni biçiminde saz bir damla kaplı, çamur ve saz ya da taş karışımından yapılmış duvarları bulunan yuvarlak kulübelerin oluşturduğu dağınık ve küçük köylerdir. Büyük sayılabilecek kentlere, bazı grupların, özellikle Batsvanaların ve Güney Afrika'da Bantu yerleşmeleri biçiminde örgütlenmiş bazı toplulukların yaşadığı yerlerde rastlanır.

Çokkarılılık geleneksel olarak hoşgörülür ve sığır cinsinden yüklü bir başlık ödenir. Soy, miras ve ardıllık babayanlı düzenlenir; ve kuralın dışına çıkan ve soyun hem ana hem de baba tarafından yürüdüğü bir tek grup vardır.

Geleneksel kültür dokusu, Hıristiyanlığın yaygınlaşması, kentleşme ve kabile ilişkilerinin çözülmesi nedeniyle gitgide ortadan kalkmaktadır.

sotie, SOTTIE olarak da yazılır, 15. yüzyılda ve 16. yüzyıl başlarında Fransa'da çok yaygın olan kısa yergili oyun. Bu oyunlarda bir grup *sot* (soytarı) günün olay ve kişileriyle ilgili şakalar yapardı. Kısa ceket, bacaklara yapışan dar pantolon, çıngıraklar ve külahtan oluşan geleneksel soytarı kıyafeti giyen *sot*'lar, ayrıca akrobasi hareketleri de yapar ve maskaralıklarda bulunurlardı. Başlangıçta gizem ve ibret oyunlarından önce, onlara giriş olarak sahnelenen *sotie*, zamanla bağımsız bir biçim kazanarak, mahkeme katiplerinin birliği Clercs de la Basoche ve bir grup soyludan oluşan Enfants sans Souci ile daha sürekli topluluklar tarafından da yazılıp sahnelenmeye başladı. Pierre Gringore dönemin önde gelen *sotie*

yazarıydı. Açık taşlamalara yer verdiği için siyasal kavgalarda sıkça kullanılan *sotie* 16. yüzyılda yasaklanınca, yerini daha genel yergi biçimleri aldı.

Soto, Çince CAODONG. Japonya'daki Zen Budacı mezheplerin en büyüğü. Mezhep üyeleri Aydınlanma'ya ulaşmanın aracı olarak sessizce oturup meditasyon (*zazen*) uygulamasını benimsemişlerdir.

Mezhebi Çin'de Liangjie ile Benji 9. yüzyılda kurdular. Mezhep Cao ve Dong dağlarındaki manastır merkezlerinden dolayı Çin'de Caodong adıyla anıldı. Mezhebi Japonya'ya taşıyan Dogen, 1244'te Eiheiji'yi (Eihei Tapınağı) kurdu. 13. ve 14. yüzyıllarda Keizan mezhebin Japonya'da yaygınlaşmasını sağladı.

Mezhebin merkezleri Fukui ilindeki Eiheiji'de ve Yokohama yakınlarında, Tsurumi'deki Soji-ji'dedir. *Ayrıca bak.* Rinzai.

Soto, Hernando de, FERNANDO olarak da yazılır (d. y. 1500, Villanueva de Barcarrota ya da Jerez de los Caballeros, Extremadura, Kastilya ve León - ö. 21 Mayıs 1542, Mississippi Irmağı boylarında [bugün Ferriday yakınlarında, Louisiana, ABD]), Orta Amerika ile Peru'nun fethine katılan ve ABD'nin güneydoğu kesimlerinin keşfi sırasında Mississippi Irmağını bulan İspanyol kâşif ve fatih (*conquistador*).

On dört yaşında, Salamanca'daki ünlü üniversiteye yazılmak yerine bir şövalye gibi silahlanıp ailesinin hanedan armasını taşıyarak Sevilla'ya doğru yola çıktı. İspanyolların Antil kıyılarında kurduğu illerin valiliğine yeni atanmış olan Pedrarias Dávila'nın hizmetine girdi. 1516-20 arasında kıyı boyunca ve iç kesimlere yapılan seferlerde Pedrarias'a eşlik etti. *Conquistador*'lar arasındaki çekişmelere karışmayan de Soto 1523'te Nikaragua'nın fethine katıldı ve bir süre burada komutan oldu. 1531'de Pedrarias'ın ölümü üzerine o dönemde henüz bilinmeyen Peru'yu keşfetmek için Panama'dan yola çıkan Francisco Pizarro'ya katıldı. Pizarro'nun zaferle sonuçlanan seferi sırasında İnka kralı Atahuallpa'ya elçi olarak gönderildi. Atahuallpa'yla dost olduysa da Pizarro'nun onu acımasızca öldürtmesi ve İspanyolların Peru'da güç kazanma istekleri yüzünden sömürge yaşamından soğudu. 1536'da İspanya'ya döndü.

De Soto İspanya'dayken arkadaşları Kuzey Amerika'yı geniş çaplı ve tehlikeli seferler düzenlemeyi sürdürdüler. Ama bu plansız ve düzensiz seferlerden elle tutulur bir sonuç alınamıyordu. Sonunda de Soto bu seferlerin önderliğini üstlendi. Kuzey Amerika'nın keşfi için geniş çaplı bir seferi yönetmeye karar verdi. Nisan 1538'de 10 gemi, 1.000 adam ve 350 atla birlikte Sanlúcar de Barrameda limanından denize açıldı. Kısa bir süre için Küba'ya uğrayan keşif heyeti 30 Mayıs 1539'da Tampa Körfezinin güneyinde Florida'da karaya çıktı.

De Soto gemileri korumak için yaklaşık 100 adam bıraktıktan hemen sonra kuzeye doğru yola koyuldu. Bugünkü Tallahassee'den (Florida) çok uzakta olmayan küçük Yerli köyü Apalache'ta kışı geçirdi ve çevrede keşiflerini sürdürdü. 1540 baharında yeniden yola çıktı. Daha sonra Alabama ile Tennessee'nin yukarı bölümünden kuzeybatıya doğru yürüdü. Bugünkü New Albany (Mississippi) yakınlarında bulunan Alibamo Kalesi şiddetli bir çarpışma sonucunda ele geçirildi. İspanyollar 21 Mayıs 1540'ta bugünkü Memphis'in güneyinde ilk kez Mississippi'yi gördüler. Irmağı geçerek Arkansas üzerinden Oklahoma Ovasına girdiler. De Soto inanılmaz zenginlikte kentler keşfedeceğinden emin olarak Mississippi'ye döndü. Hiçbir zaman düş kırıklığına uğramamıştı; ama ve iki yıl sonra ateşli bir hastalığa yakalanarak Louisiana'da öldü. Cesedinin Yerlilerin eline geçmesini önlemek için arkadaşları onu Mississippi'ye gömdüler.

sotto in su (İtalyancada "aşağıdan yukarıya"), resimde, tavana ya da yüksek bir yere perspektif kurallarına göre kısaltılmış gibi görülecek biçimde çizilmiş figür. 17. ve 18. yüzyıllarda daha çok İtalya'da, özellikle de barok ve rokoko dönemleri ressamları tarafından çok kullanılan bir teknikti. En önemli uygulayıcıları arasında Andrea Mantegna, Giulio Romano, Correggio ve Giovanni Battista Tiepolo sayılabilir.

"Aurora", Guercino'nun *sotto in su* tekniğinde bir tavan freski, 1621-23; Ludovisi Kırevi, Roma
SCALA—Art Resource/EB Inc

Soufflot, Jacques-Germain (v. 22 Temmuz 1713, Irancy - ö. 29 Ağustos 1780, Paris, Fransa), 18. yüzyılda klasik mimarlığın canlandırılmasına yönelik hareketin önderlerinden Fransız mimar.

Kendi kendini yetiştirdiğini öne sürerdi. François Mansart ve Claude Perrault'dan etkilendi. Gotik kiliseleri inceledi. 1738'de Lyon belediyesinde mimar olarak görev aldı. Buradaki en önemli çalışması olan Hôtel-Dieu'yü genişletme projesinde (başlaması 1741), dönemin ayrıntılı bezemelerin çok tutulduğu mimarlık beğenisine sırt çevirerek yalın ve ferah bir görünüm sağlamayı ön plana aldı.

1754'te Paris'in en büyük kilisesi olması istenen Sainte-Geneviève'i yapmakla görevlendirildi. Panthéon(*) adıyla tanınan bu kilise için hazırladığı projede Soufflot bir yandan gotik üsluba özgü hafifliği korurken, bir yandan da klasik mimarlıktaki düzen ve açıklık duygusunu yansıtarak Fransa'daki en önemli yeni-klasik yapıyı ortaya koydu.

Soufrière Yanardağı, LA SOUFRIÈRE (Fransızcada "Kükürt Madeni") olarak da bilinir, Antil Denizinde, Fransa'ya bağlı bir denizaşırı il olan Guadeloupe'ta etkin yanardağ (1.467 m). Basse-Terre Adasının güney kesiminde yer alan Soufrière, Guadeloupe'un en yüksek noktasını oluşturur. Ağustos 1976'da püskürmesine karşın, yetkililerin bölgeyi boşaltmalarından dolayı can kaybına yol açmamıştır. Ocak 1977'de daha zayıf püskürmeler görülmüştür.

Soufrière Yanardağı, Antil Denizinde, Küçük Antiller'deki St. Vincent Adasında etkin yanardağ. Yüksekliği 1.234 m'dir. 1812 ve 1902'deki püskürmeleri sırasında binlerce kişi öldü ve adanın büyük bölümü yıkıma uğradı. Nisan 1979'da görülen püskürmeler üzerine yetkililer adanın üçte ikisini boşalttılar. Bu püskürmeler sırasında can kaybı olmadıysa da tarım büyük zarar gördü. Dağın Fransızcada "kükürt madeni" anlamına gelen adı, püskürmelerine eşlik eden kükürt kokusunu yansıtır.

soul müzik, çoğunlukla Siyah müzikçilerin seslendirdikleri popüler bir müzik biçimi. Kökleri ABD'li Siyahların *gospel* müziğine ve *rhythm and blues*'a dayanır. *Soul* müzik terimi ilk kez 1960'larda, *rhythm and blues*, *gospel*, caz ve *rock* öğelerini birleştiren, aynı zamanda duygu yoğunluğu ve yaşama bağlılık özellikleri içeren müzik türü için kullanılmaya başladı.

Soul müzik ağıt biçiminde, ama belirgin bir ritimle, bazen de vurgulu "ayak vuruşlarıyla" söylenir. Argo sözcüklerin yaygın biçimde kullanıldığı *soul* şarkılarında aşk, ölüm, kent yaşamı gibi temalar önemli yer tutar, özellikle de Siyahların ve yoksulların sorunları işlenir. *Soul* müziğe önceleri daha çok Güney'de rastlanıyordu. Ama bu müzik biçiminin yaygınlaşmasını sağlayan birçok genç Siyah şarkıcı sonradan Kuzey'deki kentsel alanlara göç ettiler. Detroit'te kurulan Motown Records ve Memphis'te kurulan Stax-Volt plak şirketlerinin gelişmesine önemli katkılarda bulunduğu *soul* müziğin en ünlü yorumcuları arasında James Brown, Ray Charles, Sam Cooke ve Aretha Franklin sayılabilir.

Soulouque, Faustin-Élie, SOLOUQUE olarak da yazılır (d. 1782?, Petit-Goâve, Haiti - ö. 6 Ağustos 1867), Haiti devlet başkanı.

Soulouque, Grozelier'nin bir taş baskısı
Library of Congress Washington D.C.

1849'da kendini imparator ilan etmiş, ülkesindeki Mulatto (Avrupalı-Afrikalı karışımı) seçkinlere karşı Siyah çoğunluğu temsil etmiştir.

Haiti'nin Fransızların yönetimi altında olduğu dönemde köle olarak dünyaya geldi. 1803'te Fransızların ülkeden sürülmesiyle sonuçlanan ayaklanmaya katıldı ve bağımsızlığın ilanından sonra orduda görev aldı. 1847'de bir grup Mulatto önderinin desteğiyle devlet başkanlığına getirildi. İki yıl sonra Mulattoları saf dışı bırakarak önemli görevlere kendi yandaşlarını getirdi ve kendini I. Faustin adıyla imparator ilan etti. Komşu Dominik Cumhuriyeti'ni ele geçirmek için bir dizi girişimde bulunduysa da hiçbirinde başarılı olamadı. 1859'da genelkurmay başkanının önderliğindeki Mulattolarca tahttan indirilince ülke dışına kaçtı ve sürgünde öldü.

Soult, Nicolas-Jean de Dieu, DALMAÇYA DÜKÜ (d. 29 Mart 1769, Saint-Amans-la-Bastide [sonradan Saint-Amans-Soult] - ö. 26 Kasım 1851, Saint-Amans-Soult, Fransa), Fransız komutan ve siyaset adamı.

Fransız Devrimi (1789-92) patlak verdiğinde Strasbourg'da çavuş olarak görevliydi. Fleurus Çarpışması'nda (Haziran 1794) gösterdiği yararlık nedeniyle François-Joseph Lefebvre tarafından generalliğe yükseltildi. Mart 1799'da Stokach Çatışması'nda yaralanan Lefebvre'in yerine geçti. Napoléon döneminde Napoli Krallığı'nın güney kesiminin sorumluluğuna getirildi (1800-02) ve 1804'te Fransa mareşali oldu. Ulm (Ekim 1805), Austerlitz (Aralık 1805) ve Jena (Ekim 1806) zaferlerinde önemli rol oynayarak ününü pekiştirdi. Ama Polonya'da, Eylau'da ve Heilsberg'de (1807) aynı başarıyı kazanamadı. 1808'in sonunda Dalmaçya düklüğüne getirilerek İspanya'ya gönderildi. Kısa süre sonra da Yarımada Savaşı'na (1808-14) katılan tüm Fransız ordularının komutanlığına getirildi ve Arthur Wellesley (sonradan Wellington dükü) komutasındaki İngiliz ordusuyla çarpıştı. Sonraki beş yıl boyunca çoğunlukla İspanya'da görev yaptı, ama birliklerinin sayıca üstün olmasına karşın İngilizler karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Nisan 1814'te, Napoléon'un tahttan çekilmesinden dört gün sonra Toulouse'da yenilgiye uğradı.

Birinci Restorasyon (1814-15) döneminde kralcı olduğunu ilan etti, ama Yüz Gün (1815) döneminde gene Bonaparte'ı destekledi ve Waterloo'da genelkurmay başkanlığı görevini üstlendi. İkinci Restorasyon (1815-30) döneminin başlarında sürgüne gönderildiyse de 1819'da geri çağırıldı. Kral Louis Philippe döneminde üç kez (Ekim 1832-Temmuz 1834; Mayıs 1839-Mart 1840; Ekim 1840-Eylül 1847) bakanlık görevinde bulundu. 1840'larda Fransa'nın Cezayir işgalini yönetti. 1848'de Louis-Philippe tahttan indirilince cumhuriyetçi oldu. Anılarını *Mémoires* (1854, 3 cilt; Anılar) adlı kitabında toplamıştır.

Soupault, Philippe (d. 2 Ağustos 1897, Chaville - ö. 11 Mart 1990, Paris, Fransa), gerçeküstücülüğün kurucularından Fransız şair, romancı ve eleştirmen.

İlk şiir kitapları *Aquarium* (1917; Akvaryum) ve *Rose des Vents* (1920; Rüzgâr Gülü), o yıllarda benimsediği dadacılığın etkisini taşır. Daha sonra Soupault ve André Breton bu akımı aşırı nihilist bularak başka yenilikçi tekniklere yöneldiler. Birlikte yazdıkları, gerçeküstücülüğün ilk önemli yapıtı sayılan *Les Champs magnétiques*'teki (1920; Magnetik Alanlar) otomatik yazı yöntemi bu arayışın ürünüydü. Ama Soupault kısa bir süre sonra bu yöntemi bırakarak *Westwego* (1922) ve *Georgia*'da (1926) olduğu gibi incelikle işlenmiş şiirler yazdı. Gerçeküstücülüğün siyasal ve daha bağnaz bir nitelik kazanmasından sonra Breton'la anlaşmazlığa düşerek hareketten uzaklaştı. 1920'lerin ortalarından başlayarak daha çok gazete yazıları, roman ve denemeler yazdı. Romanları, özgürlük ve başkaldırı kavramları etrafında gelişir. Bunlardan *Les Frères Durandeau* (1924; Durandeau Kardeşler) orta sınıfın acımasız bir portresidir. *Le Nègre* (1927; Siyah) bir Siyah adamın özgürlük arayışını anlatır. Otobiyografik özellikler taşıyan *Les Moribonds* (1934; Can Çekişenler) bir burjuva gencin ailesinden kaçışını konu alır. *Le Temps des assassins* (1945; Katiller Zamanı) adlı anı kitabında ise Soupault, Vichy hükümeti tarafından gönderildiği Tunus'taki altı aylık tutukluluk dönemini ayrıntılarıyla anlatır. Tunus'ta gazeteci ve radyo müdürü olarak da çalışan Soupault'nun ayrıca Henri Rousseau, William Blake, Charles Baudelaire ve Claude Debussy gibi sanatçılar üzerine eleştirel denemeleri ve *Écrits sur la peinture* (1980; Resim Yazıları) adlı bir yapıtı vardır. *Vingt mille et un jours* (1980; Yirmi Bin Bir Gün) adlı kitap, Soupault ile gerçeküstücülüğün ilk dönemleri üzerine yapılmış söyleşileri kapsar. 1981'de *Mémoires de l'oubli* (Unutulmuşun Anıları) adlı anı kitabı yayımlanan Soupault 1972'de Académi Française'in Şiir Büyük Ödülü'nü, 1977'de Büyük Ulusal Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Soupault'nun *Charlot* (1930; *Şarlo*, 1953, 1978) ve *Eugène Labiche, sa vie son œuvre* (1945; *Eugène Labiche. Hayatı ve Eserleri*, 1953) adlı yapıtları Türkçeye çevrilmiştir.

Souphanouvong (d. 13 Temmuz 1909, Luang Prabang, Laos), Pathet Lao (Lao Ülkesi) adlı devrimci hareketin lideri ve Laos'un komünistlerin iktidara gelmesinden sonraki ilk cumhurbaşkanı.

Luang Prabang kral naibi Boun Khong'un oğlu ve Başbakan Souvanna Phouma'nın üvey kardeşi olan Souphanouvong, Fransa'da inşaat mühendisliği öğrenimi gördü. Çinhindi'ndeki Fransız sömürge yönetimi sırasında Vietnam'daki karayolu yapım çalışmalarında görev aldı (1938-45). II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede Fransız yönetiminin yeniden kurulmasına karşı çıktı ve milliyetçilerin Vientiane'da kurdukları geçici hükümette savunma bakanı oldu. 1947-48 yıllarında merkezi Bangkok'ta olan sürgündeki Lao Issara (Özgür Laos) hükümetinde dışişleri bakanlığı yaptıktan sonra hükümetten ayrıldı ve Viet Minh'in(*) desteğiyle komünist eğilimli Pathet Lao'yu kurdu (1950). On yıllık bir muhalefet döneminin ardından Souvanna Phouma başkanlığındaki koalisyon hükümetine katıldı (1962). Hükümetin ertesi yıl dağılması üzerine, Pathet Lao ve siyasal kanadı Lao Yurtsever Cephesi'nin (Neo Lao Hak Xat) denetimindeki kuzey illerine kaçtı. Aynı tarihte Laos'ta yeniden başlayan iç savaş Pathet Lao'nun bütün ülkeyi denetim altına aldığı 1974-75 yıllarında sona erdi. Bunun üzerine Vientiane'a dönen Souphanouvong Ulusal Siyasal Konsey'in başına geçti. 1975 sonlarında cumhuriyet ilan edilince de cumhurbaşkanlığını üstlendi. Laos Devrimci Halk Partisi'nin politbürosunda da görev alan Souphanouvong, 1986'da cumhurbaşkanlığından istifa etti.

Souris Irmağı, Kuzey Amerika'da ırmak. Assiniboine Irmağının kollarından biridir. Kanada'da Saskatchewan eyaletinin güneydoğu kesiminden doğar. Moose Dağı ve Missouri Tepelerinden gelen akarsuları aldıktan sonra güneydoğuya doğru akarak ABD'nin Kuzey Dakota eyaletine girer. Daha sonra kuzeye dönerek yeniden Kanada topraklarına girer ve Manitoba'daki Brandon kentinin yakınlarında Assiniboine Irmağına katılır. Yalnızca bir bölümü ulaşma elverişli olan ırmağın toplam uzunluğu 966 km; su toplama havzası 57 000 km²'dir. Souris Irmağı mineral bakımından çok zengin bir bölgede akar.

Sousa, Martim Afonso de (d. y. 1500, Vila Viçosa - ö. 21 Temmuz 1564, Lizbon, Portekiz), Brezilya'yı sömürgeleştirmek amacıyla düzenlenen ilk sefere (1530-33) komuta eden Portekizli amiral.

Pernambuco bölgesinde Fransızlara ait bir ticaret merkezini yerle bir ettikten sonra Brezilya'daki ilk sürekli Portekiz yerleşmeleri olan, bugünkü Santos limanı yakınındaki São Vicente'yle bugün São Paulo'da yer alan Piratininga'yı kurdu. Bu kentlerde belediye yönetimlerinin yanı sıra yasal ve ekonomik bir sistem oluşturarak, ileriki yıllarda kolonide gelişecek toplumsal örgütlenmenin temellerini attı. Yerlilerle dostça ilişkiler de geliştiren Sousa, deniz kazasından kurtulmuş bir grup İspanyol denizciden Brezilya'nın iç kesimlerindeki altın ve gümüş madenlerinin yerini öğrendi. Daha sonra Goa'daki (Hindistan) Portekiz kolonisinin valiliğine atandı.

Sousa, Tomé de, THOMÉ DE SOUZA olarak da yazılır (d. y. 1515 - ö. 1573), Brezilya'daki Portekiz kolonisinin ilk genel valisi (1549-53) olan Portekizli soylu ve asker.

Afrika ve Hindistan'da askerlik hizmetinde bulunduktan sonra, yanında bin kişiyle Brezilya'ya bir sefer düzenledi. Burada Salvador kentini kurup tahkim ederek koloninin yönetim merkezi yaptı. Yerli halkı Hıristiyanlaştırma çabalarında Cizvitlere yardımcı oldu ve koloninin her yanında kralın otoritesinin yeniden sağlanmasında önemli rol oynadı. 1552'de bugün Rio de Janeiro'nun bulunduğu yerde bir yerleşme ve kale kurulmasını önerdi. 1553'te Portekiz'e döndü ve yaşamının sonuna değin Brezilya'yla ilgili konularda kralın danışmanı oldu.

Soustelle, Jacques (-Émile) (d. 3 Şubat 1912, Montpellier - ö. 7 Ağustos 1990, Neuilly-sur-Seine, Fransa), Fransız antropolog ve siyaset adamı. Charles de Gaulle'ün 1958'de yeniden iktidara gelmesinde rol oynamış, ama daha sonra Cezayir konusunda yolları ayrılmıştır.

Bir işçinin oğluydu. Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü, 1937'de Sorbonne'da doktora çalışmasını tamamladı. Meksika'daki çeşitli antropoloji çalışmalarına katıldı (1932-39). Paris'teki İnsanlık Müzesi'nde müdür yardımcılığı (1937-39) ve Collège de France ile Koloni Okulu'nda profesörlük (1938-39) görevlerinde bulundu.

Gençliğinde ateşli bir solcu olan Soustelle 1938'de, gittikçe tırmanan faşizme karşı savaşmak üzere antifaşist aydınların kurduğu bir komitenin (Comité de Vigilance des Intellectuels Antifascistes) genel sekreteri oldu. 1940'ta Fransa'nın Alman işgali altına girmesi üzerine, General de Gaulle'ün Londra'daki Özgür Fransız Kuvvetleri'ne katıldı. Özgür Fransa Hareketi'nin enformasyon sorumlusu oldu (1942) ve Cezayir'deki haberalma operasyonlarını yönetti (1943-44).

Kurucu Meclis üyeliğinin (1945-46) yanı sıra de Gaulle'ün 1945'te oluşturduğu hükümette sırasıyla enformasyon ve sömürgeler bakanlıklarında bulundu. De Gaulle'ün partisi Fransız Halkının Birliği'nin (RPF)

genel sekreterliğini (1947-52) üstlendi. 1951 seçimlerinden sonra partinin Ulusal Meclis grup başkanlığına getirildi. Ocak 1955'te Başbakan Pierre Mendès-France tarafından Cezayir genel valiliğine atandı. Başlangıçta Cezayir'deki Fransız topluluğunca kuşkuyla karşılandıysa da kısa sürede topluluğun önde gelen sözcüsü olarak benimsendi; Cezayir'in ekonomik ve siyasal açıdan Fransa ile bütünleşmesini savundu. Şubat 1956'da Guy Mollet hükümetince geri çağrıldı.

Ulusal Meclis'te de Gaulle yanlısı olarak (1956-58), Cezayir politikalarına yönelttiği şiddetli eleştirilerle üç hükümetin düşmesine yol açtı. Mayıs 1958'de Cezayir'e dönerek Kamu Güvenliği Komitesi'nin önderleri arasına katıldı. Cezayir'de gelişen hükümet karşıtı hareketi yönlendirerek Başbakan Pierre Pflimlin'in 28 Mayıs'ta görevden çekilmesini ve yerine de Gaulle'ün geçmesini sağladı. Ardından 7 Temmuz 1958'de enformasyon bakanlığına atandı. De Gaulle'ün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Ocak 1959'da Sahra ve nükleer sorunlar bakanlığına getirildi. Cezayir konusunda de Gaulle'le aralarındaki anlaşmazlığın giderek büyümesi üzerine, Şubat 1960'ta hükümetten ayrıldı; ertesi yıl ülke dışına çıktı. Aralık 1962'de devlete karşı komplo kurduğu gerekçesiyle hakkında tutuklama emri çıkarıldı. 1968'de genel af ilan edilince Fransa'ya döndü ve Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nda araştırma müdürü oldu. Yeniden Ulusal Meclis'te yer aldı (1973-78) ve Lyon Kent Meclisi'nde görev yaptı (1971-77). Ayrıca Ulusal İlerleme ve Özgürlük Hareketi'ni kurarak (1970) genel başkanlığını yürüttü. 1971'de Bilimsel Araştırma Ulusal Konseyi üyesi oldu. 1973'ten sonra Avrupa Konseyi'nde Fransa temsilcisi olarak yer aldı. 1983'te Académie Française'e seçildi.

Soustelle'in başlıca yapıtları arasında, *La vie quotidienne des Aztèques* (1955; Azteklerde Günlük Yaşam), *Aimée et Souffrante Algérie* (1956; Sevgili, Acı Çeken Cezayir), *L'Espérance trahie* (1962; İhanete Uğrayan Umut), *L'art du Mexique ancien* (1966; İlkçağ Meksika Sanatı), *Vingt-huit ans de Gaullisme* (1968; De Gaulle'cülüğün Yirmi Sekiz Yılı), *La Longue Marche d'Israël* (1969; İsrail'in Uzun Yürüyüşü), *Lettre ouverte aux victimes de la décolonisation* (1973; Dekolonizasyon Kurbanlarına Açık Mektup), *Archéologie at anthropologie* (1976; Arkeoloji ve Antropoloji), *L'Universe des Aztèques* (1979; Aztek Evreni), *Les Olmèques, la plus ancienne civilisation du Mexique* (1979; Olmekler: Meksika'nın En Eski Uygarlığı) ve *Les Maya* (1982; Mayalar) sayılabilir.

Soutar, William (d. 28 Nisan 1898, Perth - ö. 15 Ekim 1943, Perth, Pertshire, İskoçya), İskoç şair. İskoç rönesansının(*) en önemli şairlerinden biridir.

İskoç dilinde yazdığı manzum fabllardan oluşan *Seeds in the Wind*'de (1933; Rüzgârda Tohumlar) yaşamla ilgili görüşlerini çocukların bakış açısından ortaya koydu. *Poems in Scots* (1935; İskoç Dilinde Şiirler) adlı yapıtında bireysel lirizmin nesnel ifadesine uygun bir balad üslubu geliştirdi. Ömrünün son on yılında gene İskoç dilinde, fantastik olanla olağanın iç içe geçtiği komik abartmalarla dolu mizahi şiirler yazdı. 1937'de *Riddles in Scots*'ı (İskoç Dilinde Bilmeceler) yayımladı. İngilizce yazdığı yapıtlarının en iyileri, keskin epigramlardan oluşan *Brief Words* (1935; Kısa Sözcükler) ve kısa doğa şiirlerini topladığı *The Expectant Silence*'tır (1944; Bekleyen Sessizlik).

South Bend, ABD'de, Indiana eyaletinin kuzeyinde, St. Joseph ilinin (*county*) merkezi (1831) kent. St. Joseph Irmağının kıyısında, Chicago'nun 138 km güneydoğusunda yer alır. 1820'de Amerikan Kürk Kumpanyası görevlilerinden Pierre Freischütz Navarre yörede bir ticaret merkezi kurdu. Üç yıl sonra burayı satın alarak Big St Joseph adını veren Alexis Coquillard ve kayınpederi Francis Comparet, yöreye Avrupalıların yerleşmesini özendirdi. Zamanla gelişen yerleşmeye 1830'da ırmaktaki büyük dirsekten esinlenerek bugünkü adı verildi.

South Bend'de 1850'lerde kurulmaya başlayan ilk sanayi tesislerinin 1950'lerde ve 1960'larda kapanmasına karşın, kent ekonomisi bugün de ağırlıklı olarak sanayiye dayalıdır. Aynı zamanda Indiana eyaletinin kuzey kesimiyle Michigan eyaletinin güney kesiminin ticaret ve finans merkezi olan kent, bu konumu nedeniyle Michiana olarak da anılır.

Kentteki başlıca yükseköğretim ve kültür kurumları Notre Dame Üniversitesi (1842), St. Mary's College (1844), Indiana Üniversitesi'nin South Bend kampusu (1933), Sanat Galerisi ve dünyanın en büyük yüksekokul kütüphanelerinden biri olan Anısal Kütüphane'dir. Çeşitli spor tesisleri de kentin önemli bir gelir kaynağıdır. Nüfus (1990) kent, 105.511; South Bend-Mishawaka metropoliten alanı, 247.052.

South Glamorgan, Güney Galler'de il (*county*). 1974'te eski Glamorgan ilinin güney kesimi ve Monmouthshire'in küçük bir bölümü ile Cardiff kentinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 416 km², yönetim merkezi Cardiff'tir(*). South Glamorgan ili, Cardiff ve Vale of Glamorgan adlı iki ilçeye ayrılır.

İl Rhymney, Taff ve Ely ırmakları havzalarının aşağı kesimleri ile Cowbridge'in güneyindeki Thaw Irmağı havzasını kapsar. Vale of Glamorgan'ın (Bro Morgannwg) güney kesimini oluşturan Vale, bütünüyle South Glamorgan ili içinde yer alır. 1956'dan bu yana Galler'in başkenti olan Cardiff kara ve demir yollarının birleştiği noktada kurulmuştur. 20. yüzyılın başlarında bir kömür ticareti merkezi olan Cardiff, kömür ticaretinin gerilemesine ve 1978'de kentteki East Moor çelik fabrikasının kapanmasına karşın, sanayi bölgesi olarak gelişmeyi sürdürdü. Daha güneydeki Barry limanının bulunduğu kıyı şeridinde de sanayi tesisleri vardır. Yeni karayolları ve bölgeyi Bristol'a bağlayan Severn Köprüsü'nün yapımı Cardiff ve çevresinin sanayi açısından önemini artırmıştır. Tarıma elverişli, verimli topraklarla kaplı olan Vale of Glamorgan ilçesinde tarım ve mandıracılık önem taşır. Başta Barry Adası olmak üzere, kıyılarda turizm gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 383.300.

South Oxfordshire, İngiltere'nin ortagüney kesiminde, Oxfordshire ilinde (*county*) ilçe (*district*). Yüzölçümü 687 km²'dir. İlin güneydoğu kesiminde, kuzeybatıdaki Oxford ile güneydeki Reading kentleri arasında yer alır. Büyük bölümünü killi bir vadinin oluşturduğu ilçe topraklarının sularını Thames Irmağı toplar. Güneydoğuda kayın ağaçlarıyla kaplı Chiltern Tepeleri yer alır. İlçe ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanır. Başlıca tarımsal ürünler mısır, patates ve tahıldır. Ayrıca sığır besiciliği ve buna dayalı süt üretimi önem taşır. İlçenin en büyük kenti olan Henley-on-Thames'de demir dökümhaneleri ve bira imalathaneleri vardır. Kentte her yıl düzenlenen Henley Kraliyet Kürek Yarışı uluslararası düzeyde tanınır. İlçenin orta kesimindeki Wallingford ve kuzeydoğusundaki Thame öbür önemli yerel pazar merkezleridir. Oxford'ın 11 km güneyindeki Culham köyünde önemli bir nükleer enerji araştırma laboratuvarı vardır. Yakınlarında, 7. yüzyılda Wessex, 9-11. yüzyıllar arasında Mercia adıyla katedral kenti yapılan, daha sonra da Dorchester adını alan, Romalıların kurduğu bir yerleşme vardır. İlçenin yönetsel merkezi Thames Irmağı boyunca uzanan Crowmarsh Gifford'dadır. Nüfus (1991 geç.) 130.900.

South Shields, İngiltere'de Tyne-Wear metropoliten iline bağlı South Tyneside ilçesinde (*district*) yerleşme ve liman. Kuzey Denizi kıyısında, Tyne Irmağının ağzının güney kesiminde yer alır. 13. yüzyılda Durham Manastırı tarafından kuruldu. 17 ve 18. yüzyıllarda büyük önem taşıyan tuz ve cam sanayileri günümüzde yerini gemi yapımına bırakmıştır. Yan yattığında kendiliğinden düzelen ilk İngiliz kurtarma teknesi 1790'da South Shields'te suya indirilmiştir. Nüfus (1981) 87.125.

South Tyneside, İngiltere'nin kuzeydoğu kesimindeki Tyne-Wear metropoliten ilinde (*county*) ilçe (*district*). Newcastle upon Tyne kentinin güneydoğu kesiminde 64 km²'lik bir alanı kaplar. Doğuda da Kuzey Denizi ile çevrilidir. İlçenin kuzey sınırını Tyne Irmağı çizer. Bir ağır sanayi bölgesi olarak gelişen ilçede II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı hafif sanayi tesisleri de kurulmuştur. Başlıca ekonomik etkinlikler demir-çelik üretimi, kömür madenciliği ve gemi yapımıdır.

İlçenin yönetim merkezi, Tyne Irmağının ağzında yer alan South Shields'dır. Kuzey Denizi kıyılarının South Shields'in güneyinde kalan kesiminde güzel manzaralı yeşil alanlar ve plajlar bulunur. Yeni bir hızlı metro sistemi South Shields ve Jarrow'u ırmağın kuzey yakasındaki yerleşmelere ve Newcastle upon Tyne'a bağlar. Nüfus (1986 tah.) 156.900.

Southampton, İngiltere'de, Hampshire ilinde (*county*) ilçe (*district*), kent ve liman. Yüzölçümü 49 km²'dir. Test ve Itchen ırmaklarının haliçleri arasında bulunan bir yarımadanın üzerinde, Manş Denizinin bir girintisi olan Southampton Koyunun ucunda yer alır. Itchen'in doğu kıyısında, İS 43 yılında Clausentum adlı bir Roma yerleşmesi vardı. 1086'dan önce kuzeydeki Winchester'a hizmet veren bir liman kenti olan Southampton, ortaçağda İngiltere'nin başlıca limanlarından biri durumuna geldi. Ortaçağdan kalma yapılar arasında St. Michael Kilisesi (11. yy ve sonrası), Kral John Sarayı (12. yy) ve Normandiya'dan getirilen Caen kireçtaşından inşa edilen kent surlarının kalıntıları sayılabilir.

Liman ile kent 17. ve 18. yüzyıllarda bir duraksama dönemi yaşadıysa da, 19. yüzyılda demiryolu hattının bölgeye ulaşması, özellikle de 1840'ta Londra-Southampton Demiryolu'nun tamamlanmasıyla yeniden eski gücüne kavuştu. 1951'de limanda petrol depolama tesisleriyle bir rafineri kuruldu. 1978'den sonra Kuzey Denizinden çıkarılan petrol bu tesislerde depolanıp işlenmeye başladı ve limanı Londra'daki havalimanına bağlayan bir boru hattı inşa edildi. Southampton 1980'e doğru İngiltere'nin ikinci büyük limanı durumuna geldi.

II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasara uğrayan kent merkezi savaştan sonra yeniden inşa edildi. Gemi yapım ve onarımı, tahıl öğütme ve tütün işleme gibi geleneksel sanayi dallarına, sonradan uçak, otomobil, kablo, elektrik ve petrokimya sanayileri eklendi. 1980'de İngiltere'nin ikinci bü-

yük limanıydı. Southampton Üniversitesi (1862) kentin kuzey banliyölerindedir. Nüfus (1986 tah.) 200.500.

Southampton (3. Kontu), Henry Wriothesley, TITCHFIELD BARONU WRIOTHESLEY (d. 6 Ekim 1573, Cowdray, Sussex, İngiltere - ö. 10 Kasım 1624, Bergen op Zoom, Felemenk), Shakespeare'in koruyucusu İngiliz soylu.

1581'de babasının kont unvanını devraldı. Cambridge'de ve Londra'daki Gray's Inn'de öğrenim gördü. On yedi yaşında saraya girerek kraliçenin gözdesi oldu. Barnabe Barnes, Thomas Nashe ve Gervase Markham gibi yazarların yanı sıra daha çok

Southampton 3. kontu, D. Mytens'in bir portresinden kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışması, y. 1618; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Shakespeare'in koruyucusu olarak tanındı. Shakespeare *Venus and Adonis* (1592; Venüs ile Adonis) ve *The Rape of Lucrece* (1594; Lucretia'nın Kaçırılması) adlı yapıtlarını Southampton'a ithaf etti. Sonelerinde de ona seslendiği öne sürülmüştür.

Southampton, 1596 ve 1597'de Essex kontunun Cádiz'e ve Asor Adalarına yaptığı seferlere katıldı. 1599'da kontla birlikte İrlanda'ya gitti. Ama kraliçe ısrarla Londra'ya dönmesini istedi. Essex Ayaklanması'na da etkin biçimde katılan Southampton, ayaklanmanın hemen öncesinde, halkı harekete geçirmek amacıyla, Globe Tiyatrosu oyuncularını bir kralın tahttan indirilişini konu alan *Richard II* adlı oyunu yeniden oynamaya ikna etti. 19 Şubat 1601'de vatana ihanet suçundan yargılandı, unvanları elinden alındı ve ölüme mahkûm edildi. Ama Sir Robert Cecil'in müdahalesiyle cezası ömür boyu hapse çevrildi.

I. James'in tahta çıkmasıyla Southampton da yeniden saraydaki yerini aldı. Parlamentonun çıkardığı bir yasayla soyluluk unvanları geri verildi. Southampton, Londra ve Doğu Hindistan kumpanyalarının etkin bir üyesiydi. 1614'te gönüllü olarak Alman Protestanlarını destekledi ve 1617'de Berberi korsanlara karşı yürütülecek bir seferi desteklemeyi önerdi. 1619'da kralın özel danışma kurulu üyesi oldu. Ama Buckingham dükünü karşı kararlı bir muhalefet yürüttüğü için gözden düştü. 1624'te İspanya'ya karşı savaşta oğlu ile birlikte gönüllü olarak Felemenk Cumhuriyeti safında çarpıştı ve bu savaş sırasında öldü.

Southampton (1. Kontu), Thomas Wriothesley, BARON WRIOTHESLEY (1544'ten sonra) olarak da bilinir (d. 21 Aralık 1505, Londra - ö. 30 Temmuz, 1550, Londra, İngiltere), İngiltere kralı VIII. Henry döneminin son yıllarında etkili olmuş devlet bakanı.

1530'ların başlarında Henry'nin başbakanı Thomas Cromwell'in özel sekreteri oldu. 1538'de Hollanda'da elçilik görevine getirildi, 1539'da da meclise girdi. Nisan 1540'ta görevini Cromwell'den devraldı. Kralın papalık karşıtı politikalarını desteklemekle birlikte Katolik öğretiye bağlı kaldı ve Cromwell'in Protestan devletlerle yaptığı görüşmeleri kaygıyla izledi. Bu nedenle Cromwell'i zayıflatmak için tutucu piskopos Stephen Gardiner'la gizlice işbirliğine girdi. Cromwell'in düşüşünü (Haziran 1540) izleyen iki yıl içinde Henry'nin yakın danışmanları arasında yer aldı, 1544'te *lord chancellor* oldu.

VIII. Henry'nin Ocak 1547'de ölmesinden sonra VI. Edward'ın kral naipliğini yürüten Somerset dükü Edward Seymour tarafından Southampton kontu yapıldı. Ama Somerset'in Protestan reformlara girişmesiyle *lord chancellor* makamından uzaklaştırıldı. Buna karşılık o da Somerset'in 1549'da Warwick kontu (sonradan Northumberland dükü) John Dudley tarafından görevinden uzaklaştırılmasına yardımcı oldu. Ama çok geçmeden Warwick'in de hızla Protestanlığa yönelik adımlar atmayı tasarladığı ortaya çıkınca bir kez daha oyuna getirildiğini anladı. Şubat 1550'de Warwick tarafından Özel Danışma Kurulu'ndan uzaklaştırıldı, beş ay sonra da öldü.

Southampton Adası, Kanada'da, Hudson Körfezinin girişinde ada. Anakaradan Roes Welcome Boğazıyla ayrılır. Yönetsel bakımdan Kuzeybatı Toprakları'nın bir parçasını oluşturur. Kabaca üçgen biçimindeki adanın yüzölçümü 41.214 km²'dir. Güney Koyunun başındaki Coral Harbour (1981'de nüfusu 429) adadaki tek ticaret merkezidir. 1613'te Thomas Button tarafından keşfedilen ada adını Southampton 3. kontundan almıştır.

Southdown, kökeni İngiltere'nin Sussex yaylalarına dayanan kısa yapağılı, boynuzsuz koyun soyu. İngiltere'nin en eski koyun soyu olan Southdown et veriminin yüksekliği ve yapağısının inceliğiyle tanınır. Postu sık ve beyaz tüylüdür. İngiltere'ye özgü öbür soylar arasında yünü en ince kóyun olmasına karşın yapağısı hem kısa hem de görece hafiftir. Yüzünün ve bacaklarının rengi kahverengiden boza kadar değişir. Başta İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri ve ABD olmak üzere yeryüzünün birçok yerinde yaygın biçimde yetiştirilmiştir.

Southend-on-Sea, İngiltere'de, Essex ilinde (*county*) ilçe (*district*). Thames Halicinin ve Kuzey Denizinin kıyısında, Londra'ya 64 km uzaklıkta yer alır. Yüzölçümü 42 km²'dir. Londra'ya en yakın deniz sayfiyesi olan Southend-on-Sea her yıl milyonlarca ziyaretçiyi çeker. Burada oturan çok sayıda kişi günübirliğine başka kentlere çalışmaya gider. Kentte hafif sanayi gelişmiştir. Günümüzde ilçenin bir parçası olan Prittlewell bucağında (*parish*), müze olarak kullanılan 12. yüzyıldan kalma bir manastır, havaalanının yakınında ise bir uçak müzesi vardır. Nüfus (1991 geç.) 153.700.

Southern Railway Company, ABD'nin güneyinde 125'ten fazla hattı birleştiren demiryolu şirketi. 1847'de kurulan Richmond ve Danville ile 1887'de kurulan Doğu Tennessee, Virginia ve Georgia demiryolları da içinde olmak üzere çok sayıda demiryolunu ele geçirmek amacıyla banker J. P. Morgan tarafından 1894'te oluşturulmuştur.

Şirketin geçmişi 1827'de tüzel kimlik kazanan South Carolina Canal and Railroad Company'ye uzanır. Bu şirket 1830 Noel'inde ülkedeki ilk düzenli tren seferlerini başlattı. Üç yıl içinde bu hat, dünyanın en uzun demiryolu durumuna geldi. Önceki hatların çoğu İç Savaş'ta stratejik bir rol oynadı; bununla birlikte pek çoğu da Kuzeyli birlikler tarafından önemli ölçüde tahrip edildi. Bugünkü demiryolu ağı, savaşı izleyen yeniden düzenleme sürecinde oluşturuldu.

Başka birçok demiryolunu da satın alan şirket, 1970'lere gelindiğinde Ohio ve Potomac ırmaklarının güneyiyle, Batı Virginia dışında Mississippi'nin doğusundaki tüm eyaletlerde etkinlik gösteriyordu. Hizmet ettiği alan Washington, D. C. ve St. Louis'ten (Missouiri), Atlas Okyanusu kıyısındaki Brunswick (Georgia) ve Jacksonville'e (Florida), körfezde ise Mobile (Alabama) ve New Orleans'a (Louisiana) kadar uzanıyordu.

1940'lardan sonra şirket, örgütsel yapısını basitleştirme yoluna gitti. Bu süreç 20. yüzyılın sonlarına doğru şirketin içinde birbirinden ayrı etkinlik gösteren beş yan kuruluşun oluşmasına değin sürdü. Bunlar, toplam uzunluğu 16 bin km'yi aşan bir hat üzerinde çalışıyordu. Şirketin taşıdığı kargonun büyük bölümü kömür, kâğıt hamuru, kâğıt ve kimyasal maddeden oluşuyordu. 1982'de Southern Railway Company, Norfolk and Western Railway Company'yle birleşti. Böylece ikisi de Norfolk and Western ile Southern Railway hatlarını işletmek üzere kurulan Norfolk Southern Corporation adlı bir holdingin denetimine girdi.

Southerne, Thomas (d. 1660, Oxmantown, Dublin, İrlanda - ö. 26 Mayıs 1746, Londra, İngiltere), İrlandalı oyun yazarı. İlk kez 1694'te sahneye konan, 1757'de oyuncu ve yönetmen David Garrick'in *Isabella, or the Fatal Marriage* (Isabella ya da Ölümcül Evlilik) adıyla uyarladığı *The Fatal Marriage* (Ölümcül Evlilik) ve *Oroonoko* (1696) adlı duygusal trajedileri, 19. yüzyıl ortalarına değin birçok kez sahnelenmiştir.

Dublin'deki Trinity College'da öğrenim gördü. 1680'de Londra'ya yerleşti. İlk oyunu 1682'de Londra'nın Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelendi. Askerlik görevini yaptığı 1685-88 arasında da oyun yazmayı sürdürdü, ayrıca John Dryden'ın oyunlarına öndeyiş ve sondeyişler yazdı.

Hem *The Fatal Marriage*, hem de *Oroonoko* 17. yüzyılda yaşamış romancı ve şair Aphra Behn'in romanlarına dayanır. Duygusal ve yer yer gevşek anlatımları bakımından ise 17. yüzyıl oyun yazarı Thomas Otway'in etkisini taşır. *The Fatal Marriage* 18. yüzyıl orta sınıf trajedisinin habercisi sayılabilir. *Oroonoko* ise, kahramanlık konusu etrafında gelişmesi bakımından Dryden'ın oyunlarını andırır.

Southey, Robert (d. 12 Ağustos 1774, Bristol, Gloucestershire - ö. 21 Mart 1843, Keswick, Cumberland, İngiltere), erken

Southey, R. Hancock'ın bir çalışmasından ayrıntı, 1796; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

romantizmin önderlerinden Samuel Taylor Coleridge ve William Wordsworth'e olan yakınlığıyla tanınmış İngiliz şair ve yazar.

Londra'daki Westminster Okulu'nda öğrenim gördüğü dönemde yazmaya başladı. 1792'de Oxford'daki Balliol College'da öğrenim görmeye başladıktan kısa bir süre sonra Fransız Devrimi'ne karşı duyduğu coşkuyu dile getiren *Joan of Arc* (1796; Jeanne d'Arc) adlı uzun şiirini yazdı. 1794'te, kendisiyle benzer düşünceleri paylaşan Coleridge'le tanıştı. Birlikte *The Fall of Robespierre* (1794; Robespierre'in Düşüşü) adlı manzum oyunu yazdılar. Southey Oxford'dan diploma almadan ayrıldıktan sonra, Coleridge'in "pantisokrasi" adını verdiği kırsal bir komün kurma tasarısını ABD'deki Susquehanna Irmağı kıyısında gerçekleştirmek için çalıştı. Ama tasarıya duyduğu ilginin zayıflaması üzerine Coleridge'le araları bir süre açık kaldı. Bu arada Southey Edith Fricker ile, Coleridge de Edith'in kız kardeşi Sara ile evlenmişti.

Southey 1795'in sonuna doğru, Lizbon'da papaz olan amcasıyla birlikte Portekiz'e gitti. *Letters Written During a Short Residence in Spain and Portugal*'ı (1797; İspanya ve Portekiz'e Yapılan Kısa Bir Gezi Sırasında Yazılmış Mektuplar) orada yazdı. Bu gezi onun devrimci düşüncelerden uzaklaşıp Tory'leri desteklemeye başlamasında etkili oldu. 1797-99 yıllarında toplu şiirleri *Poems*'in (Şiirler) ikinci cildini yayımladıktan sonra yaşamını yazarlıkla kazanmaya karar vererek gazete ve dergilerde sürekli yazılar yayımladı. En güzel kısa şiirlerinin ve baladlarının çoğunu da bu yıllarda yazdı. Ayrıca *Thalaba the Destroyer* (1801; Yok Eden Thalaba) adlı epik şiirini bitirdi. Bir yandan da *Madoc* (1805) adlı epik şiiri üzerinde çalışmayı sürdürdü. Southey'ler, Coleridge'leri ziyaret etmek üzere 1803'te Keswick'teki Greta Hall'a gittiler ve yaşamlarının sonuna değin orada kaldılar. Southey'nin, yakındaki Grasmere'de yaşayan Wordsworth'le dostluğu bu yıllarda başladı. Southey bu dönemde hem yedi çocuğuna, hem de Malta'ya giden Coleridge'in ailesine bakabilmek için aralıksız yazmak zorunda kaldı. 1809-38 arasında Tory yanlısı *Quarterly Review* dergisi için yüze yakın siyasi makale kaleme aldı. Bir yandan da Portekiz tarihi üzerine çalışmalarını sürdürdüyse de, bu yapıtını hiçbir zaman bitiremedi. Tarih çalışmaları arasında yayımlanan tek yapıtı *History of Brazil*'di (1810-19, 3 cilt; Brezilya Tarihi).

1813'te Sir Walter Scott'ın da etkisiyle Southey'e baş şairlik unvanı verildi. Ama gençlik döneminde yazdığı *Wat Tyler* adlı manzum oyunu 1817'de kendisinden izin alınmadan yayımlanınca, düşmanları Southey'nin bir zamanlar savunduğu cumhuriyetçi görüşleri kullanarak ona saldırdılar. Lord Byron da ikiyüzlülüğü yeren *Don Juan* adlı şiirinin ilk kantolarını ona ithaf etti ve *The Vision of Judgment*'ta (1822) Southey'nin bir şiirinin parodisini yaptı.

Birkaç lirik şiiri, baladı ve grotesk komik şiiri dışında Southey'nin şiirleri fazla ilgi uyandırmadı. Düzyazı yapıtları ise yalın ve açık anlatımlarıyla Hazlitt ve Scott gibi ünlü yazarların yanı sıra, düşmanı Byron'ın bile övgüsünü kazandı. Bu üslubunun en belirgin olduğu yapıtları arasında, *Life of Nelson* (1813; *Nelson'un Hayatı*, 1952), *Life of Wesley and the Rise and Progress of Methodism* (1820, Wesley'nin Yaşamöyküsü ile Metodizmin Doğuşu ve Gelişimi), düz ürünü bir İspanyol karakterin görüşlerini içeren *Letters from England By Don Manuel Alvarez Espriella* (1807; Don Manuel Alvarez Espriella'nın İngiltere Mektupları), ayrıca "The Story of the Three Bears" (Üç Ayının Öykusu) adlı çocuk klasiği ile çeşitli anekdotlara, yorum ve alıntılara da yer veren *The Doctor* (1834-47, 7 cilt; Doktor) sayılabilir. Southey'nin daha az başarılı olduğu epik şiirleri *Thalaba*, *Madoc* ve *The Curse of Kehama* (1810, Kehama'nın Laneti) ile *Roderick, the Last of the Goths* (1814; Gotların Sonuncusu Roderick) adlı şiiri, sırasıyla Arabistan'da, Aztekler döneminde Meksika'da, Hindistan'da Hindular arasında, Vizigotlar döneminde İspanya'da geçen ve mitolojik ya da efsanevi konuları işleyen manzum romanslardır.

Southland, Yeni Zelanda'da, Güney Adasının güneybatısında bölge konseyi. Yüzölçümü 27.716 km²'dir. Batıda Tasman Deniziyle çevrilidir. George Körfezinden Preservation Koyuna kadar 250 km boyunca uzanır. Dünyanın en büyük ulusal parklarından birini (1.200.000 ha) kapsayan Southland, kıyı şeridinde yer alan küçük koyları ya da fiyortlarıyla ünlüdür. Güneyde 1.100 m'den kuzeydoğudaki Darran Dağlarında 2.700 m'ye kadar yükselen yakınlardaki yüksek bölgelerde göllerle kaplı geniş vadiler yer alır. Bu göllerin en büyükleri Te Anau, Manapouri, Monowai, Hauroko ve Poteriteri'dir. Yılda 6.350 mm kadar yağış alan bölgenin tamamı sık ormanlarla kaplıdır. Stewart Adası kıyının açıklarındadır.

Felemenkli denizci Abel Tasman'ın 1642'de, Kaptan James Cook'un ise 1770'te gördüğü Southland, ancak 1850'den sonra keşfedilmeye başladı. Kırsal kesimlerde ulaşım Homer Tüneli yoluyla (1954) sağlanır. Nüfus (1988 tah.) 103.200.

Southwark, Londra metropoliten alanında ilçe (*borough*). Yüzölçümü 29 km²'dir. Thames Irmağından Sydenham Hill'e kadar güney doğrultusunda uzanır. 1965'te eski Bermondsey, Camberwell ve Southwark metropoliten ilçelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Thames üzerinden birçok kara ve demir yolu köprüsü ve metroyla bağlı olduğu City of London'ın merkezinin karşısında yer alır.

Southwark'ın kuzey kesimi, güneyden gelen yolların kavşak noktası olması ve Londra Köprüsü'ne giden yola egemen konumu nedeniyle tarih boyunca önemini korumuştur. Southwark'ın tarihi, Romalıların Thames üzerine, ana Roma yollarının (bugün A2 ve A3 yolları) başlangıç noktasını oluşturan bir köprü inşa ettikleri döneme değin uzanır. İlçede işlenmiş gıda ve bira üretimi de önemlidir. Deri işçiliği Bermondsey'nin geleneksel sanayi kollarından biridir; Ulusal Deri Satıcıları Yüksekokulu da Southwark'tadır. İlçenin eğitim ve kültür kuruluşları arasında Dulwich College (1619) ve İmparatorluk Savaş Müzesi sayılabilir.

Geleneksel olarak The Borough (İlçe) olarak bilinen Eski Southwark 1295'ten 1547'ye değin, City of London'ın dışında, parlamentoda temsil edilen, bugünkü Londra metropoliten bölgesindeki tek kentti. Chaucer'ın *The Canterbury Tales*(*) adlı başyapıtına konu olan Canterbury hacıları, Borough Caddesi'nde yer alan Tabard Inn'den yola çıkmışlardır. Shakespeare'in oyunlarından çoğu ilk kez Bankside'daki Globe Tiyatrosu'nda oynanmıştır.

Londra'nın başlıca eğitim hastanelerinden biri olan, yakınlardaki Guy's Hastanesi 1725'te açılmıştır. İlçedeki obur önemli tarihsel yapılar arasında Bethlehem Kraliyet Hastanesi, George Hanı ve Londra Zindanı sayılabilir. Nüfus (1986 tah.) 216.000.

Southwark-Lambeth seramiği, 17. ve 18. yüzyıllarda, Londra'da Southwark'ta ve yakınlarındaki Lambeth, Vauxhall, Bermondsey ve Aldgate'teki atölyelerde yapılan kalay sırlı seramik. 17. yüzyıla özgü şarap testisi, ilaç kavanozu ve merhem kabı

Kalay sırlı Lambeth seramiği bir sakı, y. 1680, Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, London (courtesy of Hill Art)

gibi tipik örnekler genellikle beyaz üstüne mavi bezemelidir. Kalın yatay çizgilerle, güzel yazılarla ya da armı, denizkabuğu, maske ve *Cupido* gibi desenlerle yapılmış bezemeler de vardır. Kitabı Mukaddes'ten alınmış olayları ya da başka sahnelere yer verilen mavi, yeşil, sarı, turuncu ve morumsu siyah renkli büyük tabaklar da bu döneme aittir. Çizgili bordürlerinden dolayı bunlara mavi çizgili tabaklar adı verilir.

18. yüzyılda çeşitli yeni üsluplar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde insan ve ağaç figürleriyle yapı resimlerinin yer aldığı, taslak havasında Çin tarzı sahnelerle bezenmiş tabaklar görülür. Bu bezemeler bazen yalnızca beyaz zemin üstüne maviyle, ama çoğu zaman yukarıda sayılan renklerle yapılmıştır. En önemli özellikleri, hiçbir kurala bağlı olmaksızın, neredeyse rasgele fırça vuruşlarıyla yapılmış olmalarıdır. Taramalarla ve kalın, yatay ya da dikey fırça vuruşlarıyla desenler belirginleştirilmiştir. Doğalcı olmaktan çok soyut özellikler taşıyan çiçek çelenkleri, buketler ve dallar da benzer biçimde işlenmiştir.

Southworth, Albert Sands ve Hawes, Josiah Johnson (sırasıyla d. 12 Mart 1811, West Fairlee, Vermont - ö. 3 Mart 1894, Charlestown, Massachusetts, ABD; d. 20 Şubat 1808, East Sudbury, Massachusetts - ö. 7 Ağustos 1901, Crawford's Notch, New Hampshire, ABD), birlikte çalışarak 19. yüzyılın ilk yarısının en güzel *daguerreotype*'lerinden(*) bazılarını üretmiş ABD'nin fotoğraf sanatçıları.

Southworth ve Hawes'un geçmişleri birbirinden son derece farklıydı. Orta halli bir aileden gelen Southworth, Massachusetts'te, Andover'daki Phillips Akademisi'nde öğrenim görmüştü. Hawes ise geçimini marangoz çıraklığıyla kazanan amatör bir ressamdı. 1840'ta, birbirlerinden habersiz olarak, ABD'de sergilenen ilk *daguerreotype*'i gördükten sonra *daguerreotype* sanatçısı olmayı karar verdiler. Yöntemi bulan Jacques Daguerre'in ABD'deki temsilcisinden *daguerreotype* işlemini öğrendikten sonra Boston'da bir portre stüdyosu açtılar (1841).

19. yüzyıl ortalarında etkinlik gösteren ve genellikle portrelerinin niteliğinden çok satışı önemseyen *daguerreotype* sanatçılarının tersine, Southworth'la Hawes yapmacık pozlardan ve resimli fon perdeleri kullanmaktan kaçındılar. Bunun yerine, görüntüledikleri her insana özel bir ilgiyle yaklaştılar ve onları doğallıkları içinde, kişiliklerin-

le yansıtan portreler ortaya çıkardılar. Örneğin bu portrelerden birinde dönemin Massachusetts Üst Mahkemesi başyargıcı Lemuel Shaw, karakterinin yansıdığı sert yüz hatlarını ortaya çıkaran bir ışık altında görüntülenmişti. Southworth ve Hawes'un yapıtlarının üstün niteliği dönemin önde gelen kişiliklerini stüdyolarına çekti. Bunlar arasında Senato üyeleri Daniel Webster ve Henry Clay'le yazar Harriet Beecher Stowe da bulunuyordu.

Southworth, Emma, eö EMMA DOROTHY ELIZA NEVITTE; BAYAN E.D.E.N. SOUTHWORTH olarak da bilinir (d. 26 Aralık 1819, Washington, D.C. - ö. 30 Haziran 1899, Georgetown, Washington, D.C., ABD), ABD'li romancı. Duygusal roman türünde 19. yüzyılın önde gelen adlarından biri olmuş, duygusal aile romanlarıyla uluslararası alanda geniş bir okur kitlesi edinmiştir.

Beş yıl öğretmen okulunda öğrenim gördükten sonra gezgin bir mucit olan Frederick Southworth ile evlendi. 1844'te boşanmasının ardından yazarlığa başladı. Satış miktarı 200 bini bulan ilk romanı *Retribution*'ın (1849; Bedel) ardından 66 roman daha yazdı. Bunların çoğunu önce dizi halinde *The Saturday Evening Post* ve *New York Ledger* gibi dergilerde yayımladı. Dindarlık ve aile değerlerini yoğun biçimde işlediği yapıtlarıyla, ABD romanına kendi kendini yetiştirmiş adam ve bağımsız kadın tiplerini soktu. Başarılı romanları arasında, başta *Ishmael* ve *Self-Raised* (Kendini Yetiştirmiş) olmak üzere *The Curse of Clifton* (1852; Clifton'un Laneti), *The Hidden Hand* (1859; Gizli El) ve *The Fatal Marriage* (1863; Ölümcül Evlilik) sayılabilir.

Soutine, Chaim (d. 1893/94?, Smiloviçi, Minsk yakınları, Rus Çarlığı - ö. 9 Ağustos 1943, Paris, Fransa), dışavurumcu bir anlamda çalışan Rus asıllı Fransız ressam. Kalın bir boya hamuru (*impasto*) ve hare-

"Bayan Marcellin'in Portresi", Chaim Soutine'in bir yapıtı, y. 1928; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti, ABD
Anadolu Yayınları Arşivi

ketli fırça vuruşlarıyla oluşturduğu resimleri insanı psikolojik açıdan rahatsız eden bir etkiye sahiptir.

On altı yaşında Vilna'daki (bugün Vilnius, Litvanya) bir sanat okulunda öğrenim gördü. 1913'te yerleştiği Paris'te Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na gitti, Marc Chagall, Modigliani ve Jacques Lipchitz'le tanıştı. 1919-22 arasında Fransa'nın güneyindeki Céret'de çalışmalarını sürdürdü. Burada kendi tarzını geliştirdi. Yaşadığı sürece çok az sergi açan Soutine kendi resimlerini acımasızca yok etti. Buna karşın bazı yapıtları Fransa ve ABD'deki özel koleksiyonlara girdi.

Paris okulunun en önemli temsilcilerinden biri sayılan Soutine koroda şarkı söyleyen çocukları, ahçıları ve komileri (örn. "Maxim's'de Komi" [1927, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo]) betimlediği resimleriyle ve ekorşe figür(*) çalışmalarıyla tanınır. Ekorşe figürlerindeki çok farklı renkleri 40 kadar ayrı ton ve çok sayıda farklı kalınlıkta fırça kullanarak elde etmiştir.

1920'lerden sonra yaptığı portre çalışmaları, özellikle figürlerin çarpılmış yüz ifadeleri, eğri büğrü eklemleri ve her resimde tek bir parlak rengin (çoğunlukla kırmızı) egemen olmasıyla dikkati çeker.

Souvanna Phouma (d. 7 Ekim 1901, Luang Prabang - ö. 10 Ocak 1984, Vientiane, Laos), ülkesinin tarafsızlığı için mücadele etmiş Laos başbakanı.

Souvanna Phouma, 1975
Christine Spengler-Liaison Agency

Laos kralı Sisavangvong'un yeğeniydi. Fransa'da mimarlık ve mühendislik öğrenimi gördü. 1931'de ülkesine dönmesinin ardından Fransız Çinhindi Bayındırlık Hizmetleri Dairesi'nde çalışmaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında ülkeyi işgal eden Japonların yenilgisinden sonra kralın yeniden oluşturulan Fransız yönetimini desteklemesi üzerine, üvey kardeşi Souphanouvong ile birlikte Lao Issara (Özgür Laos) hareketine katıldı. 1945-46 yıllarında Vientiane'da kurulan geçici hükümette görev aldı. Fransızlar Laos'u yeniden işgal edince Bangkok'a kaçtı. 1949'da, Fransızların Laos'a özerklik vermeyi kabul etmesi üzerine ülkesine döndü. 1951'de başbakan seçildi ve 1954'e değin bu görevde kaldı.

1956'da, hem sağcıların, hem de Souphanouvong'un önderliğindeki komünist eğilimli Pathet Lao (Lao Ülkesi) üyelerinin yer aldığı koalisyon hükümetinin başına geçti. Koalisyon 1958'de dağıldı ve iki grup arasında iç savaş başladı. 1960'ta kısa süre başbakan olan Souvanna 1962'deki kısa süreli ateşkes sırasında bu görevi yeniden üstlendi. 1960'larda ve 1970'lerin başlarında Laos'un tarafsızlığını sağlamak için mücadele etti, ama Vietnam (II. Çinhindi) Savaşı çıkınca ABD'den askeri yardım almak zorunda kaldı. ABD'nin savaştan çekilmesi sürecinde Vientiane hükümeti ile Pathet Lao arasında Şubat 1973'te ateşkes anlaşması imzalandı. Nisan 1974'te kurulan koalisyon hükümetinde başbakan olan Souvanna bu görevini Aralık 1975'e değin yürüttü. O tarihte Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da ölünceye değin hükümete danışmanlık etti.

sovhoz, Rusça tam adı SOVYETSKOE HOZYAYSTVO (devlet çiftliği), eski SSCB'de devlet mülkiyetindeki tarım işletmesi. Sanayi işletmelerinde uygulanan ilkeler temelinde, geniş ölçekli üretim amacıyla oluşturulmuştur. Ücretli işçi konumunda olan *sovhoz* üyeleri, aynı zamanda kendilerine ait özel bahçeleri de işleyebilir. *Sovhoz*'lar ilk kez Sovyet Devrimi'nden sonra bazı özel malikânelerin hiç parçalanmadan devletleştirilmesiyle ortaya çıktı. 1929'da başlayan kolektifleştirme döneminde sayısı artan *sovhoz*'lar 1950'lerde bir dizi *kolhoz*'un *sovhoz*'a dönüştürülmesiyle daha da büyüdü. 1953'te başlatılan Bakır ve Atıl Topraklar Kampanyası büyük ölçüde *sovhoz*'lara dayandırıldı.

1985'ten sonra uygulamaya konan *perestroika* politikası çerçevesinde *sovhoz*'ların örgütlenme ve çalışma ilkelerinde yeni düzenlemelere girişildi.

sovyet, eski SSCB'de temel yönetim birimi. Birlik, cumhuriyet, bölge, il, kent ve köy düzeylerinde hem yasama, hem de yürütme işlevlerini yerine getirirdi.

İlk sovyet örgütlenmesi 1905 Petersburg (1914-24 arasında Petrograd) Ayaklanması sırasında ortaya çıktı. Grevci işçilerin temsilcileri sosyalistlerin önderliği altında devrimci çalışmaları arasında eşgüdümü sağlamak amacıyla İşçi Temsilcileri Sovyeti'ni kurdular. Bu dönemde oluşan birçok sovyet kısa süre sonra hükümetçe kapatıldı.

II. Nikolay'ın Mart 1917'de tahttan çekilmesi ve Geçici Hükümet'in kurulmasından kısa süre önce, sosyalist önderler, her bin işçi ve her askeri bölük için birer temsilciden oluşan Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'ni kurdular. Bu sovyetteki 2.500 temsilcinin çoğu Sosyalist Devrimci Parti'nin (SR) üyesiydi. İkinci bir iktidar niteliği kazanan Petrograd Sovyeti Geçici Hükümet'e karşı etkin bir mücadeleye girişti. Ayrıca Rusya'nın birçok kent ve kasabasında sovyetler kuruldu. Sovyetlere seçilen delegelerin görev süreleri önceden belirlenmiyordu, ayrıca sık sık yenilenen seçimler nedeniyle seçmenler önemli bir ağırlık kazanmıştı. Halkın isteklerini doğrudan, eksiksiz yansıtmaları nedeniyle sovyetlerin toplumdaki otoritesi ve yasallığı kısa sürede pekişti.

Haziran 1917'de Petrograd'da, yerel sovyetlerden gelen delegelerin katılmasıyla I. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi toplandı. Kongre, sürekli bir merkez yürütme komitesi seçti. İkinci kongre Kasım 1917'de, Bolşeviklerin Petrograd Sovyeti'nde çoğunluğu sağlayıp kendisine bağlı sivil ve askeri birliklerin desteğiyle Geçici Hükümet'i devirmesinden hemen sonra toplandı. Kongrenin Bolşevik olmayan üyelerinin çoğu, bu durumu protesto etmek amacıyla toplantı salonunu terk etti. Böylece denetim bütünüyle Bolşeviklerin eline geçti. Tüm Rusya Bolşevik Halk Komiserleri Konseyi adıyla yeni bir hükümet oluşturuldu. Ülkenin her yanında kurulmuş olan sovyetler de yerel yönetimleri ele geçirdiler. Bolşevikler bir süre sonra her sovyette egemen bir konuma geldi.

1918'de toplanan V. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde hazırlanan anayasayla sovyetler yerel ve bölgesel yönetimlerin temel birimi, Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi de en yüksek devlet organı olarak kabul edildi.

1936 Anayasası'nda doğrudan seçimlerle oluşacak iki meclisli bir Yüksek Sovyet'in kurulması öngörüldü. Bunlardan biri nüfus temelinde seçilen Birlik Sovyeti, öbürü bölge temelinde seçilen Milliyetler Sovyeti'ydi.

Sovyet Devrimi, 1917 DEVRİMİ, BOLŞEVİK DEVRİMİ ya da EKİM DEVRİMİ olarak da bilinir. Mart (eski takvime göre Şubat) 1917'de çarlık rejiminin devrilmesinin ardından Kasım (eski takvime göre Ekim) 1917'de başlayan büyük değişim, 1917'nin bu iki aşamalı toplumsal dönüşümü, özellikle de devrimin ikinci aşaması için kullanılan terimdir. Bu dalga Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDRP) Bolşevik kanadını iktidara getirmiş, "proletarya diktatörlüğü" altında ilk uzun süreli sosyalist inşa denemesine yol açmıştır. Klasik Marksist-Leninist kuram çerçevesinde, genel bir devrimci kriz ortamında "demokratik devrim"i kısa bir arayla "sosyalist devrim"in izleyişinin tipik örneği sayılır.

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında Rusya her alanda önemli çelişmeler barındırıyordu. Hukuksal anlamda serflikten ancak 1861'de sıyrılmış, üretim yöntemleri çok geri bir küçük köylü denizinin ortasında, kapitalist büyük sanayinin geliştiği Petrograd (bugün Petersburg) gibi başlıca kentlerde olağanüstü yoğunlaşmış bir proletarya vardı. Romanda, şiirde, müzikte, sahne sanatlarında büyük dehalar yetişirken, özellikle kırsal alanlar koyu bir karanlık içindeydi. Moskova Büyük Prensliği'nin 16. yüzyıldan başlayarak Doğu Avrupa'ya, Baltık Denizine, Karadeniz'e ve Balkanlar'a, Sibirya ve Orta Asya'ya, Kafkasya'ya doğru genişlemesiyle fethedilmiş çok geniş alanlarda yaşayan topluluklar, aşırı merkezi çarlık bürokrasisinin despotik yönetimi altındaydı.

Çarlığın, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı İngiltere ve Fransa ile gizli paylaşım anlaşmaları imzalayıp başlıca taraflardan biri olarak girdiği I. Dünya Savaşı bütün bu çelişmeleri keskinleştirdi. Seferberlik, cephane üretimi, orduların ikmali gibi büyük sorunlar ekonomik gerilik temelinde büsbütün çözülemez duruma geldi; toplumsal kutuplaşma derinleşti; yetersiz donanımlı ve kötü yönetilen Rus ordularının Almanlar karşısında uğradığı korkunç kayıplar çarın manevi otoritesine ağır darbeler indirdi. Yiyecek kıtlığı 12 Mart 1917'de başkent Petrograd'da büyük gösterilere yol açtı. Petrograd garnizonunun çoğunluğu ayaklanmaya katılınca, Çar II. Nikolay 15 Mart'ta tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Kardeşi Mihail de yönetme olanağının kalmadığı bu koşullarda tahta geçmeyi reddedince, Romanov hanedanının 300 yıllık egemenliği sona erdi.

Alışılmış meşruiyet ilkelerinin çökmesiyle beliren yetki boşluğunda, yıpranmış *Duma*'nın bir komisyonunun atadığı Geçici Hükümet, karşısında rakip olarak Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'ni buldu. 1905 Devrimi'nin yenilgisini izleyen baskı yıllarında RSDRP'nin Menşevik kanadı, sosyalist devrim için kapitalizmin yeterince gelişmesini beklemeyi ve Batı Avrupa'nın klasik sosyal demokrat partilerinin yaygın, yasal kitlesel örgütlenme biçimlerinin dışına çıkmamayı savunmuştu. Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler ise az sayıda profesyonel devrimciden oluşan disiplinli bir çekirdekte birleşmişlerdi; proletaryanın önce iktidarı ele geçirip sonra kalkınmayı gerçekleştirebileceğini düşünüyor, "liberal burjuvazi"nin önderliğinde başlayacak "demokratik devrim"le inisiyatifi ele geçirip hızla "sosyalist devrim"e yürümeyi öngörüyorlardı. Savaşın yol açtığı çöküntü nedeniyle Mart 1917'de ortaya çıkan durum, Bolşeviklerin kolladığı fırsattı. Marx'ın 1848 Devrimleri'nin seyri içinde ortaya attığı "ikili iktidar" ve "kesintisiz devrim" kuramlarını Rusya'ya uyarlayan Lenin, büyük burjuvazi ve toprak sahipleriyle uzlaşan, aynı zamanda "emperyalist savaş"ı sürdüren Geçici Hükümet'in inisiyatif alanını adım adım daraltmak, işçi ve askerlerin bağımsız iktidar organları olan sovyetlerinkini ise süreli genişletmek gerektiğini savundu. Bolşeviklerin başından beri savaşa karşı çıkmaları onlara büyük üstünlük sağladı. Büyük çoğunluğu köylü kökenli olan yorgun ve bıkkın askerler şimdi onları kulak veriyor ve sosyalist propagandayı kırsal alanlara taşıma eğilimi gösteriyordu.

Petrograd ve çevresindeki fabrikalar ve askeri birliklerden 2.500 delegenin seçildiği Petrograd Sovyeti, kısa zamanda Geçici Hükümet'ten daha büyük saygınlık ve yetkeye sahip olduğunu kanıtladı. Ordulardan Geçici Hükümet'in değil, yalnızca Sovyet'in talimatlarına uymalarını isteyen ünlü Bir Numaralı Emir'ini yayınladığında, Geçici Hükümet bu emri iptal edecek gücü bulamadı. Sürekli aşınan Geçici Hükümet, mart ile ekim arasında dört kez değişmek zorunda kaldı. İlk hükümet, Sosyalist Devrimci Aleksandr F. Kerenski dışında tümüyle liberal bakanlardan oluşuyordu. Kamuoyu daha sola kaydıkça sonraki hükümetler hep koalisyonlardan oluştu, ama hiçbiri savaşı sürdürmekten vazgeçemedi. Dolayısıyla da ülkeyi kasıp kavuran sorunlara, cephedeki moral bozukluğuna, köylülerin toprak işgallerine, Rus olmayan bölgelerdeki milliyetçi bağımsızlık hareketlerine çözüm bulamadı. Halkın nabzını asıl elinde tutan ise Petrograd modeline uygun olarak belli başlı kentlerde ve ordu içinde örgütlenen sovyetlerdi. Bu aşamada sovyetlere radikal sosyalist akımlar damgalarını vurdu. 16 Haziran'da toplanan I. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde en büyük grup Sosyalist Devrimcilerdi; onları Menşevikler ile hızla gelişen Bolşevikler izliyordu.

Temmuzda Geçici Hükümet'ın başına geçen Kerenski, ordu komutanı Lavr Georgiyeviç Kornilov'un başlattığı bir darbe girişimini bastırdı, ama Rusya'nın girdiği siyasal, ekonomik ve askeri dağılma sürecini durduramadı; merkeze tutunmaya çalışması da partisinin sol kanadının kendisinden kopmasına ve genel eğilime uyarak daha soldaki devrimcilerle birleşmesine yol açtı. Eylülde artık Bolşeviklerle onların müttefikleri olan Sol Sosyalist Devrimciler, Kerenski'nin ılımlı Sosyalist Devrimcileriyle Menşeviklere karşı hem Petrograd, hem de Moskova Sovyeti'nde çoğunluk sağlamıştı. Bolşevikler'in "Barış, Toprak ve Ekmek" platformları, kentlerin aç işçileriyle hızla ordudan kaçan asker yığınlarını kendisine çekiyordu.

Bolşevikler ile Sol Sosyalist Devrimciler 7 Kasım'da neredeyse kansız son darbeyi indirdiler. Hükümet binalarını, posta merkezlerini ve başka stratejik noktaları işgal ederek Kışlık Saray'a girdiler. Direnme çabaları başarısız kalan Kerenski ülkeden kaçtı. Ayaklanmayla aynı anda Petrograd'da toplanan II. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, temelde Bolşevik "komiser"lerden (bakanlardan) oluşan yeni bir hükümetin (Halk Komiserleri Konseyi) kuruluşunu onayladı.

Sovyet-Fin Savaşı, KIŞ SAVAŞI olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı'nın başında, 23 Ağustos 1939'da Almanya'yla SSCB arasında Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından sonra, SSCB'nin Finlandiya'ya açtığı savaş (30 Kasım 1939-12 Mart 1940). İngiltere ve Fransa'dan yardım sağlayamayan Finlandiya, üç ay süren çarpışmalardan sonra SSCB'nin koşullarını kabul ederek barış masasına oturdu. İmzalanan barış antlaşmasıyla Finlandiya, Karelya'nın batısını Sovyetler Birliği'ne verdi ve SSCB'nin Hanko Yarımadasında bir deniz üssü kurmasını kabul etti.

Sovyet hukuku, SOSYALİST HUKUK olarak da bilinir, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nde gelişen ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra öteki sosyalist devletlerce de benimsenen hukuk sistemi. Yargılama usulü ve hukuk metodolojileri açısından kara Avrupa'sı hukukuna benzeyen özellikler taşımakla birlikte, öteki hukuk sistemlerinden ayrı bazı özellikleri vardı. Bunların başlıcaları üretim araçları üzerindeki devlet mülkiyeti, tek partinin siyasal tekeli, hukuk düzeniyle ulusal ekonominin planlanması arasındaki bağ, özel ve kamu hukuku ayrımının olmayışı, toplumun yeniden yapılanmasında ve ülkenin komünizme doğru ilerlemesinde hukuku önemli bir güç sayma anlayışıydı.

Sovyet yetkilileri 1918'de çarlık döneminden kalan mevzuatı bütünüyle yürürlükten kaldırarak ülkeyi komünizme götürecek yeni bir hukuk sistemi kurmaya yöneldiler. Yeni Sovyet hukuku Karl Marx ile Friedrich Engels'in ileri sürdüğü yol gösterici birkaç genel ilkeye dayanarak geliştirildi. Bu doğrultuda yasaların düzenlenmesinde burjuvazinin siyasal iktidarına son verme, hukuku kamu görevlilerini sınırlayıcı bir araç olarak değil, devletin yeni dönüşümler için yararlanacağı bir araç olarak kullanma, ülkenin önce sosyalizme, daha sonra da komünizme geçişini kolaylaştıracak bir kamu düzeninin kurallarını belirleme ve yurttaşları komünist düzenin kuruluşuna yardımcı olacak biçimde eğitme ilkelerinden yola çıkıldı.

Sosyalist hukukun başlıca kaynağı, yasama organının çıkardığı yasa ve kurallardı. Örf ve âdet hukuku ancak özel alım-satım ilişkilerinde kullanılıyordu. Önemli mahkeme kararları yayımlamakla birlikte, yasaların uygulanmasında başvurulacak yol gösterici kaynaklar olmaktan öteye gitmez ve örnek karar niteliği taşımazdı. SSCB'nin federal bir yapıyı öngören anayasası uyarınca, devletin işleyişiyle ilgili temel konular birlik yönetiminin, geri kalan alanlar da birlik cumhuriyetlerinin yetkisine giriyordu. Hukukun başlıca dallarında da birlik yetkilileri, ülkenin her yanında bağlayıcı bir nitelik taşıyacak "temel ilkeler"i saptıyordu. Birlik cumhuriyetleri bu ilkeler çerçevesinde ve bu ilkeleri özel koşullarına uygulayarak kendi hukuk kurallarını geliştirirlerdi.

SSCB'nin 1922'de oluşturulan üç aşamalı hukuk ve ceza mahkemeleri sistemi sonraki yıllarda da fazla değişikliğe uğramadan uygulandı. "Halk mahkemeleri" olarak adlandırılan birinci derece mahkemelen ceza ve hukuk davalarının büyük bölümüne bakıyordu. Bu mahkemelerin heyetlerinde meslekten bir yargıcın yanı sıra halktan iki kişi de bulunuyordu. Halk temsilcisi denen ve iki buçuk yıllık bir süre için seçilen bu kişiler yılda iki hafta görev yapıyor ve yargıçlarla eşit haklar taşıyorlardı. Kararlar çoğunluk oyuyla alınıyordu. İstinaf davalarına, meslekten hukukçuların görev yaptığı bölge mahkemeleri bakıyordu. En yüksek temyiz organı, bütün cumhuriyetlerin hukuk uygulamaları arasında eşgüdüm sağlayan Yüksek Mahkeme'ydi. Sovyet mahkemeleri, Yüksek Sovyet'in

kararlarının anayasaya uygun olup olmadığını denetleyemiyordu. Ülkede ayrıca askeri mahkemeler de vardı. SSCB'ye özgü çok önemli bir hukuk kurumu da, başta idare olmak üzere bazı devlet organlarının anayasa ve yasalara uygun olarak çalışıp çalışmadığını denetlemeye yetkili *prokuratura*(*) makamıydı.

Sovyet hukuk düzeni birçok yeni kurumun doğuşuna yol açmıştı. SSCB'de ve onun etkisindeki sosyalist ülkelerin çoğunda yasalar devlet mülkiyetine yönelik suçlara daha ağır cezalar verilmesini öngörüyordu. Satış, sözleşme ve tüketim malları üzerindeki özel mülkiyete ilişkin yasa hükümleri genelde kara Avrupa'sı hukuku geleneğini izliyordu. Devlet mülkiyeti alanındaki işlemler ise yeni çıkarılmış yasalara dayanıyordu. Öte yandan hukukun maddi çıkarların bir ürünü olarak görülmesi sonucunda ortaya çıkan "hukukun görece bağımsızlığı" olgusu, hukuk kurallarının işçi sınıfının çıkarları açısından değerlendirilerek yorumlanması amacını taşıyan "sosyalist yasallık" ilkesinin kabul edilmesini getirmişti.

SSCB'de ceza hukuku kapsamına girmeyen ve mahkemelerin yargı yetkisi dışında kalan geniş bir idari suçlar alanı vardı. Bunlar para cezası, disiplin cezası ya da 15 gün işten uzaklaştırma gibi cezalara bağlanmıştı. Hukuk sisteminin öteki yönleri de devletin toplumsal ilişkilere müdahalesini açık biçimde gösteriyordu. İşverenler, iş sözleşmelerinde belirlenmiş kurallara sıkı sıkıya uymak zorundaydı. Özel mülk sahipleri topraklarını, çiftliklerini ya da evlerini belirli kısıtlamalar altında kullanabiliyorlardı. Bazı ülkelerde bu mallar verimli kullanılmadıkları gerekçesiyle devletleştirilebiliyordu. Dinin etkisini azaltmak ve aile ilişkilerinde devlet denetimini artırmak amacıyla hemen bütün sosyalist ülkelerde evlilik ve boşanma laik kurallara bağlanmıştı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB). Rusça SOYUZ SOVYETSKIH SOTSIALISTIÇESKIH RESPUBLIK, SOVYETLER BİRLİĞİ olarak da bilinir, Rus Çarlığı'nın 1917'deki Sovyet Devrimi'yle yıkılmasından sonra aynı topraklar üzerinde kurulan ve 1991'e değin varlığını koruyan devlet. Avrupa'nın doğu kesimiyle Asya'nın kuzey kesimi boyunca yayılan SSCB, son yıllarında 22.403.000 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ülkesiydi. Nüfus bakımından ise altıncı sırada yer alıyordu. Aynı zamanda dünyanın başlıca siyasal ve askeri güçlerinden biri olan bu büyük ülkenin batısında Norveç, Finlandiya, Baltık Denizi, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya, güneyinde Karadeniz, Türkiye, İran, Afganistan, Çin, Moğolistan ve Kuzey Kore yer alıyordu. Kuzey ve doğu sınırlarını ise Kuzey Buz Denizi ve Büyük Okyanus çiziyordu. Birliğin başkenti bugün Rusya Federasyonu'nun başkenti olan Moskova'ydı.

SSCB resmen 30 Aralık 1922'de Rusya ve Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist cumhuriyetleri ile Ukrayna ve Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist cumhuriyetleri tarafından federal sosyalist bir devlet yapısı temelinde kuruldu. Sonradan yeni birlik cumhuriyetleri oluşturuldu. SSCB son yıllarında 15 sovyet sosyalist cumhuriyet (SSC) - Rus SFSC, Azerbaycan SSC, Beyaz Rusya SSC, Ermenistan SSC, Estonya SSC, Gürcistan SSC, Kazakistan SSC, Kırgızistan SSC, Letonya SSC, Litvanya SSC, Moldavya SSC, Özbekistan SSC, Tacikistan SSC, Türkmenistan SSC, Ukrayna SSC - ile 20 özerk sovyet sosyalist cumhuriyetten (ÖSSC) - Abhaz ÖSSC, Acara ÖSSC, Başkırt ÖSSC, Buryat ÖSSC, Çeçen-İnguş ÖSSC, Çuvaş ÖSSC, Dağıstan ÖSSC, Kabartay-Balkar ÖSSC, Kalmuk ÖSSC, Karakalpak ÖSSC, Karelya ÖSSC, Komi ÖSSC, Kuzey Osetya ÖSSC, Mari ÖSSC, Mordovya ÖSSC, Nahçıvan ÖSSC, Tatar ÖSSC, Tuva ÖSSC, Udmurt ÖSSC, Yakut ÖSSC - oluşuyordu.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR

DEVLET YÖNETİMİ. Rus Çarlığı'nın yıkılmasından sonra kurulan yeni Sovyet yönetiminin ilk anayasası 1918'de Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde kabul edildi. 30 Aralık 1922'de Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Transkafkasya'nın birleşerek SSCB'yi kurmalarından sonra yeni bir anayasa hazırlandı. 31 Ocak 1924'te kabul edilen bu yeni anayasa yasama organı niteliğindeki bir Sovyetler Kongresi'nin kurulmasını öngörüyordu. 1936'da Stalin döneminde kabul edilen anayasayla Tüm Birlik Kongresi'nin yerine Yüksek Sovyet adını taşıyan yeni bir yönetim organı oluşturuldu.

Ekim 1977'de kabul edilen yeni anayasayla SSCB'nin tek parti sistemine dayanan sosyalist devlet sistemi yeni bir yapılanma süreci içine girdi. Yeni anayasayla Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) devlet yönetimindeki ağırlığını korumakla birlikte, partinin siyasal tekeline son veriliyor, çok adaylı seçimlere geçilmesi öngörülüyor ve devlet başkanlığı makamı güçlendiriliyordu. Yeni düzenlemeyle en üst devlet organı olarak belirlenen SSCB Halk Temsilcileri Kongresi toplam 2.250 üyeden oluşuyordu. Bu üyelerin üçte biri doğrudan halk tarafından, üçte biri de milliyetlerin temsili esasına göre seçiliyordu. Geri kalan üyelikler ise belirli bir kontenjan çerçevesinde KPSS, Komsomol, sendikalar gibi siyasal ve toplumsal örgütlere ayrılmıştı. Beş yıllık bir dönem için seçilen ve üyelerinin beşte biri her yıl yenilenen Halk Temsilcileri Kongresi'nin en önemli görevi kendi içinden, asıl parlamento işlevini gören SSCB Yüksek Sovyeti'nin 542 üyesini seçmekti. Yılda iki kez 3-4 aylık sürekli oturumlar halinde toplanan SSCB Yüksek Sovyeti, Birlik Sovyeti ve Milliyetler Sovyeti adlı iki meclisten oluşuyordu. İki meclisin üyelerinin beşte biri her yıl Halk Temsilcileri Kongresi tarafından yenilenirdi. Birlik Sovyeti toplumsal ve ekonomik sorunlar, devlet işleri, yurttaşların hak, ödev ve özgürlükleri, dış politika, iç

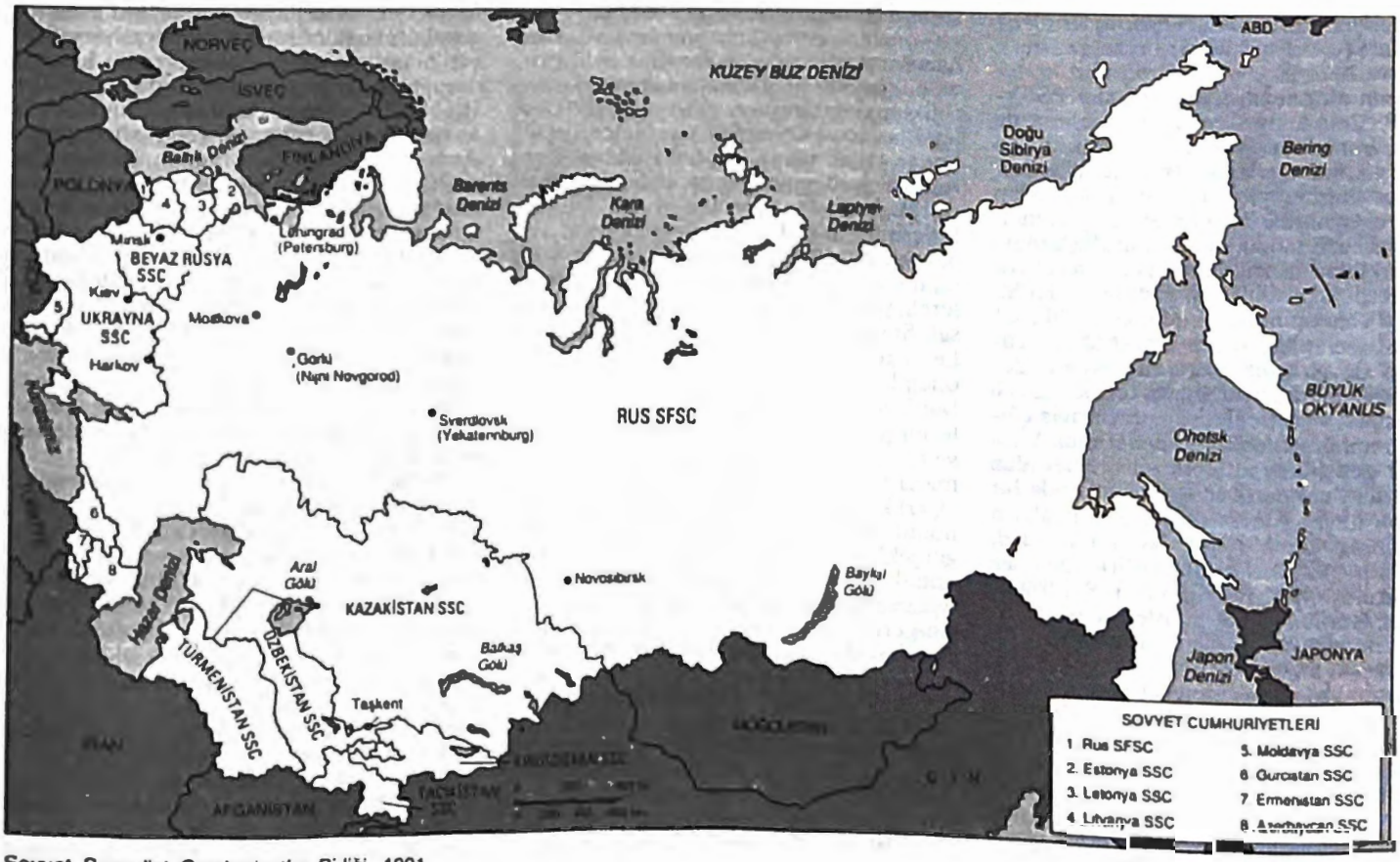

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 1991

ve dış güvenlik konularından sorumluydu. Milliyetler Sovyeti ise milliyetlerin haklarını ve eşitliğini güvence altına almak ve aralarındaki ilişkileri düzenlemekle yükümlüydü.

SSCB Yüksek Sovyeti'nin görevleri arasında yasaların yorumlanması, uluslararası antlaşmaların onaylanması, savaş açılması ve Sovyet birliklerinin dışarıya gönderilmesi gibi konular da yer alırdı. Yüksek Sovyet kendi içinden bir Prezidyum ve Bakanlar Kurulu seçerdi. Yüksek Sovyet'in oturumları arasında daimi organ olarak görev yapan ve anayasaya göre en yüksek yürütme organı olan Prezidyum SSCB'nin son yıllarında eski ağırlığını önemli ölçüde yitirmişti. Öte yandan Halk Temsilcileri Kongresi'nce beş yıllık bir dönem için seçilen devlet başkanı, 1990'daki düzenlemeye bağlı olarak geniş yetkilerle donatılmıştı. Çalışmalarında Yüksek Sovyet'e karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu'nun altında bir dizi önemli devlet komitesi ve özel kuruluş yer alırdı.

SSCB federal bir cumhuriyet olmakla birlikte son derece merkezî bir devlet yapısına dayanırdı. Biçimsel olarak bütün cumhuriyetlerin eşit sayılmasına ve çeşitli kademelerde milliyetlere denk düşen özerk birimlerin var olmasına karşın, Moskova'daki yönetimin ekonomik, siyasal ve kültürel yaşam üzerinde sıkı bir denetimi vardı. Federal sistem gerçekte birleşik, hiyerarşik ve piramitsel bir işleyiş üzerine otururdu. Bu işleyişin başlıca araçlarını ise KPSS ile ekonomi ve askerlik gibi alanlarla ilgili kilit kurumlar oluştururdu. Cumhuriyetlerin ve özerk birimlerin karar alma süreçlerindeki yetkileri son derece sınırlıydı.

SSCB'yi oluşturan 15 birlik cumhuriyeti ile 20 özerk cumhuriyetin merkezî yönetime benzer bir siyasal yapısı vardı. Bu cumhuriyetlerin tek meclisli yüksek sovyetleri de beş yılda bir seçilirdi; her yüksek sovyet yürütmeyle ilgili Bakanlar Kurulu atardı. Cumhuriyetlerin altında 129 *kray* (bölge) ve *oblast* (yönetim birimi) ile sekiz özerk *oblast* ve 10 özerk *okrug* (il) yer alırdı.

Ülkenin en önemli siyasal gücü KPSS'ydi. KPSS'nin milyonlarca üyesi olmasına karşın, bunlardan yalnızca 100 bin kadarı yönetici konumundaydı. Bu yöneticilerden de ancak birkaç yüzü iktidarda doğrudan etkili rol oynardı. Partinin en üst yöneticileri merkezî hükümet ve kuruluşlardaki kilit noktaları ellerinde tutarken, yerel yönetimlerde ağırlıklı bir yer alırlardı. KPSS merkez yönetiminin egemenliğini sağlayan başlıca araçlar kadroların merkezden seçilmesine dayalı *nomenklatura* sistemi, demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayalı sıkı disiplin ve kitle iletişim araçlarıyla eğitim sistemi üzerindeki sıkı denetimdi. Yaygın bir gençlik örgütlenmesini temel alan Komsomol'un, parti ve işçiler arasında bir bağlantı kayışı işlevini gören sendikaların bu alanda önemli bir konumu vardı. KPSS'nin politikalarının belirlendiği en üst kuruluş Merkez Komitesi Politbürosu'ydu. Günlük yönetim işlerini ise Merkez Komitesi Sekreteryası yürütürdü.

YARGI, SAVUNMA VE KOLLUK. SSCB'nin adli sistemi son derece merkezî ve hiyerarşik bir yapıya dayanırdı. Bununla birlikte adli kurumların ve mahkemelerin oldukça düzenli işlediği ve son reformlar çerçevesinde hukuk güvencelerinin arttığı söylenebilirdi. En üst yargı mercii olan SSCB Yüksek Mahkemesi'nin yargıçları Yüksek Sovyet tarafından atanırdı. Bu mahkemenin altında, cumhuriyetler ile öteki büyük yönetim birimlerinin üst mahkemeleri yer alırdı. Davaların büyük bölümüne birinci derecedeki halk mahkemeleri bakardı. Halk mahkemeleri meslekten bir yargıç ile halkın seçtiği iki üyeden oluşurdu. Devlet güvenliğiyle çok özel kişi ve aile sorunlarına ilişkin davalar dışında, bu mahkemelerin duruşmaları halka açık olarak yürütülürdü. Yargı denetimi kurumuna yer verilmemiş olmasına karşın, oldukça gelişmiş bir temyiz sistemi vardı. Sovyet adli sisteminin önemli bir öğesi de devlet memurlarının davranışlarını izlemek amacıyla oluşturulan *prokuratura*(*) makamıydı.

SSCB'de bütün erkek yurttaşlar için askerlik hizmeti zorunluydu. Kökeni Kızıl Ordu'ya(*) dayanan silahlı kuvvetler kara, deniz ve hava kuvvetlerinin yanı sıra hava savunması ve stratejik füzelerle ilgili birimleri kapsardı. Ayrıca yarı askeri geniş bir milis örgütlenmesi de bir tür bölgesel yedek kuvvet olarak önemli bir işlev görürdü. SSCB, stratejik nükleer füze donanımı bakımından dünyada ABD ile birlikte ilk sırada yer alırdı.

SSCB'de olağan kolluk işleri İçişleri Bakanlığı'na (MVD) bağlı milis kuvvetleri aracılığıyla yürütülürdü. Buna karşılık siyasal düzeyde asayişi sağlama ve kamu düzenini koruma görevi, aynı zamanda istihbarat ve karşı istihbarat etkinliklerini yürüten KGB'ye(*) verilmişti. KGB'nin birkaç yüz bin kişiden oluşan ve modern araçlarla donanmış olan özel birlikleri vardı. Öte yandan *drujina* sistemi çerçevesinde 5 milyondan fazla kişi ayda birkaç saat olmak üzere devriye görevi yaparak kolluk işlerinde milislere yardımcı olurdu.

EKONOMİ

Sovyet ekonomik sistemi, bütün üretim araçlarının devlete ait olması ilkesine dayanıyordu. Bu ilke uyarınca ülkede merkezî planlamaya dayanan bir ekonomi yürürlükteydi. 1980'lerin sonlarında merkeziyetçiliği azaltma, piyasa mekanizmalarını uygulama ve özel mülkiyet alanını genişletme yolunda atılan adımlarla ekonomide yapısal bir değişim süreci başlatıldı.

Ekonomiye yön veren merkezî planların hazırlanması bir dizi aşamayı izlerdi. Parti ve hükümetin belirlediği ana hatlar ve öncelikler doğrultusunda Gosplan(*) (Devlet Planlama Komitesi) tarafından ortaya konan taslak plan, ilgili bakanlıklar ve yerel birimlerde görüşülerek daha da geliştirilirdi. Ardından Gosplan, görüş ve önerilerle birlikte taslak planı yeniden ele alır, gerekli düzeltmeleri yaparak ayrıntılı bir plan hazırlardı. Hükümetçe gözden geçirilerek son biçimini alan plan, SSCB Yüksek Sovyeti'nden geçerek resmileşirdi. Ülke ekonomisine yön veren bir başka önemli kuruluş Gosbank'dı (SSCB Devlet Bankası). Gosbank merkez bankası işlevlerini görmenin yanı sıra hükümetin mali ve kredi politikalarını yürütür, devlet işletmelerinin hesaplarını tutardı.

Çarlık yönetiminden devraldığı geri ekonomik temel üzerinde hızlı bir kalkınma gerçekleştiren SSCB, dünyanın sayılı ekonomik güçleri arasına girmişti. Bu hızlı gelişmeye karşın, tüketime yönelik sanayilerin geriliği, teknoloji ve verimlilik düzeyinin düşüklüğü ve dış ticaret hacminin küçüklüğü ekonomiyi olumsuz yönde etkiliyordu. Öte yandan toplumun yaşam düzeyi birçok gelişmiş ülkenin gerisindeydi. Tarımın hemen tümüyle kolektifleştiği SSCB'de iki temel tarımsal işletme birimi *kolhoz*(*) ve *sovhoz*'du(*). Devlete ait topraklarda üretim yapan kolektif çiftliklerin oluşturduğu *kolhoz*'lar, belirlenmiş bir kotaya göre ürünlerini devlet kuruluşlarına satmakla yükümlüydü. *Kolhoz*'ların elde ettiği kârın bir bölümü üyeleri arasında paylaştırılırdı. Doğrudan devletçe işletilen *sovhoz*'larda ise köylüler ücretli işçi olarak çalışırdı. Bir *sovhoz*'un sahip olduğu arazi miktarı genelde ortalama bir *kolhoz*'unkinden üç kat büyüktü. Üretimde *sovhoz*'ların payı özellikle sanayi bitkilerinde çok daha düşüktü. Ayrıca köylüler ve tarım işçileri kendilerine verilen küçük arazilerde sebze üretimi, mandıracılık ve kümes hayvancılığı yaparlardı.

İmalat sanayisi, madencilik ve elektrik, su gibi kamu altyapı yardımlarıyla birlikte net maddi hasılanın beşte ikisini oluşturur ve toplam işgücünün üçte birini istihdam ederdi. Toplam sanayi üretiminin üçte ikisini yatırım malları üretimi oluştururdu, özellikle makine, metal, metalurji ve kimya sanayilerine büyük önem verilirdi.

TARİH

ÇARLIK YÖNETİMİNİN SON YILLARI. Rusya 19. yüzyılın ortalarında 1917 Devrimi'yle sonuçlanacak olan bir karışıklık dönemine girdi. Çarlık yönetimi iktidarını güçlendirmek için bir yandan katı otokratik yönetim yapısını korurken, bir yandan da sanayiyi güçlendirip halkın eğitim düzeyini yükseltecek reformları yürürlüğe koydu. Çarlık yönetimine karşı gizli örgütlenmelerin yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde her türlü muhalefet acımasızca bastırılıyordu. Siyasal baskılar özellikle 1848'deki devrimci dalgayla doruğuna ulaştı. 1861'de serfliğin kaldırılmasından sonra feodal ilişkiler hızla çözülürken kapitalizmin gelişmesine elverişli bir ortam doğdu. Aynı dönemde sosyalist hareket de güç kazanmaya başladı. Sosyalistler iki ana akımın çevresinde örgütlenmişlerdi: Narodnik hareketin mirasçısı olan Sosyalist Devrimci Parti ve Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDRP). RSDRP'nin 1903'teki ikinci kongresinden sonra sosyal demokrat hareket başını V. I. Lenin'in çektiği Bolşevikler ve L. Martov'un öncülük ettiği Menşevikler olarak iki kanada ayrıldı. Ekim 1905'te başlayan demiryolu grevinin genel greve dönüşmesi ve Petersburg Sovyeti'nin oluşturulmasıyla devrimci hareket doruğuna ulaştı. Güç durumda kalan Çar II. Nikolay meşruti sistemi öngören bir anayasa ve seçilmiş meclis sözü verdi. Ama Nisan 1906'da toplanan Birinci *Duma* (Meclis) çarlık yönetimiyle çatışmaya girince dağıtıldı. Kısa ömürlü İkinci *Duma*'nın ardından kurulan Üçüncü ve Dördüncü *Duma*'lar genelde çarlık yönetimini destekledilerler. Başbakan Pyotr Stolipin'in 1911'de öldürülmesinden sonra hükümet üzerinde çarlık danışmanları etkili olmaya başladı. Bunlardan G. Rasputin sarayda büyük bir nüfuz kazandı.

Çarlık yönetimine duyulan hoşnutsuzluk I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkımla birlikte daha da arttı. Mart 1917'de Moskova'da başlayan grev ve protesto gösterileri Şubat Devrimi olarak bilinen ayaklanmaya dönüştü. Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti ile *Duma*'nın vardığı antlaşma sonucunda bir Geçici Hükümet oluşturuldu. Hükümete bağlı birliklerce Pskov'da kuşatılan Nikolay'ın 15 Mart'ta tahttan çekilmesiyle çarlık yönetimi yıkıldı.

İKTİDARIN SOVYETLERE GEÇMESİ. Şubat Devrimi'nin sonuçları. Petrograd'ı (Petersburg) örnek alan sovyet tipi örgütlenmelerin kısa sürede bütün ülkeye yayılmasına karşın, Sovyet Devrimi'nin(*) ilk aşaması olan Şubat Devrimi'yle iktidar Geçici Hükümet'in eline geçti. Güç ve çetin sorunlarla karşı karşıya gelen Geçici Hükümet,

giderek radikal bir tutuma yönelen işçilerin, köylülerin, askerlerin ve azınlık milliyetlerin taleplerini yerine getirmede yetersiz kaldı. "İlhaksız ve tazminatsız demokratik bir barış" beklentisinin tersine savaşı sürdürme yönünde hazırlıklara girişilmesi, Nisan Günleri olarak bilinen geniş çaplı kitle gösterilerine yol açtı. Bunu Sosyalist Devrimcilerin ve Menşeviklerin de bakanlık görevleri almasını sağlayan bir hükümet düzenlemesi izledi. Temel sorunların çözümünde hiçbir ilerleme gösteremeyen yeni koalisyon, I. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ni toplamakla birlikte, önemli konularda karar vermeyi, demokratik bir anayasa hazırlaması öngörülen Kurucu Meclis'in toplanmasına değin erteleme yoluna gitti. Savaş ve donanma bakanı olarak hükümette büyük ağırlığı olan A. Kerenski'nin haziranda Galiçya cephesinde başlattığı saldırının getirdiği bozgun yaygın bir moral bozukluğuna ve bütün kurumlarda çözülmeye zemin hazırladı.

Bu arada Rusya'ya dönerek ünlü Nisan Tezleri'yle(*) "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganı altında Bolşevikleri Geçici Hükümet'e tavır almaya yönelten Lenin, L.Troçki ve bazı Menşevikleri de yanına çekerek kitleleri harekete geçirmeye yönelik bir propaganda ve örgütlenme kampanyası başlatmıştı. Böylece hızla güç toplayan Bolşevikler, işçi ve asker sovyetlerinde giderek etkili bir konum kazandı. Kronştadt denizcilerinin öncülüğünde Petrograd'da başlayan Temmuz Günleri gösterileri Bolşevikler ile Geçici Hükümet arasında bir güç denemesi niteliğine büründü. Bolşevik önderliğin geri çekilme kararıyla duruma egemen olan Geçici Hükümet, başbakanlığı üstlenen Kerenski'nin yönetiminde solu sindirme politikasına yöneldi. Ama bu gelişmeden yararlanmaya çalışan General Kornilov'un başarısız sağ darbe girişimi, sovyetlerin devrimi korumak üzere sahneye çıkmasını getirdi.

Ekim Devrimi. Kornilov olayının ardından Geçici Hükümet halk arasındaki desteğini hızla yitirirken, işçiler fabrikalarda denetim kurmaya, köylüler topraklara el koymaya, askerler orduyu terk etmeye ve azınlık milliyetler de bağımsızlık doğrultusunda adımlar atmaya başladı. Bu ortamda "Barış, Toprak ve Ekmek" sloganıyla geniş kitleleri etkileyen Bolşevikler, başta Petrograd ve Moskova olmak üzere ülkenin hemen her yanındaki sovyetlerde çoğunluğu kendi saflarına çekmeyi başardılar. Ama Finlandiya'da saklanmakta olan Lenin'in iktidarı silahla ele geçirme çağrılarına karşın, öteki Bolşevik önderlerin çoğu demokratik yollardan Geçici Hükümet'i uzaklaştırma arayışına girdi. Derin siyasal ayrılıklar nedeniyle Demokratik Konferans gibi girişimler sonuçsuz kaldı. Petrograd'a gizlice dönen Lenin, Bolşevik Parti Merkez Komitesi'nden silahlı ayaklanma kararını geçirerek iktidara el koyma hazırlıklarını başlattı. Kerenski'nin bu sırada Petrograd Sovyeti'ne karşı almak istediği önlemler, Bolşevikleri II. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin toplanmasından önce harekete geçmeye zorladı. Lenin'in talimatı üzerine Bolşeviklere bağlı askerler ile işçilerin oluşturduğu Kızıl Muhafızlar, 7-8 Kasım (eski takvime göre 25-26 Ekim) gecesi pek bir direnişle karşılaşmadan Geçici Hükümet'i devirdiler. Ardından Bolşevikler ile Sol Sosyalist Devrimcilerin çoğunluğu oluşturduğu II. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, bütün iktidar yetkilerinin Sovyet Merkezî Yürütme Komitesi'nin elinde toplandığını ilan etti. Lenin'in başkanlığında oluşturulan Halk Komiserleri Konseyi de hükümet görevini üstlendi.

SOVYET İKTİDARININ PEKİŞMESİ. Bolşevik egemenliğinin sağlanması. Petrograd'daki iktidar değişikliğinden sonra Rusya'nın büyük bölümünde denetim yerel sovyetlerin eline geçti. Moskova dışında pek bir çatışmanın ortaya çıkmadığı bu süreçte, Güney Rusya'da Ukrayna milliyetçilerinin ve Don Kazaklarının direnişi özerk bir yapı yarattı. Öte yandan Finlandiya'nın bağımsızlık kararı resmen tanındı.

Yeni Sovyet yönetimi ilk iş olarak bütün toprakları kamulaştırarak köylülere dağıtma ve çarlık rejiminin yaptığı emperyalist nitelikli antlaşmaları feshederek barış çağrısında bulunma yoluna gitti. Bu iki temel adımı sanayide işçi denetiminin kurumlaştırılması, bankaların devletleştirilmesi, devrim mahkemeleri ile işçi milislerinin kurulması, sınıf ayrıcalıklarına son verilmesi ve erkek-kadın eşitliğinin sağlanmasıyla ilgili kararnameler izledi. Kamenev ve Zinovyev gibi Bolşevik önderlerin iktidarı öteki sol gruplarla paylaşma önerilerine karşın, Halk Komiserleri Konseyi'nde, yalnızca sovyetlere dayalı yönetim biçimini kabul eden Sol Sosyalist Devrimcilere yer verildi. Bu arada Kadetler ile öbür Bolşevik karşıtı gruplara karşı bir sindirme kampanyası başlatıldı ve muhalefeti bastırmak üzere Çeka adlı gizli polis örgütü oluşturuldu. Bolşeviklerin ancak dörtte bir oranında temsilci sokabildiği Kurucu Meclis Ocak 1918'de toplandıktan hemen sonra dağıtıldı.

İtilaf Devletleri'nin baskısına karşın Almanya'yla barış görüşmelerine oturan Sovyet yönetimi, görüşmelerin kesilmesini izleyen Alman saldırısıyla ciddi bir tehdit altına girdi. Büyük ödünler pahasına da olsa bir "soluklanma dönemi"nin gerektiğini savunan Lenin, bazı Bolşeviklerin ve Sol Sosyalist Devrimcilerin sert muhalefetini güçlükle aşarak, Baltık bölgesi, Polonya, Ukrayna ve Kafkaslar'dan çekilmeyi öngören Brest-Litovsk Antlaşması'nın (Mart 1918) onaylanmasını sağladı.

İç savaş ve dış müdahaleler. Bolşeviklerin barıştan yararlanarak Sovyet iktidarını pekiştirme çabaları, Mayıs 1918'de başlayan iç savaşla yeni bir dönemece girdi. Savaş tutsaklarından oluşan Çekoslovak Lejyonu'nun geri gönderilmesi sırasında çıkan çatışma ve ardından Trans-Sibirya Demiryolu'nun bu birliklerin eline geçmesi, Volga'nın doğusundaki geniş topraklarda bir iktidar boşluğu yarattı. Böylece biri Omsk'ta, biri de Samara'da olmak üzere Bolşevik karşıtı iki güç odağı ortaya çıktı. Bunların ilki, Beyaz Ordu olarak nitelendirilen ve eski çarlık generallerince yönetilen karşıdevrimci kuvvetlere dayanıyordu. İkincisi ise Sosyalist Devrimcilerin çevresinde toplanmış kuvvetlerden oluşuyordu. Bu arada Bolşevikleri devirerek Rusya'yı yeniden savaşa sokmak isteyen İngiltere, Fransa ve ABD ülkenin kuzeyine, Japonya ve ABD de Doğu Sibirya'ya asker çıkardı. Almanya'nın kesin yenilgiye uğrayarak teslim olmasından sonra da sürdürülen bu müdahaleci tutum, para, silah ve asker yardımıyla Beyaz Ordu'yu ayakta tutma hedefine yöneldi.

Troçki'nin önderliğinde yeniden düzenlenen Kızıl Ordu, 1919'dan başlayarak Sovyet yönetimini yıkmaya yönelik bir dizi saldırıyla karşı karşıya geldi. Sibirya'dan A. Kolçak, Baltık bölgesinden N. Yudeniç, Don bölgesinden de A. Denikin komutasında Petrograd'a doğru ilerleyen kuvvetler birbiri ardı sıra püskürtüldü. Askeri güç bakımından daha üstün olan Beyaz Ordu'nun yenilgisinde önemli rol oynayan bir etken de köylülere ve Rus olmayan milliyetlere karşı izlenen acımasız ve düşmanca politika oldu. 1920 başlarında Kolçak'ın yakalanmasıyla karşıdevrim tehlikesi büyük ölçüde ortadan kaldırıldı. Kızıl Ordu'nun askeri zaferleri aynı zamanda Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın Sovyet yönetimi altına girmesini sağladı. Buna karşılık Almanya'nın yenilgisinin ardından kurulan Estonya, Letonya ve Litvanya cumhuriyetleri İtilaf Devletleri'nin desteğiyle varlıklarını korudular. Sınır anlaşmazlığı nedeniyle Kızıl Ordu'nun Polonya'ya karşı yürüttüğü savaş yenilgiyle noktalandı ve Riga Antlaşması (Mart 1921) uyarınca Ukrayna ve Beyaz Rusya topraklarının önemli bir bölümü Polonya yönetimine bırakıldı.

Kırım'ı üs edinen P.N. Vrangel'in 1920 ortalarında başlattığı son Beyaz Ordu saldırısının boşa çıkarılmasıyla iç savaş fiilen sona erdi. Japon işgalindeki Doğu Sibirya'nın Sovyet yönetimine bağlanması ise 1922 sonbaharında gerçekleşti. İç savaş boyunca yaşanan kanlı olaylar iki taraftan yaklaşık 100 bin kişinin yaşamını yitirmesine ve 2 milyon dolayında kişinin ülkeden kaçmasına yol açtı.

Tek parti diktatörlüğü ve Savaş Komünizmi. Brest-Litovsk Antlaşması'ndan sonra Sol Sosyalist Devrimcilerin hükümetten çekilmesiyle yönetime tek başına egemen olan ve Rus Komünist Partisi (Bolşevik) adı altında yeniden örgütlenen Bolşevikler, iç savaş ortamında adım adım sovyetlerdeki Menşevik ve Sosyalist Devrimci muhalefetine son verdiler. Bu sürece aynı zamanda parti içinde sıkı merkeziyetçilikle belirlenen bir kurumlaşma eşlik etti. Öte yandan iç savaşın dayattığı ağır sorunlar, ülkenin kaynaklarını seferber etmek ve devrimi korumak için ekonomik ve toplumsal alanlarda hızlı bir dönüşümü gündeme getirdi. "Savaş Komünizmi" olarak adlandırılan bu politika çerçevesinde sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerindeki devlet denetimi en küçük işletmeleri de kapsayacak biçimde genişletildi. Karşılıksız para basma yönteminin iflas noktasına varması üzerine, işçi ücretlerinin ürün ve karnelerle ödendiği bir tür "doğal ekonomi" uygulamasına gidildi. Tahıl ürünlerini almada mal ve para sıkıntısı baş gösterince, köylülerin tahıl fazlasına karşılıksız el koymaya dayanan bir sistem geliştirildi. Savaş Komünizmi politikası hızla gerilemekte olan sanayiyi durgunluk noktasına getirmenin ve tarımda çöküşe yol açmanın yanı sıra işçiler ve köylüler arasında da yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Bu arada Komünist Parti içinde Demokratik Merkeziyetçiler(*) ve İşçi Muhalefeti(*) gibi gruplar etkili bir konum kazanmaya başladı. Başını Troçki ve N.I. Buharin'in çektiği bir kesim de sendikaların sanayiyi denetlemesine dayanan ve hızla komünizme geçişi öngören bir programla ortaya çıktı. Savaş Komünizmi'ni sürdürmenin Sovyet yönetimini tehlikeye düşüreceğini gören Lenin, değişik eğilimler arasındaki anlaşmazlık noktalarının ele alındığı X. Parti Kongresi'nde (Mart 1921) "stratejik bir geri adım" olarak nitelendirdiği Yeni Ekonomi Politikası'nın(*) (NEP) benimsenmesini sağladı.

Yeni Ekonomi Politikası. Savaş Komünizmi'ni sona erdiren ilk önemli adım köylülerden tahıl fazlasını zorla alma yerine ürün biçiminde bir vergi konması oldu. Ardından köklü bir dönüşü sağlayan NEP çerçevesinde para sistemi ve piyasa ekonomisi geri getirildi. Köylülere gerekli vergiyi ödedikten sonra ürünlerini pazarda serbestçe satma olanağı tanındı. Ticari işletmelerin çoğu ve küçük ölçekli sanayi kuruluşları devletin elinden çıkarılarak *nepmen* denen yeni iş-

adamları sınıfına bırakıldı. Büyük ölçekli sanayi, ulaşım, bankacılık ve doğal kaynaklar alanında kamu mülkiyeti korunmakla birlikte, kapitalist işletme tekniklerinden yararlanmaya yönelik düzenlemelerle önemli değişiklikler gerçekleştirildi.

NEP uygulaması tarım ve sanayi üretiminde kısa sürede belirgin bir iyileşme sağladı. 1920'lerin ortalarına doğru ekonominin birçok alanında savaş öncesindeki düzeye ulaşıldı. Bu arada sosyalist ekonominin inşası konusu Komünist Parti içindeki iktidar çekişmesinin odak noktalarından biri durumuna geldi.

PARTİ İÇİ ÇEKİŞMELER. Lenin'in "aşırı sol" olarak nitelendirilen muhalefet gruplarını etkisiz hale getirdiği X. Parti Kongresi'nden sonra başlatılan sistemli temizlik hareketi, giderek güç kazanan İosif Stalin'in Nisan 1922'de parti genel sekreterliğine kadar yükselmesinin yolunu açtı. Sağlığı giderek bozulan Lenin'in devlet ve parti yönetiminden uzak kaldığı dönemde Troçki eski güçlü konumunu yitirirken, Stalin, Zinovyev ve Kamenev'in oluşturduğu *troyka* (üçlü yönetim) parti ve devlet kademelerine egemen olmaya başladı. Parti içinde gelişen "bürokratizm, aşırı merkeziyetçilik ve Büyük Rus şovenizmi" gibi eğilimlere karşı Lenin'in yönelttiği eleştiriler sonuçsuz kaldı. Bu duruma müdahale etmenin yanı sıra olası bir iktidar çekişmesini "kolektif önderlik" sistemiyle önleme amacını taşıyan ve Lenin'in Vasiyeti(*) olarak bilinen belgelerin yazıldığı sırada (Aralık 1922-Ocak 1923) Stalin'in partide sıkı bir denetim kurma çabaları bütün hızıyla sürüyordu. Nisan 1923'te toplanan XII. Parti Kongresi bu gelişmeyi pekiştiren sonuçlar verdi. Troçki'nin 1923 sonbaharında *troyka*'ya karşı başlattığı açık muhalefet parti aygıtının sert baskısıyla karşılaştı. Lenin'in ölümünü izleyen XIII. Parti Kongresi (Mayıs 1924), Stalin'in iktidar mücadelesindeki üstünlüğünü belgeledi.

Zinovyev ve Kamenev'in Aralık 1925'te muhalefete geçmesiyle yeni bir dönemece giren parti içi çekişmede, Stalin, Lenin'e dayandırdığı "tek ülkede sosyalizm" tezine karşı çıkmakla suçladığı muhalefeti bütünüyle sindirmeye yöneldi. 1926 sonbaharında Troçki ve Zinovyev ile yandaşları parti ve devlet kademelerinden uzaklaştırıldı. XV. Parti Kongresi'ndeki (Aralık 1927) tasfiyeden sonra Zinovyev-Kamenev grubu direnişten vazgeçti. Muhalefeti sürdürmeye çalışan Troçki ve yandaşları ise baskıcı yöntemlerle etkisiz hale getirildi.

DEVRİM SONRASINDA DIŞ POLİTİKA. Daha 1921'de bir dünya devrimi yerine kendi varlığını korumayı öne alan Sovyet yönetimi, aynı yıl Polonya, Baltık devletleri, Türkiye, İran ve Afganistan'la antlaşmalar imzalayarak güvenli bir kuşak oluşturmaya yöneldi. Dış dünyayla ticari ilişkilerin normalleştirilmesinin ardından Nisan 1922'de Almanya'yla imzalanan Rapallo Antlaşması, Batı'nın diplomatik kuşatmasında önemli bir gedik açtı. Sovyet yönetimini 1924'te tanıyan İngiltere'yi çok geçmeden başka ülkeler de izledi.

Bu arada III. Enternasyonal (Komintern) aracılığıyla Avrupa'daki komünist partileri yönlendiren Sovyet yönetimi, Asya'da gelişen milliyetçi hareketlerle de işbirliğine özen gösterdi. Özellikle Çin'de iktidar mücadelesi yürüten Kuomintang 1927'ye değin Sovyet yönetiminden geniş çaplı destek aldı.

SOVYET REJİMİNİN YAPILANMASI. Troçki ve Zinovyev'in başını çektiği Sol Muhalefet'i ortadan kaldırarak konumunu pekiştiren Stalin, 1928'den sonra "sola dönüş" çizgisini başlatınca, daha önce kendisiyle işbirliği yapmış olan Buharin, A. Rikov ve M. Tomski gibi önderleri Sağ Muhalefet olarak karşısına aldı. İki yıl süren bu yeni parti içi mücadele, NEP dönemi uygulamalarından vazgeçilerek Sovyet toplumunda köklü dönüşümler yönünde hızlı adımlar atılmasını getirdi.

Beş yıllık planlar. Sanayileşme atılımının gündeme gelmesiyle birlikte merkezi denetimin aracı olarak planlama konusu büyük önem kazandı. Stalin'in doğrudan müdahaleleriyle üretim hedefleri yükseltilerek Nisan 1929'da benimsenen I. Beş Yıllık Plan'ın uygulanması sırasında devlet işletmelerinin özerkliğine büyük ölçüde son verildi. Öte yandan küçük ölçekli sanayi ve ticaret kuruluşları da yeniden denetim altına alındı. Eldeki kaynakların ve işgücünün sınırlılığı nedeniyle hedeflere ulaşmada sıkıntılar baş gösterince, tarım ve tüketim malları aleyhine ağır sanayiye öncelik verme yoluna gidildi. Zamanından önce, Aralık 1932'de tamamlandığı açıklanan I. Beş Yıllık Plan sonuçta çelik sanayisi, elektrik üretimi ve makine yapımı gibi dallarda çarpıcı artışlar elde edilmesini sağladı. Ocak 1933'te uygulanmaya başlayan ve süresinde tamamlanan II. Beş Yıllık Plan döneminde yeni kurulmuş tesislerin üretime geçmesiyle daha büyük ilerlemeler sağlandı ve yaşam düzeyi de belirli ölçülerde yükseltildi. 1938'de yürürlüğe giren III. Beş Yıllık Plan, öngördüğü hedeflerin gerisinde kalmakla birlikte SSCB'yi bir sanayi ülkesine dönüştürerek ve güçlü bir teknolojik temel yaratarak amacına ulaştı.

Kolektivizasyon. Geleneksel tarım yapısını değiştirerek sanayi için gerekli sermaye birikimini sağlama açısından büyük önem taşıyan kolektivizasyon(*), başlangıçta köylülerin gönüllü olarak *kolhoz*'lara katılması temelinde yürütüldü. Bu uygulama 1929'da "kulakların bir sınıf olarak tasfiye edilmesi" hedefinin benimsenmesiyle zora dayalı bir biçim kazandı. Böylece bir yıl içinde köylülerin yarısından çoğu *kolhoz*'larda toplandı. Ama bunu izleyen direnişler ve verim düşüşü kolektivizasyon sürecini yavaşlatmayı zorunlu kıldı. Kısa bir süre sonra daha sistemli baskılarla yeniden başlatılan zorlama politikası, ciddi kıtlıklar ve aksaklıklar pahasına 1936'da *kolhoz*'ların bütün köylere yayılmasıyla amacına ulaştı.

Toplum ve kültür. Stalin'in ekonomik alandaki dönüşümlerine yaşamın hemen her alanında totaliter bir yapının egemen kılınması eşlik etti. Böylece bireyin kolektif örgüte bağımlı olduğu bir toplumsal doku ortaya çıktı. Bireysel sorumluluğu geliştirmeye verilen ağırlık, yöneticilerin otoritesini güçlendirirken, beceri ve alışmaya dayalı bir farklılaşma getirdi. Eğitim, sanat ve kültür alanında NEP döneminin görece özgür ve deneylere açık ortamı yerini, yol gösterici ilkelerin tepeden belirlendiği, katı bir denetime bıraktı. Eğitimde sanayinin pratik gereksinimleri öne çıkarılarak teknik ve mesleki okullara dönük bir politika benimsendi. Sanat ve bilimin parti aygıtının hizmetinde hareket etmesi, uyulması zorunlu bir kural haline getirildi. Bütün bunların sonucu olarak kültürel yaşam dar kalıplarla sınırlandırıldı.

Dış politika. Stalin'in "sola dönüş"ü dış politikaya da yansıyarak diplomatik düzeyde dışa kapanmayı getirdi. Bu arada Komintern aracılığıyla sosyal demokrat partilere ve reformcu hükümetlere karşı düşmanca bir tutum izlendi. Ama Nazizmin yükselişi çok geçmeden SSCB'yi Batı'da müttefikler aramaya yöneltti. Uzakdoğu'da da Mançurya'nın Japon işgaline girmesi Çin'e karşı tutumun gözden geçirilmesi gereğini ortaya çıkardı.

STALİNİST SİSTEMİN KURUMLAŞMASI. Büyük Temizlik. 1934'e gelindiğinde SSCB'nin ekonomik ve siyasal yapısı Stalin'in çizdiği çerçeveye oturmuş bulunuyordu. Ama uygulanan politikaların ve baskıların yarattığı gerginlikler ve huzursuzluklar kitlelerin yanı sıra parti içinde de yansımasını buluyordu. Stalin'in her türlü muhalefeti ezme politikası doğrultusunda başlattığı Büyük Temizlik(*) hareketi özellikle parti ve devlet kademelerinde yaygın bir tutuklama, sürgün ve tasfiyeye yol açtı. Daha önce Stalin'e karşı mücadele etmiş "Eski Bolşevik" önderler düzmece kanıtlara ve baskıyla alınan itiraflara dayandırılan üç toplu mahkemede saf dışı edildi. Bunlara bağlı olarak daha alt kademelerde de binlerce kişi çeşitli cezalara çarptırıldı ve baskılara uğradı. Ayrıca sanayileşme ve kolektivizasyonun yürütülmesi sırasında milyonlarca kişi "halk düşmanı" olarak çalışma kamplarına gönderildi.

Yeni anayasa. Büyük Temizlik hareketinin başladığı sıralarda rejimi kurumlaştırmaya da yönelen Stalin, ilk iş olarak 1936'da yeni bir anayasayı yürürlüğe koydu. Demokratik hak ve özgürlüklere geniş ve ayrıntılı biçimde yer verilen bu anayasada sovyet sisteminin işleyişine parlamenter bir biçim verildi. Uygulamada sıkı bir merkezi otoritenin geliştirilmesine ve Ruslaştırma politikasının yeniden canlandırılmasına karşın, biçimsel federal yapıyı korumanın da ötesine gidilerek birlik cumhuriyetlerine ayrılma hakkı da tanındı. Yeni anayasanın yaklaşımına uygun olarak hukuksal ve siyasal düzeyde devlet kurumlarının kalıcılığı anlayışı vurgulanmaya başladı.

Bu temelde gelişen gelenekçi, tutucu eğitim ve kültür politikaları, kurulu düzeni savunmayı başlıca ilke durumuna getirdi. Sanat ve bilim alanındaki yeni akım ve düşünceler "burjuva biçimciliği" ve "gerici idealizm" gibi suçlamalarla bastırıldı. Aile düzeni ve çalışma yaşamı konusunda sistemli biçimde püriten bir ahlak anlayışı işlendi.

Dış politika. Artan dış tehditler nedeniyle pragmatik bir dış politika yürütmeye başlayan Stalin, dışişleri komiserliğine getirdiği M. Litvinov aracılığıyla ortaklaşa güvenlik arayışına girerken, Komintern aracılığıyla da komünist partileri "halk cephesi" çizgisine çekmeye yöneldi. Bu doğrultuda ABD ile diplomatik ilişki kuran (1933) ve Milletler Cemiyeti'ne (1934) giren SSCB, ayrıca Fransa ve Çekoslovakya ile savunmaya dönük askeri ittifaklar oluşturdu (1935). Komünist partilerin Fransa ve İspanya'da halk cephesi yoluyla iktidara ortak olması SSCB'ye belirli bir nüfuz kazandırdı. Bununla birlikte olası müttefikleri korkutmama düşüncesiyle İspanya İç Savaşı'nda (1936-39) Cumhuriyetçilere verilen destek sınırlı bir düzeyde tutuldu. Ortaklaşa güvenlik umudunu ortadan kaldıran Münih Anlaşması'nı (1938) Hitler'i Doğu'ya yöneltme politikası olarak gören Stalin, 1939 başlarında Litvinov'un yerine Molotov'u geçirerek Almanya'yla uzlaşma yollarını aramaya başladı. Bunun sonucunda imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na (Ağustos 1939) bağlı gizli protokolde Polonya'nın paylaşılması ve SSCB'ye Estonya, Letonya, Finlandiya ve Besarabya ile ilgili olarak hareket serbestliği tanınması konusunda anlaşmaya varıldı.

II. DÜNYA SAVAŞI. Hitler tehlikesiyle birlikte 1933'ten sonra savunmaya ve askeri modernleşmeye verilen büyük öneme karşın, Sovyet ordusu geniş çaplı tasfiyelerin de etkisiyle gerekli hazırlıktan yoksun bulunu-

yordu. Ama Almanya'yla varılan anlaşmanın sağladığı elverişli ortamda, SSCB II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Doğu Avrupa'da önemli mevziler elde etti. Polonya'dan kısa sürede alınan topraklar Beyaz Rusya ve Ukrayna'ya bağlandı; işgal edilen üç Baltık cumhuriyeti de Ağustos 1940'ta ilhak edildi. Finlandiya'ya giren Sovyet kuvvetleri ise sert bir direnişle karşılaştı ve Kış Savaşı (Kasım 1939-Mart 1940) olarak da bilinen Sovyet-Fin Savaşı'nda(*) Fin hatları güçlükle aşılabildi.

Alman kuvvetlerinin Batı ve Kuzey cephelerindeki askeri zaferlerinden sonra Hitler'in Doğu'ya dönmesi tehlikesi ortaya çıkınca, SSCB bir yandan savaş hazırlığını artırmaya, bir yandan da bu tehlikeyi savuşturacak önlemler almaya yöneldi. Sovyet birliklerinin Besarabya ve Bukovina'yı işgal etmesiyle iki ülke arasında gerginleşen ilişkiler, Balkanlar'daki Nazi ilerleyişinden sonra kopma noktasına ulaştı. Japonya'yla Nisan 1941'de imzalanan tarafsızlık antlaşması ve Stalin'in ısrarla izlediği yatıştırma politikası, Hitler'in Haziran 1941'de SSCB'ye yönelik saldırıyı başlatmasını önleyemedi.

Sovyet hatlarını kısa sürede yararak Leningrad (bugün Petersburg) kapılarına ve Moskova yakınlarına kadar ulaşan Alman kuvvetleri Doğu Ukrayna'nın tamamını ve Kırım Yarımadasının büyük bölümünü ele geçirdi. Ama Almanların ikmal hatlarından uzaklaşmasıyla birlikte Sovyet direnişi daha sertleşti. İlk paniği atlatarak toparlanan Sovyet birlikleri, ABD ve İngiltere'den gelen askeri destekle Alman ilerleyişini durdurduğu gibi Alman kuvvetlerine ağır kayıplar da verdirmeye başladı. Kış aylarındaki yeni Alman saldırısı da bir süre sonra durakladı ve yer yer püskürtüldü. 1942 yazında Stalingrad (bugün Volgograd) çevresinde yoğunlaşan Alman harekâtı bir çıkmaza dönüşerek büyük bir bozgunla noktalandı. Düzenli biçimde geri çekilmeye çalışan Alman birlikleri karşı saldırılarla birbiri ardı sıra mevzilerinden söküldü. 1943'ün sonlarına gelindiğinde Nazilerin işgalindeki toprakların yaklaşık üçte ikisi kurtarılmış bulunuyordu.

1944'te geniş bir cephenin değişik kesimlerinde Alman birliklerini izlemeye başlayan Sovyet ordusu Doğu Avrupa'da sürekli ilerleyerek birkaç koldan Alman topraklarına kadar ulaştı. Berlin'in düşmesiyle savaş SSCB için kesin zaferle sonuçlandı.

Savaşta büyük bir yıkım görmenin yanı sıra 18 milyon dolayında kayıp veren SSCB'yi zafere ulaştıran en önemli etken savaşın bir anayurt savunmasına dönüştürülmesi oldu. Stalin kültünün yeni bir yurtseverlik anlayışıyla kaynaştırıldığı bu dönemde halkın topyekûn direnişi belirleyici bir rol oynadı. Öte yandan ekonominin savaşın gereklerine göre yönlendirilmesi ve dışarıdan sağlanan kaynaklar sanayileşmeye önemli bir itici güç kazandırdı.

SSCB'nin savaş sürecinde İngiltere ve ABD ile kurduğu ittifakta zaman zaman ortaya çıkan pürüzler, Tahran, Yalta ve Potsdam konferanslarında Avrupa ve Asya'daki yeni siyasal haritanın çizilmesiyle bağlantılı olarak açık bir nüfuz mücadelesine dönüştü. Sovyet ordusunun ilerleyişiyle Doğu Avrupa'da elde edilen üstünlük Batılı müttefiklerce onaylanırken, Stalin'in başka bölgelerde de Sovyet etkisini güçlendirmeye yönelik önerileri ABD ve İngiltere'nin direnişiyle karşılaştı. Bununla birlikte SSCB savaştan ABD'ye rakip ikinci büyük güç olarak çıktı.

SAVAŞ SONRASI. Yeniden inşa. Alman işgalinde büyük yıkıma uğrayan bölgelerin kalkındırılmasıyla ilgili hazırlıklar daha savaş sırasında başlamıştı. 1946 başlarında açıklanan yeni beş yıllık planda sanayi ve tarım üretimini savaş öncesindeki düzeye ulaştırma ve bu düzeyin üzerine çıkma hedefi benimsendi. Önceliğin verildiği ağır sanayi alanında genelde öngörülen hedefleri de aşan bir başarı elde edildi. İlk Sovyet atom bombası Batılı bilim adamlarının beklediğinden daha kısa bir süre içinde, Eylül 1949'da patlatıldı. Ağır sanayi ve askeri teknolojideki bu çarpıcı gelişmeye karşın, tüketim malları ve tarım için konmuş düşük hedefler bile gerçekleştirilemedi. Özellikle tarımdaki gerilik ve durgunluk ciddi bir sorun oluşturmaya devam ettı.

Siyasal sertleşme. Savaş döneminde kitleleri seferber etmek için uygulanan esnek ve katılımcı politikalar, 1946'dan sonra dış gelişmelerle de bağlantılı olarak yerini sosyalist ideolojiye bağlılığı vurgulayan yoğun bir kampanyaya bıraktı. Bu dönemde Stalin'in parti ve devlet üzerindeki otoritesi en üst düzeye çıktı. Parti organlarının ağırlığı önemli ölçüde azaldı; 1939'dan sonraki ilk kongre ancak 1952'de düzenlendi. Sistemin kapalı yapısı Stalin'in yakın çevresi içinde gelişen bir iktidar mücadelesi yaratmakta gecikmedi. Partide güç kazanmaya çalışan G. M. Malenkov, en büyük rakibi A. A. Jdanov'un ölümünden (Temmuz 1948) hemen sonra onun yandaşlarına karşı geniş çaplı bir temizlik hareketine girişti. Yönetimde giderek belirginleşen sertleşme ve hesaplaşma eğilimleri Stalin'in ölümüne yakın toplanan XIX. Parti Kongresi'nin kararlarına da yansıdı.

Soğuk Savaş. Savaş sonrasında ABD'nin Sovyet etkisini sınırlamak amacıyla başvurduğu askeri ve ekonomik önlemler özellikle Avrupa'da odaklaşan bir çatışma havası doğurdu. Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Varşova Paktı'nın oluşturulmasını izleyen dönemde Stalin, Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist yönetimler üzerinde sıkı bir denetim kurmaya yöneldi. Bu doğrultudaki adımları hızlandıran bir gelişme de Tito önderliğindeki Yugoslavya'nın bağlantısız bir çizgiye yönelmesi oldu.

Ama ABD ve SSCB'yi Soğuk Savaş(*) nedeniyle karşı karşıya getiren en önemli bunalım Uzakdoğu'da patlak verdi. Komünistlerin önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin yeni bir güç olarak ortaya çıkmasının ardından, ikiye bölünmüş olan Kore, ABD'nin Sovyet nüfuzunu sınırlama çabalarında kilit bir konum kazandı. Bunu izleyen Kore Savaşı(*) (1950-53) dünyadaki kutuplaşmanın yarattığı yeni gerginlikleri bütün açıklığıyla ortaya çıkardı.

KRUŞÇEV DÖNEMİ. Geçiş süreci. Stalin'in ölümünden sonra yakın çevresinde yer almış olan parti önderlerinin giriştiği iktidar mücadelesinde L. Beria'yı ve ardından Malenkov'u saf dışı ederek öne çıkan (Eylül 1953) Nikita Kruşçev, Batı Sibirya ve Kuzey Kazakistan'da geniş alanların ekime açılması gibi iddialı tarım projeleriyle ve ustalıklı siyasal manevralarla konumunu kısa sürede güçlendirdi. Malenkov'un başbakanlık görevinden de uzaklaştırılarak yerini N.A. Bulganin'e bırakması (Şubat 1955), Kruşçev'e partide kesin bir üstünlük sağladı. Önceleri daha sert bir dış politikadan yana görünen Kruşçev, Malenkov'un düşüşünden sonra onun savunduğu görüşleri benimseyerek Tito'yla ilişkileri düzeltme yoluna gitti. Ayrıca Cenevre'de ABD başkanı D. Eisenhower ile bir araya gelerek gerginliklerin yumuşatılması yönünde bir adım attı, SSCB'nin Asya ve Afrika'daki yeni bağımsız devletlerle bağlarını güçlendirmeye yönelik dış gezilere çıktı.

XX. Parti Kongresi. Kruşçev'in Stalinizmden uzaklaşma yönünde izlediği politika, Şubat 1956'da toplanan XX. Parti Kongresi'nde yaptığı "gizli konuşma"yla yeni bir boyut kazandı. Stalin'in politikalarını ve başvurduğu şiddet yöntemlerini sert biçimde eleştirerek çeşitli suçlamalar öne süren bu konuşma, daha sonra yerel parti örgütlerinin kapalı toplantılarında da okutularak Stalinizmden arınma olarak bilinen bir kampanyaya temel oluşturdu. Kongrenin getirdiği iki önemli yenilik de "savaşların kaçınılmazlığı" görüşünün terk edilerek "barış içinde bir arada yaşama" ilkesinin benimsenmesi ve "sosyalizme barışçıl yollardan da geçilebileceği" tezinin ortaya konmasıydı.

Kruşçev'in konuşmasının açığa çıkması dünyada büyük yankı uyandırırken Doğu Avrupa'da da önemli gelişmelere yol açtı. Stalinist olarak bilinen yönetimlere karşı yükselen muhalefet çok geçmeden SSCB'yi de içine çeken gerginlikler doğurdu. Polonya'da belirli bir uzlaşmayla düzen sağlanırken, Macaristan'da tırmanan olaylar Sovyet birlikleri kullanılarak bastırıldı.

Bu durumdan yararlanarak kendisini görevden uzaklaştırmaya çalışan karşıtlarının Haziran 1957'de Prezidyum'da sağladığı üstünlüğü Merkez Komitesi'nin desteğiyle boşa çıkaran Kruşçev, Stalin döneminden kalma önde gelen yöneticileri "parti karşıtı bir grup" kurmakla suçlayarak tasfiye etmeyi başardı. Ardından Mart 1958'de başbakanlığı da üstlenerek çatışmadan çok daha güçlenmiş olarak çıktı.

Kruşçev'in ABD ile ilişkileri düzeltme çabasına aynı zamanda füze üretimi ve uzay havacılığı alanında sürdürülen yoğun bir rekabet eşlik etti. Berlin'in statüsüne ilişkin anlaşmazlık yüzünden ABD ile ortaya çıkan gerginlik, iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Ekim 1962'deki Küba Bunalımı'yla(*) doruğuna çıktı. Bu bunalım ABD'nin Küba'ya müdahale etmemesi koşuluyla bu ülkedeki Sovyet füzelerinin sökülmesinden sonra atlatılabildi.

Çin'le kopuş. Kruşçev'in ABD ile doğrudan çatışmadan kaçınma politikası, Batı dünyasına karşı sertliği savunan Çin'e karşı soğuk bir tutum izlenmesini getirdi. Çin'e nükleer silah verilmemesi, sınır anlaşmazlıkları ve sosyalist inşaya ilişkin müdahaleler Çin'in SSCB'den bağımsız bir politikaya yönelmesine yol açtı. Bunun üzerine Kruşçev askeri ve ekonomik yardımları azaltma, Sovyet uzmanlarını geri çekme ve borçların ödenmesini isteme gibi baskı yollarına başvurdu. Çin yönetiminin Kruşçev'e yönelttiği "revizyonizm" suçlaması, bu çatışmaya uluslararası komünist hareketi de etkileyen ideolojik bir boyut kattı. Küba Bunalımı sonrasında Kruşçev'in ABD ile yakınlaşmaya ağırlık vererek dünyanın çeşitli bölgelerindeki gerginlikleri yumuşatmaya yönelmesiyle Çin ve SSCB arasındaki kopuş onarılamayacak bir düzeye çıktı.

Ekonomik sorunlar. SSCB için "barış"ı önemli kılan bir etken de ekonomide karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırabilecek elverişli bir ortam yaratma gereğiydi. Stalin sonrasında halkın yaşam düzeyini yükseltme yolunda gösterilen çabalar pek olumlu sonuçlar vermemişti. Bunun başarılması tarım ve hafif sanayiye geniş kaynakların ayrılmasına bağlıydı. Oysa Kruşçev'in projeleri kötü hasatların ve gıda sıkıntısının önüne geçememişti. Kruşev'in öncelikle tarım için gerekli altyapıyı geliştirecek bir programa yönelmesi, ekonomik büyüme hızındaki düşüşe çözüm getirememesi ve parti ile devlet aygıtında sık sık yeni düzenlemelere gitmesi giderek parti yöneti-

miyle ters düşmesine neden oldu. Bu sorunların dış politikadaki başarısızlıklarla birleşmesi Kruşçev'in düşüşüne zemin hazırladı.

BREJNEV DÖNEMİ. Kolektif önderlik. Merkez Komitesi'nce "ileri yaşı ve bozulan sağlığı" nedeniyle istifasını sunduğu bildirilen Kruşçev'den sonra, Ekim 1964'te Leonid Brejnev'in birinci sekreter, Aleksey Kosigin'in de başbakan olarak ağırlıklı bir konum taşıdığı kolektif bir önderlik oluşturuldu. Sonraki yıllarda bu görünümün korunmasına karşın öteki etkili yöneticilerin tasfiyesiyle güçlü bir konum kazanan Brejnev 1966'da genel sekreter unvanını aldı ve 1977'de bu görevinin yanı sıra Prezidyum başkanlığını üstlendi. Stalinizmden arınma hareketinin durdurulduğu ve siyasal baskılar ile kültür alanındaki denetimin yeniden yoğunlaştığı bu dönemde, bürokratik ve otoriter yönetim biçimine dönülerek parti ile devlet aygıtı sağlamlaştırıldı.

Brejnev yönetimi 1965'ten sonra tarım ve sanayide merkezî denetimi gevşetme yönünde bazı reformlara girişti. *Kolhoz* ve *sovhoz*'lara aktarılan kaynaklar artırılarak ürünlerine verilen fiyatlar yükseltildi ve vergi yükleri azaltıldı. Bu önlemler tarımsal üretimde önceki yıllara göre belirli bir iyileşme sağladı. Sanayide eskimiş teknolojileri yenilemeye yönelik bir program benimsendi. Bu arada işletmelere karar mekanizmasında daha geniş söz hakkı tanınarak maddi teşviklere dayalı bir sistem geliştirildi. Merkezî planlamada ise Kruşçev dönemi öncesinde olduğu gibi her sektörün sorumluluğu ilgili bakanlığa bırakıldı. Planların hazırlanmasıyla ilgili yetkiler Gosplan'ın elinde toplanırken, kaynakların tahsisi ve dağıtımıyla ilgili yeni bir devlet komitesi oluşturuldu.

Dış politika. Çin'le ilişkilerde sınır çatışmalarına kadar varan çeşitli gerginliklerle karşılaşan Brejnev yönetimi, sınırdaki askeri gücünü artırmanın yanı sıra Çin'in Hindistan, Pakistan ve Vietnam gibi komşu ülkelerde nüfuz kazanmasını önlemeye çalıştı. Bağlantısız bir çizgiye yönelen Romanya'nın dışındaki Doğu Avrupa ülkeleri Brejnev döneminde SSCB ile daha sıkı bir dayanışma sürecine girdi. SSCB'nin, Ağustos 1968'de yönetimde köklü reformlara giden Çekoslovakya'ya karşı giriştiği müdahaleye öteki Doğu Avrupa ülkeleri de katıldı.

Brejnev yönetiminin 1960'larda dış politikalarda ağırlık verdiği iki konu da Ortadoğu bunalımında belirleyici bir rol kazanılması ve Batı Avrupa'da ABD etkisinin zayıflatılması oldu. Bu dönemde Sovyet yayın organlarının ABD emperyalizmine yönelik saldırıları yoğunlaşmakla birlikte, karşılıklı çıkarları ilgilendiren özel konularda zaman zaman anlaşmalara varıldı.

Yumuşama. SSCB'nin dev askeri gücüne karşın ekonomik alanda Batı'ya yetişmenin daha büyük öncelik taşıdığını gören Brejnev yönetimi, 1971'den sonra Batı'yla belirli bir yakınlaşma sağlamaya yönelik sistemli bir yumuşama (detant) politikası uygulamaya başladı. Bu politikanın ilk önemli adımı, Batı Avrupa'yla ilişkilerde bir engel oluşturan Almanya sorununun çözümü oldu. Bir dizi görüşme sonunda iki Almanya arasındaki ilişkilerde normalleşme süreci başladı. 1972'de ABD ile Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri(*) (SALT) başlatıldı. 1975'te Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi'ni imzalayan ülkeler arasında SSCB de yer aldı. Bunu izleyen dönemde insan hakları konusu SSCB ve ABD ilişkilerinde sürekli bir tartışma noktası olarak gündemde kaldı.

Yumuşama politikasıyla birlikte Batı'yla ticari ilişkiler gelişirken teknoloji ithalatı da hız kazandı. Yumuşama ortamının sağladığı olumlu koşullar ekonomik büyüme hızının yükselmesinde önemli rol oynadı.

Yumuşama dönemi SSCB'nin dünya politikasındaki ağırlığını da belirgin biçimde artırdı. Güneydoğu Asya'daki kurtuluş hareketlerinin başarıya ulaşmasının (1975) ardından, Angola ve Mozambik'te Sovyet yanlısı olarak bilinen gruplar yönetime geldi (1976). Somali'nin Sovyet uzmanları ülkesinden çıkarmasına (1977) karşın, aynı yıl komşu Etiyopya Afrika'da önemli bir Sovyet-dayanağı durumuna geldi. Son olarak Sovyet birliklerinin Afganistan'a girmesi (1979) ABD ile ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Bunun sonucu olarak Kasım 1981'de START adıyla yeniden başlatılan silah indirimi görüşmeleri çok geçmeden tıkandı.

BREJNEV SONRASI. Andropov ve Çernenko. Brejnev'in son yılları Kosigin ve parti ideoloğu M. Suslov gibi yaşlı önderlerin birbiri ardı sıra ölümüne sahne oldu. Kasım 1982'de onları izleyen Brejnev'in yerine, genç parti teknokratlarının desteklediği KGB şefi Yuri Andropov geçti. Göreve geldikten hemen sonra yolsuzluklara karşı bir kampanya başlatan Andropov, plan hedeflerinin gerisinde kalan düşük büyüme hızından kaynaklanan sorunları ele alamadan Şubat 1984'te öldü. Bunun üzerine daha önce Brejnev'in asıl ardılı olarak görülen Konstantin Çernenko başa getirildi. ABD ile silahsızlanma görüşmelerini yeniden başlatan Çernenko da Mart 1985'te ölünce, Andropov'un yakın çevresinde yer almış olan 54 yaşında Mihail Gorbaçov parti genel sekreteri oldu.

Gorbaçov dönemi. Göreve geldikten hemen sonra parti ve devlet kademelerinde geniş çaplı bir tasfiyeye girişen Gorbaçov, başbakanlığa yaşlı Nikolay Tihonov'un yerine Nikolay Rijkov'u, dışişleri bakanlığına da Andrey Gromiko'nun yerine Eduard Şevardnadze'yi atadı. Şubat 1986'daki XXVII. Parti Kongresi'nde köklü ekonomik ve yapısal reformlar öngören *perestroika*(*) (yeniden yapılanma) ve *glasnost*(*) (açıklık) politikalarının kabul edilmesini sağladı. Parti ve bürokraside belirli bir direnişin sürmesine karşın, bu kongreyi izleyen düzenlemeler kapsamlı bir reform süreci başlattı.

Brejnev döneminin dış politika öğretilerinden de hızla vazgeçen Gorbaçov, silahlanma yarışını geriye çekme, Doğu Avrupa'daki Sovyet etkisini yumuşatma, ABD ile bölgesel çekişmelerden kaçınma, Afganistan'daki Sovyet askerlerini geri çekme ve Çin'le gerginliğe son verme yönünde bir dizi adım attı. 1985 sonlarında başlayan bir dizi görüşmenin ardından 1987'de Washington zirvesinde ABD başkanı R. Reagan ile Gorbaçov orta menzilli nükleer silahların indirimini öngören bir antlaşma imzaladı. Ertesi yıl Moskova'da bir araya gelen iki lider antlaşmaya ilişkin onay belgelerini birbiriyle değiştirdi. ABD'de G. Bush'un başkan olmasından sonra Aralık 1989'da yapılan Malta zirvesi, ABD ile SSCB arasında global düzeyde bir yakınlaşma ortamı doğurdu.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (KPSS) 40 yılı aşkın bir aradan sonra Haziran 1988'de toplanan ilk konferansında, Gorbaçov partinin devlet aygıtındaki rolünü azaltacak bir plan sundu. Bu plan SSCB Yüksek Sovyeti ve öbür temsili organlara Batı tipi bir parlamenter işleyiş kazandırmayı ve bir tür başkanlık sistemine geçişi öngörüyordu. Bu doğrultuda Ekim 1989'da Gromiko'nun yerine Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığına getirilen Gorbaçov, Mayıs 1990'da da yeni oluşturulan SSCB Halk Temsilcileri Kongresi tarafından geniş yetkilerle yeniden aynı makama seçildi. 1990 başlarında KPSS'nin siyasal tekeline son verilmesiyle ve serbest piyasa ekonomisine geçişin gündeme gelmesiyle *perestroika* çizgisi yeni bir dönemece girdi.

Gorbaçov'un başlattığı reform süreciyle birlikte azınlık milliyetler arasında merkezî otoriteye karşı başlayan direniş, 1989'da özellikle Kafkasya ve Baltık bölgelerinde bağımsızlıkçı bir yönelim kazanarak siyasal gerginliği tırmandırdı. Kafkasya'da milliyetler arası çekişmeler boyutunu da içererek gelişen olaylar, Sovyet yöneticilerinin ordu-yu kullanarak sert bir müdahaleye girişmesine yol açtı. Buna karşılık Baltık bölgesinde Letonya ve Estonya'nın aldığı bağımsızlık kararlarını etkisiz kılmak için daha çok siyasal ve ekonomik baskı yöntemlerine başvuruldu.

1990'da yapılan anayasa değişikliğiyle çok partili sisteme geçildi. Yapılan reformları yetersiz bulan ve liberalleşme sürecinin hızlandırılmasını savunan Boris Yeltsin, Gorbaçov'un sert muhalefetine karşın Mayıs 1990'da Rus Yüksek Sovyeti başkanlığına seçildi. Ertesi ay Rus SFSC kendini egemen devlet ilan etti. Sertlik yanlılarının 18-21 Ağustos 1991'deki başarısız darbe girişiminin ardından dağılma süreci hız kazandı. İlk olarak üç Baltık cumhuriyeti birlikten ayrıldı. Onları öteki cumhuriyetler izledi. 8 Aralık'ta Beyaz Rusya'nın Brest kentinde bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri Sovyetler Birliği'nin dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun(*) (BDT) kurulduğunu ilan ettiler. 21 Aralık'ta Kazakistan'ın Alma Ata kentinde Estonya, Litvanya, Letonya ve Gürcistan dışındaki cumhuriyetlerin temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda imzalanan antlaşmalarla BDT resmen kurulmuş oldu. 15 Aralık'ta Gorbaçov'un istifasıyla SSCB'nin dağılma süreci tamamlandı. *Ayrıca bak.* Rusya; Sovyet Devrimi; Sovyetler Birliği Komünist Partisi.

Sovyet Yazarlar Birliği, Rusça SOYUZ SOVYETSKIH PISATELEY. 1932'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) Merkez Komitesi'nin kararıyla kurulan örgüt. Karar uyarınca, var olan bütün edebiyatçı örgütleri kapatıldı ve bütün profesyonel Sovyet yazarlar tek bir birlik içinde örgütlendi. Birliğin Birinci Genel Kongresi 1934'te yapıldı. Yazarlar Birliği, KPSS'nin politikalarını destekledi ve resmî edebiyat yaklaşımı olan toplumcu gerçekçiliği savunup yorumladı. Birlik bugün de yazarların ücretlerini ve çeşitli ayrıcalıklarını düzenler, genç yazarların eğitimi için okullar açar, üyelerine dinlenme evleri sağlar, parti ile yazarlar arasında bağ kurar.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Rusça KOMMUNİSTİÇESKAYA PARTİYA SOVETSKOVO SOYUZA (KPSS) ya da (1925-52 arasında) VSESOYUZNAYA KOMMUNİSTİÇESKAYA PARTİYA (BOLŞHEVİKOV) (Tüm Birlik Komünist Partisi [Bolşevikler]), 1917'deki Sovyet Devrimi'nden(*) 1991'e değin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) yöneten parti.

1898'de kurulan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin(*) (RSDRP) Bolşevik kanadından doğdu. *İskra* dergisindeki kuramsal hazırlık döneminden başlayarak Lenin'in önderlik ettiği Bolşevikler RSDRP'nin ikinci kongresinde Lenin'le Martov arasında doğan ayrılığın ardından belirgin bir hizip haline geldiler. İnisiyatifi daha demokratik devrim aşamasında liberal burjuvaziden

alarak hızla sosyalist devrime yürümeyi ve proletarya diktatörlüğünü(*) gerçekleştirmeyi amaç edinen Bolşevikler demokratik merkeziyetçilik ilkesini uygulayan, sıkı disiplinli bir profesyonel devrimciler çekirdeğine dayanıyordu. 1905 Devrimi'nin(*) yenilgisini izleyen baskı yıllarında RSDRP'nin Menşevikler(*) denen sağ kanadından giderek ayrılan bir biçimde örgütlendiler ve 1917'nin krizi içinde Menşevikler ile resmen bağlarını kopardılar. Ekim Devrimi'yle (7 Kasım 1917) Kerenski'nin son Geçici Hükümeti'ni devirip Sol Sosyalist Devrimcilerle ittifak içinde yönetime geldiler. Seçimlerden sonra azınlıkta kaldıkları ilk meclisi ise uygun bir fırsatta feshettiler. Böylece 1918'de tek iktidar partisi haline gelen RSDRP (B), aynı yıl Rus Komünist Partisi adını aldı. Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan sonra 1925'te Tüm Birlik Komünist Partisi'ne dönüşen adı 1952'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi oldu.

KPSS kapitalizme ve I. Dünya Savaşı sırasında kendi burjuva hükümetlerini destekleyen sosyalist partilere karşı mücadele içinde oluştu. Komünist adı Lenin'in Rusya'daki ve başka ülkelerdeki izleyicileri tarafından kendilerini II. Enternasyonal türü sosyalistlerden ayırt etmek amacıyla benimsendi.

Sovyet komünistleri Ekim Devrimi'ni izleyen İç Savaş'taki zaferlerinin ardından Savaş Komünizmi politikalarını terk ederek Lenin'in ölümüne değin (1924) Yeni Ekonomi Politikası (NEP) çerçevesinde ölçülü bir istikrar çizgisini izlediler. Bununla birlikte gerek başka siyasal partilerin, gerekse parti içi hiziplerin yasaklanması, "proletarya diktatörlüğü" uygulamasını tek parti rejimine dönüştürdü. Seçilmiş organlara karşı kalıcı bürokratik aygıt her alanda ve kademede önem kazandı; bu aygıtı elde tutan, partiye egemen duruma geldi. Farklı görüşlere karşı devlet araçlarıyla baskı uygulanması meşru hale getirildi. Partinin güçlü genel sekreteri Stalin(*), istikrar kazanan bir dünya kapitalizmi karşısında "tek ülkede sosyalizm" düşüncesini mutlak bir kurama dönüştürdü ve önce Troçki, Kamenev ve Zinovyev gibi görece uluslararası yönelimli parti önderlerini yenilgiye uğrattı. Özellikle de Troçki'nin "sosyalist ilk birikim"i köylünün sırtından gerçekleştirme düşüncesini hedef aldı. 1920'lerin sonuna doğru ise zorla kolektivizasyon ve devletin çok ucuza kapattığı tarım ürünlerini ihraç edip karşılığında makine alarak hızla sanayileşme programlarını yürürlüğe koydu. Stalin, zorla kolektivizasyonun acı sonuçları karşısında muhalefete geçen eski müttefiki Nikolay Buharin'i(*) tasfiye etti ve artan uluslararası gerginlikten de yararlanarak Büyük Temizlik hareketini başlattı. Binlerce gerçek ya da hayali muhalifini "vatan haini" diye idam ettirdi; milyonlarca insan hapse atıldı ya da sürgüne, çalışma kamplarına gönderildi. Buna karşılık II. Dünya Savaşı Stalin'in lehine oldu. Ülke istilacı Nazilere karşı birleşti; aşırı merkeziyetçi kumanda ekonomisi savaş koşullarında bütün kaynakları seferber etmeye yaradı. Zaferden sonra Stalin parti içinden başka tehditlerle karşılaşmadı, ama keyfi yönetimi öbür parti önderleri arasında içten içe hoşnutsuzluğa yol açtı. Stalin döneminde KPSS III. Enternasyonal (Komintern) ile onu izleyen Kominform'a egemen oldu; 1945 sonrasında Sovyet modelini dayattığı Doğu Avrupa ülkelerinin iç işlerine karışma hakkını kazandı.

Stalin'in 1953'te ölmesinden sonra Kruşçev hızla yükseldi ve 1956'daki Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yirminci Kongresi'nde(*) verdiği ünlü "gizli söylev"iyle, Stalin döneminin birikmiş acılarını, hiçbir yasaya dayanmayan baskılarını, keyfiliğini eleştirdi; örtük hoşnutsuzluğa seslendi.

Sonraki yıl Kruşçev, rakipleri V. M. Molotov(*) ile G. M. Malenkov'u(*) parti içinde kesin yenilgiye uğrattı ve belirli bir reform denemesini başlattı. Aşırı merkezi planlamayı ve toplumdaki gerilimi azaltmanın yolları arandı. Kültür ve sanat alanı biraz serbestliğe kavuştu. Bununla birlikte ülke içindeki bu çabalar, bir an önce "komünizme geçme" iddiası gibi gerçekdışı hayallerden kaynaklanan çelişkili projelerle el ele yürüdü. Uluslararası alanda ise Kruşçev, kendisi reformcu olduğu halde, parti ve devlet aygıtı içindeki gücünü yitirmemek için, geleneksel Sovyet hegemonyası zihniyetine sahip tutucular tarafından dayatılan 1956 Macaristan müdahalesini kabul etti. Öte yandan, özellikle ABD'ye karşı fazla yumuşak ve Üçüncü Dünya ülkelerinin ulusal kurtuluş mücadelelerine yeteri kadar destek vermeyen bir tutum içinde olduğunun düşünülmesi, Mao Zedong'un(*) önderliğindeki Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki ayrılıkların hızla derinleşmesine yol açtı. Kruşçev, 1964 yılında görece tutucu bir ekip tarafından devrildi. Leonid Brejnev(*) parti genel sekreteri, Aleksey Kosigin(*) ise başbakan oldu. Reform denemeleri durdu. Stalin eleştirisinin derinleştirilmesinden vazgeçildi. *Nomenklatura* olarak bilinen bürokratik parti ve devlet aygıtının ayrıcalıkları pekiştirildi. Uluslararası alanda, askeri gücü çok artan Sovyetler Birliği'nin, 1968'de Çekoslovakya'yı işgal ederek Dubček ekibinin reform girişimini ezmesi, bir dizi Üçüncü Dünya ülkesinde dolaylı-dolaysız nüfuz kazanma girişimleri, 1980'lerin hemen başında ise ordularını Afganistan'a sokması derin tepkiler doğurdu.

KPSS'nin en yüksek organları, Merkez Komitesi, Politbüro (1952-66 arasında Prezidyum ya da Başkanlık Divanı olarak anılıyordu) ve Sekretarya'dır. Lenin'in ölümünden sonra, 1920'lerin ikinci yarısından 1980'lerin ortalarına değin, parti kongreleri, sonucu sürekli bürokratik aygıt tarafından çok önceden belirlenen birer formaliteden ibaretti. Biçimsel olarak kongrede seçilen Merkez Komitesi yılda ortalama üç kez toplanıp, Politbüro'nun yapılan çalışmalara ve geleceğe yönelik planlara ilişkin raporlarını dinliyordu. Asıl iktidar katı, kendi içinde devamlılık taşıyan ve çok zor değişen Politbüro'ydu. Parti piramidinin yukarıdan aşağı inen yapısı, Sovyet devletinin örgütlenmesine koşuttu. 1980'lerin başlarında, 390 bin dolayında taban örgütü vardı. Bu en aşağı kademenin üzerinde, 3 bine yakın kırsal *rayon* (ilçe) komitesi, 800'ü aşkın kent komitesi, 10 *okrug* (il) komitesi, 149 *oblast* (yönetim birimi) komitesi, 6 *kray* (bölge) komitesi ve 14 birlik cumhuriyeti komitesi bulunuyordu. Üye sayısı ise 19 milyonu buluyordu. *Komsomol* olarak da bilinen Tüm Leninci Genç Komünistler Birliği, partinin gelecekteki aday üye ve üyelerinin yetişme alanını meydana getiriyordu. Partinin başlıca yayın organları, günlük *Pravda* gazetesi ile aylık, kuramsal *Kommunist* dergisiydi.

1980'lerin ilk yarısında bu sistemin bütününün kriz içinde olduğu gittikçe açıklık kazandığı halde, Politbüro'nun başındaki yaşlılar oligarşisi durumu değiştirmek için çaba göstermiyordu. 1982'de ölen Brejnev'in yerine Yuri V. Andropov(*), 1984'te ölen Andropov'un yerine Konstantin U. Çernenko getirildi. Onun ölümünden sonra 1985 ilkbaharında parti genel sekreteri olan Mihail S. Gorbaçov KPSS'nin yazgısını belirleyen çok kapsamlı bir reform hareketi başlattı. Siyasal alandaki *glasnost*(*) (açıklık) politikası bütün toplumda çoğulcu bir yapılanmanın yolunu açarken, partinin de monolitik iktidar tekelini hızla aşındırdı. KPSS içinde sosyalizmin değişik yorumlarını benimseyen kanatlar oluşmaya başladı; parti tarihi köklü bir eleştiri konusu oldu; partinin resmi belgelerinde ve bazı yayın organlarında Stalinizm açık bir biçimde mahkûm edildi; Stalin döneminde kanlı bir tasfiyeye uğrayan eski parti liderlerinin saygınlığı iade edildi.

Buna karşılık, gitgide derinleşen toplumsal ve ekonomik bunalım süreçlerini denetim altına alarak aşmayı amaçlayan *perestroika*(*) (yeniden yapılanma) politikası, çözebileceği sorunlardan çok daha fazlasının kısa sürede yüzeye çıkmasına ve kitlesel hoşnutsuzluğun yaygınlaşmasına yol açtı. Gorbaçov, karşıt kanatların sonuçsuz hesaplaşmaları yüzünden KPSS organlarının kilitlenmesi karşısında, devlet başkanlığı yetkilerini artırarak ve partinin yerine seçilmiş parlamentoya dayanarak reform politikasını uygulamayı denedi; ama bu politikanın dayanabileceği bir güçler koalisyonu oluşturmayı başaramadı. KPSS'nin Temmuz 1990'daki 28. kongresi görünüşte hem tutucu, hem de radikal reformcu kanatlar karşısında Gorbaçov'u güçlendirdiyse de bunalımın derinleşmesi önlenemedi. Bu arada, Sovyet cumhuriyetlerinin hemen hepsinde özerkliğe sahip çıkan yerel komünist partilerine, tutucuların ağırlıkta olduğu Rusya Komünist Partisi de eklendi.

Gorbaçov, Soğuk Savaş'a son veren ve Doğu Avrupa ülkelerinde çoğulcu demokratik rejimlere geçişi sağlayan dış politikasıyla uluslararası düzeyde saygınlığını artırırken, SSCB'yi bir blok lideri olmaktan çıkaran bu gelişmeler, Baltık cumhuriyetlerinin ayrılma girişimleri ve öteki Sovyet cumhuriyetleri arasındaki merkezkaç eğilimlerle birleşince ülkede gerçek bir iktidar boşluğu doğdu. Saygınlığı iyice tükenen KPSS bir iktidar gücü olmaktan çıkmıştı, ama Gorbaçov'un denetimindeki devlet organları da gerçek bir iktidar kullanamıyordu. Gorbaçov 1990 sonunda KPSS içindeki tutucu kanada yaklaşarak durumunu sağlamlaştırmaya çalıştı. Ama bu, son reformcu yandaşlarının da ondan uzaklaşmasına yol açtı. 28. kongrede partiden istifa eden radikal reformcu önder Boris Yeltsin'in 1991'de halkoyuyla Rus SFSC'nin devlet başkanlığına seçilmesiyle iktidar mücadelesi tam bir tıkanma noktasına geldi.

Bunalım, tutucu komünistlerin Ağustos 1991'deki darbe girişimiyle patlak verdi. Darbenin Moskova'da Yeltsin'in başını çektiği direniş karşısında yenik düşmesi, darbecilerin enterne ettiği Gorbaçov'un başkente dönmesini sağladıysa da gerçek iktidarın büyük ölçüde Yeltsin'in eline geçmesiyle sonuçlandı. Gorbaçov önce KPSS genel sekreterliğinden, sonra da parti üyeliğinden istifa etti; bu arada Yeltsin'in kararnameleriyle KPSS bütün ülkede yasaklandı, mallarına el konuldu. Gorbaçov'un Sovyet federasyonunu koruma çabaları sonuç vermeyince 1991 sonunda SSCB dağıldı.

Kasım 1992'de Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Yeltsin'in KPSS'nin ve Rusya kolunun anayasa dışı olduğu iddiasını geri çevirdi; ayrıca Komünist Parti'nin yerel düzeyde serbestçe örgütlenebileceğini ve mal varlığının iadesini talep edebileceğini karara bağladı. Bunun üzerine 1993 başlarında Rusya Komünist Partisi'nin bir kongreyle yeniden kurulduğu ve KPSS'nin

mirasçısı olduğu ilan edildi. Ülkenin parlamentosu durumundaki, 1990'da seçilen Halk Temsilcileri Kongresi'nde de eski KPSS'li çok sayıda temsilci vardı. 1993 ortalarında Yeltsin'le parlamento arasında gitgide yoğunlaşan yetki mücadelesinde, tutucu bir çizgiyi sürdüren eski komünistler önemli rol oynuyordu.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yirminci Kongresi, Sovyetler Birliği'ni Stalin döneminin olumsuz mirasından kurtarmak amacıyla Nikita S. Kruşçev'in giriştiği reform programının ilk adımını oluşturan kongre (14-25 Şubat 1956).

XX. Kongre'de Kruşçev iki önemli konuşma yaptı. 14 Şubat'ta sunduğu Merkez Komitesi Raporu'nda, Sovyet dış politikası için yeni bir çizgi önerdi. Doğu ile Batı arasında savaşın kaçınılmaz olduğu görüşünü reddederek, "farklı sosyal sistemlere sahip ülkeler arasında barış içinde bir arada yaşama Leninist ilkesi"nin bundan böyle Sovyetler Birliği dış politikasının temelini oluşturacağını açıkladı. 24-25 Şubat günlerinde verdiği ünlü "gizli söylev"indeyse, Stalin'in hiçbir yasallık kavramına dayanmayan keyfi baskı ve kıyımlarının tarihsel bir gerçeklik olduğunu duyurdu. XX. Kongre, Merkez Komitesi'ne yüzde 40 oranında yeni üye ve aday üye katmak, o zamanki adıyla Prezidyum'a (Politbüro) ise beş yeni aday üye eklemek suretiyle, Kruşçev'in parti içindeki konumunu pekiştirdi.

XX. Kongre'nin uluslararası yankıları büyük oldu. Geçmişte çeşitli konularda Stalin ile çatışmış olan Mao Zedong(*), Kruşçev'in de Stalin eleştirisine girişmesini ilk başta görece olumlu karşıladı. 1950'lerin sonlarına doğru ise, durumu Çin Komünist Partisi için Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping gibi isimlerin önderliğinde kendisine karşı gelişen muhalefet eğilimleriyle birlikte değerlendirdiğinde, Kruşçev'in Marksizm-Leninizmi terk ederek "kapitalizmin restorasyonu" yoluna giren bir "revizyonist" olduğu sonucuna vardı. Böylece XX. Kongre, Çin-Sovyet bölünmesinin başlangıcı oldu.

Sowerby, Leo (d. 1 Mayıs 1895, Grand Rapids, Michigan - ö. 7 Temmuz 1968, Port Clinton, Ohio, ABD), ABD'li besteci, orgcu ve eğitimci. Org ve koro yapıtları, Amerikan kilise müziğinde 19. yüzyıl üslubundan 20. yüzyıl üslubuna bir köprü oluşturur.

Sowerby önce Chicago'da, ardından da Roma Ödülü'nü kazanan ilk ABD'li olarak Roma'da öğrenim gördü. ABD'ye döndükten sonra Chicago'daki Müzik Konservatuvarı'nda 1925-62 arasında kompozisyon ve müzik kuramı dersleri verdi, 1927'den 1962'ye değin de St. James Kilisesi'nin (bugün St. James Katedrali) orgculuğunu yaptı. 1962'de Washington, D.C.'de Kilise Müzikçileri Yüksekokulu'nun yöneticiliğine getirildi.

Sowerby müziğinde kusursuz bir melodi yeteneği ile modern armoni kullanımını birleştirmişti. Aziz Francesco'nun bir kantiği üzerine koro ve orkestra için bestelediği *Canticle of the Sun* (Güneş Kantiği) ile 1946'da Pulitzer Ödülü'nü kazandı. *Syncopata* (1924) ve *Monotony*'sinde cazı denedi. Orkestra yapıtları arasında senfonik şiirler, özellikle de *Prairie* (1929; Çayırlar) ve dört senfoni vardır. Ayrıca oda müziği, piyano, viyolonsel ve org konçertoları, çok sayıda da koro ve org yapıtı yazmıştır.

Soweto, Güney Afrika'da yönetimin Siyahlara ayırdığı kentsel kompleks. Johannesburg kentinin güneybatısında yer alır ve Johannesburg metropoliten alanının bir parçasını oluşturur. Adı, South-Western Townships'in (Güneybatı İlçeleri) kısaltılmış biçimidir. Ülkenin en büyük Siyah kentsel yerleşmesidir; Johannesburg nüfusunun yaklaşık yarısı burada yaşar.

Kırsal bölgelerden gelerek bölgeye yerleşen Siyah işçilerin kurdukları gecekondu mahallelerinin çevresinde gelişti. 1948'de gecekondular düzenlendi ve toplu konut programı başlatıldı. 1978'de, belediye işlerinin yönetilmesi amacıyla Siyahlardan oluşan ilk kent meclisi kuruldu.

Bir dizi etnik gruptan oluşan Soweto halkı, Siyah-beyaz eşitliğine yönelik mücadelede hep başı çekti. 1976'daki Soweto Ayaklanması, hükümetin Soweto'daki liselerde eğitimin Afrikaner dilinde yapılması yönündeki kararına karşı bir protesto hareketi olarak başladı. Kent meclisi ulaşım, yol, su, kanalizasyon, elektrik ve konut hizmetlerinden sorumludur. Öteki belediye hizmetleri okulların, hastanelerin, kütüphanelerin, spor tesislerinin ve oyun alanlarının yönetimini kapsar. Soweto'da pek az sanayi kuruluşu bulunduğundan burada yaşayanların çoğu Johannesburg'da çalışmaktadır. Nüfus (1980 geç.) 864.000.

soy, kişilerin kandaşlık grupları biçiminde toplanmasını ve her bireyin hangi gruba bağlı olduğunun saptanmasını sağlayan toplumsal sistem.

Soy gruplarının, tek kişiye dayandırılan ve genellikle 5-10 kuşak kadar geriye giden bir soyağacı vardır. Ama çoğu zaman, belli toplumsal ve siyasal ilişkileri doğrulamak amacıyla da soyağaçları oluşturulur. Soyun toplumsal örgütlenme açısından önemi, bireylerin grup içindeki statü, hak, görev ve ayrıcalıklarının belirlenmesini sağlamasında yatar. Özellikle veraset ya da ikâmet gibi konular, soy sistemi aracılığıyla düzenlenir. Soy sistemi ekonomik, siyasal ve toplumsal konumda belirleyici rol oynar.

Kandaşlık grupları ortak bir ataya, anaya ya da değişik biçimlerde her ikisine göre örgütlenebilir. Her kültürün soy sistemi de bu örgütlenmeye bağlı olarak farklılaşır. Soy çizgisinin tekyanlı olduğu sistemlerde kandaşlık babaya ya da anaya göre düzenlenmiştir; bunlara sırasıyla babayanlı ve anayanlı soy denir.

Çifte tekyanlı soy çizgisinin benimsendiği sistemlerde, aynı anda hem babayanlılık hem de anayanlılık ilkeleri geçerlidir. Böylece iki dizi halinde soy grupları oluşur ve bireyler her diziden birer gruba bağlı olur. İkiyanlı soy sistemlerinde ise birey kendisini hem anasının hem de babasının kandaşlık grubu içinde sayabilir.

Tekyanlı sistemler, bireyin hem baba, hem de ana soyundan kandaşları karşısında eşit hak ve sorumluluklar taşıdığı eşyanlı sistemlerden kesin biçimde ayrılır. Örneğin anayanlı bir sistemde, yalnızca dayının ve teyzenin çocukları kuzen sayılır; eşyanlı sistemde ise hem ananın, hem de babanın kardeşlerinin çocukları kuzen olarak kabul edilir. Bazı yorumlara göre eşyanlı sistemin toplumsal işlevi, aralarında kan bağı bulunduğu varsayılan tüm kişilerin birbirlerine karşı hak sahibi olmasını ya da aynı statü ve ayrıcalıklardan yararlanmasını sağlamaktır. Gerek yapısal açıdan, gerekse haklar ve görevler açısından öbürlerine göre bulanık olan bu sistem, bireysel haklarla görevlerin daha çok yasalar ve kurumlar aracılığıyla düzenlendiği sanayi toplumlarının özelliğidir.

Özellikle merkezi otoritenin gelişmediği toplumlarda, arazi temelinde örgütlenmiş gruplar bir araya gelerek bir soy oluşturur. Bu gruplarda çoğu zaman dıştan evlenme geçerlidir ve evlilik, aralarında köprü oluşturma işlevi görür. Bazen de birkaç soyun kurucusu kardeştir ya da öyle kabul edilir. Bu durumda birkaç soy birleşerek daha büyük bir soy grubu oluşturur. Soy gruplarının kalıcılaşması dinsel ve siyasal ilişkilerde süreklilik sağladığından, bu tür örgütlenmenin toplumsal istikrarın korunmasına hizmet ettiği düşünülebilir. *Ayrıca bak* nesep.

soy gazlar, ASAL GAZLAR olarak da bilinir, periyodik tablonun 0 grubunu oluşturan altı kimyasal element. Helyum(He), neon (Ne), argon(Ar), kripton(Kr), ksenon(Xe) ve radon(Rn) bu grupta yer alır. Soy gazların ilk bulunduğu yıllarda değerliklerinin sıfır olduğu, yani başka elementlerle birleşerek kimyasal bileşik oluşturmadıkları düşünüldüğünden periyodik tabloda 0 grubu olarak tanımlandı. Ama daha sonra bu elementlerin elektron yapıları ayrıntılı biçimde çözümlendi ve bazı soy gazların kimyasal bileşikler oluşturabildiği anlaşıldı. Bu nedenle soy gazların periyodik tabloda VIIIa grubu olarak dizilmeleri daha uygun olacaktı.

Soy gazların hepsi Yer atmosferinde bulunur ve atom numaraları arttıkça bollukları azalır. Helyum hidrojenden sonra evrende en çok bulunan ikinci elementtir ve evrenin toplam kütlesinin yaklaşık yüzde 25'ini oluşturur. Helyum ve radon dışındaki soy gazlar başlıca, sıvı havanın ayrımsal damıtılması yoluyla elde edilir.

Soy gazlar normal koşullarda renksiz, kokusuz ve yanmayan gazlardır. Atomları çok kararlı bir elektron yapısına sahip olduğundan elektron alıp vermezler ve başka elementlerle çok ender olarak elektron paylaşırlar. Bu nedenle bazen eylemsiz gaz olarak da adlandırılırlar. Ama 1962'de soy gazların en ağırları olan kripton, ksenon ve radonun, elementler arasında elektron çekme yeteneği en güçlü olan flüorla kimyasal bileşikler oluşturabildiği bulundu. Bu üç soy gaz atomunun en dış kabuğundaki elektronlar daha gevşek tutulduklarından helyum, neon ve argonunkilere göre daha kolayca uzaklaştırılabilirler.

Soy gazların önemli kullanım alanlarından birkaçı tepkin olmamalarına ya da tepkinliklerinin çok düşük olmasına dayanır. Örneğin oksijene karşı ilgileri hiç olmadığından yanmazlar ve bu özellikleri nedeniyle helyumdan balonlarda güvenli bir kaldırma gazı olarak, helyum ve argondan da kesme, kaynak yapma ve metal arıtma gibi işlemlerde eylemsiz gaz atmosferi olarak yararlanılır.

Soy gazlar elektromagnetik ışınımları öbür maddelere göre daha yalın biçimde soğurur ve salarlar. Düşük basınç altında bir cam tüp içindeki soy gazdan elektrik akımı geçirildiğinde gaz parlak bir ışık salar. Bu nedenle çok radyoaktif olan radon dışındaki soy gazlar flüoresan lambalarda ve elektrik panolarında kullanılır. Ayrıca erime ve kaynama noktaları çok düşük olan soy gazlardan kriyojeni (düşük sıcaklıklar fiziği) alanında soğutucu olarak da yararlanılır.

Soy gazlar tablosu için *bak.* s. 569.

soy metaller, yüksek sıcaklıklarda bile yükseltgenmeye karşı çok dayanıklı metaller. Bu gruptaki metaller kesin biçimde tanımlanmamış olmakla birlikte, genellikle periyodik tabloda geçiş elementlerinin ikinci ve üçüncü sırasındaki VIIb, VIII ve Ib grubunda yer alan renyum, rutenyum, rodyum, palladyum, gümüş, osmiyum, iridyum, platin ve altının soy metaller olduğu kabul edilir.

Gümüş ve altın, bakırla birlikte para yapımında kullanılan metallerdir. Platin, iridyum ve palladyum ise değerli metaller olarak bilinir ve mücevher yapımında kullanılır.

soy tükenmesi, hayvan ve bitki türleri ile alttürlerinin yok olması. Bir türün üreme hızı ölümleri karşılayamaz düzeye indiğinde soy tükenmesi ortaya çıkar. Bu yok oluş sürecine yol açan başlıca etkenin çevre değişiklikleri olduğu sanılmaktadır. Değişen çevre koşulları türleri iki biçimde etkileyebilir. Buna göre türler ya uyarlanma becerisi gösteremez ve yok olur ya da değişen çevreye uyarlanırken evrime uğrayarak yeni bir türe dönüşür. İnsan da avlanma, örnek toplama, doğal ortamları yıkıma uğratma gibi etkileriyle soy tükenmesi sürecinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Soy tükenmesi canlıların ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan doğal bir süreçtir. Fosiller üzerine yapılan araştırmalar, çok sayıda türün yok olmasıyla sonuçlanan birkaç kitlesel soy tükenmesi olayının gerçekleştiğini göstermektedir. Bunlardan biri Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonuna rastlamış ve dinozorların yanı sıra çoğu deniz canlısının yok olmasına yol açmıştır. Kretase Dönemindeki kitlesel soy tükenmesine Yer'e çarpan küçük bir gezegenin neden olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Bu durum öbür kitlesel soy tükenmelerini de benzer astronomi felaketlerine bağlayan görüşleri desteklemektedir.

soya (*Glycine max* ya da *G. soja*), SOYAFASULYESİ olarak da bilinir, baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, fasulyeye benzeyen biryıllık otsu bitki ve bunun besin olarak yararlanılan tohumları. Anayurdunun Asya'nın doğu kesimleri olduğu sanılan bu bitki yaklaşık 5 bin yıl öncesinden beri Çin'de yiyecek ve ilaç olarak kullanılmaktadır. Bugün de dünyadaki en önemli besin kaynaklarından biridir.

Baklagillerin içinde besin değeri en yüksek ve en kolay sindirilen ürünlerden biri olan soya aynı zamanda zengin ve ucuz bir protein kaynağı olarak da değerlidir. Soya

Soya (*Glycine max*)
J. C. Allen and Son

tohumlarının yüzde 17'si yağ, yüzde 63'ü ise büyük bölümü proteinden oluşan katı maddedir. Doğu Asya'da soyadan en çok soya sütü denen beyaz renkli bir sıvı karışımı ya da *tofu* denen peynirsi katı bir yiyecek hazırlanır. Ayrıca taneler çimlendirilerek filizleri sebze olarak yenir. Buğdayla birlikte mayalandırılarak da soya sosu denen koyu kahverengi, tuzlu bir sos hazırlanır. Soya sosu Doğu mutfağına özgü yemeklerin vazgeçilmez çeşnisidir.

Soya bazen 2 m'ye kadar boylanabilen dallı ve dik gövdeli bir bitkidir. Beyaz ya da morumsu lekeli çiçekleri kendi kendine döllenir. Soyanın sarı, yeşil, kahverengi, siyah ya da iki renkli alacalı tohumları vardır. Toprak özellikleri açısından çok seçici olmayan, yani çeşitli toprak tiplerine kolaylıkla uyum sağlayabilen bu bitki en iyi ılıman iklimli yerlerde ve iyi akaçlanmış, verimli kumlu balçık topraklarda yetişir. Ürün don tehlikesi tümüyle geçtikten sonra dikilir. Eylül ve ekim ayları arasında olgunlaşan soya elle ya da makinelerle hasat edilir. Hasat genellikle bitki yapraklarını döktükten sonra yapılır. Çünkü bu süre içinde tohumlardaki nem oranı yüzde 13 dolayına düşer ve toplanan ürün çimlenme tehlikesi olmaksızın güvenli bir biçimde depolanır.

Çok eski çağlardan beri insan ve hayvan yiyeceği olarak kullanılan bu ürün teknolojik gelişmelerle birlikte çok çeşitli alanlarda kullanılmaya başlamıştır. Örneğin soya yağı margarin ve etyemezler için peynir yapımında kullanılır. Sanayide boya, tutkal, gübre, muşamba, böcek ilacı ve yangın söndürücülerin bileşimine girer. Ayrıca soya unu, değerli bir protein kaynağı olduğu için bebek mamaları gibi bazı gıda ürünlerine katılır ya da et ürünlerine benzer çeşitli ürünlere dönüştürülerek et yerine kullanılır.

1980'lerin başında dünyanın önde gelen soya üreticisi ABD olmuştur. Bunu Brezilya ve Çin izler. Türkiye'de son yıllarda gittikçe artan soya üretimi başlıca Adana

Soy gaz elementlerinin bazı özellikleri

	helyum	neon	argon	kripton	ksenon	radon
Atom numarası	2	10	18	36	54	86
Atom ağırlığı	4,003	20,182	39,948	83,797	131,295	(222)
Erime noktası						
(°C)	−272,15†	−248,67	189,2	−156,6	−111,9	−71
(K)	1	24,48	83,95	116,55	161,25	202
Kaynama noktası						
(°C)	−268,94	−246,05	−185,88	−152,3	−107,10	−61,8
(K)	4,21	27,10	87,27	120,8	166,05	211,07
Yoğunluğu (0°C, 1 atm) (gr/l)	0,17847	0,89994	1,78403	3,733	5,8811	9,73
Sudaki çözünürlüğü (20°C'de, cm^3 gaz/1.000 gr su)	8,61	10,5	33,6	59,4	108,1	230
Elektronların yerleşimi	$1s^2$	$1s^2 2s^2 2p^6$	$(Ne)3s^2 3p^6$	$(Ar)3d^{10} 4s^2 4p^6$	$(Kr)4d^{10} 5s^2 5p^6$	$(Xe)4f^{14} 5d^{10} 6s^2 6p^6$
İzotop bolluğu (yeryüzünde bulunma yüzdesi)	^3He (0,00013) ^4He (100)	^{20}Ne (90,92) ^{21}Ne (0,257) ^{22}Ne (8,82)	^{36}Ar (0,337) ^{38}Ar (0,063) ^{40}Ar (99,600)	^{78}Kr (0,354) ^{80}Kr (2,27) ^{82}Kr (11,56) ^{84}Kr (56,90) ^{86}Kr (17,37)	^{124}Xe (0,096) ^{126}Xe (0,090) ^{128}Xe (1,912) ^{129}Xe (26,44) ^{130}Xe (4,08) ^{131}Xe (21,18) ^{132}Xe (26,89) ^{134}Xe (10,44) ^{136}Xe (8,87)	^{219}Rn (eser) ^{220}Rn (eser) ^{222}Rn (eser)
Radyoaktif izotopları (kütle sayıları)	6	17-19, 23, 24	33, 35, 37, 39, 41, 42	74-77, 79, 81, 85, 87-94	118-123, 125, 127, 133, 135, 137-142	204-213 215-224
Elektrik boşalmalı lambalarda saldığı ışığın rengi	sarı	kırmızı	kırmızı ya da mavi	sarı yeşil	mavi-yeşil arası	—
Erime ısısı (cal/mol)	5 (3,5 K, 100 atm)	80,1	280,8	390,7	548,5	—
Buharlaşma ısısı (cal/mol)	19,4	414	1.557,5	2.158	3.020	4.325
Özgül ısı (cal/mol/°C)	4,9680	4,9680	4,9680	4,9680	4,9680	4,9680
Kritik sıcaklık (K)	5,25	44,5	150,85	209,35	289,74	378,15
Kritik basınç (atm)	2,26	26,9	48,3	54,3	57,64	62
Kritik yoğunluk (gr/cm^3)	0,0693	0,484	0,536	0,908	1,100	—
Isıl iletkenlik (0°C'de, 1 atm'de cal/cm-san-°C)	$33,90 \times 10^{-5}$	$11,00 \times 10^{-5}$	$3,920 \times 10^{-5}$	$2,09 \times 10^{-5}$	$1,21 \times 10^{-5}$	—
Magnetik alınganlık (cgs birimleri/mol)	−0,0000019	−0,0000072	−0,0000194	−0,000028	−0,000043	—
Kristal yapısı‡	ybh	ymk	ymk	ymk	ymk	ymk
Yarıçapı						
atom (Å)	1,3	1,6	1,92	1,98	2,18	—
ortaklaşım bağlı (kristalde hesaplanan) (Å)	0,4-0,6	0,7	0,95	1,10	1,30	1,5-2,1
Statik kutuplanabilirliği ($Å^3$)	0,204	0,392	1,63	2,465	4,01	—
İyonlaşma potansiyeli (birinci, eV)	24,586	21,563	15,759	13,999	12,129	10,747
Elektronegatiflik (Pauling)	4,5	4,0	2,9	2,6	2,25	2,00

* En kararlı izotopu † 25 05 atm'de ‡ ybh = yakın birleşmiş heksagonal ymk = yüz merkezli kübik

yöresi ile Orta Karadeniz Bölgesi'nde yapılmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1987'de 250 bin tona ulaşan soya üretimi 1989'da 161 bin tona gerilemiştir.

soyadı, bir ailenin bireylerini başka ailelerin bireylerinden ayıran ve kuşaktan kuşağa aktarılan aile adı. Aynı soydan bir başka bireyle (çoğunlukla babayla) olan bağlantıyı (örn. Güngoroğlu, Hasanzade), ailenin ortaya çıktığı ya da yerleştiği yöreyi (örn. Karabağlı), bağlı olduğu ulus ya da kabileyi (örn. Öztürk, Karkın), ata mesleğini (örn. Yazıcı, Pamukçuyan), soyadını ilk alan kişiye atfedilen bir niteliği (örn. Gürbilek, Sertbaş) belirtebilir. Soy çizgisinin babayanlı olduğu toplumlarda babanın adından türeyen soyadları çok yaygındır. Türkiye'de de 1934'te çıkarılan Soyadı Kanunu'ndan önce baba adı bazen doğrudan soyadı olarak kullanılmıştır. Ayrıca birçok dilde babanın ya da soyun atası sayılan kişinin adı, sonuna eklenen -oğlu, -zade, -son, -sonn, -yan, gibi takılarla ya da Arapçada olduğu gibi öne alınan "bin" ve "ibn" sözcükleriyle soyadı haline getirilmiştir.

Bazı kültürlerde soyadı, onu taşıyan kişinin cinsiyetine göre değişir. Ayrıca Ruslar, soyadlarının yanı sıra adlarının sonuna baba adlarını da ekler. Örneğin soyadı Konçalov, baba adı İvan olan Mihail adlı bir Rus erkeği Mihail İvanoviç Konçalov, onun kız kardeşi Natalya ise Natalya İvanovna Konçalova adını alır. Norveç'te de benzer bir duruma rastlanır. Ayrıca genellikle soyluların kullandığı ve bağlı olunan sülaleyi belirten soyadları vardır. Bunların başına O', de, von gibi sözcükler getirilir. Türkçede -gil takısıyla biten soyadları da bu duruma örnektir.

Soyadı kavramı değişik kültürlerde, çok çeşitli zamanlarda ortaya çıkmıştır. Örneğin Çin'de daha İÖ 2852'de imparatorluk buyruğuyla herkesin babadan geçen bir aile adı alması zorunluluğu getirildi. İngiltere'de aynı süreç daha yavaş gelişti; ilk adların giderek yetersiz kalmasıyla İS y. 1000'de alınmaya başlayan soyadları sonraki altı yüzyıl içinde yerleşti. Bazı kültürlerde ise aynı durum yasal yaptırımlarla gerçekleşti. Türkiye bu durumun en çarpıcı örneklerindendir. Yahudiler de çoğu zaman zorlama sonucunda soyadı kullanmaya başladı. Genellikle Hıristiyanların kullandığı soyadlarını almaları yasaklandığından, bazılarına kulağa hoş gelen bileşik sözcükler (örn. Rosenthal: "gül vadisi"), bazılarına da egemen kültürün kendilerini hor görmesini yansıtan gülünç adlar (örn. Eselskopf: "eşek kafa") soyadı olarak verildi.

Soyadları genellikle her kültürün kendi tarihini, saplantılarını yansıtır. İspanya'da aile onuru kavramı soyadlarını da etkilemiştir. Eski İspanyol soyadlarında Müslümanlara karşı verilen savaşın izleri görülebilir. Genellikle *berg* (dağ) ve *blom* (çiçek) gibi sözcüklerle biten İsveç soyadları, İskandinavların doğaya olan düşkünlüğünü yansıtır. Rusya'da devrimden sonra bazı aileler küçük düşürücü köylü lakaplarından kaynaklanan soyadlarını (örn. Krasnoştanov: "kırmızı don") bırakarak Orlov (kartal) gibi adlar almışlardır.

Soyadı Kanunu, Türkiye'de soyadı taşıma zorunluluğunu getiren 21 Haziran 1934 tarihli ve 2525 sayılı yasa. Bu yasayı tamamlamak amacıyla daha sonra çıkarılan 26 Kasım 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun da genellikle Soyadı Kanunu olarak bilinir.

Türkler arasında daha çok unvan, lakap ve baba adı biçimini alan aile adları eski bir geçmişe dayanmakla birlikte, uygulamanın yasal bir dayanaktan yoksun olması resmi işlemlerde çeşitli güçlükler yaratıyordu. Bu boşluk ilk kez Cumhuriyet döneminde Soyadı Kanunu'yla giderildi. Yasaya göre her Türk öz adından başka soyadını da taşımak zorundadır. Kişiler soyadı olarak rütbe, memurluk, aşiret, yabancı ırk ve ulus adları ile iğrenç ve gülünç adları kullanamazlar.

Soyadının kazanılması Türk Medeni Kanunu'na göre çeşitli yollardan olur. Nesebi sahih olan çocuk babasının soyadını alır. Nesebi düzeltilmiş olan çocuk da babasının soyadını taşır. Evlilik dışında doğmuş olan çocuk baba tarafından tanınmamışsa ya da babalığa hükmedilmemişse anasının soyadını taşır. Soyadı sözleşmeyle de kazanılabilir. Bu durumlardan biri evlenmedir; evlenen kadın kocasının soyadını alır. Evlat edinme sözleşmesiyle evlat edinilen çocuk da evlat edinenin soyadını kazanır.

Lakap ve unvan kullanma alışkanlığına son vererek Soyadı Kanunu'na işlerlik kazandırmayı amaçlayan 2590 sayılı yasa ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanların kaldırıldığını, yurttaşların yasalar karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılacağını belirtir. Yasanın bu hükmüne resmi işlemlerde uyulmakla birlikte, söz konusu unvanların çoğu günlük yaşamda varlığını korumuştur. Aynı zamanda eski sivil rütbe ve resmi nişanlar ile madalyaları da kaldıran ve yabancı devlet nişanlarının taşınmasını yasaklayan yasanın bir hükmü de askeri rütbelerin yeni karşılıklarıyla ilgilidir.

soyafasulyesi *bak.* soya

soyağacı, DENDROGRAM olarak da bilinir, ortak bir atadan türeyen canlılar arasındaki ilişkiyi gösteren çizelge. Oluşturulan soyağacının "gövdesinde" ata, "dallarının" ucunda bu atadan türeyen canlılar yer alır. Dallar, canlılar arasındaki ilişkinin yakınlık ölçüsüne göre düzenlenir. Soyağaçları eldeki verilerin yetersizliği nedeniyle tartışmalara yol açsa bile, soyoluş ilişkilerine yönelik araştırmalar için uygun ve kullanışlı bir yöntemdir. Ayrıca insanlar arasında, bazen yüzlerce yıllık akrabalık ilişkilerini gösterecek biçimde düzenlenen çizelgelere de soyağacı denmektedir.

soybilim, ailelerin kökenleri ile tarihlerini sistemli biçimde ele alan inceleme dalı.

Bugün daha çok Avrupa ülkeleri ve ABD'yle sınırlı olmakla birlikte, soybilim çalışmaları tarih boyunca uluslararası yaygınlık taşıdı. Kalıtsal monarşinin ve aristokrasinin bulunduğu her yerde de soybilim bir zorunluluk olarak gelişti. İslam toplumlarında Hz.Muhammed'in ya da Hz. Ali'nin soyunu sürdürme savı ve halifelik iddiaları için, yalnız dinsel değil, siyasal bir araç olarak da önem kazandı. Çokkarılılığın ve cariyelik gibi kurumların olduğu ülkelerde ya da evlat edinme uygulamasına yaygın olarak rastlanan Hindistan'da soybilim daha karmaşık sorunlarla karşılaştı.

Uluslararası bir inceleme dalı sayılan soybilim alanında, soyağacı oluştururken tek tip gösterge ve kısaltma sistemleri kullanılması için çalışmalar yapıldı. 1928'de Barselona'da düzenlenen I. Uluslararası Armacılık ve Soybilim Kongresi tüm dünyada bu konuya ilgi uyanmasını sağladı. Bugün birçok ülkede bu alanda araştırma yapan kuruluşlar vardır, hatta bazı üniversitelerde soybilim kürsüleri kurulmuştur.

Soybilimde, eski metinleri çözmek için paleografiden(*), değişik takvimleri ve hükümdarlık yıllarını çıkarmak için de kronolojiden(*) yararlanılır. Eski sözleşmeler, berat, mühür, sikke, madalyon, sancak, duvar halısı, resim, mezar taşı, yazıt ve tabletler de soybilim için çok değerli olabilecek bilgiler içerir.

Günümüzde soybilim yalnızca hükümdarlarla soyluların değil, her toplumsal sınıftan kişinin soyağaçlarıyla ilgilenmektedir. Ayrıca bazı yatkınlık ve özelliklerin bir soyda kuşaklar boyunca yinelenmesinden yola çıkarak kalıtım çalışmalarını da kapsamına alır.

Yazının gelişmesinden önceki dönemlerde, tarih temel olarak sözlü geleneklerle aktarılmış, bunun için bellekte tutmayı kolaylaştırıcı uyak gibi tekniklerden de yararlanılmıştır. Eski İrlanda krallarının soyağaçları bir ad listesi biçiminde ağızdan ağıza aktarılmış, bazen önemli olaylar da bu listelerin içine yerleştirilmiştir.

Doğu toplumlarının uzun soyağaçlarında, yalnızca hükümdarlara ve önemli kişilere yer verilir. Örneğin Hindistan'da, hükümdar soylarını çok eski dönemlere değin izleyen soyağaçları vardır. Etiyopya imparatorlarının soyunun da Hz. Süleyman ile Seba melikesi Belkıs'a dayandığı öne sürülür. Ama 15 yüzyıllık bir geçmişi olan bu soyağacı tümüyle sözlü aktarımdan oluşmuş ve yazılı olarak belgelenmemiştir.

Bununla birlikte, yazıya geçirilmiş olması bir soyağacının doğruluğu için yeterli kanıt sağlamaz. Eski Ahit'te Adem, Nuh ve İbrahim'in soyundan gelenler uzun uzun sıralanır. Bu soyağaçları Yahudi kutsal metinlerine girdikten sonra, ırkın arılığını koruma amacıyla aile kayıtları tutulmaya başlamıştır. Eski Yunan ve Roma soyağaçlarında önemli kişiler hep tanrıların ya da tanrı katına yükselmiş ölümlülerin soyundan gelir. Gene kökenleri tanrılara dayanan kahramanlara ilişkin efsaneler de bu yaklaşıma örnektir.

İlk yazılı aile kayıtlarına, sözlü soy geçmişlerinin şiir ya da tarihçe biçiminde yazıya döküldüğü Akdeniz bölgesinde rastlanır. Ama yazının geliştirilmesi, soy bilgisinin bir bilim haline gelmesi için yeterli değildir. Soy geçmişlerini yazanlar, genellikle belli ailelerin soyunu tanrılara dayandırmak amacıyla bu konuyla ilgilenmiştir.

Hükümdarların soyağaçlarını yazıya dökme uğraşı ortaçağda başladı. İlk vakayinâme yazarları, krallarının soyağacını yazıya geçiren keşişlerdi. Yaklaşık 1100-1500 arasında soybilimciler, soyluların ve kralların soyağaçlarıyla ilgilenmeye başladılar. Siyasal amaçlarla gerçeğin çarpıtıldığı oluyordu, ama ortaçağ Avrupa'sında oluşturulan soyağaçları genellikle doğruydu. Bunun nedeni de o dönemde bu uğraşın, soyların kökenini bulma değil, toprak anlaşmazlıklarını, vergi ve hukuk sorunlarını çözme amacına yönelik olmasıydı.

Bu dönemde sıradan insanların soyağaçları da çıkarılmaya başladı. Serflikten köylülüğe geçişte soy bilgisi büyük önem taşıyordu. Vergi memurunun köylü olduğunu öne sürdüğü kişi, vergilendirilmekten kurtulmak için serf olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Sıradan halkla ilgili soybilim araştırmaları 1500'lerden günümüze değin gelişti. Güçlü bir tüccar sınıfının ortaya çıkması da çok sayıda soy kütüğü tutulmasına yol açtı. Reform hareketiyle birlikte toplulukların değil, bireylerin dini önem kazanmaya başladı; Rönesans dönemi kralları da uyrukla-

nının geçmişi hakkında daha çok bilgiye gerek duyuyordu.

Soyinka, Wole, tam adı AKINWANDE OLUWOLE SOYINKA (d. 13 Temmuz 1934, Abeokuta, Nijerya), 1986 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Nijeryalı oyun yazarı, şair, romancı ve eleştirmen. Modern Batı Afrika'yı konu alan yapıtlarında, insanlığın ilerlemesinin önündeki engelleri trajik bir duyguyla ve yergili bir üslupla anlatır.

Yoruba asıllı olan Soyinka, Ibadan'da başladığı öğrenimini İngiltere'de sürdürdü. Leeds Üniversitesi'nin İngiliz Edebiyatı Bölümü'nü bitirip Nijerya'ya döndükten sonra 1960 Maskları (sonradan Orisun Tiyatrosu) adlı bir tiyatro kurdu. İlk önemli oyunu *A Dance of the Forests*'i (Ormanların Dansı) Nijerya'nın bağımsızlığını anma törenlerinde sahnelenmek üzere yazdı. Bu yergili oyunda Soyinka, yeni doğan ulusu romantik efsanelerden sıyırarak anlatıyor ve Nijerya'nın bugününün de bir altın çağ olmadığını göstermeyi amaçlıyordu.

Daha hafif sayılabilecek oyunlarından, ilk kez 1959'da Ibadan'da sahnelenen *The Lion and the Jewel*'da (1963; Aslan ile Mücevher) Batı kültürü almış gösterişçi öğretmenleri; *The Trials of Brother Jero* (1960; Rahip Jero'nun Çilesi) ve *Jero's Metamorphosis*'te (1972; Jero'nun Değişimi) yeni kurulan kiliselerde halkın sırtından zenginleşen vaizleri alaya aldı. 1966'da Dakar'da gerçekleştirilen İlk Siyah Sanatları Şenliği'nin açılış oyunu olan *Kongi's Harvest* (1965; Kongi'nin Hasadı) ve *The Road* (1965; Yol) gibi daha ciddi oyunlarında ise, Afrika'daki baskıcı yönetimler ve genel olarak Nijerya toplumu karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirdi. *The Strong Breed*'de (1963; Güçlü Soy) Nijerya'nın köylerinde her yıl topluluğun günahlarını yüklenecek yabancı bir kişi seçme geleneğine dikkat çekti.

Soyinka oyunlarında, Batı tiyatrosunun öğeleriyle Yoruba halk kültürü ve inançlarından kaynaklanan konu ve tiyatro tekniklerini ustaca birleştirir. Simgesel bir anlatıma, geriye dönüşlere ve sağlam bir olay örgüsüne yer verir. En iyi yapıtlarında usta bir mizah, yergi ve ironi anlayışının yanı sıra incelikli bir şiirsel üslup göze çarpar. Bu oyunlar ayrıca, kişilerin toplumsal konumunu ve ahlaksal niteliklerini ustaca yansıtan bir dil kullanmalarıyla dikkat çeker.

Soyinka 1960-64 arasında *Black Orpheus* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1960'tan sonra edebiyat ve tiyatro dersleri verdi, ayrıca Nijerya'nın Ibadan, Ife ve Lagos gibi çeşitli üniversitelerinde tiyatro toplulukları yönetti.

Bir grup genç aydını konu aldığı ilk romanı *The Interpreters* (Yorumcular) 1965'te yayımlandı. Bunu 1973'te ikinci romanı *Season of Anomy* (Aykırılık Mevsimi) izledi. Soyinka'nın ABD'de de sahneye konan oyunları arasında, ilk kez 1965'te Ibadan'da sahnelenen ve sonradan adı *Madmen and Scientists* (Deliler ve Bilim Adamları) olarak değiştirilen *Madmen and Specialists* (Deliler ve Uzmanlar) ile ilk kez 1975'te sahnelenen, Yoruba toplumunun geleneksel değerleriyle sömürge yönetiminin değerleri arasındaki çatışmayı ele aldığı *Death and the King's Horseman* (Ölüm ve Kralın Atlısı) sayılabilir. *Idanre and Other Poems* (1967; Idanre ve Başka Şiirler) ve 1972'de *A Shuttle in the Crypt* adıyla yeniden yayımlanan *Poems from Prison* (1969; Hapishaneden Şiirler) adlı şiir kitapları, Soyinka'nın lirik, dramatik ve felsefi şiir biçimlerini kullanmadaki ustalığının yanı sıra dile egemenliğini de yansıtır. *Poems from Prison*'daki şiirlerinin çoğunu, Biafra'nın Nijerya'dan ayrılması için çalıştığı gerekçesiyle hapsedildiği 1967-69 arasında yazmıştır. *The Man Died* (1972; Adam Öldü) adlı düzyazı yapıtında da, tutuklanışını ve hapishanede geçirdiği yılları anlatır. En önemli eleştiri kitabı *Myth, Literature, and the African World*'deki (1976; Mitoloji, Edebiyat ve Afrikalıların Dünyası) denemelerinde, Yoruba efsaneleri ışığında sanatçının rolünü ele alır.

Soyinka, Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan ilk Siyah Afrikalı yazardır. Otobiyografisi *Aké: The Years of Childhood* (Aké: Çocukluk Yılları) 1981'de yayımlanmıştır.

soykırım, JENOSID (Yunanca *genos*: "soy"; Latince *caedere*: "kesmek, öldürmek") olarak da bilinir, ırksal, dinsel, siyasal ya da etnik bir grubun bilerek ve sistemli biçimde yok edilmesi. İlk kez Nazilerin 1933-45 arasında giriştiği toplu kırımları tanımlayan hukuki bir kavram olarak ortaya atılmıştır.

Tarihte pek çok soykırım yaşanmış olmasına karşın, II. Dünya Savaşı sonrasına değin uluslar topluluğunun halkların kitlesel kırımı olaylarını ele almasını olanaklı kılacak bir yasal çerçeve oluşturulması yoluna gidilmemişti. Nürnberg'de ve savaş suçlularının yargılandığı başka davalarda ortaya çıkan gerçeklerin etkisiyle 1946'da Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu soykırımın, uluslararası hukuka göre uygar dünyanın mahkûm ettiği bir suç olduğunu, bu suçu işleyenlerin ve başkalarını bu suça teşvik edenlerin cezalandırılması gerektiğini belirten bir karar aldı. Genel Kurul'un 1948'de onayladığı ve Türkiye'nin de 23 Mart 1950'de imzalayarak taraf olduğu Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme 1951'de yürürlüğe girdi.

Sözleşme, ister barış, ister savaş koşullarında gerçekleştirilmiş olsun soykırımı suç sayar. Bu bakımdan, Nürnberg'de Uluslararası Askeri Mahkeme'ce barışa karşı işlenen suçlarla ya da savaş suçlarıyla bağlantılı olarak tanımlanan "insanlığa karşı suçlar"dan farklıdır. Sözleşmeye göre ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tümüyle ya da kısmen yok etmek amacıyla girişilen şu eylemlerden herhangi biri soykırımdır: a) Topluluk üyelerini öldürmek, b) topluluk üyelerinde ağır bedensel ya da zihinsel zarara yol açmak, c) topluluğa, bütünüyle ya da kısmen yok olmasına yol açacak yaşam koşullarını kasıtlı olarak dayatmak, d) topluluk içinde doğumları engellemeye yönelik önlemler almak, e) topluluğa bağlı çocukları başka bir topluluk içinde yaşamaya zorlamak. Soykırıma yönelik tertip, tahrik, teşebbüs ve işbirliği de cezayı gerektirir. Soykırım suçu zamanaşımına uğramaz. Suçu işleyenler ister anayasaya göre sorumlu devlet yöneticisi, ister kamu görevlileri ya da özel kişiler olsun cezalandırılır. Bu kimseler o eylemin işlendiği devletin yetkili bir mahkemesinde ya da yargılama yetkisi sözleşmeyi imzalayan devletler tarafından kabul edilmiş uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılanabilir.

Sözleşmenin imzalanmasını izleyen yıllarda, ceza yetkisiyle donatılmış uluslararası bir mahkeme oluşturulmadı. Ama sözleşmenin önemli sonuçlarından biri, soykırım suçunun hiçbir hükümet tarafından, kendi toprakları üzerinde işlenmiş olsa da, bir iç sorun (özünde yerel yargı organlarının yetkisinde olan bir konu) sayılamayacağı, tersine uluslararası nitelikte bir sorun sayılacağı ilkesinin getirilmiş olmasıdır. Sözleşmeye imza koyan herhangi bir devlet, BM'yi soykırım eylemine müdahale etmeye ve ona engel olmak için uygun bulduğu önlemleri almaya çağırabilir. *Ayrıca bak*. Nürnberg davaları.

soykütüğü, PEDIGRI olarak da bilinir, geliştirilen hayvan soylarının atasını ve saflık derecesini gösteren kayıt. Birçok ülkede soykütüklerini düzenleyen, devlete bağlı ya da özel kurumlar vardır. Çoğu soykütüğünün hazırlanmasında İngiliz atı için James Weatherby'nin ilk kez 1791'de yayımladığı ve sonradan İngiliz Cokey Kulübü adına gözden geçirilerek her yıl yeni basımları yapılan *General Stud Book*'u (Genel Şecere Kitabı) örnek alınmıştır. Weatherby'nin ilk kitabı eksiklerine ve yanlışlarına karşın büyük geçerlilik kazanmış, ataları bu kitapta yer almayan birçok İngiliz atı uzun yıllar İngiltere'de düzenlenen at yarışlarına sokulmamıştır. 18. yüzyılda safkan sığır, koyun ve domuz yetiştiriciliği gelişirken İngiltere'den başlayarak hayvan ıslahında soykütüklerinin kullanılması büyük önem kazanmıştır. Sürüdefteri olarak da bilinen bu soykütükleri günümüz hayvan ticaretinde bir sığır, koyun ya da domuzun pazar değerini belirleyen başlıca etkenler arasındadır.

Soykütüğü kavramı insan genetiğiyle ilgili araştırmalarda da kullanım alanı bulmuştur. İnsanlar için hazırlanan soykütükleri belirli bir özellik, anormallik ya da hastalığın kalıtım yoluyla geçişinin izlenmesini sağlayacak biçimde düzenlenmektedir. Soykütüğü çizelgelerinde erkek bir kare ya da ♂, dişi bir daire ya da ♀ simgesiyle gösterilir. Eşleşen çiftleri, erkek ve dişi simgelerini bağlayan yatay bir çizgi (evlilik çizgisi) temsil eder. Bu birliktelikten oluşan yeni kuşağın simgeleri, eşleşen çiftin altındaki bir çizgiye (kardeşlik çizgisi) doğum sırasına göre soldan sağa doğru dizilir ve dikey bir çizgiyle evlilik çizgisine bağlanır. İncelenen özelliğin varlığı içi dolu bir simgeyle, yokluğu ise içi boş bir simgeyle gösterilir. Bir batında birden çok doğum olduğunda her bireyin simgesi kardeşlik çizgisine aynı noktadan bağlanır.

soylu vahşi, edebiyatta, uygarlığın etkilerinden uzak kalmış insanı yücelten kavram. İnsanın doğuştan iyi ve soylu olduğunu, uygarlaştıkça yozlaştığını varsayar.

Soylu vahşi, 18. ve 19. yüzyılların romantik edebiyatının, özellikle de Jean-Jacques Rousseau'nun yapıtlarının ana temasıydı. Rousseau *Émile: ou, de l'education* (1762; *Emile ya da Eğitim*, 1966) adlı yapıtında geleneksel eğitimin yozlaştırıcı etkilerini ele alıyor, otobiyografik nitelikli *Les Confessions*'da (1782; *İtiraflar*, 1943) insanın doğuştan iyi olduğu görüşünü kanıtlamaya çalışıyordu. *Les Rêveries du promeneur solitaire*'de ise (1782; *Yalnız Gezenin Hayalleri*, 1944) doğa betimlemelerine yer vererek insanın doğa karşısındaki doğal tepkilerini inceliyordu.

Gerçekte soylu vahşi kavramı daha da önceye, Antik Çağa değin uzanır. Bu dönemde Homeros, Plinius ve Ksenophon gibi Eski Yunanlı yazarlar Arkadia'ıları ve gerçek ya da düşsel başka ilkel toplulukları, Horatius, Vergilius ve Ovidius gibi Romalı yazarlar da İskitleri (Sakalar) yüceltmişlerdi. Soylu vahşi, 15-19. yüzyıllar arasında popüler gezi edebiyatının yaygın temalarından biriydi. Kavramı İngiliz edebiyatında ilk kullanan, oyun yazarı John Dryden'dı. Dryden'ın *Conquest of Granada*'sı (1670-71; Granada'nın Fethi) gibi Thomas Southerne'ın, Aphra Behn'in Surinam'da İngiliz sömürgecilerin köleleştirdiği bir Afrikalı prensi anlatan romanından uyarladığı *Oroonoko*'su da (1696) soylu vahşi temasına yer veriyordu.

19. yüzyılda Chateaubriand *Atala* (1801), *René* (1802) ve *Les Natchez* (1826) adlı yapıtlarında, James Fennimore Cooper da kabile reisi Chingachgook ve oğlu Uncas'ı

anlattığı, "Leatherstocking" (Deri Çorap) öyküleri olarak bilinen yapıtlarında (1823-41) Kuzey Amerika Yerlilerini yüceltti. Melville'in *Moby Dick* (1851; *Beyaz Balina*, *Moby Dick*, 1964) adlı romanında geçen "Pequod" gemisindeki Queequeg, Daggoo ve Tashtego adlı zıpkıncılar da, soylu vahşi tipine örnek gösterilebilir.

Soylular Beratı, Rus çariçesi II. Yekaterina'nın taşra soylularını yönetim biriminde tüzel bir kimlik altında toplamak ve bu tüzel kimlik çerçevesinde hak ve ayrıcalıklarını belirlemek amacıyla çıkardığı ferman (1785). Ülkenin Avrupa'daki topraklarının kuzey kesimi ile Sibirya dışındaki bölgeleri kapsayan berat, soylulara üçer yıllık aralarla bir genel meclis toplayarak yerel sorunlarını görüşme ve bunlara ilişkin kararlar alma, aralarından bir temsilci seçme ve kendileri için önem taşıyan konularda doğrudan hükümdara başvurma hakkını veriyordu. Beratta soyluların devlet için zorunlu hizmetten ve vergilerden bağışık tutulmalarının güvence altına alınması, soylulara konuşma ve toplantı özgürlüğünün yanı sıra daha üst rütbeli soylularca yargılanma hakkının tanınması, serflerin yaşadığı arazilerin soylularca mülk edinilebilmesi, soylulara ait mülklerin mirasa konu olması, bu mülkler ile soyluluk unvanlarını geri alma işleminin mahkemelerin yetkisine bırakılması gibi konular da yer alıyordu. Öte yanda beratla soylular, hırsızlık ve cinayet dışında serflerin işledikleri bütün suçlara ilişkin davalara bakma, serfleri Sibirya'da ağır hapis cezasına çarptırma ve geri çağırma yetkisini elde etti.

Soylular içindeki belirli ayrımları güçlendiren berat, prenslerle boyarların soyundan gelen eski soylular ile konumlarını devlete yaptıkları hizmetlere borçlu olan yeni soylular arasındaki çekişmeyi daha da geliştirdi. Bununla birlikte seçkin bir sınıf konumuna yükselttiği taşra soylularını, otokratik yönetimi ayakta tutacak bir güç durumuna getirdi.

soyluluk unvanları, ortaçağda Avrupa'da yönetici ve askeri sınıfın üyelerine verilen; genellikle feodal toprak mülkiyetiyle bağlantılı unvanlar. Bir bölümünün kökeni Roma İmparatorluğu'na dayanır, ama bunlar ortaçağ boyunca çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bir bölümü de ortaçağın ikinci yarısında yaratılmıştır. Bazı ülkelerde günümüzde de kullanılan bu unvanların hepsine her ülkede rastlanmayabilir. Hiyerarşik sıraları da zaman içinde bir ölçüde değişmiştir. Çağdaş sıralamaya göre en üstte mutlak egemen kral, onun altında dük, marki, kont, vikont ve baron yer alır.

Roma İmparatorluğu'nda *dux*, aynı zamanda belli toprakların yönetiminden sorumlu olan yüksek rütbeli komutanlara verilen unvandı ve bu niteliğiyle, Germenlerin savaş şefleri için de kullanılıyordu. İmparatorluk çöktükten sonra Avrupa'da kurulan krallıklarda da büyük arazilerin yöneticileri bu adla anıldı. Karolenj hanedanından hükümdarlar Fransa'da ve Almanya'da dükleri atayabilecek kadar güçlüydü, ama ardılları kraliyet denetimini gevşetmek ve dükleri, savunmakla yükümlü oldukları topraklarda artan ölçüde serbest bırakmak zorunda kaldılar. Almanya'da Karolenjlerin atadığı Franken, Schwaben, Bavyera ve Saksonya dükleri zamanla bağımsızlaştı. 12. yüzyılda Hohenstaufen hanedanı imparatorları iki yeni düklük (Avusturya ve Steiermark) yarattı. Ama bu arada aristokrasinin daha alt kesimleri kendi topraklarında konumlarını sağlamlaştırarak düklerin gücünü aşındırmaya başladı. Böylece gelişen kontlukların yanı sıra 1356'da elektörlere geniş ayrıcalıkların tanınması da Almanya'da düklüğün önemini azalttı. Avusturya dükü IV. Rudolf'un imparatorluk elektörleriyle eşit hak iddiasında bulunarak arşidük unvanını alması bu gelişmeyi yansıtıyordu. 1918'e değin varlığını sürdüren 10 Alman düklüğünden Oldenburg, Mecklenburg, Saksonya-Weimar, Baden ve Hesse-Darmstadt grandüklük, Anhalt, Braunschweig, Saksonya-Allenburg, Saksonya-Meiningen ve Saksonya-Coburg-Gotha bağımsız dükluktü. Fransa'da ise Normandiya, Akitanya, Burgonya ve başlangıçta kontluk olan Bretanya düklükleri ortaçağın başlarında tahttan bağımsızken zamanla krala bağlandı. Bu tarihten sonra düklükler, başta kraliyet ailesinin üyelerine olmak üzere *fief* biçiminde verilmeye başladı. Kraliyet soyuna ait olanlar dışında Fransa'da *ancien régime*'den (eski rejim) kalma 30'u aşkın düklük unvanı 1980'lere ulaştı. Resmen kullanılmayan bu unvanlardan birinci sırada yer alanı Uzès Düklüğü'ydü. İtalya'da çağdaş döneme değin varlığını sürdüren Milano, Floransa (Toscana Grandüklüğü), Lucca, Mantova, Modena ve Parma-Piacenza gibi büyük düklükler dışında, papaların, imparatorların ve Napoli krallarının fazla ayrım gözetmeden dağıttıkları düklükler ortaya çıktı. Savoia hanedanından hükümdarlar da bazen çocuklarına *duca* unvanı verdi. İspanya'da İslam fetihleriyle ortadan kalkan düklük Hıristiyan egemenliğinde geri getirildi; hatta General Franco, *Cortes*'ten aldığı yetkiye dayanarak 1948'de üç yeni düklük oluşturdu. İngiltere'de ilk düklük (Cornwall) III. Edward tarafından oğlu Edward için 1337'de yaratıldı ve 1444'e değin bu unvan kraliyet ailesinin yalnızca erkek soyundan gelenlere verildi. İskoçya'da ise ilk kez III. Robert 1398'de düklük unvanı verdi. 20. yüzyılın sonunda Birleşik Krallık'ta kraliyet ailesine ait olanlar dışında 32 düklük ve bazı düklüklerin aynı kişide toplanması yüzünden 27 dük vardı.

Markiliğin temelinde uç beyliği (*mark*; bugünkü İngilizcede *march*) yatar. Ka-

Soyluluk Unvanları

Turkçe	arşiduk/ arşiduşes	baron/ barones	duk/ duşes	granduk/ granduşes	kont/ kontes	markı/ markız	prens/ prenses	vikont/ vikontes	
Almanca	Erzherzog/ Erzherzogin	Freiherr/ Freifrau	Herzog/ Herzogin	Grossherzog/ Grossherzogin	Graf/ Gräfin	Markgraf/ Markgräfin	Fürst/Fürstin Prinz/Prinzessin		Landgraf/ Landgräfin
Çekçe	arcivevoda/ arcivevodkyně	baron/ baronka	vevoda/ vévodkyně	velkovevoda/ velkovevodkyně	hrabě/ hraběnka	markrabě/ markraběnka	kníže/knížna princ/princezna		
Danca	arkehertug/ arkehertuginde	friherre/ friherreinde	hertug/ hertuginde		jarl ya da greve/ grevinde		fyrste/fyrstinde prinse/prinsesse		lensgreve/ lensgrevinde
Felemenkçe	aartshertog/ aartshertogin	vrijheer/ vrijvrouw	hertog/ hertogin		graaf/ gravin		vorst/vorstin prins/prinses		landgraaf/ landgravin
Fransızca	archduc/ archduchesse	baron/ barone	duc/ duchesse		comte/ comtesse	marquis/ marquise	prince/ princesse	vicomte/ vicomtesse	
İngilizce	archduke/ archduchess	baron/ baroness	duke/ duchess	grand duke/ grand duchess	count ya da earl/ countess	marquess ya da marquis/ marchioness	prince/ princess	viscount/ viscountess	landgrave/ landgravine
İspanyolca	archiduque/ archiduquesa	baron/ baronesa	duque/ duquesa		conde/ condesa	marqués/ marquesa	príncipe/ princesa	vizconde/ vizcondesa	
İsveçce	ärkehertig/ ärkehertiginna	friherre/ friherrinna	hertig/ hertiginna		greve/ grevinna		furste/furstinna prins/prinsessa		lantgreve/ lantgrevinna
İtalyanca	arciduca/ arciduchessa	barone/ baronessa	duca/ duchessa	granduca/ granduchessa	conte/ contessa	marchese/ marchesa	principe/ principessa	visconte/ viscontessa	
Japonca		danşaku/ danşaku-fucin	koşaku/ koşaku-fucin		hakuşaku/ hakuşaku-fucin	koşaku/ koşaku-fucin	koşaku/ koşaku-fucin	şişaku/ şişaku-fucin	
Latince	archiduc/ archiducissa	baro/ baronissa	dux/ ducissa		comes/ comitissa		princeps/ principissa	vicecomes/ vicecomitissa	
Lehçe	arcyksiążę/ arcyksiężna	baron/ baronowa	książę/ księżna	wielki książę/ wielka księżna	hrabia/ hrabina		książę/ księżna		
Macarca	főherceg/ főhercegnő	báró/ bárónő	herceg/ hercegnő	nagyherceg/ nagyhercegnő	gróf/ grófnő		herceg/ hercegnő		
Norveçce	ærkehertug/ ærkehertuginne	friherre/ friherrinne	greve/ grevinne		greve/ grevinne		fyrst/ fyrstinne		landgreve/ landgrevinne
Portekizce	arquiduque/ arquiduquesa	barão/ baronesa	duque/ duquesa		conde/ condessa	marquês/ marquesa	príncipe/ princesa	visconde/ viscondessa	
Rumence	arhiduce/ arhiducesa	baron/ baronesă	duce/ ducesă		conte/ contesă		principe/ principesă		
Rusça	erzhertsog/ erzhertsoginiya	baron/ baronessa	gertsog/ gertsoginiya	veliky knyaz/ velikaya knyaginya	graf/ grafinya		knyaz/ knyaginya		
Sırp-Hırvatça	nadvojvoda/ nadvojvotkinja	baron/ baronica	vojvoda/ vojvotkinja	veliki vojvoda/ velika vojvotkinja	grof/ grofica		kneževic/kneževna princ/princeza		

rolenjler döneminde sınırları korumakla görevlendirilen markiler, hiçbir kontun birden fazla kontluğa sahip olamaması kuralının dışında tutuldular. Ama zamanla sınırlardaki koşullar kadar sınırların da değişmesi bu sınır kontlarının eskiden düklere yakın olan otoritesini sarstı. Fransa'da birden çok küçük *fief*'e sahip küçük kontlara marki denmeye başladı. Almanya'da ise 10. yüzyılda yeni bir sınır kontluğu sistemi oluşturularak *Markgraf*'lar sınırı yalnız korumakla değil, Slav ülkelerine doğru genişletmekle de görevlendirildi. Alman sınır kontlukları daha sonra düklük (Avusturya ve Steiermark) ya da elektörlüğe (Brandenburg) dönüştü. Düklükle kontluk arasında çoğu kez belirsiz bir ara kademe oluşturan markilik hiçbir yerde başlangıçtaki önemine yeniden kavuşmadı.

Roma Döneminde imparatora sarayında eşlik eden *comes*, Frank Krallığı'nda resmi görevli yerel komutan ve yargıçlara verilen unvan oldu. Charlemagne, ülkesini belirli sayıda kontluğa ayırdı ve bunların başına atadığı kontları, önceki kuşaklarda oluşmuş taşra feodalitesini kontrol altında tutacak merkezî valiler gibi düşündü. Ama daha sonra bu kontluklar da feodal yapıyla bütünleşti; bir bölümü düklüklerin alt birimlerini oluştururken Flandre, Toulouse ve Barselona gibi birkaçı düklükler kadar büyük topraklara yayıldı. Kralların taşra aristokrasisine yeniden üstünlük sağlama sürecinde kontlar değişik ülkelerde farklı zamanlarda siyasal nüfuzlarını yitirdilerse de soyluluktan gelen ayrıcalıklarını korudular. Fransa'da en geç 900'de düklerin vasalı olan kontlar 13. yüzyıldan başlayarak yasama, yargı ve savaş açma yetkilerinde kısıtlamalarla karşılaştılar. 16. yüzyılda para basma hakları ellerinden alındıktan sonra belli toprakların yöneticisi olarak önemlerini yitirdiler ve Birinci İmparatorluk döneminde unvanlarını en büyük oğullarına bırakabilen soylular haline geldiler. Kontluğun daha 10. yüzyılda veraset yoluyla geçtiği Almanya'da ise kontlar resmî görevliye yakın niteliklerini daha uzun süre korudular. Bununla birlikte 12. yüzyılda topraklarında kamu düzenini sağlama hakkına kavuştukları, bir başka deyişle 1100'e değin düklere ait olan bir hakkı ele geçirdikleri görüldü. Bu tarihten sonra Almanya'da kontluk belli bir toprak üzerinde mutlak iktidar anlamına geldi, ama 13. ve 14. yüzyıllarda düklerin *fief* olarak verdiği yeni kontluklar da ortaya çıktı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda imparatorluk meclisinin (*Reichstag*) bir parçasını oluşturan imparatorluk kontları (*Reichsgraf*) öbür kontlardan ayrıştı. Doğrudan imparatora bağlı sayılan imparatorluk kontları 1806'da bu ayrıcalıklarını yitirdilerse de 1829'da federal meclisin kararıyla *Erlaucht* (Yüce Soylu) unvanını aldılar. İtalya'da Karolenj iktidarının zayıflamasının ardından kentlere dayalı ve düklerden bağımsız bir kontluk sistemi ortaya çıktı. Komünlerin yaygınlaşmasıyla İtalyan kontlukları önemini yitirdi, ama ayrıcalık göstergesi niteliğinde pek çok kontluk unvanı verildi. İspanya'da kontluk Asturias-León'da Vizigotların, Katalonya'da ise Frankların etkisiyle gelişti. Katalan kontluklarını birleştiren Barselona kontları fiilen egemen hükümdarlar oldular. Karolenj kökenli Aragon Kontluğu ile Asturias-León'un sınır bölgesi olan Kastilya Kontluğu aynı adlı krallıklara dönüştü. Kastilya kontları 11. yüzyılın sonuna değin kralın atadığı yerel yöneticiler olarak kaldı. İngiltere'deki en eski ve 1337'de Cornwall Düklüğü'nün yaratılmasına değin en yüksek soyluluk unvanı olan kontluk ilk kez Dan kralı Canute tarafından verildi. Başlangıçta kontlar birkaç kontluğu (*county*) yönetirken Norman İstilası'ndan sonra yetkileri tek kontlukla sınırlandı ve zamanla toprakla bağlantıları ortadan kalktı. Rusya'da I. Petro (Büyük) dönemine değin görülmeyen kontluk unvanı genellikle üst düzey devlet görevlilerine verildi. Polonya'ya ise ancak 18. yüzyılın sonlarındaki bölünmenin ardından Ruslar, Avusturyalılar ve Prusyalılar aracılığıyla girdi.

Karolenj döneminde vikont, önceleri merkezî vali konumundaki kontun vekili ya da yardımcısıydı. Kontluğun verasetle geçer hale gelmesine koşut olarak vikontluk da verasetle geçen bir unvana dönüştü. Gene de vikontlar uzun süre kontlara bağlı görevliler olarak kaldılar. Fransa'da vikontlar feodalizmin soylulukla toprak arasında bağ kurma eğilimine uyarak 11. yüzyılın sonlarında en önemli *fief*lerinin adlarını unvanlarına eklemeye başladılar. 12. yüzyılın sonunda bazı yerlerde yönetim görevlerini *prévôt*'lara kaptırdılarsa da Normandiya'da dükün temsilcileri olarak yargı işlevlerini sürdürdüler. İngiltere'de ilk vikontluk unvanı 1440'ta Lord Beaumont'a verildi. İspanya'da ise vikontluk daha 8. yüzyılda Charlemagne tarafından oluşturuldu ve görevleri azalırken soyluluk derecesi yükselerek Aragon ve Kastilya'da yaygınlaştı. İspanya kralı IV. Felipe'nin getirdiği, vikont olmadan kontluğa ya da markililiğe yükselememe kuralı 1858'de kaldırıldı.

Ortaçağın başlarında, hangi rütbeden kişilere olursa olsun baronluk unvanı doğrudan doğruya kral tarafından verilir, dolayısıyla kralın "ilk vasallar" kertesini ifade ederdi. Fransa'da 12. yüzyılda önemli bir *fief*'i olan her senyör için kullanılan terim 13. yüzyılın sonlarına doğru bu özel anlamını kazandı; baronluk çoğunlukla ara vasallık konumundaki kontluktan önemli bir unvan oldu. 14. yüzyılda ise birçoğu kontlardan güçlü ve varlıklı olmakla birlikte, baronlar kontların ve vikontların altında yer aldı. XIV. Louis'nin sayısız baronluk oluşturması, Fransa'da bu unvanın ucuzlamasının başlangıcı oldu. Napoléon, XVIII. Louis, X. Charles, Louis Philippe ve özellikle III. Napoléon da baronluk dağıtmakta cömert davrandı. Almanya'da *Freiherr*, başlangıçta imparatorluğun özgür beyleri için kullanılan, dolayısıyla da belli bir hanedanı akla getiren bir unvandı. Birçok baron da kont (*Graf*) unvanı taşımadan belli bir kontluğu elinde tutuyordu. İçlerinden önemlice olanları kontluk unvanı alınca, baronluk alt sıradaki soyluluk unvanı haline geldi. İtalya'da ise baronların kendi topraklarında geniş yargı yetkileri vardı. Ölüm cezası bile verebilir, ortaçağın sonlarında genişleyen yetkileriyle para basabilir, savaş açabilirlerdi. Özellikle güneyde çok güçlüydüler. İtalya'da baronluk 1945'te kalktı. İngiltere'de baronların konumu 1200'e değin toprak sahipliğine bağlı kaldı. Ama sonradan Lordlar Kamarası'na dönüşecek olan meclisteki üyelikleri, toprakları yerine I. Edward döneminde kralın iradesi temelinde belirlenmeye başlayınca konumları büyük değişikliğe uğradı. Baronluğu bir soyluluk unvanı olarak ilk kez II. Richard 1387'de John Beauchamp'a verdi. Ama İngiltere'de baronlara yazışmalarda hiçbir zaman "baron" diye hitap edilmedi, hep "lord" dendi. Dükün altındaki soylulardan ise "lord" olarak söz edilmekle birlikte yazışmalarda kendi unvanlarıyla anıldılar. Buna karşılık baronluk bir kadına geçmişse, kendisine barones denmesi günümüzde gelenek oldu.

Bazı durumlarda daha alt sıradan soylular için de kullanılmakla birlikte prenslik genellikle mutlak ya da mutlaka yakın egemenlik sahibi kişilere ya da kraliyet ailesinin üyelerine özgüydü. Fransa'da, kral kanı taşıyan prenslerin (*princes du sang*) ayrıştırılmasıyla resmî bir unvan oldu. Almanya'da 10-12. yüzyıllar arasında beliren *Fürsten* (tekil *Fürst*) sınırları belli toprakların beyleriydi. 1180'de ortaya çıkan *Reichsfürstenstand* (İmparatorluk Prensleri Meclisi) düklerden, palatin kontlarından, *Markgraf*lardan, *Landgraf*lardan, başpiskopos, piskopos ve bazı başkeşişlerden ve askeri-dinsel tarikat başkanlarından oluşuyordu. Zamanla elektör prensler (*Kurfürsten*) ötekilerden ayrıştı ve bunların sayısı 1815'te 10'a (Liechtenstein'la birlikte) indi. Almancadaki *Prinz* sözcüğü ise egemen bir prens ya da hükümdarlık ailesinin başı için değil, oğulları, veliahtı (*Kronprinz*), elektörün vârisi (*Kurprinz*), prensliğin vârisi (*Erbprinz*) için kullanıldı. İngiltere'de I. Edward oğlunu (II. Edward) Galler prensi ilan ederek 1301'de prensliğin ilk kez bir unvan olarak kullanılmasına yol açtı. Rusya ve Polonya'da, o sırada ya da geçmişte hüküm süren hanedanların soyundan gelenlere prens dendi. Rusya'da büyük prenslik olarak da bilinen grandüklük ise gerçekte krallıkla düklük arasında yer alan bir unvandı. Çarlık ailesinin bazı üyelerine grandük (ya da büyük prens) dendiği gibi Batı Avrupa'da da grandüklükler ortaya çıktı.

Japonya'nın feodal yapısı içinde yer yer Avrupa'daki unvanlara denk düşen, ama yer yer onlardan farklı anlamlar taşıyan unvanlar verildi.

soymuk elyafı, ikiçeneklilerin sınıfındaki çeşitli bitkilerin gövdesinden çıkarılan odunsu yapılı, yumuşak liflere verilen ad. Başlıca dokumacılıkta ve sicim üretiminde kullanılan bu liflerin en yaygın örnekleri arasında keten, kenevir, jüt, kenaf, rami ve urena sayılabilir. "Yumuşak" lifler olarak nitelenen bu lifler incelikleri ve esneyebilme yetenekleriyle, daha az esnek olan kaba yaprak elyafından (ya da "sert" liflerden) ayrılır.

Bitki gövdesinin üstderi ya da kabuk katmanının altında yer alan soymuk elyafı çok sayıda lif hücresinin üst üste birişmesiyle oluşmuştur. Bunlar zamksı bir madde yardımıyla bir arada tutulur. Toprak yüzeyine yakın olarak kesilen ya da sökülen gövdelerden lifler genellikle ıslatılıp yumuşatılarak ya da soyularak çıkarılır.

Soymuk elyafı grubunda yer alan liflerin çoğu sağlam yapılı olduğundan yaygın olarak halat, sicim, ambalaj malzemesi ve kaba sanayi elbiselerinin üretiminde kullanılır. Keten ise değerli bir dokuma hammaddesidir.

soymukdoku, FLOEM olarak da bilinir, yapraklarda üretilen besinleri bitkinin öbür organlarına taşıyan iletimdoku çeşidi. Soymukdoku başlıca kalburluborular, arkadaş hücreleri, soymukdoku lifleri ve özekdoku

Bir ditikden alınan bu boyuna kesitte en solda odundoku, ortanın sağında soymukdoku bulunmaktadır; soymukdoku içindeki küçük dairecikler kalburluboruların delikleridir

J. M. Langham

hücrelerinden oluşur. Birincil soymukdoku, kök ve sürgünlerin uçlarındaki uç sürgendoku (yeni hücrelerin oluşumunu, yani uzamayı sağlayan bölge) tarafından oluşturulur. Birincil soymukdoku hücreleri ya içinde bulunduğu bölge uzamadan önce (büyüme sırasında) ya da uzadıktan sonra olgunlaşır. İlk biçimde oluşan soymukdokunun kalburluboruları uzama sırasında öbür hücreler gibi esneyemediği için koparak parçalanır ve bitki yaşlandıkça yok olur. Buna karşılık ikinci yolla olgunlaşan soymukdoku hücreleri, uzama olmadığı için parçalanmaz ve bazı bitkilerde (örn. palmiye) bitkinin yaşamı boyunca işlevini sürdürebilir. Aslında büyütkendokuya sahip bitkilerde birincil soymukdokunun yerini ikincil soymukdoku alır.

Kalburluboru hücrelerinin oluşturdukları kanallar besin maddelerinin taşınmasında rol oynar. Soymukdokunun özekdoku hücreleri ise yaprak damarlarındaki kalburluboruların en ince dallarına ve uçlarına yakın yerlerde bulunur. Soymukdoku lifleri ise esnek yapılı uzun hücrelerdir. Bunların bazısı ticari lif olarak değerlidir (örn. keten, kenevir).

soyoluş, FİLOGENEZ olarak da bilinir, bir türün ya da bir canlı grubunun, özellikle geniş gruplar arasındaki akrabalık ilişkilerine ve soy çizgilerine dayanarak belirlenen evrim süreci.

Soyoluşun temelinde farklı hayvan ya da bitki türlerinin ortak atalardan türediği kuramı yatar. Bu kuram hemen bütün bilim adamlarınca benimsenmiştir. Ama farklılaşma sürecinin 3 milyar yıldan daha uzun bir süredir devam etmesi ve yaşamış olan türlerin çoğunun soyunun tükenmiş olması türler arasındaki ilişkileri belirlemeyi güçleştirmekte, bazen de olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle soyoluşa ilişkin yargıların çoğu dolaylı kanıtlara ve varsayımlara dayanır. Biyologlar her canlının belirli atasal gruplardan türediğine ve gerçek soyoluşların en azından ilkesel olarak ortaya çıkarılabileceğine inandıkları halde aynı kanıtlardan yola çıkarak değişik soyoluş kuramları ileri sürebilmektedirler.

Soyoluş, canlıları sınıflandırma bilimi olan taksonominin de temelini oluşturur. İlk taksonomi sistemlerinin kuramsal bir temeli yoktu ve canlılar yalnız görünürdeki benzerliklerine göre sınıflandırılıyordu. Charles Darwin'in 1859'da yayımlanan *Origin of Species* (*Türlerin Kökeni*, 1970) adlı kitabından sonra taksonomi çalışmaları, evrim ilişkilerine dayandırılmaya başladı.

Canlıların soyoluş çizgilerini saptamaya çalışan biyologlara en değerli kanıtları sağlayan alanlar paleontoloji, karşılaştırmalı anatomi ve embriyoloji ile biyokimyadır. Hücrenin yapısı ile bitki ve hayvanların coğrafi dağılımına ilişkin çalışmalar da çok yararlı olmuştur.

Bir canlının soyoluş çizgisini belirlerken yararlanılan verilerin başlıca kaynağı karşılaştırmalı anatomi ve embriyolojidir. Anatomi uzmanları, değişik türler arasındaki benzerliklerin homolojiden mi yoksa analojiden mi kaynaklandığını, yani ortak bir atadan kalıtım yoluyla edinilmiş özellikler mi yoksa aynı yaşam koşullarından ve alışkanlıklardan doğmuş benzerlikler mi olduğunu ayırt etmek zorundadırlar. Embriyoloji uzmanları ise türler arasındaki yakınlığı embriyonlarının geçirdiği gelişme evrelerinin benzerliğine bakarak saptamaya çalışırlar.

20. yüzyılın ikinci yarısında yürütülen biyokimya araştırmaları soyoluş çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Araştırmacılar, protein ve dezoksiribonükleik asit (DNA) moleküllerini oluşturan birimlerin düzenindeki değişiklikleri göz önüne alarak, ortak bir atadan gelen türlerin birbirlerinden ne kadar farklılaştıklarını ölçmeye yarayan bir yöntem bulmuşlardır.

İlk canlıların, ilkel denizlerdeki ve atmosferdeki rasgele tepkimelerin önce aminoasitleri, sonra proteinleri oluşturduğu uzun bir kimyasal evrim sonucunda ortaya çıktığı sanılmaktadır. Protein içeren damlacıklar daha sonra molekülleri yüzeylerine bağlayarak bir zar oluşturmuş, zarla kaplı bu proteinlerin üreme yeteneğini kazanmasıyla ilk canlılar oluşmuştur. Kendi kendine üreyen bu ilk canlıların proteinler mi, nükleik asit-protein bileşikleri mi, yoksa virüsler mi olduğu kesin olarak bilinememektedir.

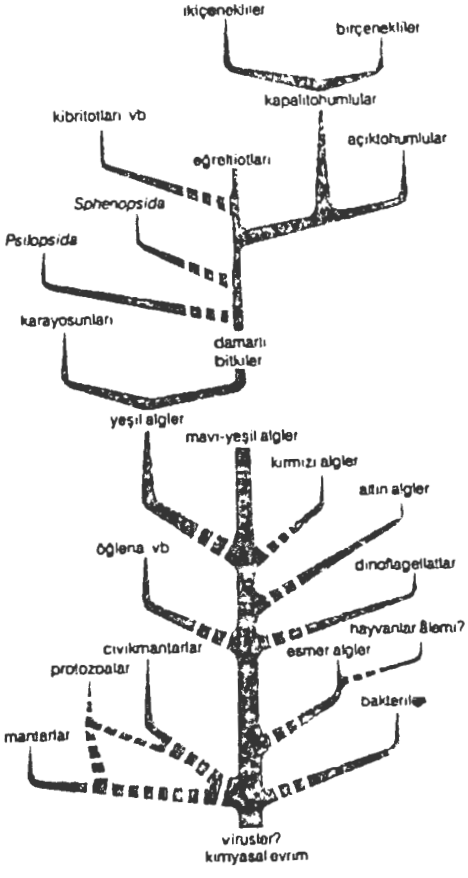

Çizim 1: Bitkilerin evrimini gösteren bir soyağacı

Ama biyologların genel kanısına göre bunlar besinlerini ilk denizlerdeki organik maddelerden sağlayan dışbeslek canlılardı. İnorganik maddelerden kendi besinlerini üretebilen kendibeslek canlılar daha sonra ortaya çıktı. Bunlar da enerjiyi besin halinde depolayabilen ve gerektiğinde solunum yoluyla serbest bırakabilen ilk bakterilerdi.

Evrim basamağındaki bir sonraki aşamanın mavi-yeşil algler olduğu sanılmaktadır (*bak.* çizim 1). Bu canlıları bakterilerden ayıran özellikler sitoplazmalarının daha büyük olması ve geniş koloniler oluşturmalarıdır. Fotosentez yapan bu tekhücreli canlılarda klorofil pigmenti de vardı.

Mavi-yeşil algleri öbür alg grupları, küf mantarları, protozoalar ve üstün yapılı bitkiler ile hayvanlar izledi. Algler arasından üç grup soyoluş açısından pek önem taşımaz; çünkü bunların ne ataları bellidir, ne de bunlardan türemiş başka gruplar vardır. Bu gruplar altın algler, dinoflagellatlar ve kırmızı alglerdir. Soyoluş yönünden çok daha önemli gruplardan ilki, karayosunları ve üstün yapılı bütün bitkileri içeren damarlı bitkilerin atası sayılan yeşil algleridir. Kamçılı tekhücreli canlılar olan öglena ve akrabaları da soyoluş yönünden önemli bir gruptur. Çünkü bu grup bitkiler ile hayvanlar arasında bir bağlantıyı düşündürecek özellikler gösterir. Üçüncü önemli grup, kimi biyologlarca hayvanlar âleminin atası sayılan esmer alglerdir. Bilinmeyen, daha ilkel atalardan türeyen protozoaların bir ya da birkaç grubu çok hücreli ve daha üstün yapılı hayvanları oluşturmuştur.

Kara bitkilerinin iki temel grubu (karayosunları ve damarlı bitkiler) pek çok açıdan birbirinden farklı olmakla birlikte, kuru toprağa uyum sağlamaya yarayan birçok özelliği paylaşırlar. Bu özelliklerden biri de embriyonun ana bitkinin dokusunda barınmasıdır. Yeşil alglerden türemiş olan karayosunlarının başlıcaları yaprakyosunları ile ciğeryosunlarıdır. Spermanın yumurtalara ulaşmasını sağlayacak ölçüde suyun varlığı bu bitkilerin üremesi için yeterlidir. Döllenen yumurta ana bitkinin dokusu içinde gelişir. Kütikula denen mumsu bir katman bitkinin kurumasını engeller. Karayosunlarının, türedikleri alglerden daha gelişmiş olmadıkları ve başka gruplara doğru evrimlenmediği anlaşılmıştır.

Yeryüzünü kaplayan egemen bitki örtüsü damarlı bitkilerden oluşur. Damarlı bitkiler geniş gövde yapılarını, bitkinin içinde su ve besin taşıyan iletimdoku sistemine ve mikroskopik gametofitlerin oluştuğu baskın bir sporofit evreye borçludur. Damarlı bitkilerde dokuların farklılaşmasıyla yapraklar, gövde ve kökler oluşmuş, üstün yapılı bitkilerde tohumlar ve çiçekler ortaya çıkmıştır.

Yeşil alglerden damarlı bitkilere uzanan evrim sürecini açıklarken bir yeşil algin değişinime uğrayarak su ve mineral sağlamasına yarayan kök benzeri ilkel bir yapı geliştirdiği ileri sürülmüştür. Bu canlının soyundan gelen algler iletimdoku demetleri, sap, yapraklar ve korunmak için kütikula geliştirmiştir. *Psilopsida* sınıfından bazı grupların, damarlı bitkilerin ataları arasında yer aldığı ve iletimdoku sistemine sahip ilk bitkiler olduğu sanılmaktadır. Embriyonun ana bitkinin dokularında alıkonup beslenmesiyle tohumlar oluşmuştur. İlk tohumlu eğreltilerden de çam, ladin ve göknar gibi

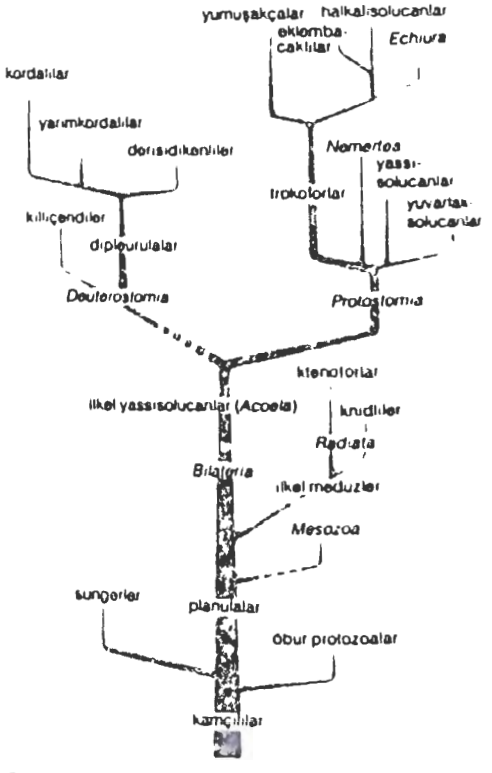

Çizim 2. Hayvanların evrimini gösteren olası bir soyağacı

bitkilerin yer aldığı açıktohumlular grubu türemiştir. Açıktohumluların evrimleşmesiyle ortaya çıktığı sanılan kapalıtohumlular ikiye ayrılır: Kapalıtohumluların çoğunu kapsayan ikiçenekliler ile buğdaygiller, palmiyeler, leylaklar, orkideler ve bunlarla ilişkili grupları içeren birçenekliler

Çok hücreli hayvanların (*Metazoa* âlemi) kökeni konusunda benimsenen en yaygın görüş, Alman embriyoloji bilgini Ernst Haeckel'in öne sürdüğü ve hayvanların ilk atasının denizanası ya da mercanlar gibi knidlilere yapısal olarak benzeyen küre biçimli bir tekhücreli hayvan olduğu kuramıdır. Bu konuda oldukça yandaş bulan iki görüş daha vardır. Birincisi çok hücreli hayvanların kökenini kamçılılara dayandırır; kamçılılar aynı zamanda planulalardan (yassı ve kirpikli hayvanlar) türeyen knidlilerin ve yassısolucanların da atasıdır. Öbür açıklama ise, çokçekirdekli protozoaların bölünerek yassısolucanların atası olan çok hücreli hayvanlara dönüştüğünü ileri sürer. Bununla birlikte, bu iki açıklamadan herhangi birini destekleyecek kanıtlar elde edilememiştir.

En ilkel çok hücreli hayvanların yapıları, bir ana eksen çevresinde iki yanlı bakışım oluşturacak biçimde düzenlenmiştir; özellikle denizyıldızı ve denizhıyarı gibi derisidikenliler dışında bugünkü hayvanların çoğunda da bu bakışım egemendir. Dokuların vücudu koruyan ve duyu organlarını taşıyan bir dışderi ile sindirim ve üreme organlarının geliştiği bir içderi biçiminde farklılaşması önemli bir aşamadır. Önemli bir başka gelişme de başın oluşmasıdır. Merkez sinir sistemi, duyu organları ve ağız genellikle vücudun ön tarafında bulunur.

Üstün yapılı çok hücreli hayvanların soy çizgisini belirlemeye yönelik iki çağdaş kuram vardır. Bu hayvanların tek bir soydan geldiğini öne süren monofiletik kurama göre, basit yapılı canlıların evrimleşmesiyle daha üstün yapılı dört grup ortaya çıkmıştır: Yassısolucanları, knidlileri ve yumuşakçaları içeren *Ameria* (bölütsüz hayvanlar) grubu; halkalısolucanları ve eklembacaklıları içeren *Polymeria* (bölütlü hayvanlar) grubu; böcekleri ve derisidikenlileri içeren *Oligomeria* (az bölütlenmiş hayvanlar) grubu; çokhücrelilerin daha gelişmiş öbür biçimlerini kapsayan *Chordonia* (kordalılar) grubu. Birçok bilim adamının öne sürdüğü difletik kuram ise, üstün yapılı çokhücreli hayvanların iki ayrı soy çizgisi izleyerek evrimleştiğini öngörür; bu soy çizgilerinden biri halkalısolucanlar, eklembacaklılar ve yumuşakçaların, öbürü de derisidikenliler ile kordalıların evrimiyle sonuçlanır (*bak.* çizim 2). Her iki grup da yassısolucanların ilkel bir örneğinden türemiştir.

İnsanlar kordalılar filumundandır. Bütün kordalılarda görülen üç ortak yapı özelliği vardır: Sırtta yer alan bir sinir kordonu (omurgalılarda beyin ve omurilik), bir sırtlıpı (notokord) ve en azından embriyon evresinde solungaç yarıklarını içeren bir yutak.

Evrim tarihi ilkel grupların yerlerini daha gelişmiş gruplara bırakmasına ilişkin örneklerle doludur. Ama bu ilkel gruplar içinde çok özelleşmiş yapıları olmayan daha ilkel ve basit yapılı türlerin değişik türlere doğru evrimlendiğini de unutmamak gerekir. Örneğin kuşlar ve memeliler gelişmiş sürüngenlerden değil, ilkel ve basit sürüngenlerden türemiştir.

Soysal, İlhami (d. 4 Nisan 1928, Ereğli, Zonguldak - ö. 20 Eylül 1992, Ayvalık), gazeteci, yazar. Kurucu Meclis üyeliğinde bulunmuş, 1950'lerden başlayarak çeşitli yayın organlarında yazarlık ve yöneticilik yapmıştır.

Lise öğrencisiyken *Ant* gazetesinde çalışmaya başladı (1949). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda *Büyük Doğu*'nun muhabirliğini yaptı (1951). Daha sonra Ankara'da yayımlanan *Pazar Postası* ve *Son Havadis* gazetelerinde çalıştı. Bu arada öğrenimini yarıda bırakarak Hukuk Fakültesi'nden ayrıldı. 1955-57 arasında *Son Havadis*'te yazı işleri müdürlüğü, 1957-58'de de haftalık *Akis* dergisinde genel yayın müdürlüğü yaptı. 1958-62 arasında *Kim* dergisinin ve *Milliyet* gazetesinin Ankara temsilcisi olarak çalıştı. 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'e (1960-61) basın temsilcisi olarak girdi. Haftalık *Yön* dergisinin kurucuları ve yazarları arasında yer aldı (1962) Kurucuları arasında yer aldığı Sosyalist Kültür Derneği'nde 1963-70 arasında genel sekreterlik görevini yürüttü. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Türk-İş) basın danışmanlığını yürütürken *Türk-İş* adlı aylık dergiyi çıkardı (1962-63). Daha sonra İstanbul'da yayımlanan *Hareket* adlı gazetenin genel yayın müdürlüğüne getirildi. Ankara'da yayımlanan *Ekspres* ve İstanbul'da yayımlanan *Son Posta* gazetelerinde yazdıktan sonra *Akşam* gazetesinde Ankara temsilcisi, yazar ve başyazar olarak çalıştı (1963-71).

1969-71 arasında *Devrim* gazetesini yayımlayanlar arasında yer alan İlhami Soysal, 1971'deki 12 Mart Müdahalesi'nden sonra iki kez gözaltına alındı ve toplam bir yıl tutuklu kaldı. 1972-75 arasında *Ortam* dergisinde ve *Yeni Ortam* gazetesinde, 1975-80 arasında da *Vatan* ve *Demokrat* gazetelerinde yazdı. 12 Eylül Harekâtı (1980) sonrasında, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DISK) davasında tutuklu olarak yargılandı. Serbest bırakıldıktan (1982) sonra *Milliyet* gazetesinde çalışmaya başladı. Ayvalık yakınlarında bir trafik kazasında öldü.

İlhami Soysal'ın *Sıfıra Sıfır Elde Sıfır* (1969), *Günün İçinden* (1975), *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi* (1973, 1992), *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar* (1978, 1988), *Niçin Masonluk Değil?* (1984), *150'likler* (1985, 1988), *Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler* (1985) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Soysal, Mümtaz (d. 15 Eylül 1929, Zonguldak), siyasal bilimci, anayasa hukuku uzmanı, yazar.

Galatasaray Lisesi'ni (1949) ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (SBF) bitirdi (1953). Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde asistan olarak görevliyken fark dersi sınavlarını vererek Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden de mezun oldu (1954). 1956'da SBF'de asistan olarak çalışmaya başladı; 1958'de siyasal bilimler alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1963'te anayasa hukuku doçenti, 1969'da da profesör oldu. İki yıl sonra SBF dekanlığına seçildi. 1971'de Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklandı ve *Anayasaya Giriş* (1968) adlı ders kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle 6 yıl 8 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı; karar daha sonra Askeri Yargıtay'ca bozuldu.

Hukukçuluğunun yanı sıra gazete yazılarıyla da tanınan Soysal *Forum*, *Akis*, *Yön*, *Ortam* dergilerinde ve *Yeni İstanbul*, *Ulus*, *Cumhuriyet*, *Barış* ve *Milliyet* gazetelerinde yazdı. *Milliyet* gazetesinde 1974'te "Açı" başlığıyla yayımlamaya başladığı köşe yazılarını 1991'den bu yana *Hürriyet* gazetesinde sürdürmektedir.

Soysal, 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis üyeliğine seçildi ve bu mecliste anayasa komisyonu üyeliğinde bulundu. *Yön* dergisi ile Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1969-71'de Akdeniz Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi başkanlığını yürüttü. Ayrıca 1974-78 arasında Uluslararası Af Örgütü'nün ikinci başkanlığını yaptı. 1979'da BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) Uluslararası İnsan Hakları Öğretimi Ödülü'nü aldı. Kıbrıs'taki toplumlararası görüşmelerde anayasa danışmanlığı görevini üstlenen Soysal günümüzde de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a danışmanlık yapmaktadır. Soysal Ekim 1991'deki seçimlerde SHP'den Ankara milletvekili seçilmiştir.

Soysal'ın gazete yazılarının yanı sıra *Avrupa Birliği ve Türkiye* (1954), *Demokratik İktisadi Planlama İçin Siyasi Mekanizma* (1958), *Dış Politika ve Parlamento* (1964), *Halkın Yönetime Etkisi* (1965), *Dinamik Anayasa Anlayışı* (1969), *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (1969, 1986), *Güzel Huzursuzluk* (1975) ve *Demokrasiye Giderken* (1982) gibi yapıtları vardır.

Soysal, Sevgi, eö YENEN (d. 30 Eylül 1936, İstanbul - ö. 22 Kasım 1976, İstanbul), öykü ve roman yazarı. Bireysel sorunları ve toplumsal olayları gerçekçi bir yaklaşımla ele almış, titiz gözlemciliği ve yergili anlatımıyla dikkati çekmiştir.

Ortaöğrenimini Ankara Kız Lisesi'nde, yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Dil

Sevgi Soysal
Müge Kazmaoğlu'nun izniyle

ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde tamamladı. Almanya'da Göttingen Üniversitesi'nde arkeoloji ve tiyatro öğrenimi gördü (1957-58). Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda (TRT) program uzmanı olarak çalıştı (1965-71). 1972'de siyasal nedenlerle tutuklanarak bir yıl hapis cezasına çarptırıldı; Adana'da iki buçuk ay sürgünde kaldı. Özdemir Nutku ve Başar Sabuncu'dan sonraki eşi Mümtaz Soysal'la, Soysal hapishanedeyken evlendi. Bazı yazıları Nutku ya da Sabuncu soyadıyla yayımlanmıştı.

Edebiyata öyküyle başlayan Soysal'ın ilk öykü ve yazıları *Dost*, *Yelken*, *Ataç*, *Yeditepe*, *Değişim* dergilerinde yayımlandı (1960-64). İlk dönem yapıtlarında bireyin ruhsal durumlarını işledi. 1965-69 arasında özellikle *Papirüs* ve *Yeni Dergi*'de yayımlanan öyküleri, sanatının gelişmesinde yeni aşamalar olarak kabul edildi. Bu döneminde kadın-erkek ilişkilerini, kadın sorununu, ağırlıklı olarak da 1960'larda ve sonrasında Türkiye'de yaşanan toplumsal siyasal olayları ele aldı. Öykü ve romanlarının yanı sıra röportajlar ve çeviriler de yaptı. İlk öykü kitabı *Tutkulu Perçem*'den (1962, 1982) sonra yayımlanan ve birbirine bağlı öykülerden oluşan *Tante Rosa*'da (1968, 1985) kadınlık sorununu ele aldı. Kadın-erkek ilişkilerini ve evlilik temasını işlediği ilk romanı *Yürümek*'le (1970, 1983) 1970'te TRT Sanat Ödülleri Yarışması Başarı Ödülü'nü kazandı. 1974'te Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanan *Yenişehir'de Bir*

Öğle Vaktı'nde (1973, 1988) 1960'lardaki öğrenci ve gençlik hareketlerini ele aldı. *Şafak* (1975, 1985) adlı romanında Adana'da sürgünde bulunan bir kadının başından geçen olaylar çerçevesinde 12 Mart döneminden kesitler verdi. *Barış Adlı Çocuk*'taki (1976, 1983) öykülerin bir bölümünde 12 Mart öncesini, bir bölümünde de daha sonraki değişimi anlattı. *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* (1976, 1982) adlı yapıtı cezaevi anılarından, *Bakmak* (1977, 1986) ise *Yeni Ortam* ve son döneminde *Politika* gazetesine yazdığı günlük köşe yazılarından oluşur. Tamamlayamadığı son romanı *Hoş Geldin Ölüm* 1980'de, bütün yapıtları ise sekiz cilt olarak 1986'da yayımlanmıştır.

soytarı, yaygın toplumsal ve ahlaki değerleri alaya alarak çevresindekileri eğlendiren, deli ya da aptal olarak görüldüğü için yüksek sınıftan kişilerle bile alay etmesine göz yumulan komik kişi. Mısır'da firavunlar döneminden 18. yüzyıl ortalarına, Meksika'daki Azteklerden ortaçağ Avrupa saraylarına kadar çok çeşitli dönem ve topluluklarda soytarılığı meslek edinenlere rastlanır. Sakatlığın nazar değmesine engel olduğu ve alay yoluyla aşağılanan kişinin kötülüklerden korunduğu inancı, genellikle sakat ya da cüce olan soytarıların şans da getirebileceğini düşündürmüş olabilir.

Soytarılar Hindistan'daki ve Hıristiyanlık öncesi Avrupa toplumlarındaki dinsel ayinlerde önemli bir rol oynarlardı. İÖ 7. yüzyılda İrlanda'da olduğu gibi, bazı toplumlarda ise soytarıların şairlik ve kehanet yetisi olduğuna inanılırdı. Soytarının ayinlerde kralı taklit etmesi, kralın yerine kurban edilen bir "günah keçisi"nden kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. Antik Çağdaki ayinlerde kurban edilen kişilerin giysileriyle ortaçağda soyluların maiyetindeki soytarıların kıyafeti (kırmızı süslü, kulaklı bir başlık, çıngırak, asa ve rengârenk kumaştan bir giysi) arasında da benzerlikler saptanmıştır.

Bilindiği kadarıyla saray soytarıları ilk kez 5. sülale döneminde Mısır'da kullanıldı. Mısır firavunları, bilinmeyen ülkelerden getirilen Pigmeleri, dans edip soytarılık yapmaları için saraya alırlardı. Roma İmparatorluğu'ndaki köle pazarlarında da akıl ya da beden bozukluğu olan köleler yüksek fiyatlarla soylulara satılırdı. 12-15. yüzyıllarda soylu ailelerin evlerinde bu tür soytarılar olduğundan söz eden pek çok kaynak vardır. Soytarıların soyluların evleri ve sarayların yanı sıra meyhane ve genelevlerde de bulunduğu anlaşılmaktadır. Avrupalı soyluların evlerinde soytarı bulundurmaktan vazgeçtikleri 18. yüzyılda bu uygulama bu kez Rusya'da yayılmaya başladı. Rusya'da görülen bir başka uygulama da, krala karşı çıkan saray adamlarının soytarılık yaptırılarak cezalandırılmalarıydı.

Soytarı tipinin edebiyat ve tiyatroda önemli bir rolü vardır. Shakespeare'in topluluğunda soytarı rolünü oynayan Robert Armin, soyluların evlerindeki soytarılarla ilgili bir de inceleme yayımlamıştı (1605). Edebiyattaki en güzel soytarı tiplerini yaratan Shakespeare, Armin'in bu incelemesinden yararlanmış olabilir. Shakespeare'in en ünlü soytarıları *As You Like It*'teki (*Nasıl Hoşunuza Giderse*) Touchstone, *Twelfth Night*'taki (*On İkinci Gece*) Feste ve *King Lear*'daki soytarıdır.

soytarı edebiyatı, 15-17. yüzyıllarda Avrupa'da yaygın olan ve toplumun zayıflık, kötülük ve aşırılıklarını bir deli ya da soytarı tipi aracılığıyla eleştiren alegorik yergiler. Türün ilk önemli örneği, Alman hümanist ve yergici Sebastian Brant'ın uzun şiiri *Das Narrenschiff*'tir (1494; Deliler Gemisi). Bu yapıtta, toplumun kurallarına uymayan 100'ü aşkın kişi bir gemiyle "deliler cennetti" Narragonia'ya gitmek üzere yola çıkar. Özellikle Reform öncesi Katolik Kilisesi'ne yöneltilmiş acımasız bir yergi niteliğindeki yapıt Latince, Aşağı Almanca, Felemenkçe ve Fransızcaya çevrilmiş ve Alexander Barclay tarafından *The Shyp of Folys of the Worlde* (1509; Dünya Delilerinin Gemisi) adıyla İngilizceye uyarlanmıştır. Ayrıca birçok yazar bu yapıttan esinlenerek keskin ahlaksal yergiler yazmıştır. Thomas Murner'ın *Narrenbeschwörung* (1512; Delilerin Kovulması) ve Erasmus'un *Encomium moriae* (1509; *Deliliğe Övgü*, 1987) adlı yapıtları, bunlar arasındadır. Katherine Anne Porter *Ship of Fools* (1962; *Budalalar Gemisi*, 1966) adlı alegorik romanında, Alman gemisi "Vera"yı, yaşamı temsil eden bir küçükevren olarak kullanır.

soytarıbalığı, değişik gruplardan, çarpıcı renklerle bezenmiş birkaç balık türünün ortak adı.

Cyprinidae familyasından tatlı su soytarıbalığının (*Rasbora heteromorpha*) anavatanı Güneydoğu Asya'dır. Akvaryumlarda yaygın biçimde yetiştirilmekle birlikte üretilmesi çok zor olan bu balıkların uzunluğu 4-5 cm, sırt ve kuyruk bölümleri parlak kırmızı, yanları kama biçiminde mavimsi mor ya da siyah lekelidir. *Rasbora* cinsinin öbür birçok türü de akvaryum balıkları arasında yer alır.

Tatlı su soytarıbalığı (*Rasbora heteromorpha*)
Gene Wolfsheimer

Pomacentridae familyasından *Amphiprion* cinsini oluşturan yaklaşık 12 tür Güneydoğu Asya kıyılarında yaşar. Denizşakayıkları ile iç içe bulunmasıyla dikkat çeken bu balıklar denizşakayıklarının öbür balıklar için öldürücü olabilecek yakıcı kapsüllerle donanmış dokunaçlarından hiçbir zarar görmez. Yakın akrabaları gibi denizşakayıklarının dokunaçları arasına girerek korunan deniz soytarıbalığı (*Amphiprion percula*) yaklaşık 5 cm uzunluğundadır. Mavi-beyaz üç geniş şerit parlak turuncu gövdesini enlemesine çevreler.

Soytarılar Bayramı, ortaçağda, özellikle Fransa'da 1 Ocak'ta ya da buna yakın bir tarihte düzenlenen halk şenliği. Şenlik günü sahte bir piskopos ya da papa seçilir, kilise ayinlerinin parodisi yapılır, alt ve üst düzey devlet görevlileri birbirlerinin yerine geçerlerdi. Paganların Saturnalia'sının (Satürn Şenliği) Hıristiyanlığa uyarlanmasıyla ortaya çıktığı sanılan bu tür şenlikler 11. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyan ahlakının ve tapınma biçimlerinin alaya alındığı gösterilere dönüşmüştü. Birçok kez yasaklanmasına ve 1431'deki Basel Konsili'nde çeşitli cezalar getirilmesine karşın, bayram 16. yüzyıla değin tümüyle ortadan kalkmadı.

soyunmalık, Türk hamamında soyunulup peştemal kuşanılan bölüm. Camekân olarak da bilinir. *Ayrıca bak.* hamam.

Soyut, İstanbul'da Mayıs 1965-Eylül 1977 arasında yayımlanan aylık sanat dergisi. Halil İbrahim Bahar'ın yönetiminde yayımlanan dergi, sanatın aklın soyutlama işlevinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını, sanat gerçeğine soyutlamada derinleşmeyle varılacağını savunuyordu. Otuz altı sayı çıkan ilk dizide bu anlayışa uygun yazılara yer veren *Soyut*, Mayıs 1968'den sonra, yeniden birinci sayıdan başlayarak kitap boyutunda yayımlandı. Bu ikinci dizide yer alan yazı ve ürünler sanat anlayışı bakımından ilk dönemdekilerden ayrılıyordu. Mayakovski, Pablo Neruda gibi şairler için özel sayılar da düzenleyen *Soyut*'ta en çok Halil İbrahim Bahar, İsmet Zeki Eyuboğlu, Muzaffer Buyrukçu, Sait Maden, Günel Altıntaş, Melih Cevdet Anday, Hasan Hüseyin, Cemal Süreya, Afşar Timuçin'in yazılarına yer verildi. *Soyut*'un yeni dizisi 107 sayı yayımlandı.

soyut dışavurumculuk, ABSTRE EKSPRESYONİZM olarak da bilinir, 1940'larda ABD'de gelişen ve etkisini 1950'ler boyunca sürdüren sanat akımı. En önemli temsilcileri Jackson Pollock, Willem de Kooning, Franz Kline ve Mark Rothko, Clyfford Still, Philip Guston, Helen Frankenthaler, Barnett Newman, Adolph Gottlieb, Robert Motherwell, Lee Krasner, Bradley Walker Tomlin, William Baziotes, Ad Reinhardt, Richard Pousette-Dart, Elaine de Kooning ve Jack Tworkov idi. Bu sanatçıların çoğu New York kentinde yaşıyor, çalışıyor ve sergi açıyorlardı.

Soyut dışavurumculuk tek ve uyumlu bir anlatım dilinden çok, çeşitli tekniklerin ve anlatım biçimlerinin bir araya geldiği bir akımdı. Bütün bu farklılığa karşın soyut dışavurumcuların belli ortak özellikleri vardı. Örneğin hepsi soyut çalışıyordu. Hepsi bireysel duygularını, özgür ve anlık anlatımlarla yansıtmayı amaçlıyor, bu hedefe ulaşmak için de farklı teknikleri özgürce deniyor, boyanın fiziksel özelliklerini duyumsallık, hareket, şiddet, gizem ya da şiirsellik gibi duyguları vurgulayabilmek amacıyla kullanıyorlardı. Ayrıca boyayı, gerçeküstücülüğün otomatizm anlayışına benzer biçimde, önceden kararlaştırmadan, o anda içten geldiğince, bilinçaltını yansıtacak biçimde uyguluyorlardı. Çok büyük boyutlardaki tuvallerinde tek tek öğelerden oluşan geleneksel kompozisyon strüktüründen uzaklaşarak tek bir imgenin bütün tuvali kapladığı tüm-yüzey değerlendirmelerine (*all-over painting*) gidiyorlardı.

Soyut dışavurumculuğun oluşmasında Arshile Gorky ile Hans Hofmann'dan baş-

"Kompozisyon", Willem de Kooning'in bir yağlıboya çalışması, 1955; Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York kenti
Solomon R. Guggenheim Museum, New York kenti

ka, o sıralarda savaştan kaçarak New York'a giden Avrupalı gerçeküstücülerin de rolleri büyüktü. İlk soyut dışavurumcu yapıtlar Jackson Pollock ile Willem de Kooning'in 1940'ların sonu ile 1950'lerin başında gerçekleştirdiği resimlerdi.

Soyut dışavurumculuk içindeki en belirgin üç eğilimden biri hareketli soyuttu(*). Pollock, de Kooning ve Kline bu eğilimin en önemli temsilcileriydi. İkinci eğilim Guston ve Frankenthaler'in lirik ve akıcı biçimlerinden Motherwell ve Gottlieb'in güçlü kaligrafik yapıtlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyordu. Rothko, Newman ve Reinhardt'ın geniş renk alanlarından oluşan düzgün renkli ve ince boyalı tuvalleri de üçüncü eğilimi oluşturuyordu (*bak.* renk alanı resmi).

Soyut dışavurumculuk hem ABD'de, hem de Avrupa'da 1950'ler boyunca önemini korudu ve modern sanatı derinden etkiledi. New York kentinin sanat dünyasının başkenti haline gelmesi de bu akımla oldu. 1960'ların başlarında soyut dışavurumculuktan ayrılan Morris Louis, Kenneth Noland, Jack Youngerman, Leon Polk Smith, Frank Stella, Ellsworth Kelly, Larry Poons, Al Held ve Jules Olitski gibi sanatçıların hareketli soyut tekniklere karşı geliştirdikleri, iyi tasarlanmış, düzgün renk alanlarından oluşan resimleri eleştirmen Clement Greenberg "Ard Ressamca Soyutlama" olarak nitelemişti. Bu eğilim sonradan renk alanı resmi ile "biçimlenmiş tuval" ve "sert kenar"ın oluşmasında etkili oldu.

soyut sanat, ABSTRE SANAT olarak da bilinir, görsel çevreye ait nesne betimlemelerinin hiçbir rol oynamadığı resim, heykel ya da grafik sanat ürünleri. Tüm sanatlar büyük ölçüde soyut olarak nitelendirilebilecek öğelerden (biçim, renk, çizgi, ton ve doku öğeleri) oluşur. 20. yüzyıl öncesinde, bu soyut öğeler doğanın ve insan uygarlığının tanımlanması, betimlenmesi ve taklit edilmesinde kullanılıyor ve sergileme amacı anlatımcı işleve göre öncelik taşıyordu.

Tarihsel açıdan, soyut sanat 19. yüzyılın bir ürünüdür. Yalnızca kısa öykülerin resimlenmesi amacıyla çok sayıda ayrıntılı betimsel sanat yapıtlarının üretildiği bu dönemde, bir yandan da, işledikleri konunun ve yaptıkları resmin görsel gerçeklerini yakından inceleyerek, devralınan doğalcılık geleneklerini sorgulayan ressamlar ortaya çıktı. Sanatta, klasikçiliğin taklit ve yüceleştirmeye ağırlık veren anlayışını yadsıyan düşünceler ortaya koyan romantizm, yaratıcılığın temel öğeleri arasında düş gücü ve bilinçaltının rolünü vurgulamıştı. Giderek ressamlar, bu yaklaşımların oluşturduğu ortamın getirdiği yeni özgürlük ve sorumluluklara sahip çıktılar. 1890'da, "Unutulmamalıdır ki resim, bir savaş atı, bir çıplak ya da bir tür anekdot olmadan önce, yalnızca renklerin belirli bir düzenlemeyle birleştirildiği düz bir yüzeydir", diyen Maurice Denis, o dönemin simgeci ve ard izlenimcilerinin duygularını özetlemiş oluyordu.

20. yüzyılın ilk 20 yılında, fovizm, dışavurumculuk, kübizm ve gelecekçilik hareketlerinin de içinde bulunduğu temel sanat akımlarının tümü, bir biçimde, resim ile doğal görünüm arasındaki ayrılığı vurguladı.

Ama, tanınamazlık derecesinde bile olsa, dış görünüşlerden yola çıkılarak yapılan soyutlamalarla, görsel çevreden kaynaklanmayan biçimlerden sanat yapıtı üretmek arasında büyük bir ayrım vardır. I. Dünya Savaşı'ndan önceki dört-beş yıl içinde, Robert Delaunay(*), Wassily Kandinsky(*), Kazimir Maleviç(*) ve Vladimir Tatlin(*) gibi sanatçılar tam anlamıyla soyut sanata yöneldiler. (Genel olarak Kandinsky, 1910-11'de yaptığı resimlerle salt soyut resmin yaratıcısı olarak kabul edilir.) Ama ilerici sanatçıların büyük bölümü bile, ne ölçüde olursa olsun, betimlemeden vazgeçilmesini hoşnutsuzlukla karşılıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında, Hollanda'da De Stijl(*) ve Zürich'te dada gruplarının (*bak.* dadacılık) ortaya çıkması soyut sanat dağarını daha da genişletti.

I. ve II. Dünya savaşları arasında soyut sanatta bir gelişme olmadı. Bir yandan totaliter rejimlerin baskısıyla karşılaştı, öte yandan gerçeküstücülük ve toplumsal konulara yönelen eleştirel gerçekçilik gibi, betimlemeye yeniden ağırlık veren sanat akımlarının gölgesinde kaldı. Ama II. Dünya Savaşı sonrasında, soyut dışavurumculuk(*) adını alan coşkulu bir Amerikan soyut resim akımı ortaya çıktı ve dünya çapında etkili oldu. 1950'lerden başlayarak, soyut sanat Avrupa ve ABD'de resim ve heykel sanatları içinde benimsenerek yaygın biçimde uygulanmaya başladı. *Ayrıca bak.* modern sanat.

soyutlama, bir grup nesnenin ortak öğesini yalıtmayı ya da birden fazla nesnenin ortak bağlantısını açıklamayı içeren zihinsel süreç.

Felsefede, Hegel soyut olan ile salt ve yalın olanı özdeş görür. Ona göre soyutlama, var olanın kendini ortaya koyma sürecinin başında ortaya çıkan gerçekliği yansıtır. Bilginin başlangıcı olan varlık, bu salt soyutlamanın kendisidir. Marx'ın kapitalist toplumun eleştirisinde benimsediği epistemolojik yaklaşımda soyutlama, somut gerçekliğin düşünsel düzeyde yeniden üretilmesi sürecinde zorunlu, ama geçici bir aşamadır.

Modern mantıkta soyutlama çeşitli teknik anlamlarda kullanılır. Bunların örnekleri arasında Giuseppe Peano'nun "soyutlamalı tanım" ve Alonzo Church'ün bağımsız bir değişken içeren bir tamdeyimden bir fonksiyon elde etmede kullandığı "soyutlama yöneticisi" deyimleri vardır.

Soyutlama-Yaratma, Fransızca ABSTRACTION-CRÉATION. 1931-36 arasında Fransa'da Georges Vantongerloo ile Auguste Herbin'in öncülüğünü yaptıkları, soyut sanatı savunan grup. Temelde parlak renkli geometrik biçimlerden oluşan bir soyutlamayı amaç edinmişler, ama bu düşünceyi tam anlamıyla uygulayamamışlardır. Grup 1930'da Michel Seuphor ve Joaquin Torres-Garcia'nın oluşturdukları Daire ve Kare grubunun ilkeleri üzerine kurulmuştu. Herbin ve Jean Hélion'un 1931'de yayımlamaya başladıkları *Abstraction-Création* adlı dergi, aralarında Daire ve Kare grubu üyeleri de olmak üzere yaklaşık 400 kişiye yollanıyordu. Çalışmalarını 1936'ya değin sürdüren grup Wassily Kandinsky ve Naum Gabo gibi dönemin önde gelen soyut sanatçılarının da desteğini kazanmıştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Yeni Gerçekçilik Salonu, Soyutlama-Yaratma'nın işlevlerini devraldı.

Soyuz, 1967-81 arasında SSCB'nin uzaya fırlattığı, insanlı ya da insansız 40 uzay aracından oluşan dizinin ortak adı. "Soyuz 1"den "Soyuz 10"a kadar olan ve bir kişiden üç kişiye kadar mürettebatı bulunan uzay araçları Yer yörüngesine oturtuldu. Bu uçuşlardan en uzunu, yaklaşık 18 gün süren "Soyuz 9" (1 Haziran 1970'te fırlatıldı) yolculuğudur. Geri kalan 30 "Soyuz" uçuşunun çoğu, bir "Soyuz" kapsülünün yörüngede dolanmakta olan bir "Salyut" uzay istasyonuna kenetlenmesine yönelik olarak gerçekleştirildi. Bu görevler sırasında "Soyuz" mürettebatı uzay laboratuvarına geçerek çeşitli bilimsel deneyler gerçekleştirdi. Uzayda en uzun süreyle kalma rekoru 1982'de, "Salyut 6"da 185 gün süreyle kalan "Soyuz 35" mürettebatı tarafından kırıldı. Bir başka önemli "Soyuz" uçuşu da, ABD ile SSCB arasındaki ilk ortak uzay girişimi çalışması olan Apollo-Soyuz Deneme Projesi'dir. Haziran 1975'te gerçekleştirilen bu projede, üç kişilik mürettebatlı ABD "Apollo" uzay aracı, iki kişilik mürettebatı bulunan SSCB "Soyuz 19" uzay aracı ile kenetlendi ve iki gün boyunca ortak deneyler yapıldı.

1980'de "Soyuz T" dizisi başlatıldı. Daha gelişkin elektronik donanıma ve seyir yeteneğine sahip "Soyuz T" kapsulleri üç kişilik mürettebat taşıyabilmektedir. Öbür "Soyuz"lar gibi, "Soyuz T" de yörüngede dolanan "Salyut" uzay istasyonlarına ve bu uzay istasyonlarından Yer'e personel ve çeşitli malzemelerin taşınmasında kullanıldı.

Sozomenos, Yunanca tam adı SALAMANES HERMEIOS SOZOMENOS (d. y. 400, Gazze yakınları, Filistin - ö. y. 450, Konstantinopolis [İstanbul]). *Historia Ekklesiastike* (Kilise Tarihi) adlı yapıtıyla tanınan Yunanlı kilise tarihçisi.

Sozomenos'un klasik üslubu, manastır yaşamını savunması ve Batı Avrupa kaynaklarına daha geniş yer vermesiyle dikkat çeken kitabı, çağdaşı Sokrates Skholastikos'un aynı konudaki kitabıyla boy ölçüşebilecek niteliktedir. Bizans İmparatoru II. Theodosius'a (408-450) adanan yapıt 324-439 dönemini kapsayan dokuz kitaptan oluşur. Yapıtın 425'ten sonraki bölümü günümüze ulaşmamıştır.

Sozomenos'un Sokrates'in yapıtını din adamlarının yanı sıra ruhbandan olmayan kültürlü kesime de seslenecek biçimde, daha ince bir üslupta yeniden düzenlemek istediği anlaşılmaktadır. Sozomenos'un yapıtı, eleştiri yönteminin ve dinsel kavrayışının yetersizliğine karşın, başka hiçbir yerde bulunmayan bazı kaynaklara yer verdiği için değer taşır. Kitapta Sokrates'in metnindeki bazı yanlışlar da düzeltilmiştir. Sozomenos ve Sokrates'in kitapları ortaçağda, Hıristiyanlığın ilk dönemine ilişkin başlıca kaynakları oluşturmuştur.

Söderberg, Hjalmar Erik Fredrik (d. 2 Temmuz 1849, Stockholm, İsveç - ö. 14 Ekim 1941, Kopenhag, Danimarka), İsveçli eleştirmen, roman ve öykü yazarı. "İsveç'in Anatole France'ı" olarak anılır.

Martin Bircks ungdom (1901; Martin Bircks'ın Çocukluğu) adlı romanında, 1890'lara özgü düş kırıklığını ve karamsarlığını daha ölçülü bir tarzda yansıttı. Yapıtlarında anlattığı Stockholm'ü kendisinden önceki yazarların hepsinden daha iyi kavradığını ortaya koydu. *Doktor Glas* (1905; Doktor Glas) adlı romanı kasıtlı olarak işlenen ahlaki bir cinayeti haklı gösterdiği için büyük çalkantı yarattı. Kısa ve özlü anlatımıyla araştırıcı ve nükteli üslubu ise en çok dört ciltlik öykülerinde belirgindi.

1910'dan sonra çoğunlukla Kopenhag'da yaşayan Söderberg, sonraki yıllarda yaklaşan faşizm ve Nazizm tehlikesine karşı uyarı niteliğinde makaleler yazdı.

Söderblom, Nathan (d. 15 Ocak 1866, Trönö - ö. 12 Temmuz 1931, Uppsala, İsveç), İsveçli Lutherci din adamı. Karşılaştırmalı dinler tarihi üzerine çalışmalar yapmış, kilise birliği yoluyla dünya barışına

hizmet çabalarından dolayı 1930 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

1893'te papaz oldu; yedi yıl boyunca Paris'teki İsveç temsilciliğinde görev yaptı. 1901'de Uppsala Üniversitesi'nde ilahiyat profesörü oldu. 1912-14 arasında Leipzig Üniversitesi'nde ders verdi. 1914'te Uppsala ve İsveç başpiskoposluğuna atandı. Geziler sırasında ekumenik etkinliklere ilgi duymaya başladı ve 1925'te Stockholm'de I. Evrensel Yaşam ve Çalışma Konferansı'nın toplanmasına ön ayak oldu. Bu konferanslar dizisi daha sonra Dünya Kiliseler Konseyi'ne dönüştü. *La Vie future d'après le Mazdéisme* (1901; Mazdacılığa Göre Ölümden Sonra Yaşam) adlı yapıtıyla karşılaştırmalı dinler tarihi alanında yeni bir dönem başlatan Söderblom, *Gudstrons uppkomst* adlı yapıtında ise dinsel düşüncenin temelini oluşturan kavramın Tanrı değil kutsallık olduğunu öne sürdü. Öteki yapıtları arasında, *The Living God: Basal Forms of Personal Religion* (1933; Yaşayan Tanrı: Kişisel Dinin Temel Biçimleri), *Humor och melankoli och andra Lutherstudier* (1919; Mizah ile Melankoli ve Öbür Lutherci Çalışmalar), *Christian Fellowship* (1923; Hıristiyan Kardeşliği) sayılabilir.

Södergran, Edith (Irene) (d. 4 Nisan 1892, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 24 Haziran 1923, Raivola, Finlandiya), İsveçce ve Fince yazdığı dışavurumcu şiirlerle Finlandiya ve İsveç'te bir yazar kuşağını etkileyen Fin şair.

Üç aylıkken ailesi Finlandiya'ya taşındı. Ailesinin kışlık evinin bulunduğu Petersburg'da öğrenim gören Edith, 16 yaşındayken tüberküloza yakalandı ve bir daha sağlığına kavuşamadı. İlk kitabı *Dikter*'de (1916; Şiirler) simgeci şairlere özgü serbest bir tarzda melankoli ve neşenin değişken durumlarını dile getirdi. Bu kitap İsveç ve Finlandiya'da modernist akımın yaygınlaşmasında önemli rol oynadı. Södergran'ın biri ölümünden sonra yayımlanan altı şiir kitabı vardır.

Södermanland, İsveç'in ortadoğusunda il (*län*). Baltık Denizinin kıyısında yer alır. Yüzölçümü 6.060 km²'dir. Mälaren ve Hjälmaren gölleriyle çevrili olan Södermanland yönetim bölgesinin (*landskap*) büyük bölümünü kapsar. Deniz düzeyinden en fazla 120 m yükseklikte, verimli topraklara sahip düz bir bölge olan Södermanland'da çok sayıda küçük göl vardır. Mälaren Gölünü Baltık Denizine bağlayan Södertälje Kanalı ilin doğusundadır. Başlıca ekonomik etkinlikler demir madenciliği, tahta oymacılığı ve kâğıt üretimidir. Önemli kentler arasında, il merkezi Nyköping, makine sanayisiyle ünlü Eskilstuna, bir demiryolu kavşağı ve sanayi merkezi olan Katrineholm ve demir ve çelik ihracatı yapılan bir Baltık limanı olan Oxelösund sayılabilir. Nüfus (1992 tah.) 256.818.

Södertälje, İsveç'in ortadoğusunda, Stockholm ilinde (*län*) kent. Mälaren Gölündeki bir koyla Baltık Denizi arasında, Stockholm'ün güneybatısında yer alır. Eskiden Tälje olarak anılan kent 10. yüzyılda kuruldu. 1390, 1650 ve 1719'daki yangınlarda ağır hasar gördü. Kentte yaklaşık 1200'den kalma St. Ragnhild Kilisesi, yakınlarda ise bir açık hava müzesi vardır.

Södertälje 19. yüzyılda ünlü bir kaplıca ve sayfiye merkeziydi. Günümüzde bir imalat merkezi ve Stockholm'den Malmö, Göteborg ve Oslo'ya uzanan kara ve demir yollarının kesiştiği bir kavşak noktasıdır. Mälaren Gölünü Baltık Denizine bağlayan Södertälje Kanalı kentten geçer. 1819'da açılan kanal 1917-24 arasında genişletilmiştir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 81.460.

Söğüt, Karadeniz Bölgesi'nin en batı kesiminde, Bilecik iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 862 km² (1989) olan Söğüt ilçesi doğuda İnhisar ilçesi, güneydoğuda Eskişehir ili, güney ve güneybatıda Bozüyük ilçesi, batıda Merkez ilçe, kuzeyde Gölpazarı, kuzeydoğuda da Yenipazar ilçeleriyle çevrilidir.

Orta yüksekliktekı engebeli alanlardan oluşan ilçe toprakları ilin güneydoğu kesiminde yer alır. Doğu kesimini Sündiken Dağlarının batı uzantıları engebelendirir. İlçe topraklarından kaynaklanan suları kuzey kesimde güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akan Sakarya Irmağı toplar. Sakarya'nın kollarından Karasu'yu oluşturan bazı dereler de bu topraklardan doğar. İlçenin yüksek kesimlerinde göknar, kızıl çam, kara çam ve sarı çamdan oluşan ormanlar vardır. Bu kesimlerde hayvancılık açısından büyük önem taşıyan çayırlara da rastlanır.

Söğüt'den bir görünüm, Bilecik
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Yarısından çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, üzüm, şeker pancarı, ayva ve arpadır. Sakarya Vadisinin mikroklima oluşturan kuytu kesimlerinde turfanda sebzecilik yapılır. Az miktarda elma, baklagiller, ayçiçeği ve yulaf da yetiştirilen ilçede, hayvancılık temel gelir kaynakları arasında yer alır. Önemli miktarlarda sığır ve koyun, az sayıda da kıl keçisi ve Ankara keçisi yetiştirilen ilçede, ayrıca tavukçulukla ipekböcekçiliği yapılır. İlçede kurulmuş olan başlıca sanayi tesisleri ipekli dokuma ve seramik fabrikalarıdır. Ayrıca, başta pekmez üreten işyerleri olmak üzere çeşitli küçük sanayi kuruluşları etkinlik göstermektedir.

Yeraltı kaynakları açısından oldukça zengin olan ilçe topraklarında antimon, feldispat, kaolin, kil ve tuğla-kiremit hammaddesi içeren cevher yatakları vardır. Ertuğrulgazi yöresinde de bir ormaniçi dinlenme yeri kurulmuştur.

Söğüt yöresi, Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubad tarafından 1232'de Ertuğrul Gazi'ye(*) uç beyliği olarak verildi. Oğuzların Kayı boyundan olduğu ileri sürülen Türkmenlerin yerleştiği bu topraklarda Osmanlı Devleti'nin(*) temelleri atıldı. Devletin gelişmeye başlamasından sonra önemini yitiren bu toprakları, 15. yüzyıl başlarında Timur'un orduları yağmaladılar. Halkının küçük bir bölümü Ermeniler ile Rumlardan oluşan Söğüt yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Ertuğrul (Bilecik) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında Temmuz 1921'den 4 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kalan yöre, daha sonra kaza yapılarak 1924'te kurulan Bilecik iline bağlandı.

Söğüt kasabası Osmanlıların ilk merkezidir. II. Mesud (Giyaseddin) 1284 ve 1289'da iki menşurla armağanlar göndererek, doğudaki Eskişehir'den batıda Yenişehir'e kadar uzanan toprakları bağımsız bir sancak olarak Osman Gazi'ye verdi. Bu sancağın merkezi olan kasaba, Bursa'nın alınıp Osmanlı Devleti sınırlarının gelişmeye başlamasından sonra yönetsel merkez olarak önemini yitirdi ve sönükleşti.

Küçük bir yerleşme olan Söğüt kasabası ilçenin batı kesiminde yer alır. Önemli ulaşım yollarının dışında kalan kasaba, il merkezi Bilecik'e 25 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Ertuğrul Gazi Mescidi, Çelebi Mehmed Camisi, Hamidiye Camisi (1889), Ertuğrul Gazi Türbesi, Kaymakam Said Bey Çeşmesi (19. yy) ve Borcak köyündeki İsa Dede Türbesi'dir. Türk büyükleri olarak kabul edilen bazı tarihsel kişilerin büstlerinin dikildiği Ertuğrul Gazi Türbesi'nin çevresinde her yıl 10 Eylül'de Ertuğrul Gazi'yi anma törenleri düzenlenir. Bu törenlere yöre halkının yanı sıra geleneksel giysilerini giyen Yörükler katılırlar.

Söğüt Belediyesi 1884'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 20.412; kasaba, 9.470.

söğüt, söğütgiller (*Salicaceae*) familyasının *Salix* cinsini oluşturan 300 kadar ağaç ve çalı türünün ortak adı. Kuzey Yarıküre'nin ılıman ve serin bölgelerinde yaygın olan bu türlerin çoğu süs, gölge ve kereste ağacı olarak yetiştirilir; bazen de toprak kaymasını önlemek amacıyla dikilir. Söğütler birkaç ayrıksı tür dışında kışın yapraklarını döken bitkilerdir. Dallara çok sıralı sarmal olarak dizilen yaprakları şerit ya da elips biçiminde, sivri uçlu, düz ya da dişli kenarlıdır. Tırtıl denen sarkık başaklarda toplanmış erkek ve dişi çiçekleri ayrı ağaçlar üzerinde bulunur. İki parça halinde açılan kapsül tipi meyvelerin içinde rüzgârda kolayca uçuşabilen tüylü tohumlar yer alır.

Boyları 20 m'yi aşan en iri yapılı söğütlerin başında ak söğüt (*Salix alba*), kara söğüt (*S. nigra*) ve gevrek söğüt (*S. fragilis*) gelir. Avrupa'dan Kuzeybatı Afrika'ya, Asya'nın güney, batı ve orta kesimlerini içine alan bölgelerden Batı Sibirya'ya kadar çok geniş bir alana yayılan ak söğüt Türkiye'nin de hemen her yerinde yetişir. Yaşlandıkça derin çatlaklı bir görünüm alan, esmer boz

Salkım söğüt (*Salix babylonica*)
A to Z Botanical Collection EB Inc

renkli kabuğu vardır. Genç yapraklarının alt yüzü beyaz ipeksi tüylerle kaplıdır. Avrupa, Asya ve Türkiye'de yaygın olan keçi söğüdü (*S. caprea*), boz söğüt (*S. cinerea*) ve erguvani söğüt (*S. purpurea*) çalı boyutunda bitkilerdir. Güneybatı ve Orta Asya'da yetişen, Türkiye'nin de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Acem söğüdü (*S. acmophylla*), çoğunlukla aşağıya sarkan cilalanmış gibi parlak, kırmızımsı sürgünleriyle dikkati çeker. Anayurdu Çin olan salkım söğüt (*S. babylonica*) ile Çin, Kore ve Mançurya'ya özgü arapsaçı söğüdü (*S. matsudana*'nın *tortuosa* çeşidi) dünyanın her yerinde, özellikle havuz ve göl kenarlarında süs bitkisi olarak yetiştirilir. Son derece gösterişli bir ağaç olan salkım söğüt adını aşağıya doğru sarkarak yerlere değen zarif dallarından alır. Arapsaçı söğüdü ise kıvrık ve dönük dallarıyla ayırt edilir. Ayrıca çeşitli söğüt türlerinden pek çok süs çeşidi geliştirilmiştir.

Tohumları son derece dayanıksız olduğundan söğütler tohumdan değil, çelikle ya da kök sürgünleriyle çoğaltılır. Bol ışık ve nem seven bu ağaçlar en iyi sulak çayırlarda, akarsu ve göl kenarlarında yetişir.

Söğütlerin açık renkli, hafif ve esnek odunları kolay yarılır, ama pek dayanıklı değildir. Bu yüzden de özel bir kullanım alanı yoktur. Başlıca, çeşitli tarım aletleri ve ambalaj malzemesi yapımında kullanılır. Bazılarından selüloz ve kâğıt sanayisinde yararlanılır. İnce dallarından hazırlanan kömürler resim kalemi olarak, tanence zengin kabukları ise sepicilikte değerlidir. Ayrıca başta sepetçi söğüdü (*S. viminalis*) olmak üzere bazı türlerin esnek yapılı, ince sürgün ve dallarından sepet yapılır.

Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilenlerin dışında 22 kadar yabani, yani kendiliğinden yetişen söğüt türü bulunur. Bunların içinde ak söğüt en yaygın olanıdır. Sepetçi söğüdü, gevrek söğüt, boz söğüt, keçi söğüdü ve erguvani söğüt de çeşitli yörelerde yaygındır.

Söğüt Barajı, Kütahya ilinde, Ilgın Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. 1983'te hizmete giren baraj 205 hektarlık bir alanın sulanması amacıyla kurulmuştur. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 29,50 m, kret uzunluğu 1.127,70 m, toplam dolgu hacmi ise 55 bin m³'tür. Baraj gölünün alanı 0,15 km², toplayabildiği su miktarı ise 0,9 milyon m³'tür.

söğüt desenli porselen, 1779'da, İngiltere'nin, Shropshire ilindeki Caughley kentinde, Thomas Turner tarafından geliştirilen Çin taklidi manzara desenleriyle bezeli porselen eşya. Bu desenin klasik öğeleri bir salkım söğüt, pagoda benzeri yapılar, pitoresk bir köprü üstünde üç adam ve bir çift kırlangıçtan oluşur. Bunlar genellikle beyaz zemin üstüne mavi renkle uygulanmış olursa da, başka çeşitlemeleri de vardır. Buna benzer Çin üslubunda manzara desenleri daha önce de kullanılmıştır. 18. yüzyıl sonlarında Lowestoft, Suffolk, New Hall, Staffordshire ve başka yerlerde söğüt desenli porselenler üretilmiştir. Söğüt deseniyle arasında bağlantı kurulan, kırlangıca dönüşen iki sevgili efsanesinin canlandırıldığı sahneler İngiliz kökenlidir ve Çin'le bir ilgisi yoktur. Söğüt desenli mavi porselenlerle karıştırılan "Nanjing" porseleni de Jingdezhen'de üretilmiş ve Nanjing limanından ihraç edilmiş, beyaz üstüne mavi desenli bir üründür.

Söğüt desenli porselen bir çaydanlık, y. 1800, Staffordshire, İngiltere; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

Söğütlü, Marmara Bölgesi'nin doğu kesiminde, Sakarya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez ilçeye bağlı bir bucak olan Söğütlü, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca Merkez bucağın dört köyü de katılarak ilçe yapılmıştır.

Söğütlü Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 13.610; kasaba, 4.839.

Söke, Ege Bölgesi'nde, Aydın iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.356 km² (1989) olan Söke ilçesi doğuda Koçarlı, güneyde Muğla ili ve Yenihisar ilçesi, batıda Ege Denizi, kuzeybatıda Kuşadası, kuzeyde de Germencik ilçeleriyle çevrilidir.

Büyük bölümü alçak düzlüklerden oluşan ilçe toprakları ilin batı kesiminde yer alır. Güneydoğu kesimini Beşparmak Dağı, kuzey ve kuzeybatı kesimini de Aydın Dağlarının batı uzantısı olan Samsun (Dilek) Dağı engebelendirir. Samsun Dağının yüksek kesimleri kuzeybatıda doğal sınır oluşturur. Bu toprakların sularını toplayan Büyük Menderes Irmağı(*) ilçenin batı kıyısında denize dökülür. Menderes Irmağının taşıdığı alüvyonların birikmesiyle oluşan Büyük Menderes Ovasının(*) batı kesimi ilçe sınırları içindedir. Eğimin çok az olması nedeniyle ırmağın sık sık yatak değiştirdiği bu düzlükler Aşağı Büyük Menderes Ovası, Balat Ovası ya da Söke Ovası adıyla anılır. Irmak deltasının kıyısında, ırmağın önünün kıyı kordonlarıyla kapanması sonucunda oluşan Deringöl ve Dil Gölü olarak da bilinen Karine Gölü adlı lagünler vardır. Bafa Gölünün(*) batı kesimi ilçe sınırları içinde yer alır. Eşsiz doğal güzelliklere sahip ilçe kıyılarında Dilek Yarımadasından başka önemli çıkıntı Düzburun'dur. Kıyı açığında yer alan başlıca kara parçaları ise Dil Adalarıdır. Bu kıyılarda turizm açısından önem taşıyan doğal plajlar vardır.

İlçe halkının yarısına yakını nüfusu çoğunlukla bini aşan büyük köylerde yaşar ve geçimini genellikle tarımdan sağlar. Söke Ovası sulak ve zengin bir tarım alanıdır. Çevresi zeytinliklerle kaplı olan bu toprak-larda en çok yetiştirilen bitkisel ürünler pamuk, çiğit, buğday, mısır, ayçiçeği ve incirdir. Bol miktarda zeytin, sebze ve meyveyle az miktarda yerfıstığı da yetiştirilen ilçede tütün üretimi eski önemini yitirmektedir. Ormancılık ve tatlı su balıkçılığı ilçenin gelir kaynakları arasında yer alır. Başlıca sanayi kuruluşları çimento, bitkisel yağ, tarım araçları, tuğla ve kiremit fabrikalarıdır. Dokumacılık yapılan ve orman ürünleri işlenen ilçede bir küçük sanayi sitesi vardır.

İlçenin başlıca ekonomik etkinliklerinden biri de son yıllarda önemli gelişmeler gösteren turizmdir. Taş Burnu yöresinde bir orman içi dinlenme yeri kurulmuştur. Doğal bitki örtüsü makilerden oluşan ilçenin yüksek kesimlerinde kızıl çam ormanları vardır. Kızıl çam topluluklarının kıyıdan başladığı Dilek Yarımadası Milli Parkı'nın(*) güney kesimi, ilçe sınırları içinde kalır. Bu kesimde uzanan Karine kumsalları önemli bir turistik yöredir. Söke ilçesi yeraltı kaynakları açısından da oldukça zengin sayılır. İlçe topraklarında demir, çimento hammaddesi, linyit, mermer ve zımpara taşı içeren cevher yatakları vardır.

Çok eski bir yerleşme alanı olan Söke yöresi, İÖ 12. yüzyılda Karların yurduydu. Karya'nın kuzey kesiminde yer alan bu topraklara İÖ 11. ve 10. yüzyılda Yunanistan'dan gelen İonlar(*) yerleşmeye başladı. İonlar bu yörede Miletos(*), Myus(*) ve Priene(*) kentlerini kurdu. İÖ 6. yüzyılda Lidya'nın, daha sonra da Perslerin egemenliği altına giren yöredeki kentler önemli birer ticaret merkezi olarak zenginleşti. Yöre İÖ 4. yüzyıl sonlarında Makedonyalıların, daha sonra Selevkosların, İÖ 1. yüzyıl başlarında da Pergamon (Bergama) Krallığı'nın yönetimine girdi. İÖ 130'da ise Roma'ya bağlandı. Bizans döneminde 11. yüzyıl başlarında Samos Teması'nın sınırları içinde kalan bu topraklar, bir süre Anadolu Selçukluları ile Bizanslılar arasında el değiştirdikten sonra 13. yüzyıl sonlarında Menteşeoğulları tarafından alındı. Kuzey kesimi 14. yüzyıl başında Aydınoğullarının egemenliği altına girdi. 1390'da ise I. Bayezid (Yıldırım) tarafından ele geçirildi. 1402'den sonra Timur'un gene Aydınoğulları ile Menteşeoğullarına verdiği Söke yöresi, 1426'da Osmanlı topraklarına katıldı. Halkının bir bölümü Rumlardan oluşan yöre 17 Mayıs 1919'da İtalyanlar tarafından işgal edildi. 22 Nisan 1922'de İtalyanların boşaltmasıyla başlayan Yunan işgali 6 Eylül 1922'ye değin sürdü.

Eskiden Maindropolis ve Sokai olarak adlandırılan yerleşme, Anadolu Selçukluları

Priene'de Athena Tapınağı ve arkada Söke Ovası, Söke, Aydın
Gün Kul

döneminde Akçaşehir adıyla anılıyordu. Aydınoğullarını oluşturan Türkmen aşiretlerinden birinin reisi olan Süleyman Şah, bu yerleşmeye dedesi Söke Bey'in adını verdi. Menteşeoğullarının merkezi olan Söke, Osmanlı döneminde bir süre Menteşe, sonra da Sığla sancaklarının merkeziydi. 1864'te Sığla sancak merkezi İzmir'e taşınınca, kaza merkezi oldu. 1868'de Aydın sancağına bağlanan Söke, 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilince gene sancak merkezi yapıldı. 22 Nisan 1922'de Yunanlılar tarafından işgal edilince sancak merkezi Çine'ye taşındı.

Söke Çayının iki yakasında kurulmuş olan kent, ilçenin kuzey kesiminde yer alır. 1990'da Aydın ve Nazilli'den sonra ilin en büyük üçüncü kentiydi. Çevresindeki zengin tarım alanlarında elde edilen ürünlerin pazarlandığı önemli bir ticaret merkezi olan kent, Ortaklar'dan ayrılan bir hatla İzmir-Aydın Demiryolu'na bağlanır. İzmir'i Anadolu'nun güneybatısında yer alan önemli turizm merkezlerine bağlayan yol da kent yakınından geçer. İl merkezi Aydın'a 50 km uzaklıkta olan kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Söke Devlet Hastanesi'dir.

Söke ilçesi tarihsel yapılar açısından oldukça zengindir. Myus ve Priene ilkçağ kent kalıntıları ilçe sınırları içindedir. Eskiden Söke ilçesi sınırları içinde olan Didyma ve Miletos ilkçağ kentlerine ait kalıntılar günümüzde, yeni kurulan Yenihisar ilçesindedir. Öteki tarihsel yapılar, İlyas Ağa Camisi olarak da bilinen Koca Camisi, Cuma Camisi olarak da bilinen İlyas Bey Camisi (1403-04), Hacı Ziya Bey Camisi'dir (1896).

Söke Belediyesi 1891'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 119.750; kent, 50.866.

Söke depremi, 16 Temmuz 1955'te Aydın ilinin Söke ilçesinde oluşan şiddetli yer sarsıntısı. Magnitüdü Richter ölçeğine göre 6,9 olarak belirlenen deprem sonucunda 23 kişi yaşamını yitirmiş ve 470 yapı yıkılmıştır. Depremin dışmerkezi 37,9° kuzey enlemi ve 27,1° doğu boylamıdır. İlçe merkezi birinci derece deprem bölgesi üzerinde yer alır ve Büyük Menderes tektonik çukuru içindeki deprem merkezlerinin etkisi altındadır. İlçe merkezinin ırmak birikintileri ve dik yamaçlar üzerinde bulunması depremin verdiği zararın artmasına neden olmuştur.

İlçe merkezine 25 km uzaklıkta bulunan Balat kalıntıları ile 40 km uzaklıktaki Yenihisar kalıntıları ve hem ilkçağdan hem de Selçuklu Döneminden kalan yapıtlar, bölgede daha önceleri de şiddetli depremler oluştuğunu göstermektedir. Aynı bölgede 2 Nisan 1920'de 5,3, 29 Temmuz 1925'te 4,5, 15 Temmuz 1952'de 4,6 ve 17 Nisan 1953'te 4,5 magnitüdünde depremler olmuştur. 1 Mayıs 1954'te ise ilçede 4,8, 5,1, 5,2 ve 4,8 magnitüdünde dört deprem gerçekleşmiştir.

Sökmen I, SOKMAN olarak da bilinir, tam adı MUINUDDEVLE SÖKMEN BIN ARTUK (ö. Ekim 1104, Karyateyn, Şam, Suriye), Artukluların Hısn Keyfa (bugün Hasankeyf) kolunun kurucusu Türkmen beyi.

Artuk Bey'in oğluydu. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah tarafından Kudüs emirliğine atanan babasının yanında bulundu. Onun ölümünden (1091) sonra Filistin toprakları Sökmen ile kardeşi Necmeddin İlgazi'ye kaldı. Sökmen, Suriye Selçuklu emiri Tutuş'un kendisine ikta ettiği Amid'i (bugün Diyarbakır) Halep meliki Rıdvan'ın (Rızvan) işgal etmeye kalkışması üzerine ondan önce davranarak kente girdi, Rıdvan'ı Suruç'u işgal etmekten de caydırdı. Daha sonra Rakka emiri Yusuf bin Abik'e karşı Rıdvan'ın yanında yer aldı ve onun başarısızlıkla sonuçlanan Dımaşk (Şam) kuşatmasına katıldı. Bu arada Necmeddin İlgazi'nin hapsedilmesi üzerine Filistin'e dönerek Kudüs'ün yönetimini naiplerinden aldı (1096). Aynı yıl Kudüs'ü Fatımilere teslim etmek zorunda kalınca Halep'e gitti. Rıdvan'ın, kardeşi Dımaşk meliki Dukak'ı yenmesinde önemli rol oynadı. 1098'de Antiokheia'yı (Antakya) ele geçiren Haçlılara karşı savaşan birleşik İslam ordusuna katıldı. İslam kuvvetlerinin yenilmesi üzerine bölgeden uzaklaştı. Edessa (Urfa) kontu I. Baudouin'in işgali altındaki Suruç'u geri almaya çalıştıysa da, başarılı olamadı. 1102'de Amid'e dönerek Hısn Keyfa ve Mardin ile daha kuzeydeki toprakları ele geçirdi. 1104'te Edessa kontu II. Baudouin'in kuvvetlerini bozguna uğratarak büyük ün kazandı. Aynı yıl Şam emirinin çağrısı üzerine kuvvetleriyle birlikte Suriye'ye giderken yolda öldü ve Hısn Keyfa'da gömüldü.

Sökmen, Sait (d. 13 Eylül 1942, Conakry, Gine), dansçı, koreograf ve bale öğretmeni. Ankara Devlet Konservatuvarı'nda Molly Lake, Travis Kemp ve Dame Ninette de Valois gibi öğretmenlerin yanında yetişti. Konservatuvar yüksek bölümünü 1962'de bitirdikten sonra Ankara Devlet Balesi'ne katıldı ve başdansçı oldu. Dame Ninette de Valois'nın çağrısı üzerine Londra'ya giderek Londra Çağdaş Dans Okulu'nda tanınmış dansçılarla çalıştı ve bazı balelerde solo partileri canlandırdı. 1966'da Ankara Devlet Balesi'nde ders verdi. Bunun yanı sıra Ankara Devlet Tiyatrosu'nda *Kiss Me Kate*, *Damdaki Kemancı* ve *Don Kişot* müzikallerinde koreograf Todd Bolender'in asistanı oldu. 1970'te aldığı bir çağrıyla ABD'ye gitti. 1971'de Devlet Tiyatroları Çağdaş Dans Grubu'nu kurdu, grubun yönetmenliğini üstlendi, koreografilerini hazırladı. 1981'de İstanbul'da Bale Sanat Merkezi (BSM) adlı özel bale okulunu, 1984'te Bale Sanat ve Spor Merkezi'ni ve 1987'de de Sait Sökmen Sanat Merkezi'ni kurdu. *Giselle*, *Kuğu Gölü*, *Uyuyan Güzel*, *Fındıkkıran*, *Pagodalar Prensi*, *Satranç* vb yapıtlarda başdansçı olarak sahneye çıktı. *Çark*, *Kurban*, *Bach İle Gezinti*, *Kuğu Gölü*, *Coppelia* vb balelerin, müziği Sarper Özsan'a ait olan ilk çocuk müzikali *Ne Güzel Şey*'in, *Yedi Kocalı Hürmüz* müzikalinin ve çok sayıda tiyatro, opera ve televizyon oyununun koreografilerini hazırladı.

Sökmen, Tayfur (Mürsel) (d. 1892, Gaziantep - ö. 3 Mart 1980, İstanbul), Hatay Cumhuriyeti'nin ilk ve tek cumhurbaşkanı.

Kırıkhan Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra özel eğitim gördü. I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) istihbarat görevlerinde çalıştı. İskenderun sancağındaki Fransız işgaline (1918) karşı direniş hareketinin örgütlenmesine ön ayak oldu. 20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması'yla İskenderun sancağı, Fransız mandası altındaki Suriye'ye özerk bir yönetim birimi olarak bağlandı. Fransız manda yönetimi Arapları ve Hıristiyanları kayıran bir tutum izleyince direniş yeniden başladı. Tayfur Bey, giyabında ölüm cezasına çarptırılınca Adana'ya kaçtı. 1924-26 arasında Viyana'da kalan Tayfur Bey, Hariciye Vekâleti'nin (sonradan Dışişleri Bakanlığı) girişimiyle Fransa'dan İskenderun sancağına giriş izni aldı. Buna karşın baskıya uğradı ve 1927'den sonra Gaziantep, Adana ve İstanbul'da yaşamak zorunda kaldı 1935'te Antalya bağımsız milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi.

1936'da Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermesi üzerine, Mustafa Kemal (Atatürk) İskenderun sancağını da bağımsızlığa kavuşturmak için girişimlere başladı. Ocak 1937'de İskenderun sancağına, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, ama kendi anayasasıyla yönetilen ayrı bir sancak statüsü tanındı. Sancağın adı da Hatay olarak değiştirildi. Aynı yıl Türkiye'nin verdiği nota üzerine Fransa sorunun Milletler Cemiyeti'nde çözülmesini istedi. Uluslararası koşulların da dayatması sonucunda varılan anlaşmayla, Milletler Cemiyeti 29 Mayıs 1937'de Hatay için bir anayasa kabul etti. Uzun süren görüşmelerden sonra, Türk ve Fransızlardan oluşan bir kurulun gözetiminde Hatay'da seçimler yapıldı. 2 Eylül 1938'de toplanan Hatay Millet Meclisi, Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti, cumhurbaşkanlığına da Sökmen'i seçti. Hatay Cumhuriyeti 29 Haziran 1939'da Millet Meclisi kararıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne katıldı. Cumhurbaşkanlığı görevi sona eren Sökmen 1950'ye değin Antalya, 1950-54'te de Hatay milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. 1969'da kontenjan senatörü olarak Cumhuriyet Senatosu'na giren Sökmen, 1975'te etkin siyasal yaşamdan çekildi. Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar* (1978) adlı kitabında Hatay sorununu ayrıntılarıyla ele almıştır.

Sökmenliler, ERMENŞAHLAR ya da AHLAT ŞAHLAR olarak da bilinir, 1100-1207 arasında Ahlat ve yöresine egemen olan Türk beyliği.

Beyliğin kurucusu, Büyük Selçuklu komutanlarından Kutbeddin İsmail'in kölesi Sökmen el-Kutbî'ydi (hd 1100-12). Mervanilerin ortadan kalkmış olmasına karşın Ahlat'ın yönetimi bir Mervani emirinin elindeydi. Ahlat halkının çağrısı üzerine Sökmen küçük bir orduyla kente girerek savaşmaksızın yönetimi ele geçirdi. Daha sonra Büyük Selçuklular Ahlat ve Van'ı Sökmen'e ikta etti (1100). Haçlılara karşı savaşırken ölen (1112) Sökmen, beyliğin sınırlarını kuzeyde Malazgirt, doğuda Van, batıda Muş ve Meyyafarkin (Silvan), güneyde Bitlis yörelerini içine alacak biçimde genişletti. Oğulları Zahireddin İbrahim (hd 1112-27) ve Ahmed (hd 1127-28) önemli bir varlık gösteremediler. Nasıreddin II. Sökmen (hd 1128-85), Ani'yi ele geçiren Gürcülere karşı Irak Selçuklu sultanı Arslanşah'ın seferlerine katıldı. Ayrıca sanat ve mimarlık çalışmalarına önem verdi. Muhammed bin Begtimur'un (hd 1198-1206) Gürcülerin Ahlat'a düzenlediği akınlara karşı koyamaması beyliğin zayıf düşmesine yol açtı. II. Sökmen'in kölesi İzzeddin Balaban 1206'da yönetimi ele geçirdiyse de Erzurum meliki Tuğrulşah tarafından öldürüldü. Ardından Eyyubiler Ahlat'a girerek Sökmenli yönetimine son verdi.

sölentereler *bak.* knidliler

sömel *bak.* pabuç

sömürgecilik, 15. yüzyılın sonlarından başlayarak çeşitli Avrupa devletlerinin dünyanın geniş alanlarını keşif, fetih, ilhak ve iskân etmeleriyle ortaya çıkan siyasal ve ekonomik süreç ya da olgu. Batı Avrupa ülkelerinin kapitalizmin eşiğine başka halklardan daha önce ulaşmaları temelinde yükselmiş, dünya üzerindeki doğal zenginliklerin, hazır servetlerin ve ucuz emek depolarının yağmalanması yoluyla gene Avrupa'da sermaye birikimini hızlandırmıştır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ise yerel kaynak ve kültürlere, tarih, din, dil ve örgütlenme deneyimlerine zarar vererek, bu halkların uzun süre boyunduruk altında

tutulmasına, yoksulluğa, geriliğe, kendi sanayi devrimlerini ve modernleşme süreçlerini özgürce yaşayamamalarına yol açmıştır. Sözcüğün Batı dillerindeki karşılığı olan "kolonileştirme", sömürgecilik gibi olumsuz çağrışımlar taşımaz; koloni kurma, Hıristiyanlığı yeni topraklara götürme, uygarlaştırma gibi anlamlarla yüklüdür.

Sömürgeciliğin tarihi başlıca dört aşamada incelenebilir. Bunlardan ilk ikisi Avrupa'nın genişleme dönemini kapsar ve birincisi kabaca 1763 Paris Antlaşması'na değin, ikincisi 1763'ten yaklaşık 1875'e değin uzanır. Üçüncü aşamayı 1875-1914 arasındaki yeni emperyalizm döneminde modern sömürge imparatorluklarının yeniden kurulması ya da tamamlanması ile iki dünya savaşı arasında zorlukla da olsa varlıklarını koruması oluşturur. 1945'ten sonra ise yeryüzünün genç uluslarının bağımsızlık ve egemenliklerine kavuşmalarıyla sömürgesizleşme süreci hız kazanır. Bu aşamalardan ilkinde önce Portekiz ve İspanya, ardından Fransa ve Hollanda (Felemenk), en son da İngiltere öne çıkmış, ikinci aşamayı İngiliz egemenliği belirlemiş, üçüncü aşamada İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman, Rus, Japon ve Amerikan çıkarları arasındaki rekabet iki büyük savaşın maddi, siyasal ve ideolojik temelini oluşturmuştur.

18. yüzyıl ortalarına değin Portekiz ve İspanya. Sömürgecilik çağı, Avrupalıların 1488'de Afrika'nın güney ucunu dolanıp Hindistan'a giden denizyolunu, 1492'de de Amerika'yı keşfetmeleriyle başladı. I. Haçlı Seferi (1096-99) Müslüman Yakındoğu ile siyasal ve ticari ilişki kanallarını açıncaya değin Avrupa büyük ölçüde kendi içine kapalıydı. Haçlıların Filistin ve Suriye'de kurdukları Hıristiyan devletçikler ortadan kalkınca var olan ticaret bağlantıları İtalyan kentlerinin eline geçti. Çin ve Hindistan'dan başlayan Doğu ticaret yolları Kırım limanlarında, Trabzon'da (1461'e değin), İstanbul'da, Trablusşam'da, Urfa ve Antakya'da, Beyrut'ta ve İskenderiye'de son buluyor, İtalyan kadırgalarının getirdiği Avrupa malları buralarda Asya ürünleriyle değişiliyordu. Bu ticaretin denetimi için Venedik ile Cenova arasında başlayan çekişme sonucunda Venedikliler özellikle baharat üzerinde neredeyse tekel kurdular. Osmanlıların 1453'te İstanbul'u almaları ve bir süre sonra Portekizlilerin Ümit Burnu yolunu bulmaları Venedikliler ilk başta çok etkilemedi.

Kristof Kolomb'un ilk yolculuğunun ardından, Portekiz ve İspanya kralları Tordesillas Antlaşması'yla (1494) Hıristiyan olmayan dünyayı, Cabo Verde Adalarının 370 fersah (yaklaşık 1.300 mil) batısında Atlas Okyanusunun ortasından geçen hayali bir çizgiyle ikiye böldüler. Bu çizginin batısında kalan her yer İspanya'nın, doğusunda kalan her yer Portekiz'in sayıldı. Bu antlaşmanın yanı sıra, Portekizlilerin keşifleri ve papalığın desteği de Hindistan, Doğu Hint Adaları ve Brezilya'daki Portekiz egemenliğinin dayanaklarını oluşturdu. Yaklaşık 100 yıl Doğu'da Avrupalı rakiplerle karşılaşmayan Portekizliler üstün gemileri, topçulukları ve denizcilikleriyle yerel güçleri alt ettiler. Ama toprak bütünlüğü olan bir imparatorluk kurmaktan çok, stratejik konumu uygun müstahkem mevkilerden yürütülen ticaret ve korsanlık etkinliklerine giriştiler. 16. yüzyılın başında Doğu Afrika ve Hindistan kıyılarında Goa, Malakka ve Hürmüz gibi, böyle bir dizi noktayı ele geçirdiler; bu kıyı ceplerinde özellikle Müslüman Araplardan ve Afrikalılardan komprador (*compradore*) denen işbirlikçiler buldular. Ama yeterli devriye gemileri olmadığı için Hint Okyanusunu tam denetim altına alamadılar ve Venedik rekabetini yok edemediler. Buna karşılık Malakka Boğazından geçerek Doğu Hint Adalarına, Tayland'a ve Kanton'a (Guangzhou), hatta 1542'de Japonya'ya ulaştılar. 1557'de Macau'yu Çin'den kiralayarak 300 yıl boyunca Avrupa'nın Çin'le olan ticaretini önemli ölçüde denetleme olanağına kavuştular. Brezilya'nın doğu kıyı şeridinin *capitania* denen dilimlere ayrılarak sömürgeleştirilmesi ise duraklamalarla ilerledi.

İspanyollar Amerika'nın potansiyelini ancak zaman içinde fark ettiler. 1512'ye değin işgalini tamamladıkları Batı Hint Adalarının büyükçe olanlarında buldukları Yerlilerin yeni mikroplara dayanamayıp ölmesinden sonra, Panama Kıstağı üzerindeki Darién'de bir koloni kurdular; 1513'te Vasco Núñez de Balboa, Büyük Okyanus kıyısına ünlü yürüyüşünü buradan başlattı. Hernán Cortés 1519'da Meksika'ya girerek iki yılda Aztek İmparatorluğu'na son verdi. Meksika'yla birlikte Guatemala ve Yucatán Yarımadasının yarısı da ele geçirildi. Francisco Pizarro ve kardeşleri 1531'de Peru'ya girerek iç savaşın böldüğü İnka İmparatorluğu'nun istilasını başlattılar. Büyük miktarlarda altın ve gümüş ele geçirdiler. Yerliler Peru ve Bolivya madenlerinde köle gibi çalıştırıldı. Bu arada Pedro de Valdivia Şili'nin kuzeyini ele geçirdi. Francisco de Orellano Amazon boyunca dolaştı. Başka *conquistador*'lar (fatih) sonradan Ekvador, Kolombiya ve Arjantin adını alacak bölgelere uzandılar. Belli başlı İspanyol fetihlerini yaklaşık 300 yıllık bir sömürge dönemi izledi. İspanyol kralları Yenidünya'yla ticareti düzenlemek üzere 1504'te Casa de Contratación'u (Ticaret Odası), 1524'te de sömürgeler için yasa koyacak Hint Adaları Konseyi'ni oluşturdular. *Encomienda* denen feodal uygulamayla, gruplar halinde İspanyol toprak sahiplerinin "korumasına" verilen Yerliler köleleştirildi. Batı Hint Adalarının özgün Yerli nüfusu birkaç kuşak içinde yok oldu ve yerlerine Afrika'dan Siyah köleler getirildi. Anakarada İspanyollar geldiğinde 50 milyon olarak tahmin edilen Yerli nüfus, 17. yüzyılda 4 milyona düştü.

Asya'nın eski, Amerika'nın yeni ülkelerine açılış, Avrupa'da büyük değişikliklere neden oldu. Portekiz'in pahalı Asya mallarının bedelini değerli madenlerle ödemesi altın ve gümüşün (Osmanlı toprakları dışındaki) Doğu'ya, Güney Asya'ya akmasına yol açtı. Ama burada daha çok saraylara ya da süs eşyası yapımına yöneldiği için enflasyon yaratmadı; Batı mallarına talep yükselmedi ve altın, gümüş akışı tersine dönmedi. Sonuçta hazinesi boşalan Portekiz, denizaşırı karakollarını birer birer elden çıkardı. İspanya ise tam tersine, 1520'lerde Meksika, 1540'larda da Bolivya'daki Potosi madenlerinden kalyonlarla altın ve gümüş getirtmeye başladı. 1565'te filo (*flotta*) sistemini yürürlüğe koyarak Orta ve Güney Amerika'daki sömürgelerle yasal ticareti yılda iki kez gidip gelen resmî filolarla sınırladı; bunun dışındaki ticaret kaçakçılık sayıldı. Gidişte mamul mal, dönüşte külçe altın ve gümüş taşıyan filonun seferleri İspanya'dan başlayarak dalga dalga yayılan bir "fiyat devrimi"ni harekete geçirdi. İspanya'da maliyetler 16. yüzyılda 3-5 kat yükseldi ve hükümetin bütün çabalarına karşın altın ve gümüş Avrupa'ya aktı. İngiltere'de 1500-1650 arasında maliyetler yüzde 250 arttı. Bazı yerlerde üretim gelişti. Avrupa'da zaten başlamış bulunan ticari devrim, takasın yerini yeterli para dolaşımının almasıyla hızlandı. İtalya ve Baltık kıyıları gerilerken Hollanda, Fransa ve İngiltere'deki iş merkezleriyle antrepolar önem kazandı. Hisseli kumpanyalar gelişti. Bu arada Güney Yarıküre'nin ve gökyüzünün tanınması, astronomide devrim yarattı.

İkinci dalga: Hollanda, Fransa, İngiltere. Kuzey Atlantik devletleri 1600'den önce kalıcı denizaşırı sömürgeler edinmedi. Hollanda 16. yüzyılın son bölümünü İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesiyle geçirdi. Fransa, Avrupa politikasına ve din savaşlarına gömülmüştü. İngiltere Protestan Reform hareketini yaşıyor, İspanya'ya meydan okumaktan kaçınıyordu.

1588'de İngilizlerin II. Felipe'nin Armada'sını yenmesi İspanyol deniz gücünü sarstı, ama 17. yüzyılın başlarında bu gücü kırıp dünyanın en ileri denizci ve tüccar ulusu haline gelenler, Hollandalılar oldu. İspanya'nın elindeki topraklardan çok Portekiz'in ticari çıkarlarına göz diken Hollanda hükümeti, Felemenk Doğu Hindistan Kumpanyası olarak bilinen Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası'nı kurdurdu. *Heeren XVII* denen 17 kişilik bir kurulun yönettiği kumpanyaya, Ümit Burnundan doğuya ve Macellan Boğazından batıya bütün seyrüsefer haklarının yanı sıra Hollanda hükümeti adına yerel yöneticilerle anlaşmalar yapma, kale ve garnizonlar kurma, vali ve yargıçlar atama yetkileri verildi. Kumpanya 1607'de Cava'daki Banten'i (Bantam), ardından bugünkü Cakarta'yı merkez alarak Portekizlileri Güneydoğu Asya ile Endonezya'dan atmayı başardı; İngilizlerin Doğu Hindistan Kumpanyası'nı da etkinliklerini daha çok Hindistan'la sınırlamaya zorladı. Batavia diye bilinen bugünkü Cakarta, Çin, Japonya, Hindistan ve Seylan (bugün Sri Lanka) ticaretinin önemli bir kavşağı oldu. Hollandalılar Portekizlileri çıkarttıkları Seylan'ı ancak 1796'da İngilizlere kaptırdılar. Yeni keşif seferlerine kaynak ayıran kumpanyanın Jan Pieterszoon Coen'den sonraki yetenekli genel yöneticisi Abel Tasman Avustralya'yı dolaştı; Yeni Zelanda ile Tonga ve Fiji adalarını keşfetti. Hollanda ile Uzakdoğu arasında bir ara istasyona duyulan gereksinme 1652'de Jan van Riebeeck'in Cape Town'ı kurmasıyla karşılandı. 1621'de oluşturulan Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası ise Güney Atlantik ve Amerika'da aynı ölçüde başarılı olmadı. Peter Minuit adlı kumpanya temsilcisinin 1626'da Manhattan Adasını Yerlilerden 60 gulden (24 dolar) karşılığı satın almasıyla büyüyen Nieuw Amsterdam yerleşimi Kuzey Amerika'nın en iyi limanı oldu, ama 1664'te bir İngiliz filosunca zaptedilerek New York adını aldı. Bir bütün olarak Hollanda yayılması, özellikle Uzakdoğu'daki görünümüyle, tam bir kolonileştirme hareketi olmadı. Doğu'ya gidenler kumpanya yetkilileri, denizci ve askerler, plantasyon kâhyaları, birkaç bilim adamı ve Kalvenci papazlar ile sınırlı kaldı.

Fransa o sırada Avrupa'nın en kalabalık ve en zengin ülkesiydi. 17. ve 18. yüzyıllarda en önemli sömürgeci ülke olamaması, Avrupa'daki sorunlarının ağırlığı, denizaşırı politikasının istikrarsızlığı ve İngiltere'nin daha serbest hareket edebilmesi yüzündendi. 1524'te Verrazano'nun Kuzey Amerika kıyılarını Fransa adına dolaşmasından sonra, 16. yüzyıl boyunca Fransızlar ancak kısa ömürlü küçük koloniler kurabildiler. 1598'de din savaşları kapanıp Huguenot'lara vicdan özgürlüğü tanındıktan sonra ise, kuruluş beratını kraldan alan Batı Kumpanyası, Nova Scotia yerleşimiyle Nouvelle France denen Kanada'nın geliştirilmesinin yolunu açtı. Kardinal Richelleu'nün başbakanlığı döneminde (1624-42) sömürge işlerinden

sorumlu bir Donanma Konseyi kuruldu. 1625'te İspanya'nın gerilemesinden yararlanılarak ve İngilizlerle rekabet içinde, Batı Hint Adalarına yerleşilmeye başladı: 1664'te başta Guadeloupe ve Martinik olmak üzere Antiller'de 14 adaya el konmuştu.

XIV. Louis döneminde bir dizi önemli görevde bulunan Jean-Baptiste Colbert, merkantilizmin(*) ateşli bir savunucusuydu. Umutlarını 1664'te kurdurarak hisselerinden aldığı yeni Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası'na bağladı. Büyük bir ticaret merkezi yapmaya çalıştığı Madagaskar korsan yatağına dönüşünce, kumpanya yakınlardaki Mauritius'u ele geçirdi; İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın daha önce girdiği Hindistan'da, Colbert sağken görece yavaş ilerledi. Hint-Türk imparatoru Evrengzib'in 1707'de ölmesi ve imparatorluğun hızla dağılması üzerine ise 1720'den sonraki adıyla Fransız Hindistan Kumpanyası ile İngiliz kumpanyası arasında büyük kapışma başladı. 1740'larda ağır basan Fransızlar Avusturya Veraset Savaşları (1740-48) sırasında İngiliz gücünün merkezi Madras'ı ele geçirdiler. Ama savaşın Kuzey Amerika'da geçen bölümünde üstünlük sağlayan İngilizler, Aix-la-Chapelle Antlaşması'yla Madras'ı geri aldılar ve sonunda zayıf düşen Fransızlar Hindistan'ı İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldılar. Colbert Kuzey Amerika'da Nouvelle France'ın kolonileştirilmesini özendirdi. Güneye doğru keşif seferleriyle Louisiana adı verilen bölgeye el kondu; 1718'de bugünkü New Orleans kuruldu.

Bristol'lü gemicilerin Newfoundland'a ulaşmalarından ve 1497'de John Cabot'un Atlas Okyanusunu geçmesinden sonra İngiltere bir süre keşif seferleriyle ilgilenmedi. 1553'te kurulan Moskova Kumpanyası'nın(*) Rusya'yla ticareti başlatmasıyla yeniden bu alana döndü. 1588'de II. Felipe'nin Armada'sına karşı kazanılan zafer İspanyol deniz gücünü yok etmediyse de, Amerika'da İngiliz kolonileştirme hareketinin temelini hazırladı. Başlangıçta daha çok Asya'yla ilgilenildi. 1600'de Londra tüccarlarının kurduğu İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, Doğu Hint Adalarında Hollandalılarla rekabet edemeyince Hindistan Yarımadasına yöneldi. İngilizler 1611'de Masulipatam'ı, 1639'da Madras'ı, 1661'de Bombay'ı ele geçirdiler. Batıda ise İngiliz Batı Hint Adaları uzun süre Kuzey Amerika anakarasından daha büyük ekonomik önem taşıdı. Antigua, St. Christopher, Nevis, Barbados gibi adalarla Bermudalar 1609-32 arasında sömürgeleştirildi. 1637'de şekerkamışı ekimine geçilmesiyle çiftliklerin boyutları hızla büyüdü ve köle emeğinin kullanıldığı plantasyon ekonomisi doğdu. Anakaradaki ilk İngiliz kolonileri Virginia (1607), Plymouth (1620) ve Massachusetts Koyu (1630) hisseli kumpanyalarca kuruldu. Yüzyıl içinde bu kolonilerin sayısı 13'ü buldu.

18. yüzyılın sömürge savaşları. 1689-1763 arasında İngiltere ve Fransa, görünüşte Avrupa kökenli sorunlardan kaynaklanan, ama sömürge imparatorluklarını çok yakından ilgilendiren dört büyük savaşta karşı karşıya geldiler. Bunlardan Büyük İttifak Savaşı (Augsburg Birliği Savaşı; 1689-97) Rijswijk Antlaşması'yla belirsizlik içinde sonuçlandı. Amerika'da herhangi bir toprak değişikliği olmadı; son Hint-Türk imparatoru Evrengzib'in gücünden ötürü de çatışma Hindistan'a pek sıçramadı. İspanya Veraset Savaşı'nın (1701-14) Amerika aşaması 1702'de başladı. İspanya kralının bütün topraklarını Fransa kralı XIV. Louis'nin torununa bırakmak istemesi İngiltere, Hollanda ve Avusturya'nın müdahalesine yol açtı; Utrecht Antlaşması'yla (1713) Cebelitarık ve Minorka Adası, Kuzey Amerika'da Newfoundland ve Fransızların elindeki Nova Scotia, Hudson Körfezi Kumpanyası'nın imtiyazındaki geniş alan ve 30 yıl boyunca İspanya'nın Amerika'daki sömürgelerine köle satma hakkı (*asiento de negros*) İngiltere'ye geçti. İzleyen görece uzun süreli barış, İspanya'nın *asiento*'yu yenilemek istememesi üzerine 1739'da bozuldu. İngiltere ile İspanya arasında çıkan çatışma, 1740'ta başlayan Avusturya Veraset Savaşı'yla çakıştı. Savaşta Fransa ve İspanya Prusya'nın, İngiltere de Avusturya'nın yanında yer aldı. Aix-la-Chapelle Antlaşması (1748) taraflardan herhangi birine kesin üstünlük tanımadı, ama Fransızların Hindistan'daki kazanımlarını iptal ederek İngilizlere ikinci bir şans verdi. Eski sömürge imparatorlukları yarışının son turuna kalan iki taraf Yedi Yıl Savaşı'nda (1756-63), bu kez müttefik değiştirmiş olarak karşı karşıya geldi. Avrupa'daki kara savaşlarında Büyük Britanya'nın yalnızca mali desteğinden yararlanabilen II. Friedrich Avusturya, Fransa ve Rusya'nın birleşik güçlerine karşı koymayı başardı. Denizaşırı sömürgelerde ise, 1754'te başlamış olan Fransız ve Yerli Savaşı İngiltere'nin Fransa'ya karşı ezici zaferiyle sonuçlandı. Hindistan'da Clive, 1757'deki Plassey Çarpışması'nda Bengal *nevab*'ını (genel vali) yendi; 1760'taki Wandewash Çarpışması'ndan sonra da İngilizler son Fransız üssü olan Pondiçeri'yi ele geçirdiler. William Pitt'in (Yaşlı) önderliği, Amerika'da Fransızların elindeki Frontenac, Duquesne ve Carillon kalelerinin 1758-59'da, Louisbourg'un 1758'de, Québec'in 1759'da, bütün Kanada kolonisiyle birlikte Montreal'in 1760'ta İngilizlerce zaptedilmesini sağladı. Amiral Edward Hawke 1759'da Quiberon Körfezinde Fransız donanmasını savaş dışı bıraktı. İspanyolların 1761'de savaşa karışması İngiltere'ye, Havana ile Manila'yı da ele geçirme fırsatını verdi.

1763 Paris Antlaşması'yla Mississippi'nin doğusunda kalan bütün Kuzey Amerika, İspanyol Floridası'yla birlikte İngiltere'nin oldu. Fransa, Florida'nın kaybına karşılık Mississippi Vadisinin batısını da İspanya'ya bıraktı. İngiltere Hindistan'a egemen olmanın eşiğine geldi; Afrika'da Senegal'i aldı. Batı Hint Adalarından Martinique ile Guadeloupe'u Fransa'ya geri verdiyse de, Büyük Britanya İmparatorluğu, yüzölçümü hâlâ İspanya'dan küçük olmakla birlikte, artık hem zenginlik, hem de deniz gücü bakımından en üst basamağa yerleşmişti. Sömürgeciliğin birinci dönemi sona ererken Sanayi Devrimi başlamış, Fransız Devrimi ve ABD'nin Bağımsızlık Savaşı yaklaşmıştı. Adam Smith ise Paris Antlaşması'ndan yalnızca 13 yıl sonra yayımladığı *An Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations*'da (1776; *Ulusların Zenginliği*, 1985) bu döneme yön veren merkantilizmin kapsamlı bir eleştirisini yaparak emek değer kuramını ortaya attı ve devlet müdahalesinden arınmış bir serbest ticaret rejimini savundu.

İkinci büyük dönem: "Serbest ticaret emperyalizmi". 1760'lardan 1870'lere değin Batı Avrupa'nın yayılması, önceki yüzyılların genişlemeciliği ve sömürgeciliğinden farklılaştı. Sanayileşen ülkeler temelde sömürge ürünlerinin alıcıları olmaktan çıkarak makineli üretim sonucu büyüyen mal hacmi için pazar arayan satıcılar haline geldiler. Sömürgelerde üretilen mallara karşı talebin bileşimi de değişti; köle, baharat ve şeker zamanla önemini yitirirken, sanayi hammaddelerinde ve sanayi bölgelerinin kalabalıklaşan nüfusu için gerekli gıda maddelerinde büyük talep artışı oldu. Sanayi Devrimi etkisini göstermeden önce sömürgecilik özellikle Afrika ve Güney Amerika toplumlarında çok acı sonuçlar yarattıysa da Avrupa'nın dışındaki toplumsal sistemler, yüzlerce ya da binlerce yıllık yapılarını kabaca korumuştu. Geçimlik tarıma ve ev/el zanaatlarına dayalı, büyük ölçüde kendine yeterli küçük topluluklardan oluşan bu toplumlar, artık hızlı bir teknolojik ilerleme içine giren ülkelerin fabrikalarından akan mallar için çok dar ve yetersiz birer pazardı. Ayrıca toplumsal sistemleri, sömürge imparatorluklarının gıda ve hammadde gereksinimini karşılayacak ticari tarıma (ve daha sonra maden çıkarımına) hızla geçebilecek esneklikte değildi. Dolayısıyla kapitalizm-öncesi yapıların parçalanması gerekiyordu.

Dünyanın sanayileşmemiş kesimlerinin, sanayileşen ülkelere kârlı olacak biçimde uyarlanması 1) toprak tasarrufu ve mülkiyetinin özel mülkiyet ilkesi temel alınarak yeniden düzenlenmesi, 2) zorla çalıştırma ve ücretli emekçiler kesimi oluşturma yoluyla ticari tarım ve madenciliğin gerektirdiği emek arzının yaratılması, 3) geleneksel vergi ve rant karşılığı parasal ödemelerin dayatılması ve yerli sanayiler yok edilerek para kullanımının ve meta dolaşımının yaygınlaştırılması, 4) gelişmiş bir sanayi varsa yerli üreticilerin üretim ve ihracatının kısıtlanması demekti. Bu dönüşümlerin gerektirdiği siyasal değişiklikler ise sömürgecilerle işbirliğine yatkın yerel seçkinlerin eğitilerek öne çıkarılmasını, etkili yönetim tekniklerinin kullanılmasını, toplumun ayaklanmasını önleyecek yaptırım araçlarının oluşturulmasını içeriyordu. Hukukta yeni yasal çerçeveler söz konusuydu. Egemen sömürgeci gücün kültür ve dilinin dayatılması da bütün bunları perçinliyordu.

Yeni dönemin hemen başında Büyük Britanya, 13 Amerikan kolonisinin ayaklanmasıyla "eski" ya da "birinci" imparatorluğunun çekirdeğini yitirdi. Buna karşılık başka alanlara ilgisi büsbütün arttı. Avustralya'nın yerleşime açılmasına bu arada başlandı, ama ilk sırayı, harcanan çaba ve elde edilen sonuçlar bakımından, Hindistan'ın fethinin tamamlanması aldı. 1763'teki durumuyla birinci İngiliz imparatorluğu asıl Kuzey Amerika'da yoğunlaşıyordu. 1815'te ise 13 koloninin ayrılmış olmasına karşın, Britanya'nın artık Batı Yarıküre'de Kanada ve Antiller'den başlayıp Ümit Burnu'ndan geçerek Hindistan ve Avustralya'ya kadar bütün dünyayı kuşatan ikinci bir imparatorluğu vardı. Yeni imparatorluğun iç işleyişi, İngiliz toplumunun değişimini yansıtıyordu. Ulusal zenginliğin temel kaynağı olarak ticaretin yerini sanayi almış, 16-17. yüzyılların ayrıcalıklı, tekelci ticaret sisteminden serbest rekabete geçilmesi zorunlu olmuştu. Bu arada dünya ticaret ağının ve denizaşırı bankacılığın gelişmesi, yeryüzünün geri bölgelerine sermaye ihracı, Londra'nın para piyasalarındaki egemen konumu ve hepsinin kalkanı olarak İngiliz Kraliyet Kuvvetleri, doğrudan siyasal denetim olmadan da pek çok ülkeyi İngiliz nüfuz alanına çekiyordu.

Napoléon Savaşları'yla 1870'ler arasındaki dönemde, Avrupa'nın büyük devletlerinin imparatorluk kurma çabaları yüzünden çatışmaları belirgin biçimde azaldı. 19. yüzyılın ilk üç çeyreği gerek önceki dönemden, gerekse 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında emperyalistler arası mücadelenin yeniden keskinleştiği sonraki dönemden sakin geçti. Bu dönemin önde gelen sömürgeci ülkeleri, doğrudan doğruya yerli halk-

larla savaştılar. Büyük Britanya'nın Hindistan, Birmanya, Güney Afrika (Kap Sınır Savaşları) ve Yeni Zelanda'da (Maori Savaşları), Fransa'nın Cezayir ve Çinhindi'nde, Hollanda'nın Endonezya'da, Rusya'nın Orta Asya'da, ABD'nin Yerlilere karşı kendi Uzakbatı'sında yürüttüğü askeri harekâtlar kapitalizm öncesi toplumları büyük kayıplara uğrattı. Uluslararası rekabetin yumuşadığı bu dönemde Avrupa egemenliğindeki alan sürekli genişledi. 1800'de Avrupa ülkeleri ile ele geçirdikleri denizaşırı topraklar dünya karalarının yüzde 55'ini kaplıyordu, ama etkili denetim altında bulundurdukları alan yüzde 35 dolayındaydı. 1800-78 arasında ise (Kuzey ve Güney Amerika'daki eski kolonilerle birlikte) fiilen Avrupalıların yönetimindeki alan yeryüzü karalarının yüzde 67'sine çıkmıştı.

19. yüzyıl başlarında bu genel eğilimin dışında kalan önemli bir gelişme Batı Yarıküre'deki Portekiz ve İspanyol imparatorluklarının dağılmaya başlaması oldu. Napoléon Savaşları, Fransızların 1807'ye değin İber Yarımadasını işgal altında tutmaları ve yarımadanın 1814'e değin İngiliz-Fransız mücadelesine sahne olması, İspanyol ve Portekiz sömürgelerini metropol ülkelerden yalıttı; güçlü milliyetçi ve bağımsızlık hareketlerinin doğmasına olanak sağladı. Büyük Britanya da bankacıları aracılığıyla, ayaklanan bu sömürgelere kredi sağlamak, donanmasıyla ikmal konvoylarını korumak, başka ülkelere Güney Amerika'da bağımsızlıktan yana olduğunu duyurmak yolunu seçti. 1825'te Portekiz Brezilya'yı yitirmiş, Küba ve Porto Riko adalarını koruyan İspanya'nın da anakarada toprağı kalmamıştı. Fransa'nın yeni doğan devletleri tanımakta gecikmesi İngiltere'nin durumunu büsbütün güçlendirdi. Genç ülkelerle hemen ticaret sözleşmeleri imzalayan, limanlarına serbestçe giren, simsarları ve ticaret acenteleriyle mali piyasalara egemen olan ve Latin Amerika'yı 19. yüzyılın ilk yarısında kendi pamuklu dokumaları için en büyük ihraç pazarına dönüştüren İngiltere, yardımının karşılığını fazlasıyla aldı. İspanyol-Portekiz sömürgeciliğinden arda kalan karmaşa yerel etmenlerle birleşerek bağımsız ekonomik kalkınmayı engellerken, enerjik yabancı girişimcilere elverişli bir ortam yarattı. Yüzyılın ikinci yarısında İngilizler demiryolu yapımında, banka şebekelerinin kurulmasında ve Latin Amerika'dan ihracat için gerekli altyapının oluşturulmasında başı çekti.

Yeni emperyalizm (1875-1914). "Yeni emperyalizm" denen olgunun nedenleri ve anlamı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında sömürge edinme girişimlerinin belirgin biçimde hızlanması ve sömürgeci devletlerin sayısının artması hiç tartışmasız yeni bir aşamayı ve yönelimi ifade ediyordu.

19. yüzyılın ilk üç çeyreğindeki Avrupa yayılmacılığı önemli boyutlara varmış, ama temel öğesini üzerinde hak iddia edilen topraklarda egemenliğin pekiştirilmesi oluşturmuştu. Yeni emperyalizmi belirleyen ise henüz bağımsız olan alanların hızla kapışılması. Afrika'nın hemen tümüne, Asya'nın oldukça önemli bölümüne ve çok sayıda Pasifik adasına el konarak dünyanın paylaşılmasının tamamlanmasıydı. 1914'te sömürgeci devletler, sömürgeleri ve eski sömürgeleri yeryüzünün yaklaşık yüzde 85'ini kaplıyordu. Büyük devletlerin ekonomik ve siyasal denetimi ise gerçekte neredeyse bütün dünyayı sarmıştı, çünkü doğrudan sömürgeleştirmenin yanı sıra nüfuz alanları, özel ticaret sözleşmeleri ve alacaklı ülkelerin borçlu ülkelere kabul ettirdiği ağır koşullar, Osmanlı Devleti, Çin ve İran gibi görece büyük ve dirençli kapitalizm öncesi toplumları bile "yarı sömürge" konumuna itiyordu. Sömürgeleştirme çabalarındaki bu hızlanma, yalnızca geleneksel sömürgeci güçlerin bilinen denizaşırı etkinliklerinin artması değildi. Almanya, ABD, Belçika, İtalya ve ilk Asyalı sömürgeci ülke olarak Japonya'nın da pay almaya kalkışmaları yeni emperyalizmin niteliğini belirledi. Yeniden paylaşım talebi, belli başlı sömürgeci ülkeler arasındaki diplomatik mücadeleleri ve savaşları yeniden canlandırdı.

Bir sömürge imparatorluğu kurmak için yeterli güce sahip ülkelerin sayısındaki artış, sanayileşme yarışındaki aranın kapanmasından kaynaklanıyordu. Sanayi Devrimi'nin ikinci dalgasının ürünü olan büyük çaplı çelik üretimi, elektrik enerjisi, petrol, kimya sanayisi ve içten yanmalı motor gibi yeni teknolojiler Batı Avrupa, ABD ve Japonya'ya yayılmış, üstelik çoğu kez en son teknoloji, yeni sanayileşen ülkelerce Büyük Britanya'dan önce devreye sokulabilmişti. Yeni sanayiler yoğun sermaye yatırımlarıyla büyük ölçekli birimler kurulmasını gerektiriyor, bu da hem sermaye piyasalarının, hem de büyük ve esnek bankacılık kuruluşlarının geliştirilmesi için bir dürtü yaratıyordu. Daha büyük sermaye piyasaları ve daha büyük sanayi işletmeleri, ileri ülkelerin ekonomik etkinliklerinin coğrafi ölçeğinde bir sıçrama demekti; dış kredi ve yatırımlara daha fazla sermaye ayrılabiliyor, dünya çapında hammadde kaynaklarının aranıp bulunması ve işletilmesine yetecek fonlar oluşturabiliyordu. 19. yüzyıl sonlarında yeryüzünün gittikçe büyüyen bölümü sanayileşmiş ülkelere hizmet eden birincil üreticiler (tarım, maden çıkarımı) durumuna getirildi. Kapalı ekonomik bölgeler dünya ekonomisiyle bütünleşti. Önde gelen sanayi ülkelerinin mamul mallar üretip sattığı, dünyanın geri kalanının ise onlara gıda ve hammadde sunduğu bir uluslararası işbölümü ortaya çıktı.

Yeni sanayileşmeye ve bütünleşmiş dünya ticaretine eşlik eden karmaşık toplumsal, siyasal, ekonomik değişimler ticari rekabetin keskinleşmesine, gümrük duvarlarının yeniden yükselmesine ve militarizmin canlanmasına yansıdı. Yeni militarizm ve sömürgeler üzerindeki rekabetin şiddetlenmesiyle 19. yüzyıl ortalarının görece barışçı koşulları sona erdi. Afrika'nın paylaşılması konusunda çıkan çatışmalar, Güney Afrika Savaşı (1899-1902), Çin-Japon Savaşı (1894-95), İspanyol-Amerikan Savaşı (1898) ve Rus-Japon Savaşı (1904-05) barışçı olmaktan çok uzak bir dönemin açıldığını gösteriyordu. Yeni emperyalizm kökleri önceki dönemlerde olan bazı eğilimleri öne çıkardı. Örneğin ABD'nin İspanya ile savaşa girme kararı, ABD'nin Antiller'e ve Büyük Okyanusa uzun süredir duyduğu ilginin uzantısıydı. Bu savaşta İspanya'nın yenilgiye uğratılması ve Küba ile Filipinler'de bağımsızlık hareketlerinin bastırılması, daha 1823'te ortaya atılan Monroe Doktrini'nin maddi gerçeklik kazanmasını ve Latin Amerika'nın ABD'nin özel alanı niteliğine bürünmesini ifade ediyordu.

Sömürgecilik yarışına yeni katılanlarla eski imparatorluklar arasındaki mücadelenin, özellikle de Almanya-Büyük Britanya rekabetinin yol açtığı I. Dünya Savaşı'nı kazanan İtilaf Devletleri, Almanya'nın denizaşırı sömürgeleriyle Osmanlı Devleti'nin Arap eyaletlerini aralarında paylaşmaya giriştiler. Milletler Cemiyeti çeşitli koşullara bağlı olarak belli yerleri belli galip devletlerin manda yönetimine verdi. Irak ve Filistin'i alan Büyük Britanya bunlardan ikincisini hemen Ürdün ile Filistin olarak ikiye böldü. Suriye ve Lubnan Fransız mandasına verildi. Afrika'da Fransızlarla İngilizler Togo ve Kamerun'u aralarında paylaştılar. Büyük Britanya Tanganika'yı, Belçika Ruanda-Urundi'yi, Güney Afrika da Alman Güneybatı Afrikası'nı aldı. Bu dağıtımın dışında kalan İtalya'ya Britanya Kenya-Somali sınırındaki Cubba Vadisini, Fransa da Libya'nın güney sınırlarını bütünleyen bir çöl parçasını bağışladı. Böylece Milletler Cemiyeti, sömürge halklar karşısında emperyalist ülkelerin hâlâ çok ağır bastığı bir konjonktürde var olan ilişki ve yapıları kutsayıcı rol oynadı.

İki savaş arasındaki yıllarda sömürge imparatorlukları bir yandan doruklarına ulaştılar ve petrol sanayisinin gelişmesiyle varı sömürgeci, dolaylı egemenlik biçimlerini yaygınlaştırdılar. Bir yandan da çoğu, zorlanma ve ayaklanmalarla karşılaşarak dağılma işaretleri vermeye başladılar. Sovyet Devrimi, Çin'de milliyetçilerin ve komünistlerin başarıları, Türkiye'de Mustafa Kemal'in (Atatürk) radikal milliyetçiliği sömürgeciliğe karşı yükselen siyasal hareketlerin ilk büyük dalgasını belirledi. Gelişmiş kapitalizmin sömürge sistemi aracılığıyla kendi çevresini (periferi) dünya pazarına, fabrikalaşmaya, seri üretime ve kentleşmeye açması, dünyanın her yerinde dolaysız sömürgeci egemenliğin ataerkil-askeri biçim ve yöntemlerine karşı çıkan güçleri yaratmaya başladı.

I. Dünya Savaşı'nı kazanan farklı sömürgeci güçler bu olgu karşısında değişik politikalara başvurdular. Büyük Britanya daha ademimerkeziyetçi bir sömürge yönetimini yeğledi. Sömürge yönetimini yumuşatarak, ileride kendi kendini yönetme hakkına geçiş aşamasına olanak tanıdı. Sömürgeciler özellikle çok eski uygarlıklar üzerinde doğrudan sömürgeci bir egemenlik biçimini sonsuza değin sürdüremeyeceklerini sezerek, kendi kendini yönetme yetkisini verecekleri bölgelerde bir ölçüde varlıklarını sürdürmenin koşullarını hazırlamaya çalıştılar. "Böl ve yönet" adı verilen ünlü politika bu hazırlıklar içinde önemli yer tuttu. Ortadoğu'da İngiltere, I. Dünya Savaşı'nın başlarında protektora ilan ettiği Mısır'ı 1922'de bağımsız bir krallık olarak tanıdı. 1936-37'de Mısır kendi ekonomik gelişmesi üzerinde söz sahibi olurken, İngiliz askeri güçleri Süveyş Kanalı bölgesini elde tutmayı sürdürdü. 1932'de Irak'a da bağımsızlık verdi, ama yeni krallığın silahlı kuvvetleri gene de İngiliz nüfuzunun bir aracı olarak kaldı. Gerek dünya stratejik dengesi, gerekse petrol sanayisinin çıkarları yüzünden İngilizler bu iki Ortadoğu ülkesinden gerçek anlamda çekilmedi.

Hindistan'da ise işadamlarını ve emekçileri, aşağı ve yukarı kastlardan Hinduları bağımsızlık mücadelesinde birleştiren Hindistan Ulusal Kongresi (Kongre Partisi) güçlü bir karşıt oldu. Bununla birlikte Kongre Partisi, ülkenin Hindu ve Sih çoğunluğu ile 90 milyonu bulan Müslüman nüfusu arasındaki uçurumu kapatamadı. 1919-23 arasında bir dizi yarım önlemle, belirli bir "ikili yapı" içinde Hintli bakanlara İngilizlerin yanı sıra bazı yetkileri paylaşma hakkı tanındı. 1935 Hindistan Yönetimi Yasası hazırlanırken İngiltere, nispi temsili güvenceye almak adına Müslüman azınlık için ayrı seçmen listeleri usulünü korudu. 1939'da Büyük Britanya ile Kongre Partisi arasındaki ilişkiler gergindi, ama Hindistan'ın Mahatma Gandhi önderliğinde bağımsızlığa yöneldiği görülebiliyordu. Seylan 1931'de ayrı bir ülke olarak kendi kendini

yönetme hakkını edinmişti. Birmanya ise 1937'de İngilizlerden ayrı bir anayasa almıştı. Büyük Britanya Afrika'da henüz açık sömürgesizleşmeye gitmemekle birlikte, Kuzey ve Güney Rodezya (bugün Zimbabve) ile Güney Afrika dışındaki sömürgelerde beyaz azınlıkların Siyah çoğunlukları doğrudan yönetme hakkını ele geçirmemesine bir ölçüde dikkat ediyordu.

Sömürgelerini tek ve büyük bir Denizaşırı Fransa projesinde birleştirmek uğruna merkeziyetçi yöntemleri ve eritme politikalarını yeğleyen Fransa ise bu dönemde aşamalı sömürgesizleşme yönünde hiçbir adım atmadı; Suriye ve Lübnan'a bile bağımsızlık tanımayı reddetti. Kuzey Afrika'da bölgenin maden zenginliklerinin çıkarım ve işlenmesine yönelik bazı sanayi tesislerinin yanı sıra büyük kapitalist tarım işletmeleri kurdu. Açık direnişin en güçlü olduğu Fas'ta, Berberi önderi Abdülkerim'in başlattığı ayaklanma beş yıl süren parlak başarılardan sonra 1926'da ancak birleşik Fransız-İspanyol gücü tarafından bastırılabildi. Tunus'taki direnmenin merkezi Habib Burgiba'nın anayasacı partisiydi. Cezayir'de kentsel Müslüman orta sınıflar, bu aşamada yalnızca gerçek vatandaşlık haklarını ve ayrımcılığın kaldırılmasını istediler. Çinhindi'nde ise durum çok farklıydı. 1930'larda Ho Şi Minh'in önderliğindeki bağımsızlık hareketi gelişmeye başladı.

1930'larda Mihver Devletleri yeni ve saldırgan bir sömürgecilik politikası geliştirdiler. Alman jeopolitik doktrininde *Lebensraum* (yaşam alanı), İtalyan faşist ideolojisinde "imparatorluk", Japonya'da "ortak refah alanı" adını alan yeni sömürgeci çizgi, dünyanın sömürge alanlarının yeniden paylaşılmasını amaçlıyordu. Japonya buna "Asya Asyalılarındır" özel sloganını da ekledi. Berka'da yürüttüğü uzun ve kanlı harekâtın 1930'ların başlarında son bulmasının ardından İtalya, Libya'ya kendi köylülerini yerleştirmeye başladı. 1934'te İtalyan Somalisi ile Etiyopya arasında çıkan bir sınır anlaşmazlığını fırsat bilen Mussolini savaş ilan etmeksizin Etiyopya'ya girdi. Nazi Almanyası'nın yayılmacılığı Avrupa'yla sınırlı kaldı. Japonya'nın "Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı" ise Mançurya'dan Hollanda'nın Doğu Hint Adaları'na uzanan, Çin'i, Çinhindi'ni, Tayland'ı ve Malaya'yı da uydu devletlere dönüştürmeyi amaçlayan bir imparatorluk projesiydi. Buna karşılık Japonya ile ABD arasındaki çatışma keskinleşinceye değin, ABD'nin Büyük Okyanustaki sömürgelerinin dünya politikasında fazla önemi yoktu. 1917'de son olarak Danimarka'dan Virgin Adalarını edinen ABD, 1934 Tydings-McDuffie Yasası'yla 4 Temmuz 1946'dan başlamak üzere Filipinler'in bağımsızlığını tanımayı kabul etmişti. Öte yandan Latin Amerika üzerinde egemenlik politikası sürüyordu; 1921-29 arasında Küba, Haiti, Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua ve Panama fiilen ABD korumasındaydı.

İki dünya savaşı arasında, Sovyetler Birliği uzun iç savaşlardan sonra, Rus Çarlığı'nın Asya'daki topraklarının tümü üzerinde yeniden denetim kurmuştu. 1919-21'de Kafkasya'da Sovyet rejiminin kurulmasını 1922'de Rus Türkistanı ile Hive ve Buhara hanlıklarına boyun eğdirilmesi ve Dış Moğolistan'ın sıkı bir ittifak içine alınması izledi. Orta Asya'da Sovyet yetkilileri 1928'e değin ılımlı bir çizgi izlediler. Stalin dönemi ise ulusal liderlerin tasfiyesine, hızlandırılmış sanayileşmeye, yerel kültürlerin baskı altına alınmasına, göçerlerin zorla iskânına ve Avrupalı (Rus ve Ukraynalı) yerleşimcilerin oranının yükselmesine yol açtı.

II. Dünya Savaşı (1939-45). Bir bakıma sömürgecilik yarışına geç katılan yeni emperyalist güçlerin, özellikle de Almanya'nın, I. Dünya Savaşı'nda önü kesilen yeniden-paylaşım taleplerinin ideolojik düzlemde çok daha saldırganlaşmış biçimde canlanması yüzünden başlayan II. Dünya Savaşı, Mihver Devletleri'ni global stratejilerinde başarıya ulaştırmadıysa da, Avrupa'nın Asya'daki sömürgeci egemenliğini köstekledi.

Savaş sırasında Japonya, "Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı"nı istila etti ve gerek İngiliz, Fransız, Hollandalı sömürgecileri, gerekse (Guam'da ve Filipinler'de) Amerikalıları yerlerinden ederek Hindistan'a dayandı. Birmanya ve Endonezya'daki uydu rejimlere tanımak zorunda kaldığı asgari özerklik, savaştan sonra bu ülkelerde yerel partilerin egemen devletler kurabilmelerine zemin hazırladı. Sukarno 17 Ağustos 1945'te Endonezya'da bağımsızlık ilan etti. Hindistan'da hemen bağımsızlık isteyen Kongre Partisi Britanya'nın içine düştüğü zor durumdan yararlanmaya çalıştı. Tüm Hindistan İslam Birliği ise, savaş boyunca İngiliz yönetimini desteklemesine karşılık, savaş sonrasında bağımsız bir Müslüman anavatanı (Pakistan) hedefine yöneldi. 1945'te Britanya, Kongre Partisi ve Tüm Hindistan İslam Birliği arasındaki üçlü mücadele henüz somut bir çözüme ulaşmamıştı.

Ortadoğu'da İngiltere, Mihver orduları yaklaştıkça yeniden dolaysız sömürge denetimine döndü ve Haziran-Temmuz 1941'de görünüşte Özgür Fransa yönetimi adına Suriye ile Lübnan'ı işgal ederek "sterlin alanı"na kattı. Bu iki cumhuriyetin bağımsızlığını (1944) ve daha sonra Birleşmiş Milletler'e alınmalarını ancak ABD ile Sovyetler Birliği'nin desteği sağladı. Mısır'da gerek Kral Faruk, gerekse muhalif subay grupları İngilizlere karşı Almanlarla işbirliğine hazırdı. Ama Britanya Şubat 1942'de Mısır kralını İngiliz ve Amerikan yanlısı bir hükümet atamaya zorladı; aynı yıl Almanların Mısır çölündeki kesin yenilgisi ülkeyi Müttefik kampında alıkoydu. Bununla birlikte sömürgeciliğe karşı birikim savaş sonrasında önemli tepkiler doğuracaktı.

Savaşın başında Alman yanlısı tavır alan İran, Ağustos 1941'de SSCB ve Büyük Britanya'nın ortak işgaline uğradı ve Sovyetler Birliği'ni Batılı Müttefiklere bağlayan temel ikmal hattına dönüştü. Öte yandan savaşın son yıllarında, Suudi Arabistan'daki petrol yatırımları ve bölgenin stratejik önemi nedeniyle Ortadoğu'ya büyük ilgi gösterildi. Giderek dünyanın birinci gücü haline gelen ABD'nin, bu bölgede İngiliz (ve Fransız) tekel alanlarının korunmasına izin vermeyeceği açıklık kazandı. Savaş sırasında İtalya Afrika'daki bütün sömürgelerini yitirdi. Etiyopya yeniden bağımsız bir imparatorluk oldu. Öbür sömürgeler de BM denetimine geçerek bağımsızlık yönünde ilk adımlarını attılar.

Yeryüzünün sömürgesizleşmesi ve Üçüncü Dünya'nın doğuşu. Savaşın bitimini izleyen ilk yıllarda (Hindistan Yarımadası dışında) sömürgesizleşme yavaş ve Batı Avrupa ülkelerinin çıkarlarını kollayan çözümlerle ilerleyecek gibi gözüktüyse de, Çin Devrimi'nden (1949), Vietnam'da Fransızların büyük yenilgisinden (1954) ve 1956'daki İngiliz-Fransız Süveyş seferinin başarısızlığından sonra, sömürgelikten kurtulma akımı büyük ivme kazandı; 1970'lerin ortalarında Avrupa devletlerinin elindeki sömürgeler göstermelik birkaç araziden öteye geçmiyordu.

Savaştan sonra İngiltere Hindistan ve Orta Doğu'dan, Fransa Çinhindi'nden ve Kuzey Afrika'dan çekildi. Ayrıca İngiltere 1956'dan sonra Siyah Afrika'daki sömürgelerine hızla bağımsızlıklarını verdi. Çinhindi'nde Hong Kong dışında İngiliz varlığı kalmadı. Hong Kong'un da 1997'de Çin'e devredilmesi için 1980'lerde anlaşmaya varıldı. Hollanda, Belçika ve Portekiz sömürgeleri de bağımsızlıklarına kavuştular. Kongo'ya 1960'ta bağımsızlık verilmesini bir karışıklık dönemi izledi; sonuçta Joseph Mobutu 1971'de Zaire adını alan bağımsız bir devlet kurdu. Portekiz'de ise António de Oliveira Salazar'ın diktatörlük rejiminin 1974'te devrilmesinden sonra aynı yıl Portekiz Ginesi (bugün Gine-Bissau), Haziran 1975'te Mozambik, Temmuz 1975'te São Tomé ve Principe, Kasım 1975'te ise Angola bağımsızlıklarını kazandılar.

Eski sömürge imparatorluklarının dağılması, 1960'ların ikinci yarısında ve 1970'lerin başlarında ABD'nin bazı durumlarda iktidar boşluklarından yararlanarak İngiltere ya da Fransa'nın yerine geçmesine yol açtı. Vietnam Devrimi'nin güneydeki ikinci yarısı, 1950'lerin sonlarında ABD ile karşılıklı tırmanma içine girdi ve bütün Çinhindi'ne yayıldı; 1970'lerin ortalarında Vietnam'ın birleştirilmesinin yanı sıra, Kampuçya ve Laos'ta da komünist rejimlerin kurulmasıyla sonuçlandı. 1990'da Güney Afrika'daki ırkçı *apartheid* rejiminin Afrikalı büyük çoğunluk üzerindeki egemenliğiyle, İsrail Devleti'nin Filistin Arap halkı üzerindeki egemenliği dışında önemli bir sömürge yapısı ya da sistemi kalmamıştı.

sömürü, toplumsal bilimlerde bölüşüm sorunlarını inceleyen yaklaşımlarda kullanılan bilimsel kavram. Sömürü kavramı "bazı insanların başkalarının emeğinden haksız biçimde yararlanmasını" yeren halk kültürü ürünlerinde ve çeşitli dinsel kaynaklar ile ahlak ve inanç sistemlerinde de yüzyıllar boyunca işlenmiştir. Bu gevşek anlamıyla, bir yandan sınıflı toplumların tarihi kadar eski bir toplumsal olgunun algılanmasını gösterir, bir yandan da "başkasının sırtından geçinmenin" yanlış, "emeğe hakkının verilmesinin" doğru olduğu biçiminde özetlenebilecek çok genel ve o kadar da evrensel bir değer yargısını belirtir.

Sömürüye ilişkin bu folklorik, ahlaksal ve dinsel anlayışlardan bilimsel bir sömürü kavramına geçiş, sosyalist düşünürler ve akımlar aracılığıyla temel olarak 19. yüzyılda gerçekleşti. Aralarında çok büyük farklar olmasına karşın Marksizm(*) öncesi sosyalist akımlar sömürü olgusunu, emekçiye ait olması gereken emek ürünlerinin bir bölümünün mülk sahibi sınıflara intikal etmesi olarak kavrıyor ve sömürünün kaynağında mülkiyet hakkını görüyordu. Bu eleştirel geleneği devralan Karl Marx, kavrama bir yandan tarihsel ve genel bir boyut kazandırdı, bir yandan da onu artıdeğer(*) kuramı aracılığıyla kapitalizmin iktisadi çözümlemesinin merkezine yerleştirdi. Geleneksel iktisat okulları ise sömürü kavramıyla temelde daha dar bir çerçeve içinde, kapitalizmin bölüşüm ilişkilerine yönelik sosyalist ya da Marksist eleştirileri karşılamak amacıyla ilgilendi.

Sömürünün genel çözümlemesi temelde, "artık yaratan" tüm toplumlardaki üretim ve bölüşüm süreçleri için geçerli bir ayrıma, insanın toplumsal etkinliğinin üretken ve üretken olmayan biçimleri arasındaki ayrıma dayanır. Bir ekonomide tüketim ve üretim mallarının üretimi, toplumsal üretim sürecine üretken emek harcayarak katılan dolaysız üreticilerin toplumsal varlıklarını yenileyerek sürdürmeleri için gereken tüke-

tim malları düzeyini ve üretim araçlarının yalnızca yenilenmesi için gereken düzeyi aştığında, bu ekonomi "artık yaratan" bir ekonomiye dönüşmüş demektir. Sömürü en genel biçimiyle, bu artığın bir bölümünün ya da tümünün toplumsal yapıda üretken olmayan konum ve etkinliklerin içinde yer alan, emek sürecine katılmayan sınıflara, sürekli ve sistemli bir biçimde aktarılması olarak tanımlanır. Başka bir deyişle sömürü, üretken olmayan toplumsal grupların dolaysız üreticilerce yaratılan artığa farklı biçim ve mekanizmalarla el koymasıdır. En soyut biçimiyle bu artık, dolaysız üreticinin kendisi dışındaki sınıflar için harcadığı artıemek olarak ya da artıürün biçiminde algılanabilir. Bu noktada, dolaysız üreticilerle ilk kertede bölüşüm karşıtlığı içinde olan ve artığa doğrudan el koyan sömürücü sınıflar ile, artığı daha sonraki kertelerde farklı mekanizmalarla paylaşan toplumsal gruplar ve tabakalar arasında bir ayrım yapmak gerekir.

Marksist çözümlemede, her üretim biçimini belirleyen ve öbürlerinden ayıran en temel gösterge artığa el koymanın farklı biçimleridir. Her üretim biçimi belli bir temel sömürü ilişkisiyle, yani artığa el koymanın belli bir biçimiyle tanımlanır; bu ilişkinin içinde dolaysız üretici ve sömürücü konumlarıyla belirlenen sınıflar aynı üretim biçiminin (bu üretim biçimi toplumsal kuruluşa egemen ise aynı zamanda toplumsal sistemin) temel sınıfları olarak ortaya çıkar.

Köle-köle sahibi, serf-senyör ve proletarya-burjuvazi ikilileri arasında oluşan, artığa el koymanın özel biçimleri, köleci, feodal ve kapitalist toplum biçimlerini de tanımlayan temel sömürü ilişkileridir. Ödenmemiş köle emeği, feodal rant ve artıdeğer bu üç üretim biçimine ait ilişkileri temsil eden sömürü ve bölüşüm kategorileridir. Daha tartışmalı ya da sınırlı biçimler arasında, Asya tipi toplum biçiminin temel sömürü kategorisi olarak "devlet sınıfının" köylüden topladığı vergi ya da haraçtan, küçük meta üretimi olarak anılan üretim ilişkisinde de piyasaya açık köylünün ya da küçük üreticinin sömürüsünü temsil eden tüccar kârı ve tefeci faizinden söz edilebilir.

Bu genel kapsamlı sömürü çözümlemesi temelde Marx'ın maddeci tarih yorumunun bir uzantısıdır. Daha dar anlamda kapitalizmle ilgili sömürü çözümlemeleri ise ağırlıklı olarak iktisat öğretilerinin ilgi alanı içinde kalmıştır. Bu bağlamda iki farklı yaklaşım söz konusudur: Neo-klasik ve Marksist. Neo-klasik iktisadın yorumuna göre, sömürü kapitalizmin doğasından kaynaklanmaz; kapitalizm koşullarında tam rekabetten sapma durumunda ve yalnızca bu durumda söz konusu olur. Faktör ya da mal piyasalarında tekelci konumdan yararlanan faktör ya da mal sahibi, topluma katkısının ötesinde bir pay elde edebilir. Tam rekabetin gerçekleşmesi bu haksız kazançları, yani sömürüyü ortadan kaldıracaktır.

Faktör piyasalarına uygulandığında neoklasik yaklaşım bölüşümü ve sömürü ilişkileri bakımından tüm üretim faktörlerini simetrik olarak ele alır; emek ile öteki faktörlerin (sermaye, teşebbüs ve toprak) farklı ele alınması gereğini reddeder. Belli bir teknik özelliği taşıyan (birinci dereceden homojen) bir üretim fonksiyonu içinde bir araya gelen üretim faktörlerinden her biri tam rekabetçi koşullara uyuyorsa, toplumsal hasılaya yaptıkları marjinal katkılara eşit getiriler elde ederler ve toplam hasıla herhangi bir artık kalmadan faktörler arasında tam olarak dağıtılır (Euler teoremi). Bu, her üretim faktörünün "katkısı oranında" pay aldığı bir bölüşüm durumudur; adildir ve tanım gereği sömürü söz konusu olamaz. Faktörlerden herhangi biri tekelci konumda ise, yani tam rekabet düzeyinden sapan fiyatları kabul ettirebiliyorsa, o faktör sahiplerinin ötekileri sömürmesi söz konusu olacaktır. Bu çözümleme çerçevesinde yalnızca emeğin değil, tüm faktör sahiplerinin sömürülmesi olanaklıdır. Örneğin emek gücü piyasasında güçlü bir sendikalaşma emek gücünün tekelci örgütlenmesi anlamına gelir ve emeğin öbür faktörleri sömürmesine yol açabilir.

Büyük bölümünün Marx'tan sonra geliştirilmiş olmasına karşın, neo-klasik yaklaşımın dayandığı temel çerçeve Marx tarafından öngörülmüş ve kapitalizme özgü sömürü çözümlemesini içeren artıdeğer kuramı, neo-klasik kuramın dayanaklarını da reddedecek biçimde formüle edilmiştir. Artıdeğer kuramı, tüm malların, üretim araçlarına sahip küçük üreticiler tarafından üretilip değerlerine (emek içeriklerine) eşit fiyatlarla satıldığı tam rekabetçi bir modelin (basit meta üretiminin) rekabetçi özelliklerini yitirmeden kapitalizme dönüşmesi durumunda ortaya çıkacak bölüşüm ve sömürü ilişkisini çözümler. Bu dönüşüm, mülksüzleştirilmiş bir "özgür emek" biçimi olan modern işçi sınıfı ile üretim araçları üzerindeki mülkiyete sahip sınıf olarak burjuvazinin karşı karşıya gelmesi anlamına gelir. İşçi sınıfı, sahip olduğu tek meta olan emek gücünü rekabetçi koşullarda sunmayı, yani değeri karşılığında satmayı sürdürür. Artıdeğer kuramı kârın kökenini, kapitalizmde emek gücü dahil bütün mal piyasalarında rekabetçi koşulların sürdüğü çerçeve içinde açıklar: Emek gücü, fiyatlama ilkeleri bakımından öbür mallardan farklı değildir, ama üretim süreci içinde kendi değeri dışında bir değer (artıdeğer) yaratma niteliği olan tek maldır. Kapitalist, üretim araçları üzerindeki mülkiyetten doğan ayrıcalıklı konumu nedeniyle artıdeğere el koyma olanağını taşır. Ayrıca kapitalist bir ekonominin, ücretlerin sürekli olarak emek gücünün değeri üstüne çıkarak kârları eritmesini önleyen çok özel ekonomik savunma mekanizmaları ve bir "yedek emek ordusu" yaratma yeteneği vardır.

Kapitalist bir ekonominin içsel bölüşüm ve sömürü ilişkilerini çözümleyen Marksist yaklaşım, 20. yüzyılda Vladimir İ. Lenin, Rosa Luxemburg, Nikolay Buharin, Arghiri Emmanuel ve Samir Amin gibi Marksist ya da Neo-Marksist düşünür ve iktisatçılar tarafından emperyalizm ve eşitsiz değişim kuramları aracılığıyla uluslararası sömürüyü incelemek üzere geliştirilmiştir. Emperyalist ülkelerin sömürge ya da çevre ülkelerde yaratılan artığa, dolaysız yatırımlar, dış krediler ya da ticaret ilişkileri içinde el koyması, uluslararası sömürüyü oluşturur. Bu sömürünün sınıfsal yansıması genellikle metropol sermayesinin çevre ülke emekçilerini sömürmesi biçiminde algılanır; ama metropol işçi sınıfı (işçi aristokrasisi) tarafından sömürülen azgelişmiş ülke emekçileri şemasına dayanan çözümlemeler de (Emmanuel) geliştirilmiştir.

sönmemiş kireç, kalsiyum oksit. Kalsiyumun alkali bir inorganik bileşiğidir. *Ayrıca bak.* kalsiyum.

sönmüş kireç, kalsiyum hidroksit. Kimya sanayisinde hammadde olarak kullanılan beyaz renkli bir tozdur. *Ayrıca bak.* kalsiyum.

sönüm, fizikte, bir salınımın (örn. mekanik titreşimler, gürültü, alternatif elektrik akımı) genliğinin, enerji kaybı nedeniyle azalması. Sürekli olarak itilip çekilmeyen bir salıncağın hareketi, salıncağa sürekli olarak itme uygulanmazsa, sönüme uğrar. Otomobillerde kullanılan amortisörler sönüm oluşturan aygıtlara örnek olarak anılabilir.

Bir sistem fazla sönumlü ise hiç titreşemez. Kritik sönüm, titreşimin engellenmesine ancak yeten ya da cismin en kısa sürede durma durumuna gelmesine ancak izin veren sönümdür. Bazı aygıtlarda, örneğin kapı kapatıcılarda aşırı sönüm (kritik değerden fazla sönüm) uygulanır. Kritik altı sönümde ise sistemin titreşimleri yavaş yavaş azalarak sıfıra iner.

Mekanik sönümün çeşitli türleri vardır. Kuru sönüm ya da Coulomb sönümü olarak da adlandırılan sürtünme(*), birbiri üzerinde kayan yüzeyler arasındaki elektrostatik çekim kuvvetinden kaynaklanır ve kinetik enerjiyi (hareket enerjisi) ısı enerjisine dönüştürür.

Ağdalı sönüm, hareketli parçalar arasında (bir sıvı aracılığıyla) sağlanan yağlama olgusunda ya da otomobil amortisörlerinde olduğu gibi bir akışkanın basınç etkisiyle küçük bir delikten fışkırması sırasında ortaya çıkan enerji kayıplarıyla ilişkilidir. Ağdalı sönüm kuvveti, sönüm oluşturan aygıtın iki ucunun birbirlerine göre hızları ile orantılıdır.

Titreşen bir cismin hareketi, cisim ile içinde bulunduğu gaz ya da sıvı arasındaki sürtünme nedeniyle de engellenir. Bu durumda akışkanın cisme uyguladığı sönüm kuvveti, yaklaşık olarak cismin hızının karesiyle orantılıdır; bu nedenle bu tür sönüm, hız karesi sönümü olarak da adlandırılır.

Titreşen cismin çevresiyle etkileşiminden kaynaklanan ve dışsal sönüm olarak adlandırılabilecek bu sönüm türlerinin yanı sıra, hareketli yapının içinde oluşan enerji kayıplarının yol açtığı bir sönüm de söz konusudur; bu sönüm histerezis sönümü ya da yapısal sönüm olarak adlandırılır. Histerezis sönümünde cismin art arda yinelenen iç biçim değiştirmelerine ilişkin enerjinin bir bölümü, katılarda kristal örgüsünde oluşan rasgele titreşimler biçiminde, akışkanlarda ise moleküllerin rasgele hareketleri biçiminde harcanır.

Başka sönüm türleri de vardır. Radyo ve televizyon alıcılarında yaygın olarak kullanılan rezonans devrelerinde(*), sürekli yön değiştirerek akan elektrik akımı devrenin direnci tarafından sönümlenir. Devrede akımın kesilmeden akmasını, alıcının ayarlanmış olduğu sinyalin eşzamanlı biçimde sağladığı enerji olanaklı kılar.

Işınım sönümünde, hareketli yüklerin (örn. elektronlar) titreşim enerjisi elektromagnetik enerjiye dönüşür ve radyo dalgaları, kızılötesi ışınım ya da ışık ışınımı biçiminde salınır.

Titreşen cisme bağlanmış ve bir mıknatısın kutupları arasına yerleştirilmiş bir bobin ya da aluminyum levhada oluşan Foucault akımları, cismin hareket enerjisinin ısı enerjisine dönüşmesine yol açar; bu tür sönüme magnetik sönüm denir.

sörf, sörf tahtasından yararlanarak dalgalar üstünde kıyıya doğru kaymaya dayanan spor. Tarihöncesi çağlarda Güney Yarıküre denizlerinde doğduğu sanılan sörf, günümüzde okyanusa kıyısı olan pek çok ülkede yaygın olarak yapılır.

Polinezyalı denizciler kıyıya dönebilmek için zorunlu olarak sörf yaparlardı. Sörfün bu ilk biçimi hem geniş bir tahtayla, hem de vücutla yapılırdı. Kaptan James Cook Tahiti ve Oahu'ya vardığında (1777-78) uzun bir tahta ve kano kullanarak eğlenceye dönük

sörf yapanları gördüğünü belirtmekteydi. Avrupalı misyonerlerin ahlaka aykırı olduğu gerekçesiyle 1821'de yasakladıkları sörf, ancak Hawaiili ünlü yüzücü Duke Paoa Kahanamoku'nun Waikiki'de ilk sörf kulübünü kurduğu 1920'de resmi bir spor dalına dönüştü. Kahanamoku'nun 1968'de ölümünden önce bu spor dünya çapında yaygınlaşmış ve uluslararası sörf yarışmaları düzenlenmeye başlamıştı.

Derin sulardaki yumuşak okyanus dalgalarının, kıyıdan 90-900 m açıkta kayaların ya da kumun oluşturduğu bir sığlıkla karşılaştığında yükselerek dik dalgalara dönüşmesi sörf için en uygun koşulları yaratır. Bir kara uzantısının ya da dalgakıranın rüzgâr altında kalan yanı da yüksek dalgaların kıvrılarak yuvarlanmasına olanak verir. Hawaii'deki Makaha'da görülen ve yüksekliği 4 m'ye varan dalgalarda bir sörfçü dalgalar üstünde 800 m ya da daha çok kayabilir.

Waimea Körfezinde bir sörfçü, Oahu, Hawaii
Don James

Sörf genellikle, malibu adı verilen dar ve uzun tahtalarla (uzunluğu 1,83-2,25 m) yapılır.

Merkezi Florida'daki Palm Beach'te bulunan Uluslararası Sörf Birlikleri Konseyi 1974'te kurulmuştur. Dünya sörf şampiyonaları 1960'ların başından bu yana sürmektedir. Kuzey Amerika, Peru, Hawaii, Güney Afrika ve Avustralya'da düzenlenen sörf yarışmaları da vardır. Uluslararası yarışmalarda, her biri 5-12 arasında sörfçüden oluşan takımlar aynı alanda yarışırlar. Yarışma süresince sörfçülerin çıktıkları dalga sayısı bazen 10'a kadar ulaşır; her kayış 20 puan üzerinden değerlendirilir. Hakem kurulu biniş, dönüş, kayma uzunluğu ve seçilen dalganın zorluk derecesi gibi öğeleri göz önünde bulundurarak sporculara puan verir. Buna göre birinciye 13, ikinciye 10, üçüncüye 8, dördüncüye de 7 puan verilir. Dalgayı ve kayma mesafesini sörfçü seçer.

sörpan, SERPENT olarak da bilinir, müzikte, borunun ağızlığına dayanan dudakların titreşimiyle çalınan bas nefesli çalgı. Auxerre papazlarından Fransız Edme Guillaume tarafından büyük olasılıkla 1590'da, kornetin bas çeşitlerinden geliştirilmiştir. Yılankavi tahta bir borudan yapılır; 2-2,5 m boyunda konik boru boşluğu ve altı ses deliği vardır. Önceleri kiliselerde düz şarkılara (Gregorius dinsel ezgisi) eşlikte kullanıldı. 18. yüzyıldan sonra askeri bandoların standart nefesli çalgılarından biri haline geldi. 19. yüzyılda bakır nefesli çalgıların gelişmesiyle önemini yitirdi. Zengin, gür bir sesi bulunan sörpan 19. yüzyılın başlarında birçok virtüözün çalgısıydı, bazen de orkestralarda kullanılırdı. Yaklaşık 1800'de perdeler takılarak daha tiz seslerin elde edilmesi sağlandı. Fagot biçimli olanların yanı sıra metal sörpanlar da yapıldı. Bazı İspanyol bandolarında yaklaşık 1884'e, birkaç Fransız köy kilisesinde ise 20. yüzyılın başlarına değin kullanılmıştır.

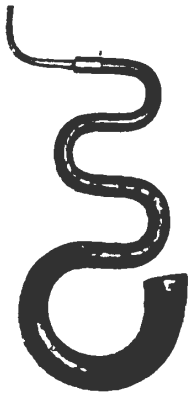

Sörpan; Kraliyet Konservatuvarı Enstrüman Müzesi, Brüksel
Musée Instrumental Brüksel, fotoğraf. A.C.L. Brüksel

Söylev *bak.* Nutuk

söz kesme, bir kadınla erkek arasında evlenme sözü. Evlilik öncesi cinsel ilişkilerin kabul gördüğü; yasal olmayan beraberliklerin yaygın olduğu ya da bir kadının birkaç çocuğu olana değin tam anlamıyla evli sayılmadığı toplumlarda, söz kesme önemli olmayabilir. Ama başka toplumlarda söz kesme evlilik sürecinin bir parçasıdır ve taraflardan birinin söz kesildikten sonra düşüncesini değiştirmesi, bazı durumlarda para cezasını gerektiren ciddi bir olaydır.

Evlilik, pek çok durumda akraba grupları arasında bir anlaşma konusudur. Bu nedenle eş seçimi, genellikle akraba gruplarının önemli ya da bu işle görevlendirilmiş temsilcilerinin görüşmeleri yoluyla ve evlenecek tarafların bir katkısı olmaksızın gerçekleşir. Bu anlaşmaların birçoğunda söz kesme, iki aile arasında karşılıklı ziyaretleri ve armağan alıp vermeyi içerir. Bazen de, özellikle aralarında düşmanlık süregelen iki grubun söz konusu olduğu durumlarda, toplumsal, ekonomik ya da siyasal barışın sürmesini sağlamak için çocuklar arasında söz kesme yöntemi benimsenir. *Ayrıca bak.* nişanlanma.

sözatma, kadınlara ve genç erkeklere şehvet amacıyla ve sözle tecavüz eylemi. Türk Ceza Kanunu'nun 421. maddesine göre cezası üç aydan bir yıla kadar hapistir. Sözatmanın kovuşturulabilmesi için zarar görenin ya da yasal temsilcisinin (veli ya da vasi) şikâyette bulunması gerekir. Suçun oluşup oluşmadığı ve ağırlığı konusunda yargıcın çok geniş takdir yetkisi vardır.

sözcük işlem, KELİME İŞLEM ya da METİN İŞLEM olarak da bilinir, yazılı, sözlü ya da bir ortama kaydedilmiş bilginin yazı makinesiyle yazılmış ya da basılmış biçime getirilmesi. Sözcük işlemden yararlanılarak çok çeşitli belgeler, örneğin mektup, not, rapor ve kitaplar üretilebilir. Çok çeşitli kullanım alanları bulunan sözcük işlem, çok sayıda yazılı belgenin üretildiği ticari firmalarda, devlet dairelerinde ya da başka kuruluşlarda yaygın olarak kullanılır.

Modern sözcük işlemin ilk biçimi olarak kabul edilebilecek bir sistem 1936'da geliştirildi. Bu sistem, kısa mektup ve formların ya da bir belgeyi oluşturan paragrafların, delikli kâğıt şeride kaydedilip saklanabildiği ve otomatik yazı makinesi olarak adlandırılan bir yazıcı aracılığıyla kâğıda geçirilebildiği bir düzenekti. International Business Machines'in (IBM) 1964'te piyasaya çıkardığı magnetik şeritli Selectric yazı makinesi, bilgiyi magnetik şeride kaydederek saklayabilen ve bu şeridi okuyup otomatik olarak kâğıda geçirebilen bir aygıttı. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde geliştirilen elektronik sayısal minibilgisayarlar ve mikrobilgisayarlar, hızlı çalışan ve kullanıcıya çok daha büyük olanaklar sağlayan sözcük işlem sistemlerinin oluşturulmasını sağladı.

Günümüzde kullanılan bir sözcük işlem sisteminde, bir otomatik yazı makinesi ya da hızlı bilgiyazar(*) bulunur; bu yazıcı, yardımcı bellek birimi de (örn. disk) içeren bir bilgisayara bağlıdır. Bilgisayara bilgi girişi bir klavye aracılığıyla gerçekleştirilir, gösterici birim olarak da katot ışınlı lamba (ekran) kullanılır. Kullanıcı, girdiği bilgiyi bu göstericide görerek düzeltebilir, biçimleyebilir, değiştirebilir. Düzeltme, ekleme ve çıkarmalardan sonra oluşan metin bilgisayar belleğine geçirilir. Bilgisayar, yazıcıya kumanda ederek bu metni istenen sayıda çoğaltır. Metin bilgisi ileride yeniden kullanılacaksa, bilgisayarın yardımcı belleğinde saklanır.

Sözcük işlem, belge hazırlamak için gereken zamanı büyük ölçüde azaltır. Böyle bir sistem, dakikada birkaç yüz sözcüğü kâğıda geçirecek hızda çalışabilir. Metinde değişiklik yapılması eskiden olduğu gibi bir sayfayı tümüyle yeniden yazmayı da gerektirmez.

sözdizim, SENTAKS olarak da bilinir, tümce, yantümce ve sözcük öbeklerini oluşturan sözcüklerin belli bir düzene göre sıralanışı. Birçok dilde, sözcükler arasındaki ilişkilerin gösterilmesinde sözdizim temel bir rol oynar. Örneğin Fransızcada *La fille aime le garçon* ("Kız oğlanı seviyor") tümcesinde özne başta, eylem ortada, nesne ise sonda gelir; özne ile nesnenin yerleri değiştirildiğinde, tümcenin anlamı da değişir: *La garçon aime la fille* ("Oğlan kızı seviyor"). Türkçe, Latince gibi birçok başka dilde ise dilbilgisi ilişkileri durum ekleriyle belirtilir. Türkçede "Kız oğlanı seviyor", "Oğlanı kız seviyor", "Seviyor oğlanı kız" tümcelerinde özne, nesne ve eylem yer değiştirdiği halde anlam değişmez. Latincede de *puella puerum amat* ("Kız çocuğu seviyor") tümcesinin öğeleri yer değiştirdiğinde (*puerum puella amat*, *amat puella puerum*, *amat puerum puella* ya da *puella amat puerum*) anlam aynı kalır. Çünkü "çocuk" anlamına gelen *puer*'in aldığı *-um* eki, sözcüğün tümce içindeki yeri ne olursa olsun, eylemin nesnesini belirtir.

Tümcelerin oluşumunu ve tümceyi oluşturan çeşitli birimlerin arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve inceleyen dala da sözdizim (ya da tümcebilim) denir. Bu dal Arapça dilbilgisinde nahiv (Arapçada "yön", "yönelme") terimiyle karşılanır.

sözleşme, AYNI SÖZLEŞME, AKİD ya da AKİT olarak da bilinir, iki ya da daha çok tarafın bir hukuki bağı yaratmak, değiştirmek ya da ortadan kaldırmak amacıyla karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla yaptıkları hukuki işlem. Karmaşık ve zaman alıcı işlemlerde, karşılıklı olarak üzerinde anlaşma gerektiren konular genellikle bir sözleşmeyle belirlenir ve taraflar aralarındaki bağı sürdürmek istediği sürece sözleşme yürürlükte kalır. Sözleşme koşullarına uymayanlara karşı mahkemelerde dava açılabilir. Sözleşme davalarında yargının en önemli işlevi, tarafları iyi niyetli davranmaya zorlamaktır.

Sözleşme hukuku, bir toplumda adalet ve toplumsal yararlılık ölçütlerini korumak amacıyla geliştirilir. Herkes sözünü yerine getirince, toplumsal yaşam iyi bir işleyişe kavuşur. Sözleşme kuralları yerine getirilmediğinde yaptırım isteğiyle dava açan tarafın, zarara uğradığını kanıtlaması gere-

kir. Sözleşme bir tarafça yapılan bir önerinin (icap) öteki tarafça benimsenmesiyle oluşur. Bir icabın taraflara getirdiği yükümlülük, icap karşı tarafça benimsenmedikçe geçersizdir. Aynı biçimde icabı yapan taraf da, sözleşmeden önce kararını değiştirebilir. Kabul edilerek sözleşmeye dönüşmüş olan icap değiştirilemez. Borçlunun alacaklıdan bir şey almasıyla tamamlanan kişisel sözleşmelere ayni sözleşme denir.

Sözleşmede taraflar özgür bir iradeyle hareket etmiş olmalıdır. Bu ilkeye uymayan sözleşmeler geçersiz sayılabilir. Ayrıca yasalar önünde ergin sayılmayanlar, akıl dengesi yerinde olmayanlar ya da yasaların kendi başına karar veremeyeceğini kabul ettiği kısıtlı kişiler, kolayca aldatılabilecekleri ya da zorlanabilecekleri gerekçesiyle, sözleşme yapma hakkından yoksun bırakılmıştır. Toplumun genel çıkarlarını korumak amacıyla, ticaret serbestliğini kısıtlayıcı sonuçlar doğurabilecek sözleşmelere izin verilmez. Aynı biçimde, yasalara, ahlaka ve adaba aykırı sözleşmeler de yapılamaz. Bu tür engeller olmasa bile, icabın temelde bir aldatmaca olduğunu kanıtlayan taraf sözleşme koşullarına uymak zorunda değildir. Sözgelimi yasal bir arsa satışında, ev yapmak üzere satın aldığı arsanın bataklık olduğunu gören taraf para vermek zorunda değildir ya da verdiği parayı geri isteyebilir. Satıcı durumu bilmediğini kanıtlasa bile, yanlış bilgi verme ya da yanıltma gibi nedenlerle sözleşme bozulur. Doğal afetler, siyasal kargaşalık ya da savaş durumlarında yerine getirilmesi olanaksızlaşan sözleşme maddeleri de geçersiz sayılır.

Sözleşmeler genellikle "şekil serbestliği ilkesi"ne tabidir. Bununla birlikte yasa bazı sözleşmelerin şekle bağlı olarak yapılmasını öngörmüştür. Örneğin kefillik sözleşmesi, yazılı olarak yapılmazsa geçerlik kazanmaz. Kira sözleşmesinin de yazılı olarak yapılması zorunludur. Evlenme ile taşınmazların mülkiyetine ilişkin sözleşmeler ise resmi biçimde yapılmadıkça hüküm doğurmazlar. Bazı sözleşmelerin ayrıca tescili gerekir. Örneğin taşınmaz mülkiyetinin devrine ilişkin sözleşme tapu siciline kaydedilmezse mülkiyet devredilmiş sayılmaz.

Birçok tarafı ilgilendiren sözleşmelerde sözleşme koşullarının yerine getirilmemesi üzerine çıkan uyuşmazlıkların, mahkemeye başvurma yerine, karar bağlayıcı sayılan özel bir hakem aracılığıyla çözülmesi yoluna gidilebilir. Böylece gizli kalması gereken noktalar ortaya dökülmemiş ve açıklanması istenmeyen tartışmalar kayıtlara geçmemiş olur. Ama çoğu anlaşmazlıklarda dava açıldığından, sözleşme koşullarını, tarafların hak ve yükümlülüklerini ve gerekirse zarara uğrayana verilecek tazminatı mahkemeler belirler.

Başlıca sözleşme türleri arasında alım-satımı(*), ariyet(*), bağışlama(*), delil sözleşmesi(*), evlenme sözleşmesi(*), hizmet sözleşmesi(*), kefalet(*), kira sözleşmesi(*), miras sözleşmesi(*), nikâh(*), takım sözleşmesi(*), taşıma sözleşmesi(*), trampa sözleşmesi(*), vedia sözleşmesi(*) ve vekâlet(*) sayılabilir.

sözlük, bir dildeki sözcüklerin tümünü ya da bir bölümünü, söylenişleri, dilbilgisel biçim ve işlevleri, kökenleri, anlamları, sözdizim özellikleri, çeşitli yazılışları, kısaltmaları, eşanlamlıları ve karşıtanlamlıları ya da başka bir dildeki karşılıklarıyla, genellikle alfabetik sırayla, bazen de eski ve yeni kullanımlarını gösteren alıntılarla sunan başvuru kaynağı. Genel nitelikli sözlüklerin dışında, belirli uzmanlık ya da ilgi alanlarını kapsayan özel terim sözlükleri de vardır.

Batı'da sözlük çalışmaları. İlk sözlükler günümüz sözlüklerinden farklı ilkelerle hazırlandı. Başlangıçta amaç, kullanılan sözcüklerin bir dökümünü yapmaktan çok, sözcüklerin anlamının yüzyıllar boyunca ve dilden dile nasıl değiştiğini açıklamaktı. İS 1. yuzyılda Yunanlılar, zengin edebiyat miraslarında yer alan, artık kullanmadıkları sözcükleri açıklayan sözlükler yazdılar. Romalıların hazırladığı Latince sözlükler, Latince sonraki 500 yıl boyunca bilim dili olarak kullanıldığından, uzun yıllar önemli birer kaynak olmayı sürdürdü. 1502'de Ambrogio Calipino'nun hazırladığı Latince sözlük o kadar etkili oldu ki, *calepin* sözcüğü bir dönem "sözlük" karşılığı kullanılır oldu.

Avrupa'da çok çeşitli dilin bir arada bulunması, ortaçağdan başlayarak birçok ikidilli ya da çokdilli sözlüğün hazırlanmasına yol açtı. Yayımlanan ilk ikidilli sözlük, William Caxton'ın 1480'de gezginler için hazırladığı Fransızca-İngilizce sözlüktü. Bu türde hazırlanmış en kapsamlı sözlüklerden biri ise, Norfolklu bir Dominiken keşiş tarafından 1440'ta yazıldığı sanılan *Promptorium parvulorum sive clericorum* (1499; Çocuklar ve Din Adamları İçin Başvuru Kaynağı) adlı İngilizce-Latince sözlüktü. 16. ve 17. yüzyıllarda da Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Latince, İspanyolca ve Galceden çeşitli sözcüklere yer veren sözlükler yazıldı. Bu sözlükler Rönesans döneminde Avrupa kültürleri arasındaki alışverişi ve klasik edebiyata duyulan ilgiyi yansıtıyordu.

İlk İngilizce sözlükler, okuma yazma oranını artırıp sıradan insanların Kutsal Metinler'i okuyabilmelerini sağlamak ve İngilizceye standart yazım kuralları kazandırmak amacıyla hazırlandı. Yalnızca İngilizce sözcüklere yer veren ilk sözlük, Robert Cawdrey'nin daha eski kaynaklara dayanarak hazırladığı, 3 binden fazla sözcük içeren *A Table Alphabeticall*'dı (1604; Alfabetik Döküm). Dönemin öbür önemli sözlük çalışmaları John Bullokar'ın *An English Expositor*'ı (1610; İngilizce Açıklaması) ile Henry Cockeram'ın, "dictionarie" (sözlük) teriminin ilk kez kullanıldığı *The English Dictionarie* (1623; İngilizce Sözlük) adlı yapıtıydı. Daha sonraki sözlükler bu ilk örneklere dayanarak hazırlanmakla birlikte, birtakım yenilikler de getirdiler. Örneğin Coles (1676) argodan ve çeşitli lehçelerden alınma sözcüklere, Blount (1656) sözcüklerin kökenlerine yer verdi. Kersey (1708) kısaltılmış bir sözlük hazırladı, Bailey (1727) sözcüklerin söylenişini belirten işaretlere yer verdi.

İngiltere'de hazırlanan sözlükler, daha çok amatör kişilerin çalışmalarıydı. Kara Avrupa'sında ise sözlükler kurumlar ve daha profesyonel kadrolarca hazırlandı. İtalya'da Floransa'daki Crusca Akademisi 1612'de *Vocabolario*'yu (Sözlük) yayımladı. Fransa'da ise Académie Française 1694'te bir sözlük hazırladı. İspanyol Kraliyet Akademisi 1726-39'da altı ciltlik *Diccionario de la lengua Castellana*'yı (Kastilya Dili Sözlüğü), Rus Sanatlar Akademisi de 1789-94 arasında kendi sözlüğünü yayımladı. Almanya'da sözlük çalışmalarının temelini oluşturan yapıt ise, Johann Leonhard Frisch'in *Teutsch-Lateinisches Wörterbuch*'uydu (1741; Tötonca-Latince Sözlük).

1746-47'de İngiliz şair ve eleştirmen Samuel Johnson, dönemin ünlü yayımcılarının desteğiyle o güne değin yazılmış en geniş İngilizce sözlüğü hazırladı. Johnson'ın 43.500 sözcükten oluşan sözlüğü, sözcüklerin farklı anlamlarını ayrıntılı olarak açıklıyor ve İngiliz edebiyatının en güzel örneklerinden 118 bin alıntı yapıyordu. Kendisinden önce ve sonraki birçok sözlük yazarı gibi Johnson da değişimin dili bozduğu kanısındaydı ve sözlüklerin buna engel olabileceğini umuyordu.

Dilde değişim ve çeşitliliğin kabulüyle 19. yüzyıl başında gelişen yeni anlayışın bir ürünü, Noah Webster'ın Amerikan İngilizcesi sözlüğüydü. Benzer ilkeler doğrultusunda John Jamieson da, halkın günlük konuşma dilini temel alarak bir İskoç dili sözlüğü hazırladı. Gene 19. yüzyılda Jacob Grimm ve Franz Bopp gibi filologlar Avrupa dillerinin eskiden Hindistan'ın kuzeyinde ve Afganistan'da konuşulan bir dille akraba olduğunu ortaya koydular. Böylece, Hint-Avrupa dil ailesinin ortaya çıkarılmasıyla etimoloji araştırmaları yepyeni bir boyut kazandı. Bu dönemin önemli sözlükleri, Jacob ve Wilhelm Grimm'in 1852'de yayımlamaya başladıkları, ama yayımı ancak 1960'ta tamamlanan *Deutsches Wörterbuch* (Almanca Sözlük) ile Maximilien-Paul-Émile Littré'nin 1844'te hazırlamaya başladığı dört ciltlik *Dictionnaire de la langue française* (1863-73; Fransızca Sözlük) adlı yapıtıydı.

19. yüzyıl sonunda, İngiliz dilinin eksiksiz bir dökümü olması amaçlanan *The Oxford English Dictionary*(*) (Oxford İngilizce Sözlüğü) hazırlanmaya başladı. 1879-1928 arasında tamamlanan 15 bin sayfalık sözlükte 1.827.306 örnek alıntı yer alıyordu. Yüzyıl sonunda öteki Avrupa ülkelerinde de kapsamlı "ulusal sözlük"ler hazırlandı. Grimm Kardeşler'in Almanca, Littré'nin Fransızca sözlüklerinin dışında, her ikisi de 1882'de yayımlanmaya başlayan ve tamamlanmak üzere olan *Woordenboek der Nederlandsche taal* (Felemenkçe Sözlük) ve *Ordbok öfver svenska språket* (İsveçce Sözlük) ile 1950'de yayımına başlanan *Slovar sovremennogo russkogo literaturnogo yazika* (Çağdaş Rus Edebiyat Dili Sözlüğü) bunların en önemlileridir.

Türkçe sözlük çalışmaları. İlk Türkçe sözlük, Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk*'üydü(*). Kaşgarlı Mahmud'un Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu kanıtlamak amacıyla 1072-74 arasında hazırladığı bu ansiklopedik sözlükte, sözcükler Arap dilbilgisinin kalıplarına göre sıralanmış, Türk-İslam ülkelerine ilişkin coğrafi adlara da yer verilmişti. Bu sözlükte kullanılan yöntem daha sonraki Türkçe sözlüklere temel oluşturdu.

13. yüzyılın sonunda yazıldığı sanılan *Codex Cumanicus*(*) Kumanca sözlüklerin en önemlilerinden biriydi. Hıristiyanlığı benimsemiş Türk boyu Kumanlardan kalan bu sözlük ve metin derlemesi, Latince bir girişle başlıyor ve Kumanca eylem çekimleri, adlar, sıfatlar, adıllar ve belirteçlerin yanı sıra Kumanların yaşam biçimleri üzerine de önemli bilgiler veriyordu. Bu dönemin öbür Türkçe sözcük çalışmaları arasında Muhammed bin Kays'ın (ü. 13. yy) *Tıbyân-ı Lûgati't-Türki alâ Lisanü'l-Kangli* adlı yapıtı, Alaeddin el-Kıfçaki'nin (ü. 13. yy) *el-Envarü'l-Muzie*'si, İmadeddin el-Mısri'nin (ü. 13. yy) *es-Sahih min Dürreti'l-Muzie*'si, Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türki'nin (ü. 14. yy) *Kitabü Bulgati'l-Müştak fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıpçak*'ı, Ebu Hayyan'ın Araplara Mısır'da konuşulan Kıpçak Türkçesini öğretmek amacıyla 1312'de yazdığı *Kitabü'l-İdrak li Lisâni'l-Etrâk*'i (1894; yb 1931, yay. haz. A. Caferoğlu), İbn Mühenna'nın (ü. 15. yy) *Hilyetü'l-İnsan ve Helbetü'l-Lisan*'ı sayılabilir. Daha çok İran ve Azerbaycan'da, bazıları da Hindistan'da yazılan Çağatayca sözlükler ise genellikle Ali Şir Nevai'nin yapıtlarında kullandığı Türkçe sözcüklere

dayanarak hazırlanmıştı. Arapça sözlük çalışmalarına uygun biçimde hazırlanan bu sözlüklerin en belirgin özellikleri Arapça ve Farsça sözcüklere yer vermemeleri ve sözcüklerin karşılıklarına Anadolu Türkçesi, Azerice ve Türkmenceden örnekler göstermeleriydi. Bu sözlükler arasında Ali Şir Nevaî'nin *Muhâkemetü'l-Lugateyn*'i, 16. yüzyıl başlarında Anadolu'da yazıldığı sanılan *Abuşka Lûgati* (1868), Mirza Mehdi Han'ın *Senglah*'ı (1910), Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lûgat-i Çağatay ve Türki-i Osmanî*'si sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nde matbaanın kuruluşundan önce hazırlanan sözlüklerin tümü, Arapça sözlük çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştı. Arapça ve Farsça öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanan bu Osmanlıca sözlükler arasında Ahteri Mustafa'nın *Ahterî-i Kebir* (1826, 1909), Vankulu Mehmed Efendi'nin *Vankulu Lûgatı* (1729, 1756, 1802-03, 2 cilt) ve Sümbülzade Vehbi'nin *Tuhfe-i Vehbi* (1798) adlı yapıtları sayılabilir. 18. yüzyılda ise Esad Efendi *Lehçetü'l-Lûgat* (ös 1801) adlı sözlüğünde Türkçe sözcükleri temel alarak bunların Arapça ve Farsça karşılıklarını verdi. Tebrizli Hüseyin bin Halef'in *Burhan-ı Kaatı'* (1652) adlı Farsça sözlüğünü *Tıbyan-ı Nâfi der Terceme-i Burhan-ı Kaatı'* adıyla Türkçeye çeviren Mütercim Âsım, çeviriye yeni bilgiler de ekledi ve Farsça sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmaya çalıştı. Mütercim Âsım, Firuzâbadi'nin Arapça sözlüğü *Kamusü'l-Muhit*'i de *el -Okyanusü'l-Basit fî Tercemeti'l Kamusi'l-Muhit* (1815-17, 3 cilt) adıyla, gene bazı eklemelerle ve Arapça sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmaya çalışarak çevirmişti.

Matbaanın kurulmasından sonra sözlük çalışmaları hızlandı ve Osmanlı Türkçesinin söz dağarcığını saptamayı amaçlayan birçok sözlük yayımlandı. Bunlar arasında Ahmed Vefik Paşa'nın o dönemin Türkçesindeki sözcükleri Arap alfabesindeki yazılışlarına göre sıralayan *Lehce-i Osmanî*'si (1876), Muallim Naci'nin *Lûgat-ı Naci*'si (1891, 1978), James William Redhouse'ın *Müntahabat-ı Lûgat-ı Osmaniye*'si (1852-53, 2 cilt), Şemseddin Sami'nin dönemin en başarılı çalışmalarından biri kabul edilen *Kamus-ı Türkî*'si (1899-1900, 2 cilt, yb 1989), Ali Nazima ile Reşad Faik'in yüksekokullar için hazırladığı *Mükemmel Osmanlı Lûgati* (1901) ile Ali Seydî'nin *Resimli Kamus-ı Osmanî*'si (1914, 3 cilt) sayılabilir.

Harf Devrimi'nden sonra sözlükler Latin alfabesi temel alınarak hazırlanmaya başladı. Bazı sözlüklerde sözcüklerin Arap harfleriyle yazılmış ya da transkripsiyon görmüş biçimleri de verildi. Cumhuriyet döneminde yayımlanmış başlıca sözlükler arasında Hüseyin Kâzım Kadri'nin *Büyük Türk Lûgati* (1927-45, 4 cilt), Midhat Sadullah Sander'in *Resimli Yeni Türkçe Lûgat*'i (1930), Mehmed Kemal'in *Türkçeden Türkçeye Sözlük*'ü (1934), Mehmet Ali Ağakay'ın *Türkçe Sözlük*'ü (1945), İbrahim Alâaddin Gövsa'nın yarım kalmış *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*'si (1947-54, 5 cilt), Ferit Develliolu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'i (1962, genişletilmiş 2 bas. 1970), Mustafa Nihat Özön'ün *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'ü (1952, 1987) yer alır. Bunların dışında, dil çalışmalarını bilimsel ve resmî bir çerçevede yürütmek amacıyla kurulan Türk Dil Kurumu da, Mehmet Ali Ağakay'ın sözlüğünü temel alarak yayımladığı *Türkçe Sözlük*'ün (8. bas., 1988) yanı sıra, Türkçenin söz dağarcığını saptamak amacıyla çeşitli derleme ve tarama sözlükleri, ayrıca belli uzmanlık ve ilgi alanlarını kapsayan özel terim sözlükleri hazırladı. İsmet Zeki Eyuboğlu *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nü (1988) yayımladı.

Batılı Türkologların Osmanlıca, Türk lehçeleri ve Türkçenin etimolojisine ilişkin çalışmaları arasında ise François de Mesgnien'in Farsça-Arapça-Türkçe-Latince sözlüğü *Complentum Thesauri Linguantum Orientalium seu Onomasticum* (1687; Doğu Dillerinin Tamamlayıcı Sözlüğü), Alex Handjeri'nin *Dictionnaire Français Arabe Persan et Turc*'ü (1840-41, 3 cilt; Fransızca, Arapça, Farsça ve Türkçe Sözlük), Julius Theodor Zenker'in *Türkisch Arabisch Persisches Handwörterbuch*'u (1866-76; Türkçe-Arapça-Farsça Sözlük), L. Z. Budagov'un *Sra vnitelnıy Slover Turetska-Tatarskih Nareçiy*'i (1868-71; Türk-Tatar Lehçelerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü), Vambéry'nin *Etymologisches Wörterbuch der Turco Tatarischen Sprachen*'ı (1878; Türkçe ve Tatarcanın Etimolojik Sözlüğü), Bedros Keresteciyan'ın *Quelques matériaux pour un dictionnaire étymologique de la langue turque*'ü (1912; Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü İçin Bazı Malzemeler) sayılabilir.

Ansiklopedik sözlükler için *bak.* ansiklopedi.

Spa, Belçika'nın doğu kesimindeki Liège ilinde belediye. İlin güneydoğu kesiminde, Ardennes'in kuzeyindeki ormanlık tepelerin üzerinde yer alır. Yörede bulunan madensuyu kaynakları, çeşitli Batı dillerinde kaplıca ve benzeri yerlere verilen *spa* adına kaynaklık etmiştir.

Roma Döneminden beri bilinen kaynaklar 1326'da yeniden keşfedilmiş ve 16. yüzyıldan sonra çok sayıda kişiyi bölgeye çekmiştir. 18. yüzyılda Avrupalı soyluların kaplıcalar için kasabaya gelmeye başlamasıyla gücünün doruğuna ulaşan Spa 1918'de Alman ordusunun karargâhı oldu. 1920'de Müttefikler Yüksek Konseyi Konferansı burada toplandı.

Günümüzde Belçika devlet sağlık kuruluşlarının merkezidir. Kasabada metalurji tesisleri ile bir içecek şişeleme fabrikası vardır. İlgi gören yerleri arasında Casino (1919-21; ilk yapı 1763), Hamamlar (1866-68) ve Sept-Heures Parkı sayılabilir. Nüfus (1982) belediye, 9.636.

Spaak, Paul-Henri (d. 25 Ocak 1899, Schaerbeek, Brüksel yakınları - ö. 31 Temmuz 1972, Brüksel, Belçika), Belçikalı devlet adamı. Avrupa birliğinin başlıca savunucularından olmuş, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Benelüks Ekonomik Birliği'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

1921-31 arasından avukat olarak çalıştıktan sonra 1932'de Sosyalist Parti'den Temsilciler Meclisi'ne girdi. Dışişleri bakanı olduğu dönemde (1936-38) izlediği bağımsız dış politika ile İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazandı. 1938'de Belçika'nın ilk Sosyalist başbakanı oldu ve bu görevini 1939'a değin sürdürdü. II. Dünya Savaşı sırasında Hubert Pierlot'nun 1940-44 arasında Londra'da sürgüne giden hükümetinde dışişleri bakanlığı görevinde bulundu (1939-45). 1944'te Londra'da Benelüks Ekonomik Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanan görüşmelere katıldı. 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hazırlık çalışmalarına katıldı ve 1946'da örgütün ilk genel kurulunun başkanlığını üstlendi.

1945-47 arasında bir dönem dışişleri bakanlığı görevinde bulunduktan sonra, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan (1948) ve Merkez Bankası'nı devlet denetimine alan Sosyal Hıristiyan-Sosyalist koalisyon hükümetinde başbakan oldu (1947-50). 1948'de İngiltere, Fransa ve Benelüks ülkeleri arasında bölgesel bir savunma ittifakı kuran Brüksel Antlaşması'nı imzaladı. Ertesi yıl bu ülkelerin ABD ile birleşerek NATO'yu oluşturmalarına yardımcı oldu. 1951'de Kral III. Leopold'ün kendi isteğiyle Belçika tahtından çekilmesinde önemli rol oynadı.

1948-52 arasında, Avrupa ülkelerinin siyasal ve ekonomik işbirliğini öngören bir dizi

Spaak
Camera Press

kuruluşa başkanlık etti. AET'nin ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (Euratom) temellerini atan Roma Antlaşmaları'nın (Mart 1957) görüşmelerinde önemli rol oynadı. 1954-57 arasında bir kez daha dışişleri bakanlığı görevinde bulunduktan sonra, NATO genel sekreterliği (1957-61) ve Théo Lefevre'in koalisyon hükümetinde başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı (1961-66) görevlerini üstlendi. 1966'da Sosyalist Parti'den ayrılarak iş yaşamına atıldı

Spaatz, Carl, lakabı, TOOEY SPAATZ (d. 28 Haziran 1891, Boyertown, Pennsylvania - ö. 14 Haziran 1974, Washington, D.C., ABD), II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin önde gelen hava komutanı, ABD Hava Kuvvetleri'nin ilk kurmay başkanı.

New York'taki West Point Askeri Akademisi'ni bitiren (1914) Spaatz I. Dünya Savaşı'nda savaş pilotu olarak görev aldı. 1919'dan 1942'ye değin geniş bir kurmay ve komuta deneyimi kazandı. 1940'ta Alman askeri gücünü araştırmak üzere İngiltere'ye gitti. ABD'nin savaşa girmesinden sonra Haziran 1942'de İngiltere'deki 8. Hava Kuvveti'nin başına geçti. Aynı yıl ABD'nin Alman işgali altındaki Avrupa'ya yönelik gündüz bombardımanlarını başlattı. Ocak 1944'te Avrupa'daki ABD Stratejik Hava Kuvvetleri komutanı oldu. Savaşın sonuna değin, İngiltere ve İtalya üzerinden Almanya'ya yönelen stratejik gündüz bombardımanına komuta etti. Temmuz 1945'te Pasifik cephesine geçti, Japon kentlerine atom bombası atılmasını onaylamamasına karşın, Başkan Harry S. Truman'ın emriyle Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atılması da dahil olmak üzere Japonya'ya karşı son stratejik bombardımanı yönetti. Bağımsız statü kazanan ABD Hava Kuvvetleri'nin (Eylül 1947) ilk kurmay başkanı oldu 1948'de emekliye ayrıldı.

Spalacotherium, fosillerine Avrupa'daki Üst Jura Dönemi (Jura Dönemi y. 190-136 milyon yıl önce) çökellerinde rastlanan soyu tükenmiş ilkel, olasılıkla yırtıcı memeli cinsi. Bu cins, azıdişlerinin çiğneme yüzeyi bir üçgen oluşturacak biçimde çıkıntı yapan soyu tükenmiş *Symmetrodonta* takımının temsilcisidir. Bilinen en eski memeliler arasında yer alan *Symmetrodonta* üyelerinin, memelilerin evriminde rol oynadığı sanılmaktadır.

Spalatin, Georg, asıl adı GEORG BURKHARDT (d. 17 Ocak 1484, Spalt, Bavyera - ö. 16 Ocak 1545, Altenburg, Saksonya), Reform hareketinin öncülerinden hümanist yazar. Martin Luther'in yakın arkadaşıdır. Öğrencilik yıllarında hümanistlerle ilişki kurdu ve onların geleneğine uyarak doğduğu yeri belirten bir soyadı aldı. 1505'te Mutianus Rufus önderliğindeki bir hümanist gruba katıldı; aynı yıl Georgenthal'daki manastırda ders vermeye başladı. Papazlığa atandığı 1508'de Saksonya elektörü III. Friedrich'in (Akıllı) veliahtına özel öğretmenlik yapmaya başladı. 1511'de elektörün Wittenberg'de öğrenim gören yeğenlerinin özel öğretmenliğine atanınca Luther'le tanışma fırsatı buldu. Ertesi yıl elektör onu kitaplığının yöneticiliğine getirdi.

Spalatin, Luther'e duyduğu yakınlığı elektörün de paylaşmasını sağladı ve 1518'deki endüljans tartışmalarında Luther'i koruması için onu ikna etmeyi başardı. Spalatin, Luther'in görüşlerinin Worms Meclisi'nde (*Diet*) (1521) kabul edilmesini de sağlayarak karşıtlarının Luther aleyhinde bir karar çıkarma girişimini engelledi. Çeşitli tarihlerde toplanan meclislerde ve Saksonya elektörleri Johann ile Johann Friedrich dönemlerinde Reform hareketini desteklemeyi sürdürdü. Luther'in yardımcısı Philipp Melanchthon'la birlikte, Protestanlığın Almanya'da yasallaşmasını sağlayan Augsburg İtikatnamesi'ni (1530) hazırladı. 1531'de Alman prensliklerinin savunma ittifakı Schmalkalden Birliği'nin kurulmasına katkıda bulundu. Ayrıca çok sayıda tarih yapıtı kaleme aldı. Bunlar *Georg Spalatins historischer Nachlass und Briefe* (1851; Georg Spalatin'den Kalan Tarihsel Yazılar ve Mektuplar) adıyla derlenip yayımlanmıştır.

Spalato *bak.* Split

Spalding, Albert (d. 15 Ağustos 1888, Chicago - ö. 26 Mayıs 1953, New York kenti, ABD), ABD'li besteci ve döneminin önde gelen kemancılarından.

Keman çalışmalarına yedi yaşında başladı. Dinleyici karşısına ilk kez 1905'te Paris'te çıktı. I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki ABD Sefer Kuvvetleri'nde görev aldı. ABD ve Avrupa'da pek çok turneye çıkarak döneminin en iyi orkestralarıyla çaldı. Besteleri arasında orkestra için bir süit, iki keman konçertosu ve Opus 10 *Mi Minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* bulunan Spalding, *Rise to Follow* (1943; Kalk, İzle) adlı bir otobiyografi ile *A Fiddle, a Sword, and a Lady* (1953; Bir Keman, Bir Kılıç ve Bir Kadın) adlı bir roman yazmıştır.

Spallanzani, Lazzaro (d. 12 Ocak 1729, Modena, Modena Düklüğü - ö. 1799, Pavia, Cisalpina Cumhuriyeti), İtalyan fizyoloji bilgini. Vücut işlevleri ve hayvanlarda üreme konularındaki deneysel araştırmalarıyla tanınmış, besiyerlerindeki mikroorganizmalarla ilgili araştırmaları Louis Pasteur'ün çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Ünlü bir avukatın oğluydu. Reggio'daki Cizvit okulunda felsefe öğrenimi gördü. 1754'te Reggio'da mantık ve metafizik, 1760'ta Modena Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu.

1767'de yayımlanan biyoloji konusundaki ilk çalışmasında, bütün canlıların cansız maddelerin yanı sıra fizyolojik etkinliklerden sorumlu özel "yaşamsal atomlar" içerdiğini ileri süren Georges Buffon ve John Turberville Needham'ın kuramını şiddetle eleştirdi. Bu kurama göre "atomlar" ölümden sonra toprağa karışıp bitkilerce özümseniyordu. Durgun sularda ve bitki çözeltilerinde görülen küçük hareketli cisimler canlı organizmalar değil, organik maddeden dışarı çıkan "atomlar"dı. Spallanzani mikroskop altında pek çok yaşam biçimini inceleyerek, Antonie van Leeuwenhoek'un bu yaşam biçimlerinin canlı varlıklar olduğunu ileri süren görüşünü doğruladı. Yaptığı bir dizi deneyle, kaynatıldıktan hemen sonra hava geçirmeyen tüplere konan salçada bu yaşam biçimlerinin ortaya çıkmadığını gözlemledi. Bu çalışmanın sonucunda durgun sularda ve çözeltilerde görülen cisimlerin havadan geçen canlılar olduğunu ve Buffon'un görüşlerinin temelsizliğini ortaya koydu.

1768'de doku yenilenmesi ve nakli üzerine yaptığı deneylerin sonuçlarını yayımladı. Planarya, salyangoz ve amfibyumlar gibi pek çok hayvan türünde yenilenme konusunda bazı genel ilkeler belirledi. Buna göre, görece ilkel yapılı hayvanlarda ve aynı türün içinde yavrularda yenilenme kapasitesi daha fazlaydı. Ayrıca en ilkel yapılılar dışında kalan hayvanlarda yalnız yüzeysel bölgelerde yenilenme gerçekleşiyordu. Spallanzani doku nakli deneylerinde bir salyangozun başını başka bir salyangoza başarıyla nakletti. 1773'te akciğerler ve öbür organlardaki kan dolaşımını inceledi; sindirim salgılarının belirli besinlerin sindirimi için gerekli özel kimyasal maddeler içerdiğini gösterdi. Arkadaşı Charles Bonnet'nin isteği üzerine erkeğin üremedeki rolünü de inceledi. İlkel yapılı hayvanlarda yaptığı incelemelerin sonucunda, o güne değin geçerli olan ve sperma hücrelerinin ersuyunda yaşayan asalaklar olduğunu ileri süren görüşü destekledi. Bonnet'yle birlikte, bütün canlılarda tohum hücrelerinin başlangıçta Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu ve her türün ilk dişisinin vücuduna yerleştirildiğini savundu. Böylece yeni birey yumurtanın içinde yeniden oluşmuyor, Tanrı'nın yaratılışta tohumun içine yerleştirdiği yapıların gelişmesi sonucunda ortaya çıkıyordu. Ersuyunun bu gelişme için uyarıcı olduğu varsayılıyor, buna karşılık bu uyarı için temas ya da ersuyunun bütün bileşenlerinin gerekip gerekmediği bilinmiyordu. Amfibyumlar üzerinde deneyler yapan Spallanzani, yeni bireyin gelişmesi için yumurta ve ersuyunun temas etmesi gerektiğini, ersuyunun süzüldükçe giderek daha az etkin olduğunu, süzme kâğıdında kalan ersuyu artığının, yumurta hücrelerini içeren sıvıya hemen eklenirse döllemeye gücüne sahip olduğunu buldu. Salgının katı bölümünü oluşturan proteinli ve yağlı maddelerin gerekli, sperma hücrelerinin gereksiz asalaklar olduğu sonucuna vardı. Bu sonucun yanlışlığına karşın, ilkel yapılı hayvanlar ve köpek üzerinde yaptığı deneylerde ilk başarılı yapay döllenmeyi gerçekleştirdi.

Spallanzani'nin ünü arttıkça Avrupa'daki birçok bilimsel derneğin üyeliğine kabul edildi. 1769'da profesör olduğu Pavia Üniversitesi'nde yaşamının sonuna değin çalıştı. Son yıllarında mikroskopik hayvan ve bitkilerle ilgili yeni araştırmalarını sürdürdü. Uyuşturanbalığındaki elektrik yükü ve yarasalardaki duyu organları üzerine yeni araştırmalara başladı. Yaptığı son deneylerde oksijen ve karbon dioksit alışverişinin Antoine-Laurent Lavoisier'nin ileri sürdüğü gibi akciğerlerde değil, dokularda gerçekleştiği sonucuna vardı.

spalya *bak.* espalye

Spandau, Almanya'da Berlin'e bağlı ilçe. Havel Irmağı kıyısında, Spree Irmağının birleştiği noktada yer alır. Bir Sorap (Vend) kalesi olarak kurulan Spandau, yaklaşık 1230'da Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na katıldı. 1232'de kent statüsü kazandı. 1920'de de Berlin'e bağlandı. 1560-94 arasında inşa edilen ve 12. yüzyıldan kalma Julius Kulesi'ni de içine alan kale, Almanya'nın kuzey kesimindeki en iyi korunmuş Rönesans kalelerinden biridir. 14. yüzyıldan kalma St. Nikolaus Kilisesi ise Berlin'deki en eski gotik kilisedir. Wilhelm Caddesi üzerindeki Spandau Hapishanesi'nde 1946'dan sonra Nazi savaş suçluları kalmıştır. Spandau, Siemens AG adlı elektronik şirketi ve Gatow'daki havalimanıyla Berlin'in başlıca sanayi ilçesidir. Parkları ve ormanları ilçeyi Berlinlileri çeken bir tatil yöresi haline getirmiştir. Nüfus (1986 tah.) 192.895.

Spanish Town, Jamaika'nın orta kesiminin güneydoğusunda kent. Cobre Irmağı (*río*) kıyısında, Kingston'ın 16 km batısında yer alır. Planı büyük olasılıkla Diego Columbus tarafından hazırlanan (y. 1523) ve başlangıçta Santiago de la Vega adıyla anılan kent 1692'den 1872'ye değin Jamaika'nın başkentiydi. Günümüzde Liguanea Ovasında yetiştirilen sulu tarım ürünlerinin (muz, şekerkamışı, ekmekağacı meyvesi, kahve, kakao ve turunçgiller) işlendiği ve pazarlandığı bir merkezdir. En önemli tarihsel yapıları arasında St. Catherine Katedrali (1655), Rodney Anıtı, meclis ve adliye binaları ile 17. yüzyıldan kalma Eagle House sayılabilir. 1870'e değin vali konağı olarak kullanılan Old King's House 1925'te yanmıştır. Jamaika Tarım Okulu 1910'da kurulmuştur. Nüfus (1991) 92.383.

spanyel, av kuşlarını gizlendikleri yerden ürkütüp havalandırmakta kullanılan çeşitli av köpeği soylarının ortak adı. Spanyeller adlarını, en eski soylarının olasılıkla İspanya kökenli olmasından alırlar. Ama günümüzdeki soylarının çoğu İngiltere'de geliştirilmiştir.

Cocker spanyel
Sally Anne Thompson—EB Inc

En iyi bilinen soylarından cocker spanyel, omuz yüksekliği 35-40 cm, ağırlığı 10-13 kg olan küçük bir köpektir. Tıknaz ve sağlam yapılı olan bu soyun başı yuvarlak, kulakları sarkık, postu yumuşak ve düz ya da dalgalı tüylüdür. Tek renk ya da alaca olabilen postu en çok siyah, kızıl kahverengi, taba ve siyah beyazdır.

İngiliz cocker spanyeli daha iri yapılıdır. Ayrıca bacakları ve burnu da daha uzundur. Orta uzunlukta ipeksi tüyleri çeşitli renklerde olabilir. Önceleri spanyel soyları yalnızca yapılarına göre ayrılıyor ve iri spanyellere "springer", ufak spanyellere "cocker" adı veriliyordu.

Springer spanyel adıyla bilinen iki soy vardır. Bunlardan İngiliz springer spanyeli orta irilikte, tıknaz yapılı bir köpektir. Omuz yüksekliği 48-50 cm, ağırlığı 16-25 kg dolayında değişir. Postunun parlak tüyleri düz ya da dalgalı olabilir. Genellikle siyah beyaz ya da kızıl kahverengi beyaz renktedir. Özellikle sülün avında kullanılır. Gal springer spanyeli biraz daha ufak yapılıdır.

Bu köpeklerin postu her zaman kızıl kahverengi ve beyaz tüylüdür.

Tıknaz yapılı, kıvırcık tüylü, koyu kahverengi Amerikan su spanyeli kuş ve küçük memelilerin avında kullanılır. Bretanya spanyeli seterlere benzeyen, kuyruksuz ya da kısa kuyruklu bir köpektir. Fransa kökenli bu soy, öbür spanyeller gibi avı ürküterek havalandırmak yerine olduğu yerde kıpırtısız durarak gösteren (ferma yapan) tek spanyeldir. İrlanda su spanyeli suya düşen avı alıp getirmekte ustadır.

Spanyel adıyla tanınan birkaç süs köpeği de vardır. Bunlardan bodur İngiliz spanyeli İngiltere'de Tudor döneminden beri tanınmaktadır. Kökeninin Japonya ya da Çin'e dayandığı sanılan bu soyun renklerine göre ayrılan dört tipi vardır. Japon spanyeli ise Çin'den Japonya'ya götürülerek imparatorluk sarayında yetiştirilmiş, 1850'lerde ise Avrupa'da tanınmaya başlamıştır.

Sparidae, *Perciformes* takımından yaklaşık 100 türü içeren balık familyası. Tropik ve ılıman bölge denizlerinin genellikle sığ kıyı sularında yaşayan bu familya üyeleri, güçlü dişlerle donanmış küçük ağızları sayesinde sert kabuklu omurgasızları bile parçalayabilir. Çipura(*), çitari(*), isparoz(*), karagözbalığı(*), kupes(*), melanurya(*), mercanbalığı(*) ve sinarit(*) *Sparidae* familyasının en tanınmış üyeleri arasında yer alır.

Spark, Muriel (Sarah), eö CAMBERG (d. 1 Şubat 1918, Edinburgh, İskoçya), İngiliz eleştirmen, şair, roman ve oyun yazarı. Altı haftada yazdığı *The Prime of Miss Jean Brodie* (1961; Miss Jean Brodie'nin Olgunluk Çağı) en tanınmış yapıtıdır. Bu yapıta dayanarak yapılan oyun (1966) ve film de (1969) çok tutulmuştur.

Edinburgh'da öğrenim gördükten sonra bir süre Orta Afrika'da kaldı. Daha sonra II. Dünya Savaşı sırasında Dışişleri Bakanlığı'nın siyasal istihbarat teşkilatında çalışmak üzere İngiltere'ye döndü. Daha sonra Şiir Derneği'nin genel sekreteri ve *The Poetry Review* (1947-49) adlı derginin yayın yönetmeni oldu. Edebiyatçıların eleştirel yaşamöykülerini ve 19. yüzyıldaki bazı mektuplaşmaları içeren bir dizi yayımladı. Bunlar arasında, *Child of Light: A Reassessment of Mary Shelley* (1951; Işığın Çocuğu: Mary Shelley'nin Yeniden Değerlendirilmesi), *John Masefield* (1953) ve *The Brontë Letters* (1954; Brontë Mektupları) yer alır.

Yapıtlarının büyük bölümünde iyiliği ve kötülüğü sorgular. *The Ballad of Peckham Rye* (1960; Peckham Rye Baladı) ve *The Girls of Slender Means* (1963; Dar Gelirli Kızlar) gibi ilk romanları yumuşak mizahi fantezilerdir. *The Mandelbaum Gate* (1965; Mandelbaum Kapısı) adlı romanında daha ağır temalara yönelmiştir. 1974'te filme alınan *The Driver's Seat* (1970; *Sürücü Koltuğu*, 1990), *Not to Disturb* (1971; Rahatsız Etmemek) ve *Loitering with Intent* (1981; Amaçlı Boş Gezinmek) adlı sonraki romanları kötülükler üzerine kuruludur. *The Abbess of Crew* (1974; Tayfanın Başrahibesi) adlı romanı, *Nasty Habits* (1977; Kirli Alışkanlıklar) adıyla sinemaya aktarılmıştır. *Territorial Rights* (1979; Toprak Hakları) daha hafif ve daha canlı bir yapıttır. *Collected Poems I* (Toplu Şiirler I) ve *Collected Stories I* (Toplu Öyküler I) 1967'de yayımlanmıştır. Spark'ın Türkçede *Avutucular* (1991) ve *Porselen Delisi Utz* (1992) adlı iki kitabı daha vardır.

Sparta, çağdaş Yunancada SPARTI, eskiden LAKEDAIMON, Yunanistan'da, Peloponnesos Yarımadasının güneydoğusunda, Lakonía ilinin (*nomós*) merkezi kent. Evrótas Irmağının sağ yakasında yer alır.

İÖ 9. yüzyılda kurulduğu sanılan Sparta kent devleti yüzyıllar boyunca, ölene değin tahtta kalan ve savaş zamanında karar yetkisine sahip iki ortak kral tarafından yönetildi. Devletin kuruluşuna temel olan katı ve oligarşik anayasaya göre barış dönemlerinde iktidar 30 üyeli Senato'nun elindeydi. Sparta İÖ 8-5. yüzyıllar arasında Arkadia, Argos ve Messinía'yı egemenliği altına alarak bu bölgelerin halklarını köleleştirdi. İÖ 5. yüzyıldan sonra yalnızca savaş ve diplomasiyle ilgilenen yönetici sınıf sanat, felsefe ve edebiyatı bilerek ihmal etti. Genc aynı nedenlerle kentte büyük yapıların ve tapınakların inşasına kaynak ayrılmadı. Çevresi 10 km'yi bulan bir alana yayılan kent, Roma dönemine değin tam olarak surlarla çevrilmedi. Çünkü Spartalılara göre kentin surları "kendi halkıydı".

Yalnızca kentin askeri gücüne önem veren Sparta oligarşisi Yunanistan'ın siyasal birliği konusuyla ilgilenmedi. Ama kent Thermopylai Çarpışması'ndaki (İÖ 480) kahramanca direnişi ve Perslerle yapılan sonraki savaşlardaki önderliğiyle istilacılara karşı yürütülen mücadelede önemli roller üstlendi. Atina'nın deniz gücünü ortaya koyduğu Salamís Deniz Çarpışması'ndan (İÖ 480) sonra iki kent arasında başlayan zorlu mücadele, Atina'nın Peloponnesos Savaşı'nda (İÖ 431-404) yenilmesi ve Sparta'nın Yunanistan'ın en güçlü devleti durumuna gelmesiyle sonuçlandı. Sparta, Korinthos Savaşı'nda (İÖ 395-387) Atina'nın önderlik ettiği ittifak karşısında iki zafer kazandı. Knidos'ta ise birleşik Atina ve Pers donanmaları karşısında bozguna uğradı. Kral II. Agesilaos (hd 399-360) döneminde Anadolu'da Perslerle girilen savaşlar, İÖ 382'de de Thebai'nin kalesi Kadmea'nın ele geçirilmesi Sparta'yı gücünün çok ötesinde sınırlara ulaştırdı. Sonunda Spartalılar Leuktra'da Thebaili Epaminondas karşısında bozguna uğradılar (İÖ 371). Bunu Epaminondas'ın Messinía'yı Sparta egemenliğinden kurtarması izledi ve Sparta yüzyıllık bir gerileme dönemine girdi. Sparta'nın sürekli kışkırtmaları, Roma'nın Akhaia'ya savaş açması (İÖ 146) ve Peloponnesos'u fethiyle sonuçlandı. İS 396'da Vizigotlar tarafından yıkılan Sparta, Bizans döneminde yeniden yerleşime açıldı ve kente Homeros'tan alınma Lakedaimon adı verildi. Franklar, 1204'ten sonra Sparta'nın güneybatısındaki Taygetos Sıradağlarının bir kolu üzerine, Mistra adlı, surlarla çevrili yeni bir kent kurdular. Mistra 1259'dan sonra Mora Despotluğu'nun merkezi oldu ve yaklaşık iki yüzyıl süren bir gelişme dönemine girdi. Bölge Venediklilerin eline geçtiği kısa bir dönem dışında, 1460'tan Yunan Bağımsızlık Savaşı'na (1821-32) değin Osmanlı egemenliği altında kaldı.

Bugünkü Sparta kenti 1834'te antik kentin üzerinde kuruldu. Antik kentin kalıntıları ise 1906-10 ve 1924-29 arasında yapılan kazılarda ortaya çıkarıldı. Antik kentten ayırt etmek amacıyla, halk arasında Yeni Sparta (Néa Spartí) adıyla da anılan yeni kent, Eurotea Ovası üzerinde küçük bir ticaret ve sanayi merkezidir. Kentte narenciye ve zeytinyağı ticareti yapılır. Kentin 45 km güneydoğusundaki Gytheion(*), eski çağlarda olduğu gibi bugün de Sparta'nın dış limanıdır. Nüfus (1981) metropoliten alan, 14.388.

Spartacus (ö. İÖ 71), Roma'ya karşı girişilen gladyatörler ayaklanmasının (İÖ 73-71) önderi.

Trakya doğumlu olan Spartacus Roma ordusunda savaştı. Bir olasılıkla ordudan kaçarak haydutluğa başladı ve yakalanıp köle olarak satıldı. İÖ 73'te, 70 kadar gladyatörle birlikte Capua'daki gladyatör okulundan kaçarak Vesuvius (Vezüv) Yanardağına sığındı. Burada başka kaçak köleler de çeteye katıldı. Asiler art arda iki Roma ordusunu bozguna uğrattıktan sonra, İtalya'nın güneyinin büyük bölümüne egemen oldular. Sonunda sayıları en az 90 bine ulaştı. Spartacus İÖ 72'de o yılın iki konsülünü yendikten sonra kuzeye, Alplere doğru ilerledi. Amacı İtalya sınırlarından çıktıktan sonra askerlerini kendi yurtlarına göndermekti. Adamları İtalya'yı terk etmeyi reddedince Spartacus Lucania'ya döndü ve ordularını Sicilya'ya geçirmeye çalıştı. Ama kendisine karşı gönderilen yeni Romalı komutan Marcus Licinius Crassus tarafından durduruldu. Crassus'un sekiz lejyonu tarafından kuşatılan Spartacus'ün ordusu bölündü. Önce Galyalılar ve Germenler yenik düştü. Spartacus'ün kendisi de savaşarak öldü. Pompeius'un ordusu kuzeye doğru kaçmakta olan kölelerin çoğunu kılıçtan geçirdi. Altı bin mahkûm, Crassus tarafından Appia Yolu'nda (Via Appia) çarmıha gerildi.

Spartacus'ün ayaklanması bir toplumsal devrim denemesi sayılmazsa da, Spartacus'ün adı 18. yüzyıl sonlarında Adam Weishaupt, daha sonra Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg gibi devrimcilere ve Alman Spartakistlerine (1916-19) esin kaynağı olmuştur.

Spartakistler, Almanca tam adı SPARTAKUSBUND (Spartacus Birliği), Almanya'da Ağustos 1914'ten 1918 sonuna değin etkinlikte bulunan devrimci sosyalist grup. Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki konumuna şiddetle karşı çıkan ve bir sosyalist devrim öngören üyelerinin katılımıyla 1916'da Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Clara Zetkin ve Franz Mehring tarafından kuruldu. Grubun adı, dağıttıkları yasadışı *Spartakusbriefen* (Spartacus Mektupları) başlıklı broşürlerden kaynaklandı. Örgüt, 30 Aralık 1918'den 1 Ocak 1919'a değin süren kongrede Almanya Komünist Partisi'ne dönüştü, parti programı Rosa Luxemburg tarafından hazırlandı. Bu arada Spartakistlerin aralıkta önderlik ettiği gösterilerden sonra Berlin'de Ocak 1919'da girişilen Spartacus Ayaklanması başarısızlığa uğradı. 15 Ocak'ta Luxemburg ve Liebknecht Berlin'de tutuklandılar ve kentin polis yönetimini ele geçiren sağcı *Freikorps* üyeleri tarafından öldürüldüler.

Spartanburg, ABD'de, Güney Carolina eyaletinin kuzeybatı kesimindeki Piedmont Platosu bölümünde, Spartanburg ilinin (*county*) merkezi (1785) kent. Blue Ridge (Mavi Sırt) Dağlarının eteklerinde, Greenville'in 48 km kuzeydoğusunda yer alır. Adını, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda çarpışan yerel milis birliği Spartan Rifles'dan alır. 1785'te il merkezi olarak kurulan yerleşmenin bulunduğu yöre, 1860'lara değin pamuk ekiminin yanı sıra demir ve pamuk işleme tesisleriyle tanınırdı. 1865'te üç önemli demiryolunun ulaşmasıyla kentin büyümesi hızlandı. Günümüzde kentin çeşitlenmiş sanayisi dokuma, metal eşya, makine, büro mobilyası, kimyasal madde, giyim eşyası, seramik ve halı üretimine dayalıdır. Tarımsal üretim de (şeftali, pamuk, çiftlik ve kümes hayvanları) ekonomiye önemli katkıda bulunur. Kentte birkaç yükseköğretim kurumu vardır. Bölge müzesinde eyaletin Piedmont kesimine ilişkin buluntular sergilenir. Kent 1831'de tüzel

kimlik kazanmıştır. Nüfus (1990) kent, 43.467; Greenville-Spartanburg metropoliten alanı, 640.861.

Spartina, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasından, 16 otsu bitki türünü içeren cins. Kuzey Amerika, Avrupa ve Afrika'nın bataklık ve çamurlu gelgit düzlüklerinde yetişen bu türler 0,3-3 m arasında boylanabilen, uzun yapraklı dik ve sert bitkilerdir. Türlerin çoğu demetler halinde büyür. Almaşık olarak dizilen kısa çiçek başakları genellikle gövdenin üst bölümüne toplanmıştır. Toprağın altında geniş bir yayılış gösteren köksapları (rizom) bu özelliği

Spartina patens
Grant Heilman—EB Inc

sayesinde toprağın aşınmasını ve kaymasını önler.

Spasski, Boris Vasilyeviç (d. 30 Ocak 1937, Leningrad [bugün Petersburg]), 1969-72 arasında dünya şampiyonluğunu elinde bulunduran Rus asıllı satranç ustası.

II. Dünya Savaşı sırasında, savaş tehlikesi altındaki Leningrad'dan alınarak Kirov bölgesindeki bir yuvaya yerleştirilen Spasski satranç oynamayı burada öğrendi. 1953'te, daha 16 yaşındayken uluslararası usta derecesine yükseldi. 1955'te Dünya Gençler Şampiyonası'nı kazandı ve aynı yıl uluslararası büyük usta unvanını elde etti. Ama sonraki yıllarda zamanının çoğunu Leningrad Devlet Üniversitesi'ndeki gazetecilik öğrenimine ayırdığı için Rigalı genç satranç dehası Mihail Tal'ın gölgesinde kaldı. Henüz uluslararası ününü tamamen yitirmemişken 1966'da Tigran Petrosyan'la Dünya şampiyonluğu için karşılaştı, ama bu unvanı ancak üç yıl sonra alabildi. Spasski'nin oyun tarzının belirgin özelliği satranç tarihinde eşine az rastlanır bir uyum sağlama yeteneğidir. Petrosyan'ı az farkla (12 1/2—10 1/2) yenmişti; sonraki turnuvalarda önemli sonuçlar elde edemedi. Dünya şampiyonluğu unvanını 1972'de ABD'li Bobby Fischer'a kaptırdı.

Daha sonra Fransız uyruğuna geçti. 1992'de bir Yugoslav işadamının girişimiyle Fischer'la bir kez daha karşı karşıya geldiyse de gene kaybetti.

spatülbalığı, *Acipenseriformes* takımının *Polyodontidae* familyasını oluşturan iki tatlı su balığı türünün ortak adı. Burunları spatül biçiminde, ağızları geniş, derileri düz ve iskeletleri kıkırdak yapısındadır. Akrabaları olan mersinbalıkları(*) gibi Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarından bu yana, bilinen evrim süreçleri boyunca çok az değişikliğe uğramışlardır.

Amerika spatülbalığı (*Polyodon spathula*)
Russ Kinne—Photo Researchers

Ağızlarını açarak aldıkları suyu solungaçlarından geçirir, solungaç taraklarına takılan planktonlarla beslenirler.

Ortalama 18 kg ağırlığında olan Amerika spatülbalığı (*Polyodon spathula*) Mississippi Irmağında, daha iri yapılı ama daha ince burunlu olan Asya spatülbalığı (*Psephurus gladius*) Yangtze Irmağında yaşar. Spatülbalıklarının yumurtası havyar olarak değerlendirilmektedir.

Spazmodik okul, biçimsel kurallara uymayan, karmaşık imgelere ve abartılı tutkulara yer veren şiirleriyle tanınmış P. J.Bailey, Sydney Dobell, J. S. Bigg ve Alexander Smith gibi şairlerin oluşturduğu grup. Gruba *spasmodic* (spazm gibi anı, şiddetli ve geçici) adını 1853'te Charles Kingsley vermiş, İskoç şair ve mizah yazarı W. E. Aytoun da *Firmilian, or the Student of Badajoz, a Spasmodic Tragedy* (1854; Firmilian ya da Badajoz'un Öğrencisi, Bir Spazmodik Trajedi) adlı yergili hafif şiiriyle adın yerleşmesini sağlamıştır.

Spearman, Charles E(dward) (d. 10 Eylül 1863, Londra - ö. 17 Eylül 1945, Londra, İngiltere), zekâ üzerinde çalışmalarıyla tanınan İngiliz psikolog. Tüm insan yeteneklerinde, "G" olarak adlandırdığı bir zekâ faktörünün değişen ölçülerde bulunduğunu ileri sürmüştür.

1883-97 arasında Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nde subay olarak çalıştı. Bir süre felsefe öğrenimi gördü. Felsefenin, ancak psikoloji yoluyla gerçek anlamda ilerleyebileceğine inanıyordu. Leipzig Üniversitesi'nde, deneysel psikolojinin kurucusu Wilhelm Wundt'un yanında 10 yıl boyunca çalıştı, aynı yerde doktora çalışması yaptı. 1907'de Londra'daki University College'da öğretim üyesi oldu; 1911-31 arasında orada ders verdi.

Zihinsel yetenekler arasında istatistik yöntemleriyle saptadığı bağıntılardan yola çıkarak psikolojinin temel yasalarını oluşturmaya çalıştı. Bu çalışmasını, "General Intelligence, Objectively Determined and Measured" (1904; Genel Zekânın Nesnel Biçimde Saptanıp Ölçülmesi) adlı klasik makalesinde açıkladı. İki değişken arasındaki bağıntıları, her değişken için özgül olan birer faktör ve ikisi için ortak olan bir başka faktör temelinde yorumladı. Görünüşte birbirinden farklı zihinsel yeteneklerin ölçümlerinde tutarlı bağıntılar bulunduğunu görerek, tüm yeteneklerde genel bir faktörün (G) rol oynadığı sonucuna vardı. Bir başka araştırmacıyla ortak çalışmaları sonucunda, çeşitli davranışların bağıntı katsayılarını "G" genel faktörüne ve $Ö_1$, $Ö_2$ gibi özgül faktörlere ayırdı. Bu çalışmalarının sonuçlarını *The Abilities of Man* (1927; İnsanın Yetenekleri) adlı yapıtında topladı. Daha sonra psikolojinin tarihsel gelişimini ele aldığı *Psychology Down the Ages*'i (1937, 2 cilt; Çağlar Boyunca Psikoloji) ve L.W. Jones'la birlikte kaleme aldığı *Human Ability*'yi (1950; İnsan Yeteneği) yayımladı.

Spectator, The, Londra'da 1 Mart 1711'den 6 Aralık 1712'ye değin Sir Richard Steele ve Joseph Addison tarafından günlük olarak, 1714'te de Addison tarafından 80 sayı daha çıkarılan dergi. Steele'in 1709'da çıkarmaya başladığı *The Tatler*'ın yerine, "ahlakı zihinle canlandırmak ve zihni ahlakla ıslah etmek" amacıyla kuruldu. Dergide düşünceler, yazarların toplum hakkındaki görüşlerini dile getiren hayali bir "Spectator (İzleyici) Kulübü" aracılığıyla sunuluyordu. Kulübün üyeleri tüccarların, ordunun, kent ve taşra soylularının temsilcilerinden (sırasıyla Sir Andrew Freeport, Captain Sentry, Will Honeycomb ve Sir Roger de Coverley) oluşuyordu. Yazılar Londra'da olup biteni "izleyen" Bay Spectator'ın imzasıyla çıkıyordu. Düşünce ve üslup bakımından Whig yanlısı görünse de, dergi genellikle parti politikalarından uzak duruyordu.

Dergide Addison ile Steele'in yanı sıra Alexander Pope, Thomas Tickell ve Ambrose Philips'in de yazıları çıktı. Deneme yazarı olarak Addison, Steele'den daha ünlüydü. Ama *The Spectator*'ın başarısında, bireysel katkılardan çok ikilinin ortak çabası rol oynadı. Steele ve Addison birlikte, ciddi tartışmaları dinsel ve siyasal partizanlık düzleminden çıkarıp orta sınıfın malı haline getirmeyi başardılar. Ayrıca dergi çıkarmanın 18. yüzyılda moda olmasında rol oynadılar ve çıkacak dergilerin tarzını belirlediler.

Bazı eleştirmenler, hayali kurgu ve kişiliklere yer vermesi nedeniyle *The Spectator*'ın İngiliz romanının 18. yüzyıldaki yükselişinin habercisi olduğunu öne sürerler. Bu abartılı bir yorum olmakla birlikte, Addison ve Steele'in, düzyazının, eğlendirici olsa da özünde ciddi olması gerektiğini göstererek, romancılar için hazır bir kamuoyu yaratılmasında etkili oldukları kesindir.

Spectator, The, Londra'da yayımlanan haftalık düşünce ve haber dergisi. Siyaset, edebiyat ve ekonomi konularındaki denemeleri ve eleştiri yazılarıyla dikkati çeker. Ülkenin en tanınmış haftalık haber dergileri olan *The Economist* ve *New Statesman & Society*'den çok daha tutucu ama ılımlı bir yayın politikası izler. Kurulduğu 1828'den beri ciddi bir tartışma dergisi olma özelliğini korumuştur. Uzun yıllar nükteli makaleleriyle ilgi toplayan dergi, son dönemlerde siyasal ve kültürel sorunları daha dolaysız bir üslupla ele almaya başlamıştır. Düzeyli kitap eleştirileri ve genel yazı kalitesiyle de tanınan *The Spectator*, sınırlı tirajından çok daha büyük bir etkiye sahiptir.

Spedding, Frank Harold (d. 22 Ekim 1902, Hamilton, Ontario, Kanada - ö. 15 Aralık 1984, Ames, Iowa, ABD), 1940'larda ve 1950'lerde azrak toprak elementlerinin indirgeme yoluyla metal halde elde edilmesine yönelik ucuz yöntemler geliştiren ve böylece bu metallerin sanayide kullanımını olanaklı kılan ABD'li kimyacı. Ayrıca 1942'de gerçekleştirilen ilk kendiliğinden zincirleme çekirdek tepkimesi deneyinde kullanılan uranyumun artılmasına da katkıda bulunmuştur.

ABD'de öğrenim gören Spedding, çeşitli öğretim ve araştırma görevlerinde bulunduktan sonra 1941'de Ames'deki Iowa Bilim ve Teknoloji Eyalet Üniversitesi'nde fiziksel kimya profesörü oldu. Bir yıl sonra da Chicago Üniversitesi'nde, kendiliğinden yürüyen zincirleme çekirdek tepkimesi üzerinde araştırmalar yapan gruba katıldı. Bu çalışmaları sırasında Harley A. Wilhelm ve C. F. Gray ile birlikte katışıksız uranyumu

elde etme yöntemini geliştirdi. Elde edilen bu madde Chicago Üniversitesi'nce Stagg Field'de 2 Aralık 1942'de gerçekleştirilen ilk kendiliğinden zincirleme çekirdek tepkimesi deneyinde kullanıldı.

Spedding II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ames'e geri döndü ve bir grup bilim adamıyla birlikte yürüttüğü araştırmalar sonucunda azrak toprak metallerinin ucuz olarak üretimini olanaklı kılan bir süreç geliştirdi. 1968'e değin Iowa Eyalet Üniversitesi'ndeki Atom Enerjisi Komisyonu Ames Laboratuvarı'nın ve Atom Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1968-76 arasında da Ulusal Bilimler Akademisi'nin Radyoaktif Atıklar Komitesi üyeliğinde bulundu.

Speer, Albert (d. 19 Mart 1905, Mannheim, Baden, Almanya - ö. 1 Eylül 1981, Londra, İngiltere), Alman mimar. 1933-45 arasında Hitler'in başmimarlığını yapmıştır.

Karlsruhe, Münih ve Berlin'de öğrenim gördü, 1927'de mimar oldu. Hitler'in 1930 sonlarında Berlin'deki bir toplantıda yaptığı konuşmayı dinledikten sonra büyük bir hevesle Nazi Partisi'ne katıldı. Çalışkanlığı ve yeteneğiyle Hitler'i çok etkiledi ve onun şansölye olmasından kısa süre sonra özel mimarlığına getirildi. Bu dönemde pek çok önemli görev aldı. Bunlar arasında, Berlin'in tümüyle yeniden inşası (gerçekleşmedi) ve Leni Riefenstahl tarafından *Triumph des Willens* (1935; İradenin Zaferi) adıyla filme de alınan, Nürnberg'deki görkemli Nazi Partisi kurultayında (1934) kullanılan tören alanının, ışıldakların ve bayrakların tasarımı gibi dev projeler de vardı.

Speer 1942'de Ordu Silah ve Mühimmat bakanlığına atandı. Bu kurum ertesi yıl Ordu Silah ve Savaş Üretimi Bakanlığı biçiminde genişletilince Speer, silah üretimi, nakliyesi ve depolanmasından başka bu iş için hammadde sağlanmasından ve sanayi üretiminden de sorumlu oldu. Bu yetkiyle donatıldıktan sonra Almanya'nın savaş malzemesi gereksiniminin sürekli karşılanmasına yönelik, insan gücünün özellikle toplama kamplarından sağlandığı, zorunlu katılıma dayalı bir sistem geliştirdi.

1945-46'daki Nürnberg davalarında suçluluğunu kabul etti ve Batı Berlin'deki Spandau Hapishanesi'nde 20 yıl yatarak cezasını çekti. 1966'da serbest bırakıldıktan sonra yazarlığa başladı. Yayımlanan başlıca yapıtları arasında *Erinnerungen* (1969; Anılar), *Spandauer Tagebücher* (1975; Spandau Günlükleri) ve *Der Sklavenstaat* (1981; Köle Devleti) sayılabilir.

Speke, John Hanning (d. 3 Mayıs 1827, Bideford, Devon - ö. 15 Eylül 1864, Corsham yakınları, Wiltshire, İngiltere), İngiliz kâşif. Doğu Afrika'daki Victoria Gölüne ulaşan ilk Avrupalı olmuş, gölün

Speke
British Museum, Londra. fotoğraf. J.R. Freeman & Co. Ltd

Nil Irmağının kaynaklarından biri olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1844'te Hindistan'daki İngiliz ordusunda görevlendirildi. Pencap'ta görev yaptı, Himalayalar'ı ve Tibet'i dolaştı. Nisan 1855'te Sir Richard Burton'ın, Nil'in kaynağı olduğunu söylediği büyük gölü bulmak için Somaliland'a düzenlediği keşif seferine katıldı. İç kesimlere giden en iyi yolu bulmak için Doğu Afrika kıyılarında dolaştıktan sonra Şubat 1858'de Burton ile birlikte Tanganika Gölüne ulaştı. Dönüş yolculuğu sırasında Burton'dan ayrıldı ve tek başına kuzeye yöneldi. 30 Temmuz'da büyük göle ulaşarak buraya Kraliçe Victoria'nın adını verdi.

Speke'in gölün Nil'in kaynağı olduğu yolundaki görüşüne Burton karşı çıktı ve bu konu İngiltere'de yoğun tartışmalara yol açtı. Ama sefere mali destek sağlayan Kraliyet Coğrafya Derneği Speke'in başarılarını övgüyle karşıladı. 1860'ta James Grant ile birlikte ikinci bir sefere çıkan Speke, Victoria Gölünün bir bölümünün haritasını çıkardı. 28 Temmuz 1862'de Nil'in gölden çıkış yerini buldu ve buraya Ripon Çavlanı adını verdi. Şubat 1863'te Sudan'ın güney kesimindeki Gondokoro'ya ulaştı. Orada rastladığı kâşif Samuel Baker'a Victoria Gölünün batısında olduğu ileri sürülen bir başka gölden söz etti. Bu bilgi, Baker'ın Nil'in öteki kaynağı olan Albert Gölünü bulmasını kolaylaştırdı.

spektrofotometri, bir maddeden iletilen ya da yansıyan ışınım enerjisini dalgaboyunun fonksiyonu olarak ölçmeyi konu alan spektroskopi dalı. İncelenen maddenin ilettiği enerjinin şiddeti genellikle, standart olarak kullanılan başka bir sistemin ilettiği enerjinin şiddetiyle karşılaştırılarak belirlenir. Elektromagnetik ışık tayfının geniş bir dalgaboyu aralığında (X ışını, morötesi ışın, görünür ışık, kızılötesi ışın ya da mikrodalga ışınımı) çalışan çeşitli modern spektrofotometriler geliştirilmiştir.

Işınım enerjisinin soğurulması ile soğurma ortamı arasındaki bağıntı iki yasayla ifade edilir. Bouguer (ya da Lambert) yasasına göre, ortamın eşit kalınlıktaki her katmanı ortamdan geçen ışınım enerjisinin eşit bir bölümünü soğurur. Beer yasasına göre de, çözünmüş bir maddenin soğurma sığası çözeltideki derişikliğiyle doğru orantılıdır.

Morötesi spektrofotometrisinden özellikle çözeltideki renksiz maddeleri tanılamada ve çözeltinin derişikliğinin ölçülmesinde yararlanılır. Kızılötesi spektrofotometrisi ise, çoğunlukla karmaşık organik bileşiklerin molekül yapılarını incelemede kullanılır.

spektrokimyasal çözümleme, elektromagnetik ışınımın şiddetini ve dalgaboyunu ölçmeye dayalı olarak gerçekleştirilen kimyasal çözümleme yöntemleri. Özellikle kimyasal bileşiklerin moleküllerindeki atomların ve elektronların düzenlenişinin, moleküllerin hareketi ya da yapının değişimi sırasında soğurulan enerji miktarına bağlı olarak belirlenmesinde bu yöntemden yararlanılır. Spektrokimyasal çözümlemede başlıca iki yöntem uygulanır: 1) Morötesi (gözle görülemeyen) ve görünür ışık salım spektroskopisi; 2) morötesi, görünür ışık ve kızılötesi soğurma spektrofotometrisi.

Salım spektroskopisinde atomlar, elektrik boşalması (ark, kıvılcım) ya da alev yoluyla uyarılarak, bulundukları en düşük normal enerji düzeyinden (taban düzeyi) daha yüksek bir enerji düzeyine geçirilir. İncelenen maddenin bileşimindeki elementlerin tanılanmasında, uyarılan atomların yeniden düşük enerji düzeylerine dönerken belirli elementlere özgü frekansta ışınım salmaları olgusundan yararlanılır. Bu özgün frekanslar kırınım ya da kırılma (bir prizma yardımıyla ışığın yolundan saptırılması) yoluyla düzgün bir sırada birbirinden ayrılarak tayf oluşturulur ve bu tayf bir spektroskopla (görsel), spektrografla (fotoğraf ile) ya da spektrometreyle (fotoelektrik) gözlemlenir. İşlem dört aşamadan oluşur: 1) Örneğin buharlaştırılması, 2) atomların ya da iyonların elektriksel olarak uyarılması, 3) salınan ya da soğurulan ışınımın frekanslara ayrılması, 4) ışınımın şiddetinin, genellikle şiddetin en büyük olduğu dalgaboyunda ölçülmesi.

Salım ölçümüne dayalı spektrokimyasal çözümlemeler genellikle metallerin nicel ve nitel çözümlenmesinde kullanılmakla birlikte, öbür elementlerin çözümlenmesinde de uygulanabilir. En duyarlı çözümleme tekniklerinden biri olan bu yöntemde, bir maddede milyonda bir gibi çok düşük bir oranda bulunan metal bileşenlerin saptanması için birkaç miligramlık katı örnek yeterlidir. Ayrıca bu yöntemle birçok element, kimyasal ayırmaya gerek kalmaksızın aynı anda saptanabilir.

Salım spektroskopisiyle nicel çözümleme, belirli bir dalgaboyunda salınan ışık şiddetinin, buharlaştırılan ve uyarılan atomların sayısına orantılı olması olgusuna dayanır. Aranan bir elementin miktarı çoğunlukla bir karşılaştırma yöntemiyle belirlenir; yani bir örneğin seçilen bir dalgaboyunda saldığı ışınım şiddeti, bileşimi bilinen standart bir örneğin saldığı ışınım şiddetiyle karşılaştırılır. Atom soğurma spektroskopisi ve atom flüorışıma spektrometrisi de, element çözümlemede yararlanılan öbür spektrokimyasal çözümleme yöntemleridir. Bu her iki yöntem de, atomları uyarmada enerji kaynağı olarak alevin kullanıldığı salım spektroskopisine benzer. İncelenen örneğin çözeltisi genellikle oksijen ya da havayla karıştırılarak, bir hidrojen ya da asetilen alevi içinde buharlaştırılır. Bunun yanı sıra incelenen elementin saldığı ışınımın dalgaboyundaki bir ışık da alevin içinden geçirilir. Işığın bir bölümü, enerjileri taban durumunda olan atomlar tarafından soğurulur. Soğurulan ışığın miktarı, alevde taban durumunda olan atomların derişikliğiyle ve ısıl denge oluştuğundan, incelenen atomların toplam derişikliğiyle orantılıdır.

Atom flüorışıma spektrometrisinde kullanılan temel donanımlar da atom soğurma spektrometrisinde kullanılanlara benzer; ama bu yöntemde, saldıkları ışınımdan daha kısa dalgaboyundaki bir ışınımı soğurarak taban durumundan daha yüksek enerji düzeylerine geçen atomların saldığı ışığın şiddeti ölçülür. Atom soğurması yöntemi, özellikle alkali metaller ile alkali toprak metallerin tanılanmasında çok yararlı bir yöntemdir.

spektroskopi, TAYFGÖZLEM olarak da bilinir, bir kaynaktan salınan elektromagnetik ışınımın dalgaboyları farklı (görünür ışık için değişik renkli) bileşenlerine ayrılması yoluyla elde edilen tayfın incelenmesi ve çözümlenmesi. Işınımın dalgaboyları farklı bileşenleri, kırılma (örn. bir prizma aracılığıyla) ya da kırınım (örn. bir kırınım ağı aracılığıyla) yoluyla birbirlerinden ayrılır. Bu amaçla kullanılan aygıtlar, inceleme gözle yapılıyorsa spektroskop, tayf fotoğraf filmine ya da başka bir ortama kaydedilerek yapılıyorsa spektrograf olarak adlandırılır. Spektroskopiden yararlanarak uzak yıldızlardaki kimyasal elementlerin varlığı belirlenebilmektedir. Atom ve molekül yapısına ilişkin ayrıntılı bilgilerin elde edilmesi, ışıldama ve benzer başka süreçlerin incelenmesi de spektroskopi yardımıyla gerçekleştirilebilir.

Beyaz ışığın farklı renklerden ışınların bir bileşimi olduğunu Isaac Newton 1664'te buldu. Newton, yuvarlak küçük bir delikten geçirdiği Güneş ışığını cam prizmada kırılmaya uğratıp bir ekran üzerine düşürerek gökkuşağında da gözlenen renklerden oluşan Güneş tayfını elde etmişti. Güneş tayfını termometreler aracılığıyla inceleyen W. Herschel, en büyük ısıtma etkisinin tayfın kırmızı ucunun ötesinde gerçekleştiğini belirleyerek kızılötesi ışınımı buldu (1800). Güneş ışınlarının gümüş tuzları üzerindeki kimyasal etkilerini inceleyen J.W. Ritter ise, bu etkinin tayfın mor ucunun ötesinde de var olduğunu gözleyerek morötesi ışınımı buldu (1801). Tayftaki değişik renkler ile ışınımın dalgaboyu arasındaki ilişkiyi ise 1802'de Thomas Young belirledi. Young ışığın dalga kuramından yararlanarak (bu kuramı da kendisi geliştirmişti) ilk kez Newton'ın gözlemiş olduğu yedi rengin dalgaboylarını yaklaşık olarak hesapladı. Newton'ın deneyini Joseph von Fraunhofer 1814'te farklı koşullarda yineledi. Yuvarlak delik yerine ince bir yarık, ekran yerine de bir teleskop kullanarak Güneş'in sürekli tayfını oluşturan Fraunhofer, tayfta yüzlerce karanlık çizginin yer aldığını gözlemledi; bu çizgiler günümüzde de Fraunhofer çizgileri olarak anılır. İlk kırınım ağını(*) da geliştiren Fraunhofer, bu yolla oluşturduğu tayf üzerinde, bu çizgilerden çoğunun dalgaboyunu belirledi. Fraunhofer ve başka araştırmacılar, bazı alevlerden elde edilen tayflardaki parlak çizgilerin bir bölümünün, Güneş'in tayfındaki karanlık çizgilerle aynı dalgaboylarında olduğunu gözlemlediler. Bunun genel bir olgu olduğunu belirleyen ve her atom türünün farklı ve o türe özgü bir tayfı olduğunu ortaya koyan ise G.R. Kirchhoff oldu (1859).

Kirchhoff ve R.W. Bunsen, Güneş tayfındaki çizgiler ile katışıksız elementlerin alev ya da kıvılcım tayflarını sistemli bir biçimde karşılaştırarak Güneş atmosferinin ilk kimyasal çözümlemesini yaptılar, böylece spektrokimyasal çözümlemenin(*) ve astrofiziğin temellerini attılar (1861). Kirchhoff ve Bunsen bu araştırmalar sırasında sezyum ve rubidyum elementlerini de keşfettiler. A. J. Ångström 1868'de, 1.000 kadar Fraunhofer çizgisinin dalgaboylarını ölçtü ve bunları 10^{-10} metre birimi cinsinden ifade etti. Spektroskopi ölçümlerinde yaygın olarak kullanılan bu birim günümüzde angström olarak adlandırılmaktadır.

Saydam malzemeden yapılmış bir prizmadan geçen ışığın tayf oluşturmasının nedeni, farklı renklerdeki (dalgaboylarındaki) ışınların, bir ortamdan yoğunluğu farklı başka bir ortama eğik olarak geçerken farklı miktarlarda kırılmasıdır. Dalgaboyu küçük olan ışınlar daha çok kırılır, böylece çeşitli renklerden oluşan ışık prizmadan geçerken kırılmanın yanı sıra ayrılma(*) da uğrar. Sürekli tayfta dalgaboyları kesiksiz olarak sıralanmıştır. Süreksiz (kesikli) tayflarda ise karanlık zemin üzerinde yer alan farklı renklerde ışıklı çizgiler ya da bantlar bulunur. Akkor durumdaki katı ve sıvılar (gaz alevi gömleği, akkor lamba filamanı, kızgın durumdaki erimiş metaller) ile bazı elektrik boşalmaları (sualtı elektrik kıvılcımı) sürekli tayf oluşturur. Süreksiz tayflar ise, başka parçacıklarla çarpışma sonucunda ya da üzerlerine düşen bir ışınımdan enerji soğurarak uyarılmış duruma geçen parçacıklar (gaz atomları, iyonları ya da molekülleri) tarafından salınır. Süreksiz tayf veren ışık kaynakları alevler, fırınlar, atmosfer basıncı altında oluşturulan elektrik arkları ve kıvılcımları ile düşük basınçlı gaz ya da metal buharlı lambalardır.

Kirchhoff yasası uyarınca, salım tayfı(*) için geçerli olan hemen bütün ilkeler soğurum tayfı için de geçerlidir. Bununla birlikte, molekül türü belirlemede ve nicel kimyasal çözümlemede, bazı deneysel koşullar salım tayfından yararlanılmasını engelleyebilmektedir.

Spektroskopi incelemelerinde şu aşamalar söz konusudur: 1) Bir ışık kaynağı, 2) tayfı oluşturan bir prizma ya da kırınım ağı, 3) tayfın ayrıntılarını incelemekte ya da kaydetmekte yararlanılan detektörler (algılayıcılar), 4) dalgaboylarının ve ışınım şiddetlerinin ölçülmesi, 5) ölçüm sonuçlarının kimyasal bileşim ya da atom ve molekül yapısı açısından yorumlanması.

Tayfların incelenmesinde şu dört yöntemden biri seçilir: Görsel, fotoelektrik, radyometrik, fotografik. Bu yöntemlerden her birinin öbürüne göre üstünlüğü ve yetersizliği vardır. Fotoğraf yöntemi, tayfın istendiği zaman yeniden incelenmesine olanak veren kalıcı, ayrıntılı bir kaydının elde edilmesini sağlar; böylece deneyin bir kez daha yinelenmesine gerek kalmaz. Bu yöntemin bir başka üstünlüğü de, çok zayıf ışık veren ya da kesikli olarak ışınım salan ışık kaynaklarının tayflarının uzun tutulan poz süreleriyle elde edilmesine olanak vermesidir.

Spektroskopi ortaya çıkmadan önce, gökcisimlerindeki kimyasal ve fiziksel koşullara ilişkin bilgi edinmenin (yeryüzüne düşen göktaşlarının kimyasal çözümlemesi dışında) hiçbir yolu yoktu. Spektroskopi yöntemlerinin astronomiye uygulanması gezegenlerin, kuyrukluyıldızların, yıldızların ve bulutsuların Yer'e göre uzaklık değişimi içeren hareketleri, kimyasal bileşimleri ve fiziksel durumları hakkında çok önemli ve yoğun bir bilgi birikimi sağlamış ve astrofizik olarak adlandırılan yeni bir bilim dalının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kimyasal çözümleme alanında spektroskopi yöntemleri kısa sürede, alışılmış kimyasal yöntemlerin yerini aldı. Bu süreçte, duyarlı fotografik fotometri tekniklerinin geliştirilerek 1925'te uygulamaya konması önemli rol oynadı.

spektrum *bak.* tayf

speleoloji, MAĞARABİLİM olarak da bilinir, mağaraları tüm yönleriyle inceleyen bilim dalı. Başlıca konusu mağaraların ortaya çıkarılması ve araştırılmasıdır. Özellikle kalkerin erime biçimini, sarkıt, dikit ve benzeri oluşumların özelliklerini, yeraltı sularının hidrolojisini ve mağaraların gelişme biçimlerini inceler. Mağaralardaki yaşamı konu edinen yan koluna biospeleoloji, sportif koluna ise mağaracılık denir.

Eski Yunanlı coğrafyacı ve tarihçi Strabon'dan (İÖ 64/63-İS 23?) bu yana çeşitli kaynaklara ilişkin bilgi ve kayıtlara rastlanmakla birlikte, modern anlamdaki ilk speleoloji çalışmaları 19. yüzyılın sonlarında Fransız E. A. Martel tarafından başlatıldı. Daha sonraları N. Casteret ile süren araştırmalar tüm dünyaya yayıldı. Türkiye'de bilinen ilk speleoloji araştırmaları 19. yüzyılın sonlarında Abdullah Bey(*) adıyla tanınan Karl Edward Hammerschmidt tarafından başlatıldı. Daha sonraları R. Hovasse ve C. A. Alagöz'ün çalışmalarına rastlanır. 1958'den bu yana çalışmalarını sürdüren jeolog Temuçin Aygen Türkiye'de speleolojinin tanınmasını ve yayılmasını sağladı. Ayrıca Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) bünyesinde bir grup, Hacettepe Üniversitesi'nde Uluslararası Karst Su Kaynakları Araştırma Merkezi (UKAM), Mağara Araştırma Derneği ve Doğa Araştırmaları Derneği bu konuda çalışmalar yapmaktadır. *Ayrıca bak.* mağara; mağaracılık.

Spelvin, George, ABD'de tiyatro, sinema ve televizyonda, ikili rolleri gizlemek üzere ya da ceset ve benzeri insan biçimli aksesuvarlar için oyuncu listelerinde ve jeneriklerde kullanılan ad. Broadway'de ilk kez 1886'da Charles A. Gardiner'ın *Karl the Peddler* adlı yapıtının oyuncu listesinde kullanıldı. Winchell Smith 1906'da *Brewster's Millions* ile başlayarak birçok oyununda bu karaktere yer verdi. Spelvin daha sonra Jeanne d'Arc rolünü canlandıran Maude Adams'la birlikte, *High Button Shoes*'da (1947) Bahisçi ve *Jane Eyre*'da (1958) Albay Dent olarak göründü.

D. W. Griffith, Spelvin adını *The Birth of a Nation* (1915; *Bir Milletin Doğuşu*) filminde bir Kuzeyli asker, *Way Down East* (1920; *Güney Yolu*) filminde de bir dansçı için kullandı. Spelvin'e *From Here to Eternity* (1953; *İnsanlar Yaşadıkça*) filminde de küçük bir rol verildi. Televizyonda ilk kez *The Fugitive* (*Kaçak*) dizisinin jeneriklerinde yer aldı. Zaman zaman da *The Guiding Light* (*Sevgi Işığı*) ve *Edge of Night* gibi *soap opera*'ların(*) oyuncu kadrolarında adı geçti.

Kadın karakterler için Georgiana ve Georgette Spelvin adları kullanılır. Spelvin'in İngiltere'deki karşılıkları Walter Plinge, Mr. F. Anney ve Mr. Bart'tır.

Spemann, Hans (d. 27 Haziran 1869, Stuttgart, Württemberg - ö. 12 Eylül 1941, Freiburg im Breisgau, Almanya), Alman embriyoloji bilgini. Günümüzde indükleme olarak bilinen süreci bulmuş ve bu buluşundan dolayı 1935 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü almıştır.

Heidelberg, Münih ve Würzburg üniversitelerinde tıp okudu. Lisans öğrenimini zooloji, botanik ve fizik alanlarında tamamladı. Würzburg Zooloji Enstitüsü'nde ve Berlin'deki Kaiser Wilhelm Biyoloji Enstitüsü'nde çalıştı; Freiburg'da zooloji kürsüsü başkanlığı yaptı. İribaşların erken evredeki gelişimi üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda indükleme kavramını geliştirdi. Buna göre doku gelişiminin yönü en erken evrede henüz belli değildir; deri dokusu olarak gelişeceği düşünülen bir parça kesilip sinir dokusu olarak gelişeceği düşünülen bir bölüme ekilirse sinir dokusu olarak gelişir. Bu sonuçlar yalnız normal gelişme süreçlerini değil, doğuştan gelen yapı bozukluklarının kökenini de aydınlattı. Spemann araştırmalarını *Experimentelle Beiträge zu einer Theorie der Entwicklung* (1936; Embriyonda Gelişme ve İndükleme) adlı yapıtında özetledi.

Spence, Sir Basil (Urwin) (d. 13 Ağustos 1907, Bombay, Hindistan - ö. 19 Kasım 1976, Eye, Suffolk, İngiltere), İngiliz mimar. II. Dünya Savaşı sırasındaki bir hava saldırısında yıkılan katedralin yerine yaptığı St. Michael Katedrali'yle ünlüdür.

Mimarlık öğrenimini Londra ve Edinburgh üniversitelerinde tamamladı. Sir Edwin Lutyens'in bürosunda Yeni Delhi'deki Vali Konağı çizimleri üzerinde çalıştı. Savaştan önce büyük kır evleri inşa etti ve 1951'de yeni Coventry Katedrali (1962'de tamamlandı) için açılan proje yarışmasını kazandı. Zengin bezemeli bu anıtsal yapının inşasında, bombalanan 14. yüzyıl katedralinin kalıntıları da kullanıldı. Spence'in bu projenin öyküsünü anlattığı *Phoenix at Coventry* (Coventry'deki Anka) adlı kitabı 1962'de yayımlandı.

Tasarımını yaptığı binaların çevreyle uyumuna büyük özen gösteren Spence, bu

konudaki duyarlılığını çok güzel bir doğal konumu olan Sussex Üniversitesi (ilk yapı 1962-63) için hazırladığı projelerde açıkça ortaya koydu. 1960'ta "sir" unvanı aldı ve 1961-68 arasında, Kraliyet Akademisi'nde mimarlık profesörlüğü yaptı. Roma'daki İngiliz Büyükelçiliği (1971'de tamamlandı) ile 1967 Montreal Dünya Fuarı'ndaki (Expo 67) İngiliz Pavyonu'nun tasarımlarını üstlendi. *New Buildings in Old Cities* (Eski Kentlerde Yeni Binalar) adlı kitabı 1973'te yayımlanmıştır.

Spence, Kenneth Wartinbee (d. 6 Mayıs 1907, Chicago - ö. 12 Ocak 1967, Austin, Texas, ABD), ABD'li psikolog. Koşullanma ve öteki basit öğrenme biçimleriyle davranış değişimlerini içeren kapsamlı bir davranış kuramı geliştirmeye çalışmıştır.

Kanada'da başladığı öğrenimini 1930'da ABD'ye dönerek Yale Üniversitesi'nde sürdürdü. 1933'te aynı yerde doktora çalışmasını tamamladı. Orange Park'taki (Florida) Yale Primat Biyolojisi Laboratuvarları'nda davranış üzerine araştırmalar yaptı. 1938'den sonra çalışmalarını Iowa Eyalet Üniversitesi'nde (bugün Iowa Üniversitesi) sürdürdü. 1942'de aynı üniversitede psikoloji bölümü başkanlığına getirildi. 1964'te Austin'de Texas Üniversitesi psikoloji bölümünün başına geçti.

Spence'in kuramına göre ayırt edici öğrenme (*bak.* ayrım), belirli uyaranlar ile yanıtlar arasında kurulan bağlantı sonucunda gerçekleşir; uygun ya da doğru yanıtların ödülle pekiştirilmesi öğrenmenin yerleşmesini sağlar. Buna göre öğrenme potansiyelinin gücü, yanıtın giderdiği dürtünün şiddeti (örn. açlık ya da cinsellik) ile pekiştirme niceliği ve yanıtla ödül arasındaki süreye bağlıdır. *Behavior Theory and Conditioning* (1956; Davranış Kuramı ve Koşullanma) adlı yapıtında Spence, elde ettiği bulguları belirli öğrenme sistemlerinin yanı sıra genel davranış biçimleriyle de ilişkilendirmiştir.

Spencer, Sir (Walter) Baldwin (d. 23 Haziran 1860, Stretford, Lancashire, İngiltere - ö. 14 Temmuz 1929, Tierra del Fuego, Arjantin), İngiliz biyoloji bilgini ve antropolog. Avustralya'da alan araştırmaları yapan ilk antropologdur.

Kısa süre sanat öğrenimi gördükten sonra, Owens College ve Oxford'daki Exeter College'da doğa bilimleri öğrenimini tamamladı. 1887'de Melbourne Üniversitesi'nde biyoloji dersleri vermeye başladı.

Avustralya'nın iç kesimlerini keşfetmek üzere düzenlenen Horn Bilimsel Araştırma Gezisi'ne katıldıktan ve Avustralya Yerlileri üzerine bağımsız çalışmalar yürüten Francis James Gillen'la tanıştıktan sonra antropolojiye ilgi duymaya başladı. Gillen'la birlikte yazdığı *The Native Tribes of Central Australia* (Orta Avustralya Yerli Kabileleri) 1899'da yayımlandı. Spencer ve Gillen Yerlileri yakından tanıyıp güvenlerini kazandıkça Yerli gelenekleri, törenleri ve inançları üzerine geniş bilgi edindiler. Carpentaria Körfezi çevresindeki yolculuklarına dayanarak yazdıkları *The Northern Tribes of Central Australia*'da (1904; Orta Avustralya'nın Kuzeyli Kabileleri) geçimlerini toplayıcılık ve avcılıkla sağlayan yarı göçebe kabilelerin günlük ekonomik ve toplumsal etkinliklerini ve törenlerini anlattılar. Spencer, Yerlilerin toplumsal örgütlenmelerinin insanlığın gelişmesindeki erken evreleri yansıttığını düşünüyordu.

1901'de Royal Society üyeliğine seçilen Spencer'a 1916'da "sir" unvanı verildi. Yerliler üzerine incelemeler yapmak üzere gittiği Tierra del Fuego'da öldü. Öbür yapıtları arasında, *The Arunta: A Study of the Stone Age People* (1927; Aruntalar: Taş Çağı İnsanları Üzerine Bir İnceleme) ve deneyimlerini anlattığı *Wandering in the Wilds of Australia* (1928; Avustralya'nın Issız Yörelerinde Gezintiler) sayılabilir.

Spencer, Herbert (d. 27 Nisan 1820, Derby, Derbyshire - ö. 8 Aralık 1903, Brighton, Sussex, İngiltere), İngiliz sosyolog ve filozof. Evrim kuramının ilk savunucuları arasında yer almış, bireyin toplumu, bilimin dine göre önceliğini savunan etkili bir bilgi sentezi oluşturmuştur. Başyapıtı 10 ciltlik *A System of Synthetic Philosophy*'dir (1862-96; Sentetik Felsefe Sistemi).

Cambridge Üniversitesi'ne gitmeyi reddetti ve özellikle doğa bilimlerinde kendi kendini yetiştirdi. 1837'de birkaç ay süreyle öğretmenlik yaptı; 1837-41 arasında demiryolu mühendisi olarak çalıştı. 1842'de *The Nonconformist*'e gönderdiği mektuplar sonradan bir kitapçık olarak *The Proper Sphere of Government* (1843; Hükümetin Özgül Alanı) adıyla yeniden yayımlandı. Bu yazılarında doğal hakları yaşatmanın hükümetlerin görevi olduğunu, ama onun ötesine geçtiklerinde yarardan çok zarar verebileceklerini öne sürdü. Hipnotizma ve frenolojiye ilişkin yazılar yayımlayan *The Zoist* ile genel oy hakkı istemini destekleyen *The Pilot* gibi ilerici gazetelerde yazdı. 1848'de *The Economist*'in yayın yönetmeni yardımcısı oldu. 1851'de ekonomik ve toplumsal alanda *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) yanlısı görüşlerini de içeren *Social Statics*'i (yb 1955; Sosyal Statik) yayımladı. 1850'de Marian Evans'la (romancı George Eliot)

Herbert Spencer
Gernsheim Collection, University of Texas, Austin

tanıştı. Ayrıca G. H. Lewes, T.H. Huxley ve J.S. Mill'le de yakın dostluklar kurdu. Amcasından kalan mirasın sağladığı güvenceyle 1853'te *The Economist*'teki görevinden ayrıldı.

1855'te *The Principles of Psychology*'nin (Psikolojinin İlkeleri) ilk bölümünü yayımladı. *Principles of Psychology*'nin yanı sıra, ilk ilkeler, biyoloji, sosyoloji ve ahlak gibi konulara ayrılmış ciltlerden oluşan *The Synthetic Philosophy*'nin bir taslağını 1860'ta yayımladı. *First Principles* (*İlk Prensipler*, 1947) 1862'de, dizinin son kitabı olan üç ciltlik *The Principles of Sociology* (Sosyolojinin İlkeleri) 1896'da çıktı. *The Principles of Sociology*'nin ön hazırlığı olarak 1873'te *Descriptive Sociology* (Betimleyici Sosyoloji) adıyla, çeşitli toplumların kültürel özelliklerini ve toplumsal kurumlarının yapısını sınıflandırdığı sekiz ciltlik bir dizi yayımlamaya başladı. Mali güçlükler yüzünden dizi 1881'de yarım kaldı; Spencer'ın ölümünden sonra 19 bölüm halinde, ancak 1934'te tamamlanabildi.

Spencer, düşüncesinin bütünsel bir sistem oluşturduğuna inanıyordu. Ona göre bilim ve felsefe bireyciliği ve ilerlemeyi temellendirip destekliyordu. Evrimi bir çözülme izleyecek, bireycilik ancak bir sosyalizm ve savaş dönemi sonrasında tam olarak gerçekleşebilecekti. Felsefe özgül bilimlerin temel ilkelerinin bir sentezi, ortaçağ ilahiyat sistemlerinin yerini alacak tam kapsamlı bilimsel bir bütün olmalıydı.

Spencer'ın bütün sistemi gerçekte biyolojik türlerin evriminden esinlenmişti. *First Principles*'da maddenin, kuvvetin korunumu olarak adlandırdığı temel bir yasası olduğunu savunuyordu. Buna göre herhangi bir etkimeye uğrayan türdeş bir şey olduğu gibi kalamazdı; çünkü dışsal bir güç bazı parçaları ötekilerden farklı etkileyecek, bu da bir farklılık ve çeşitliliğin doğmasına yol açacaktı. Ayrıca türdeş bir şeyi etkilemeyi sürdüren herhangi bir gücün gitgide artan bir çeşitlilik yaratması kaçınılmazdı. Bilinmeyen ve bilinemez mutlak bir güçten kaynaklanan bu "etkilerin çoğalması yasası", gerek kozmik gerek biyolojik her türlü gelişmenin anlaşılmasının ipucuydu.

Spencer'ın biyolojik türlerin evrimine ilişkin görüşü, Charles Darwin ve İngiliz doğabilimci Alfred Russel Wallace'ın görüşleri ün kazanmadan önce yayımlanmıştı. Ama Spencer evrimi edinilmiş özelliklerin kalıtımına bağlarken, Darwin ve Wallace evrimi doğal seçmeyle açıklıyordu. Spencer doğal seçmenin biyolojik evrimin nedenlerinden biri olduğunu daha sonra kabul edecekti.

Spencer'ın kendi genel evrim şemasını insan toplumu üzerine düşünerek geliştirdiği, ilk olarak *Social Statics*'te görülüyordu. Burada toplumsal evrimi artan bir "bireyleşme" süreci olarak ele almıştı. Ona göre insan toplumları işbölümünün artması yoluyla, farklılaşmamış aşiretlerden karmaşık uygarlıklara dönüşmüştü. Temel toplumsal ayrım, işbirliğinin zor yoluyla sağlandığı askeri toplumlar ile işbirliğinin gönüllü ve kendiliğinden olduğu sanayi toplumları arasındaydı.

Spencer'ın sosyoloji kuramlarında kullandığı tek biyolojik kavram evrim değildi. Spencer'a göre hem hayvanlarda hem de insan toplumlarında bir düzenleyici sistem (birincisinde merkez sinir sistemi, ikincisinde devlet), bir besleyici sistem (birincisinde beslenme, ikincisinde sanayi) ve bir dolaşım sistemi (birincisinde toplar ve atar damarlar; ikincisinde yollar, telgraf vb...) vardı. Hayvan organizması ile toplumsal organizma arasındaki büyük fark, ilkinde bütünle bağlantılı tek bir bilincin olması, ikincisinde ise bilincin ancak tek tek her üyede bulunmasıydı. Bireyler toplumun değil, toplum bireylerin yararı için vardı.

Bireycilik Spencer'ın bütün düşünce sisteminin anahtarıydı. Askeri toplumlar ile sanayi toplumları arasındaki karşıtlık ilkel ve kötü olan despotizm ile uygar ve iyi olan bireycilik arasında da vardı. Sanayi toplumunda, hiç kimse tarafından planlanmasa da ulaşılan düzen tüm tarafların gereksinmelerine incelikle uyarlanmıştı. *The Man Versus the State*'te (1884; İnsan Devlete Karşı) İngiltere'de Tory'lerin genel olarak askeri, liberallerin ise sanayiye dayanan bir toplumsal düzenden yana olduklarını, ama

19. yüzyılın ikinci yarısında çalışma saatleri, içki ruhsatları, sağlık, eğitim gibi alanlardaki yasalarla liberallerin bir tür "Yeni Torycilik" geliştirdiklerini ve "yaklaşan köleliğin" yolunu döşediklerini savundu. Kitapta şu sözler yer alıyordu: "Liberalizmin geçmişteki işlevi kralların iktidarlarını sınırlamak olmuştu. Gerçek liberalizmin gelecekteki işlevi parlamentoların iktidarlarına sınır koymak olacak".

Spencer, çeşitlilik ve farklılaşmayı vurgularken farkında olmaksızın Spinoza ve Leibniz'in 17. yüzyılda öncülük ettiği liberalizm metafiziğini 19. yüzyıl terimleriyle yinelemiş oluyordu. Spinoza "Tanrı'nın ya da Doğa"nın, içinde her olasılığın gerçekleştiği sonsuz sayıda özniteliği olduğunu savunmuştu; Leibniz ise Tanrı'nın yetkinliğinin evrenin sonsuz çeşitliliğinde sergilendiğini öne sürüyordu. Bu düşünürler zamanın gerçekliğin sonul biçimi olduğu görüşünde değildi; ama Spencer, varlığın olası her türünün sonunda edimselleşeceğine duyduğu inanç ile zamanın gerçekliğine duyduğu inancı birleştirdi. Böylece liberalizmin çeşitlilik ilkesine metafizik bir dayanak sağlamış oldu; buna göre, farklılaşmış ve gelişen bir toplum tekdüze ve durağan bir topluma yeğlenmeliydi.

Spencer'ın evrim konusundaki görüşleri bugün geçerliğini yitirmiştir. Ama sosyoloji alanındaki görüşleriyle, özellikle *Descriptive Sociology*'yle sistematik sosyolojiye öncülük etmiş, etkisi Durkheim'dan Radcliffe Brown'a kadar uzanmıştır. Öteki yapıtları arasında, 1885'te yazdığı ama yayımlatmadığı *Philosophy and Religion. The Nature and Reality of Religion* (Felsefe ve Din. Dinin Doğası ve Gerçekliği), *Synthetic Philosophy* dizisinden 2 ciltlik *The Principles of Ethics* (1892-93; Etiğin İlkeleri), *Education: Intellectual, Moral, Physical* (1861; Eğitim: Düşünsel, Ahlaki, Bedensel) ve *Facts and Comments* (1902; Olgular ve Yorumlar) sayılabilir.

Spencer, John Charles Spencer, 3. Kont, VİKONT ALTHORP (1834'e değin) olarak da bilinir (d. 30 Mayıs 1782, Londra - ö. 1 Ekim 1845, Clayworth yakınları, Nottinghamshire, İngiltere), Avam Kamarası başkanlığı ve maliye bakanlığı (1830-34) görevlerinde bulunan İngiliz devlet adamı. Lord John Russell'ın (sonradan 1. Kont Russell) 1832 Reform Yasası'nı Avam Kamarası'ndan geçirmesinde önemli rol oynamış, Sir Robert Peel önderliğindeki güçlü muhalefet karşısında Avam Kamarası'nın Whig, Radikal ve İrlandalı üyelerinden oluşan çoğunluğu ustalıkla yönlendirmiştir.

1804'te Avam Kamarası'na girdi. 1827'de Whig'lerin önderliğinden çekildiyse de, Kasım 1830'da 2. Kont Grey'in kurduğu yeni hükümette görev almayı kabul etti. Reform Yasası'yla ilgili çalışmalarının yanı sıra, çocuk işçilerin dokuma fabrikalarında çalıştırılmalarına kısıtlamalar getiren 1833 Fabrika Yasası'nı da (Althorp Yasası) destekledi. İrlandalı milliyetçilere karşı "zor" kullanılmasını öngören bir yasa tasarısına karşı yürüttüğü muhalefet Grey'in istifasına yol açtı (1834). Grey'in istifasından sonra da hükümet üyeliğini sürdüren Althorp, dört ay sonra Spencer kontu olunca Avam Kamarası'ndan ayrıldı. Bu fırsattan yararlanan Kral IV. William, Grey'in ardılı Melbourne 2. vikontunun kurduğu hükümeti görevden uzaklaştırdı (15 Kasım). Spencer bu tarihten sonra siyasetle ilgilenmedi.

Spencer, Sir Stanley (d. 30 Haziran 1891, Cookham, Berkshire - ö. 14 Aralık 1959, Taplow, Buckinghamshire, İngiltere), iki dünya savaşı arasındaki dönemin önde gelen İngiliz ressamı. Gerçeküstücü çizgiler, garip biçimde bozulmuş bir çizim üslubu ve güçlü bir toplumsal yergi öğesi içeren yapıtlarında çoğunlukla dinsel konuları işlemiştir.

Slade Sanat Okulu'nda öğrenim gördü. İlk sergisini Yeni İngiliz Sanat Kulübü'nde açtı. Kitabı Mukaddes'ten alınmış temaları işlediği yapıtlarında çoğunlukla doğum yerini mekân olarak kullandı ve çağdaş giysilere yer verdi.

"Ölümden Sonra Diriliş" (1928-29, Sandham Anısal Şapeli, Burghclere, Hampshire) adlı büyük boyutlu çalışmasında, Cookham Kilise Mezarlığı'ndaki ölü askerlerin mezarlarından çıkarak haçlarla kaplı bir alana saldırışlarını betimledi. "Ölümden Sonra Diriliş: Glasgow Limanı" (1950, Tate Galerisi, Londra) adlı resmi ise erken dönem

"Kendi Portresi", Sir Stanley Spencer'ın bir çizimi, 1919; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

ortaçağ heykel sanatında rastlanan, vahye ilişkin görülerin betimlenişini çağrıştıran sahneleri, şişirilmiş figürler aracılığıyla yansıtır.

1950'de Kraliyet Akademisi üyeliğine seçilen, 1959'da da "sir" unvanı verilen Spencer ayrıca başarılı manzara resimleriyle insan davranışlarının saçmalığı konusunda mizahi yorumlar içeren resimler yapmıştır.

Spencer karabinası, ABD İç Savaşı'nda (1861-65) yaygın olarak kullanılan, yandan beslemeli kesiksiz ateşli silahların ortak adı. Connecticut'lı Christopher M. Spencer buluşunun patentini 1860'ta aldı. Silahın dipçiğinde yer alan kundakta, yaklaşık 18 saniyede ateşlenebilen 7 fişekli bir şarjör bulunmaktaydı. Fişekler bu şarjördeki bir yayla kuyruk kapağına sürülüyordu. Blakeslee fişek kutusunun da eklenmesiyle, Spencer karabinasının kesiksiz ateş yeteneği büyük oranda artırıldı. Blakeslee fişek kutusunda, her biri 7 mermilik 6-13 kalay boru bulunuyordu. Özellikle süvari silahı olarak kullanılan karabina, normal olarak 52 kalibrelik fişek atıyordu. Spencer karabinasının namlusu 56 cm, toplam uzunluğu da 99 cm'ydi. Karabinaya benzer bir tasarıma sahip olan Spencer tüfeğinin uzunluğu ise 119 cm idi.

Spencer Körfezi, Hint Okyanusunun, Güney Avustralya'nın güneydoğu kıyılarında yaptığı girinti. Eyre ve Yorke yarımadaları arasında yer alır. En geniş yeri 130 km, toplam uzunluğu ise 320 km'dir. 80 km genişliğindeki ağzında Sir Joseph Banks, Thistle, Gambier ve Neptune adaları yer alır. Doğu kıyısında mangrov bataklıkları uzanır. Körfez kıyısındaki başlıca limanlar Whyalla, Port Pirie, Port Augusta ve Port Lincoln'dır. 1802'de Matthew Flinders'ın keşfettiği adaya Deniz Kuvvetleri birinci lordu Kont Spencer'ın adı verilmiştir.

Spender, Sir Stephen (Harold) (d. 28 Şubat 1909, Londra, İngiltere), İngiliz şair ve eleştirmen. 1930'ların solcu edebiyatçılar kuşağının başlıca adlarından biridir. Sonraki yıllarda kuşağının şairlerine oranla daha kişisel bir üslup geliştirmiş ve şiirlerinde güncel konulardan öznel deneyimlere yönelmiştir. Dönemin etkili dergilerinden *Horizon* (1940-41) ve *Encounter*'ın (1953-67) yayın kurulunda yer alan Spender, 1940'lardan başlayarak daha çok eleştiri yazılarıyla adından söz ettirmiştir.

Gazeteci ve yaşamöyküsü yazarı J. A. Spender'ın yeğeniydi. Londra ve Oxford üniversitelerinde öğrenim gördü. Öğrencilik yıllarında, geleceğin ünlü şairleri W. H. Auden ve C. Day-Lewis ile tanıştı. Almanya'da kaldığı 1930-33'te yazar Christopher Isherwood'la dostluk kurdu. İlk şiir kitapları *Poems* (1933; Şiirler), *Vienna* (1934), manzum oyunu *Trial of a Judge* (1938; Yargıcın Duruşması) ve *The Still Centre*'da (1939) Alman şair Rilke'nin ve İspanyol şair Lorca'nın etkisi görülür. Şiirlerinde kendini de eleştiren, tutkulu bir ses ağır basar. *Ruins and Visions* (1942; Yıkıntılar ve Görüler), *Poems of Dedication* (1947; Adanmış Şiirler), *The Edge of Being* (1949; Varlığın Kıyısı), *Collected Poems* (1955; Toplu Şiirler), *Selected Poems* (1965; Seçme Şiirler) ve *The Generous Days* (1971; Cömert Günler) adlı sonraki yapıtları, insanlığa ve dürüstlüğe duyulan inancı dile getirir.

Spender'ın düzyazı yapıtları arasında, *The Burning Cactus* (1936; Yanan Kaktüs) adlı öykü kitabı, *The Backward Son* (1940; Gerideki Oğul) adlı romanı, *The Destructive Element* (1935; Yıkıcı Öğe), *The Creative Element* (1953; Yaratıcı Öğe), *The Making of a Poem* (1955; Bir Şiir Nasıl Kurulur) ve *The Struggle of the Modern* (1963; Çağdaşlık Savaşı) adlı eleştiri kitaplarıyla *World Within World* (1951; Dünya Dünya İçinde) adlı otobiyografisi sayılabilir. Yayımlanmamış denemeleri 1978'de *The Thirties and After* (Otuzlar ve Sonrası) başlığıyla, Çin gezisini anlattığı *Chinese Journal* (Çin Günlüğü) ise 1982'de David Hockney'nin desenleri ve fotoğraflarıyla yayımlandı.

Spender 1970'te Londra Üniversitesi'nde, University College'da İngiliz dili ve edebiyatı bölümünde ders vermeye başladı. 1977'de emekli olduktan sonra da ders vermeyi sürdürdü. 1983'te "sir" unvanı aldı.

Spengler, Oswald (d. 29 Mayıs 1880, Blankenburg - ö. 8 Mayıs 1936, Münih, Almanya), tarih felsefesine önemli katkılarda bulunan Alman düşünür. *Der Untergang des Abendlandes* (1918-22, 2 cilt; *Batı'nın Çöküşü*, 1978) adlı yapıtıyla ünlenmiştir.

Doktorasını 1904'te Halle-Wittenberg Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra 1911'e değin ortaöğretim kurumlarında çalıştı. Bu tarihte Münih'e giderek *Der Untergang* üzerindeki çalışmalarına başladı. İlk cildi 1918'de yayımlanan kitap kısa sürede büyük ilgi uyandırdı. Spengler 1922'de yapıtın ikinci cildini, ertesi yıl da birinci cildin gözden geçirilmiş ikinci baskısını yayımladı. 1919'dan sonra siyasal yorumcu olarak da kendini göstermeye çalıştıysa da, bu alanda başarılı olamadı.

Tarih felsefesi alanında bir çalışma olan *Der Untergang*'da Spengler, uygarlıklar bir yaşam çevriminden geçtiklerinden tarihçilerin geçmişi ortaya koymakla yetinmemeleri, "Batı tarihinin henüz ulaşılmamış aşamalarının tinsel yapılarını, sürelerini, gelişme tempolarını, anlamlarını ve ürünlerini" de kestirmeleri gerektiğini öne sürdü. Yaşayan kültürlerin genellikle eski kültürlerle "akraba" olduğunu öne süren Arnold Toynbee'nin tersine, bir kültürün ruhunun başka bir kültüre aktarılamayacağını savundu. Batı'

nın yaratıcı "kültür" aşamasından, düşünsellik ve maddi rahatlık aşamasına, yani "uygarlık" aşamasına geçtiğini ve geleceğin yalnızca kaçınılmaz bir çöküş dönemi olacağını ileri sürdü.

Yapıtında uyguladığı yeni yöntemler ve yer verdiği olgu yanlışları nedeniyle Spengler bilim adamlarının yoğun eleştirisine hedef oldu. Ayrıca siyasal görüşleri Nazilerin çizgisine yakın olmakla birlikte Nazi Partisi'nin de tepkisini çekti. Hitler'in 1933'te iktidara gelmesinin ardından ölünceye değin köşesinde yalnız ve sessiz bir yaşam sürdü. Öbür yapıtlarının en önemlisi *Der Mensch und die Technik*'tir (1931: *İnsan ve Teknik*, 1973).

Spenser, Edmund (d. 1552/53, Londra - ö. 13 Ocak 1599, Londra, İngiltere), Protestanlığı ve Püritenliği savunduğu, İngiltere'yi ve Kraliçe Elizabeth'i yücelttiği uzun alegorik şiiri *The Faerie Queene* (1590-1609; Periler Kraliçesi) ile ünlü İngiliz şair. Bu şiirde kullandığı biçim, sonradan Spenser kıtası(*) olarak adlandırılmış ve 19. yüzyıl romantik şairlerince yaygın biçimde kullanılmıştır.

Gençlik yılları ve eğitimi. Merchant Taylors Okulu'nda Latince, İbranice, Yunanca

Spenser, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Pembroke College koleksiyonu, Cambridge, İngiltere
Master and Fellows, Pembroke College, Cambridge, İngiltere

ve müzik öğrenimi gördü. 1569'da 16 yaşındayken, 16. yüzyıl Fransız şairi Joachim du Bellay'in şiirlerinden yaptığı serbest çeviriler ve İtalyan şair Petrarca'dan Fransızca çevirisine dayanarak çevirdiği şiirler, İngiltere'de yaşayan Felemenkli yazar Jan van der Noot'un Katoliklere cephe alan *Het theatre oft toon-neel* (1568; Sefahat Düşkünleri Tiyatrosu) adlı broşürünün başında yayımlandı. Spenser bu şiirlerin bir bölümünü sonradan gözden geçirip *Complaints* (1591; Yakınmalar) adlı kitabına alacaktı.

1569'da Cambridge Üniversitesi'ndeki Pembroke Hall'a (bugün Pembroke College) girdi. Okul masraflarını çıkarmak için bir yandan da okulda çeşitli işlerde çalıştı. 1573'te Latince retorik, mantık ve felsefe derslerini, 1576'da da Yunan dili ve edebiyatı, matematik, geometri ve Ptolemaios sistemine dayalı astronomi derslerini tamamladı.

Cambridge'de aldığı eğitim Spenser'ın yalnızca Latin ve Yunan klasiklerini değil, eski ve çağdaşı İtalyan, Fransız ve İngiliz edebiyatçılarını da tanımasını sağladı. Lirik ve öykülü şiirin geleneksel biçim ve temaları üzerine edindiği birikim, kendi yapıtlarının temelini oluşturacaktı. Romalı Vergilius'un *Aeneis* destanı, 15. yüzyıl İtalyan şairi Ludovico Ariosto'nun *Orlando furioso*'su (Çılgın Orlando) ve Torquato Tasso'nun *Gerusalemme liberata*'sı (1581; Kurtarılmış Kudüs) olmadan, Spenser epik kahramanlık şiiri *The Faerie Queene*'i; Vergilius'un *Eclogae*'si (Egloglar) ile sonraki yıllarda İtalya ve Fransa'da gelişen pastoral şiir geleneği olmadan *The Shepheardes Calender*'ı (1579/1580; Çoban Takvimi); Latin, İtalyan ve Fransız geleneksel evlilik odları ile Petrarca ve sonraki yazarların geliştirdiği sone ve *canzone* (şarkı) türleri olmadan da ünlü lirik şiiri *Epithalamion* (Düğün Şarkısı) ve ona eşlik eden *Amoretti* sonelerini yazamazdı. Spenser'ın şiirleri, geniş edebiyat birikiminin yanı sıra, pagan inançların Klasik dönemde ve kendi çağında yapılmış yorumlarına ve en az bunlar kadar güçlü olan Hıristiyanlık inanç ve öğretisine dayanır. Bu öğeler, ortaçağa ve yaşadığı döneme ait öykü ve efsanelerden alınma öğelerle daha da zenginleştirilmiştir.

İlk yapıtları. The Shepheardes Calender, Rönesans dönemi İngiliz edebiyatının ilk yapıtı olarak nitelendirilebilir. Vergilius gibi klasik yazarların izinden giden Spenser'ın bu ilk yapıtı, yılın her ayını değişik ölçülü şiirlerle ele alan 12 eglogdan, yani diyalog biçimindeki 12 pastoral şiirden oluşur. Bu şiirlerde basit çobanlar olarak çizilen kişiler, incelikli nazım türleriyle yaşam ve aşk konusundaki görüşlerini dile getirir ve günün sorunlarına ilişkin önemli, genellikle de yergi dolu düşünceler ileri sürerler. Çobanların toplumdan uzak basit yaşamıyla, onların simgelediği ya da yerdiği kişilerin ve okurun toplumsal hırsları arasındaki karşıtlık, bu şiirlerin günümüz eleştirmenlerinin ilgisini çeken temel özelliklerinden biridir. Spenser'ın bu şiirlerde eski bir dil kullanması ise, Chaucer gibi şairlerin başlattığı eski İngiliz şiir geleneğini sürdürme çabasından kaynaklanır.

1580'e gelindiğinde Spenser Leicester kontunun hizmetine girmiş ve kontun yeğeni Sir Philip Sidney'nin önderlik ettiği edebiyat çevresine katılmıştı. Sidney, Spenser için yaşamı boyunca önemli bir etki kaynağı olmayı sürdürdü. Spenser *The Shepheardes Calender* şiirini ona adamış, Sidney de 1580'lerin başında yazdığı *The Defence of Poesie*'de (1595; Şiirin Savunusu) bu şiirden övgüyle söz etmişti. Spenser sonraki şiirlerinde de sık sık Sidney'ye yer verdi ve erken yaşta ölümü üzerine onun için bir ağıt yazdı. 1580'e gelindiğinde Spenser *The Faerie Queene*'i de yazmaya başlamıştı.

İrlanda yılları. Spenser 1580'de, Sidney ailesinin dostu olan İrlanda kral vekili Arthur Lord Grey'in sekreteri olarak İrlanda'ya atandı. Katolik İrlanda'nın İngiltere Kilisesi'ne bağlanması, 16. yüzyılda İngiltere-İrlanda ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açmıştı. İngiliz kökenli İrlanda soyluları da, yeni İngiliz toprak sahipleri ve devlet görevlilerine karşı direnen halkı destekliyordu. Grey'in sekreteri olarak Spenser, İrlanda'daki gezilerinde ve askeri seferlerde kral vekiline eşlik etti. Bir yandan romantik ve pastoral şiirlerle İrlanda'nın doğal güzelliklerini överken, bir yandan da ülkenin bir an önce bir hukuk düzenine kavuşturulması için çalışıyordu. Doğrudan ve kesin önlemler almaktan yana olan Grey, daha ağır ve yumuşak bir politika güden Kraliçe Elizabeth ile çatışınca görevden alındı. Grey'i destekleyen Spenser'ın 1595-96 arasında yazdığı *A View of the Present State of Ireland* (1633; İrlanda'nın Bugünkü Durumuna Bir Bakış) adlı risalesi, İngiltere'ye boyun eğmeyenlere hoşgörülü davranmamayı ve sıkı önlemler alarak İrlanda'da düzeni sağlamayı önererek, tipik bir 16. yüzyıl yönetim anlayışı sergiler.

Spenser 1584'ten sonra 4-5 yıl İrlanda'nın en güneyindeki Munster illinde, arkadaşı Lodowick Bryskett'in vekili olarak vali yardımcılığı yaptı. Bu hizmetine karşılık kendisine bir gelir bağlandı ve bir miktar toprak verildi. Toprak alım satımıyla mal varlığını daha da artıran Spenser, savaşta yoksul düşen bölgeye İngilizlerin yerleşmesini sağlayan yöneticilere geniş topraklar verme uygulamasından yararlanarak 1588-89'da Cork yakınlarındaki Kilcolman Plantasyonu'nu edindi. Böylece seçimini yapmış oldu: Şair olarak ün kazandığı anayurdunda siyasal ve toplumsal güç kazanabilmek için birçok rakibini alt etmeye uğraşmaktansa, daha kolay yoldan sömürgenin ayrıcalıklı sınıfına katıldı. Ünlü şiirlerini de bu koşullarda tamamladı.

"The Faerie Queene" ve son yılları. Günümüze ulaşan biçimiyle *The Faerie Queene*, altı kitap ve "Mutabilitie Cantos" (Sadakatsizlik Şarkıları) adıyla bilinen yarım kalmış bir parçadan oluşur. Spenser önsöz olarak yazdığı mektupta yapıtın, her biri bir erdemi temsil eden 12 şövalyenin öyküsünü anlatan 12 kitaptan oluşacağını söyler. Spenser'ın bu planı birkaç kez değiştirdiği sanılmaktadır. Yayımlanan öykülerde Kutsallık (Kızıl Haçlı Şövalye), Ölçülülük (Sir Guyon), İffet (dişi şövalye Britomart), Dostluk (Triamond ve Cambello arasındaki dostluk), Adalet (Artegall) ve Nezaket (Calidore) gibi soyut kavramlar ele alınır ve öykülerin hepsi Kraliçe Gloriana'nın yönettiği hayali Periler Ülkesi'nde geçer. Spenser yapıtı, ilk sekiz dizesi beş, sonuncusu altı vurgulu, *ababbcbcc* uyak düzeninde dokuz dizelik bir nazım biçimiyle yazmıştır. Görsel imgeleri, müziği, ölçü ve öyküyü derinde yatan anlama katkıda bulunacak biçimde ustalıkla bir araya getirmiş, efsane, halk kültürü ve mitoloji öğelerine de yer vererek incelikle işlenmiş bir yapıt ortaya koymuştur.

Spenser, topraklarının yakınında geniş toprakları olan şair Sir Walter Raleigh'in yardımıyla Londra'ya saraya giderek *Faerie Queene*'i Kraliçe Elizabeth'e sundu. Kraliçenin beğendiği yapıtın ilk üç kitabı 1590'da, yapıtın kraliçeye adandığını belirten bir yazı ve sarayın ileri gelenlerini öven sonelerle birlikte yayımlandı. Bu arada Spenser, *Faerie Queene*'in kazandığı başarıdan yararlanarak daha önce yazdığı şiirlerini *Complaints* adıyla yayımladı. Spenser'ın aceleyle, herhangi bir bütünlük gözetmeden derlediği kitapta gençlik yıllarının ürünü olan şiir çevirilerinin yanı sıra bir ağıt ve alaylı kahramanlık şiiri "Muiopotmos" da yer alıyordu. Gene bu kitapta yayımlanan hayvan öyküsü "Prosopopoia, or Mother Hubberd's Tale" (Prosopopoia ya da Hubberd Ana'nın Öyküsü) üstü kapalı bir biçimde de olsa, sarayın önde gelenlerinden Lord Burghley'e saldırdığı için, kitap toplatıldı. 1591'de kraliçe Spenser'e küçük bir gelir bağladı.

Spenser İrlanda'ya döndükten sonra da yazmayı sürdürdü. 1595'te *Amoretti* sonelerini, 1594'te tutkulu bir aşk ilişkisinden sonra evlendiği ikinci eşi Elizabeth Boyle'la evliliğini kutlayan *Epithalamion* adlı odu yazdı. Düş kırıklığı değil, evlilikle sonuçlanan mutlu bir aşkı konu almaları nedeniyle *Amoretti* sonelerinin Rönesans sone geleneği içinde özgül bir yeri vardır. Spenser 1595'te *The Faerie Queene*'in IV., V. ve VI. kitaplarını bastırmak üzere yeniden Londra'ya gitti; kitaplar 1596'da yayımlandı.

Spenser 1598'deki İrlanda ayaklanmasının ardından Kilcolman'daki toprakları yakılınca bu kez Cork'a yönetici atandı. Umutsuzluk içinde İrlanda'daki durumun kötülüğünü anlatan bir resmi mektubu saraya

iletmek için gittiği Londra'da öldü ve devlet töreniyle Westminster Abbey'e gömüldü.

Faerie Queene'in altı kitabı ile yedinci kitabın parçası "Mutabilitie Cantos" birlikte, ilk kez 1609'da yayımlandı. Spenser'ın toplu yapıtları ise 1932-49 arasında *The Works of Edmund Spenser: A Variorum Edition* (der. E.A. Greenlaw vö; Edmund Spenser'ın Yapıtları: Karşılaştırmalı Basım) başlığıyla 10 cilt olarak basıldı. Alexander C. Judson'ın *The Life of Edmund Spenser*'ı (1945, yb 1966; Edmund Spenser'ın Yaşamı) Spenser üzerine yazılmış en yetkin yaşamöykülerinden biridir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Daphnaïda* (1591), *Fowre Hymnes* (1596), *Prothalamion* (1596).

Spenser kıtası, *ababbcbcc* uyak düzeniyle yazılan dokuz dizelik nazım biçimi. İlk sekiz dizesi bir vurgusuz bir vurgulu hecelerden oluşan beşli *iambos* ölçüsüyle, dokuzuncu dizesi ise altılı *iambos* ölçüsüyle yazılır. Edmund Spenser'ın *The Faerie Queene* (1590-1609; Periler Kraliçesi) adlı şiiri için geliştirdiği bu nazım biçiminin kökleri, uyak düzeni *ababbcbc* olan sekiz dizelik Fransız baladlarına, *abababcc* uyak düzeni ve beşli *iambos* ölçüsüyle yazılan sekiz dizelik İtalyan *ottava rima*'sına ve Chaucer'ın "Monk's Tale"de (Keşişin Öyküsü) kullandığı, uyak düzeni *ababbcbc* olan sekiz dizelik kıta biçimine dayanır. Spenser'ın yaşadığı dönemde şiire önemli bir yenilik getiren bu kıta biçimi 17. ve 18. yüzyıllarda fazla kullanılmamakla birlikte 19. yüzyılda romantik şairlerce yeniden canlandırılmış, Byron *Childe Harold's Pilgrimage* (Childe Harold'un Kutsal Yolculuğu), Keats "The Eve of St. Agnes" (Azize Agnes Yortusu Arifesi), Shelley de "Adonais" adlı şiirlerini bu nazım biçimiyle yazmıştır.

Speranski, Mihail Mihayloviç, Kont (d. 12 Ocak 1772, Çerkutino - ö. 23 Şubat 1839, Petersburg, Rus Çarlığı), Napoléon döneminin önde gelen Rus devlet adamı, Çar I. Aleksandr'ın idari sekreteri ve danışmanı. Rus yasalarının ilk eksiksiz derlemesini yayıma hazırlamıştır.

Çerkutino'da bir köy papazının oğluydu. On iki yaşındayken Vladimir'deki ilahiyat okuluna, daha sonra da Petersburg'da yeni açılan Ana İlahiyat Okulu'na başladı. Öğrenimini tamamladıktan sonra matematik öğretmeni olarak okulda kalmasına izin verildi. 1795'te okulun felsefe öğretmenliğine getirildi. Sekreter olarak Prens A. B. Kurakin'in evinde çalışmaya başladıktan sonra Fransız Aydınlanma felsefesine ilişkin bilgilerini derinleştirdi. 1796'da Çar I. Pavel'in tahta çıkmasının ardından başbakanlığa denk düşen yüksek bir devlet görevine getirilen Kurakin'in yardımıyla bürokrasi içinde hızla yükseldi. 1798'in sonunda soyluların sahip olduğu bütün ayrıcalıklardan yararlanabilecek kadar güçlü bir konuma gelmişti.

Speranski, Pavel'in ardılı Çar I. Aleksandr döneminde daha da önemli devlet görevlerine atandı. Yeni kurulan İçişleri Bakanlığı'nda yasa hazırlama konusunda büyük deneyim kazandı. Ardından Rusya'da yayımlanan ilk resmî gazete olan *Severnaya pooçta*'nın (*Novaya Sankt-Petersburgskaya gazeta*) kuruluşuna öncülük etti. 1807'de Aleksandr'ın idari sekreteri ve danışmanı oldu Bu görevi sırasında ilahiyat okullarını yeniden örgütledi ve Rusya'daki ilk devlet lisesini kurdu. Soyluluk unvanına sahip olanların fiilen devlet hizmetinde bulunmalarını ve devlet memurlarının yükselebilmek için sınava girmelerini öngören kararları (1809) soyluların yoğun tepkisine yol açtı. Speranski aynı yıl, toplumun farklı siyasal ve medeni haklara sahip üç sınıfa bölünmesini ve seçimle göreve gelen meclislerle (*Duma*) atamayla göreve gelen bir Devlet Konseyi'nin oluşturulmasını öngören yeni bir "anayasa" taslağı (1809 Tasarısı) hazırladı. Tasarının *Duma*'ların kuruluşunu öngören maddesi hiçbir zaman uygulanmadı; Devlet Konseyi ise 1 Ocak 1810'da kuruldu.

Speranski 1807-12 arasında yönetim yapısının özünü değiştirmekten çok işleyişini düzeltmeye yönelik bir dizi mali ve yönetsel reforma da girişti. Bu sırada Napoléon'un İngiltere'ye karşı uyguladığı Kıta Ablukası'na Rus Çarlığı'nın da katılmasıyla mali durumları sarsılan soylular, açıkça Fransız yanlısı eğilimi nedeniyle Speranski'ye iyiden iyiye düşman kesildiler. Mart 1812'de ansızın görevinden uzaklaştırılan Speranski, önce Nijni-Novgorod'a, oradan da Urallar'daki Perm'e sürgüne gönderildi.

İki yıl sonra Novgorod yakınındaki topraklarına dönmesine izin verildiyse de devlet hizmetine ancak 1816'da yeniden girebildi. Üç yıl Penza ilinin valiliğinde bulunduktan sonra 1819'da Sibirya genel valiliğine getirildi. Bu görevi sırasında önemli yönetsel reformlara girişti. 1821'de Petersburg'a çağrılarak Devlet Konseyi üyeliğine atandı.

Speranski, Aleksandr'ın ardılı I. Nikolay döneminde yeteneklerini yeniden kanıtlama olanağını buldu. Önce Dekabristler'i(*) yargılamak üzere kurulan özel mahkemenin üyeliğine getirildi. Saraya bir mektup yazarak mahkemenin verdiği cezalarda önemli indirimlere gidilmesini sağladı. Aynı yıl çarın özel kalemindeki ikinci dairenin başına getirildi. Nikolay'ın köylü sorununu incelemek amacıyla kurduğu gizli komitelerin çalışmalarına katıldı. Speranski'nin en büyük başarısı, 1649 Yasası (*Sobornoye ulojeniye*) ve sonrasındaki bütün Rus yasalarının ilk eksiksiz derlemesi olan *Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii*'yi (1830, 45 cilt; Rus Çarlığı Yasalarının Tam Derlemesi) yayına hazırlaması oldu. Ardından bu derlemeyi temel alarak, *Svod zakonov Rossiyskoy imperii*'nin (1832-39; 15 cilt; Rus Çarlığı Yasaları Derlemesi) yayımının danışmanlığını üstlendi. Ocak 1838'de kont unvanını alan Speranski birkaç hafta sonra Petersburg'da öldü.

sperma, SPERMATOZOON olarak da bilinir, hayvanların çoğunda erkek üreme hücresi. İplik solucanlar, onayaklılar, kırkayak ve kene dışında kalan hayvanlarda spermanın kamçıya benzer bir kuyruğu vardır. Daha

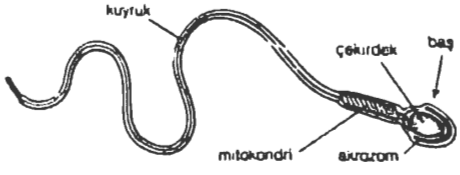

İnsan sperması

üstün yapılı omurgalılarda, özellikle memelilerde erbezlerinde (testis) yapılan sperma, dişinin yumurta hücresiyle (ovum) birleşerek yeni bir bireyi oluşturur. Olgun sperma hücrelerinde baş ve kuyruk olmak üzere, birbirinden ayrılabilen iki bölüm vardır.

Her hayvan türünde farklı biçimde olan baş bölümü insanda yassı ve badem biçimlidir; uzunluğu 4-5 mikron (1 mikron= 10^{-6} metre), genişliği 2-3 mikrondur. Baş bölümü hücrenin çekirdeğini oluşturur ve kromozomları içerir. Normal olarak insanda, her vücut hücresinde bireyin genel fiziksel yapısından sorumlu olan 46 kromozom bulunur. Sperma hücrelerinde ise bu sayının yarısı kadar yani 23 kromozom vardır. Sperma, 23 kromozom içeren bir yumurta hücresiyle birleşince ortaya çıkan 46 kromozom yeni bireyin özelliklerini belirler. Sperma hücresi yeni bireyin cinsiyetini belirleyecek olan eşey kromozomunu da taşır.

Spermanın baş bölümünü kaplayan kılıf akrozom olarak bilinir ve spermanın yumurtanın içine girip döllemesine yardımcı olan kimyasal maddeleri içerir. Ortalama bir ersuyu atımında (ejakülasyon) 300-400 milyon spermanın çıkmasına karşın yumurta hücresi tek bir sperma tarafından döllenir. Her yumurta ve spermanın kromozomlarında birbirinden biraz farklı genetik bilgi taşındığından aynı anne babaya ait çocukların özelliklerinden yalnız bir bölümü birbirine benzer.

Kamçı olarak da bilinen kuyruk bölümü, baş bölümüne bağlanan ince, tüysü bir lif demetinden oluşur. Kuyruğun uzunluğu 50 mikron kadar, kalınlığı, başa yakın bölümlerinde bir mikron, kuyruğun ucuna doğru yarım mikrondur. Hücrenin hareket etmesini sağlayan kuyruk kamçılama ve titreme hareketleriyle spermanın yumurtaya ulaşmasına yardımcı olur. Dişinin üreme kanalına bırakılan sperma hücreleri 2-3 gün kadar canlılığını sürdürür; bu sürede yumurta hücresine ulaşabilen sperma yumurtayı döller, öbürleri ölür.

Dondurularak aylar, hatta yıllar boyu saklanabilen spermalar çözüldüklerinde yumurtayı dölleme yeteneklerini yeniden kazanır. *Ayrıca bak.* spermatogenez.

sperma kanalı *bak.* ersuyu kanalı

spermatik kordon, erkek üreme organlarından erbezi torbası (skrotum) içinde yer alan, erbezlerinden idrar kesesi hizasındaki kasık halkalarına uzanan bir çift boru biçimli yapının ortak adı. Kordonların her biri bağdokuyla sarılıdır ve atardamar, toplardamar ve sinirlerle ersuyu atımı sırasında ersuyunun içinden geçtiği sperma kanalının başlangıç bölümünden oluşan bir ağyapı içerir.

Spermatik kordondaki toplardamarların genişleyip ağrıya neden olması varikosel olarak bilinir ve cerahi girişimle damarların genişleyen bölümlerinin kesilip çıkarılmasıyla tedavi edilir. Spermatik kordon, erbezlerini yukarı çeken kremaster kasının aşırı derecede kasılması nedeniyle kendi çevresinde bükülürse bundan doğan tıkanma ameliyatla giderilir. Erbezlerinde kangren olmasını önlemek için bu durum zaman geçirmeden düzeltilmelidir. Kısırlaştırma amacıyla yapılan vazektomide ise her iki ersuyu kanalının küçük bir bölümü erbezi torbasında açılan kesiden dışarı çıkarılır; böylece sperma hücrelerinin ersuyu kanalına geçmesi ve vücuttan dışarı atılması engellenir.

spermatogenez, erkekte erbezlerinde sperma hücrelerinin oluşup gelişmesi. Erbezlerindeki çok sayıda ince, bükülü borucuğun duvarında, Sertoli hücresi olarak adlandırılan ve olgunlaşmamış sperma hücrelerine besin sağlayarak bunlara destek olan hücreler bulunur. Genç sperma hücreleri büyüyüp geliştikçe Sertoli hücreleri bunların borucuğun dış yüzeyinden ortasındaki kanala taşınmasına yardımcı olur.

Erbezlerinde aralıksız olarak sperma yapılmasına karşın, bu süreç borucukların her yerinde aynı anda gerçekleşmez. Hücrenin olgunlaşması aradaki dinlenme evreleriyle birlikte 74 gün kadar sürebilir.

Spermatogon olarak adlandırılan olgunlaşmamış hücrelerin tümü borucukların dış duvarındaki sap hücrelerinden türer. Sap hücrelerinin hemen tümünü çekirdek oluşturur. Sap hücrelerinin bölünüp çoğalmasıyla başlayan süreçte ilk bölünmede ortaya çıkan hücrelerin yarısı sperma hücrelerini oluşturmak üzere gelişmeyi sürdürürken, öbür yarısı sap hücresi olarak kalır; böylece spermatogenez için tükenmeyen bir kaynak sağlanmış olur. Olgun spermalara dönüşecek olan spermatogonlar birincil sperma hücreleri (spermatosit) olarak adlandırılır. Bunlar borucuğun dış bölümünden ortaya geçer ve Sertoli hücrelerinin çevresine kenetlenir. Birincil sperma hücreleri, sitoplazma miktarı ve organal sayısının artmasıyla gelişmeye başlar; bir dinlenme evresinden sonra ikincil sperma hücrelerine dönüşür. Bu bölünme sırasında çekirdek de bölünür; böylece birincil sperma hücresinin çekirdeğinde 46 kromozom yer alırken ikincil sperma hücrelerinin her birinde yumurta hücresinde olduğu gibi yalnız 23 kromozom bulunur.

İkincil sperma hücresinin yumurtayı döllemeden önce girdiği olgunlaşma sürecinde hücrenin biçim ve içeriğinde değişiklikler oluşur. Çekirdek yoğunlaşarak ovalleşir ve sperma hücresinin başını oluşturmak üzere gelişir. Başın öbür ucuna bağlanan kuyruk bölümü ikincil sperma hücresinin sitoplazmasından türer. Olgunlaştıktan sonra borucuklardan geçerek epididime gelen spermalar dışarı atılıncaya değin burada tutulur.

Spermatophyta *bak.* tohumlu bitkiler

Sperrgebiet (Almancada "yasak bölge"), ELMAS ARAZISI 1 (Diamond Area 1) olarak da bilinir, Namib Çölü'nün güneyi ile Namibia'nın güneydoğusunda zengin elmas yataklarına sahip bölge. Yetkili kişiler dışındakilerin girmesinin kesinlikle yasak olması nedeniyle bölgeye bu ad verilmiştir. Yaklaşık 97 km genişliğinde ve 322 km uzunluğunda bir alanı kapsayan Sperrgebiet, Oranjemund ve Orange Irmağından başlayarak Atlas Okyanusu kıyısı boyunca kuzeye, Lüderitz'in yaklaşık 72 km kuzeyine (26° güney enlemi) kadar uzanır.

1905 ve 1906'da bu adalarda çok az miktarda elmas bulundu. Ancak asıl elmas yatakları 1908'de Lüderitz limanı yakınlarında ortaya çıkarıldı ve ertesi yıl Alman sömürge hükümeti yetkili olmayan kişilerin bölgeye girmesini yasakladı. Sperrgebiet'in kuzeyindeki Lüderitz bölgesindeki madenlerin sahibi olan Alman madencilik şirketleri 1920'de hisselerini tümüyle De Beers Consolidated Mines Ltd.'nin bir yan kuruluşu olan Consolidated Diamond Mines of South West Africa Ltd.'ye (CDM) sattı. CDM o tarihten beri Sperrgebiet'teki maden işletme tekelini elinde tutmaktadır. 1920'lerin sonları ile 1940'ların ilk yılları arasında bölgede çıkarılan elmas miktarı azaldı. Ama sonradan Sperrgebiet'in güneyindeki Orange Irmağı ağzının kuzey bölgelerinde, Güney Afrika'nın kuzeybatısının en ucundaki kıyı bölgesinde ve Orange Irmağının güneyinde yeni elmas yatakları ortaya çıkarıldı. Günümüzde Sperrgebiet'teki elmas madenciliği çalışmaları, CDM şirketinin kurduğu Oranjemund'un (Orange Irmağının hemen kuzeyi) yaklaşık 100 km kuzeyine uzanan kıyı bölgesi boyunca sürdürülmektedir. Bölgede çıkarılan elmasların yüzde 95'i mücevher taşı olarak kullanılabilecek niteliktedir. Namibia'daki siyasal durum nedeniyle Sperrgebiet'te çıkarılan elmasların, dünya toplam üretimindeki payı 1977'de yüzde 20'yken, 1980'lerin ortalarında yüzde 5'e düşmüştür.

Sperry, Elmer Ambrose (d. 12 Ekim 1860, Cortland, New York - ö. 16 Haziran 1930, Brooklyn, New York, ABD), cayroskop ilkelerinden yararlanarak geliştirdiği pusula (cayropusula) ve dengeleyicilerle (cayrostat) tanınan ABD'li mucit ve sanayici.

1879'da gelişkin bir dinamo ve bir ark lambası geliştiren Sperry, ertesi yıl Chicago'ya geçerek Sperry Electric Company'yi kurdu, dinamo ve ark lambası üretimine başladı. Bu arada elektrikli dönel ve zincirli kazı makineleri geliştirdi ve 1888'de Sperry Electric Mining Machine Company'yi kurarak bu makineleri üretti.

İki yıl sonra taşımacılık konusuyla ilgilenmeye başlayan Sperry, Cleveland'da Sperry Electric Railway Company'yi (sonradan General Electric Company'ye satıldı) kurarak elektrikli lokomotifler ve otomobiller için aktarma düzenekleri yaptı. 1894'ten sonra kendi patentiyle, akü ile çalışan elektrikli otomobiller üretti.

1900'den sonra C. P. Townsend ile birlikte Washington, D. C.'de bir elektrokimyasal araştırma laboratuvarı kuran Sperry, kullanılmış teneke kutulardan kalay elde edilmesinde yararlanılan, klorun kalaydan arındırılması işlemi ile katışık kurşundan beyaz kurşun ve tuzdan sud kostik elde edilmesi işlemlerini geliştirdi.

Gene aynı yıllarda, kendi geliştirdiği makinelerle elektrik sigortası teli üreten, Chicago Fuse Wire Company'yi kurdu. 1918'de, daha önceki benzerlerinden altı kat daha parlak ışık veren bir ark lambası yaptı.

Sperry en büyük buluşlarını, o yıllarda bir oyuncak olarak kabul edilen cayroskoptan yararlanarak gerçekleştirdi. 1896'da bir cayropusula üzerinde çalışmaya başladı; sonuçta geliştirdiği bu pusula 1911'de ABD savaş gemisi "Delaware"e yerleştirildi. Cayropusula, başlangıçta doğru olarak ayarlandığında hep kuzeyi gösteriyordu.

Sperry 1910'da, Brooklyn'de Sperry Gyroscope adlı şirketi kurdu. Cayroskop ilkelerinden yararlanarak, torpiller için yeni güdüm sistemleri tasarımladı, ayrıca gemiler ve uçaklar için otopilotu ve gemilerdeki yalpalamayı gidermek için cayrostatı geliştirdi.

Bilgisayar, duyarlı alet ve aygıtlar, tarım aletleri, elektrikli ve hidrolik aygıtlar üreten Sperry Corporation (bugün Unisys Corporation'ın bir parçası) Sperry'nin cayroskop şirketinin uzantısıydı. Sperry yaşamı boyunca sekiz şirket kurmuş ve 400'den çok patent almıştır.

Sperry, Roger Wolcott (d. 20 Ağustos 1913, Hartford, Connecticut, ABD), ABD'li nörobiyolog. Beyin yarımkürelerindeki işlevsel özelleşme ve genel olarak beyin işlevleri üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle 1981 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü David Hunter Hubel ve Torsten Nils Wiesel ile paylaşmıştır. Geliştirdiği cerrahi ve deneysel teknikler 1940'ların sonlarında zihinsel süreçlerin şemasının çıkartılmasına yardımcı olmuştur.

Ohio'daki Oberlin College'da İngiliz edebiyatı öğrenimini tamamladıktan sonra, aynı okulda psikoloji dalında lisansüstü öğrenimi gördü. 1941'de Chicago Üniversitesi'nde zooloji dalında doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra Harvard'da ve Orange Park'taki (Florida) Yerkes Primat Biyoloji Laboratuvarları'nda Karl Lashley'nin yanında çalıştı. 1946'da Chicago Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Sperry, 1954'te California Teknoloji Enstitüsü'nde psikobiyoloji profesörü oldu.

Sperry Corporation, eskiden (1955-79) SPERRY RAND CORPORATION, 1986'da Burroughs Corporation ile birleşerek Unisys Corporation'ı oluşturan büyük ABD şirketi. *Ayrıca bak.* Unisys Corporation.

spesartit, berrak örnekleri değerli taş olarak kullanılan manganez alüminyum grenası. Genellikle almandin ile birleşmiş halde bulunur. Rengi, (hemen hemen katışıksız haldeyken) soluk turuncu sarı ile (çok miktarda almandin içerdiğinde) turuncu ya

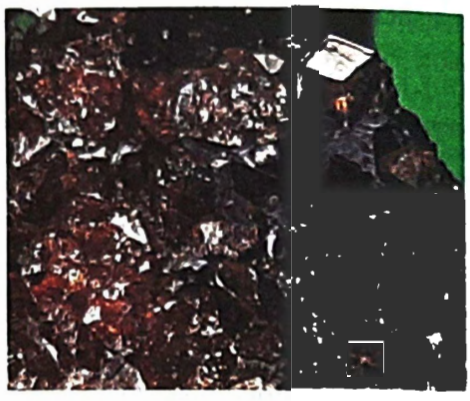

Yeni Güney Galler'den galenli spesartit örneği, Avustralya

Field Museum of Natural History, Chicago. fotoğraf, John H. Gerard—EB Inc

da koyu kırmızı arasında değişir. Rengi grosülaritinkine benzemekle birlikte onun tersine saydamdır. Spesartit oldukça ender bulunur, bu nedenle de kuyumculukta fazlaca yaygın biçimde kullanılmaz. Elde edildiği başlıca yerler olan Hindistan, Madagaskar ve ABD'de Colorado'da, granitler, asidik lavlar ve pegmatit damarlarla ısıl başkalaşıma uğramış kayaçlarda bulunur. Kimyasal bileşimi ve bulunduğu yerlere ilişkin ayrıntılı bilgi için *bak.* grena.

Speusippos (d. Atina - ö. İÖ 339/338, Atina), Eski Yunanlı filozof.

Platon'un yeğeni ve öğrencisiydi. Onunla birlikte Sicilya gezisine (İÖ 361) çıktı, Syrakusalı II. Dionysios gibi siyasi önderlerle yaptığı görüşmelere katıldı. Onun ölümünden (İÖ 347) sonra Akademia'nın başkanı oldu. Speusippos'tan günümüze yalnızca Pythagorasçı Sayı Kuramı Üzerine adlı yapıtından uzun bir bölümle birkaç metin ulaşmıştır. Çağdaşları ve ilk döneminde Akademia'ya başkanlık yapan ardılları gibi *idea*'ların karşısında somut ilkeler olarak gördüğü sayıların ve sayısal gruplandırmanın önemini vurguladı. Bu bağlamda 10 sayısının "yetkinliğini" ya da taşıdığı özel önemi açıkladı. Aristoteles'in bir yazısına göre, bütün gerçekliği, evrendeki teklikle çokluğun varlığını açıklamaya yönelik olan ve genellikle "Bir" ve "belirsiz iki" olarak adlandırılan iki zıt ilkenin zamandışı türevi olarak ele alan Platoncu kuramı benimsedi. Çağdaşlarının "Bir" ve "iki"yi (diad) sırasıyla iyi ve kötünün ilkeleri olarak görmelerine karşın, bu ilkelerin etikle ilgili kavramlara yüklenemeyeceğini savundu. Ayrıca sayısal göstergeler yardımıyla gerçekliği yoğun tinsel içeriğe sahip, birbirini izleyen katmanlar biçiminde düzenledi. Salt sayılar ya da matematiksel nicelikler ile cisim ya da "duyularla algılanan şeyler" arasına, bütün yönleriyle ölümsüz saydığı ruh katmanını yerleştirdi. Aristoteles tarafından şiddetle eleştirilmesine karşın, bitki ve hayvan fizyolojisine ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma olan *Homoia*'sı (Benzerlikler) Aristoteles'in *Peri ta zoa historiai*/*Historia animalium* (Canlılığın Tarihi) adlı yapıtıyla boy ölçüşebilecek niteliktedir. Yapıtın, sınıflama ile tanımın birbiriyle yakından ilintili olmaları

nedeniyle, tek olan şeylerin bütün ele alınmadan tanımlanamayacağına ilişkin görüşünü yansıttığı sanılmaktadır.

Speyer, SPEIER olarak da yazılır, Almanya'nın güneybatı kesimindeki Rheinland-Pfalz eyaletinde (*Land*) kent. Ludwigshafen'in güneyinde, Ren Irmağının sol kıyısında, Speyer Irmağının ağzında yer alır. Eski bir Kelt yerleşmesi olan Speyer, Roma döneminde askeri ve ticari bir merkez haline geldi (İÖ y. 100). Önce Noviomagus, daha sonra da Nemetes adıyla anılan kent, İS 450'deki barbar saldırıları sırasında yıkıldı. 7. yüzyılda yeniden inşa edilerek piskoposluk bölgesi haline getirildi. 1294-1797 arasında özgür imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) olan Speyer, 1527-1689 arasında *Reichskammergericht*'in (İmparatorluk Adalet Divanı) merkeziydi.

Speyer'de 50 İmparatorluk Meclisi (*Reichstag*) toplandı ve Protestan terimi de burada toplanan meclislerden birinde alınan bir karar sonucu doğdu. 1529'da toplanan II. Speyer Meclisi'nde, her prense kendi bölgesinin dinini belirleme hakkı tanıyan I. Speyer Meclisi (1526) kararları iptal edilince Luther yanlıları bunu protesto ettiler; böylece Hıristiyanlığın yeni kolunun üyeleri Protestan adıyla anılmaya başladı.

Büyük İttifak Savaşı'nda Fransız birliklerince yıkılan (1689) Speyer 1797'de Fransa topraklarına katıldı. 1815'te Bavyera'ya geçti. 1816'dan 1945'e değin Ren-Pfalz'ın merkezi oldu.

Kentteki kalıntılar arasında, 13. yüzyıldan kalma bir kale kapısı olan Altportal (Eski Kapı), yeraltındaki Yahudi Hamamı (1104) ve Barok üsluptaki Üçleme Kilisesi (1701-17) sayılabilir. 1030'da II. Konrad tarafından yaptırılan romanesk katedralde, benzeri bulunmayan bir kriptanın yanı sıra sekiz Alman imparatoru ile kralının ve üç imparatoriçenin mezarları vardır. 1689'da yağmalanan ve birçok kez yeniden inşa edilen katedral en son 1961'de restore edilerek kutsanmıştır.

Ortaçağ kent merkezinin çevresinde modern sanayi bölgeleri ve yerleşim alanları kurulmuştur. İdari Bilimler Yüksekokulu türünün ülkedeki tek örneğidir. 1945'te yıkılan Ren Köprüsü 1956'da yeniden yapılmıştır. Kentin sanayisi elektroteknik, kimya ve petrol sanayilerinin yanı sıra metal ve ahşap işleme, dokuma ve ayakkabı üretimine dayanır. Kentte ayrıca taşocakları, cam, tuğla ve bira fabrikaları, köpüklü şarap mahzenleri ve uçak fabrikaları vardır. Nüfus (1989 tah.) 45.089.

Sphenoclea, *Sphenocleaceae* familyasından, tek bir tür (*S. zeylanica*) içeren otsu bitki cinsi. Anayurdu Eskidünya'nın tropik kesimleri olan bu bitki dünyanın nemli, ılıman ve tropik kesimlerine yayılmıştır. Ortalama 1,5 m'ye kadar boylanabilen bitkinin beyaz çiçekli başakları vardır. Kimi sınıflandırma sistemlerine göre *Campanulaceae* familyasında yer verilir; oysa üst üste binişmiş taçyaprakları ve bir kapak yardımıyla açılan kapsül tipi meyveleriyle bu familyanın üyelerinden ayrılır. Oval biçimli ince yaprakları vardır.

Sphenophyllum, *Sphenopsida* sınıfının (ya da altbölüm), *Sphenopyllales* takımında yer alan fosil bitki cinsi. İlk olarak Üst Devoniyen Dönemde (y. 345 milyon yıl önce) ortaya çıkan bu bitkilerin gövde odunlarının su iletim elemanları (trakeitler) tam ortada üçgensi bir yapı oluşturur (bu özelliğe başka hiçbir bitkide rastlanmaz). *Sphenophyllum* türleri gerek yaprak biçimi, gerekse yetişme ortamı açısından çok çeşitlilik gösterir.

Sphenopsida, kapsadığı toplam beş takımdan dördünün soyu tükenmiş olan damarlı bitki sınıfı. Sporlu bitkilerden oluşan bu sınıfın yaşayan tek üyesi *Equisetales* takımının, *Equisetum* cinsidir. Yaklaşık 30 kadar türü bulunan bu cinsin üyeleri atkuyruğu adıyla anılır.

Sphenopsida sınıfının fosil ya da yaşayan tüm üyeleri tipik olarak dalların ucuna toplanmış, spor kesesi taşıyan kozalaksı yapılarıyla (strobil) ayırt edilir. Yaşayan üyelerinin hemen hepsi sürünücü köksaplar ile içi boş, dik gövdelere sahip çokyıllık otsu bitkilerdir. Gövde üzerindeki boğum yerlerinden çıkan yapraklar çevrel olarak dizilmiştir ve hepsi de yukarı doğru büyür.

Yaşam çevrimleri gametofit (eşeyli) ve sporofit (eşeysiz) olmak üzere iki evreden oluşur. Önce ergin sporofit bitkiden çevreye saçılan sporlar uygun bir ortam bulduğunda çimlenerek loplu yapıda, erdişi gametofitleri verir. Daha sonra gametofitin erkek organından (anteridyum) gelen spermalar dişi organın (arkegonyum) yumurtasıyla birleşerek döllenir. Gametofitler çürümeye başladığında bu yeni döllerden sporofit bitkiler oluşur.

Sphenopsida'nın Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) yaşamış bazı üyeleri tırmanıcı (*Sphenophyllales*), bazıları ise çalımsı (*Hyeniales*) özellikteydi. *Calamitales* takımının, uzunluğu 30 m'ye, çapı 1 m'ye varan ağaç boyutundaki üyeleri ise Karbonifer Dönemde (y. 345-280 milyon yıl önce) bol olarak bulunuyordu. *Ayrıca bak.* atkuyruğu.

Sphingidae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımından, yeryüzünün hemen her yerine dağılmış gece kelebekleri familyası. Hızlı uçan ve balözü emeceği çiçeklerin önünde kolibriler gibi kanat çırpıp havada asılı kalan bu familya üyelerinin gövdesi kalın,

Sphingidae familyasından ölübaş kelebek (*Acherontia atropos*)
E. S. Ross

arka kanatları kısa, ön kanatları uzun ve dardır. Kanat açıklıkları 5-20 cm arasında değişir. Birçok türü orkide ve petunya gibi çiçeklerin balözünü emerken bu bitkilerin tozlaşmasını sağlar. Emici bir hortum biçimini almış ağız parçaları uzundur. Bazı türlerde bu beslenme organının uzunluğu 32,5 cm olarak ölçülmüştür.

Sphingidae familyasının *Acherontia atropos* türüne üstündeki insan kafatasına benzeyen desenden ötürü ölübaş ya da kafataslı kelebek denir. Avrasya ve Afrika'da yaygın olan bu kelebeğin hortumu kısadır. Sık sık arı kovanlarına girerek balla beslenir. Hortumundan sıkıştırarak salıverdiği hava sayesinde tiz bir ses çıkarır. Tırtıllarının ise çıtırtılı bir sesi vardır.

Sphingidae üyelerinin tırtılları yaprakla beslenir. Gövdeleri kılsızdır ve arka uçlarında boynuz biçiminde kıvrık bir uzantı bulunur. Kuzey Amerika'da yaşayan birkaç türün tırtılı tarım alanlarında önemli ölçüde zarara yol açmaktadır.

Sphrantzes, Georgios (d. 1401 - ö. 15. yy sonu), 1413-77 arasındaki dönemi kapsayan vakayinamesiyle tanınan Bizanslı tarihçi ve diplomat.

II. Manuel'in ve onun gene Palaiologos hanedanından gelen ardıllarının döneminde Konstantinopolis'te (İstanbul) ve Peloponnesos'ta önemli görevlerde bulundu. 1451'de Konstantinopolis'te büyük *logothetes*'liğe(*) atandı. Kent Osmanlıların eline geçince Mistra'ya (bugün Mistrás) kaçtı. Daha sonra Korfu'ya (Kérkira) geçerek karısıyla birlikte manastıra girdi (1468). *Chronicon Minus* (Küçük Vakayiname) adını taşıyan vakayiname büyük olasılıkla Sphrantzes'e aittir. Korfulular için yazılan bu vakayiname, Palaiologos hanedanının Konstantinopolis ve Peloponnesos'taki son yıllarını kapsar ve Osmanlılarla Latinlere karşı duyulan nefreti yansıtır.

Spica *bak.* Başakçı

Spiegel, Der (Almancada "Ayna"), Almanya'nın ve Avrupa'nın önde gelen haftalık haber dergilerinden, 1947'den bu yana Hamburg'da yayımlanmaktadır. 1946'da *Diese Woche* adıyla kurulan dergi, hükümetteki yolsuzluk ve skandalları ortaya seren atak ve canlı haberleriyle tanınır. Dergide 1962'de silahlı kuvvetlerdeki mali sorunları ortaya çıkaran bir yazı dizisi yayımlandı. Savunma Bakanı Franz Josef Strauss'u hedef alan bu yazı dizisinde, savunma harcamalarının büyük tutarlara ulaşmasına karşın silahlı kuvvetlerin olası bir komünist saldırısına karşı koyacak güçte olmadığı ima ediliyordu. Yazının yayımlanmasından sonra yayın yönetmeni Rudolph Augstein ile yayın kurulundan dört kişi gizli bilgileri yayımladıkları gerekçesiyle tutuklandılar ve 104 gün süreyle gözaltında tutuldular. Dergi dinamik haber politikası sayesinde Avrupa'nın en çok satan ve reklam alan dergilerinden biri durumuna geldi. Günümüzde yalnızca haber yazıları ile değil, kısa değerlendirme yazılarıyla da geniş ilgi uyandırır ve genellikle Avrupa'nın en iyi haftalık haber dergilerinden biri olarak kabul edilir.

Spiegel, Sam (d. 11 Kasım 1903, Jaroslau [bugün Jaroslaw, Polonya], Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 31 Aralık 1985, Saint-Martin, Küçük Antiller), Avusturya asıllı ABD'li film yapımcısı.

Viyana Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1920'lerin başlarında bir süre Filistin'de bulundu. 1927'de Hollywood'a gitti ve çevirmen olarak çalışmaya başladı. 1930'da Universal Pictures tarafından, şirketin Berlin'deki Avrupa merkezinin yönetimine getirildi. 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi üzerine Viyana'ya kaçtı ve Hollywood'a gittiği 1939'a değin orada yaşadı. Hollywood'da kısa süre içinde yapımcı oldu. İlk projeleri arasında *Tales of Manhattan* (1942; *Bir Frakın Romanı*) ve Orson Welles'in *The Stranger*'ı da (1946; Yabancı) yer alıyordu.

Spiegel en önemli yapımlarını 1950'lerde gerçekleştirdi. Bunlar arasında *The African Queen* (1951; *Afrika Kraliçesi*), *On the Waterfront* (1954; *Rıhtımlar Üzerinde*), *The Bridge on the River Kwai* (1957; *Kwai Köprüsü*) ve *Suddenly Last Summer* (1959; *Bir Yaz Macerası/Geçen Yaz Birdenbire*) sayılabilir. Spiegel 1960'larda ve 1970'lerde de *Lawrence of Arabia* (1962; *Arabistanlı Lawrence*), *Nicholas and Alexandra* (1971) ve *The Last Tycoon* (1976; *Seni Kaybetmek İstemiyorum*) gibi filmlerle yapımcılığı sür-

dürdü. Son yapımı, Harold Pinter'ın *Betrayal* (1978; İhanet) adlı oyunundan uyarlanan film oldu (1983). Spiegel'in yapımlarının çoğu, dönemin en gözde oyuncu, senaryo yazarı ve yönetmenlerinin çalıştığı büyük çaplı ve masraflı filmlerdir. En tanınmış filmleri olan *Afrika Kraliçesi*, *Kwai Köprüsü* ve *Arabistanlı Lawrence*'ın birçok bölümü gerçek orman ve çöllerde, zor koşullar altında çekilmiştir.

Spielberg, Steven (d. 18 Aralık 1947, Cincinnatti, Ohio, ABD), gişe rekorları kıran filmleriyle tanınmış ABD'li sinema yönetmeni ve yapımcısı.

Küçük yaşta sinemaya ilgi duydu. On iki yaşındayken konulu amatör filmler çekmeye başladı. 1970'te yükseköğrenimini ta-

Spielberg
Turhan Gürkan Arşivi

mamladığı sırada bir kısa filmi Universal Pictures Company'nin dikkatini çekince bu şirketle televizyon dizileri ve televizyon filmleri yapmak üzere anlaştı. Bu filmlerden biri olan *Duel* (1971; *Bela*) Avrupa'da önemli ödüller kazandı ve Spielberg bunun üzerine sinema filmleri çekmeye başladı. Bunların ilki olan 1974 tarihli *The Sugarland Express*'i ertesi yıl çektiği *Jaws* izledi. İnsanlara saldıran dev bir köpekbalığının peşinde süren kovalamacayı konu alan gerilim ve serüven filmi *Jaws* büyük ilgi gördü ve sinema tarihinin en yüksek hasılat yapan filmleri arasına girdi. Spielberg daha sonra, insanların dünya dışından gelen yaratıklarla ilişkilerini konu alan *Close Encounters of the Third Kind*'ı (1977; *Tehlikeli İlişkiler*) ve öncekilerle karşılaştırıldığında başarısız sayılan *1941* (1979) adlı filmini çekti. Sonraki yapıtlarından serüven filmi *Raiders of the Lost Ark* (1981; *Kutsal Hazine Avcıları*) ve gene dünya dışından bir yaratıkla çocukların kurduğu dostça ilişkiyi anlatan *E.T.-The Extraterrestrial* (1982; *E.T.*) hem eleştirmenlerin övgüsünü aldı, hem de olağanüstü bir izleyici ilgisiyle karşılandı. Spielberg bir dönem başka yönetmenlerin filmlerinin yapımcılığını üstlendikten sonra *Kutsal Hazine Avcıları*'nın devamı niteliğindeki *Indiana Jones and the Temple of Doom* (1984; *Kamçılı Adam*) ve *The Color Purple* (1985; *Mor Yıllar*) filmleriyle yönetmenliğe döndü. Sonraki filmleri arasında *Empire of the Sun* (1987; *Güneş İmparatorluğu*) ve *Indiana Jones-The Last Crusade* (1989; *Indiana Jones-Son Macera*), *Hook* (1991) ve *Jurassic Park* (1993; Jura Parkı) sayılabilir.

Yönetmen olarak teknik ustalığıyla öne çıkan Spielberg, filmlerinde anlatıyı fantezi, mizah ve serüven öğeleriyle, renkli tiplemelerle zenginleştirmiştir. Güzel görüntüleri, ustalıklı kurguyu zengin bir müzik ve özel efektlerle birleştiren filmleri geniş bir izleyici kesimine seslenir.

Spielhagen, Friedrich von (d. 24 Şubat 1829, Magdeburg, Prusya Saksonyası - ö. 25 Şubat 1911, Berlin, Almanya), Alman yazar. Almanya'da toplumsal roman türünün temsilcisi sayılır.

Berlin, Bonn ve Greifswald üniversitelerinde öğrenim gördü. Daha sonra Leipzig'de bir lisede (*Gymnasium*) öğretmen olarak çalıştı. 1854'ten sonra bütünüyle yazarlığa yöneldi. 1878-84 arasında *Westermanns Monatshefte* adlı derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. Ayrıca demokratik hareketlerde etkin biçimde yer aldı. İlk iki romanından sonra yazdığı *Problematische Naturen* (1861, 4 cilt; Sorunlu Karakterler) adlı kitabıyla büyük başarı kazandı. Döneminin en iyi yapıtlarından biri sayılan bu romanda demokratik bir toplum ve devlet yaratılmasına yönelik ülkülerle günlük yaşamın zevkleri arasında bocalayan bir kişinin durumunu ele aldı. Daha sonra *Durch Nacht zum Licht* (1862, 4 cilt; Gecenin İçinden Aydınlığa), *Hammer und Amboss* (1869, 5 cilt; Çekiç ve Örs) ve 1872'de Berlin'i kasıp kavuran ekonomik bunalımı simgesel olarak aynı yıl Baltık kıyısındaki taşkın aracılığıyla betimlediği etkileyici bir romans olan *Sturmflut* (1877, 3 cilt; Fırtınalı Taşkın) adlı yapıtlarını yayımladı. Sonraki yıllarda daha birçok roman yazan Spielhagen'ın oyunları arasında *Hans und Grete* (1868) ve *Liebe für Liebe* (1875; Aşk İçin Aşk) sayılabilir.

Spielmann (Almanyada "oyuncu" ya da "eğlendirici"), çoğul SPIELLEUTE, ortaçağda panayırlarda, pazaryerlerinde ve şatolarda halkı eğlendiren gezgin gösteri sanatçıları. Gösterileri, taklit ve kılıç yutma gibi numaralardan oluşurdu. Aralarında öykü anlatıcıları da bulunurdu; yazılı edebiyatın neredeyse tümüyle dinsel metinlerden oluştuğu ve yabancı etkiler altındaki saray şairlerinin çoğunlukla aşk şiirleri ve Arthur efsaneleriyle uğraştığı bir dönemde bunlar, anlattıkları öykülerle Almanca edebiyatın ayakta kalmasını sağladılar. 12. yüzyıla ait *König Rother* gibi serüven öyküleri, bu dönemde saray ve kilise dışında çok gelişmiş bir edebiyatın bulunduğunu göstermektedir. *Spielmann*'larca yayıldığı sanılan bu edebiyatın başlıca özellikleri, toplumsal yaşama ilişkin güçlü gözlemler ve dönemin yerleşik ahlakını sarsan gelişkin bir mizah anlayışıydı.

spikül *bak.* iğnecik

Spil Dağı, MANİSA DAĞI olarak da bilinir, Ege Bölgesi'nde dağ. En yüksek noktası 1.513 m'ye ulaşır. Manisa ve İzmir illerinin sınırları içindedir. İlkçağdaki adı olan Sipylos, günümüzde Spil'e dönüşmüştür.

Manisa kentinin güneyinde dik yamaçlarla yükselen Spil Dağı iki bölümden oluşur. Yamaçları dik olan ve Spil Dağı adıyla anılan doğudaki asıl kütle bir kubbe biçimindedir. Eski bir şist temel üstüne oturan bu kubbenin yapısına Mezozoyik (İkinci) Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) ait kalkerler egemendir. Bu dağın batı uzantısı durumunda olan Yamanlar Dağı (1.076 m) ise andezitli volkanik araziden oluşur. Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait tortul kayaçlarla dolmuş olan yaklaşık 700 m yüksekliğindeki Sabuncu Beli bu dağları birbirinden ayırır.

Spil Dağı ile güneydeki Nif (Kemalpaşa) Dağı arasında Belkahve adıyla anılan bir eşik, Yamanlar Dağı ile kuzeydeki Dumanlıdağ arasında da Menemen Boğazı yer alır.

Doğal bitki örtüsü önemli ölçüde tahrip edilmiş olan Spil ve Yamanlar dağlarının alçak yamaçlarında makiliklere, yüksek kesimlerinde de kara çam ormanlarına rastlanır. Çevresinde Manisa kentinden başka irili ufaklı birçok yerleşme bulunan Spil Dağının orta yükseklikteki fazla sarp olmayan kesimlerinde küçük dağ köyleri, daha yüksekleride de Yanıkyayla gibi yaylaklar vardır. Doğal güzelliklerinin yanı sıra ilkçağdan kaldığı sanılan bazı tarihsel yapılara da rastlanan ve bu nedenlerle turizm açısından önem taşıyan bu dağdaki değerlerin korunması amacıyla Spil Dağı Milli Parkı(*) kurulmuştur. Yamanlar Dağındaki Karagöl yöresinde kurulan orman içi dinlenme yerinde de gezi, piknik ve olta balıkçılığı gibi olanaklardan yararlanılabilir.

Dağın çevresinde yer alan boğaz ve alçalma alanlarından bölge için büyük önem taşıyan ulaşım yolları geçer. İzmir'i Menemen üzerinden Manisa'ya bağlayan kara ve demir yolları Menemen Boğazını, İzmir-İstanbul karayolu Sabuncu Belini, Salihli'yi İzmir'e bağlayan yol da Belkahve adıyla anılan eşik alanını izler.

Spil Dağı Milli Parkı, Ege Bölgesi'nin Asıl Ege Bölümü'nde, doğal değerlerin korunması amacıyla oluşturulmuş park.

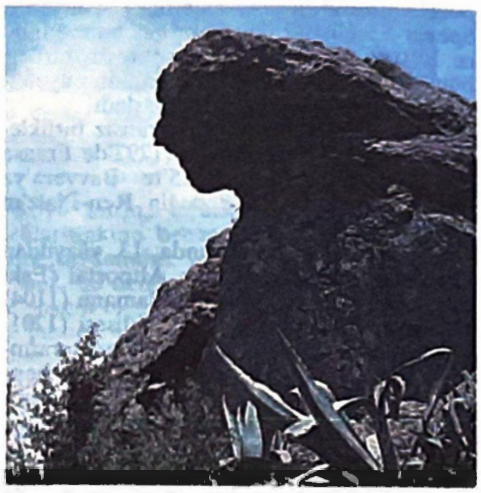

Spil Dağı Milli Parkı'nda Niobe Kayası, Manisa
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Manisa kentinin güneyinde yükselen Spil Dağındaki(*) 5.505 hektarlık alan 22 Nisan 1968'de ulusal park olarak ayrılmıştır. Uzunluğu 10 km'ye yaklaşan ulusal park alanının genişliği yaklaşık 9 km'dir.

Kalkerlerden oluşan Spil Dağında karstik yüzey şekillerinin birçok örneğine rastlanır. Çaybaşı Deresi vadisinin yukarı kesiminde bir kanyon vardır. Bölgedeki öteki karstik yüzey şekilleri mağaralar, lapyalar ve dolinlerdir. Derinliği 2 m olan Sülüklü Gölü 100 m çapında bir dolinin sularla dolması sonucunda ortaya çıkmıştır; parktaki mağaraların en büyüğü Paşaini'dir. Doğal bitki örtüsü açısından oldukça zengin olan parkın doğu ucunda bir madensuyu kaynağı vardır.

İlkçağda Sipylos adıyla anılan bu dağda bazı tarihsel yapı kalıntılarına da rastlanır. Bunların başlıcaları Tantalos tarafından yaptırıldığına inanılan kale yıkıntısı ile Akpınar yöresinde bulunan ve İÖ 14. yüzyıldan kaldığı sanılan Kybele kaya kabartmasıdır. Yarıkkaya ve Dulkadın adıyla anılan yöredeki mağaralarda, buraların barınak ve konut olarak kullanıldığını gösteren buluntular ele geçirilmiştir. Spil Dağının bir başka ilginç yöresi, Ağlayan Kaya olarak da bilinen, kuzeydoğu kesimindeki Niobe Kayası'dır(*).

Spil Dağı Milli Parkı, Ege Bölgesi'nin başlıca kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşım merkezlerinin yakınında yer alır. Atalanı'ndaki dinlenme tesislerine Manisa kentinden 24 km'lik bir yolla ulaşılır.

spilit, genellikle görülebilir kristallerden yoksun ve çoğunlukla yeşilimsi ya da grimsi

yeşil renkli, ince taneli ya da pekişik yapılı yüzey korkayacı. Spilitler bazalt yapılı olmakla birlikte, normal labradorit yerine feldispat albit içerirler. Kayaçtaki koyu mineral, soluk kahverengi bir ojittir; ama spilitler genellikle ayrışır ve ojit, klorit ve kalsitle temsil edilir.

Spilitler çoğunlukla kabarcıklanmış haldedir ve son derece iyi korunmuş yastık yapıya sahiptir. Bu durum, denizaltı kökenli lavların varlığına işaret eder. Tekil yastıklar, klorit ve kalsit içeren kabarcıklardan oluşan eşmerkezli kuşaklarla doludur. Yastık yapılı spilitlerin bazıları lavlar tarafından değil, pekişmemiş derin deniz bataklıklarında gerçekleşen sığ magma sokulmalarınca oluşturulmuştur. Bu tür derinlik spilitlerinin en iyi örneği, Avustralya'da Yeni Güney Galler'deki Nundle'da Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) oluşmuş olanıdır.

Spilit sözcüğü başlangıçta, fenokristallerden yoksun, kabarcıklı dokulu, değişime uğramış bazik lavlar için kullanılmıştır, ama bugün spilitlerle bağıntılı çok sayıda alkali korkayaç için de kullanılmaktadır. Bunların kimyasal bileşimi çok çeşitli olmakla birlikte, hepsi yüksek oranda sodyum içerir ve çoğunlukla önemli derecede değişime uğramıştır. Bu kayaçların başlıcaları albit-doleritler, minveritler, pikritler, keratofirler, soda-felsitler ve soda-granitlerdir.

Spilit dizilerine uzun süreli, sürekli ve yavaş bir alçalmaya uğramış, hemen hiç kırılmamış alanlarda rastlanır. Bu lavlar jeosenklinallerin sınırlarında boşalmış ve lavların içinde siyah şeyller, kireçtaşları ve çakmaktaşları birikmiştir. Jeosenklinaller bu olayı izleyen kıvrılma hareketlerinin merkezleri olduğundan, eski spilitlerin büyük bölümü büyük ölçüde kıvrımlanmış ve başkalaşıma uğramış, bunun sonucunda da yeni mineraller, bu arada başkalaşım kökenli albit oluşmuştur. Geniş bir alanda, birbirini izleyen büyük spilit püskürmeleri gerçekleşmiştir.

Spillane, Mickey, asıl adı FRANK MORRISON SPILLANE (d. 9 Mart 1918, Brooklyn, New York, ABD), şiddetin ve cinsel öğelerin egemen olduğu polisiye romanlarıyla tanınan ABD'li yazar.

Yazarlığa, okul masraflarını karşılayabilmek için başladı; magazin dergilerinde yazdı, çizgi romanlar için öyküler hazırladı. İlk romanı *I, The Jury*'de (1947; *Kanun Benim*, 1954, 1984) yarattığı dedektif Mike Hammer tipini *My Gun Is Quick* (1950) ve *The Big Kill* (1951) gibi yapıtlarında da sürdürdü. 1950'lerin başlarında yazmayı bıraktı. On yıl sonra *The Deep*'le (1961; *Hesap Günü*, 1966) yeniden yazarlığa döndü. 1963'te filme çekilen *The Girl Hunters* (1962; *Kadın Avcıları*, 1968) adlı yapıtının senaryosunu yazdı ve filmde Hammer rolünü oynadı. Uluslararası ajan Tiger Mann tipine yer verdiği *Day of the Guns* ile (1964; *Silah Gölgesi*, 1968) yeni bir dizi başlattı. Spillane'in sonraki kitapları arasında *The Last Cop Out* (1973) ve *The Day the Sea Rolled Back* (1981) yer alır.

Spillane yalnızca para kazanmak için yazdığını iddia etmiştir. Romanlarında sadist öğeleri sürekli tekrarlaması bazı okurları irkiltmiş, ama güçlü anlatımı ve yarattığı roman kahramanlarıyla çok okunan bir yazar olmuştur.

spin, FIRIL olarak da bilinir, bir temel (atomaltı) parçacığın ya da çekirdeğin açısal momentumu. Spin, Dirac h'si olarak adlandırılan ve $\hbar$ simgesiyle gösterilen birimin katları olarak ifade edilir; bu birim Planck sabitinin(*) 2π'ye bölünmesiyle elde edilen değere eşittir. Elektron, nötron ve protonların spinleri $\hbar$'nin buçuklu katlarıdır; pionların spini ise sıfırdır. Protondan daha karmaşık çekirdeklerin spinleri (toplam açısal momentumları), bunların yörüngesel açısal momentumları ile bunları oluşturan nükleonların özgül spinlerinin vektörel toplamına eşittir. Kütle sayısı çift sayı olan çekirdeklerin spini $\hbar$'nin tamsayı katı, kütle sayısı tek sayı olan çekirdeklerin spini ise $\hbar$'nin buçuklu katıdır. Nötron ve proton sayıları çift sayı olan bütün çekirdeklerin spinleri ise, taban (en düşük enerjili) durum için sıfıra eşittir.

spin-istatistik teoremi, kuvantum mekaniğinde, spinleri tamsayı olan temel (atomaltı) parçacıkların (örn. fotonlar ve helyum-4 atomları) Bose-Einstein istatistiğine(*), spinleri buçuklu olan temel parçacıkların ise (örn. elektron ve protonlar) Fermi-Dirac istatistiğine(*) uyacağını belirten (ve kanıtlayan) teorem.

spinel, magnezyum alüminyum oksit ($MgAl_2O_4$) yapısında mineral ya da genel kimyasal formülü AB_2O_4 olan ve A'nın magnezyum, demir, çinko, manganez ya da nikel, B'nin ise alüminyum, krom ya da demir olabileceği, metal oksit yapılı kayaç oluşturucu minerallerin ortak adı. Spinel grubu üç diziye ayrılır: B'nin alüminyum

Kireçtaşı içinde spinel kristalleri, Franklin, New Jersey
E. R. Degginger—EB Inc

olduğu spinel (alüminyum-spinel) dizisi; B'nin krom olduğu kromit (krom-spinel) dizisi; B'nin demir olduğu magnetit (demir-spinel) dizisi.

Alüminyumlu spineller öbürlerine göre daha sert, daha saydam ve daha az yoğundur. Spinel dizisi kaba lâl(*) ya da spinel yakutu olarak adlandırılan spinel mineralini de içerir; öbür üyeler hersinit ($FeAl_2O_4$), gahnit ($ZnAl_2O_4$) ve galaksittir ($MnAl_2O_4$). Kaba lâl, kan kırmızısı ile mavi, yeşil, kahverengi ve renksiz arasında değişen renklerde, gahnit koyu mavi-yeşil, hersinit ve galaksit ise siyah renklidir. Bu mineraller bazik korkayaçlarda, granit pegmatitlerde ve değme başkalaşımına (kontakt metamorfizma) uğramış kireçtaşı çökellerinde camsı, sert sekizyüzlüler, taneler ya da kütleler halinde bulunur. Spinel dizisinin üyeleri çoğunlukla kristal yapısında birbirinin yerini alır; bu nedenle örneklerin çoğu karışımlardır.

Kromlu ve demirli spinellerin kullanım alanları ve elde edildiği yerler için *bak.* kromit; magnetit. Spinel minerallerinin ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* oksit mineralleri (tablo). 200'ün üzerinde yapay spinel elde edilmiştir; bunların bir bölümü değerli taş, öbürleri ise ferrimagnetik malzeme olarak kullanılır (*ayrıca bak.* ferrit).

spinel yakutu *bak.* kaba lâl

Spinello ARETINO, asıl adı SPINELLO DI LUCA SPINELLI (d. y. 1346, Arezzo Komünü - ö. 14 Mart 1410, Arezzo), güçlü öyküsel anlatımıyla dikkat çeken geç gotik dönem İtalyan ressamı. 15. yüzyıl erken Rönesans'ına özgü gerçekçi resim üslubunun öncüsüdür. Sanat yaşamının başlarında Orcagna ve Nardo di Cione'nin etkisi altında kalmıştır. İlk önemli yapıtı sayılan Arezzo'daki San Francesco Kilisesi'nde gerçekleştirdiği fresk dizisinde bunun izleri görülür.

Usta bir sanatçı olarak kısa sürede ünlenen Spinello, yaklaşık 1387'de Floransa yakınlarında Antella'daki küçük kilisede bir fresk dizisi ve Floransa'daki San Miniato al Monte Kilisesi'nin *sacristia*'sında (kutsal mekân) Aziz Benedictus'un yaşamından sahneler içeren bir dizi resim yaptı. Ardından Lorenzo di Niccolò'yla birlikte, Lucca'daki San Andrea Kilisesi için öngörülen, ama bugün Floransa Akademisi'nde bulunan triptiği (üç kanatlı pano) tamamladı (1391). Aynı yıl Piza'daki Campo Santo Mezarlığı'ndaki bazı freskler üzerinde çalışmaya başladı.

Arezzo'da daha başka siparişler de alan Spinello'nun 1404'ten sonra bazen Arezzo'da, bazen de Siena'da kaldığı sanılır. Siena'daki katedral için yaptığı çalışmalar günümüze ulaşmamıştır. 1407-10 arasında Halk Sarayı (Palazzo Pubblico) için gerçekleştirdiği Papa III. Alexander'ın yaşamından sahneler içeren fresk dizisi ile Piza'daki freskleri en önemli yapıtları sayılır.

Spinola AILESI. Cenova'nın 12-14. yüzyıllar arasındaki yükseliş döneminde rol oynayan soylu aile.

Spinolalar, 10. yüzyılda Markı Obertinghi'nin temsilcisi olarak Cenova'yı yöneten Vikont Ido'nun küçük oğlunun soyundan geliyorlardı. 12. yüzyılda ailenin birçok üyesi konsül seçilerek Cenova komününü yönetti. Spinolalar 13. yüzyılın ilk yarısında papalık yanlısı Guelfolarla yürütülen mücadelede Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'i destekleyen Ghibellinolara önderlik ettiler. Niccolò Spinola (ö. 1240) II. Friedrich'in donanma başkomutanı oldu. Guglielmo Spinola 1237'de komünün Guelfo yanlısı *podestà*'sına(*) karşı başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Ayaklanmacılara verilen ağır cezalar Cenova başpiskoposunun araya girmesiyle iptal edildi. 1270'te Oberto Doria'yla birlikte halk önderi (*capitano del popolo*) sıfatıyla yönetimi ele geçiren Oberto Spinola, Cenova'nın altın çağı olarak kabul edilen 15 yıl boyunca iktidarda kaldı. Doria ve Spinola ailelerinin üyeleri daha sonra da yönetimde birlikte önemli rol oynadılar. Bunlar arasında Oberto'nun oğlu Corrado, İmparator VII. Heinrich'in İtalya'yı işgali sırasında yönetimde olan Opizzino (Opicino) ve uzun bir aradan sonra 1335'te iktidara gelen Galeotto Spinola bulunuyordu. İki güçlü ailenin yönetimi, bir halk ayaklanması sonucu ilk Cenova Düklüğü'nün kurulduğu 1339'a değin sürdü. Spinolalar iktidarı yeniden ele geçirmek için birkaç girişimde bulundularsa da başarılı olamadılar.

Cenova'nın Milano Vikontluğu, İspanya, Avusturya ve Fransa tarafından yönetildiği dönemlerde Spinolalar birçok asker, piskopos, büyükelçi ve edebiyatçı yetiştirdiler. Andrea Doria'nın gerçekleştirdiği anayasa reformlarıyla Cenova Düklüğü'nün yeniden kurulmasından sonra, Battista Spinola dük oldu (1531-33). Ambrogio di Spinola (1569-1630) ailenin yetiştirdiği ünlü komutanlar arasındaydı. Aileden üç Cenova başpiskoposu ve 13 kardinalle, başta Liguria tarihi üzerine çalışmaları olan Massimiliano Spinola (1812-79) olmak üzere çeşitli tarihçi ve yazarlar da çıktı.

Spinola, Ambroglo di Filippo, LOS BALBASES MARKISI (d. 1569, Cenova - ö. 25 Eylül 1630, Castelnuovo Scrivia, [İtalya]), uzun yıllar İspanyol ordusunda görev alan İtalyan asıllı komutan. Felemenk Cumhuriyeti'ne karşı yürütülen savaşlardaki başarılarıyla tanınır. Servetini artırmak amacıyla İspanyol Felemenki'nin hizmetine girdi. 1602'de kendi parasıyla topladığı 9 bin kişilik bir kuvvetle bu ülkeye gitti. Bir yıllık bir kuşatmadan sonra 22 Eylül 1604'te Ostende'yi ele geçirerek yetenekli bir komutan olduğunu kanıtladı. Bu başarısı karşılığında İspanya'nın Felemenk'teki ordularının başkomutanlığına getirildi. 1607'de Felemenk Cumhuriyeti'nin *stadhouder*'i Nassau kontu Maurits'le geçici bir ateşkes antlaşması imzaladı. İki yıl sonra da 12 yıllık bir barış antlaşması imzalanmasında önemli rol oynadı.

Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) başlamasından kısa bir süre sonra Pfalz bölgesinin hemen tamamını ele geçirdi (1620). İspanya'nın Felemenklilerle yaptığı barış antlaşmasını bozmaya karar vermesinden sonra İspanyol ordularının komutasını üstlenmek üzere 1621'de Felemenk'e döndü. Burada uzun bir kuşatmadan sonra (28 Ağustos 1624 - 5 Haziran 1625) Felemenk kalesi Breda'yı ele geçirerek en ünlü zaferini kazandı.

1628'de İspanya'ya döndükten sonra Fransızlara karşı çarpıştı. 1629'da İtalya'ya gitti ve Casale Kuşatması sırasında öldü.

Spinoza, Benedictus (Baruch), Portekizce BENTO DE ESPINOSA (d. 24 Kasım 1632, Amsterdam - ö. 21 Şubat 1677, Lahey [bugün Hollanda'da]), 17. yüzyılda usçuluğun en önemli temsilcisi olan Felemenkli Yahudi filozof.

Portekiz kökenli zengin bir tüccar ailesinin oğluydu. Annesini altı yaşında yitirdi. Yaklaşık 1638'de büyük olasılıkla Amsterdam'daki Yahudi erkek okuluna başladı. Öğrenimi süresince Yahudiliğin geleneksel öğretilerinden ve kutsal metin yorumlarından gitgide uzaklaştı. Öğrenci arkadaşlarıyla konuşmalarında, kutsal metinlerde Tanrı'nın bedeni olmadığı, meleklerin gerçekten var olduğu ya da ruhun ölümsüz olduğu gibi görüşleri destekleyecek hiçbir şey bulunmadığını savunuyordu. Ona göre Tora'nın (Tevrat'ın ilk beş kitabı) yazarı fizik, hatta ilahiyat konusunda bile öğrencilerden daha yetenekli değildi. Yahudi yetkililer Spinoza'yı önce rüşvet ve tehditle susturmaya çalıştılar, ama başarılı olamayınca 1656'da onu aforoz ettiler; sivil yönetim de kısa bir süre için Amsterdam'a girmesini yasakladı. Bununla birlikte Spinoza'nın Yahudi cemaatinden kopmak istediği yönünde hiçbir veri yoktur, üstelik eldeki sınırlı bilgiler tam tersini gösterir.

Spinoza, bir yağlıboya çalışma, y. 1665, Herzog-August Kitaplığı, Wolfenbüttel, Almanya
Herzog-August Bibliothek, Wolfenbüttel, Almanya

Spinoza'nın Hıristiyan dostları arasında, tutkulu bir ilkçağ araştırmacısı olduğu gibi şiirler ve oyunlar da yazan Franciscus van den Enden adlı eski bir Cizvit de vardı. Spinoza, bir süre Enden'in Amsterdam'daki okulunda kaldı. Bu arada Latincesini ilerletti, Yunanca öğrendi, yeni-skolastisizm üzerine çalışmaya başladı. Bir olasılıkla gene bu okulda Descartes'ın felsefesini öğrendi. Öteki Hıristiyan dostları, sonradan Mennonitlere katılan ve özellikle Descartes'çılıkla ilgilenen bir grubun üyeleriydi.

Bu arada mercek yapımında uzmanlaşan Spinoza geçimini bu yolla kazandı, ayrıca özel ders vermeyi sürdürdü. Spinoza'nın önderliğinde dinsel ve felsefi sorunları araştıran bir tür okuma ve tartışma grubu oluştu. Düşüncelerini toplayıp sistemleştirebilmek için 1660'ta, Leiden yakınlarında, Ren üzerinde sessiz bir köy olan Rijnsburg'a çekildi. Burada cerrah Hermann Homan'la paylaştığı evde yaklaşık 1662'de *Korte Verhandeling van God, de Mensch en deszelf's Welstand* (Tanrı, İnsan ve İnsanın Mutluluğu Üzerine Kısa İnceleme) ve *Tractatus de Intellectus Emendatione*'yi (*Kavrayış Gücünün Gelişimi. Monadoloji*, 1984) yazdı. Bunlardan birincisi ilk kez ancak 1852'de, *Tractatus de Deo et Homine Eiusque Felicitate* adıyla yayımlanacaktı.

Spinoza, Descartes'ın *Principia Philosophiae*'sine (1644; *Felsefenin İlkeleri*, 1943, 1983) geometrik bir yorum getirdiği yapıtının büyük bölümünü ve *Ethica*'nın (1677; *Etika*, 1934, 1946, 1984) ilk kitabını da Rijnsburg'da yazdı. Spinoza'nın *Principia* yorumu, Descartes'çı dostları tarafından *Renati des Cartes Principiorum Philosophiae Pars I et II, More Geometrico Demonstratae, per Benedictum de Spinoza* (1663; Descartes Felsefesinin İlkelerinin I. ve II. bölümlerinin Benedictus Spinoza Tarafından Geometrik Yöntemle Tanımlanması) adıyla yayımlandı. Kitabın sunuşunda Spinoza'nın kitapta dile getirilen görüşleri paylaşmadığı belirtiliyordu. Bu, Spinoza'nın sağken kendi adıyla yayımlanan tek kitabıydı.

Spinoza'nın felsefesi hem Descartes'ın felsefesinden etkilenerek oluşmuş, hem de bu felsefeye bir tepki olarak gelişmişti. Ayrıca ortaçağ felsefesinden, özellikle Yahudi felsefesinden etkilenmişti. Spinoza Descartes'ın fiziğini genel olarak kabul ediyordu; ama yaşamının sonuna doğru bu konuda bazı kuşkuları olduğunu söyleyecekti. Descartes'ın metafiziğinde ise onu yeterince doyurmayan üç özellik vardı: Tanrı'nın aşkınlığı, zihin ve beden arasındaki tözsel ikilik, hem Tanrı'nın hem de insanın özgür irade sahibi sayılması. *Korte Verhandeling* ve *Tractatus de Intellectus Emendatione*'de benimsediği yöntemi de artık yetersiz buluyordu. Onun yerine Eukleides'in *Stoikheia*'sından (Elemanlar) esinlenmiş geometrik bir yönteme yöneldi.

Spinoza, metafiziği bütünüyle anlaşılır kılacak bir sistem kurulabileceğini varsayıyordu. Ona göre metafiziği tümdengelim yöntemiyle, yani kendi kendini açıklayan ya da sorgulanamaz bir doğrulukla tanımlanmış apaçık öncüllerden, zorunlu aşamalardan geçerek türetilmiş bir teoremler dizisi olarak sunmak olanaklıydı. Spinoza'nın, alt başlığı *Ordine Geometrico Demonstrata* (Geometrik Tanımlar Dizisi) olan başyapıtı *Ethica*'nın yapısı bu yönteme dayanıyordu. Spinoza yapıtın ilk bölümü "De Deo"yu (Tanrı Üzerine) 1663'te tamamlayarak dostlarına gönderdi. Önceleri üç bölümlü tasarlanan kitap, ancak 1677'de beş bölüm halinde tamamlandı. Spinoza'nın geometrik yöntemi benimsemesinin temel nedeni, bu yöntemin yalnızca aksiyomların ve tanımların doğru olması durumunda doğru vargıları götürmesiydi. Çağdaşları gibi Spinoza da tanımların keyfi olmadığını, belirli bir anlamda doğruluk ya da yanlışlıklarından söz edilebileceğini düşünüyordu.

Bu sorunu yarım kalmış yapıtı *Tractatus de Intellectus Emendatione*'de derinlemesine ele almıştı. Burada, iyi bir tanımın, tanımladığı nesnenin varlığının olanaklılığını ya da zorunluluğunu açıkça ortaya koyması gerektiğini savunuyordu. *Ethica*, zorunlu varlık olarak "töz" tanımıyla başladığı için, onu izleyen usavurma ne denli güçlü olursa olsun, bu tanımı sorgulayan herhangi biri bütün sistemi sarsabilirdi. Örneğin Gottfried Wilhelm Leibniz'e göre Spinoza'nın sisteminin iç bağlantısı güçlü olmakla birlikte, kanıtlamalarının sunumu matematiksel bakımdan kusursuz değildi.

Spinoza Haziran 1663'te Lahey yakınındaki Voorburg'a yerleşti. Haziran 1665'e değin ilk tasarladığı biçimiyle *Ethica*'nın üç bölümünü tamamladı. Sonraki birkaç yıl boyunca, 1670'te Amsterdam'da imzasız yayımlanacak olan *Tractatus Theologico-Politicus* (İlahiyat ve Siyaset İncelemesi) üzerinde çalıştı. Bu yapıt büyük ilgi topladı ve sonraki yıllarda beş kez basıldı. Bu yapıtın amacı, "felsefe yapma özgürlüğünün içten bir dindarlıkla ve devletin huzuruyla bağdaşmakla kalmadığını, bu özgürlükten uzaklaşmanın kamu huzurunu ve hatta imanın kendisini yıkacağını göstermek"ti. Bu yapıt ayrıca Spinoza'nın, tarihsel yöntemi kutsal metinlerin yorumuna uygulamayı savunmakta zamanının çok ilerisinde olduğunu gösteriyordu.

Spinoza Mayıs 1670'te, ömrünün sonuna değin kalacağı Lahey'e yerleşti. İbranice dilbilgisi kitabı *Compendium Grammatices Linguae Hebraeae*'i yazmaya başladıysa da, onu tamamlamak yerine yeniden *Ethica* üzerinde çalışmaya başladı. Ama bu arada *Tractatus Theologico-Politicus* dinsel içeriği dolayısıyla ağır saldırılarla karşılaştı. Bu nedenle *Ethica* 1675'te tamamlandığında Spinoza, yazmaları yakın arkadaşlarına göndermiş olmasına karşın, kitabı yayımlamaktan vazgeçmek zorunda kaldı.

Bundan sonra siyasal sorunlar üzerinde yoğunlaşan Spinoza, yeni başladığı *Tractatus Politicus*'u (Siyaset İncelemesi) tamamlayamadı. 1675'te, bilim adamı ve filozof Ehrenfried Walter von Tschirnhaus, 1676'da da Leibniz ona konuk oldular. Spinoza'nın optik alanında otorite olduğunu öğrenen Leibniz ona bu konudaki bir incelemesinin kopyasını yollamış, Spinoza'nın bunun üzerine kendisine gönderdiği *Tractatus Theologico-Politicus*'tan çok etkilenmişti. Ama mercek ustalığını sürdüren Spinoza, artık, cam tozunun da etkisiyle gitgide ağırlaşan veremin ileri bir aşamasındaydı. 1677'de mirasçı bırakmadan öldüğünde müzayedeyle satılan az sayıda eşyasının arasındaki 160 kadar kitabın listesi günümüze ulaşmıştır.

Spinoza'nın dileğini yerine getiren bazı dostları yazmalarını gizlice basıma hazırladılar ve Amsterdam'daki bir yayıncıya gönderdiler. 1677'nin sonlarına doğru yayımlanan *Opera Posthuma* (Ölümünden Sonra Yapıtları), *Ethica*, *Tractatus Politicus* ve *Tractatus de Intellectus Emendatione* ile mektuplarından ve İbranice gramer kitabından oluşuyordu. *Stelkonstige reeckening van den*

regenboog (Gökkuşağı Üzerine) ve *Reeckening van kanssen* (Olasılığın Hesaplanması Üzerine) adlı metinler 1687'de birlikte yayımlandı.

18. yüzyıl boyunca bir ateist olarak görülen Spinoza, Almanya'da özellikle Lessing ve Goethe, İngiltere'de de Coleridge'in çabaları sonucunda saygınlık kazanmaya başladı. Spinoza 19. yüzyıl başlarından sonra meslekten felsefecilerce de yoğun olarak incelendi. Mutlak idealistlerden Marksistlere kadar pek çok düşünür onun yapıtında kendi öğretilerinin temellerini buldular. Deneyci filozoflar da Spinoza'nın metafizik yaklaşımını reddederken, onun bilgi kuramından ve psikolojisinden ayrıntılı sonuçlar çıkardılar.

spiral *bak.* sarmal

Spiranthes, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, dünyanın birçok yerinde ağaçlık ve çayırlarla kaplı alanlarda yetişen 300 kadar orkide türünün oluşturduğu cins.

Spiranthes spiralis
Joan E. Rahn—EB Inc.

Boyutları ve çiçeklerinin renkleri çok çeşitlilik gösteren *Spiranthes* türlerinin hemen hepsi uzunca bir sapın ucuna sarmal olarak dizilen çiçeklere sahiptir. Avrupa'ya özgü *S. spiralis* ile Kuzey Amerika'da yetişen *S. cernua* sonbaharda çiçeklenir.

Spirillum, *Spirillaceae* familyasından sarmal biçimli bakteri cinsi. İnsanda sodoku adlı hastalığa neden olan *Spirillum minus* adlı tür dışında tümü suda yaşar. Mikrobiyolojide gram negatif olarak sınıflandırılan hareketli sarmal biçimli bakterilerin her iki ucunda kamçı benzeri çıkıntılar vardır. En iri tür olan *S. volutans*'ın çapı 5-8 mikron (1 mikron = 10^{-6} metre), boyu 60 mikrondur.

Sağlıklı görünümlü fare ve sıçanların kanında yaşayan *S. minus* öbür kemiricilere, maymuna ve insana bulaşır.

Suda serbest yaşayan bazı türlerin *Aquaspirillum* ve *Oceanospirillum* adlı iki ayrı cinste toplanması önerilmiştir.

Spirit of Saint Louis, ABD'li pilot Charles A. Lindbergh'in(*) 20-21 Mayıs 1927'de New York - Paris arasında gerçekleştirdiği ilk kesintisiz tek kişilik okyanusaşırı uçuş sırasında kullandığı uçağın adı. Lindbergh'in uçuşu için gerekli parasal desteği Saint Louis'li (Missouri) bir grup işadamı sağlamış, bu nedenle uçağa "Saint Louis'nin Ruhu" anlamına gelen bu ad verilmiştir.

"Spirit of Saint Louis", bir "Ryan M2" uçağının üzerinde Lindbergh'in gereksinimlerini karşılayacak biçimde değişikliklerin yapılmasıyla gerçekleştirilen, tek motorlu ve üstten tek kanatlı "Ryan NYP" tipi bir uçaktı. Aslında beş yolcu taşıyabilecek biçimde tasarımlanmış olan pilot kabinine ek yakıt tankları yerleştirildi ve burun kaportası genişletilerek buraya bir rüzgâr kalkanı takıldı. Lindbergh dışarısını yalnızca yan camlardan görebiliyor, önünü ise bir periskopla gözlemliyordu. Uçakta herhangi bir radyo aygıtı bulunmuyordu. Uçağın hava soğutmalı "Wright Whirlwind" radyal motorunun maksimum gücü 237 BG'ye çıkarılmıştı. Toplam uzunluğu 8,4 m, kanat açıklığı 14 m olan uçağın yakıt sığası 1.800 lt (ek yakıt tankları ile birlikte), yüklüyken deniz düzeyindeki maksimum hızı saatte 200 km, erimi 6.600 km idi.

"Spirit of Saint Louis" uçuştan sonra bir gemiyle ABD'ye geri götürüldü. Havacılığa olan ilgiyi artırmak amacıyla ABD'nin pek çok yerinde bu uçakla gösteri uçuşları yapan Lindbergh, daha sonra uçağı Smithsonian Institution'a(*) bağışladı.

spiritual, Kuzey Amerika'da hem Siyahların, hem de beyazların söylediği İngilizce sözlü halk ilahisi.

Çadırlı vaaz toplantılarında (*camp meeting*) ve *revival*'larda (İncil öğretisini yaymak için yapılan toplantılar) okunan şarkılarla bazı başka ilahiler, beyazların *spiritual*'ları arasında yer alır. Bunlar çeşitli yollardan, özellikle de Mezmurlar'ın vaiz ve cemaat tarafından karşılıklı okunup tekrarlanmasından ortaya çıkmıştır. Bu uygulamanın geçmişi 17. yüzyılın ortalarına değin uzanır. Okuma yazma bilmeyenlerin çok olduğu yerlerde bir vaiz Mezmur sözlerini satır satır okur, cemaat de okunan her satırı bilinen bir melodiye uyarlayarak tekrarlardı. Yavaş bir tempoyla okunan melodi çeşitli geçiş notalarıyla ve grupettolarla (üç ya da dört notalık süsleme) doğaçlamalar yapılarak süslenirdi. Bu arada her şarkıcı kendi süslemelerini, kendine uygun gelen bir sesten başlayarak sürdürürdü. Bu söyleme biçimi bugün de, kıyıda köşede kalmış bazı kiliselerde hem Siyahların, hem de beyazların arasında sürmektedir.

Spiritual'ı oluşturan ikinci bir kaynak da (yalnızca Mezmur söylemenin tersine) ilahilerin seslendirilmesiydi. Bu, Metodizmin kurucusu John ve Charles Wesley gibi, İngiltere Kilisesi'ne karşı çıkan bazı ayrılıkçıların 18. yüzyılda yeniden başlattıkları bir uygulamaydı. Önce ilahiler yazılıyor, sonra bunların sözleri bilinen başka melodilere (çoğunlukla halk şarkılarına) uyarlanıyordu. Bu Evanjelik ilahilerin birçoğu sözlü gelenek içinde varlıklarını sürdürdü.

18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl ortalarına değin birkaç dinsel yeniden doğuş (*revivalism*) dalgası oluştu. Bunun sonucu ortaya çıkan çadırlı vaaz toplantıları ile *revival* törenlerinin en büyük özelliği, orada bulunanların dinsel şarkıları hiçbir ön hazırlık yapmadan hep birlikte söylemeleriydi. Bu şarkıların nasıl söylendiği bugün tam olarak bilinmiyor. Ama olasılıkla armonize edilmeden söyleniyor, melodi tiz erkek sesleriyle başlıyor, buna kadınlar bir oktav yukarıdan, baslar da bir oktav aşağıdan (ya da söyleyene rahat gelen bir aralıktan) katılıyordu. Belki zaman zaman çağrı ve yanıt biçiminde karşılıklı söylemeye dayanan bir kalıp kullanılıyor, melodiler de süslenerek söyleniyordu.

Şarkı sözleri, şarkıdan şarkıya geçen kıtalar ve nakaratlar içeriyordu. Gerek bunlarla, gerekse halk şarkılarından alınan küçük motiflerle doğaçlama olarak yeni şarkılar oluşturulabiliyordu. Bu tür şarkılar Vaat Edilmiş Topraklar'a dönmek, Şeytan'ın yenilmesi, günahlara karşı güçlenmek gibi temalar üzerine kuruluyordu; tipik nakaratları ise "Roll, Jordan" ve "Glory Hallelujah"ydı. Daha eskiden ortaya çıkıp gelenekleşmiş ilahiler de söyleniyordu. Şarkılar kulaktan öğreniliyor, ağızdan ağıza yayılıyordu. Ama birçoğu da biçim-nota yazım sisteminin (ABD'de ilahi kitaplarında kullanılan, seslerin portedeki yerlerine göre değil, nota başlarının biçimine göre gösterildiği bir notalama sistemi) kullanıldığı halk ilahi kitaplarına girmişti.

19. yüzyılda, kalıplaşmış Avrupa ilahileri ABD'ye girmeye başlayınca, kent kiliselerinde söylenen *revival spiritual*'ları ve öbür halk ilahileri gözden düştü. Bu tür *spiritual*'lar bugün sözlü geleneğin sürdüğü uzak yerlerde ve biçim-nota ilahi kitaplarının kullanıldığı cemaatler arasında hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Spiritual'dan doğan bir 17. yüzyıl biçimi de *gospel* şarkısıydı. "Bozulmamış" Avrupa müziğinden etkilenen *gospel*'lar özel olarak yazılmış sözler ve bestelenmiş melodilerle çalgı eşliğinde söyleniyordu. Ayrıca bunlar (halk ilahisinden farklı olarak) armonize edilmek üzere besteleniyordu.

Siyahların *spiritual*'ları çoğunlukla kırsal halk ilahilerinden gelişmişti. (Siyahlarla beyazlar aynı çadır toplantılarına katılıyorlardı ve belki de Siyahların şarkı söyleyiş tarzları *revival* şarkılarını etkilemişti.) Bu nedenle birçok Siyah *spiritual*'ı beyazların müzik geleneğinde de yer alır. Birçoğunda da dindışı Amerikan ve İngiliz halk müziklerindekine benzeyen melodilere rastlanır. *Spiritual*'da Avrupa müziğinden alınmış pentatonik ve majör dizili melodiler de özellikle belirgindir. Seslendirme, ses efektleri ve eşlik eden ritmin türü bakımından Siyahların *spiritual*'ları, beyazlarınkinden oldukça değişiktir. Siyahların *spiritual*'ları yalnızca ibadet sırasında değil, iş şarkısı olarak da söylenegelmiştir. İş şarkılarının sözleri çoğu zaman yapılacak somut işi betimler.

Spiritual müziğinde Afrika ve beyaz halk müziği öğelerinin bir karışımının ortaya çıktığına, Afrika müziğine özgü öğelerin beyaz ABD halk şarkısıyla kaynaştığına inanılmaktadır. Hem belirli bazı dizelerin ve notaların tek bir ses üzerinde söylenmesi, hem de çağrı ve yanıt kalıbı her iki müzikte de görülür. Birçok araştırmacı vokal üslupta ve karmaşık çok ritimli el çırpmalı eşliklerde açık bir Afrika etkisi bulmaktadır. Afrika geleneği çoksesli ve korolu şarkılarda da vardır. Ayrıca, genellikle *spiritual* ve el çırpma eşliğinde yapılan dinsel bir dans olan *ring shout* da Afrika kökenlidir.

Kuzeyliler Siyahların *spiritual*'larını İç Savaş'tan sonra tanıdılar. Bu *spiritual*'lar ya çoğunlukla müzik eğitimi görmüş koroların söylediği armonize edilmiş parçalar biçiminde gelişti ya da tam tersine (özellikle kırsal alanlarda ve bazı mezheplerde) olduğu gibi korundu.

Beyazların *gospel*'ları gibi Siyahların modern *gospel*'ları da *spiritual*'dan türemiştir ve çalgı eşliğinde söylenir. Nasıl *spiritual*, iş şarkısı ve *blues*'la yakından ilişkiliyse, Siyah *gospel* müziği de Siyahların dindışı müziğiyle yakın akrabadır; caz ritimleri içerdiği gibi, caz çalgılarıyla ve hem geleneksel el çırpma, hem de çoğu zaman dans eşliğinde söylenir. *Gospel* şarkıları genellikle bestesi olan parçalardır. Ama cazda popüler melodilerle doğaçlama yapıldığı gibi, kilise ayinlerinde de *gospel* melodilerinden doğaçlamalar yapılır.

spiroket, *Spirochaetales* takımının *Spirochaetaceae* familyasından sarmal biçimli bak-

terilerin ortak adı. Bazı spiroketler insanda frengi, frambezi ve dönüşümlü humma gibi hastalıklara neden olur. *Spirochaeta, Treponema, Borrelia,* ve *Leptospira* gibi cinsleri kapsar.

Mikrobiyolojide gram negatif olarak sınıflandırılan spiroketler hareketli, esnek yapılıdır; uzunlukları 3-500 mikron (1 mikron= 10^{-6} metre) arasındadır. Spiroketler hücre içi kamçıları (eksenel iplikçikler ya da eksenel telcikler) bulunması bakımından benzersiz organizmalardır. Her spirokette türüne göre 2-200'den fazla eksenel iplikçik bulunur. Her eksenel iplikçik bakterinin gövdesinde karşı kenara yapışarak hücre gövdesini sarmalar ve bir zarf içine kapatır. Türlerin hemen tümü sıvı içeren bir ortamda (örn. çamur, kan, lenf) yaşar.

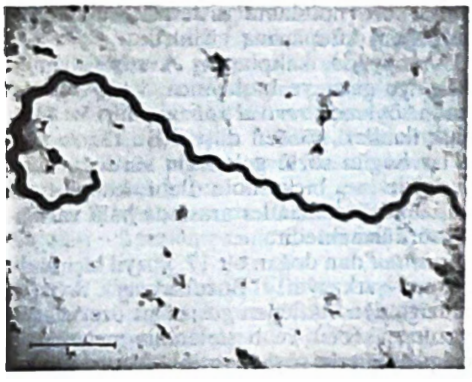

Spiroket (*Leptospira icterohaemorrhagiae*)
H. E. Morton ve T. F. Anderson, "The Morphology of *Leptospira icterohemorrhagiae* and *L. canicola* as Revealed by the Electron Microscope", *Journal of Bacteriology*, 1943

Tanımlanan beş cinsten *Treponema*'da frengi etkeni (*T. pallidum*) ve frambezi etkeni (*T. pertenue*) bulunur. *Borrelia* cinsinde bit ve kenelerle bulaştırılan ve dönüşümlü hummaya yol açan bakteriler (*B. recurrentis*), *Leptospira*'da ise insanda ve evcil hayvanlarda bulaşıcı sarılık ya da leptospiroza neden olan etken yer alır.

Spirochaeta cinsi çamurda ve suda, sıklıkla oksijensiz ortamda serbest olarak, *Criptispira* cinsi çiftçenetliler ve öbür yumuşakçalarda asalak olarak yaşar.

Spirotrichia (çemberkirpikliler), kirpikli tekhücreliler altsınıfı. Türlerin çoğunda kirpikler hücre yüzeyinde düzenli bir dağılım göstermez. Ağız bölgeleri çevresinde birbirleriyle kaynaşmış kirpikler membranel denen yapıları oluşturur. *Spirotrichia* altsınıfı beş takıma ayrılır. Bu takımlar hakkında bilgi için *bak.* Heterotrichida; Hypotrichida; Odontostomatida; Oligotrichida; Tintinnida.

Spitfire, başarısız bir eski modelin yeniden tasarımlanmasıyla II. Dünya Savaşı'nın en etkili avcı uçaklarından biri ve döneminin en hızlı savaş uçağı durumuna getirilen İngiliz avcı uçağı.

"Spitfire" 1938'de İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde (RAF) kullanılmaya başladığında alttan tek kanatlı bir uçaktı. Daha sonra üzerinde bazı değişiklikler yapılarak II. Dünya Savaşı'nda standart avcı uçağı, yüksek irtifa avcı uçağı, alçak irtifa avcı uçağı, avcı bombardıman uçağı ve fotokeşif uçağı olarak kullanıldı. Savaş sırasında geliştirilen "Spitfire"ların en son modellerinden biri olan "Spitfire XIV", 11.000 m yüksekliğe çıkabiliyor ve saatte 710 km hıza ulaşabiliyordu. Bu uçaklar 1944-45'te 300'den fazla Alman "V-1" füzesi düşürdü. Tek kişilik bir uçak olan ve iniş takımlarını içeri alabilen Spitfire, 20 mm'lik iki top ve 30,3 kalibrelik dört makineli tüfekle ya da 20 mm'lik dört top ve 50 kalibrelik iki makineli tüfekle donatılıyordu. Uçak her kanadın altında 115 kg, gövde içinde de 230 kg ağırlığında bomba taşıyabiliyordu.

Spithead, Manş Denizinde boğaz. Wight Adasının kuzeydoğu kıyısıyla İngiltere arasında geniş, derin ve korunaklı bir geçit oluşturur. Portsmouth limanına giden batı kesimi Spit Sand adını taşır. İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin büyük resmî teftişlerinin Cowes (Wight Adası) açıklarında yapılması nedeniyle İngiliz denizcilik tarihinde önemli yeri olan Spithead, İngiltere'nin en önemli ticari limanlarından Southampton Water'a girmek ya da çıkmak isteyen büyük gemiler için en güvenilir yolu oluşturur. Daha küçük bir suyolu olan Solent Boğazı(*) Spithead'in batı uzantısıdır.

Spitta, (Julius August) Philipp (d. 7 Aralık 1841, Wechold, Hannover - ö. 13 Nisan 1894, Berlin, Almanya), 19. yüzyılda önde gelen Alman müzikolog. J. S. Bach üzerine ilk kapsamlı yapıtı yazmıştır.

Göttingen'de öğrenim gördü. 1874'te Leipzig'de Bach Derneği'nin (Bachverein) kurulmasına katkıda bulundu. 1875'te Berlin Üniversitesi'nde müzik tarihi profesörlüğüne atandı. *Johann Sebastian Bach* (1873-80, 2 cilt) adlı araştırmasında Bach'ın yaşamı ile yapıtlarının dinsel ve teknik özelliklerini inceledi. Heinrich Schütz ve Dietrich Buxtehude'nin yapıtlarını başarıyla yayıma hazırladı. 1892'de Brahms, K. F. F. Chrysander ve başka kişilerle birlikte Alman bestecilerin çalışmalarını içeren *Denkmäler deutscher Tonkunst* (Alman Müziğinin Anıtları) adlı büyük diziyi gerçekleştirdi. Ayrıca, Chrysander ve Guido Adler ile birlikte ilk gerçek müzikoloji dergisi olan *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*'ı (1885-94; Üç Aylık Müzikoloji Dergisi) kurdu.

Spitteler, Carl (d. 24 Nisan 1845, Liestal - ö. 29 Aralık 1924, Luzern, İsviçre), zengin bir düş gücünün ürünü olan kötümser kahramanlık şiirleriyle tanınmış İsviçreli şair.

Rusya ve Finlandiya'da sekiz yıl özel ders verdi. Ülkesine döndükten sonra, ilk önemli yapıtı olan *Prometheus und Epimetheus* adlı mitolojik epik şiiri yazdı. Öğretmenlik ve gazetecilikle geçimini kazandığı sonraki yıllarda çeşitli edebi biçimlerde ürünler vermeyi sürdürdü. 1892'de, kendisine kalan bir miras sayesinde Luzern'e yerleşerek bütün zamanını edebiyata verdi.

İkinci önemli yapıtı olan *Der olympische Frühling* (1900-05; yb 1910; Olympos'ta Bahar) adlı epik şiiriyle 1919'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Yaşamının son yıllarında ilk yapıtını yeniden ele aldı. İlk biçiminden daha özlü bir anlatımla, *Der olympische Frühling* gibi uyaklı beyitlerle yeniden yazdığı yapıt, 1924'te *Prometheus der Dulder* (Sabırlı Prometheus) adıyla yayımlandı.

Spitteler'in bu iki yapıt dışındaki şiirleri orta dönemine aittir. Bunlar arasında, evrenle ilgili yedi mitolojik öyküden oluşan *Extramundana* (1883), *Balladen* (1896; Baladlar) ve *Literarische Gleichnisse* (1892; Edebi Meseller) adlı yapıtları ile *Schmetterlinge* (1889; Kelebekler) ve *Gras-und Glockenlieder* (1906; Çimen ve Çan Şarkıları) adlı lirik şiir dizileri sayılabilir. Düzyazı yapıtları arasında ise, çocukluk deneyimlerine dayanan *Die Mädchenfeinde* (1907; Kız Düşmanları) ile öbür yapıtlarına oranla üslubu biraz daha doğalcı sayılabilecek olan ve dramatik bir sonla noktalanan *Conrad der Leutnant* (1898; Teğmen Conrad) adlı öyküleri, ayrıca yaratıcı düş gücü ile orta sınıf değerleri arasında yaşadığı çatışmayı çarpıcı biçimde yansıtması bakımından psikanalizin gelişimini etkileyen *Imago* (1906) adlı romanı yer alır. Spitteler'in ayrıca *Lachende Wahrheiten* (1898; Gülen Gerçekler) adlı bir deneme kitabı, aralarında *Meine frühesten Erlebnisse*'nin de (1914; İlk Deneyimlerim) bulunduğu birkaç yaşamöyküsü ve I. Dünya Savaşı'nı yalnızca Almanya açısından değerlendiren tek yanlı görüşlere karşı çıktığı "Unser Schweizer Standpunkt" (1914; Biz İsviçrelilerin Bakış Açısı) adlı bir siyasal broşürü vardır.

Spitz, Mark (Andrew) (d. 10 Şubat 1950, Modesto, California, ABD), ABD'li yüzücü. Bir Olimpiyat'ta (1972, Münih) yedi altın madalya kazanan ilk sporcudur.

Yüzme takımının kaptanlığını yaptığı Bloomington'daki Indiana Üniversitesi'ni 1972'de bitirdi. Spitz 1968 México Olimpiyat Oyunları'nda 400 m ve 800 m serbest bayrak yarışlarında iki altın madalya kazandı. 1972 Olimpiyat Oyunları'nda ise katıldığı dört bireysel yarışmanın hepsinde de dünya rekoru kırarak birinci geldi. Bunlar 100 m ve 200 m serbest (51,2 sn ve 1 da 52,8 sn) ile aynı mesafelerdeki kelebek (54,3 sn ve 2 da 0,7 sn) yarışlarıydı. Ayrıca 400 m ve 800 m serbest bayrak ile 400 m karışık bayrak yarışlarında dünya rekorları kırarak birinci olan ABD erkek yüzme takımında yer aldı; böylece üç altın madalya daha kazandı. Bu rekorların hepsi sonradan kırılmıştır.

Spitzweg, Carl (d. 5 Şubat 1808, Münih - ö. 23 Eylül 1885, Münih), Biedermeier üslubunun(*) Almanya'daki en tipik temsilcisi kabul edilen ressam.

Ressamlığa başladığı 1833'e değin eczacı ve gazete ressamı olarak çalıştı. Avrupa'nın birçok yerini dolaşmasına karşın, konularını hep yerel bir anlayışla seçti. Çoğu kez küçük kasabalarda yaşayan uyumsuz insanları, sokak çalgıcılarını, postacıları, gece bekçilerini ve vedalaşan âşıkları çizdi. Resimlerinde yumuşak ve sevecen bir hava olmakla birlikte, ışık-gölge, kompozisyon ve ayrıntılarda denetimli bir yaklaşımı benimsemiştir.

splenit *bak.* dalak iltihabı

splenomegali *bak.* dalak büyümesi

Split, İtalyanca SPALATO, Hırvatistan'da, Dalmaçya bölgesinin başlıca kenti. Aynı zamanda bir liman ve sayfiye merkezidir. Üzerine kurulduğu yarımadanın güney kıyısında derin ve korunaklı bir liman vardır.

İS 305'te tahttan çekilen İmparator Diocletianus'un ölene değin (İS 313) yaşadığı Diocletianus Sarayı(*), Split'in "Eski Kent" denen kesiminin çekirdeğini oluşturur. Sarayın kalın duvarlarının içinde kalan alan, yapının inşa edildiği tarihten (İS 295-305) başlayarak sürekli bir yerleşme alanı oldu. Saray, 615'te Salona'yı (Salonae) yağmalayan Avarların akınları sırasında büyük hasar gördü. Önce adalara kaçan Salonalılar yaklaşık 620'de geri dönerek sarayın yıkıntılarının içine sığındılar. Sarayın duvar ve sütunlarından yararlanılarak kurulan bu küçük yerleşmeye Spalatum adı verildi.

Split 812'den sonra önemli bir Bizans kenti durumuna geldi. 998'de Venediklilerin, 1069'da Hırvatların saldırısına uğradı. 1105'te Macaristan-Hırvatistan'ın egemenliğini tanıdı ve aralıklarla rakibi Trogir'le savaştı. Daha sonra Venedik (1420-1797), Avusturya (1797-1808) ve Fransa'nın (1808-

13) yönetimi altında kalan kent, 1813'te yeniden Avusturya'nın eline geçti. 1918'de ise Yugoslavya'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı sırasında liman tesisleri Almanların ve Müttefiklerin hava saldırıları sonucu yerle bir olduysa da, Eski Kent çok az hasar gördü.

Split'in ilk piskoposu tarafından 653'te katedrale dönüştürülen, Eski Kent'teki Diocletianus Anıtmezarı, güzel freskleri, mermer vaaz kürsüsü ve romanesk üsluptaki oymalarıyla dikkat çeker. Jüpiter Tapınağı eski bir tarihte vaftizhaneye dönüştürülmüş ve 14-15. yüzyıllarda buna romanesk bir çan kulesi eklenmiştir. Eski saray duvarlarının içindeki Roma, ortaçağ, Rönesans ve barok dönemlerinden kalma yapılar koruma altına alınmıştır. Katedral ve vaftizhane bugün de kullanılmaktadır. Kentte Hırvat heykelci Ivan Meštrović'in yapıtlarının sergilendiği bir sanat müzesiyle bir silah müzesi vardır. Venediklilerden kalma gotik belediye binası ise etnografya müzesi yapılmıştır.

Hırvatistan kıyılarının merkezinde yer alması ve ülkenin kuzey kesimleriyle demir ve

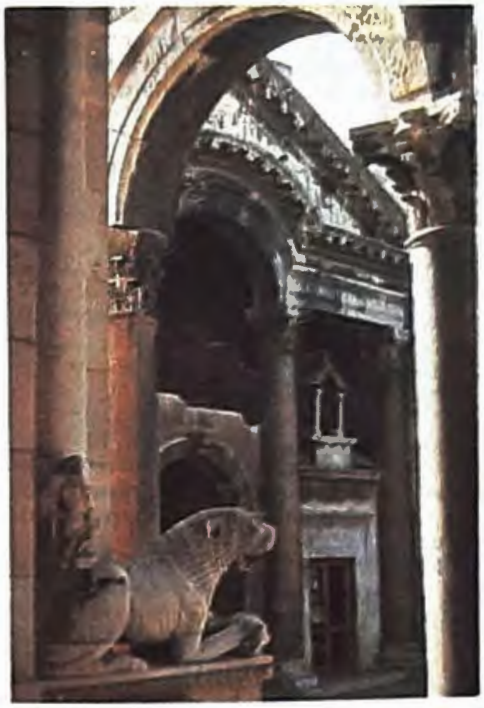

Split'teki Diocletianus Sarayı'nda imparator dairesinin girişi, Hırvatistan
D. Waugh: Peter Arnold, Inc.

kara yolu bağlantısının bulunması, Split'e büyük ticari önem kazandırmıştır. Hırvatistan'ın ikinci büyük limanı olan Split limanında büyük bir tersane vardır. Liman tesisleri Fiume'nin (Rijeka) İtalya'nın egemenliği altında olduğu 1924-45 arasında genişletilmeye başlamıştır. Kentin sanayisi plastik, kimyasal madde, alüminyum ve çimento üretimine dayalıdır. Adriya Denizindeki adalarla feribot bağlantısı olan Split'teki uluslararası havalimanı 1962'den sonra genişletilmiştir. Kentte bir üniversiteyle (1974) bir okyanusbilim enstitüsü vardır. 1980 Akdeniz Oyunları için yeni bir spor kompleksi inşa edilmiştir. Nüfus (1991) belediye, 206.559.

Spock, Benjamin (McLane) (d. 2 Mayıs 1903, New Haven, Connecticut, ABD), ABD'li pediatri uzmanı. Anne babaların anlayışlı ve esnek olmaları gerektiğini vurgulayan *Common Sense Book of Baby and Child Care* (1946; *Bebek ve Çocuk Bakımı*, 1972/*Çocuk Bakımı*, 1985) adlı yapıtı bütün zamanların en çok satan kitapları arasına girmiştir.

Columbia Üniversitesi'nden tıp diploması aldı. New York Psikanaliz Enstitüsü'nde altı yıl öğrenim gördü. New York kentinde pediatri uzmanı olarak çalıştı. Çeşitli üniversitelerde psikiyatri ve çocuk gelişimi üzerine dersler verdi. Kendini bütünüyle savaş karşıtı çalışmalara vermek için Batı Yerleşme Bölgesi Üniversitesi'ndeki (Cleveland) görevinden (1955-67) ayrıldı. ABD'nin Vietnam'da yürüttüğü savaşa şiddetle karşı çıktığından hakkında dava açıldı. Gençleri askere gitmeyi reddetmeye teşvik ettiği gerekçesiyle hüküm giydi; bu ceza daha sonra temyiz edildi. 1972'de savaş karşıtı Halk Partisi'nin başkan adayı oldu. Öbür yapıtları arasında *A Baby's First Year* (1955; J. Reinhart ve W. Miller ile birlikte, Bebeğin İlk Yılı), *Dr. Spock Talks with Mothers* (1961; *Genç Anneye Öğütler*, 1978), *Caring for Your Disabled Child* (1965; Özürlü Çocuğun Bakımı), *Raising Children in a Difficult Time* (1974; Zor Günlerde Çocuk Büyütme), *Decent and Indecent: Our Personal and Political Behaviour* (1970; Doğru ve Yanlış: Kişisel ve Siyasal Davranışımız) ve *A Young Person's Guide to Life and Love* (1970; Gençlere Yaşam ve Sevgi Rehberi) sayılabilir.

spodosol, serin, nemli, ormanlık alanlarda rastlanan, kül grisi renkli asidik toprak tipi. Çoğunlukla kumsu ana malzemelerin üzerinde oluşan spodosolların verimlilikleri düşük, su depolama sığaları sınırlıdır. Bu tür toprakların bulunduğu yerlerde genellikle ağaçlar kesilerek arazi tarıma açılır. Kuzey Amerika ile Asya ve Avrupa'nın kuzeyindeki tundraların kenar kesimlerinde geniş spodosol alanlarına rastlanır. Bu toprakların tanıtıcı özelliği, organik madde, alüminyum ve demirden oluşan biçimsiz malzemelerin yığıştığı yüzeyaltı katlarıdır. Bol miktarda gübre ve kireç kullanımıyla bu topraklarda tahıl, patates, üzümsü meyveler ve yemlik mısır yetiştirilir.

spodümen, TRİFAN olarak da bilinir, lityum alüminyum silikat ($LiAlSi_2O_6$) yapısında,

Bir spodümen örneği
Hamdi Mengi

önemli bir lityum cevheri ve seramik malzeme kaynağı olan piroksen minerali. Genellikle lityum içeren granit pegmatitlerde bulunur. Pırıltılı ve camsı türleri yarı değerli taş olarak kullanılır. Başlıca türleri, zümrüt yeşili renkli hidenit ve pembe ya da leylak renkli kunzittir.

Spohr, Louis, asıl adı LUDWIG SPOHR (d. 5 Nisan 1784, Braunschweig - ö. 22 Ekim 1859, Kassel, Hessen), Alman kemancı, besteci ve orkestra şefi. Kompozisyonları Alman müziğinde romantik dönemin erken aşamasının özelliklerini taşır.

Mozart'ın partisyonlarını inceleyerek kendi kendine kompozisyon öğrendi. Braunschweig orkestrasının yöneticisinden ve 1802'de Franz Eck'ten keman dersleri aldı. Eck'le birlikte Rusya turnesine, Niccolò Paganini ile birlikte de İtalya turnesine katıldı. 1817'de Frankfurt am Main'daki operanın orkestra şefliğine getirildi. 1821'de Kassel'de sarayın orkestra şefliğine atandı. Sonraki yıllarda siyasal konulardaki radikal tutumu nedeniyle yanında çalıştığı Hessen-Kassel elektörünün tepkisini uyandırdı ve 1857'de emekliye ayrılmak zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra sol kolu kırıldı ve bir daha keman çalamadı.

Spohr, döneminin yenilikçi bestecilerinden Weber'in çalışmaları ve Beethoven'ın son dönem yapıtlarının yerine daha çok Wagner'in müziğine ilgi duyarak onun *Der fliegende Holländer* (*Uçan Hollandalı*) ile *Tannhäuser*'ini yönetti. Bestelediği 11 opera arasında, ilk Alman romantik operalarından olan *Faust* (1816) ile *Jessonda* sayılabilir. Dokuz senfonisinden en başarılı olanı *Die Weihe der Töne* (Sesin Kutsanması) adlı dördüncüsüdür. Ayrıca 15 keman konçertosu, 34 yaylı çalgılar dörtlüsü, dört çift yaylı çalgılar dörtlüsü ve bir de dokuzlusu vardır. Kassel'de 1949'da yapıtlarından bir seçkinin yayımı başlamış, 1954'te müziklerini tanıtmak amacıyla Spohr Derneği kurulmuştur.

Spokane, ABD'de, Washington eyaletinin doğu kesimindeki Spokane ilinin (*county*) merkezi (1879) kent. Spokane Irmağının oluşturduğu çavlanın yakınında yer alır. 1871'de kurulan ve planı 1878'de çizilen yerleşmeye yörede yaşayan Spokan Yerlilerinin adı verildi (Spokane Falls). Kuzey Pasifik Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra tüzel kimlik kazanan kent (1881), bol su kaynakları ve zengin hinterlandı sayesinde bir ticaret ve taşımacılık merkezi haline geldi. 1889'da çıkan bir yangında kentin büyük bölümü yandı. Sonradan yeniden inşa edilen kent, 1900'de bugünkü adıyla ikinci kez tüzel kimlik kazandı. Bu dönemde kentte kereste, metal ve gıda işleme sanayileri kuruldu. Yakındaki Coeur d'Alene maden yataklarının işletmeye açılması ve Büyük Coulee Barajı projesinin tamamlanması (1941) kentin gelişimine hız kazandırdı. II. Dünya Savaşı sırasında Spokane Hava Kuvvetleri Üssü ile alüminyum ergitme ve haddeleme tesislerinin kurulması kent ekonomisini daha da güçlendirdi. 1974 Dünya Fuarı (Expo'74) kentteki Riverfront Parkı'nda düzenlendi.

Kentteki yükseköğretim kurumları arasında Gonzaga Üniversitesi (1887), Fort Wright College (1907), Whitworth College (1890) ve iki *community college* bulunur. Kent, Spokane Dağındaki (1.793 m) dinlence yerleriyle Colville ile Kaniksu ulusal ormanlarına giden yolun üzerindedir. Nüfus (1990) kent, 177.196; metropoliten alan, 361.364.

Spoleto, Latince SPOLETIUM. İtalya'nın orta kesimindeki Umbria yönetim bölgesinde, Perugia iline bağlı kent ve başpiskoposluk bölgesi. 4. yüzyılda piskoposluk bölgesi haline getirilen kent Got savaşlarında önemli rol oynadı. Yaklaşık 570'te bir Lombard düklüğü oldu. Bu tarihten, özerkliğini büyük ölçüde yitirdiği 8. yüzyıl sonlarına değin İtalya'nın en önemli kentleri arasında yer aldı. 1860'ta İtalya Krallığı'na katıldı.

Spoleto'da Roma döneminden ve daha önceki dönemlerden kalma sur kalıntılarının yanı sıra bir Roma tiyatrosu, bir amfitiyatro, bir köprü ve yanında yıkık bir tapınak bulunan bir Drusus kemeri (İS 23) vardır. 1355-64 arasında inşa edilen kale ile 1198'de kutsanan ve 1634-44 arasında büyük bölümü yeniden inşa edilen katedral bir tepenin yamacında, ortaçağ kentine egemen konumdadır. Ortasında Solsternus'un 1207'de yaptığı bir mozaikle sekiz gülpencere bulunan katedralde, Filipo Lippi ve öğrencilerinin yaptığı Meryem'in Taç Giymesi'ni konu alan görkemli bir fresk ile Lippi'nin mezarı yer alır. İnce bezemeleriy-

le dikkati çeken S. Salvatore Kilisesi'nin 5. yüzyıldan kaldığı öne sürülmekle birlikte, kilise büyük olasılıkla 8. yüzyıl sonlarında yapılmıştır. Zeytin üretilen geniş bir tarım bölgesinin merkezi olan Spoleto'da bazı hafif sanayi kuruluşları da yer alır. 1958'den bu yana her yıl İki Dünyanın Festivali adlı tiyatro ve müzik şenliği düzenlenmektedir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 37.972.

spondeios, klasik şiirde iki uzun heceden (İngiliz şiirinde iki vurgulu heceden) oluşan ayak. Ölçüye adını veren Yunanca *spondeios* terimi, tanrılara içki sunma ayini sırasında çalınan melodilerdeki iki uzun notayı belirtir.

spondilit, OMUR İLTİHABI olarak da bilinir, bir ya da daha çok omurun iltihabı. Birçok değişik biçimi olan spondilitin en sık görülen türleri ankilozan spondilit, hipertrofik spondilit ve verem spondilitidir.

Behterev spondiliti, biçim bozucu spondilit ya da Marie-Strümpell artriti adları da verilen ankilozan spondilit, en çok genç erkeklerle ergenlik çağındaki erkek çocuklarda görülen ve doku yıkımıyla birlikte giden bir omurga hastalığıdır. İlk belirtisi kronik bir bel ağrısıdır. Hastalık ilerledikçe eklemlerde sertleşme ve hareketlerde sınırlanma, romatoit artritten ayırt edilmesi çok güç eklem şişmeleri, eklemlerde kaynaşma (ankiloz) ve biçim bozuklukları ile kansızlık gibi belirtiler görülür. Tedavi romatoit artritte olduğu gibidir ve steroit olmayan iltihap bastırıcı ilaçlar kullanılır.

Omurga osteoartriti olarak da bilinen hipertrofik spondilit daha çok 50 yaşından büyük insanlarda görülen ve doku yıkımıyla giden bir hastalıktır. Omurlar arasındaki diskin yıkıma uğraması ve omur gövdelerinde dikenler oluşumu dikkat çekicidir. Tedavide dinlenme, sıcak uygulanması ve orta derecede hareketlerle yapılan egzersizler önerilir.

Pott hastalığı ya da omurga veremi adı da verilen verem spondiliti genellikle bir çocukluk hastalığıdır. Omurganın *Mycobacterium tuberculosis* saldırısına uğramasıyla başlar, omurların yumuşaması ve çökmesi sonucunda kamburluk biçiminde bozuklukların oluşumuna neden olur. Omurilikten çıkan sinirlerin tutulduğu olgularda katılaşma biçiminde felçler gelişebilir. Verem etkenine karşı ilaçlar ve omurgayı destekleyen ortopedik bakım önlemleriyle tedavi edilir.

spondiloz, omurların çevresinde normal dışı kemik oluşumu ve omurlar arasındaki eklemlerin hareketliliğini azaltan, iltihaplı olmayan ve doku yıkımı ile giden omurga hastalığı. Daha çok yaşlanma ile ilgili olan spondiloz, erkeklerde kadınlardan daha sık görülür. Hastalık belirtileri oldukça yavaş başlar, ama tedavi edilmediğinde kısa sürede sakatlığa kadar ilerleyebilir, vücudun tutulan alanlarında kısmi felçler, hareket sınırlanması ve ağrılar görülür. Bel ve boyun omurları göğüs omurlarından daha fazla tutulurlar, çünkü göğüs omurlarının eğriliği tutulan omurların omuriliğe zarar vermesini önler. Bel omurlarını tutan spondiloz ile boyun omurlarını tutan spondiloz genellikle aynı kişide, aynı anda görülür.

Spondilozda hem hipertrofik doku yıkımına bağlı değişiklikler (aşırı kemik büyümesi), hem de tepkisel osteoartrit (kemik-eklem iltihabı) görülür. Omurlar arasındaki aralığı daraltan osteoartrit, omurilikten çıkan sinirlerin sıkışmasına neden olur, bu durum normal dışı gelişen kemik büyümesinin omurilik boşluğunu daha da daraltmasıyla giderek ilerler. Omurlar arasındaki eklemlerin kaçınılmaz olarak birleşmesi, eklem bağlarının kemikleşmesi ya da osteoartroz nedeniyle oluşan kemiklerin birleşmesinin sonucudur.

Bel spondilozu, bacak ağrılarını ve felçleri düzeltmek üzere, sıkışan sinirlerin üzerindeki bası cerrahi yoldan kaldırılarak tedavi edilir; bununla birlikte ameliyattan sonra yine de bir miktar bel ağrısı görülebilir. Orta derecede ve karmaşık olmayan spondiloz olguları dinlenme ve çekme tedavisi ile düzelebilir; ama daha ağır boyun belirtileri olan hastalar ancak cerrahi yoldan basının kaldırılması ile rahatlarlar.

Spontini, Gaspare (Luigi Pacifico) (d. 14 Kasım 1774, Maiolati - ö. 24 Ocak 1851, Maiolati, Papalık Devletleri), İtalyan besteci ve orkestra şefi. İlk operalarında, özellikle de başyapıtı sayılan *La vestale*'de (1807; Vesta Rahibesi) Napoléon döneminin ruhunu yansıtmış, Christoph Gluck ile Richard Wagner'in operaları arasında bir köprü oluşturmuştur.

1791'de Napoli'deki Pieta dei Turchini Konservatuarı'na girerek Sala, Tritto ve Tarantino'dan ders aldı. İlk operası *Li puntigli delle donne* (Kadınların İnatçılığı) 1796'da Roma'da sahnelendi. Bu yapıtının başarılı bulunması üzerine Roma'da komik operalar yazmayı sürdürdü. Bunların en ünlüsü *L'eroismo ridicolo*'ydu (1798; Gülünç Kahramanlık). Daha sonra Paris'e taşınan Spontini orada *Milton* (1804) ile kendini gösterdi. Fransız bestecilerin etkisiyle yazdığı *La vestale*, adlı dramatik kompozisyonu ile Avrupa çapında ünlendi. 1810'da Theatre de l'Imperatrice'in orkestra şefi oldu, ama iki yıl sonra Prusya kralı III. Freidrich Wilhelm'in çağrısı üzerine Berlin'e giderek orada müzik yöneticiliği görevini üstlendi. Wilhelm'in Haziran 1840'taki ölümünden hemen sonra, başarısız olduğu gerekçesiyle Berlin Kraliyet Operası'ndaki görevinden alındı.

Öbür önemli operaları arasında *La finta filosofa* (1799; Sözde Kadın Filozof), *La fuga in Maschera* (1800; Maskeli Kaçış), *Olympie* (1819), *Nurmahal* (1822), *Alcidor* (1825) ve *Agnes von Hohenstaufen* (1829) sayılabilir.

spor, başka bir üreme hücresi ile birleşmeksizin yeni bir birey oluşturabilen üreme hücresi. Sporlar bu özellikleriyle, birbirleriyle birleşerek yeni bir birey oluşturan eşey hücrelerinden (gamet) ayrılır. Sporlar canlıların eşeysiz üreme, gametler ise eşeyli üreme hücreleridir. Sporlar başlıca bakteriler, mantarlar ve bazı yeşil bitkiler tarafından oluşturulur.

Bakteri sporları genellikle, koşulların uygun olmadığı dönemlerde uzun bir dinlenme evresine girer. Oldukça dayanıklı olan bu hücreler, çok uzun yıllar hiçbir etkinlik göstermeksizin dinlenme evresinde kaldıktan sonra bile çimlenme yeteneğini korur.

Mantar sporlarının tohumlara benzer bir işlevi vardır. Mantarların üreme organlarında üretilen ve çevreye saçılan sporlar nem, sıcaklık ve besinsel açıdan uygun koşulları bulduğunda çimlenerek yeni mantarlar oluşturur.

Yaşam çevrimleri eşeyli ve eşeysiz iki evreden oluşan yeşil bitkilerde sporlar eşeysiz üreme hücreleri olarak rol oynar. Yani sporofit (eşeysiz) bitki tarafından oluşturulan sporlar daha sonra gametofit (eşeyli) bitkileri üretir. Algler, ciğeryosunları, yaprakyosunları ve eğreltiotları gibi tohum içermeyen bitkilerde sporlar çok belirgindir. Spor taşıyan organlar genellikle bu tip bitkilerin yapraklarının alt yüzünde bulunur. Göl ve bataklık kenarlarında yetişen bitkilerin sporları su aracılığıyla taşınır. Bazı bitkilerde ise sporlar spor keselerinin patlaması sonucu rüzgârlarla çevreye yayılır.

Tohumlu bitkilerde sporlar çok daha az belirgindir. Ana bitkiden çevreye saçılmayıp bulundukları yerde çimlenerek, tümüyle sporofite bağlı mikroskopik gametofitler oluştururlar. Açıktohumlular ile kapalıtohumlularda iki tip spor oluşur: Erkek gametofitleri veren mikrosporlar ve dişi gametofitleri üreten makrosporlar.

spor, belirli ölçüde fiziksel güç ve beceri gerektiren yarışmalı ve eğlenceli etkinlikler. Önceleri spor kavramı, boş zamanları değerlendirmeye yönelik balıkçılık, avcılık ve atıcılık gibi açık hava etkinliklerini, belirlenmiş kurallara göre bireyler ya da takımlar arasında yapılan düzenli atletik yarışmalardan ayırmak için kullanılırdı.

Sporun ne zaman başladığını belirlemek olanaksızdır. Çocukların kendiliğinden yarışmadıkları ya da güreşmedikleri bir oyun bulmak zordur. Ama yetişkinler arasında, fiziksel yarışmaya dayanan ve kendi başına bir amaç taşıyan karşılaşmaların ortaya çıkışı sporun başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Tarihöncesinde avcıların avlanmaya bir spor olarak bakıp bakmadıkları bilinmemektedir. Ancak antik toplumlarda avcılık becerisinin bir soyluluk ölçüsü sayıldığı kesindir. Arkeolojik bulgular eskiden Çin'de top oyununun yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Ama bunlar da bir spor karşılaşmasından çok bir eğlence ve beden eğitimi niteliğindedir.

Spor Eski Mısır'da oldukça yaygındı. Firavunlar avda yeteneklerini göstermeye çalışır, güçlerini sınadıkları ok atma gösterileri yaparlardı. Ayrıca zıplama, güreş, top oyunları ve sopa dövüşleri de ilgi gören sporlardı.

Girit'te genç kız ve erkekler akrobatik yeteneklerini boğalara karşı sınarlardı. Bunun bir spor mu, yoksa dinsel bir tören mi olduğu açıklık kazanmamıştır. Sporun modern toplumdan önce en belirgin olarak ortaya çıktığı yer ise Yunanistan'dır. Homeros'un *Ilyada*'sının 23. kitabında Patroklos'un ölümü üzerine cenaze oyunları biçiminde yapılan sporlardan söz edilir. *Odysseia*'da anlatılan oyunlar ise sportif amaçlar taşıyan dindışı karşılaşmalardır. Eski Yunan kültürü hem dinsel, hem de dindışı sporları içerir.

Sporla dinsel törenlerin birleştiği en ünlü düzenleme, İÖ 776'da yapıldığı saptanan, ama çok daha önce başladığı sanılan Olimpiyat Oyunları'dır(*). Zeus onuruna Olympia'da düzenlenen bu oyunlardan başka Apollon adına Delphoi'de ve ayrıca Korinthos ile Nemeia'da da oyunlar düzenleniyordu. Bu dört düzenlemeye *periodos* denirdi. Bu yarışmalarda başarılı olan atletler şiirlere konu olur, heykelleri dikilir ve maddi olarak ödüllendirilirdi. Her kentin, *gymnos* adı verilen çıplak atletlerin çalıştığı bir *gymnasion*'u vardı. Militarist Sparta dışında Yunanlı kadınlar Olimpiyat Oyunları'na katılamaz, Demeter'in rahibeleri dışında izleyici olarak da bulunamazlardı. İS 2. yüzyıl gezgini Pausanias'ın yazdığı, Hera adına düzenlenen kadın yarışlarının pek bir önemi yoktu.

Araba yarışlarının en tutulan spor olduğu Eski Roma ve Bizans dönemlerinde spor daha çok savaşa hazırlıklı olma bağlamında ele alınıyordu. Koşu ve disk atmadan çok boks, güreş, mızrak atma sporlarına önem veriliyordu. Eski Yunan oyunlarına ilgi daha çok Hadrianus döneminde (İS 117-138) başladı.

Roma'da Circus Maximus'ta yapılan araba yarışları 250 bin kadar izleyici çekiyordu. Yunan stadyumlarından geliştirilen *circus*

ya da hipodromlarda yapılan araba yarışlarında, ekipler "maviler", "yeşiller" gibi takımlar oluşturur ve kazandıkları yarışların kayıtları bugünkü rekorlar gibi tutulurdu.

Gladyatör dövüşleri ise İÖ 264'te Etrüsk cenaze oyunlarından geliştirilmişti. Araba yarışlarının dörtte biri kadar izleyici çeken bu karşılaşmalar, insanın insanla dövüştüğü *munera* ve insanın hayvanla dövüştüğü *venationes* olarak ikiye ayrılırdı. Özgür insanların da katıldığı dövüşlerde, Neron yönetimi sırasında İS 63'te kadınlar da yer almaya başladı. Gladyatör dövüşleri Hıristiyanların tepkisi üzerine İS 5. yüzyıl başlarında ortadan kalktı.

Ortaçağda spor daha az düzenli yapılıyordu. Panayırlar ve mevsimlik şenliklerde erkekler kayaları ya da tahıl çuvallarını kaldırma yarışmaları yapar, kadınlar ise koşardı. Köylülerin en gözde sporu bekâr erkeklerin evli erkeklerle ya da bir köyün başka bir köyle karşılaştığı ve her türlü hareketin serbest olduğu bir tür top oyunuydu.

Ortaçağın ve Rönesans'ın kentlileri ise ok atma yarışlarıyla eğlenirlerdi. Bu yarışları izleyen daha alt kesimden insanlar arasında koşu, sıçrama ve güreş karşılaşmalarına da rastlanırdı.

1992'de İspanya'nın Barselona kentinde yapılan Yaz Olimpiyatları'nın açılış töreni
ABC AJANSI

Soyluların gözde sporları, avcılığın yanı sıra şövalyelerin katıldığı turnuvalardı. Şövalyelerin at üzerinde kargılarıyla rakiplerini devirmeye çalıştıkları bu turnuvalar aynı zamanda savaşma yeteneklerini gösterdikleri bir alandı. Kazananlar ödülün yanı sıra yeniklerden fidye alırdı. 12. ve 16. yüzyıllar arasında öteki dövüş biçimlerinin de uygulanmasıyla, bu turnuvalar oldukça kanlı bir biçim aldı.

Rönesans'la birlikte spor bütünüyle dindışı bir etkinlik oldu. Hümanistlerin sporu bir beden eğitimi aracı olarak görmeleri, yarışma yanını gölgeledi. 15. ve 16. yüzyıllarda, sporda uyumlu hareketler ve estetik öne çıktı. Atların yetiştirilmesinde hız ve dayanıklılıktan çok zarif hareketlere önem verilmeye başladı. Eskrim bile bir sanat biçimi olarak ele alındı. Floransa'da oynanan ve bugünkü futbola benzeyen *calcio* (tekme) oyuncuların zarif hareketleri açısından değerlendirildi.

Bugünkü biçimiyle spor ilk kez 17. yüzyılda, İngiltere'de görüldü. Restorasyon döneminde ve 18. yüzyılda kriket örgütlü biçimde yayıldı. Değişik güçteki sporcuların aynı yarışta yer almalarını engellemek için yaşa ve ağırlığa göre kategoriler oluşturuldu. Yaygınlaşan bir başka spor da 1867'de kuralları yeniden düzenlenen bokstu.

18. ve 19. yüzyıllarda çok farklı spor dalları gelişti; kuralları standartlaştırmak amacıyla birçok ulusal örgüt kuruldu. Gelişen kentler ve kent mahalleleri arasında rasgele yapılan karşılaşmaları düzene koymak için ligler oluşturuldu. İngiltere'de Futbol Birliği (FA) 1863'te kuruldu, bunu 1880'de Amatör Atletizm Birliği'nin (AAA) kuruluşu izledi. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ise 1894'te kuruldu ve iki yıl sonra ilk modern Olimpiyat Oyunları yapıldı. Modern sporlar özellikle İngiltere ve ABD'den dünyaya yayıldı. Emperyalizm çağında ise Avrupa ülkeleri ve ABD, Afrika'nın ve Asya ülkelerinin bir bölümünün geleneksel sporlarını bastırarak buralara modern sporları soktular.

Modern sporlara geçişin ardında kusursuzluğu arayan Sanayi Devrimi yatıyordu. En üst dereceye ulaşma tutkusu "rekor" kavramını ortaya çıkardı. Spor, 20. yüzyıl toplumunun temel değerleri olan laikliği, uşçuluğu, uzmanlaşmayı, bürokrasiyi, ölçme ve derecelendirmeyi yansıtır oldu. Birçok düşünür ve toplumbilimci modern sporu sanayi kapitalizminin bir ürünü olarak kabul etti. Kapitalizm televizyon ve öteki iletişim araçlarını da kullanarak sporu pazarlanabilen bir mal haline getirdi. Boş zamanların artması da spor izleyicilerinin ve tüketicilerinin sayısının görülmemiş ölçüde çoğalmasına yol açtı.

Modern sporlar İngiltere'de ortaya çıkarken, modern beden eğitimi 18. yüzyıl sonuyla 19. yüzyıl başında Almanya'da ve İskandinav ülkelerinde gelişti. Ama jimnastik, bir yarışma biçimini alana değin uluslararası ilgi görmedi. Sporun ticarileşmesi karşısında amatörlük kavramı ortaya atıldı ve Olimpiyat Oyunları'na spordan gelir elde etmeyen amatör oyuncuların katılması kararlaştırıldı. Ama en iyi dereceye ulaşma çabası geniş bir yatırım ve yoğun bir çalışma gerektirdiğinden, başka bir işle uğraşmayıp büyük paralar kazanan "amatör" atletler ortaya çıktı. Amatörlük ve profesyonellik arasındaki ayrım 20. yüzyıl sonunda spor dünyasındaki en önemli tartışma konusuydu.

Spor Âlemi, 1919-29 yıllarında İstanbul'da yayımlanan haftalık spor dergisi. Türkiye'de çağdaş spor gazeteciliği ve dergiciliğinin öncülerindendir.

Derginin sahibi Said Çelebi, önemli yazarları da Fuad Hüsnü (Kayacan), Rıza Salih, Suat Hayri (Ürgüplü), Alaeddin Esad, Baha (Konuralp), Vildan (Aşir) ve Burhan (Felek) beylerdi. İlk milli maçın dergideki teknik eleştirisini Burhan Bey kaleme aldı. Perşembe günleri, 18 sayfa olarak çıkan dergide, Batı ile Türkiye'deki spor anlayışları karşılaştırılır, yabancı yazarların görüşlerine yer verilirdi. Suat Hayri Bey köşesindeki dizi yazılarla Fransız sporunu Türk okuyucusuna tanıtmaya çalışırdı. Dergi zaman zaman telefon numarası vererek okurların çeşitli konulardaki sorularını yanıtlardı. Bu tür ilginç uygulamaları, öğretici haberciliğe anlayışı ve büyük, canlı fotoğraflara sık sık yer vermesi nedeniyle döneminin en beğenilen spor dergilerinden biri oldu.

spor hekimliği, sporcuların antrenman ve yarışma sırasında tıbbi açıdan izlenmesini ve sakatlıklarının tedavisini amaçlayan uzmanlık dalı. 20. yüzyılda atletizm ve öbür spor dallarında katılım arttıkça spor hekimliğinin özel bir dal olarak gelişmiş, spor fizyolojisi kavramı ortaya çıkmıştır.

Spor hekimliği başlıca dört alanda yoğunlaşır: Sporcunun hazırlanması, hastalık ya da sakatlanmalardan korunması, tedavi ve sakatlanan sporcunun rehabilitasyonu ile spor yaşamına yeniden kazandırılması. Hazırlama ya da kondisyon çalışmaları sporcunun performansının hız, güç ve dayanıklılık gibi özel yönlerini geliştirir. Sporcunun beslenmesi, belirli spor dalları için özel egzersiz programları ve antrenman süresiyle koşullarının izlenmesi ve denetim altında tutulması da önem taşır.

Koruyucu spor hekimliğinin ilk aşamasında sporcunun sakatlanmasına ya da hastalanmasına yol açacak bir rahatsızlığının olup olmadığı saptanır. Antrenmandan ya da yarışmadan önce yapılan esneme egzersizleri ani hareketlerin neden olacağı sakatlanmaları önler. Spor hekimleri giysi ya da kullanılan araç gerecin (örn. dizlik, kask) de spora uygun biçimde özel olarak tasarlanmasını önerir.

Spor hekimliğinde özellikle diz sakatlanmaları için geliştirilen ameliyat tekniklerinin çoğu genel cerrahi ya da tıp uygulamalarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Avrupa'da spor hekimliği uzun zamandan beri tıpta bir uzmanlık dalı olarak tanınmaktaysa da, ABD'de bu gelişme daha uzun zaman almıştır. Uluslararası Spor Hekimliği Federasyonu 1928'de kurulmuş, 1980'lere gelindiğinde 50 kadar ülkede benzer kuruluşlar işlev görmeye başlamıştır.

spor otomobil yarışı, yarış ve binek otomobillerinin belirli özelliklerini birleştiren otomobillerin katıldığı yarış türü. Spor otomobillerle ilgili birçok farklı tanım bulunmakla birlikte, genelde bunların Grand Prix (Formula 1) yarış otomobillerine benzemediği kabul edilir. Tek koltuklu, özel işlevli araçlarla donatılmış Grand Prix otomobillerinden farklı olarak, spor otomobiller iki, bazen de dört koltuklu, manevra yeteneği güçlü ve trafiğe açık yollarda yüksek hız yapmaya elverişli araçlardır. Grand Prix otomobillerinin tersine, genellikle seri olarak üretilirler. Ferrari ve Lotus gibi bazı Grand Prix otomobili imalatçıları aynı zamanda spor otomobil de üretirler. Başka önemli spor otomobil üreticileri arasında MG, Jaguar, Aston Martin, Austin-Healey, Triumph, Porsche, Lancia, Morgan ve Chevrolet Corvette sayılabilir. Dünyadaki spor otomobil yarışlarının çoğu amatör sürücüler için yerel ve bölgesel düzeylerde düzenlenir. Ayrıca 24 saat süren dayanıklılık yarışı Le Mans Grand Prix'si gibi dünyaca ünlü, profesyonel ve ticari açıdan önemli yarışlar da vardır.

spor ve oyunlar: sonuçlar, ileriki sayfalarda yer alan tablolar, uluslararası nitelik taşıyan önemli spor dallarındaki dünya şampiyonlukları hakkında belli başlı bilgileri kapsamaktadır. Her dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat Oyunları pek çok spor dalında aynı zamanda dünya şampiyonluğu yerini tutmaktadır; bunlar da listelerde yer almaktadır. 1896'dan bu yana Olimpiyat yarışmalarının sonuçlarını içeren tablo için *bak.* Olimpiyat Oyunları. Son yıllara ilişkin bilgiler için *bak.* AnaYıllık.

ATLETİZM

Atletizm sporunun dünya çapındaki yönetici organı Uluslararası Amatör Atletizm Federasyonu (IAAF) 1912'de kuruldu. Atletizm sporu, bayrak yarışı, birkaç bireysel koşu, atlayış ve atış dalının yanı sıra bu üç dalı birleştiren, böylece atletin kombine yeteneğini sınamaya yönelik bir daldan (erkeklerde dekatlon, bayanlarda heptatlon) oluşur. Kuşkusuz en ünlü atletizm olayı dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat Oyunları'dır(*). İlk olarak 1977'de düzenlenen Dünya Kupası'nda ise ulus, yarıküre ya da kıtaları temsil eden takımlar arasında yalnızca final karşılaşmaları yapılır. Öte yandan, Olimpiyat Oyunları dışında resmen tanınan ilk dünya atletizm şampiyonası 1983'te düzenlenmiştir. Bu yarışma birkaç dalda dünya şampiyonluğu karşılaşmalarının başlangıcını oluşturduysa da, 20. yüzyıl başlarında en azından bir dalda dünya şampiyonluğu düzenlenmişti: Kır koşusu. 1924'ten sonra Olimpiyat Oyunları'ndan çıkarılan bu spor dalı resmî düzeyde ilk olarak 1903'te uluslararası bir yarışmaya konu oldu. Bayanlar yarışmalarıysa Olimpiyat Oyunları'nda düzenli olarak 1967'de yer almaya başladı.

Atletizmde özel bir konumu bulunan bir başka uzun mesafe koşusu maratondur. Maratonun standart mesafesi 42.195 m'dir. Ama çok çeşitli zorluk derecelerindeki parkurlarda ve mesafelerde, ayrıca farklı hava koşullarında da maraton koşusu düzenlenmektedir.

Dünya Kupası Şampiyonluğu—erkekler

	100 m	200 m	400 m	800 m	1.500 m
1979	J. Sanford (ABD)	S. Leonard (Amerika kıtası)	K. Hassan (Afrika)	J. Maina (Afrika)	T. Wessinghage (Avrupa)
1981	A. Wells (Avrupa)	M. Lattany (ABD)	C. Wiley (ABD)	S. Coe (Avrupa)	S. Ovett (Avrupa)
1985	B. Johnson (Amerika kıtası)	R. Caetano da Silva (Amerika kıtası)	M. Franks (ABD)	S. Koskei (Afrika)	O. Halifa (Afrika)
1989	L. Christie (B.K.)	R. Caetano da Silva (Amerika kıtası)	R. Hernandez (Amerika kıtası)	T. McKean (B.K.)	A. Bile (Afrika)

	5.000 m	10.000 m	3.000 m engelli	110 m engelli	400 m engelli
1979	M. Yifter (Afrika)	M. Yifter (Afrika)	K. Rono (Afrika)	R. Nehemiah (ABD)	E. Moses (ABD)
1981	E. Coghlan (Avrupa)	W. Schildhauer (ADC)	B. Maminski (Avrupa)	G. Foster (ABD)	E. Moses (ABD)
1985	D. Padilla (ABD)	W. Bulti (Afrika)	J. Kariuki (Afrika)	T. Campbell (ABD)	A. Phillips (ABD)
1989	S. Aouita (Afrika)	S. Antibo (Avrupa)	J. Kariuki (Afrika)	R. Kingdom (ABD)	D. Patrick (ABD)

	4×100 m bayrak	4×400 m bayrak	Üç adım atlama	Yüksek atlama	Sırıkla atlama
1979	Amerika Kıtası	ABD	J. de Oliveira (Amerika Kıtası)	F. Jacobs (ABD)	M. Tully (ABD)
1981	Avrupa	ABD	J. de Oliveira (Amerika Kıtası)	T. Peacock (ABD)	K. Volkov (SSCB)
1985	ABD	ABD	W. Banks (ABD)	P. Sjoberg (Avrupa)	S. Bubka (SSCB)
1989	ABD	Amerika kıtası	M. Conley (ABD)	P. Sjoberg (Avrupa)	P. Collect (Avrupa)

	Uzun atlama	Gülle atma	Disk atma	Çekiç atma	Cirit atma
1979	L. Myricks (ABD)	U. Bayer (ADC)	W. Schmidt (ADC)	S. Litvinov (SSCB)	W. Hanisch (AFC)
1981	C. Lewis (ABD)	U. Bayer (ADC)	A. Lemme (ADC)	Yu. Sedih (SSCB)	D. Kula (SSCB)
1985	M. Conley (ABD)	U. Timmermann (ADC)	G. Kolnootçenko (SSCB)	Yu. Tamm (SSCB)	U. Hohn (ADC)
1989	L. Myricks (ABD)	U. Timmermann (ADC)	J. Schult (ADC)	H. Weis (Avrupa)	S. Backley (B.K.)

	Takım
1979	ABD
1981	Avrupa
1985	ABD
1989	ABD

Dünya Kupası Şampiyonluğu—bayanlar

	100 m	200 m	400 m	800 m	1.500 m
1979	E. Ashford (ABD)	E. Ashford (ABD)	M. Koch (ADC)	N. Shtereva (Avrupa)	C. Wartenburg (ADC)
1981	E. Ashford (ABD)	E. Ashford (ABD)	J. Kratochvilová (Avrupa)	L. Veselkova (SSCB)	T. Sorokina (SSCB)
1985	M. Göhr (ADC)	M. Koch (ADC)	M. Koch (ADC)	C. Wachtel (ADC)	H. Korner (ADC)
1989	S. Echols (ABD)	S. Moller (ADC)	A. Quirot (Amerika kıtası)	A. Quirot (Amerika kıtası)	P. Ivan (Avrupa)

	3.000 m	10.000 m	100 m engelli	400 m engelli	4×100 m bayrak
1979	S. Ulmasova (SSCB)	—	G. Rabsztyn (Avrupa)	B. Klepp (ADC)	Avrupa
1981	A. Zauber (ADC)	—	T. Anisimova (SSCB)	E. Neumann (ADC)	ADC
1985	U. Bruns (ADC)	A. Cunha (Avrupa)	C. Oschkenat (ADC)	S. Busch (ADC)	ADC
1989	Y. Murray (Avrupa)	K. Ullrich (ADC)	C. Oschkenat (ADC)	S. Farmer-Patrick (ABD)	ADC

	4×400 m bayrak	Yüksek atlama	Uzun atlama	Gülle atma	Disk atma
1979	ADC	D. Brill (Amerika kıtası)	A. Stukane (SSCB)	I. Slupianek (ADC)	E. Jahl (ADC)
1981	ADC	U. Meyfarth (Avrupa)	S. Ulbricht (ADC)	I. Slupianek (ADC)	E. Jahl (ADC)
1985	ADC	S. Kostadinova (SSCB)	H. Daute Drechsler (ADC)	N. Lisovskaya (SSCB)	M. Optiz (ADC)
1989	Amerika kıtası	S. Costa (Amerika kıtası)	G. Çistyakova (SSCB)	H. Zhihong (Asya)	I. Wyludda (ADC)

	Cirit atma	Takım
1979	R. Fuchs (ADC)	Avrupa
1981	A. Todorova (Avrupa)	ADC
1985	O. Gavrilova (SSCB)	ADC
1989	P. Felke (ADC)	ADC

Dünya Atletizm Şampiyonluğu—erkekler

dal	1987	1991	dal	1987	1991
100 m	B. Johnson (Kan.)	C. Lewis (ABD)	4×100 m bayrak	ABD (L. McRae, L. McNeil, H. Glance, C. Lewis)	ABD (A. Cason, L. Burrell, D. Mitchell, C. Lewis)
200 m	C. Smith (ABD)	M. Johnson (ABD)			
400 m	T. Schoenlebe (ADC)	A. Pettigrew (ABD)	4×400 m bayrak	ABD (D. Everett, R. Haley, A. McKay, H. Reynolds)	İng. (R. Black, D. Redmond, J. Regis, K. Akabusi)
800 m	B. Konchellah (Ken.)	B. Konchellah (Ken.)			
1.500 m	A. Bile (Som.)	N. Morceli (Cez.)			
5.000 m	S. Aouita (Mor.)	Y. Ondieki (Ken.)	yüksek atlama	P. Sjoberg (İsveç)	C. Austin (ABD)
10.000 m	P. Kipkoech (Ken.)	M. Tanui (Ken.)	sırıkla atlama	S. Bubka (SSCB)	S. Bubka (SSCB)
3.000 m engelli	F. Panetta (It.)	M. Kiptanui (Ken.)	uzun atlama	C. Lewis (ABD)	M. Powell (ABD)
110 m engelli	G. Foster (ABD)	G. Foster (ABD)	üç adım atlama	C. Markov (Bul.)	K. Harrison (ABD)
400 m engelli	E. Moses (ABD)	S. Matete (Zambia)	gülle atma	W. Guenther (İsvi.)	W. Günthör (İsvi.)
maraton	D. Wakihuru (Ken.)	Hiromi T. (Jap.)	disk atma	J. Schult (ADC)	L. Riedel (Almanya)
20 km yürüyüş	M. Damilano (It.)	M. Damilano (It.)	çekiç atma	S. Litvinov (SSCB)	Y. Sedih (SSCB)
50 km yürüyüş	H. Gauder (ADC)	A. Potaşov (SSCB)	cirit atma	S. Raty (Fin.)	K. Kinnunen (Fin.)
			dekatlon	T. Voss (ADC)	D. O'Brien (ABD)

Dünya Atletizm Şampiyonluğu—bayanlar

dal	1987	1991
100 m	S. Gladisch (ADC)	K. Krabbe (Almanya)
200 m	S. Gladisch (ADC)	K. Krabbe (Almanya)
400 m	O. Brizgina (SSCB)	M.-J. Pérec (Fr.)
800 m	S. Wodars (ADC)	L. Nurutdinova (SSCB)
1.500 m	T. Samolenko (SSCB)	H. Bulmerka (Cez.)
3.000 m	T. Samolenko (SSCB)	T. Dorovskih (SSCB)
10.000 m*	I. Kristiansen (Nor.)	L. McColgan (İng.)
100 m engelli	G. Zagorçeva (Bul.)	L. Narojilenko (SSCB)
400 m engelli	S. Busch (ADC)	T. Ledovskaya (SSCB)
maraton	R. Mota (Por.)	W. Panfil (Pol.)
10 km yürüyüş*	I. Strahova (SSCB)	A. İvanova (SSCB)
4×100 m bayrak	ABD (A. Brown, D. Williams, F. Griffith, P. Marshall)	Jamaika (D. Duhaney, J. Cuthbert, B. McDonald, M. Ottey)
4×400 m bayrak	ADC (D. Neubauer, K. Emmelmann, P. Mueller, S. Busch)	SSCB (T. Ledovskaya, L. Cıgalova, O. Nazarova, O. Brizgina)
yüksek atlama	S. Kostadinova (Bul.)	H. Henkel (Almanya)
uzun atlama	J. Joyner-Kersee (ABD)	J. Joyner-Kersee (ABD)
güle atma	N. Lisovskaya (SSCB)	Huang Zhihong (ÇHC)
disk atma	M. Hellmann (ADC)	T. Hristova (Bul.)
cirit atma	F. Whitbread (B.K.)	Xu Demei (ÇHC)
heptation	J. Joyner-Kersee (ABD)	S. Braun (Almanya)

* İlk kez 1987 de yapıldı

Dünya Kros Şampiyonluğu—erkekler (12.000 m)

yıl	bireysel	takım	yıl	bireysel	takım
1908	A.J. Robertson (İng.)	İngiltere	1955	F.D. Sando (İng.)	İngiltere
1909	A.E. Wood (İng.)	İngiltere	1956	A. Mimoun (Fr.)	Fransa
1910	A.E. Wood (İng.)	İngiltere	1957	F.D. Sando (İng.)	Belçika
1911	J. Bouin (Fr.)	İngiltere	1958	S.E. Eldon (İng.)	İngiltere
1912	J. Bouin (Fr.)	İngiltere	1959	F. Norris (İng.)	İngiltere
1913	J. Bouin (Fr.)	İngiltere	1960	A. Rhadi (Fas)	İngiltere
1914	A.H. Nicholls (İng.)	İngiltere	1961	B.B. Heatley (İng.)	Belçika
1915-19	yarışma yapılmadı		1962	G. Roelants (Bel.)	İngiltere
1920	J. Wilson (İsk.)	İngiltere	1963	H.R. Fowler (İng.)	Belçika
1921	W. Freeman (İng.)	İngiltere	1964	F. Arızmendi (İsp.)	İngiltere
1922	J. Guillemot (Fr.)	Fransa	1965	J. Fayolle (Fr.)	İngiltere
1923	C.E. Blewitt (İng.)	Fransa	1966	A. el-Gazi (Fas)	İngiltere
1924	W.M. Cotterell (İng.)	İngiltere	1967	G. Roelants (Bel.)	İngiltere
1925	J.E. Webster (İng.)	İngiltere	1968	M. Gammudi (Tun.)	İngiltere
1926	E. Harper (İng.)	Fransa	1969	G. Roelants (Bel.)	İngiltere
1927	L. Payne (İng.)	Fransa	1970	M.J. Tagg (İng.)	İngiltere
1928	H. Eckersley (İng.)	Fransa	1971	D.C. Bedford (İng.)	İngiltere
1929	W.M. Cotterell (İng.)	Fransa	1972	G. Roelants (Bel.)	İngiltere
1930	T. Evenson (İng.)	İngiltere	1973	P. Paivarinta (Fin.)	Belçika
1931	T.F. Smythe (İrl.)	İngiltere	1974	E. de Beck (Bel.)	Belçika
1932	T. Evenson (İng.)	İngiltere	1975	I. Stewart (İsk.)	Yeni Zelanda
1933	J.T. Holden (İng.)	İngiltere	1976	C. Lopes (Por.)	İngiltere
1934	J.T. Holden (İng.)	İngiltere	1977	L. Schots (Bel.)	Belçika
1935	J.T. Holden (İng.)	İngiltere	1978	J. Treacy (İrl.)	Fransa
1936	W.E. Eaton (İng.)	İngiltere	1979	J. Treacy (İrl.)	İngiltere
1937	J.C. Flockhart (İsk.)	İngiltere	1980	C. Virgin (ABD)	İngiltere
1938	C.A.J. Emery (İng.)	İngiltere	1981	C. Virgin (ABD)	Etiyopya
1939	J.T. Holden (İng.)	Fransa	1982	M. Kedir (Eti.)	Etiyopya
1940-45	yarışma yapılmadı		1983	B. Debele (Eti.)	Etiyopya
1946	R. Pujazon (Fr.)	Fransa	1984	C. Lopes (Por.)	Etiyopya
1947	R. Pujazon (Fr.)	Fransa	1985	C. Lopes (Por.)	Etiyopya
1948	J. Doms (Bel.)	Belçika	1986	J. Ngugi (Ken.)	Kenya
1949	A. Mimoun (Fr.)	Fransa	1987	J. Ngugi (Ken.)	Kenya
1950	L. Theys (Bel.)	Fransa	1988	J. Ngugi (Ken.)	Kenya
1951	G.B. Saunders (İng.)	İngiltere	1989	J. Ngugi (Ken.)	Kenya
1952	A. Mimoun (Fr.)	Fransa	1990	K. Şah (Fas)	Kenya
1953	F. Mihalic (Yug.)	İngiltere	1991	K. Şah (Fas)	Kenya
1954	A. Mimoun (Fr.)	İngiltere	1992	J. Ngugi (Ken.)	Kenya

Dünya Kros Şampiyonluğu—bayanlar (5.000 m)

yıl	bireysel	takım	yıl	bireysel	takım
1967	D. Brown (ABD)	İngiltere	1980	G. Waitz (Nor.)	SSCB
1968	D. Brown (ABD)	ABD	1981	G. Waitz (Nor.)	SSCB
1969	D. Brown (ABD)	ABD	1982	M. Puica (Rom.)	SSCB
1970	D. Brown (ABD)	İngiltere	1983	G. Waitz (Nor.)	ABD
1971	D. Brown (ABD)	İngiltere	1984	M. Puica (Rom.)	ABD
1972	J. Smith (İng.)	İngiltere	1985	Z. Budd (B.K.)	ABD
1973	P. Cacchi (İt.)	İngiltere	1986	Z. Budd (B.K.)	İngiltere
1974	P. Cacchi (İt.)	İngiltere	1987	A. Sergent (Fr.)	ABD
1975	J. Brown (ABD)	ABD	1988	I. Christiansen (Nor.)	SSCB
1976	C. Valero (İsp.)	SSCB	1989	A. Sergent (Fr.)	SSCB
1977	C. Valero (İsp.)	SSCB	1990	L. Jennings (ABD)	SSCB
1978	G. Waitz (Nor.)	Romanya	1991	L. Jennings (ABD)	Kenya
1979	G. Waitz (Nor.)	ABD	1992	L. Jennings (ABD)	Kenya

Boston Maratonu

yıl	erkekler*	sa:da:sn	bayanlar*	sa:da:sn
1898	R.J. McDonald (Kan.)	2:42:00		
1899	L.J. Brignoli	2:54:38		
1900	J.J. Caffrey (Kan.)	2:39:44		
1901	J.J. Caffrey (Kan.)	2:29:23		
1902	S.A. Mellor	2:43:12		
1903	J.C. Lorden	2:41:29		
1904	M. Spring	2:39:04		
1905	F. Lorz	2:38:25		
1906	T. Ford	2:45:45		
1907	T. Longboat (Kan.)	2:24:24		
1908	T.P. Morrissey	2:25:43		
1909	H. Renaud	2:53:36		
1910	F.L. Cameron (Kan.)	2:28:52		
1911	C.H. DeMar	2:21:39		
1912	M.J. Ryan	2:21:18		
1913	F. Carlson	2:25:14		
1914	J. Duffy (Kan.)	2:25:08		
1915	E. Fabre (Kan.)	2:31:41		
1916	A.V. Roth	2:27:16		
1917	W.K. Kennedy	2:28:37		
1918	kurallara uygun yarışma olmadı			
1919	C.W.A. Linder	2:29:13		
1920	P. Trivoulides (Yun.)	2:29:31		
1921	F. Zuna	2:18:57		
1922	C.H. DeMar	2:18:10		
1923	C.H. DeMar	2:23:47		
1924	C.H. DeMar	2:29:40		
1925	C.L. Mellor	2:33:06		
1926	J.C. Miles (Kan.)	2:25:40		
1927	C.H. DeMar	2:40:22		
1928	C.H. DeMar	2:37:07		
1929	J.C. Miles (Kan.)	2:33:08		
1930	C.H. DeMar	2:34:48		
1931	J.P. Hennigan	2:46:45		
1932	P. deBruyn	2:33:36		
1933	L. Pawson	2:31:01		
1934	D. Komonen (Kan.)	2:32:53		
1935	J.A. Kelley	2:32:07		
1936	E.M. Brown	2:33:40		
1937	W. Young (Kan.)	2:33:20		
1938	L. Pawson	2:35:34		
1939	E.M. Brown	2:28:51		
1940	G. Cote (Kan.)	2:28:28		
1941	L. Pawson	2:30:38		
1942	J. Smith	2:26:51		
1943	G. Cote (Kan.)	2:28:25		
1944	G. Cote (Kan.)	2:31:50		
1945	J.A. Kelley	2:30:40		
1946	S. Kyriakides (Yun.)	2:29:27		
1947	Suh Yun Bok (G. Ko.)	2:25:39		
1948	G. Cote (Kan.)	2:31:02		
1949	K.G. Leandersson (İsveç)	2:31:50		
1950	Ham Ki Yong (G. Ko.)	2:32:39		
1951	Tanaka S. (Jap.)	2:27:45		
1952	D. Flores (Gua.)	2:31:53		
1953	Yamada K. (Jap.)	2:18:51		
1954	V.L. Karanen (Fin.)	2:20:39		
1955	Hamamura H. (Jap.)	2:18:22		
1956	A. Viskari (Fin.)	2:14:14		
1957	J.J. Kelley	2:20:05		
1958	F. Mihalic (Yug.)	2:25:54		
1959	E. Oksanen (Fin.)	2:22:42		
1960	P. Kotila (Fin.)	2:20:54		
1961	E. Oksanen (Fin.)	2:23:39		
1962	E. Oksanen (Fin.)	2:23:48		
1963	A. Vandendriessche (Bel.)	2:18:58		
1964	A. Vandendriessche (Bel.)	2:19:59		
1965	Şigematsu M. (Jap.)	2:16:33		
1966	Kimihara K. (Jap.)	2:17:11		
1967	D. McKenzie (N.Z.)	2:15:45		
1968	A. Burfoot	2:22:17		
1969	Unetani Y. (Jap.)	2:13:49		
1970	R. Hill (İng.)	2:10:30		
1971	A. Mejia (Kol.)	2:18:45		
1972	O. Suomalainen (Fin.)	2:15:30	N. Kuscsik	3:10:26
1973	J. Anderson	2:16:03	J. Hansen	3:05:59
1974	N. Cusack	2:13:39	M. Gorman	2:47:11
1975	B. Rodgers	2:09:55	L. Winter (AFC)	2:42:24
1976	J. Fultz	2:20:19	K. Merritt	2:47:10
1977	J. Drayton (Kan.)	2:14:46	M. Gorman	2:46:22
1978	B. Rodgers	2:10:13	G. Barron	2:44:52
1979	B. Rodgers	2:09:27	J. Benoit	2:35:15
1980	B. Rodgers	2:12:11	J. Gareau (Kan.)	2:34:28
1981	Seko T. (Jap.)	2:09:26	A. Ros (Y.Z.)	2:26:46
1982	A. Salazar	2:08:51	C. Teske (AFC)	2:29:33
1983	G.A. Meyer	2:09:00	J. Benoit	2:22:42
1984	G. Smith (İng.)	2:10:34	L. Moller (Y.Z.)	2:29:28
1985	G. Smith (İng.)	2:14:05	L. Larsen	2:34:06
1986	R. de Castella (Avustr.)	2:07:51	I. Kristiansen (Nor.)	2:24:55
1987	Seko T. (Jap.)	2:11:50	R. Mota (Por.)	2:25:21
1988	I. Hussein (Ken.)	2:08:43	R. Mota (Por.)	2:24:30
1989	A. Mekonnen (Eti.)	2:09:06	I. Christiansen (Nor.)	2:24:33
1990	G. Bordin (İt.)	2:08:19	R. Mota (Por.)	2:25:23
1991	I. Hussein (Ken.)	2:11:06	W. Panfil (Pol.)	2:24:18
1992	I. Hussein (Ken.)	2:08:14	O. Markova (Rusya)	2:23:43

* Ülkesi belirtilmeyen koşucular ABD'lidir

New York Maratonu

yıl	erkekler*	sa:da:sn	bayanlar*	sa:da:sn
1970	G. Muhrcke	2:31:38	kimse bilinemedi	
1971	N. Higgins	2:22:54	B. Bonner	2:55:22
1972	S. Karlin	2:27:52	N. Kuscsik	—
1973	T. Fleming	2:21:54	N. Kuscsik	2:57:07
1974	N. Sander	2:26:30	K. Switzer	3:07:29
1975	T. Fleming	2:19:27	K. Merritt	2:46:14
1976	B. Rodgers	2:10:09	M. Gorman	2:39:11
1977	B. Rodgers	2:11:28	M. Gorman	2:43:10
1978	B. Rodgers	2:12:12	G. Waltz (Nor.)	2:32:30
1979	B. Rodgers	2:11:42	G. Waltz (Nor.)	2:27:33
1980	A. Salazar	2:09:41	G. Waltz (Nor.)	2:25:41
1981	A. Salazar	2:08:13	A. Roe (Y.Z.)	2:25:29
1982	A. Salazar	2:09:29	G. Waltz (Nor.)	2:27:14
1983	R. Dixon	2:08:59	G. Waltz (Nor.)	2:27:00
1984	O. Pizzolato	2:14:53	G. Waltz (Nor.)	2:29:30
1985	O. Pizzolato	2:11:34	G. Waltz (Nor.)	2:28:34
1986	G. Poli (İt.)	2:11:06	G. Waltz (Nor.)	2:28:06
1987	I. Hussein (Ken.)	2:11:01	P. Welch (B.K.)	2:30:17
1988	S. Jones (Galler)	2:08:20	G. Waltz (Nor.)	2:28:07
1989	J. Ikangaa (Tanzanya)	2:08:01	I. Christiansen (Nor.)	2:25:30
1990	D. Wakihuri (Ken.)	2:12:39	W. Panfil (Pol.)	2:30:45
1991	S. Garcia (Mek.)	2:09:48	L. McColgan (İsk.)	2:27:23
1992	W. Mtolo (G. Afr.)	2:09:29	L. Ondieki (Avustr.)	2:24:40

* Ülkesi belirtilmeyen koşucular ABD'lidir.

BASKETBOL

Amatör bir spor olarak uluslararası düzeyde örgütlenen basketbol 1936'da Olimpiyat Oyunları'nda yer almaya başladı ve Olimpiyat şampiyonları dünya şampiyonları olarak kabul edildi. Uluslararası Amatör Basketbol Federasyonu (FIBA; kuruluşu 1932) 1950'de erkeklerde, 1953'te de bayanlarda ayrı dünya şampiyonluklarını başlattı. Bayanlar, basketbol dalında Olimpiyat Oyunları'na ilk olarak 1976'da katıldılar.

Dünya Amatör Basketbol Şampiyonluğu—erkekler

yıl	şampiyon	rakibi
1936*	ABD	Kanada
1948*	ABD	Fransa
1950	Arjantin	ABD
1952*	ABD	SSCB
1954	ABD	Brezilya
1956*	ABD	SSCB
1959	Brezilya†	ABD
1960*	ABD	SSCB
1963	Brezilya	Yugoslavya
1964*	ABD	SSCB
1967	SSCB	Yugoslavya
1968*	ABD	Yugoslavya
1970	Yugoslavya	Brezilya
1972*	SSCB	ABD
1974	SSCB	Yugoslavya
1976*	ABD	Yugoslavya
1978	Yugoslavya	SSCB
1980*	Yugoslavya	İtalya
1982	SSCB	ABD
1984*	ABD	İspanya
1986	ABD	SSCB
1988	SSCB	Yugoslavya
1990	Yugoslavya	SSCB
1992	ABD	Hırvatistan

* Olimpiyat şampiyonu, dünya şampiyonu olarak kabul edildi † Hükmen.

Dünya Amatör Basketbol Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	şampiyon	rakibi
1953	ABD	Şili
1957	ABD	SSCB
1959	SSCB	Bulgaristan
1964	SSCB	Çekoslovakya
1967	SSCB	Kore Cum.
1971	SSCB	Çekoslovakya
1975	SSCB	Japonya
1976*	SSCB	ABD
1979	ABD	G. Kore
1980*	SSCB	Bulgaristan
1983	SSCB	ABD
1984*	ABD	G. Kore
1986	ABD	SSCB
1988	ABD	Yugoslavya
1990	ABD	Yugoslavya
1992	BT†	ÇHC

* Olimpiyat şampiyonu, dünya şampiyonu olarak kabul edildi
† Birleşik Takım.

Amerika Maratonu/Chicago

yıl	erkekler*	sa:da:sn	bayanlar*	sa:da:sn
1977	D. Cloeter	2:17:52	D. Doolittle	2:50:47
1978	M. Stanforth	2:19:20	L. Larson	2:59:00
1979	D. Cloeter	2:23:20	L. Michalak	3:15:45
1980	F. Richardson	2:14:04	S. Peterson	2:45:03
1981	P. Coppess	2:16:13	T. Gandy	2:49:39
1982	G. Meyer	2:10:59	N. Conz	2:33:23
1983	J. Nzau (Ken.)	2:09:45	R. Mota (Por.)	2:31:12
1984	S. Jones (B.K.)	2:08:05	R. Mota (Por.)	2:26:01
1985	S. Jones (B.K.)	2:07:13	J. Benoit Samuelson	2:21:21
1986	Seko T. (Jap.)	2:08:27	I. Kristiansen (Nor.)	2:27:08
1987	yarışma yapılmadı			
1988	A. Cruz (Mek.)	2:08:57	L. Weidenbach (ABD)	2:29:17
1989	P. Davies-Hale (İng.)	2:11:25	L. Weidenbach (ABD)	2:28:15
1990	M. Pitayo (Mek.)	2:09:41	A. Cunha (Por.)	2:30:11
1991	J. Silva (Braz.)	2:14:33	M. Hamrin-Senorski (İsveç)	2:36:21
1992	J. C. de Souza (Braz.)	2:16:14	L. Somers (ABD)	2:37:41

* Ülkesi belirtilmeyen koşucular ABD'lidir

1971-72 NBA Şampiyonluğu *play-off*unda Los Angeles Lakers'dan Wilt Chamberlain smaç yaparken, New York Knicks'ten Jerry Lucas atışa engel olmaya çalışıyor.
AP/Wide World Photos

Ulusal Basketbol Birliği (NBA) Şampiyonluğu

sezon	şampiyon	rakibi	sonuç
1955-56	Philadelphia Warriors	Fort Wayne Pistons	4-1
1956-57	Boston Celtics	St. Louis Hawks	4-3
1957-58	St. Louis Hawks	Boston Celtics	4-2
1958-59	Boston Celtics	Minneapolis Lakers	4-0
1959-60	Boston Celtics	St. Louis Hawks	4-3
1960-61	Boston Celtics	St. Louis Hawks	4-1
1961-62	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-3
1962-63	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-2
1963-64	Boston Celtics	San Francisco Warriors	4-1
1964-65	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-1
1965-66	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-3
1966-67	Philadelphia 76ers	San Francisco Warriors	4-2
1967-68	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-2
1968-69	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-3
1969-70	New York Knickerbockers	Los Angeles Lakers	4-3
1970-71	Milwaukee Bucks	Baltimore Bullets	4-0
1971-72	Los Angeles Lakers	New York Knickerbockers	4-1
1972-73	New York Knickerbockers	Los Angeles Lakers	4-1
1973-74	Boston Celtics	Milwaukee Bucks	4-3
1974-75	Golden State Warriors	Washington Bullets	4-0
1975-76	Boston Celtics	Phoenix Suns	4-2
1976-77	Portland Trail Blazers	Philadelphia 76ers	4-2
1977-78	Washington Bullets	Seattle SuperSonics	4-3
1978-79	Seattle SuperSonics	Washington Bullets	4-1
1979-80	Los Angeles Lakers	Philadelphia 76ers	4-2
1980-81	Boston Celtics	Houston Rockets	4-2
1981-82	Los Angeles Lakers	Philadelphia 76ers	4-2
1982-83	Philadelphia 76ers	Los Angeles Lakers	4-0
1983-84	Boston Celtics	Los Angeles Lakers	4-3
1984-85	Los Angeles Lakers	Boston Celtics	4-2
1985-86	Boston Celtics	Houston Rockets	4-2
1986-87	Los Angeles Lakers	Boston Celtics	4-2
1987-88	Los Angeles Lakers	Detroit Pistons	4-3
1988-89	Detroit Pistons	Los Angeles Lakers	4-0
1989-90	Detroit Pistons	Portland Trail Blazers	4-1
1990-91	Chicago Bulls	Los Angeles Lakers	4-1
1991-92	Chicago Bulls	Portland Trail Blazers	4-2

BİSİKLET

Bisiklet sporunda genellikle dünyanın en önemli yarışının Fransa Turu (1903) olduğu kabul edilir. Bu yarış, toplam olarak 3.500 km'yi aşan çeşitli etaplardan oluşur. 1911'den 1929'a değin bu mesafe 5.300 km'yi aşıyordu. Bayanlarda Fransa Turu ilk olarak 1984'te 18 etaplık ve 991 km'lik bir parkurda düzenlendi.

Fransa Turu'nun ve her yıl yapılan çok sayıda yol yarışının yanı sıra dünya yol yarışı şampiyonlukları da düzenlenmektedir (erkeklerde hem amatör hem profesyonel, bayanlarda yalnızca amatör). Bisiklet pist yarışları dalındaki en eski kategoriler hız (gerçekte bu yarışın yalnızca son bölümü "hız" yarışı olarak kabul edilebilir) ve takiptir. Hem bireysel hem takım halinde yarışılan bu kategoride yarışmacılar pistin iki ayrı yanından başlar ve birbirlerini yakalamaya çalışırlar. Dünya pist yarışı şampiyonluğu içinde yer alan öteki kategoriler motorartçısı yarışı (hem amatör hem profesyonel) ve Japonya kökenli *keirin* yarışıdır.

Fransa Turu

yıl	şampiyon	km
1903	M. Garin (Fr.)	2.428
1904	H. Cornet (Fr.)	2.388
1905	L. Trousselier (Fr.)	2.975
1906	R. Pottier (Fr.)	4.637
1907	L. Petit-Breton (Fr.)	4.488
1908	L. Petit-Breton (Fr.)	4.487
1909	F. Faber (Lüks.)	4.507
1910	O. Lapize (Fr.)	4.474
1911	G. Garrigou (Fr.)	5.344
1912	O. Defraye (Bel.)	5.319
1913	P. Thys (Bel.)	5.387
1914	P. Thys (Bel.)	5.405
1915-18	yarışma yapılmadı	
1919	F. Lambot (Bel.)	5.560
1920	P. Thys (Bel.)	5.519
1921	L. Seleur (Bel.)	5.484
1922	F. Lambot (Bel.)	5.375
1923	H. Pélissier (Fr.)	5.386
1924	O. Bottecchia (İt.)	5.425
1925	O. Bottecchia (İt.)	5.430
1926	L. Buysse (Bel.)	5.745
1927	N. Frantz (Lüks.)	5.341
1928	N. Frantz (Lüks.)	5.377
1929	M. De Waele (Bel.)	5.286
1930	A. Leducq (Fr.)	4.818
1931	A. Magne (Fr.)	5.095
1932	A. Leducq (Fr.)	4.520
1933	G. Speicher (Fr.)	4.395
1934	A. Magne (Fr.)	4.363
1935	R. Maes (Bel.)	4.338
1936	S. Maes (Bel.)	4.442
1937	R. Lapébie (Fr.)	4.415
1938	G. Bartali (İt.)	4.694
1939	S. Maes (Bel.)	4.224
1940-46	yarışma yapılmadı	
1947	J. Robic (Fr.)	4.640
1948	G. Bartali (İt.)	4.922
1949	F. Coppi (İt.)	4.808
1950	F. Kubler (İsvi.)	4.775
1951	H. Koblet (İsvi.)	4.697
1952	F. Coppi (İt.)	4.807
1953	L. Bobet (Fr.)	4.479
1954	L. Bobet (Fr.)	4.469
1955	L. Bobet (Fr.)	4.855
1956	R. Walkowiak (Fr.)	4.496
1957	J. Anquetil (Fr.)	4.686
1958	C. Gaul (Lüks.)	4.319
1959	F. Bahamontes (İsp.)	4.355
1960	G. Nencini (İt.)	4.173
1961	J. Anquetil (Fr.)	4.397
1962	J. Anquetil (Fr.)	4.274
1963	J. Anquetil (Fr.)	4.137
1964	J. Anquetil (Fr.)	4.504
1965	F. Gimondi (İt.)	4.183
1966	L. Aimar (Fr.)	4.303
1967	R. Pingeon (Fr.)	4.780
1968	J. Janssen (Hol.)	4.662
1969	E. Merckx (Bel.)	4.110
1970	E. Merckx (Bel.)	4.366
1971	E. Merckx (Bel.)	3.689
1972	E. Merckx (Bel.)	3.846
1973	L. Ocana (İsp.)	4.140
1974	E. Merckx (Bel.)	4.098
1975	B. Thévenet (Fr.)	4.000
1976	L. Van Impe (Bel.)	4.050
1977	B. Thevenet (Fr.)	4.098
1978	B. Hinault (Fr.)	3.920
1979	B. Hinault (Fr.)	3.719
1980	J. Zoetemelk (Hol.)	3.948
1981	B. Hinault (Fr.)	3.765
1982	B. Hinault (Fr.)	3.489
1983	L. Fignon (Fr.)	3.568
1984	L. Fignon (Fr.)	3.880
1985	B. Hinault (Fr.)	4.100
1986	G. LeMond (ABD)	4.091
1987	S. Roche (İrl.)	4.100
1988	P. Delgado (İsp.)	3.300
1989	G. LeMonde (ABD)	3.215
1990	G. LeMonde (ABD)	3.399
1991	M. Indurain (İsp.)	3.935
1992	M. Indurain (İsp.)	3.983

Dünya Bisiklet Yol Şampiyonluğu

yıl	erkekler (amatör)	erkekler (profesyonel)	bayanlar (amatör)
1928	Grandi (İt.)	G. Ronsse (Bel.)	
1929	P. Bertolassi (İt.)	G. Ronsse (Bel.)	
1930	G. Martano (İt.)	A. Binda (İt.)	
1931	H. Hansen (Dan.)	P. Guerra (İt.)	
1932	G. Martano (İt.)	A. Binda (İt.)	
1933	P. Egli (İsvi.)	G. Speicher (Fr.)	
1934	K. Pellenaars (Hol.)	K. Kaers (Bel.)	
1935	I. Mancini (İt.)	J. Aerts (Bel.)	
1936	E. Buchwalder (İsvi.)	A. Magne (Fr.)	
1937	A. Leoni (İt.)	E. Meulenberg (Bel.)	
1938	H. Knecht (İsvi.)	M. Kint (Bel.)	
1939-45	yarışma yapılmadı		
1946	H. Aubry (Fr.)	H. Knecht (İsvi.)	
1947	A. Ferrari (İt.)	T. Middelkamp (Hol.)	
1948	H. Snell (İsveç)	A. Schotte (Bel.)	
1949	H.J. Faanhof (Hol.)	H. Van Steenbergen (Bel.)	
1950	J. Hoobin (Avustr.)	A. Schotte (Bel.)	
1951	G. Ghidini (İt.)	F. Kubler (İsvi.)	
1952	L. Ciancola (İt.)	H. Müller (AFC)	
1953	R. Filippi (İt.)	F. Coppi (İt.)	
1954	E. van Cautier (Bel.)	L. Bobet (Fr.)	
1955	S. Ranucci (İt.)	S. Ockers (Bel.)	
1956	F. Mahn (Hol.)	R. Van Steenbergen (Bel.)	
1957	L. Proost (Bel.)	R. Van Steenbergen (Bel.)	
1958	G. Schur (ADC)	E. Baldini (İt.)	E. Jacobs (Lüks.)
1959	G. Schur (ADC)	A. Darrigade (Fr.)	Y. Reynders (Bel.)
1960	B. Eckstein (ADC)	R. Van Looy (Bel.)	B. Burton (B.K.)
1961	J. Jourden (Fr.)	R. Van Looy (Bel.)	Y. Reynders (Bel.)
1962	R. Bongioni (İt.)	J. Stablenski (Fr.)	M.R. Gaillard (Bel.)
1963	F. Vicentini (İt.)	B. Beheyt (Bel.)	Y. Reynders (Bel.)
1964	E. Merckx (Bel.)	J. Janssen (Hol.)	E. Sonk (SSCB)
1965	J. Botherel (Fr.)	T. Simpson (B.K.)	E. Eicholz (Bel.)
1966	E. Dolman (Hol.)	R. Altig (AFC)	Y. Reynders (Bel.)
1967	G. Webb (B.K.)	E. Merckx (Bel.)	B. Burton (B.K.)
1968	V. Marcelli (İt.)	V. Adorni (İt.)	K. Hage (Hol.)
1969	L. Mortensen (Dan.)	H. Ottenbros (Hol.)	A. McElmury (ABD)
1970	J. Schmidt (Dan.)	J. Montseré (Bel.)	A. Konkina (SSCB)
1971	R. Ovion (Fr.)	E. Merckx (Bel.)	A. Konkina (SSCB)
1972	*	M. Basso (İt.)	G. Gambillon (Fr.)
1973	R. Szurkowski (Pol.)	F. Gimondi (İt.)	N. Van Den Broeck (Bel.)
1974	J. Kowalski (Pol.)	E. Merckx (Bel.)	G. Gambillon (Fr.)
1975	A. Gevers (Hol.)	H. Kuiper (Hol.)	T. Fopma (Hol.)
1976	*	F. Maertens (Bel.)	K. van Oosten-Hage (Hol.)
1977	C. Corti (İt.)	F. Moser (İt.)	J. Bost (Fr.)
1978	G. Glaus (İsvi.)	G. Knetemann (Hol.)	B. Habetz (AFC)
1979	G. Giacomini (İt.)	J. Raas (Hol.)	P. de Bruin (Hol.)
1980	*	B. Hinault (Fr.)	B. Heiden (ABD)
1981	A. Vedernikov (SSCB)	F. Maertens (Bel.)	U. Enzenauer (AFC)
1982	B. Drogan (ADC)	G. Saronni (İt.)	A. Jones (B.K.)
1983	U. Raab (ADC)	G. LeMond (ABD)	M. Berglund (İsveç)
1984	*	C. Criquelion (Bel.)	*
1985	L. Piasecki (Pol.)	J. Zoetemelk (Hol.)	J. Longo (Fr.)
1986	U. Ampler (ADC)	M. Argentin (İt.)	J. Longo (Fr.)
1987	R. Vivien (Fr.)	S. Roche (İrl.)	J. Longo (Fr.)
1988	O. Ludwig (ADC)	M. Fondriest (İt.)	M. Knol (Hol.)
1989	J. Halupczok (Pol.)	G. LeMond (ABD)	J. Longo (Fr.)
1990	M. Gualdi (İt.)	R. Dhaenens (Bel.)	C. Marsal (Fr.)
1991	V. Pjaksinski (SSCB)	G. Bugno (İt.)	L. Van Moorsel (Hol.)
1992	F. Casartelli (İt.)	G. Bugno (İt.)	K. Watt (Avustr.)

* Olimpiyat Oyunları nedeniyle yapılmadı

Dünya Bisiklet Pist Şampiyonluğu—bayanlar (amatör)

yıl	hız yarışı	3 km bireysel takip	yıl	hız yarışı	3 km bireysel takip
1958	G. Yermolayeva (SSCB)	L. Koçetova (SSCB)	1976	S. Young (ABD)	K. van Oosten-Hage (Hol.)
1959	G. Yermolayeva (SSCB)	B. Burton (B.K.)	1977	G. Zaryova (SSCB)	V. Kuznetsova (SSCB)
1960	G. Yermolayeva (SSCB)	B. Burton (B.K.)	1978	G. Zaryova (SSCB)	K. van Oosten-Hage (Hol.)
1961	G. Yermolayeva (SSCB)	Y. Reynders (Bel.)	1979	G. Zaryova (SSCB)	K. van Oosten-Hage (Hol.)
1962	V. Savina (SSCB)	B. Burton (B.K.)	1980	S. Novarra-Reber (ABD)	N. Kibardina (SSCB)
1963	G. Yermolayeva (SSCB)	B. Burton (B.K.)	1981	S. Young-Ochowicz (ABD)	N. Kibardina (SSCB)
1964	I. Kriçenko (SSCB)	Y. Reynders (Bel.)	1982	C. Paraskevin (ABD)	R. Twigg (ABD)
1965	V. Savina (SSCB)	Y. Reynders (Bel.)	1983	C. Paraskevin (ABD)	C. Carpenter (ABD)
1966	I. Kriçenko (SSCB)	B. Burton (B.K.)	1984	C. Paraskevin (ABD)	R. Twigg (ABD)
1967	V. Savina (SSCB)	T. Garkuşina (SSCB)	1985	I. Nicoloso (Fr.)	R. Twigg (ABD)
1968	A. Baguinyantz (SSCB)	R. Obodovskaya (SSCB)	1986	C. Rothenburger (ADC)	J. Longo (Fr.)
1969	G. Zaryova (SSCB)	R. Obodovskaya (SSCB)	1987	E. Salumyae (SSCB)	R. Twigg-Whitehead (ABD)
1970	G. Zaryova (SSCB)	T. Garkuşina (SSCB)	1988	E. Salumyae (SSCB)	J. Longo (Fr.)
1971	G. Zaryova (SSCB)	T. Garkuşina (SSCB)	1989	E. Salumyae (SSCB)	J. Longo (Fr.)
1972	G. Yermolayeva (SSCB)	T. Garkuşina (SSCB)	1990	C. Young (ABD)	J. Longo (Fr.)
1973	S. Young (ABD)	T. Garkuşina (SSCB)	1991	I. Haringa (Hol.)	P. Rossner (Almanya)
1974	T. Pilşçikova (SSCB)	T. Garkuşina (SSCB)	1992	E. Salumyae (Est.)	P. Rossner (Almanya)
1975	S. Novarra (ABD)	K. van Oosten-Hage (Hol.)			

Dünya Bisiklet Pist Şampiyonluğu—erkekler

yıl	hız yarışı (amatör)	hız yarışı (profesyonel)	bireysel takip (amatör)	bireysel takip (profesyonel)	motorartçısı (amatör)	motorartçısı (profesyonel)
1893*	A. Zimmerman (ABD)				L.S. Meintjes (G. Af.)	
1893†	A. Zimmerman (ABD)					
1894*	A. Lehr (Almanya)				W. Henie (Nor.)	
1894‡	J. Eden (Hol.)					
1895	J. Eden (Hol.)	R.T.C. Protin (Bel.)			M. Cordang (Hol.)	J. Michael (İng.)
1896	H. Reynolds (İrl.)	P. Bourrillon (Fr.)			F. Ponscarme (Fr.)	A.A. Chase (İng.)
1897	E. Schrader (Dan.)	W. Arend (Almanya)			E. Gauld (İng.)	J.W. Stocks (İng.)
1898	P. Albert (Almanya)	G.A. Banker (ABD)			A.J. Cherry (İng.)	R. Palmer (İng.)
1899	T. Summersgill (İng.)	Major Taylor (ABD)			J.A. Nelson (ABD)	H. Gibson (Kan.)
1900	A. Didier-Nauts (Bel.)	E. Jacquelin (Fr.)			L. Bastien (Fr.)	C. Huret (Fr.)
1901	E. Maitrot (Fr.)	T. Ellegaard (Dan.)			Sievers (Almanya)	T. Robl (Almanya)
1902	C. Piard (Fr.)	T. Ellegaard (Dan.)			A. Gornemann (Almanya)	T. Robl (Almanya)
1903	A.L. Reed (İng.)	T. Ellegaard (Dan.)			A. Audemars (İsvi.)	P. Dickentmann (Hol.)
1904	M. Hurley (ABD)	I. Lawson (ABD)			L. Meridith (İng.)	R. Walthour (ABD)
1905	J.S. Benyon (İng.)	G. Poulain (Fr.)			L. Meridith (İng.)	R. Walthour (ABD)
1906	F. Verri (İt.)	T. Ellegaard (Dan.)			M. Bardonneau (Fr.)	L. Darragon (Fr.)
1907	J. Devoissoux (Fr.)	E. Friol (Fr.)			L. Meridith (İng.)	L. Darragon (Fr.)
1908	V.L. Johnson (İng.)	T. Ellegaard (Dan.)			L. Meridith (İng.)	F. Ryser (İsvi.)
1909	W.J. Bailey (İng.)	V. Dupre (Fr.)			L. Meridith (İng.)	G. Parent (Fr.)
1910	W.J. Bailey (İng.)	E. Friol (Fr.)			H. Hens (Bel.)	G. Parent (Fr.)
1911	W.J. Bailey (İng.)	T. Ellegaard (Dan.)			L. Meridith (İng.)	G. Parent (Fr.)
1912	D. MacDougall (ABD)	F.L. Kramer (ABD)			yarışma yapılmadı	G. Wiley (ABD)
1913	W.J. Bailey (İng.)	W. Rutt (Almanya)			L. Meridith (İng.)	P. Guignard (Fr.)
1914-19	yarışma yapılmadı	yarışma yapılmadı			C. Blekemolen (Hol.)	yarışma yapılmadı
1920	M. Peeters (Hol.)	R. Spears (Avustr.)			yarışma yarıda kaldı	G. Seres (Fr.)
1921	B. Andersen (Dan.)	P. Moeskops (Hol.)				V. Linart (Bel.)
1922	H.T. Johnson (İng.)	P. Moeskops (Hol.)				L. Vanderstuyft (Bel.)
1923	L. Michard (Fr.)	P. Moeskops (Hol.)				P. Suter (İsvi.)
1924	L. Michard (Fr.)	P. Moeskops (Hol.)				V. Linart (Bel.)
1925	J. Meyer (Hol.)	E. Kauffman (İsvi.)				R. Grassin (Fr.)
1926	A. Martinetti (İt.)	P. Moeskops (Hol.)				V. Linart (Bel.)
1927	M. Engel (Almanya)	L. Michard (Fr.)				V. Linart (Bel.)
1928	W.F. Hansen (Dan.)	L. Michard (Fr.)				W. Sawall (Almanya)
1929	A. Mazairac (Hol.)	L. Michard (Fr.)				G. Paillard (Fr.)
1930	L. Gerardin (Fr.)	L. Michard (Fr.)				E. Moller (Almanya)
1931	H. Harder (Dan.)	W.F. Hansen (Dan.)				W. Sawall (Almanya)
1932	A. Richter (Almanya)	J. Scherens (Bel.)				G. Paillard (Fr.)
1933	J. van Egmond (Hol.)	J. Scherens (Bel.)				C. Lacquehay (Fr.)
1934	B. Pola (İt.)	J. Scherens (Bel.)				E. Metze (Almanya)
1935	T. Merkens (Almanya)	J. Scherens (Bel.)				C. Lacquehay (Fr.)
1936	A. van Vliet (Hol.)	J. Scherens (Bel.)				A. Raynaud (Fr.)
1937	J. van der Vijver (Hol.)	J. Scherens (Bel.)				W. Lohmann (Almanya)
1938	J. van der Vijver (Hol.)	A. van Vliet (Hol.)				E. Metze (Almanya)
1939	J. Derksen (Hol.)	yarışma yapılmadı				yarışma yapılmadı
1940-45	yarışma yapılmadı					
1946	O. Plattner (İsvi.)	J. Derksen (Hol.	R. Rioland (Fr.)	G. Peters (Hol.)		E. Frosio (İt.)
1947	R. Harris (B.K.)	J. Scherens (Bel.)	G. Messina (İt.)	F. Coppi (İt.)		R. Lesueur (Fr.)
1948	M. Ghella (İt.)	A. van Vliet (Hol.)	G. Messina (İt.)	G. Schulte (Hol.)		J.-J. Lamboley (Fr.)
1949	S. Patterson (Avustr.)	R. Harris (B.K.)	K.E. Anderson (Dan.)	F. Coppi (İt.)		E. Frosio (İt.)
1950	M. Verdeun (Fr.)	R. Harris (B.K.)	S. Patterson (Avustr.)	A. Bevilacqua (İt.)		R. Lesueur (Fr.)
1951	E. Sacchi (İt.)	R. Harris (B.K.)	N. de Rossi (İt.)	A. Bevilacqua (İt.)		J. Pronk (Hol.)
1952	E. Sacchi (İt.)	O. Plattner (İsvi.)	P. van Heusden (Hol.)	S. Patterson (Avustr.)		A. Verschueren (Bel.)
1953	M. Morettini (İt.)	A. van Vliet (Hol.)	G. Messina (İt.)	S. Patterson (Avustr.)		A. Verschueren (Bel.)
1954	C. Peacock (B.K.)	R. Harris (B.K.)	L. Faggin (İt.)	G. Messina (İt.)		A. Verschueren (Bel.)
1955	G. Ogna (İt.)	A. Maspes (İt.)	N. Sheil (B.K.)	G. Messina (İt.)		G. Timoner (İsp.)
1956	M. Rousseau (Fr.)	A. Maspes (İt.)	E. Baldini (İt.)	G. Messina (İt.)		G. French (Avustr.)
1957	M. Rousseau (Fr.)	J. Derksen (Hol.)	C. Simonigh (İt.)	R. Rivière (Fr.)		P. De Paepe (Bel.)
1958	V. Gasparella (İt.)	M. Rousseau (Fr.)	N. Sheil (B.K.)	R. Rivière (Fr.)		W. Bucher (İsvi.)
1959	V. Gasparella (İt.)	A. Maspes (İt.)	R. Altig (AFC)	R. Rivière (Fr.)		G. Timoner (İsp.)
1960	S. Gaiardoni (İt.)	A. Maspes (İt.)	M. Delattre (Fr.)	R. Altig (AFC)		G. Timoner (İsp.)
1961	S. Bianchetto (İt.)	A. Maspes (İt.)	H. Nydam (Hol.)	R. Altig (AFC)		K. Marcell (AFC)
1962	S. Bianchetto (İt.)	A. Maspes (İt.)	K. Jensen (Dan.)	H. Nydam (Hol.)		G. Timoner (İsp.)
1963	P. Sercu (Bel.)	S. Gaiardoni (İt.)	J. Walschaerts (Bel.)	L. Faggin (İt.)		L. Proost (Bel.)
1964	P. Trentin (Fr.)	A. Maspes (İt.)	T. Groen (Hol.)	F. Bracke (Bel.)		G. Timoner (İsp.)
1965	O. Fakadze (SSCB)	G. Beghetto (İt.)	T. Groen (Hol.)	L. Faggin (İt.)		G. Timoner (İsp.)
1966	D. Morelon (Fr.)	G. Beghetto (İt.)	T. Groen (Hol.)	L. Faggin (İt.)		R. DeLoof (Bel.)
1967	D. Morelon (Fr.)	P. Sercu (Bel.)	G. Bongers (Hol.)	T. Groen (Hol.)		L. Proost (Bel.)
1968	L. Borghetti (İt.)	G. Beghetto (İt.)	M. Frey-Jensen (Dan.)	H. Porter (B.K.)		L. Proost (Bel.)
1969	D. Morelon (Fr.)	P. Sercu (Bel.)	X. Kurmann (İsvi.)	F. Bracke (Bel.)		J. Oudkerk (Hol.)
1970	D. Morelon (Fr.)	G. Johnson (Avustr.)	X. Kurmann (İsvi.)	H. Porter (B.K.)		E. Rudolph (AFC)
1971	D. Morelon (Fr.)	L. Loeveseijn (Hol.)	M. Rodriguez (Kol.)	D. Baert (Bel.)	H. Gnas (AFC)	T. Verschueren (Bel.)
1972	§	R. Van Lancker (Bel.)	§	H. Porter (B.K.)	H. Gnas (AFC)	T. Verschueren (Bel.)
1973	D. Morelon (Fr.)	R. Van Lancker (Bel.)	K. Knudsen (Nor.)	H. Porter (B.K.)	H. Gnas (AFC)	C. Stam (Hol.)
1974	A. Tkac (Çek.)	P. Pedersen (Dan.)	H. Lutz (AFC)	R. Schuiten (Hol.)	J. Breuer (AFC)	C. Stam (Hol.)
1975	D. Morelon (Fr.)	J. Nicholson (Avustr.)	T. Huschke (ADC)	R. Schuiten (Hol.)	G. Mineboo (Hol.)	D. Kemper (AFC)
1976	§	J. Nicholson (Avustr.)	§	F. Moser (İt.)	G. Mineboo (Hol.)	W. Peffgen (AFC)
1977	H.J. Geschke (ADC)	Nakano K. (Jap.)	N. Durpisch (ADC)	G. Braun (AFC)	G. Mineboo (Hol.)	C. Stam (Hol.)
1978	A. Tkac (Çek.)	Nakano K. (Jap.)	D. Macha (ADC)	G. Braun (AFC)	R. Podlesch (AFC)	W. Peffgen (AFC)
1979	L. Hesslich (ADC)	Nakano K. (Jap.)	N. Marakov (SSCB)	B. Oosterbosch (Hol.)	M. Pronk (Hol.)	M. Venix (Hol.)
1980	§	Nakano K. (Jap.)	§	A. Doyle (B.K.)	G. Mineboo (Hol.)	W. Peffgen (AFC)
1981	S. Kopilov (SSCB)	Nakano K. (Jap.)	D. Macha (ADC)	A. Bondue (Fr.)	M. Pronk (Hol.)	R. Kos (Hol.)
1982	S. Kopilov (SSCB)	Nakano K. (Jap.)	D. Macha (ADC)	A. Bondue (Fr.)	G. Mineboo (Hol.)	M. Venix (Hol.)
1983	L. Hesslich (ADC)	Nakano K. (Jap.)	V. Kupovets (SSCB)	S. Bishop (Avustr.)	R. Podlesch (AFC)	B. Vicino (İt.)
1984	§	Nakano K. (Jap.)	§	H.-H. Oersted (Dan.)	J. de Nijs (Hol.)	H. Schütz (AFC)
1985	L. Hesslich (ADC)	Nakano K. (Jap.)	V. Ekimov (SSCB)	H.-H. Oersted (Dan.)	R. Dotti (İt.)	B. Vicino (İt.)
1986	M. Hübner (ADC)	Nakano K. (Jap.)	V. Ekimov (SSCB)	T. Doyle (B.K.)	M. Gentili (İt.)	B. Vicino (İt.)
1987	L. Hesslich (ADC)	Tawara N. (Jap.)	G. Umaras (SSCB)	H.-H. Oersted (Dan.)	M. Gentili (İt.)	M. Huerzeler (İsvi.)
1988	L. Hesslich (ADC)	S. Pate (Avustr.)	G. Umaras (SSCB)	L. Piasecki (Pol.)	V. Colamartino (İt.)	D. Clark (Avustr.)
1989	B. Huck (ADC)	C. Golinelli (İt.)	V. Ekimov (SSCB)	C. Sturgess (B.K.)	R. Königshofer (Avus.)	G. Renosto (İt.)
1990	B. Huck (ADC)	M. Hübner (ADC)	Ye. Berzin (SSCB)	V. Ekimov (SSCB)	R. Königshofer (Avus.)	W. Brugna (İt.)
1991	J. Fiedler (Almanya)	Şampiyon yok	J. Lehmann (Almanya)	F. Moreau (Fr.)	R. Königshofer (Avus.)	D. Clark (Avustr.)
1992	J. Fiedler (Almanya)	M. Hübner (Almanya)	C. Boardman (İng.)	M. McCarthy (ABD)	C. Podlesch (Almanya)	P. Steiger (İsvi.)

* 1 mil yarışı † 10 mil yarışı ‡ 10 km yarışı § Olimpiyat Oyunları nedeniyle yapılmadı

BOKS

Modern boksun tarihi 1880'lere değin inmektedir. Bu tarihte Queensberry Kuralları (ya da bunlardan türetilen kurallar) hemen herkesçe benimsenmiş durumdaydı. ABD'li John L. Sullivan eldivensiz boksta son ağır sıklet şampiyonuydu. Sullivan ayrıca, "yeni" kurallarla dövüşen ilk şampiyonlardan biriydi. İlk zamanlarda boksta dünya çapında tek bir yönetici organı oluşturma çabaları sonuç vermedi. Günümüzde herkesçe tanınan dünya çapında bir profesyonel boks örgütü yoktur. Birkaç Asya ülkesinin boks federasyonları dışında, Avrupa, Uluslar Topluluğu ve İngiltere'de ayrı şampiyonluklar düzenlenmektedir. 1920'de farklı bir adla kurulmuş olan Dünya Boks Birliği (WBA) temelde bir ABD kuruluşudur. 1963'te, İngiltere ve Avrupa ülkelerinin yanı sıra Latin Amerika ülkelerini de kapsayan Dünya Boks Konseyi (WBC), WBA'ya rakip oldu. 1983'teyse, WBA ve WBC'den hoşnut olmayanlarca Uluslararası Boks Federasyonu (IBF; uluslararası bir örgüt olarak tanınmamaktadır) kuruldu. En ünlü IBF şampiyonu dünya ağır sıklet boks şampiyonu Larry Holmes'dur. Holmes 1978-83 arasında WBC'nin de dünya şampiyonu idi.

Tablolarda, her sıkletteki dünya şampiyonları, ülkelerinin adları ve unvanı ele geçirdikleri maçın tarihi yer almaktadır.

Dünya ağır sıklet şampiyonları—ağırlık sınırı yok

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)		WBA	WBC
John L. Sullivan (ABD; 29/8/1895)	Ezzard Charles (ABD; 27/9/1950)	Muhammed Ali (ABD; 15/9/1978)	Ken Norton (ABD; 18/3/1978)
James J. Corbett (ABD; 7/9/92)	Jersey Joe Walcott (ABD; 18/7/51)	1979'da boksu bıraktı	Larry Holmes (ABD; 9/6/78)
Bob Fitzsimmons (ABD*; 17/3/97)	Rocky Marciano (ABD; 23/9/52)	John Tate (ABD; 20/10/79)	1983'te unvanı bıraktı
James J. Jeffries (ABD; 9/6/99)	1956'da boksu bıraktı	Mike Weaver (ABD; 21/3/80)	Tim Witherspoon (ABD; 9/3/84)
1905'te boksu bıraktı	Floyd Patterson (ABD 30/11/56)	Michael Dokes (ABD; 10/12/82)	Pinklon Thomas (ABD; 31/8/84)
Marvin Hart (ABD; 3/7/1905)	Ingemar Johansson (İsveç; 26/6/59)	Gerrie Coetzee (G. Af.; 23/9/83)	Trevor Berbick (Kan.; 22/3/86)
Tommy Burns (Kan.; 23/2/06)	Floyd Patterson (ABD; 20/6/60)	Greg Page (ABD; 1/12/84)	Mike Tyson (ABD; 22/11/86)
Jack Johnson (ABD; 26/12/08)	Sonny Liston (ABD; 25/9/62)	Tony Tubbs (ABD; 29/4/85)	James Douglas (ABD; 11/2/90)
Jess Willard (ABD; 5/4/15)	Cassius Clay (sonra Muhammed Ali	Tim Witherspoon (ABD; 17/1/86)	Evander Holyfield (ABD; 26/10/90)
Jack Dempsey (ABD; 4/7/19)	ABD; 25/2/64)	James Smith (ABD; 12/12/86)	Riddick Bowe (ABD; 13/11/92)
Gene Tunney (ABD; 23/9/26)	1965'te WBA unvanı geri alındı;	Mike Tyson (ABD; 7/3/87)	1992'de unvanı geri alındı
1928'de boksu bıraktı	1967'de WBC unvanı geri alındı;	James Douglas (ABD; 11/2/90)	Lennox Lewis (İng.; 14/12/92)
Max Schmeling (Almanya; 12/6/30)	unvan tartışmalı	Evander Holyfield (ABD; 26/10/90)	
Jack Sharkey (ABD; 21/6/32)	Joe Frazier (ABD; 16/2/70)	Riddick Bowe (ABD; 13/11/92)	
Primo Carnera (İt.; 29/6/33)	George Foreman (ABD; 22/1/73)		
Max Baer (ABD; 14/6/34)	Muhammed Ali (ABD; 30/10/74)		
James J. Braddock (ABD; 13/6/35)	Leon Spinks (ABD 15/2/78)		
Joe Louis (ABD; 22/6/37)	1978'de WBC unvanı geri alındı		
1949'da boksu bıraktı			

* Daha önce İngiliz uyruğundaydı.

Dünya kruvazör sıklet şampiyonları—üst sınır 88 kg*

WBA† (ülke; unvanı kazandığı tarih)	WBC
Ossie Ocasio (Po. Ri.; 13/2/1982)	Marvin Camel (ABD; 31/3/1980)
Piet Crous (G. Af.; 1/12/84)	Carlos de León (Po. Ri.; 25/11/80)
Dwight Muhammad Qawi (ABD; 27/7/85)	S.T. Gordon (ABD; 27/6/82)
Evander Holyfield (ABD; 12/7/86)	Carlos de León (Po. Ri.; 17/7/83)
1988'de unvanı bıraktı	Alfonso Ratliff (ABD; 6/6/85)
Taoufik Belbouli (Fr.)	Bernard Benton (ABD; 21/9/85)
1989'da bu unvanın boş olduğu açıklandı	Carlos de León (Po. Ri.; 22/3/86)
Robert Daniels (ABD; 11/89)	Evander Holyfield (ABD; 9/4/88)
Bobby Czyz (ABD; 8/3/91)	1988'de unvanı bıraktı
	Carlos de León (Po. Ri.; 17/5/89)
	Massimiliano Duran (İt.; 27/7/90)
	Anaclet Wamba (Fr.; 20/7/91)

* 1982'ye değin üst sınır 82 kg † Kruvazör sıkleti WBA ilk olarak 1982'de tanıdı

Cassius Clay (Muhammed Ali) 1964 unvan maçında Sonny Liston'ı nakavt ederken
UPI/Bettmann Newspholos

Dünya yarı ağır sıklet şampiyonları—üst sınır 79 kg

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)		WBA	WBC
Jack Root (Avus.; 22/4/1903)	John Henry Lewis (ABD; 31/10/1935)	Vicente Rondon (Ven.; 27/2/1971)	Bob Foster (ABD; 24/5/1968)
George Gardner (İrl.; 4/7/03)	1939'da boksu bıraktı	Bob Foster (ABD; 7/4/72)	1974'te boksu bıraktı
Bob Fitzsimmons (ABD;* 25/11/03)	Gus Lesnevich (ABD; 14/5/46)	1974'te boksu bıraktı	John Conteh (B.K.; 1/10/74)
Philadelphia Jack O'Brien (ABD; 20/12/05)	Freddie Mills (B.K.; 26/7/48)	Victor Galindez (Arj.; 7/12/74)	1977'de unvanı geri alındı
1912'de boksu bıraktı	Joey Maxim (ABD; 24/1/50)	Mike Rossman (ABD; 15/9/78)	Miguel Cuello (Arj.; 21/5/77)
Jack Dillon (ABD; 28/4/14)	Archie Moore (ABD; 17/12/52)	Victor Galindez (Arj.; 14/4/79)	Mate Parlov (Yug.; 7/1/78)
Battling Levinsky (ABD; 24/10/16)	1962'de unvanı geri alındı	Marvin Johnson (ABD; 30/11/79)	Marvin Johnson (ABD; 2/12/78)
Georges Carpentier (Fr.; 12/10/20)	Harold Johnson (ABD; 12/5/62)	Eddie Gregory (sonra Eddie Mustafa	Matthew Franklin (sonra Matthew
Battling Siki (Louis Phal, Sen.; 24/9/22)	Willie Pastrano (ABD; 1/6/63)	Muhammed, ABD; 31/3/80)	Saad Muhammed, ABD; 22/4/79)
Mike McTigue (İrl.; 17/3/23)	José Torres (Po. Ri.; 30/3/65)	Michael Spinks (ABD; 18/7/81)	Dwight Braxton (sonra Dwight
Paul Berlenbach (ABD; 30/5/25)	Dick Tiger (Nij.; 16/12/66)	1985'te unvanı bıraktı	Muhammed Kavi, ABD; 19/12/81)
Jack Delaney (Kan.; 16/7/26)	Bob Foster (ABD; 24/5/68)	Marvin Johnson (ABD; 9/2/86)	Michael Spinks (ABD; 18/3/83)
1927'de unvanı bıraktı	1970'te WBA unvanı geri alındı	Leslie Stewart (Tri. ve	1985'te unvanı bıraktı
Tommy Loughran (ABD; 12/12/27)		Tob.; 23/5/87)	J.B. Williamson (ABD; 10/12/85)
1929'da unvanı bıraktı		Virgil Hill (ABD; 5/9/87)	Dennis Andries (B.K.; 30/4/86)
Maxie Rosenbloom (ABD; 14/7/32)		Thomas Hearns (ABD; 3/6/91)	Thomas Hearns (ABD; 7/3/87)
Bob Olin (ABD; 16/11/34)		Iran Barkley (ABD; 21/3/92)	1987'de unvanı bıraktı
		boş	Don Lalonde (Kan.; 27/11/87)
		Virgil Hill (ABD; 9/92)	Sugar Ray Leonard (ABD; 7/11/88)
			1988'de unvanı bıraktı
			Dennis Andries (B.K.; 2/2/89
			Jeff Harding (Avustr.; 24/6/89)
			Dennis Andries (B.K.; 28/7/90)
			Jeff Harding (Avustr.; 11/9/91)

* Daha önce İngiliz uyruklu

Dünya orta sıklet şampiyonları—üst sınır 72,5 kg*

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)

Jack ("the Nonpareil") Dempsey (ABD; 30/7/1884)
Bob Fitzsimmons (B.K.†; 14/1/91)
1895'te unvanı bıraktı
Tommy Ryan (ABD; 24/10/98)
1907'de boksu bıraktı
Stanley Ketchel (ABD; 9/5/1908)
Billy Papke (ABD; 7/9/08)
Stanley Ketchel (ABD; 26/11/08)
1910'da öldü
George Chip (ABD; 11/10/13)
Al McCoy (ABD; 6/4/14)
Mike O'Dowd (ABD; 14/11/17)
Johnny Wilson (ABD; 6/5/20)
Harry Greb (ABD; 31/8/23)
Tiger Flowers (ABD; 26/2/26)
Mickey Walker (ABD; 3/12/26)
1931'de unvanı bıraktı; unvan tartışmalı
Tony Zale (ABD; 28/11/1941)
Rocky Graziano (ABD; 16/7/47)
Tony Zale (ABD; 10/6/48)
Marcel Cerdan (Fr.; 21/9/48)
Jake La Motta (ABD; 16/6/49)
Sugar Ray Robinson (ABD; 14/2/51)
Randy Turpin (B.K.; 10/7/51)
Sugar Ray Robinson (ABD; 12/9/51)
1952-54'te boksu bıraktı
Carl Olson (ABD; 21/10/53)
Sugar Ray Robinson (ABD; 9/12/55)
Gene Fullmer (ABD; 2/1/57)
Sugar Ray Robinson (ABD; 1/5/57)
Carmen Basilio (ABD; 23/9/57)
Sugar Ray Robinson (ABD; 25/3/58)
1959'da NBA (sonra WBA) unvanı geri alındı
Dick Tiger (Richard Ihetu, Nij.; 10/8/63)
Joey Giardello (ABD; 7/12/63)
Dick Tiger (Nij.; 21/10/1965)
Emile Griffith (ABD; 25/4/66)
Nino Benvenuti (İt.; 17/4/67)
Emile Griffith (ABD; 29/9/67)
Nino Benvenuti (İt.; 4/3/68)
Carlos Monzón (Arj.; 7/11/70)
1974'te WBC unvanı geri alındı
Carlos Monzón (Arj.; 26/6/76)
1977'de boksu bıraktı
Rodrigo Valdés (Kol.; 5/11/77)
Hugo Corro (Arj.; 22/4/78)
Vito Antuofermo (İt.; 30/6/79)
Alan Minter (B.K.; 16/3/80)
Marvin Hagler (ABD; 27/9/80)
Sugar Ray Leonard (ABD; 6/4/87)
1987'de boksu bıraktı

* 1915'e değin üst sınır 71 kg † Daha sonra ABD vatandaşı oldu.

Dünya yarı orta sıklet şampiyonları—üst sınır 70 kg

WBA (ülke; unvanı kazandığı tarih)

Dennis Moyer (ABD; 20/10/1962)
Ralph Dupas (ABD; 29/4/63)
Sandro Mazzinghi (İt.; 7/9/63)
Nino Benvenuti (İt.; 18/6/65)
Kim Ki Su (G. Ko.; 25/6/66)
Sandro Mazzinghi (İt.; 25/5/68)
1969'da unvanı geri alındı
Freddie Little (ABD; 17/3/69)
Carmelo Bossi (İt.; 9/7/70)
Vacima Koiçi (Jap.; 31/10/71)
Oscar Alparado (ABD; 3/6/74)
Vacima Koiçi (Jap.; 21/1/75)
Yuh Ce Do (G. Ko.; 7/6/75)
Wacima Koiçi (Jap.; 17/2/1976)
José Durán (Isp.; 18/5/76)
Miguel Castellini (Arj.; 8/10/76)
Eddie Gazo (Nik.; 5/3/77)
Kudo Masaşi (Jap.; 9/8/78)
Ayub Kalule (Dan.; 24/10/79)
Sugar Ray Leonard (ABD; 25/6/81)
1981'de unvanı bıraktı
Mihara Tadaşi (Jap.; 7/11/81)
Davey Moore (ABD; 2/2/82)
Roberto Durán (Pan.; 16/6/83)
1984'te unvanı bıraktı
Mike McCallum (Jam.; 19/10/84)
boş
Julian Jackson (ABD; 21/11/87)
1990'da unvanı bıraktı
Gilbert Dele (Fr.; 2/91)
Vinny Pazienza (ABD; 11/10/91)
boş
Julio César Vásquez (Arj.; 22/12/92)

WBC

Eckhard Dagge (AFC; 18/6/76)
Rocco Mattioli (İt.; 6/8/77)
Maurice Hope (B.K.; 4/3/79)
Wilfred Benitez (Po. Ri.; 3/5/81)
Thomas Hearns (ABD; 3/12/82)
1986'da unvanı bıraktı
Duane Thomas (ABD; 5/12/86)
Lupe Aquino (Mek.; 12/7/87)
Gianfranco Rosi (İt.; 2/10/87)
Donald Curry (ABD; 8/7/88)
René Jacquot (Fr.; 11/2/89)
John Mugabi (Uganda; 8/7/89)
Terry Norris (ABD; 31/3/90)

Dünya velter sıklet şampiyonları—üst sınır 66,5 kg*

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)

Paddy Duffy (ABD; 30/10/1888)
1890'da öldü
Mysterious Billy Smith (ABD; 14/12/92)
Tommy Ryan (ABD; 26/7/94)
1898'de unvanı bıraktı
Mysterious Billy Smith (ABD; 25/8/98)
Jim ("Rube") Ferns (ABD; 15/1/1900)
Matty Matthews (ABD; 16/10/1900)
Jim ("Rube") Ferns (ABD; 24/5/01)
Joe Walcott (Bar.; 18/12/01)
1904'ten sonra unvan tartışmalıdır
Ted ("Kid") Lewis (B.K.; 31/8/15)
Jack Britton (ABD; 24/4/16)
Ted ("Kid") Lewis (B.K.; 25/6/17)
Jack Britton (ABD; 17/3/19)
Mickey Walker (ABD; 1/11/22)
Pete Latzo (ABD; 20/5/26)
Joe Dundee (ABD; 3/6/27)
1928'de NBA (sonra WBA) unvanı geri alındı
Jackie Fields (ABD; 25/7/29)
Young Jack Thompson (ABD; 9/5/30)
Tommy Freeman (ABD; 5/9/30)
Young Jack Thompson (ABD; 14/4/31)
Lou Brouillard (Kan.; 23/10/31)
Jackie Fields (ABD; 28/1/32)
Young Corbett III (Rafelle Giordano, (ABD; 22/2/33)
Jimmy McLarnin (Kan.; 29/5/33)
Barney Ross (ABD; 28/5/34)
Jimmy McLarnin (Kan.; 17/9/34)
Barney Ross (ABD; 28/5/1935)
Henry Armstrong (ABD; 31/5/38)
Fritzie Zivic (ABD; 4/10/40)
Freddie ("Red") Cochrane (ABD; 29/7/41)
Marty Servo (ABD; 1/2/46)
1946 da boksu bıraktı
Sugar Ray Robinson (ABD; 20/12/46)
1951'de unvanı bıraktı
Kid Gavilan (Küba; 18/5/51)
Johnny Saxton (ABD; 20/10/54)
Tony DeMarco (ABD; 1/4/55)
Carmen Basilio (ABD; 10/6/55)
Johnny Saxton (ABD; 14/3/56)
Carmen Basilio (ABD; 12/9/56)
1957'de unvanı bıraktı
Virgil Akins (ABD; 6/6/58)
Don Jordan (ABD; 5/12/58)
Benny ("Kid") Paret (Küba; 27/5/60)
Emile Griffith (ABD; 1/4/61)
Benny ("Kid") Paret (Küba; 3/9/61)
Emile Griffith (ABD; 24/3/62)
Luis Rodriguez (Küba; 21/3/63)
Emile Griffith (ABD; 8/6/63)
1966'da unvanı bıraktı
Curtis Cokes (ABD; 28/11/66)
José Nápoles (Mek.; 18/4/69)
Billy Backus (ABD; 3/12/70)
José Nápoles (Mek.; 4/6/71)
1975'te WBA unvanı geri alındı

WBA

Ángel Espada (Po. Ri.; 28/6/1975)
Pipino Cuevas (Mek.; 17/7/76)
Thomas Hearns (ABD; 2/8/80)
Sugar Ray Leonard (ABD; 16/9/81)
1982'de boksu bıraktı
Donald Curry (ABD; 13/2/83)
Lloyd Honeyghan (B.K.; 27/9/86)
1986'da boksu bıraktı
Mark Breland (ABD; 6/2/87)
Marlon Starling (ABD; 22/8/87)
Tomas Molinares (Kol.; 29/7/89)
boş
Mark Breland (ABD; 4/2/89)
Aaron Davis (ABD; 8/7/90)
Meldrick Taylor (ABD; 19/1/91)
Crisanto España (Venez.; 31/10/92)

WBC

John Stracey (B.K.; 6/12/1975)
Carlos Palomino (ABD; 22/6/76)
Wilfred Benitez (Po. Ri.; 14/1/79)
Sugar Ray Leonard (ABD; 30/11/79)
Roberto Durán (Pan.; 20/6/80)
Sugar Ray Leonard (ABD; 25/11/80)
1982'de boksu bıraktı
Milton McCrory (ABD; 13/8/83)
Donald Curry (ABD; 6/12/85)
Lloyd Honeyghan (B.K.; 27/9/86)
Jorge Vaca (Mek.; 28/10/87)
Lloyd Honeyghan (İng.; 29/3/88)
Marlon Starling (ABD; 4/2/89)
Maurice Blocker (ABD; 19/8/90)
Simon Brown (Jam.; 18/3/91)
James McGirt (ABD; 29/11/91)

* Yaklaşık 1909'a değin üst sınır 66 kg

Dünya yarı velter sıklet şampiyonları—üst sınır 63,5 kg

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)

Myron Mitchell (ABD; 9/7/1923)
Mushy Callahan (ABD; 21/9/26)
Jack ("Kid") Berg (B.K.; 18/2/30)
Tony Canzoneri (ABD; 24/4/31)
Johnny Jadick (ABD; 18/1/32)
Battling Shaw (Mek.; 20/2/33)
Tony Canzoneri (ABD; 21/5/33)
Barney Ross (ABD; 23/6/33)
1935'te unvanı bıraktı; unvan sahipsizdir
Tippy Larkin (ABD; 29/4/46)
1946'dan sonra unvan sahipsizdir
Carlos Ortiz (Po. Ri.; 12/6/1959)
Duilio Loi (İt.; 1/9/60)
Eddie Perkins (ABD; 14/9/62)
Duilio Loi (İt.; 15/12/62)
1963'te boksu bıraktı
Eddie Perkins (ABD; 15/6/63)
Carlos Hernandez (Ven.; 18/1/65)
Sandro Lopopolo (İt.; 29/4/66)
Paul Takeshi Fujii (ABD; 30/4/67)

WBA

Nicolino Loche (Arj.; 12/12/1968)
Alfonso Frazer (Pan.; 10/3/72)
Antonio Cervantes (Kol.; 28/10/72)
Wilfred Benitez (Po. Ri.; 6/3/76)
1976'da unvanı geri alındı
Antonio Cervantes (Kol.; 25/6/77)
Aaron Pryor (ABD; 2/8/80)
1983'te boksu bıraktı
Johnny Bumphus (ABD; 22/1/84)
Gene Hatcher (ABD; 1/6/84)
Ubaldo Sacco (Arj.; 21/7/85)
Patrizio Oliva (İt.; 15/3/86)
Juan Martin Coggi (Arj.; 4/7/87)
Loreto Garza (ABD; 17/8/90)
Edwin Rosario (Po. Ri.; 15/6/91)
Akinobu Hiranaka (Jap.; 10/4/92)
Morris East (Fil.; 9/9/92)

WBC

Pedro Adigue (Fil.; 14/12/1968)
Bruno Arcari (İt.; 31/1/70)
1974'te unvanı bıraktı
Perico Fernandez (Isp.; 21/9/74)
Saensak Muangsurin (Tayl.; 15/7/75)
Miguel Velasquez (Isp.; 30/6/76)
Saensak Muangsurin (Tayl.; 29/10/76)
Kim Sang Hyun (G. Ko.; 30/12/78)
Saoul Mamby (ABD; 23/2/80)
Leroy Haley (ABD; 26/6/82)
Bruce Curry (ABD; 18/5/83)
Bill Costello (ABD; 29/1/84)
Lonnie Smith (ABD; 21/8/85)
René Arredondo (Mek.; 6/5/86)
Hamada Tsuyoşi (Jap.; 24/7/86)
René Arredondo (Mek.; 22/7/87)
Roger Mayweather (ABD; 12/11/87)
Julio César Chávez (Mek.; 13/5/89)

Dünya hafif sıklet şampiyonları—üst sınır 61 kg*

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)		WBA	WBC
George ("Kid") Lavigne (ABD; 1/6/1896)	Lou Ambers (ABD; 22/8/1939)	Ken Buchanan (B.K.; 26/9/1970)	Rodolfo Gonzáles (Mek.; 10/11/1972)
Frank Erne (ABD; 3/7/99)	Lew Jenkins (ABD; 10/5/40)	Roberto Durán (Pan.; 26/6/72)	Suzuki İşimatsu (Jap.; 11/4/74)
Joe Gans (ABD; 12/5/1902)	Sammy Angott (ABD; 19/12/41)	1979'da unvanı bıraktı	Esteban de Jesus (Po. Ri.; 8/5/76)
Battling Nelson (ABD; 4/7/08)	1942'te boksu bıraktı	Ernesto España (Ven.; 16/6/79)	Roberto Durán (Pan.; 21/1/78)
Ad Wolgast (ABD; 22/2/10)	Ike Williams (ABD; 4/8/47)	Hilmer Kenty (ABD; 2/3/80)	1979'da unvanı bıraktı
Willie Ritchie (ABD; 28/11/12)	Jimmy Carter (ABD; 25/5/51)	Sean O'Grady (ABD; 12/4/81)	Jim Watt (B.K.; 17/4/79)
Freddie Welsh (B.K.; 7/7/14)	Lauro Salas (Mek.; 14/5/52)	1981'de unvanı geri alındı	Alexis Argüello (Nik.; 20/6/81)
Benny Leonard (ABD; 28/5/17)	Jimmy Carter (ABD; 15/10/52)	Claude Noel (Tri. ve Tob.; 12/9/81)	1983'te unvanı bıraktı
1925'te boksu bıraktı	Paddy DeMarco (ABD; 5/3/54)	Arturo Frias (ABD; 5/12/81)	Edwin Rosario (Po. Ri.; 1/5/83)
Jimmy Goodrich (ABD; 13/7/25)	Jimmy Carter (ABD; 17/11/54)	Ray Mancini (ABD; 8/5/82)	José Luis Ramírez (Mek.; 3/11/84)
Rocky Kansas (ABD; 7/12/25)	Wallace ("Bud") Smith (ABD; 29/6/55)	Livingstone Bramble (Vir.Adl.(ABD); 1/6/84)	Hector Camacho (Po. Ri.; 10/8/85)
Sammy Mandell (ABD; 3/7/26)	Joe Brown (ABD; 24/8/56)	Edwin Rosario (Po. Ri.; 26/9/86)	1987'de unvanı geri alındı
Al Singer (ABD; 17/7/30)	Carlos Ortiz (Po. Ri.; 21/4/62)	Julio César Chávez (Mek.; 21/11/87)	José Luis Ramírez (Mek.; 19/7/87)
Tony Canzoneri (ABD; 14/11/30)	Ismael Laguna (Pan.; 10/4/65)	1989'da unvanı bıraktı	Julio César Chávez (Mek.; 29/10/88)
Barney Ross (ABD; 23/6/33)	Carlos Ortiz (Po. Ri.; 13/11/65)	Edwin Rosario (Po. Ri.; 9/7/89)	1989'da unvanı bıraktı
1933'te unvanı bıraktı	Carlos Teo Cruz (Dom. Cum.; 29/6/68)	Juan Nazario (Po. Ri.; 4/4/90)	Pernell Whitaker (ABD; 20/8/89)
Tony Canzoneri (ABD; 10/5/35)	Armando Ramos (ABD; 18/2/69)	Pernell Whitaker (ABD; 11/8/90)	1992'de unvanı bıraktı
Lou Ambers (ABD; 3/9/36)	Ismael Laguna (Pan.; 3/3/70)	1992'de unvanı bıraktı	Miguel González (Mek.; 24/8/92)
Henry Armstrong (ABD; 17/8/38)	1970'te WBC unvanı geri alındı	Joey Gamache (ABD; 13/6/92)	
		Tony Lopez (ABD; 24/10/92)	

* 1912'ye değin genellikle 60 kg. ama bu bazen 63.5 kg'ye kadar çıkıyordu

Dünya yarı hafif sıklet şampiyonları—üst sınır 59 kg

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)	WBA	WBC
Johnny Dundee (ABD; 18/11/1921)	Alfredo Marcano (Ven.; 29/7/1971)	Rene Barrientos (Fil.; 15/2/1969)
Jack Bernstein (ABD; 30/5/23)	Ben Villaflor (Fil.; 25/4/72)	Numata Yoşiaki (Jap.; 5/4/70)
Johnny Dundee (ABD; 17/12/23)	Şibata Kuniaki (Jap.; 12/3/73)	Ricardo Arredondo (Mek.; 10/10/71)
Steve ("Kid") Sullivan (ABD; 20/6/24)	Ben Villaflor (Fil.; 17/10/73)	Şibata Kuniaki (Jap.; 28/2/74)
Mike Ballerino (ABD; 1/4/25)	Samuel Serrano (Po. Ri.; 16/10/76)	Alfredo Escalera (Po. Ri.; 5/7/75)
Tod Morgan (ABD; 2/12/25)	Uehara Yasutsune (Jap.; 2/8/80)	Alexis Argüello (Nik.; 28/1/78)
Benny Bass (ABD; 20/12/29)	Samuel Serrano (Po. Ri.; 9/4/81)	1980'de unvanı bıraktı
Kid Chocolate (Eligio Sardinias, Küba; 15/7/31)	Roger Mayweather (ABD; 19/1/83)	Rafael Limón (Mek.; 11/12/80)
Frankie Klick (ABD; 25/12/33)	Rocky Lockridge (ABD; 26/2/84)	Cornelius Boza-Edwards (Uga.; 8/3/81)
1934'ten sonra unvan sahipsizdir	Wilfredo Gómez (Po. Ri.; 19/5/85)	Rolando Navarette (Fil.; 29/8/81)
Sandy Saddler (ABD; 6/12/49)	Alfredo Layne (Pan.; 24/5/86)	Rafael Limón (Mek.; 29/5/82)
1951'den sonra unvan sahipsizdır	Brian Mitchell (G. Af. 27/9/86)	Boby Chacon (ABD; 11/12/82)
Harold Gomes (ABD; 20/7/59)	boş	1983'te unvanı geri alındı
Gabriel ("Flash") Elorde (Fil.; 16/3/60)	Joey Gamache (ABD; 28/6/91)	Hector Camacho (ABD; 7/8/83)
Numata Yoşiaki (Jap.; 15/6/67)	boş	1984'te unvanı bıraktı
Kobayaşi Hiroşi (Jap.; 14/12/67)	Genaro Hernandez (ABD; 22/11/91)	Julio César Chavez (Mek.; 13/9/84)
1969'da WBC unvanı geri alındı		unvanı bıraktı
		Azumah Nelson (Gana; 29/2/88)

Dünya tüy sıklet şampiyonları—üst sınır 57 kg*

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)		WBA	WBC
George Dixon (Kan. 27/6/1892)	Battling Battalino (ABD; 23/9/1929)	Raoul Rojas (ABD; 28/3/1968)	Johnny Famechon (Avustr.; 21/1/1969)
1897'den sonra unvan tartışmalıdır	1932'de unvanı bıraktı	Saico Şozo (Jap.; 28/9/68)	Vicente Saldivar (Mek.; 9/5/70)
Terry McGovern (ABD; 1/2/1900)	Henry Armstrong (ABD; 29/10/37)	Antonio Gómez (Ven.; 2/9/71)	Şibata Kuniaki (Jap.; 11/12/70)
Young Corbett (William Rothwell, ABD; 28/11/01)	1938'de unvanı bıraktı	Ernesto Marcel (Pan.; 19/8/72)	Clemente Sánchez (Mek.; 19/5/72)
190•'te unvan sahipsiz	Joey Archibald (ABD; 18/4/39)	1974'te boksu bıraktı.	José Legra (İsp.; 16/12/72)
Brooklyn Tommy Sullivan (ABD; 13/10/04)	1940'tan sonra unvan tartışmalıdır	Rubén Olivares (Mek.; 9/7/74)	Eder Jofre (Bre.; 5/5/73)
1905'ten sonra unvan sahipsiz	Willie Pep (ABD; 7/6/46)	Alexis Argüello (Nik.; 23/11/74)	1974'te unvanı geri alındı
Abe Attell (ABD; 22/2/06)	Sandy Saddler (ABD; 29/10/48)	1976'da unvanı bıraktı	Bobby Chacon (ABD; 7/9/74)
Johnny Kilbane (ABD; 22/2/12)	Willie Pep (ABD; 11/2/49)	Rafael Ortega (Pan.; 15/1/77)	Rubén Olivares (Mek.; 20/8/75)
Eugène Criqui (Fr.; 2/6/23)	Sandy Saddler (ABD; 9/8/50)	Cecilio Lastra (İsp.; 17/12/77)	David Kotey (Gana; 20/9/75)
Johnny Dundee (ABD; 26/7/23)	1957'de boksu bıraktı	Eusebio Pedroza (Pan.; 15/4/78)	Danny López (ABD; 5/11/76)
1924'te unvanı bıraktı	Hogan Bassey (Nij.; 24/6/57)	Barry McGuigan (K.İrl.; 8/6/85)	Salvador Sánchez (Mek.; 2/2/80)
Louis ("Kid") Kaplan (ABD; 2/1/25)	Davey Moore (ABD; 18/3/59)	Steve Cruz (ABD; 23/6/86)	1982'de öldü
1927 de unvanı bıraktı	Sugar Ramos (Küba; 21/3/63)	Antonio Esparragoza (Ven.; 6/3/87)	Juan LaPorte (Po. Ri.; 15/9/82)
Tony Canzoneri (ABD; 10/2/28)	Vicente Saldivar (Mek.; 26/9/64)	Park Yung Kyun (G. Ko.; 30/3/91)	Wilfredo Gómez (Po. Ri.; 31/3/84)
André Routis (Fr.; 28/9/28)	1967-70'te boksu bıraktı		Azumah Nelson (Gana; 8/12/84)
			1988'de unvanı bıraktı
			Jeff Fenech (Avustr.; 7/3/88)
			1990'da unvanı bıraktı
			Marcos Villasana (Mek.; 2/6/90)
			Paul Hodkinson (B.K.; 13/11/91)

* 1901'e değin 52-55 kg arasında.

Dünya yarı tüy sıklet şampiyonları—üst sınır 55 kg* (süper horoz sıklet olarak da bilinir)

WBA (ülke; unvanı kazandığı tarih)		WBC	
Hong Su Huan (G. Ko.; 26/11/1977)	Louie Espinoza (ABD; 16/1/87)	Rigoberto Riasco (Pan.; 3/4/1976)	Jeff Fenech (Avustr.; 8/5/87)
Ricardo Cardona (Kol.; 7/5/78)	Bernardo Pinango (Ven.; 5/3/88)	Kobayaşi Kazuo (Jap.; 10/10/76)	1988'de unvanı bıraktı
Leo Randolph (ABD; 4/5/80)	Juan José Estrada (Mek.; 28/5/88)	Yum Dong Kyun (G. Ko.; 24/11/76)	Daniel Zaragoza (Mek.; 29/2/88)
Sergio Palma (Arj.; 9/8/80)	Jesus Salud (ABD; 11/12/89)	Wilfredo Gómez (Po. Ri.; 21/5/77)	Paul Banke (ABD; 23/4/90)
Leonardo Cruz (Dom. Cum.; 12/6/82)	1990'da unvanı geri alındı	1983'te unvanı bıraktı	Pedro Decima (Arj.; 5/11/90)
Loris Stecca (İt.; 22/2/84)	Luis Mendoza (Kol.; 11/9/90)	Jaime Garza (ABD; 15/6/83)	Kiyoşi Hatanaka (Jap.; 3/2/91)
Victor Callejas (Po. Ri.; 26/5/84)	Raul Pérez (Mek.; 7/10/91)	Juan Meza (Mek.; 3/11/84)	Daniel Zaragoza (Mek.; 14/6/91)
1986'da unvanı geri alındı	Wilfredo Vásquez (Po. Ri.; 27/3/92)	Guadalupe Pintor (Mek.; 18/8/85)	Thierry Jacob (Fr.; 20/3/92)
		Samart Payakaroon (Tayl.; 18/1/86)	Tracy Patterson (ABD; 23/6/92)

* Bu sıklet ilk olarak yalnızca WBC tanıdı

Dünya horoz sıklet şampiyonları—üst sınır 53,5 kg*

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)		WBA	WBC
Terry McGovern (ABD; 12/9/1899)	Harry Jeffra (ABD; 23/9/1937)	Romeo Anaya (Mek.; 20/1/1973)	Rafael Herrera (Mek.; 15/4/1973)
1900'de unvanı bıraktı	Sixto Escobar (Po. Ri.; 20/2/38)	Arnold Taylor (G. Af.; 3/11/73)	Rudolfo Martinez (Mek.; 7/12/74)
Harry Harris (ABD; 18/3/1901)	1929'da unvanı bıraktı	Hong Su Huan (G. Ko.; 3/7/74)	Carlos Zárate (Mek.; 8/5/76)
1901'de unvanı bıraktı;	Lou Salica (ABD; 13/1/41)	Alfonso Zamora (Mek.; 14/3/75)	Guadalupe Pintor (Mek.; 3/6/79)
Harry Forbes (ABD; 2/4/01)	Manuel Ortiz (ABD; 7/8/42)	Jorge Luján (Pan.; 19/11/77)	1983'te unvanı geri alındı
Frankie Neil (ABD; 13/8/03)	Harold Dade (ABD; 6/1/47)	Julian Solis (Po. Ri.; 29/8/80)	Alberto Davila (ABD; 1/9/83)
Joe Bowker (B.K.; 17/10/04)	Manuel Ortiz (ABD; 11/3/47)	Jeff Chandler (ABD; 14/11/80)	1985'te unvanı geri alındı
1905'te unvanı bıraktı;	Vic Toweel (G. Af.; 31/5/50)	Richie Sandoval (ABD; 7/4/84)	Daniel Zaragoza (Mek.; 4/5/85)
unvan tartışmalı	Jimmy Carruthers (Avustr.;	Gaby Canizales (ABD; 10/3/86)	Miguel Lora (Kol.; 9/8/85)
Kid Williams (ABD; 9/6/14)	15/11/52)	Bernardo Pinango (Ven.; 4/6/86)	Raul Pérez (Mek.; 29/10/88)
Pete Herman (ABD; 9/1/17)	1954'te boksu bıraktı;	1987'de unvanı bıraktı	Greg Richardson (ABD; 25/2/91)
Joe Lynch (ABD; 22/12/20)	unvan tartışmalı	Takuyama Muguruma (Jap.; 29/3/87)	Colçiro Tatsuyoşi (Jap.; 9/91)
Pete Herman (ABD; 25/7/21)	Alphonse Halimi (Cez.; 6/11/57)	Park Çan-Yung (G. Ko.; 24/5/87)	boş
Johnny Buff (ABD; 23/9/21)	José Becerra (Mek.; 8/7/59)	Wilfredo Vasquez (Po. Ri.; 4/10/87)	Victor Rabañales (Mek.; 30/3/92)
Joe Lynch (ABD; 10/7/22)	1961'de boksu bıraktı	Khaokor Galaxy (Tay.; 9/5/88)	
Abe Goldstein (ABD; 21/3/24)	Eder Jofre (Bre.; 18/1/62)	Mun Sung Kil (G. Ko.; 14/8/88)	
Eddie Martin (ABD; 19/12/24)	Harada Maşiko (Jap.; 17/5/65)	Khaokor Galaxy (Tay.; 9/7/89)	
Charlie Rosenberg (ABD; 20/3/25)	Lionel Rose (Avustr.; 26/2/68)	Luisito Espinosa (Fil.; 18/10/89)	
1927'de unvanı geri alındı;	Rubén Olivares (Mek.; 22/8/69)	Israel Contreras (Venez.; 19/10/91)	
unvan tartışmalı	Chucho Castillo (Mek.; 16/10/70)	Eddie Cook (ABD; 15/3/92)	
Panama Al Brown (Pan.; 18/6/29)	Rubén Olivares (Mek.; 3/4/71)	Eliecer Julio (Kol.; 10/10/92)	
1934'te NBA (sonra WBA)	Rafael Herrera (Mek.; 19/3/72)		
unvanı geri alındı;	Enrique Pinder (Pan.; 30/7/72)		
unvan tartışmalı	1972'de WBC unvanı geri alındı		
Sixto Escobar (Po. Ri.; 31/8/36)			

* 1920'ye degin 48,5 52,5 kg arasında

Dünya yarı horoz sıklet şampiyonları—üst sınır 52 kg (süper sinek sıklet olarak da bilinir)

WBA (ülke; unvanı kazandığı tarih)	WBC
Gustavo Ballas (Arj.; 12/9/1981)	Rafael Orono (Ven.; 1/2/1980)
Rafael Pedroza (Pan.; 5/12/81)	Kim Çul Ho (G. Ko.; 24/1/81)
Vatanabe Ciro (Jap.; 8/4/82)	Rafael Orono (Ven.; 28/11/82)
1984'te unvanı geri alındı	Payao Poontarat (Tayl.; 27/11/83)
Khaosai Galaxy (Tay.; 21/11/84)	Vatanabe Ciro (Jap.; 5/7/84)
1991'de unvanı bıraktı	Gilberto Román (Mek.; 30/3/86)
Katsuya Onizuka (Jap.; 10/4/92)	Santos Laciar (Arj.; 16/5/87)
	Jesús Rojas (Kol.; 9/8/87)
	Gilberto Román (Mek.; 8/4/88)
	Nana Konadu (Gana; 7/11/89)
	Mun Sung Kil (G. Ko.; 20/1/90)

Japon "Savaşçı Harada" (altta) ile Brezilyalı Eder Jofre 15 rauntluk horoz sıklet unvan maçında (1965); maçı Harada kazandı
AP/Wide World Photos

Dünya sinek sıklet şampiyonları—üst sınır 51 kg

Tartışmasız şampiyonlar (ülke; unvanı kazandığı tarih)	WBA	WBC
Jimmy Wilde (B.K.; 18/12/1916)	Berkrerk Chartvanchai (Tayl.; 14/4/1970)	Chartchai Chionoi (Tayl.; 20/3/1970)
Pancho Villa (Francisco Guilledo,	Ohba Masao (Jap.; 22/10/70)	Erbito Salavarria (Fil.; 7/12/70)
Fil.; 18/6/23)	1973'te öldü	1971'de unvanı geri alındı
1925'te öldü	Chartchai Chionoi (Tayl.; 17/5/73)	Betulio González (Ven.; 20/11/71)
Fidel La Barba (ABD; 21/1/27)	Hanagata Susumu (Jap.; 18/10/74)	Venice Borkorsor (Tayl.; 29/9/72)
1927'de boksu bıraktı;	Erbito Salavarria (Fil.; 1/4/75)	1973'te unvanı bıraktı
unvan tartışmalı	Alfonso López (Pan. 27/2/76)	Betulio González (Ven.; 4/8/73)
Benny Lynch (B.K.; 19/1/37)	Gustavo Espadas (Mek.; 2/10/76)	Oguma Şoci (Jap.; 1/10/74)
1938'de unvanı bıraktı;	Betulio González (Ven.; 12/8/78)	Miguel Canto (Mek.; 8/1/75)
unvan tartışmalı	Luis Ibarra (Pan.; 17/11/79)	Park Çan Hi (G. Ko.; 18/3/79)
Jackie Paterson (B.K.; 19/6/43)	Kim Te Şik (G. Ko.; 16/2/80)	Oguma Şoci (Jap.; 18/5/80)
1947'den sonra unvan tartışmalı	Peter Mathebula (G. Af.; 13/12/80)	Antonio Avelar (Mek.; 12/5/81)
Rinty Monaghan (İrl.; 23/3/48)	Santos Laciar (Arj.; 28/3/81)	Prudencio Cardona (Kol.; 20/3/82)
1950'de boksu bıraktı	Luis Ibarra (Pan.; 6/6/81)	Freddie Castillo (Mek.; 24/7/82)
Terry Allen (B.K.; 25/4/50)	Juan Herrera (Mek.; 26/9/81)	Eleoncio Mercedes (Dom. Cum.; 6/11/82)
Dado Marino (Hawaii; 1/8/50)	Santos Laciar (Arj.; 1/5/82)	Charlie Magri (B.K.; 15/3/83)
Şirai Yoşio (Jap.; 19/5/52)	1985'te unvanı bıraktı	Frank Cedeno (Fil.; 27/9/83)
Pascual Pérez (Arj.; 26/11/54)	Hilario Zapata (Pan.; 5/10/85)	Kobayaşi Koci (Jap.; 18/1/84)
Pone Kingpetch (Tayl.; 16/4/60)	Fidel Bassa (Kol.; 13/2/87)	Gabriel Bernal (Mek.; 9/4/84)
Harada Masahiko (Jap.; 10/10/62)	Jésus Rojas (Ven.; 30/9/89)	Sot Chitalada (Tayl.; 8/10/84)
Pone Kingpetch (Tayl.; 12/1/63)	Li Yul Vu (G. Ko.; 10/3/90)	Kim Yung Kang (G. Ko.; 24/7/88)
Ebihara Hiroyuki (Jap.; 18/9/63)	Leopard Tamakuma (Jap.; 29/7/90)	Sot Chitalada (Tay.; 6/89)
Pone Kingpetch (Tayl.; 23/1/64)	Elvis Alvarez (Kol.; 14/3/91)	Muangchai Kittikasem (Tay.; 15/2/91)
Salvatore Burruni (İt.; 23/4/65)	Kim Yung Kang (G. Ko.; 1/6/91)	Yun Arbaçakov (Rusya; 23/6/92)
1965'ten sonra unvan tartışmalı	Aquiles Guzmán (Venez.; 26/9/92)	
	David Griman (Venez.; 12/92)	

Dünya yarı sinek sıklet şampiyonları—üst sınır 50 kg

WBA (ülke; unvanı kazandığı tarih)	WBC	
Jaime Rios (Pan.; 23/8/1975)	Franco Udella (İt.; 4/4/1975)	Tomon Tadaşi (Jap.; 13/4/82)
Juan Guzmán (Dom. Cum.; 1/7/76)	1975'te unvanı geri alındı	Hilario Zapata (Pan. 20/7/82)
Guşiken Yoko (Jap.; 10/10/76)	Luis Alberto Estaba (Ven.; 13/9/75)	Çang Cung Ku (G. Ko.; 26/3/83)
Pedro Flores (Mek.; 8/3/81)	Freddie Castillo (Mek.; 19/2/78)	German Torres (Mek.)
Kim Huan Cin (G. Ko., 19/7/81)	Netrnoi Sor Vorasingh (Tayl.; 6/5/78)	Li Yul Vu (G. Kore)
Tokaşiki Katsuo (Jap.; 16/12/81)	Kim Sung Cun (G. Ko.; 30/9/78)	Humberto Gonzalez (Mek.; 6/89)
Lupe Madera (Mek.; 10/7/83)	Nakacima Şilgeo (Jap.; 3/1/80)	Rolando Pascua (Fil.; 19/12/90)
Francisco Quiroz (Dom. Cum.; 19/5/84)	Hilario Zapata (Pan.; 24/3/80)	Melchor Cob Castro (Mek.; 25/3/91)
Joey Olivo (ABD; 29/3/85)	Amado Ursua (Mek.; 6/2/82)	Humberto Gonzalez (Mek.; 4/8/91)
Yuh Myung Vu (G. Ko.; 8/12/85)		
Hiroki Ioka (Jap.; 17/12/91)		
Yuh Myung Vu (G. Ko.; 18/11/92)		

BUZ HOKEYİ

Dünya Amatör Buz Hokeyi Şampiyonluğu

yıl	şampiyon	yıl	şampiyon	yıl	şampiyon
1930	Kanada	1955	Kanada	1974	SSCB
1931	Kanada	1956*	SSCB	1975	SSCB
1932*	Kanada	1957	İsveç	1976	Çekoslovakya
1933	ABD	1958	Kanada	1977	Çekoslovakya
1934	Kanada	1959	Kanada	1978	SSCB
1935	Kanada	1960*	ABD	1979	SSCB
1936*	Büyük Britanya	1961	Kanada	1980*	ABD
1937	Kanada	1962	İsveç	1981	SSCB
1938	Kanada	1963	SSCB	1982	SSCB
1939	Kanada	1964*	SSCB	1983	SSCB
1940-46	yarışma yapılmadı	1965	SSCB	1984*	SSCB
1947	Çekoslovakya	1966	SSCB	1985	Çekoslovakya
1948*	Kanada	1967	SSCB	1986	SSCB
1949	Çekoslovakya	1968*	SSCB	1987	İsveç
1950	Kanada	1969	SSCB	1988	SSCB
1951	Kanada	1970	SSCB	1989	SSCB
1952*	Kanada	1971	SSCB	1990	İsveç
1953	İsveç	1972†	Çekoslovakya	1991	İsveç
1954	SSCB	1973	SSCB	1992	İsveç

* Olimpiyat şampiyonları aynı zamanda dünya şampiyonu sayıldı. † İlk kez 1972'de ayrı bir dünya şampiyonası düzenlendi.

1980 Olimpiyat Oyunları'nda ABD-Finlandiya arasındaki final maçından bir görünüm.
Paul Sutton—Duomo

BUZ PATENİ

Buz pateninin dünya çapındaki yönetici organı Uluslararası Buz Pateni Birliği'dir (ISU; kuruluşu 1892). Bayanlar artistik patinaj yarışmaları 1906'da erkekler yarışmalarından ayrıldı; çiftler şampiyonluğuysa 1908'de başlatıldı. Yarışmacılar bir dizi zorunlu hareket (her biri üçer kez yapılır) ve bir dizi serbest hareketteki başarılarına göre değerlendirilir. Buz dansı da, bu kez dans biçiminde düzenlenen zorunlu ve serbest hareketler temelinde değerlendirilir.

Artistik patinaj ve buz dansından farklı olarak sürat pateninde hız ve dayanıklılık gibi iki etmen önem taşır. Erkeklerde sürat pateni mesafeleri 500 m, 1.500 m, 5.000 m ve 10.000 m; bu spora erkeklerden 40 yıl kadar sonra başlayan bayanlardaysa 500 m, 1.500 m, 3.000 m ve 5.000 m'dir. Erkekler ve bayanlar dünya sürat pateni hız yarışı şampiyonlukları 1972'de başlatıldı. Sürat pateni yarışmaları, hız düşürücü etkisi olan dönemeçleri azaltmak amacıyla açık havada yapılır.

Dünya Artistik Patinaj Şampiyonları—erkekler

yıl	şampiyon	yıl	şampiyon
1896	G. Fuchs (Almanya)	1951	R. Button (ABD)
1897	G. Hügel (Avus.)	1952	R. Button (ABD)
1898	H. Grenander (İsveç)	1953	H. Jenkins (ABD)
1899	G. Hügel (Avus.)	1954	H. Jenkins (ABD)
1900	G. Hügel (Avus.)	1955	H. Jenkins (ABD)
1901	U. Salchow (İsveç)	1956	H. Jenkins (ABD)
1902	U. Salchow (İsveç)	1957	D. Jenkins (ABD)
1903	U. Salchow (İsveç)	1958	D. Jenkins (ABD)
1904	U. Salchow (İsveç)	1959	D. Jenkins (ABD)
1905	U. Salchow (İsveç)	1960	A. Giletti (Fr.)
1906	G. Fuchs (Almanya)	1961	yarışma yapılmadı*
1907	U. Salchow (İsveç)	1962	D. Jackson (Kan.)
1908	U. Salchow (İsveç)	1963	D. McPherson (Kan.)
1909	U. Salchow (İsveç)	1964	M. Schnelldorfer (AFC)
1910	U. Salchow (İsveç)	1965	A. Calmat (Fr.)
1911	U. Salchow (İsveç)	1966	E. Danzer (Avus.)
1912	F. Kachler (Avus.)	1967	E. Danzer (Avus.)
1913	F. Kachler (Avus.)	1968	E. Danzer (Avus.)
1914	G. Sandahl (İsveç)	1969	T. Wood (ABD)
1915-21	yarışma yapılmadı	1970	T. Wood (ABD)
1922	G. Grafström (İsveç)	1971	O. Nepela (Çek.)
1923	F. Kachler (Avus.)	1972	O. Nepela (Çek.)
1924	G. Grafström (İsveç)	1973	O. Nepela (Çek.)
1925	W. Böckl (Avus.)	1974	J. Hoffmann (ADC)
1926	W. Böckl (Avus.)	1975	S. Volkov (SSCB)
1927	W. Böckl (Avus.)	1976	J. Curry (B.K.)
1928	W. Böckl (Avus.)	1977	V. Kovalev (SSCB)
1929	G. Grafström (İsveç)	1978	C. Tickner (ABD)
1930	K. Schäfer (Avus.)	1979	V. Kovalev (SSCB)
1931	K. Schäfer (Avus.)	1980	J. Hoffmann (ADC)
1932	K. Schäfer (Avus.)	1981	S. Hamilton (ABD)
1933	K. Schäfer (Avus.)	1982	S. Hamilton (ABD)
1934	K. Schäfer (Avus.)	1983	S. Hamilton (ABD)
1935	K. Schäfer (Avus.)	1984	S. Hamilton (ABD)
1936	K. Schäfer (Avus.)	1985	A. Fadeyev (SSCB)
1937	F. Kaspar (Avus.)	1986	B. Boitano (ABD)
1938	F. Kaspar (Avus.)	1987	B. Orser (Kan.)
1939	G. Sharp (B.K.)	1988	B. Boitano (ABD)
1940-46	yarışma yapılmadı	1989	K. Browning (Kan.)
1947	H. Gerschwiler (İsvi.)	1990	K. Browning (Kan.)
1948	R. Button (ABD)	1991	K. Browning (Kan.)
1949	R. Button (ABD)	1992	V. Petrenko (BT)†
1950	R. Button (ABD)		

* ABD takımının tüm üyeleri bir uçak kazasında öldü ve şampiyona iptal edildi.
† Birleşik Takım.

Dünya Artistik Patinaj Şampiyonları—bayanlar

yıl	şampiyon	yıl	şampiyon
1906	M. Syers (B.K.)	1956	C. Heiss (ABD)
1907	M. Syers (B.K.)	1957	C. Heiss (ABD)
1908	L. Kronberger (Mac.)	1958	C. Heiss (ABD)
1909	L. Kronberger (Mac.)	1959	C. Heiss (ABD)
1910	L. Kronberger (Mac.)	1960	C. Heiss (ABD)
1911	L. Kronberger (Mac.)	1961	yarışma yapılmadı*
1912	M. Horvath (Mac.)	1962	S. Dijkstra (Hol.)
1913	M. Horvath (Mac.)	1963	S. Dijkstra (Hol.)
1914	M. Horvath (Mac.)	1964	S. Dijkstra (Hol.)
1915-21	yarışma yapılmadı	1965	P. Burka (Kan.)
1922	J. Szabó-Planck (Avus.)	1966	P. Fleming (ABD)
1923	J. Szabó-Planck (Avus.)	1967	P. Fleming (ABD)
1924	J. Szabó-Planck (Avus.)	1968	P. Fleming (ABD)
1925	J. Szabó-Planck (Avus.)	1969	G. Seyfert (ADC)
1926	J. Szabó-Planck (Avus.)	1970	G. Seyfert (ADC)
1927	S. Henie (Nor.)	1971	B. Schuba (Avus.)
1928	S. Henie (Nor.)	1972	B. Schuba (Avus.)
1929	S. Henie (Nor.)	1973	K. Magnussen (Kan.)
1930	S. Henie (Nor.)	1974	C. Errath (ADC)
1931	S. Henie (Nor.)	1975	D. de Leeuw (Hol.)
1932	S. Henie (Nor.)	1976	D. Hamill (ABD)
1933	S. Henie (Nor.)	1977	L. Fratianne (ABD)
1934	S. Henie (Nor.)	1978	A. Pötzsch (ADC)
1935	S. Henie (Nor.)	1979	L. Fratianne (ABD)
1936	S. Henie (Nor.)	1980	A. Pötzsch (ADC)
1937	C. Colledge (B.K.)	1981	D. Biellmann (İsvi.)
1938	M. Taylor (B.K.)	1982	E. Zayak (ABD)
1939	M. Taylor (B.K.)	1983	R. Sumners (ABD)
1940-46	yarışma yapılmadı	1984	K. Witt (ADC)
1947	B. Scott (Kan.)	1985	K. Witt (ADC)
1948	B. Scott (Kan.)	1986	D. Thomas (ABD)
1949	A. Vrzáňová (Çek.)	1987	K. Witt (ADC)
1950	A. Vrzáňová (Çek.)	1988	K. Witt (ADC)
1951	J. Altwegg (B.K.)	1989	Midori I. (Jap.)
1952	J. du Blef (Fr.)	1990	J. Trenary (ABD)
1953	T. Albright (ABD)	1991	K. Yamaguchi (ABD)
1954	G. Busch (Almanya)	1992	K. Yamaguchi (ABD)
1955	T. Albright (ABD)		

* ABD takımının tüm üyeleri bir uçak kazasında öldü ve şampiyona iptal edildi.

Dünya Artistik Patinaj Şampiyonları—çiftler

yıl	şampiyonlar	yıl	şampiyonlar	yıl	şampiyonlar
1924	N. Engelmann, H. Berger (Avus.)	1951	R. Baran, P. Falk (AFC)	1972	I. Rodnina, A. Ulanov (SSCB)
1925	J. Szabó-Planck, L. Wrede (Avus.)	1952	R. Falk, P. Falk (AFC)	1973	I. Rodnina, A. Zaytsev (SSCB)
1926	A. Joly, P. Brunet (Fr.)	1953	J. Nicks, J. Nicks (B.K.)	1974	I. Rodnina, A. Zaytsev (SSCB)
1927	J. Szabó-Planck, L. Wrede (Avus.)	1954	F. Dafoe, N. Bowden (Kan.)	1975	I. Rodnina, A. Zaytsev (SSCB)
1928	A. Joly, P. Brunet (Fr.)	1955	F. Dafoe, N. Bowden (Kan.)	1976	I. Rodnina, A. Zaytsev (SSCB)
1929	L. Scholz, O. Kaiser (Avus.)	1956	E. Schwarz, K. Oppelt (Avus.)	1977	I. Rodnina, A. Zaytsev (SSCB)
1930	A. Brunet, P. Brunet (Fr.)	1957	B. Wagner, R. Paul (Kan.)	1978	I. Rodnina, A. Zaytsev (SSCB)
1931	E. Rotter, L. Szollas (Mac.)	1958	B. Wagner, R. Paul (Kan.)	1979	T. Babilonia, R. Gardner (ABD)
1932	A. Brunet, P. Brunet (Fr.)	1959	B. Wagner, R. Paul (Kan.)	1980	M. Çerkasova, S. Şahray (SSCB)
1933	E. Rotter, L. Szollas (Mac.)	1960	B. Wagner, R. Paul (Kan.)	1981	I. Vorobyova, I. Lisovski (SSCB)
1934	E. Rotter, L. Szollas (Mac.)	1961	yarışma yapılmadı*	1982	S. Baess, T. Thierbach (ADC)
1935	E. Rotter, L. Szollas (Mac.)	1962	M. Jelinek, O. Jelinek (Kan.)	1983	E. Valova, O. Vasilev (SSCB)
1936	M. Herber, E. Baier (Almanya)	1963	M. Kilius, H. Bäumler (AFC)	1984	B. Underhill, P. Martini (Kan.)
1937	M. Herber, E. Baier (Almanya)	1964	M. Kilius, H. Bäumler (AFC)	1985	E. Valova, O. Vasilev (SSCB)
1938	M. Herber, E. Baier (Almanya)	1965	L. Belusova, O. Protopopov (SSCB)	1986	Ye. Gordeyeva, S. Grinkov (SSCB)
1939	M. Herber, E. Baier (Almanya)	1966	L. Belusova, O. Protopopov (SSCB)	1987	Ye. Gordeyeva, S. Grinkov (SSCB)
1940-46	yarışma yapılmadı	1967	L. Belusova, O. Protopopov (SSCB)	1988	E. Valova, O. Vasilyev (SSCB)
1947	M. Lannoy, P. Baugniet (Bel.)	1968	L. Belusova, O. Protopopov (SSCB)	1989	Y. Gordeyeva, S. Grinkov (SSCB)
1948	M. Lannoy, P. Baugniet (Bel.)	1969	I. Rodnina, A. Ulanov (SSCB)	1990	Y. Gordeyeva, S. Grinkov (SSCB)
1949	A. Kekessy, E. Kiraly (Mac.)	1970	I. Rodnina, A. Ulanov (SSCB)	1991	N. Mişkutenok, A. Dmitriev (SSCB)
1950	K. Kennedy, P. Kennedy (ABD)	1971	I. Rodnina, A. Ulanov (SSCB)	1992	N. Mişkutenok, A. Dmitriev (BT)†

* ABD takımının tüm üyeleri bir uçak kazasında öldü ve şampiyona iptal edildi. † Birleşik Takım.

Dünya Buz Dansı Şampiyonları

yıl	şampiyonlar	yıl	şampiyonlar	yıl	şampiyonlar
1950	L. Waring, M. McGean (ABD)	1965	E. Romanová, P. Roman (Çek.)	1980	K. Regöczy, A. Sallay (Mac.)
1951	J. Westwood, L. Demmy (B.K.)	1966	D. Towler, B. Ford (B.K.)	1981	J. Torvil, C. Dean (B.K.)
1952	J. Westwood, L. Demmy (B.K.)	1967	D. Towler, B. Ford (B.K.)	1982	J. Torvil, C. Dean (B.K.)
1953	J. Westwood, L. Demmy (B.K.)	1968	D. Towler, B. Ford (B.K.)	1983	J. Torvil, C. Dean (B.K.)
1954	J. Westwood, L. Demmy (B.K.)	1969	D. Towler, B. Ford (B.K.)	1984	J. Torvil, C. Dean (B.K.)
1955	J. Westwood, L. Demmy (B.K.)	1970	L. Pahomova, A. Gorşkov (SSCB)	1985	N. Bestemyanova, A. Bukin (SSCB)
1956	P. Weight, P. Thomas (B.K.)	1971	L. Pahomova, A. Gorşkov (SSCB)	1986	N. Bestemyanova, A. Bukin (SSCB)
1957	J. Markham, C. Jones (B.K.)	1972	L. Pahomova, A. Gorşkov (SSCB)	1987	N. Bestemyanova, A. Bukin (SSCB)
1958	J. Markham, C. Jones (B.K.)	1973	L. Pahomova, A. Gorşkov (SSCB)	1988	N. Bestemyanova, A. Bukin (SSCB)
1959	D. Denny, C. Jones (B.K.)	1974	L. Pahomova, A. Gorşkov (SSCB)	1989	M. Klimova, S. Ponomarenko (SSCB)
1960	D. Denny, C. Jones (B.K.)	1975	I. Moiseyeva, A. Minenkov (SSCB)	1990	M. Klimova, S. Ponomarenko (SSCB)
1961	yarışma yapılmadı*	1976	L. Pahomova, A. Gorşkov (SSCB)	1991	I. Duchesnay, P. Duchesnay (Fr.)
1962	E. Romanová, P. Roman (Çek.)	1977	I. Moiseyeva, A. Minenkov (SSCB)	1992	M. Klimova, S. Ponomarenko (BT)†
1963	E. Romanová, P. Roman (Çek.)	1978	N. Liniçuk, G. Karponosov (SSCB)		
1964	E. Romanová, P. Roman (Çek.)	1979	N. Liniçuk, G. Karponosov (SSCB)		

* ABD takımının tüm üyeleri bir uçak kazasında öldü ve şampiyona iptal edildi. † Birleşik Takım.

Dünya Kombine Sürat Pateni Şampiyonları—erkekler

yıl	şampiyon	yıl	şampiyon
1893	J. Eden (Hol.)	1949	K. Pajor (Mac.)
1894	*	1950	H. Andersen (Nor.)
1895	J. Eden (Hol.)	1951	H. Andersen (Nor.)
1896	J. Eden (Hol.)	1952	H. Andersen (Nor.)
1897	I.K. McCullock (Kan.)	1953	O. Gonçarenko (SSCB)
1898	P. Ostlund (Nor.)	1954	B. Şilkov (SSCB)
1899	P. Ostlund (Nor.)	1955	S. Ericsson (İsveç)
1900	E. Engelsaas (Nor.)	1956	O. Gonçarenko (SSCB)
1901	F. Wathen (Fin.)	1957	K. Johannesen (Nor.)
1902	*	1958	O. Gonçarenko (SSCB)
1903	*	1959	J. Jaevinen (Fin.)
1904	S. Mathisen (Nor.)	1960	B. Stenin (SSCB)
1905	C.C.J. de Koning (Hol.)	1961	H. van der Grift (Hol.)
1906	*	1962	V. Kosiçkin (SSCB)
1907	*	1963	J. Nilsson (İsveç)
1908	O. Mathisen (Nor.)	1964	K. Johannesen (Nor.)
1909	O. Mathisen (Nor.)	1965	P. Moe (Nor.)
1910	N. Strunnikoff (Rusya)	1966	K. Verkerk (Hol.)
1911	N. Strunnikoff (Rusya)	1967	K. Verkerk (Hol.)
1912	O. Mathisen (Nor.)	1968	F.A. Maier (Nor.)
1913	O. Mathisen (Nor.)	1969	D. Fomaess (Nor.)
1914	O. Mathisen (Nor.)	1970	A. Schenk (Hol.)
1915-21	yarışma yapılmadı	1971	A. Schenk (Hol.)
1922	H. Strom (Nor.)	1972	A. Schenk (Hol.)
1923	C. Thunberg (Fin.)	1973	G. Claeson (İsveç)
1924	R. Larsen (Nor.)	1974	S. Stensen (Nor.)
1925	C. Thunberg (Fin.)	1975	H. Kuipers (Hol.)
1926	I. Ballangrud (Nor.)	1976	P. Kleine (Hol.)
1927	B. Evensen (Nor.)	1977	E. Heiden (ABD)
1928	C. Thunberg (Fin.)	1978	E. Heiden (ABD)
1929	C. Thunberg (Fin.)	1979	E. Heiden (ABD)
1930	M. Staksrud (Nor.)	1980	H. van der Duim (Hol.)
1931	C. Thunberg (Fin.)	1981	A. Sjøbrend (Nor.)
1932	I. Ballangrud (Nor.)	1982	H. van der Duim (Hol.)
1933	H. Engnestangen (Nor.)	1983	R. Falk-Larssen (Nor.)
1934	B. Evensen (Nor.)	1984	O. Bojiyev (SSCB)
1935	M. Stakarud (Nor.)	1985	H. Vergeer (Hol.)
1936	I. Ballangrud (Nor.)	1986	D. Jansen (ABD)
1937	M. Stakarud (Nor.)	1987	N. Gulyaev (SSCB)
1938	I. Ballangrud (Nor.)	1988	E. Flaim (ABD)
1939	B. Wasenius (Fin.)	1989	L. Visser (Hol.)
1940-46	yarışma yapılmadı	1990	J. O. Koss (Nor.)
1947	L. Parkkinnen (Fin.)	1991	J. O. Koss (Nor.)
1948	O. Lundberg (Nor.)	1992	R. Sighel (İt.)

* Puan sisteminden önce, dört daldan üçünü kazanan yarışmacı kombine sürat pateni şampiyonu kabul ediliyordu.

Dünya Kombine Sürat Pateni Şampiyonları—bayanlar

yıl	şampiyon	yıl	şampiyon
1961	V. Stenina (SSCB)	1977	V. Brindzey (SSCB)
1962	I. Voronina (SSCB)	1978	T. Averina (SSCB)
1963	L. Skoblikova (SSCB)	1979	B. Helden (ABD)
1964	L. Skoblikova (SSCB)	1980	N. Petruseva (SSCB)
1965	I. Voronina (SSCB)	1981	N. Petruseva (SSCB)
1966	V. Stenina (SSCB)	1982	K. Busch (ADC)
1967	S. Kaiser (Hol.)	1983	A. Schöne (ADC)
1968	S. Kaiser (Hol.)	1984	K. Enke (ADC)
1969	L. Kauniste (SSCB)	1985	A. Schöne (ADC)
1970	A. Keulen-Deelstra (Hol.)	1986	K. Kania (ADC)
1971	N. Statkeviç (SSCB)	1987	K. Kania (ADC)
1972	A. Keulen-Deelstra (Hol.)	1988	K. Kania (ADC)
1973	A. Keulen-Deelstra (Hol.)	1989	C. Moser (ADC)
1974	A. Keulen-Deelstra (Hol.)	1990	J. Börner (ADC)
1975	K. Kessow (ADC)	1991	G. Kleeman (Almanya)
1976	S. Burka (Kan.)	1992	G. Niemann (Almanya)

Dünya Sürat Pateni Sprint Şampiyonluğu

yıl	erkekler	bayanlar
1972	L. Linkovesi (Fin.)	M. Pflug (AFC)
1973	V. Muratov (SSCB)	S. Young (ABD)
1974	P. Bjorang (Nor.)	L. Poulos (ABD)
1975	A. Satronov (SSCB)	S. Young (ABD)
1976	J. Granath (İsveç)	S. Young (ABD)
1977	E. Heiden (ABD)	S. Burka (Kan.)
1978	E. Heiden (ABD)	L. Sadçikova (SSCB)
1979	E. Heiden (ABD)	L. Poulos-Mueller (ABD)
1980	E. Heiden (ABD)	K. Enke (ADC)
1981	F. Ronning (Nor.)	K. Enke (ADC)
1982	S. Hlebnikov (SSCB)	N. Petruseva (SSCB)
1983	Kuroiva A. (Jap.)	K. Enke (ADC)
1984	G. Boucher (Kan.)	K. Enke (ADC)
1985	I. Jelezovski (SSCB)	C. Rothenburger (ADC)
1986	I. Jelezovski (SSCB)	K. Kania (ADC)
1987	Kuroiva A. (Jap.)	K. Kania (ADC)
1988	D. Jansen (ABD)	C. Rothenburger (ADC)
1989	I. Jelezovski (SSCB)	B. Blair (ABD)
1990	Ki Te Be (G. Ko.)	A. Hauck (ADC)
1991	I. Jelezovski (SSCB)	M. Garbrecht (Almanya)
1992	I. Jelezovski (BT)†	Ye Olaobo (ÇHC)

† Birleşik Takım.

ESKRİM

1921-35 arasında düzenlenmiş Avrupa eskrim şampiyonlukları 1936 Olimpiyat Oyunları'nda resmen dünya eskrim şampiyonlukları olarak kabul edildi. Bu tarihler arasında Olimpiyat şampiyonluğu sayılmayan tek dal bayanlar takım flöre karşılaşmasıydı (bu dal 1960'a değin Olimpiyat Oyunları'nda yer almadı). Bayanlar yalnızca flöre dalında karşılaşırlar.

Erkekler eskrim karşılaşmaları yaklaşık 6 dakika sürer ve silahının belirli bölümleriyle beş tuşu ilk yapan kazanır. Flöre ve epede yalnızca silahın sivri ucuyla tuş yapılır. Bayanlar karşılaşmaları yaklaşık 5 dakika sürer ve yalnızca dört tuş yeterlidir.

Her silahın değişik hedef bölgeleri vardır. Flörede vücudun çene altından kasıklara kadarki bölümü; epede tüm vücut; kılıçtaysa vücudun, baş ve kolları da içeren, üst yarısı hedef alınır.

Dünya Eskrim Şampiyonluğu—erkekler

yıl	bireysel			takım		
	flöre	epe	kılıç	flöre	epe	kılıç
1936*	G. Gaudini (İt.)	F. Riccardi (İt.)	E. Kabos (Mac.)	İtalya	İtalya	Macaristan
1937	G. Marzi (İt.)	B. Schmetz (Fr.)	G. Kovács (Mac.)	İtalya	İtalya	İtalya
1938	G. Guaragna (İt.)	M. Pecheux (Fr.)	A. Montano (İt.)	İtalya	—	—
1939-46	yarışma yapılmadı					
1947	C. d'Oriola (Fr.)	E. Artigas (Fr.)	A. Montano (İt.)	Fransa	Fransa	İtalya
1948*	J. Buhan (Fr.)	L. Cantone (İt.)	A. Gerevich (Mac.)	Fransa	Fransa	Macaristan
1949	C. d'Oriola (Fr.)	D. Mangiarotti (İt.)	G. Daré (İt.)	İtalya	İtalya	İtalya
1950	R. Nostini (İt.)	M. Luchow (Dan.)	J. Levavasseur (Fr.)	İtalya	İtalya	İtalya
1951	M. di Rosa (İt.)	E. Mangiarotti (İt.)	A. Gerevich (Mac.)	Fransa	Fransa	Macaristan
1952*	C. d'Oriola (Fr.)	E. Mangiarotti (İt.)	P. Kovács (Mac.)	Fransa	İtalya	Macaristan
1953	C. d'Oriola (Fr.)	J. Sakovits (Mac.)	P. Kovács (Mac.)	Fransa	İtalya	Macaristan
1954	C. d'Oriola (Fr.)	E. Mangiarotti (İt.)	R. Kárpáti (Mac.)	İtalya	İtalya	Macaristan
1955	J. Gyuricza (Mac.)	G. Anglesio (İt.)	A. Gerevich (Mac.)	İtalya	İtalya	Macaristan
1956*	C. d'Oriola (Fr.)	C. Pavesi (İt.)	R. Kárpáti (Mac.)	İtalya	İtalya	Macaristan
1957	M. Fulop (Mac.)	A. Movyal (Fr.)	J. Pawlowski (Pol.)	Macaristan	İtalya	Macaristan
1958	G.C. Bergamini (İt.)	H.W.F. Hoskyns (B.K.)	Y. Rilski (SSCB)	Fransa	İtalya	Macaristan
1959	A. Jay (B.K.)	G. Lafranc (Fr.)	R. Kárpáti (Mac.)	SSCB	Macaristan	Polonya
1960*	V. Jdanoviç (SSCB)	G. Delfino (İt.)	R. Kárpáti (Mac.)	SSCB	İtalya	Macaristan
1961	R. Parulski (Pol.)	J. Guittet (Fr.)	Y. Rilski (SSCB)	SSCB	SSCB	Polonya
1962	G. Sveşnikov (SSCB)	I. Kausz (Mac.)	Z. Horvath (Mac.)	SSCB	Fransa	Polonya
1963	J.C. Magnan (Fr.)	R. Losert (Avus.)	Y. Rilski (SSCB)	SSCB	Polonya	Polonya
1964*	E. Franke (Pol.)	G. Kriss (SSCB)	T. Pezsa (Mac.)	SSCB	Macaristan	SSCB
1965	J.C. Magnan (Fr.)	Z. Nemere (Mac.)	J. Pawlowski (Pol.)	SSCB	Fransa	SSCB
1966	G. Sveşnikov (SSCB)	A. Nikançikov (SSCB)	J. Pawlowski (Pol.)	SSCB	Fransa	Macaristan
1967	V. Putyatin (SSCB)	A. Nikançikov (SSCB)	M. Rakita (SSCB)	Romanya	SSCB	SSCB
1968*	I. Drimba (Rom.)	G. Kelcsár (Mac.)	J. Pawlowski (Pol.)	Fransa	Macaristan	SSCB
1969	F. Wessel (AFC)	B. Andrejevski (Pol.)	V. Sidyak (SSCB)	SSCB	SSCB	SSCB
1970	F. Wessel (AFC)	A. Nikançikov (SSCB)	T. Pézsa (Mac.)	SSCB	Macaristan	SSCB
1971	V. Stankoviç (SSCB)	G. Kriss (SSCB)	M. Maffei (İt.)	Fransa	Macaristan	SSCB
1972*	W. Woyda (Pol.)	C. Fenyvési (Mac.)	V. Sidyak (SSCB)	Polonya	Macaristan	İtalya
1973	C. Noel (Fr.)	R. Edling (İsveç)	A. Montano (İt.)	SSCB	AFC	Macaristan
1974	A. Romankov (SSCB)	R. Edling (İsveç)	A. Montano (İt.)	SSCB	İsveç	SSCB
1975	C. Noel (Fr.)	A. Pusch (AFC)	V. Nazlımov (SSCB)	Fransa	İsveç	SSCB
1976*	F. dal Zotto (İt.)	A. Pusch (AFC)	V. Krovopuskov (SSCB)	AFC	İsveç	SSCB
1977	A. Romankov (SSCB)	J. Harmenberg (İsveç)	P. Gerevich (Mac.)	AFC	İsveç	SSCB
1978	D. Flament (Fr.)	A. Pusch (AFC)	V. Krovopuskov (SSCB)	Polonya	Macaristan	Macaristan
1979	A. Romankov (SSCB)	P. Riboud (Fr.)	V. Nazlımov (SSCB)	SSCB	SSCB	SSCB
1980*	V. Smirnov (SSCB)	J. Harmenberg (İsveç)	V. Krovopuskov (SSCB)	Fransa	Fransa	SSCB
1981	V. Smirnov (SSCB)	Z. Szekely (Mac.)	M. Wodke (Pol.)	SSCB	SSCB	Macaristan
1982	A. Romankov (SSCB)	J. Pap (Mac.)	V. Krovopuskov (SSCB)	SSCB	Fransa	Macaristan
1983	A. Romankov (SSCB)	E. Bormann (AFC)	V. Etropolski (Bul.)	AFC	Fransa	SSCB
1984*	M. Numa (İt.)	P. Boisse (Fr.)	J.F. Lamour (Fr.)	İtalya	AFC	İtalya
1985	M. Numa (İt.)	P. Boisse (Fr.)	G. Nebald (Mac.)	İtalya	AFC	SSCB
1986	A. Borella (İt.)	P. Riboud (Fr.)	S. Mindirgasov (SSCB)	İtalya	AFC	SSCB
1987	M. Gey (AFC)	V. Fischer (AFC)	J.F. Lamour (Fr.)	AFC	SSCB	SSCB
1988	S. Cerioni (İt.)	A. Schmitt (AFC)	J.-F. Lamour (Fr.)	SSCB	Fransa	Macaristan
1989	A. Koch (AFC)	M. Pereira (İsp.)	G. Kirienko (SSCB)	SSCB	İtalya	SSCB
1990	P. Omnès (Fr.)	T. Gerull (AFC)	G. Nebald (Mac.)	İtalya	İtalya	SSCB
1991	I. Weissenborn (Almanya)	A. Şuvalov (SSCB)	G. Kirienko (SSCB)	Küba	SSCB	Macaristan
1992	P. Omnès (Fr.)	E. Srecki (Fr.)	B. Szabo (Mac.)	Almanya	Almanya	Birleşik Takım

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi.

Dünya Eskrim Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	bireysel flöre	takım flöre	yıl	bireysel flöre	takım flöre	yıl	bireysel flöre	takım flöre
1936*	I. Schach-Elek (Mac.)	Almanya	1959	E. Efimova (SSCB)	Macaristan	1976*	I. Schwarczenberger (Mac.)	SSCB
1937	H. Mayer (Almanya)	Macaristan	1960*	H. Schmid (Almanya)†	SSCB	1977	V. Sidorova (SSCB)	SSCB
1938	M. Sediva (Çek.)	—	1961	H. Schmid (AFC)	SSCB	1978	V. Sidorova (SSCB)	SSCB
1939-46	yarışma yapılmadı		1962	O. Orban-Szabo (Rom.)	Macaristan	1979	C. Hanisch (AFC)	SSCB
1947	E. Müller-Preis (Avus.)	Danimarka	1963	I. Rejtö (Mac.)	Macaristan	1980*	P. Trinquet (Fr.)	Fransa
1948*	I. Elek (Mac.)	Danimarka	1964*	I. Ujlaki-Rejtö (Mac.)	Macaristan	1981	C. Hanisch (AFC)	SSCB
1949	E. Müller-Preis (Avus.)	—	1965	G. Gorohova (SSCB)	SSCB	1982	N. Gilyazova (SSCB)	İtalya
1950	R. Garilhe (Fr.)	Fransa	1966	T. Samusenko (SSCB)	SSCB	1983	D. Vaccaroni (İt.)	İtalya
	E. Müller-Preis (Avus.)		1967	A. Zabelina (SSCB)	Macaristan	1984*	Luan Jujie (ÇHC)	AFC
1951	I. Elek (Mac.)	Fransa	1968*	E. Novikova (SSCB)	SSCB	1985	C. Hanisch (AFC)	AFC
1952*	I. Camber (İt.)	—	1969	E. Novikova (SSCB)	Romanya	1986	A. Fichtel (AFC)	SSCB
1953	I. Camber (İt.)	Macaristan	1970	G. Gorohova (SSCB)	SSCB	1987	E. Tufan (Rom.)	Macaristan
1954	K. Lachmann (Dan.)	Macaristan	1971	M.C. Demaille (Fr.)	SSCB	1988	A. Fichtel (AFC)	AFC
1955	L. Domolki (Mac.)	Macaristan	1972*	A. Ragno Lonzi (İt.)	SSCB	1989	O. Velitçko (SSCB)	AFC
1956*	G. Sheen (B.K.)	—	1973	V. Nikonova (SSCB)	Macaristan	1990	A. Fichtel (AFC)	İtalya
1957	A. Zabelina (SSCB)	İtalya	1974	I. Bobis (Mac.)	SSCB	1991	G. Trillini (İt.)	İtalya
1958	V. Kiseleva (SSCB)	SSCB	1975	K. Jencsik-Stahl (Rom.)	SSCB	1992	G. Trillini (İt.)	İtalya

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. † ADC-AFC ortak takımı.

FUTBOL

Uluslararası futbolun yönetici organı Uluslararası Futbol Federasyonu'dur (FIFA). FIFA Dünya Kupası (1930'da Dünya Kupası olarak oluşturuldu) uluslararası ilk resmî futbol karşılaşmasıydı. Bunu, Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası (1955) ve Avrupa Kupa Galipleri Kupası (1960) izledi. 1960'ta başlatılan Libertadores de América Kupası ise Güney Amerika kulüplerini kapsar.

FIFA Dünya Kupası

yıl	sonuç			
1930	Uruguay	4	Arjantin	2
1934	İtalya	2	Çekoslovakya	1
1938	İtalya	4	Macaristan	2
1950	Uruguay	2	Brezilya	1
1954	AFC	3	Macaristan	2
1958	Brezilya	5	İsveç	2
1962	Brezilya	3	Çekoslovakya	1
1966	İngiltere	4	AFC	2
1970	Brezilya	4	İtalya	1
1974	AFC	2	Hollanda	1
1978	Arjantin	3	Hollanda	1
1982	İtalya	3	AFC	1
1986	Arjantin	3	AFC	2
1990	AFC	1	Arjantin	0

Avrupa Kupa Galipleri Kupası

sezon	sonuç			
1964-65	West-Ham United (İng.)	2	TSV Munich	0
1965-66	Borussia Dortmund (AFC)	2	Liverpool	1
1966-67	Bayern Munich	1	Glasgow Rangers	0
1967-68	AC Milan	2	SV Hamburg	0
1968-69	Slovan Bratislava (Çek.)	3	FC Barcelona	2
1969-70	Manchester City	2	Gornik Zabrze (Pol.)	1
1970-71	Chelsea (İng.)	2	Real Madrid	1*
1971-72	Glasgow Rangers	3	Moskova Dinamo	2
1972-73	AC Milan	1	Leeds United (İng.)	0
1973-74	FC Magdeburg (ADC)	2	AC Milan	0
1974-75	Dinamo Kiev	3	Ferencvaros (Mac.)	0
1975-76	Anderlecht (Bel.)	4	West-Ham United (İng.)	2
1976-77	SV Hamburg	2	Anderlecht (Bel.)	0
1977-78	Anderlecht (Bel.)	4	FC Avusturya Viyana	0
1978-79	Barcelona	4	Fortuna Düsseldorf (AFC)	3
1979-80	Valencia (İsp.)	5	Arsenal (İng.)	4
1980-81	Dinamo Tiflis (SSCB)	2	Carl Zeiss Jena (ADC)	1
1981-82	FC Barcelona	2	Standart Liège (Bel.)	1
1982-83	Aberdeen (İsk.)	2	Real Madrid	1
1983-84	Juventus (İt.)	2	Porto (Por.)	1
1984-85	Everton (İng.)	3	Rapid Vienna	1
1985-86	Dinamo Kiev	3	Atletico Madrid	0
1986-87	Ajax Amsterdam	1	Lokomotif Leipzig	0
1987-88	KV Mechelen (Bel.)	1	Ajax (Hol.)	0
1988-89	Barselona (İsp.)	2	Sampdoria (İt.)	0
1989-90	Sampdoria (İt.)	2	Anderlecht (Bel.)	1
1990-91	Manchester United (İng.)	2	Barselona (İsp.)	0
1991-92	Werder Bremen (Almanya)	2	AS Monaco (Fr.)	

* 1-1 biten ilk maçtan sonra yeni maç oynandı.

Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası

sezon	sonuç			
1955-56	Real Madrid	4	Reims (Fr.)	3
1956-57	Real Madrid	2	Fiorentina (İt.)	0
1957-58	Real Madrid	3	AC Milan	2
1958-59	Real Madrid	2	Reims (Fr.)	0
1959-60	Real Madrid	7	Eintracht Frankfurt	3
1960-61	Benfica (Por.)	3	Barcelona	2
1961-62	Benfica (Por.)	5	Real Madrid	3
1962-63	AC Milan	2	Benfica (Por.)	1
1963-64	Inter-Milan	3	Real Madrid	1
1964-65	Inter-Milan	1	Benfica (Por.)	0
1965-66	Real Madrid	2	Partizan Belgrade	1
1966-67	Glasgow Celtic	2	Inter-Milan	1
1967-68	Manchester United (İng.)	4	Benfica (Por.)	1
1968-69	AC Milan	4	Ajax Amsterdam	1
1969-70	Feyenoord (Hol.)	2	Celtic (İskoçya)	1
1970-71	Ajax Amsterdam	2	Panathinaikos (Yun.)	0
1971-72	Ajax Amsterdam	2	Inter-Milan	0
1972-73	Ajax Amsterdam	1	Juventus (İt.)	0
1973-74	Bayern Munich	4	Atlético Madrid	0
1974-75	Bayern Munich	2	Leeds United (İng.)	0
1975-76	Bayern Munich	1	Saint-Étienne (Fr.)	0
1976-77	Liverpool	3	Borussia Mönchengladbach (AFC)	1
1977-78	Liverpool	1	FC Bruges (Bel.)	0
1978-79	Nottingham Forest (İng.)	1	FC Malmö (İsveç)	0
1979-80	Nottingham Forest (İng.)	1	SV Hamburg	0
1980-81	Liverpool	1	Real Madrid	0
1981-82	Aston Villa (İng.)	1	Bayern Munich	0
1982-83	SV Hamburg	1	Juventus (İt.)	0
1983-84	Liverpool*	1	Roma	1
1984-85	Juventus (İt.)	1	Liverpool	0
1985-86	Steaua Bükreş*	1	Barcelona	0
1986-87	Porto (Por.)	2	Bayern Munich	1
1987-88	PSV Eindhoven (Hol.)*	0	Benfica (Port.)	0
1988-89	A. C. Milan (İt.)	4	Steaua Bükreş (Rom.)	0
1989-90	A. C. Milan (İt.)	1	Benfica (Port.)	0
1990-91	Kızıl Yıldız (Yug.)	0	Marsilya (Fr.)	0
1991-92	Barselona (İsp.)	1	Sampdoria (İt.)	0

* Sonuç penaltı atışlarıyla belirlendi

Libertadores de América Kupası (Güney Amerika Kupası)

yıl	şampiyon	rakibi	sonuçlar
1963	Santos (Bre.)	Boca Juniors (Arj.)	3-2, 2-1
1964	Independiente (Arj.)	Nacional (Ur.)	0-0, 1-0
1965	Independiente (Arj.)	Peñarol (Ur.)	1-0, 1-3, 4-1
1966	Peñarol (Ur.)	River Plate (Arj.)	2-0, 2-3, 4-2
1967	Racing (Arj.)	Nacional (Ur.)	0-0, 0-0, 2-1
1968	Estudiantes (Arj.)	Palmeiras (Bre.)	2-1, 2-3, 0-2
1969	Estudiantes (Arj.)	Nacional (Ur.)	1-0, 2-0
1970	Estudiantes (Arj.)	Peñarol (Ur.)	1-0, 0-0
1971	Nacional (Ur.)	Estudiantes (Arj.)	0-1, 1-0, 2-0
1972	Independiente (Arj.)	Universitario (Peru)	0-0, 2-1
1973	Independiente (Arj.)	Colo Colo (Şili)	0-0, 1-1, 2-1
1974	Independiente (Arj.)	São Paulo (Bre.)	1-2, 2-0, 1-0
1975	Independiente (Arj.)	Unión Española (Şili)	0-1, 3-1, 2-0
1976	Cruzeiro (Bre.)	River Plate (Arj.)	4-1, 1-2, 3-2
1977	Boca Juniors (Arj.)	Cruzeiro (Bre.)	1-0, 0-1, 0-0*
1978	Boca Juniors (Arj.)	Deportivo Cali (Kol.)	0-0, 4-0
1979	Olimpia (Par.)	Boca Juniors (Arj.)	2-0, 0-0
1980	Nacional (Ur.)	Internacional (Bre.)	0-0, 1-0
1981	Flamengo (Bre.)	Cobreloa (Şili)	2-1, 0-1, 2-0
1982	Peñarol (Ur.)	Cobreloa (Şili)	0-0, 1-0
1983	Grêmio (Bre.)	Peñarol (Ur.)	1-1, 2-1
1984	Independiente (Arj.)	Grêmio (Bre.)	1-0, 0-0
1985	Argentinos Juniors (Arj.)	América (Kol.)	1-0, 0-1, 1-1*
1986	River Plate (Arj.)	América de Cali (Kol.)	2-1, 1-0
1987	Peñarol (Ur.)	América de Cali (Kol.)	0-2, 2-1, 1-0
1988	Nacional (Ur.)	Newell's Old Boys (Arj.)	0-1, 3-0
1989	Nacional of Medellin (Kol.)	Olimpia (Par.)	0-2, 2-0, 5-4*
1990	Olimpia (Par.)	Barcelona (Ekv.)	2-0, 1-1
1991	Colo Colo (Şili)	Olimpia (Par.)	0-0, 3-0
1992	São Paulo (Braz.)	Newell's Old Boys (Arj.)	0-1, 1-0, 3-2*

* Sonuç penaltı atışlarıyla belirlendi

1986 Dünya Kupası'nda İtalya-Arjantin maçı, Meksika
ABC Ajansı

GÜREŞ

İlk resmî dünya amatör güreş şampiyonası Uluslararası Güreş Federasyonu'nca (FILA; kuruluşu 1913, yeniden kuruluşu 1921) düzenlendi. 1910 ve 1920-22'de grekoromen şampiyonlukları düzenlendiyse de, bunlar (1923-49 arasındakiler gibi) fiilen, açık Avrupa şampiyonluklarıydı. Gerçek anlamda ilk dünya grekoromen güreş şampiyonası 1950'de yapıldı. Dünya amatör serbest güreş şampiyonasıysa ilk olarak 1951'de düzenlendi.

Boksta ve judoda olduğu gibi, güreşte de sıkletler sık sık değişmiştir.

Aleksandr Medved'in 100 kg serbestte ABD'li Chris Taylor'la mücadelesi, 1972
AP/Wide World Photos

Dünya Güreş Şampiyonluğu—serbest

yıl	48 kg	52 kg	57 kg	62 kg	68 kg
1951*		A. Yücel (Tür.)	N. Akar (Tür.)	N. Zafer (Tür.)	O. Anderberg (İsveç)
1952†		H. Gemici (Tür.)	Işii S. (Jap.)	B. Şit (Tür.)	O. Anderberg (İsveç)
1954		H. Akbaş (Tür.)	M. Dağıstanlı (Tür.)	Sasahara S. (Jap.)	D. Tovfiki (İr.)
1956†		M. Zalkalamanidze (SSCB)	M. Dağıstanlı (Tür.)	Sasahara S. (Jap.)	İ. Habibi (İr.)
1957		M. Kartal (Tür.)	H. Akbaş (Tür.)	M. Dağıstanlı (Tür.)	A. Bestayev (SSCB)
1959		A. Aliyev (SSCB)	H. Akbaş (Tür.)	M. Dağıstanlı (Tür.)	V. Sinyavski (SSCB)
1960†		A. Bilek (Tür.)	T. McCann (ABD)	M. Dağıstanlı (Tür.)	S. Wilson (ABD)
1961		A. Aliyev (SSCB)	S. Safepur (İr.)	V. Rubaşvili (SSCB)	M. Sanatkaran (İr.)
1962‡		A. Aliyev (SSCB)	H. Akbaş (Tür.)	Vatanabe O. (Jap.)	E. Valçev (Bul.)
1963		C. Yanılmaz (Tür.)	A. İbragimov (SSCB)	Vatanabe O. (Jap.)	Horiuçi İ. (Jap.)
1964†		Yoşida Y. (Jap.)	Uetake Y. (Jap.)	Vatanabe O. (Jap.)	E. Dimov (Bul.)
1965		Yoşida Y. (Jap.)	Fukuda T. (Jap.)	S. Safepur (İr.)	A. Mohaved (İr.)
1966		Çang Sun Çang (G. Ko.)	A. Aliyev (SSCB)	Kaneko M. (Jap.)	A. Mohaved (İr.)
1967		Nakata S. (Jap.)	A. Aliyev (SSCB)	Kaneko M. (Jap.)	A. Mohaved (İr.)
1968†		Nakata S. (Jap.)	Uetake Y. (Jap.)	Kaneko M. (Jap.)	A. Mohaved (İr.)
1969	İ. Cayadi (İr.)	R. Sanders (ABD)	Tanaka T. (Jap.)	Morita T. (Jap.)	A. Mohaved (İr.)
1970	İ. Cayadi (İr.)	A.R. Alan (Tür.)	Yamagida H. (Jap.)	S. Abassi (İr.)	A. Mohaved (İr.)
1971	İ. Cayadi (İr.)	M. Gorbani (İr.)	Yamagida H. (Jap.)	Z. Abdulbekov (SSCB)	D. Gable (ABD)
1972†	R. Dmitriyev (SSCB)	Kato K. (Jap.)	Yamagida H. (Jap.)	Z. Abdulbekov (SSCB)	D. Gable (ABD)
1973	R. Dmitriyev (SSCB)	E. Cavadi (İr.)	M. Faraçi (İr.)	Z. Abdulbekov (SSCB)	L. Keaser (ABD)
1974	H. Murselov (Bul.)	Takada Y. (Jap.)	V. Yumin (SSCB)	I. Zoveg (Moğ.)	N. Nasrullayev (SSCB)
1975	K. İsayev (Bul.)	Takada Y. (Jap.)	Aral M. (Jap.)	Z. Oydov (Moğ.)	P. Pinigin (SSCB)
1976†	K. İsayev (Bul.)	Takada Y. (Jap.)	V. Yumin (SSCB)	Yang C.M. (G. Ko.)	P. Pinigin (SSCB)
1977	A. Byeloglazov (SSCB)	Takada Y. (Jap.)	Sasaki T. (Jap.)	V. Yumin (SSCB)	P. Pinigin (SSCB)
1978	S. Komilayev (SSCB)	A. Byeloglazov (SSCB)	Tomiyama H. (Jap.)	V. Yumin (SSCB)	P. Pinigin (SSCB)
1979	S. Komilayev (SSCB)	Takada Y. (Jap.)	Tomiyama H. (Jap.)	V. Yumin (SSCB)	M. Haraçura (SSCB)
1980†	C. Pollio (İr.)	A. Byeloglazov (SSCB)	S. Byeloglazov (SSCB)	M. Abuşev (SSCB)	S. Absaidov (SSCB)
1981	S. Komilayev (SSCB)	Asakura T. (Jap.)	S. Byeloglazov (SSCB)	S. Sterev (Bul.)	S. Absaidov (SSCB)
1982	S. Komilayev (SSCB)	H. Reich (ADC)	S. Byeloglazov (SSCB)	S. Byeloglazov (SSCB)	M. Haraçura (SSCB)
1983	Kim Huan Çar (K. Ko.)	V. Jordanov (Bul.)	S. Byeloglazov (SSCB)	V. Alekseyev (SSCB)	A. Fadzayev (SSCB)
1984†	R. Weaver (ABD)	S. Trstena (Yug.)	Tomiyama H. (Jap.)	R. Lewis (ABD)	Yu İ.T. (G. Ko.)
1985	Kim Çol Huan (K. Ko.)	V. Jordanov (Bul.)	S. Byeloglazov (SSCB)	V. Alekseyev (SSCB)	A. Fadzayev (SSCB)
1986	Y. Li (K. Ko.)	K. Sik (K. Ko.)	S. Byeloglazov (SSCB)	K. İsayev (SSCB)	A. Fadzayev (SSCB)
1987	Li Ce Sik (K. Ko.)	V. Yordanov (Bul.)	S. Byeloglazov (SSCB)	J. Smith (ABD)	A. Fadzayev (SSCB)
1988	T. Kobayaşi (Jap.)	M. Sato (Jap.)	S. Byeloglazov (SSCB)	J. Smith (ABD)	A. Fadzayev (SSCB)
1989	C. Kim (G. Ko.)	V. Yordanov (Bul.)	S. Yeung (K. Ko.)	J. Smith (ABD)	B. Bovdayev (SSCB)
1990	A. Martinez (Küba)	M. Torkan (İran)	A. Puerto (Küba)	J. Smith (ABD)	A. Fadzayev (SSCB)
1991	V. Onuçiev (SSCB)	Z. Jones (ABD)	S. Smal (SSCB)	J. Smith (ABD)	A. Fadzayev (SSCB)
1992	Park İl (K. Ko.)	Li Hak (K. Ko.)	A. Puerto (Küba)	J. Smith (ABD)	A. Fadzayev (BT)§

	74 kg	82 kg	90 kg	100 kg	+ 100 kg
1951*	C. Atik (Tür.)	H. Zafer (Tür.)	Y. Doğu (Tür.)	B. Antonsson (İsveç)	
1952†	W. Smith (ABD)	D. Zimakurdze (SSCB)	W. Palm (İsveç)	A. Mekokişvili (SSCB)	
1954	V. Balavadze (SSCB)	M. Zandi (İr.)	A. Englas (SSCB)	A. Mekokişvili (SSCB)	
1956†	İkeda M. (Jap.)	N. Nikolov (Bul.)	G.R. Tahti (İr.)	H. Kaplan (Tür.)	
1957	V. Balavadze (SSCB)	N. Sururi (İr.)	N. Stanşev (Bul.)	H. Kaplan (Tür.)	
1959	İ. Habibi (İr.)	G. Şirtladze (SSCB)	G.R. Tahti (İr.)	L. Ahmedov (Bul.)	
1960†	D. Blubaugh (ABD)	H. Güngör (Tür.)	İ. Atlı (Tür.)	W. Dietrich (AFC)	
1961	İ. Habibi (İr.)	M. Savarabadi (İr.)	G.R. Tahti (İr.)	W. Dietrich (AFC)	
1962‡	İ. Habibi (İr.)	M. Mehdizade (İr.)	A. Medved (SSCB)	A. İvanitski (SSCB)	
1963	G. Sagaradze (SSCB)	P. Gardçev (Bul.)	A. Medved (SSCB)	A. İvanitski (SSCB)	
1964†	İ. Ogan (Tür.)	P. Gardçev (Bul.)	A. Medved (SSCB)	A. İvanitski (SSCB)	
1965	G. Sagaradze (SSCB)	M. Mehdizade (İr.)	A. Aytık (Tür.)	A. İvanitski (SSCB)	
1966	M. Atalay (Tür.)	P. Gardçev (Bul.)	A. Medved (SSCB)	A. İvanitski (SSCB)	
1967	D. Sauton-Robin (Fr.)	B. Gureviç (SSCB)	A. Aytık (Tür.)	A. Medved (SSCB)	
1968†	M. Atalay (Tür.)	B. Gureviç (SSCB)	A. Aytık (Tür.)	A. Medved (SSCB)	
1969	Z. Berhyaşvili (SSCB)	F. Fozzard (ABD)	B. Gureviç (SSCB)	C. Lomidze (SSCB)	A. Medved (SSCB)
1970	W. Wells (ABD)	Y. Şahmuradov (SSCB)	G. Straçov (SSCB)	V. Gulyutkin (SSCB)	A. Medved (SSCB)
1971	G. Gusov (SSCB)	L. Tediyaşvili (SSCB)	B. Petrov (Bul.)	C. Lomidze (SSCB)	A. Medved (SSCB)
1972†	W. Wells (ABD)	L. Tediyaşvili (SSCB)	B. Peterson (ABD)	İ. Yarıgin (SSCB)	A. Medved (SSCB)
1973	M. Berzeger (İr.)	V. Syuljin (SSCB)	L. Tediyaşvili (SSCB)	İ. Yarıgin (SSCB)	S. Andiyev (SSCB)
1974	R. Aguraliyev (SSCB)	V. Novojilov (SSCB)	L. Tediyaşvili (SSCB)	V. Gulyutkin (SSCB)	S. Ladislav (Rom.)
1975	R. Aguraliyev (SSCB)	A. Seger (AFC)	L. Tediyaşvili (SSCB)	K. Bayarmunh (Moğ.)	S. Andiyev (SSCB)
1976†	Dake J. (Jap.)	J. Peterson (ABD)	L. Tediyaşvili (SSCB)	İ. Yarıgin (SSCB)	S. Andiyev (SSCB)
1977	S. Dziedzic (ABD)	A. Seger (AFC)	A. Prokopçuk (SSCB)	A. Bisultanov (SSCB)	S. Andiyev (SSCB)
1978	L. Kemp (ABD)	M. Anatsilov (SSCB)	U. Neupert (ADC)	H. Buttner (ADC)	S. Andiyev (SSCB)
1979	L. Kemp (ABD)	I. Kovacs (Mac.)	K. Ortsuyev (SSCB)	İ. Mate (SSCB)	S. Hasimikov (SSCB)
1980†	V. Raliçev (Bul.)	İ. Abilov (Bul.)	S. Oganisyan (SSCB)	İ. Mate (SSCB)	S. Andiyev (SSCB)
1981	M. Knosp (AFC)	C. Campbell (ABD)	S. Oganisyan (SSCB)	R. Gehrke (ADC)	S. Hasimikov (SSCB)
1982	L. Kemp (ABD)	T. Dzgoyev (SSCB)	U. Neupert (ADC)	İ. Mate (SSCB)	S. Hasimikov (SSCB)
1983	D. Schultz (ABD)	T. Dzgoyev (SSCB)	P. Naniyev (SSCB)	A. Hadartzev (SSCB)	S. Hasimikov (SSCB)
1984†	D. Schultz (ABD)	M. Schultz (ABD)	E. Banach (ABD)	L. Banach (ABD)	B. Baumgartner (ABD)
1985	R. Canonet (Küba)	M. Schultz (ABD)	B. Scherr (ABD)	L. Habelov (SSCB)	D. Gobeciçvili (SSCB)
1986	R. Canonet (Küba)	V. Modozyan (SSCB)	M. Hadartsev (SSCB)	A. Hadartsev (SSCB)	B. Baumgartner (ABD)
1987	A. Varayev (SSCB)	M. Schultz (ABD)	M. Hadartsev (SSCB)	L. Habelov (SSCB)	A. Hadartsev (SSCB)
1988	K. Monday (ABD)	Han Myang Vu (G. Ko.)	M. Hadartsev (SSCB)	V. Puscasu (Rom.)	D. Gobeciçvili (SSCB)
1989	K. Monday (ABD)	E. Yabraylov (SSCB)	M. Hadartsev (SSCB)	A. Atavov (SSCB)	A. R. Süleymani (İran)
1990	R. Sotiyadi (Bul.)	J. Lohyna (Çek.)	M. Hadartsev (SSCB)	L. Habelov (SSCB)	D. Gobeciçvili (SSCB)
1991	A. Hadesi (İran)	K. Jackson (ABD)	M. Hadartsev (SSCB)	L. Habelov (SSCB)	A. Schroder (Almanya)
1992	Park Çang (G. Ko.)	K. Jackson (ABD)	M. Hadartsev (BT)§	L. Habelov (BT)§	B. Baumgartner (ABD)

* 1952'ye değin kategoriler: 57 kg, 73 kg, 87 kg ve +87 kg'ydi. † Olimpiyat şampiyonu, dünya şampiyonu kabul edildi (eski Olimpiyat şampiyonları için bak. Olimpiyat Oyunları)
‡ 1962'ye değin kategoriler: 63 kg, 70 kg, 78 kg, 87 kg, 97 kg ve +97 kg'ydi. § Birleşik Takım.

Dünya Güreş Şampiyonluğu—grekoromen

yıl	48 kg	52 kg	57 kg	62 kg	68 kg
1950		B. Johansson (İsveç)	M. Hassan (Mısır)	O. Anderberg (İsveç)	J. Gal (Mac.)
1952†		B. Gureviç (SSCB)	I. Hödos (Mac.)	Y. Punkin (SSCB)	C. Safin (SSCB)
1953		B. Gureviç (SSCB)	A. Teryan (SSCB)	O. Anderberg (İsveç)	K. Freil (İsveç)
1955		I. Fabra (İt.)	V. Staşkeviç (SSCB)	I. Polyak (Mac.)	G. Gamarnik (SSCB)
1956†		N. Solovyev (SSCB)	K. Virupayev (SSCB)	R. Mäkinen (Fin.)	K. Lehtonen (Fin.)
1958		B. Gureviç (SSCB)	O. Karavayev (SSCB)	I. Polyak (Mac.)	R. Doğan (Tür.)
1960†		D. Pirvulescu (Rom.)	O. Karavayev (SSCB)	M. Sille (Tür.)	A. Koridze (SSCB)
1961		A. Sayadov (SSCB)	O. Karavayev (SSCB)	H. Mustafa (BAC)	A. Koridze (SSCB)
1962‡		S. Ribalko (SSCB)	İçiguçi M. (Jap.)	I. Polyak (Mac.)	K. Ayvaz (Tür.)
1963		B. Vukov (Yug.)	J. Varga (Mac.)	G. Sapunov (SSCB)	S. Horvat (Yug.)
1964†		Hanahara T. (Jap.)	İçiguçi M. (Jap.)	I. Polyak (Mac.)	K. Ayvaz (Tür.)
1965		S. Ribalko (SSCB)	I. Chernya (Rom.)	Y. Grigorev (SSCB)	G. Sapunov (SSCB)
1966		A. Keresov (Bul.)	F. Stange (AFC)	R. Rurua (SSCB)	S. Horvat (Yug.)
1967		V. Bakulin (SSCB)	I. Baciu (Rom.)	R. Rurua (SSCB)	E. Tapio (Fin.)
1968†		P. Kirov (Bul.)	J. Varga (Mac.)	R. Rurua (SSCB)	Mumemura M. (Jap.)
1969	G. Berceanu (Rom.)	F. Aluzade (İr.)	R. Kasakov (SSCB)	R. Rurua (SSCB)	S. Popescu (Rom.)
1970	G. Berceanu (Rom.)	P. Kirov (Bul.)	J. Varga (Mac.)	Fucimoto H. (Jap.)	R. Rurua (SSCB)
1971	S. Zubkov (SSCB)	P. Kirov (Bul.)	R. Kazakov (SSCB)	G. Markov (Bul.)	S. Damyanovic (Yug.)
1972†	G. Berceanu (Rom.)	P. Kirov (Bul.)	R. Kazakov (SSCB)	G. Markov (Bul.)	S. Hisamutdinov (SSCB)
1973	V. Zubkov (SSCB)	G. Guergue (Rom.)	J. Lipien (Pol.)	K. Lipien (Pol.)	S. Hisamutdinov (SSCB)
1974	V. Zubkov (SSCB)	P. Kirov (Bul.)	F. Mustafin (SSCB)	K. Lipien (Pol.)	N. Davidyan (SSCB)
1975	V. Zubkov (SSCB)	V. Konstantinov (SSCB)	F. Mustafin (SSCB)	N. Davidyan (SSCB)	S. Hisamutdinov (SSCB)
1976†	A. Şumakov (SSCB)	V. Konstantinov (SSCB)	P. Ukkola (Fin.)	K. Lipien (Pol.)	S. Nalbandyan (SSCB)
1977	A. Şumakov (SSCB)	N. Ginga (Rom.)	P. Ukkola (Fin.)	L. Reczi (Mac.)	H. Wehling (ADC)
1978	C. Alexandru (Rom.)	V. Blagidze (SSCB)	S. Serikov (SSCB)	B. Kramarenko (SSCB)	S. Rusu (Rom.)
1979	C. Alexandru (Rom.)	L. Racz (Mac.)	S. Serikov (SSCB)	I. Toth (Mac.)	A. Supron (Pol.)
1980†	Z. Uşkempirov (SSCB)	V. Blagidze (SSCB)	S. Serikov (SSCB)	S. Migiakis (Yun.)	S. Rusu (Rom.)
1981	Z. Uşkempirov (SSCB)	V. Blagidze (SSCB)	P. Passarelli (AFC)	I. Toth (Mac.)	G. Yermilov (SSCB)
1982	T. Kazaraşvili (SSCB)	B. Paşayan (SSCB)	P. Mikhalik (Pol.)	R. Swierad (Pol.)	G. Yermilov (SSCB)
1983	B. Tsenov (Bul.)	B. Paşayan (SSCB)	Ito M. (Jap.)	H. Lahtinen (Fin.)	T. Sipila (Fin.)
1984†	V. Maenza (İt.)	Miyahara A. (Jap.)	P. Passarelli (AFC)	Kim Y.K. (G. Ko.)	V. Lisjak (Yug.)
1985	M. Allahverdiyev (SSCB)	J. Ronningen (Nor.)	S. Belov (Bul.)	J. Vangelov (Bul.)	S. Negrisan (Rom.)
1986	M. Allahverdiyev (SSCB)	S. Dudiayev (SSCB)	E. Ivanov (Bul.)	K. Madszidov (SSCB)	L. Dzulfalakian (SSCB)
1987	M. Allahverdiyev (SSCB)	P. Roque (Küba)	P. Mourier (Fr.)	J. Vanguelov (Bul.)	A. Abayev (SSCB)
1988	V. Maenza (İt.)	J. Ronningen (Nor.)	A. Sike (Mac.)	K. Macidov (SSCB)	L. Cutfalakyan (SSCB)
1989	O. Kuçerenko (SSCB)	A. Ignatenko (SSCB)	E. Ivanov (Bul.)	K. Macidov (SSCB)	C. Passarelli (AFC)
1990	O. Kuçerenko (SSCB)	A. Ignatenko (SSCB)	R. Yıldız (Alm.)	M. Oliveras (Küba)	I. Doguçyev (SSCB)
1991	Duk Yong Gun (G. Ko.)	R. Martinez (Küba)	R. Yıldız (Alm.)	S. Martinov (SSCB)	I. Doguçyev (SSCB)
1992	O. Kuçerenko (BT)‖	J. Ronningen (Nor.)	An Han Bong (G. Ko.)	A. Pirim (Tür.)	A. Repka (Mac.)

	74 kg	82 kg	90 kg	100 kg	+ 100 kg
1950	M. Siimanainen (Fin.)	A. Gronberg (İsveç)	M. Candaş (Tür.)	B. Antonsson (İsveç)	
1952†	M. Szilvási (Mac.)	A. Gronberg (İsveç)	K. Gröndahl (Fin.)	J. Kotkas (SSCB)	
1953	G. Çetvorgyan (SSCB)	G. Kartoziya (SSCB)	A. Englas (SSCB)	B. Antonsson (İsveç)	
1955	V. Maneyev (SSCB)	G. Kartoziya (SSCB)	V. Nikolayev (SSCB)	A. Mazur (SSCB)	
1956†	M. Bayrak (Tür.)	G. Kartoziya (SSCB)	V. Nikolayev (SSCB)	A. Parfenov (SSCB)	
1958	K. Ayvaz (Tür.)	G. Kartoziya (SSCB)	R. Abaşidze (SSCB)	I. Bogdan (SSCB)	
1960†	M. Bayrak (Tür.)	D. Dobrev (Bul.)	T. Kış (Tür.)	I. Bogdan (SSCB)	
1961	V. Bulerca (Rom.)	V. Zenin (SSCB)	I. Gooris (Mac.)	I. Bogdan (SSCB)	
1962‡	A. Kolesov (SSCB)	T. Kış (Tür.)	R. Abaşidze (SSCB)	I. Kozma (Mac.)	
1963	A. Kolesov (SSCB)	T. Kış (Tür.)	R. Abaşidze (SSCB)	A. Roşçin (SSCB)	
1964†	A. Kolesov (SSCB)	B. Simic (Yug.)	B. Radev (Bul.)	I. Kozma (Mac.)	
1965	A. Kolesov (SSCB)	R. Bogdanas (SSCB)	Y. Anisimov (SSCB)	N. Şmakov (SSCB)	
1966	V. Igumenov (SSCB)	V. Olenik (SSCB)	B. Radev (Bul.)	I. Kozma (Mac.)	
1967	V. Igumenov (SSCB)	L. Sillai (Mac.)	N. Yakovenko (SSCB)	I. Kozma (Mac.)	
1968†	R. Vesper (ADC)	L. Metz (ADC)	B. Radev (Bul.)	I. Kozma (Mac.)	
1969	V. Igumenov (SSCB)	P. Krumov (Bul.)	A. Yurkeviç (SSCB)	N. Yakovenko (SSCB)	A. Roşçin (SSCB)
1970	V. Igumenov (SSCB)	A. Nazarenko (SSCB)	V. Rezantsev (SSCB)	P. Svensson (İsveç)	A. Roşçin (SSCB)
1971	V. Igumenov (SSCB)	C. Hegedus (Mac.)	V. Rezantsev (SSCB)	N. Martinescu (Rom.)	P. Svensson (İsveç)
1972†	V. Mácha (Çek.)	C. Hegedus (Mac.)	V. Rezantsev (SSCB)	N. Martinescu (Rom.)	A. Roşçin (SSCB)
1973	I. Kolev (Bul.)	L. Liberman (SSCB)	V. Rezantsev (SSCB)	N. Balboşin (SSCB)	A. Tomov (Bul.)
1974	V. Mácha (Çek.)	A. Nazarenko (SSCB)	V. Rezantsev (SSCB)	N. Balboşin (SSCB)	A. Tomov (Bul.)
1975	A. Bikov (SSCB)	A. Nazarenko (SSCB)	V. Rezantsev (SSCB)	K. Losano (Bul.)	A. Tomov (Bul.)
1976†	A. Bikov (SSCB)	M. Petković (Yug.)	V. Rezantsev (SSCB)	N. Balboşin (SSCB)	A. Kolçinski (SSCB)
1977	V. Mácha (Çek.)	V. Çeboksarov (SSCB)	F. Andersson (İsveç)	N. Balboşin (SSCB)	N. Dinev (Bul.)
1978	A. Niftulayev (SSCB)	I. Dralca (Rom.)	S. Nikolov (Bul.)	N. Balboşin (SSCB)	A. Kolçinski (SSCB)
1979	F. Kocsis (Mac.)§ I. Çopov (Bul.)§	G. Korban (SSCB)	F. Andersson (İsveç)	N. Balboşin (SSCB)	A. Tomov (Bul.)
1980†	F. Kocsis (Mac.)	G. Korban (SSCB)	N. Nottny (Mac.)	G. Raykov (Bul.)	A. Kolçinski (SSCB)
1981	A. Kudriyavtsev (SSCB)	G. Korban (SSCB)	I. Kanigin (SSCB)	M. Saladze (SSCB)	R. Memisevic (Yug.)
1982	S. Rusa (Rom.)	T. Abhasava (SSCB)	R. Anderson (İsveç)	R. Wroclawski (Pol.)	N. Dinev (Bul.)
1983	M. Mamiaşvili (SSCB)	T. Abhasava (SSCB)	I. Kanigin (SSCB)	A. Dimitrov (Bul.)	E. Arthuine (SSCB)
1984†	J. Salomaki (Fin.)	I. Dralca (Rom.)	S. Fraser (ABD)	V. Andrei (Rom.)	J. Blatnick (ABD)
1985	M. Mamiaşvili (SSCB)	B. Daras (Pol.)	M. Houck (ABD)	A. Dimitrov (Bul.)	I. Rostotski (SSCB)
1986	M. Mamiaşvili (SSCB)	ödül verilmedi	A. Melina (Pol.)	T. Gaspar (Mac)	T. Johansson (İsveç)
1987	J. Salomaki (Fin.)	T. Komaromi (Mac.)	V. Popov (SSCB)	G. Guadehaouri (SSCB)	I. Rostorotski (SSCB)
1988	Kim Yung Nam (G. Ko.)	M. Mamiaşvili (SSCB)	A. Komçev (Bul.)	A. Wronski (Pol.)	A. Karelin (SSCB)
1989	D. Turlihanov (SSCB)	T. Komaromi (Mac.)	M. Bullmann (ADC)	G. Himmel (AFC)	A. Karelin (SSCB)
1990	M. İskandaryan (SSCB)	P. Farcas (Mac.)	M. Bullmann (Almanya)	S. Demiaşkeviç (SSCB)	A. Karelin (SSCB)
1991	M. İskandaryan (SSCB)	P. Farcas (Mac.)	M. Bullmann (Almanya)	H. Milian (Küba)	A. Karelin (SSCB)
1992	M. İskandaryan (BT)‖	P. Farcas (Mac.)	M. Bullmann (Almanya)	H. Milian (Küba)	A. Karelin (BT)‖

* 1962'ye değin kategoriler 67 kg, 73 kg, 79 kg, 87 kg ve +87 kg'ydi. † Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi (eski Olimpiyat şampiyonları için bak: Olimpiyat Oyunları). ‡1962'den 1969'a değin kategoriler 63 kg, 70 kg, 78 kg, 87 kg, 97 kg ve +97 kg'ydi. § Bildirde. ‖ Birleşik Takım.

JİMNASTİK

Olimpiyat Oyunları'ndaki jimnastik yarışmalarının yanı sıra, dünyanın en önemli jimnastik olayı 1950'de başlatılan ve 1978'e değin dört yılda bir, 1979'dan bu yanaysa iki yılda bir düzenlenen dünya şampiyonasıdır. Erkekler altı dalda, ayrıca kombine hareketlerde (bireysel ve takım) madalya için yarışırlar. Kombine hareketlerdeki madalyalar altı dalda en yüksek toplam puanı alanlara verilir. Bayanlarda da, dört bireysel dalda toplanan puana bağlı olarak kombine hareketlerde de (bireysel ve takım) madalya verilir.

1984 Olimpiyat Oyunları'nda üç kategoride birinci olan Li Ning (ÇHC) kulplu beygirde
Steve Powell—All Sport

Dünya Jimnastik Şampiyonluğu—erkekler

yıl	kombine hareketler (takım)	kombine hareketler (bireysel)	barlıks	paralel bar
1960*	Jap.	B. Şahlin (SSCB)	Ono T. (Jap.)	B. Şahlin (SSCB)
1962	Jap.	Y. Titov (SSCB)	Ono T. (Jap.)	M. Cerar (Yug.)
1964*	Jap.	Endo Y. (Jap.)	B. Şahlin (SSCB)	Endo Y. (Jap.)
1966	Jap.	M. Voronin (SSCB)	Nakayama A. (Jap.)	S. Diyomidov (SSCB)
1968*	Jap.	Kato S. (Jap.)	M. Voronin (SSCB)† Nakayama A. (Jap.)†	Nakayama A. (Jap.)
1970	Jap.	Kenmotsu E. (Jap.)	Kenmotsu E. (Jap.)	Nakayama A. (Jap.)
1972*	Jap.	Kato S. (Jap.)	Tsukahara M. (Jap.)	Kato S. (Jap.)
1974	Jap.	Kasamatsu S. (Jap.)	E. Gienger (AFC)	Kenmotsu E. (Jap.)
1976*	Jap.	N. Andriyanov (SSCB)	Tsukahara M. (Jap.)	Kato S. (Jap.)
1978	Jap.	N. Andriyanov (SSCB)	Kasamatsu S. (Jap.)	Kenmotsu E. (Jap.)
1979	SSCB	A. Dityatin (SSCB)	K. Thomas (ABD)	B. Conner (ABD)
1980*	SSCB	A. Dityatin (SSCB)	S. Delçev (Bul.)	A. Tkaçev (SSCB)
1981	SSCB	Y. Korolyov (SSCB)	A. Tkaçev (SSCB)	A. Dityatin (SSCB)† Guşiken K. (Jap.)†
1983	ÇHC	D. Bilozerçev (SSCB)	D. Bilozerçev (SSCB)	Lou Yun (ÇHC)† V. Artemov (SSCB)†
1984*	ABD	Guşiken K. (Jap.)	Morisue S. (Jap.)	B. Conner (ABD)
1985	SSCB	Y. Korolyov (SSCB)	Tong Fei (ÇHC)	S. Kroll (ADC)† V. Moglini (SSCB)†
1987	SSCB	D. Bilozerçev (SSCB)	D. Bilozerçev (SSCB)	V. Artemov (SSCB)
1988*	SSCB	V. Artyomov (SSCB)	V. Artyomov (SSCB)† V. Lyukin (SSCB)†	V. Artyomov (SSCB)
1989	SSCB	İ. Korobçinski (SSCB)	Li Chunyang (ÇHC)	V. Artyomov (SSCB)† Li Jing (ÇHC)†
1991	SSCB	G. Misutin (SSCB)	R. Buechner (Almanya) Li Chunyang (ÇHC)†	Li Jing (ÇHC)
1992*	BT‡	V. Şerbo (BT)‡	T. Dimas (ABD)	V. Şerbo (BT)‡

	kulplu beygir	halka	beygir atlama	yer hareketleri
1960*	B. Şahlin (SSCB)† E. Ekman (Fin.)†	A. Azaryan (SSCB)	Ono T. (Jap.)† B. Şahlin (SSCB)†	Aihara N. (Jap.)
1962	M. Cerar (Yug.)	Y. Titov (SSCB)	P. Krbec (Çek.)	Aihara N. (Jap.)† Endo Y. (Jap.)†
1964*	M. Cerar (Yug.)	Hayata T. (Jap.)	Yamasita H. (Jap.)	F. Menichelli (It.)
1966	M. Cerar (Yug.)	M. Voronin (SSCB)	Matsuda H. (Jap.)	Nakayama A. (Jap.)
1968*	M. Cerar (Yug.)	Nakayama A. (Jap.)	M. Voronin (SSCB)	Kato S. (Jap.)
1970	M. Cerar (Yug.)	Nakayama A. (Jap.)	Tsukahara M. (Jap.)	Nakayama A. (Jap.)
1972*	V. Klimenko (SSCB)	Nakayama A. (Jap.)	K. Koeste (ADC)	N. Andriyanov (SSCB)
1974	Z. Magyar (Mac.)	D. Grecu (Rom.)† N. Andriyanov (SSCB)†	Kasamatsu S. (Jap.)	Kasamatsu S. (Jap.)
1976*	Z. Magyar (Mac.)	N. Andriyanov (SSCB)	N. Andriyanov (SSCB)	N. Andriyanov (SSCB)
1978	Z. Magyar (Mac.)	N. Andriyanov (SSCB)	Şimizu J. (Jap.)	K. Thomas (ABD)
1979	Z. Magyar (Mac.)	A. Dityatin (SSCB)	A. Dityatin (SSCB)	K. Thomas (ABD)† R. Bruckner (ADC)†
1980*	Z. Magyar (Mac.)	A. Dityatin (SSCB)	N. Andriyanov (SSCB)	R. Bruckner (ADC)
1981	Li Xiaoping (ÇHC)† M. Nikolai (ADC)†	A. Dityatin (SSCB)	R. Hemmann (ADC)	Li Yuijiu (ÇHC)† Y. Korolyov (SSCB)†
1983	D. Bilozerçev (SSCB)	D. Bilozerçev (SSCB)† Guşiken K. (Jap.)†	A. Akopyan (SSCB)	Tong Fei (ÇHC)
1984*	Li Ning (ÇHC)† P. Vidmar (ABD)†	Guşiken K. (Jap.)† Li Ning (ÇHC)†	Lou Yun (ÇHC)	Li Ning (ÇHC)
1985	V. Moglini (SSCB)	Li Ning (ÇHC)† Y. Korolyov (SSCB)†	Y. Korolyov (SSCB)	Tong Fei (ÇHC)
1987	D. Bilozerçev (SSCB)† Z. Borkai (Mac.)	Y. Korolyov (SSCB)	S. Kroll (ADC)† Lou Yun (ÇHC)†	Lou Yun (ÇHC)
1988*	D. Bilozerçev (SSCB)† Z. Borkai (Mac.)† L. Gueraskov (Bul.)†	H. Behrendt (ADC)† D. Bilozerçev (SSCB)†	Lou Yun (ÇHC).	S. Harkov (SSCB)
1989	V. Moglini (SSCB)	A. Aguilar (AFC)	J. Behrend (ADC)	İ. Korobçinski (SSCB)
1991	V. Belenki (SSCB)	G. Misutin (SSCB)	Yu Ok Yul (G. Ko.)	İ. Korobçinski (SSCB)
1992*	V. Şerbo (BT)‡ Pe Gil Su (K. Ko.)†	V. Şerbo (BT)‡	V. Şerbo (BT)‡	Li Xiaosahuang (ÇHC)

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi (1896-1948 Olimpiyat Oyunları için bak. Olimpiyat Oyunları). † Birlikte. ‡ Birleşik Takım.

Maxi Gnauck (ADC) asimetrik paralelde (1979)

Dünya Jimnastik Şampiyonluğu — bayanlar

yıl	kombine hareketler (takım)	kombine hareketler (bireysel)	denge aleti
1950	İsveç	H. Rakoczy (Pol.)	H. Rakoczy (Pol.)
1952*	SSCB	M. Gorohovskaya (SSCB)	N. Boçarova (SSCB)
1954	SSCB	G. Rudiko (SSCB)	Tanaka K. (Jap.)
1956*	SSCB	L. Latınına (SSCB)	Á. Keleti (Mac.)
1958	SSCB	L. Latınına (SSCB)	L. Latınına (SSCB)
1960*	SSCB	L. Latınına (SSCB)	E. Bosáková (Çek.)
1962	SSCB	L. Latınına (SSCB)	E. Bosáková (Çek.)
1964*	SSCB	V. Čáslavská (Çek.)	V. Čáslavská (Çek.)
1966	Çekoslovakya	V. Čáslavská (Çek.)	N. Kuçinskaya (SSCB)
1968*	SSCB	V. Čáslavská (Çek.)	N. Kuçinskaya (SSCB)
1970	SSCB	L. Turişçeva (SSCB)	E. Zuchold (ADC)
1972*	SSCB	L. Turişçeva (SSCB)	O. Korbut (SSCB)
1974	SSCB	L. Turişçeva (SSCB)	L. Turişçeva (SSCB)
1976*	SSCB	N. Comaneci (Rom.)	N. Comaneci (Rom.)
1978	SSCB	E. Muhina (SSCB)	N. Comaneci (Rom.)
1979	Romanya	N. Kim (SSCB)	V. Cerna (Çek.)
1980*	SSCB	Ye. Davidova (SSCB)	N. Comaneci (Rom.)
1981	SSCB	O. Biçerova (SSCB)	M. Gnauck (ADC)
1983	SSCB	N. Yurçenko (SSCB)	O. Mostepanova (SSCB)
1984*	Romanya	M.L. Retton (ABD)	E. Szabo (Rom.)†
			S. Pauca (Rom.)†
1985	SSCB	E. Şuşunova (SSCB)†	D. Silivas (Rom.)
		O. Omelyançik (SSCB)†	
1987	Romanya	A. Dobre (Rom.)	A. Dobre (Rom.)
1988*	SSCB	Y. Şuşunova (SSCB)	D. Silivas (Rom.)
1989	SSCB	S. Boginskaya (SSCB)	D. Silivas (Rom.)
1991	SSCB	K. Zmeskal (ABD)	S. Boginskaya (SSCB)
1992*	BT‡	T. Gutsu (BT)‡	T. Lisenko (BT)‡

yıl	asimetrik paralel	beygir atlama	yer hareketleri
1950	T. Kolar (Avus.)†	H. Rakoczy (Pol.)	H. Rakoczy (Pol.)
	A.-S. Pettersson (İsveç)		
1952*	M. Korondi (Mac.)	Ye. Kalinçuk (SSCB)	Á. Keleti (Mac.)
1954	Á. Keleti (Mac.)	A.-S. Pettersson (İsveç)†	T. Manina (SSCB)
		T. Manina (SSCB)†	
1956*	Á. Keleti (Mac.)	L. Latınına (SSCB)	L. Latınına (SSCB)†
			Á. Keleti (Mac.)†
1958	L. Latınına (SSCB)	L. Latınına (SSCB)	E. Bosáková (Çek.)
1960*	P. Astahova (SSCB)	M. Nikolayeva (SSCB)	L. Latınına (SSCB)
1962	İ. Pervuşina (SSCB)	V. Čáslavská (Çek.)	L. Latınına (SSCB)
1964*	P. Astahova (SSCB)	V. Čáslavská (Çek.)	L. Latınına (SSCB)
1966	N. Kuçinskaya (SSCB)	V. Čáslavská (Çek.)	N. Kuçinskaya (SSCB)
1968*	V. Čáslavská (Çek.)	V. Čáslavská (Çek.)	V. Čáslavská (Çek.)†
			L. Petrik (SSCB)†
1970	K. Janz (ADC)	E. Zuchold (ADC)	L. Turişçeva (SSCB)
1972*	K. Janz (ADC)	K. Janz (ADC)	O. Korbut (SSCB)
1974	A. Zinke (ADC)	O. Korbut (SSCB)	L. Turişçeva (SSCB)
1976*	N. Comaneci (Rom.)	N. Kim (SSCB)	N. Kim (SSCB)
1978	M. Frederick (ABD)	N. Kim (SSCB)	E. Muhina (SSCB)†
			N. Kim (SSCB)†
1979	Ma Yanhong (ÇHC)†	D. Turner (Rom.)	E. Eberle (Rom.)
	M. Gnauck (ADC)†		
1980*	M. Gnauck (ADC)	N. Şapoşnikova (SSCB)	N. Comaneci (Rom.)†
			N. Kim (SSCB)†
1981	M. Gnauck (ADC)	M. Gnauck (ADC)	N. İlenko (SSCB)
1983	M. Gnauck (ADC)	B. Stoyanova (Bul.)	E. Szabo (Rom.)
1984*	J. McNamara (ABD)†	E. Szabo (Rom.)	E. Szabo (Rom.)
	Ma Yanhong (ÇHC)†		
1985	G. Fahnrich (ADC)	E. Şuşunova (SSCB)	O. Omelyançik (SSCB)
1987	D. Silivas (Rom.)†	E. Şuşunova (SSCB)	E. Şuşunova (SSCB)†
	E. Thuemmler (ADC)†		D. Silivas (Rom.)†
1988*	D. Silivas (Rom.)	S. Boginskaya (SSCB)	D. Silivas (Rom.)
1989	Fan Di (ÇHC)†	O. Dudnik (SSCB)	S. Boginskaya (SSCB)†
	D. Silivas (Rom.)†		D. Silivas (Rom.)†
1991	Kim Guang Suk (K. Ko.)	L. Milosovici (Rom.)	C. Bontas (Rom.)†
			O. Çusovitina (SSCB)†
1992*	Lu Li (ÇHC)	L. Milosovici (Rom.)†	L. Milosovici (Rom.)
		H. Onodi (Mac.)†	

yıl	ritmik jimnastik
1988*	M. Lobaç (SSCB)
1989	B. Panova (Bul.)
1991	O. Skaldina (SSCB)
1992*	A. Timoşenko (BT)‡

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi (1896-1952 Olimpiyat Oyunları için bak. Olimpiyat Oyunları). † Birlikte ‡ Birleşik Takım.

JUDO

Judoda dünya şampiyonası ilkin Uluslararası Judo Federasyonu'nun (IJF; kuruluşu 1951) desteğiyle 1956'da düzenlendi. Bu tarihte tüm yarışmacılar açık sıklette güreşiyorlardı. Dördüncü dünya şampiyonluğu karşılaşmasında açık sıklete 65 kg, 78 kg ve 95 kg sıkletleri, sonraki şampiyonada ise iki sıklet daha eklendi. 1979'da, sıkletlerden ikisi bir kez daha bölündü ve yeni sıkletler oluşturuldu.

Dünya Judo Şampiyonluğu

yıl	açık sıklet	60 kg	65 kg
1956*	Natsui S. (Jap.)		
1958*	Sone K. (Jap.)		
1961*	A. Geesink (Hol.)		Matsuda H. (Jap.)
1965†	İnokuma I. (Jap.)		Şigeoka T. (Jap.)
1967‡	Şinomaki M. (Jap.)		Sonoda Y. (Jap.)
1969‡	Şinomaki M. (Jap.)		Kavaguçi T. (Jap.)
1971‡	Şinomaki M. (Jap.)		Minami Y. (Jap.)
1973‡	Ninomiya K. (Jap.)		Minami Y. (Jap.)
1975‡	Uemura H. (Jap.)		N. Soloduhin (SSCB)
1979	Endo S. (Jap.)	T. Rey (Fr.)	Kaşivakazi K. (Jap.)
1981	Yamaşita Y. (Jap.)	Morivaki Y. (Jap.)	N. Soloduhin (SSCB)
1983	Saito H. (Jap.)	K. Tletseri (SSCB)	Y. Sololov (SSCB)
1985	Masaki Y. (Jap.)	Hosokava S. (Jap.)	Yamamoto Y. (Jap.)
1987	Ogava N. (Jap.)	Kim Ce Yup (G. Ko.)	D. Becanovic (Yug.)
1989	Ogava N. (Jap.)	A. Totikaşvili (SSCB)	G. Quellmalz (Almanya)
1991	Ogava N. (Jap.)	Koşino T. (Jap.)	

	71 kg	78 kg	86 kg
1965†		Okano İ. (Jap.)	
1967‡	Minatoya H. (Jap.)	Maruki E. (Jap.)	Sato N. (Jap.)
1969‡	Minatoya H. (Jap.)	Sonoda İ. (Jap.)	Sasahara F. (Jap.)
1971‡	Tsuzava H. (Jap.)	Fucii S. (Jap.)	Sasahara F. (Jap.)
1973‡	Nomura T. (Jap.)	Fucii S. (Jap.)	Sato N. (Jap.)
1975‡	V. Nevzorov (SSCB)	Fucii S. (Jap.)	J.-L. Rouge (Fr.)
1979	Katsuki K. (Jap.)	Fucii S. (Jap.)	D. Ultsch (ADC)
1981	Park Çong Hak (G. Ko.)	N. Adams (B.K.)	B. Tchoullouyan (Fr.)
1983	Nakanişi H. (Jap.)	Hikage N. (Jap.)	D. Ultsch (ADC)
1985	Keun Ahn Byung (G. Ko.)	Hikage N. (Jap.)	P. Seisenbacher (Avus.)
1987	M. Swain (ABD)	Okada H. (Jap.)	F. Canu (Fr.)
1989	Koga T. (Jap.)	Kim Bying Cu (G. Ko.)	F. Canu (Fr.)
1991	Koga T. (Jap.)	D. Lascau (Almanya)	Okada H. (Jap.)

	95 kg	+ 95 kg
1965†	A. Geesink (Hol.)	
1967‡	W. Ruska (Hol.)	
1969‡	Suma S. (Jap.)	
1971‡	W. Ruska (Hol.)	
1973‡	Takagi C. (Jap.)	
1975‡	Endo S. (Jap.)	
1979	T. Hubuluri (SSCB)	Yamaşita Y. (Jap.)
1981	T. Hubuluri (SSCB)	Yamaşita Y. (Jap.)
1983	A. Preschel (ADC)	Yamaşita Y. (Jap.)
1985	Sugai H. (Jap.)	Chul Cho Yong (G. Ko.)
1987	Sugai H. (Jap.)	G. Veritçev (SSCB)
1989	K. Kutanidze (SSCB)	Ogava N. (Jap.)
1991	Traineau (Fr.)	S. Kosorotov (SSCB)

* Sıklet sınırı yapılmadı-yalnızca açık sıklet. † Hafif, orta ve ağır sıklet. ‡ Hafif, yarı orta, orta, yarı ağır ve ağır sıklet.

KAYAK

19. yüzyıl ortalarından bu yana kayak dallarının pek çoğunda bölgesel yarışmalar düzenlenmesine karşın ilk uluslararası örgütlü kayak şampiyonası 1924'te yapıldı. 1924'ten 1931'e değin yarışmalar yalnızca Kuzey disiplinindeydi. Alp disiplini yarışmaları dünya şampiyonasına 1931'de, Olimpiyat Oyunları'naysa 1936'da alındı. Olimpiyat Oyunları'nın yapıldığı yıllar dışında Kuzey ve Alp disiplini yarışmaları ayrı yerlerde ve birbirinden bağımsız olarak düzenlenir. Bu yarışmalarda kros, kayakla atlama, biatlon ve bayrak yarışı (Kuzey disiplini), ayrıca iniş ve slalom (Alp disiplini) kategorileri yer alır. 1967'den bu yana Alp Disiplini Dünya Kupası bir dizi büyük yarışmada iniş, slalom ve büyük slalomda en iyi kombine dereceyi yapan kayakçıya verilmektedir. Ayrıca 1979'dan bu yana Kuzey Disiplini Dünya Kupası kros kategorisindeki en iyi kayakçıya verilmektedir.

Dünya Alp Disiplini Kayak Şampiyonluğu—iniş

yıl	erkekler	bayanlar
1931	W. Prager (İsvi.)	E. Mackinnon (B.K.)
1932	yarışma yapılmadı	
1933	W. Prager (İsvi.)	I. Wersin-Lantschner (Avus.)
	H. Hauser (Avus.)*	
1934	D. Zogg (İsvi.)	A. Ruegg (İsvi.)
1935	F. Zingerle (Avus.)	C. Cranz (Almanya)
1936†	yarışma yapılmadı	
1937	E. Allais (Fr.)	C. Cranz (Almanya)
1938	J. Couttet (Fr.)	L. Resch (Almanya)
1939	H. Lantschner (Almanya)	C. Cranz (Almanya)
1940-47	yarışma yapılmadı	
1948†	H. Oreiller (Fr.)	H. Schlunegger (İsvi.)
1950	Z. Colo (İt.)	T. Beiser-Jochum (Avus.)
1952†	Z. Colo (İt.)	T. Beiser-Jochum (Avus.)
1954	C. Pravda (Avus.)	I. Schopfer (İsvi.)
1956†	A. Sailer (Avus.)	M. Berthod (İsvi.)
1958	A. Sailer (Avus.)	L. Wheeler (Kan.)
1960†	J. Vuarnet (Fr.)	H. Beibl (Almanya)‡
1962	K. Schranz (Avus.)	C. Hass (Avus.)
1964†	E. Zimmermann (Avus.)	C. Hass (Avus.)
1966	J.-C. Killy (Fr.)	E. Schinegger (Avus.)
1968†	J.-C. Killy (Fr.)	O. Pall (Avus.)
1970	B. Russi (İsvi.)	A. Zyrd (İsvi.)
1972†	B. Russi (İsvi.)	M.-T. Nadig (İsvi.)
1974	D. Zwilling (Avus.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1976†	F. Klammer (Avus.)	R. Mittermaier (AFC)
1978	J. Walcher (Avus.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1980†	L. Stock (Avus.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1982	H. Weirather (Avus.)	G. Sorensen (Kan.)
1984†	B. Johnson (ABD)	M. Figini (İsvi.)
1985	P. Zurbriggen (İsvi.)	M. Figini (İsvi.)
1987	P. Müller (İsvi.)	M. Walliser (İsvi.)
1988	P. Zurbriggen (İsvi.)	M. Kichl (AFC)
1989	H. Tauscher (AFC)	M. Walisser (İsvi.)
1991	F. Heinzer (İsvi.)	P. Kronberger (Avus.)
1992	P. Ortlieb (Avus.)	K. Lee-Gartner (Kan.)

* Özel iniş şampiyonu olarak kabul edildi. † Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu ‡ ADC-AFC ortak takımı.

Dünya Kuzey Disiplini (Kros) Kayak Şampiyonluğu—erkekler

yıl	10 km klasik	15 km klasik*	30 km klasik	50 km serbest	bayrak†
1924‡		T. Haug (Nor.)		T. Haug (Nor.)	İsviçre
1925		Německy (Çek.)		Donth (Almanya)	
1926		J. Gröttumsbraaten (Nor.)		Raivio (Fin.)	
1927		S.H. Lindgren (İsveç)		S.H. Lindgren (İsveç)	
1928‡		J. Gröttumsbraaten (Nor.)		P. Hedlund (İsveç)	Norveç
1929		V. Saarinen (Fin.)		A. Knuttila (Fin.)	
1930		A. Rustadstuen (Nor.)		S. Utterström (İsveç)	Norveç
1931		J. Gröttumsbraaten (Nor.)		O. Stenen (Nor.)	
1932‡		S. Utterström (İsveç)		V. Saarinen (Fin.)	
1933		N. Englund (Fin.)		V. Saarinen (Fin.)	İsveç
1934		S. Nurmela (Fin.)		E. Viklund (İsveç)	Finlandiya
1935		K. Karppinen (Fin.)		N. Englund (İsveç)	Finlandiya
1936‡		E.-A. Larsson (İsveç)		E. Viklund (İsveç)	İtalya§
					Finlandiya§
1937		L. Bergendahl (Nor.)		P. Niemi (Fin.)	Norveç
1938		P. Pitkainen (Fin.)		K. Jalkanen (Fin.)	Finlandiya
1939		J. Kurikkala (Fin.)		L. Bergendahl (Nor.)	Finlandiya
1940-47		yarışma yapılmadı			
1948‡		M. Lundström (İsveç)		N. Karsson (İsveç)	İsveç
1950		K.E. Aastrom (İsveç)		G. Ericksson (İsveç)	İsveç
1952‡		H. Brenden (Nor.)		V. Hakulinen (Fin.)	Finlandiya
1954		V. Kuzin (SSCB)	V. Kuzin (SSCB)	V. Kuzin (SSCB)	Finlandiya
1956‡		H. Brenden (Nor.)	V. Hakulinen (Fin.)	S. Jernberg (İsveç)	SSCB
1958		V. Hakulinen (Fin.)	K. Hamalainen (Fin.)	S. Jernberg (İsveç)	İsveç
1960‡		S. Brusveen (Nor.)	S. Jernberg (İsveç)	K. Hamalainen (Fin.)	Finlandiya
1962		A. Roennlund (İsveç)	E. Mäntyranta (Fin.)	S. Jernberg (İsveç)	İsveç
1964‡		E. Mäntyranta (Fin.)	E. Mäntyranta (Fin.)	S. Jernberg (İsveç)	İsveç
1966		G. Eggen (Nor.)	E. Mäntyranta (Fin.)	G. Eggen (Nor.)	Norveç
1968‡		H. Groenningen (Nor.)	F. Nones (İt.)	O. Ellefsaeter (Nor.)	Norveç
1970		L. Aslund (İsveç)	V. Vedenin (SSCB)	K. Oikarainen (Fin.)	SSCB
1972‡		S.-A. Lundbäck (İsveç)	V. Vedenin (SSCB)	P. Tyldum (Nor.)	SSCB
1974		M. Myrmo (Nor.)	T. Magnusson (İsveç)	G. Grimmer (ADC)	ADC
1976‡		N. Bajukov (SSCB)	S. Savelev (SSCB)	I. Formo (Nor.)	Finlandiya
1978		J. Luszczek (Pol.)	S. Savelev (SSCB)	S. Å. Lundbäck (İsveç)	İsveç
1980‡		T. Wassberg (İsveç)	N. Zimyatov (SSCB)	N. Zimyatov (SSCB)	SSCB
1982		O. Braa (Nor.)	T. Eriksson (İsveç)	T. Wassberg (İsveç)	Norveç; SSCB
1984‡		G. Svan (İsveç)	N. Zimyatov (SSCB)	T. Wassberg (İsveç)	İsveç
1985		K. Haarhoenen (Fin.)	G. Svan (İsveç)	G. Svan (İsveç)	Norveç
1987		M. Albarello (İt.)	T. Wassberg (İsveç)	M. DeZolt (İt.)	İsveç
1988		M. Deviatiarov (SSCB)	A. Prokurorov (SSCB)	G. Svan (İsveç)	İsveç
1989		G. Svan (İsveç)	V. Smirnov (SSCB)	G. Svan (İsveç)	İsveç
1991	T. Langli (Nor.)	B. Daehlie (Nor.)	G. Svan (İsveç)	T. Mogren (İsveç)	Norveç
1992	V. Ulvang (Nor.)	B. Daehlie (Nor.)	V. Ulvang (Nor.)	B. Daehlie (Nor.)	Norveç

* 1952'ye değin 18 km'lik klasik; 1954'ten bu yana 15 km. † 1939'a değin askeri bayrak yarışı; 1948'den bu yana 40 km bayrak yarışı. ‡ Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. § Askeri bayrak yarışını İtalya, 40 km bayrak yarışını Finlandiya kazandı.

Dünya Kuzey Disiplini (Kros) Kayak Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	5 km klasik	10 km klasik	20 km serbest	bayrak*
1952†		L. Wideman (Fin.)		
1954		L. Kozireva (SSCB)		SSCB
1956†		L. Kozireva (SSCB)		Finlandiya
1958		A. Kolçina (SSCB)		SSCB
1960†		M. Gusakova (SSCB)		İsveç
1962	A. Kolçina (SSCB)	A. Kolçina (SSCB)		SSCB
1964†	K. Boyarskih (SSCB)	K. Boyarskih (SSCB)		SSCB
1966	A. Kolçina (SSCB)	K. Boyarskih (SSCB)		SSCB
1968†	T. Gustafsson (İsveç)	T. Gustafsson (İsveç)		Norveç
1970	G. Kulakova (SSCB)	A. Olyunina (SSCB)		SSCB
1972†	G. Kulakova (SSCB)	G. Kulakova (SSCB)		SSCB
1974	G. Kulakova (SSCB)	G. Kulakova (SSCB)		SSCB
1976†	H. Takalo (Fin.)	R. Smetanina (SSCB)		SSCB
1978	H. Takalo (Fin.)	Z. Amosova (SSCB)		Finlandiya
1980†	R. Smetanina (SSCB)	B. Petzold (ADC)		ADC
1982	B. Aunli (Nor.)	B. Aunli (Nor.)	R. Smetanina (SSCB)	Norveç
1984†	M.-L. Hämälainen (Fin.)	M.-L. Hämälainen (Fin.)	M.-L. Hämälainen (Fin.)	Norveç
1985	A. Boe (Nor.)	A. Boe (Nor.)	G. Nykelmo (Nor.)	SSCB
1987	M. Matikainen (Fin.)	A. Jahren (Nor.)	M.-H. Westin (İsveç)	SSCB
1988	M. Matikainen (Fin.)	V. Ventsene (SSCB)	T. Tihonova (SSCB)	SSCB
1989	yapılmadı	Y. Vialbe (SSCB)		Finlandiya
1991	T. Dybendahl (Nor.)	Y. Vialbe (SSCB)		SSCB
1992	M. Lukkarinen (Fin.)	L. Yegorova (BT)		BT‡

* 1974'e değin 15 km bayrak yarışı; 1976'dan bu yana 20 km. † Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. ‡ Birleşik Takım.

Ingemar Stenmark (İsveç) 1980 Olimpiyat Oyunları'nda erkekler büyük slalomda altın madalya için yarışırken
Steve Sutton—Duomo

Dünya Kuzey Disiplini Kayak Şampiyonluğu—kayakla atlama

yıl	atlayış*	özel atlayış†	karışık	yıl	atlayış*	özel atlayış†	karışık
1924‡	J. Tullin Thams (Nor.)		T. Haug (Nor.)	1958	M. Maatela (Fin.)	J. Karkinen (Fin.)	P. Korhonen (Fin.)
1925	Dick (Almanya)		Nemecky (Çek.)	1960‡	H. Recknagel (Almanya)§		G. Thoma (Almanya)§
1926	T. Thams (Nor.)		J. Gröttumsbraaten (Nor.)	1962	T. Engan (Nor.)‖	H. Recknagel (ADC)	A. Larsen (Nor.)
1927	T. Edman (İsvi.)		R. Pyrkert (Çek.)			Rio Y. (Jap.)¶	
1928‡	A. Andersen (Nor.)		J. Gröttumsbraaten (Nor.)	1964‡	V. Kankkonen (Fin.)	T. Engan (Nor.)	T. Knutsen (Nor.)
1929	S. Ruud (Nor.)		H. Vinjarengen (Nor.)	1966	B. Wirkola (Nor.)	B. Wirkola (Nor.)	G. Thoma (AFC)
1930	G. Andersen (Nor.)		H. Vinjarengen (Nor.)	1968‡	J. Raška (Çek.)	V. Belousov (SSCB)	F. Keller (AFC)
1931	B. Ruud (Nor.)		J. Gröttumsbraaten (Nor.)	1970	G. Napalkov (SSCB)‖	G. Napalkov (SSCB)	L. Rygl (Çek.)
1932‡	B. Ruud (Nor.)		J. Gröttumsbraaten (Nor.)	1972‡	Kasaya Y. (Jap.)	W. Fortuna (Pol.)	U. Wehling (ADC)
1933	M. Reynolds (İsvi.)		S. Eriksson (İsveç)	1974	H.-G. Aschenbach (ADC)	H.-G. Aschenbach (ADC)	U. Wehling (ADC)
1934	K. Johansen (Nor.)		O. Hagen (Nor.)	1976‡	H.-G. Aschenbach (ADC)	K. Schnabl (Avus.)	U. Wehling (ADC)
1935	B. Ruud (Nor.)		O. Hagen (Nor.)	1978	M. Buse (ADC)	T. Räisänen (Fin.)	K. Winkler (ADC)
1936‡	B. Ruud (Nor.)		O. Hagen (Nor.)	1980‡	A. Innauer (Avus.)	J. Törmänen (Fin.)	U. Wehling (ADC)
1937	B. Ruud (Nor.)		S. Roen (Nor.)	1982	A. Kogler (Avus.)	M. Nykänen (Fin.)	T. Sandberg (Nor.)
1938	A. Ruud (Nor.)		O. Hoffsbakken (Nor.)	1984‡	J. Weissflog (ADC)	M. Nykänen (Fin.)	T. Sandberg (Nor.)
1939	J. Bradl (Avus.)		H. Berauer (Çek.)	1985	J. Weissflog (ADC)	P. Bergerud (Nor.)	H. Weinbach (AFC)
1940-47	yarışma yapılmadı			1987	J. Parma (Çek.)	A. Felder (Avus.)	T. Loekken (Nor.)
1948‡	P. Hugsted (Nor.)		H. Hasu (Fin.)	1988	M. Nykänen (Fin.)	M. Nykänen (Fin.)	H. Kempf (İsvi.)
1950	H. Bjornstad (Nor.)		H. Hasu (Fin.)	1989	J. Weissflog (ADC)	J. Puikkonen (Fin.)	T. E. Elden (Nor.)
1952‡	A. Bergmann (Nor.)		S. Slättvik (Nor.)	1991	H. Kuttin (Avus.)	F. Petek (Yug.)	F.-B. Lundberg (Nor.)
1954	M. Pietikainen (Fin.)		S. Stenersen (Nor.)	1992		E. Vettori (Avus.)	F. Guy (Fr.)
1956‡	A. Hyvärinen (Fin.)		S. Stenersen (Nor.)				

* 1964'ten bu yana 70 m. † 1964'te 80 m, 1966'dan bu yana 90 m. ‡ Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. § ADC-AFC ortak takımı. ‖ 65 m. ¶ 60 m.

Dünya Alp Disiplini Kayak Şampiyonluğu—karışık

yıl	erkekler	bayanlar	yıl	erkekler	bayanlar
1933	A. Seelos (Avus.)	I. Wersin-Lantschner (Avus.)	1964*	yarışma yapılmadı	
1934	D. Zogg (İsvi.)	C. Cranz (Almanya)	1966	J.-C. Killy (Fr.)	M. Goitschel (Fr.)
1935	A. Seelos (Avus.)	C. Cranz (Almanya)	1968*	yarışma yapılmadı	
1936*	F. Pfnür (Almanya)	C. Cranz (Almanya)	1970	W. Kidd (ABD)	M. Jacot (Fr.)
1937	E. Allais (Fr.)	C. Cranz (Almanya)	1972*	G. Thoeni (İt.)	A. Proell (Avus.)
1938	E. Allais (Fr.)	C. Cranz (Almanya)	1974	F. Klammer (Avus.)	F. Serrat (Fr.)
1939	J. Jennewein (Almanya)	C. Cranz (Almanya)	1976*	G. Thoeni (İt.)	R. Mittermaier (AFC)
1940-47	yarışma yapılmadı		1978	A. Wenzel (Liech.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1948*	H. Oreiller (Fr.)	T. Beiser (Avus.)	1980*	yarışma yapılmadı	
1950	yarışma yapılmadı		1982	M. Vion (Fr.)	E. Hess (İsvi.)
1952*	yarışma yapılmadı		1984*	yarışma yapılmadı	
1954	S. Eriksen (Nor.)	I. Schopfer (İsvi.)	1987	M. Girardelli (Lüks.)	E. Hess (İsvi.)
1956*	yarışma yapılmadı		1988	H. Strolz (Avus.)	A. Wachter (Avus.)
1958	A. Sailer (Avus.)	F. Danzer (İsvi.)	1989	M. Girardelli (Lüks.)	T. McKinney (ABD)
1960*	yarışma yapılmadı		1991	S. Eberharter (Avus.)	C. Boumissen (İsvi.)
1962	K. Schranz (Avus.)	M. Goitschel (Fr.)	1992	J. Polig (İt.)	P. Kronberger (Avus.)

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi.

Dünya Alp Disiplini Kayak Şampiyonluğu—slalom

yıl	erkekler slalom	erkekler büyük slalom	bayanlar slalom	bayanlar büyük slalom
1931	D. Zogg (İsvi.)		E. Mackinnon (B.K.)	
1932	yarışma yapılmadı			
1933	A. Seelos (Avus.)		I. Wersin-Lantschner (Avus.)	
1934	F. Pfnür (Almanya)		C. Cranz (Almanya)	
1935	A. Seelos (Avus.)		A. Ruegg (İsvi.)	
1936*	yarışma yapılmadı			
1937	E. Allais (Fr.)		C. Cranz (Almanya)	
1938	R. Rominger (İsvi.)		C. Cranz (Almanya)	
1939	R. Rominger (İsvi.)		C. Cranz (Almanya)	
1940-47	yarışma yapılmadı			
1948*	E. Reinalter (İsvi.)		G. Fraser (ABD)	
1950	G. Schneider (İsvi.)	Z. Colo (İt.)	D. Rom (Avus.)	D. Rom (Avus.)
1952*	O. Schneider (Avus.)	S. Eriksen (Nor.)	A. Lawrence (ABD)	A. Lawrence (ABD)
1954	S. Eriksen (Nor.)	S. Eriksen (Nor.)	T. Klecker (Avus.)	L. Schmith-Couttet (Fr.)
1956*	A. Sailer (Avus.)	A. Sailer (Avus.)	R. Colliard (İsvi.)	O. Reichert (AFC)
1958	J. Reider (Avus.)	A. Sailer (Avus.)	I. Bjornbakken (Nor.)	L. Wheelar (Kan.)
1960*	E. Hinterseer (Avus.)	R. Staub (İsvi.)	A. Heggtveit (Kan.)	Y. Ruegg (İsvi.)
1962	C. Bozon (Fr.)†	E. Zimmermann (Avus.)†	M. Jahn (Avus.)	M. Jahn (Avus.)
1964*	J. Stiegler (Avus.)	F. Bonlieu (Fr.)	C. Goitschel (Fr.)	M. Goitschel (Fr.)
1966	C. Senoner (İt.)†	G. Perillat (Fr.)	A. Famose (Fr.)†	M. Goitschel (Fr.)
1968*	J.-C. Killy (Fr.)	J.-C. Killy (Fr.)	M. Goitschel (Fr.)	N. Greene (Kan.)
1970	J. Augert (Fr.)	K. Schranz (Avus.)	I. Lafforgue (Fr.)	B. Clifford (Kan.)
1972*	F. Ochoa (Jap.)	G. Thoeni (İt.)	B. Cochran (ABD)	M.-T. Nadig (İsvi.)
1974	G. Thoeni (İt.)	G. Thoeni (İt.)	H. Wenzel (Liech.)	F. Serrat (Fr.)
1976*	P. Gros (İt.)	H. Hemmi (İsvi.)	R. Mittermaier (AFC)	K. Kreiner (Kan.)
1978	I. Stenmark (İsveç)	I. Stenmark (İsveç)	L. Sölkner (Avus.)	M. Epple (AFC)
1980*	I. Stenmark (İsveç)	I. Stenmark (İsveç)	H. Wenzel (Liech.)	H. Wenzel (Liech.)
1982	I. Stenmark (İsveç)	S. Mahre (ABD)	E. Hess (İsvi.)	E. Hess (İsvi.)
1984*	P. Mahre (ABD)	M. Julen (İsvi.)	P. Magoni (İt.)	D. Armstrong (ABD)
1985	J. Nilsson (İsveç)	M. Wasmaier (AFC)	P. Pelen (Fr.)	D. Roffe (ABD)
1987	F. Woerndl (AFC)	P. Zurbriggen (İsvi.)	E. Hess (İsvi.)	V. Schneider (İsvi.)
1988	A. Tomba (İt.)	A. Tomba (İt.)	V. Schneider (İsvi.)	V. Schneider (İsvi.)
1989	R. Nierlich (Avus.)	R. Nierlich (Avus.)	M. Svet (Yug.)	V. Schneider (İsvi.)
1991	M. Girardelli (Lüks.)	R. Nierlich (Avus.)	V. Schneider (İsvi.)	P. Wiberg (İsveç)
1992	F. C. Jagge (Nor.)	A. Tomba (İt.)	P. Kronberger (Avus.)	P. Wiberg (İsveç)

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. † Özel slalom.

Alp Disiplini Dünya Kupası

yıl	erkekler	bayanlar
1972	G. Thoeni (İt.)	A. Proell (Avus.)
1973	G. Thoeni (İt.)	A. Proell (Avus.)
1974	P. Gros (İt.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1975	G. Thoeni (İt.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1976	I. Stenmark (İsveç)	R. Mittermaier (AFC)
1977	I. Stenmark (İsveç)	L.-M. Morerod (İsvi.)
1978	I. Stenmark (İsveç)	H. Wenzel (Liech.)
1979	P. Luescher (İsvi.)	A. Moser-Proell (Avus.)
1980	A. Wenzel (Liech.)	H. Wenzel (Liech.)
1981	P. Mahre (ABD)	M.-T. Nadig (İsvi.)
1982	P. Mahre (ABD)	E. Hess (İsvi.)
1983	P. Mahre (ABD)	T. McKinney (ABD)
1984	P. Zurbriggen (İsvi.)	E. Hess (İsvi.)
1985	M. Girardelli (Lüks.)	M. Figini (İsvi.)
1986	M. Girardelli (Lüks.)	M. Walliser (İsvi.)
1987	P. Zurbriggen (İsvi.)	M. Walliser (İsvi.)
1988	P. Zurbriggen (İsvi.)	M. Figini (İsvi.)
1989	M. Girardelli (Lüks.)	V. Schneider (İsvi.)
1990	P. Zurbriggen (İsvi.)	P. Kronberger (Avus.)
1991	M. Girardelli (Lüks.)	P. Kronberger (Avus.)
1992	P. Accola (İsvi.)	P. Kronberger (Avus.)

Kuzey Disiplini Dünya Kupası

yıl	erkekler	bayanlar
1979	O. Braa (Nor.)	G. Kulakova (SSCB)
1981	A. Zavyalov (SSCB)	R. Smetanina (SSCB)
1982	B. Koch (ABD)	B. Aunli (Nor.)
1983	A. Zavyalov (SSCB)	M.-L. Hämäläinen (Fin.)
1984	G. Svan (İsveç)	M.-L. Hämäläinen (Fin.)
1985	G. Svan (İsveç)	A. Boe (Nor.)
1986	G. Svan (İsveç)	M. Matikainen (Fin.)
1987	T. Mogren (İsveç)	M. Matikainen (Fin.)
1988	G. Svan (İsveç)	M. Matikainen (Fin.)
1989	G. Svan (İsveç)	Y. Vialbe (SSCB)
1990	V. Ulvang (Nor.)	L. Lazutina (SSCB)
1991	V. Smirnov (SSCB)	Y. Vialbe (SSCB)
1992	B. Daehlie (Nor.)	E. Vialbe (Rusya)

KÜREK

Kürekte dünya şampiyonluğu Uluslararası Kürek Dernekleri Federasyonu'nca (FISA; kuruluşu 1892) 1962'de başlatıldı. Yarışmalar 2.000 m'lik düz bir parkurda tek çifte, iki çifte, iki tek (dümencili ve dümencisiz), dört tek (dümencili ve dümencisiz) ve sekiz tek (her zaman dümencili) kategorilerinde düzenlenir. 1974'ten bu yana düzenlenmekte olan bayanlar dünya şampiyonluğuysa tek çifte, iki çifte ve dört çifte, iki tek (dümencisiz), dört tek (dümencili) ve sekiz tek kategorilerinde 2.000 m'lik (1985'ten önce 1.000 m) bir parkurda yapılır.

Dünya Kürek Şampiyonluğu—erkekler

yıl	tek çifte	da:sa	iki çifte	da:sa	iki tek dümencili	da:sa
1968*	J. Wienese (Hol.)	7:47,80	A. Sass, A. Timoşinin (SSCB)	6:51,82	P. Baron, R. Sambo (İt.)	6:04,81
1970	A. Demiddi (Arj.)	7:16,54	J. Engelbrecht, N. Secher (Dan.)	6:28,68	Tudor, Calpura (Rom.)	7:25,30
1972*	Y. Maliişev (SSCB)	7:10,12	A. Timoşinin, G. Korşikov (SSCB)	7:01,77	W. Gunkel, J. Lucke (ADC)	7:17,25
1974	W. Hönig (ADC)	7:20,11	H.-U. Schmied, C. Kreuziger (ADC)	6:35,95	V. Yeşinov, N. İvanov (SSCB)	7:21,90
1975	P.-M. Kolbe (AFC)	7:10,08	F. Hansen, A. Hansen (Nor.)	6:34,49	J. Lucke, W. Gunkel (ADC)	7:16,24
1976*	P. Karppinen (Fin.)	7:29,03	F. Hansen, A. Hansen (Nor.)	7:13,20	H. Jahrling, F. Ulrich (ADC)	7:58,99
1979	P. Karppinen (Fin.)	6:58,27	F. Hansen, A. Hansen (Nor.)	6:26,98	J. Pfeiffer, G. Uebeler (ADC)	7:06,35
1980*	P. Karppinen (Fin.)	7:09,61	J. Dreifke, K. Kroppelien (ADC)	6:24,33	H. Jahrling, F.-W. Ulrich (ADC)	7:02,54
1981	P.-M. Kolbe (AFC)	7:45,32	J. Dreifke, K. Kroppelien (ADC)	6:41,99	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	7:43,73
1982	R. Reiche (ADC)	7:00,67	R. Thorsen, A. Hansen (Nor.)	6:23,66	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	6:59,63
1983	P.-M. Kolbe (AFC)	6:49,88	T. Lange, U. Heppner (ADC)	6:20,17	T. Greiner, U. Diessner (ADC)	6:49,75
1984*	P. Karppinen (Fin.)	7:00,24	B. Lewis, P. Enquist (ABD)	6:36,87	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	7:05,99
1985	P. Karppinen (Fin.)	6:48,08	U. Heppner, T. Lange (ADC)	6:15,49	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	6:53,40
1986	P.-M. Kolbe (AFC)	6:54,09	A. Belgeri, I. Pescielli (İt.)	6:33,64	A. Holmes, S. Redgrave (B.K.)	6:51,66
1987	T. Lange (ADC)	7:36,41	D. Yorddanov, V. Dadev (Bul.)	7:03,33	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	7:40,81
1988	T. Lange (ADC)	6:49,86	R. Florijan, N. Rienks (Hol.)	6:21,13	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	6:58,79
1989	T. Lange (ADC)	6:58,14	R. Thorsen, L. Bjonness (Nor.)	6:23,40	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	6:54,81
1990	Yu. Yensen (SSCB)	7:22,15	C. Zerbest, A. Jonke (Avus.)	6:56,37	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	6:48,30
1991	T. Lange (Almanya)	6:41,29	H.-J. Zwolle, N. Rienks (Hol.)	6:08,14	G. Abbagnale, C. Abbagnale (İt.)	7:34,39
1992	T. Lange (Almanya)	6:51,40	S. Hawkins, P. Antoine (Avustr.)	6:17,32	J. Searle, G. Searle (B.K.)	6:49,83

yıl	iki tek dümencisiz	da:sa	dört tek dümencili	da:sa	dört tek dümencisiz	da:sa	sekiz tek	da:sa
1968*	J. Lucke, H.J. Bothe (ADC)	7:26,56	Yeni Zelanda	6:45,62	ADC	6:39,18	AFC	6:07,00
1970	W. Klatt, P. Gorniv (ADC)	6:57,81	AFC	6:28,55	ADC	6:23,15	ADC	5:36,10
1972*	S. Brietzke, W. Magar (ADC)	6:53,16	AFC	6:31,85	ADC	6:24,27	Yeni Zelanda	6:08,94
1974	J. Landvoigt, B. Landvoigt (ADC)	6:59,09	ADC	6:25,38	ADC	6:19,20	ABD	5:46,37
1975	J. Landvoigt, B. Landvoigt (ADC)	7:06,40	SSCB	6:31,46	ADC	6:13,81	ADC	5:39,01
1976*	J. Landvoigt, B. Landvoigt (ADC)	7:23,31	SSCB	6:40,22	ADC	6:37,42	ADC	5:58,29
1979	J. Landvoigt, B. Landvoigt (ADC)	6:42,63	ADC	6:27,24	ADC	6:00,64	ADC	5:36,41
1980*	J. Landvoigt, B. Landvoigt (ADC)	6:48,01	ADC	6:14,51	ADC	6:08,17	ADC	5:49,05
1981	J. Pimenov, N. Pimenov (SSCB)	7:15,06	ADC	6:36,88	SSCB	6:35,85	SSCB	6:02,30
1982	M. Grapperud, S. Loken (Nor.)	6:41,98	ADC	6:19,04	İsviçre	6:10,41	Yeni Zelanda	5:36,99
1983	C. Ertel, U. Sauerbrey (ADC)	6:35,85	Yeni Zelanda	6:13,69	AFC	5:57,02	Yeni Zelanda	5:34,39
1984*	P. Iosub, V. Toma (Rom.)	6:45,39	İngiltere	6:18,64	Yeni Zelanda	6:03,48	Kanada	5:41,32
1985	N. Pimenov, Yu. Pimenov (SSCB)	6:38,39	SSCB	6:07,23	AFC	6:00,19	SSCB	5:33,71
1986	Yu. Pimenov, N. Pimenov (SSCB)	6:42,37	ADC	6:03,81	ABD	6:03,53	Avustralya	5:33,54
1987	S. Redgrave, A. Holmes (B.K.)	7:11,20	ADC	6:41,74	ADC	6:39,70	ABD	5:58,83
1988	S. Redgrave, A. Holmes (B. K.)	6:36,84	ADC	6:10,74	ADC	6:03,11	AFC	5:46,05
1989	T. Jung, U. Kellner (ADC)	6:39,95	Romanya	6:14,90	ADC	6:06,94	AFC	5:43,88
1990	T. Jung, U. Kellner (ADC)	7:07,91	ADC	6:46,73	Avustralya	5:52,20	AFC	5:26,62
1991	S. Redgrave, M. Pinsent (B.K.)	6:21,35	Almanya	5:58,96	Avustralya	6:29,69	Almanya	5:50,98
1992	S. Redgrave, M. Pinsent (B.K.)	6:27,72	Romanya	5:59,37	Avustralya	5:55,04	Kanada	5:29,53

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. † ADC-AFC ortak takımı.

Dünya Kürek Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	tek çifte	da:sa	iki çifte	da:sa	dört çifte	da:sa
1976*	C. Scheibilch (ADC)	4:05,56	S. Otzetova, Z. Yordanova (Bul.)	3:44,36	ADC	3:29,99
1977	C. Scheibilch (ADC)	3:34,31	R. Zobelt, A. Borchmann (ADC)	3:16,83	ADC	3:10,11
1978	C. Hahn-Scheibilch (ADC)	4:12,49	S. Otzetova, Z. Yordanova (Bul.)	4:01,94	Bulgaristan	3:31,16
1979	S. Toma (Rom.)	3:35,44	H. Westphal, C. Linse (ADC)	3:15,95	ADC	3:06,75
1980*	S. Toma (Rom.)	3:40,69	Y. Hloptseva, L. Popova (SSCB)	3:16,27	ADC	3:15,32
1981	S. Toma (Rom.)	3:54,46	M. Kokoreviça, M. Antonina (SSCB)	3:27,06	SSCB	3:19,83
1982	I. Fatisova (SSCB)	3:42,63	A. Mahina, E. Bratişko (SSCB)	3:19,47	SSCB	3:07,58
1983	J. Hampe (ADC)	3:36,51	J. Schenk, M. Schröter (ADC)	3:13,44	SSCB	3:02,48
1984*	V. Recila (Rom.)	3:40,68	M. Popescu, E. Oleniuc (Rom.)	3:28,75	Romanya	3:14,11
1985	C. Linse (ADC)	7:40,37	S. Schwabe, M. Schröter (ADC)	6:58,80	ADC	6:22,47
1986	J. Hampe (ADC)	7:29,60	S. Schwabe, B. Schramm (ADC)	6:57,71	ADC	6:13,91
1987	M. Georgieva (Bul.)	8:59,28	S. Madina, V. Ninova (Bul.)	7:47,89	ADC	6:58,42
1988	J. Behrendt (ADC)	7:47,19	B. Peter, M. Schröter (ADC)	7:00,48	ADC	6:21,06
1989	E. Lipa (Rom.)	7:27,96	J. Sorgers, B. Schramm (ADC)	7:01,71	ADC	6:16,62
1990	B. Peter (ADC)	7:24,10	K. Boron, B. Schramm (ADC)	6:18,63	ADC	6:14,08
1991	S. Laumann (Kan.)	8:17,58	K. Boron, B. Schramm (Alm.)	6:44,71	Almanya	6:55,85
1992	E. Lipa (Rom.)	7:25,54	K. Boron, K. Köppen (Alm.)	6:49,71	Almanya	6:20,18

yıl	iki tek dümencisiz	da:sa	dört tek dümencili†	da:sa	sekiz tek	da:sa
1976*	S. Kelbeşçeva, S. Grouliçeva (Bul.)	4:01,22	ADC	3:45,08	ADC	3:33,32
1977	A. Noack, S. Dahne (ADC)	3:27,89	ADC	3:20,59	ADC	3:00,23
1978	C. Bugel, U. Steindorf (ADC)	4:02,65	ADC	3:48,47	SSCB	3:22,00
1979	U. Steindorf, K. Bugel (ADC)	3:27,74	SSCB	3:17,03	SSCB	2:56,09
1980*	U. Steindorf, C. Kiler (ADC)	3:30,49	ADC	3:19,27	ADC	3:03,32
1981	I. Rudolph, S. Anders (ADC)	3:45,50	SSCB	3:18,75	SSCB	3:07,58
1982	M. Sandig, S. Fruhlich (ADC)	3:32,44	SSCB	3:17,16	SSCB	2:57,97
1983	M. Gasch, S. Fruhlich (ADC)	3:26,68	ADC	3:11,18	SSCB	2:56,22
1984*	R. Arba, E. Horvat (Rom.)	3:32,60	Romanya	3:19,30	ABD	2:59,80
1985	R. Arba, E. Florea (Rom.)	7:25,08	ADC	6:50,08	SSCB	6:14,00
1986	R. Arba, O. Homeghi (Rom.)	7:12,20	Romanya	6:43,86	SSCB	6:08,76
1987	R. Arba, O. Homeghi (Rom.)	8:00,73	Romanya	7:30,12	Romanya	6:55,61
1988	R. Arba, O. Homeghi (Rom.)	7:28,13	ADC	6:56,00	ADC	6:15,17
1989	K. Hasker, J. Zeidler (ADC)	7:26,97	ADC	6:45,81	Romanya	6:07,92
1990	S. Werrewijr, I. Althoff (ADC)	8:28,37	Romanya	7:51,68	Romanya	5:59,26
1991	M. McBean, K. Heddle (Kan.)	6:57,42	Kanada	6:25,43	Kanada	6:28,20
1992	M. McBean, K. Heddle (Kan.)	7:06,22	Kanada	6:30,85	Kanada	6:02,62

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu olarak kabul edildi. † 1989'dan sonra dört tek dümencisiz.

MASA TENİSİ

İlk resmî dünya masa tenisi şampiyonası Uluslararası Masa Tenisi Federasyonu'nun (FITT; kuruluşu 1926) desteğiyle 1926'da düzenlendi.

Bu şampiyonaya, çift bayanlar kategorisi 1929'da, bayanlar takım kategorisi 1937'de eklendi. 1980'de FITT en iyi 16 oyuncu arasında Dünya Kupası karşılaşmalarını başlattı. Bu kupa o tarihten bu yana her yıl düzenlenmektedir.

1957'den bu yana iki yılda bir düzenlenen dünya şampiyonalarındaki başlıca karşılaşmalar şunlardır: Swaythling Kupası (erkekler takım; 9 tekler maçı sonuçlarına göre); Marcel Corbillon Kupası (bayanlar takım; dört tekler ve bir çiftler maçı sonuçlarına göre); St. Bride Kupası (tek erkekler); G. Geist Ödülü (tek bayanlar); İran Kupası (çift erkekler şampiyonluğu); W. J. Pope Kupası (çift bayanlar şampiyonluğu) ve Heydusek Ödülü (karışık çiftler şampiyonluğu).

Dünya Masa Tenisi Şampiyonluğu—karışık

yıl	Heydusek Ödülü
1927	Z. Mechlovits, M. Mednyanszky (Mac.)
1928	Z. Mechlovits, M. Mednyanszky (Mac.)
1929	I. Kelén, A. Sipós (Mac.)
1930	M. Szabados, M. Mednyanszky (Mac.)
1931	M. Szabados, M. Mednyanszky (Mac.)
1932	G.V. Barna, A. Sipós (Mac.)
1933	I. Kelén, M. Mednyanszky (Mac.)
1934	M. Szabados, M. Mednyanszky (Mac.)
1935	G.V. Barna, A. Sipós (Mac.)
1936	M. Hamr, G. Kleinova (Çek.)
1937	B. Váňa, V. Votrubcová (Çek.)
1938	L. Bellak (Mac.)-W. Woodhead (B.K.)
1939	B. Váňa, V. Votrubcová (Çek.)
1940-46	yarışma yapılmadı
1947	F. Soos, G. Farkas (Mac.)
1948	R. Miles, T. Thell (ABD)
1949	F. Sidó, G. Farkas (Mac.)
1950	F. Sidó, G. Farkas (Mac.)
1951	B. Váňa (Çek.)-A. Roseanu (Rom.)
1952	F. Sidó (Mac.)-A. Roseanu (Rom.)
1953	F. Sidó (Mac.)-A. Roseanu (Rom.)
1954	I. Andreadis (Çek.)-G. Farkas (Mac.)
1955	K. Szepesi, E. Koczian (Mac.)
1956	E. Klein, L.T. Neuberger (ABD)
1957	Ogimura I., Eguçi F. (Jap.)
1959	Ogimura I., Eguçi F. (Jap.)
1961	Ogimura I., Matsuzaki K. (Jap.)
1963	Kimura K., Ito K. (Jap.)
1965	Kimura K., Seki M. (Jap.)
1967	Hasegava N., Yamaneka N. (Jap.)
1969	Hasegava N., Konno Y. (Jap.)
1971	Zhang Shilin, Liu Huijing (ÇHC)
1973	Liang Geliang, Li Li (ÇHC)
1975	S. Gomozkov, T. Ferdman (SSCB)
1977	J. Secretin, C. Bergeret (Fr.)
1979	Liang Geliang, Ge Xinai (ÇHC)
1981	Xie Saike, Huang Junqun (ÇHC)
1983	Guo Yuehua, Ni Xialian (ÇHC)
1985	Cai Zhenhua, Cao Yanhua (ÇHC)
1987	Hui Jun, Geng Lijuan (ÇHC)
1989	Yu Nam Kyu, Hyung Cung Hua (G. Ko.)
1991	Wang Tao, Liu Wai (ÇHC)

Masa Tenisi Dünya Kupası

yıl	şampiyon
1980	Guo Yuehua (ÇHC)
1981	T. Klampar (Mac.)
1982	Guo Yuehua (ÇHC)
1983	M. Appelgren (İsveç)
1984	Jiang Jialiang (ÇHC)
1985	Chen Xinhua (ÇHC)
1986	Chen Longcan (ÇHC)
1987	Teng Yi (ÇHC)
1988	A. Grubba (Pol.)
1989	Ma Wenge (ÇHC)
1990	J.-O. Waldner (İsveç)
1991	J. Persson (İsveç)
1992	Ma Wenge (ÇHC)

Dünya Masa Tenisi Şampiyonluğu—erkekler

yıl	St. Bride's Kupası (tekler)	İran Kupası (çiftler)	Swaythling Kupası (takım)
1927	R. Jacobi (Mac.)	R. Jacobi, R. Peeci (Mac.)	Macaristan
1928	Z. Mechlovits (Mac.)	A. Liebster, R. Thum (Avustr.)	Macaristan
1929	F.J. Perry (B.K.)	G.V. Barna, M. Szabados (Mac.)	Macaristan
1930	V. Barna (Mac.)	G.V. Barna, M. Szabados (Mac.)	Macaristan
1931	M. Szabados (Mac.)	G.V. Barna, M. Szabados (Mac.)	Macaristan
1932	V. Barna (Mac.)	G.V. Barna, M. Szabados (Mac.)	Çekoslovakya
1933	V. Barna (Mac.)	G.V. Barna, S. Glancz (Mac.)	Macaristan
1934	V. Barna (Mac.)	G.V. Barna, M. Szabados (Mac.)	Macaristan
1935	V. Barna (Mac.)	G.V. Barna, M. Szabados (Mac.)	Macaristan
1936	S. Kolář (Çek.)	R.G. Blattner, J.H. McClure (ABD)	Avusturya
1937	R. Bergmann (Avus.)	R.G. Blattner, J.H. McClure (ABD)	ABD
1938	B. Váňa (Çek.)	J.H. McClure, S. Schiff (ABD)	Macaristan
1939	R. Bergmann (Avus.)	R. Bergmann (Avus.), G.V. Barna (Mac.)	Çekoslovakya
1940-46	yarışma yapılmadı		
1947	B. Váňa (Çek.)	B. Váňa, A. Šlár (Çek.)	Çekoslovakya
1948	R. Bergmann (B.K.)	B. Váňa, L. Štipek (Çek.)	Çekoslovakya
1949	J. Leach (B.K.)	F. Tokár, I. Andreadis (Çek.)	Macaristan
1950	R. Bergmann (B.K.)	F. Sudó, F. Soos (Mac.)	Çekoslovakya
1951	J. Leach (B.K.)	B. Váňa, I. Andreadis (Çek.)	Çekoslovakya
1952	Siato H. (Jap.)	Fuci N. Hayaşi T. (Jap.)	Macaristan
1953	F. Sidó (Mac.)	F. Sidó, J. Koczian (Mac.)	Birleşik Krallık
1954	Ogimura I. (Jap.)	V. Harangozo, Z. Dolimar (Yug.)	Japonya
1955	Tanaka T. (Jap.)	I. Andreadis, L. Štipek (Çek.)	Japonya
1956	Ogimura I. (Jap.)	Ogimura I., Tomita Y. (Jap.)	Japonya
1957	Tanaka T. (Jap.)	I. Andreadis, L. Štipek (Çek.)	Japonya
1959	Rong Guoduan (ÇHC)	Ogimura I., Murakami T. (Jap.)	Japonya
1961	Zhuang Zedon (ÇHC)	Hoşino N., Kimura K. (Jap.)	ÇHC
1963	Zhuang Zedon (ÇHC)	Jiang Shilin, Wang Zhiliang (ÇHC)	ÇHC
1965	Zhuang Zedon (ÇHC)	Zhuan Zedong, Xu Yinsheng (ÇHC)	ÇHC
1967	Hasegava N. (Jap.)	K. Johansson, H. Asler (İsveç)	Japonya
1969	İto S. (Jap.)	K. Johansson, H. Asler (İsveç)	Japonya
1971	S. Bengtsson (İsveç)	T. Klampar, I. Jonyer (Mac.)	ÇHC
1973	Xi Ending (ÇHC)	K. Johansson, S. Bengtsson (İsveç)	İsveç
1975	I. Joyner (Mac.)	I. Jonyer, G. Gergely (Mac.)	ÇHC
1977	Kono M. (Jap.)	Li Zhenshi, Liang Geliang (ÇHC)	ÇHC
1979	Ono S. (Jap.)	A. Stipancic, D. Surbek (Yug.)	Macaristan
1981	Guo Yuehua (ÇHC)	Cai Zhenhua, Li Zhenshi (ÇHC)	ÇHC
1983	Guo Yuehua (ÇHC)	D. Surbek, Z. Kalinic (Yug.)	ÇHC
1985	Jiang Jialiang (ÇHC)	M. Appelgren, U. Carlsson (İsveç)	ÇHC
1987	Jiang Jialiang (ÇHC)	Chen Longcan, Wei Qingguang (ÇHC)	ÇHC
1989	J.-O. Waldner (İsveç)	J. Rosskopf, S. Fetzner (AFC)	İsveç
1991	J. Persson (İsveç)	P. Karlsson, T. Von Scheele (İsveç)	İsveç

Dünya Masa Tenisi Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	G. Geist Ödülü (tekler)	W.J. Pope Kupası (çiftler)	Corbillon Kupası (takım)
1927	M. Mednyanszky (Mac.)		
1928	M. Mednyanszky (Mac.)	E. Metzger, E. Ruester (Almanya)	
1929	M. Mednyanszky (Mac.)	M. Mednyanszky, A. Sipós (Mac.)	
1930	M. Mednyanszky (Mac.)	M. Mednyanszky, A. Sipós (Mac.)	
1931	M. Mednyanszky (Mac.)	M. Mednyanszky, A. Sipós (Mac.)	
1932	A. Sipós (Mac.)	M. Mednyanszky, A. Sipós (Mac.)	
1933	A. Sipós (Mac.)	M. Mednyanszky, A. Sipós (Mac.)	
1934	M. Ketnerová (Çek.)	M. Mednyanszky, A. Sipós (Mac.)	Almanya
1935	M. Ketnerová (Çek.)	M. Ketnerová, M. Smídová (Çek.)	Çekoslovakya
1936	R.H. Aarons (ABD)	V. Depetrisová, V. Votrubcová (Çek.)	Çekoslovakya
1937	unvan sahipsiz	V. Depetrisová, V. Votrubcová (Çek.)	ABD
1938	T. Pritzi (Avus.)	T. Pritzi, D. Bussmann (Avus.)	Çekoslovakya
1939	V. Depetrisová (Çek.)	yarışma yapılmadı	Almanya
1940-46	yarışma yapılmadı		
1947	G. Farkas (Mac.)	T. Pritzi (Avus.)-G. Farkas (Mac.)	Birleşik Krallık
1948	G. Farkas (Mac.)	V. Thomas, P. Franks (B.K.)	Birleşik Krallık
1949	G. Farkas (Mac.)	H. Elliot (B.K.)-G. Farkas (Mac.)	ABD
1950	A. Roseanu (Rom.)	D. Beregi, H. Elliot (B.K.)	Romanya
1951	A. Roseanu (Rom.)	D. Rowe, R. Rowe (B.K.)	Romanya
1952	A. Roseanu (Rom.)	Naşimura T., Narahara S. (Jap.)	Japonya
1953	A. Roseanu (Rom.)	A. Roseanu (Rom.)-G. Farkas (Mac.)	Romanya
1954	A. Roseanu (Rom.)	D. Rowe, R. Rowe (B.K.)	Japonya
1955	A. Roseanu (Rom.)	A. Roseanu, E. Zeller (Rom.)	Romanya
1956	Okava T. (Jap.)	A. Roseanu, E. Zeller (Rom.)	Romanya
1957	Eguçi F. (Jap.)	L. Mosoczy, A. Simon (Mac.)	Japonya
1959	Matsuzaki K. (Jap.)	Namba T., Yamaizumi K. (Jap.)	Japonya
1961	Jiu Zhonghui (ÇHC)	M. Alexandru, G. Pelica (Rom.)	Japonya
1963	Matsuzaki K. (Jap.)	Matsuzaki K., Seki M. (Jap.)	Japonya
1965	Fukazu N. (Jap.)	Liu Huijing, Zheng Minjin (ÇHC)	ÇHC
1967	Morisava S. (Jap.)	Morisava S., Hirota S. (Jap.)	Japonya
1969	Kovada T. (Jap.)	Z. Rudnova, S. Grinberg (SSCB)	SSCB
1971	Liu Huijing (ÇHC)	Liu Huijing, Zhang Minjin (ÇHC)	Japonya
1973	Hu Youlan (ÇHC)	M. Alexandru (Rom.)-Hamada M. (Jap.)	Kore Cum.
1975	Pak Yung Sun (K. Ko.)	M. Alexandru (Rom.)-Takahaşi S. (Jap.)	ÇHC
1977	Pak Yung Sun (K. Ko.)	Pak Yong Ok (K. Ko.)-Yang Ying (ÇHC)	ÇHC
1979	Ge Xinai (ÇHC)	Zhang Deying, Zhang Li (ÇHC)	ÇHC
1981	Tong Ling (ÇHC)	Cao Yanhua, Zhang Deying (ÇHC)	ÇHC
1983	Cao Yanhua (ÇHC)	Shen Jianping, Dai Lili (ÇHC)	ÇHC
1985	Cao Yanhua (ÇHC)	Dai Lili, Geng Lijuan (ÇHC)	ÇHC
1987	He Zhili (ÇHC)	Hyun Cung Hua, Yang Young Ca (G. Ko.)	ÇHC
1989	Qiao Hong (ÇHC)	Qiao Hong, Deng Yaping (ÇHC)	ÇHC
1991	Deng Yaping (ÇHC)	Gao Jun, Chen Zhe (ÇHC)	ÇHC

OKÇULUK

Okçuluk sporunun uluslararası yönetici organı olan Uluslararası Okçuluk Federasyonu (FITA) bu dalda dünya şampiyonluğu yarışmalarını 1931'de başlattı. 1931'den 1957'ye değin yarışmalarda puanlamaya temel olan turlar değişiklik gösterdi. Sonuçta FITA kendi yarışma standartlarını belirledi. Buna göre atışlar dört gün boyunca iki FITA turu kapsamında yapılır. Tek bir FITA turu dört ayrı mesafeden 10 bölgeli hedefe yapılan 36'şar ok atışından oluşur. Bu mesafeler erkeklerde 90 m, 70 m, 50 m ve 30 m; bayanlardaysa 70 m, 60 m, 50 m ve 30 m'dir. Tam hedefe atılan 36 okun puan değeri 1.440'tır. İki turda da mükemmel atış yapan okçu 2.880 puan toplar. 1987'de Büyük FITA Turnuvası oluşturuldu. Bu turnuva üç tur üzerinden yapılır. En iyi 24 okçu dışındakilerin elenmesini sağlayan açık tur, bir dizi eleme turu ve final turu. 1959'dan bu yana okçuluk şampiyonlukları iki yılda bir yapılmaktadır.

FITA Dünya Açık Hedef Okçuluğu Şampiyonluğu

yıl	erkekler bireysel		erkekler takım		bayanlar bireysel		bayanlar takım	
	şampiyon	puan	şampiyon	puan	şampiyon	puan	şampiyon	puan
1931	M. Sawicki (Pol.)	*	Fransa	*	J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)	*		
1932	L. Reith (Bel.)		Polonya		J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)			
1933	D. Mackenzie (ABD)		Belçika		J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)		Polonya	*
1934	H. Kjellson (İsveç)		İsveç		J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)		Polonya	
1935	A. van Kohlen (Bel.)		Belçika		I. Catani (İsveç)		Birleşik Krallık	
1936	E. Heilborn (İsveç)		Çekoslovakya		J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)		Polonya	
1937	G. de Rons (Bel.)		Polonya		E. Simon (B.K.)		Birleşik Krallık	
1938	F. Hadas (Çek.)		Çekoslovakya		N. Weston-Martyr (B.K.)		Polonya	
1939	R. Bedey (Fr.)		Fransa		J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)		Polonya	
†								
1946	E. Tang Holbek (Dan.)		Danimarka		P. de Wharton Burr (B.K.)		Birleşik Krallık	
1947	H. Deutgen (İsveç)		Çekoslovakya		J. Spychajowa-Kurkowska (Pol.)		Danimarka	
1948	H. Deutgen (İsveç)		İsveç		P. de Wharton Burr (B.K.)		Çekoslovakya	
1949	H. Deutgen (İsveç)		Çekoslovakya		B. Waterhouse (B.K.)		Birleşik Krallık	
1950	H. Deutgen (İsveç)		İsveç		J. Lee (ABD)		Finlandiya	
1952	S. Andersson (İsveç)		İsveç		J. Lee (ABD)		ABD	
1953	B. Lundgren (İsveç)		İsveç		J. Richards (ABD)		Finlandiya	
1955	N. Andersson (İsveç)		İsveç		K. Wisniowska (Pol.)		Birleşik Krallık	
1957	O.K. Smathers (ABD)	2.231	ABD	6.591	C. Meinhart (ABD)	2.120	ABD	6.187
1958	S. Thysell (İsveç)	2.101	Finlandiya	5.936	S. Johansson (İsveç)	2.053	ABD	...
1959	J. Caspers (ABD)	2.247	ABD	6.634	A. Weber Corby (ABD)	2.023	ABD	5.847
1961	J. Thornton (ABD)	2.310	ABD	6.601	N. Vonderheide (ABD)	2.173	ABD	6.376
1963	C.T. Sandlin (ABD)	2.332	ABD	6.887	V. Cook (ABD)	2.253	ABD	6.508
1965	M. Haikonen (Fin.)	2.313	ABD	6.792	M. Lindholm (Fin.)	2.214	ABD	6.358
1967	R. Rogers (ABD)	2.298	ABD	6.816	M. Maczynska (Pol.)	2.240	Polonya	6.686
1969	H. Ward (ABD)	2.423	ABD	7.194	D. Lidstone (Kan.)	2.361	SSCB	6.897
1971	J.C. Williams (ABD)	2.445	ABD	7.050	E. Gapçenko (SSCB)	2.380	Polonya	6.907
1973	V. Sidoruk (SSCB)	2.185	ABD	6.400	L. Myers (ABD)	2.204	SSCB	6.389
1975	D. Pace (ABD)	2.548	ABD	7.444	Z. Rustamova (SSCB)	2.465	SSCB	7.252
1977	R. McKinney (ABD)	2.501	ABD	7.444	L. Ryon (ABD)	2.515	ABD	7.379
1979	D. Pace (ABD)	2.474	ABD	7.409	Kim Cin Ho (Kore Cum.)	2.507	Kore Cum.	7.341
1981	K. Laasonen (Fin.)	2.541	ABD	7.547	N. Butuzova (SSCB)	2.514	SSCB	7.455
1983	R. McKinney (ABD)	2.617	ABD	7.812	Kim Cin Ho (Kore Cum.)	2.616	Kore Cum.	7.704
1985	R. McKinney (ABD)	2.601	Kore Cum.	7.660	I. Soldatova (SSCB)	2.595	SSCB	7.721
1987‡	V. Eşeyev (SSCB)	329	AFC	891	Ma Xiangjun (ÇHC)	330	SSCB	884
1989	S. Zabrodski (SSCB)	332	SSCB	985	Kim Su Nyung (G. Ko.)	338	G. Ko.	995
1991	S. Fairweather (Avustr.)	334	G. Ko.	998	Kim Su Nyung (G. Ko.)	333	G. Ko.	1.030

* 1931'den 1957'ye değin yarışmalarda atış yapılan tur sayısı değişmektedir. † Listede yer almayan yıllarda (1940-45, 1951, 1954, 1956) yarışma düzenlenmedi. 1959'dan bu yana yarışmalar iki yılda bir düzenlenmektedir. ‡ Büyük FITA Turnuvası başlatıldı.

OTOMOBİL YARIŞI

Çeşitli otomobil yarışı tiplerinden pist (sürat pisti) yarışı esas olarak ABD'de gelişmiştir. On iki yarıştan oluşan ABD Otomobil Kulübü (USAC) Sürücüler Şampiyonası'nın bir numaralı yarışı Indianapolis 500 ilk olarak 1911'de düzenlenmiştir. Bu yarışta alçak gövdeli ve çamurluksuz otomobiller kullanılır. Otomobilin turboşarjlı motoru kadar suspansiyonu da önemlidir. Çoğu zaman otomobilin şasisi ile motorunu imal eden firmalar farklıdır. Bu nedenle otomobiller, örneğin Barabham/Repco biçiminde tanımlanır. Otomobilin kazanacağı para ya da ödülü şasi imalatçısı alar.

Grand Prix yol yarışlarında kullanılan otomobiller Formula I (ya da F-I) olarak bilinir, çünkü bu otomobiller I. Dünya Savaşı'ndan sonra Uluslararası Otomobil Federasyonu'nun (FIA) kabul ettiği bir formüle göre üretilmişlerdir. Çoğu F-I'de bir Cosworth-Ford motoru kullanılır. Indianapolis 500 otomobilleri gibi F-I'ler de alçak gövdeli ve çamurluksuzdur. Ama, biraz daha küçük olan F-I'lerin manevra yeteneği daha yüksektir.

Dünya çapında her yıl yaklaşık 12 Grand Prix yarışı düzenlenmektedir. Bu yarışlara katılan sürücülerin hedefi Dünya Otomobil Sürücüleri Şampiyonası'nı (1950'de başlatıldı) kazanmaktır. Grand Prix'lerde aldıkları dereceye göre puanlandırılan sürücüler arasında en yüksek puanı alan şampiyon olur.

Grand Prix yarışçılarından birçoğu dünya otomobil imalatçıları şampiyonluğunu oluşturan dayanıklılık yarışlarına da katılır. Bu tür yarışlar arasında Uluslararası Formula I İmalatçıları Kupası (1950; yalnızca Formula I otomobilleri katılabilir) ve Uluslararası İmalatçılar Şampiyonası sayılabilir. Yalnızca prototip spor otomobillerin (Grup 6), spor otomobilleri (Grup 5) ve özel binek otomobillerinin (Grup 4) katılabildiği bu şampiyonanın en iyi bilinen eleme yarışı 24 saat süren Le Mans Grand Prix'sidir. Bu yarış Fransa'nın Le Mans kentindeki 13,4 km'lik Sarthe yarış pistinde düzenlenir.

Bir başka popüler yarış ise ilki 1907'de düzenlenmiş olan otomobil rallisidir. Dünyada her yıl 35 dolayında ralli düzenlenmektedir. Ralliler özel pistler yerine karayollarının yarış sırasında trafiğe kapatılan bölümlerinde düzenlenir. Klasik ralli yarışı Monte Carlo Rallisi'dir. Bu ralli Avrupa'nın çeşitli kentlerinden başlatılır, ama bitiş noktası Monaco'dur.

Ulusal Standart Otomobil Yarışları Birliği (NASCAR) sezon şampiyonluğu, sezon içinde standart otomobil yarışlarında en yüksek puanı toplamış olan sürücüye verilir.

Dünya Sürücüler Şampiyonluğu

yıl	sürücü	araba*	yıl	sürücü	araba*	yıl	sürücü	araba*
1956	J. Fangio (Arj.)	Lancia/Ferrari	1971	J. Stewart (B.K.)	Tyrrell/Ford	1984	N. Lauda (Avus.)	McLaren/Porsche-TAG
1957	J. Fangio (Arj.)	Maserati	1972	E. Fittipaldi (Bre.)	John Player Special/Ford	1985	A. Prost (Fr.)	McLaren/Porsche-TAG
1958	M. Hawthorn (B.K.)	Ferrari	1973	J. Stewart (B.K.)	Tyrrell/Ford	1986	A. Prost (Fr.)	McLaren/Porsche-TAG
1959	J. Brabham (Avustr.)	Cooper/Climax	1974	E. Fittipaldi (Bre.)	McLaren/Ford	1987	N. Piquet (Bre.)	Williams/Honda
1960	J. Brabham (Avustr.)	Cooper/Climax	1975	N. Lauda (Avus.)	Ferrari	1988	A. Senna (Braz.)	McLaren-Honda
1961	P. Hill (ABD)	Ferrari	1976	J. Hunt (B.K.)	McLaren/Ford	1989	A. Prost. (Fr.)	McLaren-Honda
1962	G. Hill (B.K.)	BRM	1977	N. Lauda (Avus.)	Ferrari	1990	A. Senna (Braz.)	McLaren-Honda
1963	J. Clark (B.K.)	Lotus/Climax	1978	M. Andretti (ABD)	Lotus	1991	A. Senna (Braz.)	McLaren-Honda
1964	J. Surtees (B.K.)	Ferrari	1979	J. Scheckter (G. Af.)	Ferrari	1992	N. Mansell (İng.)	Williams-Renault

* Şasi ve motorun farklı imalatçılarca yapıldığı durumda önce şasi imalatçısının, sonra motor imalatçısının adı verilmiştir; iki ad bir eğik çizgiyle ayrılmıştır.

Indianapolis 500

yıl	sürücü	ort. hız km/sa	yıl	sürücü	ort. hız km/sa
1911	R. Harroun	120,060	1953	B. Vukovich	207,187
1912	J. Dawson	128,666	1954	B. Vukovich	210,567
1913	J. Goux (Fr.)	122,202	1955	R. Sweikert	208,332
1914	R. Thomas (Fr.)	132,729	1956	P. Flaherty	206,785
1915	R. DePalma	144,583	1957	S. Hanks	218,229
1916*	D. Resta (Fr.)	135,186	1958	J. Bryan	215,316
1917-18	yarışma yapılmadı		1959	R. Ward	218,641
1919	H. Wilcox	141,702	1960	J. Rathmann	223,324
1920	G. Chevrolet	142,617	1961	A.J. Foyt	223,407
1921	T. Milton	144,231	1962	R. Ward	225,780
1922	J. Murphy	152,057	1963	P. Jones	230,357
1923	T. Milton	146,376	1964	A.J. Foyt	237,137
1924	L.L. Corum, J. Boyer	158,092	1965	J. Clark (İsk.)	242,506
			1966	G. Hill (İng.)	232,256
1925	P. DePaolo	162,748	1967	A.J. Foyt	243,344
1926†	F. Lockhart	154,342	1968	B. Unser	246,040
1927	G. Souders	156,983	1969	M. Andretti	252,453
1928	L. Meyer	160,101	1970	A. Unser	250,653
1929	R. Keech	157,048	1971	A. Unser	253,850
1930	W. Arnold	161,655	1972	M. Donohue	262,262
1931	L. Schneider	155,509	1973†	G. Johncock	255,943
1932	F. Frame	167,604	1974	J. Rutherford	255,224
1933	L. Meyer	167,632	1975†	B. Unser	240,135
1934	W. Cummings	166,761	1976†	J. Rutherford	239,350
1935	K. Petillo	170,977	1977	A.J. Foyt	259,637
1936	L. Meyer	175,529	1978	A. Unser	259,689
1937	W. Shaw	182,769	1979	R. Mears	255,723
1938	F. Roberts	188,615	1980	J. Rutherford	229,914
1939	W. Shaw	185,131	1981	B. Unser	223,834
1940	W. Shaw	183,911	1982	G. Johncock	260,760
1941	F. Davis, M. Rose	185,263	1983	T. Sneva	260,902
			1984	R. Mears	263,308
1942-45	yarışma yapılmadı		1985	D. Sullivan	248,201
1946	G. Robson	184,785	1986	B. Rahal	274,750
1947	M. Rose	187,228	1987	A. Unser	260,995
1948	M. Rose	192,822	1988	R. Mears	233,047
1949	W. Holland	195,257	1989	E. Fittipaldi	269,695
1950†	J. Parsons	199,562	1990	A. Luyendyk	299,248
1951	L. Wallard	203,170	1991	R. Mears	283,980
1952	T. Ruttman	207,480	1992	A. Unser, Jr.	215,166

* Yarış mesafesi 300 mil olarak belirlenmişti. † Yağmur nedeniyle yarış yarıda kaldı (1926'da 543 km'den, 1950'de 565 km'den, 1973'te 535 km'den, 1975'te 700 km'den ve 1976'da 362 km'den sonra).

ABD Otomobil Kulübü Şampiyonları

yıl	sürücü	yıl	sürücü	yıl	sürücü
1923	E. Hearne	1948	T. Horn	1970	A. Unser
1924	J. Murphy	1949	J. Parsons	1971	J. Leonard
1925	P. DePaolo	1950	H. Banks	1972	J. Leonard
1926	H. Hartz	1951	T. Bettenhausen	1973	R. McCluskey
1927	P. DePaolo	1952	C. Stevenson	1974	B. Unser
1928	L. Meyer	1953	S. Hanks	1975	A.J. Foyt
1929	L. Meyer	1954	J. Bryan	1976	G. Johncock
1930	W. Arnold	1955	R. Sweikert	1977	T. Sneva
1931	L. Schneider	1956	J. Bryan	1978	T. Sneva
1932	R. Carey	1957	J. Bryan	1979	A.J. Foyt
1933	L. Meyer	1958	T. Bettenhausen	1980	J. Rutherford
1934	W. Cummings	1959	R. Ward	1981/82*	G. Snider
1935	K. Petillo	1960	A.J. Foyt	1982/83	T. Sneva
1936	M. Rose	1961	A.J. Foyt	1983/84	R. Mears
1937	W. Shaw	1962	R. Ward	1984/85	D. Sullivan
1938	F. Roberts	1963	A.J. Foyt	1985/86	B. Rahal
1939	W. Shaw	1964	A.J. Foyt	1986/87	A. Unser
1940	R. Mays	1965	M. Andretti	1987/88	R. Mears
1941	R. Mays	1966	M. Andretti	1988/89	E. Fittipaldi
1942-45	yarışma yapılmadı	1967	A.J. Foyt	1990	A. Unser, Jr.
1946	T. Horn	1968	B. Unser	1991	M. Andretti
1947	T. Horn	1969	M. Andretti	1992	B. Rahal

* Sezon resmi olarak ikiye bölündü, böylece sezonun son yarışı Indianapolis 500 oldu. Sezon mayıs ayından, sonraki yılın mayıs ayına kadar sürer.

Uluslararası Formula I Otomobil İmalatçıları Kupası

yıl	araba*	yıl	araba*	yıl	araba*
1950	Alfa Romeo	1966	Brabham/Repco	1980	Williams/Cosworth-Ford
1951	Alfa Romeo	1967	Brabham/Repco	1981	Williams/Cosworth-Ford
1952	Ferrari	1968	Lotus/Ford	1982	Ferrari
1953	Ferrari	1969	Matra/Ford	1983	Ferrari
1954	Mercedes-Benz	1970	Lotus/Ford	1984	McLaren/Porsche-TAG
1955	Mercedes-Benz	1971	Tyrrell/Ford	1985	McLaren/Ferrari
1956	Lancia/Ferrari	1972	John Player Special/Ford	1986	Williams-Honda
1957	Maserati	1973	John Player Special/Ford	1987	Williams-Honda
1958	Ferrari	1974	McLaren/Ford	1988	McLaren-Honda
1959	Cooper/Climax	1975	Ferrari	1989	McLaren-Honda
1960	Cooper/Climax	1976	Ferrari	1990	McLaren-Honda
1961	Ferrari	1977	Ferrari	1991	McLaren-Honda
1962	BRM	1978	Lotus	1992	Williams-Renault
1963	Lotus-Ford/Climax	1979	Ferrari		
1964	Ferrari				
1965	Lotus-Ford/Climax				

* Şasi ve motorun farklı imalatçılarca yapıldığı durumda, önce şasi imalatçısının, sonra motor imalatçısının adı verilmiştir; iki ad bir eğik çizgiyle ayrılmıştır.

Monte Carlo Rallisi

yıl	araba	sürücüler	yıl	araba	sürücüler	yıl	araba	sürücüler
1911	Turcat Méry	H. Rougier	1950	Hotchkiss	Becquart, Secret	1972	Lancia Fulvia	Munari, Mannucci
1912	Berliet	J. Beutler	1951	Delahaye	Trevoux, Crovetto	1973	Alpine-Renault	Andruet, Petit
1913-23	yarışma yapılmadı		1952	Allard	Allard, Warburton	1974	yarışma yapılmadı	
1924	Bignan	J. Ledure	1953	Ford Zephyr	Gatsonides, Worledge	1975	Lancia Stratos	Munari, Mannucci
1925	Renault	F. Repusseau	1954	Lancia Aurelia	Chiron, Basadonna	1976	Lancia Stratos	Munari, Maiga
1926	A.C.	V. Bruce	1955	Sunbeam-Talbot	Malling, Fadum	1977	Lancia Stratos	Munari, Maiga
1927	Amilcar	Lefèbvre, Deepeaux	1956	Jaguar	Adams, Bigger	1978	Porsche Carrera	Nicolas, Laverne
1928	Fiat	J. Bignan	1957	yarışma yapılmadı		1979	Lancia Stratos	Darniche, Mahé
1929	Graham Paige	S. Van Eijk	1958	Renault	Monraisse, Feret	1980	Fiat Abarths	Röhrl, Geistdorfer
1930	Licorne	H. Petit	1959	Citroën	Coltelloni, Alexandre	1981	Renault Turbo	Ragnotti, Andrie
1931	Invicta	D. Healey	1960	Mercedes	Schock, Moll	1982	Opel Ascona	Röhrl, Geistdorfer
1932	Hotchkiss	M. Vasselle	1961	Panhard	Martin, Beteau	1983	Lancia Rally	Röhrl, Geistdorfer
1933	Hotchkiss	M. Vasselle	1962	Saab	Carlsson, Hägglbom	1984	Audi Quattro	Röhrl, Geistdorfer
1934	Hotchkiss	Gas, Trevoux	1963	Saab	Carlsson, Palm	1985	Peugeot 205 Turbo	Vatanen, Harryman
1935	Renault	Lahaye, Quatresous	1964	Mini-Cooper	Hopkirk, Liddon	1986	Lancia Martini Delta	Toivonen, Cresto
1936	Ford	Zamfirescu, Cristea	1965	Mini-Cooper	Makinen, Easter	1987	Lancia Delta HF	Biasion, Siviero
1937	Delahaye	Le Begue, Quinlin	1966	Citroën	Toivonen, Mikander	1988	Lancia Delta 4WD	Saby, Fauchille
1938	Ford	Schut, Ton	1967	Mini-Cooper	Aaltonen, Liddon	1989	Lancia	Biasion, Siviero
1939	Hotchkiss	Trevoux, Lesurque	1968	Porsche	Elford, Stone	1990	Lancia	Auriol, Occelli
	Delahaye	Paul, Contet	1969	Porsche	Waldegaard, Helmer	1991	Toyota Celica	Sainz, Moya
1940-48	yarışma yapılmadı		1970	Porsche	Waldegaard, Helmer	1992	Lancia	Kankkunen
1949	Hotchkiss	Trevoux, Lesurque	1971	Renault	Andersson, Stone			

Standart Otomobil Yarışı Ulusal Birliği (NASCAR) Winston Kupası Şampiyonları

yıl	sürücü	yıl	sürücü	yıl	sürücü	yıl	sürücü	yıl	sürücü	yıl	sürücü
1949	R. Byron	1957	B. Baker	1965	N. Jarrett	1973	B. Parsons	1981	D. Waltrip	1989	R. Wallace
1950	B. Rexford	1958	L. Petty	1966	D. Pearson	1974	R. Petty	1982	D. Waltrip	1990	D. Earnhardt
1951	H. Thomas	1959	L. Petty	1967	R. Petty	1975	R. Petty	1983	B. Allison	1991	D. Earnhardt
1952	T. Flock	1960	R. White	1968	D. Pearson	1976	C. Yarborough	1984	T. Labonte	1992	A. Kulwicki
1953	H. Thomas	1961	N. Jarrett	1969	D. Pearson	1977	C. Yarborough	1985	D. Waltrip		
1954	L. Petty	1962	J. Weatherly	1970	B. Isaac	1978	C. Yarborough	1986	D. Earnhardt		
1955	T. Flock	1963	J. Weatherly	1971	R. Petty	1979	R. Petty	1987	D. Earnhardt		
1956	B. Baker	1964	R. Petty	1972	R. Petty	1980	D. Earnhardt	1988	B. Elliott		

Le Mans 24 Saat Dayanıklık Grand Prix'si

yıl	araba	sürücüler	yıl	araba	sürücüler
1923	Chenard-Walcker	A. Lagache, R. Léonard	1962	Ferrari	P. Hill, O. Gendebien
1924	Bentley	J. Duff, F.C. Clément	1963	Ferrari	L. Scarfiotti, L. Bandini
1925	Lorraine-Dietrich	H. de Courcelles, A. Rossignol	1964	Ferrari	J. Guichet, N. Vaccarella
1926	Lorraine-Dietrich	R. Bloch, A. Rossignol	1965	Ferrari	M. Gregory, J. Rindt
1927	Bentley	J.D. Benjafield, S.C.H. Davis	1966	Ford Mk II	B. McLaren, C. Amon
1928	Bentley	W. Barnato, B. Rubin	1967	Ford Mk IV	A.J. Foyt, D. Gurney
1929	Bentley	W. Barnato, H.R.S. Birkin	1968	Ford G.T. 40	P. Rodriguez, L. Bianchi
1930	Bentley	W. Barnato, G. Kidston	1969	Ford G.T. 40	J. Ickx, J. Oliver
1931	Alfa Romeo	E. Howe, H.R.S. Birkin	1970	Porsche	R. Attwood, H. Hermann
1932	Alfa Romeo	R. Sommer, L. Chinetti	1971	Porsche	H. Marko, G. van Lennep
1933	Alfa Romeo	R. Sommer, T. Nuvolari	1972	Matra-Simca	H. Pescarolo, G. Hill
1934	Alfa Romeo	L. Chinetti, P. Etancelin	1973	Matra-Simca	H. Pescarolo, G. Larrousse
1935	Lagonda	J.S. Hindmarsh, L. Fontès	1974	Matra-Simca	H. Pescarolo, G. Larrousse
1936	yarışma yapılmadı		1975	Gulf-Ford	J. Ickx, D. Bell
1937	Bugatti	J.P. Wimille, R. Benoist	1976	Porsche	J. Ickx, G. van Lennep
1938	Delahaye	E. Chaboud, J. Tremoulet	1977	Porsche	J. Ickx, J. Barth, H. Haywood
1939	Bugatti	J.P. Wimille, P. Veyron	1978	Renault-Alpine	J.-P. Jaussaud, D. Pironi
1940-48	yarışma yapılmadı		1979	Porsche	K. Ludwig, D. Whittington, B. Whittington
1949	Ferrari	L. Chinetti, Lord Selsdon	1980	Porsche	J. Rondeau, J.-P. Jaussaud
1950	Talbot	L. Rosier, C. Rosier	1981	Porsche	D. Bell, J. Ickx
1951	Jaguar	P.D. Walker, P.N. Whitehead	1982	Porsche	D. Bell, J. Ickx
1952	Mercedes-Benz	H. Lang, F. Riess	1983	Porsche	A. Holbert, H. Haywa· 1, V. Schuppan
1953	Jaguar	A.P.R. Rolt, J.D. Hamilton	1984	Porsche	H. Pescarolo, K. Ludwig
1954	Ferrari	J.F. Gonzalez, M. Trintignant	1985	Porsche	K. Ludwig, J. Winter, P. Barilla
1955	Jaguar	J.M. Hawthorn, I. Bueb	1986	Porsche	D. Bell, H. Stuck, A. Holbert
1956	Jaguar	R. Flockhart, N. Sanderson	1987	Porsche	H. Stuck, D. Bell, A. Holbert
1957	Jaguar	R. Flockhart, I. Bueb	1988	Jaguar	J. Lammers, J. Dumfries, A. Wallace
1958	Ferrari	P. Hill, O. Gendebien	1989	Mercedes-Benz	J. Mass, M. Reuter, S. Dickens
1959	Aston Martin	R. Salvadori, C. Shelby	1990	Jaguar	J. Nielsen, P. Cobb, M. Brundle
1960	Ferrari	P. Frère, O. Gendebien	1991	Mazda	V. Weidler, J. Herbert, B. Gachot
1961	Ferrari	P. Hill, O. Gendebien	1992	Peugeot	Y. Dalmas, M. Blundell, D. Warwick

SATRANÇ

Dünya satranç şampiyonluğuna ilişkin kayıtlar aynı tarihlerde başlatılmamakla birlikte genel olarak ilk modern satranç ustasının Wilhelm Steinitz olduğu kabul edilir. 1924'te kurulan Uluslararası Satranç Federasyonu'nun (FIDE) dünya şampiyonluğunu tam anlamıyla denetlemesi ve uluslararası satrancın herkesçe benimsenen kurallarını yaratması 1946'da gerçekleşti. 1946'da, unvan maçı için şampiyona rakip olacak satranççıyı belirlemek üzere bölgesel ve bölgeler arası turnuvalar oluşturuldu.

1953'te, benzer düzenlemeyle bayanlar satranç şampiyonluğu başlatıldı. Ama bu şampiyonluk mücadelesinde bölgeler arası turnuvalar yer almaz. 1953'e değin, oyuncuların her birinin öteki tüm oyuncularla karşılaşmasına dayalı turnuvalar düzenlenirdi. 1934 ve 1937 yıllarında şampiyonluğu Vera Menchik ve Sonja Graf arasındaki karşılaşmalar belirlemişti.

Dünya Satranç Şampiyonluğu—erkekler

yıl	şampiyon	rakibi
1890-91	W. Steinitz (Avus.)	I. Gunsberg (İng.)
1892	W. Steinitz (Avus.)	M.I. Çigorin (Rusya)
1894	E. Lasker (Almanya)	W. Steinitz (Avus.)
1896-97	E. Lasker (Almanya)	W. Steinitz (Avus.)
1907	E. Lasker (Almanya)	F. J. Marshall (ABD)
1908	E. Lasker (Almanya)	S. Tarrasch (Almanya)
1909	E. Lasker (Almanya)	D. Janowski (Fr.)
1910	E. Lasker (Almanya)	C. Schlechter (Avus.)
	E. Lasker (Almanya)	D. Janowski (Fr.)
1921	J. R. Capablanca (Küba)	E. Lasker (Almanya)
1927	A. Alehin (Fr.)	J.R. Capablanca (Fr.)
1929	A. Alehin (Fr.)	E.D. Bogolyubov (SSCB)
1934	A. Alehin (Fr.)	E.D. Bogolyubov (SSCB)
1935	M. Euwe (Hol.)	A. Alehin (Fr.)
1937	A. Alehin (Fr.)	M. Euwe (Hol.)
1948	M. Botvinnik (SSCB)*	*
1951	M. Botvinnik (SSCB)	D. Bronştein (SSCB)
1954	M. Botvinnik (SSCB)	V. Smislov (SSCB)
1957	V. Smislov (SSCB)	M. Botvinnik (SSCB)
1958	M. Botvinnik (SSCB)	V. Smislov (SSCB)
1960	M. Tal (SSCB)	M. Botvinnik (SSCB)
1961	M. Botvinnik (SSCB)	M. Tal (SSCB)
1963	T. Petrosyan (SSCB)	M. Botvinnik (SSCB)
1966	T. Petrosyan (SSCB)	B. Spasski (SSCB)
1969	B. Spasski (SSCB)	T. Petrosyan (SSCB)
1972	R. Fischer (ABD)	B. Spasski (SSCB)
1975	A. Karpov (SSCB)†	†
1978	A. Karpov (SSCB)	V. Korçnoy (SSCB)
1981	A. Karpov (SSCB)	V. Korçnoy (SSCB)
1984-85	G. Kasparov (SSCB)	A. Karpov (SSCB)
1986	G. Kasparov (SSCB)	A. Karpov (SSCB)
1987	G. Kasparov (SSCB)	A. Karpov (SSCB)
1990	G. Kasparov (SSCB)	A. Karpov (SSCB)

* Alehin 1946'da ölünce dünya şampiyonluğu unvanı boş kaldı, beş oyuncu arasında düzenlenen turnuvada birinci olan Botvinnik şampiyon ilan edildi.
†Hükmen. FIDE kurallarına uymayan Fischer'in unvanı elinden alındı ve Karpov yeni dünya şampiyonu ilan edildi

Uluslararası Takım Şampiyonluğu—erkekler

yıl	şampiyon	rakibi
1927	Macaristan	Danimarka
1928	Macaristan	ABD
1930	Polonya	Macaristan
1931	ABD	Polonya
1933	ABD	Çekoslovakya
1935	ABD	İsveç
1937	ABD	Macaristan
1939	Almanya	Polonya
1950	Yugoslavya	Arjantin
1952	SSCB	Arjantin
1954	SSCB	Arjantin
1956	SSCB	Yugoslavya
1958	SSCB	Yugoslavya
1960	SSCB	ABD
1962	SSCB	Yugoslavya
1964	SSCB	Yugoslavya
1966	SSCB	ABD
1968	SSCB	Yugoslavya
1970	SSCB	Macaristan
1972	SSCB	Macaristan
1974	SSCB	Yugoslavya
1976	ABD	Hollanda
1978	Macaristan	SSCB
1980	SSCB	Macaristan
1982	SSCB	Çekoslovakya
1984	SSCB	Birleşik Krallık
1986	SSCB	Birleşik Krallık
1988	SSCB	Birleşik Krallık
1989	SSCB	Yugoslavya
1992	Rusya	Özbekistan

Uluslararası Takım Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	şampiyon	rakibi
1957	SSCB*	Romanya
1963	SSCB	Yugoslavya
1966	SSCB	Romanya
1969	SSCB	Macaristan
1972	SSCB	Romanya
1974	SSCB†	Romanya
1976	İsrail	Birleşik Krallık
		İspanya
1978	SSCB	Macaristan
1980	SSCB	Macaristan
1982	SSCB	Romanya
1984	SSCB	Bulgaristan
1986	SSCB	Macaristan
1988	Macaristan	SSCB

* Berabere bitti. En çok galibiyet alan şampiyon ilan edildi. † Berabere bitti. Şampiyon play-off maçıyla belirlendi.

Dünya Satranç Şampiyonluğu—bayanlar

yıl	şampiyon	rakibi	yıl	şampiyon	rakibi
1927	V. Menchik (Çek.)	K. Beskow (İsveç)	1959-60	E. Bikova (SSCB)	K. Zvorikina (SSCB)
1930	V. Menchik (Çek.)	P. Wolff-Kalmar (Avus.)	1962	N. Gaprindaşvili (SSCB)	E. Bikova (SSCB)
1931	V. Menchik (Çek.)	P. Wolff-Kalmar (Avus.)	1965	N. Gaprindaşvili (SSCB)	A. Kuşnir (SSCB)
1933	V. Menchik (Çek.)	E.C. Price (İng.)	1969	N. Gaprindaşvili (SSCB)	A. Kuşnir (SSCB)
1934	V. Menchik (Çek.)*	S. Graf (Almanya)	1972	N. Gaprindaşvili (SSCB)	A. Kuşnir (SSCB)
1935	V. Menchik (Çek.)	R. Gerlecka (Pol.)	1976	N. Gaprindaşvili (SSCB)	N. Aleksandriya (SSCB)
1937	V. Menchik (İng.)†	S. Graf (Almanya)	1978	M. Çiburdanidze (SSCB)	N. Gaprindaşvili (SSCB)
1939	V. Menchik (İng.)‡	S. Graf (Almanya)	1981	M. Çiburdanidze (SSCB)	N. Aleksandriya (SSCB)
1949-50	L. Rudenko (SSCB)	O. Rubtsova (SSCB)	1984	M. Çiburdanidze (SSCB)	I. Levitina (SSCB)
1953	E. Bikova (SSCB)	L. Rudenko (SSCB)	1986	M. Çiburdanidze (SSCB)	E. Ahmilovskaya (SSCB)
1956	O. Rubtsova (SSCB)§	L. Rudenko (SSCB)	1988	M. Çiburdanidze (SSCB)	N. Ioseliani (SSCB)
		E. Bikova (SSCB)	1991	Xie Jun (ÇHC)	M. Çiburdanidze (SSCB)
1958	E. Bikova (SSCB)	O. Rubtsova (SSCB)			

* Özel olarak düzenlenen ve FIDE'nin onayladığı dünya şampiyonluğu unvan maçı. † Özel olarak düzenlenen ve FIDE'nin onayladığı maç. ‡ 1944'te Londra'da, hava saldırısında öldü ve unvan boş kaldı. § Üçlü maç turnuvası.

TENİS

Teniste dünyanın en önemli dört turnuvası "Gran Şilem"i oluşturur. Bunlardan birincisi Wimbledon Tenis Şampiyonası'dır. 1877'de başlatılan bu turnuva ilk yılında tek erkekler şampiyonluğu biçimindeydi. Bayanlar Wimbledon'da 1884'te yarışmaya başladılar. Daha sonra ABD'de (1881'de erkekler, 1887'de tek bayanlar), Fransa'da (1891'de erkekler, 1897'de tek bayanlar) ve Avustralya'da (1905'te erkekler, 1922'de tek bayanlar) büyük turnuvalar düzenlendi. Dünyanın öteki yerlerinde de pek çok tenis turnuvası düzenlenmektedir. 1968'den bu yana Gran Şilem turnuvalarında açık tenis (hem amatör hem profesyonellere açık) kuralı geçerli olmuştur.

Uluslararası takım tenisi Davis Kupası'yla birlikte 1900'de örgütlü bir spor oldu. Bu kupayı kazanmak için takımlar dört tek erkekler ve bir çiftler maçı yaparlar. Her yıl düzenlenen Wightman Kupası (1923) beş tek bayanlar ve iki çift bayanlar maçından oluşur ve İngiltere ile ABD arasında düzenlenir. Uluslararası Tenis Federasyonu (ITF, eskiden Uluslararası Çim Kort Tenis Federasyonu; kuruluşu 1913) 1963'te uluslararası bayanlar takım yarışmaları için Federasyon Kupası'nı oluşturdu. Bu kupada eleme turları iki tekler ve bir çiftler karşılaşmasından oluşur.

Bjorn Borg, art arda beş kez kazandığı Wimbledon şampiyonluklarından ilkinde, 1976
Leo Mason

Martina Navratilova, Wimbledon'da yedinci kez şampiyon olurken, 1986
Leo Mason

Tüm İngiltere (Wimbledon) Tenis Şampiyonluğu—tekler

yıl	erkekler	bayanlar	yıl	erkekler	bayanlar
1877	S.W. Gore (B.K.)		1934	F. Perry (B.K.)	D. Round (B.K.)
1878	P.F. Hadow (B.K.)		1935	F. Perry (B.K.)	H. Wills Moody (ABD)
1879	J.T. Hartley (B.K.)		1936	F. Perry (B.K.)	H. Jacobs (ABD)
1880	J.T. Hartley (B.K.)		1937	D. Budge (ABD)	D. Round (B.K.)
1881	W. Renshaw (B.K.)		1938	D. Budge (ABD)	H. Wills Moody (ABD)
1882	W. Renshaw (B.K.)		1939	B. Riggs (ABD)	A. Marble (ABD)
1883	W. Renshaw (B.K.)		1940-45	yarışma yapılmadı	
1884	W. Renshaw (B.K.)	M. Watson (B.K.)	1946	Y. Petra (Fr.)	P. Betz (ABD)
1885	W. Renshaw (B.K.)	M. Watson (B.K.)	1947	J. Kramer (ABD)	M. Osborne (ABD)
1886	W. Renshaw (B.K.)	B. Bingley (B.K.)	1948	B. Falkenburg (ABD)	L. Brough (ABD)
1887	H.F. Lawford (B.K.)	L. Dod (B.K.)	1949	T. Schroeder (ABD)	L. Brough (ABD)
1888	E. Renshaw (B.K.)	L. Dod (B.K.)	1950	B. Patty (ABD)	L. Brough (ABD)
1889	W. Renshaw (B.K.)	B. Bingley Hillyard (B.K.)	1951	D. Savitt (ABD)	D. Hart (ABD)
1890	W.J. Hamilton (B.K.)	L. Rice (B.K.)	1952	F. Sedgman (Avustr.)	M. Connoly (ABD)
1891	W. Baddeley (B.K.)	L. Dod (B.K.)	1953	V. Seixas (ABD)	M. Connoly (ABD)
1892	W. Baddeley (B.K.)	L. Dod (B.K.)	1954	J. Drobny (Çek.)	M. Connoly (ABD)
1893	J. Pim (B.K.)	L. Dod (B.K.)	1955	T. Trabert (ABD)	L. Brough (ABD)
1894	J. Pim (B.K.)	B. Hillyard (B.K.)	1956	L. Hoad (Avustr.)	S. Fry (ABD)
1895	W. Baddeley (B.K.)	C. Cooper (B.K.)	1957	L. Hoad (Avustr.)	A. Gibson (ABD)
1896	H. Mahony (B.K.)	C. Cooper (B.K.)	1958	A. Cooper (Avustr.)	A. Gibson (ABD)
1897	R. Doherty (B.K.)	B. Hillyard (B.K.)	1959	A. Olmedo (Peru)	M. Bueno (Bre.)
1898	R. Doherty (B.K.)	C. Cooper (B.K.)	1960	N. Fraser (Avustr.)	M. Bueno (Bre.)
1899	R. Doherty (B.K.)	B. Hillyard (B.K.)	1961	R. Laver (Avustr.)	A. Mortimer (B.K.)
1900	R. Doherty (B.K.)	B. Hillyard (B.K.)	1962	R. Laver (Avustr.)	K. Susman (ABD)
1901	A.W. Gore (B.K.)	C. Cooper Sterry (B.K.)	1963	C. McKinley (ABD)	M. Smith (Avustr.)
1902	L. Doherty (B.K.)	M.E. Robb (B.K.)	1964	R. Emerson (Avustr.)	M. Bueno (Bre.)
1903	L. Doherty (B.K.)	D. Douglass (B.K.)	1965	R. Emerson (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1904	L. Doherty (B.K.)	D. Douglass (B.K.)	1966	M. Santana (İsp.)	B.J. King (ABD)
1905	L. Doherty (B.K.)	M. Sutton (ABD)	1967	J. Newcombe (Avustr.)	B.J. King (ABD)
1906	L. Doherty (B.K.)	D. Douglass (B.K.)	1968*	R. Laver (Avustr.)	B.J. King (ABD)
1907	N. Brookes (Avustr.)	M. Sutton (ABD)	1969	R. Laver (Avustr.)	A. Jones (B.K.)
1908	A.W. Gore (B.K.)	C. Sterry (B.K.)	1970	J. Newcombe (Avustr.)	M. Smith Court (Avustr.)
1909	A.W. Gore (B.K.)	D. Boothby (B.K.)	1971	J. Newcombe (Avustr.)	E. Goolagong (Avustr.)
1910	T. Wilding (Y.Z.)	D. Douglass Lambert Chambers (B.K.)	1972	S. Smith (ABD)	B.J. King (ABD)
1911	T. Wilding (Y.Z.)	D. Lambert Chambers (B.K.)	1973	J. Kodeš (Çek.)	B.J. King (ABD)
1912	T. Wilding (Y.Z.)	E.W. Larcombe (B.K.)	1974	J. Connors (ABD)	C. Evert (ABD)
1913	T. Wilding (Y.Z.)	D. Lambert Chambers (B.K.)	1975	A. Ashe (ABD)	B.J. King (ABD)
1914	N. Brookes (Avustr.)	D. Lambert Chambers (B.K.)	1976	B. Borg (İsveç)	C. Evert (ABD)
1915-18	yarışma yapılmadı		1977	B. Borg (İsveç)	V. Wade (B.K.)
1919	G. Patterson (Avustr.)	S. Lenglen (Fr.)	1978	B. Borg (İsveç)	M. Navratilova (Çek.)
1920	B. Tilden (ABD)	S. Lenglen (Fr.)	1979	B. Borg (İsveç)	M. Navratilova (ABD)
1921	B. Tilden (ABD)	S. Lenglen (Fr.)	1980	B. Borg (İsveç)	E. Goolagong Cawley (Avustr.)
1922	G. Patterson (Avustr.)	S. Lenglen (Fr.)	1981	J. McEnroe (ABD)	C. Evert Lloyd (ABD)
1923	B. Johnston (ABD)	S. Lenglen (Fr.)	1982	J. Connors (ABD)	M. Navratilova (ABD)
1924	J. Borotra (Fr.)	K. McKane (B.K.)	1983	J. McEnroe (ABD)	M. Navratilova (ABD)
1925	R. Lacoste (Fr.)	S. Lenglen (Fr.)	1984	J. McEnroe (ABD)	M. Navratilova (ABD)
1926	J. Borotra (Fr.)	K. McKane Godfree (B.K.)	1985	B. Becker (AFC)	M. Navratilova (ABD)
1927	H. Cochet (Fr.)	H. Wills (ABD)	1986	B. Becker (AFC)	M. Navratilova (ABD)
1928	R. Lacoste (Fr.)	H. Wills (ABD)	1987	P. Cash (Avustr.)	M. Navratilova (ABD)
1929	H. Cochet (Fr.)	H. Wills (ABD)	1988	S. Edberg (İsveç)	S. Graf (AFC)
1930	B. Tilden (ABD)	H. Wills Moody (ABD)	1989	B. Becker (AFC)	S. Graf (AFC)
1931	S. Wood (ABD)	C. Aussem (Ger.)	1990	S. Edberg (İsveç)	M. Navratilova (ABD)
1932	E. Vines (ABD)	H. Wills Moody (ABD)	1991	M. Stich (Almanya)	S. Graf (Almanya)
1933	J. Crawford (Avustr.)	H. Wills Moody (ABD)	1992	A. Agassi (ABD)	S. Graf (Almanya)
			1993	P. Sampras (ABD)	S. Graf (Almanya)

* 1968'den bu yana açık.

Tüm İngiltere (Wimbledon) Tenis Şampiyonluğu—çiftler

yıl	erkekler	bayanlar
1883	C.W. Grinstead/C.E. Welldon	
1884	W. Renshaw/E. Renshaw	
1885	W. Renshaw/E. Renshaw	
1886	W. Renshaw/E. Renshaw	
1887	H.W. Wilberforce/P.B. Lyon	
1888	W. Renshaw/E. Renshaw	
1889	W. Renshaw/E. Renshaw	
1890	J. Pim/F.O. Stoker	
1891	W. Baddeley/H. Baddeley	
1892	E.W. Lewis/H.S. Barlow	
1893	J. Pim/F.O. Stoker	
1894	W. Baddeley/H. Baddeley	
1895	W. Baddeley/H. Baddeley	
1896	W. Baddeley/H. Baddeley	
1897	R. Doherty/L.Doherty	
1898	R. Doherty/L.Doherty	
1899	R. Doherty/L.Doherty	
1900	R. Doherty/L.Doherty	
1901	R. Doherty/L.Doherty	
1902	S. Smith/F. Riseley	
1903	R. Doherty/L.Doherty	
1904	R. Doherty/L.Doherty	
1905	R. Doherty/L.Doherty	
1906	S. Smith/F. Riseley	
1907	N. Brookes/T. Wilding	
1908	T. Wilding/J. Ritchie	
1909	A.W. Gore/R. Barrett	
1910	T. Wilding/J. Ritchie	
1911	A. Gobert/M. Decugis	
1912	R. Barrett/C. Dixon	
1913	R. Barrett/C. Dixon	Mrs. R. McNair/D. Boothby
1914	N. Brookes/T. Wilding	E. Ryan/A. Morton
1915-18	yarışma yapılmadı	
1919	R. V. Thomas/P. O'Hara Wood	S. Lenglen/E. Ryan
1920	D. Williams/C. Garland	S. Lenglen/E. Ryan
1921	R. Lycett/M. Woosnam	S. Lenglen/E. Ryan
1922	J. Anderson/R. Lycett	S. Lenglen/E. Ryan
1923	L. Godfree/R. Lycett	S. Lenglen/E. Ryan
1924	F. Hunter/V. Richards	H. Wightman/H. Wills
1925	J. Borotra/R. Lacoste	S. Lenglen/E. Ryan
1926	J. Brugnon/H. Cochet	M. Browne/E. Ryan
1927	F. Hunter/B. Tilden	H. Wills/E. Ryan
1928	J. Brugnon/H. Cochet	P. Saunders/P. Watson
1929	W. Allison/J. Van Ryn	P. Saunders Michell/P. Watson
1930	W. Allison/J. Van Ryn	H. Wills Moody/E. Ryan
1931	G. Lott/J. Van Ryn	P. Mudford/D. Barron
1932	J. Borotra/J. Brugnon	D. Metaxa/J. Sigart
1933	J. Borotra/J. Brugnon	E. Ryan/S. Mathieu
1934	G. Lott/L. Stoefen	E. Ryan/S. Mathieu
1935	J. Crawford/A. Quist	F. James/K. Stammers
1936	P. Hughes/R. Tuckey	F. James/K. Stammers
1937	D. Budge/G. Mako	S. Mathieu/B. Yorke
1938	D. Budge/G. Mako	S. Palfrey Fabyan/A. Marble
1939	E. Cooke/B. Riggs	S. Palfrey Fabyan/A. Marble
1940-45	yarışma yapılmadı	
1946	T. Brown/J. Kramer	L. Brough/M. Osborne
1947	B. Falkenburg/J. Kramer	P. Todd/D. Hart
1948	J. Bromwich/F. Sedgman	L. Brough/M. Osborne du Pont
1949	P. Gonzales/F. Parker	L. Brough/M. du Pont
1950	J. Bromwich/A. Quist	L. Brough/M. du Pont
1951	K. McGregor/F. Sedgman	D. Hart/S. Fry
1952	K. McGregor/F. Sedgman	D. Hart/S. Fry
1953	L. Hoad/K. Rosewall	D. Hart/S. Fry
1954	R. Hartwig/M. Rose	L. Brough/M. du Pont
1955	R. Hartwig/L. Hoad	A. Mortimer/A. Shilcock
1956	L. Hoad/K. Rosewall	A. Buxton/A. Gibson
1957	B. Patty/G. Mulloy	A. Gibson/D. Hard
1958	S. Davidson/U. Schmidt	M. Bueno/A. Gibson
1959	R. Emerson/N. Fraser	J. Arth/D. Hard
1960	R. Osuna/D. Ralston	M. Bueno/D. Hard
1961	R. Emerson/N. Fraser	K. Hantze/B.J. Moffitt
1962	B. Hewitt/F. Stolle	B.J. Moffitt/K. Hantze Susman
1963	R. Osuna/A. Palafox	M. Bueno/D. Hard
1964	B. Hewitt/F. Stolle	M. Smith/L. Turner
1965	J. Newcombe/T. Roche	M. Bueno/B.J. Moffitt
1966	K. Fletcher/J. Newcombe	M. Bueno/N. Richey
1967	B. Hewitt/F. McMillan	R. Casals/B.J. Moffitt King
1968	J. Newcombe/T. Roche	R. Casals/B.J. King
1969	J. Newcombe/T. Roche	M. Smith Court/J. Tegart
1970	J. Newcombe/T. Roche	R. Casals/B.J. King
1971	R. Emerson/R. Laver	R. Casals/B.J. King
1972	B. Hewitt/F. McMillan	B.J. King/B. Stove
1973	J. Connors/I. Nastase	R. Casals/B.J. King
1974	J. Newcombe/T. Roche	E. Goolagong/P. Michel
1975	V. Gerulaitis/S. Mayer	Kiyomura A./Sawamatsu K.
1976	B. Gottfried/R. Ramirez	C. Evert/M. Navratilova
1977	R. Case/G. Masters	H. Gourlay Cawley/J. Russell
1978	B. Hewitt/F. McMillan	K. Reid/W. Turnbull
1979	J. McEnroe/P. Fleming	B.J. King/M. Navratilova
1980	P. McNamara/P. McNamee	K. Jordan/A. Smith
1981	J. McEnroe/P. Fleming	M. Navratilova/P. Shriver
1982	P. McNamara/P. McNamee	M. Navratilova/P. Shriver
1983	J. McEnroe/P. Fleming	M. Navratilova/P. Shriver
1984	J. McEnroe/P. Fleming	M. Navratilova/P. Shriver
1985	H. Gunthardt/B. Taroczy	K. Jordan/E. Smylie
1986	J. Nystrom/M. Wilander	M. Navratilova/P. Shriver
1987	R. Seguso/K. Flach	C. Kohde-Kilsche/H. Sukova
1988	R. Seguso/K. Flach	S. Graf/G. Sabatini
1989	J. Fitzgerald/A. Jarryd	J. Novotna/H. Sukova
1990	R. Leach/J. Pugh	J. Novotna/H. Sukova
1991	J. Fitzgerald/A. Jarryd	L. Savçenko/N. Zvereva
1992	J. McEnroe/M. Stich	G. Fernandez/N. Zvereva

Fransa Açık Tenis Şampiyonluğu—çiftler

yıl	erkekler	bayanlar
1896	F. Warden/J. Wynn	
1897	P. Aymé/T. Lebreton	
1898	A. Vacherot/X. Casdagli	
1899	P. Aymé/T. Lebreton	
1900	P. Aymé/T. Lebreton	
1901	A. Vacherot/M. Vacherot	
1902	M. Decugis/J. Worth	
1903	M. Decugis/J. Worth	
1904	M. Decugis/M. Germot	
1905	M. Decugis/J. Worth	
1906	M. Decugis/M. Germot	
1907	M. Decugis/M. Germot	
1908	M. Decugis/M. Germot	
1909	M. Decugis/M. Germot	
:910	M. Decugis/M. Dupont	
1911	M. Decugis/M. Germot	
1912	M. Decugis/M. Germot	
1913	M. Decugis/M. Germot	
1914	M. Decugis/M. Germot	
1915-19	yarışma yapılmadı	
1920	M. Decugis/M. Germot	
1921	A. Gobert/W. Laurentz	
1922	J. Brugnon/M. Dupont	
1923	P. Blanchy/J. Samazeuilh	
1924	J. Borotra/R. Lacoste	
1925	J. Borotra/R. Lacoste	S. Lenglen/D. Vlasto
1926	V. Richards/H. Kinsey	S. Lenglen/D. Vlasto
1927	H. Cochet/J. Brugnon	I. Peacock/E. Heine
1928	J. Borotra/J. Brugnon	P. Watson/E. Bennett
1229	J. Borotra/R. Lacoste	L. de Alvarez/K. Bouman
1930	H. Cochet/J. Brugnon	H. Wills Moody/E. Ryan
1931	G. Lott/J. Van Ryn	E. Whittingstall/B. Nuthall
1932	H. Cochet/J. Brugnon	H. Wills Moody/E. Ryan
1933	G. Hughes/F. Perry	S. Mathieu/E. Ryan
1934	J. Borotra/J. Brugnon	S. Mathieu/E. Ryan
1935	J. Crawford/A. Quist	M. Scriven/K. Stammers
1936	J. Borotra/M. Bernard	S. Mathieu/A. Yorke
1937	G. von Cramm/H. Henkel	S. Mathieu/A. Yorke
1938	B. Destremau/Y. Petra	S. Mathieu/A. Yorke
1939	D. McNeill/C. Harris	S. Mathieu/J. Jedrzejowska
1940-45	yarışma yapılmadı	
1946	M. Bernard/Y. Petra	L. Brough/M. Osborne
1947	E. Fannin/E. Sturgess	L. Brough/M. Osborne
1948	L. Bergelin/J. Drobny	D. Hart/P. Todd
1949	F. Parker/P. Gonzales	L. Brough/M. Osborne du Pont
1950	B. Talbert/T. Trabert	D. Hart/S. Fry
1951	K. McGregor/F. Sedgman	D. Hart/S. Fry
1952	K. McGregor/F. Sedgman	D. Hart/S. Fry
1953	L. Hoad/K. Rosewall	D. Hart/S. Fry
1954	V. Seixas/T. Trabert	M. Connoly/N. Hopman
1955	V. Seixas/T. Trabert	B. Fleitz/D. Hard
1956	D. Candy/R. Perry	A. Buxton/A. Gibson
1957	M. Anderson/A. Cooper	S. Bloomer/D. Hard
1958	A. Cooper/N. Fraser	R. Reyes/Y. Ramirez
1959	N. Pietrangeli/O. Sirola	S. Reynolds/R. Schuurman
1960	R. Emerson/N. Fraser	M. Bueno/D. Hard
1961	R. Emerson/R. Laver	S. Reynolds/R. Schuurman
1962	R. Emerson/N. Fraser	S. ReynoldsPrice/R. Schuurman
1963	R. Emerson/M. Santana	A. Jones/R. Schuurman
1964	R. Emerson/K. Fletcher	M. Smith/L. Turner
1965	R. Emerson/F. Stolle	M. Smith/L. Turner
1966	C. Graebner/D. Ralston	M. Smith/J. Tegart
1967	J. Newcombe/T. Roche	F. Durr/G. Sheriff
1968	K. Rosewall/F. Stolle	F. Durr/A. Jones
1969	J. Newcombe/T. Roche	F. Durr/A. Jones
1970	I. Nastase/I. Triac	F. Durr/G. Chanfreau
1971	A. Ashe/M. Riessen	F. Durr/G. Chanfreau
1972	B. Hewitt/F. McMillan	B.J. King/B. Stove
1973	J. Newcombe/T. Okker	M. Smith Court/V. Wade
1974	D. Crealy/O. Parun	C. Evert/O. Morozova
1975	B. Gottfried/R. Ramirez	C. Evert/M. Navratilova
1976	F. McNair/S. Stewart	F. Bonicelli/G. Chanfreau Lovera
1977	B. Gottfried/R. Ramirez	R. Marsikova/P. Teeguarden
1978	H. Pfister/G. Mayer	M. Jausovec/V. Ruzici
1979	S. Mayer/G. Mayer	B. Stove/W. Turnbull
1980	V. Amaya/H. Pfister	K. Jordan/A. Smith
1981	H. Gunthardt/B. Taroczy	R. Fairbank/T. Harford
1982	S. Stewart/F. Taygan	M. Navratilova/A. Smith
1983	A. Jarryd/H. Simonsson	R. Fairbank/C. Reynolds
1984	H. Leconte/Y. Noah	M. Navratilova/P. Shriver
1985	M. Edmondson/K. Warwick	M. Navratilova/P. Shriver
1986	J. Fitzgerald/T. Smid	M. Navratilova/A. Temesvari
1987	R. Seguso/A. Jarryd	M. Navratilova/P. Shriver
1988	E. Sánchez/A. Gomez	M. Navratilova/P. Shriver
1989	J. Grabb/P. McEnroe	L. Savçenko/N. Zvereva
1990	S. Casal/E. Sánchez	J. Novotna/H. Sukova
1991	J. Fitzgerald/A. Jarryd	G. Fernandez/J. Novotna
1992	J. Hlasek/M. Rosset	G. Fernandez/N. Zvereva

John McEnroe ABD Açık Tenis Şampiyonluğu'nu dördüncü kez kazanırken, 1984
Steve Powell—All-Sport USA

Nikki Pietrangeli (İtalya) 1960 Davis Kupası ilk gün karşılaşmasında; Pietrangeli en çok kupa maçına çıkan ve bu maçlarda en çok galibiyet alan tenisçidir
AP/Wide World Photos

Fransa Açık Tenis Şampiyonluğu—takler

yıl	erkekler	bayanlar
1891	J. Briggs	
1892	J. Schopfer	
1893	L. Riboulet	
1894	A. Vacherot	
1895	A. Vacherot	
1896	A. Vacherot	
1897	P. Aymé	C. Masson
1898	P. Aymé	C. Masson
1899	P. Aymé	C. Masson
1900	P. Aymé	C. Prévost
1901	A. Vacherot	P. Girod
1902	A. Vacherot	C. Masson
1903	M. Decugis	C. Masson
1904	M. Decugis	K. Gillou
1905	M. Germot	K. Gillou
1906	M. Germot	K. Fenwick
1907	M. Decugis	M. de Karmel
1908	M. Decugis	K. Fenwick
1909	M. Decugis	J. Matley
1910	M. Germot	J. Matley
1911	A. Gobert	J. Matley
1912	M. Decugis	J. Matley
1913	M. Decugis	M. Broquedis
1914	M. Decugis	M. Broquedis
1915-19	yarışma yapılmadı	
1920	A. Gobert	S. Lenglen
1921	J. Samazeuilh	S. Lenglen
1922	H. Cochet	S. Lenglen
1923	P. Blanchy	S. Lenglen
1924	J. Borotra	S. Lenglen
1925*	R. Lacoste (Fr.)	S. Lenglen (Fr.)
1926	H. Cochet (Fr.)	S. Lenglen (Fr.)
1927	R. Lacoste (Fr.)	K. Bouman (Hol.)
1928	H. Cochet (Fr.)	H. Wills (ABD)
1929	R. Lacoste (Fr.)	H. Wills (ABD)
1930	H. Cochet (Fr.)	H. Wills Moody (ABD)
1931	J. Borotra (Fr.)	C. Aussem (Almanya)
1932	H. Cochet (Fr.)	H. Wills Moody (ABD)
1933	J. Crawford (Avustr.)	M. Scriven (B.K.)
1934	G. von Cramm (Almanya)	M. Scriven (B.K.)
1935	F. Perry (B.K.)	H. Sperling (Dan.)
1936	G. von Cramm (Almanya)	H. Sperling (Dan.)
1937	H. Henkel (Almanya)	H. Sperling (Dan.)
1938	D. Budge (ABD)	S. Mathieu (Fr.)
1939	D. McNeill (ABD)	S. Mathieu (Fr.)
1940-45	yarışma yapılmadı	
1946	M. Bernard (Fr.)	M. Osborne (ABD)
1947	J. Asboth (Mac.)	P. Todd (ABD)
1948	F. Parker (ABD)	N. Landry (Bel.)
1949	F. Parker (ABD)	M. Osborne du Pont (ABD)
1950	B. Patty (ABD)	D. Hart (ABD)
1951	J. Drobny (Çek.)	S. Fry (ABD)
1952	J. Drobny (Çek.)	D. Hart (ABD)
1953	K. Rosewall (Avustr.)	M. Connolly (ABD)
1954	T. Trabert (ABD)	M. Connolly (ABD)
1955	T. Trabert (ABD)	A. Mortimer (B.K.)
1956	L. Hoad (Avustr.)	A. Gibson (ABD)
1957	S. Davidson (İsveç)	S. Bloomer (B.K.)
1958	M. Rose (Avustr.)	S. Kormoczi (Mac.)
1959	N. Pietrangeli (İt.)	C. Truman (B.K.)
1960	N. Pietrangeli (İt.)	D. Hard (ABD)
1961	M. Santana (İsp.)	A. Haydon (B.K.)
1962	R. Laver (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1963	R. Emerson (Avustr.)	L. Turner (Avustr.)
1964	M. Santana (İsp.)	M. Smith (Avustr.)
1965	F. Stolle (Avustr.)	L. Turner (Avustr.)
1966	T. Roche (Avustr.)	A. Haydon Jones (B.K.)
1967	R. Emerson (Avustr.)	F. Durr (Fr.)
1968	K. Rosewall (Avustr.)	N. Richey (ABD)
1969	R. Laver (Avustr.)	M. Smith Court (Avustr.)
1970	J. Kodeš (Çek.)	M. Court (Avustr.)
1971	J. Kodeš (Çek.)	E. Goolagong (Avustr.)
1972	A. Gimeno (İsp.)	B.J. King (ABD)
1973	I. Nastase (Rom.)	M. Court (Avustr.)
1974	B. Borg (İsveç)	C. Evert (ABD)
1975	B. Borg (İsveç)	C. Evert (ABD)
1976	A. Panatta (İt.)	S. Barker (B.K.)
1977	G. Vilas (Arj.)	M. Jausovec (Yug.)
1978	B. Borg (İsveç)	V. Ruzici (Rom.)
1979	B. Borg (İsveç)	C. Evert Lloyd (ABD)
1980	B. Borg (İsveç)	C. Evert Lloyd (ABD)
1981	B. Borg (İsveç)	H. Mandlikova (Çek.)
1982	M. Wilander (İsveç)	M. Navratilova (ABD)
1983	Y. Noah (Fr.)	C. Evert Lloyd (ABD)
1984	I. Lendl (Çek.)	M. Navratilova (ABD)
1985	M. Wilander (İsveç)	C. Evert Lloyd (ABD)
1986	I. Lendl (Çek.)	C. Evert Lloyd (ABD)
1987	I. Lendl (Çek.)	S. Graf (AFC)
1988	M. Wilander (İsveç)	S. Graf (AFC)
1989	M. Chang (ABD)	A. Sánches Vicario (İsp.)
1990	A. Gomez (Ekv.)	M. Seles (Yug.)
1991	J. Courier (ABD)	M. Seles (Yug.)
1992	J. Courier (ABD)	M. Seles (Yug.)

* 1925'ten bu yana şampiyonaya Fransız olmayan tenisçiler de katılmaktadır

ABD Açık Tenis Şampiyonluğu—çiftler

yıl	erkekler	bayanlar
1881	C. Clark/F. Taylor	
1882	D. Sears/J. Dwight	
1883	D. Sears/J. Dwight	
1884	D. Sears/J. Dwight	
1885	D. Sears/J. Clark	
1886	D. Sears/J. Dwight	
1887	D. Sears/J. Dwight	
1888	O. Campbell/V. Hall	
1889	H. Slocum/H. Taylor	
1890	V. Hall/C. Hobart	E. Roosevelt/G. Roosevelt
1891	O. Campbell/B. Huntington	M. Cahill/Mrs. W.F. Morgan
1892	O. Campbell/B. Huntington	M. Cahill/A. McKinley
1893	C. Hobart/F. Hovey	A. Terry/H. Butler
1894	C. Hobart/F. Hovey	H. Helwig/J. Atkinson
1895	M. Chace/R. Wrenn	H. Helwig/J. Atkinson
1896	C. Neel/S. Neel	E. Moore/J. Atkinson
1897	L. Ware/G. Sheldon	J. Atkinson/K. Atkinson
1898	L. Ware/G. Sheldon	J. Atkinson/K. Atkinson
1899	H. Ward/D. Davis	J. Craven/M. McAteer
1900	H. Ward/D. Davis	E. Parker/H. Champlin
1901	H. Ward/D. Davis	J. Atkinson/M. McAteer
1902	R. Doherty/L. Doherty	J. Atkinson/M. Jones
1903	R. Doherty/L. Doherty	E. Moore/C. Neely
1904	H. Ward/B. Wright	M. Sutton/M. Hall
1905	H. Ward/B. Wright	H. Homans/C. Neely
1906	H. Ward/B. Wright	Mrs. L. Coe/Mrs. D. Platt
1907	F. Alexander/H. Hackett	M. Weimer/C. Neely
1908	F. Alexander/H. Hackett	E. Sears/M. Curtis
1909	F. Alexander/H. Hackett	H. Hotchkiss/E. Rotch
1910	F. Alexander/H. Hackett	H. Hotchkiss/E. Rotch
1911	R. Little/G. Touchard	H. Hotchkiss/E. Sears
1912	M. McLoughlin/T. Bundy	D. Green/M. Browne
1913	M. McLoughlin/T. Bundy	M. Browne/L. Williams
1914	M. McLoughlin/T. Bundy	M. Browne/L. Williams
1915	B. Johnston/C. Griffin	H. Hotchkiss Wightman/E. Sears
1916	B. Johnston/C. Griffin	M. Bjurstedt/E. Sears
1917	F. Alexander/H. Throckmorton	M. Bjurstedt/E. Sears
1918	B. Tilden/V. Richards	M. Zinderstein/E. Goss
1919	N. Brookes/G. Patterson	M. Zinderstein/E. Goss
1920	B. Johnston/C. Griffin	M. Zinderstein/E. Goss
1921	B. Tilden/V. Richards	M. Browne/L. Williams
1922	B. Tilden/V. Richards	M. Zinderstein Jessup/H. Wills
1923	B. Tilden/B. Norton	K. McKane/Mrs. B.C. Covell
1924	H. Kinsey/R. Kinsey	H. Wightman/H. Wills
1925	D. Williams/V. Richards	M. Browne/H. Wills
1926	D. Williams/V. Richards	E. Ryan/E. Goss
1927	B. Tilden/F. Hunter	K. McKane Godfree/E. Harvey
1928	G. Lott/J. Hennessey	H. Wightman/H. Wills
1929	G. Lott/J. Doeg	P. Watson/P. Michell
1930	G. Lott/J. Doeg	B. Nuthall/S. Palfrey
1931	W. Allison/J. Van Ryn	B. Nuthall/E. Whittingstall
1932	E. Vines/K. Gledhill	H. Jacobs/S. Palfrey
1933	G. Lott/L. Stoefen	B. Nuthall/F. James
1934	G. Lott/L. Stoefen	H. Jacobs/S. Palfrey
1935	W. Allison/J. Van Ryn	H. Jacobs/S. Palfrey Fabyan
1936	D. Budge/G. Mako	M. Van Ryn/C. Babcock
1937	G. von Cramm/H. Henkel	S. Palfrey Fabyan/A. Marble
1938	D. Budge/G. Mako	S. Palfrey Fabyan/A. Marble
1939	A. Quist/J. Bromwich	S. Palfrey Fabyan/A. Marble
1940	J. Kramer/T. Schroeder	S. Palfrey Fabyan/A. Marble
1941	J. Kramer/T. Schroeder	S. Palfrey Cooke/M. Osborne
1942	G. Mulloy/B. Talbert	L. Brough/M. Osborne
1943	J. Kramer/F. Parker	L. Brough/M. Osborne
1944	D. McNeill/B. Falkenburg	L. Brough/M. Osborne
1945	G. Mulloy/B. Talbert	L. Brough/M. Osborne
1946	G. Mulloy/B. Talbert	L. Brough/M. Osborne
1947	J. Kramer/T. Schroeder	L. Brough/M. Osborne
1948	G. Mulloy/B. Talbert	L. Brough/M. Osborne du Pont
1949	J. Bromwich/B. Sidwell	L. Brough/M. du Pont
1950	J. Bromwich/F. Sedgman	L. Brough/M. du Pont
1951	K. McGregor/F. Sedgman	S. Fry/D. Hart
1952	M. Rose/V. Seixas	S. Fry/D. Hart
1953	R. Hartwig/M. Rose	S. Fry/D. Hart
1954	V. Seixas/T. Trabert	S. Fry/D. Hart
1955	Kamo K./Miyagi A.	L. Brough/M. du Pont
1956	L. Hoad/K. Rosewall	L. Brough/M. du Pont
1957	A. Cooper/N. Fraser	L. Brough/M. du Pont
1958	A. Olmedo/H. Richardson	J. Arth/D. Hard
1959	N. Fraser/R. Emerson	J. Arth/D. Hard
1960	N. Fraser/R. Emerson	M. Bueno/D. Hard
1961	C. McKinley/D. Ralston	D. Hard/L. Turner
1962	R. Osuna/A. Palafox	D. Hard/M. Bueno
1963	C. McKinley/D. Ralston	R. Ebbern/M. Smith
1964	C. McKinley/D. Ralston	B. J. Moffitt/K. Susman
1965	R. Emerson/F. Stolle	C. Graebner/N. Richey
1966	R. Emerson/F. Stolle	M. Bueno/N. Richey
1967	J. Newcombe/T. Roche	B. J. Moffitt King/R. Casals
1968*	B. Lutz/S. Smith	M. Bueno/M. Smith Court
1969*	K. Rosewall/F. Stolle	F. Durr/D. Hard
	D. Crealy/A. Stone	M. Court/V. Wade
1970	P. Barthes/N. Pilic	M. Court/J. Dalton
1971	J. Newcombe/R. Taylor	R. Casals/J. Dalton
1972	C. Drysdale/R. Taylor	F. Durr/B. Stove
1973	O. Davidson/J. Newcombe	M. Court/V. Wade
1974	B. Lutz/S. Smith	B. J. King/R. Casals
1975	J. Connors/I. Nastase	M. Court/V. Wade
1976	T. Okker/M. Riessen	L. Boshoff/I. Kloss
1977	B. Hewitt/F. McMillan	M. Navratilova/B. Stove
1978	B. Lutz/S. Smith	M. Navratilova/B. J. King
1979	J. McEnroe/P. Fleming	W. Turnbull/B. Stove
1980	R. Lutz/S. Smith	B. J. King/M. Navratilova
1981	J. McEnroe/P. Fleming	K. Jordan/A. Smith
1982	K. Curren/S. Denton	R. Casals/W. Turnbull
1983	J. McEnroe/P. Fleming	M. Navratilova/P. Shriver
1984	J. Fitzgerald/T. Smid	M. Navratilova/P. Shriver
1985	K. Flach/R. Seguso	C. Kohde-Kilsch/H. Sukova
1986	A. Gómez/S. Zivojinovic	M. Navratilova/P. Shriver
1987	S. Edberg/A. Jarryd	M. Navratilova/P. Shriver
1988	S. Casal/E. Sánchez	G. Fernandez/R. White
1989	J. McEnroe/M. Woodforde	M. Navratilova/H. Mandlikova
1990	P. Aldrich/D. Visser	M. Navratilova/G. Fernandez
1991	J. Fitzgerald/A. Jarryd	P. Shriver/N. Zvereva
1992	J. Grabb/R. Reneberg	G. Fernandez/N. Zvereva

*1968 ve 1969'da hem amatör hem açık tenis şampiyonluğu düzenlendi. 1968'de Lutz ve Smith her iki şampiyonluğu da kazandılar; 1969'da Crealy ve Stone amatör şampiyonluğu kazandı. 1968'de Bueno ve Court bayanlarda her iki şampiyonluğu kazandı; 1969'da Court ve Wade amatör şampiyonluğu kazandı. Bu tarihten sonra yalnızca açık tenis şampiyonluğu düzenlendi.

Davis Kupası

yıl	şampiyon	rakibi	sonuç
1900	ABD	Britanya Adaları	3-0
1901	yarışma yapılmadı		
1902	ABD	Britanya Adaları	3-2
1903	Britanya Adaları*	ABD	4-1
1904	Britanya Adaları	Belçika	5-0
1905	Britanya Adaları	ABD	5-0
1906	Britanya Adaları	ABD	5-0
1907	Avustralasya†	Britanya Adaları	3-2
1908	Avustralasya	ABD	3-2
1909	Avustralasya	ABD	5-0
1910	yarışma yapılmadı		
1911	Avustralasya	ABD	5-0
1912	Britanya Adaları	Avustralya	3-2
1913	ABD	Britanya Adaları	3-2
1914	Avustralasya	ABD	3-2
1915-18	yarışma yapılmadı		
1919	Avustralasya	Britanya Adaları	4-1
1920	ABD	Avustralasya	5-0
1921	ABD	Japonya	5-0
1922	ABD	Avustralasya	4-1
1923	ABD	Avustralasya	4-1
1924	ABD	Avustralasya	5-0
1925	ABD	Fransa	5-0
1926	ABD	Fransa	4-1
1927	Fransa	ABD	3-2
1928	Fransa	ABD	4-1
1929	Fransa	ABD	3-2
1930	Fransa	ABD	4-1
1931	Fransa	Birleşik Krallık	3-2
1932	Fransa	ABD	3-2
1933	Birleşik Krallık	Fransa	3-2
1934	Birleşik Krallık	ABD	4-1
1935	Birleşik Krallık	ABD	5-0
1936	Birleşik Krallık	Avustralya	3-2
1937	ABD	Birleşik Krallık	4-1
1938	ABD	Avustralya	3-2
1939	Avustralya	ABD	3-2
1940-45	yarışma yapılmadı		
1946	ABD	Avustralya	5-0
1947	ABD	Avustralya	4-1
1948	ABD	Avustralya	5-0
1949	ABD	Avustralya	4-1
1950	Avustralya	ABD	4-1
1951	Avustralya	ABD	3-2
1952	Avustralya	ABD	4-1
1953	Avustralya	ABD	3-2
1954	ABD	Avustralya	3-2
1955	Avustralya	ABD	5-0
1956	Avustralya	ABD	5-0
1957	Avustralya	ABD	3-2
1958	ABD	Avustralya	3-2
1959	Avustralya	ABD	3-2
1960	Avustralya	İtalya	4-1
1961	Avustralya	İtalya	5-0
1962	Avustralya	Meksika	5-0
1963	ABD	Avustralya	3-2
1964	Avustralya	ABD	3-2
1965	Avustralya	İspanya	4-1
1966	Avustralya	Hindistan	4-1
1967	Avustralya	İspanya	4-1
1968	ABD	Avustralya	4-1
1969	ABD	Romanya	5-0
1970	ABD	AFC	5-0
1971	ABD	Romanya	3-2
1972	ABD	Romanya	3-2
1973	Avustralya	ABD	5-0
1974	Güney Afrika‡	Hindistan	
1975	İsveç	Çekoslovakya	3-2
1976	İtalya	Şili	4-1
1977	Avustralya	İtalya	3-1
1978	ABD	Birleşik Krallık	4-1
1979	ABD	İtalya	5-0
1980	Çekoslovakya	İtalya	4-1
1981	ABD	Arjantin	3-1
1982	ABD	Fransa	4-1
1983	Avustralya	İsveç	3-2
1984	İsveç	ABD	4-1
1985	İsveç	AFC	3-2
1986	Avustralya	İsveç	3-2
1987	İsveç	Hindistan	5-0
1988	AFC	İsveç	4-1
1989	AFC	İsveç	3-2
1990	ABD	Avustralya	3-2
1991	Fransa	ABD	3-1
1992	ABD	İsviçre	3-1

* 1922'ye değin İrlanda da katıldı. † 1923'e değin Yeni Zelanda da katıldı. ‡ Hükmen: Hindistan final maçına çıkmadı.

ABD Açık Tenis Şampiyonluğu—tekler

yıl	erkekler	bayanlar	yıl	erkekler	bayanlar
1881	D. Sears (ABD)		1938	D. Budge (ABD)	A. Marble (ABD)
1882	D. Sears (ABD)		1939	B. Riggs (ABD)	A. Marble (ABD)
1883	D. Sears (ABD)		1940	D. McNeill (ABD)	A. Marble (ABD)
1884	D. Sears (ABD)		1941	B. Riggs (ABD)	S. Palfrey Cooke (ABD)
1885	D. Sears (ABD)		1942	T. Schroeder (ABD)	P. Betz (ABD)
1886	D. Sears (ABD)		1943	J.R. Hunt (ABD)	P. Betz (ABD)
1887	D. Sears (ABD)	E. Hansell (ABD)	1944	F. Parker (ABD)	P. Betz (ABD)
1888	H. Slocum (ABD)	B. Townsed (ABD)	1945	F. Parker (ABD)	S. Palfrey Cooke (ABD)
1889	H. Slocum (ABD)	B. Townsed (ABD)	1946	J. Kramer (ABD)	P. Betz (ABD)
1890	O. Campbell (ABD)	E. Roosevelt (ABD)	1947	J. Kramer (ABD)	L. Brough (ABD)
1891	O. Campbell (ABD)	M. Cahill (ABD)	1948	P. Gonzales (ABD)	M. du Pont (ABD)
1892	O. Campbell (ABD)	M. Cahill (ABD)	1949	P. Gonzales (ABD)	M. du Pont (ABD)
1893	R. Wrenn (ABD)	A. Terry (ABD)	1950	A. Larsen (ABD)	M. du Pont (ABD)
1894	R. Wrenn (ABD)	H. Helwig (ABD)	1951	F. Sedgman (Avustr.)	M. Connoly (ABD)
1895	F. Hovey (ABD)	J. Atkinson (ABD)	1952	F. Sedgman (Avustr.)	M. Connoly (ABD)
1896	R. Wrenn (ABD)	E. Moore (ABD)	1953	T. Trabert (ABD)	M. Connoly (ABD)
1897	R. Wrenn (ABD)	J. Atkinson (ABD)	1954	V. Seixas (ABD)	D. Hart (ABD)
1898	M.D. Whitman (ABD)	J. Atkinson (ABD)	1955	T. Trabert (ABD)	D. Hart (ABD)
1899	M.D. Whitman (ABD)	M. Jones (ABD)	1956	K. Rosewall (Avustr.)	S. Fry (ABD)
1900	M.D. Whitman (ABD)	M. McAteer (ABD)	1957	M. Anderson (Avustr.)	A. Gibson (ABD)
1901	W.A. Larned (ABD)	E. Moore (ABD)	1958	A. Cooper (Avustr.)	A. Gibson (ABD)
1902	W.A. Larned (ABD)	M. Jones (ABD)	1959	N. Fraser (Avustr.)	M. Bueno (Bre.)
1903	L. Doherty (B.K.)	E. Moore (ABD)	1960	N. Fraser (Avustr.)	D. Hard (ABD)
1904	H. Ward (ABD)	M. Sutton (ABD)	1961	R. Emerson (Avustr.)	D. Hard (ABD)
1905	B. Wright (ABD)	E. Moore (ABD)	1962	R. Laver (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1906	W.J. Clothier (ABD)	H. Homans (ABD)	1963	R. Osuna (Mek.)	M. Bueno (Bre.)
1907	W.A. Larned (ABD)	E. Sears (ABD)	1964	R. Emerson (Avustr.)	M. Bueno (Bre.)
1908	W.A. Larned (ABD)	M. Bargar-Wallach (ABD)	1965	M. Santana (Isp.)	M. Smith (Avustr.)
1909	W.A. Larned (ABD)	H. Hotchkiss (ABD)	1966	F. Stolle (Avustr.)	M. Bueno (Bre.)
1910	W.A. Larned (ABD)	H. Hotchkiss (ABD)	1967	J. Newcombe (Avustr.)	B.J. King (ABD)
1911	W.A. Larned (ABD)	H. Hotchkiss (ABD)	1968*	A. Ashe (ABD)	V. Wade (B.K.)
1912	M. McLoughlin (ABD)	M.K. Browne (ABD)			M. Smith Court (Avustr.)
1913	M. McLoughlin (ABD)	M.K. Browne (ABD)	1969*	R. Laver (Avustr.)	M. Court (Avustr.)
1914	D. Williams (ABD)	M.K. Browne (ABD)		S. Smith (ABD)	
1915	B. Johnston (ABD)	M. Bjurstedt (Nor.)	1970	K. Rosewall (Avustr.)	M. Court (Avustr.)
1916	D. Williams (ABD)	M. Bjurstedt (Nor.)	1971	S. Smith (ABD)	B.J. King (ABD)
1917	R.L. Murray (ABD)	M. Bjurstedt (Nor.)	1972	I. Nastase (Rom.)	B.J. King (ABD)
1918	R.L. Murray (ABD)	M. Bjurstedt (Nor.)	1973	J. Newcombe (Avustr.)	M. Court (Avustr.)
1919	B. Johnston (ABD)	H. Hotchkiss Wightman (ABD)	1974	J. Connors (ABD)	B.J. King (ABD)
1920	B. Tilden (ABD)	M. Bjurstedt Mallory (ABD)	1975	M. Orantes (Isp.)	C. Evert (ABD)
1921	B. Tilden (ABD)	M. Mallory (ABD)	1976	J. Connors (ABD)	C. Evert (ABD)
1922	B. Tilden (ABD)	M. Mallory (ABD)	1977	G. Vilas (Arj.)	C. Evert (ABD)
1923	B. Tilden (ABD)	H. Wills (ABD)	1978	J. Connors (ABD)	C. Evert (ABD)
1924	B. Tilden (ABD)	H. Wills (ABD)	1979	J. McEnroe (ABD)	T. Austin (ABD)
1925	B. Tilden (ABD)	H. Wills (ABD)	1980	J. McEnroe (ABD)	C. Evert Lloyd (ABD)
1926	R. Lacoste (Fr.)	M. Mallory (ABD)	1981	J. McEnroe (ABD)	T. Austin (ABD)
1927	R. Lacoste (Fr.)	H. Wills (ABD)	1982	J. Connors (ABD)	C. Evert Lloyd (ABD)
1928	H. Cochet (Fr.)	H. Wills (ABD)	1983	J. Connors (ABD)	M. Navratilova (ABD)
1929	B. Tilden (ABD)	H. Wills (ABD)	1984	J. McEnroe (ABD)	M. Navratilova (ABD)
1930	J. Doeg (ABD)	B. Nuthall (B.K.)	1985	I. Lendl (Çek.)	H. Mandlikova (Çek.)
1931	E. Vines (ABD)	H. Wills Moody (ABD)	1986	I. Lendl (Çek.)	M. Navratilova (ABD)
1932	E. Vines (ABD)	H. Jacobs (ABD)	1987	I. Lendl (Çek.)	M. Navratilova (ABD)
1933	F. Perry (B.K.)	H. Jacobs (ABD)	1988	M. Wilander (İsveç)	S. Graf (AFC)
1934	F. Perry (B.K.)	H. Jacobs (ABD)	1989	B. Becker (AFC)	S. Graf (AFC)
1935	W. Allison (ABD)	H. Jacobs (ABD)	1990	P. Sampras (ABD)	G. Sabatini (Arj.)
1936	F. Perry (B.K.)	A. Marble (ABD)	1991	S. Edberg (İsveç)	M. Seles (Yug.)
1937	D. Budge (ABD)	A. Lizana (Şili)	1992	S. Edberg (İsveç)	M. Seles (Yug.)

*1968 ve 1969'da hem amatör hem açık şampiyonluklar düzenlendi. 1968'de erkeklerde her iki kategoride de Ashe şampiyon oldu; 1969'da amatör şampiyonluğunu Smith kazandı. 1968'de bayanlar amatör şampiyonluğunu kazanan Court, 1969'da hem amatör hem açık şampiyonluğu kazandı. Bu tarihten sonra yalnızca açık tenis şampiyonluğu düzenlendi.

Wightman Kupası

yıl	şampiyon	yıl	şampiyon	yıl	şampiyon
1923	ABD	1950	ABD	1972	ABD
1924	Birleşik Krallık	1951	ABD	1973	ABD
1925	Birleşik Krallık	1952	ABD	1974	Birleşik Krallık
1926	ABD	1953	ABD	1975	Birleşik Krallık
1927	ABD	1954	ABD	1976	ABD
1928	Birleşik Krallık	1955	ABD	1977	ABD
1929	ABD	1956	ABD	1978	Birleşik Krallık
1930	Birleşik Krallık	1957	ABD	1979	ABD
1931	ABD	1958	Birleşik Krallık	1980	ABD
1932	ABD	1959	ABD	1981	ABD
1933	ABD	1960	Birleşik Krallık	1982	ABD
1934	ABD	1961	ABD	1983	ABD
1935	ABD	1962	ABD	1984	ABD
1936	ABD	1963	ABD	1985	ABD
1937	ABD	1964	ABD	1986	ABD
1938	ABD	1965	ABD	1987	ABD
1939	ABD	1966	ABD	1988	ABD
1940-45	yarışma yapılmadı	1967	ABD	1989	ABD
1946	ABD	1968	Birleşik Krallık	1990	oynanmadı
1947	ABD	1969	ABD	1991	oynanmadı
1948	ABD	1970	ABD	1992	oynanmadı
1949	ABD	1971	ABD		

Federasyon Kupası

yıl	şampiyon	rakibi	sonuç
1963	ABD	Avustralya	2-1
1964	Avustralya	ABD	2-1
1965	Avustralya	ABD	2-1
1966	ABD	AFC	3-0
1967	ABD	Birleşik Krallık	2-0
1968	Avustralya	Hollanda	3-0
1969	ABD	Avustralya	2-1
1970	Avustralya	AFC	3-0
1971	Avustralya	Birleşik Krallık	3-0
1972	Güney Afrika	Birleşik Krallık	2-1
1973	Avustralya	Güney Afrika	3-0
1974	Avustralya	ABD	2-1
1975	Çekoslovakya	Avustralya	3-0
1976	ABD	Avustralya	2-1
1977	ABD	Avustralya	2-1
1978	ABD	Avustralya	2-1
1979	ABD	Avustralya	3-0
1980	ABD	Avustralya	3-0
1981	ABD	Birleşik Krallık	3-0
1982	ABD	AFC	3-0
1983	Çekoslovakya	AFC	2-1
1984	Çekoslovakya	Avustralya	2-1
1985	Çekoslovakya	ABD	2-1
1986	ABD	Çekoslovakya	3-0
1987	AFC	ABD	2-1
1988	Çekoslovakya	SSCB	2-1
1989	Çekoslovakya	İspanya	3-0
1990	ABD	SSCB	2-1
1991	İspanya	ABD	2-1
1992	Almanya	İspanya	2-1

Avustralya Açık Tenis Şampiyonluğu—tekler

yıl	erkekler	bayanlar
1905	R. Heath (Avustr.)	
1906	T. Wilding (Y.Z.)	
1907	H. Rice (Avustr.)	
1908	F. Alexander (ABD)	
1909	T. Wilding (Y.Z.)	
1910	R. Heath (Avustr.)	
1911	N. Brookes (Avustr.)	
1912	J.C. Parke (B.K.)	
1913	E.F. Parker (Avustr.)	
1914	P. O'Hara Wood (Avustr.)	
1915	F.G. Lowe (B.K.)	
1916-18	yarışma yapılmadı	
1919	A.R.F Kingscote (B.K.)	
1920	P. O'Hara Wood (Avustr.)	
1921	R. Gemmell (Avustr.)	
1922	J. Anderson (Avustr.)	M. Molesworth (Avustr.)
1923	P. O'Hara Wood (Avustr.)	M. Molesworth (Avustr.)
1924	J. Anderson (Avustr.)	S. Lance (Avustr.)
1925	J. Anderson (Avustr.)	D. Akhurst (Avustr.)
1926	J. Hawkes (Avustr.)	D. Akhurst (Avustr.)
1927	G. Patterson (Avustr.)	E. Boyd (Avustr.)
1928	J. Borotra (Fr.)	D. Akhurst (Avustr.)
1929	J.C. Gregory (B.K.)	D. Akhurst (Avustr.)
1930	E.F. Moon (Avustr.)	D. Akhurst (Avustr.)
1931	J. Crawford (Avustr.)	C. Buttsworth (Avustr.)
1932	J. Crawford (Avustr.)	C. Buttsworth (Avustr.)
1933	J. Crawford (Avustr.)	J. Hartigan (Avustr.)
1934	F. Perry (B.K.)	J. Hartigan (Avustr.)
1935	J. Crawford (Avustr.)	D. Round (B.K.)
1936	A. Quist (Avustr.)	J. Hartigan (Avustr.)
1937	V. McGrath (Avustr.)	N. Wynne (Avustr.)
1938	D. Budge (ABD)	D. Bundy (ABD)
1939	J. Bromwich (Avustr.)	E. Westacott (Avustr.)
1940	A. Quist (Avustr.)	N. Wynne (Avustr.)
1941-45	yarışma yapılmadı	
1946	J. Bromwich (Avustr.)	N. Wynne Bolton (Avustr.)
1947	D. Pails (Avustr.)	N. Bolton (Avustr.)
1948	A. Quist (Avustr.)	N. Bolton (Avustr.)
1949	F. Sedgman (Avustr.)	D. Hart (ABD)
1950	F. Sedgman (Avustr.)	L. Brough (ABD)
1951	D. Savitt (ABD)	N. Bolton (Avustr.)
1952	K. McGregor (Avustr.)	T. Long (Avustr.)
1953	K. Rosewall (Avustr.)	M.C. Connoly (ABD)
1954	M. Rose (Avustr.)	T. Long (Avustr.)
1955	K. Rosewall (Avustr.)	B. Penrose (Avustr.)
1956	L. Hoad (Avustr.)	M. Carter (Avustr.)
1957	A. Cooper (Avustr.)	S. Fry (ABD)
1958	A. Cooper (Avustr.)	A. Mortimer (B.K.)
1959	A. Olmedo (Peru)	M. Carter Reitano (Avustr.)
1960	R. Laver (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1961	R. Emerson (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1962	R. Laver (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1963	R. Emerson (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1964	R. Emerson (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1965	R. Emerson (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1966	R. Emerson (Avustr.)	M. Smith (Avustr.)
1967	R. Emerson (Avustr.)	N. Richey (ABD)
1968	B. Bowrey (Avustr.)	B.J. King (ABD)
1969	R. Laver (Avustr.)	M. Smith Court (Avustr.)
1970	A. Ashe (ABD)	M. Court (Avustr.)
1971	K. Rosewall (Avustr.)	M. Court (Avustr.)
1972	K. Rosewall (Avustr.)	V. Wade (B.K.)
1973	J. Newcombe (Avustr.)	M. Court (Avustr.)
1974	J. Connors (ABD)	E. Goolagong (Avustr.)
1975	J. Newcombe (Avustr.)	E. Goolagong (Avustr.)
1976	M. Edmondson (Avustr.)	E. Goolagong Cawley (Avustr.)
1977	R. Tanner (ABD)	K. Reid (Avustr.)
1978*	V. Gerulaitis (ABD)	E. Cawley (Avustr.)
1979	G. Vilas (Arj.)	C. O'Neill (Avustr.)
1980	G. Vilas (Arj.)	B. Jordan (ABD)
1981	B. Teacher (ABD)	H. Mandlikova (Çek.)
1982	J. Kriek (G. Af.)	M. Navratilova (ABD)
1983	J. Kriek (G. Af.)	C. Evert Lloyd (ABD)
1984	M. Wilander (İsveç)	M. Navratilova (ABD)
1985	M. Wilander (İsveç)	C. Evert Lloyd (ABD)
1986	S. Edberg (İsveç)	M. Navratilova (ABD)
1987	S. Edberg (İsveç)	H. Mandlikova (ABD)
1988	M. Wilander (İsveç)	S. Graf (AFC)
1989	I. Lendl (Çek.)	S. Graf (AFC)
1990	I. Lendl (Çek.)	S. Graf (AFC)
1991	B. Becker (Alm.)	M. Seles (Yug.)
1992	J. Courier (ABD)	M. Seles (Yug.)

* Aralık 1977'den bu yana turnuvalar ocak yerine aralık ayında düzenlenmektedir.

Avustralya Açık Tenis Şampiyonluğu—çiftler

yıl	erkekler	bayanlar
1905	T. Tachell/R. Lycett	
1906	T. Wilding/R. Heath	
1907	H. Parker/W. Gregg	
1908	F. Alexander/A. Dunlop	
1909	E.F. Parker/J. Keane	
1910	H. Rice/A. Campbell	
1911	R. Heath/R. Lycett	
1912	J.C. Parke/C. Dixon	
1913	E.F. Parker/A. Hedemann	
1914	A. Campbell/G. Patterson	
1915	H. Rice/C. Todd	
1916-18	yarışma yapılmadı	
1919	P. O'Hara Wood/R.V. Thomas	
1920	P. O'Hara Wood/R.V. Thomas	
1921	R. Gemmell/R.V. Thomas	
1922	G. Patterson/J. Hawkes	E. Boyd/M. Mountain
1923	P. O'Hara Wood/C. St. John	E. Boyd/S. Lance
1924	N. Brookes/J. Anderson	D. Akhurst/S. Lance
1925	G. Patterson/P. O'Hara Wood	D. Akhurst/S. Lance Harper
1926	G. Patterson/J. Hawkes	Mrs. P. O'Hara Wood/E. Boyd
1927	G. Patterson/J. Hawkes	Mrs. P. O'Hara Wood/L. Bickerton
1928	J. Borotra/J. Brugnon	D. Akhurst/E. Boyd
1929	J. Crawford/H. Hopman	D. Akhurst/L. Bickerton
1930	J. Crawford/H. Hopman	M. Molesworth/E. Hood
1931	C. Donohoe/R. Dunlop	D. Akhurst Cozens/L. Bickerton
1932	J. Crawford/E.F. Moon	C. Buttsworth/M. Crawford
1933	E. Vines/K. Gledhill	M. Molesworth/E. Westacott
1934	F. Perry/G. Hughes	M. Molesworth/E. Westacott
1935	J. Crawford/V. McGrath	E. Dearman/N. Lyle
1936	A. Quist/D. Turnbull	T. Coyne/N. Wynne
1937	A. Quist/D. Turnbull	T. Coyne/N. Wynne
1938	A. Quist/J. Bromwich	T. Coyne/N. Wynne
1939	A. Quist/J. Bromwich	T. Coyne/N. Wynne
1940	A. Quist/J. Bromwich	T. Coyne/N. Wynne
1941-45	yarışma yapılmadı	
1946	A. Quist/J. Bromwich	J. Fitch/M. Bevis
1947	A. Quist/J. Bromwich	T. Coyne Long/N. Wynne Bolton
1948	A. Quist/J. Bromwich	T. Long/N. Bolton
1949	A. Quist/J. Bromwich	T. Long/N. Bolton
1950	A. Quist/J. Bromwich	L. Brough/D. Hart
1951	F. Sedgman/K. McGregor	T. Long/N. Bolton
1952	F. Sedgman/K. McGregor	T. Long/N. Bolton
1953	L. Hoad/K. Rosewall	M. Connoly/J. Sampson
1954	R. Hartwig/M. Rose	M. Bevis Hawton/B. Penrose
1955	V. Seixas/T. Trabert	M. Hawton/B. Penrose
1956	L. Hoad/K. Rosewall	M. Hawton/T. Long
1957	L. Hoad/N. Fraser	A. Gibson/S. Fry
1958	A. Cooper/N. Fraser	M. Hawton/T. Long
1959	R. Laver/B. Mark	R. Schuurman/S. Reynolds
1960	R. Laver/B. Mark	M. Bueno/C. Truman
1961	R. Laver/B. Mark	M. Reitano/M. Smith
1962	R. Emerson/N. Fraser	M. Smith/R. Ebbern
1963	B. Hewitt/F. Stolle	M. Smith/R. Erbern
1964	B. Hewitt/F. Stolle	J. Tegart/L. Turner
1965	J. Newcombe/T. Roche	M. Smith/L. Turner
1966	R. Emerson/F. Stolle	C. Graebner/N. Richey
1967	J. Newcombe/T. Roche	L. Turner/J. Tegart
1968	D. Crealy/A. Stone	K. Krantzcke/K. Melville
1969	R. Emerson/R. Laver	M. Smith Court/J. Tegart
1970	B. Lutz/S. Smith	M. Court/J. Tegart Dalton
1971	J. Newcombe/T. Roche	M. Court/E. Goolagong
1972	O. Davidson/K. Rosewall	K. Harris/H. Gourlay
1973	M. Anderson/J. Newcombe	M. Court/V. Wade
1974	R. Case/G. Masters	E. Goolagong/P. Michel
1975	J. Alexander/P. Dent	E. Goolagong/P. Michel
1976	J. Newcombe/T. Roche	E. Goolagong Cawley/H. Gourlay
1977	A. Ashe/T. Roche	D. Fromholtz/H. Gourlay
1978*	A. Stone/R. Ruffels	E. Cawley/H. Gourlay Cawley†
1979	W. Fibak/K. Warwick	C. Matison/P. Whytcross†
1980	P. McNamara/P. McNamee	R. Tomanova/B. Nagelsen
1981	K. Warwick/M. Edmondson	J. Chaloner/D. Evers
1982	K. Warwick/M. Edmondson	M. Navratilova/B. Nagelsen
1983	J. Alexander/J. Fitzgerald	K. Jordan/A. Smith
1984	M. Edmondson/P. McNamee	M. Navratilova/P. Shriver
1985	M. Edmondson/S. Stewart	M. Navratilova/P. Shriver
1986	P. Annacone/C. van Rensburg	M. Navratilova/P. Shriver
1987	S. Edberg/A. Jarryd	M. Navratilova/P. Shriver
1988	R. Leach/J. Pugh	M. Navratilova/P. Shriver
1989	R. Leach/J. Pugh	M. Navratilova/P. Shriver
1990	P. Aldrich/D. Visser	M. Navratilova/P. Shriver
1991	S. Davis/D. Pate	J. Novotna/H. Sukova
1992	T. Woodbridge/M. Woodforde	P. Fendick/M. J. Fernandez A. Sánchez Vicario/H. Sukova

* Aralık 1977'den bu yana turnuvalar ocak yerine aralık ayında düzenlenmektedir. † Yağmur nedeniyle finaller yapılamadı.

VOLEYBOL

Dünya erkekler voleybol şampiyonası 1949'da, bayanlar şampiyonasıysa 1952'de başlatıldı. Bu şampiyonalar Uluslararası Voleybol Federasyonu'nca (FIVB; kuruluşu 1947) düzenlenmektedir.

Dünya Voleybol Şampiyonluğu

yıl	erkekler	bayanlar	yıl	erkekler	bayanlar	yıl	erkekler	bayanlar
1949	SSCB		1967	yarışma yapılmadı	Japonya	1980*	SSCB	SSCB
1952	SSCB	SSCB	1968*	SSCB	SSCB	1982	SSCB	ÇHC
1956	Çekoslovakya	SSCB	1970	ADC	SSCB	1984*	ABD	ÇHC
1960	SSCB	SSCB	1972*	Japonya	SSCB	1986	ABD	ÇHC
1962	SSCB	Japonya	1974	Polonya	Japonya	1988	ABD	SSCB
1964*	SSCB	Japonya	1976*	Polonya	Japonya	1990	İtalya	SSCB
1966	Çekoslovakya	Japonya	1978	SSCB	Küba	1992	Brezilya	Küba

* Olimpiyat şampiyonu dünya şampiyonu kabul edildi.

YÜZME

Uluslararası Amatör Yüzme Federasyonu (FINA; kuruluşu 1908) amatör yüzme sporunun dünya çapındaki yönetici organıdır. İlk dünya yüzme şampiyonluğu 1973'te düzenlendi. 1975'ten sonra FINA şampiyonaları, Olimpiyat Oyunları'nın yapılmadığı, çift sayılı olan yıllarda düzenlenmeye başladı. Bu yarışmada tramplen atlama, su balesi ve sutopu da yer almaktadır.

Rekor kırma açısından uzun ve kısa parkurlu havuzlar arasında bir ayrım yapılmaktadır. Dünya şampiyonaları ve öteki büyük yarışmalar 50 m'lik havuzlarda düzenlenir.

Dünya Yüzme Şampiyonluğu—erkekler

	serbest				sırtüstü	
yıl	100 m	200 m	400 m	1.500 m	100 m	200 m
1973	J. Montgomery (ABD)	J. Montgomery (ABD)	R. DeMont (ABD)	S. Holland (Avustr.)	R. Matthes (ADC)	R. Matthes (ADC)
1975	A. Colin (ABD)	T. Shaw (ABD)	T. Shaw (ABD)	T. Shaw (ABD)	R. Matthes (ADC)	Z. Verraszto (Mac.)
1978	D. McCagg (ABD)	B. Forrester (ABD)	V. Salnikov (SSCB)	V. Salnikov (SSCB)	B. Jackson (ABD)	J. Vassallo (ABD)
1982	J. Wolthe (ADC)	M. Gross (AFC)	V. Salnikov (SSCB)	V. Salnikov (SSCB)	D. Richter (ADC)	R. Carey (ABD)
1986	M. Biondi (ABD)	M. Gross (AFC)	R. Henkel (AFC)	R. Henkel (AFC)	I. Polyanski (SSCB)	I. Polyanski (SSCB)
1991	M. Biondi (ABD)	G. Lamberti (İt.)	J. Hoffmann (Almanya)	J. Hoffmann (Almanya)	J. Rouse (ABD)	M. Lopez Zubero (İsp.)

	kurbağalama		kelebek		bireysel karışık	
yıl	100 m	200 m	100 m	200 m	200 m	400 m
1973	J. Hencken (ABD)	D. Wilkie (B.K.)	B. Robertson (Kan.)	R. Backhaus (ABD)	G. Larsson (İsveç)	A. Hargitay (Mac.)
1975	D. Wilkie (B.K.)	D. Wilkie (B.K)	G. Jagenburg (ABD)	B. Forrester (ABD)	A. Hargitay (Mac.)	A. Hargitay (Mac.)
1978	W. Kusch (AFC)	N. Nevid (ABD)	J. Bottom (ABD)	M. Bruner (ABD)	G. Smith (Kan.)	J. Vassallo (ABD)
1982	S. Lundquist (ABD)	V. Davis (Kan.)	M. Gribble (ABD)	M. Gross (AFC)	A. Sidorenko (SSCB)	R. Prado (Bre.)
1986	V. Davis (Kan.)	J. Szabo (Mac.)	P. Morales (ABD)	M. Gross (AFC)	T. Darnyi (Mac.)	T. Darnyi (Mac.)
1991	N. Rozsa (Mac.)	M. Barrowman (ABD)	A. Nesty (Surin.)	M. Stewart (ABD)	T. Darnyi (Mac.)	T. Darnyi (Mac.)

	takım bayrak			tramplen atlama	
yıl	4×100 m serbest	4×200 m serbest	4×100 m karışık	tramplen	kule
1973	ABD	ABD	ABD	P. Boggs (ABD)	K. Dibiasi (İt.)
1975	ABD	AFC	ABD	P. Boggs (ABD)	K. Dibiasi (İt.)
1978	ABD	ABD	ABD	P. Boggs (ABD)	G. Louganis (ABD)
1982	ABD	ABD	ABD	G. Louganis (ABD)	G. Louganis (ABD)
1986	ABD	ADC	ABD	G. Louganis (ABD)	G. Louganis (ABD)
1991	ABD	Almanya	ABD	K. Ferguson (ABD)	Sun Shuwei (ÇHC)

Dünya Yüzme Şampiyonluğu—bayanlar

	serbest				sırtüstü	
yıl	100 m	200 m	400 m	800 m	100 m	200 m
1973	K. Ender (ADC)	K. Rothhammer (ABD)	H. Greenwood (ABD)	N. Calligaris (İt.)	U. Richter (ADC)	M. Belote (ABD)
1975	K. Ender (ADC)	S. Babashoff (ABD)	S. Babashoff (ABD)	J. Turrall (Avustr.)	U. Richter (ADC)	B. Treiber (ADC)
1978	B. Krause (ADC)	C. Woodhead (ABD)	T. Wickham (Avustr.)	T. Wickham (Avustr.)	L. Jezek (ABD)	L. Jezek (ABD)
1982	B. Meinecke (ADC)	A. Verstappen (Hol.)	C. Schmidt (ADC)	K. Linehan (ABD)	K. Otto (ADC)	C. Sirch (ADC)
1986	K. Otto (ADC)	H. Friedrich (ADC)	H. Friedrich (ADC)	A. Strauss (ADC)	B. Mitchell (ABD)	C. Sirch (ADC)
1991	N. Haislett (ABD)	H. Lewis (Avustr.)	J. Evans (ABD)	J. Evans (ABD)	K. Egerszegi (Mac.)	K. Egerszegi (Mac.)

	kurbağalama		kelebek		bireysel karışık	
yıl	100 m	200 m	100 m	200 m	200 m	400 m
1973	R. Vogel (ADC)	R. Vogel (ADC)	K. Ender (ADC)	R. Kother (ADC)	A. Hubner (ADC)	G. Wegner (ADC)
1975	H. Anke (ADC)	H. Anke (ADC)	K. Ender (ADC)	R. Kother (ADC)	K. Heddy (ABD)	U. Tauber (ADC)
1978	Y. Bogdanova (SSCB)	L. Kaçuşite (SSCB)	J. Pennington (ABD)	T. Caulkins (ABD)	T. Caulkins (ABD)	T. Caulkins (ABD)
1982	U. Geweniger (ADC)	S. Varganova (SSCB)	M.T. Meagher (ABD)	I. Geissler (ADC)	P. Schneider (ADC)	P. Schneider (ADC)
1986	S. Gerasch (ADC)	S. Hörner (ADC)	K. Gressler (ADC)	M. Meagher (ABD)	K. Otto (ADC)	K. Nord (ADC)
1991	L. Frame (Avustr.)	E. Volkova (SSCB)	Qian Hong (ÇHC)	S. Sanders (ABD)	Lin Li (ÇHC)	Lin Li (ÇHC)

	takım bayrak			tramplen atlama	
yıl	4×100 m serbest	4×200 m serbest	4×100 m karışık	tramplen	kule
1973	ADC		ADC	K. Kohler (ADC)	U. Knape (İsveç)
1975	ADC		ADC	I. Kalinina (SSCB)	J. Ely (ABD)
1978	ABD		ABD	I. Kalinina (SSCB)	I. Kalinina (SSCB)
1982	ADC		ADC	M. Neyer (ABD)	W. Wyland (ABD)
1986	ADC	ADC	ADC	Gao Min (ÇHC)	Chen Lin (ÇHC)
1991	ABD	Almanya	ABD	Gao Min (ÇHC)	Fu Mingxia (ÇHC)

Sporad Adaları, Yunanca SPORÁDES, Ege Denizinde Yunanistan'a bağlı ada grubu. Eğriboz (Évvoia) Adasının kuzeydoğusunda yer alır. Skíathos, Skópelos, Skyros ve Alónnisos adaları ile komşu adacıkları kapsar. Antik Çağda bu adalar Tesalya Sporadları ya da Kuzey Sporadlar, günümüzde Türkiye'ye ait olan Gökçeada ile Semendirek (Samothráki), Taşoz (Thásos), Limni (Límnos) ve Áyios (Hagios) Evstrátios gibi Ege Denizinin kuzeydoğusundaki adalar ise Trakya Sporadları ya da Doğu Sporadlar olarak anılırdı. Batı Sporadlar, Kyklad Adaları ve Saron Körfezindeki (*kólpos*) adalar dışında, Ege Denizinin güneybatısında yer alan küçük ve dağınık adaları kapsardı. Hydra ve Spétsai adaları da Batı Sporadlar'ın bir parçası olarak kabul edilirdi.

Sporel, Zeki Rıza (d. 28 Şubat 1898, İstanbul - ö. 3 Kasım 1969, İstanbul), Türk futbolcu ve yönetici. On altı kez yer aldığı Milli Takım'da 13 kez kaptanlığı üstlenmiş ve toplam 15 gol atmıştır.

Futbola Fenerbahçe'nin küçükler takımında başladı. On beş yaşında A takımına girerek 1935'e değin santrfor olarak oynadı.

Sporel
İsmet Gümüşdere/Ana Yayıncılık Arşivi

Bu sürenin 14 yılında kaptanlık yaptı ve Fenerbahçe formasıyla toplam 470 gol attı. Milli takımın Romanya ile yaptığı ilk maçında iki golü de o attı. 17 Haziran 1924'te Finlandiya'yla yapılan maçta attığı dört golle bir rekor elde etti. 12 Şubat 1931'deki Fenerbahçe-Anadolu maçında attığı sekiz golle bir başka rekor daha kırdı. 23 Ekim 1925'te İstanbul Karması ile İngiliz Karması'na karşı oynadığı maçta da 7 gol attı.

Hokey, kürek, ve tenis dallarında da başarılı olan Sporel 1933 Balkan Tenis Şampiyonası'nda milli takımda yer aldı. Su Sporları Federasyonu başkanlığı (1945-47), Fenerbahçe Spor Kulübü başkanlığı, tenis ve futbolda İstanbul Ajanlığı yaptı. 1950-57 arasında milletvekili olarak meclise girdi.

sporlular *bak.* Sporozoa

sporofit, döl değişimi(*) gösteren, başka bir deyişle yaşam çevrimleri biri eşeyli, öbürü eşeysiz iki ayrı evreden oluşan bazı bitki ve alglerde eşeysiz evre ya da bu evreyi yaşayan birey. Dönüşümlü olarak birbirini izleyen bu evrelerden eşeyli olan gametofit evredir.

Sporofit evre zigot denen döllenmiş yumurtanın gelişmesiyle başlar ve çok sayıda tekhücreli spor üretir. Oluşan bu sporların doğrudan gametlere dönüşmesiyle eşeyli evre başlar. Bu iki evrenin uzunluğu ve özellikleri her bitki grubuna göre değişiklik gösterir. Bitkilerin evrim süreci sırasında gametofit evre giderek indirgenmiştir. Bu nedenle üstün yapılı bitkilerin yaşam çevriminde sporofit evre baskındır, yani bunların yaşam çevrimi tümüyle sporofittir. *Ayrıca bak.* gametofit

sporotrikoz, etkeni *Sporotrichum schenckii* türü bir mantar olan ve sıklıkla bulaşma bölgesinde ortaya çıkan şankr ve bu bölgeden çevreye deri ve derialtı dokusundaki lenf damarları boyunca yayılan sert, kırmızı, irin içeren yumrularla ortaya çıkan enfeksiyon. En yaygın biçimde toprakta, bitkilerin ya da çürüyen tahtaların üzerinde bulunan bu mantar vücuda genellikle derideki bir sıyrık ya da çizikten girer. Mantarın solunum yoluyla alınması akciğer sporotrikozuna neden olabilir. Derinin lenfli sporotrikozunda ağrı ve yüksek ateş görülmez; genellikle iyotlu çözeltilerle tedaviye yanıt verir. Daha ender görülen ve kanla bütün vücuda yayılan türü, merkez sinir sistemini etkileyerek ateş, kilo kaybı, yorgunluk ve ağrıya yol açabilir; tedavide amfoterisin B kullanılır. Tedavi görmeyen sporotrikoz vakaları yıllarca geçmeyebilir.

Sporozoa (sporlular), tümü asalak yaşayan ve büyük bölümü spor oluşturan tekhücreliler altfilumu. Bazen sınıf düzeyine indirilen bu grup üyelerinin kasılgan kofulları ve yer değiştirmeye yarayan yapıları yoktur. Sporlular hemen hemen her türden hayvanın vücut boşluğunda ya da hücrelerinde yaşar. Bazıları, aralarında sporlıların da bulunduğu tekhücrelilerin asalağıdır. Hastalığa yol açan cinsler arasında, sıtma etkeni olan *Plasmodium*(*) ile koksidiyoz etkeni olan *Eimeria* ve *Isospora*(*) sayılabilir. Sporlular konağın aldığı çözünmüş besin maddelerini ya da konağın sitoplazmasını ve vücut sıvılarını emerek beslenirler. Solunum ve boşaltım hücre zarından basit yayınım yoluyla gerçekleşir. Yaşam çevrimlerinde eşeyli ve eşeysiz üreme evrelerinin birbirini izlemesiyle döl değişimi ortaya çıkar. Eşeyli üremenin hemen ardından spor oluşumu başlayabilir. Eşeysiz üreme ikiye ya da çoğa bölünme (şizogoni) biçimindedir.

spot ışığı, tiyatro, sinema, televizyon, bale ve operada, sahnedeki belirli bir bölgeyi yoğun biçimde aydınlatmak için kullanılan ışık kaynağı. Küçük bir ışıldağa(*) benzemekle birlikte, ondan farklı olarak ışığı istenen duruma getirmek için kapak, diyafram ve ayarlanabilir merceklerle donatılmıştır. Çeşitli renklerdeki jelatin filtreleri kaydırarak ya da döndürerek ışık kaynağının önüne getiren bir mekanizma yardımıyla ışığın renklendirilebilmesi sağlanır. Tiyatroda kullanılan ilk spot ışığı kalsiyum ışığıydı(*). Mercekli spot ışığı ise 1879'da, ABD'li Louis Hartmann tarafından geliştirildi.

İzleyici spot ışıkları, geniş bir alandan yalnızca bir insan yüzü ölçüsüne kadar değişebilen alanları aydınlatabilir. Sahnedeki sanatçının izlenebilmesi için bu spotların hareket edebilmelerini sağlayan mekanizmaları vardır.

Spranger, (Franz Ernst) Eduard (d. 27 Haziran 1882, Berlin - ö. 17 Eylül 1963, Tübingen, Batı Almanya), Alman eğitimci ve düşünür. Leipzig'de (1911-20), Berlin'de (1920-45) ve Tübingen'de (1946'dan sonra) felsefe profesörü olarak çalıştı. 1937-38 arasında Japonya'da ders verdi. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 1944'te Berlin'de kısa bir süre hapsedildi, ama Japon elçisinin aracılığıyla serbest bırakıldı.

Wilhelm Dilthey'nin öğrencisi olan Spranger, onun beşeri bilimler alanındaki çalışmalarını sürdürdü. Önemli yapıtlarından *Die Lebensformen* (1914; Yaşam Biçimleri) ve *Psychologie des Jugendalters*'da (1924; Gençlik Psikolojisi) kültürün ve tarihin etikle insan eylemleri üzerindeki etkilerini vurguladı. Ayrıca, gençlerin ahlaki ve toplumsal nitelikteki sorunlarına yaklaşımıyla 1920'lerdeki Alman eğitim politikasını etkiledi.

Spratly Adaları, Güney Çin Denizinde, Vietnam'la Filipinler'in ortasında yer alan ve üzerinde birçok ülkenin hak iddia ettiği ada grubu. Gruptaki 12 adanın en büyüğü Itu Aba'dır (36 ha). Spratly ya da Fırtına Adasının genişliği 275 m, uzunluğu 450 m'dir. Adalarda sürekli olarak yalnızca kaplumbağalarla deniz kuşları yaşar.

1970'ten önce adaların asıl önemi stratejik konumlarından kaynaklanıyordu. 1933-39 arasında Fransızların elinde olan adalar II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından işgal edildi ve denizaltı üssü olarak kullanıldı. Savaştan sonra Çinliler Itu Aba'da bir garnizon kurdular. Bu ada komünistlerin Çin'de yönetimi ele geçirmelerinden sonra Tayvan'a kaçan Milliyetçilerin elinde kaldı. Japonya 1951'de adalar üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiyse de Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Vietnam adaların meşru sahibi olduklarını ileri sürdüler. Filipinler de 1955'te coğrafi yakınlığına dayanarak adalar üzerinde hak iddiasında bulundu.

1970'lerde kıyı açıklarında geniş petrol yatakları olduğunun anlaşılmasıyla, adalar üzerindeki çekişmeler yeniden yoğunlaştı. Güney Vietnam 1973'te adaları Phuoc Tuy iline kattığını ilan etti ve bölgede petrol arayan yabancı şirketlerle sözleşmeler imzaladı. Çin Halk Cumhuriyeti bunun üzerine kuzeydeki Paracel Adalarını işgal etti. Bunu, aralarında Spratly Adasının da bulunduğu üç adanın Güney Vietnam tarafından işgal edilmesi izledi. Tayvan birlikleri ise Itu Aba'da kaldı. Bunun üzerine geriye kalan yedi adaya asker yollayan Filipinler Pagasa Adasında küçük bir iniş pisti inşa etti (1976) ve burada bir balıkçı limanıyla buzhane kuracağını açıkladı. 1980'lerin başında Vietnam, Çin, Tayvan, Filipinler ve Haziran 1983'te Turumbu Layang-Layang resifini işgal eden Malezya adalar üzerinde hak iddia etmekteydi. Çin dışında, bütün bu ülkelerin adalar üzerinde garnizonları vardı.

Sprechstimme (Almancada "konuşma sesi"), müzikte konuşma ile şarkı arası bir söyleyiş. Bunda konuşmanın tınısı, perde bakımından notalı metinde gösterilmiş olan ana çizgilere göre alçaltılır ve yükseltilir. *Sprechstimme* 20. yüzyıl müziğinde sık sık kullanılır. Bunu en çok uygulayan bestecilerden biri Arnold Schoenberg'dir (*Pierrot Lunaire*, 1912). Daha önce de Engelbert Humperdinck *Königskinder* (1897; Kral Çocukları) adlı melodramında *Sprechstimme*'yi kullanmıştır.

Spree Irmağı, Almanya'nın kuzeydoğu kesiminde ırmak. Toplam uzunluğu 403 km'dir. Neugersdorf'un hemen yukarısında Lausitz Dağlarından doğar. Kuzeye

Spree Irmağında hayvan yemi taşıyan tekneler, Almanya
B. Bachmann-Pohl ZEFA

doğru akarak Bautzen ve Spremberg'den geçer. Kottbus'tan sonra birkaç kola ayrılır ve Lübben'e kadar Spree Ormanı (Spreewald) olarak bilinen bataklık ve ağaçlık bölgede akar. Daha sonra Fürstenwalde ve Köpenick'ten geçen Spree, Berlin'i birkaç koldan aşar ve Spandau'da Elbe'nin kolu olan Havel Irmağına katılır. Su toplama havzası 10.100 km²'dir. Büyük bölümünde bostancılık yapılan Spree Ormanı, aynı zamanda Berlinliler için bir gezinti alanıdır.

Sprengel, Christian Konrad (d. 22 Eylül 1750, Spandau - ö. 7 Nisan 1816, Berlin, Almanya), Alman botanikçi. Bitkilerin eşey özellikleri konusundaki yoğun araştırmalar sonucunda, bugün bile hâlâ geçerliliğini koruyan genel bir döllenme kuramını geliştirmiştir.

Bir din adamı olarak doğada her şeyin bir amaç için yaratıldığına inandığından, bitkileri incelerken en küçük organların bile işlevini araştırdı. Çiçeklerin balözü keselerinin özel renklerle bezendiğini fark ederek, böylece böceklerin çiçeklere çekildiklerini ve vücutlarına yapışan çiçektozlarını başka çiçeklere taşıdıklarını gözlemledi. Erdişi çiçeklerde dişiorgan ve erkekorganların farklı zamanlarda olgunlaştığını, bu yüzden de kendi kendine döllenmenin olamadığını, döllenmenin ancak çiçektozlarının bir çiçekten bir başkasına taşınmasıyla gerçekleşebildiğini ortaya koydu. Dişiorgan ve erkekorganların ayrı zamanlarda olgunlaşmasına, hâlâ kullanılmakta olan "dikogami" adını verdi ve bu olayı en ince ayrıntılarına kadar inceledi. Bazı çiçeklerde ise tozlaşmanın ancak rüzgâr yardımıyla gerçekleştiğini saptayarak bu tür çiçekler ile böceklerle tozlaşanlar arasındaki farklılıkları gözlemledi.

Sprengel 1793'te bulgularına yer verdiği *Das entdeckte Geheimnis der Natur im Bau und in der Befruchtung der Blumen* (Çiçeklerin Yapı ve Döllenmesinde Doğanın Yeni Keşfedilen Sırrı) adlı bir kitap yayımladı.

sprey kabı *bak.* aerosol kabı

Spring, Howard (d. 10 Şubat 1889, Cardiff, Galler - ö. 3 Mayıs 1965, Falmouth, Cornwall, İngiltere), Gal asıllı İngiliz roman yazarı. Yapıtlarında taşra yaşamını güçlü bir biçimde betimlemiştir. Çoğu yapıtında genellikle heyecanlı ve duygusal bir üslupla, yoksulluktan zenginliğe doğru yükselen bir kahramanın yaşamı konu alınmıştır.

Bir bahçıvanın oğlu olan Spring 11 yaşında okuldan ayrıldı. Ama akşamları öğrenimine devam etti. Sonunda muhabir ve kitap eleştirmeni oldu. İlk romanı *Shabby Tiger*'ın (1934) devamı olan *Rachel Rosing* (1935) kısmen otobiyografik nitelik taşıyordu. En çok satan kitaplar listesine giren romanı *O Absalom*'la (1938) dünya çapında ün kazandı. Daha sonra *My Son, My Son* (*Oğlum, Oğlum*, 1942, 1969) adıyla yeniden yayımlanan kitap 1940'ta filme çekildi. *Fame is the Spur* (1940; Ün Mahmuzdur), *Hard Facts* (1944; Katı Gerçekler) ve *The Houses in Between* (1951; Aradaki Evler) gibi kitaplar sonradan yerleştiği Cornwall'da geçer.

springbok *bak.* keseliceylan

Springer, Axel (Cäsar) (d. 2 Mayıs 1912, Altona, Hamburg yakınları - ö. 22 Eylül 1985, Batı Berlin, AFC), Avrupa'nın en büyük yayıncılık şirketlerinden Axel Springer Verlag AG'nin kurucusu.

Babası basım ve yayım işleriyle uğraşırdı. Kısa bir süre okula gittikten sonra çeşitli matbaa ve yayınevlerinde çırak olarak çalıştı. Bir haber ajansı ile babasının yayımladığı *Altonaer Nachrichten*'de çalışarak gazetecilik deneyimi kazandı. 1945'te kendi yayıncılık şirketini kurmaya girişti. Öldüğünde Axel Springer grubunun yayınları arasında, saygın muhafazakâr gazete *Die Welt*, tabloid boydaki günlük *Bild-Zeitung*, *Hamburger Abendblatt*, *Berliner Morgenpost* ve başka gazeteler yer alıyordu. Ayrıca iki kitap yayım şirketi (Ullstein ve Propyläen) olan grup, radyo ve televizyon program rehberleri de yayımlıyordu.

Springer 1959-60'ta Almanya'nın bölünmesine karşı sembolik bir protesto olarak iş merkezini Hamburg'dan Berlin'e taşıdı. İsrail Devleti'ni destekledi ve Alman-Yahudi uzlaşmasını sağlamaya çalıştı.

Springfield, ABD'de Illinois eyaletinin ve Sangamon ilinin (*county*) merkezi (1825) kent. Eyaletin orta kesiminde, Sangamon Irmağının kıyısında yer alır. 1818'de yerleşime açıldı ve yakındaki Spring Çayının adını aldı. 1832'de köy, 1840'ta da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Abraham Lincoln 15 Nisan 1837'de New Salem'dan Springfield'e taşındı ve 1861'de başkan olana değin burada yaşadı. Uzun yıllar Abraham Lincoln'ın görev yaptığı Eski Eyalet Meclis Binası (1837-53) 1960'larda yeniden inşa edilip koruma altına alınmıştır.

Eyalet Meclis Binası, Springfield, Illinois
Office of the Secretary of State Springfield Illinois

Springfield mısır, buğday, soya ve çiftlik hayvanları üretilen zengin bir tarım bölgesinin ticaret merkezidir. Kentte 1893'ten bu yana her yıl Illinois Eyalet Fuarı düzenlenir. Kentin sanayisi traktör, elektrik sayaçları, elektronik donanım, tuğla, beton ve boya üretimine dayanır. Turizm de önemli bir gelir kaynağıdır. Kentte çeşitli sigorta şirketlerinin merkezleri vardır. Başlıca yükseköğretim kurumları Springfield College (1925), Lincoln Land Community College (1969) ve Sangamon Eyalet Üniversitesi'dir (1970).

Lincoln Bahçesi ve Doğa Merkezi kentin güneydoğu ucundaki Springfield Göleti'nin (1934) yakınındadır. Şair Vachel Lindsay'in evi günümüzde müzeye dönüştürülmüştür. Nüfus (1990) kent, 105.227; metropoliten alan, 189.550.

Springfield, ABD'de, Massachusetts eyaletinin güneybatı kesimindeki Hampden ilinin (*county*) merkezi (1812) kent. Connecticut Irmağının kıyısında yer alır. Batıdaki Agawam ve West Springfield, doğudaki Wilbraham ve Hampden, kuzeydeki Chicopee ve Holyoke, kuzeydoğudaki Ludlow ve güneydeki East Longmeadow ile birlikte bir kentsel alan oluşturur. 1635'te William Pynchon tarafından Connecticut Irmağının batı yakasında kuruldu. 1636'da ırmağın doğu kıyısındaki bugünkü yerine taşındı 1641'de kasaba oldu ve Pynchon'un doğum yeri olan İngiltere'deki Springfield'in adını aldı. 1777'de kentte bir cephaneliğin inşa edilmesi tarımdan sanayiye geçişi hızlandırdı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında kolonicilere silah sağlayan cephanelik, 1786'daki Shays Ayaklanması sırasında birkaç kez saldırıya uğradı. 1794'te inşa edilen ve bugün tarihsel sit alanı olan Silah Fabrikası'nda İç Savaş sırasında ünlü Springfield tüfekleri üretildi. 1835'te demiryoluyla Boston'a bağlanan Springfield bol su kaynaklarının etkisiyle kısa sürede bir sanayi merkezi durumuna geldi.

Günümüzde kentte makine, elektrik donanımı, kimyasal madde, kauçuk eşya, plastik, ve giyim eşyası üretilir. Kent merkezi Quadrangle'da üç müze, bir kütüphane, bir planetaryum ve bir sanat galerisi bulunur. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Springfield College (1885), American International College (1885), Western New England College (1919) ve Springfield Technical Community College'dır (1965). Nüfus (1990) kent, 156.983; metropoliten alan, 529.519.

Springfield, ABD'de, Missouri eyaletinin güneybatı kesimindeki Greene ilinin (*county*) merkezi (1833) kent. James Irmağı yakınında, Table Rock Gölünün kuzeyinde, Ozark Dağlarının kuzey ucunda yer alır. 1829'da yerleşime açıldı. 1838'de tüzel kimlik kazandı. Batıya göç sırasında hızla büyüyen kent, 1887'de yakınlarındaki North Springfield ile birleştirildi.

Kent ekonomisi tarıma dayanır. Hafif sanayi ve eğitim kuruluşları da kentin önemli gelir kaynaklarındandır. Assemblies of God (Tanrı'nın Meclisleri) Kilisesi'nin merkezi Springfield'dedir. Nüfus (1990) kent, 140.494; metropoliten alan, 240.593.

Springfield, ABD'de, Ohio eyaletinin ortabatısında, Clark ilinin (*county*) merkezi (1818) kent. Mad Irmağının kıyısında, Dayton'ın 40 km kuzeydoğusunda yer alır. 1799'da Kentucky'den gelen göçmenler tarafından bir Yerli köyünün yerine kuruldu. 1801'de planları yapılan yerleşmeye çevredeki kayalıklarda bulunan pınarlardan (*spring*) esinlenerek Springfield adı verildi Ulusal (Cumberland) Karayolu'na bağlanması kentin gelişmesinde etkili oldu. Springfield günümüzde verimli bir tarım bölgesinin ticaret merkezidir. Başlıca sanayi ürünü tarım makineleridir. Kentte çeşitli demir ve çelik ürünleri de üretilir. Wittenberg Üniversitesi (1845) ve Clark Teknik Yüksekokulu (1962) Springfield'dedir. Nüfus (1990) kent, 70.487; Dayton-Springfield metropoliten alanı, 951.270.

Springfield Olayları, ABD'de, Illinois eyaletinin merkezi Springfield'de binlerce beyazın Siyahlara karşı düzenlediği kanlı saldırı (Ağustos 1908). Irza tecavüzle suçlanan bir Siyah tutuklunun nakli sırasında başlayan ve iki gün süren olaylar, Siyahlara beyazlarla eşit haklar tanınmasına Güney'de olduğu gibi Kuzey'de de duyulan tepkinin göstergesiydi. Masum insanları vuran, evleri ateşe veren, mağazaları yağmalayan ve iki yaşlı Siyahı linç eden gözü dönmüş beyazları durdurabilmek için neredeyse bütün eyalet milis kuvvetleri harekete geçirildi.

Olaylardan sonra bazı beyazlar bu tür şiddet olaylarının önlenebilmesi için kölelik karşıtı hareketin yeniden canlandırılması çağrısında bulundular. Irk ilişkilerinin daha

da kötüye gitmesinden çekinen liberal beyazlar, bu çağrıdan yola çıkarak Siyahlarla birlikte Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği'ni (NAACP) kurdular.

Springfiled tüfeği, 1873-1936 arasında ABD Kara Kuvvetleri'nde standart piyade tüfeği olarak kullanılan silahların ortak adı. Bu silahlar 1794'te ABD Kongresi'nce Massachusetts'teki Springfield'de kurulan Springfield Silah Fabrikası'nda üretilmiştir. İlk kurulduğu yıllarda yivsiz alaybozan tüfeği(*) yapan fabrika, 1855-65 arasında da 840 binden çok 58 kalibrelik yivli alaybozan tüfeği üretti. Daha sonra 1873-92 arasında, kuyruktan dolma, 45 kalibrelik "Springfield 45-70"ler imal etti. 1892-1903 arasında da, ABD ordusunda temel piyade silahı olarak kama düzenekli ve kesiksiz ateşli "Springfield 30-60"ları yaptı. Springfield tüfekleri 1938'de gene aynı fabrika tarafından üretilen "Grand (M1)" tüfekleri geliştirilene değin kullanımda kaldı. Üretimi durdurulan "Springfield 30-06" tüfekleri bazı uyarlamalarla spor ve av tüfeklerine dönüştürülmüştür.

Springs, Güney Afrika'da Transvaal'da kent. Johannesburg'un hemen doğusunda, Witwatersrand'da yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği 1.627 m'dir. 1885'te kömür madencilerinin bir kampı olarak kuruldu. 1908'de altın madenciliğinin başlamasıyla daha da gelişti. 1912'de tüzel kimlik kazandı. 20. yüzyıl ortalarında dünyanın en büyük altın üretim alanı durumuna geldi. Günümüzde kâğıt, gıda ve kozmetik gibi sanayi dalları temel ekonomik etkinlik olarak altın madenciliğinin yerini almaya başlamıştır. Nüfus (1984 tah.) belediye, 148.178.

Springsteen, Bruce, lakabı THE BOSS (İngilizcede "Patron") (d. 23 Eylül 1949, Freehold, New Jersey, ABD), ABD'li *rock* şarkıcısı ve bestecisi.

Gitar, armonika ve piyano çalmayı küçük yaşta kendi kendine öğrendi. 1960'larda New Jersey ve New York'taki gece kulüplerinde profesyonel müzik yaşamına başladı. 1973'te çıkardığı *Greetings From Asbury Park, N. J.* ve *The Wild, The Innocent and the E-Street Shuffle* adlı albümleri eleştirmenlerce beğenilmekle birlikte, satış açısından başarılı olmadı. Ama sürekli yenilikler içeren, son derece canlı konserleriyle dikkatleri çekmeye başladı. 1975'te ilk büyük başarısı olan *Born to Run* adlı albümünü çıkardı. Albümde New Jerseyli bir gencin, kent yaşamının yol açtığı umutsuzluk ve sıkıntı içinde, otoyollarda amaçsızca geçen bir gününü betimledi. *Darkness on the Edge of Town* (1978) ve *The River* (1980) adlı albümlerinde insanların birbirlerine ve işlerine yabancılaşmaları, sokak yaşamı, ölüm, aşk ve aşkın yitirilişi gibi temaları işledi. 1982'de insan ruhundaki kaygıları konu alan ve toplumsal bir çığlık olarak nitelendirilen *Nebraska* adlı albümünü çıkardı. En büyük başarısı 1985'te çıkardığı *Born in the USA* adlı albümü oldu. On üç milyon adet satan albüm onu Elvis Presley'den sonra ABD'nin en ünlü *rock* şarkıcısı konumuna yükseltti. 1986'da çıkardığı beş plaktan oluşan konser albümü *Bruce Springsteen & the E-Street Band Live/1975-1985*, ABD'de listelere birinci sıradan girerek az rastlanan bir başarı elde etti. 1987'de *Tunnel of Love* adlı yeni bir albüm çıkardı. 1988'de Uluslararası Af Örgütü'nün düzenlediği ve altı hafta süren dünya turnesine katıldı.

spru, ŞPRU olarak da bilinir, incebağırsaklarda yağ, vitamin ve mineral emiliminin bozulmasıyla ortaya çıkan hastalık. Nedenlerinin enfeksiyonlar, vitamin eksikliği ve besin toksinleri olabileceği düşünülmüştür. Öncelikle Antiller, Güneydoğu Asya, Hindistan ve başlıca yiyeceğin parlatılmış pirinç olduğu bölgelerde, sıklıkla orta yaşlı erişkinlerde görülür. İncebağırsaklara bakterilerin yerleşmesinin ardından yağların sindirimi ve emiliminin yetersiz kalışıyla ortaya çıkar.

Başlangıç evresinde başlıca belirtiler yorgunluk, halsizlik, iştah kaybı, şiddetli kusma ve su kaybıdır; sık sık fazla miktarda, yağlı, köpüklü ve açık renkli dışkı çıkar. Bebekler ve çocuklarda tipik hastalık tablosunun oluşması için haftalar, hatta aylar geçmesi gerekebilir. Sıklıkla davranış değişiklikleri görülür; sinirlilik ve huzursuzluk dönemlerinin ardından hasta uzun süre içine kapanabilir. Hastalığa yakalanan gençlerin yüzünde hüzünlü ve korkulu bir ifade vardır. İkinci evre 3-6 ay sonra başlar ve belirgin kilo kaybı, dilde ve ağız mukozasında iltihaplanma ve ağrılı çatlaklar, dudaklarda şişme ve pullanma ile korneada yapı değişiklikleri görülür. Hastalık daha uzun sürerse, üçüncü evrede ağır kansızlık, protein ve elektrolit dengesizlikleri genel çökkünlük halini artırabilir. Hastaya folik asit verilmesiyle belirgin bir iyileşme gözlenebilir. *Ayrıca bak.* çölyak hastalığı.

Sputnik, SSCB tarafından geliştirilen yapay uydular dizisinin ortak adı. 4 Ekim 1957'de fırlatılan "Sputnik 1", yörüngeye yerleştirilen ilk uydu olmuş ve "Uzay Çağı"nı başlatmıştır. "Sputnik 1" 83,6 kg ağırlığında bir kapsüldü. 1958 başlarında Yer atmosferine girerek yanan uydu, Yer'in çevresinde, Yer'den yüksekliği 230-942 km arasında değişen bir yörüngede dolanıyor, bir tam dolanımını 96 dakikada tamamlıyordu. Sonraki yıllarda fırlatılan dokuz "Sputnik"le uzaya çeşitli hayvanlar gönderildi, uzay araçlarındaki donanımlar denetlendi, Yer atmosferine giriş yöntemleri incelendi ve sıcaklık, basınç, ışınım, magnetik alan ve parçacık ölçümleri yapıldı.

Spyri, Johanna, eö HEUSSER (d. 12 Haziran 1829, Hirzel - ö. 7 Temmuz 1901, Zürich, İsviçre), çocuklar için yazdığı *Heidi* adlı öyküyle bütün dünyada tanınan İsviçreli yazar. Çocuk psikolojisini derinden kavrayışı, mizah duygusu, çocuksu sevinç ve

Johanna Spyri
Bibliothèque Nationale Suisse, Bern

üzüntüleri paylaşma yeteneği kitaplarının kalıcılığını sağlamıştır.

1852'de, yayıncılıkla uğraşan avukat Bernhard Spyri ile evlendikten sonra Zürich'e yerleşti. Yurt sevgisi, doğa tutkusu, kendi halinde dindarlığı ve güleryüzlü bilgeliği hem yapıtlarına hem de özel yaşamına özgün bir nitelik kazandırdı. Kitapları arasında *Ein Blatt auf Vronys Grab* (1870; Vrony'nin Mezarının Üstünde Bir Yaprak), *Heidi* (1880-81, 2 cilt; *Heidi*, 1955, 1990), *Heimatlos* (1881; Vatansız) ve *Gritli* (1882) sayılabilir. *Küçük Çoban* (1949, 1960), *Küçük Kemancı* (1967, 1990), *Kardeşçe Arkadaşlar* (1976, 1983) ve *Rita'nın Serüvenleri* (1978, 1983) Spyri'nin Türkçede yayımlanmış yapıtlarının bazılarıdır.

Squamata, kelerleri ve yılanları kapsayan sürüngenler takımı. Genellikle üç alttakıma ayrılır: *Sauria* (*bak.* kelerler), *Amphisbaenia* (*bak.* kör keler) ve *Serpentes* (*bak.* yılan). Bazı sınıflandırmalarda kör kelerler familya düzeyinde, *Sauria* alttakımına alınmaktadır.

Squarcione, Francesco (d. 1397, Padova, Carrara - ö. y. 1468, Padova), Padova okulunu kuran erken Rönesans ressamı.

1434'te, o sıralarda Padova'da bulunan Fra Filippo Lippi'yle çalışmaya başladı. Günümüze ulaşan iki pano resminden bir Madonna (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) ile 1449-52 tarihli bir poliptik (Padova Kent Müzesi), erken Floransa Rönesansı'nın, özellikle de 1443-53 arasında Padova'da çalışan heykelci Donatello'nun üslubunun etkisini yansıtır. Olgun üslubunun günümüze ulaşan tek örneği, Padova'daki San Francesco Kilisesi'nin dış cephesinde yer alan ve Aziz Francesco'nun yaşamından sahneleri betimleyen bir dizi fresktir (y. 1452-66). Bu kompozisyonlar erken Rönesans üslubunun Floransa'dan Padova'ya Squarcione'nin yapıtları aracılığıyla ulaştığını gösterir. Squarcione'nin yapıtlarına ilişkin başlıca bilgi kaynağı olan Scardeone'ye göre ressamın 137 öğrencisi vardı. Ders verdiği ya da etkilediği ressamlar arasında Mantegna, Marco Zoppo, Giorgio Schiavone, Cosmè Tura ve Carlo Crivelli bulunuyordu.

square dance (İngilizce *square*: "kare"), genellikle dört, bazen de daha fazla çiftin bir kare oluşturarak yaptıkları dans. En yaygın ve en tanınmış İngiliz halk dansıdır; çiftlerin iki sıra üzerinde yaptığı *contra*'lardan (uzunluğuna dans) ve bir çember oluşturduğu halka danslarından farklıdır. *Square dance*'ın kökeni iki İngiliz *country* dansında aranabilir. Bunlardan biri, karmaşık figürlü bir 17. yüzyıl öncesi halka dansından türemiş olan *Kentucky running set*, öbürü de XV. Louis döneminde çok sevilen ve bir kare oluşturarak yapılan Fransız *contredanse*'ı kotiyondur(*).

Daha eski dansların tersine, *square dance*'ın hızlı ve çevik hareketleri, hızla söylenen tekerlemeye benzer anlamsız sözleri ve şarkılı *call*'ları (solo ya da resitatif) vardır. 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir söyleme tarzı olan *call*'da doğaçlama yapılabilir. Çiftler dansa bir kare oluşturarak başlarlar; *caller*'ın (*call*'ları söyleyen kişi) yönetiminde ve akordeon, banço, keman ve gitar eşliğinde belirli figürleri gerçekleştirirler. Adımlar, ayakları sürüyerek, telaşsızca, yürüyormuş gibi atılır. İlk *square dance*'ların beş ana figürü olmasına karşılık çağdaş danslarda üç adım kullanılmaktadır.

squash, dört tarafı duvarla çevrili bir alanda, tenis raketine benzer uzun saplı raketler ve küçük bir lastik topla oynanan oyun.

Squashın kuralları raket(*) oyunuyla hemen hemen aynı olmakla birlikte, puanlama sistemi farklıdır. İngiltere'de sayıyı yalnızca servis atan (*hand-in*) kazanabilir ve oyun 9 sayı üzerinden oynanır; ancak her iki oyuncunun da 8 sayısı varsa, servis atmayanın (*hand-out*) oyunu 10 sayıya yükseltme seçeneği vardır. ABD'de ise oyun 15 sayı üzerinden oynanır ve sayı kazanmak için

servis atmış olma zorunluluğu yoktur. Her iki oyuncunun da 13'er sayısı varsa *hand-out* oyuna 5 sayı (oyun 18) ya da 3 sayı (oyun 16) ekleyebileceği gibi, hiç sayı eklemeden oyunu 15 sayıda da bitirebilir. ABD ve Kanada'da oynandığı biçimiyle, çiftlerde beş oyundan üçünü alan maçı kazanır.

Squash raketi temelde raket oyununda kullanılanlara benzemekle birlikte, sapı onlarınkinden daha kısadır. Top kauçuk ya da kauçuk-butil karışımından yapılır.

squash tenisi, squasha benzer bir raket oyunu. İki kişi tarafından dört duvarla çevrili bir alanda, tenis topu büyüklüğünde bir topla oynanır.

Squash tenisi squashla aynı sahada oynanmakla birlikte, saha çizgilerinde bazı farklar vardır. Sapı 2,5 cm daha kısa olan çim tenisi raketleri ile gene tenis topuna benzeyen,

Squash tenisi
University of Pennsylvania, Philadelphia.
fotoğraf, Lawrence S. Williams Inc

ama ondan biraz daha küçük ve yüksek basınçla şişirilmiş bir top kullanılır. Puanlama, ABD squashının aynısıdır. Eskiden ancak servisi atan taraf sayı kazanabilirken, 1954'te yapılan bir değişiklikle servisi karşılayan tarafın da sayı kazanması olanağı tanınmıştır.

Topun izlenişinde bacaklara, squashta olduğundan daha az yük binerse de, dönüşlerde oyuncuların çeviklik ve refleksleri daha önemlidir. Top ön, yan ve arka duvarlardan baş döndürücü bir hızla sıçrar; bir anda ön duvardan arka duvara, oradan da gene ön duvara sekebilir. Topu daha yere değmeden karşılamaya dayanan vole vuruşları hem squashta hem de squash tenisinde büyük önem taşır.

Squibb, E(dward) R(obinson) (d. 4 Temmuz 1819, Wilmington, Delaware - ö. 25 Ekim 1900, Brooklyn, New York, ABD), ABD'li kimyacı ve ilaç üreticisi.

ABD Deniz Kuvvetleri'nde dört yıl sağlık görevlisi olarak çalıştı. Dışarıdan alınan ilaçların niteliğinin çok kötü olduğunu gözlemleyerek Deniz Kuvvetleri'ni kendi ilacını üretmeye ikna etti. 1851'de Brooklyn Deniz Kuvvetleri Hastanesi'ne atandı. Orada bir laboratuvar kurarak anestezik eter üretimine yönelik güvenli bir sistem geliştirdi. Eter kazanlarının açık alev yerine buharla ısıtılmasına dayanan bu buluşunu, 1856'da *American Journal of Pharmacy*'de yayımladı. 1852-57 arasında kloroform, sıvı haldeki özütler ve bizmut tuzları gibi pek çok eczacılık ürününün hazırlanmasına yarayan başka yöntemler de geliştirdi.

Deniz Kuvvetleri'nden ayrıldıktan sonra orduya ilaç hazırlamak amacıyla Brooklyn'de kendi laboratuvarını kurdu (1858). Önceleri sınırlı üretim yapan bu laboratuvar, 1880'lerin başında 324 çeşit ürünüyle bütün dünyaya satış yapan önemli bir şirket durumuna geldi. Bu arada Amerikan farmakopesinin yenilenmesine de yardımcı olan Squibb, 1882'den ölümüne değin, yeni buluş ve uygulamaların yayımlandığı *Ephemeris* adlı bir dergi çıkardı. Ayrıca otomatik büret ve özgül ağırlık ölçüm cihazı gibi bazı laboratuvar aletlerini geliştirdi. 1892'de iki oğlunu da ortak ettiği şirket, E.R. Squibb & Sons adını aldı.

Squier, E(phraim) G(eorge) (d. 17 Haziran 1821, Bethlehem, New York - ö. 17 Nisan 1888, Brooklyn, New York, ABD), ABD'li gazete yayın yönetmeni, diplomat ve arkeolog. Hekim ve arkeolog Edwin H. Davis'le birlikte, Kolomb öncesi, Kuzey Amerika *Mound Builder* (tepe-yapan) kültürlerinin kalıntılarında ilk önemli araştırmayı gerçekleştirmiş, *Mound Builder* kültürlerinin kökenlerini bulmak amacıyla Orta Amerika, Peru ve Bolivya'da da incelemelerde bulunmuştur.

İlk arkeoloji incelemelerine, bir gazete çıkarmak için gittiği Chillicothe'de (Ohio) başladı. 1845-47 arasında Davis'le birlikte 200 kadar tümülüste sondaj, 100 kadar tabyada araştırma yaparak çok sayıda eski yapıt topladı. Bu bulgular Smithsonian Institution'ın ilk yayını olan ve güzel resimlerle süslenen *Ancient Monuments of the Mississippi Valley*'de (1848; Mississippi Vadisinin Eski Anıtları) yayımlandı. Amerikan arkeolojisinin başyapıtlarından sayılan bu kitap, tümülüslere ilişkin çağdaş bilgileri özetlemesinin yanı sıra daha sonraki araştırmalara da örnek oluşturdu. Squier'ın daha sonra New York tümülüslerinde yaptığı araştırmaların sonuçları da *Aboriginal Monuments of the State of New York*'ta (1851; New York Eyaletinin Yerli Anıtları) yayımlandı.

Squier 1849'da ABD'nin Orta Amerika maslahatgüzarı olarak Nikaragua'ya gitti. İki okyanusu birbirine bağlayacak bir kanal inşası için ABD'ye izin veren bir anlaşma üzerinde çalıştıysa da, bu anlaşma hiçbir zaman onaylanmadı. Resmî görevinin sağladığı, sık sık yolculuğa çıkma olanağından yararlanarak Granada çevresinde ve Nikaragua Gölündeki adalarda yer alan eski yapıtları inceleme fırsatını buldu. Bulgularını *Nicaragua: Its People, Scenery, Monuments, and the Proposed Interoceanic Canal* (1852, 2 cilt; Nikaragua: Halkı, Genel Görünümü, Anıtları ve Okyanuslar Arası Kanal Önerisi) adlı kitabında topladı. Sonraki 20 yıl boyunca bir yandan Honduras'ı boydan boya geçecek bir demiryolu hattının kurulmasıyla uğraşırken, bir yandan da Honduras, Nikaragua ve El Salvador'un arkeolojik, etnolojik ve dilsel özelliklerine ilişkin birkaç kitap ve bir dizi makale yazdı. 1863-65 arasında ABD'nin Peru temsilcisi olarak bazı mali sorunları çözüme kavuşturdu. Bu arada o zamana değin pek az bilinen İnka öncesi Çimu uygarlığına ait kalıntıların da bulunduğu bazı arkeolojik bölgeleri görme şansını elde etti. Gözlemlerini *Peru: Incidents of Travel and Exploration in the Land of the Incas* (1877; Peru: İnka Topraklarındaki Yolculuk ve İncelemelerin Notları) adlı yapıtında topladı.

Squire, Sir J(ohn) C(ollings) (d. 2 Nisan 1882, Plymouth, Devon - ö. 20 Aralık 1958, Rushlake Green, Sussex, İngiltere), İngiliz gazeteci, oyun yazarı ve şair.

Squire, Blundell Okulu'nda ve Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St. John's College'da öğrenim gördü. 1913'te *New Statesman* gazetesinin edebiyat bölümünde yayın yönetmenliğine, 1917'de aynı gazetenin yönetmen yardımcılığına atandı. 1919-34 arasında George dönemi şairlerinin gayrı resmî yayın organı *London Mercury*'nin yayın yönetmenliğini yürüttü. Ustaca bir teknikle ve ince bir parodiyle kaleme aldığı şiirleri *Collected Parodies* (1921; Toplu Parodiler), *Poems in One Volume* (1926; Bir Ciltlik Şiirler), *Selected Poems* (1948; Seçme Şiirler) başlıklı kitaplarda, *Collected Poems* ise (Toplu Şiirler) 1959'da yayımlandı. Squire, J. L. Balderston'la birlikte, Henry James'in *The Sense of the Past* (1917; Geçmiş Duygusu) adlı yapıtının bir uyarlaması olan tanınmış oyunu *Berkeley Square*'i (sahnelenişi 1926; Berkeley Meydanı) yazdı. 1933'te "sir" unvanı aldı.

Sraffa, Piero (d. 5 Ağustos 1890, Torino, İtalya - ö. 3 Eylül 1983, Cambridge, İngiltere), İtalyan asıllı İngiliz iktisatçı. Neo-klasik iktisat okulunun temel yaklaşımlarına yönelttiği eleştirilerle tanınır. Ünlü bir ticaret hukuku profesörünün oğluydu. 1920'de Torino Üniversitesi'nden mezun oldu. Perugia (1924) ve Cagliari (1926) üniversitelerinde profesör olarak çalıştı. Faşist yönetimin baskılarını artırması üzerine ülkesinden ayrılarak İngiltere'ya gitti. Ünlü iktisatçı J. M. Keynes'in çağrısına uyarak Cambridge Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı ve çalışmalarını ölünceye değin orada sürdürdü.

Sraffa 1926'da *Economic Journal* dergisinde yayımlanan makalesinde ortaya koyduğu görüşlerle eksik rekabet kuramının gelişmesinde önemli rol oynadı. En önemli yapıtı sayılan ve hazırlanması 30 yıl süren *Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critique of Economic Theory*'de (1960, *Malların Mallarla Üretimi*, 1981) neo-klasik iktisat okulunun sermaye ve bölüşümle ilgili yaklaşımlarının geçersiz olduğunu öne sürdü. David Ricardo'nun değer kuramını geliştirerek, marjinal fayda yaklaşımı yerine yeni bir değer ve bölüşüm kuramı ortaya koymaya çalıştı. Eşanlı denklemler sistemi aracılığıyla fiyatların oluşumunu ve elde edilen ekonomik artığın işçilerle kapitalistler arasındaki bölüşümünü çözümlemeye girişti. Öne sürdüğü görüşlerle iktisatçılar arasında yoğun kuramsal taştışmalara yol açtı. Ayrıca, uzun bir çalışma sonunda Ricardo'nun yapıtlarıyla mektuplarını derleyerek iktisat yazınına temel bir başvuru kaynağı kazandırdı.

Sranantonga, SRANAN TONGO, TAK-TAK ya da NINORE-TONGO olarak da bilinir, Güney Amerika'nın kuzeydoğusunda, Surinam'da (eskiden Hollanda Guyanası) konuşulan kreol. İngilizce kökenli bir karma dil olarak doğan Sranantonga, Surinam'daki plantasyonlarda çalışan Afrikalı köleler tarafından konuşuluyordu. Kölelerin anadili olan Afrika dillerinin yanı sıra, Guyana'daki ilk plantasyonların sahibi olan Portekiz Yahudilerinin konuştuğu Portekizceden de öğeler almıştı. Ama sonradan Portekizlilerin yerini İngilizler alınca Sranantonganın temeli İngilizce oldu. 17. yüzyılda Guyana'nın Sranantonga konuşulan bölümü Felemenklerin eline geçince, dile Felemenkçeden de birçok öğe girdi. Bugün konuşulan dil Felemenkçe, Portekizce ya da İngilizceye çok az benzer.

Sranantonga dilindeki bazı tipik cümleler şunlardır: *Mek konu gi-em moni en bai sani, dan eng sa go kir eng* (İngilizce *Let the king give him money to buy things, then he will go [and] kill it*: "Kral ona bir şeyler alacak para versin, o zaman gidip onu öldürür"),

Mi sa gi(bi) yu tin sensi (İngilizce *I'll give you ten cents*: "Sana on cent vereceğim"), *Mi doifi frei gowe, ma mi xoluk, dati tan* (İngilizce *My dove flew away, but my luck, that stays*: "Güvercinim uçup gitti, ama şansım yerinde duruyor").

Guyana'nın iç kesimlerinde yaşayan Afrika kökenli Siyahların konuştuğu Saramacca da, Portekizceden öğeler almış İngilizce kökenli bir karma dildir. Ama Sranantonga'ya oranla Afrika dillerinin daha çok, Felemenkçenin daha az izini taşır. Afrika dillerine özgü titrem sistemini koruyan bu dilde, sesin alçak ya da yüksek titremde olması anlam ayırıcı işlev görür.

Sraoşa, Zerdüşt dininde, Ahura Mazda'nın habercisi olan kutsal varlık, kutsal sözün bedenleşmesi. Avesta dilinde "işitme" anlamına gelen adı, kullarının Ahura Mazda'nın sözlerini işiterek ona itaat ettiğini belirttiği gibi, evrenin yaratıcısının her şeyi dinlediğini de simgeler. Sraoşa'nın varlığı olmadan hiçbir ibadet geçerli sayılmaz. Sanat yapıtlarında bin sütunlu gök evinde oturan güçlü bir genç olarak betimlenir. Sraoşa'nın aracılık görevinin yanı sıra koruyuculuk görevi de vardır. Ahura Mazda, insanları rahatsız eden cinleri cezalandırmak için onu görevlendirir. Sraoşa'nın en güçlü silahı duadır. Dünyanın sonu geldiğinde kötülüğün kökünü kazıyacak olan da odur.

Sredna Dağları, Bulgarca SREDNA GORA. Bulgaristan'da kesintili dağ sırası. Doğu-batı doğrultusunda, Balkan Dağlarına koşut olarak uzanır. Jeolojik bakımdan, Trakya Ovası ile ayrıldığı Rodop Dağlarının bir parçasını oluşturur. Balkan Dağları ile arasında bir dizi büyük havza (Sofya, Pirdop, Karlovo, Kazanlık ve Sliven) yer alır.

Sredna Dağları, İhtimanska, Sıştinska ve Sırnena adlı üç kesime ayrılır. En batıdaki İhtimanska Sredna Dağları Sofya'nın 32 km güneydoğusunda yer alır. Nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu bu dağların doğu sınırını Topolnitsa Irmağı çizer. Sredna Dağlarının Topolnitsa'dan Stryama Irmağına kadar uzanan 68 km'lik kesimi Sıştinska (Gerçek) Sredna Dağları adıyla anılır. Bu kesimdeki en yüksek nokta, Karlovo kasabasının 27 km batısındaki Boğdan Doruğudur (1.604 m). Stryama Irmağı vadisinin doğusunda, doğu-batı doğrultusunda 137 km boyunca uzanan Sırnena (Geyik) Dağları yer alır. Bratan (eskiden Morozov) Doruğunda 1.236 m'ye ulaşan Sırnena Dağları, doğuda Tunca ve Moçuritsa ırmaklarının birleştikleri noktaya doğru alçalır. Sırnena Dağları kuzeyde Tunca Irmağının vadisi ile birleşir. Güneyde ise suları Meriç Irmağınca toplanan Trakya Ovasından dik bir eğimle ayrılır. Dağlarda az miktarda da olsa bazı metal cevherleri çıkarılır; Pirdop yakınlarında, Topolnitsa Irmağı kıyısında elektrolitik bakır üretim tesisleri kurulmuştur.

Sri Indraditya, SRI INDRAPATINDRADITYA olarak da bilinir, asıl adı BANG KLANG HAO. Hao THAO olarak da yazılır (ö. y. 1240-60), ilk bağımsız Tay devleti olan Sukhothai Krallığı'nın kurucusu. Sukhothai yakınlarında küçük bir Tay prensliğinde hüküm süren Bang Klang Hao, yaklaşık 1245'te başka bir Tay prensi olan Pha Muang'la birlikte Angkor'un Khmer kralının vekili Sukhothai valisine karşı ayaklandı. Sawankhalok yakınlarını ele geçirdikten sonra Khmer valisini Sukhothai önlerinde ikili bir dövüşte yenilgiye uğrattı. Pha Muang bunun üzerine Khmer kraliyet unvanını Bang Klang Hao'ya verdi. Hao, Sri Indraditya adını aldı ve bağımsız bir krallık kurdu. Sukhothai sonraki yüzyılda hızla gelişti ve bölgenin en güçlü Tay devleti oldu. Bu gelişme özellikle Indraditya'nın ikinci oğlu Ramkhamhaeng döneminde gerçekleşti.

Sri Lanka, resmî adı SRI LANKA DEMOKRATİK SOSYALİST CUMHURİYETİ. Sinhali dilinde SRI LANKA PRACATHANTHRIKA SAMACAVADI CANARACYA. Tamil dilinde İLANGAI CANANAYAKA SOÇİALISA KUDIARASU, eskiden (1972'ye değin) SEYLAN. Hint Okyanusunda ada ülkesi. Güneydoğu kıyısı açıklarında yer aldığı Hindistan Yarımadasından Palk Boğazıyla ayrılır. Biçim olarak bir armudu andıran 65.610 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzey-güney doğrultusunda 437 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş kesimi 225 km'yi bulur. Yönetsel başkenti Colombo, yasama ve yargı başkenti Sri Jayawardenepura, 1992 tahmini nüfusu 16.993.000'dir.

DOĞAL YAPI. Hindistan'la aynı kıta sahanlığını paylaşan ve eski bir kara kütlesinin parçası olan Sri Lanka, fiziksel coğrafya bakımından dört bölgeye ayrılabilir: İç dağlık bölge, güneybatı bölgesi, doğu bölgesi ve kuzey düzlükleri. Adanın jeolojik yapısına, çeşitli çağlardaki kıvrılma ve yükselmelerle ortaya çıkmış farklı yükseltileri ayıran yarlar, kırıklar ve çatlaklar egemendir. Yüzeyin denize dik biçimde indiği güneybatı kesimi dışında kıyı şeridini lagünler, kıyı dilleri, kumullar ve bataklık alanlar çevreler. Adanın büyük bölümünde yükseklik 300 m'nin altında kalır.

Adanın ortagüney kesimini kaplayan ve ortalama yüksekliği 1.500 m'yi geçen iç dağlık bölge yüksek dağ ve platolar ile dar boğaz ve derin ırmak vadilerinden oluşur. Ülkenin en yüksek noktası Pidurutalagala Doruğu (2.524 m) ile bir hac merkezi olarak önem taşıyan Adem Doruğu (2.243 m) burada yer alır. Masif kütlenin güney kenarı dik yarlarla birdenbire sona erer; kuzeyinde ise bir vadiyle ayrılan Knuckles (Muşta) Dağı uzanır.

Benzer biçimde dağlık bir yapı gösteren güneybatı bölgesi, masif kütlenin bir uzantısı olan Rakwana Sıradağlarını barındırır. Bölgenin egemen yüzey şekilleri uzun sırtlar ve koşut vadilerdir.

Doğu bölgesi birbirinden ayrı birçok tepe ve adatepenin yükseldiği dalgalı bir ova görünümünü taşır. Bu tepeler arasında, adını biçiminden alan Westminster Abbey ile Monaragalla ve Kataragama sayılabilir.

Kuzey düzlükleri ırmak vadileri ile yer yer sırtların kesintiye uğrattığı düz, geniş ve verimli ovalarla belirlenir. Adanın kuzey ucundaki kireçtaşı oluşumlu Jaffna Yarımadası mercan resifleriyle çevrilidir. Açıklardaki küçük adaların da yapısı aynıdır.

Genellikle iç kesimdeki dağlık bölgeden doğan akarsular, düzlüklere ulaşmadan önce bir dizi çavlan ve çağlayandan geçer. En uzun ırmaklar kuzeye doğru akan Mahaweli ve Aruvi'dir.

Sri Lanka'da sıcak ve çoğu yerde yüksek nem oranlı Ekvator tipi bir iklim hüküm sürer. Ama adanın Hindistan anakarası ve komşu denizlerle bağlantılı konumu, mevsimlik muson rüzgârlarının etkisiyle bu iklim düzenini belirli ölçüde değiştirir. Mayıs-ekim arasında güneybatı, aralık-mart arasında da kuzeydoğu musonları eser. Muson dönemleri arasında ise normal Ekvator koşulları görülür. Musonların taşıdığı yağışlar genellikle düzensizdir. Güneybatıda 5.000 mm'yi bulan yıllık yağış miktarı, kuzey ve doğuda 1.000 mm'ye kadar iner. Ülke genelinde yıllık ortalama sıcaklık 27C°-28°C'dir. Mevsimlik ve günlük sıcaklık farkı 4°C'yi geçmez.

Yüksek yağışlı kuşakta daha çok laterit içeren özlü topraklar bulunur. Görece kurak kuşakta rastlanan aynı tür topraklar yarı lateritli ya da lateritten yoksundur. Tortul kireçtaşı oluşumlu yöreleri kırmızı özlü toprakların oluşturduğu ince katmanlar örter. Irmakların aşağı çığırlarını çevreleyen taşkın ovaları verimli topraklarla kaplıdır.

SRİ LANKA

Adanın kuzeydoğusunda egemen bitki örtüsünü abanoz ve hintağacı gibi herdemyeşil ağaçların yer aldığı kurakçıl karışık ormanlar oluşturur. Kuzeybatı ve güneydoğuda dikenli çalılıklara rastlanır. Doğu bölgesinde *patana* denen savan benzeri çayırlıklar uzanır. Eski zenginliğini yitirmiş olan yabanıl hayvan varlığı geyik, pars, ayı, yaban domuzu, fil, maymun ve çita gibi türleri kapsar.

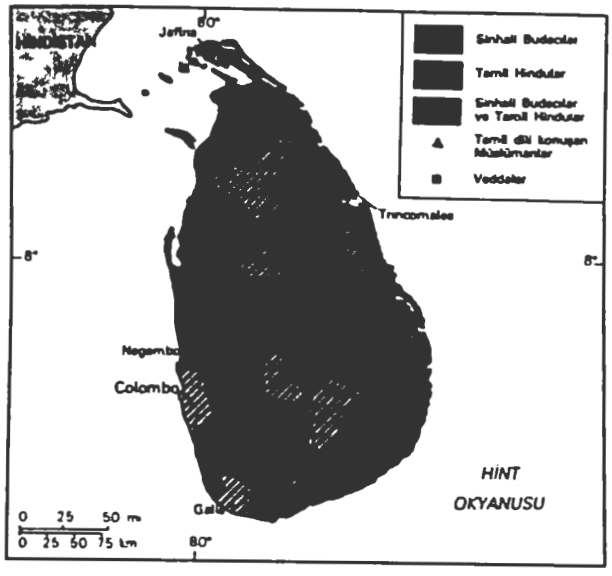

Sri Lanka'da Etnik Dağılım

NÜFUS. Değişik dönemlerde adaya göç etmiş toplulukların karışımına dayanan Sri Lanka nüfusu iki ana etnik ve dilsel öğeden oluşur. Genellikle Budacı olan Sinhalilerin toplam nüfus içindeki oranı dörtte üçü bulur. Çoğunluğu Hindu olan Tamiller ise beşte bire yakın bir oranla ikinci büyük etnik topluluk konumundadır. Sinhaliler ve Tamiller arasında bölgelere ve kast sistemine bağlı bazı ayrılıklar görülür. Ülkedeki başlıca azınlık topluluk, kısmen Arap denizcilerin soyundan gelen ve Tamil dili konuşan Müslümanlardır. Kentlerde Asya ve Avrupa kökenli küçük topluluklar da yaşar. Adanın yerli halkı oldukları sanılan Veddalar öteki topluluklarla karışmışlardır. Resmi diller Sinhali ve Tamil dilleridir. Nüfusun bir bölümü İngilizce de konuşur.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 266,2 kişi düzeyindedir. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1991) yüzde 21'i biraz geçer. Colombo ve çevresi kentsel nüfusun yaklaşık yarısını barındırır. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 21,2 ve binde 5,8'dir.

EKONOMİ. Sri Lanka'da büyük ölçüde tarım, hizmet sektörü ve hafif sanayilere dayanan karma bir ekonomi yürürlüktedir. Ülkedeki birçok sanayi dalı 1971'den sonra devletleştirilmiştir. Ekonomik kalkınma programlarında Uluslararası Para Fonu (IMF), Asya Kalkınma Bankası, ABD ve Japonya'nın mali desteği çok önemli bir yer tutar. Ayrıca Hollanda, Almanya ve Çin Halk Cumhuriyeti de son yıllarda ülkeye geniş çapta dış yardım sağlamıştır. İstihdam yaratma kapasitesinin nüfus artış hızının gerisinde olması nedeniyle işsizlik oldukça yaygındır. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 7,9 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 470 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 26,3 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1990) yüzde 40,9'u çalışır. Ülke topraklarının üçte bire yakın bölümü ekime elverişlidir. Mahaweli Ganga Irmağına dayanan sulama yetersizdir; yaklaşık bin yıllık geçmişi olan sulama sisteminin temelini oluşturan büyük çaplı kanal ve sarnıçların çoğu bakımsız durumdadır. Büyük ölçüde plantasyonlarda yetiştirilen ticari ürünler ile küçük köylü işletmelerinde yetiştirilen temel gıda ürünlerinin tarımsal üretimdeki payı hemen hemen eşittir. Toprak reformundan sonra büyük arazilerin parçalanmasıyla küçük çiftçiler de önemli miktarda kauçuk ve çay üretimine geçmiştir. Başlıca gıda ürünü olan ve yılda iki kez ekilen pirinç iç gereksinimin ancak üçte ikisini karşılar. Son yıllarda gübre kullanımı verimlilik düzeyini belirli ölçüde artırmıştır. İç kesimdeki dağlık bölgede yetiştirilen çay en önemli ihracat ürünüdür. Daha alçak kesimlerde elde edilen kauçuk ve hindistancevizi de ihracata önemli katkıda bulunur. Hayvancılık sığır, manda ve keçi besiciliğine dayanır. Geçmişte önemli olan inci avcılığı gerilemiştir; balıkçılık ırmaklardan çok denizlerde yürütülür.

Sri Lanka'nın başlıca yeraltı kaynakları demir cevheri, ilmenit, grafit, kaolin ve değerli taşlardır. Ülkenin güneybatısındaki Ratnapura kenti yakınlarında bulunan çakılla kaplı alüvyonlu alanlarda önemli miktarda safir, yakut, topaz, grena, aytaşı ve zirkon çıkarılır. İhraç edilen değerli taşlar ve yüksek nitelikli grafit önemli gelir sağlar. Kıyılarda buharlaştırma yoluyla tuz elde edilir.

GSYİH'ye katkısı yüzde 14,8'i bulan imalat sektörü toplam işgücünün yüzde 12,5'ini istihdam eder. Başlıca imalat dallarını dokuma, seramik, çimento, kâğıt ve gıda sanayileri oluşturur. Büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının çoğu devletin elindedir; daha çok tüketim malları alanında yoğunlaşmış olan özel sektör, makine parçaları ve yapı gereçleri gibi mallar da üretir. Son yıllarda dış yardımlarla şeker, petrol ve kimya sanayileri kurulmaktadır. Yabancı yatırımları çekmek amacıyla 1978'de Colombo'nun kuzeyinde açılan serbest bölgede giyim sanayisinin yanı sıra elektronik sanayisi de gelişmiştir. Yıllık elektrik üretimi (1987) yaklaşık 2,7 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun büyük bölümü hidroelektrik santrallardan elde edilir.

Hizmet sektörü ekonomide önemli bir yer tutar. 1979'da yabancı bankaların şube açmasına izin verilmiş, ayrıca 1980'lerin başlarında *off-shore* bankacılığı geliştirme yönünde adımlar atılmıştır. Dış ödemeler dengesi öteden beri olumsuzdur. İthalat kamu kuruluşlarının denetimindedir; ihracatın büyük bölümü ise özel şirketler aracılığıyla yürütülür. Dış ticaret yapılan ülkelerin başında Japonya, ABD ve İngiltere gelir.

Kara ve demir yolları ağı oldukça gelişmiştir. Colombo dışındaki en önemli limanlar Trincomalee ile Galle'dir. Colombo'da uluslararası bir havalimanı vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Sri Lanka'nın yönetim biçimi cumhuriyettir. Bağımsızlık sonrasında benimsenen parlamenter sistem 1978'de yürürlüğe giren anayasayla yerini bir tür başkanlık sistemine bırakmıştır. Başkan altı yılda bir doğrudan halk tarafından seçilir; 1982'de yapılan anayasa değişikliğiyle başkana dört yıllık bir görev süresinden sonra yeniden seçime gitme olanağı tanınmıştır. Silahlı kuvvetler başkomutanı ve yürütmenin başı olan başkan, hükümet işlerini kendi atadığı bir kabine aracılığıyla yürütür. Tek meclisli parlamentoyu istediği zaman toplantıya çağırma ve dağıtma yetkisi vardır. Parlamentonun 225 üyesi nispi temsil sistemine göre altı yıllık bir dönem için seçilir. Parlamentoya geriye dönük yasalar çıkarma ve anayasayı değiştirme yetkisi verilmiştir. Başlıca siyasal partiler Birleşik Ulusal Parti, Tamil Birleşik Kurtuluş Cephesi ve Sri Lanka Özgürlük Partisi'dir.

Karmaşık hukuk sistemi İngiltere, Hollanda ve Hindistan yasalarının belirli etkilerini yansıtır. Üyeleri başkan tarafından atanan Yüksek Mahkeme ile Üst Mahkeme ve İstinaf Mahkemesi'nin altında değişik davalara bakan çeşitli alt mahkemeler yer alır. Askerlik hizmeti gönüllülük esasına dayanır.

Nüfusun sınırlı bir kesimini kapsayan sosyal refah programları emekli, dul ve yetim aylığının yanı sıra işsizlik, iş kazası, geçici ve kalıcı işgörmezlik yardımları sağlar. Devlet kuruluşlarında sağlık hizmetleri parasızdır. Ama hastanelerin ve sağlık personelinin yetersizliği nedeniyle bu hizmetlerden yararlanma düzeyi düşüktür. Bulaşıcı hastalıklara karşı yürütülen kampanyalar istenen sonuçları tam verememiştir. Verem, sıtma ve paraziter hastalıklar hâlâ ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Beslenme yetersizliği de oldukça yaygındır. Son yıllarda ana ve çocuk sağlığına daha büyük bir önem verilmiştir. Bebek ölüm oranı (1988) binde 33 düzeyindedir. Gelişme yolundaki öteki ülkelere göre oldukça yüksek olan ortalama ömür (1988), kadınlarda 73, erkeklerde 68 yıldır. Konut açığı özellikle Colombo kentinde ve çevresinde belirgin biçimde görülmektedir. Bu sorunu çözmek amacıyla 1980'lerde düşük gelirliler için konut yapımı, gecekondu alanlarını temizleme ve halk sağlığını koruma hizmetlerini yayma programlarına ağırlık verilmeye başlamıştır.

Güney Asya ölçülerine göre çok ileri olan okuryazarlık oranı (1981) yüzde 86,1'i bulur. Eğitim bütün aşamalarda parasız ve 5-13 yaşlar arasında zorunludur. İlköğrenim çağındaki çocukların hemen hepsi okula devam etmektedir. Ortaöğretimde de bu oran oldukça yüksektir. Üniversitelerin yanı sıra teknik ve meslek okulları da yükseköğrenim olanağı sağlar.

KÜLTÜREL YAŞAM. Sri Lanka'nın İÖ 3 yüzyıla değin inen zengin bir kültür mirası vardır. Sanatsal geleneklerin odağını büyük ölçüde Budacılık ve Hinduizm dinlerine özgü sanatlar ile danslı oyunlar oluşturur. Ülke çapında yaygın üç ana danslı oyun türünden söz edilebilir. Bunlardan *kolam* (Tamil dilinde "giysi"), her yıl maskalarla yapılan bir danslı oyundur. Şeytan dansı hastalıkları ve talihsizliklere karşı ruhları yardıma çağırmayı içerir. Ulusal düzeyde büyük önem taşıyan *Kandy* dansında mito-

loji, tarih ve doğadan alınma temalar işlenir. Geleneksel heykel, resim ve mimarlık örneklerine eski yapıların kalıntılarında hâlâ rastlanır. Bu yapılar arasında dev Buda tasvirleri, özellikle Kandy kenti çevresinde bulunan tapınaklar ve tapınak resimleri

Sri Lanka'nın yönetsel başkenti Colombo'da bir ana cadde
ABC Ajansı

sayılabilir. Günümüze ulaşmış öteki geleneksel sanatlar fildişi oymacılığı, metal işleri, lakeli ahşap işleri ve sepet örücülüğüdür.

Ulusal müzeler çeşitli kültürel ve sanatsal koleksiyonları barındırır. Sanat Konseyi ile Devlet Güzel Sanatlar Yüksekokulu kültürel yaşamda önemli rol oynar.

Anayasada basın özgürlüğünün güvence altına alınmış olmasına karşın, Terörizmi Önleme Yasası devlete doğrudan sansür uygulama olanağını verir. Gazeteler Sinhali ve Tamil dillerinde ve İngilizce yayımlanır. Sri Lanka Yayın Kurumu'nun radyo ve televizyon yayınları haber, eğlence ve eğitim programlarını kapsar.

TARİH. Göçler ve Budacılığın yayılması. Bugün Sri Lanka'yı oluşturan ana adaya ilk yerleşenlerin Hindistan'ın güneyindeki Ön-Dravidlerle yakınlığı bulunan İlk-Avustralya kabileleri olduğu sanılır. Sinhalilerin kökeni İÖ 5. yüzyıl dolaylarında Hindistan'dan göç ederek bu kabileleri özümleyen Hint-Âri topluluklara dayanır. Adanın öbür halkı Tamillerin Dravid kültürünün damgasını taşıyan Hindistan'ın güneyinden göçleri ise daha sonraki uzun bir döneme yayılır. Budacı keşişlerce yazılmış olan *Mahavamsa*(*) ve onun devamı niteliğindeki *Kulavamsa*(*) adanın eski tarihine ilişkin başlıca kaynakları oluşturur. Bu vakayinamelerin içerdiği eksik ve yanlış bilgiler, arkeolojik buluntular ve eski yazıtlardan elde edilen verilerle önemli ölçüde düzeltilmiştir.

Mahavamsa'da adaya Hindistan'dan gelen Vicaya yönetimindeki ilk topluluğun Puttalam yakınlarında batı kıyısına, daha sonra yerine geçmek üzere çağrılan yeğeni Panduvasudeva'nın da doğu kıyısındaki Gokanna'ya (bugün Trincomalee) çıktığı belirtilir. Bu anlatım büyük olasılıkla Hindistan'ın kuzeybatı ve kuzeydoğu kesimlerinden kopan iki ayrı göç dalgasıyla bağlantılıdır. Daha geri bir uygarlık düzeyindeki yerli kabileleri iç kesimlere süren bu ilk göçmen toplulukların Hindistan'daki Pandya adlı Tamil hanedanıyla ilişkiler kurduğunu gösteren bulgular vardır. Göçleri izleyen dönemde adanın değişik yerlerinde Hint-Âri yerleşmeleri ortaya çıktı. Göçmen kabilelerin en güçlüsünün adı olan Sinhali, zamanla iç içe geçen bütün ada halkını nitelendirmek için kullanılmaya başladı. Efsanelere göre Vicaya hanedanının üçüncü kralı Pandukabhaya'nın kurduğu Anuradhapura kenti, nüfuzunu başka bölgelere de kabul ettiren güçlü bir krallığın merkezi durumuna geldi. İÖ 3. yüzyılda Hindistan'dan geldikten sonra Anuradhapura'nın resmî din olarak benimsediği Budacılık adım adım öteki merkezlere de yayılmaya başladı. Budacı keşişlerin kurduğu manastır ve tapınakların önemli rol oynadığı bu süreç İÖ 2. yüzyılda tamamlandı. Yeni din aynı zamanda siyasal ve kültürel birliği getirdi.

Klasik çağ. Budacılığın yayılmasıyla birlikte Anuradhapura Krallığı'nın merkezî denetimi sağlaması, Dutthagamani Abhaya'yla (hd İÖ 161-137) başladı. Bu dönemde bazı kısa aralar dışında egemenliğini sürdüren Vicaya hanedanı İS 65'te yerini, Vasabha'nın kurduğu Lambakanna hanedanına bıraktı. Bu hanedanın en ünlü kralı Mahasena (hd 276-303) birçok sulama sistemi inşa ettirdi ve resmî öğretiye aykırı Budacı tarikatlara destek verdi. Güney Hindistan'daki Pandya hanedanının 432'de girişti ği saldırıyla Lambakanna egemenliği sona erdi. Daha sonra Pandya kuvvetlerini yenilgiye uğratan Dhatusena (hd 459-477), Moriya hanedanı altında yeniden Sinhali yönetimini başlattı.

Tamil paralı askerlerine dayanan Güney Hindistan devletlerinin adaya müdahaleleri 7. yüzyılda daha da arttı. Pallava hanedanından destek alarak 684'te tahta çıkan Lambakanna kökenli Manavamma, ikinci kez bu hanedanı üstün duruma getirdi. Bu dönemde Sinhali kralları Pandya, Pallava ve Çola hanedanları arasındaki çekişmelerin içine çekildi ve sık sık karşılıklı saldırılar görüldü. Kuzeydeki Racarata bölgesini ele geçiren Çola kuvvetleri 1017'de güneydeki Ruhuna bölgesine de girerek bütün adaya egemen oldu.

Çola işgaline 1070'te son veren Vicayabahu, başkenti savunulması daha kolay olan Polonnaruva'ya taşıdı. Yeni dönemin en ünlü kralı I. Parakramabahu (hd 1153-86) adayı yüksek bir refah düzeyine kavuşturdu. Ama Güney Hindistan ve Birmanya'ya bugün Myanmar yönelik seferlerden kalıcı bir sonuç elde edemedi. Onun ölümünden sonra Nissankamalla'nın (hd 1186-96) kral olmasıyla taht Kalinga hanedanına geçti ve Güney Hindistan'ın nüfuzu daha da güçlendi.

Klasik çağ olarak bilinen Anuradhapura ve Polonnaruva dönemlerinde siyasal iktidarın odağı, Budacı kuramlarla iç içe geçmiş olan krallık makamıydı. Belirli bir veraset kuralı olmadığından, bir çekişme sonucunda başa geçen ve genellikle kişisel bir despotizme yönelen kralların başlıca dayanağı, aile üyelerinin ve etkili soyluların oluşturduğu dar bir çevreydi. Yüksek görevlilerden oluşan devlet konseyi bir danışma organı işlevini görüyordu. İdari işleri doğrudan krala bağlı çeşitli daireler yürütüyordu. Kralın seçtiği taht vârisinin (*yuvaraca*) yönetimde önemli bir yeri vardı. Mutlakıyetçi otoriteyi ordu ayakta tuttuğundan, başkomutan (*senapati*) kralın en yakın danışmanı konumundaydı. Krallığın ayrıldığı Racarata, Ruhuna ve Dakkhinadesa bölgeleri ile bunların altındaki yönetim birimlerinin başında hiyerarşik bir düzene bağlı memurlar bulunuyordu.

Adadaki toplum belirli meslek gruplarına denk düşen kastlar biçiminde örgütlenmişti. Memurlar, çiftçilerin oluşturduğu en üstteki *govi* kastından seçilirdi. Tarım dışı işlerle uğraşan meslek gruplarının yer aldığı *hina* daha düşük bir kast sayılır, soylular arazilerinde ve evlerinde köle çalıştırırlardı.

Sinhali uygarlığının temeli pirinç ekimi için hayati önem taşıyan sulamaydı. Dev kanal ve sarnıçların bakımı ve kullanımı iyi işleyen merkezî bir bürokratik sistemi zorunlu kılıyordu. Krallığın en önemli gelir kaynakları da sulamadan yararlanma karşılığında toplanan vergiler ile tahıl ticaretiydi.

Güneybatıya çekiliş. Nissankamalla'dan sonraki Kalinga kralları döneminde birbiriyle çekişen Güney Hindistan soyluları önemli konumları ele geçirmeye başladı. Polonnaruva'nın merkezî denetiminin zayıflamasından yararlanarak güneybatıya çekilen eski soylular başta Dambadeniya'da olmak üzere bir dizi yeni Sinhali krallığının temelini attılar. Polonnaruva'ya karşı zaman zaman başarılı seferler düzenleyen Dambadeniya, II. Parakramabahu döneminde (1236-70) üstünlüğü sağlayarak Pandya kuvvetlerinin yardımıyla Kalinga egemenliğine son verdi. İzleyen kralların birkaç kez değiştirdiği bu önde gelen Sinhali başkenti, sonunda bugünkü Colombo'nun yakınlarında bulunan Kotte'ye taşındı (1412). Güneybatıdaki Sinhali krallıklarının başkent sınırları dışında etkili olmaması nedeniyle, kuzeyde ortaya çıkan boşluğu bir süre Güney Hindistan kökenli Arya Çakaravarti hanedanı doldurdu. 14. yüzyıl başlarında Jaffna Yarımadasında güçlü bir krallık kuran Tamiller, çok geçmeden güneye doğru yayılarak bu hanedanın yerini aldılar. Tamil ve Sinhali krallıkları arasındaki çekişmelerde, büyük ölçüde boşalmış olan Racarata bir tampon bölge durumuna geldi. Adanın siyasal birlikten yoksun olması, aynı zamanda çeşitli Pandya, Malay, Vicayanagar ve Çin saldırılarına elverişli bir ortam yarattı.

Sinhalilerin güneybatıya çekilmesi çarpıcı toplumsal ve ekonomik sonuçlar da doğurdu. Gelişkin sulama sisteminin bozulmasıyla pirinç ekimi önemli ölçüde düştü. Geçime dönük bir yapı kazanan tarımda yeni ürünler öne çıktı. Tarçın ve biber gibi baharat ürünlerine dayalı ticaret krallıkların başlıca gelir kaynağı durumuna geldi. Kralların denetimindeki canlı baharat ticaretiyle, kıyı limanları özellikle Arap tüccarların uğrak yerleri arasına girdi. Öte yandan bürokratik mekanizmanın işlerliğini yitirmesine bağlı olarak toprak tasarrufunda vergi yükümlülüğünün yerini hizmet yükümlülüğü aldı. Askeri kaygıların ıssız yörelere kurulan kentler, ekonomik canlılıktan yoksun küçük yerleşmeler olarak kaldı. Eskisi gibi geniş maddi destek göremeyen Budacı manastırlar gerilemeye yüz tuttu. Hinduizmin Budacılık üzerindeki etkisi daha da belirginleşti. Tamil ve Sinhali kültür alanları açık bir biçimde ayrışmaya başladı.

Portekiz egemenliği. Adaya ilk kez 1505'te çıkan Portekizliler 1518'de Kotte Krallığı'ndan Colombo'da bir kale kurma izninin yanı sıra çeşitli ticari ayrıcalıklar elde ettiler. Krallığın 1521'de üç kardeş arasında bölünmesini izleyen çekişme ortamı, Portekiz nüfusunun artmasına elverişli bir zemin hazırladı. Böylece 1543'te Kotte'yi koruma altına alan Portekizliler, öteki krallıkların direnişini de adım adım kırarak üstünlüklerini kabul ettirdiler. Eski Kotte topraklarının büyük bölümü 1597'de resmen Portekiz'e bağlandı. Bu arada çeşitli seferler düzenlenen Jaffna Krallığı da 1619'da ilhak edildi. Ama Sitavake krallarının savaşı sürdürmesi nedeniyle Portekiz yayılması iç dağlık bölgenin eteklerinde durdu. Doğu kıyılarında da yalnızca Trincomalee ve Batticaloa limanları Portekiz yönetimine girdi.

Goa'daki Portekiz genel valisine bağlı olarak yönetilen adadaki Portekiz topraklarında eski yapı ve kurumlar büyük ölçüde korundu. Buna karşılık ticari kazançları artırmaya yönelik düzenlemeler ağır bir sömürü getirdi. Adada siyasal denetimin sağlanmasıyla birlikte Katolikliği yaymak amacıyla yoğun misyonerlik çalışmaları yürütüldü.

Kandy Krallığı. Sitavake kralı I. Racasinha'nın 1580'de iç kesimdeki bir başka krallık olan Kandy'yi ele geçirmesinin ardından Portekiz saldırıları özellikle bu bölgeye yöneldi. Başlangıçta Portekizlilerle işbirliği yapan Sinhali soylularından Vimala Dharma Sürya, Kandy'de başa geçtikten sonra bağımsızlığını ilan ederek yerel direnişin önderliğini üstlendi. Ayrıca Portekizlilerin denizlerdeki üstünlüğünü dengelemek amacıyla Hollandalılardan destek alma arayışına girdi. Onun yerini alan (1604) Senarat da aynı politikayı izledi; ama Hollandalılardan yeterli destek göremeyen Kandy kuvvetlerinin 1630'da Portekizlilere karşı giriştiği harekât sonuçsuz kaldı. Senarat'ın oğlu II. Racasinha'nın Hollandalılarla işbirliği yaparak yürüttüğü savaşlar sırasında ele geçirilen bazı limanlar ve topraklar Hollandalıların yönetimine girdi. Portekizliler ile Hollandalıların 1645'te ateşkese varmasından sonra, Racasinha'nın Hollanda nüfuzundan kurtulma çabaları ağır borç yükü nedeniyle başarısızlığa uğradı.

Ateşkes süresinin sona erdiği 1652'de Portekizlileri adadan çıkarmaya yönelik savaş yeniden başladı. Kıyıdaki müstahkem mevzilere sıkışan Portekizliler Mayıs 1656'da Hollandalılara teslim oldu. Bu harekâttan da beklediği sonucu alamayan Racasinha iç kesimdeki dağlık bölgeye çekilmek zorunda kaldı. Jaffna'nın 1658'de düşmesiyle adanın kıyı şeridi büyük ölçüde Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası'nın denetimine girdi.

Hollanda yönetimi. Zamanla adanın iç kesimlerine de yönelerek ticaret kapılarının yanı sıra tarçın üretim bölgeleri üzerinde de denetim kuran Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası, Colombo'da oturan bir genel valiye bağlı etkili bir yönetim mekanizması oluşturdu. Bu mekanizma aracılığıyla tarçın ve fildişi gibi ürünlerden sağlanan gelir yüksek bir düzeye çıkarılırken, ticari tarımın geliştirilmesi yönünde de adımlar atıldı. Adada kurulan sıkı ticari tekel Hindistan'la bağları önemli ölçüde kopardı. Geleneksel yapıya pek dokunmama yolunu seçen Hollandalılar, gene de kendi adli sistemlerini oluşturma ve Protestanlığı yayma gibi uygulamalarla bazı önemli yenilikler getirdiler.

İngiliz yönetimi. İngilizlerin Seylan adını verdikleri adaya girişleri, Avrupa'daki rekabetle bağlantılı olarak gerçekleşti. Fransa'nın Hollanda'yı denetim altına alması üzerine harekete geçen İngilizler, Hindistan üzerinden 1796'da ele geçirdikleri adayı 1802'de tahta bağlı bir sömürge durumuna getirdiler. Kandy Krallığı'nın İngiliz egemenliğine karşı gösterdiği direniş yerel kabile şeflerinin desteğiyle 1815'te kırılabildi. Başlangıçta hak ve ayrıcalıkları için güvence alan kabile şeflerinin İngiliz müdahaleleri üzerine başlattığı ayaklanmanın 1818'de bastırılmasıyla bütün ada tek bir yönetim altında birleştirildi.

Bir dizi reformla eski kurumların çoğunu ortadan kaldırarak sömürgeci yönetimi pekiştiren İngilizler, ekonomi üzerindeki kısıtlamalara da son vererek geniş toprakları plantasyon tarımına açtılar. 1830'lardan sonra hızla gelişen kahve üretimi 1870'lerde yerini çay ve kauçuk üretimine bıraktı. Bu alanlardaki yatırımlarla birlikte eski kapalı ekonomi çözülmeye başladı.

Milliyetçiliğin gelişmesi ve reformlar. Kültürel kimliği koruma temelinde 19. yüzyıl sonlarında gelişen Seylan milliyetçi hareketi, zamanla siyasal bir nitelik kazanarak İngilizlerin tekelindeki yönetim kademelerinde yer alma hedefine yöneldi. Bu yöndeki talepler özellikle I. Dünya Savaşı sırasında geniş bir destek görmeye başladı. Sinhali ve Tamil örgütlerinin birleşmesiyle 1919'da kurulan Seylan Ulusal Kongresi, seçime dayalı bir yasama meclisini, bütçe üzerinde denetimi ve kısmen yürütmeye katılımı öngören bir programı benimsedi.

İngilizlerin 1920'de yürürlüğe koyduğu ve 1924'te bazı ekler yaptığı yeni sistemde, yasama meclisine ve temsili kurumlara yer verilmekle birlikte öteki talepler karşılanmadı. Bunu izleyen 1931'deki düzenlemeyle yasama ve yürütme işlevlerine sahip bir Devlet Konseyi oluşturularak özerkliğe geçiş yönünde önemli adımlar atıldı. II. Dünya Savaşı sırasında bağımsızlık akımının güçlenmesi üzerine, savunma ve dış ilişkiler alanında İngiltere'nin belirli ölçüde söz sahibi olması koşuluyla 1947'de adaya dominyon statüsü tanındı.

Bağımsızlık sonrası dönem. Bağımsız Seylan'ın anayasası iki meclisli bir parlamenter demokrasi getirdi. Aynı yıl yapılan ilk seçimle iktidara, çeşitli milliyetçi ve bölgesel siyasal grupları barındıran Birleşik Ulusal Parti (UNP) geçti. Büyük ölçüde sömürge döneminde İngiliz eğitimi görmüş aydınlardan oluşan, Don Stephen Senanayake başkanlığındaki UNP hükümeti, sömürge döneminin kültürel ve kurumsal yapısını koruyarak serbest girişimciliğe dayalı bir kalkınma yolunu seçti. Bir süre sonra ihracat gelirlerindeki düşüş ve ithal mallarındaki artış ekonomide ciddi güçlükler yarattı. Bu arada eğitim sisteminin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan yeni aydın kuşağı, Sinhali kimliğini önde tutan bir milliyetçilik anlayışına yöneldi. S. W. R. D. Bandaranaike'nin öncülük ettiği Sri Lanka Özgürlük Partisi (SLFP) 1956 seçimlerinde UNP'yi yenilgiye uğrattı ve Birleşik Halk Cephesi (MEP) adı altında, öteki partilerle birlikte yeni bir hükümet kurdu. Sinhali dilini resmî dil ilan ederek Budacılığı ve Sinhali kültürünü desteklemeye yönelik önlemler alan koalisyon hükümeti, ekonomik kalkınmada devletin rolünü artırmaya ve gelir dağılımını düzeltmeye çalıştı. Sinhali milliyetçiliğinin yükseldiği bu dönemde Tamiller arasında, özellikle dil politikasını hedef alan bir muhalefet doğdu. Bandaranaike'nin Eylül 1959'da öldürülmesini izleyen siyasal istikrarsızlık, dul eşi Sirimavo Bandaranaike'nin 1960'ta SLFP'yi yeniden toparlayarak yeni bir hükümet kurmasıyla sona erdi. Böylece eğitim sisteminin devletin denetimine alınması ve ekonomide devletleştirmenin ileriye götürülmesi gibi adımlar atıldı.

İşsizlik, hayat pahalılığı ve mal darlıkları gibi sorunlardan kaynaklanan 1960'lardaki ekonomik bunalım, halkın UNP'ye dönmesine yol açtı. Özellikle azınlıklardan destek gören UNP 1965 seçimleri sonunda Dudley Shellon Senanayake'nin başkanlığında bir kez daha iktidar oldu. Senanayake hükümeti özel sektörü desteklemeyi ve tarımsal üretimi genişletmeyi amaçlayan politikalar uyguladı. Enflasyonu ve toplumsal dengesizlikleri artıran bu politikalar, Marksist gruplarla ittifaka giren SLFP'nin daha sol bir çizgiye kaymasını getirdi. Sol koalisyonun 1970 seçimlerini kazanmasıyla Bandaranaike yeniden başbakanlığı üstlendi.

Bandaranaike hükümeti yabancıların elindeki plantasyonları millileştirerek kapsamlı bir toprak reformuna girişmenin yanı sıra sanayi ve ticarette devletçi bir uygulamaya yöneldi. Buna karşılık, reformları yeterli bulmayan radikal Sinhali gençlik gruplarının 1971'de başlattığı silahlı ayaklanmayı sert biçimde bastırdı. Ertesi yıl ülkenin adını Sri Lanka olarak değiştiren ve cumhuriyet yönetimini getiren yeni bir anayasa yürürlüğe kondu. Ekonomik sorunların üstesinden gelemeyen Bandaranaike hükümetinin elindeki olanakları partizanca kullanması yaygın hoşnutsuzluklara yol açtı. Temmuz 1977 seçimlerine tek başına giren SLFP, J. R. Jayawardene'nin önderliğinde yeniden örgütlenen UNP karşısında yenilgiye uğradı.

Jayawardene hükümeti devletçi uygulamaları sınırlayarak özel sektörü yeniden canlandırmaya ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye yöneldi. Ayrıca Eylül 1978'de başkanlık sistemini öngören yeni bir anayasa hazırlayarak Tamil diline ikinci resmî dil statüsü tanıdı. Anayasa uyarınca başkan seçilen Jayawardene'nin sağladığı istikrar, 1980'lerde yerini siyasal ve etnik karışıklıklara bıraktı. Tırmanan gerginlikler Sinhali ve Tamil toplulukları arasında şiddet eylemlerine yol açtı. Bazı Tamil grupları ülkenin kuzey ve doğu kesimlerini kapsayacak özerk bir yönetim için gerilla savaşına başladı. Hükümetin başvurduğu sert önlemler, ekonomik durumu da sarsan olayların önünü alamadı. Bu arada soruna çözüm bulmak için yürütülen görüşmeler, Tamillere destek veren Hindistan'ın girişimleriyle 1987'den sonra bir uzlaşma ortamı yarattı. Bu çerçevede Tamil bölgesine özerkliğin verilmesinden sonra, çatışmaları önlemek üzere adaya Hint kuvvetleri sevkedildi. Ama hem Tamiller, hem de Sinhaliler arasında özerklik statüsüne karşı güçlü bir muhalefet sürdü. Ocak 1989'da Jayawardene'nin yerini aynı partiden gelen Ranasinghe Premadasa aldı. Ayrılıkçı Tamil gerillalarıyla hükümet birlikleri arasındaki çarpışmalar 1990'ların başlarında da sürerken, Ranasingha yönetimi insan haklarını ihlal suçlamalarıyla karşı karşıya kaldı. Başkan Premadasa'nın 1993'te 1 Mayıs kutlamaları sırasında bir bombalı saldırı sonucu öldürülmesi üzerine parlamento başkanlığa Dingiri Banda Wijetunga'yı seçti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Srikakulam, Hindistan'ın güneyindeki Andhra Pradesh eyaletinin kuzeydoğu kesiminde kent. Nagavali Irmağının kıyısında yer alan Srikakulam, eskiden Kuzey Sarkarlar olarak bilinen Müslümanların yaşadığı bölgenin merkeziydi. Kentte, tarihsel bakımdan önem taşıyan bir cami (1641) ile Andhra Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır. Nüfus (1981) 68.145.

Srinagar, Hindistan Yarımadasının kuzeybatısında, Cemmu ve Keşmir'in Hindistan'ın denetimindeki kesiminin yazlık merkezi. Cihelum Irmağı kıyısında, Keşmir Vadisinde, deniz düzeyinden 1.600 m yüksekte yer alır. Göller ve yüksek dağlar arasındaki konumu sayesinde bir turizm merkezi olarak gelişmektedir. Kentin içinden geçen Cihelum Irmağı üzerinde yedi tahta köprü yer alır. Birbirine bitişik sayısız kanal ve suyolu üzerinde *şhikara*'lar (Keşmir gondolları) gezinir. Kent camileri ve tapınakları ile ünlüdür. Hazretbal Camisi'nde Hz. Muhammed'e ait olduğuna inanılan bir tutam saç bulunur. 15. yüzyılda inşa edilen Mescid-i Cuma'nın Keşmir'deki en büyük cami olduğu söylenir. "Yüzer bahçeleri"yle ünlü Dal Gölü ile yakınındaki Şalimar ve Nişat Bahçeleri kentin turizm açısından önem taşıyan yerlerindendir. Kentin sanayisi halıcılık ile ipek, gümüş, bakır ve deri eşya üretimine dayanır; kentte ayrıca ahşap oymacılığı da yapılır. Başlıca yükseköğretim kurumu Keşmir Üniversitesi'dir (1969). Srinagar'ın Delhi ve Amritsar ile düzenli havayolu bağlantısı vardır.

Kent yakınında deniz düzeyinden 2.590 m yükseklikteki Gulmarg (Çiçek Çayırı) yer alır. Gulmarg, Keşmir Vadisine ve Himalayalar'ın en yüksek tepelerinden biri olan Nanga Parbat'a (8.126 m) egemen konumdadır. Çevredeki en verimli tarım arazisi olan Keşmir Vadisi, Cemmu ve Keşmir eyaletinin nüfusu en yoğun bölgelerinden biridir. Srinagar'ı çevreleyen dağlar sık ormanlarla kaplıdır. Nüfus (1990 tah.) kent, 586.038; (1981) metropoliten alan, 533.368.

Srirangam, Hindistan'ın güneydoğusunda, Tamil Nadu eyaletinin ortadoğusunda kent. Tiruççirappali kentinin yakınında, Kaveri ve Kolrun ırmaklarının birbirinden ayrıldığı noktadaki bir adanın üzerinde yer alır. Hindistan'ın güneyindeki en sık ziyaret edilen hac merkezlerinden biridir. Kentteki Ranganatha Tapınağı Vişnucuların yanı sıra Şivacılar tarafından da kutsal sayılır. Tapınak iç içe geçmiş dikdörtgen biçiminde yedi bölmeden oluşur. En dıştaki bölmenin çevre uzunluğu 3 km'yi geçer. Tapınağın bir başka özelliği de şaha kalkmış at biçimindeki sütunlardan oluşan Bin Sütunlu Salon'dur. Tapınak ve salon Vicayanagar döneminde (1336-1565) eski bir tapınağın yerine inşa edilmiştir. Nüfus (1981) 64.241.

Srirangam'da Ranganatha Tapınağı'nda Bin Sütunlu Salon, Tamil Nadu, Hindistan
Tom Putnam

Srong-brtsan-sgam-po (d. y. 608 - ö. 650), 629'da taç giyen Tibet kralı. Nepal ile Hindistan ve Çin'in bazı bölümlerini egemenliği altına almış, hüküm sürdüğü dönem Tibet'in yazılı tarihinin başlangıcını oluşturmuştur.

Bir saray bilginini Hint-Avrupa modelini kullanarak Tibet yazı dilini oluşturmakla görevlendirdi. Eşleri arasındaki Nepalli ve Çinli iki prensesin Budacı olması nedeniyle Lama tarihçileri Budacılığı Tibet'e onun soktuğunu kabul ederler. Nepalli eşi tarafından Tibet'e getirilen ünlü Gautama Buda tasvirini yerleştirmek amacıyla başkent Lhasa'da, Tibet Budacılığının en kutsal yeri olan Gtsug-lag-khang Tapınağı'nı inşa ettirmiştir.

SS, tam adı SCHUTZSTAFFEL (Almancada "Koruyucu Kademe"), Nazi Partisi'nin, siyah üniformalarıyla ünlü, seçilmiş elemanlardan oluşan birliği.

Nisan 1925'te Adolf Hitler'in kişisel korumasıyla görevli küçük bir birlik olarak kuruldu. 1929'da SS'nin başına geçen Heinrich Himmler(*) örgütün dağıtıldığı 1945'e değin bu görevde kaldı. Başlangıçta 300'den az olan üye sayısını Nazilerin iktidara geldiği 1933'e değin 50 bine çıkarmayı başardı. Fanatik bir ırkçı olan Himmler, adayları toplumun hangi kesiminden geldiklerine bakmaksızın fiziksel kusursuzluk ve ırksal saflık ölçütlerine göre değerlendirerek örgüte kabul ediyordu. Parlak siyah üniformaları ve özel nişanlarıyla (şimşeğe benzetilmiş rünik S harfleri, kurukafalı pazıbentler ve gümüş kamalar) SS'ler kendilerini, başlangıçta üstlerinde olan kahverengi gömlekli SA'lardan da (*Sturmabteilung*: "Fırtına Kıtası") üstün sayıyorlardı.

Hitler'in 1934'te SA içinde bir temizliğe girişip örgütün siyasal gücünü ortadan kaldırmasını sağlayan SS böylece, Himmler yoluyla yalnızca Hitler'e karşı sorumlu olan bağımsız bir örgüt durumuna geldi. 1934-36 arasında Himmler ve başyardımcısı Reinhard Heydrich Almanya'nın tüm polis kuvvetleri üzerinde denetim sağlayıp örgütün sorumluluk ve etkinlik alanını genişleterek SS'nin gücünü pekiştirdi. Ayrıca özel askeri SS birimleri düzenli ordu sistemi içinde eğitildi ve silahlandırıldı. 1939'da yaklaşık 250 bin kişiden oluşan SS'nin çok büyüyen ve karmaşıklaşan bürokratik yapısı *Allgemeine-SS* (Genel SS) ve *Waffen-SS* (Silahlı SS) olmak üzere başlıca iki gruba ayrılıyordu.

Allgemeine-SS daha çok polis ve "ırk" sorunlarıyla ilgileniyordu. En önemli bölümü RSHA'ydı (*Reichssicherheitshauptamt*: "Devlet Güvenlik Başmüdürlüğü"). RSHA, Orpo (*Ordnungspolizei*: "Düzen Polisi") ve Sipo (*Sicherheitspolizei*: "Güvenlik Polisi") bölümlerinden oluşuyordu. Sipo ayrıca Kripo (*Kriminalpolizei*: "Kriminal Polis") ve Heinrich Müller denetimindeki Gestapo(*) (*Geheime Staatspolizei*: "Gizli Devlet Polisi") olmak üzere iki bölüme ayrılıyordu. RSHA içinde ayrıca dış ve iç istihbarat ile casusluk olaylarıyla ilgilenen güvenlik bölümü SD (*Sicherheitsdienst*: "Güvenlik Servisi") yer alıyordu.

Waffen-SS ise üç alt gruba ayrılmıştı: Hitler'in kişisel koruma birliği *Leibstandarte*, toplama kamplarını yöneten *Totenkopfverbände* (Kurukafa Birlikleri), II. Dünya Savaşı sırasında 39 tümene çıkan ve düzenli ordu içinde özel bir savaş birliği görevi yapan *Verfügungstruppen* (Hazır Birlikler).

SS'lere, insanların acı çekişi karşısında soğukkanlı kalmaları ve başka ırka nefret duymaları öğretilirdi. En önemli erdemleri "Onurun Sadakatindir" ilkesinden sapmaksızın *Führer*'e kesin boyun eğme ve bağlılıktı. II. Dünya Savaşı sırasında SS'ler siyasal karşıtları ile Çingeneler, Yahudiler, Polonyalı önderler, komünistler, partizan direnişçiler ve Rus savaş tutsaklarına karşı kitlesel kırımlar uyguladılar. Almanya'nın Müttefiklere yenilmesinin ardından Müttefiklerin Nürnberg'te kurduğu mahkeme 1946'da SS'nin bir suç örgütü olduğunu ilan etti.

SSCB *bak*. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SSCB Bilimler Akademisi, 1991'den sonra BİLİMLER AKADEMİSİ, Rusça AKADEMİYA NAUK, eski Sovyetler Birliği'nin Rusya merkezli en yüksek bilimsel kuruluşu. SSCB'nin dağılmasından sonra da Rusya'da ve öteki eski Sovyet cumhuriyetlerinde doğa ve toplum bilimleri, teknoloji ve üretim alanlarında yürütülen araştırmalar arasında eşgüdüm sağlayan başlıca kurumdur. Seçim yoluyla belirlenen, önde gelen bilim adamlarından oluşan akademinin üç tür üyesi vardır: Akademisyenler, muhabir üyeler ve yabancı üyeler. Akademi, öğrencilerin eğitimi ve yeni bilimsel buluş ve bilgilerin tanıtılması alanlarında da etkinlik gösterir. Birçok uluslararası bilimsel kuruluşla ilişkisi vardır ve yabancı ülkelerdeki akademilerle ortak çalışmalar yürütür. Akademinin etkinlikleri ve üyeleriyle ilgili sorunlar konusunda karar yetkisi, en üst yönetim organı olan ve üyeleri seçimle belirlenen Genel Kurul'a aittir. Akademinin çok sayıdaki bölümü Prezidyum tarafından yönetilen dört ana dal altında toplanmıştır: Bunlar, fizik, teknoloji ve matematik bilimleri; kimya teknolojisi ve biyoloji bilimleri; yer bilimleri ve toplumsal bilimler dallarıdır.

1724'te Çar I. Petro (Büyük) tarafından, Petersburg'da (1924-91 arasında Leningrad) kurulan akademi, 1725'te Petro'nun dul eşi I. Yekaterina tarafından Bilimler ve Sanatlar Akademisi adıyla açıldı. Sonradan çeşitli adlar alan akademiye, bugünkü adı 1925'te verildi. İlk dönemlerinde akademide İsviçreli matematikçiler Leonhard Euler ve Daniel Bernoulli gibi tanınmış yabancı bilim adamları görev aldı. Akademinin ilk Rus üyesi, bilim adamı ve şair Mihail Vasilyeviç Lomonosov'du. Akademiye 1742'de seçilen Lomonosov, çeşitli bilim dallarına değerli katkılarda bulundu. Akademinin en büyük ödülü olan Lomonosov Madalyası onun adını taşır.

Çarlık döneminde akademinin başkanlığına saray çevresinden kişiler getirilirdi. Bu dönemde akademinin az sayıda enstitüsü vardı. Akademi 1917'den sonra başkanını kendisi seçmeye başladı ve Sovyetler Birliği'nin dört bir yanında yeni bilimsel kuruluşlar açıldıkça etkinlik alanını genişletti. Leningrad'dan Moskova'ya taşındığı 1934'te akademiye bağlı 25 enstitü vardı. 1991'de SSCB'nin dağılmasından önce laboratuvarlar, denizcilik enstitüleri, gözlemevleri, araştırma merkezleri ve bilim dernekleri gibi 260'tan fazla kurumu yönlendiriyordu.

SSCB Bilimler Akademisi Ana Botanik Bahçesi, 1991'den sonra BİLİMLER AKADEMİSİ ANA BOTANİK BAHÇESİ, dünyanın en büyük botanik bahçelerinden biri. Moskova'da 360 hektarlık bir alanda kurulu bahçede çoğu yerli, yaklaşık 16 bin bitki türü vardır. Yerli bitkiler doğal olarak yetiştikleri coğrafi bölgelere göre düzenlenmiştir. Ayrıca, bahçede başka bölgelere özgü yabancı bitki-

lerin yetiştirilebilmesi için iklime ve öbür çevre koşullarına alıştırma çalışmaları yürütülmektedir. Kuzey ve Güney Amerikada dahil olmak üzere dünyanın çeşitli yörelerinden yüzlerce bitki türü bu amaçla bahçede yetiştirilmektedir. Bahçede 150 bin kadar kuru bitki örneğinden oluşan bir de herbaryum bulunur.

Saint, Sankt ve Sint'in kısaltması olan St. ve Santa'nın kısaltması olan Sta. ile başlayan öbür girişler için açık yazımın alfabetik sırasına bakınız.

St. Jean Şövalyeleri *bak.* Hospitalier tarikatı

Sta. Maria Maggiore, Roma'da Papa III. Sixtus'un yaptırdığı kilise. Yapımına 432'de başlanmış, tamamlanması 6. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Hıristiyan kiliselerinin en eski örneklerinden biridir. Üç nefli bazilika planındadır. İon başlıklı iki sütun sırası orta nefi yan neflerden ayırır. Sütunlar birbirlerine kemerlerle değil, düz lentolarla bağlanmıştır. Orta nef kasetlere bölünmüş düz bir tavanla, yan nefler ise boydan boya beşik tonozla örtülüdür. İç duvarlarda Kitabı Mukaddes'ten sahnelerin canlandırıldığı mozaik panolar yer alır. Bugünkü barok ön cepheyi 1741-43 arasında Ferdinando Fuga eklemiştir.

Stabia, İtalya'da, Campania yönetim bölgesinde, Vezüv Yanardağının patlamasıyla yıkılan (İS 79) antik kent. Napoli Körfezinin doğu kıyısında, bugün Castellamare di Stabia kentinin bulunduğu yerdedir. Bir Osk yerleşmesi olarak kurulan Stabia, İÖ 90'da Roma'ya karşı yapılan İtalik Savaşı'na katıldı. İÖ 89'da Sulla tarafından yıkıldı

Stabia'dan Artemis'i gösteren bir duvar resmi; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli
Museo Nazionale, Napoli; fotoğraf, European Art Color Slides, Peter Adelberg, New York kenti

ve toprakları Nuceria'ya verildi. Şifalı sularıyla ünlenen kent ve çevresine pek çok villa yapıldı. Romalı bilgin Plinius (Yaşlı), İS 79'daki patlamada dostu Pomponianus'un Stabia'daki villasının yakınında öldü (*bak.* Pompei) Yörede patlamadan sonra önemli bir yerleşme kurulmadı.

İlk kez 18. yüzyılda yapılan ve 1949'da yeniden başlatılan kazılarda Roma dönemi öncesinde kurulan *oppidum*'un (tahkim edilmiş kent) sınırları belirlenmiştir. Daha sonra kurulan kentin (İÖ 89-İS 79) ise birçok Roma kentinin tersine *insula*'lardan(*) oluşmadığı görülmüştür. Bu farkın kaplıcaların varlığından kaynaklandığı sanılmaktadır. Stabia'da daha sonra yapılan kazılarda Pompei ve Herculaneum'daki örneklerle boy ölçüşebilecek nitelikte duvar resimleri ortaya çıkarılmıştır.

stabil, genellikle birbirine ekli metal levhalardan oluşan soyut heykel. Mobilin(*) tersine hareketsizdir. En güzel ilk örneklerini ABD'li sanatçı Alexander Calder(*) vermiştir. 1931'de Jean Arp'ın Calder'ın yapıtlarını tanımlamak amacıyla ortaya attığı stabil terimi, daha sonra başka sanatçıların benzer çalışmaları için de kullanılmıştır.

Calder gittikçe daha büyük, anıtsal boyutlu stabiller gerçekleştirerek, 20. yüzyılın

"Balina II", Alexander Calder'ın yaptığı bir stabil, 1964; Modern Sanat Müzesi, New York kenti
Museum of Modern Art, New York kenti

ikinci yarısında halka yönelik sanata yeni bir canlılık getirdi. Birbirine kaynak ya da perçinle tutturulan yassı, eğrisel metal parçalarla yapılan ve daha sonra çoğunlukla kırmızı, siyah gibi renklere boyanan bu oyuncak benzeri hafif yapıtlar, hem modern yapıların cam ve çelik gibi malzemelerle çevrili iç mekânlarına, hem de park ya da alan gibi açık dış mekânlara uygun düşüyordu. En çarpıcı stabil örnekleri arasında "Flamingo" (Chicago; 1974), "Teodelapio" (Spoleto, İtalya; 1962) ve "El Sol Rojo" (México; 1968) sayılabilir.

Kanadalı Robert Murray (d. 1936) anıtsal boyutlarda stabiller yapan heykelcilerin en önde gelenidir. Alüminyum levhaları kıvırıp bükerek gerçekleştirdiği büyük boyutlu yapıtları genellikle Calder'ın stabillerinden daha geometrik ve daha güç "anlaşılabilir" özellikler taşırsa da, onlara benzer biçimde, yapıtlarında hafiflik ve ciddilik, hareket ve durağanlık gibi karşıt nitelikler birleşmiştir.

Stace, W(alter) T(erence) (d. 17 Kasım 1886, Londra, İngiltere - ö. 2 Ağustos 1967, Princeton, New Jersey, ABD), doğalcılığı dinsel deneyimle bağdaştırmaya çalışmış İngiliz filozof. Deneyimlere dayalı, ama mistik ve tinsel yorumlara da açık bilgiyi vurgulamıştır.

Edinburgh'da Bath College ve Fettes College'da, Dublin'de de Trinity College'da öğrenim gördü. Seylan'daki (Sri Lanka) İngiliz yönetiminde yetkili görevlerde bulundu (1910-32). O dönemde Hinduizmi ve Budacılığı inceledi. 1932'de ABD'ye giderek 1955'e değin Princeton Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. Özellikle Hegel'den etkilendi. Dinsel deneycilikle bağlantılı olarak insan düşüncesindeki ortak yapıyı incelediği birçok yapıt yayımladı. Bunlar arasında *The Philosophy of Hegel* (1924; *Hegel Üstüne*, 1976 / *Hegel Üzerine*, 1986), *The Theory of Knowledge and Existence* (1932; Bilgi ve Varoluş Kuramı), *The Concept of Morals* (1937; Ahlak Kavramı), *Time and Eternity* (1952; Zaman ve Sonsuzluk) ve *Mysticism and Philosophy* (1960; Mistisizm ve Felsefe) sayılabilir.

Stade, Almanya'nın kuzeybatı kesimindeki Aşağı Saksonya (Niedersachsen) eyaletinde (*Land*) kent. Hamburg'un güneyinde, Schwinge Irmağı kıyısında, akarsuyun Elbe Irmağıyla birleştiği noktanın 5 km uzağında yer alır. Eskiden Elbe'nin aşağı kesiminde önemli bir liman kenti olan Stade 12. yüzyılda berat aldı ve Hansa Birliği'ne katıldı. 1648-1712 arasında İsveç'in egemenliğinde kaldıktan sonra önce Danimarka'nın, 1715'te de Hannover'in yönetimi altına girdi. İsveçliler tarafından yeniden tahkim edilen eski kentin büyük bölümü günümüzde de kale hendekleriyle çevrilidir. Bugün modern bir iş merkezi olan eski kent bölgesinde gotik üsluptaki St. Wilhadi ve St. Cosmae kiliseleriyle İsveçliler tarafından askeri amaçlarla yaptırılmış yarı ahşap binalar bulunur. Kentteki sanayi dalları arasında gemi yapımı, petrol arıtımı, gıda ve kimyasal madde üretimi sayılabilir. Nüfus (1989 tah.) 41.223.

Städel Sanat Enstitüsü ve Belediye Galerisi, Almanca STÄDELSCHES KUNSTINSTITUT UND STÄDTISCHE GALERIE, Frankfurt am Main'de bulunan sanat müzesi. 1816'da bir sanat müzesi ve okulu olarak kuruldu. 1817'de koleksiyonu sergilenmeye başladı.

Ortaçağdan başlayarak Batı Avrupa resim okullarının çoğuna ait yapıtlarla 16-18. yüzyıl Alman, Flaman, Felemenk ve İtalyan resminden zengin bir koleksiyonu barındırır. 19. yüzyıl Alman resminden de çok sayıda örnek sergilenmektedir.

stadhouder, STADTHOLDER olarak da yazılır, 15. yüzyıldan 18. yüzyılın sonlarına değin Felemenk'te eyalet valilerine verilen ad. *Stadhouder*'lik makamı 15. yüzyılda Burgonya dükleri tarafından oluşturuldu. Habsburglar döneminde hiçbir değişikliğe uğramadan varlığını sürdüren bu makama başlangıçta merkezî yönetimce atanan soylular getiriliyordu. *Stadhouder*'lerin görevleri arasında eyalet meclislerine başkanlık etmek, eyalet ordularını denetleyip yönetmek ve yüksek makamlara atamalar yapmak bulunuyordu. Felemenk Cumhuriyeti döneminde (1579-1795) *stadhouder*'ler geniş yetkilerle donatıldı.

Felemenklilerin 1568'de İspanyol Habsburglarına karşı başlattıkları silahlı ayaklanma sırasında *stadhouder*'ler önce Felemenk Genel Meclisi tarafından, daha sonra yerel eyalet meclisleri tarafından seçilmeye başladı. Bu uygulama yedi kuzey eyaletinin İspanya'dan bağımsızlıklarını kazanarak Felemenk Cumhuriyeti'ni kurmalarından sonra da sürdürüldü. İspanyol egemenliğinde kalan eyaletlerde ise *stadhouder*'lerin kral tarafından atanması uygulaması sürdü ve bu makamın önemi zamanla azaldı. Ayaklanmanın önderi I. Willem'in dört eyaletin *stadhouder*'liğini üstlenmesi, Willem'in oğlu Maurits'in beş, Nassau soyundan gelen bir kuzeninin ise iki eyaletin *stadhouder*'i olmasıyla bu makam kısa sürede Oranje-Nassau hanedanıyla özdeşleşti. 1747'den sonra ise bütün eyaletlerin *stadhouder*'liğini tek bir Oranje prensi üstlenmeye başladı.

Felemenk Cumhuriyeti döneminde Oranje *stadhouder*'leri Holland eyaletinin meclisiyle yetki çatışması içine girdiler. İç ve dış sorunların yoğunlaştığı dönemlerde küçük eyaletlerin ve soylu olmayan sınıfların desteğiyle Hollandlı önderlerin yerine kendi yandaşlarını geçiren *stadhouder*'ler 1619-50, 1672-1702 ve 1747-95 dönemlerinde büyük güç kazandılar. IV. Willem'in 1747'de bütün eyaletlerin *stadhouder*'i olmasıyla makam kalıtsal bir nitelik kazandı. Felemenk Cumhuriyeti'nde *stadhouder*'lik makamının boş kaldığı iki dönem (1650-72 ve 1702-47) yaşandı. Oranje prenslerinin ölümü üzerine önde gelen beş eyaletteki *stadhouder*'lik makamının boş olduğu bu dönemlerde ülke yönetimine Hollandlı önderler egemen oldu. 1795'te ülke Fransız birliklerince işgal edildi ve son *stadhouder* İngiltere'ye kaçtı. Böylece Felemenk Cumhuriyeti'nin yıkılmasıyla birlikte *stadhouder*'lik makamı da ortadan kalkmış oldu.

Stadion (-Warthausen) (Kontu), Johann Philipp (Karl) (d. 18 Haziran 1763, Mainz, Almanya - ö. 15 Mayıs 1824, Baden, Viyana yakınları, Avusturya İmparatorluğu), Fransız Devrim ve Napoléon Savaşları sırasında Avusturya İmparatorluğu'nun dışişleri bakanı ve diplomat olarak görev yapan devlet adamı.

1783-87 arasında imparatorluk danışma kurulu üyeliğinde bulunduktan sonra Stockholm'deki Avusturya Büyükelçiliği'nde görevlendirildi. 1790'da gönderildiği Londra'da İngiliz düşünür Edmund Burke'ün görüşlerinden etkilenerek Fransız Devrimi'nin ateşli bir karşıtı oldu. Fransız ordularının Avrupa'daki ilerleyişini durdurmak amacıyla Avusturya, Prusya ve Rus Çarlığı arasında bir ittifak oluşturulması çağrısında bulundu. Berlin (1801) ve Petersburg'daki (1803) elçilik görevleri sırasında yürüttüğü çabalar sonucunda Haziran 1804'te Avusturya'yla Rusya arasında bir savunma antlaşması imzalandı.

Austerlitz Savaşı'nın (2 Aralık 1805) bozgunla sonuçlanması ve Pressburg Antlaşması'nın (26 Aralık) imzalanmasından sonra Avusturya'yı Fransa'ya karşı açılacak savaşa hazırlamak üzere Stadion, Cobenzl kontu Ludwig'in yerine dışişleri bakanlığına getirildi. Fransızların ancak Almanlar arasında milliyetçi duyguların harekete geçirilmesiyle durdurulabileceği inancıyla, siyasal ve toplumsal reformlarla desteklenecek bir milliyetçi propaganda kampanyası başlattı. Ama Alman prensliklerinin kayıtsızlığı nedeniyle planı sonuç getirmedi. Avusturya'nın Wagram Çarpışması'nda (Temmuz 1809) Napoléon kuvvetleri karşısında aldığı büyük yenilginin ardından bakanlıktan ayrıldı. Napoléon iktidarının sonlarına doğru Avusturya'nın Fransa'ya karşı kurulan ittifakta yer almasını sağladı (1813). 1814'te hazine müsteşarı, 1816'da ise maliye bakanı oldu. Bu görevleri sırasında ulusal bir banka kurdu ve bir toprak vergisi sistemi geliştirdi.

stadyum, Yunanca STADION, Latince STADIUM, spor oyunları ve başka gösteriler için geniş bir alanı ve izleyiciler için bu alanı çevreleyen oturma yerleri bulunan büyük yapı. Adını, Eski Yunan'da atletizm yarışmalarında kullanılan uzaklığa (y. 183 m) eşit bir ölçü birimi olan *stadion*'dan alır.

Eski Yunan ve Roma'da stadyumlar. İlk Yunan *stadion*'ları "U" biçiminde ince uzun yapılardı; bunların bazısı Thebai, Epidauros ve İÖ 8. yüzyılda Olimpiyat Oyunları'nın doğduğu yer olan Olympia'daki gibi bir tepenin yamacına yaslanmıştı. Eski Yunanlılar ayrıca hipodromlar(*) da yaptılar; bunlar plan olarak *stadion*'lara benziyordu.

Sirk ve amfitiyatro olarak iki tip *stadium* inşa eden Romalılar, Yunan *stadion*'unu alıp geliştirdiler. Yunan hipodromunun Roma'daki uyarlaması olan sirk, araba yarışları için tasarlanmış U biçimli bir yapıydı. Bunların en büyüğü ve tartışmasız en güzeli Roma'daki Circus Maximus'tu(*). Roma mimarlığına özgü bir yapı olan amfitiyatro ise, sirkin tersine, bütün çevresi kapalı bir yapıydı. Saha boyutlarının pek önem taşımadığı yarışmalar için kullanılan amfitiyatrolar, olabildiğince çok izleyici almak ve izleyicilere en uygun görüş olanağını sağlamak üzere tasarımlanmıştı.

19. yüzyılda kentlerin büyümesi ve atletizm yarışmalarına ilginin artmasıyla, büyük izleyici kitlelerini çeken spor dallarında bir canlanma görüldü. Modern stadyumların tasarımına hız veren en önemli etmen Olimpiyat Oyunları'nın 1896'da yeniden başlatılması oldu.

Modern stadyumlar. Atina'daki ilk modern Olimpiyatlar için inşa edilen stadyum, Herodes Atticus'un mermerden inşa ettirdiği antik *stadion*'un bir rekonstrüksiyonuydu. İlk modern Olimpiyat'tan bu yana her dört yılda bir ev sahibi ülkeler, oyunlara damgasını vuracak nitelikte, kalıcı stadyumlar yapmak için bütün olanaklarını ortaya koydular. Modern tarzdaki ilk stadyum, 1908'de Londra'daki Shepherd's Bush'ta düzenlenen IV. Olimpiyat Oyunları için inşa edildi. Tribünlerinin bir bölümü kapalı olan bu stadyum 50 binin üzerinde izleyici alabiliyordu. II. Dünya Savaşı'ndan önce yapılmış başka Olimpiyat stadyumları arasında mimarlık açısından önde gelenler Stockholm'de (1912), Paris yakınındaki Colombes'da (1924), Amsterdam'da (1927) ve Berlin'dekilerdi (1936). XII. Olimpiyat Oyunları için 1940'ta Helsinki'de yapılan stadyum ise II. Dünya Savaşı çıkıp bu oyunlar iptal edilince ancak 1952'deki XV. Olimpiyat Oyunları için kullanılabildi.

20. yüzyılın ilk yarısında bazı kentlerde, Eski Roma'dakilerle boy ölçüşebilecek boyutlarda stadyumlar yapıldı. Bunlardan Sokol jimnastik gösterisi için 1934'te tamamlanan Prag'daki dev Strahov Stadyumu 240 binden fazla izleyici alabiliyordu. Rio de Janeiro'daki Maracanã Stadyumu da, futbol karşılaşmaları için 200 bin izleyici alabilecek büyüklükteydi. İzleyici sayısı 100 binin üstünde olan öbür stadyumlar arasında, Glasgow'daki Hamden Park (149 bin), Londra'nın kuzeyindeki Wembley (126 bin), Melbourne'deki Melbourne Cricket Ground (116 bin), Moskova'daki Merkez (Lenin) (103 bin), Bradford'daki (İngiltere) Odsal (102.500), México'daki Aztek (100 bin) ve Chicago'daki Soldier Field (110 bin) stadyumları sayılabilir. 1980'lerde birçok stadyumda sıkışıklık nedeniyle facialar yaşandı. Sıkışıklığı engellemek için stadyumlarda bütün yerlerin koltuklu hale getirilmesine girişildi. Bunun sonucunda da izleyici kapasiteleri düştü. Örneğin ünlü Wembley Stadyumu'nun izleyici sayısı 80 bine indi.

Amerikan futbolu da yeni bir stadyum tipinin doğmasına yol açtı. Oval bir kâseyi andıran bu tasarım ilk kez 1914'te Connecticut'taki New Haven'da uygulandı. Aynı tasarımın tekrarlandığı öbür stadyumlar arasında, her ikisi de 100 bin izleyici alabilen Rose Bowl (Pasadena, California) ve Michigan Üniversitesi Stadyumu (Ann Arbor) sayılabilir. Kâse tipi stadyumlar ABD'nin en yaygın sporu olan beyzbola uygun olmadığından, başka tipte Amerikan stadyumları da ortaya çıktı. Bunların tasarımındaki başlıca amaç, seyircileri güneş ışığından korunmak için kapalı yer kapasitesini olabildiğince artırmaktı. Bu yaklaşımın ilk örneklerinden biri, 1923'te New York'ta inşa edilen üç katlı Yankee Stadyumu oldu.

Tasarımdaki yenilikler. Kapalı tribünlü stadyumlarda karşılaşılan başlıca güçlük, üst örtüyü taşıyan kolonların görüşü engellemesiydi. Los Angeles'taki Dodger Stadyumu (1959) kolonların kaldırılarak bütün oturma yerlerine tam görüş olanağı veren katlı stadyumların ilkiydi. Bunu, gerektiğinde oturma yerlerinin hareket ettirilmesiyle sahası beyzboldan futbola uygun biçime dönüştürülebilen New York'taki Shea Stadyumu (1964) izledi.

Stadyum tasarımında 20. yüzyıl ortalarındaki en önemli gelişmelerden biri de, üzeri tümüyle örtülü ilk büyük stadyum olan Astrodome'un (Houston, Texas) inşa edilmesiydi. Ondan önce New York kentindeki Madison Square Garden (1890) ve Chicago'daki Chicago Stadyumu (1928) gibi izleyici sayısı 21 bine varan kapalı stadyumlar inşa edilmişti. İtalyan mimar ve inşaat mühendisi Pier Luigi Nervi'nin 1960 Roma Olimpiyat Oyunları için yarattığı kapalı spor salonunun üzeri de kaburgalı bir kubbeyle örtülüydü. Ama 65 bin kişilik izleyici kapasitesi ve büyük bir oyun alanı bulunan Astrodome onlardan çok daha büyük bir yapıdır. Kubbesi, çelik bir kafesin taşıdığı saydam plastik levhalardan yapılmıştır; çapı 195,7 m, oyun alanından yüksekliği de 63,4 m'dir. Bütün iç mekânı bir havalandırma sistemiyle donatılmıştır. Ama Astrodome, daha sonraki on yıl içinde inşa edilen 97 bin seyirci kapasiteli New Orleans Superdome'un (1975'te açıldı) gölgesinde kalmaktan kurtulamadı. Otuz katlı Superdome Stadyumu, net açıklığı 207,2 m'yi bulan çelik kaburgalı bir kubbeyle örtülmüştür.

Önemli bir başka gelişme de, çok geniş açıklıkları geçmek için üst örtüde esnek çelik kablolardan yararlanılmasıydı. Bu sistemin kapalı stadyumlarda inşaatın hızlandırılmasına, örtünün hafifletilmesine ve inşaat maliyetlerinin düşürülmesine önemli katkısı oluyordu. 1956'da ABD'li mühendis Lev Zetlin, daha sonra pek çok oyun alanının kapatılmasında kullanılan sabit bir kablo sistemi geliştirdi; bu sistem ilk kez 1959'da New York'taki Utica'da uygulandı.

Bu tür kablo sistemleriyle çok geniş açıklıklar geçilebildiğinden, Zetlin 200 bin izleyici kapasiteli bir kapalı beyzbol stadyumu projesi geliştirdi. Zetlin'in bu projesine göre stadyumun alt bölümü bütün gerekli hizmetleri sunan küçük çapta bir kenti de içerecekti. İzleyicilere sunulan hizmetler arasında, stadyumun dış duvarlarına bitiştirilecek rampalarda hareket eden hızlı trenler de vardı. Kablolu örtü sistemi stadyumun duvarlarını bir arada tutacak ve iç mekânın hafifletilmesini sağlayacaktı.

Kapalı stadyum kavramı ve daha büyük izleyici sayısına ulaşma isteği, gelişmiş malzeme ve yapı tekniklerine yönelik araştırmaları da birlikte getirdi. Havacılık sanayisindeki gelişmeleri de içine alan modern teknoloji, bugün yüzlerce metreyi geçebilecek örtü tekniklerine sahiptir. Modern stadyumların tasarımındaki bu potansiyel, mimar ve mühendislerin 20. yüzyıl kapalı stadyumlarını üstü tümüyle örtülmüş ve havası denetim altında tutulan kentlerin habercisi olarak görmelerine yol açmaktadır.

Staël-Holstein (Baronesi), Anne-Louise-Germaine Necker, lakabı MADAME DE STAËL (d. 22 Nisan 1766, Paris - ö. 14 Temmuz 1817, Paris, Fransa), Fransız-İsviçreli edebiyatçı, düşünür ve siyaset kadını. Düşünce tarihinde yeni-klasikçilik ile

romantizm arasında köprü kurarak yapıtlarında dönemin Avrupa kültürünün bir özetini sunmuştur. Romantizm kuramcısı olarak edebiyat tarihinde yadsınmaz bir yer edinmiştir. En seçkin aydınların buluştuğu salonuyla da ünlüdür.

XVI. Louis'nin maliye bakanı Cenevreli banker Jacques Necker'in kızıydı. Annesi Suzanne Curchod, Paris'te edebiyatçıların

Madame de Staël, Jean-Baptiste Isabey'nin bir portre çalışması, 1810; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon—Art Resource

ve siyaset adamlarının toplandığı parlak bir salon kurarak kocasının yükselişine yardımcı olmuştu. Germaine Necker, güzelliğiyle değilse bile işlek zekâsıyla genç yaşta ün kazandı. On altı yaşında, İngiliz siyaset adamı William Pitt'le (Genç) evlenmesi gündeme gelince, İngiltere'de yaşamak istemediği için buna karşı koydu. 1786'da İsveç'in Paris büyükelçisi Baron Erik de Staël-Holstein'la yaptığı gönülsüz evlilik 1797'de boşanmayla sonuçlandı. 1790'da dünyaya getirdiği ilk oğlu Auguste ileride annesinin tüm yapıtlarını yayına hazırlayacaktı. 1792'de Albert, 1796'da da gerçek babasının Benjamin Constant olduğu öne sürülen Albertine doğdu.

Germaine de Staël daha 21 yaşına gelmeden *Sophie, ou les sentiments secrets* (1786; Sophie ya da Gizli Duygular) adlı romantik bir oyun ile Nicholas Rowe'dan esinlenen *Jane Gray* (1790) adlı bir trajedi kaleme aldı. Ama ona asıl ün kazandıran yapıtı *Lettres sur les ouvrages et le caractère de J.-J. Rousseau* (1788; J.-J. Rousseau'nun Yapıtları ve Kişiliği Üzerine Mektuplar) oldu. Düşüncelerinde, Rousseau'nun coşkusuyla Montesquieu'nün akılcılığının olağandışı ve uzlaşmaz bir karışımı görülüyordu. Montesquieu'ye hayran olan babasının etkisiyle, İngiliz parlamenter monarşisinden esinlenen siyasal düşünceleri benimsemişti. Başlangıçta devrimden yana tutum takınarak bir Jakoben olarak tanındı. Ama monarşiyi ortadan kaldıran Konvansiyon yönetimi sırasında ılımlı Jirondenlere yakınlık duydu.

Kocasının diplomatik statüsüyle korunan Staël 1793'e değin kaldığı Paris'te hiçbir tehlikeyle karşılaşmadı. O yıl Cenevre yakınlarındaki Coppet'de bulunan aile konutuna yerleşti. Burada, Batı Avrupa'nın önde gelen pek çok entelektüelini bir araya getiren salonuyla ün kazandı. 1789'dan beri metresi olduğu, XVI. Louis'nin bakanlarından Louis de Narbonne 1792'de İngiltere'ye sığınınca 1793'te onun yanına gitti. Surrey'de Mickleham yakınlarında bulunan ve devrimci yönetimden kaçan Fransız göçmenlerin kiraladığı Juniper Hall adlı konağa yerleşti.

De Staël, Terör Dönemi'nin sonunda 1794'te Fransa'ya döndü. Böylece yaşamının en parlak dönemi başladı. Salonu iyice ünlendi, başta *De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations* (1796; Tutkuların Birey ve Ulusların Mutluluğuna Etkisi Üzerine Bir Deneme) olmak üzere birkaç siyasal ve edebi makale yayımladı. Özellikle Almanya'da gelişen yeni düşünceleri incelemeye başladı. Onu Alman kültürüne özellikle yönelten, yeni âşığı yazar ve siyaset adamı Benjamin Constant oldu. Constant'la 1794'te başlayan ilişkisi dalgalanmalarla 14 yıl sürdü.

De Staël'in siyasal ve edebi düşünceleri 1800'lerin başlarında belirginleşti. *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* (1800, 2 cilt; *Edebiyata Dair*, 1952) adlı karmaşık yapıtı, yeni düşünceler ve bakış açıları bakımından zengin ve en azından Fransa'ya göre yeniydi. Hippolyte Taine'in olguculuğunda yeniden tanımlanıp geliştirilecek olan kuramının özü şuydu: Bir yapıt, içinden çıktığı ulusun ahlaki ve tarihsel gerçekliğini, *Zeitgeist*'ını (Almancada "çağın ruhu") ifade etmeliydi. Kuzey Avrupa'nın ülkeleriyle klasik ülkelerin temelde karşıt olduğunu savunarak, kişisel beğenisinin klasik olmasına karşın Kuzey'in ülkelerini destekliyordu. Sosyolojik bir bakış açısıyla kaleme aldığı *Delphine* (1802) ile Kuzey'in ve Güney'in düşünce yapıları arasındaki çatışmayı ortaya koyan *Corinne* (1807) adlı romanları Staël'in edebiyat kuramını bir ölçüde örnekliyordu.

De Staël'in siyasal kişiliği de önemliydi. Constant ve arkadaşlarıyla birlikte oluşturduğu liberal direniş çekirdeğinden çok rahatsız olan Napoléon 1803'te onu Paris'in en az 64 km dışında yaşamaya mahkûm etti. Bundan sonra Coppet'de oturmaya başlayan de Staël, bu dönemi 1821'de yayımlanan *Dix Années d'exil* (Sürgünde On Yıl) adlı kitabında anlatacaktı.

Aralık 1803'ten Nisan 1804'e değin bütün Almanya'yı dolaştı. Berlin'de tanıştığı August Wilhelm von Schlegel 1804'ten sonra yakın dostu ve danışmanı oldu. Almanya gezisinin ürünleri, en önemli yapıtı olan *De l'Allemagne*'da (1810; *Almanya'ya Dair*, 1945, 3 cilt) kendini gösterdi. Çağdaşlarına Almanya'daki coşkunluk akımını (1770-80) tanıtan bu kitap, bu ülkenin güzel sanatlar, edebiyat, felsefe, ahlak ve din geleneğini ele alan önemli bir incelemeydi. Ama kayırıcı bir tutumla, örneğin Alman romantizminin güçlü milliyetçi yönünü görmezlikten geliyordu. Napoléon bu kitabı Fransa'yı hedef alan bir yapıt olarak kabul etti ve 1810'da Fransızca baskısını toplatturarak imha ettirdi. Kitap 1813'te İngiltere'de yayımlandı.

Yoğun kovuşturma karşısında de Staël Napoléon'un denetimi altındaki hiçbir ülkede kalamaz duruma geldi. 1811'de İsviçreli genç subay "John" Rocca'yla evlendi, Mayıs 1812'de Avusturya'ya gitti. Rusya, Finlandiya ve İsveç'te kaldıktan sonra Haziran 1813'te İngiltere'ye ulaştı. Yazmayı gerçekleştiremediği *De l'Angleterre* (İngiltere Üzerine) adlı kitap tasarısı için topladığı belgeleri *Considérations sur la Révolution française*'de (1818; Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler) değerlendirdi. Bu kitapta, İngiliz siyasal sisteminin Fransa'ya örnek olmasını savundu.

Bourbon'ların 1814'te yeniden tahta çıkması üzerine de Staël Paris'e döndüyse de büyük düş kırıklığına uğradı; Napoléon'un devrilmesini yabancı işgali izlemiş ve Fransa'ya özgürlük gelmemişti. Napoléon'un Fransa'ya döndüğü Yüz Gün sırasında Coppet'ye kaçtı ve Eylül 1815'te yeniden İtalya'ya doğru yola çıktı. 1816'da yazı oradan geçirmek üzere Coppet'ye döndü. Mutsuz evlilik deneyiminden kaçan Lord Byron ile buluştu; iki yazar arasında güçlü bir dostluk kuruldu. Ama de Staël'in sağlığı hızla bozuluyordu. Byron ayrıldıktan sonra kış boyunca ve ilkbaharın başlarında Paris'teki salonunu açık tuttu. Ama Nisan 1817'de yatağa düştükten sonra bir daha iyileşemedi.

Staff, Leopold (d. 14 Eylül 1878, Lwów - ö. 31 Mayıs 1957, Skarżysko-Kamienna, Polonya), 19. yüzyıl sonunda Yeni Polonya hareketi içinde yer alan etkili şair.

Lwów Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra Kraków'a yerleşti. 1901'de Varşova'da *Sny o potędze* (İktidar Düşleri) adlı ilk şiir kitabını yayımladı. İki yıl sonra *Dzień duszy* (1903; Ruhun Günü) basıldı. Staff ilk yapıtlarından başlayarak şiirde biçimi ustaca kullanmasıyla dikkati çekti, yeni biçimler yarattı. Daha sonraki kitaplarından *Ucho igielne*'de (1927; İğne Deliği) dinsel duyguları özlü ve doğrudan bir söyleyişle dile getirdi. Son şiir kitabı 1954'te yayımlandı. Staff'ın çevirileri ve oyunları da vardır, ama bunlar 30 cildi bulan şiirleri kadar ünlü değildir.

Stafford, Sir Edward William (d. 23 Nisan 1819, Edinburgh, İskoçya - ö. 15 Şubat 1901, Londra, İngiltere), Yeni Zelanda'da üç kez başbakanlık (1856-61, 1865-69, 1872) görevinde bulunan toprak sahibi ve devlet adamı.

İrlanda kökenli toprak sahibi bir aileden geliyordu. 1853'te Nelson (Yeni Zelanda) eyaletinin üst yöneticiliğine seçildi. 1855'te Nelson eyaletinin temsilcisi olarak Temsilciler Meclisi'ne girdi. 1856'da hükümeti kurmakla görevlendirildi. İlk başbakanlık döneminde Britanya hükümeti, Yeni Zelanda Kumpanyası ve eyaletler arasında mali konularda imzalanan anlaşmaların görüşmelerini yürüttü. Eyaletlerin bölünerek üç yeni eyaletin daha oluşturulmasını öngören yasanın meclisten geçmesini sağladı. İkinci başbakanlık döneminde karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, Maori Savaşları (1860-72) sırasında Yeni Zelanda'nın İngiliz birliklerine bağımlılığından kaynaklanan tartışmalar oldu. Stafford birliklerin kalmasını istediyse de, askerlerin mali yüküne tepki gösteren halkın muhalefeti sonucu iktidardan düşürüldü. Üçüncü başbakanlığı bir aydan az sürdü (6 Eylül-4 Ekim 1872). Daha sonra meclis üyeliğini sürdüren Stafford, 1878'de siyasetten ayrılarak İngiltere'ye döndü. 1879'da "sir" unvanı aldı.

Stafford, Thomas Patten (d. 17 Eylül 1930, Weatherford, Oklahoma, ABD), ABD'li astronot. 1965-66'da "Gemini" programı çerçevesinde iki kez uzayda buluşma uçuşu gerçekleştirmiş, Ay'a ilk insanlı iniş uçuşundan önceki son sistem deneme uçuşunu gerçekleştiren "Apollo 10"un ve 1975'te uzayda bir Sovyet "Soyuz" aracıyla kenetlenen "Apollo" uzay aracının komutanlığını yapmıştır.

1952'de Annapolis'teki (Maryland) ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'ni bitirdikten sonra Hava Kuvvetleri'ne atandı ve Hava Kuvvetleri Deneme Uçuşları Deney Okulu'nda öğrenim gördü. 15 Aralık 1965'te fırlatılan "Gemini 6"da, Walter M. Schirra'nın yardımcı pilotu olarak görev yaptı. "Gemini 6"nın daha önceden fırlatılmış olan "Gemini 7" ile buluşması, gerçekleşti-

rilen ilk uzay buluşması oldu. 3 Haziran 1966'da, Eugene A. Cernan ile birlikte, "Gemini 9"la uzaya çıktı. Uçuşun komutanlığını yapan Stafford, daha önceden belirlenen bir hedef araç ile üç buluşma gerçekleştirdi, ama kenetlenmeyi başaramadı.

"Apollo 10", Stafford, Cernan ve John W. Young'dan oluşan mürettebatıyla 18 Mayıs 1969'da fırlatıldı. Üç gün sonra araç Ay yörüngesine girdi. Bu uçuş sırasında Ay'a inişin provası yapıldı, iniş dışındaki tüm aşamalar denendi. Cernan ve Stafford, bir Ay modülüyle Ay yüzeyine 15 km yaklaştılar. "Apollo 10", 26 Mayıs'ta Büyük Okyanusa inene değin Ay'ın çevresinde 31 kez dolandı.

Stafford 1975'te uzay programından ayrılarak Edwards Hava Kuvvetleri Üssü'ndeki (California) Hava Kuvvetleri Deneme Uçuşu Merkezi'nin komutanı oldu. 1978'de tuğgeneralliğe yükseldi ve Washington'daki Hava Kuvvetleri Araştırma ve Geliştirme kurmay başkanı yardımcılığına atandı. 1979'da Hava Kuvvetleri'nden ayrılarak Oklahoma'daki bir taşımacılık şirketinde yönetici olarak çalışmaya başladı.

Staffordshire, İngiltere'nin orta kesiminde il (*county*). Midlands bölgesinde, Birmingham sanayi bölgesinin kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 2.716 km²'dir. Cannock Chase, East Staffordshire, Lichfield, South Staffordshire, Staffordshire Moorlands, Newcastle-under-Lyme, Stafford ve Tamworth ilçeleri ile Stoke-on-Trent kentini içine alır.

İl toprakları, İngiltere'nin en uzun üçüncü akarsuyu olan Trent Irmağının yukarı kesiminde uzanır. İl topraklarını boydan boya geçen ırmak ilin Derbyshire ile olan sınırını çizer. İlin kuzeyinde Pennine Sıradağlarının güney ucunu oluşturan, fundalıklarla kaplı bir bölge yer alır. Bu bölgenin hemen güneyinde kömür yatakları uzanır.

İlde Neolitik ve Tunç çağlarına ait yerleşmelerin kalıntıları vardır. 7. yüzyıldan 9. yüzyıla değin Mercia Krallığı'nın merkezini oluşturan bölge, 9. yüzyılın sonlarında Danlar tarafından yağmalandı. Yukarı Trent Irmağı ve Cannock Chase çevresinde 13. yüzyıldan sonra başlayan kömür ve demir madenciliği, ancak 18. yüzyılda önemli bir ekonomik etkinliğe dönüştü. Staffordshire'ın kuzey kesiminde eskiden beri süregelen seramik eşya üretimi (*bak.* Staffordshire seramik işleri) 18. yüzyılda canlandı.

Staffordshire'ın büyük bölümünde tarım ve mandıracılık yapılır. 1951'de Peak Yöresi Ulusal Parkı'nın sınırları içine alınan Chase ve Pennine yaylaları West Midlands halkının başlıca dinlence merkezidir. Sanayi kuruluşları Staffordshire'ın kuzey kesimindeki kömür alanlarında, Tunstall, Burslem, Hanley, Stoke-upon-Trent, Fenton ve Langton kentlerinin çevresinde yer alır. Seramik eşya üretimi günümüzde de büyük önem taşımaktadır. North Staffordshire University College 1949'da Newcastle-under-Lyme yakınlarında kurulmuş, 1962'de Keele Üniversitesi adını almıştır. Nüfus (1991 tah.) 1.020.300.

Staffordshire seramik işleri, İngiltere'nin Staffordshire ilinde 17. yüzyıldan beri üretilmekte olan kurşun sırlı seramiklerle sırsız ya da tuz sırlı sert seramiklere verilen genel ad. Bölgedeki kil ve kömür kaynaklarının zenginliği seramik atölyelerinin burada yoğunlaşmasına yol açarak Staffordshire'ın Avrupa'daki en önemli seramik merkezlerinden biri olmasını sağlamıştır.

18. yüzyıldan sonra burada yapılmaya başlayan küçük seramik heykelcikler Staffordshire biblosu olarak bilinir. 1740'larda üretilen ilk örnekler sırlı sert seramikten, biraz beceriksizce yapılmış, özellikle etkileyici insan bibloларıydı. Sonraları sarı, yeşil, açık kahverengi ve grinin bazı tonlarının kullanıldığı kurşun sırlı seramiklerde başarı sağlandı. Genellikle çalgıcılar, hayvanlar, çobanlar, Eski Yunan ve Roma tanrıları, alegorik figürler ve portreler yapılıyordu. Bu alanda bilinen sanatçılar arasında aynı addaki baba oğul Ralph Wood ile Jean Voyez önemlidir. Kraliçe Victoria ve George Washington gibi ünlü kişilerin portrelerinden oluşan 19. yüzyıl ürünleri, çoğu zaman renkli ve canlı olmakla birlikte, oldukça kabaydı. Aynı dönemde çok yapılan ve konularını tiyatrodan alan bibloлar, sonraları azalmaya oldu. Bundan başka siyasetçileri, vaizleri, sporcuları ve ünlü haydutları canlandıran bibloлar da gözdeydi.

Staffordshire'da yalnızca 1749-60 arasında üretilen bir porselen de, yumuşak hamurlu Longton Hall porseleniydi. Ağır ve yarı saydam olan bu yumuşak hamurlu porselen,

Jean Voyez imzalı, kurşun sırlı seramik sürahi, Staffordshire, İngiltere, 1788. Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra; fotoğraf, EB Inc.

üretim tekniği ve sırlama açısından birçok hata içeriyordu. Tipik renkleri sarımsı açık yeşil, pembe, koyu kırmızı ve lacivertti. William Littler'ın kurduğu Longton Hall atölyesinin amblemi, üstünde üç tane mavi nokta bulunan, çaprazlama yerleştirilmiş iki "L" harfiydi; ama ürünlerin çoğu amblemsizdir.

Longton Hall atölyesi 1749-53 arasında özgün Çin, Meissen ve Chelsea ürünlerini örnek alan bir dizi biblo da yaptı. Çok kalın sırları nedeniyle, dış çizgileri belirsizleşen bu bibloлar "kardan adam" olarak bilinir (*bak.* snowman porseleni). Atölyede ayrıca, elle biçimlendirilmeyip kalıba dökülen ve "Littler mavisi" olarak bilinen kobalt mavisiyle bezenmiş sofra takımları da üretildi. 1754-57 arasında bu mavinin tonu açılarak uçuk maviye dönüştü ve karnabahar, lahana ve kıvırcık salata biçiminde büyük çorba kâseleri, sosluklar ve tabaklar yapıldı. Bu dönemde, sonradan Derby atölyesini kuracak olan William Duesbury bazı Longton Hall porselenlerine mine işi uyguladı. Çoğu Plymouth porselenine benzeyen bibloлar da yaygındı. 1758-60 arasındaki son dönemde Littler mavi-beyaz sofra takımları, aktarma baskılı çaydanlık ve kupalar üreterek iflastan kurtulmaya çalıştıysa da başaramadı. Bu dönemde yapılan "Dört Kıta" adlı biblo bütün Longton Hall ürünlerinin en güzeli sayılır.

Staffordshire'daki öteki ünlü atölyeler Spode, Minton, Wedgwood ve New Hall'dü. Spode porselenleri Josiah Spode'un yaklaşık 1800'de Stoke-on-Trent'te kurduğu atölyede üretildi. Sert porselen çamuruyla kemik külünün bileşiminden oluşan ve ileride tipik ince İngiliz porseleni olarak tanınacak melez porseleni Josiah Spode II'nin geliştirdiği sanılır. İlk Spode porselenleri, Ampir üslubunda zengin bezemeli ve yaldızlı büyük sofra takımları ve çok büyük vazolardı. 19. yüzyıl başında (biraz Japon İmari seramiklerinin etkisini taşıyan) Japon desenleri de uygulandı. 1813'te William T. Copeland'ın da ortak olmasıyla atölyenin adı Spode & Copeland biçiminde değişti. Josiah Spode III 1829'da öldükten sonra şirket Copeland'ın başkalarıyla kurduğu ortaklıklara bağlı olarak çeşitli adlarla üretimini sürdürdü. Copeland 1846'da, mermer benzeri mat beyaz, sırsız porselenden Páros bibloları(*) adı verilen küçük heykeller yaptı. 1964'te fabrika Wedgwood'la birleşti.

1793'te Stoke-upon-Trent'te, ünlü söğüt desenli porselenleri(*) yaygınlaştıran Thomas Minton'ın kurduğu fabrikanın ürünü krem rengi ve mavi baskılı majolika, ince porselen ve Páros bibloları, Minton seramiği olarak anılır. Minton 1820'lerde ince porselen üretimine başladı; bu ilk ürünler, büyük ölçüde etkisinde kaldığı Sèvres porselenine benziyordu.

19. yüzyılda Sèvres tekniğini kullanan tek İngiliz porselen fabrikası Minton'ınkiydi. *Pâte-sur-pâte* denen bu teknikte, sırlamadan önce mineleme yerine beyaz sulu kille çeşitli desenler yapılıyordu. 19. yüzyılda devlet başkanları ve elçiliklerin sofra takımları daha çok Minton'da üretilirdi.

Staffordshire ilinde, Shelton'daki New Hall atölyesinde çeşitli seramikçilerin oluşturduğu bir şirket 1789-1825 arasında sert hamurlu ve ince porselenler üretti. Sert hamurlu porselenlerin yerini 1810'da, neredeyse mat beyazlıkta ince porselenler aldı. New Hall'da yapılan her iki porselen türünde, gümüş işlerinden ve Çin'den getirilen porselenlerden esinlenilerek basit biçimlerde yapılmış çay takımları önemli bir yer tutuyordu. Bunlar, yalın ince dal desenleri ya da dönemin Çin porselenlerinden esinlenen sahnelerle bezeniyordu. New Hall seramiklerinde, model numarası dışında ayırıcı bir işaret yoktur.

John Astbury ve oğlu Thomas'ın 1725'te Staffordshire'da üretmeye başladıkları seramikler Astbury işi olarak bilinir. Sonraları bu terim, yaklaşık 1760'a değin yapılan zarif Staffordshire seramik işleri için de kullanıldı. John Astbury (1688-1743) 1725'te Shelton'da tek fırınlı bir seramik atölyesi kurdu. Onun yaptığı sanılan ürünler öteki seramikçilerinkilerden belirgin biçimde ileriydi. Çarkta işlendikleri için daha biçimli, beyaz lüleci çamuru kaplandığından daha düzgün yüzeyli ve hamurlarına toz haline getirilmiş çakmaktaşı katıldığından daha sağlam ve hafifti. Kırmızı ve sarımsı kahverengi bu seramikler beyaz kabartma gemi, insan ve kale figürleriyle bezenmişti.

Astbury ürünleri arasında renkli mine işi ve bağa desenli örnekler, beyaz kabartmalarla bezeli siyah seramikler, beyaz lüleci çamuruyla baskı desenler yapılmış kahverenginin çeşitli tonlarında sırlı seramikler, tuz sırlı sert seramikler, krem ve beyaz renkli seramikler, kakma geometrik desenlerle bezeli koyu kırmızı renkli sırsız seramikler, kazımayla bezenmiş seramikler ve bibloлar vardı. Tipik Astbury bibloları insan, hayvan ve kuş figürlerinden oluşuyordu. Tek ya da grup halindeki bu figürler kilden yapılmış, renkli sulu kille bezenmiş, daha sonra metal oksit kullanılarak renklendirilmişti. 1730-45 arasında, John Astbury ile Thomas Whieldon'ın ürettikleri seramiklerde bezemeler kabartma baskı yöntemi yerine, önceden kalıba dökülmüş kabartma

örgelerin çömlek yüzeyi üstüne uygulanmasıyla gerçekleştiriliyordu. Bunlar gövdeye, kilden yapılmış incecik bantlarla sarılarak tutturuluyordu.

stafilokok, *Micrococcaceae* familyasından küre biçimli bakteri cinsi (*staphylococcus*). En iyi bilinen türler, bütün dünyada insan ve öbür sıcakkanlı hayvanların deri ve mukozalarında büyük koloniler halinde yaşar. Genellikle türlerin tümü için kullanılan stafilokok (Yunanca *staphylo*: "üzüm salkımı") terimi, bu bakterilerin üzüm salkımı biçiminde kümeler oluşturma alışkanlığından kaynaklanır.

Stafilokoklar mikrobiyolojide gram pozitif olarak sınıflandırılır; ortalama 1 mikron (1 mikron = 10^{-6} m) çaplı, spor oluşturmayan, hareketsiz, oksijensiz ortamda da yaşayabilen bakterilerdir.

İnsan için önemi olan stafilokoklardan bazıları yara enfeksiyonları, çıbanlar ve öbür deri enfeksiyonlarıyla besin zehirlenmesinin en önemli etkenlerinden biri olan *S.aureus*'un iki değişik suşudur. *S. aureus* aynı zamanda evcil hayvanlarda ve kadınlarda mastite yol açar. Antibiyotiklere çok dirençli olduğundan hastanelerde yaygın enfeksiyonlara yol açan ve mücadelesi zor bir hastalık etkenidir. Daha iyi huylu olan *S. epidermis*, direnci herhangi bir nedenle düşmüş bireylerde fırsatçı enfeksiyonlara neden olur.

Stagnelius, Erik Johan (d. 14 Ekim 1793, Öland Adası - ö. 3 Nisan 1823, Stockholm, İsveç), İsveç romantik şiirinin en ilginç temsilcilerinden biri.

Öland Adasında rahip olan babasının kütüphanesinden yararlanarak kendi kendini yetiştirdi. Ayrıca özel öğretmenlerden ders aldı. Uppsala Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Stockholm'de devlet memuru olarak çalışmaya başladı.

Stagnelius yapıtlarında güçlü cinsel güdüleri ile koyu çileci dinsel görüşleri arasındaki çatışmaları yansıttı. Yaşamına ilişkin fazla bilgi yoktur; yapıtlarının tarihleri bile kesin olarak bilinmemektedir. Son yıllarında *Martyrerna* (1821; Şehitler) ve *Backanterna* (1822; Bakkhalar) adlı iki oyunla *Liljor i Saron* (1821; Şaron'un Zambakları) adlı bir dinsel şiir derlemesi yayımlamıştır. Birçok çalışması ise *Samlade skrifter* (1824-26; Toplu Yapıtlar) adıyla ölümünden kısa bir süre sonra yayımlanmıştır.

Stahanov, eskiden (1978'e değin) KADİYEVKA, Ukrayna'da Voroşilovgrad yönetim biriminde (*oblast*) kent. Donets Kömür Havzasının kuzey kesiminde yer alır. 19. yüzyılda bir kömür madenciliği yerleşimi olarak kuruldu. 1935-43 arasında Sergo adıyla anıldı. Donets Havzasının başlıca kömür madenciliği kentlerinden biri olan Stahanov, maden kaynaklarının tükenmeye başlaması ve başka yakıtların önem kazanması nedeniyle günümüzde eski önemini yitirmeye başlamıştır. Kentte kok kömürü ve demirli alaşımların üretildiği tesisler ile dokuma fabrikaları kurularak sanayi çeşitlendirilmiştir. Kente 1978'de, Stahanov hareketine yol açan örnek Sovyet işçisi A. Stahanov'un onuruna bugünkü adı verilmiştir. Nüfus (1991 tah.) 113.000.

Stahl, Franklin W(illiam) (d. 8 Ekim 1929, Boston, ABD), ABD'li genetik bilimci. 1958'de Mathew Meselson ile birlikte dezoksiribonükleik asidin (DNA) eşleşme mekanizmasını aydınlatmıştır.

Harvard ve Rochester üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra araştırmalarını California Teknoloji Enstitüsü (1955-58) ve Missouri Üniversitesi'nde (1958-59) sürdürdü. 1970'te Oregon Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

Stahl, Georg Ernst (d. 21 Ekim 1660, Ansbach, Franconia - ö. 14 Mayıs 1734, Berlin, Almanya), yanma olayı ile solunum, mayalanma ve çürüme gibi biyolojik süreçlerin açıklanmasına yönelik flojiston kuramını geliştiren Alman hekim ve kimyacı. Bu kuram bir yüzyıl boyunca kimyaya egemen olmuştur. Stahl ayrıca bir dönem simyaya ve animizme de inanmıştır.

Pietizmin etkisi altındaki çok dindar bir çevrede büyüyen Stahl, Thüringen'deki Jena Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. Öğretmeni George Wolfgang Wedel (1645-1741), biyolojik süreçleri kimyasal bileşimlerle açıklamaya çalışan "kemiatri" (kimyasal tedavi) okulunun önderlerindendi. Stahl, aldığı ilk eğitimin etkisiyle bu iki bilimin birbirinden ayrılamayacağına ilişkin katı inancını korudu. Jena'dayken, orada öğrenci olan Friedrich Hoffmann ile yakın arkadaş oldu. 1684'te Jena'dan mezun olduktan sonra bir süre ders verdi, 1687'de de Saksonya-Weimar dükünün özel hekimi oldu.

Stahl kuramsal tıp, fizyoloji, patoloji, beslenme, farmakoloji ve botanik konularında ders verirken, Hoffmann da uygulamalı tıp, anatomi, fizik ve kimya konularında ders verdi. Ama bir süre sonra aralarında kuramsal tartışmalar başladı. Hoffmann, canlıları bir makine gibi görüp klasik mekaniğin yasalarıyla açıklayan iyatromekanik

Georg Ernst Stahl, bir oymabaskıdan ayrıntı, 18. yy

Bildersammlung des Universitätsarchivs, Martin-Luther-Universität Halle, Wittenberg, Almanya

okulunun ateşli bir savunucusu oldu; buna karşılık, Stahl fizyolojik süreçleri kimyasal değişimler olarak gören iyatrokimya öğretisine sadık kaldı, ama ne mekanik, ne de kimya yasalarının yaşam olayını tek başına açıklamaya yeterli olduğunu söyledi.

Stahl, atom ya da element kavramları olmadan, kimyasal dönüşümlerin ilk sistemli açıklaması olan flojiston kuramıyla iki çağ arasında bir köprü kurdu. Flojiston sözcüğü ilk olarak Jan Baptist van Helmont (1577-1644) ve Johann Joachim Becher (1635-82) tarafından kullanılmış olmakla birlikte, Stahl'ın flojiston kuramının kökleri Aristotelesçi düşünceye dayanır. Bu kurama göre yanıcı maddeler yanıcı olmayan bir kısım ile flojistondan oluşur ve yanma sırasında flojiston açığa çıkar ve yok olur, ama kömür gibi flojistonca zengin maddelerle temas ettiğinde yeniden geri kazanılabilir.

Ståhlberg, Kaarlo Juho (d. 28 Ocak 1865, Suomussalmi, Oulu ili - ö. 22 Eylül 1952, Helsinki, Finlandiya), bağımsız Finlandiya'nın ilk cumhurbaşkanı. Finlandiya Anayasası'nın mimarıdır.

1904'te Anayasal Parti'den meclise seçildi. 1905'te Finlandiya Grandüklüğü'nün hükümetinde görev aldı. 1907'de bu görevden istifa etti ve 1908-18 arasında Helsinki Üniversitesi'nde idare hukuku dersleri verdi.

Genel oy hakkını savunan ilk Fin siyaset adamlarından biri olan Ståhlberg 1917'de, sonradan 1919 Anayasası'na temel oluşturan cumhuriyetçi bir anayasa taslağı hazırladı. Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra yeni kurulan Ulusal İlerici Parti'ye girdi. 1919'da cumhurbaşkanı seçildi. Bu görevi sırasında anayasal yetkilerini sonuna kadar kullanarak ardılları için örnek oluşturdu. İç savaştan sonra "beyazlar" ve "kızıllar" arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek için büyük çaba gösterdi. Görev süresinin sonunda (1925), görevden ayrılırsa sağ kanadın cumhuriyet yönetimiyle uzlaşmasının daha kolay olacağını düşünerek seçime katılmadı. 1931 ve 1937'de cumhurbaşkanlığı seçimlerine katıldıysa da seçimleri az bir farkla kaybetti.

Stainer, Sir John (d. 6 Haziran 1840, Londra, İngiltere - ö. 31 Mart 1901, Verona, İtalya), İngiliz orgcu ve kilise müziği bestecisi. İlk müzikologlar arasında önemli bir yeri vardır.

Çocukluğunda St. Paul Katedrali'nin korosunda şarkı söyledi (1847-56). On altı yaşında Tenbury'de kiliseye müzikçi yetiştirmek amacıyla açılan St. Michael's College'ın orgculuğuna atandı. Bu saygın görevini, gözlerinin bozulması nedeniyle ayrıldığı 1888'e değin sürdürdü. 1874'te Müzik Derneği'nin (sonradan Kraliyet Müzik Derneği) kurucuları arasında yer aldı. 1876'da açılan Ulusal Müzik Öğretmenleri Okulu'nda ders verdi. 1888'de "sir" unvanı aldı. 1889'dan ölümüne değin Oxford Üniversitesi'nde müzik profesörü olarak ders verdi.

Ünlü *The Crucifixion* (1887; Çarmıha Geriliş) oratoryosu İngilizce konuşulan başka ülkelerde de oldukça sık seslendirilmekle birlikte, Stainer'ın romantik kilise müziği bugün daha çok İngiltere'de çalınmaktadır. Besteleri arasında kantatlar, ayin müzikleri, ilahiler ve kilise törenleri için başka müziklerin yanı sıra şarkılar da vardır. Ayrıca org ve müzik kuramı üzerine incelemeler yayımlamış ve bir müzik terimleri sözlüğünün çalışmalarına katkıda bulunmuştur. En kalıcı yapıtları ise 12-16. yüzyıllardan müzik örneklerini verdiği *Early Bodleian Music* (Erken Dönem Bodleian Müziği) adlı derleme ve çocuklarıyla birlikte 1898'de yayımlamaya başladığı, 15. yüzyıl müziğine ilişkin *Dufay and His Contemporaries* (Dufay ile Çağdaşları) adlı kitaptır. Her iki yapıt da onun zamanında hemen hiç bilinmeyen ortaçağ ve Röneşans müziklerinin incelenmesine öncülük etmiştir.

Staines, İngiltere'de, Surrey iline (*county*) bağlı Spelthorne ilçesinde (*district*) yerleşme. Thames Irmağının sol yakasında, Londra metropoliten alanının batı ucunda yer alır. Roma döneminden beri kullanılan ve Londra'yı İngiltere'nin güneybatısına bağlayan anayolun Thames'i aştığı yerde kurulmuştur. Staines'in yakınında, Thames'in sularının temizlenip Londra'nın su gereksinimini karşılamak üzere biriktirildiği büyük göletler vardır. Nüfus (1981 geç.) 53.823.

stalaktit ve stalagmit *bak.* sarkıt ve dikit

Stalin, İosif, asıl adı İOSEB VİSSARİONOVİÇ CUGAŞVİLİ (d. 21 Aralık 1879, Gori, Gürcistan, Rus Çarlığı - ö. 5 Mart 1953, Moskova, SSCB), Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri (1922-53) ve SSCB başbakanı (1941-53). Çeyrek yüzyıl boyunca sınırsız bir otoriteyle yönettiği SSCB'yi dünyanın en güçlü ülkeleri arasına sokmuş, Stalinizm adıyla anılan ekonomik ve siyasal düşünce ve uygulamaları 1980'lerin sonlarına değin sosyalizm tarihine damgasını vurmuştur.

Yoksul bir Gürcü ailesinin oğluydu; babası ayakkabıcı, annesi çamaşırcıydı. Rusçayı Gori'de gittiği kilise okulunda (1888-94) öğrendi. Daha sonra papazlık eğitimi için Tiflis İlahiyat Okulu'na girdi. Burada gizlice Marx'ın yazılarını ve başka yasak yayınları okudu. 1899'da ilahiyat okulundan (resmî tarihlere göre devrimci etkinlikleri nedeniyle atılarak, annesine göre ise sağlığının bozulması yüzünden) ayrıldı. Aralık 1899'da kısa bir süre Tiflis Gözlemevi'nde kâtiplik yaptı ve kayıtlara göre bundan başka bir ücretli işte ya da kol emekçisi olarak hiç çalışmadı. 1900'de yeraltı etkinliklerine katılarak Kafkasya'nın belli başlı sanayi merkezlerinde işçi gösterileri ve grevlerin örgütlenmesinde çalıştı. 1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi(*) (RSDRP) Menşevikler(*) ve Bolşevikler(*) olarak iki kanada ayrılınca Cugaşvili Bolşeviklere katıldı, Lenin'in sadık bir izleyicisi oldu. Nisan 1902-Mart 1913 arasında siyasal nedenlerle yedi kez tutuklandı; hapse girdi ve sürgüne gitti.

Cugaşvili parti hiyerarşisinde yavaş yükseldi. Rus Sosyal Demokratlarının 1905 Tammerfors (bugün Tampere, Finlandiya), 1906 Stockholm ve 1907 Londra toplantılarına katıldıysa da fazla etki uyandırmadı. Ama perde arkasında çalışarak 25 Haziran

Stalin, 1950
Sovfoto

1907'de Tiflis'te büyük bir soygun düzenledi. Şubat 1912'de sürgünde yaşayan Lenin tarafından RSDRP'nin Bolşevik kanadının ilk Merkez Komitesi'ne alındı. Bu arada Rusça *stal* (çelik) sözcüğünden "çelik adam" anlamına gelen Stalin adını kullanmaya başladı. 1913'te Lenin'in isteği üzerine *Marksizm Natsionalni Vopras* (*Marksizm ve Milli Mesele*, 1967/*Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, 1990/ *Milli Mesele*, 1992) adlı önemli çalışmasını yazdı. Kısa bir süre Bolşeviklerin gazetesi *Pravda*'nın yayın yönetmenliğini yaptı. En uzun sürgün dönemini Temmuz 1913'ten Mart 1917'ye değin Sibirya'da geçirdi.

Çarlık rejiminin devrilmesi üzerine 25 Mart 1917'de Petrograd'a (bugün Petersburg) dönen Stalin yeniden *Pravda*'nın yayın yönetmenliğini üstlendi. Bir süre, Bolşeviklerin Geçici Hükümet'te ağır basan orta sınıf liberalleriyle işbirliği yapmasını savundu, ama sonunda Lenin'in etkisiyle silahlı ayaklanmayı destekleyerek Ekim Devrimi'nde başlıca rakibi Troçki'ninki kadar parlak olmasa da, önemli bir rol oynadı. 1918-20 iç savaşı sırasında çeşitli cephelerde siyasal-askeri yöneticilik yaptı; yeni hükümette milliyetler komiserliği (1917-23) ve devlet denetleme komiserliği (1919-23) görevlerinde bulundu. 1922'de ise partinin Merkez Komitesi genel sekreteri olarak diktatörlüğünün dayanaklarını oluşturabilecek konuma geldi. Parti'nin yapısında o güne değin birincil önem taşımayan bu görevinden yararlanarak parti içi atamaları denetimine aldı.

Sağlığı hızla bozulan Lenin, 1922-23'te yazdığı "siyasal vasiyet"inde (*bak*. Lenin'in Vasiyeti) onun genel sekreterlikten alınmasını önerdi. Ama Lenin'in Ocak 1924'te ölmesinden sonra ilk ağızda Troçki'ye karşı Grigori Zinovyev ve Lev Kamenev'le ittifak kuran Stalin bu belgenin ortaya çıkarılmaması konusunda uzlaşma sağladı ve konumunu korumayı başardı. Aynı anda Lenin çevresinde büyük bir kült başlatarak onun en sadık izleyicisi ve her türlü mirasının doğal bekçisi görünümünü aldı. Bu arada kendi çevresinde de bir kült oluşturmaya girişerek 1925'te Tsaritsin kentine Stalingrad (bugün Volgograd) adını verdi. Bir sonraki aşamada bu kez Nikolay Buharin ile Aleksey Rikov'un desteğini sağlayarak Zinovyev ile Kamenev'i iktidardan uzaklaştırdı. Kuramsal planda ise, dünya devrimi olmadan da Sovyetler Birliği'nin ayakta durabileceği inancıyla ortaya attığı "tek ülkede sosyalizm" öğretisi, işleri çekip çeviren orta kademe parti kadrolarınca benimsendi.

Stalin 1928'de Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası'na (NEP) son vererek, birbirini izleyen beş yıllık planların sıkı merkezî disiplini altında hızlandırılmış sanayileşme programını başlattı. 1937'de SSCB toplam sanayi üretiminde ABD'nin ardından dünyada ikinci sıraya yerleşti. Sermaye birikiminin en ağır yükü ise kırsal alanlara bindi. 25 milyon kadar köylü ailesi birkaç yıl içinde zorla kolektifleştirildi; isteksiz mujiklerin üzerine asker ve gizli polis (Birleşik Devlet Siyaset Dairesi-OGPU) birimleri sevk edildi; "kulak" olarak damgalananlar topluca tutuklandı, idam edildi ya da zorunlu çalışma kamplarına yollandı. Sanayiye sürekli kaynak aktaran Sovyet tarımı 1913 düzeyine ancak 1930'ların sonunda yaklaşabildi. Kolektifleşmenin Ukrayna'da yol açtığı kıtlık döneminde bile Stalin buğday stoklarını ihraç edip karşılığında makine almayı sürdürdü. Sanayide ise kültür ve teknoloji geriliğinin doğal sonuçları yüzünden işletme yöneticileri bitmek bilmeyen "sabotaj" suçlamalarıyla karşılaştı.

1934'te doğrudan doğruya Parti üyelerine ve eski Bolşeviklere yöneltilmiş yeni bir terör dalgası başladı. XVII. Parti Kongresi'nde, Leningrad örgütünün başında bulunan ve halkça çok sevilen Sergey Kirov'a karşı yalnızca 3 oy çıkarken, Stalin'e karşı 300 oy kullanıldı. Ama Stalin emrindeki aygıt sayesinde seçim sonuçlarını ikisinin eşit oy aldığı biçiminde açıklattı; ardından 1 Aralık 1934'te Kirov Leningrad'da öldürüldü. Stalin suçu muhaliflerine yıktı (ama Kruşçev'in kurdurduğu soruşturma komisyonunun sağ kalan üyeleri 1990'da Kirov'u Stalin'in öldürttüğünü açıkladı). Ağustos 1936, Ocak 1937 ve Mart 1938'in ünlü "Moskova duruşmaları"nda Zinovyev, Kamenev, Buharin, Rikov ve daha yüzlerce eski önder, baskı ve işkenceyle imzalatılmış ifadelerine dayanılarak "karşıdevrimcilik" ten "Nazi ajanlığı"na kadar her şeyden suçlu bulunup idam edildiler. Sovyet toplumunun en seçkin ve verimli kesimleri ağır kayıplara uğradı. Stalin'in iktidarını tehdit etmesin diye orduda da benzer bir harekâta girişildi. Haziran 1937'de Mareşal Mihail Tuhaçevski ile bir dizi önde gelen generalin "vatana ihanet"ten yargılanıp idam edilmiş oldukları açıklandı (*bak*. Büyük Temizlik).

II. Dünya Savaşı'nda Stalin hiç umut vermeyen bir başlangıcın ardından büyük iradesi, enerjisi ve örgütleyiciliğiyle savaşan tarafların üst yöneticilerinin en başarılısı oldu. Bu dönemde Sovyetler Nazizme karşı zikzaklı bir politika izledi. Uzun süre Hitler'e karşı Batı'yla bir ittifak kurmaya çalışan, hattâ İngiltere ve Fransa'yı ürkütmemek için İspanya İç Savaşı'nda İspanyol Komünist Partisi'nin inisiyatifini frenleyen Stalin, Batı ülkelerinin yatıştırmacılığı karşısında bu kez Ağustos 1939'da Hitler'le bir saldırmazlık paktı imzalanması için Molotov'a talimat verdi. Anlaşmanın gerekçesi Batı'nın Hitler'i SSCB üzerine saldırtmak oyununu bozmak ve zaman kazanmak olarak açıklandı. Anlaşmaya eklenen ve uzun süre varlığı yadsınan bir gizli protokol uyarınca, Eylül 1939'da Hitler Polonya'ya saldırıp sonra Batı Cephesi'ne dönerken, Sovyetler Birliği de Doğu Polonya, Estonya, Letonya ve Litvanya ile Romanya'nın bazı kesimlerini ilhak etti; ayrıca, Finlandiya'ya saldırdı ve toprak tavizleri kopardı. Ama Hitler'in 22 Haziran 1941'de savaş ilan etmeksizin başlattığı *blitzkrieg* (yıldırım savaşı), en iyi generallerini Moskova duruşmalarında yitiren Sovyet ordusunu hazırlıksız yakaladı ve büyük kayıplara yol açtı. On gün kadar Sovyet halkının önüne çıkmayan Stalin, çabuk toparlanarak başkomutanlığı üstlendi; Almanlar 1941 kışında Moskova önlerine geldiklerinde bile kenti terk etmedi ve önce savunmayı, sonra büyük karşısaldırıyı örgütledi. Merkezî planlama ekonomisi, savaş koşullarında kaynakların etkili biçimde seferber edilmesini sağladı. 1942 kışındaki Stalingrad ve 1943 yazındaki Kursk çarpışmaları II. Dünya Savaşı'nın dönüm noktaları oldu. Stalin'in ve Sovyet genelkurmayının kurduğu etkili önderlik sistemi, bu savaşların kazanılmasında önemli rol oynadı. Ayrıca savaş ve zafer, Sovyet halkının yurt savunması için birleşip 1930'ların iç yarasını bir ölçüde unutmasına katkıda bulundu.

II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği büyük kayıplara uğradı. 1941-45 felaketinin yarattığı güvenlik kaygılarının da etkisiyle, Stalin daha savaş bitmeden Avrupa'nın zaferden sonraki görünümüne nüfuz alanlarının paylaşımı temelinde bakmaya başladı; 1943 Tahran ve 1945 Yalta konferanslarında Doğu Avrupa'da Sovyet egemenliği ilkesini yerleştirmeye çalıştı. Dönemin İngiliz dışişleri bakanı olan Anthony Eden'e göre de Churchill ve Roosevelt'ten daha usta bir görüşmeci olduğunu ortaya koydu.

1944-45'te Kızıl Ordu'nun Nazi işgalinden kurtardığı ülkelerde savaş öncesinin küçük komünist partilerinden kalan çekirdekler birkaç yıl içinde iktidara yerleşti ve Sovyetler Birliği bu rejimlere hükmeder hale

geldi. 1948'de Yugoslavya'nın Tito önderliğinde bağımsızlaşmasından sonra Stalin, öbür Doğu Avrupa ülkelerinin aynı yolu izlemesini önlemek için yerel tasfiyeler, göstermelik yargılamalar ve terör kampanyaları başlattı; "gizli Titocu" olduklarını itirafa zorlanan liderler idam edildi. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği bir kez daha dış dünyaya kapandı. Son yıllarında artık hiç kimseye güvenmeyen Stalin, Ocak 1953'te çoğu Yahudi olan bazı Kremlin doktorlarını çeşitli Sovyet liderlerini tıbbi yoldan öldürmeye yönelik gizli bir tertip içinde oldukları gerekçesiyle tutuklattı. "Doktorlar Komplosu" olarak bilinen bu yargılama, üst kademeye karşı yeni bir terör dalgasına dönüşme belirtileri gösterirken Stalin, resmi açıklamaya göre ani bir beyin kanaması geçirerek öldü. O gün Kremlin'deki telaş, gizli polis aygıtının son şefi Lavrenti Beria'nın tuhaf davranışları ve öbür önderler tarafından hemen ortadan kaldırılması, ayrıca Stalin'in bütün gün tıbbi bakım görmediği konusunda kızı Svetlana Alliluyeva'nın yaptığı açıklamalar, ölümünün doğal olmadığı yolunda kuşkulara yol açtı.

Stalin'in ulusal sorunun yanı sıra dil, diyalektik, örgütlenme ve Leninizm üzerine birçok yazısı Türkçeye çevrilmiş, *Bütün Eserleri* (3 cilt) 1978-80 arasında yayımlanmıştır.

Stalinâbad (Tacikistan) *bak.* Duşanbe

Stalingrad (Rusya) *bak.* Volgograd

Stalingrad Çarpışması (1942 yazı-2 Şubat 1943), II. Dünya Savaşı'nda, Almanların doğu cephesinde, Rus SFSC toprakları içinde ulaştığı en uç nokta olan Stalingrad (bugün Volgograd) kentine yönelttiği başarısız saldırı.

Büyük bir sanayi merkezi olan Stalingrad'ın ele geçirilmesi başlı başına önem taşıyordu. Volga Irmağının denetiminin bu noktada Almanların eline geçmesi Sovyetleri Kafkasya'dan gelecek petrolden yoksun bırakacaktı. Almanlar yaz boyunca Stalingrad'ın kuzey ve güneyinde Volga Irmağını denetim altına aldılar. Ama Friedric Paulus komutasındaki 6. Ordu ile Ewald von Kleist komutasındaki 4. Panzer Ordusu'nun Stalingrad'a üst üste düzenlediği saldırılara karşın Kızıl Ordu'nun kararlı savunması yüzünden kenti ele geçirmeyi başaramadılar. Almanlar, eylülde ulaştıkları kent varoşlarında ve sanayi bölgelerinde savaş birimleri halinde seferber edilmiş işçilerin yoğun direnişiyle karşılaştılar. Ekim ortalarına değin direnişçiler neredeyse Volga kıyılarına kadar geriletildi. Ama bu arada Almanlar da malzeme ve yiyecek sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Aralıksız süren sokak çarpışmalarında Alman tankları pek işe yaramadığı gibi kışın yaklaşması da güçlükleri çoğaltıyordu.

Sovyet kuvvetleri, 19 Kasım'da kuzey ve güneyden bir kıskaç harekâtıyla karşı saldırıya geçtiler. 23 Kasım'da Almanların 6. Ordusu ile 4. Panzer Ordusu'nun bir bölümünü kuşattılar. Paulus'un kuşatmayı yarma girişimi başarısızlığa uğradı. Hitler'in emriyle savaşı sürdüren Paulus, Kleist'ın kaçmasını sağladıysa da 31 Ocak 1943'te Hitler'in emrine uymayarak teslim oldu. 2 Şubat'ta da ordusundan artakalan 91 bin asker Sovyet kuvvetlerine teslim oldu. Almanların Stalingrad'da 200 bin dolayında kayıp verdiği tahmin edilmektedir.

Stalinizm, Sovyetler Birliği'nde, Stalin'in özellikle zorla kolektifleştirme ve hızlandırılmış sanayileşme programlarından başlayarak yaşamı boyunca izlediği politikalar ve oluşturduğu yönetim sistemi. Stalin'in ölümünden (1953) sonra Kruşçev'in düzeltme çabalarına karşın Brejnev-Andropov-Çernenko dönemlerinde de sürdürülmüş, 1980'lerin ortalarına değin SSCB'nin dış politikası aracılığıyla başta Doğu Avrupa'dakiler olmak üzere öbür sosyalist rejimleri derinden etkilemiş, "Sovyet modeli" ya da "reel sosyalizm" (gerçekte var olan sosyalizm) deyimleriyle özdeşleşerek sonraki bütün sosyalizm denemelerine yansıyan evrensel bir anlam kazanmıştır. Bürokratizm, yukarıdan aşağı zorlama, tek particilik, kişiye tapma, polis devleti vb öğeleri içerir.

Stalinizm son çözümlemede sosyoekonomik, siyasal ve kültürel gerilik temelinde oluştu. İnsan ilişkilerini şiddet ve tahakkümün belirlediği Rus Çarlığı'nda, maceracılığı ve bireysel terörizmi reddeden Marksist devrimciler bile örgütlenme biçimlerinde sıkı bir disipline ve emir-kumanda anlayışına yer vermek zorunda kaldı. Stalin'in kişiliği ve mücadele koşulları da Stalinizmin biçimlenmesinde rol oynadı. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevikler(*) kanadının önderliği, daha çok yayın organlarının yazı kurullarında toplanan aydınlar ile ülkede yeraltı mücadelesini sürdüren örgüt adamlarından oluşuyordu. Bir görüşe göre bu iki insan tipinin güçlü yanlarını birleştiren Lenin'in ölmesiyle denge bozuldu ve dünya devrimi umudu yok olup Rusya içine kapanırken örgüt yöneticilerinin öne çıkması kaçınılmaz hale geldi.

Stalin, Lenin'in önderlik döneminden hem despotizme açık kuramsal öğeler, hem de gelişmeleri bu yöne zorlayan bir maddi temel devraldı. Marx'ın kapitalizmden komünizme (sınıfsız topluma) oldukça hızlı ve kısa bir geçiş dönemi olarak gördüğü proletarya diktatörlüğü(*) artık çok uzun bir tarihsel dönem olarak sosyalizmin(*) tamamı için geçerli kabul edildi. İç savaş koşullarında başka siyasal partilerin ve parti içi hiziplerin yasaklanması önlemi zamanla kalıcılaştırıldı. Tek parti rejimi "proletarya diktatörlüğü devleti"nin doğal biçimi sayılırken ancak siyasal çoğulculuk durumunda gerçek iktidar ve kitlesel demokrasi organları olabilecek sovyetler işlevsizliğe itildi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) ve komutasındaki yaptırım güçleri (ordu, gizli polis) yasaların üzerine çıkarılarak karşıdevrim olarak gördüğü her şeyi dilediği gibi ezmekte serbest bırakıldı. Sovyet Devrimi'nin izlediği özgün çizginin sosyalizme giden tek yol sayılması ve bütün komünist partilerine dayatılması, böylece KPSS'nin III. Enternasyonal (Komintern) içinde egemenlik sağlaması da daha 1920'lerin başlarında görülebilen olumsuz gelişmelerdi. Öte yandan Leninizmle Stalinizm arasında mutlak bir devamlılık olmadığını düşündüren olgular da vardı.

Lenin'in ölümünden sonra çeşitli manevralarla iktidarda kalmayı başaran Stalin daha sonra bütün rakiplerini birer birer yok etti. Bunda dönemin koşullarına uygun, görece gerçekçi bir plan izlemesi de rol oynadı. Örneğin Troçki "dünya devrimi"nde ısrar ederken Stalin daha pragmatik bir tutumla "tek ülkede sosyalizm"i benimsedi. İlkel teknolojiye dayalı bir ülkede bütün yetenekleri merkezde toplayıp katı disiplinli bir devlet-parti aygıtı aracılığıyla büyük zor ve şiddet uygulayarak, ülkeyi hızla kalkındırmaya girişti. Programını birbirini tamamlayan zorla kolektifleştirme ve hızlandırılmış sanayileşme politikalarına dayandırdı. Yaklaşık 25 milyon kırsal hanehalkı birkaç yıl içinde *kolhoz* ve *sovhoz*'larda birleştirilerek köylünün ürünü devletin saptadığı düşük fiyatlarla alındı. Tarım ürünlerinin önemli bölümü dünya piyasalarına ihraç edilerek döviz karşılığı makine alımına yatırıldı. Sanayide ise işçi sınıfı Stahanovculuk denen "emek rekabeti" aracılığıyla, görece düşük ücretlerle büyük verimlilik artışlarına zorlandı. "Kulaklara karşı sınıf savaşı" adına köylünün tohumluk rezervlerine el konması, 1930'ların başlarında Ukrayna'da 4-10 milyon arasında kişinin ölümüne yol açtığı tahmin edilen (ama o zaman dünya kamuoyundan büyük bir titizlikle gizlenen) bir kıtlığa yol açtı. Bu tür olayların doğurduğu hoşnutsuzluğun yanı sıra sanayide köy kökenli işçilerin vasıfsızlığından, teknik bilgi eksikliğinden, aşırı çalışmadan vb kaynaklanan her türlü aksama, "sabotaj" sayıldı ve şiddetle cezalandırıldı. Sovyet sanayileşmesi birinci olarak köylülerin, ikinci olarak işçilerin sırtından gerçekleştirilen bir sermaye birikimine dayandırıldı.

Normal koşullarda toplumun kabul edemeyeceği zorlamalar siyasete, ideolojiye, kültür ve sanata da yansıdı. Proletarya diktatörlüğünü temsil eden partinin üst yönetiminin saptadığı tek doğru çizgi dışındaki bütün düşünce ve öneriler karşıdevrimci sayıldı ve bastırıldı. 1930'lar boyunca her türlü gerçek ya da hayali muhalif yasal temeli olmayan mahkemelerde yargılandı, idam edildi, sürgüne gönderildi ya da Troçki gibi yurtdışında öldürüldü. Bu arada büyük bir kişiye tapma kültü yaratıldı. Marksizm önce Marksizm-Leninizm, sonra Marksizm-Leninizm-Stalinizm diye adlandırıldı. İnsan yaratıcılığı "toplumcu gerçekçilik" dışına çıkamaz oldu. Parti komiserlerinin bilim ve sanat alanlarına müdahaleleri, zaman zaman şarlatanların yüceltilmesine, fizik ya da genetik gibi bilim dallarının, "diyalektiğe aykırı" kuramların yasaklanması sonucu dönemsel geriliklere mahkûm edilmesine yol açtı. Komintern, Sovyet dış politikasının bir aracı durumuna düştü. "Dünya devriminin merkezi" Sovyetler Birliği'ni ne pahasına olursa olsun savunmak ilkesi, komünist partilerin Moskova'nın talimatlarına kayıtsız şartsız uyması geleneğini doğurdu.

Stalinist sistem Büyük Bunalım yıllarında Sovyetler Birliği'ni başlıca sanayi ülkeleri arasına sokmayı başardı ve özellikle savaş koşullarında bütün kaynakları yönlendirebildiği için, Alman faşizminin yenilgisine katkıda bulundu. Bu açıdan bakılırsa Stalinizm, 19-20. yüzyıllardaki otoriter modernleşme denemelerinin en bütüncülü ve en başarılısı oldu. Bununla birlikte, çoğulculuğu öldüren, yerel inisiyatifi ve emekçilerin çalışma coşkusunu yok eden, dolayısıyla yaygın birikimden yoğun birikime geçemeyen bu sistemin sosyoekonomik gelişmeyi engellediğinin ilk belirtileri daha 1950'lerin başlarında görüldü. Sovyetler Birliği Komünist Partisi XX. Kongresi'nde(*) Kruşçev'in başlattığı Stalinizm eleştirisi, daha çok keyfi devlet terörünün kınanması ve bir sosyalist yasallık sisteminin gereğine işaret edilmesiyle sınırlı kaldı. 1964'te Kruşçev'i düşüren Brejnev-Kosigin ekibinin 20 yıla yaklaşan yönetiminde, aşırı ve sürekli devlet terörünün son bulması dışında, Stalinist sistemin bütün iç ve dış yapıları yerinde kaldı. Stalinizm ile sosyalizm arasında kurulan kuramsal özdeşliğin kırılması, ancak 1985'te Gorbaçov'un KPSS yönetimine gelmesinden sonra başlatılan kapsamlı reform hareketi çerçevesinde gerçekleşti. Ama var olan sosyalizmin bu reformlarla yeniden hayat bulamayıp, Stalinizmden arınmadan çöküşü, bu özdeşliği pratikte korumuş oldu.

Stamboliyski, Aleksandır (d. 1 Mart 1879, Slavovitsa - ö. 14 Haziran 1923, Slavovitsa yakınları, Bulgaristan), Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin önderi. I. Dünya Savaşı'nda Alman yanlısı Kral Ferdinand'a karşı çıkarak İtilaf Devletleri'ni destek-

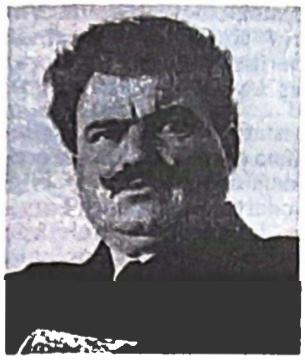

Stamboliyski
EB Inc.

lemiş, savaştan sonra kurulan reformcu hükümette başbakan olmuştur (1919-23).

Bir süre Almanya'da bir tarım okulunda öğrenim gördükten sonra gazeteciliğe başladı ve 1902'de, yeni kurulan Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin yayın organının yönetimini üstlendi. Yaşamı boyunca köylülerin çıkarlarını savunan Stamboliyski, Bulgar Halk Çiftçi Birliği'nin başkanı olarak Meclis'e girdi. Kral Ferdinand'la süregiden anlaşmazlıklar, Bulgaristan'ın 1915'te Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girmeye hazırlanması üzerine iyice keskinleşti. Stamboliyski Rusya'yı Slavların kurtarıcısı olarak gördüğü için İtilaf Devletleri'nin yanında yer alarak krala meydan okudu. Askeri mahkeme tarafından ömür boyu hapse mahkûm edildiyse de Eylül 1918'de serbest bırakıldı. Başlattığı ayaklanmayla Ferdinand'ı tahttan çekilmeye zorladı ve cumhuriyet ilan etti. Ayaklanmanın bastırılmasına ve krallığın Ferdinand'ın oğlu Boris tarafından yeniden kurulmasına karşın, Stamboliyski Ocak 1919'da hükümet üyesi, aynı yıl ekimde de başbakan oldu. Bulgaristan'ın topraklarının önemli bir bölümünü yitirmesine yol açan Neuilly Antlaşması'nı imzaladı (27 Kasım 1919). Buna karşın Mart 1920 seçimlerinde Bulgar Halk Çiftçi Birliği çoğunluğu kazandı. Sanayileşme ve kentleşme karşıtı güçlü eğilimler taşıyan Stamboliyski iktidarı, Bulgar nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan köylülere toprak dağıttı. Halkın yargıya çok daha ucuz ve kolay ulaşmasını sağlayacak bir dizi reforma girişti. Köylü kooperatiflerini destekledi, oy hakkını yaygınlaştırdı ve yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması için çalıştı.

Stamboliyski, Neuilly Antlaşması'nın koşullarına titizlikle uyarak savaş tazminatlarının azaltılmasını sağladı. Çekoslovak ve Polonyalı köylü önderleriyle bağlar kurarak komünistlerin Kızıl Sendika Enternasyonali'ne (Profintern) karşı bir "Yeşil Enternasyonal" oluşturmaya çalıştıysa da bu girişiminden umduğunu bulamadı. Yugoslavya'yla ilişkileri düzeltmek ve bir Güney Slav federasyonu kurmak amacıyla Niš Antlaşması'nı imzaladı (1922). 1923 seçimlerinden zaferle çıkmasına karşın, iç politikası, savaşa karşı oluşu, Yugoslavya'yla yakınlaşması ve halkın silahlandırılmasını savunması hem ordunun, hem de Makedonya Devrimci Örgütü'nün (VMRO) ona cephe almasına yol açtı. 9 Haziran 1923'te askeri darbeyle devrilen Stamboliyski, doğduğu köyün yakınlarında yakalanarak idam edildi.

Stambolov, Stefan Nikolov (d. 31 Ocak 1854, Tırnovo, Rumeli Eyaleti, Osmanlı Devleti - ö. 18 Temmuz 1895, Sofya, Bulgaristan), 1887-94 arasında Bulgaristan başbakanı.

Bir hancının oğluydu. Genç yaşta Osmanlı yönetimine karşı yürütülen gizli direniş hareketine katıldı. 1875'te ve 1876'da Osmanlılara karşı küçük çaplı ayaklanmalara önderlik etti. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlılara karşı çarpışan düzensiz Bulgar güçlerine katıldı. 1878'de Bulgaristan'ın özerkliğini kazanmasından hemen sonra yeni toplanan meclise (*Sobranye*) girdi. 1884'te meclis başkanlığına seçildikten sonra, Rusya'nın muhalefetine karşın, Bulgaristan prensi I. Aleksandır'ın Doğu Rumeli'yle birleşme yolunda adımlar atmasını sağladı (1885). I. Aleksandır'ın Ağustos 1886'da zorla tahttan indirilip Ruslara teslim edilmesinden sonra, Tırnovo'da prense bağlı bir yönetim kurarak Rus yanlılarının Sofya'da kurduğu geçici hükümeti güç duruma düşürdü. Aleksandır'ın tahttan resmen çekilmesinden (Eylül 1886) sonra naipler kurulunun başkanlığını üstlenen Stambolov, Rusların müdahale girişimlerini engelleyerek tahta Saksonya-Coburg-Gotha prensi Ferdinand'ın geçmesini sağladı (7 Temmuz 1887).

Stambolov'un Eylül 1887'de yeni Bulgar prensinin onayıyla kurduğu hükümet Mayıs 1894'e değin iktidarda kaldı. Başbakanlığı sırasında Rusya'ya karşı muhalefetini sürdüren Stambolov, Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkilerin kurulması ve Bulgaristan'ın Makedonya'daki nüfuz alanının genişlemesi için çaba harcadı. Ferdinand'ı devirmeye yönelik komplo girişimlerinin ortaya çıkarılması ve silahlı ayaklanmalar üzerine son derece baskıcı önlemlere başvurdu. Zamanla Prens Ferdinand üzerindeki etkisini de yitiren Stambolov, 31 Mayıs 1894'te Ferdinand'ın zorlamasıyla görevinden istifa etti. İktidardan düştükten sonra düşmanları tarafından aylarca izlendi ve sonunda Sofya'da öldürüldü.

stamen *bak.* erkekorgan

Stamford, ABD'de, Connecticut eyaletinin güneybatı kesimindeki Fairfield ilinde (*county*) kent. Sınırları, aynı adı taşıdığı ilçe düzeyindeki yönetim birimiyle (*township*) örtüşür. New York'un 58 km kuzeydoğusundaki Long Island Boğazında, Rippowam Irmağının ağzında yer alır. Adını İngiltere'deki bir kentten alan Stamford, 1641'de Wethersfield'den gelen 28 göçmen tarafından kuruldu. 1840'larda demiryolunun gelmesiyle gelişen yerleşme 1949'da kent yapıldı.

1960'lara değin bir konut bölgesi olan kent, 1970'lerin başında bazı büyük şirketlerin New York'tan buraya taşınmasıyla değişmeye başladı. 1980'lerin sonlarında ABD'de şirketlerin toplandığı en büyük merkezlerden biriydi. Kentteki başlıca öğretim kurumları Bridgeport Mühendislik Enstitüsü ile Connecticut Üniversitesi'dir. Birinci Presbiteryen Kilisesi'nin (1958) tasarımını Wallace Harrison ile Max Abramovitz yapmıştır. Nüfus (1990) kent, 108.056; metropoliten alan, 202.557.

Stamitz, Carl (Philipp) (d. 7 Mayıs 1745, Mannheim, Pfalz - ö. 9 Kasım 1801, Jena, Saksonya), Alman besteci. Son kuşak Mannheim senfoni bestecilerindendir.

Mannheim senfoni okulunun kurucusu Johann Stamitz'in oğluydu. 1762'de Mannheim'da saray orkestrasında keman çaldı. Ayrıca viyola ve viyola d'amore çalgıcısı olarak tanındı. Küçük kardeşi Johann Anton Stamitz (1754-y. 1809) ile birlikte İngiltere ve Rusya turnesine çıktı. 1785'te Paris'e yerleşti. 1794'te Jena'daki orkestranın şefliğini üstlendi. Aralarında senfoniler, konçertolar, konsertant yapıtlar ile dörtlüler, üçlüler ve sonatlar bulunan çok sayıda çalgısal yapıt besteledi.

Stamitz, Johann (Wenzel Anton) (d. 19 Haziran 1717, Deutschbrod [bugün Havlíčkův Brod], Bohemya - ö. 27 Mart 1757, Mannheim, Pfalz), Alman besteci. 18. yüzyıl ortalarının orkestral müzik üslubunun yerleşmesinde, bu arada Mozart üzerinde önemli etkilerde bulunan Mannheim senfoni okulunun kurucusudur.

İlk müzik eğitimini babasından aldı. İmparator VII. Karl'ın 1742'de Frankfurt am Main'da yapılan taç giyme töreninde keman çaldı. Prens Karl Theodor'un (1743'ten sonra Pfalz elektörü) oda müziği orkestrasına girdi. 1745'te Mannheim'daki saray orkestrasının müzik yöneticiliğine atandı.

Stamitz, Mannheim orkestrasını gerek kusursuzluk gerekse anlatım enginliği açısından döneminde eşi bulunmayan bir düzeye yükseltti. Kendi buluşu olmamasına karşın, *crescendo* (sesin giderek gürleşmesi) ve *diminuendo* (sesin giderek azalması) ile gerçekleştirilen orkestral etkiler onun üslubunun belirgin özellikleri haline geldi ve sonraki bestecilerce taklit edildi. Üslubunun başka bir özelliği ise, özellikle bitişlerde kullandığı "iç çeken" duraklamalardı. Bu özellikler sonradan Avrupa'daki *galant* ya da rokoko müzik üslubunun parçası haline geldi.

Ayrıca, daha önce yaygın olan üç bölümlü senfoni yerine onun, menuet ve trioyu dört bölümlü senfoninin üçüncü bölümü olarak kullanma tekniği benimsendi. Stamitz aynı bölüm içinde karşıt temalar kullanarak klasik sonat formunun evrimine de katkıda bulundu.

Stammler, Rudolf (d. 19 Şubat 1856, Alsfeld, Hessen - ö. 25 Nisan 1938, Wernigerode, Almanya), Alman hukukçu ve hukuk felsefecisi. Marburg (1882-84), Giessen (1884), Halle (1885-1916) ve Berlin'de (1916-23) hukuk profesörlüğü yaptı. 20. yüzyılın en etkili hukuk felsefecilerinden olan Stammler, biçimsel bir tanımı içeren hukuk kavramıyla adaletin yerine getirilmesini anlatan hukuk düşüncesini birbirinden ayırdı ve öteki 19. yüzyıl hukuk felsefecilerinin tersine, hukukun uyması gereken idealleri araştırmanın önemini vurguladı. Stammler'a göre, bu idealler belli bir yer ve zamanda geçerli olabilecek toplumsal uyumun derecesini yansıtırlar. En önemli yapıtı *Die Lehre von dem richtigen Rechte*'dir (1902; Adalet Öğretisi).

stamnos, Eski Yunan'da büyük şarap ya da yağ testisi. *Hydria*'ya (üç kulplu su kabı) benzemekle birlikte, genellikle boynu daha kısa, omuzları ise daha yüksektir ve yalnızca iki yatay kulpu vardır.

Stampa, La (İtalyancada "Basın"), Torino'da yayımlanan günlük sabah gazetesi. En etkili günlük gazetelerden biridir.

1868'de *Gazetta Piedmontese* adıyla kuruldu ve İtalya'nın bağımsızlık ve birleşme mücadelesinde önemli bir ses oldu. 1895'te yayın yönetmenlerinden Luigi Roux ve Alfred Frassati tarafından satın alındı, adı *La Stampa* olarak değiştirildi. 1926'da Mussolini iktidara geldiğinde, yayın yönetmenliğini sürdüren ve artık gazetenin tek sahibi olan Frassati'nin yönetiminde entelektüel yaklaşımıyla demokrasinin güvenilir savunucusu, liberal bir gazete olarak ünlendi.

Faşistleri destekleme çağrılarını geri çeviren Frassati'nin gazeteyi satarak çekilmesinden sonra onun yerini alan Faşistlerin yönetimi sırasında bir propaganda aracına dönüştü.

II. Dünya Savaşı sonrasında kısa bir süre için *La Nuova Stampa* adıyla çıkan *La Stampa* savaş öncesindeki niteliğine yeniden kavuştu. İtalya'daki çeşitli toplumsal sorunlarla ilgilenmeyi sürdürdü.

Standard Oil Company (Indiana) *bak.* Amoco Corporation

Standard Oil Company (New Jersey) *bak.* Exxon Corporation

Standard Oil Company and Trust, ABD'de, 1870-1911 arasında petrol çıkarma, işleme, pazarlama ve taşıma sektörünü elinde tutan şirket.

Şirketin geçmişi, John D. Rockefeller'ın Maurice B. Clark ve Samuel Andrews ile Cleveland'da bir rafineri işletmesi ortaklığı kurduğu 1863'e değin uzanır. Rockefeller 1865'te Clark'ı ortaklıktan çıkardı, iki yıl sonra da Henry M. Flagler'ı ortaklığa aldı. Rockefeller, Andrews ve Flagler'ın şirketi, zamanla Cleveland'ın en büyük rafinerilerini işletir duruma geldi. Rafineriler ile bağlı tesislerin mülkiyeti, 1870'te Ohio'da kurulan Standard Oil Company'ye geçti. 1880'e gelindiğinde Standard Oil, birleşme, rakip şirketleri safdışı etme ve uygun demiryolu indirimlerinden yararlanma gibi yöntemlerle ABD'deki petrol üretiminin yüzde 90-95'ini denetimi altına almış bulunuyordu.

Standard Oil ve petrol üretme, arıtma ve pazarlama işleriyle uğraşan bağlı şirketleri 1882'de, aralarında Rockefeller'ın da bulunduğu dokuz mütevellinin imzaladığı Standard Oil Tröst Anlaşması'yla Standard Oil Trust'ta birleştiler. Anlaşma Standard Oil Trust'a yeni şirket kurma, satın alma ve eldeki şirketleri kapatma, birleştirme ve bölme olanağı tanıyordu. Böylece mütevelli heyeti, 14'ünün mülkiyeti bütünüyle elinde olmak üzere 40 kadar şirketin yönetimini üstlendi. Standard Oil Trust yasal boşlukları çok iyi kullanarak kamu denetimi ve incelemesinden kurtulmayı başardı. Ohio Yüksek Mahkemesi 1892'de tröstün dağıtılmasına karar verdiyse de tröst, New York kentindeki merkezinden etkinliklerini sürdürdü. 1899'da Standard Oil Company (New Jersey) kurularak tröstün bütün mal varlığı ve hakları bu şirkete devredildi.

ABD yönetimi Sherman Antitröst Yasası'na(*) dayanarak 1906'da Standard Oil Company (New Jersey) hakkında dava açtı. 1911'de önde gelen 33 şirketin ayrılması yönünde bir karar alınmasıyla Standard Oil imparatorluğu sona erdi. Başlangıçta adlarındaki "Standard Oil" ibaresini koruyan sekiz şirketten yalnızca Standard Oil Company (Ohio) bağımsız bir şirket olarak aynı adı sürdürdü. New York Standard Oil Company 1931'de Vacuum Oil Company ile birleşerek Socony-Vacuum Corporation'ı oluşturdu. 1966'da Mobil Oil Corporation adını alan bu şirket, 1976'da Mobil Corporation(*) adı altında Marcor Inc. ile birleşti. Indiana Standard Oil 1939'da Nebraska Standard Oil, 1948'de de Kansas Standard Oil şirketlerini bünyesine kattı ve 1985'te Amoco Corporation(*) adını aldı. California Standard Oil 1961'de Kentucky Standard Oil şirketini satın aldı ve 1984'te adını Chevron Corporation(*) olarak değiştirdi. Standard Oil Company (New Jersey) 1972'de Exxon Corporation(*) adını aldı. 1987'de British Petroleum Company PLC (BP), Standard Oil Company'i (Ohio) satın aldı.

1911'den önce tröst içinde yer alan öteki büyük şirketler arasında Atlantic Richfield Company(*), Buckeye Pipe Line Company (Ohio), Chesebrough-Pond's Inc., Pennzoil Company ve Union Tank Car Company (New Jersey) sayılabilir.

Standard Oil Company of California *bak.* Chevron Corporation

standart Amerikan soyu, 19. yüzyılda ABD'de geliştirilen at soyu. Özellikle arabalı at yarışlarında kullanılan bu soyun türetildiği aygır ABD'ye 1788'de götürülen ve 1780-1808 arasında yaşamış "Messenger" adlı bir İngiliz atıydı. "Messenger"ın soyu üstün nitelikli koşu atları vermiş ve bu atlar Morgan gibi başka soylar ya da tiplerle melezlenerek güçlü koşu atları elde edilmiştir.

Standart Amerikan soyu güçlülüğü ve dayanıklılığıyla tanınır. İngiliz atlarına çok benzemekle birlikte genellikle daha küçük yapılı, daha uzun ve alçak gövdeli, daha yassı kaburgalı ve daha kalın kemiklidir. Ağırlıkları ve yükseklikleri önemli ölçüde değişiklik gösterir. Ama ortalama cidago yükseklikleri 150-160 cm, ağırlıkları 410-450 kg'dir. Doru donlu olanlara çok sık rastlanır. Ayrıca al, yağız ya da kır olanları da vardır.

standart atmosfer, sıcak, basınç ve nemliliğin belirli bir düşey dağılımına dayalı olarak geliştirilen atmosfer modeli. Uluslararası anlaşma uyarınca, standart atmosfer bu parametrelerin dünya ölçeğindeki ortalamasıyla saptanmıştır.

Modelin tanımlanmasında, atmosferin ideal gaz yasasına uyduğu ve hidrostatik dengede bulunduğu (yani, havanın düşey doğrultuda ivmelenmediği) kabul edilir. Ayrıca, havanın kuru olduğu ve yerçekimi ivmesinin yüksekliğe bağlı olarak değişmediği varsayılır.

Bu koşullarda, deniz düzeyindeki verili bir değerler kümesi ve herhangi bir düşey sıcaklık dağılımı için, düşey basınç ve yoğunluk değişimleri belirlenebilir. Gerçek atmosfer varsayılan atmosferden önemli ölçüde sapsa bile, basınç altimetresi ayarlarında, uçak ve füze tasarımlarında ve benzeri problemlerde standart atmosfer oldukça kullanışlıdır. Bu tür uygulamalarda, standart atmosferden sapmalar hesaplamalarda ciddi yanlışlara neden olmaz.

standart otomobil yarışı, dış görünümü standart otomobilleri andıran, motoru özel olarak güçlendirilmiş otomobillerin katıldığı yarış türü. ABD'de içki yasağı döneminde (1919-33) polisin elinden kurtulabilmek için

NASCAR'ın düzenlediği bir standart otomobil yarışı
Chrysler-Plymouth Public Relations

hızlı özel otomobillere gereksinim duyan kaçakçıların normal binek otomobillerini güçlendirmeleriyle ortaya çıktığı söylenir. Örgütlü standart otomobil yarışlarının ilki 1939'da, Pennsylvania'daki Langhorne'de yapıldı. 1947'de Florida'daki Daytona Beach'te kurulan Ulusal Standart Otomobil Yarışları Birliği (NASCAR) bu sporun ilk resmî örgütü oldu. 1970'lerden sonra, aralarında ABD Otomobil Kulübü'nün (USAC) de bulunduğu birkaç kuruluş standart otomobil yarışlarını desteklemeye başladı. Yarışlar otomobillerin cinsine ve üzerinde yapılmasına izin verilen değişiklik oranına bağlı olarak birkaç kategoride yapılır.

standart sapma, istatistikte, sayısal verilerin aritmetik ortalama çevresinde ne derecede yayıldığına (dağıldığına) ilişkin bilgi sağlayan ölçü. Standart sapma, sayısal verilerin ortalamadan farklarının karelerinin ortalamasının karekökü olarak tanımlanır. *Ayrıca bak.* ortalama; varyans.

standart zaman, bir bölge ya da ülkenin tümünde geçerli olmak üzere yasalarca belirlenmiş olan zaman. Standart zaman kavramı 19. yüzyıl sonlarında, o dönemde yaygın olarak kullanılan güneş zamanının yol açtığı karışıklıkları önlemek amacıyla ortaya atıldı. Demiryolu taşımacılığının yaygınlaşmaya başlaması ve bunun sonucunda farklı toplumlarda kullanılan yerel zamanların (boylama bağlı olarak değişen saat) bazı karışıklıklara neden olması, bu tür bir standart belirlenmesi gereksinimini doğurdu. Öte yandan standart zaman gereksinimi, özellikle Kanada ve ABD gibi, sınırları içinde farklı yerel zaman dilimlerinden geçen çok uzun demiryolu hatları bulunan ülkelerde duyuldu. 1870'lerin sonlarında Kanadalı bir demiryolu planlayıcısı ve mühendisi olan Sir Sandford Fleming, tüm dünyada kullanılabilecek bir standart zaman planı geliştirdi. Bunun üzerine 27 ülkenin temsilcileri 1884'te Washington, D. C.'de toplanarak, günümüzde kullanılana benzeyen bir sistem benimsediler. Günümüzde kullanılan standart zaman sistemine göre yerküre, Greenwich'teki (İngiltere) sıfır meridyeninden başlayarak, aralarında 15'er derecelik açı bulunan 24 standart meridyen dairesine (Ekvator'a dik olarak Kuzey ve Güney Kutbu'nu birleştiren sanal çizgiler) bölünmüştür. Bu meridyenler kuramsal olarak 24 standart zaman bölgesinin merkezlerini oluşturur. Ama uygulamada bu bölgeler yerel özelliklere göre değişik biçimler almış ya da alt bölgelere ayrılmıştır. Her bölge içinde zaman aynıdır ve bu zaman ile Greenwich ortalama zamanı arasında belirli sayıda tam saatlik bir fark vardır. Bazı bölgelerde bu fark tam saatlerden 15 ya da 30 dakika farklıdır. *Ayrıca bak.* gün değişimi çizgisi; zaman. Harita için *bak.* s. 19.

Stanford, Sir Charles Villiers (d. 30 Eylül 1852, Dublin, İrlanda - ö. 29 Mart 1924, Londra, İngiltere), İngiliz-İrlandalı besteci, orkestra şefi ve öğretmen. Kendinden sonraki kuşağın İngiliz bestecilerini derinden etkilemiş, Ralph Vaughan Williams, Sir Arthur Bliss ve Gustav Holst gibi öğrenciler yetiştirmiştir.

Dublin'deki Trinity College'da ve Cambridge'deki Queen's College'da öğrenim gördü. 1874-77 arasında Leipzig'te Karl Reinecke, Berlin'de de Friedrich Kiel ile çalıştı. 1883'te Londra'daki Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda kompozisyon profesörü, 1887'de de Cambridge'de müzik profesörü oldu. Ayrıca Londra Bach Korosu'nun koro şefliğini (1885-1902) ve Leeds Triennial Festival Orkestrası'nın şefliğini (1901-10) yürüttü. 1901'de kendisine "sir" unvanı verildi.

Üretken bir besteci olan Stanford, özellikle orkestra yapıtları (örn. beş *İrlanda Rap-*

sodisi), şarkıları ve operaları ile tanınmıştır. Bestelerinde 19. yüzyıl sonunun romantik üslubunu İrlanda halk şarkılarından öğeler katarak kullanmıştır.

Stanford Üniversitesi, İngilizce resmî adı LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY, ABD'de California'daki Palo Alto'da özel karma yükseköğretim kurumu. Demiryolu kralı Leland Stanford ve eşi Jane (eö Lanthrop) tarafından, ölen tek çocukları Leland Jr.'ın anısına 1885'te kuruldu. 1891'de 559 öğrenciyle öğretime başladı. Üniversite kampusunun büyük bölümü Stanford'a ait eski Palo Alto Çiftliği'nin toprakları üzerindedir. Binaların tasarımını New York kentindeki Central Park'ı yapan Frederick Law Olmsted, eski California misyoner mimarisine benzer bir üslupta gerçekleştirmiştir.

Stanford Üniversitesi'nin Fransa, İtalya, AFC, Avusturya ve İngiltere'de şubeleri vardır. Lisans öğrencilerinin yaklaşık yarısı altı aylık dönemler halinde buralarda öğrenim görür. Ayrıca Japonya, Tayvan ve başka birçok ülkede ileri araştırma merkezleri bulunan üniversite hukuk, tıp, eğitim, mühendislik, işletme, yerbilimleri, beşeri bilimler ve doğa bilimleri bölümlerini kapsar.

1921'de Stanford Üniversitesi Gıda Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Stanford mezunu Herbert Hoover'ın I. Dünya Savaşı sırasında kurduğu Hoover Enstitüsü, 20. yüzyılda uluslararası ilişkiler konusunda bir milyonun üzerinde basılı ve el yazması malzemeyi barındırır. Kongre'nin 114 milyon dolar ödenek ayırması üzerine Atom Enerjisi Komisyonu'yla işbirliği içinde kampusta yaklaşık 1.250 m uzunluğunda bir hızlandırıcının yapımı amacıyla 1961'de Stanford Doğrusal Hızlandırıcı Merkezi kurulmuştur. 1959'da kampus içinde kurulan Stanford Tıp Merkezi'nin bugün 550'nin üzerinde yatağı vardır. Üniversiteye bağlı Hopkins Denizcilik İstasyonu, Monterey Koyundaki Pacific Grove'da etkinlik göstermektedir.

Stang, Frederik (d. 4 Mart 1808, Stokke - ö. 8 Haziran 1884, Batı Baerum, Norveç), Norveçli hukukçu ve siyaset adamı.

Üniversitede hukuk dersleri verdiği 1830'larda devletçe yönlendirilen tarım sektöründe liberalizmin uygulanmasına yönelik görüşleriyle tanındı. 1845'te yeni oluşturulan içişleri bakanlığına atandıktan sonra ekonomik sistemi dönüştürme çalışmalarına ağırlık verdi. Parlamento üyesi A. M. Schweigaard ile birlikte serbest ticareti, özgürce meslek seçimini, ulusal bir demiryolu ve deniz taşımacılığı sisteminin oluşturulmasını ve genel olarak özel girişimlerin gelişmesini sağlayan önlemler alınmasına ön ayak oldu. İsveç-Norveç birliğinin sürmesinden yana olmakla birlikte, Norveç genel valiliği makamı yerine krala karşı sorumlu bir Norveç bakanlığının kurulmasını savundu. 1872'de Norveç devlet bakanlığına atandı. Bakanlığının parlamentoya karşı sorumlu olmasını isteyen parlamento çoğunluğuna karşı 10 yıla yakın bir süre mücadele etti. Bu konuda hazırlanan bir tasarının Haziran 1880'de yasalaşması üzerine istifa etti.

Stanhope, Charles Stanhope, 3. Kont, MAHON VİKONTU STANHOPE (1763-86) ve ELVASTON BARONU STANHOPE olarak da bilinir (d. 3 Ağustos 1753, Londra - ö. 15 Aralık 1816, Chevening, Kent, İngiltere), İngiliz siyaset ve bilim adamı. Radikal görüşleri ve ilginç deneyleriyle tanınır.

William Pitt'in (Genç) kız kardeşlerinden Lady Hester ile evlendi (1774). Parlamentonun demokratikleştirilmesi yönünde çalışan Devrim Derneği'nin (1788) başkanlığını üstlendi. Fransa'ya savaş açılmasına karşı çıktı; Habeas Corpus Yasası'nın askıya alınmasına (1794), İngiltere-İrlanda parlamento birliğine (1800) ve denizaşırı İngiliz sömürgelerinde köle ticaretine karşı mücadele etti.

Elektrik konusundaki ilk deneylerden birini gerçekleştiren Stanhope, iki hesap makinesi, kendi adını taşıyan bir tür baskı makinesi ile bir mikroskop merceği, bir stereotip makinesi, bir buharlı taşıt, sıradan harca göre çok daha dayanıklı bir tür çimento ve yapay arduvazdan kiremit gibi buluşlarıyla dikkat çekti. Bristol Kanalı'yla Devon'daki Holsworthy'de bulunan malikânesi arasında bir kanal inşa ettirdi ve kanal havuzlarının yükseltilip alçaltılmasıyla ilgili deneyler yaptı.

Büyük kızı Lady Hester Stanhope serüvenci bir gezgindi ve Suriye'nin dağlık bölgesinde (bugün Lübnan) küçük bir topluluğun başına geçti.

Stanhope, James Stanhope, 1. Kont, MAHON VİKONTU STANHOPE (1717-18) ve ELVASTON BARONU STANHOPE olarak da bilinir

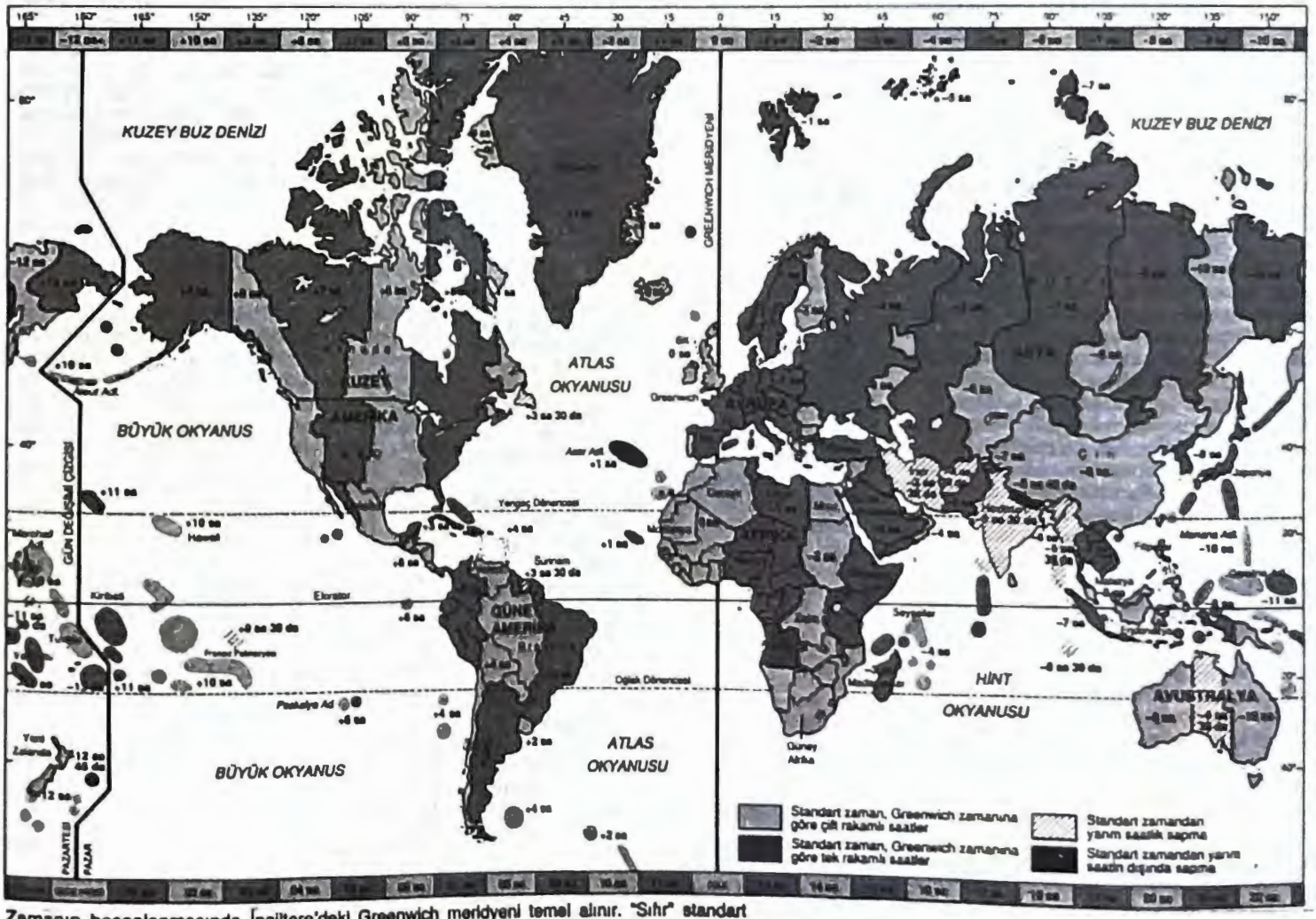

Zamanın hesaplanmasında İngiltere'deki Greenwich meridyeni temel alınır. "Sıfır" standart zaman bölgesi Greenwich meridyeninin 7° 30' doğusu ile 7° 30' batısı arasını kapsar. 15°'lik her bölge bir saatlik zamanı temsil eder. Haritada her zaman bölgesi ve farklı alanlardaki zamanlar ile Greenwich ortalama zamanı arasındaki fark saat (sa) ve dakika (da) cinsinden gösterilmiştir.
US Defense Mapping Agency Hydrographic/Topographic Center

(d. 1673, Paris - ö. 5 Şubat 1721, Londra), Kral I. George'un hükümdarlığının ilk yarısında (1714-21) önemli bakanlık görevlerinde bulunan İngiliz asker ve devlet adamı. Fransa ile ittifak kurarak barışı güvence altına almış, izlediği dış politikayla İngiltere'de Stuart monarşisini yeniden kurmayı amaçlayan Jacobusçulara sağlanan dış desteğin önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur.

Chesterfield 1. kontunun torunu ve bir İngiliz diplomatın oğluydu. 1691'de orduya katıldı. 1701'de Whig'lerin temsilcisi olarak Avam Kamarası'na girdi. Fransa'ya karşı sürdürülen İspanya Veraset Savaşı sırasında (1701-14) İspanya'daki İngiliz ordusunun komutanlığına getirildi (1708). Bu savaş sırasında Minorka'yı ele geçirdiyse de Aralık 1710'da Brihuega'da Fransızlar karşısında bozguna uğradı ve tutsak düştü. Ağustos 1712'de serbest bırakıldı ve İngiltere'ye döndü.

Kral I. George'un tahta geçmesiyle Whig'lerin iktidara gelmesi üzerine dışişlerinden sorumlu devlet bakanı oldu. 1717'de İngiltere, Fransa ve Hollanda arasında Üçlü İttifak'ı gerçekleştirdi ve ertesi yıl Avusturya'yı da ittifaka kattı. Daha sonra, İspanya'yı Avusturya ile olan sorunlarını çözmeye zorlamak için bu Dörtlü İttifakı kullandı. Bundan sonra dikkatini Kuzey Avrupa üzerinde yoğunlaştıran Stanhope, İngiltere ile İsveç arasındaki anlaşmazlıkları çözerek ülkesinin İsveçlilerin denizcilik deneyiminden yararlanmasını sağladı.

1716-17 arasında Walpole ve Vikont Charles Townshend, Stanhope'un izlediği dış politikayı protesto etmek için hükümetten ayrıldılar. Bunun üzerine başbakan olan Stanhope 1717'de vikont, 1718'de de kont unvanlarını aldı. İki yıl sonra, Güney Denizi Kumpanyası'ndaki yolsuzluklara hükümet görevlilerinin de karıştığının ortaya çıkması Stanhope hükümetinin saygınlığını yitirmesine yol açtı. Stanhope bu olaydan kısa bir süre sonra öldü.

Stanhope, Philip Henry Stanhope, 5. Kont, MAHON VİKONTU STANHOPE (1816-55) ve ELVASTON BARONU STANHOPE olarak da bilinir (d. 30 Ocak 1805, Walmer, Kent - ö. 24 Aralık 1875, Bournemouth, Hampshire, İngiltere), Ulusal Portre Galerisi'nin kurucusu İngiliz siyaset adamı ve tarihçi.

1830'da parlamentoya girdi. Yazarların yaşamları boyunca ve ölümlerini izleyen yedi yıl süreyle kısmen de olsa telif haklarından yararlanmalarını sağlayan Basılı Yapıtlar Telif Hakları Yasası'nın (1842) çıkmasında önemli rol oynadı. British Museum'un mütevelli heyetinde de görev alan Stanhope, 1856'da Ulusal Portre Galerisi'nin kuruluşuna öncülük etti. 1846'dan başlayarak Eski Yapıtlar Kurumu'nun başkanlığını yürüttü. Yayımlanmış yapıtları arasında, *History of the War of the Succession in Spain* (1832; İspanya Veraset Savaşı'nın Tarihi), *History of England from the Peace of Utrecht to the Peace of Versailles* (1836-54; Utrecht Barışından Versailles Barışına Değin İngiltere Tarihi) ve *Life of William Pitt* (1861-62; William Pitt'in Yaşamı) sayılabilir.

Stanislavski, Konstantin (Sergeyeviç), asıl adı KONSTANTİN SERGEYEVİÇ ALEKSEYEV (d. 17 Ocak 1863, Moskova - ö. 7 Ağustos 1938, Moskova), Rus tiyatro oyuncusu, yönetmeni, yapımcısı ve kuramcısı. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun(*) kurucularından biri olmuş, kendi adıyla anılan oyunculuk yöntemini (*bak.* Stanislavski yöntemi) geliştirmiştir.

Babası bir imalatçı, annesi bir Fransız oyuncunun kızıydı. Stanislavski 14 yaşın-

Stanislavski, Çehov'un *Üç Kızkardeş* oyununda Verşinin rolünde, 1901
Moscow Art Theatre Museum; fotoğraf, Sovfoto

dayken anne ve babasının düzenlediği amatör gösterilerde oynadı; ailesinin oluşturduğu ve Alekseyev Çevresi olarak bilinen topluluğa katıldı. Önceleri iyi bir oyuncu değildi; ama tutkuyla çalışarak ses ve diksiyon kusurlarını giderdi, bedenine hareketlilik kazandırdı. Kusursuzluğa ulaşma çabası ve tiyatronun her yönüyle ilgilenmesi Alekseyev Çevresi içinde sivrilmesine yol açtı ve giderek topluluğun en önemli üyesi oldu. 1885'te Stanislavski adını kullanmaya başladı. 1888'de evlendiği öğretmen Maria Perevoşçikova yaşam boyu onunla birlikte çalıştı ve Lilina adını kullandığı sahne yaşamında da çok başarılı bir oyuncu oldu.

Stanislavski tiyatroyu toplumsal önemi olan bir sanat olarak değerlendiriyordu. Tiyatronun halk üzerinde güçlü bir etkisi olduğuna inanıyor ve oyuncuların da halka birer eğitimci gibi hizmet vermeleri gerektiğini savunuyordu. Tasarladığı yüksek nitelikli tiyatroyu ancak sürekliliği olan bir tiyatro topluluğuyla gerçekleştirebileceği sonucuna vardı. 1888'de arkadaşlarıyla birlikte, sürekli bir tiyatro topluluğu da bulunan Sanat ve Edebiyat Derneği'ni kurdu. İlk bağımsız yapımı olan, 1891'de sahnelediği Tolstoy'un *Plodi prosveşçeniya*'sı (Eğitimin Meyveleri) Moskova'da büyük bir tiyatro olayı olarak karşılandı. Oyunun bir başka önemi, ileride Stanislavski'yle girişeceği işbirliğiyle tiyatroya büyük katkılarda bulunacak olan yetenekli yazar ve yönetmen Vladimir İvanoviç Nemiroviç-Dançenko'yu(*) etkilemesiydi.

Stanislavski ile onun etkinliklerini sürekli izleyen Nemiroviç-Dançenko, 1897'deki tarihsel karşılaşmalarında bir halk tiyatrosu tasarısının ana çizgilerini ortaya koydular. Bu tiyatro Stanislavski'nin derneğindeki yetenekli amatörlerle Nemiroviç-Dançenko'nun yetiştirdiği, Moskova Filarmoni Derneği'nin tiyatro okulundaki öğrencilerden oluşacaktı. Moskova Sanat Tiyatrosu adı verilen tiyatro Stanislavski'nin yeniliklerine sahne oldu. Nemiroviç-Dançenko edebi ve yönetsel konularla ilgilenirken, Stanislavski de sahneleme ve yapım sorumluluğunu üstlendi. Farklı kişiliklerine karşın, tiyatronun sanatsal gelişmesinde büyük önemi olan iki tiyatro adamı, Stanislavski'nin ölümüne değin birlikte çalıştılar.

Moskova Sanat Tiyatrosu 26 Ekim 1898'de Tolstoy'un *Tsar Fyodor İvanoviç* oyunuyla perdelerini açtı. Ama Stanislavski o geceki oyunda düş kırıklığına uğramıştı. Yönetmenin jestlerinin, tonlamasının, görüşlerinin yalnızca taklit edildiğini gördü. İzleyicileri etkilemek için sahnede yaşayan karakterler olması gerektiğini, karakterlerin iç dünyalarını yaratmakta oyuncuların sahnedeki tavırlarının tek başına yetersiz kaldığını düşündü. Dışa dönük tiyatro yaklaşımının yerine psikolojik yaklaşıma ağırlık verdi ve oyunculuk yönteminin ilk öğelerini geliştirmeye başladı. Bir oyun aylarca masa başında çalışılıyor, oyunculardan canlandıracakları yaşantıyı sahneye çıkmadan önce oluşturmaları bekleniyordu.

Stanislavski'nin Çehov'un *Çayka*'sında (1896; *Martı*, 1944) elde ettiği başarı, tiyatro konusunda geliştirdiği görüşlerinin doğruluğunu da ortaya koydu. Nemiroviç-Dançenko'yla birlikte sahnelediği *Martı* büyük bir zafer kazanmıştı. Çehov daha sonra Moskova Sanat Tiyatrosu için *Tri sestri*'yi (1900-1901; *Üç Kızkardeş*, 1944) ve *Vişnyovi sad*'ı (1903-04; *Vişne Bahçesi*, 1943) yazdı.

Stanislavski ve Nemiroviç-Dançenko, Çehov'un oyununu sahnelerken, bir karakterin iç dünyasını açığa çıkaracak yeni bir oyun tarzı geliştirdiler. Tiyatroda topluluğun önemini ve her bir oyuncunun bütünün bir parçası olması gerektiğini vurguladılar. Oyundaki yaşamı izleyicilere yeniden yaşatacak bir tiyatro dili aramaya giriştiler. 19. yüzyıl sonlarının yapay ve stilize tiyatro tekniklerine karşı mücadele veren Stanislavski, her oyunda gerçek duyguların yeniden yaratılmasını hedefliyordu.

Stanislavski 1902'de Maksim Gorki'nin iki oyununu, *Meşçane* (1901; *Küçük Burjuvalar*, 1967) ve Nemiroviç-Dançenko'yla birlikte *Na dne*'yi (1902; *Ayaktakımı Arasında*, 1941) başarıyla sahneye koydu. Canlandırdığı roller arasında da 1899'da Çehov'un *Dyadya Vanya*'sında (1899; *Vanya Dayı*, 1944) Astrov, 1904'te *Vişne Bahçesi*'nde Gayev, 1900'de Ibsen'in *En folkefiende*'sinde (1882; *Bir Halk Düşmanı*, 1985) Doktor Stockman ve *Ayaktakımı Arasında*'da Satin vardı. Stanislavski 1912'de Birinci Stüdyo'yu kurdu ve burada pek çok genç oyuncu, daha tutucu eski oyuncuların direnişiyle karşılaşmaksızın, Stanislavski'nin yeniliklerini benimsedi. 1918'de, daha sonra adının verileceği Bolşoy Opera Stüdyosu'nu yönlendirme görevini üstlendi. Burada 1922'de sahnelediği Çaykovski'nin *Yevgeni Onegin*'i büyük övgü topladı ve operada bir reform olarak değerlendirildi.

Moskova Sanat Tiyatrosu 1922-24 arasında, Stanislavski'yle birlikte Avrupa ve ABD turnesine çıktı. Stanislavski bu dönemde *Moya jizn v itskustve* (*Sanat Yaşamım*, 1992) adlı otobiyografisini yazdı. Birinci Stüdyo'da 1917'de Shakespeare'in *Twelfth Night* (1601-02; *On İkinci Gece*, 1932), 1921'de de Gogol'ün *Revizor* (*Müfettiş*, 1937) oyunlarının sahnelenmesine danışmanlık etti. 1927'de sahneye koyduğu, 1917 Devrimi'ni konu alan *Bronepoezd 14-69* (Zırhlı Tren 14-69), Sovyet tiyatrosunda bir dönüm noktası oldu. *Myortvye duşi* ise (1842; *Ölü Canlar*, 1950) Gogol'ün başyapıtını parlak biçimde canlandırmıştı.

Stanislavski 29 Ekim 1928'de, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun kuruluşunun 30. yıldönümünde sahnelenen *Üç Kızkardeş*'te oynarken bir kalp krizi geçirdi. Bundan sonra oyunculuğu bırakarak yönetmenlikle uğraştı, oyuncu ve yönetmenlerin eğitimiyle ilgilendi.

Stanislavski tiyatro yaşamı boyunca hep oyuncunun duyumsadığı iç gerçeklerle oyununun izleyiciye aktardığı dış gerçekler arasındaki, yani oyuncunun öznel psikolojik durumuyla bu durumu dışa vuran fiziksel anlatım arasındaki karmaşık ilişkilerle uğraştı. Bir oyuncunun "esin" anlarındaki

yaratıcı olanaklarına egemen olabilmenin yollarını aradı ve 20. yüzyıl sonlarında da etkisini sürdüren incelikli bir oyunculuk yönteminin yaratıcısı oldu.

Stanislavski'nin *Rabota aktera nad sobi* (1926; *Bir Aktör Hazırlanıyor*, 1967, 1983) ve ölümünden sonra yayımlanan *Rabota aktera nad rolyu* (1950; *Bir Karakter Yaratmak*, 1981, 1992) adlı kitapları dışında, çeşitli yapıtlarından hazırlanmış bir derleme *Oyuncunun Elkitabı* (1984) adıyla Türkçede yayımlanmıştır.

Stanislavski yöntemi, Rus tiyatro adamı Konstantin Stanislavski'nin geliştirdiği tiyatro eğitim sistemi. Stanislavski başlangıçta, 19. yüzyılda geçerli aşırı duygusal oyunculuk tarzları yerine, 20. yüzyıl tiyatrosunun gerçekçiliğine uygun bir tarz arayışına girmişti. Ama yepyeni bir oyun tarzı yaratmayı değil, daha çok eğitim ve oyunculuk programları içinde, oyunculuk tarzlarından bağımsız olarak büyük oyuncuları her zaman için başarılı kılmış bazı yolları sistemleştirmeyi hedeflemişti.

Stanislavski yöntemi, oyuncunun başka şeylerin yanı sıra kendi duygusal belleğinden yararlanmasını, geçmişteki deneyim ve duygularını anımsayıp kullanmasını öngörür. Oyuncunun sahneye girişi, eylemin ya da canlandırdığı karakterin yaşamının başlangıcı olarak değil, daha önceki bir dizi olayın devamı olarak düşünülmelidir. Oyuncu, yoğunlaşma yeteneğini ve duyularını sahne çevresinin bütününe tepki verebilecek biçimde geliştirir. Birçok farklı durumda insanların duygularını gözlemleyerek, sahnedeki eylem ve tepkilerinin yapay bir dünyadan çok, gerçek dünyanın parçası gibi ortaya çıkmasını sağlayacak geniş bir duygu alanı oluşturur. Gerçekçiliğe verdiği öneme karşın, yöntemi savunanlar yöntemin klasik tiyatronun gereği olan, gerçekliği aşan ölçekte bir oyunculuğa daha uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Oyuncunun içsel itkilerine dayanan yorumla bir sahne umulmadık biçimde değişik yönlerde gelişebilir. Bu yüzden bazı yönetmenler, oyunun denetimini ellerinden kaçırmaktan korkarak Stanislavski yöntemine karşı çıkmışlardır. Ama birçok yönetmen de provalar sırasında eylem ya da karakterlere ilişkin gözden kaçmış bazı ayrıntıları ortaya çıkarması bakımından bu yöntemi özellikle yararlı bulmuştur.

Yöntem, SSCB dışında en yaygın olarak ABD'de benimsenmiş, 1920'lerde başlayan Stanislavski yöntemi uygulamaları daha sonra da birçok okulda ve New York kentindeki Actors Studio(*) gibi ciddi kuruluşlarda sürdürülmüştür. *Ayrıca bak.* oyunculuk.

Stanisław I, asıl adı STANISŁAW LESZCZYŃSKI (d. 20 Ekim 1677, Lwów, Polonya - ö. 23 Şubat 1766, Lunéville, Fransa), 1704-09 arasında ve 1733'te Polonya kralı. Yabancı güçlerin Polonya üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığı büyük bir kargaşa döneminde hüküm sürmüştür.

Polonyalı bir soylunun tek oğluydu. Eğitimini Batı Avrupa'ya yaptığı geziler sırasında tamamladı. Kuzey Avrupa'daki büyük güçler arasında süregelen çıkar çatışmaları, İsveç kralı XII. Karl'ın 1702'de Polonya'yı işgal etmesiyle sonuçlandı. Stanisław, Karl'ın baskısıyla II. August'u deviren Polonyalı soylular tarafından 1704'te tahta çıkarıldı. Ama 1709'da Ruslar karşısında yenilgiye uğrayan Karl'ın İsveç'e çekilmesiyle iktidarını korumak için gerekli desteği yitirdi. II. August'un Rusların da desteğiyle yeniden tahta çıkması üzerine ülkesinden ayrılarak Alsace'a (Fransa) yerleşti.

August'un 1733'te ölmesinin ardından Polonya tahtını yeniden ele geçirmek üzere harekete geçen Stanisław, kılık değiştirerek Varşova'ya ulaşmayı ve kral seçilmeyi başardı. Ama onun Polonya'yı İsveç'le Fransa arasındaki ittifaka sokmasından çekinen Rusya ve Avusturya, daha Stanisław taç giyemeden ülkeyi işgal etti. Stanisław bir kez daha tahttan indirildi ve Saksonya elektörü II. Friedrich August, III. August adıyla Polonya kralı oldu. Gdańsk'a (Danzig) çekilen Stanisław, Fransa'dan beklediği yardımın gelmeyeceğini anlayınca, kentten kaçarak Prusya'daki Königsberg'e (bugün Kaliningrad, Rusya) geçti. II. August'a ve Ruslara karşı başlatılan çete savaşlarını oradan yönlendirdi. 1738'deki Viyana Antlaşması'yla III. August Polonya kralı olarak tanındı. Stanisław ise veraset hakkı olmaksızın Lorraine ve Bar bölgelerinin hükümdarı yapıldı.

Stanisław, Lorraine'de yöneticilik yeteneğini kanıtlayarak bölgeyi kalkındırdı. Lunéville'deki sarayını bir kültür merkezi durumuna getirdi; Nancy'de bir bilim akademisiyle askeri okul kurdu. Polonya için önerdiği anayasa değişikliklerini 1749'da kitap olarak yayımladı. Stanisław'ın 1725'te Fransa kralı XV. Louis'yle evlenen kızı Marie'ye ve Prusya krallarına yazdığı mektuplar da 1901 ve 1920'de yayımlandı.

Stanisław II August Poniatowski, asıl adı STANISŁAW PONIATOWSKI (d. 17 Ocak 1732, Wołczyn, Polonya - ö. 12 Şubat 1798,

II. Stanisław, M. Bacciarelli'nin bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1783; Toruń Müzesi, Ratusz, Polonya
Museum in Toruń, Ratusz, Polonya

Petersburg, Rus Çarlığı), bağımsız Polonya'nın son kralı (1764-95). Hükümdarlık yıllarında Polonya'nın Rusya, Avusturya ve Prusya arasında taksimi tamamlanmıştır.

Polonya soylularından Stanisław Poniatowski'yle Prenses Konstancja Czartoryska'nın altıncı çocuğuydu. İyi bir eğitim gördü; Batı Avrupa'da uzun gezilere çıktı. 1757'de, Kral III. August'u devirme planlarına destek sağlaması için annesinin ailesi tarafından Petersburg'a gönderildi. Rus sarayında ailesinin çıkarlarını gözetmek için fazla çaba harcamadı ve geleceğin çariçesi Yekaterina'nın (II. Yekaterina [Büyük]) âşığı oldu.

O dönemde Polonya sürekli geriliyordu. Yekaterina, III. August'un 1763'te ölümünden sonra, Polonya'yı daha da zayıf düşürmek için yollar aramaya başladı. Sonunda Rusya'nın askeri ve siyasal gücünü kullanarak dilediği gibi yönlendirebileceğini düşündüğü genç Poniatowski'nin II. Stanisław adıyla tahta çıkmasını (7 Eylül 1764) sağladı. Stanisław tahta çıktıktan sonra, krallığın gücünü artırmaya, yönetimde reform yapmaya ve parlamenter rejimi güçlendirmeye çalıştı. Ama soyluların ve kendisini tahttan indirmekle tehdit eden Yekaterina'nın engellemeleri karşısında sonunda reformlardan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu tarihten sonra Polonya'nın içişlerine daha fazla müdahale etmeye başlayan Yekaterina'nın Katolik olmayanlara bütün hakların tanınması için yaptığı baskılar bir Katolik ayaklanmasının başlamasıyla (1768) sonuçlandı. Dört yıl boyunca bastırılamayan ayaklanma, Stanisław'ın Rusya'ya olan bağımlılığını daha da artırdı.

1772'de Polonya'nın üçte biri Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından ilhak edildi. Stanisław'ın Batı Avrupa'ya yaptığı yardım çağrıları durumu değiştirmedi. Taksimi izleyen yıllarda işgalci devletler Stanisław'ın yetkilerini sınırlayıp onu yönlendirmeye başladılar. Buna karşı mücadeleye girişerek durumunu güçlendirmeyi başaran Stanisław, Polonya eğitim sisteminde kapsamlı bir reform yapmayı ve uzun tartışmalardan sonra Mayıs 1791'de Ulusal Meclis'te (*Sejm*) onaylanan yeni bir anayasayı yürürlüğe koymayı başardı. Ama anayasaya karşı çıkan bir grup soylu Rusya'nın desteğiyle Targowica Konfederasyonu'nu kurdu. Bunu Rusların ülkeyi işgal etmesi ve yeni anayasanın yürürlükten kaldırılması izledi.

Stanisław 1793'te, Grodno'da Rusların denetiminde toplanan Meclis'e katılmaya zorlandı. Mecliste alınan kararla, ülke bu kez Rusya ve Prusya arasında bölüşüldü. Bunun üzerine başlayan (1794) Tadeusz Kościuszko önderliğindeki halk ayaklanması, uzun bir direnişten sonra Ruslar tarafından bastırıldı ve Polonya'nın Üçüncü Taksimi'yle ülke topraklarının tamamı Rusya, Prusya ve Avusturya arasında bölüşüldü. Kasım 1795'te tahttan çekilen Stanisław, Petersburg'da öldü. İki ciltlik anıları 1914-24 arasında S. M. Goryaninov tarafından yayımlandı.

Stanisław (KRAKÓWLU AZİZ), SZCZEPANÓWLU AZİZ STANISŁAW olarak da bilinir, Lehçe ŚWIETY STANISŁAW Z KRAKÓWA ya da ZE SZCYEPANÓWA (d. y. 1030, Szczepanów - ö. 11 Nisan 1079, Kraków, Polonya; azizler listesine kabulü 1253; yortu günü 8 Mayıs, Kraków'da 7 Mayıs), Polonya'nın koruyucu azizi. Polonyalı ilk azizdir.

Papa II. Alexander tarafından aday gösterilerek Kraków piskoposluğuna getirildi. Bu dönemde ülke siyasal kargaşa içindeydi ve Kral II. Bolesław'a (Cesur) karşı etkin bir muhalefet oluşmuştu. Kralın kardeşi Władysław Herman'ın önderliğindeki muhalefete Stanisław da katıldı. 1079'da vatana ihanetle suçlanarak ölüme mahkûm edildi; vücudu parçalanarak idam edilecekti. İnfazla görevlendirilen şövalyeler buna yanaşmayınca Bolesław Św Micha Şapeli'nde kendi elleriyle Stanisław'ı öldürdü. Ama olayın büyük tepki doğurması üzerine Macaristan'a kaçmak zorunda kaldı. Olay Polonyalı tarihçiler arasında bugün de tartışma konusudur. Bazı tarihçiler Stanisław'ın, Bolesław'ı tahttan indirip yerine Władysław'ı geçirmek isteyen Bohemyalılarla Almanların hazırladığı tertibe alet olduğunu ileri sürer. Bazılarına göre de bu olay, zalimliği ve ahlaksızlığıyla ünlü kralı aforoz eden piskoposa karşı girişilmiş alçakça bir öç alma eylemidir.

Stanley, PORT STANLEY olarak da bilinir, Atlas Okyanusunun güney kesiminde, İngiliz sömürgesi Falkland Adalarının tek kenti ve 1842'den beri başkenti. Doğu Falkland Adasının kuzeydoğu kıyısında, Port William Koyunun güney yamacında yer alır. Kentin elverişli iç ve dış limanları, gemilere iyi bir korunma sağladığı için ilk İngiliz

göçmenlerini çekti. Kent Antarktika'daki balina avcılığı için de önemli bir merkez işlevi gördü. II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin deniz üssü olan Stanley, günümüzde daha çok ticari gemilere hizmet vermektedir.

Falkland Adalarının nüfusunun yaklaşık yarısı Stanley'de yaşar. İngiliz hükümetinin işlettiği bir telsiz istasyonu ile Stanley Havaalanı kentin dış dünya ile bağlantısını sağlar. Falkland'ı işgal eden Arjantin kuvvetlerinin 1982'de yenilmesinden sonra, Stanley yakınlarında büyük bir İngiliz garnizonu kurulmuştur (1983). Nüfus (1986) 1.232.

Stanley, Francis Edgar ve Freelan O. (sırasıyla, d. 1 Haziran 1849, Kingfield, Maine - ö. 31 Temmuz 1918, Ipswich, Massachusetts, ABD; d. 1 Haziran 1849, Kingfield, Maine - ö. 2 Ekim 1940, Boston, ABD), buhar gücüyle çalışan en ünlü otomobilleri üreten ABD'li mucit ikiz kardeş.

1897'de otomobil üretmeye başladılar. Kurdukları Stanley Motor Company, I. Dünya Savaşı sonuna değin otomobil üretimini sürdürdü. 1906'da geliştirdikleri buhar güçlü otomobil, saatte yaklaşık 207 km hıza ulaşarak dünya hız rekorunu kırdı.

Stanley, Sir Henry Morton, asıl adı JOHN ROWLANDS (d. 28 Ocak 1841, Denbigh, Galler - ö. 10 Mayıs 1904, Londra, İngiltere), Orta Afrika'da, özellikle de Kongo'da yaptığı araştırmalarla tanınan İngiliz kâşif. Afrika'da kaybolan İskoç kâşif ve misyoner David Livingstone'ı bulmayı başarmıştır.

Gençliği. John Rowlands ile Elizabeth Parry'nin evlilik dışı oğluydu. Çocukluğu, ona bakmaya pek de istekli olmayan akrabalarının yanında ve St. Asaph adındaki yetiştirme yurdunda geçti. On beş yaşına gelince yurttan kaçtı. ama bu kez de annesinin akrabalarına katlanmak zorunda kaldı. Sonunda Liverpool'a gitti ve 1859'da New Orleans'a giden bir gemide kamarot olarak iş buldu.

New Orleans'ta, Henry Morton Stanley adında bir tüccarla tanıştı. Ona adını veren ve geçimini sağlayan Stanley'nin kısa bir süre sonra ölmesiyle bir kez daha yalnız kaldı. Birkaç yıl sağda solda dolaştı; asker olarak Amerikan İç Savaşı'na katıldı, ticaret gemilerinde ve ABD donanmasında denizcilik yaptı, gazetecilikle uğraştı. Bu dönemdeki gezilerini *My Early Travels and Adventures in America and Asia* (1895; Amerika ile Asya'daki İlk Gezilerim ve Serüvenlerim) adlı kitabında anlattı.

Sir Henry Morton Stanley, Sir Hubert von Herkomer'ın bir portresinden ayrıntı; Kent Sanat Galerisi, Bristol, İngiltere
City Art Gallery, Bristol, İngiltere

1867'de İmparator II. Tevodros'a karşı gönderilen İngiliz birlikleriyle birlikte *New York Herald*'ın özel muhabiri olarak Etiyopya'ya gitti. İngilizlerin Magdela kentini işgal ettiğini (1868) dünyaya duyuran ilk gazeteci oldu. 1869'da, cumhuriyetçi ayaklanmaları izlemek için İspanya'da bulunduğu sırada, *New York Herald*'ın kurucusu James Gordon Bennett'ın oğlu tarafından, Afrika'da kaybolan Livingstone'ı bulmakla görevlendirildi. 1866'da Orta Afrika'daki gölleri ve Nil'in kaynağını araştırmak için yola çıkan Livingstone'dan hemen hemen hiç haber alınamamıştı; ama Tanganika Gölü kıyısındaki Ujiji yakınlarında olduğu sanılıyordu. Süveyş Kanalının açılışını da görmesi için Suriye ve Filistin üzerinden Afrika'ya gönderilen Stanley Ocak 1871'de Zengibar'a ulaştı. Martta, çok iyi donatılmış bir kervanla yola çıkarak savaş ve hastalığın hüküm sürdüğü kırsal bölgede ilerlemeye başladı. Kasımda Ujiji'ye ulaştı; yiyeceği ve ilacı tükenmiş durumdaki Livingstone'ı orada buldu. Livingstone'ın gereksinimlerini karşılayıp iyileşmesine yardım ettikten sonra, onunla birlikte Tanganika Gölünü keşfe çıktı. Daha sonra bölgede araştırmalarını sürdürmek isteyen Livingstone'dan ayrılarak Mayıs 1872'de Zengibar'a döndü. Ardından İngiltere'ye geçerek *How I Found Livingstone* (1872; Livingstone'ı Nasıl Buldum?) adlı bir kitap yayımladı. Aynı yıl Brighton'daki İngiliz Bilim Geliştirme Derneği'nde bir konuşma yaptı ve Kraliçe Victoria tarafından kabul edildi. Kraliyet Coğrafya Derneği üyeleri bu yabancının başarılarından rahatsız oldularsa da, 1873'te onu derneğin madalyası ile ödüllendirdiler. 1873'te *New York Herald*'ın savaş muhabiri olarak Asanti'ye (bugün Gana'da) giden Stanley, 1874'te *Coomassie and Magdala: The Story of Two British Campaigns in Africa*'yı (Coomassie ve Magdala: Afrika'daki İki İngiliz Seferinin Öyküsü) yayımladı.

Kongo'daki keşifleri. Livingstone 1873'te ölünce, Stanley Afrika'daki keşif çalışmalarına onun kaldığı yerden devam etmeye karar verdi. Daha önce bölgede araştırmalarda bulunan Livingstone, Sir Richard Burton, John H. Speke ve Sir Samuel Baker, ne Nil'in kaynağını ne de Orta Afrika'daki göllerin büyüklükleriyle konumlarını tam olarak saptayabilmişti. *The Daily Telegraph* ve *New York Herald*'dan mali destek alan Stanley, iyi bir ekip oluşturup gerekli donanımı sağladıktan sonra, Kasım 1874'te Zengibar'dan Victoria Gölü bölgesine doğru yola çıktı. 1875'te Buganda'da Kral Mutesa'yla yaptığı görüşmeler, 1877'de Hıristiyan misyonerlerin yöreye gitmesi ve sonunda bölgede bir İngiliz protektorasının kurulmasıyla sonuçlandı. "Lady Alice" adlı teknesiyle Victoria Gölünün çevresini dolaşan Stanley, Speke'in gölün boyutları konusundaki tahminlerini doğruladı. Bu arada göl kıyısındaki topraklarda yaşayan halkla birkaç kez çatışmaya girdi. Olaylara hep bir gazeteci gözüyle bakması, uyguladığı zorbaca yöntemler ve çatışmalarda bazı adamlarının ölmesi İngiltere'de sert eleştirilere uğramasına neden oldu.

Afrikalılarla çıkan çatışmalar nedeniyle Albert (bugün Mobutu Sese Seko) Gölündeki araştırmalarını yarıda bırakan Stanley, güneye yönelerek Tanganika Gölünü inceledi. Gölün bütün çevresini dolaşarak gölün Albert Gölüyle ve Nil sistemiyle bir bağlantısı olmadığını saptadı.

1876'da, "görevlerin en büyüğü" olarak adlandırdığı Lualaba Irmağı seferine çıktı. 1876'da, Livingstone'ın bu ırmağın kıyısında ulaştığı en kuzeydeki nokta olan Nyangwe'ye vardı ve bölgenin önde gelen Arap tüccarlarından Muhammed bin Hamid'le birlikte güneye doğru ırmağı izlemeye başladı. Bölgenin son derece tehlikeli olması nedeniyle, Arap ekibi bir süre sonra geri döndü. Stanley ise "Lady Alice"le akış yönünde giderek, kendisinin Stanley Gölcüğü olarak adlandırdığı Malebo Gölcüğüne ulaştı; daha ileride rastladığı çavlanlara ise Livingstone'ın adını verdi. Tekneyle ilerleme olanağı kalmayınca, yolculuğa karadan devam ederek Ağustos 1877'de Atlas Okyanusuna ulaştı. Yolda ekibinin yarısı ölmüş, ama Kongo Irmağının akışı tam olarak belirlenmişti. Stanley, bu geziyi *Through the Dark Continent*'ta (1878; Karanlık Kıta Boyunca) anlattı.

İngilizleri Kongo'nun sağlayabileceği çıkarlar konusunda ikna edemeyince Belçika kralı II. Léopold'ün önerisini kabul ederek Yukarı Kongo İnceleme Komitesi'nin desteğinde bir başka keşif gezisine çıktı. Léopold'ün 1876'da kurduğu Uluslararası Afrika Birliği'ne bağlı olan bu komite, sonradan Uluslararası Kongo Derneği'ne dönüşecek ve Kongo Bağımsız Devleti'nin kurulmasında rol oynayacaktı. Ağustos 1879'dan Haziran 1884'e değin Kongo Havzasında araştırmalar yürüten Stanley, Aşağı Kongo'dan Malebo Gölcüğüne uzanan bir yol buldu, ırmağın yukarı çığırını buharlı gemilerle aştı ve kıyıda bir dizi araştırma merkezi kurdu. Bu yolculuk sırasındaki zorluklar karşısında gösterdiği azim nedeniyle, adamları ona "Bula Matari" (Kayalıkları Kıran) adını taktı. Stanley'nin de katıldığı Berlin Batı Afrika Konferansı'nda (1884-85) bölgede Kongo Bağımsız Devleti'nin(*) kurulması kabul edildi.

Emin Paşa'yı kurtarması. Stanley Afrika'daki son seferini, 1882'deki Mehdi ayaklanması sırasında Albert Gölü yakınında mahsur kalan Mısır'ın Ekvator valisi Mehmed Emin Paşa'yı (Eduard Schnitzer) kurtarmak amacıyla düzenledi. Bu görevi İngiliz Hindistan Buharlı Gemi Kumpanyası'nın başkanı Sir William Mackinnon'ın isteği üzerine üstlenen Stanley, 1887'de İngiltere'den yola çıktı; Zengibar'da bir süre kalıp ekibini oluşturduktan sonra, martta Kongo'nun ağzına, haziranda da Yambuya'ya ulaştı. Adamlarının bir bölümünü Muhammed bin Hamid'in göndereceği yardımı beklemeleri için orada bıraktıktan sonra yoluna devam etti. Sık ormanlarla kaplı bir bölgede yapılan zorlu bir yolculuğun sonunda Albert Gölüne vardı ve Nisan 1888'de Emin Paşa'yı buldu. Daha sonra geride kalan adamları bulmak için Yambuya'ya döndüğünde Muhammed bin Hamid'in yardım göndermemiş olduğunu öğrendi; adamlarından biri öldürülmüş, öbürü de kısa süre sonra humma dan ölmüştü.

Stanley Ocak 1889'da Albert Gölüne döndüğünde, Emin Paşa'nın Nisan 1889'da yola çıkarak 1.500 kişiyle birlikte Bagamoyo'ya gittiğini öğrendi. Bu arada birçok keşifte bulundu. 1864'te Albert Gölü bulunduğunda farkına varılmamış olan ve kendisinin de 1876'da fark etmeden geçtiği Ptolemaios Ay Dağlarını (bugün Ruwenzori Sıradağları) keşfetti; Albert Gölünün alanını doğru olarak tahmin etti ve göle akan Semliki Irmağını güneye doğru izleyerek Albert Edward (bugün Edward) adını verdiği gölü buldu. İngiltere'ye döndüğünde, bu geziyi anlatan *In Darkest Africa*'yı (1890; Afrika'nın Karanlığında) yayımladı. Ayrıca Kraliyet Coğrafya Derneği'nden madalya aldı.

Temmuz 1890'da Dorothy Tennant'la evlendi ve bir erkek çocuğu evlat edindi. 1892'de, birkaç yıl önce geçmiş olduğu ABD yurttaşlığından ayrılarak yeniden İn-

giliz yurttaşı oldu. 1895'te Liberal Birlikçiler'in adayı olarak parlamentoya girdi ve parlamento üyeliğini 1900'e değin sürdürdü.

1897'de Güney Afrika'yı dolaşarak *Through South Africa*'yı (1898; Güney Afrika Boyunca) yazdı. 1899'da G.C.B. (Grand Cross of the Bath) nişanıyla ödüllendirildi ve "sir" unvanı aldı. Son yıllarını, 1898'de Surrey'deki Pirbright yakınında satın aldığı küçük bir çiftlikte geçirdi.

Stanley, Wendell Meredith (d. 16 Ağustos 1904, Ridgeville, Indiana, ABD - ö. 15 Haziran 1971, Salamanca, İspanya), ABD'li biyokimyacı. Virüslerin saf olarak elde edilmesi, kristallendirilmesi ve molekül yapılarının aydınlatılması üzerine yaptığı araştırmalardan dolayı 1946 Nobel Kimya Ödülü'nü John Northrup ve James Sumner ile paylaşmıştır.

New Jersey eyaletinin Princeton kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde (bugün Rockefeller Üniversitesi) çalıştı (1932-48). Tütün mozaik virüsünü (TMV; bir bitki hastalığı etkeni) kristallendirerek elde etti (1935). Daha sonra bu virüsün protein ile nükleik asit moleküllerinden oluşmuş çubuksu bir yapısı olduğunu gösterdi. Bu çalışmaları, virüslerin molekül yapılarının ve çoğalma yollarının kesin olarak saptanmasında X ışınları kırınım tekniğinin kullanılmasına temel oluşturdu.

Berkeley'deki California Üniversitesi'nde biyokimya profesörü olan ve virüs araştırma laboratuvarı yöneticiliğinde de bulunan (1948-71) Stanley, grip virüsü üzerinde çalıştı ve bir tür grip aşısı geliştirdi.

stannit, kimyasal formülü Cu_2FeSnS_4 olan sülfür minerali. Önemli bir kalay cevheridir. Çoğunlukla kalay damarlarında başka sülfür mineralleriyle birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, İngiltere'de Cornwall, Tasmanya'da Zeehan ve Bolivya'dır. Sülfür minerallerinin kalkopirit grubundan olan stannitin kristalleri tetragonal bakışımlıdır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfür mineralleri (tablo).

Stanovoy Sıradağları, Rusça STANOVOY HREBET, Rusya Federasyonu'nda, Amur yönetim birimiyle (*oblast*) Yakut Özerk Cumhuriyeti arasındaki sınırda yer alan dağ sırası. Batı-doğu doğrultusunda uzanan sıradağlar, Baykal Gölünün ötesindeki dağları Cugcur Dağlarıyla birleştirir. Aynı zamanda kuzeydeki Lena Irmağı havzasını güneydeki Amur Irmağı havzasından ayırarak Büyük Okyanusla Kuzey Buz Denizi arasındaki su bölümü çizgisinin bir bölümünü oluşturur. Stanovoy Sıradağları genelde fazla yüksek olmamakla birlikte doğuda 2.412 m yüksekliğe ulaşır. Ağırlığı melez (*Larix*) ağaçlarının oluşturduğu tabanı bataklık ormanlarla (tayga) kaplı olan sıradağların yüksek kesimleri çıplaktır. Dağlarda altın, kömür ve mika yatakları vardır. Yakut Özerk Cumhuriyeti'ni Trans-Sibirya Demiryolu'na bağlayan Amur-Yakutsk Karayolu'yla Trans-Sibirya Demiryolu'ndan ayrılarak Yakut Özerk Cumhuriyeti'nin güneyine uzanan demiryolu Stanovoy Sıradağlarından geçer.

Stans Anlaşması, İsviçre Konfederasyonu'nu oluşturan kantonlar arasında iç savaşın çıkmasını önleyen anlaşma (22 Aralık 1481).

Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug ve Glarus kırsal kantonları 1477'de Konstanz piskoposluğu ile birlikte bir ortak yurttaşlık antlaşması imzalamışlardı. Bunun üzerine, Luzern, Bern ve Zürich kentsel kantonları Fribourg ve Solothurn kentleriyle benzer bir antlaşma yaptılar. İki kentin daha konfederasyona katılması durumunda çoğunluğu yitirmekten çekinen beş kırsal kanton buna karşı çıktı. Ortaya çıkan gerginlik konfederasyonun geleceğini tehdit etmeye başladı. Kasım 1481'de Unterwalden'e bağlı Nidwalden'deki Stans'da toplanan konferansta da sonuca varılamadı. Sonunda Obwaldenli bir münzevi olan Niklaus von Flüe (Rahip Klaus) kantonlar arasında arabuluculuk görevini üstlendi. Flüe'nin öğütleri doğrultusunda her iki taraf da yaptığı antlaşmaları feshetti ve sekiz kanton Fribourg ve Solothurn'un da katıldığı 10 üyeli yeni bir konfederasyon kurdu. Anlaşma koşullarına göre üyeler çoğunluğun onayı olmadan kendi başlarına ittifaklara girmeyecekler ve her beş yılda bir yemin edeceklerdi. Böylece eskisinden çok daha güçlü bir konfederasyon kuruldu. Fransızca konuşulan Fribourg'un, o tarihe değin yalnızca Almanca konuşulan kantonlardan oluşan konfederasyona girmesi de İsviçre tarihinde bir dönüm noktası oldu.

Stanton, Elizabeth, eö CADY (d. 12 Kasım 1815, Johnstown, New York - ö. 26 Ekim 1902, New York kenti, ABD), Amerikalı kadın hakları savunucusu. ABD'de 1848'de kadınlar için oy hakkı isteyen ilk örgütlü hareketi başlatmıştır.

ABD Kongresi üyesi, daha sonra New York Yüksek Mahkemesi yargıcı olan babası Daniel Cady'nin bürosunda hukuk eğitimi görürken kadınlara uygulanan ayrımcı yasalarla ilgili bilgi edindi ve kadınlara eşit haklar sağlanması için mücadele etmeye karar verdi. 1840'ta, köleliğin kaldırılmasını savunan avukatlardan Henry Brewster Stanton'la evlendi. 1848'de imzaya açtığı bir dilekçeyle, New York'ta evli kadınlara mülkiyet hakkı tanıyan bir yasanın geçmesini sağladı. Lucretia Mott'la birlikte 19-20 Temmuz 1848'de Seneca Falls'da düzenlenen ABD'deki ilk kadın hakları kongresine önderlik etti. Bunu New York Rochester'daki toplantı izledi. Bu toplantıda Stanton, kadınların durumunun düzeltilmesi için bir dizi karar tasarısı hazırladı. Toplantıda, Mott'un onaylamadığı bir madde de aralarında olmak üzere kadınlara oy hakkını savunan bütün karar tasarıları kabul edildi.

1850'de Stanton kadınlara oy hakkı mücadelesinin önde gelen adlarından Susan B. Anthony'yle çalışmaya başladı. Kadın haklarını savunan *Revolution* (1868-70) gazetesini ve Matilda Joslyn Gage'le birlikte 6 ciltlik *History of Woman Suffrage*'ın (1881-1887; Kadınlara Oy Hakkı Mücadelesinin Tarihi) ilk üç cildini yayımladılar. Stanton'ın *Eighty Years and More 1815-1897* (1898; Seksen Küsur Yıl) adını taşıyan bir otobiyografisi vardır.

Stanton, Frank (d. 20 Mart 1908, Muskegon, Michigan, ABD), radyo ve televizyonda gerçekleştirdiği yeniliklerle tanınan ABD'li yayıncı. 1946-71 arasında Columbia Broadcasting System'ı (bugün CBS Inc.) yönetmiştir.

Ohio Eyalet Üniversitesi'nde radyo dinleyicilerinin çeşitli programlara verdiği tepkileri ölçerek bir doktora tezi hazırladı. Proje için CBS'den bilgi istemiş ve bir yaz boyunca orada çalışmıştı. Sonunda üniversitede kalma tasarısından vazgeçerek CBS'ye girdi. Yayıncılıkta hızla yükselerek 38 yaşında CBS'nin genel müdürü oldu.

1950'lerin sonlarında televizyondaki yarışma programları dolayısıyla patlak veren skandallar kuşkulara yol açınca, yarışma programlarını durdurdu. 1960'ta Federal İletişim Komisyonu'nun (FCC) televizyondaki seçim tartışmalarında tüm başkan adaylarına eşit süre tanınması yolundaki kuralına karşı çıktı, yalnızca televizyona çıkmaya değer adaylar olarak gördüğü John F. Kennedy ile Richard M. Nixon'ın tartışmasına yer verdi. On yıl sonra da, tartışma yaratan "The Selling of the Pentagon" (Pentagon'un Satılışı) belgeselinin hazırlık materyalini Kongre'ye vermeyi reddetti. 1971'de Washington, D. C.'de, ABD Anayasası'nın 1. Ek Maddesi'ne dayanarak yazılı basına tanınan özgürlüklere radyo ve televizyonun da kavuşması gerektiğini savundu.

Stanton, başta Televizyon Sanat ve Bilim Akademisi ödülleri (1960 ve 1970) olmak üzere pek çok ödül aldı. CBS'den emekli olduktan sonra 1973-79 arasında Amerikan Kızılhaç Örgütü'ne başkanlık etti.

Stanwyck, Barbara, asıl adı RUBY STEVENS (d. 16 Temmuz 1907, Brooklyn, New York - ö. 21 Ocak 1990, Santa Monica, California, ABD), çeşitli rollerde başarılı olmuş, ama daha çok güçlü, bağımsız ve sert kadın tipleriyle tanınmış ABD'li sinema oyuncusu.

On üç yaşında okulu bırakarak çeşitli sıradan işlerde çalıştı. Kendi kendini dansçı

Stanwyck
ABC Ajansı

olarak yetiştirdi ve 15 yaşında revülerde sahneye çıkmaya başladı. 1926'da Broadway'de sahnelenen *The Noose* oyunu için seçildi ve bir kabare dansçısını canlandırdı. Barbara Stanwyck adını bu dönemde aldı. 1927'de *Burlesque* adlı oyunun başrolünde gösterdiği başarıyla sinema dünyasının dikkatini çekti ve o yıl sinemaya geçti. 1929'da *The Locked Door* (Kilitli Kapı) filminde ilk başrolünü oynadı. Çevirdiği 90'a yakın film arasında, *Union Pacific* (1939), *Golden Boy* (1939; *Altın Çocuk*), *Meet John Doe* (1941; *Cihan Hâkimi*), *The Lady Eve* (1941; *Bayan Eve*), *The Strange Love of Martha Ivers* (1946; Martha Ivers'ın Garip Aşkı), *Clash by Night* (1952), *Executive Suite* (1954, *İhtiras Halkası / Zirvedekiler*), *There's Always Tomorrow* (1956; *Yarını Unutma*), *Walk on the Wild Side* (1962; *Vahşi Yol*) sayılabilir. Stanwyck, *Stella Dallas* (1937), *Ball of Fire* (1941, *Ateş Topu*), *Double Indemnity* (1944; *Çifte Tazminat*) ve *Sorry, Wrong Number* (1948; *Yanlış Numara*) filmlerindeki rolleriyle dört kez Oscar'a aday gösterildi, 1981'de de bir özel Oscar'la ödüllendirildi. 1960'larda ve 1970'lerde daha çok televizyonda göründü, başta "The Barbara Stanwyck Show" ve "The Big Valley" (1965-69; Büyük Vadi) olmak üzere çok sayıda televizyon filminde oynadı.

Bir *western* dizisi olan "The Big Valley" ile Emmy Ödülü kazandı.

Staphylea, *Staphyleaceae* familyasından, Kuzey ılıman kuşakta yaygın 10-15 kadar küçük ağaç ya da çalı türünü içeren cins. Genellikle 3,5-4,5 m yüksekliğe boylanabilen bu türler çok sayıda yeşil yapraklarıyla dikkati çeker. Beyaz, yeşilimsi beyaz ya da pembe renkli çiçekleri döllendikten sonra şişkin yapılı zarsı kapsül tipi meyveler verir. Bu üç gözlü meyvelerin her gözünde bir tohum bulunur.

Avrupa'da ve Türkiye'nin Kuzey Anadolu bölgesi ile Nur Dağlarında yetişen *Staphylea pinnata* pembemsi çiçekler açan minik bir ağaçtır. Esmer parlak renkli tohumlarından yerel olarak tespih yapıldığı için ağaca bazen tespihağacı dendiği de olur.

Staphylinidae (kısakanatlılar), *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımından 20 bini aşkın türü kapsayan böcek familyası. Çok geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu familya üyeleri genellikle çürüyen hayvansal ve bitkisel maddelerin yakınında dolaşarak beslenmeye gelen böcekleri avlar. Çoğu ince ve küçük yapılıdır. Uzunlukları genellikle 3 mm'yi aşmaz. Kısa ve kalın kın kanatları karın bölümünü ya çok az örter ya da hiç örtmez. Uçmaya yarayan arka kanat çifti bacakların da yardımıyla katlanarak kın kanatların altına yerleştirilir. Böcek uçacağı zaman bu kanatlar birden açılarak havalanmaya hazır duruma gelir. Düşmanlarını kaçırmak için karınlarının ucunu kaldırarak kötü kokulu bir sıvı püskürtebilirler. Larvaları kanatsız olmakla birlikte erişkinlere benzer.

Bazı iri türler parlak siyah ve sarı renkleriyle yabanarılarını andırırken öbürleri hem görünüşleri, hem de davranışlarıyla bazı karıncaları taklit ederler. Avrasya'da görülen *Lomechusa* ve *Atemeles* cinsleri ile Kuzey Amerika'da görülen *Xenodusa* cinsinin üyeleri karınca ya da termit yuvalarında yaşar. Bu kısakanatlılar karıncaların yediği bir sıvı salgılamakta ve salgıladıkları sıvıya gelen karıncalarla beslenmektedirler.

Staphylococcus *bak.* stafilokok

Stapledon, (William) Olaf (d. 10 Mayıs 1886, Wirral Yarımadası, Liverpool yakınları - ö. 6 Eylül 1950, Cheshire, İngiltere), İngiliz romancı ve filozof. "Geleceğin tarihi" başlıklı dizisi, çağdaş bilimkurguyu besleyen başlıca kaynaklardan biri olarak bilinir.

Barış yanlısı olduğu için I. Dünya Savaşı sırasında Quaker'ların cankurtaran biriminde çalıştı ve Croix de Guerre Nişanı'yla ödüllendirildi. Liverpool Üniversitesi'nde felsefe ve psikoloji dalında doktora çalışması yaptı. 1932'de *A Modern Theory of Ethics*'i (Modern Etik Kuramı) yayımladı. Üniversitede kalmayı planlarken, *Last and First Men* (1913; Son ve İlk İnsanlar) adlı romanının büyük başarı kazanması üzerine yalnızca edebiyatla ilgilenmeye başladı.

Last and First Men, İlk İnsanlar'dan (günümüz insanları) başlayarak, On Sekizinci İnsanlar'dan birinin ağzından insanlığın tarihini anlatır. Romanın ana teması, fiziksel ve zihinsel yetilerden birini yok sayarak yalnızca öbürüne ağırlık vermenin insanlığa felaket getireceği görüşüdür; uçma yeteneği olan Venüslü Yedinci İnsanlar tümüyle fiziksel, dev beyinli Beşinci İnsanlar da yalnızca zihinsel yetilerle donatılmıştır. Yapıtta, bireysel doyum için gerekli olan ve On Sekizinci İnsanlar tarafından temsil edilen topluluk ülküsü ile insanın varoluşuna bir amaç kazandıran ruhsal yaşantının önemi vurgulanır. Stapledon, ilkçağa özgü tema ve efsanelerden yararlanarak geleceğe ilişkin bir mitos kurmaya çalışmıştır.

Etik ve felsefe alanında teknik ve bilimsel çalışmaları da vardır. Öbür yapıtları arasında, *The Last Men in London* (1932; Londra'da Son İnsanlar), *Odd John* (1935; Tuhaf John), *Star Maker* (1937; Yıldızları Yapan), *Philosophy and Living* (1938; Felsefe ve Yaşam) ile *Sirius* (1944; Akyıldız) sayılabilir.

Star Chamber, İngiltere'de, meslekten yargıçlar ile kralın özel danışmanlarından oluşan ve gelenek hukuku mahkemelerinin yanı sıra görev yapan ceza mahkemesi.

Gücünü kralın yetki ve ayrıcalıklarından alan ve gelenek hukuku kurallarıyla bağlı olmayan *Star Chamber*, yargılama usulü bakımından öbür mahkemelerden çok daha avantajlı durumdaydı. Katı biçim koşullarına uyma zorunluluğu yoktu; iddia ve karar aşamalarında jüriye bağımlı değildi. Bir şikâyet dilekçesi ya da alınan bir bilgi üzerine dava açabilir, suçlanan kişiyi sorgulamada yeminli ifade vermeye zorlayabilirdi. Mahkeme idam dışında, hiçbir kurala bağlı olmadan hapis, para cezası, halka teşhir etme, kamçılama, damgalama, sakat bırakma gibi cezalar verebilirdi. Ayrıca, mahkemenin yargılama sisteminde gelenek hukukunun sanığa tanıdığı güvenceler geçerli değildi. 14. ve 15. yüzyıllardaki parlamentolar, bazı durumlarda gerekli ve yararlı bulmakla birlikte, bu yöntemlerin öbür mahkemelerin kapsam ve yetkisini aşacak biçimde kullanılmasını sınırlamaya çalıştılar.

Star Chamber özellikle Thomas Wolsey'nin *lord chancellor* olduğu dönemde (1515-29) büyük bir işlev kazandı. Wolsey isyan ve benzeri suçların yanı sıra yalan yere yemin, iftira, sahtekârlık, dolandırıcılık, yasalara ve kralın emirlerine karşı gelme, genel asayiş ve huzuru bozma gibi suçlarda da bu mahkemeyi kullanma yoluna gitti. Ayrıca ilkderece mahkemelerinden sonra itirazda bulunma yerine, daha başında doğrudan bu mahkemeye başvurulmasını destekledi.

Star Chamber I. James döneminde de güçlü konumunu sürdürdü. Ama 1630'larda I. Charles'ın keyfi yönetimine karşı çıkan parlamentonun, *Star Chamber*'ı rakip olarak gören gelenek hukuku mahkemelerinin ve en ağır cezalara çarptırdığı Püritenlerin tepkileriyle karşılaştı. Bu dönemde mahkeme, taşınmazların çitle çevrilmesini önleme ve gemi vergisi toplamayı reddeden *sheriff*'leri (şerif) zorlama gibi amaçlarla çıkarılan kraliyet bildirilerine uyulmasını sağlamak amacıyla da kullanıldı. Öte yandan yönetimin merkezileşmesinden ve dinsel baskılardan hoşnutsuzluk duyan taşra soylularını bu mahkemeyle sindirme çabaları yaygın bir muhalefet doğurdu. Sonunda 1641'de toplanan Uzun Parlamento, ilk işlerden biri olarak, öbür bazı ayrıcalıklı mahkemelerle birlikte *Star Chamber*'ı da kaldırdı.

star sistemi (İngilizce *star*: "yıldız"), sinemada Hollywood'da ortaya çıkan, bir oyuncunun özel yaşamına ilişkin her türlü ayrıntının topluma yansıtılarak sürekli gündemde tutulmasına ve o oyuncunun oluşturduğu imaja uygun rollerde gözükmesine dayanan sistem.

Star sistemi sessiz sinema döneminde, sinemanın büyük bir kitlenin ilgisini çektiği dönemde oluşmaya başladı. Geniş bir reklam kampanyasıyla sunulan, görünüşü ve tavırları izleyiciler tarafından taklit edilen ilk yıldız Theda Bara'ydı. Pola Negri sessiz sinemanın en başarılı yıldızlarından biri oldu. Greta Garbo bu sistemi tarafından yaratılmasa da, görüntüsü başarıyla satılarak bir efsaneye dönüştürülmüştü. Adları çevresinde efsaneler örülen başka yıldızların ortaya çıkmasıyla popüler sinema dergileri ve dedikodu yazarlığı da yaygınlaştı.

Star sistemi ABD sinemasında stüdyoların egemenliğinin doruğa vardığı 1930'larda ve 1940'larda en etkili dönemini yaşadı. Oynayacakları filmlerden uygulayacakları perhize kadar yıldızların her şeylerini, uzun vadeli sözleşmelerle bağlı oldukları büyük şirketler belirliyordu. Ama Bette Davis ve Olivia de Havilland gibi bazı yıldızlar, işlerini yitirmek pahasına stüdyolara karşı bir mücadele başlattılar.

Bette Davis, Katharine Hepburn, Cary Grant ve John Wayne gibi oyuncular 1950'lerde gücünü yitiren stüdyoların dışında yıldız konumlarını korudular. Onları Elizabeth Taylor, Paul Newman, Marlon Brando gibi oyun gücüyle de kitlelerin ilgisini çeken sanatçılar izledi. Hollywood'un son efsanevi starı Marilyn Monroe'dan sonra sinemada daha çok disiplinli çalışmaları ve oyun yetenekleriyle öne çıkan oyuncular dönemi başladı.

Türkiye'de star sistemi, sinemanın kitlesel ilgi çekmeye başladığı 1950'lerde ortaya çıktı ve 1960'larda en etkili dönemine ulaştı. Ayhan Işık, Belgin Doruk, Türkan Şoray, Fatma Girik, Hülya Koçyiğit, Filiz Akın, Göksel Arsoy ve Ediz Hun kendileri için senaryo yazılan ve izleyici kitlesinin beğenilerini etkileyen starlar arasında sayılabilir. 1970'lerde televizyonun yaygınlaşması ve sinemanın krize girmesi üzerine star sistemi gücünü yitirdi.

Stara Zagora, ESKİ ZAĞRA olarak da bilinir, Bulgaristan'ın orta kesiminde kent. Sredna Dağlarının güney eteklerinde, verimli Stara Zagora Ovasının ucunda yer alır. Çeşitlenmiş bir sanayiye sahip olan kentte pamuk, kumaş, kimyasal maddeler, gübre, tarım araçları, makine parçaları, sigara, bira ve konserve üretilir. Sanayi tesislerinin enerji gereksinimi Stara Zagora hidroelektrik santralından sağlanır. Kentin içinde ve çevresinde üzüm, incir, badem ve nar yetiştirilir. Stara Zagora kaplıcası kuzeybatıda, Roma ve Osmanlı hamamlarının bulunduğu yerdedir. Kentin özellikle opera alanında köklü bir kültürel geleneği vardır.

Bugün kentin bulunduğu yerde kurulan Berola adlı eski Trak yerleşmesi, Romalılar döneminde Augusta Traiana adını aldı. Kent 4. ve 5. yüzyıllarda barbarlar tarafından yakılıp yıkıldı. Bizans döneminde Eireneopolis olarak bilinen kent 1370'te Osmanlıların eline geçtikten sonra bir ticaret, el sanatları ve pazar merkezi durumuna geldi. Osmanlı-Rus Savaşı'nın (1877-78) sonunda kentten çekilen Osmanlılar tarafından yıkıldı. Planlı bir kent olarak yeniden inşa edilen Stara Zagora 1945'ten sonra hızlı bir gelişme sürecine girdi. Nüfus (1991 tah.) kent, 164.553.

Starçevo Höyüğü, Yugoslavya'da Erken Neolitik Çağa ait en önemli yerleşim yeri. Sırbistan'da Belgrad dolaylarında, Pančevo yakınlarındaki Starčevo'dadır. Ünlü Vinça (Vinča) Höyüğü'nün karşısında, Tuna Irmağının kuzeyi boyunca uzanan teraslarda yer alır. Geniş bir alana yayılmakta, dolgu kalınlığı 2-5 m arasında değişmektedir. 1919'da saptanmış, 1928'de M. Gribić, 1931-32'de V. Fewkes, H. Goldman ve R.W. Ehrich başkanlığında bir Amerikan-Yugoslav ekibi tarafından kazılmıştır. Kazı yönteminin sonucu olarak yerleşmenin katları tartışmalı kalmış, daha çok çanak çömleğin gelişimi izlenmiştir. Burada

yaşayanların bölgenin bilinen en eski üretici Neolitik topluluğu olması ve bütün Orta Avrupa Neolitik kültürlerinin gelişmesini etkilemesi nedeniyle ileriki yıllarda Starçevo Höyüğü'ne olan ilgi artmıştır. En önemlileri Anza, Anzabegovo, Vrşnik, Gornja Tuzla, Porodin olmak üzere 50 kadar kazı yerinde yapılan çalışmalar Starçevo kültürü olarak adlandırılan evrenin tanımlanmasını sağlamıştır. Buna göre Starçevo kültürünün güneyden Tesalya-Makedonya bölgesinden, Sesklo kültüründen gelen etkilerle İÖ 5400'lerden başlayarak geliştiği, kısa bir sürede özellikle Tuna ve Tisza ırmakları boyunca Orta Avrupa'ya, Büyük Macaristan Ovasına doğru yayılarak Köröş kültürünü başlattığı ve İÖ 4800'lerde yerini Vinça kültürüne bıraktığı saptanmıştır. Bu süreç içinde Starçevo kültürünün Doğu Balkanlar'daki Kremikovçi, Karanovo I ve Criş kültürleriyle sürekli ilişkide bulunduğu, ama başlangıcının Bulgaristan'daki Neolitik kültürlerden biraz daha eski olduğu görülmektedir.

Starçevo kültürü üç evrede ele alınır. Genel olarak yerleşmeler bereketli lös topraklarının olduğu yerlerde, akarsu terasları ile yamaç kenarlarındadır. Genellikle höyükleşme görülmediği için, yerleşmelerin sık sık yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. İlk başlarda çukur tabanlı yuvarlak kulübeler, daha sonraları ahşap dikmeli duvarları dallarla örülüp üstü sıvanmış dörtgen planlı yapılar görülür. Ele geçen kilden ev maketleri, beşik biçimli çatıların kabartma hayvan başlarıyla süslendiğini göstermiştir. Başta buğday ve arpa olmak üzere çeşitli tahıl ve baklagil ekilmiş, koyun keçi ve sınırlı olarak sığır ve domuz beslenmiştir. Ama bu arada, sınırlı da olsa avcılık da sürmüştür. Bölgede daha önceleri bulunan avcı toplayıcı toplulukların bir süre Starçevo toplulukları ile birlikte yaşadıkları, Demir Kapı bölgesindeki Lepenski Vir yerleşmesinden anlaşılmaktadır. Çanak çömlek ilk baştan beri bilinmektedir ve Starçevo kültürünün başlıca özelliğini oluşturur. Anadolu Hacılar ve Tesalya Sesklo kültürlerindekine benzeyen boya bezemeli çanak çömlek Starçevo'da daha az sayıdadır ve kendine özgü bazı özellikler de taşır. Başlarda daha çok kap yüzeyine yayılmış dikey şeritler, koyu renk zemin üzerine açık renk, kırmızı üzerine beyaz düz çizgiler kullanılmıştır; daha sonra kırmızı zemin üzerine siyahla yapılmış sarmallar görülür. Bunların yanı sıra baskı, derin çizik, çimcik vb bezemeli, daha kaba görünümlü çanak çömlek de yaygındır. Düz dipli ya da kaideli kâseler ve küresel gövdeli çömlekler, ayaklı masa biçimli kaplar Starçevo çanak çömleğinin belli başlı türleridir.

starets, çoğul STARTSI, Ortodoks Kilisesi'nde, ruhani önder konumundaki keşiş. Yunanca *geron* (yaşlı) adının Slav dilindeki karşılığıdır.

Mısır, Suriye ve Filistin'de 4. ve 5. yüzyıllarda gelişen *hesykhia*(*) (tanrısal dinginlik) akımı *geron* ile müritleri arasındaki kişisel ilişki üzerine kurulmuştu. Bizans manastırlarında *geron*'ların karizmatik önderliği genellikle başkeşişin yönetsel yetkisiyle birleşmişti. Genellikle papazlığa atanmamış olan *geron*'lara günah çıkarma da yaygındı.

Geron geleneği Bizans'tan Rusya'ya geçti. Burada Radonejli Aziz Sergi (1314-92) ve Aziz Nil Sorski (1433-1508) gibi ünlü *starets*'ler yetişti. Eski bir Yunanca derleme olan *Philokalia*'nın Paissi Velitçkovski (1722-94) tarafından Eski Slav diline çevrilmesiyle *starçestvo* akımı (*starets*'çilik) yeniden canlandı. Akım ünlü Aziz Serafim Sarovski'nin (1759-1833) ve Dostoyevski'nin *Bratya Karamazovi* (1879-80; *Karamazof Kardeşler*, 1940, 1984) adlı romanında Zossima karakterini esinlendiren *starets* Optina Pustin'in çabalarıyla gelişti. Dinin bürokratik bir kurum olmaktan öteye geçemediğinin düşünüldüğü dönemlerde, özellikle Optina Pustin'in kişileştirdiği Rus *starets*'liği Nikolay Gogol, Aleksey Stepanoviç Homyakov, Vladimir Sergeyeviç Solovyov ve Lev Tolstoy gibi yazar ve düşünürleri etkiledi.

Stargard Szczeciński, Almanca STARGARD, Polonya'nın kuzeybatı kesimindeki Szczecin ilinde (*województwo*) kent. Ina Irmağı kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 12. yüzyılda geçen kent 17. yüzyılda, Otuz Yıl Savaşları sırasında büyük hasar gördü. 1648'de Brandenburg'un eline geçti. II. Dünya Savaşı sırasında kentin yüzde 75'i yıkıldı. St. Marie Kilisesi (13-15. yy) ile 16. yüzyıldan kalma belediye sarayı sonradan yeniden inşa edildi. Günümüzde kentte demiryolu atölyeleri ile un, kozmetik, sabun ve tarım araçları fabrikaları vardır. Nüfus (1990 tah.) 70.000.

Starhemberg (Prensi), Ernst Rüdiger (d. 10 Mayıs 1899, Eferding - ö. 15 Mart 1956, Schruns, Avusturya), faşist eğilimli *Heimwehr*'in(*) önderi Avusturyalı siyaset adamı. 1934-36 arasında Anavatan Cephesi (Vaterländische Front) adındaki sağ koalisyona da önderlik etmiştir.

1923'te Birahane Darbesi'ne katıldı. Sonradan Hitler'le arası açıldıysa da siyasal görüşlerinde önemli bir değişiklik olmadı. Eylül 1930'da *Heimwehr*'in genel başkanlığına seçildi. Aynı ay içişleri bakanı oldu. *Heimwehr*'in siyasal organı olarak kurduğu *Heimatblock* seçimlerde başarılı olamadı ve Starhemberg iki ay sonra kabineden uzaklaştırıldı. 1932'de Engelbert Dollfuss şansölye olunca, Anavatan Cephesi'nin kuruluşunda yer alması için göreve çağrıldı. Mayıs 1934'te şansölye yardımcısı oldu. Dollfuss'un öldürülmesinden (25 Haziran 1934) sonra cephenin başına geçti. Şansölye Kurt von Schuschnigg ile arasındaki görüş ayrılıkları yüzünden Mayıs 1936'da hükümetten uzaklaştırıldı. *Anschluss*'un (Almanya ile birleşme) ilanından (Mart 1938) kısa bir süre sonra Avusturya'dan ayrıldı. II. Dünya Savaşı'nın başında İngiliz ve Özgür Fransa hava kuvvetlerinde görev aldı. 1942'de Arjantin'e gitti ve 1955'te ülkesine dönene değin orada yaşadı.

Stari Oskol, Rusya Federasyonu'nda, Belgorod yönetim biriminde (*oblast*), Stari Oskol ilçesinin (*rayon*) merkezi kent. Oskol Irmağının kıyısında yer alır. 1593'te Kırım Tatarlarına karşı savunma amacıyla, Oskol adlı bir kale olarak kuruldu. 1655'te adı Stari (Eski) Oskol olarak değiştirildi. Günümüzde kentteki makine ve gıda sanayilerinin hammadde gereksinimi çevredeki tarım ve madencilik bölgesinden karşılanır. 1970'lerin sonunda kentte Rusya'nın orta kesimindeki en büyük çimento fabrikalarından biri üretime başlamıştır. Kent aynı zamanda büyük bir demir-çelik kompleksinin merkezi olarak seçilmiştir. Rusya'nın en büyük demir havzalarından Kursk Magnetik Anomalisi'nin (KMA) cevher yatakları hemen güneybatıdadır. Stari Oskol'da bir jeoloji yüksekokulu vardır. Nüfus (1991 tah.) 182.700.

Stark, Johannes (d. 15 Nisan 1874, Schickenhof, Almanya - ö. 21 Haziran 1957, Traunstein, AFC), ışınım salan bir maddenin tayfındaki çizgilerin elektrik alanı etkisiyle yarılıp bileşenlere ayrıldığını bularak 1919 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Alman fizikçi. Bu olay Stark etkisi(*) olarak adlandırılır.

1900'de Göttingen Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Stark, 1917-22 arasında Greifswald ve Würzburg üniversitelerinde fizik profesörü olarak çalıştı. Hitler'i desteklemesiyle ve Yahudi karşıtı ırkçı kuramlarıyla tanınan Stark, 1933-39 arasında Alman Ulusal Bilim ve Teknoloji Enstitüsü'nün başkanlığını yürüttü. 1947'de, Hitler dönemindeki etkinlikleri nedeniyle dört yıl çalışma kampında kalma cezasına çarpırıldı.

Stark etkisi, ışınım salan atom, iyon ya da moleküller kuvvetli bir elektrik alanı etkisinde bırakıldığında, ışınım-tayfındaki çizgilerin yarılarak bileşenlerine ayrılması. Zeeman etkisinin (tayf çizgilerinin magnetik alan etkisiyle yarılması) elektrik alanı için benzeri olan bu etkiyi 1913'te Alman fizikçi Johannes Stark buldu. Daha önceki araştırmalarda alışılmış ışık kaynakları kullanılmış ve ışık salan gaz ya da buhar elektriği iyi ilettiğinden, bu ışık kaynaklarında güçlü elektrik alanları oluşturulamamıştı. Stark, bir pozitif ışınlı tüpte, delikli katodun hemen arkasında hidrojen tayfını inceledi. Katodun çok yakınında ona paralel olarak yerleştirilmiş ve yüksek pozitif potansiyelde tutulan bir elektrot aracılığıyla birkaç milimetrelik bir bölgede güçlü bir elektrik alanı oluşturmayı başaran Stark, 100.000 volt/cm'lik alan şiddetlerinde, Balmer dizisi olarak adlandırılan hidrojen tayf çizgilerinin yarılarak bakışımlı (simetrik) bir biçimde sıralanan bileşenlere ayrıldığını gösterdi. Bu bileşenlerden bir bölümünün, elektrik vektörleri elektrik alanının kuvvet çizgilerine paralel olacak biçimde kutuplanmış olduğunu, öteki bileşenlerin ise, alan doğrultusunda gözlenme durumu dışında, elektrik alanına dikey olarak kutuplanmış olduğunu belirledi. Bu enine Stark etkisi ile enine Zeeman etkisi arasında bazı benzerlikler vardır; ama Stark etkisi daha karmaşık niteliklidir, bu nedenle Zeeman etkisi, karmaşık tayfların çözümlenmesi ya da atom yapısının incelenmesinde Stark etkisine oranla daha elverişlidir. Stark etkisinin başarılı bir biçimde açıklanabilmesi (1916) kuvantum mekaniğinin en büyük başarılarından birini oluşturur.

Starley, James (d. 21 Nisan 1830, Albourne, Sussex - ö. 17 Haziran 1881, Coventry, Warwickshire, ABD), bisiklet sanayisinin kurucusu olarak kabul edilen İngiliz mucit.

1855'te Londra'ya yerleşerek dikiş makinesi üreten bir fabrikada çalışmaya başladı. İki yıl sonra Coventry'deki Coventry Sewing Machine Company'de (sonradan Coventry Machinists' Company Ltd.) ustabaşı oldu. Burada modern dikiş makinelerinde de kullanılmakta olan yeni modeller geliştirdi ve buluşlarının patentini aldı.

1868'de bisiklet yapımıyla ilgilenmeye başladı. İlk bisikleti olan "Coventry"nin hemen ardından, bir merkez muyluyla denetlenen "Ariel"i (1871) yaptı. Pek çok tarihçi tarafından gerçek anlamdaki ilk bisiklet olarak kabul edilen "Ariel", 1880'lerde gerçekleştirilen standart bisiklet tasarımının öncüsüdür.

Starley, günümüzde de kullanılmakta olan bir merkez göbeğe teğetsel olarak bağlı çubuklardan oluşan bisiklet tekerleğini buldu. 1876'da, çok başarılı bir üç tekerlekli bisiklet geliştirdi. Ertesi yıl bu bisiklete, zincirle tahrik edilen bir diferansiyel dişlisi ekleyerek buluşunun patentini aldı.

1885'te yeğeni John Starley, tüm modern bisikletlerin ilk örneği olarak kabul edilen "Rover"ı geliştirdi.

Starling, Ernest Henry (d. 17 Nisan 1866, Londra - ö. 2 Mayıs 1927, Kingston, Jamaika), İngiliz fizyoloji bilgini. Özellikle dokulardaki sıvı dengesinin korunması, iç salgıların düzenleyici işlevi ve kalbin işlevlerinin mekanik olarak denetlenmesi gibi konuların aydınlatılmasına katkılarıyla ünlenmiştir.

1890'da tıp doktoru olduktan sonra Londra'daki Guy's Hastanesi'nde ders verdi; bu dönemde lenf salgıları üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda damarlar ve dokular

Starling
The Mansell Collection

arasındaki sıvı alışverişinin mekanizmasını ortaya koydu. Buna göre, kılcal damar duvarları tuzlu çözeltilerin serbestçe geçmesine izin verdiğinden yarı geçirgen zar olarak nitelendirilebilir; çözeltilerin dokulara girmesini sağlayan hidrostatik basınç kılcal damarın içinde kalan kolloit çözeltilerinin yarattığı geçişme (osmoz) basıncıyla dengelenerek sıvının dokularda emilmesine neden olur.

Starling Londra'daki University College'da fizyoloji dersleri verirken İngiliz fizyoloji bilgini William Bayliss'le çalışmaya başladı. Besinlerin bağırsaklarda ilerlemesini sağlayan peristaltizmin sinirler tarafından denetlendiğini gösteren Starling ve Bayliss, onikiparmakbağırsağının iç yüzünü döşeyen epitel hücrelerinden salgılanarak kana karışan, sekretin adını verdikleri maddenin, pankreastan sindirim salgılarının salgılanıp bağırsağa geçmesini uyardığını buldular. Starling bundan iki yıl sonra vücudun belirli ve sınırlı bir bölgesinden (iç salgıbezi) salgılanarak kan dolaşımıyla bu bölgeyle ilgisi olmayan uzak bölgelere taşınan ve bu bölgelerin işlevini etkileyebilen maddelere hormon adını verdi.

I. Dünya Savaşı sırasında hükümetin mali destek verdiği bir araştırmada zehirli gazlardan korunma konusunda çalışırken vücudun dışında, çevreden yalıtılmış bir kalpakciğer preparatı hazırladı; bunun yardımıyla kalpteki kas kasılmalarının gücünün kasların gerilme düzeyiyle doğrudan orantılı olduğunu belirten yasayı geliştirdi.

Böbrek işlevlerini araştırırken, boşaltım kanalında böbrekten süzülen su, klorür, bikarbonat ve glikoz gibi maddelerin böbrek borucuklarının alt ucunda yeniden kana geçtiğini buldu. *Principles of Human Physiology* (1912; İnsan Fizyolojisinin İlkeleri) adlı yapıtı her yıl yeniden gözden geçirilmekte ve uluslararası çapta standart bir başvuru kitabı olarak kullanılmaktadır.

Staroverler, KADİM MÜMİNLER olarak da bilinir, Moskova patriği Nikon'un (1652-58) Rus Ortodoks Kilisesi'nin ayin usullerine getirdiği yenilliklere karşı çıkan grup. Patrikliğe seçildiği 1652'deki biçimiyle Rum Ortodoks Kilisesi'ne ait metinlerle uygulamaların temel alınmasına karar veren Nikon, yeni ayin kitaplarının Rumca örneklere göre hazırlanmasını emretti. Yayınladığı kararname ayrıca Rusya'da Rum dinsel geleneklerinin ve giysilerinin benimsenmesi, iki yerine üç parmakla haç çıkarılması gibi koşullar da içeriyordu. Bütün inananlarca uyulması zorunlu olan bu yenilikler Çar Aleksey Romanov tarafından desteklendi. Başpapaz Avvakum Petroviç(*) önderliğindeki bir grup Moskovalı din adamı, Nikon'un yenilliklerine karşı çıktı. Ama Nikon'un patriklikten alınmasından (1658) sonra bile, getirdiği yenilikler geniş kabul gördü. Özellikle 1666-67 yıllarında toplanan kilise meclisleri aracılığıyla yayıldı ve bunlara karşı çıkanlar aforoz edildi. Avvakum'la birlikte bazı muhalifler yakılarak öldürüldü.

Raskolniki olarak da adlandırılan muhalifler, Rusya'nın kuzey ve doğusundaki ıssız bölgelere dağılarak oralarda yerleşimler kurdular; sonradan Moskova'ya da yerleşenler oldu. Deccal olarak gördükleri I. Petro'nun Batılılaşma çabaları da içinde olmak üzere her türlü yeniliğe karşı çıktılar. Hiyerarşik bir örgütlenmeleri olmayan Staroverler iki gruba bölündüler. Popovtsiler (papazlı mezhepler) adını alan ilk grup 19. yüzyılda bir piskoposluk kurmayı başardı. Bezpopovtsi (papazsız mezhepler) adlı ikinci grup ise papazlık kurumunu ve vaftiz dışındaki bütün kutsama ayinlerini reddediyordu.

Nisan 1905'te çıkarılan hoşgörü fermanı Staroverlere belli bir özgürlük getirdi ve çoğu 1917 Devrimi'nden sonra da varlığını korudu. Merkezi Moskova'da bulunan Popovtsi cemaati Belaya Krinitsa'nın 1970'lerde 800 bin üyesi olduğu tahmin edilmiştir. Sibirya, Urallar, Kazakistan ve Altaylar'da yaşadığı sanılan Staroverler hakkında ise bilgi yoktur. Asya'nın öteki bölgeleri ile Brezilya ve ABD'de Staroverlere bağlı gruplar bulunmaktadır. 1971'de toplanan Rus Ortodoks Kilisesi Meclisi, 17. yüzyıldaki bütün aforoz kararlarını geçersiz kılarak, eski ayin usullerinin bütünüyle geçerli olduğunu ilan etmiştir.

START *bak.* Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri

Stasi, resmî adı STAATSICHERHEIT (Almanca: "Devlet Güvenliği"), Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde (Doğu Almanya), 1950'den Almanya'nın yeniden birleştiği 1990'a değin etkinlik gösteren gizli polis örgütü.

II. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Almanya'nın Sovyet işgali altındaki kesiminde Alman komünistleri Sovyet desteğiyle bir gizli polis örgütü oluşturmuştu. Bu örgüt 1950'de Devlet Güvenliği Bakanlığı'na dönüştürüldü. 1957'den sonra Erich Mielke'nin yönettiği Stasi hem yurtiçindeki siyasal gözetim, hem de yurtdışındaki casusluk etkinliklerinden sorumluydu. İkinci işlevi büyük ölçüde Almanya Federal Cumhuriyeti'ne (Batı Almanya) ve NATO içindeki müttefiklerine yönelikti. Kuruluşunu izleyen 40 yıl içinde Stasi sonuç alma yeteneğiyle herkesi ürkütten bir üne kavuştu. Uzun yıllar yurtdışı operasyonlar şefliğini yürütten Markus Wolf'un öncülüğünde, Batı Almanya'nın yönetici çevrelerine, ordu ve istihbarat birimlerine yaygın biçimde sızdı. Batı Alman şansölyesi Willy Brandt Nisan 1974'te Günter Guillaume adlı üst düzey danışmanının gerçekte bir Doğu Alman casusu olduğunun ortaya çıkması üzerine iki hafta sonra istifa etmek zorunda kaldı.

Doğu Almanya'daki komünist rejimin 1989-90 yıllarında çökmesinin ardından örgütün kendi iç kayıtlarından elde edilen bilgilere göre, Stasi gücünün doruğunda olduğu dönemde toplam 39 dairede yaklaşık 85 bin kadrolu memur çalıştırıyordu. Beş milyon kadar Doğu Alman yurttaşı, yani toplam nüfusun üçte biri hakkında dosya tutan örgüt bu yurttaşları izlemek için de birkaç yüz bin muhbirden yararlanıyordu.

Stasi Batı Almanya'da birçok gizli ajan bulundurmanın yanı sıra, Batı Alman idari ve askeri haberleşmelerini elektronik araçlarla dinlemeye yönelik çok gelişkin bir mekanizma kullanıyordu. Bu yollardan elde ettiği bilgilerin bir bölümünü de sıkı ilişkiler içinde olduğu Sovyet istihbarat örgütü KGB'ye aktarıyordu. Ayrıca başta Batı Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu olmak üzere çeşitli terörist gruplarla bağlantıları vardı. Doğu ve Batı Almanya'nın 1990'da yeniden birleşmesinden sonra Alman hükümeti Stasi'yi dağıttı.

Staten Island, ABD'nin New York kentinde ada ve *borough*(*). Manhattan'ın güneyinde New York limanında, New Jersey ile Brooklyn arasında yer alır. Birkaç küçük adayla birlikte New York'un Staten Island *borough*'suyla aynı alanı kaplayan Richmond ilini oluşturur. Üçgen biçimindeki adanın çevresi 56 km, yüzölçümü 155 km²'dir. Başlıca merkezleri St. George, Port Richmond, Stapleton, Tomkinsville, Tottenville, New Dorp ve West New Brighton'dır.

Delaware kabilesinden Unami Yerlilerinin oturduğu adanın kolonileştirilmesi 1630'da Felemenklilerce başlatıldı. 1661'de Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası Fransız Valdocular ile Huguenot'lara (Fransız Protestanları) bölgede toprak verinceye ve Narrows'un birkaç mil güneyinde Oude Dorp'ta (Eski Kent) bir koloni kuruluncuya değin Yerliler beyazların sürekli yerleşmesini engelledilerler. Adaya Felemenk Cumhuriyeti Genel Meclisi'nin (Staten-Generaal) adı verildi. 1664'te New Netherland'ın York dükü tarafından alınmasından sonra İngiliz ve Galli çiftçiler adaya yerleştiler.

Tottenville Konferans Binası, Kıta Kongresi ile İngiliz temsilcilerinin uzlaşma sağlamak amacıyla bir araya geldiği, ama başarısızlıkla sonuçlanan bir konferansa sahne oldu (11 Eylül 1776). İtalya'dan sürülen yurtsever Giuseppe Garibaldi 1850'lerin başlarında adada kaldı. Staten Island 1898'de New York kentinin *borough*'larından biri oldu. Yerleşim ve sanayi bölgesi olan yörede gemi inşa, petrol arıtma ve metal işçiliği alanlarında önemli sanayi tesisleri vardır. İlginç yerler arasında, Staten Island Sanat ve Bilim Enstitüsü, Jacques Marchais Tibet Sanatı Merkezi, koloni dönemi ile Bağımsızlık Savaşı sonrasından kalma 30 evin restore edildiği Richmondtown, Staten Island Hayvanat Bahçesi ve High Rock Parkı Doğa Koruma Merkezi sayılabilir. Nüfus (1990) 378.977.

Statesman, The, Kalküta'da yayımlanan İngilizce günlük gazete. *The Times of India* ve *The Hindu* ile birlikte Hindistan'ın en etkili gazeteleri arasında yer alır.

1817'de yayımlanmaya başlayan *The Friend of India*'nın uzantısı olarak 1875'te Robert Knight tarafından kuruldu. Knight'ın 1890'da ölümü üzerine gazetenin yönetimini oğulları Paul ve Robert üstlendiler. Çeşitli Hint dillerinde yayımlanan küçük gazetelerin yaygın olduğu ülkede *The Statesman* hızla gelişerek en önemli günlük yayınlardan biri durumuna geldi.

Liberal bağımsız bir çizgi izleyen *The Statesman* çeşitli bakış açılarını hakça yansıtmaktaki özeniyle tanınır. Okuyucuları arasında Hindistan toplumunun çeşitli grup ve

katmanlarından kamuoyu önderleri ve aydınlar bulunur. Ağırbaşlı bir sayfa düzeni vardır. Hindistan'daki öteki günlük gazeteler gibi, oldukça geniş bir bölümü (dörtte biri) yabancı kaynaklı haberlere ayrılmıştır.

statik, hareketsiz cisimlere etkiyen ve denge durumunda olan (birbirlerinin etkisini ortadan kaldıran) kuvvetleri inceleyen mekanik dalı. Statiğin temellerini, günümüzden yaklaşık 2.200 yıl önce kaldıraç, mil ve tekerlek gibi basit makinelerin kuvvet büyütücü özelliklerini inceleyen Eski Yunanlı matematikçi Arkhimedes ve başka bilginler atmıştır. Statik bilgisi bina, köprü ve barajların, vinç ve benzeri makinelerin tasarımında büyük önem taşır. Bu yapılar ve makinelerin boyutlarının hesaplanabilmesi için, bunları oluşturan bileşenlere etkiyen kuvvetlerin bilinmesi gerekir. Bu kuvvetlerin belirlenmesi ve hesaplanması ise, statiğin ortaya koyduğu çözümleme ve grafik yöntemleriyle gerçekleştirilir.

Statikte, göz önüne alınan cisimlerin biçim değiştirmedikleri (esnemez oldukları) kabul edilir. Ayrıca, hareketsiz bir cisme etkiyecek kuvvetlerin toplamının sıfır ve bu kuvvetlerin cisme herhangi bir eksen çevresinde dönme hareketi vermeyecek biçimde olması gerekir. Bu üç koşul birbirinden bağımsızdır; bu koşulların matematiksel ifadeleri denge denklemlerini oluşturur. Bu denklemlerde sistemdeki bütün kuvvetler yer alıyorsa, elde yalnızca üç denklem bulunduğu için, hesaplanabilecek kuvvet sayısı da üçtür. Bilinmeyen kuvvetlerin sayısı üçten fazla ise, bu uygulanan yükleri karşılamak üzere yapıda (ya da makinede) gerekenden fazla sayıda bileşen bulunduğu ya da sistemi hareket etmekten alıkoymak için gerekli olandan fazla sayıda engel var olduğu kabul edilir. Gerekenden fazla sayıdaki bileşen ya da engeller gereksiz olarak adlandırılır (örn. dört bacaklı bir masanın bir bacağı gereksizdir); bu durumda kuvvetlerin oluşturduğu sistem, statik yönünden belirsiz olarak nitelendirilir. Statikte elde edilen denklemlerin sayısının sınırlı olmasının nedeni, yük altındaki cisimlerin uğrayacağı biçim değişikliklerinin hesaba alınmamasıdır; bu da, göz önüne alınan katı cisimlerin ideal olarak biçim ve boyut değiştirmez oldukları kabulünün bir sonucudur.

Statius, tam adı PUBLIUS PAPINIUS STATIUS (d. y. 45, Neapolis [bugün Napoli] - ö. 96, Neapolis?, İtalya Yarımadası), Latin edebiyatında Gümüş Çağ'ın (İS 18-133) en önemli epik ve lirik şairlerinden. *Silvae* (Ormanlar) adı altında toplanan şiirleri, edebi değerinin yanı sıra İmparator Domitianus döneminde zenginler sınıfını oluşturan *libertini*'nin (özgür insanlar) yaşam biçimini belgelemesiyle de önem taşır.

Şiir alanındaki eğitimini şair olan babasından aldığı sanılmaktadır. Yaşamı üzerine çok az bilgi vardır; Roma'da yaşamış, sarayında bulunduğu Domitianus'tan 89 ya da 90'da bir ödül almıştır. Ama Capitolium Tepesinde düzenlenen bir yarışmada (büyük olasılıkla 94) başarı gösteremediği için Neapolis'e döndüğü sanılır. Saray şairliğinin yapısına çok uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Domitianus'un korumasına girdikten sonra, kendi özgün tarzıyla da olsa imparatora övgüler düzmekten kaçınmamıştır.

Beş kitaplık *Silvae*, Statius'un en başarılı yapıtlarını içerir. Buradaki 32 şiirden beşi imparator ve çevresindekilere övgü niteliğindedir. Bir grup şiirde ise sanatla ve eski yapıtlarla ilgilenen, kendileri için yazdığı övgülere karşılık şairi koruyup destekleyen gösteriş düşkünü bir sınıfın üyeleri, onların villaları ve bahçeleri anlatılır. İmparatorun, kış gündönümünde yapılan Satürn Şenliği'nde Roma halkı için düzenlediği eğlenceler ve dağıttığı armağanlar da çok çarpıcı biçimde betimlenir.

Statius'un *Thebais* ve *Achilleis* adlı iki destanı vardır. Bunlardan daha iddialı olan 12 kitaplık *Thebais*'de, Thebai'li kardeşler Polyneikes ile Eteokles'in kenti ele geçirme mücadelesi anlatılır. Büyük ölçüde Vergilius'un etkisini taşıyan yapıt fazlasıyla abartılıdır. Ama başlangıç ve sonuç bölümlerinde Statius trajik atmosfer ve dramatik gerilim yaratmada çok başarılı olmuştur. Yalnızca iki kitabı tamamlanmış olan *Achilleis*'de ise, Akhilleus'un çocukluğu ve ilk eğitimi anlatılır. Yapıt, Odysseus'un Akhilleus'u Troya'ya götürdüğü bölümde kesilir.

Statuto Albertino (İtalyancada "Alberti Yasası"), Piemonte-Sardinya kralı Carlo Alberto tarafından yürürlüğe konan anayasa (4 Mart 1848). İtalya Yarımadasındaki devletlerin Piemonte önderliğinde birleşmesiyle kurulan (1861) İtalya Krallığı'nın da anayasası olmuş, yürürlükte kaldığı 1948'e değin birçok kez değiştirilmiştir.

Carlo Alberto'nun 1848 Devrimleri sırasında onayladığı Statuto, 1830 Fransız Anayasası'nı temel alarak hazırlanmıştı. Yasayla bütün yurttaşlar yasa önünde eşit kabul ediliyor, sınırlı da olsa toplantı ve basın özgürlükleri tanınıyor ve nüfusun yalnızca yüzde üçten az bir kesimine oy hakkı veriliyordu. Güçlü bir meşruti monarşi yönetimi oluşturmayı amaçlayan anayasaya göre, kralın temsil ettiği yürütme, kralın atadığı Senato'yla seçimle belirlenen Temsilciler Meclisi'nden oluşan yasama ve gene kral tarafından atanan yargı birbirinden ayrılıyordu. En büyük güç, dış politikayı denetleyen, bakanları atama ve görevden alma yetkisi olan kralda toplanmıştı.

Uygulamada ise Statuto kralın gücünü azaltacak biçimde değiştirildi. Bakanlar parlamentoya karşı sorumlu olurken anayasada tanımlanmayan başbakanlık görevi gitgide önem kazandı. Kral ise dış politikadaki etkisini ve iç bunalım dönemlerinde siyasal ağırlığını korudu.

Statuto Albertino, 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başında parlamenter sistemin gereklerine uygun olarak daha özgürlükçü bir nitelik kazandı. 1913'e gelindiğinde hemen hemen bütün erkeklere oy hakkı tanınmıştı. Faşizm döneminde anayasada yapılan köklü değişikliklerle, yönetim tümüyle Faşist Parti'nin denetimi altına girdi. 1948'de kabul edilen yeni anayasayla Statuto Albertino resmen yürürlükten kaldırıldı.

statü *bak.* toplumsal statü

statü kurumları, AYNI STATÜ olarak da bilinir, uluslararası özel hukukun konusuna giren alanlarda kişilerin ve malların tabi olacakları hukuki rejimin hangisi olacağını gösteren teorik ve pratik esaslar. Kişisel (şahsi) statü kişilerin hal ve ehliyetleri, ayni statü ise eşya ve malların rejimiyle ilgili hukuk kuralları bütününden oluşur. Kişilerin ve malların tabi olacakları rejimle ilgili sorun ve ayrımlar, ortaçağ İtalyan kentlerinin özelliklerinden kaynaklanmıştır. Buralarda ortak hukuk olarak uygulanan Roma hukuku hükümlerinin yanı sıra kentlerin *statutum* denen yerel hukukları da vardı. Kentlerarası ticari ilişkilerde hangi hukukun uygulanacağı konusunda karşılaşılan zorlukları gidermek isteyen sonraki glossatorlar(*) bu konudaki ayrım ve çözümleri sundular. Buna göre kişiler kendi hal ve ehliyetleriyle ilgili konularda ikâmet ettikleri yer yasalarına bağlı kalırlar ve bu yasalar başka kentlerde de onları izlerdi. Ayni haklar, hakkın konusu olan taşınmaz malın bulunduğu yerin yasalarına tabiydi. Taşınabilir mallar ise kişiye bağlı sayıldıklarından, kişinin tabi olduğu hukuka göre işlem görürdü. Bu esaslar modern uluslararası özel hukuk kurumlarına da temel oluşturmuştur.

Staudinger, Hermann (d. 23 Mart 1881, Worms, Almanya - ö. 8 Eylül 1965, Freiburg im Breisgau, AFC), plastiklere ilişkin çalışmalarıyla 1953'te Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Alman kimyacı.

1903'te Halle Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. 1926'da Freiburg

Staudinger
Bavaria-Verlag

Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1940-51 arasında birçok araştırma yönetti. Staudinger küçük moleküllerin basit bir yığışmayla değil, kimyasal etkileşimler sonucunda zincir yapısında uzun moleküller (polimer) oluşturduğunu gösterdi. Bu moleküllerin çeşitli yöntemlerle bireşimlenebileceğini ve kimyasal değişime karşın özelliklerini koruyabileceğini ileri sürdü. Ayrıca molekül ağırlığı yüksek ağsı yapılı polimerlerin nasıl oluşturulabileceğini açıkladı ve yüksek bir polimerin molekül ağırlığıyla ağdalılığı (viskozluk) arasındaki bağıntıyı ortaya koydu.

Staudt, Karl Georg Christian von (d. 24 Ocak 1798, Rothenburg Özgür kenti - ö. 1 Haziran 1867, Erlangen, Bavyera), izdüşümsel geometride(*), sanal nokta, doğru ve düzlemlere ilişkin ilk eksiksiz kuramı geliştiren Alman matematikçi.

1827-35 arasında Nürnberg Politeknik Okulu'nda öğretim üyeliği yaptı, 1835'te Erlangen Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi. Verili bir çember içine yalnızca pergel kullanarak 17 kenarlı düzgün çokgen çizilmesine ilişkin bir yöntem buldu, ayrıca ölçü kavramından tümüyle bağımsız bir konumlar geometrisi geliştirdi. Bernoulli sayılarının aritmetik özellikleri üzerinde çalışan Staudt, bu sayılara ilişkin Von Staudt-Clausen teoremine de adını vermiştir (*bak.* Bernoulli sayıları). Yayımlanmış yapıtları arasında *Geometrie der Lage* (1847; İzdüşüm Geometrisi) ve *Beiträge zur Geometrie der Lage* (1856-60; İzdüşüm Geometrisinin Temelleri) yer alır.

Stauffenberg, Claus von (d. 15 Kasım 1907, Jettingen - ö. 20 Temmuz 1944, Berlin, Almanya), Adolf Hitler'i öldürme girişiminde bulunan Alman subay.

Kuzey Afrika Seferi'nde albay rütbesiyle bir tank tümenine komuta ederken, Nisan 1943'te ağır yaralanarak sol gözünü, sağ elini ve sol elinin iki parmağını kaybetti. Bunun üzerine Berlin'e dönerek genelkurmayda geri hizmete alındı. Çok sayıda subayın katıldığı bir komplonun başına geçti ve Hitler'i öldürmeyi bizzat üstlendi. İki denemeden sonra Hitler'in Rastenburg'

daki karargâhına bomba koymayı başardıysa da (20 Haziran 1944) suikast sonuca ulaşamadı. Aynı anda Berlin'de planlanan darbe de başarısızlığa uğradı. Stauffenberg ile arkadaşları 20 Haziran gecesi Berlin'de idam edildi. Ardından, olayla ilgili olduğu kuşkusuyla birkaç bin kişi daha öldürüldü.

Stauning, Thorvald (d. 26 Kasım 1873, Kopenhag - ö. 3 Mayıs 1942, Kopenhag, Danimarka), Danimarkalı sosyal demokrat devlet adamı.

Uzun yıllar tütün işçisi ve sendikacı olarak çalıştı. 1898'de Sosyal Demokrat Parti sek-

Stauning, Heinrich Dohm'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1929
Nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg, Danimarka

reterliğine seçildi ve 1906'da *Folketing*'e (Parlamento) girdi. 1910'da partinin genel başkanı oldu. Sosyal demokratların desteğiyle Carl Theodor Zahle önderliğinde kurulan Radikal Liberal Parti hükümetinde bakan olarak görev aldı (1916-20). Bu dönemde yargı, toprak mülkiyeti ve yerel yönetim alanlarında reformlar gerçekleştirdi. İlk başbakanlığı sırasında giriştiği parasal reformların sanayi ve tarımda yol açtığı bunalım 1926 seçimlerini yitirmesine neden oldu. 1929'daki Sosyal Demokrat-Radikal Liberal koalisyonunda yeniden başbakan olan Stauning, askeri harcamaları kısması ve ceza yasasında yaptığı değişikliklerle halktan büyük destek topladı. 1931'de muhalefet partileriyle uzlaşarak, çiftçilere ve işsizlere destek sağlamak amacıyla vergileri yükseltti.

1935'te Sosyal Demokrat Parti tarihindeki en yüksek oy oranına ulaşarak büyük bir seçim zaferi kazandı. Stauning 1930'ların sonlarında ekonomik durumu düzeltmeyi başardı. 1939'da tek meclisli bir parlamento kurma çabaları ise sonuçsuz kaldı. Aynı yıl Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzalamasına karşın, Alman kuvvetleri 1940'ta Danimarka'yı işgal etti. Stauning, Alman işgali altındaki koalisyon hükümetinin başkanı olarak öldü.

Staunton, Howard (d. 1810 - ö. 22 Haziran 1874, Londra, İngiltere), 1840'larda dünyanın en iyi oyuncusu sayılan İngiliz satranç ustası ve satranç taşı tasarımcısı. İngiltere'nin ilk satranç dergisini yayımlamış (1841), modern anlamda ilk uluslararası satranç turnuvasının düzenlenmesine (1851) ön ayak olmuştur.

Önceleri aktörlük yapan Staunton, daha sonraları Shakespeare hakkında yazılar yazdı ve oyunlarını aylık bölümler halinde yayımladı. 1843'te Fransa'nın en iyi satranç oyuncusu Saint Amant karşısında 21 oyunluk bir seriyi kazanınca Avrupa'nın en iyi satranççısı ilan edildi. 1858'de Shakespeare üzerine bir yayın hazırladığını öne sürerek Paul Morphy'yle karşılaşmayı reddetti. Staunton'ın 1849'da tamamladığı satranç taşı tasarımları, günümüzde de ciddi turnuva ve karşılaşmalarda yeğlenmektedir.

Stavanger, Norveç'in güneybatı kesimindeki Rogaland ilinin (*fylke*) merkezi kent ve liman. Norveç Denizi ile Ganda Fiyordu arasındaki bir yarımadanın doğu kıyısında yer alır. 8. yüzyılda kurulan kent, 12. yüzyılda St. Swithin Katedrali inşa edilince piskoposluk bölgesinin merkezi oldu. 1425'te bir ticaret kasabası olarak berat aldı. Reform hareketinden sonra, piskoposluk merkezi Kristiansand'a taşındıysa da (1682) 1925'te Stavanger'de Lutherci bir piskoposluk merkezi kuruldu.

Kentteki başlıca ekonomik etkinlikler gıda işleme, konserveleme, gemi yapımı ve taşımacılıktır. Kentteki petrol arıtma tesislerinde, Kuzey Denizinde çıkarılan petrol işlenir. Stavanger petrol ve gaz sanayisiyle ilgili çalışmalarda önemli bir hizmet merkezi durumuna gelmiştir.

Stavanger, ülkenin büyük limanlarının İngiltere'ye en yakın olanıdır. Kentte Norveç Konservecilik Okulu ile bir üniversiteye hazırlık okulu vardır. Gotik üsluptaki St. Swithin Katedrali turistlerin uğrak yeridir. Kentin güneyinde Jæren tarım bölgesi yer alır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 97.716.

Stavisky olayı, Fransa'da 1933'te ortaya çıkan mali skandal. Faşistlerin cumhuriyet karşıtı eylemleri için gerekçe oluşturmuş ve büyük bir siyasal bunalıma yol açmıştır.

Olay Aralık 1933'te, banker Alexandre Stavisky'nin Bayonne'da kurduğu bir kredi kuruluşunun tahvillerinin karşılıksız olduğunun anlaşılmasıyla başladı. Ocak 1934'te Stavisky ölü bulundu. Polis bankerin intihar ettiğini bildirdiyse de, sağcı çevreler olayın bir cinayet olduğunu ve Stavisky'nin milletvekili ve bakanlar gibi üst düzey kişilerin de adının karıştığı bir skandalı örtbas etmek için öldürüldüğünü ileri sürdüler. Hükümetin olayı kapatma çabaları da, parlamenter rejiminin çürüdüğü yolundaki inancın kamuoyunda destek bulmasına yol açtı. Action Française(*) ve Croix de Feu (Ateşten Haç) gibi cumhuriyet karşıtı faşist hareketler, hükümeti devirmek amacıyla kitlesel gösteriler düzenlemeye başladılar. Gitgide yaygınlaşan gösteriler birbiri ardı sıra iş başına gelen iki başbakanın istifa etmesine neden oldu. Şubat 1934'te parlamento önünde düzenlenen bir gösteri sokak çatışmasına dönüştü ve 15 kişinin ölümüyle sonuçlandı. Aynı ay, eski başbakanlardan Gaston Doumergue'in başkanlığında merkez partilerden oluşan bir koalisyon hükümetinin kurulmasıyla olaylar yatıştı.

Stavropol, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesiminde bölge (*kray*). Büyük Kafkaslar'ın kuzey uzantılarında 80.600 km²'lik bir alanı kaplar. Dombay-Ulgen Dağında 4.046 m'ye ulaşan dağlık bir bölgeden Manıç ve Hazar çöküntülerinin oluşturduğu alçak ovalara kadar uzanan bölge, derin ırmak vadileriyle parçalanmış olan Stavropol Platosunu da içine alır. Alçak kesimleri sık ormanlarla kaplı olan dağlık bölgede Karaçay-Çerkes özerk yönetim birimi (*oblast*) kurulmuştur. Yayla ve ovaların büyük bölümünde tarım yapılır. Bölgenin yarı çöl özellikleri gösteren doğu kesiminde yaygın bitki örtüsü çalılıklardır.

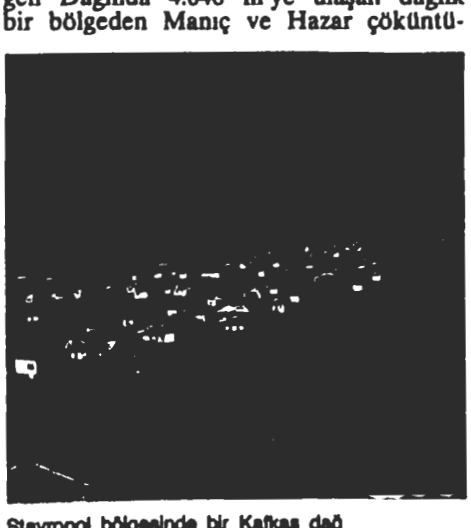

Stavropol bölgesinde bir Kafkas dağ köyü, Rusya
Novosti Press Agency

Bölgede yetiştirilen başlıca ürünler buğday ve mısır ile hayvan yemi olarak kullanılan ot ve samandır. Ayrıca ayçiçeği, keten, hardal bitkisi, hintyağı tohumu ve patates gibi sanayi bitkileri de yetiştirilir. Yazları yüksek dağlardaki otlaklarda, kışları ise kuru Nogay Stepinde hayvancılık yapılır. Sanayi büyük ölçüde çiftlik ürünlerinin işlenmesine dayanır. Bölgede 1910'da geniş doğal gaz yatakları bulunmuştur. Günümüzde doğal gazın bir bölümü boru hattıyla Moskova'ya gönderilir, bir bölümü de Nevinnomissk'taki kimya tesislerinde kullanılır. Kafkaslar'ın eteklerinde pek çok madensuyu kaynağı, kaplıca ve tatil yeri vardır. Nüfus (1991 tah.) 2.926.500.

Stavropol, Rusya Federasyonu'nun güneybatı kesimindeki Stavropol bölgesinin (*kray*) merkezi kent. Stavropol Platosunda Graçovka Irmağının kaynağının yakınlarında yer alır 1777'de bir kale olarak kurulan Stavropol, başlangıçta önemli bir yönetim merkeziydi. Rostov-Bakû Demiryolu'na bağlanmaması önemini yitirmesine neden oldu. 1935-43 arasında Voroşilovsk adıyla anılan kent günümüzde, hinterlandından gelen tarım ürünlerinin işlendiği bir merkezdir. Makine, kimyasal madde ve giyim eşyası üretimi de kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Birbirini dik kesen ağaçlıklı caddeleriyle güzel görünümlü bir kent olan Stavropol'da tıp, tarım, dil ve öğretmen enstitüleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 328.500.

Stead, Christina Ellen (d. 17 Temmuz 1902, Rockdale, Sidney - ö. 31 Mart 1983, Sidney, Avustralya), Avustralyalı romancı. Güçlü siyasal görüleri ve son derece denetimli, kişisel üslubuyla tanınır.

Yeni Güney Galler Öğretmen Yüksekokulu'nu bitirdi. Birçok yeri dolaştı ve çeşitli dönemlerde ABD, Paris ve Londra'da kaldı. 1940'ların başlarında Metro-Goldwyn-Mayer (MGM) film şirketi için senaryo yazarlığı yaptı. 1952'de, tarihsel romanlarıyla tanınan ABD'li yazar William Blake'le evlenerek Londra'ya yerleşti. 1974'te Avustralya'ya döndü.

Stead ilk olarak *The Salzburg Tales* (1934; Salzburg Öyküleri) adlı öykü kitabını yayımladı. Aynı yıl yayımladığı *Seven Poor Men of Sydney*'de (Sidneyli Yedi Yoksul Adam) bir grup devrimciyi ele aldı ve Sidney rıhtımlarının etkileyici bir portresini çizdi. En çok övgü toplayan romanı *The Man Who Loved Children*'da (1940; yb 1965; Çocukları Seven Adam) evliliği sürekli bir şiddet ve savaş durumu olarak betimledi. Romandaki koca, kendisini uygar biri sanan, temelde ise faşist eğilimleri olan bir tipti; karısı ise sonunda tam bir cadaloza dönüşüyordu. Romanın ana teması insanın temel yönelimlerinden olan ve birbiriyle bağdaşmaz gibi görünen özgürlük ile aşkı. Duygusallıktan tümüyle arındırılmış olan ve ilk bölümünde yer yer komedi özellikleri içeren romanın bütününde acı ve trajik çizgiler egemendi. Genellikle feminist bir yazar olarak görülen, ama kendisi böyle bir nitelemeyi kabul etmeyen Stead'in öbür yapıtları arasında *The Beauties and Furies* (1936; Güzeller ve Şirretler), *House of All Nations* (1938; Bütün Ulusların Evi), *For Love Alone* (1944, Yalnız Aşk İçin), *A*

Little Tea, a Little Chat (1948; Biraz Çay, Biraz Sohbet), *The People with the Dogs* (1952; Köpekli İnsanlar), *Dark Places of the Heart* (1966; Yüreğin Karanlıkları), *The Little Hotel* (1973; Küçük Otel) ve *Miss Herbert* (1976; Bayan Herbert) sayılabilir. *A Christina Stead Reader* adlı yapıt 1979'da yayımlanmıştır.

Stead, William Thomas (d. 5 Temmuz 1849, Embleton, Nothumberland, İngiltere - ö. 15 Nisan 1912, Atlas Okyanusunun kuzeyinde, denizde), İngiliz gazeteci ve yayımcı. Aylık *Review of Reviews* (1890) dergisinin kurucusudur.

Rahip olan babası tarafından eğitildi. On iki yaşında Wakefield'deki Silcoates Okulu'na gitti. Önce bir tüccarın yanında çalıştı. Yaklaşık 1870'te, Darlington'da yayımlanan liberal eğilimli *Northern Echo* gazetesinde yazmaya başladı. Ertesi yıl yayın yönetmenliğine getirildiği gazetede William E. Gladstone'un başbakanlığını destekleyen bir çizgi izledi. 1880'de Londra'da, John Morley'in (sonradan Vikont Morley) yönetimindeki *Pall Mall Gazette*'in yönetmen yardımcılığını üstlendi. Morley parlamentoya girince onun yerine geçerek *Pall Mall*'u alışılmışın dışında, canlı bir gazeteye dönüştürdü. Çizgi kullanmak, röportajlar yayımlamak gibi modern gazetecilik tekniklerini geliştirdi. Giriştiği çeşitli basın kampanyalarıyla birçok konuda, bu arada deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalarda etkili oldu.

Stead *Review of Reviews*'da İngiliz-Rus dostluğunu geliştirme, çocuk fahişeliğini önleme, İngiliz ceza yasalarında reform ve uluslararası barışın korunması gibi çok değişik konuları gündeme getirdi. Ayrıca psişik olaylar, ruh çağırma, "yurttaş kilisesi" gibi konularda yazdı. 1904'te *The Daily Paper* adlı bir gazete çıkarmaya giriştiyse de başarılı olamadı. Bir buzdağına çarparak batan "Titanic" transatlantiğinin 1.517 yolcusuyla birlikte öldü.

stealth, araçları ya da füzeleri düşman radarları ya da öbür elektronik algılama aygıtları için hemen hemen görünmez kılan askeri tekniklerin ortak adı.

Radarın icadıyla birlikte, algılanmaya karşı tekniklerin geliştirilmesi doğrultusunda da araştırmalara girişildi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar, ünlü U-Boat'larının şnorkellerini, radar yayımlarını soğuran malzemelerle kapladılar. Savaştan sonra araştırmacılar "radar yankıları"nın niteliğini keşfetmek, çeşitli biçim, boyut, yüzey ve bileşimindeki cisimlerden geri seken bu yankıların, yani elektromanyetik ışınım demetlerinin (özellikle radyo dalgaboyundakilerin) özelliklerini açığa çıkarmak için çalışmalara giriştiler. Uçakların algılama aletlerinden korunması özel bir ilgi alanı durumuna geldi ve 1980'lerde ABD, ilk *stealth* teknolojisi modellerini geliştirmeye başladı, bu arada *stealth* tipi bombardıman uçaklarının bir ilkörneğini üretti.

Stealth teknolojisinin özgün ayrıntıları gizli tutulmakla birlikte, bazı genel bilgiler bilinmektedir. Örneğin, bazı yüzey malzemeleri ve kaplamalar radar sinyallerini soğurarak, düşmanın radar alıcısına yansıyan sinyal miktarını önemli ölçüde azaltabilmektedir. Keskin kenar ve köşelerin yerine yuvarlak ve pürüzsüz yüzeylerin kullanılması da yansımayı azaltabilmektedir. Eğer roketler ve öbür silahlar uçağın içine çekilebilirse, yani askılı olarak değil, kapalı halde taşınabilirse, uçak algılanabilir olmaktan çıkmakta, üstelik havayla sürtünmesi de azalmaktadır. Kızılötesi sinyal üreten bir etmen de, uçağın egzoz gazıdır; eğer egzoz gazı örtülebilirse, uçak daha zor algılanabilir duruma gelebilmektedir.

Silahların uçak içinde taşınması, aerodinamik açıdan da yararlıdır, ama *stealth* teknolojisinin bazı gereklerinin olumsuzlukları da vardır. Örneğin, yuvarlanmış yüzeyler her zaman en verimli tasarım biçimi değildir. Soğurucu maddeler uçağı ağırlaştırarak, taşıma sığası ile erimini azaltmaktadır. Uçağın gövdesindeki kapı ve öbür açıklıkların sayısının en aza indirilmesi, uçağın yüzeyini daha pürüzsüz kılmakla birlikte bakımını güçleştirmektedir. Ayrıca bütün bu uygulamalar giderleri önemli ölçüde artırmaktadır.

stearik asit, OKTADEKANOİK ASİT olarak da bilinir, hayvansal ve bitkisel katı yağlarda yaygın olarak bulunan, uzun zincirli yağ asidi. Ticarette satışa sunulan stearik asit saf olarak değil eşit miktarda palmitik ve az miktarda da oleik asitle karışım halinde bulunur. Mumların, kozmetik ürünlerinin, tıraş sabunlarının, yağlayıcıların ve çeşitli ilaçların üretiminde kullanılır.

Doğada, öbür uzun zincirli yağ asitleriyle birlikte karışık olarak bulunan stearik asit hayvansal yağlarda daha boldur. Örneğin domuz yağının ve donyağının yaklaşık yüzde 30'unu stearik asit oluşturur.

Saf stearik asit sulu bazlarla hidrolizlenmiş yağlardan kristallendirme, vakum altında damıtma ya da kromatografi tekniği yoluyla elde edilir. Girdiği kimyasal tepkimelerde tipik bir karboksilli asit gibi davranan saf stearik asit suda hemen hemen hiç çözünmeyen renksiz, mumsu bir katıdır.

stearil alkol, 1-OKTADEKANOL ya da OKTADESİL ALKOL olarak da bilinir, mumsu yapılı katı alkol. Eskiden balina ve yunus yağından elde edilen bu alkol bugün stearik asidin kimyasal olarak indirgenmesiyle üretilir. Stearil alkol en çok yağlayıcı ve köpük önleyici olarak kullanılır. Ayrıca, buharlaşmayı önlemek amacıyla su depolarına konur.

steatit, talk mineralinin pekişik türü. *Ayrıca bak.* talk.

Stebbins, George Ledyard (d. 6 Ocak 1906, Lawrence, New York, ABD), ABD'li botanikçi ve genetik uzmanı. Sentetik evrim kuramını bitkilere uygulayan ilk bilim adamıdır.

Stebbins, gen değişimi, gen ekleme, doğal seçme, kromozomların yapısı ve sayısındaki değişiklikler ve saf toplulukların oluşumu gibi temel süreçlerle ilgilenen sentetik evrim kuramını bitkilere uyguladı. Çalışmalarının sonuçlarını *Variation and Evolution in Plants* (1950; Bitkilerde Çeşitlilik ve Evrim) adlı yapıtında açıkladı. Ernest B. Babcock'la birlikte poliploit bitkiler üzerinde çalıştı. Kromozom sayılarının yapay olarak iki katına çıkarılmasına dayanan bir tekniğin geliştirilmesinden sonra, bu tekniğin yardımıyla buğdaygillerden bazı yabani bitkilerin poliploitlerini elde etti. Stebbins'in en önemli yapıtları arasında *Process of Organic Evolution* (1966; Organik Evrim Süreci), *Flowering Plants: Evolution Above the Species Level* (1974; Çiçekli Bitkiler: Tür Düzeyi Üstündeki Evrim) ve T. Dobzhansky, F. Ayala ve J. Valentine'la birlikte yazdığı *Evolution* (1977; Evrim) adlı kitaplar sayılabilir. Yürüttüğü araştırma ve incelemelerle pek çok ödül kazanan Stebbins'e 1980'de Ulusal Bilim Madalyası verilmiştir.

Steele, Sir Richard, takma adı ISAAC BICKERSTAFF (d. 1672, Dublin, İrlanda - ö. 1 Eylül 1729, Carmarthen, Carmarthenshire, Galler), İngiliz denemeci, oyun yazarı, gazeteci ve politikacı. Joseph Addison'la birlikte *The Tatler*(*) ve *The Spectator*(*) dergilerini yayımlamıştır.

1684'te Londra'ya giderek kilise, hastane, yoksullarevi ve okuldan oluşan ünlü eğitim

Steele, Sir Godfrey Kneller'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1711, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

kurumu Charterhouse'ı bitirdi. 1689'da Oxford'daki Christ Church College'a girdi. Joseph Addison'la Charterhouse'ta başlayan dostluğu, 1719'da Addison'ın ölümünden kısa bir süre önce siyasal anlaşmazlıkları yüzünden aralarının açılmasına değin sürecekti. Steele 1691'de Merton College'a girdiyse de, Kral William'ın Fransızlara karşı başlattığı seferler sırasında öğrenimini yarıda kesip orduya katıldı (1692). Önemli bir mevkiye gelebilmek için gerekli paradan ve güçlü tanıdıklardan yoksun olduğu için 1705'te ordudan ayrıldı.

Bu arada yazmaya başlamıştı. 1701'de, sağlığında 10 basımı yapılan ahlaki broşürü "The Christian Hero"yu (Hıristiyan Kahraman) yayımladı. "Dinin ilkelerinden başka hiçbir ilke kişiyi büyük insan yapmaya yetmez" savından yola çıkan yapıt, Steele'in ikiyüzlülükle suçlanmasına, neredeyse çileci bir yaşam önerip, kendisinin dünya nimetleri içinde sefa sürdüğü gerekçesiyle alaya alınmasına neden oldu. Steele aynı yıl ilk komedisi *The Funeral*'ı (1701; Cenaze Töreni) yazdı. Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelenen oyun, Steele'in Kral William ve Whig önderlerinin dikkatini çekmesini sağladı. 1703 sonlarında sahnelenen *The Lying Lover* ise (Yalancı Âşık) tek başarısız oyunuydu; gene de duygusal komedinin ilk örneklerinden biri olarak edebiyat tarihinde belli bir yeri vardır. Bunu, Addison'ın yardımıyla yazdığı üçüncü oyunu *The Tender Husband* (1705; Müşfik Koca) izledi. Steele 1705'te Barbados'ta büyük arazilere sahip bir dul olan Margaret Stretch'le parası için evlendi. 1706'da karısının ölmesiyle büyük bir servete kondu. Margaret'ın ölümünden bir yıl sonra, gene varlıklı bir kadın olan Mary Scurlock'la evlendi. Mary, dört çocuk doğurduktan sonra 1718'de hamileyken öldü.

Kraliçe Anne döneminin başlarında Steele, hükümetin resmî haber bülteni *London Gazette*'te (eskiden *Oxford Gazette*) yazar olarak çalışmaya başladı. Nisan 1709'da da haftada üç kez *The Tatler* adlı deneme dergisini yayımlamaya başladı. Jonathan Swift'le aynı takma adı kullanarak Isaac Bickerstaff imzasıyla çıkardığı dergide, eğitme ve eğlendirme amaçlarını birleştirerek

ahlak ve görgü kuralları üzerine yazılar yazdı; Londra kahvelerinden derlediği dedikodular ile iç ve dış haberlerin yanı sıra şiire de yer verdi. Addison pek çok sayının çıkarılmasına katkıda bulunduysa da, toplam 271 sayının asıl yükü Steele'in omuzlarındaydı. İngiliz dergiciliğinde önemli bir yeri olan *The Tatler*, Steele'i üne kavuşturduğu gibi maddi bakımdan da rahatlamasını sağladı. Ama dönemin politikacılarına yönelik siyasal imalar içeren dergi, bir olasılıkla Tory önderi Robert Harley'nin baskısıyla Ocak 1711'de kapandı. 1710'da Tory'lerin iktidara gelmesi, Whig yanlısı Steele'in *London Gazette*'teki görevini de kaybetmesine yol açmıştı.

The Tatler'dan sonra Steele, Mart 1711'den başlayarak Addison'la birlikte *The Spectator*'ı yayımladı. Siyaset dışı konuların ağırlıkta olduğu bu yayın da büyük bir başarı kazandı. Steele'in sonraki süreli yayınları, siyasal nitelikteki *The Englishman*, Addison'ın da önemli ölçüde katkıda bulunduğu *The Guardian* ve en iyi denemelerinden 40 kadarını içeren *The Lover*'dı. Kısa ömürlü olan *The Reader, Town-Talk* ve *The Plebeian*, daha çok siyasal nitelikteydi. Steele'in alışılmadık ölçüde ilkeli ve kararlı bir tutum sergilediği bu yayınlar, 1710-14 arasında muhalefette bulunan Whig'lerin organı haline geldi. Steele'in çıkardığı son süreli yayın ise *The Theatre*'dı.

Siyasal yazıları yüzünden meslek yaşamı olumsuz etkilenen Steele, 1713'te devlet görevinden ayrılarak parlamentoya girdi, ama "The Importance of Dunkirk Consider'd" (Dunkerque'in Önemi Üzerine) ve "The Crisis" (Bunalım) gibi Tory karşıtı broşürleri nedeniyle Avam Kamarası'ndan atıldı. I. George tahta çıkıp da siyasal hava yumuşayınca, 1714'te Drury Lane Tiyatrosu'nun yöneticiliğine getirildi. 1715'te "sir" unvanı aldı ve aynı yıl yeniden parlamentoya seçildi. Son oyunu *The Conscious Lovers* (Uyanık Âşıklar), en başarılı komedisi, dönemin en çok ilgi gören oyunu ve İngiliz duygusal komedisinin en yetkin örneklerinden biridir.

Steelyard Tüccarları, ortaçağın sonlarında, Hansa Birliği'nin(*) Londra'daki üyelerine verilen ad. Londra'daki Hansa tüccarlarının toplantı yeri olan Steelyard'ın adı büyük olasılıkla, Aşağı Almancadaki *stâlgard* (avlu) sözcüğünden türemiştir. Köln'den gelen Alman tüccarlar, Anglosakson döneminden başlayarak Londra'da çeşitli ayrıcalıklar elde etmişti. 13. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Lübeckli ve Hamburglu tüccarlara da benzer haklar tanınmış bulunuyordu. Thames Sokağı'nın ilerisinde, Blackfriars'ın yakınında yer alan Steelyard'ın bir cephesi Thames Irmağına bakıyordu. Bu bölge içinde Almanlara İngiliz yasaları uygulanmazdı. İngiliz tüccarlar Almanlara tanınan ayrıcalıklara her zaman büyük tepki gösterdiler. Ama Almanların sağladığı borçlar İngiliz sarayı için gerekliydi ve yürütülen ticaretin İngiliz ekonomisine büyük katkısı vardı. 16. yüzyıl sonlarında İngiliz ticareti güç kazanınca, Kraliçe I. Elizabeth Steelyard'ı kapattı (1598).

Steen, Jan (Havickszoon) (d. y. 1626, Leiden - ö. 3 Şubat 1679, Leiden, Felemenk), yapıtlarında günlük yaşamdan sahneleri işleyen ve bu açıdan Rembrandt'la Hals'ın hemen ardından anılan Felemenkli ressam. Resimlerindeki mizah öğesiyle 17. yüzyılın önde gelen Felemenkli ressamları arasında eşsiz bir yeri vardır ve sık sık çağdaşı Fransız komedi yazarı Molière'le karşılaştırılır. Çünkü her ikisi de yaşamı büyük bir töre komedisi olarak görmüşlerdir. Steen'in "Antonius'la Kleopatra" (Üniversite Sanat Koleksiyonu, Göttingen, Almanya) gibi dinsel ve klasik konulu resimlerinden bazılarında o dönemdeki tiyatro sanatından esinlendiği düşünülür. Retorikçilerin portrelerini (Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; Worcester Sanat Müzesi, Massachusetts) yapması da amatör oyuncu denebilecek bu gruplara duyduğu ilgiyi açığa vurur.

"Tepetaklak Dünya", Jan Steen'in bir yağlıboya çalışması, 1663; Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistorisches Museum, Viyana

Steen 1646'da Leiden Üniversitesi'ne girdi. 1648'de Leiden'deki Aziz Luka Loncası'nın kurucu üyeleri arasında yer aldı. İlk resim derslerini Utrecht'te tarihsel konuları işleyen Nicolaus Knupfer'den, Haarlem'de tür ve manzara ressamı Adriaen van Ostade'den ve Lahey'de manzara ressamı Jan van Goyen'den aldığı sanılır. 1649'da van Goyen'in kızıyla evlenerek Lahey'e yerleşti. 1654'te Delft'e, 1661'de de Haarlem'e gittikten sonra 1670'te Leiden'e döndü ve 1673'te ikinci kez evlendi.

Aralarında kış sahnelerinin bulunduğu manzara resimlerindeki küçük figürlerinde Adriaen ile Isack van Ostade'nin etkileri sezilir. Daha sonraki yapıtlarında figürler daha irileşmiş, sayıları azalmış ve hepsi ayrı ayrı belirginleşmiştir. Steen insanların, özellikle de çocukların yüz ifadelerini yakalamada büyük bir ustalık göstermiştir. En iyi yapıtlarında rengi büyük bir teknik yetkinlikle kullandığı izlenir.

Son yıllarında yaptığı "Serenat" (y. 1675, Národní Galerisi, Prag) gibi yapıtlarında gittikçe daha zarif bir anlatıma yönelmiştir. Ama eskileri kadar canlı olmayan bu resimler 18. yüzyıl rokoko üslubunun habercileridir.

Stefan BÁTORY (Lehçe), Macarca ISTVÁN BÁTHORY (d. 27 Eylül 1533, Szilágysomlyó, Erdel [bugün Romanya'da] - ö. 12 Aralık 1586, Grodno yakınları, Polonya), Erdel (Transilvanya) prensi (1571-76) ve Polonya kralı (1575-86). Habsburgların Polonya tahtını ele geçirme girişimini engellemiş, Baltık'ın doğusundaki Polonya topraklarını Rus saldırılarına karşı korumuş, Polonya, Moskova Büyük Prensliği ve Erdel'i birleştirerek büyük bir devlet oluşturmayı amaçlamıştır. Polonya tarihinin en güçlü ve en hırslı hükümdarlarından biridir.

Habsburg hanedanından gelen Macaristan kralına bağlı Erdel valisi István Bátory'nin oğluydu. 1556'da, özerkliğini yeni kazanmış olan Erdel'in prensi János Zsigmond Zápolya'nın hizmetine girdi. Başkomutanlığa kadar yükseldi ve Habsburgların muhalefetine karşın Macarlar tarafından Zápolya'nın ardından Erdel prensi seçildi (Mayıs 1571).

Bu arada Polonya kralı I. Zygmunt'un kızıyla evlendi. Zgymunt ölünce Habsburg hanedanından İmparator II. Maximilian'ın gösterdiği adayı reddeden Polonyalı soylularca 1575'te Polonya kralı seçildi. Kardeşi Kristóf'un Transilvanya tahtına çıkmasını sağladıktan sonra, Kraków'a giderek Mayıs

Stefan Bátory, Marcin Kober'in bir çalışmasından ayrıntı, 1585
Missionary Fathers, Kraków, Polonya

1576'da taç giydi. 1577'nin sonlarında Gdańsk'a boyun eğdirdikten sonra ülkedeki tepkileri yatıştırmayı başardı. Daha sonra Baltık'a açılmaya çalışan Moskova Büyük Prensliği'ne karşı koymaya çalıştı. Osmanlılarla ateşkesi sağladı. Kazaklardan düzenli bir ordu oluşturdu ve 1579'da Çar IV. İvan'a (Korkunç) karşı saldırıya geçti. Livonya Savaşı'nı(*) kazandıktan sonra Yam Zapolski Barışı'yla (15 Ocak 1582) Polotsk ve Livonya'yı aldı.

Katolik inancına olan bağlılığına karşın, farklı dinlerden kişilere karşı hoşgörülü bir hükümdardı. Polonya'da Karşı Reform hareketini geliştirmeye ve krallığının gücünü artırmaya çalıştıysa da, halktan gördüğü tepki üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Polonya, Moskova Büyük Prensliği ve Erdel'i kendi yönetiminde birleştirmeyi amaçlayan Stefan, Rusya'ya karşı yeniden savaş hazırlıklarına başladı. Osmanlı Devleti'ne karşı bir haçlı seferi düzenlemeyi planladığı sırada öldü.

Stefan DUŠAN, IV. STEFAN UROŠ olarak da bilinir (d. 1308 - ö. 20 Aralık 1355), 1331-46 arasında Sırbistan kralı, 1346-55 arasında "Sırpların ve Yunanların çarı". Ortaçağın en büyük Sırbistan hükümdarıdır.

Kral II. Stefan Uroš Milutin'in torunu, III. Stefan Uroš'un oğluydu. Babasının krala karşı ayaklandığı tarihte küçük bir çocuktu. Milutin, kendisine başkaldıran oğlunu yakalayıp hapse attırdı ve tahta çıkamaması için kör ettirdi. Yaklaşık 1314'te de oğlu ve karısıyla birlikte Konstantinopolis'e (İstanbul) sürdü. Stefan temel eğitimini orada aldı ve Bizans yönetim yapısını yakından tanıdı. Babası ve büyükbabası arasında uzlaşma sağlanması üzerine, 1320'de ailesiyle birlikte ülkesine döndü. Ertesi yıl Milutin

Stefan Dušan, Lesnovo Manastırı'ndaki bir freskten ayrıntı, 1349, Hırvatistan
Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, Hırvatistan

ölünce, babası kör olmadığını, mucizevi bir tedavi sonucu gözlerinin açıldığını söyleyerek taht üzerinde hak iddia etti. Soyluların da desteğiyle rakiplerini saf dışı bırakarak 1322 başlarında III. Stefan Uroš adıyla taç giydi.

Henüz genç ve deneyimsiz bir veliaht olduğu için Dušan'a yalnızca kıyı bölgelerinin yönetimi verildi. 1330'da Velbužd'da Bulgarlarla yapılan savaşta askeri yeteneğini ortaya koydu. Çok geçmeden de babasına karşı ayaklanarak onu devirdi.

Eylül 1331'de başlayan hükümdarlığının ilk yılları sarsıntısız geçti. Bulgar çarı İvan Aleksandır'ın kızı Elena'yla evlenerek (1332) Bulgaristan'la ilişkilerini sağlam bir temele oturttu. 1334'te Bizans'a karşı fetih seferleri düzenlemeye başladı. Sınır bölgelerini ele geçirdikten sonra Selanik'e kadar ilerlediyse de kesin bir üstünlük sağlayamadı. Ağustos 1334'te İmparator III. Andronikos Palaiologos'la imzaladığı barış antlaşmasıyla topraklarını bugünkü Yugoslav-Yunan sınırına kadar genişletti. Hükümdarlığı boyunca kuzeyin savunmasına ağırlık vererek Macarların Sava ve Tuna ırmaklarından daha da güneye yayılmalarını önledi. 1343'te Arnavutluk'u ve Makedonya'nın büyük bölümünü ele geçirdi. Uzun bir kuşatmadan sonra 1345 sonbaharında Serez'i de ele geçirince, kendisini "Sırpların ve Yunanların çarı" ilan etti. Nisan 1346'da imparator olarak taç giydi.

Bizans İmparatorluğu'na bağlı Epir (Epeiros) ve Tesalya'yı da topraklarına kattıktan (1348) sonra Sava ve Tuna ırmaklarından Korinthos Körfezine, Adriyatik ve İon denizlerinden Ege kıyılarına uzanan geniş bir bölgenin tek hükümdarı olmuştu. Bizans'tan ele geçirdiği bölgeyi "Romania" adıyla kendi "imparatorluk toprağı" ilan etti; eski Sırp bölgeleri ise oğlunundu.

Ortodoks ülkelerde patriksiz bir imparator düşünülemeyeceği için Stefan, imparatorluk tacını giymeden kısa bir süre önce Sırp başpiskoposluğunu patriklik düzeyine yükselttiğini ilan etti. Ünvan ve rütbeleri Bizans sistemine göre düzenledi. Ayrıca kapsamlı bir yasal düzenlemeye girişerek 1349 ve 1354'te toplanan meclislerde 200'ü aşkın yasayı uygulamaya soktu. Yasaların büyük bölümü ceza hukuku ve sınıflar arasındaki ilişkilerle ilgiliydi.

VI. İoannes Kantakuzenos, V. İoannes Palaiologos'la birlikte kendini Bizans imparatoru ilan ettikten sonra Stefan'a karşı ciddi bir tehlike oluşturmaya başlamış, bu arada 1344 ve 1352'de Sırpları yenilgiye uğratan Osmanlı ordusuyla da güçbirliği yapmıştı. 1350'de Bosna'ya düzenlenen sefer sırasında Yunan kentlerindeki Kantakuzenos yandaşları, Stefan'a karşı asker gönderdiler. Bu nedenle Stefan Makedonya'ya çekilmek zorunda kaldı ve Hersek'i yeniden ele geçirme planını gerçekleştiremedi. Bunun üzerine Konstantinopolis (İstanbul) üzerine sefer düzenlemek için Venedik'e yanaşmaya çalıştı. Ama Venedik Bizans'ı istila etme düşüncesiyle ilgilenmedi.

Son yıllarında Stefan Avignon'daki papalıkla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Özellikle 1350'de Konstantinopolis patriğinin Sırp imparatoru ile patriğini aforoz etmesinden sonra, kendinden önceki bazı Sırp kralları gibi kiliseler arasında birliğin gerçekleşmesi için çaba harcadı. Ama Ortodoks ve Katolik din adamları arasındaki düşmanlık bu çabaların sonuç vermesini önledi. Sırbistan'a yönelik Macar saldırısı da planlarının aksamasına neden oldu. Macar saldırısının Stefan açısından bir başka olumsuz sonucu da Balkanlar'daki Hıristiyan varlığı için tehlike oluşturmaya başlayan Osmanlılara karşı düzenlenecek bir Haçlı seferinin ertelenmesiydi.

Stefan Aralık 1355'te beklenmedik biçimde öldü. Ardından tahta çıkan oğlu Uroš, babasının kurduğu büyük imparatorluğu koruyamadı. Stefan Dušan'ın Sırp tarihindeki rolü, 19. yüzyıldaki ulusal uyanış ve bağımsızlık mücadeleleri sırasında yeniden önem kazandı.

Stefan NEMANJA (ö. 1200), Sırp devletinin kurucusu. Yaklaşık 1167'den sonra Bizans'a bağlı Raška'nın (bugün Yugoslavya sınırları içinde) büyük *župan*'lığını (klan önderi) yürütmüştür.

Venediklileri desteklediği için Bizanslıların saldırısına uğradı, ama daha sonra bağışlandı. Sonraki yıllarda Skopje (Üsküp), Prizren ve Tetovo'yu ele geçirdi. Bizanslılar karşısında yeniden yenilgiye uğramasına karşın Kosova, Peć, Prizren, Bar, Shkodër (İşkodra) ve Kotor'u elinde tuttu. 1196'da tahtı bırakarak bir manastırdaki oğlu Sava'nın(*) yanına çekildi.

Stefan, Josef (d. 24 Mart 1835, St. Peter - ö. 7 Ocak 1893, Viyana, Avusturya), 1879'da bir kara cismin (üzerine düşen ışınımın tümünü soğurduğu varsayılan kuramsal cisim) ışınım enerjisinin, sıcaklığının dördüncü üssüyle orantılı olduğunu belirten yasayı geliştiren Avusturyalı fizikçi. Bu yasa kara cisim ışımasının anlaşılmasına ve bu yolla ışımanın kuvantum kuramının geliştirilmesine temel sağlamıştır.

1858'de Viyana Üniversitesi'nde matematiksel fizik dersleri vermeye başlayan Stefan 1863'te ordinaryus fizik profesörü oldu. 1866'da Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildikten beş yıl sonra yasasını deneysel olarak geliştirdi. Aynı yasayı Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann da kuramsal olarak geliştirdiğinden, yasa Stefan-Boltzmann yasası olarak anılır.

Stefan-Boltzmann yasası, bir yüzeyden ışıma yoluyla salınan toplam ısı enerjisinin, yüzeyin mutlak sıcaklığının dördüncü üssüyle orantılı olduğunu belirten yasa. 1879'da Avusturyalı fizikçi Josef Stefan'ın deneysel olarak, 1889'da da Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann'ın kuramsal olarak geliştirdiği bu yasaya göre, E birim alandan bir saniyede salınan ısı enerjisi ve T mutlak sıcaklık (Kelvin ölçeğinde) olmak üzere, $E = \sigma T^4$ bağıntısı geçerlidir; buradaki sigma (σ) Stefan-Boltzmann sabitidir. Sabitin değeri, $1{,}36 \times 10^{-4}$ kilokalori / metre^2-saniye-K^4'tür. Yasa, yalnızca kara cisimler (üzerine düşen tüm ışınımı soğurduğu varsayılan kuramsal cisimler) için geçerlidir.

Štefánik, Milan (Rastislav) (d. 21 Temmuz 1880, Kosariska, Myjava yakınları, Slovakya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 4 Nisan 1919, Wenor, Bratislava yakınları, Çekoslovakya), Tomáš Masaryk ve Edvard Beneš ile birlikte 1918-19'da Çekoslovakya'nın kurulmasına öncülük eden Slovak astronom ve general.

Prag Üniversitesi'nde öğrenim gören Štefánik, 1904'te doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra Paris'e giderek Meudon'daki astronomi gözlemevinde çalışmaya başladı. Afrika, Amerika ve Okyanusya'ya düzenlenen bilimsel araştırma gezilerinde görev aldı. Fransız yurttaşlığına geçen Štefánik, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine orduya girdi ve bir süre sonra Çekoslovakya kurtuluş hareketine katıldı. Fransız hükümetinin de desteğiyle ABD, Rusya, İtalya ve öteki İtilaf Devletleri'ne askeri ve siyasi geziler yaptı. 1918'de Çekoslovakya geçici hükümetinde savaş bakanı oldu. Ertesi yıl bir uçak kazasında yaşamını yitirdi.

stefanit, gümüş antimon sulfür (Ag_5SbS_4) yapısında, pek çok gümüş elementinin az miktarlarda, siyah, parlak, ortorombik kristaller, ince tanecikler veya kütleler halinde bulunan sulfotuz mineralı. Elde edildiği başlıca yerler, ABD'de Nevada, Almanya, Norveç, Bolivya ve Meksika'dır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sulfotuzlar (tablo).

Stefanıyen Dizi, Doğu Yankure'de Karbonifer Dönemde (y. 345-280 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının en üst bölümü. Vestfalıyen Dizinin üstünde yer alır. Avrupa kıtasındaki dağılımı oldukça sınırlıdır ve burada, birbirinden ayrı dağlararası çökelme havzalarında görülür. Kara kökenli Stefanıyen kayaçlarda bol miktarda bitki fosillerine rastlanır. Deniz ortamında çökelmiş Stefanıyen kayaçlar ise eski SSCB'de görülür; bu kayaçlar *Brachiopoda* ve mercan ağırlıklı deniz omurgasızları fosilleri içerir.

Stefánsson, Davíd (d. 21 Ocak 1895, Fagriskógur, Eyjafjordur - ö. 1 Mart 1964, Akureyri, İzlanda), İzlandalı şair ve yazar. *Sólon Islandus* (1940) adlı bir sosyolojik roman, *Gullna hliðið* (1941, Altın Kapı) adlı başarılı bir oyun ve başka düzyazı yapıtlar yazdıysa da, daha çok şiirleriyle tanınır. İzlanda halk edebiyatı ve kültüründen beslenen bu şiirlerde insanlıkla ilgili temalar ağır basar.

Toprak sahibi kültürlü bir aileden geliyordu. Sık sık ülkesi dışına gezileri yaptı, ama yaşamının büyük bölümü kütüphaneci olarak çalıştığı (1925-52) küçük Akureyri kasabasında geçti. Halkın yaşamına ilişkin temaları ya da aşkı ele alan ilk şiirlerini *Svartar fjaðrir* (1919; Kara Tüyler), *Kvæði* (1922; Şiirler), *Kvedjur* (1924; Selamlar) ve *Ný Kvæði* (1929; Yeni Şiirler) adlı kitaplarda topladı. Bu şiirleri 1930'da tek bir kitap olarak yayımladı. Toplumsal yergi boyutunun ağırlık kazandığı, kapitalizme ve dinin kurumsallaşmasına karşı çıkan ve savaşın yol açtığı umutsuzluğu yansıtan sonraki şiirleri, *Í byggðum* (1933; Yerleşim Bölgelerinde), *Ad nordan* (1936; Kuzeyden), *Ný kvædabók* (1947; Yeni Şiir Kitabı) ve ölümünden sonra yayımlanan *Síðustu ljóð*'da (1966; Son Şiirleri) bir araya getirildi. Stefánsson'un lirik şiirleri ninniyi andırır; kahramanlık şiirlerinde ise destan geleneğinin etkileri görülür.

Stefansson, Vilhjalmur (d. 3 Kasım 1879, Arnes, Manitoba, Kanada - ö. 26 Ağustos 1962, Hanover, New Hampshire, ABD), Kuzey Kutup Bölgesi'nin Kanada sınırları içinde kalan kesiminde beş yıl boyunca araştırmalar yapan kâşif ve etnolog.

İzlanda kökenli bir aileden geliyordu. 1906-07'de Eskimolar arasında yaşayarak onların dili ve kültürü hakkında geniş bilgi edindi. 1908'den 1912'ye değin Kanadalı zoolog Rudolp M. Anderson'la birlikte, Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Coronation Körfezi kıyılarında, Mackenzie ve Copper Eskimoları arasında etnoloji ve zoolojik araştırmaları yürüttü.

1913-18 arasında Kuzeybatı Toprakları'nda yürüttüğü araştırmaları daha da genişleten Stefansson, ekibini iki gruba ayırdı. Güneydeki grup Anderson'un önderliğinde Alaska'dan Coronation Körfezine kadar uzanan bölgede araştırmalarda bulunurken, kuzeydeki grup Borden, Brock, Meighen ve Longheed adalarını keşfetti. Başlıca yapıtları *My Life with the Eskimo* (1913;

Eskimolar Arasındaki Yaşamım), *The Friendly Arctic* (1921; Dost Kuzey Kutbu), *Unsolved Mysteries of the Arctic* (1939; Kuzey Kutbunun Çözülmemiş Gizemleri) ve *Discovery*'dir (1964; Keşif).

Steffani, Agostino (d. 25 Temmuz 1654, Castelfranco, Toscana, İtalya - ö. 12 Şubat 1728, Frankfurt am Main, Almanya), besteci, şarkıcı, rahip ve diplomat. İki sesli kantatları ile ünlüdür.

Venedik, Roma ve Münih'te müzik öğrenimi gördü. 1674'ten 1688'e değin Münih'te Bavyera elektörünün hizmetinde çalıştı. 1681'de oda müziği yönetmenliğine getirildi. Münih'ten ayrılarak, daha sonra Hannover elektörü olacak Braunschweig dükünün hizmetine girdi; ölümüne değin de dükün yanında kaldı.

Steffani 1680'de rahipliğe getirildi; daha sonra piskopos yapılarak papalığın kuzey Almanya elçilik başkatipliğine (*protonotarius*) atandı. Çoğu 1700'den önce olmak üzere, 20 kadar opera besteledi. Bununla birlikte ona Avrupa çapında ün sağlayan, kantat formunda çok sayıdaki düetleriydi. Bunlarda Luigi Rossi, Giacomo Carissimi ve Alessandro Stradella'nın düetlerini model almış, ama kendi melodik ve yapısal özgünlüğünü korumuştu. Bu düetlerin 100'den çoğu bilinmektedir.

Steffen, Albert (d. 10 Aralık 1884, Murgenthal - ö. 13 Temmuz 1963, Dornach, İsviçre), İsviçreli roman ve oyun yazarı. Rudolf Steiner'in kurduğu antroposofi(*) akımının önde gelen yazarlarındandır.

İlk yapıtlarında teknolojiye dayalı uygarlığın ve insan ilişkilerindeki maddileşmenin yıkıcı etkileri üzerinde durdu. Bu sorunlardan hareket ederek 1907'de antroposofi akımına katıldı ve akımın Basel yakınlarındaki Dornach'ta bulunan merkezine taşındı. (Sonradan Antroposofi Derneği'nin başkanlığına getirildi ve derneğin dergisi *Das Goetheanum*'un yayın yönetmeni oldu.) Sonraki yapıtlarında içrek bilgiye dayalı eski mistik geleneklerde görülen, iyi ve kötü güçlerin egemen olduğu metafizik bir evren anlayışı belirgindir. Steffen'in başlıca yapıtları arasında, *Die Erneuerung des Bundes* (1913; Birliğin Yenilenmesi) ve *Aus Georg Archibalds Lebenslauf* (1950; George Archibald'ın Yaşamından) adlı romanları; *Hieram und Salomo* (1927), *Das Todeserlebnis des Manes* (1934; Manes'in Ölüm Yaşantısı) ve *Barrabas* (1949) adlı oyunları; *Der Künstler zwischen Westen und Osten* (1925; Doğuyla Batı Arasındaki Sanatçı) adlı deneme kitabı ve otobiyografik yapıtı *Buch der Rückschau* (1939; Geriye Bakış) sayılabilir.

Steffens, Henrik (d. 2 Mayıs 1773, Stavanger, Norveç - ö. 13 Şubat 1845, Berlin), Norveç asıllı düşünür ve fizikçi. Bilimsel düşünceleri Alman idealizminin metafizik ilkeleriyle birleştirmiştir.

Kopenhag'da başladığı üniversite öğrenimini Kiel, Jena ve Berlin üniversitelerinde sürdürdü. Alman edebiyat ve felsefe çevrelerine girerek Schelling, Goethe ve Friedrich Schleiermacher ile dostluk kurdu. *Beiträge zur innern Naturgeschichte der Erde* (1801; Yerin İç Katmanlarının Doğa Tarihine Bir Katkı) adlı yapıtının yayımlanmasından sonra akademik mesleğe yöneldi. 1802'de Kopenhag'da ders vermeye başladı. 1804'te Halle Üniversitesi'nde mineraloji, 1811'de Breslau Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu. Yaşamının büyük bölümünü geçirdiği Almanya'daki milliyetçilik hareketlerini destekledi. Prusya ordusuna katılarak 1813 ve 1814'te Napoléon kuvvetlerine karşı çarpıştı. 1832'den ölümüne değin Berlin Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak görev yaptı.

Bir fizikçi olarak önemli bilimsel çalışmalar ortaya koyarken, bir düşünür olarak bilimsel olguları hayal ürünü analojilere ve keyfi, metafizik çıkarımlara dayanak yapmaya çalıştı. Doğa felsefesini konu alan *Grundzüge der Philosophischen Naturwissenschaft* (1806; Felsefi Doğa Biliminin Anahatları) adlı yapıtı, derin bilimsel bilgilerle Schelling'e özgü kurguların bir karışımını yansıtır. Öteki yapıtları arasında *Anthropologie* (1824, 2 cilt; Antropoloji), otobiyografisi *Was ich erlebte* (1840-44, 10 cilt; Yaşadıklarım) ve romanlarıyla şiir kitapları sayılabilir.

Steglitz, Almanya'da, Berlin'in güney kesiminde ilçe. Eski Steglitz kenti ile daha güneydeki eski Lichterfelde ve Lankwitz köylerini içine alır. Yüzölçümü 28 km²'dir. Teltow Kanalı ilçe topraklarını ikiye böler. Steglitz II. Dünya Savaşı sırasında Berlin'in en fazla hasara uğrayan kesimlerinden biri olmuştur. Günümüzde Steglitz'in kuzey kesimi kentsel bir görünüme sahiptir. Berlin'in merkezinden daha uzak olan güney kesiminde ise geniş boş alanlar ve tek tek evler görülür. Otto Lilienthal'in deneme niteliğinde planör uçuşları yapmak için kullandığı 11 m yüksekliğindeki Lilienthal Tepesi koruma altına alınmıştır. Nüfus (1986 tah.) 167.559.

Stegosaurus, Jura Döneminin (y. 190-136 milyon yıl önce) sonlarında yaşamış dinozor cinsi. Uzunluğu yaklaşık 6,5 m'ye ulaşan bu cins üyelerinin iri gövdelerine göre kafatasları ve beyinleri son derece küçüktü. Ön bacakları arka bacaklarından belirgin biçimde kısa olduğundan sırtı kamburlaşmıştı.

Stegosaurus, 1986'da Stephen Czerkas'ın yaptığı bir model
Stephen Czerkas; Natural History Museum of Los Angeles

Arka bacaklarının çok daha iyi gelişmiş olması iki ayağı üstünde yürüyen bir atadan evrimlendiğini, sonra dört ayak üstünde yürümeye yeniden uyarlandığını göstermektedir.

Stegosaurus üyelerinin en dikkat çekici özelliği, sırt ve kuyruk boyunca uzanan geniş, üçgen biçimli, boynuzsu bir maddeyle örtülü kemik levhalardır. Paleontologlar uzun yıllar bu levhaların karşılıklı ya da almaşık biçimde dizilerek iki sıra oluşturduğunu ve savunma işlevi gördüğünü düşünüyorlardı. 1980'lerde eski fosillerin yeniden değerlendirilmesi ve yeni fosillerin bulunması, kemik levhaların tek sıralı olabileceğini gösterdi. Ayrıca bu levhaların saldırıları savuşturmaktan çok vücut sıcaklığını düzenlemeye yardımcı olduğu öne sürüldü. Buna göre levhalar güneş ışığına doğru tutulduğunda ısıyı soğurarak vücudun ısınmasına yol açıyor, güneş ışığını doğrudan alamayacak biçimde durduğunda vücudun aşırı ısınmasını önlüyordu.

Stegosaurus üyelerinin kuyruğunda, öldürücü bir silah olarak kullanıldığı sanılan uzun ve sivri uçlu, kemikten iki diken vardı. Omurgaları sakrum bölgesinde genişleyerek beyinlerinden daha iri bir şişkinlik oluşturduğundan bu dinozorlar önceleri iki beyinli sanılmıştı. *Stegosaurus* üyeleri bitkiyle besleniyor, olasılıkla yumuşak bitkileri yiyordu.

Steichen, Edward (d. 27 Mart 1879, Lüksemburg - ö. 25 Mart 1973, West Redding, Connecticut, ABD), Amerikan fotoğraf sanatının öncüsü. Fotoğrafta herkesin uyması gereken tek bir bağlayıcı estetik olamayacağını, sanatın ancak her fotoğrafçının kendi öznel bakış açısıyla canlılık ve güç kazanacağını savunmuştur.

Ailesi 1882'de Lüksemburg'dan ABD'ye göç ederek önce Michigan eyaletindeki Hancock'a, sonra da Milwaukee'ye yerleşti.

Steichen, 1960
Joanna T. Steichen

Steichen 15 yaşına geldiğinde burada bir taş baskı ustasının yanına çırak girdi. Önceleri resim yapıyordu, bir süre sonra fotoğrafçılığa ilgi duymaya başladı. 1900'de birkaç fotoğrafı Philadelphia ve Chicago'da sergilendi.

Steichen'ın ilk fotoğrafları, resimle uğraşmasının izlerini taşıyordu. Steichen bunların çoğunda negatif ya da kart üstünde oynuyor, çeşitli kimyasal maddeler kullanarak bazı görüntüler ekliyor ya da siliyor ve mezzotint(*) baskıları ya da lavi(*) tekniğinde resimleri andıran baskılar elde ediyordu. Eleştirmenlerin çoğu bu resimleri fotoğraf sanatının en büyük başarısı olarak değerlendiriyor, dönemin en ünlü ABD'li fotoğrafçısı Alfred Stieglitz de (kendisi bu tür şeyler yapmamasına karşın) eleştirmenlerin bu düşüncesine katılıyordu.

Stieglitz 1902'de Steichen'ı Photo-Secession Grubu'nun(*) kuruluşuna katılmaya çağırdı. Grup 1905'te New York kentinde Küçük Galeri'yi açtı. Galerinin tasarımını Steichen yapmış, yöneticiliğini de Stieglitz üstlenmişti. 1910'da Paris'te resim çalışmalarını sürdürürken heykelci Auguste Rodin'le arkadaş olan Steichen, galeride onun ve daha başka Avrupalı sanatçıların yapıtlarını sergiledi. Aralarında Henri Matisse, Gordon Craig, Max Weber, Paul Cézanne, Pablo Picasso ve Constantin Brancusi'nin de bulunduğu bu sanatçıların çoğunun yapıtları ABD'de ilk kez Photo-Secession Grubu tarafından sergilenmiş oluyordu. Gene ilk kez (Steichen'inkiler başta olmak üzere) grup üyelerinin fotoğrafları birer sanat yapıtı olarak resimlerle bir tutuluyordu.

Steichen I. Dünya Savaşı sırasında ABD Kara Kuvvetleri'nin hava birliği fotoğraf bölümünde görev aldı. Savaş boyunca çektiği fotoğraflarda tek amacı gerçekçilikti. Bu deneyim, onun sanatsal anlatım biçiminde önemli bir değişime yol açtı. Resim yapmayı da fotoğraftaki izlenimci üslubunu da tümüyle terk etti. Bütün çabasıyla kesin, açık, gerçekçi fotoğraflar çekmeye yöneldi. Bu dönemde gerçekçiliğin en üst düzeyine ulaşabilmek için araştırmalara girişti. Siyah kadifeden bir fon önüne koyduğu beyaz bir fincanla tabağın binden fazla fotoğrafını çekerek beyaz, siyah ve grinin ton farklarını inceledi. 1923'ten 1938'e değin New York kentinde ticari bir stüdyo işletti; portre ve reklam fotoğrafçılığında kısa sürede başarı kazandı.

Yayın yönetmeni Frank Crowninshield'in üstelemesiyle 1923'te *Vogue* ve *Vanity Fair* moda dergilerinin başfotoğrafçısı olmayı kabul etti. Steichen'ın 1920'lerde ve 1930'larda çektiği fotoğraflar önemli birer belge niteliğindedir. Gloria Swanson ve Charlie Chaplin'inkilerin yanında, Greta Garbo'nun başını ellerinin arasına aldığı ünlü portresi de onun bu dönemdeki çarpıcı yapıtları arasındadır.

II. Dünya Savaşı çıkınca Steichen ileri yaşı nedeniyle askere alınmadı. Ama ABD Deniz Kuvvetleri onu deniz savaşlarını görüntüleyecek bir bölüm oluşturmakla görevlendirdi. Steichen 1941'deki Pearl Harbor Baskını'ndan kısa bir süre sonra New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde "Zafere Giden Yol" adıyla bir sergi açtı. Bunu üç yıl sonra benzer bir sergi olan "Pasifik'te Güç" izledi.

Steichen savaştan sonra 1947'den 1962'ye değin Modern Sanat Müzesi'nin fotoğraf yöneticiliğini yürüttü. 1955'te, en çok izlenen fotoğraf sergilerinden biri olan "İnsanlık Ailesi"ni düzenledi. Sergi, insani dayanışma kavramını işliyordu. Steichen asistanı Wayne Miller'la birlikte, bu sergi için dünyanın dört bir yanından gelen 2 milyondan fazla fotoğraf arasından 503 tanesini seçti. Modern Sanat Müzesi'nden sonra dünyanın belli başlı müzelerine de götürülen sergiyi 9 milyonu aşkın insan izledi.

Steichen sergiler düzenleyerek, fotoğraf satın alarak ve yapıtları hangi türden olursa olsun hep genç fotoğrafçıları koruyarak Amerikan fotoğraf sanatına sürekli hizmet etmiştir. 1963'te *A Life in Photography* (Fotoğrafçılıkta Bir Yaşam) adlı kitabı yayımlanmıştır.

Steiermark, Avusturya'nın güneydoğu ve orta kesiminde federal eyalet (*Bundesland*). Yüzölçümü 16.387 km²'dir. Yukarı Steiermark kuzeyde Kireçtaşı Alpleri'nden Orta Alpler'in doğu sıralarına kadar uzanır ve Mur, Mürz, Salza ve Yukarı Enns ırmak vadilerini içine alır. Aşağı Steiermark ise, Mur Vadisinin orta kesimi ile batıdaki 2.000 m'yi aşan Kor Alpleri, Pack Alpleri ve doğudaki tepelik bölgeyi kapsar.

Paleolitik Çağdan beri insanların yaşadığı, Tunç Çağından beri de madenlerin işletildiği bölge önce Noricum adlı bir Kelt krallığının parçasıydı. İÖ y. 15'te Roma İmparatorluğu'na bağlandı. 5. yüzyılda bölgeyi işgal eden Germen kabilelerini Avarlar ve Slavlar (Slovenler) izledi. 8. yüzyılda Bavyeralıların egemenliği altına giren bölge Frank İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinden biri haline geldi. 1180'de Steiermark Düklüğü adı altında birleştirilen bölge, 1192-1246 arasında Babenberg düklerince yönetildi. 1276'da büyük bölümü Habsburglara bırakıldı. 1282'de de kraliyet toprağı haline geldi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra güneyde Marburg (Maribor), Cilli (Celje) ve Pettau'yu (Ptuj) içine alan 6.010 km²'lik kesimi Yugoslavya'ya bırakıldı. 1918'de cumhuriyetin ilanından sonra eyalet yapıldı. Almanya'yla birleşme (*Anschluss*) döneminde (1938-45) *Reichsgau* olarak adlandırılan yönetim birimlerinden biri oldu. 1945'te yeniden eyalet statüsü kazandı.

Eyalet nüfusunun büyük bölümünü Almanlar oluşturur. Halkın çoğunluğu Katoliktir. Dağlık bölgelerde eski halk kültürü, şarkılar ve danslar varlığını korumaktadır; geleneksel gri-yeşil Steiermark giysisi Avusturya'nın ulusal giysisi durumuna gelmiştir. Başlıca kentler eyalet merkezi Graz(*) ile Leoben, Kapfenberg, Bruck, Eisenerz, Knittelfeld, Köflach, Mürzzuschlag ve Fohnsdorf'tur.

Eyalet ekonomisi eskiden beri madenciliğe dayanır. Avusturya'nın demir cevherinin büyük çoğunluğunu sağlayan, Eisenerz yakınlarındaki Erzberg (Cevher Dağı) bölgede Keltlerin yaşadığı dönemlerden beri işletilmektedir. Fohnsdorf ve Köflach'ta linyit, Şeyl Alpleri'nde magnezit, eyaletin öteki kesimlerinde de grafit, talk, alçıtaşı ve tuz çıkarılır. Sanayi kuruluşları için gerekli enerji termik santrallar ile Mur ve öteki akarsular üzerinde yer alan hidroelektrik santrallardan sağlanır. Ağır sanayi kuruluşları Mur Vadisinin Fohnsdorf'un aşağısında kalan kesiminde ve Mürz Vadisinde yoğunlaşmıştır. Metalurji, makine, kereste, kâğıt ve selüloz sanayileri eyalet ekonomisinde önemli yere sahiptir. Eyalette ayrıca kimyasal maddeler, tekstil, deri ve gıda maddeleri de üretilir. İşgücünün yüzde 40'ı tarım sektöründe çalışır. Eyaletin hemen her yerinde hayvancılık yapılır; güneydoğuda mısır ve meyve yetiştirilir. Dağlarda turizm açısından büyük önem taşıyan tatil merkezleri vardır. Nüfus (1991) 1.184.593.

Stein, Sir (Mark) Aurel (d. 26 Kasım 1862, Budapeşte, Macaristan - ö. 26 Ekim 1943, Kabil, Afganistan), Orta Asya'da, özellikle de Çin Türkistanı'ndaki yolculuk ve araştırmalarıyla bölgenin tarihteki stratejik rolünü ortaya çıkaran Macar asıllı İngiliz arkeolog ve coğrafyacı.

Hindistan'ın Pencap eyaletindeki Lahor'da bulunan Oriental College'ın (bugün Pakistan'da) müdürüyken (1888-99) 1892'de, Keşmirli Brahman Kalhana'nın 12. yüzyılda yazdığı manzum Hindistan tarihi *Racatarangini*'yi(*) Sanskrit dilinde yayımladı. Bunu 1900'de, yapıtın İngilizce çevirisi olan *A Chronicle of the Kings of Kaśmir*'in (Keşmir Krallarının Bir Vakayinamesi) yayımlanması izledi.

Stein aynı yıl, Çin'in en batısından Hotan'a kadarki ilk Orta Asya keşif gezisini gerçekleştirdi. Bu ve bundan sonraki üç gezisi (1906-08, 1913-16 ve 1930) sırasında Çin'i Batı'ya bağlayan eski kervan yollarını izleyerek, az bilinen bölgelerle ilgili değerli coğrafi gözlemlerde bulundu. Bu gezilerinde Neolitik Çağdan kalma taş aletlerden, 8. yüzyıl mezar buluntularına ve dokumalarına kadar çok çeşitli belge ve küçük sanat yapıtı topladı. Dunhuang yakınlarında, içinde olağanüstü bir resim ve yazma koleksiyonu bulunan ve 11. yüzyıldan beri kapalı duran Bin Buda Mağarası'nı (Qian-fo-dong ya da Mogaoku) keşfetti. Stein'ın bulduğu yapıtların büyük bölümü Yeni Delhi'deki Asya Eski Yapıtlar Müzesi'nde sergilenir. Stein bu dönemde yürüttüğü çalışmaların sonuçlarını *Ancient Khotan* (1907, 2 cilt; Eski Hotan), *Serindia* (1921, 5 cilt) ve *Innermost Asia* (1928, 4 cilt; İç Asya) adlı kitaplarında ele almıştır.

1910-29 arasında Hindistan Arkeolojik Yüzey Araştırmaları projesinin yöneticiliğini yürüten Stein, Hindistan'daki Yunan-Budacı kalıntılar ve Büyük İskender'in doğu seferlerinden kalan izlerle de ilgilendi. 1926'da İndus Irmağı yakınlarındaki Pir Saray'da, Büyük İskender'in gerçekleştirdiği Aornos Kuşatması'nın(*) yerini saptadı.

Sir Aurel Stein
Royal Geographical Society, Londra

Sonraki araştırmalarıyla İskender'in Asya'daki harekâtlarıyla ilgili bilgilerin daha da kesinleşmesini sağladı. Mezopotamya ve İndus uygarlıkları arasındaki ilişkiyi aydınlatmaya yönelik çalışmaları sırasında İran ve Belucistan'da birçok höyük ortaya çıkardı. Ayrıca Irak'taki Roma kalıntılarının havadan fotoğraflanmasına yönelik bir çalışma yürüttü. Uzun zamandır gerçekleştirmeyi istediği Afganistan'daki keşif gezisine başlayamadan öldü. 1904'te İngiliz yurttaşlığına geçen Stein'a 1912'de "sir" unvanı verilmişti.

Stein, Charlotte von, eö VON SCHARDT (d. 25 Aralık 1742, Eisenach, Saksonya - Weimar - ö. 6 Ocak 1827, Weimar), Alman yazar. Goethe'yi büyük ölçüde etkilemiş, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*'deki (*Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*) Natalie ve *Iphigenie auf Tauris*'teki (*Iphigenie Tauris*'te) İphigenie karakterlerine esin kaynağı olmuştur. Goethe için erişilmez kadın idealini temsil eder. Goethe'nin *Die Leiden des jungen Werther* (*Genç Werther'in Acıları*) adlı yapıtındaki basit ve sıcak Lotte tipinin esin kaynağı ise Stein değil, Charlotte Buff'tur.

Weimar saray teşrifatçısının büyük kızı olan Stein, Düşes Anna Amalia'nın nedimesi olarak (1758) Saksonya-Weimar dükü Karl August'un hizmetindeki Baron Friedrich von Stein'la evlendi (1764). Goethe'nin Weimar'a gelişiyle (1775) aralarında kurulan "ruh birliği" (*Seelenbund*) Goethe'nin yaşamını ve yapıtlarını derinden etkiledi. Goethe'nin İtalya'dan dönüşünden (1788) sonra ileride karısı olan Christiane Vulpius ile kurduğu ilişki arkadaşlıklarının tümüyle sona ermesine neden oldu.

Stein'ın yapıtları arasında, Goethe ve saray hanımları üzerine küçük bir komik oyun olan *Rino* (1776) ile 1792'de yazdığı ve birçok yerinde Goethe'yle aralarının bozulmasına değindiği düzyazı trajedisi *Dido* (1867) sayılabilir.

Stein, Edith, lakabı TERESIA BENEDICTA A CRUCE (d. 12 Ekim 1891, Breslau [Wrocław], Almanya - ö. 9/10 Ağustos 1942, Auschwitz, Polonya), Yahudilikten Katolikliğe dönen Karmelit rahibe, düşünür ve yazar. Yahudi kökenli olduğundan Nazilerce idam edilmiştir.

Bağnaz bir Yahudi ailesinden geliyordu. 1904'te inancından vazgeçerek ateist oldu. Göttingen Üniversitesi'nde öğrenciyken Edmund Husserl'le tanıştı ve onun geliştirdiği bir felsefe okulu olan fenomenoloji ile ilgilenmeye başladı; ayrıca Katoliklik konusunda bilgi edindi. Husserl'in Freiburg Üni-

versitesi'nde görevlendirilmesi üzerine, aynı okulda onun asistanlığını üstlendi. 1916'da felsefe dalında doktorasını tamamlayarak öğretim üyesi oldu ve üniversitenin önde gelen felsefecilerinden biri olarak ünlendi. 1921'de tatil için gittiği Breslau'da Ávilalı mistik Azize Teresa'nın yaşamöyküsünden derin biçimde etkilenerek Katolikliği benimsedi. 1 Ocak 1922'de vaftiz edildi. Ardından Husserl'in yanındaki görevini bırakarak Speyer'deki Dominiken kız okulunda öğretmen oldu (1922-32). Bu dönemde ayrıca Aquino'lu Tommaso'nun *De veritate* (Gerçek Üzerine) adlı yapıtını çevirdi ve Katolik felsefesi konusundaki bilgisini geliştirdi.

1932'de Münster Eğitim Enstitüsü'nde ders vermeye başlayan Stein, Nazi hükümetinin çıkardığı antisemitik yasa nedeniyle görevinden ertesi yıl ayrılmak zorunda kaldı. 1934'te Köln'deki Karmelit manastırına girdi ve adını Teresia Benedicta a Cruce olarak değiştirdi. Orada Tommaso ve Husserl'in felsefelerinden bir bireşim oluşturmaya çalışarak *Endliches und ewiges Sein* (Sonlu ve Ebedi Varlık) adlı metafizik yapıtını yazdı. Bunu başka felsefi ve dinsel çalışmaları izledi. Stein 1938'de, Nazi tehdidinin artması nedeniyle Hollanda'da Echt'teki Karmelit manastırına gönderildi. Orada Aziz Juan de la Cruz üzerine *Studie über Joannes a Cruce: Kreuzeswissenschaft* (1950; Juan de la Cruz Üzerine Araştırma: Haç Bilimi) adlı önemli fenomenolojik incelemesini yazdı. 26 Temmuz 1942'de işgal altındaki Hollanda'da piskoposların antisemitizmi mahkûm etmeleri üzerine Hitler Âri olmayan bütün Katoliklerin tutuklanmasını emretti. Teresa Benedicta, kendisi gibi din değiştirmiş olan kardeşi Rosa ile birlikte Gestapo tarafından yakalanarak Auschwitz toplama kampına gönderildi ve kardeşiyle birlikte gaz odasında öldürüldü.

Stein, Gertrude (d. 3 Şubat 1874, Allegheny, Pennsylvania, ABD - ö. 27 Temmuz 1946, Paris, Fransa), 20. yüzyılın ilk yarısındaki yenilikçi sanat akımlarına yakın, çizgi dışı bir üslup geliştirmiş ABD'li yazar. I. ve II. Dünya savaşları arasında Paris'teki evi, dönemin ünlü yazar ve sanatçılarının merkezi olmuştur.

Çocukluğu Viyana ve Paris'te, genç kızlığı California'daki Oakland'da geçti. Radcliffe College'da filozof William James'in psikoloji derslerine girdi. Öğrenimini bir süre de

Gertrude Stein, Pablo Picasso'nun bir yağlıboya çalışması, y. 1906; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Okulu'nda sürdürdükten sonra Paris'e gitti. 1903'ten 1912'ye değin resim eleştirmeni olan kardeşi Leo, sonraki yıllarda ise arkadaşı Alice B. Toklas (1877-1967) ile birlikte yaşadı.

Stein, kardeşi Leo ile birlikte Picasso, Matisse ve Braque gibi kübist ve yenilikçi ressamların tablolarını ilk toplayanlardan biriydi. Bu ressamların birçoğuyla da dostluklar kurdu ve bu sanatçılar Stein'ın evinde Sherwood Anderson ve Ernest Hemingway gibi ABD'li yazarlarla buluştular. Stein hem resim, hem de edebiyat üzerine yargılarıyla çevresinde önemli bir otorite kabul edildi. Kendi yazdıklarında da, yaşanan anın aydınlatılmasını merkez alan yeni bir edebiyat arayışına girdi; yineleme, basitleştirme ve anlam bütünlüğünü parçalama gibi teknikler kullanarak, kübizme paralel bir çizgi tutturdu. Yazma kuramını en iyi açıkladığı yapıtı, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde verdiği derslere dayanan, 1926'da kitap olarak yayımladığı *Composition and Explanation* (Kompozisyon ve Açıklama) adlı denemesidir. En çok kübizm etkisinde kaldığı yapıtı ise, anlaşılabilirliğin sınırlarını zorlayacak kadar parçalanmış ve soyut bir anlatım kullandığı *Tender Buttons*'dır (1914; Körpe Tomurcuklar).

Stein, yayımlanan ilk kitabı *Three Lives*'da (1909; Üç Yaşam) üç işçi kadının öykülerine yer verdi. 1906-08'de yazdığı, ama 1925'te yayımlanabilen *The Making of Americans*'da (Amerikalı Nasıl Olunur) yalnızca dar bir okur kesimine sesleniyordu. Stein'ı daha çok "A rose is a rose is a rose is a rose" (Gül bir güldür bir güldür bir gül) dizeleriyle tanıyan geniş okur kitlesine ulaşan kitap boyutundaki tek yapıtı ise, aslında kendi otobiyografisi olan *The Autobiography of Alice B. Toklas*'dı. (1933; *Alice B. Toklas'ın Özyaşamöyküsü*, 1992). Stein, müziklerini Virgil Thomson'ın yazdığı *Four Saints in Three Acts* (1934; Üç Perdede Dört Aziz) adlı operasının ABD'de sahnelenmesinin ardından, 1934-35'te ABD'yi gezerek çeşitli kentlerde konferanslar verdi. Kadın hakları mücadelesinin öncülerinden Susan B. Anthony'nin yaşamına dayanan ikinci operası *The Mother of Us All*'un (yayımlanışı 1947; Hepimizin Anası) müziğini de Thomson yazdı.

Stein, özellikle Alman işgali sırasında Fransa'da kalmayı sürdürerek kendisini ziyaret eden Amerikalı askerlere yardım etmesiyle Paris'te bir efsane haline geldi. *Brewsie and Willie* (1946) adlı yapıtı, bu askerleri konu alır.

Richard Bridgman'ın *Gertrude Stein in Pieces*'i (1970; Parça Parça Gertrude Stein) Stein'ın yapıtları üzerine eleştirel bir incelemedir. James R. Mellow'un *Charmed Circle: Gertrude Stein & Company*'si (1974; Büyülü Çevre: Gertrude Stein ve Kumpanyası) ise Stein'ın Fransa'daki yaşamını anlatır. Alice B. Toklas'ın otobiyografisi *What Is Remembered* (1963; Hatırlanan) ile mektuplarını içeren *Staying on Alone* (1973; Yalnız Kalmak) adlı yapıtı da Stein'ın yaşamı üzerine önemli bilgiler içerir.

Stein, Johann Andreas (d. 6 Mayıs 1728, Heidesheim, Speyer - ö. 29 Şubat 1792, Augsburg, Bavyera), Alman piyano yapımcısı. Ayrıca org ve klavsen de üreten seçkin bir piyano yapımcısı ailenin ilk ünlü üyesidir.

Bir org yapımcısının oğluydu. Ünlü çalgı yapımcısı Johann Andreas Silbermann'ın yanında çıraklık yaptı. Stein 1748-49 arasında bir süre Paris'te yaşadı. Ama en çok Augsburg'da etkinlik göstererek hem kilise orgcusu, hem de çalgı yapımcısı olarak çalıştı.

Mozart 1777'de, çalmış olduğu bir Stein piyanosundan övgüyle söz etmişti. Susturucuları kaldıran eklemli kollar (modern piyanolarda sağ pedalın işlevi) ve çekiçleri hareket ettirmeye yarayan ustaca tasarlanmış duyarlı bir hareket düzeneği bu piyanonun özellikleri arasındaydı. Stein'ın klavye düzeneği 1770'ten sonra Almanya'da büyük ölçüde kopya edildi ve Viyana hareket düzeneğinin modelini oluşturdu. Stein'ın piyanosu birçok bakımdan klavikorda benziyordu, bastan tize kadar bütün seslerin gürlük derecelerini ayarlayan duyarlı tuşlar ve lirik bir tonu vardır. Onun piyanolarından birkaçı bugün müzelerde ya da özel kişilerin elinde bulunmaktadır.

Stein'ın ölümünden sonra kızı Maria Anna (Nannette, 1769-1833) ve oğlu Matthäus Andreas (1776-1842) Stein firmasını sürdürdüler. Matthäus 1802'de kendi başına çalışmaya başladı. Yetenekli bir piyanist olan Nannette de, kocası tanınmış piyanist Andreas Streicher ile birlikte Viyana'ya taşındı. Orada Beethoven'la yakın bir arkadaşlık kurdular. Stein'ın öbür oğlu Friedrich (1784-1809), Mozart, Beethoven ve kendi yapıtlarının yorumlarıyla tanınan bir piyanist oldu. Matthäus'un oğlu Karl Andreas piyanist, besteci ve sarayın piyano yapımcısı olarak çalıştı ve büyük ün kazandı. Nannette'in oğlu Jahonn Baptist Streicher de müzikçiliği ve piyano yapımcılığını sürdürdü.

Stein (İmparatorluk Baronu), (Heinrich Friedrich) Karl (d. 26 Ekim 1757, Nassau an der Lahn, Nassau - ö. 29 Haziran 1831, Cappenberg Sarayı, Vestfalya), Prusya başbakanlığı (1807- 08) ve Rus çarı I. Aleksandr'ın özel danışmanlığı (1812-15) görevlerinde bulunmuş Prusyalı devlet adamı. Napoléon Savaşları (1801-15) sırasında Prusya'da yaygın reformlar gerçekleştirmiş, Napoléon'a karşı son Avrupa ittifakının oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Karl Stein, Friedrich Olivier'nin bir portresi, 1820
Stadelsches Kunstinstitut, Frankfurt am Main

Ailesi imparator soyundan geliyordu. Eski Alman devletine, Habsburg imparatorluk hanedanına ve Alman ulusuna bağlılık duyguları içinde yetiştirildi. 1773'te Göttingen Üniversitesi'ne girerek hukukun yanı sıra istatistik, ekonomi ve tarih dallarında öğrenim gördü. Orada liberal-muhafazakâr bir çizgiyi benimseyen siyasal düşünür August Wilhelm Rehberg'le tanışarak yakın bir dostluk kurdu. Eskinin başarılı olduğu alanlarda korunmasını, ama gerektiğinde reform uygulanmasını savunan Rehberg'den önemli ölçüde etkilendi.

Stein uzun süre Prusya Vestfalyası'nda görev yaptı. 1796'da tüm Ren ve Vestfalya yönetim bölgelerinin başına getirildi. 1802-03'te, laikleştirilen Münster ve Paderborn piskoposluklarının Prusya devletine katılmaları ile ilgili çalışmaları yönetti.

27 Ekim 1804'te Berlin'e dönerek sanayi ve maliye bakanlığını üstlenen Stein, bu görevi sırasında merkezî yönetim konusunda deneyim kazandı. Kralın özel kabinesinin dışında bağımsız bir bakanlık sisteminin oluşturulmasına yönelik girişimleri üzerine 3 Ocak 1807'de görevden alındı. Martta ailesine ait şatoya çekildi ve ünlü Nassau Memorandumu'nu (*Nassauer Denkschrift*) yazdı. Prusya'nın devlet örgütünde kapsamlı reformların uygulanmasını öngören bu çalışmasında halkla yönetim arasında organik bir ilişkinin kurulmasını ve yurttaşların devlet işlerine sorumlulukla katılımlarının sağlanmasını önerdi. Devletin işleyişini iç düzenlemeler yoluyla etkinleştirmeyi ve canlandırmayı amaçlayan Stein'a göre, özyönetim uygulaması sonucunda "yurttaşlık bilinci" (*Bürgersinn*) ile "topluluk ruhu" (*Gemeingeist*) uyanacak olan halk, devletin çıkarlarını kendi çıkarı gibi benimseyecekti. Stein 4 Ekim 1807'de Napoléon'un isteğiyle, III. Friedrich Wilhelm tarafından başbakanlığa getirildi. Öngördüğü reformlara hemen girişerek önce serfliği kaldıran yasayı çıkardı (9 Ekim 1807). Köylülere kişisel özgürlüklerini kazandıran bu yasa, ülkede medeni hakların ve yasa önünde eşitlik ilkesinin yerleştirilmesi yolunda önemli bir adım oldu. Ama soyluların kendi aralarında devredebildikleri toprakların serbestçe alınıp satılmasına izin verilmekle birlikte, toprakların çoğu köylülerin eline geçmeyerek soyluların mülkiyetinde kaldı. Stein 19 Kasım 1808'de yerel yönetimlerin oluşmasını öngören Belediye Yönetmeliği (*Städteordnung*) yasasını çıkardı. Bu yasayla kentlerin yönetimi merkezce atanan görevlilerden, o kentlerin kendi seçtiği meclislerin eline geçti. Gene de, büyük kentler için doğrudan içişleri bakanına sorumlu olan bir polis müdürünün denetimi öngörüldü.

Stein Prusya'nın yönetim yapısında da etkili reformlar gerçekleştirdi. Kralın danışmanlarından oluşan ve perde arkasında gizli bir hükümet işlevi gören "kabine" sistemine son verdi. Ayrıca I. Friedrich Wilhelm'in hükümdarlığı sırasında "Genel Direktörlük" adıyla oluşturulan merkezî yönetim organını kaldırdı. Bütün Prusya toprakları üzerinde yetkili kılınan ve dışişleri, içişleri, maliye, adalet ve savaş gibi bakanlıklardan oluşan hükümet sistemine geçilmesini sağladı. Ara yönetim kademelerini (*Regierungen*) yeniden düzenleyerek, merkezî hükümete karşı doğrudan sorumlu olan eyalet başkanlığını (*Oberpräsident*) oluşturdu.

Stein, Fransa'ya karşı savaş olasılığından söz ettiği gerekçesiyle Napoléon'un baskısı sonunda 24 Kasım'da görevden alındı. 16 Aralık'ta Napoléon tarafından halk düşmanı ilan edilmesi üzerine Avusturya topraklarına sığınmak zorunda kaldı. Mayıs 1812'de Rus çarı I. Aleksandr'ın siyasal danışmanlığını üstlendi. 1813'ün başlarında Napoléon'a karşı Rusya ile Prusya arasındaki Kalisch (Kalisz) Antlaşması'nın imzalanmasında önemli rol oynadı. Bağımsızlık Savaşı ve Viyana Kongresi (1814-15) sırasında, Alman devletlerinin siyasal birliği için çalıştı.

1816'da Vestfalya'daki kendi mülkü olan Cappenberg Sarayı'na çekilen Stein, 20 Ocak 1819'da Frankfurt am Main'da Eski Alman Tarihi Derneği'ni kurdu. Bugün de Alman ortaçağ tarihi ile ilgili kaynak malzeme yayımlayan en önemli kuruluş olan bu dernek, onun öncülüğünde 1826'da *Monumenta Germaniae Historica* adlı büyük diziyi çıkarmaya başladı.

Stein, William H(oward) (d. 25 Haziran 1911, New York kenti - ö. 2 Şubat 1980, New York kenti, ABD), ABD'li biyokimya bilgini. Proteinlerin molekül yapısı üzerindeki çalışmalarıyla 1972 Nobel Kimya Ödülü'nü Stanford Moore ve Christian B. Anfinsen ile paylaşmıştır.

Doktora çalışmasını 1938'de, New York kentindeki Columbia Hekim ve Cerrah Yüksekokulu'nda tamamladı. Aynı yıl Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'ne (bugün Rockefeller Üniversitesi) girdi. 1954'te bu kuruluşta profesör oldu. 1949-63 arasında Rockfeller Enstitüsü'nde meslektaşı Moore ile birlikte sürdürdüğü çalışmalar sonucunda ribonükleaz enziminin besinlerin sindiriminde nasıl katalizör işleri üstlendiğini belirledi. İki bilim adamı proteinlerden elde edilen aminoasitlerin ve peptitlerin çözümlenmesine yönelik yöntemler geliştirdiler ve bu yöntemleri ribonükleaz enzimlerinin yapısının belirlenmesine uyguladılar. Nobel Ödülü'nü kazandıkları yıl, ribonükleazdan iki kez daha karmaşık bir molekül olan dioksiribonükleazın tam sıra ve düzenini saptadılar.

Stein-Leventhal sendromu, yumurtalık dokusunda çok sayıda kist oluşması, âdet kanamalarının düzensizleşmesi ya da kaybolması, yumurtanın oluşmaması, kısırlık, yüz ve gövdede kıllanma ve aşırı kilo almayla ortaya çıkan iç salgı bozukluğu. Yumurtalık sıklıkla büyümüş, organın dışını kaplayan kapsül kalınlaşmıştır. Yumurtalar olgunlaşmaz, yumurtlama ya da sarı cisim (*corpus luteum*) oluşumu da gerçekleşmez. Dölyatağının iç yüzünü döşeyen endometrium ve dölyolundaki hücrelerde, normal olarak yumurtlamadan sonra progesteron etkisiyle ortaya çıkan değişiklikler görülmez. Serumdaki lutein yapıcı hormon (LH) düzeyi aralıklarla artar, buna karşılık folikül uyarıcı hormon düzeyi normal ya da normalin altındadır.

Stein-Leventhal sendromunda kesin tanı ancak cerrahi girişimle yumurtalıktaki kistlerin görülmesiyle konur. Ayrıca leğen bölgesinin dölyolundan elle muayenesi, bu bölgede uygulanan endoskopi ve X ışını muayenesi de yumurtalıklardaki kistleşmeyi belirlemeye yardımcı olur.

Stein-Leventhal sendromunun temelinde bir enzim kusuru nedeniyle yumurtalıklardaki steroit hormonu salgısının bozulması yatar. Bunun sonucunda erkek eşey hormonlarının (androjen) salgısı anormal derecede artar. Yumurtalıklardan salgılanan androjenlerin düzeyi doğum kontrol haplarıyla düşürülebilir. Tedavide ayrıca böbreküstü bezlerinden salgılanan androjenlerin düzeyini düşüren ve âdet kanamalarını yeniden başlatıp döllenmeyi mümkün kılan steroitler de kullanılır. Yumurtalıkların her ikisinden dilim biçiminde bir parçanın cerrahi girişimle çıkarılması sıklıkla âdet kesilmesi ve kısırlığı düzeltir. Gonadotrop hormon salgısını baskı altına alan klomifen ya da folikül uyarıcı hormon ve insan koriyon gonadotropini hormonu da yumurtlamanın yeniden başlamasını sağlayabilir.

Steinbeck, John (Ernst) (d. 27 Şubat 1902, Salinas, California - ö. 20 Aralık 1968, New York kenti, ABD), 1962 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan ABD'li romancı. Büyük Bunalım yıllarında geçen, göçmen tarım işçilerinin kötü yaşam koşullarını anlattığı *The Grapes of Wrath* (1939; *Gazap Üzümleri*, 1948, 1992) adlı romanıyla ünlüdür.

1920-26 arasında aralıklı olarak California'daki Stanford Üniversitesi'ne devam etti, ama mezun olamadı. Kitaplarıyla başarıya ulaşmadan önce işçi olarak çalışırken yazmayı sürdürdü. Bu sırada edindiği deneyimler, yapıtlarında işçilerin yaşamlarını gerçekçi biçimde anlatabilmesinde önemli rol oynadı. Geniş okur kitlesinc benimsenen ilk yapıtı, Meksika asıllı Amerikalılar sevecen bir bakışla anlattığı *Tortilla Flat*'ı

Steinbeck
EB Inc

(1935; *Kenar Mahalle*, 1944, 1968/*Yukarı Mahalle*, 1951, 1988). Bu kitabındaki sevecen mizah, sonraki romanı *In Dubious Battle*'da (1936; *Bitmeyen Kavga*, 1949, 1990) yerini keskin, uzlaşmaz bir bakışa bıraktı. Bu romanında Steinbeck tarım işçilerinin grevini ve greve önderlik eden iki Marksisti anlatıyordu. Yayımlandığı yıl oyunlaştırılan ve filme alınan kısa romanı *Of Mice and Men* (1937; *Fareler ve İnsanlara Dair*, 1945/ *Fareler ve İnsanlar Üzerine*, 1967/ *Fareler ve İnsanlar*, 1951, 1991) ise iki göçmen işçi arasındaki garip, karmaşık ilişkinin trajik öyküsüydü. Pulitzer Ödülü'nü kazanan *Gazap Üzümleri* de 1940'ta sinemaya aktarıldı. Romanda Steinbeck, Oklahoma Dust Bowl'dan California'ya göç eden yoksul bir aileyi ve onları sömüren acımasız tarım ekonomisini anlatıyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında Steinbeck daha çok ideolojik yönü ağır basan yapıtlar verdi. Bunlardan biri, Nazi işgali altındaki Norveç'i konu alan *The Moon Is Down*'dı (1942; *Aysız Geceler*, 1943, 1984/ *Ay Batı*, 1944, 1991). Aynı yıllarda savaş muhabiri olarak çalıştı. Savaştan hemen sonra yayımladığı *Cannery Row* (1945; *Sardalya Sokağı*, 1946, 1990), *The Pearl* (1947; *İnci*, 1948, 1992) ve *The Wayward Bus* (1947; *Aşk Otobüsü*, 1961, 1991) gibi yapıtlarla toplumsal eleştirilerini, duygusal öğelere de yer veren daha yumuşak bir tonda sürdürdü. Sonraki yıllarda önceki yapıtlarına oranla eğlendirici yanı ağır basan daha önemsiz yapıtlar verdi, ayrıca gazetelerde yazdı. Bu arada *Burning Bright* (1950; *Alev*, 1951, 1991), *East of Eden* (1952; *Cennet Yolu*, 1954, 1982/*Cennetin Doğusu*, 1982, 1990) ve *The Winter of Our Discontent* (1961; *Kaygularımızın Kışı*, 1962/ *Acı Hayat*, 1963, 1984/*Mutsuzluğumuzun Kışı*, 1984) adlı romanlarıyla yeniden eski düzeyine ulaşmaya çalıştıysa da, eleştirmenlerce bu yapıtları öncekiler kadar başarılı bulunmadı. Californialı bir çiftçi ile oğulları arasındaki ilişkileri konu alan *Cennet Yolu* 1955'te filme çekildi. *İnci* ve *Red Pony* 1949; *Al Midilli*, 1953, 1990/*Kırmızı Midilli*, 1964) adlı öyküleri de Steinbeck'in senaryolarıyla sinemaya uyarlandı. Doğrudan senaryo olarak yazdığı yapıtların en başarılı olanları, *Forgotten Village* (1941; Unutulmuş Köy) ve *Viva Zapata* dır (1952).

Steinbeck'in ünü daha çok 1930'larda yazdığı, işçilerin yaşamını anlatan doğalcı romanlardan kaynaklanır. Bu romanlarda zengin simgesel yapılar kurmuş, arketip olarak nitelendirilebilecek karakterler yaratmıştır.

Steinbeck'in *Cup of Gold* (1929; *Altın Kadeh*, 1954/ *Altın Kupa*, 1966, 1985), *To a*

God Unknown (1933; *Bilinmeyen Bir Tanrıya*, 1955, 1985), *Chrysanthemums* (1938; *Kasımpatıları*, 1953, 1985), *Sweet Thursday* (1954; *Tatlı Perşembe*, 1955, 1989/*Uğurlu Perşembe*, 1955), *Once There Was a War* (1958; *Bir Savaş Vardı*, 1966, 1991) gibi birçok başka yapıtı da Türkçeye çevrilmiştir.

Steinberg, Saul, asıl adı SAUL JACOBSON (d. 15 Haziran 1914, Rîmnicu-Sărat, Romanya), Rumen asıllı ABD'li karikatür sanatçısı ve ilüstratör. Gelişigüzel karalamalar gibi görünen çizgisel çalışmalarıyla tanınır.

Bükreş Üniversitesi'nde sosyoloji ve psikoloji okuduktan sonra Milano'da mimarlık öğrenimi gördü. 1936-39 arasında İtalyan dergilerinde karikatürlerini yayımladı. 1942'de New York kentine yerleşerek karikatürcü ve ilüstratör olarak çalışmaya başladı. Yapıtları daha çok *The New Yorker* dergisinde yayımlanan Steinberg, Paris, New York ve başka kentlerde sergiler açtı.

Steinberg'in işlediği konular fanteziye dayananlardan felsefi temalara kadar değişen bir çeşitlilik gösterir. Ölüdoğaları ustalıklı betimlemeleri ve ele alınan öğelerin bilinçli uyumsuzluğu ile dikkat çeker. Yapıtlarında göze çarpan bir başka öğe de, üstünde okunmaz yazıların, kararmış fotoğrafların ve altın mühürlerin yer aldığı sözde belgelerdir.

Steinberg, William, asıl adı HANS WILHELM STEINBERG (d. 1 Ağustos 1899, Köln, Almanya - ö. 16 Mayıs 1978, New York kenti, ABD), Alman asıllı ABD'li orkestra şefi.

Gençliğinde Köln Operası'nda Otto Klemperer'in yanında çalıştı. 1924'te bu operada orkestranın başyönetmenliğine getirildi. Prag'da (1925-29) ve Frankfurt'ta (1929-33) opera orkestraları şefliğinde bulundu. 1936'da Bronislaw Huberman ile birlikte Filistin Senfoni Orkestrası'nı (sonradan İsrail Filarmoni Orkestrası) kurdu.

1938'de ABD'ye giderek NBC Senfoni Orkestrası'nda Arturo Toscanini'nin asistanı oldu. 1956-76 arasında Pittsburgh Senfoni Orkestrası'nın şefliğini yürüterek ABD'nin en güçlü müzik kurumlarından birine dönüştürdü. Bu dönemde ayrıca Londra Filarmoni Orkestrası'nın (1958-60) ve Boston Senfoni Orkestrası'nın (1969-72) müzik yönetmenliğini üstlendi.

Steinberger, Jack (d. 25 Mayıs 1921, Bad Kissingen, Almanya), nötrinolara ilişkin buluşları nedeniyle 1988 Nobel Fizik Ödülü'nü Leon M. Lederman ve Melvin Schwartz ile birlikte kazanan Alman asıllı ABD'li fizikçi.

1934'te ABD yurttaşlığına geçen Steinberger, Chicago Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördü ve 1948'de doktora çalışmasını tamamladı. 1950-71 arasında New York kentindeki Columbia Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü yaptı. 1968'den başlayarak da İsviçre'nin Cenevre kentindeki Avrupa Nükleer Araştırma Örgütü'nde (CERN) fizikçi olarak çalıştı.

Steinberger 1960'ların başlarında Columbia Üniversitesi'ndeyken, meslektaşları Lederman ve Schwartz ile birlikte, New York'ta kurulu olan Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'ndaki hızlandırıcıda parçacık fiziği araştırmalarına girişti. Üç bilim adamı bu çalışmaları sırasında, elektrik yükü ve hemen hemen hiç kütlesi olmayan temel parçacık türü nötrinolara ilişkin ilk kanıtları elde ettiler. Bu arada yeni bir nötrino türü olan müon nötrinosunu keşfettiler. Bilim adamlarının elde ettikleri yüksek enerjili nötrino demetleri, temel parçacık ve çekirdek kuvvetleri alanında önemli bir araştırma aracı durumuna geldi. Özellikle de bu tip demetlerden yararlanılarak, doğadaki dört temel kuvvetten biri olan zayıf etkileşimlerin söz konusu olduğu radyoaktif bozunum süreçlerinin incelenmesi olanaklı duruma geldi.

Steinem, Gloria (d. 25 Mart 1934, Toledo, Ohio, ABD), ABD'li feminist, siyasal eylemci ve yayın yönetmeni. 20. yüzyılın ikinci yarısında kadınların özgürlüğü hareketinin sözünü sakınmaz savunucularındandır.

Smith College'dan 1956'da mezun oldu. Hindistan'da öğrenimini sürdürürken, serbest yazar olarak gazetelere yazmaya başladı. 1960'tan sonra New York kentinde yazarlık ve gazetecilik yaptı. 1960'ların sonlarında kadınların özgürlüğü hareketine ve başka liberal-radikal hak arayışlarına etkin biçimde katıldı. Kadınları siyasal görevlere aday olmaya özendirmek için 1971'de oluşturulan Kadınları Siyasal Görevlere Seçme Ulusal Kurulu'nun kurucuları arasında yer aldı. Ertesi yıl, güncel sorunları feminist hareketin bakış açısıyla ele alan *Ms.* dergisini çıkararak yayın yönetmenliğini üstlendi. 1970'ler ve 1980'lerde etkin siyasal çalışmalar yürüten başka kadın örgütleri kurdu. Denemelerini ve gazete makalelerini 1983'te *Outrageous Acts and Everyday Rebellions* (Öfkeli Davranışlar ve Gündelik Başkaldırılar) adlı kitapta topladı. *Revolution from Within* (İçten Gelen Devrim) adlı kitabını ise 1991'de yayımladı.

Steiner, Jakob (d. 18 Mart 1796, Utzenstorf - ö. 1 Nisan 1863, Bern, İsviçre), modern izdüşümsel geometrinin kurucuları arasında yer alan İsviçreli matematikçi.

Steiner ilkokul çağında okula gitmedi, okuma yazmayı da ancak 14 yaşında öğrendi. On sekiz yaşındayken ailesi karşı çıktığı halde girdiği Yverdon'daki Pestalozzi Okulu'nda geometrideki büyük yeteneğinin farkına varıldı. Daha sonra verdiği özel derslerle geçimini sağlayarak Heidelberg ve Berlin'de öğrenimini sürdürdü. 1824'te, günümüzde tersler geometrisi olarak adlandırılan geometrik dönüşümü buldu, ama bu buluşunu yayımlamadı. August Crelle'nin *Journal für die reine und angewandte Mathematik* dergisini 1826'da yayımlamaya başlaması, Steiner'in geometri alanındaki bazı buluşlarını duyurması için fırsat oluşturdu. 1832'de Königsberg Üniversitesi Steiner'e onursal doktor unvanı verdi. İki yıl sonra Berlin Üniversitesi'nin kendisi için kurduğu geometri kürsüsünün başına getirilen Steiner, bu görevini ölümüne değin sürdürdü.

Systematische Entwickelung der Abhängigkeit geometrischer Gestalten von Einander (1832; Geometrik Biçimlerin Birbirlerine Bağımlılığının Sistematik Olarak Ortaya Konması) adlı yapıtında, izdüşümsel geometrinin, iki eşlek kuramdan birinin doğru olması durumunda ötekinin de doğru olacağını ifade eden eşleklik ilkesini ayrıntılı biçimde inceledi. Steiner cebiri ve matematik çözümlemeyi hiç sevmez, bu dallarda hesaplamanın düşünmenin yerine geçtiğini, buna karşılık geometrinin düşünmeyi uyarıp özendirdiği görüşünü sık sık yinelerdi. Yalnızca sentetik (bireşimsel) geometri yöntemleri kullanarak, kanıtlanması için matematiksel çözümlemeden yararlanmanın gerekli olduğu sanılan bir teoremi (üçüncü dereceden bir yüzeyin yalnızca 27 doğru içerebileceğini ifade eden teorem) kanıtlamayı başarmıştı.

Pergeli Apollonios'tan (İÖ y. 262 - y. 190) sonraki en büyük geometrici olarak kabul edilen Steiner'in sentetik geometride ortaya koyduğu yapıtlar sonradan birer klasik başvuru kaynağı durumuna geldi. İzdüşümsel geometrinin temel kavramlarına birçok katkıda bulunan Steiner, bu arada kendi adıyla anılan yüzeyi buldu, gene kendi adıyla anılan teoremi geliştirdi. Cetvel ve pergelle yapılabilen bütün çizimlerin, merkezi ile birlikte verilmiş bir daire ve cetvelle yapılabileceğini belirleyen Poncelet-Steiner teoremi de onun adını taşır. Cebirsel eğriler ve yüzeyler ile maksimum-minimumlar konularında da önemli katkıları bulunan Steiner'in makale ve kitapları *Gesammelte Werke* (1881-82, 2 cilt; Toplu Yapıtlar) adıyla yayımlanmıştır.

Steiner, Rudolf (d. 27 Şubat 1861, Kraljevič [bugün Kraljevica, Sırbistan], Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 30 Mart 1925, Dornach, Basel yakınları, İsviçre), Avusturya asıllı düşünür, bilim adamı, sanatçı ve yayımcı. Antroposofi(*) akımının kurucusudur.

Gençlik yıllarında Goethe'nin yapıtlarından etkilendi. Onun bilim konusundaki yapıtlarını yayıma hazırladı; 1889-96 arasında da Weimar'daki Goethe Arşivi'nde Goethe'nin tüm yapıtlarının yayıma hazırlanmasında çalıştı. Ünlü yapıtı *Die Philosophie der Freiheit*'ı (1894; Özgürlüğün Felsefesi) bu sırada yazdı. Daha sonra Berlin'e gitti; orada *Magazin für Literatur* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yürüttü ve bir işçi okulunda ders verdi. Duyulardan bağımsız tinsel algıya yönelik bir yetiye olan inancının gittikçe artmasıyla, "insanın yüce benliği tarafından üretilen bilgi" tanımında anlatımını bulan düşüncelerini nitelemek için "antroposofi" terimini kullandı. 1902'de Teosofi Derneği'ne katıldı, ama çok geçmeden bu konuda ayrı bir derneğin gerekliliğini görerek 1912'de Antroposofi Derneği'ni kurdu. Görüşlerini uygulamaya geçirmek amacıyla 1913'te Dornach'ta bir okul kurdu. "Tinsel bilim okulu" diye tanımladığı bu okul için Goetheanum adını verdiği bir yapı yaptırdı. Goetheanum'un 1922'de yanması üzerine aynı yerde, Steiner'in ölümünden sonra, ama onun hazırladığı tasarıma göre ikinci Goetheanum (1928) yapıldı. Steiner'in Goetheanum'dan edindiği deneyimlere dayanılarak kurulan Waldorf Okulu hareketine bağlı, Avrupa ve ABD'deki 80 kadar okulda 1969'da 25 binden fazla öğrenci öğrenim görmekteydi.

Steiner'in çalışmalarının temel oluşturduğu öbür girişimler arasında özürlü çocuklar için okullar, İsviçre'de Arlesheim'da bir tedavi kliniği, matematik ve bilim araştırma merkezleri, tiyatro, konuşma, resim ve heykel okulları ve vücut hareketlerinin konuşma ve müziğe uygun biçimde kullanılmasını öğreten bir euritmik okulu da vardır. Steiner'in çeşitli yapıtları arasında, *The Philosophy of Spiritual Activity* (1894; Tinsel Etkinlik Felsefesi), *Occult Science: An Outline* (1913; Ana Çizgileriyle Gizlicilik) ve *Story of My Life* (1924; Yaşam Öyküm) sayılabilir.

Steinert, Otto (d. 12 Temmuz 1915, Saarbrücken, Almanya - ö. 3 Mart 1978, Essen-Werden, AFC), II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Alman fotoğrafçılardan oluşan Fotoform(*) grubuna öncülük eden Alman fotoğrafçı, öğretmen ve hekim.

Çeşitli üniversitelerde tıp öğrenimi gördü (1934-39). II. Dünya Savaşı'nda sıhhiye subayı olarak görev yaptı. 1947 dolayında hekimliği bırakarak portre fotoğrafçılığına yöneldi. 1952'de Saarbrücken ve Essen'deki çeşitli okullarda fotoğrafçılık dersleri vermeye başladı, genç kuşak Alman fotoğrafçıların yetişmesini sağladı. Özellikle, 1949'da ortaya çıkan Fotoform

adlı fotoğrafçılar grubunun öncüsü ve düşünce alanında yol göstericisi olarak adını duyurdu. Ertesi yıl bu grubun yenilikçi fotoğraflarının Köln'de "Photokina" adı altında sergilenmesine önayak oldu. Daha sonra 1951, 1954 ve 1958'de büyük yankı uyandıran üç fotoğraf sergisi daha açtı. Hepsi de "Öznel Fotoğrafçılık" adını taşıyan bu sergiler II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Alman fotoğrafçılığının gösterdiği gelişmeyi bütün yönleriyle yansıtıyordu. Steinert 1960'larda ve daha sonraki dönemde de tanınmış kişilerin fotoğraflarını çekmeye, önemli sergiler düzenlemeye ve Batı Alman basınında fotoğrafçılık üzerine makaleler yazmaya devam etti.

Steinitz, Wilhelm (d. 18 Mayıs 1836, Prag - ö. 12 Ağustos 1900, Wards Adası, New York, ABD), dünya şampiyonluğunu en uzun süre elinde tutan Avusturyalı satranç ustası. 1866'da Adolf Anderssen'den kazandığı şampiyonluğu 1894'te Emanuel Lasker'a kaptırmıştır.

Satranç oynamayı yaklaşık 12 yaşında öğrendi. 1858'de girdiği Viyana'daki Politeknik Enstitüsü'nden ayrılarak kendini bütünüyle satranca verdi. 1862'de katıldığı ilk ulusal turnuvada Avusturya'yı temsil etti. Aynı yılın sonlarında İngiltere'ye, 1883'te de ABD'ye gitti. Özellikle son yıllarında çok başarılı bir savunma oyunu sergiledi. Oyunculuk yaşamı boyunca satrancı sistemleştirmeye ve satranç kuramlarını kabul ettirmeye çalıştı. Lasker'a yenildikten sonra bir sinir bunalımı geçirdi ve Moskova'da hastaneye yatırıldı. Bir süre için iyileştiyse de yeniden hastalandı ve yoksulluk içinde öldü.

Steinman, David Barnard (d. 11 Haziran 1886, New York kenti - ö. 21 Ağustos 1960, New York kenti, ABD), hava akışı ve rüzgâr hızına ilişkin çalışmalarıyla aerodinamik açıdan kararlı köprülerin yapımını olanaklı kılan ABD'li mühendis.

Columbia Üniversitesi'nde hazırladığı *The Design of the Henry Hudson Memorial Bridge as a Steel Arch* (Henry Hudson Köprüsü'nün Bir Çelik Kemer Biçiminde Tasarımı) adlı doçentlik tezini 1911'de yayımladı. Ama planlamış olduğu türden bir köprüyü ancak 20 yıl sonra Harlem Irmağı üzerinde kurma olanağını buldu. 1914'te New York kentindeki Hell Gate Demiryolu Köprüsü ile Ohio ve Kentucky arasında Ohio Irmağı üzerinde kurulan Sciotoville Köprüsü'nün tasarımında ve yapımında Gustav Lindenthal'e yardımcı oldu. ABD'li Holton D. Robinson ile birlikte Brezilya'daki Florianopólis Köprüsü'nü yaptı. Yeni bir eğilmez kiriş türü ve kablo yapım yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu köprü, Steinman ile Robinson arasındaki uzun bir ortaklığın da başlangıcı oldu.

Steinman 1923'te bir danışmanlık şirketi kurdu ve 37 yıl boyunca işi sürdürdü. 1940'ta Washington'daki Tacoma Narrows Köprüsü'nün yıkılması üzerine, bu olayın önceden anlaşılarak önlenebileceğine ilişkin görüşleriyle mühendislik çevrelerinde dikkatleri üzerine çekti.

Steinman, aralarında Michigan'ın iki yakasını birleştiren Mackinac Köprüsü, New York kentindeki Henry Hudson ve Triborough köprüleri ve Avustralya'daki Sidney Limanı Köprüsü'nün de bulunduğu 400'ün üzerinde köprü tasarımı gerçekleştirdi. Ayrıca Lizbon'daki (Portekiz) Tagus Irmağı, Sicilya ve İtalya'yı birleştiren Messina Boğazı ve Asya ile Avrupa'yı birleştiren İstanbul Boğazı üzerine kurulmasını önerdiği köprülerin tasarımlarını yaptı.

Steinmetz, Charles Proteus, asıl adı KARL AUGUST RUDOLF STEINMETZ (d. 9 Nisan 1865, Breslau [bugünWrocław, Polonya], Prusya - ö. 26 Ekim 1923, Schenectady, New York, ABD), alternatif akım sistemlerine ilişkin buluşlarıyla ABD'de elektrik çağının başlamasına büyük katkıda bulunan Alman asıllı ABD'li elektrik mühendisi.

Doğuştan kambur olan Steinmetz genç yaşlarda matematik, fizik ve edebiyattaki yetenekleriyle dikkat çekti. Liseyi üstün başarıyla bitirerek 1883'te Breslau Üniversitesi'ne girdi. Burada, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne bağlı ve hükümetçe yasaklanmış olan sosyalist öğrenci derneğine üye oldu. Parti üyelerinden bir bölümünün hapse atılması üzerine partinin yayın organının yayımlanmasını üstlendi. Yazdığı yazılardan biri nedeniyle polisçe tutuklanacağını anlayınca İsviçre'ye kaçtı (1888). Bir süre Zürich'te kaldıktan sonra göçmen olarak ABD'ye gitti (1889). New York eyaletinin Yonkers kentinde Rudolf Eickemeyer'in sahibi olduğu küçük bir elektrik firmasında iş buldu. Bu sıralarda küçük adını

Steinmetz
Union College, Schenectady, New York

Charles olarak değiştirdi ve adına, üniversite yıllarında kendine takma ad olarak verilmiş olan Proteus'u ekledi.

Eickemeyer'in özendirmesiyle elektrik mühendisliğine ilişkin uygulamalı konulara ilgi duymaya başlayan Steinmetz, çalıştığı fabrikada küçük bir laboratuvar kurarak bilimsel araştırmalara girişti. Elektrik makinelerinde kullanılan magnetik malzemede oluşan enerji kayıplarını incelerken ortaya koyduğu histerezis(*) yasası ilk önemli buluşunu oluşturdu. Elektrik motorları, üreteçler ve transformatörlerde kullanılan demir çekirdeklerde magnetik etkinin bir bölümünün ısıya dönüşerek kaybolmasına ve makinenin veriminin düşmesine yol açan histerezis kayıplarının makinenin tasarımı sırasında belirlenmesi o güne değin olanaklı değildi. Steinmetz'in 1892'de yayımladığı iki makalede histerezis olayının matematiksel çözümlemesini yapmasından sonra, histerezis kayıplarının hesaplanabilmesi ve makinelerin bu kayıpları azaltacak biçimde tasarımlanması olanağı doğdu.

Steinmetz'in ikinci büyük başarısı, alternatif akım devrelerinin karmaşık sayılar kullanılarak çözümlenmesi yöntemini geliştirmesidir. Matematiğin elektrik devrelerine uygulanmasının yetkin bir örneği olan ve ilk kez 1893'te Uluslararası Elektrik Kongresi'ne sunulan bir bildiride yer alan bu yöntem başlangıçta mühendislerce hemen hiç anlaşılamadı. Elektrik mühendisliği eğitiminde matematik öğretimine gereken önemin verilmediğini gören Steinmetz, makalelerinde, konferanslarında ve derslerinde bu konuya dikkati çekmeye çalıştı. Elektrik mühendisliğinin tüm konularını içeren, ayrıca mühendislik matematiğine ve bugün artık yaygın olarak kullanılan karmaşık sayılarla devre çözümlemesi yöntemine ağırlık veren 10 kitap yazdı. Bunlar arasında *Theory and Calculation of Alternating Current Phenomena* (1897, Ernst J. Berg ile birlikte; Alternatif Akım Olgusunun Kuramı ve Hesaplanması) ve *Engineering Mathematics* (1911; Mühendislik Matematiği) adlı yapıtlar anılabilir.

1892'de kurulan General Electric Company ertesi yıl Eickemeyer'in şirketini satın aldı. General Electric'te önce mühendislik hesapları bölümünün başkanı, 1895'ten sonra da danışman olarak 28 yıl çalışan Steinmetz, araştırmalarını daha geniş olanaklar içinde yürütme fırsatını buldu ve 200 kadar buluş gerçekleştirerek bunların patentini aldı.

Steinmetz'in bilime üçüncü önemli katkısı, elektrik devrelerinde, geçici olaylar denen kısa süreli değişimlerin kuramını oluşturmasıdır. Geçici olaylar arasında yıldırım önemli bir yer tutar. Steinmetz'in yıldırıma ilişkin araştırmaları, yürüyen dalgalar kuramını ortaya koymasıyla ve yüksek gerilimli enerji iletim hatlarının yıldırımdan korunmasına yönelik aygıtları geliştirmesiyle sonuçlandı. Bu araştırmaları sırasında 1/100.000 saniye süresince 100.000 voltluk gerilimde 10.000 amperlik elektrik boşalması oluşturabilen, bir başka deyişle 1.000.000 BG düzeyinde güç sağlayabilen bir üreteç tasarımlamış, deneylerinde bunu kullanmıştır.

Üyesi olduğu Amerikan Sosyalist Partisi'nin Schenectady belediye seçimlerini kazanması üzerine 1911'de Eğitim Kurulu başkanlığına getirilen, 1915'te aynı partinin listesinden belediye meclisi üyeliğine, ardından meclis başkanlığına seçilen Steinmetz, bu görevlerini ölümüne değin sürdürdü. 1916'da yayımlanan *America and the New Epoch* (Amerika ve Yeni Çağ) adlı yapıtında, Roma İmparatorluğu'ndan 20. yüzyıla değin uzanan tarihsel gelişmeyi çözümlemiş, ekonomik gelişmenin bireycilikten başlayıp ortak çıkarlar için birlikte davranışa doğru bir çizgi izlediğini, feodalizm gibi çağdışı bir kurum olan rekabete karşı çıkılması gerektiğini savunmuştur.

1903-13 arasında öğretim üyesi olarak çalıştığı Schenectady'deki Union College'da Elektrik Mühendisliği Bölümü'nü kuran Steinmetz bu üniversiteden onursal doktor unvanı almış; 1901-02 yıllarında Amerikan Elektrik Mühendisleri Enstitüsü'nün başkanlığı görevinde bulunmuştur.

Steinway, Henry Engelhard, asıl adı HEINRICH ENGELHARDT STEINWEG (d. 15 Şubat 1797, Wolfshagen, Braunschweig - ö. 7 Şubat 1871, New York kenti), Alman asıllı ABD'li piyano yapımcısı ve Steinway and Sons adlı ünlü piyano yapım atölyesinin kurucusu. Atölyeyi 1972 yılına değin Steinway ailesi çalıştırmıştır.

Steinway 1835'te Braunschweig Düklüğü'nde bir piyano yapım atölyesi kurdu. Günümüze ulaşan en eski piyanosu ise 1836 tarihlidir. 1849'da üç oğluyla birlikte New York'a göç etti. 1853'te Amerika'daki atölyesini açtı. Yarattığı yeniliklerle ödüller kazandı. Bunların en önemlilerinden biri bas tellerin tiz teller üzerinden aşırılarak çaprazlamasına gerildiği, daha uzun bas tellere ve daha iyi bir ses kalitesine olanak

sağlayan dökme demir şasiydi. Geliştirilmiş bu şasi, ahşap kasnaklar gibi bel vermeden tellerin gerilimine karşı koyuyordu. Steinway ilk kuyruklu piyanosunu 1856'da, ilk konsol piyano modelini de 1862'de yaptı. Oğlu Theodore firmaya 1865'te katıldı. Şirket 1875'te Londra'da, 1880'de de Hamburg'da bir şube açtı. Her iki şube ve New York'taki şirket, öbür piyano yapımcılarının küçük konser salonlarını destekleme âdetine uydular. Piyano tasarımında yer alan daha başka gelişmeler arasında klavye mekanizmasının geliştirilmesi, daha fazla tel gerilimine olanak veren demir şasi ve kasa ile ses tahtasının güçlendirilmesine ilişkin yöntemler yer alıyordu.

stel (Yunancada *stele*: "dikilitaş"), Antik Çağda daha çok mezar taşı işlevi gören, ama adak, anı ya da sınır taşı olarak da dikilen taş levha. Nerede ortaya çıktığı belirsizdir. Ama bezemeli ya da düz taş levhaların gerek Doğu'da, gerekse Eski Yunanistan'da (Miken uygarlığında ve Geometrik dönemde) mezar taşı olarak yaygın biçimde kullanıldığı bilinir. Küçük boyutlu adak stellerine ise Geç Tunç Çağında Kenan dininde, Hagar'dan Kartaca'daki tapınak ve kutsal mekânlara kadar pek çok yerde rastlanmaktadır. Eski Mısır'da, yerleşik düzene karşı çıkan Firavun Ahenaton yeni başkentini kurarken, kentin sınırlarını belirtmek için çölün kıyısı boyunca kayalara steller oydurmuştur.

Theano'nun mezar stelli, IÖ y. 370, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina
Hirmer Fotoarchiv, Münih

Stellerle en çok karşılaşılan yer Attika'dır. Mezar taşı olarak kullanılan bu ilk stel örnekleri, oyma kabartmalarla bezeli, dikdörtgen biçimli, yüksek dikilitaşlardı. Tepelerinde içbükey silmeli bir başlık, bir de sfenks figürü bulunurdu. Kaideleri genellikle dikdörtgen biçimindeydi.

Mezar stellerinde ölüler yaşamdaki gibi canlandırılırdı; erkekler savaşçı ya da sporcu olarak, kadınlar çocukları arasında, çocuklar ise hayvanları ya da oyuncakları ile birlikte gösterilirdi. Yunanistan dışındaki birkaç yerde de önemli bazı steller bulunmuştur. Naram-Sin ve ordusunu ölümsüzleştiren Akad döneminden kalma büyük stel bunlardan biridir.

Babil'de Hammurabi'nin ünlü yasaları diyoritten büyük bir stelin üstüne oyulmuştu. Bunun tepesinde, kendisini "iyi çoban" olarak gören Hammurabi'yi Güneş Tanrısı Şamaş'ın karşısında ayakta dururken gösteren bir kabartma vardı. Hammurabi, kutsal varlığa yasalarını açıklıyormuş gibi sağ kolunu uzatmıştı.

Başka bir ünlü stel de Tibet'te, bu ülkenin merkezi ve en kutsal yeri sayılan Jo-khang Tapınağı'nın ana girişinin önünde durmaktadır. Lasa'nın Uzun Taşı (Lasa rdo-ring) adı verilen bu stelin üstünde, 821-822'de Tibet kralıyla Çin imparatoru arasında yapılan barış anlaşmasının metni iki dilde (Tibetçe-Çince) kazılıdır.

Mayalar da stelleri çok kullanmışlardır. Bunların en ünlüleri, Honduras'taki antik Copán kentinde bulunan, incelikle işlenmiş ve ayrıntılı figürlerle bezenmiş büyük stellerdir.

Stella, Frank (Philip) (d. 12 Mayıs 1936, Malden, Massachusetts, ABD), minimal sanatın en önemli temsilcilerinden ABD'li ressam. Tuval olarak alışılmış kare ve dikdörtgen yerine çeşitli geometrik biçimli çerçeveler (biçimlenmiş tuval) kullanmıştır. Phillips Akademisi'nde resim, Princeton Üniversitesi'nde tarih öğrenimi gördü. İlk dönem üslubunu soyut dışavurumculuk belirledi. 1958'de Princeton'da lisans öğrenimini tamamlayıp New York'a yerleştikten sonra ise çok etkileyici yalın bir anlatıma yöneldi. "Siyah resimler" adını verdiği, kendisini üne kavuşturan bu yapıtlarında siyah zemin üstünde tuvalin biçimini kopya eden simetrik ince beyaz bantlar kullandı. 1960'larda, biçimlenmiş tuval anlayışının gittikçe karmaşıklaşan örneklerini verdi; metalik renkler ve düzgün biçimli olmayan tuvaller kullanmaya başladı. 1960'ların ortalarında çok renkliliğe yönelerek, geometrik ve kıvrımlı biçimlerin birbiriyle kesiştiği, bazıları ışıltılı, canlı ve uyumlu renklerin karşı karşıya getirildiği resimler yaptı. 1970'lerde, biçimlenmiş tuvallerinin sert-kenar üslubundan uzaklaştı, etkileyici renklerde karışık malzemeler kullanarak kabartma görünümlü yapıtlar verdi; bunlarda girift bezeme örgelerinden, eğrilerden ve çeşitli biçimlerden yararlandı.

Stelvio Geçidi, İtalyanca GIOGO DELLO STELVIO, Almanca STILFSER JOCH, İtalya'nın kuzey kesiminde, İsviçre sınırı yakınlarında geçit (2.756 m). Ortles Sıradağlarının kuzeybatı eteklerinde yer alır. Avrupa'daki en yüksek karayolu geçitlerinden biridir. Kuzeydoğudaki Venosta Vadisini (Adige Irmağının yukarı vadisi) güneydoğudaki Teilina Vadisine (Adda Irmağının yukarı vadisi) bağlar. Geçidi aşan güzel manzaralı karayolu 1820-24 arasında yapılmıştır.

Sten makineli tabancası, II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri ordularında standart piyade silahı olarak kullanılan, 9 mm'lik yarı otomatik tabanca. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'nın her yanındaki yeraltı hareketlerinde de yüzbinlerce Sten tabancası kullanılmıştır. Sten tabancaları çok yaygın olarak kullanıldığından, "Sten" adı zamanla tüm yarı otomatik tabancalar için kullanılan bir tanım sözcüğü durumuna gelmiştir. Sten 1960'lara değin çeşitli ülkelerin silahlı kuvvetlerinde kullanılmıştır.

Sten tabancalarının en yaygın kullanılan türü, namlu uzunluğu 19 cm, toplam uzunluğu ise 76,2 cm olan yarı otomatik silahtı. Dakikada 550 mermi atabilen silahın 32 fişeklik şarjörü vardı. Ama şarjöre 30'dan çok fişek yüklendiğinde tabancanın tutukluk yapması olasılığı yükseliyordu. Tabancanın çelikten yapılmış olan kabza ve namlusu, silahın kolayca gizlenebilmesini sağlamak amacıyla, birbirlerinden ayrılabiliyordu. Tabancanın toplam ağırlığı 2,7 kg'ydi.

Stendhal, asıl adı MARIE-HENRI BEYLE (d. 23 Ocak 1783, Grenoble - ö. 23 Mart 1842, Paris, Fransa), 19. yüzyılın önde gelen Fransız romancılarından. Restorasyon dönemi Fransız toplumunun karamsar bir tablosunu çizdiği *Le Rouge et le noir* (1830; *Kırmızı ve Siyah*, 1941-42, 2 cilt; 1992/*Kızıl ile Kara*, 1984) ve aynı dönemde İtalya'da geçen bir tutku ve siyasal serüven öyküsü olan *La Chartreuse de Parme* (1839; *Parma Manastırı*, 1943, 1992) adlı romanları psikolojik ve siyasal konulardaki derinlikleriyle dikkati çeker. Çeşitli takma adlarının en ünlüsü olan Stendhal, Prusya'nın Stendhal (Stendal) kentinin adından gelir.

Gençlik yılları. Babası Grenoble Parlamentosu'nda avukat, annesi Grenoble'lu ünlü bir hekimin kızıydı. Annesini yedi yaşında yitiren Stendhal, sonraki yıllarını baskıcı bir baba ile katı bir disiplinden yana olan teyzesi ve özel öğretmeniyle birlikte geçirdi. Bu üç "despot" onun gözünde, nefret ettiği Grenoble burjuvazisinin temsilcileriydi. *Vie de Henri Brulard* (Henri Brulard'ın Yaşamı) adlı otobiyografisinde, ailesine ve eğitimine duyduğu tepkiyi *espagnolisme* olarak adlandıracak ve bu eğilimini, sıradanlığa ve paraya duyduğu nefret, insan iradesine ve tutkularına duyduğu hayranlık olarak tanımlayacaktı.

Stendhal, Pierre-Joseph Dedreux-Dorcy'nin bir yağlıboya çalışması; Belediye Kütüphanesi, Grenoble, Fransa
Bibliothèque Municipale de Grenoble, Fransa; fotoğraf, Studio Piocardy

On yedi yaşında Fransa'nın en seçkin okullarındaki Politeknik Okul'un sınavlarına girmek ve bir an önce Grenoble'un boğucu havasından uzaklaşmak amacıyla Paris'e gitti. Kuzeninin yardımıyla kalacak bir yer ve Savaş Bakanlığı'nda bir iş buldu.

Yazarlığı. İşe girdikten üç ay sonra, Mayıs 1800'de Alpler'i geçerek İtalya'ya ikinci seferini düzenleyen Napoléon'un yedek ordusuna katıldı. Napoléon'un Marengo zaferinden bir gün sonra Milano'ya vardı. Milano Stendhal'in kişiliğini derinden etkiledi. Orada Fransız ressam Antoine-Jean Gros'nun yakın dostu Angela Pietragrua'ya âşık oldu. Ama onun sevgilisi olabilmek için 11 yıl beklemesi gerekecekti. Seferde olduğu halde, 18 ay boyunca hiç askerlik yapmadı. 1801 yılı sonunda ordudan ayrılarak Paris'e döndü.

Artık Stendhal'in en önemli uğraşı edebiyattı; özellikle de tiyatroya ilgi duyuyor, Molière'den boşalan yeri dolduracak bir oyun yazarı olmak istiyordu. Ne var ki taşralı aksanı, kendini bir türlü edebiyat çevrelerine kabul ettiremeyişi ve manzum oyun yazmadaki yeteneksizliği yüzünden başarılı olamadı. Ama Paris'teki bu acı

deneyimi, Grenoble'lu burjuva Henri Beyle'in romancı Stendhal'e dönüşmesinde önemli bir rol oynadı.

Stendhal, Napoléon'un Ekim 1806'da Berlin'e giren ordusuyla birlikte iki yıl Braunschweig'da kaldı. Daha önce okumaya başladığı 18. yüzyıl düşünürlerini, özellikle de Destutt de Tracy ve Claude-Adrien Helvétius'u orada daha yakından inceleme fırsatı buldu. 1812'de levazım subayı olarak Napoléon'un Rusya seferine katıldı. İmparatorluğun yıkılmasından sonra, yeni yönetimde iş bulamayacağını anlayarak İtalya'ya gitti.

İlk kitabı *Vies de Haydn, de Mozart et de Métastase*'ı (1814; Haydn, Mozart ve Métastase'ın Yaşamları) L.-A.-C. Bombet adıyla yayımladı. Yüz yetmiş kadar takma adı arasında en ünlüsü "M. de Stendhal"i ise ilk kez *Rome, Naples et Florence en 1817* (1817; 1817'de Roma, Napoli ve Floransa) adlı yapıtında kullandı. 1821'de, 38 yaşında Paris'e döndü ve dokuz yıl içinde altı kitap yayımladı: *De l'amour* (1822; Aşk Üzerine), 1823 ve 1825'te iki kitapçık olarak yayımlanan *Racine et Shakespeare* (Racine ve Shakespeare), *Vie de Rossini* (1823; Rossini'nin Yaşamı), ilk romanı *Armance, ou quelques scènes d'un salon de Paris en 1827* (1827; *Armance*, 1971, 1989), *Promenades dans Rome* (1829; *Roma'da Gezintiler*, 1950) ve en ünlü romanı *Kırmızı ve Siyah*. Temmuz Devrimi'nden (1830) sonra Fransız konsolosu olarak Trieste'ye, ardından Roma yakınlarındaki Civitavecchia'ya atandı ve orada bol bol yazacak zaman buldu. Ama devlet memurluğu süresince, yazdıklarını yayımlamaktan kaçındı. Bu arada *Souvenirs d'égotisme* (1892; Bencillik Anıları), bitiremeyeceği romanı *Lucien Leuwen* (1894), otobiyografisi *Vie de Henri Brulard* (1890) gibi yapıtları üzerinde çalışmayı sürdürdü ve sağlık nedeniyle Paris'e yaptığı ziyaretlerden birinde, 52 gün içinde *Parma Manastırı*'nı yazdı. Ölümünden kısa bir süre önce Balzac'ın *Parma Manastırı* üzerine yazdığı övgü dolu makale, romanlarının sonunda bir "mutlu azınlık" tarafından keşfedileceğinin ilk işaretiydi.

Stendhal 1841'de geçirdiği bir felç sonucu, konuşma yetisini yitirdi. Resmî izinle Paris'e döndükten beş ay sonra da 59 yaşında, bir otel odasında öldü. Montmartre Mezarlığı'na gömüldü ve mezar taşına kendi vasiyeti üzerine "*Arrigo Beyle, Milanese*" (Milano'lu Arrigo Beyle) sözleri yazıldı. Gömülürken orada bulunan üç kişiden biri romancı Prosper Mérimée'ydi.

Duygusal yaşamı ve yapıtları. Stendhal'in yaşamöyküsü, geleneksel bir mutluluk arayışını benimseyen, ama buna ulaşamayan birinin öyküsüdür. Ne düzenli bir işi, ne bir evi, ne de bir ailesi vardı. Marsilya ve Almanya'dan mektuplaştığı kız kardeşi Pauline de 1808'de evlendikten sonra, kimsesiz kalmıştı. Bu yüzden duygu, düşünce ve düşleriyle Henri Beyle, bir bakıma yaşamını "Stendhal" adıyla yayımladığı romanlarda sürdürdü. Temelde hep aynı kişinin, değişik ortamlardaki düşlerini yansıtan bu romanlar, yetişkin olmak istemeyen bir genç adamın öyküleridir. Hepsinde de genç adam, kişisel cazibesi olan, çevresindekilerin imrendiği biridir. Farklı toplumsal koşul ve çevrelerde bulunsalar da *Kırmızı ve Siyah*'taki Julien Sorel, *Parma Manastırı*'ndaki Fabrice ya da *Armance*'daki Octave gibi bütün kahramanlar aynı istek, duyarlılık ve arayışı paylaşır. Hepsi de, bir bakıma Stendhal'in yaşamında bir türlü gerçekleştiremediği düşlerin ifadesidir. Stendhal, romanlarında sürdürdüğü bu mutluluk arayışına ve roman yazma yöntemine bir de ad vermişti: *Beylisme* (Beyle'cilik). "Mutlu azınlık" için geliştirdiği bu yönteme göre, mutluluk gizemli bir arayışın değil, bir matematik işlemi kadar hesap gerektiren bir çabanın ürünüydü: Mutluluğun mantığı, bütün insan eylemlerinin tek itici gücü olan bencilliği ve kişinin kendi çıkarını kollamasını gerektiriyordu. Stendhal *De l'amour*'da yalnızca aşk konusundaki duygularını değil, 1821-22 yıllarındaki kişiliğini de inceler. Artık *Lucien Leuwen*'deki M. Leuwen ve *Parma Manastırı*'ndaki Kont Mosca'da canlandıracağı kibar soylu tipine benzemeye başlamıştır. *Kırmızı ve Siyah*'ı yayımladıktan sonra da, mutluluk ve mutluluğu elde etmeye yönelik "yöntem" arayışını sürdürür. Stendhal'in bu yöntemi, insanın kendini kusursuz kılma yeteneğine inanan, Destutt de Tracy gibi 18. yüzyıl düşünürlerine dayanır. Sonuç olarak *Beylisme* hem maddi, hem de duygusal açıdan yaşamın tadına varabilmek için geliştirilmiş iradi bir yöntemdir. Bu yüzden, Stendhal'in başyapıtları *Kırmızı ve Siyah* ve *Parma Manastırı*'nı yalnızca birer roman olarak değil, Henri Beyle'in kendisini dile getirdiği çeşitli kişilikler aracılığıyla, hem maddi, hem de düşsel açıdan hayat bilgisi edinme sürecini yansıtan yapıtlar olarak görmek gerekir. Duygusal açıdan ailesinden, düşünsel açıdan da burjuvaziden kopan ve ülkeden ülkeye, otelden otele dolaşıp sürekli yeni takma adlarla yazan Stendhal'in ruhsal arayışını belki de en iyi tanımlayan terim, Baudelaire'in "sanatsal, toplumsal ve düşünsel açıdan toplumdan kopma" anlamında kullandığı *dandysme*'dir.

Stendhal'in toplu yapıtları 1927-31 arasında *Oeuvres complètes* (der. H. Maritneau; Tüm Yapıtları), yazışmaları da 1962'de *Correspondance* (der. V. del Litto; Yazışmalar) adıyla yayımlanmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Roman. *Lamiel* (bitmemiş, ös 1889; *Lamiel*, 1964). Öykü. *Chroniques italiennes* (1839; *İtalya Hikâyeleri*, 1941, 1992). *L'abbesse de Castro* (1839; *Castro Rahibesi*, 1972). Çeşitli. *Histoire de la peinture en Italie* (1817; İtalyan Resim Sanatı Tarihi), *Mémoires d'un touriste* (1838; Bir Turistin Anıları), *Voyage dans le midi de la France* (1854; Fransa'nın Güneyine Yolculuk), *Journal* (1923-34, 5 cilt; Günlük), *Vie de Napoléon* (1876; Napoléon'un Yaşamı).

Steneosaurus, soyu tükenmiş ilkel timsah cinsi. Fosillerine Avrupa, Kuzey Afrika ve Güney Amerika'daki Jura Dönemi (y. 190-136 milyon yıl önce) kayaçlarında rastlanır. Bu cins üyelerinin geniş delikli kafatasları çok hafif ve dar, burunları ince ve uzundu. Üçta yer alan burun delikleri boğaza uzun bir kemik kanalla bağlanıyordu. Ağızlarında çok sayıda keskin diş vardı. *Steneosaurus* üyelerinin balıkla beslendiği sanılmaktadır.

Stenmark, Ingemar (d. 18 Mart 1956, Josesjö, Lapland, İsveç), İsveçli Alp disiplini kayakçısı ve slalomcu. Slalom, büyük slalom ve iniş yarışlarından oluşan Alp Disiplini Dünya Kupası'nı kazanan ilk İskandinavyalı kayakçıdır (1976). Bu başarısını 1977-78'de yineleyen Stenmark, 1979'daki uluslararası yarışmada altı altın madalya, bireysel Dünya Kupası yarışmalarında da 13 birincilik kazanarak Fransız kayakçı Jean-Claude Killy'nin 1967'de 12 birincilikle kırdığı sezon rekorunu ele geçirdi. 1984'e değin 75'ten fazla Dünya Kupası yarışını kazanarak, başka hiçbir kayakçının elde edemediği bir başarının sahibi oldu.

Kayağa beş yaşındayken Tärnaby'de başlayan Stenmark, ulusal yarışlardaki ilk birinciliğini sekiz yaşında kazandı. On üç yaşından sonra çalışmalarını İsveç genç milli takımında sürdürdü. Dünya Kupası yarışlarında ilk puanını 1973 sonlarında, ilk Dünya Kupası birinciliğini de 1974 sonlarında kazandı. 1976 Kış Olimpiyat Oyunları'nda büyük slalomda bronz, 1980 oyunlarında da slalom ve büyük slalomda altın madalya aldı. İniş yarışlarına pek katılmayan Stenmark, 1978'deki kural değişikliklerinden sonra bir daha Dünya Kupası birinciliği kazanamadı. Altmıştan çok Dünya Kupası yarışı kazandıktan sonra, 1980'de profesyonel oldu ve Monako'ya yerleşti.

steno, harf, sözcük ya da terimlerin belirli simge ya da kısaltmalarla belirtildiği hızlı yazı yazma sistemi. En ünlü modern steno sistemleri Pitman, Gregg ve Speedwriting'dir. Günümüzde pek çok ülkede kişisel not tutmanın dışında mahkemeler başta olmak üzere resmî kurumlarda kullanılmaktadır.

Bilindiği kadarıyla tarihte steno ilk kez Eski Roma'da, İÖ 63'te kullanıldı. Azatlı bir köle ve Cicero'nun dostu olan Marcus Tullius Tiro, Cicero ve Seneca gibi konuşmacıların senatodaki konuşmalarını yazabilmek için bir işaret (*nota*) sistemi geliştirdi. Kısa sürede yaygınlaşan, okullarda okutulan, imparatorların da öğrendiği bu sistem Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra da birkaç yüzyıl kullanıldı.

Modern steno İngiltere'de, Timothy Bright'ın *Characterie: an Arte of Shorte, Swifte, and Secrete Writing by Character* (1588; Özel İşaretlerle Kısa, Hızlı ve Gizli Yazma Sanatı) adlı yapıtının yayımlanmasıyla doğdu. İzleyen 50 yıl içinde 13 benzer sistem daha geliştirildi ve kitap halinde yayımlandı. Normal harflerin kullanıldığı bu sistemlerin çoğu, okunmayan harflerin atılması temeline dayanıyordu. Bu ilk stenoların en tanınmışlarından biri Thomas Shelton'ın *Short Writing* (1626; Kısa Yazı) adlı kitabında anlattığı sistemdi ve Samuel Pepys ünlü güncesini bu sisteme göre tutmuştu. Yaklaşık iki yüz yıl sonra bir başka ünlü İngiliz yazar, Charles Dickens da steno öğrendi ve yaşamını bir süre mahkeme duruşmalarında ve parlamento oturumlarında not tutarak kazandı.

İngiltere'deki ilk steno sistemlerinden çoğunda alfabedeki harfler kullanılmakla birlikte, sesleri temel alan bir yazı sistemi düşüncesi gittikçe ağırlık kazandı. Uzun ve kısa ünlüleri ayırarak, alfabeye dayanan stenodan sese dayanan stenoya geçen ilk kişi Phillip Gibbs (1736) adlı bir din adamıydı.

Isaac Pitman'ın 1837'de yayımladığı *Stenographic Sound-Hand* (Kısa Ses Yazısı), sese dayanan sistemlerin başlangıcı oldu. Pitman yalnızca dildeki sesleri bilimsel bir biçimde sınıflandırmakla ve yazıda kullanılacak biçimde düzenlemekle kalmadı, hızlı yazabilmeyi sağlayacak kısaltmalar da geliştirdi (*bak*. Pitman stenosu). Pitman sistemi, yayımlanışından birkaç yıl sonra ABD'ye de ulaştı. Bugün de Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan başta olmak üzere Doğu Yarıküre'de en çok kullanılan sistem budur.

John Robert Gregg, 1888'de Glasgow'da yayımladığı *Light-Line Phonography* (İnce Çizgi Stenosu) adlı kitapçıkta yeni bir steno sistemi ortaya koydu ve kısa bir süre sonra sistemini ABD'de de tanıttı. ABD'de en çok öğretilen ve uygulanan, dünyadaki ülkelerin de çoğunda kullanılan Gregg stenosu 6 ilkeye dayanır: 1) Sistem sesi temel alır, bütün sözcükler seslerine göre yazılır. 2) Simgelerde kalınlık farkı yoktur, hepsi hafif çizgilerle yazılır. 3) Simgeler alfabedeki harflere dayanır ve normal yazıdaki yazış biçimi kullanılır. 4) Ünlüler daire ya da kanca işaretiyle ifade edilir, yazının üstüne ya da yazı içinde bir yere, belli ünlülerin

kullanılmadığını belirtecek sözcükler konmaz. 5) Ünlüler, kalemi kaldırmadan, sırayla sözcük içine yerleştirilir. 6) Köşeli olmayan yumuşak çizgili bir yazım biçimi vardır. Gregg sistemi çok kullanılan sözcükler, yan yana gelen ünsüzler, ön ve sonekler için kısaltılmış işaretler koymuştur. Ayrıca yazmayı hızlandırmak için ilke olarak kısaltmalar kullanılır.

Yaklaşık 1924'te ABD'de Emma Dearborn'un geliştirdiği sistem ise "Speedwriting" (hızlı yazma) adıyla tescil edilmiştir. Bu yazıda sözcükler sesler temel alınarak yazılır ve yalnızca uzun ünlüler gösterilir. Hız kazanmak amacıyla harflerde değişiklikler (örn. *i* yerine *ı*), ayrıca kısaltmalar yapılır. Kolay öğrenilen bu yazı sistemi, el yazısındaki harfler kullanıldığı için, Pitman ya da Gregg stenoları kadar hızlı yazılmaz. Yirmi sekiz ülkede ve Almanca, Afrikaner dili, İspanyolca ve İtalyanca da içinde olmak üzere pek çok dilde bu yazma yöntemi öğretilmektedir.

Steno sistemlerinin gelişimi içinde 20. yüzyılda ortaya çıkan bir eğilim de alfabenin çoğu harfi için el yazısını temel almaktır. Bu tür sistemlere örnek olarak Abbreviatrix (1945), Baine's Typed Shorthand (1917), Carter Briefhand (1957), Forkner Alphabet (1955), Gersten's Alphabet Shorthand (1949), Hy-Speed Longhand (1932), Quickhand (1953), Speedhand (1952), Stenoscript (1955), Stenospeed (1950) ve Zinman (1950) sayılabilir.

Hızlı yazıda el yazısını temel alma düşüncesi ilk kez Simon George Bordley'nin (1787) üç sistemi bir araya getiren *Cadmus Britannicus*'unda ortaya çıkmıştı. "Ağır steno" denen birinci sistemde alfabedeki harfler, "hızlı steno" adı verilen ikincisinde ise el yazısı temel alınıyordu. Üçüncü sistem "müzik stenosu"ydu. Bordley'nin "ağır steno"suyla aynı türden modern stenolar arasındaki en önemli fark, ilkinde el yazısı harflerinin kullanılması, ama bunların birleştirilmemesiydi.

Alfabeye dayanan sistemlerin üstünlüğü, öğrenme ve yazmanın kolay olmasıdır. Yazma hızının sınırlı olması da olumsuz yanını oluşturur.

Steno, Nicolaus, Danca NIELS STEENSEN ya da STENSEN (d. 10 Ocak 1638, Kopenhag, Danimarka - ö. 26 Kasım 1686, Schwerin, Almanya), gerçekleştirdiği gözlemlerle jeolojinin gelişmesine önemli katkılarda bulunan jeolog ve anatomi bilgini.

1660'ta Amsterdam'da insan anatomisini incelemeye koyulan Steno, kulakaltı tükürük bezini (Stensen bezi) buldu. 1665'te Floransa'ya geçerek Toscana grandükü II. Ferdinando'nun hekimi oldu.

Steno İtalya'nın büyük bölümünü dolaşarak çeşitli incelemelerde bulundu. Bu arada jeolojiye ilişkin gözlemlerini topladığı *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus* (1669; Doğal Süreçle Katı Bir Maddenin İçine Yerleşen Katı Maddeler Üzerine Anlatı) adlı yapıtıyla jeolojide yeni bir çığır başlattı ve kristalografi biliminin temellerini attı. Steno, fiziksel görünüm bakımından çok farklı olmakla birlikte, kuvars kristallerin yüzleri arasındaki açının hep aynı olduğunu ortaya koydu. Ayrıca fosillerin eski organizmaların kalıntıları olduğunu ortaya çıkardı ve kayaçların çoğunun tortullaşma sonucunda oluştuğunu gösterdi.

Steno, yerkabuğunun jeolojik olayların kronolojik tarihini içerdiğini ve bu tarihin, katmanların ve fosillerin dikkatli biçimde incelenmesiyle açığa çıkartılabileceğini belirleyen ilk bilim adamı oldu. Dağların ağaç gibi büyüdüğü yolundaki görüşü reddederek, bunların yerkabuğunun değişime uğraması sonucunda ortaya çıktığını ileri sürdü. Ama dinsel dogmaların ve hoşgörüsüzlüğün egemen olduğu bir dönemde, jeoloji tarihine ilişkin görüşlerini yalnızca son 6 bin yıllık zaman dilimiyle sınırlamak zorunda kaldı.

1667'de Katolikliği benimseyince bilimsel çalışmalarından ayrılarak dinbilim üzerinde yoğunlaşan Steno, 1675'te rahipliğe, iki yıl sonra da piskoposluğa getirildi ve Almanya'nın kuzeyi ile İskandinavya'da görevlendirildi.

steno makinesi, harf, sözcük ya da deyimleri simge ya da kısaltmalarla belirten hızlı yazı sisteminde kullanılan makine. Ticari adı "Stenotip" ya da "Stenograf" olan ve büro ve mahkemelerde kullanılan makine, oldukça sessiz ve dakikada 250 sözcüğe kadar çıkabilen bir hızla çalışır. Steno makinesinin klavyesi, harf tuşları, bir boşluk bırakma tuşu, bir düzeltme tuşu ve yazı makinesindeki büyük harf tuşuna benzer biçimde çalışan bir sayı tuşundan oluşur.

Makine iki elle birden kullanılır; bir sözcüğün tek bir vuruşta yazılmasını sağlamak amacıyla aynı anda birden çok tuşa basılabilir. Elle yazılan steno yazılarının aksine, steno makinesiyle yazılan yazılar steno bilmeyenler tarafından da kolayca okunabilir.

Steno yasası, kristalografide, herhangi bir kimyasal katı ya da mineral örneğindeki kristallerin yüzleri arasındaki açının sabit ve o örneğe özgü olduğunu belirten yasa. Bu açı, yüzlerin her birine çizilen dik doğruların arasında kalan arayüzey açısı olarak ölçülür. Arayüzey açısı sabitliği olarak da adlandırılan bu yasa, boyutları ve elde edildikleri yer ne olursa olsun, tüm doğal ve yapay kristaller için geçerlidir.

Bu ilişkiyi ilk fark eden bilim adamı olan Danimarkalı jeolog ve anatomi bilgini Nicolaus Steno, fiziksel görünüm bakımından çok farklı olmakla birlikte, kuvars kristallerinin yüzleri arasındaki açının hiç değişmediğini belirledi. 1772'de Fransız mineralog Jean-Baptiste L. Romé de l'Isle, Steno'nun buluşunu doğruladı ve ayrıca bu açıların o maddeye özgü olduğunu ortaya çıkardı. Fransız kristalograf René-Just Haüy de 1774'te, kristallerin arayüzey açılarının, ilk biçimleri ya da çekirdekleri ile geometrik bir ilişki içinde olduğunu gösterdi.

stenoz *bak.* daralma

Stentor, *Heterotrichida* takımından kirpikli tekhücreliler cinsi. Kirpikleri düzenli bir dağılım gösteren bu cins üyelerine biçimlerinden ötürü borazanhayvanı da denmektedir. Tatlı sularda serbestçe yüzerek ya da uygun bir yüzeye tutunarak yaşar, yüzerken

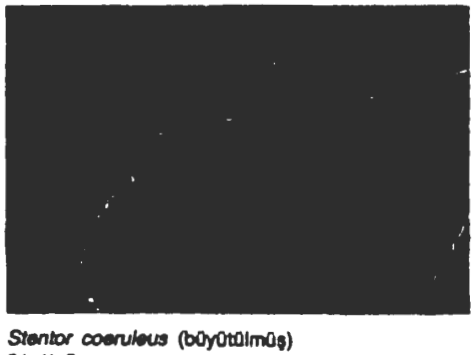

Stentor coeruleus (büyütülmüş)
Eric V. Grave

oval bir biçim alırlar. Ağzın yer aldığı oluk (ağız hunisi ya da peristom) hücrenin geniş ucunda bulunur; bu oluğu, birbiriyle kaynaşan kirpiklerin oluşturduğu membraneller sarmal biçimde çevreler. *S. coeruleus* cinsi bazen 2 mm uzunluğa erişecek ölçüde iridir. Mavi rengini ektoplazmasındaki stentorin denen bir mavi pigmentten alır.

step, BOZKIR olarak da bilinir, kurak ve yarı kurak bölgelerde görülen otsu bitkiler topluluğuna verilen genel ad. Rusçadaki *stepy* sözcüğünden gelen terim, Kuzey Amerika'da *prairie*, Güney Amerika'da *pampa*, Macaristan'da da *pusta* olarak bilinir. Step örtüsünün en yaygın olduğu kıtalar Asya, Avrupa ve Amerika'dır. Özellikle Avrupa ve Asya'da geniş alanlar kaplayan stepler Macaristan'dan Mançurya'ya kadar uzanan geniş bir şerit oluşturur.

Yıllık yağış miktarının 300 mm'yi aşmadığı stepler genellikle ağaçtan yoksundur. Bu alanlarda yalnızca arazi tabanının nemli olduğu kesimlerde tek tük ağaç ve ağaççıklara rastlanır. Step alanının asıl bitkileri, kökleri derine inmiş, kurakçıl otsu ve çalımsı bitkilerdir. Bunların başlıcaları yavşan, üzerlik, geven, yumak ve sorguçotudur. Step bitkileri ilkbahar yağışlarına bağlı olarak yeşerir, ama izleyen yaz sıcaklarıyla birlikte sararırlar.

Steplerin oluşumuna ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülür. Bir görüşe göre step, iklim koşulları nedeniyle ortaya çıkan bir sonuçtur. Başka bir görüşe göre de ormanların yıkıma uğraması sonucunda oluşmuştur. Eskiden ormanla kaplı alanların insanlar tarafından tahribi sonucunda oluşan alanlar "antropojen step" olarak adlandırılır. Türkiye'de görülen step alanlarının tümüne yakını antropojen steptir. İç Anadolu Bölgesi'nde Tuz Gölü çevresi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin dar bir kesiminde rastlanan alanlar Türkiye'deki gerçek steplerdir.

Step alanlarının görünüşü her yerde birbirine benzemez. Orman ile çöl arasındaki geçiş kuşağında yer alan alanlarda stepin görünüşü kuraklığın düzeyine göre değişir. Değişik görünümleri nedeniyle bu alanlar "ağaçlı step" ya da "ormanlı step", "çalılık step", "çayır stepi" ve "kuru step" gibi farklı adlarla anılır.

Step alanlarını etkileyen iklime genellikle "step iklimi" adı verilir. Bu iklimde kışlar soğuk, ilkbaharlar sıcak ve yağışlı, yazlar çok sıcak ve kurak geçer. Step ikliminin egemen olduğu bölgeler aynı zamanda yeryüzünün başlıca buğday üretim alanlarıdır.

Stephanos (AZIZ) (ö. İS y. 36, Kudüs; yortu günü 26 Aralık), inancı uğruna öldürüldüğüne inanılan ilk Hıristiyan. Kudüs diyakozu olarak Sanedrin önünde yaptığı savunma (Resullerin İşleri 7), Hıristiyanlığın ilk dönemindeki farklı bir yaklaşımı temsil eder. Savunmasıyla dinleyenleri galeyana getiren Stephanos kent dışına çıkarılmış ve halk tarafından taşlanarak öldürülmüştür. Kitabı Mukaddes'in Türkçe çevirilerinde adı İstefanos olarak yazılır.

Yunanca konuşan Yahudi kökenli Hıristiyanlardan olan Stephanos, Kudüs'teki cemaatin seçtiği yedi diyakozdan biriydi. Tanrı vergisi sayılan bir yetenekle Hıristiyanlığı yayıyor, Kudüs'teki Diaspora Yahudileriyle dinsel tartışmalara giriyordu. Din adamlarıyla birlikte birçok Yahudinin Hıristiyan olması Yahudi cemaati içinde tepki doğurdu. Sonunda Stephanos, "kutsal yeri ve şeriatı" kötülediği savıyla yüksek dinsel mahkeme Sanedrin'e çıkarıldı.

Stephanos'un Sanedrin'deki savunması, işlediği konular açısından Yahudiliğe, üslubuyla da Yunan retorik geleneğine yaklaşır. Birçok uzmana göre bu savunma tarihçilerce aktarılırken birçok değişikliğe uğramış. Luka İncili'nde de özgün biçiminden çok farklı yer almıştır. Bugün kabul edilen

metne göre, Stephanos Kudüs'teki tapınaklara ve adak uygulamasına kesinlikle karşı çıkar. Hz. Musa'nın şeriatına saygı göstermesine karşın, tapınak kültünü bu şeriatın aykırı bir parçası olarak değerlendirir. Hz. Musa'nın, "Allahın Rab senin için aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak" (Tesniye 18:15) sözlerinden yola çıkan Stephanos'a göre Hz. İsa "Musa dinini yeniden kuran" kişidir. Harun'a karşı Musa'yı, tapınağa karşı çöldeki çadırı, tapınağı inşa ettiren Hz. Süleyman'a karşı Tanrı'ya ev gerekmediğini ileri süren Hz. Davud'u savundu. Ona göre tapınak yapımı, Harun'un altın buzağısı gibi, bir anlamda putperestliktir. Ama Stephanos'un tapınağa bakışı ilk Hıristiyanların ortak görüşünü temsil etmez. Aralarında Paulus'un da bulunduğu birçok Hıristiyan o dönemde sık sık tapınağa gitmiştir.

Stephanos'un öğretisinde İsa'nın ölümü önemli bir yer tutmaz. Buna karşılık, Hz. İsa'nın ikinci kez yeryüzüne geleceği inancını dile getiren ilk kişinin Stephanos olduğu öne sürülür. Paulus'a göre İsa, "şeriatın laneti"nden kurtuluşu sağlamıştır (Galatialılara Mektup 3:14); Stephanos'a göreyse kurtuluş, Musa geleneğinin özgün biçiminde yeniden doğuşuyla gerçekleşecektir. Sonuç olarak Stephanos, Paulus öncesi Hıristiyanlığın Yahudilik yönü ağır basan bir temsilcisidir.

Stephansdom, STEPHANSKIRCHE olarak da bilinir, Viyana kentindeki üç nefli bazilika planlı ünlü katedral (*Dom*). 1147'de kutsanan geç romanesk üsluptaki ilk yapı 1258'de yandı, geriye yalnızca günümüze değin ulaşan batı cephesi kaldı. 1304'te başlanan gotik üsluptaki yeni orta nefin ve çan kulesinin yapımı 1450'ye değin sürdü. Güney transeptinin üstündeki kule ise 1433'te tamamlandı. Zikzaklı bir desen oluşturan renkli kiremitlerle kaplı çatısı yapıya ilginç bir özellik kazandırır. Stephansdom II. Dünya Savaşı'nın sonlarında Nisan 1945'teki çarpışmalarda yanmış, 1952'de onarılmıştır.

Stephanus I (AZİZ) (d. Roma - ö. 2 Ağustos 257; yortu günü 2 Ağustos), 254-257 arasında papa.

Aziz Lucius'un ardından papa oldu. Roma imparatoru Decius dönemindeki Hıristiyan kıyımı sırasında putperestlerin tanrılarına adakta bulunarak dinden dönmekle suçlanan İspanyol piskoposları Martial ile Basilides'i Mérida ve León-Astorga'daki görevlerine iade etti. Öteki İspanyol piskoposları Stephanus'un bu kararına karşı çıkarak Cyprianus'un önderliğindeki Afrika piskoposlarına başvurdular. Cyprianus da iki piskoposun eski görevlerine dönmemeleri konusunda İspanyol Kilisesi'ni uyardı. Bu sırada Galyalı piskoposlar da Arles piskoposu Marcianus'u, karşı-papa Novatianus'u destekleyerek bölücülük yapmakla suçladılar. Cyprianus'un Galyalı piskoposların tutumunu onaylayan ve Arles piskoposluğuna yeni bir atama yapılmasını talep eden mektubuna karşın, Stephanus Marcianus'u görevden almayı reddetti.

Bundan sonra Stephanus, heretikleri yeniden vaftiz etme uygulamasından vazgeçmedikleri takdirde Cyprianus'la birlikte öteki Afrikalı ve Anadolulu piskoposları aforoz edeceğini bildirdi. Cyprianus'un bu tehdit karşısında hazırladığı savunma Kartaca Konsili'nde (256) onaylandı. Stephanus'a şiddetle saldıran Cyprianus Roma'ya gönderdiği elçiler aracılığıyla Kartaca'yı Roma'dan koparma tehdidinde bulundu. Her piskoposun kendi görev bölgesinde egemen olduğunu ileri süren Cyprianus'un savına karşı Stephanus papanın üstünlüğünü kararlılıkla savundu, Cyprianus'un elçilerini de heretiklikle suçladı. Stephanus, Roma imparatoru Valerianus'un bu sırada başlattığı Hıristiyan kıyımı sırasında öldüyse de inançları yüzünden öldürüldüğü kesin değildir.

Stephanus II (ya da III) (d. Roma - ö. 26 Nisan 757, Roma), 752-757 arasında papa ve Papalık Devletleri'nin ilk hükümdarı. Papa Aziz Zacharias'ın ikinci ardılıdır. Kutsanmadan ölen ilk ardılın II. Stephanus adını alması nedeniyle, III. Stephanus olarak da anılır.

Bütün İtalya Yarımadasını ele geçirmeyi planlayan Lombard kralı Aistulf'a (hd 749-756) karşı Franklarla ittifak kurdu. 753 sonbaharında Pavia'da Aistulf'la yaptığı görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine Alpler'i aşarak Galya'ya gitti. Ocak 754'te Frank kralı Pepin'le (Kısa) görüşerek, Lombardların ele geçirdiği toprakların kiliseye geri verileceği yolunda ondan söz aldı. Temmuz 754'te, bugünkü Saint-Denis'de bulunan bir manastırda Pepin'i ve oğulları Charlemagne ile Carloman'ı Romalıların kralı olarak kutsadı. Bunun üzerine, Frank soylularından aldığı askeri güçle İtalya Yarımadasını istila eden Pepin, Aistulf'u Pavia'da kuşattı. Stephanus aynı yılın ekim ayında Roma'ya döndüyse de Pepin ve ordusu Galya'ya çekilince Aistulf yeniden saldırıya geçti, kendisine başkent yapmayı tasarladığı Roma'yı kuşattı (Ocak 756).

Stephanus'un çağrısı üzerine İtalya Yarımadasına dönen (756) Pepin, Charlemagne ve Carloman, Lombardları yenilgiye uğrattılar. Ardından Ravenna Genel Valiliği'nin bir bölümü ile Roma Düklüğü, Venedik ve Istria'nın papalığa verilmesiyle, Stephanus yönetiminde Papalık Devletleri kuruldu. Ayrıca papalık Bizans yönetiminden bağımsız bir konum kazanarak Frank koruması altına girdi. Papa da ruhani otoritesinin yanı sıra dünyevi bir hükümdar niteliği kazandı.

Stephanus III (ya da IV) (d. 720?, Sicilya - ö. 24 Ocak 772, Roma), 768-772 arasında papa.

Aziz I. Paulus'un ölümünden (767) sonra Nepi dükü Toto, din adamı olmayan kardeşinin Constantinus (II) adıyla papa seçilmesini sağladı. Bunun üzerine Lombard kralı Desiderius'un (Desiderio) Roma'ya gönderdiği askeri birlikler Toto'yu öldürüp Constantinus'u papalık tahtından indirdiler. Lombardların papa yaptığı bir keşiş de kısa süre sonra tahttan indirilince, papalığa 1 Ağustos 768'de Benedikten papazı Stephanus seçildi.

Constantinus, Frankların emriyle kör edilmiş, ardından da Desiderius'un elçisi öldürülmüştü. Stephanus'un Nisan 769'da topladığı Laterano Konsili, Constantinus'un papalığını resmen geçersiz ilan etti. Daha sonra Stephanus, Frank ve Lombard krallıkları arasında ittifak kurulmasını önlemek için 771'de Lombardlarla ittifaka girdi. Bunun ardından Roma'daki Franklar katledildi.

Stephanus Doğu Kilisesi'nde ikonlara tapınılmasını onaylamış ve Batı Kilisesi'nde kardinal piskoposların haklarını genişletmiştir.

Stephanus IV (ya da V) (d. Roma - ö. 24 Ocak 817, Roma), Haziran 816 - Ocak 817 arasında papa.

Aziz III. Leo'nun ardından papa seçildi. Hemen ardından Karolenj hanedanından Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ludwig'e (Sofu), onunla Galya'da görüşme isteğini iletti. Ayrıca Romalıların imparatora bağlılık andı içmesini emretti. Ekim 816'da Reims'de Ludwig'e Kutsal Roma-Germen imapatoru olarak taç giydirdi, Ludwig'in karısı Irmengard'ı da imparatoriçe ilan etti. Böylece kiliseyle Franklar arasındaki ittifak güçlendi. Papanın imparatora taç giydirip onu kutsaması, ruhani iktidarın dünyevi iktidardan daha üstün olduğunu simgeliyordu.

Stephanus V (ya da VI) (d. Roma - ö. 14 Eylül 891, Roma), 885-891 arasında papa.

Aziz III. Hadrianus'un ardından papalığa seçildi. 15 Temmuz'da takdis edilmesine karşın Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Karl (Şişman) tarafından bir süre tanınmadı. Karl, Stephanus'un seçimini onaylaktan kısa bir süre sonra Kral Arnulf yönetimindeki Doğu Franklar tarafından tahttan indirildi (Kasım 887). Tam bir bağımsızlıkla davranan Stephanus, Photios'u Konstantinopolis (İstanbul) patriği olarak tanımayı reddetti. Bizans imparatoru I. Basileios'u, Photios'u görevden alması için zorladı. Basileios'un ölümünden sonra onun yerine geçen İmparator VI. Leon'dan da aynı istekte bulundu, imparator da 886'da Photios'u sürgüne gönderdi. Aynı dönemde Stephanus, İtalya anakarasına saldıran Müslüman Araplarla mücadele etmek için Leon'dan beklediği yardımı alamadı. Papalık hazinesi tükendiğinden, bu sırada doğan kıtlığı hafifletmek için babasının servetini harcadı. Moravya Kilisesi'ne karşı, Papa VIII. Johannes'in izin verdiği Slav ayinlerini yasakladı.

O tarihlerde İtalya bir yandan Arapların güneyden ve Macarların kuzeyden yönelttiği saldırılarla, bir yandan da İtalya'ya tek başına egemen olmak için mücadele eden baronlar arasındaki iç savaşlarla altüst olmuştu. Papa düzeni sağlamak için Arnulf'a başvurduysa da olumlu yanıt alamadı. Spoleto dükü Guido kendini 888'de Fransa, 889'da da İtalya kralı ilan etti. Stephanus III. Louis'yi (Kör) Provence kralı olarak tanıdı (890). Arnulf'tan yana olmasına karşın 21 Şubat 891'de Guido'ya Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giydirdi.

Stephanus VI (ya da VII) (d. Roma - ö. Temmuz /Ağustos 897, Roma), Mayıs 896-Ağustos 897 arasında papa.

VI. Bonifatius'un ardından papa seçildi. O dönemde Romalı soylularla Napoli, Benevento, Toscana ve Spoleto düklükleri arasında siyasal çatışmalar sürüyordu. Spoleto'da hüküm süren dük ailesinden Stephanus'un papalığa seçilmesiyle, Roma'nın denetimi bu ailenin eline geçti. Lamberto di Spoleto'nun imparatorluk iddiasını destekleyen Stephanus, onun isteği üzerine "Kadavra Sinodu"nu toplayarak papalık tarihinin en ürpertici olaylarından birini gerçekleştirdi. Spoleto yandaşlarının 897'de topladıkları sinod, Doğu Frank kralı Arnulf'u imparator ilan eden bir önceki papa Formosus'un(*) dokuz ay önce gömülmüş olan cesedinin mezardan çıkarılıp yargılanmasına karar verdi. Spoleto yandaşlarına göre Formosus, daha önce Lamberto'ya taç giydirdiği halde, Charlemagne'nın gayrı meşru bir varisini imparator ilan etmişti. Yargılama sonunda Stephanus, Formosus'un papalığının ve bütün kararlarının geçersiz olduğunu ilan etti. Ama birkaç ay sonra çıkan ayaklanma sonucunda papalıktan indirildi ve gönderildiği hapishanede boğularak öldürüldü. Ardından, gene Spoleto hizbinden III. Sergius papa oldu.

Stephanus VII (ya da VIII) (d. Roma - ö. Şubat 931, Roma), 929-931 arasında papa. Roma'daki St. Anastasia Kilisesi'nin kardinal papazıyken Papa VI. Leo'nun ardılı

olarak kutsandı. Papa seçilmesini, Theophylactus ailesinden Marozia adlı soylu bir kadının sağladığı söylenir. İtalyan ve Fransız manastırlarının ayrıcalıklarını genişleten Stephanus'un bir suikast sonucu öldürüldüğü sanılır.

Stephanus VIII (ya da IX) (d. Roma - ö. Ekim 942, Roma), 939-942 arasında papa. VII. Leo'nun ardından papa seçildi. Roma'ya egemen olan Spoleto dükü II. Alberico'nun nüfuzu altında hüküm sürdü. III. Charles'ın (Saf) oğlu olan son Karolenj kralı IV. Louis d'Outremer'i destekledi; ona karşı ayaklananları aforozla tehdit ederek krallığını resmen onayladı. Ayrıca Fransa'nın Cluny kentindeki manastırda Başkeşiş Odon (sonradan Aziz Odon) önderliğinde başlatılan reform hareketini destekledi. Odon'u 942'de Roma'ya çağırarak Alberico ile İtalya kralı Provence'lı Ugo arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk etmesini istedi.

Stephanus IX (ya da X), asıl adı LORRAINE'LI FRÉDÉRIC, Fransızca FRÉDÉRIC DE LORRAINE (d. y. 1000, Lorraine - ö. 29 Mart 1058, Floransa), Ağustos 1057-Mart 1058 arasında papa. Gregorius Reformu'nun öncülerindendir.

Lorraine dükü Godefroi'un kardeşiydi. Kuzeni olan Papa IX. Leo'nun döneminde onun başdanışmanlığında bulundu ve reformcu bir ruhban grubuna katıldı. 1054'te papalık elçisi olarak Konstantinopolis'e (İstanbul) gitti. Kısa bir süre sonra Montecassino'daki Benedikten manastırında inzivaya çekildi ve 1057'de başkeşiş oldu. Papa II. Victor'un ardından papa seçildi. IX. Leo'nun başlattığı genel kilise reformunu uygulamaya ağırlık verdi. Roma'da bir sinod toplayarak kilise makam ve rütbelerinin alınıp satılmasını mahkûm etti, din adamlarının bekârlık kuralına bağlı kalmasını sağlamak için etkili yaptırımlar getirdi. Pier Damiani, Silva Candidalı Humbert ve Ildebrando (sonradan Papa VII. Gregorius) gibi ünlü kardinalleri reformları uygulamakla görevlendirdi. İtalya Yarımadasının güneyinde ilerleyen Normanları durdurmaya ve Doğu ile Batı kiliseleri arasındaki bölünmeye son vermeye hazırlandığı sırada öldü.

S. Reparata Kilisesi'ne gömülen Stephanus için halk arasında 29 Mart'ta resmî olmayan bir tören düzenlenir.

Stephen, BLOIS'LI STEPHEN olarak da bilinir (d. y. 1097 - ö. 25 Ekim 1154, Dover, Kent, İngiltere), 1135-54 arasında İngiltere kralı. Tahtı zorla ele geçirmiş, ama bunun ardından başlayan kargaşa döneminde iktidarını pekiştirmeyi başaramamıştır.

Blois ve Chartres kontu Stephen ile I. William'ın (Fatih) kızı Adela'nın üçüncü oğluydu. Dayısı Kral I. Henry tarafından yetiştirildi; İngiltere ve Normandiya'da geniş toprakların yanı sıra Boulogne Kontluğu'nu aldı. Öteki soylularla birlikte Henry'nin kızı Matilda'yı(*) tahtın vârisi olarak destekleyeceğine söz vermiş olmasına karşın, Henry'nin ölümü (1135) üzerine Manş Denizini aşarak tahta el koydu. Krallığını tanıması karşılığında papanın İngiltere'de nüfuzunu artırması için gerekli zemini hazırladı. Matilda'nın üvey kardeşi olan Gloucester kontu Robert, Matilda'nın taht üzerindeki iddiasını desteklemek için 1138'de Stephen'a savaş açtı. Stephen önceki bazı askeri başarılar elde ettiyse de, Salisbury piskoposu Roger ile akrabalarını hapse attırınca kilisenin desteğini yitirdi.

Bu fırsatı kaçırmayan Matilda İngiltere'yi işgal etti (Eylül 1139) ve sonunda İngiltere'nin batısındaki toprakların büyük bölümünü denetimi altına aldı. Stephen, 1141 başlarında Lincoln'daki bir çarpışmada tutsak düştü. Matilda'nın taç giyme töreni için gittiği Londra'da davranışlarıyla halktan tepki toplaması üzerine bir ayaklanma başladı. Kasımda Stephen, kendisine bağlı birliklerce tutsak alınmış olan Gloucester kontuyla takas edildi ve yeniden üstünlük sağladı. 1148'de Matilda İngiltere'den çekildi. Stephen artık İngiltere'ye egemen olmuştu, ama ne yasa tanımazlığı önleyecek, ne de soylular arasındaki savaşa son verecek gücü vardı. Yalnızca oğlu Eustace'ın vârisliğini güvence altına almak istiyordu. Ama Matilda'nın oğlu Anjou'lu Henri'nin tahtın gerçek vârisi olduğu iddiasıyla Ocak 1153'te İngiltere'yi işgal etmesi üzerine, bu isteğini de gerçekleştiremedi. Eustace ağustosta ölünce, imzaladığı bir antlaşmayla Henri'yi kendine vâris seçtiğini bildirdi. Ölümünden sonra Henri, II. Henry adıyla İngiltere kralı oldu.

Stephen, Sir James Fitzjames, 1. BARONET (d. 3 Mart 1829, Londra - ö. 11 Mart 1894, Ipswich, Suffolk, İngiltere), İngiliz hukuk tarihçisi ve yargıç. 1870'lerin sonunda hazırladığı Yargılanabilir Suçlarla İlgili Yasa Tasarısı siyasal muhalefetin engellemesi yüzünden yasalaşmadıysa da, İngiliz Uluslar Topluluğu'na bağlı ülkelerle İngilizce konuşulan öbür ülkelerde ceza yasalarını düzenlemeye yönelik girişimleri önemli ölçüde etkiledi.

Edebiyat eleştirmeni Sir Leslie Stephen'in ağabeyiydi. 1854'te avukatlığa başladı; ayrıca çeşitli dergilerde, özellikle *Pall Mall Gazette*'de değişik konularda yazılar yazdı. *General View of the Criminal Law of England* (1863; İngiltere Ceza Hukukuna Genel Bakış) adlı yapıtında Sir William Blackstone'un *Commentaries on the Laws of England*'ından (1765-69, 4 cilt; İngiltere Yasaları Üzerine Yorumlar) sonra ilk kez İngiliz ceza hukukunun ilkelerini sistemli biçimde ortaya koymaya çalıştı. Gene aynı alanda, dogmatik yaklaşımına ve kaynakları yer yer eleştirel olmayan biçimde kullanmasına karşın büyük etki uyandıran *History of the Criminal Law of England* (1883; İngiltere Ceza Hukukunun Tarihi) adlı yapıtını yayımladı. John Stuart Mill'in *On Liberty*'sine (1859; Özgürlük Üzerine) yanıt niteliğindeki *Liberty, Equality, Fraternity*'de (1873; Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik) ise demokrasi karşıtı öğeler içeren siyasal görüşlerini geliştirdi. Hindistan'da İngiliz genel valisine bağlı mecliste hukuk işlerinden sorumlu üye olarak görev yaptığı dönemde (1869-72), Hindistan hukukunun sistemleştirilmesi ve reformuna yönelik çalışmalar yürüttü. Daha sonra İngiliz delil hukuku (1876) ve ceza hukukuna (1877) ilişkin incelemeler hazırladı. 1879-91 arasında *Court of Queen's Bench*'te yargıçlık yaptı. 1891'de baronet unvanı aldı.

Stephens, Alexander H(amilton) (d. 11 Şubat 1812, Wilkes ili, Georgia - ö. 4 Mart 1883, Atlanta, Georgia, ABD), Amerikan İç Savaşı sırasında (1861-65) Güney eyaletlerinin kurduğu Amerika Konfedere Devletleri'nin başkan yardımcılığını yürüten siyaset adamı.

1834'te baroya kabul edildi. Georgia Temsilciler Meclisi'nde (1837-41), eyalet senatosunda (1842-43) ve ABD Temsilciler Meclisi'nde (1843-59) görev aldı. Köleliliği savunduysa da, Birlik'in dağılmasına karşı çıktı. Bununla birlikte, Georgia'nın Birlik'ten ayrılması üzerine (1861) eyaletinin kararına uydu ve kısa süre sonra Konfederasyon'un başkan yardımcılığına seçildi.

Konfederasyon başkanı Jefferson Davis'in kaynağını anayasadan almayan yetkiler kullanmasına karşı çıkan Stephens, Güney'de anayasal hükümetin korunmasını, Kuzey'de ise savaş karşıtı partinin güçlendirilmesini savundu. Bu politikanın bir parçası olarak 1864'te Federal tutukluların koşulsuz serbest bırakılmaları için çaba gösterdi. Şubat 1865'te Virginia'daki Hampton Roads'da yapılan sonuçsuz barış konferansında Konfederasyon komisyonuna başkanlık etti.

Konfederasyonun yenilgisinden (Mayıs 1865) sonra Boston'daki Warren Kalesi'nde 5 ay tutuklu kaldı. 1866'da ABD Senatosu'na üye seçildiyse de, Georgia'nın yeniden kuruluşunda Kongre'nin saptadığı ilkelere tam olarak uyulmadığı gerekçesiyle Senato'ya kabul edilmedi. Stephens sonraki yıllarda ABD Temsilciler Meclisi'nde görev aldı (1873-82) ve Georgia valiliğinde (1882-83) bulundu. Stephens'in *A Constitutional View of the Late War Between the States* (1868-70, 2 cilt; Eyaletler Arasındaki Son Savaşa Anayasal Bir Bakış) adlı bir kitabı vardır.

Stephens, James (d. 9 Şubat 1880, Dublin, İrlanda - ö. 26 Aralık 1950, Londra, İngiltere), İrlandalı şair ve masal yazarı. Dublin gecekondularında geçen masalları ve hayvanlarla ilgili sevecen şiirleri panteist bir felsefeyi yansıtır.

Bir avukatın yanında çalışırken kendi kendini yetiştirdi. 1909'da tanıştığı şair Æ'nin (George William Russell) desteğiyle ilk şiir kitabı *Insurrections*'ı (Ayaklanmalar) yayımladı. İlk romanı *The Charwoman's Daughter* (1911; Temizlikçi Kadının Kızı) kuruluşuna katıldığı *Irish Review*'da çıktı. Asıl ününü zengin Kelt temalarını işlediği ikinci kitabı *The Crock of Gold*'la (1912; Altın Çömlek) kazandı. İrlanda milliyetçi hareketinde etkin biçimde yer almakla birlikte 1940'a doğru Londra'ya yerleşti. Orada sık sık radyo programlarına çıktı. Richard J. Finneran tarafından derlenen mektupları 1975'te yayımlandı.

Stephen'ın çarpıcı ironisi, arkadaşı olan James Joyce'la bazı benzerlikler gösterir. *The Demi-Gods*'da (1914; Yarı Tanrılar) bu üslup belirgindir; *Deirdre*'de (1923) ise daha biçimci ve ritmik bir anlatım görülür. Öbür yapıtlarını kısa öyküler ve lirik şiirler oluşturur.

Stephens, John Lloyd (d. 28 Kasım 1805, Shrewsbury, New Jersey - ö. 12 Ekim 1852, New York kenti, ABD), ABD'li gezgin ve arkeolog. Orta Amerika ve Meksika'daki Maya kalıntılarında yaptığı araştırmalarla (1839-40 ve 1841-42) Orta Amerika arkeolojisini başlatmıştır.

Asıl meşleği avukatlıktı. Sağlık nedenleriyle yolculuk yapması önerilince 1834'te Avrupa'nın doğusuyla Yakındoğu'yu kapsayan uzun bir yolculuğa çıktı. Yolculuğu sırasında bu bölgelerdeki arkeolojik alanların çoğunu gezdi. Ülkesine dönüşünde resimlerini İngiliz ilüstratör ve arkeolog Frederick Catherwood'un yaptığı *Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land* (1837, 2 cilt; Mısır, Arabia Petraea ve Kutsal Topraklardaki Yolculuk İzlenimleri) ve *Incidents of Travel in Greece, Turkey, Russia, and Poland* (1838, 2 cilt; Yunanistan, Türkiye, Rusya ve Polonya'daki Yolculuk İzlenimleri) adlı iki kitap yayımladı.

Orta Amerika ve Yucatán'da eski kalıntılar bulunduğunu duyduktan sonra, bunların yerini saptamak ve incelemek üzere bölgeye gitmeye karar verdi. Başkan Martin Van Buren'ın da araya girmesiyle, ABD masla-

hatgüzarı olarak Orta Amerika'ya atanan Stephens, 1839'da Catherwood'la birlikte Orta Amerika'ya gitti. Güneş ışığı almayan sık ormanlarda çeşitli tehlike ve güçlükleri aşarak gerçekleştirdikleri zorlu bir yolculuğun sonunda, Stephens ve Catherwood kalıntıların bulunduğu yere ulaşmayı başardılar.

Stephens garip ve anlaşılmaz bezemelerle kaplı steller, taraçalar, merdivenler ve duvarların bulunduğu geniş bölgeyi 50 dolara satın alıp, araziyi kaplayan ormanı temizlemeye girişti. Catherwood ise Maya kalıntılarını resimlemeye başladı. 1841'de *Incidents of Travel in Central America, Chiapas, and Yucatan* (2 cilt; Orta Amerika, Chiapas ve Yucatán'daki Yolculuk İzlenimleri) adıyla yayımlanan gezi raporu ve hemen ardından basılan Catherwood'un son derece başarılı resimlerini içeren kitap, bilim çevrelerinde olduğu kadar halk arasında da büyük yankı uyandırdı. Stephens ve Catherwood'un bu çalışmalarıyla, İspanyol kâşif ve askerlerinin Mayalarla ilgili gözlemlerini anlatan birçok eski yapıt yeniden gündeme geldi.

Stephens ve Catherwood 1841-42 arasında düzenledikleri ikinci araştırma gezisinin ardından 44 ayrı bölgedeki kalıntıları ele alan *Incidents of Travel in Yucatan*'ı (1843, 2 cilt; Yucatán'daki Yolculuk İzlenimleri) yayımladılar. Stephens son yıllarında bütün zamanını ABD'nin ilk transatlantik gemi şirketinin yöneticiliğine ve Panama Kıstağından geçen bir demiryolunun açılması için yürütülen çalışmalara ayırdı.

Stephens, Uriah Smith (d. 3 Ağustos 1821, Cape May, New Jersey - ö. 13 Şubat 1882, Philadelphia, ABD), ABD'nin ilk önemli ulusal işçi sendikası Knights of Labor'ın (Emek Şövalyeleri) kuruluşunda önemli rol oynayan ABD'li ütopyacı reformcu.

Başlangıçta Baptist papazı olmak isteyen Stephens, 1837 Paniği'nde ailesinin geçim sıkıntısına düşmesi üzerine bir terzinin yanında çıraklık yapmak zorunda kaldı. 1845'ten 1853'e değin Philadelphia'da terzi olarak çalıştıktan sonra Batı Hint Adaları, Orta Amerika ve Meksika üzerinden California'ya gitti. 1858'de Philadelphia'ya döndüğünde köleliğin kaldırılmasını ve daha sonraki sendikal örgütlenme çalışmalarının temelini oluşturulacak olan ütopyacı sosyalizmi savunarak iç savaş öncesindeki reform hareketlerine katıldı.

Sendikal örgütlenme çalışmalarına 1862'de Philadelphia Makastarlar Birliği'nin örgütlenmesine katılarak başladı. Bu sendika 1869'da dağılınca, aynı yıl altı kişiyle birlikte Noble Order of the Knights of Labor'ı (Soylu Emek Şövalyeleri Tarikatı) kurdu ve Büyük Usta İşçi unvanıyla örgütün ilk başkanı oldu. Sonradan Knights of Labor adını alacak olan bu örgüt bankerler, avukatlar, borsa komisyoncuları, kumarbazlar, doktorlar, içki imalatçıları ve satıcılar dışında bütün çalışanlara açık gönüllü bir üreticiler birliği olarak tasarlanmıştı. Ayrıca, işçileri işverenin baskılarına karşı korumak amacıyla gizlilik temelinde örgütlenilmesi ve örgüt üyelerini birbirine bağlamak için yarı dinsel nitelikli bazı törenlerin yapılması öngörülmüştü.

Çok geçmeden örgüt içinde anlaşmazlıklar baş gösterdi. Gizlilik ve törenler başlıca anlaşmazlık konuları halini alırken, bazı üyeler de Stephens'ın grevlere ve öteki işçi eylemlerine karşı çıkmasına itiraz ediyordu. Stephens, 1878'de savunduğu bir önerinin kongrede reddedilmesi üzerine örgüt başkanlığından istifa etti. Yerine, gizlilik ilkesine karşı çıkan Terence V. Powderly geçti. 1881'de gizlilik kuralı ve törenler kaldırıldı. Stephens'ın ölümünden dört yıl sonra Knights of Labor'ın üye sayısı yaklaşık 700 bine ulaşmış, ama örgüt Stephens'ın öngördüğü kooperatif topluluktan tümüyle farklı bir örgütlenme haline gelmişti.

Stephenson, George (d. 9 Haziran 1781, Wylam, Northumberland - ö. 12 Ağustos 1848, Chesterfield, Derbyshire, İngiltere), lokomotif yapımı ve demiryolu taşımacılığının öncülerinden biri olarak kabul edilen İngiliz mühendis ve mucit.

Stephenson'ın babası Newcastle upon Tyne'daki bir maden ocağında, suları dışarı

George Stephenson, H. P. Briggs'in bir çalışmasından C. Turner'in mezzotinti
Science Museum, Londra

pompalamakta kullanılan Newcomen buhar makinesinin operatörü olarak çalışıyordu. Stephenson da okula gitmeyip babasının yanında çalışmaya başladı. On dokuz yaşında Newcomen makinesi operatörü oldu. Daha sonra bir gece okulunda okuma yazma öğrendi. Kısa bir süre makine operatörlüğünün yanı sıra ayakkabı ve saat onarımcılığı ve terzilik gibi işlerle de uğraştı. Ama mekaniğe, özellikle de buhar makinelerine büyük ilgi duyuyor ve sürekli olarak bu alanda kuramsal bilgi edinmeye çalışıyordu. 1804'te Grand Allies madencilik şirketinin Killingworth'teki maden ocağı vinçlerinin yöneticiliğine, 1812'de de bu şirketin sahip olduğu tüm ocaklarda kullanılan makinelerin ustabaşılığına getirildi. 1813'te, yakınlardaki bir ocakta kömürün dışarı taşınmasında kullanılan, John Blenkinsop'un geliştirmiş olduğu "tekerlekli buhar kazanı"nı inceledi. Blenkinsop, makinenin ağır vagonları düz, ahşap raylar üzerinde çekemeyeceğini düşünerek, makinesine ayrıca bir mandallı çark eklemişti; bu çark rayların arasına döşenen üçüncü bir dişli ray üzerinde yol alıyordu, ama bütün bu düzenek sık sık bozuluyordu. Stephenson daha verimli ve etkili bir makine tasarımı geliştirdi ve Grand Allies'ın sahibi Lord Ravensworth'ün mali desteğiyle 1814'te, sekiz vagon çekebilen ve saatte 6 km'lik hızla 30 ton kömür taşıyabilen "Blucher" adlı buhar makinesini yaptı. Bir süre sonra, dışarı atılan kullanılmış buharın yerine hava dolmasını sağlayan üstten baca sistemini geliştirerek "Blucher"in çekiş gücünü daha da artırdı. Bu yeni tasarım lokomotifin gerçekten kullanışlı bir araç durumuna gelmesini sağladı.

Stephenson sonraki birkaç yıl boyunca Killingworth ve bazı başka ocaklar için çok sayıda lokomotif yaptı. Bu arada özel bir madenci güvenlik lambası geliştirerek ün kazandı. Stephenson 1821'de, Stockton-Darlington Demiryolu projesi yetkililerini, vagonların atla çekilmesi yerine buharlı lokomotif kullanılması yolunda ikna etmeyi başardı, ayrıca bu lokomotifin ve hattın yapım işinin kendisine verilmesini sağladı. Newcastle'da kurduğu fabrikada bu amaçla geliştirdiği "Active" adlı (sonradan "Locomotion") lokomotif, 27 Eylül 1825'te 450 yolcu taşıyan tren katarını saatte yaklaşık 24 km hızla Darlington'dan Stockton'a kadar çekerek gerçek anlamdaki ilk demiryolu taşımacılığını gerçekleştirdi. Stephenson bir süre sonra Liverpool ve Manchester arasında 64 km'lik demiryolu hattının yapımıyla görevlendirildi. Yapım çalışmaları sırasında bazı çiftçi ve toprak sahiplerinin şiddetli tepkileriyle karşılaşmakla birlikte, demiryolunu beş yılda tamamladı. Liverpool-Manchester Demiryolu hizmete girmeden (15 Eylül 1830) yaklaşık bir yıl kadar önce, demiryolunda kullanılacak lokomotifin belirlenmesi amacıyla bir yarışma düzenlendi (1829). Dört lokomotifin katıldığı yarışmada birinciliği, Stephenson'ın saatte yaklaşık 58 km hıza ulaşan "Rocket"ı kazandı. Stephenson'ın Newcastle'daki fabrikasında yaptığı sekiz lokomotif Liverpool-Manchester Demiryolu'nda kullanıldı. Bu gelişmelerin hemen ardından demiryolu taşımacılığı İngiltere, Avrupa ve Kuzey Amerika'da hızla yaygınlaştı. Stephenson ise demiryolu yapımı, köprü tasarımı ve lokomotif üretimi konularındaki sorunların çözümünde en uzman kişi oldu. Stephenson Midlands'da (İngiltere) çok sayıda demiryolu hattı döşedi, İngiltere ve öbür ülkelerdeki pek çok demiryolunun yapım çalışmalarında danışmanlık yaptı.

Stephenson, George Robert (d. 20 Ekim 1819, Newcastle upon Tyne, Northumberland - ö. 26 Ekim 1905, Cheltenhom, Gloucestershire, İngiltere), amcası George Stephenson ve kuzeni Robert Stephenson'a çalışmaları sırasında yardımcı olan ve demiryolu mühendisliğinin öncülerinden biri olarak tanınan İngiliz mühendis.

Man Adasındaki King William College'da öğrenim gördükten sonra 1837'de, Manchester-Leeds demiryolunun yapım çalışmalarında amcası ile birlikte çalışmaya başladı. Bir süre Yeni Zelanda'da demiryolu danışmanı olarak görev yaptıktan sonra İngiltere'ye döndü ve Doğu Londra Demiryolu projesinde Sir John Hawkshaw ile birlikte çalıştı. St. Lawrence Irmağı (Kanada) üzerindeki, tüp biçimli Victoria Köprüsü'nün yapımı sırasında Robert Stephenson'a yardımcı oldu, İngiltere ve başka bazı ülkelerde çok sayıdaki demiryolu köprüsünün tasarımını hazırladı. 1859'da Robert Stephenson'ın ölümü üzerine Newcastle'daki lokomotif fabrikasının başına geçti.

Stephenson, Robert (d. 16 Ekim 1803, Willington Quay, Northumberland - ö. 12 Ekim 1859, Londra, İngiltere), başta Kuzey Galler'deki Menai Boğazı üzerinde bulunan Britannia Köprüsü olmak üzere çok sayıda demiryolu köprüsü inşa eden İngiliz inşaat mühendisi. Victoria döneminin önde gelen inşaat mühendislerinden biri olarak tanınır.

Demiryolu lokomotifinin mucidi George Stephenson'ın oğlu olan Robert, Newcastle upon Tyne'daki Bruce Akademisi'nde ve Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1821'de Stockton-Darlington ve daha sonra da Liverpool-Manchester demiryollarının yapım çalışmalarında babasına yardımcı oldu.

Bir süre Kolombiya'da maden mühendisi olarak çalıştıktan sonra İngiltere'ye döndü ve babasının gerçekleştirdiği lokomotiflerin geliştirilmesine katkıda bulundu. 1833'te Londra-Birmingham demiryolunun baş mühendisliğine atandı. Bu demiryolunun yapımı sırasında, Blisworth ve Kilsby Tüneli'ndeki kazı çalışmalarını yönetti. Daha sonra Newcastle-Berwick demiryolunun

yapımını üstlendi. Bu hattın yapımı sırasında Tyne Irmağı üzerine kurulacak altı kemerli demir köprünün ayaklarının çakılmasında James Nasmyth'in yeni geliştirmiş olduğu buhar çekicinden yararlandı.

Anglesey Adası ile Galler arasındaki Menai Boğazı üzerine bir demiryolu yapmakla görevlendirilince tüp biçiminde bir köprü tasarımı geliştirdi. Bu tasarımın başarıya ulaşması üzerine Stephenson İngiltere'de ve bazı başka ülkelerde çok sayıda tüp biçimli köprü yaptı.

Stephenson, William (Samuel), lakabı KORKUSUZ, İngilizce INTREPID (d. 11 Ocak 1896, Douglas, Manitoba, Kanada - ö. 31 Ocak 1989, Paget, Bermuda), Kanada doğumlu sanayici. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Batı Yarıküre'deki istihbarat sisteminin başı olarak çalışmasıyla tanınır. Başından geçen olaylar *A Man Called Intrepid* (1979; Korkusuz Dedikleri Adam) adlı kitaba konu olmuştur.

Bir bıçkıhane sahibinin oğluydu. Yükseköğrenimini yarıda bırakarak askere yazıldı. Fransa'da Kanada Kraliyet İstihkâm Birliği'nde (1914-15) ve İngiliz Kraliyet Uçuş Birliği'nde (1915-18) görev yaptı. Savaştan sonra çeşitli yatırımlara girişti, bazı icatlarda bulundu; sonunda başarılı bir sanayici oldu. Yatırımları radyo, gramofon, otomobil ve uçak gibi çok değişik ürünleri içine alıyordu; ayrıca inşaat, emlakçılık ve çelik sanayisi gibi alanlara da girdi. 1930'larda aldığı birçok ihale sayesinde Alman silah donanımındaki gelişmeler ve Enigma (Bilmece) adı verilen şifre makinesi konusunda değerli bilgiler edindi. Bu bilgileri İngiliz istihbarat servisine aktardı. Winston Churchill'in 1940'ta başbakan olmasından sonra, ABD'de bulunan İngiliz Güvenlik Eşgüdümü'nü (BSC) yönetmek üzere New York kentine gönderildi. İngilizlerin Batı Yarıküre'deki bütün denizaşırı casusluk etkinliklerinde eşgüdümü sağladı, işe aldığı ajanları düşman hatlarının gerisindeki görevler için eğitmek üzere Kanada'da gizli bir üs kurdu ve Stratejik Hizmetler Bürosu'nun (OSS) 1942'de ABD istihbaratının sorumluluğunu üstlenmesine değin BSC ile ABD yönetimi arasında bağlantı sağlama işini yürüttü. BSC'nin birçok operasyonunu kendi servetiyle finanse etti. 1945'te şövalyelik nişanı aldı.

Stephenson savaştan sonra kendi ticari işlerinin başına döndü. Şirketlerini daha çok Jamaika'dan yönetti. 1968'de Bermuda'ya yerleşti.

ster, metre sisteminde 1 m^3 ya da 1.000 litreye eşit hacim birimi. Ster terimi Yunanca *stereos* (katı cisim) sözcüğünden gelir. Fransa'da 1793'te kabul edilen bir yasayla tanımlanan bu birim, özellikle odun hacminin ölçülmesinde kullanılmıştır. *Cord* olarak adlandırılan ve 128 ayak küp istiflenmiş odun hacmi olarak tanımlanan birim, 3,625 stere eşittir. Hollanda'da ster yerine *wisse* terimi kullanılır.

steradyan, (simgesi sr), Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) katı açı birimi. Köşesi bir kürenin merkezinde bulunan ve kürenin yüzeyinde küre yarıçapının karesine eşit bir alan ayıran açı olarak tanımlanır. Bu noktayı çevreleyen toplam katı açı 4π steradyana eşittir. Steradyan terimi Yunanca *stereos* (katı cisim) sözcüğü ile radyan sözcüğünden türetilmiştir. Uluslararası Birimler Sistemi'nde düzlem açı birimi olan radyan (simgesi rad), bir çemberde uzunluğu yarıçapa eşit bir yayın belirlediği merkez açı olarak tanımlanır; 1 radyan 57,29578 dereceye eşittir.

Sterculiaceae (kolaağacıgiller), *Malvales* takımından, tropik ve astropik bölgelere özgü 12 kadar ağaç, çalı ve otsu bitki cinsini içeren familya. Familya üyelerinin almaşık olarak dizilen basit ya da elsi loplu yaprakları ve tek eşeyli çiçekleri vardır. Dallarda tek tek ya da kümeler halinde bulunan bu çiçekler 3-5 çanakyaprak ile beş taçyapraktan (bazı türlerin taçyaprağı yoktur) oluşur. Sayıca çok fazla olan erkekorganlar tek tek ya da birbirlerine bağlı olarak bulunur. Genellikle kapsül tipi meyvelere rastlanır.

Dombeya calantha
Walter Dawn

Familya üyeleri arasında bazı önemli ekonomik bitkiler de yer alır. Bunların başında, meyveleri kakao ve çikolata üretiminde kullanılan kakao (*Theobroma cacao*), içecek sanayisinde yararlanılan kola (*Cola nitida* ve *C. acuminata*) ve zamk elde edilen *Sterculia* türleri gelir. Şişeağacı (*Brachychiton*), dombeya (*Dombeya*), *Firmiana* ve *Fremontodendron* türleri ise süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Sterculiaceae familyasının üyeleri jeolojik dönemlerde, bugünkü yayılış alanlarından daha geniş bir alanda (örn. Alaska) yaygındı.

stereofonik ses sistemi, STEREO SİSTEM olarak da bilinir, iki ya da daha çok bağımsız bilgi kanalı içeren ses kayıt ve üretme sistemi. Her kanal için ses kaydında ayrı birer mikrofon, üretmede ise ayrı hoparlörler kullanılır. Bu mikrofon ve hoparlörler dinleyicinin belirli bir derinlik duyusu edinmesini ve orkestrada yer alan çalgıların yerlerini sezebilmesini sağlayacak biçimde yerleştirilir. Stereofonik ses sistemleri ilk olarak 1933'te başarıyla denendi. Evlerde çalmak üzere hazırlanan iki izli stereofonik magnetik teypler 1950'lerde yaygınlaştı. Pikap iğnesinin bir tek oyuğu izlediği, ama bu oyuğa iki bilgi kanalının kaydedilmiş olduğu stereofonik gramofon plakları ise 1958'de piyasaya çıktı. 1970'lerin başlarında piyasaya sunulan kuadrofonik ses sistemleri dört bağımsız bilgi kanalı içerir ve dinleyicide, stereofonik sistemlere oranla daha gerçekçi bir duyu oluşturur.

stereoskop, iki boyutlu çizim ve fotoğrafların iki gözle birden bakıldığında uzayda üç boyutluymuş gibi görünmesini sağlayan düzenek. Bu türden üç boyutlu görüntülerin oluşturulmasına yönelik uygulamalara ise stereoskopi denir. Stereoskopik resimler bir cismin, o cisme bakan gözlemcinin iki gözünün bakış açısından görünüşünü içeren iki resimden oluşur. Stereoskopi iki gözle görme olgusuna, bir başka deyişle, cismin sol ve sağ gözle algılanan görüntülerinin farklı açılardan görünümler olmasına dayanır. Bu görüntüler beyinde birleştirilir ve

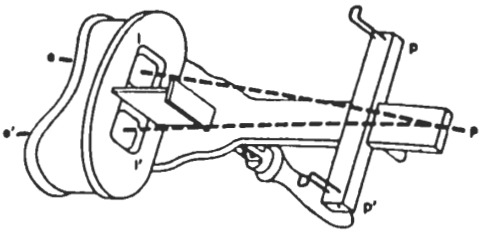

Stereoskop
p ve p' noktalarından gelen ışık ışınları, l ve l' merceklerinde kırılarak sol ve sağ gözlere (e ve e'), P noktasından geldikleri izlenimini verecek biçimde ulaşır
Webster's Third New International Dictionary, 1971; G. & C. Merriam Co.

derinlik duyusu biçiminde algılanır. Stereoskopik resimler, sağ göz konumundan çekilen resme sağ gözle, sol göz konumundan çekilen resme sol gözle bakılmasını sağlayan stereoskop aracılığıyla izlenir. Deneyimli bir gözlemci stereoskopik resimleri izlemek için gerekli odaklama ve uyumu böyle bir düzenek olmaksızın da sağlayabilir, ama genellikle, her gözün yalnızca o göze ilişkin resmi görmesini sağlayan bir aygıt kullanılır. Sinemada üç boyutluluk etkisi oluşturmak amacıyla çeşitli yöntemler uygulanır; bu yöntemlerin tümünde sol ve sağ göz görüntüleri perdeye birlikte düşürülür, ama bunlar farklı renkte olurlar ya da kutuplanma doğrultuları birbirine diktir; izleyiciler bu görüntülerin gerektiği gibi algılanmasını sağlayan özel filtreli gözlükler takar (*bak.* üç boyutlu film). Holografide(*) iki göz, yeniden oluşturulan iki görüntüyü (ışık girişim desenleri) cismin kendisini az farklı açılardan görüyormuş gibi izler.

stereotip, gazete gibi hızlı basım gerektiren yayınların basımında kullanılan klişe. Bu teknikte tam bir gazete sayfasının metin kolonları, resim, desen gibi illüstrasyon klişeleri ve reklam klişeleri bir bütün halinde birleştirilir ve bunun üzerine bir *papier-mâché* ya da benzeri bir başka malzeme matı sıvanır. Kuruyan mat, stereotip klişesinin dökümü için kalıp işlevi görür. Stereotipler, özellikle hızlı işlemler açısından çok dayanıklı klişelerdir.

sterilizasyon, belirli bir ortamdaki mikroorganizmaların fiziksel ya da kimyasal yöntemler kullanılarak öldürülmesi. Mikroorganizmaların tümünün ve sporların öldürülmesini sağlayan sterilizasyon, yalnız hastalık yapan canlıları yok eden dezenfeksiyon ve mikroorganizmaların yalnız üremelerini durduran antisepsi işlemlerinden ayırt edilmelidir. *Ayrıca bak.* mikrop öldürücü.

Sterkfontein, Güney Afrika'da insangil fosillerinin bulunduğu üç komşu bölgeden biri. Öbürleri Swartkrans ve Kromdraai'dir. Klip Irmağı yakınlarında, Johannesburg'un yaklaşık 50 km batısında, içinde birçok mağaranın bulunduğu kireçtaşı oluşumlu küçük bir tepenin üstünde yer alır. 1936 ve 1947-49'da bu bölgede kireç çıkarmak için yapılan kazılarda, *Australopithecus africanus* olarak adlandırılan, ince yapılı insangil kalıntılarına rastlandı. Sterkfontein'in 3,2 km doğusunda yer alan Kromdraai'de ise 1938'de, *A. robustus* olarak adlandırılan insangillere ait başka kalıntılar bulundu. Sterkfontein'in 1,6 km batısındaki Swartkrans bölgesinde de, *A. robustus* türünden insangillere ait pek çok örnek ile, sonradan *Homo erectus* olarak sınıflandırılan iki fosil ortaya çıkarıldı (1948-53). Bu üç bölgedeki

erken dönem çalışmalarının çoğu R. Broom ve J. T. Robinson tarafından yürütüldü. 20. yüzyıl sonlarında Sterkfontein'deki çalışmalar P. V. Tobias ve meslektaşlarının, Swartkrans'taki çalışmalar da C. K. Brain'in yönetiminde sürdürüldü.

sterlin, Birleşik Krallık'ın para birimi. İlk kez 8. yüzyılda Sakson krallıklarınca gümüş sikke olarak basılmaya başladı. Bu dönemde bir libre gümüşten 240 sterlin basılıyordu. Norman İstilası'ndan (1066) sonra, hesapların daha kolay tutulması amacıyla bir sterlin 20 şiline ve 240 peniye bölündü. Ortaçağdaki Latince belgelerde sırasıyla *libra, solidus* ve *denarius* sözcükleriyle geçen librelik sterlin, şilin ve peni, sırasıyla *£, s.* ve *d.* simgeleriyle gösteriliyordu. 15 Şubat 1971'de ondalık sistem kabul edilerek sterlin 100 yeni peniye bölündü. Sterlin için £ simgesi korunurken, yeni peni için *p.* simgesi benimsendi.

sterlin bölgesi, eskiden, döviz rezervlerinin büyük bölümünü İngiltere Merkez Bankası'nda tutan, karşılığında da Londra para ve sermaye piyasasına giren ülkeleri belirtmek için kullanılan terim.

Eylül 1931'de sterlinin devalüasyona uğramasından sonra sterline göre parite ayarı yapmaya ve rezervlerini Londra'da tutmaya devam eden ülkeler sterlin bloku olarak anılmaya başladı. II. Dünya Savaşı'nın sıkı bir döviz denetimini gerekli kılması ve döviz (özellikle ABD Doları) darlığı beklentisinin ortaya çıkması üzerine, Londra ile sıkı bağları olan ülkeler birbirine koşut parasal işbirliği politikaları benimsediler. 1950'lerin sonlarında sterlinin konvertibilitesi yeniden sağlandıysa da Birleşik Krallık, sterlin kullanılan denizaşırı topraklar dışında uzun vadeli dış yatırımlara koyduğu kısıtlamaları kaldırmadı. 1960'lardaki mali kriz kısıtlamaların daha da artırılmasına yol açtı. Bununla birlikte denizaşırı sterlin bölgesi ülkelerine yönelik ayrıcalıklı tutum sürdü.

1960'ların sonlarında sterlin bölgesi, Birleşik Krallık ile bağımlı toprakları ve protektoralarının yanı sıra, o sırada ya da daha önce Uluslar Topluluğu üyesi olan ülkeleri kapsıyordu. Birleşik Krallık'ın 1973'te Avrupa Topluluğu'na (AT) katılmasından sonra sterlin bölgesi büyük ölçüde daraldı. Sonraki yıllarda Birleşik Krallık ve dünya ticaretinde önemli payı olan başka ülkelerin dalgalı döviz kuru sistemini benimsemesi üzerine sterlin bölgesi döviz garantileri kaldırılmaya başladı. 1980'de sterlin döviz kontrollarının tümden kalkmasıyla, sterlin bölgesinin varlığı sona erdi.

sterling, altın ve gümüş için kullanılan saflık standardı. Eskiden terim, İngiliz sikkesinin saflığını ya da standart ağırlığını belirtmek için de kullanılırdı. Sözcüğün kökenine ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bunlardan birine göre "Easterlings"den (İngilizce *east* "doğu"), yani sikkelerin saflığını artırmak için II. Henry döneminde (1154-89) Almanya'nın doğusundan İngiltere'ye götürülen sikke basım ustalarından gelir. Bazı Norman paralarının üstünde küçük yıldızlar bulunması nedeniyle, sözcüğün Eski İngilizcedeki *steorling*'den (yıldızlı sikke) türediği iddiası daha çok destek bulmaktadır. İngiliz gümüşünün sterling saflığı, 1544'ten beri hanedan arması aslan ile gösterilir; bu, binde 925 saflık anlamına gelir.

Sterlitamak, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Başkırt Özerk Cumhuriyeti'nde kent. Belaya (Beyaz) Irmağının kıyısında, bu ırmağın Sterlya Irmağıyla birleştiği noktada yer alır. Buradaki Aşkadarskaya İskelesi adlı küçük yerleşmeye 1781'de Sterlitamak adı verildi. Bu tarihten sonra gelişmeye başlayan kent, Volga-Urallar'daki petrol yataklarıyla yerel tuz ve kireçtaşı yataklarının işletmeye açıldığı 1940'tan sonra hızla büyüdü. Bugün yapay kauçuk, kimyasal madde, soda, sud kostik ve çimento üretilen kentte bir öğretmen enstitüsü vardır. Nüfus (1991) 252.200.

Stern, Der (Almancada "Yıldız"), Almanya'da, savaş sonrası döneminin önde gelen haftalık haber dergisi. Yayın hayatına 1947'de başladı. Hafif ve ciddi yazıları dengeli biçimde kaynaştıran yayın politikası ve çarpıcı fotoğraflarıyla kısa sürede dikkat çekti. Genelde *Life* dergisi tarzında resimli haberlerin yanı sıra, güncel olaylara ilişkin haber ve resimlerle sansasyonel şiddet ve cinsellik fotoğraflarına yer verir. Cinsellikle ilgili yayınları *Der Stern*'in öteki Avrupa haber dergilerinden daha büyük bir ilgi görmesini sağlamıştır.

Stern, Elizabeth, es ELIZABETH STERN SHANKMAN (d. 19 Eylül 1915, Cobalt, Ontario, Kanada - ö. 18 Ağustos 1980, Los Angeles, ABD), Kanada asıllı ABD'li patoloji bilgini. Sağlıklı hücrenin kanserli duruma geçişindeki evreler üzerine yaptığı çalışmalarla ünlenmiştir.

Tıp öğrenimini 1939'da Toronto Üniversitesi'nde tamamladı. Ertesi yıl ABD'ye giderek San Francisco'da Herbert Traut ile çalışmaya başladı. 1943'te ABD yurttaşlığına geçti. Hastalıklı hücreleri inceleyen sitopatoloji alanında ilk uzmanlardan biri oldu. 1965'te Los Angeles'taki California Üniversitesi'ndé epidemiyoloji dersleri vermeye başladı.

1963'te belirli bir virüsle belirli bir kanser türü (uçuk virüsü ile dölyatağı boynu kanseri) arasında bağlantı kuran ilk vaka incelemesini yayımladı. Aynı zamanda doğum kontrol haplarının uzun süre kullanılmasıyla dölyatağı boynu kanseri arasında bir ilişki olabileceğini ilk kez ortaya koydu; doğum kontrol hapının, sıklıkla kanser habercisi olarak kabul edilen dölyatağı boynu displazisine yol açabileceğini saptadı. Bu alandaki en önemli çalışmasında dölyatağı boynundan dökülen hücreleri inceleyerek sağlıklı bir hücrenin, dölyatağı boynu kanserinin ileri evrelerine varmadan önce 250 farklı evreden geçerek değişime uğradığını buldu. Bu buluş, dölyatağı boynu kanserinin erken evrelerinde tanı koymak amacıyla kullanılan yöntemlerin gelişmesini ve metastaz hızı düşük olan bu kanser türünün koruyucu önlemler alınarak (örn. anormal dokuların cerrahi girişimle çıkarılması) başarıyla tedavi edilebilmesini sağladı.

Stern, Isaac (d. 21 Temmuz 1920, Keremenets, Rusya), Rus asıllı ABD'li kemancı. Dünyanın en büyük kemancılarından biri olarak kabul edilir.

Bir yaşındayken ailesiyle birlikte San Francisco'ya göç etti. 1928-31 arasında Louis Persinger'dan, 1932-39 arasında da Naoum Blinder'dan ders aldı; ilk konserini 16 yaşındayken verdi. 1939'da New York'taki çok parlak bir konserden sonra ünü hızla yayıldı. Avrupa'da ilk kez 1948'de Luzerne'de çaldı; sonra turnelerle dünyayı dolaştı, bütün önemli festivallere katıldı. Paul Hindemith, George Rochberg, Krzysztof Penderecki gibi bestecilerin bazı yapıtlarının ilk kez seslendirilmesini gerçekleştirdi, radyo ve televizyon programlarına çıktı, çok sayıda plak doldurdu. 1979'da çıktığı Çin turnesi filme çekilerek *From Mao to Mozart* (Mao'dan Mozart'a) adlı bir belgesel hazırlandı.

Sanatı özendiren örgütlerde de etkinlik gösteren Stern, Carnegie Hall'u yıkılmaktan kurtarmak için yapılan girişime katkıda bulundu. Daha sonra Carnegie Hall Corporation'ın başkanlığına getirildi, 1964'te Ulusal Sanat Vakfı'nın kurulmasına yardımcı oldu.

Stern, Otto (d. 17 Şubat 1888, Sohrau, Almanya - ö. 17 Ağustos 1969, Berkeley, California, ABD), Alman asıllı ABD'li fizikçi. Moleküllerin özelliklerini incelemek amacıyla molekül demeti yöntemini geliştirmiş ve protonun magnetik momentini ölçmeyi başarmış, bu çalışmalarıyla 1943 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır. Stern ve Walther Gerlach, ünlü molekül demeti deneyini 1920-21'de Hamburg Üniversitesi'nde gerçekleştirdiler (*bak.* Stern-Gerlach deneyi). Stern 1933'te molekül demetlerinden yararlanarak protonun magnetik momentini ölçtü ve bu momentin değerinin, o güne değin kabul edilen kuramsal değerin yaklaşık 2,5 katı olduğunu belirledi.

1933'te Nazilerin iktidara gelmesiyle Almanya'yı terk etmek zorunda kalan Stern ABD'ye gitti ve Pittsburgh'daki Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nde araştırma profesörü olarak görev aldı. Bu görevini 1945'te emekli olana değin sürdürdü.

Stern-Gerlach deneyi, magnetik kutupları bulunan atomların ve temel (atomaltı) parçacıkların uzaydaki yönelimlerinin ancak belirli doğrultularda olabileceğini kanıtlayan deney. Deneyi 1920-21'de Alman fizikçiler Otto Stern ve Walther Gerlach gerçekleştirdi.

Deneyde, nötr (elektriksel yükü bulunmayan) gümüş atomlarından oluşan bir demet, bir dizi ince yarıktan geçirildikten sonra düzgün olmayan bir magnetik alan içinden geçirilerek soğuk bir cam levha üzerine düşürülür. Nötr bir gümüş atomu mıknatıs özelliği gösterir; atomda yer alan eşlenmemiş elektronun spini (fırıl), atomun kuzey ve güney kutupları bulunan çok küçük bir mıknatıs gibi davranmasına neden olur. Bu atomsal mıknatıs (magnetik dipol) düzgün bir magnetik alan içine konursa, bu alanın etkisiyle, yalnızca yalpalama hareketi yapar. Oysa düzgün olmayan bir magnetik alanda mıknatısın iki kutbuna etkiyen kuvvetler arasında küçük bir fark ortaya çıkar; bu fark kuvvetin büyüklüğü ve doğrultusu, dipolün magnetik alana göre yönelimine bağlıdır. Yarıktan geçen nötr gümüş atomları demeti düzgün olmayan bir magnetik alanın etkisinde bırakılmazsa, cam üzerine düşünce yarığın biçiminde ince bir çizgi oluşturur. Demete düzgün olmayan magnetik alan uygulandığında, bu çizginin yarılarak paralel iki çizgiye dönüştüğü gözlenir; bu çizgiler, gümüş atomlarının uzaydaki iki farklı yönelimine karşılık gelir. Gümüş atomlarının rasgele doğrultularda yönelimler içinde olması olanaklı olsaydı, atomların sapma açıları yönelimlerine bağlı olduğundan, cam üzerinde oluşan izin geniş bir bölgeye yayılması gerekirdi. Yönelimlerin ancak belli doğrultularda olabilmesi özelliği, uzay kuvantalanması olarak adlandırılır. Uzay kuvantalanması, spini (açısal momentum) sıfırdan farklı olan ve bu nedenle magnetik kutupları bulunan başka atomlar ve temel parçacıkların düzgün olmayan bir magnetik alan etkisinde bırakılmasıyla da gözlenebilir.

Stern Grubu, STERN ÇETESİ ya da LEHI olarak da bilinir, resmî adı LOHAME HERUT

YISRAEL (İbranicede "İsrail Özgürlük Savaşçıları"), Filistin'de etkinlik gösteren sağcı yeraltı örgütü İrgun Zvai Leumi(*) içindeki bölünmeden sonra, Avraham Stern (1907-42) tarafından kurulan Siyonist terör örgütü (1940).

İngilizlere büyük düşmanlık besleyen grup, Filistin'deki İngiliz görevlilere karşı birçok saldırı düzenledi ve amaçlarına ulaşmak için Mihver Devletleri'nden yardım istedi. İngiliz polisinin Şubat 1942'de Stern'i kaldığı apartman dairesinde öldürerek giriştiği misilleme eyleminden sonra grubun önderlerinin birçoğu tutuklandı. Filistin dışında da terör eylemleri düzenleyen grubun iki üyesi, Kasım 1944'te Kahire'de İngiliz hükümetinin Ortadoğu temsilcisi Lord Moyne'u öldürdü. Grup sonradan Filistin'deki havaalanlarına, demiryollarına ve öteki stratejik tesislere düzenlediği saldırılarda, ağır kayıplar vermekle birlikte genellikle başarı sağladı. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra dağıtılan Stern Grubu'nun bazı birimleri İsrail Savunma Kuvvetleri'ne (TSAAL) bağlandı. İrgun Zvai Leumi'nin tersine, İsrail'de Stern Grubu'nun programını benimseyen herhangi bir siyasal parti kurulmadı.

Sternberg, Josef von, asıl adı JONAS ya da JOSEF, STERN ya da STERNBERG (d. 29 Mayıs 1894, Viyana, Avusturya - ö. 22 Aralık 1969, Hollywood, ABD), Avusturya asıllı ABD'li sinema yönetmeni. Yapıtları resimsel zenginliği ve usta işi görüntü çalışmasıyla dikkati çeker.

Çocukluğunda ABD'ye göç etti. 1911'de sinema dünyasına girdi ve sonradan yönetimi New York'taki World Film Corporation'a geçen (1914) bir şirkette çalışmaya başladı. 1923'e gelindiğinde Hollywood'da senaryo yazarlığı ve kameramanlık yapıyordu. İlk bağımsız çalışması olan *The Salvation Hunters*'la (1925; *Selamet Avcıları*) adını duyurdu. Hemen tümüyle hareketsiz çekimlerden oluşan film, liman bölgesi yaşamının gerçekçi bir portresini çiziyordu. Sternberg iki yıl sonra *Underworld*'u (1927; *Chicago Geceleri*) yönetti. Özenle yaratılmış atmosferi, çarpıcı ışık efektleri ve renkli tiplemeleriyle dikkati çeken bu yapıt, *The Drag Net* (1928) ve *The Docks of New York* (1928; *Deniz Şeytanları*) gibi, suçlular dünyasını ele alacağı bir dizi filminin ilki

Josef von Sternberg
Culver Pictures

oldu. Ünlü Alman oyuncu Emil Jannings'in başrolünü oynadığı *The Last Command* (1928; Son Emir) ününü daha da artırdı. Sessiz film dönemi sona erdiğinde, devamlılığı sağlamada montaj yerine resimsel birliğe ağırlık veren Sternberg modeli iyice yerleşmişti.

Sternberg'in en tanınmış yapıtı *Der blaue Engel*'dir (1930; *Mavi Melek*). I. Dünya Savaşı sonrasındaki bunalımlı çöküşün simgesi Marlene Dietrich'in başrolünü oynadığı bu film, erotizm, arka planın gerçekçi ayrıntıları, sahneler arasındaki geçişlerin akıcılığı ve müzikle şarkıların etkileyici kaynaşmasını sanatsal bir bütün içinde bir araya getiriyordu. Aynı yıl Dietrich'i ABD'ye götüren Sternberg, ona *Morocco* (1930; Fas), *Dishonored* (1931; Onursuz), *Blonde Venus* (1932; *Sarışın Venüs*), *Shanghai Express* (1932; *Şanghay Ekspresi*), *The Scarlet Empress* (1934; *Kızıl İmparatoriçe*) ve *The Devil Is a Woman* (1935; Şeytan Kadındır) gibi filmlerinde başrol verdi.

An American Tragedy (1931; Bir Amerikan Trajedisi) ve *Crime and Punishment* (1935; *Suç ve Ceza*), 1930'larda yönettiği öbür önemli filmleriydi. Sternberg görüntüye giderek daha fazla ağırlık verip olay örgüsü ve karakterlerin dinamizmini ikinci plana itince gördüğü ilgiyi yitirdi ve sonraki filmlerinden ancak birkaçı olumlu eleştiriler aldı. *Fun in a Chinese Laundry* (Bir Çin Çamaşırhanesinde Eğlence) adlı otobiyografisi 1965'te yayımlandı.

Sternberg, Lev Yakovleviç (d. 3 Mayıs 1861, Jitomir, Rus Çarlığı - ö. 14 Ağustos 1927, Dudergof, SSCB), Sahalin Adasında ve Sibirya anakarasının doğusunda yaşayan Gilyaklara ilişkin etnografya çalışmalarıyla tanınan Rus antropolog.

Narodnaya Volya (Halkın İradesi) adlı siyasi parti içindeki devrimci etkinliklerinden dolayı Sahalin'e sürülünce Gilyaklara ve Oroklara ilişkin araştırmalar yürütmeye başladı; 1893'te bu konuda bir makale yayımladı. 1899'da Petersburg'a döndükten sonra New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin düzenlediği Jessup Kuzey Pasifik Seferi'ne katılarak Gilyaklar üzerinde önemli miktarda malzeme topladı. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra Leningrad Devlet Üniversitesi'nde antropolog V. G. Bogoraz'la birlikte etnografya derslerini başlattı. Ölümünden sonra Gilyaklara, Oroklara, Aynulara ve öbür halklara ilişkin incelemeleri (1933) ile Kuzeydoğu Asya'daki aile ve klan yapısı üzerine bir araştırması (1933) ve ilkel dinler konusundaki yazılardan oluşan bir derlemesi (1933) yayımlandı.

Sterne, Laurence (d. 24 Kasım 1713, Clonmel, Tipperary, İrlanda - ö. 18 Mart 1768, Londra, İngiltere), İrlanda asıllı İngiliz yazar. Öyküden çok, anlatıcının serbest çağrışımlarına dayanan *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* (1759-67, 9 cilt; Beyefendi Tristram Shandy'nin Yaşamı ve Düşünceleri) adlı romanı, türünün erken bir örneğidir. Bir başka ünlü yapıtı da, *A Sentimental Journey Through France and Italy*'dir (1768; *Fransa ve İtalya'da Hissi Seyahat*, 1945).

Çocukluğunun ilk dönemleri yoksulluk içinde geçti. Subay olan babasıyla birlikte İngiltere'yi dolaştı, İrlanda'da kışlalarda büyüdü. Sonradan "hüzün dolu" geziler sırasında doğan ve ölen çocuklardan sevgiyle söz edecek, *Tristram Shandy*'deki Toby Amca ve Onbaşı Trim'i anlatırken askerlere duyduğu sevgiyi yansıtacaktı. Bir kuzeninin parasal desteğiyle Cambridge'deki Jesus College'a girdi. Üzerinde derin etkiler bırakacak filozof John Locke'u da ilk kez orada okudu. Aynı yıllarda vereme yakalandı.

Cambridge'den mezun olduktan sonra York'un kuzeyindeki Sutton-on-the-Forest papazlığına atandı ve 20 yıl boyunca orada kaldı. 1741'de yazar Elizabeth Montagu'nun kuzini Elizabeth Lumley'le evlendi, ama evlilikleri huzursuzluk içinde geçti. 1741-42 yıllarında, amcasının kurduğu bir gazetede Sir Robert Walpole yönetimini destekleyen makaleler yazdı, ama kısa bir süre sonra siyasetten uzaklaştı. Öte yanda din adamlığını sürdürdü. Verem sonucu 1762'de sesini yitirene değin York Katedrali'nde verdiği vaazlar çok beğenilirdi. Bir yandan da sulh yargıçlığı yaptı. Boş zamanlarında okur, resim yapar, keman çalar ve dostu şair Hall-Stevenson'ın şatosunda amatör yazarlarla buluşurdu.

1759'da kilisede çıkan bir tartışmada başrahibi korumak için *A Political Romance*'ı (Bir Siyasal Romans) yazdı. Daha sonra *The History of a Good Warm Watch-Coat* (Sıcak Tutan Bir Kaputun Tarihi) adıyla yayımlanan kitap, kilisenin önde gelenleri üzerine Swift tarzı bir yergiydi ve din adamlarının baskısı sonucu yakıldı. Sterne de kilisede daha iyi bir mevkiye yükselme olanağını yitirdi. Ama gerçek yeteneğini

Sterne, Sir Joshua Reynolds'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; özel koleksiyon
Chichester Photographic Service

keşfetmişti; kiliseden ayrılarak *Tristram Shandy*'yi yazmaya başladı. Matbaacı Robert Dodsley, büyük olasılıkla sert yergiler içerdiğinden kitabı basmayı reddetti. Daha sonra Sterne romandaki yergi dozunu azaltarak Tristram'ın görüşlerini, alışılmadık ailesini ve kötü geçen çocukluğunu sevecen bir mizahla ve yer yer neşeli, yer yer hüzünlü bir bakışla, zaman zaman trajediye yaklaşan bir komedi tarzında anlattı. Kitabın 1. ve 2. ciltlerini 1759'da York'ta kendi olanaklarıyla yayımladı. Yapıt kısa sürede büyük ilgi toplayarak Sterne'e ün kazandırdı. Sterne kitabın sonraki ciltlerinin yayın haklarını satarak Coxwold'a, bugün müze olan Shandy Hall'a yerleşti. 1762'de İngiltere'nin rutubetli havasının sağlığını olumsuz etkilemesi üzerine Fransa'ya gitti. Bu geziyi *Tristram Shandy*'de Tristram'ın "ölümünden kaçışı" olarak anlatacaktı. *Hissi Seyahat* adlı yapıtı da, bu gezisine ve ardından İtalya'ya yaptığı yolculuğa dayanır.

1767'de *Tristram Shandy*'nin son cildi yayımlandı. Sterne aynı yıl, Elizabeth Draper adlı evli bir kadına âşık oldu. Elizabeth'in, kocasının yanına Bombay'a dönmesinden sonra bu gönül serüvenini çok duygusal bir dille anlatan "Journal to Eliza"yı (Eliza'ya Günlük) yazdı, ama bu yapıtını hiçbir zaman yayımlamadı. Aynı yıl *Hissi Seyahat*'i bitirdi; ardından da hastalandı.

Sterne alışılmış roman kalıplarını zorlayan, olay örgüsüne hemen hiç yer vermeyen, iğneleyici ama sevecen bir alayın egemen olduğu yapıtlarıyla çağdaş romanın, özellikle de psikolojik romanın öncüsü sayılır.

Sterne'in iki de vaaz kitabı vardır: *The Sermons of Mr. Yorick* (1760-66, 4 cilt; Bay Yorick'in Vaazları) ve *Sermons by the Late Rev. Mr. Sterne* (ös 1769, 3 cilt; Müteveffa Bay Sterne'in Vaazları).

Sternheim, Carl, tam adı WILLIAM ADOLF CARL STERNHEIM (d. 1 Nisan 1878, Leipzig, Almanya - ö. 3 Kasım 1942, Brüksel, Belçika), Alman oyun yazarı. Orta sınıfın özlemlerini ve değer yargılarını yansıtan yergili komedileriyle ünlüdür.

Oyun yazmaya 15 yaşında başladı. 1911-16 arasında yazdığı en başarılı oyunları, *Aus dem bürgerlichen Heldenleben* (Burjuva Kahramanların Yaşamlarından) ortak başlığını taşır. Bunlardan ilki olan *Die Hose* (Don), sansür nedeniyle *Der Riese* (1911; Dev) adıyla yayımlanıp sahnelenebildi. Sternheim, oyunun başkişisi Theobald Maske ve Maske ailesinin öbür üyelerine *Der Snob* (yayımlanışı ve oynanışı 1914; Züppe), *1913* (yayımlanışı 1915, oynanışı 1919) ve *Das Fossil* (yayımlanışı 1925, oynanışı 1923; Fosil) oyunlarında da yer verdi. Bu dört oyunda Maske ailesinin üyeleri, tutkularını burjuva davranışlarıyla maskeleyen, sınıf atlama peşinde, kendinden hoşnut kişiler olarak betimlenir. Adı sık sık dışavurumcu oyun yazarlarıyla birlikte anılırsa da, Sternheim gerçekçi olduğunu açıkça belirtmiştir. İlk oyunlarında kullandığı telgraf metnini andıran dil, Frank Wedekind'le Bertholt Brecht arasında bir tür köprü oluşturur. Eleştirilerinde ve toplumsal içerikli yapıtlarında, Yahudilerin Hitler'in iktidara gelmesine ortam hazırladıklarına ilişkin Yahudi karşıtı görüşlere yer veren Sternheim, roman ve öykülerinde başarısını engelleyen öncü bir üslup kullandı. Otobiyografisi 1936'da *Vorkriegseuropa im Gleichnis meines Lebens* (Yaşamımın Aynasında Savaş Öncesi Avrupa) adıyla yayımlandı.

sternum *bak.* göğüs kemiği

steroit hormon, böbreküstü bezinin kabuk bölümü, erbezleri, yumurtalıklar, etene ve sarı cisimden salgılanan steroit yapısındaki 30 kadar hormonun ortak adı. Steroit hormon salgılayan bezlerin tümü embriyonda mezoderm katmanından gelişen ortaböbrek ya da mezonefroz dokusundan türer.

Erbezleri ve yumurtalıklar hormonların yanı sıra eşey hücreleri de (gametler) üretirken, histolojik olarak bunlardan daha az farklılaşmış olan böbreküstü bezinin kabuk bölümü yalnız iç salgıbezi olarak işlev görür.

Steroit hormonlar fizyolojik etkileri açısından beş grupta toplanabilir.

1) Androjenler (örn. androsteron, testosteron) öncelikle erbezinden, düşük miktarda da böbreküstü bezinden salgılanır ve erkekte ikincil eşey özelliklerinin ortaya çıkmasında rol oynar.

2) Östrojenler (örn. östradiol) öncelikle yumurtalıklarla eteneden (plasenta) ve daha düşük miktarda böbreküstü bezinden salgılanır ve dişide ikincil eşey özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olur. Hayvanlarda östrojenler kızışmaya yol açarak dölyatağı ve öbür üreme organlarının iyi gelişmesini, dişinin erkek için çekici hale gelmesini sağlar.

3) Gestojenler (örn. progesteron) yumurtalıklardaki sarı cisimden (*corpus luteum*) ve gebede eteneden salgılanır; dölyatağının gebeliğe hazırlanmasını ve gebelik boyunca bu farklı yapının sürdürülmesini sağlar. Özellikle yapay olarak bireşimlenen noretinodrel gibi bazı gestojenler yumurtlamaya engel olur.

4) Glükokortikoitler (örn. kortizon, kortizol) böbreküstü bezinin kabuk bölgesinden salgılanır ve proteinlerin glikoza ve karaciğerde depolanan glikojene dönüşmesini sağlar. Çok yüksek miktarda salgılandığında kandaki şeker düzeyini artırarak şeker hastalığına yol açabilir; öte yandan vücuttaki protein miktarını önemli ölçüde azaltarak glikojen depolarının çoğalmasını sağlar. Glükokortikoitler artrit gibi iltihaplı hastalıklarda belirtilerin hafiflemesine yardımcı olur.

5) Mineralokortikoitler de (örn. dezoksikortikosteron, aldosteron) böbreküstü bezinin kabuk bölgesinden salgılanır ve sıvı elektrolit dengesinin korunmasında yaşamsal öneme sahiptir. Addison hastalığında(*) ya da böbreküstü bezinin ameliyatla çıkarılmasının ardından böbrekteki sodyum, klor ve su atımı çok artar. Hastaya yüksek dozda su ve tuz verilerek bu dengenin yapay olarak korunması sağlanabilir. Bir zamanlar kesin ölüm nedeni olan Addison hastalığı günümüzde dezoksikortikosteron ve hidrokortizon gibi yapay olarak bireşimlenen hormonların verilmesiyle denetlenebilmektedir. Glükokortikoitlerin yapımı hipofizden salgılanan adrenokortikotrop hormon tarafından uyarılırken, mineralokortikoitler kandaki sodyum, potasyum, klor ve su yoğunluklarına bağlı olarak salgılanır. Bu nedenle, hipofiz bezinin ameliyatla çıkarılması her zaman elektrolit ve sıvı dengesini bozmaz.

Steroit hormonlar salgıbezlerinde kolesterolden bireşimlenir. Hemen bütün omurgalılarda yumurtalıklarda erkek eşey hormonları da yapılır. Bunun tersi pek az görülürse de, insanda ve atlarda erbezlerinden önemli ölçüde östrojen salgılanır. Kadın ve erkekte böbreküstü bezinin kabuk bölgesinden küçük miktarlarda erkek eşey hormonu salgılanır. Kadında, örneğin salgı yapan bir ur nedeniyle bunun miktarı çok artarsa değişen düzeylerde erkeksileşme görülür.

steroitler, birbirleriyle kaynaşmış dört halkadan oluşan, 17 karbonlu organik kimyasal bileşikler sınıfı. Steroit çekirdeği denen temel molekülün yapısında karbon atomlarına bağlı 28 hidrojen atomu bulunur. Steroit çekirdeğini oluşturan dört halka sırasıyla A, B, C ve D harfleriyle simgelenir:

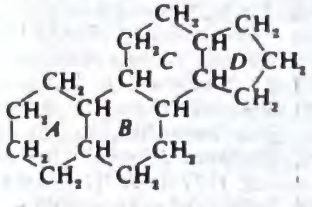

Steroitler doğada bitkiler ve hayvanlardan elde edilebildiği gibi laboratuvar koşullarında yapay, yani bireşimsel olarak da üretilebilir. Biyoloji, kimya ve tıpta çok önemli bir yer tutarlar. Örneğin, eşey hormonları, böbreküstü bezlerinin kabuk bölümünden salgılanan hormonlar, safra asitleri, iltihap giderici maddeler, anabolik maddeler ve doğum kontrol ilaçları steroit yapısında maddelerdir.

Steroit çekirdeği üç boyutlu bir yapıya sahiptir. Çeşitli steroit bileşikleri ana yapıya bağlı farklı yan gruplarla olduğu kadar, steroit çekirdeğinin uzamsal biçimlenmesi ve grupların konumlarına göre de birbirinden ayrılır. Bunların molekül yapılarındaki en ufak bir değişme biyolojik etkinliklerinde çok önemli değişikliklere neden olur.

Steroitlerin molekül yapıları çeşitli fiziksel yöntemler kullanılarak belirlenmiştir. Bunların başında, bir maddenin, bileşenlerinin yüze tutma özelliklerindeki farklılıktan yararlanılarak ayrıştırılmasına dayanan kromatografi tekniği gelir. Bu teknik kütle spektrometresiyle birleştirilerek, daha duyarlı bir çözümleme (analiz) gerçekleştirilebilir.

Steroitler doğal kaynaklardan organik çözücüler yardımıyla çıkarılır. Örneğin bu grubun en yaygın üyeleri olan steroller önce bir alkaliyle işlenip daha sonra heksan ya da eter gibi suyla karışmayan bir çözücüyle özütlenir. Laboratuvarlarda bu yolla oldukça arı steroitler elde edilebilir. Sanayide yani ticari amaçlı olarak üretilen büyük miktardaki steroit ürünleri ise uygun çözücüler eşliğinde art arda yinelenen kristallendirme işlemleriyle arıtılır.

Steroitler bitkilerde ve hayvanlarda, belli bir enzim eşliğinde, asetik asitle başlayan benzer tepkimelerle bireşimlenir. Doğada yaygın olarak bulunan skualen adlı kimyasal maddenin bütün steroitlerin başlangıç maddesi olduğu düşünülmektedir. Skualenin enzim etkisiyle dönüşmesi sonucunda hayvanlarda lanosterol, bitkilerde sikloartenol oluşur; daha sonra bu iki bileşikten ortaya çıkan kolesterol hayvanlarda safra asitlerine ve steroit hormanlarına, bitkilerde ise steroit yapısındaki alkaloitlere dönüşür.

Steroitlerin sanayide ya da laboratuvarda bireşimsel olarak üretiminde kinon gibi tek halkalı bir başlangıç maddesi kullanılır. Ama steroitler sanayide genellikle tam bir bireşimle değil doğada bol bulunan çeşitli steroitlerin değişimi yoluyla üretilmektedir. Steroit moleküllerinin bazı bölümleri mikroorganizmaların etkisiyle başka bir yapıya dönüştürülebilir. Nitekim, sanayide steroitlerin hazırlanmasında çoğunlukla kimyasal ve mikrobiyolojik tekniklerin her ikisinden birden yararlanılır.

Böbreküstü bezlerinin kabuk bölümünden salgılanan eşey hormonları ve kortikosteroitlerin tümü kolesterolden türer. Kortikosteroit hormonları canlıların strese uyum göstermesinde ve vücut sıvılarının iyon dengesinin sağlanmasında, memelilerde bulunan safra asitleri ise katı yağların sindiriminde çok önemli rol oynar. Doğada en çok bulunan steroitlerden biri olan kolesterol, yalnızca steroit hormonlarının öncüsü değil, aynı zamanda hücre zarının da en önemli bileşenidir. Ancak bazı insanlarda serumdaki aşırı kolesterol atardamarların çeperlerinde birikerek damar sertliğine neden olur. Kandaki kolesterol düzeyinin yükselmesi, doymuş yağlarca zengin gıdalarla beslenmeyle yakından ilgilidir.

Steroitlerin ilaç olarak kullanımı ilk kez 18. yüzyılda yüksükotundan elde edilen özütlerin bazı kalp hastalıklarına iyi geldiğinin anlaşılmasıyla başladı. Bu etkiden bazı steroit glikoziti bileşikler sorumludur ve bunlar günümüzde hâlâ kullanılmaktadır. Yüksek oranlarda kullanıldığında ölüme neden olan bu bileşiklerin, bitkilerin böceklere karşı geliştirdiği bir savunma aracı olduğu sanılmaktadır. Aynı biçimde, kurbağalar da savunma amacıyla steroit glikozitleri yapısında bazı bileşikler salgılarlar.

Kortikosteroitler ile bunlara benzeyen prednizolon ve deksametazon gibi yapay bileşikler romatizmada ve iltihaplı hastalıkların tedavisinde kullanılır. Anabolik steroitler ise bazen ameliyat geçirmiş ya da yaşlı hastalara, kasların gelişmesine ve dokuların yenilenmesine yardımcı olmak amacıyla verilir. Son yıllarda sporcularda kas gelişimini hızlandırmak ve güçlendirmek için yaygın olarak bu ilaçlar kullanıldı.

Ancak yapılan tıbbi araştırmalar sonucunda anabolik steroitlerin özellikle fiziksel büyümesi süren genç insanlar üzerinde zararlı etkileri olabileceği anlaşıldı. Uzunca bir süre sürekli olarak kullanıldığında ise, steroitler kalp hastalıklarına, karaciğer yetmezliğine, eşey organlarında anormalliklere ve başka birçok bozukluğa yol açabilir.

1960'ların başında ortaya çıkan doğum kontrol hapları en çok kullanılan steroitli ilaçlardır. Yumurtlamayı önleyen bu bireşimsel maddeler başlıca, diosgenin denen bitkisel bir steroitten hazırlanır.

Stesikhoros (d. İÖ 632/629, Mataurus - ö. İÖ 556/553, İtalya), Eski Yunanlı lirik şair. Pastoral şiirin ilk örneklerinden biri kabul edilen *Daphnis* adlı yapıtıyla tanınır. *Kalyke* ile *Rhadine* gibi şiirleriyle Helenistik dönemin romantik şiir akımına öncülük etmiştir.

Konularını mitolojiden alan öykülü şiirlerinde Dor lehçesini kullandı. Horatius ve Quintilianus'un adından söz ettikleri Stesikhoros'un yapıtlarından günümüze en çok 100 dize ulaşmıştır. Stesikhoros'un üçlü yapının (strofik dizeleri, aynı ölçüyle yazılmış strofik olmayan dizelerin izlediği ve farklı bir ölçüyle yazılmış *epodos* adlı bir dizeyle sona eren od düzeni) ilk örneklerini verdiği ileri sürülmekle birlikte, şairin bu düzeni kullanıp kullanmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Platon'un *Phaidros* adlı yapıtında, bir şiirinde Troyalı Helena'nın davranışlarını eleştirdiği için Stesikhoros'un kör olduğu, ama *Palinodia* adlı şiiriyle bu eleştirilerini geri alınca iyileştiği anlatılır.

Stessel, Anatoli Mihayloviç (d. 28 Haziran 1848, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. Ocak 1915, Rus Çarlığı), Rus-Japon Savaşı'nda Port Arthur'daki (bugün Lüshun) garnizona komuta eden Rus general.

1866'da Pavlovskoye Askeri Akademisi'ni bitirdi. Osmanlı-Rus Savaşı'na (1877-78) katıldı. Boxer Ayaklanması'nın (1900-01) bastırılması sırasında bir tugaya komuta etti. Ağustos 1903'te Port Arthur'daki Rus garnizonunun komutanı oldu. Rus-Japon Savaşı'nın patlak vermesinden kısa süre sonra Japonlar limanı ablukaya aldı (Nisan 1904). Stessel, 148 gün süren kuşatmadan sonra, yeterli cephane ve askere sahip olmasına karşın Japonlara teslim oldu (Aralık 1904).

Eylül 1906'da görevden alındı ve ertesi yıl askeri mahkemede yargılandı. Ölüme mahkûm edildiyse de cezası sonradan 10 yıl hapse çevrildi. Mayıs 1909'da çar tarafından bağışlandı.

stetoskop, tıpta, vücudun içindeki sesleri, iç organların işleyişi üzerine bilgi edinmek amacıyla dinlemeye yarayan alet. Fransız hekim R. T. H. Laënnec'in 1819'da geliştirdiği ilk stetoskop, bir ucu hastanın göğsüne dayanan iki ucu delik tahta bir silindirden ibaretti. Hekimin ancak tek kulakla dinlemesine olanak veren bu alet bir süre sonra yerini, göğse yerleştirilen parçası iki esnek kauçuk boru aracılığıyla yaylı metal kulaklıklara bağlanan çift kulaklıklı türe bıraktı. Özellikle kalp sesleri dinlenirken pes sesleri iyi ileten çan biçimli, ucu açık bir göğüs bölümü ile yüksek frekanslı sesleri ileten yarısert bir diyaframla kaplı yassı göğüs bölümünün kullanılması gerekir. Günümüzde her iki bölümün aynı alet üzerinde bulunduğu ve gerektikçe bir eklem aracılığıyla birinin ya da öbürünün hastanın göğsüne dayanmasına olanak veren stetoskoplar kullanılmaktadır. Son yıllarda stereoskopik bir stetoskop geliştirilmişse de yaygın olarak kullanılmamaktadır. *Ayrıca bak.* dinleme.

Stettinius, Edward Reilly, Jr. (d. 22 Ekim 1900, Chicago - ö. 31 Ekim 1949, Greenwich, Connecticut, ABD), Franklin Roosevelt'in başkanlığının son yıllarında dışişleri bakanlığı (1944-45) görevini yürüten ABD'li sanayici. Birleşmiş Milletler'in kuruluş çalışmalarına katılmıştır.

Bir süre Virginia Üniversitesi'ne devam ettikten sonra öğrenimini yarıda bırakarak okuldan ayrıldı. 1926'da General Motors Corporation'da çalışmaya başladı ve beş yıl sonra şirketin başkan yardımcılığına yükseldi. 1934'te United States Steel Corporation'a girdi ve 1938'de bu şirketin yönetim kurulu başkanı oldu.

Bir yıl sonra özel sektörden ayrılarak, Savaş Kaynakları Kurulu'nun başkanlığını üstlendi. 1943'te Roosevelt tarafından dışişleri bakanlığı müsteşarlığına, ertesi yıl da dışişleri bakanlığına getirildi. Yalta Konferansı (1945) sırasında Roosevelt'e danışmanlık etti.

Savaş sonrasında barışı korumak için uluslararası bir örgüt kurulmasını savunan Stettinius, Birleşmiş Milletler örgütünün temellerinin atılmasına yardımcı oldu. 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın taslağını hazırlayan San Francisco Konferansı'nda ABD heyetine başkanlık etti.

Franklin Roosevelt'in ölümünden iki ay sonra Başkan Truman, Stettinius'u bakanlıktan alarak yerine James F. Byrnes'ı getirdi. Stettinius ise ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki ilk temsilcisi oldu ve bu görevini 1946'ya değin sürdürdü. 1949'da *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference* (Roosevelt ve Ruslar: Yalta Konferansı) adlı kitabı yayımlandı.

Steuben (Baronu), Frederick William (Augustus), asıl adı FRIEDRICH WILHELM LUDOLF GERHARD AUGUSTIN VON STEUBEN (d. 17 Eylül 1730, Magdeburg, Prusya - ö. 28 Kasım 1794, Remsen yakınları, New York, ABD), Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Kıta Ordusu'nu eğiterek savaşçı bir güce dönüştüren Alman asker.

Çok sayıda asker yetiştirmiş bir aileden geliyordu. On altı yaşındayken orduya katıldı. Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında Prusya ordusunda yüzbaşı rütbesine yükseldi. 1777'de, o sırada yeni kurulmuş olan ABD hükümetinin temsilcisi olarak Fransa'da bulunan Benjamin Franklin ile Silas Deane'in dikkatini çekerek ABD'ye davet edildi. Aralık 1777'de ABD'ye ayak basan Steuben, Forge Vadisindeki (Pennsylvania) kış karargâhına yerleşmiş olan Kıta kuvvetlerini eğitmekle görevlendirildi.

Steuben'in kurup komuta ettiği eğitim bölüğü bütün birliklere örnek oldu. O kış yazdığı *Regulations for the Order and Discipline of the Troops of the United States* (1777; ABD Birliklerinde Düzen ve Disiplin Yönetmeliği) kısa sürede bütün ordunun elkitabı haline geldi ve 1812'ye değin ülkenin resmî askerlik kılavuzu olarak kullanıldı.

Steuben Glass Company, ABD'de cam imalatıyla uğraşan şirket. T. G. Hawkes ve Frederick Carder tarafından 1903'te Corning'de (New York) kuruldu. 1918'de Corning Glass Works tarafından satın alındıysa da 1933'e değin Carder tarafından yönetildi. Bu dönemde renkli cam ürünleriyle, özellikle *Aurene* denen gökkuşağı renkli, yarı şeffaf, dekoratif camlarıyla ün kazandı. Bir başka özel ürünü yumuşak, renkli oymaları olan ve *Intarsia* adı verilen kristaldi. 1933'te şirketin başına geçen Arthur A. Houghton Jr., Corning'in geliştirdiği renksiz kristalden ürünlerde uzmanlaşma kararını verdi. Sonraki yıllarda şirket bu tip kristalden kesimli, oymalı ve desenli ürünler imal etti.

Stevenage, İngiltere'de, Hertfordshire ilinde (*county*) ilçe (*borough*) ve yeni kent. İngiltere'nin başlıca karayollarından biri olan Büyük Kuzey Yolu'nun (A 1 Otoyolu) üzerinde, Londra metropoliten kompleksinin kuzey sınırında yer alır. Stevenage, Londra'nın aşırı ölçüde artan nüfusunun gereksinimlerini karşılamak üzere çıkarılan Yeni Kentler Yasası'yla (1946) kurulan ilk yeni kenttir. Yeni kentin mahallelerinden biri olan eski kentte, eski hanlar, bir 12. yüzyıl kilisesi, 16. yüzyıldan kalma bir okul ve 1281'den beri kurulan bir pazar vardır. Motorlu taşıtların sokulmadığı ana alışveriş merkezi ise yeni kenttedir. Başta elektronik donanım üreten fabrikalar olmak üzere, modern sanayi kuruluşları kentin yanından geçen A 1 Otoyolu boyunca sıralanır. 1974'te 25 km²'lik bir alanda kurulan ilçenin sınırları, kabaca yeni kentle örtüşür. Nüfus (1986 tah.) ilçe, 74.400.

Stevens, Albert William (d. 13 Mart 1886, Belfast, Maryland - ö. 26 Mart 1949, Redwood kenti, California, ABD), ABD'li asker, baloncu ve ilk hava fotoğrafçılarından. İlk kez Yer yuvarlağının (1930) ve bir Güneş tutulması sırasında Ay'ın Yer'e düşen gölgesinin (1932) fotoğrafını çekti. 11 Kasım 1935'te Yüzbaşı (sonradan Korgeneral) Orvil Anderson'la birlikte Rapid kentinde (South Dakota) balonla 22.066 m yüksekliğe çıkarak rekor kırdı. Bu rekor 1956'ya değin kırılamadı.

Stevens, Alzina Parsons, eö ALZINA ANN PARSONS (d. 27 Mayıs 1849, Parsonsfield, Maine - ö. 3 Haziran 1900, Chicago, ABD), sendikal örgütlenme ve çocukların korunmasına yönelik çalışmalarıyla tanınan ABD'li işçi önderi ve gazeteci.

Yoksul bir aileden geliyordu. On üç yaşındayken bir dokuma fabrikasında çalışmaya başladı. 1877'de Chicago'da 1 No'lu Çalışan Kadınlar Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1882'de Ohio'nun Toledo kentine taşındı ve Knights of Labor'a (Emek Şövalyeleri) katılarak sendikanın kadın kuruluşunu örgütledi. 1890'a gelindiğinde Knights of Labor'a bağlı 22 yerel kuruluşun yöneticiliğini yürütmekte olan Stevens, aynı zamanda bestecilik, yazarlık ve *Toledo Bee* gazetesinin yayın yönetmenliğini yapıyordu.

1891'de Chicago'ya döndü ve Jane Adams'ın kurduğu Hull House'da(*) yaşamaya başladı. 1893'te Illinois eyaletinde işyerleri müfettiş yardımcısı oldu. Bu görevi Florence Kelly'nin yönetimi altında 1897'ye değin sürdürdü. Çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve okula devam zorunluluğu ile ilgili eyalet yasalarının çıkartılmasında önemli rol oynadı. Çıkarılması için büyük çaba harcadığı çocuk mahkemeleri yasasının yürürlüğe girmesinden (1899) sonra Cook İli Çocuk Mahkemesi'nin ilk gözetim görevlisi oldu.

Stevens, George (d. 1905, Oakland, California - ö. 8 Mart 1975, Lancaster, California, ABD), ABD'li sinema yönetmeni. Başarılı kamera teknikleri kullandığı ve yaşamı romantik bir bakışla ele aldığı filmleriyle ünlenmiştir.

Anne ve babası oyuncuydu. Bir süre babasının tiyatro topluluğunda çalıştıktan sonra Hollywood'a giderek (1921) kameramanlık yapmaya başladı. İlk dönem Laurel ve Hardy komedilerinin çoğunu filme alan

Stevens, titiz çalışması ve ustalığıyla adını duyurdu. İlk filmini yönettikten altı yıl sonra, *Alice Adams* (1935) ve *Annie Oakley* (1935) filmleriyle ünlü yönetmenler arasına girdi. Bunları Ginger Rogers ve Fred Astaire'in oynadığı *Swing Time* (1936; *Dans Vakti*) adlı müzikal ile *Vivacious Lady* (1938; Neşeli Kadın), *Woman of the Year* (1942; *Yılın Kadını*), *The Talk of the Town* (1942; *Şehirde Dedikodu*) ve *The More the Merrier* (1943) gibi komedileri izledi.

Stevens'ın sonraki filmleri, etkili kamera kullanımı, görsel düzenlemesi, müzikle görüntünün özenli bütünleşmesi ve duygusal temaları ustalıkla işleyişiyle övgü topladı. Savaş sonrasındaki ilk filmi olan *I Remember Mama* (1948; *Annemi Hatırlıyorum*), geçmişi idealize etmesine karşın, gerçekçi arka planı ve ölçülü duygusallığıyla olumlu karşılandı. Stevens, Theodore Dreiser'ın *An American Tragedy* (1925; *İnsanlık Suçu*, 1956, 1984/*Bir Amerikan Faciası*, 1978) adlı romanından uyarladığı *A Place in the Sun*'la (*İnsanlık Suçu*) 1951'de, *Giant*'la da (*Devlerin Aşkı*) 1956'da en iyi yönetmen Oscar'ını kazandı. Öteki filmleri arasında, günümüzde *Western* klasikler arasında sayılan *Shane* (1953; *Vadiler Aslanı*), *The Diary of Anne Frank* (1959; *Anne Frank'ın Hatıra Defteri*), *The Greatest Story Ever Told* (1965; *Dünyanın En Büyük Hikâyesi*) ve son filmi *The Only Game in Town* (1969; *Kadın ve Kumar/Kasabadaki Oyun*) sayılabilir.

Stevens, John (d. 1749, New York kenti - ö. 6 Mart 1838, Hoboken, New Jersey, ABD), taşımacılıkta buhar gücünden yararlanılmasına öncülük eden ABD'li avukat ve mucit. ABD Kongresi'ne yaptığı başvuruyla, günümüzdeki ABD patent sisteminin temelini oluşturan 1790 Patent Yasası'nın çıkmasını sağlamıştır.

1776'da Devrim Ordusu'nda yüzbaşı oldu, bir süre sonra da albaylığa yükseldi. Daha sonra, ABD'de buharlı gemi yapımının öncülerinden olan James Rumsey ve John Fitch'in çalışmalarıyla ilgilenerek çok sayıda yeni buhar kazanı ve makinesi tasarımı yaptı. Kendi buluşlarını başkalarının kullanmasını önlemek amacıyla Kongre'ye bir patent yasası taslağı sundu. 1802'de ilk uskurlu gemiyi yaptı. Bu gemide kullandığı çok borulu kazanın patentini 1803'te aldı. Ertesi yıl, Hudson Irmağında başarıyla seyreden çift uskurlu bir buharlı geminin yapımını gerçekleştirdi.

Eski teknelerde, yüksek basınçlı buhar makinelerinin kullanılması ciddi tehlikelere yol açıyordu; bu nedenle Stevens, yandan çarklı gemilerde kullanılabilecek düşük basınçlı bir makinenin tasarım çalışmalarına girişti. Ama ondan önce, ABD'li mucit Robert Fulton 1807'de yandan çarklı "Clermont"u suya indirdi. Stevens gene de çalışmalarını sürdürdü ve 1809'da 30 m uzunluğundaki "Phoenix"in yapımını gerçekleştirdi. Hudson Irmağında seyir hakkı yalnızca Fulton'a verilmiş olduğundan, Stevens "Phoenix"i denizyoluyla Philadelphia'ya gönderdi. Bu geminin 1809'da New York ile Philadelphia arasında gerçekleştirdiği yolculuk, buharlı gemiyle yapılan ilk deniz seferi oldu. Stevens 1811'de Philadelphia'da dünyanın ilk düzenli buharlı gemi seferlerini başlattı.

Stevens 1811'de Kongre'ye bir zırhlı savaş gemisi tasarımı sundu, ama Kongre bu tasarıyı ciddiye almadı. Stevens aynı yıl yayımladığı *Documents Tending to Prove the Superior Advantages of Rail-Ways and Steam-Carriages over Canal Navigation*'da (Demiryollarının ve Buharlı Taşıyıcıların Kanal Taşımacılığı Üzerindeki Üstünlüklerini Kanıtlamaya Yönelik Belgeler) demiryolu taşımacılığının geçirdiği aşamaları inceledi. Demiryollarının üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla 1825'te ABD'nin ilk buharlı lokomotifini yaptı. Yolcu taşımacılığında kullanılmayan bu lokomotif, yalnızca Stevens'ın Hoboken'deki arazisinde bulunan 800 m uzunluğundaki dairesel bir hat üzerinde çalıştırıldı.

1815'te New Jersey'de, ABD'de verilen ilk demiryolu hattı beratını alan Stevens, 1830'da Camden and Amboy Railroad and Transportation Company adlı demiryolu şirketini kurdu.

Stevens, Nettie Maria (d. 7 Temmuz 1861, Cavendish, Vermont - ö. 4 Mayıs 1912, Baltimore, Maryland, ABD), ABD'li biyoloji ve genetik bilgini. Cinsiyetin özel bir kromozom tarafından belirlendiğini ilk bulanlardandır.

Lisans ve lisansüstü öğrenimini Stanford Üniversitesi'nde tamamladı (1900). Bir süre Alman biyoloji bilgini Theodor Boveri'nin yanında çalıştıktan sonra 1903'te Bryn Mawr College'da doktora çalışmasını tamamladı. 1903-12 arasında aynı okulda araştırmalar yürüttü ve deneysel morfoloji alanında ders verdi.

Sitolojide, özellikle eşey hücrelerinin analizi ile planarya ve hidroyidlerde yenilenme süreçlerinin histolojisi konularında araştırmalarda bulundu. 1906'da Edmund Beecher Wilson ve Stevens, birbirlerinden bağımsız olarak, cinsiyetin X ve Y kromozomları tarafından belirlendiğini buldular. Bu buluş sitolojinin kalıtımla ilgisini kurduğundan genetik biliminde bir dönüm noktası oldu. Stevens ayrıca kınkanatlılar, sinekler ve yaprakbitlerinde cinsiyetin belirlenmesi ve bazı böceklerde kromozom sayısı üzerine araştırmalar yaparak sinek ve sivrisineklerde kromozomların çiftler halinde bulunduğunu keşfetti.

Stevens, Robert Livingston (d. 18 Ekim 1787, Hoboken, New Jersey - ö. 20 Nisan 1856, Hoboken, New Jersey, ABD), ters T biçimli demiryolu rayını ve ray çivisini geliştiren ABD'li mühendis ve gemi tasarımcısı. Babası John Stevens'in gerçekleştirdiği ilk uskurlu buharlı geminin denemelerini yapmış, "Phoenix" adlı geminin yapımında babası ile birlikte çalışmış ve bu geminin 1809'da New York ile Philadelphia arasında gerçekleştirdiği ilk buharlı gemi deniz yolculuğunda görev almıştır. Stevens'ın "New Philadelphia" adlı buharlı gemi için geliştirdiği "sahte pruva" tasarımı gemilerin hızını önemli ölçüde artırmıştır. Stevens 1822'de de "Hoboken" adlı bir feribot yapmıştır.

Ters T biçimli rayı 1830'da tasarlayan Stevens, çakıl taşları ile birlikte ağaç traversler üzerine yerleştirilen rayların çok daha etkili bir demiryolu yatağı oluşturduğunu buldu. Geliştirdiği ray ve demiryolu hattı tasarımları ABD'de yaygın olarak kullanıldı. Stevens, rayı daha iyi kavramasını sağlamak amacıyla lokomotifin taşıyıcı tekerlerinin sayısını sekize çıkardı. Yatçılıkla da ilgilenen Stevens'ın 1846'da tasarladığı "Maria", 20 yıl boyunca dünyanın en hızlı yatlarından biri olarak kaldı.

Stevens, Thaddeus (d. 4 Nisan 1792, Danville, Vermont - ö. 11 Ağustos 1868, Washington, D.C., ABD), azatlı kölelerin hakları için mücadele eden ABD'li Radikal Cumhuriyetçi siyaset adamı. Amerikan İç Savaşı'ndan (1861-65) sonra Güney eyaletlerinin Birlik'e yeniden kabul edilmesi için katı koşullar getirilmesini savunmuştur.

1816'da Pennsylvania'da avukat olarak çalışmaya başladı. Köleliğe duyduğu nefret nedeniyle birçok kaçak köleyi ücret almadan savundu. 1849'da Whig Partisi'nden Temsilciler Meclisi'ne girdi. 1853'e değin süren meclis üyeliği sırasında gümrük vergilerinin artırılmasını savundu ve 1850 Uzlaşması'nın kaçak kölelerle ilgili hükümlerine karşı çıktı. 1850'lerin ortalarında, yeni kurulan ve köleliğin yaygınlaşmasına karşı çıkan Cumhuriyetçi Parti'ye girdi. 1859-68 arasında yeniden Kongre üyeliğinde bulundu.

İç Savaş'tan sonra Radikal Cumhuriyetçilerin en mücadeleci önderlerinden biri olarak Siyahların haklarını savundu. Yeniden İnşa Komitesi'nin bir üyesi olarak Anayasa'nın 14. Ek Maddesi'nin ve 1867 tarihli ordunun yeniden inşası yasalarının hazırlanmasında önemli rol oynadı. Başkan Andrew Johnson'ın Güney'e yaklaşımını "yumuşak" bulan Stevens, başkanın hakkında soruşturma açılmasını öngören tasarıyı hazırladı (1868). Ayrıca, Güney'deki plantasyonlara el konarak bu toprakların bir bölümünün azatlı kölelere dağıtılmasını, geri kalanının da ülkenin savaş borçlarının ödenmesi için kullanılmasını önerdiyse de, bu planı Kongre'de destek bulmadı.

Thaddeus Stevens
National Archives, Washington, DC

Stevens, Wallace (d. 2 Ekim 1879, Reading, Pennsylvania - ö. 2 Ağustos 1955, Hartford, Connecticut, ABD), ABD'li şair. Ancak yaşamının son yıllarında büyük bir şair olarak kabul edilmiş ve gerçeklikle imgelem arasındaki karşılıklı ilişkiyi ele alan yapıtları geniş bir okuyucu kitlesine kavuşmuştur.

Üç yıl Harvard'da okuyan Stevens, kısa bir süre *New York Herald-Tribune* gazetesinde çalıştı. 1904'te New York Hukuk Okulu'nu bitirdikten sonra New York'ta avukatlık yapmaya başladı. Üniversite yıllarında yazdıkları dışındaki ilk şiirleri 1914'te *Poetry* dergisinde yayımlandı. 1916'da Connecticut eyaletindeki Hartford'da bir sigorta şirketine girdi. 1934'te şirketin başkan yardımcısı oldu ve ölünceye değin bu görevde kaldı. Stevens'ın ilk kitabı *Harmonium* (1923; Uyum) 100'den az satmakla birlikte, bazı olumlu eleştiriler aldı. Bu yapıtta Stevens yazarlık yaşamı boyunca kendisini ilgilendiren imgelem-gerçeklik temasını ortaya koydu. Bu temanın yapıtlarında oynadığı birleştirici rol nedeniyle 30 yıl sonra toplu şiirlerini "The Whole of Harmonium" (Uyumun Tamamı) olarak adlandırdı.

Stevens'ın ilk kitabı, dil açısından da en parlak yapıtıdır. Sonraki şiirlerinde felsefi derinlik yüzeysel parlaklığın yerini almaya başladı. *Harmonium*'da yer alan "Le Monocle de Mon Oncle" (Amcamın Monoklu), "Sunday Morning" (Pazar Sabahı), "Peter Quince at the Clavier" (Klavyede Peter Quince) ve kendisinin en sevdiği şiirler olan "Domination of Black" (Siyahın

Egemenliği) ve "The Emperor of Ice-Cream" (Dondurma İmparatoru) sonradan antolojilerde de yayımlandı. Aynı kitaptaki "Sea Surface Full of Clouds" (Bulutlarla Kaplı Deniz Yüzeyi) adlı şiirinde dalgaları şemsiye, Fransızca deyişler ve çikolata çeşitleri gibi birbirine benzemeyen nesnelerle betimledi. "The Comedian as the Letter C"de (C Harfi olarak Komedyen) şairin ya da düş gücü olan insanın toplumla ilişkisi üzerinde durdu.

1930'larda ve 1940'larda yayımlanan *Ideas of Order* (1935; Düzen Düşünceleri), *The Man with the Blue Guitar* (1937; Mavi Gitarlı Adam) ve *Parts of a World* (1942; Bir Dünyanın Bölümleri) gibi kitaplarında, başka temaların yanında gerçeklik-imgelem teması yeniden belirdi. Stevens *Transport to Summer*'da (1947; Yaza Taşınma), daha önce yayımlanan "Notes Towards a Supreme Fiction" (Yüce Bir Romana Yönelik Notlar) ve güzelin kötülükten ayrılamayacağını ileri sürdüğü "Esthétique de Mal"i (Kötülük Estetiği) bir araya getirdi. *The Auroras of Autumn*'dan (1950; Güz Şafakları) sonra yayımlanan *Collected Poems*'le (1954; Toplu Şiirler) Pulitzer Şiir Ödülü'nü aldı. *The Necessary Angel* (1951; Zorunlu Melek) adlı bir eleştiri kitabı da olan Stevens'ın bazı şiirleri 1970'te *Seçme Şiirler* adıyla Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Stevenson, Adlai E(wing) (d. 5 Şubat 1900, Los Angeles, ABD - ö. 14 Temmuz 1965, Londra, İngiltere), ABD'li siyaset adamı ve diplomat. Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda görev almış ve 1961-65 arasında BM'de ABD baştemsilcisi olarak görev yapmıştır.

1926'da Chicago'da avukatlığa başladı. Bir süre Chicago Barosu'nun Medeni Haklar Komitesi'ne başkanlık etti. 1941- 44 arasında ABD deniz kuvvetleri bakanının özel yardımcısı olarak görev yaptı. 1945'te dışişleri bakan yardımcılığına getirildi ve BM'nin kurulduğu San Francisco Konferansı'nda ABD heyetine danışmanlık etti. BM Genel Kurulu'nun Londra'daki ilk toplantısında (1946) ABD heyetinin başdanışmanı olan Stevenson, New York'taki Genel Kurul toplantılarında (1946-47) ABD temsilciliği görevinde bulundu.

1948'de, eyalet tarihinde hiçbir adayın elde edemediği bir çoğunlukla Illinois valiliğine seçildi. Valiliği sırasında polis örgütünde, akıl hastanelerinde ve okullarda gerçekleştirdiği kapsamlı reformlarla dikkati çekti. 1952'de ve 1956'da Demokrat Parti'den başkan adayı gösterildiyse de, her iki seçimde de rakibi Dwight D. Eisenhower karşısında yenilgiye uğradı.

John F. Kennedy'nin 1960'ta başkanlığa seçilmesinden sonra bakan ve büyükelçi sıfatıyla, BM'de ABD baştemsilciliğine atandı. Ölümüne değin sürdürdüğü bu görevi sırasında örgütün mali sıkıntıları, Soğuk Savaş ve bağımsızlığına yeni kavuşan Asya ve Afrika ülkeleriyle Batı ülkeleri arasındaki sürtüşmelerden kaynaklanan bazı sorunların çözümünde etkili oldu. Stevenson'ın yapıtları arasında, *Call to Greatness* (1954; Büyüklüğe Çağrı), *What I Think* (1956; Düşündüklerim), *Friends and Enemies* (1958; Dostlar ve Düşmanlar), *Looking Outward: Years of Crisis at the United Nations* (1963; Dışarıya Bakış: Birleşmiş Milletler'de Bunalım Yılları), *The Papers of Adlai E. Stevenson* (ös 1972; Adlai E. Stevenson'ın Yazıları) sayılabilir.

Stevenson, Robert (d. 8 Haziran 1772, Glasgow - ö. 12 Temmuz 1850, Edinburgh, İskoçya), tasarımını ve yapımını gerçekleştirdiği deniz fenerleriyle tanınan İskoç inşaat mühendisi. 1797'de İskoçya Deniz Feneri Kurulu üyesi oldu. 1797-1843 arasında çok sayıda deniz feneri tasarımı yaptı, bunların pek çoğunu kendisi inşa etti. Ayrıca su örneği almakta kullanılan "hidrofor"u geliştirdi. 1807-12 arasında, John Rennie ile birlikte İskoçya'da yerleşim merkezlerinden çok uzak bir yerde bir deniz feneri inşa etti ve fenerin yapım öyküsünü *Account of the Bell Rock Lighthouse* (Bell Rock Deniz Feneri'nin Öyküsü) adlı kitabında anlattı.

Stevenson, Robert Louis (Balfour) (d. 13 Kasım 1850, Edinburgh, İskoçya - ö. 3 Aralık 1894, Vailima, Samoa), İskoç şair ve yazar. *Treasure Island* (1881; *Define Adası*, 1939, 1992/*Hazine Adası*, 1968), *Kidnapped* (1886; *Kaçırılan Çocuk*, 1962, 1991/*Çalınan Çocuk* 1976), *Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886; *İki Yüzlü Adam*, 1942, 1981/ *Dr. Jekyll ile Mr. Hyde*, 1944, 1972) ve *The Master of Ballantrae* (1889; Ballantrae'ın Efendisi) adlı romanlarıyla ünlüdür.

Varlıklı bir inşaat mühendisinin oğluydu. Hukuk öğrenimi gördü, ama hiç avukatlık yapmadı. Yayımlanan ilk yapıtı *The Pentland Rising* (Pentland Ayaklanması), 17. yüzyılda İskoçya'da kendilerine özgü bir Presbiteryenliği savunmak amacıyla bir araya gelen Ulusal Ant yanlılarına duyduğu yakınlığı yansıtıyordu. Stevenson öğrencilik yıllarında ailesinin dinine, ayrıca ikiyüzlü ve acımasız bulduğu burjuva toplumuna karşı çıkarak bohem bir yaşamı benimsedi. 1873'te kuzeninin Suffolk'taki evinde, yaşam boyu dost kalacağı İngiliz bilgin Sidney Colvin'le ve ileride Colvin'in karısı olacak

Robert Louis Stevenson
Brown Brothers

Fanny Sitwell ile tanıştı. Stevenson'ın Sitwell'e duyduğu aşk, giderek sağlam bir dostluğa dönüştü.

Stevenson 1873'ün sonlarında solunum yollarından rahatsızlanınca tedavi için Fransız Rivierası'na gitti. Daha sonra da sık sık Fransa'yı ziyaret etti. *An Inland Voyage* (1878; İç Kesimlere Yolculuk) ve *Travels with a Donkey in the Cévennes* (1879; Eşek Sırtında Cévennes Yolculuğu) adlı kitapları, bu gezilerinin ürünüydü. Bu arada "Roads" (Yollar) adlı denemesi 1873'te *Portfolio*'da, "Ordered South" (Düzenli Güney) 1874'te *MacMillan's Magazine*'de, Lord Lytton'ın *Fables in Song*'u (Şarkı Biçiminde Fabllar) üzerine yazdığı bir inceleme *Fortnightly Review*'da, Victor Hugo üzerine yazdığı bir inceleme de, o sırada yazar Leslie Stephen'ın yönettiği *The Cornhill Magazine*'de yayımlanmıştı. İlk kez bir yazar olarak adından söz ettiren de, titiz bir üslupla yazılmış, hem şakacı, hem felsefi bir hava taşıyan bu denemeleriydi.

Stevenson 1876'da, eşinden ayrı yaşayan Amerikalı Fanny Vandegrift Osbourne'a âşık oldu ve onun arkasından 1879'da ABD'ye gitti. Zor koşullarda yaptığı bu yolculuğu sonradan, *The Amateur Emigrant* (1895; Amatör Göçmen) ve *Across the Plains* (1892; Düzlükleri Geçerken) adlı yapıtlarında anlatacaktı. 1880 başında eşinden boşanan Fanny ile evlendi. ABD'de, terk edilmiş bir gümüş madeni yakınlarında geçirdikleri balayı *The Silverado Squatters* (1883; Gümüş Avcıları) adlı yapıtına konu oluşturdu.

Stevenson İskoçya'ya döndükten kısa bir süre sonra verem tedavisi görmek üzere eşi ve üvey oğlu Lloyd Osbourne ile birlikte İsviçre'nin Davos kentine gitti. 1881 yazını Pitlochry'de geçirdikten sonra İskoçya'ya, Braemar'a döndü. *Define Adası*'nı orada yazmaya başladı. Roman, üvey oğlu Lloyd ile aralarında bir oyun olarak doğmuştu. 1881'de *Young Folks* dergisinde *The Sea-Cook* (Gemi Aşçısı) adıyla tefrika edilmeye başladı. Atmosfer, kişi ve olayları büyük bir ustalıkla bir araya getiren yapıt çocuklar için heyecanlı bir serüven öyküsü olmanın yanı sıra, insan davranışlarının ardındaki belirsizliğe dikkat çeken, iğneleyici bir üsluba sahipti. Stevenson romanı Davos'ta bitirdikten sonra yeni bir kitaba, *Prince Otto*'ya (1885; Prens Otto) başladı. Daha karmaşık bir yapısı olmakla birlikte, bu roman birincisi kadar başarılı olmadı.

Stevenson 1880'lerin büyük bölümünü Davos, İskoçya'daki Highlands ve Bournemouth ile Fransa'daki Hyères'da geçirdi. 1881'de, çoğu *The Cornhill*'de yayımlanan denemelerini *Virginibus Puerisque* adıyla bir araya getirdi. Bunu, en güzel öyküleri sayılan "Thrawn Janet" (Huysuz Janet) ve "The Merry Men" (Neşeli Erkekler) izledi. Ardından *Prince Otto*'yu yeniden ele aldı, sonradan *A Child's Garden of Verses* (1885; Çocuğun Şiir Bahçesi) adını vereceği *Penny Whistles* (Teneke Düdükler) üzerinde çalıştı ve *The Black Arrow: A Tale of the Two Roses*'a (1888; *Kara Ok*, 1964, 1989) başladı. Tarihsel bir serüven romanı olan bu son yapıtında olayın geçtiği çağa uymayan bir dil kullanmayı denedi. *A Child's Garden*'da topladığı şiirleri, bir yetişkinin çocukluk duygularını yeniden yaşayışını, İngiliz edebiyatında benzeri görülmemiş bir içtenlikle yansıtıyordu. Bunları *Kaçırılan Çocuk* ve *İki Yüzlü Adam* adlı romanları izledi. 18. yüzyıl İskoçya tarihi konusundaki araştırmalarının bir ürünü olan *Kaçırılan Çocuk* İskoçya tarihini, manzaralarını, insanlarını ve atmosferini bir bütünlük içinde yansıtıyordu. Alegorik korku romanı *İki Yüzlü Adam* ise Stevenson'a yaygın bir ün kazandırdı. 1887'de ABD'ye gittiğinde, artık yayıncılar peşinden koşuyorlardı. Stevenson ABD'de *Scribner's Magazine* dergisine denemeler yazdı. *The Master of Ballantrae*'ı yazmaya da orada başladı. Gene insan davranışlarındaki belirsizliğin ahlaki boyutları üzerinde duran yapıt, yapay sonuna karşın Stevenson'ın en etkileyici romanlarından biridir.

Stevenson 1888'de bir yat kiralayarak ailesiyle birlikte San Francisco'dan Güney Denizlerine açıldı ve yaşamının geri kalan bölümünü de Güney Denizlerinde dolaşarak geçirdi. Bu yolculuğun ürünü olan *A Footnote to History* (1892; Tarihe Bir Dipnot) ve *In the South Seas* (1896; Güney Denizlerinde) adlı yapıtları, gezdiği yerlerin atmosferini ve doğal güzelliklerini ustalıkla anlatan birinci sınıf gazetecilik örnekleridir. 1890'da Samoa'ya yerleşen Stevenson, orada beyin kanaması sonucu öldü.

Son yıllarında yazdığı yapıtlarından, ABD'de *David Balfour* adıyla yayımlanan *Catriona*'nın (1893), anlatım tekniği ya da düş gücü açısından, devamı olduğu *Kaçırılan Çocuk*'tan üstün bir yapıt olduğu söylenemez. Ama duygularına kapılmadan yazdığı karamsar öyküsü *The Ebb-Tide* (1894; Gelgit), Stevenson'ın yazarlığında yeni bir aşamaya işaret eder. Öldüğünde üzerinde çalıştığı *Weir of Hermiston* da (1896; Hermiston Seddi) bu aşamanın ürünüdür. Stevenson, yarım kalmış olmakla birlikte başyapıtı sayılan bu romanında, gereksiz ayrıntılardan arınmış bir üslup ve zengin bir trajik doku yaratmayı başarmıştır. Romanın diyalogları çağdaş İskoç edebiyatının en güzel düzyazı örnekleri arasındadır.

Stevenson, ölümünden hemen sonraki yıllarda, üslupçu ve taklitçi bir deneme yazarı ya da yalnızca çocuk kitapları yazarı olarak değerlendirildi. Ama 1950'lere gelindiğinde, artık özgün ve güçlü bir yazar kabul ediliyordu. Denemeleri, insanlığın durumunu çeşitli yönleriyle ve derinden kavrayan, inandırıcı yapıtlar olarak yeniden ele alındı. Romanları, incelikle düşünülmüş ahlaki imalara yer veren başarılı serüven öyküleri ya da insan davranışlarını tarihsel ve psikolojik yönleriyle ve doğa koşullarının bu davranışlar üzerindeki etkileriyle birlikte ele alan özgün yapıtlar olarak önem kazandı. Öyküleri de, romansla ironiyi yepyeni bir tarzda bir araya getirdiği, korku ve gerilim öğelerini ahlaki saptamalara da yer verecek biçimde ustalıkla kaynaştırdığı için övgü topladı. Usta bir şair olmamakla birlikte, Stevenson'ın şiirleri de özgün bir duyarlılığı yansıtan ilginç yapıtlar olarak övüldü.

20. yüzyılın ilk yarısında Stevenson'ın toplu yapıtlarının çeşitli basımları yapıldı. Mektuplarını bir araya getiren *The Letters of Robert Louis Stevenson to His Family and Friends* (1899, 2 cilt, der. Sidney Colvin, yb 1969; Robert Louis Stevenson'ın Ailesine ve Arkadaşlarına Mektupları), Stevenson'ın yaşamı ve kişiliği üzerine önemli bir kaynaktır.

Stevenson'ın Türkçeye çevrilmiş bir başka yapıtı *The Bottle Imp*'dir (1891; *Şeytanlı Şişe*, 1944/*Şişedeki Cin*, 1975, 1981).

Stevin, Simon (d. 1548, Brugge - ö. 1620, Lahey ya da Leiden, Hollanda), ondalık kesirlerin gösteriminin standartlaştırılmasına ve Aristoteles'in ağır cisimlerin hafif cisimlerden daha hızlı düştüğüne ilişkin öğretisinin yanlış olduğunun kanıtlanmasına katkıda bulunan Flaman matematikçi.

Anvers'te bir süre katip olarak çalıştıktan sonra bayındırlık müdürü olan Stevin, daha sonra Nassau kontu Maurits'in komutasındaki Felemenk ordusunun levazım komutanı oldu. Düşmanın geri çekilmesini sağlamak amacıyla belirli bölgeleri sualtında bırakabilen bir savak sistemi inşa etti. Ayrıca deniz kıyısında kullanılan 26 kişilik yelkenli bir araba icat etti.

De Beghinselen der Weeghconst (1586; Statik ve Hidrostatik) adlı yapıtında kuvvetler üçgeni teoremini ortaya koydu. Paralelkenar kuralına eşdeğer olan kuvvetler üçgeni yöntemi daha önce yalnızca kaldıraç kuramına dayandırılmış olan statiğin gelişmesine katkıda bulundu. Bir sıvının basıncının yüksekliğine ve yüzeyin alanına bağlı, sıvının içinde bulunduğu kabın biçiminden ise bağımsız olduğunu da Stevin buldu.

Stevin'in 1585'te yayımladığı *La Thiende* (Onda Birler) adlı kitapçıkta ondalık kesirlere ilişkin temel bilgiler ve ondalık kesirlerin günlük yaşamda kullanılışı ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Ondalık kesirler zaten bilinmekteydi, üstelik Stevin'in ondalık kesirleri yazış biçimi çok kullanışlı değildi; ama gene de bu yapıt gündelik matematikte ondalık kesirlerin kullanılması yönünden yararlı oldu. Bu kitapta, parada, ölçü ve ağırlıklarda ondalık sistemin kullanılması gerektiği belirtiliyordu. Stevin aynı yıl yayımladığı *La Disme* (Ondalık) adlı yapıtında da ondalık kesirler konusunu işledi.

Stevin 1586'da yayımladığı bir bildiride, biri öbüründen 10 kat daha ağır olan iki kurşun kürenin 9 m yükseklikten aynı sürede yere düştüklerini açıkladı. Galilei'nin kütleçekimi üzerindeki ilk incelemesinden üç, düşen cisimlere ilişkin kuramsal yapıtından da 18 yıl önce yayımlanmış olmasına karşılık bu bildiri fazla dikkat çekmemişti.

Steward, Julian H(aynes) (d. 31 Ocak 1902, Washington, D.C. - ö. 6 Şubat 1972, Urbana, Illinois, ABD), 20. yüzyılın ortalarında gelişen yeni-evrimciliğin önde gelen temsilcilerinden ABD'li antropolog. Kültürel ekoloji kuramını geliştirmiş, köylerdeki toplumsal örgütlenme üzerine incelemelerde bulunmuş ve Kuzey Amerika Yerlilerinden Şoşonlarla çeşitli Güney Amerika Yerlileri arasında etnografya araştırmaları yürütmüştür. Alan araştırmalarının ilk savunucularındandır.

Steward'ın çalışmaları antropoloji, arkeoloji, tarih, ekoloji ve etnografya gibi çeşitli bilim dallarını kapsıyordu. Yayın yönetmenliğini yaptığı *Handbook of South American Indians* (1946-59, 7 cilt; Güney Amerika Yerlileri Elkitabı) adlı kapsamlı etnografya incelemesi, Amerikan Etnoloji Dairesi ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın işbirliğiyle yayımlandı.

Başlıca kuramsal yapıtı olan *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*'da (1955; Kültürel Değişme Kuramı: Çok Doğrultulu Evrim Metodolojisi), Steward toplumsal sistemlerin emeğin örgütlenme biçimlerinden doğduğunu, bunların da bir halkın içinde yaşadığı doğal çevreyle sağladığı teknolojik uyum tarafından belirlendiğini göstermeye çalıştı. Toplumsal değişimde kültürlerarası benzerlikler olmakla birlikte, farklı doğal ve tarihsel koşulların farklı toplumsal biçimlenmeler doğurduğunu savundu. Buna, "çok yönlü evrim" adını verdi. *Irrigation Civilizations* (1955; Sulu Tarıma Dayalı Uygarlıklar) adlı yapıtında da kurak bölgelerde sulama için gerekli kolektif emek ve merkezi otoritenin toplumsal farklılaşmaya ve sonunda, dünyanın değişik bölgelerinde devletin ortaya çıkmasına yol açtığını gösterdi.

Stewart, Balfour (d. 1 Kasım 1828, Edinburg, İskoçya - ö. 19 Aralık 1887, Drogheda, İrlanda), Yer magnetizması ve ışıma ısısına ilişkin çalışmalarıyla tanınan İskoç meteorolog ve jeofizikçi.

Önceleri ticaretle uğraşan Stewart daha sonra Kew Gözlemevi'nde çalışmaya başladı, ardından da Edinburgh Üniversitesi'nde James Forbes'un asistanı oldu ve onun ışıma ısısı üzerindeki deneylerini gerçekleştirdi. 1859'da Kew Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi; burada meteoroloji, Güneş fiziği ve Yer magnetizması üzerine araştırmalar yürüttü. 1870'te de Manchester'daki Owens College'da doğa felsefesi profesörü oldu.

Stewart, ışıma ısısı üzerindeki çalışmaları sonucunda, cisimlerin aynı dalgaboyunda enerji saldıklarını ve soğurduklarını buldu. Yer magnetizmasına ilişkin araştırmaları sırasında da, magnetik alandaki günlük değişimlerin üst atmosferdeki hava akımlarıyla açıklanabileceğini ileri sürdü. Stewart'a göre bu hava akımları Yer'in magnetik alanı içinden geçerken iletken görevi görüyor ve elektrik akımları oluşturuyordu.

Stewart, döneminin bilimsel buluşları üzerine pek çok tanıtıcı makale ve kitap yazmıştır. Bunlardan biri, *The Unseen Universe*'tür (1875, Peter Tait ile birlikte; Görülmeyen Evren).

Stewart, Donald Ogden (d. 30 Kasım 1894, Columbus, Ohio, ABD - ö. 2 Ağustos 1980, Londra, İngiltere), ABD'li oyuncu, senaryo, mizah ve oyun yazarı. *The Philadelphia Story* (*Philadelphia Hikâyesi*) adlı filmin senaryosuyla 1940'ta Oscar kazanmıştır.

1916'da Yale Üniversitesi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'nda ABD Deniz Kuvvetleri Yedek Birlikleri'nde levazım subayıydı. 1921'de mizah yazarlığına başladı. *A Parody Outline of History* (1921; Ana Çizgileriyle Bir Tarih Parodisi) adlı kitabıyla bir anda başarıya ulaştı. Çok geçmeden Dorothy Parker ve Robert Benchley'nin de yer aldığı, "Algonquin Yuvarlak Masası" olarak bilinen edebiyat çevresine girdi. New York kentinde sahneye ilk kez 1928'de, *Holiday* (Tatil) oyunundaki Nick Potter rolüyle çıktı. Daha sonra, yazdığı ilk oyun olan *Rebound*'da da rol aldı (1930).

Stewart, özellikle oyun ya da romanlardan uyarladığı senaryolarıyla ünlendi. Senaryoları, zeki esprilerle dolu diyalogları ve özgün yapıta sadık kalmasıyla dikkati çekti. *Philadelphia Hikâyesi* dışında, tek başına ya da başkalarıyla birlikte senaryosunu yazdığı filmler arasında *The Barretts of Wilmpole Street* (1934; *Acı Aşk*), *Holiday* (1938; *Tatil*), *That Uncertain Feeling* (1941; O Belirsiz Duygu), *Life with Father* (1947; *Baba Evinde Hayat*) ve *Cass Timberlaine* (1947) sayılabilir. Sosyalist olan Stewart, Nazi Karşıtı Hollywood Birliği'nin ve solcu Amerikan Yazarlar Birliği'nin başkanlığını da yürüttü. Solculara karşı yoğun bir suçlama kampanyasının yürütüldüğü 1950'lerdeki McCarthycilik döneminde kara listeye alındıktan sonra İngiltere'ye yerleşti. *By a Stroke of Luck* (Şans Eseri) adlı otobiyografisi 1975'te yayımlandı.

Stewart, Douglas (Alexander) (d. 6 Mayıs 1913, Eltham, Yeni Zelanda), Avustralyalı şair, oyun yazarı ve eleştirmen. Efsanelere dayandırdığı oyunlarıyla Avustralya'da ulusal bir edebiyat geleneğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Victoria University College'da sürdürdüğü öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe başladı. İlk şiir kitabı *Green Lions*'ı (Yeşil Aslanlar) 1937'de kendi parasıyla bastırdı. Daha sonra gazeteci olarak çalışmak amacıyla Londra'ya gittiyse de tutunamadı ve 1938'de Avustralya'ya döndü. 1940-61 arasında Sidney'de yayımlanan önemli gazetelerden *The Bulletin*'ın edebiyat sayfasını yönetti. 1961-72 arasında ise Sidney'deki Angus ve Robertson yayınevlerinin edebiyat danışmanlığını yürüttü.

Stewart oyun yazarı olarak daha çok radyo için yazdığı oyunlarda başarılı oldu. 1941'de yayımlanan *The Fire on the Snow* (Karın Üstündeki Ateş) adlı oyunu, Scott'ın 1912'deki Antarktika seferini anlatıyordu. Bunu, doğum yeri olan Yeni Zelanda'nın Maori efsanelerinden birine dayanan *The Golden Lover* (1944; Altın Sevgili) izledi. Sahne için yazdığı *Ned Kelly* (1943), *Shipwreck* (1947; Deniz Kazası) ve *Fisher's Ghost: An Historical Comedy* (1960; Balıkçının Hayaleti: Bir Tarihsel Komedi) adlı üç tarihsel oyunu, sırasıyla 1944, 1948 ve 1961'de sahnelendi.

Stewart'ın şiirleri 1967'de *Collected Poems, 1936-1967* (Toplu Şiirler, 1936-1967) ve 1972'de *Poems: A Selection* (Seçme Şiirler) adıyla yayımlandı. Ayrıca *A Girl With Red Hair and Other Stories* (1944; Kırmızı Saçlı Kız ve Başka Öyküler) adlı bir öykü kitabıyla *The Flesh and the Spirit: An Outlook on Literature* (1948; Beden ve Ruh: Edebiyata Bir Bakış) ve *The Broad Stream: Aspects of Australian Literature* (1975; Geniş Irmak: Çeşitli Yönleriyle Avustralya Edebiyatı) adlı eleştiri kitapları da vardır.

Stewart, Dugald (d. 22 Kasım 1753, Edinburgh - ö. 11 Haziran 1828, Edinburgh, İskoçya), sağduyu felsefesine dayalı İskoç Okulu'nun önde gelen temsilcisi.

Babasının matematik profesörü olduğu Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gören Stewart 19 yaşında burada ders vermeye başladı. 1775'te babasının görevini devraldı. On yıl sonra ahlak felsefesi profesörlüğüne atandı ve bu görevini 1820'ye değin sürdürdü.

Öğrenciliği sırasında İskoç gerçekçiliğinin temsilcisi Thomas Reid'in yapıtlarından, özellikle de *An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense*'ten (1764; Sağduyu İlkeleri Açısından İnsan Zihninin Sorgulanması) etkilendi. Stewart da felsefenin metafizik kurgu ve kategorilerle sınırlanmamış bilimsel bir disiplin olması gerektiğini savunuyordu, ama Reid'in geliştirdiği yeni zihin biliminin bazı yönlerine karşı çıktı. Felsefi sorunlara bilimsel yaklaşım eğilimi matematik kariyerinde yansıyan Stewart, matematiğin aksiyomları ile insan düşüncesini yöneten yasalar arasında analojiler kurdu. En önemli yapıtı olan *Elements of the Philosophy of the Human Mind* (1792, 1814, 1827, 3 cilt; Zihin Felsefesinin Öğeleri), öteki yapıtlarıyla birlikte 1854-58 arasında 11 cilt olarak yayımlandı. Öbür yapıtları arasında, *Outlines of Moral Philosophy* (1793; Ahlak Felsefesinin Ana Çizgileri), *Philosophical Essays* (1810; Felsefe Denemeleri) ve *Philosophy of the Active and Moral Powers of Man* (1828; İnsanın Etkin ve Ahlaki Güçlerinin Felsefesi) sayılabilir.

Stewart, James (Maitland) (d. 20 Mayıs 1908, Indiana, Pennsylvania, ABD), canlandırdığı çekingen, ama sağlam ahlaklı ve kararlı tiplerle tanınmış ABD'li sinema oyuncusu.

Princeton Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimi gördü. Üniversite Oyuncuları topluluğunda Henry Fonda ve Margaret Sullivan gibi geleceğin sinema oyuncularıyla birlikte

James Stewart
ABC Ajansı

sahneye çıktı. 1930'ların ortalarında Hollywood'a gitti. Rol aldığı ilk film *Murder Man*'di (1935). 1930'ların sonlarında Frank Capra'nın *You Can't Take It With You* (1938; *Para Beraber Gitmez*) ve *Mr. Smith Goes to Washington* (1939; *Bay Smith Washington'a Gidiyor*) gibi başarılı komedilerinde oynadı. Bu ikinci filmdeki oyunuyla New York Film Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandı. 1940'ta da, *The Philadelphia Story* (*Philadelphia Hikâyesi*) filmiyle en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazandı.

II. Dünya Savaşı'nda ABD Kara Kuvvetleri Hava Birliği'nde görev aldı, bombardıman pilotu olarak Almanya'daki uçuşlara katıldı. Sinemaya döndükten sonra daha çeşitli tipler canlandırmaya başladı. Unutulmaz filmleri arasında *Harvey* (1950), Alfred Hitchcock'un gerilim filmleri *Rear Window* (1954; *Arka Pencere*), *The Man Who Knew Too Much* (1955; *Çok Şey Bilen Adam*) ve *Vertigo* (1958, *Ölüm Korkusu*), Otto Preminger'in *Anatomy of a Murder* (1959; *Bir Cinayetin Anatomisi*) en önemlileridir. Stewart bazı ünlü Amerikalıların yaşamlarını konu alan filmlerde de oynadı ve *The Glenn Miller Story*'de (1953; *Unutulmaz Melodiler*) ünlü cazcı Glenn Miller'ı, *The Spirit of St. Louis*'de (1957; *Atlantik Fatihi*) pilot Charles Lindbergh'ü canlandırdı. Sonraları daha çok *Shenandoah* (1965; *Şerefli Kahramanlar*), *The Rare Breed* (1966; *Örnek Mücadele*) ve *The Shootist* (1976) gibi *western*'larda rol aldı.

Stewart, J(ohn) I(nnes) M(ackintosh), takma adı MICHAEL INNES (d. 30 Eylül 1906, Edinburgh, İskoçya), İngiliz romancı ve edebiyat eleştirmeni.

Edinburgh Akademisi'nde ve Oxford'daki Oriel College'da öğrenim gördü. John Florio'nun *Montaigne* (1931) adlı yapıtının Nonesuch Press basımını gerçekleştirdi. 1930-35 arasında Leeds Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri verdi 1935-45 arasında Avustralya'daki Adelaide Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. İlk polisiye öyküsü *Hamlet, Revenge!* (Hamlet Öcünü Al!) 1937'de yayımlandı.

Stewart, asıl adıyla yayımladığı romanlar ve bir öykü kitabı dışında takma adla birçok polisiye öykü ve radyo oyunu da yazdı. Eleştiri kitapları arasında *Character and Motive in Shakespeare* (1949; Shakespeare'de Kişilik ve Dürtü), *Eight Modern Writers* (1963; Sekiz Çağdaş Yazar), *Rudyard Kipling* (1966), *Joseph Conrad* (1968) ve *Thomas Hardy* (1971) sayılabilir.

Stewart Adası, Yeni Zelanda'nın üçüncü büyük adası. Büyük Okyanusun güneybatısında, Güney Adasının güney ucunun açıklarında yer alır. Kabaca üçgen biçimindeki adanın uzunluğu 70 km, genişliği 40 km, yüzölçümü 1.746 km²'dir. En yüksek noktası Anglem Dağıdır (980 m). Adanın 165 km'lik kıyı şeridi doğuda Paterson, güneyde Port Pegasus, batıda ise Doughboy ve Mason koylarıyla oyulmuştur.

1770'te adayı gören Kaptan James Cook burayı yarımada sandı. Bu yanılma, balina ve fok avlamak üzere bölgede bulunan Kaptan William Stewart'ın 1809'da yaptığı inceleme sonucunda düzeltildi. Güney Adasındaki Bluff'la Yeni Zelanda'nın en güneydeki sürekli yerleşim noktası olan Halfmoon Bay (eskiden Oban) arasında feribot seferleri vardır. Nüfus (1986) 542.

Stewartia, çaygiller (*Theaceae*) familyasından, altı küçük ağaç ve çalı türünü içeren cins. Asya ve Kuzey Amerika'nın doğu kesimlerinde yabani olarak yetişen bu türler, dünyanın ılıman bölgelerinde kamelyaya benzeyen alımlı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunların en gösterişlilerinden biri olan, Japonya'ya özgü *S. pseudocamellia* 15 m'ye kadar uzayabilen kırmızı kabuklu bir ağaçtır. Beyaz renkli iri çiçeklerinin ortasında turuncu erkekorganlar yer alır. Ortalama 3,5 m yükseklikte çalımsı bir bitki olan *S. malacodendron* mor erkekorgan taşıyan beyaz çiçekleriyle ayırt edilir. Aynı bu tür gibi Amerika'ya özgü *S. ovata* da ufak boylu bir çalıdır; özellikle Apalaş Dağlarının güneyinde bulunur. *S. monadelpha*, *S. serrata* ve *S. sinensis* ise daha küçük çiçekli Asya ağaçlarıdır.

Steyn, Marthinus Theunis (d. 2 Ekim 1857, Rietfontein, Oranje Vrystaat - ö. 28 Kasım 1916, Bloemfontein, Güney Afrika Birliği), Güney Afrika Savaşı (1899-1902) sırasında Oranje Vrystaat'ın başkanlığını yürüten Güney Afrikalı devlet adamı.

Bloemfontein'de ve Hollanda'nın Deventer kentinde öğrenim gördükten sonra savcı oldu. 1889'da Yüksek Mahkeme'ye, Şubat 1896'da da devlet başkanlığına seçildi. 1897'de Oranje Vrystaat ile Transvaal arasında ittifak kurulmasında önemli rol oynadı. Mayıs-Haziran 1899'da İngiltere ile Transvaal arasında çıkabilecek olası bir çatışmayı önlemek için Transvaal devlet başkanı Paul Kruger ile İngiltere temsilcisi Alfred Milner'ın katılımıyla düzenlenen Bloemfontein Konferansı'na ev sahipliği etti. Güney Afrika Savaşı başlayınca eylüle değin Transvaal'e tam destek vermekten ve savaşa katılmaktan kaçındı. Mart 1900'de İngiliz birliklerinin Bloemfontein'e girmesi üzerine çarpışmalara kendisi de katıldı. Sağlığının bozulması nedeniyle, Boerlerin resmen teslim oldukları Vereeniging Barışı'nın (Mayıs 1902) imzalandığı toplantıya katılamadı. Sağlık sorunları nedeniyle devlet başkanlığından ayrıldıysa da ülkeyi fiilen yönetmeyi sürdürdü ve Transvaal başbakanı Louis Botha'nın uzlaştırma programına karşı mücadele etti.

sthaga (Sanskrit dilinde "hileci"), Hindistan'da, çeteler halinde dolaşan, örgütlü katiller topluluğunun üyelerine verilen ad. *Sthaga*'ların varlığına ilişkin en eski kanıt Ziyaeddin Barani'nin 1356 tarihli "Firuz Şah Tarihi" adlı yapıtında bulunmuştur.

Sthaga'lar önce yolcuların güvenini kazanarak aralarına katılır, elverişli bir fırsat yakaladıkları anda da boyunlarına mendil ya da kement dolayarak onları boğar, kıymetli eşyalarını aldıktan sonra gömerlerdi. Bütün bunları birtakım eski ve katı kurallara uygun biçimde ve özel dinsel törenlerin ardından yaparlardı. Bu törenlerde kazma, kutsama ve şeker adama işlemleri özel bir yer tutardı. *Sthaga*'lar kökenlerini yedi Müslüman kabilesine dayandırırlardı. Bununla birlikte daha ilk yıllarında Hinduların aralarına karıştıkları sanılmaktadır. Ayrıca, Hinduların Kötülük Tanrıçası Kali'ye tapınma biçimleri ve dinsel inançları herhangi bir İslam izi taşımaz. Topluluk üyeleri birbirlerini kendilerine özgü bir jargon (Ramasi) ve özel işaretlerle tanırlardı.

Çeteleri ortadan kaldırmak için zaman zaman gösterilen çabalara karşın, sistemin üzerine ancak Hindistan genel valisi Lord William Bentinck'in (1833-35) sert önlemler almasıyla gidilebildi. Lord William Bentinck'in bu işle görevlendirdiği Yüzbaşı (sonradan Sir William) Sleeman, bazı yerel devletlerin yöneticileriyle işbirliği yaparak 1831-37 arasında en az 3.266 *sthaga*'yı ele geçirdi. Bunlardan 412'si asıldı, 483'ü muhbirlik ederek kurtuldu. Geri kalanlar da ya sürüldü ya da ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Topluluğun günümüzde ortadan kalktığı sanılmaktadır.

Sthanakavasi, Hindistan'da Caynacı Şvetambara mezhebinin 18. yüzyılda kurulan

kolu. Tasvirlere tapınmayı ve tapınak ayinlerini reddetmesiyle Şvetambara'dan ayrılır. Kurucusu, önceden Lumpaka (Lonka) mezhebine bağlı olan Suratlı Lava'dır. Sthanakavasi gibi Lumpaka da Caynacılık inancında tasvirlere tapınma uygulamasının yer almadığını savunmuştur.

Sthanakavasi ayinleri tapınakta değil, keşişlerin toplantı evi (*sthanaka*) gibi dindışı mekânlarda yapılır. Sthanakavasi adı da "*sthanaka*'da oturan" anlamına gelir. Mezhep bazen Dhundhia (Arayışçılar) adıyla da anılır. Zamanla mezhebin içinden başka gruplar çıkmıştır. Bunlardan biri de 19. yüzyıl başlarında kurulan Terapanthi'dir (13 Yolunun İzleyicileri).

stibnit, antimon sülfür (Sb_2S_3) yapısında, çok ender bulunmakla birlikte en önemli antimon cevheri olan sülfür minerali. Çin, Çekoslovakya, İngiltere ve Cezayir'de hidrotermal damarlarda ya da kaynarca çökellerinde bulunur.

Stibnit ile onun benzeri arsenik ve bizmut sülfürleri (sırasıyla orpiment ve bismutinit), benzer fiziksel özelliklere sahip (*bak.* sülfür mineralleri [tablo]) bir mineraller grubu oluşturur. Stibnit, kibrit, maytap ve fünye yapımında kullanılır. Eşkiden gözün daha büyük görünmesini sağlamak amacıyla kozmetik olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Stibnit ortorombik sistemde kristalleşir.

Stickley, Gustav (d. 9 Mart 1858, Osceola, Wisconsin - ö. 21 Nisan 1942, Syracuse, New York, ABD), ABD'li mobilya tasarımcısı ve yapımcısı.

Mobilyacılığı amcasının Pennsylvania'daki sandalye fabrikasında çalışarak öğrendi. Bir süre sonra fabrikayı kendisi devraldı ve 1884'te New York eyaletindeki Binghamton kentine taşıdı. Bir süre, o dönemde moda olan *art nouveau* üslubunda çalıştı. 1900'e doğru meşe ağacından basit, işlevsel ve sağlam bir mobilya yaptı. Stickley'e göre bu özellikler demokratik değerlerin birer ifadesiydi. 1901'de, Syracuse kentinde Craftsman Workshops (Zanaatçı Atölyeleri) adlı bir şirket kurdu; düşüncelerini ve yaptığı mobilya tasarımlarını geniş kitlelere ulaştırmak için *The Craftsman* adlı aylık bir dergi yayımlamaya başladı. Bir ölçüde İngiltere'deki Arts and Crafts hareketinden de etkilenmiş olmakla birlikte, Stickley aslında düşüncelerini yalnız mobilyalara değil, her türlü dekoratif aksesuvara uygulayan çok özgün bir tasarımcıydı. *The Craftsman*'in en ilginç yanlarından biri orta gelir sınıfından olanlara uygun ev planları vermesiydi.

Stiegel, Henry William, asıl adı HEINRICH WILHELM STIEGEL (d. 13 Mayıs 1729, Köln yakınları, Almanya - ö. 10 Ocak 1785, Charming Forge, Pennsylvania, ABD), ABD'de sanayinin kuruluş yıllarındaki hızlı yükselişi ve düşüşüyle ünlü ABD'li demir ve cam ustası.

1750'de Amerika'ya göç ederek Philadelphia'ya yerleşti. Pennsylvania eyaletindeki Lanchester ilinde Elizabeth Furnace demir ocağını ve Berks ilinde Charming Forge demir tesislerini kurdu. 1760'larda ülkenin başta gelen demirci ustalarından biri oldu. 1762'de Lancaster ilinde büyük bir arazi satın aldı; burada, planını da kendi hazırladığı bir kasaba kurarak Manheim adını verdi. Elizabeth Furnace'de pencere camı ve şişe üretimine girişti. İngiliz mallarının boykot edilmesi üzerine 1768'de Manheim'da da bir cam atölyesi açtı. Sonradan Amerikan Flint Camı Tesisleri adını alacak olan bu atölyeye Venedik, Almanya ve İngiltere'den cam işçileri getirerek, kullanışlı kap kacak ve sofra takımları üretti. Savurgan bir yaşam süren Stiegel sonuçta iflas etti (1774).

Stiegel cam işi, Amerika'da Alman asıllı Henry William Stiegel'in 1768'de Manheim kasabasında ürettiği cam eşya. Çok kısa bir süre üretilmiş olmakla birlikte mavi, mor, yeşil renkli ya da kristal beyazı bu ürünler yüksek nitelikleriyle çok tutulmuştu. Stiegel'in 1774'te iflas etmesi üzerine üretim durdu, fabrika da satıldı.

Stieglitz, Alfred (d. 1 Ocak 1864, Hoboken, New Jersey - ö. 13 Temmuz 1946, New York kenti, ABD), ABD'de modern sanatın en önemli destekleyicilerinden biri olan ve fotoğrafın sanatsal değerini kabul ettiren fotoğrafçı.

Bir yün tüccarının en büyük oğluydu. 1881'den sonra ailesi ile birlikte gittiği Avrupa'da eğitim gördü. 1883'te Berlin

Alfred Stieglitz Küçük Galeri'de, karısı Georgia O'Keeffe'in bir resminin önünde, 1934
Imogen Cunningham

Politeknik Okulu'na girdi. Ama çok geçmeden, satın aldığı bir kamera onun mühendislik eğitiminden vazgeçerek fotoğraf kimyasına yönelmesine yol açtı. Bu tarihten sonra Stieglitz'in tek amacı çok iyi bir fotoğrafçı olmak ve fotoğrafçılığı resim sanatı gibi saygın bir konuma getirmek oldu. Avrupa da bulunduğu yıllarda ve 1890'da ABD'ye döndükten sonra hep bu amaç için çalıştı. 1883-1910 arasındaki ilk yapıtları onun bu çabasını açıkça ortaya koyar. Stieglitz'in bu dönemde yarattığı teknik yenilikler, dönemi için ulaşılması olanaksız uygulamalardı. İlk kez karda, yağmurda ve gece karanlığında son derece başarılı fotoğraflar çekti, çok sayıda ödül ve madalya kazandı.

Bireysel çabalarla fotoğrafçılığa saygın bir konum kazandırmanın güçlüğünü fark edince, 1902'de Photo-Secession Grubu'nu(*) oluşturdu. 1905'te de grubun yapıtlarını sergilemek amacıyla Küçük Galeri'yi açtı. Galerinin kurulmasından kısa bir süre sonra modern sanatı destekleyen çalışmalara girişti. ABD'de düzenlenen ilk modern sanat sergisi sayılan Armory Show'dan(*) 5 yıl önce (1908), Küçük Galeri'de Auguste Rodin, Henri Matisse, Paul Cézanne ve Pablo Picasso gibi Avrupalı modern sanatçıların yapıtları sergilendi. Ayrıca yaşayan Amerikalı sanatçıların da Avrupalı meslektaşları düzeyinde olduğuna inanan Stieglitz galeriyi John Marin, Marsden Hartley, Arthur Dove, Alfred Maurer ve Max Weber gibi sanatçılara da açtı. Constantin Brancusi, Elie Nadelman, Francis Picabia, Gino Severini, Stanton Macdonald-Wright ve (1924'te evlendiği) Georgia O'Keeffe, Stieglitz'in girişimleriyle ABD'de tanındı.

I. Dünya Savaşı'nın zorlu koşullarına dayanamayarak 1917'de hem galeriyi, hem de galerinin yayın organı olarak çıkarttıkları *Camera Work*'ü kapatmak zorunda kalan Stieglitz yeniden fotoğraf çalışmalarına ağırlık verdi. Bu kez teknik deneylerden çok, konuya eğildi. 1917-37 arasında çektiği 400'ün üzerindeki fotoğraf en önemli yapıtları sayılır.

Stieglitz kendi çalışmalarının yanında ressamları da (özellikle de O'Keeffe, Charles Demuth, Dove, Hartley ve Marin'i) desteklemeyi sürdürdü. Açtığı üç galeride 1905-46 arasında 175 sergi düzenledi. Yaşamının son yıllarında artık Amerikan resminin havası iyice değişmişti. Stieglitz fotoğrafları müzeye kabul edilen ilk fotoğraf sanatçısı oldu. Yanılmaz görme yetisi, araştırıcı zekâsı ve girişimci tutumuyla Stieglitz, ABD'yi 20. yüzyıl sanat dünyasına neredeyse tek başına sokmuştu.

Stieglitz, Julius (d. 26 Mayıs 1867, Hoboken, New Jersey - ö. 10 Ocak 1937, Chicago, ABD), ABD'li kimyacı. Organik bileşiklerin yapılarını ve davranışlarını değerlik kuramına göre açıklamış ve fiziksel kimya yöntemlerini organik kimyaya uygulamıştır.

1889'da Berlin Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Chicago Üniversitesi'ne geçti ve 1915-33 arasında bu üniversitenin kimya bölümünün başkanlığını yürüttü. Molekül düzenlenmesi, kataliz, kimyasal belirteçler kuramı ve organik azot bileşiklerinin yapılarına ilişkin çalışmalar gerçekleştirdi. *Elements of Quantitative Chemical Analysis* (1911-12, 2 cilt; Nicel Kimyasal Çözümlemenin Öğeleri) adlı yapıtında iyonlaşma ve kimyasal denge kuramlarını açıkladı.

Stieltjes, Thomas Jan (d. 1856, Zwolle, Hollanda - ö. 1894, Toulouse, Fransa), seriler kuramına önemli katkılarda bulunan Hollanda asıllı Fransız matematikçi. Sürekli kesirlerin analitik kuramının kurucusu olarak tanınır.

Babası inşaat mühendisi olan Stieltjes, Delft'te öğrenim gördü. Leiden'deki gözlemevinde altı yıl çalıştıktan sonra Groningen Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1885'te Fransa'ya gitti, ertesi yıl doktora çalışmasını tamamladı ve Toulouse Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi. Stieltjes bu görevini yaşamının sonuna değin sürdürdü. Iraksak ve koşullu yakınsak serilere ilişkin araştırmalarının yanı sıra, Riemann fonksiyonu, sayılar kuramı ve küresel harmonikler kuramı gibi konularda önemli çalışmaları olan Stieltjes'in ortaya koyduğu yeni ve önemli bir integral tanımı, günümüzde genellikle Riemann'ın tanımıyla birleştirilir ve Riemann-Stieltjes integrali olarak adlandırılır.

Stiernhielm, Georg, asıl adı JÖRAN OLOFSSON, GEORGIUS OLAI ya da GÖRAN LILLA olarak da bilinir (d. 7 Ağustos 1598, Vika - ö. 22 Nisan 1672, Stockholm, İsveç), "İsveç şiirinin babası" olarak anılan şair ve bilgin.

İsveç dilindeki ilk yapıtlarını 1640'larda yazdı. Bunların arasında kraliçenin onuruna yazılmış şiirlerle Fransızca yapıtlardan uyarladığı saray maskları bulunuyordu. Stiernhielm'in en önemli yapıtı, 1647 dolaylarında yazılmış ve 1658'de yayımlanmış epik bir şiir olan *Hercules*'dür. Geç Rönesans döneminin klasik bir örneği olan bu alegorik yapıt kusursuz yapısı ve imge zenginliğiyle İsveç şiirinin gelişimini büyük ölçüde etkiledi. Stiernhielm'in şiirleri toplu olarak

Musae Suethizantes (1668; İsveç Esin Perileri) başlığıyla yayımlandı.

Şiirlerinin yanı sıra dilbilim, tarih ve felsefe konularında, çoğu yayımlanmamış bir dizi yazı kaleme alan Stiernhielm, yapıtlarında insanoğlunun ilk dilinin İsveççe olduğunu ileri sürdü. Öteki dillerden alınan

Stiernhielm, D. K. Ehrenstrahl'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1663; Gripsholm Şatosu, İsveç
Svenska Portrattarkivet, Stockholm

sözcükleri atarak dili sadeleştirmeye, halk lehçelerinden yeni sözcükler alarak ve eski sözcükleri canlandırarak İsveç dilini zenginleştirmeye çalıştı. Doğa felsefesi üzerine yapıtlarında Paracelsus, Robert Fludd ve Comenius gibi, Platoncu ve gizemci gelenek içinde yer alan düşünürlerin görüşlerine dayanan evren kuramını savundu.

Stiffman sendromu, KAS KEMİKLEŞMESİ olarak da bilinir, kas dokusunun yerini kemik dokusunun almasıyla ortaya çıkan ender rastlanan bozukluk. Belirli bir bölgeyle sınırlı olan tipinde kemikleşme genellikle bu bölgedeki bir yaralanmanın ardından oluşur. İlerleyen tipinde ise farklı kas gruplarının giderek kemikleşmesi sonucunda hasta kaskatı kalır. Soluk alıp verme ve yutkunma güçleşir; ölüm nedeni sıklıkla solunum sistemi enfeksiyonlarıdır. Hastalığın nedeni bilinmemektedir; kas yaralanmalarında steroit tedavisi ve kireçlenmeyi önleyen ilaçların kullanılması hastalığın ilerlemesini yavaşlatabilir.

Stifter, Adalbert (d. 23 Ekim 1805, Oberplan - ö. 28 Ocak 1868, Linz, Avusturya), Avusturyalı yazar. Klasik sayılabilecek yalınlıktaki romanlarında basit yaşam biçimini yüceltmiştir.

Kırsal alanda köylüler ve zanaatçılar arasında geçen çocukluk günleri yapıtlarına temel oluşturdu. Bir süre Viyana'da hukuk öğrenimi gördükten sonra öğrenimini yarıda bırakarak okuldan ayrıldı. Uzun yıllar özel öğretmen, sanatçı ve yazar olarak zorlukla geçindikten sonra 1840'ta *Der Condor* (1840; Akbaba), *Feldblumen* (1841; Kır Çiçekleri) ve *Die Mappe meines Urgrossvaters* (1841-42; Babamın Dedesinin Çantası) adlı öykü kitaplarını yayımladı. Yaşamın can alıcı yönlerinden biri olarak gördüğü insanla çevre arasındaki uyumun öykünün biçimini de belirlemesi gerektiğini düşünen Stifter, *Brigitta* (1844; *Brigitta*, 1956) adlı yapıtında bu görüşlerini gerçekleştirmeye çalıştı. Gözden geçirilmiş öykülerini topladığı altı ciltlik *Studien* (1844-50; İncelemeler) ve *Bunte Steine* (1853; Renkli Taşlar) adlı kitaplarıyla ün kazandı.

1848-50 arasındaki siyasal çalkantılar sırasında eğitimin rolü konusundaki tartışmalara etkin biçimde katıldı. 1850'de Viyana'dan Linz'e giderek okul müfettişi oldu. En önemli yapıtı olan *Der Nachsommer* (1857; Yaz Sonu) adlı romanında bir gencin eğitimini ve olgunlaşmasını ele aldı. Ortaçağ Bohemyası'nda geçen *Witiko* (1865-67) adlı epik yapıtında insanın barışçı ve adil bir düzen için mücadelesini anlattı. Bundan sonra da çeşitli öyküler yazan Stifter, *Die Mappe meines Urgrossvaters* adlı öyküsünü romana dönüştürme tasarısını hastalığı nedeniyle tamamlayamadı ve kitabın yalnızca birinci bölümünü bitirebildi.

Stigler, George J(oseph) (d. 17 Ocak 1911, Renton, Washington - ö. 1 Aralık 1991, Chicago, Illinois, ABD), ABD'li iktisatçı. Piyasa davranışları ve devlet düzenlemelerinin etkileri konusundaki titiz ve özgün araştırmalarından dolayı 1982 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır.

Iowa Eyalet Yüksekokulu'nda (1936-38), Minnesota Üniversitesi'nde (1938-46), Brown Üniversitesi'nde (1946-47), Columbia Üniversitesi'nde (1947-58) ve 1958'den sonra Chicago Üniversitesi'nde ders verdi. 1963'te Amerikan Kurumları'nın "Charles R. Walgreen Seçkin hizmet profesörü" oldu. 1981'de emekli olduktan sonra ders vermeyi sürdürdü. 1977'de Chicago'da Ekonomi ve Devlet Araştırmaları Merkezi'ni kurdu. Enformasyon (bilişim) iktisadı üzerine incelemeleriyle etkin piyasaların işleyişi konusundaki geleneksel anlayışı geliştirdi. Devletin ekonomiye müdahalesine ilişkin çalışmalarında ise bu önlemlerin pek etkisi olmadığını ve genellikle tüketici çıkarlarına zarar verdiğini savundu. Başlıca yapıtları arasında, *The Theory of Price* (1946; Fiyat Kuramı), *The Intellectual and the Market Place* (1964; Aydınlar ve Piyasa), *Essays in the History of Economic Thought* (1965; İktisadi Düşünce Tarihi Üzerine Denemeler), *The Citizen and the State* (1975; Yurttaş ve Devlet) ve *The Economist as Preacher, and Other Essays* (1982; İktisatçının Öğütleri ve Öteki Denemeler) sayılabilir.

stigma, çoğul STIGMATA, Hıristiyan mistisizminde, vecd halindeyken vücutta ortaya çıktığına inanılan, çarmıha gerilmiş Hz. İsa'nın yara izlerini andıran işaretler.

El ve ayaklarda (çivi izleri), kalbin altında (mızrak izi), bazen başta (dikenden tacın izi) ya da omuzlarda ve sırtta (haç ve kırbaç izleri) ortaya çıktığı söylenen bu izlerin ilk kez Assisili Aziz Francesco'da görüldüğüne inanılır. Papa IV. Alexander ve başkaları, Francesco'nun bedenindeki bu izleri onun sağlığında ve ölümünden sonra gördüklerini bildirmişlerdir. Aziz Francesco'nun *stigma*'ları onun kutsallığının kanıtı sayılmış ve kurduğu Fransisken tarikatının yayılmasına katkıda bulunmuştur. 14. yüzyılda aynı mucizeyi yaşayan Caterina Benincasa (sonradan Sienalı Azize Caterina) adlı Dominiken rahibesinin yaşamöyküsünün yazarına göre, sık sık histeri ve sara nöbetleri geçiren rahibenin bedeninde ilk *stigma* 23 yaşında bir nöbet sırasında oluşmuştur. 14. yüzyıldan 20. yüzyıla değin 330'u aşkın kişide bu belirtilerin görüldüğü öne sürülmüş, Katolik Kilisesi bunlardan 60'ını azizlik ya da kutluluk mertebesine yükseltmiştir.

stigma, GÖZBENEĞİ olarak da bilinir, bazı tekhücreli canlılarda ışığa duyarlı olduğu anlaşılan yoğun pigmentli bölge. Bu terim solucan, denizyıldızı gibi bazı omurgasızların üstderisinde bulunan ışığa duyarlı hücreler için de kullanılır.

Yeşil renkli tekhücreli canlılardan *Euglena* cinsinde gözbeneği, kamçının dibindeki kasılgan kofulla bağlantılıdır. Pigment çubuklarının oluşturduğu tas biçimli yapı, kamçının dibindeki duyarlı bölgeyi önden gelecek ışıktan korur. Işığa duyarlı bölgenin, kamçının hareketlerini etkileyerek canlıyı ışığa yönelttiği sanılmaktadır.

Stigmellidae *bak.* Nepticulidae

stikhomythia, Eski Yunan tiyatrosunda kullanılan, karşılıklı dizelerden oluşan diyalog. İki karakter, özlü ve çarpıcı her bir dizeyi sırayla okurlar. Aiskhylos'un *Agamemnon* (*Agamemnon*, 1945) ve Sophokles'in *Oidipus Tyranos* (*Kral Oidipus*, 1941) oyunlarında rastlanan bu teknik, çoğu kez karakterleri şiddetli çekişme içinde göstermek ya da bir sahnenin duygusal yoğunluğunu artırmak için kullanılır. Karakterler karşıt durumları sırayla ifade edebilirler ya da birbirlerinin sözcüklerini alarak onlara başka anlamlar yükler, sözcük oyunları yaparlar.

Süslü özdeyişler biçiminde hazırcevaplık, Seneca'nın tragedyalarında bir üslup özelliğidir. Seneca'nın etkisiyle Elizabeth dönemi İngiliz tiyatrosuna da giren *stikhomythia*'nın en önemli örneklerini *Love's Labour's Lost* (1594-95; Aşkın Boşa Giden Emeği) ve *The Tragedy of King Richard III* (1592-93; *Kral III. Richard Faciası*, 1947) oyunlarında Shakespeare vermiştir. Manzum yapıtlar dışında da benzer yapıda diyaloglar, 1920'lerde Noël Coward gibi oyun yazarları tarafından kullanılmıştır.

Stikine Irmağı, İngiliz Kolumbiyası'nın (Kanada) kuzeybatısıyla Alaska'nın (ABD) güneydoğusunda ırmak. Uzunluğu 540 km'dir. İngiliz Kolumbiyası'nın kuzeyindeki Stikine Sıradağlarından doğan birçok kaynak suyu vardır. En büyük kolu olan Iskut Irmağını aldıktan hemen sonra Alaska'da, Wrangell'in kuzeyinde Büyük Okyanusa dökülür. Yerli dilinde adı "Büyük Irmak" anlamına gelen Stikine Irmağı, Hudson Körfezi Kumpanyası'ndan John Mcleod tarafından 1834'te keşfedilmiştir.

stilbit, zeolit minerallerinden, hölandite benzer bir mineral. *Ayrıca bak.* hölandit.

Stilicho, Flavius (d. İS y. 365 - ö. 22 Ağustos 408), Roma imparatoru Honorius'un naibi (394-408). Batı Roma İmparatorluğu'nun son büyük komutanlarından biridir.

Stilicho'yu betimleyen abanoz ağacı bir kabartma, y. 400; Monza Katedrali Hazinesi, İtalya
Alinari—Art Resource/EB Inc

Yarı Romalı, yarı Vandal kökenliydi. İmparator Theodosius'un en sevdiği yeğeni Serena'yla evlendi. Yaklaşık 385'te imparatorun özel askerlerinin komutanlığına atandı. En geç 393'te ordunun başkomutanlığına getirildi ve bu görevi ömrünün sonuna değin sürdürdü. Bazı barbar istilacılara karşı izlenecek tutum konusundaki görüş ayrılığı yüzünden 389'da Flavius Rufinus'la düşman oldu. Theodosius ölmeden önce Stilicho'yu Batı'daki oğlu Honorius'un, Rufinus'u Doğu'daki oğlu Arcadius'un naipliğine atadı. Theodosius öldüğünde, tahtı gaspetmiş olan Eugenius'u ezmek için topladığı ordunun büyük bölümü Batı'da Stilicho'nun komutası altında kaldı. Böylece Stilicho rakibine karşı büyük bir askeri üstünlük elde etti.

Aşağı Moesia'da yaşayan ve Eugenius'a karşı düzenlenen seferde büyük kayıplar vermiş bir Germen kabilesi olan Vizigotlar, Stilicho ya da Rufinus'un birbirlerine karşı saldırıya geçmesinden önce şefleri Alaric önderliğinde ayaklanarak Trakya ve Makedonya'yı yakıp yıkmaya başladı. İmparatorlar arasında anlaşmazlık konusu olan Illyricum (Illyria) Eyaleti'nin Batı Roma'ya verilmesini isteyen Stilicho, ordusuyla birlikte Tesalya'ya gitti. Burada Alaric'le savaşa girmek üzereyken, Rufinus'un öğüdüne uyan Arcadius'un emriyle askerlerinin bir bölümünü Konstantinopolis'e (İstanbul) gönderdi. Böylece Alaric Yunanistan'a girmeyi başardı. Konstantinopolis'e gönderilen askerler orada Rufinus'u öldürdüler (27 Kasım 395). Stilicho'nun kızı Maria 398'de İmparator Honorius'la evlendi ve Stilicho 400'de konsül oldu.

Alaric ve Vizigotlar 401'de İtalya'yı işgal ederek Honorius'un yaşadığı Milano'yu tehdit edince, ordusunu Ren sınırı ve Britanya'dan topladığı askerlerle güçlendiren Stilicho, 402'de Pollentia'da (bugün Pollenza) Gotlarla savaşa girdi. 6 Nisan'da yapılan savaş Stilicho'nun zaferiyle sonuçlandı ve Romalılar Gotların kampını ele geçirdi. Alaric 403'te yeniden İtalya'ya girdi ve Verona'ya saldırdı. Stilicho, Alaric'i bir kez daha durdurdu ve kuzeye doğru çekilmeye zorladı.

405'in sonlarında İtalya, büyük bölümünü Ostrogotların oluşturduğu, Radagaisus'un yönetiminde büyük bir Germen ordusunun tehdidi altında kaldı. Germenler Floransa'ya saldırdılar, ama Stilicho'nun müdahalesiyle Fiesole'ye çekilmek zorunda kaldılar. Radagaisus 23 Ağustos 406'da idam edildi ve bu zaferi kutlamak için Roma'da bir zafer takı dikildi.

Stilicho, Illyricum'u ilhak etme planlarını 407'de uygulamaya başladı. İtalya'nın tüm limanlarını Doğu Roma gemilerine kapattı ve Alaric'e Epeiros'u Honorius adına elinde tutmasını söyleyerek, Adriyatik'i aşmaya hazırlandı. Alaric'in öldüğü yolunda yanlış bir haber aldıktan sonra Britanya'da Constantinus'un ayaklandığını öğrendi. Böylece bir kez daha Illyricum'la ilgili planlarını ertelemek zorunda kaldı.

Bu arada İmparatoriçe Maria ölmüştü. Honorius 408'in başlarında Stilicho'nun kızlarından Thermantia'yla evlendi. Ama Stilicho'nun durumu zayıflıyordu. Önce, oğlu Eucherius'un tahta çıkmasını istediği söylentisi yayıldı. 408 başlarında ordusundaki huzursuzluk yaygınlaşmaya başladı. Daha sonra Doğu Roma imparatoru Arcadius'un öldüğü haberi geldi. Stilicho Konstantinopolis'e gitmeye niyetlenince, Olympius adlı bir saray görevlisi Stilicho'nun oğlunu Doğu Roma tahtına çıkarmaya hazırlandığı söylentisini yaydı. Bunun üzerine Ticinum'daki (Pavia) askerler 13 Ağustos'ta buradaki devlet görevlilerinin hemen tümünü öldürdüler. Stilicho Ravenna'ya gittiyse de Honorius'un emriyle tutuklandı ve 22 Ağustos'ta boynu vuruldu. Kısa bir süre sonra oğlu Eucherius da öldürüldü.

Still, William Grant (d. 11 Mayıs 1895, Woodville, Mississippi - ö. 3 Aralık 1978, Los Angeles, ABD), ABD'li besteci ve orkestra şefi. ABD'de profesyonel bir senfoni orkestrasını yöneten ilk Siyah şeftir. Çok sayıda opera, bale, senfoni ve başka yapıtlar bestelemiş olmakla birlikte, en çok *Afro-American Symphony*'si (1931; *Afro-Amerikan Senfonisi*) ile tanınır.

Little Rock'ta (Arkansas) annesi ve büyükannesi tarafından yetiştirildi. Wilberforce Üniversitesi'nde (Ohio) tıp öğrenimi gördükten sonra müziğe yöneldi. İlk kompozisyon eğitimini Oberlin'deki (Ohio) Oberlin Konservatuvarı'nda aldı. Ardından Boston'daki New England Müzik Konservatuvarı'nda muhafazakâr George W. Chadwick'ten ve en radikal *avant-garde* döneminde bulunan Edgard Varèse'den kompozisyon dersleri aldı. 1920'lerde dans orkestrası yöneticisi Paul Whiteman'ın ve *blues* bestecisi W.C. Handy'nin aranjmancısı olarak çalıştı. 1939'da evlenerek Los Angeles'a yerleşti.

Still'in ilk orkestra yapıtları arasında *Darker America* (1924; *Koyu Renkli Amerika*) ve oda orkestrası için *From the Black Belt* (1926; *Kara Kuşak'tan*) vardır. ABD'deki Siyahların durumuna ilişkin duyguları birçok yapıtında, özellikle de *Afro-American Symphony*'sinde, Afrika'da geçen ve Afrika müziğiyle ilgili kapsamlı bir araştırmadan sonra bestelediği *Sahdji* (1930) ile *Lenox Avenue* (1937; Lenox Caddesi) balelerinde ve librettosunu Langston Hughes'un yazdığı, 1949'da sahnelenen *The Troubled Island* (1938; Belalı Ada) ile 1963 ve 1977'de sahnelenen *Highway No. 1, USA* (1 No'lu Karayolu, ABD) adlı operalarında yansır. 1930'ların ortalarından sonraki bestelerinde caz orkestrasının büyük etkisi görülür. Still, ezgilerini hemen hiç kullanmamakla birlikte, Siyah müzik üslubunun öğelerinden önemli ölçüde yararlanmıştır. Yaygın biçimde beğenilen çalışmalarında yalın, ciddi ve profesyonellik düzeyi yüksek bir armoni yapısı ve orkestrasyon kullanmıştır.

Still hastalığı, çocuklarda görülen ve omurgada oluşum bozukluklarıyla ortaya çıkan romatoit artrit türü. Romatoit artritten başlıca farkı kemik büyümesinin hızını etkilemesidir. İlaçlar ve fizik tedavinin yanı sıra dinlenme ve ortopedik gereçlerin kullanılması kemik yapısında sakatlığa neden olacak bozuklukları önler.

Stillbay kültürü, ilk kez Güney Afrika'daki Kaaprovinsie'de (Cape yönetim bölgesi) ortaya çıkarılan ve yaklaşık 30-50 bin yıl öncesine tarihlenen Üst Paleolitik Çağ taş alet kültürü. Kuzeydeki Etiyopya'da ortaya çıkmış, kıtanın doğu kıyısını izleyerek Güney Afrika'ya kadar inmişti. Taş aletleri, Kuzey Afrika ve Avrupa'da yer alan Mousterien kültürdekilere benzer ve genellikle Levalloisien teknikle(*), yani bir taş çekirdekten sivri yongalar çıkarılarak yapılmıştır. Bu aletlerin mızrak ucu ya da deri yüzme bıçağı olarak kullanıldığı sanılır. Ayrıca yaprak biçimli, iki ağızlı kesiciler de vardır.

Stiller, Mauritz (d. 1883, Helsinki, Finlandiya - ö. 8 Kasım 1928, Stockholm, İsveç), İsveçli sinema yönetmeni. 1920'lerde İsveç sinemasının uluslararası düzeyde önem kazanmasını sağlayan öncü yönetmenlerdendir. D. W. Griffith'in destansı üslubuyla Thomas H. Ince'in bütünleyici manzara kullanımının etkilerini taşıyan sineması, temelde İsveç mistisizmini ve çoğunu perdeye uyarladığı Selma Lagerlöf'ün romanlarındaki tutkulu doğa sevgisini yansıtır.

Tiyatro oyuncusu olarak yetişti. İlk filmi *Mor och dotter*'de (1912; Anne ve Kız) oyunculuk da yaptı. Lagerlöf'ten uyarladığı *Herr Arnes penningar* (1919; Bay Arne'nin Hazinesi), resimsel güzelliği ve derin tiplemeleriyle İsveç sessiz sinemasının en iyi filmlerinden biri olarak dünya çapında övgü topladı. Bunu daha hafif bir film olan *Erotikon*'la (1920) doğayı lirik biçimde yansıttığı, Lagerlöf uyarlaması *Gunnar Hedes saga* (1922; Gunnar Hede Efsanesi) izledi. Gene Lagerlöf'ten uyarladığı *Gösta Berlings saga* (1923; Gösta Berling Efsanesi) Stiller'in en ünlü filmi oldu.

Stiller, *Gösta Berlings saga*'nın elde ettiği büyük başarının ardından 1925'te Hollywood'a çağrıldı. Filmin yıldızı Greta Garbo'yla da sözleşme yapılmasını sağlayarak, onunla birlikte gittiği Hollywood'da dilediği çalışma ortamını bulamadı ve yapımcılarla anlaşmazlığa düştü. *Hotel Imperial* (1927), *Woman on Trial* (1927; Yargılanan Kadın) ve *The Street of Sin* (1927; Günah Sokağı) filmlerini çektikten sonra, sağlığının da bozulması üzerine 1928'de İsveç'e döndü.

Stillman, James (d. 9 Haziran 1850, Brownsville, Texas - ö. 15 Mart 1918, New York kenti, ABD), başkanlığını yürüttüğü National City Bank of New York'u (bugün Citibank) ABD'nin en güçlü mali kuruluşlarından biri durumuna getiren ABD'li maliyeci ve bankacı.

New York kentinde zengin bir tüccar ve banker olan Moses Taylor'ın yanında çalışmaya başladıktan sonra Taylor'ın bir dizi projesinde görev aldı. 1891'de Taylor'ın damadının yerine National City Bank of New York'un başkanı oldu ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

Stillman'ın bankası, elindeki büyük nakit rezervlerinin ve güçlü bağlantılarının yardımıyla 1893'te yaşanan mali panikten daha da güçlenerek çıktı. Bunalım sırasında mevduatını iki kattan fazla artıran banka, ABD bankaları arasında güçlü bir konuma geldi. 1897'de Birleşik Pasifik Demiryolu'nun yeniden inşası için gerekli fonları sağlayacak güçteki tek bankaydı.

Daha sonra uluslararası piyasalara da giren bankanın mevduatı Stillman'ın başkanlığı sırasında (1891-1918) 12 milyon dolardan, 638 milyon dolara yükseldi. Stillman'ın kişisel servetinin ise 100 milyon dolardan fazla olduğu tahmin ediliyordu.

Stilo Praeconinus, Lucius Aelius, AELIUS STILO olarak da bilinir (d. İÖ y. 154, Lanuvium, Roma yakınları - ö. İÖ 74, Roma?); Latin dili ve edebiyatı ile Roma'daki eski yapıtlar üzerine ilk sistemli çalışmaları gerçekleştiren bilgin.

Eques (şövalye) sınıfına bağlı soylu bir aileden geliyordu. Varro ve Cicero'nun öğretmeniydi. Stilo'nun yapıtlarının yalnızca birkaç bölümü günümüze ulaşmıştır. Bunların bir bölümü, ekinlerin büyüdüğü mevsimin başında ve sonunda, Sali denen rahiplerin halkın arasında dolaşarak söylediği Carmen Saliare (Saliler Şarkısı) ilahileri üzerine yazılmış yorumlardır. İlk Roma hukuku derlemesi olan "Lex XII Tabularum" (On İki Levha Yasaları) üzerine de bir yorum yazdığı, ayrıca edebiyat, tarih ve eski yapıtları içeren genel bir dizin hazırladığı sanılır. En önemli yapıtı, Plautus'a atfedilen komedyaların gerçekten onun tarafından yazılıp yazılmadığını inceleyen çalışmasıdır.

stilolit, görece küçük, iç içe geçmiş, diş benzeri bir dizi taş sütunundan oluşan ikincil (kimyasal) tortul yapı. Kireçtaşı, mermer ve benzeri kayaçlar içinde sık rastlanır. Sütunlar tek başlarına değil, birbirinin içine geçmiş halde bulunurlar; bunun sonucunda taşın kesiti zikzak dikiş benzeri bir görünüm kazanır. Stilolitlerin, yeraltı sularının katılaşmış kayaçların içinde dolanımıyla gelişen ayrımsal kimyasal çözünme süreçleri sonucunda oluştuğu sanılmaktadır.

Stilpon, STILPO olarak da yazılır (ö. İÖ y. 380-300), Eski Yunanlı filozof. Megaralı Eukleides'in kurduğu Megara okulu geleneği içinde yetişmiştir. Megaralı filozofların çoğu, kural koyucu etik yargılarından çok, diyalektik beceriye verdikleri değerle ve stoacı mantık üzerindeki etkileriyle tanınırlar. Stilpon'un diyaloglarından bazı parçalar öteki yazarların alıntılarıyla günümüze ulaşmıştır. Stoacılığın kurucusu Kitionlu Zenon, Stilpon'un en ünlü öğrencisidir.

Stilton peyniri, inek sütünden yapılan mavi küflü klasik İngiliz peyniri. İlk kez 18. yüzyılın sonlarında, Stilton köyünün bulunduğu Huntingdonshire'da, posta arabalarının konakladığı bir durak yerinde satıldığı söylenir. Ama adını aldığı köyde hiçbir zaman üretilmediği anlaşılmıştır. Günümüzde ise yalnızca Leicestershire, Derbyshire ve Nottinghamshire illerinde üretilen bazı peynirler Stilton adıyla anılır.

Başlangıçta yalnızca shorthorn(*) ineklerinin sütünden yapılan Stilton peynirlerinin Roquefort'dan daha az tuzlu, ama daha keskin bir tadı vardır. Preslenmediği için orta yumuşaklıkta, sürülebilir kıvamdadır. Bu peynirin üretiminde *Penicillum glaucum* adlı bir küf mantarı kullanılır; bu yüzden de peynirin sarımsı rengi küfün yol açtığı mavi damarlarla bölünmüştür. Stilton 23 cm yüksekliğinde ve 20 cm çapında silindirler biçiminde üretilir. 4-8 ay, bazen daha uzun süre dinlenmeye bırakılır. İngiltere'de geleneksel olarak bisküvi, Porto şarabı ve meyveyle birlikte yenir.

Stilwell, Joseph W(arren) (d. 19 Mart 1883, Palatka, Florida - ö. 12 Ekim 1946, San Francisco, ABD), ABD'li general. II. Dünya Savaşı'nda, komutasındaki ABD ve milliyetçi Çin birlikleriyle Uzakdoğu'daki Japon ilerlemesini durdurmaya çalışmıştır.

1904'te New York'taki West Point Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra Filipinler'de, I. Dünya Savaşı sırasında da Avrupa'daki Amerikan Çıkartma Kuvveti'nde görev aldı. Ardından West Point'te ders vermeye başladı. Bu arada Çince öğrenen Stilwell, 1926-29 arasında Tianjin'de, 1935-39 arasında da Pekin'de askeri ataşe olarak bulundu. 1944'te generalliğe yükseltildi.

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra, General Çan Kay-şek'in isteğini kabul ederek milliyetçi Çin kuvvetlerinin kurmay başkanlığını ve Birmanya'daki (bugün Myanmar) 5. ve 6. Çin ordularının komutanlığını üstlendi. 1942'de sayı ve donanım açısından üstün Japon kuvvetleri karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Cangıldaki zorlu ve uzun bir yürüyüşün sonunda hayatta kalan askerleriyle birlikte Hindistan'a ulaşmayı başardı. Savaş boyunca Çin, Birmanya ve Hindistan'daki ABD kuvvetlerine komuta etmeyi sürdürdü. Müttefiklerin ikmal yolu olarak kullandıkları Birmanya Karayolu'na(*) bağlı Ledo Yolu'nun adı, 1945 başlarında Stilwell Yolu olarak değiştirildi. Daha sonra ABD'nin Pasifik bölgesindeki 10. Ordu'sunun komutanlığına atanan Stilwell, Ağustos 1945'te Ryukyu Adalarında 100 binden fazla Japon askerini teslim aldı. Mart 1946'dan ölünceye değin San Francisco'daki 6. Ordu'nun komutanlığını sürdürdü.

Stilwell Yolu, eşkiden LEDO YOLU, Hindistan'ın kuzeydoğusunu Myanmar'dan (eskiden Birmanya) Çin'e kadar uzanan Birmanya Karayolu'na(*) bağlayan 769 km uzunluğundaki yol.

II. Dünya Savaşı sırasında stratejik önem taşıyan yolun yapımına Aralık 1942'de, ABD ordusunun mühendisleri tarafından başlandı. Assam'daki Ledo'yu (bugün Hindistan'da Arunaçhal Pradesh eyaletinde) Birmanya'daki Mogaung'a bağlaması planlanan yolun yapım çalışmalarına sonradan Çinli askerler de katıldı.

Patkai Sıradağlarındaki zorlu Pangsau Geçidini aşarak Myanmar'a giren karayolu, Birmanya Karayolu'na bağlandığı Ocak 1945'e değin Ledo Yolu adını taşıyordu. Bu tarihte Çan Kay-şek yola ABD'li general Joseph W. Stilwell'in adını verdi. Ekim 1945'te Birmanya yönetimine bırakılan yol, günümüzde de ülke içi ulaşımda önemini korumaktadır.

Stimson, Henry L(ewis) (d. 21 Eylül 1867, New York kenti - ö. 20 Ekim 1950, Huntington, New York, ABD), 1930'larda ve 1940'larda ABD'nin dış politikasını önemli ölçüde etkilemiş devlet adamı. 1911-45 arasında beş başkanın yönetiminde görev almıştır.

1891'de New York Barosu'na kabul edildi. 1906-09 arasında New York eyaletinin

Stimson
Gilles—Black Star/EB Inc.

güney bölgesi savcılığı görevini yürüttü. 1911-13 arasında Başkan William Howard Taft'ın yönetiminde savaş bakanlığı görevinde bulundu. 1927'de Başkan Calvin Coolidge'in isteği üzerine Nikaragua'da üstlendiği arabuluculuk görevini başarıyla yerine getirdi. 1927-29 arasında Filipin Adaları genel valisiydi.

Başkan Herbert Hoover (1929-33) döneminde dışişleri bakanlığına atandı. 1930'da Londra Deniz Konferansı'nda ABD heyetine başkanlık etti. 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesinden sonra, 7 Ocak 1932'de Japonya'ya ve Çin'e gönderdiği iki eş notayla ABD'nin antlaşmalarla elde ettiği haklara ya da Paris Barış Konferansı'nda (1919) kabul edilen hükümlere aykırı herhangi bir uygulama ve antlaşmayı tanımayacağını belirtti. Bu tutum daha sonra Stimson Doktrini adıyla anıldı.

II. Dünya Savaşı'nın başlarında müdahalecilerin önde gelen sözcülerinden biri olarak tanınan Stimson, Müttefiklere Yardım Ederek Amerika'yı Koruma Komitesi'nde etkin biçimde yer aldı. Cumhuriyetçi olmasına karşın dış politikada iki partinin de desteğini sağlamayı amaçlayan Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından 1940'ta savaş bakanlığına atandı. Bu görevi sırasında ABD ordusunun güçlendirilmesine yönelik çalışmaları yönetti. Ayrıca, atom bombası konusunda Başkan Roosevelt'in, ardından da Başkan Harry S. Truman'ın başdanışmanlığını üstlendi. Atom bombasının askeri önem taşıyan Japon kentlerine atılmasını Truman'a önerdi. Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombasının atılmasını sonradan, Japonya'nın teslimini hızlandırdığı gerekçesiyle yerinde bir karar olarak savunmaya çalıştı.

Eylül 1945'te görevden ayrılan Stimson'ın yayımlanan yapıtları arasında, *American Policy in Nicaragua* (1927; Nikaragua'da Amerikan Politikası), *Democracy and Nationalism in Europe* (1934; Avrupa'da Demokrasi ve Milliyetçilik) ve *The Far East Crisis* (1936; Uzakdoğu Bunalımı) sayılabilir. Otobiyografisi *On Active Service in Peace and War* (1948, McGeorge Bundy ile birlikte; Savaşta ve Barışta Etkin Görevde) adıyla yayımlandı.

Stinnes, Hugo (d. 22 Şubat 1870, Mülheim- ö. 10 Nisan 1924, Berlin, Almanya), I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da "iş dünyasının kayzeri" olarak tanınan sanayici.

Yirmi yaşındayken babasının ölmesi üzerine, 1808'den beri kömür madenciliği, taşımacılığı ve ticaretiyle uğraşan aile şirketinde pay sahibi oldu. Taşımacılık ve madencilik alanlarındaki etkinliklerini birleştirmek için 1893'te Hugo Stinnes GmbH şirketini kurdu. Şirket bir süre sonra, büyükbabası Mathias Stinnes'in oluşturduğu Stinnes Konzern adlı tröstün merkezi durumuna geldi.

Stinnes kömür ticaretinden elde ettiği kazancı, çelik sanayisinin ve Ruhr yöresindeki enerji, gaz ve su tesislerinin hisselerine yatırdı. Çeşitli sanayi tesislerini ele geçirip birleştirerek dikey bir bütünleşme sağladı. Stinnes şirketleri kerestecilikten gazeteciliğe, kömür ve demir işletmelerinden bütün dünyaya otomobil, araç gereç ve makine taşımaya kadar, ekonominin bütün sektörlerinde etkinlikte bulunuyordu.

Stinnes I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya savaş malzemesi sağlanmasında öncü rol oynadı. Savaştan sonra gazeteleri ele geçirmeye başladı. 1922'ye gelindiğinde 60'tan çok gazetenin sahibi, birçok gazetenin de ortağıydı. Ekonomik konseyin de üyesi olan Stinnes, elindeki gazeteleri kullanarak Siyah-Kırmızı-Sarı (Weimar) koalisyonunun politikalarına karşı çıktı, kendi siyasal görüşlerini savundu. 1920-24 arasında Alman Ulusal Halk Partisi'nden (DNVP) parlamentoya girdi.

Savaştan sonra Alman sanayisinin canlanmasında etkili olan Stinnes ülkede sanayinin dikey bütünleşmesini destekledi, verimliliği artırma gerekçesiyle sekiz saatlik işgünü uygulamasının kaldırılmasına uğraştı ve sanayide sosyalizasyona karşı mücadele etti. Stinnes'in yönettiği sanayi kuruluşları Almanya, İsviçre, Avusturya, Balkanlar, Rusya ve Arjantin'de etkinlikte bulunuyordu.

Stipa *bak.* sorguçotu

Stipiturus, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Maluridae* familyasından, çok küçük yapılı üç türü içeren kuş cinsi. Avustralya'da yaşayan bu cins üyeleri kısa ve kalkık kuyruklarıyla dikkati çekerler. En yaygın tür olan *S. malachurus*'un tüyleri kahverengi zemin üzerine çizgili, erkeğinin gerdan bölgesi soluk mavidir. Her üç tür de Avustralya'nın çalılık kesimlerinde bulunur.

stipulatio, Roma hukukunda, sözlü biçimde yapılan sözleşme. Sözleşmenin tamamlanması için bir tarafın "Spondes?" (Söz verir misin?) sorusuna öbür tarafın "Spondeo" (Söz veriyorum) yanıtını vermesi yeterli sayılırdı. Başlangıçta Roma'da işler basit anlaşmalarla yürütülmeye çalışılırdı. Ama bu anlaşmalar borcunu yerine getirmeyen borçluyu zorlayacak güçlü bir yaptırım içermediğinden, zamanla *stipulatio* işlemiyle güçlendirilmeye başladı. Justinianos dönemine gelindiğinde *stipulatio*'nun uygulama alanı, bütün sözleşme türlerini kapsayacak bir genişliğe ulaşmış bulunuyordu. Özellikle ticari işlerde çok büyük bir önem taşıyan *stipulatio*, Justinianos döneminde yazılı sözleşmeye dönüşerek sözlülük niteliğini tümüyle yitirdi. Ama yazılı bir belge olarak, sözleşmenin yapıldığı sırada tarafların aynı yerde bulunduğunu göstermesi ve böylece sözleşmenin geçerli bir biçimde yapılmış olduğunu kanıtlaması bakımından önemini sürdürdü.

stiren, aromatik organik bileşikler sınıfından sıvı hidrokarbon. Molekül formülü C_8H_8 olan bu bileşik plastik, reçine ve kauçukların üretiminde kullanılır.

Arı stiren saydam, renksiz, kolay tutuşabilen, hafif zehirli bir bileşiktir; 145°C'de kaynar, −30,6°C'de donar. İlk kez 1850'lerden önce elde edilmiş ve polimerleştirilmiş olmasına karşın, stirenin sanayi çapında üretimine ancak 1930'ların sonuna doğru başlanmıştır. Stiren, etilbenzenden hidrojen çıkarılması yoluyla üretilir. Önemli bir yapay kauçuk bileşeni olduğundan II. Dünya Savaşı sırasında üretimi hızla artmış, 1980'lerin başında yıllık üretimi yaklaşık 7 milyon tonu bulmuştur.

Stiren, serbest kökler içeren katalizörler eşliğinde hızla polistirene(*) dönüşür. Stiren ve bütadien polimerleştirilerek, ticari adı SBR, GR-S ya da Buna S olan yapay bir kauçuk hazırlanır. Birçok başka monomerin stirenle polimerleşmesi sonucunda da çeşitli plastik ve reçineler elde edilir.

Stirling, İskoçya'nın Central ilindeki (*region*) Stirling ilçesinin (*district*) merkezi kent. Forth Irmağının sağ yakasında yer alır. Yaklaşık 1130'da krallığa bağlı bir yerleşme (*royal burgh*) oldu. Kentteki kaleyi krallık konutu olarak kullanan İskoçya kralı II. Alexander 1226'da kente ikinci bir berat verdi.

Eski kasabanın kurulmuş olduğu, tepenin kaleye yakın dik yamaçlarında 16. ve 17. yüzyıllardan kalma birçok ev vardır. Kent surlarının yanı sıra, 14. yüzyılda Forth Irmağı üzerinde kurulmuş sivri kemerli "eski köprü" günümüze ulaşmıştır. 19. yüzyılda, özellikle demiryolunun bölgeye ulaşmasından sonra hızla büyüyen kent, geniş ve zengin bir tarım bölgesinin ticaret merkezi olarak gelişti. Yeni kentin büyük bölümü bu dönemde, güneydeki düz arazide kuruldu. Yakın zamanlarda da büyümeyi sürdüren kentte 1967'de bir üniversite açıldı.

Başlıca sanayi dalları tohum ve gübre üretimi ile gıda işlemedir; hayvan ticareti de önemli bir gelir kaynağıdır. İşgücünün oldukça büyük bir bölümü çevredeki kömür madenlerinde çalışır. Nüfus (1981) 38.842.

Stirling, James, lakabı VENEDİKLİ STIRLING (d. 1692, Garden, Stirling - ö. 5 Aralık 1770, Edinburgh, İskoçya), sonsuz seriler kuramı ve sonsuzküçükler hesabına yaptığı katkılarla tanınan İskoç matematikçi.

Jacobusçularla (Stuart hanedanını tahta çıkarmayı amaçlayan hareket) ilişkisi olduğu gerekçesiyle Oxford Üniversitesi'nden atılan Stirling 1715'te Venedik'e gitti. Venedik'te camcılığın inceliklerini ve cam ustalarının meslek sırlarını öğrendi, ülkesine döndükten sonra bu konuda *A Description of a Machine to Blow Fire by Fall of Water* (1745; Su Düşüşüyle Çalışan Ateş Körükleme Makinesi) adlı yapıtını yayımladı.

1725'te Londra'ya dönen Stirling, ertesi yıl Royal Society üyeliğine seçildi. 1735'te Leadhills'deki bir madencilik şirketinin yöneticisi oldu. Newton'ın üçüncü dereceden eğrileri sınıflayan ve bu eğrilerin 72 türünü betimleyen yapıtına ek olmak üzere *Lineae Tertii Ordines Newtonianae* (1717; Newton'ın Üçüncü Dereceden Eğrileri) adlı yapıtı kaleme alan Stirling'in öteki kitapları arasında, *Methodus Differentialis sive Tractatus de Summatione et Interpolatione Serierum Infinitatum* (1730; Diferansiyel Yöntemi ve Sonsuz Serilerin Toplamı ve İnterpolasyonu) ile *On the Figure of the Earth, and On the Variation of the Force of Gravity at Its Surface* (1735; Yer'in Biçimi ve Yer Yüzeyinde Kütleçekimi Kuvvetinin Gösterdiği Değişmeler Üzerine) yer alır. Stirling formülü olarak adlandırılan seri açılımını aslında Abraham de Moivre(*) bulmuştur.

Stirling, James Frazer (d. 22 Nisan 1926, Glasgow, İngiltere - ö. 25 Haziran 1992, Londra, İngiltere), brütalizm akımının en önemli temsilcilerinden İngiliz mimar.

1945-50 arasında Liverpool Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğrenim gördü. 1950-52 arasında Londra'da Kent Planlama ve Bölgesel Araştırma Kurumu'nda görev aldı. 1956'da James Gowan ile birlikte (1963'e değin) kendi bürosunu kurdu; 1971'de Michael Wilford'la ortak oldu.

İlk uygulamalarında De Stijl akımının açıklık, yalınlık ve düzenlilik gibi ilkelerini Le Corbusier'nin akılcı ve işlevci anlayışıyla birleştirmişti. 1960'lardan sonra brütalizm akımı etkisinde, daha serbest ve hareketli görünümlü yapılar yapmaya başladı. Gowan ile birlikte tasarladıkları, her işlev biriminin ayrı bir teknik, biçim ve malzemeyle gerçekleştirildiği Leicester Üniversitesi Mühendislik Fakültesi (1959-63), Brütalizm anlayışı doğrultusunda önemli örneklerden biriydi. Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi (1964-67), "L" planlı bir kütle ile bunun iki kolu arasında yer alan üçgen mekânın cam kaplı eğimli bir çatıyla örtüldüğü ilginç bir uygulamaydı.

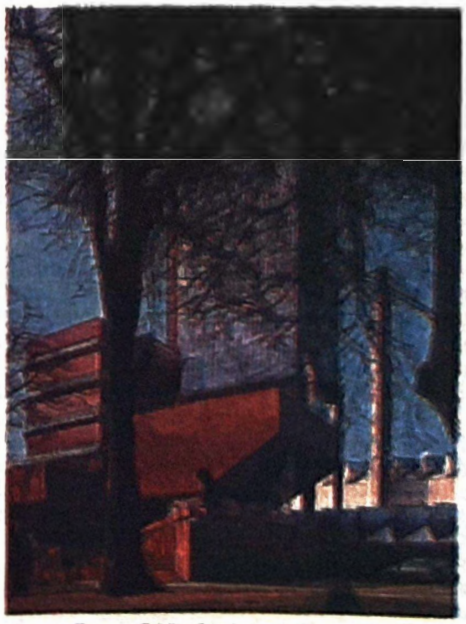

James Frazer Stirling'in James Gowan ile birlikte tasarladığı Leicester Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Binası, 1959-63, İngiltere

Arkitekt Yayıncılık Arşivi

İngiltere'den başka ABD ve çeşitli Avrupa ülkelerindeki önde gelen mimarlık okullarında dersler de veren Stirling'in öteki yapıtları arasında, İngiltere'de Runcorn New Town Toplu Konut Yerleşmesi (1967-76), Olivetti Eğitim Okulu (1969-72, Haslemere), Olivetti Genel Merkezi (1970; Milton Keynes) ve ABD'de, Rice Üniversitesi Mimarlık Fakültesi (1979) ile Harvard, Columbia ve Houston üniversiteleri için yaptığı müze yapıları (1979) sayılabilir. Almanya'da inşa ettiği Stuttgart Yeni Devlet Sanat Galerisi (1977-84) müze tasarımı alanında çok etkili olmuştur.

1969'da Berlin Sanat Akademisi'nce onur üyeliğine kabul edilen Stirling'e 1976'da Brunner Ödülü, 1978'de Finlandiya Aalto Madalyası, 1980'de Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü (RIBA) Altın Madalyası ve 1981'de Pritzker Ödülü verildi.

Stirling, Robert (d. 1790, Perth ili - ö. 6 Haziran 1878, Galston, Ayrshire, İskoçya), kendi adıyla anılan çevrimli sıcak hava motorunu geliştiren İskoç din adamı.

Hiç egzoz dumanı çıkarmayan ve yanma odasında (ısı değiştiricisi) ilk çalışma anında bulunanın dışında havaya gereksinim duymayan Stirling motoru, özellikle kentlerde ve havasız ortamlarda kullanıma elverişlidir.

Stirling'in patentini 1816'da aldığı motor, 1818-1922 arasında üretildi, daha sonra yeterince verimli bulunmayarak üretimi durduruldu. Ama 1938'de Hollanda'nın Philips şirketi (1958'den sonra General Motors Corporation ile birlikte) Stirling motorlarıyla başarılı deneyler gerçekleştirerek motorun gücünü 5.000 BG'ye çıkarmayı başarınca, Stirling motorları yeniden üretilmeye başladı. Stirling çevrimi günümüzde bazı termodinamik uygulamalarda kullanılmaktadır.

Stirling (1. Kontu), William Alexander, KANADA VİKONTU, STIRLING VİKONTU, SİR WILLIAM ALEXANDER (y. 1609-30) ya da TULLIBODY'Lİ LORD ALEXANDER olarak da bilinir (d. y. 1576, Menstrie, Clackmannan, İskoçya - ö. 12 Şubat 1640, Londra, İngiltere), Kanada'daki Nova Scotia bölgesindeki ilk kolonileri kuran İskoç devlet adamı ve şair.

İskoçya kralı VI. James, I. James adıyla İngiltere tahtına geçince (1603) Londra'da onun maiyetine girdi. Sonraki didaktik trajedilerinden daha kalıcı etkiler bırakacak olan *Aurora* adlı sone dizisini 1604'te orada yazdı. 1607'de Veliaht Prens Henry'nin özel hizmetine girdi, 1609'da "sir" unvanı aldı. 1612'de Prens Charles'ın malikânesinde teşrifatçı oldu. Son önemli şiiri olan *Doomesday, or, The Great day of the Lords Judgement* (1614; Kıyamet Günü ya da Son Yargı) Kral James tarafından beğenilince Mezmurlar Kitabı'nın çevirilmesine katılmakla görevlendirildi.

1621'de Newfoundland'in kuzeybatı kesimi Alexander'a bağışlandı. Alexander aynı yıl bu hakkından feragat ettiyse de, Sainte-Croix Irmağının kuzeyindeki çok daha geniş bir alanın imtiyazını aldı. 1622'de ve 1623'te bu bölgeye keşif grupları yollandı, ama ilk yerleşme ancak 1629'da kurulabildi.

Alexander bölgenin kolonileştirilmesini hızlandırmak için 1625'te, *An Encouragement to Colonies* (Kolonilere Özendirme) adlı bir kitapçık yayımladı. Ayrıca bölgeye altı ya da daha fazla kişiyle yerleşen her İskoçya, miras yoluyla geçebilen baronet unvanı verileceğini duyurdu. Ama bütün bu masraflı ve ısrarlı çabalara karşın, 1626'ya değin bölgeyi kolonileştirmeyi başaramadı.

1627'de Fransızlar da Nova Scotia üzerinde hak iddia edince savaş patlak verdi. İngiltere ve Fransa 1629'da Susa Antlaşması'nı imzalayarak uzlaşmaya vardılar; Alexander ise Nova Scotia'daki haklarından feragat etmeye zorlandı. Bölgenin İskoç sakinlerine 1631'de geri çekilme emri verilince, Alexander bir anda büyük bir borç yükü altına girdi. Durumunu düzeltmek için bakır para basma işiyle uğraştıysa da, bundan pek bir şey kazanamadığı gibi devalüasyona yol açmakla suçlandı.

Stirling Sıradağları, Batı Avustralya'nın güneybatı kesiminde dağ sırası. Albany'nin 65 km kuzeyindeki alçak bir platodan başlar ve 80 km boyunca kıyıya koşut olarak uzanır. En yüksek noktası Bluff Knoll'dur (1.096 m).

İlk kez 1802'de Matthew Flinders'ın gördüğü dağlara eyaletin ilk valisi Sir James Stirling'in adı verildi. Stirling Sıradağları sarp kayalık dorukları, olağanüstü kıyı manzaraları ve çeşitlilik gösteren bitki örtüsü nedeniyle 1957'de bir ulusal park (1.157 km²) haline getirildi.

Stirner, Max, asıl adı JOHANN KASPAR SCHMIDT (d. 25 Ekim 1806, Bayreuth, Bavyera - ö. 26 Haziran 1856, Berlin), devlet karşıtı Alman düşünür. 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılda birçok anarşist onun yazılarında ideolojik esin kaynağı bulmuştur. Görüşlerini varoluşçuluğun kaynakları arasında sayanlar da vardır.

Berlin'de bir kız hazırlık okulunda ders verdikten sonra çeviriler yaparak güçlükle geçimini kazandı. Bir yandan da Adam Smith'in *An Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations* (1776; *Ulusların Zenginliği*, 1985) adlı kitabının standart Almancası sayılan çevirisini hazırladı. Yöneticileri arasında Karl Marx'ın da bulunduğu liberal eğilimli *Rheinische Zeitung*'da makaleler yazdı. Marx daha sonra Stirner'in görüşlerini, onu alaycı biçimde "Sankt Max" (Aziz Max) olarak anıp eleştirecekti.

Stirner'in en etkili olan yapıtı *Der Einzige und sein Eigentum*'dur (1845; Birey ve Mülkiyeti). Ona göre bireyden bağımsız nesnel bir toplumsal gerçeklik yoktur. Toplumsal sınıflar, devlet, kitleler ve insanlık birer soyutlama olduğu için ciddiye alınmaları gereksizdir. Her insan eyleminin temelindeki dürtünün kaynağı, sonlu, deneyim alanı içindeki bir benliktir. Tüm insanlar, kendilerini "benci", yani gerçek birer birey durumuna getirebilecek bir özbilinç yeteneği taşır.

STM *bak.* tarayıcı tünelleme mikroskopu

stoa, Eski Yunan mimarlığında, bir yapıdan bağımsız olarak yapılan kolonad ya da üzeri örtülü yaya yolu. Ayrıca, arka cephesi boylu boyunca bir duvarla kapalı, ön cephesinde bir ya da daha çok sayıda sütun sırası bulunan, üzeri çatıyla örtülü ince uzun galeriye de *stoa* denir. Atina Akropolisi'nin alt yanındaki agorada birçok *stoa* vardır. Bunların en ünlüleri Attalos Stoası ve Resimli Stoa'dır (Stoa Poikile).

Stoa'lar pazaryerlerini ve tapınakları çevreleyerek bir alışveriş yeri ya da kamusal alan oluştururlardı. Bazı *stoa*'larda kolonadın arkasında odalar bulunur, bazı *stoa*'lar da iki katlı olurdu.

stoacılık, Eski Yunan ve Roma'da ödev kavramını vurgulayan ve insan yaşamında evrendeki düzen ve dinginliğe ulaşılabileceğini savunan felsefe akımı. İnsan aklının, fiziksel ve ahlaki evreni yazgının yönettiğini ve bu düzenin, görünümüne karşın temelde ussal olduğunu kavrayabileceğini ileri sürer. Evrende var olan her şeyi ve bu arada kendi yaşamını tam bir içtenlikle ve dingin bir zihinle kabul etmeyi öğrenebilen insanın yaşamını evrenin düzenine uydurabileceğini, ölümünü de evrendeki olaylar zincirinin zorunlu bir halkası olarak dinginlikle kabul edebileceğini savunur. Epikurosçuluğun tersine, bir dünya vatandaşı olarak insanın toplumsal olaylarda etkin rol oynaması gerektiğini vurgular.

Stoacılık İÖ y. 300'de Atina'da Kıbrıslı Zenon tarafından kuruldu ve adını Atina Agorası'nın yanında Zenon'un ders verdiği Poikile Stoası'ndan (Resimli Stoa) aldı. Sokrates'in öğretilerinden ve kynik Diogenes'in yaşam biçiminden etkilenen Zenon, önce yerleşik ahlak yaklaşımlarının köktenci bir eleştirisini yaptı. İnsan için gerçek iyinin, sağlık, zenginlik ya da mutluluğu dünyevi başarıya bağlayan herhangi bir dizi değer olmadığını savunarak, kesin anlamda yalnızca erdem ve erdemsizliğin iyi ve kötü sayılabileceğini belirtti. Erdem bütünlüğe ve dinginliğe ulaşmış bir zihin durumu olarak her zaman yararlı, erdemsizlik ise parçaları arasında sağlam ilişkilerden yoksun ve dolayısıyla huzursuz bir zihin durumu olarak her zaman zararlıydı. Bunların dışında her şey mutluluk açısından göreliydi, çünkü örneğin sağlık da zenginlik de hem iyiliğe, hem kötülüğe yarayabilirdi. Erdemli insan mutlu olabilmenin bütün koşullarına sahipti. Erdemsiz insan ise alışılmış anlamda nelere sahip olursa olsun, tümüyle mutsuzdu. Dolayısıyla mutluluk insanın doğma, yetişme ve yaşama koşullarına bağımlı değildi. Her insan doğal akıl yürütme yeteneğiyle iyi yaşama ulaşabilirdi. Değerlerinin doğruluğunun ya da yanlışlığının ölçüsü ise, duygusal denge ya da dengesizliğiydi. Korku, tutku, üzüntü gibi duygusal çalkantılar erdemsizliğin göstergeleriydi; çünkü zayıf ve kendi içinde bölünmüş bir zihin gerektirirdi. Oysa her zaman her iyiye sahip olan erdemli insan, dengeli ve dingindi; sıradan insanları sarsan geçici olaylar onun erdemini etkilemezdi. Erdemli insan kendisinin ve başkalarının maddi koşullarını iyileştirmek için çalışır, ama bu eylemlerinin değeri, dışarıdan bakıldığında görülen başarısıyla değil, amacının erdemliliğiyle ölçülürdü.

Bu ahlak görüşüyle stoacılık Antik Çağ'ın en etkili felsefe görüşlerinden biri oldu, çünkü geleneksel ırk, toplumsal konum ve cinsiyet sınırlarını aşarak, ortak bir insanlık ülküsü geliştirdi. Mutluluğun temellerini insanın içinde bularak ve bunları bilgelik, cesaret, adalet ve ölçülülük erdemleriyle özdeşleştirerek, karşılıklı yardımlaşmanın birleştiği bir insanlık öngördü. Eski Yunan ve Roma dünyasının çok farklı topluluklarında olumsuzluklarla karşılaşan bireye destek olabilecek bir ahlak sistemi ortaya koydu. Aynı zamanda toplum için üyelerinin ahlaklılığına dayalı bir "doğal hukuk"un geliştirilmesine katkıda bulundu. Bu yüzden stoacılık bütün Antik Çağ boyunca, İS 2. yüzyıla değin yandaş buldu.

Sonraki Batı düşüncesinde stoacılığın bu ahlak öğretisi, stoacı olmamakla birlikte bu görüşü çok iyi kavrayan Cicero'nun yapıtlarıyla ve Romalı stoacılar olan Seneca Epiktetos ve Marcus Aurelius'un metinleriyle yaygınlaştı. Ama bunların hepsi Zenon'dan çok sonra yazılmıştı. Stoacılığı ilk kez sistemleştirenler ise Zenon'un çevresini ve ardıllarını oluşturan Atinalılarla Yunanca yazan Doğulular, özellikle Kleanthes, Khrysippos, Panaitios ve Poseidonios'tu. Bu düşünürler kozmoloji, fizik, mantık ve psikoloji gibi alanlarda stoacılığa önemli katkılarda bulundular. Platon'un Atina'daki izleyicileri olan Akademia şüphecilerinin eleştirileri de stoacılığın geliştirilmesine yol açtı.

İlk stoacıların yazılarının çoğu günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, eldeki metinler temel görüşleri konusunda yeterli bilgi vermektedir. Klasik stoacılıkta evren, tanrısal olarak belirlenmiş bir olaylar dizisinden oluşur. Her şeyi kapsayan ussal bir etken olan tanrısal bir ilke bütün evrene biçim ve yön verir. İnsan zihni de tanrısal usun bir "parçası" olarak evreni kavrayabilir. Böylece "doğaya uygun yaşama" olanağı doğan insan, kendi aklını geliştirirken tanrısal olarak yönlendirilen doğaya uygunluk içine girer. Ahlaksal bir tutum olarak evreni olduğu gibi kabullenmeyi öğrenir çünkü, evrendeki uyumu kavrayan insan, kendisine "kötü" gelebilecek bazı olayların evrenin bütünü içinde gerekli ve zorunlu, dolayısıyla iyi olduğunu anlayacaktır. Sonuçta ulaşılan dingin ve huzurlu ruh hali stoacılıkta "bilge" insanının zihinsel durumudur.

Antik Çağ sonrasında stoacılığın en önemli etkisi, kendi aklını geliştiren insan ülküsü doğrultusunda birçok stoacının mantık, dilbilgisi ve matematik gibi ussal alanlarda yaptıkları çalışmalardan kaynaklanmıştır. Bir ahlak görüşü olarak ise, Platonculuğun çeşitli biçimleriyle kaynaşarak, kendisinden sonraki Hıristiyanlığın ilk kuramcıları olan Kilise Babaları'nın görüşlerine katkıda bulunmuştur.

Stockelsdorf fayansı, Almanya'da, Lübeck yakınlarındaki Stockelsdorf'ta üretilen kalay sırlı seramik. Üretime 1771'de, büyük olasılıkla eski bir soba çinisi fabrikasında başlanmıştı ve özellikle çay tepsisiyle çini soba yapılıyordu.

Yaklaşık 1773-75 arasında Johann Buchwald yönetici, Abraham Leihamer de ressam olarak Stockelsdorf'ta çalıştı. Leihamer, turkuvaz, sarı, menekşe rengi ve kırmızının egemen olduğu, Çin tarzında figüratif sahneler ve kır görünümleri çiziyordu. Beyaz zemin üzerine yalnız maviyle yapılmış figürler de çok etkileyiciydi.

Stockelsdorf fayansı bir vazo, y. 1770; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra; fotoğraf, EB Inc.

Bunların altında ressam Kreutzfeldt'in (ö. 1776) imzası vardı. Stockelsdorf fayansının üretimi 1788'den sonra azaldı.

Stockhausen, Karlheinz (d. 22 Ağustos 1928, Mödrath, Köln yakınları), Alman besteci. Elektronik ve seriyal müzik konusunda en önde gelen kuramcılardan biridir.

Kendinden sonra gelen genç *avant-garde* bestecileri önemli ölçüde etkilemiştir.

Stockhausen, y. 1964
Universal Edition (London) Ltd.

1947'de Köln'de Müzik Yüksekokulu'na girdi, daha sonra da üniversiteye gitti. 1951'de Paris'te Olivier Messiaen'le, bir süre de Darius Milhaud'yla çalıştı.

1953'te Köln'e döndü ve Nordwestdeutscher Rundfunk'un (bugün Westdeutscher Rundfunk: Batı Alman Radyosu) ünlü elektronik stüdyosunun kurulmasında çalıştı, 1963'te de bu stüdyonun başına getirildi. 1954'ten 1956'ya değin Bonn Üniversitesi'nde fonetik, akustik ve bilişim kuramı öğrenimi gördü. 1957'de Darmstadt'taki Çağdaş Müzik Yaz Seminerleri'nde ders verdi. 1955'ten 1958'e değin *Die Reihe* adlı müzik kuramı dergisinin yönetmenlerinden biri olarak çalıştı. 1971'de Köln'deki Ren Müzik Yüksekokulu'nun öğretim kadrosunda katıldı.

Stockhausen, müziğin temel psikolojik ve akustik yönleri üzerinde durmuştur. Parçaların sürekli aynı biçimde çalınarak kalıplaşmasını önlemek amacıyla bestelerinde icracılara birçok olanak tanımış, onları belli bazı öğeleri belirlemede özgür bırakmıştır. İcracılar küçük parçalar halinde yazılmış müziğin bu parçalarını istedikleri gibi arka arkaya getirerek müziğin biçimini bile değiştirebilirler. Onun biçimlere uyma konusunda daha önceki katı tutumunda izlenen bu yumuşamada ABD'li besteci John Cage'in raslamsal müziğinin etkisi büyük olmuştur.

Stockhausen'in her yapıtında birbirine karşıt, aynı anda ya da art arda çalınan belli öğeler bulunur. Bu biçimde işlenmiş yapıtları arasında, 1953'te ilk kez seslendirilen 10 çalgı için *Kontrapunkte*'si, (*Kontrpuanlar*), üç orkestra için *Gruppen*'i (1959; *Kümeler*) ve beş tahta nefesli çalgı için *Zeitmasse*'si (1956; *Zaman-Kütle*) sayılabilir.

Stockhausen'in elektronik müziğinde bu işlemler daha da ileriye vardırılır. *Kontakte*'nin (1959-60; *Temaslar*) bir versiyonunda, çalgılar ile bunların karşısına düşen elektronik sesler arasında "temas" vardır. Bu temas, hepsi de aynı yöntemlerle elde edilen farklı elektronik sesler arasında da görülür. Bunun sonucunda her ses ya da ses kompleksi öbürleriyle ilişkisi içinde işitilebilir (örn. soprano, 4 koro ve 13 çalgıcı için *Momente*).

Klavierstück XI (1956; *Piyano Parçası XI*), Stockhausen'in icracıya yapıtı oluşturan parçacıkları istediği düzende sıralama ve istediği kadar tekrarlama özgürlüğü tanıdığı yapıtlarından biridir. *Plus-Minus*'ta (1963; *Artı-Eksi*) çalgıcı sayısı serbest bırakılmıştır. Yeryüzünde ve uzayda öncü olmuş Amerikalılara adanan *Sirius* (1976; *Akyıldız*) ise çeşitli müzik alet ve yöntemlerinden yararlanılan bir yapıttır.

Altı vokalist için düşünülmüş ve çeşitli adlar, sözcükler, haftanın günlerinin Almanca ve İngilizce adları, Alman ve Japon şiirinden seçilmiş bölümlerin yer aldığı *Stimmung* (*Uyum*), Osaka 1970 Dünya Fuarı'ndaki (Japonya) Alman Pavyonu'nda 72 kez seslendirilmiştir. Orkestra ve elektronik sesler için bestelenen ve ilk kez Köln'de 1967'de seslendirilen *Hymnen* (bestelenişi 1966-67; Ulusal Marşlar) ise birkaç ülkenin ulusal marşlarından oluşur. Bunlar yeniden düzenlenerek, dünya birliğini gerçekleştirme amacı doğrultusunda tek bir evrensel marş haline getirilmiştir. Stockhausen'in öbür besteleri arasında 1977'de seslendirilen *Zodiac* (1975-76) ve aynı yıl yazmaya başladığı *Licht* (*Işık*) yer alır.

Stockholm, İsveç'in ortadoğu kesiminde il (*lân*). Baltık Denizi kıyısında, başkent Stockholm'ün çevresinde yer alır. İlin valisinin yaşadığı Stockholm kenti yönetsel bakımdan ilden bağımsız bir birim oluşturur. Yüzölçümü 6.488 km² olan Stockholm ili, geleneksel Södermanland ve Uppland yönetim bölgelerinin (*landskap*) bazı bölümlerini içine alır.

Verimli topraklarla kaplı olan ilde birçok göl vardır; girintili çıkıntılı kıyılarının açıklarında çok sayıda ada yer alır. Kuzeydoğu kesiminde demir çıkarılır. Başlıca sanayi dalları kâğıt, makine ve elektrik donanımı üretimi ile maden işlemedir. Nüfus (1992 tah.) 1.654.511.

Stockholm'den bir görünüm, İsveç
ABC Ajansı

Stockholm, İsveç'in başkenti. Baltık Denizinin bir kolu olan Saltsjön ile Mälaren Gölünün birleştiği noktada, Finlandiya Körfezinin karşısında yer alır. Anakaradaki Uppland ve Södermanland'ın yanı sıra çok sayıda adayı içine alır. 1252'ye ait kayıtlarda adı bir kent olarak geçen Stockholm'ün, büyük bölümü, İsveç kralı Birger Jarl'ın hükümdarlığı sırasında inşa edildi. Kent Alman kenti Lübeck ile yapılan ticaret anlaşmasından sonra hızla gelişti. Danimarka ile İsveç arasında uzun yıllar anlaşmazlık konusu olan ve birkaç kez el değiştiren Stockholm, I. Gustaf Vasa tarafından 1523'te kurtarıldı ve İsveç'in başkenti ilan edildi.

Kent 17. yüzyılda hızla gelişerek 1634'te bağımsız bir yönetim birimi oldu ve büyük bölümü yeniden inşa edildi. 18. yüzyıldaki yangınlarda büyük bölümü yıkılınca eski ahşap evlerin yerine taş yapılar kuruldu. Günümüzde de varlığını sürdüren birçok edebiyat derneği ve bilimsel akademinin kurulduğu bu dönemde Stockholm ülkenin kültür merkezi durumuna geldi. 19. yüzyıldaki sanayileşme ile birlikte kent yeni bir gelişme dönemine girdi. Bu dönemde kentin çevresinde birçok banliyö ve uydu kent ortaya çıktı.

Kentin çekirdeğini, Stadsholmen, Helgeandsholmen (Kutsal Ruh Adası) ve Riddarholmen'i (Soylular Adası) içine alan Gamla Stan (Eski Kent) oluşturur. Bu bölgedeki yapıların çoğu 16. ve 17. yüzyılda yapılmıştır. Stadsholmen'de Kraliyet Sarayı, St. Nicholas Kilisesi ya da Katedrali olarak da tanınan Storkyrkan, Alman Kilisesi, hükümet binaları, borsa ve bazı başka önemli yapılar vardır. Riddarholm Kilisesi Riddarholmen'e egemen bir konumdadır. Parlamento Binası ve Merkez Bankası Helgeandsholmen'dedir.

Stockholm İsveç'in önde gelen sanayi merkezidir. Başlıca sanayi dalları makine, kâğıt, gıda maddesi ve kimyasal madde üretimi ile maden işlemedir. Stockholm aynı zamanda önemli bir ticaret merkezi ve İsveç'in Göteborg'dan sonraki ikinci büyük limanıdır.

Kent içi ulaşım otobüsler ve geniş bir metro ağı ile sağlanır. Stockholm'ün Malmö, Göteborg, Ange ve Västerås ile demiryolu bağlantısı vardır. Kentin kuzeyindeki Arlanda Havalimanı uluslararası seferler, batıdaki Bromma Havalimanı ise iç hat seferleri için kullanılır. İsveç'in eğitim merkezi olan kentte çok sayıda bilim derneği ve akademisi vardır. Kültür kurumları arasında Kraliyet Tiyatrosu (opera), Konser Derneği (Stockholm Filarmoni Orkestrası) ve Kraliyet Drama Tiyatrosu sayılabilir. Nüfus (1992) kent, 679.364; (1990 tah.) Stockholm metropoliten alanı, 1.481.679.

Stockholm Katliamı, İsveç dilinde STOCKHOLMS BLODBAD (Stockholm Kan Gölü), Danimarka kralı II. Christian'ın (hd 1513-23) emriyle İsveçli soylulara karşı girişilen katliam (8-9 Kasım 1520). İsveç'in Danimarka egemenliğindeki Kalmar Birliği'nden ayrılmasıyla sonuçlanan savaşa yol açmıştır.

Kalmar Birliği'ne karşı olan kral naibi Sten Sture'nin (Genç) Danimarka'yla birlik yanlısı Başpiskopos Gustaf Trolle'yi hapse attırmasının (1517) ardından Christian, papanın da desteğiyle İsveç'i işgal etti (1519). Paralı askerlerden oluşan güçlü ordusuyla Sture'nin kuvvetlerini yenilgiye uğratıp Stockholm'e girdi (Eylül 1520). Trolle'nin kışkırtmasıyla, 8-9 Kasım günlerinde 80'i aşkın İsveç soylusunu heretiklik suçlamasıyla idam ettirdi. Bunu İsveç'in öteki bölgelerindeki ve Finlandiya'daki idamlar izledi. Böylece Kalmar Birliği'nin geleceği bir süre için daha güvence altına alındıysa da, katliam İsveç'te birliğe karşı geniş tepki doğurdu. I. Gustaf Vasa (hd 1523-60) sonunda, Dalarna bölgesindeki köylülerle Hansa Birliği'nin desteğini sağlayarak Danimarkalıla-

ı İsveç'ten çıkarmayı başardı (1522). Onun tahta çıkışıyla da Kalmar Birliği dağıldı.

Stockport, İngiltere'de, Manchester metropoliten alanının güneydoğu ucunda ilçe (*district*). Yüzölçümü 126 km²'dir. Ülkenin en eski ilçelerinden biri olan Stockport 1220'de berat aldı. 19. yüzyılda ilçe ekonomisinin temelini oluşturan pamuk eğirme sanayisine sonradan başka sanayi dalları eklendi. Günümüzde ilçedeki sanayi etkinlikleri giyim eşyasından makine üretimine kadar değişen bir çeşitlilik gösterir. Önemli bir gelir kaynağı olan şapkacılığın geçmişi 18. yüzyıla uzanır. Stockport günümüzde Manchester'da çalışanların yaşadığı bir konut bölgesidir. Nüfus (1988 tah.) 290.900.

Stockton, ABD'de, California eyaletinin orta kesimindeki San Joaquin ilinin merkezi (1850) kent. San Joaquin Irmağı kıyısında yer alır. 126 km uzunluğundaki bir kanalla batıdaki San Francisco Körfezine bağlanır. Eyaletin iki iç limanından biridir (öbürü Sacramento). 1847'de Tuleburg adıyla kuruldu. Irmak ulaşımındaki kilit yeri nedeniyle 1849'daki altına hücum sırasında hızla gelişti. 1850'deki büyük yangından sonra yeniden kurulan ve tüzel kimlik kazanan kente, California'nın 1846'da ABD'ye bağlanmasını sağlamış olan Robert Stockton'ın adı verildi.

Kent, sulama sisteminin geliştirilmesi ve Central Pacific Railroad'un ulaşmasıyla (1869), çeşitli tarım ürünleri ve Büyük Vadinin şarapları için bir pazar merkezine dönüşerek gelişti. Irmakta 1933'te inşa edilen derinsu kanalı sayesinde de önemli bir liman ve ABD'nin Büyük Okyanustaki askeri harekâtları için teçhizat depolama merkezi haline geldi. Kentte ayrıca çeşitli sanayi dalları gelişti. Nüfus (1990) kent, 210.943; metropoliten alan, 480.628.

Stockton, Frank Richard, asıl adı FRANCIS RICHARD STOCKTON (d. 4 Nisan 1834, Philadelphia - ö. 20 Nisan 1902, Washington, D. C., ABD), mizah roman ve öyküleriyle tanınan ABD'li yazar. *The Lady or the Tiger* (1884; Hanım ya da Kaplan) adlı kitabına adını veren öyküsü en iyi bilinen yapıtıdır.

Tıp okumasını isteyen babasını dinlemeyerek ahşap oyma ustası oldu. Yayın kurulunda yer aldığı *Hearth and Home* dergisine yazılar yazdı. 1873'te *St. Nicholas Magazine*'in yayın yönetmeni yardımcısı oldu. *Scribner's Monthly* adlı dergide önce dizi olarak yayımlanan *Rudder Grange* (1879) adlı yapıtında, bir kanal teknesinde yaşayan bir ailenin başından geçen garip ve eğlenceli olayları anlattı. Kitabının başarısı üzerine devamı niteliğindeki *Rudder Grangers Abroad* (1891; Rudder Grange'lilerin Yurtdışında) ve *Pomona's Travels* (1894; Pomona'nın Yolculukları) yayımladı.

The Casting Away of Mrs. Lecks and Mrs. Aleshine (1886; Bayan Lecks ve Bayan Aleshine'ın Deniz Kazası) adlı kitabında, denizyoluyla Japonya'ya giderken geçirdikleri kaza sonucu yalnız başlarına ıssız bir adaya düşen orta yaşlı iki kadının öyküsünü anlattı. Bu kitabın devamı niteliğindeki *The Dusantes* (Dusanteler), 1888'de yayımlandı.

Stockton 1870'te yayımlanan *Ting-a-Ling Tales*'den (1870; Çıngırak Masalları) başlayarak çocuk kitapları da yazdı. Döneminin tarihsel romanlarındaki romantizmi alaya aldığı *Comic Buccaneers and Pirates of Our Coast* (1898; Kıyılarımızın Gülünç Korsanları) adlı kitabından sonra yapıtlarında gittikçe daha çok yergiye yer verdi.

Stockton, Robert F(ield) (d. 20 Ağustos 1795, Princeton - ö. 7 Ekim 1866, Princeton, New Jersey, ABD), Meksika Savaşı'nda (1846-48) California'nın alınmasında önemli rol oynayan ABD'li deniz subayı ve halk önderi.

1812 Savaşı'nda ve Berberi korsanlarla yapılan savaşta (1815) çarpıştı. Daha sonra Liberya adını alan toprakları satın almak üzere American Colonization Society (Amerikan Kolonizasyon Derneği) adına Afrika'ya gitti (1821). ABD'de aynı dernek için etkin olarak çalıştı (1828-38), Akdeniz donanmasında amiral gemisi komutanı olarak yeniden askerliğe döndü (1838). Gemi tasarımcısı John Ericsson ile birlikte ilk pervaneli savaş gemisi "Princeton"ın planlarını çizdi ve geminin toplarından birini de (ABD donanmasının en büyük topu) kendisi tasarladı.

1845 sonlarında Pasifik filosunun komutanlığına getirildi. Meksika'yla savaş çıkınca kara ve deniz kuvvetlerinin komutasını üstlenerek, California'nın müstahkem noktalarından Los Angeles'ı ele geçirdi (13 Ağustos 1846). Dört gün sonra sivil bir hükümet kurarak California'yı ABD adına resmen ilhak etti. Bir süre yürüttüğü valilik görevini asker ve kâşif John C. Frémont'a bıraktı.

1850'de donanmadan ayrılarak New Jersey'e döndü. 1851-53 arasında ABD senatörü olarak görev üstlendikten sonra, 20 yıl kadar önce kurulmasına yardım ettiği Delaware and Raritan Canal Company'nin başkanı oldu.

Stockton-on-Tees, İngiltere'de, Cleveland iline (*county*) bağlı ilçe (*borough*). Tees Irmağının sol yakasında ve Kuzey Denizine döküldüğü noktanın 19 km yukarısında yer alan Stockton, sonradan Durham piskoposlarının şatosu haline gelen malikâne konağının çevresinde bir pazar kenti olarak gelişti ve Durham piskoposlarından berat aldı (1310). Tees Irmağı üzerinde bir taş köprü yapılması (1769) ve Durham'daki kömür bölgesine giden bir demiryolunun inşa edilmesi (1825), bir liman olarak taşıdığı önemi artırdı. George Stephenson'ın kurduğu bu demiryolu (Stockton-Darlington Demiryolu) dünyanın buharlı lokomotifle yük ve yolcu taşıyan ilk demiryoluydu.

Yüzölçümü 197 km² olan bugünkü ilçenin ekonomisinde tarımın yanı sıra sanayi de önemli bir yer tutar. Billingham'da petrokimya ve gübre, Stockton kentinde demir, Thornaby-on-Tees'de de ağır makine fabrikaları vardır. Nüfus (1988 tah.) 176.800.

Stojadinović, Milan, STOYADINOVITCH olarak da yazılır (d. 23 Temmuz 1888, Čačak, Sırbistan - ö. 24 Ekim 1961, Buenos Aires, Arjantin), Yugoslavya'da 1922-26 arasında maliye bakanı, 1935-39 arasında ise başbakan ve dışişleri bakanı olarak görev alan Sırp devlet adamı.

Belgrad Üniversitesi'ni bitirdikten (1910) sonra öğrenimini Almanya, İngiltere ve Fransa'da sürdürdü. I. Dünya Savaşı sırasında Sırbistan Maliye Bakanlığı'nda görev aldı. 1919'da görevinden ayrılarak Belgrad Üniversitesi'nde iktisat dersleri vermeye başladı. 1922'de Yugoslavya'nın maliye bakanı oldu.

23 Haziran 1935'te başbakan olunca Nazi Almanyası'yla ittifak kurdu. 1937'de Nazilerin desteğiyle, ülkesinin geleneksel düşmanları olan İtalya ve Bulgaristan'la anlaşmalar yaptı. II. Dünya Savaşı yaklaşırken beklenmedik bir biçimde başbakanlıktan istifa etti (1939). Mihver Devletleri'nin desteğiyle, başına geçeceği bir kukla rejim kurmaya çalışmasından korkularak 1940'ta tutuklandı. 1941'de Yugoslavya dışına kaçırıldı. 1949'da Arjantin'e giderek bir ekonomi dergisi yayımlamaya başladı. Anıları 1963'te *Ni rat ni pakt* (Ne Savaş Ne Barış) adıyla yayımlandı.

stok, jeolojide, batolitten(*) daha küçük plüton (derinlik) korkayacı kütlesi. 100 km²'den daha küçük alan kaplayan batolitler genellikle stok olarak tanımlanır. Stoklar çoğunlukla düzensiz, dik kenarlı ve dışa eğimlidir.

stokastik süreç *bak.* rasgele süreç

Stoke-on-Trent, İngiltere'de, Staffordshire iline (*county*) bağlı kentsel ilçe. The Potteries (Çömlekhaneler) olarak bilinen seramik üretim bölgesini kapsar. Yüzölçümü 93 km²'dir. Kömür, demir-çelik ve kauçuk üretiminin gelişmiş olmasına karşın, başlıca sanayi dalı seramikçiliktir. İngiliz Seramik Araştırma Kurulu'nun laboratuvarlarını (1951), seramik teknolojisi alanında eğitim veren Kuzey Staffordshire Politeknik Okulu'nu (1970) ve North Staffordshire University College (1949) olarak kurulan Keele Üniversitesi'ni (1962) barındırır. 18. yüzyılın büyük İngiliz çömlekçisi Josiah Wedgwood bir süre burada yaşamış ve çalışmıştır. Hanley'de doğan romancı Arnold Bennett'in birçok yapıtının konusu bu yörede geçer. Nüfus (1983 tah.) 250.400.

Stoker, Bram (d. 1847, Dublin, İrlanda - ö. 20 Nisan 1912, Londra, İngiltere), ünlü korku romanı *Dracula*'nın (1897; *Drakula. Kan İçen Adam*, 1940) yazarı.

Çocukluğunda geçirdiği hastalık nedeniyle yedi yaşına değin yürüyemedi. Ama sonraki yıllarda yoğun biçimde çalışarak, Dublin Üniversitesi'nde öğrenciyken başarılı bir atlet ve futbolcu oldu. Dublin Şatosu'nda devlet memuru olarak çalıştığı 10 yıl boyunca *Mail* gazetesine tiyatro eleştirileri yazdı. Bu arada oyuncu Sir Henry Irving ile tanıştı. Büyük saygı duyduğu Irving'in 1878'den sonra 27 yıl boyunca menajerliğini yaptı. 1890'da *Snake's Pass*'ı (Yılan Yolu) ve 1897'de başyapıtı olan *Dracula*'yı yayımladı. Büyük ölçüde günlükler biçiminde kaleme alınmış olan *Dracula*'nın ana karakterleri Kont Dracula, onunla ilk karşılaşan Jonathan Harker, Jonathan'ın karısı Mina, Dr. Seward ve Dracula'nın vampir yaptığı Lucy Westenra'dır. Transilvanyalı bir vampir olan Kont Dracula doğaüstü güçlerini kullanarak İngiltere'ye gider ve orada yaşaması için gerekli kanı masum insanların kanını emerek sağlar. Harker ve arkadaşları, Dr. Van Helsing'in önderliğinde, birçok ürkütücü olaydan sonra Dracula'yı yok etmeyi başarırlar. Büyük ilgi gören romanın birçok başarılı sahne ve sinema uyarlaması yapılmıştır.

Stoker'ın öbür romanları arasında, *The Mystery of the Sea* (1902; Denizin Gizemi), *The Jewel of Seven Stars* (1904; Yedi Yıldız Mücevheri) ve *The Lady of the Shroud* (1909; Kefenli Kadın) sayılabilir.

Stokes, Sir George Gabriel, 1. BARONET (d. 13 Ağustos 1819, Skreen, Sligo ili, İrlanda - ö. 1 Şubat 1903, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), ağdalı akışkanların davranışı üzerindeki çalışmalarıyla tanınan İngiliz fizikçi ve matematikçi. Katı bir kürenin bir akışkan içindeki hareketini açıklayan bir ağdalılık kuramı ile vektör çözümlemesine ilişkin, kendi adıyla anılan temel teoremi geliştirmiştir.

1849'da Cambridge Üniversitesi'ne Lucas Kürsüsü matematik profesörü olarak atanan Stokes, ilk makalelerinde akışkanların

hareketlerini ve sıkıştırılamayan akışkanların durağan devinimini inceledi, ardından hareket halindeki akışkanlarda sürtünme ve esnek cisimlerin dengesi ve devinimi konularını ele aldı. Flüorışıma üzerine çalışmalar yürüttü (terimi de o geliştirdi), bu olgudan morötesi ışığın incelenmesinde yararlandı ve kuvarsın, adi camın tersine morötesi ışığa saydam olduğunu gösterdi. Işığın dalga kuramının ve ışık dalgalarının içinde yol aldığı varsayılan esir (eter) kavramının savunucusu olan Stokes, esirin görünürdeki çelişik özelliklerini açıklayabilmek için bu maddenin balmumuna benzer bir özellik taşıdığını ve katı olduğunu, ama yörüngedeki gezegenler üzerinde etkiyene benzer yavaş ve sürekli bir kuvvet altında aktığını ileri sürdü. Ayrıca, gezegenlerin esirin bir bölümünü sürtünme etkisiyle kendileriyle birlikte sürüklediği varsayımını geliştirdi.

Jeodezinin (Yer'in biçimi ve boyutları ile kütleçekimini konu edinen bilim dalı) öncülerinden olan Stokes, 1849'da Yer yüzeyinde kütleçekiminde görülen değişimler üzerinde bir makale yayımladı. 1851'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi, üç yıl sonra da sekreterliğine getirildi; Stokes bu görevini 30 yıl boyunca sürdürdü ve daha sonra derneğin başkanı oldu. Böylece, Sir Isaac Newton'dan sonra, hem Lucas Kürsüsü profesörü, hem Royal Society sekreteri ve hem de daha sonra başkanı olan ilk bilim adamı unvanını elde etti.

Stokes 1854'te, Fraunhofer çizgilerinin, Güneş'in dış katmanlarında yer alan atomların ışığın bazı dalgaboylarını soğurmasından kaynaklanabileceği görüşünü ortaya attı. Ama bu görüşünü doğrulayacak yeni çalışmalar yapmadı; bu nedenle, buluşun gerçek sahibinin, aynı konuyu benzer biçimde açıklayan Alman fizikçi Gustav R. Kirchhoff olduğunu kabul etti.

1889'da "baronet" unvanı alan Stokes'un matematik ve fizik çalışmaları, ilk üçü 1880, 1883 ve 1901'de kendi denetiminde, öbür ikisi ise Sir Joseph Larmor'un editörlüğünde, beş cilt olarak yayımlandı. Stokes'un öbür yapıtları *On Light* (1887; Işık Üzerine) ve *Natural Theology*'dir (1891; Doğal Dinbilim).

Stokes, William (d. 1 Ekim 1804, Dublin - ö. 10 Ocak 1878, Howth, Dublin yakınları, İrlanda), İrlandalı hekim. Tanı koymak amacıyla hastanın muayene edilmesini savunan İrlanda (ya da Dublin) anatomik tanı okulunun önde gelen temsilcilerindendir. Kalp ve akciğer hastalıkları alanında iki önemli çalışma yayımlamış, döneminde Avrupa'nın en büyük hekimlerinden biri sayılmıştır.

Dublin Üniversitesi'nde tıp profesörü olan Whitley Stokes'un oğluydu. Tıp öğrenimini 1825'te Edinburgh Üniversitesi'nde tamamladı. Dublin'e döndükten sonra klinik dersleri verdi. Daha sonra Meath Hastanesi'nde babasının yerine hekim olarak çalışmaya başladı. Robert James Graves'in eğitim alanında Meath'te birkaç yıl önce başlattığı reformları sürdürdü. Öğrencilerin hastane koğuşlarında öğretmenlerin denetiminde çalışarak klinik deneyimi kazanmalarını ve bağımsız karar verebilecek biçimde yetiştirilmelerini savundu. Paris anatomik tanı okulunca geliştirilen yeni tanı yöntemlerinin Dublin'deki öncüsü oldu. Babasının 1845'te ölmesinden sonra Dublin Üniversitesi'nde tıp profesörlüğüne getirildi.

Stokes'un yayımlanan yüzü aşkın bilimsel yapıtının en önemlileri *A Treatise on the Diagnosis and Treatment of Diseases of the Chest* (1837; Göğüs Hastalıklarının Tanı ve Tedavisi Üzerine Bir İnceleme) ve *The Diseases of the Heart and Aorta*'dır (1854; Kalp ve Aort Hastalıkları). Ayrıca stetoskopun kullanımı üzerine İngilizce yayımlanan ilk kitaplardan birini yazmıştır. Ağır miyokart hastalıklarında görülen bir solunum tipi Cheyne-Stokes solunumu, nabız yavaşlaması ve bilinç kaybıyla ortaya çıkan hastalık belirtileri de Adams-Stokes sendromu olarak adlandırılmıştır.

Stokes çizgileri, flüorışıma olayında ya da Raman etkisiyle ortaya çıkan ışımanın tayfında yer alan ve dalgaboyları, bu ışımaya yol açan uyarıcı ışımanın dalgaboyundan daha büyük olan tayf çizgileri. Çizgilerin adı, flüorışımada(*) ortaya çıkan ışıma dalgaboyunun uyarıcı ışımanın dalgaboyundan büyük olduğunu belirleyen İngiliz bilim adamı Sir George G. Stokes'tan gelir.

Flüorışımada ve Raman etkisinde(*), maddenin bazı atomları ya da molekülleri daha önceden (örn. sıcaklığın etkisiyle) uyarılmış durumda iseler, dalgaboyu uyarıcı ışığın dalgaboyundan daha kısa olan ışınımlar ortaya çıkabilir; bu durumda salınan ışınımın enerjisi, önuyarma enerjisi ile soğurulan uyarıcı ışınım enerjisinin toplamına eşittir. Böyle ışınımların tayf çizgileri uyarıcı ışınıma göre daha kısa dalgaboyludur ve "karşıt Stokes çizgileri" olarak adlandırılır. Soğurulan ışık ile salınan ışığın dalgaboyları (ya da frekansları) arasındaki farka Stokes kayması denir.

Stokes yasası, akışkan ortamda hareket eden küçük küresel parçacıkların çökelme hızlarına ilişkin matematiksel eşitlik. İngiliz bilim adamı Sir George G. Stokes'un 1851'de ortaya koyduğu yasa, sıvı ortam içinde kütleçekimi etkisiyle aşağı doğru yol alan bir parçacığa etkiyen kuvvetler göz önüne alınarak bulunur. Düşmeye karşı çıkan direnç kuvveti $6\pi r\eta v$ olarak verilir; burada r küresel parçacığın yarıçapı, η sıvının ağdalılığı, v ise parçacığın hızıdır. Aşağı doğru etkiyen kuvvet ise $\frac{4}{3}\pi r^3 (d_1 - d_2)\, g$ değerindedir; burada d_1 parçacığın yoğunluğu, d_2 sıvının yoğunluğu, g ise kütleçekimi sabitidir. Düşüş sabit hıza ulaştığında, aşağıya ve yukarıya doğru olan bu iki kuvvetin eşit ve dengede olması gerekir. Yukarıdaki iki ifade eşitlenir ve v için çözülürse aranan hız bulunmuş olur: $v = \frac{2}{9}(d_1 - d_2)\, gr^2/\eta$. Bu eşitlik Stokes yasası olarak adlandırılır.

Stokes yasasından birçok uygulamada yararlanılır; bunlar arasında, tatlı suda tortul çökelmesi olgusu ile sıvıların ağdalılıklarının ölçülmesi başta gelir. Stokes yasası, parçacık hareketinin akışkanda burgaçlanma oluşturmadığı öngörülerek elde edilmiştir; yasanın daha genel koşullar altında da geçerli olabilmesini sağlamak amacıyla yasada çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

stokiyometri, elementlerin ve bileşiklerin birbiriyle tepkimeye girme oranlarının incelenmesini konu edinen kimya dalı. Stokiyometrik bağıntıların kurulmasında yararlanılan kurallar, kütlenin ve enerjinin korunumu yasası ile birleşen ağırlıklar ya da hacimler yasasına dayanır. *Ayrıca bak.* eşdeğer ağırlık.

stokiyometridışı bileşikler, bileşimlerinde yer alan elementlerin atomlarının birbirine oranı küçük tamsayılarla ifade edilemeyen katı kimyasal bileşikler. Bazen atom oranları küçük tamsayılarla ifade edilebilen stokiyometrik bileşikler daltonitler, stokiyometridışı bileşikler ise bertolitler olarak adlandırılır. Stokiyometridışı bileşiklerin büyük bölümünü geçiş elementleri oluşturur. Bunlardan bazıları yüksek frekans devrelerinde yararlanılan mıknatıslar ile doğrultucu, termoelektrik üreteç, fotodetektör ve termistor gibi yarıiletken elektronik aygıtlarda kullanılır.

Stokiyometridışı bileşiklerin varlığı, kristal yapılı maddelerin kristal örgüsünde bulunan kusurlara bağlanır; normal olarak dolu olması gereken örgü noktalarında iyonların bulunmaması bu tür bir kusurdur. Örneğin, bir sodyum ve bir klorür iyonu eksik olan sodyum klorür kristali kusurludur ama, sodyum ve klorür iyonlarının sayısı aynı olduğundan gene de stokiyometrik bir bileşiktir. Ama eğer sodyum iyonunun bulunması gereken örgü noktası yüksüz (nötr) bir sodyum atomunca doldurulmuşsa, sodyum atomu klorür iyonu örgü noktasının dolması için değerlik elektronunu verdiğinden, kusur ortadan kalkar; ama kristal yapısı klorür iyonundan daha çok sayıda sodyum iyonu içereceğinden, bileşik stokiyometridışı özellik kazanır.

Çoğu stokiyometridışı bileşiklerin bileşimleri stokiyometrik bileşiklerinkine yakındır ve x'in 1'den çok daha küçük pozitif bir sayı olduğu WO_{3-x}, $Co_{1-x}O$ ya da $Zn_{1+x}O$ gibi formüllerle ifade edilir. Bazı durumlarda stokiyometridışılığın, stokiyometrik bileşiklerin homolog dizilerinin bulunmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. Örneğin, formülü Mo_nO_{3n-1} olarak gösterilen molibden oksitler dizisi bu tür bileşiklerdir; burada n'in 8, 9, 10, 11, 12 ve 14 olduğu bileşikler bilinmektedir. Gerçek bir stokiyometridışı bileşik olan MoO_{3-x}'de x belirli bir değerler aralığında kesintisiz bir değişim gösterir ve bu bileşikler ayrı ayrı saptanamaz.

Stokowski, Leopold (Antoni Stanisław Bolesławowicz) (d. 18 Nisan 1882, Londra - ö. 13 Eylül 1977, Nether Wallop, Hampshire, İngiltere), İngiliz asıllı ABD'li orkestra şefi. Gösterişli yönetim tarzı, orkestraya kazandırdığı çok büyük ses zenginliği ve klasik müziği yaygınlaştırma yolundaki çabalarıyla tanınmıştır.

Londra Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda ve Oxford'daki Queen's College'da eğitim gördü. Bir süre orgcu olarak çalıştıktan sonra Cincinnati (Ohio) Senfoni Orkestrası'nın şefi oldu (1909-12). Philadelphia Orkestrası'nın müzik yönetmenliğini yürütmüğü sırada (1912-36) ünü bütün dünyaya

Stokowski
EB Inc.

yayıldı. 1941'e değin bu orkestrayla sık sık konserlere de çıktı. Gençler için konserler verdi; Mahler, Edgard Varèse ve I. Stravinski gibi çağdaş bestecilerin yapıtlarını seslendirdi, Charles Ives'ın *Dördüncü Senfoni*'sinin dünya prömiyerini yönetti. Ayrıca, orkestradaki çeşitli çalgıların alışılagelmiş yerlerini değiştirmeyi denedi, repertuvarına aldığı bazı parçaları orkestrasyonlarında değişiklik yaparak çaldırdı.

Tüm Amerika Gençlik Orkestrası'nı kuran da Stokowski idi. 1941-44 arasında NBC Senfoni Orkestrası'nı Toscanini ile birlikte yönetti; 1944-45'te New York Kent Merkezi'nde bilet ücretinin düşük tutulduğu konserlerin başlatılmasına öncülük etti. 1946-50 arasında New York Filarmoni Orkestrası'nın, 1955-62 arasında da Houston (Texas) Senfoni Orkestrası'nın şefliğini yürüttü. 1962'de de New York kentinde Amerikan Senfoni Orkestrası'nı kurdu. Biri Walt Disney'in *Fantasia*'sı (1940; *Fantazya*) olmak üzere Philadelphia Orkestrası ile üç de film yapan Stokowski, *Music for All of Us* (1943; Hepimiz İçin Müzik) adlı bir kitap yazmış, ayrıca Bach'ın yapıtlarını orkestraya uyarlamıştır.

STOL uçak, İngilizce tam adı SHORT TAKE-OFF AND LANDING (Kısa Kalkış ve İniş), normal uçaklara göre çok daha kısa pistlere iniş-kalkış yapabilen sabit kanatlı uçakların ortak adı. Bu tür bir uçağın havalanabilmesi ve inebilmesi için, ortalama pist uzunluğunun yaklaşık 10'da biri düzeyinde (150 m) bir uzaklık yeterlidir. STOL uçaklar, yüksek hız yerine dik tırmanma, yüksek yaklaşma açısı ve düşük iniş hızlarının gerekli olduğu uçuşlarda kullanılmak amacıyla geliştirilmiştir. Uçaklara bu yetenekler, bazı aerodinamik donanımların birlikte uygulanmasıyla kazandırılır. 1980'lerin başlarında geliştirilen ve kaldırma kuvvetini önemli ölçüde arturan *augmentor* kanat tipi, STOL uçakların gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Bu kanat, hücum kenarında tüm kanat boyunca uzanan slatlar (kanadın hücum kenarında, normal konumda kanat yüzeyi ile aynı hizada bulunan, ama taşıma kuvvetinin artırılması gerektiğinde öne doğru hareket ettirilen düzenek) ile firar kenarında tüm kanat boyunca uzanan çift yarıklı flaplardan oluşur. Bu düzeneklerin ve bir hava kanal sisteminin yardımıyla oluşturulan hava burgaçlanması, uçağın hem taşıma, hem de sürükleme kuvvetini artırır.

Modern STOL uçakların ilk örneği, 1954'te ABD Deniz Kuvvetleri'nce denendi. STOL uçaklar daha sonra ABD ve İngiltere silahlı kuvvetlerinde saldırı uçağı olarak kullanılmaya başladı. 1970'lerden başlayarak Kanada ve bazı başka ülkelerde kısa erimli ticari uçuşlarda da STOL uçaklardan yararlanılmaktadır.

Stolberg-Stolberg (Kontu), Friedrich Leopold (d. 7 Kasım 1750, Bramstedt, Holstein - ö. 5 Aralık 1819, Sondermühlen Şatosu, Osnabrück yakınları, Hannover, Almanya), coşkunluk akımının ve erken romantik dönemin temsilcilerinden Alman lirik şair.

Danimarka uyruklu soylu bir aileden geliyordu. Kardeşi Christian'la birlikte Halle ve Göttingen üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. 1772'de kardeşiyle birlikte Göttinger Hain(*) adlı şairler birliğine katıldı. Arkadaşlık, erdem, özgürlük, yurt sevgisi gibi kavramları yücelten Göttinger Hain şairleri, bir yandan da Alman lirik halk şiirindeki yurt ve doğa sevgisi temalarını canlandırmaya çalışıyorlardı. Dönemin devrimci ruhundan etkilenen Stolberg kardeşler, özgürlük ve yurtseverlik üzerine coşkulu lirik şiirler yazdılar. 1779'da da *Gedichte* (Şiirler) adlı kitapları yayımlandı. Friedrich'in şiirleri, idili andıran pastoral özellikleriyle romantizme yaklaşıyordu.

1777'de Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Stolberg, Kopenhag ve Berlin'de çeşitli görevlerde bulundu. Bu arada dinle gittikçe daha çok ilgilenmeye başladı ve 1800'de Katolik oldu. Romantizmi geliştirmeye çalışan Vestfalyalı Katolikler arasında yer aldı. Şiirin yanı sıra gezi kitapları ve edebiyat üzerine denemeler yazdı; Homeros'un *İlyada*'sı (1778) ile Aiskhylos'un bazı tragedyalarını (1802) Almancaya çevirdi. Son yapıtı, Hıristiyanlığın ilk 430 yılını kapsayan *Geschichte der Religion Jesu Christi*'ydi (1806-18, 15 cilt; İsa'nın Dininin Tarihi). Ölümünden sonra F. von Kerz ile J.N. Brischar'ın tamamladığı bu yapıtın devamı 1825-64 arasında 53 cilt olarak yayımlandı.

Stolbovo Antlaşması, İsveç ile Rus Çarlığı arasında yapılan barış antlaşması (1617). Rusya'nın içişlerine yönelik İsveç müdahalelerine son vermiş, buna karşılık Rusya'nın Baltık Denizine çıkışını kapatan düzenlemeler getirmiştir.

Karışıklık Dönemi (1606-13) sırasında veraset bunalımı, Polonya ile savaş ve köylü ayaklanmaları gibi ağır sorunlarla karşı karşıya gelen Moskova yöneticileri, 1610'da Polonya kralı III. Zygmunt'un oğlu Władysław'a Rus tahtını önermişlerdi. Bu durum Polonya ile savaş halinde olan İsveç'in Rusya'ya savaş açarak Rus tahtına İsveç prensi Filip'i geçirmek istemesine yol açtı. Daha önceki bir savaşta (1590-95) Täysinä Antlaşması uyarınca Rusya'ya kaptırdıkları Finlandiya Körfezi kıyısındaki toprakları geri almak isteyen İsveçliler, Rusya'nın kuzey kesimine karşı saldırıya geçerek Temmuz 1611'de Novgorod'u aldılar. Rusya'daki iç karışıklıkların denetim altına alınmasından sonra, yeni çar Mihail Romanov'un ordusu İsveçlileri Novgorod bölgesinden çekilmek zorunda bıraktı. Bunun üzerine İsveçliler Pskov'u kuşattıysa da, Felemenk Cumhuriyeti ve İngiltere'nin araya girmesiyle barış antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre İsveç Novgorod'u ve Rusya'nın kuzeyinde ele geçirdiği öteki toprakları geri verdi. Ama Estonya ile Finlandiya arasındaki Karelya ve Ingria'yı elinde tutarak, Rusya'nın Baltık Denizine çıkışını kapattı. Rusya'nın İsveç'e 20 bin ruble tazminat ödemesi karşılığında İsveç prensi Filip Rus tahtı üzerindeki hak iddiasından vazgeçti.

Antlaşma İsveç kralı X. Karl'ın 1656'da Polonya'yı işgal ederek kendini yeni Polonya kralı ilan etmesine değin yürürlükte kaldı. O sırada Polonya ile savaş halinde olan ve bu ülkenin İsveç nüfuzuna girmesini istemeyen Rusya, Baltık bölgesindeki bazı toprakları geri almayı da umduğundan İsveç'e savaş açtı. Ama Valiesar'da imzalanan (1658) ve Cardis'te onaylanan (1661) yeni antlaşma sınırlarda bir değişiklik getirmedi.

Stolipin, Pyotr Arkadyeviç (d. 14 Nisan 1862, Dresden, Saksonya - ö. 18 Eylül 1911, Kiev, Rus Çarlığı), tutucu Rus devlet adamı. 1905 Devrimi'nden sonra köylülerin toplumsal ve ekonomik durumunu güçlendirerek otokrasinin temellerini sağlamlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği kapsamlı tarım reformlarıyla tanınır.

Grodno (1902) ve Saratov (1903) valilikleri sırasında köylülerin sorunlarına yakın ilgi göstermekle birlikte köylü ayaklanmalarını sert biçimde bastırdı. Çar II. Nikolay'ın gözüne girerek Mayıs 1906'da içişleri bakanlığına, iki ay sonra da başbakanlığa atandı. Tarım reformu programının hazırlanmasında söz sahibi olmak isteyen Birinci *Duma*'nın dağıtılmasını sağladı. Ardından, 22 Kasım'da yayımlanan çarlık kararnamesiyle kendi reformlarını yürürlüğe koydu. Köylülere *zemstvo*'lara (yerel meclis) gönderecekleri temsilcileri seçme konusunda daha geniş özgürlük tanıyan ve köylüler üzerindeki adli kısıtlamaları kaldıran reformların asıl önemli hedefi, köy komünü sisteminin yerine özel mülkiyeti geçirmekti. Bu amaçla köylülere, tasarruf için kendilerine ayrılan arazileri özel mülkiyet altına alma ve komünlerden çıkma olanağı tanındı. Ayrıca birbirinden kopuk arazi parçaları eken ailelerin bu parçalara denk düşecek toplu bir arazi edinmesini sağlayacak bir düzenleme getirildi ve mülkiyetin yalnız aile reisinin eline geçmesi öngörüldü. Kararname çerçevesinde varlıklı ve tutucu bir çiftçi sınıfı yaratmak üzere bir dizi önlem daha alındı.

Stolipin
H. Roger—Viollet

Stolipin reform programını uygularken, bir yandan da asileri ve teröristleri yargılamakla yetkili özel mahkemelerden oluşan yaygın bir ağ kurdu. Bu mahkemeler birkaç ay içinde binlerce sanığı "Stolipin kravatı" olarak adlandırılan darağaçlarına gönderdi. Sol çevrelerin ve merkezcilerin büyük bölümünün tepkisini çeken Stolipin, tarım reformu tasarısını kabul etmeyen İkinci *Duma*'yı (Mart-Haziran 1907) dağıttıktan sonra ılımlı kesimlerin de muhalefetiyle karşılaştı. Muhalefeti etkisiz kılmak amacıyla köylü ve işçilerin yanı sıra ulusal azınlıkların oy verme hakkını kısıtlayan yeni bir seçim yasası çıkardı. Böylece Kasım 1907'de toplanan Üçüncü *Duma*'da çoğunluğu ele geçiren ve ılımlı sağı temsil eden Oktobristlerle işbirliği yaparak, 1906'daki tarım reformlarını pekiştiren tasarıların yasalaşmasını sağladı (Haziran 1910 ve Haziran 1911). Ayrıca Finlandiya'ya katı bir Ruslaştırma politikası dayatma yoluna gitti ve *zemstvo* sistemini Polonya'da da uygulamaya çalıştı. İkinci düzenleme için gerekli yasaları çıkarmaktan kaçınan *Duma* ile Devlet Konseyi'ni geçici olarak kapatma düşüncesini sonunda çara da kabul ettirdi (Mart 1911). Ama başvurduğu yöntemlerle ılımlı sağı da karşısına aldı. Nikolay'ın kendisini görevden almaya hazırlandığı bir sırada, Dmitri Bogrov adlı bir devrimci tarafından vurularak ağır biçimde yaralandı. Dört gün sonra da öldü.

Stolipin'in tarım reformları ancak sınırlı bir başarı sağladı. 1916'ya gelindiğinde köylülerin yalnızca yüzde 20'si toprak sahibi olmuştu. Birleştirilmiş tek bir araziye kavuşanların oranı ise yaklaşık yüzde 10'du. Reformlar köylüleri, Stolipin'in istediği gibi otokrasiyi destekleyen bir sınıfa dönüştürmedi. Topraksız köylüler Sovyet Devrimi sırasında, reformla dağıtılmış olan toprakla ra el koydu.

Stolp *bak.* Stupsk

stoma *bak.* gözenek

Stomatopoda, *Crustacea* (kabuklular) sınıfından, yaklaşık 250 tür içeren, karidese benzer deniz omurgasızları takımı. Bu takım üyelerinin iyice gelişmiş ikinci bacak çifti, peygamberdevesinin ön bacakları gibi, katlandığında kıskaca dönüşür.

Stomatopoda üyeleri denizlerde geniş bir dağılım gösterir. Uzunlukları 1-30 cm arasında değişir. Genellikle kıyı sularında bulunmakla birlikte, bazılarına 1.300 m'yi aşan derinliklerde rastlanmıştır. Birçoğu oyuklarda yaşar. Hem larvaları hem de dişileri çok iyi birer yüzücüdür.

Uzunluğu 20 cm'ye erişen *Squilla mantis* Akdeniz'de ve Atlas Okyanusunun doğu kıyılarında yaygındır. Çamurlu diplerde ve organik artıklar arasında yaşar. Yaklaşık aynı irilikteki *S. empusa*, Atlas Okyanusunun Kuzey Amerika kıyılarında bulunan en yaygın türdür. Japonya açıklarında ticari olarak avlanan ve insanlar tarafından tüketilen *Oratosquilla oratoria* da 20 cm uzunluğa erişebilir.

Stommel, Henry Melson (d. 27 Eylül 1920, Wilmington, Delaware - ö. 17 Ocak 1991, Boston, Massachusetts, ABD), Gulf Stream üzerine yaptığı araştırmalarıyla bu akıntının ve genel olarak okyanus akıntılarının dinamiğinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunan ABD'li meteorolog ve okyanusbilimci. Stommel'in 1947'de yayımladığı bu çalışmaları, Friedrich Schott'un 1977'de ortalama okyanus akıntılarının mutlak hızlarını yalnızca yoğunluk ölçümlerine dayalı olarak belirleme yöntemini geliştirmesinde etkili olmuştur.

Stommel, yükselen bir kümülüs bulutu akıntısının içine çevredeki havanın katılması olayını fiziksel ve matematiksel olarak inceleyen ilk bilim adamı oldu. Ayrıca, atmosferdeki Rossby dalgalarının sayısal çözümlemesine katkıda bulundu. Stommel, doktora çalışması yapmadan profesör olan birkaç ABD'li bilim adamından biridir. 1942'de Yale Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra iki yıl burada matematik ve astronomi dersleri verdi. 1944-59 arasında Massachusetts'teki Woods Hole Okyanusbilim Enstitüsü'nde araştırma yardımcısı olarak çalıştı. 1959'da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) profesör oldu ve Harvard'da ders verdiği 1960-63 dönemi dışında hep burada görev yaptı. Okyanus akıntılarını incelemek üzere pek çok yerde istasyon kuran Stommel, 1962'de Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine kabul edildi.

Stone, Edward Durell (d. 9 Mart 1902, Fayetteville, Arkansas - ö. 6 Ağustos 1978, New York kenti, ABD), büyük bir mimarlık şirketinin başı olarak dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan değişik türden modern yapıların tasarımlarını yönetmiş ABD'li mimar.

Fayetteville'deki Arkansas Üniversitesi'nde sanat, Harvard Üniversitesi'yle Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde mimarlık öğrenimi gördü. 1927'de iki yıllık bir burs kazanarak gittiği Avrupa'da mimarlıktaki modern yönelişleri yakından izledi.

Bir süre New York'ta, Radio City Müzikholü'nün tasarımından sorumlu olan bir büroya girdi. 1936'da kendi mimarlık bürosunu kurdu. 1937'de Uluslararası Üslubun(*) New York kentindeki ilk örneği olan Modern Sanat Müzesi'nin tasarım çalışmalarına katıldı. II. Dünya Savaşı'nda ABD Kara Kuvvetleri Hava Birliği'nde planlama ve tasarım şefi oldu. 1946'da öğretim üyesi olarak girdiği Yale Üniversitesi'nde 1952'ye değin çalıştı.

Stone'un ABD dışındaki en tanınmış yapıları arasında, Panama kentindeki El Panama Oteli (1946), Yeni Delhi'deki ABD Büyükelçiliği Binası (1954), İslamâbad yakınlarındaki Nükleer Araştırma Merkezi (1966), 1958 Brüksel Dünya Fuarı'ndaki ABD Pavyonu sayılabilir. Daire planlı bu son yapı, çapı 104 m'yi geçen yarı saydam çatı örtüsüyle ilginç bir uygulamadır.

Stone'un ABD'deki bazı önemli yapıları ise Arkansas Üniversitesi Güzel Sanatlar Merkezi (1948), New York kentindeki Modern Sanat Galerisi (1959; bugün New York Kültür Merkezi) ve her ikisi de Washington, D.C.'de bulunan, National Geographic Society Merkezi (tasarımı 1961'de tamamlandı) ile John F. Kennedy Gösteri Sanatları Merkezi'dir (1971). New York kentindeki 50 katlı General Motors Gökdeleni (tasarımı 1964'te tamamlandı) ve Chicago'daki 80 katlı Standard Oil (Indiana) Gökdeleni (1974) gibi yüksek yapılar da gerçekleştiren Stone 1962'de *The Evolution of an Architect* (Bir Mimarın Evrimi) adlı bir otobiyografi yayımlamıştır.

Edward Durell Stone'un tasarımını yaptığı New York Kültür Merkezi, 1959, New York kenti

New York Cultural Center, Fairleigh Dickinson University; fotoğraf, Arnold Eagle

Stone, Fred (Andrew) (d. 19 Ağustos 1873, Valmont, Denver yakınları, Colorado - ö. 5 Mart 1959, Hollywood, ABD), ABD'li tiyatro oyuncusu ve dansçı.

Kansas eyaletindeki Topeka'da yetişti; sahneye ilk kez 11 yaşında orada çıktı. Ağabeyiyle birlikte küçük sirklerde çalışarak turnelere katıldı. 1890'larda Dave Montgomery'yle ikili oluşturup vodvil ve *minstrel* gösterilerine çıkmaya başladı. 1901'de *The Girl from Up There* (Yukarıdan Gelen Kız) ile ilk kez Broadway'da sahneye çıkan Stone ve Montgomery, 1903'te *The Wizard of Oz* (Oz Büyücüsü) oyunuyla büyük başarı kazandılar. Broadway'de dört başarılı oyunda daha rol aldılar. Montgomery'nin 1917'de ölümünden sonra Stone çizgi dışı, akrobatik danslar yaptığı gösterilerle tek başına çalışmayı sürdürdü. New York kentinde son kez 1945'te, *You Can't Take It with You* (*Dünya Malı Dünyada Kalır*) oyununda izleyici önüne çıktı. Sahne sanatçılarının sendikal örgütlenmesi için birçok girişimde bulunan Stone, sahnedeki ilk yıllarında vodvil çevresinde kara listeye alınmıştı. Bir süre Ulusal Vodvil Sanatçıları adlı birliğin başkanlığını üstlendi. Karısı Allene Crater Stone ile kızları Carol, Dorothy ve Paula Stone birkaç oyun ve filmde onunla birlikte göründüler.

Stone, I(sidor) F(einstein), asıl adı ISIDOR FEINSTEIN (d. 24 Aralık 1907, Philadelphia - ö. 18 Haziran 1989, Boston, ABD), *I. F. Stone's Weekly* (sonradan *I. F. Stone's Bi-Weekly*) adlı haftalık dergideki ateşli ve cesur yazılarıyla tanınan ABD'li gazeteci.

Henüz lise öğrencisiyken gazeteciliğe başladı. New York'a yerleştikten sonra *New York Post* (1933-39) ve *Philadelphia Record*'da çalıştı. Haftalık *The Nation* dergisinin 1938-40 arasında yayın yönetmeni yardımcılığını, 1940-46 arasında da Washington temsilciliğini yürüttü. 1942-52 arasında *PM*, *New York Star*, *New York Post* ve *New York Daily Compass*'ta yazılar yazdı. 1952'de *New York Daily Compass* kapanınca kendi dergisini çıkarmaya karar verdi. Araştırma, yazı ve yayın işini tek başına üstlendiği *I. F. Stone's Weekly*'nin ticari işlerini de karısı yürütüyordu. Dönemin en etkili yayın organlarından biri olan bu derginin ilk aboneleri arasında Albert Einstein, Bertrand Russell ve Eleanor Roosevelt de bulunuyordu.

İktidarın tepkisine yol açan sorunlara parmak basan Stone ilk insan hakları savunucuları arasında yer aldı, Başkan Truman'ın Soğuk Savaş politikasına, McCarthyciliğe ve ABD'nin Vietnam'a müdahalesine karşı çıktı. *Bi-Weekly*'yi kapattıktan sonra, düzenli olarak *New York Review of Books*'ta yazdı.

Gazete ve dergilerdeki yazılarının yanı sıra çok sayıda kitap yazan Stone'un başlıca yapıtları arasında, ABD Yüksek Mahkemesi'ni konu alan *The Court Disposes* (1937; Mahkeme Karar Veriyor) ve ABD'nin Kore Savaşı'na (1950-53) giriş nedenlerini inceleyen *The Hidden History of the Korean War* (1952; Kore Savaşı'nın Gizli Tarihi) sayılabilir. Gazete yazıları ise *The Haunted Fifties* (1963; Tekinsiz Elliler), *In a Time of Torment* (1967; Acılı Yıllar) ve *Polemics and Prophecies, 1967-1970* (1971; Polemikler ve Kehanetler, 1967-1970) adlı kitaplarında toplanmıştır.

Stone, Irving, asıl adı IRVING TENNENBAUM (d. 14 Temmuz 1903, San Francisco - ö. 26 Ağustos 1989, Los Angeles, ABD), kahramanlarını tarihsel çevreleri içinde ele alan yaşamöyküleriyle tanınan ABD'li yazar. Ressam Vincent Van Gogh'un yaşamını canlı bir dille anlattığı *Lust For Life* (1934; *Aşk Humması*, 1954/*Van Gogh*, 1957) adlı kitabıyla ünlenmiştir.

1923'te Berkeley'deki California Üniversitesi'ni bitirdi. Güney California Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimini tamamladıktan (1924) sonra oyunlar ve polisiye romanlar yazmaya başladı. On yedi yayınevinin geri çevirdiği *Van Gogh* 1934'te yayımlandı.

Stone seçtiği tarihsel kişilikle ilgili görüşlerini titiz ve kapsamlı bir araştırmayla açıklığa kavuşturduktan sonra kahramanının doğal çevresini yakından tanımaya çalışır; mektup, günlük ve araştırma notları gibi geride bıraktığı bütün belgeleri okurdu. Yapıtındaki gerçek ya da düş ürünü bütün diyalogları, bu belgelere dayandırırdı.

Stone'un *Clarence Darrow for the Defense* (1941) adlı yapıtı Türkçede *Savunma İçin Clarence Darrow* adıyla sahneye uyarlanmıştır. Öteki yapıtları arasında, seçimi kazanamayan 19 başkan adayının yaşamöykülerinden oluşan *They Also Ran* (1943; Onlar da Yarıştı), kâşif John Frémont'un eşi Jesse

Benton Frémont'un yaşamöyküsü *Immortal Wife* (1944; Ölümsüz Eş), yedinci ABD Başkanı'nın eşi Rachel Jackson'ın yaşamını anlatan *President's Lady* (1951; *Kader Böyle İstedi*, 1965), Mary Todd'la Abraham Lincoln'ın evliliğini anlatan *Love is Eternal* (1954; *Aşk Ebedidir*, 1959), Michelangelo'nun yaşamöyküsü *The Agony and the Ecstasy* (1961; *İlahi Istırap*, 1965), Sigmund Freud'u konu alan *The Passions of the Mind* (1971; *Fırtınalı Arzular*, 1972), Charles Darwin'in "Beagle"la yaptığı yolculuğu ve sonrasını anlatan *The Origin* (1980; Köken) ve Jack London'ın yaşamöyküsü *Sailor on Horseback* (*Jack London. Denizler Serüveni*, 1972/*Dolu Dizgin Bir Denizci*, 1983) sayılabilir.

Stone, Sir (John) Richard (Nicholas) (d. 30 Ağustos 1913, Londra - ö. 6 Aralık 1991, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiliz iktisatçı. Ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik etkinlikleri izleyebilecek bir muhasebe modeli geliştirdiği için 1984 Nobel Ekonomi Ödülü'nü almıştır. Bazı iktisatçılarca milli gelir muhasebesinin kurucusu olarak kabul edilir.

Cambridge Üniversitesi'nde hukuk okurken, iktisatçı John Maynard Keynes'in etkisiyle iktisat bölümüne geçti; 1935'te mezun oldu. Londra'da bir borsa komisyonculuğu şirketinde çalıştı (1936-40). Keynes'in çağrısı üzerine İngiltere Merkez İstatistik Dairesi'ne girdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Cambridge'de yeni kurulan uygulamalı iktisat bölümünün başkanlığına getirildi. 1955'te P. D. Leake kürsüsünde maliye ve muhasebe profesörü oldu. 1978'de "sir" unvanı aldı. 1980'de emekliye ayrıldıktan sonra da ders vermeyi sürdürdü.

İngiltere'de milli gelir ve harcamalara ilişkin ilk resmi tahminler 1941'de Stone'un yöntemine göre yapıldı. 1950'lerde yatırımları, kamu harcamalarını ve tüketimi ölçmek amacıyla geliştirdiği somut istatistiksel araçlara dayanarak ulusal çapta bir muhasebe sistemi oluşturan Stone, modellerini Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlere de uyguladı. J. E. Meade ile birlikte *National Income and Expenditure* (1944; 10. baskı, Giovanna Stone ile birlikte, 1977; Milli Gelir ve Harcama) adlı yapıtı yayımladı ve *A Programme for Growth 1962-74* (1962-74 Büyüme Programı) dizisinin genel yayın yönetmenliğini ve bir bölümünün yazımını üstlendi. Öteki yapıtları arasında, *Input-Output and National Accounts* (1961; Girdi-Çıktı Hesapları ve Milli Muhasebe), *Mathematics in the Social Sciences and Other Essays* (1966; Sosyal Bilimlerde Matematik ve Öteki Denemeler) ile *Other Essays* (1970; Öteki Denemeler) sayılabilir.

Stonehenge, İÖ 3100 dolayında başlayarak eski çağlarda inşa edilen ve toprak bir setin çevrelediği iç içe halkalar biçiminde dizilmiş dikey dev taş bloklardan oluşan anıtsal yapı. İngiltere'nin Wiltshire iline bağlı Salisbury kentinin 13 km kuzeyinde yer alır. Anıta ilişkin modern yorum büyük ölçüde 1919'dan bu yana, özellikle de 1950 sonrasında yörede yürütülen kazılara dayanmaktadır.

Günümüzde ziyaretçilerin gördüğü biçimiyle Stonehenge oldukça yıkık bir durumdadır. Taşlarının birçoğu ortaçağda ve yeni çağın başlarında inşaat işlerinde kullanılmak üzere çalınmıştır. Anıta 21 km uzaklıktaki alan içinde hiçbir doğal yapıtaşı yoktur. Genel mimarisi de yüzyıllar boyunca süren aşınma ve yağmadan etkilenmiştir. Anıt genellikle halka biçimli bir plana dayanan bir dizi yapısal öğeden oluşmaktadır. En dışta, hemen iç tarafında bir setin yükseldiği yuvarlak bir hendek yer almaktadır. Hendek ve set kuzeydoğuda Yol denen bölüme açılan bir giriş boşluğuyla kesilmektedir. Dairenin merkezinde at nalı biçiminde dizilmiş uzun sarsen (Tersiyer kumtaşı) dikitlerden oluşan bir sıra vardır. Bu sırayı gene uzun sarsen dikitlerden oluşan halka biçimli bir başka sıra çevrelemektedir. Geçmişte her iki sıradaki dikitlerin de üzerlerinde sarsenden lentolar bulunuyordu. Ayrıca sarsen taş halkanın içinde diyabaz, riyolit ve volkanik kül kökenli bir korkayaç türü olan göztaşından daha küçük ve daha hafif bloklar yer almaktaydı. Bu göztaşı blokların çoğu sonradan ortadan kaybolmuştur. Öteki taş bloklar Sunak Taşı, Kurban Taşı, iki Kerteriz Taşı ve girişin dışında Yol üstünde yer alan Topuk Taşı'dır. Setin iç kenarındaki daha küçük yuvarlak hendekler iki düz alanı çevrelemektedir. Kuzey ve Güney tepeleri olarak bilinen bu alanların merkezinde boş taş delikleri bulunmaktadır.

Yörede 1950'den sonra yürütülen arkeolojik kazılar anıtın inşasının üç döneme (Stonehenge I, II ve III) ayrıldığını ve sonuncu dönemin üç evreyi kapsadığını göstermiştir.

İÖ y. 3100'e tarihlenen Stonehenge I döneminde yörenin Neolitik insanları geyik boynuzlarıyla kabaca çember biçimli bir hendek kazdılar. Daire çapı 98 m'yi bulan bu hendek yaklaşık 6 m genişliğinde ve 1,4-2 m derinliğindeydi. Kazıda çıkarılan tebeşirimsi molozlar yuvarlak hendeğin iç tarafındaki yüksek seti inşa etmek için kullanıldı. Ayrıca çemberin kuzeydoğusuna birbirine koşut iki giriş taşı dikildi (bunlardan biri olan Kurban Taşı hâlâ ayaktadır). Setin iç tarafında bir halka oluşturacak biçimde, pek derin olmayan 56 çukur kazıldı. Kazıdan hemen sonra yeniden doldurulmuş gibi görünen bu çukurlara, 17. yüzyılda onları keşfeden antikacı John Aubrey'den dolayı Aubrey Çukurları adı verilmiştir. Kerteriz taşları da büyük olasılıkla aynı dönemden kalmadır. Ama buna ilişkin veriler kesin değildir.

Stonehenge I, 500 yıl kadar kullanıldıktan sonra terk edildi ve zamanla çalılarla örtülü bir alana dönüştü.

İÖ y. 2100'e tarihlenen Stonehenge II döneminde yapı kompleksi yeniden düzenlendi ve köklü bir değişime uğradı. Alanın ortasına her biri 4 tona varan 80 kadar göztaşı sütun dikildi. Bu sütunlarla oluşturulması planlanan eşmerkezli iki halka hiçbir zaman tamamlanamadı. (Galler'in güneybatı kesimindeki Preseli Dağlarından getirilen göztaşı kayaları ya deniz, ırmak ve kara üzerinden 385 km'lik bir uzaklığın doğrudan aşılmasıyla ya da geniş bir zaman aralığıyla ayrılan iki aşamalı bir yolculukla taşınmıştı.) Göztaşı sütunların ilk dizilişinde giriş bölümü kabaca Güneş'in yaz gündönümündeki doğuşuna uygun bir hizayı izliyordu. Bu hiza yeni inşa edilen ve genişletilen bir giriş yolu boyunca devam ediyordu. Günümüzde Yol olarak bilinen söz konusu bölümde iki Topuk Taşı

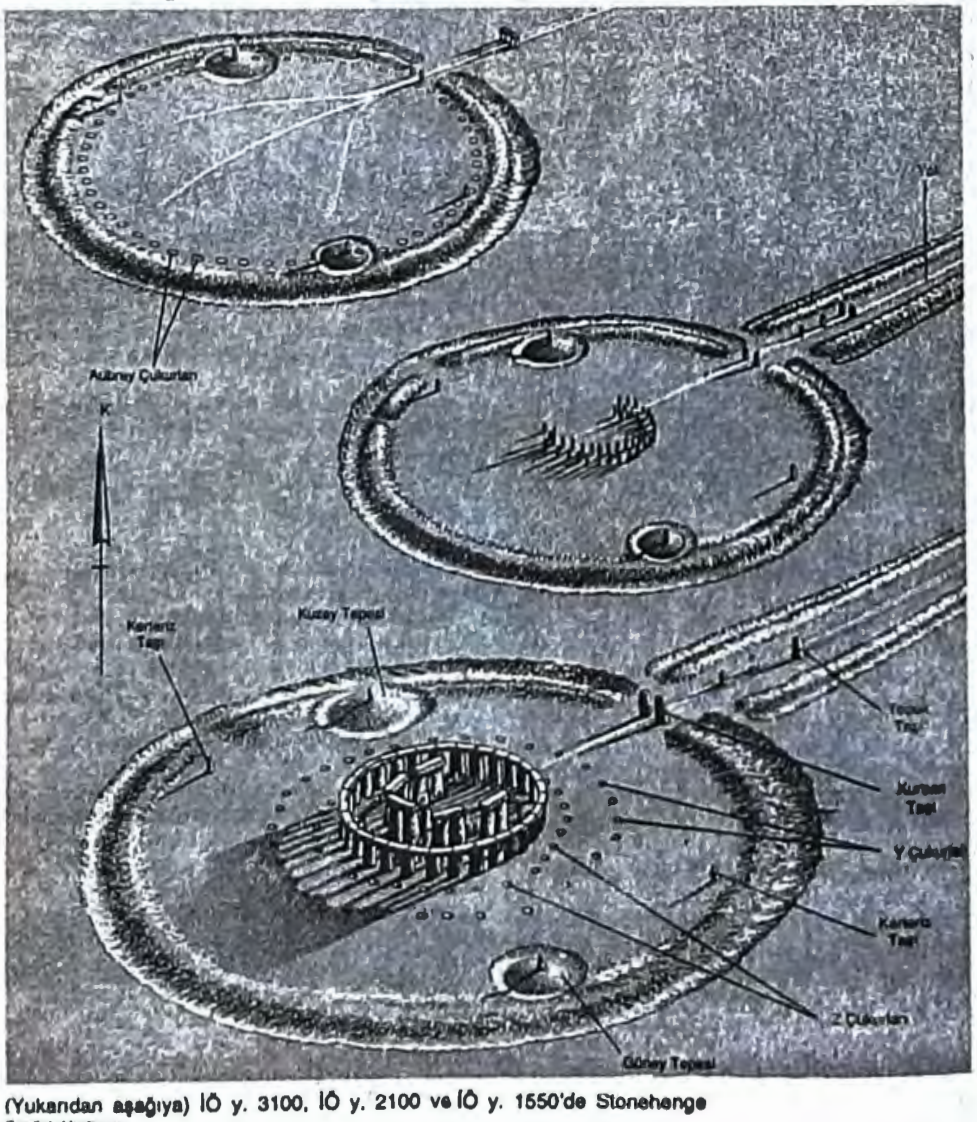

(Yukarıdan aşağıya) İÖ y. 3100, İÖ y. 2100 ve İÖ y. 1550'de Stonehenge
English Heritage

yer alıyordu. Çifte halkadaki göztaşı sütunlar daha sonraki dönemde yerlerinden söküldü.

Stonehenge III döneminin İÖ 200 dolayında başlayan birinci evresinde, kalıntıları günümüzde hâlâ görülebilen halka ve at nalı biçimli iki taş sırası inşa edildi. Bunlarda kullanılan sarsen taşlar 30 km kadar kuzeye düşen Marlborough Downs'dan getirilmişti. Birinci sırada, kesintisiz bir halka oluşturacak biçimde yatay lento taşlarıyla örtülmüş 30 dikit yer alıyordu. Bu halkanın içine ise, ikinci sıra olarak beş tane üçlü taş grubu at nalı biçiminde dizilmişti. Üçlü grupların her biri dikine iki taş ve bunların üstüne oturtulmuş birer yatay taştan oluşuyordu. Olağanüstü boyutlardaki bu sarsen taş bloklar 9 m yüksekliğinde ve 50 ton ağırlığındadır. Görünen yüzeyleri özenle biçimlendirilmiş, taş çekiçlerle yonularak düzgün hale getirilmiştir. Yatay taşların dikitlerinin üstüne oturtulmasını sağlayan dişi ve erkek geçme yerlerinin yapılmasında kullanılan teknik de aynıdır. Yatay taşlar dikdörtgen biçimli değildir; kenarları tam bir halka oluşturacak biçimde kavisleştirilmiştir. Dikitler yukarıya doğru gittikçe incelmektedir. Taşların geçme yerleri, büyük olasılıkla o dönemin ahşap işlerinde kullanılan geçmelere benzetilmiştir.

Birinci evreyi 100 yıldan az bir zaman aralığıyla izlediği sanılan ikinci evrede, Stonehenge II döneminde kullanılmış 20 kadar göztaşı blok yonularak düzeltildi ve at nalı biçimli sarsen blokların iç tarafında, kabaca bir oval oluşturacak biçimde dizildi. Bir süre sonra, İÖ 1550 dolayında, sarsen bloklardan oluşan halkanın dış tarafında eşmerkezli iki halka üzerinde çukurlar kazıldı. Günümüzde görülemeyen bu çukurlara Y ve Z çukurları denmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu girişimin amacı, Stonehenge II döneminden kalan öteki 60 göztaşı bloku çukurların içine dikmekti. Ama bu tasarı hiçbir zaman uygulanamadı. Her iki halkadaki çukurlar boş kaldı ve izleyen yüzyıllar içinde toprakla doldu. Ortadaki oval biçimli halka da zamanla ortadan kalktı.

Stonehenge III döneminin son inşa evresi büyük olasılıkla ikinci evrenin hemen ardından başladı. Bu evrede at nalı biçimli sarsen sıranın iç tarafında, yakın bir düzen içinde sıralanmış düzgün yüzeyli göztaşı bloklardan oluşan, gene at nalı biçimli ikinci bir sıra inşa edildi. Bu yeni sıra, arka arkaya bir sütun, bir dikilitaş dizilerek oluşturulmuştu. Geriye kalan yonulmamış 60 kadar göztaşı blok ise, halka ve at nalı biçimli sarsen blok sıraları arasında, sütunlardan bir çember oluşturacak gibi yerleştirildi. Göztaşı blokların en büyüğü olan ve yere yatmış olduğundan geçmişte yanlışlıkla Sunak Taşı adı verilen blok, büyük bir olasılıkla eksen çizgisi üzerinde yüksek bir sütun olarak duruyordu.

İÖ 1100 dolayında Yol bölümü Stonehenge kompleksinden doğuya ve ardından güneydoğuya doğru 2.780 m uzatılarak Avon Irmağına kadar götürüldü. Bu durum Stonhenge'in söz konusu dönemde hâlâ kullanıldığını göstermektedir.

Stonehenge'in hangi amaçla inşa edildiği tam bilinmemektedir. Bununla birlikte bir tür tapınma yeri olduğu sanılmaktadır. *Druid* denen Kelt bilginler ya da Romalı rahipler için bir tapınak olarak inşa edildiği yönündeki varsayımlar sağlam bir temele dayanmamaktadır. Çünkü Keltler'in de, Romalılar'ın da yöreye gelişi, Stonehenge'in inşa edilmesinden çok sonraya rastlamaktadır. 20. yüzyıl başlarında İngiliz astronom Norman Lockyer kuzeydoğu ekseninin Güneş'in yaz gündönümündeki doğuşuyla aynı hizayı izlediğini ortaya koydu. Bu belirleme, başka bilim adamlarınca, Stonehenge'i inşa eden topluluğun Güneş'e tapındığı yolunda görüşlerin öne sürülmesine yol açtı. ABD'li astronom Gerald Hawkins de 1963'te Stonehenge'ın Güneş ve Ay tutulmalarının zamanını önceden belirlemeye yönelik karmaşık bir bilgisayar olduğu görüşünü ortaya attı. Ama bu tür spekülasyonlar Stonehenge arkeologlarının büyük bölümü tarafından sert biçimde eleştirildi. İngiltere'nin Cardiff kentindeki University College'ın arkeologlarından R. J. C. Atkinson şu değerlendirmeyi yapmıştı: "Stonehenge üzerine yazılanların çoğu saçmalık ya da spekülasyondur. Gelecekte de hiç kimse Stonehenge'in ne anlam taşıdığı konusunda bir ipucu yakalayamayacaktır."

Stoney, George Johnstone (d. 15 Şubat 1826, Oakley Park, King's County, İrlanda - ö. 5 Temmuz 1911, Londra), temel elektrik birimi için "elektron" terimini ilk kez kullanan İrlandalı fizikçi.

1848'de astronom William Parsons Rosse'un asistanı oldu, 1852'de Rosse'un yardımıyla Galway'deki Queen's College'da doğa bilimleri profesörlüğüne getirildi, 1857'de de Dublin'deki Queen's Üniversitesi'nin sekreterliğine atandı.

Molekül fiziği ve gazların kinetik kuramı üzerindeki çalışmaları sonucunda, standart koşullarda birim hacimdeki gaz içinde yer alan molekül sayısına ilişkin bir kestirim geliştirdi. Elektron yükü için de tahmini bir değer belirledi (1874); bu çalışmada izlediği yol doğru olmakla birlikte vardığı sonuç hatalıydı, çünkü hidrojenin 1 gramındaki atom sayısı için yanlış bir kabulden yola çıkmıştı. Hidrojen ve helyumun Yer'in çekim alanından kaçmış olmasını ve uydularda atmosfer bulunmayışını açıklamaya yönelik çalışmaları da vardır.

Stopes, Marie Charlotte Carmichael (d. 15 Ekim 1880, Edinburgh, İskoçya - ö. 2 Ekim 1958, Dorking yakınları, Surrey, İngiltere), İngiliz doğum kontrolü savunucusu. 1921'de Birleşik Krallık'ta doğum kontrolü konusunda eğitim veren ilk kliniği kurmuştur. Klinik çalışmaları, yazıları ve söylevleri Katoliklerin büyük tepkisine yol açmışsa da, İngiltere Kilisesi'nin katı tutumunun 1930'lardan sonra gitgide yumuşamasında çok etkili olmuştur.

Münih Üniversitesi'nde botanik doktorasını tamamladıktan (1904) sonra Manchester Üniversitesi'nde ders verdi. Fosil bitkiler ve kömür madenciliği konularındaki uzmanlığıyla akademik ün kazandı. 1916'da ilk evliliği boşanmayla sonuçlanınca, ilgisi evlilik sorunlarına yöneldi. Başlangıçta doğum kontrolünü mutlu bir evlilik için yardımcı bir öğe ve kadınları çok çocuk sahibi olmanın fiziksel yükünden kurtarmanın bir aracı olarak görüyordu. Bu bakış açısıyla, daha çok aşırı nüfus ve yoksulluk sorunlarıyla ilgilenen, doğum kontrolü hareketinin öteki önderlerinden ayrıldı.

A. V. Roe and Company Ltd. adlı uçak şirketinin kurucularından olan ikinci kocası Humphrey Verdon Roe, evlendikten (1918) sonra başladığı mücadelesinde Stopes'a yardımcı oldu. İlk doğum kontrolü kliniğini üç yıl sonra Londra'nın Holloway ilçesinde kurdular. Stopes, daha sonra birçok dile çevirilen *Married Love* (1918; *İzdivaçta Aşk*, 1940, 1960) ve *Wise Parenthood* (1918; Akıllı Ana Baba) adlı kitaplarını bu dönemde yazdı. *Contraception: Its Theory, History and Practice* (1923, yb 1931; Doğum Kontrolü: Kuramı, Tarihi ve Uygulaması) adlı yapıtı, yayımlandığı dönemde bu konudaki en kapsamlı çalışmaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğum kontrolünü Uzakdoğu ülkelerinde de yaygınlaştırmaya çalıştı.

Stoppard, Tom, asıl adı TOMAS STRAUSSLER (d. 3 Temmuz 1937, Zlín, Çekoslovakya), İngiliz oyun yazarı. Shakespeare'in *Hamlet* adlı oyununun kahramanlarına dayanan *Rosencrantz and Guildenstern Are Dead* (1967; Rosencrantz ve Guildenstern Öldü) başta olmak üzere, büyük bir dil ve yapı ustalığına ulaştığı oyunlarıyla tanınmıştır.

Çocukluğu Singapur'da ve Hindistan'da geçti. 1946'da ailesiyle birlikte İngiltere'ye döndü. 1954'te öğrenimini yarıda bırakarak Bristol'de gazeteciliğe başladı. İlk oyunlarını 1960'ta Londra'ya taşındıktan sonra yazdı. 1965'te *Introduction 2* (1964) adlı antolojiye öyküleri alınan beş yeni yazardan biri oldu.

1960'ta yazdığı ilk oyunu *A Walk on the Water* (1968; Su Üzerinde Yürüyüş) 1963'te televizyona uyarlandı. 1964'te Berlin'de ve Viyana'da sahnelendikten sonra Stoppard'ın bazı eklemeler yaptığı bu oyun, 1968'de *Enter A Free Man* (Özgür Bir Adam Olarak Gir) adıyla Londra'da sahneye kondu. 1964-65 yıllarında yazdığı *Rosencrantz and Guildenstern Are Dead* 1966'da Edinburgh Festivali'nde amatör bir topluluk tarafından oynandı ve 1967'de İngiliz Ulusal Tiyatrosu'nun repertuvarına alındı. Stoppard'ın başarısı, *Hamlet*'in iki önemsiz kişisini kendi oyununda dramatik kurgunun merkezine yerleştirmesinden kaynaklanıyordu. Böylece, insanın anlaşılmaz güçlerin denetimindeki büyük bir düzende küçük bir dişli olduğu teması başarıyla vurgulanıyordu. Büyük başarı kazanan oyun Broadway'de ve Tokyo'dan Buenos Aires'e kadar dünyanın birçok yerinde sahnelendi.

Bunalım içindeki akademik dünyaya nükteli bir bakış olan *Jumpers* (Sıçrayanlar), 1972-73 sezonunda sahnelendiği Londra'da halk ve eleştirmenler arasında övgü topladı. Müziğini André Previn'in bestelediği *Every Good Boy Deserves Favour* (Her İyi Çocuk Kayırılmayı Hak Eder) 1978-79 sezonunda benzer bir başarı elde etti. Sonraki oyunu *Night and Day* (1978; Gece ve Gündüz) 1978'de, Arthur Schnitzler'in bir oyunundan uyarladığı *Undiscovered Country* (1980; Keşfedilmemiş Ülke) ise 1979'da sahnelendi. Sanat ve gerçeklik konularını irdelediği, 1984'te sahnelenen *The Real Thing* (1982; Gerçek Olan) adlı ilk romantik komedisinin kahramanı bir oyun yazarıydı. Stoppard *The Engagement* (1970), *The Romantic Englishwoman* (1975; Romantik İngiliz Kadını), *Despair* (1978; *Ümitsizlik*) ve *The Human Factor* (1980; İnsan Faktörü) gibi film senaryoları da yazdı.

1968 ve 1976'da New York Tiyatro Eleştirmenleri Çevresi'nin En İyi Oyun Ödülü'nü, 1967, 1972, 1974, 1978 ve 1982'de ise Evening Standard Ödülü'nü kazandı.

Storace, Stephen (John Seymour) (d. 4 Nisan 1762, Londra - ö. 19 Mart 1796, Londra, İngiltere), ünlü İngiliz besteci.

Babası İtalyan, annesi İngilizdi. Storace 1776'da Napoli'ye keman öğrenimi görmeye gitti. Birkaç yıl sonra da Viyana'ya geçti. Viyana'da Mozart'tan ders aldığı sanılmaktadır. Orada iki opera yazan Storace 1787'de Londra'ya döndü. Drury Lane Tiyatrosu için komik operalar yazdı. *The Haunted Tower* (1789; Tekinsiz Kule), *The Pirates* (1792; Korsanlar) ve *No Song, No*

Supper (1790; Şarkı da Yok Yemek de) adlı art oyunu bunların en başarılıları arasındadır. Storace Viyana türü parçaların yer aldığı *Storace's Collection of Original Harpsichord Music* (1787-89, Storace'ın Özgün Klavsen Müziği Derlemesi) adlı bir antolojiden başka oda müziği ve şarkı notaları da yayımladı. Operalarında hem İtalyan üslubunun, hem de Mozart'ın etkisi görülür.

Storace'ın kız kardeşi Ann Selina (Nancy) Storace (1765-1817) ünlü bir sopranoydu ve ilk başrolüne 15 yaşındayken Floransa'da çıkmıştı. Bunun yanı sıra Mozart'ın *Le Nozze di Figaro* (*Figaro'nun Düğünü*) operasında Susanna rolünü de canlandırmıştı.

Storey, David (Malcolm) (d. 13 Temmuz 1933, Wakefield, Yorkshire, İngiltere), İngiliz roman ve oyun yazarı. İçinde yetiştiği yoksul ortam ve kısa süreli profesyonel *rugby* oyunculuğu, yapıtlarının başlıca malzemesini oluşturur.

Storey, yayımlamadığı yedi romanının ardından sekizincisi olan *This Sporting Life*'la (1960; Sporcunun Hayatı) MacMillan Ödülü'nü kazandı. Bir *rugby* oyuncusuyla dul ev sahibi arasındaki aşkı anlatan roman, 1966'da Storey'nin senaryosuyla Lindsay Anderson tarafından filme çekildi. Bu film, Storey ile Anderson arasında verimli bir işbirliğinin başlangıcı oldu. Madencilik yapan ailesini terk edip evli âşığıyla Londra'ya kaçan bir kadının öyküsü olan *Flight into Camden* (1960; Camden'e Kaçış) 1961'de Storey'ye John Llewellyn Rhys Anısal Ödülü'nü, 1963'te de Somerset Maugham Ödülü'nü kazandırdı. Bunu, eşcinsel bir ilişkideki güç mücadelesini anlatan *Radcliffe* (1963), umutlarını yitirmiş birinin yeniden doğuşunu konu alan *Pasmore* (1972), bir kömür madencisinin oğlunun köyden kaçışını anlatan ve Storey'ye Booker Edebiyat Ödülü'nü kazandıran otobiyografisi *Saville* (1976) ve *A Prodigal Child* (1982; Savurgan Çocuk) izledi.

Storey bu arada oyun yazarlığıyla da ünlendi. İlk oyunu *The Restoration of Arnold Middleton* (Arnold Middleton'ın Yeniden İtibar Kazanması), 1966'da sahnelenir sahnelenmez büyük övgü topladı. Storey, 1969'da sahnelenen *In Celebration*'da (*Kutlama Töreni*, 1974) önceki yapıtlarında ele aldığı bir konuya dönerek, geçmişin bugün üzerindeki etkin gücünü ve aşağı sınıftan birinin sınıfsal kökenlerinin ve yetişme koşullarının etkisinden kolayca kurtulamayacağını işledi. Bu oyundan 1975'te yapılan filmi de Anderson yönetti. 1969'da sahnelenen *The Contractor* (Müteahhit) şiirsel bir atmosfer kurmadaki başarısıyla övgü topladı. Bunu, akıl hastanesinde geçen ironik oyunu *Home* (1970; Ev), *rugby* oyuncularının soyunma odasında geçen, olay örgüsünün olmadığı *The Changing Room* (1971; Soyunma Odası), başarısızlığa uğrayan usta bir sanatçıyı konu alan *Life Class* (1974; Yaşam Sınıfı), ardından da *Mother's Day* (1976; Anneler Günü), *Sisters* (1978; Kız Kardeşler) ve *Early Days* (1980; İlk Günler) adlı oyunları izledi.

Storm, (Hans) Theodor Woldsen (d. 14 Eylül 1817, Husum, Schleswig - ö. 4 Temmuz 1888, Hademarschen, Almanya), Alman edebiyatının en usta novella(*) yazarlarından biri sayılan şair ve romancı. Şiirleriyle de, günlük yaşamın olumlu değerlerini konu alan Alman gerçekçiliğinin önde gelen temsilcilerindendir. İlk dönem romantikler ile Eduard Mörike'den etkilenmiş, Mörike'nin yanı sıra Gottfried Keller, Paul von Heyse ve Ivan Turgenyev gibi edebiyatçılarla yazışıp dostluk kurmuştur. *Gedichte* (1852; Şiirler) adıyla kitaplaştırdığı ilk şiirleri şarkıyı andırır. Bu yapıtlarda aşk, doğa ve yurt sevgisi gibi temalar işlenir.

Husum'da avukat olarak çalışan Storm, 1853'teki Danimarka işgalinin ardından Potsdam'a yerleşti. Bundan sonra şiirlerinde güçlü yurtseverlik duygularına yer verdi. Bir süre Heiligenstadt'ta yargıçlık görevinde bulunduktan sonra, 1864'te Danimarkalıların çekilmesi üzerine Schleswig'e döndü. Ertesi yıl karısı öldükten sonra *Tiefe Schatten* (1865; Koyu Gölgeler) çevriminin en iyi şiirlerini ortaya koydu. Ama o dönemde artık daha çok novellaları üzerinde çalışmaya başlamıştı. Bu türdeki ilk önemli yapıtlarından *Immensee*'de (1850; *Deniz Gülü*, 1944, 1966), geçmişte kalan çocukluğa duyduğu özlemi dile getirdi; bu temaya sonraki yapıtlarında da sık sık rastlanacaktı. Düzyazıda ustalaştıkça, novellaları daha derin bir psikolojik boyut kazandı. Storm, daha gerçekçi bir yaklaşımla çok çeşitli temalara yer vermeye başladı. Sınıflar arasındaki çatışmalar, toplumsal sorunlar, dinsel bağnazlık gibi konulara yönelerek insanın, yazgısına karşı mücadelede tek başına oluşunu işledi. 1880'de Hadermarschen'e çekilerek son ve en önemli novellası *Der Schimmelreiter*'i (1888; *Kır Atlı*, 1971) yazdı. Özlü, nesnel bir üslubu olan yapıt, onun canlı düş gücünün ve anlatı ustalığının en iyi örneklerindendi.

Storm'un öbür yapıtları arasında, *Im Schloss* (1861; Sarayda), *Pole Poppenspäler* (1874), *Viola Tricolor* (1874; *Viola Tricolor*, 1947), *Aquis Submersus* (1875; *Aquis Submersus*, 1945), *Auf der Universität* (1875; *Üniversitede*, 1944), *Renate* (1878; *Renate*, 1947) ve *Ein Fest auf Haderlevhuus* (1885; *Haderlevhuus'da Bir Düğün*, 1962) sayılabilir.

Stormberg Dizisi, Afrika'daki Karroo Sistemi'nde, Beaufort Dizisi katmanlarının üzerinde yer alan Üst Triyas kayaç katmanları ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi (Triyas Dönemi, y. 225-190 milyon yıl önce). Stormberg Dizisi dört alt kata ayrılır. Dizinin en alt katı, 610 m kalınlığındaki kumtaşlarından, şeyllerden ve kömür yataklarından oluşan Molteno Yataklarıdır. Onun üzerinde, kırmızı kumtaşları ile şeyllerden oluşan ve dinozor ve timsah fosilleri içeren Kırmızı Yataklar yer alır. Daha üstte bir kütlesel beyaz kumtaşından oluşan Mağara Kumtaşı bulunur; Mağara Kumtaşı dinozor, timsah ve silisleşmiş ağaç gövdesi fosilleri içerir. En üstteki kat ise, çok kalın bazaltlı lavlardan oluşan Draken Dağları Volkaniğidir.

Størmer, Fredrik (Carl Mülertz) (d. 3 Eylül 1874, Skien - ö. 13 Ağustos 1957, Oslo, Norveç), kutup ışığı olgusunun matematiksel kuramını geliştiren Norveçli jeofizikçi ve matematikçi.

1903-46 arasında Kristiania (1925'ten sonra Oslo) Üniversitesi'nde soyut matematik profesörü olarak görev alan Størmer'in ilk çalışmaları seriler, fonksiyonlar kuramı ve sayılar kuramı üzerinedir. Soyut matematik alanında, çoğu önemli sonuçlar içeren birçok makale yayımlamıştır.

Kristian Birkeland, mıknatıslanmış bir kürenin elektronlarla dövülmesinde kutup ışığına(*) benzer bir etkinin ortaya çıktığını gözlemişti. Bundan etkilenerek 1903'te bu konuda çalışmaya başlayan Størmer, Henri Poincaré'nin yüklü bir parçacığın tek bir magnetik kutup dolayındaki hareketine ilişkin olarak geliştirdiği denklemlerden yola çıkarak, Birkeland'ın deneylerini kuramsal açıdan inceledi. Bu konudaki ilk makalesini 1904'te yayımlayan Størmer, araştırma ve yayınlarını 1950'ye değin sürdürdü. Bu çalışmalar kutup ışığı olgusuna açıklık getirmenin yanı sıra, kozmik ışınlara, özellikle kozmik ışınların Yer yakınındaki davranışlarına ilişkin araştırmalara da yardımcı olmuştur.

Kutup ışıklarının gözlenmesi amacıyla bir gözleme istasyonları ağının kurulmasına da öncülük eden Størmer'in *The Polar Aurora* (1955; Kutup Işığı) adlı yapıtı bu konudaki kuramsal çalışmaları ve gözlemleri içerir. Størmer 1951'de Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilmiştir.

Stormovik *bak.* İlyuşin İl-2

Storni, Alfonsina (d. 29 Mayıs 1892, Sala Capriasca, İsviçre - ö. 25 Ekim 1938, Mar del Plata, Arjantin), Latin Amerika edebiyatının önde gelen adlarından Arjantinli şair.

Genç yaşta çalışmak zorunda kaldı ve bir tiyatro topluluğuna katıldı. Daha sonra köy okullarında öğretmen olarak çalıştı. 1913'te gittiği Buenos Aires'te bir yandan öğretmenliği sürdürürken, bir yandan da gençlerin oluşturduğu bir tiyatro grubuyla çalıştı. İlk kitabı *La inquietud del rosal* (1916; Gülün Kaygısı) Buenos Aires edebiyat çevrelerinde olumlu karşılandıysa da, en çok tutulan kitabı *El dulce daño* (1918; Tatlı Yara) oldu. Erkeklerden nefret etmesine karşın âşık olmayı isteyen Storni, bu çelişkili duygulardan doğan gerilim ve tutkuları yalın bir biçimde ve derin bir duyarlılıkla dile getirerek erotik şiirde özgün bir ses yakaladı.

Sonraki yapıtlarından *El mundo de siete pozos* (1934; Yedi Kuyulu Dünya) ve *Mascarilla y trébol*'da (1938; Maske ve Yonca) bu duyarlılığını büyük ölçüde yitirdi. Umutsuzluk içinde daha stilize, ama ilk şiirlerindeki yalınlık ve tutkudan yoksun entelektüel bir şiire yöneldi. Yakalandığı hastalıktan kurtulamayacağını öğrenince 1938'de kendini öldürdü.

storolit, değme başkalaşımı (kontak metamorfizma) sonucunda oluşan, kristal yapılı şistlere özgü silikat minerali. Bölgesel olarak başkalaşmış killi tortullarda sık görülür ve yaygın olarak bulunduğu yerlerde, başkalaşım kuşağının kılavuz minerali işlevi görür. Bol miktarda, iç içe geçmiş, ikizlenmiş kahverengi kristaller içerir; bu özelliği nedeniyle de kimi zaman bezeme taşı olarak kullanılır. Elde edildiği başlıca yerler,

New Mexico (solda) ve Güney Carolina'dan (sağda) storolit örneği
Floyd R. Gelsinger—EB Inc.

ABD'de Virginia, Kuzey Carolina ve Georgia ile İsviçre, Brezilya ve İngiltere'dir. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* silikat mineralleri (tablo).

Stoss, Veit, Lehçe WIT STOSZ ya da STOWOSZ (d. 1438/47, Schwaben - ö. 1533, Nürnberg, Almanya), 16. yüzyılda Almanya'daki en büyük heykelcilerden ve ağaç oymacılardan biri. Canlı, köşeli biçimleri, gerçekçi ayrıntı-

"Melek Raphael", Veit Stoss'un bir ahşap heykeli, 1516-18; Alman Ulusal Müzesi, Nürnberg
Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

ları ve yetkin ağaç oyma tekniğiyle Flaman ve Tuna bölgesi sanatlarının heykel üsluplarının bir bireşimini ortaya koymuştur. Felemenkli heykelci Nicolaus Gerhaert von Leyden'in yanı sıra, o da yapıtlarıyla geç gotik dönemde Alman, özellikle de Nürnberg yöresi heykel sanatını etkilemiştir.

Nürnberg'de yetişti. 1477'den 1496'ya değin Polonya, Bohemya ve Macaristan'da çeşitli yerlerde çalıştı. Kraków'daki Meryem Ana Kilisesi'nin ıhlamur ağacından görkemli ana altarını (1477-89), Kraków Katedrali'nde Kral IV. Kazimierz'in ve Gniezno Katedrali'nde Başpiskopos Zbigniew Oleśnicki'nin heykellerle süslü mezarlarını yaptı. Nürnberg'e döndüğünde parasını dolandırıcılara kaptırdı. Geri almak için sahtekârlığa başvurdu, ama yakalandı ve damgalanarak cezalandırıldı. Kutsal Roma-Germen İmparatoru I. Maximilian sonradan onu affettiyse de, Stoss yaşlılık yıllarını kamu hakları kısıtlanmış olarak, zorluklar içinde geçirdi.

Son yapıtları arasında, Nürnberg'de St. Sebaldus (1499, 1520) ve St. Lorenz (1513, 1518) kiliselerindeki önemli ağaç ve taş heykellerle Bamberg Katedrali'ndeki altar (1523) sayılabilir. Bunlarda izlenen daha denetimli yaklaşımla açık ve belirgin kompozisyon anlayışının, Stoss'un o sıralarda Nürnbergli ressam Albrecht Dürer'in yapıtlarını incelemiş olmasından kaynaklandığı düşünülür.

Stout, George Frederick (d. 6 Ocak 1860, South Shields, Durham, İngiltere - ö. 18 Ağustos 1944, Sidney, Avustralya), İngiliz psikoloji bilgini ve filozof. Zihinsel edimlere dayalı bir psikoloji kuramı geliştirmiştir.

Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim görürken psikolog James Ward'la birlikte çalıştı ve onun felsefi psikoloji yaklaşımını benimsedi. Aristoteles'inkine benzer bir ruh anlayışından yola çıkarak ruhun, bedenin biçimi olduğunu ileri sürdü. O dönemde ağırlık kazanan çağrışım kuramına karşı Ward'un yanında yer aldı.

1884-96 arasında Cambridge'deki St. John's College'da ders verdi. İlk ve en özgün çalışması olan *Analytic Psychology*'yi (1896, 2 cilt; Analitik Psikoloji) bu dönemde yayımladı. Etkinliklerin düşünsel süreçlerin gelişimindeki rolüne ilişkin görüşleri, sonradan İsviçreli psikolog Jean Piaget tarafından deneysel olarak doğrulandı. Aberdeen Üniversitesi'nde karşılaştırmalı psikoloji dersleri de veren Stout, daha sonra Oxford Üniversitesi'nde zihin felsefesi okutmanı olarak görev aldı (1898-1902). *Manual of Psychology*'de (1899; Psikoloji Elkitabı) ortaya koyduğu birçok ilke, daha sonra Gestalt psikologları tarafından deneysel yollarla geliştirildi. St. Andrews Üniversitesi'nde (Fife) mantık ve metafizik dersleri verdi (1903-36). Bir başka önemli yapıtı *Mind and Matter*'dır (1931; Zihin ve Madde).

Stout, Rex (Todhunter) (d. 1 Aralık 1886, Noblesville, Indiana - ö. 27 Ekim 1975, Danbury, Connecticut, ABD), ABD'li yazar. Tuhaf ve yalnız bir dedektif olan Nero Wolfe'la şakacı yardımcısı Archie Goodwin'in çevresinde gelişen polisiye öyküler yazmıştır.

1912'ye değin çeşitli işlerde çalıştıktan sonra düzensiz olarak dergilerde yazmaya başladı. Fazla başarılı olmayan dört romandan sonra polisiye öykülere yöneldi. New York kentindeki evinden ayrılmadan cinayetleri çözen, şişman ve zeki kahramanı Nero Wolfe'a ilk kez *Fer-de-Lance* (1934) adlı kitabında yer verdi. Stout, Wolfe'un dış dünyayla bağlantısını kuran yardımcısı Archie Goodwin'in ağzından anlatılan toplam 46 Wolfe öyküsü yazdı. Kitaplarının okur sayısı hiç azalmayan Stout, Dünya Hükümeti İçin Yazarlar Kurulu gibi demokrasiyi ve dünya birliğini destekleyen birçok örgütte çalıştı.

Stout, Sir Robert (d. 28 Eylül 1844, Lerwick, Shetland Adaları, İskoçya - ö. 19 Temmuz 1930, Wellington, Yeni Zelanda), Yeni Zelandalı devlet adamı ve yargıç. 1884-87 arasında başbakan olarak görev almıştır.

1863'te Yeni Zelanda'ya göç etti. 1871'de Yüksek Mahkeme'de avukat oldu. 1875'te Liberal Parti'den parlamentoya seçildi. 1878'de başsavcılığa ve Sir George Grey hükümetinde göç ve toprak bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında ortaöğretimin yeniden düzenlenmesinde ve ilk Toprak Vergisi Yasası'nın (1878) hazırlanmasında önemli rol oynadı.

Beş yıl süreyle avukat ve gazeteci olarak çalıştıktan sonra, 1884'te siyasete döndü; başbakan, başsavcı ve eğitim bakanı olarak görev aldı. Bu dönemde devlet hizmetlerinde reformlar gerçekleştiren yasaları hazırladı, adalet sisteminde bazı düzenlemelere gitti ve küçük çiftçilerin ekonomik durumlarını düzeltmeye yönelik önlemler aldı. İzlediği politikaların ekonomik bunalımı önlemede başarısız kalması üzerine 1887'de hükümetten çekildi.

1893'te yeniden parlamentoya seçilen Stout, 1897'de Wellington'daki Victoria University College'ın kurucuları arasında yer aldı. 1899-1926 arasında başyargıçlık, 1926-30 arasında Yasama Konseyi üyeliği, 1903-23 arasında da Yeni Zelanda Üniversitesi rektörlüğü görevinde bulundu. 1887'de "sir" unvanı aldı.

Stow, (Julian) Randolph (d. 28 Kasım 1935, Geraldtown, Avustralya), özlü anlatımı ve betimleme ustalığıyla tanınmış Avustralyalı romancı ve şair.

1956'da Batı Avustralya Ulusal Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı yıl, dehşet öğeleriyle dolu, gotik öyküleri andıran ilk romanı *A Haunted Land*'ı (1956; Tekin Olmayan Yer) yayımladı. 1957'de Adelaide Üniversitesi'nde İngilizce dersleri vermeye başladı. Aynı yıl, *A Haunted Land*'deki temaları daha da geliştirdiği ikinci romanı *The Bystander*'ı (Seyirci Kalan) yayımladı. 1962 ve 1968'de Leeds (İngiltere), 1963'te, Batı Avustralya üniversitelerinde ders verdi. 1963'te, gene tuhaf ve ürkütücü bir havanın egemen olduğu *Tourmaline*'i (Turmalin) yayımladı. Bunu 1965'te, Güney Pasifik bölgelerine mahkûmların yerleştirilmesiyle oluşan farklı gelenteklerle, II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen yeni Avustralya değerleri arasındaki çatışmayı ele aldığı *The Merry-Go-Round in the Sea* (Denizdeki Atlıkarınca) izledi. Öbür romanları arasında, *To The Islands* (1958; gözden geçirilmiş basımı, 1981; Adalara), Avustralya'ya gelen Avrupalıların yerli halkın kabile yaşamına bakışlarını inceleyen *Visitants* (1979; Ziyaretçiler) ve *The Girl Green as Elderflower* (Mürver Çiçeği Kadar Yeşil Kız) sayılabilir.

Stow şiirlerini *Act One* (1957; Birinci Perde), *Outrider* (1962; Atlı Uşak) ve *A Counterfeit Silence* (1969; Sahte Suskunluk) adlı kitaplarda topladı. *Midnite* (1967; Gece Yarısı) adlı bir çocuk kitabıyla Judith Wright ve William Hart-Smith'le birlikte *Poetry from Australia*'yı (1969; Avustralya'dan Şiirler) yayımladı. *Eight Songs for a Mad King* (1969; Çılgın Kral İçin Sekiz Şarkı) ve 1974'te sahnelenen *Miss Donnithorne's Maggot* (1977; Bayan Donnithorne'u Kemiren Kurt) adlı müzikallerin de librettolarını yazdı. 1957 ve 1958'de Avustralya Edebiyat Derneği'nden altın madalya aldı; 1966'da Brittanica Edebiyat Ödülü'nü, 1979'da da Patrick White Ödülü'nü kazandı.

Stowe, Harriet (Elizabeth) Beecher (d. 14 Haziran 1811, Litchfield, Connecticut - ö. 1 Temmuz 1896, Hartford, Connecticut, ABD), ABD'li yazar. *Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly* (1852, 2 cilt; *Tom Amcanın Kulübesi*, 1947, 1990) adlı kölelik karşıtı romanıyla tanınır.

Kongregasyonalist papaz Lyman Beecher'ın kızıydı. Kız kardeşinin Hartford'daki okulunda öğrenim gördü. Daha sonra aynı okulda, 1832'den sonra da gene kız kardeşinin Cincinnati'de kurduğu okulda öğretmen olarak çalıştı. Orada okul çalışmalarının yanı sıra edebi yaşamda da etkin bir rol üstlendi; bir coğrafya ders kitabı hazırladı, ayrıca yerel dergiler için öyküler yazdı.

Beecher 1836'da bir ilahiyat okulunda öğretmen olan din adamı Calvin Ellis Stowe'la evlendi. Tanınmış bir Kitabı Mukaddes uzmanı olan kocasının desteğiyle yoğun biçimde edebiyat çalışmalarına yönelerek 1843'te *The Mayflower; or, Sketches of Scenes and Characters Among the Descendants of the Pilgrims* (Mayflower Gemisiyle Amerika'ya Gelenlerin Torunlarından Manzaralar) adlı kitabını yayımladı.

Harriet Beecher Stowe, Alanson Fisher'in bir yağlıboya çalışması, 1853
The Stowe-Day Foundation

Köleliğin uygulandığı bölgeden Ohio Irmağıyla ayrılan Cincinnati'de 18 yıl yaşayan Harriet Stowe, bu dönemde kaçak kölelerle tanıştı, ayrıca Güney'deki yaşamla ilgili geniş bilgi edindi. 1850'de kocasının Bowdoin College'da profesörlüğe atanması üzerine onunla birlikte Brunswick'e (Maine) taşındı.

Orada yazdığı *Tom Amcanın Kulübesi*'ni Washington, D.C.'de çıkan kölelik karşıtı *National Era*'da dizi halinde yayımladı. Güney'de kölelik yanlısı beyazlar arasında büyük tepki yaratmakla birlikte başka yerlerde geniş bir okur kitlesi bulan ve görülmemiş bir başarı kazanan yapıt 23'ü aşkın dile çevrildi, ayrıca tiyatroya ve sinemaya uyarlandı. Stowe yapıtındaki olay örgüsünü, kölelik karşıtı çok sayıda belgeye yer verdiği *The Key to Uncle Tom's Cabin* (1853; Tom Amcanın Kulübesi İçin Anahtar) ile daha da zenginleştirdi.

1853'te Avrupa'ya yaptığı gezi sırasında İngiltere'de kahraman gibi karşılandı; ama 1869'da bir dergide yayımlanan "The True Story of Lord Byron's Life" (Lord Byron'ın Gerçek Yaşam Öyküsü) adlı yazısında Byron'un kız kardeşiyle cinsel ilişki kurmuş olduğunu iddia etmesi üzerine İngiliz kamuoyunu karşısına aldı.

Stowe, *Dred: A Tale of the Great Dismal Swamp* (1856; Dred: Büyük Dismal Bataklığının Oyküsü) adlı yapıtında köleliğe dayalı bir toplumdaki çürümeyi anlattı. 1857'de kurulan *The Atlantic Monthly* dergisinde çeşitli yazılar yazdı. Kardeşi Henry Ward Beecher'ın yönettiği *Independent* (New York) ile *Christian Union*'da yazıları yayımlandı. Ayrıca, aralarında *The Minister's Wooing* (1859; Papazın Kurları) olmak üzere çeşitli romanlar, toplumsal konularda denemeler ve dinsel şiirler yazdı.

Strabon (d. İÖ 64/63, Amasya, Pontus - ö. İS 23'ten sonra?), Eski Yunanlı coğrafyacı ve tarihçi. *Geographika* (*Coğrafya*, XII., XIII. ve XIV. kitaplar, 4 cilt, 1969-81, *Coğrafya [Anadolu]*, 1991) adlı yapıtıyla tanınır.

Tanınmış bir aileden geliyordu. Hitabet ustası Aristodemos'tan ders aldı. İÖ 44'te Roma'ya giderek öğrenimini Aristotelesçi düşünürlerin yanında sürdürdü. Orada, İmparator Augustus'un öğretmenlerinden Athenodoros'un etkisiyle stoacı görüşleri benimsedi. İÖ 31'e değin Roma'da kaldıktan sonra İÖ 29'da Yunanistan'a gitti. İÖ 25 ya da İÖ 24'te Mısır valisi Aellus Gallus ile birlikte Nil Irmağı kıyılarında Philai'ye kadar ilerledi.

Roma'da kaldığı yıllarda ilk önemli yapıtı olan *Historika Hypomnemata*'yı (Tarihsel Taslaklar) yazmaya başlayan Strabon, 47 kitaptan oluşan bu yapıtı İÖ 20 dolaylarında tamamladı. Ünlü tarihçi Polybios'un *Historiai*'sinin (Tarihler) devamı niteliğindeki bu yapıt, Yunanistan'ın Romalılar tarafından fethinden (İÖ 145) Aktium Savaşı'na (İÖ 31) ya da Roma imparatoru Augustus'un tahta çıkmasına (İÖ 27) değin uzanan dönemi kapsar. Yapıttan günümüze yalnızca bazı alıntılar ulaşmıştır.

Strabon'un İS 23'te tamamladığı *Geographika* üzerinde Mısır'dan döndükten sonra çalışmaya başladığı, ama İÖ 2-İS 14 arasında çalışmalarına ara verdiği sanılmaktadır. On yedi kitaptan oluşan bu yapıtın hemen tamamı günümüze ulaşmıştır. Strabon ilk iki kitapta daha önceki coğrafya yapıtlarını eleştirerek coğrafyanın amaçlarını ve izlenecek yöntemleri ortaya koymuş, III-VI. kitaplarda ise, Polybios ve Poseidonios'un yapıtlarından yola çıkarak Hiberia (İspanya), Galya ve İtalya'yı anlatmıştır. Aynı kaynaklara dayanan VII. kitap Tuna Irmağı havzası ile Karadeniz'in Avrupa kıyılarını kapsar. VIII-X. kitaplar Yunanistan'a ayrılmıştır. XI-XIV. kitaplar ise Karadeniz'in Asya kıyıları ile Kafkasya, Kuzey İran ve Küçük Asya'yı kapsar. XV. kitapta Hindistan ve İran, XVI. kitapta ise Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Kızıldeniz kıyıları anlatılmıştır. Afrika'nın Akdeniz kıyıları ile Mauretania'nın anlatıldığı XVII. kitap Strabon'un Mısır izlenimleriyle Poseidonios ve Artemidoros'un yapıtlarına dayanır.

Geographika, Roma imparatoru Augustus (İÖ 27-İS 14) döneminde Romalılar ve Yunanlılarca bilinen ülkelere ilişkin bilgi veren tek eksiksiz yapıt olması nedeniyle büyük önem taşır. Strabon bu yapıtta kentler arasındaki uzaklıkları, ülkeler arasındaki sınırları belirtmiş ve bölgelerin ekonomik, siyasal, tarihsel, etnografik ve dinsel özelliklerini aktarmaya çalışmıştır.

Strachey, (Evelyn) John (St. Leo) (d. 21 Ekim 1901, Guildford, Surrey - ö. 15 Temmuz 1963, Londra, İngiltere), İngiliz sosyalist yazar ve İşçi Partili siyaset adamı. Sol düşünceye katkılarıyla tanınır.

The Spectator dergisinin yayımcısı ve yayın yönetmeni olan John St. Leo Strachey'in oğluydu. Ailesinin geleneksel muhafazakâr çizgisinden uzaklaşarak 1923'te Oxford'da öğrenim gördüğü sırada radikal Bağımsız İşçi Partisi'ne girdi. Ertesi yıl partinin *Socialist Review* adlı dergisinin yayın yönetmeni oldu. Ayrıca Büyük Britanya Madenciler Federasyonu'nun yayımladığı *The Miner*'ın da yönetimini üstlenerek 1926'daki genel grev sırasında maden işçilerinin sorunlarını halka geniş biçimde duyurdu. 1929'da parlamentoya seçildi; 1931'in başlarında İşçi Partisi grubundan ayrılarak komünistlere yaklaştı.

1931'de seçimleri kaybettikten sonra siyasal yazılar yazmaya ve konferanslar vermeye başladı. 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlarında komünistlerden ayrıldı. Savaş sırasında hava saldırılarından korunma ve halkla ilişkiler alanlarında görevler üstlendi, ayrıca radyo yorumculuğu ve İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde yarbay olarak görev yaptı. Savaştan sonra Haziran 1945'te yeniden parlamentoya seçildi ve İşçi Partisi hükümetinde Havacılık Bakanlığı müsteşarı oldu. Mayıs 1946'da getirildiği gıda bakanlığı sırasında ekmeği karneye bağladı; ayrıca Doğu ve Orta Afrika'da fıstık üretiminin makineleştirilmesi için girişimlerde bulundu, ama bunda başarılı olamadı. 1950-51'de savaş bakanı olarak görev yaptıktan sonra, parlamentoda İşçi Partisi'nin savunma ve Uluslar Topluluğu konularındaki sözcülüğünü yürüttü.

Marksist düşünce ile ilgili yaratıcı yorum ve görüşler geliştiren Strachey'in komünizmi benimsediği dönemdeki yapıtları arasında *The Coming Struggle for Power* (1932; Yaklaşan İktidar Mücadelesi), *The Nature of Capitalist Crisis* (1935; Kapitalist Bunalımın Doğası), *The Theory and Practice of Socialism* (1936; Sosyalizmin Kuramı ve Uygulaması) ve *What Are We To Do?* (1938; Ne Yapmalıyız?) sayılabilir. Ilımlı sol çizgiyi savunduğu yapıtları arasında da *A Programme for Progress* (1940; Bir İlerleme Programı), *Contemporary Capitalism* (1956; Çağdaş Kapitalizm), *The End of Empire* (1959; İmparatorluğun Sonu) ve *On the Prevention of War* (1962; Savaşın Önlenmesi Üzerine) vardır.

Strachey, (Giles) Lytton (d. 1 Mart 1880, Londra - ö. 21 Ocak 1932, Ham Spray Evi, Hungerford yakınları, Berkshire, İngiltere), İngiliz yazar ve eleştirmen. Victoria döneminden devralınan ciltler dolusu "yaşamı ve yazışmaları" tarzı yaşamöyküsü anlayışına karşı çıkmış, gereksiz ayrıntıların dışarıda bırakıldığı özlü bir anlatımı savunarak yaşamöyküsü türünde yeni bir çığır açmıştır. En tanınmış yapıtı, Victoria döneminin efsaneleşmiş kişilikleri Cardinal Manning, Florence Nightingale, Thomas Arnold ve General Charles Gordon'ın kısa yaşamöykülerini içeren *Eminent Victorians*'dır (1918; Victoria Döneminin Önemli Simaları).

Cambridge'de öğrenim gördükten (1889-1903) sonra Londra'ya yerleşerek yazar, filozof ve sanatçılardan oluşan Bloomsbury grubuna(*) katıldı. Birçok konuda, özellikle de Fransız edebiyatı üzerine eleştirel makaleler yazdı, ama en başarılı yapıtlarını yaşamöyküsü türünde verdi. *Eminent Victorians* ve *Queen Victoria*'nın (1921; Kraliçe Victoria) ardından *Elizabeth and Essex* (1928; Elizabeth ve Essex) ve *Portraits in Miniature*'ü (1931; Minyatür Portreler) yazdı. Bu yapıtlarda, ele aldığı kişileri alışılmadık bir bakışla anlattı. Politikayı büyük ölçüde bir entrika, dini gülünç ve çağdışı, kişisel ilişkileri ise yaşamın en önemli yanı olarak gördüğünden, kişiliği ve insan davranışlarının ardındaki dürtüleri öne çıkardı ve ünlü kişilerin görüntülerinin ardına bakarak, çoğu zaman onları gerçek yaşamda olduklarından daha küçük gösterdi. Amacı, portreler çizmekti. Ama bazen ele aldığı kişileri karikatürleştirdi, hatta malzemesini seçerken taraflı davrandığı için zaman zaman gerçeklerden uzaklaştı. Bütün bunlara karşın, yapıtlarıyla yaşamöyküsü yazarlarının bir biçim ve zemin duygusu kazanmalarında ve eleştirel bir bakış edinmelerinde önemli rol oynadı.

Strachwitz (Kontu), Moritz (Karl Wilhelm Anton) (d. 13 Mart 1822, Peterwitz, Silezya - ö. 11 Aralık 1847, Viyana, Avusturya), Alman şair. *Neue Gedichte* (ös 1848; Yeni Şiirler) adlı kitabında yer alan "Der Himmel ist blau" (Gökyüzü Mavidir) ve yurtseverlik şarkısı "Germania" ile ünlüdür.

Breslau ve Berlin'de öğrenim gördükten sonra, Moravya'daki malikânesine çekilerek edebiyatla uğraştı. Berlin'de, Tunnel über der Spree (Spree Üzerindeki Tünel) adlı edebiyat grubuna katıldı. İtalya'ya yaptığı bir geziden dönerken Viyana'da öldü.

Strachwitz, döneminin genç lirik şairleri arasında en umut verici olanıydı. Sonradan birkaç baskısı yapılan *Lieder eines Erwachenden* (1842; Bir Yeni Yetmenin Şarkıları), şiirsel dehasının en çarpıcı örneklerindendir. *Neue Gedichte* temelde romantik şiirlerden oluşmakla birlikte, şair ve oyun yazarı August von Platen'in etkilerini de taşır. Toplu yapıtları 1912'de, *Sämtliche Lieder und Balladen* (Tüm Şarkılar ve Baladlar) adıyla yayımlanmıştır.

Stradella, Alessandro (d. 1642, Monfestino, Papalık Devletleri - ö. 28 Şubat 1682, Cenova), İtalyan besteci, şarkıcı ve kemancı.

Modena, Venedik, Roma ve Floransa'da yaşadığı sanılır. 200'den fazlası dinsel törenlerde kullanılmak üzere oda kantatları bestelemiştir. Kulağa çok hoş gelen diri melodilerini dönemine göre cesur armonilerle desteklemiştir. Çalgı müziğinde, özellikle ilginç olan bazı sahne yapıtlarında ve oratoryolarında aryaların eşlik partilerine konçerto grosso dokusunu uygulayarak bir yenilik getirmiştir.

Stradella'nın 1677'de Torino'da uğradığı saldırıyı, nişanlısını kaçırdığı Venedikli bir senatörün düzenlediği sanılır. Stradella bu girişimden kurtulmuş, ama bir kaynağın yazdığına göre 1682'de öldürülmüştür. Efsanevi yaşamı sekiz operaya ve en azından bir romana konu olmuştur.

Stradivari, Antonio (d. 1644?, Cremona, Milano Düklüğü - ö. 18 Aralık 1737, Cremona), kusursuz yapıtlarıyla keman yapım sanatını doruğuna çıkaran İtalyan keman yapımcısı. 1666'da yaptığı kemanlara kendi etiketini koymaya başladığı zaman henüz Nicolò Amati'nin öğrencisiydi. Bunlar Amati'nin küçük modellerine benzeyen, kalın yeşil cilalı, sağlam yapılı kemanlardı. 1684'te daha büyük modeller yapmaya, daha koyu renkli vernik kullanmaya ve çalgının çok ince ayrıntıları üzerinde bazı yenilikler denemeye başladı. 1690'larda yaptığı "uzun" modellerle çalgıya tümüyle yeni oranlar getirdi. Birkaç yıl eski tarzına döndükten sonra, 1700'de çalgılarının biçimini gene genişletti. Çok güzel viyolonseller ve viyolalar da yapıyordu. Onun keman yapım yöntemi kendinden sonra standart bir yöntem olarak kabul edildi. Keman

Stradivari, Fred Hillemacher'in 1681 tarihli bir portreden yaptığı oymabaskıdan ayrıntı, y. 1886
J. P. Ziolo

eşiğinin bugünkü biçimini o tasarlamış, önceki kemanlardan daha güçlü ve daha içe işleyici bir ses veren, daha sığ gövdeli modern kemanın boyutlarını o saptamıştır. Onun akustik yönden kusursuz kemanlarının gizinin verniklerinde yattığına inanılmış, uzun süre tartışıldığı halde bu formül bir türlü saptanamamıştır. Bununla birlikte çağdaş araştırmacılar kemanda ses güzelliğini etkileyen bazı etkenler belirlemişlerdir. Üst ve alt kapakların kalınlığı, dolayısıyla da titreşim özellikleri, kemanın yapıldığı ağacın içindeki mikroskopik gözenekler ve kullanılan verniğin formülü bunların bazılarıdır.

Stradivari'nin oğulları Francesco (1671-1743) ve Omobono da (1679-1742) keman yapımcısıydı. Carlo Bergonzi ile birlikte babalarına yardım ettikleri, Antonio'dan sonra atölyenin Carlo Bergonzi'ye geçtiği sanılır.

Strafford (1. Kontu), Thomas Wentworth, RABY BARONU, SIR THOMAS WENTWORTH (1611-28) ya da VİKONT WENTWORTH (1628-30), WENTWORTH WOODHOUSE BARONU WENTWORTH, NEWMARCH VE OVERSLEY BARONU olarak da bilinir (d. 13 Nisan 1593, Londra - ö. 12 Mayıs 1641, Londra, İngiltere), İngiltere kralı I. Charles'ın danışmanı. Kralın gücünü pekiştirmek için gösterdiği çaba, parlamento tarafından suçlanmasına ve idam edilmesine yol açmıştır.

Yorkshire'lı bir toprak sahibi olan Sir William Wentworth'un en büyük oğluydu. Cambridge'deki St. John's College'da ve Inner Temple'da öğrenim gördü. 1614 ve 1621'de toplanan parlamentolarda Yorkshire'ı, 1624'te toplanan parlamentoda ise Pontefract'ı temsil etti. Kralın İspanya'ya ve 1627'den sonra da Fransa'ya karşı sürdürdüğü masraflı ve başarısız seferleri eleştiren çevrelerle ilişki kurdu. Bu etkinlikleri nedeniyle 1626'da toplanan parlamentoya girmesine izin verilmedi. Kralın muhaliflerinden biri olduğunun bilinmesine karşın, kuzeydeki durumunu güçlendirmek isteyen I. Charles 1628'de Wentworth'a baron unvanı vererek onu kuzey bölgesinin (Humber Irmağının kuzeyinde kalan topraklar) valiliğine getirdi; ertesi yıl da Özel Danışma Kurulu üyeliğine atadı.

Valiliği sırasında baskıcı bir yönetim kuran ve bu nedenle birçok düşman kazanan Strafford, 1633'te İrlanda kral vekilliğine atandı. Kral Charles, İskoçya'da Anglikan ayin biçimlerini zorla benimsetmeye çalışması üzerine başlayan ayaklanmayı bastırması için 1639'da Wentworth'u geri çağırdı. 1640'ta Strafford kontu unvanını alan Wentworth, İskoçya'ya savaş açarak kendisini ve kralı yıkıma sürükledi. İskoçların III. Piskoposlar Savaşı olarak bilinen çarpışmada Northumberland ve Durham'ı ele geçirmeleri üzerine, I. Charles Kasım 1640'ta yeni bir parlamento toplamak zorunda kaldı.

Avam Kamarası'nın önderi John Pym'in suçlamaları üzerine Mart 1641'de Strafford hakkında dava açıldı. İrlanda'daki ve kuzeydeki yönetimi sırasında yasaları çiğnemek ve İrlanda ordusunu kralın İngiltere'deki muhaliflerini sindirmek için kullanmakla suçlandı. Kendini başarıyla savunduysa da idama mahkûm edildi.

Strahlenberg, Tabbert Philipp Johan von (d. 1676, Strahlsund - ö. 1747, Stockholm), İsveçli Türkolog. Aralarında Türk dillerinin de bulunduğu, Doğu Avrupa ve Kuzey Asya'da konuşulan diller üzerine çalışmalarıyla tanınır.

Subay olarak katıldığı Poltava Çarpışması'nda (1709) Ruslara tutsak düştü ve Sibirya'ya sürüldü. On yılı aşkın bir tutsaklıktan sonra ülkesine döndü. Sibirya'da bulunduğu sürede burada yaşayan toplulukların dil ve kültürleri üzerinde çalıştı. Bu çalışmanın ürünü olan *Das Nord und Östliche Teil von Europa und Asia* (1730, yb 1975; Avrupa ve Asya'nın Kuzey ve Doğu Bölgesi) adlı yapıtında söz konusu bölgedeki dil ve ağızlar üzerinde durdu. Doğu Avrupa ve Kuzey Asya'da konuşulan dilleri altı sınıfa ayırdı ve bu sınıflamanın ikinci grubunda Türk dillerine yer verdi. Yapıtında, daha sonra Danimarkalı bilgin Vilhelm Thomsen'in okuyacağı Orhun Yazıtları'ndan da söz etti. Bu yapıt Avrupa'da büyük ilgi gördü. 1738'de İngilizceye, 1757'de Fransızcaya, 1780'de de İspanyolcaya çevrildi. Strahlenberg'in öbür önemli yapıtı *Vorbericht eines Werkes von der Grossen Tartarey und Sibirien mit Anhang von Gross-Russland*'dır (1726; Büyük Rusya'yla İlgili Bir Ekle Birlikte Sibirya ve Büyük Tatarlar Üzerine Bir Yapıta Önsöz).

Stralsund, İsveç dilinde STRÅLSUND. Almanya'nın kuzeydoğu kesimindeki Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaletinde (*Land*) kent. Strela Boğazı kıyısında bir Baltık limanıdır. Karşısında yer aldığı Rügen Adasına, üzerinden bir kara ve demir yolu hattı geçen Rügendamm adlı yolla bağlanır. 1234'te berat alan Stralsund 1293'te Hansa Birliği'ne katıldı. 1648'de İsveç'e geçti. 1807'de Fransızlar, 1814'te de Danimarkalılar tarafından işgal edildi. 1815'te Prusya topraklarına katıldı. II. Dünya Savaşı'nda ağır hasar görmesine karşın kentteki ortaçağ gotik kiliseleri ile belediye sarayı ayaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra liman tesisleri ve tersaneleri genişletilen kentin ekonomisi balıkçılık ve balık işleme sanayisine dayanır. Nüfus (1989 tah.) 75.498.

Strand, Paul (d. 16 Ekim 1890, New York kenti, ABD - ö. 31 Mart 1976, Paris yakınları, Fransa), yapıtlarıyla 20. yüzyıl Amerikan fotoğrafçılığında soyut ve nesnel

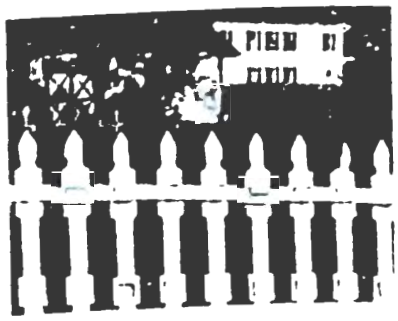

"Beyaz Parmaklık", Paul Strand'ın bir fotoğrafı, 1916
Paul Strand

niteliklerin vurgulanmasına katkıda bulunmuş ABD'li fotoğraf sanatçısı.

On yedi yaşındayken Lewis W. Hine'ın yanında fotoğrafçılığa başladı. Hine, sonradan sanayi işçileri ve göçmenler üzerine fotoğraflarıyla tanınacaktı. Strand onun ısrarıyla Photo-Secession Grubu'nun(*) New York kentindeki Küçük Galeri'de düzenlenen sergilerini gezmeye başladı. Orada hem grubun öncüsü Alfred Stieglitz'le tanışı, hem de Picasso, Cézanne ve Braque gibi ressamların *avant-garde* yapıtlarını gördü. Bu yapıtlardan etkilenerek fotoğraflarında soyut biçim ve modelleri vurgulamaya yöneldi.

Strand bu dönemde negatif ya da baskı üstünde oynayarak elde edilen resimsel taklitlerden kaçındı; fotoğraf makinesinin nesnelliğinin, onun en değerli özelliği olduğu düşüncesiyle yalnızca fotoğrafçılığa özgü yöntemler üzerinde durdu. Stieglitz onun kentsel temaları işlediği nesnel fotoğraflarını *Camera Work* dergisinde yayımladı. Strand, netliği hafifçe bozuk, yumuşak odaklı fotoğraf tarzını da reddederek, büyük formatlı makinelerin sağladığı zengin ton değerleriyle çok ince ayrıntılara inen fotoğraflar çekti. Onun doğa ve mimarlık fotoğraflarındaki temizlik ve dolaysızlık, soyut biçimsel değerleri yalın görüntülerle ifade etmeye çalışan öbür Amerikalı fotoğrafçıların yapıtlarının habercisiydi.

Strand I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra, ressam ve fotoğraf sanatçısı Charles Sheeler'la birlikte *Mannahatta* adlı bir belgesel film yaptı. Serbest kameraman olarak çalıştığı dönemde boş zamanlarını gene fotoğrafçılığa ayırdı; Colorado (1926) ve Maine'de (1927-28) doğanın güzelliğini ortaya koyan fotoğraflar çekti. Québec'teki Gaspé Yarımadasında (1929) ve New Mexico'da (1930) çektiği fotoğraflar yeni bir manzara anlayışını ve onun "mekânın ruhu" olarak adlandırdığı derin bir algılama gücünü sergiler.

Strand 1933'te Meksika hükümeti tarafından bu ülkenin fotoğraf ve sinema işlerinin yönetimine getirildi. Bu görevdeyken Fred Zinnemann'la birlikte Meksikalı balıkçıları konu alan *Redes* (Dalga) adlı filmi yaptı. ABD'ye dönüşünde, yönetmen Pare Lorentz'in hükümet desteğiyle çektiği *The Plow That Broke the Plains* (1936; Ovaları Yaran Saban) belgeselinde kameraman olarak çalıştı. 1937'de, belgesel filmler yapmak üzere Frontier Films adlı, kâr amacı gütmeyen bir şirket kurdu. Şirketin çektiği yedi filmden yalnızca *Native Land*'de (1942; Anayurt) kendisi kameramanlık yaptı. 1940'ların sonlarında fotoğraf çalışmalarına yeniden ağırlık verdi. Fotoğrafları *Time in New England* (1950, Nancy Newhall ile birlikte; New England'da Zaman), *La France de profil* (1952, Claude Roy ile birlikte; Fransa'nın Profili), *Un Paese*

(1954) ve *Tir A'Mhurain, Outer Hebrides* (1962; Tir A'Mhurain, Dış Hebridler) gibi kitaplarda yayımlandı.

Strangford Antlaşması, Brezilya'da sürgünde bulunan Portekiz hükümetiyle, büyükelçi Lord Strangford'un temsil ettiği İngiltere hükümeti arasında yapılan antlaşma (1810). Antlaşma İngiliz sanayi mallarının Brezilya'ya ithalini, Brezilya'nın tarım ürünlerinin de İngiltere'ye ihracını öngörüyordu. Ayrıca İngiliz donanmasına ait gemilerin Brezilya limanlarında ikmal yapmasına izin veriliyor, İngiliz Protestanlarına Brezilya'da inanç özgürlüğü tanınıyor ve Brezilya'da yaşayan İngiliz yurttaşlarını ilgilendiren davalara yalnızca İngiliz hükümeti tarafından atanan yargıçların bakması kabul ediliyordu. Söz konusu ticari ayrıcalıklardan yalnızca İngiltere'nin yararlanmasını öngören antlaşma iki ülke arasındaki ticareti canlandırmakla birlikte, Brezilya sanayisinin gelişmesini olumsuz yönde etkiledi.

Stranitzky, Joseph Anton (d. 1676, Graz? - ö. 19 Mayıs 1726, Viyana, Avusturya), Avusturyalı oyuncu ve tiyatro yöneticisi. Ülkesinin halk tiyatrosuna katkıda bulunmuş, ünlü Hans Wurst tipini yaratmıştır. Sanat yaşamına gezici kuklacı olarak başladı. Yaklaşık 1705'te Viyana'ya gitti ve bir süre sonra kendi topluluğunu kurdu. Çoğu İtalyan librettolarına dayanan Almanca bürlesk gösteriler ve farslar sahneledi. Birkaç yıl içinde öylesine sevilip tutuldu ki, 1711'de, Viyana'da yeni yapılan Kärnthnertor adlı tiyatro onun topluluğuna verildi. Böylece Almanca komedi sahneleyen bir topluluk ilk kez sürekli bir salona sahip oluyordu.

Stranitzky başarısını büyük ölçüde, yarattığı Hans Wurst tipine borçluydu. Kurnaz ve bilgiç Viyanalı bir uşak olan Hans Wurst'u, o dönemde moda olan komedilerde kendine doğaçlama yapma olanağı yaratmak için geliştirmişti. Gündelik dilin kullanıldığı ve kaba bir mizaha dayanan, Almancada *Haupt- und Staatsaktionen* diye anılan bu oyunlardan 14 tanesi günümüze ulaşmıştır. Stranitzky ölümünden bir yıl önce, Gottfried Prehauser'i Hans Wurst'u canlandırması ve topluluğu yönetmesi için Viyana'ya çağırdı. Aslında Hans Wurst tipi çok sevilmiş, Avusturya ve Almanya'nın her yerinde, kostümüne kadar taklit edilmeye başlamıştı. 18. yüzyıl ortalarında Hans Wurst, Franz Schuch tarafından biraz daha değiştirildi. Yüzyıl sonundaysa, doğaçlama komediye olan ilginin azalmasıyla önemini yitirdi.

Straparola, Gianfrancesco (d. y. 1480, Caravaggio, Milano Düklüğü - ö. 1557'den sonra), geleneksel masallardan oluşan en eski ve önemli derlemelerden birini hazırlamış İtalyan yazar. Yetmiş beş novella içeren *Piacevoli notti* (1550-53; Hoş Geceler) adlı yapıtı sonradan Shakespeare, Molière ve başka birçok yazar için kaynak oluşturmuştur. Yapıtta, aralarında "Güzel ve Çirkin" ile "Çizmeli Kedi" de olmak üzere 20 halk masalı yer alır. Boccaccio'nun *Decamerone*'sindeki tekniğini kullanan Straparola, yapıtındaki öyküleri Venedik'in dışındaki Murano'da dinlenmekte olan kadınlı erkekli bir grubun ağzından aktarır. Derlediği masallar kısa sürede bütün Avrupa'da ünlenen Straparola'nın yaşamına ilişkin fazla bilgi yoktur.

Strasberg, Lee (d. 17 Kasım 1901, Budzanów, Polonya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 17 Şubat 1982, New York kenti, ABD), ABD'li tiyatro yönetmeni, oyuncusu ve eğitmeni. Oyunculuk eğitiminde Stanislavski yönteminin(*) ABD'deki en önemli temsilcisi olmuştur.

Yedi yaşındayken ailesiyle ABD'ye gitti; New York kentinin Aşağı Doğu Yakası'nda büyüdü. On beş yaşında Christie Sokağı'ndaki sosyal yardım kuruluşunda sahnelenen oyunlarda rol almaya başladı. Daha sonra, Moskova'da Stanislavski'yle çalışmış olan Richard Bolesławski ve Maria Ouspenskaya'nın ders verdiği Amerikan Laboratuvar Tiyatrosu'nda eğitim gördü. 1920'lerde Theatre Guild'de(*) oyuncu ve sahne amiri olarak profesyonel sahne yaşamına başladı. 1931'de Harold Clurman ve Cheryl Crawford'la birlikte Group Theatre'ı(*) kurdu. Bu tiyatronun 10 yıl boyunca sahnelediği parlak deneysel oyunlardan Strasberg'in yönettiği *Men in White* (1933; *Beyaz Gömlekliler*) bir yıla yakın oynandı ve 1934'te Pulitzer Ödülü kazandı.

Strasberg 1941'den 1948'e değin Hollywood'da kalarak, sonradan "verimsiz, ama eğitici" olarak nitelediği bir dönem geçirdi. 1948'de Manhattan'a döndü ve Group Theater'da birlikte çalıştığı Crawford, Elia Kazan ve Robert Lewis'in bir yıl önce kurmuş oldukları Actors Studio'ya(*) katıldı. 1948'den ölümüne değin bu kuruluşun sanat yönetmenliğini yürüttü. Yetiştirdiği oyuncular arasında Julie Harris, Geraldine Page, Marlon Brando, Anne Bancroft, Rod Steiger, Eli Wallach, Patricia Neal, Sidney Poitier, Dustin Hoffmann ve Robert De Niro da yer alır.

Strasberg sinemada ilk kez *The Godfather, Part II* (1974; *Baba-II*) filminde oynadı. Daha sonra *The Cassandra Crossing* (1977; *Cassandra Geçidi*), *And Justice for All* (1979), *Boardwalk* (1979) ve *Going in Style* (1979) filmlerinde rol aldı.

Strasbourg, Almanca STRASSBURG, Fransa'nın doğusunda, Alsace planlama bölgesinde (*région de programme*), Bas-Rhin ilinin (*département*) merkezi kent. Fransa-Almanya sınırını çizen Ren Irmağının 4 km batısında yer alır.

Avrupa Konseyi'nin merkezi ve bir üniversite kenti olan Strasbourg aynı zamanda uluslararası bir ulaşım merkezidir. Ren Irmağı üzerinde yer alan ve kanallarla Rhône ve Marne ırmaklarına bağlanan kent limanı, Fransa'nın başlıca tahıl yükleme limanlarından biridir. Strasbourg II. Dünya Savaşı'ndan sonra petrol arıtma tesisleri, metal ve gıda işleme tesisleriyle ülkenin önemli sanayi merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Eski kent ve ünlü tarihsel yapıların çoğu kentin ortasından geçen Ill Irmağı üzerindeki adada yer alır.

1870'te ve II. Dünya Savaşı'nda hasar gören Notre-Dame Katedrali (11-15. yy) aslına uygun biçimde onarılmıştır. Kırmızı kumtaşından yapılma katedral, çeşitli mimari üslupların uyumlu bir bütün oluşturduğu ilginç bir yapıdır. Büyük bölümü 13. yüzyılda tamamlanan asimetrik ön cephede heykellerle bezeli güzel portaller ve 139 m yüksekliğinde tek bir çan kulesi (15. yy) yer alır.

Fransız mimar Robert de Cotte'un ayakta kalan en önemli yapısı olan 18. yüzyıl piskoposluk sarayında (Palais de Rohan) zengin koleksiyonlara sahip üç müze vardır. Kentin La Petite France (Küçük Fransa) adlı mahallesinin güzel görünümlü kanalları, ahşap evleri ve eski sokakları bozulmadan günümüze ulaşmıştır.

Strasbourg bir Kelt köyü olarak kuruldu. Romalılar döneminde buraya bir garnizon yerleştirildi. 5. yüzyılda Frankların eline geçen kente, bugünkü adının kökeninde yer alan Strateburgum adı verildi. Batı Frank kralı II. Karl'la (Dazlak) Doğu Frank kralı I. Ludwig (Alman) 842'de kentte bir ittifak antlaşması imzaladılar. Bu antlaşmanın metni olan *Serment de Strasbourg* (Strasbourg Yemini), Eski Fransızcayla yazılmış en eski belgedir.

Herhangi bir savaş durumu olmamasına karşın 1681'de kenti ele geçiren Fransa kralı XIV. Louis, Rijswijk Antlaşması'yla (1697) kentin Fransa'da kalmasını güvence altına aldı. Amatör bir müzikçi olan Fransız asker Rouget de Lisle bugün Fransız ulusal marşı olan "La Marseillaise"i 1792'de burada besteledi. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda 50 günlük bir kuşatmadan sonra Almanların eline geçen kent I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya geri verildi. Strasbourg II. Dünya Savaşı'nda yeniden Almanlar tarafından işgal edildi (1940-44). Kent Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye ülke yurttaşlarının katıldığı doğrudan genel seçimlerle oluşturulan Avrupa Parlamentosu'nun açılmasıyla (1979) uluslararası önem kazandı. Nüfus (1990) 252.338; metropoliten alan, 338.483.

Strasbourg fayansı ve porseleni, Fransa'nın Strasbourg ilindeki bir atölyede, 1721-80 arasında Hannong ailesi üyelerinin yönetiminde üretilen fayans ve porselen eşya. Charles-François Hannong'un kurduğu atölyeyi, 1730-60 arasında oğlu Paul-Antoine, 1762-80 arasında da torunu Joseph-Adam yönetti.

Strasbourg fayansları arasında, Paul'ün tasarımı olan balkabağı ya da lahana biçimli büyük çorba kâselerinin yanı sıra, doğalcı hayvan bibloları da vardı. Paul zengin biçimde bezenmiş rokoko üslubunda parçalardan (örn. saat altlıkları ve gövdeleri) daha az süslü, çiçek desenli tabaklara kadar çok çeşitli porselenler yaptı. Joseph ise daha çok, kenarları sepet örgüsü gibi delikli kaplar üretti. Hannonglar Fransa'da sır üstü boyama tekniğini de ilk uygulayanlar arasındaydı; en çok kullandıkları renk koyu bir kırmızıydı.

Viyana'da porselen yapımının sırrını öğrenmiş olan Johann Jakob Ringler'in 1753'te atölyeye katılmasıyla Strasbourg porseleni üretiminde büyük gelişme oldu. Aynı yıl, Sèvres'deki kraliyet fabrikası başka Fransız fabrikalarında porselen üretimini yasaklayınca, Paul Hannong 1755'te atölyesini Almanya'ya, Frankenthal kentine taşıdı. 1766'da bu yasak yumuşayınca, Paul'ün oğlu Joseph Strasbourg'da porselen üretimini yeniden başlattıysa da fazla kazanç sağlayamadı ve 1780'de borçları nedeniyle fabrikayı bırakıp kaçtı. Strasbourg porse-

Paul-Antoine Hannong'un yaptığı Strasbourg fayansı bir lavabo, 1749-60; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra; fotoğraf, EB Inc

lenlerinin ilk örnekleri arasında, Johann Wilhelm Lanz'ın yaptığı avcılar başta olmak üzere biblolar dikkati çeker. Daha sonraları üretilen porselenler XVI. Louis döneminin yeni-klasik üslubundadır. Bunlarda bezemeler daha çok kuş ve çiçek desenleriyle tür resimlerinden oluşur. Strasbourg fayanslarındaki sır üstü kırmızıya benzer bir renk de çok kullanılmıştır.

Strasbourg Üniversiteleri I, II, III, Fransızca UNIVERSITÉS DE STRASBOURG I, II, ET III, Fransa'da Strasbourg'da devletçe finanse edilen özerk yükseköğretim kurumları. 1968 tarihli Yönlendirme Yasası uyarınca eski Strasbourg Üniversitesi'nin devamı olarak 1970'te kurulmuştur.

Üniversitelerin kökeni, Strasbourg'un (Strassburg) Almanya'ya bağlı olduğu dönemde Protestanlarca 1537'de kurulan *Gymnasium*'a değin iner. Bu okul 1566'da akademiye, 1621'de de üniversiteye dönüştürüldü. Kuruluşundan başlayarak Reform hareketinden, özellikle de Jean Calvin'in görüşlerinden ve Fransa ile Almanya'nın Alsace bölgesinin denetimini ele geçirme mücadelesinden etkilendi. 1871'de Fransız-Alman Savaşı'nın ardından Fransa Strasbourg'u Almanya'ya bıraktı ve Strasbourg Üniversitesi Alman Üniversitesi'ne (1872-1918) dönüştürüldü. Kentin 1919'da Fransa'nın denetimine girmesinin ardından 1896 tarihli bir yönetmelik uyarınca yeniden özerk bir Fransız üniversitesi olarak düzenlendi. II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın iç kesimindeki Clermont Ferrand Üniversitesi'ne taşınan fakülteler 1945'te Strasbourg'a döndü.

Okulun kurucularından ünlü eğitimci Johann Sturm (1509-89) Strasbourg *Gymnasium*'unu 40 yılı aşkın bir süre yönetti. Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) hukuk öğrenimini 1771'de Strasbourg'da tamamladı. Louis Pasteur (1822-95) mayalanma konusundaki araştırmalarına 1849'da üniversitedeki profesörlüğü sırasında başladı. Albert Schweitzer (1875-1965) 1905-13 arasında burada tıp öğrenimi gördü.

Bugünkü üniversiteler yönetsel ve akademik özerkliği bulunan bir dizi birimden oluşmuştur. Louis Pasteur Üniversitesi (Strasbourg I), bağlı araştırma merkezleri ve bir gözlemevi ile birlikte tıp ve fen bilimleri okulunu oluşturur. Özgün üniversitenin yerini almış olan bugünkü Beşeri Bilimler Üniversitesi'nde (Strasbourg II) dil ve edebiyat, felsefe ve ilahiyat (Katolik ve Protestan) bölümleriyle bunlara bağlı araştırma merkezleri, ayrıca yabancı öğrenciler için Fransız Dili Enstitüsü etkinlik gösterir. Strasbourg III ise Hukuk Bilimleri ve Siyasal ve Sosyal Bilimler Üniversitesi'dir.

Strasburger, Eduard Adolf (d. 1 Şubat 1844, Varşova - ö. 18 Mayıs 1912, Bonn, Almanya), Alman botanikçi. Bitkilerde çekirdek bölünmesi sürecini açıklamıştır.

Jena Üniversitesi'nde doktorasını tamamladıktan (1866) sonra Varşova (1868), Jena (1869-80) ve Bonn (1880-1912) üniversitelerinde ders verdi. İlk çalışmaları Alman botanikçi Wilhelm Hofmeister'ın bitkilerde döl değişimi üzerine başlattığı çalışmaların bir devamı niteliğindeydi. Açıktohumlular ile kapalıtohumlulardaki embriyon kesesinin ilk ayrıntılı ve doğru tanımını yaptı. Ayrıca mitoz bölünmenin temel ilkelerini inceleyerek bulgularını *Über Zellbildung und Zellteilung* (1876; Hücre Oluşumu ve Bölünmesi Üzerine) adlı kitapta ortaya koydu. Kitabın üçüncü baskısında (1880) yeni hücre çekirdeklerinin ancak başka çekirdeklerin bölünmesiyle oluşabileceğini açıkladı. Bitki sitolojisinin çağdaş kurallarından biri haline gelen bu kavramın yanı sıra sitolojiye sitoplazma ve nükleoplazma gibi bazı terimler de kazandırdı. Çiçekli bitkilerdeki incelemeleri sonucunda kalıtımı hücre çekirdeğinin sağladığını savundu, açıktohumluların tohum hücreleri üzerindeki çalışmalarıyla da meyoz bölünmeyle üretilen yeni çekirdeklerin kromozom sayısının ana çekirdektekinin yarısı kadar olduğunu buldu. Ayrıca bitkilerde besisuyunun yukarı doğru hareketinin fizyolojik değil, fiziksel bir olay olduğunu ortaya koydu. Çağının öbür ünlü botanikçileriyle birlikte *Lehrbuch de Botanik*'i (1894; Botanik Ders Kitabı) yazdı.

Strasser, Gregor ve Otto (sırasıyla, d. 31 Mayıs 1892, Geisenfeld - ö. 30 Haziran 1934, Berlin, Almanya; d. 10 Eylül 1897, Windsheim, Almanya - ö. 27 Ağustos 1974, Münih, Batı Almanya), Nazi Partisi'nin kuruluş döneminde önemli görevler üstlenen kardeşler. Sol eğilimleri ve Hitler'e karşı yürüttükleri muhalefet nedeniyle Nazilerin iktidara gelmesinden kısa süre önce tasfiye edilmişlerdir.

Bavyeralı orta sınıf bir ailedendiler. Nazi Partisi'ne 1920'de giren Gregor, 1923'te Hitler'in başarısız Birahane Darbesi'ne(*) katıldı. Olaydan sonra Hitler hapsedilince, yasadışı ilan edilen partinin başına geçti. Başarılı bir konuşmacı ve yetenekli bir örgütçü olan Gregor, Hitler'in serbest bırakılmasından sonra partinin Almanya'nın kuzeyindeki örgütlenme çalışmalarının sorumluluğunu üstlendi. *Reichstag*'a (Parlamento) seçildikten sonra kardeşi Otto'nun ve Joseph Goebbels'in de yardımıyla kısa sürede büyük bir kitle hareketi örgütledi. Milliyetçi ve ırkçı bir terminoloji kullanarak alt orta sınıflara ve işçilere yönelik, kapitalizm karşıtı yoğun bir propaganda çalışması yürüten Strasser kardeşler, Nazi Partisi'nin 1930 seçimlerinde ilk büyük başarısını kazanmasında önemli rol oynadılar.

Otto Strasser, Hitler'in mali destek karşılığında büyük Alman sanayicileriyle ittifak kurmaya başlaması üzerine 1930'da partiden ayrıldı ve Kara Cephe'yi (Schwarze Front) örgütledi. Hitler'e desteğini sürdüren Gregor ise 1930'ların başlarında partinin Hitler'den sonraki ikinci adamı durumuna gelmişti. Ama partinin sol kanadının önderi olarak, Hitler'in büyük iş çevreleriyle yakınlaşmasına ve antisemitik politikalarına karşı çıkıyordu. Sonunda o da partideki görevlerinden ayrıldı (1932). Gregor Strasser 30 Haziran 1934'te SA önderlerine karşı düzenlenen "kanlı temizlik hareketi" sırasında Hitler'in emriyle öldürüldü. Ülkeden kaçmayı başaran Otto Strasser ise, uzun yıllar sürgünde yaşadıktan sonra 1955'te Almanya'ya döndü. Yeniden siyasete atılma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.

Strassmann, Fritz (d. 22 Şubat 1902, Boppard, Almanya - ö. 22 Nisan 1980, Mainz, Batı Almanya), 1938'de Otto Hahn ile birlikte uranyumu nötronlarla bombardıman ederek çekirdek bölünmesi (fisyon) olayını bulan Alman fiziksel kimyacı.

Doktora çalışmasını 1929'da Hannover Teknik Üniversitesi'nde tamamlayan Strassmann, rubidyum-stronsiyumla tarihleme yönteminin geliştirilmesine katkıda bulundu. 1934'te Otto Hahn ve Lise Meitner ile birlikte, uranyumun nötronlarla bombardımanı sonucunda oluşan radyoaktif ürünleri inceledi. Strassmann bunların arasında, ancak çekirdek bölünmesi ürünü olabilecek iki hafif elementin varlığını saptayarak, bombardıman sırasında bölünme olayının gerçekleştiğinin belirlenmesini sağladı.

Strassmann kısa bir süre Hannover ve Keiser Wilhelm enstitülerinde (1944'te kapatıldılar) çalıştıktan sonra, 1946'da Mainz Üniversitesi'nde inorganik ve nükleer kimya profesörü oldu, bu üniversitede İnorganik Kimya Enstitüsü'nü (sonradan Nükleer Kimya Enstitüsü) kurdu. 1945-53 arasında da Max Planck Kimya Enstitüsü'nün kimya bölümünün başkanlığını yürüttü.

strategos, çoğul STRATEGOI, Latince STRATEGUS. Eski Yunan'da, çoğu kez daha geniş yetkilerle yöneticilik görevleri de üstlenen komutan; ortaçağ Bizans'ında yüksek devlet memuru.

Kleisthenes'in Atina'da kabile sistemini yeniden düzenlemesi sırasında (İÖ y. 508) her yıl 10 *strategos*'un yer alacağı bir kurul oluşturuldu. Buna göre 10 kabilenin her biri orduya, *strategos*'ların komuta ettiği birer *taksis* (alay) veriyordu. İÖ 490'daki Marathon Savaşı'nda 10 *strategos*'un oluşturduğu kurul, *polemarkhos*'a danışmanlık eden bir organa dönüştü. İÖ 487'den sonra *arkhon*'ların kurayla seçilmeye başlaması üzerine, ordunun yönetimi *polemarkhos*'tan alınarak *strategos*'lara verildi; *taksis*'lerin yönetimi de *strategos*'lara bağlı *taksiarkhos*'lara geçti. Genellikle belirli bir askeri harekât için birkaç *strategos* atanırdı. Bazen küçük çaplı bir seferin komutası tek bir *strategos*'a verilirdi. Büyük bir sefere çıkıldığında ise *strategos*'ların 10'u birden görevlendirilirdi. Bir seferin komutasını birden fazla *strategos* üstlendiğinde, bunlar yasal olarak eşit statüde olurdu; içlerinden birinin sivrilmesi bütünüyle kişisel özelliklerden kaynaklanırdı.

Strategos'lar İÖ 5. yüzyılda özellikle dış ilişkilerde etkili olmaya başladılar. *Ekklesia* adlı meclisin gündemini hazırlayan *boule*'de özel bir konuma sahip oldukları sanılan bu dönemde zaman zaman yabancı devletlerle yapılan görüşmeleri yürütürlerdi. *Ekklesia*'nın onayından geçtikten sonra kesinleşen antlaşmalara uyulacağına ilişkin olarak devlet adına ant içen görevliler arasında sık sık *strategos*'lar da yer alırdı. Bu makamı önemli kılan iki özellik daha vardı. *Arkhon*'lar kurayla seçilirken, *strategos*'lar seçimle başa geliyor ve yeniden seçilmelerine bir sınır getirilmiyordu. Görevin kendilerine tanıdığı zaman ve süreklilik sayesinde halkın güvenini kazanan *strategos*'lar büyük güç elde ediyordu.

Helenistik dönemde Akhaia ve Aitolia gibi birlik ve federasyonların çoğunda *strategos*'lar yüksek yöneticiliklere getirildiler. Büyük İskender, onun komutanları ve daha sonraki Makedonya kralları da *strategos* unvanıyla yöneticiler atadılar. Askeri niteliğini hemen hemen yitiren makam, İÖ 3. yüzyılda Mısır'da bir sivil valilik olarak yeniden ortaya çıktı ve Roma yönetimi altında İS 4. yüzyıla değin varlığını korudu.

strateji, savaşta, belirlenmiş hedeflere ulaşmak için eldeki bütün kaynakları (askeri, ekonomik, siyasal vb) uygun bir biçimde seferber etme ve düzenleme sanatı ya da bilimi. Bazen "yüksek strateji" olarak da adlandırılan bu tanım, giderek karmaşık bir nitelik kazanan savaşın yürütülmesinde askeri olmayan etkenlerin de önemli rol oynadığı modern çağın gereklerini yansıtır. Terimin geçerlik kazandığı 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında strateji, silahlı birliklerin sevk ve düzeni ile askeri harekâtları planlama ve yönetme sanatı anlamını taşıyordu.

Strateji ve taktik(*) arasındaki farklılık geleneksel olarak iki noktada toplanır: 1) Strateji savaşın bütün cepheleriyle ilgilenerek tek tek çarpışmalar sonunda savaşı kazanma hedefine yönelirken, taktik temel-

de belirli bir çarpışmayı kazanmak için eldeki birliklerin ve donanımın kullanımı üzerinde yoğunlaşır. 2) Taktik çarpışma alanındaki birlikleri yönlendirmeyi sağlarken, strateji çarpışma öncesinde bu birlikleri uygun biçimde konumlandırmayı belirler. Aralarındaki bu farklılıklara karşın, strateji ve taktik belirli bir ilişki içinde birbirlerine de bağlanır. Strateji, taktiğin görev ve araçlarını belirler ve bunun sonuçlarını elde etmeye çalışır. Taktik, stratejinin koşullarını belirleyen önemli etkenler arasında yer alır; taktikte ortaya çıkan bir değişiklik stratejinin de değişmesini getirebilir.

Seferlerini uzak görüşlü ve titiz bir planlamayla yürüten Büyük İskender, Hannibal ve Julius Caesar gibi büyük komutanlar modern strateji sanatının öncüleri sayılır. Bununla birlikte eski savaş sanatının temelleri taktiğe ve çarpışmalara dayanıyordu. Modern strateji ilkeleri ancak profesyonel ordulanın ortaya çıkmasıyla ve Napoléon'un 19. yüzyıl başlarında giriştiği seferlerle biçimlenmeye başladı. Napoléon'un harekât stratejileri temelde, düşmana karşı bütün kuvvetlerin kritik bir noktada toplanmasını, ani bir saldırıyla düşmana ezici darbeyi indirmeden önce kuvvetlerin titizlikle hazırlanmasını ve avantaj sağlayacak çarpışma alanlarının seçilmesini kapsıyordu. Daha sonraki askerlik uzmanları modern savaşın temel ilkelerini ortaya koyarken, bu stratejiden çıkarılan klasik örneklerden yararlandılar. Askeri ve siyasal stratejinin birlikte yürütülmesi gerektiğini savunan Carl von Clausewitz, asıl zaferin düşman topraklarını işgalden çok düşman kuvvetlerinin savaş alanında yok edilmesine bağlı olduğu görüşünü geliştirdi. Ayrıca stratejiyi, çarpışmaları kullanarak savaşta istenen sonuca ulaşma biçiminde tanımladı.

Amerikan İç Savaşı (1861-65) yeni bir strateji dönemine geçişte dönüm noktası oldu. Örneğin, uzun menzilli piyade tüfeğinin isabetli ateş gücü, Napoléon dönemi stratejisinin özünü oluşturan hızlı piyade saldırısının etkisini ortadan kaldırdı. Nüfusça daha kalabalık olan sanayileşmiş Kuzey'in tarıma dayalı Güney'i yenilgiye uğratması, savaşta ekonominin ve insan gücü kaynağının giderek artan stratejik önemini gözler önüne serdi.

19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında çeşitli stratejik düşünce okulları ortaya çıktı. Alman askeri önderleri kesin darbe indirici bir çarpışma ve ustaca düzenlenmiş bir saldırı hareketiyle zafere ulaşmaya ağırlık verirken, ABD'li Alfred Thayer Mahan gibi strateji uzmanları deniz gücüne ve dünya ticareti üzerindeki denetime dayalı bir ekonomik savaşı öne çıkardılar. Dönemin bütün strateji öğretileri I. Dünya Savaşı'nın gerçekleri karşısında altüst oldu. Bu savaşta makineli tüfek ve sahra topu gibi modern silahların ezici ateş gücü üstünlüğü, cepheden saldırı gibi klasik askeri harekâtları yararsız duruma getirdi. Saldırıya dönük savaş anlayışının yerini yıpratma ve statik savunma, düşmanı hayati hammaddelerden yoksun bırakmaya yönelik deniz ablukası, düşmanın iradesini ve çarpışma yeteneğini kırmak amacıyla bütün insan gücünün ve maddi kaynakların seferber edilmesi aldı.

I. Dünya Savaşı sonrasının strateji öğretileri, Fransızların savunma anlayışı ile uçak ve tank gibi yeni silahlara dayanan saldırı anlayışı arasında bocaladı. II. Dünya Savaşı'nın başlarındaki harekâtlar ikinci çizgiyi haklı çıkardı. Bu dönemde hava gücü ile seri tank birliklerini birleştiren Almanların geliştirdiği yıldırım savaşı (*blitzkrieg*) stratejisi, geçilmez gibi görünen hatları kısa sürede yardı ve savunmaya ağırlık veren strateji yaklaşımını alt etti. Müttefikler savaşın gidişini değiştirmek için yeni hareketli silahların gücünden yararlanan ve üstün sanayi ve insan gücü kaynaklarına dayanan bir strateji geliştirdiler. Savaşın ortaya çıkardığı önemli bir gelişme de düşmanın cephe gerisine karşı havadan girişilen ve sanayi kapasitesini yok etmenin yanı sıra halkın moralini bozmayı amaçlayan stratejik bombardıman oldu. ABD'nin Japonya'ya karşı atom bombası kullanarak getirdiği stratejik ve taktik yenilik, modern savaş stratejisinin ilkelerini temelden değiştirdi. Sonraki yıllarda daha güçlü termonükleer silahların ve dünyanın herhangi bir yerindeki hedefi birkaç dakikada vurabilecek kıtalararası balistik füzelerin geliştirilmesi, bir genel savaşın katılan tarafları karşılıklı bir yıkıma sürüklemesi tehlikesini doğurdu. Böylece yeni nükleer stratejide, daha önceki bütün askeri stratejilerde olduğu gibi savaşı kazanma yerine nükleer bir savaşı önleme hedefi (caydırma stratejisi) öne çıktı. Karşı tarafı nükleer silaha başvurmaktan caydırmak için, anında misilleme tehdidi kullanılmaya başladı. Savaş sonrasında süper devletler arasında tırmanan silahlanma yarışı, nükleer saldırganlığı etkisiz kılmak için gerekli tahrip gücüne ulaşarak, niteliksel ve teknolojik bir denge sağlama çabasını getirdi.

Stratejik Savunma Girişimi (SDI), YILDIZ SAVAŞLARI olarak da bilinir, ABD yönetiminin, eski SSCB'den gelebileceği varsayılan nükleer saldırılara karşı tasarladığı stratejik savunma sistemi. İlk kez ABD başkanı Ronald Reagan'ın 23 Mart 1983'teki televizyon konuşmasında açıklanan sisteme ünlü kurgubilim filminden esinlenerek Yıldız Savaşları adının verilmesi, projenin sistemdeki bazı bölümleri uzaya yerleştirmeyi öngörmüş olmasından gelir.

SSCB'nin kıtalararası balistik füzelerini uçuşlarının çeşitli aşamalarında yok etmeye yönelik olan SDI, üzerinde hâlâ çalışılması ve geliştirilmesi öngörülen son derece gelişmiş teknolojik sistemleri gerektirmektedir. Sistemin esası, uzaya ve yeryüzüne konuşlandırılmış laser savaş istasyonlarının yok edici ışınlarını, çeşitli yöntemlerle, hareketli hedeflere yöneltmesine dayanmaktadır. Sistemin bir başka önemli öğesi, havadan ve yerden fırlatılan füzelere nükleer olmayan öldürücü mekanizmalar ekleyerek, ABD'ye ait kıtalararası balistik füze siloları gibi ana hedefler çevresinde yoğunlaştırılmış bir geri savunma kademesinin oluşturulmasıdır. Ayrıca saldırıyı saptamak için yeryüzüne, gökyüzüne ve uzaya yerleştirilecek alıcılarda radar, optik araçlar ve kızılötesi ışın gibi tehdit algılayıcı sistemler kullanılması öngörülmektedir.

ABD Kongresi 1980'lerin ortalarında konuyla ilgili çalışmalar için gerekli fonu onayladı. Ama program, doğuracağı askeri ve siyasal sonuçlar ve teknik uygulanabilirlik açısından silah uzmanları ve devlet görevlileri arasında yoğun bir tartışmaya yol açtı. SDI'yı savunanlar projenin önündeki teknik engellerin üstesinden gelinebileceğini ve etkili bir savunma sisteminin olası bir Sovyet saldırısını caydıracağını öne sürdüler. Programa yöneltilen eleştiriler ise şöyle sıralanıyordu: 1) Kullanıldığında mutlaka kusursuz işlemesi gereken çok karmaşık bir sistem ABD'yi bir nükleer saldırıdan tümüyle koruyamazdı. 2) Program her iki süper gücü hem savunma, hem saldırı silahları alanında çok pahalı bir yarışmaya sürükleyecekti. 3) Program, silahların denetlenmesini amaçlayan yürürlükteki anlaşmaları baltalayıcı ve yenilerini önleyici nitelikteydi. Bazı SDI aygıtlarıyla ilgili denemelerin sürdürülmesine karşın, 1991'de SSCB'nin dağılması programın verilerini baştan sona değiştirdi. 1993'te ise programa son verilmesi gündeme geldi.

stratejik silahlar sistemi, kıtalararası balistik füzelerin (ICBM) ve ABD'nin cruise füzesi(*) ile ABD ve eski SSCB hava kuvvetlerince kullanılan stratejik bombardıman uçağı filoları gibi balistik olmayan silahların denetim ve işletim sistemi.

Stratejik silahların depolanması, bakımı ve taşınması için yapılması gereken işlemler çok çeşitlidir. Füzenin itme sisteminin ve yakıtının, iç güdüm sisteminin, bilgisayarının ve savaş başlığının (RV) ayrı ayrı bakımının yapılması ve güvenliğinin sağlanması gerekir. Füzede, birbirinden bağımsız olarak farklı hedeflere yönlendirilebilen savaş başlıkları (MIRV) varsa, yapılması gereken işlemler daha da karmaşıklaşır. Ayrıca yerleştirildiği silo, denizaltı, uçak ya da hava üssünde, füzenin kullanıma hazır tutulması ve her bir RV'nin vuracağı hedefe ilişkin bilgisayar programlarının, fırlatma denetim sistemlerinin ve sistemi bir arada tutan karmaşık iletişim ağlarının sürekli yenileştirilmesi gereklidir.

1980'lerin başlarında ABD, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), İngiltere ve Fransa bu tür sistemler geliştirdiler, ama yalnızca ABD ve SSCB'de karmaşık stratejik silah sistemleri gerektirecek ölçüde büyük füze üsleri kuruldu. 1980'lerin başlarında Batılı ülkelerin ÇHC'nin stratejik silahlar sistemine ilişkin bilgileri oldukça kısıtlıydı. Yalnızca, ülkenin batısına 50 kadar orta erimli balistik füzenin (MRBM) yerleştirilmiş olduğu, Çin ordusunun bir ICBM'ye sahip bulunduğu ve yeni bir ICBM yapımı çalışmaları sürdürdüğü biliniyordu.

Fransa 1980'lerde iki stratejik sistem üzerinde çalışmalarını sürdürdü. Bu çalışmaların biri iki kademeli, katı yakıtlı ve termonükleer başlık taşıyabilen bir orta erimli balistik füze, öbürü ise üç kademeli, katı yakıtlı, bir termonükleer başlıklı ve denizaltından fırlatılabilen bir orta menzilli füzeye ilişkindi.

İngiltere'de, 1980'lerin başında yerini "Trident" füzelerine bırakan "Polaris" füzeleriyle donatılmış olan ve denizaltından fırlatılabilen bir sistem kuruldu.

ABD ve SSCB 1980'lerin başında çok sayıda stratejik sisteme sahipti. Bu sistemlerin bir bölümü bugün devre dışı kalmıştır, ama öbürleri günümüzde de kullanılmaktadır.

ABD'nin sahip olduğu tek etkin ICBM sistemi olan "Minuteman", kullanımdan kaldırılan 37 "Titan II" füzesini de içeren 1.000 füzeden oluşuyordu. Ayrıca, denizaltıdan, gemiden, karadan ve Stratejik Hava Komutanlığı'na (SAC) bağlı bombardıman uçaklarından fırlatılabilen, görece küçük ve yavaş cruise füzeleri geliştirildi. Bunun yanı sıra bir dizi yeni MX füzesinin üretilmesi ve bunların "Minuteman" silolarına yerleştirilmesi de tasarlandı. ABD'nin diğer füze sistemleri olan "Polaris", "Poseidon" ve "Trident" sistemleri de denizaltından fırlatılabiliyordu. Sıvı yakıtlı olan "Titan" dışında, tüm ABD füzeleri katı yakıtla çalışıyordu.

Savaş anında bu ABD sistemlerinin çoğunun eşgüdümü ve işletimi, bir "Boeing 747" uçağına yerleştirilen komuta merkezince havadan gerçekleştirilecekti. Bu komuta merkezinin görevi, ABD Başkanı ile stratejik silah sisteminin, başta SAC olmak üzere, temel birimleri arasında iletişim sağlamaktı. Gene havada bulunan bir fırlatma denetim sistemiyle de, belirlenmiş hedefe yönlendirilmiş bulunan "Minuteman" füzelerinin hedefi değiştirilebilecekti.

1980'lerde SSCB silolardan fırlatılan dört ana ICBM sistemine sahipti. Bu sistemlerde yaklaşık 520 "SS-11", 150 "SS-17", yaklaşık 310 "SS-18" ve yaklaşık 360 "SS-19" füzesi bulunuyordu. SSCB ayrıca, "SS-14" ve "SS-20" gibi hareketli sistemlere ve denizaltıdan fırlatılabilen en az dört sisteme sahipti. Moskova yakınlarında da bir antibalistik füze sistemi bulunmaktaydı. SSCB'nin ICBM'leri sıvı yakıtlı, öbür füze sistemleri ise katı yakıtlıydı.

ABD ve SSCB füzelerinin çoğu bilgisayarlarla donatılmıştı ve hepsi termonükleer başlık taşıyabiliyordu. Öbür füzelere göre daha küçük olan cruise füzesi dışında, bu füzeler 3-14 ya da daha fazla sayıda MIRV taşıyabiliyordu. Stratejik silahların sınırlanması konusunda yapılan görüşmelerin tümünde MIRV'ler temel tartışma konusu olmuştur.

Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri (START), ABD ile Sovyetler Birliği arasında, iki ülkenin elindeki nükleer savaş başlıkları ile bunların hedefe gönderilmesini sağlayan füze ve bombardıman uçaklarının azaltılması amacıyla yapılan görüşmeler. START görüşmeleri, 1970'lerdeki Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri'nin(*) devamı niteliğindeydi. 1982'de Sovyetler Birliği'yle stratejik silahlar konusundaki görüşmeler yeniden başladığında ABD başkanı Ronald Reagan yeni görüşmelere START adını verdi ve yalnızca sınırlamayla yetinilmemesini, her iki ülkenin füze ve savaş başlığı stoklarında köklü indirimlere gidilmesini önerdi. 1983'te kesilen görüşmeler 1985'te yeniden başladı ve Temmuz 1991'de ABD başkanı George Bush ile Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un imzaladığı kapsamlı bir stratejik silahların azaltılması antlaşmasıyla hedefine ulaştı. Antlaşmada SSCB'nin elindeki nükleer savaş başlıkları ile nükleer bombaların sayısının 11 binden 8 bine (yüzde 25), ABD'nin elindeki aynı tür silahlarınsa 12 binden 10 bine (yüzde 15) indirilmesi öngörülüyordu. Tarafların elindeki stratejik füzelerin, ağır bombardıman uçaklarının ve hareketli füze rampalarının sayısında özel indirimler hükme bağlanıyordu. 1991 sonunda SSCB'nin dağılmasından sonra ABD ile Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan arasında süren görüşmeler sonunda 23 Mayıs 1992'de bir ek antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla taraflar 1991 antlaşmasına uymayı üstlendiler; Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan ellerindeki stratejik nükleer silahları ya Rusya'ya devredecekler ya da imha edeceklerdi.

Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT), ABD ile SSCB arasında, büyük nükleer silahların üretimini azaltmak amacıyla yürütülen görüşmeler. Bu görüşmeler sonunda imzalanan ve uzun menzilli (kıtalararası) stratejik nükleer silahlar alanında silahlanma yarışını sınırlayıcı hükümler getiren iki antlaşma SALT I (1972) ve SALT II (1979) olarak bilinir.

İlk kez ABD başkanı Lyndon Johnson'ın 1967'de ortaya attığı görüşme önerisi, 1968 yazında iki tarafça da benimsenerek somut bir girişime dönüştü. Ama bu yöndeki hazırlıklar aynı yılın ağustos ayında SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesiyle kesintiye uğradı. Kapsamlı görüşmeler ancak Nisan 1970'te başladı. SALT I'in çerçevesini oluşturan karmaşık ve çok yönlü antlaşmaların en önemlileri olan Antibalistik Füze (ABM) Antlaşması ile Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Geçici Anlaşma ve Protokol, ABD adına Başkan Richard Nixon ve SSCB adına Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) genel sekreteri Leonid Brejnev tarafından 26 Mayıs 1972'de Moskova'da imzalandı. Bu zirve ABD ve SSCB arasındaki yumuşama (*détente*) sürecini en üst düzeye çıkardı.

Süresiz olmakla birlikte beş yılda bir gözden geçirilmesi öngörülen ABM Antlaşması, iki tarafın antibalistik füze istasyonlarını iki bölgeyle sınırlayan ve böylece karşı tarafın stratejik silahlarının caydırıcı gücünü azaltan hükümler içeriyordu. ABD Senatosu antlaşmayı 3 Ağustos 1972'de onayladı. Geçici Anlaşma ise beş yıl süreyle tarafların sahip olabileceği kıtalararası balistik füzelere ve denizaltılardan fırlatılan balistik füzelerle (ICBM) denizaltından fırlatılabilen balistik füzelere (SLBM) üst sınırlar getiriyor ve konunun daha ayrıntılı olarak ele alınmasını SALT II görüşmelerine bırakıyordu. Yürütmenin yetkisine giren bir düzenleme olarak ABD Senatosu'nca onaylanması gerekmeyen bu metin, gene de ABD Kongresi'nin ortak bir toplantısında görüşülerek onaylandı.

1972 sonlarında başlatılan SALT II görüşmeleri yedi yıl sürdü. Başlıca sorunlardan biri, iki ülkenin stratejik güçleri arasındaki dengesizlikti. SSCB büyük yüklü ağır silahlarda yoğunlaşırken, ABD daha küçük çaplı, ama isabet yeteneği yüksek silahlar geliştirmişti. Gelişmekte olan yeni teknolojiler, tanımlamaya ilişkin konular ve denetim sorunu da başka güçlükler doğurdu.

SALT II'nin görüşmeler sonunda aldığı biçim, stratejik silah fırlatıcıların (örn. çok sayıda bağımsız hedefe yönlendirilebilen aygıtlarla [MIRV] donatılabilen füzeler) sayısına sınır getiriyordu; bunun amacı, iki tarafın karada üslendirilmiş ICBM sistemlerinin bu tür füzelerin saldırılarına açık duruma geleceği zamanı geciktirebilmekti. Ayrıca MIRV'lerle donatılmış ICBM ve SLBM'ler ve ağır (uzun menzilli) bombardıman uçaklarının sayısı ile stratejik silah fırlatıcıların toplam miktarına sınır getiriliyordu. Antlaşmanın her iki taraf için de bu tür silah sistemlerine getirdiği genel tavan 2.400 dolayındaydı. SALT II antlaşması 18 Haziran 1979'da ABD başkanı Jimmy Carter'la Brejnev tarafından imzalandı ve kısa süre sonra onaylanmak üzere ABD Senatosu'na sunuldu. Ama iki süper devlet arasındaki gerginlik yeniden tırmanınca, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Carter antlaşmayı Senato gündeminden çekti. Bununla birlikte sonraki yıllarda gerek ABD gerek SSCB, SALT II'nin öngördüğü sınırlara gönüllü olarak uydular. Bu arada, 1982'de Cenevre'de iki süper devlet arasında yeniden başlatılan görüşmeler Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri(*) (START) adını aldı.

Stratford, ABD'de, Connecticut eyaletinin güneydoğusundaki Fairfield ilinde (*county*) ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*). Bridgeport'un hemen doğusunda, Long Island Boğazıyla Housatonic Irmağının kıyısında yer alır. 1639'da Avrupa'dan gelen göçmenler tarafından kurulan yerleşmeye 1643'te İngiltere'deki Stratford-upon-Avon ya da Stratford-le-Bow'dan esinlenerek, Stratford adı verildi. Londra'daki eski Globe Tiyatrosu örnek alınarak inşa edilen Amerikan Shakespeare Festival Tiyatrosu'nda 1955'ten beri her yaz çeşitli tiyatro oyunları sergilenir. Eskiden ekonomisi tekne yapımı ve istiridye avcılığına dayalı olan kent, günümüzde uçak motorları, helikopterler, sanayi makineleri ve takım tezgâhları üretimine dayanan çeşitlenmiş bir sanayiye sahiptir. Nüfus (1990) 49.389.

Stratford, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğusunda kent. Avon Irmağının kıyısında, bir mandıracılık bölgesinin merkezinde yer alır. 1831-32 kışında kurulan yerleşme başlangıçta Little Thames adını taşıyordu. 1835'te Shakespeare'in doğum yeri olan İngiltere'deki Stratford-upon-Avon'dan esinlenilerek kente Stratford adı verildi. Irmağın adı da Avon olarak değiştirildi.

Kent, 1953'ten beri her yaz düzenlenen Stratford Festivali'yle ünlüdür. Festival etkinliklerinin ağırlığını Shakespeare'in oyunlarına dayalı tiyatro gösterileri oluşturur. Oyunlar Festival (1957) ve Avon (1964) tiyatrolarında sergilenir. Festival döneminde çok sayıda turist çeken kentte demiryolu onarım atölyeleriyle ağır ve hafif sanayi tesisleri de vardır. Nüfus (1981) 26.451.

Stratford'ta Festival Tiyatrosu, Ontario
Malak, Ottawa

Stratford (de Redcliffe), Stratford Canning, Vikont (d. 4 Kasım 1786, Londra - ö. 14 Ağustos 1880, Frant, Sussex, İngiltere), aralıklarla yaklaşık 20 yıl İstanbul'da görev yapan ve Osmanlı yönetimi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan İngiliz diplomat.

İngiltere dışişleri bakanı (1807-09, 1822-27) ve başbakanı (1827) George Canning'in yeğeniydi. İstanbul'da maslahatgüzar ve fiili büyükelçi olarak bulunduğu dönemde (1810-12) Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Bükreş Antlaşması'nın (28 Mayıs 1812) imzalanmasını sağlayarak, Rus kuvvetlerinin Napoléon'a karşı serbest kalmasında önemli rol oynadı. İsviçre'de elçilik (1814-18) yaparken hazırladığı tarafsız İsviçre Konfederasyonu planı, Viyana Kongresi'nde görüşülerek onaylandı (1815). Daha sonra İngiltere elçisi olarak bir süre ABD'

Vikont Stratford, G. F. Watts'ın bir çalışması, 1855; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

de kaldı (1820-23). Büyükelçi olarak gönderildiği İstanbul'da (1825-29, 1831) bütün gücüyle Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlık kazanması yönünde çalıştı. Daha sonraki büyükelçilik dönemlerinde (1841-46, 1848-51) I. Abdülmecid ve Mustafa Reşid Paşa'nın nüfuzlu bir dostu oldu. Tanzimat Fermanı doğrultusundaki reform çabalarını destekledi. Osmanlı Devleti'nin 1848'den sonra Lajos Kossuth'u ve Macaristan ile Polonya'dan kaçan öteki milliyetçi mültecileri korumasını sağladı. Son İstanbul büyükelçiliği sırasında (1853-58) Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik müdahalelerine karşı etkin bir tavır almakla birlikte, Kırım Savaşı'nın çıkmasını önlemeye çalıştı.

Stratford-upon-Avon, STRATFORD olarak da bilinir, İngiltere'de, Warwickshire iline (*county*) bağlı Stratford-on-Avon ilçesinde (*district*) kent. William Shakespeare'in doğum yeri olması nedeniyle günümüzde turizm açısından büyük önem taşır.

Bir Roma yolunun Avon Irmağını aştığı noktada kurulmuştur; burada bir 19. yüzyıl köprüsü ile 15. yüzyıldan kalma kemerli bir

Stratford-upon-Avon'da Kraliyet Shakespeare Tiyatrosu, Warwickshire
Kenneth Scowen

taş köprü yer alır. 1553'te berat alan Stratford yüzyıllar boyunca kırsal bir pazar kasabası olarak kaldıktan sonra, 18. yüzyılda Shakespeare'in doğum yeri olarak ün kazandı. 1564'te kentte doğan ve burada öğrenim gören Shakespeare 1597'de Londra'dan New Place olarak bilinen eve geri döndü. 1616'da burada öldü ve Kutsal Üçleme Bölge Kilisesi'ne gömüldü.

Aktör ve yapımcı David Garrick 1769'da kentte yazarın yıllık doğum günü kutlamalarını başlattı. Irmak kıyısındaki Shakespeare Merkezi 1881'de açılan bir kütüphane ve sanat galerisiyle 1932'de açılan bir tiyatroyu içine alır. Shakespeare'in ölüm ve yaklaşık olarak doğum tarihi olan 23 Nisan her yıl törenlerle kutlanır. Gene her yıl mart-ekim arasında Kraliyet Shakespeare Tiyatrosu'nda Shakespeare oyunları sahnelenir. Nüfus (1981) 20.911.

Strathclyde, yaklaşık 6. yüzyıldan sonra Clyde Irmağı havzası ile bitişiğindeki batı kıyı bölgelerine yayılmış eski bir İngiliz krallığı.

6. yüzyılın başlarında Hıristiyanlığı benimseyen ve Alclut olarak bilinen Dumbarton'ı (Bretonların kalesi) başkent yapan Strathclyde, Cumbrialılarla ittifak kurarak putperest olan Anglosakson Bernicia Krallığı'na (sonradan Northumbria Krallığı'nın parçası) karşı savaş yürüttü. Ama 7. yüzyılda Northumbrialılar Cumbria'nın tamamını denetim altına almayı ve Strathclyde'yi 756'da kesin olarak yenmeyi başardılar. 870'te Dumbarton'a giren Vikingler kenti yerle bir ettiler. Strathclyde 10. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin Anglosakson krallarının denetimine girdi. Bunlardan I. Edmund Strathclyde'ı 945'te İskoçya kralı I. Malcolm'a para karşılığında devretti. Strathclyde, 1016'da (ya da 1018) Carham'da İngilizleri yenen II. Malcolm'a yardım etmiş olan kralları Owain'in (Dazlak) ölümünden sonra İskoçya'nın parçası oldu.

Strathclyde, İskoçya'nın batı kesiminde il (*region*). 1975'teki yönetsel düzenlemeyle oluşturulan ile, Anglia dönemi öncesinde, bugünkü İngiltere'nin kuzeybatı kesiminin içlerine kadar uzanan eski bir İngiliz krallığının adı verilmiştir. Yüzölçümü 13.773 km²'dir. İl Argyll-Bute, Dumbarton, City of Glasgow, Clydebank, Bearsden-Milngavie, Strathkelvin, Cumbernauld-Kilsyth, Monklands, Motherwell, Hamilton, East Kilbride, Eastwood, Clydesdale, Renfrew, Inverclyde, Cunninghame, Kilmarnock-Loudoun, Kyle-Carrick ve Cumnock-Doon Valley ilçelerine (*district*) bölünmüştür. İlde Glasgow kentinin egemen bir konumu vardır. Nüfus (1991 tah.) 2.218.200.

Strathcona ve Mount Royal (Mount Royal ve Glencoe), Donald Alexander Smith, 1. Baron (d. 6 Ağustos 1820, Forres, Moray, İskoçya - ö. 21 Ocak 1914, Londra, İngiltere), Kanadalı kürk tüccarı, banker, demiryolu yapımcısı ve devlet adamı.

1838'de Hudson Körfezi Kumpanyası'nda çalışmaya başladı. Uzun yıllar Labrador'da kürk ticaretiyle uğraştı. 1870-74 arasında kumpanyanın Kanada'daki baştemsilciliğini yaptı. Kumpanyanın en büyük hissedarı olduktan sonra yöneticiliğini üstlendi (1889) ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

1870'te Muhafazakâr Parti'den Manitoba yasama meclisine, 1871'de de Kanada Avam Kamarası'na girdi. Pasifik Skandalı (1873) sırasında Başbakan Sir John Macdonald'dan desteğini çekmesi, Muhafazakâr Parti hükümetinin düşmesinde etkili oldu. 1887'de Montreal Bankası'nın başkanı, 1905'te de onursal başkanı oldu.

Smith 1880'de uğradığı seçim yenilgisinden sonra 1887'de yeniden parlamentoya seçildi ve Kanada yüksek komiseri olarak Londra'ya atandığı 1905'e değin parlamento üyeliğini sürdürdü.

stratigrafi, KATMANBİLİM olarak da bilinir, kayaç katmanlarının incelenmesini ve oluşumlarının jeolojik zaman ölçeği açısından yorumlanmasını konu edinen bilim dalı. Jeolojik geçmişe ilişkin bilgi sağlayan stratigrafiden, petrol mühendisliği ve arkeoloji gibi alanlarda yararlanılır.

Stratigrafi çalışmaları temel olarak tortul kayaçların incelenmesine yöneliktir, ama bazı korkayaçlar (örn. birbirini izleyen lav püskürmesi sonucunda oluşanlar) ile bu tür korkayaçların ya da tortul kayaçların değişime uğraması sonucunda oluşan başkalaşım kayaçları da stratigrafinin ilgi alanı içine girer.

Stratigrafi çalışmalarının ortak amaçlarından biri, kayaç katmanlarını haritalanabilir birimler halinde alt gruplara ayırmak, bunların aralarındaki zaman ilişkilerini belirlemek ve çeşitli dizi gruplarını ya da tüm bir diziyi başka bölgelerdeki grup ya da dizilerle ilişkilendirmektir. Stratigrafi ölçeklerinin standartlaştırılmasına yönelik ilk ama başarısız girişimleri 19. yüzyılın ikinci yarısında Uluslararası Jeoloji Kongresi (IGC) gerçekleştirdi. Daha sonra, 1961'de kurulan Uluslararası Jeoloji Bilimleri Birliği (IUGS), bu amaca yönelik olarak stratigrafi Komisyonu'nu kurdu. Geleneksel stratigrafi şemaları iki ölçeğe dayanır: Her birimin başlangıç ve sonuç oluşum tarihlerini gösteren bir zaman ölçeği (üstzaman, zaman, dönem, bölüm biçiminde) ile buna bağlı bir kayaç dizisi ölçeği (sistem, dizi, kat, alt kat biçiminde).

20. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen radyometrik tarihleme, radyoaktif bozunma ölçümleri, paleoklimatik tarihleme ve paleomagnetik hesaplamalar gibi yeni yöntemlerin de yardımıyla, bu şemalar terimleme konusundaki karışıklıkları büyük ölçüde gidermiş ve Yer'in jeolojik tarihine ilişkin daha sağlam bilgiler edinilebilmesini olanaklı kılmıştır.

Petrol mühendisliği alanında stratigrafiden büyük ölçüde yararlanılır. Petrol ve doğal gaz çoğunlukla katmanlaşmış tortul kayaçların içinde yer aldığından, stratigrafik veriler sayesinde petrol kapanlarının belirlenmesi daha kolaylaşmıştır.

Öte yandan katmanların içerdiği kültürel ve mimari kalıntıların açığa çıkartılmasına yönelik stratigrafik kazılar, arkeologların denetiminde gerçekleştirilir. Her katmandaki kalıntılar incelenir, tanılanır ve bu yolla geçmişin kültürel özellikleri, hayvan dokusu vb saptanır.

stratofortress *bak.* B-52

Straton (LAMPSAKOSLU), Latince STRATO PHYSICUS (d. Lampsakos [Lâpseki] - ö. İÖ y. 270), Theophrastos'un ardından gezimci okulun başına geçen Eski Yunanlı filozof. Bütün maddelerin boşluk içerdiğini, maddeler arasındaki ağırlık farklılıklarının boşluğun kapladığı alandaki farklılıklardan kaynaklandığını ileri süren boşluk öğretisiyle tanınır. Bu yaklaşım İskenderiyeli Heron'un geliştirdiği havalı ve buharlı mekanizmaların (aeolipil) kuramsal temelini oluşturmuştur. Straton nedenselliği ve maddeci ilkeleri vurgulayarak ustası Aristoteles'in doğaya ilişkin yorumlarını belli ölçüde yumuşatmış, doğa süreçlerinde hiçbir tanrısal gücün rol oynamadığını vurgulamıştır. Günümüze ulaşan yapıtı yoktur.

Stratonikeia, bugün ESKİHİSAR, Güneybatı Anadolu'daki Karya bölgesinde Selevkos kralı I. Antiokhos'un kurduğu antik kent. Muğla-Milas karayolu kenarında, Yatağan'ın Milas yönünde 12 km uzağındadır. Kentte 1977'den beri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adına Yusuf Boysal kazı yapmaktadır.

Bazı arkeolojik buluntulardan ve yazılı belgelerden aynı yerde Stratonikeia'dan önce de bir kentin bulunduğu anlaşılmaktaysa da, bu konuda yeterli bilgi yoktur. İÖ 201'de Karya'yı istila eden Makedonyalı V. Philippos Stratonikeia'yı da aldı. Selevkosların egemenliğinden sonra kent birkaç kez Rodosluların eline geçti, İÖ 2. yüzyılda özgürlüğüne kavuştu. Bir süre Pontus kralı Mithradates'in işgalinde kaldı. İS 395'te Bizans İmparatorluğu sınırları içine girdi. Kentte bu dönemden de kalıntılar bulunmuştur.

Kentin akropolisi bir surla çevrilidir. Kenti çevreleyen sur da yaklaşık 3.500 m uzunluğundadır. Dıştan peristilsiz bir tapınağı andıran, dikdörtgen planlı *bouleterion*, Korent düzeninde bir *gymnasion*, Helenistik dönemden kalma tiyatro, tiyatronun yanındaki erken Roma tapınağı önemli kalıntılardır. Mezarların çoğu geç Helenistik dönemle Roma dönemine aittir. Ama Klasik dönemden ve daha eskiden (İÖ 7. yy) kalmış olanları da bulunmuştur.

stratosfer, troposferin üzerinde yer alan, hemen hemen sabit sıcaklıklı (izotermal)

atmosfer katmanı. Alt sınırı (tropopoz) yeryüzünden 10-13 km yükseklikte başlar ve üst sınırı (stratopoz) 50 km yüksekliğe kadar uzanır. *Ayrıca bak.* atmosfer.

Stratton, Charles (d. 4 Ocak 1838, Bridgeport, Connecticut - ö. 15 Temmuz 1883, Middleboro, Massachusetts, ABD), ABD'li emprezaryo P.T. Barnum'un(*) sirk gösterilerinde büyük ilgi toplayan cüce şovmen.

Normal bir anne babanın çocuğu olan Stratton altı aylık olana değin normal biçimde gelişiyse de, gençlik yıllarına değin boyu 63,5 cm, kilosu 6,8 kg olarak kaldı. Daha sonra boyu 101,6 cm'ye, kilosu 31,7 kg'ye ulaştı. Gösterilere çıkmaya başladığında 5 yaşındaydı, ama Barnum onu İngiltere'den gelen 11 yaşında bir cüce olarak tanıtıyordu. Stratton kısa sürede hem ABD'de, hem de başka ülkelerde ün kazandı. 1863'te Barnum'un sirkindeki bir başka cüce olan Lavinia Warren'la (1841-1919) gösterişli bir törenle evlendi.

Straub, Jean-Marie (d. 1933, Metz, Fransa), sinemada klasik anlatım biçimlerine karşı çıkarak deneysel bir tarz geliştiren Fransız yönetmen.

Lise öğrencisiyken bir sinema kulübü kurdu. Edebiyat öğrenimi gördükten sonra Paris'e giderek Abel Gance, Jean Renoir ve Robert Bresson gibi yönetmenlere asistanlık etti. 1958'de Fransa'nın Cezayir'de yürüttüğü savaşı protesto ederek ülkesinden ayrıldı ve Almanya'ya giderek Münih'e yerleşti. *Nicht versöhnt oder Es hilft nur Gewalt wo Gewalt herrscht* (1965; *Barışmamışlar*), *Chronik der Anna Magdalena Bach* (1967; *Anne Magdalena Bach'ın Günlüğü*), *Der Bräutigam, die Komödiantin und der Zuhälter* (1968; Damat, Komedyen Kız ve Muhabbet Tellalı) gibi ilk filmleriyle yenilikçi ve özgün üslubunu ortaya koyarak Genç Alman Sineması'nın(*) önde gelen yönetmenlerinden biri oldu.

Çalışmalarını daha çok Almanya ve İtalya'da sürdüren ve filmlerinin çoğunu karısı Danièle Huillet ile birlikte yöneten Straub sinemanın klasik anlatım biçimlerine karşı çıktı. Oyunculuğun ve mekânların rolünü en aza indirip alışılmış kurgu, geçiş ve çekim tekniklerini kullanmadan siyasal ve toplumsal gerçekleri daha iyi aktaracağını savunduğu bir üslup geliştirdi. Önemli filmleri arasında, *Les Yeux ne veulent pas en tout temps se fermer ou peut-être qu'un jour Rome se permettra de choisir à son tour Othon* (1971; Gözler Hep Kapanmak İstemez ya da Roma Belki Bir Gün Sırası Geldiğinde Seçim Yapacaktır / Othon), *Geschichtsunterricht* (1972; Tarih Dersi), *Einleitung zu Arnold Schoenberg, Begleitmusik einer Lichtspielszene* (1972; Arnold Schoenberg'in Müziğine Giriş, Bir Sinema Sahnesine Eşlik Müziği), *Moses und Aaron* (1974; Musa ile Harun), *Toute revolution est un coup de dès* (1977; Her Devrim Bir Kumardır), *Della nube alla resistenza* (1979; Buluttan Direnişe), *Trop tot-trop tard* (1981; Çok Erken-Çok Geç), *Klassenverhältnisse* (1983; *Sınıf İlişkileri*) sayılabilir.

Straus, Oscar (d. 6 Mart 1870, Viyana - ö. 11 Ocak 1954, Bad Ischl, Avusturya), Avusturyalı besteci. *Der tapfere Soldat* (1908; Cesur Asker) adlı opereti ile tanınmıştır.

Viyana'da, sonra da Berlin'de Max Bruch'un yanında öğrenim gördü. Sonra Avusturya ve Almanya'da tiyatro orkestrası şefi olarak çalıştı. 1927'ye değin Berlin'de yaşadı, 1939'da Fransız uyruğuna geçti. 1940-58 arasında New York ve Hollywood'da bulundu, ardından Avrupa'ya döndü. *Der tapfere Soldat*, Shaw'un *Arms and the Man* (*Silahlar ve Kahraman*, 1953) adlı yapıtından uyarlanmıştı. Straus'un öbür operetleri arasında *Ein Walzertraum* (1907; Bir Vals Düşü) ve *Rund um die Liebe* (1914; Aşkın Çevresinde) vardır. Ayrıca *La Ronde* (1950; Aşk Zinciri) filminin müziğini de Straus bestelemişti.

Straus, Oscar Solomon (d. 23 Aralık 1850, Otterberg, Bavyera, Almanya - ö. 3 Mayıs 1926, New York kenti, ABD), ABD'nin Yahudi kökenli ilk kabine üyesi (1906-09), Başkan Woodrow Wilson'ın danışmanı. 1887-89, 1898-1900, 1909-10 dönemlerinde Osmanlı Devleti'nde ABD'yi temsil etmiştir.

New York kentindeki R. H. Macy & Company Inc. mağazasının sahibi Nathan Straus'un kardeşiydi. İstanbul'da ABD'yi temsil ettikten sonra 1902'de Lahey'deki Daimi Hakemlik Divanı üyeliğine getirildi; 1908, 1912 ve 1920'de yeniden atandı.

1906'da Başkan Theodore Roosevelt, Straus'u ticaret ve çalışma bakanlığına atadı. Üç yıl sonra ilk ABD büyükelçisi olarak yeniden Osmanlı Devleti'ne gönderildi. 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Barışı Koruma Birliği'ni temsil eden Straus, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu öngören hükümlerin Versailles Antlaşması'na katılması konusunda Başkan Wilson'a yardımcı oldu. Avrupa'daki Yahudi azınlığın korunmasına yönelik çalışmalara etkin olarak katıldı. Anılarının yer aldığı *Under Four Administrations: From Cleveland to Taft* (Dört Yönetim Döneminde: Cleveland'dan Taft'a) başlıklı kitabı 1922'de yayımlandı.

Strauss, David Friedrich (d. 27 Ocak 1808, Ludwigsburg - ö. 8 Şubat 1874, Ludwigsburg, Württemberg, Almanya), Alman Protestan düşünür ve din tarihçisi. Karşıt güçler arasındaki çatışmanın toplumsal evrimin itici gücünü oluşturduğu ilkesinden yola çıkarak diyalektik felsefeyi din tarihine uygulamış, Hz. İsa'yla ilgili Yeni Ahit öykülerini de bu temelde mitolojik bir açıdan yorumlamıştır.

Tübingen ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü (1825-31). Özellikle G. W. F. Hegel'den etkilendi. Hıristiyanlığın evrimiyle ilgili kuramına göre, ilk Hıristiyan topluluklarının içinde çatışan güçlerin etkileşimi ve iç içe geçmesi daha yüksek bir dinsel bireşime yol açmıştı. Bu çözümlemeden yola çıkarak yazdığı *Das Leben Jesu kritisch bearbeitet*'te (1835-36, 2 cilt; İsa'nın Yaşamı Üzerine Eleştirel İnceleme) İncil'lerin tarihsel değer taşımadığını, bu kitaplardaki doğaüstü öykülerin birer efsane olduğunu öne sürdü. Strauss'a göre, amaçlı biçimde uydurulmuş olmasa da bu efsaneler 2. yüzyıl Hıristiyan cemaatinin yaygın umutlarını dile getiriyordu.

Alman Protestan çevrelerinin çok sert tepkisiyle karşılaşan Strauss, eleştirisinin Hıristiyanlığın özüne yönelik olmadığını, bütün dinlerin olgular değil, düşünceler üzerine kurulduğunu belirterek kendini savundu. Ama Tübingen ve Zürich üniversitelerinde ders vermesi yasaklandı; 1839'da da Zürich'e profesör olarak çağrıldığı halde görevinden el çektirildi.

Bundan sonra 20 yılı aşkın bir süre Ludwigsburg ve Darmstadt'ta yaşayan Strauss çeşitli siyaset ve düşün adamlarının yaşamöykülerini yazdı, kamu görevlerinde bulundu. Din alanında son çalışması olan *Der alte und der neue Glaube*'de (1872; Eski ve Yeni İnanç), Hıristiyanlığa karşı bilimsel maddeciliği savundu. Bu arada, ilk yapıtı *Das Leben Jesu*'nun gözden geçirilmiş basımında görüşlerini büyük ölçüde yumuşatınca, Nietzsche tarafından sert bir dille eleştirildi.

Strauss, kutsal metinleri ve ilahiyat metinlerini yeterince anlamadan eleştirmekle suçlanmışsa da, dogmatizmi reddeden ve Hz. İsa'nın tarihsel kişiliğini araştıran bilginlere esin kaynağı olmuştur.

Strauss, Franz Josef (d. 6 Eylül 1915, Münih, Almanya - ö. 3 Ekim 1988, Regensburg, Batı Almanya), Hıristiyan Sosyal Birlik'in(*) önderi Alman siyaset adamı.

Franz Josef Strauss
ABC Ajansı

Münih Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında Nazilerle çatışan Katolik gençlik örgütünün etkin bir üyesiydi. Üniversiteyi bitirdiği yıl askere alındı (1939). II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ABD kuvvetlerine tutsak düştü. 1945'te serbest bırakıldıktan sonra bir süre Bavyera İçişleri Bakanlığı'nda danışma kurulu üyesi olarak görev aldı. 1946'da ABD işgal yetkilileri tarafından Schongau ilinde bir yerel yönetim görevine atandı. 1945'te Bavyera'da Hıristiyan Sosyal Birlik'in (CSU) kurucuları arasında yer aldı. Ağustos 1949'da *Bundestag*'a (Federal Meclis) seçildi. 1953'te Şansölye Konrad Adenauer tarafından devlet bakanlığına getirildi. 1955'te nükleer işler bakanı ve Savunma Konseyi'nin başkan yardımcısı, 1956'da ise savunma bakanı oldu. Kendi kaynaklarına güvenen bir Batı Almanya yaratılmasını ve ülkenin yeniden silahlanmasını savunan Strauss, *Bundeswehr*'in (Batı Almanya ordusu) yeniden örgütlenmesinde ve taktik nükleer silahlar edinmesinde önemli rol oynadı.

Strauss'a karşı yoğun bir muhalefet yürüten haftalık haber dergisi *Der Spiegel*'de Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) tatbikatlarıyla ilgili bir yazının yayımlanmasının ardından, derginin yayın yönetmenlerinin ihanet suçlamasıyla tutuklanması kamuoyunda büyük çalkantılara neden oldu ve Strauss Kasım 1962'de hükümetten istifa etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte 1961'de seçildiği CSU başkanlığını sürdürdü ve 1966'da maliye bakanı olarak yeniden hükümete girdi. Bu görevini Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) ve Hür Demokrat Parti (FDP) koalisyonunun iktidara geldiği 1969 seçimleri ertesine değin sürdürdü.

Kasım 1978'de Bavyera başkanlığına seçilen Strauss muhalefetteki CSU ve Hıristiyan Demokratik Birlik'in (CDU) şansölye adayı olarak 1980'de yapılan seçimlere katıldıysa da başarılı olamadı.

Sonraki yıllarda, Doğu Avrupa ile ilişkilerde yumuşamayı ilke alan bir siyaset (*Ostpolitik*) izleyen Sosyal Demokrat şansölye Helmut Schmidt'in iç ve dış siyasetini eleştirmeyi sürdürdü. 1983'te Schmidt baş-

kanlığındaki merkez-sol koalisyonun düşmesi üzerine yapılan erken seçimde yeniden *Bundestag*'a seçildi.

Bir dizi kitap yazan Strauss'un başlıca yapıtları arasında, *Herausforderung und Antwort* (1968; Meydan Okuma ve Cevap), *Finanzpolitik: Theorie und Wirklichkeit* (1969; Maliye Politikası: Kuram ve Uygulama), *Deutschland Deine Zukunft* (1975; Almanya Senin Geleceğin), *Zur Lage* (1979; Yerine Göre) ve *Gebote der Freiheit* (1980; Özgürlüğün Kuralları) sayılabilir. Parlamentodaki konuşmaları 1968'de *Bundestagsreden* başlığıyla yayımlanmıştır.

Strauss, Johann (GENÇ) (d. 25 Ekim 1825, Viyana - ö. 3 Haziran 1899, Viyana), Viyana valsleri ve operetleriyle ünlü besteci. "Vals Kralı" lakabıyla anılır.

Johann Strauss'un (Yaşlı) en büyük oğluydu. Babası onun müzik dışında bir meslek sahibi olmasını istediği için, yaşama bir banka memuru olarak atıldı. Bununla birlikte, babasından gizli keman dersi aldı ve 1844'te Viyana'daki bir restoranda kendi kurduğu dans orkestrasını yönetmeye başladı. Babası 1849'da ölünce, kendi orkestrası ile onunkini birleştirdi ve Rusya'yla (1865-66) İngiltere'de (1869) bir turneye çıktı. Bu turnede çok büyük ün kazandı. 1870'te orkestrasının şefliğini kardeşleri Josef ve Eduard'a bıraktı. 1872'de New York ve Boston'da orkestra konserleri verdi.

Strauss'un en ünlü bestesi, ana teması 19. yüzyılın en tanınmış ve sevilen melodilerinden biri haline gelen *An der schönen blauen Donau*'dur (1867; *Güzel Mavi Tuna*). Ayrıca *Morgenblätter* (1864; *Sabah Yaprakları*),

Johann Strauss (Genç), Leopold Horowitz'in bir tebeşir çiziminden ayrıntı, 1896
Historisches Museum der Stadt Wien

Künstlerleben (1867; *Sanatçının Yaşamı*); *Geschichten aus dem Wienerwald* (1868; *Viyana Ormanları*), *Wein, Weib und Gesang* (1869; *Şarap, Kadın ve Şarkı*), *Wiener Blut* (1871; *Viyana Kanı*) ve *Kaiserwalzer* (1888; *İmparator Valsi*) gibi melodileri kolayca akılda kalan başarılı birçok valsi daha vardır. Bestelediği 500'e yakın dans parçasının 150'den fazlası valstir. Sahne yapıtlarından *Die Fledermaus* (1874; *Yarasa*), Viyana operetinin klasik bir örneği haline gelmiştir. Aynı ölçüde başarılı olan bir başka opereti de *Der Zigeunerbaron*'dur (1885; *Çingene Baron*). Strauss'un öbür operetleri arasında *Der Karneval in Rom* (1873; *Roma Karnavalı*) ve *Eine Nacht in Venedig* (1883; *Venedik'te Bir Gece*) sayılabilir.

Strauss, Johann (YAŞLI) (d. 14 Mart 1804, Viyana - ö. 24 Eylül 1849, Viyana), Viyana valslerinin önde gelen bestecilerinden.

Hafif müzik parçaları besteleyen Michael Pamer'in dans orkestrasında viyolacı olarak çalıştı. Daha sonra Josef Lanner'in orkestrasını yönetti. 1826'da "Zwei Tauben" (İki Güvercin) bahçelerinde *Täuberlwalzer*'i (Küçük Güvercin Valsi) çaldırdı. Bu onun, adlarını ilk çalındıkları yerlerden alan Viyana valsi bestelerinin ilkiydi.

1830'da Leopoldstadt'ta çok tutulmuş bir dans salonu olan Sperl'in orkestrasını yönetti; çaldırdığı kendi parçalarıyla Viyana valsleri bestecisi olarak ün kazandı. Çok seviliyor, müzik dünyasında "Avusturyalı Napoléon" adıyla anılıyordu. 1834'te 1. Viyana Milis Alayı'nın bando şefliğine atandı, ertesi yıl da imparatorluk saray balolarının yöneticiliğine getirildi. 1833'te ilk kez bir Avrupa turnesine çıktı. 1838'de Londra'yı ziyaret etti.

Strauss'un vals, galop, polka, kadril vb dans besteleri oğlu Johann (Genç) tarafından toplu olarak yayımlanmıştır. Enerjik ritimleri ve çekici melodileriyle bu olağanüstü yapıtlar, Viyana dans müziği üslubunun en iyi örnekleri arasındadır.

Strauss'un öbür oğulları Josef (1827-70) ve Eduard'la (1835-1916), Eduard'ın oğlu Johann da besteci olarak tanınmışlardır. Josef'in vals besteleri de vardır.

Strauss, Joseph B(aermann) (d. 9 Ocak 1870, Cincinnati, Ohio - ö. 16 Mayıs 1938, Los Angeles, ABD), San Francisco'daki Golden Gate Köprüsü'nü yapan ABD'li inşaat mühendisi.

1892'de Cincinnati Üniversitesi'ni bitiren Strauss kısa bir süre teknik ressam olarak çalıştı. Bir süre köprü yapım mühendisi Ralph Modjeski'nin yardımcılığını yaptıktan sonra kendi şirketini kurdu. Hareketli köprülerin yapımı konusunda uzmanlaşarak, bir tür baskül köprü (yukarı doğru hareket ederek açılabilen köprü) ve dikey olarak kalkabilen bir köprü tasarımı geliştirdi.

1920'lerde San Francisco Körfezinin ağzına (Golden Gate) bir köprü yapılması düşüncesi ortaya atılınca Strauss bir köprü tasarımı geliştirdi. Ama bu tasarımda öngördüğü köprünün açıklığı, o güne değin yapılan köprülerinkinin iki katından daha uzun olduğundan bu önerisi pek benimsenmedi. Bunun üzerine Strauss, aslında bir asma köprü ile bir konsol köprünün bileşimi biçiminde hazırladığı tasarımını, açıklığı 1.280 m olan bir asma köprü biçiminde değiştirmek zorunda kaldı. Yapımı 1937'de tamamlanan Golden Gate Köprüsü, 1964'te Verrazano-Narrows Köprüsü (New York) inşa edilene değin dünyanın en uzun köprüsü olarak kaldı.

Strauss, Leo (d. 20 Eylül 1899, Kirhhain, Almanya - 18 Ekim 1973, Annapolis, Maryland, ABD), Alman asıllı ABD'li siyaset felsefecisi.

I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda hizmet etti. Hamburg Üniversitesi'nde doktorasını tamamladıktan (1921) sonra Berlin'deki Yahudi Araştırmaları Akademisi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı (1925-32). Daha sonra Rockefeller bursuyla İngiltere ve Fransa'da bulundu. 1938'de ABD'ye göç etti, 1944'te ABD uyruğuna geçti. New York'taki New School for Social Research'de (1938-49), Chicago Üniversitesi'nde (1949-68), California'daki Claremont Erkek Yüksekokulu'nda (1968-69) ve Annapolis'teki St. John's College'da (1969-73) siyaset bilimi profesörü olarak çalıştı. Hobbes, Machiavelli, Spinoza ve Sokrates gibi filozoflar üzerine kitaplar yazdı. Başlıca yapıtları arasında, *On Tyranny* (1948, gözden geçirilmiş basımı 1968; Tiranlık Üzerine), *Natural Right and History* (1950; Doğal Haklar ve Tarih), *Persecution and the Art of Writing* (1952; Baskı ve Yazma Sanatı) ve *What is Political Philosophy?* (1959; Siyaset Felsefesi Nedir?) sayılabilir. Ayrıca *History of Political Philosophy*'yi (1963; Siyaset Felsefesi Tarihi) yayıma hazırlayanlardan biridir.

Strauss, Richard (Georg) (d. 11 Haziran 1864, Münih - ö. 8 Eylül 1949, Garmisch-Partenkirchen, Almanya), 20. yüzyıl başlarının önde gelen Alman bestecisi. Senfonik şiirleri ve *Salome* (1905; *Salome*), *Elektra* (1909), *Der Rosenkavalier* (1911; Güllü Şövalye) gibi operalarıyla ünlüdür.

Ünlü kornocu Franz Strauss'un oğluydu. Dört yaşında piyano, altı yaşında keman dersleri almaya başladı ve ilk şarkısı "Weihnachtslied"i (Noel Şarkısı) besteledi. On bir yaşında başladığı müzik kuramı ve kompozisyon öğreniminin yanı sıra babasının yönettiği, Münih'in yarı profesyonel orkestrasında (Wilde Gung'l) keman çalarak orkestra deneyimi kazandı. 1882'de felsefe, estetik ve sanat tarihi okumaya başladı. Ünlü orkestra şefi Hans von Bülow ile tanıştıktan sonra ilk kez bir orkestrayı yöneterek kendi Opus 4 *13 Nefesli Çalgı İçin Süit*'ini çaldırdı. Ekim 1885'te Bülow'un asistanı olarak Meiningen saray orkestrasına katıldı; bir ay sonra Bülow görevden ayrılınca orkestranın yönetimini üstlendi. Altı ay sonra daha seçkin bir göreve geçmek amacıyla üçüncü şef olarak Münih'e gitti. Daha çok Richard Wagner ve Johannes Brahms'ın müziğinden etkilendi. 1887'de Münih'te, İtalya izlenimlerine dayanan Opus 16 *Aus Italien* (İtalya'dan) adlı senfonik fantezisini çaldırdı, ama olumsuz tepki aldı. 1889 yazında Wagner adına düzenlenen Bayreuth Festivali'nde görev aldı; ekimde de Weimar'a yerleşti. Kasımda Weimar'daki Saray Tiyatrosu'nda seslendirilen *Don Juan* (1889) adlı senfonik şiirinin dinleyicileri büyülemesi, başarılı bestecilik yaşamının başlangıcını oluşturdu.

1890'da Berlin Filarmoni Orkestrası'nda konuk şef olan Strauss aşırı çalışma sonucu

Richard Strauss, Max Liebermann'ın bir portre çalışması, 1918; Ulusal Galeri, Berlin
Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

hastalanarak (1891-92) nekahet döneminde bir Akdeniz yolculuğuna çıktı ve Yunan kültürüne büyük yakınlık duyduğunu fark etti. 1892 Noel'inde Mısır'da tamamladığı Wagner tarzındaki ilk operası *Guntram* Mayıs 1894'te Weimar'da sahnelendi. Dört

ay sonra da Strauss operanın baş sopranosu Pauline de Ahna ile evlendi. Opus 27 *Vier Lieder* (Dört Şarkı) adlı dizisini karısına düğün armağanı olarak besteledi. Ekimde Münih'te saray orkestrasının şefliğine atandı ve dört yıl orada kaldı. Ayrıca Berlin Filarmoni Orkestrası'yla bir yıllık sözleşme imzaladı.

İzleyen 13 yıl boyunca Strauss büyük bir enerjiyle daha çok Avrupa'yı dolaşarak birçok orkestrayı yönetti; Rusya'ya ve 1904'te ABD'ye gitti. Daha önce yazdığı *Ein Heldenleben* (*Kahraman Yaşamı*) adlı otobiyografik bir senfonik şiir olan *Sinfonia Domestica*'sını ilk kez 1904'te ABD'de seslendirdi. 20. yüzyılın başına değin bestelediği 7 senfonik şiir ve 85 şarkıdan edindiği deneyimle ilk operasından çok farklı bir yapıt olan *Fuersnot* (1901; *Ateş Yokluğu*) operasını ortaya koydu. Heidelberg Üniversitesi'nden onursal doktorluk unvanı aldığı 1903'te müzik yayımcılarına karşı Alman bestecilerin haklarını koruyacak çalışmalara girişti. *Salome* operasının sağladığı gelirle Garmisch'te bir villa yaptırdı. 1908'de Berlin Saray Operası'nın müzik yöneticiliğine atandı.

Salome ve *Elektra* operalarından sonra Avrupa'nın önde gelen bestecisi olarak tanınan Strauss *Elektra*'yı, o sıralar Avusturya'nın en yetenekli ve en ilgi çekici şairi olan Hugo von Hofmannsthal'ın librettosuna dayanarak yazmıştı. Sonraki ortak çalışmaları *Der Rosenkavalier* her ikisine de bir servet kazandırdı ve Strauss İngiltere'de yatırımlar yaptı. Ama başka operalarla da süren bu işbirliğinin olumsuz bir yanı vardı. Bavyeralı Strauss herkesin anlayıp sevebileceği türden müzik yazmayı amaçlıyordu. Bir aydın ve aristokrat olan Hofmannsthal ise kitlelerden nefret ediyordu; *Ariadne auf Naxos* (1912; Ariadne Naksos'ta) ve ondan sonraki Strauss operaları için yazdığı librettoların Simgeciliği genel izleyiciye seslenmiyordu. Konu seçiminde ve metni yönlendirmede etkili olamayan Strauss *Elektra*'daki birkaç atonalite dışında yeni denemelere girişemedi.

Strauss *Josephlegende* (*Le Legend de Joseph*; Yusuf Efsanesi) adlı bir saatlik balesini Rus emprezaryo Sergey Diaghilev'in siparişi üzerine besteledi. Savaşla birlikte İngiltere'deki servetine el konan Strauss Garmisch'teki villasına çekilip beste yapma tasarılarından vazgeçmek zorunda kaldı ve orkestra şefi olarak ağır bir çalışma programını yüklendi. Bu yıllarda Hofmannsthal'ın librettosunu yazdığı *Die Frau ohne Schatten* (Gölgesi Olmayan Kadın) operası dışında, senfonik şiir türünde büyük bir betimsel yapıt olan Opus 64 *Alpensinfonie*'yi (1911-15; *Alp Senfonisi*) yazdı. Ayrıca Hofmannsthal ve tiyatro yapımcısı Max Reinhardt ile birlikte Salzburg Festival Derneği'ni kurdu ve *Ariadne auf Naxos*'u gözden geçirerek Hofmannsthal'ın çevirdiği, Molière'in *Le bourgeois Gentilhomme*'unu (*Kibarlık Budalası*) bu yapıttan ayırdı. 1918 ateşkesinden sonra geçici olarak Berlin Devlet Operası'nı yönetmeye çağrıldı. Daha sonra Viyana'da Franz Schalk ile birlikte operanın ortak yöneticisi oldu.

Sonraki 20 yıl boyunca Strauss sağlığıyla birlikte besteci olarak eski saygınlığını da yitirdi. Buna karşılık hâlâ çok başarılı bir orkestra şefiydi. *Intermezzo* (1924) dışında, iki savaş arasında yazdığı operalar öncekiler kadar güçlü değildi. *Ein Heldenleben-Sinfonia Domestica*'nın ana düşüncesinin uzantısı niteliğindeki *Intermezzo*'nun librettosunu da Strauss yazdı, ama *Die ägyptische Helena* (1928; Mısırlı Helena) ve *Arabella*'da (1933) yeniden Hofmannsthal'la birlikte çalıştı.

1932'de Strauss gene Avusturyalı bir şair olan Stefan Zweig'ın librettolarını bestelemeye başladı ve *Die schweigsame Frau* (1935; Suskun Kadın) bu işbirliğinin ürünü oldu. Bu arada Almanya'da Naziler iktidara gelmiş ve Nazilere şiddetle karşı çıkan Toscanini Bayreuth'ta Wagner'in *Parsifal*'inde orkestrayı yönetmeyi reddetmişti. Onun yerini alan Strauss, Yahudi olduğu için Nazilerin karşı çıktığı Bruno Walter'in Berlin'deki bir konserini de üstlendi. Aldığı ücreti orkestra yetimleri fonuna bağışlayan Strauss davranışlarını sanatsal etkinliklerini kurtarma amacına bağlıyordu. Kasımda *Reichsmusikkammer*'in (Devlet Müzik Dairesi) başkanlığını da müzikçilere yararlı olabileceği inancıyla kabul etti.

Strauss için yalnızca iki tür insan vardı: Yetenekliler ve öbürleri. 1935'te Zweig'a yazdığı bir mektupta Naziler için bu düşüncelerini dile getirdi. Mektubun ele geçmesi üzerine ise, Yahudi olan Zweig'la çalışması ve *Die schweigsame Frau*'nun sahnelenmesi yasaklandı. Strauss'un da Almanya'da ve Salzburg'da orkestra yönetmesine izin verilmedi. Gelini Yahudi olan Strauss görevinden çekilmeye zorlandı. Buna karşılık Berlin'deki Olimpiyat Oyunları'nın açılışında (Temmuz 1936) yeni yazdığı *Olympische Hymne*'yi (*Olimpiyat Marşı*) yönetmesine izin verildi. Birkaç yıldır operalarının temsillerinin verildiği Münih'te 1938'de, son seçkin librettocusu Joseph Gregor'la işbirliğinin ürünü olan *Friedenstag* (Barış Günü) ve *Daphne* adlı tek perdelik iki operası sahnelendi. 1942 ile 1948 arasında önceki yapıtlarının güçlü ve hoş havasını andıran bazı yapıtlar besteledi. Ekim 1947'de Londra'da yapıtlarını seslendirmek üzere düzenlenen bir aylık festivali yönetti. İsviçre'ye dönüşünde hastalandı ve Mayıs 1949'da Almanya'ya döndü. Tamamlanmış son yapıtı olan *Vier letzte Lieder* (1948; *Son Dört Şarkı*) müziğinin zenginliğiyle dikkati çeken, tam anlamıyla geriye bakış niteliğinde bir kompozisyondu.

19. yüzyılın son romantik bestecisi olan Strauss bir orkestrasyon ustası, seçkin bir besteci ve görkemli bir orkestra şefiydi. Almanya'nın siyasal önderlerine değil, Bavyera toprağına bağlı bir yurtseverdi. İlk senfonik şiir ve operalarında (*Salome* ve *Elektra*) *avant-garde* bir besteci olmuş, daha sonra ise tutuculaşarak çevresindeki yeniliklere ve denemelere ilgi göstermemişti. Son yıllarında ise yalın ve Mozart tarzında klasik bir üslup benimsedi. Gerçekten de *Capriccio* (1942) operasında, 23 solo yaylı çalgı için *Metamorphosen*'de (1944-45; Başkalaşımlar) ve *Vier letzte Lieder*'de romantik Alman ve yeni-klasik tarzların kusursuz bir bileşimine ulaştı.

Stravinsky, Igor, Rusça tam adı IGOR FYODOROVİÇ STRAVİNSKİ (d. 17 Haziran 1882, Oranienbaum, Petersburg yakınları, Rus Çarlığı - ö. 6 Nisan 1971, New York kenti, ABD), Rus asıllı besteci. I. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak sürekli Rusya dışında yaşamış, özellikle *Ateş Kuşu* (1910), *Petruşka* (1911), *Bahar Ayini* (1913) ve *Orpheus* (1947) gibi bale müzikleriyle ünlenmiştir.

Kiev ve Petersburg operalarında ünlenmiş yetenekli bas şarkıcı Fyodor İgnatiyeviç Stravinski'nin dört oğlundan üçüncüsüydü. Küçük yaşta müziği sevdi; babasının evdeki provalarını dinledi; dokuz yaşında piyano, ardından da armoni ve kontrpuan derslerine başladı. Ama müziğe yatkınlığına karşın, ailesinin müziği meslek seçmesine izin vermemesi üzerine ceza hukuku ve hukuk felsefesi öğrenimi için Petersburg Üniversitesi'ne gönderildi. Üniversitede Rimski-Korsakov'un oğluyla birlikte okumuş, bu arada müzik ilgisi kompozisyona yönelmişti. 1902 yazında Rimski-Korsakov ile tanıştı. Ertesi yıl Rimski-Korsakov'dan özel ders almaya başladı ve üç yıl kadar (1903-06) ders almayı sürdürdü. Rimski-Korsakov'la sürekli tartıştığı kompozisyonları, gene onun aracılığıyla Petersburg'da özel ya da halka açık konserlerde seslendirildi. *Mi Bemol Majör Senfoni*'nin (1905-07) yanı sıra, Rimski-Korsakov'un kızına düğün armağanı olarak yazdığı *Feyerverk* de (1908; *Havai Fişekler*) bu tür konserlerde çalındı. Bu son yapıt seslendirilmeden hemen önce ölen ustasının anısına yazdığı cenaze ağıdı (1908) ise Petersburg'da çalındı, ama müziği günümüze ulaşmadı.

1905'te üniversiteden mezun olan Stravinsky 1906'da kuzeni Yekaterina Nossenko'yla evlendi. 1907'de oğulları Theodore, ertesi yıl da kızları Ludmilla doğdu.

6 Şubat 1909'da Petersburg'da Stravinsky'nin *Feyerverk* ve *Scherzo Fantastique* (1907-08) adlı orkestra parçasını dinleyen emprezaryo Sergey Diaghilev, ondan Rus Balesi'nin 1909 sezonu için çeşitli bale müziklerinin orkestra düzenlemesini yapmasını istedi. 1910 sezonu için de yeni bir bale müziği ısmarladı. Böylece ortaya çıkan *Jar-ptitsa*'nın (*L'Oiseau de feu; Ateş Kuşu*) 25 Haziran 1910'da Paris Operası'ndaki büyük başarısı üzerine Stravinsky, piyano ve orkestra için yazmaya başladığı *Konzertstück*'ü (Konser Parçası) Diaghilev'in de ısrarıyla baleye uyarladı; *Petruşka* adlı bu yapıtı Rus Balesi 1911'de Paris'te izleyiciye sundu. Stravinsky, tasarladığı ilkbahar senfonisini de Diaghilev'e uyarak baleye dönüştürdü. 1911-13 arasında tamamladığı *Le sacre du printemps* (*Vesna suyaşçennaya*; *Bahar Ayini*) adlı bu çalışmasının dinamik müziği 29 Mayıs 1913'te Paris'in Champs Élysées Tiyatrosu'ndaki ilk gösteride büyük bir skandala yol açtı. 1908-09 yıllarında başladığı, Hans Christian Andersen'in "Bülbül" masalına dayanan kısa operası ise, 1913'te sahneleneceği Moskova Özgür Tiyatrosu'nun dağılması üzerine Diaghilev tarafından uyarlanarak Rus Balesi'nin 1914 yaz programına alındı. Stravinsky o yaz başladığı *Les Noces* (*Svadebka*; Düğünler) adlı bale kantatını Rus köylü temaları ve töreleri üzerine kurmaya karar verdi. Savaşın araya girmesiyle ancak 1917'de tamamlayabildiği kompozisyonun orkestra düzenlemesini 1923'e değin bitiremedi. Rus Balesi'yle ilişkileri yüzünden 1910-14 arasında Rusya'da fazla kalamamıştı. Savaş yıllarını ise tümüyle İsviçre'de geçirdi. Ailesinin vereme yatkınlığı da İsviçre iklimini

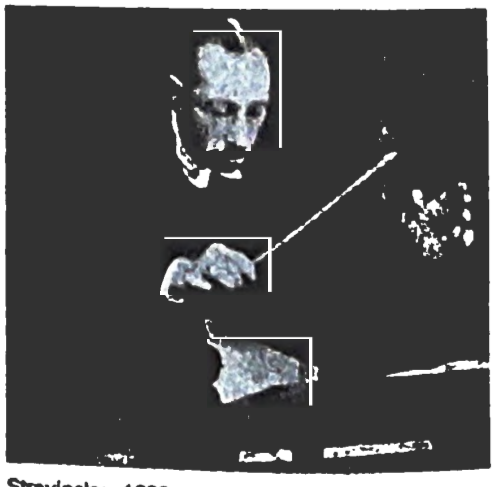

Stravinsky, 1929
Gernsheim Collection, Humanities Research Center, The University of Texas at Austin. fotoğraf: Felix H. Man

çekici kılıyordu. İkinci oğlu Soulima 1910'da Lozan'da, ikinci kızı Milena 1914'te Leysin'de doğdu. *Bahar Ayini*'nin bazı bölümleriyle *Solovey* de (*Bülbül*) İsviçre'de yazıldı.

Savaş ilerledikçe Stravinsky yalnızca Rusya'dan değil, Rus Balesi'nden ve merkezi Berlin'de bulunan müzik yayımcısından da koptu. Savaş sırasında yazdığı kompozisyonların birçoğu için Cenevre'de bir yayımcı buldu. İsviçreli romancı Ferdinand Ramuz'la birlikte gezginci küçük bir tiyatro için, "okunacak, oynanacak ve dans edilecek" eğlendirici *L'Histoire du soldat*'yı (Askerin Öyküsü) yazdı. Savaş bitince Fransa'ya yerleşerek yaklaşık 20 yıl (1920-39) çeşitli Fransız kentlerinde oturdu. Bu yıllarda müziğinde de köklü bir değişikliğe giderek önceki üslubunu belirleyen Rus öğeleri yerine yeni-klasik anlatımı benimsedi. Ama yepyeni bir tarzda yazabilmek için büyük çaba göstermek zorunda kaldı ve ancak "örnekleme, deneme ve birleştirme" yılları dediği uzun çalışmaların ardından, önceki büyük yapıtlarıyla boy ölçüşebilecek *Oedipus Rex* (1927; Kral Oedipus) ve *La symphonie de psaumes* (1930; Mezmurlar Senfonisi) gibi yeni yapıtlar verdi.

Savaştan hemen sonra Stravinsky Rus Balesi'yle yeniden, ama bu kez çok daha gevşek bağ kurdu. Diaghilev'in isteği üzerine 1920'de Giovanni Battista Pergolesi'nin müziğine dayanan *Pulcinella* (1920) bale düzenlenmesini yaptı. Bu topluluk için yazdığı son bale *Apollon musagète* (1928; Musaların Başı Apollon) oldu. Ertesi yıl Diaghilev öldü ve topluluk dağıldı.

Rusya'daki mülklerini yitiren Stravinsky gelir sağlamak için yan uğraş olarak piyanistliğe ve orkestra şefliğine yöneldi. *Piyano ve Nefesli Çalgılar İçin Konçerto* (1923-24), piyano için *Sonat* (1924), piyano için *La Majör Serenad* (1925), piyano ve orkestra için *Capriccio* (1929), *İki Solo Piyano İçin Konçerto* (1935) gibi bazı yapıtlarını da solocu olarak kendisi için yazdı. Daha çok Avrupa'da turneye çıktıysa da üç kez Kuzey Amerika'ya (1925, 1935 ve 1937) bir kez de Güney Amerika'ya (1936) gitti. Bu arada bale müziği yazmayı da sürdürdü. Rus dansçı Ida Rubinstein'ın 1920'lerin sonunda oluşturduğu topluluk için iki bale müziği yazdı. Bunlardan *Le Baiser de la fée*'yi (1928; Perinin Öpüşü) Çaykovski'nin piyano ve vokal müziğinden seçmeler üzerine kurdu. *Perséphone*'daysa (1934) André Gide'in bir şiirini temel aldı. Ardından, yeni kurulan Amerikan Bale Topluluğu için *The Card Party*'yi (1937; İskambil Partisi) yazdı.

1938'de büyük kızı veremden ölen Stravinsky 1939'da da karısını ve annesini kaybetti. II. Dünya Savaşı başlayınca Harvard Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek 1939-40 öğretim yılında müzik konferansları vermek üzere ABD'ye gitti. 1940'ta yıllardır tanıdığı oyuncu Vera de Bosset'yle evlendi. Hollywood'da bir ev satın alarak çeyrek yüzyıldan fazla karısıyla orada yaşadı.

Savaş yıllarında *Do Majör Senfoni* (1938-40) ve *Üç Bölümlü Senfoni* (1942-45) adlı iki önemli senfonik yapıt besteledi. 1920'de yazdığı *Nefesli Çalgılar Senfonileri*'nde kullandığı Rusya dönemine özgü müzik öğelerinin yerine, *Do Majör Senfoni*'de yeni-klasik ilkelerin senfoni formunda bir özetini verdi. *Üç Bölümlü Senfoni*'deyse konçerto ve senfoninin temel özelliklerini başarıyla birleştirdi.

1948-51 arasında *The Rake's Progress* (Ahlaksızın İlerlemesi) adlı yeni-klasik operası üzerinde çalıştı. Librettosunu W. H. Auden ile Chester Kallman'ın yazdığı bu operayı bitirince 1939'dan beri ilk kez Avrupa'ya dönerek yapıtının Venedik'teki Teatro la Fenice'deki ilk sahnelenişini yönetti. *The Rake's Progress*'i yazarken asistan olarak Hollywood'daki evine çağırdığı genç ABD'li müzikçi Robert Craft'ın seriyal müziğe yakınlığı, Stravinsky'nin artık kendisine dar gelen yeni-klasik tarzı aşmasına yardımcı oldu. O sıralar henüz pek tanımadığı Anton von Webern'in, Arnold Schoenberg'in ve Alban Berg'in müziğini dikkatle inceleyen Stravinsky, başlangıçta tonal müzik çatısı içinde bazı çekingen seriyal müzik denemeleri yaptı. Daha büyük ölçekli yapıtlar olan *Canticum sacrum* (1955; Kutsal Kantik) ve *Agon* (1953-57) balesinde modal ve tonal bir müzikle başladıktan sonra tümüyle seriyal bir yapıya geçiyor ve sonunda başlangıçtaki modal ve tonal müziğe dönüyordu. Tümüyle seriyal kompozisyonlarından ilki olan *Threni*'yi (1958; Threnoslar), Rusya ve yeni-klasik dönemlerinin başyapıtları kadar önem taşıyan *Movements* (1959), *Variations* (1964; Çeşitlemeler) ve *Requiem Canticles* (1966; Requiem Kantikleri) izledi. Bu tarihten sonra sağlığı bozulan Stravinsky gitgide daha az yazmaya başladı, ama 1970'te bile hâlâ Bach'ın bazı prelüd ve füglerinin çalgı için transkripsiyonlarını yapıyordu.

Stravinsky 20. yüzyıl müziğine büyük katkıda bulunmuş, kendine özgü eleştirel tutumu özellikle ölçü, tempo ve ses gürlükleri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bileşik ölçülü asimetrik kalıpları araştırmış, müzik cümlelerinde kullandığı figür ve motifleri uzatarak ya da çıkararak simetrik cümleleme geleneğini yıkmıştır. Müziğe yeniden kazandırdığı şaşmayan vuruş duygusu birçok bestesinin dansa uygun düşmesini sağlamıştır. Bazısı ortak çalışma ürünü birçok kitabı da yayımlanan Stravinsky Venedik'te San Michele Adasında gömülüdür.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Opera. *Mavra* (1922). Sahne müziği. *Renard* (1916; Tilki), *Tufan* (1962). Ses müziği. *Yıldızlar Kralı* (1911), *Babil Kulesi* (1944), *Missa* (1948), *Kantat* (1952), *Bir Vaaz, Bir Anlatı, Bir Dua* (1961), *İbrahim ve İshak* (1963). Orkestra yapıtları. *Circus Polka* (1942), *Od* (1943), *Bale Sahneleri* (1944). Konçertolar. *Re Majör Keman Konçertosu* (1931), *Dumbarton Oaks* (1938), *Ebony Concerto* (1945), *Yaylı Çalgılar İçin Re Majör Konçerto* (1946). Oda müziği. *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü İçin Üç Parça* (1914), *Solo Klarnet İçin Üç Parça* (1919), *Yaylı Çalgılar İçin Konçertino* (1920), *Nefesli Çalgılar İçin Sekizli* (1923), *Duo Concertant* (1932), *Elejî* (1944), *Yedili* (1952), *Çıfıtli Kanon* (1959). Piyano yapıtları. *Piano Rag-Music* (1919), iki piyano için sonat (1944).

Strawson, Peter (Frederick) (d. 23 Kasım 1919, Londra, İngiltere), İngiliz felsefeci. Ludwig Wittgenstein'ın öncülüğünde Cambridge'de gelişen analitik felsefenin(*) Oxford'daki devamı linguistik felsefenin temsilcilerindendir.

1948-68 arasında Oxford'da University College'da öğretim üyesiydi. Daha sonra Magdalen College'da öğretim üyeliği yaptı; ardından da Oxford Üniversitesi'ndeki Waynflete Kürsüsü'nde metafizik felsefe profesörlüğüne getirildi. 1977'de "sir" unvanı aldı.

Strawson geleneksel felsefe sorunlarını linguistik felsefenin yöntemleriyle ele alarak, metafizik sorunlara önceki deneyci yaklaşımlardan farklı çözümler ortaya koydu. "Varoluş", "kimlik", "birlik" gibi geleneksel felsefe kavramlarını kullanarak insanın dünyaya ilişkin düşüncelerinin gerçek yapısını betimlemeye çalıştı. Başlıca yapıtları arasında, *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics* (1959; Tikeller: Betimsel Metafizik Üzerine Bir Deneme), *Philosophical Logic* (1967; Felsefi Mantık), *Logico-Linguistic Papers* (1971; Mantıksal ve Linguistik Makaleler), *Freedom and Resentment* (1974; Özgürlük ve Kızgınlık) ve *Subject and Predicate in Logic and Grammar* (1974; Mantıkta ve Dilbilgisinde Özne ile Yüklem) sayılabilir. Ayrıca *Studies in the Philosophy of Thought and Action* (1968; Düşünce ve Eylem Felsefesi Alanında İncelemeler) adlı bir derlemeyi yayıma hazırlamıştır. Kant'ın *Kritik der reinen Vernunft*'una (1781; Saf Aklın Eleştirisi) ilişkin yorumlarını içeren *The Bounds of Sense* (1966; Duyunun Sınırları) adlı yapıtı ise felsefecilerin sert eleştirilerine uğramıştır.

Strayhorn, Billy, asıl adı WILLIAM THOMAS STRAYHORN (d. 29 Kasım 1915, Dayton, Ohio - ö. 31 Mayıs 1967, New York kenti, ABD), ABD'li piyanist ve besteci. Tüm sanat yaşamı boyunca besteci ve caz orkestrası şefi Duke Ellington ile birlikte çalışmış ve onun sekreterliğini yapmıştır.

Özel öğrenim gördü. 1938'de şarkı sözü yazarı olarak çalışmak üzere Ellington'a başvurdu. Bonservis olarak kendi yaptığı "Lush Life" adlı besteyi göstermişti. 1939'da Ellington, Strayhorn'un bir bestesiyle ilk plağını yaptı. Bunu birçok plak izledi. Çok tanınmış "Take the 'A' Train" ve Strayhorn'un arındırılmış izlenimci üslubunun kusursuz bir örneği olan "Chelsea Bridge" de bunların arasındadır. Strayhorn kendi yeteneğini önemsemeyen, çok başarılı bir piyanistti. Besteci olarak çalışmaları Ellington'ınkilerle öylesine iç içe girmiştir ki, ortaklaşa ortaya koydukları yapıtlarda katkılarını kendilerinin de ayırt edemedikleri söylenir. Ellington'ın konser parçalarından çoğu üzerinde de çalışmış olan Strayhorn'un Ellington üzerinde önemli etkisi olmuştur.

Štrbské Pleso, Slovakya'nın Doğu Slovakya ilinde (*kraj*) küçük buzultaş göl. Poprad-Tatra'dan gelen dar raylı elektrikli trenin son durağında yer alır. 1.358 m'yi bulan yüksekliğiyle Yüksek Tatralar'daki (Vysoké Tatry) göllerin en çok ilgi çekenidir.

Gölün çevresinde turizm, kayak ve sağlık merkezlerinin yer aldığı, aynı adı taşıyan güzel manzaralı bir köy gelişmiştir. Yörede 100'den fazla göl ve küçük çağlayan vardır. Tatra Ulusal Parkı'ndaki en yüksek tepeler yakınlardadır. Gölün hemen güneyinde, birkaç yüz metre alçakta, Biely Váh ile Poprad ırmakları arasındaki önemli geçit bulunur.

Street, George Edmund (d. 20 Haziran 1824, Woodford, Essex - ö. 18 Aralık 1881, Londra, İngiltere), Victoria döneminde gotik canlandırmacılık üslubunda inşa ettiği çok sayıda kiliseyle tanınan İngiliz mimar.

Bir süre Londra'da Sir George Gilbert Scott'ın yanında çalıştıktan sonra 1849'da kendi bürosunu açtı. Ön-Raffaellocu sanatçıların çoğuyla yakın arkadaş oldu. William Morris, Philip Webb ve Richard Norman Shaw gibi İngiliz mimarlığının ve tasarım sanatının 19. yüzyıl sonundaki önemli ustaları, mesleğe ilk atıldıkları dönemde bu büroda çalıştılar. Street, Anglikan Kilisesi'nin çeşitli etkinliklerine katıldı. Anglikan Kilisesi'nde Katolik ayin düzenine dönüş yanlısı Cambridge Camden Derneği çevresinde saygınlık kazandı. Oxford, York, Winchester ve Ripon piskoposluk bölgelerinin mimarı oldu. Kraliyet Akademisi'nde ortaçağ mimarlığı üzerine ders verdi. 1881'de Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü'nün (RIBA) başkanlığına seçildi.

Street meslek yaşamı süresince İngiltere'nin her yanında, 260 kadar yapının tasarımını gerçekleştirmiştir. Yapılarını biçimlendirirken genellikle 13. yüzyıl Fransız ve İngiliz gotik üsluplarından yola çıkarak çok özgün ve cesur uyarlamalar yapmıştır. Önemli yapılarının çoğu kilise (örn. Oxford'daki St. James the Less Kilisesi [1858-61] ve Oakengates'teki [Shrophire] St. George Kilisesi) olmakla birlikte başyapıtı bir sivil mimarlık ürünüdür: Londra Adalet Sarayı. 1866'da açılan bir yarışmada birinciliği kazanan bu proje 1874'te uygulanmaya başlamış ve ancak Street'in ölümünden sonra tamamlanmıştır.

Street'in, resimlerini de çizdiği *Brick and Marble in the Middle Ages* (1855; Ortaçağda Tuğla ve Mermer) ve *Some Account of Gothic Architecture in Spain* (1865, yb 1968; İspanyol Gotik Mimarlığından Bazı İzlenimler) gibi kitapları, gotik canlandırmacılık üslubu konusunda kaynak yapıtlar olarak kabul edilir.

Streeter, Burnett Hillman (d. 17 Kasım 1874, Croydon, Surrey, İngiltere - ö. 10 Eylül 1937, Basel yakınları, İsviçre), İngiliz ilahiyatçı ve kutsal metinler uzmanı.

Queen's College'da (Oxford) öğrenim gördü. 1928'de okulun özel rahibi, 1933'te başkanı oldu. 1922-37 arasında İngiltere Kilisesi'nde, Başpiskoposluk Öğreti Kurulu üyeliğinde bulundu. Din felsefesi, karşılaştırmalı dinler ve Yeni Ahit çalışmaları alanında çok sayıda ürün verdi. En önemli yapıtı sayılan *The Four Gospels: A Study of Origins*'de (1924; Dört İncil'in Kökenleri Üzerine Bir Araştırma), Sinoptik İnciller sorununa çözüm olarak (Luka öncesi bir metni de içeren) "dört metin" varsayımını geliştirdi. Ayrıca Yeni Ahit'in elle çoğaltılması sırasında yerel farklılıklar oluştuğunu öne sürdü. 1929'da yayımladığı *The Primitive Church*'te (İlk Kilise), ilk Hıristiyan kiliselerinin yönetiminde bir değil üç sistemin uygulandığını savundu.

Öteki yapıtları arasında, *Foundations: A Statement of Christian Belief in Terms of Modern Thought, by Seven Oxford Men* (1912; Hıristiyan İnancının Temeli: Oxfordlu Yedi Uzmanın Modern Düşünce Açısından Görüşü), *The Chained Library* (1931; Zincirli Kütüphane), *Reality: A New Correlation of Science and Religion* (1926; Gerçeklik: Bilim ile Din Arasında Yeni Bir Bağıntı) ve *The Buddha and the Christ* (1932; Buda ve Mesih) sayılabilir.

Strehler, Giorgio (d. 1921, Barcola, İtalya), İtalya'nın en önde gelen tiyatro yönetmenlerinden biri.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyan tiyatrosuna hareket getiren yerleşik bölgesel tiyatroların (*teatri stabili*) ilkinin kurucularındandı. 1947'de Paolo Grassi'yle (1920-81) birlikte açtığı Milano Küçük Tiyatrosu (Piccolo Teatro di Milano) adlı bu tiyatronun 1955-68 arasında yöneticiliğini de yaptı. 1947'de sahnelediği *Servitore di due padrone*'ye (*İki Efendinin Uşağı*) getirdiği yorum çok tutuldu ve oyun sonra da sık sık tekrarlandı. Özellikle Shakespeare ve Goldoni yorumlarıyla tanınan Strehler'in tiyatrosu Brecht'i İtalya'ya tanıtan başlıca merkez oldu. Strehler ayrıca Mozart yorumlarıyla da adını duyurdu, La Scala ve Paris operaları gibi tanınmış operalarda yönetmenlik yaptı. 1980'de Avrupa Tiyatrosu'nun ilk başkanı oldu. Daha sonra Milano Küçük Tiyatrosu'na döndü.

Strehler titiz ve verimli bir yönetmen olarak tanındı; ses ve sözlerdeki müziği ön plana çıkararak, dans ve maske kullanarak, kulisi seyirciye göstererek, sahnelediği oyunları bir şenlik haline getirdi. Yorumladığı başlıca oyunlar, çağdaş İtalyan seyircisine yeniden tanıttığı Bertolozzi'den *El Nost Milan*, Shakespeare'den *Coriolanus*, Çehov'dan *Vişne Bahçesi*, Hašek'ten *Aslan Asker Şvayk*, Büchner'den *Dantons Tod* (Danton'un Ölümü), Brecht'ten *Üç Kuruşluk Opera*, Weiss'dan *Marat-Sade*, Goldoni'den *Arlecchino*, Pirandello'dan *Come tu mi vuoi*'dir (Beni Arzuladığın Gibi). Karısı, oyuncu Andrea Jonasson, Strehler'in yönettiği birçok oyunda rol almıştır.

Streicher, Julius (d. 22 Şubat 1885, Fleinhausen, Almanya - ö. 16 Ekim 1949, Nürnberg, Batı Almanya), 1930'lardaki Yahudi kırımının en acımasız elebaşılarından Nazi siyaset adamı.

I. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunda hizmet ettikten sonra Nürnberg'de ilkokul öğretmenliği yaptı. 1921'de Nazi Partisi'ne katılarak Güney Almanya'daki ilk Nazilerden biri oldu, Adolf Hitler'le yakın dostluk kurdu. 1925'te *Gauleiter* (bölge önderi) olarak Franken'e atandı. Nazilerin 1933'te iktidara gelmesinden sonra bölgeyi Nürnberg'deki merkezinden yönetti. Yahudi karşıtı haftalık *Der Sturmer* gazetesinin kurucusu (1923) ve yayın yönetmeni olarak ülke çapında nüfuz kazandı ve büyük servet edindi. *Der Sturmer*'in Yahudilere yönelttiği kaba sövgüler, Hitler'in ırkçı politikasının odak noktalarından birini oluşturdu; gazetenin 1935'te başlattığı genel kampanya Nürnberg yasalarının kabul edilmesiyle sonuçlandı.

Streicher'in sorumsuz davranışlarının yanı sıra cinsel yaşamındaki aşırılıklar ve sadist taşkınlıkları, partideki arkadaşlarının çoğunu kendisinden uzaklaştırdı. Mali işlemleri ile özel yaşamındaki skandalların bir komisyon tarafından araştırılmasından sonra 1940'ta partideki görevlerinden uzaklaştırıldı. Hitler'in koruması altında olduğu için savaş yılları boyunca *Der Sturmer*'in yayın yönetmenliğini sürdürdü.

Almanya'nın yenilmesinden sonra 23 Mayıs 1945'te ABD askerleri tarafından Bavyera'da Waldring yakınlarında yakalandı. Nürnberg'deki Uluslararası Askeri Mahkeme'de öbür Nazi üst yöneticileriyle birlikte savaş suçlarından yargılandı ve 1 Ekim 1946'da, insanlığa karşı işlediği suçlar nedeniyle asılarak idama mahkûm oldu.

Streisand, Barbra, asıl adı BARBARA JOAN STREISAND (d. 24 Nisan 1942, Brooklyn, New York kenti, ABD), 1960'lardan sonra en popüler sinema komedyenleri arasında yer alan Amerikalı şarkıcı ve oyuncu.

Liseyi bitirdikten sonra kısa bir süre oyunculuk eğitimi gördü. Gece kulüplerinde şarkıcı olarak çalıştı. Broadway'de ilk kez 1962'de *I Can Get It for You Wholesale* (Onu Sana Toptan Alabilirim) adlı oyunla sahneye çıktı. Broadway müzikali *Funny Girl*'deki (1964; Komik Kız) başarılı oyunuyla büyük bir yıldız olma yolunda önemli bir adım attı. 1963'ten başlayarak dolgun ve özgün sesiyle yorumladığı halk şarkılarından bir dizi plak albümü yaptı. Bu albümleri en çok satan plak listelerine girdi. Sinema dünyasına *Funny Girl*'ün (1968; *Komik Kız*) film uyarlamasıyla adım atan Streisand daha sonra *Hello Dolly* (1969; *Cici Kız*), *On a Clear Day You Can See Forever* (1970; *Tatlım*), *The Owl and the Pussycat* (1970), *What's up Doc?* (1972; *Aşka Vakit Yok*), *The Way We Were* (1973; *Olduğumuz Gibi*), *For Pete's Sake* (1974) ve *A Star Is Born* (1976; *Bir Yıldız Doğuyor*) gibi filmlerde oynadı. Bu filmlerde canlandırdığı delidolu ve taşkın kız rolleriyle Hollywood'un önde gelen kadın oyuncuları arasına girdi. İlk yönetmenlik denemesini 1983'te, başrolünü de oynadığı *Yentl* adlı filmle yaptı. *The Prince of Tides* (1991; *Dalgaların Prensi*) ise Streisand'ın hem yönettiği, hem de rol aldığı bir filmdi. Bu arada albümler doldurarak, konserler vererek ve televizyon programlarına çıkarak şarkıcılığı da sürdürdü.

Streitberg, Wilhelm (August) (d. 23 Şubat 1864, Rüdesheim, Nassau - ö. 19 Ağustos 1925, Leipzig, Almanya), Alman tarihsel dilbilim uzmanı. Karl Brugmann ile birlikte Hint-Avrupa dilbilimi araştırmalarının gelişmesinde önemli etkisi olan *Indogermanische Forschungen* dergisini kurmuş (1891) ve yayın yönetmenliğini üstlenmiştir.

Freiburg (1889-98), Münster (1899-1909), Münih (1909-20) ve Leipzig (1920'den ölümüne değin) üniversitelerinde ders verdi. Yapıtlarının çoğu karşılaştırmalı ve tarihsel Germen dilbilimi alanındadır. Bunlar arasında, *Urgermanische Grammatik* (1896; İlk-Germence Dilbilgisi), *Gotisches Elementarbuch* (1897; Got Dilinin Temel Kitabı) ve günümüze ulaşmış Got dilindeki Kitabı Mukaddes'le ilgili metinleri içeren *Die gotische Bibel* (Got Dilinde Kitabı Mukaddes) sayılabilir.

Strelitziaceae, *Zingiberales* takımından, çokyıllık otsu bitki ve ağaçların oluşturduğu familya. Başlıca üç cins (*Ravenala*, *Phenakospermum* ve *Strelitzia*) ile yedi kadar tür içerir. Bunlardan Madagaskar'a özgü bir bitki olan seyyahağacı (*R. madagascariensis*) yelpaze biçimli yapraklarıyla palmiyeleri andırır. Güney Amerika'nın bataklık kesimlerinde yetişen *Phenakospermum* ise seyyahağacına benzeyen bir ağaçtır. *Strelitzia* cinsi, palmiye benzeri bazı ağaç türlerinin yanı sıra cennetkuşu (*S.reginae*) gibi gösterişli çiçekler açan otsu türleri de içerir. Boyu ortalama 5 m'den daha yükseğe ulaşan *S. augusta* muza benzeyen meyveler verir. Bu familya üyelerinin çiçekleri bürgülerle (yapraksı yapılar) çevrilidir; hem bürgüler, hem de yapraklar iki sıra halinde bulunur. *Ayrıca bak.* cennetkuşu; seyyahağacı.

streltsi, tekil STRELETS, çarın korunmasını sağlamak amacıyla 16. yüzyıl ortalarında kurulan ve yaklaşık yüz yıl Rus ordusunun ana bölümünü oluşturan askeri birlikler.

Başlangıçta halk arasından seçilen askerlere dayanıyordu. 17. yüzyıl ortalarında babadan oğula geçen bir kasta dönüştü. *Slobodia* olarak adlandırılan özel ve dışa kapalı yerleşmelerde oturan bu askerler, Moskova ile sınır kentlerinde kolluk ve güvenlik hizmetlerini yerine getirir, aynı zamanda ticaret ve el sanatlarıyla uğraşırlardı. Çarlık yönetiminin 17. yüzyılın ikinci yarısında askerlere para ve tahıl yerine arazi vermeye başlaması *streltsi* içinde hoşnutsuzluklara yol açtı. I. Petro ile üvey kardeşi V. İvan arasındaki taht mücadelesinde (1682) önemli rol oynayan *streltsi* askerleri, Narışkin ailesine (Petro'nun annesinin akrabaları) karşı ayaklanarak İvan ile Petro'yu birlikte çar ilan ettiler ve İvan'ın kardeşi Sofiya'yı naibeliğe getirdiler. Yönetimi 1689'da eline alan Petro, kendisini devirerek Sofiya'yı yeniden naibeliğe getirmek isteyen *streltsi*'yi 1698'de dağıtı. Ayrıca yüzlerce askeri idam ya da sürgün ettirdi. II. Kuzey Savaşı'na (1700-21) katılmak üzere yeniden oluşturulan *streltsi*, savaştan sonra giderek düzenli ordu içinde eridi.

strengit, variskite benzer bir fosfat minerali. *Ayrıca bak.* variskit.

Strepsiptera *bak.* yelpazekanatlılar

Streptelasma, soyu tükenmiş mercan cinsi. Fosillerine Ordovisiyen Dönemden (y. 500-430 milyon yıl önce) Devoniyen Döneme (y. 395-345 milyon yıl önce) değin oluşmuş

Streptelasma, Ordovisiyen Dönemde yaşamış bir örnek
British Museum of Natural History; fotoğraf, İmitor

deniz kayaçlarında rastlanan bu cinsin üyelerinin çoğu koloni oluşturmak yerine yalnız yaşıyordu. Bulunan boynuz biçimli örnekler tek bir mercan hayvanını temsil etmektedir. Sert ve bu nedenle günümüze değin korunmuş olan bölümleri, özgün bir biçim ve yapı özelliği gösteren iskeletidir.

streptobasilli humma, HAVERHILL HUMMASI olarak da bilinir, etkeni *streptobacillus moniliformis* olan ve insana fare ısırığıyla ya da mikrop bulaşmış yiyeceklerle geçen enfeksiyon hastalığı. Titreme, ateş ve kusmanın ardından deride döküntü ve eklemlerde iltihaplanmayla aniden başlar. Farenin ısırdığı bölgede ülserleşen bir lezyon göze çarpabilir. Beyin, miyokart ve öbür dokularda ender olarak apseler oluşur. Enfeksiyon penisilin tedavisine iyi yanıt verir. İlk kez 1926'da, Massachusetts'teki Haverhill'de, pastörize edilmemiş çiğ süt içen 86 kişide saptanmıştır. *Ayrıca bak.* sodoku.

streptokok (*Streptococcus*), *Streptococcaceae* familyasından, art arda dizilerek zincirler oluşturan küre biçimli bakteri cinsi. İnsanda kızıl ve ateşli romatizma etkeni olarak ve gıda teknolojisinde bazı yiyeceklerin hazırlanmasında önem taşırlar.

Streptokoklar mikrobiyolojide gram pozitif olarak sınıflandırılan hareketsiz, oksijensiz ortamda da yaşayabilen bakterilerdir; çapları 2 mikronun (1 mikron=10^{-6} metre) altındadır, sıklıkla çiftler ya da zincirler halinde bulunur.

Hastalığa neden olmayan türlerden *S. lactis* ve *S. cremoris* tereyağı ve bazı peynirlerin yapımında maya olarak kullanılır. Hastalık yapan türlerden başlıcaları, anjin ve kızıl etkeni olan *S. pyogenes* ile bakteri endokarditive neden olan *S. viridans*'tır.

streptomisin, toprakta yaşayan *Streptomyces griseus* adlı mikroorganizma tarafından bireşimlenen antibiyotik. Penisilinden sonra geliştirilen ilk mikrop öldürücü ve verem tedavisinde etkili ilk antibiyotik olan streptomisin, mikroorganizmanın bazı proteinleri bireşimleme yeteneğini bozar. Verem etkeninin yanı sıra zatürree, omurilik menenjiti ve tifo etkeni olan bakteriler de streptomisine duyarlıdır. Hücrelerin kalıtsal maddesinde değişiklik olasılığını artırdığından, önceden duyarlı olan mikroorganizmaların birçoğu streptomisine direnç kazanmıştır.

Streptomyces, *Actinomycetales* takımının *Streptomycetaceae* familyasından, toprakta ve suda yaşayan küfe benzer bakteri cinsi. Bazı türleri geniş spektrumlu antibiyotiklerin bireşimlenmesinde kullanılır. Birçoğu ise topraktaki organik maddelerin bozunmasına yardımcı olarak toprağın verimini artırır, toprağa ve çürük yapraklara özel kokusunu verir.

Mikrobiyolojide gram pozitif olarak sınıflandırılan ve oksijenli ortamda yaşayan karmaşık yapılı bakterilerdir; olgun hücreler spor zincirleri taşır. Çevreye uzanan dalların çapı 0,5 mikronu (1 mikron = 10^{-6} metre) bulur.

Antibiyotik elde edilen türler ve ortaya çıkan antibiyotikler *S. aureofaciens* ve klortetrasiklin, *S. rimosis* ve oksitetrasiklin, *S. griseus* ve streptomisin, *S. erythraeus* ve eritromisin ile *S. venezuelae* ve kloranfenikoldür.

stres, GERGİNLİK olarak da bilinir, canlının zihinsel ya da fizyolojik işlevlerini kesintiye uğratan her türlü gerginlik ya da etkinin ortak adı. İnsanda fiziksel ve psikolojik strese yanıt olarak bir dizi psişik ve fizyolojik savunma tepkisi ortaya çıkar. Stres çok güçlü olursa ya da savunma yetersiz kalırsa psikosomatik ya da ruhsal bozukluklar ortaya çıkar.

Yaşamın kaçınılmaz bir etkisi olan stres özellikle çağdaş toplumda oldukça karmaşık bir olgu haline gelmiştir. Kişinin stres yaratabilecek durumları denetlemedeki başarısı ya da başarısızlığının bütün işlevler üzerinde etkisi vardır. Strese karşı koyma yeteneği psikosomatik araştırmalarda büyük önem taşır. Araştırmacılar, koroner kalp hastalığıyla "Tip A" olarak adlandırılan ve stresli davranış kalıpları sergileyen bireyler arasında istatistiksel bir bağ olduğunu ortaya koymuştur. Bu davranış kalıplarının başında sabırsızlık ve telaş duygusu, ciddi bir rekabet güdüsü ve özellikle iş alanında zaman baskısı duyma gelir.

Psikolojik ve fizyolojik stres tedavisinde pek çok yaklaşım başarılı olmuştur. Orta derecede stres egzersiz ve herhangi bir meditasyon türüyle (örn. Yoga ya da Doğu'ya özgü meditasyon biçimleri) giderilebilir. Şiddetli vakalarda psikoterapi, stresin nedenlerini ortaya çıkarmak ve gidermek için gerekli olabilir. Biyolojik geribesleme olarak adlandırılan bir davranışçı tedavi yöntemi, kişinin vücudun içsel süreçlerinin daha fazla farkında olmasını ve strese karşı vücudun verdiği tepkileri daha kolay denetlemesini sağlar. Kimi zaman ortam değişikliği ya da yaşam koşullarının bir süre değiştirilmesi de tedaviye yardımcı olur.

Stresemann, Gustav (d. 10 Mayıs 1878, Berlin - ö. 3 Ekim 1929, Berlin), I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın uluslararası konumunun yeniden düzenlenmesinde baş sorumluluğu üstlenen devlet adamı, Weimar Cumhuriyeti şansölyesi (1923) ve dışişleri bakanı (1923, 1924-29). 1926'da Fransız dışişleri bakanı Aristide Briand'la birlikte Nobel Barış Ödülü'nü paylaşmıştır.

Berlinli hancı ve bira dağıtımcısı Ernst Stresemann'ın oğluydu. Öğrenciliğinin daha ilk yıllarında, özellikle yeniçağ tarihi alanında olağandışı bir yetenek sergiledi, ünlü insanların yaşamlarıyla ilgilendi. Bunlar arasında özellikle Napoléon ve Goethe onu yaşamı boyunca etkiledi, birçok edebi çalışmasına esin kaynağı oldu. 1897-1900 arasında Berlin ve Leipzig üniversitelerine devam eden Stresemann edebiyat ve tarih öğrenimine başlamışken, büyük olasılıkla mesleki beklentilerini geliştirmek amacıyla iktisada yöneldi. 1900'de Berlin'deki şişelenmiş bira sanayisinin gelişmesini konu alan teziyle doktora çalışmasını tamamladı. Dev sanayilerin rekabeti karşısında küçük işletmelerin çöküşünü işleyen bu çalışma daha sonra sağcı muhalifleri tarafından kendisine karşı kullanılacaktı.

Oysa Stresemann, Prusyalı liberal bir Protestan olarak imparatorluk Almanya'sındaki egemen şovenist ruhun tipik bir temsilcisiydi. Alman İmparatorluğu'nun manevi, askeri ve ekonomik üstünlüğüne inanıyordu.

Stresemann'ın öğrenimini tamamladıktan sonra iş dünyasında çok kısa sürede gösterdiği başarı onun için siyasete geçiş yolunu açtı. 1902'de Saksonya İmalatçılar Birliği'ni kurdu. 1903'te Berlinli sanayici Adolf Kleefeld'in kızıyla evlendi. Yahudi kökenli karısı 1920'lerde Berlin sosyetesinde ağırlıklı rol oynayacaktı.

Önceleri Protestan reformcu Friedrich Naumann'ın görüşlerini benimseyen ve onun önderliğindeki Ulusal Toplumsal Birlik'le işbirliği yapan Stresemann 1903'te, Saksonya'da güçlü bir biçimde temsil edilen sağcı Ulusal Liberal Parti'ye girdi. Sosyal güvenlik önlemlerini desteklemesi nedeniyle partisinin ağır sanayi temsilcilerinden oluşan sağ kanadıyla sık sık çatıştı. 1906-12 arasında Dresden kent meclisi üyeliği yaptı. Dresden'de yayımlanan *Sächsische Industrie* dergisinin yayın yönetmenliği sırasında iktisat yazarı olarak da tanındı. 1907'de Saksonya'nın madencilik merkezi Annaberg seçim bölgesinden Ulusal Liberal Parti üyesi olarak *Reichstag*'a (Parlamento) seçildi ve en genç milletvekili oldu. Ticaretle uğraşan orta sınıfın çıkarlarını büyük bir heyecanla savunduysa da, genişletilmiş sosyal güvenlik yasasını desteklemesi 1912'de Ulusal Liberal Parti'nin yürütme komitesine yeniden seçilmesini engelledi.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasını coşkuyla karşıladı. Aralık 1914'te yapılan özel bir seçimde *Reichstag*'a seçildi. Savaş boyunca Pangermenizmin en ateşli savunucularından biri oldu. Almanya'nın doğuda Rusya ve Polonya, batıda Fransa ve Belçika topraklarına yönelik taleplerini savundu. Partisinin *Reichstag*'daki grubunun önderliğini Ernst Bassermann'dan devraldı.

Bu dönemde Stresemann hızla sağa kaydı. 1916'dan sonra Feldmareşal Paul von Hindenburg ve General Erich Ludendorff'un komutası altındaki Alman Ordusu Yüksek Komutanlığı'nda çalıştı ve onların parlamentodaki sözcülüğünü yaptı.

Savaştaki yenilgi, monarşinin çökmesi ve İmparator II. Wilhelm'in Hollanda'ya kaçması Stresemann için ağır bir darbe oldu. Bununla birlikte cumhuriyetçi bir Almanya'nın koşullarına hızla uyum sağladı. Friedrich Naumann ile ünlü sosyolog Max Weber'in girişimiyle yeni kurulan sol-liberal Alman Demokratik Partisi onu partinin yüksek kurullarına kabul etmeyince Alman Halk Partisi'ni kurdu. Eğitim görmüş ve varlıklı sağ-liberallerden oluşan bu parti eski Ulusal Liberal Parti'nin sağdaki yandaşlarını yeniden bir araya toplamaya çalışıyordu. Hükümete girmeye çalıştıysa da Weimar koalisyonunun (Sosyal Demokratlar, Alman Demokratik Partisi ve Merkez Partisi) karşısındaki "ulusal muhalefet" içinde yer aldı. 1919-20 yıllarında Alman Ulusal Kurucu Meclisi'nin üyesi olarak yeni anayasaya karşı çıktı. Bundan sonra siyasal yaşamını Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesine adadı. Sonunda İtilaf Devletleri'nin Ruhr'u işgali sırasında, 13 Ağustos'tan 23 Kasım 1923'e değin Sosyal Demokratlar, Merkez Partisi, Alman Demokratik Partisi ve Alman Halk Partisi üyelerinden oluşan "Büyük Koalisyon"un başına geçerek iktidara geldi.

Şansölye olarak ilk kararı Ocak 1923'te Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerini

zorla almak için Fransız ve Belçika birlikleri ince işgal edilen Ruhr'daki pasif direniş politikasını sona erdirmek oldu. Thüringen ve Saksonya'daki komünist eğilimli eyalet yönetimlerine karşı sert bir tutum izlerken, 9 Kasım 1923'te Adolf Hitler'in Münih'teki darbe girişimi gibi sağ çıkışlara karşı ılımlı davrandı. Kasım ortalarında paranın istikrar kazanması iç düzeni yeniden sağladıysa da hükümet bir güvenoylamasıyla düşürüldü.

Stresemann yeni kabinede dışişleri bakanlığını üstlendi. Bu görevi ömrünün sonuna değin değişik koalisyon hükümetlerinde, soldan merkeze kadar değişik görüşleri temsil eden üç şansölye döneminde de aralıksız sürdürdü. Özellikle Fransa'yla ilişkilerin düzeltilmesine önem verdi. Fransız birliklerinin Ren Irmağının batı kıyılarından çıkarılması ve savaş tazminatının azaltılması için inatla mücadele etti. Savaş tazminatını ödeyerek İtilaf Devletleri'yle görüşmelerde elverişli bir konum elde etmeye çalıştı. Almanya'nın Avrupa'daki merkezî konumunu gerçekçilikle değerlendirip İngiliz-Fransız ve İngiliz-Sovyet ilişkilerindeki gerginliklerden yararlanarak Almanya'nın 1919'daki doğu sınırının gözden geçirilmesi olan temel amacına görüşmeler yoluyla yaklaşmaya çalıştı. 1924'te ABD'nin önerdiği ve savaş tazminatı ödemelerinin azaltılması ile Almanya'nın mali durumunun stabilizasyonunu öngören Dawes Planı imzalandı. Bunu 1925'te Locarno Paktı izledi. 1926'da Ren Bölgesi'ndeki ilk kuşak İtilaf Devletleri'nce boşaltıldı. Almanya Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi; Sovyetler Birliği'yle karşılıklı tarafsızlığı öngören Berlin Antlaşması imzalandı. 1928'de savaşı yasaklayan Kellogg-Briand Paktı'nı Almanya da imzaladı. Stresemann hiçbir zaman Avrupa'nın birleşmesinden yana olmamakla birlikte, Versailles Antlaşması'nın gözden geçirilmesini sağlayabilmek için bu birleşmenin hedeflerini destekledi.

Stresemann'ın diplomatik başarıları özellikle kendi partisinden kaynaklanan güçlü bir iç muhalefete karşın gerçekleşti. Yaşamının son iki yılını hastalıklarla geçiren Stresemann partisinin gitgide küçülüp önemli bir kesiminin aşırı sağa kaymasıyla birlikte dış politikasını sürdürmekte güçlüklerle karşılaştı. Ölümünden önce yeni bir merkez liberal parti kurmayı bile tasarlamaya başlamıştı.

Streuvels, Stijn, asıl adı FRANK LATEUR (d. 3 Ekim 1871, Heule, Kortrijk yakınları - ö. 15 Ağustos 1969, Ingooigem, Kortrijk yakınları, Belçika), Belçikalı roman ve öykü yazarı. Epik ve lirik bir üslup içeren yapıtları Flaman düzyazı edebiyatının en başarılı örneklerinden sayılır.

Rahip ve şair Guido Gezelle'in yeğeniydi. Avelgem'deki öğrenimi sırasında edebiyata yakın ilgi duydu. Avelgem'de 15 yıl fırıncı olarak çalıştı. Bu arada Almanca, İngilizce, Danca ve biraz da Rusça öğrendi. 1892'den sonra ilk öykülerini yazdı. *Van Nu en Straks* (Bugüne ve Yarına Dair) adlı dergide çeşitli çalışmalarını yayımladı. 1899'da basılan *Lenteleven* (Yaşam Yolu) adlı ilk derlemesiyle ünlendi. 1905'te Ingooigem köyüne yerleşerek zamanını bütünüyle yazmaya ayırdı.

Streuvels yapıtlarında Flandre'ın güneybatısında eskiden egemen olan, ama artık pek rastlanmayan, içine kapalı köy yaşamını işledi. Bu yöredeki yerel dil, gelenek ve görenekleri keskin gözlemler ve güçlü imgeler aracılığıyla yansıttı. Yapıtlarında doğayı, varlığını sürekli duyuran bir güç olarak ele aldı; karakterlerini, özellikle de doğa güçlerine ve yazgıya karşı mücadele yürüten tarım işçilerini büyük bir ustalıkla çizdi. Önemli yapıtları arasında *Langs de wegen* (1902) ve *De vlaschaard* (1907; Keten Tarlası) vardır. Streuvels, konularıyla uyum içindeki epik ama lirik üslubuyla döneminin en iyi yazarları arasında yer alır.

Strickland, William (d. 1788, Navesink, New Jersey - ö. 6 Nisan 1854, Nashville, Tennessee, ABD), 19. yüzyılın ilk yarısındaki Yunan canlandırmacılık akımının önderlerinden biri olan ABD'li mimar ve mühendis.

1803-05 arasında Benjamin Latrobe'un yanında mimar olarak yetiştiği halde, önce yaptığı tiyatro dekorlarıyla tanındı. 1810'da Philadelphia'da Masonlar için bir tapınak yaptı. Latrobe'un tersine yalın ve anımmış bir mimari anlatımı benimsediği için, ondan daha yaygın bir başarı kazandı. Bu başarısı, Second Bank of the United States (1819-24) için yaptığı Eski Yunan üslubundaki tasarımın, öğretmeni Latrobe'unkine yeğlenmesinde de rol oynadı. Strickland bundan sonra Yunan canlandırmacılık üslubunda birçok yapı daha gerçekleştirdi.

Strickland 1825'te çeşitli ülkelerdeki gelişmeleri incelemek için Avrupa'ya gönderildi. Dönüşünde Pennsylvania Demiryolu Şirketi'nin ilk hattının inşa edilmesi için büyük çaba harcadı. ABD hükümetinin siparişi üzerine Delaware Dalgakıranı'nı inşa etti. Nashville'de eyalet yönetim binasının yapımını yönettiği sırada öldü. Çıkarılan özel bir yasayla bu yapıya gömüldü. Çeşitli ünlü Eski Yunan yapılarından esinlenilerek tasarlanmış olan bu yapı bazılarınca onun başyapıtı sayılır.

Strickland ABD'de mimarlık üzerine ders veren ilk kişilerden biridir. Başında bulunduğu çeşitli mühendislik ve mimarlık projelerini yayın haline de getirmiştir. En tanınmış öğrencisi, gene Yunan canlandırmacılık üslubunun savunucularından olan Thomas Ustick Walter'dır.

Striga, yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*) familyasından, Eskidünya'nın tropik kesimlerine özgü 50 kadar otsu bitki türünü kapsayan cins. Bu türlerden yaklaşık 10 kadarı mısır, darı, pirinç, şekerkamışı ve tütün gibi tarım ürünlerine önemli zararlar veren asalak bitkilerdir.

Ortalama 15-75 cm uzunluğunda, çok dallı bitkiler olan asalak *Striga* türleri karşılıklı ya da almaşık olarak dizilmiş, genellikle ince uzun ve kaba ya da pulsu yapraklarıyla ayırt edilir. Tek tek açan kırmızı, sarı, mor, mavi ya da beyaz renkli çiçekleri ve küçük tohumları vardır. Tohumlar konak bitkinin kökleriyle temas ettiğinde çimlenerek yeni bir asalak bitkiye dönüşür. Daha sonra bu yeni asalağın kökleri gelişerek konak bitki ile ilişkiyi sürdürür. Yaşamının ilk 4-6 haftasını toprak altında geçirdikten sonra bitki fotosentez yaparak kendi besinini üretebilir hale gelir, ama gereksinimi olan suyu ve minarelleri konak bitkiden sağlar. Asalak bitki ancak tohum verdiğinde ya da konak bitki hasat edildiğinde ölür. Asalaktan gördüğü zarar sonucu konak bitki sararıp solar, ürün verimi düşer hatta hiç ürün vermeyebilir.

Strigiformes, baykuşları kapsayan kuş takımı. Yeryüzünün hemen her yerine yayılmış olan bu takım üyeleri geceleri avlanan 136 yırtıcı kuş türünden oluşur. *Ayrıca bak.* baykuş.

Strijdom, Johannes Gerhardus, STRYDOM olarak da yazılır (d. 14 Temmuz 1893, Willowmore, Kap Kolonisi - ö. 24 Ağustos 1958, Cape Town, Güney Afrika Birliği), Güney Afrika Birliği başbakanı (1954-58). Siyahlara karşı uzlaşmaz tavrı ve iktidarı sırasında sürdürdüğü *apartheid* politikasıyla tanınmıştır.

1929'da Waterberg'den Ulusal Parti'nin (NP) adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak parlamentoya girdi. 1934'e değin NP'nin önderi Başbakan J. B. M. Hertzog'un sadık bir izleyicisi olan Strijdom, 1934'te Hertzog-Jan Smuts koalisyonu kurulduktan sonra Daniel F. Malan'ın Arınmış Ulusal Partisi'ni desteklemeye başladı. 1948 seçimlerini bu partinin kazanmasından sonra, Malan hükümetinde toprak ve sulama bakanı oldu. Altı yıl süren bu görevi sırasında Güney Afrika'da beyaz egemenliğinin önde gelen savunucularından biri olarak tanındı.

Malan'ın siyasetten çekilmesi üzerine parti başkanlığına getirildi. 3 Aralık 1954'te de başbakan oldu. Strijdom'un iktidara gelmesiyle, partinin daha aşırı uçtaki Transvaal hizbi ılımlı Kap hizbi karşısında büyük bir zafer kazanmış oldu. Böylece istediği politikaları uygulama olanağı bulan Strijdom, 1955'te yasama organının yapısında köklü değişiklikler yaparak *apartheid* politikasının daha da ileri götürülmesine zemin hazırladı. 1958'de Strijdom öldükten sonra yerine Hendrik Frensch Verwoerd geçti.

striknin, çok zehirli alkaloit. İlk kez 1818'de, Filipinler'e özgü odunsu tırmanıcı bir bitki olan *Strychnos ignatii*'den elde edilmiştir. Aslında öbür *Strychnos* türlerinde, özellikle de *S. nux-vomica*'nın kargabüken(*) adıyla anılan tohumlarında bol olarak bulunur. Çok eski çağlardan beri fare zehiri olarak kullanılan bu bileşiğin küçük miktarlarından müshil ilacı olarak yararlanılmıştır. Strikninin çok belirgin acı bir tadı vardır. Özellikle merkez sinir sistemi üzerine etki ederek, solunum yollarının kapanmasına ve ölüme neden olur.

Strindberg, (Johan) August (d. 22 Ocak 1849, Stockholm - ö. 14 Mayıs 1912, Stockholm, İsveç), İsveçli oyun, roman ve öykü yazarı. Doğalcılık ile psikolojik yaklaşımı birleştirerek Avrupa tiyatrosunda dışavurumculuğun gelişmesine öncülük etmiştir. Başlıca yapıtları *Fadren* (1887; *Baba*, 1972, 1982), *Fröken Julie* (1888; *Matmazel Julie*, 1982), *Fordringsägare* (1888; Alacaklılar), *Drömspelet* (1902; *Rüya Oyunu*, 1962) ve *Spöksonaten*'dir (1907; *Hayaletler Sonatı*, 1979, 1982).

Gemi acenteliğiyle geçinen yoksullaşmış bir soylunun oğluydu. Çocukluğunu gölge-

Strindberg, Edvard Munch'un bir taş baskısı, 1896
Munch-Museet, Oslo, fotoğraf: O. Vaering

leyen duygusal güvensizliği, yoksulluğu, büyükannesinin dinsel tutuculuğunu ve umursanmamışlığı *Tjänstekvinnans son* (1886-87; Hizmetçinin Oğlu) adlı otobiyografisinde anlatacaktı. Uppsala Üniversitesi'nde bir süre ilahiyat, bir süre de tıp öğrenimi gördüyse de diploma alamadı. Geçinebilmek için Stockholm'de serbest gazeteciliğe başladı, çeşitli işlere girip çıktı. İlk yapıtı *Master Olof* (1872; *Olof Hoca*, 1951) İsveç'teki Reform hareketini konu alıyordu ve Shakespeare ile Henrik Ibsen'in *Brand*'ından etkilenmişti. Kraliyet Tiyatrosu oyunu beğenmeyince karamsarlığı arttı; resmî kurumlar ile gelenekleri küçük görmesi daha da güçlendi. Sonraları modern İsveç tiyatrosunun ilk oyunu olarak kabul edilen *Olof Hoca*'yı gözden geçirmek için yıllarca uğraştı. Bu çabası çağdaş sorunları ele alan bir oyun yazarı olarak ortaya çıkışını geciktirdi.

1874'te Kraliyet Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. 1875'te, Fin asıllı Siri von Essen'le tanıştı. O sırada sarayın muhafız subaylarından biriyle evli olan Siri'yle iki yıl sonra yaptığı tutkulu evlilik 1892'de boşanmayla sona erecek, Strindberg dört çocuğunun da velayetinden yoksun kalacaktı. Ama Siri'yle beraberliği başlangıçta Strindberg'in daha çok yazmasını sağlamıştı. 1879'da ilk romanı *Röda rummet* (Kırmızı Oda) yayımlandı. Stockholm sosyetesinin sahteciliğini ve sapkınlıklarını yergisel bir dille anlatan bu yapıt, İsveç romanına yenilik getirdiği gibi yazarının da bütün ülkede ün kazanmasını sağladı. Bu dönemdeki en önemli oyunlarından biri de keskin toplumsal eleştiriler içeren *Lycko-Pers resa*'ydı (1881; Şanslı Peter'in Gezileri). Gene çağdaş İsveç toplumunu yeren *Det nya riket* (1882; Yeni Krallık) yayımlandıktan bir yıl sonra Strindberg ailesiyle birlikte Stockholm'den ayrılarak altı yıl boyunca Avrupa'nın çeşitli kentlerinde huzursuz bir yaşam sürdü. Bu sırada tam bir ruhsal çöküntüye yaklaşmasına karşın çok sayıda oyun, roman ve öykü yazdı. 1884'te ilk öykü derlemesi *Giftas* (1884-85; Evli) yayımlanınca, dinsizlik suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı. Bu davadan aklanmakla birlikte olayın etkisinden kurtulamayan Strindberg, eşi Siri dahil herkesin kendisine düşman olduğunu sanmaya başladı.

Strindberg bundan sonra yeniden tiyatroya yöneldi. Özellikle kadın-erkek çatışmasını konu alan *Baba*, *Matmazel Julie* ve *Fordringsägare* gibi en güzel oyunlarını yazdı. Yaşadığı toplumun gelenek ve kurallarına tümüyle karşı çıktığı bu oyunlarında yapmacıktan uzak diyaloglar, gösterişsiz, sade bir dekor ve sahne donanımının simgesel kullanımı gibi doğalcılığa özgü teknikler ile kendi psikolojik yaklaşımını birleştirerek Avrupa tiyatrosunda yeni bir akım başlattı. Strindberg'in birçok yapıtına esin kaynağı olan Stockholm'deki kayalık adalarının işlendiği *Hemsöborna* (1887; Hemso Halkı) adlı romanı da bu yaratıcı dönemin ürünüydü.

1889'da İsveç'e dönen Strindberg yalnız ve mutsuzdu. Modern İsveç'in dünyaca ünlü yazarı olarak saygı görmekle birlikte alkole bağımlı duruma gelmişti, düzenli iş de bulamıyordu. 1892'de yeniden Avrupa'ya, Berlin'e gitti. 1893'te Avusturyalı genç gazeteci Frida Uhl'la evlendi, ama ondan da 1895'te Paris'te ayrıldı. Yaratıcı gücünün tükendiği, duygusal, fiziksel ve ruhsal dengesizlik içine düştüğü bir dönemin sonunda dine yöneldi ve geçirdiği bunalımı *Inferno*'da (Cehennem) dile getirdi. Artık simya deneyleri yapıyor, teosofi öğreniyordu. Gizemci renklerle dolu yeni inançları Strindberg'i yepyeni bir yazara dönüştürdü. *Till Damascus* (1989; Şam'a) adlı üç perdelik oyununda kendisini, ruhsal huzur aramak amacıyla oradan oraya dolaşan bir "Yabancı" olarak betimliyor, bu huzuru hem Siri'yi hem de Frida'yı andıran "Bayan"da buluyordu.

Bu arada yeniden İsveç'e dönmüştü. 1899'da başladığı tarihsel oyunlar dizisinde, yaşamın cezalandırıcı ama adil "Güçler" tarafından denetlendiği inancını dile getirdi. Sağlam kurgusu, tiplemesi ve ince işlenmiş diyaloglarıyla *Gustav Vasa* bu oyunların en iyisiydi. Strindberg 1901'de Norveçli genç oyuncu Harriet Bosse'yle evlendi ama 1904'te üçüncü eşinden de ayrıldı. Kendisinin "kışın gelen bahar" olarak nitelediği bu son evliliği, *Dödsdangen* (1901; Cehennem Dansı) ve *Rüya Oyunu* gibi oyunların yanı sıra *Ensam* (1903; Yalnız) adlı otobiyografisi ve lirik şiirleri için de bir esin kaynağı oldu. Son ayrılığın yol açtığı sarsıntının etkisiyle yazdığı grotesk yergi romanı *Svarta Fanor* (1907; Kara Bayraklar), Strindberg'in yozlaşmış ve budala saydığı Stockholm edebiyat çevrelerini hedef alıyordu. Genç tiyatro yapımcısı August Falck'la birlikte bir süre yönettiği küçük Intima Tiyatrosu için yazdığı *Kammarspel* (Oda Oyunları), yazarın dramatik tekniğini daha da geliştirdiğini ortaya koyuyordu. Bunlar arasındaki en fantastik yapıtı *Hayaletler Sonatı*, Avrupa tiyatrosunda daha sonra görülen gelişmelerin öncüsü oldu. Son oyunu *Stora Landsvägen* (1909; Büyük Karayolu), kendi yaşamının simgesel bir anlatımıydı. Strindberg, aforizmalardan oluşan *En bla bok* (1907-12; Ruhun Köşeleri) adlı yapıtında ise felsefi görüşlerini açıkladı.

Strindberg'in ilk romanları ile özellikle öykülerindeki günlük dile dayanan üslup, İsveç'in düzyazı edebiyatına çoktandır gereksindiği bir canlılık kazandırdı. *Tjänstekvinnans son*, küçük düşmekten korkmadan yaşamını içtenlikle gözler önüne sermesiyle, benzerleri içinde belki de Jean-Jacques Rousseau'nun *Les Confessions*'undan (*İtiraflar*) sonraki en etkili yapıtlardan biri oldu. Eleştiri yazıları (örn. *Matmazel Julie*'nin önsözü), oyunları ve sahneleme yöntemiyle tiyatroya getirdiği yenilik ise en büyük katkısıydı. *Matmazel Julie* ile 1887-93 arasında yazdığı öteki oyunlarının acımasızlığı ve aşırı gerçekçi diyalogları doğalcı tiyatronun sınırında duruyordu. Strindberg *Till Damascus*, *Rüya Oyunu* ve *Hayaletler Sonatı* gibi daha sonraki oyunlarında da tiyatroda gerçekçiliğe başkaldırarak 1912'den sonra Almanya'da gelişen ve Sean O'Casey, Elmer Rice, Eugene O'Neill, Luigi Pirandello ve Pär Lagerkvist gibi modern yazarları etkileyen dışavurumculuğu hazırladı.

Strindberg'in oyunlarından yapılmış bir seçki Türkçede *Seçilmiş Oyunlar* (1982) adıyla yayımlanmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Oyun. *Den fredlöse* (1881; Yasadışı), *Kamraterna* (1888; Yoldaşlar), *Paria* (1890), *Folkungasagan* (1899; Folkung Sagası), *Erik XIV* (1899), *Påsk* (1901; Paskalya), *Kronbruden* (1902), *Brända tomten* (1907; Yangından Sonra). Roman. *I havsbandet* (1890; *Açık Deniz Kenarında*, 1951/ *Açık Deniz Kıyısında*, 1972). Öykü. *Fagervik och skamsund* (1902; Adil Gök ve Kötü Kara), *Sagor* (1903; Öyküler). Otobiyografi. *Legender* (1912; Efsaneler).

Strix, *Strigiformes* takımının *Strigidae* familyasından 11 baykuş türünü içeren kuş cinsi. Amerika ve Avrasya'nın ormanlık yerlerinde yaşayan bu cins üyelerinin yüzlerini çevreleyen belirgin bir peçe bulunmakla birlikte kulak püskülleri yoktur. Kuş ve küçük memelilerle, özellikle de kemiriciler ve tavşanlarla beslenirler.

Kuzey Amerika'nın doğusunda yaşayan çizgili baykuşun (*Strix varia*) tüm vücudu kahverengi-beyaz çizgilerle kaplı, uzunluğu 40-50 cm dolayındadır.

Avrupa'nın kuzeyi, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan büyük boz baykuş (*S. nebulosa*) çoğu zaman 70 cm'yi aşan uzunluğuyla

Çizgili baykuş (*Strix varia*)
Karl Maslowski

baykuşların en irilerindendir. Ama iri görünüşü büyük ölçüde kabarık tüylerinden kaynaklanır. Rengi bozla kahverengi arasında değişen bu türün alt bölümleri sık çizgilerle kaplıdır.

Kuzey Amerika'nın batısında yaşayan benekli baykuşun (*S. occidentalis*) üst bölümleri benekli, alt bölümleri çizgili ve uzunluğu 40-50 cm'dir.

Avrasya ve Afrika'da yaşayan alaca baykuş(*) (*S. aluco*) kızıl kahverengi ya da sarımsı kahverengi üzerine beyaz benekli ve koyu kahverengi çizgilidir.

stroboskop, dönen ya da titreşen bir cismin hareketini incelemek, dönme hızını ya da titreşim frekansını belirlemek amacıyla, cisim üzerine kesintili ışık düşürülmesini sağlayan aygıt. Bir makine parçası, stroboskop ışığı altında daha yavaş hareket ediyor ya da duruyormuş gibi gözükebilir. Bu etki, çok kısa süreli ve parlak ışığın, periyodik harekette bulunan cisim üzerine, hareketinin aynı fazda olduğu anlarda düşmesinden kaynaklanır.

İlk geliştirilen stroboskoplar cismin üzerine kesintili ışık düşüren ya da gözlemcinin cismi kesintili olarak görmesini sağlayan bir düzenekten oluşur. Her iki tip stroboskopta da, üzerinde yarıçap boyunca açılmış yarıklar bulunan bir disk belirli bir hızda döndürülür ya da salındırılır; böylece cismin üzerine belirli aralıkla ışık düşürülür ya da cisimden yansıyan ışığın belirli aralıklarla göze ulaşması sağlanır; sonuç olarak cismin gözlemci tarafından, hareketinin belirli noktalarında görülmesi sağlanmış olur.

Modern elektronik stroboskopta gazlı elektrik boşalmalı bir lamba kullanılır; bu lamba çok kısa süreli, çok yoğun ve belirli aralıkla yinelenen bir ışık verir. Işık süresi 1 mikrosaniye dolayındadır; ışığın çakma hızı ayarlanabilir ve dakikada 110 ile 150 bin arasında çakma sayısı elde edilebilir. Özel teknikler ve devreler kullanılarak dakikada 500 binlik çakma hızlarına ulaşılabilmektedir.

Stroboskopla elde edilen böylesine kısa süreli ve yoğun ışık, hızla hareket eden cisimlerin fotoğraflarının çekilmesinde de

kullanılır. Normal fotoğrafçılıkta kullanılan flaşların çakma süreleri genellikle saniyenin binde biri dolayındadır; stroboskopik fotoğraflarda ise saniyenin milyonda biri dolayında çakma sürelerine inilebilir.

Strode, William (d. y. 1599 - ö. 9 Eylül 1645, Londra, İngiltere), İngiltere kralı I. Charles'ın Püriten muhaliflerinin önderi. Kralın Ocak 1642'de Strode ve Avam Kamarası'nın dört öteki üyesini ihanetle suçlayarak tutuklatmak istemesi, İngiliz İç Savaşları'nın birinci evresinin başlamasına neden olmuştur.

Parlamentoya ilk kez 1624'te girdi. 2 Mart 1629'da kralın din ve maliye politikalarını ağır bir dille yeren üç kararın parlamentodan geçmesinde önemli rol oynadı. Bunun üzerine tutuklandı ve 11 yıl hapis yattı. Ocak 1640'ta serbest bırakılır bırakılmaz yeniden krala karşı sert bir muhalefet yürütmeye başladı. Kasım 1640'ta Uzun Parlamento'ya girdi. Buradaki üyeliği sırasında kilise görevlileri ve milis kuvvetleri üzerinde parlamento denetimi kurulmasını savundu ve parlamentonun her yıl toplanmasını önerdi. Strafford kontu Thomas Wentworth'un suçlanıp yargılanmasını ve Kasım 1641'deki Büyük Uyarı'yı destekledi. I. Charles kendisiyle birlikte öteki dört parlamento önderini ihanetle suçlayıp tutuklatmaya çalışınca (Ocak 1642) Avam Kamarası'ndan kaçmaya zorlukla ikna edilebildi. Kralla bütün uzlaşma önerilerini geri çeviren Strode, krala savaş açılmasında ısrar etti ve Edgehill Çarpışması'na (23 Ekim) katıldı.

1645'te Londra'da, Tottenham'da öldü. Parlamentonun emriyle Westminster Abbey'ye gömüldü; ama 1661'de, II. Charles'ın tahta çıkışından sonra mezarı başka bir yere taşındı.

Stroessner, Alfredo (d. 3 Kasım 1912, Encarnación, Paraguay), 1954-89 arasında Paraguay'ı yöneten askeri diktatör. Latin Amerika'da 20. yüzyılın en uzun süren diktatörlüğünü kurmuştur.

Bir Alman göçmeninin oğluydu. Asunción'daki Askeri Okulu bitirdikten sonra 1932'de kara kuvvetlerinde göreve başladı. 1951'de silahlı kuvvetlerin başkomutanı oldu. 1954'te Başkan Federico Chávez'i devirdi. Ardından yalnızca kendisinin aday olduğu bir seçimle devlet başkanlığına geldi. Bir yandan kırsal kesimdeki yoksullar ile kent işçilerinin huzursuzluğunu yatıştırmaya çalışırken, bir yandan da büyük toprak sahiplerinin ve işadamlarının çıkarlarını kolladı. Stroessner döneminde para istikrarı sağlandı, enflasyon düşürüldü, yeni okullar, sağlık tesisleri ve yollar yapıldı. Ama bu arada milli gelirin yarısı Stroessner'in iktidarını korumak için oluşturulan askeri örgütlenmeye harcandı. Stroessner meclisi ve mahkemeleri yandaşlarıyla doldurdu. Altı kez art arda başkan seçilmesini meşrulaştırmak için 1967 ve 1977'de anayasa iki kez değiştirildi. Rejim karşıtlarına ağır baskılar uygulandı. 1983 ve 1988'de iki kez daha devlet başkanlığına seçilen Stroessner Şubat 1989'da bir askeri darbeyle yönetimden uzaklaştırıldı ve ülkeyi terk ederek Brezilya'ya gitmek zorunda bırakıldı.

Stroganov AİLESİ, varlıklı Rus tüccar ailesi. Tatar kökenli olduğu sanılan aile 16. ve 17. yüzyıllarda Urallar ve Sibirya'daki kolonileştirme çalışmalarıyla tanınmıştır.

Ailenin Novgorod illerinden birindeki ticari etkinliklerinden söz eden ilk belgeler 15. yüzyıldan kalmadır. Ailenin bilinen ilk ünlü üyesi olan Anika (İoanniki) Stroganov 1515'te Solvıçegodsk'taki tuz yataklarını işletmeye başladı. Çar IV. İvan, 1558'de Grigori Stroganov'a Kama ve Çusovaya ırmakları kıyısındaki toprakları bağışladı. Stroganovların bu topraklarda yerleşmeler kurmalarına ve savunma amacıyla asker beslemelerine izin verildi ve aile 20 yıl boyunca vergiden muaf tutuldu. Tuz ve demir çıkarımı, kereste ve kürk ticaretiyle uğraşan Stroganovlar tarımdan da büyük kazanç sağladılar. 1564'te Kergedan, 1588'de Kankor kentlerini kurdular. Yakov Stroganov 1566'da, ailenin mülklerini *opriçnina*(*) denen ve çarın kişisel denetimi altında bulunan imparatorluk topraklarına katması için IV. İvan'a başvurdu. Çar bu başvuruya olumlu karşılık verdi. 1568'de bağışlanan yeni topraklarla Stroganovlar daha geniş mülklere sahip oldular.

Sibirya ile ticaret yapmalarına karşın Sibirya hanı Kuçum ile ilişkilerinin bozulması askeri çatışmalara yol açtı. Ayrıca yerli halkla da sık sık, 1572'de olduğu gibi silahlı çatışmalara girdiler. 1574'te IV. İvan Sibirya'nın geleceğine ilişkin planlarını görüşmek üzere Stroganovları sarayına çağırdı. İki ay sonra da aileye Sibirya'da Tura ve Tobol ırmakları kıyısında yeni topraklar bağışladı.

Stroganov ailesi, Karışıklık Dönemi(*) sırasında Mihail Romanov'un tahta çıkması için çaba gösteren Prens D. M. Pojarski ve Kuzma Minin'in ikinci kez vergi toplamasına büyük destek sağladı. 1613'te Mihail'in tahta çıkmasından sonra da vergilerini önceden ödeyerek ve hazineye büyük miktarlarda borç vererek yeni yönetime destek oldu. Aile üyeleri bu çabaları karşılığında, mevkileri yükseltilerek ve yalnızca çara karşı sorumlu kılınarak ödüllendirildiler.

Grigori Dmitriyeviç Stroganov (1650-1715) 1688'de aile mülklerinin tek sahibi durumuna geldi. I. Petro (Büyük) için iki savaş gemisi yaptıran ve para yardımında bulunan Grigori Dmitriyeviç bu yardımları karşılığında baron yapıldı.

Rus sanatına katkılarıyla da tanınan Stroganovlar sanatçıları korumaları altına aldılar, birçok kilise yaptırdılar ve 16-17. yüzyıllarda Stroganov okulu(*) adı verilen ikon resmi akımının doğmasında etkili oldular.

Stroganov okulu, 16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılda Rusya'da gelişen ikon resmi okulu. Sanatçıları başlangıçta varlıklı Stroganov ailesinin korumasında çalışmış, ama yapıtlarını Moskova'da, çarla ailesinin hizmetindeyken kusursuzlaştırmışlardır.

Stroganov okulu Rus sanatında, 17. yüzyıldaki Batılılaşma öncesinde ortaçağ resim geleneğinin son canlı evresini oluşturmuş, tutarlı bir üsluptan çok belli bir ikon türünü yaratmıştır. Özel kullanım için tasarlanmış bu küçük boy ikonlar minyatür tekniğinde yapılmış, ayrıntıları büyük bir incelikle işlenmiştir. Rus sanatında Bizans etkilerini yansıtan biçimlere bağlı kalmakla birlikte Rus resim geleneğinden köklü bir uzaklaşmayla, anıtsallık yerine ayrıntılı ve usta bir işçiliğe, duygusallık yerine zarif bezemeciliğe yönelmiştir. İçerikten çok üsluba ve tekniğe ağırlık veren Stroganov okulunun bir kültür evresinin sonuna özgü nitelikler gösterdiği söylenebilir.

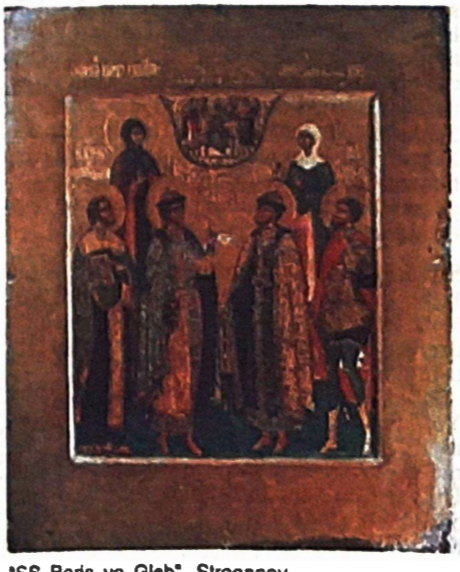

"SS Boris ve Gleb", Stroganov okulundan Prokopi Çirin'in bir ikonu, 17. yy; Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova
Novosti Press Agency

İnce işçiliği ve zenginliği ile Stroganov okulu soylu koruyucularının beğenisini, ama aynı zamanda da çağın laikleşme eğilimini yansıtıyordu. Daha önceki ikonlarda azizlerin kendileri yerine yüzlerinden yansıyan ruhsallığa ağırlık verilirken, bunlarda azizler kişisel özellikleriyle betimlenmişti. Önceki okulların parlak renkliliğinden kaçınılarak sarımsı kahverengi tonlarla donuk renkler yeğlenmiş, çok miktarda altın ve gümüş rengi çizgiler kullanılmıştı. Ayrıca ikonlar dövme altın ve gümüşten çerçeve ve halelerle süslenmişti. Kilisenin öngördüğü doğalcı yaklaşım arka plandaki mimari ayrıntılarda, bitkilerde ve atmosferik etkilerde korunmuştu. Stroganov okulu sanatçıları kompozisyonda çok ustaydı; ikonları çok küçük ve bazen çok figürlü olmakla birlikte, hiçbir zaman sıkışıklık ya da kalabalık duygusu uyandırmıyordu. Bütün bu teknik ustalık ruhani amacı geri plana itiyor ve ilginin içerikte toplanmasını önlüyordu.

Stroganov okulu 17. yüzyılın sonlarına değin etkili olduysa da, 1650'lerden sonra giderek zarifliğini yitirdi. 1703'te Petersburg'un başkent yapılması Rus sanatında bir dönüm noktası oldu. Rus-Bizans geleneği doğrultusunda ikon yapımı 19. yüzyıl boyunca da sürdü, ama ağırlık dindışı sanata ve Batı etkisindeki barok üsluba kaydı.

Stroheim, Erich von, tam adı HANS ERICH MARIA STROHEIM VON NORDENWALL, asıl adı ERICH OSWALD STROHEIM (d. 22 Eylül 1885, Viyana - ö. 12 Mayıs 1957, Paris yakınları), filmlerindeki ödün vermez gerçekçilik ve ayrıntı kusursuzluğuyla tanınmış, sinemanın büyük ustalarından sayılan yönetmen. Aynı zamanda senaryo yazarı ve özellikle çizdiği sert Prusya subayı tipleriyle anımsanan iyi bir oyuncudur.

Bir askeri akademide eğitim gördü ve subaylık, gazetecilik, dergi yazarlığı, tren memurluğu, gemicilik, vodvil oyunculuğu, oyun yazarlığı gibi işler yaptıktan sonra 1914'te ABD'ye gitti. Orada *The Birth of a Nation* (1915; *Bir Milletin Doğuşu*) ve *Intolerance* (1916; *Hoşgörüsüzlük*) gibi ünlü filmlerinde yönetmen D.W. Griffith'in yanında oyuncu ve yardımcı yönetmen olarak çalıştı. Tek başına yönettiği ilk film olan *Blind Husbands*'ın (1919; Kör Kocalar) başrolünü üstlendiği gibi senaryosunu da yazdı. Gerçekçi atmosferi ve canlı karakterleriyle dikkati çeken *The Devil's Passkey* (1920; Şeytanın Anahtarı) ve *Foolish Wives* (1922; Aptal Kadınlar) Stroheim'ın ününü artırdı.

Frank Norris'in *McTeague* (1899) romanından uyarladığı ve başyapıtı sayılan *Greed*'de (1924; Hırs) paranın gücünün getirdiği yozlaşmaya eğildi. Sinemada gerçekçiliğin dönüm noktalarından biri olan ve özgün biçimi 10 saat süren film, birbirini izleyen sahneler yerine her sahnenin inceden inceye hazırlanmış ayrıntılarla anlam kazanmasına

dayandığı için, çok kısaltıldığı halde gücünden pek bir şey yitirmemişti. Bu klasikleşmiş film, sonraki yıllarda King Vidor ve Josef von Sternberg gibi yönetmenleri de güçlü biçimde etkiledi.

The Merry Widow (1925; Şen Dul), *The Wedding March* (1928; Düğün Marşı) ve *Queen Kelly* (1928; Kraliçe Kelly), Stroheim'ın ticari açıdan başarılı filmleri oldu. Ama onun, çekimi uzun süren ve pahalıya çıkan filmler yapma konusundaki ünü, sanatsal özgürlüğü konusunda direnişi, tartışmalı konuları ele alışı yapımcılarla sürtüşmesine yol açtı ve Hollywood'da yönetmen olarak etkinliği son buldu. Avrupa'ya giderek oyunculuğunu sürdüren Stroheim arada az sayıda Amerikan filminde de rol aldı. Yarattığı unutulmaz tiplerden biri, Jean Renoir'ın *La Grande illusion* (1937; *Harp Esirleri/Büyük Aldanış*) filmindeki esir kampı komutanıydı. Stroheim, *Sunset Boulevard* (1950; *Sunset Bulvarı*) filmindeki rolüyle de Oscar'a aday gösterilmişti.

Stromateidae, *Perciformes* takımından balık familyası. Tropik ve ılıman bölge denizlerinde yaşayan bu familya üyelerinin gövdesi yanlardan basık ve genellikle oval, renkleri gümüşsüdür. Küçük bir ağız, çatallı kuyruk, uzun ve tek bir sırt yüzgeci öbür tanıtıcı özellikleri arasındadır. Yemek borularında dışa doğru gelişen içi dişli kesecikler, *Centrolophidae* gibi akraba familyaların üyelerinde de görülür.

Stromateidae familyasının Akdeniz'de yaşayan tek temsilcisi *Stromateus fiatola*'dır. Uzunluğu yaklaşık 50 cm'ye ulaşabilen bu türe Türkiye'nin Ege Denizi ve Akdeniz kıyılarında da seyrek olarak rastlanır. Yüzeye yakın açık sularda yaşayan yavrular, denizanalarının dokunaçları arasına girerek korunmalarıyla dikkat çekerler. Benzer davranışı familyanın bazı öbür üyeleri de gösterir. Bu balıkların başlıca besinlerini zooplanktonlar, küçük balıklar ve denizanaları oluşturur.

stromatolit, mavi-yeşil alglerin (ilkel tekhücreli bitkiler) büyümesiyle gelişen ve temel olarak kireçtaşından oluşan katmanlı çökel. Bu yapılar genellikle ince, dönüşümlü olarak açık ve koyu renkli, düz ya da kubbe biçimli katmanlarla ayırt edilir. Katmanların dönüşümlü yapıda olmasının başlıca nedeni, fırtınalar sırasında yıkanan tortulların bir biçimde yakalanması ve alglerin öbürlerinin üzerine kireçtaşı çökeltmesidir.

Stromatolitler Prekambriyen Zamanda (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) çok yaygındı. Yer üzerindeki ilk canlı örneklerinden bazılarına, yaklaşık 3,5 milyar yıl öncesine tarihlenen kayaçların içindeki stromatolitlerde rastlanır. Günümüzde Avustralya'nın batısındaki Shark Körfezi bölgesinde stromatolitler büyümeye devam etmektedir. Burada sığ sulardaki tortullar üzerinde mavi-yeşil algler büyüyebilmektedir, çünkü buharlaşma yoğun tuz birikintilerine yol açmakta, bu da algleri yiyebilecek yılanları ve öbür organizmaları uzaklaştırmaktadır.

Stromatoporida, fosillerine Kambriyen Dönemden (y. 570-500 milyon yıl önce) Kretase (Tebeşir) Döneme (y. 136-65 milyon yıl önce) değin oluşmuş deniz kayaçlarında rastlanan soyu tükenmiş mercan takımı. Koloni halinde yaşayan bu takım üyeleri yoğun ve katmanlaşmış kalsiyum karbonat kitleleri halinde bulunurken, bazı türleri resiflere benzer yapılar oluşturmuştur.

Stromboli Adası, İtalyanca ISOLA STROMBOLI, Latince STRONGYLE, Akdeniz'in bir parçası olan Tiren Denizinde, Eolie (Lipari) Adalarının en kuzeydoğusunda ada. Sicilya'nın kuzeydoğu kıyısı açıklarında yer alır. Yönetsel bakımdan Messina iline bağlıdır. Yüzölçümü 12 km²'dir. Volkanik oluşumlu adanın yanardağı en son 1921'de püskürmüş olmakla birlikte hâlâ etkindir ve kraterinden denize sürekli sıvı lav akar. Ekonomisi hurma, zeytin ve meyve yetiştiriciliğine dayanan ada, yanardağı, iklimi ve kumsallarıyla çok sayıda turist çeker. Nüfus (1971) 355.

stromeyerit, bakır gümüş sülfür (CuAgS) yapısında, öbür bakır ve gümüş mineralleri ile birlikte pekişik kütleler halinde bulunan sülfür minerali. Elde edildiği başlıca yerler Sibirya ve Altaylar, Şili ve ABD'de Montana'dır. Stromeyerit, yüksek sıcaklıklarda izometrik bakışımlı kristaller halinde oluşan, ama soğuyunca bakışımı değişen bir mineraldir. Mineralin düşük sıcaklık (93°C) bakışımı ortorombiktir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfür mineralleri (tablo).

Stromlo Dağı ve Siding Spring Gözlemevleri, Avustralya'nın güneydoğu kesiminde, Avustralya Ulusal Üniversitesi'nin işlettiği iki astronomi gözlemevi. Birlikte Güney Yarıküre'nin bu alandaki en önemli tesislerini oluştururlar. Stromlo Dağı Gözlemevi başkent Canberra'nın 10 km batısındaki Stromlo Dağı üstünde, 768 m yükseklikte yer alır. Güneş incelemelerine yönelik bir merkez olarak 1924'te kuruldu. Ama 1940'larda çalışmalarının ağırlığı yıldız astronomisine kaydırıldı. Aynalı olan ana teleskopunun uzunluğu 1,9 m'dir.

Gittikçe büyüyen Canberra kentinin ışıkları 1950'lerde Stromlo Dağı Gözlemevi'nin görüş yeteneğini olumsuz yönde etkilemeye başladı. Bunun üzerine Yeni Güney Galler eyaletindeki Coonabarabran'ın 31 km kadar uzağındaki Siding Spring Dağı üstünde, 1.165 m yükseklikte yeni bir gözlem yeri belirlendi. Burada kurulan Siding Spring Gözlemevi başlangıçta Stromlo Dağı Gözlemevi'nin bir istasyonu konumundaydı. Ama zamanla kendi başına bir birim olarak dünyanın en önemli optik gözlemevlerinden biri durumuna geldi. Avustralya ile İngiltere'nin gözlemevinde ortaklaşa kurduğu ve 1975'ten beri birlikte işlettiği Anglo-Avustralya Teleskopu'nun yansıtıcısı 3,9 m'liktir. Aynalı olan bu teleskop biçim bozukluklarına yol açmayan optik yapısıyla ve gökcisimlerini belirleyip izlemeyi sağlayan son derece duyarlı, bilgisayar denetimli sistemiyle tanınır. Özellikle çok soluk olan uzak gökcisimlerini görmede yararlıdır. Siding Spring Gözlemevi'nin ayrıca Birleşik Krallık Bilim Araştırma Konseyi'nce işletilen 1,2 m'lik bir Schmidt teleskopu vardır. Bu teleskop Palomar Gözlemevi'nin aynı büyüklükteki benzer Schmidt teleskopuyla birlikte, gökyüzünün güney kesimini de inceleme kapsamına almak amacıyla kullanılmıştır.

Strong, William Duncan (d. 30 Haziran 1899, Portland, Oregon - ö. 29 Ocak 1962, New York kenti, ABD), Amerika Yerlileri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan antropolog.

Babasının Pasifik Kıyı Bölgesi ve Alaska Yerli kabilelerinin temsilcisi olması nedeniyle, küçük yaşta Yerli kültürünü tanıma olanağı buldu. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde antropolog A. L. Kroeber'in etkisinde kaldı. Chicago'daki Field Doğa Tarihi Müzesi'nin Kuzey Amerika etnoloji ve arkeoloji bölümünün müdür yardımcılığını yaptı (1926-29).

California'nın güneyindeki alan araştırmaları sırasında, yaşayan kültürleri anlayabilmek için geçmişlerini öğrenmek ve Tarihöncesi kültürleri kavrayabilmek için de yaşayan kültürler konusundaki bilgilerden yola çıkmak gerektiği kanısına vardı. Göçebe Ova Yerlilerini konu alan *An Introduction to Nebraska Archaeology* (1935; Nebraska Arkeolojisine Giriş) adlı yapıtında arkeoloji, tarih ve etnografya verilerine dayandı. Columbia Üniversitesi'ne geçtikten sonra Honduras'ta (1937) ve ABD'nin Büyük Ovalar yöresinde (1938, 1940) alan araştırmaları yaptı. 1940'ların başında Peru'da Kolomb öncesi kültürleri araştırmaya başladı. Peru kıyılarındaki Virú Yaylasında Savaş Tanrısı Ai apaec'in bin yıllık mezarını ve başka önemli arkeolojik yapıtları buldu. *Cross Sections of New World Prehistory* (1943; Tarihöncesi Yenidünya'dan Kesitler) adlı yapıtında II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Güney Amerika arkeoloji çalışmalarının üzerinde durduğu başlıca konuları ele aldı. 1952'deki son Peru seferinin ardından Clifford Evans Jr.'la birlikte Virú Vadisindeki kültürel katmanlar konusunda bir kitap yayımladı.

stronsiyanit, stronsiyum karbonat ($SrCO_3$) yapısında, başlıca stronsiyum cevheri olan karbonat minerali. Çoğunlukla düşük sıcaklıklarda oluşmuş damarlarda, barit, selestit ve kalsit ile birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Almanya'da Kuzey Ren-Vestfalya, İskoçya'da Strontian ve ABD'de California'dır. Stronsiyanit, piroteknikte kırmızı renk verici ve şeker arıtımında berraklaştırıcı madde olarak kullanılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* karbonat mineralleri (tablo).

stronsiyum (Sr), periyodik tablonun IIa grubunda yer alan toprak alkali metaller grubundan kimyasal element. Kırmızı işaret fişeklerinin bileşiminde kullanılan stronsiyum, radyoaktif serpintilerdeki sağlığa zararlı maddelerin başında gelir.

Bulunduğu yerler, özellikleri ve kullanım alanları. Kurşun gibi yumuşak bir metal olan stronsiyum, kesildikten hemen sonra gümüş parlaklığındadır. Havayla kolayca tepkimeye girip sarımsı bir renk aldığından, taze haldeyken gazyağında saklanır. Yerkabuğunun yaklaşık yüzde 0,02'sini oluşturan stronsiyum doğada serbest halde bulunmaz; yer aldığı başlıca mineraller stronsiyanit (karbonatlı) ve selestittir (sülfatlı).

Stronsiyumu element halinde ilk olarak 1787'de William Cruikshank, İskoçya'da Argyll'deki Strontian bölgesinde elde ettiği stronsiyanit mineralinin içinde buldu. Sir Humphry Davy ise, 1808'de stronsiyum klorür ve cıva II oksit karışımını bir cıva katot yardımıyla elektrolizden geçirdi ve bunun sonucunda oluşan amalgamdan cıvayı damıtarak stronsiyumu metal halde elde etmeyi başardı. Stronsiyum metali, kontak (değme) katot elektrolizi yöntemiyle çubuklar halinde elde edilir. Bu yöntemde katot olarak kullanılan soğuk demirden bir çubuk, erimiş haldeki stronsiyum klorür ve potasyum klorür karışımının yüzeyine değer ve üzerinde stronsiyum biriktikçe yukarıya kaldırılır. Stronsiyuma çok benzeyen kalsiyum ve baryum stronsiyumdan çok daha bol bulunduğundan stronsiyum metali sanayide fazlaca üretilmez. Stronsiyum metali dövülgen, sünek ve çok iyi bir elektrik iletkenidir.

Stronsiyum doğada, stronsiyum-88 (yüzde 82,56), stronsiyum-86 (yüzde 9,86) stronsiyum-87 (yüzde 7,02) ve stronsiyum-84 (yüzde 0,56) gibi başlıca dört izotopunun bir karışımı halinde bulunur. Çekirdek tepkimeleri sonucunda birçok yapay izotopu da elde edilmiştir. Bunlardan en uzun ömürlüsü, nükleer patlamalar

sonucunda oluşan ve yarı ömrü 28 yıl olan stronsiyum-90'dır; bu izotop radyoaktif serpintilerin en tehlikeli bileşenidir. Bazı besinlerde kalsiyumun yerini alabilen stronsiyum-90, kemiklerde ve dişlerde birikebilir ve elektron salmayı sürdürdüğünden ışınım nedeniyle sağlığa zarar verir. Kemik kanserinin tedavisinde denetimli miktarda radyoaktif stronsiyum kullanılmıştır. Radyoaktif bozunması sırasında açığa çıkan enerji elektriğe dönüştürülebildiğinden stronsiyum, deniz işaret şamandıralarında, uzaktaki hava gözlem istasyonlarında ve uzay araçlarında güç kaynağı olarak da kullanılır.

Bileşikleri. Stronsiyum, bileşiklerinde her zaman +2 değerliklidir. Etkin bir indirgeyici olan stronsiyum, halojenler, oksijen ve kükürtle kolayca tepkimeye girerek sırasıyla halojenürleri, oksitleri ve sülfürleri oluşturur.

Stronsiyum bileşiklerinin yerine aynı görevi gören ve daha ucuz olan kalsiyum ve baryum bileşikleri kullanılabildiğinden, stransiyum bileşikleri ticari bakımdan önemli değildir ve sanayide uygulandığı alanlar sınırlıdır. Stronsiyum halojenürler, stronsiyum nitrat [$Sr(NO_3)_2$] ve stronsiyum klorat [$Sr(ClO_3)_2$] çok uçucudur ve aleve tutulduğunda parlak kırmızı bir renk verir. Bu özellikleri nedeniyle çeşitli piroteknik aygıtlarda, işaret fişeklerinde ve izli mermilerde kullanılırlar. Kimi zaman stronsiyum hidroksitten [$Sr(OH)_2$], melastan şekerin özütlenmesinde yararlanılır. Stronsiyum monosülfür (SrS) ise tüy dökücülerde ve bazı parlak boyalarda kullanılır.

atom numarası	38
atom ağırlığı	87,62
erime noktası	769°C
kaynama noktası	1.384°C
özgül ağırlığı	2,54
değerliği	2
elektronların yerleşimi	2-8-18-8-2 ya da $(Kr)5s^2$

Strophanthus, zakkumgiller (*Apocynaceae*) familyasından, 40'ı aşkın odunsu tırmanıcı bitki, çalı ve küçük ağaç türünü içeren cins. Afrika ve Güneydoğu Asya'nın tropik kesimlerine özgü olan bu türlerden süs bitkisi ve ilaç olarak yararlanılır. Bazı türleri, aşağı doğru sarkan uzun iplikçikler

Strophanthus preussii
W. H. Hodge

haline dönüşmüş taçyapraklarıyla ilginç bir görünümdedir.

Tırmanıcı türlerin kabuk ve tohumları strofantin denen zehirli alkaloitler içerir. Yetiştiği yerlerde ilkel kabileler tarafından ok zehiri olarak kullanılan bu bileşiklerden tıpta kalp uyarıcı ilaçların yapımında yararlanılır. *S. sarmentosus*'un alkaloitleri ise kortizon bireşiminde kullanılmıştır.

Stropheodonta, *Brachiopoda* filumundan soyu tükenmiş omurgasız cinsi. Fosillerine Devoniyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) deniz kayaçlarında rastlanan bu cins

ABD'de New York eyaletinin Erie ilindeki Eighteenmile Creek'te bulunan *Stropheodonta concava* fosili
Buffalo Museum of Science, Buffalo, New York

üyeleri farklı iç yapıları ve bir çeneti dışbükey, öbürü içbükey olan kabuklarındaki doğrusal ince çizgilerle ayırt edilir. Soyu tükenmiş *Strophomenida* takımının tipik temsilcisi olan *Strophoedonta* cinsi Devoniyen Dönem için yararlı bir kılavuz fosildir.

Strophomena, *Brachiopoda* filumundan soyu tükenmiş omurgasız cinsi. Fosillerine Orta ve Üst Ordovisiyen Dönem deniz kayaçlarında rastlanan bu cins üyelerinin kabuğunu oluşturan iki çenetten biri dışbükey biçimde iyice bükülürken, öbürü içbükeydir. (Ordovisiyen Dönem y. 500-430 milyon yıl önce.) Kavisli ve ince büyüme çizgilerinin görüldüğü kabuk kenarları ayırt edici katmanlı bir yapı kazanmıştır. *Strophomena* cinsi soyu tükenmiş *Strophomenida* takımının üyeleri arasında yer alır.

Štrossmajer, Josip Juraj (d. 4 Şubat 1815, Osijek - ö. 8 Nisan 1905, Đakovo, Slovenya), ülkesinde milliyetçi hareketin güçlenmesi için çaba gösteren Hırvat Katolik piskopos.

1838'de papaz oldu. Viyana'da ilahiyat dersleri verdi. 1850'de Bosna ve Sirmium (bugün Sremska Mitrovica) piskoposu unvanıyla Đakovo'ya atandı. Aynı zamanda inançlı bir yurtsever olan Štrossmajer, Hırvatistan-Slovenya ve Dalmaçya ile Avusturya'nın güneyinde yaşayan Slovenler arasında milliyetçiliğin gelişmesi için çalıştı. Hırvatistan'ın siyasi ve askeri önderi Josip Jelačić'e Macaristan seferinde (1848-49) yardımcı oldu. Daha sonra Hırvatistan'da Macar egemenliğine karşı sürdürülen muhalefetin önderlerinden biri olarak tanındı. 1876'da Güney Slav Akademisi adıyla yeni bir üniversitenin kurulmasında önemli rol oynadı. Ayrıca, Dalmaçya'da ve Hırvatistan-Slovenya'da eğitim sisteminin baştan sona yeniden örgütlenmesine katkıda bulundu. Đakovo'da bir piskoposluk sarayı ile bir katedral yaptırdı. Bosnalı Hırvatlar için bir ilahiyat okulu kurdu. Güney Slav Akademisi'ne değerli tablolardan oluşan bir galeri bağışladı. Birçok ulusal şarkı ve masal derlemesi yayımladı. Manastırlar, okullar ve kütüphaneler yaptırdı. Ayrıca, o sırada Vatikan'da kütüphaneci olan tarihçi ve kilise hukuku bilgini Augustin Theiner'e *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia* (1863; Güney Slavların Tarihini Aydınlatan Eski Belgeler) adlı yapıtını hazırlamada yardımcı oldu. I. Vatikan Konsili'nde (1869-70) papanın yanılmazlığı görüşünü savunanlara karşı muhalefetin başını çekti. 1874'te Theiner'le birlikte Trento Konsili'nin (1545-63) tutanağını (*acta*) yayımladı. Ayrıca, ekümenik hareket içinde yer alan Rus düşünür Vladimir Sergeyeviç Solovyov'la birlikte Katolik ve Rus Ortodoks kiliselerinin yeniden birleşmesi için çalıştı.

Stroud, İngiltere'nin ortagüney kesimindeki, Gloucestershire ilinde (*county*) ilçe (*district*) ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 454 km² olan Stroud ilçesi doğuda 180-250 m yüksekliğe ulaşan kireçtaşı oluşumlu Cotswold Tepelerinin bir bölümünü, batıda da Berkeley ve Gloucester'daki deniz düzeyine yakın verimli, killi vadileri içine alır. Bu iki bölgeyi Cotswold Tepelerinin dik batı yamaçları ayırır. İlçenin batı sınırını Severn Irmağı çizer.

Cotswold Tepeleri, 14-18. yüzyıllar arasında ülkenin başlıca yünlü kumaş ticareti merkeziydi. İlçe, kayın koruları arasında yer alan tahıl ve mısır tarlalarının yanı sıra, güzel manzaralı köyleriyle çok sayıda turist çeker. Batıda Severn Irmağının çevresindeki vadilerde süt ve peynir üretilir; şarap yapmak amacıyla elma ve armut yetiştirilir. İlçe merkezi olan Stroud kentinde ve komşu yerleşmelerde çeşitli sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1981 geç.) kent, 20.930; (1991 geç.) ilçe, 108.300.

Stroud, Robert (Franklin), lakabı ALCATRAZ ADASI KUŞÇUSU (d. 1890, Seattle, Washington - ö. 21 Kasım 1963, Springfield, Missouri, ABD), ABD'li ünlü mahkûm ornitolog. Cinayetten hüküm giydikten sonra 42 yılı hücrede olmak üzere cezaevinde geçirdiği 54 yılda kendisini ornitoloji alanında yetiştirmiş ve bu bilim dalına önemli katkılarda bulunmuştur.

On üç yaşında evden kaçtı. On sekiz yaşına geldiğinde Alaska'daki Juneau'da kadın ticareti yapıyor ve bir dansçı kızla yaşıyordu. Birlikte yaşadığı kız konusunda çıkan bir tartışmada birini öldürdü. Suçunu kabul etti ve 23 Ağustos 1909'da, 12 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Puget Boğazındaki McNeil Adasında bulunan federal cezaevinde bir hükümlüyü bıçakladığı ve genelde sorun çıkarmaya eğilimli olduğu için 1912'de Kansas'taki Leavenworth Cezaevi'ne nakledildi. Orada da tek başına ve insanlardan uzak yaşamayı sürdürdüyse de, mektupla öğrenim kurslarını izleyerek kendini yetiştirmeye başladı. 26 Mart 1916'da bir gardiyanı bıçaklayarak öldürdü; yargılama sonunda suçlu bulundu ve asılarak idama mahkûm edildi. Ama Başkan Woodrow Wilson 15 Nisan 1920'de cezasını ömür boyu hapse çevirdi.

Büyük ölçüde hücrede geçirdiği sonraki yıllarda kanarya ve başka kuşlar yetiştirdi; laboratuvar donanımı toplamaya, kuşların hastalıklarını, üremelerini ve bakımlarını incelemeye başladı. Araştırma yazılarının bir bölümü gizlice cezaevi dışına çıkarılarak yayımlandı. *Stroud's Digest of the Diseases of Birds* (1942; Stroud'un Kuş Hastalıkları Derlemesi) adlı kitabı, kendi alanında önemli bir çalışmaydı. Aynı yıl Alcatraz Cezaevi'ne nakledildi ve araştırmalarını sürdürmesine izin verildi. Ama kitap

yayımlaması yasaklandı. 1959'da Missouri'deki Springfield'de bulunan Federal Tutuklular İçin Sağlık Merkezi'ne gönderildi ve yaşamının geri kalan dört yılını orada geçirdi.

Strömgren, Bengt Georg Daniel (d. 21 Ocak 1908, Göteborg, İsveç - ö. 4 Temmuz 1987, Kopenhag, Danimarka), uzaydaki gaz bulutlarının anlaşılmasını sağlayan Danimarkalı astrofizikçi.

İsveç asıllı Danimarkalı astronom Svante Elis Strömgren'in oğlu olan Bengt, babasının etkisiyle astronomi öğrenimi gördü ve ilk çalışmalarını onun yanında gerçekleştirdi. 1940'ta Kopenhag Gözlemevi'nde babasından boşalan yöneticilik görevine getirildi.

Strömgren, 1936-38 arasında ABD'deki Chicago Üniversitesi'nde önce asistan, daha sonra yardımcı profesör olarak çalıştı. 1940'ların sonlarında ABD'de çeşitli görevlerde bulundu, 1951'de de Wisconsin'de Williams Bay'deki Yerkes Gözlemevi ile Texas'ta Fort Davis'deki McDonald Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi.

O dönemde, uzaydaki gaz bulutlarının parlaklığının, içlerindeki yıldızların ışınımından kaynaklandığı düşünülüyordu. Strömgren, bulutların çoğunun belirli bölgelerde kümelenmiş iyonlaşmış hidrojenden oluştuğunu ve bunların çevresinin iyonlaşmamış hidrojenle sarılı olduğunu buldu.

Son derece üretken bir araştırmacı olan Strömgren, çok sayıda astronomi problemine el attı. Uzaydaki hidrojen, helyum ve öbür elementlerin bolluklarını hesapladı ve bugün kabul edilenlere çok yakın değerler buldu. Yıldızların iç yapılarını ve bileşenlerini araştırdı ve Güneş atmosferinin anlaşılmasına katkıda bulundu. 1951'de, fotoelektrik tekniklerden yararlanarak yıldızların tayflarını incelemeye yönelik kapsamlı bir projeyi uygulamaya koydu. Onun bu girişiminden önce yıldız tayflarının sınıflandırılması temelde kestirime dayalı olarak gerçekleştiriliyordu.

Strömgren, 1957'de New Jersey'de Princeton'daki Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nün üyeliğine seçildi. On yıl sonra Kopenhag Üniversitesi'ne astrofizik profesörü olarak döndü. 1970-73 arasında Uluslararası Astronomi Birliği'nin (IAU) başkanlığını yürüttü.

Strömgren küresi, merkezindeki sıcak bir yıldızın etkisiyle ısınan ve iyonlaşan, kuramsal yıldızlararası küresel gaz hacmi. Adını, 1930'larda bu varsayımı ortaya atan İsveç asıllı Danimarkalı astrofizikçi Bengt Strömgren'den alır. Yüzey sıcaklıkları 20.000 K'nin üzerinde olan parlak yıldızlar normal olarak bu tür gaz hacimleriyle çevrilidir. İyonlaşmış gazın yoğunluğu, santimetre küp başına birkaç atom parçacığı ile yaklaşık 1.000 atom parçacığı arasındadır. Strömgren kürelerinin yarıçapı gazın yoğunluğuna ve merkezdeki yıldızın sıcaklığına bağlı olarak birkaç ışık yılı ile birkaç yüz ışık yılı arasında değişir. Bu tür bir kürenin ucunda, yüksüz (nötr) atomların iyonlaşma hızı ile atom çekirdeklerinin serbest elektronlarla birleşerek yüksüz atom oluşturma hızı arasında bir denge vardır.

Struma Irmağı, Yunanca POTAMÓS STRIMÓN, Bulgaristan'ın batısından ve Yunanistan'ın kuzeydoğu kesiminden geçen ırmak. Toplam uzunluğu 415 km'dir. Bulgaristan'daki Rodop Dağlarının Vitoşa kesiminden doğar. Genellikle güney-güneydoğu doğrultusunda akarak Pernik'ten geçer ve Kavála'nın 50 km güneybatısında Ege Denizine dökülür. Su toplama alanı 10.898 km²'dir. Struma Irmağı vadisinden, Sofya'yı Ege Denizine bağlayan bir yol geçer.

Irmağın Yunanistan'daki Rupel Geçidinin güneyinde kalan kesimi 1930'da kanal içine alınmıştır. Ayrıca taşkınları denetim altına almak için Akhinós Gölü kurutulmuş ve Kerkínis Gölü (*limni*) suyla doldurulmuştur. Irmağın aşağı vadisi günümüzde geniş bir tarım alanıdır.

Struthiomimus, devekuşunu andıran dinozor cinsi. Fosillerine Kuzey Amerika'daki Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 135-66,4 milyon yıl önce) çökellerinde rastlandı. *Struthiomimus* üyeleri yaklaşık 2,5 m boyundaydı ve kuşlarınkine çok benzeyen üç parmaklı, çok gelişmiş arka ayakları üzerinde hızla hareket etmeye uyarlandıkları açıkça anlaşılan ince yapılı gövdeleri vardı. Ufak ve hafif kafataslarını uzun, ince ve çok esnek boyunları destekliyordu. Uzun ve ince olan ön ayaklarında kavramaya uyarlanmış üç parmaklı keskin pençeleri vardı. Anlaşıldığına göre uzun ve ince kuyruğu koşu sırasında vücudunu dengeliyordu. *Struthiomimus* üyelerinin çeneleri dişsizdi ve olasılıkla kuşlarınkine çok benzeyen boynuzsu bir gagayla kaplıydı. *Struthiomimus* ile yakın akrabalarının öbür dinozorların yumurtalarıyla beslendiği öne sürülmüştür. *Ayrıca bak.* Ornithomimus.

Struve, Friedrich Georg Wilhelm von, Rusça VASİLİ YAKOVLEVİÇ STRUVE (d. 15 Nisan 1793, Altona, Almanya - ö. 23 Kasım 1864, Petersburg, Rus Çarlığı), dört kuşak boyunca ünlü astronomlar yetiştiren bir ailenin en büyük üyesi olan ve 19. yüzyıl astronomisine önemli katkılarda bulunan Alman gökbilimci. Çiftyıldızlar üzerindeki modern araştırma çalışmalarını başlatmıştır.

Friedrich Georg Wilhelm von Struve, C. A. Jensen'ın bir portresinden H. Mitreuter'in yaptığı taş baskı, 1844
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Napoléon ordularınca askere alınmamak için 1808'de Almanya'dan ayrılarak önce Danimarka'ya, ardından da Rusya'ya geçen Struve, 1813'te Dorpat Üniversitesi'nde (bugün Tartu Devlet Üniversitesi) astronomi ve fizik profesörü oldu, dört yıl sonra da Dorpat Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi. 1824'te, 24 cm açıklıklı bir kırıcı teleskop elde etti ve o güne değin gerçekleştirilmiş olan bu en nitelikli teleskopla çiftyıldızları incelemeye koyuldu. Kuzey gök kutbu ile 15° güney yüksekliği arasındaki 120 bin yıldızı gözlemledi, 3.112 çiftyıldızın ölçümlerini yaptı. Bulgularını, çiftyıldız astronomisinin klasik yapıtlarından biri durumuna gelen *Stellarum Duplicium Mensurae Micrometricae*'de (1837; Çiftyıldızların Mikrometrik Ölçümü) topladı.

1835'te Çar I. Nikolay'ın isteği üzerine Pulkovo'ya geçerek burada inşa edilmekte olan gözlemevinin kuruluş çalışmalarını yönetti. 1839'da Pulkovo Gözlemevi'nin yöneticisi oldu, ama bir yandan da çiftyıldızlar üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. 1838'de Vega'nın ıraklık açısını (birbirinden çok ayrı noktalardan bakıldığında saptanan görünür konum değişikliği) ölçtü. Struve'un ölçümü bu alandaki ilk çalışmalardan biriydi.

Struve, Gustav von (d. 11 Ekim 1805, Münih - ö. 21 Ağustos 1870, Viyana), Alman devrimci siyaset adamı. Karısı Amelie Disar'la birlikte 1848-49 Baden ayaklanlanmasında etkin rol oynamıştır.

Karlsruhe'deki Rus maslahatgüzarının oğluydu. Mannheim'da avukat olarak çalıştı ve 1846-48 arasında radikal cumhuriyetçi eğilimli *Deutscher Zuschauer* dergisini çıkardı. Friedrich Hecker'le(*) birlikte "Baden Halkının 13 Talebi" adlı radikal bir program hazırladı (12 Eylül 1847). 12 Nisan 1848'de bir bildiri yayımlayarak yöre halkına silahlanma çağrısında bulundu. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından yurtdışına kaçtı ve New York kentine yerleşerek dokuz ciltlik *Allgemeine Weltgeschichte* (1853-60; Dünya Tarihi) adlı çalışmasını hazırladı. Amerikan İç Savaşı'nda Birlik Ordusu'nda savaştıktan (1861-62) sonra 1863'te Avrupa'ya döndü.

Struve, Otto (d. 12 Ağustos 1897, Harkov, Rus Çarlığı - ö. 6 Nisan 1963, Berkeley, California, ABD), yıldız spektroskopisine yaptığı katkılarla tanınan Rus asıllı ABD'li astronom. Başta hidrojen olmak üzere çeşitli elementlerin uzaydaki yaygın dağılımını ortaya çıkarmıştır.

Dört kuşak boyunca ünlü astronomlar yetiştiren bir ailenin son üyesi olan Struve, Harkov Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1916-18 arasında çarlık ordusunda, Sovyet Devrimi'nden sonra da 1919-20'de Beyaz Ordu'da görev aldı. Beyaz Ordu'nun yenilgisi üzerine Türkiye'ye kaçtı, 1921'de de ABD'ye geçerek bu ülkenin yurttaşı oldu. Wisconsin'de William Bay'deki Yerkes Gözlemevi'ne giren Struve, burada yıldız spektroskopisi (yıldızların özelliklerinin yaydıkları ışığın dalgaboylarının çözümlenmesi temelinde incelenmesi) alanındaki çalışmalarını başlattı. Başta Delta Orionis olmak üzere, çeşitli yıldızlar üzerindeki incelemeleri sonucunda, uzak sıcak yıldızlardan gelen ışığın tayfında kimi zaman kalsiyuma karşılık gelen koyu bir çizginin bulunduğunu belirledi, ama bu çizginin yıldızda mutlaka kalsiyum bulunduğu anlamına gelmediğini öne sürdü. 1925'te bu kalıcı kalsiyum çizgisinin gökada düzleminde yer alan geniş kalsiyum bulutlarından kaynaklandığı sonucuna ulaştı.

1932'de Yerkes Gözlemevi'nin yöneticiliğine atanan Struve, aynı yıl Texas'taki Fort Davis'de McDonald Gözlemevi'nin kuruluş çalışmalarını başlattı, daha sonra da bu gözlemevinin yöneticiliğini üstlendi. İki yıllık bir araştırmadan sonra 1938'de yıldızlararası uzayda hidrojen bulunduğunu keşfetti. Bu buluş daha sonraları radyoastronomi'nin geliştirilmesinde çok etkili oldu. Struve, pek çok yıldızın kendi ekseni çevresinde hızla döndüğünü, bazılarının dönme süresinin bir gün ya da daha kısa olduğunu belirledi. Işık şiddeti değişen yıldızları ve ikili, çoklu ve bazı özgün yıldızların tayfını inceledi.

1947'de Yerkes ve McDonald gözlemevlerinin yöneticiliğinden emekliye ayrılan Struve, Chicago Üniversitesi'nin astronomi

bölümünün başkanlığını üstlendi. Yedi yüz dolayında makale ve pek çok kitap yazdı. Kitapları arasında en yaygın okunanlar *Stellar Evolution* (1950; Yıldızların Evrimi) ve *The Universe* (1962; Evren) oldu.

Struve, Pyotr Berngardoviç (d. 7 Şubat 1870, Perm, Rus Çarlığı - ö. 26 Şubat 1944, Paris, Fransa), liberal Rus iktisatçı ve siyaset bilimci.

Petersburg Üniversitesi'nde iktisat ve iktisat tarihi öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında Marksizmi benimsedi. 1894'de yayımlanan *Kritiçeskiye zametki k voprosi ob ekonomiçeskom razviti rossi* (Rusya'nın Ekonomik Gelişmesi Üzerine Eleştirel Düşünceler) adlı yapıtında sunduğu, Rusya'da kapitalizmin gelişmesi üstüne Marksist çözümlemesiyle solcu aydınlar arasında saygınlık kazandı. 1890'ların sonlarında, aralarında *Novoye Slovo* dergisinin de bulunduğu çeşitli Marksist yayınların yönetmenliğini üstlendi. Georgi Plehanov ve V. İ. Lenin'le tanıştı. Onların isteğiyle, 1898'de ilk kongresini toplayan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (SRDRP) bildirgesini hazırladı.

1901'de tutuklanıp Rusya'dan sürüldükten sonra Marksizmden uzaklaştı ve radikal liberal görüşleri benimsedi. 1902-05 arasında önce Stuttgart'ta, ardından Paris'te yayımlanan yasadışı *Osvobojdenniye* gazetesinin yayın yönetmenliğini yürüttü. Düzenli olarak Rusya'ya sokulan ve geniş bir okur kitlesi olan bu gazetede, Rusya'da insan haklarına saygılı bir meşruti monarşi yönetiminin kurulmasını savundu. 1905 Devrimi'yle birlikte Rusya'ya döndü. Kısa bir süre sonra, yeni kurulan Anayasacı Demokrat Parti'ye (Kadetler) girdi ve İkinci *Duma*'ya (1907) seçildi. I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın savaşa katılmasını destekledi ve 1905'ten beri yönetmeni olduğu *Russkaya misli* gazetesini yayımlamayı sürdürdü. 1917 Sovyet Devrimi'ne karşı çıktı ve bir süre için Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu'ya katıldı. Daha sonra Paris'e gitti ve Sovyet karşıtı yayınları yönetti. 1928'den sonra Belgrad'a yerleşerek çalışmalarını orada sürdürdü.

Strychnos, *Loganiaceae* familyasından, tropik bölgelere özgü, çoğunluğu ağaç, 150 kadar odunsu bitki türünü içeren cins. Bu türlerin genellikle beyaz ya da krem renkli, küçük çiçekleri vardır.

Bazı *Strychnos* türlerinden çeşitli ilaç ve zehirler elde edilir. Örneğin, *Strychnos nux-vomica*'nın ve başka bazı türlerin tohumlarından striknin(*), *S.toxifera* gibi bazı türlerin kabuklarından kürar(*) çıkarılır. *S. spinosa* ve *S. unguacha*'nın tatlı meyvelerinden ise yerel yiyecek olarak yararlanılır.

Stuart, Arabella, STEWART olarak da yazılır (d. 1575 - ö. 25 Eylül 1615, Londra, İngiltere), kuzeni kral I. James'in (İskoçya kralı VI. James) tahtı üzerinde hak sahibi olan İngiliz soylu.

James'in amcası Lennox kontu Charles Stewart'ın kızı, Kral VIII. Henry'nin kız kardeşi Margaret Tudor'un da torununun kızıydı. Kraliçe I. Elizabeth döneminin son yıllarında İngiltere tahtının VI. James'ten sonraki vârisi kabul edildi. James 1603'te İngiltere kralı olunca Arabella'yı saraya aldı. Ama bir süre sonra Arabella'nın evliliği gündeme geldi. James, Arabella'nın yabancı bir hükümdarla evlenmesinin kendi durumunu sarsacağından korkuyordu. Arabella 1609'da, bir olasılıkla bir Balkan prensiyle evlenmek niyetiyle İngiltere'yi terk etmeye kalkınca tutuklandı ve bir süre hapiste kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra kendisi de taht üzerinde hak sahibi olan William Seymour'a (sonradan Somerset dükü) âşık oldu. James'in buyruğuna karşın 22 Haziran 1610'da evlendiler. James bunun üzerine Seymour'u Londra Kulesi'ne hapsetti, Arabella'yı ise gözaltına aldırdı. Karıkoca hapisten kaçtılarsa da, tasarladıkları yerde buluşamadılar. Seymour Ostend'e (bugün Belçika'da) kaçmayı başardı, ama Arabella Manş Denizinde bir gemide yakalanarak Londra Kulesi'ne hapsedildi. Orada çıldırdı ve sonunda 1615'te öldü. P. M. Handover'in *Arabella Stuart* (1957) adlı yapıtı bu öyküyü anlatır.

Stuart, Gilbert (Charles) (d. 3 Aralık 1755, North Kingstown, Rhode Island - ö. 9 Temmuz 1828, Boston, ABD), döneminin en büyük portre ressamlarından biri. Özgün bir Amerikan portre üslubunun yaratıcısıdır.

İlk resim derslerini çocukken Newport'ta aldı. 1771 dolaylarında Newport'a gezmeye

"Bayan Richard Yates", Gilbert Stuart'ın bir yağlıboya çalışması, 1793-94; Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.
National Gallery of Art, Washington, D.C.

gelen İskoç ressam Cosmo Alexander'la birlikte Edinburgh'a gitti. 1775'te Londra'da Amerikalı sanatçı Benjamin West'in atölyesine girdi, altı yıl kadar onunla çalıştı. Ama olgunluk üslubunda West'ten çok Thomas Gainsborough ve Sir Joshua Reynolds'ın izleri vardır. 1782'de Londra'da kendi atölyesini açan Stuart beş yıl başarıyla çalıştıysa da, 1787'de alacaklılarından kurtulmak için Dublin'e kaçmak zorunda kaldı. Altı yıl sonra İrlanda'dan ABD'ye döndü ve çok geçmeden ülkenin önde gelen portre ressamlarından biri olarak adını duyurdu.

Stuart'ın yapıtları çağdaşlarınca başarılı sayılmış, daha sonraki eleştirmenler de onun fırça tekniğini, parlak renklerini ve psikolojik yoğunluğu sağlamadaki ustalığını överek bu yargıyı desteklemişlerdir. Stuart'ın sayısı bine yaklaşan portre çalışmalarından en ünlüsü, Boston'da Athenaeum'daki yarım kalmış George Washington başıdır (1796). *Bayan Richard Yates'in Portresi* (Ulusal Sanat Galerisi; Washington, D.C.), *Bayan Perez Morton'ın Portresi* (Worcester Sanat Müzesi) ve *John Adams'ın Portresi* de (özel koleksiyon) onun gösterişli yapıtları arasındadır.

Stuart HANEDANI, STEWART ya da STEUART olarak da yazılır, 1371'den başlayarak İskoçya'yı, 1603'ten başlayarak İngiltere'yi yöneten ve Cromwell Cumhuriyeti dönemi (1649-60) dışında 1714'e değin başta kalan hanedan. "Kâhya" anlamındaki *steward* sözcüğünden gelen ve önceleri eski İskoç yazımıyla Stewart olarak yazılan hanedanın adı, 16. yüzyılda Fransızcanın etkisiyle Stuart ya da Steuart olarak yazılmaya başlamıştır.

Kökleri 11. yüzyıla değin inen ve en az dört kuşak Bretanya'da Dol kontlarına kâhyalık yapan ailenin bir kolu 12. yüzyıl başlarında İngiltere'ye geçti. Dol 4. kâhyasının üçüncü oğlu Walter, İskoçya kralı I. David'in hizmetine girerek zamanla kâhyalığına kadar yükseldi. IV. Malcolm 1157'de babadan oğula geçmek üzere bu makamı Walter'ın ailesine verdi. 1315'te I. Robert de Bruce'un kızı Marjory ile evlenen Dol 6. kâhyası Walter'ın (ö. 1326) oğlu Robert 1371'de II. Robert adıyla kral oldu. Böylece İskoçya tahtı Stewart ailesine geçti. Stewart hanedanından gelen kralların çoğu zamansız öldü; yedisi de çocuk yaşta tahta çıktı. V. James'in 1542'de ölmesiyle hükümdarlığın doğrudan babadan oğula geçmesi son buldu. Onun kızı Mary (ö. 1587) tahtını 1567'de tek oğlu VI. James'e bıraktı.

VI. James, İngiltere kralı VII. Henry'nin kızı olan büyükannesinin annesi Margaret Tudor'un vârisi olarak 1603'te Kral I. James adıyla İngiltere tahtına çıktı. Onun oğlu I. Charles'ın 1649'da idam edilmesiyle kesintiye uğrayan Stuart egemenliği, II. Charles'ın 1660'ta tahta çıkmasıyla yeniden kuruldu. II. Charles'ın yerine 1685'te Katolik kardeşi II. James (ö. 1701) geçti. James'e duyulan yaygın tepki üzerine, 1688'de Oranje prensi Willem "İngiltere'nin yasalarını ve dinini kurtarmaya" çağrıldı. Kaçmak zorunda kalan James, Haklar Bildirisi (1689) ve Katoliklerin tahta çıkmasını önleyen Veraset Yasası (1701) uyarınca, soyundan gelenlerle birlikte taht üzerindeki haklardan yoksun bırakıldı. Ama İngiltere ve İskoçya tahtı gene Stuart hanedanının elinde kaldı. Çünkü Willem, II. Charles'ın kız kardeşi Mary'nin oğlu, karısı Mary ise II. James'in büyük kızıydı. III. William ve II. Mary adlarıyla tahta çıkan çiftin hiç çocuğu olmadığından, Veraset Yasası uyarınca hükümdarlık Mary'nin kız kardeşi Anne'e (ö. 1714) geçti. Çocukları kendisinden önce ölen Anne'in vârisi, I. James'in büyük torunu ve Hannover elektörünün karısı Sophie'ydi. Sophie'nin oğlu I. George İngiltere'nin Hanover hanedanından gelen ilk kralı oldu.

II. James'in *The Old Pretender* lakabıyla tanınan oğlu James Edward (ö. 1766) ve onun oğulları, *The Young Pretender* ve Bonnie Prens Charlie olarak da bilinen ve yasal vâris bırakmaksızın ölen Charles Edward (ö. 1788) ile York kardinali ve dükü Henry (ö. 1807), Stuart hanedanının İngiltere kraliyet soyu içinde yer alan son erkek üyeleriydi. Stuart hanedanın soyağacı için *bak*. Birleşik Krallık (İngiliz Kraliyet Hanedanının Soyağacı tablosu).

Stuart üslubu, İngiltere'de, Stuart hanedanı döneminde (1603-49 ve 1660-1714 arası) üretilen görsel sanat yapıtlarını tanımlamak için kullanılan terim. Stuart dönemi birbirini izleyen farklı sanat üslup ve hareketlerine (James, I. ve II. Charles, Restorasyon, William ve Mary, Kraliçe Anne) sahne olmuşsa da, belirli bir Stuart üslubundan söz edilmesine olanak veren bazı ortak özellikleri de içerir. Bu dönemde İngiliz sanatçılar Alman ve Flaman baroğunun etkisi altında kalmışlar, ama zamanla, İtalya'dan yayılan Palladiocu akımın yönlendirmesiyle baroğun ağır etkisini dengelemeyi bilmişlerdir (*bak*. Palladio üslubu).

I. James döneminde (1603-25) İngiliz sanatı, I. Elizabeth'in uzun süren yönetiminin son yıllarındaki kalıplaşmadan tam anlamıyla sıyrılamamış, bir geçiş evresi yaşamıştı.

Yeni bir gelişimin oluşabilmesi için 20 yıl geçmesi gerekti. James dönemindeki en yenilikçi sanatçı, kraliyet mimarı olan ve İtalyan Rönesansı üslubunda birkaç saray tasarımı yapan Inigo Jones'tu(*). Whitehall'daki Şölen Evi (1619-22) onun başyapıtlarından yalnızca biridir. I. Charles'ın yönetimi (1625-49) siyasal açıdan ne kadar çalkantılıysa, sanat açısından da o kadar coşkulu bir dönem oldu. Jones bu dönemde kraliyet mimarlığı görevini sürdürdü ve Stuartların çok sevdiği masklar(*) için sahne tasarımları da hazırladı. Aynı dönemde Flaman ressam P.P. Rubens de İngiltere'ye gitmiş ve "sir" unvanıyla onurlandırılmıştı. Rubens Whitehall'daki Şölen Evi için zarif bir tavan resmi yaptı. Onun ardından İngiltere'ye giden bir başka Flaman ressamın, Anthony Van Dyck'ın yarattığı portre türü iki yüzyıl boyunca örnek alındı.

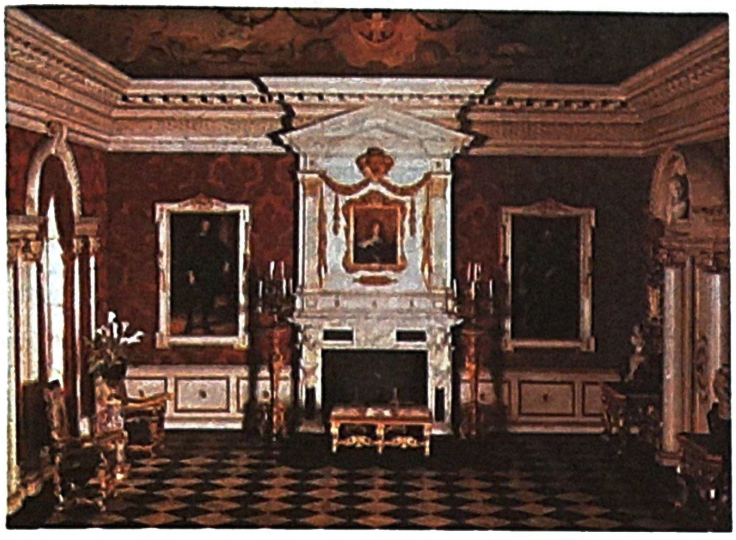

Stuart üslubunda bir salon, 1625-50; Chicago Sanat Enstitüsü
Art Institute of Chicago

II. Charles'ın 1660'ta Fransa'dan sürgünden dönmesinin ardından İngiliz sanatında Fransız beğenisi ve düşünceleri egemen olmaya başladı. Charles döneminin en önemli olayı, 1666'daki büyük yangında harap olan Londra'nın Sir Christopher Wren yönetiminde yeniden inşa edilmesiydi (*bak.* Londra Yangını). Rönesans, İtalyan baroğu ve çağdaş Fransız mimarlığının öğelerini kaynaştıran Wren çok kişisel bir üslup yarattı. İzleyicilerini çok etkileyen bu üslup, George döneminde (*bak.* George üslubu) tepkilerle karşılaşana değin geçerliliğini sürdürdü. Restorasyon dönemi soylularının portrelerini yapan ressam Sir Peter Lely, Van Dyck'inkini andıran ama daha yüzeysel bir üslupta yapıtlar verdi.

III. William ve II. Mary (1869-1702) ile Anne (1702-14) dönemlerinde söz edilmeye değer bazı mimarlık anıtları yapıldı. Bu dönemlerde üretilen zarif mobilyalar'a başka dekoratif sanat yapıtları ise İngiliz sanatçıların bu alanlarda gittikçe ustalaştığını ortaya koyuyordu.

Stubbs, George (d. 24 Ağustos 1724, Liverpool - ö. 10 Temmuz 1806, Londra, İngiltere), hayvan çizimleriyle tanınan İngiliz ressam.

Kısa süre bir ressamın yanında çalıştı; daha çok kendi kendini yetiştirdi. Küçük yaşta kapıldığı anatomi merakı giderek bir tutkuya dönüştü. Günümüze ulaşan en eski tarihli çalışması, Dr. John Burton'ın bir yapıtı için hazırladığı 18 aside yedirme baskı levhaydı. 1760'larda Londra'da tamamladığı *Anatomy of the Horse* (Atın Anatomisi) adlı yapıtta yer alan aside yedirme baskı levhaları gerçekleştirmeden önce, Lincolnshire'da bir çiftlik kiraladı ve diseksiyonlar yaparak atları inceledi. Aynı zamanda, özel hayvanat bahçelerinde izlediği çeşitli başka hayvanların resimlerini de yaptı. Başka konuları işlediği resimlerinde hayvan resimlerindeki kadar başarılı olamadı. Büyük güçlükler içinde geçirdiği son yıllarında, bir anatomi incelemesi olan *A Comparative Anatomical Exposition of the Structure of the Human Body, with that of a Tiger and Common Fowl* (İnsan Vücudunun Kaplan ve Kümes Hayvanlarıyla Karşılaştırmalı Anatomik Açıklaması) adlı son yapıtı üzerinde çalıştı ve bu kitap için çizimler ve oymabaskılar hazırladı. Çalışmalarına ilişkin olarak 1975'te *The Anatomical Works of George Stubbs* (George Stubbs'ın Anatomi Çalışmaları) adlı bir yapıt yayımlandı.

Stubbs resimlerini daha çok ince yağlıboyayla gerçekleştirdiği için günümüze bunların çok azı bozulmadan ulaşabilmiştir.

Stubbs, William (d. 21 Haziran 1825, Knaresborough, Yorkshire - ö. 22 Nisan 1901, Cuddesdon, Oxford yakınları, İngiltere), İngiltere'nin ortaçağ anayasa tarihi konusunda sistemli incelemeleri başlatmış İngiliz tarihçi.

Oxford'da kraliyet tarih profesörlüğü (1866-84), Chester (1884-88) ve Oxford (1880-1901) piskoposluğu görevlerinde bulundu. *The Constitutional History of England in its Origin and Development* (1873-78, 3 cilt; Kökeni ve Gelişimi Bakımından İngiltere Anayasa Tarihi) adlı ünlü yapıtında Britanya'nın Tötonlarca işgalinden 1485'e değin İngiliz kurumlarının gelişim sürecini inceledi. Ama bu yapıtıyla çokça eleştiri de aldı. 1864-89 arasında Rolls dizisi için yayına hazırladığı 19 ciltlik ortaçağ İngiliz vakayinameleri günümüzde Stubbs'ın en iyi yapıtı kabul edilmektedir. *Select Charters... of English Constitutional History from the Earliest Times to the Reign of Edward I* (1866; Başlangıçtan I. Edward Dönemine Değin İngiliz Anayasa Tarihinden... Seçme Beratlar) adlı yapıtı, yazıldıktan kısa bir süre sonra ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

Studebaker, Clement (d. 12 Mart 1831, Pinetown, Pennsylvania - ö. 27 Kasım 1901, South Bend, Indiana, ABD), ABD'li sanayici. Kurduğu aile şirketi dünyanın en büyük atlı araba üreticisi olmuş, bir süre de en büyük otomobil üreticileri arasında yer almıştır.

1852'de South Bend'de kardeşi Henry'yle birlikte bir demirci ve araba atölyesi açtı. 1858'de John Mohler Studebaker'ın da kardeşlerine katılmasıyla, Ortabatı'da hızla gelişen tarım pazarına atlı araba sağlayan şirket büyüdü. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında büyük bir devlet ihalesini aldı. 1868'de Studebaker Brothers Manufacturing Company adıyla anonim şirket oldu. Peter Everst Studebaker'dan sonra 1870'te beşinci kardeş Jacob Franklin Studebaker da şirkete katıldı ve Missouri'deki St. Joseph'ta şirketin ilk şubesini kurarak, batıya giden göçmenlere araba satmaya başladı. Şirket 750 binin üzerinde atlı araba üretti.

1897'de otomobil yapımını denemeye başlayan Studebaker kardeşler, 1902'ye gelindiğinde elektrikli, 1904'e gelindiğinde de benzinli araba yapımını gerçekleştirmişti. 1911'de ilk şirketin yerini alan Studebaker Corporation 1954'te Packard Motor Car Company'yle birleşti. 1963'te ABD'deki üretim çalışmalarını durduran şirket, 1966'da Kanada'daki etkinliğine de son verdi.

Student sınaması, *t* TESTİ olarak da bilinir, istatistikte, belirli bir örneklem kitlesinin normal dağılımlı bir kitleyi temsil edebileceğine ilişkin varsayımı sınama yöntemi. Bu sınamada *t* harfiyle gösterilen benzerlik göstergesi, ortalamaların farkı (ortalama hatası) ile örneklem ortalamasındaki belirsizlik (ortalamanın standart hatası) değerinden hesaplanan bir orandır.

Gözlenen *t* değeri, tablodan bulunan *t* değerinden daha büyük ise varsayım reddedilir. *t* değeri şu iki büyüklüğe bağlı olarak tablodan bulunur: 1) Örneklemdeki serbest değişken sayısından kestirilen parametreler sayısı çıkarılarak bulunan değer (serbestlik derecesi), 2) deneyi yapan kişinin doğru biçimlendirilmiş bir varsayımın reddedilmesi için koyduğu sınır (anlamlılık düzeyi).

Örneğin, ortalama değeri 75 (ω) olan bir kitlenin, büyüklüğü 26 (n), ortalama değeri 79 ($\bar{x}$) ve standart sapması 10 (s) olan bir örneklem ile temsil edilebileceğine ilişkin varsayımın sınanması şöyledir:

$$t = \frac{(\bar{x} - \omega)\sqrt{n-1}}{s}$$

formülü $t=2$ değerini verir. Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınırsa tablodan $t = 2{,}06$ bulunur, bu durumda varsayım kabul edilir; örneklem, toplam kitleyi temsil etmektedir.

t testini ve *t* dağılımını, yazılarında Student takma adını kullanan İngiliz istatistikçi William Sealy Gossett geliştirmiştir; *t* dağılımı, her serbestlik derecesi sayısına bir eğrinin karşılık geldiği bir eğriler ailesi olarak verilir. Sıklık (frekans) dağılımı, *t* değeri ile örneklem büyüklüğünden hesaplanır. Örneklem büyüklüğü arttıkça *t* dağılımı, normal dağılıma yaklaşır. Örneklem büyüklüğünün 30'dan fazla olduğu durumlarda, genellikle normal dağılım kullanılır.

t dağılımının sıkça kullanılan bir uygulaması, birbirinden bağımsız ve varyansları eşit iki rasgele örneklemin ortalamalarının eşitliği, bir başka deyimle iki örneklemin aynı kitleden alınmış olduğu varsayımının sınanmasıdır. *t* dağılımı, kitlenin gerçek ortalama değerinin saptanmış bir olasılıkla içinde bulunacağı aralığı (güven aralığı) belirlemek amacıyla da kullanılır.

Stuka, Almanca tam adı STURZKAMPFFLUGZEUG (Pike Bombardıman Uçağı), II. Dünya Savaşı sırasında Alman Hava Kuvvetleri'nce (*Luftwaffe*) kullanılan ve savaşın ilk yıllarında etkin rol oynayan, çoğunlukla "JU 87" tipi Alman pike bombardıman uçaklarının ortak adı. Alttan tek kanatlı ve tek motorlu uçaklar olan "Stuka"lar, ABD

Deniz Kuvvetlerince geliştirilen pike bombardıman yöntemini (uçağın hedefe doğru dik bir biçimde dalarken bombaları bırakması ve daha sonra yatay uçuşla uzaklaşması) uygulamak amacıyla geliştirildi. Pilota uçağı ve dolayısıyla da bombayı tam olarak hedefe doğru yöneltmesine yetecek zamanı sağlamak amacıyla, "JU 87" pike frenleriyle donatılmıştı. Ayrıca uçağın kanatlarının altına, eğimli dalış sırasında pervanenin altından geçerek bırakılacak biçimde dış bombalar asılıydı. "Stuka", gövdesinin altında da ya 500 kg'lık tek ya da 250'şer kg'lık iki bomba ile her yarım kanadın altında 50'şer kg'lık iki küçük bomba taşıyabiliyordu. Stuka ilk olarak, Alman pilotlar tarafından İspanya İç Savaşı'nda, daha sonra da Polonya, Benelüks ülkeleri ve Fransa'nın işgalinde kullanıldı. Uçağın pike sırasında çıkardığı çok şiddetli sesin daha da güçlendirilmesi ve böylece düşman üzerindeki psikolojik etkisinin artırılması amacıyla, uçağa ve attığı bombalara kartondan yapılmış sirenler yerleştirildi. Maksimum hızı saatte yaklaşık 335 km olan "Stuka"lar, İngilizler'in radar uyarı sistemleri ve daha hızlı uçaklar geliştirmesi sonucunda devre dışı kaldı.

Stukeley, William (d. 7 Kasım 1687, Holbeach, Lincolnshire - ö. 3 Mart 1765, Londra, İngiltere), İngiliz eski yapıt uzmanı ve hekim. Stonehenge'de(*) ve Avebury'de(*) (Wiltshire) bulunan Neolitik Çağla Tunç Çağına ait büyük taş blokları incelemiş, bir çember oluşturacak gibi dizilmiş bu blokları *druid*'lere bağlayan abartılı kuramlar geliştirmiştir. Görüşleri 18. yüzyıl sonlarında yaygın ve güçlü bir destek bulan Stukeley, romantik kuramları dışında, parlak bir arkeolog olmuştur. 1720'lerde Stonehenge ve Avebury anıtlarında yürüttüğü araştırmalar ilginçliğini hâlâ korumaktadır. Eski yapıtları araştırmak için yaptığı gezileri *Itinerarium Curiosum* (1724; Meraklı Geziler) adlı kitabında anlatmıştır.

Stumpf, Carl (d. 21 Nisan 1848, Wiesentheid, Aşağı Franken, Bavyera - ö. 25 Aralık 1936, Berlin, Almanya), Alman filozof ve psikoloji bilgini. Müzik ve ton algısı üzerindeki araştırmalarıyla tanınır.

Würzburg Üniversitesi'nde okurken, eylem psikolojisi akımının öncüsü filozof Franz Brentano'dan etkilendi. 1870'te Göttingen Üniversitesi'ne doçent (*Privatdozent*) olarak atandı. İlk önemli yapıtı *Über den psychologischen Ursprung des Raumvorstellung*'un (1873; Mekân Algısının Psikolojik Kökeni Üzerine) yayımlanmasından kısa bir süre sonra Würzburg Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1875'te, ses tonlarının algılanması ve psikolojik etkisi konusunda deneylere başladı. Prag (1879), Halle (1884) ve Münih (1889) üniversitelerinde sürdürdüğü bu deneysel çalışmaları sonucunda *Tonpsychologie* (2 cilt, 1883-90; Ses Tonları Psikolojisi) adlı yapıtını yayımladı. Fiziksel uyaranlar ile yarattıkları duyumların sayısal ölçümüne ilişkin yöntemler içeren yapıt, psikofizik alanına önemli bir katkı niteliğindeydi.

Stumpf 1894'te, Berlin'deki Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne ve Deneysel Psikoloji Enstitüsü yöneticiliğine atanarak akademik yaşamının en parlak dönemine girdi. Ses tonları üzerine araştırmalarını sürdürerek 1898'de *Beiträge zur Akustik und Musikwissenschaft* (Akustik ve Müzikolojiye Katkı) dergisini çıkarmaya başladı. 1900'de de, ilkel müzik biçimleri için bir arşiv kurdu. Aynı yıl Berlin'de Çocuk Psikolojisi Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1907'de yayımladığı iki uzun makalede görüntü, imge, ses, renk gibi duyum ve düş gücüyle ilgili yaşantılar üzerine deneysel çalışmaların, algılama, isteme, arzulama gibi zihinsel işlevlerin anlaşılması açısından taşıdığı önemi vurguladı. Böylece kendi fenomenolojisini psikolojiye uygulamış oluyordu. İleride bazı öğrencileri de onun etkisiyle bir deneysel fenomenoloji akımı kuracaklardı.

Stumpf, Johannes (d. 23 Nisan 1500, Bruchsal, Baden - ö. 1578, Zürich, İsviçre), İsviçre'de Reform hareketinin en önemli önderlerinden ilahiyatçı ve vakayiname yazarı.

1521'de Freiburg im Breisgau'da Hospitalier tarikatına girdi. Bir yıl sonra Zürich'teki Bubikon'a papaz atandı. Orada Reform hareketine katıldı ve Reformcu Zwingli'nin yakın dostu oldu. *Gemeiner loblicher Eydgnoschafft Stetten, Landen und Völckeren chronikwirdiger Thaaten Beschreybung* (1547-48; Kentlerin, Ülkelerin ve Halkların Tarihsel Eylemleri Üzerine Övgü Dolu Tanıklıklar) adlı yapıtıyla ün kazandı. 18. yüzyıla değin önemli bir başvuru kaynağı olan yapıt, İsviçre'nin en ünlü vakayinamesidir. Öteki kitaplarında olduğu gibi bu yapıtında da, Stumpf kendi tutum ve tercihlerini açıkça ortaya koyarken, bir yandan da nesnel bir üslup oluşturmayı başarmıştır.

stupa, Buda'ya ya da başka kutsal kişilere ait olduğu kabul edilen rölliklerin saklandığı anıt. Buda'nın *parinirvana* (Nirvana'ya geçmiş) durumunun, yani ölümünün mimari bir simgesidir. Yarımküre biçiminde olmasının, Hindistan'daki Budacılık öncesi mezar tepelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. En tipik biçimiyle Sançi'deki(*) Büyük Stupa'da (İÖ 2-1. yy) görüldüğü gibi, bir *stupa* yuvarlak bir kaideyle bunun üstündeki kütlesel bir kubbeden oluşur. *Anda* (yumurta) ya da *garbha* (rahim) denen bu kubbenin tepesinde şemsiye biçimli bir *çatra* bulunur. Büyük Stupa'nın tümü, dört kapısı olan bir korkulukla çevrilidir; bunun üstü baştan aşağı *Cataka* öykülerinin, Buda'nın yaşamından sahnelerin ve mitolojik figürlerin yer aldığı kabartmalarla bezelidir.

Hindistan'da ortaya çıkan *stupa* zamanla Budacı kültürün bulunduğu her yere yayılmıştır. Seylan'daki (bugün Sri Lanka) çan biçimli *dagaba*'lar ("*garbha*'nın kalbi"), Cava Adasındaki set set yükselen Borobudur(*), Tibet'teki lamaların uyarlamaları, Çin, Kore ve Japonya'daki çok katlı pagodalar (*bak.* pagoda) hep *stupa*'dan kaynaklanan değişik uygulamalardır. Ama hepsinde, yapıda saklanan başlıca rölik hem belli bir kutsal kişi ya da kavramın, hem de yapının kendisinin simgesidir. Bir *stupa*'da tapınmak için anıtın çevresinde güneşin yolundan (*pradakshina*), yani peşinden yürünür. Korunması için bir başka yapının içine yapılmış bile olsa, *stupa* her zaman ayrı bir anıt niteliğindedir.

İlk *stupa*'lar Buda ve izleyicilerinin dünyevi kalıntılarını saklamak için yapılmıştır ve bunlara Budacılıkta kutsal sayılan hemen her yerde rastlanır. Kutsal eşya ya da rölik kavramı daha sonra kutsal metinleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir. Minyatür *stupa* ve pagodalar da Asya'nın her yanında adak yeri olarak kullanılır.

Bir stupa ve tören kapısı, Sançi, Madhya Pradesh, Hindistan
Holle Bildarchiv

Caynacılık öğretisinin izleyicileri de kutsal saydıkları kişilerin anısına *stupa*'lar inşa etmişlerdir. Günümüze çok az örneği ulaşabilen bu tür *stupa*'ların en önemlisi, Uttar Pradesh'te Mathura'da bulunan Kankali Tila kalıntılarıdır.

Sturdza, Dimitrie Alexandru (d. 10 Mart 1833, Miclăuşeni, Moldavya - ö. 21 Ekim 1914, Bükreş, Romanya), Rumen devlet adamı. Dört kez Romanya başbakanlığı yapmış, 1907'deki köylü ayaklanmasına değin ülke yaşamında önemli rol oynamıştır.

Büyük bir boyar ailesinden geliyordu 1857-58 yıllarında birleşik bir Romanya oluşturulmasına yönelik etkin çalışmalar yürüten Moldavya komitelerinde görev aldı. 1866'da Romanya'nın ilk prensi Alexandru Cuza'nın tahttan indirilip yerine Hohenzollern-Sigmaringen prensi Karl'ın (sonradan I. Carol) geçirilmesini sağlayan gizli komitede yer aldı. Ion Ghica ve Ion Brătianu hükümetlerinde çeşitli bakanlıklarda bulundu. 1883'te dışişleri bakanı olarak Avusturya-Macaristan ve Almanya ile gizli antlaşmayı imzaladı. 1892'den sonra Liberal Parti'nin başkanlığını üstlendi. 1895-96, 1897-99, 1901-04 ve 1907-09 dönemlerinde başbakanlık yaptı. Son başbakanlığı sırasında 1907'de patlak veren köylü ayaklanmasını sert biçimde bastırarak 10 bin kişinin ölümüne yol açtı. 1909'dan sonra Romanya Akademisi genel sekreterliğini yürüttü.

Sture, Sten (GENÇ), Danca tam adı STEN SVANTESSON STURE DEN YNGRE (d. y. 1492 - ö. 3 Şubat 1520, Mälaren Gölü, İsveç), İsveç kral naibi (1513-20). Danimarka'nın İsveç üzerinde egemenlik kurmasına karşı çıkan köylülerin desteğiyle soyluların yönetimindeki *Riksdag*'ı (Devlet Konseyi) ve kiliseyi denetimi altına almıştır.

Kral naibi Svante (Nilsson) Sture'nin oğluydu. 1513'te iktidarı ele geçirerek Danimarka ile birlik yanlısı hizbin önderi Erik Trolle'nin naipliğine son verdi. *Rigsdag*'ın başkanı ve birlik yanlısı hizbin önderi olan Başpiskopos Gustav Trolle'ye savaş açarak Trolle'yi tutuklatması (1517) üzerine papalık kilise ayinlerine katılmasını yasakladı. 1518'de Danimarka kralı II. Christian'ın kuvvetlerini yenilgiye uğratan Sten, 1520'de güçlü Danimarka ordusuna karşı savaşırken öldü. Dul karısı Kristina Nilsdotter Gyllenstrierna, Danimarka yönetimine karşı direnişi sürdürdüyse de Eylül 1520'de teslim oldu.

Sture, Sten (YAŞLI), Danca tam adı STEN GUSTAFSSON STURE DEN ÄLDRE (d. y. 1440 - ö. 1503, İsveç), İsveç kral naibi (1470-97, 1501-03). Danimarka'nın İsveç üzerinde egemenlik kurma girişimlerine karşı koymuş ve güçlü bir merkezî yönetim oluşturmuştur.

Soylu ve nüfuzlu bir aileden geliyordu. İsveç kralı VIII. Karl'ın tahtı yeniden ele geçirmesine (1467) yardımcı oldu ve Karl'ın ölümü (1470) üzerine naipliğe atandı. 1471'de Brunkeberg Çarpışması'nda, İsveç üzerinde egemenlik kurmak isteyen Danimarka kralı I. Christian'ı kesin bir yenilgiye uğrattı. 1477'de Papa IV. Sixtus'tan izin alarak Uppsala'da bir üniversite kurdu. İlk İskandinav üniversitesi olan bu okul hâlâ bir ulusal övünç kaynağıdır.

Sten naipliği döneminde, İsveç ve Danimarka arasında başında Danimarka kralının bulunacağı bir birlik kurmayı amaçlayan, Oxenstierna ailesinin önderliğindeki soylularla mücadele etti. 1490'ların ortasında muhalif soyluların denetimindeki *Riksdag*'ın (Devlet Konseyi) gücünü azalttı ve hükümeti denetim altına aldı. Danimarka kralı Hans 1483'te *Riksdag* tarafından İsveç kralı olarak kabul edildiyse de, Sten onun tahta çıkmasını geciktirmeyi başardı.

Moskova büyük prensi III. İvan Danimarka kralı Hans'la ittifak kurarak İsveç'in Finlandiya'daki topraklarını istila edince (1495), konumu zayıfladı. 1497'de Danimarka kuvvetleri karşısında yenilgiye uğradı ve Hans'ı İsveç kralı olarak kabul etmek (1497) zorunda kaldı. Ama 1501'de soyluların yardımıyla Hans'ı tahttan indirerek yeniden kral naibi oldu ve bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Sture, Svante (Nilsson) (d. y. 1460 - ö. 2 Ocak 1512, Vesterås Şatosu, İsveç), 1503-12 arasında İsveç kral naibi.

Nils Bosson Sture'nin (ö. 1494) oğlu ve Kral VIII. Karl'ın kuzeniydi. 1482'de senatör oldu. Sten Sture'ye (Yaşlı) karşı sürdürdüğü muhalefetle Danimarka kralı Hans'ın İsveç tahtına çıkmasını kolaylaştırdı. Ama daha sonra Sten Sture'yle uzlaştı ve onun ölümü üzerine naip oldu. Sten Sture kadar güçlü bir hükümdar olmamakla birlikte, sonraki yıllarda Danimarkalıların egemenlik iddialarına yurtseverce karşı koydu. Tutarlı bir iç politikası olmadığı için sürekli olarak *Riksdag*'a (Devlet Konseyi) ödün vermek zorunda kaldı. Ölümünden sonra ülke yönetimi *Riksdag*'ın eline geçti.

Sturge, Joseph (d. 2 Ağustos 1793, Elberton, Gloucestershire - ö. 14 Mayıs 1859, Edgbaston, Birmingham, Warwickshire, İngiltere), kölelikle mücadele hareketine önderlik etmiş İngiliz hayırsever ve siyasal reformcu.

Varlıklı bir tahıl tüccarıydı. İngiliz sömürgelerinde köleliği hukuken kaldırmakla birlikte yerine kolayca kötüye kullanılabilen bir "çıraklık" sistemi getiren 28 Ağustos 1833 tarihli yasanın sonuçlarını izlemek üzere Batı Hint Adalarına gitti (1836-37). 1837'de yayımladığı yazıyla Siyahlara karşı kötü muamelenin sürdüğünü kanıtlarıyla ortaya koydu ve bu konuda Avam Kamarası'nda tanıklık etti. 23 Mayıs 1838'de İngiliz Batı Hint Adalarında köleliğin bütünüyle kaldırılmasından sonra, bunun bütün dünyada gerçekleşmesi için Britanya ve Yabancı Ülkelerde Köleliği Kaldırma Derneği'nde çalıştı. 1841'de New Englandlı şair ve kölelik karşıtı John Greenleaf Whittier'la birlikte ABD'de kölelik yanlısı Güney eyaletlerini dolaştı.

1842'den sonra birkaç yıl boyunca genel oy hakkının yaygınlaştırılması ve İngilizlerin tahıl ithalinden vergi almak için koydukları Tahıl Yasaları'nın iptali için uğraştı. Daha sonra çeşitli uluslararası barış konferanslarına katıldı. Ocak 1854'te Kırım Savaşı'nı önlemek üzere Rusya'ya gittiyse de sonuç alamadı.

Sturgeon, William (d. 22 Mayıs 1783, Whittington, Lancashire - ö. 4 Aralık 1850, Prestwich, Lancashire, İngiltere), kendi ağırlığından daha büyük bir ağırlığı çekip kaldırabilen ilk elektromıknatısı gerçekleştiren İngiliz elektrik mühendisi. Elektromıknatısın geliştirilmesi, telgraf, elektrik motoru ve modern teknolojide önemli yeri olan birçok başka aygıtın gerçekleştirilmesinde büyük rol oynamıştır.

Doğa bilimleri ve elektrik konularında kendi kendini yetiştiren Sturgeon, 1824'te Addiscombe'daki (Surrey) Kraliyet Askeri Okulu'nda fen dersleri öğretmeni oldu. 1825'te gerçekleştirdiği elektromıknatıs 200 gr ağırlığındaydı ve tek bir pilden aldığı enerjiyle 4 kg demiri çekip kaldırabiliyordu.

1832'de bir elektrik motoru geliştiren Sturgeon, günümüzde kullanılan elektrik motorlarının çoğunun temel parçalarından birini oluşturan komütatörü de icat etti. 1836'da aylık *Annals of Electricity* dergisini kurdu; aynı yıl asılı bobinli galvanometreyi geliştirdi. Volta pilini geliştirmenin yanı sıra, termoelektrik etki üzerine de çalışmalarda bulunan Sturgeon, uçurtma uçurarak gerçekleştirdiği 500'ü aşkın gözlem sonucunda, bulutsuz havada atmosferin Yer'e göre hep artı yüklü olduğunu ve yükseğe çıkıldıkça bu yükün değerinin büyüdüğünü de belirledi.

Sturges, Preston, asıl adı EDMOND P.BIDEN (d. 29 Ağustos 1898, Chicago - ö. 6 Ağustos 1959, New York kenti, ABD), 1940'lardaki yergili komedileriyle ünlü ABD'li sinema yönetmeni.

Varlıklı bir ailenin oğlu olarak Avrupa ve ABD'de eğitim gördü. Çeşitli işler denedikten sonra 1920'lerde oyun yazarlığına başladı. Broadway'de başarı kazanan ve 1931 ve 1951'de iki kez filme alınan *Strictly Dishonorable* (1929) ile 1933'te filme alınan *Child of Manhattan* (1931; Manhattan Çocuğu) oyunlarını yazdı. Sonra Hollywood'a gitti ve kısa sürede senaryo yazarı olarak ünlendi.

Yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını üstlendiği ilk film olan *The Great McGinty* (1940; Büyük McGinty) en iyi özgün senaryo dalında Oscar kazandı. Sturges bu filmle başlayan bir dizi filminde Tammany Hall(*) politikaları, reklamcılık, kahramanlar yaratma, küçük kasaba yaşamı, "başarı" anlayışı ve Hollywood stüdyo sistemi gibi yerleşik kurumları ve Amerikan tarzı yaşamın değişik yönlerini alaya aldı. Hızlı diyalog ve eylemlere, incelikle çizilmiş yan karakterlere yer veren filmleri arasında *Christmas in July* (1940; Temmuzda Noel), *The Lady Eve* (1941; *Bayan Eve*), *Sullivan's Travels* (1942; *Aşk Yıldızı*), *The Palm Beach Story* (1942; Palm Beach Öyküsü), *The Miracle of Morgan's Creek* (1944; Morgan Körfezi Mucizesi), *Hail the Conquering Hero* (1944; *Zorla Kahraman*) ve *Unfaithfully Yours* (1948; *Çıldırtan Şüphe*) sayılabilir. Sturges daha sonra da az sayıda film yaptı, ama bunlar 1940'larda çektiği ve o dönemin en iyi Hollywood filmleri arasında yer alan yapıtlarının düzeyine ulaşamadı.

Sturm, (Jacques-) Charles-François (d. 29 Eylül 1803, Cenevre, İsviçre - ö. 18 Aralık 1855, Paris, Fransa), kendi adıyla anılan teoremi ortaya koyarak denklemler kuramına önemli katkıda bulunan Fransız matematikçi.

1823-24'te Paris'te de Broglie ailesinin öğretmeni olan Sturm, bu dönemde ülkenin önde gelen bilim adamlarıyla tanışma olanağını buldu. İsviçreli mühendis Daniel Colladon ile birlikte sesin sudaki hızını kesin olarak ölçmeyi başardı (1826); iki bilim adamı, ertesi yıl yazdıkları sıkıştırılabilir akışkanlara ilişkin makaleyle ödül kazandılar.

Sturm teoremi ilk kez, *Mémoire sur la résolution des équations numériques* (1829; Sayısal Denklemlerin Çözümü Üzerine) adlı yapıtta yayımlandı. Bu teorem, bir cebirsel denklemin değişkenin belirli iki değeri arasındaki köklerinin sayısını verir. Sturm'un bu teoremi ortaya koymasıyla matematikçileri 200 yıldan beri uğraştıran bir problem tam ve kesin olarak çözülmüş oluyordu.

Sturm'un ikinci basamaktan diferansiyel denklemlere ilişkin çalışması 1834'te yayımlandı (*bak.* Sturm-Liouville problemi). Bu başarılı çalışma onun 1836'da Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmesinde, iki yıl sonra da Politeknik Okul'da matematik profesörlüğüne getirilmesinde rol oynadı. Sturm, 1840'ta da Paris Fen Fakültesi'nde Siméon-Denis Poisson'dan boşalan mekanik kürsüsünün başına getirildi. Temel olarak matematiksel çözümlemeyle ilgilenmiş olmasına karşın, izdüşümsel geometri, eğriler ve yüzeylerin diferansiyel geometrisi gibi alanlarda da önemli katkılarda bulunmuş, geometrik optikte de önemli çalışmalar yürütmüştür. Ölümünden sonra yayımlanan *Cours d'analyse de l'École Polytechnique* (1857-63, 2 cilt; Politeknik Okul Çözümleme Dersleri) ve *Cours méchanique de l'École Polytechnique* (1861, 2 cilt; Politeknik Okul Mekanik Dersleri) adlı ders kitapları 20. yüzyılın ilk yıllarına değin yaygın biçimde kullanılmıştır.

Sturm, Der (Almancada "Fırtına"), Herwarth Walden'ın 20. yüzyıl başlarında Berlin'de kurduğu, yenilikçi sanatçıların yapıtlarına yer veren dergi ve galeri. Haftalık bir edebiyat ve eleştiri dergisi olarak 1910'da yayımlanmaya başlayan *Der Sturm*'un ilk sayısında, Oskar Kokoschka'nın desenleri de yer alıyordu. Ertesi yıl dergide Die Brücke sanatçılarının yapıtlarına yer verildi. 1912'de ise Der Blaue Reiter grubu üyelerinin yazıları, desen ve baskıları yayımlandı. Walden Mart 1912'de *Der Sturm*'un 100. sayısı onuruna, dergiyle aynı adı taşıyan galeriyi açtı. Açılış sergisinde daha çok Fransız fovistlerinin ve Der Blaue Reiter sanatçılarının yapıtlarına yer verilmişti. Galeri ertesi ay İtalyan gelecekçilerinin yapıtlarını sundu. 1913 sonlarına değin galeride Edvard Munch, Georges Braque, Pablo Picasso, Robert Delaunay, Gino Severini, Jean Arp, Paul Klee ve Aleksandr Archipenko gibi ünlü sanatçıların yapıtları sergilendi. Aynı yıl düzenlenen I. Alman Güz Sergisi de büyük başarı kazandı.

Der Sturm dergisi Kandinsky ve Kokoschka gibi sanatçıların resimlerini içeren özel bölümlere yer vermenin yanı sıra, galeride sergi açmış sanatçıların özgün ağaç baskılarını, kartpostallarını, albümlerini ve yapıtlarının büyük boy renkli reprodüksiyonlarını da yayımladı. 1918'e gelindiğinde, dergi ve galeri etkinlikleri başka alanlara da yayılmış, görsel sanatlar ve şiir üzerine konferans ve tartışmalar için salonlar, bir gösteri sanatları, resim, şiir ve müzik okulu, bir de deneysel dışavurumcu tiyatro açılmıştı.

Der Sturm Galerisi, etkinliğinin doruğunda olduğu yıllarda Berlin'de çağdaş sanatın merkeziydi. Etkinliklerini sürdürmesine karşın 1920'lerde önemi azaldı, 1924'te de kapandı. 1914'ten başlayarak aylık olarak yayımlanan dergi ise, önce üç aylığa dönüştürüldü, 1932'de de kapandı.

Sturm-Liouville problemi, matematikte, verili bir ikinci basamaktan diferansiyel denklemin çözümünde yer alan sabitlerin değerlerinin, yalnızca diferansiyel denklemi değil, belirli bir ek koşullar kümesini de sağlayacak biçimde belirlenmesi. Bu ek koşullar genellikle sınır değerleri (*bak.* sınır değeri) olarak adlandırılır. Bu problemin çözümüne ilişkin ilkeler Fransız matematikçileri Charles-François Sturm ve Joseph Liouville tarafından 1830'larda ortaya konmuştur. 20. yüzyılın başlarında bu ilkeler kuvantum mekaniğinin gelişmesinde önemli rol oynamış, sınır değerleriyle

birlikte Schrödinger denkleminin çözümüne uygulanmıştır.

Böyle bir probleme yalın bir örnek, $y''+c^2y=0$ denkleminin $y(x)$ çözümünü, x sıfıra ya da bir a sayısına eşitken fonksiyonun sıfıra eşit olması koşulu altında bulma problemidir; $y=\sin cx$ fonksiyonu denklemin bir çözümüdür, ama bu çözüm ek koşulları, ancak $n=0,1,2...$ için $c\pm n\pi/a$ olması durumunda sağlar.

Bu problemler özdeğer problemleri olarak da adlandırılır ve genel olarak $[p(x)y']'+[q'(x)-kr(x)]y=f(x)$ denkleminin $a_1y(a)+a_2y'(a)=0$ ve $a_3y(b)+a_4y'(b)=0$ ek koşullarını da (burada a_1, a_2, a_3 ve a_4 sabit sayılardır) sağlayan bir çözümünün bulunması problemini içerir. Böyle bir çözümün var olup olmadığını belirlemek için, önce homojen denklem, yani verili denklemde $f(x)$ sıfıra eşitlenerek elde edilen denklem göz önüne alınır. Bu durumda, p, q ve r belirli koşulları sağlıyorsa, denklemin (yukardaki yalın örnekte olduğu gibi) bir çözüm ailesi vardır, bu ailedeki her çözüm k'nin belirli bir değerine karşılık gelir; bu çözümler karakteristik fonksiyonlar, k değerleri de özdeğerler olarak adlandırılır. Çözümü aranan (homojen olmayan) denklemdeki k değeri bu özdeğerlerden farklı ise problemin tek bir çözümü vardır; k özdeğerlerden birine eşitse, problemin ya hiçbir çözümü yoktur ya da bir aile oluşturan birçok çözümü vardır. Bu iki durumdan hangisinin söz konusu olduğunu $f(x)$ fonksiyonunun özellikleri belirler. *Ayrıca bak.* diferansiyel denklem.

Sturm und Drang *bak.* coşkunluk akımı

Sturmer, Boris Vladimiroviç (d. 28 Temmuz 1848 - ö. 3 Eylül 1917, Petrograd [bugün Petersburg], Rusya), I. Dünya Savaşı sırasında başbakanlık, içişleri bakanlığı ve dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunan Rus devlet adamı.

İçişleri Bakanlığı'nda çalıştı ve Yaroslavl geçici valisi olarak görev aldı. Ülkenin yönetimini karısı Aleksandra'ya ve onun kişisel danışmanı olan Rasputin'e bırakan Çar II. Nikolay cephedeyken, Aleksandra ve Rasputin ile olan ilişkisi sayesinde 2 Şubat 1916'da başbakanlığa atandı. Etkili ve kararlı biri olmadığından, başbakanlığı sırasında yönetimle ilgili bütün kararlar Aleksandra ve Rasputin tarafından alındı.

Mart 1916'da, büyük önem taşıyan içişleri bakanlığını da üstlenen Sturmer, yönetimi sırasında ülkede yaşanan şiddetli enflasyona ve ciddi yiyecek sıkıntısına yol açan ulaşım aksaklıklarına karşın, görevden alınıncaya değin olayları kendi haline bırakmakla yetindi. 21 Temmuz'da daha saygın bir görev olan dışişleri bakanlığını da üstlendi. Ama, bu görevinde de yetersiz kaldı ve kötü yönetimi nedeniyle Kasım 1916'da toplanan *Duma*'da (Devlet Meclisi) sert eleştirilere hedef oldu. Sonunda Aleksandra ve Rasputin'in desteğini yitirdi ve 23 Kasım 1916'da istifa etmek zorunda kaldı. 1917'de Bolşeviklere tutsak düştü ve hapishanede öldü.

Sturnidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Passeres* (özötücüler) alttakımından, yeryüzünün tümüne yayılmış gürültücü ve saldırgan 107 türü içeren kuş familyası. Sığırcıkları(*), minoları(*) ve kurtkıyanları(*) kapsayan bu familyanın sınırları ornitologlar tarafından kesin olarak tanımlanmıştır.

Sturnidae üyelerinin uzunlukları 16,5-42 cm arasında değişir. Hafifçe aşağı kıvrık gagaları, uzun, sivri uçlu kanatları, güçlü ayakları ve bacakları vardır. Sığırcıkların çoğu koyu renklidir ve tüyleri genellikle yanardöner pırıltılıdır. Bazılarında tepelik ya da ibik bulunur. Büyük sürüler oluşturabilir, sürü halinde uçarken ve tünerken sürekli ötüşürler. Çok yaygın olan bayağı sığırcık (*Sturnus vulgaris*) zararlı böcekleri önemli ölçüde tüketerek yararlı olur; ama öte yandan tahıl ve meyvelerle de beslenir. Ayrıca kalabalık topluluklar halinde bulunması ve saldırgan davranışları nedeniyle öbür ötücükuş türlerini besin kaynaklarından yoksun bırakabilir. Gerçekte bir Eskidünya türü olan bayağı sığırcık 1890'da görüldüğü Kuzey Amerika'da hızla yayılarak, çok geçmeden olağanüstü sayılara ulaşmış, kırsal kesimde tarıma, kentlerde ise dışkısıyla binalara zarar veren bir tür olmuştur.

Güney Asya'da yaşayan tepe minosu (*Gracula religiosa*), insan sesini en iyi taklit edebilen kuştur. Bu özelliği nedeniyle kafeste beslenir. Afrika'ya özgü kurtkıyanlar (*Buphagus* cinsi), iri otçul memelilerin vücutlarındaki kene ve benzeri asalakları yer.

Bazı sığırcık türlerinin soyu tükenmiştir. Bunlar arasında gizemli sığırcık (*Aplonis mavornata*) özellikle dikkat çeker. 1774'te Büyük Okyanusta tek bir örneğine rastlanan bu kuşun daha sonra izine rastlanmamıştır.

Sturtevant, Alfred Henry (d. 21 Kasım 1891, Jacksonville, Illinois - ö. 5 Nisan 1970, Pasadena, California, ABD), ABD'li genetik bilgini. Sirke sineğinin (*Drosophila*) kromozomlarında bazı genlerin yerini belirlemek için bir işaretleme yöntemi geliştirmiştir.

Doktora çalışmalarını 1914'te Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. 1915-28 arasında Washington, D.C.'deki Carnegie Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışırken sirke sineğinde kromozomlar arasında gen değiştokuşunun engellenebileceğini kanıtladı. 1928'de ders vermeye başladığı California Teknoloji Enstitüsü'nde yaşamının sonuna değin çalıştı. Nükleer bomba deneylerinden kaynaklanan serpintinin tehlikelerine ilk dikkat çekenlerden biri oldu.

Sturzo, Luigi (d. 26 Kasım 1871, Caltagirone, Sicilya - ö. 8 Ağustos 1959, Roma, İtalya), İtalyan rahip ve siyaset adamı. Hıristiyan Demokrat Parti'nin(*) öncüsü olan bir parti kurmuştur.

Caltagirone İlahiyat Okulu'nda öğrenim gördükten sonra 1894'te papaz oldu. Doktora çalışmasını Roma'daki Gregorius Üniversitesi'nde tamamladı. 1890'larda Sicilya'da kükürt madenlerinde çalışanların ve köylülerin karşılaştıkları yoğun baskılardan etkilenerek Caltagirone'ye döndü ve bu insanların bir siyasal örgüte kavuşmaları için çalışmaya başladı. *La Croce di Constantino* adlı gazetesi aracılığıyla hükümetin Katolik ve sosyalist işçi derneklerini dağıtma girişimlerine karşı çıktı. 1905-20 arasında Caltagirone belediye başkanlığını yürüttü. Ayrıca yöredeki ilahiyat okulunda ders verdi ve Catania il meclisi üyeliğinde bulundu.

Ocak 1919'da İtalyan Halk Partisi'ni kurdu ve partinin siyasi sekreteri oldu. Parti Kasım 1919 seçimlerinde Temsilciler Meclisi'ndeki 508 sandalyeden 101'ini kazandı. Sturzo kendisi hükümete girmemekle birlikte, sonraki kabinelerin kuruluşunda etkili oldu. Ekim 1922'de Benito Mussolini'nin faşist rejimini desteklemeyi reddederek Temmuz 1923'te bir manastıra çekildi. Ekim 1924'te sürgüne gönderildi.

1946'da İtalya'ya döndü. Kurmuş olduğu parti Hıristiyan Demokrat Parti adıyla yeniden canlandı. Sturzo 1952'de cumhurbaşkanı tarafından yaşam boyu senatör yapıldı.

Sturzo Hıristiyan toplum felsefesi konusunda bir dizi kitap yazmıştır.

Stuttgart, Almanya'nın güneybatısındaki Baden-Württemberg eyaletinin (*Land*) kuzeydoğu kesiminde il (*Regierungsbezirk*). Yüzölçümü 10.558 km²'dir. Tarihsel Schwaben ve Franken bölgelerinin bazı bölümlerini içine alır. Önceleri Nordwürttemberg adını taşırken, 1973'teki sınır düzenlemesiyle birlikte yönetim merkezi Stuttgart'ın adını almıştır.

Neckerland bölgesini kaplayan il toprakları Gau platoları, Keuper kumtaşı tepeleri ve Lias burnu olarak bilinen üç coğrafi yöreye ayrılır. Gau platoları yöresi Kara Ormanlar ve Schwaben Jurası arasındaki güneybatı uçtan başlar ve kuzeydoğuya doğru genişleyerek Franken platolarıyla birleşir. Kuzeye akan Neckar ile kolları (Enz, Kocher, Jagst) ve Tauber yöreyi lösle kaplı bir dizi verimli ovaya ayırır. Kara Ormanlar'ın koruduğu ovalarda şeker pancarı, şerbetçiotu, tütün, patates, kuşkonmaz ve başka sebzelerin yetiştirilmesine olanak veren görece kuru ve sıcak bir iklim hüküm sürer. Yörede az miktarda buğday, arpa ve mısır da yetiştirilir.

Gau platoları güney ve doğuda, Keuper kumtaşı tepelerinin oluşturduğu yükseltiyle sona erer. Keuper yöresi ırmak vadileriyle birçok sırta ayrılmıştır. Neckar'ın batısına düşen Schur, Welzheim ve Mainhardt ormanları ile Löwenstein, Limpurg ve Waldenburg dağlarının ötesinde Franken Sekisine geçişi oluşturan Ellwang Dağları bulunur. Stom ve Heuchel dağlarının dış sıraları Neckar'ın batısında, Schönbuch ise güneybatıda yer alır. Açık bir tarım alanı kuşağı olan Lias burnu yöresi, Keuper tepeleri ile Schwaben Jurası arasındaki güney sınırı boyunca uzanır. Yörede özellikle lahana ve meyve yetiştirilir.

Sanayi, nüfus yoğunluğu yüksek Neckar Vadisi ile Neckar'ın doğudaki kolları olan Fils ve Rems ırmakları kıyılarında yoğunlaşmıştır. Ülkenin güneybatı kesiminin en büyük sanayi merkezi olan Stuttgart kenti, elverişsiz konumuna karşın önemli bir ulaşım kavşağıdır. Stuttgart'ın kuzeyinde, Neckar Irmağının kanallara ayrıldığı kesimde ilin ikinci büyük kenti olan Heilbronn yer alır. Lias burnu yöresindeki Schwäbisch Gmünd mücevherleri, Aalen ise optik ürünleriyle tanınır.

Schwaben ve Franken kültür bölgeleri arasındaki sınır, kabaca Keuper tepelerinin kuzey kenarını izleyerek Heilbronn'dan doğudaki Crailsheim'a uzanır. İlin güney yarısının yerli halkını, İS 3. yüzyıldan başlayarak bölgeye yerleşen Suevlerin soyundan gelenler oluşturur. İlin kuzey kesimindeki halk ise, 6. yüzyıldan başlayarak bölgeye yerleşen Frankların soyundan gelir. İlin yükseköğretim kurumları arasında Stuttgart Üniversitesi, Hohenheim Üniversitesi, bir meslek yüksekokulu ve bir dizi sanat akademisi sayılabilir. İl halkının büyük bölümü Protestandır. Nüfus (1991 tah.) 3.683.100.

Stuttgart, Almanya'nın güneybatı kesiminde, Baden-Württemberg eyaletinin (*Land*) ve Stuttgart ilinin (*Regierungsbezirk*) merkezi (1945) kent. Neckar Irmağının iki yakasında, Kara Ormanlar ile Schwaben Jurası arasında yer alır. Banliyölerinden Bad Cannstatt'ta Tarihöncesi yerleşmelerin ve bir Roma kalesinin kalıntıları vardır. Yaklaşık 950'de kurulan bir haranın (*Stuotgarten*) çevresinde gelişti; şarapçılığa bağlı olarak büyüdü. 13. yüzyılda Württemberg kontlarının eline geçtikten sonra kent hakları elde etti. Yaklaşık 1320'de kontların oturduğu başlıca yer durumuna geldi. 1482'de kont-

luk merkezi olarak belirlendi; bu konumunu Württemberg'in düklük, krallık ve eyalet olduğu dönemlerde de sürdürdü. 16. yüzyılda ulaştığı zenginlik ve canlılığın ardından Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) ve Fransız istilalarının (1681-84) etkisiyle gerileme sürecine girdi. Yeniden toparlanma süreci 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin sağladığı hızlı büyümeyle başladı. II. Dünya Savaşı sırasında merkezi hemen hemen tümüyle tahrip oldu.

Çoğu 1945'ten sonra yeniden inşa edilen tarihsel yapıları arasında eyalet müzesinin

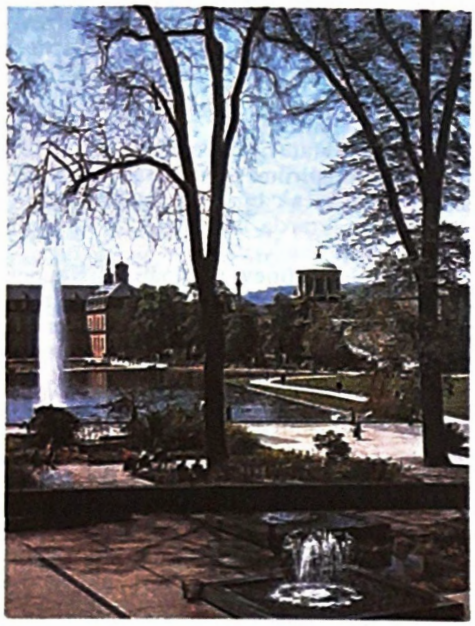

Stuttgart'ta yeni saray (1746-1807) ve bahçesi
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

bulunduğu eski şato (13. yy), yeni saray (1746-1807), günümüzde doğa tarihi müzesi olan Rosenstein Sarayı (1824-29), gotik üsluptaki St. Leonard Kilisesi (1463-74) ve 12. yüzyılda romanesk üslupta yapılmaya başladıktan sonra 1436-95 arasında gotik üslupta tamamlanan kilise sayılabilir. Kent merkezinin dışında İnziva Sarayı (1763-67) ile günümüzde Tarım Yüksekokulu'nun bulunduğu Hohenheim Sarayı (1768-85) yer alır. Weissenhof Malikânesi (1927), belediye binası (1954-56), 193 m yüksekliğindeki televizyon kulesi, bir konser ve kongre salonu olan Stuttgarter Liederhall (1954-56) kentin modern mimarlık örneklerindendir.

Kentte Stuttgart Üniversitesi (1829), bir teknik yüksekokul ile sanat, müzik ve mimarlık akademilerinin yanı sıra eyalet resim galerisi, arşiv idaresi, kütüphanesi, gözlemevi, opera ve balesi ile Wilhelma Botanik ve Hayvanat Bahçeleri vardır. Dünyadaki en eski otomobil fabrikalarından biri olan Daimler-Benz AG (Mercedes-Benz otomobil fabrikası) ve otomobil müzesi Untertürkheim banliyösündedir. Ünlü Cannstatt Folklor Festivali her sonbahar Cannstatter Wiesen'de (Cannstatt Çayırları) düzenlenir.

Almanya'nın güneybatı kesimindeki en büyük sanayi bölgesinin merkezi olan kentte elektrikli alet, motorlu taşıt ve makinelerin yanı sıra dokuma, giyim eşyası, hassas ölçüm aletleri (fotoğraf makinesi, optik aletler), bira, ahşap ve deri lüks tüketim malları, ayakkabı, müzik aletleri, kimyasal maddeler ve kâğıt üretilir. Ayrıca çok sayıda basımevini ve 200'den fazla yayınevini barındırır. Şarap ve meyve ticareti de çok gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 577.699.

Stuttgart Balesi, Almanya'da sürekli yeri Stuttgart kentinde olan ve 1960'larda bütün dünyada ün kazanan seçkin bale topluluğu. Bugünkü topluluğun kökeni 1609'da Württemberg dükünün sarayında sürekli gösteriler düzenleyen kraliyet balesine uzanır. Giderleri kent yönetimince karşılanan ve 17. yüzyıldan 19. yüzyıla değin sarayın koruması altında bulunan bale, zaman zaman Jean-Georges Noverre (1760-67) gibi ünlü Avrupalı yönetmenlerle de çalıştı. 20. yüzyıl ortalarında Stuttgart Balesi, farklı uluslardan ve farklı eğitimlerden gelen dansçıların oluşturduğu küçük bir topluluktu. John Cranko, 1961'den 1973'te ölene değin başyönetmeni olduğu topluluğa heyecan verici ve görsel bakımdan ilginç bir üslup kazandırdı. *Şımarık Kız* (1969), *Eugene Onegin* (1965) ve *Romeo ve Juliette* (1962) gibi klasik yapıtlara getirdiği son derece dramatik yorumlarla tanınan topluluk 1969'da çok başarılı bir ABD turnesine çıktı. 1976'da başyönetmenliğe Marcia Haydée getirildi.

Stutthof, Danzig'in (Gdańsk) 36 km doğusunda yer alan Nazi toplama kampı. 1939-43 arasında Danzig ile Kuzey Polonya'nın öteki yörelerindeki Yahudiler için zorunlu çalışma ve aktarma kampı olarak kullanıldı. 1944 başlarında sağ kalmış bütün tutsakların Auschwitz'deki ölüm kampına gönderilmesinden sonra, çevresine eklenen uydu kamplarla genişletildi ve Baltık ülkeleri, Polonya, Macaristan ve Almanya'daki toplama kamplarından gönderilen Yahudiler (çoğu kadın) için bir ölüm kampına dönüştürüldü. Stutthof ve çevresindeki uydu kamplarda, açlık ve hastalık nedeniyle ya da gaz odalarında yaklaşık 50 bin Yahudi öldü.

Stuyvesant, Petrus (d. y. 1592, Scherpenzeel, Friesland, Felemenk - ö. Şubat 1672, New York kenti yakınları, ABD), Felemenkli koloni valisi. İngilizlerin New York'u ele geçirmesine karşı koymaya çalışmıştır.

Kalvenci bir rahibin oğluydu. Yaklaşık 1632'de Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası'na girdi. 1643'te şirketin Curaçao, Aruba ve Bonaire'deki kolonilerinin yöneticisi oldu. Portekizlilerin elindeki Sint Maarten Adasına düzenlenen bir seferde sağ bacağından yaralandı; bacağı kesildikten sonra tahta bacak kullandı. 1645'te Kuzey Amerika ve Antiller'deki bütün Felemenk topraklarının genel yöneticisi oldu. 1647'de Nieuw Amsterdam'a (bugün New York kenti) geldikten hemen sonra kentlilerle arasında anlaşmazlık çıktı. Kentlilerin özyönetim istemesi üzerine 1647'de dokuz kişilik bir danışma kurulu atadı ve Felemenk kentleri örnek alınarak, 1653'te Nieuw Amsterdam kentinde ilk belediye yönetimi kuruldu. Yönetim üzerindeki denetiminden vazgeçmediğinden, bu ödünler bir yarar sağlamadı. 1650'de Nieuw Nederlanden ile Connecticut arasındaki sınırda kurulan bir yerleşme için büyük bir toprak parçasını elden çıkardı. Delaware kıyısındaki Felemenk topraklarında kurdukları yerleşmeden İsveçlileri sürmeyi başardı ve buradaki Yerlilerle barışı sağladı. Ağustos 1664'te, kentlilerden yardım görmeyince, Nieuw Nederlanden'i İngilizlere teslim etmek zorunda kaldı. Bazı tarihçilere göre, Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası şirket politikasındaki yanlışların sorumluluğunu Stuyvesant'a yükledi.

Stürgkh (Kontu), Karl (d. 30 Ekim 1859, Graz - ö. 21 Ekim 1916, Viyana, Avusturya), Avusturya başbakanı (1911-16). Kurduğu otoriter düzen öldürülmesiyle sona ermiştir.

Parlamento üyeliği sırasında aşırı tutucu ve dinci kanatta yer alarak, 1907'de oy hakkıyla ilgili reformlara şiddetle karşı çıktı. 1908'de eğitim bakanlığına getirildi. Kasım 1911'de başbakanlığa atanması parlamentoda Çek ve Alman milliyetçileri arasında çekişmelere yol açtı. Başlangıçta yeni bir askeri programı kabul ettirmeyi başardıysa da parlamentoyla ilişkileri gitgide bozuldu. 1913'te Bohemya *Landtag*'ını (eyalet meclisi), Mart 1914'te de Avusturya *Reichsrat*'ını (imparatorluk danışma kurulu) kapattı ve ülkeyi kararnamelerle yönetmeye başladı. I. Dünya Savaşı sırasında Ekim 1916'da Friedrich Adler adlı bir solcu tarafından vurularak öldürüldü.

Styks, Yunan mitolojisinde yeraltı dünyasındaki ırmaklardan biri. "Nefret edilen" anlamına gelen Styks adı, ölüme duyulan nefreti tanımlar. Homeros destanlarında tanrılar en bağlayıcı yeminlerini Styks'in suları üzerine ederler. Bir tanrı yeminini bozacak olursa, bir yıl süreyle bütün duyularını yitirir ve dokuz yıl boyunca tanrılar topluluğundan uzak tutulur. Hesiodos'a göre Styks, Okeanos'un kızı, Zelos, Nike, Kratos ve Bia'nın da anasıdır. Styks daha sonra günümüzde Mavronéri (Yunancada "Kara Su") adıyla bilinen akarsuyla özdeşleştirilmiştir. Bu akarsu bugün Arkadia'daki Sólos kenti yakınlarında, Aroania Dağlarındaki Nonakris'tedir.

stylites (Yunanca *stylos*: "sütun"), bir sütun ya da direğin tepesinde yaşamını sürdüren Hıristiyan çilecilere verilen ad. Bilinen ilk *stylites*, İS 423'te Suriye'de bir sütunun tepesinde yaşamaya başlayan Aziz Simeon Stylites'tir (Yaşlı). Sonraki *stylites*'lerin en ünlüleri, Konstantinopolis'te (İstanbul) Aziz Daniel (409-493), Antiokheia (Antakya) yakınlarında Aziz Simeon Stylites (Genç), Adrianopolis (Edirne) yakınlarında Aziz Alypios (7. yy.), Khalkedon'da (Kadıköy) Aziz Luka (879-979) ve Ephesos (Efes) yakınlarındaki Galesion Dağında Aziz Lazaros'tur (968-1054). İoannes Moskhos (ö. 619), *Pratum spirituale*'sinde kadın *stylites*'lerden de söz eder.

Batı Kilisesi'ne bağlı bölgelerde, yanda kalmış bir girişim dışında bu uygulamaya rastlanmamıştır. 6. yüzyıl sonlarında, Tours'lu Aziz Gregorius'un *Historia Francorum*'da (Franklar Tarihi) anlattığına göre, Carignan (Ardennes) yakınlarındaki Yvoi'da diyakoz olan Aziz Wulflaicus bir sütunun tepesinde yaşamaya başlamış, ama kilise yetkililerince zorla aşağı indirilmiştir.

Stylites'ler, belki küçük bir çatıyla korunmakla birlikte, genellikle her türlü dış etkiye açıktı. Korkulukla çevrili daracık bir alanda gece gündüz ayakta dururlardı. Gereksinimlerini, bir merdivenle yanlarına ulaşan müritleri sağlardı. Aziz Alypios'un 67 yıl boyunca bu durumda yaşadığı söylenir.

Styne, Jule, asıl adı JULIUS KERWIN STEIN (d. 31 Aralık 1905, Londra, İngiltere), birçok Amerikan müzikaline yazdığı şarkılarla tanınan besteci.

Londra'ya yerleşmiş Ukraynalı bir Yahudi ailenin oğluydu. 1912'de ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Daha küçük yaşlarda müzik yeteneğini göstermiş olduğundan, ailece yerleştikleri Chicago'da piyano dersleri aldı. Gece kulüplerinde ve gezici orkestralarda piyano çalmaya başladı. Listelerde üst sıralara yükselen ilk şarkısı 1926'da piyasaya çıktı. Müzik dünyasının tanınmış kişilerinden Jules Stein'la karıştırılmamak için 1930'ların başlarında adını Jule Styne olarak değiştirdi. 1934'te New York kentine, 1937'de de Hollywood'a ta-

şındı. Hollywood'da çeşitli müzikal filmler için parçalar besteledi. 1940'ların başlarında söz yazarı Sammy Cahn'la birlikte Frank Sinatra'nın okuduğu birçok halk baladına imza attı. İlkinin işbirliği *Anchors Aweigh* (1945; Demirler Vira) adlı müzikal filmde ve *High Button Shoes* (1947; Yüksek Düğmeli Ayakkabılar) adlı Broadway müzikalinde de sürdü. Styne'ın Broadway'de bundan sonraki büyük başarısı söz yazarı Leo Robin'le birlikte hazırladığı *Gentlemen Prefer Blonds* (1949; sinemaya uyarlanması 1953; *Erkekler Sarışınları Sever*) oldu. Ardından *Bells Are Ringing*'de (1956; sinemaya uyarlanması 1960; Çanlar Çalıyor) Adolf Green ve Betty Comden'ın şarkı sözü yazarları ekibiyle, *Gypsy*'de de (1959; sinemaya uyarlanması 1962; Çingene) şarkı sözü yazarı Stephen Sondheim'la birlikte çalıştı. Broadway'deki son büyük başarısını söz yazarı Robert Merill'le birlikte hazırladığı *Funny Girl*'le (1964; sinemaya uyarlanması 1968; *Komik Kız*) elde etti.

Styne, gösterişli müziğiyle Carol Channing, Mary Martin, Judy Holliday, Ethel Merman ve Barbra Streisand gibi önde gelen kadın şarkıcıların yeteneklerini ortaya koymalarına olanak sağlamıştır. Tek başına ya da başkalarıyla birlikte bestelediği şarkıların sayısı 1.500'ü geçmektedir.

Styron, William (d. 11 Haziran 1925, Newport News, Virginia, ABD), ABD'li romancı. Yapıtlarında, çağdaş yaşamın yol açtığı toplumsal ve ruhsal altüst oluşları Güneyli yazarlara özgü bir tarih bilinciyle ele almıştır.

1947'de Durham'daki (Kuzey Carolina) Duke Üniversitesi'ni bitirdi. 1950'lerde Paris'te yaşayan ABD'li yazarlar çevresine katıldı. 1953'ten başlayarak *Paris Review* dergisinin danışmanlığını yürüttü. Doğup büyüdüğü Virginia'da geçen ilk romanı *Lie Down in Darkness* (1951; Karanlıkta Uzanmak) William Faulkner'ın yapıtlarıyla karşılaştırılarak olumlu eleştiriler aldı. İkinci yapıtı *The Long March* (1956; Uzun Yürüyüş), Kore Savaşı sırasında bir denizci kampında geçen bir novellaydı. 1960'ta yayımlanan, Avrupa'da yaşayan ABD'li bir sanatçının mutsuz yaşamını anlattığı *Set This House on Fire* (Bu Evi Ateşe Verin) ise, uzunluğu ve kapsamı bakımından ilk romanıyla benzerlikler gösterse de, daha az başarılı bulundu.

Styron dördüncü romanı *The Confessions of Nat Turner*'da (1967; Nat Turner'ın İtirafları) ilk kitabındaki başarısını yineledi. 1831'de Virginia'da Nat Turner önderliğindeki bir köle ayaklanmasını başkahramanın bakış açısından anlatan yapıt ateşli tartışmalara neden oldu. Bazı çevreler kitabı ırkçılıkla suçlarken, bazıları da zengin bir düş gücünün ürünü olarak övdüler. Kitap 1968'de Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Styron'un sonraki yapıtları arasında, *In the Clap Shack* (1972) adlı oyunu, Nazilerin Yahudi kıyımına hedef olmuş bir kadınla genç bir yazar arasındaki arkadaşlığı anlattığı, 1982'de filme alınan *Sophie's Choice* (1979; *Sophie'nin Seçimi*, 1987) adlı romanıyla romanlarında işlediği temaları ele aldığı *This Quiet Dust* (1982; Bu Sessiz Toz) ve ruhsal bunalımla mücadelesini anlattığı *Darkness Visible: A Memoir of Madness* (1989; Görünen Karanlık: Bir Delilik Güncesi) adlı deneme kitapları sayılabilir.

su, hidrojen ve oksijen elementlerinden oluşan ve gaz, sıvı ve katı halde bulunabilen madde. Doğada en bol bulunan ve canlı yaşamının sürmesi için gerekli olan bileşiklerden biri olan su, bitki ve hayvanlardaki hemen her süreçte yer alır. Suyun molekül yapısının çok basit olmasına karşılık fiziksel ve kimyasal özellikleri çok karmaşıktır.

Oda sıcaklığında renksiz, kokusuz ve tatsız bir sıvı olan suyun en önemli özelliklerinden biri, birçok başka maddeyi çözebilmesidir; onun bu özelliği canlılar için yaşamsal önem taşır. Dünyadaki yaşamın, karmaşık çözeltiler olan okyanuslarda başladığı düşünülür. Canlılardaki biyolojik süreçlerin yürüdüğü ortamlar ise kan ve sindirim özsuları gibi sulu çözeltilerdir.

Su molekülü, her ikisi de aynı oksijen atomuna tekli bir kimyasal bağla bağlanmış iki hidrojen atomu içerir. Hidrojen atomlarının çoğunun çekirdeği yalnızca bir protondan oluşur. İki izotopu olan döteryum ve trityumun çekirdeğinde ise, ayrıca (sırasıyla) bir ve iki nötron vardır; bu izotoplar suda çok az oranda bulunur. Ağır su olarak da bilinen döteryum oksit (D_2O) kimya araştırmalarında önemlidir, ayrıca bazı nükleer reaktörlerde nötron yavaşlatıcı olarak kullanılır. Kimyasal formülü (H_2O) çok basit görünmekle birlikte, su tam olarak açıklanamayan karmaşık fiziksel ve kimyasal özellikler gösterir. Örneğin 0°C olan donma noktası ve 100°C olan kaynama noktası hidrojen sülfür ve amonyak gibi benzer bileşiklerinkiyle karşılaştırıldığında beklenen değerden çok yüksektir. Bir başka aykırı özelliği de, katı hal biçimi olan buzun yoğunluğunun sıvı haldekinden daha düşük olmasıdır; oysa genellikle bileşiklerin katı haldeki yoğunluğu sıvı haldekinden daha yüksektir. Bu sıradışı özelliklerin nedeni, su molekülünün elektron yapısıdır.

Bir oksijen atomunun, toplam sekiz elektron bulunabilecek en dış (değerlik) kabuğunda altı elektron vardır. Oksijen bir başka atomla tekli bir bağ oluşturduğunda elektronlarından birini öbür atoma vererek paylaşır, bu arada öbür atomdan da bir elektron alır. İki hidrojen atomuna bağlandığında ise, en dış kabuğundaki elektronlar tamamlanır. Su molekülü doğrusal değildir, kendine özgü bir biçimde eğiktir. Bunun sonucunda molekülün bir bölümü eksi yüklü iken, bir bölümü artı yüklüdür; bu nedenle su molekülü oldukça kutupsal (polar) bir yapıya sahiptir. Su moleküllerindeki hidrojen atomları, elektron yoğunluğu yüksek olan bölgeler tarafından çekilir ve bu bölgelerle hidrojen bağı olarak adlandırılan zayıf bağlar oluşturabilirler. Yani bir su molekülündeki hidrojen atomları, komşu bir su molekülündeki oksijen atomunun bağ oluşturmayan elektron çiftleri tarafından çekilirler ve bunun sonucunda su molekülleri kuvvetli bir biçimde bir arada tutulurlar. Bir buz kristalinde bu bir arada tutulma oldukça düzenli ama gevşektir. Buz eridiğinde bu düzenli dizilliş kısmen bozulur ve moleküller birbirine daha da yaklaşır. Böylece sıvının yoğunluğu katıdan daha büyük olur ve buz parçacıkları suyun üzerinde oluşur. Molekülleri bir arada tutan bu kuvvet oda sıcaklığında bile moleküllerin tümüyle birbirinden ayrılmasını önleyecek derecede güçlüdür. Sıvı halde bile bu birleşmenin sürmesi suyun kaynama noktasının yüksek olmasına neden olur. Sıvı haldeki suyun, sürekli yinelenen su molekülleri yığışımlarından oluştuğu düşünülür. Kısa aralıklı bu düzen, suyun ağdalılığının ve yüzey geriliminin yüksek olması gibi başka aykırı özelliklere yol açar.

Su molekülünün kutupsal olması, sulu çözeltilerin oluşmasında önemli bir rol oynar. Sodyum klorür gibi bir iyon bileşiği suya konduğunda, kutupsal su molekülleri artı yüklü sodyum iyonları ile eksi yüklü klorür iyonları arasındaki elektrostatik çekimi azaltır ve iyonların birbirinden uzaklaşmasına neden olur. Daha sonra bu iyonlar su molekülleriyle çevrilerek hidratlı hale geçerler. Bunun sonucunda yük daha büyük bir yapıya etkin biçimde dağılır ve sodyum ile klorür iyonlarının yeniden birleşmesini önler.

Su molekülleri belirli bir oranda hidrojen iyonları (H^+) ile hidroksil iyonlarına (OH^-) ayrışır; hidrojen iyonları bir çözeltiye asitlik özelliği, hidroksil iyonları ise bazlık özelliği verir. Bunun sonucunda su bazen asit, bazen de baz gibi davranabilir.

Su, Mükerrem Kâmil (d. 1906, Bursa), popüler romanlarıyla tanınmış yazar.

1922'de İstanbul Darülmuallimatı'nı (sonradan Çapa Kız Öğretmen Okulu) bitirdikten sonra, çeşitli yerlerde ilkokul öğretmeni olarak çalıştı. 1936'da Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde açılan sınavı kazanarak ortaokul Türkçe öğretmeni oldu. Balıkesir Lisesi'nde uzun yıllar edebiyat öğretmen-

Mükerrem Kâmil Su
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

liğinin ardından, Ankara Radyosu "Çocuk Saati" programının şeflik ve redaktörlüğünü üstlendi. Ayrıca, *Tasvir* gazetesinde günlük köşe yazıları yazdı.

Su, romanlarında daha çok aşk, tutku ve serüven gibi konuları ele almış, bunları olay örgüsünün ön planda olduğu bir anlatımla aktarmıştır. Çoğu gazetelerde tefrika edildikten sonra kitap olarak basılan romanları arasında, 1956'ya değin 10 basımı yapılan *Sevgi ve Istırabım* (1934), *Sus Uyanmasın* (1939, 1940), *Çırpınan Sular* (1941), *Bir Avuç Kül* (1944), *Uyuyan Hatıralar* (1944), *İhtiras* (1949), *Gençliğimizin Rüzgârı* (1955), *Özlediğim Kadın* (1959), *Aynadaki Kız* (1962), *Ayrı Dünyalar* (1964), *Ben ve O* (1970), *Karakız* (1977), *Ata'nın Romanı* (1977) ve *Dragos'ta Tatil* (1985) sayılabilir.

Su, Ruhi (d. 1912, Van - ö. 20 Eylül 1985, İstanbul), bas bariton, Türk halk müziği yorumcusu, besteci ve şair. Batı müziğinin şan tekniğinden yararlanarak geliştirdiği özgün bir üslupla halk türkülerini yorumla-

Ruhi Su
Ara Güler

mış, Zülfü Livaneli, Rahmi Saltuk ve Sümeyra Çakır gibi birçok sanatçıyı önemli ölçüde etkilemiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında ailesinin bütün üyelerini yitirdi. On yaşına değin yoksul bir ailenin yanında kaldı. İlköğrenimini Adana Öksüzler Yurdu'nda yatılı olarak yaptı. Bu dönemde müzik yeteneği ve sesinin güzelliğiyle dikkati çekti. Müzik öğretmeninin desteğiyle keman dersleri aldı. Bir süre askeri liseye devam ettikten sonra ortaöğrenimini Adana Lisesi'nde parasız yatılı olarak tamamladı. Ardından Ankara Müzik Öğretmen Okulu'na girerek 1935-36'da mezun oldu. Aynı yıl Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası'nda kemancı olarak çalışmaya başladı. Bir süre sonra kemanı bırakarak şan çalışmalarına yöneldi. Ankara Devlet Konservatuvarı'nda oluşturulan Opera Bölümü'ne kabul edilen ilk dört öğrenciden biriydi. 1942'de konservatuvarı bitirerek Ankara Devlet Operası'na girdi. Aralarında *Bastien und Bastienne*, *Fidelio*, *Satılmış Nişanlı*, *Figaro'nun Düğünü* ve *Rigoletto* da olmak üzere birçok operada önemli roller üstlendi. Ayrıca Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde müzik öğretmeni olarak çalıştı. Sanatçı olarak daha çok halk türküleri alanında ünlendi. Halk türkülerini kendi geliştirdiği özgün üslupla söyleyebilmek amacıyla saz çalıştı. 1943-45 arasında Ankara Radyosu'nda halk türküleri söyledi. İlk dinletisini 1944'te Ankara Halkevi'nde verdi. 1952'de Türkiye Komünist Partisi Tevkifatı sırasında tutuklanınca operadaki işine son verildi. Beş yıl hapiste, 20 ay da Konya'nın Çumra ilçesinde emniyet gözetiminde kaldı. Uzun bir aradan sonra 1960'ta İstanbul'da dinleyici karşısına çıktı. Birkaç kez yurtdışına gitti. 1981'de Avustralya'ya giderek oradaki Türk göçmenlere konser verdi. Son dinletisini 6 Şubat 1983'te Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Haftası'nda sundu. Sanat yaşamı boyunca 16 tane 45'lik, 12 tane de uzunçalar plak doldurdu. Kendi şiirlerinin yanı sıra Nâzım Hikmet'in ve başka şairlerin çeşitli şiirlerinden besteler yaptı. Şiir, yazı ve konuşmalarını *Ezgili Yürek* (1987) adlı kitapta topladı. *Ruhi Su'ya Saygı* adlı kitap 1986'da yayımlandı.

su antilopu, *Kobus* cinsinden iki antilop türünün ortak adı. *Ayrıca bak.* Kobus.

su arıtımı, suyun insanlarca kullanılabilir duruma getirilmesi işlemi. Su arıtımı 20. yüzyılda kentlerin büyümesi ve sanayinin gelişmesi sonucunda çevre kirliliğinin artmasıyla önem kazandı. Thames Irmağı suyunun süzme yoluyla arıtılmasına yönelik ilk su arıtım tesisi 1829'da kuruldu. 1854'te Londra'daki kolera salgınının halka açık bir kuyudan kaynaklandığı anlaşıldıktan sonra su arıtım işlemi yaygınlaşmaya başladı. 1892'de Hamburg'da baş gösteren kolera salgınının, suyu süzme yoluyla arıtan bir sistemi bulunan komşu Altona kentinde görülmemesi, konunun ne kadar önemli olduğunu kanıtladı. Kolera salgınları, başta Avrupa'nın batısı ile ABD olmak üzere pek çok ülkede kent suyunu süzme tesislerinin kurulmasına yol açtı.

Süzme yöntemi bugün de yaygın olarak kullanılan bir arıtma işlemidir. Yavaş süzme yönteminde su, ince kum dolu kalın bir filtreden geçirilir. Katışkıların çoğu filtrenin en üstteki 4-5 cm'lik bölümünde tutulur ve bu bölüm zaman zaman yerinden alınıp temizlenir; modern kuruluşlarda ise yerinde özel bir yıkama suyuyla yıkanır. Hızlı süzme gerçekleştiren kuruluşlarda suya alüminyum sülfat, demir (III) klorür ya da demir (III) sülfat gibi pıhtılaştırıcılar katılır. Bu pıhtılaştırıcılar parçacıkların bir araya gelip yığışımlar oluşturmasına ve asıltı halindeki katışkıların çökeltme tankının dibine oturmasına yol açar. Bu işlemden sonra su ince kumdan oluşan küçük yataklardan hızla geçirilir ve bu yataklar zaman zaman yıkanarak temizlenir. Çok kirli sular, süzmeden önce ve sonra klorlanabilir. İstenmeyen oranda demir ve manganez içeren sular ise havalandırılır (su ile hava karıştırılır). *Ayrıca bak.* su yumuşatıcı; tuz giderme.

su balesi, SENKRONİZE YÜZME olarak da bilinir, bir ya da birden çok yüzücünün müzikle eşzamanlı hareketlerinden oluşan gösteri sporu. 1930'larda ABD'de geliştirilmiştir. Günümüzde dünyanın pek çok yerinde Uluslararası Amatör Yüzme Federasyonu'nun (FINA) gözetiminde yapılan amatör bir spordur. Su balesini resmen 1954'te tanıyan federasyon, yarışmalarda kabul edilen hareket ya da figürlerin bir

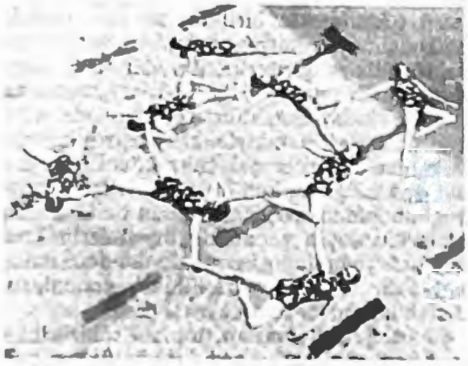

Su balesi
San Francisco Merionettes Synchronized Swim Club, Inc.

listesini hazırlar. Bireysel, düet ya da takım (4-8 kişilik) yarışmalarında yüzücüler, zorunlu hareketlerin yanı sıra kendi seçtikleri figürlerden oluşan bir gösteri sunarlar. En az üç hakem uygulama ve stil açısından bu hareketleri değerlendirir.

Önceleri Olimpiyat Oyunları'nda bir gösteri sporu olarak yapılan su balesi, 1984'te bayanlarda bir yarışmaya dönüştürüldü. Üç buçuk dakikalık bireysel ve dört dakikalık düet yarışmaları, özel dalma hareketinin 100'den fazla çeşitlemesini içerir. Yüzücüler hem zorunlu, hem seçmeli figürler göz önünde bulundurularak değerlendirilir. *Ayrıca bak.* Olimpiyat Oyunları (yüzme).

su buharı *bak.* buhar

su camı, SODYUM SİLİKAT olarak da bilinir, camı andıran, ama suda çözünerek ağdalı bir sıvı oluşturan, kristal benzeri kütle. Renksiz ile beyaz ya da grimsi beyaza kadar değişen renklerde bulunabilir. Bazı biçimleri çok az çözünen, bazıları da hiç çözünmeyen su camı en kolay, suda basınç altında ısıtma yoluyla çözündürülür. Çözeltileri kuvvetli baziktir. Su camı Na_2SiO_3, $Na_6Si_2O_7$ ve $Na_2Si_3O_7$ gibi değişik kimyasal bileşimlerde olabilir.

Su camı taşlama çarklarının yapımında bağlayıcı madde olarak kullanılır. Cam ve porselen için de bağlayıcı işlevi gören su camından bu amaçla çeşitli sanayi süreçlerinde ve baskı işleminde yararlanılır.

su çarkı, akmakta ya da dökülmekte olan suyun doğrusal hareketini dönme hareketine dönüştürmekte kullanılan mekanik aygıt. Temel olarak, bir tekerleğin çevresine yerleştirilmiş paletlerden oluşur. Hareket etmekte olan suyun paletlere uyguladığı kuvvetin çarkı döndürmesi ve bu dönme hareketinin de çarkın merkezindeki mil aracılığıyla makinelere iletilmesi ilkesine dayalı olarak çalışır. İnsan ya da hayvan gücünün yerini alan ilk mekanik enerji kaynağı olan su çarkı, suyun yükseğe çıkarılması, tahılların öğütülmesi vb değişik amaçlarla kullanıldı. Günümüzde bu geleneksel uygulamaların yanı sıra, düşük güçlü elektrik üreteçlerinin çalıştırılmasında, pis suların boşaltılmasında ve bazı sulama sistemlerinde de kullanılır.

Mut'ta Göksu üzerinde kullanılan ilkel bir su çarkı, İçel
Ara Güler

Ortaçağdan başlayarak değirmenlerde, genellikle dişli aktarma düzenekleriyle donatılmış su çarklarından yararlanılmıştır. Başlıca üç tip su değirmeni vardı. Bunlardan en basiti ve belki de en eskisi olan düşey çarklı değirmende su doğrudan paletler üzerine etkirdi. Yatay çarklı değirmende doğrudan çarka bağlı bir düşey mil değirmen taşını hareket ettirirdi. Üçüncü tip su değirmeninde ise, bir yatay mil düşey bir su çarkı tarafından çalıştırılırdı. Yapımı için daha fazla bilgi ve mühendislik yeteneği gerektirmekle birlikte, bu üçüncü tip su değirmeni daha yaygın olarak kullanıldı. Ayrıca düşey su çarkları paletleri suya ilk değdiği konuma göre üstten su alan, alttan su alan ve ortadan su alan çark biçiminde sınıflandırılmaktaydı.

Her su değirmeni tipinin kendine özgü üstünlüğü ve yetersizliği vardı. Su değirmenlerinin ortaçağ öncesindeki gelişimine ilişkin bilgiler kısıtlı olmakla birlikte, bazı özellikleri bunların yapım karmaşıklığı ve uygulama olanakları açısından belirli aşamalardan geçtiğini göstermektedir.

Basit düşey su çarkı için çok az yardımcı donanıma gereksinim vardı, ama bu çarktan elde edilen verim suyun akış özelliğine ve çarkın çapına bağlıydı. Gücün yönünün değişmesi söz konusu olmadığından, düşey su çarkları zincirli tahrik sistemleriyle çalışan kovaların yardımıyla suyun yükseğe taşınmasında kullanılırdı.

Yatay su çarkları da fazlaca bir yardımcı donanım gerektirmiyordu. Düşey milin üzerine değirmentaşı yerleştirilebildiğinden, bu çark tipi özellikle öğütme işlemlerine uygundu. Ama değirmen yalnızca düzenli akış rejimine sahip akarsular üzerinde kurulabiliyordu.

Dişli donanımlı, düşey çarklı su değirmeni daha kullanışlı bir değirmen tipiydi. Bunların alttan su alan türlerinin yapımı çok daha kolaydı, çünkü çarkın dönmesi için çark paletlerinin akmakta olan suya (ırmak, gelgit suyu ya da değirmen deresi) daldırılması yetiyordu. Değirmen yapımcısı, suyun akış hızı ile elde edilecek güç arasındaki uyumu sağlayacak uygun dişli oranını seçebiliyor ve çark bir köprü kemerine ya da

ırmağın ortasında demirlemiş bir mavnaya yerleştirilebiliyordu. Dişli donanımlı ilk düşey çarklı su değirmenini Vitruvius'un yaptığı bilinmektedir. Bu değirmen, insan gücünden başka bir güçle harekete geçirilen ilk dişli uygulaması olarak da kabul edilmektedir. Alttan su alan bir çarkla donatılmış olan bu değirmen, ortadan ya da üstten su alan çarklı değirmenlerin aksine, düşmekte olan suyun ağırlığından yararlanamıyordu.

Ortadan ya da üstten su alan çarklı ve dişli donanımlı değirmenlerde daha fazla yardımcı donanıma gerek vardır; ama her türlü su gücünden yararlanılabilmesini olanaklı kıldığından bu tip değirmenler de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu değirmenlerin yapımı sırasında karşılaşılan en büyük zorluk, değirmenin, suyun çarkın istenen yerine düşmesini sağlayacak biçimde konumlandırılmasıydı. Bazı uygulamalarda bunu sağlamak için uzun bir değirmen deresinin ya da küçük bir setin inşa edilmesi gerekiyordu.

Vitruvius'tan 12. yüzyıla kadarki dönemde dişli donanımlı su değirmenlerinin gelişimine ilişkin çok az bilgi vardır. Bu dönemde yapılmış olan en önemli değirmenlerden biri, Barbegal'da (Arles yakınları, Fransa) bulunan un değirmeniydi. Ahşap dişlilerle ve her biri 2 m çapında 16 adet üstten su alan çarkla donatılmış bu değirmenin yılda yaklaşık 80 bin kişi için buğday öğüttüğü sanılmaktadır.

Dişli donanımlı su değirmenleri Roma İmparatorluğu'nda da kullanılmıştı, ama bunların sanayi alanındaki asıl etkisi ortaçağda Batı Avrupa ülkelerinde görüldü. 13. yüzyıldan sonra, üstten su alan çarklar alttan su alan çarklardan daha yaygın olarak kullanılmaya başladı.

su çulluğu, *Charadriiformes* takımının *Scolopacidae* familyasından 10 su kuşu türünün ortak adı. Sulak çayırlarda ve bataklıklarda yaşayan bu kuşlar tropik ve ılıman bölgelere yayılmışlardır. Bacakları oldukça kısa, gagaları uzun, gövdeleri dolgun, kanatları sivri uçlu ve üçgen biçiminde, tüyleri kahverengi, beyaz ve siyah nakışlıdır. Esnek olan uzun gagalarıyla çamurlar arasında solucanları ve öbür omurgasızları ararlar.

Su çullukları üreme döneminde çiftler halinde yaşar, ama göç sırasında ve kışın küçük gruplar oluşturur. Göç sırasında deniz, göl ve akarsu kıyılarında öbür kıyı kuşlarıyla birlikte görülebilir. Çoğu türün üreme mevsiminde dişiye kur yapan erkeği,

Bayağı su çulluğu (*Gallinago gallinago*)
Ingmar Holmasen

havada dönerek yükseldikten sonra yerde duran dişiye doğru süzülür. Bu sırada kuyruk teleklerinin arasından geçen hava ilginç bir ses çıkartır. Erkek gösterisini genellikle alacakaranlıkta, ay ışığında ya da bulutlu günlerde yapar.

En yaygın tür olan bayağı su çulluğu (*Gallinago gallinago*) gagasıyla birlikte 30 cm uzunluğundadır. Akrabası olan çulluğa benzemekle birlikte ondan daha ince yapılıdır ve gagası daha uzundur. Avrasya, Afrika ve Amerika'da geniş bir dağılım gösterir. Türkiye'de kışın ve göç sırasında görülür.

Büyük su çulluğu (*G. media*) Avrasya'nın kuzeyinde ürer. Bayağı su çulluğundan biraz daha uzun, ama belirgin biçimde daha iri yapılıdır. Öbür tanınmış türler arasında, Hindistan'da yaşayan kılkuyruk su çulluğu (*G. stenura*) ve Avrasya'da yaşayan küçük su çulluğu (*Lymnocryptes minor*) sayılabilir.

su dağıtım sistemi, suyun çeşitli amaçlarla taşınması ve dağıtılmasında kullanılan sistem. Suyun toplanması, iletimi, işlenmesi (arıtılması, süzülmesi vb), depolanması, kullanım amacıyla evlere ve sanayi tesislerine dağıtılması ya da yangın söndürme ve sulama amacıyla taşınması vb işlemler su dağıtım sistemlerinin aracılığıyla gerçekleştirilir.

Arkeolojik kalıntılar, insanların ilk çağlardan beri su dağıtımıyla ilgilendiklerini göstermektedir. Küçük toplumlar için kuyulardan elde edilen su yeterli oluyordu. Ayrıca Dicle, Fırat, Nil ve İndus gibi akarsular da yeterli kullanım suyu sağlıyordu. Ama nüfusun artmasıyla birlikte, daha derin kuyuların kazılması ya da daha uzakta bulunan kaynaklardan su taşınması zorunluluğu doğdu. İlk dağıtım sistemleri, su kaynaklarındaki toplama havuzları ile su taşıma kanalları ve sukemerlerinden oluşuyordu. İlk gelişkin su dağıtım sistemleri İÖ 2500'lerde ortaya çıktı ve Eski Roma dönemine değin gelişerek yaygınlaştı. Roma'da, 48 km'lik bölümü taş kemerler üzerine oturtulmuş toplam 578 km uzunluğundaki 11 sukemerinden oluşan sistem, kente günde 189 milyon lt su sağlıyordu. Büyük sarnıçlarda toplanan su, kurşun borulardan oluşan gelişkin bir sistemin yardımıyla çeşmelere ve hamamlara dağıtılıyordu.

Ortaçağda su dağıtım işlemine gereken önem verilmedi ve sonuç olarak suda oluşan mikroplardan kaynaklanan salgın bulaşıcı hastalıklar yaygınlaştı. 17. ve 18. yüzyıllarda Londra ve Paris'te dökme demir borular, sukemerleri ve pompalar içeren su dağıtım sistemleri yapıldı.

Modern su dağıtım sistemlerinde kullanılan su kaynakları kuyular, göller, ırmaklar, baraj gölleri ve göletlerdir. Dağlardan gelen suların biriktiği yerlere ya da ırmaklara barajlar yapılarak yapay göller oluşturulur.

Kanallar, kapalı tüneller ve çok geniş boru hatlarından oluşan modern sukemerlerinde su, çoğunlukla basınçlandırma yöntemi, bazı uygulamalarda da yerçekimi kuvveti yardımıyla taşınır. Toplama noktasına ulaştığında niteliğinin kullanılabilecek düzeye getirilmesi amacıyla, suya bazı işlemler uygulanır. Bunların en önemlisi, su içindeki bakteri ve virüslerin zararsız hale getirilmesine yönelik olan arıtma işlemidir. Modern arıtma tesislerinde bu işlem sıvı klor kullanılarak gerçekleştirilir. Bazı arıtma tesislerinde mikrop öldürücü olarak ozon ve morötesi ışınlar da kullanılır.

Suyun işlenmesine yönelik olarak uygulanan öbür işlemler uzun süreli depolama, havalandırma, pıhtılaştırma, çökeltme, yumuşatma ve süzmedir. Suyun kaynaktaki niteliklerine bağlı olarak bu işlemlerin sırası değiştirilebilir; bu işlemlerden bazıları gerekmeyebilir, ama bazı durumlarda işlemlerden bazılarının birkaç kez uygulanması da gerekebilir. Çoğunlukla yapay göllerde ya da çökeltme tanklarında gerçekleştirilen uzun süreli depolamada, suyun içindeki parçacıkların kendiliğinden çökelmesi beklenir. Bu arada sıı, ince kum ya da öğütülmüş antrasit yataklarından geçirilerek suda asıltı halinde bulunan tanecikler süzülür. Taneciklerin birbirine yapışarak pıhtılaşması ve böylece yerçekimi etkisiyle çökelmesini sağlamak amacıyla suya çeşitli kimyasal katkı maddeleri eklenir. Sudaki hoş olmayan koku ve tadın giderilmesi amacıyla uygulanan havalandırma işlemi sırasında ise, su ya havaya püskürtülür ya da içinde hava kabarcıkları oluşturulur. Yumuşatma ise, suyun kimyasal çökeltme ya da iyon alışverişi yoluyla kalsiyum ve magnezyumdan arındırılması işlemidir.

İçme suyu kaynaklarının bulunmadığı ya da yeterli olmadığı bazı ülkelerde deniz suyunu, atık suları ya da yüksek mineralli yeraltı sularını tuzlardan arıtarak kullanılabilecek biçime getiren tesisler kurulmuştur. Suyun tuzdan arıtılması işlemi damıtma, kristalleştirme ve zar filtrelerden geçirme olmak üzere üç aşama halinde gerçekleştirilir. Damıtmada, tuzlu su buharlaştırılır ve tuzdan arınmış buhar yoğunlaştırılır; kristalleştirmede su, içinde tuz bulunmayacak biçimde dondurulur ve daha sonra bu buz eritilir; zar filtreden geçirme aşamasında ise zar, içinden geçen sudaki tuz iyonlarını tutar. Suyu tuzdan arıtmak amacıyla ilk büyük tesis 1949'da Kuveyt'de kuruldu. Daha sonraki teknolojik gelişmeler daha büyük ve daha verimli tesislerin yapılmasını olanaklı kıldı. Meksika'da Tijuana yakınlarında kurulan bir tesis günde yaklaşık 28.350.000 lt su işleyebilmektedir.

İşlendikten sonra su, doğrudan kullanıcıya, dağıtım sistemine ya da su deposu gibi yüksekteki bir depolama tankına pompalanır. Dağıtımın verimli bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için su sistemleri belirli bir basınç altında çalışır. Dağıtım sistemlerindeki ortalama basınç 2-7 kg/cm² dolayındadır. Su iletim sistemlerinde kullanılan malzemeler dökme demir, çelik, beton ve asbestli çimentodur. Tüketiciler tarafından kullanılan suyun miktarını ölçmek amacıyla su saatleri kullanılır.

su dolaşımı, HİDROLOJİK ÇEVRİM olarak da bilinir, suyun Yer-atmosfer sistemindeki sürekli dolanımı. Çevrim sırasında gerçekleşen bir dizi süreçten en önemlileri buharlaşma, terleme, yoğunlaşma, yağış ve akıştır. Dolaşım içindeki toplam su miktarı temel olarak sabit kalmakla birlikte, suyun çeşitli süreçler arasındaki dağılımı sürekli değişir.

Dolaşımın en önemli süreçlerinden biri olan buharlaşma, suyun Yer yüzeyinden atmosfere geçmesidir. Buharlaşma sonucunda su, sıvı halden gaz haline, yani buhar haline geçer. Bu dönüşüm, su kütlesi içindeki bazı moleküllerin su yüzeyinden yukarı fırlayacak düzeyde kinetik enerji edinmeleri sonucunda gerçekleşir. Buharlaşmayı etkileyen başlıca etmenler, sıcaklık, nemlilik, rüzgâr hızı ve Güneş ışınımıdır. Buharlaşmanın doğrudan ölçümü çok zor bir işlemdir ve ancak nokta konumlarda gerçekleştirilebilir. Su buharının başlıca kaynakları denizlerdir, ama toprak, kar ve buzdan da buharlaşma olur. Kar ve buzdan buharlaşma, suyun katı halden doğrudan gaz haline dönüşmesidir; bu tür bir dönüşüme süblimleşme (uçunum) denir. Terleme, suyun bitkilerin yapraklarındaki çok küçük gözeneklerden dışarı doğru buharlaşmasıdır. Uygulamada her türlü su kütlesinden, topraktan, kardan, buzdan, bitkilerden ve öbür yüzeylerden gerçekleşen buharlaşma ve ter-

leme bir bütün olarak ele alınır ve toplam buharlaşma olarak tanımlanır.

Atmosferdeki nemi temel olarak su buharı oluşturur. Atmosferde depolanması oldukça sınırlı bir düzeyde olmakla birlikte, su buharı bulut, sis, çiy ve yağış türlerinin oluşması bakımından büyük önem taşır. Su buharının hemen hemen tümü atmosferin troposfer katmanında (Yer yüzeyinden 10-13 km arasındaki yükseklikte yer alan bölge) bulunur.

Buhar halinden sıvı hale geçiş sürecine yoğunlaşma denir. Yoğunlaşma, havanın serbest su yüzeyinden buharlaşma yoluyla o sıcaklıkta içerebileceğinden daha fazla su buharı almış olması durumunda gerçekleşir. Bu durum, soğuma ya da farklı sıcaklıklardaki hava kütlelerinin birbirine karışması halinde ortaya çıkar. Yoğunlaşma sonucunda atmosferdeki su buharı sıvılaşır ve yağış halinde yere iner.

Yer yüzeyine dökülen yağış dört biçimde dağılır: Bir bölümü buharlaşarak atmosfere döner; bir bölümü bitkilerce emildikten sonra yapraklardaki gözeneklerden terleme yoluyla buharlaşır; bir bölümü topraktan içeri süzülür; geri kalanlar ise yüzey sularına karışarak denizlere akar. Yüzeyden içeri süzülen sulardan bir bölümü yeraltı sularına karışır. Yüzey sularının akış hızı sürgülü vanalar yardımıyla doğrudan ölçülebilir.

Yeraltı sularının büyük bölümünü yağışlar sonucunda topraktan içeri süzülen sular oluşturur. Yeraltı sularının akış hızı, yüzey sularınınkine oranla çok daha yavaş ve değişkendir; bunların hızı günde birkaç milimetre ile birkaç metre arasında değişir. Yeraltı su hareketleri, izleme teknikleri ve uzaktan algılama yöntemiyle incelenir.

Buz da su dolaşımında önemli bir rol oynar. Yer yüzeyinde buz ve kar, don, deniz buzu, buzul buzu gibi çeşitli biçimlerde bulunur. Topraktaki nem donduğunda Yer yüzeyinin altında da buz oluşur ve tundra bölgelerinde permafrost (sürekli donmuş toprak) oluşumuna yol açar. Yaklaşık 18 bin yıl önce, Yer yüzeyindeki kara parçalarının yaklaşık üçte biri buzullarla ve buzul takkeleriyle kaplıydı. Bugün bu oran yüzde 12 dolayındadır.

Su Dongpo, Wade-Giles yazımında SU TUNG-PO, asıl adı SU SHI, Wade-Giles yazımında SU SHIH (d. 19 Aralık 1036, Meishan, Sichuan - ö. 28 Temmuz 1101, Changzhou, Zhexia, Jiangsu, Çin), Çin'in en büyük şair ve deneme yazarlarından. Aynı zamanda ressam ve kaligraftır.

Birçok edebiyatçı yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Devlet memuru olmak için girdiği sınavlarda üstün başarı gösterdi ve uzun meslek yaşamı boyunca pek çok seçkin görevde bulundu. Görev yaptığı bölgelerde halkla her zaman çok iyi geçindi, ama sık sık değişen yöneticiler tarafından pek sevilmedi. Song hanedanından İmparator Shen Zong'un başdanışmanı Wang Anshi'nın reformlarına karşı çıkınca, 1079'da Huangzhou'ya (Hubei) sürüldü. Buna karşın, beş yıllık sürgün yaşamı boyunca, kendisi gibi şiirle uğraşan Wang'la dost kaldı; sonradan birbirlerine şiir de gönderdiler.

Su Dongpo, biçim ve içerikle ilgili katı kurallara esneklik getirmeye çalışan Song dönemi şairlerinin öncülerindendir. Kişisel ve siyasal yaşamındaki iyimserliği şiirlerinde de görülür.

su enerjisi, akmakta olan bir su kütlesinin, bir çark ya da benzeri bir aygıtı döndürmesi yoluyla elde edilen enerji. Olasılıkla İÖ 1. yüzyılda geliştirilen su çarkı, ortaçağ ve sonrasında tahılların öğütülmesi, fırın körüklerinin çalıştırılması gibi amaçlarla yaygın biçimde kullanıldı. Suyun bir dizi sabit ve dönel palet arasından geçirilmesi ilkesine dayalı olarak çalışan 6 BG'lik ilk su türbinini 1827'de Fransız Benoit Fourneyron yaptı. Fourneyron 1832'de de 50 BG'ye ulaşabilen bir türbin daha geliştirdi. Daha sonra James Thomson 1851'de, James B. Francis ise 1855'te, Fourneyron'un tasarımlarından yararlanarak radyal akışlı su türbinleri geliştirdiler. İlk ortaya çıktıklarında sulama amaçlı mekanik tahriklerde kullanılan su türbinlerinden günümüzde yalnızca elektrik enerjisi üretiminde yararlanılmaktadır. *Ayrıca bak.* hidroelektrik enerji.

su kayağı, saatte en az 24 km hızla giden bir tekne tarafından çekilirken, ayağa takılı kayak benzeri geniş kızaklarla su üstünde kaymaya dayanan su sporu. Sporcu kayarken, teknenin arkasına bağlı bir ipin ucundaki tutamağa asılır ve hafifçe geriye kaykılır.

Tahta, alüminyum, cam elyafı ya da başka maddelerden yapılabilen su kayakları yaklaşık 170 cm uzunluğunda ve 20 cm genişliğindedir. Artistik su kayağında kayaklar normalden daha kısadır. Yarışmalarda sporcuların çift ve tek kayakla, sakin suda ve teknenin dalgalı dümen suyunda kaymaları istenir. Yarışmacılara hakemlerin önünden 20'şer saniyelik iki geçiş yapma hakkı verilir; sporcular bu süre içinde olabildiğince çok sayıda figür ve dönüş yaparlar.

Su kayağı yarışmalarında yüksekliği 1,8 m kadar olan 7,3 m uzunluğundaki bir rampadan atlayış da yer alır. Hakemler atlayış mesafesini ve stili göz önünde bulundurarak her atlayış için puan verirler. Bir kayakçı, saatte 56 km hızla giden bir tekneyle 48,7 m'ye kadar varan atlayışlar yapabilir.

Slalom su kayağı yarışmaları belirli sayıda şamandırayla işaretlenmiş özel bir parkurda yapılır; tekneyle, gitgide artan ve saatte en çok 55 km'ye ulaşan bir hızla çekilen sporcu, şamandıraların arasından zikzaklar çizerek geçmeye çalışır. Slalomda çoğu yarışmacı arkaya doğru giderek incelen ve büyük bir salmasıyla her iki ayak için bağları bulunan tek bir kayak kullanır.

Uçurtmayla su kayağı 1960'larda hem eğlence, hem yarışma amacıyla yapılmaya başlamıştır. Tek ya da çift kayak takan sporcu, uygun rüzgâr koşullarında, hafif ve geniş bir uçurtma aracılığıyla su üstünden havalanarak kendisini çeken teknenin ardından süzülmeye başlar; böylece su yüzeyinden 30 m kadar yükselebilir.

20. yüzyıla girerken ortaya çıkan su kayağı sporunun, başlangıçta karda atlar tarafından çekilen kayakçıların katıldığı yarışmalara benzetilerek yapıldığı sanılır. ABD'li Fred Walter yaklaşık 1900'de su kayağının patentini aldı ve 1914'te İngiltere'deki bir yarışmanın birincisi oldu. Su kayağı 1930'larda önce ABD'de, sonra da İngiltere, Fransa ve Avustralya'da yaygınlaştı. 1946'da kurulan Dünya Su Kayağı Birliği (WWSU), dünya çapında su kayağı yarışmalarının yönetici organıdır. Dünya rekorları WWSU'nun onayından geçer.

su kaybı, DEHİDRATASYON olarak da bilinir, sıvı alımının azalması ya da sıvı kaybının aşırı ölçüde artması nedeniyle vücuttaki suyun fizyolojik süreçlerde değişikliğe yol açacak düzeyde azalması. Su kaybının yanı sıra hemen her zaman sodyum, klorür ve potasyum gibi elektrolit ve asit-baz dengesinde de değişiklikler ortaya çıkar. Bu nedenle tedavide amaç suyla birlikte eksik olan elektrolit ya da bileşiklerin de vücuda verilmesi ve vücut sıvılarındaki normal yoğunluk ve dağılımlarının korunmasıdır.

Su kaybında karşılaştırmalı bulgular(*)

bulgu	hipertonik su kaybı	hipotonik su kaybı
susuzluk duygusu	+++	yok
bitkinlik	+	+++
ayağa kalkınca bayılma	son evrelere değin yok	+++
idrar hacmi	az	son evrelere değin normal
idrarda NaCl	sıklıkla +	Addison hastalığı dışında yok
kusma	yok	+++ (olabilir)
kramplar	yok	+++ (olabilir)
plazmada NaCl	biraz artmış ya da normal	çok azalmış
plazma hacmi	son evrelere değin normal	çok azalmış
kanda üre	+	+++
karın sıvı bölümünde azalma	son evrelerde hafif düzeyde	+++
kanda sağdalık	son evrelere değin normal	çok artmış
kan basıncı	son evrelere değin normal	çok azalmış
su emilimi	hızlı	yavaş

(*) Artı işaretleri hafiften (+) şiddetliye (+++) doğru olmak üzere sıfır edilen bulgunun düzeyini gösterir.

En sık rastlanan su kaybı nedeni yeterince sıvı alınamamasıdır; sıklıkla açlıkla birlikte görülürse de susuzluk açlıktan çok daha kısa zamanda ve daha ağır bozukluklara neden olur. Normal olarak idrar, soluk verme, deriden buharlaşma ve dışkı yoluyla günde vücuttaki suyun yaklaşık yüzde 2,5'i (1.200 ml) atılır. Deniz kazasında ya da çölde kaybolanlarda olduğu gibi, buna ek olarak terleme aşırı ölçüde artarsa, su kaybı birkaç saat içinde şok ve ölüme neden olur. Bazı hastalıklarda ortaya çıkan yutma güçlüğü de su içmeyi engellerken, yaşlılık, hastalık ya da bilinç bulanıklığı susuzluk duygusunu köreltebilir ve kişinin normal günlük sıvı gereksinimini karşılayamamasına yol açar.

Su kaybının elektrolit kaybına oranla daha fazla olduğu hipertonik su kaybında hücre dışındaki sıvıların geçişme basıncı, hücre içi ortamdakinden fazladır. Sıvılar kural olarak geçişme basıncı düşük olan ortamdan yüksek olana doğru hareket ettiğinden, hücre içindeki su hücre dışındaki sıvıya geçerek bu sıvının geçişme basıncını düşürür ve hacmini artırarak normale yaklaştırır. Bu sıvı akımı sonucunda hücrede su kaybı ortaya çıkar; bu da, saf su kaybına her zaman eşlik eden susuzluk duygusuna yol açar.

Hipertonik su kaybının ortaya çıktığı hastalıklardan biri kan ve vücut sıvılarının asit ortama kaydığı şeker hastalığıdır. İdrarda glikoz bulunması normalde olduğundan daha fazla suyun da atılmasına, bunun sonucunda da sık sık ve bol miktarda işemeye ve su kaybına yol açar. Bu durum, azotu vücutlarında tutamadıkları için proteinlerin yıkılması sonucunda ortaya çıkan üreyi idrarla vücuttan atmak zorunda olan ve proteince zengin besinler alan hastalarda da görülür; üre de glikoz gibi idrara sıvı çektiğinden, bu hastalarda günlük idrar miktarı normalin çok üstündedir. Antidiüretik hormon yetersizliğinde görülen şekersiz diyabet hastalığında böbrek borucuklarında suyun geri emilimi gerçekleşmediğin-

den idrar son derece seyreltik, içerdiği elektrolit miktarı çok düşüktür; bu durum böbreklerde su geri emilimini bozan bütün hastalıklarda görülür. Ağır ve geniş bir yüzeyi etkileyen yanıklarda da deriden aşırı miktarda su kaybı olur.

Elektrolit kaybının su kaybına oranla fazla olduğu durumlar hipotonik su kaybı olarak adlandırılır. Hücre dışındaki sıvılarda ve kan serumundaki sodyum yoğunluğunun azalması geçişme basıncının düşmesine, böylece suyun hücrelere girmesine neden olur. Bu yolla hücre dışı ortamda ortaya çıkan su kaybında hücreler sıvıyla dolu olduğundan susuzluk duygusu görülmez. Hipotonik su kaybına yol açan hastalıkların başında böbreküstü bezinin yetersiz işlev görmesinden kaynaklanan Addison hastalığı gelir. Böbreküstü bezinin kabuk bölümünden salgılanan aldosteron adlı hormon sodyumun böbreklerde kana geri emilimini düzenler. Addison hastalığında hormon salgısının yetersiz olması idrarla atılan sodyum miktarının artmasına, kandaki sodyum düzeyinin düşmesine yol açar. Bu durumda kanın yoğunluğunu normale döndürmek üzere idrarla normalin üstünde su atılması, ağır derecede su kaybına neden olur. Kronik böbrek yetmezliğinde de vücutta yeterince tuz tutulamadığından, besinlerle alınan tuz miktarı kısıtlanırsa, buna benzer bir tablo ortaya çıkar.

Sindirim kanalından 24 saatte geçen sıvı miktarı vücuttaki toplam su hacminin yüzde 20'si (8 litre) kadardır. Kusma ve ishalde bol miktarda sıvının yanı sıra her zaman elektrolit (örn. sodyum, potasyum) kaybı da olur. Elektrolit eksikliğinin neden olduğu bozukluklar lezyonun yer aldığı bölgeye ve hastaya verilmekte olan sıvıların bileşimine bağlıdır. Örneğin, mide kapısı daralmasında (pilor sterozm) görülen kusmada, mide sıvısıyla birlikte bol miktarda hipoklorik asit çıkacağından klorür eksikliği ön plandadır. Tedavi edilmediği halde komplikasyona yol açmayan kusma ve ishaldeki su ve elektrolit kaybı orantılıdır, vücut sıvılarının dengesini önemli ölçüde bozmaz.

Her tür su kaybı, günde ortalama 1-1,5 kg olmak üzere kilo kaybına yol açar. Su alımının uzun süre kısıtlandığı durumlarda susuzluk duygusunun ardından ağızda kuruluk, tükürük miktarında artma ve yutkunma güçlüğü görülür. Susuzluk duygusunun, hücre içinden su kaybı ve hücre içi geçişme basıncının artması sonucunda oluştuğu düşünülmektedir. Hücreler içerdikleri sıvının yüzde 1'ini kaybettiklerinde susuzluk duygusunun ortaya çıktığı, deneylerle gösterilmiştir.

Su kaybı ağırlaştıkça dokular büzüşüp kurumaya, deri kuruyup buruşmaya başlar; gözler gözyuvarlarında içeri çöker, gözyuvası yumuşar. Önceleri hafif derecede artan vücut sıcaklığı, durum ağırlaştıkça yükselir. Su kaybının beyindeki sıcaklık düzenleme merkezlerini doğrudan etkilediği düşünülmektedir. Su ve tuz kaybı arttıkça plazma hacmi ve kalpten pompalanan kan miktarıyla birlikte deriye giden kan miktarı azalır. Terlemenin azalması, hatta tümüyle kaybolması başlıca ısı düzenleme mekanizmasının bozulmasına neden olur; bunun sonucunda vücut sıcaklığı hızla artar.

Hücre içi ve hücre dışı sıvıların hacminde belirgin değişiklikler görülmesine karşın, kan plazmasının hacmi, bu değişikliklerin de yardımıyla hemen her zaman sabit kalır. Plazma hacminin düşmesi kalpten pompalanan kan hacminin de azalmasına, kalp atım hızının ileri derecede artmasına yol açar ve hastanın genel durumunun oldukça kötü olduğunu gösterir.

Uzun süreli susuzluklarda böbreklerde normal sıvı dengesini korumaya yönelik değişiklikler ortaya çıkar. Bununla birlikte, susuzluk sürerse plazma hacmi azalacağından, vücuttan atılan idrar miktarı da belirgin biçimde azalır. İdrar miktarı saatte 30 ml'nin üstünde olduğu sürece azotlu ve öbür katı artıklar böbreklerden atılabilir. İdrar miktarı bu düzeyin altına düşerse böbrek işlevleri kesintiye uğrayacağından, atılamayıp vücutta biriken bu maddelerin kandaki yoğunluğu artar. Öte yandan, derinin normal nemliliğinin azalması ısı düzenleme mekanizmasının bozulmasına, vücut sıcaklığının artmasına neden olur.

Su kaybı vücuttaki toplam sıvı hacminin yüzde 8'ini (4 litre) bulduğunda böbrek yetmezliği ortaya çıkar. Su kaybı 5-10 litre arasındaysa plazma hacmi azalır, kanın yoğunluğu ve ağdalılığı artar, böbrek yetersizliği nedeniyle kanda yüksek düzeyde üre birikir, kan basıncı düşer. Önceden hiçbir hastalığı olmayan bir erişkinde sıvı kaybının 12-15 litreyi bulması ölümle sonuçlanır. Çocuklar, yaşlılar ve hastalarda çok daha düşük düzeydeki su kaybı ölüme neden olabilir.

Su kaybı tedavisinde amaç, vücuda suyun yanı sıra sıvı dengesini yeniden normal sınırlara getirmek üzere gerekli elektrolitleri vermek ve azotlu metabolizma artıklarının vücutta birikmesine engel olmaktır. Öte yandan ilk hedef su kaybına neden olan etkeni ortadan kaldırmak olmalıdır. Çeşitli elektrolitler ve kanın öbür bileşenlerinin düzeyi biyokimyasal yöntemlerle saptanıp plazma hacminin ölçülmesinden sonra gerekli orandaki su ve elektrolit çözeltileri dikkatle hesaplanan dozlarda verilirse, böbrekler yeniden işlev görmeye başlar; kandaki metabolizma artıklarının vücuttan atılmasıyla, hücre, hücre dışı sıvı ve plazma arasındaki duyarlı denge yeniden kurulur.

su kaynakları, Yer'de katı, sıvı ya da buhar halinde bulunan her türlü doğal su kütlesi. Okyanus, ırmak, göl gibi oluşumları, yeraltı sularını, buzulları ve kalıcı kar örtülerini kapsar. Doğal kaynaklardaki su, kuyu, baraj, gölet gibi yapılar aracılığıyla toplanıp yönlendirilerek ev içi tüketimde, tarımda ve sanayide kullanılır. Ama insanların kullanımı söz konusu olduğunda, suyun miktarı kadar niteliği de önem kazanır. Bu amaçla arıtma, klorlama gibi işlemler uygulanır.

Doğal sular atmosfer, suküre ve taşküre sistemleri arasında sürekli bir çevrim içindedir. Su çevrimi olarak bilinen bu süreç, kara, deniz ve atmosfer arasında görece düzenli bir su dağılımı sağlar. Bu çevrimi yönlendiren temel etmen, Yer'deki ısı dağılımıyla atmosferin genel dolaşımını etkileyen Güneş etkinlikleridir.

Yüzey ve okyanus sularının buharlaşması da bu çevrimde önemli bir rol oynar; ayrıca karalarla denizlerin ısı ve su dengeleri arasındaki ilişkiyi belirler.

Yer'deki toplam serbest su miktarının, Prekambriyen Zamandan (y. 4,6 milyar-570 milyon yıl önce) beri değişmediği sanılmaktadır. Bununla birlikte okyanuslarla karalar arasındaki su dağılımının kararlılığı, iki ortamdaki kayıp ve kazanımın dengesine bağlıdır. Jeolojik dönemler boyunca bu denge sık sık değişmiştir. Deniz düzeyinde ve bunun sonucu olarak kara ile deniz alanlarında gerçekleşen değişiklikler iklime bağlıdır. Son 60-80 yıl içinde yapılan incelemeler, deniz düzeyinin yılda yaklaşık 1,2 mm yükseldiğini göstermiştir. Bu da, karalardaki toplam su miktarının her yıl yaklaşık 430 km³ azaldığı anlamına gelir. Söz konusu dengenin bozulmaması durumunda, önümüzdeki yıllarda deniz düzeyi yükselmeye devam edecek, dolayısıyla da kara alanlarında ve karalardaki su kaynaklarında azalma görülecektir.

Yer'deki toplam su miktarının yüzde 97'sini okyanuslar oluşturur. Ama doğadaki en büyük su alışverişi atmosferde ve akarsularda gerçekleşir. Yeryüzündeki büyük ırmakların kaynaktan denize ulaşmaları ortalama 20 gün, ortalama akış hacimleri de 2.000 km³'tür.

Su düzeyinin yükselme ve alçalma dönemleri, geniş bölgelerde iklimi ve kara alanlarını önemli ölçüde etkilemekle birlikte, bu etki gezegen düzeyinde değildir. Yeryüzünün bir bölgesinde su düzeyi yükseldiğinde, başka bir bölgedeki sular alçalır. Irmak akış çevrimlerinin (2-3 yıl, 5-7 yıl vb) geniş alanlara yayılmış olması, yüksek-alçak su evrelerinin de zaman içindeki yayılımını artırır.

Bir ırmaktaki su miktarı üzerine uzun vadeli tahminler yapılabilirse de, doğadaki su dağılımı ile insanların su gereksinimi arasındaki dengesizlik bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Bazı durumlarda su kaynaklarının yerleşim merkezlerine uzak olması da sorunun bir başka boyutudur. Örneğin Rusya'da, 1.000 km³'lük düzenli ırmak akışının yüzde 80'i, nüfusun çok seyrek olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. 2000'lere değin, bir yıl içinde yenilenebilir tüm suların yaklaşık dörtte birinin tüketileceği tahmin edilmektedir. Su dağılımındaki dengesizlik de buna eklendiğinde, yakın gelecekte, su akışının düzenlenmesi, suyun dağıtımı ve depolanması, ırmakların kurak bölgelere yöneltilmesi gibi çalışmalara ağırlık verilmesi gerekecektir. Su gereksinimi nüfustan daha hızlı artığı için, su kaynaklarına ilişkin sorunlar da gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

su köstebeği, *Insectivora* (böcekçiller) takımının *Talpidae* (köstebekler) familyasından iki memeli türünün ortak adı. Rus su köstebeği (*Desmana moschata*) Rusya'nın ortagüney bölgesindeki yavaş akan ırmaklarda, Pirene su köstebeği (*Galemys pyrenaicus*) Pirene Dağlarındaki hızlı akan akarsularda yaşar. Uzun, boru biçimli burunları, yassı kuyrukları ve sık kahverengi tüylü postları vardır. Arka ayakları perdelidir. Rus su köstebeği, 20 cm'lik kuyruğuyla birlikte 42 cm uzunluğundadır. Pirene su köstebeği biraz daha ufak yapılıdır.

su kütlesi, dar bir sıcaklık ve tuzluluk aralığında bulunan ve bu iki parametrenin sonucunda özgün bir yoğunluğa sahip olan deniz suyu kütlesi. Su kütleleri belirli bölgelerdeki iklim etkilerinin sonucunda oluşur. Antarktika dip suyu bu türden önemli bir su kütlesidir; deniz buzu oluşumu sırasında Antarktika kıta sahanlığında ortaya çıkan bu kütle, soğuk (−1,9°C), tuzlu (binde 34,62 bölüm) ve yoğundur (1,02789 gr/cm³). Bu özellikleri nedeniyle dibe batarak, okyanusun altında kuzeye doğru akar. Akdeniz'in suyu da belirgin özelliklere sahip bir su kütlesidir. Bu bölgedeki aşırı buharlaşma, yetersiz yağış ve yüksek sıcaklık koşulları, sürekli olarak sıcak (11,9°C) ve tuzlu (binde 36,5 bölüm) su kütlelerinin oluşmasına yol açar. Akdeniz su kütlesi oldukça yoğun olduğundan (1,02778 gr/cm³) dibe batar, batıya doğru akarak Cebelitarık Boğazından Atlas Okyanusuna karışır ve burada 1.000 m derinliğe inerek yayılır.

su örümceği, *Agelenidae* (huni örümcekleri) familyasından, Avrasya'ya yayılmış, suda yaşayan örümcek türü. Öbür örümceklerden önemli bir yapı farklılığı gösterme-

mesine karşın, su yaşamına uyarlanmış tek örümcek türüdür. Kubbe biçiminde ördüğü ve su bitkilerine tutturduğu ağ içinde yaşar. Yuvanın içini, su yüzeyinden alarak tüyleri arasında taşıdığı hava ile doldurur. Gövdesi sürekli bir hava katmanıyla sarılı olduğundan suda gümüş gibi parlar. Uzunluğu erkeklerde 16-20 mm, dişilerde 10-12 mm'dir. Su örümcekleri solunum, beslenme ve üreme gibi tüm işlevlerini suyun altındaki, havayla doldurduğu yuvasında gerçekleştirir. Başlıca besinlerini böcek larvaları ve suda bulunan öbür küçük omurgasızlar oluşturur.

su renklenmesi, suda yaşayan bazı mikroorganizmaların aşırı çoğalmasıyla ortaya çıkan renk değişikliği. Bu canlıların artışı mineralce zengin yüzey sularına ve fotosentez için yeterli gün ışığına bağlıdır. Su renklenmesine neden olan mikroorganizmalar suyun oksijenini tüketebildiği gibi, su hayvanlarının zehirlenmesine, insanlarda deri ve solunum yolları tahrişlerine de yol açabilir. Üreme çevrimlerinin birkaç saatte tamamlanmasıyla sayıları olağanüstü boyutlara ulaşan diyatomeler ya da dinoflagellatlar gibi tekhücreliler, renklenmeyi yaratan canlılar içinde baskın topluluklar haline gelebilir. Böylece suyun her litresinde sayıları, 1.000 dolayından 60 milyona çıkabilir.

Okyanusların serin ve özellikle kutuplara yakın soğuk sularında, bahar başlangıcına rastlayan dönemsel mikroorganizma artışları görülür. Bu bölgelerde kış boyunca günlerin kısalığı ve gün ışığının yetersizliği, fitoplanktonların renklenmeye neden olacak ölçüde çoğalmasını engeller. Ayrıca zooplanktonlar da bu canlıları önemli ölçüde tüketir. Kış aylarında fitoplankton azlığı yüzeye yakın suların yeniden besince zenginleşmesini sağlar ve besin artışı, baharda suya gelen güneş enerjisinin yükselmesiyle birlikte fotosentez için uygun koşulları yaratır. Kuzey Yarıküre'de nisan ayı geldiğinde fitoplankton yoğunluğu en üst düzeye ulaşır. Yazın ortalarına doğru ise yüzey sularındaki besinlerin tükenmesine bağlı olarak fitoplanktonlar çok azalır. Bu canlıların sayılarında ortaya çıkan ikinci patlama sonbahara rastlar. Çünkü gün ışığının azalmasına karşın, sonbahar fırtınalarıyla altüst olan sular yüzey katmanlarına yeni besinler taşır.

Su renklenmesi yalnız serin ve soğuk bölge sularıyla sınırlı olmadığı gibi her zaman dönemsel de değildir. Örneğin Meksika Körfezi kıyılarında uzun süren sağanak yağışlarla sanayi atıklarının ve tarımda kullanılan gübrelerin denize taşınması, bir dinoflagellat türünün (*Gymnodinium brevis*) aşırı üreyerek suyu kızıllaştırmasına yol açar. Bu olaya kırmızı su(*) denmektedir. Kızıldeniz de adını, bir alg türünün (*Trichodesmium erythraeum*) zaman zaman aşırı çoğalarak suyu renklendirmesinden almıştır.

su saati, zamanı ölçmek için suyun yavaş yavaş akmasından yararlanan eski bir araç. Kuzey Amerika Yerlileri ve bazı Afrika halklarının kullandığı bir türü, batıncaya değin bir delikten su alan küçük bir kayık ya da yüzen bir kaptan oluşuyordu. Bir başkasında ise kabın içine su dolduruluyor, su bir delikten boşalırken kabın üstünde bulunan ve kalan suyun düzeyini ölçen çizgilere bakılarak zaman okunuyordu. Babil'de Kaldelilerin bulduğu sanılan bu aracın İÖ 14. yüzyıldan kalma örneklerine Mısır'da rastlandı. İlk örneklerde, ölçme çizgilerinin aralıkları, su boşaldıkça basıncın azalacağı ve akışın yavaşlayacağı düşünülmeden belirlenmişti. Eski Romalılar bir su haznesinden içine su damlayan silindir biçimli bir su saati geliştirdiler; suyun üstünde yüzen bir şamandra, ölçekli silindir duvarlarından geçen zamanın okunmasını sağlıyordu. Su saatleri çok çeşitli amaçlarla kullanılırdı; hatiplerin konuşma süreleri de bunlarla ölçülürdü. 16. yüzyıl gibi geç bir tarihte ise Galilei, düşen cisimler deneylerinde su yerine cıva kullandığı bu tür bir saatten yararlandı.

su tablası, YERALTI SUYU DÜZEYİ olarak da bilinir, tümüyle doymuş geçirimli kayaç kuşağına giren kuyulardaki su düzeylerine bakılarak kestirilen varsayımsal yeraltı suyu yüzeyi. Su tablası, yeraltı suyu kuşağı ile onun üzerinde yer alan kılcal saçak (ya da havalanma) kuşağını birbirinden ayırır. Su tablası, iklim değişikliklerinden ve bitkilerce emilen yağış miktarından etkilendiğinden, mevsimlere ve yıllara göre değişim gösterir. Kuyulardan aşırı su çekilmesi de su tablasını etkiler. *Ayrıca bak.* suveren.

su tesisatı, SIHHİ TESİSAT olarak da bilinir, yapıların içinde içme suyunun dağıtılması ve atık suların dışarı atılması amacıyla döşenmiş boru hatları ile musluk, vana gibi öbür donanımlardan oluşan sistem. Su dağıtım sisteminde(*) yapıya taşınan su, yapıda su tesisatı içinde dolaştırılır ve oluşan atık sular da yine bu tesisat aracılığıyla kanalizasyon(*) sistemine boşaltılır.

Nüfusun kent ve kasabalarda yoğunlaştığı eski uygarlıklarda su tesisatı sistemlerinin geliştirilmesi en önemli sorunlardan biri olmuştur. Romalıların, Avrupa'nın bazı bölümlerinde kentlere içme suyu sağlamak amacıyla karmaşık sukemerleri yaptıkları bilinmektedir. Ama atık suların taşınması amacıyla yapılan ilk sistemler pek kullanışlı değildi. Kanalizasyon suları kova ve arabalarla kent dışına taşınıyordu. Bir göl ya da ırmağa kadar uzanan üzeri açık su dolu bir hendek sistemine boşaltıldığı da oluyordu.

Su tesisatı sistemlerindeki gelişme çok yavaş gerçekleşti. Roma döneminden 19. yüzyıla değin bu sistemlerde hemen hemen hiçbir gelişme görülmedi. Ama mevcut su dağıtım, kanalizasyon ve su tesisatı sistemlerinin Sanayi Devrimi sırasında ortaya çıkan kalabalık yerleşim merkezleri için yetersiz kalması nedeniyle tifo ve dizanteri salgınları görülünce, daha gelişkin sistemler yapma zorunluluğu doğdu. Bunun sonucunda kurulan üstü kapalı su sistemleri, bu salgın hastalıkların yeniden ortaya çıkmasını önledi. Ayrıca içme suyunun ve atık suların yapı içinde istenen yere iletilmesini sağlamak amacıyla da yeni su tesisatı elemanları tasarlandı.

Su tesisatlarında musluk, vana, duş, lavabo, küvet ve tuvalet gibi elemanların yanı sıra, otomatik çamaşır ve bulaşık makineleri, çöp öğütme birimleri ve su ısıtıcıları (şofben ve termosifon gibi) da bulunabilir.

Su tesisatı yapımında kullanılan malzemeler dayanıklı ve paslanmaz olmalıdır. Ayrıca bu malzemelerin ömrünün, tesisatın yerleştirildiği yapınınkine eşit ya da daha fazla olması gerekir.

Pek çok kentte suyun dağıtım sistemi içinde ilerlemesini sağlamak amacıyla pompalarla basınç uygulanır. Ama suyun kentten daha yüksekteki dağ ve tepelerden geldiği bazı durumlarda, yerçekimi kuvveti dağıtım için gerekli basıncın oluşmasını sağlayabilir. Bazı uygulamalarda ise arıtılan ve işlenen su pompa yardımıyla yüksekteki tanklara beslenir ve buradan gene yerçekimi etkisiyle yapılara dağıtılır. Ama su dağıtım sistemlerinin çoğunda su, pompalar yardımıyla doğrudan sisteme iletilir. Temiz suyun bina içinde dağıtımı için ana dağıtım sisteminin basıncı genellikle yeterlidir. Ama yapının yüksek olması durumunda, ana dağıtım sisteminden gelen su ya hidrofor sistemiyle binaya pompalanır ya da çatıdaki tanka beslenir ve daha sonra sifon etkisi yardımıyla dağıtılır.

Bina içindeki atıkların kanalizasyona iletilmesinde kullanılan sistemin, akaçlama sistemi ve havalandırma sistemi olmak üzere iki bölümü vardır. Akaçlama sistemi, kanalizasyon sistemine açılan ana boruyla birleşen ince borular ve U, T ya da Y biçimli dirseklerden; havalandırma sistemi ise, genellikle yapının çatısında bulunan bir hava giriş ağzından akaçlama sisteminin çeşitli noktalarına kadar uzanan borulardan oluşur. Havalandırma sistemi, akaçlama sisteminin içindeki basıncı dış basınç ile eşitleyerek U biçimli dirseklerdeki tıkanma ve geriye doğru akmayı önler ve akaçlama sisteminde oluşan istenmeyen gazların dışarı atılmasını sağlar. U biçimli dirseklerin alt kısmında biriken su geriye doğru gaz kaçışını da önler.

Atık suların boru içinde düzenli akmasını sağlamak ve tıkanmaları önlemek amacıyla, yatay borular biraz eğimli bir biçimde döşenir. Boru içinde yüksek basınçlı bölgelerden düşük basınçlı bölgelere geriye doğru akışı önlemek amacıyla da, çeşitli vana ve kapaklardan yararlanılır. Ana kanalizasyondan bina içindeki akaçlama sistemine gaz sızması özel kapak sistemleriyle önlenir.

su toplama alanı, aldığı bütün yağış tek bir akarsuya ya da bir dizi akarsuya akan alan. Örneğin tüm suyu Mississippi Irmağında toplanan alan, bu ırmağın su toplama alanını oluşturur. Öte yandan Mississippi ırmak sularının Ohio Irmağı tarafından toplanan bölümü Ohio'nun su toplama alanıdır. Su toplama alanları arasındaki sınır, drenaj sınırıdır. Bir drenaj sınırının iki tarafına düşen tüm yağışlar, değişik su toplama alanlarına akar.

Bir su toplama alanı, genel subilimle ilgili fiziksel süreçlerin incelenebileceği, sınırı belirli bir yüzey alanı sağlar. İklim değişkenleri, su ve çöküntü boşaltımı, su miktarı ve buharlaşma ölçümleri yapılabilir; bu ölçümlerden aşınma oranları, nem ve enerji dengeleri elde edilebilir. Bu bilgilerin her biri arazi oluşumunun anlaşılması ve değerlendirilmesi için gereklidir.

su verme, metal malzemelerin, biçimlendirildikleri yüksek sıcaklıktan ani olarak suya ya da yağa daldırılarak soğutulması işlemi. Bu işlem genellikle, malzemenin mekanik özelliklerini güçlendiren kristal yapısının ve faz dağılımının yavaş soğuma sırasında değişmesi olasılığının bulunduğu durumlarda uygulanır. Su verme tekniğinden özellikle çelik malzemelerin sertliğini artırmada yararlanılır. Öte yandan normal sıcaklıklarda dövme etkisiyle ya da başka biçim bozulmaları sonucunda sertleşen bakır malzemelerin dövülgenliği, ısıtma ve su verme yoluyla tekrar sağlanabilir. *Karş.* meneviş-leme; tavlama.

su yılanı, *Colubridae* familyasının *Natrix* cinsini oluşturan yılanların ortak adı. Uzmanlara göre tür sayıları 65-80 arasında değişen bu cins üyeleri Güney Amerika dışında tüm kıtalara dağılmıştır. Bazı sınıflandırmalarda Yenidünya'da yaşayan türler *Nerodia* gibi birkaç cins altında toplanır. Su yılanlarının çoğu oldukça kalın ve kısa gövdelidir. Genellikle gövdelerinde koyu lekeler ve sırtlarında çizgiler vardır. Pulları karinalıdır. Suda olduğu kadar karada da kolay hareket eden bu zehirsiz yılanlar balık ve kurbağa gibi avlarını ısırarak öldürürler.

Yenidünya'da yaşayan türler canlı doğurarak, Eskidünya'da yaşayan türler yumurtlayarak ürer. Ayrıca Eskidünya'da yaşayanlar suya daha az bağımlıdır. Su yılanı tehlike karşısında başını şişirir ve dışkılık bölgesindeki bezlerden kötü kokulu bir sıvı salgılar. Su kıyılarında güneşlenirken hemen suya kaçabildiği gibi çok zorda kalırsa saldırıya da geçebilir.

Bayağı su yılanı (*Natrix natrix*) Avrupa ve Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar yayılmıştır. Bu türün üst bölümü koyu yeşilden siyaha kadar değişirken, sırtında genellikle küçük benekler, gövdesinin yanlarında

Bayağı su yılanı (*Natrix natrix*)
Stephen Dalton—The National Audubon Society Collection/EB Inc

çizgiler, başının yanlarında, bazen ensesinde beyaz, sarı ya da turuncu bir leke bulunur. Türkiye'de de rastlanan alttürünün sırtında çoğu kez belirgin iki açık renk çizgi uzanır. Uzunlukları bazen 1,7 m'yi geçmekle birlikte, genellikle 1 m'yi aşmaz. Orta ve Güney Avrupa'dan Asya içlerine kadar yayılmış olan damalı su yılanı (*N. tesselata*) daha küçük yapılıdır ve suya daha çok bağımlıdır. Balıklar temel besin kaynağını oluşturur. *N. sipedon* ise Kuzey Amerika'da en yaygın su yılanı türüdür.

su yumuşatıcı, sudaki kalsiyum ve magnezyumu uzaklaştırmakta kullanılan aygıt. Yumuşatıcıdan geçirilen sular, boru ve tank çeperlerinde çözünmez taşlar, sabunla çökeller oluşturmaz ve öbür temizlik maddelerinin etkisini azaltmaz. Su yumuşatıcılar, çoğunlukla su sistemine bağlı ve zeolit ya da iyon değiştirici reçine dolu bir tanktan oluşur. Zeolit ya da reçine, suda çözünmüş halde bulunan kalsiyum ve magnezyum iyonlarıyla yer değiştirebilen sodyum iyonları içerir. Zeolit ya da reçine, kalsiyum ve magnezyum iyonlarına doyduğunda derişik bir sodyum klorür çözeltisiyle yıkanır ve aygıtta, sodyum iyonları yeniden kalsiyum ve magnezyum iyonlarının yerini alır. Sanayi tesislerinin çoğunda zorunlu olarak kullanılan su yumuşatıcı birimlerinden birçok ülkede evlerde de yararlanılır.

suakrebi, *Heteroptera* (yarımkanatlılar) takımının *Nepidae* familyasını oluşturan, suda yaşamaya uyarlanmış yaklaşık 150 böcek türünün ortak adı. Suakrepleri bazı özellikleri bakımından gerçek akreplere benzer. Ön bacakları avlarını yakalamaya yarayacak biçimde kıskaca dönüşmüştür. Arka uçlarında kamçıya benzer uzun ve ince bir organ bulunur. Birbirine bağlı iki solunum borusundan oluşan bu "kamçı", bir şnorkel gibi sudan dışarı uzatılarak hayvanın hava alıp vermesine yarar. Suakrebinin ısırığı ağrı verici olmakla birlikte gerçek akrebin sokması kadar tehlikeli değildir.

Suakreplerinin uzunluğu yaklaşık 25-52 mm, gövdesi siyahımsı kahverengidir. Biçimleri arasında önemli farklar görülür. Örneğin *Nepa* cinsinin üyelerinde, oldukça kalınlaşmış olan gövde oval bir biçim almıştır. Öbür cins üyelerinin gövdeleri ise genellikle daha uzun ve silindir biçimindedir. Suakreplerinin orta ve arka bacak çifti yüzmeye daha uygun yapıdadır. Ama ön bacaklar da yukarı ve aşağı doğru hareket ettirilerek yüzmeye yardımcı olur.

Yeryüzünün hemen her bölgesine dağılmış olan bu böcekler genellikle çamurlu su birikintilerinin dibinde yaşar, çürüyen bitkisel maddeler arasına gizlenerek avlarının yaklaşmasını beklerler.

sualtı arkeolojisi, arkeolojinin, sualtındaki kalıntıları inceleyen dalı. *Ayrıca bak.* arkeoloji.

sualtı dalışları, en az düzeyde donanımla ya da oksijen tüpüyle sualtında yüzme. Yarışmaya yönelik tek dalı zıpkınla balık avıdır.

En az yüzme kadar eski olan sualtı dalışlarının günümüze inci ve sünger avcılarıyla geldiği söylenebilir. ABD'li dalgıç Guy Gilpatric'in de katkılarıyla 1920'lerde ve 1930'larda yaygınlaşan serbest dalış için yalnızca bir yüz maskesi, sualtı gözlüğü, ağızdan su üstüne ulaşan kısa bir soluma borusu ve palet gerekir. Soğuk sularda ıslak ya da kuru dalış elbiselerinden yararlanılabileceği gibi, kuru olanı dışta kalacak biçimde her ikisi birden üst üste giyilebilir. Deniz gözlüğü, palet, yüz maskesi ve şnorkel (hava borusu) gibi serbest dalış araçlarının hepsi biçim olarak 1930'larda geliştirildi. Tüple dalma sporu, Fransız deniz mühendisi ve dalgıç Jacques Cousteau ile ve Fransız mühendis Émile Gagnan'nın ilk tam otomatik basınçlı hava tüpünü geliştirdiği 1943'te başladı. Sualtı film ve fotoğraf makinelerinin geliştirilmesine büyük katkıda bulunan Cousteau, Frédéric Dumas'yla birlikte yazdığı *Le Monde du silence* (1952; *Sessiz Dünya*, 1969, 1983), öteki yazıları ve televizyon-film yapımlarıyla sporun yaygınlaşmasında önemli rol oynadı. Sualtı dalışları için gerekli donanımın piyasaya çıkışıyla, 1943'ten sonra sualtı kulüplerinin sayısı hızla arttı. Cousteau 1959'da, 15 ulusal sualtı sporları federasyonunu (bunların sayısı sonraki yıllarda 50'yi aştı) bir araya getiren Dünya Sualtı Konfederasyonu'nu (CMAS) kurdu.

Suárez, Francisco, lakabı DOCTOR EXIMIUS (Müstesna Bilgin) (d. 5 Ocak 1548, Granada, İspanya - ö. 25 Eylül 1617, Lizbon), uluslararası hukukun kurucularından İspanyol düşünür. Cizvitlerin en büyük ilahiyatçıları arasında yer almış, skolastik felsefenin Aquino'lu Aziz Tommaso'dan sonra en önemli düşünürü sayılmıştır.

Salamanca'da başladığı hukuk öğrenimini yarıda bırakarak 1564'te Cizvitlere katıldı. 1571'de felsefe ve ilahiyat dersleri vermeye başladı. Évora'da doktorasını tamamladıktan sonra (1597) Coimbra'da profesör olarak çalıştı (1597-1616). Eksik olan Paris basımında (1856-78) bile 28 cilde ulaşacak kadar çok sayıda yapıt verdi.

Suárez'in en önemli felsefe yapıtı *Disputationes Metaphysicae* (1597; Metafizik Tartışmalar), bir yüzyılı aşkın süre Avrupa'da hem Katolik hem de Protestan üniversitelerinde ders kitabı olarak kullanıldı. Özellikle insan iradesinin sorunları ile genel ve tikel olgu ayrımlarını ele aldığı bu kitapta Suárez, daha çok Aristoteles ve Tommaso'nun görüşlerinden yararlanmakla birlikte, Duns Scotus ile Luis de Molina'nın eleştirilerini de dikkate aldı. Tommaso'nun görüşlerinden ayrılarak geliştirdiği anlayış, bir "Suárezcilik"ten söz etmeyi gerektirecek ölçüde önemli bulundu.

Suárez Papa V. Paulus ile başka din adamlarının isteği üzerine Hıristiyan devlet yapısını savunan kitaplar da yazdı. *De Virtute et Statu Religionis* (1608-09; Dinin Erdemi ve Statüsü Üzerine) ve kralların yeryüzünde Tanrı'nın temsilcileri olduklarını savunan Anglikan ilahiyatçılara karşı çıktığı *Defensio Fidei Catholicae* (1613; Katolik İnancın Savunması) bunlar arasındaydı. Kral I. James, Londra'daki St. Paul Katedrali'nin merdivenlerinde Suárez'in *Defensio*'sunu yaktırdı. Suárez 1605'te yazdığı *De Vera Intelligentia Auxilii Efficacis*'te (1655; Gerçek Zihnin Etkileri) Tanrı'nın insana, kendi öngördüğü erdemli davranış biçimine kendi çabasıyla ulaşabilecek güçü bağışladığını savundu.

Suárez siyaset kuramını ve hukuk felsefesini hem *Defensio*'da hem de *De Legibus*'ta (1612; Yasalar Üzerine) ortaya koydu. Kralların kutsal bir egemenlik hakkı olduğunu reddeden Suárez'e göre, siyasal erkin ilk sahibi halktı ve devlet, halkın onayını taşıyan bir toplum sözleşmesinin ürünüydü. Yaşama, özgürlük ve mülkiyet bireylerin doğal haklarıydı. Suárez böylece Aristoteles'in, köleliği bazı insanların doğal durumu saymasına da karşı çıkıyordu. *De Bello et de Indis*'te (Savaş ve Hint Adaları Üzerine) İspanyol sömürgeciliğinin Hint Adalarındaki politikasını eleştirerek, bu adalardaki toplumların dünya uluslar topluluğunun egemen üyeleri olarak İspanya'yla eşit haklara sahip olduklarını savundu.

Suárez González, Adolfo (d. 25 Eylül 1932, Cebreros, Ávila yakınları, İspanya), Temmuz 1976-Ocak 1981 arasında İspanya başbakanı. Francisco Franco'nun Falanj örgütünü yeniden düzenleyen Milliyetçi Hareket'in genel sekreterliğini yapmıştır.

Suárez González
ABC Ajansı

Babası küçük bir memurdu; annesi ise siyasal nüfuz sahibi ünlü Cebreros ailesinden geliyordu. Salamanca Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Madrid Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Taşrada, çoğunlukla Milliyetçi Hareket'te birçok görev aldıktan sonra ulusal radyo ve televizyon kurumunda çalıştı. 1968-69'da Segovia'da Milliyetçi Hareket'in il başkanı ve sivil vali olarak görev aldı, ardından genel müdür olarak radyo ve televizyon kurumuna döndü.

Mart 1975'te Milliyetçi Hareket'in genel sekreter yardımcılığına atandı ve aralıkta hem genel sekreter, hem de bakan oldu. Aynı yıl, Milliyetçi Hareket'in bünyesindeki ılımlı reformcu siyasal oluşum İspanyol Halk Birliği'nin kurucu üyesi ve daha sonra başkanı oldu. Haziran 1976'da siyasal partileri yasallaştıran yeni yasayı *Cortes*'te (Parlamento) şiddetle savundu.

Temmuz 1976'da Kral I. Juan Carlos'un tahta çıkmasından sonraki ikinci hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, Milliyetçi Hareket'teki konumu nedeniyle bazı tepkilere yol açtı. Ayrıca güçlü Katolik örgüt Opus Dei'yle de ilişkisi vardı. Ama görevi süresince ılımlı bir politika izledi. Siyasal güçler arasında diyalogu başlattı, Franco'cu ordu-

yu karşısına almayı göze alarak sosyalist ve komünist partileri yasallaştırdı; 1936'dan sonraki ilk serbest seçimleri düzenledi.

Suárez, Demokratik Merkez Birliği (UCD) adıyla sosyal demokratlardan ve liberallerden oluşan bir parti kurdu. Bu parti 1977 seçimlerini kazandı ve Suárez dört yıllık bir dönem için iktidara geldi. Kurduğu hükümet, İspanya'nın birçok bölgesi için özerklik isteyen çeşitli grupların baskısı ve Baskların giderek artan terör eylemleriyle yıprandı. Partisi içinde daha 1978'de huzursuzluk başladı ve muhalefetteki İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) gitgide güçlendi. 1979 seçimlerinde UCD *Cortes*'te (Parlamento) salt çoğunluğu sağlayamadı, ama Suárez güvenoyuna başvurarak iktidarını sürdürdü. Eylül 1980'de beşinci bir hükümet kurmak zorunda kaldı ve ancak Andalucia Sosyalist Partisi'ne tümüyle özerk bir bölgesel hükümet kurulacağı sözünü vererek güvenoyu alabildi. Bu tutumu ve Baskların terör eylemlerinin tırmanması tüm ülkede hükümetin saygınlığının daha da azalmasına yol açtı.

Suárez Ocak 1981'de başbakanlıktan ve UCD'nin başkanlığından istifa etti. Ağustos 1982'de Demokratik ve Sosyal Merkez (CDS) adlı yeni bir siyasal parti kurdu.

Suassuna, Ariano (d. 16 Haziran 1927, João Pessoa, Brezilya), Brezilyalı oyun yazarı ve romancı. Ülkenin kuzeydoğusunda, Portekiz-Brezilya kültürünün tarihsel köklerini bulmayı ve bu kültürü yeniden yaratmayı amaçlayan bir edebiyat hareketine öncülük etmiştir.

Estetik ve tiyatro kuramı alanında dersler verdi. Oyun yazma sanatıyla olduğu kadar tiyatro yöneticiliğiyle de uğraştı. Pernambuco Federal Üniversitesi öğrenci tiyatrosunun kurucusuydu; daha sonra üniversitedeki kültürel eğitim merkezinin başına getirildi.

Ortaçağda İber Yarımadasında gelişen *auto*'lardan (ibret ve gizem oyunları) yararlanarak *Auto da Compadecida* (1955; Merhametli Meryem Ana Oyunu) ve *Auto de João da Cruz* (1950; Aziz Juan de la Cruz Oyunu) gibi birçok oyun yazdı. *Uma mulher vestida de sol* (1947; Günışığına Bürünmüş Kadın), *Cantam as harpas de Sião* (1948; Çalıyor Sion'un Arpları) ve *Farça da boa preguiça* (1960; Aylaklık Farsı) gibi pek çok oyununda Gil Vicente'nin 16. yüzyılda yerleştirdiği geleneğe bağlı kaldı. *A pena e a lei* (1959; Ceza ve Yasa) gibi bazı oyunlarında ise kukla tiyatrosundan esinlendi, kuzeydoğunun halk şiiri ve müziğinden yararlanarak bir tür "sirk tiyatrosu" yarattı. Tek romanı *Romance d'a Pedra do reino e o príncipe do sangue do vai-e-volta* (1971; Aktıkça Akan Kanın Hükümdarının ve Kraliyet Taşının Romansı), Brezilya'nın kuzeydoğusunda hâlâ geçerliliğini koruyan bir efsaneye, Portekiz kralı Sebastião'nun bir gün ülkesini kurtarmak için döneceği inancına dayanıyordu.

Suat Derviş, asıl adı SAADET BARANER (d. 1905, İstanbul - ö. 23 Temmuz 1972, İstanbul), toplumsal gerçekleri konu alan romanlarıyla tanınan yazar.

Tıp profesörlerinden İsmail Derviş Bey'in kızıydı. Özel eğitim gördükten sonra, Almanya'da bir süre Berlin Konservatuarı'nda ve Edebiyat Fakültesi'nde okudu. Türkiye'ye döndükten (1932) sonra *Son Posta, Vatan, Cumhuriyet, Gece Postası* gibi gazetelerde röportaj ve romanları yayımlandı. Kocası Reşat Fuat Baraner ile birlikte Türkiye'de toplumcu gerçekçi akımın ilk yayın organlarından biri sayılan *Yeni Edebiyat* (5 Ekim 1940-15 Kasım 1941) dergisini çıkardı. Bu dergide kısa öyküler, fıkra ve eleştiriler yazdı. 1944 tutuklamalarında Reşat Fuat Baraner'i sakladığı ve Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) katıldığı gerekçesiyle yargılanarak bir yıl hüküm giydi.

Suat Derviş
İsa Çelik Arşivi

Daha sonra Fransa'ya giderek uzun süre yurtdışında yaşadı (1953-63). Türkiye'ye döndükten sonra romanlarının basımıyla uğraştı; Devrimci Kadınlar Birliği'nin kuruluşuna katıldı.

Edebiyat yaşamına şiirle giren Suat Derviş, gerçekçi ve toplumsal edebiyatın gelişip yerleşmesine öncülük eden yazarlardan biri olarak ünlendi. Başlıca romanları arasında *Kara Kitap* (1921), *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes* (1923), *Hiçbiri* (1923), *Ahmed Ferdi* (1923), *Behire'nin Talibleri* (1923), *Fatma'nın Günahı* (1924), *Ben mi?* (1924), *Buhran Gecesi* (1924), *Gönül Gibi* (1928), *Emine* (1931), *Hiç* (1939), *Çılgın Gibi* (1945) ve hem sinemaya, hem de televizyona uyarlanan *Fosforlu Cevriye* (1968) ile 1957'de Paris'te Fransızca olarak yayımlanan *Ankara Mahpusu* (1968) sayılabilir.

suaygırı (*Hippopotamus amphibius*), HİPOPOTAM olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Hippopotamidae* familyasından, Afrika'ya özgü memeli türü. Geviş getirmeyen en iri çifttoynaklı memelidir. Yaşamını büyük ölçüde suda geçiren bu hayvanlar eskiden hemen hemen tüm Afrika'ya yayılmıştı. Günümüzde ise Yukarı Nil Vadisinden Güney Afrika'ya kadar uzanan bölgede bulunmaktadır.

Suaygırının fıçı biçiminde bir gövdesi ve kısa bacakları vardır. Uzunluğu 4,6 m'ye, omuz yüksekliği 1,5 m'ye, ağırlığı 3-4,5 tona ulaşabilir. Derisi kalın ve hemen hemen tüysüzdür. Üst bölümleri siyaha çalan gri, alt bölümleri daha açık ve pembemsidir. Gözlerinin ve burun deliklerinin fırlak olması, gövdesiyle birlikte başının büyük bölümü suya gömülüyken soluk alıp vermesini ve çevreyi gözlemesini sağlar. Suaygırının ağzı olağanüstü büyük, üst dudağı kalın ve aşağı sarkıktır. Çok iri olan kesicidişleri

Suaygırı (*Hippopotamus amphibius*)
Leonard Lee Rue III—Annan Photo Features

ve köpekdişleri aşındıkça büyümeyi sürdürür. Derisine dağılmış çok sayıdaki salgı bezi, deriyi koruyan yağlı, pembemsi bir sıvı salgılar. Bu sıvı önceleri kan sızıntısı sanılmıştır.

Suaygırları ırmak ve bataklıklarda sürüler halinde yaşar ve çoğunlukla geceleri beslenir. Suda ve kıyıda yetişen bitkileri yer, bazen de tarım alanlarına girerek büyük zarara yol açar. Suda hızlı yüzebildiği gibi suyun dibinde de yürüyebilir. Suaygırları hiçbir zaman sudan fazla uzaklaşmaz ve karada kısa bir süre dörtnala giderek insandan hızlı koşabilirler. Sesleri güçlü bir homurtu ya da böğürtü biçimindedir. Dişi, yaklaşık sekiz ay süren gebelik döneminin ardından tek bir yavru doğurur. Dişiler suda yüzerken genellikle yavrularını sırtlarına alırlar. Çiftleşme döneminde erkeklerin dişileri elde etmek için giriştikleri dövüşler bazen ölümle sonuçlanır. Suaygırları genellikle saldırgan değildir. Ama bazen küçük kayıklara saldırarak dişleriyle parçaladıkları görülmüştür. Suaygırının eti Afrikalılarca çok sevilir. Dişleri de fildişi yerine kullanılır.

Ender bulunan cüce suaygırı (*Choeropsis liberiensis*) 1,5 m uzunluğunda ve daha koyu renklidir. Batı Afrika'nın ırmaklarında, nemli ormanlarında ve bataklıklarında tek tek ya da çiftler halinde yaşar. İri akrabasına göre suya daha az bağımlıdır.

subakalı, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Cinclidae* familyasını oluşturan dört kuş türünün ortak adı. Hızlı akan dağ derelerinde suyun altında yürüyerek böcek avlamalarıyla tanınırlar.

Avrasya subakalı (*Cinclus cinclus*) 18 cm uzunluğundadır. Karnı beyaz, öbür bölümleri siyaha çalan koyu kahverengidir. Avrasya ve Kuzey Afrika'da yaşar. Türkiye'de özellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerindeki dağlar ile Toroslar'da bulunur. Boz renkli Kuzey Amerika subakalı (*C. Mexicanus*) Alaska'dan Panama'ya ve doğuya doğru, Kayalık Dağların eteklerine kadar uzanan bölgede görülür. Ak başlı subakalı (*C. leucocephalus*) Güney Amerika dağlarında, kahverengi subakalı (*C. pallasii*) Himalayalar'dan başlayarak doğuda Çin, Kore ve Japonya'ya kadar uzanan bölgede yaşar.

Subakaları dolgun gövdeli, kısa kuyruklu kuşlardır. Gaga ve bacakları ardıçkuşlarınınkini andırır. Yuvalarını bir kaya yarığının içine yosunlardan yaparlar. Çoğu zaman yuvaları bir çağlayanın arkasındadır.

subakiresi *bak.* kızböceği

subaldıranı (*Cicuta virosa*), maydanozgiller (*Apiaceae*) familyasından çok zehirli otsu bitki. Avrupa'nın sulak çayır ve bataklıklarında yetişen bu bitkiye Türkiye'de yalnızca Erzurum bölgesinde rastlanır. Ortalama 100-120 cm'ye kadar boylanan bu çokyıllık bitkinin kenarları dişli, parçalı yaprakları vardır. Salkımlar oluşturan küçük beyaz çiçekleri döllendikten sonra küre biçiminde meyvelere döner. Bitkinin zehirleyici etkisinden sikutoksin denen bir bileşik sorumludur.

Subarnarekha Irmağı, Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminde ırmak. Bihar eyaletindeki Ranci ilinde doğar. Doğuya doğru akarak Singhbhum ilinin bakır madenlerinin bulunduğu kesiminden geçer ve Hundrugbagh Çavlanını oluşturduktan sonra Nagpur Platosundan ayrılır. Daha sonra Batı Bengal eyaletindeki Midnapur ilinden geçer ve Bengal Körfezine dökülür. Toplam uzunluğu 470 km'dir. Başlıca kolları Kanci ve Karkari ırmaklarıdır.

subaşı, SÜBAŞI olarak da bilinir, Türk-İslam devletlerinde askeri unvan.

Subaşı İslam öncesi Türk devletlerinde küçük rütbeli komutanlara verilen addı. Büyük Selçuklu Devleti'nde küçük kent ve kasabalarda güvenliği sağlama görevini yerine getiren subaşı, bu hizmetine karşılık kent halkından vergi alırdı. Savaşta da bölge komutanının buyruğunda orduya katılırdı. Anadolu Selçuklu Devleti'nde subaşı ikta sahibi sipahilerin kentlerdeki komutanıydı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Osman Gazi Karahisar'ı fethettikten sonra kardeşi Gündüz Bey'i subaşı olarak atayarak kentin imarıyla görevlendirmişti. Subaşı, Osmanlı taşra yönetimindeki ve güvenlik işlerindeki geleneksel konumuna bundan sonra ulaştı. 15. yüzyılda bu unvan miri subaşı (şehir subaşısı) ve tımar subaşısı olarak ikiye ayrıldı. Miri subaşıların başlıca görevleri gündüzleri kol gezmek, düzeni ve güvenliği sağlamak, onarım ya da yıkım işleri için mimarbaşıyı görevlendirmek, geceleri asesbaşıyla birlikte denetimlerde bulunmaktı. Kadının verdiği hükümlerin infazı da subaşının göreviydi.

Tımar subaşısı, sancakbeyinin yardımcısı olarak sancak merkezine bağlı küçük kentlerde görev alırdı. Tımar subaşılarına tımar bağlanır ve bunlar öteki tımarlı sipahilerin her türlü ayrıcalıklarından yararlanırdı.

Osmanlı Devleti'nde subaşı unvanlı başka görevliler de vardı; köy subaşısı, kazalardaki toprak subaşısı bunlardandı. Hapishane yöneticilerine tomruk subaşısı, İstanbul'un genel temizliğinden sorumlu görevliye de çöplük subaşısı denirdi. Vezirlerin özel hizmetlerine vezir subaşıları bakardı. Yeniçeri ve acemi ocaklarında da subaşı denen küçük rütbeli subaylar vardı.

Subaşı, Yakup Şevki (d. 1876, Harput, Elazığ - ö. 20 Aralık 1939, İstanbul), Kurtuluş Savaşı sırasında komutanlık görevi üstlenmiş asker.

Orduya 1900'de katıldıktan sonra çeşitli birliklerde komutan ve kurmay başkanı olarak görev aldı, askeri okullarda ders verdi. Trablusgarp (1911-12) ve Balkan (1912-13) savaşlarında çarpıştı. I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında Galiçya Cephesi'nde komutan olarak bulundu; bu görevi sırasında mirliva oldu (1916). Daha sonra Doğu Cephesi'nde Ermenilerin işgali altındaki bölgeleri kurtarma harekâtına katıldı. Van ve çevre illerin geri alınmasında 2. Kolordu komutanı olarak yararlık gösterdi. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) imzalandığında Doğu Cephesi'nde 9. Kolordu komutanıydı. Mütarekeden sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'un işgalinden sonra (16 Mart 1920) İngilizlerce Malta Adasına sürüldü. Ekim 1921'de sürgünden döndükten sonra Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümetinin hizmetine girdi ve 2. Ordu komutanlığını üstlendi. Büyük Taarruz'dan (26 Ağustos-9 Eylül 1922) sonra ferik (korgeneral) rütbesi aldı. 1924'te Yüksek Askeri Şûra üyeliğine getirildi. 1926'da birinci ferik (orgeneral) rütbesine yükseltildi ve aynı yıl emekliye ayrıldı.

subatan *bak.* düden

subay, özel yasaya göre silahlı kuvvetlere katılan, emir verme yetkisi olan ve belirli bir rütbe taşıyan asker.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde (TSK) subaylar muvazzaf ve yedek olmak üzere iki grupta toplanır. 27 Temmuz 1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'na göre muvazzaf subay kaynakları Kara, Deniz ve Hava harp okulları ile fakülte ve yüksekokullardır. Harp okullarını başarıyla tamamlayan ve sınıf okullarında uzmanlıklarını geliştiren askeri öğrenciler, teğmen rütbesiyle silahlı kuvvetlerin çeşitli birlik ve görevlerine atanırlar. Fakülte ve yüksekokulları TSK adına okumak isteyenler arasından gereksinime göre seçilenler öğrenimlerini askeri öğrenci olarak yaparlar ve mezun olduklarında subaylığa alınırlar. Bunun dışında, 30 yaşını geçmemiş ve yasada belirtilen niteliklere sahip fakülte ya da yüksekokul mezunları da başvurularının kabul edilmesi halinde muvazzaf subay olabilirler. Askerlik yükümlülüklerini yerine getiren yedek subaylar da isterlerse ve yaşları okula giriş tarihinde 30'u aşmamışsa, muvazzaf subay olarak çeşitli hizmetlere atanabilirler.

TSK'ya katılacak muvazzaf subaylar kara (jandarma dahil), deniz, hava birlik ve kurumlarında muharip ve yardımcı sınıf olmak üzere iki grupta toplanırlar. Muvazzaf subayların üst rütbelere yükselebilmek için çeşitli rütbelerdeki normal bekleme süreleri şöyledir: Asteğmen bir yıl, teğmen üç yıl, üstteğmen altı yıl, yüzbaşı altı yıl, binbaşı beş (1978 öncesi harp okulu mezunları için altı) yıl, yarbay üç yıl, albay beş yıl, tuğgeneral (tuğamiral) dört yıl, tümgeneral (tümamiral) üç yıl, korgeneral (koramiral) üç yıl ve orgeneral (oramiral) üç yıl. Bir subayın yükselmeye hak kazanabilmesi için bulunduğu kadro hizmetinde başarılı olması ve olumlu sicil alması gerekir. General ve amiralliğe yükseltilecek albaylarla bir üst rütbeye yükseltilecek general ve amirallerin durumları her yıl ağustos ayında toplanan Yüksek Askeri Şûra'da değerlendirilir. Alt rütbelerdeki atamalarla birlikte, o yıl için belirlenmiş üst rütbe kadrolarına 30 Ağustos'ta atamalar yapıldıktan sonra normal ve ek bekleme sürelerini tamamlamış olanlar emekliye ayrılırlar. TSK'nın gereksinimine göre meslek sınavını kazanarak ve öteki gerekli koşulları yerine getirerek subaylığa hak kazanan astsubay kıdemli üstçavuşlar en çok yüzbaşılığa kadar yükselebilirler ve 55 yaşında emekliye ayrılırlar.

Subay çıktıktan sonra istifaya hak kazanmak için 15 yıl süreyle TSK'da görev yapmak zorunludur. Öğrenim amacıyla TSK adına yabancı ülkelere gönderilmiş olanlar, buna ek olarak, öğrenimde geçirdikleri sürenin en az iki katı kadar bir süre TSK'ya hizmet etmekle yükümlüdürler.

Askerlik yükümlülüğünü yedek subay olarak yapacakların sayısı, her yıl TSK'nın gereksinimini karşılayacak biçimde, Genelkurmay Başkanlığı'nın önerisine göre Milli Savunma Bakanlığı tarafından belirlenir. Fakülte, yüksekokul ve akademilerle Milli Eğitim Bakanlığı'nın bunlara denk kabul ettiği yurtiçi ve yurtdışındaki öteki öğretim kurumlarını tamamlamış bulunanlar yedek subay adayı olurlar. Yedek subay adayı seçilmeyenler askerlik yükümlülüklerini er ya da erbaş olarak yerine getirirler. TSK'da yedek subay askerlik süresi 12 ay olarak saptanmıştır. Yedek subay okulunda eğitimini tamamlamış olanlar asteğmen rütbesiyle TSK'nın çeşitli birlik ve kurumlarında göreve atanırlar. Sefer halinde, yedek subaylar da muvazzaf subaylar gibi rütbe alırlar.

subaykılıcı, EVYAPAN ya da PAŞAPALASI olarak da bilinir, *Agavaceae* familyasının *Sansevieria* cinsinden, çoğu süs bitkisi olarak dikilen 50 kadar bitki türünün ortak adı. Alacalı desenli, ince uzun ve dik yapraklarıyla son derece alımlı bitkiler olan subaykılıçlarının kökleri kalın ve kısadır. Bazı türlerin yapraklarından sicim yapımında kullanılan, suya dayanıklı lif elde edilir.

En yaygın süs çeşitlerinden biri olan *S. trifasciata laurentii*, sarı çizgili yapraklarıyla çok sevilen bir salon bitkisidir. Açık yeşil renkli, hoş kokulu küçük çiçekleri vardır. *S. thyrsiflora* öbürlerinden, üzeri parlak yeşil

Subaykılıcı (*Sansevieria trifasciata laurentii*)
Sven Samelius

çizgilerle bölünmüş sarı kenarlı yapraklarıyla olduğu kadar, uzun bir salkım oluşturan yeşilimsi beyaz renkli, hoş kokulu çiçekleriyle de ayırt edilir.

Subei Kanalı, Çin'de, Jiangsu yönetim bölgesinde (*sheng*) kanal. Ortaçağda, Huai Irmağının akışını düzenleyerek ırmağı eskiden olduğu gibi denize bağlamak amacıyla yapıldı. Başlangıçta Hongze Gölünden çıktıktan sonra Sarı Denize dökülen Huai Irmağı, Huang Irmağının (Sarı Irmak) 1186'da yatağını değiştirmesinden sonra sularını Yangtze Irmağına boşaltmaya başlamıştı. 20. yüzyılın ilk yıllarında Huai bölgesinin akaçlanması sorun haline gelmişti. 1934-37'de Hongze Gölünü denize bağlayan bir kanal yapıldı. 1950'den sonra Subei Kanalı'nın büyük bölümü yeniden yapılarak, Jiangsu yönetim bölgesinin Yangtze'nin kuzeyinde kalan kıyı kuşağını içine alan Subei Sulama Bölgesi'nin suyolu sistemine bağlandı.

Yeni kanal (168 km) büyük bir kanal havuzuyla Hongze Gölünden ayrılır ve Huai'an'da Büyük Kanal'la kesişir; kanalın Büyük Kanal'a girdiği noktada savaklar ve kanal havuzları inşa edilmiştir. Subei Kanalı bir başka kanal havuzu ile kuzeybatıdaki Lianyungang'a kadar uzanan Yunyan Irmağına ("Tuz Taşıma Kanalı") bağlanır. Ağzı bir gelgit savağıyla korunan ana kanal, Binhai'in doğusundaki Liuduo'da denize dökülür. Subei Kanalı'nın güneyinde sulama ve ulaşım amacıyla ana kanala bağlanan bir dizi kanal inşa edilmiştir. Kuzeyde ise Yi Irmağının aşağı çığırında kanallaştırma çalışmaları yapıldı. 1952'de tamamlanan bu kanalın uzunluğu 176 km'dir. Ayrıca 192 km uzunluğundaki Siguan Kanalı'nı oluşturmak için Si ve Guan ırmaklarında kanallaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar 1950'lerin başlarında ve ortalarında tamamlanmış ve bu tarihten sonra, akaçlama ve sulama amacıyla ana suyollarıyla bağlantılı bir dizi küçük kanal inşa edilmiştir.

Suberde, Konya'nın Seydişehir ilçesinde, Suğla Gölünün batı yakasındaki Görüklüktepe üstünde yer alan höyük tipi yerleşme. 1964 ve 1965'te New York Üniversitesi adına Jacques Bordaz tarafından kazılmış, iki tane ana mimarlık katı saptanmıştır. Elde edilen veriler Suberde insanlarının, avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren bir çanak çömlek öncesi (akeramik)

Neolitik Çağ (İÖ 7. binyılın ilk yarısı) topluluğu olduğunu göstermiştir. Kent Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde de yerleşim yeri ve mezarlık alanı olarak kullanılmıştır.

subgrovak, düşük çamur ve çoğunlukla yüksek karbonat içerikli bir hamurun içine yerleşmiş kum büyüklüğündeki (0,063-2 mm) tanelerden oluşan ve yüzde 65-95 arasında değişen oranlarda serbest kuvars içeren tortul kayaç. Bazı jeologlar en çok yüzde 75 oranında kuvars içeren grovak(*) tanımını yeğlerler ve bu nedenle subgrovakları, 1) yüzde 25'in üzerinde kararsız malzemeler (örn. feldispat ve kayaç kırıntıları) içeren kayaçlar, 2) feldispattan daha çok kayaç kırıntısı içeren kayaçlar, 3) kil ya da çamur hamurdan daha çok boşluk ya da mineral (genellikle karbonat) içeren kayaçlar olarak sınıflandırırlar.

Birinci tip subgrovaklar, büyük çukurluklardaki kalın çökellerde bulunur; buralarda subgrovaklar ya kayaç dizilerine egemen durumdadır ya da daha az silisli grovaklarla birlikte ikincil bileşenler halinde yer alırlar. Bu kayaçlar, tortul daha çökelmeden şiddetli kimyasal ufalanma süreçlerinin kararsız malzemeleri yok etmiş olduğu bölgelerden ya da bol miktarda zengin kuvars içerikli kayaçların bulunduğu alanlardan kaynaklanır.

İkinci tip subgrovaklar, jeolojik sütun içindeki kumtaşlarının üçte birinden daha fazlasını kapsar; bunlara her yaştan kayaç dizisi içinde rastlanır. Bu tür subgrovaklar, çoğunlukla genel yataklanma düzlemine eğik katmanların içinde yer alan, yuvarlak ve iriliklerine göre iyi ayrışmış tanelerden oluşur. Bunların yoğunluk farkı akıntılarınca çöketildiği ve temel olarak, tortul ve başkalaşmış kayaçlar içeren alanlardan kaynaklandığı sanılmaktadır.

Subiaco, Latince SUBLAQUEUM, İtalya'nın orta kesiminde, Lazio (Latium) yönetim bölgesinde, Roma ilinde kasaba. Roma'nın doğusunda, Aniene Irmağının kıyısında, deniz düzeyinden 410 m yüksekte yer alır. Yakınlarındaki Kutsal Mağara'da (Sacro Speco) bir süre Aziz Benedictus inzivaya çekilmiştir. S. Benedetto Manastırı'nda bulunan Çobanlar Grottosu'nda (Grotta dei Pastori) 9. yüzyılda yapılmış freskler vardır. Aziz Benedictus'un mağarasında ve aşağıdaki Sacro Speco Kilisesi'ndeki freskler 13. yüzyıldan kalmadır. Yukarıdaki kilisede bulunan Hz. İsa'nın yaşamından sahnelerin betimlendiği freskleri ise 13. ve 14. yüzyıllarda Siena okulu ressamları yapmıştır. 981'de yapılıp Aziz Benedictus'un kız kardeşi Azize Scholastica'ya adanan ve bir depremle yıkıldıktan sonra 1228'de gotik üslupta yeniden yapılan kilisede, Arnold Pannartz ve Conrad Schweinheim adlı iki Alman keşiş 1464'te İtalya'daki ilk basımevini kurmuşlardır. Tepede 1073'te yapılmış Abaziale Kalesi vardır. Ortaçağdaki biçimini koruyan kasabadaki yapıların çoğunu, eskiden buradaki manastırda başkeşiş olan Papa VI. Pius yaptırmıştır.

Önemli bir tarım merkezi olan Subiaco'da kâğıt fabrikaları ve taşocakları vardır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 9.156.

subilim *bak.* hidroloji

Subotica, Macarca SZABADKA. Yugoslavya'da, Sırbistan'a bağlı Vojvodina özerk bölgesinde kent. Macaristan sınırı yakınlarında, Belgrad-Budapeşte demiryolu üzerinde yer alır. Kırmızıbiberiyle ünlü verimli bir tarım bölgesi olan Bačka'nın pazar merkezidir. Aynı zamanda bir sanayi merkezi olan kentte büyük bir termik santral vardır. Başlıca sanayi ürünleri metal eşya, gübre ve mobilyadır. Kentte iki meslek okulunun yanı sıra iktisat ve hukuk fakülteleri bulunur. Adı kayıtlara ilk kez 1391'de geçen kent, Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın (1716-18) ardından Avusturya'ya bağlandı. Nüfusunun büyük bölümünün Macar asıllı olmasına karşın, 1918'de Sırp, Hırvat ve Slovenya Krallığı'nın (sonradan Yugoslavya) bir parçası oldu. Nüfus (1991) belediye, 150.666.

suböceği, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımının *Hydrophilidae* familyasını oluşturan yaklaşık 2 bin böcek türünün ortak adı. Yeryüzünün hemen her yerine, özellikle tropik bölgelere yayılmış olan bu böcekler çamurlu tatlı su birikintilerinde yaşar. Gövdeleri düz, oval biçimli, koyu kahverengi ya da siyah, duyargaları kısa, topuz uçlu ve kıllıdır. Uzunlukları türlere göre birkaç milimetreden başlayarak yaklaşık 40 mm'ye kadar ulaşır. Yüzerken orta ve arka bacak çiftlerini kullanırlar. Erişkinlerin büyük bölümü (örn. *Hydrophilus* ve *Tropisternus* cinsleri) algleri ya da çürüyen maddeleri yerken bazıları yırtıcıdır.

Dişi yüz kadar yumurtasını, suyu geçirmeyen ve ipeğe benzer bir keseye bırakır. Bu kese suyun altındaki bitkilere tutturulabildiği gibi, suda yüzmeye bırakılabilir ya da dişiye bağlı kalır. Etçil larvalar suya düşen böceklerin yanı sıra türdeşlerini bile yer. Larvaların birçoğu hava almak için su yüzeyine çıkar. Ama *Berosus* gibi bazı cins üyeleri, vücut duvarlarından ve karın bölümlerindeki ipliksi uzantılar sayesinde solunum yapar. Suböceği, suda yaşayan yarımkanatlılar ve öbür kınkanatlıların çoğundan farklı olarak karın bölümünden değil, başından su yüzeyine asılı biçimde durur. Duyargalarıyla su yüzeyinden aldıkları hava gövdelerini çevreleyerek, dibe doğru daldıklarında solunum yapabilmelerini sağlar.

Subroc, İngilizce tam adı SUBMARINE ROCKET (Denizaltı Roketi), saldırı denizaltılarının torpil yuvasından fırlatılabilen ABD yapımı denizaltısavar füzesi. Eylemsizlikle güdümlü, uzun erimli ve katı yakıtlıdır. Torpil yuvasından fırlatıldıktan hemen sonra füzenin katı yakıtlı motoru ateşlenir ve füze sudan dışarı çıkarak bir roket gibi hareket eder. Önceden belirlenmiş bir noktada savaş başlığı füzeden ayrılarak suya dalar ve hedefe ulaşana kadar su içinde yol alır.

Subud, Endonezya'da, Bapak olarak adlandırılan Muhammed Subuh'un, vecd deneylerine dayanarak kurduğu dinsel akım. Gençliğinde tasavvuf eğitimi gören Bapak 1933'te kendisine vahiy yoluyla dinsel bir görev verildiğini belirterek Subud akımını kurdu. 1950'lere değin Endonezya'yla sınırlı kalan akım, ondan sonra Avrupa ve ABD'ye de yayıldı; özellikle Rum-Ermeni kökenli mistik filozof Georgiy İvanoviç Gürciyev'in(*) yandaşları arasında etkili oldu.

Subud'da temel ibadet haftada iki kez birer saat gruplar halinde düzenlenen *latihan*'dır. Kadınların ve erkeklerin ayrı odalarda yaptığı *latihan* ayininde herkes, kısıtlanmamış ve kendiliğinden eylemlerle içindeki tanrısal gücü ifade etmeyi amaçlar. Bunlar şarkı söylemek, dans etmek, bağırıp çağırmak ya da kahkahalarla gülmek olabilir. *Latihan* aracılığıyla tanrısal güce ve daha yüksek bilinç düzeylerine erişileceği inancı dışında, Subud öğreti açısından zayıf bir dinsel akımdır.

succubus, *incubus*'un dişi karşılığı. *Ayrıca bak.* incubus.

Suceava, Romanya'nın kuzeydoğu kesiminde il (*judeţ*). Kuzeyde Ukrayna ile komşudur. Yüzölçümü 8.555 km²'dir. Doğu kesiminde Doğu Karpatlar ve Alt Karpatlar uzanır. Güneydoğuya doğru akan Siret Irmağı ilin doğu sınırını oluşturur. İldeki öteki önemli akarsular güneydoğuya doğru akan Suceava ve Bistriţa ırmaklarıdır. İlin merkezi olan Suceava ve öteki kentlerdeki sanayi kuruluşlarında kereste, dokuma, deri eşya ve gıda maddesi üretilir. Cacica'da tuz, Ostra'da barit, Vatra-Dornei, Iacobeni ve Şaru-Dornei yakınlarında da manganez çıkarılır. Poiana-Stampei turba üretim merkezidir. Tarımsal etkinlikler hayvancılığa ve tahıl üretimine dayanır. Suceava kenti dışındaki başlıca yerleşmeler Fălticeni, Siret, Rădauti ve Cîmpulung Moldovenesc'tir. Bölgede, dış cephesi fresklerle süslü birçok manastır vardır. Nüfus (1992 geç.) 700.800.

Suceava, Romanya'nın kuzeydoğu kesimindeki, Suceava ilinin (*judeţ*) merkezi kent. 14. yüzyıldan önce, Suceava Irmağının sağ yakasının yukarısındaki bir sekide kuruldu. 1375-1565 arasında Kuzey Moldavya'nın yönetim merkezi oldu. 15. yüzyılda Ştefan'ın (Büyük) hükümdarlığı sırasında bir ticaret merkezi ve gümrük kapısı olarak gelişti. 16. yüzyılda Osmanlılarca yağmalandıktan sonra önemini yitirmeye başladı. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Mirauti Kilisesi (14. yy), güzel fresklerle süslü Sf. Gheorghe Kilisesi (16. yy) ve büyük bir çan kulesi bulunan Sf. Dimitrie Kilisesi'dir. Kentte bir bölge müzesi ve bir kütüphane bulunur. Sanayi dalları arasında et işleme ve kerestecilik ile kâğıt hamuru ve kâğıt üretimi sayılabilir. Nüfus (1992) 114.355.

Sucellus (Keltçede "İyi Vurucu"), Kelt tanrısı. Tasvirlerdeki simgeleri genellikle, koruyucu ve bereket verici güçlerini gösteren bir tokmak ile bir şarap tasıdır. Dagda'nın, Sucellus'un İrlanda'daki karşılığı olduğu sanılır. Sucellus, Julius Caesar'ın Roma tanrısı Dis Pater'le bir tuttuğu Galya tanrılarından biri olabilir. Caesar'a göre tüm Galyalılar soylarının Dis Pater'den geldiğine inanırlardı. Bazen bir içki fıçısıyla ya da içki kabıyla betimlenmesi, öbür dünyadaki şölene başkanlık eden tanrılardan biri olduğunu gösteriyor olabilir. Sucellus, Kelt dininde önemli yer tutan hayvanlardan köpekle de birlikte görülür.

Suchet, Louis-Gabriel, ALBUFERA DA VALENCIA DÜKÜ (d. 2 Mart 1770, Lyon - ö. 3 Ocak 1826, Marsilya, Fransa), Napoléon'un en başarılı komutanları arasında sayılan Fransız mareşal.

Lyonlu bir ipek üreticisinin oğluydu. 1792'de ulusal muhafız süvari birliğinde gönüllü oldu ve hızla yükseldi. *Chef de bataillon* (tabur komutanı) rütbesiyle 1793'te Toulon Kuşatması'na katıldı. 1797'de Tirol'de, 1797-98'de de İsviçre'de görev aldıktan sonra Guillaume Brune'ün kurmay başkanı oldu. Temmuz 1799'da generalliğe yükseltilerek İtalya'da Barthélemy Joubert'in kurmay başkanlığına getirildi. 1800'de André Masséna'nın komutan yardımcısı oldu. Napoléon'un Alp Dağlarını aşarak 14 Temmuz'da Marengo Çarpışması'na girmesini sağladı. 1805 ve 1806'daki seferler sırasında Austerlitz, Saalfeld, Jena, Pultusk ve Ostroleka'da çarpıştı. 19 Mart 1808'de kont unvanı aldı ve kısa süre sonra İspanya'ya gönderildi. 14 Haziran 1809'da Maria'da İngiliz ordusunu bozguna uğrattı. 22 Nisan 1810'da Lerida'da bir başka orduyu yendi. 1812'de Valencia'yı aldıktan son-

ra Albufera da Valencia Dükü unvanını aldı. Savaş Fransa aleyhine dönünce, daha önce ele geçirdiği yerleri karış karış savundu, ama sonunda Fransa'ya çekilmek zorunda kaldı. XVIII. Louis'nin verdiği soyluluk unvanı, Yüz Gün sırasında Napoléon'un safına geçtiği için 1815'te geri alındı.

Suckling, Sir John (d. Şubat 1609, Whitton, Middlesex, İngiltere - ö. 1642, Paris, Fransa), "Cavalier şairleri" olarak anılan grubun üyesi İngiliz şair ve oyun yazarı.

Shakespeare, Beaumont ve Fletcher'in etkilerinin görüldüğü dört oyunu içinde en önemlileri, 1637'de görkemli biçimde

Suckling, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Ashmolean Müzesi, Oxford
Ashmolean Museum, Oxford

sahnelenen *Aglaura* (1638) adlı trajedi ile canlı bir komedi olan *The Goblins*'dir (1638; Cinler). 1637'de sahnelenen *A Session of the Poets* (1646; Şairler Oturumu) adlı oyunu Tralano Boccalini'nin bir yapıtından etkilenerek yazılmış eğlenceli bir yergidir. Suckling şiirlerinde Donne'ın yaklaşımını sürdürerek, platonik aşkı acımasız bir üslupla alaya almıştır. Üslubu ve ölçüsüyle dönemin sokak şarkılarını temel alan "A Ballad Upon a Wedding" ise (Bir Düğün Üzerine Balad) başyapıtı sayılır. Günümüze ulaşan mektuplarında Restorasyon döneminin mizah anlayışını haber veren canlı bir konuşma üslubu görülür.

Yapıtları önce *Fragmenta Aurea* (1646, yb 1658) adı altında toplanmış, standart basımı ise iki cilt halinde 1971'de gerçekleştirilmiştir.

Sucksdorff, Arne (d. 3 Şubat 1917, Stockholm), İsveçli sinema yönetmeni. Doğayı görüntülemedeki duyarlığıyla dünya çapında ilgi görmüş ve II. Dünya Savaşı sonrasında İsveç sinemasının yeniden canlanmasında önemli rol oynamıştır. Doğa ritminin egemen olduğu, insanın da doğanın yaratıklarından yalnızca biri olarak görüldüğü filmlerinde, sabırla çektiği bitki, böcek, kuş ve hayvan görüntülerine yer vermiştir.

Doğa bilimleri okuduktan sonra Berlin'deki Reihmann Sanat Okulu'nda resim öğrenimi gördü. Asıl ilgi alanıysa fotoğrafçılıktı. İlk kısa filmi *Augustirapsodi*'yle (1939; Ağustos Rapsodisi) çeşitli ulusal ödüller kazandı ve İsveç'in önde gelen film şirketi Svensk Filmindustri'den(*) sözleşme önerisi aldı.

İlk dönemdeki kısa filmlerinde İsveç sessiz sinemasının geleneksel özelliği olan doğa sevgisi belirgindi. Bu filmlerinden bazıları, Baltık'taki deniz kuşlarının yaşamını konu alan ve martıyı da kötü karakter olarak işleyen *Trut* (1944; *Martı*), ormanda ayı avını ele alan *Skuggor över snön* (1945; Kar Üzerinde Gölgeler), konulu kısa film Oscar'ını kazanan *Människor i stad* (1946; Kentteki İnsanlar), bir kış gecesi ormanda geçen *En Kluven värld* (1948; Bölünmüş Bir Dünya), İsveç Çingenelerinin yaşamını ele alan *Uppbrott* (1948) ve Hindistan'da çekilen *Vinden och floden*'di (1950; Rüzgâr ve Irmak).

Sucksdorff senaryosunu yazdığı, yönettiği, kurguladığı ve yapımcılığını üstlendiği ilk uzun metrajlı filmi *Det stora äventyret*'te (1953; Büyük Serüven) profesyonel oyuncu kullanmadı. İsveç'te bir çiftlik yaşamının öyküsü olan bu film ile daha sonraki *En djungelsaga* (1957; Orman Efsanesi), *Pojken i träden* (1961; Ağaçtaki Çocuk) ve *Mit hem är Copacabana* (1965; Copacabana Evimdir) ününü pekiştiren çalışmaları oldu.

Sucre, Bolivya'nın yargı merkezi ve Chuquisaca yönetim bölgesinin merkezi kent. Cachimayo Irmağının (*río*) verimli vadisinde, deniz düzeyinden 2.790 m yükseklikte yer alır. 1539'da *conquistador* (fatih) Pedro de Anzúrez tarafından bir Charcas Yerli köyünün bulunduğu yerde kuruldu. Sonraki yıllarda La Plata, Charcas ve Chuquisaca gibi adlarla anıldı. 1561'de Charcas *audiencia*'sının(*), 1609'da da bir başpiskoposluk bölgesinin merkezi oldu. Güney Amerika'daki en eski üniversitelerden biri olan Bolivya S. Francisco Xavier Kraliyet ve Papalık Üniversitesi 1624'te burada kuruldu.

1809'da devrimci hareketin ilk merkezlerinden biri olan kent, 1839'da Bolivya'nın başkenti oldu. Ertesi yıl Antonio José de Sucre'nin onuruna bugünkü adını aldı. 1898'de başkenti La Paz'a taşıma girişimi bir iç savaşa yol açtı. Sonunda taraflar arasında uzlaşma sağlanarak, Yüksek Mahkeme'nin bulunduğu Sucre'nin ülkenin yargı merkezi olması, yasama ve yürütme etkinliklerinin ise ülkenin yönetsel başkenti olan La Paz'dan yürütülmesi karara bağlandı. Kentin ana meydanındaki müzede Bolivya'nın Bağımsızlık Bildirgesi bulunur. Kentte sömürge döneminden kalma birçok kilise vardır. Sucre günümüzde önemi giderek artan bir ticaret ve tarım merkezidir. Camiri'den boru hatlarıyla taşınan petrol kentteki arıtma tesisinde işlenir. Kentte bir de çimento fabrikası vardır. Nüfus (1989 tah.) 105.800.

Sucre, Venezuela'nın kuzeydoğu kesiminde eyalet. Kuzeyde ve batıda Antil Denizi, doğuda da Paria Körfeziyle çevrilidir. Yüzölçümü 11.800 km²'dir. Ülkenin kuzeydoğusundaki dağlık bölge eyalet topraklarını boydan boya geçer. Batı kesiminin aşırı kurak ve kayalık olmasına karşın, Sucre ülkenin başlıca tarım bölgelerinden biridir. Yetiştirilen başlıca ürünler kakao, patates, muz, hindistancevizi ve kahvedir. Antil Denizi kıyılarında balıkçılık önemlidir. Eyaletin yönetim merkezi olan Cumaná aynı zamanda bir ticaret limanı ve bölgenin sanayi merkezidir. Guanoco Gölünde asfalt, Araya Yarımadasında tuz, Macuro yakınlarında da alçıtaşı elde edilir. Nüfus (1990) 722.707.

Sucre, Antonio José de (d. 3 Şubat 1795, Cumaná, Nueva Granada Genel Valiliği - ö. 4 Haziran 1830, Berruecos), Ekvador'un kurtarıcısı. İspanyol egemenliğinden kurtulmak amacıyla Latin Amerika halklarınca yürütülen savaşların en saygın önderlerinden biridir. On beş yaşında Venezuela ve Kolombiya'daki bağımsızlık mücadelesine katıldı. Zamanla askeri taktikler konusundaki becerisiyle dikkati çekti. Yirmi altı yaşındayken, Venezuelalı önder Simón Bolívar tarafından general rütbesi verilerek Büyük Kolombiya'nın (Gran Colombia) güneyini (bugün Ekvador) İsanyol denetiminden kurtarmakla görevlendirildi. Kıyı boyunca ilerleyerek Guayaquil'e ulaştı ve kenti Kolombiya'nın denetimine soktu. Daha sonra, 3.000 m yüksekliktekî Quito'ya yürüdü. Orada 21 Mayıs 1822'de kralcı güçleri yendi. Ardından güneydoğuya yöneldi ve Ağustos 1824'te Bolívar'ın da desteğini alarak 5.800 askerden oluşan ordusuyla Junín Çarpışması'nı (Ağustos 1824) kazandı. Peru'daki Ayacucho'da 9 bin kişilik kralcı orduyu dağıtarak İspanyolları Peru'dan önemli ölçüde çekilmek zorunda bıraktı. 1825'in başlarında, Yukarı Peru'daki (bugün Bolivya) Charcas'ta tutunmaya çalışan direniş odaklarını da temizledi. Daha sonra Bolívar'ın hazırladığı anayasa uyarınca Bolivya hükümetini kurdu, kendisi de devlet başkanlığını üstlendi. Ama bir süre sonra farklı siyasal hiziplerin muhalefetiyle karşılaştı. 1828'de Chuquisaca'daki ayaklanmanın ve Peru birliklerinin ülkeye girmesinin ardından başkanlıktan istifa ederek Ekvador'a döndü. Peru'ya karşı Büyük Kolombiya'nın savunmasını yöneterek 1829'da Peru birliklerini yendi. Ertesi yıl Ekvador, Kolombiya ve Venezuela'nın birliğini korumaya yönelik son bir girişim olan, Bogotá'daki "Görkemli Kongre"nin başkanlığını yürüttü. Kongrenin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından ülkesine dönerken öldürüldü.

Suctorida (çekmenliler), kirpikli tekhücreliler takımı. Tatlı ve tuzlu sularda yaşayan bu takım üyeleri doğada son derece geniş bir dağılım gösterir. Yaşamlarının başlangıç evresinde serbest yüzerken erişkin evresinde kirpiklerini yitirirler ve genellikle bir yüzeye tutunurlar. Beslenmek için ağızları yerine, her biri besinlerin emilmesine yarayan dokunaçları vardır. Dokunaçlar tüm gövdeye yayılmış (örn. *Podophrya* cinsi) ya da belirli bölgelerde değişik biçimlerde toplanmış (örn. *Ophryodendron* cinsi) olabilir. Erişkinler uzayıp kısalma özelliği bulunmayan bir sapla tutundukları yerlere yaklaşan öbür kirpiklileri ve rotiferleri dokunaçlarıyla yakalarlar. İçini emmeden önce, salgıladıkları bir maddeyle avlarını felce uğratırlar. *Suctorida* üyeleri, ikiye bölünerek üreyen çoğu kirpiklilerden farklı olarak iç ya da dış tomurcuklanma yoluyla ürer. Eşeyli

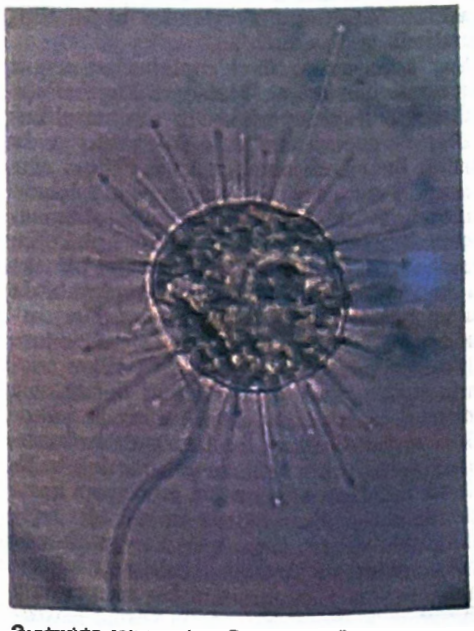

Suctorida takımından *Podophrya fixa*
Walter Dawn

üremeleri ise iki ayrı birey arasındaki çekirdek alışverişine dayanan kavuşma yoluyla gerçekleşir. *Allantosoma* ve *Endosphaera* gibi birkaç cins, çevrekirpiklilerin (*Peritrichia* altsınıfı) asalağı olan türleri içerir. *Cyathodinium* cinsinin üyeleri ise kobayların bağırsaklarında yaşar. *Suctorida*, *Suctoria* altsınıfında yer alan tek takımdır.

sucuk, kıyılıp baharatla karıştırılan etin bağırsağa doldurulmasıyla yapılan yiyecek. Küçükbaş hayvanlardan ve büyükbaş hayvanların sırt bölümündeki yağlı parçalardan yapılır. Yumuşak olması için ete az miktarda kuyruk yağı da katılabilir. Etten zar, sinir ve bezelerin ayıklanması gerekir. Kıyılmış ya da çekilmiş et, içine tuz, karabiber, kimyon, sarmısak ve yenibahar katıldıktan sonra iyice karıştırılır ya da havanda dövülür, ardından iyice yoğurulur. 10-12 saat kadar dinlendirildikten sonra, temizlenmiş bağırsaklara doldurulur ve uygun aralıklarda sicimle boğularak sıkıca bağlanır. Daha sonra bozulmaması için doldurma sırasında içinde hava boşluğu kalmamalıdır. Doldurulan bağırsaklar bağlı yerlerinden kesilerek kaynar suya batırılıp çıkarılır, kurulanır ve bir bez üstüne yatırılıp üstleri bir başka bezle örtülür. Yaklaşık 10-12 saat dinlendirildikten sonra gölge ve serin bir yere asılarak yavaş yavaş kurumaya bırakılır. Yenebilmesi için sertleşmeye başlaması beklenir.

sucuk yapı *bak.* budinaj

suç, hukuk kurallarının toplum için zararlı ve tehlikeli görerek yasakladığı ve cezai yaptırıma bağladığı eylem.

Suç anlayışı, toplumlara ve çağlara göre büyük değişiklikler göstermiştir. Bu nedenle evrensel olarak suç sayılan bir eylem bulmak güçtür. Özellikle savaş ve çatışma dönemlerinde önem kazanan ihanet ve sadakatsizlik en evrensel ve en eski suçların başında gelir. İnsanlık tarihinin ilk döneminden beri toplumun duyarlı olduğu öteki suç türleri, kutsal kavram ve nesnelere karşı saygısızlık, doğaüstü tabuları çiğnemek ve değişik kültürlerde değişik biçimlerde tanımlanan ensesttir. Cinayet de bütün uygar toplumların suç saydığı bir eylemdir. Ama ilkel topluluklarda bir insanın öldürülmesi, akraba grupları içinde ele alınması gereken özel bir sorun olarak görülebilir. Bazı toplumlarda gelenek olan yeni doğan çocuğu öldürme, kelle avcılığı ya da çok yaşlıları öldürme gibi eylemler başka toplumlarda suç sayılır.

Suç konusunda, ilkel toplulukları uygar toplumlardan ayıran bazı özelliklerden söz edilebilir. İlkel topluluklarda toplumsal kuralların çiğnenmesini daha çok yanlış ya da haksız bir eylem olarak görme eğilimi ağır basar. Suçu işleyenin niyeti ya da içinde bulunduğu durum pek dikkate alınmaz. Sorumluluk genellikle belirli bir kolektifçe paylaşılır. Uygulamada değişiklikler olmakla birlikte, yazıya geçmemiş toplumlarda suçun belirlenmesinde dinsel yeminler, ordaliler ve büyüsel uygulamalar kullanılır.

Modern sanayi toplumlarıyla birlikte suçlarla ilgili olarak ortaya çıkan önemli bir gelişme, mülkiyet hakkını korumaya yönelik ceza yasalarının büyük oranda artmasıdır. Kapitalist kurumların gelişmesine bağlı olarak mülkiyet kavramı ve mülkiyete karşı işlenen suçların niteliği de büyük bir değişikliğe uğramıştır. Ceza hukukunun ekonomik konuları ve benzeri alanları da kapsaması bu yeni yapılanmanın bir sonucudur. Günümüzde dinsel görevlerin yerine getirilmesine ve çeşitli cinsel davranış biçimlerine ilişkin ceza hükümlerinin giderek yasalardan çıkarıldığı ya da uygulamadan düştüğü gözlenmektedir.

Modern toplumlardaki ceza hukuku kuralları çok karmaşık bir nitelik taşır. Gittikçe genişleyen bu yazılı kural ve ilkeler bütünü genellikle sıradan yurttaşlarca bilinmez. Suç işleyenler yakalanarak mahkemeye çıkarılır, meslekten hukukçularca yargılanır ve sonunda mahkûm olarak belirli bir cezaya çarptırılırlar. Bu arada kriminolog denen uzmanlar suç nedenlerini araştırır ve kişinin topluma kazanılması ve yeniden suç işlememesi için alınması gereken önlemler üzerinde dururlar. Yargıçlar, savcılar, savunma avukatları, polis, hapishane görevlileri, sosyologlar, sosyal hizmet uzmanları, psikiyatristler ve psikologlar, suça değişik açılardan yaklaşır ve değişik öneriler getirirler.

Cezabilim alanındaki başlıca çatışma, kişinin yeniden suç işlemesine engel olacağı ve başkalarını da caydırıcı rol oynayacağı gerekçesiyle katı cezalandırma yöntemlerinden yana olanlarla, öteki uçta yer alarak cezanın yararsızlığını ve hapishane yaşamının zararlarını vurgulayanlar arasındadır. İkinci gruptakiler genellikle suçluyu kendi dışındaki toplumsal ve psikolojik güçlerin kurbanı olarak görürler. İki uç arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışanlar ise cezaların tümüyle kaldırılması yerine, ılımlı ve haklı bir cezalandırmanın kişiyi topluma kazandırıcı bir etki yapacağını söylerler. Bu görüştekilere göre katı cezalar yerine hızlı ve kesin bir ceza uygulaması daha caydırıcı ve suçluyu kazanma açısından daha etkilidir. Cezasız iyileştirme yöntemiyse, yalnızca akıl hastalarıyla çok genç insanlara uygulanabilir.

Ceza hukukunun temelini oluşturan suçun genel tanımı kolay ve yasa için de gerekli olmadığından, birçok ülkede yasalar suçun genel tanımını yapmazlar. Suçları cürüm ve kabahat diye ayıran Türk Ceza Kanunu da (TCK) suçun genel tanımını yapmamıştır. Yasa için gerekli olan, belli suçları tanımlamaktır. Suç sayılan eylemlerin yasada açık tanımlarla gösterilmesi "kanunsuz suç olmaz" ilkesinin gereğidir.

Suç kuramı, bir suçun tam olarak var olması için gerekli koşulları, yani suçun unsurlarını incelediği gibi, suç olanı suç olmayandan ayırt etmeye yarayacak hususları, suça etkide bulunan nedenleri, suçun ne zaman doğup ne zaman ortadan kalktığını da araştırır. Ayrıca çeşitli suçların hangi hukuki değerlerle bağlantılı olduğunu gösterir ve bunları belirli özelliklerine göre çeşitli gruplara ayırmaya çalışır.

Bir suçun oluşması için bir dizi unsurun varlığı aranır. Her suçta bulunması gereken unsurlara suçun genel unsurları adı verilir. Bu unsurlardan herhangi birinin bulunmaması eylemi suç olmaktan çıkarır. Suçun genel unsurlarından başka her suça özgü unsurlar da vardır. Bunlara suçun özel unsurları denir. Suçun genel unsurları ceza yasalarının genel hükümler bölümünde, suçun özel unsurları ise ceza yasalarının özel bölümlerinde ya da ceza hükümlü özel yasalarda suçları öngören tanımlarda yer alır.

Suçun genel unsurları hareket, tipiklik, hukuka aykırılık ve kusur olarak dörde ayrılır. Kişinin dış dünyada beliren iradi davranışı olarak tanımlanan hareket unsuru, bir şeyi yapma (icra) ya da yapmama (ihmal) biçiminde ortaya çıkabilir. Suç bir harekettir; hareketsiz suç olmaz. Bu bakımdan bazı ceza hukukçularının olumlu ve olumsuz bir hareketle işlenmediğini iddia ettikleri ve sırf şüphe suçları ya da hareketsiz suçlar adını verdikleri suçlar da aslında icrai birer suçtur. Hareketin dış dünyada meydana getirdiği değişiklik olan sonuç, suç tipine, suçun yasadaki tanımına uyuyorsa, ceza hukuku bakımından sonuçtur. Bu anlamda bu sonucun bulunmaması durumunda ortada suç yoktur. Sonucun bir kimseye yüklenebilmesi ve dolayısıyla onun sorumlu olabilmesi söz konusu değişikliğin o kimsenin hareketinden kaynaklanmasına bağlıdır. Bir başka deyişle hareket ile sonuç arasında bir nedensellik bağı bulunmalıdır.

Suçun bir başka unsuru olan tipiklik, bir eylemin ceza yasasındaki soyut tanımıdır. Bireysel olaylardan soyutlanarak bir araya getirilen birtakım özellikler bir bütün oluştururlar ve bir ceza tehdidi altına konurlar. Hareket, soyut bir kavram olan tipikliği somut hale getirir ve insanın iradi davranışı suç tipinde belirtilen maddi unsurları ihlal ettiğinde, tipiklik de gerçekleşmiş olur.

Suçun üçüncü unsuru olan hukuka aykırılık, işlenen ve suç tipine uygun olan eylemin yalnızca ceza hukukuyla değil, bütün hukuk düzeniyle çatışma halinde olması anlamına gelir. Ceza yasasının ya da ceza hükümleri koyan özel bir yasanın suç saydığı bir eylemin işlenmesine başka bir kural izin veriyorsa, o eylemin hukuk düzeni tarafından yasaklanmadığı, yani hukuka aykırı olmadığı sonucuna varılır. Bu şekilde bir ceza kuralının yasakladığı eylemin işlenmesine izin vererek onun hukuka aykırı olmasını önleyen kurala hukuka uygunluk nedeni denir.

Suçun dördüncü unsuru olan kusur, sayılan objektif unsurları tamamlayıcı nitelikte sübjektif (manevi) bir unsur olarak kabul edilir. Ceza hukuku tarihinde kusurun bir genel unsur olarak kabul edilmesi oldukça yakın bir döneme rastlar. Roma ve Germen hukuklarında sonuç sorumluluğu, yani kusursuz sorumluluk ilkesi geçerliydi. Kusur kavramı değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Bir anlayışa göre kusur, fail ile eylem arasındaki sübjektif (ruhsal) ilişkidir; bu ilişkiyi bilmek ve istemektir. Bir başka tanıma göre, iradesinden dolayı kınanan fail kusurludur. Dolayısıyla kusur, iradesinden dolayı failin kınanmasıdır. Bu kınama kasıtta, taksire oranla daha yoğundur.

Suçlar değişik açılardan gruplara ayrılabilir. Harekete göre ayrımda suçun bir hareketi yapma (icra) ya da yapmama (ihmal) biçiminde ortaya çıkışına bakılır. Yasanın yasakladığı bir hareketi yapma yoluyla işlenen suçlara "icrai suç", yasanın yapılmasını zorunlu kıldığı bir hareketi yapmama yoluyla işlenen suçlara "ihmali suç" denir. Kusura göre ayrımda suçlar, kasıtlı ve taksirli suçlar olarak ayrılır. Suçun ağırlığına göre ayrımda ise üçlü (cürüm, cünha, kabahat) ya da ikili (cürüm, kabahat) bir ayrım söz konusu olabilir. TCK'da ikili ayrım benimsenmiştir.

Suçları cürüm ve kabahat biçiminde ayırmanın maddi ceza hukuku ve yargılama hukuku açısından önemli sonuçları vardır. Cürümlere teşebbüs cezalandırılır; kabahatlere teşebbüs ise cezalandırılmaz. Yasanın cürüm ve kabahatler için kabul ettiği zamanaşımı süreleri ile zamanaşımını kesen ve durduran nedenler birbirinden farklıdır. Tekerrürde cürümler kabahatlere, kabahatler cürümlere esas oluşturmaz. Yabancı ülkelerde işlenen suçlardan yalnızca cürümler kovuşturulabilir. Cezaların ertelenmesinde deneme süresi cürümlerde beş yıl, kabahatlerde bir yıldır. Cürümlerde failin cezalandırılabilmesi için kastın varlığı kuraldır. Kabahatlerde ise kastın kanıtlanması zorunlu değildir. Tutuklama koşulları da kabahat ve cürümler bakımından farklılık gösterir.

suç ortaklığı, SUÇA KATILMA olarak da bilinir, birden çok kişinin önceden anlaşarak birlikte bir suçu işlemeleri. Bazı suçlar yasanın tanımı gereğince ya da nitelikleri

bakımından birden çok kişi tarafından işlenir. Ayrıca tek kişi tarafından işlenebilen suçlara birden çok kişinin katılması olasıdır. Suç ortaklığı kurallarının uygulanabilmesi için tipe uygun bir hareketin varlığı ve bu hareketin hukuka aykırı olması gerekir. Bir kimsenin suça katılmadan dolayı sorumlu tutulabilmesi için şu koşulların varlığı aranır: Suçtan önce ya da en geç suçun işlenmesi sırasında suç işleme konusunda öteki fail ya da faillerle anlaşmış olma, suçu oluşturan eylemin en azından teşebbüs derecesine kadar varmış olması, üzerinde anlaşılanla işlenen suçun aynı olması, katılmanın yasada yazılı yollardan biriyle ortaya çıkması.

Suç ortaklarının cezalandırılmasında eşitlik, ikilik ve cezanın faile göre saptanması sistemlerinden biri uygulanır. Türk Ceza Kanunu (TCK) ikilik sistemini kabul etmiştir. İkilik sisteminde, bir suça katılanlar suçun işlenmesindeki rollerine göre bir ayrıma tabi tutulurlar. Buna göre suç ortaklığı asli iştirak ya da feri iştirak biçiminde ortaya çıkabilir. Asli iştirak da kendi içinde maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Asli maddi iştirak suç konusu olan eylemi doğrudan doğruya birlikte işlemedir. Asli manevi iştirak birlikte hareket edilen kişileri suça azmettirmeyi kapsar. Asli maddi fail ya da faillere suç işleme kararını verdirene azmettiren denir. Yasa, azmettirenin işlenen suçun cezasıyla cezalandırılacağını, ama asli maddi fail ya da faillerin suçu işlemede kişisel çıkarının bulunması durumunda, azmettirenin cezasında indirim yapılacağını öngörür. Suçun işlenmesine ikinci derecede katılma anlamına gelen feri iştirak de maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Feri maddi iştirak eylemin işlenmesine yarayacak iş ya da araçları sağlamak ya da suç işlenmeden önce ya da işlendiği sırada faile yardımcı olarak suçun işlenmesini kolaylaştırmaktır. Feri manevi iştirak ise suç işlemeye teşvik, suçu işleme kararını destekleme, suç işlendikten sonra yardım vaadinde bulunma ve suçun nasıl işleneceği konusunda talimat verme biçiminde ortaya çıkar.

suç uydurma, işlenmediği bilinen bir suçu kovuşturma makamlarına işlenmiş gibi bildirme ya da sahte suç delilleri yaratma. Suç uydurma başlı başına bir suçtur. İhbar yoluyla suç uydurma, bazı hukuk sistemlerinde şekli suç uydurma olarak bilinir. Bu duruma örnek olarak, bir kimsenin evine hırsız girmiş görünümünü vermek için kapı kilidini kırması ve sonra durumu yetkili makamlara bildirmesi gösterilebilir. Maddi suç uydurma ise işlenmemiş bir suçun eser ve delillerini uydurmaktır. Bu duruma örnek olarak kişinin kendini yaralayıp yol üzerinde yatması gösterilebilir. Kişinin işlemediği bir suçu işlediğini ya da bu suça katıldığını adliye huzurunda söylemesine ise kendini suçlama denir. Suç uydurma bütünüyle adliye aleyhinde gerçekleşen bir suç tipidir; burada korunan hukuki yarar doğrudan doğruya adliyeyle ilgilidir. Suç uydurma, fail olarak herhangi bir kimsenin gösterilmemesi açısından iftiradan ayrılır.

suça katılma *bak.* suç ortaklığı

suça tahrik, bir kimseye ya da yakınına karşı haksız eylemde bulunarak onu suç işlemeye yöneltme. *Ayrıca bak.* kışkırtma.

suça teşebbüs, işlenmesine karar verilen bir suçun elverişli araçlarla icrasına başlanmasından sonra, failin elinde olmayan engeller nedeniyle eylemin tamamlanmaması ya da tamamlanmasına karşın sonucun meydana gelmemesi. Suça teşebbüsü düzenleyen Türk Ceza Kanunu (TCK) hükümleri yalnızca cürüm terimine yer verdiğinden, kabahatlere teşebbüs ceza konusu olamaz.

Bir suçun işlenmesi birkaç aşamadan geçer: Tasarlama, hazırlık, icra ve suçun tamamlanması. Suça teşebbüs bu aşamalara göre ikili bir ayrıma tabi tutulur. Tasarladığı cürmü elverişli araçlarla işlemeye başlayan bir kimse elinde olmayan nedenlerle bu cürmü işlemek için gerekli icra hareketlerini tamamlayamazsa, eksik teşebbüs söz konusu olur. Bu durumda verilecek ceza, yasada belirtilen ölçülerde indirilir. İcra hareketlerinin tamamlanmasına karşın failin elinde olmayan nedenlerle sonucun oluşmamasına ise tam teşebbüs denir. Örneğin öldürme kastıyla ateş eden failin tabancasından çıkan kurşunun isabet etmemesi ya da isabet etse bile yalnızca mağduru yaralaması durumlarında tam teşebbüs vardır. Tam teşebbüsün cezası eksik teşebbüse göre daha fazladır. Bu bakımdan eksik ve tam teşebbüs ölçütlerinin sınırının çizilmesi önemlidir. Bir görüşe göre failin işlemeyi kastettiği cürüm bakımından gerekli bütün hareketleri yapması halinde tam teşebbüs vardır. Bir başka görüşe göre ise fail yaptığı icra hareketlerinin sonuçlarını ortadan kaldırarak yapılmamış duruma getirebiliyorsa eksik teşebbüs, yapılmamış duruma getiremiyorsa tam teşebbüs vardır.

Taksirle işlenen cürümler, sonucu hareketle bitişik suçlar, sonuçları nedeniyle ağırlaşmış suçlar, ihmali suçlar, alışkanlık suçları, objektif cezalandırılabilme koşullarını içeren suçlar teşebbüse elverişli değildir.

suça teşvik, bir kimseyi özendirerek ya da destekleyerek suç işlemeye yöneltme. *Ayrıca bak.* kışkırtma.

suçiçeği, deri ve mukozalarda yuvarlak ve içi sıvı dolu keseciklerin oluşmasıyla ortaya çıkan bulaşıcı virüs hastalığı. Özellikle 2-6 yaşındaki çocuklarda salgınlara neden olur. Kuluçka devresi 12-16 gündür. Başlangıçta 24 saat kadar süren yüksek ateş olabilir. Ateşin ardından sırtta ve göğüste çok sayıda kırmızı ve kaşıntılı kabartı oluşur. Bu kabartılar birkaç saat içinde saydam bir sıvıyla dolu kesecikler haline gelir, sıvı 36 saat sonra matlaşır. Hastalığın üçüncü gününde kesecikler kuruyup büzüşür, tepelerindeki kabuk pullanarak dökülür; genellikle yerlerinde iz kalmaz. İlk 3-4 gün boyunca sürekli olarak yeni döküntüler çıktığından, deride döküntülerin bütün gelişim evreleri bir arada görülebilir. En çok gövdede ortaya çıkan döküntü, kol ve bacaklarda, ağız ve damak mukozasında, hatta saçlı deride de görülür. Hastalık genellikle hafif geçer ve yaşam boyu bağışıklık bırakır; komplikasyonlara çok ender rastlanır.

Başlangıç evresinde hastanın çevresindekilerden tecrit edilmesi ve dinlenmesi gerekir. Lezyonlardaki kabuklar düştükten sonra bulaşma çok enderdir. Keseciklerin mikrop kaparak iltihaplanmasını ve yara haline gelip iz bırakmasını önlemek için hastanın kaşınması engellenmelidir.

Suçiçeğinin etkeni, *Herpetoviridae* familyasının, *Herpesvirus* cinsinden *Herpesvirus varicella* adlı virüstür. İnsanda zonaya da neden olan bu virüsün vücuda ilk kez girdiğinde suçiçeğine neden olduğu, hasta iyileştikten sonra bir sinir hücresine yerleşerek yıllar sonra yeniden etkin duruma geçebildiği düşünülmektedir. Nedeni bilinmeyen bu etkinleşme sonucunda virüs sinir lifi boyunca hareket ederek deriye varır ve zonaya neden olur.

İnsan serumundan hazırlanan insan immünoglobülini, kas içine şırınga edilerek suçiçeğinden korunmada kullanılır. Sınırlı sayıda vakada denenen canlı ve zayıflatılmış suçiçeği virüsü, aşı olarak kullanılmak üzere geliştirilmektedir. *Ayrıca bak.* zona.

suçlama sistemi, hukukta, delilleri toplama ve sunmada kullanılan iki sistemden biri. Öbürü soruşturma sistemidir(*). Daha çok Angloamerikan gelenek hukukunun geçerli olduğu ülkelerde uygulanan suçlama sisteminde delil ve tanıklar taraflarca sağlanır, tartışılır ve sorgulanır. Taraflardan her biri kendi soruşturmasını bizzat yürütmekle yükümlüdür. Ceza yargılamasında kamuyu temsil eden iddia makamına polis kurumu yardım ederken, savunma araştırma kaynaklarını kendisi bulur. Her iki taraf davetiyeyle tanıkların hazır bulunmalarını sağlayabilir, karşı tarafın tanıklarını sorgulayabilir. Jürili mahkemelerde yargıcın işlevi başkanlık etmek ve hukuk açısından hakemlik yapmaktır. Yalnız bazı ender durumlarda hukuki bir sorunu ya da bir olguyu açıklığa kavuşturmak amacıyla sorgulamaya katılabilir.

suçların içtimaı, kesin hükümle ayrılamamış birden çok suçun aynı kişi tarafından işlenmiş olması durumu. Fail tek eylemle birkaç suç işlemişse "fikri içtima" söz konusu olur. Bu durumda faile, bu suçlarla ilgili en ağır cezayı gerektiren maddeye göre ceza verilir. Aynı kişinin eylemlerinin birbirinden bağımsız suç oluşturmasına ise "hakiki içtima" denir.

Cezaların içtimaı, çeşitli suçlardan dolayı hüküm giyen bir kişiye verilen cezaların nasıl hesaplanıp toplanacağı konusunu düzenleyen üç sistemden oluşur. Bunlar cezaların toplam tutarının verilmesi demek olan toplama usulü, cezalardan en ağır olanına hükmedilmesi, yani ağır cezanın hafifleri içine alması anlamına gelen yutma sistemi ile bu ikisi arasında yer alıp en ağır cezaya öbürlerinden belli oranda bir miktarın eklenmesine dayanan hukuki içtima sistemidir.

suçluların geri verilmesi, bir devletin, ülkesine sığınmış sanık ya da hükümlüyü yargılanmak ya da cezasını çekmek üzere, suçu işlediği ülkeye teslim etmesi. Suç işleyenlere karşı toplumların korunması devletler arasında işbirliğini gerektirir. Devletler karşılıklı çıkarlarını göz önünde tutarak başka devletçe istenen suçluları teslim etme yolunu seçerler. Bu bakımdan suçluların geri verilmesi ceza hukukunun yanı sıra devletler hukukunu da yakından ilgilendirir.

Suçluları geri vermenin koşulları şunlardır: Eylemin her iki ülkede de cezalandırılabilir olması; suçun kovuşturulabilir olması; ceza miktarı esas alınan sistemlerde suçun belli bir miktar cezayı gerektirmesi; suçun geri vermeye esas olabilecek suçlar listesinde yer alması; suçun siyasal suç, buna bağlı adi suç ya da sırf askeri suç olmaması; mali bir suç söz konusuysa, bu konunun geri vermeye engel olmayacağının bir sözleşme, ek protokol ya da karşılıklılık kuralıyla kabul edildiğine dair beyanda bulunulmuş olması; geri verilmesi istenen sanık ya da hükümlünün, istendiği devletin uyruğunda olmaması ya da sürekli konutunun o ülkede bulunmaması. Türkiye'nin de dahil olduğu kara Avrupa'sı hukuk düzenleri "uyruk geri verilmez" ilkesine bağlıdır. Buna karşılık Anglosakson hukuk sistemine giren ülkeler temel haklarla ilgili yeterli güvence verilmesi durumunda yurttaşlarını suç işlediği ülkeye vermede bir sakınca görmezler. Özellik kuralı uyarınca, geri verme isteminde bulu-

nan devlet teslim aldığı kişiyi yalnız geri verme konusu suçtan yargılayabilir. Eskiden işlenmiş başka bir suçtan yargılamaya gidilebilmesi için, yeni bir geri verme isteminde bulunulması gerekir. Cezasını çektikten sonra sözleşmelerde belirlenmiş bir sürede kendi serbest iradesiyle ülkeden ayrılmayanlar başka bir suçtan da yargılanabilir.

suçun bildirilmesi, IHBAR olarak da bilinir, suçun kişiler ya da kamu görevlilerince kovuşturma makamlarına duyurulması. Suçu bildiren kişi suça el konuncaya değin muhbir, ceza kovuşturması başladıktan sonra da tanıktır. Türk hukukunda kişilere ve resmî makamlara ihbar yükümlülüğü getiren yasal düzenlemeler vardır. Örneğin savaş sırasında yabancı bir devletle anlaşma yapıldığını ya da askerlerin itaatsizliğe sevk edileceğini öğrenen kişiler, gecikmeden bu eylemleri ya da hazırlık hareketlerini devlet makamlarına bildirmekle yükümlüdür. Resmî görevliler, özellikle belediye memurları ve köy muhtarları, doğal olmayan bir ölüm kuşkusu duyduklarında bunu kovuşturma makamlarına duyurmak zorundadırlar. Mahkemeler duruşmada sanığın başka bir suç işlediğini anladıklarında, birleştirme yoluna gidilemiyorsa, suçu savcılığa bildirirler. Vali ve kaymakamlar kendilerine yapılan ihbarları yetkili mercilere iletirler. Görevini yaptığı sırada resen kovuşturulan bir suç işlendiğini öğrenen ve kovuşturmayla görevli olmayan memurların bu suçu yetkili mercilere bildirme zorunluluğu vardır. İhbar zorunluluğunun yerine getirilmemesi suç sayılır.

suçüstü, MEŞHUT SUÇ olarak da bilinir, işlendiği sırada ya da işlendikten hemen sonra ortaya çıkarılan suç. İkinci durumda suçüstünden söz edilebilmesi için suçun yeni işlenmiş olması, failin suçu işledikten hemen sonra kovalanarak yakalanmış olması ya da failin suçu kısa bir süre önce işlediğini gösteren nesne ya da izlerle yakalanmış olması gerekir. Yasalar kolluk kuvvetlerinin yanı sıra suçtan zarar görenlere ve tanıklara da suçüstünde rastladıkları kişileri yakalama yetkisini vermiştir. Suçüstünde bütün iz ve eserler ile fail ortada olduğundan, suçun yargılanması için uzun bir hazırlığa ve araştırmaya gerek yoktur. Bunun sonucu olarak çeşitli ülkeler suçüstü yargılaması için özel yargılama kuralları kabul etmişlerdir. Türkiye'de bu alanı 1936 tarihli ve 3005 sayılı yasa düzenlemiştir. Buna göre hazırlık soruşturmasını yürüten savcının iddianameyi sevketmesinden sonra, dava doğrudan doğruya duruşmada ele alınır ve bir oturumda sonuca bağlanır. Yasa uyarınca siyasal suçlarla özel yargılama usullerine ve takibi izin ya da karara bağlı olan suçlar hakkında suçüstü hükümleri uygulanamaz.

Sud, es-, Sudan'ın ortagüney kesiminde bataklıklarla kaplı alçak bölge. Genişliği 320 km, uzunluğu 400 km'dir. Sularını Beyaz Nil'in kaynaklarından Bahrü'l-Gazal ve Bahrü'l-Cebel (Dağ Nili) toplar. Irmakların yüzeyini uzun papirüsler (Arapça *es-sud*: "papirüs"), sazlar ve su sümbülleri kaplar. Bahrü'l-Cebel bölgeden geçerken buharlaşma ve sızıntı nedeniyle suyunun yarısını kaybeder. Bölgede hayvancılıkla geçinen Nuerler yaşar. 1980'lerin başlarında bölgeyi boydan boya geçerek Cunguli Irmağını Melekal'da Beyaz Nil'le birleştirecek ve bataklıkları kurutarak tarıma elverişli hale getirecek bir kanalın yapımına başlanmıştır.

sud kostik, beyaz, kristal yapılı katı sodyum hidroksit. Sabun, reyon (yapay ipek) ve kâğıt üretiminde yaygın biçimde kullanılır. *Ayrıca bak.* sodyum.

sudak (*Stizostedion lucioperca*), *Perciformes* takımının *Percidae* familyasından tatlı su balığı. *Percidae* familyasının öbür üyeleri gibi gövdesi yanlardan az basık, sırt yüzgeci iki tane, ağzı iyi gelişmiş dişlerle kaplı ve yırtıcıdır. Akrabaları olan tatlı su levreklerine(*) göre başı daha sivridir. Parlak renkli gövdesinin üst bölümleri grimsi yeşil, alt bölümleri beyazdır. Yanlarında kahverengimsi esmer lekeler bulunur. Uzunluğu 1,3 m'ye ulaşabilirse de genellikle 60 cm'yi aşmaz. Doğal olarak Asya'nın batı, Avrupa'nın orta ve doğu kesimlerindeki akarsu ve göllerde yaşar. Ekonomik değeri yüksek olan bu tür çeşitli ülkelere de götürülerek yetiştirilmeye başlamıştır. Ama son derece yırtıcı olması nedeniyle sonradan götürüldüğü sulardaki balıkları önemli ölçüde tüketmekte ya da tümüyle yok etmektedir.

Sudan, resmî adı SUDAN CUMHURİYETİ, Arapça CUMHURİYETÜ'S-SUDAN, Afrika'nın en büyük ülkesi. Kıtanın kuzeydoğu kesiminde 2.503.890 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeygüney doğrultusunda yaklaşık 2.040 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş yeri 1.577 km'yi bulur. Kuzeyde Mısır, kuzeydoğuda Kızıldeniz, doğuda Etiyopya, güneyde Kenya, Uganda ve Zaire, batıda Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad, kuzeybatıda da Libya ile çevrilidir. Başkenti Hartum, 1992 tahmini nüfusu 29.971.000'dir.

DOĞAL YAPI. Sudan toprakları batıda Darfur bölgesinin dağları ve Nil-Kongo su bölümü çizgisi, doğuda Kızıldeniz Tepeleri ve Etiyopya Platosu ile çevrili dev bir düzlükten oluşur. Fiziksel coğrafya bakımından üç bölgeye ayrılan bu düzlüğün kuzey kesimini Sahra'nın uzantısı olan taşlık çöl alanları kaplar. Kuzeyde çöl alanlarıyla birleşen batıdaki dalgalı kumul bölgesi, parçalanmış düz bir plato görünümündedir. Ülkenin orta ve güney kesimini içine alan üçgen biçimli kil düzlüklerin ortasında es-Sud olarak bilinen büyük bir bataklık alan bulunur. Bu bölgenin kuzey kesimi boyunca uzanan adatepelerin en büyük grubu Nuba Dağlarını oluşturur; daha batıya düşen Darfur Platosunda volkanik bir küme olan Merre Dağları yükselir.

Engebeli Kızıldeniz Tepelerinin doğudaki dik yamaçları dar bir kıyı ovasına bakar. Tepelerin güneyinde yer alan yükseltiler Etiyopya'daki masif kütlelerin eteklerini oluşturur. Ülkenin en güneyinde, Nil-Kongo su bölümü çizgisinden sonra Demirtaş Platosu uzanır. Daha doğuda Uganda sınırını izleyen masif sıradağlar ülkenin en yüksek noktası Kinyeti Dağı (3.187 m) gibi doruklarla barındırır.

Sudan'daki bütün akarsular ülkeyi boydan boya geçen Nil Irmağına doğru akar. Sistemin başlıca kolu olarak Uganda sınırı yakınındaki Nimule'de ülkeye giren Bahrü'l-Cebel (Dağ Nili), batıdan Bahrü'l-Gazal'ı, doğudan da Sobat Irmağını aldıktan sonra Beyaz Nil (Bahrü'l-Ebyaz) adını alır ve kuzey yönünde ilerleyerek Hartum yakınında, Etiyopya'dan gelen Mavi Nil'le (Bahrü'l-Ezrak) birleşir. Beyaz Nil'in sularının büyük bölümünü es-Sud bölgesinde yitirmesi nedeniyle daha çok Mavi Nil'den beslenen Nil Irmağı, büyük bir kıvrım çizerek Sudan sınırları içindeki adıyla Nübye (Nâsır) Gölüne girer. Ülkenin büyük bölümü kıraç, alkali içerikli ve verimsiz topraklarla kaplıdır; tarıma elverişli alanların çoğu ırmak vadilerinde yer alır.

Sudan'ın kuzeyindeki çöl bölgesinde tropik karasal, güney bölümünde ise Ekvator tipi bir iklim hüküm sürer. En yüksek yıllık ortalama sıcaklık ülkenin iç kesiminde görülür; Hartum'da yılın herhangi bir ayında sıcaklık 38°C'yi geçebilir. En yüksek sıcaklıklara genellikle yağış mevsiminin hemen öncesinde rastlanır. Ülkenin kuzeyinde hemen hemen sıfır düzeyinde olan yıllık yağış miktarı güneye doğru artarak yağış mevsiminin sekiz-dokuz ay (nisan-kasım) sürdüğü sınır bölgesinde 1.465 mm'ye kadar çıkar. Yaz yağışları genellikle sağanak biçimindedir. Deniz esintilerinin iklimi yumuşattığı Kızıldeniz kıyılarında yağışların büyük bölümü kışın düşer. Ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda sık sık habub denen toz fırtınaları görülür.

Hartum'da bir pazaryeri, Sudan
Ara Güler

Bitki örtüsü büyük ölçüde yağış düzenine bağlı bir dağılım gösterir. Bitkiden hemen hemen yoksun olan çöl ortamı yarı kurak kuşakta yerini çalılıklara bırakır. Daha güneyde başlayan savan örtüsü yağış miktarının artmasıyla birlikte sıklaşır. Nil kıyılarında palmiye koruluklarına, ülkenin en güneyindeki yüksek kesimlerde ise tropik yağmur ormanlarına rastlanır. Yabanıl hayvan varlığı aslan, pars, fil, zürafa, zebra, suaygırı ile çeşitli maymun ve antilop türlerini kapsar. Yerel kuş varlığı da oldukça zengindir; çok sayıda kuş kuzeye doğru göç ederken kışı Sudan'da geçirir. Su kenarlarında ve bataklık kesimlerde yoğun olarak sivrisineğe ve uygun koşullarda, 12. kuzey paralelinin güneyinde çeçesineğine rastlanır.

NÜFUS. Sudan'ın etnik bileşimi karmaşık olmakla birlikte, sınıflandırma açısından

belirli bir genellemeye gidilebilir. Buna göre ülkenin kuzeyinde Araplar ile Nübye bölgesinin etnik toplulukları, güneyde ise Nil ve Sudan halkları yaşar. Siyahlarla karışmış Bakkarlar(*) gibi toplulukları da kapsayan Araplar toplam nüfusun (1983) yüzde 49,1'ini oluşturur. Geleneksel kültürleriyle ayırt edilen öteki büyük etnik topluluklar arasında Dinkalar(*) (yüzde 11,5), Nubalar(*) (yüzde 8,1), Buceler(*) (yüzde 6,4), Nuerler(*) (yüzde 4,9), Azandeler(*) (yüzde 2,7), Bariler(*) (yüzde 2,5), Furlar(*) (yüzde 2,1), Şiluklar(*) (yüzde 1,7) ve Lotukolar(*) (yüzde 1,5) sayılabilir. 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında komşu Etiyopya, Uganda ve Çad'dan gelen büyük mülteci toplulukları yerli Sudan halklarının nüfusunu önemli ölçüde artırmıştır. Karmaşık etnik bileşimin bir sonucu olarak, ülkede resmi dil Arapçanın dışında Nil-Sahra, Nijer-Kordofan ve Hami-Sami dil ailelerine giren 32 ayrı dil konuşulur. Kendi dillerini korumuş olan etnik topluluklar arasında Arapça ortak ticaret dili olarak önem taşır. Toplam nüfus içinde Sünni Müslümanların oranı (1980) yüzde 73'ü bulur. Geleneksel dinlerini sürdüren topluluklar nüfusun yüzde 16,7'sini oluşturur. Hıristiyan azınlık ise Katolik (yüzde 5,6) ve Anglikan (yüzde 2,3) mezheplerini kapsar.

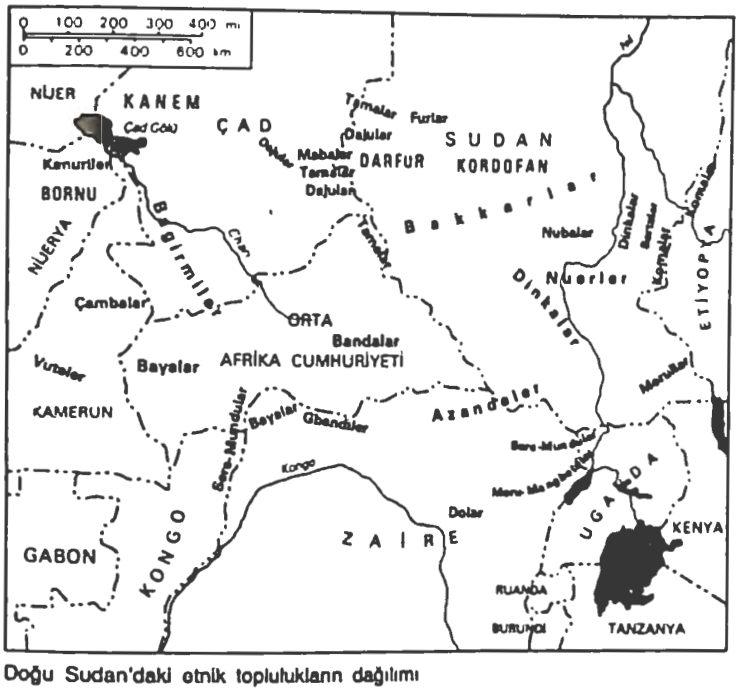

Doğu Sudan'daki etnik toplulukların dağılımı

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına ancak 12 kişidir. Toplam nüfusun (1990) yüzde 78'i kırsal kesimde yaşar. Kent ve kasabaların çoğu Nil ile kollarının kıyılarında kuruludur. Hartum metropoliten alanı toplam kent nüfusunun yaklaşık yarısını barındırır. Bir başka önemli kentsel merkez Kızıldeniz kıyısındaki Port Sudan'dır.

Nüfus artış hızı Afrika ortalamasına yakın bir düzeydedir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 44 ve binde 13'tür. Yüksek doğum oranı nedeniyle nüfus son derece genç bir yapı gösterir; 15 yaş altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 45,2'ye ulaşır.

EKONOMİ. Dünya'nın en geri ülkeleri arasında yer alan Sudan'da büyük ölçüde tarıma dayanan gelişme yolunda bir ekonomi yürürlüktedir. 1970'lerde yürürlüğe konan kalkınma politikaları başarılı olamamış ve tarımsal üretim gitgide azalırken dış borçlar artmıştır. 1988 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) yaklaşık 10 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 420 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1988-89) yüzde 36 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1983) yüzde 63,5'i çalışır. Tarıma elverişli alanlar ülke topraklarının ancak yüzde 5,4'ünü oluşturur; ekili alanların miktarı, yağış düzeninin kararsızlığı nedeniyle yıldan yıla farklılıklar gösterir. Mısır'da kurulu Assuan Yüksek Barajı ile Beyaz ve Mavi Nil'in birleşme noktasının güneyindeki bölgeyi kapsayan el-Cezire Projesi, sulamadan yararlanılan alanları büyük ölçüde artırmıştır.

Ülkenin en önemli ticari tarım ürünü daha çok kuzeyde ekilen pamuktur. İhracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 30'unu sağlayan pamuğun bir bölümü de yerel dokumacılık sanayisinde kullanılır. Sudan'ın dünya toplam pamuk üretimi içindeki payı çok küçüktür; ama Sudan pamuğunun ekstra uzun elyaflı olması geniş bir talep yaratır. Tarımsal ihracatı çeşitlendirmek amacıyla pamuk dışındaki ticari ürünleri geliştirme yönündeki çabalar, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) pamuk üretimine ağırlık verilmesini ısrarla tavsiye etmesi nedeniyle 1979'dan sonra önemli ölçüde gevşetilmiştir. Bununla birlikte susam tohumu ve şekerkamışının yanı sıra kahve, çay ve tütün gibi yeni ticari ürünlerin önem kazanmaya başladığı söylenebilir. Sudan'ın dünya üretiminde birinci sırayı aldığı arapzamkı ikinci büyük ihracat geliri kaynağıdır. Akasya ağaçlarından elde edilen bu ürün yapıştırıcı, şekerleme ve ilaç üretiminde kullanılır. Ülkenin başlıca gıda ürünü çeşitli kesimlerde yetiştirilen süpürgedarısıdır. Öteki önemli tarım ürünleri arasında kumdarı, yerfıstığı, mısır ve buğday sayılabilir.

Ülke topraklarının yaklaşık dörtte birini kaplayan çayır ve otlaklar geniş çapta hayvancılığa olanak verir. En çok yetiştirilen hayvanlar sığır, koyun, keçi ve devedir. Deve ve koyunların büyük bölümü Mısır ile öteki Arap ülkelerine ihraç edilir. Nil ve kollarında başta Nil levreği olmak üzere yerel tüketime dönük önemli miktarda balık avlanır. Kızıldeniz sularında da bir ölçüde balık ve kabuklu deniz hayvanları avcılığı gelişmiştir. Büyük bölümü devletin elinde olan ormanlardan yılda yaklaşık 22,8 milyon m³ tomruk elde edilir (1990).

Madencilik sektörü, küçük ölçekli altın madenlerinin yanı sıra kromit, manganez, mermer, alçı, tuz ve mika çıkarımına dayanır. 1977'den sonra saptanan petrol rezervleri ve çinko, bakır, gümüş, demir yatakları henüz işletilememektedir. Birlikte GSYİH'ye ancak yüzde 8,2 düzeyinde katkıda bulunan madencilik ve imalat sektörleri toplam işgücünün çok küçük bir bölümüne istihdam olanağı sağlar. Sanayi üzerindeki devlet denetiminin 1970'lerin ortalarından sonra adım adım kaldırılmasıyla özel sektör ve yabancı sermaye yatırımları artmaya başlamıştır. Başlıca sanayi ürünleri şeker, dokuma, çimento, deri eşya ve ayakkabı, petrol ürünleri ve işlenmiş gıdadır. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 1,3 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun yarıdan fazlası hidroelektrik santrallardan, geri kalanı da termik santrallardan sağlanır. Bazı sanayi kuruluşları gerekli elektriği kendi tesislerinde üretirler.

Sudan'ın dış ödemeler dengesindeki açık süreklilik kazanmıştır. Yurtdışında çalışan işçilerin gönderdiği dövizler dış ticaret açığının yalnızca bir bölümünü kapatır. İhracat gelirleri hemen hemen bütünüyle tarım ürünlerine dayanır. İthalat kalemlerinin başında ise makine, ulaşım araçları, petrol ve petrol ürünleri, mamul mallar ve kimyasal maddeler gelir. Sudan'ın petrol gereksinimini büyük ölçüde Suudi Arabistan karşılar; öteki ithal malların çoğu Avrupa Topluluğu'na (AT) üye ülkelerden alınır. Sudan'ın dış ticaretinde ABD ve Japonya'nın da önemli bir yeri vardır.

Ulaşım ağı pek gelişmemiştir. Hartum üzerinden kuzeye doğru uzanan ana demiryolu hattı, bir şube hattıyla ülkenin başlıca limanı Port Sudan'a da bağlanır. Yük taşımacılığının yaklaşık üçte ikisi karayollarıyla yapılır. Karayollarının yaklaşık beşte üçü kaplanmıştır. Bahrü'l-Gazal ve Beyaz Nil yıl boyunca ulaşıma elverişlidir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Bağımsızlık sonrasında zayıf parlamenter hükümetlerin başta olduğu kısa aralıklar (1956-58, 1965-69) dışında askeri rejimle yönetilen Sudan, 1986 tarihli geçici anayasayı askıya alan 1989'daki darbeyle yeni bir askeri rejim dönemine girdi. 1993 ortalarında bütün iktidar yetkilerini Ulusal Kurtuluş Devrim Komuta Konseyi elinde tutuyordu. Yasama yetkisini ise 300 üyeli Geçici Ulusal Meclis kullanıyordu. Sürekli askeri rejimlerin bir sonucu olarak Sudan'da temsili kurumların ve yerel yönetim sisteminin pek gelişmediği ve çok partili siyasal yaşamın çok cılız olduğu söylenebilir.

Yargı sisteminin başında Yüksek Adalet Divanı yer alır. Müslümanlar arasında medeni hukuka giren konularda şeriat uygulanır. Ordunun büyük bölümünü kara kuvvetleri oluşturur. Kolluk hizmetlerini polis ve yarı askeri bir ulusal muhafız örgütü yerine getirir.

Sağlık kuruluşları ve sağlık personelindeki büyük açık nedeniyle mide ve bağırsak hastalıkları, boğmaca, sarılık, zührevi hastalıklar, verem ve sıtma son derece yaygındır. Yetersiz beslenme de ciddi sağlık sorunları oluşturur. Bebek ölüm oranı (1991) binde 85 gibi oldukça yüksek bir oranı bulur. Ortalama yaşam süresi (1991) kadınlarda 54 yıl, erkeklerde 52 yıldır. Halk sağlığı ve çevre koşullarındaki aksaklıklar ile konut açığı sıkıntısı, son yıllarda artan mülteci akınıyla daha ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Ülkenin kuzey ve güney kesimleri arasında büyük bir toplumsal ve ekonomik dengesizlik vardır. Sanayi sektörünün dar bir temele dayanması ve ülkede kırsal yaşam biçiminin egemen olması nedeniyle sendikalaşma ve sosyal haklar pek gelişmemiştir.

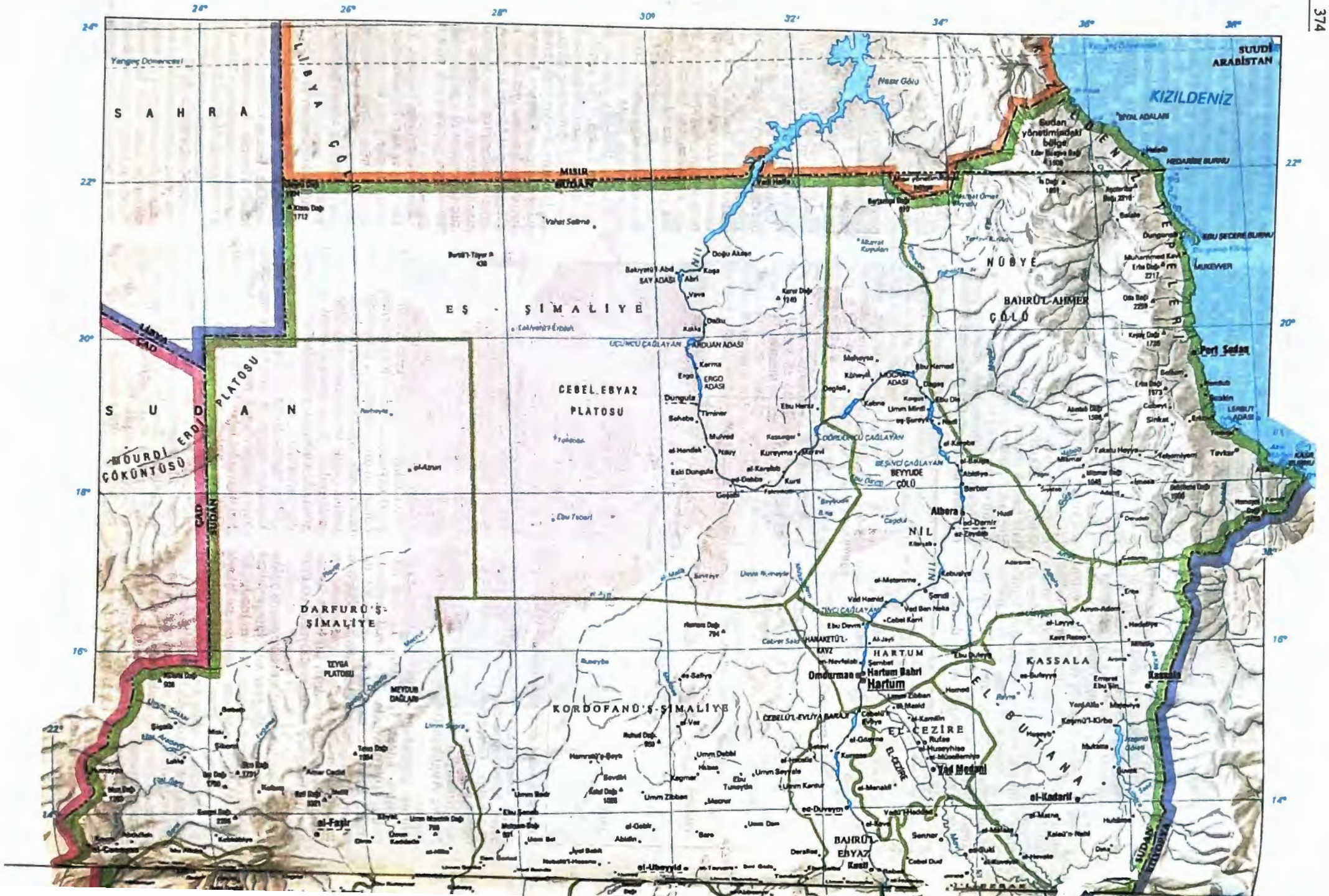
SAHRA
LİBYA ÇÖLÜ
MISIR
SUDAN
SUUDİ ARABİSTAN
KIZILDENİZ
Sudan yönetimindeki bölge
Nasır Gölü
Yangaç Dönemeçleri
EŞ - ŞİMALİYE
CEBEL EBYAZ PLATOSU
NÜBYE
BAHRÜL-AHMER ÇÖLÜ
Port Sudan
SUDAN
MOURDI ERDI ÇÖKÜNTÜSÜ
LİBYA
ÇAD
SUDAN
DARFURÜ'Ş-ŞİMALİYE
TEYGA PLATOSU
MEYDUB DAĞLARI
KORDOFANÜ'Ş-ŞİMALİYE
BEYYUDE ÇÖLÜ
Atbara
NİL
HARTUM
Omdurman
Hartum Bahri
Hartum
KASSALA
Kassala
EL-CEZİRE
Vad Medani
EL-BUTANA
el-Kadarif
BAHRÜL-EBYAZ
Kosti
el-Faşir
el-Ubeyyid
SUDAN
ETİYOPYA

DARFURÜ'L-CENUBİYE
KORDOFANÜ'L-CENUBİYE
NUBA DAĞLARI
AMHARA
PLATOSU
BAHRÜ'L-GAZAL
EL BUHEYRE
CUNGULİ
İSTİVAİYETÜL-GARBİYE
İSTİVAİYETÜL-SARKİYE
ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ
ZAİRE
SUDAN
Nil
Beyaz Nil
Mavi Nil
Atbara
Sobat
Bahr el-Arab
Bahr el-Ghazal
Bahr el-Jebel
Bahr el-Zeraf
Bahr el-Ghazal
Bahr el-Arab

Okuryazarlık oranı (1990) yüzde 27,1 gibi çok düşük bir düzeydedir. Öğrenciler altı yıllık ilkokul ve üç yıllık ortaokullardan sonra liselere ya da teknik, meslek ve öğretmen okullarına devam edebilir. Hartum Üniversitesi'nin (1956) yanı sıra birkaç yeni üniversite daha açılmıştır. Omdurman İslam Üniversitesi dinsel ağırlıklı bir eğitim verir.

KÜLTÜREL YAŞAM. Sudan'ın kültürü temelde İslam ve Afrika geleneklerinin bileşimine dayanır. Son derece özgün olan halk müziği çeşitli öğelerin yarattığı zengin ulusal mirasın şiirsel ve ezgisel özelliklerini yansıtır. Ulusal Tiyatro ile büyük kentlerdeki topluluklar, Mısırlı ve Avrupalı oyun yazarlarının yanı sıra son yıllarda sayıları giderek artan yeni kuşak Sudanlı oyun yazarlarının yapıtlarını sahneler. Radyo oyunları ve Tayeb Salih gibi yönetmenlerin filmleri, Sudanlı yazarların daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Güzel Sanatlar ve Teknoloji Enstitüsü grafik sanatların gelişmesinde önemli rol oynayan bir merkezdir. Sudanlı bazı baskı, kaligrafi ve fotoğraf ustaları uluslararası düzeyde ün kazanmıştır. Her üç dalla da uğraşan İbrahim es-Salahi bu ustaların en tanınmışı olarak kabul edilir. Modern Sudan edebiyatının geçmişi 1920'lere değin iner; edebiyat dili olarak Arapça ve İngilizce kullanılır. Sudan Ulusal Müzesi, Etnografya Müzesi ve Sudan Doğa Tarihi Müzesi'nde çeşitli koleksiyonlar sergilenir. Günlük gazetelerin sınırlı bir tirajı vardır. Devlet denetimindeki radyo ve televizyon Arapça ve İngilizce yayınlar yapar.

TARİH. İlkçağ ve Kuşi Krallığı. Bugünkü Sudan'ın kuzey kesimini oluşturan Nübye(*) ülkenin bilinen en eski uygarlığının beşiğidir. İÖ 30-20. binyıllar arasındaki döneme tarihlenen bu uygarlığın kurucuları Siyah avcı ve toplayıcı topluluklardı. İÖ 3000'lere doğru hayvanları evcilleştirerek Neolitik bir kültüre geçen bu topluluklar, Mısır'daki 1. sülale döneminde başlayan askeri seferlere bir ölçüde karşı koyarak varlıklarını korudular. İÖ y. 2181'den sonra Libya'dan gelen topluluklar bölgenin çeşitli kesimlerine yerleşti. Bu dönemde Mısır'da süregiden iç çekişmeler göçmen toplulukların özgün bir uygarlık geliştirmelerine olanak verdi. Ama 12. sülaleyle birlikte bölgenin Semna'ya kadar olan kesimi Mısır işgaline girdi. Nil kıyısındaki kaleler zincirine dayanan Mısır nüfuzu zamanla daha güneye de yayıldı. Nübye kabilelerinin sık sık giriştiği saldırılara karşın, Kerma'ya kadar olan kesimde bir dizi müstahkem Mısır ticaret merkezi kuruldu. Mısır nüfuzunun dışında kalan güneydeki topraklar Kuş adıyla anılmaya başladı.

Bölgede Mısır kültürünün etkisi, Hyksos istilasına karşı Nübyeli paralı askerlerin kullanıldığı İÖ 18. yüzyıldan sonra daha da arttı. Bu arada Mısır yönetiminin sarsılması Kuşilerin yönetimindeki Kerma'nın bağımsız bir güç odağı olarak ortaya çıkmasını sağladı. Hyksos egemenliğine son verilmesi üzerine yeniden güneye yönelen Mısır kuvvetleri, I. Amenofis döneminde (İÖ 1546-26) Kerma'yı ele geçirerek Kuşilerin oluşturduğu krallığı yıktılar. Kesin bir denetimin kurulduğu Nübye bölgesi kuzeyde Vavat (merkezi Assuan) ve güneyde Kuş (merkezi Napata) olmak üzere iki yönetim birimine ayrıldı. Bunu izleyen sömürgeleştirme süreci bölgeyi önemli bir tahıl, maden ve asker kaynağı durumuna getirdi.

Mısır'ın zayıflamaya yüz tuttuğu İÖ 11. yüzyıl sonlarında Nübye bir kez daha Mısır'dan koptu. Böylece Mısır kültürünü benimsemiş Nübyeli kabile şeflerinin yönetiminde bağımsız bir krallık ortaya çıktı. Yeni Kuşi krallarından Kaşta Yukarı Mısır'ı ele geçirdi. Onun oğlu Pianhi'nin döneminde bütün Mısır Kuşilerin egemenliğine girdi. Ama İÖ 671'de Mısır'a giren Asurlar karşısında tutunamayan Kuşiler, Nübye'ye çekilmek zorunda kaldılar. Mısır kuvvetlerinin İÖ y. 590'da Napata'ya saldırmasından sonra başkent Meroe'ye taşındı. Mısır etkisinin silinmeye başlamasıyla birlikte Kuşi kültürü giderek Afrika'ya özgü bir kimlik kazandı. İzleyen dönemde adım adım gerileyen ve güçten düşen Kuşi Krallığı, Etiyopya'nın kuzeyindeki Aksum Krallığı'nın sürekli saldırıları sonunda İS 350'de yıkıldı.

Hıristiyan ve İslam nüfuzu. Yaklaşık iki yüzyıl dış dünyadan kopuk kalan Nübye, Hıristiyan misyonerlerin bölgeye ulaşmasıyla yeniden Akdeniz dünyasının yörüngesine girdi. Bu dönemde Orta Nil Vadisi üç Siyah krallığın elinde bulunuyordu: Nobatia (başkenti Pachoras [bugün Faras]), Makurra (başkenti Dungula) ve Alva (başkenti Sube [bugünkü Hartum yakınları]). Her üç krallık misyonerlerin etkisiyle 543-575 arasında Hıristiyanlığı benimsediyse de, Hıristiyan dünyanın bölgeyle ilişkileri çok geçmeden sınırlı bir düzeye indi.

Mısır'a girdikten sonra Nübye'ye yönelen Müslüman Araplar, Nobatia'yı topraklarına katmış olan Makurra'nın sert direnişiyle karşılaştı. Arapların 652'de Dungula'yı ele geçirmesine karşın, sınırları ve ticari ilişkileri düzenleyen bir anlaşmayla barışa varıldı. Bazı kısa kesintiler dışında uzun süre korunan bu barış, 9. yüzyılda savaşçı Arap kabilelerinin Mısır'dan güneye doğru göç etmeye başlamasıyla bozuldu. Memlûklerin Mısır'a egemen olduğu 13. yüzyıldan sonra Makurra topraklarına karşı girişilen askeri seferler bu krallığın gücünü önemli ölçüde sarstı. Makurra'nın direnişinin kırıldığı 15. yüzyılda Arap göç dalgası daha da yoğunlaştı. Bölgede Müslümanlığın yayılması sürecine aynı zamanda Arapların bölge halkını özümlemesi eşlik etti. Daha güneyde yer alan Hıristiyanlığın son kalesi Alva, Abdallabi hanedanının yönetimi altındaki Arap konfederasyonunun saldırılarına daha fazla karşı koyamayarak yaklaşık 1500'de yıkıldı. Arapların Nil boyunca güneye ilerleyişini, kökeni bilinmeyen bir başka Müslüman hanedan olan Funclar durdurdu.

Mavi Nil kıyısındaki Sennar'ı başkent edindikten sonra Mavi ve Beyaz Nil arasındaki el-Cezire bölgesine egemen olan Funclar, II. Badi (Ebu Dakn) döneminde (1644/45-80) batıda Kordofan bölgesine ulaşmanın yanı sıra kuzeydeki Arap kabilelerini de kendilerine bağladılar. Bu fetihler sırasında kölelerden oluşturulan ordu zamanla Func soylularına rakip bir güç odağı durumuna geldi. Orduya dayanmaya çalışan Func hükümdarları sık sık soyluların ayaklanmalarına hedef oldu. Sonunda soylulara boyun eğdiren IV. Badi (Ebu Şuluh) (hd 1724-62), çok geçmeden ordu üzerindeki denetimini yitirdi ve Kordofan genel valisi Ebu Likeylik tarafından tahttan indirildi. İzleyen dönemde Func hükümdarları vezirlerin kuklası durumuna düştü ve vezirler arasındaki çekişmeler devletin sürekli gerilemesine yol açtı.

Func hanedanının 16. yüzyılda bölgede sağladığı üstünlük Müslümanlığın yayılmasını daha da ileriye götürdü. Öte yandan Müslümanlığın yayılmasına tarikatların öncülük etmesi, tasavvufi akımlar için güçlü bir temel hazırladı. Böylece *faki* olarak adlandırılan din adamları halk arasında etkili bir konum kazandı.

Mısır-Osmanlı yönetimi. Osmanlı egemenliği altındaki Mısır'da vali olarak kendine bağlı bir yönetim oluşturan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın altın ve köle ticaretini ele geçirmek amacıyla 1820'de Sudan'a gönderdiği kuvvetler ertesi yıl Func egemenliğine son vererek bütün bölgeyi denetim altına aldı. Mısır yönetiminin koyduğu ağır vergilerin yol açtığı ayaklanmalar sert biçimde bastırıldı. Daha sonra 1826'da Sudan valiliğine getirilen Ali Hurşid Ağa, vergi yükünü

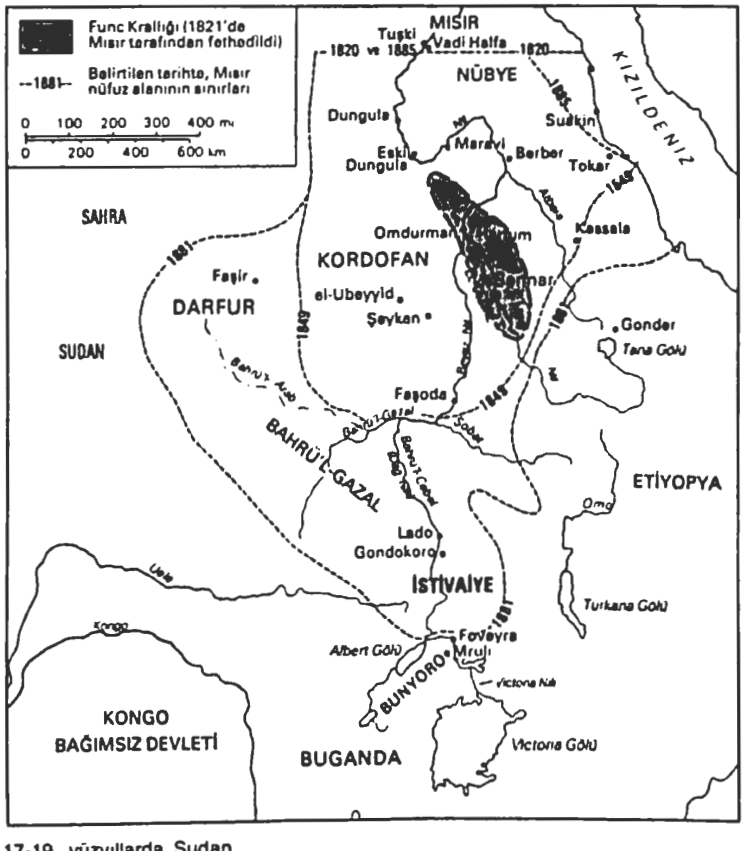

17-19. yüzyıllarda Sudan
J. Fage, An Atlas of African History, Edward Arnold Ltd.

hafifletmenin yanı sıra Sudanlı kabile şefleri ve din adamlarıyla etkili bir işbirliği kurdu. Ticaret yollarının canlandığı bu dönemde Sudan'ın yeni yönetim merkezi Hartum hızla gelişti. 1838'de Ali Hurşid'in yerini alan Ahmed Ebu Vidan bürokrasi ve orduyu güçlendirerek valiliğin yönetimini pekiştirmeye yöneldi. Sudan'ın bağımsızlaşmasından çekinen Mehmed Ali Paşa, 1843'te Ebu Vidan'ı görevden aldıktan sonra merkezî denetimini sıkılaştırma yoluna gitti. Yerel yönetimin güçsüzleştiği ve Mısır yatırımlarının durgunlaştığı bu dönemde, çoğu Akdeniz kökenli olan Avrupalı tüccarlar bölgede etkin bir rol oynamaya başladı. Bölgedeki Hıristiyan topluluğa dayanan ve güneydeki geniş toprakların Sudan'la bağlantısını sağlayan bu tüccarların çıkarları çok geçmeden köle ticaretinin ortadan kaldırılması sorununu gündeme getirdi.

Batılı devletlerin baskısıyla köle ticaretine son verme politikasını benimseyen Mısır valisi (sonradan hıdiv) İsmail Paşa (hd 1863-79), bu girişimle birlikte Mısır nüfuzunu güneye doğru genişletme hedefine yöneldi. İsmail Paşa'nın bu amaçla 1869'da görevlendirdiği İngiliz kâşif Samuel Baker, Yukarı Nil kıyılarında köle ticaretini önledi ve Sudan sınırları içine aldığı Ekvator bölgesinin (İstivaiye) yönetimini dört yıl kadar yürüttü. Mısır'ın aynı dönemde köle ticaretinin daha gelişmiş olduğu Bahrü'l-Gazal'da benzer bir politika uygulama çabaları ise başarısızlığa uğradı. Bu bölgeyi Mısır nüfuzu altına almak isteyen İsmail Paşa, tek çıkar yol olarak bölgedeki köle ticaretini elinde tutan Zübeyr Rahma Mansur'u Bahrü'l-Gazal valiliğine getirmek zorunda kaldı.

İsmail Paşa'nın Baker'dan sonra İstivaiye valiliğine getirdiği İngiliz asker Charles George Gordon, Bunyoro ve Buganda krallıklarını Mısır'a bağlama girişimlerinden bir sonuç alamadı. Bu görevi bıraktıktan kısa bir süre sonra 1877'de Sudan genel valisi olarak bölgeye döndüğünde, öncelikle köle ticaretini ortadan kaldırmaya çalıştı. Bu amaçla çevresine topladığı Hıristiyan subay ve memurlar aracılığıyla sert önlemlere başvurdu. Gordon'ın izlediği politikalar Sudan'da ekonomik çöküntüye yol açarak geniş bir tepki doğurdu. Aşırı harcamalar yüzünden ağır bir borç yükü altına girmiş olan Mısır, Sudan'da ortaya çıkan güçlüklerin üstesinden gelemedi. İsmail Paşa'nın 1879'da hidivlikten alınması üzerine çevresindeki yöneticilerle birlikte Sudan'dan ayrılan Gordon, geride sarsılmış bir ekonomi ve bir otorite boşluğu bıraktı.

Mehdi Ayaklanması. Yaygın hoşnutsuzluk ortamında Mehdi(*) olarak ortaya çıkan Sudanlı tarikat önderlerinden Muhammed Ahmed İbnü's-Seyyid Abdullah, ensar denen izleyicilerine dayanarak, Mısır yönetimine tepki duyan birçok kesimi tek bir hareket altında birleştirmeyi başardı. Müslümanlığın temel kurallarına dönüş temelinde yeni bir düzen kurma amacını güden Mehdilik hareketi, Haziran 1881'de İngiliz subayların komutasındaki Mısır kuvvetlerine karşı savaş açtı. Önce Kordofan bölgesini denetim altına alan Mehdi kuvvetleri, bir dizi askeri zaferin ardından Ocak 1885'te Hartum'a girdi. Hartum'un düşmesiyle birlikte Sudan'da Mehdilik ilkelerine dayalı bir din devletinin temelleri atılmaya başladı.

Mehdi'nin kısa bir süre sonra ölmesi üzerine yerine geçen Halife Abdullah bin Muhammed yeni başkent Omdurman'da yönetimini pekiştirince, cihad yoluyla Sudan topraklarını genişletmeye girişti. Başlangıçta elde edilen askeri başarılara karşın, 1887'den sonra yenilgiler birbirini izlemeye başladı. Dört bir yanda yürütülen savaşlar yeni devletin kaynaklarını tüketirken, kıtlık ve salgınlar bir geri çekilmeyi zorunlu kıldı. Ağustos 1889'da İngiliz-Mısır kuvvetleri karşısında alınan yenilgiden sonra Abdullah bin Muhammed bütün ağırlığını ekonomik ve yönetsel düzenlemelere verdi. Sudan ekonomisinin 1892'den sonra toparlanmaya başlamasıyla Mehdilik hareketi eski kitle desteğini yeniden kazandı. Ama Sudan'ın giderek Avrupa devletleri arasındaki rekabetin bir odağı durumuna gelmesi ve Batı'nın belirgin askeri ve teknolojik üstünlüğü, İslam devletinin ayakta kalma şansını ortadan kaldırdı.

Eylül 1882'de Kahire'yi işgal ederek Mısır'ı koruma altına almış olan İngilizler, Fransızların Yukarı Nil Vadisine girmeye yönelik çabaları üzerine, Sudan'ı ele geçirerek bu tehlikeyi savuşturmayı hedef seçtiler. Ekim 1897'de Sir Herbert Kitchener komutasında harekete geçen İngiliz-Mısır ordusu, Nisan 1898'de Mehdi kuvvetlerini yenilgiye uğrattıktan sonra Eylül 1898'de Omdurman'ı aldı. Nil boyunca ilerlemeye devam eden Kitchener'ın Fransız kuvvetleriyle karşı karşıya gelmesinin yol açtığı bunalım (Faşoda Olayı), Mart 1889'da nüfuz sınırlarının belirlenmesiyle çözüme ulaştı.

İngiliz-Mısır ortak yönetimi. Sudan harekâtının asıl yükünü Sudan'ı geri almaya çalışan Mısır çekmişti. Ama Sudan'da doğrudan bir Mısır yönetimini tanımaktan kaçınan İngilizler, 1899'da kondominyon adı altında bir tür ortak yönetim oluşturma yoluna gittiler. Buna göre ayrı bir siyasal statü verilen Sudan'ın askeri ve sivil yönetimi, İngiliz hükümetinin göstereceği ve Mısır hıdivinin atayacağı bir genel valiye bırakıldı. Kâğıt üzerindeki yönetim ortaklığına ve eşit haklara karşın, bir İngiliz sömürgesi konumuna giren Sudan'daki yönetim uygulamada İngiliz subayların eline geçti. Ülkenin kuzeyinde denetim kısa sürede sağlanırken, güneyde süren yerel direnişlerin bastırılması daha uzun bir zaman aldı.

Sir Reginald Wingate'in genel valilik döneminde (1899-1916) uygulanan politikalar İngiliz yönetimine sağlam ve istikrarlı bir temel kazandırdı. Büyük ölçüde Mısır'dan aktarılan kaynaklarla ulaşım ağı genişletildi, ayrıca pamuk üretimini geliştirmeye yönelik geniş çaplı bir proje başlatıldı. Bu arada yeni okulların açılmasıyla Batı eğitimi görmüş aydın bir tabaka ortaya çıktı. Mısır'daki milliyetçi hareketin de etkisiyle aydınlar arasında güçlenen İngiliz karşıtı akım, 1921'de örgütlü bir yapı kazanarak militan bir kimliğe büründü. 1924 yazında Hartum'da düzenlenen gösterilerin bastırılmasının ardından İngiliz genel valisinin Kahire'de öldürülmesi üzerine, İngilizler Mısırlı görevlileri Sudan'dan çıkardı ve Sudanlı askerlerin isyanını sert biçimde bastırdı.

İngiltere ve Mısır'ın 1936'da vardığı anlaşmayla Mısırlı görevliler yeniden Sudan'a döndü. Bu görüşmelerin dışında tutulduklarına için büyük bir tepki duyan Sudanlı aydınlar, Mezunlar Genel Kongresi'nin çatısı altında yeni bir örgütlenmeye gittiler. Başlangıçta sosyal ve eğitsel nitelikli çalışmalarda bulunan bu örgüt Sudan milliyetçiliğini temsil eden bir güç odağı durumuna geldi. İngiliz yönetimiyle görüşmeler yoluyla bazı haklar elde etmeye çalışan örgüt içindeki ılımlı çoğunluğa karşı çıkan İsmail el-Ezheri'nin başını çektiği radikal azınlık, Mısır'ın desteğiyle güçlenerek 1943'te örgütün denetimini ele geçirdi ve Sudan'ın ilk siyasal partisi olan Kardeşler Partisi'ni kurdu. İnisiyatifi elden kaçırmak istemeyen ılımlı kanat Mehdi'nin oğlu Seyyid Abdurrahman'ın yönlendirdiği Ümmet Partisi'nde birleşti. Buna karşılık güçlü Hatmiye tarikatının önderi Seyyid Ali el-Mirgani, Mehdilik hareketiyle süregelen çekişmeden dolayı el-Ezheri yandaşlarına destek vermeye yöneldi.

İngilizler gittikçe güçlenen milliyetçi hareketi durdurmak amacıyla Sudan'ın kuzey kesiminden temsilcilerin yer alacağı bir danışma konseyi oluşturdular. Bu konseyi bütün ülkeyi kapsayacak bir yasama organına dönüştürme çabaları 1947'de belirli ölçüde amacına ulaştı. İngilizlerin yeni düzenlemelerini tepkiyle karşılayan Mısır, Ekim 1951'de 1936 tarihli anlaşmayı tek yanlı olarak bozma ve Sudan'ı topraklarının bir parçası olarak ilan etme yoluna gitti. Ama Temmuz 1952'de bir darbeyle başa geçen askeri yönetim, Şubat 1953'te İngiltere ile Sudan'a ilişkin yeni bir antlaşma imzaladı. Antlaşmayla Sudan'a özerklik verilerek kendi kaderini belirlemesi için üç yıllık bir geçiş dönemi saptandı. Aynı yılın sonlarında yapılan parlamento seçimlerinde çoğunluğu el-Ezheri'nin iki yıl önce kurduğu Ulusal Birlik Partisi kazandı. Seçim kampanyası sırasında Mısır'la birliği savunmuş olan el-Ezheri, ülkenin güneyinde ortaya çıkan karışıklıklar karşısında tutumunu değiştirerek bağımsızlık çizgisini benimsedi. Ocak 1956'da bağımsız bir cumhuriyetin ilan edilmesiyle, İngiliz-Mısır ortak yönetimi resmen sona erdi.

Bağımsızlık sonrası. Siyasal demokrasi geleneği zayıf partilerin başarıyla yürütemediği parlamenter yönetim sistemi, Sudan ordusunun başkomutanı General İbrahim Abbud'un Kasım 1958'de gerçekleştirdiği kansız darbeyle askıya alındı. Yönetimi ele alan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi, pamuk ihracatına dayanarak ekonomiyi düzene koymanın yanı sıra, Kasım 1959'da Mısır'la gerginliklere son veren bir antlaşma imzaladı. Buna karşılık bütün ülkede İslam dinini ve Arapçayı egemen kılmak için alınan önlemler, Hıristiyanların çoğunlukta olduğu güney kesimde geniş tepkiler doğurdu. Bu bölgede Ekim 1962'de öğrenci boykotlarıyla başlayan gösteriler, Eylül 1963'te yerel ayaklanmalara ve bir gerilla mücadelesine yol açtı. Askeri rejimin baskıyı daha da artırmasıyla kuzeydeki aydınlar, sendikalar ve güçlü tarikatlar da muhalefete geçti. Ordunun büyük bölümünün güneyde çarpıştığı bu dönemde, Hartum Üniversitesi öğrencilerinin düzenlediği mitingi izleyen gösteriler kısa sürede askeri rejimi sarstı. General Abbud'un Ekim 1964'te çekilmesiyle, geçici bir hükümet altında anayasal yönetime dönüldü.

1965 ilkbaharındaki seçimlerden sonra Ümmet Partisi'nden Muhammed Ahmed Mahcub'un kurduğu koalisyon hükümeti, siyasal çekişmelerin ve güneydeki karışıklıkların üstesinden gelemediği gibi ekonomik ve toplumsal sorunlara da çözüm getiremedi. Böylece Albay Cafer Muhammed en-Numeyri'nin öncülük ettiği bir grup genç subay Mayıs 1969'da ikinci bir darbeyle yönetime el koydu. Tümgeneral rütbesiyle Devrim Komuta Konseyi başkanlığı ve başbakanlık görevlerini üstlenen Numeyri, Sudan Komünist Partisi'nin desteğine dayanarak sola dönük bir program uygulamaya girişti. Bir süre sonra komünistlerin yönetimde ağırlık kazanmaya çalışması, darbeci subayların partiyi yasadışı ilan etmesine yol açtı. Mart 1970'te dinci çevrelerin başlattığı ayaklanmanın bastırılmasının ardından, Temmuz 1971'de komünistlerin düzenlediği darbe ancak halkın desteği ve dış yardımlarla boşa çıkarılabildi. Darbe sonrasında bir plebisitle devlet başkanı seçilen Numeyri, 1972'de Devrim Komuta Konseyi'ni dağıttı ve ülkenin tek siyasal partisi olarak

Sudan Sosyalist Birliği'ni kurdurttu. Bu arada güneydeki çatışmaya son vermek üzere görüşme yolunu açtı ve Mart 1972'de varılan anlaşmayla güneydeki üç ile bölgesel özerklik tanıdı. Yeni düzenlemeler ülkeye belirli bir istikrar getirirken, sınırlı düzeyde temsili kurumlara da yer verilmeye başladı. Darbenin ilk yıllarında SSCB ile kurulan yakın ilişkiler aynı dönemde yerini daha dengeli bir dış politikaya bıraktı. Özellikle Afrika ülkeleri ve Arap dünyasıyla bağlarını güçlendirmeye çalışan Sudan, 1976'da bir savunma paktı imzaladığı Mısır'la sıkı bir yakınlaşma içine girdi. Ama bu politika Libya ile ilişkilerin bozulmasına yol açtı.

Müslüman Kardeşler örgütünün giderek artan gücü karşısında 1980'lerin başlarında önemli politika değişikliklerine giden Numeyri, 1983'te güneydeki özerk bölgeyi yeniden üç ile ayırdı ve ülke yasalarının şeriata göre düzenlenmesi kararını aldı. Bu uygulamalara tepki olarak Sudan Halk Kurtuluş Hareketi'nin ülkenin güneyinde başlattığı gerilla mücadelesi ciddi ekonomik sıkıntılara ve siyasal bunalıma yol açtı. Libya'nın da karıştığı çeşitli darbe girişimleri ve giderek yükselen muhalefet, Numeyri'yi tutumunu yumuşatmaya ve daha önceki önlemleri askıya almaya zorladı. Ama bu ödünler kıtlığın ve dışarıdan mülteci akınının artırdığı huzursuzlukları önlemeye yetmedi. Nisan 1985'te savunma bakanlığına yeni atanmış olan General Abdurrahman Sivar ed-Dahab kansız bir darbeyle Numeyri'yi devirdi. Bu dönemde Sudan Mısır'dan uzaklaşmaya ve Libya'nın askeri desteğine dayanmaya başladı.

Darbecilerin yeni bir anayasa hazırlamasından sonra Nisan 1986'daki seçimlerden birinci parti olarak çıkan Ümmet Partisi'nin lideri Sadık el-Mehdi, Demokratik Birlikçi Parti ve bazı Hıristiyan politikacılarla işbirliği yaparak bir koalisyon hükümeti kurdu. Bu dönemde güneydeki iç savaşı sona erdirmek için gösterilen çabalar, kuzeyde gittikçe güçlenen Ulusal İslami Cephe'nin 1988'de koalisyona katılmasıyla daha da çıkmaza girdi. Kendi içindeki bölünmelerin yanı sıra ekonomik sorunlarla da konumu sarsılan hükümet, Haziran 1989'da kansız bir darbeyle devrildi. Ulusal Kurtuluş Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı Tuğgeneral Ömer el-Beşir'in güneydeki asilerle görüşme masasına oturma girişimleri sonuç vermeyince iç savaş darbenin ardından da sürdü. Hükümet Şubat 1991'de iç savaşa son vermek amacıyla federal sisteme geçileceğini duyurdu. Ama güneydeki ayaklanmacıların önderi Albay John Garang bu öneriyi kabul etmedi. Aynı yıl şeriat hukukunu yeniden düzenleyen yasaların çıkarılması da tepkilere yol açtı. 1992'de hükümet yetkilileri ile ayaklanmacı grupların temsilcileri Nijerya'nın Abuja kentinde bir araya geldiler. Görüşmelerden sonuç alınamayınca çatışmalar yeniden alevlendi. Ekim 1993'te askeri cunta kendisini dağıttı ve el-Beşir'i cumhurbaşkanlığına getirdi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Sudan, Afrika'da, Sahra'nın güney sınırları ile tropik ormanların kuzey sınırları arasında uzanarak kıtayı uçtan uca aşan, açık savan düzlükleriyle kaplı tarihsel bölge. Arapça *Biladü's-Sudan* (Siyahlar Ülkesi) teriminden gelen adı, en azından 12. yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır.

Yaklaşık 8° ve 16° kuzey enlemleri arasında yer alan Sudan, Atlas Okyanusu kıyısındaki Cabo Verde'den Etiyopya'daki dağlık bölgelere ve Kızıldeniz'e kadar uzanan 5.500 km'yi aşkın geniş bir kuşak oluşturur. Sudan'ın büyük bölümü, denizden yüksekliği 330-415 m arasında değişen bir plato görünümündedir. Ama Etiyopya'nın kuzeyinde ve Sudan Cumhuriyeti'nin batı kesiminde olduğu gibi yer yer 3.000 m'yi aşan dağlık bölgelere de rastlanır. Atlas Okyanusuna dökülen Sénégal ve Nijer ırmaklarıyla, suyunun büyük bölümünü bölgenin dışından alan Nil ve kolları başlıca ırmaklardır. Çad Gölü, ırmakların kıtanın içinde sularını boşalttığı önemli bir su toplama odağıdır.

Nüfusun büyük bölümünü Bantu dilleri konuşan Siyahlar oluşturur. Arapların ve Berberilerin oranı batıya ve güneye doğru gidildikçe düşer. Halkın çoğunluğu Müslümandır. Nüfus yoğunluğu genellikle düşüktür. Göçebelik ve yarı göçebelik gerilemekle birlikte hâlâ yaygındır. Sahra'nın güney sınırlarında eski çağlardaki göçlerle açılan ve İS 300'lerde deve kervanlarının kullanılmaya başlamasıyla gelişen ticaret yolları, Sudan ile Akdeniz kıyıları arasındaki bağlantının temelini oluşturur. Geçmişte bu yollarla Akdeniz'in mamul ürünleri ve Sahra tuzu Sudan'daki altın, kola fındığı ve kölelerle takas edilirdi.

Sudan'da eski çağlarda askeri yönetimle kurulan bazı güçlü devletlere ilişkin bilgiler Arap tarihçilerin yapıtlarına dayanır. Bu devletlerin en büyükleri ve en uzun süre yaşayanları, çöl ticaret yollarının son duraklarının bulunduğu Sudan'ın batı kesiminde kuruldu. İS 300 dolaylarında Timbuktu'nun (Tombouctou) batısındaki bölgeye yerleşen Yahudi ya da Berberi göçmenlerce temeli atılan Gana adlı devlet, en parlak dönemini Siyah Sarakol hanedanının yönetimi altında yaşadı. 11. yüzyılda Murabıt akınlarıyla gücünü yitiren bu devletin yerini, merkezi Yukarı Nijer'de bulunan Mali İmparatorluğu aldı. Aşağı Nijer'de yaklaşık 7. yüzyılda kurulan Berberi yerleşmelerinin gelişmesiyle oluşan Songay İmparatorluğu'nun genişlemesiyle 15. yüzyılın ikinci yarısında Mali İmparatorluğu da yıkıldı. Gao, Timbuktu ve Djénné gibi Songay kentleri, kazançlı kervan ulaşımını ve altın ticaretini ele geçirmek isteyen Faslı askerlerce 1591'de işgal edildi. Parçalanan imparatorluğun yerine Siyahların kurduğu birçok krallık arasında, Mosi-Dagomba devletleri, Ségou ve Kaarta'daki Bambara krallıkları, Bornu ve 19. yüzyılın başlarında Müslüman Fulanilerin eline geçen küçük Hausa devletleri sayılabilir. Avrupalıların bölgeye girmesinden sonra siyasal denetim özellikle Fransa ve İngiltere'nin eline geçti. Bu durum, 1950'lerde bağımsız devletlerin kurulmasına değin sürdü.

Geçmişte Eski Mısır'ın, Sudan bölgesinin doğusuyla ve özellikle Nübye'yle güçlü bağlantıları vardı. Nübye'nin Müslümanlarca istila edilmesinden sonra Dungula, Darfur ve Sennar gibi küçük krallıklar ortaya çıktı. Daha sonra Mısır'ın işgal ettiği bölgede 1899'da İngiliz-Mısır Kondominyonu(*) oluşturuldu. Bölgeyi içine alan bağımsız Sudan Cumhuriyeti ise 1956'da kuruldu.

Sudan dilleri, doğuda Etiyopya'dan batıda Nijerya'ya uzanan bölgede konuşulan Afrika dilleri. Eski araştırmacıların daha çok coğrafi ölçütlere dayanarak yaptığı bu sınıflandırma, birbiriyle hiçbir akrabalığı bulunmayan, çeşitli öbeklere bağlı dilleri içerir. Bu diller, günümüzde Nil-Sahra öbeği içinde sınıflandırılan bütün diller ile Hami-Sami ve Nijer-Kongo dilleri içinde sınıflandırılan birkaç dili kapsar. *Ayrıca bak.* Çari-Nil dilleri.

Sudbury, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğu kesimindeki Sudbury ilinin (*district*) merkezi kent. Ramsey Gölü kıyısındadır. Adını İngiltere'deki Sudbury'den almıştır. Kentin ve çevresindeki bölgenin gelişmesi, Kanada Pasifik Demiryolu'nun yapımı sırasında bölgede bakır ve nikel içeren cevherlerin bulunmasıyla (1883) hız kazandı. Sudbury günümüzde dünyanın başlıca nikel üretim merkezlerinden biridir ve nüfusunun büyük bölümü madencilik sektöründe çalışır. Kentte nikelin yanı sıra önemli miktarda altın, gümüş, platin, kobalt, kükürt ve demir cevheri de çıkarılır. Sanayi kuruluşları arasında bıçakhaneler, torna atölyeleri ve tuğla fabrikaları sayılabilir. Trans-Kanada Karayolu ve iki demiryolu hattı üzerinde bulunan kent aynı zamanda bir ticaret merkezidir. Kentteki Lawrence Üniversitesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1991) kent, 92.884; metropoliten alan, 157.613.

Sudek, Josef (d. 17 Mart 1896, Kolině nad Labem - ö. 15 Eylül 1976, Prag [bugün Çek Cumhuriyeti'nde], Çekoslovakya), fotoğraf sanatçısı. Fotoğraf çekmeye 1911-13 arasında bir ciltçi dükkânında çırak olarak çalışırken başladı. I. Dünya Savaşı'nda sağ kolundan yaralandı. Hastanede kaldığı sürede fotoğraf çekmeyi sürdürdü ve bundan sonra fotoğrafçı olmaya karar verdi. 1920'de Prag'daki Amatör Fotoğrafçılar Kulubü'ne üye oldu. 1922-24 arasında aynı yerdeki Grafik Sanatlar Devlet Okulu'na devam etti. 1928'de Küçük Mahalle'de (Melá Strana) bir stüdyo açtı. 1933'te Prag'daki Sosyal İçerikli Fotoğraflar Büyük Sergisi'ne, üç yıl sonra da Moholy-Nagy ve Man Ray gibi ustalarla birlikte Mánes Müzesi'nde açılan uluslararası sergiye katıldı. 1940'ta çalışmalarında farklı bir yoruma yönelerek özellikle ölüdoğalarında nesneleri olduklarından değişik bir biçimde görüntülemeye başladı.

Bu yıllarda 10 cm × 30 cm boyutunda fotoğraf çeken panoramik kameralarla çalışıyordu. Günlük yaşamı ve içinde yaşadığı Prag kentini çeşitli açılardan görüntüledi. 1947'de *Prag Şatosu*, 1948'de de *Prag* adlı iki kitap yayımladı. 1950'de kanat, midye kabuğu gibi çeşitli nesneler eklediği gerçeküstücü çıplak çalışmalarına yöneldi. 1956'da 232 yapıtına yer verdiği bir kitap yayımladı, 1964'te benzer bir kitap daha çıkardı.

Sudek'in fotoğrafları çeşitli müzelerde sergilenmiş, bazı antolojilerde ve fotoğraf dergilerinde yayımlanmıştır.

Sudermann, Hermann (d. 30 Eylül 1857, Matziken, Doğu Prusya - ö. 21 Kasım 1928, Berlin), Almanya'da doğalcılık akımına önderlik eden romancı ve oyun yazarı.

Bir kimyagerin yanına çırak verildikten sonra Königsberg (bugün Kaliningrad,

Sudermann, Max Slevogt'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1927; Ulusal Galeri, Berlin
Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

Rusya Federasyonu) Üniversitesi'ne girmeyi başardı. Berlin'deki kısa öğretmenlik döneminden sonra gazeteci olarak çalıştı, ardından da roman yazmaya başladı. İlk romanlarının en ünlüleri, duyarlı bir gencin yetişmesini konu alan *Frau Sorge*'yle (1887; *Frau Sorge*, 1947), *Der Katzensteg*'di (1889; *İhanet Köprüsü*, 1943). Ama asıl ününü oyunlarıyla kazandı.

İlk kez 27 Kasım 1889'da Berlin'de sahneye konan *Die Ehre* (*Namus*, 1950), sonraki eleştirmenlere göre Berlin'deki sınıf çatışmalarını basmakalıp ve yapmacık biçimde işlemekle birlikte, doğalcılık akımının gelişmesinde bir dönüm noktası oldu. Utanç içinde terk ettiği küçük taşra kasabasına geçmişiyle hesaplaşmak için dönen ünlü opera şarkıcısı Magda'nın iç çatışmalarını yansıtan *Heimat* (1893'te sahnelendi) Sudermann'a dünya çapında ün getirdi. Sudermann'ın öteki oyunlarının tümü de, özellikle *Glück im Winkel* (1895), *Morituri* (1896), *Es lebe das Leben!* (1962; Yaşam Sevinci) ve *Der gute Ruf* (1913; Ün) o dönemde büyük başarı kazanmıştır. Ama yapıtları çoğunlukla duygusal, çağdaş topluma yönelik eleştirisi de yüzeysel sayıldığı için günümüzde çok ender sahnelenir.

Sudermann'ın öteki yapıtları arasında, baştan çıkarılmış bir kızın düşüş öyküsü olan *Das hohe Lied* (1908; Şarkıların Şarkısı) ve doğduğu yörenin sıradan köylüleriyle ilgili öykülerden oluşan *Litauische geschichten* (1917; *Litvanya Hikâyeleri*, 1950) önemlidir. *Das Bilderbuch Meiner Jugend* (1922; Gençliğimin Kitabı) adlı yapıtı yazarın Doğu Prusya'daki ilk yıllarının canlı bir öyküsüdür.

Sûdî, asıl adı AHMED (d. Foça, Bosna - ö. y. 1598, İstanbul), İran edebiyatının ünlü yapıtlarına yazdığı Türkçe şerhlerle tanınan Osmanlı yazar. İstanbul'da medrese öğrenimi gördü. Diyarbakır'da Hüsrev Paşa Medresesi'nde Fars dili bilginlerinden Muslihiddin Larî'nin derslerine devam etti. Şam, Bağdat, Necef ve Kûfe'de ünlü bilginlerin yanında bulundu. Arapça, Fars dili ve edebiyatı öğrendi.

Sûdî en önemli çalışması olan *Şerh-i Divan-ı Hâfız-ı Şirazî*'de (1834, 3 cilt), İran'ın en büyük lirik şairlerinden Hâfız'ın bütün şiirlerini beyit beyit çevirmiş, açıklamış ve yorumlamıştır. *Şerh-i Gülistan* (1833, 1877) ve *Şerh-i Bostan* da (1871) Sadi'nin güç yapıtlarının Türkçede kolayca okunup anlaşılmasına yardımcı olan değerli çalışmalardır. *Şüruhü'l-Kâfiye* (1895, 3 cilt) ve *Şerh-i Şâfiye* ise Sûdî'nin, ünlü dil bilgini İbn Hâcib'in yapıtlarına yazdığı şerhlerdir.

Sudirman Sıradağları, Endonezya dilinde PEGUNUNGAN SUDIRMAN, eski adı NASSAU SIRADAĞLARI, Yeni Gine'nin orta kesimindeki dağlık bölgede yer alan Maoke Dağlarının batı bölümü. Yeni Gine'nin Batı İrian adıyla bilinen Endonezya kesiminde yer alır. 4.000 m'nin altında geçit vermeyen kayalık sıradağların üzerinde, adanın en yüksek noktası olan Jaya Doruğu (5.030 m; eskiden Puntjak Sukarno ve Carstensz Dağı) ve Ngga Pilimsit (4.800 m; eskiden İdenburg Dağı) bulunur. Sudirman Sıradağları, Jayawijaya Dağlarından Doberai Yarımadasının tabanına kadar 320 km boyunca batıya uzanır.

Sue, Eugène, asıl adı MARIE-JOSEPH SUE (d. 26 Ocak 1804, Paris - ö. 3 Ağustos 1857, Annecy, Savoie, Fransa), Fransız yazar. Paris'in aşağı tabakalarının yaşamını sergileyen romanlarıyla yaşadığı dönemde geniş bir okur kitlesine ulaşmış ve tefrika romanın (*roman-feuilleton*) önde gelen adlarından biri olmuştur. Yapıtları aşırı duygusal ve yer yer basmakalıp olmakla birlikte, Sanayi Devrimi'nin Fransa'da doğurduğu sosyal adaletsizliği ilk kez ele almaları açısından önemlidir.

Plik et Plok (1831) gibi ilk romanlarında, deniz kuvvetlerinde askeri cerrah olarak çalıştığı yıllardaki deneyimlerini temel aldı. Daha sonra babasından kalan miras sayesinde Paris'in kibar çevrelerine katıldı. Seçkin Fransız Cokey Kulübü'nün (1834) ilk üyelerinden biriydi. *Arthur* (1838) ve *Mathilde* (1841) adlı romanlarında o dönemin "kalburüstü yaşamı"nı sergiledi. Sonraki yıllarda

Sue, Fuhr'un bir oymabaskısı
H. Roger-Viollet

sosyalist görüşe yakınlık duydu; Hugo'nun *Les Miserables*'ını (1862; *Sefiller*, 1930) etkileyecek olan *Les Mystères de Paris* (1842-43; *Paris Esrarı*, 1945) ile *Le Juif errant* (1844-45; *Serseri Yahudi*, 1884) adlı romanları bu döneminin ürünüydü. Tefrika olarak yayımlanan bu uzun ama heyecan verici romanlar, yayımlandıkları gazetelerin tirajlarını önemli ölçüde artırdılar. Ama Sue'nun sonraki yapıtları öncekiler kadar başarılı olamadı.

Sue 1848 Devrimi'ne katıldıktan sonra, 1850'de Seine'den milletvekili seçildi ve mecliste sosyalistlerin yanında yer aldı. 1851'de Louis Napoléon'un hükümet darbesine karşı çıkınca, o zamanlar Fransa'dan bağımsız olan Savoie'daki Annecy'ye sürüldü ve ölümüne değin orada kaldı.

Suess, Eduard (d. 20 Ağustos 1831, Londra, İngiltere - ö. 26 Nisan 1914, Viyana, Avusturya), Avusturyalı jeolog. Eskiden Güney Yarküre'de yer aldığı düşünülen ve Mezozoyik (İkinci) Zamanın (y. 225-65 milyon yıl önce) başlarında parçalanarak bugünkü Güney Amerika ile Afrika, Hindistan Yarımadası, Avustralya ve Antarktika'nın ortaya çıkmasına neden olduğu kabul edilen büyük Gondvana kıtasının varlığına ilişkin varsayımı ortaya atmıştır.

Sues, Viyana'daki Saray Müzesi'nde asistan olduğu dönemde (1852-57), soyu tükenmiş deniz omurgasızlarından *Brachiopoda* filumunun anatomisi ve sınıflandırılması üzerine çalışmalar yürüttü, ammonitleri sınıflandırdı ve bir dizi başka fosili tanımladı. 1857'de Alpler'in kökenine ilişkin bir kitap yazdı. Bu yapıtında dağların ve kıtaların dikey yükselmeler sonucunda oluştuğu görüşünü eleştirdi ve bunların yerkabuğunun dış bölümlerinin kıvrımlanması sonucunda geliştiğini ileri sürdü. Yanardağların ise dağoluşumunda pek etkili olmadığını savundu.

Das Antlitz der Erde (1883-88; Yer'in Yüzü) adlı yapıtında, Yer'in bugünkü yüzey biçimini alabilmesi için kıtalarda ve denizlerde eskiden gerçekleşmiş olması gereken değişimleri, magma yükselmelerini ve öbür ilgili olguları araştırdı.

Suess 1857-1901 arasında jeoloji profesörü olarak Viyana Üniversitesi'nde bulundu.

Suetonius, tam adı GAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS (d. y. 69, Roma? - ö. 122'den sonra), Romalı tarih ve yaşamöyküsü yazarı. Ünlü Romalı edebiyatçıların kısa yaşamöykülerini içeren *De viris illustribus* (Ünlü Adamlar Üzerine) ve *De vita Caesarum* (Caesarların Yaşamları) en tanınmış yapıtlarıdır.

Güçlü bir *eques* (şövalye) ailesinden gelen Suetonius, yazar Plinius'un (Genç) korumasında hukuk öğrenimi gördü, ama hukukçuluğu sürdürmedi. Plinius sayesinde orduda bir *tribunus*'luk elde ettiyse de kısa süre sonra bu görevden ayrıldı. Bir görev dolayısıyla Bithynia'ya, bir olasılıkla Plinius'la birlikte gitti (y. 110-113).

Plinius'un ölümünden sonra, ileride *De vita Caesarum*'u kendisine adayacağı Septicius Clarus'un koruması altına girdi. Hadrianus imparator olunca (117), Roma kütüphaneleri müfettişi, arşiv sorumlusu ve kültürel konularda imparatorluk danışmanı olarak göreve başladı. Yaklaşık 121'de imparatorluk yazışmalarından sorumlu sekreter oldu, ama saray kurallarını umursamadığı gerekçesiyle yaklaşık 122'de görevden alındı. Bundan sonra yalnızca yazarlıkla ilgilendi.

Suetonius'un yapıtlarında, Eski Yunanlıların düzenlediği eğlence ve oyunlar, Roma'da düzenlenen gösterilerin tarihçesi; yeminler, beddualar ve kökenleri; giyim kuşam terminolojisi; tanınmış kibar fahişeler; fiziksel kusurlar ve kamu hizmetlerinin gelişmesi gibi, tarihçiler için ilginç konular yer alır. Yaşlı Plinius'un *Naturalis Historia*'sına (Doğa Tarihi) benzeyen *Prata* (Çayırlar) adlı ansiklopediyi de onun yazdığı sanılır.

Önde gelen Romalı yazarlarla ilgili bilgilerin çoğu *De viris illustribus*'a dayanır. Örneğin Horatius, Lucanus, Terentius ve Vergilius'un yaşamları, Suetonius'u kaynak alan yazarlar aracılığıyla bilinmektedir. Yapıtın yalnızca bir bölümü eksiksiz olarak günümüze ulaşmış, bir başka bölümünden de önsöz ile beş yaşamöyküsü kalmıştır.

Julius Caesar'dan Domitianus'a değin Roma toplumu ile önderlerini canlı bir dille betimleyen *De vita Caesarum*, tarihsel geçerliliği ancak yakın geçmişte sorgulanmaya başlayan "ahlaki ve siyasal çöküntü içindeki Roma" imgesinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Yapıtta her imparatorun ailesinin geçmişi, tahta çıkmadan önceki yaşamı, kamu hizmetleri, özel yaşamı, dış görünüşü, kişiliği ve nasıl öldüğü anlatılır. Skandallara ilişkin dedikoduların bolluğuna karşın, imparatorluğun gelişmesi, yönetsel ve askeri durumu hakkında bilgi verilmez. Kişilikleri Roma'nın geleneksel değer yargıları temelinde ele alan Suetonius, Plutarkhos'un yaptığı gibi, doğruluğunu araştırmaksızın anekdotlar da kullanmıştır.

Suevler, SUEBLER olarak da bilinir, Markomanlar ile Kuvadlar, Hermundurlar, Semnonlar ve Langobardlar (Lombardlar) gibi Germen halklarını içine alan grup. Bu kabilelerin çoğu İS 1. yüzyılın sonlarında Elbe Irmağı çevresinde yaşamıştır.

Hunlar tarafından yurtlarından sürülen bazı Suevler, Ren Irmağını aşarak 409'da İspanya'ya girdiler ve ağırlıklı olarak kuzeybatıya (Gallaecia) yerleştiler. 447'ye gelindiğinde kralları Rechila'nın önderliğinde Roma illeri Lusitania ve Baetica'ya (bugün Andalucia) yayılmışlardı. İspanya'ya geldiklerinde putperest olan Suevlerin kralı Rechiar 448'de bir Katolik olarak tahta çıktı. Rechiar 456'da II. Theoderich komutasındaki Vizigotlara yenildi. Suevlerin kalıntıları, Maldras'ın (hd 456-460) ve daha sonra birbirine rakip kralların yönetiminde

varlıklarını sürdürdüler. Son Suev devleti yaklaşık 585'te Vizigotlar tarafından ilhak edildi.

Sufetula, bugün SUBEYTİLE. Tunus'ta, bugünkü el-Kasreyn kentinin 31 km kuzeydoğusunda bulunan eski Roma kenti. Büyük olasılıkla Numidyalı ayaklanmacı Tacfarinas'a karşı düzenlenen seferler (17-24) sırasında bir kale olarak kuruldu. İmparator Vespasianus (69-79) döneminde *municipium*, İmparator Marcus Aurelius (hd 161-180) ya da oğlu Commodus döneminde de *colonia* oldu.

Tunus'un iç kesimlerindeki başka yerlerde olduğu gibi Sufetula'da da, Romalıların sınırlı su kaynaklarını koruma ve kullanma becerisi, özellikle zeytin üretiminde yakın çağa değin ulaşılamayan bir tarımsal zenginlik yarattı. İS y. 646'da Araplar tarafından yıkılan kentten günümüze İmparator Antoninus Pius'un (hd 138-161) zafer takı ve üç tapınakla birlikte etkileyici kalıntılar kalmıştır.

Suffolk, İngiltere'nin doğu kesimindeki Doğu Anglia bölgesinde il (*county*). Kuzeyde Norfolk, batıda Cambridgeshire, güneyde Essex illeri, doğuda da Kuzey Deniziyle çevrilidir. Yüzölçümü 3.797 km²'dir. Forest Heath, Saint Edmundsbury, Mid Suffolk, Babergh, Ipswich, Suffolk Coastal ve Waveney ilçelerini içine alır.

İlin Norfolk ve Cambridgeshire'a komşu olduğu kuzeybatı köşesi Fens'in(*) bir parçasını oluşturur. Suffolk, yörede bulunan madenler sayesinde eskiden beri zengin bir bölge olarak önem taşıdı. Yörede bulunan ve günümüzde British Museum'da sergilenen Mildenhall gümüş hazinesi Roma döneminden kalmadır. Suffolk, Anglosaksonların egemenliği sırasında Doğu Anglia Krallığı'nın parçasını oluşturdu. Ortaçağda büyük önem kazanan yünlü kumaş dokumacılığı 18. yüzyıla değin önemli bir gelir kaynağı olmayı sürdürdü; belirli yünlü kumaş türleri bugün de Lindsey ve Kersey köylerinin adlarıyla anılır.

18. yüzyıldan bu yana, ildeki başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. Yetiştirilen başlıca ürünler tahıl, şeker pancarı ve sebzedir. Gıda işleme en önemli sanayi dalıdır. İlin batısındaki Newmarket, yarış atı yetiştirilen haralarıyla tanınır. Kıyıda birçok sayfiye merkezi vardır. Lowestoft bir balıkçılık limanıdır. Birleşik Krallık'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) girmesinden sonra Ipswich limanı hızla gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) il, 629.900.

Suffolk (1. Kontu), Thomas Howard, LORD HOWARD OF WALDEN (1597-1603) olarak da bilinir (d. 24 Ağustos 1561 - ö. 28 Mayıs 1626, Londra, İngiltere), İspanyollarla yapılan birçok savaşa ve İspanyol Armadası'nın yok edildiği çarpışmaya katılan İngiliz komutan. Ayrıca Kral I. James'in hükümdarlığı sırasında danışman olarak görev almıştır.

1591'de "Revenge" gemisinin mürettebatıyla birlikte İspanyollara tutsak düştüğü sefere komuta etti. 1596-97'de İspanya'ya karşı düzenlenen çeşitli seferlere katıldı. Temmuz 1603'te Suffolk kontu yapıldı. 1603-14 arasında başmabeyinci (*lord chamberlain*) olarak görev aldı. 1614'te başhazinedarlığa getirildiyse de 1618'de zimmetine para geçirmekle suçlanarak görevden alındı. Star Chamber'da yargılandı ve ağır para cezasına çarptırıldı.

Suffolk (1. Düku), William de La Pole, SUFFOLK MARKISI, PEMBROKE KONTU, SUFFOLK KONTU (d. 16 Ekim 1396, Cotton, Suffolk - ö. 2 Mayıs 1450, Dover yakınları, Kent, İngiltere), İngiliz komutan ve devlet adamı. 1443-50 arasında Kral VI. Henry yönetimine egemen olmuştur. Halk arasında, Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-1453) son dönemlerinde İngiltere'nin Fransa karşısında uğradığı yenilgilerden sorumlu tutulmuşsa da bu yargı tartışmalıdır.

1415'te Agincourt Savaşı'nda ölen babasının kont unvanını aldı. Kral V. Henry'nin 1417-22 arasında düzenlediği bütün Fransa seferlerine katıldı ve VI. Henry'nin en çok güvendiği komutanlardan biri oldu. 1428'de Fransa'daki İngiliz ordusunun başkomutanlığına getirildiyse de 12 Haziran 1429'da Jargeau'da Fransızlara yenildi ve Jeanne d'Arc'a tutsak düştü. Fidye karşılığında serbest bırakılınca yeniden başkomutan oldu ve 1431'in sonlarında İngiltere'ye geri çağrılıncaya değin bu görevini sürdürdü.

Bundan sonraki on yıl boyunca kralın danışmanı ve elçi olarak görev aldı. Kralı denetimi altında tutan Henry Cardinal Beaufort'un grubuna katılarak yönetimde önemli bir nüfuz kazandı. Beaufort'un 1443'te görevinden ayrılmasından sonra VI. Henry'nin başdanışmanı oldu. Savaşı sona erdirmek amacıyla 1444'te iki yıllık bir ateşkes anlaşması yapmayı başardıysa da Maine ve Anjou illerini Fransızlara bırakarak yurttaşlarını öfkelendirdi. Buna karşın 1448'de Suffolk dükü unvanını aldı ve gücünün doruğuna ulaştı.

Mart 1449'da İngilizlerin Fougères'i hileyle ele geçirerek eski düşmanlıkları yeniden canlandırmasından sonra, bu hareketi onayladığı sanılan Suffolk'un nüfuzu sarsıldı. Kısa bir süre sonra Fransızlar Normandiya'yı hemen bütünüyle geri aldılar. Parlamento suçu Suffolk'a yükledi ve kral, istemeyerek de olsa dükü 5 yıl süreyle ülkeden sürgün etti. 1 Mayıs 1450'de gemiyle İngiltere'den ayrılan Suffolk Manş Denizinde düşmanları tarafından yakalandı ve başı kesildi.

sufi, tasavvufu yaşam biçimi olarak seçen kişi, mutasavvıf.

Çağdaş tasavvuf araştırmacılarının bir bölümü sufi adının Yunanca *sophos*'tan (bilge) geldiğini savunur. Çoğunluğu ise Arapça *suf*'tan (yün) türediğini öne sürer. İslam geleneğinde yünden giysinin dünyadan uzaklaşmanın, tanrısal buyruklara sımsıkı sarılmanın simgesi olması ikinci görüşü destekler.

Sufiler kendilerini ve sufi olmayanları tasavvuf anlayışları doğrultusunda çok çeşitli biçimlerde tanımlar. Tasavvufa girmeyen insanlar genellikle mukimin (oturanlar) olarak anılır; bunlar yaşamları dünyayla sınırlı kişilerdir ve eşrar (şerliler, kötüler) ya da ashab-ı şimal (ahirette kitapları sol ellerinden verilecek kişiler) olarak da tanımlanır. Sufiler de çoğunlukla ikiye ayrılır. Birinci bölümü kâmiller ve vâsıllar (yetkinler ve ulaşanlar) oluşturur; bunlar Tanrı'ya ulaşan velilerdir. Veliler de fenâ durumundan kurtulamayarak sürekli hayret içinde bulunan meczublar ve fenâ durumundan bekâ durumuna geçen, insanları aydınlatmakla, onlara yol göstermekle görevlendirilen mürşidlerden oluşur. Sufilerin ikinci bölümünü oluşturan sâlikler de iki grup olarak tanımlanır. Birinci grup dünyadan olduğu gibi, ahiret nimetlerinden de yüz çevirerek yalnız Tanrı'ya ulaşmayı amaçlayan sufiler ve melamilerdir. İkinci grup ise dünyadan yüz çevirmekle birlikte ahirete ilişkin isteklerden kurtulamayan, Cennet'i amaçlayan kişilerdir. Bunlar da zahidler, fakirler, hadimler ve abidler olarak anılan gruplara ayrılır. *Ayrıca bak.* tasavvuf.

sufizm *bak.* tasavvuf

sufle (Fransızca *soufflé*: "şişmiş"), süt, tereyağ, un ve yumurtanın çırpılmasıyla hazırlanan ve derin bir kap içinde sıcak fırında pişirilen, Fransız mutfağına özgü tatlı ya da tuzlu yiyecek. Temel malzemelerinin yanı sıra peynir, patates, sebze ve deniz ürünleri de katılarak yapılan tuzlu sufleler giriş ya da ana yemek olarak sunulur. Limon, kahve, çikolata, meyve ve badem gibi yiyeceklerle yapılanlar ise tatlı olarak yenir. Sufle yapılırken yumurta akı kar haline getirilip önceden karıştırılmış olan katkı malzemelerine yavaşça katılır. Gerektiği gibi kabarabilmesi için dikkat edilecek en önemli noktalar, yumurta akının oda ısısında olması, çırpılırken bütünüyle karlaşması, ana malzemeye hemen bekletilmeden ve yavaşça katılması ve öbür katkı malzemelerinin sıcak olmamasıdır. Fırının önceden ısıtılması ve kabın iyice yağlanması da suflenin kabarmasını sağlar.

Sufriye, ZIYADİYE olarak da bilinir, Hariciliğin, Ziyad bin el-Asfar'a uyanların oluşturduğu kolu. Kurucusunun iyi tanınmaması nedeniyle bazı mezhep tarihçileri Ebu Bilal Mirdas el-Harici'yi Sufriyenin ilk önderi sayar.

Sufriyeye göre, Hariciliğin genel kabulünün tersine, zina işleyen recm(*) cezasına çarptırılır. Tanrı'ya ortak koşanların (müşrik) çocukları Cehennem'de temelli kalmazlar. Takiye (inançlarını gizleme) ancak sözle yapılabilir. Dünyada belli bir ceza öngörülen zina, hırsızlık, iftira gibi büyük günahları işleyen kişilere kâfir ya da müşrik denemez.

Sufriyeyi oluşturan Hariciler, Emevi halifesi I. Yezid döneminde (680-683) Ebu Bilal Mirdas el-Harici önderliğinde Basra'da ayaklandılar. Basra valisi Ubeydullah bin Ziyad'ın üzerlerine gönderdiği Zur'a bin Müslim el-Amiri komutasındaki orduyu yenilgiye uğrattılar. Ziyad'ın Abbad bin Ahdar komutasındaki ikinci ordusu Sufrileri Nuvec'de büyük bir bozguna uğrattı. Başta Ebu Bilal olmak üzere Sufrilerin büyük bölümü kılıçtan geçirildi. Geriye kalan Sufriler şair İmran bin Hittan es-Sudusi'yi (ö. 703) önder seçtilerse de, etkin bir güç olmaktan çıktılar.

suga (*Tsuga*), çamgiller (*Pinaceae*) familyasından 10 kadar değerli ağaç türünün oluşturduğu cins. Orta ve Doğu Asya ile Kuzey Amerika kökenli olan bu ağaçlar Avrupa'da ve Türkiye'de kendiliğinden yetişmez. Ama gösterişli biçimlerinden ötürü dünyanın pek çok yerinde park ve bahçeler-

Kanada sugası (*Tsuga canadensis*)
Grant Heilmann—EB Inc

de süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı türleri ise önemli bir kereste kaynağıdır. En iyi nemli topraklarda, dere ve göl kıyılarında yetişen bu ağaçlar, saf ya da başka ağaçlarla karışık ormanlar oluşturur.

Sugalar morumsu ya da kırmızımsı kahverengi bir kabukla örtülü, yatay ya da sarkık dallı ağaçlardır. Sürgünlere sarmal olarak dizilen kısa iğneyapraklarının ucu küt, kenarları uca doğru hafif dişli ve yassıdır. Çamgillerin en küçük kozalaklı üyesi olan sugaların kozalakları dalların ucundan aşağı doğru sarkar. Olgun kozalakların pulları dağılmayıp açılır; her pulda iki kanatlı tohum bulunur.

Anayurdu Kuzey Amerika olan Kanada sugası (*T. canadensis*) çapı 1,2 m'ye varan 18-30 m uzunlukta bir ağaçtır. Koyu yeşil yapraklarının üst yüzünde oluk, alt yüzünde iki tane beyaz bant bulunur. Tanence zengin kabuklarından sepicilikte yararlanılır; kaba dokulu, yumuşak odunu ise inşaatlarda, ayrıca sandık ve kutu yapımında kullanılır. Süs bitkisi olarak yetiştirilen pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Alaska'dan başlayarak California'ya kadar uzanan kıyı kesimlere yayılmış Batı ya da Pasifik sugası (*T. heterophylla*), 60 m'ye kadar uzayabilen değerli bir kereste ağacıdır. Kâğıt ve selüloz sanayisi için çok önemli bir kaynak olan odunundan ayrıca demiryolu traversi, kontrplak ve kutu üretiminde ve inşaatlarda yararlanılır. Anayurdu Japonya olan *T. sieboldii* ve *T. diversifolia* türleri ise Kuzey Amerika ve Avrupa'da süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Sugavara Miçizane, ölümünden sonraki adı TENCİN (d. 845, Japonya - ö. 26 Mart 903, Dazaifu, Japonya), Japon siyaset adamı ve Heian dönemi (794-1185) Çin edebiyatı uzmanı. Sonradan bilim ve edebiyatın koruyucusu Tencin adıyla tanrılaştırılmıştır.

Bilimle uğraşan bir aileden geliyordu. Küçük yaşta Çin klasiklerini okumaya başladı. 870'te devlet memurluğu sınavını kazanarak Japon sarayında bilim adamı ve şair olarak görevlendirildi. 886'da Şikoku Adasındaki Sanuki eyaletinin (bugün Kagava ili) valiliğine atandı.

890'da Kyoto'ya döndü ve Fucivara ailesinin gücünü azaltmaya çalışan İmparator Uda tarafından önemli bir dizi göreve getirildi. 899'da Uda'nın oğlu İmparator Daigo tarafından ülkenin en önemli ikinci bakanlığı olan sağ yan bakanlığına (*udaicin*) atandı. Ama Fucivara Tokihira 901'de imparatoru onun ihanet içinde olduğuna inandırdı. Sugavara Miçizane, Küşü Adasındaki bir idari göreve atanarak başkentten uzaklaştırıldı.

Orada ölümünden sonra ortaya çıkan fırtına, yangın ve yaygın ölümlere onun intikam arayan ruhunun yol açtığına inanıldı. Ruhunun yatıştırılması amacıyla önce rütbesi yükseltildi, ardından da tanrılaştırıldı. Yapıtları arasında bir Japonya tarihi ile iki ciltten oluşan Çin şiirleri vardır.

Her yıl 25 Temmuz'da, Osaka'daki Temman Tapınağı'nda Tencin onuruna büyük bir festival düzenlenir. Japonya'nın hemen her yanında Tencin tapınakları vardır; öğrenciler ilkbahardaki okul giriş sınavları döneminde şans getirmesi amacıyla buralardan muskalar satın alırlar.

Suger (d. 1081, Paris yakınları - ö. 13 Ocak 1151), Fransız keşiş. VI. ve VII. Louis'nin danışmanlığında bulunmuş, St. Denis Manastırı'ndaki kilisenin yeniden yapımını üstlenerek mimarlıkta gotik üslubun gelişmesinde önemli rol oynamıştır. St. Denis Manastırı'nda eğitim görürken yakın arkadaşlık kurduğu Louis Capet'nin 1108'de VI. Louis adıyla tahta çıkmasının ardından, Başkeşiş Adam'ın sekreterliğine ve kralın danışmanlığına getirildi. Kralın, Galya'ya Hıristiyanlığı getirdiğine inanılan Aziz Denis'nin vasalı olduğunu vurgulayarak, hem onunla soylular arasındaki birliği güçlendirmeye, hem de sarayın köylüler ile orta sınıf üzerindeki otoritesini pekiştirmeye çalıştı.

1137'de VI. Louis'nin ölümünden sonra tahta çıkan VII. Louis tarafından başdanışmanlıktan uzaklaştırıldı. Sonraki beş yıl St. Denis Manastırı'ndaki kilisenin yeniden inşasıyla uğraştı. Bu projenin gerçekleştirilmesi sırasında geliştirilen çeşitli mimari yeniliklere öncülük etti. Bunların en önemlileri beşik kemer yerine sivri kemerin getirilmesi, kaburgalı tonoz kullanılması ve ön cephedeki gülpencereyi de içeren çok sayıda vitraya yer verilmesidir.

Suger Haziran 1147'de, Kraliçe Eléonore'la birlikte II. Haçlı Seferi'ne çıkan Louis'den yönetimi devraldı. Tam bir bozgunla sonuçlanan sefer sırasında da naipliğe atandı. Büyük mali sorunlara karşın ülkede başarılı bir yönetim kurdu.

sugülü *bak.* nilüfer

Suğla Gölü, KARAVİRAN GÖLÜ olarak da bilinir, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde göl.

Beyşehir Gölünün(*) güneydoğusunda, tektonik hareketler sonucunda oluşmuş karstik kökenli bir çöküntü alanında yer alır. Sığ olan gölün deniz düzeyinden yüksekliği 1.040 m'dir. Gölün kapladığı alan suların çok olduğu yıllarda 100 km²'yi aşar, sular azaldığındaysa 50 km²'nin altına iner. Gölü besleyen düdenlerin tıkalı ya da açık oluşuna göre alanı genişleyip daralır. 1940'tan günümüze değin düzenli olarak yapılan gözlemler sonucunda, 1940-48 arasında suyla dolu olan gölün 1948-51 arasında kuruduğu, 1951-54 arasında gene sulu, 1954-68 arasında da kuru olduğu saptanmıştır. Nisan 1968'de dolmaya başlayan gölün suları, Temmuz 1975'ten Nisan 1976'ya değin çekilmiştir.

Gölün su rejimini düzenleyen düdenler, batıdaki Susuz Körfezi ile güneybatıdaki Arvana (Çatmakaya) körfezlerinde yer alır. Susuz Körfezinin batı kıyısındaki Pınarbaşı ve Aldanatası düdenleri sularını Suğla Gölüne boşaltır. Arvana Körfezinde yer alan ve yeraltındaki mağaralarla bağlantısı olan Oruna düdeninin çapı yaklaşık 100 m'dir. Gölün sulu olduğu yıllarda doğal birer girinti konumunda olan Susuz ve Arvana körfezlerinin tabanı, sular çekildiğinde tarım alanlarına dönüşür.

Düdenlerden başka Beyşehir Gölünün gideğeni ve aynı zamanda Çarşamba Çayının(*) başlangıç kolu olan Beyşehir Kanalı Çayı da Suğla Gölünü besler. Ama son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda bu akarsuyun, aşırı kabarma dönemleri dışında Suğla Gölüyle bağlantısı kesilmiş ve gölün doğu kenarından çıkan gideğene bağlanmıştır. Böylece Suğla Gölünün susuz dönemlerinde de akışını sürdüren Beyşehir Kanalı Çayı, Çarşamba Çayı üzerinde yer alan Apa Baraj Gölünü besler.

Suharto (d. 8 Haziran 1921, Kemusu Argamulja, Cava, Hollanda Doğu Hint Adaları [bugün Endonezya]), Endonezya'nın ikinci devlet başkanı. 1967'den beri ülkeyi baskı rejimiyle yönetmektedir.

Liseyi bitirdikten sonra kısa süre bir bankada çalıştı. Daha sonra Hollanda sömürge ordusuna girdi. 1942'de ülkeyi işgal eden Japonların desteklediği bir savunma birliğine katılarak subay eğitimi gördü. Savaştan sonra Endonezya'nın Hollanda'dan bağımsızlığını kazanması için mücadele eden gerilla kuvvetlerinde görev aldı. Endonezya'da cumhuriyet yönetiminin kurulduğu 1950'de yarbaylığa yükseldi.

Devlet başkanı Sukarno'nun komünistlere yakınlaştığı 1960'larda ordu içinde komünistlere karşı tepkiler güçlenmişti. Tümgeneral Suharto komünistlere yüklenen 30 Eylül 1965'teki darbe girişimini bastırdıktan

Suharto
Ara Güler

sonra komünistlere ve solculara karşı kanlı bir temizlik harekâtı başlattı. Ölü sayısının 80 binle 1 milyon arasında tahmin edildiği bu kıyımın ardından, 12 Mart 1966'da hükümeti denetimi altına aldı. Sukarno ise bir yıl daha kâğıt üzerinde devlet başkanlığı görevini sürdürdü. Mart 1967'de Danışma Meclisi tarafından devlet başkanı vekilliğine atanan Suharto, Mart 1968'de beş yıllık bir dönem için devlet başkanlığına seçildi.

Devlet başkanı olduktan sonra "Yeni Düzen" olarak adlandırılan bir politikayı uygulamaya koyan Suharto, ABD'de öğrenim görmüş iktisatçıların önerileri doğrultusunda ülke ekonomisini yeniden biçimlendirmeye yönelik önlemler aldı. Batılı şirketlerin ülkeye yatırım yapmalarını özendirdi; başta basın özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlükleri sıkı bir denetim altına aldı. 1971, 1978, 1983 ve 1988'de herhangi bir muhalefetle karşılaşmaksızın üst üste devlet başkanlığına seçilen Suharto, devlet başkanlığı seçimlerine birden çok adayın katılması yolundaki talepler karşısında uzlaşmaz tutumunu korudu.

Suhl, Almanya'nın orta kesimindeki Thüringen eyaletinde (*Land*) kent. Thüringen Ormanı'nda (Thüringer Wald), Lauter Irmağı üzerinde yer alır. Adına tarihte ilk kez 1239'da rastlanan kent, 1527'de berat aldı; 1815'te Prusya'ya bağlandı. Kentteki başlıca yapılar arasında 16-17. yüzyıllardan kalma bir kale ve barok üsluptaki Kreuz Kilisesi (1731-39) sayılabilir. Kentte motosiklet, makine donanımı, spor silahları, hassas ölçüm araçları, elektrikli aletler, porselen ve oyuncak üretilir. Nüfus (1990 tah.) 56.125.

Suhomlinov, Vladimir Aleksandroviç (d. 16 Ağustos 1848 - ö. 2 Şubat 1926, Berlin), Rusya'nın zamansız ve hazırlıksız biçimde I. Dünya Savaşı'na girmesinden büyük ölçüde sorumlu olan Rus generali ve savaş bakanı.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na bir süvari birliğinin komutanı olarak katıldı. 1886-97 arasında Petersburg subay süvari okulunu yönettikten sonra 1898'de generalliğe yükseltildi. 1909'da başladığı savaş bakanlığı sırasında I. Dünya Savaşı çıkınca seferberlik emri verildi. Avusturya Sırbistan'a ültimatom verdiğinde

Suhomlinov, Rus birliklerinin savaşa hazır olduğu konusunda hükümete güvence verdi. Sınırlı seferberliğin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra ordudaki donanım ve moral eksikliği açığa çıktı. Silah, cephane ve öteki savaş donanımındaki yetersizliğin ordunun savaş gücü üzerindeki olumsuz etkisi savaş sürdükçe gitgide arttı. Buna karşın, Suhomlinov ordunun ikmal sorunu olmadığında ısrar etti ve iyice gözden düştükten sonra Haziran 1915'te görevden alınarak yerine General A. A. Polivanov getirildi.

Çarla yakın ilişkisi olmasına karşın halkın şiddetli tepkisi sonucunda *Duma* (Devlet Meclisi) tarafından görevini kötüye kullanmakla, rüşvet almakla ve ihanetle suçlandı. Nisan 1916'da tutuklandıysa da çarın girişimiyle ekimde serbest bırakıldı. Devrimden sonra geçici hükümet tarafından yeniden tutuklandı ve 1917 sonbaharında suçlu bulunarak ömür boyu kürek cezasına çarptırıldı. Bolşevik hükümetin çıkardığı afla serbest bırakılınca önce Finlandiya, daha sonra Almanya'ya gitti. Almanya'dayken yazdığı anıları (*Erinnerungen*) 1924'te yayımlandı.

suhte (Farsçada "yanmış", "tutuşmuş"), SOFTA olarak da bilinir, Osmanlı medrese öğrencilerine verilen ad.

Dahil medresesini ya da musıla-ı sahnı bitiren suhte bir üst aşama olan sahn medresesine geçer, bu aşamada danişmend olurdu. Medreselerde, barınmaları için her üç suhteye bir hücre (oda) verilirdi. Suhteler yemeklerini imaretlerde yer, ayrıca her ay 15 akçe mum parası alırlardı. 17. yüzyıldan sonra, başarısız olan ya da mezun olduktan sonra açıkta kalan suhteler Suhte Ayaklanmaları ya da Softalar Kıyamı olarak bilinen bir dizi eylem gerçekleştirdiler, çeteler oluşturarak soygun ve baskınlar düzenlediler. İstanbul'daki en önemli suhte ayaklanmasına 10 Mayıs 1876'da Fatih, Süleymaniye ve Bayezid medreseleri öğrencileri katıldı. Bu olay Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine katkıda bulundu.

Suhumi, Gürcistan'daki Abhaz Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. Karadeniz kıyısında, eski Yunan kolonisi Dioskurias'ın bulunduğu yerdedir. Deniz kıyısında oluşu, kumsalları ve ılıman iklimiyle ülkenin gözde tatil merkezlerinden biri olan kentte birçok sanatoryum ve tatil kampı vardır. Yerel tarım ürünlerine dayanan sanayi kolları arasında meyve konserveciliği ve şarap yapımı sayılabilir. Ayrıca dökümhaneler ve elektrikli alet üreten kuruluşlar vardır. Kentte bir botanik bahçesi, bir öğretmen eğitim enstitüsü ve bir astropik tarım enstitüsü bulunur. Nüfus (1991 tah.) 120.000.

Sui HANEDANI, 400 yıllık bir parçalanma döneminden sonra ülkenin birliğini sağlayan kısa ömürlü Çin hanedanı (581-618). Tang hanedanı (618-907) döneminde doruğuna ulaşan sanatsal ve kültürel canlanmaya öncülük etmiştir.

Öldükten sonra Wen Di soy sıfatıyla anılan ilk Sui imparatoru Yang Jian, Zhou hanedanı döneminde önemli bir devlet görevlisiydi. Bu hanedanın taht kavgaları sonucu dağılması üzerine yönetimi ele geçirerek Kuzey Çin'de sıkı bir denetim kurdu. 580'lerin sonunda Batı ve Güney Çin'i de yönetimi altında birleştiren Yang Jian, yetenekli devlet görevlilerinden oluşan merkezi bir yönetim aygıtı oluşturdu. Han hanedanından (İÖ 206 - İS 220) sonra önemini yitirmiş olan Konfüçyüsçü devlet geleneklerini canlandırmakla birlikte, Budacılığın gelişmesini destekledi. Yönetimle ilgili yasaları ve ceza yasasını basitleştirip daha yumuşak hale getirdi. Edebiyatçıların da desteğini kazanan Yang Jian, uzun kargaşa döneminde ihmal edilen sayımları yeniden başlattı ve vergi sistemini basitleştirdi. Orduyu, barış dönemlerinde kendisini besleyebilen milis kuvvetleri temelinde yeniden örgütledi.

Yang Jian'ın ardıh Yang Di, Çin'in güney kesiminin imparatorlukla bütünleşme sürecini tamamladı. Devlet memurluğu sınavlarında Konfüçyüs klasiklerine dayalı bir sistem geliştirdi. Doğudaki Luoyang'da ikinci bir başkent inşa ettirdi ve aralarında büyük bir kanal sisteminin de bulunduğu kapsamlı bayındırlık projeleri başlattı.

Yang di döneminde Çin'in batıda Türklerle olan ilişkileri bozuldu. Kore'yi haraca bağlamak için düzenlenen bir dizi sefer de başarısızlıkla sonuçlandı. Bunu izleyen ayaklanmalar hanedanın gittikçe zayıflamasına yol açtı. Sui hanedanı, Yang Di'nin 618'de maiyetindekilerden biri tarafından öldürülmesiyle sona erdi.

Sui döneminin en önemli mimarı olan Yuwen Kai, Chang'an'da, bugün aynı yerde bulunan Xi'an kentinin altı katı büyüklüğünde bir başkent inşa etti. Yapımı dokuz ayda tamamlanan başkentteki sarayın, 200 konuğu ağırlayabilecek döner bir pavyonu vardı. Güzel sanatların gelişmesine büyük önem veren Sui hanedanı döneminde imparatorluk sarayının kapıları ülkenin dört bir yanından gelen ressamlara açıldı. Sui döneminde başlayan sanatsal ve kültürel canlanma Tang hanedanı döneminde doruğuna ulaştığından, bu iki hanedan dönemi sanatı genellikle birlikte ele alınır.

suiboku-ga, SUMI-E olarak da bilinir, tek renkli Japon mürekkep resmi. Song hanedanı döneminde (960-1274) Çin'de gelişmiş, 14. yüzyılın ortalarında Zen Budacı keşişler aracılığıyla Japonya'ya ulaşmıştır. İlk Japon sanatçıları genellikle Çin örneklerini kopya etmekle yetinmiş, ama portre ve figür resminde ustalaşmıştır. Tümüyle Japon geleneğindeki manzaralarıyla ünlü Sesşu Toyo ve onun tarzında çalışan Sesson Şukei, *suiboku-ga*'nın doruk noktasına ulaştığı Muromaçi döneminin (1338-1573) büyük ustalarıdır.

Siyah mürekkeple yapılmış fırça vuruşlarına ve sulandırılmış mürekkep alanlarına dayanan *suiboku-ga*'da, Zen Budacılığın amaçlarına uygun olarak konunun belirleyici özelliği dışında hiçbir öğe resme yansıtılmaz. Tokugava dönemine (1603-1867) değin gözde bir resim geleneği olma özelliğini korumasına karşın, kısa süre dolaysız anlatım niteliğini yitirerek biçimci bir üsluba dönüşmüştür.

Sesşu'nun *suiboku-ga* tekniğinde yaptığı el rulosundan ayrıntı, y. 1502-05; Muromaçi dönemi; Kyoto Ulusal Müzesi
Kyoto National Museum

Suidae (domuzgiller), *Artiodactyla* (çiftoynaklılar) takımından domuzları içeren memeliler familyası. Kalın gövdeli, küçük gözlü, kaba ve bazen seyrek tüylü olan bu familya üyelerinin burunlarının ucunda, besin aramak için toprağı eşelemeye yarayan kıkırdak yapısında yuvarlak bir disk vardır. Bazı türlerinin köpekdişleri uzayarak ağızlarının dışına taşmıştır. *Suidae* üyeleri genellikle toplu yaşar ve hem bitkisel hem de hayvansal maddeleri yer. Dişiler 4-5 ay süren gebelik dönemlerinin ardından 2-14 yavru doğurur. Evcil domuzlar yeryüzünün dört bir yanında yetiştirilmektedir. Yabanıl domuzların anavatanı ise Eskidünya'dır.

Suidae familyasının türleri ve grupları hakkında daha çok bilgi için *bak.* çalı domuzu; domuz; düğmeli domuz; geyik domuzu; yaban domuzu.

Suiko, tam adı SUIKO TENNO (d. 554, Yamato - ö. 15 Nisan 628, Yamato, Japonya), hüküm sürdüğü yazılı tarihte belirtilen ilk Japon imparatoriçesi.

İmparator Bidatsu'nun (hd 572-585) karısı ve İmparator Kimmei'nin kızıydı. Bidatsu'dan sonra imparator olan Yomei çok geçmeden ölünce, Mononobe ve Nakatomi aileleriyle güçlü Soga klanı arasında taht kavgası çıktı. Soga klanının üstünlük sağlaması, annesi Sogalardan olan Suşun'un imparator olmasına yol açtı. Suşun'un başına buyruk davranarak dayısı Soga Umako tarafından öldürtülmesinin (592) ardından, yerine kız kardeşi Suiko imparatoriçe oldu. Japon efsanelerinde birçok kadın hükümdardan söz edilmekle birlikte, yüzyıllardır yalnız erkeklerin hüküm sürdüğü ülkede Bidatsu'nun oğullarından biri yerine Suiko'nun tahta çıkması köklü geleneğin yıkılması anlamına geliyordu.

Soga ailesi Budacı olduğundan, Suiko'nun hükümdarlığı sırasında Budacılık Japonya'nın yerleşik dini haline geldi. Umako'nun Suiko'ya naip atadığı veliaht Şotoku'nun çabaları sonucunda, Çin uygarlığının başka öğeleri de Japonya'ya girdi. Japonya'ya Koreli, Çinli zanaatçılar getirildi, Çin takvimi benimsendi, unvan ve rütbelerin tümüyle soyla geçtiği Japon sisteminin yerine Çin'in bürokrasi sistemi getirildi ve imparatorun mutlak egemenliği tanındı.

suistimal *bak.* görevi kötüye kullanma

Suita, Japonya'da, Honşu Adasındaki Osaka kentsel ilinde (*fu*) kent. Osaka kentinin kuzey sınırında, Yodo Irmağı kıyısında yer alır. Tokugava döneminin (1603-1867) başlarında bir ırmak limanı ve posta merkezi olarak gelişti. 19. yüzyılın sonlarında büyük bir içki fabrikasının kurulmasından sonra sanayileşmeye başladı. Günümüzde kentte

içki fabrikasının yanı sıra maden işleme tesisleri, kimyasal madde ve kâğıt hamuru fabrikaları vardır. 1923'te kentte büyük bir demiryolu yükleme ve depolama tesisi kurulmuştur. 1970'te Dünya Ticaret Fuarı kentte düzenlenmiştir. Nüfus (1991 tah.) 343.696.

sukabağı (*Lagenaria vulgaris* ya da *siceraria*), TESTİKABAĞI olarak da bilinir, kabakgiller (*Cucurbitaceae*) familyasından biryıllık, tırmanıcı otsu bitki. Anayurdunun Eskidünya'nın tropik kesimleri olmasına karşın, çok eski çağlardan beri dünyanın sıcak bölgelerinde süs olarak yetiştirilmektedir.

Sukabağı çok çabuk büyüyen bir bitkidir. Tüylerle kaplı tırmanıcı gövdesi, sülük

Sukabağı (*Lagenaria vulgaris*)
Vesile Bukot

denen çatalsı uzantılar yardımıyla desteklere tutunarak yükselir. Sık yaprak örtüsünün arasından çıkan iri, beyaz çiçekleri son derece alımlıdır. Meyveleri körpeyken sebze olarak tüketilir; ama daha çok olgunlaştıktan sonra kurutulup içi boşaltılarak şişe ya da testi gibi su kabı olarak kullanılır. Ayrıca kuş yuvası, lamba ve müzik aleti yapılır.

Sukabaklarının, yaprak, çiçek ve meyveleri farklı biçim ve büyüklükte olan pek çok süs çeşidi geliştirilmiştir. Örneğin bunlardan birinin meyvelerinin uzunluğu 1 m'yi aşar. Tohumdan üretilen bu bitkiler en iyi sıcak iklimli yerlerde yetişir.

Sukabumi, Endonezya'da, Cava Adasındaki Batı Cava İlinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*) ve ilçe (*kabupaten*). Cakarta'nın 80 km güneyinde, Pangrango Dağının eteklerinde yer alır. Nüfusun büyük bölümünü Cava halkları oluşturmakla birlikte, yörede Balililer de yaşar. Halkın çoğunluğu Müslümandır ve Endonezya dili konuşur. Çevresinde kauçuk plantasyonları bulunan kent, yörede yetiştirilen pirinç, mısır, manyok ve kopra gibi tarım ürünleri için bir ticaret ve taşımacılık merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri dokuma, makine, işlenmiş gıda maddesi ve pirinç unudur. El sanatları arasında ahşap oymacılığı, batik işleri, örgücülük, hasır ve sepet yapımı sayılabilir. Deniz düzeyinden 600 m yüksekte yer alan kent, aynı zamanda Endonezyalı ve yabancı turistlerin geldiği bir sağlık merkezidir. Nüfus (1980) kent, 109.994; ilçe, 1.517.657.

sukamışı, SEMERCİSAZI, SEMEROTU, HASIROTU ya da AKSAZ olarak da bilinir, *Typhaceae* familyasının *Typha* cinsinden 15 kadar çokyıllık otsu bitki türünün ortak adı. Tüm dünyaya yayılmış olan bu bitkiler genellikle bataklıklarda ve su kenarlarında yetişir. Sürünücü köksapları, uzun şeritsi yaprakları ve küçük çiçeklerin oluşturduğu silindir biçimli sık çiçek kümeleri vardır. Yaprakları yaygın olarak hasırcılıkta kullanılan bu bitkilerin kurutulmuş çiçek kümelerinden de çiçekçilikte yararlanılır. Eskiden bazı sukamışı türlerinin, özellikle de *Typha domingensis* (ya da *T. australis*) ile *T. laxmannii*'nin kökleri idrar artırıcı ve idrar yolları antiseptiği olarak kullanılırdı.

sukaranfili (*Geum urbanum*), gülgiller (*Rosaceae*) familyasından çokyıllık otsu bitki. Avrupa'da ve Türkiye'de özellikle akarsu ve göl kenarlarında yaygın olarak yetişen bu bitki adını karanfil kokulu köklerinden alır. En çok 50 cm'ye kadar boylanabilen bitkinin parçalı yaprakları ve sarı çiçekleri vardır. Bolca tanen ve geozit (glikozit) içeren kökleri kurutulduğunda karanfilsi bir koku yayar. Bu koku glikozitin parçalanmasıyla açığa çıkan öjenolden gelir. Kökler halk arasında ishal kesici ve kuvvet verici olarak kullanılır.

Sukarno (d. 6 Haziran 1901, Surabaya, Cava, Hollanda Doğu Hint Adaları - ö. 21 Haziran 1970, Cakarta, Endonezya), Endonezya bağımsızlık hareketinin önderi ve Endonezya'nın ilk devlet başkanı (1949-66).

Cavalı yoksul bir öğretmenin oğluydu. Çocukluğunun büyük bölümünü Tulungagung köyünde büyükbabası ile büyükannesinin yanında geçirdi. Cava'nın dingin köy yaşamının mistisizminden ve animist inançlarından etkilendi. On beş yaşında Surabaya'daki ortaokula gönderildi ve tanınmış Müslüman din adamı Tjokroaminoto'nun evinde kalmaya başladı, ondan parasal destek gördü. 1921'de Tjokroaminoto'nun 16 yaşındaki kızı Siti Utari'yle evlendi.

Sukarno öğrenciliği sırasında Cava, Sunda ve Bali dillerini çok iyi öğrendi. Çağdaş

Sukarno, 1965
Fred Mayer—Magnum

Endonezya dili üzerindeki çalışmaları, gelecekte bu dilin geliştirilmesine yapacağı büyük katkıların temelini oluşturdu. Kuran dili olan Arapça ile eğitim dili olan Felemenkçenin yanı sıra İngilizce, Fransızca, Almanca ve daha sonra Japonca öğrendi. Tjokroaminoto'nun evindeyken, feodal prenslerden kaçak komünistlere kadar, ülkenin hızla genişleyen siyasal yelpazesinin her kanadındaki yeni önderlerle tanıştı.

İnşaat mühendisliği öğrenimini tamamladığı Bandung'da 1927'de yaşamının gerçek yönünün siyaset ve hitabette yattığını saptadı. 1923'te Siti'den boşandı ve Inggit Garnisih'le evlendi, ama 1943'te ondan da ayrıldı. Sonraki yıllarda birkaç kez daha evlendi.

Sukarno, sömürgeciliğe karşı çıktığı için Hollandalılar tarafından Bandung'da 2 yıl (1929-31) hapsedildi, Sumatra ve Flores'te sekiz yılı aşkın süre sürgünde yaşadı (1933-42). Mart 1942'de Hint Adalarını işgal eden Japonları hem ulusu, hem de kendisi için kurtarıcı olarak karşıladı. II. Dünya Savaşı boyunca Japonların başdanışmanı ve propaganda görevlisi oldu. Buna karşılık Japonlardan Endonezya'nın bağımsızlığını talep etti. 1 Haziran 1945'te yaptığı en ünlü konuşmasında, günümüzde de ülkenin değişmez devlet öğretisi olan Beş İlke'yi (milliyetçilik, enternasyonalizm, uzlaşma, toplumsal refah ve tek Tanrı'ya inanmak) tanımladı. Japonya'nın yenilgisi yaklaşınca önce kararsız kaldı. Sonunda genç eylemciler tarafından kaçırılıp tehdit edilince 17 Ağustos 1945'te Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti. Yeni ve güçsüz cumhuriyetin devlet başkanı olarak Hollanda'ya başarıyla meydan okudu. Eski sömürgelerinde denetimi yeniden ele geçirmek için iki başarısız harekâta girişen Hollanda, 27 Aralık 1949'da Endonezya'nın bağımsızlığını resmen tanıdı.

Sukarno, Yogyakarta'daki devrim başkentinden Cakarta'ya 28 Aralık 1949'da zaferle döndü. Gösterişli bir yaşam sürmeyi yeğleyince kendisini eleştirenlerin sayısı hızla arttı. Siyasal gerilim yoğunlaşırken, Sukarno'nun saptırıcı siyasal manevraları da istikrarı olanaksızlaştırdı. Gene de eğitim, sağlık ve kültürel uyanış gibi alanlarda çarpıcı kazanımlar sağlandı. Sukarno'nun çok önem verdiği Endonezyalılık gururu yerleşti. Ama bütün bunların ülke ekonomisi üzerinde yıkıcı etkisi oldu.

Sukarno 1956'nın sonlarında, çatışan siyasal partileri "gömerek" ulusal uzlaşmayı sağlama umuduyla parlamenter demokrasiyi ve özel girişimi ortadan kaldırdı; "Güdümlü Demokrasi" ve "Güdümlü Ekonomi" uygulamasını başlattı. Sözde Marksist bir ideolojiyle ve çoğu yozlaşmış kişilikleriyle tanınan kalabalık bir bakanlar kuruluyla bütünleşen kişisel ve siyasal taşkınlıkları, sürekli bir ulusal bunalımla sonuçlandı. 1958'de Sumatra ve Selebes'te bölgesel ayaklanmalar çıktı. Enflasyon nedeniyle, 1958'de 100 olan geçinme indeksi 1965'te 18 bine, 1967'de 600 bine yükseldi. Sukarno 1963'te ABD'yle ilişkilerini kesti; 1 milyar ABD doları tutarında silah ve başka malzeme aldıktan sonra Moskova'yla da ilişkilerini bozdu. Emperyalist ablukanın bir parçası olarak nitelediği Malezya'yı destekleyen Birleşmiş Milletler'den 20 Ocak 1965'te resmen çekildi. Gene de Endonezya halkının savaşçı duygularını 1965'e değin ayakta tutmayı başardı.

30 Eylül 1965'te, ülke Sukarno'nun da katıldığı kuşkusuz olan bir darbe girişimiyle sarsıldı. Askerler ve komünistlerden oluşan darbeciler altı generali kaçırarak öldürdüler. Birkaç kent merkezini ele geçirdikten sonra yeni bir devrimci rejim kurduklarını ilan ettiler. Darbeye karşı direnen Cakarta garnizonunun komutanı General Suharto ile Sukarno arasındaki iktidar mücadelesi sırasında 300 bin ya da daha çok komünist ve komünist zanlısı katledildi. Sukarno'nun 11 Mart 1966'da geniş yetkiler vermek zorunda kaldığı Suharto Mart 1967'de geçici devlet başkanı, Mart 1968'de devlet başkanı oldu. Sukarno iki yıl sonra öldü. Sukarnoculuk ideolojisi ve kültü 1970'lerin sonlarına değin yasaklandı. Bundan sonra Sukarno'nun saygınlığı iade edildi.

sukemeri, AKEDÜK (Latince *aquaeductus*: *aqua*, "su" ve *ducere*, "yol göstermek") olarak da bilinir, bir suyolunun çukur bir alan ya da vadiyi geçmesini sağlayan yapı.

Eski Romalılar Antik Çağdaki en önemli sukemeri yapımcılarıdır. Ama onlardan

yüzlerce yıl önce Pers, Hint ve Eski Mısır uygarlıklarıyla başka Ortadoğu ülkelerinde de benzer sistemler kullanılmıştır. İÖ y. 691'de, Asurluların Ninive kentine içme suyu getirmek için inşa ettikleri kireçtaşından sukemeri Eski Romalılarınkileri andırır. Bir vadiyi geçen, 10 m yüksekliğinde ve 275 m uzunluğundaki bu suyolunu yapmak için yaklaşık 2 milyon tane büyük taş blok kullanılmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun başkentine hizmet veren ayrıntılı sistem ise bugün bile

Yalvaç'ta Roma döneminden kalma sukemerleri, Isparta
Nezih Başgelen

önemli bir mühendislik başarısı sayılmaktadır. Beş yüz yılı aşan bir dönem boyunca (İÖ 312 - İS 226) Roma kentine, 92 km'yi bulan uzaklıklardan su getirmek için 11 sukemeri inşa edilmişti. Bunların bazısı bugün hâlâ kullanılmaktadır. Roma sukemeri sisteminin yalnızca bir bölümü (118 km'de 48 km) gerçekten taş kemerlerle vadileri aşıyordu; gerisi ise, künklerden yapılmış yeraltı suyollarından oluşuyordu. Bu künkler çoğunlukla taş ve pişmiş topraktan yapılmıştı; ama ahşap, deri, kurşun ya da tunçtan künkler de vardı. Su kente yalnızca yerçekimi kuvvetiyle ulaşıyor ve genellikle kent içindeki bir dizi dağıtım deposundan geçiyordu. Genel olarak depo edilmeyen suyun fazlası lağımları temizlemede kullanılıyordu. Roma'nın ünlü çeşmelerine de bu sistemle su sağlanıyordu.

Eski Roma sukemerleri imparatorluğun her yanında inşa edilmişti; Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya, Kuzey Afrika ve Anadolu'da pek çok yerde bu tür kemerlere rastlanmaktadır. Merkezî yönetim 4. ve 5. yüzyıllarda gücünü yitirince bu sistemler de bozuldu. Sukemerleri, ortaçağda Avrupa'nın batısındaki ülkelerde kullanılmaz oldu; insanlar sularını gene kuyulardan ve yerel akarsulardan sağlamaya başladılar. Manastırların çevresinde küçük boyutlu sistemler kuruldu. 14. yüzyılda, o zaman için büyük bir nüfusu (40 bin) olan Brugge kentinde, suyun çarklı bir zincire tutturulmuş kovalarla büyük bir sarnıçtan alınıp yeraltı kanallarıyla kente dağıtıldığı bir sistem geliştirilmişti.

Rönesans'tan başlayarak suyun kente dağıtılmasını sağlayan sistemlerdeki en önemli ilerlemeler, pompaların ve künk malzemelerinin yetkinleşmesi oldu. 16. yüzyılın sonunda Londra'da, Londra Köprüsü'nün altında yerleştirilmiş beş sudolabıyla kente su pompalayan bir sistem vardı; Paris'teki Pont-Neuf'te de dakikada 454 litre su dağıtabilen buna benzer bir aygıt bulunuyordu. Sonraki yüzyılda her iki kente de daha uzak yerlerden su getirmek gerekti. Özel bir şirket 60 km kadar uzaktaki Chadwell Irmağından Londra'ya kadar, 200'den fazla küçük ahşap köprünün yer aldığı bir suyolu inşa etti. Fransa'daki bir şirket de, bir tepeyi aşarak Marly'den su getirmek için pompa ve sukemerlerinden oluşan bir sistem geliştirdi.

18. ve 19. yüzyıllardaki en önemli yeniliklerden biri buharlı pompaların ortaya çıkması ve basınçlı sistemlerin geliştirilmesi oldu. Basınçlı su pompalamanın en önemli yararı, arazinin eğim çizgilerini izleyen bir sistemin inşa edilmesine olanak vermesiydi. Daha önceki, kendi kendine akan sistemlerde değişik yüzey şekilleri üstünde belirli eğimlerin korunması gerekiyordu. Basınçlı dağıtım daha iyi künk malzemesi gerekliliğini de ortaya çıkardı. 1855'te ABD'de, santimetre karede 12 kg'ye kadar basınca dayanabilen ahşap künklerin patenti alındı. Bunlar asfalt kaplanarak yalıtılmış ve metal kuşaklarla sağlamlaştırılmıştı. Ancak çok geçmeden ahşabın yerini önce dökme demir, sonra da çelik aldı. 20. yüzyılın başlarında, yükseltilmiş kaynaklardan sifonlama basıncıyla su çeken kanalların yapımında betonarme yeğlenmeye başladı.

Sukenik, Eliezer (Lipa) (d. 12 Ağustos 1889, Białystok, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 28 Şubat 1953, Kudüs), Polonya asıllı İsrailli arkeolog. Lût Gölü Ruloları'nın tarihlendirilmesini sağlamıştır.

1926'da Kudüs İbrani Üniversitesi'nin arkeolojik araştırmalarına katıldı. 1935'te ders vermeye başladığı bu üniversitede 1938'de Filistin arkeolojisi profesörü oldu. Bu arada Yahudi Eski Eserler Müzesi'nin yöneticiliğini de yürüttü.

Sukenik kazı ve araştırmalarıyla çok önemli bazı buluşlara yol açtı. Tel Yerişe'de büyük bir Hyksos kalesinin kalıntılarını buldu; 1925-27 arasında Kudüs'teki Üçüncü Duvar'ın temizlenmesi çalışmalarına başkanlık etti ve kazı sonuçlarını L.A. Mayer'le birlikte *The Third Wall of Jerusalem* (1930; Kudüs'ün Üçüncü Duvarı) başlığıyla yayımladı. *The Ancient Synagogue of Beth Alpha* (1932; Beth Alpha Eski Sinagogu) adlı kitabıyla orada bulduğu mozaik döşemeye dikkati çektiği gibi, Yahudi sanat tarihinin ufuklarını da genişletti. Nümizmatik bilgisi sayesinde İran egemenliği dönemine ait en eski Yahudi sikkelerini belirledi. Kudüs'teki Yahudi nekropolünde yer alan İkinci Tapınak'ın son yüzyılına (İÖ y. 30-İS 70) ait mezar yazıtlarını yakından tanıması, 1947'de Kumran'daki I. Mağara'da bulunan Lût Gölü Ruloları'nın aynı dönemden kaldığını saptamasına yol açtı. *The Dead Sea Scrolls of the Hebrew University* (İbrani Üniversitesi'nde Lût Gölü Ruloları) adlı yapıtı 1955'te yayımlandı.

sukestanesi, GÖLKESTANESİ olarak da bilinir, *Trapaceae* familyasının *Trapa* cinsini oluşturan biryıllık su bitkilerine verilen ad. Anayurdu Avrupa, Asya ve Afrika olan bu türler adını besin olarak yararlanılan fındıksı meyvelerinden alır. *T. natans* türünün, biri tümüyle suya batmış, öbürü su üzerinde yüzen iki tip yaprağı vardır. Bunlardan ilki kökü andıran uzun tüysü yapıda, öbürü seyrek demetler (rozetler) oluşturan saplı yapraklardır. Ortalama 2,5-5 cm çapındaki meyvelerin üzerinde dört dikensi çıkıntı bulunur. Hindistan'a özgü bir bitki olan *T. bispinosa*'nın su üstü yapraklarının 10-15 cm uzunlukta tüylü sapları vardır. *T. bicornis* türü Asya'nın doğu kesimlerinde meyveleri için yetiştirilir.

Sukhavati Budacılığı *bak.* Arı Toprak Budacılığı

Sukhothai, Tayland'ın ortakuzey kesiminde kent ve bölgede yer alan eski bir krallığın başkenti. Tayland'ın en eski ve en önemli tarihsel yerleşmelerinden biri olan kent başlangıçta Khmer İmparatorluğu'na bağlıydı. 13. yüzyılda bağımsızlığını kazandı ve bağımsız bir Tay Devleti'nin başkenti oldu. Kral Ramkhâmhaeng'in hükümdarlığı sırasında, başkenti olduğu devletin sınırları kuzeyde bugünkü Laos'un içlerine, batıda Andaman Denizine ve güneyde Malakka Yarımadasına kadar genişledi. Bir rakip hanedanın 1351'de kendine başkent olarak Ayutthaya'yı kurmasından sonra eski gücünü yitirmeye başladı ve 1438'de ele geçirilerek

Sukhothai'de bir Budacı tapınağı, Tayland
Hermann Schlenker—Photo Researchers/EB Inc.

Ayutthaya Krallığı'na (*bak.* Phra Nakhon Si Ayutthaya) bağlandı. 1970'lerde Tayland hükümeti ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) işbirliğiyle, çok sayıda tapınak, dinsel anıt, süs havuzları ve Buda heykellerinin yer aldığı eski Sukhothai kentinin restorasyon çalışmaları başlatıldı. Çalışmalar sonunda oluşturulan Sukhothai Tarihsel Parkı 1980'lerin sonlarında açıldı. Modern Sukhothai kenti, tarihsel alanın 13 km uzağında, pirinç yetiştirilen seyrek nüfuslu bir bölgede yer alır. Başlıca ekonomik etkinlikler dokumacılık, ahşap ve metal işlemeciliği, balıkçılık, giysi ve gıda maddesi üretimidir. Nüfus (1989 tah.) 22.604.

Sukhothai üslubu, Tayland Budacı geleneğinin kabul ettiği Buda ikon üsluplarından biri. 14. yüzyılda Sukhothai kentinde gelişmeye başlamıştır. Tay tapınaklarındaki Buda ikonlarının Buda'nın sağlığında yapıldığı varsayılan özgün bir ilkörneğe benze-

Sukhothai üslubunda tunç bir Buda başı, 14. yy sonları-15. yy başları
William H Wolff, New York

mesi gerektiği inancı, Tay krallarının "gerçeğe uygun" ölçütleri belirleme girişimlerine yol açmıştır. Birbirini izleyen başlıca üç girişimle önce Sukhothai, sonra U Thong üslupları, ardından da aslan tipleri ortaya çıkmıştır.

Sukhothai üslubu üzerinde en dolaysız etkide bulunan, Seylan (bugün Sri Lanka) sanatıdır. Budacılığın Hindistan'da uzun zamandır önemini yitirdiği o dönemde Hi-

nayana Budacılığının merkezi olan Seylan, kopya etmeye değer saf Buda figürünün tek kaynağıydı. Yuvarlak hatlı, oval biçimlerden oluşan Sukhothai Budası kemiksiz, hafif görünüşlü zarif bir figürdür. Çeşitli bölümleri doğadaki biçimlere benzetilerek idealize edilmiş, örneğin omuzları fil hortumu, gövdesi aslan ve burnu papağan gagası biçiminde yapılmıştır. Yüzünün biçimi ve çizgileri ince uzundur, kaşları, gözleri, burnu ve ağzı belirgin eğrilerle oluşturulmuştur. Başındaki çıkıntının ek bir beyin boşluğu içerdiğine inanılır. Budalar genellikle iki durışta betimlenmiştir: Yarım lotus pozisyonunda oturan Buda sağ eliyle toprağa dokunma işareti yapar; bir ayağını ileriye atmış yürüyen Buda ise sağ elini göğsüne kaldırmıştır. Yürüyen Buda tümüyle Tayların yarattığı ve Hindistan'da görülmeyen bir ikondur.

Sukhothai Budası Tayland'da en yaygın dinsel figür olmuş ve U Thong üslubuna(*) kaynaklık etmiştir.

sukiyaki, Japon mutfağında, *nabemono* (tek kapta) usulü hazırlanan ve sofrada pişirilen sebzeli et yemeği. Batı'da da çok tutulur ve birçok Japon lokantasının mönüsünde yer alır. Budacılıkta dört ayaklı hayvanların öldürülmesi yasak olduğundan, sığır eti Japon mutfağına ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında, Batı'yla kurulan ilişkilerin sonucunda girmişti. *Sukiyaki* de o tarihten sonra geliştirildi.

Sukiyaki yayvan bir demir kapta, mangal gibi taşınabilir bir ocak üstünde yapılır. İnce dilimler halinde kesilmiş sığır eti, *tofu* (soyadan yapılan peynirsi katı yiyecek), *şiitake* mantarları, soğan, *şirataki* (tel şehriyeye benzeyen bir yiyecek) ve sebzeyle birlikte et suyu, soya sosu ve şekerden yapılma bir sosun içinde kısa süre pişirilir. Daha sonra çırpılmış çiğ yumurtaya batırılarak yenir.

Sukkot (İbranicede "kulübeler" ya da "çardaklar"), tekil SUKKA, HAYMELER ya da ÇARDAKLAR BAYRAMI olarak da bilinir, Yahudilerde, Kefaret Günü'nden (Yom Kippur) beş gün sonra, Tişri'nin 15. gününde başlayan sonbahar şenliği. İki kez şükran sunulan bu kutlama, Eski Ahit'te sözü edilen üç büyük bayramdan biridir.

Tevrat'ta hasat sonunda tahıl ve meyvelerin toplandığı *hag ha-asif*'le (toplama bayramı; Çıkış 23:16) İsrailoğullarının göç sonrasında kulübelerde yaşadıkları günlere dayanan *hag ha-sukkot*'tan (haymeler bayramı; Levililer 23:34) söz edilir. Bayram sırasında ağaç dallarından kulübeler kurulur ve toprağın bereketi için Tanrı'ya şükran duaları edilerek dört çeşit bitki toplanır. Bayramın yedinci gününde (Oşana Rabba) sinagoglar bu dört bitkiyle yedi kez çevrelenir.

Sekizinci gün bazılarına göre ayrı bir bayram sayılır ve Şemini Atseret olarak adlandırılır. İsrail'de sekizinci gün, aynı zamanda yıllık Tora okumasının tamamlandığı gündür; bu yüzden Simhat Tora olarak anılır. O gün Tora ruloları sandıktan çıkarılarak bir ayin alayı tarafından dolaştırılır. Alayın arkasından ellerinde bayraklarla çocuklar gelir. Çocukların yürüyüşü, yaşamın kapalı bir döngü değil, evrimsel bir süreç olduğunu simgeler; buna göre insanlık çocukları aracılığıyla ileri gider. Daha sonra şarkılar söylenip dans edilir ve çocuklara şeker dağıtılır.

İsrail dışında ayrı bir bayram olarak kutlanan Simhat Tora Yahudi kimliğinin simgelerinden biri durumuna gelmiştir.

Sukkur, Pakistan'ın Sind eyaletinde kent. İndus Irmağının batı yakasında yer alan kent, ırmağın karşı yakasındaki Rohri kentine tek ayaklı bir köprüyle bağlıdır. İki kentin arasında, ırmağın ortasındaki bir adanın üzerinde Bukkur Kalesi bulunur. Kentin eski kesiminde, aralarında Mir Masum Şah Minaresi'nin (y. 1607) de bulunduğu birçok tarihsel yapı, türbe ve cami vardır. Kentin yeni kesimi, ırmağa doğru alçalan kireçtaşı sırtların üzerinde yer alır. 1862'de belediye statüsü kazanan Sukkur günümüzde bir sanayi ve ticaret merkezidir. Kentte bisküvi, sigara, yağ, kireç, çimento, çırçır, iplik fabrikaları ile ipek ve un imalathaneleri vardır. Tekne yapımı da önemli ekonomik etkinliktir. Yün, yağlı tohumlar ve hayvan derisi gibi yerel ürünleri işleme tesislerini kapsayan Sukkur Sanayi ve Ticaret Bölgesi 1950'lerde kurulmuştur. Kentte Sind Üniversitesi'ne bağlı dört yüksekokul vardır.

Yörenin kuzey kesiminde geniş tuz yatakları bulunur; doğu kesimi ise Büyük Hint (Thar) Çölünün bir parçasını oluşturur. İndus Irmağı üzerindeki Sukkur Barajı'ndan (1932) sağlanan suyla bölgede buğday, pamuk, pirinç, yağlı tohumlar ve meyve yetiştirilir. Rohri'nin hemen doğusundaki Aror kenti, Müslüman istilasından (y. 712) hemen önce bölgeyi yöneten bir Hindu Brahman hanedanının başkentinin bulunduğu yerdedir. Nüfus (1981 geç.) 193.000.

Sukular *bak.* Basukular

Sukumalar, Tanzanya'da, Victoria Gölünün güneyindeki Mwanza Körfezi ile Serengeti Körfezi arasında yaşayan ve Bantu dili konuşan halk.

Tanzanya'daki en kalabalık etnik grubu oluşturan Sukumaların dilleri ve kültürleri tam güneylerinde yaşayan Banyamuazilerle büyük benzerlik gösterir. Sukuma ekonomisi geçimlik tarımsal üretime dayanır. Sığır da yetiştiren Sukumaların başlıca ürünleri darı, kocadarı ve mısırdır.

Soy zinciri, miras ve ardıllık babayanlıdır; bununla birlikte şeflik bir önceki şefin kızlarından birinin oğluna geçer. Başlık bedeli almadan evlenmiş olan bir annenin çocukları ise, babalarının değil annelerinin ailesinin mirasını alırlar. Sukumalar arasında çokkarılılık yaygındır. Evliliklerde başlık bedeli anlaşmaya bağlı sayıda sığırla ödenir. Sukumalar, sayıları 12-100 arasında değişen, birbirine yakın çiftlik evlerinden oluşan köylerde yaşarlar.

Sukumalar 200 yıldır bağımsız şeflikler biçiminde örgütlenmişlerdir. Geçmişte babadan oğula geçen bir danışmanlar kurulu olan şef (*ntemi*), ülkeyi köy reislerinin yardımıyla yönetirdi. 1946'da şefliklerin birleştirilmesiyle, daha sonra Tanzanya hükümetine bağlı yönetsel bir birim durumuna gelen bir federasyon oluşturuldu. Geleneksel Sukuma dini, büyük oranda ata ruhlarıyla ilişki kurup onları yatıştırmaya dayanır.

Sukunahikona, tam adı SUKUNAHİKONA NO KAMI, SUKUNABİKONA (Japoncada "Ünlü Küçük Adam") olarak da yazılır, Japon mitolojisinde, dünyayı kurmak ve hastalıklarla vahşi hayvanlara karşı korunma çarelerini bulmak için Okuninuşi'ye yardım eden cüce tanrı.

Hastalıkları iyileştirme ve pirinç rakısı damıtma tanrısı olan Sukunahikona, özellikle ılıcalarla özdeşleştirilir. İnanışa göre ilk kez üç direkli küçük bir yelkenliyle, kaz derilerine bürünmüş olarak İzumo'ya gelmiştir. Orada kendisini bulan Okuninuşi'yi yanağından ısırır, ama kısa sürede dost olurlar. Sukunahikona dünyayı terk etmek üzere bir darı sapına tırmanır, ama yaylanan sap onu Ölümsüzlük Ülkesi Tokoyo no Kuni'ye fırlatır. Daha sonraki dönemlerde cüceler ve periler konusunda ortaya çıkan birçok halk destanı Sukunahikona'dan esinlenmiştir.

sukûfü, SUMANTARI olarak da bilinir, *Oomycetes* sınıfının *Saprolegniales* takımını oluşturan sucul mantarların genel adı. Tatlı ve az tuzlu sularda ya da nemli topraklarda yaşayan bu mantarların 150 kadar türü vardır. Türlerin çoğu çürükçüldür, yani bitkisel ve hayvansal artıkların üzerinde yaşar. Asalak olarak yaşayan türler ise bazı balıklar, üstün yapılı bitkiler, algler, protozoalar ve deniz omurgasızlarında hastalıklara neden olur. Sukûflerinde hem eşeysiz hem de eşeyli üremeye rastlanır. Eşeysiz üreme, hareketli eşeysiz sporlarla (zoospor) gerçekleşir. İki kamçılı hücreler halindeki zoosporların biri armut, öbürü böbrek biçimli iki tipi vardır. Bu özellikten türlerin ayırt edilmesinde yararlanılır. Eşeyli üreme ise oogoniyum denen dişi organlardaki yumurtaların, yani dişi eşey hücrelerinin erkek eşey hücreleriyle kaynaşması sonucunda gerçekleşir.

suküre, HİDROSFER olarak da bilinir. Yer'in yüzeyinde ya da yüzeyine yakın kesimlerinde yer alan süreksiz su katmanı. Tüm sıvı ve donmuş yüzey sularını, toprağın ve kayaçların içindeki yeraltı sularını ve atmosferdeki su buharını kapsar.

Modern araştırmalar, Yer'deki toplam su miktarının son 1 milyar yıl boyunca hemen hemen hiç değişmediğini ortaya koymaktadır; ama bu dönemde sukûrenin farklı bileşenlerinin içerdiği su miktarı önemli değişiklikler göstermiştir. Örneğin, buzullaşma dönemlerinde çok miktarda deniz suyu buz örtüleri biçimine dönüşmüştür.

Günümüzde sukûrenin kütlesi

	toplam kütle (milyon km³)	suküre içindeki yüzdesi
denizler ve okyanuslar	1.370	97,25
buz	29	2,05
yeraltı suları	9,5	0,68
ırmaklar, göller	0,1267	0,0101
atmosfer	0,013	0,001
toprak nemi	0,065	0,005
biyosfer	0,006	0,00004
toplam suküre	1.408,7	100,0

Yer'deki toplam su miktarının kabaca 1.408.700.000 km³ olduğu sanılmaktadır. Bunun yüzde 97'sini denizler ve okyanuslar, yüzde 2'den biraz fazlasını buz takkeleri ve buzullar, geri kalanını da tatlı sular (göller, akarsular vb), yeraltı suları, bitki suları ve atmosfer buharı oluşturur.

Sukûredeki bütün bu su kütleleri sürekli dolaşım halindedir. Su dolaşımı(*) süreci sırasında sular değişik coğrafi konumlardan geçer, bu arada farklı fiziksel haller kazanır. Çevrimin en önemli süreçleri buharlaşma, terleme, yoğunlaşma, yağış ve akıştır.

Sula, Endonezya dilinde KEPULAUAN SULA, Felemenkçede SOELA EILANDEN, Endonezya'da, Selebes Adasının doğusunda, Maluku ilinde (*propinsi*), Kuzey Maluku ilçesinde (*kabupaten*) takımada. Taliabu, Mangole ve Sanana (ya da Sulabesi) adlı üç büyük adayla birkaç küçük adadan oluşur. Adaların toplam yüzölçümü 4.850 km²'dir. Dar Capalulu Boğazıyla birbirinden ayrılan Taliabu ve Mangole adaları dağlık, sık ormanlarla kaplı ve düşük nüfusludur. Taliabu'da yüksekliği 1.157 m'yi bulan dağlar vardır.

Toprakları tarıma elverişli olan Sanana'nın nüfus yoğunluğu yüksektir. Adalarda tekne yapımında kullanılan kereste üretilir ve ormanlardan *damar* adlı bir tür reçine toplanır. Sanana'da pirinç, mısır, tütün ve şekerkamışı yetiştirilir.

Usta denizciler olan Sulalıların Selebes Adasının doğusundan gelen Malezya-Polinezya kökenli bir halk olduğu sanılmaktadır. Nüfusun çoğunluğu animist olmakla birlikte, Müslümanların sayısı artmaktadır. Sanana Adasının kuzeydoğu kıyısındaki Sanana, adaların en büyük kenti ve limanıdır. Güneybatıdaki Lekitobi, Taliabu Adasının, gene güneybatıdaki Auponhia ise Mangole Adasının başlıca kentidir. Eskiden Ternate Sultanlığı'na bağlı olan Sula Adaları 1683'te Hollanda'nın egemenliğine girdi; bağımsızlıktan sonra da Endonezya'ya bağlandı. Nüfus (1971) 28.619.

Sulakyurt, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kırıkkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 741 km² olan Sulakyurt ilçesi doğuda Delice, güneyde Balışeyh ilçeleri, batıda Ankara, kuzeyde Çankırı, kuzeydoğuda da Çorum illeriyle çevrilidir.

Orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe toprakları ilin kuzey kesiminde yer alır. Doğu ve güneydoğu kesimini Karagüney Dağı (1.374 m) engebelendirir. Sularını batı ve kuzeyde doğal sınır oluşturan Kızılırmak toplar.

Üçte ikisinden fazlası kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, üzüm, mercimek ve ayçiçeğidir. Hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır; daha çok koyun, Ankara keçisi ve kıl keçisi yetiştirilir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan yöreye 15. yüzyılda yerleşildiği sanılmaktadır. 1940'ta Kalecik'e bağlı bir bucak olarak yönetilmiş, 1960'ta ilçe yapılmıştır. Irmak-Zonguldak demiryolu; batıdaki Kızılırmak Vadisini izleyerek ilçe topraklarından geçer.

Gelişmemiş küçük bir yerleşme olan Sulakyurt kasabası ilçenin orta kesiminde, il merkezi Kırıkkale'ye yaklaşık 50 km uzaklıktadır. Eski adı Konur'dur.

İlçenin başlıca tarihsel yapıları Yeşilyazı köyündeki Küçük Şamil Camisi (1435) ve onun yanında bulunan Şeyh Türbesi ile Şeyh Sadreddin Türbesi'dir (15. yy).

Sulakyurt Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 18.740; kasaba, 5.754.

sulama ve akaçlama, tarımda yapay yollarla toprağa su götürülmesi ve fazla suyun topraktan çekilmesi işlemleri. Bu işlemler gübreleme, makineleşme ve profesyonel işletmecilik anlayışı ve özel pazarlara yönelik seri üretim gibi uygulamalarla birlikte tarımsal verimde patlama yaratmıştır.

Normal koşullarda bitkiler yağmur sularıyla büyür. Ama yağışların belli bir ürünün yetişmesini engelleyecek ölçüde mevsime bağlı olması ya da az yağmur yağması durumunda, toprağın çeşitli yöntemlerle sulanması gerekir. Sulama sonrasında toprağın soğurabileceği suyun fazlası akaçlama yoluyla tarladan çekilir.

Sulama. Tarımsal amaçlı sulamanın geçmişi ilkçağlara değin uzanır. İÖ 5000'lerde Eski Mısırlıların Nil Irmağının suyuyla tarlalarını suladıkları bilinmektedir. Babilliler ve Çinliler gibi başka eski uygarlıklar da gelişmelerini büyük ölçüde tarımsal sulamaya borçludur.

Tarla sulamayı kolaylaştırmak amacıyla yüzyıllar boyunca çeşitli yöntem ve aygıtlar geliştirilmiştir. Hammurabi döneminde (İÖ y. 1792-50) Babil'de tarla sulamak amacıyla büyük kanallar ve hendekler kullanıldı. Su bu kanal ve hendeklere kova ve kepçelerle taşınıyordu. Daha sonra bunların yerini Ortadoğu'da kaldıraçlarla ya da hayvan gücüyle çalışan aygıtlar, Syrakusa'da ise Arkhimedes burgusu(*) gibi mekanik düzenekler aldı. Sulama alanındaki bir başka önemli gelişme de, İS 900'de Seylan'da (bugün Sri Lanka) yapılan Minneriya tankı gibi büyük toplama havuzlarının kullanılmaya başlamasıdır.

Buhar gücünden yararlanılmaya başlaması, içten yanmalı motorların ve elektriğin kullanılması, sulama işleminin birçok ülkede makineleşmesini sağladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hafif alüminyum ya da plastik borulardan oluşan taşınabilir sulama sistemlerinin uygulanması bu alandaki önemli gelişmelerden biridir.

Başlıca üç sulama yöntemi vardır: Yüzeyden sulama, yeraltından sulama ve yağmurlama. Yüzeyden sulama da havuz sistemi ve yıllık sistemi olmak üzere ikiye ayrılır. En eski sulama sistemlerinden biri olan havuz sisteminde, sulanacak alan setlerle çevrelenir ve kanallardan alınan suyla doldurulur, böylece bir havuz elde edilir. Belli bir sürenin sonunda havuzdaki su boşaltılır ve tarla ekilir. İkinci bir sulamaya gerek bırakmaması nedeniyle bu sistem, ırmakların yılda en az bir kez taştığı yerler için oldukça elverişli ve ucuz bir yöntemdir. Daha gelişmiş ve pahalı olan yıllık sistemde ise tarla yılda bir ya da birkaç kez değil yıl boyunca gerektiğinde sulanır. Bu sistemde ana kanalın yanında çok sayıda yan kanalın da kullanılması gerekir.

Daha az uygulanan yeraltından sulama sisteminde, yüzeyin yaklaşık yarım metre altında yapay bir su gölü oluşturularak kılcallık ilkesi yardımıyla bitki kökünün suyu emmesi sağlanır. Ama bu yöntemin uygulanabilmesi için toprak yüzeyinin altında su geçirmez bir katman bulunması gerekir.

Öbür sulama yöntemlerine göre oldukça yeni olan yağmurlama yöntemi ise püskürtücüler ve borulardan oluşan taşınabilir bir sistem aracılığıyla ürün üzerine su fışkırtılması ilkesine dayanır.

Akaçlama. Akaçlama işlemi özellikle bataklıkların kurutulmasında, aşınmanın (erozyon) önlenmesinde ve kurak bölgelerin sulanması sırasında yardımcı işlem biçiminde uygulanır.

Akaçlama işleminde toprak yüzeyine uygun eğim verilerek ve hendekler açılarak, fazla suyun tarlaya girmeden çekilmesi sağlanır; böylece toprağın aşınması, bitkideki besinlerin süzülüp kaybolması ve toprak yüzeyinde su birikmesi önlenir. Bu yolla toprak hem ilkbahar ekimine, hem de yüzeyden sulamaya hazır hale getirilir.

Modern akaçlama yöntemleri yüzeyden akaçlama ve yeraltı akaçlaması olmak üzere ikiye ayrılır. Akaçlama kanalları, toplayıcı ana hendek, yan hendekler ve bir çıkış ağzından oluşan yüzeyden akaçlama sisteminde, toprak yüzeyinde biriken suyu boşaltmak amacıyla bir toprak üstü sistemi kurulur. Bu sistem özellikle suyu yavaş emen topraklarda uygulanır. Akaçlama kanallarının düzenlenişi arazinin yapısına göre değişiklik gösterir; düzgün yüzeylerde paralel kanallar, suyun düzensiz biçimde toplandığı yerlerde ise buna uygun kanallar kullanılır.

Yeraltı akaçlama sistemi bir ana ve bir ara oluk ile bir çıkış ağzından oluşur. Yüzeyden akaçlama sistemindeki kanallarla aynı işlevi gören bu oluklar, topraktan aldıkları suyu daha büyük toplayıcı kanallara iletir.

Akaçlama sistemlerinin verimliliği toprağın türü, yüzey şekilleri, yağış miktarı ve dağılımı ile ekilecek ürünün türü gibi etkenlere bağlıdır. Genellikle kum ya da mil oranı yüksek olan topraklar yeraltı akaçlamasına, kil oranı yüksek olan topraklar ise yüzey akaçlamasına uygundur.

sulanma, bazı maddelerin atmosferden nem çekme ve soğurma özelliği. Bazı bileşikler suyla zayıf bağlar kurarak hidratlar oluştururlar; daha sonra orta derecede bir ısı uygulandığında, bu suyu çevrelerindeki atmosfere buhar olarak atarlar. Ardından, atmosferdeki nemin etkisi altında tekrar sulanırlar. *Ayrıca bak.* çiçeklenme.

Suleja, eskiden ABUJA, Nijerya'nın orta kesiminde, Nijer eyaletinde kent ve tarihsel emirlik. Suleja kenti Abuchi Tepelerinin eteklerinde, Nijer Irmağının küçük bir kolu olan Iku Irmağının kıyısında, karayollarının kavşak noktasında yer alır.

Yaklaşık 2.980 km² genişliğindeki, ağaçlık savanlarla kaplı emirlik toprakları, başlangıçta Hausa devletlerinden Zazzau'ya haraç ödeyen dört küçük Koro kabilesinin elindeydi. Fulani (Peul) savaşçılarının yaklaşık 1804'te 220 km kuzeydoğudaki Zazzau başkenti Zaria'yı ele geçirmelerinden sonra, Zazzau emiri (*sarkin*) Muhamman Makau, Hausa soylularının çoğunu 10 km güneydeki Koro kenti Zuba'ya götürdü. Muhamman Makau'nun erkek kardeşi ve ardılı Abu Ja (Jatau) 1828'de Abuja kentini kurdu; ertesi yıl kent surlarının yapımını başlattı ve kendini birinci Abuja emiri ilan etti. Zaria'dan gelen saldırılara karşı başarıyla direnen Abuja Emirliği, Hausaların sığındığı bağımsız bir devlet olarak varlığını korudu. Abuja kuvvetleri 1902'de, 161 km güneydoğudaki Lokoja'yla Zaria arasındaki ticaret yolunu kesince, İngilizler kenti işgal etti. Emir Musa Angulu döneminde (1917-44) bölgede kalay madenciliğine başlandı.

Bugün nüfusunun ağırlığını Gvarilerin ve Koroların oluşturduğu emirliğin başında Hausalardan bir emir bulunur. 1976'daki yönetsel düzenlemeyle yerel yönetim konseyinin merkezi yapılan Abuja'nın adı 1970'lerin sonunda Suleja olarak değiştirilmiş ve yeni federal başkente Abuja adı verilmiştir.

Suleja'nın başlıca ihraç ürünü Gvarilerin ürettikleri çömleklerdir. Yörede yetiştirilen çivitle boyanan pamuklu dokumalar ve hasırlar geleneksel ürünlerdir. Tarım günümüzde de bölgedeki başlıca ekonomik etkinliktir. Yerel ticaret tarımsal ürünlerin alınıp satılmasına dayanır. Kentte ünlü Çömlekçilik Merkezi'nin yanı sıra devlete ait orta dereceli okul ve bir hastane vardır. Nüfus (1972 tah.) kent, 14.476.

Suleyhiler, Mısır'daki Fatımi halifeliğine bağlı Müslüman hanedan (1047-1138). Yemen'de İsmailiye mezhebinin egemen olmasını sağlamıştır.

Ailenin Yemen'deki egemenliği, Fatımi dailerinin (*bak.* dai) işbirliğine dayanan Ali bin Muhammed'le (hd 1047-67) başladı. Önce dağlık bölgeyi ele geçiren Ali bin Muhammed, daha sonra Tihame kıyı bölgesinde oturan Necahileri, Sana'daki Zeydileri (1063) ve Aden'deki Maanileri (1064) yerlerinden etti. Ayrıca Hicaz'daki Musavi şeriflerin yerine Haşimi şeriflerin geçmesini sağladı (1063). Ama oğlu el-Mükerrem Ahmed döneminde (1067-84) Suleyhi toprakları azalmaya başladı. Kuzeyde Necahiler yeniden güç kazandılar. Güneyde ise Aden, İsmailiye mezhebinden başka bir hanedan olan Zurayilere verildi. Ahmed hükümdarlığının son yıllarında fiili yönetimi büyük ölçüde karısı es-Seyyide Erva'ya bıraktı. Erva'nın ölümünden (1138) sonra Yemen'in yönetimi Zurayilere geçti. Suleyhi melikleri 12. yüzyılın sonuna değin Yemen'deki bazı kaleleri ellerinde tuttular.

sulh mahkemeleri, görevi yasalarla belirlenmiş bir adliye mahkemesi türü. Sulh hukuk ve sulh ceza olmak üzere ikiye ayrılır.

Tek yargıçlı olan sulh hukuk mahkemesi her ilçede bulunur; işi çok olan bucaklarda da kurulabilir. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi işin yoğun olduğu yerlerde sulh hukuk mahkemeleri çeşitli dairelere ayrılır. Kural olarak miktar ve değeri 500 bin lirayı geçmeyen davalar sulh hukuk mahkemesinin görevine girer. Ayrıca dava konusu şeyin miktar ve değerine bakılmaksızın kira sözleşmesine dayanan davalara, paylaştırma ve ortaklığın giderilmesi davalarına, yalnız zilyetliğin korunmasıyla ilgili davalara, mirasçılık belgesiyle ilgili işlere ve Türk Medeni Kanunu'ndaki öteki bazı çekişmesiz yargı işlerine de (evlat edinmeye izin verilmesi vb) sulh hukuk mahkemeleri bakar. Bu mahkemelerin kararlarına karşı temyiz süresi ilamın taraflara tebliğinden başlayarak sekiz gündür.

Sulh ceza mahkemesi alt basamaktaki tek yargıçlı mahkemedir. Kural olarak her ilçe merkezinde, işlerin yoğunluğuna göre bucak merkezlerinde de bulunur. Asliye yargıcından ayrı sulh yargıcı olmayan ilçelerde sulh mahkemesi makam olarak gene de bulunur; bu durumda sulh yargıçlığını asliye yargıcı yapar. Kural olarak bütün kabahatler ile özel yasalarda yazılı, ağır para cezası gerektiren cürümler sulh ceza mahkemesinin görev alanına girer.

sulina, DENİZÇAKISI olarak da bilinir, *Solenidae* familyasından, denizlerde yaşayan çiftçenetli yumuşakçaların ortak adı. Özellikle sıcak denizlerdeki kumlu ve çamurlu kıyılarda ya da gelgit kuşağında yaşayan bu familya üyelerinin, uzunluğu yaklaşık 20 cm'ye ulaşabilen usturaya ya da çakıya benzer kabukları vardır. Yassı ayaklarını kullanarak barındıkları oyuklarda yukarı ve aşağı doğru hızla hareket edebilirler. Planktonlar ve öbür zerreciklerden oluşan besinlerini kısa sifonları yardımıyla içlerine çektikleri deniz suyundan süzerek sağlarlar. Bazı türleri sifonlarından su püskürterek kısa mesafeleri yüzerek aşabilir. Akdeniz kıyılarında oldukça sık rastlanan *Solen* cinsinin üyeleri yenebildiği gibi, olta yemi olarak da kullanılır. Kabukları düzdür ve dik olarak kuma gömülüdür. *Ensis* cinsinde ise kabuklar hafifçe kıvrılmıştır.

Sulla (Felix), Lucius Cornelius (d. İÖ 138 - ö. İÖ 78, Puteoli [Pozzuoli], Napoli yakınları), İÖ 82-79 arasında Romalı diktatör. Roma tarihindeki ilk büyük iç savaşın (İÖ 88-82) sonunda yönetimi ele geçirmiş, cumhuriyeti güçlendirmek amacıyla önemli anayasal reformlar gerçekleştirmiştir.

Siyasette etkisiz soylu bir aileden geliyordu. İÖ 107'de Afrika'da, Gaius Marius'un komutasında Numidya kralı Iugurtha'ya karşı yürütülen savaşta *quaestor* (konsül yardımcısı) olarak görev aldı. İÖ 94'te *praetor*'luk(*) yaptıktan sonra, müttefik statüsüyle Roma'ya bağlı İtalya halklarının Roma'nın ayrıcalıklarına karşı başlattıkları İtalik Savaşı'nda (İÖ 90-89) çarpıştı. İÖ 88'de cumhuriyetin en yüksek görevi olan iki konsüllükten birine seçildi ve Anadolu'da Pontus kralı VI. Mithradates'e karşı yürütülen savaşın komutanlığını üstlendi. Ertesi yıl ilkbaharda Yunanistan'ın büyük bölümünü denetimi altına aldı ve uzun bir kuşatmanın ardından İÖ 86'da Atina'yı ele geçirdi. İÖ 85'te Çanakkale Boğazındaki Dardanos'ta Mithradates'le imzaladığı antlaşmayla onu yeniden Roma'nın vasalı haline getirdi.

Sulla savaş nedeniyle uzakta bulunduğu yıllarda iktidardaki halk partisince halk düşmanı ilan edilmiş ve koyduğu yasalar kaldırılmıştı. Ayrıca evi de yıkılarak ailesi ve dostları Yunanistan'a, onun yanına kaçmak zorunda bırakılmışlardı. Asya'daki ordunun komutasını Sulla'dan devralmak üzere İÖ 86'da yola çıkmış olan eski konsül Lucius Valerius Flaccus ise bir subayı tarafından öldürüldü.

Kırk bin asker ve yüklü bir ganimetle Güney İtalya'daki Brundisium'a gelen Sulla oradan Roma üzerine yürüdü. Çıkan iç savaşın büyük bölümünde Konsül Gnaeus Papirius Carbo ve İÖ 86'da ölen Konsül Gaius Marius'un oğlu Konsül Marius ile mücadele etti. Roma'nın hemen kuzeyinde

Sulla, mermer büst; Vatikan Müzesi
Alinari—Art Resource/EB Inc.

bulunan Collina Porta'daki çarpışmayı Sulla'nın kazanması ve İÖ 82'nin sonlarında Praeneste'nin düşmesi ile sona eren iç savaşı kitlesel kıyım ve yoğun baskılar izledi. İÖ 82'de kendisine şans getireceği inancıyla Felix adını almış olan Sulla *Lex Valeria* (Valeria Yasası) uyarınca bütün yetkileri elinde topladı ve Roma tarihinde ilk kez süresi sınırlanmadan diktatör ilan edildi. İÖ 81'de çıkardığı yeni yasalarla da devleti yeniden düzenledi.

Sulla en başta, Senato'nun üstünlüğünün yeniden sağlanmasını öngören ve cumhuriyetin sonuna değin yürürlükte kalan geniş kapsamlı anayasa reformunu gerçekleştirdi. Ayrıca ceza mahkemelerinin sayısını artırdı; eyalet valileriyle ordu komutanlarının ayaklanmalarını önlemeye yönelik (*Lex Cornelia Maiestatis*) adlı yeni ihanet yasasını çıkardı; *tribunus*'ların yasa önerilerini Senato'nun onayına sunmalarını zorunlu hale getirdi ve yurttaşları yargı ile yürütme organlarının aşırılıklarına karşı koruyan çeşitli yasalar koydu.

Sullana, Peru'nun kuzeybatısındaki Piura yönetim bölgesinde il ve il merkezi kent. Sullana kenti kıyı boyunca uzanan kıraç düzlüklerde, Chira Irmağının (*río*) kıyısında yer alır. Peru'nun İspanya'dan bağımsızlığını kazandığı sırada kuruldu (y. 1821). 1826'da kent statüsü kazandı. Peru'nun başlıca pamuk üretim bölgelerinden birinde yer alan kent önemli bir ticaret merkezidir. 20. yüzyıl başlarında Chira Irmağından sağlanan suyla bölgede pamuk üretimine başlandı. 1967'den sonra ek sulama kanallarının yapılmasıyla pamuk yetiştirme alanı büyük ölçüde genişletildi. Kentin çevresinde kınakına ağacının kabukları da toplanır. Kentte çırçır fabrikaları ve pamuk tohumunun yağını çıkartan tesisler vardır. İhraç ürünleri 75 km batıdaki Paita limanından yüklenir. Sullana, 30 km güneyde yer alan eyalet merkezi Piura'ya Pan-Amerikan Karayolu'yla bağlanır. Nüfus (1990 tah.) kent, 154.800; (1981 geç.) il, 194.991.

Sullivan, Sir Arthur (Seymour) (d. 13 Mayıs 1842, Londra - ö. 22 Kasım 1900, Londra, İngiltere), İngiliz besteci. W. S. Gilbert ile birlikte yazdığı operetlerle tanınır.

Kraliyet Askeri Okulu'nda bando şefi olan İrlandalı bir müzikçinin oğluydu. Kraliyet Şapeli korosuna girdi. Daha sonra Londra'daki Kraliyet Müzik Akademisi'nden Mendelssohn Bursu kazandı. Burada S. W. Sterndale Bennett ve Sir John Goss'un öğrencisi oldu. Öğrenimini daha sonra Leipzig Konservatuvarı'nda sürdürdü.

1861'de Londra'nın St. Michael Kilisesi'nde orgcu oldu. Ertesi yıl Shakespeare'in *The Tempest*'i (*Fırtına*, 1935) için yazdığı müzik Kristal Saray'da büyük başarı kazandı. Onu *Kenilworth* kantatı (1864), Covent Garden'da sahnelenen *L'Île enchantée* (Büyülü Ada) balesi, bir senfoni ve bir viyolonsel konçertosu ile *In Memoriam* (Anısına) ve *Overtura di Ballo* (Balo Uvertürü) adlı uvertürler, ayrıca çok sayıda şarkı izledi.

Sullivan'ın ilk komik operası *Cox and* Box'tı (Dümen ve Kasa). *Contrabandista* (Kaçakçı) opereti aynı yıl sahnelendi. Gilbert ile ilk ortak yapıtı olan *Thespis, or The God Grown Old* (1871; Thespis ya da Kocamış Tanrı) Gaiety Tiyatrosu'nda sahnelendiğinde pek başarılı olmadı. 1875'te, Royalty Tiyatrosu'nun o zamanki menajeri Richard D'Oyly Carte bu iki sanatçıyı yeniden bir araya getirdi. Bu birlikteliğin ilk ürünü başlangıçta bir Offenbach operetinin arkasından bir art parça olarak sahnelenen *Trial by Jury* (Jürili Duruşma) oldu.

Carte daha sonra Gilbert ve Sullivan'ın operetlerini sahnelemek amacıyla Comedy Opera Company Ltd.'yi kurdu. Bu operetlerden ilki olan *The Sorcerer*'ı (1877; Büyücü), olağanüstü bir başarı kazanan *H.M.S. Pinafore* (1878) ve *The Pirates of Penzance* (1879, New York, 1880, Londra; Penzance Korsanları) izledi.

Patience, or Bunthorne's Bride (1881; Sabır ya da Bunthorne'un Gelini) oynanırken Carte'ın yeni yaptırdığı Savoy Tiyatrosu tamamlandı; Sullivan ve Gilbert'ın bu ve sonraki yapıtları seyirciye burada sunuldu. Daha sonra topluca "Savoy Operaları" olarak adlandırılan bu yapıtların başlıcaları *Iolanthe, or the Peer and Peri* (1882; Iolanthe ya da Asilzadeyle Peri), *Princess Ida, or Castle Adamant* (1884; Prenses Ida ya da Sağlam Şato), *The Mikado, or the Town of Titipu* (1885; Mikado ya da Titipu Kenti), *Ruddigore, or Witch's Curse* (1887; Ruddigore ya da Cadının Laneti), *The Yeoman of the Guard* (1888; Kraliyet Muhafızları) ve *The Gondoliers*'di (1889; Gondolcular).

Bu arada iki ortak arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştı. Sonunda araları açıldı ve Sullivan'ın *Haddon Hall* (1892) adlı operasının librettosunu Sydney Grundy yazdı. 1893'te yeniden bir araya geldilerse de, *Utopia Limited* (1893) ve *The Grand Duke* (1896; Grandük) operetlerindeki ortak çalışmaları önceki yapıtları kadar başarılı olamadı. Sullivan üç operet daha besteledi: *The Chieftain* (1895; Elebaşı), librettosunu Sir Arthur Wing Pinero ile J. Comyns Carr'ın yazdığı *The Beauty Stone* (1898; Güzellik Taşı) ve librettosu Basil Hood'a ait olan *The Rose of Persia* (1889; İran Gülü). Basil Hood ayrıca Sullivan'ın başlayıp

Edward German'ın tamamladığı *The Emerald Isle*'ın da (Zümrüt Adası) librettosunu yazdı.

Sullivan'ın daha klasik besteleri arasında, *The Prodigal Son* (1869; Savurgan Oğul), *The Light of the World* (1873; Dünyanın Işığı), *The Martyr of Antioch* (1880; Antiokheia Şehidi), *The Golden Legend* (1886; Altın Efsane) ve Carte'ın 1891'de inşa ettirdiği İngiliz Kraliyet Operası'nın (bugün Saray Tiyatrosu) açılışı için bestelediği *Ivanhoe* adlı "romantik opera" sayılabilir. Sullivan ayrıca birçok ilahi de besteledi; bunların en ünlüsü "Onward! Christian Soldiers" ve "The Lost Chord"dur.

1876-81 arasında Ulusal Müzik Öğretmenleri Okulu'nun (sonradan Kraliyet Müzik Yüksekokulu) yöneticisi olan Sullivan, 1880-98 arasında özellikle Leeds Festivali'nde orkestra şefi olarak etkinlik gösterdi. 1883'te "sir" unvanı aldı.

Sullivan, Harry Stack (d. 21 Şubat 1892, Norwich, New York, ABD - ö. 14 Ocak 1949, Paris, Fransa), psikiyatride kişiler arasındaki ilişkilere dayanan bir kuram geliştiren ABD'li psikiyatr. Bunaltı (anksiyete) ve öbür psikiyatrik belirtilerin bireyin çevresindekilerle temel çelişkilerinden kaynaklandığını, kişiliğin de insanlarla etkileşim sonucunda geliştiğini ileri sürmüştür. Klinik psikiyatriye önemli katkılarda bulunmuş, şizofrenlerde zihinsel işlevlerin düzelmeyecek kadar bozuk olmadığını ve terapi sonucunda yeniden iyileşebileceğini ortaya koymuştur.

Tıp öğrenimini 1917'de Chicago Hekim ve Cerrah Okulu'nda tamamladıktan sonra Washington, D.C.'deki St. Elizabeth Hastanesi'nde psikiyatr William Alanson White ile çalışmaya başladı. White, Sigmund Freud'un psikanaliz ilkelerini hastanede yatan ağır durumdaki psikozluların tedavisinde de kullanıyor, o dönemdeki Freud'cuların çoğunun tersine psikanalizi işlevsel nevrozlarla sınırlamıyordu. Sullivan'ın psikanaliz alanındaki yeteneği ilk kez bu hastalarla yaptığı görüşmelerde ortaya çıktı. Şizofrenlerle iletişim kurmada olağanüstü başarı sağlayarak bu hastaların davranışlarını o dönemde eşi görülmemiş bir açıklık ve içgörüyle betimledi.

Maryland'deki Sheppard ve Enoch Pratt Hastanesi'nde klinik araştırmalar yaptığı sırada psikiyatr Adolf Meyer ile tanıştı. Meyer psikoterapi uygulamalarında psikiyatrik bozuklukları nöropatolojiden çok psikolojik ve toplumsal etkenlere bağlıyordu. 1925-30 arasında Pratt'ta araştırmaları yöneten Sullivan, davranışları ne kadar garip olursa olsun, yeterli ilişki kurulursa şizofrenlerle iletişim sağlanabileceğini gösterdi. Şizofreninin çocukluğun erken dönemlerindeki kişiler arası ilişkilerin bozukluğundan kaynaklandığını, uygun psikoterapiyle bu bozukluğun nedenlerinin tanımlanıp yok edilebileceğini ileri sürdü. 1929'da, erkek şizofrenlerde grup terapisi uygulamak için özel bir koğuş düzenlenmesini sağladı. Yale Üniversitesi'nde verdiği derslerle, geliştirdiği kavram ve düşüncelerin psikiyatri uzmanlık eğitimine girmesine yol açtı.

1930'dan sonra daha çok görüşlerini yayıp geliştirmekle uğraştı; antropolog Edward Sapir gibi toplum bilimcilerle çalıştı. Şizofreniyi yorumlama biçiminden yola çıkarak geliştirdiği kişilik kuramında normal ve anormal kişilliklerin kişiler arasındaki ilişkilerde süregelen kalıpları yansıttığını savundu; dolayısıyla da çevrenin ve özellikle çevredeki bireylerin kişilik gelişiminde belirleyici rol oynadığını belirtti. Bireyin kendi kimliğine ilişkin anlayışının yıllar boyunca kendini, çevresindeki önemli kişilerin gözünden algılamasıyla oluştuğunu, davranış gelişimi sürecindeki farklı evrelerin farklı etkileşim biçimlerine denk düştüğünü ileri sürdü. Örneğin bebeklik döneminde anne birincil önem taşıdığından anneyle ilişkilerinin bozukluğu çocukta bunaltıya yol açıyor, çocuk daha sonra bu bunaltıyı azaltmak üzere bir davranış kalıbı geliştirerek erişkinlikte de varlığını sürdürecek kişilik özelliklerini kazanıyordu.

Sullivan 1933'te William Alanson White Psikiyatri Vakfı'nın, 1936'da Washington (D.C.) Psikiyatri Okulu'nun ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya Ruh Sağlığı Federasyonu'nun kuruluş çalışmalarına katıldı. 1938'de yayımlamaya başladığı *Psychiatry* dergisini uzun süre yönetti. Son yıllarında görüşlerini kapsamlı olarak dile getirdiği çalışmaları *The Interpersonal Theory of Psychiatry* (1953; Kişilerarası Psikiyatri Kuramı), *The Fusion of Psychiatry and Social Science* (1964; Psikiyatri ve Toplum Bilimlerinin Birleşmesi) gibi adlarla yayımlandı. Geliştirdiği kişilik kuramı ve psikoterapi teknikleri ölümünden sonra, özellikle ABD'deki psikanaliz çevrelerinde artan sayıda yandaş buldu.

Sullivan, John (d. 17 Şubat 1740, Somersworth, New Hampshire - ö. 23 Ocak 1795, Durham, New Hampshire, ABD), Bağımsızlık Savaşı subayı ve ABD'nin ilk siyasal önderlerinden biri. New York'un batısındaki İrokualarla onları destekleyen İngiliz kuvvetlerini bozguna uğratmıştır (1779).

Avukat olarak çalışırken 1774'te New Hampshire il kongresine seçildi. Aynı yıl Philadelphia'da toplanan Birinci Kıta Kongresi'ne katıldı. Haziran 1775'te Kıta Ordusu'nda tuğgeneralliğe atandı ve Boston Kuşatması'na katıldı. Québec Çarpışması'nda (31 Aralık 1775) yenilen Amerikan kuvvetlerinin geri çekilişine komuta etmek üzere Kanada'ya gönderildi. Kısa bir süre George Washington'ın yanında görev aldıktan sonra Long Island Çarpışması'nda (Ağustos 1776) tutsak düştü. Aralıkta serbest bırakıldı ve aynı ay Washington'ın New Jersey'deki Trenton'a düzenlediği başarılı saldırının sağ kanadına komuta etti.

Sullivan 1779'da New York'taki Mohawk Vadisinde İngilizlerin kışkırttığı Yerli akınlarını bastırmakla görevlendirildi. Dört bin kişilik bir orduyla İrokuaların köylerini yakıp yıktı ve onları destekleyen kralcı birlikleri New York'taki Newtown'da (bugün Elmira yakınları) bozguna uğrattı. Ama sağlığının bozulması nedeniyle kısa süre sonra askeri görevlerinden çekildi. Sonraki yıllarda Kıta Kongresi temsilciliği (1780-81), eyalet başsavcılığı (1782-86), New Hampshire valiliği (1786-87, 1789), federal anayasayı onaylayan eyalet kongresinde denetçilik (1788) ve yargıçlık (1789-95) görevlerinde bulundu.

Sullivan, John L(awrence), lakabı BÜYÜK JOHN L. ya da BOSTON'LU GÜÇLÜ ÇOCUK (d. 15 Ekim 1858, Roxbury, Massachusetts - ö. 2 Şubat 1918, Abington, Massachusetts, ABD), ABD'li profesyonel boksör. Ağır sıklet boks şampiyonlarının en ünlülerinden ve eldivensiz boks çağının simgelerinden biridir.

Boston College'da kısa süre öğrenim gördü. 1878'de profesyonel boksa başladı. 7 Şubat 1882'de Mississippi kentinde yapılan eldivensiz boks karşılaşmasının dokuzuncu raundunda Paddy Ryan'ı nakavt ederek ağır sıklet boks şampiyonu oldu. 8 Temmuz 1889'da Richburg'da (Mississippi) 75 raunt sonunda Jake Kilrain'i nakavt ettiği maç, London Prize Ring (eldivensiz boks) kurallarının uygulandığı son ağır sıklet unvan karşılaşması oldu. Queensberry kurallarının

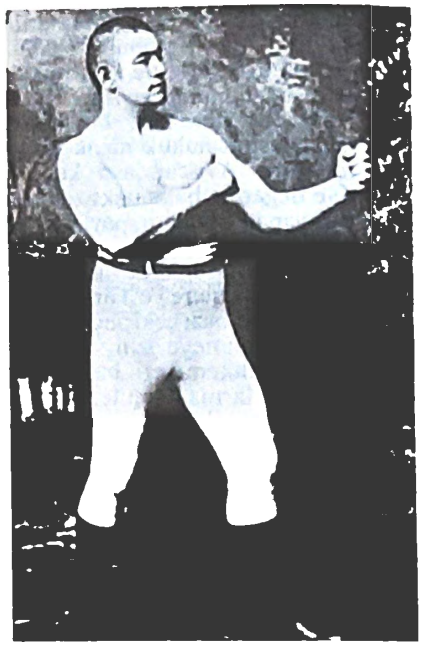

John L. Sullivan
UPI—EB Inc

uygulanmaya başlamasından sonra, 7 Eylül 1892'de New Orleans'ta yaptığı ilk unvan maçında, James J. Corbett'e 21. rauntta nakavtla yenildi.

Sullivan uluslararası nitelikteki tek önemli maçını İngiliz boksör Charley Mitchell'la 10 Mart 1888'de Fransa'da Chantilly'de (Oise) yaptı ve dövüşü 39 raunt sonunda berabere bitirdi. Avustralyalı Siyah boksör Peter Jackson'la maç yapmayı ise reddetti. 1878-1905 arasında yaptığı 35 maçtan 31'ini 16'sı nakavtla olmak üzere kazandı. Şampiyon olduğu yıllarda 1 milyon doların üstünde bir gelir elde etti, ama bunun tamamını savurganca harcadı. Boks yaptığı dönemde alkole aşırı derecede düşkün olmakla birlikte sonradan içki yasağının önde gelen savunucularından biri oldu ve bu konuda pek çok konferans verdi.

Sullivan, Louis (Henry) (d. 3 Eylül 1856, Boston - ö. 14 Nisan 1924, Chicago, ABD), adı ilk gökdelenlerle özdeşleşmiş ABD'li mimar. Mimarlıkta işlevci anlayıştaki ilk yaygın yöneliş olan Chicago okulu(*) içinde yer almıştır.

Louis Sullivan, Frank A. Werner'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1919; Chicago Tarih Derneği
Chicago Historical Society

Babası İrlanda, annesi İsviçre asıllı olan Sullivan, Boston bölgesindeki parasız devlet okullarında okuduktan sonra 1872'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) mimarlık okuluna girdi. Ama Paris'teki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda okumak ya da ünlü bir mimarın yanında çalışmak istediği için aynı yılın sonunda okuldan ayrıldı. Birkaç ay Philadelphia'daki Furness and Hewitt'in bürosunda çalıştı. Aynı yıl Chicago'ya gitti ve William Le Baron Jenney'nin(*) bürosunda iş buldu. Ertesi yıl Paris'e gitti ve Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na kabul edildi. Bir yandan da mimar Émile Vaudremer'in atölyesine devam etti.

Haziran 1875'te Chicago'ya geri dönen Sullivan bir süre teknik ressam olarak çalıştı. 1879'da Dankmar Adler'ın(*) bürosuna katıldı; 1881'de de, 24 yaşındayken Adler'la ortak yeni bir şirket kurdu. On dört yıl süren bu ortaklık, çoğu ABD mimarlık tarihinin dönüm noktalarını oluşturan 100'ü aşkın yapının doğmasını sağladı. Sullivan'ın üstün tasarım yeteneğini Adler iş konusundaki becerisi, müşteri ilişkilerindeki başarısı ve başta akustik olmak üzere teknik konulardaki bilgisiyle tamamlıyordu.

Adler ve Sullivan konut mimarlığı alanında önemli başarılar elde ettilerse de, daha çok ticaret yapılarıyla ün kazandılar. Yapıtlarının çoğunu, 1880'lerdeki ticari gelişmenin geniş bir iş alanı yarattığı Chicago'da gerçekleştirdiler. Sullivan'ın olgun tasarım ürünlerinin ilk dönemi 1886'da, Chicago'daki Oditoryum binası ile başladı. Bu yapı, 3.982 koltuklu bir opera salonunun çevresini "U" biçiminde saran 10 katlı bir otel ve büro blokuyla 17 katlı bir "gökdelen"den oluşuyordu. Yapının basit ve yalın, ama ağırbaşlı, arkadlı bir cephesi vardı. Salonun son derece başarılı akustik tasarımı ise, binanın bütün yapısal ve mekanik yönlerinin sorumluluğunu üstlenen Adler'ın elinden çıkmıştı. Adler ve Sullivan bürolarını Oditoryum'un gökdelenine taşıdılar. Henüz genç bir mimar adayı olan Frank Lloyd Wright da bu büroda altı yıl çalıştı.

St. Louis'deki 10 katlı Wainwright Binası Sullivan'ın tasarladığı en önemli gökdelendi. Yığma bir yapı olan Oditoryum'un tersine, bu yapıda, Jenney'nin 1883-85'te Chicago'da geliştirdiği sisteme uygun olarak çelik iskelet kullanmıştı. Ama Jenney yüksek yapılara uygun görsel bir anlatım biçimi bulamayarak çoğu zaman tarihselci üsluplara yönelirken, Sullivan daha çağdaş bir anlatıma yönelmiş, cephelerde de düşey öğeleri vurgulamıştı. Sullivan Buffalo'daki 16 katlı Guaranty (bugün Prudential) Binası'nda da benzeri bir tutumu sürdürdü.

Chicago'da düzenlenen 1893 Kolomb Dünya Fuarı'nda Sullivan'la Adler, Roma mimarlığını taklit eden bütün öbür yapıların mimarlarından çok farklı bir tutumla çeşitli parlak renklerle boyanmış, uzun, alçak kemerli Ulaştırma Pavyonu'nu tasarladı. Sullivan, kendilerininkinin dışında baştan aşağı Yeni-Klasik yapılarla dolu olan Kolomb fuarını, ABD'nin Ortabatı kesiminde gelişmekte olan ilerici mimarlık anlayışının reddedilişi biçiminde değerlendiriyordu. Meslek yaşamını ve mimarlık kuramlarını anlattığı *Autobiography of an Idea* (1924; Bir Düşüncenin Otobiyografisi) adlı yapıtında bu olay üzerindeki görüşlerini de ortaya koydu.

1893'teki ekonomik bunalım işlerin önemli ölçüde azalmasına yol açmıştı. Adler, Crane Elevator Company adlı vinç üreticisi firmadan tasarımcı olarak aldığı parlak öneri üzerine 1895'te mimarlığı bırakmaya karar vererek ortaklıktan ayrıldı. Sullivan bu duruma büyük tepki gösterdi; yeni işinden vazgeçerek altı ay sonra şirkete dönmek isteyen Adler'ı geri çevirdi. Bunun üzerine Adler, Oditoryum'un başka bir bölümünde büro açarak ölümüne (1900) değin mesleğini kendi başına sürdürdü.

Sullivan da tek başına çalışıyordu. Ama mimarlık uygulamasının bütün aşamalarının üstesinden gelebilecek yaratılışta değildi. Artık bürosuna çok az iş geliyordu. Yaşamının son 30 yılında yalnızca 20 iş alabilmiş olması, mesleğini büyük güçlüklerle yürüttüğünü gösterir.

Sullivan'ın bu ikinci döneminde yaptığı birkaç büyük işten biri, Chicago'daki Schlesinger & Mayer Büyük Mağazası (sonradan Carson Pirie Scott & Co. Büyük Mağazası) oldu. Yanlarda dar ve sürgülü iki dar kanadı, ortada daha geniş sabit bir bölümü bulunan "Chicago penceresi"nin kullanılması mağazanın dikkat çeken en önemli özelliklerinden biriydi.

Adler'dan ayrıldıktan sonra Sullivan gittikçe daha yalnız ve güç bir insan haline gelmişti. Bir anlamda inzivaya çekilmişti. 1899'da evlendiyse de mutlu olamadı, boşandı. Yirmi yıldır yardımcılığını yapan Elmslie de 1903'te onun yanından ayrılarak mimar William Gray Purcell'la birlikte çalışmak üzere Minneapolis'e gitmişti. Sullivan parasızlıktan artık ucuz otellerde oturuyordu. 1909'da işsizlik nedeniyle kitaplarını ve eşyasını satmak zorunda kaldı.

1918'de Oditoryum Binası'ndaki bürosundan çıkarak, daha küçük bir yere taşınmak zorunda kaldı. 1920'de ise artık bürosu yoktu; küçük bir odada yatıp kalkıyor, geçimini arkadaşlarının yardımlarıyla sağlıyordu. Son yıllarındaki projelerinin en ilginçleri, küçük Ortabatı kasabalarında yaptığı yedi tane bankaydı. Chicago'daki Krause Müzik Mağazası'nın cephe düzenlemesi de (1922) son işi oldu. Chicago'daki bir seramik şirketinin bürosunda kendisine ayrılan bir masada çalışarak iki önemli yapıtını, *The Autobiography of an Idea* ve *A System of Architectural Ornament According with a Philosophy of Man's Powers* (1924; İnsanın Düşünsel Gücüne Uygun Bir Mimari Bezeme Sistemi) adlı kitaplarını tamamladı. Bu iki yapıtın baskılarının eline geçmesinden bir hafta sonra da öldü. 1946'da Amerikan Mimarlar Enstitüsü (AIA) onu Altın Madalya'yla onurlandırdı.

Mimarlıkta reformu savunan ve tarihsel seçmeciliğin (eklektisizm) karşısında olan Sullivan, mimarlara yeniden yaratıcı bir kişilik kazandırmak için çok çaba harcamıştır. Mimarlıkta yapılarıyla olduğu kadar, yazılarıyla da önemli bir rol oynamıştır. Bunlarda kesin öğretiler ya da programlar sunmak yerine, mimarlık için yönelişler önermiş, mimarları mekanik sanat kuramlarının tehlikelerine karşı uyarmıştır.

Sullivan'ın savunduğu düşüncelerin temelinde Amerikalı heykelci Horatio Greenough ve deneme yazarı Ralph Waldo Emerson ile İngiliz doğa bilgini Charles Darwin'in görüşleri yatar. Darwin evrim ve özellikle de organik gelişme üzerine yazdıklarıyla Avrupalı mimarlık kuramcılarının (ve onların yazdıklarını okuyan Sullivan'ın) düşüncelerini derinden etkilemiştir. Örneğin Fransız mimar César-Denis Daly, Chicago'da yayımlanan bir mimarlık dergisinde, her kültürün doğal olarak kendi mimarlık üslubunu yaratması gerektiğini belirtmiş, belirli bir dönemin kendi ürünü olmayan bir üslubu taklit etmesinin yanlış bir tutum olduğunu yazmıştır.

Aynı dönemde Alman mimar Gottfried Semper(*) de benzer bir yaklaşımla üslubu, bir sanat nesnesinin kendi kökenindeki koşullara ve gelişimine uygunluğu olarak tanımlamıştır. Sullivan'ın ortaya koyduğu "biçim işlevi izlemeli" ilkesi, kuramcıların üslubun tanımına, buna benzer sorgulamalarla yönelmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Ama bu özdeyiş Sullivan'ın bir tasarımı, yararlılık ilkesinin mekanik bir ifadesi olarak gördüğü anlamına gelmez. Tersine o, mimarlığın kendi özel işlevini ve yapısal temelini dışa vurmasının yanı sıra, hem çevreye göre belirlenmesi, hem de çevresinin bir ifadesi olması gerektiğine inanmıştır. Sullivan'ın mimarlıkla uygarlık arasındaki ilişkiyi bilinçli bir biçimde değerlendiren ilk ABD'li mimar olduğu söylenir.

Sullivant, William Starling (d. 15 Ocak 1803, Columbus, Ohio - ö. 30 Nisan 1873, Columbus, ABD), ABD'li botanikçi. Karayosunlarına ilişkin çalışmalarıyla ABD'de kendisinden sonraki bilim adamlarına ışık tutmuştur.

Ohio Üniversitesi ve Yale College'da mühendislik öğrenimi gördü. Bir süre sonra botanikle ilgilenmeye başlayarak 1840'da *A Catalog of Plants, Native and Naturalized, in the Vicinity of Columbus, Ohio* (Ohio'da Columbus Çevresinde Yabani Olarak Yetişen ve Sonradan Yerleşmiş Bitkilerin Katalogu) adlı ilk kitabını yazdı. 1856'da yaprakyosunları ile ciğeryosunlarına ilişkin temel çalışmalarına yer verdiği *The Musci and Hepaticae East of the Mississippi River* (Mississippi Irmağının Doğusunda Yetişen Yaprakyosunları ve Ciğeryosunları) adlı bir kitap yayımladı. Bu bitkilerin ayrıntılı resimlerini de çizdi. ABD dışında araştırma gezisi yapmamasına karşın Küba, Venezuela, Kuzey ve Güney Pasifik'ten pek çok bitki örneği getirtmişti. Kuzey Amerika'nın doğusuna özgü yaprakyosunlarını ele aldığı *Icones Muscorum* (1864; Yaprakyosunlarının Resimleri) adlı kitabı en önemli yapıtıdır. Ohio'da bulduğu bir bitki cinsine onun anısına *Sullivantia* adı verilmiştir.

Sully, Thomas (d. 19 Haziran 1783, Horncastle, Lincolnshire, İngiltere - ö. 5 Kasım 1872, Philadelphia, ABD), 19. yüzyılın en başarılı ABD'li portre ressamlarından biri.

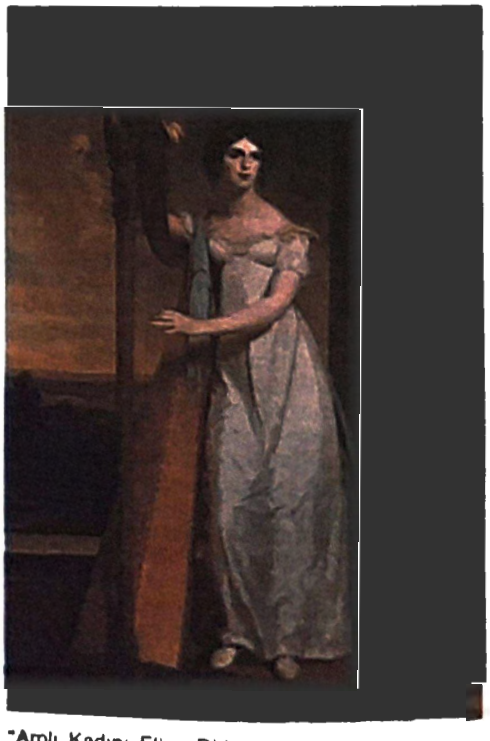

"Arplı Kadın: Eliza Ridgely", Thomas Sully'nin bir yağlıboya çalışması, 1818; Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.
National Gallery of Art, Washington, D.C.

Ailesiyle birlikte 1792'de ABD'ye göç ederek Charleston'a (Güney California) yerleşti. Boston'da Gilbert Stuart'tan (1807) ve Londra'da Benjamin West'ten (1809) ders aldı. Portre ressamı Sir Thomas Lawrence'dan etkilendi. 1810'dan sonra Philadelphia'ya yerleşti. 1838'de Philadelphia Aziz George Derneği adına Londra'ya giderek Kraliçe Victoria'nın tam boy potresini yaptı. Portre alanındaki başyapıtı "Albay Thomas Handasyd Perkins" (1831-32, Boston Atheneum), en tanınmış resmi ise "Delaware Geçidi"dir (1819, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston).

Hızlı ürün veren, çalışkan bir ressam olan Sully 2 bin dolayında portre, bir dizi minyatür ile 500'ü aşkın konulu ve tarihsel resim bırakmıştır. Biçim ve renkte tutumluluğu ön plana alan resimleri genelde zarif ve sıcaktır. Sonraki çalışmalarında ise 19. yüzyıl ortalarının aşırı duygusallığı görülür.

Sully Prudhomme, asıl adı RENÉ-FRANÇOIS-ARMAND PRUDHOMME (d. 16 Mart 1839, Paris - ö. 7 Eylül 1907, Châtenay, Fransa), romantizmin aşırılıklarına tepki olarak şiire incelik, denge ve estetik standartlar getirmeyi amaçlayan Parnasçı akımın öncülerinden Fransız şair. 1901'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Bilim ağırlıklı bir eğitim almasına karşın, gözündeki hastalık yüzünden bu alanda çalışamadı. Bir süre bir fabrikada kâtiplik ettikten sonra, 1860'ta hukuk öğrenimi görmek için işinden ayrıldı. Düş kırıklığıyla

Sully Prudhomme
H. Roger—Viollet

sonuçlanan bir aşkın ardından şiir yazmaya başladı. Hüzünlü bir hava taşıyan bu ilk şiirlerini ilk kez 1865'te yayımladı. Bu dönemdeki başlıca kitapları, en ünlü şiiri "Le vase brisé"yi de (Kırık Vazo) içeren *Stances et poèmes* (1865; Kıtalar ve Şiirler), *Les Épreuves* (1866; Sınamalar) ve *Les Solitudes*'dür (1869; Yalnızlıklar).

Prudhomme sonradan kişisel lirizmden uzaklaşarak Parnasçıların nesnel tutumunu benimsedi ve şiirlerinde felsefi görüşlere yer vermeye başladı. *La Justice* (1878; Adalet) ile Faustvari bir bilgi ve aşk arayışını konu alan *Le Bonheur* (1888; Mutluluk) bu tarz yapıtlarının en ünlüleridir. Prudhomme'un sonraki yapıtları zaman zaman güç anlaşılır niteliktedir; bazılarının şiirde felsefi konuları ele alma sorununa naif bir yaklaşım getirdiği söylenebilir. 1881'de Académie Française'e üye seçilen Prudhomme, 1901'de edebiyat dalındaki ilk Nobel Ödülü'nü almıştır.

Sulman, Henry Livingstone (d. 15 Ocak 1861, Londra - ö. 31 Ocak 1940, Croydon, Surrey, İngiltere), cevher hazırlamada köpüklü yüzdürme işlemini geliştiren İngiliz metalurjist.

Londra'daki University College'dan mezun olduktan sonra Bristol ve Londra'daki çeşitli kimya fabrikalarında kimyager ve yönetici olarak çalışan Sulman, 1898'de H. F. K. Picard ile birlikte Londra'da bir metalurji mühendisliği danışmanlık şirketi kurdu. Altın özütleme, siyanojen bromür ile işleme gibi çeşitli yöntemler geliştiren Sulman, metal cevherlerinin köpüklü yüzdürme yoluyla deriştirilmesi işlemini de Picard ile birlikte buldu.

Sulpicius Rufus, Publius (d. y. İÖ 124 - ö. İÖ 88, Lavinium, Latium), Romalı hatip ve siyaset adamı. Pleblerin *tribunus*'u(*) olarak, Senato'nun karşı çıktığı reformları yürürlüğe koymaya çalışması iktidardan devrilmesine ve *tribunus*'ların yetkilerinin sınırlandırılmasına yol açmıştır.

Tribunus seçilebilmek için patricilikten vazgeçmek zorunda kaldı. İÖ 88 için *tribunus* seçilince, bir dizi yeni yasa çıkardı. Bu yasalar arasında 2 bin dinardan çok borcu olan senatörlerin Senato'dan çıkarılması, adil bir biçimde yargılanmadan sürgüne gönderilenlerin geri çağrılması ve Pontus kralı VI. Mithradates'e karşı çarpışan ordunun komutasının Senato'nun adayı Lucius Cornelius Sulla'dan alınarak Gaius Marius'a verilmesi de bulunuyordu.

Yasalar yürürlüğe konunca, Sulla komutasındaki orduyla Roma'ya yürüdü ve kenti ele geçirdi. Bunun üzerine Gaius Marius kaçtı, Sulpicius ise Lavinium'da yakalanarak öldürüldü. Sulpicius aynı zamanda bir hatip olarak ün kazanmışsa da, konuşmaları günümüze ulaşmamıştır.

Sulpicius Severus (d. y. 363, Akitanya - ö. y. 420, Galya), çağının en başarılı yazarlarından sayılan Hıristiyan çileci. Yapıtları Galya-Roma tarihi üzerine en güvenilir kaynağı oluşturur.

Hukuk öğrenimi gördükten sonra, geleceğin Nola piskoposu Paulinus'la birlikte yaklaşık 390'da vaftiz edildi. Karısının genç yaşta ölmesinden sonra, yakın dostları Paulinus ve Tours'lu Martin'in desteğiyle yörede bir kilise kurmak için çalışmaya başladı. Akitanya'da inzivaya çekildikten sonra tüm zamanını yazmaya ayırdı. Bu dönemde Batı Kilisesi'ne, özellikle de Galya'da yeni yaygınlaşmakta olan keşişlik hareketine ilgi duydu.

En önemli yapıtı olan *Vita S. Martini* (Aziz Martin'in Yaşamı) Martin'in ölümünden (397) önce yazılmıştır. 400'de yazdığı *Chronica* (y. 402-404, 2 cilt; Vakayiname), dünyanın yaratılışından kendi dönemine değin uzanan kutsal tarihleri kapsar. Kitabın son bölümleri dönemine ilişkin önemli bilgiler içerir; heretiklik suçlamasıyla ölüm cezasına çarptırılmış ilk kişi olan Priscillianus'un öyküsünü aktarır. *Dialogi* ise (404; Diyaloglar) edebi açıdan bir başyapıt olarak kabul edilir. Bunlar dışında, Nola piskoposu Paulinus'a yazdığı mektupların 13'ü günümüze ulaşmıştır.

sultan, Müslüman hükümdarlara verilen unvan. Kuran'a göre özgün anlamı, manevi ya da ruhani otoritedir. Sözcük zamanla siyasal otoriteyi belirtir olmuş, 11. yüzyıldan sonra da Müslüman hükümdarlara verilen bir unvana dönüşmüştür. Gazneli Mahmud (hd 998-1030) çağdaşlarınca sultan olarak adlandırılan ilk Müslüman yöneticidir. Daha sonra İranlılarla Anadolu Selçuklularının sürekli kullandığı bu unvan, halifeler tarafından başka hükümdarlara da verilerek bütün İslam ülkelerine yayılmıştır.

Osmanlı padişahları arasında ilk kez I. Bayezid'in (hd 1389-1402) aldığı sultan unvanı saltanatın kaldırılışına (1922) değin kullanıldı. Resmî yazışmalarda Kırım hanları, vezirler ve ocakzade beylere de sultan denirdi. Padişahların adından önce, ötekilerin adından sonra kullanılırdı. Sözcüğe Anadolu Türkmenleri arasında da sık sık özel ad olarak rastlanır.

Sultan Ahmed Külliyesi, İstanbul'da, bugünkü Sultanahmet semtinde I. Ahmed'in yaptırdığı cami, medrese, darülkurra, sıbyan mektebi, türbe, arasta, dükkânlar, hamam, darüşşifa, imaret ve üç sebilden oluşan külliye. Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından yapılmış, 1609'da başlanan cami ve arasta 1617'de, öbür yapıların çoğu 1620'de tamamlanmıştır.

Duvarlarla çevrili bir dış avlunun içinde yer alan cami, her ikisi de kareye yakın

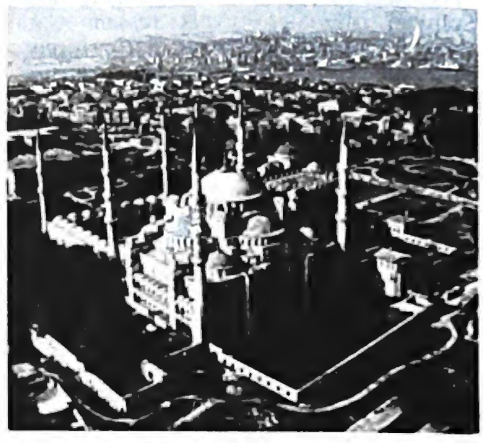

Sultan Ahmed Külliyesi'nin kıble yönünden görünüşü; arasta (altta sağda), hünkâr kasrı (ortada caminin bitişiğinde), türbe ve medrese (caminin sağdaki iki minaresi arasında), 1609-20; İstanbul
Ara Güler

planlı bir ibadet mekânı ile bir şadırvan avlusundan oluşur. İbadet mekânını örten 22 m çapındaki orta kubbe dört yandan yarım kubbelerle çevrilmiş, boş kalan dört köşeye de birer küçük kubbe getirilerek tam bir merkezî plan şeması oluşturulmuştur. Büyük kubbeyi taşıyan kemerlerin oturduğu daire kesitli dört filayağı dilimli yapılarak kalınlık etkisinin azaltılmasına çalışılmıştır. Kubbeye geçiş büyük pandantiflerle sağlanmıştır. Caminin duvarları, ikinci pencere sırasına kadar mavi rengin egemen olduğu çinilerle kaplıdır. Duvarların ve filayakların yarıdan yukarısı, kemerlerin, pandantiflerin, yarım kubbelerin ve büyük kubbenin içi gene mavi ağırlıklı kalem işleriyle bezenmiştir. Bu yüzden cami özellikle Avrupalılar arasında Mavi Cami olarak bilinir.

Dört yanı revaklı şadırvan avlusunun dış avluya bakan iki yan duvarıyla, caminin iki katlı revaklarla zenginleştirilmiş yan duvarlarının üstünde, zemin hizasında abdest musluklarını sıralanmıştır. İkisi iç avlunun dış köşelerinde, dördü de cami kütlesinin köşelerinde yer alan minarelerin ilk ikisi ikişer, öbürleri üçer şerefelidir.

Dış avluda, caminin güneydoğu köşesinde yer alan ve bir rampayla çıkılan hünkâr kasrı bu uygulamanın ilk örneğidir. Burası bugün Halı Müzesi olarak kullanılmaktadır. Caminin bodrumunda da Kilim ve Düz Yaygılar Müzesi açılmıştır.

İçinde I. Ahmed'le oğullarının ve annesinin yattıkları türbe, sıbyan okulu ve medrese dış avlunun kuzeydoğu köşesinde bir grup oluşturur. Tek kubbeli türbenin önünde (doğu) üç gözlü bir giriş revakı, arkasında da (batı) çıkıntılı bir bölüm vardır. Sıbyan mektebi merdivenle çıkılan, tek mekânlı, fevkani (yükseltilmiş) bir yapıdır. Medrese, revaklı avlusunu dört yandan çeviren hücreleriyle klasikleşmiş plan şemasını yineler; dershanesi kuzeydoğu köşesinde ana kütleden dışarıya taşar. Gene bura-

daki türbedar evinin, külliyenin darülkurrası olduğu sanılmaktadır.

Arasta caminin kıble duvarının ilerisinde, doğu-batı doğrultusunda, üzeri açık bir yolla bunun iki yanındaki tonozlu dükkân sıralarından oluşur. O da külliyenin bütün yapıları gibi Bizans Dönemine ait Büyük Saray'ın kalıntıları üstünde kurulmuştur. Batı ucuna yakın bir yerde 1933'te başlanan kazılarda ortaya çıkan bu saraydan kalma büyük taban mozaiği duvarla çevrilip üzeri kapatılarak korumaya alınmıştır. Başka kazılarda ele geçen mozaiklerin de öbür dükkân hücrelerine konmasıyla burası Mozaik Müzesi(*) haline getirilmiştir. Daha sonra onarılan dükkânların doğu ucu da bugün turistik bir çarşıdır. Varlığı kayıtlardan bilinen külliye hamamının, arastanın batı ucundaki kalıntı olduğu sanılmaktadır.

Mutfak, kiler ve fırın yapılarından oluşan imaret ile bitişiğinde bir de hamamı bulunan darüşşifa ikinci bir grup halinde Sultanahmet Meydanı'nın batı ucunda, bugün Marmara Üniversitesi Rektörlüğü (eskiden Mekteb-i Sanayi) olan yapının arkasındadır. Bu yapılar, 19. yüzyılın sonlarında sanayi mektebi yapılırken kısmen yıkılmış, günümüze ancak mutfak ulaşabilmiştir. Kayıtlardan darüşşifanın da bir avlu çevresindeki revaklarla bunların arkasındaki hücrelerden kurulu olduğu anlaşılmaktadır.

Külliyedeki üç sebilden ikisi cami dış avlusunun Sultanahmet Meydanı'na açılan kapılarının yanında, biri de arastanın doğu ucundadır.

Sultan Ahmed Külliyesi, İstanbul'daki Fatih ve Süleymaniye külliyeleri kadar olmasa da büyükçe bir yapılar topluluğudur. Onlardan en büyük farkı ise yapılarının düzgün ya da simetrik bir plana göre konumlandırılmayıp daha çok belli gruplar halinde bir araya getirilmiş olmasıdır. Büyük olasılıkla, külliyenin var olan bir mahalle dokusunun içinde yer alması bu sonucu doğurmuştur.

Sultan Dağları, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde dağ sırası. Batı Toroslar'a bağlı olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanır ve İç Anadolu Bölgesi ile Göller Yöresi arasında sınır oluşturur. Doğusunda Eber ve Akşehir göllerinin, batısında Beyşehir Gölünün içinde yer aldığı çukur alanlar bulunur. Doğu etekleri dik inen Sultan Dağları batıdaki çukur alana daha yumuşak bir eğimle alçalır. Doğu eteği boyunca uzanan "dağ eteği ovası" birikinti konilerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Sultan Dağlarının en yüksek noktaları Hacıbaba Tepesi (2.481 m) ve en kuzeyde 2.519 m'ye ulaşan Topraktepe'dir. Uzunluğu yaklaşık 100 km'dir. Güneydoğuya doğru yüksekliğini yitiren dağ sırası, Konya-Beyşehir karayolunun geçtiği alçalma alanında sona erer. Daha güneyde ise birer volkanik kütle olan Erenler Dağı ve Alacadağ yükselir.

Sultan Dağlarının yapısına Paleozoyik (Birinci) Zamana (y. 570-225 milyon yıl önce) ait mermer, kuvarsit ve kristalin şist gibi başkalaşım kayaçları egemendir. Dağ çevresinde Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait tortul kayaçlar bulunur. Ayrıca Mezozoyik (İkinci) Zamanda (y. 225-65 milyon yıl önce) oluşmuş kayaçlar vardır.

Orman örtüsü yok edilen ve doğal bitki örtüsü çalılardan oluşan Sultan Dağlarının bazı kuytu kesimlerinde orman kalıntılarına rastlanır. Meyve bahçeleriyle kaplı doğu eteğinde yoğun bir yerleşme alanı uzanır. Burada 1.450 m yüksekliğe kadar küçük köyler kuruludur. Daha yükseklerde ise, kışı Antalya yöresinde geçiren Yörüklerin ilkbaharda geldikleri yaylaklar vardır. Buraların hayvansal ürünleri özellikle Akşehir'de pazarlanır.

İki çöküntü alanı arasında yükselen Sultan Dağlarını aşan tek önemli yol, orta kesimden geçerek Akşehir'i Yalvaç ve Şarkikaraağaç'a bağlayan karayoludur.

Sultan Galiev (d. 1880, Krimsakali, Sterlitamak [bugün Başkırt Özerk Cumhuriyeti'nde], Rusya - ö. 1940?), Tatar düşün ve siyaset adamı. Rusya Müslümanlarını federatif bir sosyalist devlet içinde birleştirmeye yönelik çalışmalarıyla tanınır.

İlköğrenimini köyünde yaptıktan sonra Kazan'daki Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Sosyalist düşüncelerle Kazan'daki öğrencilik yıllarında tanıştı. Bir süre Ufa'da kütüphane memurluğu yaptıktan sonra gazetecilige başladı. 1905 Devrimi'nden sonra Rusça *Ufimski Vestnik* ve Tatarca *Tormuş* gazetelerinde çalıştı. Daha sonra Moskova'da çıkan *Musulmanskaya Gazeta*'da yazdı (1910), *Mir İslama* adlı bilimsel derginin yazarları arasına katıldı. I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında Bakû'da öğretmenlik yaparken milliyetçi-sosyalist görüşleri benimsedi. Şubat 1917'de kurulan Kerenski hükümetini destekleyen Bütün Rusya Müslüman Hareketi'nin sol kanadında yer aldı. Aynı yılın sonunda Bolşeviklere katıldı. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra hızla yükseldi ve Milliyetler Komiseri Stalin'in yardımcısı oldu (1918).

Sultan Galiev'in temel amacı Müslüman Bolşevik Partisi'ni oluşturmak ve Rusya Müslümanlarını federatif bir devlet yapısı içinde birleştirmekti. Bunun için İslamcı ve Türkçü kesimlerle de işbirliği yapabileceğini düşünüyor, zaman zaman kendisi de bu tür eğilimlere yöneliyordu. Bu düşünceleri 1920'de Bakû'da toplanan I. Doğu Halkları Kurultayı'nda büyük bir çoğunlukla kınandı ve reddedildi. Hızla gözden düşmesine karşın 1921'de Moskova'da kurulan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne öğretmen olarak atandı. Haziran 1922'de Moskova'daki Tatar Koleji başkanlığına getirilerek Tataristan'ın başkentteki resmî temsilcisi oldu.

1921'de uygulanmaya başlayan Yeni Ekonomi Politikası'na (NEP) şiddetle karşı çıkan ve bunu Büyük Rusya şovenizmine dönüş girişimi olarak niteleyen Sultan Galiev, Mayıs 1923'te "burjuva milliyetçisi" olduğu savıyla tutuklanarak yargılandı. Yargılanması sırasında milliyetçi sapma içinde olduğunu kabul ederek özeleştiride bulundu. Partiden atılmakla birlikte gazetecilik yapmasına izin verildi. Daha sonraki yıllarda bir "Sömürgeler Enternasyonali" oluşturmaya çalıştı ve Turan Devleti kurma girişimlerine öncülük etti. Kasım 1928'de yeniden tutuklandı. Moskova'da bir yıl kadar süren yargılama sonunda, zorunlu çalışma cezasına çarptırıldı ve Beyaz Deniz kıyısındaki Solovski çalışma kampına gönderildi. 1939'da cezasını tamamlayarak Kazan'ın güneyindeki Kuybişev'e (bugün Samara) yerleşti. 1940'tan sonra izi kaybolan Sultan Galiev'in nerede ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Sultan Han, Kayseri-Sivas karayolu kenarında, Kayseri'ye yaklaşık 30 km uzaklıktaki Sultanhanı köyünde, Anadolu Selçuklu sultanı I. Keykubad'ın 1232/33-1236/37 arasında yaptırdığı kervansaray. Aksaray'daki Sultan Han'ı andırır. Enine dikdörtgen planlı (44 m × 57 m) avlulu bir bölümle, bunun güneydeki uzun kenarına bitişik, boyuna dikdörtgen planlı (33,5 m × 43,5 m) kapalı bir bölümden oluşur. Yalnızca mazgal pencereleriyle delinmiş kütlesel bir yapıdır. Bütün beden duvarları boyunca ve köşelerde payanda kuleleriyle desteklenmiştir. Taş oyma geometrik örgelerle bezeli taçkapısı kuzey cephesindedir. Taçkapıdan avluya, üzeri yıldız tonozla örtülü bir eyvandan geçilerek girilir. Avlunun solundaki (doğu) sivri beşik tonoz dizileri ikişer kemer boşluğuyla birbirlerine de açılır. Avlunun sağında (batı) bir revak sırası, bunun arkasında da kapalı odalar vardır.

Sultan Han'ın avlusu ve köşk mescidi, 1232/33-1236/37 Kayseri-Sivas karayolu
Anadolu Ajansı Arşivi

Ortada, dört ayak üstünde yükselen köşk mescide çift kollu bir merdivenle çıkılır.

Avlunun dördüncü (güney) duvarındaki taçkapı kapalı bölüme açılır. Burası, sağlı sollu yedişer enine sahna bölünmüş, sahınların üzeri sivri tonozlarla kapatılmıştır. Ortada ise bütün mekânı geçen dikine bir sahın yan sahınları keserek uzanır. Bir sivri tonozla örtülü bu orta sahın öbürlerinden daha yüksektir ve tam ortasında sekizgen bir kasnağa oturan bir kubbesi vardır. Kubbe dışarıdan sekizgen piramit biçiminde bir külahla örtülüdür.

Sultan Han, Konya-Aksaray karayolu kenarında, Aksaray'a 33 km uzaklıktaki Sultanhanı kasabasında, Anadolu Selçuklu sultanı I. Keykubad'ın yaptırdığı kervansaray. Mimar Muhammed bin Havlan el-Dımışki tarafından yapılmış, 1228/29'da tamamlanmıştır. Boyuna dikdörtgen planlı (49 m × 64 m) avlulu bir bölümle, bunun güneydeki kısa kenarına bitişik gene boyuna dikdörtgen planlı (32 m × 52 m) kapalı bir bölümden oluşur. 116 m boyu ve 4.800 m² alanıyla Anadolu'daki Selçuklu kervansaraylarının en büyüğüdür. Yalnız doğu cephesi birkaç mazgal pencereyle delinmiş sağır beden duvarları ve payanda kubbeleriyle kaleye benzeyen kütlesel bir yapıdır. Kuzey cephesinin ortasındaki, taş oyma zengin geometrik örgelerle bezeli anıtsal taçkapının arkasındaki eyvan avlulu bölüme açılır. Avlunun sol (doğu) kenarı boyunca, sivri tonozlarla örtülü bir sıra oda uzanır. Sağ (batı) kenarda ise, avluya bakan cepheleri açık bırakılmış bir sıra sivri tonozlu mekân yer alır. Bunlar birbirlerine ikişer kemer açıklığıyla bağlanır.

Ortasında, dört ayak üstünde kare planlı bir köşk mescidin yükseldiği avlunun dördüncü (güney) duvarındaki taçkapıdan kapalı bölüme geçilir. Burası dörder ayaklı sıralarla doğu-batı doğrultusunda dokuz sahına ayrılmıştır. Tam ortada, taçkapının arkasından başlayıp güney duvarına kadar uzanan ve yüksek bir sivri tonozla örtülü bir orta sahın enine sahınları keser. Bu sahının tam ortası, tepede sekizgen kasnaklı bir kubbeyle belirtilmiştir. Kubbenin üstü dışarıdan sekizgen piramit biçiminde bir külahla örtülüdür.

Sultan Hasan Medresesi, Kahire'de, Memlûk sultanı Nasıreddin Hasan'ın 1356-62 arasında yaptırdığı medrese. Yapıya medresenin kuzeydoğu köşesindeki, Selçuklu taçkapılarının izlerini taşıyan görkemli bir taçkapıdan girilir. Ortadaki avluya

dehlizlerden geçilerek ulaşılır. Kenarları 30 m'yi aşan kareye yakın dikdörtgen planlı bu avluya dört yanından sivri tonozlu dört büyük eyvan açılır. Ortada, mermer sütunlara oturan bir kubbeyle örtülü şadırvan vardır; döşeme mermer mozaiklerle kaplıdır. Eyvanların duvarları da mozaikler ve âyet kuşaklarıyla bezelidir. Öbürlerinden daha geniş ve derin olan kıble yönündeki eyvan mescit olarak yapılmıştır. Mihrabının iki yanındaki kapılardan, kıble duvarının arkasındaki türbeye geçilir. Yapı kütlesinden bütünüyle dışarıya taşan kare planlı türbe yüksek ve sivri bir kubbeyle örtülüdür. Türbenin iki yanında, yapının güney köşelerinde birer minare yer alır. Eyvanların arasında, yapının aşağı yukarı dört köşesine gelecek gibi, bir iç avlu çevresine sıralanmış hücreleriyle dört ayrı medrese düzenlenmiştir. Bunların her biri Sünniliğin dört mezhebinden (Hanefi, Hanbeli, Şafii ve Maliki) birine ayrılmıştır.

Sultan Hasan Medresesi hem ilginç plan düzeniyle, hem de içinde barındırdığı zengin hat, mozaik, mermer kaplama ve çeşitli ağaç işçiliği örnekleriyle Memlûk sanatının en önemli yapılarından biridir.

Sultan Kasım Medresesi *bak.* Kasımiye Medresesi

Sultan Kudarat, Filipinler'de Mindanao Adasının güneybatısında il. Yüzölçümü 4.288 km²'dir. 1973'te eski Cotabato ilinin bölünmesiyle oluşturulan üç yeni ilden biridir. Güneyde Güney Cotabato, doğuda Davao del Sur, kuzeyde de yeni kurulan Maguindanao ve Kuzey Cotabato illeriyle çevrilidir. Batıda Selebes Denizine açılan Moro Körfezine bakar. İlin batısında yer alan Kulaman Platosunun yüksekliği 1.904 m'ye ulaşır. İl topraklarının kuzeybatı kesiminin sularını, Mindanao'nun en büyük göllerinden biri olan Buluan Gölünden çıkan ve Mindanao Irmağının kollarından biri olan Buluan Irmağı toplar. İlin doğusunda Alip Dağları uzanır.

15. yüzyılda Müslümanların kalelerinden biri olan Sultan Kudarat 1850'ye değin bağımsız bir sultanlıktı. İlin dağlık kesimleri ormanlarla kaplıdır; vadilerde pirinç, mısır, hindistancevizi, abaka ve muz yetiştirilir. Nüfusun büyük bölümünü Müslümanlar (Morolar) ve Katolik Visayalılar oluşturur; Kulaman Platosunda Cotabato Manobo halkı yaşar. İl merkezi Isulan ilin güney sınırında yer alır. Nüfus (1980) 303.784.

Sultan Muhammed (ö. 16. yy, İran), Tebriz'deki Safevi okulunun en önemli sanatçılarından İranlı minyatürcü.

1495-1522 arasında Akkoyunlu ve Karakoyunluların egemenliğindeki Batı İran'da Türkmen minyatür okulunun belki de en önde gelen temsilcisiydi. Bu okulun özellikleri dinamik yapı anlayışı, mantık dışı perspektif kullanımı, aşırılığı erdemin kaynaklarından biri sayma eğilimi ve gizli grotesk imgelerle çarpıcı renklerdi. Bunlar Safevi hükümdarı I. İsmail'in kişiliğine de çok uygun düşen niteliklerdi. Heratlı minyatürcü Behzad'ın(*) 1522'de birkaç izleyicisiyle birlikte saraya gelmesinden sonra, Sultan Muhammed Herat minyatür okuluna özgü dengeli, uyumlu, insancıl yaklaşımın etkisi altına girmeye başladı. Böylece İran minyatürünün en başarılı öğeleri onun yapıtlarında etkileyici bir bireşime ulaştı. Sultan Muhammed'in Herat üslubuna yönelmesinin bir nedeni de başa geçen öğrencisi I. Tahmasb'ın bu üsluba olan düşkünlüğüydü.

Sultan Muhammed 1520-38 arasında başka saray minyatürcüleriyle birlikte Tahmasb'ın *Şehname*'si üzerinde çalıştı. 1526-27'de Behzad'ın öğrencilerinden Şeyhzade ile birlikte Hafız'ın ve Mir Ali Şir Nevai'nin divanlarını resimledi. Ayrıca Nizami'nin *Hamse*'sinin Şah Tahmasb için resimlenmesinde de çalıştı (1539-43). Daha sonra şahın resmi anlamsız ve dine aykırı bir uğraş olarak görmeye

Sultan Muhammed'in Firdevsi'nin *Şehname*'sindeki bir minyatürü; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Arthur A. Houghton Jr. koleksiyonu, Metropolitan Museum of Art, New York

başlaması üzerine minyatür yapmaktan vazgeçti. Oğlu Mirza Ali (Muhammedi) ise sonraki kuşağın önde gelen minyatürcülerinden biri oldu.

Sultan Selim Külliyesi, İstanbul'da Çarşamba semtinde, Haliç'e bakan bir tepe üstünde, I. Selim'in (Yavuz) yaptırdığı cami, tabhane, imaret, medrese, mektep, hamam ve türbelerden oluşan külliye. 16. yüzyılın ilk çeyreği içinde yapılmıştır. Mimarı bilinmemektedir.

Cami kare planlı tek bir mekândan oluşur. Bunu örten 24 m çapındaki, dönemi için oldukça büyük kubbenin yükünü yalnızca kalın beden duvarları taşır. Duvarları zayıflatmamak için az sayıda pencere açılmıştır. Kubbeye geçişi sağlayan çok büyük pandantiflerin alt uçları köşelerde aşağı sarkarak iç mekâna basık bir görünüm verir.

İç avluyu dört yandan çeviren revakların caminin kuzey duvarı önündeki kolu son cemaat yerini oluşturur. Birer şerefeli iki minare de bu son cemaat yerinin iki ucundadır. Camiyi ilginç kılan, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine bitişik birer kanat halindeki tabhanelerdir. Her iki yönde de üç sıra halinde dizilmiş dokuz kubbeyle örtülü bu yapılarla caminin düzeni Edirne'deki II. Bayezid Külliyesi camisini anımsatır.

Cami avlusunun kuzeyindeki imaret 20. yüzyılın başında yıkılmış, yerine okul yapılmıştır. Medrese ve hamam da bugün yoktur. Avlunun kuzeybatı köşesinde, giriş kapısının bitişiğinde yer alan sıbyan mektebi tek kubbeli, önünde üç gözlü bir sundurması bulunan küçük bir yapıdır. Caminin kıble duvarı arkasındaki hazirede yer alan türbelerden biri I. Selim'indir. Sekizgen planlı, tek kubbeli bu türbenin kapısının iki yanı çok güzel çini levhalarla kaplıdır. Şehzadeler Türbesi diye bilinen ikinci türbede I. Süleyman'ın (Kanuni) çocukları gömülüdür. Bunun yanındaki Sultan Abdülmecid Türbesi 1861'de yapılmıştır. I. Süleyman'ın annesine ait olan Hafsa Sultan Türbesi ise 1894'teki depremde yıkılmıştır.

Sultan Sencer Türbesi, Horasan'da, Merv kentinde Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in 1157'de tamamlanan türbesi.

Tuğladan bir yapıdır. Kare planlı (y. 27 m×27 m) bir alt bölümle, çok yüksek bir kasnağa oturan bir kubbeden oluşur. Kalınlığı 6 m'yi bulan beden duvarları içeride her kenarda bir nişle hafifletilmiştir. Geçiş öğesi olarak sivri kemer biçiminde tromplar kullanılmış, kubbenin içi birbirini ağ gibi kesen kaburgalarla pekiştirilmiştir. Kubbe çift çeperlidir. İç kubbe yarım küreden biraz büyüktür. Bugün yıkık olan dış kubbeninse sivri ve turkuvaz renkli sırlı tuğlalarla kaplı olduğu bilinir. Sultan Sencer Türbesi Büyük Selçuklu mezar mimarlığının en gelişmiş örneği sayılır.

Sultan Süleyman Köprüsü, Gebze'yle Hereke arasında, Dil İskelesi Suyu üzerinde köprü. Büyük olasılıkla I. Süleyman'ın (Kanuni) Irak Seferi (1534) öncesinde yapılmıştır. Mimar Sinan'ın yapıtı olduğunu belirten kaynaklar bulunduğu gibi, bu tarihi erken bularak Sinan'ın ancak yapımında görev almış olabileceğini ileri sürenler de vardır.

45 m uzunluğundaki köprü üç gözlüdür. Yan gözler beşik kemer, daha geniş ve yüksek olan orta göz ise basık sivri kemer biçimindedir. Gözler arasındaki ayaklarda birer tane de boşaltma kemeri vardır. Köprü 1972-73'te Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

Sultan Veled, asıl adı BAHAEDDİN MUHAMMED VELED (d. 1226, Karaman - ö. 1312, Konya), mutasavvıf şair. Babası Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin düşüncelerini temel alarak Mevleviliğin kurallarını belirlemiş ve Anadolu'da yayılmasını sağlamıştır.

İlk bilgilerini babasından aldı. Daha sonra küçük kardeşi Alaeddin ile birlikte Şam'a gönderildi, orada medrese öğrenimi gördü. Konya'da babasının yakın dostu olan bilginlerin derslerini izledi, çeşitli toplantılara katılarak bilgisini genişletti. Babasının denetimi altında tasavvuf eğitimini tamamladı. Şems Tebrizi'ye, babasının halifeleri Salaheddin Zerkub ve Hüsameddin Çelebi'ye hizmet ederek kendisini yetiştirdi. Hüsameddin Çelebi'nin ölümü (1284) üzerine şeyhlik makamına geçti. Mevleviliğin bir tarikat olarak kurumlaşmasında oynadığı rolden ötürü bu tarikatın ikinci piri ve kurucusu sayılır. Mevlevilikte postnişinliğin babadan oğula geçmesi de onun başlattığı bir gelenektir.

Aynı zamanda bir şair ve yazar da olan Sultan Veled'in yapıtları genellikle tasavvuf bilgileri, açıklamalar ve öğütler içerir. Mevlânâ'nın, Senai'nin ve Attar'ın etkisi altında kalmıştır. Türkçe şiirleri döneminin dil özelliklerini yansıtması açısından önemlidir. Türkçe ve Farsça şiirlerini toplayan divanı *Divan-ı Türki-i Sultan Veled* (1925, yay. V. İzbudak), *Divan-ı Sultan Veled* (1941; yay. F. N. Uzluk) ve yalnız Türkçe şiirleri *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* (1958; yay. M. Mansuroğlu) adları altında basılmıştır. *Mesnevi-i Veledi der Beyan-ı Esrar-ı Ahadi*, Farsça *Velednâme* (1897) ve Türkçe *İbtidânâme* (1974) adıyla yayımlanmıştır. Öbür yapıtları *Rebabnâme*, *İntibânâme* ve Türkçeye de çevrilen *Maarif*'tir (1949, 1985).

Sultanahmet Mitingi, İzmir'in Yunanlılarca işgalinden (15 Mayıs 1919) sonra İstanbul'da yapılan büyük protesto mitingi (23 Mayıs 1919).

İtilaf Devletleri'nin ve özellikle İngiltere'nin desteğiyle Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması Osmanlı başkenti İstanbul'da büyük tepki yarattı. İşgali kınamak ve büyük devletlerin dikkatini çekmek için Fatih'te (19 Mayıs 1919) ve Üsküdar'da (20 Mayıs 1919) düzenlenen iki büyük mitingi Sultanahmet Meydanı'ndaki miting izledi. Yaklaşık 100 bin kişinin katıldığı bu mitinge siyasal parti ve çeşitli örgüt yöneticileri ile Darülfünun-ı Osmani (İstanbul Üniversitesi) temsilcileri öncülük ettiler. Mitingde yapılan konuşmalarda özellikle, dönemin ABD başkanı Wilson'ın barış için ortaya attığı ilkeler ve Milletler Cemiyeti'nin amaçları vurgulandı. Büyük devletlerin Yunanlılara destek vermesi kınandı. Sultanahmet Mitingi'nin en çarpıcı kişisi, önceki Fatih Mitingi'nde de konuşmuş olan, Darülfünun-ı Osmani öğretim üyesi Halide Edip (Adıvar) Hanım'dı. Halide Edip, Batılı devletleri insan haklarını ve ulusların özgürlüğü ilkelerini çiğnemekle suçladı. Mitinge katılanlara tek bir ağızdan mücadele andı içirdi. Sultanahmet Mitingi, ülkede işgale karşı direnişin kıvılcımlarından biri oldu.

Sultanbeyli, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Kartal'a bağlı köy statüsündeki Sultanbeyli, 27 Mayıs 1992 tarihli ve 3806 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Nüfus (1990) 82.298. *Ayrıca bak.* İstanbul.

Sultandağı, İç Anadolu Bölgesi'nde, Afyonkarahisar iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 709 km²'dir. Doğu ve güneyde Konya, güneybatıda Isparta illeri, batıda Çay, kuzeyde Bolvadin, kuzeydoğuda da Emirdağ ilçeleriyle çevrilidir.

İlin doğu kesiminde yer alan ilçenin kuzey kesimini Emir Dağının güneydoğu uzantıları, güneybatı kesimini de Sultan Dağları(*) engebelendirir. Bu dağların yüksek kesimleri kuzeydoğu ve güneybatıda doğal sınır oluşturur. İlçenin güneybatı ve batı sınırları İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerini birbirinden ayırır. Akşehir Gölünün(*) kuzeybatı kesimi ile Eber Gölünün(*) güneydoğu kesimi ilçe sınırları içinde kalır. İlçe topraklarından kaynaklanan sular bu göllere dökülür. Eber Gölünün fazla suları Eber Çayı olarak da bilinen Taşköprü Çayı tarafından Akşehir Gölüne boşaltılır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, elma, patates, şeker pancarı, vişne ve haşhaş ile az miktarda soğan, baklagiller ve üzümdür. Sultandağı 1984'te ilin en çok elma üretilen ilçesi olmuştur. Hayvancılık da yapılan ilçede önemli bir sanayi kuruluşu yoktur.

Yerleşim tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan ilçede 13. yüzyıldan kalma bazı tarihsel yapılar vardır. 1907 tarihli Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti salnamesine göre bu yöre, Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) sancağının Bolvadin kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Sultandağı, Çay ile birlikte 1958'de ilçe yapıldı.

Eskiden İshaklı adıyla anılan kasaba ilçenin güneybatı kesiminde yer alır. Afyonkarahisar'ı Konya'ya bağlayan karayolu kasabadan, demiryolu ise kasabanın kuzeydoğusundan geçer. Gelişmemiş ve küçük bir yerleşme olan Sultandağı kasabası il merkezi Afyonkarahisar'a 68 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Sahib Ata Kervansarayı (1249), Çarşı Camisi (1458) ve Çifte Hamam'dır (15. yy).

Sultandağı Belediyesi 1958'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.921; kasaba, 5.590.

Sultanhisar, Ege Bölgesi'nde, Aydın iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 267 km² olan Sultanhisar ilçesi doğuda Nazilli, güneydoğuda Bozdoğan, güneyde Yenipazar ilçeleri, güneybatıda Merkez ilçe, batıda Köşk ilçesi, kuzeyde de İzmir iliyle çevrilidir.

İlin kuzey kesiminde yer alan ilçe topraklarını Aydın Dağları(*) engebelendirir. Güneyde, Büyük Menderes Ovası(*) üstündeki verimli düzlükler ilçenin başlıca tarım alanıdır. İlçe sularını Büyük Menderes Irmağı(*) toplar, bunların başlıcaları Atça ve Malgaç dereleridir. Aydın Dağlarının yüksek kesimleri kuzeyde, Büyük Menderes Irmağı da güneyde doğal sınır oluşturur.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler zeytin, incir, üzüm, çiğit ve pamuktur. 1984'te ilin Merkez ilçeden sonra en çok zeytin üretilen ilçesi Sultanhisar'dı. İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları çırçır atölyeleri ile zeytinyağı fabrikalarıdır. Az miktarda turunçgil de yetiştirilen ilçede hayvancılık pek gelişmemiştir.

Çok eski bir yerleşim alanı olan Sultanhisar yöresi, ilkçağda Karya bölgesinin kuzey kesiminde yer alıyordu. Hititlerden sonra Frigler ve Lidyalıların denetiminde kaldı; İÖ 6. yüzyılda Perslerin egemenliğine girdi. İonlar ile Spartalı göçmenlerin yaşadığı yöredeki en önemli kent Nysa'ydı(*). Makedonya, Selevkos ve Pergamon (Bergama) yönetimlerinden sonra İÖ 64'te Roma'ya bağlandı. Bizans yönetiminin ardından 1280'de Menteşeoğullarının eline geçen yöre, 1308'de Aydınoğullarının egemenliğine girdi, 15. yüzyılda da Osmanlı topraklarına katıldı. 1828-30 arasında devlete karşı ayaklanan Atçalı Kel Mehmed yöreye egemen oldu. 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayeti, Aydın sancağının Nazilli kazasına bağlı bir nahiyeydi. Halkının bir bölümü Rumlardan oluşan yöre, Haziran 1919'dan 5 Eylül 1922'ye değin, zaman zaman el değiştirerek Yunan işgalinde kaldı. 15 Haziran 1919'da Yörük Ali Efe'nin Malgaç Köprüsü'nde Yunan güçlerine karşı düzenlediği baskın, Kurtuluş Savaşı sırasında Kuva-yı Milliye'nin ilk askeri başarısı olarak bilinir. Yöre 1958'de ilçe yapıldı.

İÖ 1. ve İS 3. yüzyıllardaki şiddetli depremlerden zarar gören Nysa halkınca daha alçaktaki Büyük Menderes Ovasının kenarında kurulmuş olan kasaba, ilçenin güney kesiminde yer alır. İl merkezine yakınlığı nedeniyle fazla gelişmemiştir. Aydın'ı Denizli'ye bağlayan kara ve demir yollarının geçtiği kasaba Aydın kentine 29 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Nysa kenti kalıntılarının bulunduğu alandadır.

Sultanhisar Belediyesi 1947'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.550; kasaba, 6.170.

sultani, MEKTEB-İ SULTANİ ya da SULTANİYE olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda açılan ortaöğretim kurumu.

İlk sultani 1868'de İstanbul'da açılan Mekteb-i Sultani'ydi (bugün Galatasaray Lisesi). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi vilayet merkezlerinde sultani adı altında okullar açılmasını öngördüyse de, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) önce yeni sultaniler açılamadı. Ama bazı kaynaklarda bu tarihten önce Girit'te Mekteb-i Kebir ve Beyrut'ta Medrese-i Sultaniye adıyla açılan okulların sultani düzeyinde olduğu belirtilir. 1908'de ve izleyen yıllarda büyük vilayet merkezlerinde idadiler(*) sultaniye dönüştürüldü ve yeni sultaniler açıldı. 1915'te sultani sayısı 50'ye ulaştı. Bunlardan bir bölümüne yatılı öğrenci de alınıyordu. 1911'de İstanbul'da açılan ilk inas (kız) idadisi 1913'te İnas Sultanisi olarak öğretime başladı. İkinci inas sultanisi 1922'de İzmir'de öğretime açıldı. İlköğretimin üstüne altı yıl eğitim veren sultaniler Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra lise olarak yeniden düzenlendi.

sultaniyegâh, klasik Türk müziğinde bir bileşik makam. Bileşiminde buselik dizisinin yegâh (*re*) perdesi üzerine göçürülmüş olarak yer alması nedeniyle, aynı zamanda göçürülmüş (şed) makamlar arasında da ele alınır. Hicaz ailesinden olan hümayun makamına, yegâh perdesi üzerinde yeni seyir özellikleri kazanan buselik makamının eklenmesiyle oluşturulmuştur. Hammamizade İsmail Dede Efendi tarafından düzenlenmiştir. Ondan sonra bir süre kullanılmamış, Kanuni Hacı Arif Bey'in peşrev ve sazsemaisi gibi yapıtlarıyla sevilen makamlar arasına girmiştir. 1930'larda, özellikle radyo programlarında, bu makamın adı "milli yegâh" olarak değiştirilmiş, sonra bundan vazgeçilmiştir.

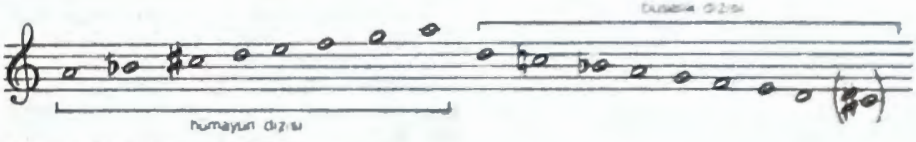

Sultaniyegâh makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

Sultanpur, eskiden KUSAPURA ya da KUŞBHAVANPUR, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Lakhimpur'un (Lucknow) güneydoğusunda, Gomati Irmağı kıyısında yer alır. İlkçağdan beri birkaç kez yıkılıp yeniden kurulduktan sonra Müslümanların yönetimine girdi. Müslüman kent 1857'de yerle bir edildi ve bugünkü yerleşme İngilizlerce bir ileri karakol olarak kuruldu. Günümüzde ağırlıklı olarak bir tarımsal ticaret merkezidir.

Yüzölçümü 4.424 km² olan Sultanpur ili, Gomati'nin iki yanında uzanan alüvyon ovalarına yayılmıştır. Yörede arpa, buğday ve pirinç yetiştirilir. Nüfus (1981) kent, 48.782; il, 2.042.778.

Sultansazlığı, İç Anadolu Bölgesi'nde sığ su birikintisi. Kayseri ilinde, Erciyes Dağının güneybatısındaki Develi Ovasının(*) en alçak kesiminde yer alır. Tektonik kökenli bir çukur alan olan Develi Ovasının alçak kesimlerinde Yay, Camız, Söbe ve Çöl gölleri vardır. Geniş anlamda bu göllerin ve çevrelerindeki bataklıkların tümüne, dar anlamda ise bunların Develi'yi Niğde-Kayseri karayoluna bağlayan yolun güneyinde kalan, Yay Gölü dışındaki bölümüne Sultansazlığı adı verilir. Sultansazlığı'nı oluşturan göl ve bataklıkların alanı kurak mevsimde daralır, yağışlı aylarda genişler. Bir

kapalı havza olan Sultansazlığı'ndaki göller, Erciyes Dağı ile Orta Toroslar'dan inen akarsularla beslenir. Dışa akışı olmayan göl ve bataklıkların suları az tuzludur. Saz ve kamışlarla kaplı olan göllerin iç kesimlerinde yüzen saz adacıklarına rastlanır.

Dünya çapında önem taşıyan bir ekosistem oluşturan Sultansazlığı'nda 17.200 hektarlık alan 21 Nisan 1988'de doğayı koruma alanı olarak ayrılmıştır. Kuş yaşamı için elverişli bir ortam oluşturan Sultansazlığı, Manyas Gölünden(*) sonra Türkiye'nin ikinci önemli kuş cenneti olarak tanınır. Buradaki su kuşlarının yaşama ortamı ve göç yollarını

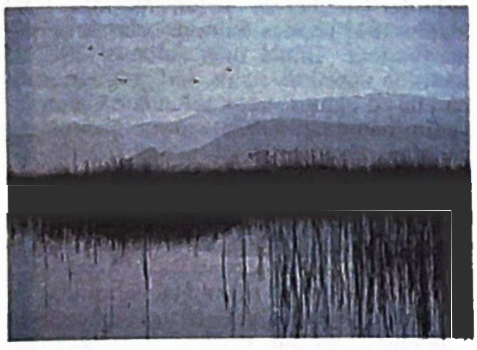

Sultansazlığı'ndan bir görünüm, Kayseri
Şemsi Güner

araştırmak amacıyla bir gözlem ve üretme istasyonu kurulmuştur. Bir gözetleme kulesi olan istasyonda 1986'da yapılan araştırma sonucunda, Sultansazlığı'nda 251 kuş türünün yaşadığı ve bunlardan 80'inin burada kuluçkaya yattığı saptanmıştır.

Sultantepe, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şanlıurfa'nın yaklaşık 12 km güneydoğusunda höyük. 1951-52'de İngiliz Arkeoloji Enstitüsü üyelerinden Seton Lloyd tarafından kazılmıştır.

Sultantepe Höyüğü eskiçağda oldukça önemli bir coğrafi konuma sahipti. Mezopotamya'dan gelerek Anadolu'ya ulaşan tüm yolların kavşak noktası olan Harran Ovasında yer alır. Ovanın hemen hemen tüm höyükleri gibi Sultantepe'de de yerleşim çok erken çağlarda başlamış ve Roma dönemine değin sürmüştür.

500 m'lik taban genişliği ve 50 m'ye varan yüksekliğiyle Harran Ovasının en büyük höyüklerinden biri olan Sultantepe'nin önemi, merkezi bir avluya açılan üç odalı bir yapıda ele geçen çok sayıdaki Asur kil tabletinden gelir. Bu arşiv İÖ 7. yüzyıla aittir. Ayrıca höyükte Ay Tanrısı Sin'le ilgili stellerle onun amblemini taşıyan eşya da ele geçirilmiştir. Höyüğün V-VIII. tabakaları geç Helenistik dönemden, I-IV. tabakaları Roma döneminden kalmadır.

Sulu, Filipinler'de, Sulu Takımadalarının kuzeyinde il. Sulu Denizi ile Selebes Denizi arasındaki, yaklaşık 3 bin irili ufaklı adadan oluşur. Zamboanga Yarımadasının güney ucundaki Basilan Adasından başlayarak Tawitawi Adalarına ve Borneo'ya doğru güneybatı yönünde uzanır. Sulu Takımadalarındaki yedi büyük adadan dördü (Jolo, Samales, Tapul ve Pangutaran) Sulu ilinin bir parçasını oluşturur. Güneybatı ve batıdaki öteki adalar 1973'te Tawitawi iline bağlanmıştır. Jolo Adası ildeki adaların en büyüğüdür. İlin yönetim merkezi de bu adadaki Jolo kentidir. İl ekonomisi tarıma ve deniz ürünlerine dayanır. Yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, mısır, hindistancevizi, muz ve abakadır (manilakeneviri). Abaka ve hindistancevizi Zamboanga'ya ihraç edilir. Derin deniz balıkçılığı önemli bir gelir kaynağıdır. Başlıca limanlar Jolo ve Siasi'dir. İnci avcılığı da önemlidir. Sanayi, tarım ve deniz ürünlerinin işlenmesine dayanır. İldeki küçük aile işletmelerinde süs eşyası ve silah üretilir, dokumacılık yapılır ve tekne imal edilir. Nüfusun büyük bölümünü Samal dilini konuşan Müslümanlar oluşturur. Nüfus (1980) 360.588.

Sulu Denizi, Büyük Okyanusun kuzeybatısında deniz. Güneybatısında Borneo'nun kuzeydoğu kıyıları, batı ve kuzeybatısında Palawan'ı da içine alan Güneybatı Filipin Adaları, kuzeyinde Busuanga ve Mindoro, doğusunda Panay ve Negros, güneydoğusunda da Mindanao ve Sulu Takımadaları ile çevrilidir. Kuzey-güney doğrultusunda 790, doğu-batı doğrultusunda 604 km kadar uzanır; yüzölçümü 260.000 km²'dir. Bir kırık (fay) hattını dolduran denizin derinliği bazı yerlerde 5.600 m'ye ulaşır; fay hattının duvarları çevre adalardan görünür. Denizi kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bölen çatlak, Cagayan Adalarına bağlı mercanlara, Tubbataha Resifine ve volkanik Cagayan Sulu ada grubuna yol açmıştır.

Sulu Denizi uzun süre, Sulu Takımadalarındaki Moro korsanlarının harekât alanı oldu. 19. yüzyılın ortalarından sonra İspanyolların sindirmeye çalıştığı bu korsanlar 1906'da ABD kuvvetlerince dağıtıldı. Günümüzde adalar arasında yoğun bir ticaret vardır. Bölge ekonomisinde balıkçılık önemli yer tutar. Deniz ürünleri arasında inci, inci midyesi, *bêche-de mer* (denizküreği), köpekbalığı yüzgeci ve kaplumbağa yumurtası sayılabilir.

sulu kazı, gevşek zemindeki mineralleri yerinden koparmak için basınçlı su püskürtme yöntemi. Altın için yapılan sulu kazıda, geri sıçrayan su ve mineral parçaları oluklara akıtılır ve burada daha hafif malzemeler akıp giderken, altının dibe çökmesi sağlanır. Kömürün sulu kazısında ise, su jeti yalnızca kömür damarının kırılmasını ve kütlelerin belirli bir yerde toplanmasını sağlar. *Ayrıca bak.* plaser madenciliği.

sulu mika, POTASLI KİL olarak da bilinir, illit(*), bramallit (sodyumlu illit) ve glauconitten(*) oluşan, illit grubu kil minerallerinin ortak adı. Yapısal olarak mikalarla bağlantılıdır; glaukonit ayrıca adi mika grubunun bir üyesidir. Sulu mikalara özellikle şeyllerde ve çamurtaşlarında, kimi zaman da başka tortullarda rastlanır. Topraktaki kil mineralleri arasında yer alan sulu mikalar kolayca potasyum ve alüminyum iyonlarıyla birleştiğinden, üzerlerinde bitki yetişemez.

Sulu Takımadaları, Filipinler'in güneybatı kesiminde, yüzlerce volkanik adacık, mercan adası, kayalık ve resiften oluşan takımada. Mindanao'nun güneybatı açıklarındaki Basilan Adasından başlayıp ikili bir zincir halinde 270 km boyunca güneybatıdaki Sabah'a (Malezya) kadar uzanır. Kuzeybatıdaki Sulu ile güneydoğudaki Selebes denizleri arasında bir set oluşturur. Grubu oluşturan en önemli adalar Jolo(*), Tawitawi, Sanga Sanga, Sibutu, Siasi ve Cayayan Sulu'dur. Toplam kara alanı 2.688 km² olan adalar sık ormanlarla kaplıdır. Verimli topraklarında biraz pirinç, manyok, hindistancevizi ve meyve yetiştirilir. Denizcilik ve deniz ürünleri ekonominin temelini oluşturur. Takımada yönetsel bakımdan Sulu ve Tawitawi adlı iki ile ayrılır.

Sulu Takımadalarında ağaçlarla kaplı adacıklar, Sulu Denizi, Filipinler
Ted Spiegel—Rapho/Photo Researchers

Ada halkı 15. yüzyıl ortalarında Müslümanlığı benimsedi. İspanyollar, Moro olarak adlandırdıkları bu bağımsızlığına düşkün halka boyun eğdirebilmek için uzun süre uğraştı. Denizciler, istiridye ve mercan işleme ustaları, balıkçılar, korsanlar ve köle tüccarlarının uğrak yeri olan Moro ülkesi, Malezya ve Luzon'la da yakın ilişki içindeydi.

Morolar, 1899-1913 arasında düzenlenen saldırılar sonucu ABD yönetimine boyun eğdiler. Takımada ABD egemenliğinde ayrı bir yönetim birimi oldu ve 1914'te de sivil yönetime geçildi. Mart 1915'te, sultan dünyevi yetkilerini bırakarak yalnızca dinsel otoritesini koruyacağını açıkladı; ama iç çatışmalar yer yer devam etti. 1940'ta takımadayı Filipinler'e bırakan sultan, 1962'de Malezya'nın eyaleti olan Sabah (Kuzey Borneo) üzerinde egemenliğini ilan etti.

Kaçakçılık günümüzde de yaygın biçimde sürmektedir. Çok sayıda koy, mağara ve gizli geçidin bulunduğu adalar, küçük teknelerle Sabah'tan Luzon ve Mindanao'ya mal taşıyan kaçakçılar için bir sığınak durumundadır.

Tau Suglar ve Samallar, en büyük etnik grupları oluşturur. Tau Suglar kıyıda, kazıklar üstüne kurulmuş evlerden oluşan köylerde yaşar; Samallar ise eskiden kayıklarda ya da kıyı şeridinde yaşamakla birlikte, gittikçe iç kesimlere yerleşme eğilimindedir. En büyük yerleşim birimleri, takımadanın başlıca limanı olan Jolo ile Siasi, Sitangkay ve Talipaw'dır. Nüfus (1980) 555.239.

suluboya, pigmentlerin arapzamkıyla ezilmesiyle elde edilen boya ve boyanın suyla karıştırılıp kâğıt üstüne uygulanmasıyla yapılan resim. Pigmentin saydam (ışık geçirgen) olarak kullanıldığı suluboyalar akuarel diye de anılır. İçine bir beyazlatıcının katılmasıyla pigment saydamlığını yitirir; bu tür suluboyalara guvaş(*) adı verilir. Beyazlatıcı olarak sütteki fosfoproteinden elde edilen kazein de kullanılabilir.

Suluboyayı başka boyalardan ayıran en önemli özellik saydamlığıdır. Yağlıboya tekniğinde istenen etki elde edilene kadar kat kat boya uygulanabilirken, suluboyada bu olanaksızdır. Suluboya resimde, beyaz bırakılmak istenen yerler boyanmaz. Koyu tonlar için boya çok az sulandırılarak ya da hiç sulandırılmadan kullanılır. Sulandırıldıkça boyanın rengi açılır.

Suluboya önceleri çizimlerde kullanılmış, en yetkin ifadesini ise 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında İngiliz manzara resminde bulmuştur.

Suluin-Değirmenini Mağarası, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde mağara. Konya ilinin Derebucak ilçesine bağlı Çamlık köyü yakınlarında yer alır.

Kretase (Tebeşir) Döneme (y. 136-65 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşmuştur. Uzunluğu 300 m'dir. Uzunsu Deresi, Körükini Mağarasından çıkıp 250 m ileride

girdiği Suluin-Değirmenini Mağarası boyunca aktıktan sonra yüzeye çıkar. Fazla çalışma gerektirmeden turizme açılabilecek olan bu mağaradaki ilk araştırmaları 1966'da Temuçin Aygen yürütmüştür.

Suluova, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde, Amasya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 465 km² olan Suluova ilçesi doğu ve güneyde Merkez ilçe, batıda Merzifon ilçesi, kuzeyde de Samsun iliyle çevrilidir.

İlin kuzey kesiminde yer alır. Yüzölçümü açısından ilin en küçük ilçesidir. Doğu kesimini Taşlıdağ (2.058 m) engebelendirir. İlçe sınırları içindeki başlıca düzlükler Merzifon Ovasının(*) doğu kesimini oluşturan ve eskiden Suluca Ovası adıyla anılan Suluova'da yer alır. Bu topraklardan kaynaklanan suları Yeşilırmak'ın başlıca kollarından Tersakan Çayı toplar. Tersakan Çayı üstünde kurulan sulama amaçlı Yedikır Barajı'nın ardında suların birikmesiyle bir yapay göl oluşmuş ve bu gölün kıyıları bazı göçmen kuşların uğrak yeri haline gelmiştir.

Halkın üçte ikisinden fazlasının Suluova kentinde yaşamasına karşın, ilçe ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, arpa ve elmadır. Tütün üretimi eski önemini yitirmiştir. Az miktarda ayçiçeği, baklagiller, kiraz ve üzüm de yetiştirilen ilçede yaygın olarak büyükbaş hayvan besiciliği yapılır. İlçede bir şeker fabrikası ve et kombinası ile çeşitli küçük sanayi kuruluşları vardır. İlçedeki başlıca mesire alanı Kapaklı orman içi dinlenme yeridir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Suluova yöresi 20. yüzyıl başlarında Sivas vilayeti, Amasya sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Bu konumunu Cumhuriyet döneminde de sürdürdükten sonra 1957'de ilçe yapıldı.

Suluova kenti 19. yüzyıl başlarında bir Alevi köyü olarak kuruldu. Eskiden Hakala ve Suluca adlarıyla anılan kent 1954'te Amasya Şeker Fabrikası'nın hizmete açılmasından sonra hızla gelişti. 1955'te yalnızca 1.110 olan nüfusu 1965'te 9.687'ye, 1975'te 21.278'e ulaştı, 1985'te 30 bini, 1990'da da 36 bini aştı. Amasya-Samsun demiryolu kentin içinden, bu iki merkezi birbirine bağlayan karayolu da kentin batısından geçer. 1990'da Amasya ve Merzifon'dan sonra ilin üçüncü büyük kenti olan Suluova, ilçenin kuzeybatısında yer alır. Suluova kenti il merkezi Amasya'ya 26 km uzaklıktadır.

Suluova Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 49.374; kent, 36.223.

Sulusaray, İç Anadolu Bölgesi'nde, Tokat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Yeşilyurt ilçesinin bucağı olan Sulusaray, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca ilçe yapılmıştır.

Sulusaray Belediyesi 1987'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 17.945; kasaba, 4.377.

sulusepken, 5 mm çapında ya da daha küçük, genellikle saydam, küresel buz tanelerinden oluşan yağış türü. Yağmur damlalarının ya da erimiş kar tanelerinin donması sonucunda oluşur. Daha büyük tanelilerine dolu(*) denir. Sulusepken, Yer yüzeyine yakın, donma derecesinin altındaki bir hava katmanının üzerine bir sıcak hava katmanının binmesi durumunda oluşur. Bazı ülkelerde yağmur ve kar karışımına da sulusepken ya da sulukar denir.

Sulzberger, Arthur Ochs, lakabı PUNCH (d. 5 Şubat 1926, New Yok kenti, ABD), yayımcılıkta birçok yeniliğin ortaya çıktığı dönemde *The New York Times*'ı(*) yöneten ABD'li yayımcı.

1896'da *The New York Times*'ı satın alarak dünyanın en seçkin gazetelerinden biri durumuna getiren Adolph S. Ochs'un torunu, aynı gazetenin yayımcılarından Arthur Hays Sulzberger'in oğludur. 1951'de Columbia Üniversitesi'nin İngilizce ve tarih bölümünü bitirdi. 1952'de *The New York Times*'ta stajyer muhabir olarak çalışmaya başladı. Sonraki yıllarda gazetenin Londra, Paris ve Roma bürolarında çalıştı. 1955'te ülkesine dönerek gazetenin yayın yönetmeni yardımcısı oldu. Daha sonra da mali işler müdürünün yardımcılığını üstlendi. 1963'te kayınbiraderi Orvil E. Dryfoos'un ölümü üzerine yayın yönetmeni olarak onun yerine geçti.

Yönetimi sırasında günlük *New York Times* ile gazetenin pazar baskısını birleştirdi, din, bilim ve kadın haberleri gibi alanlara açılarak gazetenin kapsamını genişletti.

Sulzer, Salomon, asıl adı SALOMON LOEWY (d. 30 Mart 1804, Hohenems - ö. 17 Ocak 1890, Viyana, Avusturya), Avusturyalı Yahudi hazan. 19. yüzyılın en önemli sinagog müziği bestecisi sayılır.

Sinagogda ilahi söylemek üzere yetiştirildi. Avusturya ve İsviçre'de öğrenim gördü; Fransa'yı dolaştı. 1820'de Hohenems'e hazan olarak atandı. Beş yıl kaldığı bu görevi sırasında ayinleri modernleştirerek koro müziğine yer verdi. 1825'te baş hazan olarak Viyana'ya gitti. Burada ayinin müziksel bölümlerine getirdiği yenilikler ve yayımladığı armonize edilmiş geleneksel ezgi derlemeleri yüzünden "modern sinagog müziğinin babası" lakabını ve Franz Liszt, Robert Schumann ve Franz Schubert gibi bestecilerin saygısını kazandı. Önemli yayınlarından *Şir Tsiyon*'da (1840-66; Siyon Şarkısı) sebt günü, bayramlar ve kutsal günler için hazan, koro ve cemaatin (istenirse org eşliğinde) söyleyeceği müziklerin kapsamlı bir derlemesini yaptı. Dindışı parçalar da yazan Sulzer özellikle Schubert şarkılarının ünlü bir yorumcusuydu.

sumak (*Rhus coriaria*), SOMAK olarak da bilinir, sakızağacıgiller (*Anacardiaceae*) familyasından küçük ağaç ya da çalı. Genel yayılma alanı Akdeniz bölgesi, Kırım, Kafkasya ve Kuzey İran'dır. Türkiye'de de Batı ve Güney Anadolu başta olmak üzere Karadeniz ve Marmara bölgelerinde tek tek ya da topluluklar halinde yetişir. Sumak,

Sumak (*Rhus coriaria*)
Turhan Baytop Koleksiyonu

yaprakları sepicilikte, meyveleri ise baharat olarak kullanılan bir bitkidir.

Ortalama 2-3 m'ye kadar boylanan sumak bitkisinin 9-15 yaprakçıktan oluşan bileşik yaprakları vardır. Yaprakçıkların her iki yüzü de tüylü, kenarları kaba dişlidir. Sapların ucunda dik salkımlar oluşturan çiçekleri döllenerek yuvarlak meyveler verir. Bu esmer kırmızı renkli, tek çekirdekli, küçük ve sulu meyvelerin üzerleri sık tüylerle kaplıdır. Bileşimindeki organik asitlerden kaynaklanan ekşi lezzetinden oturu baharat olarak kullanılır.

Tanen ve bazı boya maddeleri içeren sumak yaprakları derilerin sepilenmesinde ve kumaş boyası olarak kullanılır. Halk arasında yaprak özütlerinden boğaz ve dış eti hastalıklarının tedavisinde yararlanılır. Yılda ortalama 250-300 ton dolayında üretilen sumak yaprağı Türkiye'nin bir ihracat ürünüdür.

sumak, desenleri, atkıların çözgülere sarılmasıyla oluşturulan düz dokuma yaygı. En eski örnekleri İÖ 7. yüzyıla ait kömürleşmiş parçalar halinde Anadolu'daki Frig kenti Gordion'da ele geçmiştir.

Başka düz dokuma yaygılarla birlikte sumaklar Anadolu'nun hemen her yerinde, daha çok göçerler tarafından üretilegelmiştir. Sumakta bir desenin sınırı içinde bir renk iplik çözgü çiftlerine devamlı dolanır. Düz, atkısız düz, atkılı ya da atkısız balıksırtı, ters ve atlamalı gibi dolama türleri

Kafkaslar'dan bir sumak, 19. yy;
Ulusal Kilim ve Dokuma Vakfı, Washington, D.C.
National Rugs and Textile Foundation
Washington, D.C. fotoğraf: Otto E. Nelson, EB Inc.

vardır. Çuval, çorap, yaygı, heybe ve eyer torbası olarak dokunan sumak, Malatya, Gaziantep, Diyarbakır, Elazığ gibi Doğu ve Güneydoğu yörelerinde, Anadolu dışında da Kafkaslar ve İran'da yaygındır.

Sumalia Ndewura (JAKPA) (ö. 17. yy), 17. yüzyılın başlarında, bugün Gana'daki Kuzey ilinin sınırları içinde kalan topraklarda bir hanedan başlatan Gonca (Guang) kralı.

Bir Mande reisi olan Sumalia Ndewura, bugünkü Gana'nın kuzeyiyle Togo ve Benin'in bazı bölgelerindeki devletleri gevşek bir federasyon yönetimi altında birleştirdi. Orta Afrika'yı Müslüman Afrika halklarının yaşadığı Sahra'nın güneyine bağlayan doğu-batı ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu nedeniyle Batı Afrika'da büyük güç kazanan krallık, 18. yüzyılda toprak kaybına uğrayarak eski önemini yitirdi.

Jakpa birçok hükümdarın kullandığı bir unvandı. Bu nedenle, ilk Jakpa olan Suma-

lia Ndewura'ya bağlanan olayların onunla ilişkisi kesin değildir.

Sumamiye, Mutezilenin, Sumame bin el-Eşres en-Nümeyri el-Basri'nin (ö. 828) düşünceleri çevresinde oluşan kolu.

Sumame'ye göre insan doğru ile yanlışı akılla bilir. Bir insan Tanrı konusunda zorunlu bir bilgiye ulaşmadıkça dinsel sorumluluğu yoktur. Tanrı, insan eylemlerinin yaratıcısı kabul edilemez; çünkü bu durumda Tanrı'nın kötülüklerin de yaratıcısı olduğu kabul edilmiş olur. Kişi için günah, ancak Tanrı'yı bildikten sonra inkâr ya da isyan etmesi durumunda söz konusu olabilir. Tanrı'ya isyan eden kişi tövbe etmezse sürekli Cehennem'de kalır; dünyada ise ne mümin, ne de kâfir sayılabilir. Cennet ve Cehennem ödül ve ceza yeri olduğuna göre, Tanrı hakkında zorunlu bilgiye ulaşmayanlar ne Cennet'e, ne de Cehennem'e giderler. Bunlar, hayvanlar, kitap ehli ve Müslümanların çocukları gibi, kıyamet günü toprağa dönüşürler.

Suman, Nusret (d. 21 Mart 1905, Selanik - ö. 15 Ağustos 1978, İzmit), ayrıntıdan arınmış yalın yapıtlarıyla tanınan heykelci.

1922'de girdiği Sanayi-i Nefise Mektebi Resim Bölümü'nde Hikmet Onat ve İbrahim Çallı'nın, 1925'te ise Heykel Bölümü'ne geçerek İhsan Özsoy'un öğrencisi oldu. 1929'da mezun olduktan sonra devlet sınavını kazanarak Almanya'ya gitti. Bir süre Münih'te Bernard Blecker'den heykel, Hans Hofmann'dan da resim dersleri aldı. Üç yıl sonra Paris'e geçti ve orada ders aldığı heykelci Despiau'dan önemli ölçüde etkilendi. 1934'te İstanbul'a döndü. Çalışmalarını bağımsız sürdürerek Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği ile D Grubu'na üye oldu. 1943'te Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı. Burada taş ve ahşap, heykel ve modelaj atölyelerinde görev aldı; 1969'da emekliye ayrıldı.

Öğrenim amacıyla Avrupa'ya gönderilen ilk dört heykelciden biri olan Suman'ın resim, çizim ve heykel çalışmalarında Hofmann ile Despiau'nun biçim anlayışlarının etkileri görülür. Suman sürekli olarak yalın bir biçim anlayışını gözetmiş, geniş ve güçlü ışık planlarını yansıtan sağlam bir yapı geliştirmiştir. Çeşitli portre ("Orhan Veli Büstü") ve figür çalışmalarının yanı sıra Muğla, Tokat, Çarşamba, Artvin, Sivas, Gaziantep Atatürk anıtlarını gerçekleştirmiştir. Ankara'daki "Hitit Güneşi" (1978) son çalışmasıdır. 1941'de 3. ve 1960'ta 21. Devlet Resim ve Heykel sergilerinde birincilik ödülü almıştır.

Sumanguru (ü. 13. yy), Sudan'ın batısındaki birçok küçük devleti ele geçirerek kısa ömürlü, ama büyük bir imparatorluk kuran Batı Afrikalı hükümdar.

Yaşamına ilişkin kesin bilgi azdır. Fetihlerine başlamadan önce bugün Mali'nin güneybatısında kalan toprakları kapsayan, Susuların yaşadığı Kaniaga Krallığı'nın hükümdarıydı. Çoğu eskiden Gana İmparatorluğu'na haraç ödeyen kuzey ve batıdaki birçok küçük devleti ele geçirdikten sonra, Gana İmparatorluğu'nun başkenti Kumbi'yi aldı (y. 1203). Böylece Sahra'dan geçerek Gana'yı Kuzey Afrika'ya bağlayan ticaret yolunu denetimi altına almayı umuyordu. Ama fetihlerinden hemen sonra Gana'nın yerli halkı Sarakollar (Soninkeler) ve Kuzey Afrikalı tüccarlar Kumbi'yi terk ederek Djénné ve Oualâta'da yeni ticaret merkezleri kurdular. Bu kentler kısa sürede Kumbi'yi geride bırakarak Sudan'ın başlıca ticaret merkezleri oldu.

Sumanguru'nun tarihsel Sudan topraklarındaki ticareti denetimi altına alma girişiminin böylece başarısızlığa uğraması, kurduğu imparatorluğun hızla çökmesinde önemli bir rol oynadı. Temelde bir savaşçı olan Sumanguru'nun devlet yönetimi konusundaki beceriksizlikleri de, Gana İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra rakip krallıklar arasındaki savaşlar sonucu yıkıma uğrayan bölgede ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanmasını engelledi.

Susuların egemenliğine karşı direnen Mandelerin yaşadığı güneydeki Kangaba Krallığı, 1230'larda Sumanguru'ya karşı ciddi bir tehdit oluşturmaya başladı. Sumanguru bugün Mali'deki Koulikoro yakınlarında yapılan Kirina Çarpışması'nda (y. 1235) Sundiata komutasındaki Mandeler karşısında yenilgiye uğradı. Çarpışmadan sonra Sudan'ın batısına egemen olan Kangaba Krallığı Mali İmparatorluğu'nun çekirdeğini oluşturdu.

sumantarı *bak.* sukûfü

Sumarokov, Aleksandr Petroviç (d. 25 Kasım 1717, Petersburg - ö. 12 Ekim 1777, Moskova, Rus Çarlığı), Rus yeni-klasik şair ve oyun yazarı. Petersburg'da kurulan ilk sürekli tiyatronun yönetmenliğini yapmış (1756-61), biri *Hamlet* uyarlaması (1748) olan dokuz trajedi ile çeşitli komediler yazmıştır.

Fransız yeni-klasik tiyatrosundan etkilendi. Rus tarihini konu alan oyunlarında Fransız tiyatrosunun tekniklerini uyguladı. Bu çalışmaları nedeniyle "Kuzeyin Racine'i" olarak adlandırıldı. Çoğu mutlu sonla biten trajedilerinde aşkla görev duygusu arasındaki çatışmaları işledi. Komedilerinde taşra geleneklerini ve cahilliği yerdi. Oyunları artık ilgi görmemekle birlikte şiirleri günümüzde de beğenilmektedir. Soylu sınıfın sorumluluklarını ciddiye alan Sumarokov çıkardığı *Trudolyubivaya pçela* (1759) adlı dergide yozlaşmış görevlilere ve serflere uygulanan baskılara dikkati çekmiştir. II. Yekaterina'nın gözünden düştükten sonra Moskova'da sessiz bir yaşam sürdü ve yoksulluk içinde öldü.

Sumatra, Endonezya dilinde SUMATERA Endonezya'nın ikinci büyük adası. Büyük Sunda Adalarından biridir. Yüzölçümü, komşu adalarla birlikte yaklaşık 473.606 km²'dir. Kuzeydoğuda Malakka Boğazıyla Malakka Yarımadasından, güneyde Sunda Boğazıyla Cava'dan ayrılır.

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 1.600 km boyunca uzanan Barisan Dağlarının yüksekliği, Kerinci Dağında 3.800 m'ye ulaşır. Doğudaki düz ve alüvyonlu toprakların sularını toplayan çok sayıdaki akarsuyun en uzunu 480 km'lik bölümü ulaşıma elverişli olan Hari Irmağıdır. Dağlar arasında yer alan göllerin en büyüğü ise Toba Gölüdür (1.300 km²).

Dağlık bölgeler dışında iklim sıcak ve aşırı nemlidir. Adada bir çam türü olan *Pinus merkusii*, dev çiçekler taşıyan *Rafflesia*, mersin, bambu, ormangülü ve orkidenin yanı sıra palmiye, meşe, kestane, abanoz, demirağacı, kafurağacı, santal ve kauçuk ağaçları yetişir. Hayvan varlığı Cava'dan çok Borneo'ya benzeyen Sumatra'da yaşayan hayvanlar arasında orangutan ve öbür insansımaymunlar, fil, tapir, kaplan, Sumatra gergedanı, gibon, ağaç sivrifaresi, kolugo, yabandomuzu ve miskkedisi sayılabilir.

Moğol coğrafi ırkının Okyanusya kolundan olan Sumatralılar Maiezya-Polinezya ailesinden bir dil konuşur. Adanın kuzeybatısında Açeler, dağlık ortakuzey kesimlerinde Gayolar ve Alaslar, Toba Gölünün çevresinde ve güneyinde Bataklar, Padang dağlık bölgesinde ise en büyük etnik grup olan Minangkabaular yaşar. Recanglar ve Lebonglar Padang'ın güneyinde, Lampunglar ise kıyılarda toplanmışlardır. Malaylar doğu kıyısına ve güneydeki geniş ovalara egemendir. Minangkabaular tarım, ağaç oymacılığı, metal işlemeciliği ve dokumacılıkla, Bataklar ise tarım ve ticaretle uğraşır. Adada Hıristiyan ve animist gruplar olmakla birlikte, nüfusun büyük bölümü Müslümandır.

Sumatra'daki başlıca kentler Palembang, Medan ve Padang'dır. Nüfusun yüzde 90'ı kırsal kesimde yaşar. Kilometrekarede 150 kişiyle nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu bölge kuzeydoğudaki Medan çevresidir. Cava'nın nüfus yoğunluğunu azaltmak için, güneydeki Lampung iline Cavalı göçmenler yerleştirilmiştir. Ada yönetsel olarak Kuzey Sumatra (Sumatera Utara), Djambi, Riau, Batı Sumatra (Sumatera Barat), Güney Sumatra (Sumatera Selatan), Bengkulu ve Lampung adlı yedi ille (*propinsi*) Aceh ayrıcalıklı özerk iline (*daerah istimewa*) bölünmüştür.

Sumatra'da, ihraç edilmek üzere kauçuk, tütün, çay, kahve, palmiye yağı, vanı, sisal, kopra, arekcevizi, kapok, yerfıstığı ve biber üretilir. Endonezya'nın kereste üretiminin üçte biri adadaki ormanlardan sağlanır. Sumatra'da ve komşu adalarda petrol, doğal gaz, kalay, boksit, kömür, altın, gümüş vb maden yatakları da vardır. Sawahlunto yakınlarındaki Umbilin kömür havzası yaklaşık 100 km²'lik bir alanı kaplar. Bukit Asen'de daha eski bir kömür havzası vardır; Güney Sumatra ilinde yeni kömür yatakları işletmeye açılmaktadır. 1980'lerin ortalarında Endonezya'nın en verimli petrol kuyuları Riau ilindeki Dumai bölgesindeydi. Palembang ve Pangkalan Brandan'da petrol çıkarma çalışmaları da sürmektedir.

Sumatra'nın büyük bölümü öteki adalar ve anakaradaki bazı bölgelerle birlikte 11. yüzyılda, başkenti Palembang olan Hindu Şrivicaya İmparatorluğu'nun nüfuz alanına girdi. Palembang'ın 1377'de Macapahit İmparatorluğu'nun eline geçmesinden sonra Şrivicaya egemenliği sona erdi. 16. yüzyıldan başlayarak önce Portekizliler, daha sonra Hollandalılar ve İngilizler kıyıdaki Sumatra prenslikleriyle ticari ilişkiler kurdular ve kaleler inşa ettiler. İngilizler 1824'te ve 1871'de Hollandalılarla yaptıkları antlaşmalarla Sumatra üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiler. Hollandalılar 19. yüzyıl boyunca denetim alanlarını adanın iç kesimlerine doğru genişlettiler. Otuz yıl süren savaştan sonra, 20. yüzyılın başlarında Açe Sultanlığı da Hollanda'nın denetimi altına girdi. Sumatra II. Dünya Savaşı'nda Japonya tarafından işgal edildi; 1950'de de Endonezya Cumhuriyeti'ne bağlandı. Nüfus (1988 tah.) komşu adalarla birlikte, 35.835.000.

Sumba, Hollanda dilinde SOEMBA. SANDAL AĞACI ADASI olarak da bilinir, Hint Okyanusunda, Endonezya'nın Doğu Nusa Tenggara ilinde (*propinsi*) ada. Küçük Sunda Adalarından olan Sumba, kuzeydeki Flores Adasından Sumba Boğazıyla, doğudaki Timor Adasından da Sawu Deniziyle ayrılır. Yüzölçümü 11.153 km²'dir. Adada yüksekliği 1.220 m'yi bulan dağlar vardır. Yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 1.625 mm'dir. Bitki örtüsü seyrek ormanlar ve geniş çayırlardan oluşur. Bu çayırlarda, özellikle de doğuda adaya özgü bir at soyu ve sığır yetiştirilir. Ada sanatsal değer taşıyan el dokumalarıyla ünlüdür. Nüfusun

büyük bölümü animist olmakla birlikte Sumba'da Müslüman ve Hıristiyan topluluklar da yaşar. Varlıklı kesimler arasında çokeşlilik oldukça yaygındır.

Günümüzde büyük ölçüde yok olan santal (sandalağacı) ormanları nedeniyle ada 17. yüzyılda Avrupalıların ilgisini çekti. 1756'da ve 1845-74 arasında yapılan antlaşmalarla Sumba Hollandalıların denetimi altına girdi. Günümüzde adanın en önemli kenti kuzey kıyısındaki Waingapu'dur. Adanın batı kesiminin yönetim merkezi Waikabubak'tır. Kuzeybatıdaki Waikelo ise bu kesimin en önemli limanıdır. Nüfus (1980) 355.073.

Sumbawa, Hollanda dilinde SOEMBAWA. Endonezya'nın Batı Nusa Tenggara ilinde (*propinsi*) Küçük Sunda Adalarından biri. Yüzölçümü 15.448 km²'dir. Birçok derin körfezi ve yarımadası vardır. Kıyıları kayalıktır, küçük düzlüklerinin sayısı da çok azdır. 2.851 m yükseklikteki volkanik Tambora Dağı 1815'te püskürerek 50 bin kişinin ölümüne ve 35 bin kişinin göç etmesine yol açmıştır. Sulu pirinç tarımı yapılır; mısır, fasulye, yumru kök ve bir miktar kahve üretilir, ayrıca kopra elde edilir. Bir ölçüde ihracat amacıyla sığır, keçi ve at beslenir. Sumbawa kentinde bir havalimanı vardır.

Nüfusun çoğunluğu Malay kökenlidir. Batı kesiminde yaşayanlar Lombok Adasındaki Sasaklarla yakın akrabadır; doğudaki Bima'da yaşayanlarsa dil ve gelenekler bakımından Makassarlılara benzer. Nüfusun büyük bölümü Müslümandır. Eskiden Cava Macapahit İmparatorluğu'na bağlı olan Sumbawalı soylular, 1674'te Felemenklilerle anlaşarak Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası'na ada üzerinde bazı haklar tanıdılar. Ada II. Dünya Savaşı'nda Japonlar tarafından işgal edildi. Nüfus (1980) 304.134.

Sumela Manastırı, SUMELA olarak da yazılır, MERYEMANA MANASTIRI olarak da bilinir.

Sumela Manastırı, Maçka, Trabzon
Erhan Saraloğlu

Trabzon'a bağlı Maçka kasabasının 17 km kadar güneyinde, Ziganalar'ın bir kolu olan Karanlıkdağ'ın dik bir yamacında bulunan manastır. Ortodoks Kilisesi'nin Anadolu'daki en önemli kutsal merkezlerinden biri sayılagelmiştir. Aziz Luka'nın yaptığına inanılan bir Hz. Meryem ikonu, kuruluşundan 1924'e değin burada saklanmıştır.

Manastır efsaneye göre 385'te, Atina'dan gelen iki keşiş tarafından kurulmuştur. 14. yüzyılın ortalarında Pontus hükümdarı III. Aleksios Komnenos döneminde keşiş hücrelerinin eklenmesiyle genişletilerek bugünkü biçimini almıştır. Yörenin 1461'de Osmanlıların eline geçmesinden sonra da manastır padişahlarca korunmuştur. 1923'teki Ahali Mübadelesi'yle Rumların Anadolu'dan ayrılması üzerine Sumela da terk edilmiştir. Ancak 1972'de bir bekçi görevlendirilerek resmen denetim altına alınan manastır, arada geçen zaman içinde gerek doğanın, gerekse insan elinin büyük tahribatına sahne olmuştur. Halen temelli bir onarımdan geçirilmiş değildir.

Manastır dağın güneye bakan 90 derece dikliktekı kayalık yamacında bir girinti üstünde yer alır. Vadiden 200 m yüksektekı bu doğal girinti insan eliyle işlenerek biraz daha genişçe bir teras haline getirilmiş, sonra buraya çeşitli yapılar eklenmiştir. Manastırın giriş merdivenine vadiden zikzaklı bir patikayla ulaşılır. Ana kapıya kadar çıkan 64 basamaklı merdiven kayalara oyulmuştur. Merdivenin sol (batı) yanı boyunca manastıra su getiren sukemeri uzanır; sağ (doğu) yanı uçurumdur. Ana kapıdan sonra 92 basamaklı bir merdivenle manastırın avlusunu oluşturan terasa inilir. Solda kayaların içine oyulup önü bir duvarla kapatılmış büyük kilise yer alır. Yaklaşık 400 m² büyüklüğündeki bu mağara-kilisenin içini ve dışını kaplayan freskler çok zarar görmüş olarak günümüze ulaşmıştır. Kilisenin ilerisinde, gene solda servis yapıları vardır. Keşiş hücreleri terasın sağ kenarında, uçurum boyunca uzanan manastırın ana yapısındadır. 1930'daki bir yangında ahşap döşemeleri ve çatısı yanmış, yalnızca taş duvarları kalmış olmakla birlikte, yalçın kaya duvarına adeta "asılmış" bu dört katlı yapı, vadi yönünden bakıldığında Sumela Manastırı'na görkemli bir görünüm kazandırır.

sumercimeği, sumercimeğigiller (*Lemnaceae*) familyasının *Lemna* cinsini oluşturan su bitkilerine verilen ad. Ilıman ve tropik iklim kuşağında yaygın olan bu bitkiler çiçekli bitkiler arasında bilinen en küçük türlerdir. Yaz ortalarına doğru havuzlarda, su arklarında, göllerin ve yavaş akan ırmakların kenarında üreyerek su yüzeyinde halı gibi yeşil bir katman oluşturur. Bazen akvaryumlarda süs bitkisi olarak yetiştirilen sumercimekleri doğada su kuşları ve balıklar için iyi bir yiyecek kaynağıdır.

Sumercimekleri 2-12 mm uzunluğunda, yaprağa benzeyen yeşil renkli, küçük, yassı bir organ ile buna bağlı tek bir kökçükten

Sumercimeği (*Lemna minor*)
Wm. M. Harlow—Photo Researchers

oluşur. Çok ender olarak çiçek açar, bu yüzden de kaynaşma ya da tomurcuklanma yoluyla eşeysiz olarak çoğalır. Çiçekleri, genellikle yaprakçığın kenarında ya da üst yüzeyinde yer alan bir kesecik içinde üç tanesi bir arada açar. En yaygın türlerinin başında *Lemna minor* gelir.

sumermeri *bak.* albatr

Sumgait, Azerbaycan'da, Apşeron Yarımadasının kuzeyinde kent. Sumgait Irmağının Hazar Denizine döküldüğü noktada yer alır. 1944'te Bakü'nün bir banliyösü olarak kurulan Sumgait 1949'da kent statüsü kazandı. Apşeron'dan gelen petrol ve Karadağ'dan borularla taşınan doğal gaz, kentin önemli bir kimya ve metalurji sanayisi merkezi olarak hızla gelişmesini sağladı. Bugün kentteki çok sayıda modern fabrikada alüminyum, çelik, petrol sanayisi için çelik borular, sentetik kauçuk, gübre, deterjan ve petrokimya ürünleri üretilir. Nüfus (1991 tah.) 236.200.

Sumi, Ukrayna'da yönetim birimi (*oblast*). 23.800 km²'lik yüzölçümüyle Orta Rusya Platosunun güneybatı sınırında yer alır. Bölgenin kuzeyindeki Desna Havzasında geniş bataklık bölgeler ormanlarla iç içedir. Seym Irmağının güneyindeki ormanlık bozkırların toprağı çok verimli olduğu için doğal meşe ağacı örtüsü ve bozkır bitkileri temizlenmiş, tarlalar açılmıştır. Ekonomi tarıma dayanır. Başlıca ürünler tahıl, şeker pancarı, tütün, kenevir ve patatestir. Çok sayıda sığır beslenir. Tarıma bağımlılık, kentsel nüfusun artmasına karşın 1939'dan beri toplam nüfusun sürekli azalmasına yol açmıştır. Yönetim merkezi, bir kimya sanayisi bulunan Sumi'dir. Yörenin küçük kentlerinde başta şeker pancarı olmak üzere tarım ürünleri işlenir. Bölgenin güneyinde, Kaçanovo'da petrol çıkarılır. Nüfus (1991 tah.) 1.430.200.

Sumi, Ukrayna'nın Sumi yönetim birimin (*oblast*) merkezi kent. Psyol Irmağı üzerindedir. Yörede 8. ve 9. yüzyıllarda da bir yerleşme vardı. Ama Sumi 1652'de bir kale olarak kuruldu, 1780'de kent oldu. Tarihsel yapıtlar arasında, ikisi de 18. yüzyıl yapısı İsa'nın Nura Burunuşu Katedrali ile İsa'nın Dirilişi Kilisesi sayılabilir. Başlıca sanayi ürünleri kimya sanayisi için makineler, elektron mikroskopları, pompalar, gübre ve başka kimyasal maddelerdir. Hafif sanayi kolları ise şeker arıtımı, gıda işleme, tekstil, ayakkabı yapımı ve mobilya üretimidir. Kentte ayrıca bir eğitim enstitüsü vardır. Nüfus (1991 tah.) 303.300.

sumiğferi, *Lentibulariaceae* familyasının *Utricularia* cinsinde yer alan böcekçil su bitkilerinin ortak adı. Dünyanın pek çok yerine dağılmış olan bu bitkiler böcekçil bitkiler arasında avını sualtında yakalayan tek örnektir. Sumiğferleri yapraklarının üzerinde taşıdığı minik, içi boş kesecikler yardımıyla supiresi gibi çeşitli küçük su canlılarını yakalayarak sindirir.

Sumiğferlerinin basit ya da parçalı yaprakları ve iki yanlı bakışımlı (iki dudaklı) erdişi çiçekleri vardır. İki çanakyaprak ile birbirine kaynaşmış beş taçyapraktan oluşan çi-

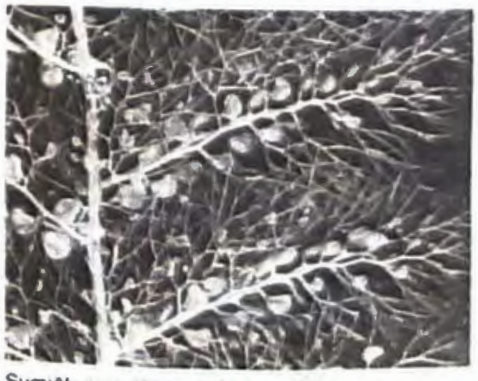

Sumiğferinin (*Utricularia*) yaprakları ve tuzak işlevi gören kesecikler
Grant Heilman—EB Inc.

çekler iki erkekorgan ve üst durumlu bir yumurtalık taşır. İki meyveyaprağından oluşan yumurtalık döllendikten sonra çok sayıda tohum verir.

Sumiğferlerinin şişkin kesecikleri andıran tuzaklarının girişi esnek bir kapakçıkla kapalıdır. Tuzağın içindeki basınç dış ortamdan, yani sudaki basınçtan düşük olduğu için su içeriden dışarıya doğru geçer. Sudaki küçük hayvancıklar tuzağa yaklaşıp kapakçığın yüzeyinden dışarıya doğru uzanan kıllara dokunduğunda kapakçık ansızın açılır ve içeriye dolan suyla birlikte böcek tuzağa düşer. Yaklaşık 1/35 saniyede kapakçık tekrar kapanır, böcek sindirilir ve 15-30 dakika içinde tuzak eski durumuna döner.

Sumitomo GRUBU birbirine gevşek bağlarla bağlı bağımsız Japon şirketlerinden oluşan konsorsiyum. Sumitomo *zaibatsu*'sunun(*) II. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal kuvvetlerinin aldığı bir karar sonucu parçalanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Bakır çıkarma ve işleme işiyle uğraşan ilk Sumitomo şirketini Sumitomo Masatomo (1585-1652) kurdu. Şirket 17. yüzyılın sonlarında Şikoku Adasında büyük bir bakır yatağı keşfetti ve işletmeye açtı. Bu maden Sumitomo'nun sonraki girişimlerinin çoğunun temelini oluşturdu. Meiji Restorasyonu döneminde (1868-1912) şirket önce bakır ürünleri ve çelik, daha sonra da kimyasal madde ve makine üretimine geçerek üretim ağını genişletti. 1921'de ailenin denetiminde Sumitomo Goşi Kaişa adlı bir holding kuruldu. 1930'larda Japonya'daki en büyük *zaibatsu*'lardan biri olan Sumitomo, II. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde yaklaşık 135 şirketi denetliyordu. Savaşın sonunda ülkedeki öteki *zaibatsu*'lar gibi Sumitomo da işgal kuvvetleri tarafından parçalandı, holding kapatıldı ve bağlı birimler bağımsız şirketlere dönüştü. Bağımsız Sumitomo şirketleri 1950'lerde yeniden birbirleriyle bağlantı kurmaya başladılar. Bu yeni gruplaşmada eski *zaibatsu* yapısından farklı olarak şirketler arasında karşılıklı mali bağımlılık ve gayri resmi de olsa eşgüdüm söz konusuydu.

Sumitomo grubu günümüzde çok sayıda şirketten oluşmaktadır. Grubun önde gelen şirketlerinin hepsi, merkezleri Tokyo ya da Osaka'da bulunan ve denizaşırı ülkelerde şubeleri ve temsilcilikleri olan çokuluslu şirketlerdir. Bazı şirketlerin yabancı şirketlerle ortak yatırımları vardır.

1895'te kurulan Sumitomo Ginko, günümüzde Japonya'nın başlıca ticari bankalarından biridir. Bugünkü adını 1952'de almıştır.

1925'te kurulan ve bugünkü adını 1934'te alan Sumitomo Kagaku Kogyo KK grubun bir başka önemli şirketidir. Bakırın yan ürünlerinden kükürt elde etmek ve gübre üretmek amacıyla kurulan şirket, günümüzde sanayide kullanılan kimyasal maddeler, kimyasal gübreler, boyarmaddeler, ilaç hammaddesi ve sentetik kauçuk gibi çeşitli kimyasal maddeler üretmektedir.

Sumitomo Denki Kogyo KK ve Sumitomo Cukikai Kogyo KK, Sumitomo'nun bakır madenciliği alanında etkinlik gösteren yan kuruluşlarından ortaya çıkmıştır. 1897'de kurulan ve bugünkü adını 1939'da alan Sumitomo Denki Kagyo KK, Japonya'nın başlıca elektrik teli ve kablo üreticisidir. 1934'te ana madencilik şirketinden ayrılarak kurulan ve 1975'te bugünkü adını alan Sumitomo Cukikai Kogyo KK ise gemi yapımıyla ağır makine ve donanım üretiminde uzmanlaşmıştır.

Grubun Sumitomo Kinzoku Kozan KK, Sumitomo Kinzoku Kogyo KK ve Sumitomo Keikinzoku Kogyo KK adlı üç büyük şirketi, 16. yüzyıl sonlarında kurulan ilk maden çıkarma ve ergitme işletmesinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bugünkü biçimini 1950'de alan Sumitomo Kinzoku Kozan KK'nın etkinlikleri arasında alüminyum dışındaki demirdışı metallerin çıkarılması, ergitilmesi ve işlenmesiyle, elektronik araç ve gereç, kimyasal madde ve inşaat malzemeleri üretimi sayılabilir. 1935'te kurulan Sumitomo Kinzoku Kogyo KK çelik ve çeşitli çelik ürünleri üretmektedir. Başlangıçta Sumitomo Kinzoku Kogyo KK'nin bir bölümü olan Sumitomo Keikinzoku Kogyo KK 1959'da bağımsız bir şirket olmuştur. Başlıca ürünü haddelenmiş alüminyum olan şirketin, alüminyum ergitmeciliğiyle uğraşan bir yan kuruluşu ve boksit madenleri çıkaran tesisleri vardır.

Sumiyoşi Gukei, asıl adı SUMIYOŞI HIROZUMI (d. 1631, Kyoto - ö. 25 Nisan 1781, Edo [bugün Tokyo], Japonya), Japon ressam. Ülkeyi yöneten Tokugava (Edo) Şogunluğu'nun (1603-1867) ilk resmi ressamıdır. *Kara-e* (Çin tarzı resim) geleneğine bir tepki olarak gelişen *Yamato-e* (Japon resmi) geleneğine bağlıydı. *Yamato-e* geleneğinde çalışan Tosa ailesinin bir üyesi olan babası Çokei, 1662'de Sumiyoşi adını aldı. Ama Sumiyoşi resim okulunu kuran ve Tosa okulu ressamlarının Kyoto'da yaptıkları gibi *Yamato-e*'nin Edo'da yayılmasında etkili olan, Gukei oldu. "Kyoto ve Çevresinden Görünümler" adlı yapıtı canlı üslubu, saraylı, kentli ve köylülerin gündelik yaşamlarını ele alış biçimindeki gerçeklik ve mizah duygusuyla dikkati çeker.

Summerhill Okulu, İngiltere'de, ilk ve orta düzeylerde karma öğrenim veren yatılı deneme okulu. 1921'de Suffolk ilindeki Leiston'da kuruldu. Müdür A. S. Neill'in devrimci nitelikteki uygulamaları okula ün kazandırdı. Okulun amacı, bütünsel kişisel gelişmeyi özendirerek öğrencileri üniversiteye ve meslek yaşamına hazırlamaktır. Esnek eğitim yöntemleri ve ders programı her türlü yeniliğe açıktır. Geleneksel olarak tüm okullarda öğretilen klasik derslere de yer verilmekle birlikte, ders programında çağdaş gereksinimleri karşılayacak konular ağırlık taşır. Öğrenciler ile öğretmenlerin de katıldığı bir özyönetim uygulanır. Derslere devam zorunluluğu yoktur; öğrenciler, güvenlik, sağlık ve başkalarının haklarına saygı ilkelerine uydukları sürece diledikleri biçimde davranmakta özgürdür. Okulda altı sınıf vardır ve bunlar yaş gruplarından çok, yeteneklere göre düzenlenmiştir. Üniversite öncesi eğitime uygun biçimde düzenlenen ders programında güzel sanatlara ve el sanatlarına büyük ağırlık verilmiştir.

Sumner, Charles (d. 6 Ocak 1811, Boston - ö. 11 Mart 1874, Washington, D.C., ABD), İç Savaş döneminde köleliğin kaldırılması ve eşitlik için çaba harcayan ABD'li devlet adamı.

1833'te Harvard Hukuk Okulu'ndan mezun oldu. Cezaevlerinde reform, dünya barışı ve Horace Mann'ın eğitim reformlarının uygulanması gibi pek çok alanda yoğun çaba harcadı. 1852-74 arasında Massachusetts senatörü olarak, Kuzey ile Güney'in taleplerini dengelemeyi amaçlayan 1850 Uzlaşması'na şiddetle karşı çıktı. 19/20 Mayıs 1856'da Kansas-Nebraska Yasası'nın mimarları Senatör Andrew P. Butler ile Senatör Stephen A. Douglas'ı kölecilikten yana olmakla suçladı. İki gün sonra, Güney Carolinalı Kongre üyesi Preston S. Brooks, eyaletine ve davası Senatör Butler'a iftira ettiğini ileri sürerek Sumner'ı Senato'da ağır yaralayacak biçimde tartakladı.

Sumner Mart 1861'den Mart 1871'e değin Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne başkanlık etti. 1837-40 arasında çıktığı Avrupa gezilerinde İngiltere'de Richard Gobden, John Bright, William Ewart Gladstone gibi önemli kişiler ve bazı Avrupalı önderlerle kurduğu dostluklar, uluslararası ilişkiler alanında başarı kazanmasında etkili oldu.

Sumner, savaş sonrasında Başkan Lincoln ile Başkan Andrew Johnson'ın Yeniden İnşa dönemi politikalarına karşı çıktı. Savaşta yenilen Güney'in Kuzey tarafından fethedilmiş, anayasanın koruması dışında kalan bir bölge olduğunu ve Siyahların eşit oy hakkını güvenceye bağlayan anayasal düzenlemeler yapmadıkça Konfederasyon eyaletlerinin Birlik'e alınmaması gerektiğini savundu.

1870'te, Başkan Ulysses S. Grant'in Santa Domingo'yu ilhak önerisinin geri çevrilmesini sağladı. Buna karşılık, Grant de Sumner'ı Dış İlişkiler Komitesi başkanlığından uzaklaştırdı. Sumner ölmeden önce Senato'dan ABD ordusunun alay sancaklarından İç Savaş'taki çarpışma adlarının kaldırılmasını öngören bir karar tasarısı geçirmeyi başardı.

Sumner, James Batcheller (d. 19 Kasım 1887, Canton, Massachusetts - ö. 12 Ağustos 1955, Buffalo, New York, ABD), ABD'li biyokimya bilgini. İlk kez bir enzimi kristallendirerek enzimlerin protein yapısının öğrenilmesini sağlamış, bu başarısından ötürü 1946 Nobel Kimya Ödülü'nü John Howard Northrop ve Wendell Meredith Stanley ile paylaşmıştır.

1926'da üreaz enzimini kristallendirdikten sonra Hans von Euler-Chelpin ve Theodor Svedberg ile birlikte araştırmalar yürütmek üzere Stockholm'e gitti. 1937'de katalaz enzimini de kristallendirdi; ayrıca başka birçok enzimin saflaştırılmasına katkıda bulundu. 1929-55 arasında New York'taki Cornell Üniversitesi Tıp Okulu'nda ders verdi. 1947'de Cornell'de kurulan enzim kimyası laboratuvarının yöneticiliğini üstlendi.

Sumner, William Graham (d. 30 Ekim 1840, Paterson, New Jersey - ö. 12 Nisan 1910, Englewood, New Jersey, ABD), ABD'li sosyolog ve iktisatçı. Sosyal Darwincilik anlayışını savunmuştur.

1872-1909 arasında Yale'de ders verdi. Birçok makalesinde "bırakınız yapsınlar" (*laissez-faire*) anlayışına, bireysel özgürlüğe ve insanlar arasında doğuştan gelen eşitsizliklere olan güçlü inancını ortaya koydu. Mülkiyet ve toplumsal statü için rekabetin yararlı olduğunu, çünkü bunun söz konusu sürece uyum sağlayamayanların yok olmasına ve ırksal sağlamlıkla kültürel canlılığın korunmasına yol açacağını ileri sürdü. Orta

William Graham Sumner, John Henry Niemeyer'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Yale Üniversitesi Sanat Galerisi
Yale University Art Gallery

sınıf insanına aşırı ekonomik yük bindireceği gerekçesiyle zayıfları koruyucu nitelikteki tüm reform girişimlerine karşı çıktı. Ona göre çok çalışmayı, tutumluluğu ve kanaatkârlığı öngören orta sınıf Protestan ahlakı sağlıklı aile yaşamı ve sağlam toplum ahlakı için uygun bir temel oluşturuyordu. Sumner en ünlü yapıtı olan *Folkways*'de (1907; Gelenekler ve Görenekler) törelerin ve ahlakın açlık, cinsellik, korku ve kendini beğenme dürtülerinin yol açtığı içgüdüsel tepkilerden kaynaklandığını ileri sürdü. Halk geleneklerinin akıl dışılığını ve yenilliklerin önünde engel oluşturduğunu vurguladı. Notlarını Albert G. Keller *The Science of Society* (1927-28, 4 cilt; Toplumun Bilimi) adıyla yayıma hazırladı.

sumo, ağırlık, cüsse ve gücün büyük önem taşıdığı, saldırma anında sürat ve çevikliğin işe yaradığı bir Japon güreşi stili. Sporun amacı, rakibi yaklaşık 4,6 m çapındaki minderin dışına itmek ya da onu ayağı dışında vücudunun herhangi bir noktasıyla yere dokunmaya zorlamaktır. Güreşçiler karşılaşma sırasında yalnızca bir kuşak giyer ve birbirlerinin kemerlerinden tuturlar.

Bir *sumo* karşılaşması
Burt Glinn—Magnum

Sumo genellikle Japonların ulusal sporu olarak bilinir. Her yıl çok kalabalık bir seyirci kitlesi toplayan ve hayatını bu spordan kazanan birkaç yüz sporcunun katıldığı altı büyük şampiyona düzenlenir. Bu şampiyonalarda karmaşık bir derecelendirme sistemiyle *Yokozuna* (büyük şampiyon) belirlenir. Bu unvanı kazanan sporcuların listesi, 1632'de şampiyon olmuş Akaşi Şiganosuke'yle başlar. Özel olarak seçilmiş gençler bu spor için eğitilir ve özel bir protein diyetiyle beslenerek dev gibi vücutlara sahip olurlar. Ağırlığı 135 kg'yi aşan ve cüssesinden beklenmeyecek kadar çevik güreşçilere sık rastlanır. Karşılaşma öncesinde ayrıntılı kurallara bağlanmış uzun bir tören yapılmasına karşın, maçlar oldukça kısa bir sürede, genellikle birkaç saniye içinde sona erer.

sumru, DENİZKIRLANGICI olarak da bilinir, *Charadriiformes* takımının *Laridae* familyasının *Sterninae* altfamilyasını oluşturan 42 kuş türünün ortak adı. Martılar ve yırtıcı martılar *Laridae* familyasının öbür üyeleridir. Yeryüzünün hemen her yerine yayılmış olan sumrular denizlerde ve iç sularda yaşarlar. Sumruların çoğu, çok uzak yerlere göç eden göçmen kuşlardır. İçlerinden kutup sumrusu (*Sterna paradisaea*) her yıl yeryüzünün en uzun göç yolculuğuna çıkar. Bu türün bazı bireyleri Kuzey Kutbu'nda üredikten sonra kışı Güney Kutbu sularında geçirir. Göç sırasında aştığı yol bazen 16.000 km'yi bulur.

Sumruların uzunluğu 20-55 cm arasında değişir. Ayakları perdelidir. Yakın akrabaları olan martılara göre daha ince yapılıdırlar. Daha kısa bacakları, sivri uçlu gagaları, daha uzun ve sivri uçlu kanatlarıyla da martılardan ayrılırlar. Çoğu türün kuyruğu çatallıdır. Sumruların büyük bölümü martılar gibi gri ve beyaz, özellikle iç sularda yaşayan bazı türleri beyaz ve siyah ya da tümüyle siyahtır.

Sumrular su üzerinde uçarken birdenbire pike yapıp suya dalarak yakaladıkları küçük

Sumrulardan *Sterna fuscata*
Robert W. McFarlane

balıkları ve kabukluları avlar, kısmen de böceklerle beslenirler. Koloni halinde üreyen bu kuşlar çoğu kez yuvalarını yerde yapar, güvenli olması için de kolonilerini adalarda kurarlar. Türlerin çoğu yuvaya iki yumurta bırakır. Ak sumru (*Gygis alba*) ise tek yumurtasını yatay bir ağaç dalının üzerine bırakır.

Sterna cinsini oluşturan 32 tür, en iyi tanınan sumru grubudur. *Sterna* üyelerinin vücutları beyaz ve açık gri, kuyrukları çatallıdır. Başlarının tepesi siyahtır. Bazı türlerde küçük bir tepelik de bulunur. Bayağı sumru (*Sterna hirundo*) 35 cm uzunluğundadır. Bacakları ve gagası kırmızı, gagasının ucu siyahtır. Kuzey Yarıküre'nin ılıman bölgelerinde ürer, kışı Güney Yarıküre'de geçirir. Yazın Türkiye kıyılarında da görülür. En küçük sumru türü olan küçük sumrunun (*S. albifrons*) uzunluğu 25 cm'nin altındadır. Güney Amerika dışında yeryüzünün bütün ılıman ve tropik bölgelerindeki kumsallarda ve suvatlı ırmaklarda ürer. Yaklaşık 40 cm uzunluğundaki *Sterna fuscata*'nın üst bölümleri siyah, alt bölümleri beyazdır. Alnında da beyaz bir leke bulunur. Sıcak denizlerdeki adalarda kalabalık ve gürültücü koloniler halinde ürer.

Chlidonias cinsini oluşturan üç tür, bataklık ve göllerde üredikleri için bataklık sumruları olarak bilinir. En yaygın türü olan kara sumrunun (*C. niger*) uzunluğu 25 cm dolayındadır. Yazın kanatları ve kuyruğu gri, öbür bölümleri siyah, kışın alt bölümleri beyazdır. Avrasya ve Kuzey Amerika'nın ılıman bölgelerinde ürer, Afrika'nın ve Güney Amerika'nın tropik bölgelerinde kışlar. Türkiye'de ise Anadolu'nun orta ve batı kesimlerinde ürer.

Gülen sumru (*Gelochelidon nilotica*) daha kısa ve şişkin siyah gagasıyla öbür sumrulardan ayrılır. Başının tepesi ve ensesi kara, sırtı ve kanatlarının üstü açık gri, öbür bölümleri beyaz, uzunluğu 38 cm'dir. Gülen sumru Avustralya dışında bütün kıtalarda bulunur. Türkiye'de yazın İç Anadolu Bölgesi'nin sulak alanlarında oldukça yaygındır.

Peru ve Şili'nin kuzeyinde yaşayan İnka sumrusu (*Larosterna inca*) başının iki yanındaki uzun, beyaz süs tüyleriyle dikkati çeker.

Sun, Muammer (d. 15 Ekim 1932, Ankara) besteci ve müzik yazarı. Müzik eğitimine ağırlık veren çalışmalarıyla tanınır.

Müzik öğrenimine 1946'da Askeri Müzika Okulu'nda başladı. 1955'te Ankara Devlet Konservatuvarı Kompozisyon Bölümü'ne girdi. 1960'ta yüksek bölümü bitirince, aynı okulda solfej öğretmenliğine getirildi. 1967'de bu görevinden ayrılarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kültür Müşavirliği'nde müşavir olarak çalışmaya başladı. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı Basın Yayın Yüksekokulu'nda, Ankara, İzmir ve İstanbul Devlet konservatuvarlarında ders verdi. 1969-72 arasında TRT Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu. 1982'de emekliye ayrıldı. Daha sonra kendisine Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından doçent unvanı verildi. 1990'ların başlarında Bilkent Üniversitesi bünyesindeki Modal Müzik Araştırma Merkezi'nde uzman olarak çalışmaktaydı.

Büyük ölçüde geleneksel Türk müziği birikiminden yararlanan Muammer Sun, üçlü aralıklara dayalı klasik Batı armonisi yerine, Kemal İlerici'nin sistemleştirdiği dörtlü aralıklara dayalı Türk müziği armonisini benimsemiştir. Çocuk ve gençlik koroları kurmuş, eğitim müziği dalında pek çok yapıt bestelemiştir. Başlıca besteleri arasında, *Yurt Renkleri* (1953-65; 1966 TRT Orkestra Müziği Yarışması birincilik ödülü) adlı orkestra suiti, *Keman ve Orkestra İçin Dört Parça* (1955-72), *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1959), *Demet* (1959-61) ve *Sultan Gelin* (1964) suitleri, üflemeliler beşlisi için *Serpintiler* (1965-67), *Ses ve Orkestra İçin Türküler* (1976-77), *Demet ile Memet* (1983) ve *Ben Mimar Sinan* (1988) adlı sahne müzikleri, *Hıdrellez* adlı bale müziği (1985), koro için *Milli Egemenlik Destanı* (1987; TBMM "Milli Egemenlik" konulu çocuk şarkısı yarışması birincilik ödülü), *Koro ve Solo İçin On Halk Türküsü* (1989) sayılabilir. Bando müziği dalında da yapıtları bulunan Muammer Sun, müzikli radyofonik çocuk oyunları için çeşitli partisyonlar yazmıştır. Ayrıca müzik eğitimine ilişkin, *Türkiye'nin Kültür, Tiyatro, Müzik Sorunları* (1969, 1974), *Solfej* (1974, 1980), *Temel Müzik Eğitimi* (1982, 1984), *Kır Çiçekleri* (1977, 1984) adlı kitapları da vardır.

Sun, The, ABD'de Baltimore'da yayımlanan, ülkenin en eski ve en etkili günlük gazeteleri arasında yer alan sabah gazetesi. 1837'de Baltimore'da A. S. Abell tarafından tabloid boyda dört sayfa olarak yayımlanmaya başladı. Abell *The Sun*'da haberlerin yayın yönetmeninin önyargılarından etkilenmeksizin yayımlanmasını sağlayınca, gazetenin tirajı bir yıl içinde 12 bini aştı. *The Sun* başlangıçta geniş okur yığınlarına seslenmeyi amaçlayan ucuz bir gazeteyken, zamanla özellikle tartışmalı konulara ilgi gösteren, ciddi ve aydın bir okura seslenir oldu. Gazetelerin belli bir siyasal partinin sözcülüğünü yapmaları gerektiği görüşüne karşı çıkarak bağımsız bir çizgi izleyen Abell'in yönetiminde, *The Sun* ağır ama istikrarlı bir biçimde gelişti.

Gazete 1846-48 Meksika Savaşı'na ilişkin haberleriyle çarpıcı bir başarı kazandı. Vera Cruz'un düştüğü (1847) haberi ABD hükümetine resmi kaynaklardan ulaşmadan önce olayı *The Sun* duyurdu.

Abell'in 1888'de ölmesi üzerine gazetenin yönetimini üstlenen üç oğlu babalarının geleneğini sürdürdüler. 1901'de yayımlanmaya başlayan *The Sunday Sun*'ın yayın yönetmenliğine 1906'da H. L. Mencken ge-

türildi. 1910'da satın alınan *Baltimore World* de *The Evening Sun* adını aldı. *The Sun* gazeteleri özellikle II. Dünya Savaşı'nda duyurduğu savaş haberleriyle tanındı. Sabahları yayımlanan *The Sun*, tirajıyla değilse de etkisi ve saygınlığıyla öbür Baltimore gazetelerini her zaman geride bırakmıştır. 1986'da Times Mirror Company *The Sun* gazetelerinin de içinde olduğu A. S. Abell Company'yi aldı.

Sun Company, Inc., ABD'de, başta petrol sanayisi olmak üzere çeşitli alanlarda yatırımları bulunan holding şirketi. Merkezi Pennsylvania'daki Radnor'dadır.

Kökeni Joseph Newton Pew'un (1848-1912) 1901'de New Jersey'de Sun Oil Company adıyla kurduğu petrol ve gaz şirketine dayanır. J. Howard Pew (1882-1971) ve Joseph N. Pew, Jr. (1886-1963) babalarının ölümünden sonra yeni arıtım, pazarlama ve dağıtım tekniklerini kullanarak şirketi büyüttüler. Ayrıca 1916'da petrol tankeri yapımına yöneldiler. 1912-47 arasında başkanlığı üstlenen J. Howard Pew, ziftli Texas petrolünden yağ elde etme tekniğini geliştirdi. Sun Oil Company II. Dünya Savaşı'nda uçak yakıt ve yağlarının geliştirilmesine ve arıtılmasına öncülük etti.

Şirket 1971'de bugünkü adını aldı. 1975'te petrol dışındaki alanlara yayılabilmek amacıyla 14 ayrı birim halinde yeniden düzenlendi.

Şirketin petrol arama, arıtma ve pazarlamanın yanı sıra kömür ve jeotermal enerji kaynakları, emlak, sanayi ürünleri dağıtımı, taşımacılık, gemi yapım ve onarımı ile ağır sanayi donanımı üretimi gibi çok değişik alanlarda yatırımları vardır.

Sun-İoffe Bildirgesi (26 Ocak 1923), Çinli milliyetçi önder Sun Yat-sen'le SSCB dışişleri bakanlığı temsilcisi Adolf İoffe'nin Şanghay'da yayımladığı ortak bildiri. Bu bildiri SSCB ile Sun'un önderliğindeki Kuomingtang (KMT-Milliyetçi Halk Partisi) arasındaki işbirliğinin temelini oluşturmuştur.

Bildirgenin imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerde Sun, Çin Komünist Partisi'yle (ÇKP) Kuomintang arasında Birleşik Cephe kurulmasını kabul etti. Komünist Partisi'ndeki üyeliklerini sürdürecek olan komünistler Kuomingtang'a tek tek katılacaklar ve bu parti içinde bir blok oluşturacaklardı. Sovyetler Birliği bunun karşılığında Kuomintang'a siyasal ve askeri yardım taahhüt ediyordu.

Sovyetler, Çin'in sosyalizme geçebilmesi için bir burjuva demokratik devrimin gerektiği görüşündeydi. Bu ülkede burjuva devriminin gerçekleşmesi Batı emperyalizmine darbe indirecek ve kapitalist sistemi ciddi biçimde zayıflatacaktı. Bu nedenle İoffe, bildirgede Sovyetler'in Sun'un Çin'i yeniden birleştirme programını desteklemesini ve Rus Çarlığı tarafından Çin'e zorla imzalatılan anlaşmaların yeniden görüşülmesini kabul ediyordu. Buna karşılık Sun, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde Rus varlığını ve Mançurya'yı boydan boya geçerek Sovyetler'in sıcak denizlere açılan limanı Vladivostok'la Sibirya'yı birbirine bağlayan Doğu Çin Demiryolu üzerindeki Sovyet haklarını tanıyordu.

Sun-tzu *bak.* Sunzi

Sun Yat-sen, Wade-Giles yazımında SUN I-HSIEN. Pinyin yazımında SUN YIXIAN asıl adı SUN WEN, RIXIN ya da ZHONGSHAN olarak da bilinir (d. 12 Kasım 1866, Xiang-shan, Guangdong - ö. 12 Mart 1925, Pekin, Çin), modern Çin'in babası olarak kabul edilen düşün ve siyaset adamı. İmparatorluk yönetiminin yıkılmasında (1911/12) önemli rol oynayarak geçici cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiş ve 1923-25 arasında ülkeyi fiilen yönetmiştir.

Yoksul bir çiftçi ailesinin çocuğuydu. Çalışmak için Hawaii'ye göç etmiş olan ağabeyi Sun Mei'in yanına Honolulu'ya gitti (1879). Bir İngiliz misyoner okulunda üç yıl ve bir Amerikan okulu olan Oahu College'da bir yıl öğrenim görerek Batı kültürüyle tanıştı. Hıristiyanlığa eğilimini tepkiyle karşılayan ağabeyi tarafından 1883'te doğduğu köye geri gönderildi. Ertesi yılın sonbaharında Hong Kong'daki Piskoposluk Bölgesi Yurdu'nda öğrenimini sürdürdü. 1885'te Devlet Merkez Okulu'na (sonradan Queen's College) geçti ve ailesi tarafından seçilen Lu Muzhen'la (1867-1952) evlendi. Bu evlilikten bir oğlu ve iki kızı oldu. 1884'te ya da 1885'te Amerikalı bir misyoner tarafından vaftiz edildi. İkinci kez Hawaii'ye gittikten sonra 1886'da Guangzhou Hastanesi Tıp Okulu'na girdi. Hong Kong'daki Çinliler İçin Tıp Okulu'nda sürdürdüğü öğrenimini 1892'de tamamladı.

Guangzhou'da (Kanton) hekim olarak çalışırken 1894'te mesleğini bırakarak siyasete atılmak üzere kuzeye gitti. Ekimde Hawaii'ye giderek, daha sonra önderliğini üstleneceği gizli devrimci grupların öncüsü olan Çin'i Canlandırma Derneği'ni (Xingzhong hui) kurdu. Eldeki bilgilerden, dernek üyelerini daha çok memur, köylü ve zanaatçı gibi aşağı sınıflardan Guangdongluların oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Çin-Japon Savaşı'nda (1894-95) Çin'in yenilmesinden ve bunu izleyen bunalım döneminden yararlanarak 1895'te Hong Kong'a geçen Sun, doğduğu yönetim bölgesinin merkezi olan Guangzhou'da bir ayaklanma çıkarmayı planladı. Girişimi başarısızlığa uğrayınca ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Böylece 16 yıl süren yurtdışındaki sürgün yaşamı başladı. Ertesi yıl Çin'in Londra'daki elçilik görevlilerince yakalandıysa da İngiliz dışişleri yetkililerinin araya girmesini sağlayarak kurtulmayı başardı. Büyük bölümünü British Museum'da kitap okuyarak geçirdiği sekiz aydan sonra Kanada üzerinden Japonya'ya gitti. 1900'deki karışıklıklar sırasında, Hong Kong'un İngiliz valisi Sir Henry Blake'in ve kolonideki nüfuzlu Çinlilerden He Kai'ın da yer aldığı bazı gizli etkinliklere katıldı. Amaçları Li Hongzhang'ın Qing hanedanından bağımsızlığını ilan etmesini sağlamaktı. Sun, Li'nin yakın çevresinde kişilerin çağrısı üzerine Hong Kong'a gitti, ama bir tuzak düzenlenmiş olmasından çekindiği için adaya çıkmadı; temsilcileri aracılığıyla yapılan görüşmedense bir sonuç alınamadı.

Daha önce ilişki kurduğu Guangdong'daki haydutlar ve gizli dernekler, bu durumdan habersiz olarak Ekim 1900'de Huizhou'da bir ayaklanma başlattı. Sun'un 1895-1911 arasında önayak olduğu 10 girişimden ikincisi olan bu ayaklanma 12 gün sürdü.

Sun Yat-sen
Brown Brothers

Sun 1903'ten sonra Çin'deki aydınlardan daha büyük destek görmeye başladı. Bu önemli değişiklik, Qing hanedanının sürekli zayıflamasının ve 1898'de Japonya'ya kaçarak Çince gazeteler yayımlayan reformcu Liang Qichao'ın yürüttüğü güçlü propagandanın bir sonucuydu. Doğrudan Qing rejimini hedef almayan Liang, fiilen ülkeyi yöneten dul imparatoriçe Cixi'ye saldırarak rejimin temellerini sarstı ve birçok çevrenin gözünde devrimi tek mantıklı seçenek durumuna getirdi. Böylece yurtdışındaki Çinli öğrenciler arasında Sun'un saygınlığı arttı. 1904'te Avrupa'da birçok devrimci hücre oluşturmayı başaran Sun, 1905'te Tokyo'da kurulan Tongmeng hui (Birleşik Parti) adlı devrimci koalisyonun başına geçti. Bunu izleyen üç yıl boyunca derneğin *Min bao* adlı yayın organı aracılığıyla etkili bir propaganda yürüttü. Ama örgütlenme yapısındaki gevşeklik nedeniyle düzenlediği bütün ayaklanmalar başarısızlıkla sonuçlandı. Devrimcilerin umutsuzluğa sürüklendiği ve dışarıdan sağlanan mali desteğin azaldığı bu dönemde, Qing hanedanının da baskısıyla Japonya, Fransız Çinhindi ve Hong Kong'da barınma olanakları ortadan kalktı. Destek için Avrupa ve Amerika'ya yaptığı iki gezinin ardından 27 Nisan 1910'da Guangzhou'da başlattığı ayaklanma da başarısızlığa uğradı.

Devrimin artık çok uzak göründüğü bu ortamda, Qing hanedanının 1901'den sonra giriştiği reformların açtığı süreç koşulları kökten değiştirdi. Ordu ve bürokrasinin yeniden düzenlenmesi, yeni bir eğitim düzeninin kurulması, memurluğa giriş için yapılan geleneksel sınav sisteminin kaldırılması, yerel ve genel meclislerin toplanması gibi önlemler, gene de aydınların beklediği düzeyde bir dönüşüm getirmedi. Böylece rejim olaylar üzerindeki denetimini hızla yitirmeye başladı.

1911'de bütün ana demiryollarını devletleştirme kararı alan Qing hanedanı yerel çıkar çevrelerinin tepkisiyle karşılaştı. Sichuan yönetim bölgesinde çıkan silahlı ayaklanmayı bastıramayan saray, güçsüzlüğünü gösterdiğinden yeni saldırılara uğradı. Aynı yılın ekim ayında Wuhan'daki yerel bir devrimci grubun başlattığı yeni bir ayaklanma, eşgüdümsüzlüğüne karşın, beklenmedik bir başarı sağlayarak yönetim bölgesindeki hükümeti devirdi. Bu başarı başka yönetim bölgelerini de aynı yolu izlemeye yöneltti.

Wuhan'daki ayaklanmayı Colorado'da, Denver'dayken gazetelerden öğrenen Sun Yat-sen, aralıkta Şanghay'a döndü ve Nanjing'de toplanan temsilciler tarafından geçici cumhurbaşkanlığına seçildi. Ama yeni rejimin yeterince güçlü olmadığını bildiğinden, sarayın tam yetkiyle görüşmeye gönderdiği Yuan Shikai ile bir anlaşmaya vardı. 12 Şubat 1912'de imparator tahttan çekildi. Ertesi gün görevden ayrılan Sun'un yerine 14 Şubat'ta Yuan geçti.

Tongmeng hui'yi Kuomintang'a dönüştürerek başına geçen Song Jiaoren, Yuan'in adının karıştığı bir suikast sonucunda Mart 1913'te öldürüldü. Ardından Yuan'in otoriter bir çizgiye yönelmesi üzerine ona cephe alan Sun, ikinci bir devrim girişimi başarısızlığa uğrayınca Japonya'ya kaçtı. Geniş ayrıcalıklar vermeyi vaat ederek Japonların desteğini sağlamaya çalıştıysa da bir sonuç alamadı. Bu arada kişisel bağlılık yemini istediğinden birçok devrimciyi kendiden uzaklaştırdı. Birinci eşinden boşanmadan sekreteri Soong Ch'ing-ling ile evlenmesi (Ekim 1914) başka eleştirilere de yol açtı.

İç muhalefete ve dış baskılara karşı koyamayan Yuan'in devrilmesinden (1916) bir

yıl sonra. Başbakan Duan Qirui'e karşı ayaklanma çıkarmak amacıyla Şanghay'dan Guangdong'a gitti. Temmuzda rakip bir yönetim kurduysa da, askerlerin desteğini yitirince 1918 ortalarında Şanghay'a dönmek zorunda kaldı. Devrimci dalganın yeniden yükseldiği 4 Mayıs Hareketi(*) sonrasında yeniden güç kazanmaya başladı. Savaş ağaları arasındaki çekişmeden de yararlanarak Şubat 1923'te Guangzhou'da konumunu pekiştirdi.

Batı'dan ve Japonya'dan yardım alma umudu kalmayan Sun, 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşeviklere yönelmeye başlamıştı. Sovyet diplomatı Adolf İoffe ile Şanghay'da yürütülen görüşmeler sonunda hazırlanan Sun-İoffe Bildirgesi(*), taraflar arasındaki pürüzleri gidererek karşılıklı bir güven ve anlayış havası doğurdu. Bu arada Sovyet devrimcilerinin etkisiyle Çin Komünist Partisi (ÇKP) Kuomintang'la işbirliği yapma kararını aldı. Ekim 1923'te Guangzhou'a gelen Komünist Enternasyonal temsilcisi Mihail Borodin kısa sürede Sun'un güvenini kazandı. Bolşevik tipi bir örgütlenmeyi örnek alan Sun, Kuomintang'ı sıkı disiplinli bir parti olarak yeniden düzenledi (1924). Üç Çinli komünistin Kuomintang Merkez Yürütme Konseyi'ne alınmasını ve bir askeri akademi kurulmasını sağladı. Bu akademinin başına Çan Kay-şek'i getirdi. Partiyi yeniden inşa çalışmalarında bir dizi konferansla Üç Halk İlkesi(*) öğretisini ortaya koydu. Bütün bu önlemlerle Kuomintang'ı güçlendirdiyse de, Mart 1925'te Pekin'de kanserden öldüğü sırada parti içinde yeni çizgisine karşı hâlâ yaygın bir muhalefet sürüyordu.

Üç Halk İlkesi dışında Sun'un görüşlerini yansıtan önemli bir kuram da, 1905'te demokrasinin kurulması için gerekli araç olarak savunduğu "beş *yuan* (erk) sistemi" dir. Bu sistem, beş *yuan*'den oluşan merkezi bir yönetim oluşturulmasını öngörüyordu. Bunlardan üçü yasama, yürütme ve yargı *yuan*'leriydi. Memur adayların seçilmesini belirleyecek sınav *yuan*'i ile idarenin dürüst ve verimli biçimde işlemesini sağlayacak denetim *yuan*'i ise Çin'in geleneksel yönetim öğeleriydi. Beş *yuan* sistemi 1928'de Çan Kay-şek'in Kuomintang hükümetince uygulamaya konduysa da ordu devlet kaynaklarının büyük bölümünü almayı sürdürdü. Ayrıca, yürütme *yuan*'i ve bağlı bakanlıklar bütün öteki *yuan*'ler üzerinde egemenlik kurdu. Bu biçimiyle beş *yuan* sistemi, Tayvan'daki Kuomintang hükümeti tarafından günümüzde de uygulanmaktadır.

suna (*Tadorna tadorna*), *Anseriformes* (kazsılar) takımının *Anatidae* familyasından kuş türü. Yakın akrabası olan angıt (*T. ferruginea*) ile birlikte, büyüklük ve biçim bakımından *Anatidae* familyasının başlıca iki grubu olan kazlar ile ördekler arasında yer alır. Sunanın başı yeşil, vücudunun geri kalan bölümü çoğunlukla beyazdır. Göğsünde kızıl bir kuşak, karnında bu kuşaktan başlayıp kuyruk sokumuna kadar uzanan siyah bir bant vardır. Erkeğin gagasının dibinde bir yumru bulunur. Avrupa, Kuzey Afrika ve Batı Asya'da oldukça az rastlanan kuşlardandır. Deniz kıyılarında ve iç suların kenarlarında ürer. Yuvasını kovuklara yapar. Bazen yuva olarak adatavşanının oyuklarını kullanır. Türkiye'nin İç ve Doğu Anadolu bölgelerindeki göllerde az sayıda ürer. Özellikle suyu hafif tuzlu gölleri yeğleyen bu tür kışın daha yaygın ve boldur.

sunak, ilkel dinlerde, üstünde kurbanların sunulduğu ya da ibadet ve ayinlerin merkezini oluşturan yüzey. İlkel dinlerde büyük olasılıkla bir taş, bir kaya, bir toprak ya da taş yığını bu amaca yetiyordu. Kurban etme kurumlaştıkça, tapınaklarda ve kutsal yerlerde taş ya da tuğladan özel sunaklar yapılmaya başladı. Kurban bunların üstünde kesiliyor, kanı akıtılıyor ya da cesedi yakılıyordu. Eski Yunan tapınaklarında

Megiddo'da bulunmuş, İsrailoğullarından kalma, kireçtaşından bir sunak, İÖ 10 - 9. yy
Department of Antiquities, Ministry of Education and Culture, Kudus

ölülere, tanrılara ve kahramanlara adanan kurbanlar için genellikle bir çukur ya da hendek kullanılırdı. Sunak, üzerine tanrılara sunulan yiyeceklerin konduğu bir masa biçiminde de olabilirdi. Bazı dinlerde ise hiç sunak kullanılmaz, kurban ya doğrudan yere konur, ya da suya atılırdı.

Sunay, Cevdet (d. 10 Şubat 1899, Trabzon - ö. 22 Mayıs 1982, İstanbul), asker ve devlet adamı. Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanıdır.

Kuleli Askeri İdadisi'nde öğrenci iken 1917'de I. Dünya Savaşı'na katıldı. 1918'de Kudüs'te yaralanıp İngilizlere tutsak düştü. Bir yıl süren tutsaklık dönemini Mısır'da kendisi gibi tutsak olan babasıyla birlikte geçirdi. 1920'de dönünce Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Antep (sonradan Gaziantep) ve Maraş'ta (sonradan Kahramanmaraş) Fransızlara karşı çarpıştı (1921). Eskişehir ve Sakarya muharebeleri ile Büyük Taarruz'a (26 Ağustos-9 Eylül 1922) katıldı. İzmir'in kurtarılmasında görev aldı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1925-26 yıllarında yüzbaşı rütbesiyle Harbiye Mektebi'ne (sonradan Kara Harp Okulu) devam etti. 1927'de Topçu Atış Okulu'nu, 1930'da Harp Akademisi'ni bitirdi. 1934'te binbaşı, 1943'te albay, 1949'da tuğgeneral oldu. 1950'de Genelkurmay Harekât Dairesi başkanlığına, 1953'te tümgeneral olarak 33. Tümen komutanlığına, 1955'te de 9. Kolordu komutanlığına atandı. Ağustos 1958'de

Sunay
Anadolu Yayınevi Arşivi

korgeneralliğe yükseldi ve Genelkurmay ikinci başkanlığına getirildi. Ağustos 1959'da orgeneral oldu.

27 Mayıs 1960'tan sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atandı. Aynı yılın ağustos ayında Genelkurmay Başkanlığı'na getirildi. Temmuz 1965'te 65 yaşını doldurmasına karşın, Bakanlar Kurulu kararıyla görev süresi bir yıl uzatıldı. 14 Mart 1966'da emekliye ayrılmasının ardından Cumhuriyet Senatosu kontenjan üyeliğine getirildi. Ağır hasta olduğu için görevini sürdüremez duruma gelen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in görevine TBMM kararıyla son verilmesi üzerine Sunay 28 Mart 1966'da Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanı seçildi. Görev süresi 28 Mart 1973'te doldu. Bu sürenin dolmasından 15 gün önce başlayan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden bir sonuç alınamadığı, Sunay'ın görev süresinin uzatılmasına ilişkin anayasa değişikliği önerisi de TBMM'de reddedildiği için, Cevdet Sunay yerini vekâleten Cumhuriyet Senatosu başkanı Tekin Arıburun'a bırakarak görevinden ayrıldı. 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleye değin anayasa gereğince Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi olarak görev yaptı. Sunay'ın *Geri Hizmet Harp Oyunu* (1946), *Stratejik Harp Oyunu* (1948) ve *Tâbiye Dersleri* (1949) adlı kitapları vardır.

Sunçan, Güney Kore'nin güneyindeki Çalla-nam (Güney Çalla) ilinde kent. İl merkezi Kvangcu'nun 140 km güneydoğusunda, Yasu Yarımadasında yer alır. Demiryoluyla Seul'e, karayoluyla da Pusan'a bağlanır. Bir ulaşım merkezi olan Sunçan aynı zamanda çevresindeki bölgenin hizmet merkezidir. Güney Kore'deki en büyük üç Budacı tapınağından biri olan Songvang Tapınağı kentin kuzeybatısındadır. Nüfus (1990) 167.209.

Sunda Adaları, Malakka Yarımadasından Maluku Adalarına ve Asya anakarasının güneydoğusundan Yeni Gine'ye kadar uzanan ada grubu. Büyük Sundalar'ı (Sumatra, Cava, Borneo, Selebes ve çevredeki küçük adalar) ve Küçük Sundalar'ı (Bali, Lombok, Sumbawa, Sumba, Flores, Timor, Alor ve bitişik küçük adalar) kapsar. Güneyinde ve batısında Hint Okyanusu, kuzeyinde ve doğusunda da Malakka Boğazı, Güney Çin Denizi ve Selebes Denizi yer alır. Cava, Flores ve Sawu denizlerini çevreleyen adaların büyük bölümü yönetsel bakımdan Endonezya'ya bağlıdır; yalnızca Borneo Adasının kuzey ve kuzeybatı kesimi Endonezya sınırları dışında kalır. Malay kültürünün etkisi altındaki bölgede Malay dili yaygındır.

Sunda Boğazı, Endonezya dilinde SELAT SUNDA, Büyük Okyanustaki Cava Denizini güneydeki Hint Okyanusuna bağlayan boğaz. Cava ve Sumatra adaları arasında yer alan boğazın genişliği 26-110 km arasında değişir. Boğazda birçok volkanik ada vardır. Bunların en ünlüsü, 100 yıl önce lav püskürterek 300'e yakın kasaba ve köyün yerle bir olmasına ve 36 bin kişinin ölümüne yol açan Krakatoa'dır. Boğaz, Mart 1942'de ABD ve Japon kuvvetleri arasındaki bir çarpışmaya sahne olmuştur. Sunda Boğazı ticari ve stratejik açıdan Malakka Boğazından daha az önem taşımasına karşın, Hint Okyanusuyla Asya'nın doğusu arasında önemli bir geçit olma özelliğini korumaktadır.

Sunda Çukuru *bak.* Cava Çukuru

Sunda Sahanlığı, Güneydoğu Asya'nın kıta sahanlığı. Toplam 1 800.000 km²'lik bir alanı kaplar. Büyük bölümü sığ denizlerden oluşur. Bunlar, Güney Çin Denizinin güney kesimi, Tayland Körfezi ve Cava Denizidir. Ortalama derinliği 100 m'den azdır. Sahanlığın deniz düzeyi üzerinde kalan aşınmış ve başkalaşmış kesimleri Borneo'yu, Cava ile Sumatra'nın bazı bölümlerini ve bitişik adaları oluşturur. İki eski akarsu ağından kalan izler, eskiden sahanlığın tümünün deniz düzeyinden yüksekte olduğunu gösterir. Bu akarsuların kuzeyde Güney Çin Denizi Havzasına, doğuda da Sunda ve Flores çöküntülerine döküldüğü anlaşılmaktadır.

Sundalılar, Endonezya'nın Cava Adasındaki üç büyük etnik gruptan biri. 20. yüzyılın sonlarında sayıları 25.850.000 dolayında tahmin edilen Sundalılar, (Batı Cava'nın yüksek bölgelerinde yaşarlar. Dilleri ve İslam inancına daha sıkı bağlılıklarıyla Cavalılardan ayrılırlar.

Tarihsel olarak Sundalıların adına ilk kez Hint-Cava Brahman devletlerine (İS 8. yy) ait kayıtlarda rastlanmıştır. Sundalılar bu tarihten sonra Şailendra krallarının benimsediği Mahayana Budacılığını kabul ettiler. Müslümanlarla yapılan ticaretin etkisiyle, başta Bantenliler olmak üzere 16. yüzyılda Müslüman oldular. Ama animizm ve Hindu dininin etkileri bugün de sürmektedir.

Sunda köyü bir başkan ve yaşlılar heyeti tarafından yönetilir. Tek aileyi barındıran, kazıklar üzerindeki evler ahşap ya da bambudan yapılmıştır. Pirinç tarımı kültürü ve metal işlemeciliğiyle doğum, ölüm ve evlilik törenleri, Hindu geleneklerinin izlerini taşımakla birlikte Cavalılarınkiyle yakın ilişkilidir. Cava dili gibi Sunda dilinin de, *kasar* (teklifsiz dil), *halus* (saygılı dil) ve *panengah* (orta dil) gibi, toplumsal statüye göre değişen birkaç biçimi vardır.

Yüksek bölgelere yollar açılması, plantasyon ekonomisinin gelişmesi ve köy okullarının kurulması, Sundalılarla Cava'nın öteki halkları arasındaki farklılıkları gidermeye başlamıştır. Sundalılar Cava'nın iç kesimlerine ve Sumatra'nın Lampung bölgesine de yayılmışlardır.

Sundance Kid, asıl adı HARRY LONGABAUGH ya da LONGBAUGH (d. 1870, Phoenixville, Pennsylvania, ABD - ö. 1909?, Concordia Kalay Madenleri, San Vicente yakınları, Bolivya), ABD'li kanun kaçağı. 1880'lerde ve 1890'larda Kayalık Dağlar ile batıdaki plato çöllerinde kol gezen Vahşi Çete adlı soyguncu ve eşkıya grubunun en keskin nişancısı ve en hızlı silah çeken üyesi olarak tanınır. Yaşamı boyunca yalnızca bir kez, Ağustos 1887-Şubat 1889 arasında at hırsızlığından hapiste yattı.

1900'de kız arkadaşı Etta Place'le ve Butch Cassidy'yle(*) birlikte çalışmaya başladı. Üçü birlikte 1901'de New York'a, ardından Güney Amerika'ya gittiler ve Arjantin'in Chubut eyaletine yerleşerek çiftçilik yaptılar. 1906'da Sundance Kid ve Butch Cassidy yeniden Arjantin, Şili, Bolivya ve Peru'da banka, tren ve maden soygunlarına başladılar. Pinkerton kayıtlarına *Bandidos Yanquis* (Amerikalı Haydutlar) diye geçen iki arkadaş 1909'da bir Bolivya süvari birliği tarafından kıstırıldı. Sundance ölümcül bir yara aldı, Cassidy ise kendini öldürdü. Bir başka öyküye göreyse 1911'de, Uruguay'da Mercedes'te bir banka soygunu sırasında öldürüldüler. Sundance'in kurtularak ABD'ye döndüğü, adını Harry Long olarak değiştirip gizlendiği ve 1930'lara ya da 1957'ye değin batıda bir yerde (örneğin Wyoming'de Casper) yaşadığı biçiminde de öyküler vardır. Yaşamları, George Roy Hill'in 1969'da çektiği *Butch Cassidy and Sundence Kid* (*Sonsuz Ölüm*) filmine konu olmuştur.

Sunday Times, The, Londra'da yayımlanan ve haberciliik-yayıncılık alanındaki yüksek niteliğiyle uluslararası düzeyde tanınan etkili pazar gazetesi. 1822'de günlük *The Times*'ın uzantısı olarak, bağımsız yayıncılık politikası temelinde kuruldu ve ülke çapında dağıtılmaya başladı. Ciddi ve özenli biçimde hazırlanmış haber ve yazılarıyla zamanla etkili, saygın ve yüksek tirajlı bir gazete oldu. Gazetenin muhabirleri uzun yıllar dünyanın belli başlı gazetelerine de haber sağladı. *Sunday Times* 1978-79'da grev nedeniyle bir yıl süreyle yayımlanamamıştır.

Sunderland, İngiltere'de Tyne-Wear metropoliten ilinde (*county*) metropoliten ilçe (*borough*) ve liman. Kuzey Denizi kıyısında, Wear Irmağının ağzında yer alır.

Irmağın kuzey yakasındaki bir alanda 674'te, manastır yerleşmesi olarak kuruldu. Ünlü vakanüvis Aziz Bede burada öğrenim gördü. Irmağın güney yakasında ve biraz batıda yer alan Bishopwearmouth 930'da Durham piskoposlarına bağışlandı. Sunderland 12. yüzyılın sonlarında berat aldı ve 1634'te ilçe (*borough*) olarak tüzel kimlik kazandı. Ortaçağın başlarında, Wearmouth'taki yerleşme Durham piskoposluğunun tek limanıydı.

Wear Vadisinde madenciliğin genişlemesine bağlı olarak 17. yüzyılda kömür ticareti gelişti ve kentin hızla büyümesini sağladı. 1680'lere gelindiğinde yılda 180 bin ton kömür ihraç edilen liman, özellikle İskandinavya'yla canlı ilişkiler sürdürüyor, kömür ticareti merkezi olarak önemini koruyordu. 18. yüzyılın ortalarında Britanya'nın belki de en büyük gemi yapım merkeziydi. Ayrıca cam eşya ve çömlek yapımı da önemliydi. Bölge ekonomisinin önemli ölçüde gemi yapım ve onarımına dayanması, 1930'lardaki bunalım sırasında büyük bir işsizliğe (1934'te sigortalı nüfusun yüzde 41'i) yol açtı. Daha sonra ekonomide çeşitlenmeyi sağlamak amacıyla, Southwick ve Hendon'da sanayi bölgeleri kuruldu. Roker ve Seaburn ilçedeki kıyı sayfiyeleridir. Liman 52 km²'lik, ilçe ise 138 km²'lik bir alan kaplar. Nüfus (1981 geç.) liman, 196.152; (1988 tah.) ilçe, 296.100.

Sunderland (3. Kontu), Charles Spencer (d. 1674 - ö. 9 Nisan 1722, Londra), 1714-21 arasında Kral I. George'un hükümetini yöneten Whig bakanlar arasında yer alan İngiliz devlet adamı. Güney Denizi Kumpanyası'nın iç borçların büyük bölümünü üstlenmesini öngören planı Güney Denizi Olayı(*) olarak bilinen bir spekülasyon furyasına yol açmıştır.

Sunderland 2. kontunun oğlu ve Marlborough dükünün damadıydı. 1702'de babasının kont unvanını devraldı. Önde gelen Whig'lerden oluşan Cunta grubuna katıldı ve 1706-10 arasında Kraliçe Anne'in bakanı olarak görev aldı. 1710'da öteki Whig bakanlarla birlikte görevden alındı.

Kral I. George'un 1714'te tahta çıkmasından sonra, İngiltere kralının vekili olarak İrlanda'ya atandı. Ertesi yıl başmühürdarlığa getirildi. 1718'de Özel Danışma Kurulu'nun (*Privy Council*) başkanı ve başbakan oldu. Lordlar Kamarası'nda sürekli olarak Whig'lerin çoğunlukta kalmasını sağlamak amacıyla hazırladığı Soyluluk Yasası parlamentoda reddedildi (1719). Güney Denizi Kumpanyası'ndan rüşvet aldığı suçlamaları üzerine görevden ayrıldı (1721) ve yerine Robert Walpole geçti.

Sundiata, MARI DYATA olarak da bilinir (ö. 1255), Sudan'ın batısındaki Mali İmparatorluğu'nu kuran Batı Afrikalı hükümdar.

Bugünkü Mali-Gine sınırı yakınındaki topraklara egemen olan küçük Kangaba Krallığı'nda yaşayan Mandelerdendi. Mande efsanelerine göre Kangaba tahtının vârisi 12 erkek kardeşten biriydi. Komşu Kaniaga Krallığı'nın hükümdarı Sumanguru 13. yüzyıl başında Kangaba'yı işgal ederek Sundiata'nın bütün kardeşlerini öldürdü. Ama efsaneye göre ölüm döşeğinde hastalıklı bir çocuk olan Sundiata'nın canını bağışladı.

Başlangıçta Kangaba Krallığı'ndaki köylerden birinin reisi (*dugu-tigi*) olduğu sanılan Sundiata özel bir ordu kurup Mandeler arasındaki yerini sağlamlaştırdıktan sonra, Sumanguru'ya ve komşu Susulara meydan okumaya başladı. Yaklaşık 1235'teki Kirina Çarpışması'nda Sumarguru'yu kesin bir yenilgiye uğrattı ve bu tarihe değin Kaniaga'ya bağlı olan devletlere egemenliğini kabul ettirdi.

1240'tan sonra yeni fetih seferlerine çıkmayan Sundiata vasalları üzerindeki denetimini artırmak için çaba gösterdi. Bu arada Mande savaşçıları imparatorluğun sınırlarını kuzeyde önemli bir ticaret merkezi olan Walata'yı da kapsayan Sahra'nın güney kesimlerine, doğuda Nijer Irmağının büyük dirseğine, güneyde yeri bugün de kesin olarak bilinemeyen Wangara altın yataklarına ve batıda Sénégal Irmağına kadar genişlettiler.

Sundiata 1241'de imparatorluk merkezini Jeriba'dan Nijer ve Sankarani ırmaklarının birleştikleri noktanın yakınlarında yer alan Niani'ye (Mali) taşıdı. Wangara altın yataklarının ele geçirilmesiyle başlayan kârlı altın ticareti ve Sundiata'nın sağladığı huzur ortamı çok sayıda tüccarı ülkeye çekti ve Niani çok geçmeden Sudan'daki en önemli ticaret merkezlerinden biri durumuna geldi.

Sundiata, Müslüman olmasına ve çoğunluğu Müslüman olan tüccarlar tarafından benimsenmesine karşın, Müslüman olmayan halkın da desteğini kazanmayı başardı. Bu desteği korumak için, siyasal önderleri yarı tanrısal güçlere sahip dinsel kişilikler olarak gören halkının kendisinden beklediği birçok geleneksel dinsel işlevi de yerine getirdi. Mali'nin Sundiata dönemindeki yönetim sistemine ilişkin fazla bilgi yoktur. Ama kurduğu düzen, ölümünden sonra yaşanan kanlı taht mücadelelerine karşın ayakta kaldı.

Sundman, Per Olof (d. 4 Eylül 1922, Vaxholm, İsveç), 1960'larda toplumsal gerçekçi yapıtlarıyla ün kazanmış İsveçli romancı. 1969-79 arasında parlamentoda görev almıştır.

Yaşamının büyük bölümünü Jämtland'da geçirdi. İlk kitabı *Jägarna* (1957; Avcılar), bu ıssız bölgede geçen öykülerden oluşur. Sundman bu öykülerde olayları ya da insan ilişkilerini merkez almaktan çok, gerçek durumları belgelere dayanarak, hiçbir yorum ya da değerlendirme katmadan aktarmaya çalışır. Yalın ve dolaysız üslubu radikal davranışçı tutumunu daha da belirgin kılar. Uyguladığı çözümleme yöntemini amacı ise okurun karmaşık, hatta anlaşılmaz olabilen gerçekliği kavramasını sağlamaktır. *Undersökningen*'de (1958; Soruşturma) bu teknik, yoksul ve seyrek nüfuslu kuzey bölgesindeki bir enerji santralının şefi hakkında açılan soruşturmayı aktarmada uygulanır. *Ingenjör Andrées luftfärd* (1967; Mühendis André'nin Hava Yolculuğu) balonla yapılan talihsiz bir kutup yolculuğuna ilişkin belgelerden oluşur. Yolculu-

gun kahramanları, "edebiyat yapma" çabasına girilmeksizin doğrudan belgelerle anlatılır. En başarılı yapıtı sayılan bu roman Sundman'a 1967'de Kuzey Ülkeleri Konseyi Edebiyat Ödülü'nü kazandırmıştır. *Berättelsen om Såm* ise (1977; Sâm'ın Öyküsü), Hrafnkell adlı rahibi konu alan eski bir İzlanda sagasına dayanır.

Sundsvall, İsveç'in kuzeyinde, Västernorrland ilinde (*län*) kent ve liman. Botni Körfezinin kıyısında, Selånger Irmağının ağzında yer alır. II. Gustaf Adolf 1621'de kente berat verdi. 1721'de Ruslar tarafından yakılan Sundsvall, 1803 ve 1888'deki büyük yangınlarda da ağır hasar gördü. Bu nedenle kent merkezindeki yapıların çoğu 1890'lardan kalmadır. Eskiden tomruk taşımacılığında yararlanılan Ljungan ve Indals ırmaklarının arasında yer alan Sundsvall, dünyanın en önemli kâğıt hamuru üretimi bölgelerinden birinin merkezidir. Kentte alüminyum ve makine fabrikaları da vardır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 93.808.

sundurma, bir yapının girişini korumak amacıyla ön cephesine eklenen, genellikle yanları açık, üstü örtülü yapı öğesi. Portik(*) ve *loggia*(*) da bir tür sundurmadır.

Antik Çağ öncesinden günümüze ulaşmış çok az sundurma örneği vardır. Ama duvar resimlerinden Eski Mısır evlerinin sundurmalarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Eski Yunan mimarlığındaki en önemli sundurma örneği, Atina'daki Rüzgârlar Kulesi'ninkidir. Eski Roma evlerinin caddeye bakan cephelerinde bulunan ve sundurma işlevi gören uzun kolonadlar, erken Hıristiyan bazilikalarının (örn. Roma'daki Eski San Pietro Bazilikası) narteksleri nin kökeni olabilir.

Romanesk dönemde kiliselerdeki büyük kolonadlı girişlerin yerini, batı cephesindeki kapıların hepsini birden çevreleyen, ileriye taşmış sundurmalar aldı. İtalya'da Verona'daki S. Zeno Maggiore (12. yy) bu tür kiliselere bir örnektir.

Sundurma zamanla Fransa'da, özellikle Burgonya'da, bazen kilisenin bütün eninde yayılan, derinliğine iki ya da daha fazla

Verona'da S. Zeno Maggiore Kilisesi'nin sundurması, 12. yy
Alinari—Art Resource/EB Inc.

tonoz sırasından oluşan bir yapıya dönüştü. Vézelay'daki manastır kilisesinin (1132-40) sundurması bu türün büyük ve güzel bir örneğidir.

Gotik dönemde İngiltere'de dinsel yapılarda başlıca iki çeşit sundurma gelişti. Bunlardan biri, büyük Fransız katedrallerinin batı cephesindeki görkemli kapıların tersine, yapının kuzey ya da güney yan nefinin cephesine eklenen üçgen alınlıklı, küçük boyutlu bir sundurmaydı. İkincisi ise neredeyse ayrı bir yapı sayılabilecek kadar büyük boyutlu oluyordu. Bu tür sundurmaların ortaçağda mahkeme yapısı olarak kullanıldığı, tören için kiliseye getirilen ölülerin de gömülmeden önce burada beklettiği sanılır. Burası ayrıca kilisenin, dine alınmayı bekleyenlerin girmelerine izin verilen tek yeriydi. Almanya'da alevli gotik üsluptaki Ulm Katedrali'nin (y. 1390) çift kemerli girişi ile İsviçre'de Regensburg Katedrali'nin (1482-86) üçgen alınlıklı sundurması buna örnektir.

Rönesans'ta sundurmalar genellikle kolonadlı portikler biçimine dönüştü. Çatısı iki ya da dört ayakla taşınan basit sundurmalar 18. yüzyıldan sonra İngiltere'de ve ABD'deki konutlarda çok kullanılan bir öğe haline geldi.

Sungu, İhsan (d. 1883, Trablusşam, Lübnan - ö. 11 Nisan 1946, Ankara), çağdaş eğitim hareketinin öncülerinden.

Babasının memur olması nedeniyle çocukluğu Anadolu'nun çeşitli kentlerinde geçti. Diyarbakır İdadisi'ni (1898) ve Mekteb-i Mülkiye'yi (1904) bitirdi. Teçhizat-ı Askeriye Nezareti evrak müdür muavini olarak devlet hizmetine girdi. 1907'de Washington elçiliği üçüncü kâtipliğine atandı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye dönerek *Tanin* gazetesinde çalıştı. Daha sonra Sâtı Bey'in ısrarıyla öğretmenliğe başladı. İstanbul Darülmuallimini'nde tarih ve pedagoji, İstanbul Amerikan Kız Koleji'nde edebiyat ve tarih dersleri verdi. Cumhuriyet döneminin ilk milli eğitim ders programlarını hazırlamak için toplanan üç kurulda yer aldı. Maarif Vekâleti (sonradan Milli Eğitim Bakanlığı) Talim ve Terbiye Heyeti üyeliği ve başkanlığında bulundu. 1929'da Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü müdürlüğüne getirildi. Türk Tarih Kurumu asbaşkanlığını yürüttü (1938-42). Atatürk ve İsmet İnönü'nün yakın çevresinde bulundu. 1939'da getirildiği Maarif Vekâleti müsteşarlığı görevini ölümüne değin sürdürdü.

Çok zengin bir kütüphaneye sahip olan İhsan Sungu, Türkiye'de çağdaş bir eğitim anlayışının gelişmesine, yeni öğretim kadrolarının yetişmesine büyük katkılarda bulunmuş, eğitim dergilerine yazdığı yazılarla Türk eğitimine kuram ve uygulama yönünden öncülük etmiştir. Başlıca yapıtları arasında *Tevhid-i Tedrisat* (1938), *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar* (1940) ile *Türklerin Terbiyeye Hizmetleri* (ty) sayılabilir.

sungur, *Falco* cinsinden, doğancılıkta kullanılan birkaç doğan türünün ortak adı. Kuzey Kutbu'na yakın bölgelerde yaşayan ak sungur ya da ak doğan (*F. rusticolus*), 60 cm'ye ulaşan uzunluğuyla en iri doğan türüdür. Özellikle Afrika'da, ayrıca Avrupa'nın güneydoğu, Asya'nın güneybatı kesimlerinde bulunan *F. biarmicus* bozkırlarda ve çöllerde yaşar. Avrupa'nın güneydoğusundan Asya içlerine kadar yayılmış olan *F. cherrug* ise açık alanlarda yaşamakla birlikte çöllerde bulunmaz. Az sayıda Türkiye'de de rastlanan bu son iki türün yakalanarak doğancılıkta kullanılmak üzere Arap ülkelerine götürüldüğü bilinmektedir.

Sungur, (Hasan) Zati (d. 10 Mart 1898, İstanbul - ö. 6 Temmuz 1984, İstanbul), illüzyonist. Türkiye'de gözbağcılığın yerleşmesine ve yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'da Gedikli Çarkçı Mektebi'ni bitirdi (1916). Denizaltı eğitimi için Almanya'ya

Zati Sungur
Ara Güler

gönderildi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin'de gözbağcılıkla ilgilenmeye başladı. 1922'de Latin Amerika'ya gitti; Arjantin, Brezilya gibi ülkelerde önce Koni Sati von Richmond takma adıyla sonra Zati Bey adıyla 14 yıl kadar temsiller verdi. 1936'da Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul'da, bazı Anadolu kentlerinde ve yurtdışında illüzyon gösterilerini sürdürdü. Kendisi de yeni hünerler üretti ve Ahmet Sermet Erkan (d. 1957) gibi başarılı öğrenciler yetiştirdi. Türkiye'nin en ünlü illüzyonisti olarak tanındı. Çekoslovakya'nın Karlovy Vary kentinde düzenlenen uluslararası illüzyonizm yarışmalarında birinci oldu. 1981'de gene aynı kentte toplanan Uluslararası İllüzyonistler Kongresi'nde "uhirbazlar kralı" seçildi.

Sungurlu, İç Anadolu Bölgesi'nde, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 2.604 km² (1986) olan Sungurlu ilçesi kuzeyde Bayat ve Uğurludağ ilçeleri, kuzeydoğuda Merkez ilçe, doğuda Alaca ve Boğazkale, güneydoğuda gene Boğazkale ilçeleri, güneyde Yozgat, batıda Kırıkkale, kuzeybatıda da Çankırı iliyle çevrilidir.

Orta yükseklikte tepelik, dalgalı düzlükler üzerinde kurulu ilçe ilin güneybatı köşesinde yer alır. Kuzeydoğusunu Çorum yöresindeki Köse Dağının güneybatı uzantısı engebelendirir. Sularını, Kızılırmak'ın başlıca kollarından olan Delice Irmağı toplar. Sungurlu ilçesi Delice Irmağı-

Sungurlu'dan bir görünüm, Çorum
Basar B. Akay/Ana Yayıncılık Arşivi

nın Kızılırmak'a katıldığı kesimde Bayat ilçesine komşudur.

İlçe halkı daha çok tarımla uğraşır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, şeker pancarı, soğan, patates, üzüm, mercimek, elma ve nohuttur. 1984 verilerine göre ilin en çok buğday ve arpa üretilen ilçesidir. Az miktarda öteki sebzelerle meyveler de yetiştirilir ve sığır besiciliği yapılır. İlçedeki sanayi tesislerinde un, tuğla ve şarap üretilir. Dokumacılık geleneksel bir uğraştır. İlçede bentonit yatakları ile bir şifalı madensuyu kaynağı vardır. Manastır İçmesi'nden çıkan madensuyunun sıcaklığı 18°C'dir.

Eskiden Sungurlu ilçesine bağlı olan Boğazkale'deki Boğazköy(*) kazıları yörenin çok eski bir yerleşim alanı olduğunu gösterir. 18. yüzyılın ortalarında Yozgat'a bağlı Kalınsaz nahiyesi içinde kalan yöre 1794'te Çorum'a bağlandı. Daha sonra yeniden Yozgat sancağına, 19. yüzyılın sonlarında da Ankara vilayetinin Çorum sancağına bağlı olarak yönetildi. Kurtuluş Savaşı sırasında Haziran 1920'de çıkan Çapanoğlu Ayaklanması Sungurlu'da da etkili oldu.

Delice Irmağının kollarından Budaközü'nün vadisinde kurulmuş olan kent, ilçenin orta kesiminde yer alır. Eski adı da Budaközü'dür. Çevresindeki geniş tarımsal alanın ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. 1990'da Çorum'dan sonra ilin ikinci büyük kenti olan Sungurlu, Çorum'u Ankara'ya bağlayan karayolu üzerindedir. Kent bu yolla il merkezi Çorum'a 70 km uzaklıktadır. Sungurlu Devlet Hastanesi kent ile çevresine sağlık hizmeti verir. Kentteki başlıca tarihsel yapılar Yusuf Hoca Camisi (1708), Sunguroğlu Hamamı (18. yy) ve saat kulesidir (19. yy).

Sungurlu Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 81.665; kent, 30.521.

Sunnyvale, ABD'de, California eyaletindeki Santa Clara ilinde (*county*) kent. San Francisco Körfezinin güney ucunda, San Jose yakınlarında yer alır. 1850'de Murphy's Station (sonradan Encinal) adıyla kurulduysa da, 1912'de Sunnyvale adıyla tüzel kimlik kazandı ve bir meyve işleme merkezi olarak gelişti. 1930'larda yakınlardaki Moffett Field'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı bir üssün kurulması ve 1942'de Joshua Hendy Demir Fabrikası'nın genişletilmesi kentteki sanayinin gelişmesine katkıda bulundu. Günümüzde kentte elektronik eşya ve güdümlü füze de üretilmektedir. Nüfus (1990) 117.229.

Sunset Krateri Ulusal Anıtı, ABD'de, Arizona'nın ortakuzey kesiminde ulusal anıt. Flagstaff'ın 24 km kuzeydoğusunda yer alır. 300 m yükseklikteki sönmüş bir yanardağın kesik koni biçimindeki kalıntısından oluşur. 1930'da anıtlaştırılan alan 13 km²'dir. Yaklaşık 1064'teki bir püskürmeyle oluştuğu anlaşılan yanardağın yaşı, toprak altında kalmış Yerli evlerinin kalıntılarında bulunan ağaç halkalarının yardımıyla saptanmıştır. 120 m derinliğinde ve yaklaşık 390 m çapında olan kraterin, günbatımının kızıllığı vurmuş duygusu uyandıran parlak bir rengi vardır. Alanda çok sayıda lav akıntısı, tüten ve buzul mağaralı lav yatakları bulunur.

sunta *bak.* yonga levha

Sunullah Efendi, tam adı MUSTAFA SUNULLAH EFENDİ (d. 1552/53, İstanbul - ö. 10 Nisan 1612, İstanbul), Osmanlı bilgin ve şeyhülislam. Dört kez şeyhülislamlık görevinde bulunmuştur.

Anadolu kazaskeri İskilipli Cafer Efendi'nin oğluydu. İlköğrenimini Mevlânâ Cemali Efendi'nin yanında tamamladıktan sonra amcasının oğlu Şeyhülislam Ebussuud Efendi'den ders aldı. 1571'de müderrisliğe başladı. Daha sonra Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Anadolu (1591) ve Rumeli (1592) kazaskerliklerine getirildi. Son görevindeki iki yıllık hizmetten sonra emekliye ayrıldı.

Ekim 1599'da şeyhülislamlığa getirildi. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa ile anlaşmazlığa düşünce görevden alındı (1601). Ocak 1603'te ikinci kez şeyhülislamlığa atandı. Eğri Seferi'ndeki başarısızlığı nedeniyle sipahilerin Sadrazam Hasan Paşa'ya karşı başlattığı ayaklanmada sipahilerden yana tavır alarak sadrazamın öldürülmesi için fetva verdi. Ama Hasan Paşa yeniçerilerin yardımıyla duruma hakim olunca, görevden alınarak (Şubat 1603) Rodos'a sürülmesine karar verildi. Ama bir yıl kadar gizlenerek sürgüne gitmedi. I. Ahmed'in tahta çıkmasından sonra üçüncü kez şeyhülislam oldu (Haziran 1604). Sadrazam Derviş Paşa'nın etkisiyle Temmuz 1606'da görevden alındıysa da kasımda yeniden aynı göreve getirildi. Haziran 1608'de yeniden emekliye ayrıldı. Hacdan döndükten kısa bir süre sonra öldü. Sunullah Efendi, Zemahşeri'nin kısaca *el-Keşşaf* olarak bilinen tefsirine hâşiye ile çeşitli kitaplara talikatlar yazmıştır.

Sunzi, Wade Giles yazımında SUN-TZU (ü. İÖ y. 4. yy), savaş ve strateji konusunda bilinen ilk derlemelerden olan ünlü Çin klasiği *Bingfa*'nın (*Savaş Sanatı*, 1992) yazarı. Savaşta siyasal kaygıların da göz önünde bulundurulması konusundaki ısrarı günümüzün strateji uzmanlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Çin'de Japonlara ve daha sonra Kuomintang'a karşı savaşan Kızıl Ordu, Sunzi'nin taktiklerinden yararlanmıştır.

suoku, *Alismaceae* familyasının *Sagittaria* cinsini oluşturan 20 kadar tatlı su bitkisinin ortak adı. Dünyanın hemen her yerine dağılmış olan suokları sığ göller, havuzlar ve akarsularda yetişen çokyıllık otsu bitkilerdir. Etli ya da yumrumsu köklerinden, sualtından yukarı doğru uzanan mızrak biçimli yapraklar çıkar. Uzunca bir sapın ucunda toplanan çiçekler üç yuvarlak taçyapraktan oluşur. Bazı türlerinin kökleri besin olarak yenir. Örneğin, Avrupa'da yabani olarak yetişen *S. sagittifolia*'nın Çin'de tarımı yapılmaktadır.

Suoku (*Sagittaria*)
Kenneth ve Brenda Formanek - EB Inc

suona, Wade Giles yazımında SO-NA, çift kamışlı Çin nefesli çalgısı. Konik bir gövdesi ve metal bir boynuzu vardır. Sekiz ses deliği bulunan *suona*'nın ses alanı iki oktav kadardır. Birçok çeşidi vardır. Bunların boyları ve ses alanları değişiktir. En yaygın dört boyunun en pes perdeleri sırasıyla *Si*, *mi*, *la* ve *sol*'dur. Çınlamalı tiz bir sesi olan çalgı kullanılırken sık sık dil vurulur.

supap, akışkanların akışını denetlemede kullanılan, yay etkili açma-kapama elemanı. *Ayrıca bak.* valf.

superficies *bak.* emphyteusis ve superficies

Superfortress *bak.* B-29

Superior Gölü, Kuzey Amerika'daki Büyük Göller'in en büyüğü ve en kuzeyde olanı. Dünyanın en büyük göllerinden biridir. Doğuda ve kuzeyde Ontario (Kanada), batıda Minnesota (ABD), güneyde Wisconsin ve Michigan (ABD) eyaletleriyle çevrilidir. Doğu ucundaki St. Marys Irmağı aracılığıyla sularını Huron Gölüne boşaltır. Doğu-batı doğrultusunda uzunluğu 616 km, kuzey-güney doğrultusunda genişliği 256 km olan göl deniz düzeyinden ortalama 180 m yüksekliktedir. Yüzölçümü 82.100 km², en derin yeri 400 m'dir. Superior Gölü 127.700 km²'lik bir alanın sularını toplar.

ABD'nin Wisconsin, Minnesota ve Michigan eyaletlerinin kuzey kesimlerini içine alan Superior Platosu gölün güneyinde ve batısında yer alır. Superior Gölüne, en büyükleri kuzeydeki Nipigon ve batıdaki St. Louis olan yaklaşık 200 ırmak dökülür. Göle güneyden dökülen önemli bir akarsu yoktur. Göldeki başlıca adalar ulusal park olan, ABD'ye bağlı Royale Adası, Wisconsin kıyısı yakınlarındaki Apostle Adaları, doğudaki Michipicoten Adası ve Kanada'daki Nipigon Irmağının ağzının yakınlarında yer alan St. Ignace Adasıdır. Gölün çevresinde değerli maden yatakları vardır. 1850'lerden beri işlenen demir madenleri dışındaki başlıca madenler Ontario'daki Thunder Bay yakınlarından çıkarılan gümüş, kuzey kıyılarından çıkarılan nikel ve güneyden çıkarılan bakırdır.

Birçok doğal limanı olan Superior Gölü genelde sekiz ay boyunca ulaşıma elverişlidir. Thunder Bay önemli bir tahıl yükleme merkezidir. Minnesota'daki Takonit Harbor ve Two Harbor'dan demir cevheri ihraç edilir. Gölün güneyindeki başlıca limanlar Wisconsin'deki Ashland, Michigan'daki Marquette ve Keweenaw Yarımadasını aşan 40 km uzunluğundaki kanalın kıyısında yer alan Hancock ve Houghton'dır.

Superior Gölünü gören ilk beyazın (1622) Fransız kâşif Étienne Brûlé olduğu sanılır. Fransız Cizvit misyoner Claude-Jean Allouez 1667'de gemiyle gölün çevresini dolaşarak haritasını çıkardı. Superior Gölü çevre bölgeyle birlikte, 1763-83 arasında bütünüyle İngilizlerin denetimi altına girdi.

Supervielle, Jules (d. 16 Ocak 1884, Montevideo, Uruguay - ö. 17 Mayıs 1960, Paris, Fransa), Bask şair, oyun ve öykü yazarı. İspanyol edebiyat geleneğinde, ama Fransızca ürün vermiştir. Yapıtlarında, çocukluğunu geçirdiği Güney Amerika'nın pampalarına, geniş kırlarına duyduğu sevgiyi ve evrensel kardeşlik gibi temaları dile getirir. Yer yer mizahi öğeler taşıyan duyarlı ve incelikli şiirlerini *Gravitations* (1925; Yerçekimleri), *Les Amis inconnus* (1934; Bilinmeyen Dostlar), *La Fable du monde* (1938; Dünya Masalı) gibi kitaplarda toplamıştır. *Le Voleur d'enfants* (1926; Çocuk

Kaçıranlar) ve *L'Enfant de la haute mer* (1931; Engin Denizlerin Çocuğu) adlı romanlarında fantezi ile yalınlığı birleştirir. Madeleine Milhaud ile birlikte, Darius Milhaud'nun bestelediği *Bolivar* (1950) operasının librettosunu yazmıştır. Oyunları *La Belle au bois* (1932; Orman Güzeli) ve *Robinson* (1949), bir düş dünyasına kaçış niteliğindedir.

Suphan Buri, Tayland'da, Batı bölgesinde il (*changwat*) ve il merkezi kent. Suphan Buri kenti Bangkok'un 88 km kuzeyinde, Nakhon Chai Si Irmağında (*mae nam*) taşımacılığın başladığı noktada yer alır. Surlarla çevrili eski bir kent olan Suphan Buri, 11. yüzyılda başkenti Angkor olan Khmer İmparatorluğu'nun, 13. yüzyılda Sukhothai Devleti'nin, 14. yüzyılda da Ayutthaya Krallığı'nın parçası oldu. Günümüzde bir tarım bölgesininin ticaret merkezidir.

Chao Phraya Irmağının batısında yer alan Suphan Buri ilinin yüzölçümü 5.358 km²'dir. Tarım ilin doğu kesiminde yoğunlaşmıştır; Chao Phraya Irmağının delta ovasındaki killi topraklarda mısır, pirinç ve yağlı tohumlar yetiştirilir. İlde domuz ve kümes hayvanları da beslenir. Nüfus (1980) kent, 22.903; (1982 tah.) il, 720.406.

Supilo, Frano (d. 30 Kasım 1870, Cavtat, Dalmaçya, Avusturya-Macaristan - ö. 23 Eylül 1917, Londra, İngiltere), Hırvat milliyetçi. I. Dünya Savaşı öncesinde Avusturya-Macaristan egemenliğine karşı çıkmış ve bağımsız Yugoslav devletinin kurulmasından önceki görüşmelerde önemli rol oynamıştır.

1900'de Rijeka'da *Novi List* adlı bir gazete kuran ve yayın yönetmenliğini üstlenen Supilo, Habsburg egemenliğine karşı Hırvatların ve Sırpların haklarını savundu. 1905'te Hırvatlarla Sırplar arasında bir koalisyon oluşturmak ve bu yolla Habsburg karşıtı Macarlarla ittifak kurmak amacıyla Rijeka Kararları'nı hazırladı. Avusturya-Macaristan yetkilileri bu girişimi engellemek için yayımcı Heinrich Friedjung'a Supilo ve yandaşlarını Sırbistan hesabına çalışmakla suçlayan belgeler verdiler. Supilo'nun Friedjung'a karşı açtığı davada (1909) belgelerin sahte olduğu anlaşıldıysa da, Supilo koalisyon önderliğinden çekilmek zorunda kaldı.

I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ni destekleyen Supilo, 1915'te Londra'da Hırvat milliyetçi Ante Trumbić ve ünlü Hırvat heykeltıraş İvan Meštrović'le birlikte Güney Slavlarının bağımsızlığını amaçlayan Yugoslav Komitesi'ni kurdu. Ardından İngilizlerin ve Fransızların İtalya'ya Adriyatik'in doğu kıyılarında toprak vaat ettikleri gizli Londra Antlaşması (1915) konusunda yürütülen görüşmelere katıldı. Güney Slavlarının ileride kurulacak Yugoslav devletinin niteliği konusunda kendi aralarında yürüttükleri tartışmalarda da yer alan Supilo, birleşme öncesinde bir anayasa hazırlanması yolundaki önerisinin reddedilmesi üzerine komiteden çekildi. Ama sonradan Güney Slavlarının tek bir krallık yönetimi altında birleşmesine olanak sağlayan 20 Temmuz 1917'deki Korfu Bildirisi'ni(*) destekledi.

supiresi, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Branchiopoda* altsınıfının, yaklaşık 450 türü kapsayan *Cladocera* takımından su omurgasızlarının ortak adı. Yeryüzünün hemen her yerine dağılmış olan bu çok küçük yapılı hayvanların büyük bölümü tatlı sularda, pek azı tuzlu sularda yaşar. En iyi bilinen cinsi olan *Daphnia*, Avrasya ile Kuzey Amerika'nın göl, gölcük ve akarsularında çok yaygındır. Supirelerinin uzunluğu

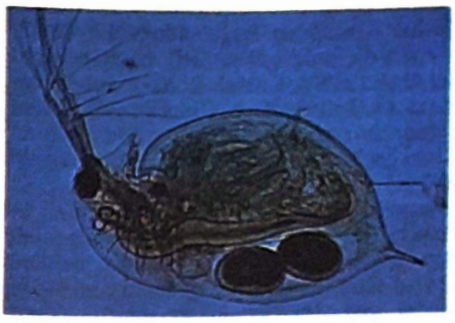

Supirelerinden *Daphnia* cinsinin bir örneği (y. 30 kez büyütülmüş)
Eric V. Grave—Photo Researchers

genellikle 0,5-3 mm arasında değişir. Başları belirgin, duyargaları kalın, gövdelerini tümüyle ya da büyük ölçüde örten kabukları iki parçalıdır. Bazı türleri 18 mm'ye kadar uzayan *Leptodora* cinsinin üyelerinde, kabuk körelerek küçük bir kuluçka kesesine dönüşmüştür. Supirelerinin çoğu duyargalarının art arda güçlü darbeleri yardımıyla öne doğru fırlayarak yüzer. *Leptodora* üyeleri gibi bazıları yırtıcıdır. Öbürleri göğüs bölgelerindeki özelleşmiş uzantılarıyla sudaki besin zerreciklerini süzerek beslenir. Balıklar tarafından tüketilen bu hayvanlardan özellikle *Daphnia* üyeleri, akvaryum balıklarına verilen canlı yemler arasındadır.

Suppé, Franz von, asıl adı FRANCESCO EZECHIELE ERMENEGILDO CAVALIERE SUPPÉ DEMELLI (d. 18 Nisan 1819, Spalato, Dalmaçya - ö. 21 Mayıs 1895, Viyana), Avusturyalı hafif (komik) opera bestecisi. 20. yüzyılın ortalarına değin Almanya ve Avusturya'da bu tür müziğinin gelişimini etkilemiştir.

Viyana Tiyatrosu'nda, Josephstadt'ta ve Viyana'daki çeşitli başka kuruluşlarda orkestra şefi olarak çalıştı. *Leichte Kavallerie* (1866; Hafif Süvari Alayı), *Fatinitza* (1876) ve *Boccacio* (1879) gibi en başarılı komik operaları da Viyana'da sahnelendi. Öbür yapıtları arasında koro müziği, bir senfoni ve yaylı çalgılar dörtlüleri sayılabilir.

supplicatio (Latincede "diz çöküp yakarmak"), Eski Roma dininde, toplumsal bir başarı ya da felaketin ardından düzenlenen ayin. Ayin sırasında halkın tanrıların huzuruna çıkmasına izin verilirdi. Tanrı heykelleri ya da kutsal simgeleri yüksek yerlere yerleştirilir, insanlar bunların önünde ya diz çöker ya da Yunanlılar gibi yere kapanırdı. Bazen *supplicatio*, kefaret ödemek amacıyla *lectisternium*'la(*) birlikte düzenlenir, bunlarda yiyeceklerle donatılmış masaların önüne tanrı çiftlerinin tasvirleri konurdu. Önceleri 1-5 gün süren *supplicatio* daha sonra 10, 20, hatta 50 güne kadar uzatılmıştır.

suprematizm, Kazımir Maleviç'in(*) 1913 dolayında Rusya'da geliştirdiği, sırf geometrik soyutlamaya dayanan ilk resim akımı. Maleviç ilk suprematist yapıtında (beyaz zemin üstüne kurşunkalemle yapılmış siyah bir kare) hiçbir nesnel betimleme öğesine yer vermemiş, uygun anlatıma ancak duyguları en eksiksiz biçimde dile getirecek ve nesnelerin alışılmış görünümlerini dikkate almayacak bir araçla ulaşılabileceğini belirtmiştir. Açıklamasına göre resmindeki siyah kare duygu, beyaz zemin de bu duygunun ötesindeki boşluktur.

Maleviç, başta Vladimir Mayakovski olmak üzere çeşitli yazarların yardımıyla 1915'te suprematizmin bildirgesini hazırladı. 1913'ten beri yaptığı suprematist resimleri de ilk kez o yıl sergiledi. Kare, daire ve haç gibi basit geometrik biçimlerden oluşan bu resimlerinde paletini siyah, kırmızı, beyaz, yeşil ve maviyle sınırlamıştı. 1916-17 yıllarında daha karmaşık geometrik biçimlere, kahverengi, pembe ve eflatun gibi ek renklere, daha karmaşık mekân ilişkilerine ve resimlerinde üç boyutluluk yanılsaması yaratmaya yöneldi. Deneylerinin doruğunu oluşturan "Beyaz Üstünde Beyaz" (1917-18) dizisinde rengi tümüyle kaldırdı ve dış çizgileri ancak fark edilebilen, belli belirsiz bir kare resmi yaptı. 1919'da açtığı kişisel sergiyle de suprematizmin sonunu ilan etti.

Suprematizmi Ivan Kliun, İvan Puni ve Olga Rosanova gibi görece az tanınmış birkaç sanatçı benimsedi. Bu akımla doğrudan ilişkisi olmayan Kandinsky'nin 1920'lerden sonra geometrikleşen biçimleri suprematizmin etkilerini yansıtıyordu. Rus sanatındaki öbür soyut akımlarla birlikte bu geometrik üslup Kandinsky ve El Lissitzki aracılığıyla 1920'lerin başlarında Almanya'ya ve özellikle de Bauhaus çevresine ulaştı.

Supreme Court of Judicature (İngilizcede "Yüksek Mahkeme"), İngiltere ve Galler'de, 1971'den bu yana *Court of Appeal*(*) (Temyiz Mahkemesi), *High Court of Justice*(*) (Yüksek Adalet Divanı) ve *Crown Court*(*) (Kraliyet Mahkemesi) bölümlerinden oluşan yüksek mahkeme.

1873 tarihli Yargılama Yasası çıkarılmadan önce İngiliz mahkeme sistemi, çoğu ortaçağa dayanan ve yargı yetkileri birbirinden tam olarak ayrılamayan birçok mahkemeden oluşuyordu. 1873'te bunların çoğu kaldırılarak *Court of Appeal* ve beş alt bölümden oluşan bir sistem getirildi. *Court of Chancery*(*), *Court of King's* (*Queen's*) *Bench* (*bak.* Court of Queen's [King's] Bench), *Court of Common Pleas*(*), *Court of Exchequer* (Maliye Komisyonu Mahkemesi) ile *Court of Probate, Divorce and Admiralty* (Veraset, Boşanma ve Deniz Mahkemesi) adlı bu beş bölümden *Common Pleas* ve *Exchequer* 1880'de *King's Bench* içine alındı. 1971 tarihli Mahkemeler Yasası'yla başka uzmanlık mahkemeleri de kaldırılarak İngiltere ve Galler'de mahkeme sistemi yeniden düzenlendi; ayrıca *Supreme Court of Judicature*'un yeni bir bölümü olarak *Crown Court* kuruldu.

Günümüzde *Supreme Court of Judicature*'un *Court of Appeal* bölümü *Civil Division* (Hukuk Dairesi) ve *Criminal Division* (Ceza Dairesi) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *High Court of Justice* hem birinci dava, hem de istinaf mahkemesi olarak görev yapan üç bölümden oluşur. Bunlardan, adalet bakanı (*lord chancellor*) ya da yardımcısının başkanlık ettiği *Court of Chancery* arazi ve mülk alım satımıyla ilgili uyuşmazlıklara bakar; başyargıcın (*lord chief justice*) başkanlık ettiği *Court of Queen's Bench* sözleşme ve haksız eylem davalarını karara bağlar; *Family Division* (Aile İşleri Dairesi) evlat edinme, evlilik işlemleri ve öbür aile sorunlarıyla ilgilenir. *Crown Court*'un yetki alanına ise daha çok ağır ceza davaları girer.

Yetki bakımından *Supreme Court of Judicature*'dan üstün olan Lordlar Kamarası son temyiz merciidir.

Supung Barajı, Çince SHUIFENG SHUIBA. Wade-Giles yazımında SUP'UNG SHUI-PA. Çin'de, Liaoning yönetim bölgesiyle (*sheng*) Kuzey Kore sınırında, Yalu Irmağı üzerinde hidroelektrik enerji üretimine yönelik baraj. Dandong'un yukarı kesiminde yer alır. 1932-45 arasında Mançurya'yı yöneten Japonların denetimindeki Manzhu Guo (Japonca Mançukoku) hükümetiyle

Kore'deki Japon yönetiminin ortak projesi olan barajın, Kore'nin kuzeyiyle Mançurya'daki sanayi tesislerinin elektrik enerjisi gereksinimini karşılaması öngörülüyordu. Yapım çalışmaları 1937'de, Kore sanayisinin gelişmesinde önemli rol oynayan Noguchi grubu tarafından başlatıldı. 1941'de tamamlanan 160 m yüksekliğindeki ve 850 m uzunluğundaki barajın arkasında 30 km uzunluğunda büyük bir baraj gölü (Shuifeng Shuiku; Kore dilinde Supung-ho) oluştu. 1944'e gelindiğinde barajdan saatte 450 bin kW elektrik enerjisi elde ediliyordu. Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra, Sovyet orduları Mançurya'yı işgal etti (1945) ve Supung enerji santralı SSCB'ye taşındı. Ama Çin'de Komünistlerin yönetime gelmesinden kısa bir süre sonra tesisler geri verildi ve büyük ölçüde SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinden alınan yardımlarla üretim kapasitesi genişletildi.

Supung Barajı elektrik santralı Shenyang, Jilin ve Harbin kentlerine enerji sağlayan Kuzeydoğu (Mançurya) enerji şebekesiyle Lüda ve Lüshun'a elektrik veren Liaodong Yarımadasındaki enerji şebekesine bağlıdır. Supung Barajı Yalu Irmağının akışının düzenlenmesinde ve sulamada da önemli rol oynar.

Sur, Yunanca TYROS, Latince TYRUS, Lübnan'ın güneyinde, el-Cenub valiliğinde (*muhafaza*) kıyı kenti. İÖ y. 2000'den Roma döneminin sonuna değin Fenike'nin başlıca liman kentlerinden biri olmuştur.

Başlangıçta bir adayla karşısındaki anakarada yer alan Sur kentinin kuzeydeki Sidon'un (bugün Sayda) kolonisi olarak kurulduğu sanılır. İÖ 14. yüzyıl Mısır kayıtlarında adı Mısır'a bağlı bir kent olarak geçen Sur, Fenike'deki Mısır etkisinin azalmasıyla bağımsızlığını kazandı ve çok geçmeden bütün Akdeniz ülkeleriyle ticaret ilişkisi içinde bir merkez olarak Sidon'u geride bıraktı. Surlu kolonicilerin İÖ 9. yüzyılda Kuzey Afrika'da kurdukları Kartaca kenti sonradan Roma'nın batıdaki başlıca rakibi durumuna geldi. İsrail'le yakın ilişkilerinden dolayı kentin adı Kitabı Mukaddes'te sık sık geçer. Sur kralı Hiram Kudüs'teki Birinci Tapınak'ın (İÖ 10. yy) inşası için gerekli malzemeyi sağladı. Sur ve Sidon kralı Etbaal'ın kızı İzabel ise İsrail kralı Ahab'la evlendi. İÖ 10. ve 9. yüzyıllarda öteki Fenike kentleri üzerinde belli bir üstünlüğe sahip olduğu sanılan Sur, yetkileri bir tüccar oligarşisi tarafından sınırlanan krallarca yönetildi.

Sur İÖ 8. ve 7. yüzyılların büyük bölümünde Asur egemenliği altında kaldı. Babil kralı Nabukadnezar'ın İÖ 585-573 arasındaki uzun süreli kuşatmasına başarıyla direndi. İÖ 538-332 arasında, Mısır'ı yöneten Ahamenişlere bağlandı. Bu dönemde Fenike'deki üstünlüğünü yitirdiyse de gelişmesini sürdürdü. Kent tarihindeki belki de en önemli olay, Büyük İskender'in İÖ 332'deki yedi aylık kuşatmasına karşı gösterdiği direniş oldu. Kuşatmanın sonunda kenti ele geçiren İskender, adayı dolgu bir yolla anakaraya bağladı. Bu yol daha sonra kaldırılmadı ve ada bir yarımadaya dönüştü.

Daha sonra Mısır'daki Ptolemaios hanedanının denetimi altına giren Sur, İÖ 200'de Selevkos Krallığı'na, İÖ 68'de de Roma'ya bağlandı. Kent Roma döneminde ipeklileri ve *Murex* türü dikenli salyangozlardan elde edilen çok değerli bir boyarmadde olan firfiriyle ünlüydü.

638-1124 arasında Müslümanların yönetimi altında kalan Sur, Haçlıların kurduğu Kudüs Krallığı'na bağlı olduğu 12. ve 13. yüzyıllarda hızla gelişti. III. Haçlı Seferi'nde ölen (1190) Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich (Barbarossa) kentin katedraline gömüldü. 1291'de Memlûklerin eline geçen ve yıkılan kent bir daha eski önemine kavuşamadı.

Yarımadanın güneyindeki, mille dolan limanda Beyrut Fransız Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazılara karşın, modern kentin altındaki Fenike dönemine ait kalıntıların çoğu henüz kazılmamıştır. Nüfus (1982 tah.) 23.000.

Sur firfiri, eski çağlarda kullanılan çok değerli bir boyarmadde. İndigo(*) gibi Sur firfiri de doğal kaynaklardan elde edilirdi.

Sura Irmağı, Rusya Federasyonu'nun ortabatı kesiminde ırmak. Volga Irmağının kollarındandır. Penza yönetim biriminin (*oblast*) doğusundan doğar ve kuzeye doğru 864 km aktıktan sonra Nijni Novgorod (eskiden Gorki) yakınlarındaki Vasilsursk'ta Volga ile birleşir. Su toplama alanı 67.500 km²'dir. Penza kentine kadar ulaşıma elverişlidir. İnza, Alatır ve Pyana ırmakları kollarıdır.

Surabaya, Hollanda dilinde SOERABAJA. Endonezya'da, Doğu Cava ilinin (*propinsi*) merkezi kent (*kotamadya*). Cava Adasının kuzeydoğu kıyısında, Surabaya Boğazındaki Madura Adasının karşısında yer alır. Brantas Irmağının kollarından biri olan Mas Irmağı kentin içinden geçer.

14. yüzyıldan sonra Doğu Cava'nın başlıca ticaret merkezi olan kent, II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından işgal edildi ve Müttefikler tarafından ağır biçimde bombalandı. Endonezya Bağımsızlık Savaşı sırasında da (1945-49) büyük hasar gördü.

Surabaya'nın limanı olan Tanjungperak kentin hemen kuzeyinde ve Endonezya'nın başlıca deniz üssü olan Ujung'un yakınlarında yer alır. Singapur ve Cakarta ile Büyük Okyanus ve Doğu Asya arasındaki ana denizyolu üzerinde yer aldığından işlek bir deniz trafiğine sahiptir. Surabaya, Endonezya'nın Cakarta'dan sonraki ikinci büyük kenti ve Doğu Cava'nın en önemli ticaret merkezidir. Kahve, tütün, tik, manyok, kauçuk, baharat, bitkisel yağlar ve petrol ürünlerinin yanı sıra Cava'nın en önemli tarım ürünü olan şekerin büyük bölümü Surabaya'nın limanından gemilere yüklenir. Kentin büyük bir balıkçılık filosu vardır. Kentte gemi yapım ve onarım tersaneleri lokomotif atölyeleri, dokuma, cam, kimyasal madde, bira, sigara ve ayakkabı fabrikaları bulunur. Başlıca öğretim kurumları Airlangga Üniversitesi ve Surabaya Teknoloji Enstitüsü'dür (1960). Nüfus (1987 tah.) 2.159.170.

Surakarta, Hollanda dilinde SOERAKARTA, SOLO olarak da bilinir, Endonezya'da, Cava Adasındaki Orta Cava ilinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*). Solo Irmağının kıyısında yer alır. Hollandalıların yönetimi altında bulunduğu dönemde Surakarta Prensliği'nin başkentiydi. II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından işgal edildi.

Kentte, iki yanında ağaçlar bulunan geniş caddelerin yanı sıra birçok modern yapı vardır. Tarihsel yapılar arasında, 1745 ve 1788'de yapılmış iki saray ile günümüzde garnizon olarak kullanılan, Hollandalılardan kalma kale (1779) sayılabilir. Bir eğitim ve kültür merkezi olarak tanınan kentte Endonezya İslam Üniversitesi, 17 Ağustos 1945 Üniversitesi'ne bağlı fakülteler, bir sanat akademisi ve öteki yüksekokullar bulunur. Başlıca sanayi dalları batik kumaş, sigara ve mobilya üretimi ile dokumacılıktır. Kentte ayrıca mücevher üreten atölyelerle bir dökümhane vardır. El sanatları arasında çömlekçilik, oymacılık ve müzik aletleri yapımı sayılabilir. Surakarta, Cava Adasının orta kesiminin kültür merkezidir. Nüfus (1980) 469.888.

Surat, Hindistan'ın ortabatı kesimindeki Gucerat eyaletinin güneydoğusunda kent. Kambay körfezinin ve Tapti Irmağının ağzının yakınlarında yer alır. Kentin 1516'da, Gopi Göletini kuran ve bölgeye Suracpur ya da Suryapur adını veren, Gopi adlı bir Brahman tarafından kurulduğuna inanılır. 1520'de Surat adını alan kent, 12. ve 15. yüzyıllarda Müslümanlar tarafından yağmalandı. 1512'de ve 1530'da Portekizliler tarafından yakıldı. 1573'te Babürlülerin eline geçti. 17. yüzyılda Maratha kralı Şivaci tarafından iki kez yağmalandı. Daha sonra altın ve kumaş ihracatı sayesinde Hindistan'ın başlıca ticaret merkezi durumuna gelen kentte ana ekonomik etkinlikler dokumacılık ve gemi yapımıydı. İngilizler Hindistan'daki ilk fabrikayı 1612'de burada kurdular. Üzerinde İngiltere ve Felemenk'in hak iddia ettiği kentin denetimi 1800'de İngilizlerin eline geçti. Sonraki yıllarda geleneksel muslin üretimi yeniden canlandırıldı; Surat pamukluları, ipeklileri ve brokarlarının yanı sıra altın ve gümüş eşyalarıyla ün kazandı. Birkaç eğitim kurumunun bulunduğu kent Batı Demiryolu'nun üzerindedir. Ayrıca karayolları vardır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler pamuk, mısır, baklagiller ve pirinçtir. Dokuma tesisleri Surat kentinde yoğunlaşmıştır. Nüfus (1991) kent, 1.496.943; (1991 geç.) metropoliten alan, 1.517.076.

Surat Thani, Tayland'ın güney kesiminde kent. Malakka Yarımadasının üzerinde, Topi Deltasının başında, Bangkok-Singapur demiryolunun üzerinde yer alır. Yörede Ban Don adıyla anılan yerleşme, aynı zamanda bir liman kentidir. Çevrede pirinç ve hindistancevizi yetiştirilir, kalay çıkarılır ve balıkçılık yapılır. Nüfus (1989 tah.) kent, 41.560.

sure, Kuran'ın bölümlerinden her biri. Uzunlukları birkaç sözcükten birkaç sayfaya kadar değişen 114 sure arasında en kısası, üç âyetten oluşan Kevser, en uzunu da 286 âyetten oluşan Bakara'dır. Surelerin Kuran'daki yerleri, en yaygın görüşe göre doğrudan Hz. Muhammed tarafından belirlenmiştir. Buna karşılık bazı surelerin ya da tümünün yerlerinin sahabe tarafından belirlendiği yolunda iki farklı görüşü savunan bilginler de vardır. Geleneksel sınıflandırmaya göre her surenin başında, surenin Hz. Muhammed'e hangi kentte, Medine'de mi Mekke'de mi indirildiği belirtilir. Mekke'de inen (Mekki) surelerle Medine'de inen (Medeni) sureler arasında bazı biçim ve içerik farkları vardır. Mekke'de inenlerin genellikle kısa, özlü ve hareketli bir anlatımı vardır. Müşriklerle tartışmaların ve şirke yönelik eleştirilerin sıkça rastlandığı Mekki surelerde Arap konuşma sanatının gereği olan antlara yer verilir. Hukuki ilke ve kuralların ağırlığı, münafıklardan söz edilmesi, Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik eleştiriler, âyet sayısının çokluğu ve rahat bir anlatım, Medeni surelerin başlıca özelliklerindendir.

Yedi âyetten oluşan ilk sure Fatiha'nın (açan) dışında sureler uzundan kısaya doğru dizilerek numaralandırılmıştır. Ayrıca surelerin, genellikle metindeki olağandışı bir öğeden türetilmiş adları vardır. Surelerin yaklaşık dörtte birinin başında anlam ve işlevleri hâlâ yeterince anlaşılamamış ayrık harflerden oluşan *fevatih* (başlangıçlar) bulunur.

Tevbe suresi dışındaki sureler besmeyle(*) başlar. Fatiha ile en son iki sure

dışındaki bütün sureler Tanrı'nın seslenişi biçimindedir; bu surelerde Tanrı ya doğrudan konuşur ya da "de ki" buyruğuyla, sözlerini Hz. Muhammed aracılığıyla iletir.

Bütününün 30 günde okunabilmesini sağlamak amacıyla Kuran genellikle cüz (Farsça ve Urdu dilinde *sipare* ya da *pare*) denen 30 eşit bölüme ayrılır. Bu bölünmede konu birliği gözetilmez. Sureler ayrıca, pratik kolaylığı gözeten çeşitli gruplara ayrılmıştır. İkinci sureden (Bakara) başlayarak dokuzuncu sureye (Tevbe) kadar yedi sure ilk grubu oluşturur. Kuran'ın en uzun surelerinden oluşan bu grup es-Seb'ü't-Tuvel (en uzun yedi sure) olarak anılır. İkinci gruba el-Miun adı verilir; bu grup âyet sayıları yüz dolayında olan surelerden oluşur. Âyet sayısı yüzün altında olan sureler üçüncü grubu, el-Mesani'yi oluşturur. Dokuzuncu sureden başlayarak 50. sureye kadar süren bu iki grup arasındaki ayrım kesin biçimde belirlenmemiştir. Ellinci sureden Kuran'ın sonuna kadar tüm sureleri içine alan grup ise el-Mufassal olarak adlandırılır.

Sûre Irmağı, Almanca SAUER. Belçika'da ve Almanya'da ırmak. Belçika'nın Lüksemburg ilinde doğar. Doğu ve güneydoğu doğrultusunda 172 km boyunca aktıktan sonra Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletindeki (*Land*) Trier'in 11 km güneybatısında, Mosel (Moselle) Irmağıyla birleşir. Dekirche'nin aşağısındaki yaklaşık 64 km'lik bölümü ulaşıma elverişlidir. Our Irmağıyla birleştiği noktanın aşağısında kalan kesimi Lüksemburg ile Almanya arasında sınır oluşturur. Irmak ve çevresi II. Dünya Savaşı sırasındaki Ardennes Savaşı'nda şiddetli çatışmalara sahne olmuştur.

Surendranagar, VADHVAN olarak da bilinir, Hindistan'ın ortabatı kesimindeki Gucerat eyaletinde kent. Kathiavar Yarımadasında yer alan kent, Vadhvan kentsel yığışımının parçasıdır. Tarımsal ürünler için bir ticaret ve işleme merkezi olan kentte dokumacılık yapılır, sabun ve cam üretilir. Kent aynı zamanda bir demir ve kara yolları kavşağıdır. Nüfus (1991 geç.) kent, 49.773; metropoliten alan, 166.309.

Surguca, bugün AMBIKAPUR ya da BISRAMPUR olarak da bilinir, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinin doğusunda kent. Eskiden kendisiyle aynı adı taşıyan prensliğin başkenti olan Surguca'nın Dharmcaygarh, Patna ve Sonhat'la karayolu bağlantısı vardır. Bir kömür dağıtım ve depolama merkezi olan kentin ekonomisi büyük ölçüde tarım ürünleri ticaretine dayanır. Eskiden Surguca, Çangbhakar ve Korea prensliklerinin bulunduğu verimli bir platoda yer alır. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler pirinç, buğday ve yağlı tohumlardır; orman ürünleri de önemli bir gelir kaynağıdır. Nüfus (1991 geç.) kent, 50.278; metropoliten alan, 53.228.

Surgut, Rusya Federasyonu'nda, Tyumen yönetim birimindeki (*oblast*) Hantı-Mansi özerk ilinde (*okrug*) kent ve liman. Ob Irmağı kıyısında yer alır. 1965'te tüzel kimlik kazanan kent, Batı Sibirya petrol alanlarının başlıca hizmet merkezlerindendir. Kentteki santral Rusya'daki en büyük termik santrallardan biridir. Kentin doğuda Nijnevartovsk, güneybatıda Tobolsk ve Tyumen ile demiryolu bağlantısı vardır. Surgut ile kuzeydeki Urengoy doğal gaz bölgesi arasındaki demiryolu Kuzey Kutup Bölgesi'nin geniş doğal gaz alanlarına ulaşımı sağlar. Nüfus (1991 tah.) 261.100.

Surhanderya, Özbekistan'ın güney ucunda yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 20.800 km²'dir. Ceyhun'un (Amu Derya) kollarından Şerâbad ve Surhan ırmaklarının havzalarını içine alır. Doğusunda Babatag kuzeyinde ve batısında da Gissar Sıradağlarıyla bu dağların Baysuntau ve Kugitangtau adlı dorukları bulunur.

Başlıca tarımsal ürün olan pamuk Surhun ve Şerâbad vadilerinde sulamayla, buğday ve arpa ise sulamasız yetiştirilir. Öteki ürünler arasında pirinç, şekerkamışı ve meyve sayılabilir. Bozkırdaki otlaklarda Gissar ve karakul koyunları ile keçi beslenir. Nüfusun yüzde 80'inden çoğu kırsal kesimde yaşar. Başlıca yerleşmeler yönetim biriminin merkezi olan Tirmiz ile Denau'dur. Nüfusun yüzde 70'inden çoğunu Özbekler oluşturur. Bölgede Tacikler, Ruslar ve Tatarlar da yaşar. Nüfus (1991 tah.) 1.335.900.

Surigao, Filipinler'de, Mindanao Adası'nın kuzeydoğu ucundaki Surigao del Norte ilinin merkezi kent. Bir liman kenti ve ticaret merkezi olan Surigao, Surigao Boğazındaki Bilau Burnu yakınlarında yer alır. Başlıca ekonomik etkinlikler balıkçılık, kerestecilik ve çiftçiliktir. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başında hindistancevizi, abaka ve pirinç gelir. İspanyolların Filipinler'de kurduğu ilk yerleşmelerden biri olan kentte, eskiden İspanyol valinin ikametgâhı olan Casa Real (Kraliyet Evi) yer alır. Surigao, güneydeki Davao'ya giden Filipin-Japon Dostluk Karayolu'nun Mindanao bölümünün kuzeydeki son durağıdır. Yaklaşık 16 km kuzeydoğudaki Nonoc Adasında 1974'ten bu yana nikel çıkarılmaktadır. Nüfus (1990) 100.000.

Suriler, 1540-56 arasında Delhi Sultanlığı'nı yöneten son Afgan hanedanı.

Hanedanı başlatan Şir Şah Sur(*), Hint-Türk imparatoru Babür'ün Ludileri(*) yenerek Delhi Sultanlığı'na son vermesinin ardından Bihar ve Bengal'in denetimini ele geçirdi. Babür'ün yerine geçen Hümayun'u Çausa (1539) ve Kanauc'da (1540) yendikten sonra da Delhi Sultanlığı'nı yeniden kurdu. Kısa süren hükümdarlığı sırasında (1540-45) yönetim ve ekonomi alanlarında kapsamlı düzenlemelere gitti.

Şir Şah'ın oğlu İslam ya da Selim Şah, taht mücadelelerine karşın hanedanı ayakta tutmayı başardı. Ama ölümünden (1553) kısa süre sonra hanedan parçalandı. Bundan yararlanarak harekete geçen Hümayun, Haziran 1555'te Sikender Sur'u yendi ve temmuzda Delhi'yi işgal etti. Taht mücadelesini sürdüren Muhammed Adil Şah, Hintli veziri Himu'yu büyük bir orduyla Delhi üzerine gönderdi. Ama Hümayun'un yerine geçen Ekber'in 1556'da yapılan II. Panipat Çarpışması'nda Himu'yu bozguna uğratmasıyla Delhi Sultanlığı kesin olarak Hint-Türk İmparatorluğu'na katıldı.

surimono (Japoncada "basılı şeyler"), Japonya'da yeni yıl, doğum günü ya da evlilik yıldönümü gibi özel günleri anmak amacıyla yapılan çok renkli, küçük boy ağaç baskı. Çoğu kez altın ya da gümüş tozu serpilmiş özel bir kâğıt üstüne yapılan bu resimlerde ünlü şairlerden dizeler de bulunur. Ukiyo-e (Geçici Dünyadan Resimler) sanatçılarından Hokusai, Şunso, Utamaro ve Utagava Toyokuni bu dalda ürün vermiş ressamlardır.

Surin, Tayland'ın ortadoğu kesiminde kent. Nakhon Ratchasima ve Udon Thani arasındaki demiryolu üzerinde yer alan kent, pirinç, seramik eşya ve ipek gibi ürünler için bir üretim ve ticaret merkezidir. Her yıl düzenlenen Fil Toplama Şenliği bölgeye çok sayıda turist çeker. Bölge topraklarının sularını Chi ve Thap ırmakları toplar. Kamboçya sınırına 56 km uzaklıkta olan kentte nüfusun büyük bölümü Khmer dilini konuşur. Nüfus (1988 tah.) kent, 40.986.

Surinach, Carlos (d. 4 Mart 1915, Barselona, İspanya), İspanyol asıllı ABD'li besteci. Coşku dolu bale parçalarıyla tanınmıştır.

Surinach'ın babası İspanyol bir borsa tellalı, annesi Avusturyalı-Polonyalı bir piyanistti. On üç yaşına değin annesinden piyano dersi alan Surinach 14'ünde Caminals Müzik Akademisi'ne girdi, piyano ve müzik kuramı eğitimi gördü. Barselona Belediye Konservatuvarı yöneticisi Enrique Morera'dan özel ders aldı (1936-39) ve ilk yapıtlarını onun yönlendirmesiyle besteledi. Morera'nın önerisiyle 1940'ta Almanya'ya gitti; Düsseldorf, Köln ve Berlin'de birkaç yıl öğrenim gördükten sonra Barselona'ya döndü. 1944'te Barselona Filarmoni Orkestrası'nın şefliğine getirildi. *Passacaglia-Sinfonia*'sını 1945'te ilk kez bu kentte seslendirdi.

Sonraki yıllarda birçok Avrupa ülkesinde çeşitli senfoni orkestralarını konuk şef olarak yönetti. 1947'de Paris'e giderek 1950'ye değin orada yaşadı. 1951'de New York'a yerleşti ve 1959'da ABD uyruğuna geçti. ABD'ye gidişinden az sonra bale müziği siparişleri almaya başladı. Çok tanınmış bale parçaları arasında *Ritmo jondo* (1953; *Deep Rhythm*'in genişletilmiş biçimi, koreografi: Doris Humphrey), *Mazgallı Bahçe* (1958; koreografi: Martha Graham) ve *Agathe'nin Masalı* (1967; koreografi: Paul Taylor) sayılabilir. Surinach'ın müziğinde güçlü ritimler dikkati çeker. Bestelerinin çoğu sekiz tonlu flamenko ses dizisi üstüne kurulmuştur.

Surinach bale müziğinden başka oda müziği parçaları, korolu parçalar, gitar, piyano ve orkestra için yapıtlar da bestelemiştir.

Surinam, resmî adı SURINAM CUMHURİYETİ, Felemenkçe REPUBLIEK SURINAME. Güney Amerika'nın ortakuzey kesiminde ülke. Kuzeyde Atlas Okyanusu, doğuda Fransız Guyanası, güneyde Brezilya, batıda da Guyana ile çevrilidir. Guyana ile anlaşmazlık konusu olan 17.635 km²'lik alanın dışında yüzölçümü 163.820 km²'dir. Fransız Guyanası'yla da sınır anlaşmazlıkları bulunan Surinam'ın başkenti Paramaribo'dur. 1992 tahmini nüfusu 404.000'dir.

Doğal yapı. Surinam, kuzeyde dar ve alçak bir kıyı şeridine sahiptir; bu kıyı şeridinin büyük bölümü bataklıklarla kaplı olduğundan bölgede ıslah çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Kıyı şeridinin arkasında, büyük bölümü ormanlarla kaplı tepelik bir bölge uzanır; ülke topraklarının yaklaşık beşte dördünü oluşturan bu tepelik bölge güneyde yerini alçak dağ sıralarına bırakır. Surinam'ın en yüksek noktası ülkenin ortagüney kesimindeki Juliana Doruğudur (1.230 m).

Yedi büyük akarsu ülke topraklarını boydan boya geçip Atlas Okyanusuna döküldür. Bunlardan Courantyne Irmağı Guyana, Maroni Irmağı ise Fransız Guyanası ile olan sınırı çizer. Surinam Irmağı üzerinde büyük bir hidroelektrik santral kurulmuştur. Öteki ırmaklar Nickerie, Coppename, Saramacca ve Commewijne'dir.

Surinam'da yıl boyunca nemli ve tropik bir iklim hüküm sürer; kuzeydoğudan esen alize rüzgârları kıyı kesiminde iklimi bir ölçüde de olsa yumuşatır. Yıllık ortalama

yağış miktarı dağlık kesimlerde 3.000 mm, kuzeybatı kıyılarında ise 1.900 mm dolayındadır. En fazla yağış nisan-ağustos ve kasım-şubat arasında düşer. Yıllık ortalama sıcaklık 27°C'dir.

Tarım alanları ülke topraklarının yüzde 1'inden azını oluşturur. Yalnızca kıyı bölgesi ve tepelik bölgenin bir bölümü ile bazı ırmak vadileri temizlenerek tarıma açılmıştır. Ülkede demir cevheri, manganez, nikel, altın, uranyum ve petrol yatakları bulunmakla birlikte yalnızca boksit çıkarılmaktadır. Ülkedeki ırmaklar hidroelektrik enerji potansiyeli bakımından çok zengindir; bunlardan bazılarından ülkenin başlıca gelir kaynaklarından biri olan alüminyum sanayisi için gerekli elektrik elde edilmektedir.

SURİNAM

Nüfus. Nüfusun büyük bölümünü Doğu Hint Adalılar, Kreoller ve Cavalılar oluşturur; ülkede ayrıca, Hollandalıların Bosch Negers (Çalı Siyahları) olarak adlandırdıkları Siyahlar, Çinliler, Güney Amerika Yerlileri ve Hollandalılar da yaşar. Doğu Hint Adalıların çoğu geçimlerini çiftçilikle sağlar; daha çok başkent Paramaribo'da yaşayan Kreoller ise siyaset ve ticaretle uğraşır. Cavalıların büyük bölümü Hollandalılara ait plantasyonlarda çalışır. Siyahlar Batı Afrika'daki kabile örgütlenmelerini, yaşam biçimlerini, dinlerini ve gelenekleri koruyarak Amerika kıtasında benzeri bulunmayan bir topluluk oluşturmuşlardır.

Resmi dil Felemenkçedir. Ülkede ayrıca İngilizce, bir kreol olan Sranantonga ve Hintçe ile başka Asya, Avrupa ve Yerli dilleri konuşulur. Nüfusun büyük bölümü Hindudur; ikinci sırada Hıristiyan ve Müslümanlar yer alır. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekarede 2,5 kişidir. Nüfus başkent Paramaribo'da ve kıyılarda yoğunlaşmıştır. Doğum (binde 23,2) ve ölüm (binde 6,1) oranlarının düşük olmasına karşın (1988), istatistikler Surinam'ın gelişmekte olan ülkelere özgü demografik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. 1973-75 ve 1979-80 arasında çok sayıda kişinin Hollanda'ya göç etmesiyle ülke nüfusu yaklaşık üçte bir oranında azalmıştır. Ülkenin en büyük kenti 192.109 (1988) nüfuslu Paramaribo, ikinci büyük yerleşmesi ise 1980'de nüfusu 6.078 olan Nieuw Nickerie'dir.

Ekonomi. Surinam'da, kamu sektörünün de özel sektör kadar pay sahibi olduğu gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Ekonomi boksit madenciliği ve alüminyum üretimi ile tarım ve hizmet sektörlerine dayanır. Nüfustan daha büyük bir hızla artan gayri safi milli hasıla (GSMH), 1980'lerin ortalarında siyasal istikrarsızlık nedeniyle büyük bir düşüş göstermiştir. Bununla birlikte Surinam, Güney Amerika'da en yüksek kişi başına milli gelire sahip ülkelerden biri olmayı sürdürmektedir. 1990 verilerine göre Surinam'ın GSMH'si 1,3 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli geliri ise 3.050 ABD Doları'dır.

GSMH içindeki payı (1988) yaklaşık yüzde 11,1 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 16,8'i (1985) çalışır. Tarım alanları kıyı düzlüklerinde yoğunlaşmıştır. Pirinç üretimi iç talebi karşılamakta ve hatta bir bölümü de ihraç edilmektedir. Yetiştirilen başlıca ticari ürünler şekerkamışı, muz, hindistancevizi ve portakaldır. Palmiye yağı üretimi 1970'lerin ortalarından bu yana hızla artmaktadır.

Ülkenin başlıca gelir kaynağı olan madencilik ve maden işleme sanayisi Hollanda ve Kuzey Amerika şirketlerinin denetimindedir. Ülkede üretilen alüminyum, alümina ve boksitin büyük bölümü ihraç edilir. 1980'lerde ülkede petrol çıkarılmaya başlanmasına karşın petrol ithalatı sürmektedir. GSMH'nin yaklaşık yüzde 15'ini oluşturan imalat sanayisi gıda işleme ve kerestecilik ile alüminyum ve alümina üretimine dayanır. 1990'da 1,3 milyar kW-sa olan yıllık elektrik üretiminin büyük bölümü ithal petrolden sağlanır.

Surinam'ın başlıca ithal ürünleri petrol ve öteki yakıtlar, ihraç ürünleri ise pirinç, boksit, alüminyum ve karidestir. Ticaret yaptığı ülkelerin başında ABD, Hollanda, Trinidad ve Tobago gelir. 1975'te Surinam'ın bütün borçlarını sildiğini ilan eden Hollanda, aynı zamanda bu ülkeye önemli miktarda ekonomik yardımda bulunmaktadır; Surinam bu nedenle dış borcu en az olan Güney Amerika ülkelerinden biridir.

Ülkedeki karayollarının yalnızca dörtte biri kaplanmıştır; demiryollarının uzunluğu ise 160 km'yi aşmaz. Yük ve yolcu taşımacılığında genellikle ulaşıma elverişli ırmaklardan ve kanallardan yararlanılır. Başkent Paramaribo aynı zamanda ülkenin başlıca limanıdır. Zanderij'de uluslararası bir havalimanı vardır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. 1980'deki darbeden sonra askeri diktatörlükle yönetilen Surinam'da 1987'de kabul edilen anayasayla yeniden sivil yönetime geçilmiştir. Bu yeni anayasaya göre devletin başında, Ulusal Meclis tarafından beş yıl için seçilen başkan bulunur. Bununla birlikte ordu, Ulusal Askeri Konsey aracılığıyla hükümet üzerindeki denetimini sürdürmektedir. Ulusal Askeri Konsey, "özel durumlarda" Ulusal Meclis'in çıkardığı bir yasayı iptal etme hakkına sahiptir. Ülkedeki başlıca siyasal parti Yerlilerin, Kreollerin ve Cavalı azınlıkların oluşturduğu üç partili bir koalisyon olan Demokrasi ve Kalkınma Cephesi'dir. Sağlık koşullarının genelde iyi durumda olduğu Surinam, Güney Amerika'da bebek ölüm oranının (1990-95'te binde 28) en düşük olduğu ülkelerden biridir. Ortalama ömür (1985-90) kadınlarda 72,1 yıl, erkeklerde ise 67,1 yıldır.

Eğitim 6-12 yaş arasında zorunlu ve parasızdır. Ülkedeki başlıca yükseköğretim kurumu Anton de Kom Üniversitesi'dir. Surinam'da Hollanda dilinde birkaç günlük gazete yayımlanır; ülkede Çince yayınlar da vardır. Radyo ve televizyon yayınları devletin denetimindedir.

Tarih. Bugün Surinam'ın bulunduğu topraklarda başlangıçta Surinenler yaşıyordu. Ülkeye adını veren bu halk 15. yüzyılın sonlarında öbür Yerli topluluklarınca bölgeden sürüldü. Surinam'a 1602'de Felemenkliler yerleşti. Onları 1651'de İngiliz vali Francis Willoughby'nin isteği üzerine Barbados'tan gelerek bölgeye yerleşen bir grup İngiliz izledi. İngilizler 1667'de imzalanan Breda Antlaşması'yla Surinam'ı Nieuw Amsterdam (bugün New York kenti) karşılığında Felemenk'e bıraktılar. Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası 1682'de ülkede şekerkamışı ve kahve plantasyonları kurdu ve bu plantasyonlarda çalışmak üzere Afrika'dan köleler getirdi. Afrikalı kölelerin bir bölümü baskılar karşısında ülkenin iç kesimlerine kaçarak orada Afrika'ya özgü yaşam biçimlerini sürdürdüler. Sonunda Felemenk hükümeti bu kaçak kölelerin varlıklarını tanımak ve üzerinde yaşadıkları toprakları kendilerine bırakmak zorunda kaldı. 18. yüzyılda İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar arasında birkaç kez el değiştiren Surinam II. Paris Antlaşması'yla (1815) kesin olarak Hollanda'ya bırakıldı.

1863'te köleliğin kaldırılmasından sonra, plantasyonlarda çalışmak üzere Çin, Cava ve Hindistan'dan çok sayıda işçi getirildi. II. Dünya Savaşı başladığında tarım önemini yitirmiş, plantasyonların yerini 1915'te bulunan boksit almıştı. Surinam savaş sırasında Mihver Devletleri'nin işgaline uğramayan iki Hollanda toprağından biri oldu. 1948-51 arasındaki yönetsel reformların ardından 1954'te özerk yönetime kavuştu. 25 Kasım 1975'te tam bağımsızlığını kazandı ve Henk Arron ülkenin ilk başbakanı oldu. 1979'da Cavalı bakanların hükümetten çekilmesiyle doğan bunalımı 1980'nin başındaki askeri darbe izledi. Altı ay sonra ikinci bir darbeyle yönetimi ele geçiren Yarbay Dési Bouterse Aralık 1982'den sonra ülkenin tek yöneticisi durumuna geldi. Bouterse'nin kurduğu baskıcı yönetim Hollanda'

nın bu ülkeye yaptığı ekonomik yardımı kesmesine yol açtı. Bouterse bunun üzerine komşularının ve Libya'nın yardımına başvurduysa da boksit piyasasındaki bunalımın da etkisiyle ekonomik durum gitgide kötüleşirken işsizlik de arttı. Öte yandan Afrikalı kölelerin soyundan gelen Siyahların yönetime karşı başlattıkları gerilla hareketi sorunları daha da derinleştirdi. Sonunda Kasım 1987'de yapılan seçimlerle askeri yönetime son verildi. Bouterse'nin ağır bir yenilgiye uğradığı bu seçimleri Demokrasi ve Kalkınma Cephesi kazandı. Kasım 1987'de yeni anayasa bir referandumla onaylanarak yürürlüğe girdi. 1988'de de Demokrasi ve Kalkınma Cephesi'nin çabaları sonucunda sivil bir başkan işbaşına geldi.

Başkan Ramsewak Shankar yaklaşık iki yıl görevde kaldıktan sonra Aralık 1990'da ordunun düzenlediği kansız bir darbeyle devrildi. Yerine geçici başkan sıfatıyla Johan Kraag geçti. Mayıs 1991'de yapılan seçimlerin ardından Halk Meclisi başkanlığa Ronald Venetiaan'ı seçti. Ağustos 1992'de de Siyah gerilla örgütleriyle hükümet arasında bir barış antlaşması imzalandı. Antlaşma genel af çıkarılmasını ve gerilla birlikleriyle sivil polis örgütünün birleştirilmesini öngörüyordu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Surinam Irmağı, Surinam'ın orta ve doğu kesiminde ırmak. Wilhelmina ve Eilerts de Haan dağlarının birleştiği dağlık bölgede doğar. Yaklaşık 480 km boyunca kuzeydoğu doğrultusunda aktıktan sonra başkent Paramaribo'nun hemen kuzeyinde Atlas Okyanusuna dökülür. Yukarı çığırında birçok ivinti yeri vardır. Sintia, Adadien ve Awa'da barajlar bulunur. Yukarı çığırında Gran Irmağı adıyla anılan ırmak, Djoemoe Asidonhopo'da Pikien Irmağı ile birleştikten sonra Surinam Irmağı adını alır.

Surinam kurbağası (*Pipa pipa*), *Pipidae* familyasından, Güney Amerika'da yaşayan kurbağa türü. Yaklaşık 20 cm uzunluğunda olan bu kurbağaların dişileri, açılana değin yumurtalarını sırtlarında taşır. Surinam kurbağasının gövdesi basık ve karemsi, gözleri küçük, başı yassıdır. Burnunda ve çenesinde deri sarkıntıları vardır. Ön ayaklarının ucundaki yıldız biçimli küçük uzantılar besinleri bulmasına yardımcı olur.

Surinam kurbağaları suda çiftleşir. Dişiler yumurtladıkça erkekler bu yumurtaları tek tek dölleyerek dişinin sırtına bastırır. Çok geçmeden dişinin sırt derisi yumurtaları sarar ve üstlerini boynuzsu bir maddeyle örter. Yaklaşık 80 gün sonra yumurtalardan erişkinlere benzeyen küçük yavrular çıkar.

Suriye, resmî adı SURİYE ARAP CUMHURİYETİ, Arapça EL-CUMHURİYETÜ'L-ARABİYETÜ'S-SURİYE, Asya'nın güneybatı kenarında, Akdeniz'in doğu kıyısında yer alan Ortadoğu ülkesi. Golan Tepelerinin İsrail işgali altındaki kesimiyle birlikte 185.180 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Türkiye, doğu ve güneydoğuda Irak, güneyde Ürdün, güneybatıda İsrail ve Lübnan ile çevrilidir. Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 500 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş kesimi 465 km'yi bulur. Başkenti Şam, 1992 tahmini nüfusu 12.958.000'dir.

DOĞAL YAPI. Suriye toprakları fiziksel coğrafya bakımından, batıdan başlayarak doğuya doğru üç ana kuşağa ayrılır: Kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye Çölü. Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık 180 km boyunca uzanan kıyı şeridinin hafif girintili kumsalları bazı kesimlerde yerini kayalık burunlara ve alçak uçurumlara bırakır. Kuzeyde iç kesime ancak 3 km kadar sokulabilen düzlük alan, Tartus yakınlarında dağ uzantılarıyla kesintiye uğradıktan sonra genişleyerek Akkar Ovasına açılır ve en güney uçta 20 km'ye kadar ulaşır. Kıyı ovasına bakan Ensariye Dağlarının kuzeyde 900 m yüksekliğe varan sırtları güneye doğru alçalarak 600 m'ye kadar iner. Daha doğuda koşut bir doğrultu izleyen Cebelü'ş-Şarki'nin ortalama yüksekliği 1.800-2.100 m'yi bulur. Bu sistemden bir sırtla ayrılan güneybatıdaki Hermon Dağı (2.814 m) ülkenin en yüksek noktasıdır. İki sıradağ arasında yer alan 65 km uzunluğundaki el-Gab Çöküntüsü, Asi Irmağı vadisinin bir bölümünü barındırır.

Ülkenin geri kalan kesimini Suriye Çölünün hafif dalgalı düzlükleri kaplar. Ortalama yüksekliği 300-500 m arasında değişen bu geniş kuşağın büyük bölümü kayaç ve çakıllarla örtülü bir bozkır görünümü taşır. Ülkenin ortasında kuzeydoğu yönünde uzanan Ebu Rucmeyn Dağları bu bölümde yer alır. Güneybatıya düşen asıl çöl alanında dünyanın en büyük bazalt oluşumlu yükseltilerinden biri olan Dürzi Dağı (1.800 m) ile dağlık Hamad bölgesi bulunur.

Suriye'nin en önemli su kaynağı ve ulaşıma elverişli tek akarsuyu olan Fırat Irmağı, kuzeybatıda ülkeye girdikten sonra güneydoğu yönünde ilerleyerek ülkenin doğu kesimini boydan boya geçer. Su toplamaya

1973'te başlayan Tebke Barajı gibi sulama projeleri geniş alanların tarıma açılmasını sağlamıştır. Dağlık bölgenin sularını toplayan Âsi Irmağı kuzey yönünde akarak Türkiye'ye girdikten sonra Akdeniz'e dökülür. Şeria Irmağının bir kolu olan Yermuk Irmağı, Suriye-Ürdün sınırının bir bölümünü çizer. Özellikle kıyı şeridinde toplanmış olan kaynaklar ve yeraltı suları yıl boyunca yoğun tarıma olanak verir. Halep'in güneydoğusunda yer alan el-Cebbul Gölü dışındaki önemli tuz gölleri arasında Ceyrud ve Hatuniye sayılabilir.

Kuzeydoğudaki el-Cezire bölgesini örten çernozem topraklar dışında, ülkenin toprak dokusu fosfor ve organik madde içeriği bakımından yoksuldur. En yaygın olarak killi ve kil, kum ve mil karışımı topraklara rastlanır. Fırat Vadisi ile el-Gab Çöküntüsünde alüvyonlu topraklar bulunur.

Kıyı kuşağı ile batıdaki dağ sıralarında Akdeniz tipi bir iklim hüküm sürerken, iç kesimlerde, daha soğuk kışlar ve daha sıcak yazlarla belirlenen son derece kurak bir iklim görülür. Batıda 13°C ve 27°C olan ocak ve ağustos ortalama sıcaklıkları, doğuda 5° ve 40°C düzeyindedir. Yıllık yağış miktarı batıda 760-1.015 mm arasında değişir. Bozkır bölgesinde bu düzey 500 mm'ye kadar iner. Ülkenin güneydoğusuna ise yılda ancak 125 mm yağış düşer. Yılda bir iki kez hamsin denen sıcak, kuru ve tozlu rüzgâr eser.

Çam ormanları özellikle Ensariye Dağlarının sırtlarını kaplar. Maki örtüsünün görüldüğü dağ yamaçlarında porsukağacı, ıhlamur ve göknar ağaçları yetişir. Ülkenin güneyinde daha çok mersin, şimşir, katranağacı, katırtırnağı ve yabanıl zeytin gibi kuraklığa dayanıklı bodur ağaçlara ve çalılara rastlanır. Bozkır bölgesinde seyrek alıç kümeleri dışında hemen hiç ağaç yoktur; ilkbahar sonunda açan çiçekli bitkiler kısa sürede kurur. Fırat Vadisi boyunca hurmalıklar görülür. Kıyı şeridinde ise geniş limon ve portakal bahçeleri vardır.

Issız yörelerle sınırlanmış olan yabanıl hayvan varlığı kurt, sırtlan, tilki, porsuk, yaban domuzu ve çakal gibi türleri kapsar. Ayrıca karaca, ayı, sincap ve kokarca gibi hayvanlara da rastlanır. Çok sayıda engerek, kertenkele ve bukalemunun bulunduğu çöl alanlarında ceylan ve araptavşanı da yaşar. Dağlarda şahin, doğan ve kartal gibi yırtıcı kuşlar yaygındır.

NÜFUS. Uzun süreli yabancı yönetimlere karşın Arap kimliğini koruyan Suriye'de toplam nüfusun (1981) yüzde 88,8'ini Araplar oluşturur. Ülkenin en büyük azınlık topluluğu olan Kürtler (yüzde 6,3) kuzeydoğu ve kuzeybatı sınır bölgelerinde yaşar. Öteki azınlıklar arasında Ermeniler, Türkmenler, Çerkesler ve Asuriler sayılabilir. Resmî dil Arapçadır; Kürtler ve Ermeniler dillerini büyük ölçüde korumuştur. Fransızca ve İngilizce de geniş bir kesimce konuşulur. Toplam nüfusun (1980) yüzde 89,6'sı Müslümandır. En büyük mezhebi oluşturan Sünnilerin oranı dörtte üçü bulur. Sayıca daha az olan Aleviler ve Dürziler belirli yörelerde toplanmıştır. Hıristiyanlar (yüzde 8,9) çok sayıda küçük cemaate ayrılmış durumdadır.

Nüfus yoğunluğu (1992) ülke genelinde kilometrekare başına 69,9 kişidir. Bu oran geniş bozkır ve çöl alanlarında iki kişinin altına kadar iner. Nüfusun büyük bölümü ülkenin batı ve kuzeydoğu kesimleriyle Fırat ve kollarının vadilerinde yoğunlaşmıştır. Kentlerde oturanların oranı (1990) yüzde 50,4'tür. Lazkiye ve Tartus limanları dışındaki başlıca kentler dağlık bölgenin hemen doğusunda yer alan Şam, Halep, Humus ve Hama'dır. Kırsal yerleşmeler genellikle su kaynaklarının yakınında kuruludur. Arap ülkeleri, ABD ve Batı Avrupa'ya özellikle 1950'lerden sonra hızlanan göçler belirli meslek ve uzmanlık alanlarında ciddi bir işgücü açığı ortaya çıkarmıştır. Son yıllarda kalifiye işçileri ve üniversite mezunlarını yurtiçinde tutmak amacıyla özendirici önlemler alınmaktadır.

Devlet oldukça yüksek olan nüfus artış hızını düşürmekten kaçınmakla birlikte, erken evlilik ile sık doğumları önleyerek ve kadınlara daha geniş eğitim ve iş olanakları sağlayarak ailelerin refah ve sağlık düzeyini geliştirmeye çalışmaktadır. Doğum ve ölüm oranları (1990-95) sırasıyla binde 42,5 ve binde 5,7'dir. Toplam nüfus içinde 15 yaş altı grubun oranı (1990) yüzde 48,3 gibi çok yüksek bir düzeydedir.

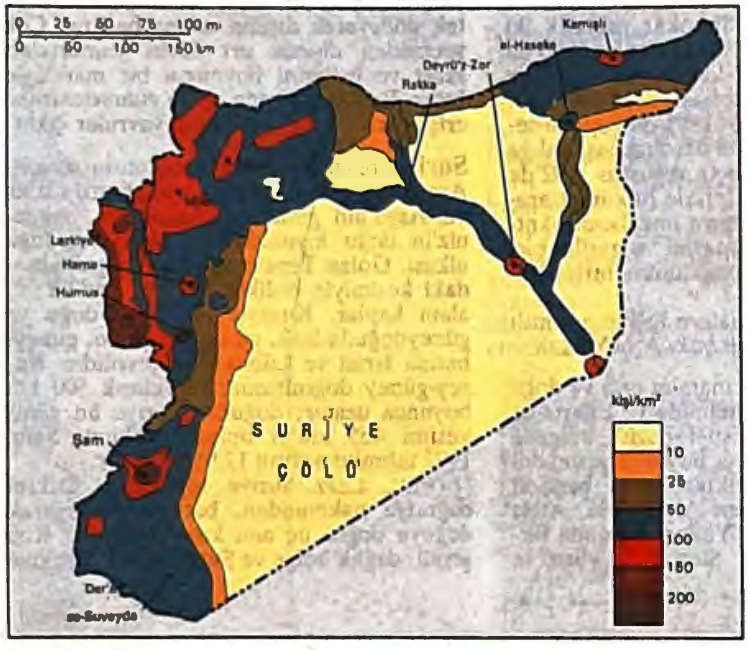

Suriye'de Nüfus Yoğunluğu

EKONOMİ. Suriye'de büyük ölçüde tarım, imalat ve hizmet sektörlerine dayanan karma bir ekonomi yürürlüktedir. Özel kesimin etkinlik gösterdiği tarım, perakende ticaret ve belirli hafif sanayiler dışında ekonominin kilit dallarının çoğu devletin elindedir. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) yaklaşık 12,4 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.020 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1989) yüzde 23,9 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 22'si çalışır. Ekime elverişli alanların büyük bölümü kıyı şeridiyle Âsi ve Fırat ırmaklarının vadilerinde yer alır. Yermuk ve Fırat üzerinde kurulan barajlara bağlı kanallar, sulamadan yararlanan alanları önemli ölçüde geliştirmiştir. Bununla birlikte ülkenin birçok kesiminde yağışa bağlı tarım egemendir; yıllık yağış miktarındaki değişmeler tarımsal üretim düzeyinde sık sık dalgalanmalara yol açar. 1963'te uygulanmaya başlayan toprak reformu çerçevesinde köylü işletmeleri 50 ha sulu, 100 ha kuru araziyle sınırlanmış ve kiracı çiftçilerin koşullarını düzeltmeye yönelik önlemler alınmıştır.

En önemli ticari tarım ürünleri pamuk, şeker pancarı ve tütündür. Tahıl ürünlerinin başında gelen buğdayı arpa, mısır ve darı izler. Önemli bir gıda ürünü olan mercimeğin bir bölümü ihraç edilir. Sebze ve meyve üretimi oldukça gelişmiştir. Kıyı şeridinde daha çok turunçgiller yetiştirilir. Yüksek kesimlerde ise zeytinlikler, bağlar ve meyve bahçeleri vardır. Hayvancılık önemli bir gelir kaynağını oluşturur. Ülkenin koyun varlığı (1990) yaklaşık 14 milyon başı bulur. Ormancılık ve balıkçılık pek gelişmemiştir. Ormanlardan sumak, yabanıl fıstık, defne, meyankökü ve domalan gibi gıda ürünleri ve ilaç hammaddeleri elde edilir.

Suriye'nin en önemli yeraltı kaynakları petrol ve doğal gazdır. 1992'de ülkenin tahmini petrol rezervi 1,7 milyar varil, doğal gaz rezervi ise 181 milyar m³ düzeyindeydi. Petrol ve doğal gaz yataklarının çoğu kuzeydoğuda yer alır. Arama, üretim ve işleme çalışmalarını bir kamu kuruluşu olan Genel Petrol İdaresi yürütür. Suriye aynı zamanda Irak ve Suudi Arabistan'dan gelen petrol ve doğal gaz boru hatlarının Akdeniz'e çıkış kapısını oluşturur. Bir başka önemli kaynak olan fosfatın yanı sıra demir cevheri, asfaltit, kireçtaşı, bazalt ve mermer yatakları da vardır.

GSYİH'ye katkısı birlikte yüzde 21,1'e ulaşan madencilik ve imalat sektörleri toplam işgücünün de yüzde 15,1'ine istihdam olanağı sağlar. Birçok ağır sanayi dalının 1958-65 arasında devletleştirilmiş olmasına karşın, 1970'ten sonra özel yatırımları da özendirici bir politika izlenmeye başlamıştır. Başlıca sanayi ürünleri arasında pamuk, ipek ve yün dokuma, un ve işlenmiş gıda, çimento, gübre, cam, deri eşya ve ayakkabı, kimyasal maddeler, makine ve elektrikli aletler sayılabilir. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 10,6 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun üçte ikiye yakın bölümü hidroelektrik, geri kalanı petrolle çalışan santrallardan elde edilir. Devletten belirli ölçüde destek gören işçi sendikalarının ekonomik ve siyasal gücü sınırlıdır. Verimlilik düzeyini artırmak amacıyla 1978'de işçilerin kamu kuruluşlarının yönetimine katılmasını sağlamaya yönelik bir program uygulanmaya başlamıştır.

Bankacılık sistemi üzerinde devletin sıkı bir denetimi vardır. Dış ticaret, tarım ürünleri satışı ve döviz işlemlerini Suriye Ticaret Bankası yürütür. Emlak, Sanayi Kalkınma ve Tarım bankaları kendi uzmanlık alanlarına giren işleri görür. Halk Bankası küçük üreticilere kredi sağlar. Ülkede yarı resmî bir sigorta şirketi de etkinlik gösterir.

Suriye'nin dış ödemeler dengesi öteden beri olumsuz bir seyir izlemektedir. Yurtdı-

şında çalışan işçilerin gönderdiği dövizler bunun önemli bir bölümünü kapatır. Başlıca ithalat kalemlerini makine, sanayi donanımı, kimyasal maddeler ve gıda ürünleri oluşturur. Ham petrol ve doğal gaz dışındaki en önemli ihracat geliri kaynakları ise fosfat ürünleri, pamuk, dokuma, giyim eşyaları, deri ve gıda ürünleridir. Suriye'nin

Suriye'nin başlıca kentlerinden Halep'te Büyük Cami'nin (Zekeriya Camisi) minaresi
ABC Ajansı

dış ticaret yaptığı ülkelerin başında eski Sovyet cumhuriyetleri, Fransa, İtalya ve Almanya gelir.

Gelişmiş olan kara ve demir yolları ağı bütün önemli merkezleri birbirine bağlar. Lazkiye ve Tartus limanları modern tesislerle donatılmıştır. Şam ve Halep'te birer uluslararası havalimanı vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Suriye'nin yönetim biçimi 1973 tarihli anayasa uyarınca çok partili cumhuriyettir. Bununla birlikte siyasal iktidar, birçok Ortadoğu ülkesinde kolları olan Baas Partisi'nin kesin denetimi altındadır. Yasal çalışma izni tanınmış öteki siyasal partilerle birlikte Ulusal İlerici Cephe'yi oluşturan Suriye Baas Partisi'nin yönetim organları Ulusal Komutanlık, Bölgesel Komutanlık ve Halk Konseyi'dir. Öteki siyasal partilerin çok küçük bir oranla temsil edildiği 250 üyeli Halk Konseyi aynı zamanda yasama organı işlevini görür. Konsey üyeleri dört yılda bir doğrudan halk tarafından seçilir. Yürütmenin başında, Suriye Baas Partisi genel sekreterliği, Ulusal İlerici Cephe başkanlığı ve silahlı kuvvetler başkomutanlığı görevlerini de elinde tutan devlet başkanı bulunur. Yedi yıllık bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilen devlet başkanına hükümet işlerinde, kendisinin atadığı başbakan ve bir bakanlar kurulu yardım eder.

Hukuk sistemi belirli bir Fransız etkisi taşımakla birlikte temel ilkeleri bakımından şeriata dayanır. Bütün yönetim birimi merkezlerinde ilk derece, valilik (*muhafaza*) merkezlerinde istinaf ve başkentte üst istinaf mahkemeleri bulunur. En üst yargı mercii Yüksek Anayasa Mahkemesi'dir. Ordu savunmanın yanı sıra bayındırlık işlerinde ve sağlık hizmetlerinde de önemli görevleri yerine getirir. Askerlik hizmeti bütün erkekler için zorunludur; silahlı kuvvetlerin toplam asker sayısı (1991) yaklaşık 404.000'dir.

Kapsam ve maddi destek düzeyi bakımından pek gelişmemiş olan sosyal refah sistemi, emekli, dul ve yetim aylığının yanı sıra işgörmezlik ve iş kazası yardımı gibi hizmetleri sağlar. Ödeme güçlüğü içinde olanlar için sağlık hizmetleri parasızdır. Hastane ve personel sayısındaki artışa karşın, büyük kentler dışında sağlık hizmetleri yeterli olmaktan uzaktır. Kırsal kesimde içme suyu ve kanalizasyon sistemlerinin geriliği bulaşıcı hastalıkların yaygın olmasında önemli rol oynar. Ortalama yaşam süresi (1990-95) kadınlarda 69,2 yıl, erkeklerde 65,2 yıldır. Bebek ölüm oranı binde 39 düzeyindedir. Son yıllarda hızlı nüfus artışı, kırsal kesimden yoğun göçler ve mülteci akını kentlerde ciddi bir konut açığı sorunu yarattığı gibi belediye hizmetlerinin yürütülmesini de önemli ölçüde güçleştirmiştir.

Eğitim ilkokul düzeyinde zorunlu ve parasızdır. Yüzde 64,5 olan genel okuryazarlık oranı (1990) bölge ülkelerindeki düzeye göre düşük sayılır. Genel ve mesleki eğitim veren ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayısı hızla artmaktadır. Başlıca yükseköğretim kurumları arasında Şam, Halep ve Lazkiye üniversiteleri sayılabilir. Suriye'de Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım İdaresi'nin yönetiminde çeşitli okullar da vardır.

KÜLTÜREL YAŞAM. Suriye'nin uzun süre yabancı yönetimler altında kalmasının önemli bir sonucu da Arap ulusal kültürünün gelişme olanağını ancak 20. yüzyılda bulmuş olmasıdır. Bağımsızlık sonrasında izlenen kültür politikalarında Arap kimliğinin öne çıkarılması, bu gecikmenin etkilerini giderme çabasını yansıtır.

İslam dininin insan ve hayvan tasvirlerini yasaklaması nedeniyle soyut bezemelerle sınırlı olan görsel sanatlar, okullarda resim dersinin verilmeye başladığı I. Dünya Savaşı sonrasında belirli bir canlılık içine girmiştir. Çağdaş Suriyeli ressamların yapıtlarında biçim ve üsluptan çok içerik kaygısının ağır bastığı görülür. Heykel sanatı büyük ölçüde beyaz mermerden yontulan süslemelerle sınırlıdır. Bu türün en seçkin örneklerine Şam'daki saray ve resmî binalarda rastlanır. Suriye edebiyatında özellikle şiir ve öykü gelişmiştir. Yapıtları en çok okunan yazarlar arasında Nizar Kabbani ve Adonis (Ali Ahmed Said) sayılabilir. Tiyatro ve halk dansları toplulukları geniş ilgi görür. Arap dünyasının en eski modern kültür kurumu olan Arapça Akademisi'nin (1919) yanı sıra, çoğu bağımsızlık sonrasında açılmış çeşitli kültür merkezleri, sanat okulları ve müzeler de vardır.

Kitle iletişim araçları devletin sıkı denetimi altındadır. Basın üzerinde doğrudan sansür uygulanmaktadır. Baas Partisi'nin resmî yayın organı *El Baas* önde gelen gazetelerin başında gelir. Radyo ve televizyon yayınlarını bir kamu kuruluşu olan Suriye Radyo ve Televizyon Kurumu yönetir.

TARİH. Eski çağlar. Bugünkü Suriye'nin bilinen en eski sakinleri Natuf kültürünü(*) yaratan avcı ve toplayıcı halklardır. Bölgede metal işlemeciliğinin başladığı İÖ 4. binyıl ortalarında ilk kentler de ortaya çıkmaya başladı. İÖ 3. binyıl ortalarına doğru bölgeye çeşitli Sami halkları yerleşti. Bu dönemde güçlü bir krallığın odağı olan Ebla(*) kenti, İÖ y. 2600-2240 arasında bölgenin büyük bölümünü denetim altında tuttu. Daha sonra yeni bir güç olarak yükselen Akadların bölgede kurduğu egemenlik, İÖ 2000 dolaylarında Arabistan çöllerinden gelen Amorilerin(*) saldırılarıyla yıkıldı. Bölge İÖ 1800'lere değin çok sayıda küçük devlet oluşturan Amorilerin yönetiminde kaldı. Bu dönemdeki önemli Amori merkezlerinin başında Mari (bugün Tel-Hariri) ve Halep geliyordu.

İÖ 1600'lerde Hititlerin saldırılarına uğramaya başlayan bölge, bir süre sonra Mısır'ı elinde tutan Hyksoslar ile Mezopotamya'nın kuzeyinden batıya doğru yayılan Hurriler arasındaki çekişmeye sahne oldu. Hurrilerin İÖ 1500 dolaylarında kurduğu Mitanni adlı devletin bölgede sağladığı üstünlük, Hitit ve Asur saldırıları sonunda İÖ 1360'larda sona erdi. Bölgenin denetimi için Hititler ve Mısırlılar arasında başlayan çatışma, Kadeş Savaşı'yla (İÖ 1286) doruğuna çıktı. Bu savaştan sonra Mısırlılar bölgeden çekildiyse de Deniz Halklarının istilasıyla Hititlerin zayıflaması bölgede bir boşluk doğurdu. İzleyen dönemde bu boşluğu dolduran Geç Hitit devletleri İÖ 11. yüzyıldan sonra Aramilerin(*) etkisi altına girdi. Şam'ı merkez edinerek İsrailoğullarıyla bir dizi savaşa tutuşan Aramiler, İÖ 9. yüzyılda Asur saldırılarıyla karşı karşıya geldi. İÖ 8. yüzyıl sonlarında Arami krallıklara boyun eğdiren Asurluların İÖ 612'de Medler tarafından yıkılmasının ardından Suriye'de Babil egemenliği dönemi başladı. Perslerin İÖ 539'da Babil'i ele geçirmesi yeni bir istilayı getirdi. Bir süre sonra Fenike, Filistin ve Kıbrıs ile birlikte ayrı bir satraplığa dönüştürülen Suriye, Büyük İskender'in İÖ 333'te Pers kuvvetlerini yenilgiye uğratmasıyla Makedonyalıların yönetimi altına girdi.

Helenistik dönem ve Roma yönetimi. Büyük İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra komutanlarının giriştiği paylaşım mücadelesi sırasında, Suriye toprakları Ptolemaios ve Selevkos hanedanları arasında ikiye ayrıldı (İÖ 301). Bölgenin güneyini alan Mısır'daki Ptolemaios hükümdarları kentlerin özerkliğini tanıyarak bürokratik bir sistem kurma yoluna gittiler. Bölgenin kuzeyine egemen olan Selevkoslar ise bu toprakları dört satraplığa ayırarak yoğun bir kolonileşmeye giriştiler. III. Antiokhos'un İÖ 200'de Mısır kuvvetlerini yenilgiye uğratmasıyla bütün Suriye Selevkosların eline geçti. Kısa bir süre sonra Romalıların Doğu Akdeniz ve Anadolu'daki ilerleyişi Selevkosları önemli ölçüde zayıflattı. Sürekli iç çekişmelerin yaşandığı bu dönemde Suriye'nin kuzeyinde Selevkosların fiili denetimi Antiokheia (Antakya) ve Şam yöreleriyle sınırlandı. Güneydeki topraklar ise Huraea'lılar, İsrailoğulları ve Nebatilerin oluşturduğu kabile devletleri arasında paylaşıldı.

Bölgedeki karışıklık ortamı İÖ 64'te Romalıların bölgeyi ele geçirmesiyle sona erdi. Merkezi Antiokheia olmak üzere bir eyalete dönüştürülen Suriye'ye daha sonra güneydeki bağımlı krallıklar da katıldı. Bu arada Partların bölgeye karşı giriştiği çeşitli saldırılar püskürtüldü ve sınırlar tahkim edilerek Roma denetimi pekiştirildi. Tarım ve el sanatlarının geliştirilmesi ve güvenli ticaret yollarının açılması, Suriye'yi Roma'nın en zengin eyaletlerinden biri durumuna getirdi. Yönetim ve orduya dayalı Roma etkisine karşın, yerel halk kültür ve dilini büyük ölçüde korudu.

İS 4. yüzyılda başlayan Bizans yönetimi daha bürokratik bir yapıyı getirmekle birlikte ekonomik alanda daha parlak bir çağı açtı. Aynı dönemde askeri herakâtlar için bir üs olarak kullanılan Suriye zaman zaman Sasani saldırılarına uğramaya başladı. 5. yüzyılda büyük ölçüde savuşturulan bu tehlikenin yeniden canlandığı 6. yüzyılda Arap akınları da ciddi bir boyut kazandı.

Sasani ordularıyla yapılan bir dizi savaş istikrarı bozarak Bizans yönetimini sarstı.

İslam egemenliği. Suriye'ye 634'te giren Halid bin Velid komutasındaki Müslüman Arap orduları kısa sürede denetimi sağladı. Bizanslılara karşı karada ve denizde seferlerin sürdürüldüğü ilk yıllarda, halkı vergiye

Emeviye Camisi'ndeki mozaik bezemelerden bir ayrıntı, 715; Şam, Suriye
Ciccione—Rapho/Photo Researchers

bağlamakla yetinen Araplar toplumsal yapıya ve yönetim sistemine pek dokunmadılar. Suriye valisi Muaviye, Hz. Osman'ın ölümünden sonra başlayan iç çekişmede komşu bölgeleri de ele geçirerek 660'ta halifeliğini ilan etti. Emevi yönetimi altında Şam'ın başkent olması, Suriye'nin Müslüman Arap kimliğine yönelişini daha da hızlandırdı. Fetih ve genişleme sürecinde önemli rol oynayan Suriye, yeni zengin topraklardan gelen kaynaklarla büyük bir gelişme gösterdi. Emevi halifeleri İslam kültürüne geniş destek vererek görkemli anıtlar yaptırdı.

Emevilerin 750'de Abbasilerce devrilmesiyle halifelik merkezi de Şam'dan Bağdat'a geçti. Abbasi yönetimine karşı Suriye'de baş gösteren ayaklanmaların bastırılması sırasında Hıristiyanlara karşı daha katı bir tutum benimsendi. Bu arada Arapça yerel dillerin yerini almaya başladı. Abbasilerin zayıflamasıyla merkezi otoriteden kopan Suriye, 877'de Mısır'daki Tolunilere bağlandı. Tolunilerin yıkılmasından (905) sonra Suriye'nin kuzeyi Halep'teki Hamdanilerin(*) yönetimine girerken, güneydeki topraklar bir süre sonra Mısır'a egemen olan İhşidilerin elinde kaldı. 968'de Mısır'da İhşidilerin yerini alan Fatımiler, bir dizi seferin ardından 1004'te bütün Suriye'yi denetim altına aldılar. Bu dönemdeki siyasal karışıklıklara karşın, Suriye Sünniler ile Şiiler arasındaki çekişmelerin yanı sıra canlı kültürel gelişmelere sahne oldu.

Suriye 11. yüzyılın ikinci yarısında, Halep ve Şam'ı ele geçiren Büyük Selçukluların yönetimine girdi. Ama Suriye Selçuklularının(*) egemenliği 1098'de başlayan Haçlı saldırıları nedeniyle kısa sürdü. Kudüs Krallığı'na bağlı Haçlı kuvvetlerini 1128'de Halep'ten çıkaran Selçuklu emirlerinden İmadeddin Zengi'nin Suriye'yi geri alma tasarısını oğlu Nureddin Zengi gerçekleştirdi. Zengilerin komutanı olarak Mısır'a giren ve 1171'de Fatımi halifeliğine son veren Salaheddin Eyyubi, Mısır ve Suriye'yi içine alan güçlü bir devletin temellerini attı ve Hattin Savaşı'nda (1187) Haçlılara kesin bir darbe indirdi. Ama Salaheddin'in ölümünden (1193) sonra Eyyubi toprakları parçalanmaya yüz tuttu. Askeri hizmete dayalı yeni bir toprak tasarrufu sistemi getiren Eyyubilerin yönetimi altında, Suriye ticarete dayalı zenginliğine de yeniden kavuşmaya başladı.

Mısır'da Eyyubilerin yerine geçen (1250) Memlûkler, Moğol saldırılarını durdurduktan ve Haçlıları temizledikten sonra Suriye'deki eski Eyyubi topraklarını, en büyüğü Şam olmak üzere altı eyalete ayırdılar. Yönetimin büyük ölçüde Suriyeli Arap ailelere bırakıldığı bu dönemde, Dürzilik, İsmailiye ve Alevilik mezhepleri ile Maruni Hıristiyanlara karşı sert politikalar izlendi. Memlûklerin ilk döneminde ekonomik canlılığını koruyan Suriye, 1401'de Halep ve Şam kentlerini yağmalayan Timur ordularının yol açtığı büyük yıkımdan sonra hızla gerileme sürecine girdi. 16. yüzyıl başlarında Doğu Anadolu'da üstünlüğü ele geçiren Osmanlılar ile Memlûkler arasında gerginleşen ilişkiler, Suriye'yi önemli bir çatışma odağı durumuna getirdi. I. Selim'in (Yavuz) 1516'da Memlûk kuvvetlerini bozguna uğratmasıyla Suriye Osmanlı topraklarına katıldı.

Osmanlı yönetimi. Suriye'yi Şam, Halep, daha sonra da Trablusşam ve Sayda (sonradan Akkâ) olmak üzere dört eyalete ayıran Osmanlılar, merkezî bir denetim kurmakla birlikte yerel topluluklara belirli ölçüde özerklik tanıdılar. Öte yandan merkezden atanan bazı üst görevliler dışında yönetimde Arap din adamlarına dayanma yoluna gittiler. İlk Osmanlı valileri tahıl ürünlerinin yanı sıra pamuk ve ipek üretimini destekleyerek tarımın gelişmesine büyük önem verdiler. El sanatlarının yüksek bir düzeye ulaştığı Şam ve Halep, ticaret yolları üzerindeki canlı duraklar olarak da büyük önem kazandı. Bu arada Halep'in Avrupa'yla sıkı ticari bağları, Hıristiyan ve Yahudilerden oluşan güçlü bir tüccar sınıfı ortaya çıkardı. Özellikle Fransızların koruması altında Hıristiyan kültürü önemli bir gelişme gösterdi.

Merkezî denetimin zayıfladığı 17. yüzyıl sonlarında yönetsel yapının bozulması ve Bedevi akınlarının artması, Suriye'nin tarımsal üretimini hızla geriletti. Başına buyruk davranmaya başlayan mültezimler bir tür toprak ağası sınıfına dönüştü. Ticaret yollarının güvensiz hale gelmesi kentleri de olumsuz yönde etkiledi. 18. yüzyılın büyük bölümünde Şam valiliğini elinde tutan Azm Ailesi, merkezden bağımsız davranarak önemli bir güç kazandı. Cezzar Ahmed Paşa'nın valiliği (1775-1804) sırasında Akkâ da benzer bir gelişme çizgisine yöneldi. Askeri baskılar ve ağır vergi yükü özellikle köylülerin yaşam koşullarını kötüleştirdi. 19. yüzyıla girildiğinde Halep ve Şam kentleri ile tarımın geliştiği bölgeler dışında Suriye'nin büyük bölümü karışıklık ve yoksulluk içinde bulunuyordu.

Bu sırada Mısır'da kendine bağlı bir yönetim kurmuş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1831'de oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye göndererek ertesi yıl bu toprakların da kendisine bırakılmasını sağladı. Şam'ı merkez edinerek Mısırlılara dayalı yeni bir yönetim oluşturan İbrahim Paşa, tarım ve ticaret gelirlerini artırmaya yönelik sıkı önlemler aldı. Suriye'yi geri almak isteyen Osmanlı kuvvetlerinin Nizip Savaşı'nda (1839) yenilgiye uğramasından sonra duruma müdahale eden Avrupa devletleri, İbrahim Paşa'yı Suriye'den çekilmek zorunda bıraktı.

Osmanlıların yeni bir vergi sistemi ve zorunlu askerlik hizmeti uygulayarak Suriye'de etkili bir denetim kurma çabaları yaygın bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Öte yandan Avrupa mallarının Suriye'ye girişi yerel el sanatlarını bir çöküşe doğru sürükledi. Bu arada Osmanlıların Dürzilere dayanmaya çalışması ve Avrupalıların Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlenmesi, iki topluluk arasında hızla tırmanan bir çatışmaya yol açtı. Bunu izleyen diplomatik baskılar 1861'de Marunilere belirli bir özerklik tanınmasını getirdi. Sonraki yıllarda yönetim alanında yapılan reformlar, İstanbul'da öğrenim görmüş nüfuzlu Arap ailelerinin çocuklarına sivil ve askeri görevler verilmesi, telgraf ve demiryolu hatlarının kurulması gibi etkenler Osmanlı yönetimine belirli bir istikrar kazandırdı. Ama II. Meşrutiyet'in ilanının (1908 ardından İttihat ve Terakki yönetiminin izlediği politikalar Arap milliyetçiliğine dayalı bir muhalefetin gelişmesine zemin hazırladı.

I. Dünya Savaşı (1914-18) sırasında Osmanlıların önemli bir harekât merkezi olan Suriye, Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin başlıca hedefi durumuna geldi. Hicaz'da oluşturulan ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın komutasına verilen bir Arap ordusunun desteklediği İngilizler, Kasım 1918'de Suriye'yi ele geçirdiler. Savaş sona erdiğinde Şam'da, başında Faysal'ın bulunduğu bir askeri yönetim kuruldu. Beyrut ve çevresi Fransızların, Filistin de İngilizlerin yönetimine girdi. Savaş sırasında İngilizlerden bağımsızlık sözü almış olan Arap önderlerin Mart 1920'de Şam'da topladığı Suriye Kongresi, Faysal'ı Filistin'i de içine alan birleşik Suriye'nin kralı ilan etti. Ama bir ay sonra İtilaf Devletleri San Remo Konferansı'nda Filistin'in İngiliz, Suriye ve Lübnan'ın da ayrı ayrı Fransız manda yönetimine verilmesini kararlaştırdı.

Manda yönetimi ve bağımsızlık. Temmuz 1920'de Suriye'yi işgal ederek Faysal'ı yönetimden uzaklaştıran ve iki yıl sonra da manda yönetimini Milletler Cemiyeti'nin onayından geçiren Fransızlar, Dürzilerin ve Alevilerin çoğunlukta olduğu iki bölge dışında, kendi subay ve memurlarının denetiminde Şam'a bağlı bir yönetim oluşturdular. Yol yapımı, kentsel planlama, tarım ve eğitim alanında atılan bazı adımlara karşın, eski toprakları da kapsayacak bağımsız bir Suriye'yi amaçlayan Arap milliyetçiliği gittikçe güç kazandı. Şam'da kurulan Halk Partisi'ne bağlı milliyetçiler ile Dürzilerin 1925'te başlattığı ayaklanma kısa sürede kırsal kesimin büyük bölümüne yayıldı. Bazı milliyetçi birliklerin Şam'a girmeye başlaması üzerine, Fransızlar kenti iki gün süren bir bombardımana tuttular. Ayaklanma bütünüyle ancak 1927'de bastırılabildi. Bu arada ödün verici bir politikaya yönelen Fransızlar, 1928'de bir Kurucu Meclis için seçim yapılmasına izin verdiler. Seçimleri kazanan milliyetçiler oluşturulan yeni hükümette de görev aldılar. Ama meclisin hazırladığı anayasa taslağı, Mayıs 1930'da meclisi dağıtan Fransız yüksek komiserinin yaptığı bazı değişikliklerle yürürlüğe girebildi. Bunu izleyen görüşmeler ancak Fransa'da Halk Cephesi hükümetinin başa geçmesinden sonra bir sonuca bağlanabildi. Fransa'nın dış politikada söz sahibi olması, ekonomik ilişkilerde öncelikten yararlanması ve Suriye'de iki askeri üs bulundurması koşuluyla Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan antlaşma Eylül 1936'da imzalandı. Antlaşmaya göre Alevi ve Dürzi bölgeleri yeni devlete katılacak, ama Lübnan yeni devletin dışında kalacaktı. Parlamento seçimlerinin ardından Ulusal Blok lideri Haşim el-Atasi cumhurbaşkanlığına seçildi ve milliyetçilerden oluşan bir hükümet kuruldu.

Antlaşmayı onaylamaktan kaçınan Fransa, öteden beri gündemde olan Hatay Soru-

nu(*) konusundaki tutumunu değiştirerek Türkiye'nin isteği doğrultusunda İskenderun sancağının ayrı bir yönetime kavuşturulmasını kabul etti. Daha sonra cumhuriyet statüsü kazanan bu topraklar 1939'da Türkiye'ye katıldı. Fransa'nın izlediği politikaya karşı gelişen tepki üzerine Temmuz 1939'da cumhurbaşkanı ve hükümet istifa etti, ardından anayasa askıya alındı.

II. Dünya Savaşı'nın başlarında Suriye, Almanya'ya teslim olan Vichy Hükümeti'nin denetimine geçti. Mayıs 1941'de ortak bir harekât düzenleyen İngiliz ve Özgür Fransa kuvvetleri Suriye'yi ele geçirdi. Bu harekâtla birlikte Suriye'nin bağımsızlığı da ilan edildi. Milliyetçilerin zaferiyle sonuçlanan 1943 seçimlerinin sonunda Şükrü el-Kuvvetli cumhurbaşkanlığına getirildi. Daha sonra yönetimin devri konusunda ortaya çıkan bunalım, Fransızların Şam'ı bombalamasına ve İngilizlerin müdahalede bulunmasına yol açtı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki uzun görüşmelerin ardından İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Suriye ve Lübnan'dan aynı anda çekilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Çekilme işlemi Nisan 1946'da tamamlandı.

Bağımsızlık sonrası. Arapların Mayıs 1948'de yeni İsrail Devleti karşısında uğradığı yenilgi, özellikle Suriye'de derin bir sarsıntı yarattı. Bu sarsıntıyı artıran bir etken de bağımsızlık mücadelesine önderlik etmiş olan Sünni toprak sahibi soyluların karmaşık etnik ve dinsel dokuyu göz önüne almayan otoriter bir tutuma yönelmesi ve köylüler üzerindeki sömürü ve baskıyı ağırlaştırmasıydı. Aynı dönemde yükselen orta sınıf içinde yeni eğilimler boy göstermeye başladı. İktidarda bulunan Ulusal Blok çok geçmeden iki kanada ayrıldı. Başında Şükrü el-Kuvvetli'nin bulunduğu Ulusal Parti Şam soylularına dayanırken, yeniden kurulan Halk Partisi de Halep soylularının temsilcisi olarak ortaya çıktı. Arapların birliği davasını önde tutan bu iki parti, birincinin Suudi Arabistan'a, ikincinin de Irak'a yakın olması bakımından birbirinden ayrılıyordu. Bu arada laik ve sol bir programı temel alan milliyetçi eğilimli Baas Partisi, özellikle öğrenciler ile orduda ağırlıklı bir yer tutan Aleviler ve öteki azınlıklar arasında güçlü destek bulmaya başladı.

Mart 1949'da Kuvvetli yönetimini kansız bir darbeyle deviren Albay Hüsnü ez-Zaim, dört ay sonra yeni bir darbeyle yerini Albay Sami el-Hinnavi'ye bıraktı. Aralıkta bunu Albay Edip Çiçekli'nin öncülük ettiği bir başka darbe izledi. Çiçekli Kasım 1951'de askeri cunta içinde bir temizlik hareketine girişerek konumunu güçlendirdi. Belirli bir siyasal yönelimi olmayan darbeci subayların bir bölümü Baas Partisi'ne dayanmaya çalışırken, bir bölümü de Büyük Suriye davasını savunan otoriter eğilimli Suriye Toplumsal Milliyetçi Partisi ile yakın ilişkilere girdi. Albay Faysal el-Atasi öncülüğündeki bir darbeyle Şubat 1954'te Çiçekli'nin devrilmesinden sonra parlamenter yönetim biçimine dönüldü. Bu dönemdeki iktidar mücadelesinde orduda hızla güç kazanan Baasçılar, Toplumsal Milliyetçiler karşısında üstün duruma geçti.

Suriye'deki koalisyon hükümeti yeni dönemde Cemal Nâsır yönetimindeki Mısır'la ve sosyalist ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yöneldi. Böylece Şubat 1958'de Mısır ve Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşme yoluna gitti. Ama Mısır yönetimcilerinin Suriye üzerinde bir tür egemenlik taslaması tepkilere yol açtı. Eylül 1961'de Suriyeli subayların giriştiği bir darbeyle birliğe son verildi. Darbeyle birlikte başlayan sağa kayış, Baasçılara yakın subayların Mart 1963'te yönetimi ele geçirmesiyle durdu. Darbeciler arasında yer alan Nâsır yanlılarının bir süre sonra tasfiye edilmesiyle yönetimde Baasçıların kesin denetimi sağlandı. Şubat 1966'daki yeni bir darbe bütünüyle Baas Partisi'nin Suriye koluna dayanan yeni bir askeri rejim getirdi. İsrail ve Suriye arasındaki sınır çatışmaları ile başlayan 1967 Arap-İsrail Savaşı sonunda Suriye'nin elindeki Golan Tepeleri İsrail işgali altına girdi. 1973'te yeniden çıkan savaşta Suriye yitirdiği toprakları geri alamadı (*bak.* Arap-İsrail Savaşları).

1966 darbesinin başında yer alan Albay Salih el-Cedid 1970'te yerini Hafız Esad'a bıraktı. Mart 1971'de devlet başkanlığı görevini üstlenen Alevi kökenli Esad, öteki hizipleri etkisizleştirerek konumunu güçlendirmenin yanı sıra Müslüman Kardeşler'in yürüttüğü muhalefeti uzun çabalar sonunda 1982'de sindirdi. Bu arada dış politikada daha aktif bir çizgi izleyerek İsrail'e karşı sertlik yanlısı Arap ülkelerine önderlik etmeye ve Filistin hareketini yönlendirmeye çalıştı. Suriye birliklerinin 1976'da Lübnan'daki iç savaşa müdahale etmesi, Suriye'yi Ortadoğu bunalımının önde gelen taraflarından biri durumuna getirdi. Büyük ölçüde Sovyet askeri ve mali desteğine dayanan Suriye ordusu, 1982'de Lübnan'a giren İsrail birlikleri karşısında önemli kayıplara uğradı.

Sulamaya bağlı olarak tarımın gelişmesi ve petrol gelirlerinin artması Baas iktidarının daha sağlam temellere oturmasını sağladı. Bunun sonucu olarak devlet başkanlığı makamını güçlü bir destekle elinde tutan Esad, 1985'ten sonra diplomatik yollardan Ortadoğu bunalımını çözme arayışına girdi. Buna bağlı olarak Suriye'nin dış politikasında da Batı'ya karşı daha ılımlı bir yönelim belirdi.

1990'daki Körfez Bunalımı sırasında Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan ilk Arap ülkesi olan Suriye'nin bu bunalım sırasında izlediği politikalar Batı'yla olan ilişkilerinin yumuşamasını sağladı. Bunun sonucunda İngiltere ile Suriye arasında yeniden diplomatik ilişki kurulurken bazı Batılı ülkeler Suriye'ye ekonomik yardım sözü verdi. 2 Aralık 1991'de yapılan halkoylaması sonucunda Hafız Esad yedi yıllık bir dönem için görevde kalma yetkisi aldı. Aynı yıl Suriye'nin Ortadoğu Barış Görüşmeleri'ne katılacağı açıklandı. Ortadoğu Barış Görüşmeleri'nin Madrid'deki ilk toplantısında İsrail'e karşı sert bir tutum içine giren ve Ocak 1992'de Moskova'da yapılan ikinci toplantıyı boykot eden Suriye, Washington'daki üçüncü toplantıda İsrail'le barışa hazır olduğunu bildirdi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Suriye Çölü. Arapça BADİYETÜŞ-ŞAM. Asya'nın güneybatısında kurak ve boş bölge. Arabistan Yarımadasından başlayarak kuzeye doğru uzanır. Suudi Arabistan'ın kuzeyini, Ürdün'ün doğusunu, Suriye'nin güneyini ve Irak'ın batısını içine alır. Büyük bölümü lavlarla kaplı olan bölgede ortalama yıllık yağış miktarı 125 mm'nin altındadır. Yakın zamanlara değin Doğu Akdeniz ve Mezopotamya arasında hemen hemen aşılmaz bir engel oluşturan Suriye Çölünden günümüzde birçok büyük karayolu ve petrol boru hattı geçer. 1970'lerin sonlarında bölgede petrol arama çalışmaları yürütülmüştür. Suriye Çölünün genellikle el-Hammad adıyla bilinen güney kesiminde göçebe kabileler yaşar, Arap atı yetiştirilir.

Suriye Eyaleti *bak.* Şam Eyaleti

Suriye Savaşları, başta Suriye'deki Selevkos ve Mısır'daki Ptolemaios hanedanları, bir ölçüde de Makedonya kralları olmak üzere önde gelen Helenistik devletleri karşı karşıya getiren beş savaş (İÖ 3. yy). Savaşların çevresinde gelişen karmaşık ve dolambaçlı diplomatik manevralar Helenistik krallıkların değişmez özelliğiydi. Selevkoslar ile Ptolemaioslar arasındaki temel anlaşmazlık Suriye'nin güneyinin denetimi konusundaydı. I. Suriye Savaşı'nda (İÖ 274-271) II. Ptolemaios, Selevkoslardan Suriye'nin kuzey kıyısındaki Fenike'yi, Anadolu'nun büyük bölümünü ve Kykład Adalarını aldı. II. Suriye Savaşı'nda (İÖ y. 260-255/253) Makedonya kralı Antigonos Gonatas ile ittifak kuran Selevkos kralı II. Antiokhos, Fenike ve Anadolu'yu yeniden ele geçirdi. Laodikeia Savaşı olarak da anılan III. Suriye Savaşı'nı (İÖ y. 245-241), II. Antiokhos'un oğlu ve ardılı II. Selevkos'u eski diplomatik anlaşmaları yerine getirmeye zorlayan III. Ptolemaios başlattı. Selevkos konumunu pekiştirmek için Kappadokia ve Pontus hükümdarlarına Anadolu'da toprak vermek zorunda kaldı. Yapılan barış antlaşması uyarınca Ptolemaios Suriye'deki Seleukeia-Pieria'yı ve Trakya kıyısındaki bazı bölgeleri elde etti. Bunu izleyen Kardeşler Savaşı (İÖ 239-236) sonunda, Selevkos Anadolu'daki topraklarını kardeşi Antiokhos Hieraks'a bırakmak zorunda kaldı. Ama Pergamon kralı I. Attalos bölgenin denetimini ele geçirdi. Selevkos Krallığı'nın doğu eyaletleri Baktriane ve Parthia da bu dönemde bağımsız krallıklara dönüştü. İÖ 221'den sonra Selevkos egemenliğini yeniden kurmaya girişen III. Antiokhos, IV. Suriye Savaşı'nda (İÖ 219-216) Suriye Çukurunu (bugün Bikaa Vadisi) IV. Ptolemaios'a bırakmak zorunda kaldı. Ama Ptolemaios'un Mısır'daki ayaklanmalarla uğraşmasından yararlanarak V. Suriye Savaşı'nda (İÖ 202-200) Suriye Çukurunu geri aldı. Antiokhos'un Yahuda'yı Helenleştirme politikası sonucu ayaklanan Yahuda İÖ 142'de bağımsızlığını kazandı. Sürekli savaşlarla zayıflayan Helenistik devletler İÖ 2. ve 1. yüzyıllarda Roma denetimine girdi.

Suriye Selçukluları, ŞAM SELÇUKLULARI olarak da bilinir, Büyük Selçukluların 1078-1117 arasında Suriye bölgesine egemen olan kolu.

Büyük Selçuklu emiri Atsız 1071'de başlattığı fetihlerle Filistin ile Suriye'nin Askalan ve Yafa dışındaki en önemli kentlerini ele geçirmiş ve Büyük Selçuklulara bağlı bir yönetim kurmuştu. Büyük Selçuklu emiri Tutuş, Fatımilerin Dımaşk'ı (Şam) kuşatması üzerine Atsız'a yardım etmek için Suriye'ye gitti. Fatımilerin çekilmesinden sonra da Atsız'ı boğdurttu. Ardından kardeşi Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah tarafından Suriye melikliğine atandı; daha sonra 1078'de Tacüddevle sanını alarak bağımsızlığını ilan etti. Melikşah'ın yerine geçen Berkyaruk'a karşı taht mücadelesine giriştiyse de Rey Savaşı'nda (1095) öldürüldü. Onun ölümünden sonra Suriye Selçukluları parçalandı ve oğullarından Rıdvan (hd 1095-1113) Halep'te, Dokak (Dukak) (hd 1095-1104) Dımaşk'ta hüküm sürdü. Rıdvan, egemen olduğu toprakları elinde tutamayınca Filistin Fatımilerin, Antakya Haçlıların eline geçti. Rıdvan'ın ölümünden sonra oğulları Alp Arslan (hd 1113-14) ile Sultanşah (hd 1114-17) yönetimde etkili olamadılar. Bu dönemde fiili yönetim Tutuş'un kölelerinden Lulu'nun eline geçti.

1117'de Halep Artukluların denetimine girdi. Şam'da Dokak'ın oğlu Tutuş'a atabeglik eden Togtegin, onun ölümünden sonra yerine geçecek vâris olmadığından kendi yönetimini kurdu.

Surma Irmağı, BARAK olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeydoğusuyla Bangladeş'in doğusunda ırmak. Uzunluğu 900 km'dir. Hindistan'ın Manipur eyaletinin kuzeyindeki Manipur Tepelerinden doğan ırmak, burada Barak adıyla anılır. Önce batıya, sonra güneybatıya yönelerek Mizoram eyaletine girer. Orada kuzeye kıvrılıp Assam eyaletindeki Kaçar iline doğru akar ve Silçar kentini geçtikten sonra batıya döner. Daha sonra Surma ve Kusiyara adlı iki kola ayrılır. Güneydeki Kusiyara Bangladeş'e girerek güneybatıya döner. Kuzeydeki Surma ise Silhet'ten sonra çay yetiştirilen zengin bir vadiden geçer. Bu arada Kusiyara, her ikisi de Surma'yla birleşen iki kola bölünür. Surma Irmağı Bangladeş'in ortadoğusundaki Bhairab Bazar'da Brahmaputra Irmağına bağlı eski bir kanala girer ve Meghna Irmağı adını alarak güneye akar; Dakka'dan geçtikten sonra Ganj'a karışır. Irmak yağmur mevsiminde Silçar'a kadar ulaşıma elverişlidir.

sûrname, divan edebiyatında şehzadelerin sünnet, kadın sultanların evlenme törenlerinin anlatıldığı şiir ya da düzyazı biçimindeki yapıt.

Yazıldıkları dönemin toplumsal yaşamına ilişkin bilgiler vermeleri nedeniyle tarihsel bakımdan da önemi olan sûrnamelerde, çoğu zaman haftalarca süren bu törenlerdeki yarışmalar, şölenler, verilen armağanlar en ince ayrıntılarına kadar betimlenir. Genellikle sanatlı bir üslupla yazılan ve padişahlara ya da devlet büyüklerine sunulan sûrnameler 16. yüzyıldan sonra biçimlenip gelişmiştir. Bazısı mesnevi biçiminde bağımsız kitaplar, bazısı da törenleri kısaca anlatan kasidelerdir (sûriyye kasidesi) ve divanlar içinde yer alırlar. Divan edebiyatının belli başlı sûrnameleri şunlardır: Figanî'nin I. Süleyman'ın (Kanuni) oğulları Mustafa, Mehmed ve Selim (sonradan II. Selim) için yapılan sünnet düğününü anlatan "Sûriyye Kasidesi", Nev'i'nin III. Murad'ın büyük oğlu Şehzade Mehmed'in (sonradan III. Mehmed) Atmeydanı'nda yapılan ve 53 gün süren sünnet düğününü anlatan "Sûriyye Kasidesi", Mustafa Ali'nin *Camiü'l-Hubûr der Mecalis-i Sûr*'u, Nâbî'nin IV. Mehmed'in (Avcı) oğullarının sünnet düğününü ve Hatice Sultan'ın evlenme törenini anlatan *Sûrname*'si (1944), Abdî'nin aynı düğünle töreni anlatan *Sûrname*'si, Seyyid Vehbî'nin III. Ahmed'in oğullarının sünnet düğününü, Ayşe Sultan ve Emetullah Sultan'ın evlilik törenlerini anlatan *Sûrname*'si (1984), III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumunu anlatan *Sûrname-i Haşmet*, II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile Halil Rifat Paşa'nın düğün törenlerini anlatan *Sûrname-i Rifat*, aynı düğünü anlatan *Sûrname-i Esad*, II. Mahmud'un oğulları Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnet törenlerini ve kızı Mihrimah Sultan ile Mehmed Said Paşa'nın düğün törenini anlatan *Sûrname-i Lebîb*, aynı sünnet törenlerinden söz eden *Sûrname-i Hızır*, Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan ile Mahmud Celaleddin Paşa'nın evlenme törenlerini anlatan *Sûrname-i Nafî*, Şehzade Murad (sonradan V. Murad) ve Abdülhamid'in (sonradan II. Abdülhamid) sünnet törenlerini anlatan *Sûrname-i Tahsin*.

surre (Arapçada "para kesesi"), MAHMIL-I ŞERIF olarak da bilinir, Osmanlı padişahlarının her yıl hac öncesinde Haremeyn'e (Mekke ve Medine) gönderdikleri para ve armağanlar.

Osmanlı maliyesinde 50 bin akçe tutarındaki (yarım yük) paraya surre denirdi. Bu terim, Haremeyn'e gönderilen paraların hesabında da kullanıldığından, zamanla mahmil-i şerif yerine surre denmeye başladı. Surre gönderilmesinin amacı Mekke ve Medine kentlerinin bakım ve onarımını, halkının refahını sağlamaktı. Surre geleneğini Abbasi halifeleri başlatmıştı. I. Mehmed'in (hd 1413-21) canlandırdığı geleneği onu izleyen Osmanlı padişahları da sürdürdüler. 1517'de I. Selim (Yavuz) (hd 1512-20) kendisini "Hâdimü'l-Haremeyn ve'ş-Şerifeyn" (Mekke ve Medine'nin hizmetçisi) ilan edince, surre geleneği daha da önem kazandı. Bu kentlere her yıl yaklaşık 3 milyon kuruş tutarında para ve armağan gönderilmeye başladı.

surre alayı, Osmanlı Devleti'nde her yıl İstanbul'dan Haremeyn'e (Mekke ve Medine) surre(*) denen para ve armağanların götürülmesi için düzenlenen özel alay.

Surre gönderilmesinden darü's-saade ağası sorumluydu. Her yıl recep ayının girmesiyle başlayan surre hazırlığı, 12 Recep günü mahmil-i şerif de denen surrenin yola çıkarılmasıyla tamamlanırdı. O gün padişahın da katıldığı törenden sonra surre alayı Üsküdar'dan uğurlanırdı. Surre alayına İstanbul'dan ve güzergâh üzerindeki yörelerden hacca gidenler de katılırdı. Alay Şam'a ulaşınca surrenin götürülmesinden sorumlu olan surre emini bu görevi emîrü'l-hac konumundaki Şam beylerbeyine devrederdi. Beylerbeyi surreyi Mekke'ye ulaştırır, dağıtımını sağladıktan sonra Mekke şerifinin dua ve teşekkür mektubunu müjdecibaşı aracılığıyla padişaha gönderirdi.

Tanzimat'tan (1839) sonra surre alayı Dolmabahçe, daha sonra da Yıldız saraylarından yola çıkarılır oldu. Yolların güvenli olmaması nedeniyle surre bazı yıllar denizyoluyla gönderildi. Hicaz Demiryolu yapıldıktan sonra da bu yoldan yararlanıldı. 1918'de yola çıkarılan surre, bu arada I. Dünya Savaşı yenilgiyle sonuçlanınca, Şam'dan İstanbul'a geri getirildi; böylece surre geleneği de sona erdi.

Surrey, İngiltere'nin güney kesiminde il (*county*). Londra'nın hemen güneybatısında, Thames Irmağının kıyısında yer alır. Yüzölçümü 1.679 km²'dir. İl, Thames Vadisinin hemen güneyindeki North Downs tebeşir tepeleri ile daha güneyde ilin en yüksek noktası olan 294 m'lik Leith Tepesini içeren yeşilkum kayalarının doğu-batı doğrultusunda geçtiği alçak düzlüklerden oluşur. Mole ve Wey gibi ırmakların açtığı vadi ve geçitlerle bölünen bu iki dağ sırası il topraklarında etkileyici doğal görünümler oluşmasına yol açmıştır. 1958'de ilin güney kesimindeki yaklaşık 415 km²'lik bir bölge Olağanüstü Doğal Güzellikler Alanı ilan edilmiştir.

Ortaçağda Surrey'de koyun besiciliği önemli bir yere sahipti. Guildford, Godalming ve Farnham'da kumaş ticareti 16. yüzyılda önemli bir gelişme gösterdi. Dağlardaki ormanlardan sağlanan kerestenin taşınmasında önceleri ırmaklardan yararlanıldı, 1800'den sonra ise demiryolları ağırlık kazandı. Wandsworth ile Merstham arasında, atların çektiği vagonlarla işletilen demir raylı Surrey Demiryolu İngiliz Parlamentosu'nun onayladığı (1801) ilk kamu demiryolu oldu. Demiryolu hatları boyunca banliyölerin hızla geliştiği Surrey'de, II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğal güzellik alanları için öngörülen kısıtlamalar çerçevesinde planlı bir büyüme sağlandı. En hızlı büyüme ise Woking(*) ile katedrali ve üniversitesi olan Guildford gibi bağımsız merkezlerde gerçekleşti.

İl Molle Valley, Tandridge ve Waverley ilçeleri (*district*) ile Elmbridge, Epsom-Ewell, Guildford, Reigate-Banstead, Runnymede, Spelthorne, Surrey Heath ve Woking ilçelerine (*borough*) bölünmüştür. Nüfus (1991 tah.) 998.000.

Surrey (Kontu), Henry Howard (d. 1517, Hunsdon, Hertfordshire? - ö. 19 Ocak 1547, Londra, İngiltere), İngiliz şair. Sir Thomas Wyat ile birlikte İtalyan hümanist şairlerinin üslup ve ölçülerini İngiliz şiirine uyarlayarak yeni bir dönem başlatmıştır.

Lord Thomas Howard'ın en büyük oğluydu. 1524'te, babasının Norfolk 3. düka

Surrey kontu Henry Howard, Hans Holbein'ın bir çizimi; Windsor Şatosu, Berkshire
Crown Copyright

olması üzerine Surrey kontu unvanını aldı. Ailesi ve başka ilişkileri nedeniyle her zaman VIII. Henry yönetimine yakın oldu. 1532'de Oxford kontunun 14 yaşındaki kızı Frances de Vere ile evlendi. 1536'da kralın Jane Seymour ile evlenmesinden sonra sarayda nüfuzu artan Seymour ailesince aynı yıl çıkan ayaklanmada gizlice Katolikleri desteklemekle suçlanınca, 1537-39 arasında Windsor Şatosu'nda tutsak edildi. Ardından İskoçya, Flandre ve Fransa'daki askeri görevleriyle yeniden kralın övgüsünü kazanmayı başardı. Ama 1546'da İngiltere'ye döndüğünde kral ölmek üzereydi. Surrey, kralın Jane Seymour'dan olan oğlu Prens Edward'a ancak Howard'ların naiplik edebileceğini savunması üzerine Seymour'larca, prensi saf dışı bırakıp tahta el koymayı tasarlamakla suçlanarak Londra Kulesi'nin bulunduğu tepede idam edildi.

Surrey şiirlerinin çoğunu büyük olasılıkla Windsor Şatosu'nda tutulduğu sırada yazmıştı. Bu şiirlerinde Wyat'ı örnek almış, onun gibi İtalyan şiir biçimlerini İngilizceye uyarlamış, bu arada Petrarca'nın birçok sonesini de Wyat'tan sonra ikinci kez çevirmişti. İkisinin çevirileri karşılaştırıldığında Surrey'nin çok daha sağlam ve akıcı bir dil tutturduğu görülür; bu özellikler İngiliz sonesinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Shakespeare'in kullandığı sone biçimini ilk geliştiren Surrey'dir.

Döneminin öbür şairlerinin yapıtlarına oranla, Surrey'nin bazı şiirleri çok daha zengin bir duygusal yaşantıya yer verir. Aşk ve ölüm gibi Tudor döneminin alışılmış konuları yanında, Londra'daki yaşam, dostluk ve gençlik üzerine de şiirler yazmıştır. Dönemi için alışılmadık bir yöntemle, bir kadının

ağzından yazdığı "Complaint[s] of the absence of her lover being upon the sea" (Denizde Olan Aşığının Yokluğu Üzerine [Kadının] Yakınma[sı]) dışındaki aşk şiirleri önemsizdir.

Surrey'nin şiirlerinin hemen tümü, ilk kez ölümünden 10 yıl sonra yayımlandı. Kısa şiirlerinin toplandığı *Songes and Sonnettes, Written by the Ryght Honorable Lorde Henry Haward Late Earle of Surrey and Other* (1557; Merhum Surrey Kontu Dürüst ve Şerefli Lord Henry Haward ile Başkalarının Yazdığı Şarkı ve Soneler), aynı zamanda Wyat'ın şiirlerini de içerir. Surrey'nin gene 1557'de yayımlanan *Certain Bokes of Virgiles Aenaeis* (Vergilius'un Aeneis'inden Bazı Kitaplar) adlı çevirisi, açık ölçülü şiirin İngiliz şiirindeki ilk örneği olması açısından önemlidir.

Surtees, Robert Smith (d. 17 Mayıs 1803, The Riding, Northumberland - ö. 16 Mart 1864, Brighton, Sussex, İngiltere), av öyküleri üzerine kurulu romanlarıyla tanınmış İngiliz yazar. İngiliz edebiyatının en önemli komik karakterlerinden, aklı fikri tilki avında olan Londralı bakkal Mr. Jorrocks'un yaratıcısıdır.

Durham'daki gençlik yıllarından başlayarak sürek avına tutkusu olan Surtees, hemen bütün yapıtlarında da atlar ve binicilikle ilgili konulara yer verdi. İlk yapıtlarını *The Sporting Magazine*'de yayımladı. 1831'de, Rudolph Ackermann'la birlikte *New Sporting Magazine*'i (*N.S.M.*) çıkartmaya başladı ve 1836'ya değin derginin yayın yönetmenliğini üstlendi. Romanları kitap olarak basılmadan önce burada ve başka dergilerde tefrika edildi. Bunlardan, Dickens'ın *Pickwick Papers*'ına (*Mr. Pickwick'in Serüvenleri*) örnek oluşturan öykü derlemesi *Jorrocks' Jaunts and Jollities* 1831, 1838; Jorrocks'un Gezileri ve Eğlenceleri), *Handley Cross* (1854) ve *Hillingdon Hall* (1845), Mr. Jorrocks'u konu alır. Sonraki yapıtları *Hawbuck Grange* (1847; Hawbuck Çiftliği), *Mr. Sponge's Sporting Tour* (1853; Bay Sponge'ın Av Gezisi), *Ask Mamma* (1858; Anneye Sor), *Plain or Ringlets?* (1860; Düz mü, Lüleli mi?) ve *Mr. Romford's Hounds*'dur (ös 1865; Bay Romford'ın Tazıları). Vahşi atları uysalmış gibi alıcılara yutturan Soapey Sponge ve Facey Romford'ın serüvenlerini anlatan kitapları genellikle Surtees'in en başarılı yapıtları sayılır. Surtees'in hemen hemen tüm kitapları, *Mr. Pickwick'in Serüvenleri*'ni de resimlemiş olan John Leech ve Hablot Knight Browne'ın ("Phiz") çizimleriyle zenginleştirilmiştir.

Surtsey (İzlanda dilinde "Surts Adası"), İzlanda'nın güney kıyısı açıklarında volkanik ada. Atlas Okyanusunda Vestmann Adalarının (Vestmannaeyjar) güneybatısında yer alır. Yüzölçümü 2,5 km²'dir. Kasım 1963'teki püskürme sırasında ortaya çıkmış ve bunu izleyen üç buçuk yıl içinde okyanus tabanından 285 m yukarıda ve deniz düzeyinden 171 m yüksekliktе bir adaya dönüşmüştür. 1963'teki püskürme sırasında yüksekliği yaklaşık 6 km'ye ulaşan bir buhar sütunu Vestmann Adalarını da içine alan geniş bir bölgeye kül yağdırmıştır.

Soğuduktan sonra adaya çok sayıda jeolog, biyolog ve çevrebilimci gelmiştir. Surtsey günümüzde İzlandalı ve ABD'li bilim adamları tarafından yürütülen uzun süreli bir biyolojik araştırmanın üssü durumundadır. Adaya 1965'te İzlanda hükümetinin verdiği Surtsey adı, İzlanda mitolojisindeki Ateş Tanrısı Sutur'dan gelir.

Suruç, SURUÇ olarak da bilinir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şanlıurfa İline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 799 km² olan Suruç ilçesi batı ve kuzeybatıda Birecik, kuzeyde gene Birecik ve Bozova ilçeleri, kuzeydoğu ve doğuda Merkez İlçe, güneydoğuda Akçakale ilçesi, güneyde de Suriye ile çevrilidir.

İlin güneybatı kesiminde yer alan ilçe toprakları, Şanlıurfa Platosundan(*) Suriye'ye doğru gidildikçe alçalan düzlüklerden oluşur. Yüksekliği 1.000 m'yi aşmayan bu hafif dalgalı düzlükler Suruç Ovası adıyla anılır. Kaynaklarını kuzeydeki plato alanından alan cılız akarsular yazın kurur.

Nüfusunun yaklaşık yarısı kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım ve ticaretten sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, çiğit, arpa, pamuk, mercimek ve üzümdür. 1984'te İlin en çok çiğit ve pamuk üretimi yapılan ilçesi Suruç'tu. Güneydoğu Anadolu Projesi(*) kapsamında yer alan ve 146 bin hektardan çok tarım alanının sulanmasını amaçlayan Suruç-Baziki Projesi'nin önemli bir verim artışı sağlaması beklenmektedir. Az miktarda antepfıstığı, zeytin, susam, nohut ve erik yetiştirilen ilçede küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapılır. Şanlıurfa-Gaziantep karayolu ile Bağdat Demiryolu gibi ülke açısından önem taşıyan transit yollar ilçe topraklarından geçer. Suriye sınırı yakınından geçen Bağdat Demiryolu'nun kenarında yer alan Mürşitpınar bucak merkezinde bir sınır kapısı vardır. Eskiden kaçakçılığın yaygın olduğu ilçelerden biri olan Suruç'ta sınır ticareti geçim kaynakları arasında yer alır. İlçenin sanayisi dokumacılıkla sınırlıdır. İlçe topraklarında tuğla-kiremit hammaddesi yatakları vardır.

İÖ 2000'lerde Hurrilerin yaşadığı topraklar arasında yer alan Suruç yöresine İÖ 11. yüzyıldan sonra Aramiler yerleşmeye başladı. İÖ 10. yüzyılda Aramiler tarafından kurulan Bit-Adini Krallığı'na bağlanan yöre, İÖ 9. yüzyılda Asurluların eline geçti. Pers, Makedonya ve Selevkos egemenliklerinin ardından İÖ 2. yüzyılda Osroene Krallığı'na bağlandı. Daha sonra İS 2. yüzyıl başlarında Roma yönetimine girdi. Bizans döneminde 7. yüzyıl ortalarında Arapların eline geçtiyse de 11. yüzyılda gene Bizans'a bağlandı. 11. yüzyılda Bizans'a bağlı bir Ermeni yönetici olan Philaretos'un denetimindeydi. Aynı yüzyılın sonunda Urfa Haçlı Kontluğu'nun topraklarına katıldı. 12. yüzyıl başlarında Zengilerin yönetimine girdi. Bir süre Eyyubilerin ve Harezmlerin elinde kaldıktan sonra Anadolu Selçuklularının egemenliğini tanıdı. 1251'deki Moğol istilasında yağma ve kıyımlara sahne oldu. 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Halep vilayetinin Urfa sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalanmasından sonra önce İngilizler, sonra da Fransızlar tarafından işgal edildi. İşgalden 13 Mayıs 1920'de kurtuldu. 1923'te kaza yapıldı ve 1924'te kurulan Urfa vilayetine (il) bağlandı.

İÖ 4. yüzyılda Makedonyalılar tarafından kurulduğu sanılan ve eskiden Batnai adıyla anılan Suruç kenti ilçenin orta kesiminde yer alır. Moğol istilasından sonra uzun süre toparlanamayan kentin gelişmesi yakın döneme rastlar. Günümüzde tarım ürünlerinin pazarlandığı canlı bir ticaret merkezi olan Suruç, Gaziantep'i Şanlıurfa'ya bağlayan yolun 6 km güneyine düşer; bu yolla il merkezi Şanlıurfa'ya uzaklığı 43 km'dir.

Suruç Belediyesi 1891'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 80.202; kent, 39.905.

Sururi, tam adı SURURİ GÜMEN (d. 1920, Bursa), bir Bektaşi dervişi ile Nasreddin Hoca'nın karışımı bir tip olan "Canbaba"nın yaratıcısı karikatürcü.

Bursa Halkevi resim atölyesinde ressam Kenan Özbel'den resim dersi aldı. 1938'de lise öğrenimini yarıda bırakıp İstanbul'a gitti. Cemal Nadir Güler'in yardımıyla *İkdam* gazetesine girdi. Birkaç karikatürü yayımlandıktan sonra gazeteden ayrıldı, bir süre Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) resim derslerini izledi. *Kırmızı-Beyaz*, *Çocuk Sesi*, *Afacan*, *Cumhuriyet*, *Tasvir-i Efkâr*, *Yıldız*, *1001 Roman*, *Ev-İş* gibi gazete ve dergilerde çalıştıktan sonra 1949'da, Sedat Simavi'nin özendirmesiyle *Hürriyet* gazetesinde günlük karikatür çizmeye başladı. 1960'ların ortasında ABD'ye yerleşti. Halen bu ülkede çizgi film alanında çalışmalar yapmaktadır.

Sururi'nin usta ve kıvrak bir çizgisi vardır. Çizimlerinin resim yanı ağır basar. Karikatürlerinde mizahı yazılı anlatıma dayandırır. 1950'de yarattığı "Canbaba" adlı yaşlı kahramanını önceleri Osmanlı Döneminde yaşatmış, daha sonra günümüze taşıyarak onun ağzından güncel eleştirilerde bulunmuştur. "Canbaba", Cemal Nadir Güler'in "Amcabey"le yarattığı, olayları dışarıdan bakıp içlerindeki çelişkileri bir çırpıda özetleyiveren sevimli, gözlemci tipin başarılı bir ardılıdır.

Sururi karikatürlerinden yaptığı bir seçmeyi *Sururi Karikatür Albümü* (ty) adı altında toplamıştır.

Sururi AİLESİ, asıl soyadları ERULUÇ, tiyatro sanatçıları yetiştirmiş aile.

Aile adını, Midhat Paşa'nın sorgulanması sırasında başmüddeiumumi, yargılanması sırasında da reis olan Sururi Ali Paşa'dan (ö. 1888) almıştır. Sururi Ali Paşa'nın oğlu Nazif Sururi Bey de şiir ve yazılarıyla adını duyurmuş, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İbradı'ya sürgün edilmişti.

Nazif Sururi Bey'in en büyük oğlu Yusuf Sururi (d. 1894, İstanbul - ö. 1970, İstanbul) bir süre Avrupa'da eğitim gördükten sonra, 1914'te I. Dünya Savaşı çıkınca Türkiye'ye döndü ve orduya katıldı. Savaştan sonra Türkiye'de operet hareketinin başlamasında rol oynayan sanatçılardan biri oldu. İstanbul'da birçok operette rol aldı. Operetler ve revüler yazdı, bazı oyunları da çevirdi ya da uyarladı. *Gül Hanım* (1928), *Kalamış Pansiyonu* (1931), *Emir* (1932), *İkramiye* (1932; Celâl Esat Arseven'le birlikte), *Kadınlardan Bıktım* (1934), *Gönül Belası* (1939), *Yutmazoğlu* (1954) gibi operetleri daha çok Süreyya Opereti(*) ve Halk Opereti'nde sahnelendi.

Yusuf Sururi'nin kardeşi Celâl Sururi (d. 1903, İstanbul - ö. 1971, İstanbul) 1931'de gezici bir topluluğun turnesinde, Muhlis Sabahattin Ezgi'nin *Mon Bey* operetiyle Akhisar'da sahneye çıktı. Süreyya, Halk, Muammer Karaca operetlerinde çalıştı. Toto Karaca, Muzaffer Hepgüler ve kendi kardeşleriyle birlikte İstanbul Opereti'ni (1960'tan sonra İstanbul Tiyatrosu) kurdu. 1950'lerde sinemada da etkinlik gösterdi.

Türkiye'nin ilk tenorlarından olan Lütfullah Sururi (d. 1904, İstanbul - ö. 1967, İstanbul), Sururi'lerin tiyatroyla ilgilenen üçüncü kardeşleriydi. 1929'da Deniz Ticaret Okulu'na devam ederken Muhlis Sabahattin Ezgi'nin *Çarıvaz* operetinde sahneye çıktı. O dönemde kurulan çeşitli operet topluluklarında yer aldı ve Halk Opereti'nin bütün oyunlarında başrolü üstlendi. Burada sahnelenen *Leblebici Horhor* (1935) ve *Tarla Kuşu* (1936) gibi operetlerde parlak başarılar elde etti. 1946'dan sonra sahneye çıkmadı, tiyatronun daha çok yönetim işleriyle uğraştı.

Lütfullah Sururi'nin karısı Suzan Lütfullah (d. 1909, İstanbul - ö. 12 Ocak 1933, İstanbul) ilk Türk kadın operet sanatçılarındandı. 1925'te Vedat Örfi Bengü'nün Kadıköy Şehbal Tiyatrosu'nda sahnelenen *Balo Kaçakları* operetinde oynadı. Daha sonra Süreyya Opereti'ne katıldı ve birçok oyunda baş kadın oyuncu olarak sahneye çıktı. Lütfullah Sururi ile Suzan Lütfullah'ın kızları Gülriz Sururi(*) ünlü bir tiyatro sanatçısı oldu.

Sururi'lerin en küçük kardeşleri Ali Sururi (d. 1913, İstanbul) sahneye ilk kez 1935'te İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda, Sidney Kingsley'nin *Beyaz Gömlekliler* oyunuyla çıktı. Daha sonra kardeşleriyle birlikte kurdukları Halk ve İstanbul operetlerinde çalıştı. Sinemayla da ilgilendi ve birçok filmde irili ufaklı rollerde göründü.

Ali Sururi'nin karısı Alev Sururi (d. 1933, İstanbul) sahneye ilk kez 1945'te Atillâ Revüsü'nde çıktı. Muammer Karaca'yla çalıştıktan sonra İstanbul Tiyatrosu'na katıldı.

Sururi, (Özhan) Gülriz (d. 24 Temmuz 1929, İstanbul), değişik türde oyunlarda başarılı olmuş tiyatro oyuncusu ve yönetmeni.

Tiyatrocular yetiştirmiş Sururi ailesinin(*) en ünlü üyelerindendir. İstanbul Konservatuvarı'nda eğitim gördü. 1943'te, daha önce çocuk bölümünde sahneye çıktığı İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda, Aristophanes'ten *Kurbağalar* ve Jean Giraudoux'dan *Su Kızı* oyunlarıyla profesyonel oldu. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Dram ve Komedi bölümlerinde çalışırken bir yandan da yaz ayları süresince babası ve amcalarının kurduğu topluluğun turnelerinde küçük roller aldı. 1955'te Refik Kordağ'ın *Ednan Bey Duymasın* oyununda Karaca Tiyatro'da sahneye çıktı. 1957'de aynı topluluğun *Cam Kırıkları* adıyla sahnelediği Tennessee Williams'ın *The Glass Menagerie*'sinde (1947; *Sırça Kümes*, 1964), 1958'de de *Anna Frank'ın Hatıra Defteri*'nde oynadı. Aynı yıl John Van Druten'ın *Ben Bir Fotoğraf Makinesiyim* oyunuyla Dormen Tiyatrosu'na(*) geçti. Burada Refik Erduran'dan *Cengiz Han'ın Bisikleti* (1959), Alexandre Breffort-Marguerite Monnot'dan *Sokak Kızı Irma* (1961) ve Jean de Hartog'dan *Bir Yastıkta* (1962) gibi oyunlarda rol aldı. 1961'de tiyatro sanatçısı Engin Cezzar'la evlendi. Ertesi yıl birlikte Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nu(*) kurdular. Sururi bu tarihten sonra, Haldun Taner'den *Keşanlı Ali Destanı* (1964, 1974), 1967 ve 1992'de iki kez daha sahnelenen *Sokak Kızı Irma*, Gerome Ragni-James Rado'dan *Hair* (1971) ve Başar Sabuncu'dan *Kaldırım Serçesi* (1982) gibi müzikallerle dikkati çeken bu toplulukta sahneye çıktı. Müzikallerin yanı sıra topluluğun sahnelediği birçok Türk ve yabancı yazarın oyunlarında rol aldı. Bunlar arasında, Erskine Caldwell'den uyarlanan *Tütün Yolu* (1962), Güngör Dilmen'den *Canlı Maymun Lokantası* (1964) ve *Kurban* (1967), Nâzım Hikmet'ten *Ferhat ile Şirin* (1965), Haldun Taner'den *Zilli Zarife* (1966), Mehmet Akan'la birlikte yazdığı *Uzun İnce Bir Yol* (1980), Bilgesu Eranus'tan *Halide* (1986), Edward Albee'den *Tatlı Para* (1992) sayılabilir. Sururi ayrıca 1966'da George Axelrod'un *Ben Bir Kadınım*, 1971'de M. V. Gazzo'nun *Morfin* oyunlarını sahneye koydu. *Kıldan İnce Kılıçtan Keskince* (1978, 1983) adlı anı kitabı büyük ilgi topladı.

Gülriz Sururi *Sokak Kızı Irma*'da
Turhan Gürkan Arşivi

Surveyor, Ay'ın yüzeyini incelemek ve fotoğraflarını çekmek amacıyla, 1966-68 arasında ABD'nin uzaya gönderdiği yedi insansız uzay sondasının ortak adı. 30 Mayıs 1966'da fırlatılan ve bir tarayıcı televizyon kamerası ile özel algılayıcılar taşıyan "Surveyor 1", Yer'e 10 binden çok fotoğraf ve Ay'daki çevre koşullarına ilişkin bilgiler gönderdi. "Surveyor 3" 17 Nisan 1967'de uzaya gönderildi. Araç Ay yüzeyinden örnek alma aygıtı, kameranın görme alanını genişletmeye yönelik iki ayna ve bazı başka ek aygıtlarla donatılmıştı. 8 Eylül 1967'de fırlatılan "Surveyor 5" ise Ay toprağındaki elementleri ve başka yüzey özelliklerini inceledi.

7 Kasım 1967'de fırlatılan "Surveyor 6", Ay'ın belirli bir bölümünün fotoğraflarını çektikten sonra yükseltildi ve yaklaşık 2,5 m yana kaydırılarak fotoğraf çekmeyi sürdürdü. Böylece ilk kez bir cisim Yer atmosferi dışında, çekim alanında yükseltilmiş oluyordu. "Surveyor 7" (7 Ocak 1968'de fırlatıldı), bu dizinin Ay'ın yüksek kısımlarına yumuşak iniş yapan tek sondası oldu. Bu uzay aracının ilettiği veriler Ay'ın bu bölgelerindeki yüzey koşullarının ve kimyasal yapısının, daha düşük enlemlerdeki bölgelerinden oldukça farklı olduğunu ortaya çıkardı. Bu araçtan çekilen fotoğraf sayısı 21 bini buldu. *Ayrıca bak.* Ay araştırmaları.

Surya, Hindu mitolojisinde Güneş ve Güneş tanrısı. Vedalar döneminde Hindistan'da güneşe ait özellikler taşıyan pek çok tanrı vardı. Hinduizmin sonraki dönemlerinde bunların çoğu birleştirilerek tek bir Güneş tanrısı ortaya çıktı. Ortaçağda Surya, beş Hindu mezhebinden birinin tanrısı olarak Vişnu, Şiva, Şakti ve Ganeşa ile eş konumdaydı. Hindistan'ın her yerinde tapınakları bulunan Surya günümüzde bütün Hinduların dualarında yer tutmakla birlikte, yalnızca küçük bir cemaat oluşturan Saura mezhebinin büyük tanrısıdır. Dindar Hinduların her gün şafakta söylediği *Gayatri-mantra* da Güneş'e seslenen bir duadır.

Surya Hindu mitolojisindeki pek çok kahramanın babasıdır. Bunlar ilk insan Manu, Ölüm Tanrısı Yama, tanrılara hekimlik eden ikiz Aşvinler, *Mahabharata*'da (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) adı geçen savaşçı Karna ve maymunlar kralı Sugriva'dır. *Purana*'lara (Eski Öyküler) göre tanrıların silahları Surya'dan kopan parçalardan yapılmıştır. Karanlığı dağıtan, hastalığı iyileştiren, yeryüzünü ısıtıp aydınlatan Surya tam olarak ortaya çıktığında kimse parlaklığı karşısında dayanamaz. Karısı (bazı efsanelere göre annesi ya da sevgilisi) Usas ise şafağın kişileştirilmiş biçimidir.

Heykellerde Surya genellikle Kuzey Hindistanlılar gibi dar bir elbise ve uzun çizmelerle betimlenir. Giysileri İran güneş kültlerinin etkisini yansıtmaktadır. Surya, yedi atın ya da yedi başlı tek bir atın çektiği bir arabaya binmiştir; başı hale ya da ışınlarla çevrilidir ve elinde tam açmış lotuslar vardır. 13. yüzyılda Konarak'ta (Orissa) yapılmış olan Güneş Tapınağı (eskiden Kara Pagoda) en görkemli Surya tapınaklarından biridir. Yapı, Surya'nın arabası biçiminde tasarlanmıştır. *Ayrıca bak.* Konarak.

Surya, Deo-Barunarak'tan bir taş heykel, 9. yy
Pramod Chandra

Suryavarman I (ö. y. 1050), Khmer (Kamboçya) İmparatorluğu'nun Angkor dönemi (802-1431) hükümdarlarından. Fethettiği geniş toprakları güçlü bir merkezî yönetim altında birleştirmiştir.

1002'de Kral Udayadityavarman'ı devirerek tahta çıktı. 1010'da tahtın meşru vârisi Jayaviravarman'ı yendikten sonra ülkeyi bütünüyle denetimi altına aldı. Bazı tarihçiler Mahayana Budacılığını benimseyen Suryavarman'ın Khmerler arasında bu dinin saygınlığını ve etkisini artırdığı, ama Hinduizmin Vişnu kültüne karşı da hoşgörülü olduğu görüşündedir.

Yazıtlarda Suryavarman'dan, başta sulama projeleri olmak üzere bayındırlık çalışmalarına, manastırların kuruluşuna ve Khmer İmparatorluğu'nun geleneksel başkenti Angkor'un planlanıp geliştirilmesine büyük destek sağlayan bir imparator olarak söz edilir. Hükümdarlığı sırasında tamamlanan çok sayıdaki tapınaktan Phimeanakas (Göksel Saray) ve Ta Keo, Khmer mimarisinin en başarılı örneklerindendir.

Güçlü ve yetenekli bir hükümdar olan Suryavarman din ve astronomi konularında da bilgi sahibiydi. Hükümdarlığı sırasında imparatorluk sınırlarını Tônlé Sab'ın batısındaki Chao Phraya Irmağı vadisine kadar genişletti; Laos'un güney kıyılarında geniş topraklar ele geçirdi. Ülkeye iç barış ve refah getirerek herhangi bir ayaklanmanın çıkmasını engelledi.

Suryavarman'a ölümünden sonra Nirvanapada (Nirvana'ya Ulaşan Kral) unvanı verildi.

Suryavarman II (ö. y. 1150), Khmer (Kamboçya) İmparatorluğu'nun Angkor dönemi (802-1431) hükümdarlarından. Dünyadaki en büyük dinsel yapı olan Angkor Wat (Angkor Tapınağı) onun döneminde inşa edilmiştir.

Rakiplerini yenerek 1113'te tahta çıkan Suryavarman, 50 yılı aşan kargaşa dönemine son vererek ülkede birliği yeniden sağladı. İmparatorluğun sınırlarını bugünkü Tayland'ın önemli bölümünü kapsayacak biçimde genişletti. Khmer İmparatorluğu'nu batıda Pagan Krallığı'na, güneyde Tayland Körfezi'ne, doğuda Çampa Krallığı'na kadar uzanan ve Malakka Yarımadasının doğu kıyısının bir bölümünü de kapsayan büyük bir devlet durumuna getirdi.

Bir din reformcusu olan Suryavarman, Vişnu ve Şiva kültlerini birleştirerek, önceki hükümdarlar döneminde kısa süreyle de olsa güçlenmiş olan Budacılığın yerine Vişnuculuğu devlet dini ilan etti. Vişnu'ya adanan Angkor Wat'ın yapımına Suryavarman'ın hükümdarlığının ilk yıllarında başlandı ve ancak onun ölümünden sonra tamamlanabildi. Bir duvar ve hendekle çevrili olan yapı, Suryavarman'ı Vişnu'yla özdeşleştiren heykellerle bezelidir. Suryavarman, Angkor Wat üslubunda başka birçok tapınağın yapılmasını da destekledi.

Suryavarman Çin'le 9. yüzyıldan beri kopuk olan diplomatik ilişkileri yeniden başlattı (1116). Vasallığını resmen onaylayan (1128) Çin'e haraç ödeyerek komşu Güneydoğu Asya krallıklarını topraklarına saldırmaktan caydıracak güçlü bir müttefik kazandı ve Çin'in Kamboçya'nın içişlerine karışmamasını güvence altına aldı.

1123-36 arasında Vietnamlılara karşı bir dizi başarısız sefer düzenleyen Suryavarman Çampa Krallığı'nı Vietnamlılara karşı savaşa sokmaya zorladıysa da, bu girişiminden sonuç alamadı. Çam kralı III. Caya Indravarman sonunda Vietnamlılarla ittifaka girdi. Suryavarman 1144'te Çam kralını devirdi ve ertesi yıl Çampa'yı topraklarına kattı. Ama çok geçmeden yeni kralları I. Caya Harivarman önderliğinde saldırıya geçen Çamlar, Vietnam'ın güneyindeki Phan Rang yakınlarındaki çarpışmada Khmer birliklerini bozguna uğrattılar. Suryavarman, kayınbiraderi Harideva'yı Çam tahtına geçirdiyse de, I. Caya Harivarman onu tahttan indirip yeniden krallığını ilan etti. Suryavarman 1150'de, Çampa'ya düzenlediği bir sefer sırasında öldü. Ölümünden sonra saldırılarını sürdüren Çamlar sonunda başkent Angkor'u ele geçirdiler (1177).

Susa, ŞUŞAN olarak da bilinir, Yunanca SUSIANE, bugün SUŞ, Elam'ın (Susiana) başkenti ve Ahameniş kralı I. Dareios'un İÖ 522'den sonraki yönetim merkezi. İran'daki Huzistan evaletinde, Kerhaz (Khoaspes) Irmağının kıyısında ve Zagros Dağlarının eteğinde yer alır.

1850'de W. K. Loftus'un keşfettiği arkeolojik alan dört höyükten oluşur. Bunlardan, üstünde hisarın bulunduğu höyük 1897-1908 arasında Jacques de Morgan tarafından kazıldı. Morgan'ın ortaya çıkardığı buluntular arasında Akad kralı Maniştusu'nun dikilitaşı, onun ardılı Naram-Sin'in steli ve Babil kralı Hammurabi'nin yasaları vardı. Yaklaşık 1881'de Marcel Dieulafoy'un kazdığı, doğudaki ikinci höyük Dareios'un saray alanıydı. Güneydeki üçüncü höyükte krallık kentinin, dördüncü höyükte de halka ait konutların kalıntıları ele geçti.

En güzel çanak çömlek buluntuları en alt kattan çıktı. Bunlar, her ikisi de Neolitik Çağa tarihlenen iki ayrı uygarlıktan kalmıştı. Bir üstteki kat Elam ve erken Babil

Susa'da sırlı tuğladan kanatlı boğa figürü, Ahameniş dönemi, İÖ 559-330; Louvre Müzesi, Paris

Musée du Louvre, Paris fotoğraf. Cliché Musées Nationaux, Paris

dönemlerine ait buluntuları içeriyordu. Üst katlarda ise Ahameniş, Yunan, Elam, Part ve Sasani dönemlerinden buluntular ele geçirildi. Kent, 14. yüzyıldan sonraki bir döneme değin ipek üretilen, şekerkamışı ve portakal yetiştirilen bir ilin merkeziydi.

susam (*Sesamum indicum*), çok eski çağlardan beri yağlı tohumları için yetiştirilen değerli tarım bitkisi. Özellikle Ortadoğu ve Asya ülkelerinin mutfaklarında yaygın olarak kullanılan, şekerleme ve tahin helvası yapılan ve başta ekmek olmak üzere çeşitli

Susam (*Sesamum indicum*)

Shunji Watari—EB Inc.

pastacılık ürünlerinin üzerine serpilen susam tohumlarından kolay acılaşmayan, değerli bir yağ da çıkarılır. Tohumların yüzde 44-60'ını oluşturan bu yağ sıvı halde doğrudan ya da margarin haline dönüştürüldükten sonra yemeklik yağ olarak kullanılır. Ayrıca sabunların, bazı ilaç ve kozmetik ürünlerinin ve yağlayıcıların bileşimine girer; bir de ağızdan müshil ilacı olarak kullanılır. Yağ çıkarıldıktan sonra geriye besleyici değeri oldukça yüksek bir küspe kalır; bundan da bazı gıda maddeleri hazırlanır ya da hayvan yemi olarak yararlanılır.

Asya ya da Doğu Afrika kökenli olduğu sanılan susam günümüzde en çok tropik ve astropik bölgeler ile Güney ılıman bölgelerde yetişir. Susam tarımı yapılan ilk yağ bitkilerindendir. Eskiden büyülü bir gücü olduğuna inanılan susam çok çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Örneğin eski Mısırlılar öğüterek unundan, Çinliler ise yağını yakarak isinden baskı mürekkebi olarak yararlanmışlardır. Romalılar ise susamı kimyonla birlikte öğüterek macunsu bir yiyecek hazırlıyordu.

Pedaliaceae familyasından biryıllık bir bitki olan susam ortalama 50-250 cm arasında boylanır. Bu denli çok kullanımı olduğundan pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Bunlardan bazısının dallanmasına karşılık bir bölümü hiç dallanmayıp yukarı doğru dik bir gövde halinde uzar. Gövdeyi donatan koyu yeşil yaprakları ince uzun biçimli, kenarları düz, dilimli ya da parçalıdır. Yaprakların koltuğunda açan, beyaz ya da pembemsi çiçekleri döllenerek kapsül tipi meyveler verir. Meyveler olgunlaşıp kuruduğunda tohumlarını çevreye saçar. Tohumlar krem ya da inciyi andıran beyaz renkli, yassı armut biçimli ve 7 mm uzunluktadır.

Susam en iyi orta ağırlıktaki, humuslu topraklarda yetişir. Olgunlaşan bitkiler kökü yle sökülerek ya da kesilerek hasat edilir. Orta ve Güney Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Asya ülkeleri en çok susam üretilen yerlerdir. Sudan, Venezuela, Hindistan, Nijerya, Çin, Meksika ve Birmanya bu üretimde ilk sıraları alır. Türkiye'de ise, başlıca Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde yapılan susam üretiminde ilk sırayı Şanlıurfa alır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1989'da yaklaşık 37 bin ton susam üretilmiştir. Ürünün büyük bir bölümü iç pazarda tüketilmektedir. Susam Türkiye'de en çok tahin ve tahin helvası yapımında kullanılmaktadır.

susamuru, *Carnivora* (etçiller) takımının *Mustelidae* (sansargiller) familyasının dört cinsini oluşturan yarı sucul memelilerin ortak adı. Vücut yapıları *Mustelidae* familyasının öbür üyelerininkine benzer. Gövdeleri ince uzun, kulakları küçük, boyunları uzun, bacakları kısa, başı basık, kuyruk tabanı hemen hemen gövdesi kadar kalındır. Susamuru postundan çok değerli ve dayanıklı kürkler elde edilir. Kuzey bölgelerinde yaşayan koyu renk postlu susamurlarından elde edilen kürkler en değerlisidir.

Susamurları perdeli ayakları sayesinde kolayca yüzebilir ve suyun yüzeyine hiç çıkmadan 400 m yol alabilirler. Yüzmeyi yeğlemekle birlikte, kısa bacaklarına karşın ka-

Amerika susamuru (*Lutra canadensis*)

Kenneth W. Fink—Root Resources

rada bir insandan daha hızla koşabilirler. Besinleri başta balık olmak üzere her çeşit su canlılarıdır. Balık yakalamak için bazen birkaç susamuru ortak hareket eder. Küçük

memelileri yakalayıp yedikleri de olur. Dişiler 61-63 gün süren gebelik döneminin ardından 1-5 yavru doğurur.

Yabanıl hayvanların tümüne yakın bir bölümünün tersine, susamurları erişkin evrelerinde de oyunculuklarını sürdürürler. Karla kaplı yamaçlardan karlara ya da çamurla kaplı eğik bir yamaçtan suya yuvarlanmak sık görülen oyunları arasındadır. Susamurları zeki, sokulgan ve çok meraklı hayvanlardır. Yavruyken alınırlarsa kolaylıkla eğitilebilirler.

En tanınmış türlerinden biri olan Eskidünya susamuru ya da bayağı susamuru (*Lutra lutra*) Avrasya ve Kuzey Afrika'daki ırmaklarda yaşar. Türkiye'de de büyük akarsularda görülür. Uzunluğu, 36-55 cm'lik kuyruğu dışında 56-83 cm, omuz yüksekliği yaklaşık 30 cm, ağırlığı 6-15 kg, kahverengi postunun alt bölümleri daha açık renktedir. Yüzünde ve gerdanında beyazlıklar bulunur. Amerika susamuru (*Lutra canadensis*) Kuzey Amerika'daki göl ve ırmaklarda yaşar. Uzunluğu, 30-50 cm'lik kuyruğu dışında 65-75 cm, ağırlığı 5-12 kg, postu parlak koyu kahverengi, yanları genellikle daha açık renktedir. Gerdanında ve yüzünde beyaz lekeler vardır.

Dev susamuru (*Pteronura brasiliensis*) Güney Amerika'daki yavaş akan ırmaklarda yaşayan ve çok ender bulunan bir türdür. Aşırı avlanma yüzünden azalmıştır. Saro adıyla da tanınır. Parmaklarının arası tam olarak perdeli, postu kahverengidir. Göğsünde beyaz bir benek bulunur. Yaklaşık 70 cm'lik kuyruğu dışında uzunluğu 1-1,5 m kadardır.

Tırnaksız susamuru (*Aonyx capensis*) Orta ve Güney Afrika'da yaşar. Arka ayaklarının üçüncü ve dördüncü parmaklarındaki gelişmemiş tırnaklar dışında hiç tırnağı yoktur. Dev Afrika susamuru adıyla da bilinir. Uzunluğu, 55 cm'lik kuyruğu dışında 95-100 cm, ağırlığı 14-27 kg dolayında, postu kahverengidir. Gerdanında ve çenesinde beyaz lekeler bulunur.

Deniz susamuru (*Enhydra lutris*) Büyük Okyanusun kuzeyinde yaşayan, tümüyle denizde yaşamaya uyarlanmış, ender rastlanan bir türdür. Genellikle yosun yataklarında görülür. Göğsünün üstüne bir taş koyup denizde sırtüstü yüzer. Midyeleri bu taşa vurup kırarak yer. İri ve geniş arka ayakları yüzgeci andırır. Ön ayakları küçüktür. Kalın postu kızıl ya da koyu kahverengi ve kırçıllıdır. En değerli susamuru kürkü bu türden elde edilir. Uzunluğu, 25-37 cm'lik kuyruğu dışında 76-120 cm, ağırlığı 16-41 kg'dir. 1910'da aşırı avlanma sonucu soyu tükenme noktasına gelmiştir. Günümüzde tümüyle korunmakta ve sayıları yavaş yavaş artmaktadır.

Orta Amerika susamuru (*Lutra annectens*) Orta ve Güney Amerika'da yaşar. Postunun üst bölümleri sarıya ya da kızıla çalan kahverengi, alt bölümleri boz kahverengidir.

Afrika küçük tırnaklı susamuru (*Aonyx philippsi*) Batı ve Orta Afrika'da yaşar. Yağmur ormanlarındaki ve dağlardaki akarsularda bulunur. Bazı uzmanlarca *Paraonyx philippsi*, *P. congica* ve *P. microdon* adlı üç türe ayrılır. Uzunluğu, 35 cm'lik kuyruğuyla birlikte yaklaşık 95 cm, ağırlığı yaklaşık 7 kg, postu parlak koyu kahverengidir. Gerdanında ve yüzünde açık renkli lekeler vardır. Ön ayakları kısmen, arka ayakları tümüyle perdelidir.

Asya küçük tırnaklı susamuru (*Aonyx cinerea*) Güneydoğu Asya'da yaşar. Asya tırnaksız susamuru adıyla da bilinir. Bazen evcilleştirilerek balık avlamada kullanılır. Uzunluğu, 31 cm'lik kuyruğu dışında 59-61 cm, ağırlığı 2,7-5,4 kg, postu koyu kahverengi, alt bölümleri daha açık renktedir. Gerdanında ve yüzünde beyaz benekler bulunur.

susamuru zağarı, susamurlarını avlamak için geliştirilen ve kökeni en azından 14. yüzyıla değin uzanan köpek soyu. *Bloodhound*'a benzeyen bu köpeklerin başı iri, kulakları sarkık, su geçirmeyen postu kaba ve sık tüylüdür. Perdeli ayakları çok iyi yüzebilmesini sağlar. Omuz yüksekliği 60-65 cm, ağırlığı 25-30 kg, rengi genellikle mavimsi gri ya da sarımsı kahverengi üzerine taba siyahtır.

Susanoo, tam adı SUSANOO NO MIKOTO, SUSANOVO olarak da yazılır (Japoncada "Tez Canlı Erkek"), Japon mitolojisinde fırtına tanrısı. Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun küçük kardeşidir. Babası İzanagi burnunu yıkarken doğduğuna inanılır. Denizleri yönetmekle görevlendirilen Susanoo kız kardeşinin sarayındaki taşkın davranışları nedeniyle cennetten kovulur. Yeryüzüne iner ve Japonya'nın batı kesimindeki İzumo'nun topraklarına gider. Orada halk arasında dehşet saçan sekiz başlı ejderhayı öldürür. Ejderhanın kuyruğundan Kusanagi(*) adlı görkemli kılıcı çıkararak kız kardeşine armağan eder (kılıç sonradan İmparatorluk Alameti'nin bir parçası olmuştur). Ejderhanın elinden kurtardığı bir kızla evlenir ve ondan pek çok çocuğu olur. Bunların en ünlüsü, "Büyük Ülkenin (İzumo) Efendisi" Okuninuşi'dir.

Suse, Tunus'un ortadoğu kesiminde il (*vilaye*) ve il merkezi kent. Önemli bir liman ve ticaret merkezi olan kent, Hadrumetum adlı bir Fenike yerleşmesi olarak kuruldu. Arap yönetimi sırasında önemini yitirdiyse de 9. yüzyılda Aglebilerin eline geçtikten sonra yeniden canlandı ve 11. yüzyılda Bedevilerin istilasına uğrayana değin onların limanı olarak kaldı. Fransız protektorası (1881-1955) sırasında yeniden önemli bir liman kenti durumuna geldi. Günümüzde bir ticaret merkezi olan kentte tarım yerini balıkçılığa bırakmış ve turizm önem kazanmıştır. Kentin başlıca ekonomik etkinlikleri sardalye konserveciliği, otomobil parçaları imalatı ve montajı, zeytinyağı işleme ve pamuklu dokumacılığıdır. Bizans döneminden ve Aglebi hanedanından kalma surlarla çevrili eski kasabada Büyük Cami, 9. yüzyıldan kalma *ribat* (askeri ve dinsel amaçlı ileri karakol), pazaryerleri (*suk*) ve bazı Müslüman mahalleleri bulunur.

Zeytin ve alfa yetiştirilen hafifçe engebeli bir ovayı içine alan Suse ilinin yüzölçümü 2.621 km²'dir. Suse kenti dışındaki önemli yerleşmeler el-Manastır ve el-Mehdiye'dir. Nüfus (1975) kent, 69.530; (1990 tah.) il, 389.400.

suseksit, bazik mangan borat [$MnBO_2(OH)$] yapısında, beyaz ile saman sarısı arasında değişen renklerdeki borat minerali. Kristal yapısındaki manganın yerini magnezyum aldığında szajbelyit minerali oluşur. Lifli hidrotermal damarlar halinde bulunan suseksitin elde edildiği başlıca yerler ABD'de New Jersey ve Michigan, Kazakistan'da Inder Gölü yakınları, Macaristan'da Rézbánya, Kuzey Kore'de Suan ve İsveç'te Norberg'dir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* borat mineralleri (tablo).

susinirliotu, *Alismaceae* familyasının *Alisma* cinsinden, göl, havuz ve su arklarında rastlanan çokyıllık su bitkilerine verilen ad. Yaklaşık üç ya da dört türü bulunan bu bitkiler Kuzey ılıman kuşağın hemen her yerine ve Avustralya'ya yayılmıştır. Bu bitkilerin su üzerinde yüzen ya da sudan yukarıya doğru uzanan şeritsi ya da kalp biçimli yaprakları vardır. Çiçekleri üç yeşil çanakyaprak ile beyaz ya da pembemsi üç taçyapraktan oluşur. Avrupa'da yetişen *A. plantago-aquatica* yaklaşık 1 m'ye kadar boylanabilen bir türdür. Sivri uçlu, ovalimsi yaprakları ve çok dallı bir sapın üzerinde demetler oluşturan küçük çiçekleri vardır. *A. subcordatum* türünün çiçekleri ise 2 mm uzunluktadır.

Susiyen Kat, Kuzey Afrika'daki Alt Kambriyen Dizi kayaçlarının en alt bölümü (Kambriyen Dönem y. 570-500 milyon yıl önce). İssafeniyen Katın altında yer alan Susiyen Katı Geç Prekambriyenden (Prekambriyen Zaman y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) ayıran sınır oldukça belirsizdir. Kambriyen-Prekambriyen sınırı genellikle, tribolitlerden *Callavia* cinsi fosillerin ilk rastlandığı yerde çizilir. Susiyen faunaları Asya tipi faunalara çok benzer.

Suslov, Mihail Andreyeviç (d. 21 Kasım 1902, Şahorskoye, Rus Çarlığı - ö. 25 Ocak 1982, Moskova, SSCB), Sovyet siyasetçi ve kuramcı. 1950'den ölümüne değin partide önemli görevler üstlenmiştir.

Bir köylü ailesinden geliyordu. Sovyet Devrimi'ni izleyen İç Savaş sırasında Komsomol'a katıldı. 1921'de, 19 yaşındayken Rus Komünist Partisi'ne girdi. Plehanov Ulusal İktisat Enstitüsü'nde (1924-29) ve Kızıl Profesörler İktisat Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Moskova Devlet Üniversitesi ve Sanayi Akademisi'nde ders verdi. 1931'de Urallar ve Ukrayna'daki tasfiyeleri yürütürken komisyonlarda görev aldı. 1937'de başlayan Büyük Temizlik sırasında parti kademelerinde yükselerek Rostov ve Kafkaslar'da yöneticilik yaptı; 1939'da Merkez Komitesi'ne girdi. II. Dünya Savaşı'nda etnik azınlıkların Kafkaslar'dan sürülmesini, savaştan sonra da Litvanya'daki muhaliflerin Sibirya'ya gönderilmesini denetledi.

Suslov 1940'ların sonlarından başlayarak, Stalin'in ölümünü izleyen kısa bir dönem (1953-55) dışında Moskova'daki yönetim odağında yer aldı. 1952'de Prezidyum (Politbüro) üyeliğine seçildi. Bazen tutucu bazen de esnek bir tutum izleyerek Tito'nun çizgisini, Avrupa komünizmini ve Moskova'nınkinden farklı öbür yaklaşımları eleştirdi. Genelde siyasal çözümlerden yana olmakla birlikte, Çekoslovakya (1968) ve Polonya'daki (1981-82) askeri müdahaleleri destekledi. 1957'de "parti karşıtı hareket"in darbe girişimini açığa çıkarmada Nikita Kruşçev'e yardımcı oldu. Ama Ekim 1964'te Kruşçev'in yerine Leonid Brejnev'in geçirilmesinde önemli rol oynadı. Sonraki yıllarda Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile öbür ülkelerdeki komünist partileri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde görev aldı.

susma hakkı, ceza yargılamasında, sanığın sorgulama sırasında sorulara yanıt vermeme hakkı. Sorgulama ikrar elde etmeye yönelik bir araç olmadığı gibi bir savunma aracı niteliğini de taşır. Dolayısıyla sanığın yanıt vermeye zorlanması savunma hakkının çiğnenmesi anlamına gelir. Savcının ya da kolluk memurunun sanığa soru sorması demek olan ifade alma sürecinde de aynı ilkeler geçerlidir. Susmanın sanığın hakkı olarak kabul edilmesi, sanığı konuşturmak için yapılan zorlama ve işkenceleri yasalara aykırı bir hareket niteliğine büründürür.

Sanığın yanıt vermeye zorlanması, çağdaş ceza yargılamasında çoktan terk edilmiş olan bir uygulamadır. Çağdaş hukuk anlayışında işkence ve benzeri yöntemlerin sanığın iradesini ve ayırt gücünü ortadan kaldır-

dığı ve kişiliğini tanımaya engel olduğu kabul edilir. Oysa ceza yargılamasında sanığın kişiliğinin tanınması ve ortaya konması sağlıklı ve adil bir karar verilebilmesi açısından büyük önem taşır. 1951'de Brüksel'de konuyla ilgili olarak toplanan bir seminerde, "ceza yargılaması yasalarına, sanık razı olsa bile, iradesini ya da ayırt gücünü yok eden işlemlere başvurulmasını yasaklayıcı hükümler konması" karar altına alınmıştır.

Anglosakson ceza yargılaması sistemindeki "yeminli beyan" yöntemi de, sanığı yeminli tanıklık etme ya da susma şıklarından birini tercihe zorladığından, beyanda bulunma olanağını azaltan bir uygulama sayılmaktadır. Sanığın yakınlarına bile tanık olarak beyandan çekinme hakkını tanıyan kara Avrupa'sı sisteminde sanığın yeminli beyanı yöntemi kabul edilmemiştir.

Türkiye'de de Kasım 1992'de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yapılan değişiklikle sorgulamada sanığa, yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının yasal hakkı olduğunun belirtilmesi hükme bağlanmıştır.

Suso, Heinrich, Suso SEUSE olarak da yazılır, HENRY SUSO olarak da bilinir, asıl adı HEINRICH VON BERG (d. 21 Mart 1295?, Konstanz?, Schwaben - ö. 25 Ocak 1366, Ulm), önde gelen Alman mistiklerinden. Çağın kötülüklerine karşı çıkan ve Tanrı'yla sıkı bir yakınlık kurmayı amaçlayan Ren Bölgesi çilecilerinin kurduğu Gottesfreunde (Tanrı'nın Dostları) grubunun önderlerindendir.

Soylu bir aileden gelen Suso Konstanz'da Dominiken tarikatına girdi, beş yıl sonra da derin bir dinsel uyanış yaşadı. Yaklaşık 1322-25 arasında Köln'de en büyük Alman (Germen) mistiklerinden sayılan Üstat Eckhart'ın ilahiyat derslerine katıldı. Yaklaşık 1326'da ders vermek üzere Konstanz'a döndü ve burada ilk yapıtını yazdı. *Büchlein der Wahrheith* (1326/27; Hakikat Kitapçığı) adındaki bu kitapta, tartışmalar doğuran yapıtları yüzünden yargılanan (1327) Eckhart'ı savundu. Suso'nun başyapıtı, Thomas à Kempis'in (ö. 1471) *Imitatio Christi*'yi yayımlamasına değin belki de en çok okunan dinsel inceleme olma özelliğini koruyan *Büchlein der ewigen Weisheit*'tı (y. 1328; Sonsuz Bilgelik Kitapçığı). Kimi mistik konularla dine ilişkin düşünceleri de içermekle birlikte bu kitap temelde, yalın bir dille yazılmış, uygulamaya dönük bir yapıttı.

Suso, 1329'da Papa tarafından mahkûm edilen Eckhart'ı savunması ve öğretisinin niteliği yüzünden profesörlükten uzaklaştırıldı (1327/30). Kimi araştırmacılar Suso'nun yaklaşık 1334/48'de, Eckhart'a arka çıkmak amacıyla *Büchlein der ewigen Weisheit*'ın Latince uyarlaması niteliğindeki *Horologium sapientie*'yi (Bilgelik Saati) yazdığını, bazılarıysa bu yapıtın *Büchlein der ewigen Weisheit*'tan önce kaleme alındığını savunur. Suso daha sonraları özellikle İsviçre'de ve Ren'in yukarı kesimlerinde verdiği vaazlarla ünlendi. 1343-44 arasında Konstanz'da Gottesfreunde'nin birinci keşişiydi, daha sonra Alman (Germen) kralı IV. Ludwig tarafından İsviçre'deki Diessenhofen'e sürüldü. Burada çeşitli güçlükler, baskılar ve iftiralarla boğuştuktan sonra Ulm'e gitti (y. 1347). 1831'de Papa XVI. Gregorius tarafından kutlular listesine alındı. Geleneksel yortu günü 15 Mart'tır.

Susquehanna Irmağı, ABD'nin Doğu Kıyı Şeridi'nin en uzun ırmaklarından biri. New York eyaletinin orta kesimindeki Otsego Gölünden doğar ve New York, Pennsylvania ve Maryland'de Apalaş Dağlarını aşarak Havre de Grace'deki (Maryland) Chesapeake Körfezine dökülür. Yaklaşık 715 km uzunluğundadır. Aralarında Chemung, Lackawanna, Susquehanna'nın Batı Kolu ve Juniata ırmaklarının da bulunduğu kollarıyla birlikte 71.410 km²'lik bir alanın sularını toplar. Irmak üzerinde Holtwood, York Haven, Safe Harbor (Pennsylvania) ve Conowingo'da (Maryland) hidroelektrik santrallar kurulmuştur. Irmak vadisinde de kömür madenciliği gelişmiştir. Irmak kıyısındaki başlıca kentler arasında Binghampton (New York) ile Pennsylvania'daki Scranton, Wilkes-Barre, Williamsport ve Harrisburg sayılabilir.

Sussex (Eski İngilizcedeki Suð Seaxe'den, Güney Saksonlar), Anglosakson İngilteresi'ndeki krallıklardan biri. Yaklaşık olarak bugünkü East Sussex ve West Sussex illerinin (*county*) oluşturduğu bölgede yer alıyordu. Halk arasında, Selsey Bill'in güneyinde, bugün denizle kaplı yerde Aelle adlı birinin İS 477'de karaya çıkarak Britonları yendiğine inanılır. 8. yüzyılda Aziz Bede'nin yazdığına göre Aelle, Humber'ın güneyinde yaşayan halkların tümü üzerinde egemenlik kurmuştur. 680'lerde Northumbria'dan sürülen Aziz Wilfrid yıllarca Güney Saksonlar arasında Hıristiyanlığı yaymaya çalıştı. Bu dönemdeki Sussex kralı Aethelwalh'dı. Onun ölümünden sonra Sussex çeşitli krallar arasında bölündü. Mercia kralı Offa'nın (757-796) ilk dönemlerinde hâlâ krallardan söz edilmekle birlikte, bu kişiler sonradan kral vekili (*ealderman*) olarak adlandırıldılar. Sussex 9. yüzyılda Wessex krallarının eline geçti.

Sussex (3. Kontu), Thomas Radcliffe, RATCLYFFE olarak da yazılır, VİKONT FITZWALTER (1542-53) ya da BARON FITZWALTER (1553-57) olarak da bilinir (d. y. 1525 - ö. 9 Haziran 1583, Londra), İrlanda'da kral vekilliği görevinde bulunan İngiliz devlet adamı.

Sussex 2. kontu Henry'nin en büyük oğluydu. VI. Edward ve I. Mary'nin hükümdarlıkları sırasında diplomatik görevlerde bulundu. 1556'da İrlanda kral vekilliğine atandı. Ulster'da İrlandalı yurtsever Shane O'Neill ve müttefiklerine boyun eğdirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Şubat 1557'de Sussex kontu oldu. I. Elizabeth'in tahta çıkmasından sonra kraliçenin emriyle Leinster ilindeki Offaly ve Leix'ta yerleşmeler kurarak İngiliz egemenliğini bölgeye yaymaya çalıştı.

1566'da İrlanda'daki görevinden ayrıldıktan sonra, Elizabeth'in gözdesi Leicester kontu Robert Dudley'ye muhalif grubun önde gelen üyelerinden biri durumuna geldi. 1568'de Mary Stuart'ın İskoçya'ya geri dönmesi olasılığını tartışmak üzere toplanan York Konferansı'na katılan İngiliz delegeler arasında yer aldı. 1569'da İngiltere'nin kuzey kesimine kral vekili olarak atandı; bu görevi sırasında Katoliklerin Northumberland ve Westmorland kontlarının önderliğinde başlatığı ayaklanmayı bastırdı (1569-70).

Sussex Olayı, Manş Denizinde çalışan "Sussex" adlı Fransız yolcu gemisine 24 Mart 1916'da bir Alman denizaltı gemisince düzenlenen saldırı. Toplam 80 ölü ve yaralı arasında iki yaralı Amerikalının bulunması, ABD'nin sert diplomatik tepkisine yol açtı. Bunun üzerine Alman hükümeti ticaret ve yolcu gemilerine saldırmadan önce uyarıda bulunmayı kabul etti (4 Mayıs 1916). Bu uygulama Şubat 1917'ye değin sürdü, ama daha sonra hiçbir kısıtlamanın bulunmadığı denizaltı savaşı yeniden başladı.

Sustris, Federico, FRIEDRICH SUSTRIS olarak da bilinir (d. y. 1540 - ö. 1599, Münih), Bavyera dükü V. Wilhelm'in saray ressamı ve başmimarı. Güney Almanya'da uluslararası geç maniyerist üslubun önde gelen temsilcilerinden biridir.

Daha çok İtalya'da Venedik ve Padova'da çalışan Flaman asıllı bir ressamın oğluydu. Babasının yanındaki ilk sanat eğitiminden sonra 1563'te öğrenci olarak gittiği Floransa'da Giorgio Vasari'nin atölyesine girdi. Vasari atölyesinin, Cosimo de' Medici'nin (I. Cosimo) küçük çalışma odası bezemelerinden ötürü *studiolo* diye anılan maniyerist üslubundan etkilendi. Daha sonra Bavyera'daki çalışmalarında bazı değişikliklerle bu üslubu kullandı; parlak renklere, gizli bir erotizme ve genel olarak imalı anlatıma yer verdi.

Ünlü Fugger ailesinden Hans Fugger'in çağrısı üzerine 1568'de Augsburg'a giden Sustris burada, Fugger Banyo Odaları (bugün müze) adıyla bilinen bir dizi odanın bezemelerini yaptı. 1573'te Bavyera dükü V. Wilhelm'in hizmetine girerek 1577-80 arasında Trausnitz'deki düklük konutunun yenilenmesi ve dekorasyonunda çalıştı. 1580-81 sıralarında Münih'e giderek en tanınmış çalışması olan Sankt-Michaelis Saray Kilisesi'ni (Hofkirche) yaptı. Yapının tasarımına 1582'de Wolfgang Müller'le birlikte başlayan Sustris mimarlık eğitimi görmemiş, bu alanda daha çok kendi kendini yetiştirmişti. Yapıya katkısı da (koroyeri ile transept tasarımı) strüktüre ilişkin değil, dekoratifti. Ama Sankt-Michaelis, yaratılan dinamik iç mekânın uyandırdığı bütünsellik etkisi açısından Almanya'da belki de eşi bulunmayan bir yapı oldu.

susturucu, içten yanmalı motorlarda egzozdan atılan gazların neden olduğu gürültüyü azaltmak amacıyla kullanılan düzenek. Egzoz gazlarının hızının azaltılması ve bu gazların çıkardığı ses dalgalarının soğurulması ya da aynı kaynaktan gelen yansıyan dalgalarla girişim yapması sağlanarak yok edilmesi ilkesine dayalı olarak çalışır.

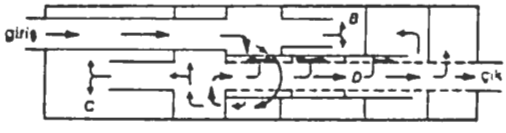

Tipik bir susturucuda gürültü akışı
C. M. Harris, *Handbook of Noise Control*, 1957, McGraw—Hill Book Company

Sesin soğurulmasında en yaygın kullanılan malzeme, ince liflerden oluşan kalın bir katmandır; ses dalgaları lifleri titreştirir ve böylece ses enerjisi ısıya dönüşür. Ses dalgalarının başka dalgalarla girişim yaptırılarak yok edilmesi ilkesine dayalı olarak çalışan susturucularda ise, ses dalgaları önce ikiye ayrılır, daha sonra çıkış ağzında yeniden birleştirilir.

Çizimde görülen tipik bir susturucuda kalın oklar gaz akışını, ince oklar ise ses dalgalarının akışını göstermektedir. *B* ve *C* rezonatörlerinin büyüklüğü, belirli frekanslardaki ses dalgalarını yok edecek biçimde düzenlenmiştir. Çıkış borusu (*D*) ise, dairesel biçimli küçük bölmelerle çevrelenmiştir. Ses dalgaları çıkış borusunun içindeki küçük deliklerden geçerek bu bölmelere girer ve burada soğurulur.

Susular, Gine'nin güney kıyılarında ve Sierra Leone'nin kuzeybatı kesiminde yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Mande koluna bağlı Susu-Yalunka dilini konuşurlar.

Sierra Leone'deki Susu köyleri, nüfusu 3 bin ile 6 bin arasında değişen şefliklerin

yönetimi altında birleştirilmiştir; bütün şeflikler de bir büyük şefe bağlıdır. Her Susu, adı ve totem hayvanı farklı babayanlı bir klana bağlıdır. Kuzenler arası evlilik ve çokkarılılık yaygındır. Günümüzde Susuların çoğu Müslümandır.

Susurluk, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde, Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 601 km² olan Susurluk ilçesi kuzeydoğu ve doğuda Bursa ili, güneydoğu ve güneyde Kepsut ilçesi, güneybatıda Merkez ilçe, batıda gene Merkez ilçe ve Manyas ilçesi, kuzeybatı ve kuzeyde de gene Manyas ilçesiyle çevrilidir.

Fazla yüksek olmayan engebeli arazilerden oluşan ilçe toprakları ilin kuzeydoğusunda yer alır. Doğu kesimini Çataldağ'ın batı uzantıları engebelendirir. Dağlık alanlar ormanlarla kaplıdır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları, Susurlu Çayı olarak da bilinen Susurluk Çayı(*) toplar. Akarsu vadisinin tabanının genişlediği kesimlerde yer alan düzlükler ilçenin başlıca tarım alanlarını oluşturur.

Halkının büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçenin ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, ayçiçeği, mısır, arpa, nohut ve bakladır. Az miktarda üzüm, fasulye, elma, çiğit, pamuk ve susam da yetiştirilen ilçede hayvancılık yapılır. Eskiden yaygın olan ipekböcekçiliği günümüzde eski önemini yitirmiştir. İlçenin en büyük sanayi kuruluşu Susurluk Şeker Fabrikası'dır; ilçede ayrıca peynir, orman ürünleri, bitkisel yağ, tarım alet ve makineleri üreten tesisler vardır. İlçe topraklarında antimon ve jips içeren cevher yataklarıyla şifalı madensuyu kaynakları bulunur. Bu kaynarcalardan en önemlileri olan Ömerköy Ilıcası'ndan çıkan madensuyunun sıcaklığı 31°C, Kepekler Hamamı'nınki ise 53°C'dir. Kepekler Hamamı'nda Friglere ait olduğu sanılan bazı yapı kalıntılarına rastlanmıştır.

Eski bir yerleşim alanı olduğu sanılan, ama gerekli araştırmalar yapılmadığından tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Susurluk yöresine 19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen göçmenler yerleştirildi. 1919 sonlarında çıkan Anzavur Ayaklanması'nın(*) etkilediği başlıca yörelerden olan Susurluk, Temmuz 1920'den 5 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı. 1926'da ilçe yapıldı.

Eski kaynaklarda adı Fırt olarak geçen, Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Susığırlık adıyla anılan bir köy olan yerleşme, önemli yolların buradan geçmesi ve şeker fabrikasının kurulmasından sonra gelişti. Bandırma-İzmir demiryolu kentin hemen batısından, İstanbul-İzmir karayolu ise kentten geçer. Kent, bu yolla il merkezi Balıkesir'e 39 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapı kalıntıları Sultançayırı köyündeki kale ile Susurluk Çayı yakınındaki sukemerleridir.

Susurluk Belediyesi 1889'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 43.022; kent, 18.906.

Susurluk Çayı, SUSURLU ÇAYI olarak da bilinir, Marmara Denizine dökülen en uzun akarsu. Uzunluğu 321 km'dir.

Akarsuyun doğu-batı doğrultusunu izleyen ve Simav Çayı adıyla anılan başlangıç kesimi, İçbatı Anadolu'nun tektonik kökenli çöküntü alanlarından Simav Ovasını kuşatan dağlardan inen suların birleşmesiyle oluşur. İçbatı Anadolu Eşiği'nden çıkıp Marmara Bölgesi'ne girdikten sonra Sındırgı yakınlarında keskin bir dirsek yapan çay, daha sonra güney-kuzey doğrultusunda akmaya başlar. Karesi denen tepelik yöreden geçerken zaman zaman dar boğazlara dalar ve kuzeyde Balıkesir Ovasının doğusunu izleyerek Susurluk kentinin kuzeyinde Karacabey Ovasına çıkar. Bu kesimde, sağdan (doğu) Kirmastı Suyu adıyla girdiği Ulubat (Apolyont) Gölünden Ulubat Suyu adıyla çıkan gideğeni, soldan (batı) Manyas Gölünün(*) Karadere gideğenini alır. Bursa Ovasının sularını taşıyan Nilüfer Çayı, Karacabey Ovasının kuzeyinde yer alan tepelik alandaki Karacabey Boğazından geçerken akarsuya katılır. Boğazdan çıkınca fazla belirgin olmayan bir delta oluşturan Susurluk Çayı, İmralı Adasının karşısında Marmara Denizine ulaşır. Bu deltada Dalyan Gölü ve Arapçiftliği Gölü adlarıyla anılan kıyı gölleri vardır.

Orta kesiminde yapılan ölçümlere göre, akarsuyun ortalama debisi 50 m³/sn'dir. Gözlem süresi içinde debisinin en çok 2.350 m³/sn'ye çıktığı saptanan ve zaman zaman taşkınlara yol açarak çevresine zarar veren Susurluk Çayının suları martta en yüksek düzeye erişir; ağustosta ise önemli ölçüde azalır. Cevher yatakları açısından oldukça zengin olan alanlardan geçen akarsuyun sularında çözünmüş halde borat minerallerine rastlanır.

Bandırma-İzmir demiryolu ve İstanbul-İzmir karayolu, ilkçağda Makestos adıyla anılan Susurluk Çayının açtığı vadinin bir bölümünü izler.

Susuz, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Kars iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 645 km² olan Susuz ilçesi doğuda Arpaçay ilçesi, güneyde Merkez ilçe, güneybatıda Selim ilçesi, batı ve Kuzeyde de Ardahan iliyle çevrilidir.

Yüksek ve engebeli alanlardan oluşan ilçe toprakları ilin kuzey kesimlerinde yer alır. Batı kesimini Allahuekber Dağları, kuzey kesimini de Kısır Dağının güney uzantıları engebelendirir. İlçe topraklarının güney kesimi Erzurum-Kars Platosunun(*) kuzeydoğu bölümünün üzerindedir. Bu yüksek alan, ilçe topraklarından kaynaklanan suları toplayan Kars Çayı ve kollarının açtığı vadilerle parçalanmıştır. Aygır Gölü ilçenin güneybatı kesiminde yer alır.

Tümüne yakını kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Ekime elverişli toprakları kısıtlı olan ilçede başlıca gelir kaynağı hayvancılıktır. Çok sayıda sığır ve koyun yetiştirir. Yazın sık çayırlarla kaplanan yaylalar hayvancılık açısından büyük önem taşır. Kışların çok sert ve kar yağışlı geçmesi bitkisel üretimin çeşitlenmesine olanak vermez. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa ve patates ile az miktarda fasulye ve nohuttur.

Cılavuzdere yöresinde Alt Paleolitik Çağa (y. 2 milyon-100 bin yıl önce) ait olduğu sanılan buluntulara rastlanmıştır. Çok eski bir yerleşim alanı olan Susuz yöresinin tarihi Kars'la(*) aynıdır. Eskiden Kars ilinin Merkez ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen Susuz yöresi 1959'da ilçe yapılmıştır.

Eskiden Cılavuz adıyla anılan kasaba, gelişmemiş ve küçük bir yerleşmedir. 1940'ta kasaba yakınında kurulan Cılavuz Köy Enstitüsü'nün Kars ilinin kültürel gelişimine önemli katkısı olmuştur. Posof ve Ardahan'ı Kars'a bağlayan karayolu kasabadan geçer. Susuz kasabası bu yolla il merkezi Kars'a 23 km uzaklıktadır.

Susuz Belediyesi 1959'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 19.025; kasaba, 2.917.

Susuz Han, Isparta ile Antalya arasında, Burdur yakınlarındaki Susuz köyünde kervansaray. Yazıtı yoktur, Anadolu Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhusrev tarafından 13. yüzyılın ilk yarısında yaptırıldığı sanılır. Kare planlı, payanda kuleleriyle çevrili, kütlesel görünümlü bir yapıdır. Batı duvarının iki ucundaki izlerden, önüne açık avlulu bir bölümün yapılmasına başlanmışken yarım kaldığı anlaşılmaktadır. Kapalı bölüme açılan taçkapı da bu batı duvarının ortasındadır. Yapı, orta aks boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan bir orta nefle, bunun iki yanındaki enlemesine beşer yan neften oluşur. Neflerin hepsi sivri tonozlarla örtülüdür. Orta nefin tonozu daha yüksek tutulmuş ve tam ortasına sekizgen bir kasnak üstünde yükselen bir kubbe getirilmiştir. Bugün gerek kubbe, gerekse üstünü örten sekizgen piramit biçimindeki külah yıkıktır.

Susuz Yeraltı Irmağı *bak.* Güvercintaşı Deliği

susümbülü, *Pontederiaceae* familyasının *Eichhornia* cinsini oluşturan beş kadar su bitkisi türünün ortak adı. Anayurdu Amerika'nın tropik kesimleridir. Bazılarının sığ

Susümbülü (*Eichhornia crassipes*)
W. H. Hodge

sularda serbestçe yüzer durumda bulunmasına karşılık, bir bölümü çamurlu ırmak kenarlarında ve göl kıyılarında kök salmıştır. İnce köksaplar, saçak kökler, rozetsi yaprak demetleri ve yaprakların koltuğundan çıkan çiçek başakları susümbüllerinin ortak özellikleridir.

En yaygın türlerden biri olan *E. crassipes*'in şişkince yaprak sapları süngersi bir yapıya sahiptir. Üst lopları mavi ve sarı lekeli olan mor çiçekleri vardır. Havuzlarda ve akvaryumlarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Suşehri, Karadeniz Bölgesi'nde, Sivas iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.665 km² (1989) olan Suşehri ilçesi doğuda Akıncılar, güneyde İmranlı, güneybatıda Zara, batı ve kuzeybatıda Koyulhisar ilçeleri, kuzeydoğuda da Giresun iliyle çevrilidir.

Engebeli alanlardan oluşan ilçe toprakları ilin kuzeydoğu köşesinde yer alır. Sivas ilindeki en yüksek ve en alçak alanlardan bazıları ilçe sınırları içindedir. İlçenin kuzeybatı kesimini Giresun Dağlarının(*) güneybatı uzantıları, güney ve batı kesimlerini ise Doğu Karadeniz Sıradağlarının(*) iç

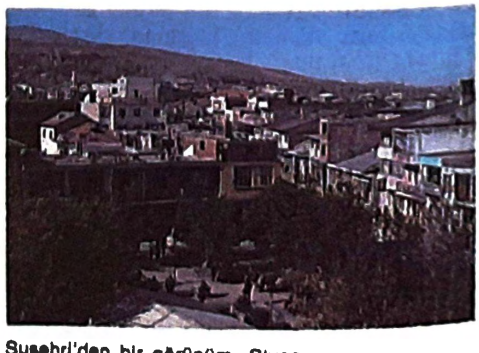

Suşehri'den bir görünüm, Sivas
Anadolu Yayıncılık Arşivi

sıraları engebelendirir. Bu dağları birbirinden Çoruh-Kelkit Vadi Oluğu(*) ayırır. Oluğun Kelkit Vadisi tabanının genişlediği kesiminde yer alan Suşehri Ovası(*) yumuşak iklimiyle ilçenin başlıca tarım alanıdır. İlçenin en yüksek noktası, batı kesimde 2.812 m'ye ulaşan Köse Dağının doruğudur. İlin en yüksek noktasını oluşturan ve doruğu ilçe sınırları dışında kalan Kızıldağ'ın kuzey bölümü ilçenin güney kesimini engebelendirir. Ama bu kesim günümüzde Akıncılar ilçesinin sınırları içinde kalmıştır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Kelkit Irmağı toplar. İçinden bir dizi kırık (fay) çizgisi geçen Kelkit Vadisi etkin bir deprem bölgesinde yer alır.

Halkın yaklaşık yarısı kırsal kesimde yaşayan ilçenin ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, patates, arpa ve elmadır. Suşehri 1984'te ilin en çok şeker pancarı ve elma üretimi yapılan ilçesi olmuştur. Kuytu konumuyla bir mikroklima oluşturan Suşehri Ovasında sebzecilik ve meyvecilik yapılır, armut, zerdali, domates ve nohut yetiştirilir. Sığırcılık da yapılan ilçede doğal ve yapay tohumlama istasyonları vardır. Sanayisi gelişmemiş olan ilçede halı dokuma atölyeleri bulunur. İlçe topraklarında magnezit içeren cevher yatakları vardır.

Ortaya çıkarılan buluntulardan eski bir yerleşim alanı olduğu anlaşılan ilçenin ilkçağdaki tarihine ilişkin yeterli bilgi yoktur. Yöre Danişmendlilerin, Anadolu Selçuklularının ve İlhanlıların egemenliği altında kaldıktan sonra 1340'ta Eretna Beyliği'ne, 1413'te de Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Osmanlı Devleti'nin doğu sınırında yer alan ve zaman zaman Safevilerin eline geçen Suşehri yöresi, 1514'te kesin olarak Osmanlı sınırlarına katıldı. Halkının bir bölümü Ermenilerden oluşan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Sivas vilayetinin Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sancaklar il yapılınca Şebinkarahisar iline bağlı bir ilçe oldu. Şebinkarahisar ilçe yapılınca 1934'te Sivas iline bağlandı.

Endires Çayı adıyla da anılan Suşehri Çayının vadisinde kurulmuş olan kent ilçenin orta kesiminde yer alır. Eskiden Endires adıyla anılan kent Samsun, Ordu ve Amasya'yı Erzincan'a bağlayan karayolunun güneyinde kalır; il merkezi Sivas'a uzaklığı 143 km'dir. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Suşehri Devlet Hastanesi'dir.

Suşehri Belediyesi 1874'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 46.843; kent, 23.202.

Suşehri Ovası, ENDIRES OVASI olarak da bilinir, Karadeniz Bölgesi'nde ova. Çoruh-Kelkit Vadi Oluğunun(*) genişlediği bir alanda yer alır. Ortalama yüksekliği 900-1.000 m, yüzölçümü ise yaklaşık 125 km²'dir. Kuzeyde Egme Dağı (1.620 m), doğuda Berdiga Dağı (2.333 m), güneyde Kızıldağ, güneybatıda da Köse Dağı ile çevrilidir.

Tektonik kökenli bir düzlük olan Suşehri Ovası, Kuzey Anadolu Kırık Kuşağı(*) üzerinde yer alır. Ovadaki kırıklar (fay) genellikle doğu-batı doğrultusunda uzanır. En belirgin kırık çizgisi ovayı kuzeyden sınırlayan Egme Dağının güneyindeki kırıktır; bu kırık, dikkati çeken bir diklik olarak açıkça görülebilir. Ovanın doğusundaki Şakşak Deresi vadisi hemen hemen bu kırığın içinde gelişmiştir. Aynı kırık çizgisi Refahiye üzerinden Erzincan Ovasına doğru uzanır.

Ovanın güney kesimine birikinti konisi sekileri, kuzey kesimine ise kalınlığı yer yer 500 m'yi bulan yeni alüvyonlar egemendir.

Önemli bir tarım ve meyvecilik alanı olan Suşehri Ovasının sularını Şakşak ve Gemin çayları Kelkit Irmağına boşaltır. Amasya'yı Erzincan ve Erzurum'a bağlayan yol, Kelkit Vadisini izleyerek bu ovadan geçer.

suşi, Japon mutfağında pirinçle yapılan temel yemeklerden biri. Haşlanmış pirince sirke katılıp sebze, yumurta ya da çiğ deniz ürünleri ile süslenerek hazırlanır ve servisi soğuk yapılır. Japonya'da suşi yapımında uzmanlaşmış çok sayıda lokanta vardır. Çeşitli biçimlerde hazırlanan suşi geleneksel olarak zencefil kökü turşusuyla birlikte yenir.

Sutalar, Suriye Çölünde yaşamış bir Sami kabilesi. İÖ 2. binyılın ilk yarısında Mari bölgesinde görülen Sutaların kervanlara ve kasabalara saldırdıkları bilinmektedir. İÖ 10. ve 9. yüzyıllarda saldırılarını yoğunlaştırarak Babil ve Asur'daki birçok yerleşmeyi yağmaladıkları, Babil'in Güneş Tanrısı Şamaş'ın Sippar'daki büyük tapınağını yerle bir ettikleri sanılır.

Sutarco Dilekçesi, Endonezyalı ılımlı milliyetçi Sutarco tarafından Temmuz 1936'da Hollanda Doğu Hint Adaları Halk Konseyi'ne (*Volksraad*) sunulan dilekçe. Dilekçede Hollanda yönetiminin, Hollanda anayasası çerçevesinde Endonezya'nın özerkliğini görüşmesi isteniyordu. Endonezyalı radikal milliyetçilerin fazla yumuşak, Hollandalı sağcıların ise fazla radikal bulduğu dilekçe *Volksraad* tarafından kabul edildi ve Hollanda Parlamentosu'nda görüşüldü. Ama 16 Kasım 1938'de bir kraliyet fermanı ile ülkenin, özerklik koşullarının görüşüleceği bir konferansa henüz hazır olmadığı açıklandı. Bu açıklama, Endonezya bağımsızlık mücadelesinde daha radikal milliyetçi öğelerin ortaya çıktığı bir dönemin başlangıcı oldu.

suterazisi, TESVIYERUHU olarak da bilinir, yatay düzlemi bulmakta kullanılan alet. Alkol ya da benzeri bir sıvıyla dolu bir cam tüpten oluşur; sıvının içinde de küçük bir hava kabarcığı vardır. Tüp, alt yüzeyi düzgün ahşap ya da metal bir gövdeye yatay biçimde oturtulmuştur. Terazi herhangi bir yüzeye konulduğunda, yüzeyin yatay ya da eğik olup olmadığı kabarcığa bakılarak anlaşılabilir. Kabarcık tüpün tam ortasındaysa, yüzey tam yatay konumda demektir.

suteresi (*Nasturtium officinale*), turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından, su kenarlarında yetişen çokyıllık otsu bitki. Anayurdu Avrasya'dır. Anadolu'da yaygın olarak bulunan bu su bitkisi adını tereyi andıran

Suteresi (*Nasturtium officinale*)
Grant Heilman—EB Inc.

baharlı yapraklarından alır. Bu özgün koku ve tat, yaprak hücrelerinde bulunan kükürtlü ve keskin bir uçucu yağdan kaynaklanır. Suteresi taze sürgünleri ve yaprakları için çok eski çağlardan beri yetiştirilir. Türkiye'de özellikle Antalya ve Mersin yöresinde tarımı yapılır.

Suteresinin bol miktarda C vitamini içeren açık yeşil renkli narin yaprakları ve beyaz çiçekleri vardır. Çiçeklerin döllenmesi sonucu oluşan badıçların her biri, içinde iki sıra tohum taşır.

Sutherland, Earl W(ilbur), Jr. (d. 19 Kasım 1915, Burlingame, Kansas - ö. 9 Mart 1974, Miami, Florida, ABD), ABD'li farmakoloji ve fizyoloji bilgini. Halkalı adenozin monofosfatı (AMP) elde etmesi ve bu molekülün hayvanlarda çok sayıda metabolizma sürecinde rol oynadığını göstermesi nedeniyle 1971 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

1937'de Kansas'ta Topeka'daki Washburn College'ı bitirdikten sonra 1942'de St. Louis'deki Washington Üniversitesi Tıp Okulu'ndan tıp doktoru olarak mezun oldu. 1953'te Cleveland'daki Batı Yerleşme Bölgesi Üniversitesi'nde tıp bölümünün başına getirildi. Halkalı AMP'yi burada çalışırken 1956'da keşfetti. 1963'te Tennessee'de Nashville'deki Vanderbilt Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü oldu. 1973'ten ölümüne değin Miami Üniversitesi Tıp Okulu öğretim kadrosundaydı.

Sutherland, Efua (d. 27 Haziran 1924, Cape Coast, Gana), Ganalı şair, oyun ve çocuk kitapları yazarı, eğitimci.

Gana'daki Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra İngiltere'ye gitti. Cambridge'deki Homerton College ile Londra Üniversitesi'ne bağlı Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda öğrenim gördü. Accra'ya döndükten sonra *Okyeame* adlı edebiyat dergisinin kurucuları arasına katıldı. Gana Sanat Konseyi'nin ve Rockefeller'ın desteğiyle sonradan Gana Tiyatro Stüdyosu'na (bugün Gana Üniversitesi Afrika Araştırmaları Enstitüsü Yazarlar Atölyesi) dönüşen Deneysel Tiyatro topluluğunu kurdu. Afrika edebiyatı ve tiyatrosuyla ilgili araştırmalar yaptı. Gana Üniversitesi'nin gezici tiyatro grubu olan Kusum Agoromba'nın yöneticiliğini üstlendi, ayrıca birçok oyun, şiir ve öykü yazdı. Aralarında, Euripides'in *Alkestis*'inden (İÖ 438; *Alkestis*, 1943) esinlenerek yazdığı *Edufa* (1967) ve eski geleneklerle yeni yöntemlerin etkileşimini konu alan *Foriwa*'nın da (1967) bulunduğu bir dizi oyunu 1962'de Tiyatro Stüdyosu'nda sahnelendi. *The Marriage of Anansewa: A Storytelling Drama*'yı (Anansewa'nın Evliliği: Öykülü Bir Oyun) ise 1975'te yayımladı.

Afrikalı çocuklara yönelik edebi çalışmalara büyük önem veren Sutherland, Tiyatro Stüdyosu'nu kısa sürede yetenekli genç oyun yazarları için bir okul durumuna getirdi. Ayrıca kendisi de çocuklar için, aralarında *Vulture! Vulture!* (Akbaba! Akbaba!) ve *Tahinta* (1968) adlı iki oyunla *The Roadmakers* (1961; Yol İşçileri) ve *Playtime in Africa* (1960; Afrika'da Oyun Zamanı) adlı iki resimli deneme kitabının da bulunduğu çeşitli edebi çalışmalar gerçekleştirdi.

Sutherland'ın birçok yapıtı radyoda yayımlanmış, basılmamış oyunlarının çoğu çeşitli tiyatro topluluklarınca sahnelenmiştir. Öykülerinin çoğu ritmik düzyazı şiir niteliğindedir. *Alice's Adventures in Won-*

derland'den (*Alis Harikalar Diyarında*) uyarladığı *Nyamekye* adlı oyununda halk operası geleneğinin etkileri görülür.

Sutherland, Graham (Vivian) (d. 24 Ağustos 1903, Londra - ö. 17 Şubat 1980, Londra, İngiltere), gerçeküstücü manzaralarıyla tanınan İngiliz ressam.

Epsom College'ı bitirdikten sonra 1921-25 arasında Goldsmith Sanat Yüksekokulu'nda eğitim gördü. 1926-40 arasında Chelsea Sanat Okulu'nda özgün baskı dersleri verdi. Çeşitli dönemlerde Paul Nash, William Blake, Henry Moore ve Picasso gibi yenilikçi sanatçıların etkisi altında kaldı. 1936'da Londra'da düzenlenen Uluslararası Gerçeküstücüler Sergisi'ne katıldı. 1941-44 arasında savaş ressamı olarak görev aldı.

Graham Sutherland
Gisele Freund

20. yüzyılın en önemli dinsel konulu resimlerinden biri sayılan "İsa'nın Çarmıha Gerilişi" (1946, St. Matthew Kilisesi, Northampton), "dikenli dönemi"nin başlangıcı oldu. Bundan sonraki resimlerinde antropomorfik böceklerle dikenli bitkileri bir arada kullanarak ürkütücü, totemsi imgeler yarattı. "Toprağın Kökenleri" (1951, Tate Galerisi, Londra) adlı büyük boyutlu tuvalinde sivri fosillere yer verdi. Ayrıca son derece etkileyici dışavurumcu portreler de ("Somerset Maugham", 1949, Tate Galerisi, Londra) yaptı. 1962'de Coventry Katedrali için büyük bir duvar halısı gerçekleştirdi. 1960'ta Liyakat Nişanı'yla onurlandırılan Sutherland 1972'de Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi'ne seçildi.

Sutherland, Dame Joan (d. 7 Kasım 1926, Sidney, Avustralya), Avustralyalı soprano. Operadaki koloratur rolleriyle uluslararası düzeyde ün kazanmıştır.

Yetenekli bir mezzosopranonun kızıydı. Annesinden piyano ve şan dersleri aldı. 1946'da bir şan yarışmasını kazandıktan sonra John ve Aida Dickens'dan şan dersleri almaya başladı. İzleyici karşısına ilk kez 1947'de Sidney'de, Henry Purcell'ın *Dido and Aeneas*'ının (Dido ve Aineias) konser olarak sunuluşunda Dido'yu söyleyerek çıktı. Operaya adımını 1951'de Sir Eugene Goossens'in *Judith*'inde, yapıta adını veren rolle attı. 1952'de Kraliyet Operası'nın Covent Garden topluluğuna kabul edildi ve burada sahneye ilk kez Mozart'ın *Die Zauberflöte*'sinde (*Sihirli Flüt*) Birinci Leydi olarak çıktı. 1959'da topluluk Gaetano Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor*'unu onun için repertuvarına alarak sahneledi. Sutherland 1961'de aynı rolle ilk kez New York kentindeki Metropolitan Operası'nda sahneye çıktı. Bu zor roldeki başarısıyla uluslararası düzeyde tanındı ve 20. yüzyılın önde gelen koloratur sopranosu sayılmaya başladı. Sonraki önemli başarıları arasında, Bellini'nin *Norma*'sında Norma, Handel'in *Giulio Cesare*'sinde (Julius Caesar) Kleopatra ve Offenbach'ın *Les contes d'Hoffmann*'ında (*Hoffmann'ın Masalları*) üç soprano rolleri sayılabilir. 1978'de D. B. E. (Dame of The British Empire) unvanını almıştır.

Sutoku, tam adı SUTOKU TENNO, asıl adı AKIHITO (d. 7 Temmuz 1119, Kyoto - ö. 14 Eylül 1164, Sanuki, Japonya), Japonya'nın 75. imparatoru. Kardeşiyle arasındaki taht çekişmesi kanlı Hogen Çatışması(*) ile sonuçlanmış ve devletin denetiminin savaşçı Taira ailesinin eline geçmesine yol açmıştır. 1123'te, babası İmparator Toba'nın tahttan çekilmesi üzerine Sutoku adıyla başa geçti. Ama Toba gerçek iktidarı elinde tutmayı sürdürdü. 1141'de Sutoku tahttan çekilince küçük kardeşi, Konoe adıyla imparator oldu. Konoe'nin ölümünden sonra (1155) babasının gözdesi olan öbür kardeşi, Go-Şirakava adıyla imparator seçildi. Tahtın kendi oğluna geçmesini ummuş olan Sutoku ertesi yıl Toba ölünce, tahtı ele geçirmek için Minamoto savaşçılarının yardımına başvurdu. Taira Kiyomori'nin komutasındaki savaşçılar ise bu çatışmada imparatoru destekledi. Sonunda Taira Kiyomori'nin kuvvetleri üstünlük sağladı ve Sutoku sürgüne gönderildi.

sutopu, yedişer kişilik iki takımın yüzme havuzunda futbol topunu andıran batmaz bir topla oynadıkları oyun. Sutopunda amaç, topu fırlatarak ya da su üstünde sektirerek rakip kaleye sokmaktır. İlk kez 1870'lerde İngiltere'de ortaya çıkan bu sporu kurallara bağlamaya yönelik ilk adımlar İskoçya'da atıldı. 1890'da Londra'da yapılan ilk uluslararası sutopu karşılaşmasını İskoçya kazandı. Bu karşılaşmada uygulanan İngiliz kuralları daha sonra uluslararası sutopu kurallarının temelini oluşturdu. Olimpiyat Oyunları'nda ilk sutopu şampiyonluğunu (1900, Paris) İngiltere elde etti. 1908, 1912 ve 1920 Olimpiyat Oyunları'nda da şampiyon olan İngiltere'den sonra bu sporda üstünlük Macaristan, İtalya, Hollanda, SSCB ve Yugoslavya'ya geçti. II. Dünya Savaşı'ndan önce iki tür sutopu oynanırdı. Tamamen şişirilmiş 400-450 gr'lık bir topla oynanan birinci tür, pas atma becerisine, özellikle ABD'de yaygın olan ve tam şişirilmemiş bir topla oynanan ikinci tür ise topu rakibe kaptırmama becerisine dayanıyordu. 1937'den sonra resmî oyun olarak birinci tür benimsendi.

Bir sutopu takımı yedi asıl ve dört yedek oyuncudan oluşur. Takımlar mavi ya da beyaz başlık takarlar. Kaleciler ise üstünde mavi ya da beyazla "1" yazılı kırmızı başlık giyerler; öbür oyuncuların numarası 2'yle 11 arasında değişir. Oyuncuların vücutlarını yağlamalarına izin verilmez. Oyunda son karar yetkisine sahip başhakemin dışında iki saat hakemi, rakibe asılma ya da vurma gibi faullerin kaydını tutan iki yazıcı ve iki gol hakemi vardır. Sutopunun dünya çapında yönetici organı 1908'de kurulan Uluslararası Amatör Yüzme Federasyonu'na (FINA) bağlı Uluslararası Sutopu Yönetim Kurulu'dur.

Sutopu sert ve yorucu bir spordur. Havuzun derinliği en az 1 m (Olimpiyat Oyunları'nda 1,8 m), uzunluğu 20-30 m, genişliği ise 8-20 m arasındadır. Kale direkleri arasındaki genişlik 3 m, askıların havuz tabanından yüksekliği de 2,4 m'dir. File, kale direkleri ile üst askıya bağlıdır. Bayanlar sutopu karşılaşmaları için kullanılan havuzlar biraz daha küçüktür. Bayanların katıldığı uluslararası sutopu yarışmaları yoktur. Olimpiyat şampiyonları için *bak.* Olimpiyat Oyunları.

sutra (Sanskrit dilinde "iplik"), Pali dilinde SUTTA. Hinduizmde, özdeyiş biçiminde kısa metin; Budacılıkta, daha kapsamlı metin ve hem Theravada (İhtiyarlar Yolu), hem de Mahayana (Büyük Taşıyıcı) geleneğinde kutsal metinlerin temel biçimi. İlk Hint filozofları düşüncelerini yazıya geçirmez, sonraları da genellikle yazılı metinlerin kullanılmasını küçümserlerdi. Bu yüzden, akılda tutulabilecek kısalıkta açıklayıcı metinlerin yazılması gereği doğdu. İlk *sutra*'lar ayin usullerinin açıklamalarıydı, ama zamanla *sutra*'ların konusu genişledi. Panini'nin dilbilgisi konusundaki *sutra*'ları (İÖ 5-6. yy) birçok bakımdan daha sonrakiler için örnek oluşturdu. Samkhya dışında Hint felsefe sistemlerinin hepsinin *sutra*'ları vardı; bunların çoğu günümüzden yaklaşık 2 bin yıl önce yazıya geçirildi. Samkhya öğretisi ise manzum metinlerle (*karika*) aktarılıyordu.

Hinduizmdeki kullanımından farklı olarak Budacılıkta *sutra* öğretiye ilişkindir; belirli bir konunun tartışılıp örneklerle açıklandığı bu metinler bazen oldukça uzundur. Buna karşılık *Pracnaparamita*'nın(*) tek sayfalık bir özeti olan *Pracnaparamitahridaya-sutra* (Bilgeliğin Yetkinleşmesinin Özüne İlişkin *Sutra*), kolay anlaşılır özdeyiş biçimindeki kısa *sutra*'lardan ve belli bir noktayı açıklayan uzunca metinlerden farklı olarak öğretinin özünü aktarır. Theravada *sutra*'larının en önemli derlemesi, Pali metinlerinin *Sutta* bölümünde yer alır. Bu bölümde Gautama Buda'ya atfedilen söylevler vardır. Mahayana Budacılığında ise *sutra*'lar açıklayıcı metinlerdir.

Sútsos, Aléksandros (d. 1803, İstanbul - ö. 1863), ülkesinde romantik şiir akımının kurucusu sayılan Yunanlı şair.

Khíos'ta (Sakız Adası) başladığı öğrenimini Paris'te sürdürdü; orada Fransız romantiklerinden ve liberal siyasal görüşlerden etkilendi. Yergili şiirleriyle ülkesinde siyasal liberalizmin gelişmesinde etkili oldu. Oyunları ve tek uzun düzyazı yapıtı *Exóristos* (Sürgün) içtenlikten uzak, yapay yapıtlar olarak değerlendirildi. Lirik şiirleri ise, özgünlükten yoksun olmalarına ve aşırı coşkulu üsluplarına karşın, yaşadığı dönemde çok beğenildi. Sútsos en uzun şiiri *Periplanoménos*'u (Avare) Lord Byron'ın *Childe Harold's Pilgrimage*'ını (Childe Harold'ın Kutsal Yolculuğu) örnek alarak yazmıştı. Toplu yapıtları 1916'da yayımlandı.

Sutta Pitaka (Pali dilinde "Söylevler Sepeti"), Sanskrit dilinde SUTRA PITAKA. Budacılığın temel öğretisinin derlendiği bir dizi metin. Dar anlamıyla Seylan'da (bugün Sri Lanka) ve Güneydoğu Asya'da yaygın olan Theravada (İhtiyarlar Yolu) öğretisinin de içinde bulunduğu Hinayana (Küçük Taşıyıcı) okullarının kutsal metinlerini kapsar. Birkaçı dışında hepsi Gautama Buda'ya atfedilir. Sanskrit dilinin kullanıldığı Budacılık kollarında metinler *Agama* denen dört derlemede toplanmıştır. Theravada Budacılığının Pali metinleri de aşağı yukarı benzer bir biçimde dörde bölünmüş, ama *Nikaya* denen bu derlemelere *Khuddaka* (kısa) *Nikaya*(*) adlı bir beşinci eklenmiştir. Dört *Nikaya* şunlardır:

1) *Digha Nikaya* (Uzun Derleme, Sanskrit *Dirghagama*), öğretiye ilişkin açıklamaları, efsaneleri ve ahlak kurallarını kapsayan 34 uzun *sutta*'dan oluşur. Bunların ilki olan *Brahmacala* (Tanrısal Ağ) *Sutta*'da Budacılığın temel öğretileriyle rakip felsefeler ele

alınır; günlük yaşama ve dönemin dinsel uygulamalarına ilişkin bilgi verilir. *Ambattha Sutta*'da kast sistemi ve Brahmanların üstünlük iddiası kınanır. *Mahanidana* (Büyük Köken) *Sutta*, bağımlı ortaya çıkış ya da nedensellik zinciri öğretisini en geniş biçimde ele alan kutsal metindir. Ünlü *Mahaparinibbana Sutta* (Son Büyük Sönüş [Buda'nın yeniden doğuş döngüsünden kurtulması] Üzerine Söylev), sonradan yapılmış bazı düzeltmelerine karşın Budacılığın en eski metinlerinden biridir. Derlemede doğrudan halka seslenen tek metin olan *Sigalovada Sutta*'da ise aile ve toplum yaşamına ilişkin ahlak kuralları ele alınır.

2) *Macchima Nikaya* (Orta Boy Derleme; Sanskrit *Madhyamagama*), Budacılığın hemen her yönünü ele alan ve bazısı Buda'nın müritlerine atfedilen 152 *sutta*'dan oluşur.

3) *Sanyutta Nikaya* (Öbek Derleme; Sanskrit *Sanyuktagama*), konularına göre 56 genel *sanyutta*'ya (öbek) ayrılmış, bazıları oldukça kısa 7.762 *sutta*'dan oluşur. En ünlüsü Buda'nın ilk vaazını da içeren *Dhammaçakkappavattana-sutta*'dır (Doğrunun Tekerleğini Harekete Geçirmek).

4) *Anguttara Nikaya* (Sayı-artı Derleme; Sanskrit *Ekottarikagama*), ezberlemeyi kolaylaştırmak için numaralanmış 9.557 özlü *sutta*'dan oluşur. İlk *nipata*'da (grup) tek (örn. zihin, Buda), ikincisinde ikili (örn. iki tür günah), üçüncüsünde üçlü konular ele alınır ve sıralama 11. *nipata*'ya kadar gider (örn. 3 övgüye değer eylem, 4 hac yeri, 5 engel, bir keşişin 6 aşamalı görevi, 7 çeşit zenginlik, depremin 8 nedeni, 9 tür insan, 10 meditasyon nesnesi ve 11 çeşit mutluluk).

Suttanipata (Pali dilinde "Söylev Grubu"), Pali dilindeki en eski kutsal metinlerden biri. *Sutta Pitaka*'nın(*) *Khuddaka Nikaya* bölümünde yer alır. Öteki Budacı metinlerde en çok alıntı yapılan ve Budacılığın erken dönemlerindeki kültürel ve dinsel ortama ilişkin önemli bilgi sağlayan bir metindir. Büyük ölçüde manzumdur; öykülere, diyaloglara, kısa şiirlere, özdeyişlere ve şarkılara yer verir. Yerleşik manastır düzeninden çok bir keşişin yaşam biçiminin ele alındığı metinde yalın inancın gerekliliği vurgulanır; ibadetten ya da ayinlerden söz edilmez, kuramsal felsefeye yer verilmez. Önemli olan Budacı yoldaki tinsel çabadır (Dört Soylu Doğru'nun kavranması ve Sekiz Aşamalı Yol'un izlenmesi) ve bu yolda yalın ahlak kuralları kılavuz alınmalıdır.

Suttner (Baronesi), Bertha, tam adı SUTTNER BARONESİ BERTHA FELICIE SOPHIE, eö WCHINITZ VE TETTAU KONTESİ KINSKY, takma adı BERTHA OULOT (d. 9 Haziran 1843, Prag - ö. 21 Haziran 1914, Viyana), Avusturyalı romancı ve pasifist hareketin ilk tanınmış savunucularından biri. 1905 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. En önemli romanı *Die Waffen nieder!* (1889; Silahlarınızı Bırakın), geniş bir okur kesimine ulaşarak yaygın bir etki uyandırmıştır.

Yoksul düşmüş Avusturyalı bir mareşalin kızıydı. 1873'ten sonra varlıklı Suttner ailesinin yanına mürebbiye olarak girdi. Kendisinden yedi yaş küçük olan, mühendis ve romancı Suttner baronu Arthur Gundaccar (1850-1902) ile nişanlandı. Ama baronun ailesi bu ilişkiye karşı çıkınca 1876'da, Alfred Nobel'in Paris'teki evine kâhya bulmak için verdiği ilana başvurdu. Bir hafta sonra Viyana'ya döndü ve Suttner ile gizlice evlendi.

Nobel'i 1876'dan sonra yalnızca iki kez gördü, ama Nobel'in 1896'da ölümüne değin onunla sık sık mektuplaştı. Bu arada savaş karşıtı hareketle yakın ilişki içine girmiş, 1891'de Avusturya'da barış yanlısı bir örgüt kurmuştu. Bu konuda Nobel'e yazdığı mektupların, Nobel'in vasiyetinde, adına bir de barış ödülü konmasını istemesinde etkili olduğuna inanılır.

Barones Suttner
Ullstein Bilderdienst, Berlin

Suttner 1892'den 1899'a değin, ünlü romanın adını taşıyan *Die Waffen nieder!* adlı uluslararası savaş karşıtı derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. Savaş karşıtı görüşleri H.T.Buckle, Herbert Spencer ve Charles Darwin'in etkilerini taşır.

Sutton, Londra metropoliten alanında dış ilçe. Eskiden Surrey ilinin bir parçasını oluşturan ilçe, Yeşil Kuşak'ın güney ucunda yer alır. Yüzölçümü 43 km²'dir. I. ve II. Dünya savaşları arasında ulaşım olanaklarının gelişmesiyle Londra'da çalışanların yaşadığı bir konut banliyösü olarak hızla gelişti. İlçede pek çok park ve yeşil alan ile bazı hafif sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1983 tah.) 169.700.

Sutton, Walter S(tanborough) (d. 1877, Utica, New York - ö. 10 Kasım 1916, Kansas kenti, Kansas, ABD), ABD'li genetik bilgini. Kromozomların kalıtsal bilgiyi taşıdığını ve ayrı çiftler halinde bulunduğunu ilk kez ortaya koymuş, kalıtımla ilgili kromozom kuramının temelini atmıştır. Kansas Üniversitesi'nde Clarence E. McClung'ın denetiminde lisansüstü çalışmalar yürüttü (1901). Tıp öğrenimini Columbia Üniversitesi'nde tamamladı (1907). 1909'dan sonra Kansas ve Missouri eyaletlerindeki Kansas kentlerinde cerrah olarak çalıştı.

Columbia'da öğrenciliği sırasında bir tarla çekirgesi türü (*Brachystola magna*) üzerinde yaptığı araştırmalarda, çekirgedeki somatik kromozomların belirli, ayırt edilebilir ve farklı homolog kromozom çiftleri halinde bulunduğunu ilk kez ayrıntılı olarak gösterdi. Kromozomların kalıtım birimlerini taşıdığını ve bunların eşeyli üremedeki rollerinin Mendel'in kalıtım yasasının temelini oluşturduğunu ileri sürdü. Bu varsayımını geliştirerek kromozomların genler içerdiğini ve bunların meyoz bölünme sırasında rasgele biçimde davrandığını ortaya koydu.

Sutton Hoo, İngiltere'de, Suffolk'taki Woodbridge yakınlarında 1939'da bulunan arkeolojik alan. Bir Anglosakson kralının mezar yeridir. Avrupa'da bulunan Germen mezarlarının en zenginlerinden biridir; ölümden sonraki yaşam için donatılmış bir gemiyi barındırırsa da hiçbir insan kalıntısı içermez. Ele geçen buluntular ilk Anglosakson krallarının zenginliğine ışık tutar.

Çürüyüp yok olan tahtaların yaklaşık 7,5 m derinlikte bıraktığı izler ve ele geçen perçin kalıntıları geminin, bindirme kaplama tekniğiyle inşa edilmiş, boyu 24 m'den daha uzun, direksiz bir tekne olduğunu gösterir. Sit alanından çıkarılan sikkeler ve hem Hıristiyan, hem de putperest özellikleri taşıyan kalıntıların ele geçmesi, mezarın önce Hıristiyan olan, sonra tekrar putperestliği seçen Doğu Anglia kralı Raedwald'a (ö. 616-628 arasında) ait olabileceğini düşündürür. Ama bu varsayım kanıtlanmış değildir. Başka bir olasılık da mezarın 654'te Penda için savaşırken ölen Mercia'nın (Winwaed) putperest kralı Aethelhere'e ait olmasıdır. Mezara geminin konması ve

Sutton Hoo'daki mezarda gömülü gemiden geriye kalan izler
British Museum, Londra

mezardaki bazı buluntuların İsveç gelenekleriyle koşutlukları, Doğu Anglia kral hanedanının İsveç kökenli olabileceği düşüncesini de akla getirmektedir.

Mezar alanından çıkartılan som altından 41 nesneyle dışarıdan getirilmiş bir o kadar gümüş eşya bugün British Museum'da sergilenmektedir. Buluntular arasındaki büyük bir gümüş tabakta Bizans imparatoru I. Anastasios'un (hd 491-518) damgası vardır; bu tabak, İngiltere'de ele geçmiş ilk Bizans eşyasıdır. Üstünde Yunanca yazılar bulunan gümüş kâseler, kadehler ve kaşıklarla Yakındoğu'dan gelmiş tunç bir kâse, krallığın ticaret alanındaki sınırlarının genişliğini gösterir.

Sutüven, Mustafa Seyit (d. 1908, Edremit - ö. 14 Ekim 1969, İzmir), belli bir akıma ya da kalıba bağlı kalmadan yazdığı duygusal şiirleriyle tanınan şair.

Liseyi dışarıdan bitirdikten sonra uzun yıllar Edremit'te kırtasiyecilik yaptı ve maden ticaretiyle uğraştı. İlk şiirleri *Servetifünun-Uyanış*, *İnsan* ve *Yeni Ses* dergilerinde yayımlandı (1940-41). Bir suskunluk döneminden sonra şiirleri *Türk Dili*, *Yeditepe* (1952-57) ve *Yeni İnsan* (1963-68) dergilerinde yer aldı. Edremit yakınlarındaki Sutüven Deresi ve çağlayanı için aruzla yazdığı "Sutüven" şiiriyle ünlendi. Yapıtlarında halk şiirinin hece ve ses zenginliklerinden, ayrıca Yunan mitolojisinden yararlandı. Şiirlerinden derlenen tek kitabı, ölümünden sonra *Bütün Şiirleri* (1976) adıyla yayımlandı.

Suud bin Abdülaziz el-Faysal es-Suud (d. 15 Ocak 1902, Kuveyt - ö. 23 Şubat 1969, Atina, Yunanistan), 1953-64 arasında Suudi Arabistan kralı. Kral II. Abdülaziz'in oğlu ve ardılıdır. Babasının Hicaz'ı ele geçirmesinin (1925) ardından Necd valiliğini ve Bedevilerin denetimini üstlendi. 1933'te veliaht ilan edildi. Ertesi yıl kardeşi Faysal'la birlikte Yemen'e başarılı bir sefer

düzenledi. 1953'te önce babasının kurduğu bakanlar konseyinin başkanı, kasımda da kardeşlerinin desteğiyle kral oldu.

Suud babasının başlattığı modernleşme programını sürdürerek özellikle sağlık ve eğitime önem verdi. Ama petrolden sağlanan imtiyaz haklarının önemli ölçüde artmasıyla birlikte karmaşıklaşan mali ve yönetsel sorunlar karşısında yetersiz kaldı. Sonuçta 1958'de bakanlar konseyini yeniden kurarak bütün yürütme yetkilerini Faysal'a devretmek zorunda kaldı, ama 1960'ta yürütme yetkisini yeniden elinde topladı. 1963'te tedavi amacıyla yurtdışına gitti ve muhalefetin baskısıyla uzun süre ülkesine dönemedi. Onun yokluğundan yararlanan muhalif gruplar Mart 1964'te Faysal'ın genel vali olarak tüm yetkileri ele geçirmesini desteklediler. Kasımda Suud tahttan resmen indirildi ve Faysal kral oldu.

Suudi Arabistan, resmî adı SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI. Arapça EL-MEMLEKETÜ'L-ARABİYETÜ'S-SUUDİYE, Asya'nın güneybatısında ülke. Arabistan Yarımadasının yaklaşık beşte dördünü oluşturan 2.240.000 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 1.950 km, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda yaklaşık 1.240 km boyunca uzanır. Kuzeyde Ürdün, Irak ve Kuveyt, doğuda Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman, güneydoğuda gene Umman, güneyde Yemen ile çevrilidir. Batıda Mısır, Sudan ve Etiyopya'dan, uzun bir kıyı şeridi bulunan Kızıldeniz, doğuda Bahreyn'den Bahreyn Körfezi, İran'dan da Basra Körfezi ile ayrılır. İslam dünyasının iki kutsal kenti Mekke ve Medine'yi barındıran Suudi Arabistan, zengin petrol rezervlerine dayanan ekonomik gücüyle de Ortadoğu'da ağırlıklı bir yer tutar. Başkenti Riyad, 1992 tahmini nüfusu 15.267.000'dir.

DOĞAL YAPI. Suudi Arabistan'ın egemen yüzey şeklini, Kızıldeniz kıyısında birdenbire yükselerek hafif bir eğimle Basra Körfezine doğru alçalan bir plato oluşturur. Platonun Tihame adlı dar kıyı ovasına bakan görkemli uçurumlar dizisi Mekke'nin kuzeybatısında kesintiye uğradıktan sonra daha güneyde hemen hemen bir duvar biçimini alır. Kıyıya koşut olarak uzanan bu dağlık kuşak kuzeydeki Hicaz bölgesinde 1.500 m'yi, güneydeki Asir bölgesinde ise 3.000 m'yi geçer. Dağlık kuşağın kuzeydoğusuna düşen geniş Necd bölgesi, eski lav akıntıları ve volkanik birikintilerine yanı sıra çakıl ve kumlarla örtülü çorak bir plato görünümündedir. Daha doğuda, başta Tuvayk Dağları olmak üzere bir dizi uzun ve alçak sırt bu platoyu kuşatır. Platoluk alan bu sırtların gerisinde geniş kum çölleriyle birleşir. Dünyanın en büyük kesintisiz kum çölü olan güneydeki Rubü'l-Hali (650.000 km²) ile yüksekliği 900 m'yi bulan kuzeydeki Nufud (57.000 km²), yaklaşık 1.450 km'lik bir yay çizen ed-Dehna adlı kum çölüyle birbirine bağlanır. Çöl kuşağı Basra Körfezi yakınlarında yerini *sebha* denen tuzlalara ve bataklık alanlara bırakır. Girintili çıkıntılı olan Basra Körfezi kıyılarının suları son derece sığdır.

Yıl boyunca akan ırmakların bulunmadığı Suudi Arabistan'da su gereksiniminin tamamına yakını yeraltı kaynaklarından karşılanır. Bu kaynakların bir bölümü vahalarda kendiliğinden yüzeye çıkar. Ayrıca mevsimlik akarsuların yeraltına süzülen sularıyla ya da derinlerdeki su birikintileriyle beslenen kuyulardan da yararlanılır. Çöl kuşağı dışında, eski ırmak yataklarının dolmasıyla oluşan ve *vadi* olarak adlandırılan çok sayıda mevsimlik akarsu bulunur. Kızıldeniz'e yönelen kısa, mevsimlik akarsular dik ve derin yataklardan geçer. Doğuya doğru akanlar daha uzun ve gelişmiş olmakla birlikte yüzeyde kaybolur. Bileşim olarak tabandaki kayaç katmanını yansıtan toprak dokusu yoksul ve verimsiz bir yapı gösterir. Geniş alanlar değişik boyutlarda çakıltaşlarıyla kaplıdır. Vadi, havza ve vahalarda alüvyon birikintilerine rastlanır.

Suudi Arabistan'ın genelinde, çöl özellikleri taşıyan iklim koşulları hüküm sürer. Bu çerçevede üç ayrı iklim kuşağından söz edilebilir. Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 95'ini içine alan kurak ve yarı kurak çöl kuşağında yıllık yağış miktarı en çok 75 mm'ye kadar çıkar. Rubü'l-Hali'de bazen 10 yıl boyunca hiç yağış düşmez. Batıdaki yükseltiler boyunca uzanan bozkır kuşağı kuzeyde 160 km, Mekke yakınlarında ise 480 km kadar içeriye sokulur. Yemen sınırındaki Asir bölgesinde egemen olan nemli ve ılıman kuşakta yıllık yağış miktarı 480 mm'nin üzerine çıkar. Ülke genelinde ılık geçen kış mevsiminde (aralık-şubat) ortalama sıcaklık 14°C-23°C arasında değişir. Yaz mevsiminde (haziran-ağustos) ülkenin hemen her yanında 38°C'yi geçen sıcaklık birçok yerde 54°C'ye kadar ulaşır. Genelde düşük olan nemlilik oranı bazı kıyı kesimlerinde yükselerek boğucu bir düzeye varır.

Bitki örtüsü genelde kuraklığa dayanıklı küçük ot ve çalılardan oluşur. Bazı kesimlerde sıklaşan bu örtü, koyun ve keçi sürülerinin otlatılmasına olanak verir. Asir bölgesinin güneyinde küçük ağaçlık alanlar bulunur. Ülke çapında en yaygın ağaç türü doğal olarak yetişen hurmadır. Yabanıl hayvan varlığı kurt, sırtlan, tilki, firavun faresi, oklukirpi ve araptavşanı gibi türleri kapsar. Geçmişte sürüler halinde dolaşan ceylan, oriks ve pars gibi hayvanların sayısı azalmıştır. Kuş türleri arasında kartal, atmaca, doğan, akbaba, baykuş, kuzgun, ve arapbülbülü sayılabilir. Özellikle çöllerde birçok yılan, akrep, örümcek ve kertenkele türüne rastlanır.

NÜFUS. Suudi Arabistan nüfusunun büyük çoğunluğunu Araplar oluşturur. Etnik bakımdan homojen bir yapı gösteren Suudi Araplarının toplam nüfus içindeki oranı (1983) yüzde 82'yi bulur. Geçmişte Arap nüfusun belirli ölçüde Siyahlarla karıştığı Kızıldeniz kıyılarının yanı sıra ülkenin doğu kesiminde de İran, Pakistan ve Hindistan'dan gelen toplulukların izleri görülür. Yemen kökenli Araplar yüzde 9,6'lık bir oranla oldukça kalabalık bir kesimi oluşturur. Öteki Arap ülkelerinden göçler de sürekli bir artış göstermektedir. Son yıllarda girişilen büyük projelere bağlı olarak ülkeye çok sayıda Koreli ve Filipinli işçi de girmiştir. Yabancı teknik ve uzman personelin çoğu Avrupalı ya da Amerikalıdır. Resmî dil Arapçanın bölgesel farklılaşmaya dayanan çeşitli ağızları vardır. İngilizce bilenlerin sayısı oldukça yüksektir. İslamın beşiği olan Suudi Arabistan'da toplam nüfusun (1980) yüzde 98,8'ini oluşturan Müslümanların büyük çoğunluğu Sünniliğin Vehhabilik koluna bağlıdır. Küçük bir azınlık durumunda olan Şiiler ülkenin kuzeydoğusunda toplanmıştır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına ancak 6,8 kişidir. Nüfusun toplandığı başlıca merkezler Hicaz ve Asir bölgelerinin iç kesimleri ile Basra Körfezi kıyı şerididir. Yerleşim alanlarının çoğu geniş çöllerle birbirinden ayrılır. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 77,3'tür. Geri kalan nüfusun tamamına yakını devletçe desteklenen tarımsal işletmelerde yaşar; göçebeliğe dayalı yaşam biçimi hemen hemen ortadan kalkmıştır. Eski büyük kentlerden Riyad, Cidde, Mekke, Medine ve Ta'if'in yanı sıra yeni kurulan kentsel merkezler de gelişmektedir.

Nüfus artış hızı öteden beri yüksektir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 36,6 ve binde 6,3'tür. Yüksek doğum oranının bir sonucu olarak nüfus yapısı oldukça gençtir; 15 yaş altı grup toplam nüfusun yaklaşık yüzde 45'ini oluşturur. Nüfusun cinsiyete göre dağılımında erkekler lehine belirgin bir dengesizlik görülür.

EKONOMİ. Suudi Arabistan'da büyük ölçüde petrol üretimi ve ihracatına dayanan,

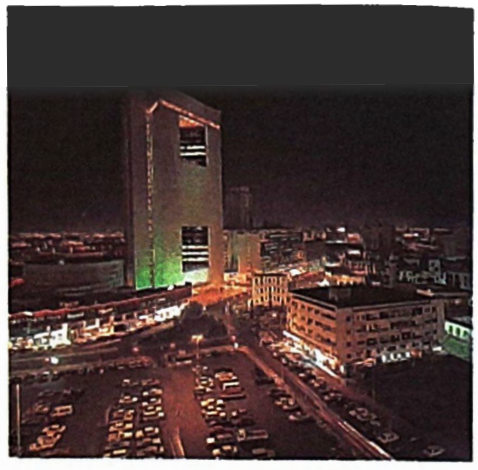

Cidde'nin merkezinden bir görünüm, Suudi Arabistan
Orhan Durgut

gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. 1970'ten bu yana ekonomiye yön vermek amacıyla beş yıllık kalkınma planları uygulanmaktadır. 1989 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 89,9 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise gelişmiş ülkelerin düzeyine yakın bir miktarla 6.230 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH) katkısı (1990) yalnızca yüzde 6,4 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 9,9'u çalışır. Ekime elverişli alanlar ülke topraklarının ancak yüzde 1,1'ini oluşturur; bu alanlarda yürütülen tarım da büyük ölçüde sulamaya bağımlıdır. Su kaynaklarının yetersizliği, arazilerde artan tuzluluk miktarı ve ortalama işletmelerin küçüklüğü gibi etkenler tarımsal üretimi önemli ölçüde sınırlar. Devletin son yıllarda kırsal altyapıyı geliştirmek amacıyla geniş kaynaklar ayırması ve çiftçileri desteklemeye yönelik geniş çaplı bir kredi programı uygulaması, buğday, yumurta, süt ve öteki bazı ürünlerde kendine yeterliliği sağlamıştır. Bununla birlikte, gıda maddeleri gereksiniminin yüzde 70 gibi yüksek bir oranı hâlâ ithalatla karşılanmaktadır. En çok yetiştirilen tarım ürünlerinin başında buğday, arpa, kocadarı ve kumdarı gelir. Domates, karpuz, üzüm, soğan, kabak, patates ve salatalık gibi sebze ve meyvelerin üretimi de oldukça gelişmiştir. Hurma önemli bir gelir kaynağı oluşturur. Hayvancılık özellikle koyun ve keçi besiciliğine dayanır.

En zengin petrol ülkelerinin başında yer alan Suudi Arabistan, dünyadaki bilinen petrol rezervlerinin yaklaşık dörtte birini barındırır. Petrol yataklarının büyük bölümü ülkenin doğu kesiminde ve Basra Körfezinin tabanındadır. Bir başka önemli yeraltı zenginliği, dünyadaki toplam rezervlerin yaklaşık yüzde 4'ünü oluşturan doğal gaz yataklarıdır. Yakın dönemdeki araştırmalarda yüksek nitelikli demir cevherinin yanı

SUUDİ ARABİSTAN

sıra altın, gümüş, bakır, çinko, kurşun ve boksit yatakları saptanmıştır. Ülke topraklarından önemli miktarda kireçtaşı, mermer, alçı, kil ve tuz da çıkarılır.

Petrol üretimini de kapsamak üzere GSYİH'ye katkısı yüzde 44,5'i bulan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 7,3'ü çalışır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) içinde en büyük üretici durumunda olan Suudi Arabistan üretim düzeyi bakımından dünyanın başlıca ülkelerinden biridir. Ortak bir Arap-Amerikan şirketi olarak kurulan ve 1951'den bu yana bütün petrol üretimini elinde tutan ARAMCO, 1970'lerde başlayan kademeli millileştirme süreci sonunda 1980'lerin başlarında bütünüyle devlet mülkiyetine geçmiştir. Devletin ARAMCO üzerindeki denetimini petrol arama, işleme ve pazarlama işlemlerinden de sorumlu olan Genel Petrol ve Maden Kuruluşu sağlar. İki önemli sanayi merkezi olarak seçilen Basra Körfezi kıyısındaki el-Cubeyl ile Kızıldeniz kıyısındaki Yanbu arasında uzanan petrol boru hattının 1981'de tamamlanması, Avrupa ve Amerika'ya petrol taşıma yolunu yaklaşık 3.570 km kısaltmıştır.

1970'lerin ortalarında uygulamaya konan sanayileşme programının temel taşı, petrol rafinerileri ve petrol işleme tesislerinin yapımıdır. Bu alandaki büyük çaplı yatırımların çoğu devletin yabancı şirketlerle kurduğu ortaklıklar tarafından yürütülmektedir. Sanayileşme programı imalat sektörünün başka dallarında da önemli bir gelişme sağlamıştır. Yeni tesislerde üretilen başlıca sanayi ürünleri arasında haddelenmiş çelik, petrokimya ürünleri, çimento, gübre, boru, bakır tel ve kablo, alüminyum ürünleri ve metal eşya sayılabilir. Devlet, özel sektörü daha çok gıda işleme, basımcılık ve mobilya yapımı gibi küçük ölçekli sanayilerde yatırım yapmaya özendirmektedir. Sanayi kuruluşlarının çoğunda yakıt olarak doğal gaz kullanılır. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 47 milyar kW-sa düzeyindedir.

İnşaat ve hizmet sektörleri, ekonomiye büyük katkıda bulunmanın yanı sıra geniş bir istihdam alanı da oluşturur. Her yıl ülkeye gelen hacılar önemli miktarda döviz bırakır. Mali ve parasal işlerin denetimini ve geniş yabancı mal varlıklarının yönetimini Suudi Arabistan Para Kurumu yürütür. Ülkedeki ticari bankaların yarıdan fazlası, Suudilerin çoğunluk hissesini elinde tuttuğu ortak şirketler biçimindedir. Yurtdışında etkinlik gösteren iki Suudi ticaret bankası vardır.

İhracatın tamamına yakın bölümü petrol ve petrol ürünlerine dayanır. Petrol satılan ülkelerin başında Japonya, ABD, Hollanda, İtalya ve Fransa gelir. Çeşitli mamul mallar ile gıda ürünlerinden oluşan ithalatın büyük bölümü Japonya, ABD, İngiltere, Almanya ve İtalya'dan sağlanır.

Ülkenin başlıca karayolları Riyad üzerinden iki kıyı şeridini birbirine bağlar. Mekke, Medine ve Cidde'nin Ürdün, Irak ve Yemen'le karayolu bağlantısı vardır. Riyad ile Basra Körfezi kıyısındaki ed-Demmam arasında bir demiryolu hattı uzanır. Başlıca yük limanları Kızıldeniz kıyısındaki Cidde, Yenbu ve Cizan ile Basra Körfezi kıyısındaki Cubeyl ve ed-Demmam'dır. Başlıca uluslararası havalimanları ise ed-Demmam, Riyad ve Cidde'dedir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Monarşiyle yönetilen Suudi Arabistan'da kral ülkeyi şeriat kurallarına göre yönetir ve önemli siyasal kararlar için kraliyet ailesinin önde gelen üyelerinin, ulemanın, başlıca kabile şeflerinin, silahlı kuvvetlerin ve bürokrasinin desteğini almak zorundadır. Hükümet işlerini yürütmede ve bürokrasiyi denetlemede krala, kendisinin atadığı bir bakanlar kurulu yardımcı olur. 1992'de şeriat hükümleri ile kamu yönetimini düzenleyen bir "temel yasa" çıkarılmış ve krallık ailesinin yönetimdeki gücünü dengelemek için Meclisü-ş-Şûra adını taşıyan bir danışma konseyi oluşturulmuştur. Ulemanın onayını almak koşuluyla krallık ailesince belirlenen veliaht prens birinci başbakan yardımcılığı, ikinci taht vârisi ise ikinci başbakan yardımcılığı görevini yürütür.

Hukuk sisteminin temelini şeriat oluşturur. Bununla birlikte modern çağın gerekleri, kraliyet fermanlarına dayalı bir idare hukukunun da doğmasını sağlamıştır. Yargı işlerinin denetiminde önde gelen din adamlarından oluşan Yüksek Adalet Konseyi önemli bir rol oynar. Şeriat mahkemelerinin kararlarına karşı itiraz yolu açıktır. Son temyiz mercii kraldır. İç güvenliği, doğrudan ikinci başbakan yardımcısına bağlı olan Ulusal Muhafız Örgütü sağlar. Askerlik hizmeti gönüllülük esasına dayanır. Silahlı kuvvetler aynı zamanda savunma bakanlığını elinde tutan birinci başbakan yardımcısının yönetimi altındadır. Son yıllarda orduyu modernleştirmek amacıyla ABD ve öteki Batılı ülkelerden ileri ve karmaşık silah sistemleri satın alınmıştır.

Bütün çalışanları kapsayan sosyal refah sistemi emekli aylığının yanı sıra işsizlik, iş kazası, hastalık, annelik ve işgörmezlik yardımı gibi hizmetleri sağlar. Bütün yurttaşlar ve ülkede oturan yabancılar parasız ilaç ve tıbbi bakım hizmetinden yararlanır. Sağlık alanına geniş kaynakların ayrılması hastane ve personel sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Riyad yakınlarındaki Kral Faysal Tıp Merkezi en ileri teknik ve araçlarla donatılmıştır. Bununla birlikte genel sağlık ve çevre koşulları geri yapısını korumaktadır. Bunun çarpıcı bir göstergesi sıtma, trahom, verem, dizanteri ve kolera gibi hastalıkların hâlâ nüfusun geniş bir kesimini etkilemesidir. Bebek ölüm oranı (1991) binde 69 gibi yüksek bir düzeydedir. Ortalama yaşam süresi de (1991) kadınlarda 68 yıl, erkeklerde 65 yıldır.

Devlet bütün kademelerdeki öğrencilere parasız eğitim olanağı sağlar. Okuryazarlık oranının (1986) yüzde 62,4 gibi düşük bir düzeyde olmasına karşın, zorunlu eğitim uygulaması yoktur. Öğrenciler altı yıllık ilkokullardan sonra üçer yıllık orta ve lise düzeyindeki okullara devam eder. Yükseköğretim kurumları arasında üniversitelerin yanı sıra iki yıllık eğitim veren ticaret, meslek ve teknik yüksekokullar da sayılabilir. Çok sayıda öğrenciye burslu olarak yurtdışında okuma olanağı da tanınmaktadır.

KÜLTÜREL YAŞAM. Katı Vehhabilik öğretilerinin siyasal ve toplumsal yaşama getirdiği yasakların ve kısıtlamaların etkisi kültürel alanda da görülür. Bununla birlikte daha liberal komşu Arap ülkelerinin ve yurtdışında okuyan öğrencilerin taşıdığı yeni görüşler, geleneksel değerleri belirli ölçüde sarsmaktadır.

Şiir, düzyazı ve hitabet gibi sanatsal anlatım biçimlerinin geçmişi İslam öncesi döneme değin iner. Halk şairlerine ve gezgin öykü anlatıcılarına günümüzde de yaygın olarak rastlanır. 19. yüzyıl tarihçisi Osman bin Bişr Suudi yazarların en ünlüsü olarak kabul edilir. Günümüzde dergi ve gazeteler modern edebiyat yapıtlarına yer verirken, kırsal kesimde halk edebiyatı geleneği canlılığını hâlâ korumaktadır. Müzik ve dansın Suudi halkının günlük yaşamında her zaman önemli bir yer tutmuş olmasına karşın, Vehhabi öğretilerine göre halka açık müzik ve dans gösterileri yasaktır. Çiçek desenleri, geometrik ve soyut figürlerle sınırlı olan görsel sanatların en önemli dalı hattatlıktır. Geleneksel mimarinin etkisi yeni çizgiler taşıyan modern yapılarda sürmektedir.

Özel sektörün elinde olan basın, genelde tutucu ve eleştiriden uzak bir yayın politikası izler. En etkili günlük gazetelerden *el-Medinetü'l-Münevvere*'nin kraliyet ailesiyle çok sıkı bağı vardır. Radyo ve televizyon yayınlarını devlet yönetir.

TARİH. Arkeolojik ve tarihsel veriler bugünkü Suudi Arabistan topraklarının orta ve kuzey kesimlerinin Arapların ilk yurdu olduğunu göstermektedir. İslam öncesi dönemin önde gelen Arap kabileleri, Hicaz'ın kuzeyindeki Semudlar ile Dedan yöresindeki Lilyanilerdi. Eski çağlarda Arabistan'ın büyük bölümü yarımadanın dışındaki Arap halkların etki ve denetimi altında kaldı. Trans-Ürdün olarak bilinen bölgeyi ellerinde tutan Lahmiler, Arapçayı resmi dil olarak benimseyen ilk krallığı kurdular. Bu krallığın nüfuzu bugünkü Yemen'i oluşturan Güney Arabistan'ın sınırlarına kadar uzanıyordu. Yarımadanın ortabatı kesiminde oturan Kinde kabilesi, İS 4. ve 5. yüzyıllarda Arap kabilelerin çoğunu birleştirerek orta kesimin önemli bir bölümünü Lahmilerin elinden aldı. Ama bunlar yaklaşık 529'da bu bölgeden çekilmek zorunda kaldılar. Bu arada toprakları yarımadanın kuzeybatısına düşen Gassaniler bölgenin bir başka etkili gücü olarak ortaya çıktı.

Lahmiler ile Gassanilerin Bizans-Sasani çatışmasının yörüngesine girerek zayıfladığı 7. yüzyılda, ticaret yolları üzerindeki Mekke'yi merkez edinmiş olan Kureyşliler Hicaz'da egemen bir güç olarak yükseldiler.

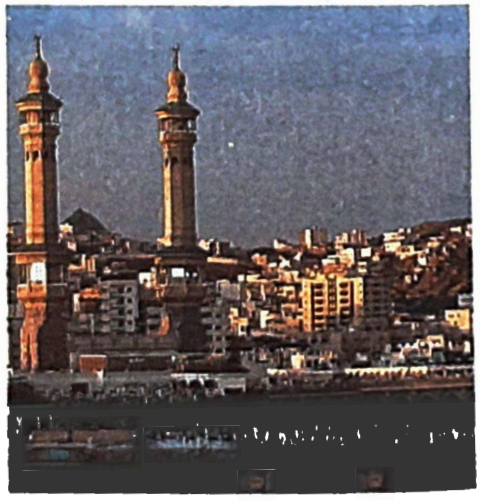

Mekke'de Harem-i Şerif, Suudi Arabistan
ABC Ajansı

Bir Kureyş kabilesinden gelen Hz. Muhammed'in yaydığı İslam dini Arap kabilelerini birleştirmenin yolunu açtığı gibi, güneye doğru geniş çaplı fetihleri başlattı. Ama 661'de Emevi halifeliğinin kurulmasıyla İslam dünyasının siyasal merkezi Arabistan Yarımadasının dışına kaydı. Bu süreçle birlikte gerileyen Arabistan, ortaçağ boyunca yarımadayı denetim altına almaya çalışan yerel ve yabancı hükümdarların sürekli çekişmelerine sahne oldu. Biçimsel olarak halifeliğin egemenliğini tanıyan bu hükümdarlar gerçekte bağımsız devletleri temsil ediyordu. Birbirini izleyen çekişmelerle Karmati, Fatımi, Selçuklu, Eyyubi ve Memlûk yönetiminde kalan Arabistan, sonunda 1517'de Osmanlı egemenliği altına girdi. Bu arada yarımadanın kıyılarında Avrupalı tüccarların etkisi de belirgin bir nitelik kazandı.

Mekke şeriflerine dayanan Osmanlı yönetimine karşı mücadelenin Vehhabilik hareketiyle birleşerek güçlendiği 18. yüzyılın ilk yarısı, aynı zamanda modern Suudi Arabistan tarihinin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu dönemin öncesine ilişkin daha geniş bilgiler için *bak*. Arabistan (Tarih).

Vehhabilik hareketi. Hanbeli öğretilerinin etkisi altında İslamın başlangıçtaki ilkelerine dönüşü savunan Muhammed bin Abdülvehhab'ın (1703-92) başlattığı dinsel hareket, Necd bölgesindeki Der'iye'de hüküm süren Muhammed bin Suud'un koruması altında, 1745'ten sonra hızla gelişerek büyük bir yandaş kitlesi buldu. Vehhabilikten aldığı güçle yayılma çabasına giren Muhammed bin Suud, çeşitli savaşların ardından Necd bölgesinin büyük bölümünü ele geçirdi. Onun oğlu I. Abdülaziz (hd 1765-1803) bu sınırları daha da genişleterek Katar, Bahreyn ve Umman'ın önemli bir bölümünü denetim altına aldı. Vehhabi kuvvetleri 1802'de Şiilerin kutsal kenti Kerbela'ya, 1803'te de Mekke'ye girdi. Babasının bu seferlerinde önemli rol oynayan I. Suud (hd 1803-14), Medine'yi de alarak (1804) yarımadadaki Vehhabi egemenliğini pekiştirdi. Osmanlıların girişimiyle Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın Hicaz'a gönderdiği kuvvetlere karşı uzun süre direndi. Yerine geçen oğlu I. Abdullah bin Suud (hd 1814-18), bazı Arap kabileleriyle işbirliği yapan Mısır kuvvetlerine boyun eğmek zorunda kaldı ve yakalandıktan sonra İstanbul'a götürülerek idam edildi. Ardından Vehhabi din önderlerine ve Suud ailesine karşı sert bir sindirme harekâtına girişildi.

Riyad'ı ele geçirerek burayı yeni başkent edinen ve Suudi hanedanını toparlayan Muhammed bin Suud'un torunlarından Türkî (hd 1823-34), Osmanlı egemenliğini tanımakla birlikte Vehhabi rejimini yeniden kurdu. Osmanlıların yanı sıra bölgede nüfuzlu bir konumu olan İngilizlerle de dostça ilişkiler kurmaya çalıştı. Bu arada el-Ahsa ve Ha'il gibi önemli merkezleri geri aldı. Türkî'den sonra başa geçen oğlu Faysal (hd 1834-38, 1843-65) bir dönem sürgünde kalmakla birlikte, Mısır'ın müdahalelerine son vermeyi başardı. Osmanlıların elindeki Hicaz bölgesi ile İngilizlerin etkili olduğu Basra Körfezi kıyıları dışında, eski Suud topraklarının büyük bölümünde egemenliğini kabul ettirdi.

Faysal'ın ölümünü izleyen hanedan içi çekişmede, yönetim Suudi ailesinin üyeleri arasında en az yedi kez el değiştirdi. Bu durumdan yararlanan Osmanlılar 1871'de el-Ahsa ve çevresini doğrudan kendilerine bağladılar. Karışıklıklar aynı zamanda Ha'il'i merkez edinmiş olan Raşidi hanedanının yeni bir güç olarak ortaya çıkmasını sağladı. Faysal'ın en büyük oğlu II. Abdullah bin Suud, Vehhabi tahtını yeniden ele geçirdiği 1876'dan sonra adım adım Raşidi hanedanının üstünlüğünü tanımak zorunda kaldı. Onun yerini alan (1889) kardeşi Abdurrahman, Raşidi hanedanıyla girdiği çatışmada (1891) yenilgiye uğrayınca ailesiyle birlikte Kuveyt emirinin yanına sığındı.

Abdurrahman'ın oğlu II. Abdülaziz (hd 1902-53), Necd bölgesinde Raşidilere karşı gelişen hoşnutsuzluk üzerine 1902'de harekete geçerek Riyad'ı aldı ve iki yıl içinde Necd bölgesinde Suudi egemenliğini yeniden kurdu. Raşidi hanedanını destekleyen Osmanlıların müdahalelerini 1907'de boşa çıkardıktan sonra eski Suudi topraklarını yeniden birleştirme hedefine yöneldi. Bunun için güçlü bir dayanak yaratma düşüncesiyle, 1912'de İhvan(*) adlı dinsel ve askeri bir örgüt kurarak Bedevileri "hicre" denen kolonilerde toplama yoluna gitti. Sayıları hızla artan "hicre"lerde katı Vehhabi inançları doğrultusunda yetiştirilen İhvan birlikleri kısa sürede seçkin bir ordu durumuna geldi. İhvan ordusu 1913'te el-Ahsa bölgesini Osmanlılardan alarak ilk büyük başarısını gösterdi. Gene de Osmanlılara karşı temkinli bir politika izleyen Abdülaziz, I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerden silah ve para yardımı almakla birlikte ustalıklı bir diplomasiyle, doğrudan bir çatışmaya girmemeyi başardı. Savaştan sonra harekete geçirdiği İhvan birlikleri 1919'da Hicaz'a saldırarak Mekke şerifi Hüseyin ibn Ali'nin kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl Asir bölgesi Suudi yönetimi altına girdi. Ardından Raşidilere karşı yürütülen harekâtla (1921-22) Arabistan'ın kuzey kesimi bütünüyle ele geçirildi. Bu arada Hüseyin kendini Hicaz kralı olarak ilan ederken, oğullarından Faysal Irak, Abdullah da Ürdün tahtına çıktı. Böylece Vehhabi devletinin İngiliz koruması altındaki üç devletle kuşatılması, yeni bir çatışma ortamı yarattı.

Eylül 1924'te Hicaz'a karşı saldırıya geçen İhvan birlikleri fazla bir direniş görmeden Ta'if ve Mekke'yi aldı. Ardından Medine ve Cidde de teslim oldu. 1921'de Necd sultanı unvanını almış olan Abdülaziz, Ocak 1926'da kendini Hicaz kralı ilan etti ve ertesi yıl Necd için de, sultan yerine kral unvanını benimsedi. Bunu, İngilizlerle yakın ilişkiler kurulmasını sağlayan Cidde Antlaşması izledi. Bu antlaşmayla İngilizler Hicaz üzerindeki Suudi egemenliğini tanırken, Abdülaziz de İngiliz nüfuz alanına giren Ürdün ve Irak'la çatışmaktan vazgeçti.

Abdülaziz'in yeni dış politikası ve ülkeyi Batı teknolojisine açması çok geçmeden İhvan birlikleri arasında muhalefete yol açtı. Örgütün kendi başına Irak'a karşı giriştiği sızma harekâtları İngiliz tepkisiyle karşılaşınca, 1928'de İhvan birliklerine karşı sert önlemler alınmaya başladı. Ayaklanan İhvan birliklerinin direnişi ancak 1930'da bastırılabildi. Bu arada din adamlarının desteğini yanına alan Suud ailesi güçlü bir monarşik yönetimin de temellerini attı.

Krallık yönetimi. Bazı küçük farklılıklarla iki ayrı birim olarak yönetilen Hicaz ve Necd bölgeleri, 18 Eylül 1932'de Suudi Arabistan Krallığı adı altında birleştirildi. Yeni devletle birlikte mutlak otoritesini daha da pekiştiren Abdülaziz, 1933'te büyük oğlu Suud bin Abdülaziz'i veliaht prens olarak belirledi. Ertesi yıl sınırdaki bir toprak anlaşmazlığı nedeniyle Yemen'le başlayan çatışma, tartışmalı bölgenin Suudilere geçmesini sağlayan Ta'if Antlaşması'yla sona erdi. Aynı dönemde geleneksel kabile yapısı nedeniyle belirsiz olan öteki sınırları resmen çizme yönünde de önemli adımlar atıldı. Bununla birlikte doğuda Basra emirlikleri, güneyde de Umman'la bazı sınır anlaşmazlıkları sürdü.

II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan ve İngiltere ile ABD'den geniş çapta ekonomik yardım alan Suudi Arabistan, 1945'te resmen Almanya'ya savaş açtı ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyeleri arasında yer aldı. Belirli bir kararsızlıktan sonra aynı yıl Arap Birliği'ne de katılan Abdülaziz, dinsel etmenlerin de katkısıyla Arap dünyasıyla tam bir yakınlaşmaya girmekten kaçındı. Bunun sonucu olarak 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'na yalnızca bir Suudi bölüğü gönderildi.

Suudi Arabistan topraklarında daha savaş öncesinde saptanan petrol yataklarını işlemeye yönelik çalışmalar, 1933'te ABD şirketlerine tanınan imtiyazla kurulmuş olan ARAMCO'nun 1944'te ilk yatırımlara girişmesiyle başladı. Petrol üretiminin sağladığı yüksek gelir, kısa sürede ülkenin maddi yaşamında hızlı ve köklü değişimlere yol açtı. Bu arada petrol gelirlerinin büyük bölümünün ABD'ye akmasının yarattığı tepki, 1933 imtiyazlarının gözden geçirilmesini gündeme getirdi. 1950'de yeni bir anlaşmaya varılarak ARAMCO'nun net kazançları üzerinden yüzde 50 vergi alınması kararlaştırıldı.

Abdülaziz'in ölümünden sonra yerine büyük oğlu Suud geçerken, ikinci oğlu Faysal bin Abdülaziz de veliaht prens ve dışişleri bakanı oldu. Hızlı kentleşme süreciyle birlikte Suudi Arabistan'ın yeni bir görünüm kazanmaya başladığı bu dönemde geleneksel yapıya bağlılığıyla tanınan Suud ile modernleşme yanlısı Faysal arasındaki çekişme giderek siyasal bir kutuplaşmaya dönüştü. Saray çevresinin baskısıyla Mart 1958'de bütün yürütme yetkilerini Faysal'a bırakmak zorunda kalan Suud, Aralık 1960'ta yeniden başbakanlığı üstlendiyse de 1962'de bir kez daha arka plana çekildi. Sonunda Kasım 1964'te Suud'un tahttan indirilmesini sağlayarak iktidar mücadelesini kazanan Faysal, hükümete etkili bir işleyiş kazandırarak güçlü bir bürokratik mekanizma kurdu. Petrol gelirlerini yeni yatırım alanlarına yönlendirmenin yanı sıra 1973'te ARAMCO'nun ham petrol üretimiyle ilgili hisselerinin dörtte birini millileştirdi. Bu oran 1974'te yüzde 60'a çıkarıldı.

Petrol yatakları nedeniyle sınır anlaşmazlıklarının daha büyük önem kazandığı II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ile sıkı ilişkiler kuran Suudi Arabistan, OPEC'in (1960) kurucu üyeleri arasında yer almasına ve Filistin davasına destek vermesine karşın, genelde Arap dünyasında gelişen Batı karşıtı eğilime uzak kaldı. Cemal Nâsır'ın yönetimindeki Mısır'ın Arap dünyasında önder konuma yükselmesinden sonra bu ülkeyle ortaya çıkan gerginlikler, tarafların 1962'de Yemen'deki iç savaşa müdahale etmesiyle daha da tırmandı. 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında Ürdün'e asker göndermekle birlikte bu birlikleri doğrudan çarpışmalara sokmamaya özen gösteren Faysal, aynı dönemde Nâsır'ın Yemen'deki birlikleri çekmesi koşuluyla Mısır'a mali yardımda bulunmayı kabul etti. Sonraki yıllarda petrol zenginliğine dayanarak Arap dünyasında tutucu bir kampın başını çekmeye çalıştıysa da, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından petrol boykotuna katılarak ABD'ye karşı belirli ölçüde tavır alma politikasına yöneldi.

Faysal'ın Mart 1975'te bir yeğeni tarafından öldürülmesinden sonra tahta kardeşi Halid bin Abdülaziz çıktı. Ama ülkenin gerçek yönetimi veliaht prensliğe getirilen Fahd bin Abdülaziz'in eline geçti. Eğitim sistemini geliştirme ve sanayiyi çeşitlendirme yönünde önemli adımların atıldığı bu dönemde, Suudi Arabistan Ortadoğu sorununda da daha etkin bir rol oynamaya başladı. Sovyet nüfuzuna karşı ılımlı Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine önem verildi. Mısır ile İsrail arasındaki Camp David Antlaşması'na (1978) gösterilen tepki Suudi Arabistan'ın Ortadoğu'daki ağırlığını daha da artırdı. Bu arada İran'da şahlık rejiminin yerini alan İslamcı yönetimin yarattığı kaygılar da Suudi Arabistan'ın dış politikasına yön veren bir etken durumuna geldi. Aynı dönemde ülke içinde aşırı Sünni ve Şii dinci grupların varlığı su yüzüne çıktı.

Halid'in ölümü üzerine Haziran 1982'de krallığı üstlenen Fahd, askeri gücü artırmaya büyük önem vermenin yanı sıra OPEC'in üretim ve fiyat politikalarında belirleyici bir konum kazanmaya çalıştı. Filistin ve Lübnan bunalımlarıyla ilgili olarak Fahd'ın ortaya koyduğu iki plan, barış

sürecinin belirli ölçüde ilerlemesinde önemli rol oynadı. Öte yandan ülke içinde modernleşme yönündeki köklü değişiklikler toplumsal yaşam biçimine de yansımaya başladı. Buna koşut olarak siyasal planda bürokrat ve teknokratların ağırlığı artmakla birlikte, iktidarın monarşik yapısında herhangi bir değişme olmadı. İranlı hacıların 1987'de Mekke'de yaptığı gösterilerin yol açtığı büyük çaplı çatışmanın ardından, dinci muhalefete karşı daha sert önlemler alındı.

Suudi Arabistan Körfez Bunalımı sırasında en zorlu dönemlerinden birini yaşadı. Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgalinin ardından Kuveyt emiri ve hükümet üyeleri Suudi Arabistan'a sığınırken Batılı güçler bu ülkeye asker yığmaya başladı. Körfez Savaşı sırasında füze saldırılarına uğrayan Suudi Arabistan'da savaştan sonra bazı siyasal reformlar yürürlüğe kondu. Bunlar arasında şeriat hükümlerinin yanı sıra kamu yönetimini de düzenleyen, anayasa niteliğindeki "temel yasa"nın hazırlanması ve Meclisü'ş-Şûra adıyla 60 kişilik bir danışma konseyinin oluşturulması bulunuyordu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak*. ANAYILLIK.

Suva, Büyük Okyanusun güney kesimindeki Fiji'nin başkenti, başlıca limanı ve ticaret merkezi. Fiji'nin en büyük adası olan Viti Levu'nun güneydoğu kıyısında yer alır. 1849'da kurulmuş, 1882'de başkent ilan edilmiş, 1952'de kent statüsü kazanmıştır. Günümüzde de Büyük Okyanusun güney kesimindeki en büyük kent merkezlerinden biridir. Kentin ekonomisi turizm ile bazı hafif sanayi dallarına dayanır. Suva'nın bir serbest liman olması turizmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kentte sigara, sabun ve bira üretilir, kopra işlenir. İngilizce, Hintçe ve Fiji dillerindeki dergiler, gazeteler ve radyo yayınları kentin karmaşık nüfus yapısını yansıtır. Kentte Fiji Tıp ve Hemşirelik Okulu (1928), Güney Pasifik Üniversitesi (1968) ve Fuji Tarım Yüksekokulu gibi, Güney Pasifik'in geniş bir alanına hizmet veren eğitim kuruluşları vardır. Nüfus (1986) kent, 69.665; (1981 tah.) metropoliten alan, 133.119.

Suvan, Kore Cumhuriyeti'nin kuzeybatısındaki Kyanggi ilinin merkezi kent. Yi hanedanı döneminden (1392-1910) beri 42 km kuzeyindeki Seul'ün bir uydu kentidir. Seul'e demir ve kara yoluyla

Congco döneminden kalma Suvan Şatosu ve Hvahong Kapısı
Wapinski—Alpha

bağlanır. İl merkezi 1967'de Seul'den Suvan'a taşınmıştır. Eskiden yerel tarımsal ürünler için bir pazar merkezi olan kentte, Seul Ulusal Üniversitesi'ne bağlı Tarım Yüksekokulu'nun ve bir devlet kuruluşu olan Tarım Dairesi'nin araştırma kurumları bulunur. Kentin çevresinde çoğu 18. yüzyıla ait tarihi kalıntılar vardır. Nüfus (1990) 644.968.

suveren, hidrolojide, bol miktarda su içeren kayaç katmanı. Kayaç suyla dolu gözenekler içerir; bu gözenekler birleştiğinde su kayacın kütlesi içinde akmaya başlar.

Üstünde geçirimsiz bir kayaç katmanı bulunan suverenlere, sıkışmış suveren denir. Ama gerçek anlamda sıkışmış suverenlerin sayısı çok azdır; yapılan incelemeler, suvereni sıkıştıran katman ya da katmanların zamanla su sızdırmaya ve altındaki suvereni önemli ölçüde beslemeye başladığını ortaya çıkarmıştır.

Üst yüzeyi (su tablası) geçirimli malzemelerin içinden atmosfere açılan suverenlere ise açık suveren denir. Sıkışmış suverenlerin tersine, açık suveren sistemlerinde su tablasını atmosferden ayıran geçirimsiz bir kayaç katmanı bulunmaz.

Suveyda, es-, Suriye'nin güney kesiminde kent. Es-Suveyda Dürzi Dağının eteklerinde, Havran bölgesinin doğu ucunda yer alır. İÖ 1. yüzyılda Nebatiler tarafından kurulduğuna inanılan kent, İS 1. yüzyılda Romalıların egemenliği altına girdi. 5. yüzyılda bir piskoposluk merkezi oldu. Günümüzde valiliğin en büyük kenti ve tarım ürünleri için yörenin pazar merkezidir. Kentte 3. yüzyıldan kalma bir Roma tapınağının kalıntıları ile 5. yüzyıldan kalma bir Bizans kilisesi vardır. Yörenin nüfusu çok seyrektir. Nüfus (1985 tah.) 49.973.

Suveyre, eskiden MOGADOR, Fas'ın batı kesimindeki Tensift bölgesinde il, il merkezi kent ve liman. Suveyre kenti, Atlas Okyanusu kıyısında Safi-Agadir yolunun ortasında, sular yükseldiğinde neredeyse bir ada haline gelen alçak bir yarımadanın

Suveyre'den bir görünüm, Fas
Syndication International Ltd., Londra

üzerinde yer alır. Kentin eski adı "güvenli demirleme yeri" anlamına gelen bir Berberi sözcüğünün bozulmuş biçimidir. 1765'te Sultan Sidi Muhammed bin Abdullah tarafından Agadir'e rakip liman olarak kurulan kentin planlarını Fransız tutsak Théodore Cornut yaptı. Sonraki yıllarda ticaretin gelişmesi için kente bir Yahudi topluluğu yerleştirildi. Ilıman bir iklimi ve güzel kumsallarıyla ilgi gören bir sayfiye kenti olan Suveyre el sanatlarıyla da tanınır.

Yüzölçümü 6.335 km² olan Suveyre ili, kuzeyde Safi, doğuda Marakeş, güneyde Agadir illeri, batıda da Atlas Okyanusuyla çevrilidir. İlde başta arpa olmak üzere çeşitli tahıllar, zeytin ve turunçgiller yetiştirilir, hayvancılık yapılır. İlde petrol yatakları vardır. Nüfus (1971) belediye, 30.061; (1992 tah.) il, 428.000.

Suvorov, Aleksandr Vasilyeviç, KONT RIMNIKSKİ, PRENS İTALİYSKİ (d. 24 Kasım 1729, Moskova - ö. 18 Mayıs 1800, Petersburg, Rus Çarlığı), Osmanlı-Rus Savaşı (1787-91) ve Fransız Devrim Savaşları'ndaki başarılarıyla tanınan Rus asker ve devlet adamı.

Moskovalı soylu bir ailenin oğluydu. On beş yaşındayken Semyonovski Muhafızları'na katıldı. 1763'te albay rütbesiyle Suzdal Alayı'nın başına geçti. Polonya (1768-72) ve Osmanlı (1773) ordularıyla yapılan savaşlarda gösterdiği yararlıklarla dikkati çekti. 1787'de general oldu.

1787-91 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Rus topraklarını başarıyla korudu. Ekim 1787'de Osmanlılara karşı Kılburun Kalesi'nde büyük bir zafer kazandı.

Ama 1788'deki Oçakov Kuşatması sırasında çok acemice davrandığı ve sarhoş olduğu yolundaki söylentiler üzerine komutanlıktan alındı. Gene de 1789'da, müttefik Avusturya kuvvetleriyle birlikte Boğdan'da (Moldavya) düzenlenen seferlere gönderildi. Focşani'de (bugün Romanya'da) elde ettiği başarılar ve 1790'da kazandığı zafer, ordu içindeki konumunu pekiştirdi. 1794'te Polonya'daki bağımsızlık hareketini bastırmakla görevlendirildi. Varşova yakınlarındaki Praga'da korkunç bir katliam gerçekleştiren Suvorov, ödül olarak 7 bin serf ve uzun zamandır istediği mareşallik unvanını kazandı.

Daha sonra güney orduları başkomutanlığına getirildi. Bu dönemde yayımladığı *Nauka pobejdat*'ta (Zaferin Bilimi), hız ve hareketlilik, süngü kullanımı, nişancılık gibi askeri konuları akıcı, günlük bir dil kullanarak anlattı. Pavel'in (hd 1796-1801) tahta çıkmasından sonra ordu içinde izlenen politikalara karşı çıktığı için görevinden alındıysa da, kısa bir süre sonra yeniden orduya döndü.

Avrupa'daki devrim hareketlerine şiddetle karşı olan Suvorov, Şubat 1799'da Kuzey İtalya'da Fransızlara karşı girişilen seferde Rus-Avusturya ordusuna komuta etti. Nisan-Ağustos 1799 arasında kazandığı zaferlerden sonra Milano'yu ele geçirdi. Daha sonra, Aleksandr Rimski-Korsakov ve ordusuna yardımcı olmak üzere İsviçre'ye gönderildi. Ama Altdorf'a ulaştığında, Rimski-Korsakov'un çoktan yenilmiş, kendisini desteklemesi gereken Avusturya birliklerinin de çekilmiş olduğunu gördü. Düşmanla çevrili olmasına, cephane ve erzağının yetersizliğine ve Alpler'in sert hava koşullarına karşın, ordusunu harekete geçirmeyi başararak kuşatmayı yardı ve Glarus'a ulaştı. Bir Fransız birliğini püskürttükten sonra yalnızca dörtte bir oranında kayıp vererek geri döndü. Bu zafer, askerlik tarihinin en önemli başarılarından biri sayılır.

Avusturyalılar tarafından yalnız bırakılmış olmasına karşın, Suvorov bir sefer daha düzenlemeyi düşünüyordu. Ama Ocak 1800'de, daha önce Rus ordusunda hiç kimseye verilmemiş bir rütbeyle ödüllendirilerek geri çağrıldı. Ağır hasta olarak

Suvorov, J. Schmidt'in bir portresinden ayrıntı, 1800; Ermitaj Müzesi, Petersburg
State Hermitage Museum, Petersburg

vardığı Petersburg'da, kendisi için planlanan karşılama töreninin küçük bir hatası yüzünden iptal edildiğini ve saraydan kovulduğunu öğrendi. Birkaç ay sonra öldü. Suvorov, 1789'da kont, 1799'da da prens yapıldı.

Suwałki, Polonya'nın kuzeydoğu ucunda il (*województwo*). Yüzölçümü 10.490 km², merkezi Suwałki kentidir. 1975'te kurulmuştur. Kuzeyde Rusya Federasyonu, kuzeydoğuda Litvanya, güneydoğuda Beyaz Rusya, güneyde Białystok, Łomża ve Ostrołęka illeri, batıda da Olsztyn iliyle sınırlanır. Ülkenin Olsztyn'dan sonra en geniş, ama nüfus yoğunluğu en düşük ilidir. Doğusunda ovalar, batısında da göller ve ormanlar vardır. En önemli göller arasında batıda Mamry, Niegocin, Śniardwy, Roś ve Nidzkie, doğuda ise Wigry Gölü sayılabilir. Kuzeydoğudaki Hańcza Gölü Polonya'nın en derin gölüdür (1.085 m). Güneybatıda 881 km²'lik bir alanı kaplayan Mazur Manzara Parkı'nda çok sayıda kaplıca ve dinlenme merkezi bulunur. İl ekonomisi kerestecilige, gıda sanayisine ve inşaat malzemeleri üretimine dayanır. Önemli kentleri Ełk, Augustów, Giżycko ve Pisz'dir. Nüfus (1991 tah.) 470.600.

Suwałki, Polonya'nın kuzeydoğu ucundaki Suwałki ilinin (*województwo*) merkezi kent. Kayıtlarda adı ilk kez, Camaldoli keşişlerine ait bir inziva yerinin (1682-90) bulunduğu köy olarak geçer. 1715'te kasaba hakları verilen Suwałki 1796'da Prusya'nın egemenliğine girdi, ertesi yıl bir Rus garnizonu oldu. Czarna Hańcza Irmağının kıyısında yer alan kent 1939'da Alman bombardımanından ağır hasar gördü. 1940'ta kentte bir Nazi toplama kampı ile Gestapo'nun Doğu Polonya karargâhı kuruldu. Savaştan sonra kent yeniden inşa edildi; ayrıca özel konutlar ve tarihsel yapılar restore edildi. Kentte 16. ve 17. yüzyıllardan kalma dinsel yazıların sergilendiği bölgesel bir müze vardır. Kent ekonomisi gıda sanayisine, kerestecilige, dokumacılığa ve inşaat malzemeleri üretimine dayanır. Nüfus (1982 tah.) 42.100.

Suwannee Irmağı, ABD'de ırmak. Georgia eyaletinin güneybatı kesimindeki Okefenokee Bataklığında doğar; güney-güneybatı doğrultusunda menderesler çizerek Florida'nın kuzey kesimini geçer ve Suwannee Boğazında Meksika Körfezine dökülür. Uzunluğu 400 km'dir; 56 km'lik bir bölümü dışında, tümüyle Florida topraklarında akar. Adı, Stephen Collins Foster'ın ünlü şarkısı "Old Folks at Home"da geçen ırmağın başlıca kolları Withlacoochee, Alapaha ve Santa Fe ırmaklarıdır.

Suwannee Irmağı, Chiefland, Florida
Florida News Bureau

suyıldızı (*Hippuris vulgaris*), *Hippuridaceae* familyasından çokyıllık tatlı su bitkisi. Her iki yarıkürenin de ılıman bölgelerine dağılmış bu bitki havuz ve göllerin kıyılarında yetişir. İlk bakışta atkuyruklarını (*Equisetum* türleri) andıran suyıldızının, gövde boyunca belli aralıklarla çevrel olarak dizilmiş küçük şeritsi yaprakları ve sualtında

Suyıldızı (*Hippuris vulgaris*)
Ingmar Holmasen

kalan kalın köksapları vardır. Gövdeleri su yüzeyinden yaklaşık 30 cm yukarıya uzar. Yaprakların koltuğunda, tek bir erkekorgan ile tek bir dişiorgandan oluşan basit yapılı yeşil çiçekler açar. Çiçekler çiçektozlarının rüzgârla çevreye saçılması sonucunda döllenir. Suyıldızı havuzlarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

suyla ayrışma *bak.* hidroliz

suyoncası (*Menyanthes trifoliata*), ACIYONCA olarak da bilinir, *Menyanthaceae* familyasından, dünyanın ılıman bölgelerindeki bataklık ve kıyılarda yetişen otsu bitki. Türkiye'de de Kuzey ve Doğu Anadolu'da yaygındır. Acımsı bir tadı olan üç yaprakçıklı yaprakları, soluk pembe çiçekleri ve kahverengi sert tohumları vardır. Yaprakları kuvvet verici, iştah açıcı ve ateş düşürücü olarak kullanılır.

suyosunları *bak.* algler

suyuk, HILT olarak da bilinir, eski Batı fizyolojisinde, kişinin mizacını ve fizyonomisini belirlediği düşünülen dört vücut sıvısının ortak adı. Ortaçağda da geçerliliğini

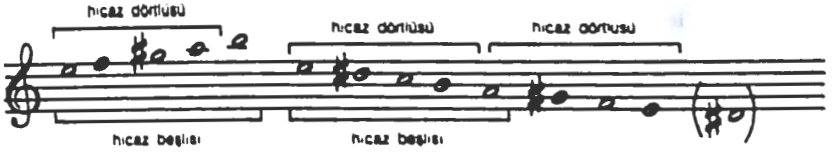

Suzidil makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

koruyan eski fizyolojide kan, safra, *phlegma* (irinli iltihap ya da balgam) ve *melaina khole* (kara safra) olmak üzere dört suyuk olduğu düşünülürdü. Suyukların vücuttaki yoğunluğunun her bireyde farklı oluşunun, cilt ya da mizaçlarını, fiziksel ve zihinsel özellikleriyle eğilimlerini belirlediğine inanılırdı. İdeal olarak bu dört suyukun belirli bir bileşim ve oranda olması gerekir; birinin miktarının fazla olması o suyuka özgü kişilik özelliklerinin baskın olmasına yol açar.

Suzhou, Wade-Giles yazımında SU-CHOU, eskiden (1912-49) WUXIAN Wade-Giles yazımında WU-HSIEN geleneksel adı SOOCHOW Çin'de, Jiangsu yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. Tai Gölünün (*hu*) kuzeydoğusunda, Yangtze Irmağının deltasında. Tai Gölünün doğusunda, Büyük Kanal'ın güney kesiminde, Çin'in en verimli tarım bölgelerinden birinin ortasında yer alır.

IÖ 514'te kurulan kent bir süre Wu Devleti'nin başkenti oldu. Qin hanedanı döneminde (IÖ 221-206) önemli bir yönetim birimi olarak gelişti. 589'da Suzhou adını aldı. Büyük Kanal'ın inşa edilmesinden sonra Çin'in en büyük pirinç üreticisi durumuna gelen bölgenin yönetim ve ticaret merkezi oldu. Tang hanedanı döneminde (618-907) olağanüstü bir büyüme gösterdi. Suzhou, Song (960-1279) ve Yuan (1206-1368) hanedanları döneminde de gelişmesini sürdürdü. Sonraki yıllarda doğrudan denize açılan Song ve Suzhou ırmakları sayesinde bir dış ticaret limanı durumuna geldiyse de Yangtze Irmağı deltasının mille dolması üzerine bu özelliğini yitirdi. Ming (1368-1644) ve Qing hanedanının (1644-1911/12) ilk dönemlerinde toprak sahibi pek çok varlıklı ailenin yaşadığı bir eğitim ve sanat merkezi olarak tanındı. Bu dönemde küçük havuzların çevresinde büyük bahçeler inşa edildi, ipekçilik ve başka el sanatları gelişti. Kent bu dönemde aynı zamanda önemli bir finans ve bankacılık merkezi durumuna geldi.

Taiping Ayaklanması sırasında (1850-64) Taiping önderi Li Xiucheng'in egemenliğine girdi (1860-63). Bu dönemde büyük yıkıma uğrayan kent, 19. yüzyıl sonlarında Şanghay karşısında ticari üstünlüğünü yitirmeye başladı. 1937-45 arasında Japon işgali altında kaldı.

Doğal ve yapay gölleri, ırmakları, havuzları ve Tai Gölü kıyısındaki tepeleriyle çok güzel bir kent olan Suzhou, aynı zamanda önemli bir eğitim merkezidir. Kentteki Suzhou Üniversitesi ve Suzhou Güzel Sanatlar Okulu 20. yüzyıl başlarında, Güney Jiangsu Teknik Enstitüsü ve özel bir ipekböcekçiliği enstitüsü de daha sonra kurulmuştur. Nüfus (1990) 706.459.

suzidil, klasik Türk müziğinde bir göçürülmüş (şed) makam. Hicaz ailesinden olan zengule makamının, hüseyni-aşiran (*mi*) perdesi üzerinde yeni seyir özellikleri kazanmasıyla oluşmuştur. Bileşiminden hüseyni (*mi*) perdesi üzerindeki uşşak dörtlüsü ve buselik dörtlü ya da beşlisi ile dügâh (*la*) perdesi üzerindeki (kendi yerinde) buselik beşlisi ayrılamayacağı için, bileşik makamlar arasında da ele alınır. 18. yüzyılın sonuna doğru Abdülhalim Ağa tarafından düzenlenen suzidil makamı günümüze değin kullanılmıştır. Bir ton aşağıda (yegâh perdesinde) karar veren şedd-i araban makamına oldukça yakındır. Bu yüzden, bir müzikçinin ustalığı bu iki makamı bir bestede ya da doğaçlamada birbirinden ayırt edebilmesiyle de ölçülür.

suzidilâra, klasik Türk müziğinde bir makam. Hüseyin Sadettin Arel'e göre çargâh makamıyla mahur makamının birleşmesiyle oluşmuştur. Ama repertuvardaki, çoğu makamı düzenleyen III. Selim'in olan suzidilâra yapıtlar incelendiğinde, bu tanımın doğru olmadığı anlaşılır. Makam, III. Selim'in kendisi tarafından rast makamı gibi işlenmiştir. İki makam arasındaki en önemli farklar, rast makamının güçlüsü neva (*re*) perdesiyken suzidilârada hüseyni (*mi*) perdesinin güçlü olarak kullanılması ve rast makamının üçüncü derecesi segâh (*si* ♭) perdesiyken, suzidilârada (özellikle de çıkıcı motiflerde) onun yerine buselik (*si* ♮) perdesinin geçmesidir. Hemen hemen suzidilâra yapıtların tümünde nikriz geçkisi yapılmıştır. Bu da bir özellik olarak görülebilir. Başta Suphi Ezgi olmak üzere bazı kuramcılar da suzidilârayı buseliğe rast eklenerek yapılmış bir makam biçiminde tanımlamış, böylelikle de suzidilâranın yeni bir makam olmadığını, çünkü eski büzürg ve nigâr makamlarının da bu bileşimde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ama eldeki yapıtlar böyle bir tanımı da doğrulamaz. Çünkü hiçbir suzidilâra yapıtta açık bir buselik çeşnisi yoktur.

suzinak, klasik Türk müziğinde, dizilerinde yalnızca bir sesin farklı olduğu iki makamın ortak adı. Bunlardan birincisi, rast beşlisine neva (*re*) perdesi üzerindeki hicaz dörtlüsünün eklenmesiyle oluşturulmuştur ve "basit suzinak" adını taşır. İkincisi ise, zengule makamı dizisinin, rast (*sol*) perdesi üzerinde yeni seyir özellikleri kazanmasıyla oluşmuştur ve zirgüleli suzinak adını taşır. Bu iki makam, besteli yapıtlarda ve doğaçlamalarda genellikle bir arada kullanılır. İkisi arasındaki tek önemli fark, basit suzinakta dügâh (*la* ♮), zirgüleli suzinakta ise onun yerine zirgüle (*la* ♭) perdesinin kullanılmasıdır.

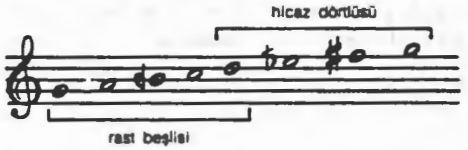

Basit suzinak makamının bileşimi

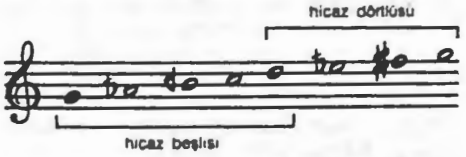

Zirgüleli suzinak makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

Suzman, Helen, eö GAVRONSKY (d. 7 Kasım 1917, Germiston, Güney Afrika), beyaz olmayan çoğunluğun haklarını savunan Güney Afrikalı siyasetçi. Litvanya'dan göç etmiş Yahudi bir aileden geliyordu. 1940'ta Johannesburg'daki Witwatersrand Üniversitesi'ni bitirdi. 1941-44 arasında Savaş Gereçleri Kurulu'nda istatistikçi olarak çalıştıktan sonra öğrenim gördüğü okula dönerek iktisat tarihi dersleri verdi (1945-52). 1948'de Birleşik Parti'ye girdi, 1953'te parlamentoya seçildi. Altı yıl sonra, parlamentonun öteki 11 liberal üyesiyle birlikte *apartheid* (ırk ayrımı) politikasına karşı çıkan İlerici Parti'yi kurdu. 1961 seçimlerinde İlerici Parti'nin kurucu üyelerinden yalnızca Suzman parlamentoya seçilebildi. 1961-74 arasında parlamentonun *apartheid* karşıtı tek üyesi olan Suzman, yurttaşlık haklarından yoksun bırakılanların savunuculuğunu üstlendi ve ırkçı yasalara karşı kararlı bir muhalefet yürüttü. 1974'ten sonra *apartheid* karşıtı parlamento üyelerinin sayısı arttıysa da, Suzman Güney Afrika Parlamentosu'ndaki en etkili üyelerden biri olmayı sürdürdü.

Suzuka, Japonya'da, Honşu Adasındaki Mie ilinde (*ken*) kent. İse Körfezi (*van*) kıyısında yer alır. Kimonoların boyanmasında kullanılan bir maddenin imalat merkezi olarak tanınır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla sanayileşen kentin ürünleri arasında tekstil, makine ve elektrik donanımı sayılabilir. Suzuka'da birkaç tapınağın yanı sıra dünyanın en büyük otomobil yarış pistlerinden biri de bulunmaktadır. Nüfus (1991 tah.) 175.920.

Suzuki, D(aisetsu) T(eitaro) (d. 28 Ekim 1870, Kanazava - ö. 12 Temmuz 1966, Kamakura, Japonya), Zen Budacılığın Batı'da tanınmasını sağlayan Japon araştırmacı ve düşünür.

Tokyo Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Gençliğinde dönemin Zen ustası Soen'in öğrencisi oldu ve onun denetiminde, yaşamını derinden etkileyecek *satori* (aydınlanma) deneyimini edindi. 1897-1909 arasında ABD'de kalarak Paul Carus ile birlikte bir dergi çıkardı; ayrıca Budacılıkla ilgili araştırmalarını sürdürdü. *The Discourse on the Awakening of Faith in the Mahayana* (1900; Mahayana'da İnancın Uyanışı Üzerine Konuşma) adlı çevirisi ve *Outline of Mahayana Buddism* (1907; Mahayana Budacılığının Ana Çizgileri) adlı ilgi uyandıran yapıtlarını yayımladı. Daha sonra hem Japonya'da, hem de başta ABD olmak üzere başka ülkelerde Budacılık konusunda konferanslar verdi ve çeşitli yazılar yayımladı.

Suzuki'ye göre Doğu düşüncesinin temel özelliği dualizmi reddetmesi, buna karşılık Batı düşüncesinin, modern bilimlerde olduğu gibi dualist ayrımlara dayanmasıdır. Batı'nın bu yaklaşımı günlük yaşam açısından bir gereklilik olsa da, sonul gerçekliği kavramaktan uzaktır; bu gerçeklik mantıksal yaklaşımın değil, sezgi ya da deneyimin konusudur, bu nedenle ancak dualist olmayan dinsel deneyim yoluyla kavranabilir. Bu görüşler ise, ona göre en yetkin ifadesini tüm Japon kültürünün de temelinde yatan Zen Budacılık geleneğinde bulur.

Suzuki Bunci (d. 4 Eylül 1885, Miyagi ili - ö. 12 Mart 1946, Sendai, Miyagi ili, Japonya), Japon işçi önderi.

Genç yaşta Hıristiyanlığı benimsedi. Kısa süre gazete muhabirliği yaptıktan sonra, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan küçük işçi sendikalarını birleştirmek amacıyla bir hareket başlattı (1911). Başlangıçta Tokyo Üniteryen Kilisesi'ne bağlı bir işçi okulunun kurulması için çalıştı. 1919'a doğru Japon İşçi Federasyonu'nu kurdu. 1921'de Kobe'deki 30 bin tersane işçisinin hükümete meydan okuyarak birkaç ay süreyle grev yapmasıyla, Japon İşçi Federasyonu ilk başarısını kazandı.

Suzuki'nin bir başka başarısı da 1925'te bütün erkek yurttaşlara oy hakkı tanıyan yasanın çıkarılması oldu. Sosyal Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alan Suzuki birkaç kez bu partiden parlamentoya seçildi.

Suzuki Harunobu, asıl adı SUZUKI HOZUMI, CIHEI olarak da bilinir (d. 1725, Edo [bugün Tokyo] - ö. 8 Temmuz 1770, Edo, Japonya), Ukiyo-e (Geçici Dünyadan Resimler) okuluna bağlı Japon sanatçı. *Nişiki-e* adıyla bilinen çok renkli ağaç baskı sanatını geliştirmiş, kusursuz zariflikte figürlerin yer aldığı lirik anlatımlı resimlerin moda olmasını sağlamıştır.

Kyoto'da Nişikava Sukenobu'nun yanında resim öğrenimi gördü. Yaklaşık 1760'ta Edo'ya gitti. Fazla bir özelliği olmayan ilk ürünlerinden sonra 1765'te *haiku*'lar (kısa şiir) için *nişiki-e* çalışmalarına başladı. Yılbaşında insanların birbirine göndermesi moda haline gelen bu tür şiirli baskıların çok sayıda örneğini verdi. Özenli renk kullanımı ve zarif çizgilerle pastoral aşkı betimlediği bu çok beğenilen baskıları, erotik sahneleri betimleyen *şun-ga* baskılarıyla tam bir karşıtlık içindeydi. Harunobu ayrıca imgelerine belli belirsiz bir hava kazandıran arka planlar düzenlemede de usta bir sanatçıydı.

Suzuki Kantaro, DANŞAKU (Baron) (d. 18 Ocak 1868, Osaka - ö. 17 Nisan 1948, Çiyo, Japonya), Nisan 1945'te başbakanlık görevinde bulunan Japon devlet adamı ve asker. 1923'te amirallik rütbesine yükseltilen Suzuki 1929'da başmabeynci (*cicuço*) olarak görevlendirildi, ama genç subayların 1936'da başlattıkları ayaklanmadan güçlükle kurtuldu. Çin-Japon Savaşı'nda (1937-45) görev aldı. II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde imparatorun saygınlığını korumak için çaba gösterdi. Japonya'nın teslim olmasından kısa süre sonra istifa etti.

Suzuki Şosan (d. 5 Şubat 1579, Mikava - ö. 28 Temmuz 1655, Edo [bugün Tokyo], Japonya), Japon Zen Budacı rahip. Matsudaira (sonradan Tokugava) ailesine hizmet etmiş bir *samurai* (savaşçı) ailesinden geliyordu. Şogun (askeri diktatör) olarak Japonya'da denetim kuran Tokugava İeyasu'nun (1542-1616) yönetimi sırasında gösterdiği yararlıklarla sivrildi. 1620'de 42 yaşındayken, çocukluğundan beri ilgi duyduğu yaşamın anlamı sorusuna cevap bulmak üzere ailesinden ayrıldı ve Zen rahiplerine katıldı. *Samurai* statüsüyle ve şogunlukla resmî bağını kopardıktan sonra da siyasetten tümüyle ayrılmadı; 59 yaşındayken Küşü Adasındaki Şimabara'da ünlü Hıristiyan ayaklanması patlak verdiğinde yeniden sahneye çıktı. Bölge üst yöneticisi olan küçük kardeşi ile birlikte 32 Budacı tapınak inşa ettirdi ve 1648'de Edo'ya dönünceye değin, Hıristiyanlığın etkisini ortadan kaldırmak için çalıştı.

Suzuki Zenko (d. 11 Ocak 1911, Yamada, İvate ili, Japonya), 1980-82 arasında Japonya başbakanı. ABD ve öteki Batı ülkeleriyle yakın işbirliği programıyla tanınır.

Bir balıkçının oğluydu. İmparatorluk Balıkçılık Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Japonya Balıkçılık Birliği'ne girdi. 1947'de Japonya Sosyalist Partisi'nden parlamentoya (*Kokkai*) seçildi. 1949'da, Liberal Demokrat Parti'nin (LDP) çekirdeğini oluşturan Liberal Parti'ye geçti. On iki kez daha parlamentoya seçildi ve çeşitli hükümetlerde görev aldı. Ülkenin karmaşık siyasal yapısı içinde uzlaştırıcı bir rol üstlendi ve 10

Suzuki Zenko
ABC Ajansı

kez parti yürütme kurulu başkanlığına getirilerek rekor kırdı. Ohira Masayoşi'nin seçimlerden 10 gün önce ölmesi üzerine LDP içinde başlayan iktidar mücadelesini kazanarak partinin başına geçti; ardından da başbakan seçildi. 1982'deki parti başkanlığı seçimlerine katılmayarak LDP başkanlığından ve başbakanlıktan çekildi. Ama LDP içinde güçlü bir hizbin başı olarak parlamentodaki sandalyesini korudu.

sübjektif hüsnüniyet *bak.* iyi inanç

Sübki, lakabı TACEDDİN (Dinin Tacı), tam adı EBU NASR ABDULVEHHAB BİN ALİ BİN ABDULKAVİ BİN ALİ BİN TEMMAM BİN YUSUF EL-ENSARİ EŞ-ŞAFİİ ES-SÜBKİ (d. 1327, Kahire - ö. 1370, Sübkiye), Mısırlı Şafii fıkıh bilgini. İlk bilgileri döneminin ünlü bilginlerinden olan babası Takiyeddin Ali es-Sübki'den öğrendi. Ayrıca başka bilginlerden ders aldı. Şam kadi'l-kudatlığına atanan babası ile birlikte Suriye'ye gitti. Çalışmalarını daha çok hadis bilimi (ilmü'l-hadis) üzerinde yoğunlaştırdı. Çeşitli medreselerde dersler, Emeviye Camisi'nde vaazlar verdi. Şam naibi Alaeddin Emir'in kâtipliğini yaptı, daha sonra babasının yerine Şam kadi'l-kudatlığına atandı. Hadis, fıkıh ve usul-i fıkıh, kelam, biyografi alanlarında yirmiyi aşkın kitap yazdı. En önemli yapıtı *Tabakatü'ş-Şafiiye*'dir (1905-06, 6 cilt). Öbür yapıtları arasında *El-Eşbah ve'n-Nezair fi'l-Fürû, Evhadü'l-Mesalik, Terşihü't-Tevşih fi Usuli'l-Fıkıh, Cemü'l-Cevami fi Usuli'l-Fıkh* ve *el-Feteva* sayılabilir.

süblimleşme, UÇUNUM olarak da bilinir, bir maddenin katı halden sıvı hale geçmeden doğrudan doğruya gaz (buhar) haline dönüşmesi. Kuru buzun (donmuş karbon dioksit) atmosfer basıncında ve normal sıcaklıkta buharlaşması süblimleşmeye bir örnektir. Süblimleşme, buhar basıncı ile sıcaklık arasındaki bağıntıdan kaynaklanır. Besinlerin dondurularak kurutulmasında, suyun donmuş haldeki besinden yüksek vakum altında süblimleştirilmesi işlemi uygulanır. *Ayrıca bak.* buharlaşma; faz diyagramı.

sübstantif boya, elyafa kolayca ve doğrudan tutunan, renkli, suda çözünebilen bileşiklerin ortak adı. Genellikle ucuz ve kolay uygulanabilen bir boya türü olan sübstantif boyalar dokumalara parlak renkler kazandırır. Sübstantif boyalar yıkamaya karşı pek dayanıklı değildir, ama boyamadan sonra uygulanan bazı işlemlerle bu özellikleri iyileştirilebilir. Evlerde kullanılmak üzere satılan boyaların çoğu sübstantif boyalardır. *Karş.* mordan; tepkin boya.

sübvansiyon, devletin, kamu yararıyla ilgili işlerde özel kuruluş ve kişilere ya da devlet kuruluşlarına dolaylı ya da belirli dolaysız ödeme yaparak ya da ekonomik ayrıcalık ve öncelikler tanıyarak sağladığı destek. Sübvansiyonun çeşitli araçlarla yürütülmesi, çok yönlü amaçlar taşıması ve sonuçları bakımından karmaşık bir yapı göstermesi, sınırlarının kesin olarak belirlenmesini çoğu kez güçleştirir. Ulaşım, konut, tarım, madencilik ve öteki sektörlere sağlanan sübvansiyonların gerekçesi, bu sektörleri koruma ya da genişletmenin, kamuya bir maliyeti olsa bile toplumun yararına olduğudur. Birçok ülkede sanat, bilim ve din alanlarında da sübvansiyon politikaları uygulanır; çünkü özel sektör bu alanlara kamu politikasının gerektirdiği düzeyde destek vermez. Sübvansiyon terimi, merkezî hükümetin kendi yararına olan bazı işlerin gerçekleştirilmesi için yerel yönetimlere verdiği para ya da öteki biçimlerdeki yardımları da kapsar. Daha geniş olarak tanımlandığında sübvansiyon, serbest piyasa kuvvetlerinin etkilerini törpülemek ve gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak için başvurulan sosyal refah ödemelerini de içerir. Biçimleri ne olursa olsun sübvansiyonların amacı, serbest piyasaların ve engelsiz rekabetin yarattığı sonuçları kamu politikası amaçlarıyla daha tutarlı bir yönde değiştirmektir. Sübvansiyonların etkisi, sübvansiyon alan sektörlerin sübvansiyon almayan sektörlere oranla büyümesini özendirmek ve böylece kaynak kullanımını belirli alanlara kaydırmaktır.

Sübvansiyon uygulamaları bütün ülkelerde uzun bir geçmişe dayanır. Ödemeler dengesi fazlası yoluyla altın birikimi sağlamak için yerli imalatı korumanın gerekli görüldüğü Sanayi Devrimi öncesindeki merkantilist dönemde, devletlerin sübvansiyonlara başvurması yaygın bir politikaydı. Sonraki yıllarda bu tür korumacı öğretilere genellikle kuşkuyla bakılmış olmasına karşın, çoğu ülkede korumacılık ulusal ekonomik politikaların bir parçası olmaya devam etmektedir. Güçlü bir merkezî hükümetin yerli sanayilerin fiyat ve üretim politikaları üzerinde etkili olduğu ülkelerde, sübvansiyon aygıtının yerini kapsamlı ekonomik planlama almaktadır.

Sübvansiyonlar çeşitli mali teknikler aracılığıyla uygulanır. Bunlar arasında doğrudan nakit ya da ayni ödemeler, devletin belirli mal ve hizmetleri piyasa fiyatının altında sunması, belirli mal ya da hizmetleri piyasa fiyatını aşan fiyatlardan satın alması, vergi ayrıcalıkları ya da benzer teşviklerin sağlanması sayılabilir. Ayrıca, rekabetin etkisini yumuşatan düzenleyici yasalar, malların kayırılan üreticilerden ya da ülkelerden alınmasını gerektiren politikalar ve koruyucu ücret ve fiyat düzenlemeleri gibi, sübvansiyon etkisine sahip birçok devlet politikası da vardır.

Zaman zaman tanımlanması ve ölçülmesi kolay olan dolaysız ya da görünür sübvansiyonlarla (gemi yapımı ve havayolu işletmesi için dolaysız ödeme vb) tanımlanması ve ölçülmesi güç olan dolaylı ya da örtük sübvansiyonlar (fiyat tabanı ya da tavanı, tarifeler, vergi ayrıcalıkları vb) arasında ayrım yapılır. Tarihsel olarak bakıldığında, dolaysız sübvansiyonların en geniş olarak ulaşım sektöründe kullanıldığı görülür. Okyanus gemiciliği ve havacılık, bütün ülkelerce savunma ve dış politikanın önemli araçları olarak ele alınır. Karayolu ulaşımının gelişmesi ise iç ekonomik kalkınmanın ön koşulu kabul edilir. Dolaylı sübvansiyonlar ise özel üreticilerden doğrudan doğruya piyasa fiyatının üzerinde alımda bulunma, piyasaya müdahale yoluyla yüksek fiyatları sürdürme, özel sektöre hizmetleri hizmet maliyetinin altında bir fiyatla sağlama ya da özel vergi ayrıcalıkları tanıma gibi durumlarda ortaya çıkar.

Sübvansiyonlar genel kamu yararı gerekçesine dayandırılırsa da, sonuçta kaynak yaratmak için genel vergi düzeyini yükseltme ya da tüketim mallarının fiyatlarını artırma gibi yollara gidilir. Ayrıca sübvansiyonlar verimsiz üreticilerin piyasada kalmasına yol açabilir. Bir sübvansiyonun yerinde olup olmadığını anlamak için kamuya sağladığı yarar (genellikle ölçülmesi zor ve karışıktır) ile yüksek fiyat, yeni vergi yükü ve verim düşüklüğü yoluyla getirdiği maliyet karşılaştırılır.

sübyancılık *bak.* pedofili

Süddeutsche Zeitung, Münih'te yayımlanan günlük gazete. Almanya'nın en etkili üç gazetesinden biri olarak kabul edilir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Bavyera'da Müttefik işgal yönetiminde yayımlanmasına izin verilen ilk gazete oldu (1945). Başlangıçta haftada iki kez basılan gazete kısa zamanda tüm ülkede okunur oldu. Yeterli kâğıt bulunur bulunmaz önce haftada üç kez, sonra da her gün (1949) çıkmaya başladı.

Süddeutsche Zeitung, özenli ve doğru habercilik anlayışı, ileri görüşlü ve dürüst tutumuyla ilgi topladı. 1946'da baş sayfada "Das Streiflicht" (Spot Lambası) adında, önemli konuların özlü biçimde ele alındığı bir sütun yayıma girdi. Gazete 1950'lerde Süddeutscher Verlag GmbH adıyla kitap yayımcılığına başladı ve bu alanda önemli bir yer edindi.

Südetler, Çekçe ve Lehçe SUDETY, Almanca SUDETEN. Çek Cumhuriyeti'nin Polonya sınırında, Bohemya'nın kuzeydoğusuyla Moravya'nın kuzeyinde dağ sırası. Doğu-batı doğrultusunda uzanan sistem üç alt gruba bölünür. Bunlardan Batı Südetler Lausitz ve Jizera dağlarıyla Dev Sıradağlardan (Krkonoše) oluşur. Orta Südetler Orlické Dağlarıyla ve Broumovské Sıradağlarından oluşur. Doğu Südetler ise Jeseník Dağlarını içine alır.

Südetler eski bir masifin parçalanmış kalıntılarıdır. Dev Sıradağlardaki Sněžka (1.603 m) gibi dorukların tepeleri yassılaşmıştır. Dağlardaki zengin maden yataklarını çalıştıran küçük işletmeler uzun süredir gerileme içindedir. Arazi tarıma da elverişli olmadığından bölge ekonomisi el sanatlarına dayanır. Aile işletmelerinde pamuklu dokumalar ve ihraç amacıyla özgün cam ve porselen eşya üretilir. Başlıca kentler Jablonec ve Liberec'tir. Özellikle Dev Sıradağlarda turizm gelişmektedir.

Südetler bölgesi, Bohemya ve Moravya'nın kuzeyinde, Südetler'in yakınında bölge. I. Dünya Savaşı'nın sonunda ayrı bir yönetim birimi olarak Çekoslovakya'ya katılan, yaklaşık 3 milyon Alman asıllı insanın yaşadığı bölge, sonradan bu ülkeyle Almanya arasında önemli bir sürtüşme konusu olmuş ve Hitler'in baskıları sonucunda 1938'deki Münih Anlaşması'yla(*) Almanya tarafından ilhakına izin verilmiştir.

Südet Almanları bölgeyi Çekoslovakya'ya bağlayan Saint Germain Antlaşması'nı (1919) büyük bir hoşnutsuzlukla karşılamışlardı. Çek ve Yahudi karşıtı yoğun bir milliyetçi propaganda çalışması yürüten Südet Alman (ya da Nazi) Partisi 1930'ların ortalarında Südet Almanları arasında güçlü bir kitle desteği kazandı. Konrad Henlein'in önderliğindeki parti, Çek yöneticilerin Alman asıllılara karşı uyguladığı ayrımcı politikaları ve dünya ekonomik bunalımının etkisiyle ağır sanayiye dayalı ekonomisi iflas noktasına gelen bölgede sayıları her geçen gün artan işsizler arasındaki hoşnutsuzlukları kullanarak Mayıs 1935'teki parlamento seçimlerinde Südet Almanlarının yaklaşık üçte ikisinin oyunu almayı başardı ve Çekoslovakya parlamentosundaki ikinci büyük güç durumuna geldi. Parti'nin yandaşları seçimlerin ardından, Südetler bölgesinin Almanya'yla birleşmesini sağlamak amacıyla karışıklıklar çıkarmaya ve kışkırtıcı olaylar düzenlemeye başladılar. Çekoslovak hükümetini güç durumda bırakan bu olaylar, Almanya'yla kesinlikle savaşa girmek istemeyen İngiltere ve Fransa'yı da harekete geçirdi. İngiliz ve Fransızlar, Çekoslovak önderleri sorunun çözümüne yönelik ivedi önlemler almaya, hatta gerekirse bölgeyi Almanya'ya bırakmaya ikna etmek için girişimlerde bulundular.

Çekoslovak hükümeti Eylül 1938'de Henlein'in bölgeye tam özerklik tanınması ve

Çekoslovakya'nın Alman yanlısı bir dış politika izlemesi yolundaki isteklerinin (Nisan 1938) hemen hepsini kabul ettiyse de, gene de uzlaşmaya varılamadı. Sonunda Fransa ve İngiltere 29-30 Eylül'de Münih'te Almanya ve İtalya'yla görüşme masasına oturdu. Görüşmelerin sonucunda 10 Ekim'e değin bölgeyi Almanya'ya devretmesi için Çekoslovakya'ya bir ültimatom verilmesi konusunda anlaşmaya varıldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Südetler bölgesi yeniden Çekoslovakya'ya verildi ve Südet Almanlarının çoğu bölgeden çıkarılarak yerlerine Çekler yerleştirildi.

Süfyanü's-Sevri, tam adı EBU ABDULLAH SÜFYAN BİN SAİD BİN MESRUK ES-SEVRİ EL-KÛFİ (d. 715, Kûfe - ö. 778, Basra), İslam bilgini. Kendine özgü bir fıkıh sistemi geliştiren ilk müçtehitlerdendir.

Hadis bilgini olan babasının ve Kûfe'nin öteki önde gelen bilginlerinin yanında yetişti. Fıkıh, hadis, kelam gibi bilimlerde öncü çalışmalar yaptı. Kendisine önerilen kadi'l-kudatlık görevini kabul etmeyince yönetim karşıtı sayıldı. 767'de Kûfe'den ayrılmak zorunda kaldı, ömrünün sonuna değin Yemen ve Basra'da saklandı.

Süfyanü's-Sevri, geniş bilgisi ve güvenilirliğiyle döneminin en önemli hadis bilginlerinden sayılır. Hadis biliminde en yüksek dereceyi belirten hüccet unvanıyla anılır. *El-Camiü'l-Kebir*, *el-Camiü's-Sagir* ve *Kitabü'l-Feraiz* adlı hadis derlemeleri bilinmekle birlikte bunlar günümüze ulaşmamıştır.

Süfyanü's-Sevri fıkıhta da döneminin önde gelen adlarındandı. İçtihatlarıyla, Sevriye adlı kendine özgü bir fıkıh sistemi geliştirdi, bir mezhep kurdu. Ama Sevriye, izleyici bulamadığı için varlığını sürdüremedi. Kelamda Selefi görüşleri benimseyen Süfyanü's-Sevri Kuran'ın yaratılmış olmadığını, imanın da söz, amel ve niyetten oluştuğunu savundu.

Sühbaatar, Damdiny (d. 2 Şubat 1893, Tsetsen-Han - ö. 22 Şubat 1923, Urga [bugün Ulan Bator], Moğolistan), Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin kurucularından. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Genç yaşta orduya girdi. Japon yanlısı kuvvetlere karşı savaştı ve gösterdiği yararlıklardan dolayı Baatar (Kahraman) unvanıyla ödüllendirildi. Terhis edildikten sonra dizgicilik eğitimi gördü. Kısa süre sonra siyasete atılarak Dzüünharaa Çevresi olarak bilinen devrimci bir örgüt kurdu (1919); bu örgüt ertesi yıl Çoybalsan'ın önderliğindeki örgütle birleşti. 1920'de SSCB'ye giden Sühbaatar, ertesi yıl Kuzey Moğolistan'ı işgal altında bulunduran Baron Ungern-Sternberg komutasındaki Bolşevik karşıtı kuvvetlere karşı Halk Ordusu'nu örgütledi. Halk Ordusu Mart 1921'de Çinlileri yenilgiye uğrattı, 6 Temmuz'da Urga'yı ele geçirdi, 10 Temmuz'da da sürekli bir hükümet kurdu. Sühbaatar yeni hükümette savaş bakanlığına getirildi.

Sühreverdi, tam adı EBU HAFS ÖMER BİN MUHAMMED ES-SÜHREVERDİ (d. 27 Ocak 1145, Sühreverd, İran - ö. 26 Kasım 1234, Bağdat, Irak), Sühreverdiye(*) tarikatının kurucusu. İslam bilimlerindeki derinliği ve çağındaki büyük etkisi nedeniyle Şihabeddin, Şeyhülislam, Şeyhü'ş-Şüyuh ve Şeyhü'l-Irak gibi unvanlarla anılmıştır.

İlköğrenimini Sühreverd'de gördü. Daha sonra Bağdat'ta dönemin ünlü müderris ve mutassavvıflarından olan amcası Ebu'n-Necib es-Sühreverdi'den ders aldı. Ayrıca Ebu'l-Muzaffer Hibetullah eş-Şibli, Ma'mer bin el-Fahir, Ebu Zür'a el-Makdisi, Kadiriye tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani gibi bilgin ve mutasavvıflardan fıkıh, hadis, kelam, tasavvuf ve öteki İslam bilimleriyle ilgili dersler aldı. Daha sonra kendi dersleriyle çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Başta dönemin Abbasi halifesi Nâsır olmak üzere ileri gelen devlet adamlarının ve halkın büyük saygı ve hayranlığını kazandı. Bahaeddin Veled, Muhyiddin Arabi, İbnü'l-Fariz gibi dönemin ünlü bilgin ve mutasavvıflarıyla görüşme olanağı buldu.

Sühreverdi'nin en önemli yapıtı *Avarifü'l-Maarif*'tir (1899). Tasavvuf düşüncesinin temel yapıtlarından sayılan kitap yalnız kendi tarikatında değil, başka tarikatlarda da bir ders kitabı olarak kullanılmıştır. Pek azı basılabilen öbür yapıtları arasında, *Nuğbetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kuran*, *Keşfü'n-Nasayihi'l-İmaniye ve Keşfi'l-Fadayıhi'l-Yunaniye*, *İrşadü'l-Müridin ve Mecdü't-Talibin*, *Cezbü'l-Kulub ila Muvasalati'l-Mahbub* (1910), *Fütüvvetname* (1973), *Makamatü'l-Arifin*, *Risale fi'l-Fakr* sayılabilir.

Sühreverdi, tam adı ŞİHABEDDİN EBU'L-FÜTUH YAHYA BİN HABEŞ BİN EMİREK ES-SÜHREVERDİ, EL-MAKTUL ya da ŞEYHÜ'L-İŞRAK olarak da bilinir (d. y. 1155, Sühreverd, İran - ö. 1191, Halep, Suriye), İslam felsefesinde İşrakiye okulunun önde gelen temsilcisi, mutasavvıf ve kelam bilgini.

İslam kültürünün önemli merkezlerinden Meraga ve Isfahan'da öğrenim gördü. Bir süre Diyarbakır'da kaldıktan sonra Halep'e yerleşti. Uzun bir süreyi inziva ve tefekkürle geçirdi. Halep'te, Salaheddin Eyyubi'nin oğlu olan emir Melikü'z-Zahir'den yakınlık gördü. Ama özellikle vahdet-i vücut öğretisiyle Sünni ulemanın düşmanlığını çekti. Melikü'z-Zahir sonunda babasının buyruğuna boyun eğerek Sühreverdi'yi idam ettirdi. Sühreverdi'nin "el-Maktul" lakabıyla anılması, şehit sayılmadığını gösterir. Ama izleyicileri tarafından Şeyhü'ş-Şehid olarak da anılır.

Sühreverdi'ye dayandırılan 50'yi aşkın yapıt genellikle iki grupta ele alınır: 1) Aristoteles ile Platon'un yapıtları üzerine öğreti ve felsefe yorumlarıyla İşrakiye okuluna kendi katkıları; 2) mutasavvıfın marifete ulaşma yollarını konu alan, daha kısa ve genellikle Farsça batıni metinler. İki gruptaki başlıca yapıtları *Kitabü'l-Meşari ve'l-Mutarahat*, *Kitabü't-Telvihati'l-Levhiya ve'l-Arşiya*, *Kitabü'l-Mukavamat* (üç yapıt birlikte *Mecmua fi'l-Hikmeti'l-İlahiye*, 1945, yay. Henry Corbin), *Hikmetü'l-İşrak* (1895-97), *Kitab Heyakil en-Nur* (1936, 1949), *Kitabü'l-Lemahat fi'l-Hakaik*, *Avaz-ı per-i Cebrail*, *Bustanü'l-Kulub*, *Pertevname*, *Risale-i Lûgat-ı Muran*, *Risale-i Sefir-i Simurg*, *Kıssaü'l-Gurbeti'l-Garbiye*'dir.

Aristoteles'in felsefesinden ve Zerdüşt'ün öğretilerinden etkilenen Sühreverdi, geleneksel felsefe ile tasavvufu bağdaştırmaya çalışmıştır. *Hikmetü'l-İşrak*'ta özlerin (zat) hiçbir nesnel gerçekliği ya da varlığı bulunmadığını, tümünün usun yaratıları olduğunu savunur. Varoluşun, doruğunda saf bir nurun (Allah) bulunduğu bölünmez bir süreklilik olduğunu, bu sürekliliğin önceki aşamalarının ise nur ile karanlığın karışımı olduğunu öne sürer.

İşrakiye adıyla bilinen tarikatın da kurucusu olan Sühreverdi ayrıca Nurbahşiye'nin öncüsü sayılır.

Sühreverdiye, Ebu Hafs Ömer bin Muhammed es-Sühreverdi'nin (*bak.* Sühreverdi) kurduğu tarikat.

Sühreverdi'ye göre doğruluk ve içtenliğe ulaşmanın koşulu şeriatın buyruklarına uymak, dünyayla ilgiyi kesmektir. Mürit, farz görevlere ve erdemlere nafile ibadetlerden daha çok önem vermelidir. Cuma gününü yalnız Tanrı'ya ayırarak namaz, dua, Kuran okuma, zikir, istiğfar ve Hz. Muhammed'e salat ve selam okumayla geçirmelidir. Gösterişli giyinmek nefsin isteklerine uymanın, zahid görünmek için derviş giysilerine bürünmek de ikiyüzlülüğün göstergesidir. Kuran okumaya zikirden fazla önem verilmelidir.

Anadolu'da pek tanınmayan Sühreverdiye tarikatı daha çok İran, Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da yayılmıştır. Tarikatın başlıca kolları Bedriye, Zeyniye, Bahaiye, Kemaliye, Yafiiye, Ahmediye ve Necibiyedir.

süit, müzikte, değişik karakterde ama genellikle aynı tonalitede ve kendi içinde bütünlüklü çalgısal bölümler kümesi. En çok önem taşıdığı 17. ve 18. yüzyıllarda temelde dans bölümlerinden oluşmuş, 19. ve 20. yüzyıllarda daha geniş bir anlam kazanarak çeşitli çalgısal parça dizileri için de kullanılmıştır. Genellikle sonattan küçük müzik biçimleri olan bu süitlerin örnekleri arasında, Bizet'nin *L'Arlésienne* süiti gibi oyunların fon müziklerinden ve Çaykovski'nin *Fındıkkıran* süiti gibi bale müziklerinden konserlerde çalınmak üzere yapılan seçmeler sayılabilir.

Birbirine bağlı dans bölümlerinden oluşan süit, 14-16. yüzyıllarda *pavane* ile *gallard* ya da *basse danse* ile *saltarello* gibi çiftli danslardan doğdu. 16. ve 17. yüzyıllarda Alman besteciler üç ya da dört dansı birleştirerek tek bir müzikal birim oluşturmaya başladılar. Johann Hermann Schein'ın beş viyol için beş dans süitinden oluşturduğu *Banchetto musicale* (1617; Müzik Şöleni) bunun ilk örneklerinden biriydi.

Fransa'da yayımlanan lavta ya da klavye süitleri ise aynı tonalitede 17-18 parçadan ve hemen her zaman danslardan oluşan derlemelerdi. Fransız bestecilerin elinde zamanla zarif, incelikli kompozisyonlara dönüşen bu dans türleri kendi müziksel özelliklerini kazandı. Fransız besteciler genellikle parçalarına çağrışım yüklü başlıklar koyuyorlardı. François Couperin'in *ordres* olarak bilinen süitlerinden klavsen müziği birinci kitabının Ordre I'inden *L'Auguste* alemandı buna örnekti.

Fransız besteciler 18. yüzyıl başlarında alemand, *courante*, *sarabanda* ve *gigue* düzeninde standart hale gelen dört dansa daha başkalarını da eklediler. Bu temel gruplama Almanya'da 17. yüzyıl sonlarında yerleşmiş, Johann Jakob Froberger o zamanlar yaygın olan alemand, *courante*, *sarabanda* sırasında, *courante*'dan önce ya da sonra bir *gigue* eklemişti. Standart düzen Froberger'in yayımcısının dansları daha sonra yeniden sıralamasıyla ortaya çıktı.

18. yüzyıl ortalarında gavot, *bourrée* ve menüet gibi ek bölümlerin (*galanteries*), hatta bir ayrenin (danstan kaynaklanmayan lirik bir bölüm) kullanılması yaygınlaşmıştı. Benzer biçimde prelüd, uvertür, fantezi, *sinfonia* gibi çeşitli başlıklar taşıyan bir giriş bölümü de kullanılıyordu. Örneğin J. S. Bach'ın *İngiliz Süitleri*, *Fransız Süitleri* ve *Partita*'larında (Almancada süit için kullanılan bir terim) süitin dört temel bölümü eklemelerle genişletilmişti.

Fransa ve Almanya'nın dışında dansların sırası ve seçiminde standart düzene her zaman uyulmadı. İtalya'da oda topluluğu ya da orkestra için süitlere genellikle *sonata da camera* (oda sonatı) dendi. Özellikle Almanya'da 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında bir başka süit tipi daha gelişti. Fransız besteci Jean-Baptiste Lully'nin opera ve balelerinden Fransız üslubunda bir

uvertürle başlayan ve dans seçmelerinden oluşan bu süitte dört geleneksel dans yerine modern danslar kullanıldı. Giriş bölümünden ötürü uvertür adıyla da anılan bu süitlerin örnekleri arasında George Muffat'nın *Florilegia*'sı (1695, 1698; Seçki) ve J. S. Bach'ın orkestra için dört *Uvertür*'ü sayılabilir.

Sükkerî, asıl adı EBU SAID EL-HASAN BİN EL-HÜSEYİN BİN ABDULLAH (d. 827 - ö. 888), eski Arap şiirlerini derleyerek günümüze ulaşmasını sağlayan edebiyat bilgini.

Emevi komutanlarından Muhalleb bin Ebi Sufra'nın soyundan geldiği, iyi bir öğrenim gördüğü sanılmaktadır. Yaşamının büyük bölümünü Basra'da geçirmiş, bir şiir ravisi (şiir anlatan, rivayet eden) olarak ün kazanmış, dönemin ünlü ravilerinden duyduğu şiirleri yazıya geçirmiştir. Cahiliye döneminden Abbasilerin ilk dönemlerine değin 60 kadar şairin yapıtlarını toplamış, başkalarınca düzenlenmiş şiir mecmualarına son biçimini vermiş, ayrıca bazı divanlara da şerhler yazmıştır. Şiirlerini derlediği ya da divanını şerh ettiği şairler arasında İmruü'l-Kays, Ka'b bin Züheyr, Hutaye gibi ünlü adlar da yer alır. *Divanü Şuarai Huzeyl* adlı derlemesi Huzeyl kabilesinden şairlerin yapıtlarını içerir.

sükna hakkı *bak.* oturma hakkı

sükraz, mayada ve hayvanlarda bağırsak mukozasında bulunan ve sükrozun hidrolizlenerek glikoz ve früktoza dönüşmesini katalizleyen enzimlerin ortak adı.

Bağırsaklardaki ince uzantıların (villüs) üstünü örten fırçamsı katmanda normal olarak sükraz parçacıklar bulunur. Bu enzimin olmadığı durumlarda sükroz sindirilemediğinden yiyeceklerle, sükroz yerine maltoz gibi başka şekerler verilmelidir.

sükroz *bak.* şeker

süksinik asit, BÜTANDİOİK ASİT olarak da bilinir, doğada, yaygın olarak canlıların yapısında yer alan ve metabolizma süreçlerinde önemli bir rol oynayan dikarboksilli asit. Süksinik asit renksiz, kristal yapısında, 188°C de eriyen ve suda çözünebilen bir katıdır.

Süksinik asit ilk kez kehribardan (Latince *succinum*) damıtma işlemiyle elde edilmiştir. Bugün ise amonyum tartaratın mayalanması ya da maleik asidin bir katalizör eşliğinde indirgenmesi yoluyla üretilmektedir. Süksinik asit kolayca bir imit ve anhidrite dönüşebildiğinden boyaların ve alkit reçinelerin hazırlanmasında ara madde olarak kullanılır. Süksinik asitten ve anhidritinden ayrıca kimyasal bireşimlerde önemli bir ayıraç olarak yararlanılır.

Sülemi, tam adı EBU ABDURRAHMAN MUHAMMED BİN HÜSEYİN BİN MUHAMMED BİN MUSA BİN HALİD BİN SALİM BİN RAVİYE EL-EZDİ ES-SÜLEMİ (d. 936, Nişabur - ö. 1021, Nişabur, Horasan), Horasanlı mutasavvıf.

Sülemi, Ezd kabilesine bağlı olan babası Hüseyin bin Muhammed'in denetiminde başladığı öğrenimini, anne tarafından dedesi olan Süleym kabilesinden İsmail bin Nüceyd'in yanında sürdürdü. Tasavvuf alanındaki başlıca üstadı, Cüneyd'in öğrencilerinden Şibli'nin öğrencisi Ebu'l-Kasım en-Nasrabazi'ydi. Bu nedenle büyük ölçüde Cüneyd'e dayanan bir tasavvuf anlayışı geliştirdi. Üstadı en-Nasrabazi'yle birlikte Irak, Rey, Hemedan, Merv ve Hicaz'ı dolaştı. Bu gezileri sırasında pek çok bilginle görüştü, hadis derlemeleri yaptı. Ünlü mutasavvıf Süleyman es-Suluki'nin sohbetlerine katılarak ondan hırka giydi.

Sülemi'nin yapıtları tasavvuf düşüncesinin en eski ve önemli kaynaklarındandır. *Hakaikü'l-Tefsir* adlı yapıtı tasavvufi Kuran yorumunun ilk örneklerindendir. *Tabakatü's-Sufiye* (1953) zahid ve mutasavvıfların yaşamöykülerine ilişkin en eski çalışmadır. Kaynaklarda yüzü aşkın kitap yazdığı belirtilen Sülemi'nin 10 yapıtı Türkçede Süleyman Ateş tarafından *Tasavvufun Ana İlkeleri/Sülemi'nin Risaleleri* adı altında yayımlanmıştır (1981). Öbür yapıtları arasında, *Risaletü'l-Melametiye* (1945, *Melamet*, 1950), *Uyubü'n-Nefs ve Müdavatüha*, *el-Fark beyne'ş-Şeria ve'l-Hakika* sayılabilir.

Süleyman I (KANUNİ), KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN ve MUHTEŞEM SÜLEYMAN olarak da bilinir (d. Kasım 1494/Nisan 1495, Trabzon - ö. 6/7 Eylül 1566, Zigetvar, [Szigetvár], Macaristan), en uzun süre saltanat süren Osmanlı padişahı (1520-66). Osmanlı Devleti'ni dönemin en güçlü imparatorluğu durumuna getirmiş, ceza, vergi, reaya ve bazı askeri sınıflara ilişkin yeni yasalar koymuştur.

Gençlik yılları ve tahta çıkışı. I. Selim'in (Yavuz) oğludur. Annesi Hafsa Sultan'dır.

I. Süleyman (Kanuni), kimliği bilinmeyen bir sanatçının yaptığı portre, Topkapı Sarayı Müzesi Resim Galerisi
Ara Güler Arşivi

Çocukluğu babasının sancakbeyi olarak bulunduğu Trabzon'da geçti. On beş yaşındayken dedesi II. Bayezid tarafından Karahisar (Şebinkarasihar) sancakbeyliğine atandı. Amasya'da sancakbeyi olarak bulunan amcası Şehzade Ahmed'in itirazı üzerine bu görevinden alınarak önce Bolu'ya, oradan da Kefe sancakbeyliğine gönderildi. Buradayken Kırım hanı Mengli Giray ile birlikte babası Selim'e taht mücadelesinde destek sağladı. Selim tahta çıktıktan (1512) sonra Anadolu'da Korkud Çelebi ve Şehzade Ahmed'e karşı mücadele ederken, Süleyman da İstanbul'da saltanat naipliği yaptı. Kendine rakip kardeşlerini saf dışı bırakan Selim, oğlunu Manisa sancakbeyliğine atadı (1513). Süleyman, Selim'in Çaldıran (1514) ve Mısır seferleri (1517) sırasında Rumeli'de güvenliği sağlamak göreviyle Edirne'de bulundu. Onun ölümü üzerine de 30 Eylül 1520'de tahta çıktı.

İç ayaklanmalar. Süleyman, Pir Mehmed Paşa'yı sadrazamlık görevinde bıraktı. Lalası Kasım Paşa'ya vezirlik payesi vererek Divan-ı Hümayun üyesi vezirlerin sayısını dörde çıkardı. Padişahlığın ilk yılında Şam beylerbeyi Canberdi Gazali ayaklanarak Beyrut'u ele geçirdi ve Cebel Lübnan'da Dürzileri ayaklandırmaya çalıştı. Halep'i kuşatan Canberdi Gazali Şubat 1521'de Şam yakınlarındaki çarpışmada yenilgiye uğratılarak öldürüldü. Şam beylerbeyliğine Ayas Paşa getirildi. Süleyman, 1523'te İbrahim Ağa'yı (Makbul İbrahim Paşa) has odabaşılıktan Pir Mehmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirdi. İkinci vezir olduğu için geleneğe göre bu makama getirilmesi gereken Hain Ahmed Paşa, kendi isteği üzerine Mısır beylerbeyliğine atandı. Ahmed Paşa Mısır'da bağımsızlığını ilan ederek kendi adına hutbe okutup para bastırdıysa da, kısa bir süre içinde bu hareketi bastırılarak öldürüldü. Ama düzenin yeniden sağlanmasına değin Mısır'da karışıklıklar sürdü. 1526-28 arasında Anadolu'daki Celali Ayaklanmaları(*) yeniden şiddetlendi. Bozok'ta çıkan Baba Zünnun Ayaklanması'yla(*) Sivas, Amasya ve Tokat'a yayılmış olan Kalenderoğlu(*) Ayaklanması büyük kayıplar verilerek bastırılabildi.

Batıya ve doğuya yaptığı seferler. Süleyman, Canberdi Gazali ayaklanmasının bastırılmasından bir süre sonra Macaristan'a sefer açtı. Bir aylık bir kuşatmadan sonra Ağustos 1521'de Belgrad'a girdi. Sefer sonrasında Ragusa Cumhuriyeti, Venedik ve Rusya elçilerini kabul ederek eski antlaşmaları yeniledi. Ardından Rodos Seferi'ne çıktı. Uzun süren bir kuşatmayı izleyen görüşmeler sonunda Aralık 1522'de adayı St. Jean Şövalyeleri'nden teslim aldı. İran şahı I. Tahmasb'ın Macar kralı II. Lajos ile Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a ittifak önermesi ve Macarların Eflâk ve Boğdan'da karışıklık çıkarma çabaları üzerine Süleyman yeni bir Macaristan seferine çıktı. Ağustos 1526'da Mohaç Savaşı'nda(*) Macarları kesin yenilgiye uğratarak Budin'e (Buda) girdi. Macaristan'dan ayrıldıktan sonra çıkan iç savaşta, Mohaç Savaşı'nda ölmüş olan Lajos'un yerine kral seçilen János Zápolya'yı destekleyen Süleyman, Avusturya arşidükü ve II. Lajos'un kayınbiraderi Ferdinand'ın da (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ferdinand) taç giyerek Budin'e girmesi üzerine 1529'da daha güçlü bir orduyla yeniden sefere çıktı. Önce Budin'i aldı, ardından da eylülde Viyana'yı kuşattı. Ama lojistik destek zorlukları ve kışın yaklaşması yüzünden kuşatmayı kaldırarak İstanbul'a döndü.

Süleyman, I. Ferdinand'ın Budin'i kuşatması üzerine Nisan 1532'de Macaristan'a yeni bir sefer açtı. Alman Seferi olarak bilinen bu seferde bazı Macar kalelerini aldı ve Budin'i Avusturya kuşatmasından kurtardı. Ardından Viyana yolu üzerindeki Güns (Köszeg) Kalesi'ni uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Süleyman bu kaleyi kuşatmakla, Viyana üzerine yürüyeceği izlenimi vererek Ferdinand'ı bir meydan savaşına çekmek istemişti. Ama bu gerçekleşmedi ve Süleyman yılın sonlarında İstanbul'a döndü. 1533'te Ferdinand'ın isteği üzerine Avusturya ile bir ateşkes antlaşması yaptı. Bu antlaşmayla Macaristan'ın doğusu Osmanlı Devleti'nin korumasındaki János Zápolya'ya, batısı da Ferdinand'a bırakıldı. Süleyman bu barış ortamından yararlanarak doğuya yöneldi. Doğuda Osmanlı toprakları için bir tehlike olarak gördüğü Şii hükümdar I. Tahmasb'a karşı sefere çıktı (1534). Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın parlak zaferlerinin ardından önce Bağdat'a, sonra da Tebriz'e girdi. Irakeyn Seferi olarak bilinen bu sefer dönüşünde Fransa ile iki ülke arasında sürekli barışı öngören ve Fransa'ya ticaret kolaylıkları sağlayan bir sözleşme imzaladı (1536). On altı

maddeden oluşan bu sözleşme yabancılara verilmiş ilk önemli kapitülasyondu. İki ülkede ve karasularında karşılıklı ticaret ve taşımacılık serbestliği, ölenlerin mallarının kendi ülkelerindeki vârislerine verilmesi, ticaret gemilerine devletçe el konmaması, din ve ibadet özgürlüğü gibi hükümler içeriyordu. Ama yalnızca Süleyman ile Fransa kralı I. François'nın yaşadıkları sürece geçerli olacaktı, devletleri bağlayıcı değildi.

Süleyman, amiral Andrea Doria'nın Koron (Koróni) ve Pátras'ı (Pátrai) alması üzerine Akdeniz seferlerine önem verdi. Kaptanıderya Barbaros Hayreddin Paşa uzun bir hazırlık döneminden sonra 1536'da Akdeniz'e açılırken, kendisi de bu sefere karadan katıldı. Korfu'nun geri alınmasına karşın bu seferden beklediği sonuçları elde edemeyen Süleyman, kıyıda ve Macaristan'da birçok kaleyi ele geçirdi. Bu arada Venedik'le anlaşmış olan Boğdan voyvodasına karşı yeni bir sefer düzenleyerek Boğdan'ı yeniden Osmanlı egemenliği altına aldı (1538). Öte yandan Portekizlilere karşı yardım isteyen Gucerat sultanına Hadım Süleyman Paşa komutasında bir donanma gönderdi. Eylül 1538'de Preveze Deniz Savaşı'nda(*) Andrea Doria'nın komutasındaki Haçlı donanmasına karşı kazanılan zaferle Akdeniz'deki askeri üstünlük Osmanlılara geçti. Akdeniz'deki Osmanlı-Venedik çarpışmaları Ekim 1540'ta yapılan bir barış antlaşmasıyla sona erdi. Venedik bu antlaşma uyarınca 300 bin duka altını savaş tazminatı verdi ve Mora'da Osmanlı egemenliğini tanıdı. Macaristan kralı János Zápolya'nın 1540'ta ölüp yerine çocuk yaştaki oğlu János Zsigmond'un seçilmesi üzerine Avusturya Macaristan'a müdahale edince, Süleyman yeni bir Macaristan seferine çıktı. Orta ve Güney Macaristan'ı alarak Budin Eyaleti'ni oluşturdu (1541). İlk beylerbeliğine de Macar asıllı Süleyman Paşa'yı getirdi. Peşte'nin kuşatılması nedeniyle Avusturya'ya karşı yeni bir sefer açtı. Valpo, Peçuy (Pécs), Siklos (Siklós) ve Estergon (Esztergom) gibi önemli kaleleri ele geçirdi. Barış istemek zorunda kalan Avusturya, Haziran 1547'de yapılan antlaşmayla Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi ödemeyi kabul etti. Ertesi yıl İran'a yeni bir sefer açan Süleyman, Tebriz'i işgal ettikten sonra Van'ı teslim aldı.

Avusturya'nın barışı ihlal etmesi üzerine 1551'de Sokollu Mehmed Paşa'yı Avusturya üzerine gönderdi. Bu seferde Beçe ve Beçkerek kaleleriyle Temeşvar ele geçirildi. Süleyman, 1553'te İran'a karşı Nahçıvan Seferi'ne çıktı. Şirvan'a girerek Revan (Erivan), Nahçıvan ve Karabağ yörelerini ele geçirdi. Seferden dönüşünde İran şahı I. Tahmasb'ın barış isteği üzerine Mayıs 1555'te Amasya Antlaşması'nı(*) imzalayarak, yıllardır aralıklı olarak süren Osmanlı-İran savaşlarına son verdi. Karısı Hurrem Sultan'ın da etkisiyle başlamış olan şehzadeler kavgasında açık biçimde Selim'i (sonradan II. Selim) destekledi. Konya yakınlarındaki savaşta Selim'e yenildikten sonra İran'a sığınan Bayezid ve oğullarının 1561'de Kazvin'de boğdurulmalarını sağladı. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Orta Avrupa'da üstünlüğünü yitirmeye başladığı bir sırada Sokollu Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa atadı. Mayıs 1566'da hasta ve yaşlı olmasına karşın sadrazamın önerisine uyarak Zigetvar Seferi'ne çıktı. Zigetvar Kalesi alınmak üzereyken çadırında öldü; cenazesi İstanbul'a getirilerek türbesine gömüldü.

Değerlendirme. I. Süleyman en ünlü Osmanlı padişahlarından biriydi, saltanat yılları da Osmanlı Devleti'nin özellikle askeri başarılar açısından son parlak dönemi oldu. Bunda Makbul İbrahim Paşa, Rüstem Paşa ve Sokollu Mehmed Paşa gibi sadrazamlar ve Ebussuud Efendi ile Kemalpaşazade gibi şeyhülislamlar önemli roller oynadılar. Süleyman, yönetim ve maliye alanlarında yeni yasalar koyarak önemli düzenlemeler yapmıştır. Sultan Süleyman Kanunnamesi olarak bilinen bu yasalar, Fatih Kanunnamesi'nden sonra en önemli yasalardı. Daha önceki padişahlar döneminde konmuş olan bazı yasaları da içeren kanunnameler, padişahın birinci derecedeki yardımcıları nişancılar ve müftülerce kaleme alınmıştır. *Kanunname-i Âl-i Osman* (1913; yay. Mehmed Arif) adı altında I. Süleyman'ın kanunnamelerini bir araya getiren kanun mecmuasının nişancı Seydi Bey tarafından düzenlendiği sanılır. Kanunnamelerin öbür yazmalarında ise başka kişilerin adları verilmiştir. Üç ana bölümden oluşan Sultan Süleyman Kanunnamesi, tımarlı ve zeametlilerin hak ve sorumluluklarından pazar düzenine, kılık-kıyafet zorunluluklarına kadar çok değişik alanlarda düzenlemeler getiriyordu.

Süleyman, başta İstanbul'da olmak üzere birçok Osmanlı kentinde camiler, medreseler, sukemerleri, imaretler, ele geçirdiği yerleri korumak için sağlam kaleler yaptırmıştır. Bunların en ünlüsü İstanbul'da Mimar Sinan'ın yaptığı Süleymaniye Külliyesi'dir(*). I. Süleyman, Ebussuud Efendi, Bakî, Kemalpaşazade, Mimar Sinan, Alaeddin Ali, Fuzulî, Hayalî Bey, Taşlıcalı Yahya, Lâmiî Çelebi, Şehî Bey, Latifî, Âşık Çelebi gibi döneminin ünlü şair, sanatçı ve bilginlerini korumuş, kendisi de Muhibbî mahlasıyla bir divan (*Divan-ı Muhibbî*, 1891; yb 1980, 3 cilt, yay. haz. Vahit Çabuk) oluşturacak kadar şiir yazmıştır. Yaşamı ve savaşları Süleymanname(*) olarak bilinen yapıtlara konu olmuştur.

Süleyman II (d. 15 Nisan 1642, İstanbul - ö. 22 Haziran 1691, Edirne), 1687-91 arasında Osmanlı padişahı. Dönemi içte ve dışta karışıklıklarla geçmiştir.

Sultan İbrahim'in oğludur. Annesi Saliha Dilaşûb Sultan'dır. Sarayda kapalı bir yaşam sürdü. Valide Kösem Sultan'ın onu IV. Mehmed'in (Avcı) yerine tahta geçirmeye girişmesi üzerine daha sıkı bir gözetim altına alındı. 1687'de tahttan indirilen IV. Mehmed'in yerine padişah oldu (8 Kasım). Cülus bahşişi nedeniyle başkaldıran yeniçeriler ve kapıkullarının istekleri yerine getirildiyse de ayaklanmacıların yönetim üzerindeki baskısı bir süre daha devam etti. Süleyman bu nedenle önemli devlet görevlerinde sık sık değişiklik yapmak zorunda kaldı. Onun iç sorunlarla uğraştığı sırada Macaristan'da ilerleyen Avusturya 1687 sonunda Eğri'yi (Eger), Venedikliler de Mora'yı ele geçirdiler. Vergi gelirlerinin azalmasına yol açan bu durum ekonomik sıkıntıyı artırdı. Bir yıldır süren iç karışıklıkların yol açtığı, İstanbul'daki büyük bir ayaklanma kısa sürede bastırıldı (1688). Aynı yıl Derbend, Gradiska, Lipva (Lippa), Belgrad, Semendire (Smederevo) gibi önemli kaleleri ele geçiren Avusturyalılar, 1689'da Batoniçe ve Niş'i de (Niš) alarak Sırbistan'ın büyük bir bölümüne egemen oldular. Süleyman, Köprülü ailesinden Fazıl Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Fazıl Mustafa Paşa devlet yönetiminde, orduda ve vergi sisteminde bir dizi reform gerçekleştirdikten sonra 1690'da Niş, Semendire ve Belgrad'ı geri alarak Vardar-Drava arasındaki topraklarda Osmanlı egemenliğini yeniden sağladı.

Erdel Seferi'ne çıkma hazırlığı yapmakta olan Fazıl Mustafa Paşa'nın İstanbul'da bulunmamasından yararlanan IV. Mehmed yanlılarının padişahı tahttan indirmek için harekete geçeceği haberi üzerine, IV. Mehmed ile oğulları ve Şehzade Ahmed (sonradan II. Ahmed) Edirne'ye gönderildi. Sadrazamının ve devlet ileri gelenlerinin ısrarı üzerine, sağlığının uzun süredir bozuk olmasına karşın II. Süleyman da Edirne'ye gitti. Kısa bir süre sonra da orada öldü.

II. Süleyman, Konstantin Kapıdağlı'nın bir resmi, 18. yy sonu-19. yy başı; Topkapı Sarayı Müzesi
Hayati Tezel Koleksiyonu

Süleyman, Hz., İbranice ŞLOMO (ü. İÖ 10. yy ortaları), Hz. Davud'un oğlu ve ardılı olan peygamber. İsrailoğullarının en büyük hükümdarı sayılır. Babasından devraldığı güçlü devletin konumunu pekiştirmiş, yönetimi altındaki toprakları askeri gücüyle denetlemeyi başarmıştır. Ama onun döneminde İsrailoğulları arasında olgunlaşan çekişmeler, Hz. Süleyman'ın oğlu Rehoboam döneminde devletin biri kuzeyde (İsrail), öbürü güneyde (Yahuda) olmak üzere iki krallığa bölünmesiyle sonuçlanmıştır.

Hz. Süleyman'ın yaşamıyla ilgili bilgilerin hemen tümü Eski Ahit'ten kaynaklanır. Yer yer efsanevi öğeler içerse de II. Tarihler Kitabı'ndaki bölüm (1-9) genel olarak önemli tarihsel bilgiler içerir. Hz. Süleyman babasından oldukça geniş bir imparatorluk devralmıştı. Ayrıca Fenike gibi askeri ve ticari açıdan çok önemli bir müttefiki vardı. Annesi de Hz. Davud'un Hitit komutanı Uriya'nın eski karısı Bat-şeba'ydı. Süleyman daha babasının sağlığında kral olarak meshedildi. Tahta çıkar çıkmaz karşıtlarını acımasızca birer birer yok ederek konumunu güçlendirdi. Daha sonra yakın dostlarını önemli askeri, idari ve dinsel görevlere getirdi. Evlilik yoluyla kurduğu ittifaklarla da durumunu sağlamlaştırdı. Pek çok kralın kız kardeşleri ve kızlarıyla evlenerek büyük bir ticaret imparatorluğu kurmak için gerekli askeri ve ticari gücü topladı. Suriye'ye, özellikle de Suriye ile Mezopotamya arasındaki kervan ve vaha kenti Tadmor-Palmira'ya başarılı seferler düzenledi. Bölgedeki denetimini pekiştirmek amacıyla askeri, idari ve ticari önlemler alarak koloniler kurdu.

Karmel Dağlarında, kıyı ovasıyla Emek Yizreel'i (Esdailon Ovası) birbirine bağlayan geçitte yer alan Megiddo kenti Hz. Süleyman'ın kurduğu koloni kentlerin günümüzde en iyi durumda bulunan örneğidir. Bu kentte 450 at alabilen bir ahırın kalıntılarının bulunması, I. Krallar Kitabı'nda Hz. Süleyman'ın 1.400 savaş arabası ve 12 bin atı olduğu yolundaki bilgilerin pek de

abartılı olmadığını göstermiştir. (Bazı bilim adamları buluntuların bir panayır yerine ait olabileceği üzerinde de durmaktadır.) Hz. Süleyman'ın geniş bir alana yayılan ticaret merkezleri ağı ilk büyük Yahudi Diaspora'sının çekirdeğini oluşturmuştur.

Hz. Süleyman'ın kurduğu, temelde ticarete dayanan devlet yapısı onun ve dost hükümdarların kara ve deniz ticaretini geliştirmelerine yardımcı oldu. Örneğin Tyros (Sur) kralı Hiram, Akabe Körfezi üzerindeki Elat yakınlarında yer alan Etsyon-geber limanını ele geçirmek, buradan da Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusuna ulaşmak istiyordu. Hiram ile Hz. Süleyman'ın ortak deniz ticaret filosu o çağda bilinen denizlerin neredeyse en uç noktalarına ulaştı. Düzenli seferlerin bazıları gidiş dönüş üç yıl sürüyordu.

Hz. Süleyman'ın hükümdarlığının ünlü öykülerinden biri Kuran'ın Neml suresinde de konu edilen Seba(*) melikesi Belkıs'ın(*) ziyaretiydi. Belkıs'ın Arabistan Yarımadasının güneyindeki, Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusuna açılan ülkesi altın madenleri ile akgünlük ve mürrüsafi bitkileri bakımından zengindi. Hz. Süleyman'ın ticaret ağını koruyabilmesi için Seba ülkesinin ürünleri ve ticaret yolları gerekliydi; Belkıs'ın da mallarını Akdeniz'de pazarlayabilmek için Filistin limanlarına gereksinmesi vardı. İnanışa göre Belkıs, Hz. Süleyman'dan bir de çocuk doğurmuştu.

Filistin'de ve devlete bağlı toprakların dört bir yanında surlar ve garnizonlar kurma gereği Hz. Süleyman'ı geniş çaplı bir inşaat programına yönelttti. Ülkesinin zenginliği de böyle bir girişime olanak veriyordu. Özellikle başkent Kudüs için çok harcamada bulunan Hz. Süleyman burada bir sur, Millo adı verilen bir bina, bir kraliyet sarayı ve ünlü Kudüs Tapınağını yaptırdı. Ayrıca kentin çevresine de başlıca yabancı ticaret toplulukları için tapınaklar ve başka yapılar inşa ettirdi. Tapınak zamanla Yahudiliğin ve erken Hıristiyanlığın tek dinsel merkezi durumuna gelerek fiziksel boyutlarının çok ötesinde bir önem kazandı. Öte yandan Hz. Süleyman döneminde gelişen uluslararası ticaret ağı düşünsel ve tinsel alanlarda evrensellik anlayışının doğmasını sağladı. Maddi yaşamda ortaya çıkan evrenselleşme eğilimi evrensel bir dinin önkoşullarını hazırladı. Ayrıca uluslararası ticaret insanlara zenginliğe kavuşmak için uluslararası barışın gerekli olduğunu öğretti. Ama inşaat programının dev boyutları baskıyı da birlikte getirdi. Kuramsal olarak bu işlerde Kenanlıların çalışması, İsrailoğullarının ise yönetici, rahip ya da savaşçı olması gerekirken, Hz. Süleyman'ın aşırı isteklerini karşılayacak sayıda Kenanlı olmadığından, İsrailoğulları da bu "aşağı" işlerde çalışmak zorunda kalıyordu.

Hz. Süleyman, İsrailoğullarının geleneksel olarak 12 kabileye bölünmesinin birliği bozucu olduğunu, kabile ruhunun devletin yararına olmadığını anlamıştı. Bu nedenle büyük ölçüde kabile ayrımlarını gözetmeksizin krallığı 12 yönetim bölgesine ayırdı. Bölge sayısının gene 12 olmasının nedeni, her bölgenin yılın bir ayı boyunca devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda olmasıydı. Her bölgeyi kral tarafından atanan bir vali yönetiyordu; 12 vali de bir şefe bağlıydı. Vergiler genellikle zorunlu çalışma biçiminde ya da aynı olarak ödeniyordu.

Hz. Süleyman bilgeliği ve şairliğiyle de ünlenmişti. Bestelediği şarkıların sayısının 1.005 olduğuna inanılırdı. Kitabı Mukaddes'teki Süleyman'ın Meselleri'nde ona dayandırılan özdeyişler ve bilgece sözler yer alır. Neşideler Neşidesi'nin giriş bölümünde de kitabı onun yazdığı belirtilir; dillere destan haremi ve aşkları da kitabın ana temalarından birini oluşturur. Hz. Süleyman efsanesinin bir başka yönü de onun doğal ve doğaüstü bütün yaratıklara söz geçirebilme yeteneğidir. *Binbir Gece Masalları*'nda cinleri mühürlü şişelerin içine koyup denize attığından söz edilir. Hıristiyanlar arasında Hz. İsa'nın "Davud Oğlu" olarak anılması, onun yalnızca Hz. Davud'un soyundan geldiğini değil, aynı zamanda karşısında hiçbir cinin duramayacağını, Mesih'in insanlara ve cinlere hükmeden gerçek bir "Davud Oğlu Süleyman" olduğunu vurgular.

Kuran'a göre de Tanrı rüzgârı Hz. Süleyman'ın emrine vermiş, cinleri onun kölesi yapmış, hayvanların dillerini öğretmiş, egemenliğini bilimle güçlendirmiştir. Hz. Süleyman cinleri kullanarak olağanüstü büyüklükte yapılar, heykeller ve havuzlar yaptırmıştır. Kuran'a göre Hz. Süleyman bir ara sınanmış, egemenliğini yitirmiş, ama sonradan eski gücüne kavuşturulmuştur.

Süleyman Çelebi, EMİR SÜLEYMAN olarak da bilinir (d. y. 1377 - ö. 13/17 Şubat 1411, Döğenciler, Edirne yakınları), Fetret Devri'nde(*) taht mücadelesi veren Osmanlı şehzadesi.

I. Bayezid'in (Yıldırım) oğludur. 1390'da Karesi (Balıkesir) ve Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine atandı. 1393'te babası tarafından Bulgarlar üzerine gönderildi. Bulgaristan'ın başkenti Tırnova'yı (bugün Veliko Tırnovo), ardından da Silistre, Niğbolu ve Vidin'i aldı. Daha sonra Kastamonu sancakbeyliğine atandı. Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman'ı 1398'de yenerek Erzincan'a çekilmek zorunda bıraktı. Kadı Burhaneddin Devleti topraklarının Osmanlı Devleti'ne katılmasından sonra oluşturulan Rum (Sivas) Eyaleti beylerbeyliğine getirildi. 1400'de Timur'un Sivas'a yürümesi üzerine geri çekilerek Karesi, Aydın ve Saruhan sancaklarının yönetimini üstlendi.

I. Bayezid'in Timur'a yenildiği Ankara Savaşı'nda kardeşi Çelebi Mehmed (sonradan I. Mehmed) ve Çandarlı Ali Paşa'yla birlikte kuşatmayı yararak kaçmayı başardı. Bir süre Güzelcehisar'da (Anadolu Hisarı) kaldı. Timur'a bağlılığını bildirince onun tarafından Rumeli'deki Osmanlı topraklarının hükümdarı olarak tanındı. Edirne'de hükümdarlığını ilan eden Süleyman Çelebi, Osmanlı topraklarına egemen olabilmek için Bizans'ın desteğini sağlama yolunu seçti. İmparator II. Manuel ile yaptığı bir antlaşmayla (1403) Kartal, Pendik, Gebze ve Karadeniz kıyısındaki bazı yerleri, Rumeli'de Selanik ve Teselya'yı Bizans'a bıraktı. Kardeşleri Kasım Çelebi ile Fatma Hatun'u da rehin olarak Konstantinopolis'e (İstanbul) gönderdi. Haziran 1403'te Venedikliler ve Cenevizlerle, Timur'un Rumeli'ye geçirilmemesi karşılığında, onlara ticari ayrıcalıklar tanıyan bir antlaşma yaptı.

Bu arada kardeşlerinden İsa Çelebi Bursa'da, Çelebi Mehmed de Amasya'da hükümdarlıklarını ilan etmişlerdi. İsa Çelebi Ulubat Savaşı'nda (1404) Çelebi Mehmed'e yenilip kendisine sığınınca, Süleyman Çelebi onu yeni bir orduyla Anadolu'ya geri gönderdi. İsa Çelebi'nin Çelebi Mehmed karşısında yeniden başarısızlığa uğraması üzerine de 1405'te Anadolu'ya geçerek Bursa ve Ankara'yı ele geçirdi. Bu sırada Amasya'ya kadar çekilmek zorunda kalan Çelebi Mehmed, Süleyman Çelebi'yi Anadolu'dan uzaklaştırmak için kardeşi Musa Çelebi'yi Rumeli'ye geçirdi (1408/09). Aydınoğulları ile Germiyanoğullarının da kendisine cephe alması üzerine Rumeli'ye dönen Süleyman Çelebi, Eflâk voyvodası Mircea'dan (Yaşlı) ve Sırp despotu Stefan Lazarević'ten destek alan Musa Çelebi'ye Yanbolu'da yenildi; Edirne Musa Çelebi'nin eline geçti. Süleyman Çelebi, Bizans imparatoru II. Manuel Palaiologos'un desteğiyle Musa Çelebi'yi 1410'da Konstantinopolis yakınlarındaki Kosmedion'da (Haskôy) ve Edirne önlerinde yenilgiye uğrattı. Ama Musa Çelebi ertesi yıl yeniden Edirne'ye yürüyünce kenti terk etmek zorunda kaldı; Konstantinopolis'e kaçarken yolda yakalanarak öldürüldü. Daha sonra Bursa'da gömüldü.

Süleyman Çelebi dönemin ünlü şair, bilim ve sanat adamlarını Edirne'de toplamış, onları korumuştur. Divan şairi Mehmed 1398'de yazdığı *Işkname* (1965) adlı mesnevisini ona sunmuştur. Bazı tarihçiler, Süleyman Çelebi'yi Ankara Savaşı'ndan sonraki Osmanlı hükümdarı sayarak I. Süleyman, Kanuni Sultan Süleyman'ı da II. Süleyman olarak anarlar.

Süleyman Çelebi, SÜLEYMAN DEDE olarak da bilinir (d. y. 1351, Bursa - ö. y. 1422, Bursa), ilk Türkçe mevlidi yazan Osmanlı şair.

Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Orhan Gazi'nin silah arkadaşlarından olduğu söylenen Şeyh Mahmud'un torunu, I. Murad'ın vezirlerinden Ahmed Paşa'nın oğlu olduğu sanılır. İyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Bir süre I. Bayezid'in (Yıldırım) Divan-ı Hümayun imamlığını yaptıktan sonra, bağlı bulunduğu şeyhi Emir Sultan'ın önerisiyle Bursa Ulucamisi imamlığına getirildi.

Süleyman Çelebi'nin günümüze ulaşabilmiş tek yapıtı, 1409-10'da yazdığı ve ilk Türkçe mevlid olan *Vesîletü'n-Necat*'tır. Hz. Muhammed'in doğumunu ve yaşamındaki önemli olayları konu alan yapıt 730 beyitten oluşur. Hz. Muhammed'in niteliklerini anlatan bölümlerin dışında açık bir dille yazılmış yapıtta, çeşitli aruz ölçüleri ustaca kullanılmıştır. Birçok dile çevrilen ve daha sonra çok sayıda mevlid yazarını etkileyen *Vesîletü'n-Necat*'ın tamamı ya da bazı bölümleri 17. ve 18. yüzyıllarda bestelenmiş, ama bunlar neredeyse unutulmuştur. Yapıtın birbirinden farklı, beyit sayıları değişik birçok yazma ve basma nüshası vardır. İlk kez 1853'te basılan (*Mevlid-i Şerif*) yapıtın sonraki basımları arasında, 1954'te Ahmet Ateş'in (*Vesîletü'n-Necat, Mevlid*), 1970'te Faruk Timurtaş'ın (*Süleyman Çelebi, Mevlid*) ve 1980'de de Necla Pekolcay'ın (*Süleyman Çelebi, Mevlid*) hazırladığı basımlar sayılabilir.

Süleyman Dağları, Pakistan'da dağ kütlesi. Gumal Geçidinden başlayarak Jacobabad'ın kuzeyine kadar 450 km boyunca uzanır. Kuzeybatı Sınır Eyaleti ile Pencap ve Belucistan eyaletlerini birbirinden ayıran dağların ortalama yüksekliği 1.800-2.100 m'dir. Güneye doğru gittikçe dağların yüksekliği azalır. Süleyman Dağlarının en yüksek noktası, Gumal Geçidinden 48 km uzaklıkta bulunan ve Taht-ı Süleyman olarak bilinen ikiz tepelerdir. Hz. Süleyman'ın ziyaret ettiğine inanılan bu tepelerin daha yüksek olanı (5.545 m) bir hac merkezidir. Sıradağların doğu yamacı İndus Irmağına doğru dik bir biçimde alçalır, batı yamacı ise daha az eğimlidir. Dağlardaki başlıca geçitler Gat, Zao, Çuhar Hel Dhana ve Sehi Server'dir.

Süleyman Efendi (ŞAMDANİZADE), MOLLA SÜLEYMAN olarak da bilinir (d. İstanbul - ö. 1779, İstanbul), *Mürüü'ı-Tevarih* adlı kitabıyla tanınan Osmanlı tarihçi.

Babası şamdan ticareti yaptığı için Şamdanizade, İstanbul'un Fındıklı semtinde doğduğu için de Fındıklılı olarak anılırdı. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre müderris, ardından balkapanı naibi olarak çalıştı. İsmail, Pravişta (Kavala yakınlarında), Beypazarı ve Ankara kadılıklarında bulundu. Rumeli kazaskeri Murad Molla'nın beytülmâl kâtipliğinde bulunduktan sonra 1776'da Mısır'da Feyyum kadısı, ardından İstanbul'da kassam-ı askeri kâtibi oldu. *Müriü't-Tevarih* (1920, 1. cilt, yay. haz. Ahmed Tevhid Bey; 1976-81, 3 cilt, yay. haz. Münir Aktepe) adlı yapıtı 1777'ye değin geçen tarihsel olayları içerir. Kâtip Çelebi'nin *Takvimü't-Tevarih*'ine (1733) dayanan yapıtta devlet yönetiminde aksayan işlere dikkat çekilmiş, Osmanlı padişahlarının doğum, ölüm, tahta çıkış ve saltanat tarihleri, sadrazam ve şeyhülislamların listesi verilmiştir. Yapıt özellikle 18. yüzyıl Osmanlı tarihi açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Süleyman Nazif (d. Ocak 1869, Diyarbakır - ö. 4 Ocak 1927, İstanbul), Edebiyat-ı Cedide akımının başlıca temsilcilerinden şair ve yazar.

Tarihçi ve şair Mehmed Said Paşa'nın oğluydu. Özel öğretmenlerden ders aldı; Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Diyarbakır Meclis-i İdare-i Vilayet ikinci kâtipliği, Matbaa-i Vilayet müdürlüğü ve vilayet gazetesi başyazarlığı görevlerinde bulundu. 1897'de Paris'e gitti ve Ahmed Rıza'nın çıkardığı *Meşveret* gazetesinde, II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı yazılar yazdı. Sekiz ay sonra ülkesine dönünce II. Abdülhamid tarafından vilayet mektupçusu olarak Bursa'da "ikamete memur edildi". II. Meşrutiyet'ten sonra Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdat valiliklerinde bulundu. İstanbul'a gidince (1915) devlet hizmetinden ayrılarak yaşamını yazarlıkla sürdürdü. *Halk, Hakikat, İleri* gazetelerinde yazdı. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'un İtilaf kuvvetlerince işgal edilmesinin ertesi günü *Hadisat* gazetesinde işgale karşı yazdığı "Kara Gün" başlıklı yazısı ve daha sonra üniversitede düzenlenen Piyer Loti Günü'nde (23 Ocak 1920) yaptığı sert konuşma, İttihatçılarla birlikte Malta'ya sürülmesine neden oldu. Yirmi ay kaldığı Malta'dan İstanbul'a döndükten sonra *Resimli Gazete*'de yazdı.

Yayımlanan ilk şiiri "Gizli Figanlar"dır. 1892-97 arasında kendi imzasıyla ya da takma adlarla yayımladığı, sonradan *Gizli Figanlar* (1906) adlı kitabında toplanan gazel, müseddes, murabba gibi klasik nazım biçimlerindeki ilk dönem şiirlerinde toplumsal ve özgürlükçü temalar ağır basar. Bursa'da sürgündeyken (1898) İbrahim Cehdi (daha sonra Abdülahrar Tahir adını da kullandı) takma adıyla *Servet-i Fünun* dergisine şiirler göndermiş ve şiirlerinde daha çok Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın etkisinde kalmıştır. İşgal günlerinde yabancı güçlere saldıran ateşli, cesur yazılar yazan Süleyman Nazif, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra başta cumhuriyet olmak üzere yeniliklere karşı tavır almış ve düzyazı yapıtlarında sık sık yabancı sözcük ve tamlamalardan yararlanarak süslü, ağır bir dil kullanmıştır. Başlıca yapıtları arasında, *Firak-ı Irak* (1918) adlı şiir kitabı, *Tarihin Yılan Hikâyesi* (1922), *Çal Çoban Çal* (1923), *Mehmed Akif* (1924, yb 1971), *Abide-i Şüheda* (1925), *İmana Tasallut-Şapka Meselesi* (1924), *Fuzulî* (1925), *İki Dost* (1925) ve *Yıkılan Müessese* (1927) adlı makale ve inceleme kitaplarıyla hem şiir, hem düzyazıya yer veren *Batarya ile Ateş* (1916, 1969) ve *Malta Geceleri* (1924, 1979) sayılabilir.

Süleyman Nesib, asıl adı MEHMED SAMİ (d. 1866, İstanbul - ö. 28 Eylül 1917, İstanbul), Tevfik Fikret etkisiyle yazdığı şiirleriyle tanınmış Osmanlı şair.

Şipka Kahramanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın oğluydu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'yi bitirdi (1899). Bursa ve Bağdat idadilerinde Fransızca öğretmenliği ve müdürlük, Bursa ve Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetlerinde maarif müdürlüğü görevlerinde bulundu (1893-1908). Çeşitli eğitim komisyonlarındaki görevlerinin yanı sıra, ilköğretim ve yükseköğretim müdürlükleri de yaptı (1909-11), Darülfünun-ı Osmani (bugün İstanbul Üniversitesi) müdür-i umumiliğine getirildi (1912). Son görevi Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğiydi.

İlk şiirini 1893'te yayımladı. 1896'da *Servet-i Fünun* dergisine katıldıktan sonra Tevfik Fikret'in etkisinde kaldı ve onun gibi aşk, kadın, çocuk, milliyetçilik, erdem, gerçek sevgisi vb temaları işlediği şiirleriyle tanındı. Özenli bir dille yazılmış şiirlerinin yanında düzyazı yapıtları ve konuşmaları, ölümünden sonra yayımlanan *Süleyman Paşazade Sami Bey Külliyat-ı Asâr ve İhtisâsat* (1918) adlı kitapta toplandı. Çocuk pedagojisiyle ilgili bir yapıtı da *İlm-i Terbiye-i Etfâl* (1905, 1912) adıyla yayımlandı. *Süleyman Paşa Muhakemesi* (1912) adlı kitabı, babasının yaşamını ve özellikle II. Abdülhamid tarafından yargılattırılıp sürgün edilmesini konu alır.

Süleyman Numan Paşa (d. 1868, Selanik - ö. 20 Temmuz 1925, İstanbul), I. Dünya Savaşı'nda ordudaki bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı yaptığı başarılı mücadelelerle tanınan Osmanlı hekim.

1890'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye), 1894'te Berlin'deki Wilhelm Akademisi'ni bitirdi. İstanbul'a döndükten (1900) sonra Gülhane'de dahiliye kliniği muallimliği yaparken Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de (Sivil Tıbbiye) emraz-ı umumiye (genel patoloji) dersleri verdi. Balkan ve I. Dünya savaşlarında çeşitli cephelerde görev aldı. Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra Malta'ya sürüldü. 1921'de sürgünden dönünce Tıp Fakültesi'nde 2. İç Hastalıkları Kliniği müderrisliğine atandı. Ölünceye değin sürdürdüğü fakültedeki görevinin yanında 1924'te Gureba Hastanesi başhekimliğini de yürüttü.

Süleyman Paşa I, tam adı ŞÜCAEDDİN SÜLEYMAN PAŞA (ö. y. 1340), yaklaşık 1309-40 arasında Candaroğulları beyi. Beyliğe bağımsızlığını kazandırmıştır.

Candaroğullarının kurucusu Şemseddin Yaman Candar'ın oğluydu. Babasının ölümünden sonra beyliğin başına geçti (y. 1309). Aynı yıl Kastamonu'yu alarak beyliğin merkezini Eflâni'den Kastamonu'ya taşıdı. Pervaneoğulları beyi Gazi Çelebi'nin ölümünden (1322) sonra, önemli bir ticaret merkezi olan Sinop'u Candaroğulları topraklarına katarak beyliğe askeri ve ekonomik bakımdan büyük bir güç kazandırdı. Daha sonra Taraklı Borlu'yu (Safranbolu) ele geçirdi. Uzun yıllar İlhanlılara bağlı kalan Süleyman Paşa, Ebu Said Bahadır'ın ölümünden (1335) sonra bağımsızlığını ilan etti. Osmanlılarla iyi geçinmeye özen gösterdi ve 1338'den sonra Bizans topraklarına sık sık akınlar düzenledi. 1339'da küçük oğlu Çoban Beyi veliaht ilan edince, öbür oğlu Giyaseddin İbrahim Bey ayaklanarak Kastamonu'yu kuşattı ve babasını tahttan indirerek beyliğin başına geçti. Süleyman Paşa bu olaydan kısa bir süre sonra öldü. Süleyman Paşa miri toprak sistemine dayanan güçlü bir yönetim sistemi kurmuş, döneminde Kastamonu önemli bir bilim ve kültür merkezi durumuna gelmiştir.

Süleyman Paşa II (ö. 1392, Kastamonu), 1384-92 arasında Candaroğulları beyi.

Celaleddin Bayezid'in oğluydu. Babası tahtı küçük oğlu İskender'e bırakmak isteyince kardeşini öldürerek Osmanlılara sığındı (1383). I. Murad'ın desteğiyle Celaleddin Bayezid'i Kastamonu'da yenerek Sinop'a çekilmek zorunda bıraktı ve Kastamonu'yu ele geçirdi. Koruyucusu I. Murad'ın Kastamonu'ya girmesinden sonra kenti terk etti. Halkın tepkisi üzerine I. Murad bölgeden ayrılınca geri döndü. Kısa bir süre sonra babasına yenilince Kastamonu'yu ikinci kez terk etmek zorunda kaldı. Ardından I. Murad'a bağlılığını bildirerek kente kesin olarak egemen oldu (1384). Bu taht mücadeleleri sonunda Candaroğulları Kastamonu ve Sinop olarak iki kola ayrıldı. Kastamonu kolunun başına geçen Süleyman Paşa, beyliğinin ilk döneminde Osmanlılara bağlı kaldı; I. Murad'ın seferlerine yardımcı kuvvet gönderdi. I. Bayezid'e (Yıldırım) karşı Karamanlıların öncülüğündeki Anadolu Beylikleri ittifakına cephe aldı. Ama daha sonra Osmanlıların Anadolu Beylikleri'ni ortadan kaldırma siyasetine karşı çıkarak Kadı Burhaneddin'le, Osmanlılara karşı ortak tavır alma ve karşılıklı yardımlaşma konusunda anlaştı. I. Bayezid Karamanlılar üzerine sefere çıkınca Kadı Burhaneddin ile birlikte Osmanlılara karşı harekete geçti. Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey bazı yerleri vererek Bayezid'le antlaşma imzalayınca Kastamonu'ya döndü. Bu ittifakı ortadan kaldırmak isteyen I. Bayezid, ertesi yıl Kastamonu'ya girerek Süleyman Paşa'yı öldürttü.

Süleyman Paşa (d. y. 1316 - ö. y. 1359, Bolayır-Seydikavağı arasında, Gelibolu Yarımadası), Osmanlı şehzadesi. Rumeli fetihlerinde önemli rol oynamıştır.

Orhan Bey ile Nilüfer Hatun'un oğluydu. Yaşamının ilk yıllarına ilişkin bilgi yoktur. 1330/31'de Nikaia'nın (İznik), 1337'de de Nikomedeia'nın (İzmit) fethiyle sonuçlanan seferlere katıldı. Taraklı Yenicesi, Göynük ve Mudurnu'yu da içine alacak biçimde İzmit ve yöresi tımar olarak kendisine verildi. Karesioğullarının topraklarının alınmasında önemli rol oynayan Süleyman Paşa 1345'te Edincik, Biga ve Lapseki'yi ele geçirdi.

Orhan Bey, Bizans imparatoru VI. İoannes'le yaptığı antlaşma uyarınca, Sırp kralı Stefan Dušan'a karşı imparatora yardım etmesi için Süleyman Paşa'yı 1347'de Rumeli'ye gönderdi. Süleyman Paşa Bizans'ın Selanik'i geri almasında önemli rol oynadı. 1352'de Dimetoka (bugün Dhidhimóteihon, Yunanistan) yakınlarında Sırp-Bulgar kuvvetlerini yendi. VI. İoannes de bu yardımlarına karşılık Gelibolu yakınlarındaki Cimbi Kalesi'ni üs olarak Osmanlılara bıraktı.

Süleyman Paşa 1354'te Ankara'yı Eretna Beyliği'nden alarak Osmanlı topraklarına kattı. Aynı yıl Rumeli'nin fethi amacıyla Gelibolu'ya geçerek Bolayır'dan Tekirdağ'a kadar uzanan kıyı bölgesini ele geçirdi. V. İoannes'le birlikte hüküm süren VI. İoannes'in tahttan çekilmesinden (1357) sonra Bizanslılar Osmanlıların elindeki yerleri geri almaya başladılar. Bunun üzerine 1358'de yeniden Rumeli'ye geçen Süleyman Paşa, Hacı İlbeyi, Evrenos Bey gibi komutanlarla birlikte birçok kaleyi geri aldı ya da ele geçirdi. Bazı kaynaklara göre avlanırken ya da cirit oyunu sırasında bir kaza sonucu

ölen Süleyman Paşa, İznik, Bursa ve Bolayır'da cami, imaret ve medrese yaptırmıştır.

Süleyman Paşa (HADIM) (d. y. 1470 - ö. Eylül 1547, Malkara), Osmanlı sadrazamı. Hindistan'a sefere çıkan ilk Osmanlı donanmasına komuta etmiştir.

Devşirme olarak saraya alındı. Çeşitli görevlerden sonra hazinedarbaşılığa kadar yükseldi. 1523'te Şam, 1525'te de Mısır beylerbeyliğine atandı. Mısır'da Osmanlı merkezî yönetiminin güçlenmesini ve eyalet gelirinin artmasını sağladı. Yemen ve Güney Mısır'da Osmanlı egemenliğini kurmak, Portekizlilerin Kızıldeniz ve Umman Denizindeki etkinliklerini önlemek amacıyla 1530'da Süveyş tersanesinde güçlü bir donanmanın yapımını başlattı. İran'a savaş açılınca, I. Süleyman'ın (Kanuni) isteği üzerine Mısır beylerbeyliği görevini Deli Hüsrev Paşa'ya bırakarak Irakeyn Seferi'ne katıldı; sefer dönüşünde Anadolu beylerbeyliğine getirildi (1535). Gucerat sultanı Bahadır Şah'ın yardım isteği üzerine Hindistan'a bir donanma gönderilmesine karar verilince, vezir unvanıyla Ocak 1537'de ikinci kez Mısır beylerbeyliğine atandı. Bahadır Şah'ın Portekizlilerce öldürülmesinin (Şubat 1537) ardından kendi isteği ile bu görevden alınarak Süveyş donanması serdarlığına getirildi. Ağustos 1538'de Aden'i Osmanlı egemenliğine kattı, Gucerat kıyılarına asker çıkararak Kuka (Gogala) ve Kat kalelerini ele geçirdi. 1539'da Zebid ve Aden'i de içine alan Yemen eyaletini oluşturdu. Aynı yıl İstanbul'a döndü ve kubbealtı vezirliğine getirildi. Bir süre sonra da ikinci vezirliğe yükseltildi. Nisan 1541'de sadrazam oldu. Kasım 1544'te Deli Hüsrev Paşa, Süleyman Paşa'nın Mısır'daki uygulamaları konusunda suçlamalarda bulununca aralarında sert bir tartışma çıktı ve ikisi de görevden alındı. Malkara'ya sürülen Süleyman Paşa, Mısır'daki uygulamaları konusunda aklandıktan kısa bir süre sonra öldü.

Süleyman Paşa, tam adı SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA (d. 1838, İstanbul - ö. Ağustos 1892, Bağdat), Osmanlı asker ve yazar. Türkçülük akımının öncülerindendir.

Mekteb-i Harbiye'yi (bugün Kara Harp Okulu) bitirdi (1859). Balkanlar'daki askeri birliklerde görev aldı. Tabur kâtibi olarak Karadağ harekâtına katıldı. 1863'te İstanbul'a döndü. 1867'de Girit'teki ayaklanmanın bastırılması sırasında etkin görev üstlendi. Kaymakamlığa yükseldikten sonra Mekteb-i Harbiye'de matematik, tarih ve edebiyat öğretmenliği yaptı. Miralay iken aynı okulda ders nazırlığına getirildi. 1874'te de mirlivalığa yükselerek Mekâtib-i Askeriye nazırlığına atandı.

1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murad'ın geçirilmesinde etkin rol oynadı. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından hemen sonra Bosna-Hersek'te ordu komutanlığına atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Şipka Geçidinde başarılı bir savunma muharebesi yürüterek Rus ordusuna ağır kayıplar verdirmesi üzerine halk arasında Şipka Kahramanı olarak tanındı. Daha sonra Tuna Doğu Ordusu komutanlığına atandı. Edirne'nin Ruslarca işgaline (1878) engel olamadığı için yenilgiden sorumlu tutuldu. Divanıharpte yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası II. Abdülhamid tarafından sürgüne çevrildi ve yaşamının sonuna değin Bağdat'ta sürgünde yaşadı.

Süleyman Paşa askeri rüştiyelerin kurulmasında ve askeri okullarda ders programlarının çağdaşlaştırılmasında önemli rol oynadı. Menşe-i Muallimin'in açılmasına (1875) öncülük etti. Mekteb-i Harbiye'deki tarih derslerinde ilk kez Osmanlı ve İslam tarihi yerine Eski Türk tarihine ağırlık verilmesini sağladı. Türklerin konuştuğu dile Osmanlıca değil, Türkçe denmesi gerektiğini savundu. Tarih ve dil alanındaki çalışmalarıyla Türkçülük akımının öncüleri arasına girdi. Başlıca yapıtları *Mebanü'l-İnşa* (1871-72, 2 cilt), *İlm-i Sarf-ı Türki* (2. bas. 1876; 1891), *Tarih-i Âlem* (1876, 1911), *Hiss-i İnkılab* (1910) ve *Umdetü'l-Hakayık*'tir (1928, 6 cilt).

Süleyman Paşa Medresesi, İznik'te, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın yaptırdığı medrese. Yazıtı olmadığı için kesin tarihi bilinmemekte, 14. yüzyılın ortalarında yapıldığı sanılmaktadır. İlk Osmanlı medresesi olması bakımından önem taşır. Duvarları taş ve tuğla almaşık örgülü bir yapıdır. Kare (yaklaşık 9 m × 9 m) avlusunu kuzey, batı ve güneyden revaklar, bunların arkasında da hücreler "U" biçiminde çevreler. Avlunun dördüncü (doğu) kenarındaki duvar sonradan, büyük olasılıkla 19. yüzyıldaki onarımda eklenmiştir. Bu duvarın hemen önündeki helalar, yapının Kuran kursu için kullanıldığı yakın bir tarihte yapılmıştır. Batıdaki hücrelerin arasında yer alan dershane tam ortada değildir, biraz kuzeye doğru kaydırılmıştır; boyutları da hücrelerden biraz büyük olduğu için, arka duvarı yapı kütlesinden dışarıya doğru taşar. Gerek dershaneyi ve 11 hücreyi, gerek avlu revaklarını örten kubbeler hemen bütün ilk Osmanlı yapılarında olduğu gibi özel yapılmış kiremitle kaplıdır.

Süleyman Sadeddin (MÜSTAKİMZADE) (d. 1718, İstanbul - ö. 1787, İstanbul), ünlü kişilerin yaşamöykülerini anlattığı yapıtlarıyla tanınmış Osmanlı yazar.

Öğrenimini tamamladıktan sonra Nakşibendiye tarikatına girerek şeyhliğe kadar yükseldi. Aynı zamanda usta bir hattattı. Yazdığı 150'ye yakın yapıttan birçoğu "Resail-i Mustakimzade" başlıklı mecmualarda toplanmıştır. 1744'te yazdığı *Devhatü'l-Meşayıh* ve bu kitaba yazdığı zeylde (ek) şeyhülislamların yaşamöyküleri yer alır. Yapıta başka yazarlar da zeyller yazmıştır. *Tuhfe-i Hattatin* (1928, yay. İbnülemin Mahmud Kemal İnal) adlı yapıtı, Osmanlı hattatlarının yaşamöykülerini kapsar. Kâtip Çelebi'nin *Sülleme'l-Vüsul*'una zeyl olarak yazdığı Arapça *Mecelletü'n-Nisab fi'n-Nisbi ve'l-Küna ve'l-Elkab*, İslam dünyasının ünlü kişilerinin yaşamöykülerinden oluşur. *Meşayıhname-i İslam* İstanbul'da ölmüş ünlü şeyhlerin yaşamöykülerini, *Ayasofya Vâizleri* olarak da bilinen *Teracim-i Ahval-i Şuyuh-i Ayasofya* Ayasofya Camisi'nde 1767'ye değin kürsü şeyhliği yapan kişilerin yaşamöykülerini içerir. *Menâkıb-ı Melâmiye-i Şuttâriye-i Bayrâmiye*'de ise ünlü Melami ve Bayrami şeyhlerinin menkıbeleri yer alır.

Süleyman Seyyid (d. 1842, İstanbul - ö. 19 Eylül 1913, İstanbul), 19. yüzyılda Batı tekniklerini uygulayan ilk Türk ressamlardan.

Resimle ilgilenmeye rüştiyede okurken başladı. 1865'te Mekteb-i Harbiye'den mezun olduktan sonra resim öğrenimi için Şeker Ahmed Paşa ile birlikte Paris'e gönderildi, orada Mekteb-i Osmani'ye devam etti. Bir süre Robert Flari ve Gustave Boulanger'nin atölyelerine, daha sonra altı yıl Cabanel'in atölyesine devam etti. Bir yıl Roma'da çalıştıktan sonra 1875'te Türkiye'ye döndü ve uzun yıllar çeşitli okullarda resim ve Fransızca öğretmenliği yaptı.

Paris'te bulunduğu ilk yıllarda belgesel nitelikte tarihsel konulu resimler yapan Süleyman Seyyid daha sonra, özellikle de Boulanger, Flori ve Canabel'in atölyelerinde çalıştığı sıralarda ölüdoğa ve manzaraya yöneldi. Doğadaki biçim ve renklere bağlı kalarak temiz ve berrak bir renk anlayışı geliştirdi. "Portakallar" (y. 1895), "Portakal Dilimleri", "Kavunlar ve İncirler", "Leylaklar" gibi ölüdoğalarında resim yüzeyinin bütününü akılcı bir tutumla değerlendirdi. Çoğu kez nesneleri piramit ya da küp gibi geometrik biçimlerde istifledi. İnce ve saydam olarak kullandığı boyalarla ışıltılı etkiler elde etti. Çok az sayıdaki portre ve figürlerinde (manzara içinde) gerçekçi bir anlayış görülür. Başta Üsküdar çevresi olmak üzere manzaralarında mavi ve yeşilin egemen olduğu gerçekçi bir anlatım vardır.

Sanatın kuram ve teknik yönüyle de ilgilenen Süleyman Seyyid dergi ve gazetelerde çeşitli yazılarla *Fenn-i Menazır* adlı bir de kitap yazmış, ama kitabını bitiremeden ölmüştür.

Süleymancılık, Süleyman Hilmi Tunahan'ın(*) önderlik ettiği dinsel hareket.

Nakşibendiye tarikatına girerek halifelik alan Tunahan, 1946'dan sonra dönemin iktidarının resmî ideolojiye bağlı imamlar yetiştirmek amacıyla imam-hatip okulları açması üzerine Kuran kursları açmaya başladı. Önceleri her imam-hatip okulunun karşısına bir Kuran kursu açma sloganıyla başlayan hareket hızla gelişti. Tunahan'ın öğrencilerinin de Kuran kursları açmalarıyla Türkiye'nin hemen her yanına yayıldı. Bu kurslarda Kuran okutulup ezberletiliyor, temel akaid ve ilmihal bilgileri veriliyor, daha sonra Arapça öğretiliyordu. Tam bir tarikat düzeni içinde çalışan bu kurslarda Tunahan öğrencilere bir şeyh olarak benimsetiliyordu. 1950'den sonra, imam-hatip okullarını bitirenlerin yanı sıra Kuran kurslarında yetişen Süleymancılar da imam olarak görevlendirilmeye başladı. İmam-hatip okullarını bitirenler doğrudan göreve atanırken Kuran kurslarından yetişenler ancak sınavla imam olabiliyorlardı. Bu durum, iki ayrı kökenden gelen imamlar arasında zamanla düşmanlığa yol açtı. Süleymancılara göre imam-hatipliler dinle hiçbir ilgisi olmayan devlet görevlileri, imam-hatiplilere göreyse kurslarda yetişenler bilgisiz ve çıkarcı kimselerdi.

Bu çekişme ve çatışma içinde Süleymancılık hareketi ve kurslar hızla yayıldı, ama hareket kapalı bir cemaate dönüştü. Tunahan bütün izleyicilerince "Hatemü'l-Evliya" (velilerin sonuncusu) sayılıyor, Nakşibendiye yöntemiyle resmine bakılarak rabıta kuruluyordu. Bu anlayış ve yapılanma kaçınılmaz olarak Süleymancıları kendilerinin İslamın tek gerçek temsilcisi oldukları düşüncesine götürdü ve soyutlanmalarına neden oldu.

Tunahan'ın ölümünden sonra hareketin önderliğini, Tunahan'ın manevî vârisi sayılan damadı Kemal Kacar üstlendi. Kacar'ın yönetimindeki hareket dernekler aracılığıyla örgütlenmeye başladı. Kacar 1960'tan sonra siyasal yaşama atılarak Millet Partisi ve Adalet Partisi'nden milletvekili seçildi. Bütün Türkiye'de çoğalan kurs ve derneklerin yönetimi Türkiye Kuran Kursları Kurma, Koruma ve İdame Ettirme Dernekleri Federasyonu tarafından yürütülmeye başladı. 1980 sonrasında federasyona bağlı derneklerin sayısı 900'ü, kurs sayısı ise 2 bini aştı. Kuruluşun adı Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri Federasyonu olarak değiştirildi.

Süleyman'ın Bilgeliği, BİLGELİK KİTABI olarak da bilinir. Katoliklerce Kitabı Mukaddes'in deuterokanonik (Yunanca *deutero-*

kanonikos: "sonradan eklenmiş") parçası sayılan iki bilgelik kitabından biri. Öteki *deuterokanonik* bilgelik kitabı olan Ekklesiastikos'la(*) birlikte Eski Ahit'in ilk Yunanca çevirisi (İÖ 3-2. yy) Septuagint'te yer alır. Yahudilerce kutsal sayılmadığı gibi Protestanlarca da apokrif (kaynağı belirsiz) kabul edilir.

Kitapta bilgelik, Tanrı'nın sıfatlarından birinin dişil kişileşmesi olarak betimlenir. Hz. İsa'yla Tanrı arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla Hıristiyan Kilise Babaları'nca geliştirilen *Logos* öğretisine bu kavram kaynaklık etmiştir. İÖ 1. yüzyılda İskenderiye'de bir Yahudinin kaleme aldığı metin, Yahudi öğretisini Helenistik felsefe açısından tanımlarken felsefi doğruların Yahudiliğin Tanrı kavramına uygulanabileceğini öne sürmesi bakımından sonuçta Yahudiliğin bir savunusu niteliğini taşır. Yunanca yazıldığı sanılan özgün metnin bazı parçaları Lût Gölü Ruloları arasında bulunmuştur.

Süleyman'ın Meselleri, Eski Ahit'in bilgelik kitaplarından biri. Tevrat'ın Ketuvim (Yazarlar) olarak bilinen üçüncü bölümünde yer alır. Kitabın adına karşın, içerdiği mesellerin tümünü ya da herhangi birini Hz. Süleyman'a dayandırmak olanaksızdır. Araştırmalar, kitapta tümü Hz. Süleyman'dan (ü. İÖ 10. yy) sonraki çok çeşitli dönemlerden kalma, çoğunlukla kısa özdeyişlerden oluşmuş yedi ayrı derleme bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. "Hz. Süleyman'ın Yahuda kralı Hizkiya'nın adamlarınca derlenip yazılan meselleri" başlığını taşıyan ilk derleme (25:1-29:27) İÖ y. 700'de, sonuncusu (1:1-9:18) ise İÖ 4. yüzyılda yazılmıştır. Üçüncü derleme (22:17-24:22), Mısır'da İÖ 10-6. yüzyıllar arasında yazıldığı sanılan "Amenemope'nin Öğütleri"ne çok benzediğinden büyük ilgi uyandırmıştır.

Süleyman'ın Mezmurları, hiçbir kilisenin bağlayıcı saymadığı pseudepigrafik metin. Aslı İbranice yazılmış 18 mezmurdan oluşur; yalnız Yunanca ve Süryanice çevirileri günümüze ulaşmıştır. Kitabı Mukaddes'teki Mezmurlar Kitabı gibi Süleyman'ın Mezmurları'nda da ilahiler, uyarıcı ve yol gösterici şiirler, şükran duaları ve ağıtlar yer alır. Kitapta bazı mezmurların teknik müzik notasyonlarıyla birlikte verilmesi, Yahudi ibadetlerinde kullanılmış olabileceğini düşündürür.

Süleymaniler, Etiyopya imparatorları soyu. Geleneğe göre, Seba melikesi Belkıs ile Süleyman'ın oğlu I. Menelik'in soyundan gelirler. 1974'te I. Haile Selasiye'nin tahttan indirilmesiyle son bulan hanedan, tarih içinde yalnızca 11-15. yüzyıllar arasında Zague hanedanının, 1855-68 arasında da II. Tevodros'un saltanatıyla kesintiye uğramış, bunların dışında sürekli olarak yönetimde bulunmuştur.

Süleymaniye, es-, Irak'ın kuzeydoğu kesiminde il (*muhafaza*) ve il merkezi kent. Es-Süleymaniye kenti Azmar Dağlarının aşağı yamaçlarında yer alır. Yerel bir hükümdar tarafından kurulmuş ve adını o tarihteki Bağdat paşasından almıştır. Bağdat ve Tebriz (İran) arasında yapılan ticaret es-Süleymaniye üzerinden yürütülür. Nüfusunun büyük bölümü Kürtlerden oluşan kent Kürt milliyetçiliğinin merkezlerindendir.

Yüzölçümü 17.023 km² olan es-Süleymaniye, İran sınırında yer alır. Tarihsel Kürdistan bölgesinin bir parçasını oluşturan ilin büyük bölümü dağlarla kaplıdır. Tütün, meyve ve tahıl yetiştirilen yörede hayvancılık da önemlidir. 1974 sonrasında ilde bir tütün işleme tesisi kurulmuştur. Kürtçe, Arapça ve İngilizce öğretim yapan Süleymaniye Üniversitesi'nin (1968) mühendislik, tarım, güzel sanatlar, fen ve tıp fakülteleri vardır. 1973'te bir tıp teknolojisi enstitüsü kurulmuştur. Bölge uzun yıllar İran ile Osmanlı Devleti arasında çekişme konusu olmuştur. Nüfus (1985 tah.) kent, 279.424; (1991 tah.) il, 1.124.200.

Süleymaniye Külliyesi, İstanbul'da, aynı adı taşıyan semtte, Haliç'e bakan bir tepe üstünde I. Süleyman'ın (Kanuni) yaptırdığı cami, iki türbe, dört medrese, darüttıp, darüşşifa, darülhadis, darülkurra, sıbyan mektebi, imaret, tabhane, hamam ve dükkânlardan oluşan külliye. Mimar Sinan tarafından 1550-58/59 arasında yapılmıştır. Fatih Külliyesi'yle birlikte Osmanlı mimarlığının en büyük yapılar topluluğudur. Topografik yapıya da başarıyla uyarak araziye çok akılcı bir biçimde yerleşmiştir.

Külliyenin ana yapısını oluşturan cami 144 m × 216 m boyutlarında, duvarla çevrili bir dış avlunun içindedir. Öbür yapılar batı,

Süleymaniye Külliyesi'nin güneybatıdan görünüşü, cami (arkada), evvel medresesi (önde solda) ve sıbyan mektebi (önde sağda), 1550-58/59, İstanbul
Ara Güler

kuzey ve doğudan bu avluyu "U" biçiminde çevreler; avluyla bu yapılar arasında yollar yer alır. Caminin planı 61 m × 70 m büyüklüğünde, kareye yakın bir dikdörtgen biçimindedir. Bunun ortası, çapı 26 m'yi aşan bir kubbe ve (kıble aksı üzerinde) önde ve arkada iki yarım kubbeyle örtülmüştür. İki yandaki (doğu ve batı) ince uzun sahınların örtüsünü ise, bir sıra üstüne dizilmiş beşer kubbe oluşturur. Bunlardan iki uçlardaki ile ortadaki büyük (çapı y. 10 m), aralardaki ikişer tanesi ise daha küçüktür (çapı y. 7 m). Merkezi kubbeyi dört filayağı taşır. Filayakları birbirlerine dört büyük askı kemeri ile bağlanmış, kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Bu askı kemerlerinden öndekiyle arkadaki, üstlerine yarım kubbeler dayandığı için dışarıdan görünmez. İçleri üçer sıra pencere ile delinerek hafifletilen iki yandakiler ise, yan sahınları örten büyüklü küçüklü beş kubbenin üzerinde yükselerek caminin Haliç'ten görünen ünlü siluetinin en önemli parçasını oluşturur. Kemerlerin basamaklı üst örtüsü ve iki uçlarında yer alan, üzerleri dilimli bir kubbeyle örtülü ağırlık kuleleri de bu siluetin önemli öğeleridir.

Filayakları beden duvarlarına da kemerlerle bağlanmıştır. Bu noktalarda duvarların kalınlaştırılmasıyla oluşturulan payanda ayakları, dört yönde kubbeden gelen itme kuvvetini karşılar. Kuzeydekiler hariç, ayaklar duvarlardan dışarıya taşırılarak belli edilmiştir. Doğu ve batı cephelerinde bu ayakların arasında yer alan iki katlı, üzerleri bir saçakla örtülü revaklar, caminin yan görünümlerine hareketlilik kazandırır.

İç avlu camiden biraz daha küçük bir dikdörtgen biçimindedir. Ortasında kırma çatılı küçük bir şadırvan vardır, dört yanını kubbeyle örtülü revaklar çevreler. Caminin kuzey duvarı önündeki revak daha yüksek yapılarak son cemaat yeri haline getirilmiştir. Dört minareden ikisi bu son cemaat yerinin iki ucunda, yani caminin kuzey köşelerinde, öbür ikisi ise iç avlunun kuzey köşelerindedir. Camiye bitişik minarelerin üçer, öbürlerinin ikişer şerefesi vardır.

Süleymaniye Camisi bezeme sanatı bakımından da önemli bir yapıdır. İç avluyla caminin cümle kapılarındaki alınlık ve kemer kavsarası gibi öğelerle, şadırvanın saçaklığı, sütun başlıkları, mihrap, minber, müezzin ve hünkâr mahfillerinde dönemin zarif taş işçiliğinin yalın örnekleri yer alır. Kıble duvarında, mihrabı çevreleyen renkli camlı pencerelerin (*bak.* revzen) bazısı caminin yapıldığı dönemden kalmıştır. İç avlu revak kubbelerinin içi, ibadet mekânında da pandantiflerle yarım kubbeler zarif kalem işleriyle kaplıdır. Bunlar 1961-67 arasında özgün biçimlerine uygun olarak onarılmıştır. Kaynaklarda, camideki yazıların çoğunun Ahmed Karahisari'nin öğrencisi Hasan Çelebi tarafından yazıldığı belirtilmektedir.

Caminin kıble duvarının arkasındaki hazirede I. Süleyman'ın ve karısı Haseki Hurrem Sultan'ın türbeleri yer alır. Hurrem Sultan Türbesi sekizgen prizma gövdeli, kubbeyle örtülü bir yapıdır. Dört sütunun taşıdığı geniş saçaklı bir giriş sundurması vardır. Girişin iki yanı ve iç duvarlar dönemin çok güzel İznik çinileriyle kaplıdır. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi külliyenin bitmesinden sonra, 1566/67'de yapılmıştır. Planı sekizgen, kubbesi çift çeperlidir. İç kubbesi sekiz somaki sütuna, dış kubbesi beden duvarlarına oturur. Türbe dışarıdan bir revakla çevrelenir. Sekizgenin her kenarında beş sütuna binen dört kemerin oluşturduğu bu revak, türbenin yarı yüksekliğinde, tek eğimli, kurşun kaplı bir çatıyla örtülüdür. Bu plan şemasının, Akdeniz çevresi mimarlıklarında Antik Çağdan beri görülen, çevresi galerili, daire ya da çokgen planlı yapılara benzemesi ilginçtir. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nde de girişin iki yanı ve iç duvarlar çok değerli 16. yüzyıl İznik çinileriyle kaplanmıştır. Haziredeki üçüncü yapı, güney duvarına bitişik darülkurradır. Kubbeyle örtülü, kare planlı bu yapıya güney cephesinde, avlu duvarı dışında kalan iki kollu bir merdivenden girilir.

Süleymaniye Külliyesi'nin ünlü medreselerinden evvel (birinci) ve sani (ikinci) cami avlusunun batısında, salis (üçüncü) ve rabi (dördüncü) doğusunda yer alır. Bunlar ikiz yapılar olarak düzenlenmiştir. Temelde hepsinin plan şeması dörtgen bir avluyu çevreleyen revaklarla bunların arkasında sıralanan hücrelerden ve batı kenarlarının ortasındaki birer dershaneden oluşur. Evvel ve sani medreselerinin karşılıklı girişleri aralarındaki dar sokağın batı ucundan verilmiştir. Evvel medresesinin güneyinde sıbyan mektebi, sani medresesinin kuzeyinde de darüttıp yer alır. Sıbyan mektebinin kubbeyle örtülü bir dershanesi, bir de bunun önünde çevresi açık, üzeri gene kubbeyle örtülü bir hayatı vardır. Darüttıp bir sıra üzerine dizili 12 hücreden oluşmaktadır. Arazinin eğiminden yararlanılarak, sıbyan mektebi, evvel ve sani medreseleri ve darüttıbbın alt katlarına, cami avlusunun batı kenarında uzanan sokak boyunca dükkânlar yapılmıştır. Bu dükkânlar Tiryaki Çarşısı adıyla anılır. Bugün evvel ve sani medreseleri Süleymaniye Kütüphanesi(*), sıbyan mektebi bu kütüphanenin çocuk bölümü, darüttıp da avlusuna eklenen yeni bir yapıyla birlikte sağlık merkezi olarak kullanılmaktadır.